सुन्दर काण्डम्

THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

Critical Edition

Vol. V

THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE

Baroda (India)

1966

THE SUNDARAKĀṆḌA

THE FIFTH BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYAṆA

The National Epic of India

Critically edited
by
G. C. JHALA, M.A.,
Head of the Department of Sanskrit,
St. Xavier's College, Bombay.

Oriental Institute
Baroda (India)
1966

CONTENTS

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addi. = additional.
adhy. = adhyāya(s).
App. = Appendix.
B. = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A.D. 1912; The Vulgate).
chap. = chapter(s).
comm. = commentary (taries).
cont. = continue(s; ed; ing).
corr. = corrected, correction.
Crit. App. = Critical Apparatus.
ed. = edition.
fig. = figure(s).
fol. = folio(s).
foll. = following.
frag. = fragment(ary).
G. = Gorresio's ed. of the R.
Gov. = Govindarāja.
hapl. = haplographic(al; ally).
hypm. = hypermetric.
illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line).
ins. = insert (s; ed; ing).
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
interp. = interpolate(s).
introd. = introduction, introductory.
K. = Kumbhakonam ed. of the R.
Kat. = Kataka.
L. = Lahore ed. of the R.
l. = line(s).
m. or marg. = marginal(ly).
Mah. = Maheśvaratīrtha.
Manu. = Manusmṛti (N.S.P. ed.).
Mbh. = Mahābhārata.
meta. = by metathesis.
N = Northern.
NE = North-eastern.
NR = Northern Recension.
NW = North-western.
om. = omit(s; ing; ed).
orig. = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = *propria manu* (by own hand).
R. = Rāmāyaṇa
r. = repeat(s; ed; ing).
Rām. = Rāmānuja.
ref. = refer(ence).
resp. = respective.
respy. = respectively.
Rm. = Rāmāyanamañjarī (Kāvyamālā No. 83).
Ru. = Rāmopākhyāna (Mbh. III. 258-276, BORI, Poona, 1942).
S. = Southern.
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
SR. = Southern Recension.
st. = stanza(s).
subm. = submetric.
subst. = substitute (s; ed).
supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
Til. = Tilaka (comm. by Nāgeśa).
transp. = transpose(s; ed), transposition.
v. = verse.
v.l. = varia(e) lectio(nes).
(var.) = (with variation).
vulg. = vulgate.
W. = Western.

❀❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators.

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS. readings.

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings.

* (superior star) in the text indicates an *emendation*.

* (in the crit. foot-notes before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passages.

* * (in the MS. readings) indicate equal no. of syllables lost through injury to MS.

~~~~ printed below (or along the side margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.

C denotes a "commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary); thus, **C**v = Comm. Vivekatilaka; **C**r = Comm. of Rāmānuja; **C**m.g = Comm. of Maheśvaratīrtha and Govindarāja; **C**k.t = Comm. Kataka and Tilaka. A "*p*" is added on to denote a "pāṭha" or variant; thus, **C**r*p* = a pāṭha mentioned in the Comm. of Rāmānuja.
~~~~

PREFACE

It gives me great pleasure to place before the world of scholars this fifth volume of the Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyaṇa, comprising the Sundara-Kāṇḍa edited by Prof. G. C. Jhala.

I am very sorry to note that Professor Govindlal H. Bhatt, who from the very beginning was the General Editor of the Critical Edition of the Rāmāyaṇa, passed away on 4-4-1965. Prof. Bhatt, as Director of the Oriental Institute, proposed the scheme of this Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyaṇa which was readily accepted by the then Vice-Chancellor (of the M. S. University of Baroda) Smt. Dr. Hansaben Mehta, who has been taking keen interest in this work even after her retirement. Professor Bhatt took great pains to collect the necessary manuscript material from all over India and abroad, and himself chalked out the principles governing this Critical Edition. These principles, though generally following the principles of the Mahābhārata evolved by the great savant, the late Dr. V. S. Sukthankar, were slightly modified by Prof. Bhatt, in the light of the special textual problems of the Rāmāyaṇa and the manuscript data collected.

Prof. Bhatt himself edited the first kāṇḍa (the Bālakāṇḍa) and as General Editor of this Critical Edition he had also planned to edit the last kāṇḍa (the Uttarakāṇḍa).

Unfortunately Prof. Bhatt passed away before the completion of the whole scheme. The staff of the Rāmāyaṇa Department of the Oriental Institute and the present General Editor as well as the Assistant Editor hereby pay their homage to the departed soul. May his soul rest in peace.

The undersigned took charge as General Editor from 5-7-1965.

The publication of the Sundarakāṇḍa is unfortunately delayed by about six months for which we crave the indulgence of scholars.

The first part of the Critical Edition of the Yuddhakāṇḍa, edited by Dr. P. L. Vaidya, is already in the Press, under print.

My sincere thanks are due to our Vice-Chancellor, Dr. C. S. Patel, for the keen interest he has been showing in the work of this Critical Edition. To the University Grants Commission and to the Gujarat Government I am thankful for the financial assistance given to the Rāmāyaṇa Department.

I am also thankful to the Staff of the Rāmāyaṇa Department for their sincere co-operation, and to the Director, Oriental Institute, for the interest he has taken. I thank very heartily the Manager of the University Press for his co-operation and the painstaking care he has been taking in the printing.

Rāmāyaṇa Department,
Oriental Institute,
Baroda.
7-11-1966.

UMAKANT P. SHAH
General Editor
and
Head of the Rāmāyaṇa Department.

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Sundarakāṇḍa of the Vālmīki-Rāmāyaṇa is based on 29 MSS. These MSS. are written, as in the case of the first four Kāṇḍas, in the principal scripts such as Śāradā, Newārī, Maithilī, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam. Of the 29 MSS. 14 MSS. are common to the Kāṇḍas 1–5, 4 ($D_{4.11}$ T_3 M_3) are common to 4 and 5, and 1 (D_2) is common to 1, 3, 4 and 5. Two MSS. (V_1 D_3) are common to the Kāṇḍas 3–5; 2 ($D_{7.10}$) are conmmon to 1, 4 and 5; whereas 1 (D_8) is common to 3 and 5. Five new MSS. (V_2 B_{2-4} M_2) are utilized for this Kāṇḍa. The MSS. are fairly representative of different periods as they range from A.D. 1020 to A.D. 1850. The commentaries of Uḍāri Varadarāja (earlier than A.D. 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c. A.D. 1550), Govindarāja (c. A.D. 1600), Katakayogīndra (c. A.D. 1650) and Nāgeśa Bhaṭṭa (c. A.D. 1700) have been also regularly utilized for the purpose of variants. All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyaṇa. The Bengali commentator Lokanātha Cakravartī has, however, commented upon the Bengali text of the Rāmāyaṇa. He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyaṇa (both between A.D. 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyaṇa and the Mahābhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyaṇa which are not available at present.

The 29 MSS. utilized for this Kāṇḍa are as follows:

I N(orthern) Recension (16 MSS. — Ś Ñ V B 9 + D 7)

(a) North-Western Group

(i) Śāradā Version (Ś)

$Ś_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-Eastern Group

(i) Newārī Version (Ñ)

$Ñ_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS. No. 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal. Undated.

$Ñ_2$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14157. Microfilm of MS. No. 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal. Dated Newārī Saṁvat 795 (c. A.D. 1675).

(ii) Maithilī Version (V)

V_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). Microfilm of a Maithilī MS. of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D. 1748).

V_2 = Baroda, Oriental Institute, No. 14146. Devanāgarī Transcript of a Maithilī MS. of the Palace (Raj) Library, Darbhanga. Dated Śaka 1772 (A.D. 1850).

(iii) Bengali Version (B)

B_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14125. Photostat copy of MS. No. 348 of the Bibliothéque Nationale, Paris. Undated.

B_2 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 393. Undated.

B_3 = Calcutta, Bangīya Sāhitya Pariṣad, No. 94. Undated.

B_4 = Calcutta, Bangīya Sāhitya Pariṣad, No. 1434 (G.A.). Undated.

(c) Devanāgarī Composite Version (D)

D_1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 825 of 1875–76. Dated Saṁvat 1650 (c. A.D. 1594). (W)

D_2 = Baroda, Oriental Institute, No. 12864. Dated Saṁvat 1716 (c. A.D. 1660). (NW)

D_3 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 5600. Dated Saṁvat 1787 (c. A.D. 1731). (W)

D_4 = Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 5. Dated Saṁvat 1788 (c. A.D. 1732). (W)

D_5 = Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Saṁvat 1831 (c. A.D. 1775). (S) It contains the commentary of Govindarāja.

D_6 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1611. Dated Saṁvat 1837 (c. A.D. 1781). (NE)

D_7 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1633. Dated Saṁvat 1888 (c. A.D. 1831). (S)

D_8 = Poona, Bhārata Itihāsa Saṁśodhaka Maṇḍaḷa, No. 844. Dated Śaka 1698 (c. A.D. 1776). (S) It contains the commentary of Maheśvaratīrtha.

D_9 = Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Undated. (S) It contains the commentary of Nāgeśa Bhaṭṭa.

D_{10} = Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 4. Undated. (NW)

D_{11} = Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 5. Dated Saṁvat 1835 (c. A.D. 1779). (NW)

II S(outhern) Recension (13 MSS. — T G M 9 + D 4)

(i) Telugu Version (T)

T_1 = Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated.

T_2 = Madras, Adyar Library, No. 75597. Undated.

T_3 = Madras, Adyar Library, No. 74122. Dated Śaka 1730 (A.D. 1808).

(ii) Grantha Version (G)

G_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (A.D. 1818).

G_2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 152. Undated.

G_3 = Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Puṇyavijayajī). Unnumbered and undated.

(iii) Malayālam Version (M)

M_1 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (c. A.D. 1690).

M_2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 953. Dated Kollam 817 (c. A.D. 1642).

M_3 = Chundampatta (via Pattambi), South Malbar, in private possession (of C. Chitrabhanu Nambudiri). Unnumbered and undated.

TESTIMONIA

(i) Commentaries

Cv = Commentary (Vivekatilaka) of Uḍāri (also Uḍāli) Varadarāja as in the transcript of the MS. No. 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. The commentary is earlier than A.D. 1250.

Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS. No. 14132 of the Oriental Institute, Baroda; Transcript of MS. No. 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. Undated.

Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha (D_8) as given in MS. No. 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bhārata Itihāsa Saṁśodhaka Maṇḍaḷa, Poona. Dated Śaka 1698 (c. A.D. 1776).

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS. (D_5) of Prof. G. H. Bhatt, Baroda. Dated Saṁvat 1831 (c. A.D. 1775).

Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS. No. 24258 of the Oriental Institute, Baroda; Transcript of MS. No. B 11777 of the Tanjore Maharaja Serfoji's Saraswathi Mahal Library, Tanjore. Undated.

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhaṭṭa as given in D_9. Undated. Also as printed in Vulgate editions.

(ii) Epitomes

(1) The Rāmopākhyāna : Mbh. III. 258 - 276 (BORI, Poona, 1942).

(2) Purāṇas —Viṣṇu-Purāṇa III. 3 ; IV. 4 (Gītā Press, Gorakhpur, 1937).
Agni-Purāṇa Chaps. 5-11 (Ānandāśrama ed., Poona, 1900).
Padma-Purāṇa IV. 66 ; IV. 112 ; V. 35 (Ānandāśrama ed., Poona, 1893-94) etc.

(3) The Rāmāyaṇa-Mañjarī of Kṣemendra (Kāvyamālā No. 83, Nirṇaya Sāgara Press, Bombay, 1903).

All the MSS. utilized for this Kāṇḍa clearly show that there are two main Recensions, Northern and Southern, each of which is further divided into several versions. This will be clear from the following pedigree of the MSS. :
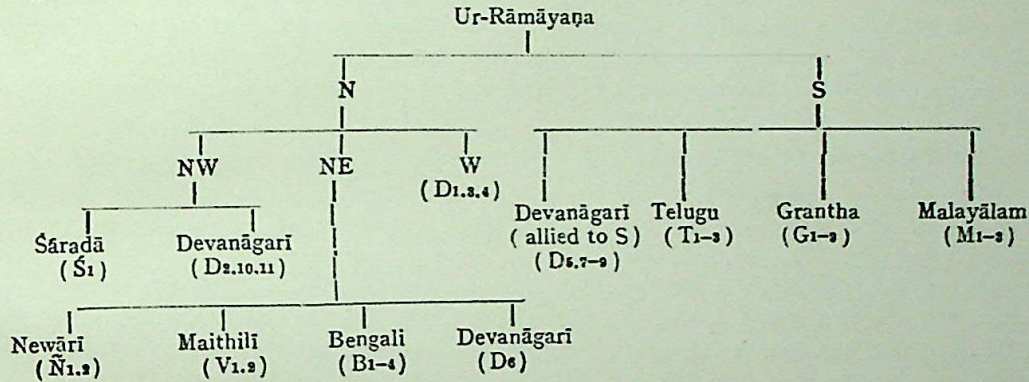
Detailed Description of the MSS.

$Ś_1$

Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated. It was purchased for the Institute by Dr. S. N. Sharma of Shrinagar. Thick unglazed paper, size $11\frac{1}{2}'' \times 6\frac{1}{2}''$, Śāradā script.

The MS. is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Sundara being 109. The folio has 14 to 16 lines to a page and about 36 to 43 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas are unnumbered. Sargas are not regularly numbered. The total number of Sargas for Sundara is 100, which includes Crit. Sargas 1–15 of Yuddha. The first Sarga of Sundara appears at the end of Kiṣkindhā as its part. A single daṇḍa demarcates both the halves of the stanza. Colophons, which bear significant Sarga names, are daubed over with red chalk and erasures, which are not many, are made by the copyist himself with black ink and orpiment. There are marginalia occasionally. Corrections are few and are *pr.m.* Transpositions of stanzas are noticed in some places. Stanzas are at times omitted. Condition fairly old. Writing fairly legible and correct. Parasavarṇa is generally used. No pṛṣṭhamātrās. The MS. seems to have been written by two scribes.

Though the Kāṇḍa is undated, it seems to be a very late exemplar.

The MS. represents the NW version.

The * passages exclusive to this MS. are : (*Ins.*) 217, 224, 357, 1185, 1229 ; (*Subst.*) 1222, 1228, 1230.

Ñ1

Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS. No. 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal. Undated. Palm-leaves, size 21½″ × 2″. Newārī script.

The codex has preserved all the seven Kāṇḍas. Folios 377 to 505 cover the subject-matter of Sundara. The folio has 5 to 6 lines to a page and about 100 letters to a line. Sargas and stanzas are unnumbered. The first Sarga of Sundara appears at the end of Kiṣkindhā as its part. So also Crit. Sargas 1–15 of Yuddha are relegated to Sundara.

For details, *vide* Bālakāṇḍa, Intro. p. XV.

The scribe seems to have been changed from Sundara onwards since pṛṣṭhamātrās (contrary to the prevalent practice in earlier Kāṇḍas) are absent and the script is to some extent modernized.

No date is recorded at the end of Sundara. However, the post-colophon entry at the end of Kiṣkindhā gives the date as follows :

संवत् १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराजपुण्यावलोकसोमवंशोद्भवगरुडध्वजश्रीमद्गाङ्गेयदेवभुज्यमानतीरभुक्तौ कल्याण-विजयराज्ये नेपालदेशीयभाण्डशालिकश्रीआनन्दस्य कृते पाटकावस्थितपण्डितकायस्थश्रीश्रीकुरस्यात्मजश्रीगोपतिनालेखीदम् ॥

(The post-colophon entry given in the detailed account of Ñ1 in the Bālakāṇḍa was based upon a microfilm which is not clear. The above reading is from the enlarged photostat copy of Ñ1 recently obtained on loan from Dr. Lokeshchandra, Director, The International Academy of Indian Culture, New Delhi, to whom we are very thankful for his kind courtesy and cooperation. The word कायस्थ is added intralinear.)

The MS. represents the NE version.

The following * passages are exclusive to this MS.: (*Ins.*) 239, 245 (A), 270, 271, 296, 309 (A), 311, 312, 315, 316, 317, 322, 328, 334, 337, 339, 340, 341, 347, 349, 350, 352, 363, 366, 372, 373, 383, 386, 387, 398, 414, 418 (A), 431, 436, 443, 445, 448, 449 (A), 450, 452, 453, 454, 455, 457, 460, 463, 466, 487, 490, 491, 496, 503, 519, 521, 522, 535, 538, 543, 544, 545, 549, 551, 552, 553, 554, 559, 561, 562, 564, 565, 567, 568, 569, 573, 588, 589, 596, 597, 626, 627, 628, 639, 665, 667, 675, 682, 684, 685, 690, 694, 713, 717, 721, 734, 735, 741, 743, 765, 786 (A), 786 (B), 813, 824, 831, 832, 833, 845, 846, 854, 856, 857, 863, 865, 868 (A), 872, 876, 877, 879, 882, 893, 895, 923, 925, 930, 938, 942, 944, 951, 1328 ; (*Subst.*) 302, 439, 718.

Ñ2

Baroda, Oriental Institute, No. 14157. This is a microfilm of MS. No. 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Saṁvat 795 (A.D. 1675). It is written on thick country paper, size 20½″ × 5″, in the Newārī script.

98 folios are devoted to the Sundarakāṇḍa.

For details, *vide* Bālakāṇḍa, Intro. p. XV.

At the end of the Bālakāṇḍa, a list of the total number of Sargas and stanzas in each Kāṇḍa is provided, *pr. m.* Accordingly, the Sundarakāṇḍa has 43 Sargas and 2045 stanzas. Actually, however, the present Kāṇḍa has 106 Sargas. This number covers Crit. Sargas 1–15 of Yuddha as well as Crit. Sargas 63–66 of Kiṣkindhā.

The MS. represents the NE version.

There is only one * passage exclusive to this MS., *viz.*, (*Ins.*) 365 (A).

V1

Baroda, Oriental Institute, No. 4 (Addenda). This is a microfilm of the MS. which is in possession of the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (A.D. 1748). Size of the microfilm 1″ × ½″. Maithilī script.

The codex has preserved all the seven Kāṇḍas in 535 folios and has been utilized for the Crit. Edition of Araṇya and Kiṣkindhā. Crit. Sargas 63-66 of Kiṣkindhā and Crit. Sargas 1-15 (mostly illeg.) of Yuddha are included in the present Kāṇḍa as its integral parts. Many Sargas are illegible in this Kāṇḍa; e.g. the portion from 5.11.29 up to Sarga 5.19 of our Crit. Text is illegible.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XIII.

The MS. represents the NE version.

Only two * passages are exclusive to this MS., *viz.*, (*Ins.*) 298 and 826 (A).

V2

Baroda, Oriental Institute, No. 14146. This is a transcript in Devanāgarī, of the Sundarakāṇḍa MS. which is in possession of the Palace (Raj) Library, Darbhanga. The original MS. in the Maithilī script is dated Śaka 1772 (A.D. 1850). The total number of folios is 62 with 14 to 15 lines to a page and about 66 to 72 letters to a line. The MS. contains only the present Kāṇḍa.

The Devanāgarī transcript contains 290 leaves (written on one side only) of size 13″ × 8″, with 22 lines to a page and 16 letters to a line. Margins are unruled. Sargas, which amount to 86, are numbered, while stanzas are not. The Sundarakāṇḍa commences from Crit. Sarga 2 and ends with Crit. Sarga 15 of Yuddha in this MS. Single and double daṇḍas are used in first eighty-three leaves to demarcate the two halves of a stanza, while in the rest a single daṇḍa alone is used. Colophons with suitable Sarga names are written in red ink. Corrections which are very few are made in the margin either in black or red ink. Corrupt readings are at times noticed. The rule of parasavarṇa is generally followed. Writing legible and correct.

The post-colophon entry, giving the date of the MS. as also the scribe's name, at the end of this MS. runs as follows:

शाके १७७२ कार्तिकशुक्लत्रयोदश्यां रवौ श्रीगोनरशर्मणा लिखितमिदम्.

The MS. represents the NE version.

The exclusive * passages peculiar to this MS. are:

(*Ins.*) 152, 221, 417, 796; (*Subst.*) 223, 227, 299.

B1

Baroda, Oriental Institute, No. 14125. Photo-copy *in situ* of MS. No. 348 of the Bibliothéque Nationale, Paris. Undated. This MS. was utilized by Dr. Gorresio for his edition, and was designated G by him. Palm-leaves. Bengali script. Size of the photograph $17\frac{3}{4}'' \times 2\frac{1}{4}''$.

The MS. is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Sundara being 175. The MS. has been utilized for the Crit. Edition of the previous four Kāṇḍas also. It has 7 lines to a page and 45 to 50 letters to a line. Margins are unruled. Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered. The total number of Sargas for Sundara is 91. Crit. Sargas 63-66 of Kiṣkindhā and Crit. Sargas 1-12 of Yuddha are included in this MS. as integral parts of Sundara. A single daṇḍa is used to mark the halves of the stanza. Colophons give significant Sarga names. Sometimes marginal readings as well as marginal corrections *pr. m.* are found. Corrections are at times made *sup. lin.* by the scribe himself. Stanzas are rarely transposed. The condition of the original MS. is generally good; but at some places the folios are broken. Handwriting is nice, devoid of errors. Rules of saṁdhi are usually observed and pṛṣṭhamātras are commonly used. Parasavarṇa is generally used. The Kāṇḍa is copied by a single scribe.

No date is recorded at the end of Sundara. But the Bālakāṇḍa gives the date Śaka 1610 (c. A.D. 1688).

The MS. represents the NE version.

There is only one * passage exclusive to this MS., *viz.*, (*Ins.*) 1278 (A).

B2

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 393. Undated. Written on paper, size 18½" × 6½". Bengali script.

This MS. contains only three Kāṇḍas viz. Sundara, Yuddha and Uttara. It has 83 folios for Sundara and 12 to 15 lines to a page and 52 to 64 letters to a line. Margins are unruled. Sargas are numbered throughout, while stanzas are numbered only in the latter half portion of the present Kāṇḍa. The total number of Sargas of Sundara is 96, which includes Crit. Sargas 1–15 of Yuddha. Double daṇḍas separate the two halves of stanzas. Colophons bear suitable Sarga names. Red ink is used for corrections and marginal writings in some places in the beginning. Corrections which are few are made by the scribe himself, at times in margin. Additional Sargas and omissions are noticed. Instances of transpositions of stanzas and lines are very few. The MS. is in good condition. Handwriting very nice and correct. Parasavarṇa is used only in few places. Anusvāra is predominantly used. Pṛṣṭhamātras are used and rules of saṁdhi are usually followed. The MS. seems to be copied by single scribe but with different pens.

No date is mentioned at the close of this Kāṇḍa.

The MS. represents the NE version.

The exclusive * passages pertaining to this MS. are:

(*Ins.*) 45, 59, 68, 72, 123, 167, 193, 222, 234, 290, 293, 297, 319, 338, 358, 377, 405, 494, 517, 558, 584, 591.

B3

Calcutta, Bangīya Sāhitya Pariṣad, No. 94. Undated. Written on paper, size 18¾" × 4½". Bengali script.

The MS. has preserved only the Sundarakāṇḍa. It has 97 folios. The folio has 9 to 10 lines to a page and approximately 60 letters in each line. Margins are unruled. Stanzas are not numbered, while Sargas are generally numbered. The total number of Sargas is 91. Crit. Sargas 63–66 of Kiṣkindhā and Crit. Sargas 1–15 of Yuddha are relegated to Sundara in this MS. A single daṇḍa is used for separating both the halves of stanzas. Colophons give significant Sarga names. Corrections which are very few in number are made by the scribe himself. Scribal errors such as रावणय for रावणाय are sometimes found; but the scribe corrects such errors *pr. m.* in margin. *Supr. lin.* readings are also found. Corrupt variants like भविता for भक्षिता are at times noticed. Transpositions of stanzas and lines are rare. Additional Sargas and omissions of stanzas are found. The MS. is in good condition. Writing is good and generally correct. Pṛṣṭhamātrās are used. Saṁdhi rules are strictly observed. Parasavarṇa is used only in a few places. Anusvāra is predominantly used. The entire MS. is from the pen of a single scribe.

The MS. is silent as regards the date of the MS. and name of the scribe.

The MS. represents the NE version.

The * passages exclusive to this MS. are: (*Ins.*) 71, 81, 255, 258, 413, 620, 633, 678, 688, 692, 693, 744, 748, 758, 808, 873, 906, 908, 911, 946, 969, 978, 986, 992, 993, 994, 996, 1000, 1013, 1014, 1017; (*Subst.*) 508, 914.

B4

Calcutta, Bangīya Sāhitya Pariṣad, No. 1434 (G.A.). Undated. Written on paper, size 18" × 4¼". Bengali script.

This MS. contains the Sundarakāṇḍa only and has 149 folios. Folio 46 is missing. The folio has 7 lines to a page and 65 to 68 letters to a line. Margin is unruled. Sargas but not the stanzas are numbered. The aggregate number of Sargas is 108. Crit. Sargas 63–66 of Kiṣkindhā and Crit. Sargas 1–15 of Yuddha are relegated to Sundara in this MS. Both the halves of stanzas are demarcated by single daṇḍas. Colophons contain suitable Sarga names. Very few marginalia and corrections. Corrections

are made *pr. m.* Marginal readings, over and above the original readings, are found. Additional Sargas and omissions of stanzas (at times haplographically) are noticed. Stanzas and lines are transposed in very few places. The MS. is in good condition. Handwriting is neat and legible, devoid of errors. Pṛṣṭhamātrās are used. Saṁdhi rules are strictly followed. The whole MS. is copied by a single scribe.

No mention of date of the MS. and name of the scribe is noticed.

The MS. represents the NE version.

This MS. has got the following exclusive * passages: (*Ins.*) 187, 1037, 1076, 1082 (B), 1095, 1105; 1278 (B), 1282(C); (*Subst.*) 364, 1387.

D1

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 825 of 1875–76. Dated Saṁvat 1650(c. A.D. 1594). Written on old paper, size 11″ × 4¾″. Devanāgarī script.

This MS., utilized for the previous four Kāṇḍas, contains all the seven Kāṇḍas in full. The total number of folios for Sundara is 191. It has 10 lines on each page and about 40 letters in each line. Margins are ruled. Folio numbers are written in margin. Sargas and stanzas are unnumbered. The first Sarga of Sundara appears at the end of Kiṣkindhā as its part. Crit. Sargas 1–31 of Yuddha are relegated to Sundara in this MS. Double daṇḍas are used to separate both the halves of stanzas. Colophons give appropriate Sarga names. Very few marginalia. Corrections, both *pr. m.* and *sec. m.*, are found. Some additional Sargas and stanzas are noticed. Stanzas are sometimes transposed. A few repetitions are to be found in this MS. The condition of the paper is old. Writing fairly legible with few errors. य is sometimes used for ज; so also प for ख. The letter र्धं is replaced by र्द्धं. Scribal errors such as विष्नु for विष्णु and स्वसुरेन for श्वशुरेण are noticed. Visarga is dropped in many cases— generally at the end of a line. The use of pṛṣṭhamātrās is seen. Saṁdhi rules are observed. The whole Kāṇḍa is copied by a single scribe and is complete.

The post-colophon entry at the end of this Kāṇḍa, giving its date, runs as follows:

संवत् १६५० वर्षे कार्त्तिकमासेऽसितपक्षे दर्शतिथौ चन्द्रवारे लिखितमिदं सुन्दरकाण्डं ॥ छ ॥

The MS. represents the W version.

The * passages exclusively found in this MS. are: (*Ins.*) 43, 49, 530, 761, 787, 790, 821, 843, 852 and 936.

D2

Baroda, Oriental Institute, No. 12864. Dated Saṁvat 1716 (c. A.D. 1660). Written on old paper, size 14½″ × 5½″. Devanāgarī script.

The MS. contains all the seven Kāṇḍas and was utilized for the Crit. Edition of Bāla, Araṇya and Kiṣkindhā. The MS. has 80 folios (nos. 74–154) for Sundara. The folio has 11 lines to a page and about 154 letters to a line. Margins are ruled in black ink. Stanzas and Sargas are not numbered. The first Sarga of Sundara appears at the end of Kiṣkindhā as its part. Crit. Sargas 1-5 of Yuddha are relegated to Sundara in this MS. Black ink is used for daṇḍas as well as colophons; but colophons are daubed over with red colour. Colophons give significant Sarga names. A single daṇḍa demarcates both the halves of stanzas. No marginalia. Some *pr. m.* corrections are found. Stanzas are rarely omitted. Transpositions of stanzas are noticed in few places. The MS. is dilapidated in condition. Handwriting is nice, with few errors. Corrupt readings are sometimes found. Visarga dropped through mistake is inserted *sup. lin.* many times. व is sometimes used for ज and vice versa; so also ख for प. The letters र्मे and र्धे are written as र्म्मे and र्द्धे respy. No pṛṣṭhamātrās. Rules of saṁdhi are generally followed. The Sundarakāṇḍa is complete.

For details regarding date and scribe, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XVII.

The MS. represents the NW version.

The * passages exclusive to this MS. are: (*Ins.*) 120, 216, 279, 397, 719, 937, 941, 953, 1193.

D3

Ujjain, Scindia Oriental Institute. No. 5600. Dated Saṁvat 1787 (c. A.D. **1731**). Written on paper, size 12" × 5½". Devanāgarī Script.

The codex is complete in seven Kāṇḍas, and was utilized for the Crit. Edition of Araṇya and Kiṣkindhā. The total number of folios for Sundara is 127. It has 15 lines to a page and approximately 39 letters to a line. Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered. The aggregate number of Sargas of Sundara is 110. Crit. Sargas 1–15 of Yuddha appear at the end of Sundara as its integral parts. No marginalia. Some additional Sargas are found. Corrupt readings are sometimes noticed. The Kāṇḍa is in good condition. No pṛṣṭhamātrās. The Kāṇḍa is complete. The codex seems to have been copied by a single scribe.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XVII.

As stated at the end of the present Kāṇḍa, the scribe completed the Sundarakāṇḍa on Monday, the sixth day of the Bright Half of the month of Āṣādha in Saṁvat 1787 (c. A.D. **1731**):

संवत् १७८७ अब्धींदुऋषिवसुसंख्यागते (?) अब्दे ॥ आषाढशुक्ल ६ चन्द्रवारे ॥

The MS. represents the W version.

This MS. has a large number of exclusive * passages, *viz.*, (*Ins.*) 98, 102, 103, 105, 108, 112, 115, 143, 148, 182, 190, 200, 213, 252, 259, 272, 294, 641 (B), 698, 703, 762, 830, 888, 912, 947, 971, 972, 1006, 1012, 1020, 1036, 1067, 1082 (A), 1087, 1103, 1111 (A), 1113, 1116(A)—(F), 1122, 1135, 1138, 1173, 1188, 1202, 1225, 1252, 1262, 1302, 1316, 1326, 1327, 1329, 1331, 1346, 1348, 1349, 1351, 1364, 1366, 1368, 1369, 1372, 1383 and App. I Nos. 3 and 6; (*Subst.*) 375, 599, 902, 967, 1161, 1165, 1172, 1181, 1186.

D4

Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 5. Dated Saṁvat 1788 (c. A.D. **1732**). Written on paper, size 15" × 6¾". Devanāgarī script.

The MS. has preserved all the seven kāṇḍas and has been utilized for the Crit. Edition of Kiṣkindhā. The total number of folios for Sundara is 133. It has 12 lines to a page and about 59 letters to a line. Margins are ruled. Stanzas as well as Sargas are unnumbered. At the end of Sundara, the total number of stanzas of the present Kāṇḍa is stated to be 4655. The first Sarga of Sundara is read at the end of Kiṣkindhā as its integral part. Similarly, Crit. Sargas 1–31 of Yuddha are relegated to Sundara in this MS. Single and double daṇḍas are used at random to separate the halves of stanzas. Colophons give significant names to Sargas. Red ink is used for daṇḍas. Scribal mistakes such as कालोग्नीम् for कालाग्निम् are noticed; but they are corrected *pr. m.* either in margin or *sup. lin.* Omissions of stanzas and lines are found. Additional Sargas and occasional transpositions of stanzas are noticed. The MS. is somewhat old and writing is clear, with occasional errors. The words प्रवृद्ध and विवृद्ध are usually written as प्रवृध and विवृध respy. The word लाङ्गूल is generally written as लाङ्गुल. विष्णु is written as विष्नु. No pṛṣṭhamātrās. Saṁdhi rules are generally observed. The Kāṇḍa is copied by one person.

The Yuddhakāṇḍa records Saṁvat 1788 (c. A.D. **1732**) as the date of the MS.

The MS. represents the W version.

The * passages exclusive to this MS. are: (*Ins.*) 116, 643, 763; (*Subst.*) 304.

D5

Baroda, in private possession (of Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered, Dated Saṁvat 1831 (c. A.D. **1775**). Written on rough and durable paper, size 12½" × 5¼". Devanāgarī script. Handwriting of North India.

This codex is complete in seven Kāṇḍas and is utilized for the Crit. Edition of all the previous Kāṇḍas. The total number of folios for Sundara is 116. The MS. contains the comm. Śṛṅgāratilaka

of Govindarāja. The folio has approximately 14 lines to a page and about 50 and 54 letters to a line in the text and the commentary respy. Folio 49[a] contains the commentary portion only. The total number of Sargas of Sundara is 68 as in the Vulgate. Scribal errors such as विचिरु: for विचेरु:, नैरुत for नैऋंत, श्वरैर् for स्वरैर् are noticed. The Kāṇḍa is copied by a single scribe.

For details, *vide* Kiṣkindhākāṇḍa, Intro. p. XVI (*i.e.* D5).

The post-colophon entry made at the end of Sundara indicates that the scribe completed the Kāṇḍa in Śrīpuruṣottamakṣetra on Sunday, the twelfth day of the Bright Half of the month of Vaiśākha in Saṁvat 1831 (c. A.D. 1775):

लिक्ष[खि]तं श्रीपुरुषोत्तमक्षेत्र... संवत् १८३१ वैशाखमासे सुकल[शुक्ल]पक्षे द्वादसी रिव[रवि]वारे ॥

The MS. represents the S recension and the text is usually of Govindarāja.

No exclusive * passage is found in this MS.

D6

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1611. Dated Saṁvat 1837 (c. A.D. 1781). Written on old and durable paper, size 13″ × 5½″ Devanāgarī script.

This MS. contains all the seven Kāṇḍas, written probably by different scribes at different periods. The MS. is utilized for the Crit. Edition of all the earlier Kāṇḍas. It has 131 folios for Sundara. The central part of the first folio is kept blank. The folio has 11 lines on each page and about 40 letters in each line. Margins are ruled. Only the Sargas are numbered, stanzas are not. The total number of Sargas of Sundara is 106. Crit. Sargas 63–66 of Kiṣkindhā are read in the beginning of Sundara. Similarly, Crit. Sargas 1–15 of Yuddha are relegated to Sundara. Double daṇḍas in red ink are used to demarcate the two halves of stanzas. Colophons which give suitable Sarga names are written in red ink. Corrections are made by the scribe himself in margin. Corrupt readings are found in plenty, *e.g.* श्रुत्वया for श्रूयतां and प्राप्यम् for पश्यम्. Additional Sargas and omissions of stanzas are noticed. Stanzas and lines are transposed only in few places. Condition good. Writing fairly legible, with some errors. Scribal errors like तम्रमुख: for ताम्रमुख: are found. Saṁdhi rules are generally followed. The whole Kāṇḍa is written in one hand and is complete.

The post-colophon remark, giving the name of the scribe as also the date and place of the MS. at the end of Sundara runs as follows:

संवत् १८३७ शाके १७०२ पौषे कृष्णपक्षे १४ रविवारान्वितायां ४५ ज्येष्टानक्षत्रं ३९।४६ गंडयोग ४०।५३ ववकर्णे ३० लिखितं पं. श्रीदुबे खर्गराय कनोजिया टहरोली शुभस्थानं ॥

The Ms. represents the NE version.

There is no * passage exclusive to this MS.

D7

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1633. Dated Saṁvat 1888 (c. A.D. 1831). Machine-manufactured paper, size 12″ × 5″. Devanāgarī script. Handwriting of Rajasthan.

This codex, utilized for the Crit. Edition of Bāla and Kiṣkindhā, contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Sundara being 216. The folio has 7 lines to a page and about 33 letters to a line. Sargas and stanzas are numbered. Sargas of Sundara amount to 68 as in the Vulgate. No pṛṣṭhamātrās. The Kāṇḍa is complete and is from the pen of a single scribe.

For details, *vide* Kiṣkindhākāṇḍa, Intro. p. XVII.

At the end of Uttara, it is stated that the entire MS. was completed by Paṇḍit Śrī Tiwārī Lākhana in the Saṁvat year 1888 (c. A.D. 1831).

The MS. represents the S recension.

No exclusive * passage is found in this MS.

D8

Poona, Bhārata Itihāsa Saṁśodhaka Maṇḍala, No. 844. Dated Śaka 1698 (c. A.D. 1776). Written on paper, size 14″ × 6½″. Devanāgarī script.

This codex contains all the Kāṇḍas except Kiṣkindhā and has been utilized for the Crit. Edition of Araṇya. Sundara has 154 folios. The folio has 8 lines to a page and about 47 letters to a line. The total number of Sargas of Sundara amounts to 68 as in the Vulgate. Black ink is used for daṇḍas and colophons. Scribal errors are corrected in margin. So also letters dropped through oversight are inserted in margin. विष्णु is written as विप्नु. No pṛṣṭhamātrās. Saṁdhi rules are generally followed. The Kāṇḍa is from the pen of a single person and is complete.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XVI.

The MS. contains the commentary of Maheśvaratīrtha.

Although no date is mentioned at the end of Sundara, there is mention at the close of Uttara that the codex was completed in the Śaka year 1698 (c. A.D. 1776).

The MS. represents the S recension.

The following * passages are exclusive to this MS.: (*Ins.*) 26, 48, 132, 1115.

D9

Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Undated. Written on tough paper, size 13½″ × 6″. Devanāgarī script.

This codex contains all the seven Kāṇḍas written probably by different scribes at different periods and is thus a composite MS. It has been fully utilized for the Crit. Edition of the previous four Kāṇḍas. The total number of folios for Sundara is 212. Folio 99 is blank. It has 8 lines to a page and about 34 letters to a line. Sargas of Sundara amount to 68 as in the Vulgate. Daṇḍas are in red ink, while colophons are in black ink. Corrupt readings are found in big number; e.g. अशिनै for अश्विनौ and सुगांतकालानि for युगान्तकालाग्नि. Anusvāra is sometimes dropped when it is required and vice versa. Scribal mistakes such as सासं for मासं are also noticed. No pṛṣṭhamātrās. The Kāṇḍa is from the pen of a single scribe and is complete.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XV (*i.e.* Dt1).

The MS. contains the commentary Tilaka of Nāgeśa Bhaṭṭa.

No date is mentioned at the end of Sundara.

The MS. represents the S recension.

No exclusive * passage is found in this MS.

D10

Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 4. Undated. Written on paper, size 13½″ × 7″. Devanāgarī script.

The MS., utilized for the Crit. Edition of Bāla and Kiṣkindhā, has all the seven Kāṇḍas. The total number of folios for Sundara is 88, the last folio being unnumbered. It has 18 lines to a page and approximately 40 letters to a line. Margin is unruled. Stanzas and Sargas are not numbered. The first Sarga of Sundara appears at the end of Kiṣkindhā as its integral part. Crit. Sargas 1–15 of Yuddha are relegated to Sundara in this MS. There is no device to separate the halves of stanzas. Colophons contain appropriate Sarga names. No marginalia. Corrections are few in number and are made by the copyist himself with yellow pigment of black ink. Corrupt readings are found; e.g. दुर्दरुश्चथिता for दुर्मना व्यथिता and हृदला for अबला. Omissions of stanzas are noticed here and there. Some additional Sargas are found. Stanzas and lines are at times transposed. Conditions good. Writing neat and legible, with some errors. Visarga is unnecessarily inserted in many places. The word दुःखार्ता is usually written

as दुःखांता. Scribal errors such as रागवस्य for राघवस्य, देनु for धेनु, सस्वंदरं for समुन्दरं, भ्रशं for भृशं are to be found many times. No pṛṣṭhamātrās. The Kāṇḍa is copied by a single scribe and is complete.

At the close of Araṇya, it is stated that a Brahmin by name Gopāla Khare wrote the MS. at Kalāmūla Maṭha in Central Kashmir. Though the MS. is undated, it seems to be about 350 years old.

The MS. represents the NW version.

Only two exclusive * passages are found in this MS., *viz.*, (*Ins.*) 76 and 881.

D11

Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 5. Dated Saṁvat 1835 (c. A.D. 1779). Written on paper, size 15″ × 5½″. Devanāgarī script.

The MS. has all the seven Kāṇḍas and was utilized for the Crit. Edition of Kiṣkindhā. It has 173 folios for Sundara, folio no. 97 being duplicated. The folio has 9 lines to a page and about 40 letters to line. The first Sarga of Sundara appears at the end of Kiṣkindhā as its integral part, while Crit. Sargas 1–15 of Yuddha are relegated to Sundara. Colophons and daṇḍas are written in black ink. Colophons contain significant Sarga names. Very few marginalia. Additional Sargas are found. Stanzas are sometimes omitted. Corrupt readings are found in plenty; e.g. ममाप्राप्नु for मयात्मा च. Scribal mistakes are also noticed. Visarga is sometimes unnecessarily inserted; e.g. समुपचक्रामः for समुपचक्राम. जीवितम् is always written as जीवतम्. No pṛṣṭhamātrās. The Kāṇḍa is written in one hand and is complete.

For details, *vide* Kiṣkindhākāṇḍa, Intro. p. XIX, (i.e. D13).

The post-colophon remark at the end of Uttara indicates that the entire MS. was completed by a Brāhmin named Ṛṣirāma at Kṛṣṇagaḍh on the 5th day of the Bright Half of the month Kārtika in the Saṁvat year 1835 (c. A.D. 1779).

The MS. represents the NW version.

The * passages exclusive to this MS. are: (*Ins.*) 114, 266, 590, 669, 699, 739, 910, 1152, 1388.

T1

Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated. Written on palm-leaves, size 18½″ × 2″. Telugu script.

The MS., utilized for the Crit. Edition of the previous four Kāṇḍas, contains all the seven Kāṇḍas. Folios 177 to 217 cover the portion of Sundara. Sargas of Sundara amount to 68 as in the Vulgete, Sarga numbers being mentioned in words. The whole MS. is written in one hand.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XIX.

Although no date is recorded anywhere in the MS., the MS. seems to be more than 500 years old.

The MS. represents the S recension.

No exclusive * passge is found in this MS.

T2

Madras, Adyar Library. No. 75597. Undated. Written on palm-leaves, size 19½″ × 2″. Telugu script.

This MS., utilized for the Crit. Edition of all the earlier Kāṇḍas, contains only the first six Kāṇḍas written by different scribes. Araṇya and Sundara seem to have been written by one scribe. The total number of folios for Sundara is 23. The back side of folio 23 is blank. The folio has 16 to 18 lines to a page and 124 to 130 letters to a line. Sarga numbers are stated in words. Sundara has 67 Sargas in all, Vulgate Sargas 59 and 60 (=Sargas 57 and 58 of the Crit. Edition) being combined into one Sarga. The word क्रूर is written as कृर.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XX.

The MS. is not dated anywhere; but it seems to be 350 years old.

The MS. represents the S recension.

The exclusive * passages peculiar to this MS. are: (*Ins.*) 285, 659, 818, 1049, 1128, 1140, 1209, 1337, 1354 and App. I. No. 10.

T3

Madras, Adyar Library, No. 74122. Dated Śaka 1730 (A.D. 1808). Written on palm-leaves, size 19¼″ × 2¼″. Telugu script.

The MS. has preserved all the seven Kāṇḍas and has been utilized for the Crit. Edition of Kiṣkindhā. Folios 134 to 169 comprise the subject-matter of Sundara. The folio has 13 to 16 lines per page and about 102 to 106 letters per line. Sargas, which amount to 68 as in the Vulgate, are numbered in words. The word कूर is written as कृर. The MS. is written in one hand.

For details, *vide* Kiṣkindhākāṇḍa, Intro. p. XX.

As stated at the end of the Uttarakāṇḍa, the MS. was completed by Lakṣmaṇa on Wednesday, the tenth day of the Dark Half of the month of Caitra in the Śaka year 1730 (*i.e.* 20th April 1808).

The MS. represents the S recension.

Only two * passages are exclusive to the MS., *viz.*, (*Ins.*) 16 and 1356.

G1

Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (A.D. 1818). Written on palm-leaves. size 16½″ × 2½″. Grantha script.

This MS. is complete in seven Kāṇḍas and is utilized for the Crit. Edition of all the previous Kāṇḍas. Folios 94ᵃ to 119 cover the portion of Sundara. Sargas are numbered in words and they are 68 as in the Vulgate. No additions and omissions. Corrupt readings like अंडरेश्वर: for अण्डजेश्वर: are of rare occurrence. The word ताम्रमुख: is written as तांम्रमुख:. Saṁdhi rules are generally followed. The whole MS. is from the pen of a single scribe.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XX.

As stated at the end of Uttara, the MS. was completed by Śrīnivāsan on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āṇi) in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhānya saṁvatsara (A.D. 1818).

The MS. represents the S recension.

The following * passages are found exclusively in this MS.: (*Ins.*) 27 (A), 851, 1023, 1201, 1281.

G2

Trippunithura (Travancor-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 152. Undated. Written on palm-leaves, size 17″ × 1¾″. Grantha script.

The MS. is complete in seven Kāṇḍas and is utilized for the Crit. Edition of the previous four Kāṇḍas. Folios 191 to 234 comprise the portion of Sundara. Sargas, 68 as in the Vulgate, are numbered in words. No additions and omissions. The scribal peculiarities of G1 are shared by this MS. also. Saṁdhi rules are mostly observed. The entire MS. is from the pen of a single scribe.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XXI.

Though the MS. is undated, it seems to be about 300 years old.

The MS. represents the S recension.

Only one * passage is exclusive to this MS., *viz.*, (*Ins.*) 1219.

G3

Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Puṇyavijayajī). Unnumbered and undated. Written on palm-leaves, size 15" × 2¼". Grantha script.

The MS. contains all the seven Kāṇḍas and has been utilized for the Crit. Edition of the four earlier Kāṇḍas. Folios 83 to 102 comprise the subject-matter of Sundara. Sargas of Sundara amount to 68 as in the Vulgate and bear numbers in words. No additions and omissions. Some lines are illegible. Repetitions of stanzas are found in few places. The word ध्रुवं is written as ध्रुवं. The scribal peculiarities of G1 are shared by this MS. also. The MS. is written in one hand.

For details, *vide* Araṇyakāṇḍa, Intro. p. XXI.

The MS. represents the S recension.

Only two * passages are exclusive to this MS., *viz.*, (*Ins.*) 206 and (*Subst.*) 1373.

M1

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (c. A.D. 1690). Written on palm-leaves, size 20" × 2". Malayālam script.

The MS., utilized for the Crit. Edition of the previous four Kāṇḍas, is complete in seven Kāṇḍas. The portion of Sundara is covered by folios 162 to 207. The folio has about 13 lines to a page and 94 to 96 letters to a line. Margins are unruled and folio numbers are written therein. Stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words and they are 68 as in the Vulgate. Daṇḍas are not used; the writing is continuous. No marginalia, no corrections, no additions. Stanzas are rarely omitted. Transpositions of stanzas and lines are few in number. The MS. is not in good condition: the central part as also the two ends of folios are broken. Some pādas are damaged. Writing is clear and correct with few errors. The following scribal peculiarities are noticed: कर्ता is written as कर्त्ता, धर्म a· धर्म्म, र्यं as र्य्यं, ध्वज as ध्द्वज, and दर्पित as दार्प्पित. The rules of saṁdhi are observed. The whole MS. is written in one hand.

The Uttarakāṇḍa states that the MS. was completed by Candraśekharan, son of Karakujathilirikkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamaṅgalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārtika in the Aṇṭu (*i.e.* Kollam) year 865 (A.D. 1690).

The MS. represents the S recension.

The * passages exclusive to the MS. are: (*Ins.*) 644, 780, 884 and 1008.

M2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 953. Dated Kollam 817 (c. A.D. 1642). Written on palm-leaves, size 12½" × 2". Malayālam script.

This MS. contains only three Kāṇḍas *viz.* Sundara, Yuddha and Uttara and has 310 folios in all. The total number of folios for Sundara is 70. Two blank folios are inserted: one at the beginning and the other at the end of the MS. The folios has 11 lines to a page and 55 to 60 letters to a line. Margins are unruled and folio numbers are written therein. Stanzas are unnumbered. Sargas are numbered in words. Sargas of Sundara amount to 68 as in the Vulgate. Sargas generally begin with श्रीरामाय नमः. There is no device to separate the ślokārdhas or even ślokas. Corrections by a different hand are found. No marginalia, no additions. Stanzas are very rarely omitted. Instances of transpositions of stanzas and lines are very few. Condition good. Handwriting is nice and correct. The scribal peculiarities of M1 are shared by the present MS. also. Saṁdhi rules are observed. The whole MS. is written in one hand.

As stated at the end of Uttara, the MS. was completed on Wednesday, the 13th day of the Dark Half of the month of Kumbh in the Aṇṭu (*i.e.* Kollam) year 817 (c. A.D. 1642):

आण्डु ८१७ मत कुंभमासं अव्विट्टं (श्रविष्टा) कृष्णपक्षत्रयोदशि बुधवारं अन्नत्ते मिथुनराशिक्रोण्ड(मिथुनलग्ने) रामायणं.
The MS. represents the S recension.

The following * passages are found exclusively in this MS.: (*Ins.*) 29, 332, 629, 655 (A), 655 (B), 658, 955, 1265, 1392.

M3

Chundampatta, via Pattambi, South Malbar; in private possession (of C. Chitrabhanu Nambudiri). Unnumbered and undated. Written on palm-leaves, size 27⅜" × 2.1". Malayālam script.

Tbe MS. is complete in seven Kāṇḍas and is utilized for the Crit. Edition of Kiṣkindhā. Folios 120–148 comprise the subject-matter of Sundara. It has 12 lines to a page and 155 to 160 letters to a line. Margins are unruled; Kāṇḍa name, Sarga numbers and folio numbers are all written in margin. Stanzas are not numbered. Sargas of Sundara are 68 as in the Vulgate and they are numbered in words. There is no device to separate the halves of stanzas or even stanzas. No marginalia, no omissions. Corrections are few in number and they are *pr. m.* Stanzas are transposed in few places. Lacunae are found in four places. The MS. is in very good condition and its writing is very nice and correct. The scribal peculiarities of M1 are shared by this MS. also. खज्ञ is written as खट्ग. Rules of saṁdhi are observed. The entire MS. is from the pen of a single scribe.

The Ms. is undated; however, it seems to belong to a relatively modern period.

The MS. represents the S recension.

The single * passage exclusive to this MS. is: (*Ins.*) 848.

The Southern Recension

That the S recension represented by its three versions has on the whole preserved a uniform text has been noted in regard to the first four *Kāṇḍas* of the *Rāmāyaṇa* by their respective editors. The same holds good in the case of the Sundarakāṇḍa, too, as will be seen from the following analysis.

Appendix Passages: Out of a total of 14 Appendix passages, only two, nos. 11 and 13, are insertions in S recension (all MSS.) only. No. 5 is a S insertion but the length of the passage varies in different MSS. No. 1 consisting of 73 lines is a S insertion which however is seen also in composite codices D3 and D6. No. 2 (12 lines) is common to S recension and NW and W versions of the N recension.

Star Passages:

The following exclusive star passages are found in all the MSS. of the Telugu, Grantha and Malayālam versions, *i.e.*, the entire S recension:

Insertion: 65, 67, 80, 82, 94, 113, 153, 158, 160, 162, 169, 170, 172, 174, 175, 184, 191, 195, 204, 236, 243, 262, 276, 277, 314, 406, 469, 499, 518, 528, 542, 548, 610, 613, 614, 645, 648, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 660, 664, 666, 704, 706, 716, 720, 727, 731, 732, 745, 751, 779, 836, 839, 842, 853, 860, 867, 875, 913, 917, 919, 932, 948, 956, 959, 965, 979, 1029, 1032, 1039, 1041, 1043, 1064, 1072, 1077, 1080, 1084, 1088, 1089, 1092, 1098, 1100, 1119, 1127, 1129, 1133, 1136, 1144, 1160, 1189, 1191, 1192, 1195, 1200, 1226, 1232, 1238, 1239, 1246, 1248, 1250, 1253, 1279, 1285, 1296, 1324, 1380, 1384 = 114
Substitute: 1245 = 1

The following star passages are common to a smaller or larger number of MSS. of the S recension only:

Insertion: 33, 63, 244, 284, 295; 359, 473, 477, 479, 493, 520, 534, 536, 537, 574, 585, 594, 609, 611, 612, 619, 624, 631, 652, 663, 683, 705, 801, 802, 850, 861, 874, 961, 962, 963, 995, 1003,

1051, 1052, 1053, 1055, 1056, 1058, 1059, 1062, 1070, 1073, 1074, 1083, 1091, 1123, 1151, 1234, 1259, 1266, 1268, 1280, 1288, 1355, 1365 = 60
Substitute: Nil.

Two things stand out clearly from this analysis: (i) S recension has not remained static since it first received the text from the North. It has as many as 175 exclusive additional passages in addition to the Appendix passages; which indicates that in course of time the text of the S recension has undergone inflation. (ii) It is noteworthy that out of a total of 175 exclusive star passages, as many as 115 are common to *all* the codices of the S recension—which indicates the uniformity of the text-tradition in the S recension which is otherwise discernible on the whole.

These conclusions are borne out by the fact that individual codices of the S recension have a negligible number of exclusive star passages—a total of 33, which would be reduced to a mere 22, if T_2 and T_3 (which are noticed in detail below) are excluded. M_2 is a codex utilized for the first time: it has nine exclusive insertions. However, it by no means follows that the text preserved in the S recension carries a dead—rubber-stamp—uniformity. As a matter of fact, each one of the MSS. carries variants which are peculiar to itself or common to one or more MSS. of the S recension or sometimes even common to one or more of the codices of the different versions of the N recension. The variations in the readings of the different codices of the S recension would appear to be of the same kind as are found in the codices of the N recension. It would therefore be erroneous to believe that the uniformity of the S recension is artificial or unnatural.

T_2

There are, moreover, two MSS. —T_2 and T_3—which reveal significant affinity with the MSS. of the N recension. T_3 shows not infrequently variants which are common to one or more MSS. of the N recension. The deviations of T_2 from the text-tradition of the S recension are, however, significant by virtue of their nature as well as number. In the first place, T_2 has an Appendix passage (No. 10) of 33 lines as an insertion exclusive to itself. Secondly, it has nine exclusive inserted star passages all its own (for details see the description of the codex). This is indicative of the fact that this codex is not toeing the line of the S recension.

More important is the fact that T_2 discloses positive agreement with MSS. of N recension in passages which are not found in any other MS. of the S recension. It has the following nine star passages in common with N recension (two or more MSS.): 679, 680, 999, 1045, 1273, 1320, 1342, 1357, 1370. It has one passage, no. 453, in common with Ñ$_1$ only. Together with D_{7-9} which are composite Southern codices, T_2 reads the following 15 star passages in common with N recension (one or more MSS.): 1101, 1114, 1143, 1272, 1274, 1291, 1300, 1305, 1318, 1319, 1323, 1332, 1338, 1344, 1359. Together with $D_{7,9}$, it reads 1102 in common with N MSS.

In the matter of variants, T_2 is seen to go with N recension much more frequently than with MSS. of S recension. This codex, therefore, while retaining its basic character as a Southern codex, does provide an indication, which other S MSS., too, more or less support, that the S recension is not a closed recension in the sense that it has not altogether resisted additions or modifications without sacrificing the unity of its text-tradition. That this recension has preserved a more ancient text than the N recension has been pointed out, among others, by the editors of the preceding *Kāṇḍas* of this edition; this view is amply justified by the state of language and grammar in this *Kāṇḍa* also.

N recension

The Northern recension is represented by the NE version (Ñ V B D_6), the NW version (Ś$_1$ $D_{2,10,11}$) and the W version ($D_{1,3,4}$). The NE version includes the codex Ñ$_1$ which, as is already known, is our earliest MS. of the *Rāmāyaṇa* so far available. The editors of the previous *Kāṇḍas* have

already pointed out that despite its being a NE codex by virtue of its script and provenance, it is generally in agreement with the NW version. Let us discuss its character in detail.

Ñ1

This codex assumes addititional—perhaps, intriguing—importance for the Sundarakāṇḍa and the following two *Kāṇḍas* for two reasons. Firstly, the last three *Kāṇḍas* beginning with the Sundarakāṇḍa are written by a scribe different from the one who copied the first four *Kāṇḍas*. Secondly, there is no mention of the date of copying or any other personal data anywhere in any of these three *Kāṇḍas*.

The codex contains a post-colophon entry at the end of the Kiṣkindhākāṇḍa, *i.e.*, at the end of the first Sarga of the Sundarakāṇḍa here, which is as follows:

संवत् १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराज-पुण्यावलोक-सोमवंशोद्भव-गरुडध्वज-श्रीमद्-गाङ्गेयदेव-भुज्यमान-तीरभुक्तौ कल्याणविजयराज्ये नेपालदेशीय- भाण्डशालिक-श्रीआनन्दस्य कृते पाटकावस्थित (कायस्थ *int. lin.*) पण्डित-श्री-श्रीकुरस्यात्मज-श्रीगोपतिनालेखीदम् ।

Prof. G. H. Bhatt, the former General Editor, had reproduced this entry in the description of Ñ1 in his Introduction to the Bālakāṇḍa (p. xv) but he had realized that his reading was far from satisfactory and accepted the correctness of Dr. Mirashi's reading (cf. B. O. R. I. Vol. XXIII [1942], p. 293) in a footnote on the first page of his Supplementary Introduction to the same *Kāṇḍa*. The original wrong reading was somehow reproduced in the Introduction (p. IX) to the Ayodhyākāṇḍa. This entry states that the copy of the *Rāmāyaṇa* was made by Gopati, son of Śrīkura, in the Saṁvat year 1076 which has been unanimously identified with Vikrama Saṁvat 1076 and is thus equivalent to 1020 A.D. We are not here concerned with the historical question of the identity of the king mentioned in this entry. What is more important for our purposes is the fact that the first scribe Gopati went on with the work of copying the *Rāmāyaṇa* from *Kāṇḍa* to *Kāṇḍa* without mentioning his name or date anywhere until he came to the end of the Kiṣkindhākāṇḍa at the close of which he affixed a colophon giving the date of copying, the name of the ruling king and his own identity as well in a manner which clearly shows that he had completed his task. Now, it is impossible to believe that a scribe would be commissioned to copy the text of the *Rāmāyaṇa* up to the end of the Kiṣkindhākāṇḍa only. The question naturally arises as to what made the scribe suddenly to end his assignment and affix his signature, as it were, at the end of his part of the work by way of the post-colophon entry.

The second question relates to the data of the copying of the last three *Kāṇḍas* beginning with the Sundarakāṇḍa. As no date is mentioned anywhere in this part of the MS., it is difficult to state with any degree of certainty what margin of time separates, if it does at all, the copying of the first four *Kāṇḍas* from that of the last three in this codex. In fact, had it not been for the continuous numbering of the folios of Sundara and the two following *Kāṇḍas*, a more fundamental question would have naturally risen whether these three *Kāṇḍas* really form part of a single MS. whose first four *Kāṇḍas* were copied by Gopati. We may also take note of the fact that the first four *Kāṇḍas* as well as the last three are copied continuously *i.e.* without leaving any space between the end of the preceding *Kāṇḍa* and the beginning of the following ones. It is only at the end of the Kiṣkindhākāṇḍa that this uniformity is broken: the Kiṣkindhākāṇḍa ends on folio 376[a] with only a single line written on it while the Sundarakāṇḍa is commenced on folio 377[a].

Ñ1—its character

Prof. G. H. Bhatt has stated in the Introduction to the Araṇyakāṇḍa that Ñ1 appeared to lean towards the NW version rather than the NE version to which it belonged. Prof. D. R. Mankad, in his Introduction to the Kiṣkindhākāṇḍa, endorsed this observation of Prof. Bhatt on the strength of the evidence of the Kiṣkindhākāṇḍa. While in the Araṇyakāṇḍa Ñ1 has 185 star passages (87 ins. + 98 subst.) in common with NW version, it has 186 star passages (95 ins. + 91 subst.) in common with NW version in the Kiṣkindhākāṇḍa. This clearly shows that the affiliation of this NE codex to the NW version is not accidental or casual. This is confirmed negatively by the fact that Ñ1 has 40 star passages

(16 ins. + 24 subst.) in common with the NE version (one or more MSS.) in the Araṇyakāṇḍa, while in the Kiṣkindhākāṇḍa it has merely 3 inserted star passages common to NE version (one or more MSS.). It is obvious that while Ñ1 remains steady in its relation with NW version in both the Araṇyakāṇḍa and Kiṣkindhākāṇḍa, its relation with NE version, so far as the evidence of the star passages goes, deteriorates substantially in the Kiṣkindhākāṇḍa.

This tendency of Ñ1 to agree with NW version rather than NE version continues to be as pronounced in the Sundarakāṇḍa as in the Kiṣkindhākāṇḍa. Let us consider the evidence in detail.

At the outset, we find that in regard to the extent of the Sundarakāṇḍa, Ñ1 agrees with NW MSS. rather than with NE MSS. For, while the NE MSS., *viz.*, Ñ2 V1 B1.3.4 D8 include Sargas 63–66 of the Kiṣkindhākāṇḍa (Cr. Ed.) in the Sundarakāṇḍa, Ñ1 agrees with NW and W MSS., *viz.*, Ś1, D1.2.4.10.11 and reads the first Sarga of the Sundarakāṇḍa (Cr.) as the last Sarga of the Kiṣkindhākāṇḍa. That this agreement of Ñ1 with NW MSS. is not accidental becomes clear when we consider the evidence provided by the star passages in the Sundarakāṇḍa.

Note: NW stands for NW + W MSS. in this section.

Ñ1 going with NW (one or more MSS.) only :

Ins.: 30, 38, 46, 58, 96, 100, 106, 138, 154, 282, 288, 370, 442, 449, 456, 458, 461, 468, 475, 481, 483, 488, 512, 514, 523, 546, 555, 572, 581, 587, 600, 601, 708, 709, 712, 723, 725, 740, 746A, 756, 757, 769, 782, 788, 791, 810, 816, 820, 822, 827, 834, 869, 880, 915, 920, 929, 943, 954, 982, 1033, 1061, 1065, 1068, 1071, 1126, 1130, 1139, 1150, 1153, 1156, 1218, 1236, 1241, 1249, 1289, 1290, 1310, 1317, 1321, 1330, 1336, 1376, 1391 = 83

Subst.: 32, 247, 516, 575, 579, 593, 595, 598, 803, 828, 878, 883, 886, 896, 973, 988, 1001, 1028, 1142, 1148, 1184, 1203, 1210, 1221, 1271, 1282B, 1309, 1371A, 1382 = 29

Ñ1 going with NE (one or more MSS.) only :

137, 273 = 2 (both insertions)

The obvious conclusion is reinforced by negative evidence, too.

NE (two or more MSS.) only without Ñ1 :

Ins.: 6B, 8, 40, 44, 55, 78, 85, 87, 89, 90, 97, 107, 131, 133, 135, 145, 150, 159, 171, 181, 192A, 207, 211, 233, 235, 248, 250, 260, 261, 269, 274, 291, 301, 318, 320, 321, 323, 329, 331, 344, 345, 346, 348, 361, 362, 365, 374, 379, 402, 409, 412, 424, 426, 428, 440, 446, 447, 462, 467, 472, 500, 506, 507, 509, 513, 547, 556, 557, 560, 621, 622, 634, 638, 640, 661, 677, 695, 747, 753, 755, 770, 781, 783, 805, 806, 826, 835, 862, 898, 901, 924, 940, 1025, 1034, 1035, 1038, 1042, 1047, 1050, 1066, 1079, 1154, 1171, 1237, 1295, 1298, 1301, 1308, 1314, 1335, 1345, 1350, 1381, 1390 = 114

Subst.: 12, 31, 36, 61, 64, 66, 69, 69A, 70, 101, 109, 111, 117, 127, 134, 139, 140, 141, 166, 176, 177, 178, 194, 196, 198, 202, 208, 218, 219, 226, 230, 232, 253, 254, 256, 268, 303, 305, 336, 343, 353, 376, 380, 422, 429, 430, 433, 437, 451, 459, 474, 478, 489, 492, 495, 504, 576, 580, 586, 592, 636, 637, 668, 701, 702, 711, 728, 733, 749, 750, 773, 785, 792, 793, 794, 797, 799, 811, 812, 814, 829, 837, 838, 858, 899, 900, 905, 926, 935, 939, 975, 990, 991, 997, 998, 1004, 1022, 1026, 1046, 1054, 1057, 1158, 1204, 1205, 1206, 1227, 1240, 1260, 1264, 1276, 1283, 1311, 1322, 1340, 1374, 1375, 1377, 1379 = 118

NW (two or more MSS.) only without Ñ1:

Ins.: 5, 7, 14, 15, 17, 19, 25, 28, 34, 47A, 53, 60, 74, 75, 84, 88, 91, 92, 95, 95A, 110, 119, 130, 351, 381, 411, 420, 444, 482, 566, 632, 635, 700, 707, 724, 767, 772, 775, 957, 1016, 1018, 1027, 1112, 1282D, 1282E, 1333 = 46

Subst.: 2, 6A, 21, 73, 129, 246, 434, 438, 441, 485, 602, 670, 771, 817, 819, 1313 = 16

Besides, in regard to variants, Ñ1 is found to go more frequently with NW MSS. than with NE

MSS. The evidence provided by the Sundarakāṇḍa considered both positively and negatively would compel the conclusion that Ñ1 is a filiate of NW version rather than a codex of NE version to which it belongs.

Ñ1 has, in fact, gone further. It appears that it has developed its own identity—independently of any version. When Prof. Mankad remarked in his Introduction to the Kiṣkindhākāṇḍa, 'the point worthy of note is this that there are some cases in which Ñ1 does not go with NE, NW or S *i.e.* it has its own tradition' (p. XXIX), he could not have had in mind the evidence of the Kiṣkindhākāṇḍa only; because in the Kiṣkindhākāṇḍa Ñ1 has only *two* exclusive insertions (nos. 148 and 1233) and *two* exclusive substitute passages (nos. 183 and 614)—which would be negligible as evidence on which to base any opinion. Probably, he had the evidence of the Araṇyakāṇḍa in mind: for, in that *Kāṇḍa*, Ñ1 has 47 exclusive passages (38 ins. + 9 subst.). In comparison with the practically total absence of exclusive passages in the Bālakāṇḍa, Ayodhyākāṇḍa and Kiṣkindhākāṇḍa, the existence of as many as forty-seven exclusive passages in the Araṇyakāṇḍa is striking and marks a deviation in the character of this codex in that *Kāṇḍa*.

In the Sundarakāṇḍa, this deviationist tendency of Ñ1 reveals itself quite clearly. It has in this *Kāṇḍa* a total of 131 exclusive passages (128 ins. + 3 subst.) all to itself. For details, see the description of the codex. This is practically one-tenth of the total number of star passages in the whole *Kāṇḍa* and is quite remarkable for a single MS. to register.

Lastly, N recension (NW two or more MSS. + NE two or more MSS.) going without Ñ1 in the following star passages:

4, 6, 9, 10, 11, 35, 51, 56, 57, 62, 99, 163, 183, 186, 203, 205, 209, 210, 214, 327, 382, 570, 571, 582, 630, 646, 647, 649, 650, 710, 754, 774, 776, 1134, 1196, 1197, 1198, 1199, 1213, 1275, 1276, 1286, 1287, 1297, 1299, 1312 = 46

Out of these, six passages *viz.* 51, 214, 1134, 1213, 1276, 1286, are not supported by D3 Besides, the following eight passages of N recension are not supported by any MS. of W version:

392, 393, 578, 974, 989, 1030, 1315, 1334.

There is not a single star passage which is common to Ñ1 and W version exclusively.

There is not a single star passage in which Ñ1 agrees alone with one or more MSS. of the S recension.

The following conclusions may be drawn on the basis of this evidence of the Sundarakāṇḍa:

1 Ñ1 represents a text-tradition of the Northern recension after the original common text had been divided into the Northern and the Southern recensions.

2 Ñ1 individually reveals no influence of the S recension.

3 Ñ1 represents a text-tradition of the N recension before its bifurcation into NW and NE versions occurred; because 54 star passages which are exclusive to the N recension are absent in Ñ1. This would be possible only if the text-tradition common to NW and NE recension developed after the text-tradition represented by Ñ1 had separated from it.

4 The text-tradition represented by Ñ1 later came under the influence of NW version after the bifurcation of N recension into NW and NE versions took place, as the 112 star passages (83 ins. + 29 subst.) which Ñ1 has in common with NW only would show.

5 At the same time, the text-tradition of Ñ1 was itself undergoing inflation as indicated by the 131 exclusive star passages which are not found in any other codex.

6 All these stages of development were completed before 1020 A.D., the date of the codex.

Before concluding these observations regarding Ñ1, it is worth noting that the individualistic tendency of Ñ1 represented by its own exclusive passages is fluctuating : in Bālakāṇḍa and Ayodhyā-

kāṇḍa, it is practically non-existent ; it emerges in a definite form in Araṇyakāṇḍa (with 47 exclusive passages), subsides in Kiṣkindhākāṇḍa (with 4 exclusive passages) and appears again in a pronounced manner in Sundarakāṇḍa (with 131 exclusive passages). Obviously, we have to wait for the evidence of the last two *Kāṇḍas* before arriving at a final assessment of the character of this codex.

Other NE MSS.

$Ñ_2$ and B_1 continue to remain steady in the text-tradition represented by NE version. But the other three codices of Bengali version, *viz.*, B_{2-4} which are utilized for the first time show a varying degree of fluctuation as indicated, for example, by the number of exclusive star passages in each one of them. More particularly, B_3 and B_4 are seen sometimes to agree with MSS. of NW version and at others recording their own individual variant readings. B_4 has twelve additional lines at the end of Appendix passage no. 12 which it has in common with other N MSS.

W version

The question of the existence of an independent Western version was first mooted by Prof. G. H. Bhatt in his Introduction to the Bālakāṇḍa ; but he later revised his opinion in the Introduction to the Araṇyakāṇḍa and stated that the MSS. in question should be included in NW version as there was not enough evidence to warrant the postulation of an independent Western version. Before Prof. Bhatt revised his opinion in 1963, the Ayodhyākāṇḍa had been published and its editor, Dr. P. L. Vaidya, had seen no need to differ from Prof. Bhatt's opinion and accepted an independent W version represented by three MSS. Prof. D. R. Mankad, editor of the Kiṣkindhākāṇḍa, took note of the shift in Prof. Bhatt's view, examined the question in relation to Kiṣkindhākāṇḍa and came to the conclusion that the acceptance of an independent W version would be justified.

It is only natural that this important question should be investigated in relation to the Sundarakāṇḍa. There are three MSS., *viz.*, $D_{1.3.4}$ involved in the problem so far as this *Kāṇḍa* is concerned. We shall examine the evidence furnished by each one of them.

We may note in the beginning that in regard to the extent of the Sundarakāṇḍa $D_{1.3.4}$ agree with NW MSS. in reading the first Sarga of the Sundarakāṇḍa (Cr.) as the last Sarga of the Kiṣkindhākāṇḍa. As regards the end of the Sundarakāṇḍa, all N MSS. except B_1 $D_{1.2.4}$ read Sargas 1–15 of the Yuddhakāṇḍa (Cr.) in the Sundarakāṇḍa. D_1 and D_4 stand apart from all the other MSS. of both the recensions in reading Sargas 1–31 of the Yuddhakāṇḍa (Cr.) as part of the Sundarakāṇḍa.

Let us examine the three codices individually on the basis of star passages.

D_1

Exclusive passages: 43, 49, 530, 761, 787, 790, 821, 843, 852, 936 (all insertions).

It has only one passage—no. 52—in common with NE only and none at all in common with NW only. It has two insertions—no. 51 and 945—and one subst. passage, no. 889, in common with NW and NE versions taken together. It has no passage in common with S recension only.

D_4

Exclusive passages :

Ins. : 116, 643, 763 ; *Subst.* : 304

D_4 agreeing	with	NE only :	Nil
,,	,,	,, NW only :	442, 632, 635
,,	,,	,, N recension :	*Ins.* : 408, 435 ; *Subst.* : 809
,,	,,	,, S recension :	Nil.

This analysis shows that there is hardly anything distinctive about these two MSS., that they are individually not influenced by S codices so far as star passages are concerned, that on the whole they

are N MSS., D_1 having a single star passage in common with NE but none with NW, and D_4 having three star passages in common with NW but none with NE.

This assessment of their character remains unaffected when the two MSS. are considered together: D_1 and D_4 have one insertion (531) and one substitute passage (3) exclusive to them together. They have the following star passages in common with N recension (one or more MSS.) only :

Ins.: 104, 154, 164, 214, 367, 369, 385, 403, 607, *791*, 1040, 1075, 1124, 1125, *1126*, 1132, *1147*, 1213, *1218*, *1236*, 1257 (nos. in *italics* being found only in $\tilde{N}_1$ among NE MSS.).

Subst.: 124, 199, 604, 605, *896*, *973*, 976, *988*, 1134, 1137, *1148*, 1183, *1184*, *1203*, 1216, *1221*, 1286 (nos. in *italics* being found only in $\tilde{N}_1$ among NE MSS.).

D_1 and D_4 together have no star passage common with S recension only.

Next, let us consider D_1 and D_4 each in combination with D_3. The picture emerging from the above detailed consideration does not change materially, although the impact of D_3 is not imperceptible.

D_1 and D_3

—have the following star passages exclusive to them :

Ins.: 18, 39, 47A, 50, 671, 676, 722, 760, 870, 885, 892, 903, 916, 918, 958, 968, 985 = 17
Subst.: 22.

—have in all 24 star passages in common with N recension out of which

(i) 5, 7, 19, 34, 88 are insertions common to NW version (one or more MSS.) only,

(ii) 6, 9, 10, 57, 62, 83, 93, 464, 868, 952, 1197 are insertions and 35, 54, 56, 73, 1243 are substitute passages common to N recension (one or more MSS. of NW and NE versions),

(iii) 410, 816 are insertions and 32 a subst. passage common to NW (one or more MSS.) and $\tilde{N}_1$ only from the NE version.

—have only five star passages common to S recension (one or more MSS.: 20, 24, 27, 529, 927) (all *insertions*).

Now let us consider D_3 and D_4 together.

D_3 and D_4

—have five exclusive star passages: 118, 142, 515, 798, 964 (all *insertions*).

—have 465, 501, 511, 646, 672, 909, 1231 (*ins.*) and 670 (*subst.*) in common with N recension (one or more MSS.).

—have 456, 514, 601, 712, 740, 756 (*ins.*) and 883 (*subst.*) in common with NW (one or more MSS.) and $\tilde{N}_1$ only from NE version.

—have no star passage common to S recension only.

D_3

The picture undergoes a significant change when we examine D_3 individually and $D_{1.3.4}$ all together. Considered individually, it has two Appendix passages (Nos. 3 and 6) consisting of a total of 75 lines (33 + 42) exclusively to itself. Besides, it has 68 inserted and 9 substitute passages, making a total of 77, exclusively to itself. (For details, see description of the codex). This is a clear indication that D_3 is not moving in the groove of any particular version or recension.

Moreover, D_3 has

—482 (*ins.*) and 1313 (*subst.*) in common with NW (one or more MSS.) only,

—1223 (*ins.*) and 122, 149, 1220 (*subst.*) in common with NE (one or more MSS.) only,

—173, 404, 470, 483, 571, 582, 746 A, 928, 983, 1110, 1139, 1149, 1150, 1233, 1275, 1278,

1282 B, 1287, 1297, 1299 (*ins.*) and 125, 212, 1277, 1294, 1312 (*subst.*) in common with N recension (one or more MSS. of NW + NE versions),

—126, 168, 263, 264, 686, 1007, 1011, 1131, 1207, 1212 (all *ins.*) in common with S recension (all MSS.) only.

D_3, thus, appears individually to be a misch-codex, deviating from NW version, too, unlike D_1 and D_4. The fact that it has ten star passages in common with the entire S recension indicates how, unlike its allied codices, it is individually influnced by S recension.

When $D_{1.3.4}$ are considered collectively, the incidence of deviation rises.

$D_{1.3.4}$

—have the following 16 star passages exclusive to them :

ins.: 121, 238, 308, 382 A, 526 A, 527, 618, 623, 642, 966, 987, 1063, 1120, 1353.

Subst.: 225, 231.

—go with N recension (one or more MSS. of NW + NE versions) only :

ins.: 4, 128, 144, 157, 163, 180, 183, 185, 192, 203, 205, 209, 210, 212, 228, 241, 242, 275, 278, 283, 289, 300, 307, 309, 310, 313, 324, 326, 327, 330, 333, 351, 356, 360, 368, 371, 382, 384, 391, 399, 407, 416, 418, 425, 464, 476, 480, 484, 497, 524, 525, 532, 533, 539, 541, 563, 570, 577, 603, 606, 617, 630, 641, 641 A, 647, 650, 673, 674, 681, 689, 695, 697, 707, 710, 736, 737, 738, 742, 746, 752, 754, 759, 764, 766, 767, 768, 774, 776, 777, 784, 786, 789, 795, 807, 823, 844, 855, 859, 864, 866, 887, 897, 931, 960, 980, 1010, 1015, 1021, 1069, 1082, 1107, 1117, 1118, 1141, 1146, 1155, 1187, 1190, 1196, 1217, 1224, 1293, 1304, 1343, 1371 = 125

Subst.: 99, 136, 155, 179, 186, 201, 237, 240, 245, 249, 257, 281, 286, 287, 306, 325, 342, 355, 432, 505, 550, 583, 608, 616, 649, 681, 714, 715, 729, 730, 778, 800, 804, 815, 825, 840, 841, 847, 849, 907, 921, 922, 970, 984, 1002, 1009, 1019, 1024, 1045, 1050, 1090, 1094, 1104, 1159, 1182, 1198, 1199, 1208, 1211, 1214, 1215, 1235, 1242, 1244, 1247, 1251, 1254, 1256, 1258, 1282, 1303, 1325, 1378 = 73

—have one subst. passage (no. 220) only in common with NE version without $\tilde{N}_1$.

—have the following star passages in common with NW (one or more MSS.) and $\tilde{N}_1$ only:

Ins.: 100, 106, 138, 282, 288, 370, 400, 401, 421, 423, 442, 449, 458, 461, 468, 475, 481, 512, 516, 523, 546, 552, 572, 587, 600, 708, 709, 723, 725, 757, 769, 782, 788, 810, 820, 822, 827, 828, 834, 869, 880, 886, 894, 915, 920, 929, 943, 954, 982, 999, 1033, 1061, 1065, 1068, 1156, 1241, 1249, 1271, 1289, 1290, 1310, 1317, 1321, 1330, 1336, 1339, 1376, 1382, 1391 = 69

Subst.: 247, 421, 579, 593, 595, 598, 803, 810, 878, 1001, 1028, 1071, 1142, 1210, 1309, 1371 A, 1382 = 17

—have the following star passages in common with NW (one or more MSS.) only :

ins.: 130, 354, 381, 411, 420, 767, 771, 772, 775, 817, 1018, 1027 = 12

subst.: 129, 434, 438, 485, 510, 819 = 6

—have only three star passages in common with S recension (one or more MSS.) only :

1, 502, 526 (all *insertions*).

On the basis of these data, it may be stated that $D_{1.3.4}$ together represent a text-tradition which, so far as star passages are concerned is practically unaffected by the S recension; that the text-tradition is essentially based on the N recension; however, this tradition is totally unaffected by NE version exclusive of $\tilde{N}_1$ which, as we have already seen, is a representative of the NW version. The relation of

$D_{1.3.4}$ (together) with NW and $\tilde{N}_1$ appears rather significant. $D_{1.3.4}$ have only 18 star passages (12 ins. + 6 subst.) exclusively in common with NW version (one or more MSS.). This contrasts sharply with the 86 star passages (69 ins. + 17 subst.) which they have in common with NW (one or more MSS.) version plus $\tilde{N}_1$. It would appear therefore that after the NW version separated from the NE version, its text continued to grow through additions which are also received in $\tilde{N}_1$ and $D_{1.3.4}$ which therefore represent a later stage of development. Thereafter, however, $\tilde{N}_1$ and D_3 continued to develop each on its own, as the very large number of star passages exclusive to each of the two would show.

A broad survey of the variants exclusive to each one of these codices revealed the proportion to be: $D_1 : D_3 : D_4 = 5 : 28 : 2$ and $D_{1.3} : D_{1.4} : D_{3.4} : D_{1.3.4} = 13 : 45 : 1 : 16$.

Putting all these facts together, it appears that $D_{1.3.4}$—*more particularly* D_3—represent a text-tradition which is based on but not identical with NW version and show distinctive peculiarities in such number as would justify the hypothecation of a separate version—called W version—represented by them.

The Extent of the Sundarakāṇḍa

S recension is unanimous in regard to the extent of the Sundarakāṇḍa which is the accepted in this edition. N recension is, however, divided both in regard to its beginning and its ending. And this division is, as might only be expected, version-wise. The NE version except $\tilde{N}_1$ includes the last four Sargas (63–66) of the Kiṣkindhākāṇḍa in the Sundarakāṇḍa, while $\tilde{N}_1$ and NW MSS. read the first Sarga of the Sundarakāṇḍa as the last Sarga of the Kiṣkindhākāṇḍa. As for the end, N recension MSS. are unanimous in extending the Sundarakāṇḍa over a few Sargas at the beginning of the Yuddhakāṇḍa. All of them except B_1 $D_{1.3.4}$ include Sargas 1–15 of the Yuddhakāṇḍa (Cr. ed.) in the Sundarakāṇḍa. B_1 includes only 1–12 Sargas and D_3 only 1–5 Sargas of the Yuddhakāṇḍa in the Sundarakāṇḍa; while D_1 and D_4 extend the Sundarakāṇḍa so as to include the first thirty-one Sargas of the Yuddhakāṇḍa.

We may refer to the view of some scholars regarding the extent of the Sundarakāṇḍa in the earlier stages of the growth of the epic. For instance, Dr. V. S. Agrawala and Rai Krishnadas state: " Some MSS. (in N-W recension) carry the title Sundarakāṇḍa up to the end of Yuddha-kāṇḍa, treating the latter as the Laṅkā-parvan of the former. This shows that at one time only the Ayodhyā-kāṇḍa and the Sundarakāṇḍa formed the whole text up to Rāma's coronation."—JAOS Vol. 82 (1962), p. 578. Suffice it to say here that the evidence of the MSS. in this respect should be treated with great circumspection. For it is not unlikely that the scribes were not as serious in this matter as they might be expected to be. For instance, D_4 designates किष्किन्धाकाण्ड as उद्योगकाण्ड in the colophons of Sargas 49 and 50; D_{10} has the colophon: लङ्कापर्वणि सीतायाः etc., at the end of Sarga 27 and लङ्कापर्वणि हनुमद्विक्लपः at the end of Sarga 28 of the Sundarakāṇḍa.

In Kṣemendra's Rāmāyaṇamañjarī

Kṣemendra's Rm. which generally follows the NW recension does so in this respect also. The contents of the first Sarga of the Sundarakāṇḍa are found included in the Kiṣkindhākāṇḍa in st. 510–573.

Rm. lists the following topics which constitute the contents of the Sundarakāṇḍa in this edition (additional titles are placed within brackets):

In Kiṣkindhākāṇḍa—1. [हनुमतः महेन्द्रपर्वतारोहणम् (st. 510–533)]; 2. मैनाकदर्शनम् (534–47); 3. सुरसादर्शनम् (548–559); 4. सिंहिकावधः (560–64); 5. सागरलङ्घनम् (565–73).

In Sundarakāṇḍa—6. चन्द्रोदयः (1–47); 7. अन्तःपुरपरिचयः (48–121); 8. अशोकवनिकाप्रवेशः (122–136); 9. सीतादर्शनम् (137–161); 10. सीतातर्जनम् (162–280); 11. त्रिजटास्वप्नः (281–297); 12. हनुमत्सीतासंभाषणम् (298–381); 13. अशोकवनिकाभङ्गः (382–413); 14. किंकरवधः (414–431); 15. जम्बुमालिवधः (432–439); 16. मन्त्रितनयवधः (440–443); 17. दुर्धरादिवधः (444–452); 18. अक्षवधः (453–462); 19. हनुमद्ग्रहणम् (463–483); 20. लङ्कादीपनम् (484–570); 21. हनुमत्पुनरागमनम् (571–596); 22. मधुवनविलोपनम् (597–632); 23. वानरप्रत्यागमनम् (633–643); 24. [हनुमता सीता-

वृत्तान्तनिवेदनम् (644-660)]; 25. समुद्रदर्शनम् (661-688); 26. [रामस्य सुग्रीवं प्रति आदेशः (689-693)]; 27. [रामस्य शोकप्रलापः (694-705)].

Nos. 25, 26 and 27 of this list are included in the Sundarakāṇḍa in the Rm. but they form the contents of Sargas 1-5 of the Yuddhakāṇḍa in this edition. Rm. agrees with D2 in this respect.

The Story in the Sundarakāṇḍa

In the Sundarakāṇḍa, Hanumān flies over the strip of the ocean in an attempt to find out Sītā's whereabouts. On the way, he shoves aside the mountain Maināka which had emerged from the water to provide a resting platform to him; he had to use his wits against Surasā whom the gods had sent to test his strength; and had to kill Siṁhikā, the female demon, who blocked his progress. After landing on the island, he scans the beauty of the city of Laṅkā nestling on the Trikūṭa mountain. Wondering how to get inside this strongly guarded capital of Rāvaṇa, he finally enters it evening time, assuming the size of a cat. The moon is scattering its silver sheen over the landscape, while Hanumān searches the city and the palaces of Rāvaṇa and his councillors and the Aśokavanikā where he is lucky to find Sītā surrounded by female demons. In the early hours of the morning, Rāvaṇa lustfully visits Sītā and coaxes, cajoles and threatens her in an attempt to secure her willing submission. Sītā, however, spurns his advances whereupon he orders the female demons to bend Sītā to his will by any and every means and leaves the place.

The attempts of the female demons to persuade or frighten Sītā fail. They threaten to cut the distressed Sītā to pieces. But Trijaṭā intervenes and warns them all against the terrible fate that would overtake Rāvaṇa as indicated by the dream she had had and asks them to treat Sītā kindly.

Hanumān who was perched on a tree was a witness to all these happenings: he proclaims the glory of Rāma and his family and, then presenting himself before Sītā, assures her about his identity and narrates the events leading to his arrival there. He then offers her the ring which Rāma had sent: Sītā is greatly moved: she describes her own plight and warns that Rāma should rescue her from Rāvaṇa within two months after which Rāvaṇa had threatened to dispose of her if she remained unyielding. Hanumān asks for a token of recognition for Rāma whereupon Sītā hands over her crest-jewel to him and describes the crow-incident which was known in its details to no other persons except Rāma and herself.

The Hanumān, desiring to test the strength of Rāvaṇa, destroys the Aśoka garden and kills the guards of the garden. Rāvaṇa sends bands of armed demons and his son, Akṣa, who is killed by Hanumān. Then Indrajit comes on the scene: he fetters Hanumān with the Brāhma-missile and marches him off to Rāvaṇa who out of rage orders that the tail of Hanumān be tied with rags, soaked in oil and set afire. With his tail ablaze, Hanumān roams about the city, setting everything on fire and in the end plunges into the ocean to extinguish the blaze on his tail. After taking leave of Sītā who luckily had remained unharmed, Hanumān flies back across the ocean to the Mahendra mountain where the monkeys were anxiously waiting for his return. He is warmly received by Aṅgada and other monkeys who are all pleased with the success of his mission. On their way back, the monkeys, being full of elation, ravage the Madhuvana which was beloved of Sugrīva, the monkey-chief and belabour the monkey-guards. Then, they all meet Rāma, Lakṣmaṇa and Sugrīva and narrate Hanumān's successful flight to and from Laṅkā. Rāma anxiously asks for details about Sītā whereupon Hanumān offers him the crest-jewel and gives a detailed account of how Sītā was living in the hope of her rescue by Rāma himself.

The contents of the Sundarakāṇḍa with some details are attested, apart from other testimonia, by Kālidāsa in *Raghuvaṁśa* 12.60[cd] – 65 and in *Meghadūta* st.

Critical Remarks

This *Kāṇḍa* is peculiar in its constitution because it contains internal checks in regard to its contents. Whatever experiences Hanumān goes through in the course of his flight and stay in Laṅkā are recounted by him before the monkeys on his return and then before Rāma on the Prasravaṇa mountain. Broadly speaking, therefore, Hanumān's recapitulation of his experiences would act as a check on the

contents of the earlier Sargas of the *Kāṇḍa*. There is discernible a high sense of propriety and relevance in the manner of Hanumān's reporting to his superiors because he reports to Aṅgada and other monkey-chiefs his experiences during the flight and the scenes in Rāvaṇa's palace and his witnessing how Rāvaṇa threatened Sītā and his own conversation with Sītā. It is only proper that the details of his conversation with Sītā, her laments, her reference to the highly personal details of experience in the Crow-incident are all recounted before Rāma. This peculiarity of containing built-in checks marks off the Sundarakāṇḍa from other *Kāṇḍas*.

The *Critical Notes* are designed to deal with questions of detail as well as larger questions which ordinarily would be dealt with in the Introduction. The *Notes* are therefore to be treated as a part of the Introduction. We shall notice here some of the episodes or aspects of episodes which have not been discussed in the *Notes*. Before taking them up, however, we shall discuss the significance of the title of this *Kāṇḍa*.

The Title of the Kāṇḍa

The title 'Sundarakāṇḍa' is unusual, so to say. For, while the titles of Ayodhyā-, Araṇya- and Kiṣkindhā *kāṇḍas* are derived from place-names and Yuddhakāṇḍa is also optionally known as Laṅkakāṇḍa, the names of the Bāla- and Uttara-*kāṇḍas* are based on the earlier and later life of the hero *i.e.* they are based on the element of time. The title of the Sundarakāṇḍa conforms to neither of the two principles of designation and thus stands apart from the rest in this respect. Jacobi (*Das Rāmāyaṇa*, p. 124) has opined that the lovely descriptions in which this *Kāṇḍa* abounds gave it its name—Sundara Kāṇḍa (the Beautiful Section). Winternitz is inclined to the same view. Cf. *History of Indian Literature*, (Eng. tr.) Vol. I (1927), p. 490. It should be noted in this connection that the word सुन्दर occurs only once in 6.15 in this *Kāṇḍa* in a quite inconspicuous manner. The question of the origin of the title is brought no nearer to solution by taking into consideration the possible larger extent of this *Kāṇḍa* in the earlier stages of the growth of the epic.

Episodes and Incidents

Surasā episode—The details of this episode and the sequence of the three encounters which Hanumān faced and overcame are set forth in the *Critical Notes*. But the larger question regarding the authenticity of this episode remains, despite the fact that it is supported by the MSS. The question arises because of the internal checks referred to above.

The difference in location of the Surasā episode in the first Sarga in NW and W versions on one side and NE version on the other inside the same-Northern-recension may raise doubts which are only strengthened by its omission (which is unlikely to be due to haplology) in Sarga 56 in NW and W (except D3) versions. As a matter of fact, the very motivation of this episode looks absurd in the context and makes the episode suspect. It is said that gods wanted to test Hanumān's prowess and therefore requested Surasā (mother of gods or Nāgas) to obstruct his progress (बलं पराक्रमं च ज्ञातुमिच्छामहे). That Hanumān who is the only one among monkey-leaders capable of crossing the ocean and who has undertaken this task in the larger interests of the gods should have to face an additional obstacle deliberately created by the gods with a view 'to test his strength' is a proposition too unreal to be convincing. Very probably, this episode is inserted here to counterbalance the Siṁhikā episode: indeed, according to the evidence of some MSS., it is no more than a duplication of the Siṁhikā episode in conception and details of description.

That the Siṁhikā episode is an organic part of the contents of the Sundarakāṇḍa is beyond doubt. When Sugrīva briefs the monkey-leader about the topography and land-marks of the Southern direction, he states that in the midst of the southern ocean there lived a female demon, known as Aṅgārakā, who lived on creatures by catching hold of their shadows:

दक्षिणस्य समुद्रस्य मध्ये तस्य तु राक्षसी।
अङ्गारकेति विख्याता छायामाश्रित्य भोजनी ॥—4.40.26

He mentions Maināka, too; but there is, naturally, no mention of Surasā for, as we learn from this *Kāṇḍa*, she was a temporary obstacle engineered by gods and not a permanent feature of the southern ocean.

The evidence of the Rāma-upākhyāna in the *Mahābhārata* (III. 258-276) is also significant. *Mbh.* III. 266.57 reads:

ततः पितरमाविश्य पुप्लुवेऽहं महार्णवम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं निहत्य जलराक्षसीम् ॥

This statement about the destruction of a water-demoness clearly refers to the destruction of Siṁhikā. (It may be borne in mind that Surasā is not destroyed; and that she, mother of gods, is described as assuming the demon form). The version of the Rāma story utilized by Ru. has, therefore, no knowledge of the Surasā episode.

Rm. knows the Surasā episode with its motivation as conceived in the present *Kāṇḍa*. On the other hand, the *Agni Purāṇa* refers to the Maināka and Siṁhikā episodes but does not mention the Surasā episode. Cf दृष्ट्वोत्थितं च मैनाकं सिंहिकां विनिपात्य च ।—A. P. 9.3. The *Padma Purāṇa* is silent about all the three episodes and therefore sheds no light on the question under consideration.

Lastly, it should be noted that the two tables of contents given in the first and the third Sargas of the Bālakāṇḍa do not mention any of these three episodes.

It is apparent on the evidence before us that the Surasā episode, notwithstanding the support of the MSS., did not form part of the original text of the *Rāmāyaṇa* and therefore is a later addition.

Laṅka-devī episode—Relegated to the Appendix I (No. 1). It is supported by the entire S recension and by D3 and D6 from the N recension. D3 is a misch-codex, influenced by S recension. The statement in the 70th line of this passage contradicts the statements made earlier by all these MSS. regarding the manner of Hanumān's entry into the city.

Puṣpaka-varṇana—Relegated to the Appendix I (No. 2). The passage is supported by S recension and NW and W versions of N recension: it is omitted in NE version. This passage is omitted in the edition of Gorresio as well as that of Amarnath Thakur in the Calcutta Sanskrit Series (wherein it is Sarga 13 and the footnote adds: क and घ पुस्तकयोरयं सर्गो नास्ति । p. 3565). The passage is highly artificial in language and style and empty of ideas behind high-sounding expression.

Gorresio has omitted Sarga 6 (= 7 B. ed.) also, despite the fact that it is supported by all NE MSS. too.

Appendix passage no. 4—is a NW and W insertion of 70 lines. Apart from the amplification contained therein, the passage states that Hanumān had to wait for a whole day before he could convince himself about the identity of Sītā at night-fall.

Appendix passage no. 5—is a S insertion. It amplifies the details of Trijaṭā's dream and unreservedly describes Rāma not only as Viṣṇu but the Highest Brahman. Cf. lines 18 ff.

The Kāka episode—is fully supported by both the recensions in Sarga 36 where Sītā narrates it before Hanumān at the latter's request for a means of recognition for Rāma and again in Sarga 65 where Hanumān gives a description of the plight of Sītā, hands over to him the crest-jewel sent by Sītā and repeats the Kāka-incident to convince Rāma about the authenticity of the information brought by him. It may be recalled that this episode is not included in the constituted text of the Ayodhyākāṇḍa by its editor, Dr. P. L. Vaidya, for want of adequate MS. support.

The *Kāka*-episode is attested by Kālidāsa in *Raghuvamśa* 12.22-23, Ru. 266.67, *Agni Purāṇa* 9.14, *Padma Purāṇa* 6.269.194 ff and Rm. 5.369-372. The Padma Purāṇa version is slightly different from all other accounts towards the end: it states that at the request of Sītā Rāma spared the crow through mercy; there is no mention of the crow losing one eye for his misadventure.

Akṣa-vadha episode—is fully supported by the MSS. It is attested by Kālidāsa, *Raghu.* 12.63, *Agni P.* 9.17, *Padma P.* 6.269.286 (रावणस्य सुत is clearly अक्ष). Ru., however, does not refer to the destruction of Akṣa.

The first table of contents in Bālakāṇḍa refers to 'the crushing of the brave Akṣa' (I. 1.60) but the second table in the third Sarga of the same *Kāṇḍa* is silent about it.

Laṅkā-dahana episode—is supported by both the recensions. It is attested by Kālidāsa, *Raghu.* 12.63, Ru. 266.68[ab], *Agni P.* 9.22, *Padma P.* 6.269.288, Rm. 5.484-570.

Both the tables of contents refer to the burning of the city of Laṅkā. Cf. I. 1.62 and 3.23.

Jacobi, after a careful investigation of the evidence, considers both the Akṣa-vadha and Laṅkā-dahana episodes as later additions. Cf. *Das Rāmāyaṇa*, pp. 31 ff.

Madhuvana episode—is described in Sargas 59-62. The MS. evidence is discussed in the Critical Notes on 1274*. Jacobi (*op.cit.* p. 37) holds that the incident of the spoliation of Madhuvana interferes with the smoothness of the narrative and therefore is a later interpolation.

The arguments of Jacobi can be understood but are such as leave room for a different and equally valid approach to the problem. He has made out a strong case against the Laṅkā-dahana episode being a part of the original *Rāmāyaṇa* and in the course of his reference to the 'ape' in Hanumān which the reciters and poets would be tempted to exploit to the full, he makes a reference to the devastation of Madhuvana by the monkeys who were elated at their success in the mission. It appears that while the crux of Jacobi's argument remains valid, the appraisal of the Madhuvana episode has suffered from its being assessed from what may be described as a subsidiary stand-point. Let us see how.

It would be readily conceded by every one, I hope, that the successful completion of a rather difficult assignment generates a sense of elation in everyone. Vālmīki was a poet; and the author of a *poem* like the *Rāmāyaṇa* could not possibly miss or forego the description of this natural reaction in the host of monkeys bursting with the joy of a mission successfully carried out. What the monkeys would have done would be nothing more than taking some liberty with things usually forbidden to them. While returning, they might have tresspassed on the Madhuvana, the preserve of the monkey chieftain Sugrīva, and plucked fruits and helped themselves with the exhilarating fruits-juices, ignoring the protests of the guards. This would be not only intelligible but natural enough. There is evidence to show that originally this was the only manner in which the monkeys dealt with the Madhuvana—they 'enjoyed' it. For instance, Ru. (266.26) states: मधुवनं बुभुजे पवनात्मजः। Ru. thus refers to the forcible enjoyment of the Madhuvana by Hanumān, Aṅgada and their companions. This reading (बुभुजे) is supported by all MSS. utilized for the Critical Edition of the third Parvan of the *Mahābhārata*. The *Agni P.* is perhaps more explicit when it states: अङ्गदाद्यैः पीत्वा मधुवने मधु। जित्वा दधिमुखादींश्च। (9.23) It clearly asserts that the elated monkeys drank *Madhu* in the Madhuvana, despite the protests of Dadhimukha and others, which were brushed aside. The *Padma P.* in keeping with its tendency to pass over some details in this context makes no mention of the Madhuvana at all. Rm. lists the topic as *Madhu-vilopana* but describes the drinking of *Madhu* by the monkeys who played pranks characteristic of their kind and the overpowering of Dadhimukha by Aṅgada who pressed him to the ground and 'broke' some of his limbs. Actually while introducing this incident, Rm. states that Aṅgada permitted them 'to enjoy the festival of drinking *madhu*' (यथेष्टमत्र क्रियतां मधुपानाशनोत्सवः (5.626).

Finally, it may be noted that the first table of contents in the first Sarga of the Bālakāṇḍa makes no mention of the Madhuvana episode while the second table in the third Sarga of the same Kāṇḍa refers to the forcible enjoyment of *Madhu* by the monkeys. Cf. मधूनां हरणं तथा। (st. 23) This should not straightaway be taken as indicative of this episode being a later interpolation. For, while the first table of contents is, as believed by scholars, earlier than the second, it sometimes requires explanation in matters of detail. For instance, the disputed Akṣa-vadha episode is mentioned in the first table but omitted in the second.

There is, therefore, evidence to show that originally the exuberant monkeys indulged in drinking *Madhu* and taking liberties with the Madhuvana, being quite unmindful of the protests of the guards. On this natural foundation, the later reciters built, as argued by Jacobi, the superstructure of the fights and fisticuffs and the devastation of the Madhuvana. The *Bhoga* (enjoyment) of the Madhuvana was distorted into its *Bhaṅga* (destruction)—how easy it is in Sanskrit to change भुङ्क्ते into भङ्क्ते ! The layers of the superstructure are not difficult to discern.

Principles followed in the Constitution of the text

The principles followed in the Constitution of the text of the Sundarakāṇḍa are the same as those which were formulated and enunciated by the late Prof. G. H. Bhatt, the first General Editor of the Rāmāyaṇa, in his Introduction to the Bālakāṇḍa. I should like to add for clarification that when S MSS. are divided among themselves as well as against N MSS. which, too, are not uniform, a reading has been chosen, which would reasonably account for the variants in both the recensions.

* * * * *

Before concluding, I am glad to make acknowledgements. In the first place, I have to refer, with a sense of personal loss, to the sudden demise of Prof. G. H. Bhatt, the first General Editor of the Rāmāyaṇa, in April last year. A man of genial temperament and untiring in the discharge of his duties, Prof. Bhatt considered the *Rāmāyaṇa* project a mission to which in the last few years he dedicated himself entirely. I acknowledge my deep debt of gratitude to him for the help and advice which he offered to me unreservedly in the course of my work in connection with this *Kāṇḍa*. He was able to see the first printed form of the Sundarkāṇḍa before he passed away suddenly. Next, I tender sincere thanks to my esteemed friend and senior colleague, Rev. A. Esteller, S. J., former Head of the Department of Sanskrit at the College, who with his unbounded interest in text-critical problems was generous in offering his views full of critical insight and thereby enabled me to have a better perspective of the points which I referred to him. I sincerely thank Dr. U. P. Shah, the present General Editor of the Rāmāyaṇa, for the uniform courtesy shown to me. I offer my heart-felt thanks to Shri M. R. Nambiar, Shri H. T. Desai (both of whom are an asset to the dept.) and all other members of the staff of the Rāmāyaṇa Department for their willing and generous co-operation extended to me in the course of my work on this *Kāṇḍa*. I, also, thank Shri R. J. Patel, Manager of the University Press, for the neat elegant printing of a work of (from the printer's point of view) such a complicated nature.

वन्देहं रामचन्द्रं पवनसुततुतं सुन्दरं सुन्दरस्थम् ।

आश्विन शुक्ल १, वि. सं. २०२२
BOMBAY,
15th October, 1966

G. C. JHALA
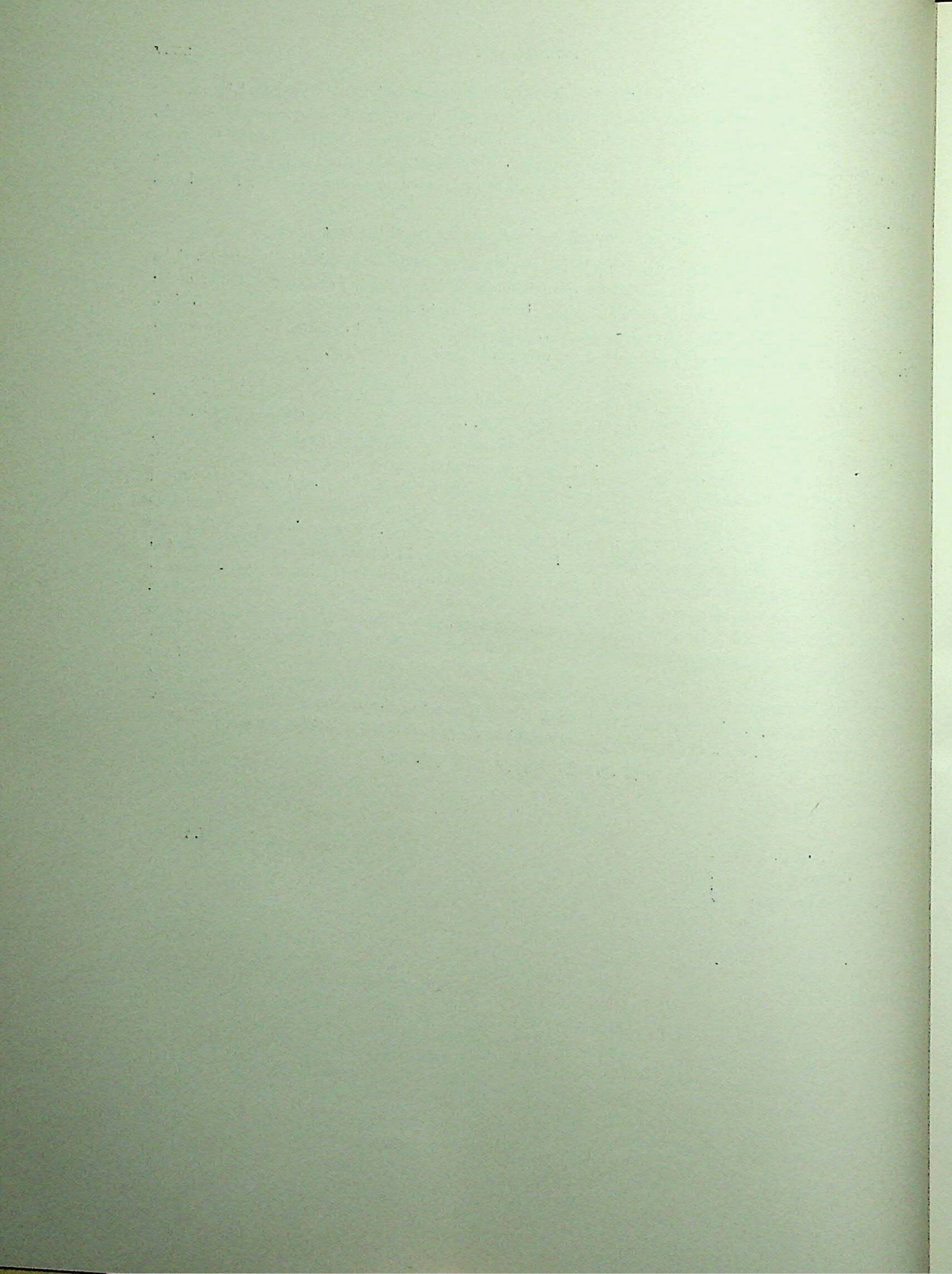
CONCORDANCE OF THIS EDITION

with the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

N.B. :—(i) A * passage that is a substitute in one edition and an insertion passage in another edition is marked by the sign { placed before that * passage.

(ii) A passage noted in footnotes in the Lahore edition is marked by fn. in the Concordance.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1 1	1 1	1 1	5 1	—
1*	2	2	—	—
2	3	3	—	IV. 60 13
3-6	4-7	4-7	—	14-17
4* l. 1-2	—	—	—	10
,, l. 3-6	—	—	2-3	11-12
,, l. 7-10	—	—	4-5	—
5* l. 1-3	—	—	—	61 $6-7^{b}$
,, l. 4	—	—	—	—
6* l. 1-2	—	—	$13^{c}-14^{b}$	9
,, l. 3-4	—	—	$14^{c}-15^{b}$	$15-16^{b}$
6(B)*	—	—	—	—
6* l. 5-8	—	—	—	$16^{c}-17$
,, l. 9-10	—	—	$15^{c}-16^{b}$	18
—	—	—	16^{cd}	—
6* l. 11-12	—	—	—	19
7* l. 1-2	—	—	—	$7^{c}-8$
,, l. 3-4	—	—	—	—
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	6^{cd}	60 18^{ab}
8*	—	—	$7-8^{b}$	—
7^{c}	8^{c}	8^{c}	8^{c}	18^{c}
$7^{d}-8^{a}$	$8^{d}-9^{a}$	$8^{d}-9^{a}$	—	$18^{d}-19^{a}$
8^{b}	9^{b}	9^{b}	8^{d}	19^{b}
9* l. 1	—	—	6^{ab}	—
,, l. 2-3	—	—	—	19^{b} fn.
10* l. 1	—	—	9^{ab}	19^{ab} fn.
,, l. 2-3	—	—	$9^{c}-10^{b}$	$19^{c}-20^{b}$
,, l. 4	—	—	—	—
,, l. 5	—	—	—	20^{cd}
$8^{c}-10^{b}$	$9^{c}-11^{b}$	$9^{c}-11^{b}$	—	61 $1^{c}-3^{b}$
11* l. 1	—	—	—	3^{cd}
,, l. 2	—	[11^{cd}]	10^{cd}	4^{ab}
10^{cd}	11^{cd}	11^{ef}	—	4^{cd}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	5^{ab}
13*	—	—	$11^{c}-12$	—
14*	—	—	—	5^{cd}
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	16^{cd}	—
12	13	13	17	20
15*	—	—	—	21-22
16*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
14^{a-d}	15	15	—	23
17*	—	—	—	$24-25^{b}$
18*	—	—	—	—
19*	—	—	—	25^{cd}
14^{ef}	16^{ab}	16^{ab}	13^{ab}	—
20*	16^{cd}	16^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
15–16	17–18	17–18	—	26–27
17–19	19–21	19–21	—	11–13
23*	—	—	—	14
24*	—	—	—	—
20–24	22–26	22–26	—	28–32
25–26	[27^{a-h}]	27–28	—	33–34
27–28	27^{i}–28	29–30	—	35–36
25*	—	—	—	37–38
26*	—	—	—	—
27* l. 1	29^{ab}	31^{ab}	—	—
27(A)*	—	—	—	—
27* l. 2	29^{cd}	31^{cd}	—	—
29–33	30–34	32–36	—	39–44
28*	—	—	—	45
34	35	37	—	46
35^{a-d}	36	38^{a-d}	18	47
35^{e}–39	37–41^{b}	38^{e}–42^{d}	—	60 20^{e}–24
29*	—	—	—	—
40^{ab}	41^{cd}	42^{ef}	—	61 1^{ab}
40^{cd}	42^{ab}	43^{ab}	—	47^{cd}fn
30*	42^{cd}	43^{cd}	—	47^{cd}fn
41–47	43–49	44–50	19–20	48–54
31* l. 5-6	—	—	—	—
48–49	50–51	51–52^{d}	—	55–56
33*	[52^{ab}]	52^{ef}	—	—
50	52^{c-f}	53	—	57
34*	—	—	—	58–59
51–52	53–54	54–55	21–22	60–61
53–54	55–56	56–57	—	62–63
55	57	58	23	64
56	58	59	—	65
57	59	60	25	66
58	60	61	—	67
59	61	62	26	68
60	62	63	24	69
61	63	64	—	70
62	64	65	27	71
63	65	66	—	72
64	66	67	28	73
65–67^{b}	67–69^{b}	68–70^{b}	—	75–77^{b}
37*	69^{c}–70^{b}	70^{c}–71^{b}	—	77^{c}–78^{b}
67^{cd}	70^{cd}	71^{cd}	—	78^{cd}
38* l. 1–3	71–72^{b}	72–73^{b}	—	79–80^{b}
,, l. 4	72^{cd}	73^{cd}	—	—
68	73	74	29	74
39*	—	—	—	—
69^{ab}	74^{ab}	75^{ab}	30^{ab}	—
69^{cd}	74^{cd}	75^{cd}	30^{cd}	80^{cd}
70	75	76	31^{a-d}	81
40*	—	—	31^{ef}	—
{41*	76	77	7 57^{c}–58^{b}	82
42* l. 1–2	77	78	—	83
,, l. 3	78^{ab}	79^{ab}	61^{cd}	84^{ab}
,, l. 4	78^{cd}	79^{cd}	—	84^{cd}
,, l. 5	79^{ab}	80^{ab}	63^{ab}	85^{ab}
—	79^{c}–80	80^{c}–81	—	85^{c}–86
71–74	81–84	82–85	—	87–90
75–83	85–93^{d}	86–94	1–9	91–99
84–88^{b}	[93^{e}–93v]	95–99^{b}	10–14^{b}	100–104^{b}
88^{c}–89^{b}	93w–94^{b}	99^{c}–100^{b}	14^{c}–15^{b}	104^{c}–105^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
43*	—	—	—	—
89^{cd}	94^{cd}	100^{cd}	15^{cd}	105^{cd}
44*	—	—	16	—
45*	—	—	—	—
90	95	101	17	106
46*	96	102	—	107
$91–97^{d}$	97–103	$103–109^{d}$	18–24	108–114
47* l. 1	—	—	47^{cd}	115^{ab}
47(A)*	—	—	—	—
47* l. 2	—	—	48^{ab}	115^{cd}
47* l. 3	—	—	—	116^{ab}
97^{ef}	104^{b}	109^{ef}	25^{ab}	116^{cd}
48*	—	—	—	—
98	$104^{c}–105^{b}$	110	$29^{c}–30^{b}$	117
49*	—	—	—	—
$99–101^{b}$	$105^{c}–107$	$111–113^{b}$	$25^{c}–27$	$118–120^{b}$
$101^{c–f}$	108	114	$28^{c}–29^{b}$	121
50*	—	—	—	—
102^{ab}	109^{ab}	113^{cd}	28^{ab}	120^{cd}
$102^{c}–107^{b}$	$109^{c}–114^{b}$	$115–120^{b}$	$30^{c}–35$	122–126
51*	—	—	$36^{c}–40^{b}$	127–130
107^{cd}	114^{cd}	120^{cd}	36^{ab}	—
108–112	115–119	121–125	$40^{c}–45^{b}$	$131–135^{d}$
52*	—	—	$45^{c}–48^{b}$	—
113	120	126	$48^{c}–49^{b}$	$135^{e}–136^{b}$
53*	—	—	—	136^{cd}
$114–116^{b}$	$121–123^{b}$	127–128	$49^{c}–51$	$137–139^{b}$
55*	—	—	52^{ab}	—
$116^{c}–117$	$123^{c}–124$	129	$52^{c}–54^{b}$	$139^{c}–140$
57*	—	—	$54^{c}–55^{b}$	141
118^{ab}	125^{ab}	130^{ab}	55^{cd}	142^{ab}
118^{cd}	125^{cd}	130^{cd}	—	142^{cd}
119	126	131	$56^{c}–57^{b}$	$143^{a–d}$
58*	—	—	—	143^{ef}
120^{ab}	127^{ab}	132^{ab}	—	62 1^{ab}
120^{cd}	127^{cd}	132^{cd}	56^{ab}	1^{cd}
59*	—	—	—	—
121^{ab}	128^{ab}	133^{ab}	cf. 41* l. 1	2^{ab}
60*	—	—	—	2^{cd}
121^{cd}	128^{cd}	133^{cd}	cf. 41* l. 2	3
$122–129^{b}$	$129–136^{b}$	$134–141^{b}$	$66–73^{b}$	$4–11^{b}$
62*	—	—	73^{cd}	—
129^{cd}	136^{cd}	141^{cd}	—	11^{cd}
63*	—	[142^{cd}]	—	—
130^{ab}	137^{ab}	142^{ab}	6 2^{ab}	12^{ab}
$130^{c}–136$	$137^{c}–143$	$142^{c}–148$	$2^{c}–8$	$12^{c}–18$
65*	144	[149]	—	—
137^{ab}	145^{ab}	150^{ab}	9^{ab}	19^{ab}
137^{cd}	—	150^{cd}	9^{cd}	19^{ab} fn.
138–142	$145^{c}–149$	151–155	10–14	20–24
67*	$150–151^{b}$	$156–157^{b}$	—	—
—	$151^{c}–152^{b}$(r.)	$157^{c}–158^{b}$(r.)	—	—
143	$152^{c}–153^{b}$	$158^{c}–159^{b}$	15	25
68*	—	—	—	—
144	$153^{c}–154^{b}$	$159^{c}–160^{b}$	16	26
145^{ab}	[154^{cd}]	160^{cd}	17^{ab}	27^{ab}
145^{cd}	154^{ef}	161^{ab}	17^{cd}	27^{cd}
146–149	[155^{a}–155p]	162–165	$18–23^{b}$	28–31
150^{ab}	155qr	166^{ab}	23^{cd}	32^{ab}
150^{cd}	155st	[166^{cd}]	24^{ab}	32^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
151–156	156–161	$166^{e}-171$	$24^{c}-29$	33–38
157	162	172	1	39
72*	—	—	—	—
158–159	163–164	173–174	7 $58^{c}-60^{b}$	40–41
74*	—	—	—	—
160^{ab}	165^{ab}	175^{ab}	64^{cd}	42^{ab}
75*	—	—	---	—
$160^{c}-161^{b}$	$165^{c}-166^{b}$	$175^{c}-176^{b}$	62	$42^{c}-43^{b}$
161^{cd}	166^{cd}	176^{cd}	60^{cd}	43^{cd}
162^{ab}	167^{ab}	177^{ab}	61	44^{ab}
162^{cd}	167^{cd}	177^{cd}	—	44^{cd}
76*	—	—	—	45
$163-164^{b}$	$168-169^{b}$	$178-179^{b}$	—	$46-47^{b}$
77* l. 1	169^{cd}	179^{cd}	—	—
77* l. 2–3	170	[180]	—	$47^{c}-48^{b}$
164^{cd}	171^{ab}	[181^{ab}]	63^{cd}	48^{cd}
78*	—	—	64^{ab}	—
165	$171^{c}-172^{b}$	[181^{c-f}]	65	49
79*	$172^{c}-173^{b}$	182	—	—
166–170	$173^{c}-178^{b}$	183–187	8 1–5	50–54
80*	178^{cd}	188^{ab}	—	—
171–173	179–181	$188^{c}-190^{d}$	6–8	55–57
81*	—	—	—	—
82*	182^{ab}	190^{ef}	—	—
$174-175^{a}$	$182^{c}-183^{c}$	$191-192^{a}$	$9-10^{a}$	$58-59^{a}$
175^{bc}	$183^{d}-184^{a}$	192^{bc}	10^{bc}	—
175^{d}	184^{b}	192^{d}	10^{d}	59^{b}
176	$184^{c}-185^{b}$	193	—	59^{c-f}
177^{ab}	185^{cd}	194^{ab}	11^{ab}	60^{ab}
83* l. 1	—	—	—	60^{cd}
83* l. 2–4	—	—	—	—
177^{cd}	186^{ab}	194^{cd}	11^{cd}	61
84*	—	—	--	62
85*	—	—	12–14	—
86* l. 1–2	$186^{c}-187^{b}$	195	—	—
,, l. 3	187^{cd}	196^{ab}	—	64^{ab}
,, l. 4	187^{ef}	—	—	64^{cd}
$178-179^{ab}$	$188-189^{b}$	$196^{c}-197^{b}$	$15-16^{b}$	$65-66^{b}$
87*	—	—	$16^{c}-18^{b}$	—
179^{cd}	189^{cd}	197^{cd}	18^{cd}	66^{cd}
88*	—	—	—	67
180	190	198	19	63
181	191	199	20	68
89*	—	—	21^{ab}	—
182^{ab}	192^{ab}	200^{ab}	22^{ab}	69^{ab}
90*	—	—	$22^{c}-23^{b}$	—
182^{cd}	192^{cd}	200^{cd}	21^{cd}	69^{cd}
91*	—	—	—	$70-72^{b}$
183–184	193–194	201–202	—	$72^{c}-73$
92*	—	—	---	74
185–187	195–197	203–205	$23^{c}-25$	75–77
{93*	—	—	—	78
94*	198	206	—	—
188	199	207	-	79
189	200	208	26	80
95*	—	—	—	81^{ab}
96* l. 1–2	201^{ab}	209^{ab}	—	82^{ab}
96(A)*	—	—	—	82^{cd}
96* l. 3–4	201^{cd}	209^{cd}	—	81^{cd}
190	202	210	—	83

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2 97*	2 —	2 —	9 1^{ab}	V. 1 —
1	1	1	1^{c}–2^{b}	1
2	2	2	—	2
98*	—	—	—	—
3	3	3	2^{c}–3^{b}	3
100*	—	—	—	4^{ab}
4–7^{b}	4–7^{b}	4–7^{b}	3^{c}–6	4^{c}–7^{b}
7^{c}–8	7^{c}–8	7^{c}–8	—	7^{c}–8
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	7^{ab}	9^{ab}
102*	—	—	—	—
9^{c}	9^{c}	9^{c}	7^{c}	9^{c}
9^{d}–10^{a}	9^{d}–10^{a}	9^{d}–10^{a}	—	9^{d}–10^{a}
10^{bcd}	10^{bcd}	10^{bcd}	7^{d}–8^{b}	10^{bcd}
103*	—	—	—	—
11–12^{b}	11–12^{b}	11–12^{b}	8^{c}–9	11–12^{b}
104*	—	—	10^{ab}	12^{cd}
105*	—	—	—	—
12^{c}–13	12^{c}–13	12^{c}–13	10^{c}–11	13–14^{b}
106*	—	—	—	14^{cd}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{ab}	15^{ab}
107*	—	—	12^{c}–14	—
14^{c}–16^{b}	14^{c}–16^{b}	14^{c}–16^{b}	15–16^{b}	15^{c}–17^{b}
110*	16^{c}–17^{b}	16^{c}–17^{b}	—	17^{c}–18^{b}
16^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{ab}	18^{cd}
17–19	18–20	18–20	17^{c}–24^{b}	19–21
20^{a}	24^{a}	24^{a}	—	23^{c}
20^{b}	[24^{b}]	24^{b}	—	23^{d}
20^{cd}	[24^{cd}]	24^{cd}	16^{cd}	25^{ab}
21^{abc}	[24^{efg}]	25^{abc}	—	25^{cde}
21^{d}	24^{h}	25^{d}	—	25^{f}
22	21	21	—	24
112*	—	—	—	—
113*	22^{ab}	22^{ab}	—	—
114*	—	—	—	—
23^{a-d}	22^{c}–23^{b}	22^{c}–23^{b}	24^{c}–25^{b}	22
23^{ef}	23^{cd}	23^{cd}	—	23^{ab}
115*	—	—	—	—
24	24^{i-l}	26	25^{c}–26^{b}	26
116*	—	—	—	—
25	25	27	26^{c}–27^{b}	27
118*	—	—	—	—
26–29^{b}	26–29^{b}	28–31^{b}	27^{c}–30	28–31^{b}
119*	—	—	—	31^{cd}
29^{cd}	29^{cd}	31^{cd}	31^{ab}	31^{ef}
30	30	32	—	32
31	31	33	31^{c}–32^{b}	33
120*	—	—	—	—
32–33	32–33	34–35	32^{c}–34^{b}	34–35
34^{ab}	34^{ab}	36^{ab}	—	36^{ab}
34^{cd}	34^{cd}	36^{cd}	34^{cd}	36^{cd}
121*	—	—	—	—
35	35	37	35	37
36^{ab}	36^{ab}	38^{ab}	36^{ab}	—
36^{c}–38	36^{c}–38	38^{c}–40	36^{c}–38	38^{ab} fn.
39–45	39–45	41–47	39–45	38–44
123*	—	—	—	—
46^{a-d}	46	48	46	45
{125*	—	—	—	—
126*	47^{ab}	49^{ab}	—	—
46^{ef}	47^{cd}	49^{cd}	47^{ab}	46^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
128* l. 1–2	—	—	—	46^{c-f}
,, l. 3	—	—	50^{cd}	47^{ab}
,, l. 4	—	—	50^{ab}	47^{cd}
,, l. 5–7	—	—	$51–52^{b}$	$48–49^{b}$
,, l. 8–10	—	—	—	$49^{c}–50$
47	48	50	68	51
48–49	$49–50^{d}$	51–52	—	52–53
50^{ab}	[50^{ef}]	53^{ab}	—	54^{ab}
130*	—	—	—	54^{cd}
$50^{c}–51$	$50^{g}–51$	$53^{c}–54$	—	55–56
52	52	55	$61^{b}–62^{b}$	57
53	53	56	—	58
54–55	54–55	57–58	11 1–2	59–60
3 1^{ab}	3 1^{ab}	3 1^{ab}	—	2 1^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	9 67^{cd}	1^{cd}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	47^{cd}	2^{ab}
131*	—	—	48^{ab}	—
$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	$2^{c}–3^{b}$	—	$2^{c}–3^{b}$
$3^{c}–4^{b}$	$3^{c}–4^{b}$	$3^{c}–4^{b}$	49	$4^{c}–5^{b}$
132*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	58^{ab}	4^{ab}
133*	—	—	58^{cd}	—
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	55	5^{cd}
135*	—	—	56	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	57^{ab}	7^{ab}
137*	—	—	—	7^{ab} fn.
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	57^{cd}	3^{cd}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—	6^{cd}
138*	—	—	—	7^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	59^{ab}	8^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	48^{cd}	6^{bb}
8^{ab}	8^{ab}	7^{ef}	60^{ab}	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	52^{cd}	9^{ab}
$9–10^{b}$	$9–10^{b}$	$8^{c}–9^{b}$	$53–54^{b}$	$9^{c}–10$
10^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	54^{cd}	—
11	11	10	$59^{c}–60^{b}$	11
12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	61^{ab}	12^{ab}
12^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	—	12^{cd}
142*	—	—	—	—
13–17	13–17	12–16	$62^{c}–67^{b}$	13–17
18	18	17	10 1	18
143*	—	—	—	—
19	19	18	2	20
App. 1 (No. 1) l. 1–27	$20–33^{b}$	$19–32^{b}$	—	—
,, ,, l. 27fn.	—	[32^{cd}]	—	—
,, ,, l. 28–45	$33^{c}–41^{f}$	$32^{e}–40$	—	—
,, ,, l. 45fn.	—	—	—	—
,, ,, l. 46–56	$42–47^{b}$	$41–46^{b}$	—	—
,, ,, l. 56fn.	—	—	—	—
,, ,, l. 57–67	$47^{c}–51$	$46^{c}–50$	—	—
,, ,, l. 68–70	4 $1–2^{b}$	4 $1–2^{b}$	—	—
,, ,, l. 71	2^{cd}	[2^{cd}]	—	—
,, ,, l. 72–73	3	3	—	—
20^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	—	—
20^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	6^{ab}	21^{ab}
144*	—	—	6^{cd}	21^{cd}
145*	—	—	7	—
146*	—	[5^{ab}]	—	—
147*	5^{ab}	5^{cd}	—	—
21^{ab}	5^{cd}	6^{ab}	3^{ab}	22^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21^{c-f}	6	6^{c}–7^{b}	5	24
22	7–8^{b}	7^{c}–8	3^{c}–4	22^{c}–23
148*	—	—	—	—
23	8^{c}–9^{b}	9	8	25
150*	—	—	9–11^{b} (cf. 5.2.48–50)	—
151*	9^{c}–10^{b}	10	—	19
24–25	10^{c}–12	11–13^{b}	11^{c}–13	26–27
152*	—	—	—	—
153*	13^{ab}	13^{cd}	—	—
26^{ab}	13^{cd}	14^{ab}	16^{ab}	29^{cd}
26^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	37^{ab}
154*	—	—	—	37^{cd}
27–28^{b}	14^{c}–15	15–16^{b}	14^{c}–15	28–29^{b}
28^{cd}	16^{ab}	16^{cd}	16^{cd}	29^{ef}
156*	—	—	—	30^{ab}
29^{ab}	16^{cd}	17^{ab}	17^{ab}	30^{cd}
29^{cd}	17^{ab}	17^{cd}	18^{cd}	33^{cd}
30^{ab}	17^{cd}	18^{ab}	19^{ab}	34^{cd}
30^{cd}	18^{ab}	18^{cd}	22^{ab}	34^{ab}
30^{ef}	18^{cd}	19^{ab}	22^{cd}	35^{ab}
31^{ab}	19^{ab}	19^{cd}	17^{cd}	31^{ab}
157*	—	—	18^{ab}	31^{cd}
158*	19^{cd}	20^{ab}	—	—
31^{cd}	20^{ab}	20^{cd}	19^{cd}	32^{ab}
159*	—	—	20^{ab}	—
160*	20^{cd}	21^{ab}	—	—
32^{ab}	21^{ab}	21^{cd}	21^{cd}	36^{cd} fn.
161*	—	—	—	36^{ef}
32^{cd}	21^{cd}	22^{ab}	—	32^{cd}
33^{ab}	22^{ab}	22^{cd}	20^{cd}	33^{ab}
162*	22^{cd}	23^{ab}	—	—
33^{cd}	23^{ab}	23^{cd}	21^{ab}	35^{cd}
{163*	—	—	—	—
{164*	—	—	—	—
165*	—	—	—	36^{ab}
34^{ab}	23^{cd}	24^{ab}	22^{ef}	—
167*	—	—	—	—
168*	24–25	24^{c}–26^{b}	—	—
34^{cd}	26^{ab}	26^{cd}	—	—
35–37^{b}	26^{c}–28	27–29^{b}	—	38–40^{b}
169*	29^{ab}	29^{cd}	—	—
37^{cd}	29^{cd}	29^{ef}	—	40^{cd}
170*	30	30	—	—
4 171*	5 —	5 —	11 1–2	3 —
1–5	1–5	1–5	3–7	1–5
172*	6–7	6–7	—	—
6–9^{a}	8–11^{a}	8–11^{a}	8–11^{a}	6–9^{a}
9^{b}	11^{b}	11^{b}	11^{b}	9^{d}
9^{c}	11^{c}	11^{c}	11^{c}	10^{b}
9^{d}	11^{d}	11^{d}	11^{d}	9^{d} fn.
10^{a}	12^{a}	12^{a}	12^{a}	9^{c}
10^{b}	12^{b}	12^{b}	12^{b}	9^{b}
173*	—	—	—	—
174*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
10^{c}	13^{a}	13^{a}	12^{c}	10^{a}
10^{d}	13^{b}	13^{b}	12^{d}	10^{c}
175*	13^{cd}	13^{cd}	—	—
11–18	14–21	14–21	13–20	11–18
19	22	22	—	19

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
20-24	23-27	23-27	21-25	20-24
180* l. 1-3	—	—	—	26^{b}
—	—	—	—	26^{c}-29
				(cf. 5.3.34^{c}-37[var.])
180* l. 4-7	—	—	26	30
5 1	6 1	6 1	12 —	4 6
2	2	2	17^{c}-18^{b}	18^{c}-19^{b}
181*	—	—	18^{cd}	—
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	25^{cd}	19^{cd}
3^{c}-6	3^{c}-6	3^{c}-6	19-22^{b}	19^{c}-22
7-11^{b}	7-11^{b}	7-11^{b}	—	23-27^{b}
182*	—	—	—	—
183*	—	—	22^{cd}	27^{cd}
184*	11^{cd}	11^{cd}	—	—
11^{cd}	12^{ab}	12^{ab}	23^{ab}	28^{ab}
185*	—	—	—	29^{cd}
12^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	23^{cd}	28^{cd}
187*	—	—	—	—
12^{cd}	13^{ab}	13^{ab}	24^{ab}	29^{ab}
188*	—	—	24^{c}-25^{b}	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	—	30^{ab}
13^{c}-14^{b}	14	14	26	30^{c}-31^{b}
189*	—	—	27-29^{b}	—
14^{cd}	15^{ab}	15^{ab}	29^{cd}	31^{cd}
190*	—	—	—	—
191*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
192* l. 1	—	—	1^{ab}	1^{ab}
192(A)*	—	—	1^{cd}	—
192* l. 2-8	—	—	2-5^{b}	1^{c}-4^{b}
192* l. 9	—	—	—	4^{cd}
,, l. 10	—	—	—	5^{ab}
,, l. 11	—	—	5^{cd}	5^{cd}
15^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	6^{ab}	7^{ab}
193*	—	—	—	—
15^{c}-18^{c}	16^{c}-19^{c}	16^{c}-19^{c}	6^{c}-9^{c}	7^{c}-10^{c}
18^{de}	19^{d}-20^{a}	19^{de}	—	10^{d}-11^{a}
18^{f}-20	20^{b}-22^{b}	19^{f}-21	9^{d}-11	11^{b}-13^{b}
195*	22^{cd}	22^{ab}	—	—
21-24^{b}	23-26^{b}	22^{c}-25^{b}	12-15^{b}	13^{c}-16^{b}
197*	—	—	—	—
24^{c}-26	26^{c}-28	25^{c}-27	15^{c}-17	16^{c}-18
27^{a-d}	29	28^{a-d}	—	32
27^{e}-28	30	28^{e}-29^{b}	30	33
203*	—	—	31^{ab}	37^{ab}
204*	31^{ab}	29^{cd}	—	—
29^{ab}	31^{cd}	30^{ab}	34^{cd}	34^{ab}
205* l. 1	—	—	—	34^{cd}
,, l. 2-5	—	—	35-36	35-36
29^{c}-30^{b}	32	30^{c}-31^{b}	31^{c}-32^{b}	37^{c}-38^{b}
30^{cd}	33^{ab}	31^{cd}	34^{ab}	38^{cd}
31^{ab}	33^{cd}	32^{ab}	—	39^{ab}
31^{cd}	34^{ab}	32^{cd}	32^{cd}	30^{cd}
206*	—	—	—	—
32	34^{c}-35^{b}	33^{a-d}	33	40^{a-d}
33^{ab}	35^{cd}	33^{ef}	37^{ab}	40^{ef}
33^{cd}	36^{ab}	34^{ab}	—	41^{ab}
34-35	36^{c}-38^{b}	34^{c}-35	—	41^{c}-42
36-37	38^{c}-39	36-37	37^{c}-39^{b}	43-44
207*	—	—	39^{c}-41^{b}	—
38	40	38	41^{c}-42^{b}	45

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
39	41	39	47	46
209* l. 1	—	—	48^{ab}	47^{cd}
,, l. 2	—	—	48^{cd}	52^{cd}
210* l. 1	—	—	46^{ab}	53^{ab}
—	—	—	—	53^{cd}
,, l. 2	—	—	46^{cd}	54^{ab}
40	42	40^{a-d}	$42^{c}-43^{b}$	47^{a-d}
211* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2-3	—	—	$43^{c}-44^{b}$	—
41	43	$40^{e}-41^{b}$	$44^{c}-45^{b}$	48
42^{ab}	44^{ab}	41^{cd}	49^{ab}	49^{ab}
212*	—	—	—	54^{cd}
213*	—	—	—	—
214* l. 1	—	—	45^{cd}	49^{cd}
,, l. 2-6	—	—	—	$50-52^{b}$
42^{cd}	44^{cd}	41^{ef}	49^{cd}	55^{ab}
215*	—	—	—	55^{cd} (r.)
6 1	7 1	7 1	—	5 9
216*	—	—	—	—
2	2	2	—	10
217*	—	—	—	10^{d} fn.
3-5	3-5	3-5	—	11-13
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	—	13^{d} fn.
$6^{c}-7^{b}$	$6^{c}-7^{b}$	$6^{c}-7^{b}$	—	14
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	14^{d} fn.
8^{a}	8^{a}	8^{a}	—	15^{a}
8^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}	—	—
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	—	15^{bc}
221*	—	—	—	—
9^{c}	9^{c}	9^{c}	—	—
222*	—	—	—	—
9^{d}	9^{d}	9^{d}	—	15^{d}
10^{a}	10^{a}	10^{a}	—	16^{a}
10^{b}	10^{b}	10^{b}	—	—
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	16^{bc}
224*	—	—	—	16^{c} fn.
—	—	—	—	16^{d}
11	11	11	—	—
12	12	12	—	17
13	13	13	—	17^{d} fn.
228*	—	—	—	—
14-17	14-17	14-17	—	18-21
7 App. 1 (No. 2) l. 1-2	8 1^{ab}	8 1^{ab}	—	—
App. 1 (No. 2) l. 3-8	$1^{c}-2$	$1^{c}-2$	—	$30-31^{b}$
App. 1 (No. 2) l. 8 fn. [l. 1-18]	—	—	—	$31^{c}-35$
App. 1 (No. 2) l. 8 fn. [l. 19-20]	—	—	—	35 fn.
App. 1 (No. 2) l. 9-10	3^{ab}	3^{ab}	—	36^{ab}
App. 1 (No. 2) l. 11	3^{c}	3^{c}	—	36^{d}
App. 1 (No. 2) l. 12	3^{cd}	3^{d}	—	36^{e}
App. 1 (No. 2) l. 13-25	$4-7^{a}$	$4-7^{a}$	—	$37-40^{a}$
App. 1 (No. 2) l. 26-27	7^{bc}	7^{bc}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I (No. 2) l. 28-32	7^{d}-8	7^{d}-8	—	40^{b}-40^{f}
1	9 1	9 1	13 6	1
233*	—	—	1-2	—
234*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
235*	—	—	3^{c}-5^{b}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	7^{cd}	3^{cd}
3	3	3	—	2
236*	4	4	—	—
4-8	5-9	5-9	—	4-8
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	—	22^{ab}
238*	—	—	—	—
9^{c}-14^{b}	10^{c}-15^{b}	10^{c}-15^{b}	—	22^{c}-27^{b}
14^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	7^{ab}	27^{cd}
241*	—	—	—	28^{ab}
15^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	—	28^{cd}
242*	—	—	—	29^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	—	29^{cd}
243*	17-18	17-18	—	—
244*	[19^{ab}]	19^{ab}	—	—
15^{ef}	19^{cd}	19^{cd}	5^{cd}	29^{ef}
245(A)*	—	—	—	—
16-26	19^{e}-30^{b}	20-30	8-18	41-51
27	30^{c-f}	31	20	52
{249*	—	—	—	—
28	31	32	21	53
29	32	33	19	54
{250*	—	—	—	—
251*	—	—	—	55-56
App. I (No. 3)	—	—	—	—
30^{ab}	33^{ab}	34^{ab}	22^{ab}	57^{ab}
252*	—	—	—	—
30^{c}-39	33^{c}-42	34^{c}-43	22^{c}-31	57^{c}-66
255*	—	—	—	—
40-46	43-49	44-50	32-38	67-73^{b}
258*	—	—	—	—
47-48	50-51	51-52	—	73^{c}-74
49-50	52-53	53-54	39-40	75-76
51	54	55	—	77
52^{ab}	55^{ab}	56^{ab}	41^{ab}	78^{ab}
259*	—	—	—	—
52^{cd}	55^{cd}	56^{cd}	41^{cd}	78^{cd}
53-55^{b}	56-58^{b}	57-59^{b}	(cf. l. 3-7 of 274*)	79-81^{b}
55^{cd}	58^{cd}	59^{cd}	—	81^{cd}
56-57^{a}	59-60^{a}	60-61^{a}	56-57^{a}	82-83^{a}
57^{bc}	60^{bc}	61^{bc}	—	83^{bc}
57^{d}-58	60^{d}-61	61^{d}-62	57^{b}-58^{b}	83^{d}-84
59^{ab}	62^{ab}	[63^{ab}]	59^{ab}	85^{cd}
59^{cd}	62^{cd}	[63^{cd}]	58^{cd}	85^{ab}
60-61	63-64	64-65	59^{c}-61^{b}	86-87
62^{ab}	65^{ab}	66^{ab}	—	88^{ab}
62^{cd}	65^{cd}	66^{cd}	61^{cd}	88^{cd}
260*	—	—	62-63 (For l. 1-2 and l. 3-4 cf. 5.9.32 and 5.9.28 respy.)	—
63	66	67	64	89
64	67	68	—	90

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
65^{ab}	68^{ab}	69^{ab}	65^{ab}	91^{cd}
65^{cd}	68^{cd}	69^{cd}	65^{cd}	91^{ab}
261*	—	—	66–67	—
262*	69	70	—	—
66–69	70–73	71–74	68–71	92–95
8 1	10 1	10 1	14 1	96
263*	2	2	—	—
2	3	3	$2^{c}–3^{b}$	$97^{c}–98^{b}$
264*	4	4	—	—
3^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	8^{ab}	99^{cd}
{265*	—	—	—	—
3^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	7^{cd}	97^{ab}
4^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	2^{ab}	98^{cd}
4^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	3^{cd}	99^{ab}
$5–8^{b}$	$7–10^{b}$	$7–10^{b}$	$4–7^{b}$	$100–103^{b}$
$8^{c}–9$	$10^{c}–11$	$10^{c}–11$	$8^{c}–9$	$103^{c}–104$
266*	—	—	—	—
10^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	105^{ab}
267*	—	—	—	—
10^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	105^{cd}
11	13	13	14	106
12	14	14	13	107
$13–15^{b}$	$15–17^{b}$	$15–17^{b}$	$15–17^{b}$	$108–110^{b}$
$15^{c}–16^{b}$	$17^{c}–18^{b}$	$17^{c}–18^{b}$	—	$110^{c}–111^{b}$
$16^{c}–17$	$18^{c}–19$	$18^{c}–19$	$17^{c}–18$	$111^{c}–112$
269*	—	—	19^{ab}	—
18–21	20–23	20–23	—	113–116
270*	—	—	—	—
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	—	117^{ab}
271*	—	—	—	—
22^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	—	117^{cd}
272*	—	—	—	—
23–25	25–27	25–27	—	118–120
26	28	28	—	—
27	29	29	—	121
273*	—	—	—	121 fn.
28^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	—	122^{ab}
$28^{c}–30$	$30^{c}–32$	$30^{c}–32$	$20^{c}–22$	$122^{c}–124$
274*	—	—	23–28 (For l. 1–2, cf. 5. 9. 31; l. 3–7, cf. 5..7. $53–55^{b}$ and l. 9–12, cf. 5.9. 8–9)	—
31	33	33	$19^{c}–20^{b}$	125
32	34	34	—	126
33^{ab}	35^{ab}	35^{ab}	13 45^{ab}	—
33^{cd}	35^{cd}	35^{cd}	45^{cd}	130^{ab}
275*	—	—	—	130^{cd}
276*	36	36		—
34	37	37	42	126 fn.
35–36	38–39	38–39	43–44	127–128
37^{ab}	40^{ab}	40^{ab}	47^{ab}	129^{ab}
277*	$40^{c}–41^{b}$	$40^{c}–41^{b}$	—	—
37^{cd}	41^{cd}	41^{cd}	47^{cd}	129^{cd}
38	42	42	46	131
{278* l. 3–4	—	—	—	132
$39–40^{b}$	$43–44^{b}$	$43–44^{b}$	$48–49^{b}$	$133–134^{b}$
279*	—	—	—	—
40^{cd}	44^{cd}	44^{cd}	49^{cd}	134^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
41	45	45	51	136
42	46	46	50	135
43-44	47-48	47-48	52-53	137-138
45	49	49	—	140
282*	—	—	—	141
46	50	50	**14** 29	142
47	51	51	31^{c}-32^{b}	144
48	52	52	30	143^{a-d}
283*	—	—	31^{ab}	143^{ef}
49	53^{a-f}	53-54^{b}	32^{c}-33	145
284*	[53gh]	54^{cd}	—	—
285*	—	—	—	—
50	54	55	—	146
9 1-3^{d}	**11** 1-3	**11** 1-3^{d}	34-36	**6** 1, 3-4
288*	—	—	—	5^{ab}
289*	—	—	—	5^{cd}
290*	—	—	—	—
291*	—	—	—	—
3^{ef}	4^{ab}	3^{ef}	37-38	2^{ab}
292*	4^{cd}	—	39^{ab}	2^{cd}
4	5	4	39^{cd}	6
5^{ab}	6^{ab}	5^{ab}	**13** 55	**5** 139^{ab}
293*	—	—	54^{ab}	—
5^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	54^{cd}	139^{cd}
294*	—	—	—	—
6-7^{b}	7-8^{b}	6-7^{b}	**14** 10-11^{b}	7-8^{b}
295*	8^{c}-10^{b}	—	—	—
7^{c}	10^{c}	7^{c}	11^{c}	8^{c}
296*	—	—	—	—
7^{d}	10^{d}	7^{d}	11^{d}	8^{d}
8-9	11-12	8-9	(cf. l. 9—12 of 274*)	9-10
10-11^{b}	13-14^{b}	10-11^{b}	40-41^{b}	11-12^{b}
297*	—	—	—	—
11^{c}-12^{b}	14^{c}-15^{b}	11^{c}-12^{b}	41^{c}-42^{b}	12^{c}-13^{b}
298*	—	—	—	—
12^{c}-13^{b}	15^{c}-16^{b}	12^{c}-13^{b}	42^{c}-43^{b}	13^{c}-14^{b}
13^{c}-14^{d}	16^{c}-17	13^{c}-14^{b}	—	14^{c}-15
14^{ef}	18^{ab}	14^{cd}	43^{cd}	16^{ab}
300*	—	—	44^{ab}	16^{cd}
15^{ab}	18^{cd}	15^{ab}	45^{ab}	20^{cd}
15^{c}-18^{b}	19-21	15^{c}-18^{b}	—	17-19
18^{cd}	22^{ab}	18^{cd}	45^{cd}	20^{ab}
{301*	—	—	—	—
19^{ab}	22^{cd}	19^{ab}	—	23^{ab}
19^{cd}	23^{ab}	19^{cd}	44^{cd}	23^{cd}
19^{e}-20^{b}	23^{c}-24^{b}	20	46	21
20^{c-f}	24^{c}-25^{b}	21	48	25
21^{ab}	25^{cd}	22^{ab}	—	22^{ab}
21^{cd}	26^{ab}	22^{cd}	49^{ab}	22^{cd}
22	26^{c}-27^{b}	23	47	24
23	27^{c}-28^{b}	24	49^{c}-50^{b}	26
24^{ab}	28^{cd}	25^{ab}	50^{cd}	26^{cd} fn.
24^{cd}	29^{ab}	25^{cd}	51^{ab}	27^{cd} fn.
25^{ab}	—	26^{ab}	51^{cd}	26^{cd} fn.
25^{cd}	—	26^{cd}	52^{ab}	27^{ab}
26-27	29^{c}-30	27-28	—	27^{c}-28
28	31	29	(cf. l. 3-4 of 260*)	29
29^{ab}	32^{ab}	30^{ab}	53^{cd}	30^{ab}
29^{c}	32^{c}	30^{c}	—	31^{a}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
—	—	—	—	31^{b}
307* l. 1	—	—	—	—
{ ,, l. 2	—	—	—	30^{c}
29^{d}	32^{d}	30^{d}	—	30^{d}
30^{a-d}	33	30^{e}–31^{b}	—	31^{c}–32^{b}
30^{ef}	34^{ab}	31^{cd}	54^{ab}	32^{cd}
31–32	34^{c}–36^{b}	32–33	(cf. l. 1-2 of 274* and l. 1-2 of 260*)	33–34
33	36^{c-f}	34	54^{c}–55^{b}	36
308*	—	—	—	—
309* l. 1	—	—	—	37^{ab}
,, l. 2	—	—	52^{cd}	37^{cd}
,, l. 3	—	—	—	38^{ab}
309(A)*	—	—	—	—
309* l. 4	—	—	53^{ab}	38^{cd}
34^{ab}	37^{ab}	35^{ab}	—	39^{ab}
34^{cd}	37^{cd}	35^{cd}	55^{cd}	39^{cd}
{310*	—	—	—	40^{ab}
35^{ab}	38^{ab}	36^{ab}	56^{ab}	40^{cd}
311*	—	—	—	—
35^{c}–37	38^{c}–40	36^{c}–38	56^{c}–58	40^{e}–42
312*	—	—	—	—
38–43	41–46	39–44	59–64	43–48
44	47	45	—	49
313*	—	—	—	50–52
314*	48	46	—	—
10 1^{ab}	**12** 1^{ab}	**12** 1^{ab}	65^{ab}	**7** 1^{ab}
315*	—	—	—	—
1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	65^{c}–69	1^{c}–5
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	**15** 1^{ab}	6^{ab}
316*	—	—	—	—
6^{c}–7	6^{c}–7	6^{c}–7	1^{c}–2	6^{c}–7
317*	—	—	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	3^{ab}	8^{ab}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	4^{cd}	8^{cd}
{318*	—	—	—	—
9	9	9	3^{c}–4^{b}	9
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	5^{ab}	10^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	—	7^{ab}	10^{ab}
11–12^{b}	11–12^{b}	10^{c}–11	5^{c}–6	11–12^{b}
12^{cd}	12^{cd}	12^{ab}	—	12^{cd}
13^{ab}	13^{ab}	12^{cd}	8^{ab}	13^{ab}
13^{cd}	13^{cd}	13^{ab}	8^{cd}	—
14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	9^{ab}	13^{ef}
14^{cd}	14^{cd}	14^{ab}	7^{cd}	—
15^{ab}	15^{ab}	14^{cd}	—	13^{cd}
15^{cd}	15^{cd}	15^{ab}	9^{cd}	14^{ab}
16^{a-d}	16	15^{c}–16^{b}	10	14^{c}–15^{b}
16^{ef}	17^{ab}	16^{cd}	—	15^{cd}
319*	—	—	—	—
320*	—	—	11^{ab}	—
17^{a}	17^{c}	17^{a}	11^{c}	16^{a}
321*	—	—	11^{d}–12^{a}	—
17^{b}–20	17^{d}–20	17^{b}–20	12^{b}–15	16^{b}–19
21	21	21	—	20
22	22	22	16	21
322*	—	—	—	—
23	23	23	17	22
24	24	24	—	23

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
25ab	25ab	25ab	18ab	24ab
323*	—	—	18c–22	—
25cd	25cd	25cd	—	24cd
324*	—	—	—	25
11 1–2b	13 1–2b	13 1–2b	—	8 1–2b
326 l. 1	—	—	—	2cd
326(A)*	—	—	—	—
326* l. 2–4	—	—	—	2c–3
2cd	2cd	2cd	—	4ab
327*	—	—	—	4cd
328*	—	—	—	—
3	3	3	—	9
329*	—	—	—	—
4	4–5b	4	—	10–11b
330*	—	—	—	11c–12
331*	—	—	—	—
5	5c–f	5	24c–25	13
6ab	6ab	6ab	23–24b	5ab
332*	—	—	26	—
6cd	6cd	6cd	—	5cd
333*	—	—	—	6–8
7–11	7–11	7–11	—	14–18
334*	—	—	27–31	—
12	12	12	—	19
13–14	[13a–h]	13–14	32	21–22
15	13i–L	15	33–34	20
16a–c	14a–c	16a–c	35	23a–c
337*	—	—	36a–c	—
16d–17b	14d–15b	16d–17b	—	23d–24b
338*	—	—	36d–37b	—
17c–18	15c–16	17c–18	—	24c–25
19	17	19	37c–38	26
339*	—	—	—	—
20	18	20	—	27
21ab	19ab	21ab	39	28ab
340*	—	—	—	—
21cd	19cd	21cd	—	28cd
22a	20a	22a	40a	29a
341*	—	—	—	—
22b–27	20b–25	22b–27	40b–44b	29b–34
344*	—	—	44c–45b	—
28	26	28	45c–46b	35
345*	—	—	46cd	—
29ab	27ab	29ab	47ab	36ab
{346*	—	—	—	—
29cd	27cd	29cd	47cd	36cd
347*	—	—	—	—
30–31	28–29	30–31	48–49	37–38
32	30	32	—	39
33–35	31–33	33–35	50–52	40–42
36	34	36	—	43
37–38b	35–36b	37–38b	53–54b	44–45b
348*	—	—	54cd	—
38cd	36cd	38cd	—	45cd
39ab	37ab	39ab	—	46ab
349*	—	—	—	—
39c	37c	39c	—	45c
350*	—	—	—	—
39d	37d	39d	—	46d

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
40	38	40	—	47
351*	—	—	—	48
41	39	41	55	49
352*	—	—	—	—
42–43	40–41	42–43	56–57	49 fn. l. 1–4
354*	—	—	—	49 fn. l. 5
44^{ab}	42^{ab}	44^{ab}	—	49 fn. l. 6
44^{cd}	42^{cd}	44^{cd}	—	50^{ab}
45	43	45	58	50^{c}–51^{b}
356*	—	—	—	51^{c}–53
46^{ab}	44^{ab}	46^{ab}	—	54^{ab}
357*	—	—	—	—
358*	—	—	—	—
46^{c}–48	44^{c}–46	46^{c}–48	—	54^{c}–56
359*	47^{ab}	[49^{ab}]	—	—
49–50	47^{c}–48	49^{c}–50	—	57–58
51	49	51	59	59
52–54	50–52	52–54	—	60–62
55	53	55	(cf. l. 3–4 of 365*)	63
56–66^{a}	54–64^{a}	56–66^{a}	—	64–74^{a}
360*	—	—	—	74^{bc}
66^{b}–68	64^{b}–66	66^{b}–68	—	74^{d}–76
{361*	—	—	—	—
69	67	69	—	77
{362*	—	—	—	—
12 1	**14** 1	**14** 1	—	**9** 1
2–3^{b}	2–3^{b}	2–3^{b}	**16** 1–2^{b}	2–3^{b}
363*	—	—	—	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	2^{cd}	3^{cd}
365* l. 1–2	—	—	3	—
,, l. 3	—	—	4^{ab} (=5.11.55^{ab})	—
365(A)*	—	—	—	—
365* l. 4	—	—	4^{cd} (=5.11.55^{cd})	—
366*	—	—	—	—
367*	—	—	5^{ab}	4^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	6^{cd}	6^{ab}
{368*	—	—	7^{ab}	6^{cd}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	5^{cd}	4^{cd}
369* l. 1	—	—	6^{ab}	5^{ab}
,, l. 2	—	—	—	5^{cd}
5	5	5	7^{c}–8^{b}	7
370*	—	—	—	7^{ab} fn.
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	8^{cd}	12^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	9^{ab}	8^{ab}
371*	—	—	—	8^{c}–11
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	10^{ab}	12^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{cd}	12^{cd}
8–11^{a}	8–11^{a}	8–11^{a}	10^{c}–13^{c}	13–16^{a}
372*	—	—	—	—
11^{b}–12	11^{b}–12	11^{b}–12	13^{d}–15^{b}	16^{b}–17
373*	—	—	—	—
13–17^{b}	13–17^{b}	13–17^{b}	15^{c}–19	18–22^{b}
374*	—	—	20^{ab}	—
17^{c}–19	17^{c}–19	17^{c}–19	20^{c}–22	22^{c}–24
20	20	20	—	25
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	23^{ab}	26^{ab}
377*	—	—	—	—
21^{c}–22^{b}	21^{c}–22^{b}	21^{c}–22^{b}	23^{c}–24^{b}	26^{c}–27^{b}
378*	—	—	24^{cd}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
22^{c}–25^{b}	22^{c}–25^{b}	22^{c}–25^{b}	25–27	27^{c}–30^{b}
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	—	30^{cd}
26–27	26–27	26–27	28–29	31–32
{379*	—	—	—	—
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	30^{ab}	33^{ab}
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	—	33^{cd}
29–33	29–33	29–33	30^{c}–35^{b}	34–38
34^{ab}	34^{ab}	34^{ab}	—	39^{ab}
381*	—	—	—	39^{c}–40^{b}
34^{c}–35	34^{c}–36^{b}	34^{c}–35	35^{c}–37^{b}	40^{c}–41
382* l. 1–4	—	—	37^{c}–39^{b}	41^{cd} fn.
382* l. 5	—	—	39^{cd}	—
,, l. 6–7	—	—	40	42
,, l. 8	—	—	41^{ab}	42 fn. l. 1
382(A)*	—	—	—	—
382* l. 9	—	—	41^{cd}	42 fn. l. 2
,, l. 10–11	—	—	42	43
36^{a-d}	36^{c}–37^{b}	36^{a-d}	46	47
383*	—	—	—	—
384*	—	—	47–48^{b}	48–49^{b}
36^{ef}	37^{cd}	36^{ef}	48^{cd}	49^{ab} fn. l. 1
37–39	38–40	37–39	43–45	44–46
385*	—	—	(cf. 46^{ab})	—
40^{ab}	41^{ab}	40^{ab}	49^{ab}	49^{ab} fn. l. 2
40^{c}–41^{a}	41^{c}–42^{a}	40^{c}–41^{a}	49^{c}–50^{a}	49^{c}–50^{a}
386*	—	—	—	—
41^{bcd}	42^{bcd}	41^{bcd}	50^{bcd}	50^{bcd}
387*	—	—	—	—
388*	—	—	51	51
42^{ab}	43^{ab}	42^{ab}	52^{ab}	52^{ab}
389*	—	—	52^{cd}	—
42^{cd}	43^{cd}	42^{cd}	53^{ab}	52^{cd}
390*	—	—	53^{cd}	—
43	44	43	54	53
44–47	45–48	44–47	—	54–57
391*	—	—	—	58^{ab}
48–49	49–50	48–49	—	58^{c}–59
50	51	50	—	60
51	52	51	55	61
13 1^{ab}	15 1^{ab}	15 1^{ab}	17 1^{ab}	10 1^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	3^{ab}
392*	—	—	—	1^{cd}
393*	—	—	2	2
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	3^{ab}	3^{ab} fn.
394* l. 1–3	—	—	3^{c}–4	—
,, l. 4–5	—	—	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	3^{cd}
3–4	3–4	3–4	8–9	4–5
395* l. 1	—	—	10^{ab}	—
,, l. 2	—	—	10^{cd}	5^{cd} fn.
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	11^{ab}	6^{ab}
396*	—	—	11^{cd}	6^{cd}
5^{c}–7	5^{c}–8^{b}	5^{c}–8^{b}	12–14	7–9
397*	—	—	—	9^{cd} fn.
8–9^{b}	8^{c}–9	8^{c}–9^{b}	15–16^{b}	10–11^{b}
398*	—	—	—	—
9^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	16^{cd}	11^{cd}
10–12	10^{c}–13^{b}	10–12	5–7	12–14
13–14	13^{c}–15^{b}	13–14	17–18	15–16
399*	—	—	19	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
400*	—	—	—	—
15-17	$15^{c}-18^{b}$	15-17	20-22	17-19
18^{a-c}	$18^{c}-19^{a}$	18^{a-c}	18 1^{a-c}	20^{a-c}
401*	—	—	—	$20^{d}-21^{a}$
18^{d}	19^{b}	18^{d}	1^{d}	21^{b}
402*	—	—	2^{ab}	—
403*	—	—	$2^{c}-3^{b}$	21^{ab} fn. l. 1-2
$18^{c}-20^{b}$	$19^{c}-21^{b}$	19-20	$3^{c}-5^{b}$	$21^{c}-23^{b}$
404*	—	—	5^{cd}	21^{ab} fn. l. 3
405*	—	—	—	—
$20^{c}-21$	$21^{c}-22$	$21-22^{b}$	$6-7^{b}$	$23^{c}-24$
22	23	$22^{c}-23^{b}$	$8^{c}-9^{b}$	25
23	24	$23^{c}-24^{b}$	$12^{c}-13^{b}$	26
24^{ab}	25^{ab}	24^{cd}	11^{ab}	27^{ab}
406*	25^{cd}	25^{ab}	—	—
$24^{c}-25^{b}$	26	$25^{c}-26^{b}$	$21^{c}-22^{b}$	27^{ab} fn.
$25^{c}-28^{b}$	27-29	$26^{c}-29^{b}$	$22^{c}-25^{b}$	$27^{c}-30^{b}$
407*	—	—	25^{cd}	30^{cd}
28^{cd}	30^{ab}	29^{cd}	26^{ab}	31^{ab}
29^{ab}	30^{cd}	30^{ab}	26^{cd}	—
29^{cd}	31^{ab}	30^{cd}	11^{cd}	31^{cd}
408* l. 1	—	—	—	31^{cd} fn.
,, l. 2	—	—	—	32^{ab}
409*	—	—	12^{ab}	—
30^{ab}	31^{cd}	31^{ab}	9^{cd}	32^{cd}
410*	—	—	—	33^{ab}
30^{cd}	32^{ab}	31^{cd}	10^{ab}	33^{cd}
31^{ab}	32^{cd}	32^{ab}	10^{cd}	—
$31^{c}-32^{b}$	33	$32^{c}-33^{b}$	$7^{c}-8^{b}$	34
32^{cd}	34^{ab}	33^{cd}	13^{cd}	35^{ab}
411*	—	—	—	$35^{c}-36^{d}$
33^{ab}	34^{cd}	34^{ab}	—	36^{ef}
33^{cd}	35^{ab}	34^{cd}	14^{ab}	37^{ab}
412*	—	—	14^{cd}	—
34-35	$35^{c}-37$	35-36	$15-17^{b}$	$37^{c}-39$
413*	—	—	—	—
$36-37^{a}$	$38-39^{a}$	$37-38^{a}$	$17^{c}-18^{c}$	$40-41^{a}$
414*	—	—	—	—
37^{bcd}	39^{bcd}	38^{bcd}	$18^{d}-19^{b}$	41^{bcd}
415* l. 1-2	—	—	$19^{c}-20^{b}$	—
—	—	—	20^{cd} (r.)	—
415* l. 3	—	—	21^{ab}	—
$38-39^{b}$	$40-41^{b}$	$39-40^{b}$	—	$42-43^{b}$
39^{cd}	41^{cd}	40^{cd}	—	43^{ab} fn. l. 1
40^{ab}	42^{ab}	41^{ab}	19 12^{ab}	43^{ab} fn. l. 2
$40^{c}-42^{a}$	$42^{c}-44^{a}$	$41^{c}-43^{a}$	$12^{c}-14^{a}$	$43^{c}-45^{a}$
42^{bc}	44^{bc}	43^{bc}	—	45^{bc}
42^{d}	44^{d}	43^{d}	14^{b}	45^{d}
43-44	45-46	44-45	10-11	46-47
45	47	46	—	48
46	48	47	$19^{c}-20^{b}$	49
416* l. 1-2	—	—	$20^{c}-21^{b}$	50
,, l. 3-4	—	—	$21^{c}-22^{b}$	—
47-48	49-50	48-49	$16^{c}-18^{b}$	51-52
49	51	50	31	—
50	52	51	$18^{c}-19^{b}$	53
—	53 (cf. 5.14.27)	52 (5.14.27)	—	—
51	[54^{a-d}]	53	18 37	70
52	54^{e-h}	54	38	71
14 1-2	**16** 1-2	**16** 1-2	**19** 1-2	**11** 1-2

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	—	10 54^{ab}
3^{c}–4^{b}	3^{c}–4^{b}	3^{c}–4^{b}	29^{c}–30^{b}	54^{c}–55^{b}
417*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	30^{cd}	55^{cd}
5	5	5	32	56
6–7	6–7	6–7	18 27–28	57–58
8–10	8–10	8–10	29–31	60–62^{d}
418* l. 1	—	—	32^{ab}	62^{ef}
418* from l. 2—the prior of l. 9	—	—	—	63–66^{c}
418(A)*	—	—	—	—
418* the post half of l. 9	—	—	—	66^{d}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	32^{cd}	59^{ab}
419*	—	—	33^{ab}	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	33^{cd}	59^{cd}
12^{abc}	12^{abc}	12^{abc}	34^{abc}	67^{abc}
420*	—	—	—	—
12^{d}–14	12^{d}–14	12^{d}–14	34^{d}–36	67^{d}–69
15–20^{b}	15–20^{b}	15–20^{b}	19 3–8^{b}	11 3–8^{b}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	8^{cd}	9^{ab}
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	9^{ab}	8^{cd}
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	9^{cd}	9^{cd}
22	22	22	14^{c}–15^{b}	10
423*	—	—	—	11^{ab}
424*	—	—	15^{cd}	—
425*	—	—	16^{ab}	11^{cd}
23–28	23–28	23–28	22^{c}–28^{b}	12–17
App. I (No. 4) l. 1–65	—	—	—	18–48^{b}
App. I (No. 4) l. 65 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 4) l. 66–70	—	—	—	48^{c}–49
427* l. 1	—	—	28^{cd}	(18^{cd} = l. 2 of App. I [No. 4])
,, l. 2	—	—	29^{ab}	10 54^{cd}
29	29	29	33	72
30	30	30	—	73
31	31	31	35	11 50
32	32	32	34	51
15 1	17 1	17 1	—	12 1
2–3	2–3	2–3	20 1–2	2–3
428*	—	—	3	—
4	4	4	17 23	4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	24^{cd}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	24^{ab}	5^{cd}
6^{abc}	6^{abc}	6^{abc}	25^{abc}	6^{abc}
431*	—	—	—	—
6^{d}–7^{b}	6^{d}–7^{b}	6^{d}–7^{b}	25^{d}–26^{b}	6^{d}–7^{b}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	7^{cd}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	28^{cd}	8^{ab}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	26^{cd}	8^{cd}
9–10^{b}	9–10^{b}	9–10^{b}	27–28^{b}	—
10^{c}–11	10^{c}–11	10^{c}–11	29–30^{b}	10 and 8^{ef}
435*	—	—	—	9
436*	—	—	—	—
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	32^{cd}	11^{ab}
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	—	11^{cd}
440*	—	—	33^{ab}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	—	12^{ab}
442*	—	—	—	12^{cd}
13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}	30^{c}–31^{b}	13
443*	—	—	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	31^{cd}	14^{ab}
444*	—	—	—	14^{cd}
445*	—	—	—	—
15^{a}	15^{a}	15^{a}	32^{a}	15^{a}
15^{bcd}	15^{bcd}	15^{bcd}	—	15^{bcd}
16^{a}	16^{a}	16^{a}	—	—
16^{b}	16^{b}	16^{b}	32^{b}	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	34^{ab}	—
447*	—	—	34^{cd} (cf. 449* l. 1)	—
448*	—	—	—	—
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	33^{cd}	16^{ab}
449* l. 1	—	—	—	16^{cd}
449(A)*	—	—	—	—
449* l. 2-3	—	—	—	17
450*	—	—	—	—
17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c-f}	35	18
18^{c}–19	18^{c}–19	18	—	19–20^{b}
452*	—	—	—	—
20–24^{b}	20–24^{b}	19–23^{b}	—	20^{c}–24
453*	—	—	—	—
24^{c-f}	24^{c}–25^{b}	23^{c}–24^{b}	36	25
25	25^{c-f}	24^{c-f}	—	26
454*	—	—	—	—
26–32^{b}	26–32^{b}	25–31^{b}	—	27–33^{b}
455*	—	—	—	—
32^{cd}	32^{cd}	31^{cd}	—	33^{cd}
456*	—	—	—	—
16 1	**18** 1	**18** 1	—	**13** 1
457*	—	—	—	—
2	2	2	—	2
458*	—	—	—	3^{ab}
3	3	3	**20** 4	3^{c}–4^{b}
460*	—	—	—	—
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	5^{ab}	4^{cd}
461*	—	—	—	5^{ab}
4^{c}–5	4^{c}–5	4^{c}–5	5^{c}–6	5^{c}–6
462*	—	—	7^{ab}	—
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	7^{cd}	7^{ab}
6^{c}–7^{a}	6^{c}–7^{a}	6^{c}–7^{a}	8^{c}–9^{a}	8^{abc}
463*	—	—	—	—
7^{b}	7^{b}	7^{b}	9^{b}	8^{d}
{464* l. 1	—	—	—	12^{ab}
,, l. 2	—	—	10^{ab}	12^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{cd}	9^{ab}
465*	—	—	12^{cd}	9^{cd}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{cd}	10^{cd}
466*	—	—	—	—
467*	—	—	12^{ab}	—
8^{c}–9^{b}	8^{c}–9^{b}	8^{c}–9^{b}	10^{c}–11^{b}	11
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	8^{ab}	7^{cd}
10	10	10	13	13^{a-d}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	14^{ab}	10^{ab}
11^{c}	11^{c}	11^{c}	14^{c}	13^{e}
11^{d}	11^{d}	11^{d}	14^{d}	—
468*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
12^{abc}	12^{abc}	12^{abc}	—	—
12^{d}	12^{d}	12^{d}	—	13^{f}
13	13	13	15	14
14	14	14	—	15
15	15	15	—	20
469* l. 1-3	$16-17^{b}$	$16-17^{b}$	—	20 fn. (l. 1-3)
,, l. 4-8	$17^{c}-19$	$17^{c}-19$		—
$16-20^{b}$	$20-24^{b}$	$20-24^{b}$	$16-20^{b}$	16-19
$20^{c}-21$	$24^{c}-25$	$24^{c}-25$	$20^{c}-21$	19^{cd} fn. and 20^{cd} fn. (l. 5 and 9 resp.)
{470*	—	—	—	20^{cd} fn. (l. 6)
22	26	26	22	20^{cd} fn. (l. 7-8)
23^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	23^{ab}	21^{ab}
23^{cd}	27^{cd}	27^{cd}	23^{cd}	21^{ab} fn.
24^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	24^{ab}	21^{cd}
472*	—	—	24^{cd}	—
$24^{c}-26^{b}$	$28^{c}-30^{b}$	$28^{c}-29$; 30^{cd}	25-26	$22-23^{d}$
473*	30^{cd}	[30^{ab}]	—	—
26^{cd}	30^{ef}	30^{ef}	27^{ab}	23^{ef}
27^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	—	24^{ab}
27^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	27^{cd}	24^{cd}
28	32	32	—	25
475*	—	—	—	—
17 1	**19** 1	**19** 1	**21** —	**14** 1
2-5	$2-6^{b}$	$2-6^{b}$	$1-5^{b}$	$2-6^{b}$
476* l. 1	—	—	5^{cd}	6^{cd}
,, l. 2	—	—	8^{ab}	7^{ab}
477*	6^{cd} (cf. $5.15.25^{cd}$)	6^{cd} (cf. $5.15.25^{cd}$)	—	—
6-7	7-8	7-8	6-7	$7^{c}-8$
8-9	9-10	9-10	$8^{c}-10^{b}$	9-10
479*	[11^{a-d}] (cf. $5.13.33^{ab}$ and 36^{cd})	11 (cf. $5.13.33^{ab}$ and 36^{cd})	—	—
10^{ab}	11^{ef}	12^{ab}	10^{cd}	11^{ab}
480*	—	—	13^{cd}	11^{cd}
$10^{c}-11^{b}$	$11^{g}-12^{b}$	$12^{c}-13^{b}$	11	12
11^{cd}	12^{cd}	13^{cd}	—	13^{ab}
12^{ab}	13^{cd}	14^{ab}	12^{ab}	13^{cd}
12^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	12^{cd}	—
13^{ab}	14^{cd}	15^{ab}	13^{ab}	14^{cd}
13^{cd}	13^{ab}	15^{cd}	14^{ab}	—
14	15	16	$14^{c}-15^{b}$	15
15^{ab}	16^{ab}	17^{ab}	15^{cd}	17^{ab}
481*	—	—	—	17^{cd}
482*	—	—	—	—
15^{cd}	16^{cd}	17^{cd}	16^{ab}	14^{ab}
16	17	18	$16^{c}-17^{b}$	18
483*	—	—	—	16
17	18	19	$17^{c}-18^{b}$	19
484* l. 1	—	—	18^{cd}	20^{ab}
,, l. 2	—	—	—	20^{cd}
,, l. 3-6	—	—	19-20	21-22
18	19	20	—	23
19-20	20-21	21-22	21-22	24-25
487*	—	—	—	—
21	22	23	—	26
18 1	**20** 1	**20** 1	**22** 1	**15** 1
{488*	—	—	—	—
2	2	2	2	2

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
3	3	3	5	3
490*	—	—	—	—
4-5	4-5	4-5	3-4	4-5
6	6	6	6	6
491*	—	—	—	—
$7-16^{c}$	$7-16^{c}$	$7-16^{c}$	$7-16^{c}$	$7-16^{c}$
493*	[16^{d-e}]	16^{d-e}	—	—
$16^{d}-19^{b}$	$16^{f}-19^{b}$	$16^{f}-19^{b}$	$16^{d}-19^{b}$	$16^{d}-19^{b}$
494*	—	—	—	—
$19^{c}-33$	$19^{c}-34$	$19^{c}-34$	$19^{c}-34$	$19^{c}-34$
34	35	35	—	35
35	36	36	35	36
19 1	**21** 1	**21** 1	**23** 1	**16** 1
496*	—	—	—	—
$2-4^{b}$	$2-4^{b}$	2-3	—	$2^{c}-4$
{497*	—	—	—	2^{ab}
$2^{c}-9^{b}$	$4^{c}-9^{b}$	$4^{c}-9^{b}$	$2-7^{b}$	$5-10^{b}$
498*	9^{cd}	9^{cd}	—	—
9^{cd}	10^{ab}	10^{ab}	7^{cd}	10^{cd}
499*	10^{cd}	10^{cd}	—	—
10	11	11	9	11
500*	—	—	—	—
11	12	12	8	12
12-14	13-15	13-15	10-12	13-15
501*	—	—	13^{ab}	16^{ab}
15-18	16-19	16-19	$13^{c}-17^{b}$	$16^{c}-19$
502*	20-22	20-22	—	—
19	23	23	$17^{c}-18^{b}$	20
503*	—	—	—	—
20-22	24-26	24-26	$18^{c}-21^{b}$	21-23
506*	—	—	—	—
23	27	27	$21^{c}-22^{b}$	24
507*	—	—	22^{cd}	—
24	28	28	23	25
509* l. 1-2	—	—	24	—
,, l. 3-10	—	—	25-28	(cf. 512*)
,, l. 11-12	—	—	29	—
25	29	29	30	26
{510*	—	—	—	—
{511*	—	—	—	—
26-29	30-33	30-33	31-34	27-30
30	34	34	—	31
20 1-6	**22** 1-6	**22** 1-6	**24** 1-6	**17** 1-6
7	7	7	—	7
512*	—	—	(cf. l. 3-10 of 509*)	8-11
8-9	8-9	8-9	7-8	12-13
513* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2	—	—	9^{cd}	—
,, l. 3	—	—	9^{ab}	—
,, l. 4	—	—	—	—
10-12	10-12	10-12	10-12	14-16
514*	—	—	—	17
13	13	13	13	18
515*	—	—	—	—
$14-19^{b}$	$14-19^{b}$	$14-19^{b}$	$14-19^{b}$	$19-24^{b}$
517*	—	—	—	—
$19^{c}-21$	$19^{c}-21$	$19^{c}-21$	$19^{c}-21$	$24^{c}-26$
22	22	22	—	27
23-25	23-25	23-25	22-24	28-30
26	26	26	26	31

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
518*	27	27	—	—
27	28	28	25	32
519*	—	—	—	—
520*	29	29	—	—
28^{abc}	30^{abc}	30^{abc}	27^{abc}	33^{abc}
521*	—	—	—	—
$28^{d}-29^{b}$	$30^{d}-31^{b}$	$30^{d}-31^{b}$	$27^{d}-28^{b}$	$33^{d}-34^{b}$
522*	—	—	—	—
$29^{c}-30$	$31^{c}-32$	$31^{c}-32$	$28^{c}-29$	$34^{c}-35$
31	33	33	—	36
32	34	34	—	—
33	$35-36^{b}$	$35-36^{b}$	—	37
523*	—	—	—	38
{524* l. 1	—	—	30^{ab}	39^{ab}
{ ,, l. 2	—	—	30^{cd}	39^{ef}
,, l. 3-5	—	—	$31-32^{b}$	—
{ ,, l. 6	—	—	32^{cd}	39^{cd}
$34-38^{b}$	$36^{c}-40$	$36^{c}-40^{b}$	$33-37^{b}$	$40-44^{b}$
38^{c-f}	$42^{c}-43^{b}$	42	$37^{c}-38^{b}$	$44^{c}-45^{b}$
{525*	—	—	38^{cd}	45^{cd}
526* l. 1	41^{ab}	40^{cd}	—	45^{cd} fn. l. 1
526(A)*	—	—	—	45^{cd} fn. l. 2
526* l. 2	41^{cd}	41^{ab}	—	45^{cd} fn. l. 3
527*	—	—	—	45^{cd} fn. l. 4-7
528*	42^{ab}	41^{cd}	—	—
39^{ab}	43^{cd}	43^{ab}	39^{ab}	46^{ab}
529*	$43^{c}-44^{b}$	$43^{c}-44^{b}$	—	—
39^{cd}	44^{cd}	44^{cd}	39^{cd}	46^{cd}
40^{a}	45^{a}	45^{a}	25 1^{a}	47^{a}
530*	—	—	—	—
40^{bcd}	45^{bcd}	45^{bcd}	1^{bcd}	47^{bcd}
41	46	46	—	48
21 1	23 1	23 1	—	18 1
531*	—	—	—	—
2	2	2	25 2	2
$3-8^{b}$	$3-8^{b}$	$3-8^{b}$	—	$3-8^{b}$
532*	—	—	—	8^{cd}
$8^{c}-10$	$8^{c}-11^{b}$	$8^{c}-10$	—	9-11
534*	—	11	—	—
$11-12^{c}$	$11^{c}-12^{c}$	$12-13^{c}$	—	$12-13^{b}$
535*	—	—	—	—
$12^{d}-13$	$12^{d}-13$	$13^{d}-14$	—	$13^{d}-14$
536*	14^{ab}	15^{ab}	—	—
14-15	$14^{c}-15$	$15^{c}-16$	—	15-16
537*	16^{ab}	17^{ab}	—	—
16^{ab}	16^{cd}	17^{cd}	—	17^{ab}
538*	—	—	—	—
$16^{c}-19$	$16^{e}-19$	$17^{c}-20$	—	$17^{c}-20$
539*	—	—	—	21
22 $1-2^{b}$	24 $1-2^{b}$	24 $1-2^{b}$	$3-4^{b}$	19 $1-2^{b}$
540*	—	—	—	2^{cd}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	4^{cd}	3^{ab}
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	5^{ab}	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	5^{cd}	3^{cd}
541*	—	—	6-7	4-5
542*	4	4	—	—
4	5	5	8	6
543*	—	—	—	—
5^{abc}	6^{abc}	6^{abc}	9^{abc}	7^{abc}
544*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5^{d}–6	6^{d}–7	6^{d}–7	9^{d}–10	7^{d}–8
7^{a-d}	8	8	—	9
545*	—	—	—	—
7^{ef}	9^{ab}	9^{ab}	11^{ab}	10^{ab}
546*	—	—	—	10^{c-f}
547*	—	—	11^{c}–12^{b}	—
548*	9^{c}–13^{b}	9^{e}–12	—	—
8	13^{c-f}	13	12^{c}–13^{b}	11
549*	—	—	—	—
9–11^{a}	14–16^{a}	14–16^{a}	13^{c}–15^{c}	12–14^{a}
551*	—	—	—	—
11^{b}–12	16^{b}–17	16^{b}–17	15^{d}–17^{b}	14^{b}–15
552*	—	—	—	—
13	18	18	17^{c}–18^{b}	16
553*	—	—	—	—
14–16^{b}	19–21^{b}	19–21^{b}	18^{c}–20	17–19^{b}
554*	—	—	—	—
16^{c}–20	21^{c}–26^{b}	21^{c}–25	21–25	19^{c}–24^{b}
555* l. 1	—	—	—	24^{cd}
,, l. 2–3	—	—	—	—
,, l. 4	—	—	—	25^{ab}
556*	—	—	26–27	—
21	26^{cd}	26^{ab}	28^{ab}	25^{cd}
557*	—	—	28^{cd}	—
22	27	26^{c-f}	29	26
558*	—	—	—	—
23^{ab}	28^{ab}	27^{ab}	30^{ab}	27^{ab}
559*	—	—	—	—
23^{c}	28^{c}	27^{c}	30^{c}	27^{c}
560*	—	—	—	—
23^{d}	28^{d}	27^{d}	30^{d}	27^{d}
561*	—	—	—	—
24^{ab}	29^{ab}	28^{ab}	31^{ab}	28^{ab}
562*	—	—	—	—
24^{cd}	29^{cd}	28^{cd}	31^{cd}	28^{cd}
563* l. 1–2	—	—	32	29
—	—	—	33 (r.)	—
563* l. 3—the prior half of l. 5	—	—	34–35^{a}	30–31^{a}
564*	—	—	—	—
563* the post half of l. 5	—	—	35^{b}	31^{b}
24^{c}–25	30–31^{ab}	28^{e}–29	35^{c}–36	31^{c}–32
26–27^{b}	31^{c}–32	30–31^{b}	37^{c}–38	33–34^{b}
27^{cd}	33^{ab}	31^{cd}	37^{ab}	34^{cd}
28	33^{c}–34^{b}	32	39	35
565*	—	—	—	—
29–31	34^{c}–37^{b}	33–35	40–42	36–38
566*	—	—	—	39
567*	—	—	—	—
32	37^{c}–38^{b}	36	43	40
568*	—	—	—	—
33	38^{c}–39^{b}	37	44	41
569*	—	—	—	—
34–36^{b}	39^{c}–41	38–40^{b}	45–47^{b}	42–44^{b}
36^{c}–37	[42^{a-f}]	40^{c}–41	47^{c}–48	44^{c}–45
{570*	—	—	—	46^{a-d}
38^{ab}	[42^{gh}]	42^{ab}	49^{ab}	47^{ab}
38^{cd}	42^{ij}	42^{cd}	—	45^{ef}
39^{ab}	42^{kl}	43^{ab}	49^{cd}	47^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
39^{cd}	43^{ab}	43^{cd}	—	47^{ef}
40-41	43^{c}–45^{b}	44-45	50-51	48–49^{d}
571* l. 1	—	—	52^{ab}	—
,, l. 2	—	—	52^{cd}	49^{ef}
42	45^{c-f}	46	53	50
572*	—	—	—	51
23 1^{ab}	25 1^{ab}	25 1^{ab}	54^{ab}	20 1^{ab}
573*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	54^{cd}	1^{cd}
2	2	2	26 3	6
574*	—	—	—	—
3	3	3	4	7
4–6	4–6	4–6	8–10	12–14
7	7	7	25 55	2
577*	—	—	56	3
578* l. 1	—	—	—	17^{ab} fn.
,, l. 2–6	—	—	—	—
8–9	8–9	8–9	26 1–2	4–5
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	5^{ab}	8^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	5^{cd}	9^{cd}
11	11	11	11	8^{c-f}
12–13	12–13	12–13	6–7	10–11
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{ab}	9^{ab}
14^{c}–20^{b}	14^{c}–20^{b}	14^{c}–20^{b}	12^{c}–18^{b}	15–20^{b}
581*	—	—	—	20^{cd}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	18^{cd}	21^{ab}
582*	—	—	19^{ab}	21^{cd}
24 1	26 1	26 1	19^{c}–20^{b}	22
{583*	—	—	—	—
584*	—	—	—	—
2–5	2–5	2–5	20^{c}–24^{b}	23–26
585*	6	6	—	—
6	7	7	24^{c}–25^{b}	27
7–8	—	8–9	25^{c}–27^{b}	28–29
9–13	8–12	10–14	27^{c}–32^{b}	30–34
14^{ab}	[13^{ab}]	15^{ab}	—	35^{cd} fn.
14^{cd}	[13^{cd}]	15^{cd}	—	—
15	[13^{e-h}]	16	33^{c}–34^{b}	35
16	13^{ij}	17	40^{c}–41^{b}	36
17	14	18	—	37
18	15	19	32^{c}–33^{b}	38
19^{ab}	16^{ab}	20^{ab}	34^{cd}	39^{ab}
587*	—	—	—	39^{cd}
588*	—	—	—	—
19^{c}–24^{b}	16^{c}–21	20^{c}–25	35–40^{b}	40–44
589*	—	—	—	—
24^{c}	22^{a}	26^{a}	41^{c}	45^{a}
590*	—	—	—	—
24^{def}	22^{bcd}	26^{bcd}	41^{d}–42^{b}	45^{bcd}
591*	—	—	—	—
25^{ab}	23^{ab}	27^{ab}	43^{cd}	46^{ab}
591*	—	—	—	—
25^{cd}	33^{cd}	27^{cd}	43^{ef}	46^{cd}
26–28	24–26	28–30	—	47–49
29	27	31	42^{c}—43^{b}	—
30–32	28–30	32–34	—	50–52
594*	31^{ab}	35^{ab}	—	—
33–35	31^{c}–34^{b}	35^{c}–37	—	53–55
36^{ab}	[34^{cd}]	38^{ab}	—	56^{ab}
36^{c}–40	34^{e}–38	38^{c}–42	—	56^{c}–60

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
596*	—	—	—	—
41–45	39–43	43–47	—	61–65
597*	—	—	—	—
46–49^{b}	44–47^{b}	48–51^{b}	—	66–69^{b}
600*	—	—	—	69^{cd}
49^{cd}	47^{cd}	51^{cd}	—	69^{ef}
25 1^{ab}	27 1^{ab}	27^{ab}	27 1^{ab}	21 1^{ab}
601* l. 1–2	—	—	—	—
,, l. 3	—	—	—	1^{cd}
,, l. 4–5	—	—	—	—
1^{c}–7	1^{c}–7	1^{c}–7^{d}	1^{c}–7	1^{c}–7
603*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
8–9	8–9^{b}	7^{e}–8^{d}	8^{c}–9	8^{c}–9
606*	—	—	10	10
10	9^{c}–10^{b}	8^{e}–9	11	11
—	10^{cd}	9^{cd}	—	—
	(cf. 17^{cd})	(cf. 17^{cd})		
11^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	—	12^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	12^{ab}	12^{cd}
{607*	—	—	—	—
11^{ef}	12^{ab}	10^{ef}	12^{cd}	12^{ef}
12–16	12^{c}–16^{d}	11–15	—	14–18
17^{ab}	16^{ef}	16^{ab}	14^{ab}	19^{ab}
17^{cd}	17^{ab} r.	[17^{ab} r.]	14^{cd}	19^{cd}
App. 1 (No. 5) l. 1–5	—	[17^{c}–19]	—	—
App. 1 (No. 5) l. 6	—	20^{ab} (cf. 17^{ef})	—	—
App. 1 (No. 5) l. 7–8	—	—	—	—
App. 1 (No. 5) l. 9–32	—	[20^{c}–29]	—	—
17^{ef}	18^{ab}	30^{cd}	13	13
	(cf. l. 4 of 610*)	(cf. l. 4 of 610*)		
608* l. 1	[16^{gh}]	16^{cd}	—	—
,, l. 2	—	—	—	—
609*	17^{cd}	30^{ab}	—	—
610* l. 1–2	18^{c}–19^{b}	30^{e}–31^{b}	—	—
,, l. 3	[19^{cd}]	31^{cd}	—	—
,, l. 4	[19^{ef} r.]	32 r.	—	—
—	—	33–34 r.	—	—
,, l. 5–6	[19^{gj}]	35	—	—
,, l. 7–8	19^{k}–20^{b}	36	—	—
18	20^{c}–21^{b}	37	15	20^{a-d}
19^{ab}	21^{cd}	38^{ab}	16^{ab}	—
611*	22–25	38^{c}–41^{d}	—	—
19^{cd}	26^{ab}	[41^{ef}]	16^{cd}	—
612*	—	—	—	—
20	26^{c}–27^{b}	42	17	—
613*	27^{c}–28^{b}	43	—	—
21^{ab}	28^{cd}	44^{ab}	18^{ab}	—
21^{cd}	29^{ab}	44^{cd}	18^{cd}	20^{ef}
614* l. 1	29^{cd}	44^{ef}	—	—
,, l. 2–5	[29^{e-l}]	45–46^{d}	—	—
,, l. 6	29^{mn}	46^{ef}	—	—
22–23	30–31	47–48	19–20	21–22
615*	[32^{a-d}]	49	—	—
24–25	32^{e}–33	50–51	21–22	23–24
617*	—	—	23	25
618*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
26	34	52^{a-d}	24	26
—	—	[52^{ef}]	—	—
27	35	53	25	27
28	36	54	—	28
29–30	37–38	55–56	29^{c}–31^{b}	29–30
619*	—	—	—	—
(cf. 5.56.73–74 [including star passages])				
31	39	57	—	31
32^{ab}	40^{ab}	58^{ab}	31^{cd}	32^{ab}
620*	—	—	—	—
32^{c}–33	40^{c}–41	58^{c}–59	32–33^{b}	32^{c}–33
621*	—	—	33^{cd}	—
34	42	60	34	34
35^{ab}	43^{ab}	61^{ab}	26^{ab}	35^{ab}
35^{cd}	43^{cd}	61^{cd}	27^{ab}	35^{cd}
622*	—	—	27^{cd}	—
36^{ab}	44^{ab}	62^{ab}	26^{cd}	36^{ab}
36^{c}–37	44^{c}–45	62^{c}–63	28–29^{b}	36^{c}–37
38	46	64	35	38
623*	—	—	—	—
624*	47	[65]	—	—
26 1–7^{b}	**28** 1–7^{b}	**28** 1–7^{b}	**28** 1–7^{b}	**22** 1–7^{b}
{625*	—	—	—	—
7^{c}–9^{b}	7^{c}–9^{b}	7^{c}–9^{b}	7^{c}–9^{b}	7^{c}–9^{b}
626*	—	—	—	—
9^{c}–10	9^{c}–10	9^{c}–10	9^{c}–10	9^{c}–10
11–15	11–15	11–15	—	11–15^{b}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	—	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	—	15^{cd}
17	17^{e-h}	18	—	16
18	17^{a-d}	17	—	17
19^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	—	18^{ab}
19^{cd}	18^{cd}	19^{cd}	11^{ab}	18^{cd}
20^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	—	19^{ab}
20^{cd}	19^{cd}	20^{cd}	11^{cd}	19^{cd}
27 1–4	**29** 1–4	**29** 1–4	12–15	**23** 1–4
5	5	5	—	5
6–8	6–8	6–8	16–18	6–8
28 1^{ab}	**30** 1^{ab}	**30** 1^{ab}	**29** 1^{ab}	**24** 1^{ab}
627*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
628*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
629*	—	—	—	—
3–6	3–6	3–6	3–6	3–6
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	7^{ab}
7^{c}–8	7^{c}–8	7^{c}–8	7–8^{b}	7^{c}–8
9	9	9	—	9
10–13	10–13	10–13	8^{c}–12^{b}	10–13
14	14	14	13^{c}–14^{b}	14
630*	—	—	14^{c}–15^{b}	
15	15	15	12^{c}–13^{b}	15
16–17^{b}	16–17^{b}	16–17^{b}	15^{c}–16	16
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	—	17–18^{b}
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	18^{cd}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	18^{ab}	19^{ab}
631*	[19^{ab}]	18^{ef}	—	19^{cd}
19	19^{c-f}	19	—	—
				20

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
20^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	17^{cd}	21^{ab}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	—	21^{cd}
21–23^{b}	21–23^{b}	21–23^{b}	18^{c}–20	12–24^{b}
632*	—	—	—	—
23^{c}–24	23^{c}–24	23^{c}–24	21–22^{b}	24^{c}–25
25	25	25	—	26
26–27^{b}	26–27^{b}	26–27^{b}	22^{c}–23	27–28^{b}
633*	—	—	—	—
27^{cd}	27^{cd}	27^{cd}	24^{ab}	28^{cd}
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
{634*	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{cd}	29^{cd}
29^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	—	29^{cd} fn.
29^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	24^{cd}	29^{cd} fn.
30	30	30	25	30
31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	28^{ab}	31^{ab}
{635*	—	—	—	—
31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	28^{cd}	31^{cd}
32–33	32–33	32–33	26–27	32–33
34	34	34	30	34
{638*	—	—	—	—
35	35	35	31	35
36^{ab}	36^{ab}	36^{cd}	32^{ab}	36^{ab}
36^{cd}	36^{cd}	36^{ab}	—	36^{cd}
37–38 (cf. 5.2.37–38)	37–38	37–38	—	37–38
39	39	39	—	39
40–41^{b}	40–41^{b}	40–41^{b}	32^{c}–33	40–41^{b}
639*	—	—	—	—
640*	—	—	34^{ab}	—
41^{cd}	41^{cd}	41^{cd}	34^{cd}	41^{cd}
42–43	42–43	42–43	—	42–43
641* l. 1	—	—	35^{ab}	44^{ab}
641(A)*	—	—	—	44^{cd}
,, (B)*	—	—	—	45^{ab}
641* l. 2	—	—	35^{cd}	45^{cd}
44	44	44	—	46
29 1^{ab}	31 1^{ab}	31 1^{ab}	30 1^{ab}	25 1^{ab}
642*	—	—	—	—
643*	—	—	—	—
1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3^{ab}
644*	—	—	—	—
645*	[3^{ab}]	3^{ab}	—	—
2^{ef}	[3^{cd}]	3^{cd}	—	2^{cd}
3–4	3^{e}–4	4–5	3–4	30^{c}–5^{b}
646*	—	—	—	5^{cd}
5	5	6	5	6
6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	7^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	6^{ab}	7^{cd}
7–8^{b}	7–8^{b}	8–9^{b}	7–8^{b}	8–9^{b}
647*	—	—	8^{cd}	9^{cd}
648*	8^{cd}	9^{cd}	—	—
8^{c-f}	9	10^{a-d}	9	11
650*	—	—	10	12
651*	10–14^{b}	10^{e}–14	—	—
9	14^{c}–15^{b}	15	—	10
10–11	15^{c}–16	16–17	11–12	13–14
652*	17	18	—	—
12	18	19	—	15

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
30 1^{ab}	32 1^{ab}	32 1^{ab}	13^{ab}	26 1^{ab}
653*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
1^{cd}	2^{ab}	2^{ab}	13^{cd}	1^{cd}
654*	2^{cd}	2^{cd}	—	—
—	3^{ab}	[3^{ab}]	—	—
	(cf. 2^{ab})	(cf. 2^{ab})		
655* l. 1–3	3^{c}–4	3^{c}–4	—	—
655(A)*	—	—	—	—
" l. 4	5^{ab}	5^{ab}	—	—
655(B)*	—	—	—	—
655* l. 5–6	5^{c}–6^{b}	5^{c-f}	—	—
2^{ab}	6^{cd} (r.)	6^{ab} (r.)	14^{ab}	2^{ab}
2^{cd}	6^{ef}	6^{cd}	14^{cd}	2^{cd}
656*	7	7	—	—
3	8	8	15	3
4	9	9	—	4
5	10	10	16	5
657*	11	11	—	—
6–8	12–14	12–14	17–19	6
658*	—	—	—	—
31 659*	33 —	33 —	31 —	27 —
660*	1	1		—
1–3	2–4	2–4	1–3	1–3
4	5	5	—	9
5–6	6–7	6–7^{d}	4–5	4–5
662*	[8^{ab}]	7^{ef}	—	—
7	8^{c-f}	8	6	6
8	9	9	—	7
663*	10	10	—	—
9	11	11	7	8
10	12	12	8	10
664*	13	13	—	—
11	14	14	9	11
665*	—	—	—	—
666*	15	15	—	—
12–13	16–17	16–17	10–11	12–13
14–19	18–23	18–23	12–17	14–19
669*	—	—	—	—
20–22^{b}	24–26^{b}	24–26^{b}	18–20^{b}	20–22^{b}
671*	—	—	—	—
22^{c}–26	26^{c}–30	26^{c}–30	20^{c}–24	22^{c}–26
27	31	31	—	27
672*	—	—	—	28
32 1	34 1	34 1	25	28 1
673*	—	—	—	2–3
2	2	2	26	4
674*	—	—	—	5^{ab}
675*	—	—	—	—
676*	—	—	—	—
3	3	3	—	5^{c-f}
4	4	4	27	6
677* l. 1–3	—	—	28–29^{b}	—
677* l. 4–5	—	—	—	—
" l. 6–12	—	—	29^{c}–32	—
678*	—	—	—	—
5–6	5–6	5–6	—	7–8
679*	—	—	—	9^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	9^{cd}
{680*	—	—	—	—
7^{c}–11	7^{c}–11	7^{c}–11	—	9^{c}–13

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
682*	—	—	—	—
683*	[12^{ab}]	12^{ab}	—	—
12^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	—	14^{ab}
684*	—	—	—	—
12^{cd}	12^{ef}	12^{ef}	—	14^{cd}
$13–14^{b}$	$13–14^{b}$	$13–14^{b}$	$33–34^{b}$	$15–16^{b}$
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	—	—
685*	—	—	—	—
$15–16^{b}$	$15–16^{b}$	$15–16^{b}$	—	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	34^{cd}	16^{cd}
686*	17	17	—	—
$17–18^{b}$	$18–19^{b}$	$18–19^{b}$	$35–36^{b}$	—
18^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	36^{cd}	17^{ab}
19–20	20–21	20–21	38–39	$17^{c}–18$
21	22	22	37	19
12–24	23–25	23–25	40–42	20–22
25^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	43^{cd}	23^{ab}
687*	26^{cd}	26^{cd}	43^{ab}	23^{cd}
688*	—	—	44	—
25^{cd}	—	—	—	—
26	27	27	45	24
689*	—	—	$46–47^{b}$	$25–26^{b}$
$27–28^{b}$	$28–29^{b}$	28	$47^{c}–48$	$26^{c}–27$
690*	—	—	—	—
$28^{c}–29$	$29^{c}–31^{b}$	29–30	49–50	$28–29^{b}$
691*	—	—	—	$29^{c}–30$
692*	—	—	—	—
30	$31^{c}–32^{b}$	31	52	31
31	$32^{c}–33^{b}$	32	51	32
693*	—	—	—	—
$32–34^{c}$	$33^{c}–35^{c}$	$33–35^{c}$	$53–55^{c}$	$33–35^{c}$
694*	—	—	—	—
$34^{d}–37^{b}$	$36^{b}–38$	$35^{d}–38^{b}$	$55^{d}–58^{b}$	$35^{d}–38^{b}$
695*	—	—	$58^{c}–59^{b}$	$38^{c}–39^{b}$
$37^{c}–39$	39–40	$38^{c}–40$	$59^{c}–61$	$39^{c}–41$
696*	—	—	62	—
697*	—	—	—	42
33 1	35 1	35 1	32 1	29 1
698*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
3	3	3	—	3
4	4	4	3	4
699*	—	—	—	—
5–6	5–6	5–6	4–5	5–6
$7–8^{b}$	$7–8^{b}$	$7–8^{b}$	—	$7–8^{b}$
700*	—	—	—	8^{cd}
$8^{c}–9^{b}$	$8^{c}–9$	$8^{c}–9$	—	$9–10^{b}$
10^{ab} (cf. 5.29.6)	10^{ab}	10^{ab}	6^{ab}	10^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	—
11	11	11	—	11
12	12	12	$7^{c}–8^{b}$	12
13	13	13	$6^{c}–7^{b}$	13
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	9^{cd}	14^{ab}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	9^{ab}	14^{cd}
15	15	15	10	15
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	8^{ab}	16^{ab}
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	11^{ab}	16^{cd}
703*	—	—	—	—
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	13^{ab}	18^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
704*	17^{cd}	17^{cd}	—	—
17^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	12^{cd}	18^{ab}
18^{abc}	18^{c}–19^{a}	18^{c}–19^{a}	13^{c}–14^{a}	19^{abc}
18^{d}–19^{a}	19^{bc}	19^{bc}	—	—
19^{b}	19^{d}	19^{d}	14^{b}	19^{d}
App. I (No. 6)	—	—	—	—
19^{c-f}	20	20	11^{c}–12^{b}	17
20	21	21	—	21
21	22	22^{a-d}	14^{c}–15^{b}	20
705*	23^{ab}	[22^{ef}]	—	—
706*	23^{c}–24^{b}	23	—	—
22	24^{c}–25^{b}	24	18	23
23–25^{b}	25^{c}–27^{b}	25–27^{b}	—	24–26^{b}
25^{cd}	[27^{cd}]	27^{cd}	—	26^{cd}
26^{ab}	27^{ef}	28^{ab}	—	28^{ab}
{707*	—	—	—	27
26^{c}–28	28–30^{b}	28^{c}–30	—	28^{c}–30
708* l. 1–2	—	—	—	31
„ l. 3–4	—	—	—	—
29–32	30^{c}–34^{b}	31–34	—	32–35
709*	—	—	—	36^{ab}
33^{ab}	34^{cd}	35^{ab}	—	37^{ef}
33^{c}–34	35–36^{b}	35^{c}–36	—	36^{c}–37^{d}
710* l. 1–3	—	—	—	—
{ „ l. 4–5	—	—	15^{c}–16	22
„ l. 8–16	—	—	17	—
35^{ab}	36^{cd}	37^{ab}	19–23	38^{ab}
35^{c}–36	37–38^{b}	37^{c}–38	32^{ab}	38^{c}–39
37^{ab}	38^{cd}	39^{ab}	—	40^{ab}
37^{cd}	39^{ab}	39^{cd}	32^{cd}	40^{cd}
711* l. 1–2	—	—	—	—
38	39^{c}–40^{b}	40	31	41^{a-d}
712*	—	—	33	41^{ef}
39^{ab}	[40^{cd}]	41^{ab}	—	42^{ab}
39^{cd}	40^{ef}	41^{cd}	—	42^{cd}
40	41	42	—	43
41	42	43	34	44
713*	—	—	—	—
42–45	43–46	44–47	—	45–48
46	47	48	35–38	—
47	48	49	39	49
716*	49	50	—	—
48	50	51	—	50
717*	—	—	—	—
49	51	52	—	51
50–51^{b}	52–53^{b}	53–54^{b}	—	**30** 1–2^{b}
719*	—	—	—	—
51^{cd}	53^{cd}	54^{cd}	—	2^{cd}
720*	54	55	—	—
52^{ab}	55^{ab}	56^{ab}	—	3^{ab}
*721	—	—	—	—
52^{cd}	55^{cd}	56^{cd}	—	3^{cd}
—	—	—	—	4^{a-d}
722*	—	—	—	4^{ab} fn.
723*	—	—	—	4^{cd}
53^{ab}	56^{ab}	57^{ab}	—	5^{ab}
724*	—	—	—	5^{cd}
725*	—	—	—	5^{cd} fn.
53^{c}–55	56^{c}–58	57^{c}–59	—	5^{e}–7^{b}
726* l. 1	59^{ab}	—	23^{cd}	7^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
726 l. 2	—	—	24^{ab}	8^{ab}
727*	59^{cd}	60^{ab}	—	—
56	$60–61^{b}$	$60^{c}–61$	$24^{c}–25$	$8^{c}–9$
57	$61^{c}–62^{b}$	62	—	10
58^{ab}	62^{cd}	63^{ab}	{ 26^{ab}	11^{ab}
58^{cd}	63^{ab}	63^{cd}	,,	—
59^{ab}	63^{cd}	64^{ab}	26^{cd}	11^{cd}
59^{cd}	64^{ab}	64^{cd}	—	—
60–61	$64^{c}–66^{b}$	65–66	27–28	12–13
62^{a-d}	$66^{c}–67^{b}$	67	—	14
731*	67^{cd}	68^{ab}	—	15^{cd}
62^{ef}	68^{ab}	68^{cd}	—	15^{ab}
732*	$68^{c}–69^{b}$	69	—	—
63^{ab}	69^{cd}	70^{ab}	—	16^{ab}
63^{cd}	70^{ab}	70^{cd}	29^{cd}	16^{cd}
733* l. 1	—	—	29^{ab}	—
,, l. 3-4	—	—	30	—
734*	—	—	—	—
64^{abc}	$70^{c}–71^{a}$	71^{abc}	—	17^{abc}
735*	—	—	—	—
64^{d}	71^{b}	71^{d}	—	17^{d}
65–66	$71^{c}–73^{b}$	72–73	—	22–23
$67–68^{b}$	$73^{c}–74$	$74–75^{b}$	—	31 $9–10^{b}$
736*	—	—	—	$10^{c}–11^{b}$
$68^{c}–70$	$75–77^{b}$	$75^{c}–77$	—	$11^{c}–13$
737*	—	—	—	14
71^{ab}	77^{cd}	78^{ab}	—	15^{ab}
71^{cd}	78^{ab}	78^{cd}	—	15^{ab} fn. l. 1
738*	—	—	—	15^{ab} fn. l. 2
739*	—	—	—	15^{ab} fn. l. 3
72	$78^{c}–79^{b}$	79	—	15^{c-f}
73^{ab}	79^{cd}	80^{ab}	40^{ab}	30 18^{ab}
740*	—	—	—	—
$73^{c}–74$	80	$80^{c}–81$	$40^{c}–41$	$18^{c}–19$
741*	—	—	—	—
75	$81–82^{b}$	$82–83^{b}$	$42–43^{b}$	$20–21^{b}$
742*	—	—	43^{cd}	21^{cd}
743*	—	—	—	—
744*	—	—	—	—
745*	82^{cd}	83^{cd}	—	—
76^{ab}	83^{ab}	84^{ab}	33 15^{ab}	32 1^{ab}
76^{cd}	83^{cd}	84^{cd}	14^{cd} (cf. l. 28 of App. I [No. 7])	1^{cd}
77^{ab}	84^{ab}	85^{ab}	15^{cd}	2^{ab}
746* l. 1-2	—	—	16	$2^{c}–3^{b}$
746* l. 3	—	—	—	3^{cd}
,, l. 4-5	—	—	17	4
746(A)*	—	—	—	—
746* l. 6-12	—	—	$18–21^{b}$	5–7
747*	—	—	32 $46–47^{b}$	—
77^{cd}	84^{cd}	85^{cd}	47^{cd}	31 19^{cd}
748*	—	—	—	—
78^{a-d}	85	86	48	—
$78^{e}–79$	86	87	—	—
			—	—
751*	87	88	—	—
80	88	89	—	30 24
752*	—	—	—	25
753*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. 1 (No. 7) l. 1-12	—	—	33 1-6	31 1-6
App. 1 (No. 7) l. 13-14	—	—	7	6^{cd} fn.
App. 1 (No. 7) l. 15-16	—	—	8	7
App. 1 (No. 7) l. 17-27	—	—	$9–14^{b}$	7^{cd} fn.
34 1	36 1	36 1	—	8
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	32 44^{ab}	17^{ab}
754*	—	—	45	16
755*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
2^{ef}	3^{cd}	3^{cd}	—	17^{cd}
—	—	[3^{ef}]	—	—
3^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	—	18^{ab}
756*	—	—	—	$18^{c}–19^{b}$
3^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	19^{cd}
4 (cf. 33.77^{a-d})	5	5	—	20
5^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	—	21^{ab}
757*	—	—	—	21^{cd}
5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—	—
6	7	7	33 $21^{c}–22^{b}$	32 9
758*	—	—	—	—
7–10	8–11	8–11	$22^{c}–26^{b}$	10–13
759*	—	—	—	14–15
11	12	12	$26^{c}–27^{b}$	16
12–13	13–14	13–14	—	31 22–23
760*	—	—	—	—
761*	—	—	—	—
762*	—	—	—	—
763*	—	—	—	—
$14–15^{b}$	$15–16^{b}$	$15–16^{b}$	$27^{c}–28$	32 $18–19^{b}$
15^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	29^{ab}	17^{cd}
16	17	17	$29^{c}–30^{b}$	20
{764*	—	—	—	—
765*	—	—	—	—
766*	—	—		
17–19	18–20	18–20	$30^{c}–31^{b}$	21
20	21	21	$31^{c}–34^{b}$	$22–24^{d}$
21	22	22	$34^{c}–35^{b}$	25
767*	—	—	—	36
22^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	—	37
768* l. 1–5	—	—	35^{cd}	26^{ab}
—	—	—	$36–38^{b}$	$26^{c}–28$
			38^{cd}	—
768* l. 6	—	—	(r. cf. 34^{ab})	
,, l. 7–10	—	—	38^{ef}	24^{ef}
22^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	39	39
769*	—	—	—	17^{ab}
23–24	24–25	24–25	—	19^{cd}
{770*	—	—	$44^{c}–45$	38–39
25–26	26–27	26–27	—	—
772*	—	—	46–47	40–41
27–28	28–29	28–29	—	42
29^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	40–41	30–31
{774* l. 1–2	—	—		32^{ab}
,, l. 3–4	—	—	42^{ab}	32^{cd}
29^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	—	33^{ab}
			42^{cd}	33^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
775*	—	—	—	34
776*	—	—	$43-44^{b}$	$35-36^{b}$
30	31	31	—	43
$31-32^{b}$	$32-33^{b}$	$32-33^{b}$	34 $1-2^{b}$	33 $1-2^{b}$
{778*	—	—	2^{cd}	2^{cd}
779*	33^{cd}	33^{cd}	—	—
780*	—	—	—	—
$32^{c}-33^{b}$	34	34	4	—
33^{c-f}	35	35	3	3
782*	—	—	—	4
34-35	36-37	36-37	5-6	34 21-22
783*	—	—	7^{ab}	—
36-37	38-39	38-39	$7^{c}-9^{b}$	23-24
784* l. 1	—	—	9^{cd} (cf. 782*)	33 16^{ab}
,, l. 2	—	—	10^{ab} (cf. 782*)	—
38	40	40	—	34 25
39	41	41	$10^{c}-11^{b}$	33 5
786* l. 1-3	—	—	$11^{c}-12$	$6-7^{b}$
786(A)*	—	—	—	—
786* l. 4-10	—	—	$13-16^{b}$	$7^{c}-10$
786(B)*	—	—	—	—
786* l. 11-12	—	—	$16^{c}-17^{b}$	11
40-41	42-43	42-43	$17^{c}-19^{b}$	12-13
787*	—	—	—	—
42-43	44-45	44-45	$19^{c}-21^{b}$	$14-15^{d}$
788* l. 1	—	—	—	15^{ef}
,, l. 2	—	—	—	16^{cd}
789* l. 1-2	—	—	21^{c-f}	—
,, l. 3-6	—	—	22	18
44	46	46	23	17
45	47	47	—	31 24
790*	—	—	—	—
791*	—	—	—	—
35 $1-9^{a}$	37 $1-9^{a}$	37 $1-9^{a}$	35 $1-9^{a}$	34 $1-9^{a}$
{794* from the prior half of l. 1 up to the post. half of l. 2	—	—	9^{bc}	—
9^{bcd}	9^{bcd}	9^{bcd}	$9^{d}-10^{b}$	9^{bcd}
795*	—	—	10^{cd}	—
10-11	10-11	10-11	11-12	10-11
12	12	—	13	12
796*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{ab}	—	14^{ab}	13^{ab}
798*	—	—	—	—
13^{cd}	13^{cd}	—	14^{cd}	13^{cd}
14-19	14-19	12-17	15-20	14-19
801*	—	—	—	—
20	20	18	—	20
(cf. $34.32^{c}-33^{b}$)			—	
21-22	21-22	19-20	21-22	26-27
23-24	23-24	21-22	23	28-29
805*	—	—	24-25	—
25-26	25-26	23-24	—	30-31
27^{ab}	27^{ab}	25^{ab}	26^{ab}	32^{ab}
27^{cd}	27^{cd}	25^{cd}	26^{cd}	32^{cd}
806*	—	—	27-28	—
28-29	28-29	26-27		33-34

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
807*	—	—	29	35
808*	—	—	—	—
30	30	28	30	36
810*	—	—	—	37
31	31	29	—	38
32–33^{b}	32–33^{b}	30–31^{b}	31–32^{b}	39–40^{b}
33^{c}–34^{b}	33^{c}–34^{b}	31^{c}–32^{b}	—	40^{c}–41^{b}
34^{cd}	34^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	41^{cd}
35^{ab}	35^{ab}	33^{ab}	—	—
35^{cd}	35^{cd}	33^{cd}	—	42^{ab}
36–40	36–40	34–38	33–36	42^{c}–46
813*	—	—	—	—
41–45	41–45	39–43	37–41	47–51
46	46	44	—	52
47	47	45	42	53
816*	—	—	—	54
48–57	48–57	46–55	—	55–64
818*	—	—	—	—
58	58	56	—	65
59	59	57	—	—
60^{ab}	60^{ab}	58^{ab}	—	66^{ab}
820*	—	—	—	66^{c}–69^{b}
821*	—	—	—	—
60^{c}–61	60^{c}–61	58^{c}–59	—	69^{c}–70
822*	—	—	—	71
823*	—	—	43	72
824*	—	—	—	—
62^{ab}	62^{ab}	60^{ab}	44^{cd}	73^{cd}
62^{cd}	62^{cd}	60^{cd}	44^{ab}	73^{ab}
63	63	61	45	74
826* l. 1	—	—	46^{ab}	—
826(A)*	—	—	—	—
826* l. 2	—	—	46^{cd}	—
64^{ab}	64^{ab}	62^{ab}	47^{ab}	75^{ab}
827*	—	—	—	75^{cd}
64^{cd}	64^{cd}	62^{cd}	47^{cd}	75^{ef}
65–67	65–67	63–65	—	76–78
68	68	66	48	79
36 1–7	38 1–7	38 1–7	36 1–7	35 1–7
830*	—	—	—	—
8	8	8	—	8
831*	—	—	—	—
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	8^{ab}	—
832*	—	—	—	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	8^{cd}	—
10	10	10	9	9
833*	—	—	—	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	10^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	10^{ab}
App. I (No. 8) l. 1–16	—	—	11–18	—
App. I (No. 8) l. 16 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 17	—	—	19^{ab}	—
App. I (No. 8) l. 17 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 18–20	—	—	19^{c}–20	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I (No. 8) l. 20 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 21–22	—	—	21	—
App. I (No. 8) l. 22 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 23	—	—	22^{ab}	—
App. I (No. 8) l. 23 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 24	—	—	22^{cd}	—
App. I (No. 8) l. 24 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 25–34	—	—	23–27	—
App. I (No. 8) l. 34 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 35–36	—	—	28	—
App. I (No. 8) l. 36 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 8) l. 37–40	—	—	29–30	—
12–14	12–14	12–14	31–33	11–13
834*	—	—	—	$14–15^{b}$
—	—	—	—	15^{cd}
835*	—	—	34	—
15	21^{cd}	21^{cd}	—	22^{ab}
836* l. 1	22^{ab}	21^{ef}	—	—
,, l. 2–3	22^{c-f}	22	—	$22^{c}–23^{b}$
,, l. 4–5	23	23	—	—
,, l. 6–7	[24^{a-d}]	24	—	—
,, l. 8	24^{ef}	25^{ab}	—	—
16–20	15–19	15–19	35–39	16–20
838*	—	—	40^{ab}	—
21^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	40^{cd}	21^{ab}
21^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	41^{ab}	23^{cd}
839*	21^{ab}	21^{ab}	—	21^{cd}
22–25	$24^{g}–28$	$25^{c}–29$	—	24–27
$26–27^{b}$	$29–30^{b}$	$30–31^{b}$	$41^{c}–42^{b}$	$28–29^{b}$
842*	30^{cd}	31^{cd}	—	—
27^{c-f}	31	32	$42^{c}–43^{b}$	29^{c-f}
843*	—	—	—	—
{844*	—	—	$43^{c}–44^{b}$	30
28^{ab}	32^{ab}	33^{ab}	—	31
845*	—	—	—	—
28^{cd}	32^{cd}	33^{cd}	—	31^{cd}
846*	—	—	—	—
29^{ab}	33^{ab}	34^{ab}	—	32^{ab}
29^{cd}	33^{cd}	34^{cd}	—	—
29^{ef}	[34^{ab}]	34^{ef}	44^{cd}	—
30	34^{c-f}	35	45	$32^{c}–33^{b}$
848*	[35^{ab}]	36^{ab}	—	—
31	35^{cd}	36^{cd}	46^{ab}	33^{cd}
850*	35^{ef}	36^{ef}	—	—
851*	—	—	—	—
32	36	37	—	34
33	37	38	$46^{c}–47^{b}$	35
34^{ab}	38^{ab}	39^{ab}	48^{cd}	43^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
853*	38^{cd}	39^{cd}	—	—
34^{cd}	39^{ab}	40^{ab}	49^{ab}	43^{cd}
35^{ab}	39^{cd}	40^{cd}	56^{ab}	44^{ab}
854*	—	—	—	—
855*	—	—	56^{cd}	44^{cd}
35^{cd}	40^{ab}	41^{ab}	57^{ab}	45^{ab}
856*	—	—	—	—
35^{ef}	40^{cd}	41^{cd}	—	—
857*	—	—	—	—
36	41	42	47^{c}–48^{b}	36
37–41	42–46	43–47	49^{e}–54^{b}	37–41
859*	—	—	54^{c}–55	42–43^{b}
—	47–51 (The lines of 38.12–16 [var.])	48–52 (The lines of 38.12–16 [var.])	—	—
860*	52–53^{b}	53–54^{b}	—	—
861*	[53^{cd}]	54^{cd}	—	—
42	53^{e}–54^{b}	55	57^{c}–58^{b}	45^{c}–46
862*	—	—	58^{c}–59^{b}	—
43–45	54^{c}–57	56–58	59^{c}–62	47–49
46	58	59	64^{c}–65^{b}	51^{c}–52^{b}
863*	—	—	—	—
47–48^{b}	59–60^{b}	60–61^{b}	63–64^{b}	50–51^{b}
48^{c}–49^{b}	60^{c}–61^{b}	61^{c}–62^{b}	65^{c}–66^{b}	52^{c-f}
864*	—	—	—	53
49^{cd}	61^{cd}	62^{cd}	67^{ab}	54^{cd}
865*	—	—	—	—
866*	—	—	67^{c}–68	55–56^{b}
49^{ef}	62^{ab}	63^{ab}	66^{cd}	54^{ab}
867*	62^{c}–63	63^{c}–64	—	—
50–51	64–65	65–67^{b}	67–71^{b}	56^{c}–58
868* l. 1–4	—	—	71^{c}–73^{b}	59–60
868(A)*	—	—	—	—
868* l. 5	—	—	73^{cd}	61^{ab}
52	66	67^{c-f}	74	61^{c-f}
53	67	68	—	62
54^{ab}	68^{ab}	69^{ab}	75^{ab}	63^{ab}
869*	—	—	—	63^{cd}
870*	—	—	—	—
54^{cd}	68^{cd}	69^{cd}	75^{cd}	64^{cd}
871*	—	—	76^{ab}	64^{ab}
872*	—	—	—	—
55	69	70	76^{c-f}	65
873*	—	—	—	—
56	70	71	77	66
37 1–4^{b}	39 1–4^{b}	39 1–4^{b}	—	36 1–4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{ef}	—	4^{cd}
874*	5^{ab}	4^{cd}	—	—
5–7	5^{c}–8^{b}	5–7^{b}	—	5–7
875*	8^{cd}	7^{cd}	—	—
8	9	8	—	—
(= 5.38.22)				
9^{ab}	10^{ab}	9^{ab}	—	8^{ab}
876*	—	—	—	—
9^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	—	8^{cd}
877*	—	—	—	—
10–20	11–21	10–20	(for 10; 13^{ab}; 14^{c}–16^{f}. l. 1–2; l. 5–10 of 901*)	9–19
879*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
21-27	22-28	21-27	—	20-26
28	29	28	—	27
880* l. 1-2	—	—	—	—
,, l. 3-4	—	—	—	28
29-32	30-33	29-32	—	29-32
881*	—	—	—	—
33-37^{b}	34-38^{b}	33-37^{b}	—	33-37^{b}
882*	—	—	—	—
37^{c}-47	38^{c}-48	37^{c}-47^{d}	—	37^{c}-47
884*	—	47^{ef}	—	—
48-49	49-50	48-49	—	48-49
885*	—	—	—	—
50-53	51-54	50-53	(for 50 cf. l. 11-12 of 901*)	50-53
38 1-2	40 1-2	40 1-2	37 1-2	37 1-2
888*	—	—	—	—
3-6	3-6	3-6	3-6	3-6
890*	—	—	7^{ab}	—
7-8^{b}	7-8^{b}	7-8^{b}	7^{c}-8	7-8^{b}
8^{c}-9	8^{c}-9	8^{c}-9	9^{c}-10	8^{c}-9
10	10	10	9^{ab}	10
11	11	11	11	11
892*	—	—	—	—
12-13	12-13	12-13	—	12-13
893*	—	—	—	—
14-18^{b}	14-18^{b}	14-18^{b}	—	14-18^{b}
894*	—	—	—	18^{cd}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	19^{ab}
895*	—	—	—	—
18^{e}-20^{b}	19-20	18^{e}-20^{b}	—	19^{cd}; 21-22^{b}
20^{c-f}	21	20^{c-f}	22^{c}-23^{b}	22^{c}-23^{b}
897*	—	—	23^{cd}	23^{cd}
898*	—	—	24	—
21	22	21	12 (cf. 37.7)	24
22 (= 37.8)	23	22	13 (cf. 37.9)	25
901* l. 1-2 (= 37.10)	—	—	14	—
,, l. 3-4	—	—	15	—
,, l. 5-10 (= 37.13^{ab} and 14^{c}-16)	—	—	16-18	—
901* l. 11-12 (= 37.50)	—	—	19	—
901* l. 13-17	—	—	20-22^{b}	—
23	24	23	25	26
903*	—	—	—	—
904*	—	—	26	20
24	25	24	27	27
39 1-3	41 1-3	41 1-3	28-30	38 1-3
906*	—	—	—	—
4-5	4-5	4-5	31-32	4-5
908*	—	—	—	—
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	33^{ab}	6^{ab}
909*	—	—	33^{cd}	6^{cd}
910*	—	—	—	—
6^{c}-8^{b}	6^{c}-8^{b}	6^{c}-8^{b}	33^{e}-35^{b}	6^{e}-8^{b}
911*	—	—	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	35^{cd}	8^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
912*	—	—	—	—
913*	9	9	—	—
9-12	10-13	10-13	36-39	9-12
13	14	14	—	13
915*	—	—	—	14
14	15	15	40	15
916*	—	—	—	—
15	16	16	41	16
917*	17-18	17-18	—	—
16	19	19	42	17
918*	—	—	—	—
919*	20	20	—	—
17	21	21	43	18
40 920*	42 —	42 —	38 —	39 1
1-10	1-10	1-10	1-10	2-11
923*	—	—	—	—
11-14	11-14	11-14	11-14	12-15
925*	—	—	—	—
15-16	15-16	15-16	15-16^{b}	16-17
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	—	18^{ab}
17^{c}-22	17^{c}-22	17^{c}-22	16^{c}-21	18^{c}-23
927*	23	23	—	—
23-25	24-26	24-26	22-24	24-26
928*	—	—		
26	27	27	25-26	27-28
27	28 (cf. 41.14^{c}-15^{b})	28 (cf. 41.14)	36	30
929*	—	—	—	31
930*	—	—	—	32 (cf. 41.12*)
931*	—	—		—
932*	29	29	—	
28^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	37^{ab}	33^{ab}
28^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	—	—
—	31-36 (cf. 41.4-9)	31-36 (cf. 41.4-9)	—	—
29-31^{b}	37-39^{b}	37-39^{b}	37^{cd}	33^{cd}
933*	—	—	—	—
31^{c}-32	39^{c}-40^{b}	39^{c-f}	38-40^{b}	43-45^{b}
934*	41^{cd}	[40^{ef}]	40^{cd} (cf. 41.13)	—
33	40^{c}-41^{b}	40^{a-d}	41-42^{b}	45^{c}-46^{b}
936*	—	—	—	46^{cd}
937*	—	—	—	47
34^{ab}	42^{ab}	41^{ab}	—	—
938*	—	—		—
34^{cd}	42^{cd}	41^{cd}	42^{cd}	48^{ab}
940*	—	—	—	—
941*	—	—	43^{ab}	48^{cd}
35^{ab}	43^{ab}	42^{ab}	43^{c}-44^{b}	—
942*	—	—	—	—
943*	—	—	50^{ab}	49^{ab}
944*	—	—	—	—
35^{cd}	43^{cd}	42^{cd}	—	49^{cd}
945*	—	—	—	—
946*	—	—	51^{cd}	59^{cd}
(for l. 2 cf. 939*)			51^{ef}	59^{ef}
947*	—	—	—	—
App. 1 (No. 9)	—	—	—	—
l. 1-6			39 1-3	59^{ef} fn.

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. 1 (No. 9) l. 7-27	—	—	4-14^{b}	—
36	44	43	—	60
41 1-2	43 1-3	43 1-3	38 —	39 —
948*	4	4	—	—
3	5	5	27	29
4-7	6-9 (r. cf. 40.31-34)	6-9 (r. cf. 40.31-34)	28-31 (cf. 45.46) for 30 and 31	34-37
{949*	—	—	—	—
8-9	10-11 (r. cf. 40.35-36)	10-11 (r. cf. 40.35-36)	32-33	38-39
10^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	34^{ab}	40^{ab}
950*	—	—	—	—
10^{c}	12^{c}	12^{c}	34^{e}	40^{c}
951*	—	—	—	—
10^{d}	12^{d}	12^{d}	34^{d}	40^{d}
952*	—	—	35-36	41-42
11^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	—	—
11^{c-f}	13^{c}-14^{b}	13^{c-f}	—	50
—	14^{c}-15^{b} r. (cf. 40.27)	14 r. (cf. 40-27)	—	—
953*	—	—	—	—
12	15^{c}-16^{b}	15^{a-d}	—	(cf. 929*)
13	16^{cd}	15^{ef}	—	51^{ab}
954*	—	—	—	51^{cd}
14	17-18^{b}	16-17^{b}	—	—
955*	—	—	—	—
956*	18^{c}-19^{b}	17^{c}-18^{b}	—	—
15^{ab}	19^{cd}	18^{cd}	—	52^{ab}
15^{cd}	20^{ab}	18^{ef}	44^{cd}	52^{cd}
—	—	—	45-46 r. (cf. 30-31)	—
16	20^{c}-21^{b}	19^{a-d}	47	53
957*	—	—	—	54-55
958*	—	—	—	—
959*	21^{c}-24^{b}	19^{e}-22^{b}	—	—
17-18	24^{c}-25	22^{c}-23	48-49	56-57
960* l. 1	—	—	—	58^{ab}
,, l. 2-3	—	—	50^{c}-51^{b}	58^{c}-59^{b}
42 1-2	44 1-2	44 1-2	39 14^{c}-18^{b}	40 1-2
961*	—	[3-4^{b}]	—	—
962* l. 1	—	[4^{cd}]	—	—
,, l. 2-3	—	[7^{c-f}]	—	—
3-4	3-4	5-6	16^{c}-18^{b}	3-4
963*	—	[7^{ab}]	—	—
5-7^{a}	5-7^{a}	8-10^{a}	18^{c}-20^{c}	5-7^{a}
964*	—	—	—	—
7^{b}-8	7^{b}-8	10^{b}-11	20^{d}-22^{b}	7-8
965*	9	12^{a-d}	—	—
9^{ab}	10^{ab}	12^{ef}	22^{cd}	9^{ab}
9^{c}-11^{b}	10^{c}-12^{b}	13-14^{b}	23-24	9^{c}-11^{b}
968*	—	—	—	—
11^{c}-14	12^{c}-15	14^{c}-17	25-28^{b}	11^{c}-14
969*	—	—	—	—
15-17	16-18	18-20	28^{c}-30^{b}	15-17
971*	—	—	—	—
18^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	31^{cd}	18^{ab}
972*	—	—	—	—
18^{c}-19	19^{c}-20	21^{c}-22	31^{e}-32	18^{c}-19

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
974*	—	—	33	20
43 1-10	45 1-10	45 1-10	40 1-10	41 1-10
{977*	—	—	—	—
11-13^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	—	13^{cd}
978*	—	—	—	—
14-15	14-15	14-15	13^{c}-14	14-15
979*	16	16	—	—
16	17	17	15	16
44 1-3	46 1-3	46 1-3	41 1-3	42 1-3
980*	—	—	—	4^{ab}
4	4	4	4	4^{c-f}
5	5	5	5	5
6^{a-d}	6	7^{a-d}	6	6^{c}-7^{b}
981* l. 1	7^{ab}	[6^{ab}]	7^{ab}	6^{ab}
,, l. 2	7^{cd}	[6^{cd}]	7^{cd}	—
6^{c}-7^{b}	8	7^{c}-8^{b}	8	7^{c}-8^{b}
982*	—	—	—	8^{c}-9
983*	—	—	9^{ab}	9^{cd} fn.
7^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	9^{cd}	10^{ab}
985*	—	—	—	—
8	9^{c}-10^{b}	9	10	10^{c}-11^{b}
—	10^{c}-11^{b} (r. cf. 4)	—	—	—
9^{ab}	11^{cd}	10^{ab}	11^{ab}	11^{cd}
986*	—	—	—	—
9^{c}-10^{c}	12-13^{b}	10^{c}-11^{c}	11^{c}-12^{c}	12-13^{a}
987*	—	—	—	—
10^{d}-12	13^{c}-15^{b}	11^{d}-13	12^{d}-14	13^{b}-14
989*	—	—	15	15
13-20	15^{c}-22^{f}	14-21	16-23	16-23
21	23	22	—	24
22-26	24-28	23-27	24-28	25-29
992*	—	—	—	—
27-30	29-32	28-31	29-32	30-33
993*	—	—	—	—
31-35	33-37^{d}	32-36^{d}	33-37	34-38
994*	—	—	—	—
995*	37^{ef}	[36^{ef}]	—	—
36	38	37	38	39
996*	—	—	—	—
37-39	39-41	38-40	39-41	40-42
45 1-2	47 1-2	47 1-2	42 1-2	43 1-2
3	3	3	—	3
4-6	4-6	4-6	3-5	4-6
7-10	7-10	7-10	—	7-10
11	11	11	6	11
12-13	12-13	12-13	—	12-13
14-15^{a}	14-15^{a}	14-15^{a}	7-8^{a}	14-15^{a}
998* l. 2-3	—	—	8^{bc}	—
15^{bcd}	15^{bcd}	15^{bcd}	8^{d}-9^{b}	15^{bcd}
16-21^{b}	16-21^{b}	16-21^{b}	—	16-21^{b}
21^{c}-24	21^{c}-24	21^{c}-24	9^{c}-12	21^{c}-24
25	25	25	—	25
26	26	26	13	26
27^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	—	27^{ab}
999*	—	—	—	27^{cd}
27^{c}-28^{b}	27^{c}-28^{b}	27^{c}-28^{b}	14	28
1001*	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	—	29^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
29	29	29	15	29^{c}–30^{b}
30–31	30–31	30–31	—	30^{c}–32^{b}
32–36	32–36	32–36^{d}	16–20	32^{c}–37^{b}
37	37^{ab}	36^{ef}	—	37^{cd}
38–39	37^{c}–38	37–38	21–22	38–39
46 1–3^{b}	48 1–3^{b}	48 1–3^{b}	43 1–3^{b}	44 1–3^{b}
1003*	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{c}–6^{b}	4–6^{b}	4–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
1005*	—	—	6^{cd}	6^{cd} fn.
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{ab}	6^{cd}
1006*	—	—	—	—
7	7	7	7^{c-f}	7
1007*	8^{ab}	8^{ab}	—	—
8^{abc}	8^{cde}	8^{cde}	8–9^{a}	8–9^{a}
1008*	—	—	—	—
8^{d}	8^{f}	8^{f}	9^{b}	9^{b}
1010*	—	—	9^{cd}	9^{cd}
9–10	9–10	9–10	10–11	10–11
1011*	11–12	11–12	—	—
11–13	13–15	13–15	12–14	12–14
14–15	16–17	16–17	—	15–16
16	18	18	15	17
17–18	19–20	19–20	44 1–2	18–19
1012*	—	—	—	—
19–21	21–23	21–23	—	20–22
22–25	24–27	24–27	3–6	23–26
26–28	28–30	28–30	—	27–29
29–30	31–32	31–32	7–8	30–31
1013*	—	—	—	—
31^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	9^{ab}	32^{ab}
1014*	—	—	—	—
31^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	9^{cd}	32^{cd}
32^{abc}	34^{abc}	34^{abc}	—	33^{abc}
1015*	—	—	—	33^{d}–34^{c}
32^{d}	34^{d}	34^{d}	—	34^{d}
1016*	—	—	—	35^{ab}
33	35	35	10	35^{c-f}
1017*	—	—	—	—
34	36	36	—	36
1018* l. 1	—	—	—	—
" l. 2–6	—	—	—	37–38
35	37	37	—	39
36	38	38	11	40
37–39	39–41	39–41	—	41–43
40	42	42	17	44
1020*	—	—	—	—
41–43	43–45	43–45	—	45–47
1021*	—	—	—	48
44	46	46	12	49
45	47	47	18	50
46	48	48	—	51
47–48	49–50	49–50	13–14	52–53
1023*	—	—	—	—
49	51	51	15	54
1025*	—	—	16	—
50	52	52	19	55
51–57	53–59	53–59	—	56–62
58–59	60–61	60–61	20–21	63–64
47 1–4^{b}	49 1–4^{b}	49 1–4^{b}	45 1–4^{b}	45 1–4^{b}
1027*	—	—	—	4^{cd}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
4^{c}–6	4^{c}–6	4^{c}–6	4^{c}–6	5-6
7	7	7	—	7
8–18	8–18	8–18	7–17	8–18
1029*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
19–20	19^{c}–20	19^{c}–20	18–19	19–20^{d}
1030*	—	—	—	20^{ef}
48 1	50 1	50 1	46 1	46 1
1031*	2–3	23	—	—
2–3	4–5	4–5	2–3	2–3
1032*	6	6	—	—
4–9	7–12^{b}	7–12^{b}	4–9^{b}	4–9^{b}
1033*	—	—	—	9^{cd}
1034*	—	—	9^{cd}	—
10^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	10^{ab}	10^{ab}
1035*	—	—	10^{c}–11^{b}	—
10^{c}–14	13–17^{b}	13–17^{b}	11^{c}–15	10^{c}–14^{b}
1036*	—	—	—	—
15	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}	16	14^{c}–15^{b}
1037*	—	—	—	—
1038*	—	—	17	—
1039*	18^{cd}	18^{cd}	—	—
16	19	19	18	15^{c}–16^{b}
1040*	—	—	—	16^{cd}
49 1–10	51 1–10	51 1–10	47 1–10	47 1–10
1041*	11	11	—	—
11–14^{d}	12–15	12–15	11–14	11–14
1042*	—	—	15	—
14^{ef}	16^{ab}	16^{ab}	—	—
1043*	16^{cd}	16^{cd}	—	—
15–18	17–20	17–20	16–19	15–18
1044*	—	—	20^{ab}	—
19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	19^{ab}
19^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
—	—	—	21^{cd}	—
			(r. cf. 19^{cd})	
20–22	22–24	22–24	22–24	20–22
23–25^{b}	25–27^{b}	25–27^{b}	27–29^{h}	25–27^{b}
{1045*	—	—	—	—
1046*	—	—	29^{cd}	—
25^{cd}	—	27^{cd}	—	27^{cd}
26^{ab}	27^{cd}	[28^{ab}]	—	28^{ab}
26^{c}–31	27^{e}–32	28^{c}–33	30–35^{b}	28^{c}–33
32–33	33–34	34–35	25–26	23–24
34	35	36	35^{c}–36^{b}	34
35	36	37	—	35
1048*	37–44	38–45	—	—
1049*	—	—	—	—
36	45	46	—	37
50 1	52 1	52 1	36^{c-f}	36
2–4	2–4	2–4	48 1–3	48 1–3
1051*	5	5	—	—
5	6	6	4	4
1052*	7–13	7–13	—	—
6^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
1053*	—	—	—	—
6^{c}–9	14^{c}–17	14^{c}–17	5^{c}–8	5^{c}–8
1055*	[18^{a-h}]	[18–19]	—	—
10–12^{b}	13^{i}–20^{b}	20–22^{b}	9–11^{b}	9–11^{b}
12^{cd}	[20^{cd}]	22^{cd}	11^{cd}	11^{cd}
13–14	20^{e}–21	23–24	12–13	12–13

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1056*	—	[25–28]	—	—
15–17	22–24	29–31	14–16	14–16
1058*	25	32	—	—
1059* l. 1–2	—	—	—	—
,, l. 3–14	—	33–35	—	—
51 1–4	**53** 1–4	**53** 1–4	**49** 1–4	**49** 1–4
5	5	5	—	5
6–7	6–7	$6–7^{d}$	5–6	6–7
1060*	—	—	7^{ab}	—
8–9	$8–9^{b}$	$7^{c}–8$	—	$8–9^{b}$
1061*	—	—	—	9^{cd}
1062* l. 1	[9^{cd}]	9^{ab}	—	—
,, l. 2	10^{ab}	9^{cd}	—	—
10	9^{ef} ; 10^{cd}	10	—	10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	7^{cd}	11^{ab}
1063*	—	—	—	11^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	8^{ab}	12^{ab}
1064*	12	12	—	—
$12–13^{b}$	$13–14^{b}$	$13–14^{b}$	—	$12^{c}–13$
1065*	—	—	—	14^{ab}
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	9^{ab}	14^{ef}
13^{ef}	15^{ab}	14^{ef}	8^{cd}	14^{cd}
14	$15^{c}–16^{b}$	15	$9^{c}–10^{b}$	15
1066*	—	—	$10^{c}–12^{b}$	—
1067*	—	—	—	15^{cd} fn.
15–16	$16^{c}–18^{b}$	16–17	$12^{c}–14^{b}$	16–17
1068*	—	—	—	18^{ab}
1069*	—	—	$14^{c}–15^{b}$	21
1070*	18^{cd}	18^{ab}	—	—
17	19	$18^{c}–19^{b}$	—	$18^{c}–19$
18	20	$19^{c}–20^{b}$	$15^{c}–16^{b}$	20
1072*	21^{ab}	20^{cd}	—	—
1073*	—	20^{ef}	—	—
19	$21^{c}–22^{b}$	21	—	22
1074*	[22^{c-f}]	22	—	—
20–24	$22^{g}–27^{b}$	23–27	$16^{c}–21^{b}$	23–27
25–26	[27^{c-j}]	28–29	$21^{c}–23^{b}$	28–29
27^{ab}	[27^{kl}]	30^{ab}	—	30^{ab}
1075*	—	—	—	30^{cd}
27^{cd}	[27^{mn}]	30^{cd}	—	30^{ef}
1076*	—	—	—	—
28	$27^{o}–28^{b}$	31	$23^{c}–24^{b}$	31
1077*	28^{c-f}	32	—	—
App. 1 (No. 10) l. 1–17	—	33–39	—	—
—	—	40^{ab}	—	—
App. 1 (No. 10) l. 18–33	—	$40^{c}–47^{d}$	—	—
29–33	29–33	$47^{e}–51$	$24^{c}–29^{b}$	32–36
34^{ab}	34^{ab}	52^{ab}	—	37^{ab}
1078*	$34^{c}–35$	$52^{c}–53^{d}$	—	$37^{c}–38^{b}$
34^{cd}	36^{ab}	53^{ef}	—	38^{cd}
35–38	$36^{c}–39$	54–57	$29^{c}–33^{b}$	39–42
1079*	—	—	33^{c-f}	—
39	40	58	—	43
52 1–6	**54** 1–6	**54** 1–6	**50** 1–6	**50** 1–6
1080* l. 1–3	$7–8^{b}$ (cf. $5.6.16–17^{b}$)	$7–8^{b}$ (cf. $5.6.16–17^{b}$)	—	—
,, l. 4	8^{cd}	8^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1080* l. 5	9^{ab} (cf. 5.6.17^{cd})	9^{ab} (cf. 5.6.17^{cd})	—	—
7	9^{cd}	9^{cd}	7^{ab}	7^{ab}
1081*	—	—	7^{cd}	—
App. I (No. 11)	10–20	10–20	—	—
8	21	21	8^{c}–9^{b}	8
1082* l. 1–2	—	—	—	9
1082(A)*	—	—	—	9^{ab} fn.
1082* l. 3–9	—	—	—	10–12
1082(B)*	—	—	—	—
1082* l. 10–16	—	—	—	13–15
9	22^{ab}	22^{ab}	8^{ab}	7^{cd}
1083*	[22^{cd}]	22^{cd}	—	—
10	22^{e}–23^{b}	23	9^{c}–10^{b}	17
11	23^{c}–24^{b}	24	10^{c}–11^{b}	16
1084*	24^{c}–27^{b}	25–26	—	—
12–13^{b}	27^{c}–28	27–28^{b}	11^{c}–12	18–19^{b}
13^{cd}	29^{ab}	—	—	—
{1085*	—	—	—	—
1086*	29^{cd}	28^{cd}	13^{ab}	19^{cd}
App. I (No. 12) l. 1–4	—	[33–34]	13^{c}–15^{b}	20–21
App. I (No. 12) l. 5–6	—	[35]	—	22
App. I (No. 12) l. 7	—	[36^{ab}]	15^{cd}	23^{ab}
App. I (No. 12) l. 8–10	—	—	16–17^{b}	23^{c}–24
App. I (No. 12) l. 10 fn.	—	—	17^{c}–18^{b}	—
App. I (No. 12) l. 11–14	—	—	18^{c}–19	25–26^{d}
App. I (No. 12) l. 14 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 12) l. 15–18	—	[36^{c}–38^{b}]	3^{c}–5^{b}	26^{e}–28^{b} (cf. after l. 5 of App. I No. 14)
App. I (No. 12) l. 19–21	—	[38^{c}–39]	5^{c}–6	28^{c}–29
—	—	[40–41, cf. 5.52. 14–15]	—	—
—	48 (cf. l. 5–8 of 1088*)	[42, cf. l. 5–8 of 1088*]	—	—
App. I (No. 12) l. 22–25	—	—	7–8	30–31
App. I (No. 12) l. 25 fn.	—	—	—	—
App. I (No. 13) l. 1–2	—	29	—	—
App. I (No. 13) l. 3–12	30–32	30–32	—	—
App. I (No. 13) l. 13–44	33–40	43–50	—	—
14	41	51	20	32
15	42	52	—	35
1088* l. 1–4	43	53	—	—
" l. 5–8	[44^{a-d}]	54	—	—
16	44^{e-h}	55	21	33
1089* l. 1–4	45	56	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1089* l. 5-8	46	60	—	—
,, l. 9-10	47	57	—	—
,, l. 11-12	[50^{e-h}]	59	—	—
17	49	55 1	—	34
App. 1 (No. 14) before l. 1 fn.	—	—	—	51 1^{ab}
App. 1 (No. 14) l. 1-5	—	—	52 $1-3^{b}$	$1^{c}-3^{b}$
—	—	—	—	$3^{c}-5^{b}$ (r.)
App. 1 (No. 14) l. 6-17	—	—	9-14	$5^{c}-10$
App. 1 (No. 14) l. 18-19	—	—	15	—
App. 1 (No. 14) l. 20-25	—	—	16-17	11-12
App. 1 (No. 14) l. 26-39	—	—	—	$13-16^{b}$
App. 1 (No. 14) l. 40-43	—	—	18	$16^{c}-17^{b}$
App. 1 (No. 14) l. 44-45	—	—	—	17^{cd}
App. 1 (No. 14) l. 46-49	—	—	19	18
53 1	55 1	2	51 1	52 1
2-3	2-3	3-4	—	2-3
1092*	4-7	5-8	—	—
4	8	9	4	4
5-6	9-10	10-11	2-3	5-6
7-21	11-25	12-26	5-19	$7-21^{d}$
22^{ab}	26^{ab}	27^{ab}	—	—
22^{cd}	26^{cd}	27^{cd}	20^{cd}	21^{ef}
{1097* l. 1	—	—	20^{ab}	22^{ab}
,, l. 2	—	—	—	22^{cd}
1098*	27	28	—	—
23-25	28-30	29-31	21-23	23-25
1100*	31	32	—	—
26	32	33	24	26
1101*	33	—	—	27
27-28	34-35	34-35	25-26	28-29
54 1	56 1	56 1	53 $1-2^{b}$	53 1
{1102*	—	—	—	—
1103*	—	—	—	—
2	2	2	$2^{c}-3^{b}$	2
1105*	—	—	—	—
1106*	3-10	[3-10]	$3^{c}-11^{b}$	3-10
3 (= 37.27)	11	11	$11^{c}-12^{b}$	11
1107* l. 1-2 (= 37.28)	—	—	$12^{c}-13^{b}$	12
1107* l. 3-4	—	—	$13^{c}-14^{b}$	—
4-6 (37.29-31)	12-14	12-14	$14^{c}-17^{b}$	13-15
1108* l. 1-2 (= 37.32)	15	[15]	$17^{c}-18^{b}$	16
1108* l. 3 (= 37.33^{ab})	16^{ab}	[16^{ab}]	18^{cd}	17^{ab}
7^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	19^{ab}	17^{cd}
1109*	16^{cd}	[16^{cd}]	—	—
1110* = 37.34-40)	—	—	$19^{c}-26^{b}$	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1111* l. 1-2 (= 37.41)	17	[17]	—	18
1111* l. 3-5 (= 37.42-43^{b})	18-19^{b}	[18-19^{b}]	26^{c}-27	19-20^{b}
1111(A)*	—	—	—	—
1111* l. 6-8 (= 37.43^{c}-44)	19^{c}-20	[19^{c}-20]	28-29^{b}	20^{c}-21
7^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	—	—
8	22	22	29^{c-f}	22
1112*	—	—	—	23
1113*	—	—	—	—
1114* l. 1	23^{cd}	[23^{cd}]	—	54 1^{ab} fn.
,, l. 2	24^{ab}	[24^{ab}]	54 1^{ab}	1^{cd}
—	23^{ab}	[23^{ab}]	—	2^{ab}
1114* l. 3	24^{cd}	[24^{cd}]	1^{cd}	2^{cd}
,, l. 4	25^{ab}	[24^{ef}]	—	2^{ef}
1115*	—	—	—	—
9-10^{b}	25^{c}-26	25-26^{b}	2-3^{b}	3-4^{b}
1116* l. 1	27^{ab}	26^{cd}	—	—
1116(A)*	—	—	—	—
1116* l. 2-5	27^{c}-29^{b}	27-28	—	—
1116(B)*	—	—	—	—
1116* l. 6	29^{cd}	29^{ab}	—	—
1116(C)*	—	—	—	—
1116* l. 7	30^{ab}	29^{cd}	—	—
1116(D)*	—	—	—	—
1116* l. 8-13	30^{c}-33^{b}	30-32	—	—
1116(E)*	—	—	—	—
1116* l. 14	33^{cd}	33^{ab}	—	—
1116(F)*	—	—	—	—
10^{c}-12	34-36^{b}	33^{c}-35^{b}	3^{c}-5	4^{c}-6
13	36^{c}-37^{b}	35^{c-f}	—	7
14-19	37^{c}-43	36-41	6-12^{b}	8-14^{b}
1117*	—	—	12^{cd}	14^{cd}
20-22	44-46	42-44	13-15	15-17
23	47	45	17	19
1118*	—	—	18	20
24	48	46	16	18
25	49	47	19	21
26	50	48	—	22
1119*	51	49	—	—
55 1120*	57 —	57 —	55 —	55 1^{ab} fn.
1121*	1^{ab}	[1^{ab}]	—	1^{ab}
1122*	—	—	—	—
1-3^{b}	2-4^{b}	1^{c}-3^{b}	1-3^{b}	1^{c}-3^{b}
3^{cd}	1^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
1123*	4^{cd}	4^{ab}	—	—
3^{ef}	6^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	5^{ab}
4	5	5	—	4
5^{ab}	—	6^{ab}	13^{ab}	13^{cd}
1124*	—	—	13^{cd}	14^{ab}
—	—	[6^{cd}]	—	—
5^{cd}	6^{cd}	6^{ef}	14^{ab}	14^{cd}
1125*	—	—	14^{cd}	15^{ab}
1126*	—	—	—	15^{cd}
6-7	7-8	7-8	15-16	16-17
1127*	9-10	9-10	—	—
8^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	4^{cd}	5^{cd}
1128*	—	—	—	—
1129*	11^{c}-12	11^{c}-12^{d}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
8^{cd}	13^{ab}	12^{ef}	11^{cd}	12^{cd}
9	13^{c}–14^{b}	13	12	13^{a-d}
10	14^{c}–15^{b}	14	17	18
1130*	—	—	—	19-20
1131* l. 1	15^{cd}	15^{ab}	—	—
—	16^{ab}	15^{cd}	—	—
	(r. cf. 8^{ab})	(r. cf. 8^{ab})		
1131* l. 2-11	16^{c}–20	16–20	—	—
11–16	21–26	21–26	5-10	6-11
1132*	—	—	11^{ab}	12^{ab}
1133*	27	27	—	—
17–18	28–29	28–29	18–19	21–22
1135*	—	—	—	—
1136*	30	30	—	—
19	31	31^{a-d}	20	23
20^{ab}	32^{ab}	31^{ef}	31^{cd}	34^{cd}
20^{cd}	32^{cd}	32^{ab}	29^{cd}	33^{ab}
21	33	32^{c}–33^{b}	21	24
22^{ab}	34^{ab}	[33^{cd}]	22^{ab}	25^{ab}
22^{cd}	34^{cd}	—	22^{cd}	25^{cd}
23–24	35–36	34–35	23–24	26–27
25	37	36^{a-d}	30^{c}–31^{b}	33^{c}–34^{b}
26–27	38–40^{b}	36^{e}–38	—	56 5^{c}–7
1138*	—	—	—	—
1139*	—	—	—	1
28–31^{a}	40^{c}–43^{c}	39–42^{a}	25–28^{a}	55 28–31^{a}
1140*	—	—	—	—
31^{bcd}	43^{d}–44^{b}	42^{bcd}	28^{bcd}	31^{bcd}
1141*	—	—	29^{ab}; 30^{cd}	32
32–33	44^{c}–46^{b}	43–44	—	56 9–10
1143*	46^{c}–47^{b}	[45]	—	11
1144*	47^{cd}	46^{ab}	—	—
34	48	46^{c}–47^{b}	—	12
35	49	47^{c}–48^{b}	32	55 35
1145*	50^{ab}	[48^{cd}]	33^{ab}	36^{ab}
36	50^{c}–51	48^{c}–49	33^{c}–34	36^{c}–37
1146*	—	—	35	38
1147*	—	—	—	39^{a-d}
37^{ab}	52^{ab}	50^{ab}	36^{ab}	40^{ab}
1148*	—	—	—	39^{ef}
37^{cd}	52^{cd}	50^{cd}	36^{cd}	40
38	53	51	—	41
56 1	58 1	58 1	—	56 1
1149* l. 1-2	—	—	—	2
,, l. 3	—	—	56 1^{ab}	3^{ab}
1150*	—	—	—	3^{c}–5^{b}
1151*	2^{ab}	—	—	—
2^{ab}	2^{cd}	2^{ab}	—	13^{ab}
1152*	—	—	—	—
2^{c}–4^{b}	3–4	2^{c}–4^{b}	1^{c}–3^{b}	13^{c}–15^{b}
1153*	5^{ab}	[4^{cd}]	—	15^{cd}
4^{cd}	5^{cd}	4^{ef}	3^{cd}	16^{ab}
1154*	—	—	4	16^{ab} fn.
5–6	6–7	5–6	5–6	16^{c}–17
1155*	—	—	—	18
7	8	7	7	19^{a-d}
1156*	—	—	—	19^{ef}
1157*	—	—	8	—
8–19^{b}	9–19	8–18^{b}	40–50	32–42^{b}
1160*	20	18^{c-f}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{cd}	21^{ab}	19^{ab}	51^{ab}	42^{cd}
20^{ab}	21^{cd}	19^{cd}	51^{cd}	20^{ab}
20^{c}–23	22–25	20–23	9–12	—
1162*	—	—	—	—
24^{ab}	26^{ab}	24^{ab}	13^{ab}	—
1164*	—	—	13^{cd}	—
24^{cd}	26^{cd}	24^{cd}	14^{ab}	—
25	27^{ab}	25^{ab}	—	—
26–27	27^{c}–29^{b}	25^{c}–25	14^{c}–16	—
1168*	—	—	17–25^{b}	—
28	29^{c}–30^{b}	27^{a-d}	—	—
1169*	—	—	—	—
29–30	30^{c}–32^{b}	27^{e}–29^{b}	—	—
1170*	—	—	25^{c}–28^{b}	—
1171*	—	—	28^{c}–29^{b}	—
1173*	—	—	—	—
31^{ab}	32^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	—
1174*	—	—	30–31^{b}	—
31^{cd}	33^{ab}	30^{ab}	31^{cd}	—
1175*	—	—	32–34^{b}	—
32	33^{c}–34^{b}	30^{c}–31^{b}	36^{c}–37^{b}	—
1177*	—	—	37^{c}–38	—
33^{ab}	34^{cd}	31^{cd}	34^{c}–35^{b}	—
1179*	—	—	35^{c}–36^{b}	—
33^{cd}	35^{ab}	32^{ab}	39	—
34–40	35^{c}–42	32^{c}–39	52–59^{b}	20^{c}–27
1185*	—	—	—	27^{cd} fn.
41–44^{b}	43–46^{b}	40–43^{b}	59^{c}–62	28–31^{b}
1187*	—	—	63^{ab}	31^{cd}
44^{c}–45^{b}	46^{c}–47	43^{c}–44^{d}	63^{c}–64	43^{c}–44^{b}
1188*	—	—	—	—
45^{cd}	48^{ab}	44^{ef}	65^{ab}	44^{cd}
1189*	48^{c}–51	45–47	—	—
46–49	52–55^{b}	48–50	65^{c}–68	45–48^{b}
1190*	—	—	69^{ab}	48^{cd}
50–51	55^{c}–57^{b}	51–52	69^{c}–71^{b}	49–50
1191*	57^{c}–58^{b}	53	—	—
52	58^{c}–59^{b}	54	71^{c}–72^{b}	51
1192*	59^{c}–61	55–56	—	—
53^{abc}	62^{abc}	57^{abc}	62^{c}–73^{a}	52^{abc}
1193*	—	—	—	—
53^{d}–57	62^{d}–66	57^{d}–61	73^{b}–77^{b}	52^{d}–56
1194*	—	—	—	—
1195*	67	62	—	—
58–60	68–70	63–65	77^{c}–80^{b}	57–59
61^{ab}	71^{ab}	66^{ab}	—	—
61^{c}–62	71^{c}–73^{b}	66^{c}–67	80^{c}–82^{b}	60–61^{d}
1196*		—	82^{cd}	61^{ef}
63^{ab}	73^{cd}	68^{ab}	83^{cd}	62^{cd}
1197*	—	—	84^{ab}	62^{ef}
63^{cd}	74^{ab}	68^{cd}	83^{ab}	62^{ab}
64–67^{d}	74^{c}–78^{b}	69–72^{d}	84^{c}–88^{b}	63–66
67^{ef}	78^{cd}	[72^{ef}]	—	67^{ab}
68–73	79–84	73–78	88^{c}–94^{b}	67^{c}–72
74 (= l. 3–4 of 659*)	85	79	94^{c}–95^{b}	73
1200* l. 1–10	86–90	80–84^{b}	—	—
1200(A)*	91^{ab}	[84^{cd}]	—	—
1200* l. 11–12	91^{c}–92^{b}	85	—	—
1201*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
75-76	$92^{c}-94^{b}$	86-87	$95^{c}-97^{b}$	74-75
1202*	—	—	—	—
$77-79^{b}$	$94^{c}-96$	$88-90^{b}$	$97^{c}-99$	$76-78^{b}$
1205*	—	—	100^{ab}	—
$79^{c}-84$	97-102	$90^{c}-95$	$100^{c}-106^{b}$	$78^{c}-83$
1207*	103	96	—	—
$85-87^{b}$	$104-106^{b}$	$97-99^{b}$	$106^{c}-108$	$84-86^{b}$
1209*	—	—	—	—
$87^{c}-98$	$106^{c}-117$	$99^{c}-110$	$109-120^{b}$	$86^{c}-97$
99-100	$118-119^{b}$	111	—	—
101	119^{cd}	112^{ab}	123^{ab}	100^{cd}
1212*	120^{ab}	112^{cd}	—	—
102	$120^{c}-121^{b}$	113^{a-d}	$123^{c}-124^{b}$	101
1213*	—	—	124^{cd}	102^{ab}
$103-104^{b}$	$121^{c}-123^{b}$	$113^{e}-115^{b}$	$120^{c}-122$	$98-100^{b}$
104^{c-f}	$123^{c}-124^{a}$	$115^{c}-116^{b}$	125	$102^{c}-103^{b}$
1217*	—	—	126^{ab}	103^{cd}
1218*	—	—	—	104
105^{abc}	$124^{c}-125^{a}$	$116^{c}-117^{a}$	$126^{c}-127^{a}$	105^{abc}
1219*	—	—	—	—
105^{d}	125^{b}	117^{b}	127^{b}	105^{d}
106	$125^{c}-126$	$117^{c}-118^{d}$	—	—
107	$127-128^{b}$	$118^{e}-119$	$128^{c}-129^{b}$	—
1221*	—	—	—	106
108^{ab}	128^{cd}	120^{ab}	127^{cd}	107^{ab}
1223*	—	—	128^{ab}	—
$108^{c}-109$	$129-130^{b}$	$120^{c}-121$	$129^{c}-130$	$107^{c}-108^{d}$
1224*	—	—	131^{ab}	—
1225*	—	—	—	—
1226*	130^{cd}	122^{ab}	—	—
110	131	$122^{c}-123^{b}$	$131^{c}-133^{b}$	111
1229*	—	—	—	111 fn. l. 2
111	132	$123^{c}-124^{b}$	$132^{c}-133^{b}$	112
112-113	133-134	$124^{c}-125$	—	113-114
114^{ab}	135^{ab}	126^{ab}	133^{cd}	115^{ab}
{1231*	—	—	—	124^{cd}
114^{cd}	135^{cd}	126^{cd}	—	115^{cd}
1232*	137^{ab}	127^{ab}	—	—
115^{ab}	136^{ab}	[126^{ef}]	—	116^{ab}
115^{cd}	136^{cd}	—	—	116^{cd}
$115^{e}-117^{b}$	$137^{c}-139^{b}$	$127^{c}-129^{b}$	—	$116^{e}-118^{b}$
1234*	[139^{c-f}]	$129^{c}-130^{b}$	—	—
$117^{c}-124^{b}$	$139^{g}-145^{b}$	$130^{c}-136^{b}$	—	$118^{c}-124^{b}$; 125^{b}
124^{cd}	146^{ab}	136^{cd}	134^{ab}	125^{cd}
1236*	—	—	—	126^{ab}
1237*	—	—	134^{cd}	—
1238*	146^{cd}	137^{ab}	—	—
125	147	$137^{c}-138^{b}$	135	126^{c-f}
1239*	148	$138^{c}-139^{b}$	—	—
126^{ab}	149^{ab}	139^{cd}	136^{ab}	127^{ab}
$126^{c}-127^{b}$	$149^{c}-150^{b}$	140	—	$127^{c}-128^{b}$
$127^{c}-129$	$150^{c}-152$	$141-143^{b}$	$136^{c}-138$	$128^{c}-130$
130^{ab}	153^{ab}	143^{cd}	—	131^{ab}
1241*	—	—	—	$131^{c}-132^{b}$
130^{cd}	153^{cd}	144^{ab}	139^{ab}	132^{cd}
131^{ab}	154^{ab}	144^{cd}	—	133^{ab}
131^{cd}	154^{cd}	—	—	133^{cd}
132^{ab}	155^{ab}	145^{ab}	—	134^{ab}
$132^{c}-135$	$155^{c}-158$	$145^{c}-147$	$139^{c}-142$	$134^{c}-137$
136^{ab}	159^{ab}	[148^{ab}]; 148^{cd}	143^{ab}	138^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1246*	159^{cd}	148^{ef}	—	—
136^{cd}	160^{ab}	149^{ab}	143^{cd}	138^{cd}
1248*	160^{c}–161^{b}	149^{c-f}	—	—
137^{ab}	161^{cd}	150^{ab}	144^{ab}	139^{ab}
1249*	—	—	—	139^{cd}
137^{cd}	162^{ab}	150^{cd}	144^{cd}	139^{ef}
138^{ab}	162^{cd}	151^{ab}	—	140^{ab}
1250*	163–165^{b}	151^{c}–153^{d}	—	—
138^{cd}	165^{cd}	153^{ef}	—	141^{cd} fn.
1252*	—	—	—	—
1253*	166–167	154–155	—	—
139–140	168–169	156–157	145–146	144–145
1255*	—	—	—	140^{c}–143
57 1–2	59 1–2	59 1–2^{d}	57 1–2	57 1–2
3^{ab}	3^{ab}	[2^{ef}]	3^{ab}	3^{ab}
3^{c}–5	3^{c}–5	3–4	3^{c}–5	3^{c}–5
6–7^{b}	21–22^{b}	24–25^{b}	6–7^{b}	6–7^{b}
7^{c}–8^{b}	22^{c}–23^{b}	25^{c}–26^{b}	—	7^{c}–8^{b}
8^{c}–10^{b}	23^{c}–25^{b}	26^{c}–28^{b}	7^{c}–9^{b}	8^{c}–10^{b}
10^{cd}	[25^{cd}]	28^{cd}	9^{cd}	10^{cd}
11–16^{b}	25^{e}–30^{b}	29–33^{d}	10–14	11–16^{b}
{1258*	—	—	—	—
16^{cd}	30^{cd}	33^{ef}	—	16^{cd}
1259*	31	34	—	—
17	32	35	15	17
58 1^{ab}	60 1^{ab}	60 1^{ab}	58 1^{ab}	18^{ab}
1^{c}–4	59 6–8	59 5–7	1^{c}–4	18^{c}–21
1261*	60 7^{cd}	60 2^{ef}	—	—
5–6^{b}	59 9	59 8–9^{b}	5–6^{b}	22–23^{b}
1262*	—	—	—	—
6^{c}–8	10–12^{b}	9^{c}–11	6^{c}–8	23^{c}–25
—	12^{cd} (r.) (cf. 7^{cd})	—	—	—
9–10^{b}	13–14^{b}	12–13^{b}	9–10^{b}	26–27^{b}
1263*	—	—	—	—
10^{c}–12	14^{c}–16	13^{c}–15	10^{c}–12	27^{c}–29
1265*	—	—	—	—
13^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	13^{ab}	30^{ab}
1266* l. 1	17^{cd}	16^{cd}	—	—
—	[18^{a-p}] (cf. 2–5^{b})	—	—	—
1266* l. 2–7	18^{v}–20	21–23	—	—
1267*	—	—	—	—
13^{cd}	60 2^{ab} (cf. 18^{cd} of 59 Sarga)	17^{ab}	13^{cd}	30^{cd}
1268*		17^{cd}	—	—
14–16	2^{c}–5^{b}	18–20	14–16	31–33
17	[1^{c-f}]	60 3	17	34
—	18^{h} (= 59.17^{ab})	—	—	—
—	5^{c}–6^{b} (r.) (= 59.7)	[1^{c-f}] (r.) (= 59.6)	—	—
—	6^{c}–7^{b} (r.) (= 59.8)	—	—	—
18	8	4	18	35
1269*	—	—	19^{ab}	—
19	9	5	19^{c}–20^{b}	36
1270*	10	[6]	—	37
20	11	7^{a-d}	20^{c}–21^{b}	38
1272* l. 1	12^{ab}	[7^{ef}]	21^{cd}	39^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1272* l. 2	12^{cd}	—	21^{ef}	39^{cd}
,, l. 3-4	13	[8]	—	40
21	14	9	59 1^{ab}	58 1^{ab}
1274*	15-19	[10-14]	1^{c}-6	1^{c}-6
22	20	15	—	—
59 1^{ab}	61 1^{ab}	61 1^{ab}	—	7^{ab}
{1275*	—	—	7^{ab}	7^{cd}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	—	8^{ab}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	8^{cd}	8^{cd}
{1276*	—	—	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	7^{cd}	9^{ab}
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	—	9^{cd}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	8^{ab}	9^{ef}
4-11	4-11	4-11	9-16	10-17
1278* l. 1	—	—	17^{ab}	18^{ab}
1278(A)*	—	—	—	—
1278(B)*	—	—	—	—
1278* l. 2-10	—	—	17^{c}-20	18^{c}-21
12	12	12	—	59 2
13	15	15	—	—
14-15^{a}	16-17^{a}	16-17^{a}	—	—
15^{b}	17^{b}	17^{c}	—	—
1279* l. 1	—	17^{d}	—	—
,, l. 2	—	17^{b}	—	—
15^{c}-16^{b}	17^{c}-18^{b}	18	—	—
1280*	—	[19^{ab}]	—	—
16^{cd}	18^{cd}	19^{cd}	—	—
1281*	—	—	—	—
17^{a}	19^{a}	20^{a}	—	—
17^{b}	[19^{b}]	20^{b}	—	—
1282* l. 1-9 (subst. of st. 14-17^{b} in L. ed.)	—	—	—	17-19^{a}
1282(B)*	—	—	—	—
1282* l. 10-19	—	—	—	19^{b}-21^{c}
1282(C)*	—	—	—	—
1282* l. 20-21	—	—	—	21^{d}-22^{a}
1282(D)*	—	—	—	22^{b}
1282* l. 22	—	—	—	22^{c}
—	—	—	—	22^{d}
1282(E)*	—	—	—	22^{d} fn.
1282* l. 23-24	—	—	—	—
1283* (subst. of st. 14-17^{b} in G. ed.)	—	—	60 15-17	—
1284*	—	—	—	—
17^{c}	19^{c}	20^{c}	18^{a}	23^{a}
17^{d}	[19^{d}]	20^{d}	18^{b}	23^{b}
17^{e}-18	19^{e}-20	21-22^{b}	18^{c}-19	23^{c}-24
19	21	22^{c}-23^{b}	20	26
20	22	23^{c}-24^{b}	61 18	27
21	23	24-25^{b}	19	25
22	24	25^{c-f}	20	28
60 1	62 1	62 1^{a-d}	—	—
1285*	2^{ab}	1^{ef}	—	—
2	2^{c}-3^{b}	2	60 1	59 1
3	3^{c}-4^{b}	3	2	3
4	4^{c}-5^{b}	4	3	4
1287*	—	—	4^{ab}	5^{ab}
5	5^{c}-6^{b}	5	4^{c}-5^{b}	5^{c-f}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	—	6^{ab}
6^{cd}	7^{ab}	6^{cd}	5^{cd}	6^{cd}
1288*	7^{cd}	6^{ef}	—	—
7^{ab}	8^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	7^{ab}
{1289*	—	—	—	7^{cd}
1290*	—	—	—	7^{ef}
1291* l. 1-2	—	—	6^{c}–7^{b}	8
,, l. 3-4	—	—	9	9^{c}–10^{b}
7^{cd}	8^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{ab}
8^{ab}	9^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	10^{cd}
1292*	9^{cd}	—	—	11^{ab}
8^{cd}	10^{ab}	8^{cd}	8^{cd}	11^{cd}
9	10^{c}–11^{b}	9	10	12
1293*	—	—	61 1–2^{b}	13–14^{b}
10	11^{c}–12^{b}	10	60 11	14^{c-f}
11^{ab}	12^{cd}	11^{ab}	12^{ab}	15^{ab}
11^{cd}	13^{ab}	11^{cd}	61 2^{cd}	16^{ef}
12^{ab}	13^{cd}	12^{ab}	60 13^{ab}	16^{cd}
12^{cd}	14^{ab}	12^{cd}	13^{cd}	16^{ab}
{1294* l. 1	—	—	12^{cd}	15^{cd}
,, l. 2	—	—	14^{cd}	—
1295*	—	—	14^{ab}	—
1296*	14^{c}–15^{b}	13	—	—
13^{ab}	15^{cd}	14^{ab}	61 3^{ab}	60 1^{ab}
{1297*	—	—	—	1^{cd}
13^{cd}	16^{ab}	14^{cd}	3^{cd}	2^{cd}
14^{ab}	16^{cd}	15^{ab}	4^{ab}	2^{ab}
1298*	—	—	4^{cd}	—
14^{c}–15^{b}	17^{a-d}	15^{c}–16^{b}	5	3
1299*	—	—	6^{ab}	4^{cd}
15^{cd}	17^{ef}	16^{cd}	6^{cd}	4^{ab}
16–18	18–20	17–19	7–9	5–7
19	21	20	10	10
20	22	21	11	8
21	[23^{a-d}]	22	12	9
22	[23^{e-h}]	23	—	11
1300*	23^{i-l}	[24]	—	12
23–26	24–27	25–28	13–16	13–16
1301*	[28^{a-d}]	29	17	—
27–29	28^{e}–30	30–32	62 1–3	17–19
30–36^{b}	31–37^{b}	33–39^{b}	4–10^{b}	20–26^{b}
36^{cd}	37^{cd}	39^{cd}	10^{cd}	26^{ab} fn.
37	38	40	11	26^{c-f}
1304*	—	—	—	27
61 1–2	63 1–2	63 1–2	63 1–2	61 1–2
1305*	3	[3]	3	3
3–5	4–5; 7	4–6	4–6	4–6
{1306*	6	[7]	—	—
1308*	—	—	7	—
6	8	8	10	7
1310* l. 1–2	—	—	—	8
,, l. 3	—	—	—	8^{cd} fn.
7–8	9–10	9–10	8–9	9–10
9	11	11	11	11^{a-d}
1314*	—	—	12^{ab}	—
1315*	—	—	12^{cd}	11^{ef}
1316* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2	—	—	—	11^{ef} fn.
10–13	12–15	12–15	13–16	12–15
14^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	—	16^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
14^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	—	17^{cd}
15^{ab}	17^{ab}	17^{cd}	—	18^{ab}
15^{cd}	17^{cd}	19^{ab}	—	18^{cd}
16–18	19^{c}–22^{b}	21–23	—	22–24
19^{ab}	22^{cd}	24^{ab}	17^{ab}	25^{ab}
19^{cd}	23^{ab}	17^{ab}	17^{cd}	25^{cd}
20^{ab}	23^{cd}	18^{ab}	18	19
20^{cd}	24^{ab}	18^{cd}	19^{ab}	20^{ab}
20^{ef}	24^{cd}	24^{cd}	19^{cd}	20^{cd}
{1318* l. 1–2	—	—	21 (r.) (= 18)	—
,, l. 4	—	[19^{cd}]	—	—
1319*	—	[20]	—	21^{a-d}
21	25	25	20	26
22–23	26–27	26–27	22–23	27–28
{1320* l. 2	—	—	—	21^{ef} (= 27^{cd})
1321*	—	—	—	29–30^{b}
24–25^{c}	28–29^{c}	28–29^{a}	24–25^{c}	35–36^{b}
25^{d-e}	29^{d}–30^{a}	29^{bc}	—	36^{c}–37^{a}
25^{f}–26	30^{b}–31^{b}	29^{d}–30	25^{d}–26	37^{b}–38^{b}
1323*	31^{c-f}	[31]	27	38^{c-f}
27	32	32	28	39
1324*	33	33	—	—
62 1–5	64 1–5	64 1–5	64 1–5	62 1–5
1226*	—	—	—	—
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
1227*	—	—	—	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
1228*	—	—	—	—
1229*	—	—	—	—
1330*	—	—	—	7^{ab}
1331*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	7^{ab}	7^{cd}
1332*	7^{ab}	[6^{ef}]	—	8^{ab}
1333*	—	—	—	9^{ab}
7^{cd}	8^{ab}	7^{cd}	7^{cd}	8^{cd}
1335*	—	—	8	—
1336*	—	—	—	9^{cd}
8	8^{c}–9^{b}	[8]	9	10
9^{ab}	9^{cd}	9^{ab}	10^{ab}	11^{cd}
9^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	10^{cd}	11^{ab}
10–13^{b}	10^{c}–13	10–13^{b}	11–14^{b}	12–15^{b}
1337*	—	—	—	—
1338*	14^{ab}	[13^{cd}]	—	15^{cd}
13^{c}–16	14^{c}–17	13^{e}–16	14^{c}–17	16–18^{b}
1339*	—	—	—	18^{cd}
17–23	18–24	17–23	18–24	19–25
—	25^{ab} (= 37^{cd})	[24^{ab}] (= 37^{cd})	—	—
24	25^{c}–26^{b}	24^{c-f}	25	26
25–26	26^{c}–28^{b}	25–26	65 1–2	63 1–2
1341*	28^{cd}	[27^{ab}]	—	3^{ab}
27	29	27^{c-f}	3	3^{c}–4^{b}
1342*	—	—	—	4^{cd}
28–30^{d}	31–32	28–30	4–6	5–7
{1343*	—	—	12^{ab}	—
1344*	36–37^{b}	[33^{c}–34]	7^{c}–8	8
1345*	—	—	9^{ab}	—
30^{ef}	33^{ab}	31^{ab}	7^{ab}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
31–32	33^{c}–35^{b}	31^{c}–32	9^{c}–11^{b}	—
33	35^{cd}	33^{ab}	11^{cd}	8^{cd} fn. l. 1
1346*	—	—	—	8^{cd} fn. l. 2
1347*	—	—	—	—
34^{a-d}	37^{c}–38^{b}	35^{a-d}	12^{c}–13^{b}	9^{a-a}
1348*	—	—	—	—
1349*	—	—	—	—
34^{e}–38^{b}	38^{c}–42^{b}	35^{e}–39^{b}	13^{c}–17^{b}	9^{e}–13^{b}
1350*	—	—	17^{cd}	—
1351*	—	—	—	—
38^{cd}	42^{cd}	39^{cd}	—	13^{cd}
1352*	43	[40]	—	—
39–40	44–45	41–42	18–19	14–15
63 1–4^{b}	65 1–4^{b}	65 1–4^{b}	66 1–4^{b}	64 1–3
1354*	—	—	—	—
4^{c}–7^{b}	4^{c}–7^{b}	4^{c}–7^{b}	4^{c}–7^{b}	4–6^{b}
1355*	7^{cd}	7^{cd}	—	—
7^{cd}	8^{ab}	7^{ef}	7^{cd}	6^{cd}
8–14^{b}	9^{c}–15	9–14^{d}	8–14^{b}	7–13
14^{cd}	16^{ab}	14^{ef}	14^{cd}	14^{cd}
15^{ab}	16^{cd}	15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}
15^{cd}	17^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	14^{ef}
1356* (= 1259*)	—	—	—	—
16–17^{b}	17^{c}–18	16	16–17^{b}	15–16^{b}
1357*	—	—	17^{cd}	16^{cd}
17^{c-f}	19	17	18	17^{a-d}
1358*	—	—	—	17^{e}–19
1359*	—	—	19–22	20–23
18	20	18	29	28
{1360*	—	—	—	29
1361*	—	—	30–31	30–31^{b}
19	21	19	25^{c}–26^{b}	25
20^{ab}	22^{ab}	20^{ab}	23^{ab}	24^{ab}
1362*	—	—	—	—
20^{cd}	22^{cd}	20^{cd}	23^{cd}	24^{ab} fn.
21^{ab}	23^{ab}	21^{ab}	24^{ab}	24^{cd}
1363*	—	—	24^{cd}	—
21^{c}	23^{c}	21^{c}	25^{a}	25^{a}
1364*	—	—	—	—
1365* l. 1	—	21^{d}	—	—
,, l. 2	[24^{a}]	22^{a}	—	—
—	[24^{b}]	—	—	—
21^{d}	23^{d}	22^{b}	25^{b}	25^{b}
22^{a}	24^{c}	22^{c}	26^{c}	26^{a}
1366*	—	—	—	—
22^{b}	24^{d}	22^{d}	26^{d}	26^{b}
1367*	—	—	27^{ab}	—
1368*	—	—	—	—
22^{c}–23	24^{e}–25	23	27^{c}–28	26^{c}–27
24	26	24	32	31^{c-f}
1369*	—	—	—	—
1370*	—	—	34	32
1371*	—	—	—	35
25	27	25	33	33
26	28	26	—	34
64 1–15^{d}	66 1–15^{d}	66 1–15^{d}	67 1–15	65 1–15^{d}
1372*	—	—	—	—
15^{ef}	15^{ef}	[15^{ef}]	—	15^{ef}
65 1–3	67 1–3	67 1–3	68 1–2	66 1–3

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	3^{ab}	—
4^{c}–8	4^{c}–8	4^{c}–8	3^{c}–7	4–7
1376*	—	—	—	7^{cd} fn. l. 1
9–11	9–11	9–11	8–10	8–10
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	11^{cd}	11^{ab}
{1378*	—	—	—	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{ab}	11^{cd}
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	11^{ab}	12^{ab}
13^{c}–14	13^{c}–14	13^{c}–14	12^{c}–13	12^{c}–13
1380*	15^{ab}	15^{ab}	—	—
15–16^{b}	15^{c}–16	15^{c}–16^{b}	14–15^{b}	14–15^{b}
1381*	—	—	15^{c}–16^{b}	—
16^{c}–23	17–24^{b}	16^{c}–23	16^{c}–23	15^{c}–22
1383*	—	—	—	—
24–32	24^{c}–33	24–33^{b}	24–33^{b}	23–32^{b}
1384*	34^{ab}	33^{cd}	—	—
1385*	34^{c}–40	[34–39]	33^{c}–39	32^{c}–38
33–34	41–42	40–41	40–41	39–40^{d}
1386*	—	—	—	40^{ef}
35–36	43–44	42–43	42–43	41–42
66 1	68 1	68 1	69 1	67 1
2	2	2	—	2
3–17	3–17	3–17	2–16	3–17
1388*	—	—	—	—
18–19^{b}	18–19^{b}	18–19^{b}	17–18^{b}	18–19^{b}
1389*	—	—	—	—
19^{c}–21^{b}	19^{c}–21^{b}	19^{c}–21^{b}	18^{c}–20^{b}	19^{c}–21^{b}
1390*	—	—	—	—
21^{c}–28^{b}	21^{c}–28^{b}	21^{c}–28^{b}	20^{c}–27^{b}	21^{c}–28^{b}
1392*	—	—	—	—
28^{c}–29	28^{c}–29	28^{c}–29	27^{c}–28	28^{c}–29

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ सुन्दरकाण्डम् ॥

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ सुन्दरकाण्डम् ॥

१

ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुकर्शनः ।
इयेष पदमन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥ १

अथ वैदूर्यवर्णेषु शाद्वलेषु महाबलः ।
धीरः सलिलकल्पेषु विचचार यथासुखम् ॥ २

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 3
L. 4. 60. 13

☞ Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 read this Sarga as the last Sarga of Kiṣkindhā Kāṇḍa. Ñ2 V1 (=V3 of Kiṣkindhākāṇḍa) B1.3.4 D6 (=D7 of Kiṣkindhā kāṇḍa) begin Sundarakāṇḍa from 4.63. V2 begins from Sarga 2 only and so its var. are not recorded for Sarga 1. D3 begins with श्रीरामाय नमः; D5 begins with the following benedictory st. :

जयति रघुवंशतिलकः कौशल्याहृदयनन्दनो रामः ।
दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुण्डरीकाक्षः ।
कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ।
रामेति वर्णद्वितयं गुह्याद्गुह्यतरं सदा ।
तस्य माहात्म्यकथने नाहं शक्तो न लोककृत् ।
यः कर्णाञ्जलिसंपुटैरहरहः सम्यक्पिबत्यादरा-
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलितं रामायणाख्यं मधु ।
जन्मव्याधिजराविपत्तिकरणैरत्यन्तसोपद्रवं
संसारं स विहाय गच्छति पुमान्विष्णोः पदं शाश्वतम् ॥
चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ।
पठितसकलवेदः शास्त्रपारंगतो वा
यमनियमपरो वा धर्मशास्त्रार्थकृद्वा ।
अपि तु सकलतीर्थव्राजको वा हुताग्नि-
र्न हि हृदि यदि रामः सर्वमेतद्वृथा स्यात् ॥
रामेति वर्णद्वयमादरेण
सदा स्मरन्मुक्तिमुपैति जन्तुः ।
कलौ युगे कल्मषमानसाना-
मन्यत्र धर्मे खलु नाधिकारः ॥
यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं
तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं
मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥
जितं भगवता तेन हरिणा लोककारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ।

—Thereafter cont. the introductory st. of Govindarājīya :

तत्त्वज्ञानसमुच्चयो धनदयासारस्य सारो महा-
स्निष्कर्षः कमलानिवासचरणं द्वंद्वानुरागः श्रियः ।
अक्लेशः परिपाक एव जगतामक्षय्यपुण्यावले-
रस्माकं निधिरक्षयो विजयते श्रीमान्शठारिर्गुरुः ॥
श्रीरामायणभूषायै प्रवृत्तो रामभक्तितः ।
व्याख्यां सुन्दरकाण्डस्य तिलकं (कलयाम्यहम्) ।

—D7 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः which is followed by the पारायणविधि of the अध्यात्मरामायण; D9 with ॐ श्रीगणेशाय नमः; T3 with श्रीदक्षिणामूर्तये नमः । श्रीरामचन्द्राय नमः। श्रीक्षीरारामेश्वरीदेवताभ्यां नमः निरन्तरायोऽस्तु ।; G2 (m.) सुन्दरकाण्डे; G3 (m.) with हरि ॐ शुभमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नमः। सुन्दरकाण्डे.

1

☞ T1 missing st. 1–66 on missing fol. Ñ1 illeg. for 1–32.

1 Ś1 D2.10.11 om. 1. G3 damaged for 1[b]. —[b]) B1 (after corr. as in text) परिमार्गणं; D1 शोककर्शनः; D3 T2.3 °सूदनः; D5.7.9.10 Ct °कर्षणः; Cr.m.g as in text (for शत्रुकर्शनः). —[c]) D4 पतिम् (sic); T2.3 (also) पथम् (for पदम्). —G3 damaged from द up to चारणा in [d]. —[d]) Ñ2 B1.2.4 -[अ]भ्यर्चिते (for -[आ]चरिते). B3 वानराभ्यर्थितः कपिः; D1.4 नागारिचरिते पथि. ❀ Cr.m : अत्र गन्तुमिति पदमध्याहर्तव्यम् । शत्रुकर्शनो हनुमान्रावणनीताया रावणेनापहृतायाः सीतायाः पदं स्थानमन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि सुरवर्त्मनि गन्तुमियेषेति योजना. ❀ —After 1, Ñ2 V1 B D6 ins. l. 3–10 of 4*, while D1.3–5.7–9 T2.3 G M ins. :

1* दुष्करं निष्प्रतिद्वंद्वं चिकीर्षन्कर्म वानरः ।
समुदग्रशिरोग्रीवो गवां पतिरिवाबभौ ।

[(l. 1) D1.4 हि महत्कर्म (for निष्प्रतिद्वंद्वं). D3.5 चिकीर्षुः; Cg as above (for चिकीर्षन्). D1.4 पवनात्मजः (for कर्म वानरः).]

2 Before 2, Ś1 D2.10.11 ins. l. 1–6 of 4*. Ñ2 V1 B D6 om. 2–6. —[a]) Some MSS. वैडूर्य-. —[b]) D3–5.7–9.11

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 4
L. 4. 60. 14

द्विजान्वित्रासयन्धीमानुरसा पादपान्हरन् ।
मृगांश्च सुबहून्निघ्नन्प्रवृद्ध इव केसरी ॥ ३
नीललोहितमाञ्जिष्ठपद्मवर्णैः सितासितैः ।
स्वभावविहितैश्चित्रैर्धातुभिः समलंकृतम् ॥ ४

कामरूपिभिराविष्टमभीक्ष्णं सपरिच्छदैः ।
यक्षकिंनरगन्धर्वैर्देवकल्पैश्च पन्नगैः ॥ ५
स तस्य गिरिवर्यस्य तले नागवरायुते ।
तिष्ठन्कपिवरस्तत्र ह्रदे नाग इवाबभौ ॥ ६

G $M_{1.2}$ शाड्वलेषु. —^{c}) $Ś_1$ $D_{1-4.8.11}$ वीरः (for धीरः). D_{10} ** ***कल्पेषु. —^{d}) $D_{4.11}$ सुखी (for -सुखम्).

3 $Ñ_2$ V_1 B D_6 om. 3 (cf. v.l. 2). G_3 mostly damaged for ^{a}. —^{a}) $D_{1.4}$ द्विजानुत्रासयन्; D_3 द्विजानुद्रापयन् (for द्विजान्वित्रासयन्). $D_{1.4}$ M_2 दीनान्; D_3 लीनान्; G_1 M_1 भीमान् (for धीमान्). —^{b}) $D_{1.4}$ तरसा पादपस्थितान्. —For 3^{ab}, $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ subst.:

2* स द्विजांस्त्रासयन्धीमाँल्लताश्चैव समाहरन् ।

[D_{11} सारुजांस् (for स द्विजांस्). $Ś_1$ D_{10} सर्वांल् (for धीमाँल्).]

—^{c}) D_5 शृंगांश् (for मृगांश्). $Ś_1$ $D_{2.3.10.11}$ मृगान्वित्रासयंश्चैव (D_3 °यन्भीतान्); $D_{1.4}$ मृगानुत्रासयन्भीतान् (D_1 °मान्).

4 $Ñ_2$ V_1 B D_6 om. 4 (cf. v.l. 2). M_1 reads 4–5 after 10. —^{ab}) D_{11} नीलं लोहितमाकुर्वन् (for ^{a}). $Ś_1$ $D_{2.3.5.10.11}$ T_3 $M_{2.3}$ -पत्रवर्णैः; D_4 -पीतरक्त- (for -पद्मवर्णैः). D_1 -मांजिष्टैः पीतरक्त-; M_1 -मांजिष्टैः पत्रवर्णैः. —^{c}) $D_{7.9}$ स्वभावसिद्धैर्विमलैर्. ❀ Cv: नीलोऽस्य वर्णः। नीललोहितेत्यादिश्लोकद्वयं परशेषः। यच्छब्दस्याध्याहारः। यदेवंविधं तलं तत्र तले तिष्ठन्नित्यन्वयः। पत्रं श्यामो वर्णः। पलाशं हरितं हरिदिति हलायुधः। सितासितैः कल्माषैः।; Cr: नीललोहितेत्यादिश्लोकत्रयमेकं वाक्यम्। अयंशब्दोऽध्याहर्तव्यः। नीललोहितमाञ्जिष्ठपद्मवर्णैरिन्द्रनीलसमानवर्णैः पलाशवर्णैः। सितासितैः शुक्लकृष्णैश्च। यद्वा सितासितैः कल्माषवर्णैः।; Cm: नीलेत्यादिसार्धश्लोकमेकं वाक्यम्। अत्र यच्छब्दोऽध्याहर्तव्यः। नीलादिपत्रसमानवर्णैः। माञ्जिष्ठः पाटलः। सितासितैः कल्माषवर्णैः।; Cg: नीलेति। अत्र यच्छब्दोऽध्याहार्यः। यदेवंविधं तलं तत्र तिष्ठन्नित्यन्वयः। पत्रवर्णैः पत्रश्यामैः। "पलाशो हरितो हरिद्" इति हलायुधः। सितासितैः कल्माषैः।; Ck: नीललोहित इति। कल्माषो माञ्जिष्ठः कृष्णपाण्डरः। पद्मवर्णः प्रसिद्धः। रक्तश्यामो भवेद्वर्णः कल्माषः कृष्णपाण्डरः। माञ्जिष्ठः पाटलस्तात्र इति हलायुधः। पद्मवर्णैरिति पाङ्कः।; Ct: नीललोहितो रक्तश्यामः। माञ्जिष्ठः कृष्णपाण्डुर इति कतकः। माञ्जिष्ठः पाटल इत्यन्ये। पद्मवर्णः प्रसिद्धः। सितासितैः कल्माषैः कृष्णपाण्डुरैरिति यावत्. ❀ —For 4^{cd}, $D_{1.4}$ subst.:

3* शुशुभे विविधैश्चित्रैर्धातुनिस्यन्दभूषितैः ।

[D_4 -विस्पंद- (for -निस्यन्द-).]

5 $Ñ_2$ V_1 B D_6 om. 5 (cf. v.l. 2). M_1 reads 4–5 after 10. —^{a}) D_1 आविष्टः; D_4 आदिष्टः; D_8 आदिष्टम्; T_3 आवृष्टम्; G_1 आविद्धम्; Ck.t as in text (for आविष्टम्). —^{b}) $D_{1.4}$ स शैलः (for अभीक्ष्णं). D_1 स्वपरिच्छदैः. —^{c}) $Ś_1$ $D_{1-4.10.11}$ -राक्षस- (for -किंनर-). —^{d}) $D_{7.9}$ M_2 सपन्नगैः (for च प°). $D_{1.3.4}$ G_3 देवसंघैः सप (G_3 °** **)न्नगैः.

6 $Ñ_2$ V_1 B D_6 om. 6 (cf. v.l. 2). —^{a}) $D_{1.3.4}$ शिखराग्रस्य; Ct as in text (for गिरिवर्यस्य). $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ तस्य पर्वतराजस्य. —^{b}) $Ś_1$ -वनायुते; D_2 -शतायुते; D_3 T_2 -वरावृते; D_5 -वरायते; $D_{10.11}$ -वतायुते (sic); Ct as in text (for -वरायुते). —^{c}) $D_{1.4}$ हरिवरस्. $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ श्रीमान्; $D_{1.3.4}$ तस्मिन्; Ct as in text (for तत्र). —After 6, $D_{1.3}$ ins.; $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ ins. l. 1–6 only before 2; $Ñ_2$ V_1 B D_6 ins. l. 3–10 only after 1; D_4 ins. l. 1–2 only after 6:

4* ततस्तं स महातेजा आरुह्य विपुलं गिरिम् ।
व्यराजत कपिश्रेष्ठो द्वितीयः पर्वतो यथा ।
स ददर्श महाघोरं सागरं वरुणालयम् ।
अपारमिव गर्जन्तं महोरगनिषेवितम् ।
स तिष्ठन्पर्वतस्याग्रे बभौ च हरिपुंगवः । [5]
लोकानिव पुरा विष्णुः क्रमिष्यन्विक्रमैस्त्रिभिः ।
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जातकौतूहलाद्द्रष्टुं समाजग्मुस्तदद्भुतम् ।
पार्थिवानि च भूतानि सागरान्तर्गतानि च ।
शैलद्रुमनिवासीनि तस्थुस्तत्र सहस्रशः । [10]

[(l. 1) $D_{1.3.4}$ transp. तं and स. —(l. 2) $D_{1.3.4}$ इव पर्वतः (for पर्वतो यथा). —(l. 3) $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ ददर्श च (for स ददर्श). B_3 महासारं (for महाघोरं). $Ś_1$ B_2 (marg. also)$_{.3.4}$ $D_{2.10.11}$ मकरालयं (for वरुणालयम्). —(l. 5) $Ñ_2$ illeg. for the post. half. V_1 $B_{1.2.4}$ D_6 प्रबभौ; B_3 रोचते (for बभौ च). $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ वानरपुंगवः (for च हरिपुंगवः). —(l. 7) D_3 समहर्षयः (for परमर्षयः). —(l. 8) $Ñ_2$ V_1 B D_6 तत्र (for द्रष्टुं). $Ñ_2$ V_1 B D_6 द्रष्टुकामास् (for समाजग्मुस्). B_3 तदाद्भुतं. —(l. 10) $Ñ_2$ V_1 B D_6 समंततः (for सहस्रशः).]

—Thereafter, $Ñ_2$ V_1 B D_6 cont. l. 1 of 9*.

—After 4*, $D_{1.3}$ cont. (var.) the lines of 4.66.38:

[पादाभ्यां पीडितस्तेन महाशैलो महात्मना ।
ररास सिंहाभिहतो महान्मत्त इव द्विपः ॥]

[(l. 1) $D_{1.3}$ क्रमता पीडितस्तेन चरणाभ्यां स पर्वतः. —(l. 2) D_3 both वने च (for ररास) and महामत्त (for महान्मत्त).];

D1.3 further cont.; Ś1 D2.10.11 cont. after 14*:

5* गिरेराक्रम्यमाणस्य तेन प्रक्रमता तदा।
चन्दनानि विमुञ्चन्ति रसं कमलवर्चसम्।
गिरेस्तस्य समाक्रान्ता हरितालसमायुताः।
चाल्यमानाश्च विभिदुर्लम्बाश्च सुमनःशिलाः।

[(l. 1) Ś1 D2.10.11 गिरिः प्रक्रम्यमाणश्च (for the prior half). D2 प्रक्रमते (for प्रक्रमता).—(l. 2) D1 विमुच्य स्व (sic) (for विमुञ्चन्ति). Ś1 D2.10.11 स मुक्तवांस्तदा(D2.10.11 °स्तिथा) रक्तं (for the prior half). D3 -संनिभं (for -वर्चसम्).—(l. 3) D1 तत्र (for तस्य).—Ś1 D2.10.11 om. l. 4.—(l. 4) D3 चाल्यमानस्य विभिदुर्हिलाश्च समनः-शिलाः.];

D1.3 cont. after 5*; Ś1 D2.10.11 cont. l. 1–2 after 7* and l. 3–12 after 23*; Ñ2 V1 B D6 ins. l. 1–10 after 14[ef] and l. 11–12 after 14[cd]:

6* शिलान्तरगताः सर्पाः पीड्यमाना महाविषाः।
सधूमं ज्वलनं घोरं मुमुचुर्ज्वलनं मुदा।
समाक्रान्तो बलवता वानरेण महागिरिः।
मुमोच पाण्डुरा धाराः सलिलस्य समन्ततः।
स चन्दनरसैः रक्तैश्चित्रैः काञ्चनधातुभिः। [5]
गिरिकाञ्चनसंसृष्टैः शिखरैः पुष्पितैरिव।
समन्तात्प्रश्रुतः शैलः पाण्डुरं विपुलं जलम्।
मुक्ताजालैरिवाभाति सर्वतो दारितो गिरिः।
सिद्धचारणजुष्टानि किंनराध्युषितानि च।
गिरेराक्रम्यमाणस्य शिखराणि चकम्पिरे। [10]
स तु शृङ्गैः समुद्धूतैर्घूर्णमानैश्च पादपैः।
शोभते पुष्पशबलः प्रनृत्त इव पर्वतः।

[V1 moth-eaten for l. 1. For l. 1–2, cf. l. 5–6 of 1409* of Kiṣkindhākāṇḍa.—(l. 1) B1.3.4 शैलांतरगताः; B2 शैलाभ्यंतर्गताः. B2 सर्वे (for सर्पाः). Ś1 महाशिलाः; D10 महाशिखाः (for महाविषाः).—(l. 2) B4 D6 सधूमज्वलनं; D1 सधूमज्वलितं (for सधूमं ज्वलनं). Ś1 लोहितैर्मुखैः; D2.3.11 ज्वलि(D11 °ल)तैर्मुखैः; D10 लोलितैर्मुखैः (for ज्वलनं मुदा). Ñ2 V1 B D6 ससृजुस्ते महाबलाः (for the post. half).—After l. 2, Ś1 D1–3.10.11 ins. (var.) the lines of 4.66.42:

[निःश्वसद्भिस्तदा तैस्तु भुजगैर्धनिःसृतैः।
सपताक इवाभाति स तदा धरणीधरः॥]

[(l. 1) D3 निःश्वासद्भिस. Ś1 D1–3.10.11 ततस् (for तदा). Ś1 D2.10.11 सर्पैर् (for तैस्तु).—(l. 2) D3 तदा स (by transp.). Ś1 D2.10.11 महेंद्रपर्वतः श्रीमान्सपावक इवाबभौ.]

Thereafter Ś1 D2.10.11 read st. 17–19.

—(l. 3) D11 स च क्रांतो.—(l. 4) Ñ2 V1 B1–3 पांडरा (for पाण्डुरा).—For l. 4, Ś1 D2.10.11 subst.:

6(A)* जलधाराः प्रसुस्राव मदराजीरिव द्विपः।
स्रुतास्तस्मात्तु ता धाराः सलिलस्य समन्ततः।

[(l. 1) D11 प्रसुश्राव. Ś1 D11 द्विपाः.—(l. 2) D2.11 च्युतास् (for स्रुतास्).]

—After l. 4, Ñ2 B D6 ins.:

6(B)* स चन्दनरसोर्मिश्रश्चितः पर्वतधातुभिः।

[B2.3 D6 -[उ]र्मिमाश्रु. B1 छिद्रैः; B2 D6 चित्राः; B3 चित्र- (for चितः).]

☞ V1 illeg. from l. 5 up to पवना in 5.2.11[d].—D6 om. l. 5–7. Ñ2 B transp. l. 5 and l. 6.—(l. 5) Ñ2 B ताम्रैश् (for रक्तैश्). Ś1 D10 रक्तचंदनसंरक्ताश्; D2 सचंदनरसारक्ताश्; D11 सचंदनेन सारक्ताश् (for the prior half). Ś1 D2.10.11 चित्राः; Ñ2 चितैः; B1.4 छिद्रैः; B3 चित्र- (for चित्रैः).—(l. 6) B3 गिरेः (for गिरि-). D1 गिरिकांजन-संसृष्टैः; D3 गैरिकांजनसंसृष्टैः (for the prior half). B2 (marg. also पुष्पितैरपि) पर्वतैरपि (for पुष्पितैरिव). Ś1 D2.10.11 गैरि-कांजनसंयुक्ता बभुश्चित्राः स्रजो यथा.—Ñ2 B om. l. 7.—(l. 7) D3 प्रास्त्रवच् (for प्रश्रुतः). Ś1 D2.10.11 स्रवत्प्रस्रवणेभ्यश्च(Ś1 °णैश्चापि) (for the prior half). Ś1 D2.10.11 विमलं (for विपुलं).—(l. 8) Ñ2 B D6 ता(B3 त)पनीय(D6 °या) (for मुक्ताजालैर्). Ś1 D2.10.11 बभौ (for [आ]भाति). Ś1 D2.10.11 समंतादावृतो (for सर्वतो दारितो). Ñ2 B D6 रक्त-जालांतर(D6 °रा)स्तदा (for the post. half).—(l. 9) Ñ2 B2 D2.6 -जुष्टानि; B1 D11 -युष्टानि (for -जुष्टानि). Ś1 D2.10.11 किंनराचरितानि च; Ñ2 B D6 किंनरैश्चरितानि च (for the post. half).—(l. 11) Ñ2 B2 D6 सशृंगैश्च; B1.3 सवृक्षैश्च; B4 शाखामृग- (for स तु शृङ्गैः). Ñ2 B2.4 D6 समावृतैर्; B1.3 समावृतैर् (for समुद्धूतैर्). Ś1 D10 विघूर्णद्भिश्च; D2.11 व्याघूर्ण-द्भिश्च (for घूर्णमानैश्च).—(l. 12) Ś1 Ñ2 B D2.6.10.11 शुशुभे (for शोभते).]

—Thereafter D1.3 ins. (var.) the lines of 4.66.41.

[त्वज्यमानमहासानुः संनिलीनमहोरगः।
शैलशृङ्गशिलोद्घातस्तदाभूत्स महागिरिः॥]

[(l. 1) D1.3 पीड्यमानो (for त्वज्यमान-). D1 अभिलीन- (for संनिलीन-).—(l. 2) D1.3 चलच्छृंगमहोद्भ्रांतस्तदानीं स (D3 °सीत्स) महागिरिः.]

—Then D1.3 cont.; Ś1 D2.10.11 cont. l. 1–2 only after 5*:

7* सद्रुमाः पक्षिभिः सार्धं पेतुस्तस्य महाशिलाः।
पृथिव्यां तेन शब्देन चुक्षुभे वरुणालयः।
दीर्यमाणस्य शब्देन शिखराणि चकम्पिरे।
विद्याधरैश्च क्रीडद्भिर्यक्षैः सिद्धैर्महोरगैः।

[(l. 1) Ś1 D2.10.11 ताश्च (for तस्य).—(l. 2) Ś1 D2.10.11 पृथिव्यास् (for पृथिव्यां).—(l. 4) D3 सिद्ध- (for सिद्धैर्).]

—Thereafter, Ś1 D2.10.11 cont. l. 1–2 of 6* while D1.3 ins. (var.) the lines of 4.66.43:

G. 5. 5. 6
B. 5. 1. 8
L. 4. 60. 18

स सूर्याय महेन्द्राय पवनाय स्वयंभुवे ।
भूतेभ्यश्चाञ्जलिं कृत्वा चकार गमने मतिम् ॥ ७
अञ्जलिं प्राङ्मुखः कुर्वन्पवनायात्मयोनये ।
ततो हि ववृधे गन्तुं दक्षिणो दक्षिणां दिशम् ॥ ८

प्लवंगप्रवरैर्दृष्टः प्लवने कृतनिश्चयः ।
ववृधे रामवृद्ध्यर्थं समुद्र इव पर्वसु ॥ ९
निष्प्रमाणशरीरः सँल्लिलङ्घयिषुरर्णवम् ।
बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतम् ॥ १०

[ऋषिभिस्त्राससंभ्रान्तैस्त्यज्यमानः शिलोच्चयः ।
सीदन्महति कान्तारे सार्थहीन इवाध्वगः ॥]

[(l. 1) D1 -संयुक्तैस् (for -संभ्रान्तैस्). D1 त्याज्यमानः; D3 त्यज्यते स (for त्यज्यमानः).—(l. 2) D1.3 सहायैरिव सार्थिकः (for the post. half).]

7 ☞ D4 om. 7–190.—^{a}) Ñ2 V1 B D6 चंद्रसूर्यमहेंद्रेभ्यः.—^{b}) Ś1 D10 देवाय च; D1 विष्णवे च; D5 वरुणाय; G1 पावकाय; Cg.k.t as in text (for पवनाय). G2 [आ]त्मयोनये; Cg.t as in text (for स्वयंभुवे). D3 विष्णवे पवनाय च.—After 7^{ab}, Ñ2 V1 B D6 ins.:

8* महेश्वराय स्कन्दाय यमाय वरुणाय च ।
रामलक्ष्मणसीताभ्यः सुग्रीवाय महात्मने ।
ऋषिभ्यश्च पितृभ्यश्च यक्षेन्द्राय च धीमते ।

[(l. 1) D6 om. from यमाय up to पितृभ्यश्च.]

—^{c}) D1.3 नमस्कारं (for [अ]ञ्जलिं कृत्वा). Ś1 D2.10.11 स ते(Ś1 °ती)भ्यश्च नमस्कारं.—^{d}) Ñ2 V1 B प्लवने (for गमने). Ś1 D1–3.10.11 कपिकुंजरः (for गमने मतिम्). D6 चका* प्ल*ने मतिं. ❀ Cr : सूर्यस्येति । प्रारीप्सिताविघ्नपरिसमाप्त्यर्थं सूर्यादिभ्यो नमस्कारः । पितृत्वादाकाशगमनोपयोगिवेगप्रदातृत्वाच्च पौनःपुन्येन वा नमस्कारः ।; Cg : स सूर्यायेति । स्वयंभुवे चतुर्मुखाय । भूतेभ्यो देवयोनिभ्यः ।; Ck : पूयतेऽनेनास्मिन्निखिलसाधकसिद्धयोगिवृन्द इति पवनो भगवान्प्रत्यक्तत्त्वभूतः । स्वयमेव जीवात्मना सकलस्वपरिकरानुग्रहाय भवत्यभिव्यज्यत इति स्वयंभूः ।; Ct : स्वयंभुवे पवनाय पूयते येन स्वज्ञानेन योगिवृन्दं स पवनो भगवान्प्रत्यक्तत्त्वभूतो रामः । एतेन सकलविघ्ननिवारणायेष्टदेवताप्रार्थनापूर्वं यात्रा कर्तव्येति सदाचारो बोधितः. ❀

8 ^{ab}) B2 D7.9.11 प्राङ्मुखं. Ś1 Ñ2 V1 B D2.5.6.10.11 Cg कृत्वा (for कुर्वन्). D2.11 सगणाय (for पवनाय). Ś1 D10 कृत्वा चापि प्रदक्षिणं; Ñ2 V1 B D6 प्लवनाय(B1 सगणाय; B4 सगणस्य; D6 [उ]त्प्र * णाय) महोदधेः (for ^{b}). D1.3 प्रांजलिः प्रणतो(D1 प्राङ्मुखो) भूत्वा सगणाय पिनाकिने.—After 8^{ab}, D1–3.11 ins.; Ñ2 V1 B D6 cont. l. 1 only after 4*:

9* प्रणम्य स महाबाहुर्देवताभ्यः समाहितः ।
मनसा वन्द्य रामं च लक्ष्मणं च महारथम् ।
सागरं सरितश्चैव प्रणम्य शिरसा कपिः ।

[D2.11 om. l. 1.—(l. 1) Ñ2 V1 B1 D6 तु; B2–4 च (for स).—(l. 2) D3 महाबलं (for °रथम्).—(l. 3) D2 सहितश् (for सरितश्). D2.3.11 स महाकपिः (for शिरसा कपिः).]

—Thereafter D1–3.11 cont., while Ś1 Ñ2 V1 B D6.10 ins. after 8^{ab}:

10* ज्ञातीन्स्वान्संपरिष्वज्य कृत्वा चाभिप्रदक्षिणम् ।
अरिष्टं मार्गमातिष्ठन्पुण्यं वायुनिषेवितम् ।
पुनरागमनायेति वानरैरभिपूजितः ।
स गत्वा मलयस्यान्ते वानरः प्रतिपूजितः ।
इहैव तिष्ठतेत्युक्त्वा प्रयाणायोपचक्रमे ।　　[5]

[Ś1 D10 om. l. 1.—(l. 1) Ñ2 V1 B D6 ज्ञातींश्च; D3 ज्ञातीनां (for ज्ञातीन्स्वान्). D2.11 ज्ञातीनथ परिष्वज्य (for the prior half). D2.11 [अ]पि; D3 [ए]व; D6 त्रिः- (for [अ]भि-).—(l. 2) B2 D1 आतिष्ठत् (for आतिष्ठन्). B2 D2 पुण्य- (for पुण्यं).—(l. 3) D1 प्रतिपूजितः (for अभिपू°).—Ñ2 V1 B D6 om. l. 4–5. Ś1 D2.10.11 om. (hapl.) l. 4.—(l. 4) D3 मलयस्याग्रं. D3 हनुमान्वानरैर्वृतः (for the post. half).—(l. 5) Ś1 D10 तिष्ठते लंका- (for तिष्ठतेत्युक्त्वा). D2.10.11 प्लवनाय कृतोद्यमः ; D3 प्लवनायोप° (for the post. half).]

—Thereafter, Ś1 D2.10.11 (D2.10.11 repeating them in their proper places) read 35^{e} – 40^{b}, while D1.3 ins. the lines of 4.66.44 with colophon.

—Ñ2 V1 B D6 om. from 8^{c}–10.—^{c}) G2 M1.3 [s]भि- ; Cg as in text (for हि). Ś1 D1–3.11.13 ततोऽभ्याववृधे(D1 °विवृते; D3 °ववृते) दक्षो. ❀ Cg : अञ्जलिमिति । आत्मयोनये स्वकारणभूताय । दक्षिणः समर्थः । हनुमान् प्राङ्मुखः सन्नात्मयोनये पवनायाञ्जलिं कृत्वा ततो दक्षिणां दिशं गन्तुं ववृध इत्यन्वयः । हिः पादपूरणे । 'अञ्जलिं प्राङ्मुखः कुर्वन्निति पाठस्त्वयुक्तः । शतृप्रत्ययेन प्राङ्मुखत्वविशिष्टाञ्जलिकरणदक्षिणदिग्गमनोद्योगयोरेककालिकत्वप्रतीत्या विरोधात् । नहि प्राङ्मुखस्यैव सतो दक्षिणादिग्गमनोद्योगो युज्यते. ❀

9 Ñ2 V1 B D6 om. 9 (cf. v.l. 8).—^{a}) Ś1 प्लवगः ; D7.9 T3 G2 M1 प्लवग-; Cg as in text (for प्लवंग-). D1–3.10.11 T2 प्लवगः प्लवगैर्दृष्टः(D1 °रुक्तः).—^{b}) D1 प्रवणे (for प्लवने).—^{c}) D1 रामकृत्यर्थं; D5 कामसिद्ध्यर्थं; D10 °वृत्यर्थं; G1 °सिध्यर्थं; Cm.g.t as in text (for रामवृद्ध्यर्थं).—^{d}) Ś1 D1–3.10.11 T2.3 पर्वणि (for पर्वसु).

10 Ñ2 V1 B D6 om. 10 (cf. v.l. 8).—^{a}) V2 D1–3 निःप्रमाण-. D1 तु (for सँल्ल्). Ś1 D2.10.11 -शरीरं तं (for -शरीरः सँल्ल्). D3 निःप्रकंपशरीरः स.—^{b}) D10.11 लिलंघयितुर्(D11 °तुम्) (for °पुर्).—After 10^{ab}, Ś1 D2.10.11 ins. ; Ñ2 V1 B D6 cont. l. 2 only after

स चचालाचलश्चारु मुहूर्तं कपिपीडितः ।
तरूणां पुष्पिताग्राणां सर्वं पुष्पमशातयत् ॥ ११
तेन पादपमुक्तेन पुष्पौघेण सुगन्धिना ।
सर्वतः संवृतः शैलो बभौ पुष्पमयो यथा ॥ १२

तेन चोत्तमवीर्येण पीड्यमानः स पर्वतः ।
सलिलं संप्रसुस्राव मदं मत्त इव द्विपः ॥ १३
पीड्यमानस्तु बलिना महेन्द्रस्तेन पर्वतः ।
रीतीर्निर्वर्तयामास काञ्चनाञ्जनराजतीः ।
मुमोच च शिलाः शैलो विशालाः समनःशिलाः ॥ १४

G. 5. 5. 13
B. 5. 1. 16
L. 4. 61. 0

10* (due to om.), while D1.3.8 M2 ins. l. 2 after 10[ab]:

11* ओजस्तेजस्तथा वीर्यं प्रविवेश महाबलः ।
प्रगृह्य स महाबाहू लङ्कामभिमुखस्थितः ।

[(l. 1) D2.11 -बलं (for -बलः). —(l. 2) Ñ2 V1 B4 प्रहृष्टः सः; B3 स प्रगृह्य (by transp.); D6 प्रसह्य च (for प्रगृह्य स). Ñ2 V1 B D6 महाबाहुः. Ś1 D1-3.10.11 प्रगृह्य बलवान्बाहू; M2 प्रगृह्य बलवद्बाहुं (for the prior half). B2 लंकाभिमुखसंस्थितः (for the post. half).]

—After 10, M1 reads 4-5.

11 [a]) D7-9 चाशु; D10 चानु; G1 चैव; G2 चारुः; M3 चापि (for चारु). D3 [अ]चलश्रेष्ठो. —For 11[ab], Ñ2 V1 B D6 subst.:

12* समाक्रामस्स तं शैलं स चचाल महागिरिः ।

[B3 चचाल स (by transp.); B4 चचाल च (for स चचाल).]

—Thereafter cont.; while D1.3.8 G1.3 M1 cont. after 23*:

13* गिरेराक्रम्यमाणस्य तरवः तरुणाङ्कुराः ।
मुमुचुश्चन्दनरसं रक्तमुत्पलगन्धयः ।
गैरिकाञ्चनसंस्पृष्टा हरितालसमायुताः ।

[(l. 2) D8 G1.3 M1 पुष्पवर्षाणि (for चन्दनरसं). D8 G1 व्यक्तम् (for रक्तम्). D1 -संनिभं; D3 -गंधिनं; D8 G1 -गंधिनः (for -गन्धयः). G3 M1 रक्तोत्पलसुगंधिनः (for the post. half). —(l. 3) D1 M1 -संवृष्टा; D8 G1.3 -संजुष्टा (for -संस्पृष्टा). B1 D1.3.8 G1.3 M1 -समावृताः.];

—After 13*, Ñ2 V1 B D6 read 14[ef] (followed by l. 1-10 of 6*), while D1.3.8 G1.3 M1 cont. 24*.

—After 11[ab], Ś1 D2.10.11 ins.:

14* वने सिंहपरामृष्टो महोत्पात इव द्विपः ।

[D2.11 -महामृष्टो (for -परा°). Ś1 D10 मदोन्मत्त (for महोत्पात).]

—Thereafter Ś1 D2.10.11 cont. 5*. —Ś1 D2.10.11 om. 11[cd]. —[c]) D1.3 नगानां (for तरूणां). —[d]) T2 सर्व- (for सर्वं). Ñ2 B1.2.4 D6 अशीर्यत (B2 D6 °तां); D5 T2.3 G1 अपातयत् (for अशातयत्). B3 पुष्पाणां च प्रसीदतां. ❀ Cr.m : अशातयदपातयत् (Cr °यदित्यर्थः) ।; Cg : स चचालेति । चापीत्येकमव्ययमप्यर्थकम् । अशातयदगच्छत् । स्वार्थे णिच् ।; Ck : अशातयदिति । शदेरगतौ त इति तत्त्वम् । व्याधुनोत् । अचलोऽत्र कर्ता । ❀

12 [a]) B3 D6 -युक्तेन; T2 -मुल्येन (for -मुक्तेन). Ś1 D10 सपादपरिमुक्तेन; D2.11 सपादपविमुक्तेन. —[b]) Ś1 Ñ2 B D1-3.6.10.11 कुसुमेन (for पुष्पौघेण). ❀ Cr : पुष्पौघेणेत्यत्र कुसुमेति चेति पाठः. ❀ —[c]) Ñ2 B3 D6 स वृतः (for संवृतः). ❀ Cr : पुष्पमय इव ।; Ck : यथा पुष्पमय इति पुष्पात्मक इति । अभूतोपमेयम् । पुष्पमयो यथेत्यनन्तरं सार्धश्लोकः क्वचित्प्रक्षिप्तः ।; Ct : पुष्पमयो यथा पुष्पप्रचुरः स्वयमिवेत्यर्थः. ❀ —After 12, Ś1 D2.10.11 ins.:

15* भज्यमानमहासानुः संनिलीनमहोरगः ।
बलशृङ्गमहाशैलैस्तदाभूत्स महागिरिः ।
पक्षिभिस्त्राससंभ्रान्तैस्त्यज्यमानोऽविदूरतः ।
रराज स च कान्तारश्च्युतः स च दिवोर्ध्वगः ।

[D2 om. (hapl.?) l. 2-4. —(l. 2) D11 चल- (for बल-). Ś1 सदा (for तदा). —(l. 4) D11 रराज कांतारगत- (for the prior half). D10 च स (by transp.). D11 -श्रुतसर्वादिवाध्वगः; L (ed.) च्युतः सार्धादिवाध्वगः (for the post. half).];

while T3 ins.:

16* तेन चोत्तमवर्णेन पुष्पवर्णेन वानरः ।
बभूव हृष्टसर्वाङ्गो मदमत्त इव द्विपः ।

13 Ś1 Ñ2 B D2.6.10.11 om. 13. G1 transp. 13[ab] and 14[ab]. —[a]) D1 * * * *म- (for तेन चोत्तम-). —[b]) D1.3 महागिरिः (for स पर्वतः). —[c]) D1 स प्रसुस्राव; D3 संप्रशुश्राव. —[d]) D8.9 T3 G1 मद- (for मदं). D3 मदोन्मत्त (for मदं मत्त).

14 G1 transp. 13[ab] and 14[ab]. T3 om. 14[ab]. —[ab]) Ś1 D10.11 G1 स; D2 च (for तु). Ñ2 B D6 स पर्वतवरः श्रीमान्पीड्यमानः समंततः. —[c]) B4 G2 M1.2 रीतिं; D6 रीतिर्; Cv.m.g.k.t as in text (for रीतीर्). Ñ2 D1.3.5.7-9.11 निवर्त (Ñ2 °र्ण)यामास. —[d]) B4 D8.11 -राजती (B4 °तीं); D5.10 -राजतिः (for -राजतीः). —After 14[cd], Ś1 D2.10.11 ins.:

17* तस्य व्याघूर्णमानस्य तरवस्तरुणाङ्कुराः ।
मुमुचुः स्वरसं दीप्तं नीलोत्पलसुगन्धिनः ।
सपादपरसो व्याप्तो मिश्रः काञ्चनधातुभिः ।

[(l. 3) D2.10 -रसव्याप्तो (for -रसो व्याप्तो).];

while Ñ2 V1 (illeg.) B D6 ins. l. 11-12 of 6* and D1.3 ins. after 14[cd]:

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 17
L. 4. 61. 26

गिरिणा पीड्यमानेन पीड्यमानानि सर्वशः ।
गुहाविष्टानि भूतानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥ १५
स महासत्त्वसंनादः शैलपीडानिमित्तजः ।
पृथिवीं पूरयामास दिशश्चोपवनानि च ॥ १६
शिरोभिः पृथुभिः सर्पा व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः ।
वमन्तः पावकं घोरं ददंशुर्दशनैः शिलाः ॥ १७
तास्तदा सविषैर्दष्टाः कुपितैस्तैर्महाशिलाः ।
जज्वलुः पावकोद्दीप्ता बिभिदुश्च सहस्रधा ॥ १८
यानि चौषधजालानि तस्मिञ्जातानि पर्वते ।
विषघ्नान्यपि नागानां न शेकुः शमितुं विषम् ॥ १९

18* समन्तात्प्रस्रवच्छैलश्चित्रैः कनकधातुभिः ।

—Thereafter Ś1 D1–3.10 cont. :

19* परिक्षिप्तः शिखिनिभैर्बभौ गैरिकधातुभिः ।

[D10 परिक्षिप्तं. D1.3 श्रीमान्मेरुरिवाबभौ (for the post. half).]

—Ś1 D2.10.11 om. 14^{ef}. Ñ2 V1 B D6 read 14^{ef} after 13*.—^{e}) D1 स मुमोच (for मुमोच च). Ñ2 V1 B D6 व्यशीर्यं(Ñ2 V1 °शीर्णं; B3 °दीर्यं;)त गिरेस्तस्य. —^{f}) Ñ2 V1 B D6 शिलाश्च (for विशालाः). D1 च; D5 सु- (for स-).—After 14^{ef}, Ñ2 V1 B D6 ins. l. 1–10 of 6*; while D1.3.5.7–9 T2.3 G M ins. after 14 :

20* मध्यमेनार्चिषा जुष्टो धूमराजिरिवानलः ।

[T3 स्पृष्टो (for जुष्टो). D1.3 दह्यमानोर्चिभिर्जु(D3 °षा जु)ष्टो; M1.2 वर्धमानार्चिषा जुष्टं (for the prior half). D1.5 M1.2 धूमराजीर् (M1.2 °जिम्). D3 धूमराजी * वाचलः (for the post. half). ❀ Cv : मध्यमेनार्चिषा मध्यमया ज्वालया । सा पुनः काली-करालीविष्फुलिङ्गिनीधूमवर्णाविश्वरुचिलोहितामनोजवाभिधानासु सप्तस्वग्ने-र्जिह्वासु चतुर्थी धूमवर्णा । ; Cr : मध्यमेनार्चिषा जुष्टः । काली कराली विष्फुलिङ्गी, धूम्रवर्णापि सूचिता लोहिता मनोजवा इत्यभिधानासु सप्तजिह्वासु मध्यमया धूम्रवर्णाख्यया जुष्टः ।; Cm : मध्यमेनार्चिषा जुष्टः । कालीकराली-विष्फुलिङ्गिनीधूम्रवर्णाविश्वरुचिलोहितामनोजवाभिधानासु सप्तस्वग्निजिह्वासु मध्यमया धूम्राख्यया विशिष्टोऽग्निर्धूमराजीरिव धूमनिचयानिव शैलः पर्वतः शिला मुमोचेति संबन्धः । ; Cg : मध्यमेनार्चिषा मध्यमया ज्वालया । पार्श्वज्वाला हि न धूमनिवर्तिका ।; Ck : मध्यमेन मध्यभागेनार्चिषा जुष्टः संबद्धो योऽनलस्तस्य धूमराजिरिव बभाविति शेषः ।; Ct : मध्यमेन मध्यभागेनार्चिषा ज्वालया जुष्टो योनलस्तस्य धूमराजिरिव बभावित्यर्थः । यस्येत्यध्याहारः । ' धूमराजिरिव ' इति ह्रस्वपाठः । तीर्थस्तु मध्यमेनार्चिषा मध्यमाख्ययाग्निजिह्वया जुष्टो विशिष्टोऽग्निर्धूमराजिरिव धूमनिचयानिवेत्यर्थो ' धूमराजीरिव ' इति च पाठ इत्याह. ❀]

15 Ñ2 B D6 om. 15–34. D1.3 (repeats) read 15–16 after 24*.—^{a}) D7–9 G1 Ck.t हरिणा; Cg as in text (for गिरिणा). Ś1 D2.10.11 ततः संपीड्यमानेन. ❀ Cr : ' गिरिणा पीड्यमानोऽपि ' पाठः . ❀—^{b}) D1.3.5.7.9 M2.3 सर्वतः (for सर्वशः).—^{c}) D7.9 G1 Ct सत्त्वानि; Ck as in text (for भूतानि).—^{d}) Ś1 D2.10.11 विकृतं (D11 °त) स्वरं (for विकृतैः स्वरैः).

16 Ñ2 B D6 om. 16 (cf. v.l. 15). D1.3 (repeats) read 15–16 after 24*.—^{a}) D3.7.9 G2 M1.2 महान् (for महा-). G3 सुमहान् (for स महा-). D1 -सत्त्वसंपन्नः ; D2.10.11 -सत्त्ववान्नादः (for °संनादः). ❀ Cm : स इति महासत्त्वा महाजन्तवस्तेषां संनादः । ; Cg : सत्त्वसंनादो भूतसंनादः । ; Ct : ' स महासत्त्व ' इति पाठे महासत्त्वा महाजन्तवस्तेषां संनाद इति तीर्थः । ' स महान्सत्त्वसंनादः ' इति पाठान्तरम् . ❀ —^{b}) D1 शैलः. D5 शैलापीडा-; M3 शैलापीड-. —^{c}) Ś1 D2.10.11 दरीश्च; D1 वनानि (for दिशश्च). G2 M1 दिशश्चोपदिशस्तथा.

17 Ñ2 B D6 om. 17 (cf. v.l. 15).—Ś1 D2.10.11 read 17–19 (including star passage) after l. 2 of 6* which is followed by the l. of 4.66.42.—^{a}) D3 त्रप्सिभिः (sic) (for शिरोभिः). Ś1 D2.10.11 चैव; D7.9 नागा (for सर्पा).—^{b}) Ś1 पृथु-; D2.10.11 पद्म- ; G1 व्यक्तैः (for व्यक्त-). D1.3 -लक्षणाः (for -लक्षणैः).—^{c}) Ś1 D2.10.11 G2 दीप्तं; D1.3 क्रुद्धा (for घोरं).

18 Ñ2 B D6 om. 18 (cf. v.l. 15). For sequence in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 17.—^{a}) D5 M1 तथा (for तदा). Ś1 D1–3.10.11 G3 M1 [आ]शीविषैः; Ck.t as in text (for सविषैः).—^{b}) D3 महाविषैः (for °शिलाः).—^{cd}) D5 पावकैर्दीप्ताः; T3 पावकादीप्ताः; Ct as in text. D8 G1 सहस्रशः (for °धा). Ś1 D1–3.10.11 प्रदीप्ताः पावकाविष्टा व्यभिद्यंत सहस्रशः(Ś1 D2.10 °धा).

19 Ñ2 B D6 om. 19 (cf. v.l. 15). For sequence in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 17.—^{a}) D3.5.7–9 T2 M1 तु (for च). D8 T2 [औ]षधि- . Ś1 D1–3.5.10 G2 M1 -जाता (D1 °तो)नि (for -जालानि).—^{b}) D1.3 तस्मिन्संति महाबले (D1 नगोत्तमे). ❀ Cr.m.g.t : शमितुं शमयितुम् . ❀—For 19^{cd}, Ś1 D2.10.11 subst. :

21* विषघ्नान्युरगाणां तु तैस्तु तच्छामितं विषम् ।;

[D2 तैस्तच्छाम्यायितं विषं (for the post. half).];

while D1.3 subst. for 19^{cd} :

22* विषघ्नान्यौरगं तानि शेकुः शमयितुं विषम् ।

Ś1 D1–3.10.11 cont. ; while D8 G1.3 M1 ins. after 19:

23* अपरे च महाकाया वसन्तोऽग्निं स्वतेजसा ।
कन्दरेभ्यो विनिष्पेतुः कपिपादप्रपीडिताः ।

[(l. 1) D8 G3 M1 तु; G1 [s]पि (for च). Ś1 D2.10.11 महोरगाः (for स्वतेजसा).—(l. 2) Ś1 D1–3.10.11 निर्झरेभ्यो (for कन्द°). Ś1 D10 विनिश्चेरुः (for °ष्पेतुः). G1 lacuna for कपिपाद. D3.8 G3 M1 -निपीडिताः (for -प्र°).]

भिद्यतेऽयं गिरिर्भूतैरिति मत्वा तपस्विनः ।
त्रस्ता विद्याधरास्तस्मादुत्पेतुः स्त्रीगणैः सह ॥ २०
पानभूमिगतं हित्वा हैममासनभाजनम् ।
पात्राणि च महार्हाणि करकांश्च हिरण्मयान् ॥ २१
लेह्यानुच्चावचान्भक्ष्यान्मांसानि विविधानि च ।
आर्षभाणि च चर्माणि खड्गांश्च कनकत्सरून् ॥ २२
कृतकण्ठगुणाः क्षीबा रक्तमाल्यानुलेपनाः ।
रक्ताक्षाः पुष्कराक्षाश्च गगनं प्रतिपेदिरे ॥ २३
हारनूपुरकेयूरपारिहार्यधराः स्त्रियः ।
विस्मिताः सस्मितास्तस्थुराकाशे रमणैः सह ॥ २४
दर्शयन्तो महाविद्यां विद्याधरमहर्षयः ।
सहितास्तस्थुराकाशे वीक्षांचक्रुश्च पर्वतम् ॥ २५

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 27
L. 4. 61. 33

—Ś1 D2.10.11 further cont. l. 3–12 of 6* and D1.3.8 G1.3 M1 cont. 13* and thereafter D1.3.8 G1.3 M1 cont.:

24* व्यशीर्यन्त गिरेस्तस्य शिलास्ताः समनःशिलाः ।
सचन्दनरसैस्ताम्रैश्चित्रैः काञ्चनधातुभिः ।
परिक्षिप्तः शिखिनिभैः स्रवद्भिरिव धातुभिः ।

[(l. 1) D1.3.8 G1 व्यदीर्यंत. D1 गिरिस्तत्र; D3 गिरेस्तत्र. D1 शिलाश्चासन्. — G3 om. l. 2–3. —(l. 2) D8 सचंदनारुणस्ताम्रश्; G1 सचंदनरसास्तत्र; M1 सचंदनरसस्ताम्रश् (for the prior half). G1 चित्र- (for चित्रैः). D8 M1 चित्रः काननधातुभिः (M1 °सानुभिः) (for the post. half). —G1 om. l. 3. —(l. 3) D1 स्रवद्भैरिक- (for स्रवद्भिरिव). M1 क्षिप्तः शिखिनिभैर्दीप्तैर्दीप्तगैरिकधातुभिः.]

—Thereafter D1.3 (repeats) read st. 15–16.

20 Ñ2 B D6 om. 20 (cf. v.l. 15). —[a]) D2.10 यो (for ऽयं). Ś1 D2.3.10 देवैर् (for भूतैर्). D1 विदार्यंते गिरिर्देवैर्; D11 शर्वरीदेववरे* (sic). ⁂ Cr: भूतैः पिशाचादिभिरकर्तृभिः।; Cm: भूतैः पृथिव्यादिभिः सह।; Ck.t: भूतैर्ब्रह्मरक्षोमुख (Ct °क्षःप्रभृति) महाभूतैः. ⁂ —[b]) Ś1 D2.10.11 मनस्विनः (for तप°). ⁂ Cr: तपस्विन इति विद्याधरविशेषणम्। तेषां तपस्वित्वं भूतपूर्वगत्या. ⁂ —[c]) G2 तृस्त-; M3 त्रस्त-; Cg as in text (for त्रस्ता). Ś1 D2.10.11 चैवम् (for तस्माद्). —[d]) Ś1 D1–3.10.11 पतगैः (for स्त्रीगणैः).

21 Ñ2 B D6 om. 21 (cf. v.l. 15). —[a]) D1 पानभूमिं जलं; D3 °भूमिं ततो; D11 °भूमिगता (for °भूमिगतं). —[b]) Ś1 D10 हेमराजत-; D2.11 हैमराजत-; G2 M3 Cg हैममासव- (for हैममासन-). D1 -भोजनं (for -भाजनम्). —[c]) Ś1 D1–3.10.11 पानानि; Cg as in text (for पात्राणि).

22 Ñ2 B D6 om. 22 (cf. v.l. 15). —[a]) Ś1 D2.10.11 भक्ष्यमुच्चावचं त्यक्त्वा; D1.3 लेह्यमुच्चावचं भक्ष्यं (D3 °क्षं). —[b]) Ś1 D2.10.11 माल्यानि; D1.3 पानानि; G1 रसानि (sic) (for मांसानि). —D5 om. 22[cd]. —[c]) D3 कर्माणि (for चर्माणि). —[d]) Ś1 D10 कनकाचितान्; D1 विविधत्सरून्; D3 विविधान्गुरून् (for कनकत्सरून्).

23 Ñ2 B D6 om. 23 (cf. v.l. 15). —[a]) D1.3 रक्तकंठ; D2.11 कृतकच्छ-; G1 कृतकर्ण- (for कृतकण्ठ-). M1 क्लीबा. Ś1 D10 कृतपानगुणक्षीब-. —[c]) Ś1 D2.10.11 पुष्क- (D10.11 °ष्प) रागाक्षाः (for °क्षाश्च). —[d]) Ś1 D1–3.10.11 खं तदा (for गगनं).

24 Ñ2 B D6 om. 24 (cf. v.l. 15). —[a]) Ś1 -केयूरं (for -केयूर-). T2 हारा नूपुरकेयूरा. —[b]) Ś1 परिहार्यवरस्त्रियः; D1.3 पा (D1 प) रिहार्यधना स्त्रियः; D2.11 परिहा (D11 °धा) र्यधरा (D11 °र) स्त्रियः; D10 पारिहार्यवराः स्त्रियः; G1 पारिहार्यैरलंकृताः. —[c]) Ś1 D2.10.11 सहितास् (for सस्मितास्). D1.3 वित्रस्ता विस्मितास्. —[d]) D1 चामरैः (for रमणैः). D2.11 आकाशैरमलैः (D11 °रैः) सह. ⁂ Cv.g: पारिहार्यं वलयम्।; Cr.m: पारिहार्यो वलयः। "आवापकः पारिहार्यः कटकं वलयोऽस्त्रियाम्" इत्यमरः।; Ck: पारिहार्यशब्दः श्रेष्ठवाची। तथास्मन्मातामहानां श्रीरङ्गमहाकवीनां प्रयोगः 'पुरवैरिणि त्रिभुवनहरवैवधिकभुजपारिहार्याणि। करवै मनसि महांसि स्मरवैभवपिशुनवामभागानि' इति। अतः परं श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तं, क्वचित्पुस्तके। तपस्विनां वचः श्रुत्वा तमप्रमेयं ददृशुः। ततस्तत्पूर्वं भूतैरयं गिरिर्भिद्यत (इति) बुद्धवन्तः।; Ct: पारिहार्यशब्दः श्रेष्ठवाचीति कतकः। पारिहार्यो वलय इति तीर्थः। एतदग्रे 'दर्शयन्तो महा°, सहितास्तस्थु°, शुश्रुवुश्च त°, चारणानां च सिद्धानां स्थितानां विमलेऽम्बरे॥" इति श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तं क्वचिदिति कतकः. ⁂

25 Ñ2 B D6 om. 25 (cf. v.l. 15). G3 om. 25[ab]. G1 transp. [ab] and [cd]. —[a]) D3 दर्शयंत्यो. Ś1 D1–3.5.10.11 -विद्यास् (D1.5 °द्या); D9 om. (for -विद्यां). —[b]) Ś1 D2.3.10.11 ते (D3 तास्) तु विद्याधरर्षभाः (D3 °स्त्रियः); D1 विद्या विद्याधरप्रभाः. ⁂ Cv: शुश्रुवुश्चेत्यत्र विद्याधरमहर्षयश्च प्रकृता अपि विद्याधरा एव श्रावकाः। इति विद्याधराः श्रुत्वेत्युपसंहारात्।; Cr: विद्याधरा महर्षय इव। उपमितं व्याघ्रादिभिरित्यादिना समासः। विद्याधरश्रेष्ठा इत्यर्थः। अत्र द्वंद्वसमासानङ्गीकरणम्। उपरिष्टादिति विद्याधराः श्रुत्वेति श्रवणकर्तुरनुवादसमये विद्याधराणामेवोपादानात्।; Cm: विद्याधरमहर्षयो विद्याधरश्रेष्ठा इत्यर्थः।; Cg: विद्याधरमहर्षयो विद्याधरा महर्षय इवेत्युपमितसमासः। उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोग इत्यनुशासनात्। विद्याधरश्रेष्ठा इत्यर्थः। विद्याधरा महर्षयश्चेति द्वंद्वसमासो न युक्तः। इति विद्याधराः श्रुत्वेत्युपरितनश्लोके विद्याधराणामेवोपादानात्. ⁂ —[c]) Ś1 D1–3.10.11 G1.2 सप्रियास्; D8 सभयास्; G3 M1.2 Cv विस्मितास् (for सहितास्).

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 27
L. 4. 61. 34

शुश्रुवुश्च तदा शब्दमृषीणां भावितात्मनाम् ।
चारणानां च सिद्धानां स्थितानां विमलेऽम्बरे ॥ २६
एष पर्वतसंकाशो हनूमान्मारुतात्मजः ।
तितीर्षति महावेगं समुद्रं मकरालयम् ॥ २७
रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन्कर्म दुष्करम् ।
समुद्रस्य परं पारं दुष्प्रापं प्राप्तुमिच्छति ॥ २८
दुधुवे च स रोमाणि चकम्पे चाचलोपमः ।
ननाद च महानादं सुमहानिव तोयदः ॥ २९
आनुपूर्व्याच्च वृत्तं च लाङ्गूलं रोमभिश्चितम् ।
उत्पतिष्यन्विचिक्षेप पक्षिराज इवोरगम् ॥ ३०
तस्य लाङ्गूलमाविद्धमतिवेगस्य पृष्ठतः ।
ददृशे गरुडेनेव ह्रियमाणो महोरगः ॥ ३१
बाहू संस्तम्भयामास महापरिघसंनिभौ ।
ससाद च कपिः कट्यां चरणौ संचुकोच च ॥ ३२
संहृत्य च भुजौ श्रीमांस्तथैव च शिरोधराम् ।
तेजः सत्त्वं तथा वीर्यमाविवेश स वीर्यवान् ॥ ३३
मार्गमालोकयन्दूरादूर्ध्वप्रणिहितेक्षणः ।
रुरोध हृदये प्राणानाकाशमवलोकयन् ॥ ३४

---

26 Ñ2 B D6 om. 26 (cf. v.l. 15). —[a]) D1 सुमुवुश (for शुश्रुवुश्च). T2 महा-; T3 तथा (for तदा). —[d]) Ś1 D2.10.11 विपुलां(D2.11 °लें)बरे; D8 विमलां° (for विमलेऽम्बरे).

27 Ñ2 B D6 om. 27 (cf. v.l. 15). —[a]) D1 सूर्य-; D3 अयं (for एष). —[b]) D1.3 नाम वानरः (for मारुतात्मजः). —[c]) D3 तितीर्षुश्च; D8 G1 °र्षुः सः; Cg as in text (for तितीर्षति). Ś1 V1 D1.3.5.7.9-11 T2 G2 M -वेगः; T3 -वेगात् (for -वेगं). ❀ Cv : तितीर्षति महावेग इति सम्यक् ।; Cr : तितीर्षुरिति । महावेगमिति पाठः । महावेगमिति क्रियाविशेषणम् . ❀ —[d]) G3 सागरं (for समुद्रं). Ś1 D1-3.10.11 सरितां पतिं; D7.9 T3 वरुणालयं (for मकरालयम्).

28 Ñ2 B D6 om. 28 (cf. v.l. 15). —[a]) Ś1 D3.10 रावणार्थं च; D1.2.11 रावणानर्थं; M2 वानराणां च (for वानरार्थं च). —[b]) Ś1 D1.3 T2 चिकीर्षुः; D9 चि*र्षन् . D1 दुस्तरं (for दुष्करम्). —[d]) D1.8 G2 दुःपारं; D2.3.11 दुःप्रापं; D5 दुष्प्राप्यं; T2 दुष्प्रासं (for दुष्प्रापं). —After 28, Ś1 D2.10.11 ins. :

25* देवास्तं ददृशुः सर्वे तैस्तैः सह महर्षिभिः ।
ऋषयः सह गन्धर्वैः सिद्धाश्च सह चारणैः ।
जातकौतूहलास्तस्थुस्तद्दृष्टुं महदद्भुतम् ।

[(l. 1) Ś1 सर्वस् (for सर्वे). —(l. 3) D2 तं (for तद्).]; while D8 ins. :

26* समुत्सर्पति वेगेन समुद्र इव पर्वणि ।

—Thereafter D8 cont., while D1.3.5.7.9 T2.3 G M ins. after 28 :

27* इति विद्याधरा वाचः श्रुत्वा तेषां तपस्विनाम् ।
तमप्रमेयं ददृशुः पर्वते वानरर्षभम् ।

[T3 om. l. 1. —(l. 1) D8 T3 G M3 श्रुत्वा वचस्; M1 श्रुत्वा वाचस् (by transp.) (for वाचः श्रुत्वा). D1.3.5 M महात्मनां (for तपस्विनाम्). —After l. 1, G1 ins. :

27(A)* बहुमानेन ते सर्वे हनुमन्तं प्रपेदिरे ।

—(l. 2) D1.3 तैस्तैः सह महर्षिभिः (for the post. half).]

29 Ñ2 B D6 om. 29 (cf. v.l. 15). —[a]) Ś1 D1.10 दुद्रुवे; Ck.t as in text (for दुधुवे). D11 दुधुवे चास्थिरोमाणि. —[b]) D1 T3 चाचलोत्तमः; D2.11 च महार्णवः(D11 °वे); D7.9 चानलोपमः; G1 चाचलोपमं (for चाचलोपमः). —[c]) Ś1 D2.10 T3 G3 M3 सु-; D1.11 G1 स (for च). —[d]) G1 स महान् (for सुमहान्). D8 अपि (for इव).

30 Ñ2 B D6 om. 30 (cf. v.l. 15). —[a]) Ś1 D10 अनुरूपं च; D1.3 आनुपूर्वं च; D2.11 हनुरूपं च; T3 °र्व्यं च; M1.3 Cg °र्व्येण; B(ed.) °पूर्व्या च (for आनुपूर्व्याच्च). D1.7.9 T2 तत्; D5 तं (for second च). —[b]) Ś1 D2.7-11 T3 G1.2 लोमभिश्र. —[c]) Ś1 D2.3.10.11 स चिक्षेप; D1 सुवि°; Cm.t as in text (for विचि°).

31 Ñ2 B D6 om. 31 (cf. v.l. 15). —[b]) M3 आत्त- (for अति-). Ś1 D2.10.11 -वीर्यस्य (for -वेगस्य). —[c]) D2.5.8 G3 [ए]व (for [इ]व). —[d]) Ś1 D2.10.11 धूयमानो; G3 M3 हीयमाणो (for ह्रियमाणो). D8 M2 यथोरगः (for महो°).

32 Ñ2 B D6 om. 32 (cf. v.l. 15). —[c]) Ś1 D10 समादधे; D2.11 समादधौ; D7.9 Ct आससाद; T2 ननाद च; Cm as in text (for ससाद च). Ś1 कपिः कक्ष्यां (sic); M1 क*** (for कपिः कट्यां). —[d]) G2 इ; Cr.g as in text (for च). D2 चरणौ शंकुवत्तरौ; D11 चरणौ संकुचंतरौ.

33 Ñ2 B D6 om. 33 (cf. v.l. 15). Ñ1 resumes from 33 (cf. v.l. 1). —[a]) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 स संह(D10 °ह्)त्य (for संहृत्य च). —[c]) Ś1 D1.3.10.11 ओजः (for तेजः). Ś1 M2 महा-; D1 यथा; T2 सदा (for तथा). —[d]) D5 आदिदेश (for आविवेश). Ś1 D2.3.10.11 [अ]तिः; D1 [अ]थ (for स). —After 33, Ś1 D2.10.11 ins. :

28* वैनतेयस्य सदृशो बभौ चाप्यनिलात्मजः ।

34 Ñ2 B D1.6 om. 34 (for all except D1, cf. v.l. 15). —[a]) Ś1 D10 आलोकयद् ; Ct as in text (for

पद्भ्यां दृढमवस्थानं कृत्वा स कपिकुञ्जरः ।
निकुञ्च्य कर्णौ हनुमानुत्पतिष्यन्महाबलः ।
वानरान्वानरश्रेष्ठ इदं वचनमब्रवीत् ॥ ३५
यथा राघवनिर्मुक्तः शरः श्वसनविक्रमः ।
गच्छेत्तद्वद्गमिष्यामि लङ्कां रावणपालिताम् ॥ ३६
न हि द्रक्ष्यामि यदि तां लङ्कायां जनकात्मजाम् ।
अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् ॥ ३७
यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्यामि कृतश्रमः ।
बद्ध्वा राक्षसराजानमानयिष्यामि रावणम् ॥ ३८
सर्वथा कृतकार्योऽहमेष्यामि सह सीतया ।
आनयिष्यामि वा लङ्कां समुत्पाट्य सरावणाम् ॥ ३९
एवमुक्त्वा तु हनुमान्वानरान्वानरोत्तमः ।
उत्पपाताथ वेगेन वेगवानविचारयन् ॥ ४०
समुत्पतति तस्मिंस्तु वेगात्ते नगरोहिणः ।
संहृत्य विटपान्सर्वान्समुत्पेतुः समन्ततः ॥ ४१

G. 5. 5. 19
B. 5. 1. 43
L. 4. 61. 48

आलोकयन्). G2 धीमान्; Ck.t as in text (for दूराद्). —^{b}) Ś1 D3.5.8–10 M1.2 ऊर्ध्वं; Ck.t as in text (for ऊर्ध्व-). G3 -[ई]क्षणं. —After 34^{ab}, Ñ1 reads 35^{cd}. —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 अभिपेदिवान्; Ck as in text (for अवलोकयन्).

35 Ñ1 partly illeg. for 35^{ab}. —^{b}) B D1.3 transp. कृत्वा and स. M1 -कुं**. —Ñ1 reads 35^{cd} after 34^{ab}. —^{c}) Ś1 Ñ1 B1.2.4 D6.8.10 विकुंच्य; Ñ2 विहृच्य (sic); D1 सूनिक्तुं (sic); M1 *कुंच्य; Cr as in text; Ck.t निकुच्य (for निकुञ्च्य). Ś1 Ñ1 D2.10.11 मतिमान् (for हनुमान्). —^{d}) B D6 उत्पपात (for उत्पतिष्यन्). —Ś1 D2.10.11 read (D2.10.11 repeat here [cf. v.l. 8]) 35^{e}–40^{b} after 10*. Ñ2 B D6 om. 35^{e}–40. Ñ1 om. 35^{e}–40^{ab}. —^{e}) D9 वानरः श्रेष्ठः. D1.3 वानरो वानरश्रेष्ठान्.

36 Ñ B D6 om. 36 (cf. v.l. 35). For sequence and repetition in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 35. —^{a}) D1.3 यथैव ज्याविनिर्मुक्तः. —^{c}) D8 (second time) गच्छंस् (for गच्छेत्). M2 तावद् (for तद्वद्). D2.10 (both second time).11 (both times) गमिष्येहं (for °ष्यामि).

37 Ñ B D6 om. 37 (cf. v.l. 35). For sequence and repetition in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 35. —^{a}) Ś1 D1 द्रक्ष्यामि यदि नाहं तां (D1 नात्राहं); D2.3.10.11 (D2.10.11 both times) M1 द्रक्ष्यामि यदि तां नाहं. ❀ Cv.g : न हीत्यत्र (Cg °हीति।) हिशब्दः पादपूरणे. ❀ —^{c}) Ś1 D1–3.10 (D2.10 first time) प्र-; D2.10 (both second time).11 (both times) च; G2 तु (for हि). —^{d}) Ś1 D10 (first time) गमिष्येहं; M1 गमि** (damaged) (for °ष्यामि).

38 Ñ B D6 om. 38 (cf. v.l. 35). For sequence and repetition in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 35. —^{a}) Ś1 D1–3.10.11 (D2.10.11 both times) अथ (for यदि). G1 च (for वा). —^{b}) G3 Cg [अ]कृतश्रमः; M3 [अ]कृताश्रयः. ❀ Cr.g : राक्षसराजानमित्यत्र समासान्तस्यानित्यत्वादजभावः (Cg °नमित्यत्र टजभाव आर्षः) । आनयिष्याम्यानेष्याम ।; Ck : राक्षसराजानमिति । अनित्यः समासान्त इति बहुश उक्तम् ।; Ct : आनयिष्याम्यानेष्यामि. ❀

39 Ñ B D6 om. 39 (cf. v.l. 35). For sequence and repetition in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 35. —^{b}) D10 (second time) ईष्यामि (for ए°). Ś1 D2.10 (D2.10 first time).11 (both times) आनेष्यामीह (D11 °मि स) जानकीं. —^{c}) G2 वै; G3 वां (for वा). —^{d}) D2.11 (both both times) समुत्पाद्य; Ck.t as in text (for °त्पाट्य). D1–3.10 (D2.10 second time) M1.2 सराक्षसां; D7.9.11 (both times) G1 सरावणं (sic) (for सरावणाम्). —After 39, Ś1 D2.10.11 (D2.10.11 after 39 first time) read an additional colophon.

[Kāṇḍa name : D10 किष्किंधा. —*Sarga name* : D2.10.11 हनुमत्पर्वतारोहणं.]

—After 39, M2 ins.:

29* रावणं वा वधिष्यामि दशग्रीवं महाबलम् ।
कामममस्तु हृता सीता प्रत्याचीर्णा भविष्यति ।

40 Ñ2 B D6 om. 40 (cf. v.l. 35). Ñ1 om. 40^{ab} (cf. v.l. 35). For sequence and repetition in Ś1 D2.10.11, cf. v.l. 35. —^{a}) Ś1 D2.10 (both first time) उक्त्वा स; D1.3 आभाष्य (for उक्त्वा तु). D3 बहुधा (for हनुमान्). G1 इत्येवमुक्त्वा हनुमान्. —^{b}) D7.9 M2 वानरो (for वानरान्). —D11 om. 40^{c}–41^{b}. Ś1 om. 40^{cd}. —^{c}) D2.10 च (for [अ]थ). —^{d}) D2.10 अभि-धारयन्; Ct as in text (for अवि°). D1.3 वेगमात्मनि धारयन्. —After 40, Ñ1 D1–3.5.7–10 T2.3 G M ins.:

30* सुपर्णमिव चात्मानं मेने स कपिकुञ्जरः ।

[Ñ1 मन्यमानः कपीश्वरः (for the post. half).]

41 D11 om. 41^{ab} (cf. v.l. 40). —^{a}) Ś1 D2.10 तमुत्पतंतं; Cv.r.m.g.t as in text (for समुत्पतति). Ś1 D2.5.7–10 G1 M2 Ct वेगात्तु; Cv.r.m.g as in text (for तस्मिंस्तु). Ñ1 T3 समुत्पतितवेगात्तु; D1.3 T2 तस्योत्पतनवेगेन. —^{b}) Ś1 D2.3.10 G1 M2 Cr नगास्ते (M2 °त्ते); T3 वेपिता; Cm.g.t as in text (for वेगात्ते). D1 नगास्त गजरोहिणः. —For 41–47, Ñ2 B D6 subst. 31*.

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 44
L. 4. 61. 49

स मत्तकोयष्टिभकान्पादपान्पुष्पशालिनः ।
उद्वहन्नूरुवेगेन जगाम विमलेऽम्बरे ॥ ४२
ऊरुवेगोद्धता वृक्षा मुहूर्तं कपिमन्वयुः ।
प्रस्थितं दीर्घमध्वानं स्वबन्धुमिव बान्धवाः ॥ ४३
तमूरुवेगोन्मथिताः सालाश्चान्ये नगोत्तमाः ।
अनुजग्मुर्हनूमन्तं सैन्या इव महीपतिम् ॥ ४४
सुपुष्पिताग्रैर्बहुभिः पादपैरन्वितः कपिः ।
हनुमान्पर्वताकारो बभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ४५
सारवन्तोऽथ ये वृक्षा न्यमज्जँल्लवणाम्भसि ।
भयादिव महेन्द्रस्य पर्वता वरुणालये ॥ ४६
स नानाकुसुमैः कीर्णः कपिः साङ्कुरकोरकैः ।
शुशुभे मेघसंकाशः खद्योतैरिव पर्वतः ॥ ४७
विमुक्तास्तस्य वेगेन मुक्त्वा पुष्पाणि ते द्रुमाः ।
अवशीर्यन्त सलिले निवृत्ताः सुहृदो यथा ॥ ४८

42 For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 41 and 47. —[a]) Ś1 D3.10 कपींद्रः पथि जातांस्तान् ; D1 समं तत्कोयष्टिकांस्तान् ; D2.11 स तत्कोयष्टिकांस्तांस्तान् ; D5 समंततो यष्टिभकान् ; T3 G M स मत्तकोयष्टिमकान् . ❀ Cv.g : कोयष्टिभकः कोयष्टिः ।; Cr : कोयष्टिभकः पिकविशेषः ।; Ck : कोयष्टिरेव कोयष्टिभः ।; Ct : कोयष्टिकोयष्टिभौ पर्यायौ. ❀ —[b]) D11 मुख्य- (for पुष्प-).

43 For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 41 and 47. —[a]) Ñ1 illeg. from द्धता up to मुहूर्तं in [b]. D7.9 T2.3 G3 -[उ]स्थिता; G1 -[उ]द्भूता (for -[उ]द्धता). D1.2 उरुवेगाद्धता. —[b]) Ś1 मुहूर्ते (for °र्तं). Ñ1 (also) D2 कपिकुंजरं; D11 °सत्तमं; G2 °सत्वयुः (sic) (for कपिमन्वयुः). —[c]) M1 दूरम् (for दीर्घम्).

44 For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 41 and 47. —[ab]) Ñ1 illeg. from गो up to द (see var.) in [b]. D9 [श]न्य- (for [श]न्ये). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 शालचं(D1 °लाश्चं)द(Ñ1 illeg.)नचंपकाः(D11 °पादपाः) (for [b]). ❀ Cg : तमिति । तमूरुवेगेति पाठः. ❀ —[d]) Ś1 D2.10.11 पौरा; D1.3 सेना (for सैन्या). Ś1 D10 महा- (for मही-). ❀ Cr.g : सैन्याः सेनायां समवेताः पुरुषाः । (Cg " सेनायां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते " इत्यमरः ।); Ct : सैन्यशब्दोऽर्शआद्यदिः. ❀

45 For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 41 and 47. —[a]) Ñ1 om.; D3 T3 G M1 स (for सु-). Ś1 D10 -[श्र]ग्रैः शिखरैः; D2.11 -[श्र]ग्रशिखरैः (for -[श्र]ग्रैर्बहुभिः). —[b]) D1 आवृतः (for अन्वितः). Ś1 D2.10.11 हरिः (for कपिः). D3 पादपैः कपिरावृतः. —[c]) Ś1 D1–3.10.11 तोयदाकारो. —[d]) D11 [अ]मित- (for [अ]द्भुत-). —After 45, Ñ1 reads 48.

46 For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 41 and 47. —[a]) Ś1 D2.10.11 च वृक्षा ये; Ñ1 तु ते वृक्षा; D1.3 च वृक्षौघा. —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 निपेतुर्; Ck.t as in text (for न्यमज्जँल्). —[d]) Ś1 D1–3.10.11 दानवा; Ct as in text (for पर्वता). D1.3.5 वरुणालयं; D10 वर्षणालये.

47 [a]) D3 कीर्णैः (for कीर्णः). Ś1 D10 नानाकुसुमसंकीर्णः; D2 नानाकुसुमितैः कीर्णः; D11 नानापुष्पशतैः कीर्णः. —[b]) Ś1 D10 -कोमलैः; Ct as in text (for -कोरकैः). Ñ1 कपिः पर्वतसंनिभः. —[c]) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 T3 मेरुः; Cg as in text (for मेघ-). D2 -संकाशैः; T3 -शृंगाभः; Cg as in text (for -संकाशः). —[d]) Ś1 खद्योत इव. —For 41-47, Ñ2 B D6 subst. :

31* तदूरुवेगोन्मथिताः शालस्यन्दनचन्दनाः ।
उत्पतन्तं समुत्पेतुर्हनुमन्तं सुपुष्पिताः ।
समुन्मथितवेगास्ते नगेन्द्रवनरोहिणः ।
सस्कन्धविटपा भग्नाः समुत्पेतुः समन्ततः ।
अनुजग्मुर्हनूमन्तं वेगेनोन्मथितद्रुमाः । [5]
प्रस्थितं दीर्घमध्वानं स्वबन्धुमिव बान्धवाः ।

[(l. 1) B3 सालचंदनस्यंदनाः; B4 सालवेतसचंदनाः (for the post. half). —(l. 3) Ñ2 D6 -मूलास्ते; B3 -वेगेन (for -वेगास्ते). B3 नगेंद्रवर-; B4 नागेंद्रवन-; D6 नगेंद्र इव (for नगेन्द्रवन-). —(l. 5) B2.4 D6 [उ]न्मथिता; B3 [उ]त्पतिता (for [उ]न्मथित-). —(l. 6) B3 दूरम्; B4 शीघ्रम् (for दीर्घम्).]

48 Ñ1 reads 48 after 45. —[a]) D8 वियुक्तास्. T3 विमुक्तान्यतिवेगेन. —[b]) D1.3 त्यक्त्वा; Cg as in text (for मुक्त्वा). Ś1 B2 D2.10 मुक्तपुष्पाश्च; B1 (before corr. as in text) मुक्त्वा पुष्पाश्च (sic); D11 मुक्ता पुष्पाश्च (sic). B3 मुक्तपुष्पा वनद्रुमाः. —[c]) Ś1 D2.10.11 अवतीर्यंत; Ñ1 अभ्युपागम्य; Ñ2 B4 D3.6 अन्व(B4 D3 °वा)शीर्यंत; D7–9 व्यव°; G2 M1 अवकीर्यंत (for अवशीर्यन्त). D3 सलिलैः. ❀ Cm : अवशीर्यन्त । अडभाव आर्षः ।; Cg : अवशीर्यन्तावाशीर्यन्त । आगमशासनस्यानित्यत्वादडभावः । स्थितवन्त इत्यर्थः ।; Ct : व्यवशीर्यन्त । आर्षोऽडभावः. ❀ —[d]) B1 (after corr. as in text) प्रवृत्ताः (for निवृत्ताः). D8 M1 बांधवा (for सुहृदो). B3 तथा (for यथा). Ñ1 निवृत्ता इव बांधवाः. ❀ Cm : सुहृदो यथेति । बन्धुप्रस्थापनार्थं गताः सुहृदो बन्धून्प्रस्थाप्य यथा निवर्तन्ते तथा द्रुमा निवृत्ता इत्यर्थः ।; Cg : निवृत्ता बन्धूननुगम्य निवृत्ताः । सुहृत्पक्षे सलिल इति सामीप्ये सप्तमी । " उदकान्तात्प्रियो बन्धुमनुव्रजेत् " इत्युक्तेः ।; Ct : सुहृदो यथा । बन्धुप्रस्थापनार्थं गताः सुहृदो यथा तान्प्रस्थाप्य निवर्तन्ते तद्वत्. ❀

लघुत्वेनोपपन्नं तद्विचित्रं सागरेऽपतत् ।
द्रुमाणां विविधं पुष्पं कपिवायुसमीरितम् ॥ ४९
पुष्पौघेणानुबद्धेन नानावर्णेन वानरः ।
बभौ मेघ इवोद्यन्वै विद्युद्गणविभूषितः ॥ ५०
तस्य वेगसमुद्धूतैः पुष्पैस्तोयमदृश्यत ।
ताराभिरभिरामाभिरुदिताभिरिवाम्बरम् ॥ ५१
तस्याम्बरगतौ बाहू ददृशाते प्रसारितौ ।
पर्वताग्राद्विनिष्क्रान्तौ पञ्चास्याविव पन्नगौ ॥ ५२
पिबन्निव बभौ चापि सोर्मिजालं महार्णवम् ।
पिपासुरिव चाकाशं ददृशे स महाकपिः ॥ ५३
तस्य विद्युत्प्रभाकारे वायुमार्गानुसारिणः ।
नयने विप्रकाशेते पर्वतस्थाविवानलौ ॥ ५४

G. 5. 5. 0
B. 5. 1. 56
L. 4. 61. 63

49 Ñ2 B D6 om. 49 and 50. —[a]) D8 तं; G1 वां (for तद्). —[b]) T2 विचित्रे; G1 निवृत्तं (for विचित्रं). D5 [ऽ]परे (for ऽपतत्). ❀ Cg : लघुत्वेनोपपन्नं लघुत्वेन युक्तम् ।; Ct : अपतदिति छेदः। यदपतत्तल्लघुत्वेनोपपन्नमुपपत्तिमत्. ❀ —For 49, Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 subst.:

32* लाघवेनोपपन्नं च प्लवमानं महार्णवे ।
द्रुमाणां विविधैः पुष्पैः कपिं वायुरवाकिरत् ।

[(l. 1) D1.3 तं (for च). Ñ1 D1.3 महार्णवं (for °र्णवे). —(l. 2) D11 तद्रुमं (for द्रुमाणां). —Ñ1 illeg. from किरत् up to तरक्षा in 67[d]. Ś1 D11 इवाकिरत्.]

—After 49, D8 G1.3 M1.3 ins.:

33* ताराशतमिवाकाशं प्रबभौ स महार्णवः ।

[D8 तारकाम्रम्; M1 Cg ताराचितम् (for ताराशतम्). M1 बभौ च; Cg as above (for प्रबभौ). G3 M3 च; Cg as above (for स).]

50 Ñ2 B D6 om. 50 (cf. v.l. 49). Ñ1 illeg. for 50 (cf. v.l. 49). —[a]) Ś1 D2.5.10.11 T3 [अ]नुबंधेन; D7–9 सुगंधेन; G2.3 °विद्धेन (for [अ]नुबद्धेन). —[c]) Ś1 D10 [उ]च्चत्वे; D1.3 [उ]द्गच्छन्; G1 [उ]द्याने; G2 M3 [आ]-काशे (for [उ]द्यन्वै). —[d]) Ś1 D1–3.10.11 सेंद्रचापतडिद्गुणः. —After 50, Ś1 D1–3.10.11 ins.:

34* प्रचकर्ष महामेघं सपुरोवातविद्युतम् ।
प्रबलः कपिराजस्य वायुर्मार्गमिवाश्रितः ।
समुत्पतितमेघस्य समुद्धूतजलस्य च ।
सममासीत्तदा रूपं सागरस्याम्बरस्य च ।

[(l. 1) D3 स चकर्ष. D1 संघशो (for सपुरो-). —(l. 2) D1 मायेव; D3 मायेव; D11 प्रबलं (for प्रबलः). D2.11 -राजश्च (for -राजस्य). D1.3 वातो गमननिः(D1 °नि)सृतः; D2.11 वायुमार्गमु(D2 °म)पाश्रितः (for the post. half). —(l. 3) D1 समुद्भूत- (for समुद्धूत-).]

51 Ñ1 illeg. for 51 (cf. v.l. 49). —[a]) D5 T3 G1 M1.3 -समाधूतैः; D7–9 T2 -समुद्भूतैः. —For 51[ab], Ś1 Ñ2 B D1–3.6.10.11 subst.:

35* तस्य वायूद्धतैः पुष्पैः शरीरं शुशुभे वृतम् ।

[D1 ततो (for तस्य). Ñ2 B वेगोद्धतैः; D1.3.6 वेगोद्धतैः (for वायू°). Ñ2 B1.2.4 D6 चितं; B3 चिरं (for वृतम्).]

—[c]) Ñ2 B1.2 D6 अति(B1 °भि)ताम्राभिर्; B3.4 पु(B4 इ)व ताम्राभिर्; D5.7.9 Ct इव रा°; D11 अतिरा° (for अभिरामाभिर्). —[d]) Ś1 D2.10.11 रुचिराभिर् (for उदिता°). B1 तारापतिरिवांबरे.

52 Ñ1 illeg. for 52 (cf. v.l. 49). D6 om. 52–54. —[a]) D2 [अं]तरगतौ; D5 [अं]बरगुणैर्; G3 [अ]परगतौ. —[b]) Ś1 Ñ2 B D1–3.10.11 शुशुभाते (for ददृशाते). —[c]) Ś1 D1–3.10.11 पर्वतादभिनिष्क्रां(D1–3 °निःक्रां)तौ. —For 52[cd], Ñ2 B subst.:

36* अमलाविव निस्त्रिंशौ निर्मुक्तौ भुजगाविव ।

[B3 निस्तुंगौ (for °स्त्रिंशौ).]

53 Ñ1 illeg. for 53 (cf. v.l. 49). D6 om. 53 (cf. v.l. 52). Ñ2 B om. 53 and 54. —[a]) D11 पिबंति च (sic) (for पिबन्निव). Ś1 D10 चायं; D1 वापि; M1 श्रीमान् (for चापि). —[b]) D1.3 M3 -मालं (for -जालं). T2 महार्णवात्. —[c]) Ś1 D1.2.10.11 बिभिंदन्; D3 विभित्सन्न्(sic) (for पिपासुर्). —[d]) D9 महान्कपिः. ❀ Cv : पिबन्निवोदधिलङ्घनवेगेन सहसा क्षीयमाणे सागरस्य विस्तारे स पीयमान इव भवति। अम्बरं च तथा। ततोऽतिवेगेन गच्छन्स महार्णवं पिबन्निव बभौ। आकाशं पिपासुरिव च ददृशे। आकाशस्यापरिच्छिन्नत्वात्तस्य क्षयो नोपलभ्यते। तस्मात्पिपासुपदप्रयोगः।; Cr : पिबन्निवेति। सागरप्रत्यासन्नप्रदेशगमनवेलायां महोदधिं पिबन्निव बभौ। तदुपरि गमनावस्थायामाकाशं पिपासुरिव ददृशे।; Cm : पिबन्निवेति। अर्णवसमीपगमनवेलायामुदधिं पिबन्निव बभौ। उपरि गमनावस्थायामाकाशं पिपासुरिव ददृशे।; Cg : पिबन्निवेति। अर्णवं पिबन्निवाकाशं पिपासुरिवेत्याभ्यामस्य महानुद्योगः सूच्यते। लङ्घनवेगेन सहसा क्षीयमाणे सागरविस्तारे स पीयमान इव भवति। एवमम्बरं च। ततोऽतिवेगेन गच्छन्स महार्णवं पिबन्निव बभौ तथाकाशमपीत्याहुः।; Ck : पिबन्निवेति। संनाहवशाद्विवृतवक्त्रतया गमनात्।; Ct : विवृतवक्त्रत्वात्पिबन्निवेति। अधोवक्त्रत्व इयमुत्प्रेक्षा। ऊर्ध्ववक्त्रत्व आकाशं पिपासुरिवेति. ❀

54 Ñ1 illeg. for 54 (cf. v.l. 49). Ñ2 B D6 om. 54 (for D6, cf. v.l. 52 and for the rest, cf. v.l. 53). —[b]) Ś1 D2.10.11 वायुवेग-. —[c]) G3 संप्रकाशेते; Ck.t विप्रकाशेते (as in text). —[d]) D1.3 उल्के इव नभोगते.

G. 5. 5. 23
B. 5. 1. 57
L. 4. 61. 64

पिङ्गे पिङ्गाक्षमुख्यस्य बृहती परिमण्डले ।
चक्षुषी संप्रकाशेते चन्द्रसूर्याविव स्थितौ ॥ ५५
मुखं नासिकया तस्य ताम्रया ताम्रमाबभौ ।
संध्यया समभिस्पृष्टं यथा सूर्यस्य मण्डलम् ॥ ५६
लाङ्गूलं च समाविद्धं प्लवमानस्य शोभते ।
अम्बरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोच्छ्रितः ॥ ५७
लाङ्गूलचक्रेण महाञ्शुक्लदंष्ट्रोऽनिलात्मजः ।
व्यरोचत महाप्राज्ञः परिवेषीव भास्करः ॥ ५८
स्फिग्देशेनाभिताम्रेण रराज स महाकपिः ।
महता दारितेनेव गिरिर्गैरिकधातुना ॥ ५९
तस्य वानरसिंहस्य प्लवमानस्य सागरम् ।
कक्षान्तरगतो वायुर्जीमूत इव गर्जति ॥ ६०
खे यथा निपतत्युल्का उत्तरान्ताद्विनिःसृता ।
दृश्यते सानुबन्धा च तथा स कपिकुञ्जरः ॥ ६१
पतत्पतंगसंकाशो व्यायतः शुशुभे कपिः ।
प्रवृद्ध इव मातंगः कक्ष्यया बध्यमानया ॥ ६२

---

55 Ñ$_1$ illeg. for 55 (cf. v.l. 49). —^{a}) Ñ$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_6$ मुखे; B$_3$ अथो (for पिङ्गे). D$_5$ पिंगाक्षस्य (hypm.) (for पिङ्गाक्ष-). —^{b}) Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ चक्षुषी; Ñ$_2$ B D$_6$ महती (for बृहती). —^{c}) Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ बृहती (for चक्षुषी). D$_1$ च प्रकाशेते. —^{d}) D$_8$ G$_2$ [अं]बरे; G$_3$ M$_{1.3}$ [उ]दितौ; Ck.t as in text (for स्थितौ). Ś$_1$ Ñ$_2$ B D$_{1-3.6.10.11}$ शनैश्चरबुधाविव (D$_3$ °धोपमे). —After 55, Ñ$_2$ B D$_6$ read 60.

56 Ñ$_1$ illeg. for 56 (cf. v.l. 49). Ñ$_2$ B D$_6$ om. 56. —^{b}) Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ नम्रया ताम्रया बभौ. —G$_2$ om. 56^{cd}. —^{c}) Ś$_1$ D$_{1-3.10.11}$ यथा नभसि संध्यायास्(D$_{1.3}$ °यां). —^{d}) Ś$_1$ D$_{1-3.10.11}$ ताम्रं; Ct as in text (for यथा). D$_5$ G$_1$ M$_{2.3}$ तत्सूर्य-; D$_{7-9}$ T$_2$ स्यात्सूर्य- (for सूर्यस्य).

57 Ñ$_1$ illeg. for 57 (cf. v.l. 49). G$_2$ reads ^{ab} in marg. in Malayalam script. —^{a}) Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ सहसा विद्धं; B$_3$ M$_2$ च समाविद्धः(B$_3$ °ध्य) (sic); Cv.g च समाविद्धं (as in text). —^{b}) Ñ$_2$ B D$_6$ प्रभावात्तस्य (for प्लवमानस्य). D$_{11}$ प्लवमाणमशोभने (sic). —^{c}) D$_3$ अंतरे (for अम्बरे). —^{d}) B$_{1.4}$ D$_{1.3}$ [उ]त्थितः; D$_{2.5.7-9}$ [उ]च्छ्रितं (for [उ]च्छ्रितः). T$_2$ M$_2$ शक्रध्वजमिवोच्छ्रितं.

58 Ñ$_1$ illeg. for 58 (cf. v.l. 49). Ñ$_2$ B D$_6$ om. 58. —^{a}) D$_{5.7-9}$ T$_3$ लांगूलचक्रो हनुमान्. —^{b}) Ś$_1$ D$_{10}$ उरु-; D$_5$ शुभ-; D$_8$ (m. after corr. as in text) भग्न-; T$_3$ शुक्र- (for शुक्ल-). Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ हि वानरः; G$_1$ महाकपिः; M$_1$ महाबलः (for ऽनिलात्मजः). —^{c}) D$_{1.3}$ महातेजाः; G$_2$ °दंष्ट्रः (for °प्राज्ञः). —^{d}) Ś$_1$ परिवेशी. ❀ Ct : शुक्लदंष्ट्रत्वं स्वरूपकथनमात्रं न तु परिवेषिभास्करोपमोपयोगि. ❀

59 Ñ$_1$ illeg. for 59 (cf. v.l. 49). —^{a}) Ñ$_2$ D$_6$ वक्त्रेण च (for स्फिग्देशेन). Ś$_1$ Ñ$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_{1.2.6.10.11}$ G M$_2$ Ct [अ]ति- (for [अ]भि-). B$_3$ नभोमंडलको भाति. ❀ Cv.r.m.g : स्फिग्देशेन वालमूलप्रदेशेन ।; Ck.t : स्फिग्देशेन कटिप्रदेशेन. ❀ —^{b}) B$_3$ (with hiatus) अमितो मे (for रराज स). Ś$_1$ सहसा कपिः (for स महा°). —Ś$_1$ om. 59^c–60^b. —^{c}) D$_1$ मरुता (sic) (for महता). T$_2$ [ए]व (for [इ]व). —^{d}) G$_3$ गिरेर् (for गिरिर्). D$_3$ -धातुवान् (for -धातुना).

60 Ñ$_1$ illeg. for 60 (cf. v.l. 49). Ś$_1$ om. 60^{ab} (cf. v.l. 59). Ñ$_2$ B D$_6$ read 60 after 55. —^{a}) D$_5$ तदा (for तस्य). D$_{1.3}$ वानरराजस्य. —^{b}) Ñ$_2$ B D$_6$ क्रममाणस्य. —^{c}) Ś$_1$ D$_{10}$ कक्षयांतर्गतो वायुर्; D$_{2.11}$ कक्षावर्तगतो वायुर्; D$_3$ कक्षांतर्गतो वायुर् (subm.). —^{d}) ❀ Cr.g : गर्जत्यगर्जत् ।; Cm.t : गर्जति जगर्ज ।; Ck : जीमूत इवेति । जीमूतगत इवेत्यर्थः । जीमूत इति सप्तम्याश्रयेऽपि न दोषः ।; Ct : जीमूत इति सप्तम्यन्तमिति कतकः. ❀

61 Ñ$_1$ illeg. for 61 (cf. v.l. 49). Ñ$_2$ B D$_6$ om. 61. Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś$_1$ D$_{10}$ [ए]व पतंति; D$_{1.3.8}$ M नि(D$_3$ निः)पतंति; D$_{2.11}$ [इ]व पतंति (for निपतति). —^{b}) Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ उत्तरार्धाद्; D$_8$ उत्तरांत-; M$_3$ (to avoid hiatus) ह्युत्त° (for उत्तरान्ताद्). Ś$_1$ D$_{1-3.10.11}$ M विनिःसृताः; D$_8$ T$_{2.3}$ G$_3$ विनिसृता(D$_8$ °ताः). —^{c}) T$_3$ सानुबंधाश्च (sic); G$_1$ °बंधो वा (for °बन्धा च). Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ सानुमंतश्च दृश्यंते; D$_{1.3}$ सानुबंधाः प्रददृशे; D$_8$ M$_2$ दृश्यंते सानुबंधा(M$_2$ °बद्धा)श्च. ❀ Cm : सानुबन्धा सूक्ष्मोल्कासहिता ।; Cg : सानुबन्धा सपुच्छा । उल्का हि पुच्छयुक्ता निपतति ।; Ck.t : सानुबन्धा सूक्ष्मोल्कान्तरानुबन्धसहिता(Ct °बद्धा । इदं विशेषणं पुच्छसाहित्यात् ।). ❀ —^{d}) D$_{2.11}$ यथा स; T$_3$ स यथा (for तथा स).

62 Ñ$_1$ illeg. for 62 (cf. v.l. 49). —^{a}) D$_1$ तपत् (meta.) (for पतत्). G$_3$ M$_2$ पतग-. D$_{1.3.11}$ -संपातैर् (for -संकाशो). Ś$_1$ D$_{10}$ पतद्भिर्नगसंघातैर्; Ñ$_2$ B D$_{2.6}$ पतत्पतगसंपाते(B$_2$ [m. also].$_4$ °घाते; B$_3$ D$_2$ °घातैर्). —^{b}) Ś$_1$ D$_{10}$ वीर्यतः; B$_1$ व्यायतं; B$_{2.4}$ °पतन्; B$_3$ °पितः; D$_6$ °पते (sic); M$_1$ ह्यायतः; Cr.m.g.k.t as in text (for व्यायतः). T$_3$ शुशुभेक्षणः (sic). —^{c}) D$_5$ विवृद्ध (for प्रवृद्ध). —^{d}) D$_{5.6.8}$ कक्षया (for कक्ष्यया). Ś$_1$ B$_{2.4}$ D$_{1-3.10.11}$ कक्ष(Ś$_1$ कुथ)या लंब(B$_{2.4}$ मुच्य)मानया; B$_1$

उपरिष्टाच्छरीरेण छायया चावगाढया ।
सागरे मारुताविष्टा नौरिवासीत्तदा कपिः ॥ ६३
यं यं देशं समुद्रस्य जगाम स महाकपिः ।
स स तस्याङ्गवेगेन सोन्माद इव लक्ष्यते ॥ ६४
सागरस्योर्मिजालानामुरसा शैलवर्ष्मणाम् ।
अभिघ्नंस्तु महावेगः पुप्लुवे स महाकपिः ॥ ६५
कपिवातश्च बलवान्मेघवातश्च निःसृतः ।
सागरं भीमनिर्घोषं कम्पयामासतुर्भृशम् ॥ ६६
विकर्षन्नूर्मिजालानि बृहन्ति लवणाम्भसि ।
अत्यक्रामन्महावेगस्तरङ्गान्गणयन्निव ॥ ६७
प्लवमानं समीक्ष्याथ भुजङ्गाः सागरालयाः ।
व्योम्नि तं कपिशार्दूलं सुपर्णमिति मेनिरे ॥ ६८

G. 5. 5. 29
B. 5. 1. 73
L. 4. 61. 74

(orig. as in text; marg.).3 कक्षया वंध(B3 वन)मालया; Ck.t कक्ष्यया बध्यमानया (as in text).

63 Ñ1 illeg. for 63 (cf. v.l. 49). Ñ2 B D6 om. 63.—^{a}) D3 शरीरस्य; G2 °रे च (for °रेण). Ś1 D10 उपवि(D10 °रि)ष्टः शरीरस्य (sic).—^{b}) D1 गाढमानया; D11 स्ववगाढया.—^{c}) Ś1 D2.10.11 च समाविष्टा(D2 °ष्टः); D1.3 मरुताविष्टा(D1 °ष्टः); Ck.t as in text (for मारुता°).—^{d}) Ś1 D1–3.10.11 स कपिर्नौरि(D1 °र्द्विरी [sic])वाभवत्.

64 Ñ1 illeg. for 64 (cf. v.l. 49).—^{b}) Ñ2 B3.4 transp. जगाम and स. D3 जगाम कपिकुंजरः.—^{c}) D2.5.7–9 G1.2 तु; D11 च (for second स). G3 M3 तस्योरु-. Ś1 D10 -वातेन; Ñ2 B1–3 D2.6.11 -वातेन (for -वेगेन). B4 स तस्याप्यंगवातेन.—^{d}) D1.3 सोत्पात (for °न्माद). M2 दृश्यते; Cm as in text (for लक्ष्यते).—After 64, Ś1 D2.10.11 read 68.

65 Ñ1 illeg. for 65 (cf. v.l. 49). Ñ2 B D6 om. 65–67.—^{a}) D1.3.5 M2 -मालानां; D8 T2 G2 -जालानि (with hiatus) (for -जालानाम्).—^{b}) Ś1 D2.3.10.11 महतां. D7–9 T2.3 G2.3 शैल(T2 चैव)वर्ष्मणा; G1 लवणांभसः (for °वर्ष्मणाम्). D1 महता देव*र्मना.—^{c}) Ś1 प्रतिघ्नंश्च; D5 विनिघ्नंस्तु. G1 महावेगात् (for °वेगः). D1–3.10.11 प्रतिघ्नंश्च महावेगं(D1 °गान्); D8 अभिघ्नंस्तुमुलो वेगः (sic).—^{d}) D3 प्लवंगर्षभः (unmetrical) (for स महाकपिः). ❈ Cr : ऊर्मिजालानामित्यत्र न लोकाव्ययेति षष्ठ्या निषेधेऽपि ऋषिप्रयोगात्साधुत्वम् । ; Ck.t : ऊर्मिजालानामभिघ्नन् । (Ct कर्मणः शेषत्वविवक्षया षष्ठी ।) तान्यभिघ्नन्निति यावत्. ❈

66 Ñ1 illeg. for 66 (cf. v.l. 49). Ñ2 B D6 om. 66 (cf. v.l. 65).—^{b}) Ś1 मेघाद् (for मेघ-). D5 T2.3 G3 निसृतः ; D7–9 निर्गतः (for निःसृतः).—^{c}) Ś1 D2.10.11 मेघ- (for भीम-). D1.3 -संकाशं; D7–9 -निर्ह्रादं (for -निर्घोषं).

67 Ñ1 illeg. up to तरङ्गा in ^{d} (cf. v.l. 49). Ś1 Ñ2 B D6 om. 67 (for all except Ś1, cf. v.l. 65). D9 om. 67^{ab}. T1 resumes from 67 (cf. vl. 1).—^{b}) T3 वेगेन (for बृहन्ति). D1.3 G2 लवणांभसः.—After 67^{ab}, D1–3.5.7.8.10.11 S ins.; whereas D9 ins. l. 2 only before 67^{cd} :

37* पुप्लुवे कपिशार्दूलो विकिरन्निव रोदसी ।
मेरुमन्दरसंकाशानुद्धतान्स महार्णवे ।

[(l. 1) D1–3.10.11 G1.2 विकर्षन्; Ct as above (for °किरन्). D2.3.11 रोदसीं (sic).—(l. 2) D1.3 उद्धृतान्स; D2 भूतान्सह (sic); D7.9 T2 उद्गतान्स- (T2 °न्स); D10 उद्ध°; D11 उद्ध्र°; G2.3 उत्थि° (for उद्धतान्स). T3 महाकपिः (for °र्णवे).]

—^{c}) D2.5.10.11 M1.3 Cv.r अतिक्रामन्. D5 महाभागम् (for °वेगस्). D1 अवक्रामन्महावेगम्. ❈ Cv.g : अतिक्रामदत्यक्रामत्. ❈ —^{d}) D1 उरगान्; D10 *sup. lin.* (for तरङ्गान्). D11 तरंगा मृगयान्निव (sic).—After 67, Ñ1 D1–3.5.7–11 S ins. :

38* तस्य वेगसमुद्धुष्टं जलं सजलदं तदा ।
अम्बरस्थं विबभ्राज शारदाभ्रमिवाततम् ।
तिमिनक्रझषाः कूर्मा दृश्यन्ते विवृतास्तदा ।
वस्त्रापकर्षणेनेव शरीराणि शरीरिणाम् ।

[(l. 1) D10 मेघ- ; Cr.m.g.k.t as above (for वेग-). Ñ1 T3 G2.3 M3 Cm*p*.g -समुद्ध(Ñ1 Cm*p* °द्ध)तं; D1–3.11 -समुत्कृष्ट(D11 °ष्ट); D10 -समुत्कुष्टं (sic); Cm.k.t as above (for -समुद्धुष्टं). D8 आसीन्महत्; M1 सुविमलं; Cr.m.g.k.t as above (for सजलदं). D5 T3 यथा (for तदा). Ñ1 D1.3 जलं स्फटिकसंनिभं; D7.10.11 जलं स जलदो यथा (for the post. half). ❈ Cr : तस्य वेगसमुद्धूत इति पाठः ; Ck : तस्य वेगसमुद्धुष्टमूर्ध्वं क्षिप्तमत एव सजलदं जलदसंनिवेशबन्धसहितमम्बरस्थं च । एवंभूतं जलमाततं विततं शारदाभ्रं शरन्मेघ इव बभौ । अन्यस्तु सजलदं जलदसहितं जलदैकीभूतमित्यर्थः इत्याह, तदसङ्गतम् । एतज्जलस्यापि जलदसङ्गतत्वेन शारदाभ्रदृष्टान्तस्यासङ्गतत्वात्. ❈ —(l. 2) D2.10 अंबरस्थो. D7–9 T1 M2 वि(D8 च)बभ्राजे; M1 हि ब°; Cm as above (for विबभ्राज). D11 अंबरस्थोनिविभ्राज (for the prior half).—Ñ1 illeg. from the post. half up to 72^{a}. D7.9 T1 G1 Ct शरदभ्रम्; Cm.k शारदाभ्रम् (as above). M3 (before corr.; after corr. as above) यथा; Cm.k.t as above (for इव). D10 [आ]ततं; Ck.t as above (for [आ]ततम्).—(l. 3) D2.11 -नक्रा (for -नक्र-). D2 कुब्जा (sic); D10 कुब्धा; D11 रंजा (sic) (for कूर्मा). D5 T3 G3 तथा (for तदा). D2.8.10.11 T2 विविधास्तथा(T2 °दा) (for विवृतास्तदा).—D2.10.11 om. l. 4.]

68 Ñ1 illeg. for 68 (cf. v.l. 38*). Ś1 D2.10.11

G. 5. 5. 30
B. 5. 1. 74
L. 4. 61. 0

दशयोजनविस्तीर्णा त्रिंशद्योजनमायता ।
छाया वानरसिंहस्य जले चारुतराभवत् ॥ ६९
श्वेताभ्रघनराजीव वायुपुत्रानुगामिनी ।
तस्य सा शुशुभे छाया वितता लवणाम्भसि ॥ ७०
प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा प्लवगं त्वरितं तदा ।
ववृषुः पुष्पवर्षाणि देवगन्धर्वदानवाः ॥ ७१
तताप न हि तं सूर्यः प्लवन्तं वानरेश्वरम् ।
सिषेवे च तदा वायू रामकार्यार्थसिद्धये ॥ ७२

read 68 after 64. —^{a}) D2 प्लवमाणः (sic); D7–9 क्रममाणं. Ś1 D10 समालक्ष्य; D2.11 समालंब्य (for समीक्ष्याथ). —^{b}) S1 Ñ2 B D1.2.6.7.9–11 T2 G1 M2 भुजगाः. D7.9 सागरंगमाः (for °रालयाः). —^{c}) D2.10.11 हरिशार्दूलं. —^{d}) D11 समुद्रम् (sic); G2 भुजंगम् (for सुपर्णम्). Ś1 Ñ2 B D1–3.5–11 T इव (for इति). G3 सुपर्ण ****रे. —After 68, D1.3 ins.:

39* महानागाश्च वित्रस्ताश्छायां दृष्ट्वा हनूमतः ।
सुपर्ण इति विज्ञाय पातालं विविशुस्तदा ।

69 Ñ1 illeg. for 69 (cf. v.l. 38*). Ś1 om. 69–70. D2.10.11 om. 69^{ab}. —^{a}) G2 शत- (for दश-). Ñ2 B D6 -विस्तीर्णां. —^{b}) Ñ2 B D6 दृष्ट्वा त्रि(B3 द्वि)गुणमायतां. —^{cd}) D1.5 वानरराजस्य. D7.9 जवे (for जले). D11 चारुतया; T3 °मता (sic) (for °तरा). Ñ2 B D6 छायां वानरराजस्य जलजा(Ñ2 D6 चारणा) विस्मयं गताः.

70 Ñ1 illeg for 70 (cf. v.l. 38*). Ś1 om. 70 (cf. v.l. 69). —^{a}) Ñ2 B2.4 श्वेताभ्रे. Ñ2 B D6 -मेघ-; D1 -नर- (sic); D3 -वन- (for -घन-). —^{b}) G2 -[अ]-नुसारिणी (for °गामिनी). —^{c}) D10 सा तस्य (by transp.). B1(marg. as in text; orig.) [ऽ]तीव (for छाया). —^{d}) Ñ2 B D6 प्रवृद्धा; D7–9 पतिता; T1 पततो (for वितता). —After 70, Ñ2 B D6 ins.:

40* खे पुरा वैनतेयस्य हरिष्यत इवामृतम् ।

[B3 हरिष्यति (with hiatus) (for °ष्यत).]

—Thereafter all the above MSS. ins. an addl. colophon.

[*Sarga name*: Ñ2 B2.3 D6 हनुमत्प्लवनं; B1 हनूमंतलंकागमनं; B4 हनूमदुत्प्लवनं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : B1 om.; Ñ2 B2–4 D6 5.]

—Then they read st. 157, 130–156 (including omissions and star passages).

—After 70, D1–3.5.7–11 S ins.; while Ñ2 B D6 subst. for 121:

41* शुशुभे स महातेजा महाकायो महाकपिः ।
वायुमार्गे निरालम्बे पक्षवानिव पर्वतः ।

[(l. 1) D10 om. (hapl.) महाकायो. Ñ2 B D6 महाबलः; T3 G3 महामतिः; M1 महा** (for °कपिः). —(l. 2) D3 G2 निरालंबः.]

—Thereafter D1–3.5.7–11 S cont.; Ñ2 B D6 ins. l. 3 after 162^{ab} and l. 5 after 161^{ab}:

42* येनासौ याति बलवान्वेगेन कपिकुञ्जरः ।
तेन मार्गेण सहसा द्रोणीकृत इवार्णवः ।
आपाते पक्षिसंघानां पक्षिराज इव व्रजन् ।
हनुमान्मेघजालानि प्रकर्षन्मारुतो यथा ।
पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च । [5]

[(l. 1) D1–3.10.11 यतः स (for येनासौ). —After l. 2, D1.3 ins. the lines of 157:

[(l. 1) D1.3 वेगेन कपिसत्तमः (for the post. half). —(l. 2) D1.3 रंहसा गरुडो यथा (for the post. half).]

—(l. 3) B1.2 D6 आयाते; B3 आप्लुते; B4 प्रयाते; T2 M1 आकाशे (for आपाते). D2.3.10.11 T2 M1 इवाव्रजन्. Ñ2 B1.2.4 D6 पक्षि(B4 °क्ष)राडिव सोऽव्रजत्; B3 damaged (for the post. half). ❀ Cm: आपात इति । आपतन्ति संचरन्त्यस्मिन्नित्यापातो मार्गः । ; so also Ck.t ❀ —(l. 4) D1.3.7.9 G2.3 M1.3 हनूमान्. D2.5.10 M2 प्राकर्षन्; Ct as above (for प्रक°). —T1 reads l. 5 and the line of 164^{cd} after 165^{cd}. —(l. 5) B1.3 D5 T1 G M पांडर-. B3 D7.9 G -मंजिष्ठकानि.]

—Thereafter D1–3.5.7–11 S ins. the lines of 164^{c}–165:

[(l. 1) G3 गृह्यमाणानि; Ck.t as above (for [आ]कृष्य°). D2.11 महार्हाणि (for °भ्राणि). —(l. 2) D2.3 निःपतंश्च; D10.11 निपतंश्च (for निष्प°). —(l. 3) D2.7–9 दृश्यते (for लक्ष्यते).]

71 Ñ1 illeg. for 71 (cf. v.l. 38*). Ñ2 B D6 om. 71–74. —^{a}) G3 च (for तु). —^{b}) M3 प्लवंगं (for प्लवगं). D5 यथा; T3 यदा; G1.2 तथा (for तदा). Ś1 D1–3.10.11 समुद्रे(D1 प्लवगं; D3 त्वरितं; D11 समूहे) प्लवगर्षभं. —^{c}) Ś1 D2.10.11 मुमुचुः (for ववृषुः). D5.7–9 T2 M2 Ct तत्र पुष्पाणि (for पुष्पवर्षाणि). —^{d}) G3 -चारणाः (for -दानवाः). Ś1 D1–3.10.11 देवतास्तस्य मूर्धनि.

72 Ñ2 B D6.9 om. 72 (for all except D9, cf. v.l. 71). Ñ1 illeg. for 72^{a} (cf. v.l. 38*). —^{a}) G1 हरिं (for हि तं). Ś1 D1–3.10 11 न तताप(D11 पपात) तदा(D1 महा) सूर्यः; Ck.t तताप न हि तं सूर्यः (as in text). —^{b}) Ś1 D2.10.11 प्रयातं(D11 °ते) (for प्लवन्तं). Ś1 D1–3.10.11 वानरर्षभं(D11 °भे); Ñ1 M3 वानरोत्तमं (for वानरेश्वरम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3.10 11 सुखो; T3 यदा (for तदा). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 वातो; Ct as in text (for वायू).

ऋषयस्तुष्टुवुश्चैनं प्लवमानं विहायसा ।
जगुश्च देवगन्धर्वाः प्रशंसन्तो महौजसम् ॥ ७३
नागाश्च तुष्टुवुर्यक्षा रक्षांसि विबुधाः खगाः ।
प्रेक्ष्याकाशे कपिवरं सहसा विगतक्लमम् ॥ ७४
तस्मिन्प्लवगशार्दूले प्लवमाने हनूमति ।
इक्ष्वाकुकुलमानार्थी चिन्तयामास सागरः ॥ ७५
साहाय्यं वानरेन्द्रस्य यदि नाहं हनूमतः ।
करिष्यामि भविष्यामि सर्ववाच्यो विवक्षताम् ॥ ७६
अहमिक्ष्वाकुनाथेन सगरेण विवर्धितः ।
इक्ष्वाकुसचिवश्चायं नावसीदितुमर्हति ॥ ७७
तथा मया विधातव्यं विश्रमेत यथा कपिः ।
शेषं च मयि विश्रान्तः सुखेनातिपतिष्यति ॥ ७८
इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रश्छन्नमम्भसि ।
हिरण्यनाभं मैनाकमुवाच गिरिसत्तमम् ॥ ७९
त्वमिहासुरसंघानां पातालतलवासिनाम् ।
देवराज्ञा गिरिश्रेष्ठ परिघः संनिवेशितः ॥ ८०
त्वमेषां ज्ञातवीर्याणां पुनरेवोत्पातिष्यताम् ।
पातालस्याप्रमेयस्य द्वारमावृत्य तिष्ठसि ॥ ८१
तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव शक्तिस्ते शैल वर्धितुम् ।
तस्मात्संचोदयामि त्वामुत्तिष्ठ नगसत्तम ॥ ८२

G. 5. 7. 8
B. 5. 1. 92
L. 4. 61. 98

---

73 Ñ2 B D6 om. 73 (cf. v.l. 71). —a) Ś1 D10 [ए]तं (for [ए]नं). —b) Ś1 D2.10.11 G3 M1 विहायसि; Ñ1 महाकपिं; T1 G2 M2 (after corr. as in text) °यसं (for विहायसा). —c) D2.10 जग्मुश् (for जगुश्). —d) Ś1 D2.10.11 प्रशशंसुः (for प्रशंसन्तो). Ś1 D1–3.10.11 प्लवंगमं; Ñ1 विहायसि; D7–9 वनौकसं; T3 महौजसः; G3 महाजवं (for महौजसम्).

74 Ñ2 B D6 T3 G1 M2 om. 74 (for Ñ2 B D6, cf. v.l. 71). —a) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 नागा यक्षाः सुपर्णाश्च. —b) Ñ1 D1.3 M1 राक्षसा; Cg as in text (for रक्षांसि). Ś1 Ñ1 D2.8 M1 विविधाः (for विबुधाः). D5 तथा; T2 तदा (for खगाः). D7.9 रक्षांसि विविधानि च. —Ñ1 illeg. from कपिवरं in c up to चिन्तया in 75d. —c) Ś1 Ñ1 D2.10.11 प्रेक्षकास्ते; D5.7–9 T2 M3 प्रेक्ष्य सर्वे (for प्रेक्ष्याकाशे). —d) Ś1 D10 चोपचक्रमुः; D1.2.11 व्यु(D1 व्य)पचक्रमुः; D3 तेभ्युपाचरन् (for विगतक्लमम्).

75 Ñ1 illeg. up to चिन्तया in d (cf. v.l. 74). —a) B3 वानर- (for प्लवग-). —b) Ś1 D2.10.11 विहायसि (for हनूमति). —c) B1 (marg. also as in text) इक्ष्वाकुनंदनस्यार्थी.

76 B3 om. 76–77. —b) Ś1 D2.10.11 [अ]हं वै (for नाहं). —cd) Ś1 D2.10.11 न च वाच्यो; D1.3 वाच्यः सर्व- (by transp.); Ck.t as in text (for सर्ववाच्यो). D2.3.5 G3 विवक्षि(D2 °क्ष्य)तां (for विवक्षताम्). Ñ2 B1.2.4 D6 करोमि क्रममाणस्य लोके वाच्यो(B1 [marg. also लोकवाच्यो] मित्रद्रोही) भवाम्यहं.

77 B3 om. 77 (cf. v.l. 76). —b) Ñ B4 D3.7.9.11 T1 G M2 सागरेण (for सग°). —Ñ1 illeg. from कु in c up to 78c. —c) Ś1 D10 ऐक्ष्वाकु- (for इक्ष्वाकु-). —d) B4 न विषीदितुम् (for नावसीदि°). Ñ2 B1.2 D6 नावमान(B1 °मंतु)मिहार्हति; B1 (marg. *sec. m.*) मा मंत्रयितुमर्हति; D5.7–9 T2 G1.2 M1.2 तत्रार्हत्यवसा(D3 T3 °सी)दितुं. ❀ Cr : नावसीदतुमर्हतीति पाठः. ❀

78 Ñ1 illeg. for abc (cf. v.l. 77). —a) T3 तदा; G2 तस्मान् (for तथा). —b) Ś1 D2.10.11 विश्राम्येत; Ñ2 B D1.3.6 विश्राम्यति (for विश्रमेत). —c) B2 भृशं; B4 सोयं; D10 शेषे (for शेषं). Ñ2 B2–4 D1.3.6 हि (for च). —d) D3 -**ष्यति. Ś1 D2.10.11 सुखेनाधि(D2 °ति)गमिष्यति; Ñ1 सुखं वीरो गमिष्यति; Ñ2 B D6 सुखेनाभिपतिष्यति; D7–9 T2 सुखी सो(T2 °खेना)तितरिष्यति.

79 a) G3 मत्वा (for कृत्वा). —b) Ñ2 B2.4 D6 स्थितम् (for छन्नम्). Ś1 D2.10 T3 अंभसा (for °सि). D11 सुवर्णछन्नमंभसा. ❀ Cr.m.t : हिरण्यनाभं हिरण्यप्रधानम्। हिरण्मयमित्यर्थः (Ct °ण्यप्रधानं तन्मयमिति यावत्)। "नाभिः प्रधाने कस्तूर्याम्" इति विश्वः।: Cg : हिरण्यनाभं हिरण्यशृङ्गम्। नाभिशब्दो ह्यध्यक्षवाची। शृङ्गं च पर्वतस्याध्यक्षमेव। नाभिरध्यक्षकस्तूर्योरिति दर्पणः. ❀ —d) Ñ2 B D6 समुद्रो गिरि(B3 वाक्य)मब्रवीत्.

80 M2 om. 80–82. —b) D7.9 T2.3 देवराज्ञा महात्मना. —Ñ1 illeg. for 80c–81b. —c) Ś1 D5.10 G1 गिरिश्रेष्ठः; D3 नगश्रेष्ठ (for गिरि°). Ñ2 B D6 देवराजेन मैनाक; D1 देवेंद्रेण नगश्रेष्ठ; D7.9 T2.3 पातालनिलयानां हि. ❀ Cr : देवराज्ञेत्यत्र समासान्तस्यानित्यत्वादजभावः. ❀ —d) Ś1 प्रतिष्ठां; D2.11 प्रतिघः; D10 प्रतिज्ञा (sic); G2 M3 परिखः (for परिघः).

81 M2 om. 81; Ñ1 illeg. for 81ab (for both, cf. v.l. 80). —a) Ś1 D2.10.11 ह्येषां; Ñ2 B D6 चैव; D1.3 एव (for एषां). Ś1 D7 ज्ञाति- (sic); Ñ2 D6 [अ]द्भुत-; B1.2 (marg. also as in Ñ2).3 [अ]ज्ञात-; D1.3 T1 G2 M3 जात-; Ct as in text (for ज्ञात-). —b) Ś1 D2.10.11 स महीतलचारिणां; B2 (marg. also as in text) प्लवनैरुत्पतिष्यतां. —d) D3 आश्रित्य (for आवृत्य). B3 द्वारमाक्रेदयिष्यसि.

82 M2 om. 82 (cf. v.l. 80). —b) B1 वर्तितुं; T2

G. 5. 7. 9
B. 5. 1. 93
L. 4. 61. 99

स एष कपिशार्दूलस्त्वामुपर्येति वीर्यवान् ।
हनूमान्रामकार्यार्थं भीमकर्मा खमाप्लुतः ॥ ८३
तस्य साह्यं मया कार्यमिक्ष्वाकुकुलवर्तिनः ।
मम इक्ष्वाकवः पूज्याः परं पूज्यतमास्तव ॥ ८४
कुरु साचिव्यमस्माकं न नः कार्यमतिक्रमेत् ।
कर्तव्यमकृतं कार्यं सतां मन्युमुदीरयेत् ॥ ८५
सलिलादूर्ध्वमुत्तिष्ठ तिष्ठत्वेष कपिस्त्वयि ।
अस्माकमतिथिश्चैव पूज्यश्च प्लवतां वरः ॥ ८६
चामीकरमहानाभ देवगन्धर्वसेवित ।
हनूमांस्त्वयि विश्रान्तस्ततः शेषं गमिष्यति ॥ ८७
काकुत्स्थस्यानृशंस्यं च मैथिल्याश्च विवासनम् ।
श्रमं च प्लवगेन्द्रस्य समीक्ष्योत्थातुमर्हसि ॥ ८८

वेदितुं; Cr.m as in text (for वर्धितुम्). G1 शक्तः शैल विवर्धितुं. —c) Ś1 D2.10.11 संदेशयामि; D1 संवेद°; D3 संनोद°; D8 संबोध° (for संचोद°). B2 [अ]स्माद्; D10 T3 त्वम् (for त्वाम्). Ñ2 B1.3.4 D6 तस्मात्त्वां चो(B3 °त्वं नो)दयाम्यस्माद्. —d) D5.7.9 T2.3 M3 गिरिसत्तम; T1 त्वं नगोत्तम (for नगसत्तम).

83 T1 G3 M1.3 repeat 83^{ab} after 87. —a) Ś1 Ñ B D1-3.6.10.11 य (for स). T3 गिरिशार्दूल (for कपिशार्दूलस). —b) Ñ1 माम् (for त्वाम्). T1 G3 (both second time) उपेष्यति (for उपर्येति). Ś1 D2.10.11 मामुपेष्यति वेगवान्; Ñ2 B1.2.4 D3.6 ममोपर्येति वीर्यवान्; B3 दयितोति ममात्मनः; D1 मामायात्यभि वीर्यवान्. —B3 om. $83^{c}-84^{b}$. Ñ1 illeg. for 83^{c}. —c) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D2.6.7.9-11 -कार्यार्थी; D1.3 -कार्यार्थे; D8 -कामार्थं (for -कार्यार्थं). —d) Ñ2 सहप्रभः; B1(m. *sec. m.* मया श्रुतः) D1 समाप्लुतः; B4 स मारुतिः; D6 महाप्रभः (for खमाप्लुतः). B2 भीमकर्मार्थमाश्रितः (*sup. lin.* also °मारुतिः). ❀ Cr.m : त्वामुपरि तवोपरि । (Cr उपर्यध्यधसः सामीप्य इति द्वितीया) ।; Ck : त्वामुपर्येतीति। तवोपरिप्रदेशं प्राप्नोति । तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ नगसत्तम तद्विश्रमायेति पूर्वेणान्वयः । "हनुमान्रामकार्यार्थी भीमकर्मा खमाप्लुतः। श्रमं च प्लवगेन्द्रस्य समीक्ष्योत्थातुमर्हसीति" पाङ्कः पाठः। अत्राप्लुत इत्यनन्तरमतिचतुरः सम्यक्प्रक्षेपस्थलदर्शी कश्चित्पञ्चषाञ्श्लोकान्प्राक्षिपत् । श्रमं चेति । यस्माद्रामकार्यार्थी यतश्च श्राम्यति ततस्तस्य प्लवगेन्द्रस्य श्रमं समीक्ष्योत्थातुमर्हसि ।; Ct : उपर्येति तवोपरिप्रदेशं प्राप्नोति। तस्माद्विश्रामाय त्वमुत्तिष्ठेति पूर्वेणान्वयः । एतदुत्तरम्, 'हनूमान्रामकार्यार्थी भीमकर्मा खमाप्लुतः । श्रमं च प्लवगेन्द्रस्य समीक्ष्योत्थातुमर्हसी'ति प्राचीनः पाङ्कः पाठः । अत्र 'खमाप्लुतः' इत्यनन्तरं केचिच्छ्लोकाः प्रक्षिप्ताः परैरिति कतकः । यतो रामकार्यार्थी यतश्च श्राम्यति ततस्तस्य श्रमं समीक्ष्योत्थातुमर्हसि. ❀

84 B3 om. 84^{ab} (cf. v.l. 83). D7.9 M2 om. $84-88^{b}$. —a) B4 तस्य स्थानं; D2 ससाहाय्यं (sic); D8.10.11 M3 Cg अस्य साह्यं; Cr as in text (for तस्य साह्यं). Ś1 Ñ B1.2 D1-3.6.10.11 देयम् (for कार्यम्). B4 समादेयम्. D5 transp. साह्यं and कार्यम्. M1 साहाय्यं तस्य कर्तव्यम्. —b) Ñ2 B1.2.4 D6 -हितकाम्यया; D1.3 T3 -हितवर्तिनः; G2 -वशवर्तिनः (for -कुलवर्तिनः). —c) Ś1 Ñ1 D1-3.8.10.11 T1 G M1.3 हीक्ष्वाकवः; Ñ2 B D6 चेक्ष्वा°; T2.3 त्विक्ष्वा° (all to avoid hiatus). —d) D3 प्रति-; M1 पूज्य (for परं). Ś1 D2.10.11 ततः (for तव). Ñ2 BD6 गिरे पूज्यतरास्तव; D1 परिपूज्यसमास्तथा.—After 84, M1 reads 87^{ab}.

85 D7.9 M2 om. 85 (cf. v.l. 84). —a) Ñ2 B D6 साहाय्यम् (for साचिव्यम्). —Ñ1 illeg. from यम in ^{b} up to कार्यं in ^{c}. —b) D3 ततः; T3 न तु (for न नः). Ś1 D2.10.11 न नः कालात्ययो भवेत्(D2 महान्); Ñ2 B1.2.4 D5.6 नातः(B1 °त्र) कार्यं त्वयान्यथा(D5 °र्यमतिक्रमं); B3 नात्र कार्या विचारणा. —c) Ś1 D2.3.10.11 ह्यकृतं; Ñ2 B D6 सुहृदां; D1 ह्यक्षयं; D5.8 T2.3 M1 नकृतं; Cm as in text (for अकृतं). —d) Ñ2 B D6 त्वयाद्य वचनान्मम(B3 D5 °नं मम).

86 D7.9 M2 om. 86 (cf. v.l. 84). —a) B3 तूर्णम् (for ऊर्ध्वम्). —b) Ñ2 B2 तिष्ठत्येष; B1 विश्राम्येष; B3 तिष्ठत्वेव; D5 विष** (for तिष्ठत्वेष). Ś1 D2.10.11 विश्रमेत यथा कपिः. —Ñ1 illeg. for $86^{c}-87^{b}$. —c) Ñ2 B D1-3.5.6.11 T2.3 M1 ह्येषः (for चैव). Ś1 D10 अस्माकमपि चैवेष. —d) Ñ2 B2.3 D6 पततां (for प्लवतां).

87 D7.9 M2 om. 87 (cf. v.l. 84). Ñ1 illeg. for ^{ab} (cf. v.l. 86). B2 reads $87-88^{b}$ in marg. M1 reads 87^{ab} after 84. —a) Ś1 D10 इवाभाति; V1 B3 -महाशृंग; B1.2(marg. also as in text) D1.2.11 G1.2 -महाभाग; B4 -मयाभास; T3 °नाग (for -महानाभ). —b) Ñ3 सुर-; B3 नाग-; D6 वसु- (for देव-). Ś1 D2.10.11 -पूजितः; Ñ2 B4 D1.3.5.6 -सेवितः(B4 °ते) (for -सेवित). ❀ Cr: चामीकरो हिरण्यात्मकः । महानागदेवगन्धर्वसेवितेत्येकमामन्त्रितम्. ❀ —c) D11 तव (for त्वयि). B3 विश्राम्य (for विश्रान्तस्). —Ñ1 mostly illeg. for 87^{d}. —d) Ś1 D2.10.11 पुनः; D5 तमः (for ततः). D10 प्रयास्यति (for गमि°). Ñ2 B1.2.4 D6 मम शेषं क्रमिष्यति; B3 शेषं सागरमेष्यति; T1 G2 शेषं वै संतरिष्यति; M1 शेषं संक्रमयिष्यति. —After 87, T1 G3 M1.3 repeat 83^{ab}.

88 D7.9 M2 om. 88^{ab} (cf. v.l. 84). B2 reads 88^{ab} in marg. (cf. v.l. 87). —a) Ś1 Ñ2 B D2.3.6.8.10.11 T2.3 [अ]नृशंसस्य; Cm as in text (for [आ]नृशंस्यं च). —b) Ñ1 मैथिल्याश्चापि वासनं. —c) B3 शरं (corrupt) (for श्रमं). T3 वानरेंद्रस्य (for

हिरण्यनाभो मैनाको निशम्य लवणाम्भसः ।
उत्पपात जलात्तूर्णं महाद्रुमलतायुतः ॥ ८९
स सागरजलं भित्त्वा बभूवात्युत्थितस्तदा ।
यथा जलधरं भित्त्वा दीप्तरश्मिर्दिवाकरः ॥ ९०
शातकुम्भमयैः शृङ्गैः सकिंनरमहोरगैः ।
आदित्योदयसंकाशैरालिखद्भिरिवाम्बरम् ॥ ९१
तस्य जाम्बूनदैः शृङ्गैः पर्वतस्य समुत्थितैः ।
आकाशं शस्त्रसंकाशमभवत्काञ्चनप्रभम् ॥ ९२
जातरूपमयैः शृङ्गैर्भ्राजमानैः स्वयंप्रभैः ।
आदित्यशतसंकाशः सोऽभवद्गिरिसत्तमः ॥ ९३
तमुत्थितमसंगेन हनूमानग्रतः स्थितम् ।
मध्ये लवणतोयस्य विघ्नोऽयमिति निश्चितः ॥ ९४

G. 5. 7. 21
B. 5. 1. 100
L. 4. 61. 111

प्लवगे°).—B1.2 read ^{d} in marg. —^{d}) D1.3 संवीक्ष्य (for समीक्ष्य). Ś1 B1 (after corr. as in text) D2.10.11 [उ]त्थितुम्; B3 [उ]द्धर्तुम् (for [उ]त्थातुम्). B4 समीक्ष्य स्थातुमर्हसि.

89 B2 reads 89 in marg. —^{a}) D7.9 T2 हिरण्यगर्भो; Cr.m.g.k.t as in text (for °नाभो). Ñ2 D6 स्त्वालापं; V1 B3.4 D1.3 स्त्वचलो; B1 तद्वचो; B2 तु वचो (for मैनाको). —After 89^{ab}, D1 ins.:

43* एवमस्त्वित्यथोवाच समुद्रं सरितां पतिम् ।

—Ñ1 illeg. from ला in ^{c} up to 90^{b}. —^{c}) B3 जलात्पूर्णं (for जलात्तूर्णं). —^{d}) Ś1 D2.10.11 नाना- (for महा-). Ś1 Ñ B D3.6.7.9.10 T3 -वृत: (for -युत:). —After 89, Ñ2 B D6 ins.:

44* ततो नीलात्समुद्रस्य सलिलात्प्रज्वलन्निव ।
उत्पपात महातेजाः पर्वतः सूर्यसंनिभः ।

[(l. 1) B4 यत्नात् (for नीलात्).]

—B2 cont.:

45* पूजार्थं च हनुमतः विश्रामस्यापि हेतवे ।

90 Ñ1 illeg. for ^{ab} (cf. v.l. 89). —^{a}) D8 G1 M1 सागरस्य (for स सागर-). Ñ2 B2 D1.6 -तलं (for -जलं). —D6 G2 om. (hapl.) 90^{bc}. —^{b}) Ñ2 B2 D1.7.9 T3 [अ]त्युच्छ्रितस्; D2.3.5.8.10.11 T1.2 G1.3 M1.3 [अ]भ्युत्थितस् (for [अ]त्यु°). D1.5 G3 तथा (for तदा). —D10 om. from 90^{c} up to l. 1 of 46*. D5 om. 90^{cd}. —^{c}) B1 यथा च तिमिरं भित्त्वा. —After 90, Ś1 Ñ1 (illeg. up to शृङ्गैः in 91^{a}) D1–3.5.7–11 (D5.10 after 90^{ab} owing to om.) S ins.:

46* स महात्मा मुहूर्तेन पर्वतः सलिलावृतः ।
दर्शयामास शृङ्गाणि सागरेण नियोजितः ।

[D10 om. l. 1. —(l. 1) Ś1 D2.11 (with hiatus) उत्थितः (for पर्वतः). Ś1 -[आ]श्रितः (for -[आ]वृतः).]

91 Ñ1 illeg. for ^{a} (cf. v.l. 90). —^{a}) Ś1 D2.10.11 -कौंभ- (for -कुम्भ-). —Ñ2 illeg. from शृङ्गैः up to आलिख in ^{d}. —^{b}) Ś1 D8.10 M1 भ्राजमानैः स्वयंप्रभैः; D2.11 शुशुभे स महागिरिः. ❀ Cv : शातकुम्भमयैरित्यादावित्थंभूतलक्षण इति तृतीया । पूर्वेण च संबन्धः ।; Cr : स महात्मेत्यादिश्लोकद्वयमेकं वाक्यम् । पर्वतः सलिलावृत इति पाठः । शातकुम्भमयैर्दिव्यैः शृङ्गैरित्युपलक्षणे तृतीया ।; Cm : शातकुम्भमयैः शृङ्गैरुपलक्षितः ।; Cg : शातकुम्भनिभैः स्वर्णसदृशैः । आदित्योदयसंकाशैरादित्योदयतुल्यैरित्यर्थः । शृङ्गैरुपलक्षितः शृङ्गाणि दर्शयामासेति योजना ।; Ck : 'सागरेण नियोजितः' इत्यनन्तरम्, शातकुम्भमयैः शृङ्गैरिति पाठः । इदमपि प्रक्षेपसुस्थलम् । अत्रापि 'नियोजितः' इत्यनन्तरं द्वित्राः श्लोकाः प्रक्षिप्ताः । हिरण्यनाभो हिरण्यशृङ्गोऽपीति प्रदर्श्यते शातकुम्भमयैरित्यादि ।; Ct : शातकुम्भमयैरित्यादि । अत्रापि द्वित्रश्लोकप्रक्षेपः परेषाम् । हिरण्यनाभत्वविवरणं शातकुम्भमयैरिति । आदित्योदयसंकाशैरित्युपलक्षित इति शेषः. ❀ —^{c}) Ś1 -शत-; B3 -रश्मि- (for -[उ]दय-). —^{d}) Ś1 Ñ1 B1–3 D1–3.5–11 T G1 उल्लिखद्भिर् (for आलि°). B4 भ्राजमानैः स्वयंप्रभैः (=93^{b}).

92 B4 om. 92–93. D2.11 om. (hapl.) 92^{b}–93^{a}. D5 transp. 92 and 93. —^{ab}) D5 T2 M3 तप्त- (for तस्य). Ñ2 B1–3 D1.3.6 G1.3 समुच्छ्रितैः (for °त्थितैः). T1 G2 तस्य जांबूनदमयैः शृंगैः सद्यः समुत्थितैः. —Ś1 om. 92^{c}–93^{b}. Ñ1 illeg. from संकाशम् in ^{c} up to 94^{b}. D9 illeg. for ^{c}. —^{c}) Ñ2 B2 रत्न-; B1 वर्म-; B3 अर्क- (for शस्त्र-).

93 B4 D8 om. 93; Ś1 D10 om. 93^{ab}; D2.11 om. 93^{a}; Ñ1 illeg. for 93 (for Ś1 Ñ1 B4 D2.11, cf. v.l. 92). D5 transp. 92 and 93. —^{a}) D5 तप्तजांबूनदैः शृंगैर्; G2 जांबूनदमयैः शृंगैर्. —Ñ2 B1–3 D6 transp. ^{b} and ^{d}. —^{b}) D11 वार्यमाणैः (for भ्राजमानैः). D7.9 महाप्रभैः; T1 स्वलंकृतैः (for स्वयंप्रभैः). —^{c}) Ñ2 B1.2 T1.3 G M1.2 -[उ]दय-; B3 -[उ]पल- (for -शत-). Ñ2 B1–3 T3 G1.3 M1 -संकाशैः (for -संकाशः). —^{d}) G1 अभवद् (for सोऽभवद्).

94 Ñ1 illeg. for 94^{ab} (cf. v.l. 92). D2.11 om. (hapl.) 94–96^{b}. —^{a}) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D1.6.7.9.10 T2.3 सम्- (for तम्). Ś1 अकस्मात्तं; D1 महाशृंगैर्; T3 अनारम्भ्यं (for असंगेन). B3 समुत्थिताप्रसंगेन. —^{b}) B3 D5.6 M2 स्थितः (for स्थितम्). —^{d}) Ś1 D1.10 [अ]मन्यत; Ñ1 [अ]चिंतयत्; Ñ2 बुद्धिमान्; B D6 बुद्धवान्; M3 निश्चयः (for निश्चितः). D3 विघ्नोसावित्यमन्यत. ❀ Cv : तमित्यस्य 'निश्चितः' इत्यनेन संबन्धः । कर्तरि च निष्ठा । निश्चितवानिति यावत् ।; so also Cr.g. ❀

G. 5. 7. 22
B. 5. 1. 101
L. 4. 61. 112

स तमुच्छ्रितमत्यर्थं महावेगो महाकपिः ।
उरसा पातयामास जीमूतमिव मारुतः ॥ ९५
स तदा पातितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
बुद्ध्वा तस्य कपेर्वेगं जहर्ष च ननन्द च ॥ ९६
तमाकाशगतं वीरमाकाशे समवस्थितम् ।
प्रीतो हृष्टमना वाक्यमब्रवीत्पर्वतः कपिम् ।
मानुषं धारयन्रूपमात्मनः शिखरे स्थितः ॥ ९७
दुष्करं कृतवान्कर्म त्वमिदं वानरोत्तम ।
निपत्य मम शृङ्गेषु विश्रमस्व यथासुखम् ॥ ९८
राघवस्य कुले जातैरुदधिः परिवर्धितः ।
स त्वां रामहिते युक्तं प्रत्यर्चयति सागरः ॥ ९९

95 $D_{2.11}$ om. 95 (cf. v.l. 94). —^{a}) $\tilde{N}_1$ $D_{1.3.10}$ G_2 उत्थितम् (for उच्छ्रितम्). D_1 अत्युच्चं (for अत्यर्थं). $\tilde{N}_2$ B D_6 तमभ्युत्थितमत्यर्थं. —^{b}) B_4 महाद्युतिः (for °कपिः). —^{c}) B_{1-3} $D_{3.6}$ तरसा (for उरसा). $Ś_1$ $B_{1.4}$ [आ]च्छादयामास; $B_{2.3}$ $D_{6.10}$ छाद°; $D_{1.3}$ साद°; G_2 ताड° (for पात°). —$\tilde{N}_1$ illeg. for 95^{d} – 97. —^{d}) $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ B $D_{6.10}$ मारुतिः.

96 $D_{2.11}$ om. 96^{ab} (cf. v.l. 94). $\tilde{N}_1$ illeg. for 96 (cf. v.l. 95). —^{a}) $\tilde{N}_2$ $B_{1.2}$ D_6 $G_{1.3}$ $M_{1.2}$ तथा (for तदा). $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ B $D_{6.10}$ [आ]च्छादितस्; $D_{1.3.5.7-9}$ T_2 M_2 Ck.t सादि°; G_2 ताडि° (for पाति°). —^{b}) G_2 नगसत्तमः (for पर्वतोत्तमः). —^{c}) D_6 बुद्ध्या (for बुद्ध्वा). $D_{7.9}$ G_3 हरेर् (for कपेर्). $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ दृष्ट्वा तस्योरुवेगं च (D_{11} °गेन); D_8 बुद्ध्वास्य च महावेगं. —^{d}) $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ जहृषे (for जहर्ष). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3.6-9}$ T_3 G_1 $M_{1.2}$ ननाद (for ननन्द). B_2 जहर्ष पर्वतोत्तमः. ❀ Cv: जहर्ष विसिष्मिये।; Cr.m: जहर्ष च ननाद (Cm °नन्द) च। (Cr °चेति पाठः।) 'च' इत्यनेन कायमनसोर्विकृतिरुच्यते।; Ck: 'जहर्ष च ननाद चेति पाठः। बलवैभवं दृष्ट्वा जहर्ष। अथ स्वोत्थानप्रयोजनावेदनाय ननाद च शब्दं च कृतवान्।; Ct: 'जहर्ष च ननाद च' इति प्राचीनः पाठः। बलवैभवं दृष्ट्वा जहर्ष स्वोत्थानप्रयोजनावेदनाय ननाद शब्दं कृतवान्। 'ननन्द' इति त्वाधुनिककल्पितः पाठः. ❀

97 $\tilde{N}_1$ illeg. for 97 (cf. v.l. 95). —^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ B $D_{1-3.6.10.11}$ स तमाकाशगंभीरम् (B_3 °गमनम्). —^{b}) D_3 T_3 आकाश- (for °शे). $Ś_1$ D_{11} च समुत्थितं; $\tilde{N}_2$ $D_{2.5.7.9.10}$ M_3 समुपस्थितं ($D_{5.7.9}$ M_3 °तः); T M_2 समवस्थितः; G_2 पर्यवस्थितः (for समवस्थितम्). $B_{1.2.4}$ आकाशस्थमभि (B_1 °व)स्थितं; B_3 दर्शनीयं व्यवस्थितं. —D_3 transp. ^{cd} and ^{ef}. —^{c}) $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ स्थितो हृष्टमना; $\tilde{N}_2$ B D_6 हृष्टः (B_3 दृष्ट्वा) प्रीतियुतं; $D_{1.3}$ सं (D_1 स)प्रहृष्टमना; D_5 प्रीतो तुष्टमना (for प्रीतो हृष्टमना). —^{d}) B_3 हरिं (for कपिम्). D_8 पर्वतः कपिमब्रवीत् (by transp.). —After 97^{cd}, $Ś_1$ $D_{1-3.10.11}$ ins., while D_5 ins. after 97:

47* हिरण्यनाभो नाम्नाहं काञ्चनः पर्वतः कपे।
मयि विश्रम भद्रं ते त्वदर्थमहमुद्यतः।
अब्रवीच्च हनूमन्तं काञ्चनः पर्वतोत्तमः।

[(l. 1) $Ś_1$ $D_{10.11}$ om. (hapl.) from पर्वतः up to काञ्चनः in l. 3. —After l. 1, $D_{1.3}$ ins.:

47(A)* मा वीर भूयः प्रहर नास्मि यत्ते मनोगतम्।
विघ्नो विघ्नजितोऽहं हि पितुः प्रियसखस्तव।

[(l. 2) D_1 नाहं (for [ऽ]हं हि).]

—(l. 2) D_3 अत्र (for मयि). D_2 विश्रम्य; D_{11} विश्राम्य (for विश्रम). $D_{2.11}$ उत्थितः (for उद्यतः). D_5 जलधेर्गर्भमागतः (for the post. half). —D_5 om. l. 3. —(l. 3) $D_{2.11}$ तं (for च).]

—^{e}) B_3 मानुष्यं. $Ś_1$ $D_{2.10.11}$ धारयन्मानुषं (by transp.). —^{f}) $Ś_1$ D_{10} रमस्व; $D_{2.11}$ स्वीये च (for आत्मनः). B_2 शिखर- (for °रे). —After 97, D_8 ins.:

48* उवाच हरिशार्दूलं मैनाकः पवनात्मजम्।

98 $\tilde{N}_2$ B D_6 read 98 after 101. —^{a}) $\tilde{N}_1$ illeg.; $D_{5.11}$ दुष्कृतं; Cr as in text (for दुष्करं). B_3 करिष्यसि महत्कर्म. —^{b}) D_{11} अहं (sic) (for इदं). $\tilde{N}_2$ B D_6 वानरेश्वर; $D_{1.11}$ वानरोत्तमः. —$\tilde{N}_1$ illeg. from शृङ्गेषु in ^{c} up to यथा in ^{d}. —^{c}) $\tilde{N}_2$ B निष्पत्य; D_3 तिष्ठात्र (for निपत्य). B_1 कूटेषु (for शृङ्गेषु). —^{d}) $Ś_1$ $D_{2.10}$ विश्राम्य त्वं; $\tilde{N}_2$ $B_{1.2.4}$ D_6 विश्रम्येह; B_3 विश्रामय; D_8 विश्रम त्वं; D_{11} °म्य त्वं (for °मस्व). $D_{7.9}$ सुखं विश्रम्य गम्यतां. ❀ Cv: विश्राम्यस्व यथासुखमिति पाठः।; Cr: विश्रमस्वेति। श्रमिरात्मनेपदी भावादिकः कश्चिदस्ति। तथाचोक्तं भट्टमल्लेन विश्राम्यतीति विश्रान्तौ तथा विश्रमते मतमिति. ❀ —After 98, D_1 ins.:

49* त्वां वीरं लङ्घने दक्षं सागरस्य महीयसः।
मध्यागतं त्वामुदधिः प्रहृष्टेनान्तरात्मना।
स मामाह सुतो ह्येष वायोः प्रियसखस्य ते।
राघवार्थे प्लुतोऽभ्येति लङ्कां रावणपालिताम्।
सीतां द्रक्ष्यसि दुर्धर्षो रामस्य महिषीं प्रियाम्। [5]
रावणस्य विनाशाय राघवस्यार्थसिद्धये।
देवानां च प्रहर्षाय विनाशाय च रक्षसाम्।
क्रमतस्तस्य वीरस्य कपिसिंहस्य पर्वत।
मारुतस्य प्रियं कुर्वन्नुत्तिष्ठस्व नगोत्तम।
त्वया च कृतविश्रान्तः ससुखं च तरिष्यति। [10]
सागरस्य परं पारं हनुमान्कपिसत्तमः।
कृतं हि पूर्वं पित्रास्य तव पर्वतसत्तम।

99 $\tilde{N}_1$ illeg. up to रुदधिः in ^{b}. —^{ab}) $Ś_1$ मुदा च

कृते च प्रतिकर्तव्यमेष धर्मः सनातनः ।
सोऽयं तत्प्रतिकारार्थी त्वत्तः संमानमर्हति ॥ १००
त्वन्निमित्तमनेनाहं बहुमानात्प्रचोदितः ।
योजनानां शतं चापि कपिरेष समाप्लुतः ।
तव सानुषु विश्रान्तः शेषं प्रक्रमतामिति ॥ १०१
तिष्ठ त्वं हरिशार्दूल मयि विश्रम्य गम्यताम् ।
तदिदं गन्धवत्स्वादु कन्दमूलफलं बहु ।
तदास्वाद्य हरिश्रेष्ठ विश्रान्तोऽनुगमिष्यसि ॥ १०२
अस्माकमपि संबन्धः कपिमुख्य त्वयास्ति वै ।
प्रख्यातस्त्रिषु लोकेषु महागुणपरिग्रहः ॥ १०३
वेगवन्तः प्लवन्तो ये प्लवगा मारुतात्मज ।
तेषां मुख्यतमं मन्ये त्वामहं कपिकुञ्जर ॥ १०४

G. 5. 7. 33
B. 5. 1. 111
L. 4. 61. 124

(for उदधिः). Ś1 D9-11 G1 परिवर्तितः (for परिवर्धितः). Ñ2 B D6 पूर्वजै(Ñ2 B3 D6 °कै) राघवस्यायमुदधिः सं(B4 सु)प्रवर्धि(B1 °र्ति)तः. —^{c}) Ś1 त्वं; D1 T1 G3 M2 त्वा (for त्वां). D6 युक्तः (for युक्तं). —^{d}) Ś1 D2.10.11 M1 प्रत्यर्थ(D11 °र्ध; M1 °र्प)यति (for प्रत्यर्चयति). Ñ2 B D6 प्रत्य(B2 अभ्य)र्चयितु(Ñ2 ***** [illeg.])मिच्छति (B3 °मर्हसि).

100 ^{a}) Ś1 D10 वृत्यैव; Ñ B1.2.4 D3.6 कृते हि; B3 भूते हि; D1 कृतं हि; Cm as in text (for कृते च). D10 G1 परिकर्तव्यम् (for प्रति°). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 एषा तात स(D1 तावत्स)तां(Ś1 °दा) ग(D3 म)तिः. —B1 reads ^{cd} in marg. —^{c}) Ś1 D10 यो (for सो). Ś1 D1-3.10.11 प्रत्युपकारार्थी; T3 Cg त्वत्प्रति°; Cr.m as in text (for तत्प्रति°). Ñ2 B D6 सोयं(B3 अहं) त्वत्प्रि(B1 मत्प्रि; B2 त्वं प्रि; B4 तत्प्रि)यकामार्थी. —^{d}) Ś1 D10 त्वं नः; Ñ2 तत्त्वं (for त्वत्तः). Ś1 D10 अर्हसि; Cr.m.g अर्हति (as in text). B1 त्वं तु संमंतुमर्हसि; B2.4 विश्रामं(B4 °श्वासं) त्वमिहार्हसि; B3 तत्त्वं संस्मर्तुमर्हसि; D6 तत्त्वं सुस्पष्टमर्हसि. ❀ Cm : कृते चेति । कृते उपकारे सोऽयमुदधिस्तत्प्रतिकारार्थीति पाठः. ❀ —After 100, T1 reads 102^{ab}.

101 ^{a}) Ñ1 illeg. up to बहुमाना in ^{b}. —^{b}) B1 D3 प्रनोदितः; B3 समीरितः (for प्रचोदितः). —After 101^{ab}, Ś1 Ñ B D1-3.5.6.8.10.11 T2.3 G3 M read 102^{ab}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 दूरं; Ñ2 B D6 साग्रं; D8 वापि (for चापि). —^{d}) D5 कथं शेषं (for कपिरेष). Ñ2 B D6 समाहितः; D2.7.9-11 T2 G1 M1 Ck.t खमाप्लुतः; Cr.m as in text (for समाप्लुतः). —B1 reads 101^{ef} in marg. —^{e}) D5 मम; D6 तच्च; D11 तत- (for तव). D8 सानुनि (for °षु). Ñ2 B D6 विश्रम्य (for विश्रान्तः). —^{f}) B4 D1.3.6.8 वि(D6 सं)क्रमताम्; Cr प्रक्रमताद्; Cm.g.k.t as in text (for प्रक्रमताम्). Ñ1 B4 अयं (for इति). Ś1 D2.10.11 त(D2 स्त्र)तः शेषं गमिष्यति. ❀ Cv: त्वन्निमित्तमित्यादि । अत्र पूर्वार्धं पश्चार्धं द्रष्टव्यम् । लेखकैस्तु प्रमादाद्व्यत्यस्तम् ।; Cr.m : त्वन्निमित्तमित्यादि श्लोकद्वयमेकं वाक्यम्. ❀ —After 101, Ñ2 B D6 read 98. —After 101, D1.3 ins. :

50* सोऽहमेवं समुद्रेण भवतोऽर्थं महाबलः ।
उक्तः संप्रीतियुक्तेन स्थितवान्वानरोत्तम ।
त्वया चातिबलेनास्मि उरसा संप्रकम्पितः ।
संवृत्तः शिखरैर्हीनस्त्वामासाद्यातिविक्रम ।

[(l. 1) D3 [ऽ]र्थं (for ऽर्थं). D3 महाबल. —(l. 3) Note hiatus between the two halves.]

102 G2 om. 102^{ab}. Ñ1 illeg. for 102^{ab}. Ś1 Ñ B D1-3.5.6.8.10.11 T2.3 G3 M read 102^{ab} after 101^{ab}; while T1 reads 102^{ab} after 100. —^{a}) D1.5 त्वं तिष्ठ (by transp.); D3 उत्तिष्ठ (for तिष्ठ त्वं). G1 M3 Cr.m कपिशार्दूल. Ś1 D2.10.11 उत्तिष्ठ गिरिशार्दूल; Ñ2 B D6 उत्तिष्ठ पर्वतश्रेष्ठ; Cr.m.k.t as in text. —^{b}) Ś1 D2.10.11 त्वयि विश्राम्य तु क्षणं; Ñ2 B2-4 D6 त्वयि विश्र(B4 °श्रा)म्य गच्छतु; B1 विश्रांतो वै गमिष्यति; D1.3 मयि विश्र(D3 °श्रा)म्यतामिति; T1 विश्रम्य मयि गम्यतां. ❀ Ct : अत्र 'तिष्ठ त्वम्' इत्यर्धं प्रक्षिप्तमिति केचित्. ❀ —B3 om. 102^{c-f}. —^{d}) Ñ2 B1.2.4 D6 शुचि- (for कन्द-). D6 -मूलं (for -मूल-). G2 महत् (for बहु). —^{e}) Ś1 D2.10.11 आस्वाद्यैतद्; Ñ2 B1(before corr. as in B4).2 D6 समास्वाद्य; B4 समासाद्य (for तदास्वाद्य). —^{f}) T2 विश्राम्य (for विश्रान्तो). Ś1 D1.3.10.11 [ऽ]मि-; Ñ1 illeg.; Ñ2 B1.2.4 D6 वै; D2 [ऽ]धि-; D7.9 [ऽ]थ; T2 श्वो (for ऽनु-). D1.3.8 T3 G1.2 M1.2 -पतिष्यसि(D1 G2 °ति); D2.11 -गमिष्यति (for °सि).

103 Ñ1 D1.3 transp. 103 and 104 and read after 105. —^{b}) Ś1 D2.10.11 -श्रेष्ठ (for -मुख्य). Ś1 Ñ B D1-3.6.10.11 महांस्त्वयि (for त्वयास्ति वै). —^{c}) Ñ1 illeg.; B D6 प्रथितस्; D1.3 विख्यातस् (for प्रख्या°). D5 reads लोकेषु in m. ❀ Cr : महागुणपरिग्रहो महागुणानां परिग्रहो महागुणपरिग्रहः ।; Cm : महागुणपरिग्रहो महागुणेन वायुना परिगृह्यत इति तथा ।; Cg : प्रख्यात इति संबन्धविशेषणम् । महागुणानां परिग्रहो यस्मिन्स तथा ।; Ck.t : महागुणपरिग्रहः । बहुव्रीहिरयम् । अतएव त्रि(Ct अतस्त्रि)षु लोकेषु प्रख्यातः. ❀

104 Ñ1 D1.3 transp. 103 and 104 and read after 105. —^{a}) Ś1 B4 D3.10 T2.3 प्लवंते ये; B1 कपिश्रेष्ठ (for प्लवन्तो ये). Ñ2 D6 वेगेन प्लवमाना ये. —^{b}) D1 T1 प्लवंगा. —B3 om. 104^{c} (except तेषां). —^{c}) D6 M1 तेषु; Ck.t as in text (for तेषां). B1 मुख्यतरं; G2 °महं; Ck.t as in text (for °तमं). —^{d}) M1 चिरं (for अहं). Ś1 D2.10.11 कपिसत्तम; Ñ1 कपिपुंगव; Ñ2 B D6 पवनात्मज; D9 कपिकुंजरं.

G. 5. 7. 33
B. 5. 1. 112
L. 4. 61. 125

अतिथिः किल पूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता ।
धर्मं जिज्ञासमानेन किं पुनर्यादृशो भवान् ॥ १०५
त्वं हि देववरिष्ठस्य मारुतस्य महात्मनः ।
पुत्रस्तस्यैव वेगेन सदृशः कपिकुञ्जर ॥ १०६
पूजिते त्वयि धर्मज्ञ पूजां प्राप्नोति मारुतः ।
तस्मात्त्वं पूजनीयो मे शृणु चाप्यत्र कारणम् ॥ १०७
पूर्वं कृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणोऽभवन् ।
तेऽपि जग्मुर्दिशः सर्वा गरुडानिलवेगिनः ॥ १०८
ततस्तेषु प्रयातेषु देवसंघाः सहर्षिभिः ।
भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतनशङ्कया ॥ १०९
ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां शतक्रतुः ।
पक्षांश्चिच्छेद वज्रेण तत्र तत्र सहस्रशः ॥ ११०
स मामुपगतः क्रुद्धो वज्रमुद्यम्य देवराट् ।
ततोऽहं सहसा क्षिप्तः श्वसनेन महात्मना ॥ १११
अस्मिँल्लवणतोये च प्रक्षिप्तः प्लवगोत्तम ।
गुप्तपक्षः समग्रश्च तव पित्राभिरक्षितः ॥ ११२

---

105 ^{a}) Ś1 D2.10.11 प्रति- ; D9 किं न (for किल). D9 पूजार्हं; D11 पूज्यार्हः . —^{b}) Ñ1 मतः सतां; D1 सतां वरः ; D3 सतां मतः ; D8 विधानतः (for विजानता). Ñ2 B1.2 D6 जानता(B1 °तः; B2 [marg.] also संप्राप्तः) प्रा(Ñ2 प्र)कृतो ह्यपि; B3 जनानां प्रकृतो ह्यपि; B4 पूजां प्राप्नोति मारुतः (sic). —^{c}) D5 धर्मे; D9 धर्म- ; M1 मया (for धर्मं). Ñ1 D1.3 धर्मं विजानता (D3 °तां) नित्यं; Ñ2 B D6 धर्मज्ञेन(B1 °ज्ञश्च) कपिश्रेष्ठ; D2 धर्मजिज्ञासमानोपि. —^{d}) B3 D8 T3 G3 M3 किं पुनस्त्वादृशो महान् (B3 °शो भवान् ; T3 °शोतिथिः). ❀ Cr.m : त्वादृशो महानिति पाठः। ; Ck.t : भवान्यादृशस्तादृशः पूज्य इति। किं पुनरिति योजना. ❀ —After 105, Ñ1 D1.3 read 103–104 (transp.).

106 ^{a}) D3 तेन (for त्वं हि). —^{b}) Ñ2 D6 पवनस्य (for मारुतस्य). —^{d}) B1.4 D1.3.5.9.11 M1 कपिकुंजरः .

107 ^{a}) Ś1 D2.10.11 सर्वात्मा; Ñ1 D1.3 धर्मात्मा; Ñ2 B पूजार्हे(Ñ2 °र्हं; B2 °र्हः) ; D6 पूजां चै; D7–9 T1 धर्मज्ञे (for धर्मज्ञ). —^{b}) Ñ1 वायु **** (illeg.)जितः ; B3 D6 पूजितः(D6 प्राप्नोति) स च मारुतः. —After 107^{ab}, Ś1 D2.10.11 ins., while Ñ2 B D1.6 ins. after 107 :

51* एवमुक्तस्तु हनुमान्सुनाभेन महात्मना।
अन्तरिक्षगतः श्रीमान्मारुतस्यात्मसंभवः।
स तं दृष्ट्वा महावीर्यं पर्वतं मेघभूषितम्।
मणिरत्नाकरं दिव्यं सुनाभमिदमब्रवीत्।
समुद्रस्याप्रमेयस्य महामकरसंकुले। [5]
किं त्वमन्तर्जले वीर विगाहे ब्रूहि कारणम्।
एवमुक्तः शुभं वाक्यं सुनाभः पर्वतोत्तमः।
प्रत्युवाच हनूमन्तं शृणु चाप्यत्र कारणम्।

[(l. 1) D2.11 भगवान् (for हनुमान्). —(l. 2) Ñ2 B अंतरीक्षगतः . B2 reads from मारुतस्य up to श्रीमान् (see var.) in l. 6 in marg. —(l. 3) Ñ2 B1 D6 तु दृष्ट्वा; B4 दृष्ट्वा च (for तं दृष्ट्वा). Ñ2 B2.3 D1 महावीर्यः (for °र्यं). Ñ2 B1–3 D1.6 हेम- (for मेघ-). B4 -संनिभं (for -भूषितम्). —(l. 5) B3 सागरस्य (for समुद्रस्य). Ś1 D10 -कुंडले (for -संकुले). —(l. 6) Ñ2 D1 धीमन्; B1.3.4 D6 धीमान् ; B2 श्रीमान् (for वीर). Ñ2 निगूढो; B1 विगाढो; D1 विगाढं; D6 विगूढो (for विगाहे). —Ś1 om. (hapl.) from l. 7 up to 107. —(l. 7) D2.11 उक्त्वा (for उक्तः). Ñ2 ***** तोत्तमः (illeg.) (for the post. half). —(l. 8) Ñ2 B D6 वाक्यज्ञं(B2 D6 °ज्ञो) वाक्यकोविदः(Ñ2 B2 D6 °दं) (for the post. half).]

—Thereafter B4 cont. l. 4-6 of 52*. D2.10.11 om. (hapl.) 107^{cd}. —^{c}) Ñ2 B D6 तस्मात्पूजार्ह एव त्वं. —^{d}) B4 [अ]न्यत्तु; D6 [अ]प्युप- (for [अ]प्यत्र). D1 तच्चाप्यत्र च कारणं.

108 B4 om. 108–112. —^{ab}) Ś1 D1–3.10.11 पुरा (for पूर्वं). Ñ B1–3 D6 पक्षवंतः पुरा शैला बभूवुः शीघ्रगामिनः . —^{c}) Ś1 D1–3.10.11 ते(D3 नि) व्रजंति; Ñ2 B1.2 D6 व्रजंति स्म; D5 तेपि सर्वे; T1.3 G2 M3 तेभिजग्मुर् (for तेऽपि जग्मुर्). B3 नानादेशं बभ्रमुस्ते. ❀ Cg पक्षिणः पक्षवन्तः। हिः पादपूरणे. ❀ —^{d}) D7–9 G गरुडा इव (for °डानिल-). Ś1 Ñ2 B1–3 D2.6.10.11 -रंहसः (for -वेगिनः).

109 B4 om. 109 (cf. v.l. 108). —^{b}) Ñ1 सदानवाः; Ñ2 B1–3 D6.8 सहस्रशः ; D9.10 T2 महर्षिभिः ; M1 सुरर्षिभिः (for सहर्षिभिः). —^{d}) D10 पातन- ; D11 पर्वत- (sic) (for पतन-).

110 B4 om. 110 (cf. v.l. 108). —^{b}) Ś1 D2.10.11 पुरंदरः ; Ñ B1.2 D6 सहस्रशः ; B3 महात्मनां ; D8 क्षयाय वै (for शतक्रतुः). —^{c}) G1 चिच्छेद पक्षान् (by transp.). —^{d}) Ñ2 G2 ततस्तत्र; D2.7–9 G1 M2 ततः शत- ; T3 M1 शतशश्च (for तत्र तत्र). Ñ B1–3 D6 शतक्रतुः (for सहस्रशः). ❀ Cr : तत्र तत्र सहस्रश इति पाठः. ❀

111 B4 om. 111 (cf. v.l. 108). —^{ab}) D1.3.6 उपागतः ; T1 उपागमत् ; M1 उपागतं (for उपगतः). D11 समुपागमत क्रुद्धो (for ^{a}). Ś1 वेधराट्. B3 मां चापि वज्रमुद्यम्य पक्षौ छेत्तुं स देवराट्. —^{c}) T3 दृष्टः ; Ct as in text (for क्षिप्तः). —^{d}) Ñ B1–3 D6 G3 पवनेन (for श्वसनेन).

112 B4 om. 112 (cf. v.l. 108). Ñ1 illeg. for ^{b}. —^{b}) B1 विक्षिप्तो (for प्रक्षिप्तः). Ñ2 B1–3 D6 वानरर्षभः; G2 प्लवगेश्वर. —^{c}) Ś1 D1–3.10.11 गुप्त(D3.10 °प्तः)पक्षैः. Ś1 D2.10.11 समस्तैश्च; Ñ2 B1–3 D6 समर्थश्च; D1 समं श्रेष्ठ; D3 समग्रैश्च; T2 समुद्रश्च; G1 समूलश्च ; Cg as in text

ततोऽहं मानयामि त्वां मान्यो हि मम मारुतः ।
त्वया मे ह्येष संबन्धः कपिमुख्य महागुणः ॥ ११३
अस्मिन्नेवंगते कार्ये सागरस्य ममैव च ।
प्रीतिं प्रीतमनाः कर्तुं त्वमर्हसि महाकपे ॥ ११४
श्रमं मोक्षय पूजां च गृहाण कपिसत्तम ।
प्रीतिं च बहु मन्यस्व प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ॥ ११५
एवमुक्तः कपिश्रेष्ठस्तं नगोत्तममब्रवीत् ।
प्रीतोऽस्मि कृतमातिथ्यं मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥ ११६
त्वरते कार्यकालो मे अहश्चाप्यतिवर्तते ।
प्रतिज्ञा च मया दत्ता न स्थातव्यमिहान्तरा ॥ ११७

G. 5. 7. 54
B. 5. 1. 124
L. 4. 61. 140

(for समग्रश्च). —^{d}) Ñ1 महात्मना; B1–3 D2.10.11 हि(B3 सु; D2.10.11 [अ]स्मि) रक्षितः (for [अ]भिर°). ❀ Cg: समग्रः समग्रपक्षः । गुप्तसमग्रपक्षश्च यथा भवामि तथाभिरक्षितोऽस्मीत्यर्थः. ❀ —After 112, Ñ2 B1–3 D1.6 ins.; while B4 cont. l. 4–6 only after 51*:

52* तदा गिरीणां सर्वेषां छिद्यमानान्महात्मना ।
पक्षान्दृष्ट्वा महेन्द्रेण प्रविष्टोऽहं महार्णवम् ।
सोऽहमिन्द्रभयात्तात प्रविष्टो वरुणालयम् ।
वसाम्यन्तर्जले घोरे भोगवानिव पन्नगः ।
हिरण्यनाभो नाम्नाहं काञ्चनः पर्वतोत्तमः । [5]
मा भैषीर्विश्रमात्र त्वं त्वदर्थमहमुत्थितः ।

[(l. 1) B3 D1 ततो (for तदा). Ñ2 B3 D6 महात्मनां (for °ना). D1 छिद्यमानानि सर्वशः (for the post. half). —(l. 2) B3 पक्षसंरक्षणाग्यग्रः ; D1 दृष्ट्वा पक्षाणि शक्रेण (for the prior half). —(l. 3) B3 -भयार्तोपि (for -भयात्तात). D1 वसामि वरुणालये (for the post. half). —(l. 4) D1 निलम् (for वसामि). B4 पक्षवतास्यत्र जले घोरे (corrupt) (for the prior half). Ñ2 D1 पर्वतः (for पन्नगः). —(l. 5) For l. 5–6, cf. l. 1–2 of 47*. Ñ2 B3 नामा (for नाम्ना). D1 प्लवगोत्तम.—(l. 6) Ñ2 B1.3 मा भैर्विं(Ñ2 °षी)श्रम्य चात्र त्वं; D1.6 मयि(D6 मा भैर्) विश्रम भद्रं ते (for the prior half).]

113 ^{a}) B2 अतो (for ततो). B1 मानयिष्यामि; B3 मित्रभावेन (for मानयामि त्वां). —^{b}) T3 [s]सि (for हि). Ñ2 B1.2.4 D6 मान्यस्यासि सुतो मम; B3 त्वामप्यत्र महत्तम; D7.9 मान्योसि मम मारुते. —^{c}) D7.9 मम (for मे हि). Ś1 D2.10.11 एवमस्त्वप्रियो बंधुः; Ñ B D1.3.6 एष मे त्वयि संबंधः. —^{d}) B1.3 T1.2 G3 महागुण; D2.11 महात्मनः. —After 113, Ś1 D2.10.11 ins.:

53* एष मे त्वयि संबन्धः कृतः कपिवरोत्तम ।

[D2 reads कृतः in marg. Ś1 D11 -वरोत्तमः.]

114 ^{a}) T3 तस्मिन्. B1.2 D9 अ(B2 त)स्मिन्नेव. Ś1 D10 च संबंधे; B4 च कार्येपि; D1 G1 -विधे कार्ये; Cr.t as in text (for -गते कार्ये). —^{b}) D8 G1 M1 हि; M2 इ (for च). —^{c}) Ñ1 D7.9.11 G3 प्रीतिमनाः ; Ñ2 B D6 प्रीतिमतः; D1 यतमनाः (for प्रीतमनाः). —^{d}) D8 T3 G1 M1 अर्हसि त्वं (by transp.). Ś1 D2.10.11 महाबल(D11 °लः); D7.9 °मते (for °कपे).

115 ^{b}) D5.7.9 T2 G3 M2 हरिसत्तम; T3 कपिकुंजर (for कपिसत्तम). ❀ Cr: मोक्षय मुञ्च । मोक्ष निरसन इति चौरादिको धातुः. ❀ —For 115^{ab}, Ś1 Ñ B D1–3.6.10.11 subst.:

54* श्रममोक्षाय पाद्यार्घ्यं गृहाण च कपीश्वर ।

[Ñ1 D1.3 पाद्यं च; B1 पाद्यार्घ्यौ; D6 पाद्यार्घं (for पाद्यार्घ्यं). Ś1 D2.10.11 श्रमान्मोचय चात्मानं (for the prior half). Ś1 D2.10.11 मन्यस्व (for गृहाण). Ś1 Ñ D1–3.6.10.11 कपिकुंजर; B4 त्वं कपीश्वर.]

—^{c}) D5 माव-; D7.9 मम (for बहु). D7 मान्यस्य; D9 मानस्य; D11 मान्यस्त्वं (for मन्यस्व). B3 प्रीतिः सुबहुधा वीर. —^{d}) B3 प्रजाता (for प्रीतोऽस्मि). Ś1 Ñ2 B D2.6.10.11 दर्शने.

116 ^{ab}) Ñ2 B D6 इत्युक्तः शैलराजेन हनूमान्मारुतात्मजः. —After 116^{ab}, Ñ2 B D6 ins.:

55* अब्रवीत्कृतकृत्योऽस्मि विश्रान्तश्च नगोत्तम ।

—^{c}) B2 प्रियम् (for कृतम्). —^{d}) D1 चैव (for एषो). Ś1 D2.3.10.11 त्वया मे पर्वतोत्तम(D11 °मः); Ñ1 सौहार्दमपनीयतां; Ñ2 B3 D6 सौहार्दं चापि दर्शितं; B1 हार्दिक्यं चापि दर्शनं; B2.4 हार्दिक्यं चाति(B4 °पि)दर्शितं.

117 ^{a}) D5 त्वरतो; D10 त्वरे च; Cv.r.m.g as in text (for त्वरते). Ś1 D10 माम् (for मे). Ñ2 B D6 त्वरया कार्यहेतोर्मे; D2 त्वरेद्य चरितः कार्यः ; D11 त्वरिते कार्यमुत्पात-. Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) Ñ2 B D6 कालश्चैव; D2.11 कालश्चापि; D8 G2 ह्यह° (to avoid hiatus); Cv.r.g as in text (for अहश्चापि). B3 [अ]तिवर्धते (for [अ]तिवर्तते). T2 अहश्च व्यतिवर्तते. —D10 om. 117^{cd}. —^{c}) Ñ1 कृता मया प्रतिज्ञा च. —^{d}) Ñ1 G1 मया; M1.2 मम; Cv.r.g as in text (for इह). D5 [अं]तरं; D8 T1.3 M1.3 Cv.r.g °रे (for [अ]न्तरा). —For 117^{cd}, Ś1 Ñ2 B D1–3.6.11 subst.:

56* क्रमिष्यता प्रतिज्ञातं मया च ज्ञातिमण्डले ।
साधिके योजनशते नान्तरा स्थेयमित्युत ।

[(l. 1) B1 D2 क्रमिष्यतः (for °ता). Ś1 D1.2.11 प्रतिज्ञा च; B1 D3 प्रतिज्ञा मे; B2 प्रतिज्ञातुं (for प्रतिज्ञातं). B3 प्रतिश्रुतं पर्वतराट् (for the prior half). B1 यथा (for मया). Ñ2 D6 हि (for च). D3 कृतेयं (for मया च). Ś1 D1.2.11 कृता मे कपिसंनिधौ(D1 ज्ञातिमंडले) (for the post. half). —(l. 2) B1 सविशे; D1.3 गंतव्ये; D6 साधके (for साधिके). Ś1 उच्चके

G. 5. 7. 55
B. 5. 1. 125
L. 4. 61. 142

इत्युक्त्वा पाणिना शैलमालभ्य हरिपुंगवः ।
जगामाकाशमाविश्य वीर्यवान्प्रहसन्निव ॥ ११८
स पर्वतसमुद्राभ्यां बहुमानादवेक्षितः ।
पूजितश्चोपपन्नाभिराशीर्भिरनिलात्मजः ॥ ११९
अथोर्ध्वं दूरमुत्पत्य हित्वा शैलमहार्णवौ ।
पितुः पन्थानमास्थाय जगाम विमलेऽम्बरे ॥ १२०
भूयश्चोर्ध्वगतिं प्राप्य गिरिं तमवलोकयन् ।
वायुसूनुर्निरालम्बे जगाम विमलेऽम्बरे ॥ १२१
तद्द्वितीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
प्रशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ १२२
देवताश्चाभवन्हृष्टास्तत्रस्थास्तस्य कर्मणा ।
काञ्चनस्य सुनाभस्य सहस्राक्षश्च वासवः ॥ १२३

सागरजले; B1 (marg. also) अप्राप्ते योजनशते; B3 संविशे योजनशतं; D2.11 तर्तव्ये सागरजले (for the prior half).]

Ś1 Ñ2 B D1–3 cont.; D10 ins. after 117^{ab} (owing to om.):

57* तस्मादिह न तिष्ठामि त्वयि पर्वतसत्तम ।
स्पृशामि त्वाहमङ्गुल्या मानितोऽस्तु भवानिति ।

[(l. 1) Ś1 D2.10.11 नाहं स्थास्यामि वै तस्मात्; D1.3 तस्मादहं तु न स्थास्ये (for the prior half).—(l. 2) Ś1 D1.3.10 संस्पृशाम्यहमंगुल्या; B3 त्वां स्पृशाम्यहमंगुल्या; D2.11 संस्पृश्य त्वाहमंगुल्या (for the prior half). B1 [ऽ]स्मि; D1 च; D2.11 [ऽ]सि (for ऽस्तु). Ś1 D10 मानयन्भगवानिति (for the post. half).]

118 B2 reads 118^{ab} and 120^{cd} here in marg. repeating them after 119. Ñ2 B1.2 (second time).3.4 D6 transp. 118^{ab} (all om. ^{cd}) and 119.—^{a}) B3 [उ]क्तः (for °क्त्वा). B3 कपिना (for पाणिना).—^{b}) B2 (both times) संस्पृश्य; D5 G3 आलिंग्य; T2.3 M3 Cr आलंब्य; Cm.t as in text (for आलभ्य).—Ñ2 B D6 om. 118^{cd}.—^{d}) Ñ1 illeg. from -वान् up to 119^{a}. Ś1 D2.10.11 वानरोत्तमः; Cr.t as in text (for प्रहसन्निव).

119 Ñ1 illeg. for 119^{a} (cf. v.l. 118). Ñ2 B D6 transp. 118^{ab} and 119.—^{b}) B2–4 अपेक्षितः (for अवेक्षितः).—^{c}) G1 स (for च). Ñ1 illeg. after श्चो up to र्भि in ^{d}.—^{d}) Ñ1 D7.9 अभिनंदितः (for अनिलात्मजः). B3 सपर्याभिर्नगोत्तम (sic).—After 119, Ś1 D2.10.11 ins.; while Ñ1 ins. only colophon:

58* द्विगुणं तु कृतोत्साहः सोम्बरं समगाहत ।

Colophon.

[D2 वृत- (for कृत-). D2 स समाहितः (for समगाहत).—*Kāṇḍa name*: Ñ1 D10 किष्किंधा.—*Sarga name*: Ś1 Ñ1 D10 मैनाक(Ñ1 *** [illeg.])दर्शनं; D2.11 मैनाकवाक्यं.]—After 119, B2 repeats 118^{ab} and 120^{cd}.

120 Ñ2 B D6 om. 120^{ab}.—^{a}) D11 अतोर्ध्वं (metri causa). Ś1 D2.10.11 उत्क्रम्य; Ñ1 उत्प्लुत्य; D7.9 G2 M1 आप्लुत्य (for उत्पत्य). D8 अत ऊर्ध्वं समुत्पत्य.—^{b}) Ś1 D1–3.10.11 [अ]चल- (for शैल-).—B2 repeats here 120^{cd} (cf. v.l. 118).—^{c}) B1 (marg. also as in text) पूर्व- (for पितुः). Ś1 D10 आवृत्य; Ñ1 B1 D3.7–9.11 T1 G2 आसाद्य; D2 आदाय (for आस्थाय). B3 पितुः स्थानं समासाद्य.—^{d}) Ñ2 B (B2 both times) D6 प्रहसन्निव (for विमलेऽम्बरे).—After 120^{cd} (first occurrence), B2 ins.:

59* दर्शनेनैव तुष्टोऽहं सर्वथा गिरिसत्तम ।

121 Ñ1 M2 om. (hapl.) 121.—^{a}) T1 G1.3 ततश्; Ct as in text (for भूयश्). Ś1 [ऊ]र्ध्वं; D1.3 [ऊ]र्ध्वां (for [ऊ]र्ध्व-).—After 121^{ab}, Ś1 D10 ins.:

60* जगामाकाशमाविश्य वेगेन गरुडो यथा ।

[Cf. 157^{cd}.]

—^{c}) Ś1 D1–3.10.11 वायुपुत्रो (for °सूनुर्). D1.7.9–11 निरालंबो (for °लम्बे).—^{d}) D1 कपिरंबरे; D5.7.9 T2.3 कपिकुंजरः (for विमलेऽम्बरे).—For 121, Ñ2 B D6 subst. 41*.

122 Ñ2 B D6 read 122–129^{b} after 165.—^{a}) Ñ2 B1 D6 तत्तृ(B1 [marg. also] अद्वि)तीयं; B2 T2 अद्वि- (marg. also as in text)तीयं; B3 अतिद्वितीयं (hypm.); D2 न द्वितीयं (for तद्द्वितीयं). D2.11 हनुमता (for °तो).—^{b}) D2.11 कृत्वा (for दृष्ट्वा). G1 transp. दृष्ट्वा and कर्म. D1 सुदुस्तरं (for °ष्करम्). ❀ Cv: द्वितीयमिति । समुद्रलङ्घनं प्रथमं पूर्वतः। जयो द्वितीयं कर्म ।; Cr: द्वितीयं कर्म, समुद्रलङ्घनं कर्म प्रथमं मैनाकगिरौ विश्रम्य तत ऊर्ध्वमुत्प्लुत्य पितुः पन्थानमास्थाय गमनं द्वितीयं कर्म ।; Cm: समुद्रलङ्घनं प्रथमं कर्म । द्वितीयं मैनाकगिरावविश्रम्य गमनम् ।; Cg: तद्द्वितीयमिति । द्वितीयं समुद्रलङ्घनापेक्षया द्वितीयं तत्पर्वतजयरूपं कर्म ।; Ck: तद्द्वितीयं कर्मेति । अविश्रम्यैव पुनरूर्ध्वोत्पतनरूपं कर्म । so also Ct. ❀—^{c}) Ñ2 B D6 देवता ह्य(B1.3 °श्चा; B2.4 श)भवंस्तुष्टाः.—^{d}) Ñ2 B D6 सर्वे (for सिद्धाश्).

123 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165.—^{a}) Ñ1 देवाश्चापि (for देवताश्च). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 G2 तुष्टास्; Cr.m as in text (for हृष्टास्). Ñ2 B1.2.4 D6 नागगंधर्वदैतेया; B3 नागगंधर्वयक्षैश्च.—^{b}) Ñ2 विन्नस्तास्; D6 तत्रसुस् (for तत्रस्थास्). B1.2.4 D6 तेन (for तस्य). B3 गिरेस्तस्य च कर्मणा.—^{c}) D1 समुद्रस्य (for काञ्चनस्य). Ñ1 D3 समुद्रश्च सु(D3 स)नाभश्च. ❀ Ck: काञ्चनस्येति । काञ्चनमयस्येति यावत् । शोभना नाभिर्यस्य स तथा । उभाभ्यां हिरण्यनाभिरिति व्युत्पत्तिद्वारा कविना दर्शितम् ।; Ct: काञ्चनस्य

उवाच वचनं धीमान्परितोषात्सगद्गदम् ।
सुनाभं पर्वतश्रेष्ठं स्वयमेव शचीपतिः ॥ १२४
हिरण्यनाभ शैलेन्द्र परितुष्टोऽस्मि ते भृशम् ।
अभयं ते प्रयच्छामि तिष्ठ सौम्य यथासुखम् ॥ १२५
साह्यं कृतं ते सुमहद्विक्रान्तस्य हनूमतः ।
क्रमतो योजनशतं निर्भयस्य भये सति ॥ १२६
रामस्यैष हि दौत्येन याति दाशरथेर्हरिः ।
सत्क्रियां कुर्वता शक्त्या तोषितोऽस्मि दृढं त्वया ॥ १२७
ततः प्रहर्षमलभद्विपुलं पर्वतोत्तमः ।
देवतानां पतिं दृष्ट्वा परितुष्टं शतक्रतुम् ॥ १२८
स वै दत्तवरः शैलो बभूवावस्थितस्तदा ।
हनूमांश्च मुहूर्तेन व्यतिचक्राम सागरम् ॥ १२९
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
अब्रुवन्सूर्यसंकाशां सुरसां नागमातरम् ॥ १३०

G. 5. 6. 2
B. 5. 1. 137
L. 4. 62. 12

काञ्चनमयस्य सुनाभस्य शोभनमध्यस्य. ❀ —[d]) Ñ2 B D6 परितुष्टश्च; G1 °स्राक्षः स; Cr as in text (for सहस्राक्षश्च).

124 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165. —[a]) Ś1 D10 इदं तु; D2.11 स इदं (for उवाच). Ñ1 illeg. for उवाच वचनं. D1.3 अथा (D3 ततो) नरपतिः श्रीमान्. —[b]) Ś1 D2.10.11 परितोषस्य लक्षणं; Ñ1 D1.3 परितुष्टः पुरंदरः.—For 124[ab], Ñ2 B D6 subst.:

61* इदं चोवाच वचनं खस्थस्तं दैवतैः सह ।

[Ñ2 स खस्थं; B1 खस्थस्तैर्; B4 खस्थं तं; D6 स खस्थो (for खस्थस्तं).]

—[c]) B3 सुनाभ-; D1 सनाभं (for सुनाभं). —[d]) Ñ1 illeg. from मेव up to द्विक्रा in 126[b]. Ś1 D1-3.10.11 आह (for एव). Ñ2 B D6 स्वय (B3 अह) मिंद्रः सुरेश्वरः.

125 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165. Ñ1 illeg. for 125 (cf. v.l. 124). —[c]) D5 प्रदास्यामि (for प्रयच्छामि). —[d]) D6.7.9 G गच्छ (for तिष्ठ). B3 स्वस्ति तिष्ठ गिरींद्रज.

126 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165. Ñ1 illeg. up to द्विक्रा in [b] (cf. v.l. 124). —[a]) D11 transp. कृतं and ते. —[b]) B3 D5.7.9 T2 M1 विश्रांतस्य (for विक्रान्तस्य). —[c]) B1.2.4 D2.5 क्रामतो (for क्र°). —[d]) D1 निर्भयस्त्वं (for °स्य). ❀ Cv : निर्भयस्य भये सति भयहेतौ सति तदानीं निर्भयस्य समुद्रलङ्घने किं भविष्यतीत्यस्माकं भये सतीति वा । ; Cr : निर्भयस्य भये सति । अतिविस्तृतसमुद्रोपर्याकाशगमने समुद्रपतनादिभयनिमित्तसंभावनायामपि निर्भयस्य. ❀

127 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165. —[a]) Ñ2 D6 रामस्यायं; B2 राघवस्य; D1-3.8.11 G1 रामस्यैव (for रामस्यैष). D2.11 G2 M3 हि दूत्येन; D5 हि दूतोयं; D7.9 हितायैव (for हि दौत्येन). Ś1 D10 रामकार्यार्थदूतस्य; B1.3.4 रामस्य हि स दौत्येन. —[b]) Ś1 D10 त्वया (for याति). Ś1 Ñ1 D10 हरेः; D1 हरौ; D7.9 कपिः (for हरिः). —[c]) D2.11 सत्क्रियाः (for °यां). D1.3 T1 G2 M3 तस्य; G1 भक्त्यं (for शक्त्या). —[d]) Ñ2 B D6 तोषितास्ते; D3 °हं (for तोषितोऽस्मि). Ś1 D10 त्वया भृशं; Ñ2 B1.2 D6 दृढं वयं; B3.4 वयं दृढं; D1-3.11 त्वया दृढं (by transp.) (for दृढं त्वया).

128 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165. —[a]) D7.9 स तत् (for ततः). Ś1 Ñ B D2.6.10.11 M1 अ (Ñ1 illeg. after अ up to भे [see var.] in [b]) तुलं; D1.3 T2.3 M3 अगमद्; D5 G1 अभजद् (for अलभद्). —[b]) Ś1 Ñ1 (illeg.) D2.10 स लेभे; D11 सुनाभः (for विपुलं). Ñ2 B1.2.4 D6 लेभे साधुशिलोच्चयः; B3 लेभे गिरिवरात्मजः. —[c]) Ñ2 B D6 प्रभुं (for पतिं). —[d]) D11 -तुष्ट- (for -तुष्टं). D1.3 शचीपतिं (for शतक्रतुम्).

129 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 122 and 165. —[a]) Ś1 D10 सोपि; Ñ2 D3.6 स तु; B स तैर्; D1 अनु-; D2.11 स हि (for स वै). —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D10.11 ततः; T3 सदा (for तदा). ❀ Cr : तदा तस्मिन्काले स्वस्थोऽभूदित्यर्थः। अवस्थितस्तस्थेति पाठः. ❀ —After 129[ab], Ñ2 B D6 ins., while D1-3.11 ins. only colophon after 129 :

62* देवताः सिद्धगन्धर्वा यथागतमपूजयन् ।

Colophon.

[Ñ2 D6 यथागति यद्युदिवं; B1 साधु साधित्यपूजयन् (for the post. half). —*Kānda name*: D1 किष्किधा. —*Sarga name*: Ñ2 B1.4 सुनाभोद्गमः; B2 सागरक्रमणे सुनाभोद्गमः; B3 सुनाभोद्गमनं; D1-3.11 सुनाभदर्शनं (D2 °नं); D6 सुनाभवचः. —*Sarga no.* (figures, words or both): B1 D2.11 om.; Ñ2 B2-4 D6 7; D1 41; D3 2.]

—Ñ2 B D6 om. 129[cd]. —[c]) D3 तु (for च). T3 समुत्पत्य (for मुहूर्तेन). —Ñ1 illeg. for [d]. —[d]) Ś1 D10 व्यतिक्रा (Ś1 °क्र) म्य च (for व्यतिचक्राम). —After 129, T2 G1 M1 ins., while D3 ins. after 130[ab] :

63* तं प्रयान्तं समुद्रीक्ष्य आकाशे मारुतात्मजम् ।

[M1 transp. तं and प्रयान्तं. D3 (to avoid hiatus) ह्याकाशे (for आ°).]

130 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —[a]) T1 च (for स-). D10 om. सगन्धर्वाः. —After 130[ab], D3 ins. 63*. —Ñ1 illeg. up to नाग in [d]. —[d]) Ś1 D8.10 नाम; D1-3.11 देव- (for नाग-).

G. 5. 6. 3
B. 5. 1. 138
L. 4. 62. 13

अयं वातात्मजः श्रीमान्प्लवते सागरोपरि ।
हनूमान्नाम तस्य त्वं मुहूर्तं विघ्नमाचर ॥ १३१
राक्षसं रूपमास्थाय सुघोरं पर्वतोपमम् ।
दंष्ट्राकरालं पिङ्गाक्षं वक्त्रं कृत्वा नभःस्पृशम् ॥ १३२
बलमिच्छामहे ज्ञातुं भूयश्चास्य पराक्रमम् ।
त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति ॥ १३३
एवमुक्ता तु सा देवी दैवतैरभिसत्कृता ।
समुद्रमध्ये सुरसा बिभ्रती राक्षसं वपुः ॥ १३४
विकृतं च विरूपं च सर्वस्य च भयावहम् ।
प्लवमानं हनूमन्तमावृत्येदमुवाच ह ॥ १३५
मम भक्षः प्रदिष्टस्त्वमीश्वरैर्वानरर्षभ ।
अहं त्वां भक्षयिष्यामि प्रविशेदं ममाननम् ॥ १३६
एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिर्वानरर्षभः ।
प्रहृष्टवदनः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३७

---

131 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —[a]) Ñ2 B D6 वायुसुतः (for वातात्मजः). —[b]) G2 M2 क्रमते (for प्लवते). D1.3 सागरं हरिः (for °रोपरि). Ñ2 B D6 लंघयिष्यति सागरं. —[c]) M2 तस्मात् (for तस्य). —[d]) B3 गच्छते (for मुहूर्तं). G3 damaged for विघ्नमाचर.

132 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. Ñ1 T3 M2 om. 132. —[a]) B2.3 राक्षसी-(B3 °सीं) (for राक्षसं). B3 तनुम् (for रूपम्). D10 आदाय (for आस्थाय). —[b]) B4 सुघोरा (for सुघोरं). D6 पर्वतोत्तमं. B1.2 सुघोरा पर्वतोपमा; B3 सुघोरां पर्वतोपमां. —[c]) B1.2 D6.11 -कराल-; B3 -करालां (for -करालं). B3 पिंगाक्षीं (for °क्षं). —[d]) B3 रक्तं (for वक्त्रं). Ś1 B2 D10.11 नभः स्पृशत्; D5 T2 G3 M3 °समं (for नभःस्पृशम्). ❀ Ct: नभःस्पृशामिति पुंस्त्वमार्षम्। वक्त्रशब्दोऽर्धर्चादिर्वा. ❀

133 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —[a]) Ñ1 T3 G2 वयम्; Ck.t as in text (for बलम्). D11 इच्छाम्यहं (for °महे). —[b]) T3 [भ]पि (for [श्च]स्य). —For 133[ab], Ñ2 B D6 subst.:

64* बलं विज्ञातुमिच्छामः सत्त्वं चास्य महात्मनः।

[B3 अलं (for बलं). B2 च ज्ञातुम्; B4 तु ज्ञातुम् (for विज्ञातुम्).]

—D11 om. 133[c]–134. —[c]) Ś1 B3 D2.10 G2 किं करिष्यत्युपायं वा; Ñ B1.2.4 D1.3.6 कं(D1.3 किं) भजिष्यत्युपायं वा.

134 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. D11 om. 134 (cf. v.l. 133). —[a]) B1.2 D2 M1 उक्त्वा (for उक्ता). D10 om. तु (subm.). —[b]) Ś1 D2.5 G1.2 M2 देवतैर् (sic) (for दै°). Ś1 B3.4 D5.10 G1 M1 अपि (for अभि-). D2 अभिसंवृता; D3 °पूजिता (for °सत्कृता). D1.3 देवैरपि सुपूजिता(D3 च सत्कृता); T3 देवैरप्यपराजिता. —G3 damaged for ° except सा. —[c]) Ñ1 illeg. from र up to वान in 136[b]. Ñ2 B D6 तरसा; D1 सरमा; G2 M2 सहसा (for सुरसा). —[d]) D1.3 धारयद् (for बिभ्रती). Ś1 D3.10 राक्षसी- (for °सं). D2 transp. बिभ्रती and राक्षसं. Ñ2 B D6 धारयन्त्रा(Ñ2 B1 °न्त्री)-क्षसीं तनुं.

135 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. Ñ1 illeg. for 135 (cf. v.l. 134). —[a]) B3 विक्रमं (for विकृतं). D1 तु (for च). D2 वलिरूपं; D11 वल° (for च विरूपं). —[b]) Ñ2 B D6 कृत्वा रूपं; D1 सर्वेसामपि; M3 सर्वेषां च (for सर्वस्य च). —After 135[ab], G2 ins. 67*. —T1 damaged for 135[c]–136[b]. —[d]) D11 आहत्य; G3 वाक्यं च (for आवृत्य). M2 [ए]वम् (for [इ]दम्). D10 च (for ह). Ñ2 B D6 स(B1 स)मावृत्येदमब्रवीत्.

136 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. Ñ1 illeg. up to वान in [b] (cf. v.l. 134). T1 damaged for 136[ab] (cf. v.l. 135). —[a]) Ś1 D2.10 भक्ष्यभूतः; Ñ2 B D1.6.7 T2 M1 मम भक्ष्यः; D11 भक्षभूतं (for मम भक्षः). Ś1 B1(after corr. in marg. as in text) D2.5 M2 प्रविष्टस्; G1.3 प्रतिष्ठस् (corrupt) (for प्रदिष्टस्). —[b]) G2 क्षमैरैर् (for ईश्वरैर्). Ñ1 D1.2.11 वान(Ñ1 ** [illeg.])रर्षभः (for °भ). Ñ2 B D6 सेन्द्रैः सुरगणैः कपे. —[c]) D1 transp. अहं and त्वां. Ñ2 B1.2.4 D6 छायां गृह्णामि(D6 °ति) भूतानां; B3 इदं गृह्णामि दूतानां. —[d]) G1 प्रविश त्वं (for प्रविशेदं). D11 त्वमाननं (for ममा°). —After 136, D7–9 G2 M1 ins. repeating them after 67*, while D5 T G1.3 M2.3 cont. after 67*.

65* वर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्वरा।
व्यादाय वक्त्रं विपुलं स्थिता सा मारुतेः पुरः।

[(l. 1) M1 (first time) एव (for एष). —(l. 2) T1 G2 (first time) विदार्य (for व्यादाय). D5.7–9(D7–9 second time) G1 सुमहत् (for विपुलं). T2 G2(both times).3 विपुलं वक्त्रं (by transp.). D7.9(both first time) G2(both times) पुरा (for पुरः).]

137 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —[a]) D6 उक्ते; D11 उक्तं (for उक्तः). D1 सरमया (sic) (for सुरसया). —[b]) Ś1 D10 वाक्यमब्रवीत्; D3 G1 M1 पवनात्मजः (for वानरर्षभः). D7.9 प्रहृष्टवदनोऽब्रवीत्. —Ś1 D2.3.10 om. 137[cd]. —[c]) Ñ1 B1.3.4 D2.11 विषण्णवदनः; Ñ2 B2 D3.6 विवर्ण°; D1 विशीर्ण° (for प्रहृष्टवदनः). D1 धीमान्; D3 भूत्वा (for श्रीमान्). —[d]) Ñ1 D1.3 T3 सुरसां(D1 °मां) वाक्यमब्रवीत्.

रामो दाशरथिर्नाम प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ॥ १३८
अस्य कार्यविपक्तस्य बद्धवैरस्य राक्षसैः ।
तस्य सीता हृता भार्या रावणेन यशस्विनी ॥ १३९
तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ।
कर्तुमर्हसि रामस्य साह्यं विषयवासिनि ॥ १४०
अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ।
आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥ १४१
एवमुक्ता हनुमता सुरसा कामरूपिणी ।
अब्रवीन्नातिवर्तेन्मां कश्चिदेष वरो मम ॥ १४२

G. 5. 6. 14
B. 5. 1. 149
L. 4. 62. 24

138 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70.—a) Ñ2 B D1.3.6 T1.3 G2 श्रीमान् (for नाम).—b) Ś1 Ñ B D1–3.6.8.10.11 दंडकं (for दण्डका-).—d) D8 T3 G1 M1 सीतया (for वैदेह्या). D2 [अ]पि च (by transp.); D5 T1 G2.3 M2 चैव; M1 सह (for चापि). G3 सीतया (for भार्यया). Ñ2 B D6 पत्न्या च सह सीतया.

139 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. G3 om. 139–142^b.—ab) Ñ1 तस्य; D1.5 T1.3 G1.2 Cv.r.g.k अन्य- (for अस्य). ❀ Cm: अस्येति पाठः. ❀ D1 कार्ये (for कार्य-). Ś1 Ñ2 B1.2.4 D2.6.10.11 जनस्थाननिलित्तं च; D3 अन्यकार्यविमुक्तस्य (for a). D6 -वैरेण (for -वैरस्य). D1 रक्षसा (for राक्षसैः). B3 तस्मिन्निवसतस्तस्य जटावल्कलधारिणः.—c) Ñ1 सा तु; M1 ततः (for तस्य). Ś1 D1.10 T2 M2 transp. सीता and भार्या. G1 रक्षसापहृता भार्या.—d) Ñ1 बलीयसा; T3 °नः (for यशस्विनी).—For 139^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

66* जहार भार्यां वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ।

[B3 पत्नीं रामस्य (for भार्यां वैदेहीं). V2 B3 रावणो नाम (V2 * * * * * [damaged]) राक्षसः (for the post. half).]

140 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. G3 om. 140 (cf. v.l. 139).—a) Ś1 D10 सकाशे; D2.11 समीपे (D11 °पं) (for सकाशं). Ñ2 B D6 यास्यामि; T2 °यं (for दूतोऽहं).—b) Ñ2 B D6 दूतोहं (for गमिष्ये). Ś1 D2.10.11 गच्छामि नृपशासनात्; Ñ1 गमिष्यामि तदाज्ञया.—c) Ś1 D2.10.11 सा त्वम् (for कर्तुम्).—d) Ñ2 B1 (before corr. as in text).2.4 सख्यं; D2.11 नित्या (for साह्यं). B3 सह्यं विनयवादिनि. ❀ Cv: विषयवासिनी रामराज्यवासिनी । सर्वं हि जगत्तस्य राज्यमिति भावः ।; Cr.g: विषयवासिनी रामराज्यवासिनी (Cr इक्ष्वाकूणामियं भूमिः सशैलवनकाननेत्युक्तत्वात्सर्वदेशस्यापि रामविषयत्वम्) ।; Cm: विषयवासिनि रामराज्यवासिनि ! त्रैलोक्यनाथत्वाद्रघुनाथस्येति भावः ।; Ck: विषयवासिनीति । 'इक्ष्वाकूणामियं भूमिः सशैलवनकानने' त्युक्तत्वात्त्वमपि रामदेशवर्ती यतोऽतः साह्यं कर्तुमर्हसीति ।; Ct: विषयवासिनीति । तस्य सर्वाधिपतित्वात्. ❀

141 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. G3 om. 141 (cf. v.l. 139).—Ñ2 illeg. up to चाक्लि in b.—a) B1.2.4 D6 अहं तु (B4 च; D6 हि); B3 अयं च (for अथवा).—b) Ś1 D10 रामस्याक्लिष्टकर्मणः.—D6 om. (hapl.) 141^d–143^c.—d) D2 परि- (for प्रति-). D3 [अ]हं (for ते). Ñ2 B सत्यमेतद्ब्रवीम्यहं (B3 °मि ते).

142 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70.—G3 om. 142^{ab} (cf. v.l. 139). D6 om. 142 (cf. v.l. 141).—a) B1.2 D2 उक्त्वा (for °क्ता).—b) D1 सरसा (for सु°). B3 -चारिणी (for -रूपिणी).—D3 om. 142^c–143^d. G1 reads 142^{cd} after l. 2 of 67*.—c) B3 साब्रवीन्; G1 हनूमन् (for अब्रवीन्). Ś1 D2.8.10.11 T3 G2 M3 Cm -वर्तेत; Ñ2 B1.2.4 -वर्तेते; B3 -वृत्ताश्च; G1.3 -वर्तेमां; M1 -वर्तेथाः; Cmp as in text (for -वर्तेन्मां).—d) D1 तव (sic) (for मम). Ś1 D2.10.11 किंचिद्वा वानरोत्तम; Ñ1 कश्चिदि * ति मे वरः; Ñ2 B1.2.4 केचिदेतन्सुखं मम; B3 केचिदेत्य सुखं मम. ❀ Cv: नातिवर्तेन्मामप्रविश्य न गच्छेत् । अतः परं (तं) प्रयान्तमित्यादिश्लोकः प्रायिक इति न श्रद्धेयम् । एष च शोधिताशोधितकोशसाङ्कर्यात् ।; Cr: नातिवर्तेन्मामिति वा पाठः । तदानीं परस्मैपदमार्षम् ।; Cg: नातिवर्तेन्मां ममाननमप्रविश्य न गच्छेत् । अतिवर्तेदित्यत्र परस्मैपदमार्षम् । अत्रेतिकरणं द्रष्टव्यम् । अब्रवीन्नातिवर्तेन्मां कश्चिदेष वरो ममेत्यस्यानन्तरं "तद्दृष्ट्वा व्यादितं वक्त्रं वायुपुत्रः सुबुद्धिमान्" इत्यादिश्लोका द्रष्टव्याः । मध्ये तं प्रयान्तमित्यादयः केचन श्लोकाः प्रक्षिप्ता असङ्गताश्च । शतयोजनायतत्वे वानरैर्लङ्कावासिभिश्च ज्ञातः स्यादिति विरोधात् । त इमे प्रक्षिप्ताः श्लोकाः —"तं प्रयान्तं समु°, बलं जिज्ञास°, प्रविश्य व°, वर एष पु°, व्यादाय वि°, एवमुक्तः सु°, अब्रवीत्कु°, इत्युक्त्वा सु°, दशयोजन°, तं दृष्ट्वा मेघ°, चकार सु°, हनूमांस्तु त°, चकार सुरसा व°, बभूव हनु°, चकार सुरसा व°, तथैव हनु°, चकार सुरसा व°, हनुमानचल°, चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम्" इति ।; Ck: कश्चिदपि नातिवर्तेतेत्यभक्षितो न गच्छामीत्यर्थः ।; Ct: कश्चिदपि मां नातिवर्तेदभक्षितो न गच्छेदित्यर्थः । परस्मैपदमार्षम्. ❀ —After 142, D5.7–9 T G3 M ins.; G2 ins. after 135^{ab}, while G1 ins. l. 1–2 after 142^{ab} and l. 3 after 142^{cd}:

67* तं प्रयान्तं समुद्वीक्ष्य सुरसा वाक्यमब्रवीत् ।
बलं जिज्ञासमाना सा नागमाता हनूमतः ।
प्रविश्य वदनं मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम ।

[(l. 1) G3 सं-; M2 तद्; Ck.t as above (for तं). D5.8.9 प्रयातं (for °न्तं).—(l. 2) D3 जिज्ञासयंती (for °माना). D5 T1.3 G1 M वै (for सा). ❀ Cr: देवमाता हनूमतः इत्यतः परं प्रविश्य वदनं मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम । वर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति त्वरेति पाठः. ❀ —(l. 3) D7.9 Ct निविश्य; Cr.k as above (for प्र°).]

G. 5. 6. 15
B. 5. 1. 152
L. 4. 62. 25

एवमुक्तः सुरसया क्रुद्धो वानरपुंगवः ।
अब्रवीत्कुरु वै वक्त्रं येन मां विषहिष्यसे ॥ १४३

इत्युक्त्वा सुरसां क्रुद्धो दशयोजनमायतः ।
दशयोजनविस्तारो बभूव हनुमांस्तदा ॥ १४४

तं दृष्ट्वा मेघसंकाशं दशयोजनमायतम् ।
चकार सुरसाप्यास्यं विंशद्योजनमायतम् ॥ १४५

हनुमांस्तु ततः क्रुद्धस्त्रिंशद्योजनमायतः ।
चकार सुरसा वक्त्रं चत्वारिंशत्तथोच्छ्रितम् ॥ १४६

बभूव हनुमान्वीरः पञ्चाशद्योजनोच्छ्रितः ।
चकार सुरसा वक्त्रं षष्टियोजनमायतम् ॥ १४७

तथैव हनुमान्वीरः सप्ततिं योजनोच्छ्रितः ।
चकार सुरसा वक्त्रमशीतिं योजनायतम् ॥ १४८

—Thereafter D5 T G1.3 M2.3 cont.; while D7-9 G2 M1 repeat 65* and G2 alone repeats l. 3 of 67*.

143 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. D6 om. 143^{abc} (cf. v.l. 141). D3 om. 143 (cf. v.l. 142). —a) D1 सुरमया (for °सया). —c) Ś1 B1 कुरु वक्त्रं त्वं (B1 तु); Ñ B2.4 कुरु तद्वक्त्रं; B3 कुत्रचिद्वक्त्रं; D1 G3 कुरु ते वक्त्रं; D10 कुरु वक्त्रं त्वं (for कुरु वै वक्त्रं). —d) Ś1 D2.10.11 निगलि (D11 °रि) ष्यसि; Ñ1 D7.9 विसहिष्यसि (D9 °ति); Ñ2 B भक्षयिष्यति (B1 [marg. also].3.4 °सि); D1 विनशिष्यसि; D5 विषहिष्यसि; T3 विसहिष्यसे; Cr.m.g as in text (for विषहिष्यसे). —After 143, B2 ins.:

68* इत्युक्त्वा सुरसा चक्रे दशयोजनकं वपुः ।

144 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —a) D1.11 T2 [उ]क्ता (for [उ]क्त्वा). Ś1 D2.5.11 T2 सुरसा वक्त्रं (D5 T2 क्रुद्धा); D1 सरमा वक्त्रं; Cg as in text (for सुरसां क्रुद्धो). D3 एवमुक्ता सुरसास्यं. —b) Ñ2 B D6 त्रिंशद्- (for दश-). B3 D2.5 T2 G1.3 आयतं; D7.9 Ck.t आयतां; Cr.g as in text (for आयतः). Ś1 D1.3.10.11 चकार दशयोजनं. —d) Ś1 D10 कपिः; D5 तथा (for तदा). Ñ2 B1.2.4 D6 बभूव पवनात्मजः; B3 ह्यभवन्मारुतात्मजः; D2.11 बभूव स महाकपिः; D7.9 हनुमानभवत्तदा.

145 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. D5.7.9 om. (hapl.) 145^{ab}. For $145 - 150^{b}$, Ñ2 B D6 subst. 69*. —a) Cg तं (as in text); Ct तद्. D8 गिरिसंकाशं (for मेघ°). —b) Cg as in text; Ct विंशद्- (for दश-). D2.11 उच्छ्रितं (for आयतम्). —c) D1.10 सुरमा (for °सा). Ś1 D2.10.11 T2 Cr वक्त्रं; T3 ह्यास्यं; M3 Cg चास्यं; Cv.k.t as in text (for [अ]प्यास्यं). —d) D11 आयता (for °तम्). Ś1 D10 षष्टियोजनविस्तृतं; D1.3 भीमं त्रिं (D3 त्रिं) शतियोजनं; D2 चत्वारिंशत्तदायतं. ❀ Cv.r: अतः परं, "हनूमांस्तु त°, चकार सुरसा व°, बभूव हनु°, चकार सुरसा व°, तथैव हनु°, चकार सुरसा व°, हनू (Cr °नु) मा°, चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतमित्येते श्लोकाः प्रायेण पुस्तकेषु लेखकप्रमादात्पतिताः (Cr °योजनमायतमित्येष पाठक्रमः केषुचित्कोशेषु प्रमादात्पतितः)।; Ck: चकार सुरसाप्यास्यं विंशद्योजनमायतमित्यनन्तरं तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यमिति पाङ्कः। इदमतिसुश्लिष्टप्रक्षेपस्थलम्। अत एवात्रातः परं "हनुमांस्तु ... ... त्रिंशद्योजनमायत" इत्यादि 'शतयोजनमायतम्' इत्यन्तमनेकश्लोकान्प्रक्षिपन्ति । भाग्यमस्माकम्। शतयोजने समाप्ताः किल सहस्रयोजनमायत इत्यनुक्त्वा।; Ct: "चकार सुरसाप्यास्यं विंशद्योजनमायतम्" इत्यनन्तरम्, तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यमिति प्राचीनः पाठः। अत्र 'तद्दृष्ट्वा मेघ°, हनुमां°, चकार सु°, बभूव हनु°, चकार सुर°, तथैव हनु°, चकार सुर°, हनूमाननल°, चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम्' इति श्लोकास्तु प्रक्षिप्ता इति कतकः. ❀ —After 145, T3 M3 ins. the line of 150^{ab} (with v. l. तां; विस्तृतास्यां तु and सुबुद्धिमान्).

146 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 145 and 150. Ś1 Ñ1 D3.7.9 om. (hapl.) 146 – 149. D10 om. (hapl.) 146-147. D2 om. (hapl.) 146. —a) D11 च (for तु). G3 सुसंक्रुद्धस्; Cv.r.g.k as in text (for ततः क्रुद्धस्). T2 बभूव हनुमान्वीरो; G1 M1 ततः परं हनूमांस्तु. —b) D1 उच्छ्रितः; D11 G2.3 आयतं; Cv.r.g.k as in text (for आयतः). —c) D1 सरमा (for सुरसा). G1 [अ]प्यास्यं; Cv.r.g.k as in text (for वक्त्रं). —d) D1.11 तदाय (D11 °यु) तं; T2 तथैव च; G1 तथायतं; M1 ततोच्छ्रितं; Cv.g.k as in text; Cr °त्तरं (for तथोच्छ्रितम्).

147 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 145 and 150. Ś1 Ñ1 D3.7.9.10 om. 147 (cf. v.l. 146). —c) D1 सरमा (for सुरसा). —d) Cv.r षष्टिं; Cg.k as in text (for षष्टि-). D5.8 T2.3 G3 M1 Cr.k उच्छ्रितं; Cv.g as in text (for आयतम्).

148 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 145 and 150. Ś1 Ñ1 D3.7.9 om. 148 (cf. v.l. 146). —a) D1.2.11 बभूव (for तथैव). D1.2.11 क्रुद्धः; D10 कुर्वन् (for वीरः). —b) D1.2.5 T सप्ततिर्; G2.3 M2.3 सप्तति-; Cv.g °ती; Cr.k as in text (for सप्ततिं). ❀ Cr: सप्ततीयोजनोच्छ्रित इत्यादिषु दीर्घ आर्षः. ❀ —D10 om. (hapl.) $148^{c} - 149^{b}$. —c) D1.2.11 प्रसार्य (for चकार). D1 सरमा (for सुरसा). —d) D1.5 T1.2 G2.3 M Ck अशीति-; D2.11 T3 अशीतिर्; Cr as in text; Cg °ती- (for अशीतिं). D8 Cg.k -[उ]च्छ्रितं; Cv.r as in text (for -[आ]यतम्). G1 योजनाशीतिमायतं.

हनूमानचलप्रख्यो नवतिं योजनोच्छ्रितः ।
चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम् ॥ १४९
तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं वायुपुत्रः स बुद्धिमान् ।
दीर्घजिह्वं सुरसया सुघोरं नरकोपमम् ॥ १५०
स संक्षिप्यात्मनः कायं जीमूत इव मारुतिः ।
तस्मिन्मुहूर्ते हनुमान्बभूवाङ्गुष्ठमात्रकः ॥ १५१
सोऽभिपत्याशु तद्वक्त्रं निष्पत्य च महाजवः ।
अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५२

G. 5. 6. 26
B. 5. 1. 157
L. 4. 62. 34

149 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. For subst. in Ñ2 B D6, cf. v.l. 145 and 150. Ś1 Ñ1 D3.7.9 om. 149; D10 om. 149[ab] (cf. v.l. 146 and 148 respy.). —[a]) D1.2.11 बभूव स (D1 स बभूव) गिरि-प्रख्यो; D5 Ck हनुमाननलप्रख्यो. —[b]) D1.2.5 T नवतिर्; D11 G2.3 M2.3 Cv.r.g नवतीः; Ck as in text (for नवतिं). —[c]) D1.10 स (D10 सु)रमा (for सुरसा). —[d]) D2 शतं (for शत-).

150 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —[a]) Ś1 D2.7–11 T1 G2 M1.2 तं; Cr.m.g.k.t as in text (for तद्). Ś1 व्यादितं दृष्ट्वा (sic); D1–3.11 व्यायतं वक्त्रं; D10 T1.3 व्यादितं वक्त्रं; Cr.m.g.k.t as in text (for व्यादितं त्वास्यं). Ñ1 तद्दृष्ट्वा व्या॰तमा॰ (illeg.). ❀ Cr: व्यादितम्। इडागमस्त्वार्षः। अतिविवृतं त्वास्यम्।; Ck: व्यादितमिति। व्यात्तमिति यावत्। सुरसया व्यादितमुच्यमानविशेषणमास्यं दृष्ट्वेत्यन्वयः।; Ct: व्यादितं व्यात्तम्। दीर्घजिह्वत्वादिगुणविशिष्टं व्यात्तं तत्तस्या आस्यं दृष्ट्वेत्यन्वयः. ❀ —D11 om. (hapl.) 150[b]–152[a]. —[b]) Ñ1 illeg. for वायुपुत्रः. Ñ1 [ऽ]तिः; D3.5 T2 M Cg सु-; T1 तु (for स). Ś1 D2.10 T3 शतयोजनमायतं. —For 145–150[ab], Ñ2 B1–3 (l. 1 only).4 D6 subst.:

69* तं दृष्ट्वा सुमहद्रूपं राक्षसी घोरदर्शना।
चकार सुरसा वक्त्रं दशयोजनमायतम्।
तां दृष्ट्वा दशविस्तारां सोऽभूद्विंशतियोजनः।
दृष्ट्वा विंशतिविस्तारं सा त्रिंशद्योजनाभवत्।
त्रिंशद्योजनिकां दृष्ट्वा चत्वारिंशद्गतो ह्यसौ। [5]
चत्वारिंशद्गतं दृष्ट्वा सा तु पञ्चाशतं गता।
स तां पञ्चाशतं दृष्ट्वा षष्टियोजनिकोऽभवत्।
षष्टियोजनिकां दृष्ट्वा सोऽभूत्सप्ततियोजनः।
सप्ततिं तु च तं दृष्ट्वा अशीत्येव स्थिता हि सा।
अशीतिकां तु तां दृष्ट्वा सोऽभून्नवतियोजनः। [10]
नवतिं योजनं दृष्ट्वा सोऽभवच्छतयोजनः।
शतयोजनविस्तारं तं दृष्ट्वा राक्षसी ततः।
चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम्।
अलं खेदेन भवतः प्रविशस्वोदरं मम।

[B4 transp. l. 1–2 and l. 3–4. —(l. 1) B3 तद् (for तं). D6 सा (for सु-). B1.2 (before corr.).3 त्रिंशद्योजनमायतं (for the post. half). B2 reads from राक्षसी up to l. 7 in marg. —(l. 2) Ñ2 B4 (due to l. transp.) D6 om. from the post. half up to दृष्ट्वा in l. 5. B1 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 13. —(l. 3) B4 तं दृष्ट्वा दशविस्तारं सामूद्विंशतियोजना. —(l. 4) B4 दृष्ट्वा विंशतिविस्तारां स त्रिंशद्योजनायतः. —(l. 5) Ñ2 B4 D6 च योजनं (for गतो ह्यसौ). —(l. 6) Ñ2 B4 D6 च तां (for गतं). Ñ2 B4 D6 सोभूत्पंचाशद्योजनः (B4 °दायतः; D6 °द्योजनः) (for the post. half). —(l. 7) l. 7 (sic). Ñ2 B1 D6 तं तु; B2 गतां (for स तां). Ñ2 B4 D6 सा षष्टियोजनान्यभूत् (for the post. half). —After l. 8, Ñ2 ins. a line mostly illeg. —(l. 9) D6 चैव तद् (for तु च तं). Ñ2 ततस्तु सुरसा जाता (for the prior half). Ñ2 साशीति (for अ°). —(l. 10) D6 हि (for तु). —For l. 11–12, Ñ2 B4 D6 subst.:

69(A)* नवतिं योजनं दृष्ट्वा विस्तारं राक्षसी ततः।

—(l. 13) Ñ2 illeg. for चकार. —Ñ2 B1 D6 om. l. 14. B2 reads l. 14 in marg.]

—D5 M2 om. 150[cd]. —[c]) Ś1 Ñ2 B1.2 (also *sup. lin.*).3.4 D2.6.10 T3 दीप्त- (for दीर्घ-). D1.10 स (D10 सु)रमया (for सुरसया). —[d]) Ś1 D2.10 तद्घोरं; D7–9 सुभीमं (for सुघोरं). D1.3 चांतक- (for नरक-). Ñ1 सुघोरनिरयोपमं; Ñ2 B D6 विलोक्य निरयोपमं.

151 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. D11 om. 151 (cf. v.l. 150). —[a]) B4 om. स (subm.). Ś1 समुत्क्षिप्य; D2 समाक्षिप्य; D5 स संक्षिप्त-; T1 G1.2 संक्षिप्य च; T2 M3 सु° (for स संक्षिप्य). Ñ1 ततः संक्षिप्य कायं स. —D8 T1 G3 M om. 151[bc]. —[b]) Ñ1 D1.3 जीमूतमिव मारुतः (Ñ1 वानरः). —[c]) D2 भगवान् (for हनुमान्). G1 तन्मुहूर्ते तु सुमहान्. —[d]) M3 -मात्रतः (for °कः). ❀ Cg: प्रकृतं विलिख्यते। तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं वायुपुत्रः सुबुद्धिमान्। सुसंक्षिप्यात्मनः कायं बभूवाङ्गुष्ठमात्रकः इति. ❀

152 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. D11 om. 152[a] (cf. v.l. 150). Ñ2 illeg. up to च in [b]. Ñ1 illeg. up to निष्पत्य in [b]. —[a]) D5 G [ऽ]भिपद्याशु; D7–9 °थाथ; T3 °त्याथ (for °त्याशु). B1.3 महद्वक्त्रं; B2.4 D6 महावक्त्रे (for [आ]शु तद्वक्त्रं). —[b]) Ś1 D10 निष्क्रम्यास्यान्; B1 निष्पीड्य च; B2 निष्पा(*sup. lin.* °त्य)त्य च; B3 D3.11 निपत्य च; M1 संनिपत्य (for निष्पत्य च). D7–9 T1 G2 महाबलः (for °जवः). —[c]) B3 D2.3.11 अंतरीक्ष- (for °रिक्षे). T3 धीमान् (for श्री°). —[d]) Ñ1 D1–3.10.11 T1.2 M2 प्रहसन्निदम्; Ck.t as in text (for इदं वचनम्).

G. 5. 6. 26
B. 5. 1. 158
L. 4. 62. 35

प्रविष्टोऽस्मि हि ते वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ।
गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यं चास्तु वचस्तव ॥ १५३

तं दृष्ट्वा वदनान्मुक्तं चन्द्रं राहुमुखादिव ।
अब्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ॥ १५४

अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ १५५

तत्तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
साधु साध्विति भूतानि प्रशशंसुस्तदा हरिम् ॥ १५६

स सागरमनाधृष्यमभ्येत्य वरुणालयम् ।
जगामाकाशमाविश्य वेगेन गरुडोपमः ॥ १५७

सेविते वारिधाराभिः पतगैश्च निषेविते ।
चरिते कैशिकाचार्यैरैरावतनिषेविते ॥ १५८

153 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —^{a}) Ś1 D2.10.11 [ऽ]हं च; D1.3 चास्मि; Cr.g.k.t as in text (for ऽस्मि हि). D11 तद् (for ते). Ñ1 म*वक्त्रं. —For 153^{ab}, Ñ2 B D6 subst.:

70* दाक्षायणि प्रविष्टोऽहं तव वक्त्रं नमोऽस्तु ते ।

[D6 वक्त्रे (for वक्त्रं). B3 तद्वक्त्रं तन्नमोस्तु ते (for the post. half).]

—B3 om. 153^{cd}. —^{c}) Ñ B1.2.4 D6 गच्छामि (for गमिष्ये). —^{d}) Ś1 अस्तु; D5 T2 G2.3 चासीद् (for चास्तु). D5 G3 M1.2 वरं (for वचस्). D2.11 यथा (for तव). Ñ1 D7.9 M3 सत्यश्चासीद्वरस्तव; Ñ2 B1.2.4 D6 सत्यं वचनमस्तु ते; D1.3 T1 सत्यश्चास्तु वरस्तव (D3 °था). ❀ Cr: सत्यं चासीद्वरं तव। त्वदास्यं प्रविश्य निर्गमनाद्ब्रह्मणा दत्तवर आसीदित्यर्थः। वरशब्दस्य नपुंसकत्वमार्षम्।; Ct: सत्य आसीत्सत्यो जात इत्यर्थः ❀

154 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. G1 om. 154^{ab}. —^{a}) D2 वचनान् (for वदनान्). —^{b}) Ñ2 illeg. up to मुखाद्. —For 154^{ab}, B3 subst.:

71* एवमुक्ता हनुमता नागमाता भयप्रदा ।

—^{c}) D1.10 स(D10 सु)रमा (for सुरसा). —^{d}) G3 स्नेह- (for स्वेन). M1 वातजं (for वानरम्).

155 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —^{a}) Ś1 B1.2 D10 -सिद्धौ; Ck.t as in text (for -सिद्ध्यै). B3 कपि- (for हरि-). —^{b}) B4 त्वं हि (for सौम्य). —^{c}) B1 (before corr. as in text).2.4 D6 समागमय; B3 °नयत; D2.11 °योजय; T3 M3 Cr °नयस्व (for °नय च). Ñ2 B2–4 D6 वैदेह्या. ❀ Cm: समानय संयोजय।; Ct: समानय संगमय. ❀ —^{d}) D11 महात्मनः (sic) (for °ना). Ś1 D10 राघवस्य महात्मनः; Ñ2 B D6 रामं दशरथात्मजं.

156 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —^{a}) Ñ B4 तद्द्वितीयं; B1.2 D6 T2 अद्वितीयं (for तत्तृतीयं). D1 तं समुत्तीर्य हनुमान्; D2.11 तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा (hypm.). ❀ Cr: तृतीयं कर्म सुरसावक्त्रनिर्गमनरूपम्।; so also Cm.k.t. ❀ —^{b}) D2 कृतं; D11 कृत- (for दृष्ट्वा). G1 transp. दृष्ट्वा and कर्म. —B3 om. 156^{cd}. —^{d}) D5 तथा (for तदा). Ñ2 B1.2.4 D6 शशंसुर्मारुतात्मजं. —After 156, Ñ (Ñ1 illeg.) B1–3 (after 155).4 D6 ins. an addl. colophon:

[*Sarga name*: Ñ2 B3.4 सुरसावक्त्रप्रवेशः; B1.2 सागरप्रक्रमणे सुरसावक्त्रप्रवेशः; D6 सुरसामुखप्रवेशः. —*Sarga no.* (figures, words or both): B1 D6 om.; Ñ2 B2–4 6.]

157 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. Ñ1 om. 157^{ab}. —^{a}) D3 अनादृश्यम् (for °धृष्यम्). —^{b}) Ś1 B3 D10 मध्ये स; B1.2 D1.2.11 मध्येन; B4 मध्ये च; D6 मध्ये*; G1 समेत्य (for अभ्येत्य). D3 वेगेन कपिकुंजरः. —^{c}) M1 आवृत्य (for आविश्य). —^{d}) Ś1 Ñ B1.2.4 D1.3.6.10.11 गरुडो यथा; B3 मारुतो यथा (for गरुडोपमः). D3 गरुडः पक्षिराडिव. —After 157, B2 ins.:

72* तं दृष्ट्वा क्षोभिताः सर्वे देवगन्धर्वकिंनराः ।

158 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1.3.10 सेवितं (for सेविते). —^{b}) D6 T2 G2.3 M2 पतंगैश्; G1 पन्नगैश् (for पतगैश्). Ś1 Ñ1 D1.3.10 निषेवितं (for °ते). B3 पतंतीभिः समंततः; D2 पतंगमुनिषेविते; D11 पतंगे सुरनिषेविते (corrupt). —T3 om. 158^{c}–161; T1 missing. —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 चरितं; D2.5 G1 सेविते (for चरिते). B1.3 कौशिकाचार्यैः; B2.4 D6.8.10 M2 कौशिकाचार्यैर्; D2 काशिकामार्गैर् (for कैशिकाचार्यैर्). T2 तुंबुरुप्रभृतिभिर्दिव्यैर् (hypm.). ❀ Cv: कैशिकाचार्यैरिति। कैशिक इति नृत्तविशेषश्च। खड्गमार्गविशेषश्च। तत्राचार्याः कैशिकाचार्याः। ते च विद्याधरवरिष्ठाः।; Cr.m: कैशिकाचार्यैः कैशिकं गानविशेषस्त(Cm °कं नृत्तादि त)दाचार्यैस्तुम्बरुप्रभृतिभिरित्यर्थः (Cm °तिभिः)।; Cg: कैशिकाचार्यैः कैशिके रागविशेष आचार्यैर्विद्याधरविशेषैरित्यर्थः।; Ck.t: कैशिकं गानविद्या। तदाचार्यास्तुम्बुरुप्रमुखा गन्धर्वाः (Ct °चार्यैस्तुम्बुरुप्रभृतिभिर्गन्धर्वैः). ❀ —^{d}) B2–4 ऐरावण- (for °त-). Ś1 D2.10 मारुतैरुपवीजितं (D2 °ते); Ñ1 मारुतैश्चापि शोभितं. ❀ Cr.m: ऐरावतनिषेविते। ऐरावतमित्यृजुदीर्घमिन्द्रधनुरुच्यते। (Cr तेन निषेविते इति। 'इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजु रोहितम्'। ऐरावतं च विद्युत्तु चञ्चला चपलेति वैजयन्ती)।; Ct: ऐरावतमृजुदीर्घमिन्द्रधनुरिति तीर्थः। गजविशेष इत्यन्ये. ❀ —For 158^{cd}, D1.3.11 subst.:

73* खेचरैश्च महाभागैर्मारुतैरुपशोभितम् ।

[D11 ***कर्णिकान्मार्गे (for the prior half). D11 -जीविते (for -शोभितम्).]

सिंहकुञ्जरशार्दूलपतगोरगवाहनैः ।
विमानैः संपतद्भिश्च विमलैः समलंकृते ॥ १५९

वज्राशनिसमाघातैः पावकैरुपशोभिते ।
कृतपुण्यैर्महाभागैः स्वर्गजिद्भिरलंकृते ॥ १६०

वहता हव्यमत्यन्तं सेविते चित्रभानुना ।
ग्रहनक्षत्रचन्द्रार्कतारागणविभूषिते ॥ १६१

महर्षिगणगन्धर्वनागयक्षसमाकुले ।
विविक्ते विमले विश्वे विश्वावसुनिषेविते ॥ १६२

देवराजगजाक्रान्ते चन्द्रसूर्यपथे शिवे ।
विताने जीवलोकस्य वितते ब्रह्मनिर्मिते ॥ १६३

बहुशः सेविते वीरैर्विद्याधरगणैर्वरैः ।
कपिना कृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ १६४

G. 5. 7. 63
B. 5. 1. 171
L. 4. 62. 48

159 T3 om. 159; T1 missing (for both, cf. v.l. 158).—^{ab}) B4 सिंहशार्दूलतुरग- (for ^{a}). Ñ2 B1-3 D3 -तुरग-; B4 -कुंजर-; D1 -तुरंग-; G2 -पतंग-; Ck.t as in text (for -पतग-). D6 -वानरैः (for -वाहनैः). Ś1 D2.10.11 सिंहशार्दूलगरुडैस्तुरगोरगवारणैः(Ś1 °नैः). —^{c}) D6 वितानैः (for विमानैः). D1.8 संपतद्भिश्च विविधैर् (D8 °मलैर्).—^{d}) Ś1 Ñ B D2.3.6.10.11 विविधैः; D1.8 विमानैः (for विमलैः). Ś1 Ñ1 B2 D1.3.10 समलंकृतं (B2 °तैः).—After 159, D2.11 ins.:

74* वज्राशनिसमापाते शक्रचापविभूषिते ।

160 T3 om. 160; T1 missing (for both, cf. v.l. 158). B3 om. 160^{ab}. Ñ2 B1.2.4 D6 read 160^{ab} after 78*.—^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1.3.10 -निपातैश्च; Ñ2 B1.2 D2.11 -निपाताश्च(B2 D2.11 °च); D6 -निपातश्च; T2 -समाधूतैः; G3 -समापातैः (for -समाघातैः).—^{b}) B4 पादपैर् (for पावकैर्). Ś1 Ñ1 D1.3.10 उपशोभितं; D5 उपसेविते; D7.9 इव शोभिते (for उपशोभिते). B1 शायकैरुपसेविते. —After 160^{ab}, D2.11 ins.:

75* आयाते देवसंघानां देवराज इव व्रजन् ।
[Cf. l. 3 of 42*.]

—^{c}) B3 महा- (for कृत-).—^{d}) Ñ2 B3.4 D6 स्वर्गवद्भिर् (for °जिद्भिर्). D1.3 G2 अलंकृतं; D7-9 अधिष्ठि(D8 °श्रि)ते (for अलंकृते). Ś1 Ñ1 D10 समार्च्छ(Ñ1 *** [illeg.])द्भिरलंकृतं; B1.2 D11 स्वर्गवद्भिरलंकृतैः. ❀ Cv.g: वज्राशनिसमाघातैः पावकैर्वज्राशनिसमाघातहेतुभिर्जातैः पावकैः।; Cr.m: वज्राशनिसमाघातैर्वज्राशन्योः समस्तुल्य आघातोऽभिघातो येषां तैः पावकैः।; Ck.t: वज्राशनिसमस्पर्शैस्तद्वत्प्राणहरैः पावकैः पञ्चाग्निभिः (Ct °भिरिव स्वर्गजिद्भिरधिष्ठिते। 'समाघातैः' इति पाठे ताभ्यां तुल्य आघातोऽभिघातो येषां तैरित्यर्थः). ❀

161 T3 om. 161; T1 missing (for both, cf. v.l. 158).—^{a}) Ś1 B3.4 D10 G2 M1.3 हव्य(Ś1 °वि)मत्यर्थं; D2.11 हतमत्यंत-; D3 कव्यमत्यंतं; D6 हव्यमात्यंतं (for हव्यमत्यन्तं).—^{b}) Ś1 Ñ1 B1 D1.3.10 सेवितं (for °ते). ❀ Ck.t: पञ्चाग्निभिर्योऽयमग्नि(Ck °यं पावक)श्चित्रभानुः. ❀ —After 161^{ab}, Ñ2 B D6 ins. l. 5 of 42*.—^{c}) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D1.3.6.10 ग्रहचंद्रार्कनक्षत्र-.—^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 -विराजितं(D2.11 °ते); Ñ2 B D6 -निषेविते (for -विभूषिते).—After 161, T2 ins. the line of 159^{ab} (var. -सेविते for -वाहनैः).

162 ^{a}) Ñ2 B D6 -देव- (for -गण-).—^{b}) Ś1 D10 -पक्षि- (for -यक्ष-). Ś1 Ñ1 D1.3.10 -समाकुलं (for °ले). Ñ2 B2.3 D6 -यक्षराक्षससेविते; B1.4 -पक्षि(B4 यक्ष)राजनिषेविते.—After 162^{ab}, Ñ2 B D6 ins. l. 3 of 42*. Ñ2 B D6 om. 162^{c} – 164^{b}.—^{c}) D2.11 श्वेते (for विश्वे). Ś1 Ñ1 D1.3.10 विविक्तं विमलं दिव्यं(Ñ1 D1.3 विश्वं).—^{d}) Ś1 Ñ1 D1.3.10 -निषेवितं (for °ते). ❀ Cv.g: विश्वे विश्वगते (Cg व्यापक इत्यर्थः)।; Cr: विश्वो विश्वतीति विश्वो व्यापक इत्यर्थः।; Cm.t: विश्वे विश्वव्यापके(Ct °श्रये)। विश्वावसुर्गन्धर्वराजः।; Ck: विश्वे विश्वाश्रय इत्यर्थः. ❀ —After 162, D10 ins.:

76* सेवितं वारिधाराभिर्भुजंगैश्च निषेवितम् ।

163 Ñ2 B D6 om. 163 (cf. v.l. 162).—^{a}) Ś1 Ñ1 D1.3.10 -गजाक्रांतं; D2.11 -गजोन्मत्ते; G2 (after corr. *int. lin.* as in text) -पदाक्रांते (for -गजाक्रान्ते). ❀ Cv.g: देवराजगजाक्रान्ते (Cg ऐरावतभिन्नदिग्गजाक्रान्ते)।; Ck.t: देवराजानां गजाः पुण्डरीकादयः. ❀ —^{b}) D1.3 -पथं शुभं; T2 G3 -पदे शिवे (for -पथे शिवे). Ś1 चंद्रसूर्योपरिस्थितं; Ñ1 सूर्यचंद्र**शुभं (illeg.); D2.11 सूर्यचंद्रोपशोभि(D11 °सेवि)ते; D10 सूर्याचंद्रोपरिस्थितं.—T2 om. 163^{cd}. —^{c}) Ś1 D1-3.10.11 विततं(D2.11 °ते); Ñ1 विवृतं (for विताने).—^{d}) D2.11 विमाने; D7-9 विमले; M1 सेविते (for वितते). Ś1 Ñ1 D1.3.10 विततं(Ñ1 °मलं; D1.3 °तानं) ब्रह्मनिर्मितं. ❀ Cr: वितान उल्लोचभूते। अस्त्री वितानमुल्लोच इत्यमरः।; Cg: विताने वितानतुल्ये। वितत इति वितानविशेषणम्।; Ct: विताने ऽवकाशावरणवस्त्रे 'चांदवा' इति प्रसिद्धे. ❀

164 Ñ2 B D6 om. 164^{ab} (cf. v.l. 162).—^{a}) Ś1 D1-3.10.11 बहुभिः (for °शः). Ś1 Ñ1 D1.3.10 सेवितं (for सेविते).—Ñ1 illeg. from वीरैर् up to वरैः in ^{b}. —^{b}) D2.11 नरैः; D5.7 वृतैः; D9 वृतं (for वरैः). D1.3 भूतविद्याधरैर्वरैः; T2 विद्याधरगणेश्वरैः. ❀ Cv.r: विद्याधरगणैर्वरैरित्यतः परम्, 'जगाम' वायुमार्गे च(Cr °र्गे*) गरुत्मानिव मारुतिरि(Cr वानर इ)ति पाठक्रमः। उपरि तु प्रमादाल्लिखितः (Cr °तम्). ❀ —After 164^{ab}, D5.7-9 S ins.; Ś1 D2.3.10.11 ins. l. 2-3 only after 164^{ab}:

G. 5. 6. 26
B. 5. 1. 158
L. 4. 62. 35

प्रविष्टोऽस्मि हि ते वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ।
गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यं चास्तु वचस्तव ॥ १५३

तं दृष्ट्वा वदनान्मुक्तं चन्द्रं राहुमुखादिव ।
अब्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ॥ १५४

अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ १५५

तत्तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
साधु साध्विति भूतानि प्रशशंसुस्तदा हरिम् ॥ १५६

स सागरमनाधृष्यमभ्येत्य वरुणालयम् ।
जगामाकाशमाविश्य वेगेन गरुडोपमः ॥ १५७

सेविते वारिधाराभिः पतगैश्च निषेविते ।
चरिते कैशिकाचार्यैरैरावतनिषेविते ॥ १५८

---

153 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —a) Ś1 D2.10.11 [ऽ]हं च; D1.3 चास्मि; Cr.g.k.t as in text (for ऽस्मि हि). D11 तद् (for ते). Ñ1 म*वक्त्रं. —For 153^{ab}, Ñ2 B D6 subst.:

70* दाक्षायणि प्रविष्टोऽहं तव वक्त्रं नमोऽस्तु ते ।

[D6 वक्त्रे (for वक्त्रं). B3 तद्वक्त्रं तन्नमोस्तु ते (for the post. half).]

—B3 om. 153^{cd}. —c) Ñ B1.2.4 D6 गच्छामि (for गमिष्ये). —d) Ś1 अस्तु; D5 T2 G2.3 चासीद् (for चास्तु). D5 G3 M1.2 वरं (for वचस्). D2.11 यथा (for तव). Ñ1 D7.9 M3 सत्यश्चासीद्वरस्तव; Ñ2 B1.2.4 D6 सत्यं वचनमस्तु ते; D1.3 T1 सत्यश्चास्तु वरस्तव (D3 °था). ❀ Cr: सत्यं चासीद्वरं तव। त्वदास्यं प्रविश्य निर्गमनाद्ब्रह्मणा दत्तवर आसीदित्यर्थः। वरशब्दस्य नपुंसकत्वमार्षम्।; Ct: सत्य आसीत्सत्यो जात इत्यर्थः ❀

154 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. G1 om. 154^{ab}. —a) D2 वचनान् (for वदनान्). —b) Ñ2 illeg. up to मुखाद्. —For 154^{ab}, B3 subst.:

71* एवमुक्ता हनुमता नागमाता भयप्रदा ।

—c) D1.10 स(D10 सु)रमा (for सुरसा). —d) G3 स्नेह- (for स्वेन). M1 वातजं (for वानरम्).

155 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —a) Ś1 B1.2 D10 -सिद्धौ; Ck.t as in text (for -सिद्ध्यै). B3 कपि- (for हरि-). —b) B4 त्वं हि (for सौम्य). —c) B1(before corr. as in text).2.4 D6 समागमय; B3 °नयत; D2.11 °योजय; T3 M3 Cr °नयस्व (for °नय च). Ñ2 B2-4 D6 वैदेह्या. ❀ Cm: समानय संयोजय।; Ct: समानय संगमय. ❀ —d) D11 महात्मनः (sic) (for °ना). Ś1 D10 राघवस्य महात्मनः; Ñ2 B D6 रामं दशरथात्मजं.

156 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. —a) Ñ B4 तद्वितीयं; B1.2 D6 T2 अद्वितीयं (for तत्तृतीयं). D1 तं समुत्तीर्य हनुमान्; D2.11 तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा (hypm.). ❀ Cr: तृतीयं कर्म सुरसावक्त्रनिर्गमनरूपम्।; so also Cm.k.t. ❀ —b) D2 कृतं; D11 कृत- (for दृष्ट्वा). G1 transp. दृष्ट्वा and कर्म. —B3 om. 156^{cd}. —d) D5 तथा (for तदा). Ñ2 B1.2.4 D6 शशंसुर्मारुतात्मजं. —After 156, Ñ(Ñ1 illeg.) B1-3(after 155).4 D6 ins. an addl. colophon:

[*Sarga name*: Ñ2 B3.4 सुरसावक्त्रप्रवेशः; B1.2 सागरप्रक्रमणे सुरसावक्त्रप्रवेशः; D6 सुरसामुखप्रवेशः. —*Sarga no.* (figures, words or both): B1 D6 om.; Ñ2 B2-4 6.]

157 For sequence in Ñ2 B D6, cf. v.l. 70. Ñ1 om. 157^{ab}. —a) D3 अनादृश्यम् (for °धृष्यम्). —b) Ś1 B3 D10 मध्ये स; B1.2 D1.2.11 मध्येन; B4 मध्ये च; D6 मध्ये*; G1 समेत्य (for अभ्येत्य). D3 वेगेन कपिकुंजरः. —c) M1 आवृत्य (for आविश्य). —d) Ś1 Ñ B1.2.4 D1.2.6.10.11 गरुडो यथा; B3 मारुतो यथा (for गरुडोपमः). D3 गरुडः पक्षिराडिव. —After 157, B2 ins.:

72* तं दृष्ट्वा क्षोभिताः सर्वे देवगन्धर्वकिंनराः ।

158 a) Ś1 Ñ1 D1.3.10 सेवितं (for सेविते). —b) D6 T2 G2.3 M2 पतंगैश्; G1 पन्नगैश् (for पतगैश्). Ś1 Ñ1 D1.3.10 निषेवितं (for °ते). B3 पतंतीभिः समंततः; D2 पतंगसुनिषेविते; D11 पतंगे सुरनिषेविते (corrupt). —T3 om. 158^{c}–161; T1 missing. —c) Ś1 Ñ1 D10 चरितं; D2.5 G1 सेविते (for चरिते). B1.3 कौशिकाचार्यैः; B2.4 D6.8.10 M2 कौशिकाचार्यैर्; D2 काशिकामार्गैर् (for कैशिकाचार्यैर्). T2 तुंबुरुप्रभृतिभिर्दिव्यैर् (hypm.). ❀ Cv: कैशिकाचार्यैरिति। कैशिक इति नृत्तविशेषश्च। खड्गमार्गविशेषश्च। तत्राचार्याः कैशिकाचार्याः। ते च विद्याधरवरिष्ठाः।; Cr.m: कैशिकाचार्यैः कैशिकं गानविशेषस्त(Cm °कं नृत्तादि त)दाचार्यैस्तुम्बुरुप्रभृतिभिरित्यर्थः(Cm °तिभिः)।; Cg: कैशिकाचार्यैः कैशिके रागविशेष आचार्यैर्विद्याधरविशेषैरित्यर्थः।; Ck.t: कैशिकं गानविद्या। तदाचार्यास्तुम्बुरुप्रमुखा गन्धर्वाः(Ct °चार्यैस्तुम्बुरुप्रभृतिभिर्गन्धर्वैः). ❀ —d) B2-4 ऐरावण- (for °त-). Ś1 D2.10 मारुतैरुपवीजितं(D2 °ते); Ñ1 मारुतैश्चापि शोभितं. ❀ Cr.m: ऐरावतनिषेविते। ऐरावतमित्यृजुदीर्घमिन्द्रधनुरुच्यते। (Cr तेन निषेविते इति। 'इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजु रोहितम्'। ऐरावतं च विद्युत्तु चञ्चला चपलेति वैजयन्ती)।; Ct: ऐरावतमृजुदीर्घमिन्द्रधनुरिति तीर्थः। गजविशेष इत्यन्ये. ❀ —For 158^{cd}, D1.3.11 subst.:

73* खेचरैश्च महाभागैर्मारुतैरुपशोभितम् ।

[D11 ***कणिकान्मार्गे (for the prior half). D11 -जीविते (for -शोभितम्).]

सिंहकुञ्जरशार्दूलपतगोरगवाहनैः ।
विमानैः संपतद्भिश्च विमलैः समलंकृते ॥ १५९

वज्राशनिसमाघातैः पावकैरुपशोभिते ।
कृतपुण्यैर्महाभागैः स्वर्गजिद्भिरलंकृते ॥ १६०

वहता हव्यमत्यन्तं सेविते चित्रभानुना ।
ग्रहनक्षत्रचन्द्रार्कतारागणविभूषिते ॥ १६१

महर्षिगणगन्धर्वनागयक्षसमाकुले ।
विविक्ते विमले विश्वे विश्वावसुनिषेविते ॥ १६२

देवराजगजाक्रान्ते चन्द्रसूर्यपथे शिवे ।
विताने जीवलोकस्य वितते ब्रह्मनिर्मिते ॥ १६३

बहुशः सेविते वीरैर्विद्याधरगणैर्वरैः ।
कपिना कृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ १६४

G. 5. 7. 63
B. 5. 1. 171
L. 4. 62. 48

---

159 T3 om. 159; T1 missing (for both, cf. v.l. 158).—^{ab}) B4 सिंहशार्दूलतुरग- (for ^{a}). Ñ2 B1-3 D3 -तुरग-; B4 -कुंजर-; D1 -तुरंग-; G2 -पतंग-; Ck.t as in text (for -पतग-). D6 -वानरैः (for -वाहनैः). Ś1 D2.10.11 सिंहशार्दूलगरुडैस्तुरगोरगवारणैः (Ś1 °नरैः).—^{c}) D6 वितानैः (for विमानैः). D1.8 संपतद्भिश्च विविधैर् (D8 °मलैर्).—^{d}) Ś1 Ñ B D2.3.6.10.11 विविधैः; D1.8 विमानैः (for विमलैः). Ś1 Ñ1 B2 D1.3.10 समलंकृतं (B2 °तैः).—After 159, D2.11 ins.:

74* वज्राशनिसमापाते शक्रचापविभूषिते ।

160 T3 om. 160; T1 missing (for both, cf. v.l. 158). B3 om. 160^{ab}. Ñ2 B1.2.4 D6 read 160^{ab} after 78*.—^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1.3.10 -निपातैश्च; Ñ2 B1.2 D2.11 -निपाताश्च (B2 D2.11 °च); D6 -निपातश्च; T2 -समाधूतैः; G3 -समापातैः (for -समाघातैः).—^{b}) B4 पादपैर् (for पावकैर्). Ś1 Ñ1 D1.3.10 उपशोभितं; D5 उपसेविते; D7.9 इव शोभिते (for उपशोभिते). B1 शायकैरुपसेवित.—After 160^{ab}, D2.11 ins.:

75* आयाते देवसंघानां देवराज इव व्रजन् ।

[Cf. l. 3 of 42*.]

—^{c}) B3 महा- (for कृत-).—^{d}) Ñ2 B3.4 D6 स्वर्गवद्भिर् (for °जिद्भिर्). D1.3 G2 अलंकृतं; D7-9 अधिष्ठि(D8 °श्रि)ते (for अलंकृते). Ś1 Ñ1 D10 खमाच्छै(Ñ1 *** [illeg.])द्भिरलंकृतं; B1.2 D11 स्वर्गवद्भिरलंकृतैः. ❀ Cv.g: वज्राशनिसमाघातैः पावकैर्वज्राशनिसमाघातहेतुभिर्जातैः पावकैः।; Cr.m: वज्राशनिसमाघातैर्वज्राशन्योः समस्तुल्य आघातोऽभिघातो येषां तैः पावकैः।; Ck.t: वज्राशनिसमस्पर्शैस्तद्वत्प्राणहरैः पावकैः पञ्चाग्निभिः (Ct °भिरिव स्वर्गजिद्भिरधिष्ठिते। 'समावातैः' इति पाठे ताभ्यां तुल्य आघातोऽभिघातो येषां तैरित्यर्थः). ❀

161 T3 om. 161; T1 missing (for both, cf. v.l. 158).—^{a}) Ś1 B3.4 D10 G2 M1.3 हव्य(Ś1 °वि)मत्यर्थं; D2.11 हतमत्यंत-; D3 कव्यमत्यंतं; D6 हव्यमात्यंतं (for हव्यमत्यन्तं).—^{b}) Ś1 Ñ1 B1 D1.3.10 सेवितं (for °ते). ❀ Ck.t: पञ्चाग्निभिन्नोऽयमग्नि(Ck °यं पावक)श्चित्रभानुः. ❀ —After 161^{ab}, Ñ2 B D6 ins. l. 5 of 42*.—^{c}) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D1.3.6.10 ग्रहचंद्रार्कनक्षत्र-.—^{d}) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 -विराजितं (D2.11 °ते); Ñ2 B D6 -निषेविते (for -विभूषिते).—After 161, T2 ins. the line of 159^{ab} (var. -सेविते for -वाहनैः).

162 ^{a}) Ñ2 B D6 -देव- (for -गण-).—^{b}) Ś1 D10 -पक्षि- (for -यक्ष-). Ś1 Ñ1 D1.3.10 -समाकुलं (for °ले). Ñ2 B2.3 D6 -यक्षराक्षससेविते; B1.4 -पक्षि(B4 यक्ष)राजनिषेविते.—After 162^{ab}, Ñ2 B D6 ins. l. 3 of 42*. Ñ2 B D6 om. 162^{c} – 164^{b}.—^{c}) D2.11 श्वेते (for विश्वे). Ś1 Ñ1 D1.3.10 विविक्तं विमलं दिव्यं (Ñ1 D1.3 विश्वं).—^{d}) Ś1 Ñ1 D1.3.10 -निषेवितं (for °ते). ❀ Cv.g: विश्वे विश्वगते (Cg व्यापक इत्यर्थः)।; Cr: विश्वो विश्वतीति विश्वो व्यापक इत्यर्थः।; Cm.t: विश्वे विश्वव्यापके (Ct °श्राश्रये)। विश्वावसुर्गन्धर्वराजः।; Ck: विश्वे विश्वाश्रय इत्यर्थः. ❀ —After 162, D10 ins.:

76* सेवितं वारिधाराभिर्भुजंगैश्च निषेवितम् ।

163 Ñ2 B D6 om. 163 (cf. v.l. 162).—^{a}) Ś1 Ñ1 D1.3.10 -गजाक्रांतं; D2.11 -गजोन्मत्ते; G2 (after corr. *int. lin.* as in text) -पदाक्रांते (for -गजाक्रान्ते). ❀ Cv.g: देवराजगजाक्रान्ते (Cg ऐरावतभिन्नदिग्गजाक्रान्ते)।; Ck.t: देवराजानां गजाः पुण्डरीकादयः. ❀ —^{b}) D1.3 -पथं शुभं; T2 G3 -पदे शिवे (for -पथे शिवे). Ś1 चंद्रसूर्योपरिस्थितं; Ñ1 सूर्यचंद्र ** शुभं (illeg.); D2.11 सूर्यचंद्रोपशोभि(D11 °सेवि)ते; D10 सूर्याचंद्रोपरिस्थितं.—T2 om. 163^{cd}.—^{c}) Ś1 D1-3.10.11 विततं (D2.11 °ते); Ñ1 विवृतं (for विताने).—^{d}) D2.11 विमाने; D7-9 विमले; M1 सेविते (for वितते). Ś1 Ñ1 D1.3.10 विततं (Ñ1 °मलं; D1.3 °तानं) ब्रह्मनिर्मितं. ❀ Cr: वितान उल्लोचभूते। अस्त्री वितानमुल्लोच इत्यमरः।; Cg: विताने वितानतुल्ये। वितत इति वितानविशेषणम्।; Ct: विताने ऽवकाशावरणवस्त्रे 'चांदवा' इति प्रसिद्धे. ❀

164 Ñ2 B D6 om. 164^{ab} (cf. v.l. 162).—^{a}) Ś1 D1-3.10.11 बहुभिः (for °शः). Ś1 Ñ1 D1.3.10 सेवितं (for सेविते).—Ñ1 illeg. from वीरैर् up to वरैः in ^{b}.—^{b}) D2.11 नरैः; D5.7 वृतैः; D9 वृतं (for वरैः). D1.3 भूतविद्याधरैर्वरैः; T2 विद्याधरगणेश्वरैः. ❀ Cv.r: विद्याधरगणैर्वरैरित्यतः परम्, 'जगाम' वायुमार्गे च (Cr °र्गे *) गरुत्मानिव मारुतिरि(Cr वानर इ)ति पाठक्रमः। उपरि तु प्रमादाल्लिखितः (Cr °तम्). ❀ —After 164^{ab}, D5.7-9 S ins.; Ś1 D2.3.10.11 ins. l. 2-3 only after 164^{ab}:

G. 5. 7. 65
B. 5. 1. 171
L. 4. 62. 49

प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ।
प्रावृषीन्दुरिवाभाति निष्पतन्प्रविशंस्तदा ॥ १६५

प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा सिंहिका नाम राक्षसी ।
मनसा चिन्तयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी ॥ १६६

अद्य दीर्घस्य कालस्य भविष्याम्यहमाशिता ।
इदं हि मे महत्सत्त्वं चिरस्य वशमागतम् ॥ १६७

इति संचिन्त्य मनसा छायामस्य समाक्षिपत् ।
छायायां संगृहीतायां चिन्तयामास वानरः ॥ १६८

समाक्षिप्तोऽस्मि सहसा पङ्गूकृतपराक्रमः ।
प्रतिलोमेन वातेन महानौरिव सागरे ॥ १६९

तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव वीक्षमाणस्ततः कपिः ।
ददर्श स महासत्त्वमुत्थितं लवणाम्भसि ॥ १७०

77* जगाम वायुमार्गं च गरुत्मानिव मारुतिः ।
हनुमान्मेघजालानि प्राकर्षन्मारुतो यथा ।
कालागरुसवर्णानि रक्तपीतसितानि च ।

[M2 repeats l. 1 after 164 as in M1. —(l. 1) D8 G2.3 M1 -मार्गेण; G1 -वेगेन; M3 -मार्गं तु (for -मार्गं च). G1 वानरः (for मारुतिः). —M3 om. from l. 2 up to 165. —(l. 2) = l. 4 of 42*. D3.8 T3 M1.2 प्रकर्षन् (for प्राकर्षन्). —(l. 3) D2.5.8.11 कालागुरु-. T2 -सुवर्णानि (for -स°). Ś1 D10 गुरूणि सर्ववर्णानि (for the prior half). T3 G1 पीतरक्त- (by transp.) (for रक्तपीत-). Ś1 D2.8.10 -[अ]सितानि (for -सितानि). D5 रक्ते पात्रश्रितानि च (sic) (for the post. half).]

—Ñ1 D1 om. 164^{c}–165. —^{c}) B3 कर्षमाणानि (for कृष्य°). —After 164, Ñ2 B D6 ins.:

78* वज्राशनीनां संपाते वज्राशनिविभूषिते ।

[Cf. 74*. B3 वज्राशनिरिवापरः (for the post. half).]
—Thereafter Ñ2 B1.2.4 D6 read 160^{ab}.

165 Ñ1 D1 M3 om. 165 (cf. v.l. 164). —^{b}) B1 निमेषं; B3 निष्प्रभश्च (for निष्पतंश्च). B4 समंततः (for पुनः पुनः). —^{cd}) M1 प्रावृडि (for °षि). D5.7.9 T3 M1 तथा (for तदा). Ś1 Ñ2 B D2.3.6.10.11 प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चंद्रमा इव लक्ष्यते. —After 165, Ñ1 D1.3.5.7–9 S ins.:

79* प्रदृश्यमानः सर्वत्र हनूमान्मारुतात्मजः ।
भेजेऽम्बरं निरालम्बं लम्बपक्ष इवाद्रिराट् ।

[T3 om.; T1 reads *inf. lin.* l. 1. —(l. 1) D1.3 प्रशस्यमानः; D5 G1 प्रविश्यमानः (for प्रदृश्यमानः). ❀ Cr: प्रदृश्यमानः सर्वत्रेति पाठः. ❀ —(l. 2) Ñ1 D7–9 पक्षयुक्त; D3 पक्षिराज; G1 अंबरस्थ; G3 लंबपक्षैर् (for लम्बपक्ष).]

—After 165, Ñ2 B D6 read st. 122–129^{b}.

166 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 ततस्तं तु; D1.3 तथा तत्र; G1 M1 हरिं (M1 हि तं) दृष्ट्वा (for तु तं दृष्ट्वा). Ñ2 B D6 प्लवमाने ततस्तस्मिन्. —^{b}) D1.6 सिंहका (for सिंहिका). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 प्रे(Ñ1 D1.3 वी)क्ष्य वानरं (for नाम राक्षसी). —^{c}) B3 छायामासाद्य तु कपेः.

167 ^{a}) B2 अपि; D3 अथ; T2 अस्य (for अद्य). Ś1 D2.10.11 सुदीर्घस्याथ(D2.11 °स्य तु) कालस्य; D6 अद्यास्य दीर्घकालस्य. —^{b}) B3.4 D5 आश्रिता (sic); D11 आशिसि (sic) (for आशिता). ❀ Cr: भविष्याम्यहमाशिता । अहं भुक्तवती भविष्यामि । आशितः कर्तेति निपातनात्साधुः ।; Cm: आशिता भुक्तवती । Cg °ताशित्री ।; Ck: आशिता भुक्तवती भविष्यामि । आशितः कर्तेति निपातनादिष्ट् ।; Ct: आशिता कृतभोजना. ❀ —^{c}) Ñ1 D5–9 मम; Ñ2 B खे सु-; T2 च मे (for हि मे). Ś1 D2.10.11 महद्भूतं; Ñ1 D7–9 T3 महासत्त्वं (for महत्सत्त्वं). —D10 om. ^{d}. —^{d}) B3 च समागतं (for वश°).

168 Ñ1 illeg. up to चिन्तया in ^{d}. —^{a}) Ś1 D1–3.10.11 सा तस्य; G2 सहसा (for मनसा). —B3 om. 168^{b} (except छाया). —^{b}) D2.11 आशु (for अस्य). T2 समक्षिपत् (for समा°). Ś1 छायया समुपाक्षिपत्; Ñ2 D6 छाया वक्त्रेण धर्षिता; B1 छायामुत्क्रम(after marg. corr. °यां वस्त्रमि)वाक्षिपत्; B2 (marg. also छायावक्त्रमिवाविशत्) छायां वस्त्रमिवाक्षिपत्; B4 छायायां वस्त्रमाक्षिपत्; D1.3 छायां(D1 शरीरं [hypm.])व्यक्तमिवाक्षिपत्; D10 छायायामसुमाक्षिपत्. ❀ Cm: समाक्षिपज्जग्राह ।; Cg: समाक्षिपत्सम्यग्गृहीतवती ।; Ck: छायां समाक्षिपदिति । छायाग्रहात्तद्वस्तुनिरोधशक्तिर्ब्रह्मदत्ता । तथा तं न्यरुणदित्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —^{c}) Ñ2 B D6 नि(Ñ2 तु)गृहीतायां; D5.7–9 M3 गृह्यमाणायां (for संगृहीतायां). —^{d}) G1 मारुतिः (for वानरः).

169 ^{a}) Ñ2 B D6 अहो क्षिप्तोस्मि (for समा°). —T1 damaged for ^{b}. —^{b}) Ś1 Ñ B1.2.4 D1–3.6.10.11 निरुद्ध(B1.2.4 D6 °धूत) इव पर्वतः; B3 केन वा दुष्टबुद्धिना; M1 पंगूकृत इवाभवं. —T1 illeg. for 169^{c}–170^{b}. —^{c}) D6 चानेन (for वातेन). —^{d}) Ś1 D1–3.10.11 महापोत इवार्णवे. ❀ Cg: पङ्गूकृतपराक्रमः कुण्ठितगतिः ।; Ck: पङ्गूकृतः स्तब्धगतिः पराक्रमो यस्य स तथा । व्यन्तोऽयम् ।; Ct: पङ्गूकृतः स्तब्धगतिः पराक्रमो यस्य । महानौर्यथा पङ्गूकृतपराक्रमा स्तब्धगतिः प्रतिलोमेन वातेन क्रियते । गम्यदेशगतिनिरोध एवात्र स्तब्धगतित्वम् । यद्वा तेन यथा विपरीतगतिवारणाय यन्त्रैः स्तब्धगतिः कार्यते तथाहं केनचित्स्तब्धगतिः कृतः. ❀

170 T1 illeg. for 170^{ab} (cf. v.l. 169). —^{a}) Ś1 D1–3.10.11 अधश्चापि; Ñ2 B1–3 D6 अधस्ताच्च(B1 °त्तु) (for अधश्चैव). —^{b}) Ś1 B1 D1–3.5.10 T2 वीक्ष्यमाणस्;

कपिराज्ञा यदाख्यातं सत्त्वमद्भुतदर्शनम् ।
छायाग्राहि महावीर्यं तदिदं नात्र संशयः ॥ १७१

स तां बुद्ध्वार्थतत्त्वेन सिंहिकां मतिमान्कपिः ।
व्यवर्धत महाकायः प्रावृषीव बलाहकः ॥ १७२

तस्य सा कायमुद्वीक्ष्य वर्धमानं महाकपेः ।
वक्त्रं प्रसारयामास पातालाम्बरसंनिभम् ॥ १७३

स ददर्श ततस्तस्या विकृतं सुमहन्मुखम् ।
कायमात्रं च मेधावी मर्माणि च महाकपिः ॥ १७४

स तस्या विवृते वक्त्रे वज्रसंहननः कपिः ।
संक्षिप्य मुहुरात्मानं निष्पपात महाबलः ॥ १७५

आस्ये तस्या निमज्जन्तं ददृशुः सिद्धचारणाः ।
ग्रस्यमानं यथा चन्द्रं पूर्णं पर्वणि राहुणा ॥ १७६

G. 5. 8. 0
B. 5. 1. 185
L. 4. 62. 59

Ct as in text (for वीक्ष°). Ś1 D2.8.10.11 G1 M1.2 ततस्ततः; Ñ2 B D6 स (B2 तु) मारुतिः; D7.9 तदा कपिः; Ct as in text (for ततः कपिः). —^{c}) Ñ B1–3 D6 स ददर्श (by transp.); B4 ददर्शाथ; D5 G2 ददर्श (D5 reads from र्श up to म्भसि in ^{d} in marg.) सु- (for ददर्श स). Ñ B1–3 D6.10 M3 महत्सत्त्वम् (for महा°). D2.11 ददर्श सहसा सत्त्वम्. ❀ Ck.t: महासत्त्वं स्त्रीरूपं प्राणिनम्. ❀ —^{d}) Ś1 D10 अद्भुतं (for उत्थितं). Ñ B1.2.4 D6 -[अं]-भसः (for °सि). D2.11 उद्यम (D11 °स्यं)तं यथाचलं (D11 °बलं); G3 चिंतयामास वानरः. —After 170, D5.7–9 T1 (damaged from 80* up to 172).2.3 G M ins.:

80* तद्दृष्ट्वा चिन्तयामास मारुतिर्विकृताननाम् ।

[D8 T3 G2 तां; D9 T2 M1.2 तं (for तद्). D5 विकृताननः; T2 G1 M1.2 (after corr. *sec. m.* as above).3 °नं (for °नाम्). G3 (with hiatus) उत्थितं लवणांभसि (=170^d) (for the post. half).]

171 T1 damaged for 171 (cf. v.l. 80*). D1.2.11 om. 171^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 D10 समाख्यातं; D5.7–9 T2.3 यथाख्या (T2 °ज्ञा)तं (for यदा°). Ñ2 B D6 कथितं कपिराजेन; M3 कपिराजेन कथितं. ❀ Cr: कपिराज्ञा कपिराजेन. ❀ —^{b}) Ś1 D10 तत्सत्त्वं सुमहोदधौ; Ñ1 तत्सत्त्वं तदिदं ** (illeg.); Ñ2 B D6 यत्सत्त्वं मे महोदधौ; D3 सत्त्वं तदिह चांभसि. —^{c}) D1 छायायां हि (for °ग्राहि). —^{d}) B4 तदेवेदं न संशयः; D1.3 भविष्यति न संशयः.

172 T1 damaged for 172 (cf. v.l. 80*). Ñ1 illeg. for ^{a}. —^{a}) M1 मत्वा (for बुद्ध्वा). Ñ2 B1.2.4 D1.3.5.6.11 [अ]थ; D2 स्व- (for [अ]र्थ-). B3 बुद्ध्वा स तां महावीरः. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 कपिकुंजरः; B3 इति वानरः (for मतिमान्कपिः). —After 172^{ab}, B3 erroneously repeats 169^a and brackets it. —D6 om. 172^c–173^b. D11 om. 172^{cd}. —^{c}) Ś1 D10 प्रावर्धत (for व्यव°). —^{d}) Ñ B1–3 D1.3 पयोधरः (for बलाहकः).

173 D6 om. 173^{ab} (cf. v.l. 172). —^{a}) Ś1 D10 [अ]थ (for सा). —^{b}) T2 वर्धमाना (for °मानं). —Ñ1 illeg. for 173^c. —^{c}) Ś1 D10 विवर्धयामास; Ñ2 B1–3 D1–3.6.11 व्य (B3 D11 वि)वृणुतात्यर्थं; B4 विवृतमत्यर्थं (for प्रसारयामास). —^{d}) T1.3 पातालांतर-; G1.2 पातालतल- (for पातालाम्बर-). Ś1 D1.3.10 -संस्थितं (for -संनिभम्).

Ñ1 D2.11 पाताल (D11 °ली)मिव सिंहिका; Ñ2 B D6 पातालसदृशं तदा (B4 °या). ❀ Cr: पातालान्तरसंनिभं पातालविवरसंनिहितम्। पातालाम्बरसंहितमिति पाठेऽप्ययमेवार्थः. ❀ —After 173, B3 ins.:

81* मुखं व्याव्रृतमत्यर्थं व्याचकार च राक्षसी ।;

while D5.7–9 S ins. after 173:

82* घनराजीव गर्जन्ती वानरं समभिद्रवत् ।

174 D1.3 om. 174. —^{a}) M1 चास्या (for तस्या). —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 G1 M3 विवृतं (for विकृतं). D2 सुमहा- (for सुमहन्). Ñ2 B1.2.4 D6 सुमहद्विवृतं मुखं; B3 शरीरांतर्वेहिश्च यत्; G2 विवृतास्यं महन्मुखं. —Ñ1 illeg. from ° up to च in ^{d}. —^{c}) Ñ2 कायमंत्रं च; B2 कार्यमंगं (marg. also °वर्त्तं) च; B3 कायं तस्याश्च; B4 कार्यवित्तां च; D2.11 कार्यवांश्चैव; D6 कायमेतच्च; T2 कायमात्रं स. Ś1 D10 काययंत्राणि संक्षिप्य; B1 कार्यवान्तुनि (m. also कायवर्त्ता च) मेधावी (sic). —^{d}) D2.11 समंविच (for मर्माणि च). Ñ1 D2.11 महाबलः (for °कपिः). ❀ Cr: कायमात्रं कायकार्त्स्न्यम्। कृत्स्नकायमिति यावत्। 'मात्रं कार्त्स्न्येऽवधारणे' इत्यमरः।; Cm.g: कायमात्रं शरीर (Cg °त्रं देह)-प्रमाणम्। (Cm स्वशरीरकबलनपर्याप्तमित्यर्थः।); Ck: कायमात्रं कायप्रमाणम्। मात्रशब्दोऽकारान्तो नपुंसकलिङ्गः कार्त्स्न्यप्रमाणावधारणाल्पवाची। मर्माणि चेति भेददर्शनार्थं ददर्शेत्यनुषङ्गः।; Ct: कायमात्रं स्वशरीरकबलनपर्याप्तं शरीरप्रमाणमित्यर्थ इति तीर्थः। मात्रशब्दोऽल्पवाचीति कतकः. ❀

175 T2 om. (hapl.) 175^{ab}. Ñ1 illeg. for 175^a. —^{a}) D1.3 तस्याः स (by transp.); D11 स तथा (for स तस्या). D5.7–9 T1.3 विकृते (for °वृते). Ś1 D10 सितदंष्ट्रे मुखे तस्मिन्; Ñ2 B2–4 D6 तस्मिन्स (D6 °न्मु) विवृते वक्त्रे; B1 तस्मिन्परिवृते वक्त्रे. —Ś1 D10 om. 175^{bc}. —^{b}) B4 वज्रसारो महाकपिः. —D6 om. 175^c–176. —^{c}) B3 D8 पुनर्; B4 बहुधा (for मुहुर्). —^{d}) Ñ D3.5.7.9.11 T2 G3 Ct निपपात; B प्रविवेश (for निष्पपात). Ñ1 B3 महामतिः; Ñ2 B1.2.4 D5.7–9 °कपिः (for °बलः). Ś1 D10 स पपात महाजवः. ❀ Cr: संक्षिप्य पुनरात्मानं निपपात महाबल इति पाठः. ❀

176 Ñ2 B1–3 D6 om. 176 (for D6, cf. v.l. 175). —^{a}) D2.11 [अ]पि मज्जंतं (for निमज्जन्तं). —^{b}) Ś1 B4 D10 ते जलाशयाः; Ñ1 illeg.; D1.3 तं नभश्चराः; D2.11 गगने-

G. 5. 8. 11
B. 5. 1. 185
L. 4. 62. 60

ततस्तस्या नखैस्तीक्ष्णैर्मर्माण्युत्कृत्य वानरः ।
उत्पपाताथ वेगेन मनःसंपातविक्रमः ॥ १७७
तां हतां वानरेणाशु पतितां वीक्ष्य सिंहिकाम् ।
भूतान्याकाशचारीणि तमूचुः प्लवगर्षभम् ॥ १७८
भीममद्य कृतं कर्म महत्सत्त्वं त्वया हतम् ।
साधयार्थमभिप्रेतमरिष्टं प्लवतां वर ॥ १७९

चराः (for सिद्धचारणाः). —Ñ1 illeg. from चन्द्रं in ^{c} up to मर्माण्यु in 177^b. —^{c}) Ś1 ग्रासमाणं; D7 ग्रसमानं (for ग्रस्यमानं). —^{d}) D1 सूर्य-; D2 पूर्णे; D7 T3 पूर्वं; D10 पूर्ण- (for पूर्णं).

177 Ñ1 illeg. up to मर्माण्यु in ^{b} (cf. v.l. 176). —^{b}) Ś1 D10 [आ]कृत्य; B3 [आ]भिद्य; T2 [उ]त्कृष्य (for [उ]त्कृत्य). —After 177^{ab}, Ñ1 (partly illeg.) D1–3.11 ins.; Ś1 Ñ2 D10 ins. l. 1 only after 177^{ab}:

83* आन्त्राण्यादाय सर्वाणि वेगेनापसृतो मुखात् ।
कृत्तेऽथ हृदये साथ ममार लवणाम्भसि ।
स्वयंभुवैव हनुमान्दृष्टस्तस्या नियामकः ।
तं दृष्ट्वा वदनान्मुक्तं चन्द्रं राहुमुखादिव ।

[(l. 1) Ñ2 transp. सर्वाणि and वेगेन. Ś1 D2.10 निसृतो (for [अ]पसृतो). —(l. 2) D3 तु (for ऽथ). Ñ1 पपात (for ममार). D3 सिंहिकांभसि. —(l. 3) D1.3.11 स्वयंभुवा च. Ñ1 स्वयंभूरेव भगवान् (for the prior half). —(l. 4) D2.11 तं कृत्वा वदनोन्मुक्तं (for the prior half).]

—D1.3 om. 177^c– 178^b. Ñ1 D2.11 om. 177^{cd}. —^{d}) Ś1 D10 शूरो मारुतवत्कपिः; Ñ2 B D6 मनोमारुतविक्रमः (B3 °वेगवान्). —After 177, Ś1 D10 ins.:

84* सा पतन्ती हता तेन छिन्ने हृदयबन्धने ।
अव्यक्तपदमन्वर्थमेतद्वाक्यमुवाच ह ।

[(l. 1) D10 [अ]पतन्निहता (for पतन्ती हता).]
—Thereafter they read 180.
—After 177, Ñ2 B D6 ins.:

85* दृष्ट्वा धाष्टर्येन धृत्या च दाक्ष्येण विनिहत्य च ।
स कपिः परमं वेगं विदधे पुनरात्मवान् ।
सा तु तेनैव वेगेन मनोमारुतरंहसा ।
निहता वानरेन्द्रेण निपपात महोदधौ ।
स सिंहिकावधं कृत्वा वेगवान्सुसमाहितः । [5]
लङ्काद्वीपं प्रतिप्रेप्सुरुत्पपात पपात च ।

[(l. 1) Ñ2 D6 कार्त्स्न्येन (for धाष्टर्येन). B3 दृष्ट्वा तां च स्ववीर्येण (for the prior half). Ñ2 दाक्षिण्ये (for दाक्ष्येण). B2 (m. also च बलेन) न विवृत्य (for विनिहत्य). B3 दाक्षिण्येन निहत्य च (for the post. half). —(l. 2) B3 निदधे. B1 परमात्मवान् (for पुनरा°). —B1 om. l. 3–4. —(l. 3) B2 D6 सा तु तेनाति-; B3 प्रययावथ (for सा तु तेनैव). —D6 om. l. 4–6. —(l. 6) B3 ततः सीताम् (for लङ्काद्वीपं). B2.3 अभिप्रेप्सुर् (for प्रति°). B3 प्रतापवान् (for पपात च). B1 लंकां प्रतिजगामाशु वेगेन गरुडो यथा; B4 लंकां कालवर्ती प्रेप्सुर्गमने कृतनिश्चयः.];

while D5.7–9 S ins. after 177; Ś1 D10 ins. l. 3–4 only after 180:

86* तां तु दिष्ट्या च धृत्या च दाक्षिण्येन निपात्य च ।
स कपिप्रवरो वेगाद्ववृधे पुनरात्मवान् ।
हृतहृत्सा हनुमता पपात लवणाम्भसि ।
स्वयंभुवैव हनुमान्सृष्टस्तस्या निपातने ।

[(l. 1) D8 M1.2 Cv.m.g दृष्ट्वा; T G2.3 M3 दृष्ट्वा; Cr.k.t as above (for दिष्ट्या). M2 [अ]थ (for first च). G1 वृत्या; M1 धृष्ट्या; Cm.g.k.t as above (for धृत्या). D8 G3 निहत्य (for निपात्य). D7.9 सः; G3 हि; Ck.t as above (for third च). ❀ Ck.t : दिष्ट्या दैवानुग्रहेण ।; Ct: 'दृष्ट्वा' इति पाठे सूक्ष्मदर्शिनेनेत्यर्थः. ❀ —(l. 2) D7.9 कपिप्रवीरो वेगेन (for the prior half). —(l. 3) Ś1 D10 निहता; D5 हृतवत् (for हृतहृत्). Ś1 D10 न्यपतल्; D5 marg. (for पपात). D5.7–9 M2.3 विधुरांभसि (for लवणाम्भसि). —D5 T G1.2 M2.3 om. l. 4. —(l. 4) D8 M1 निपातकः (for निपातने). ❀ Cm : हृतहृद्विदारितहृदया । अत एव विधुरा विह्वला ।; Cg : हृतहृदिति । विधुरा विह्वला ।; Ck : हृतहृद्ध्वस्तहृदयलक्षणप्राणस्थाना । अत एव विधुरा प्राणशून्यांभसि पपात । अनन्तरम्, "स्वयंभुवैव हनुमान्सृष्टस्तस्या निपातने" इत्यर्थः प्राचीनपाठे पाङ्कः । हनुमन्तमपि छायां गृहीत्वा निरोधभक्षणशक्तिमत्या न केनापि शक्यसंहारात्तस्यास्तच्छक्तिप्रदेन भगवता स्वयंभुवैव कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुं च सर्वथा साक्षात्स्वतन्त्रत्वात्तस्या निपातने निपातननिमित्तं हनुमत्रावणनाशाय रामवत्सृष्टतदपेक्षितज्ञानबलसामर्थ्यदानेनानुगृहीत इत्यर्थः । अयमेवार्थो 'दिष्ट्या धृत्येति' दिष्टिपदेन सूचितः । परस्तु :—ब्रह्मप्राशस्त्यमसहमान इममर्थं त्यक्तवान् हृतहृदित्यर्थमिति संख्याय ।; Ct : हृतहृद्ध्वस्तहृदयलक्षणप्राणस्थाना । अत एव विधुरा प्राणशून्यांभसि पपात । अत्र कविरुत्प्रेक्षते—तस्याश्छायाग्रहणमात्रेण भक्षणादिशक्तिमत्याः सिंहिकाया निपातने निपातननिमित्तं रावणनाशाय स्वात्मरूपरामवत्स्वरूपो हनुमान्सृष्टः. ❀

178 D1.3 om. 178^{ab} (cf. v.l. 177). —^{ab}) D8 वानरेणाथ; M1 °रेंद्रेण (for °रेणाशु). Ś1 Ñ2 B1.2.4 D6.10 निहतां वानरेंद्रेण (for ^{a}). Ñ1 D2.11 निहतां च महारौद्रां सागरे दृश्य सिंहिकां. —^{c}) D2.11 तत (for भूतानि). D1 -वासीनि (for -चारीणि). —^{d}) G3 आहुः (for ऊचुः). D5.7.9 T2 G3 M3 प्लवगोत्तमं (for °गर्षभम्).

179 ^{a}) Ś1 D10 महद् (for भीमम्). Ñ2 B D6 कर्म (for अद्य). D8 अत्यद्भुतं; D11 अप्रकृतं (for अद्य कृतं). Ñ2 B D6 तात (for कर्म). —^{b}) Ñ2 om.; B3 D2.11 महा- (for महत्). Ś1 यथा (for त्वया). —After 179^{ab}, Ñ2 B D6 ins.:

87* अस्या भयात्सुरपतिर्देवाश्च सह चारणैः ।
इमं देशं वर्जयन्ति सा त्वया निहता बलात् ।

यस्य त्वेतानि चत्वारि वानरेन्द्र यथा तव ।
धृतिर्दृष्टिर्मतिर्दाक्ष्यं स कर्मसु न सीदति ॥ १८०
स तैः संभावितः पूज्यः प्रतिपन्नप्रयोजनः ।
जगामाकाशमाविश्य पन्नगाशनवत्कपिः ॥ १८१
प्राप्तभूयिष्ठपारस्तु सर्वतः प्रतिलोकयन् ।
योजनानां शतस्यान्ते वनराजिं ददर्श सः ॥ १८२
ददर्श च पतन्नेव विविधद्रुमभूषितम् ।
द्वीपं शाखामृगश्रेष्ठो मलयोपवनानि च ॥ १८३
सागरं सागरानूपान्सागरानूपजान्द्रुमान् ।
सागरस्य च पत्नीनां मुखान्यपि विलोकयन् ॥ १८४

G. 5. 8. 0
B. 5. 1. 194
L. 4. 62. 73

कृताः क्षेमाश्च पन्थानः सुखं गच्छन्ति खेचराः।
अजेया निहता ह्येषा राक्षसी कामरूपिणी।

[(l. 1) B1 यस्या (for अस्या). —B3 om. l. 2. —(l. 3) B3 D6 गच्छंतु (for गच्छन्ति).]

—^{c}) Ñ2 D6 साधय त्वम् (for साधयार्थम्). —^{d}) D1-3.11 आत्मनः; T2 अदुष्टं (for अरिष्टं). Ñ2 B D6 व्रज(B2 गच्छ) वानर; D2.11 प्लवगेश्वर; T1.3 गच्छ मारुते (for प्लवतां वर). ❀ Cr: अरिष्टं शुभम्। 'अरिष्टे तु शुभाशुभे' इत्यमरः।; Cm.g : अरिष्टं शुभम्(Cg °भं यथा भवति तथा)।; Ck : अरिष्टं 'रिष हिंसायाम्'। निर्बाधं यथा तथा साधय।; so also Ct. ❀ —After 179, Ś1 D10 ins.; while D1.3 ins. after 180 :

88* चतुर्थं कर्म तद्दृष्ट्वा दुष्करं कृतमोजसा।
सेन्द्राः सुरगणाश्चैव देवतास्तमपूजयन्।

[(l. 1) D1 कर्म चौजसा (for कृतमो°). —(l. 2) D1.3 सर्षि- (for सुर-). D10 समपूजयन् (for तमपू°).]

180 Ś1 D10 read 180 after 84*. B1 reads 180^{ab} in marg. —^{a}) Ś1 D10 यस्य ह्येतानि; Ñ2 B D6 एतानि (B1.3.4 सत्त्वानि) यस्य; D1 तस्य चैतानि; D8 ततस्त्वेतानि; D11 यस्य त्वेतेन(sic); Ct as in text (for यस्य त्वेतानि). —^{cd}) Ñ1 illeg. from ष्टि up to क. Ś1 D10 धृतिर्धार्ष्ट्यं बलं दाक्ष्यं; Ñ2 B1.2.4 D1-3.6.11 धृतिर्मतिर्बलं धार्ष्ट्यं(Ñ2 वाक्यं; D1-3.6.11 दाक्ष्यं) (for °). B1 सत्-; D5.8 (before corr. in marg.) T2.3 G1 M3 स्व-; M2 न (for स). D8 (before corr. in marg.) -कर्मस्थं (for कर्मसु). M2 स (for न). B3 धृतिर्मतिर्गतिर्बुद्धिस्तस्य सर्वं प्रसीदति. —After 180, Ś1 D10 ins. l. 3 - 4 of 86*; while D1.3 ins. 88*.

181 ^{a}) Ś1 Ñ B1.2.4 D1.3.6.10 सभाजितः; B3 D7-9 G1.2 Ck.t सं(B3 सु)पूजितः; Cg as in text (for संभावितः). Ś1 Ñ B D1.3.6.10 प्राज्ञः; T3 G1.3 पूज्यैः (for पूज्यः). D2.11 स तैः संस्तूय(D11 °याच)मानो वै. —^{b}) Ś1 D10 प्रपन्नः शतयोजनं; D2.11 ह्यविषण्णः प्रयोजने; D5 प्रतिपन्नः प्रयोजनं; Cv.m.g.k as in text; Ct प्रतिपन्नप्रयोजनैः. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 जगाम पुनराकाशं(Ñ1 illeg. from काशं up to प्राप्तभू in 182^{a}). —^{d}) Ñ2 B D6 त्वरमाणो महाकपिः. —After 181, Ñ2 B D6 ins. :

89* स सागरमनाधृष्यं क्रमित्वा वानरर्षभः।

182 Ñ1 illeg. for प्राप्तभू (cf. v.l. 181). Ñ2 B D6 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 D10 -पारः स; Ñ2 B1.2 D1.3.6 -पारश्च; B3 -पार्थेयो; M3 -सारस्तु (for -पारस्तु). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.3.8.10 प्रवि-; Ñ2 B1.2.4 D6 स वि-; D7.9 परि- (for प्रति-). B3 दिशो दश विलोकयन्. —After 182^{ab}, Ñ2 B D6 ins. :

90* ददर्श नगरीं लङ्कां त्रिकूटशिखरे स्थिताम्।
संपूर्णां राक्षसैर्वीरैरिन्द्रस्येवामरावतीम्।

[(l. 1) B1 महतीं (for नगरीं).]

—^{d}) Ś1 B2 D3.9.11 T1.2 वनराजीं; D2.10 G2 M1 °राजीर् (for वनराजिं). Ñ B D5.6 G2 ह (for सः). —After 182, Ś1 D10 ins. :

91* सालान्प्रियकतालांश्च चम्पकान्सहरिद्रकान्।
चूतान्नीपान्नागपुष्पान्यवांश्चम्पककिंशुकान्।
तिन्दुकाञ्जम्बुकाञ्जम्बून्पनसान्बिल्वपाटलान्।
कदम्बान्सप्तपर्णांश्च खर्जूरान्कुकुभान्वटान्।
बन्धूकांस्तिलकान्फुल्लानशोकानर्जुनानपि। [5]

[(l. 3) Ś1(*sup. lin. also*) D10 चंदनान् (for जम्बुकान्).]

183 Ñ2 B D6 om. 183-184. —^{a}) Ñ1 illeg. for ददर्श. T1 G3 स (for च). D1.3 प्लवन् (for पतन्). Ś1 D10 स ददर्शापरत्रैव; D2.11 स ददर्श सरत्नेन (sic). —^{b}) Ñ1 D1-3.10.11 -शोभितं (for -भूषितम्). Ś1 विविधद्रुमशोभितं. —^{c}) Ñ1 D2.11 द्वीपिशाखामृगैर्जुष्टं. —^{d}) Ś1 D3.10 त्रिकूट- (for मलय-). Ñ1 D2.11 -[उ]पवनं महत् (for -[उ]पवनानि च). ❀ Cv : मलयोपवनानि। लङ्कामलय इति दक्षिणतीरेऽप्यस्ति मलयस्तस्योपवनानि।; Cm : मलयो लङ्कायां मलयो नाम गिरिः।; Cg : मलयोपवनानि लङ्कामलय इति दक्षिणतीरे स्थितमलयस्तस्योपवनानि।; Ck.t : मलयोपवनानि। (Ct अनेन) उत्तरतीर इव दक्षिणतीरेऽपि मलयाख्यः पर्वतोऽस्ति (Ct °स्तीति गम्यते). ❀

184 Ñ2 B D6 om. 184 (cf. v.l. 183). —^{a}) Ś1 D10 सागरानूपे; T1.3 G M1.3 सागरानूपं (for °नूपान्). —^{b}) D1.3 सागरोपवनानि च. —^{c}) D9 om. च (subm.). —Ñ1 illeg. for 184^{d}. —^{d}) Ś1 D1.2.10.11 M1 [अ]भि-; D3 om.; D5 [अ]ति- (for [अ]पि). Ś1 D1.7.9 G D3 om.; D5 [अ]ति- (for [अ]पि). ❀ Ct: विलोकयत्; D2.11 [अ]विलोकयत् (for विलोकयन्). ❀ Ct: विलोकयद्व्यलोकयत्. ❀ —After 184, Ś1 D10 ins.:

G. 5. 8. 23
B. 5. 1. 195
L. 4. 62. 75

स महामेघसंकाशं समीक्ष्यात्मानमात्मवान् ।
निरुन्धन्तमिवाकाशं चकार मतिमान्मतिम् ॥ १८५

कायवृद्धिं प्रवेगं च मम दृष्ट्वैव राक्षसाः ।
मयि कौतूहलं कुर्युरिति मेने महाकपिः ॥ १८६

ततः शरीरं संक्षिप्य तन्महीधरसंनिभम् ।
पुनः प्रकृतिमापेदे वीतमोह इवात्मवान् ॥ १८७

स चारुनानाविधरूपधारी
परं समासाद्य समुद्रतीरम् ।
परैरशक्यप्रतिपन्नरूपः
समीक्षितात्मा समवेक्षितार्थः ॥ १८८

ततः स लम्बस्य गिरेः समृद्धे
विचित्रकूटे निपपात कूटे ।
सकेतकोद्दालकनालिकेरे
महाद्रिकूटप्रतिमो महात्मा ॥ १८९

92* समुद्रतीरेषु तथा सूक्ष्मकाञ्चनवालुकाः ।
दृष्टिरम्याणि पश्यन्स चिन्तयामास वानरः ।

185 a) B3 तदा; D1 महान् (for महा-). D6 -तेज- (for -मेघ-). B2 D1.3 -संकाशः. —b) B2 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य). Ś1 Ñ2 B D1.3.6.10 T1.3 G1 आत्मना; Ct as in text (for °वान्). —c) Ś1 B3 D6.10 M2 निरुध्यंतम्; Ñ2 विरुंधंतम्; B2 T2 निरुद्धंतम्; D1–3.11 निरुंधानम् (for निरुन्धन्तम्). G2 महा- (for इव). —d) Ñ2 B D6 प्रदध्यावा(Ñ2 °ध्यौ चा)त्मवान्कपिः.

186 D6 om. (hapl.?) 186. —a) D10 कार्य-; D11 लंका- (for काय-). B4 -व्यंगं (for -वृद्धिं). Ś1 Ñ B D1–3.5.8.10.11 प्र(B2 वि)वेशं (for प्रवेगं). —b) D2.11 दृष्ट्वैव मम (by transp.). —B3 om. 186^{cd}. —c) Ś1 D10 क्षति-; B2 मम; B4 अपि (for मयि). —d) Ś1 D10 स वानरः; Ñ1 * निश्चयः; D7.9 महामतिः (for महाकपिः). Ñ2 B1.2.4 D1–3.11 इति मे निश्चिता मतिः.

187 ab) Ś1 D10 स (for तन्). D1.3 संक्षिप्य तु शरीरं हि(D3 स्वं) महीधरसमोपमं. —d) D1.3 [आ]त्मनि (for °वान्). —For 187, Ñ B D2.6.11 subst., while Ś1 D1.3.10 ins. after 187:

93* ततः शरीरमत्यर्थं संक्षिप्याथ सुसंवृतः ।
कपिः प्रकृतिमापेदे विष्णुर्विक्रान्तवानिव ।

[(l. 1) Ñ2 अत्यंतं (for अत्यर्थं). Ś1 D10 संक्षिप्य च सुसंवृतं; B2 स संक्षिप्याथ संवृतः; D1.2.11 संहृत्य च(D1 स) सुसंवृतः(D1 °हृतं) (for the post. half). —(l. 2) D10 हरिः (for कपिः). Ś1 D10 हरिर्; D6 विभुर् (for विष्णुर्). D2.11 विष्णुस्त्रीनिव(D11 °णि च) विक्रमान् (for the post. half).] —After 187, D5.7–9 S ins.:

94* तद्रूपमतिसंक्षिप्य हनूमान्प्रकृतौ स्थितः ।
त्रीन्क्रमानिव विक्रम्य बलिवीर्यहरो हरिः ।

[(l. 1) D5.8 T2 G2 M1.2 अपि; Ck.t as above (for अति-). M1 संवीक्ष्य (for -संक्षिप्य). —(l. 2) T2 इति; Ck.t as above (for इव). D5 T3 Ck.t बलेर् (for बलि-).]

188 Ñ2 B D6 om. 188. —a) G1 चापि; Cr.g.t as in text (for चारु-). —b) Ś1 D10 पारं (for परं). —After 188^{ab}, D8.9 read erroneously l. 2–4 of 96*. —c) Ñ1 D1.7.9 T1.3 G1 M2 Ck.t अशक्यं (for अशक्य-). M1 -रूपं (for -रूपः). —d) G1 समीक्ष्यतासौ (for समीक्षितात्मा). Ś1 समवीक्षितार्थः; Ñ1 समये कृतार्थः. ❀ Cv: पूर्वोक्तोपसंहारश्लोक एषः ।; Cr: पूर्वोक्तार्थसंग्रहश्लोकोऽयम्. ❀

189 Ñ2 B D6 transp. 189 and 190. —a) D10 यतः (for ततः). Ś1 Ñ2 B D1.3.6.10 सुवेलस्य; D2 प्रलंबस्य; T2 (with hiatus) सुखे अस्य; M1 समालंब्य (for स लम्बस्य). Ś1 D10 प्रवीरः; Ñ B D1–3.6 प्रवृद्धे(B4 °द्धो); (for समृद्धे). D11 ततः प्रलंबायिसिरे प्रवृद्धे (corrupt). ❀ Cr.m.k.t: लम्बस्य लम्बाख्यस्य (Cm °ख्यस्य गिरेः; Ck °म्बाख्यगिरेः)।; Cg: लम्बस्य लम्बमानस्येव स्थितस्य। अविज्ञाताग्रस्येत्यर्थः. ❀ —b) B2 विविक्तकूटे (for विचित्र°). Ñ2 B D6 शृंगे (for कूटे). Ś1 D10 प्रवृद्धकूटस्य पपात कूटे. —c) Ś1 D10 सकेतकीचंपक- (Ś1 °चण्यक-) (for सकेतकोद्दालक-). Ś1 Ñ B D5.7–10 T -नारि(Ñ1 °लि)केले (Ś1 D10 °रे; B2 T2 °लैर्); D6 -नालिकेरके (for -नालिकेरे). ❀ Cv: उद्दालका वृक्षविशेषाः। ; Cg: उद्दालकाः श्लेष्मातकाः।; so also Ck.t. ❀ —d) Ś1 Ñ B1.2.4 D1.3.5–10 T2 G3 M1.2 महाभ्रकूट-; D2.11 महानकूट- (sic) (for महाद्रिकूट-). Ñ1 B1–3 D1.2.6.11 -प्रतिमे (for -प्रतिमो). Ñ1 D2.11 कपीशः (for महात्मा). —After 189, Ś1 D10 ins.:

95* ततः शरीरं वडवामुखाभं
संक्षिप्य वीरो गिरिसंनिकाशम् ।;

—Ś1 D10 cont., while Ñ1(partly illeg.) D2.5.7–9.11 S ins. after 189:

96* ततस्तु संप्राप्य समुद्रतीरं
समीक्ष्य लङ्कां गिरिवर्यमूर्ध्नि ।
कपिस्तु तस्मिन्निपपात पर्वते
विधूय रूपं व्यथयन्मृगद्विजान् ।

[Ś1 D10 transp. l. 1–2 and l. 3–4. —(l. 1) Ñ1 D2.11 ततस्तु पारं सरितां पतेर्गतः. —(l. 2) Ś1 Ñ1 D10 गिरिमं-

स सागरं दानवपन्नगायुतं
बलेन विक्रम्य महोर्मिमालिनम् ।
निपत्य तीरे च महोदधेस्तदा
ददर्श लङ्काममरावतीमिव ॥ १९०

G. 5. 8. o
B. 5. 1. 202
L. 4. 62. 83

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

बुदाभं; D2.11 गिरिमंबुदोपनं; Ck.t as above (for गिरिवर्यमूर्ध्नि). —After l. 2 (transp.), Ś1 ins.; D10 ins. after l. 4 (transp.) :

96(A)* कपिस्तु तस्मिन्विचचार शैले
रामस्य पादौ मनसा प्रणम्य ।

—(l. 3) D2.11 स (for तु). —(l. 4) D11 विषयान्; T1 विधमन् (for व्यथयन्). D5 मृगान् (for मृग-). M1.2 -द्विपान् (for -द्विजान्). ❀ Cv : ततस्तु संप्राप्येत्याद्युक्तार्थोपन्यासः । ; Cg : वृत्तमुपजातिः ; Ck : उपसंहारेण वादः कपिस्त्वित्यादि. ❀]

190 Ñ2 B D6 transp. 189 and 190. —a) D5 पन्नगदानव- (by transp.). Ñ2 B D1.3.6 -[आ]लयं (for -[आ]युतं). —c) Ś1 D10 पारं स; Ñ1 पारे स; Ñ2 B1.2.4 D1-3.6.11 पारे च; B3 वेगेन (for तीरे च). D5 तथा (for तदा). —d) Ś1 D10 यथा (for इव). B3 ददर्श लंकाममलांतराशयः. ❀ Cg : अस्मिन्सर्गे सार्धैकाधिकद्विशतश्लोकाः. ❀

Colophon. Before colophon, G3 records st. no. 2134. —*Kāṇḍa name* : Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 किष्किंधाकांडे. —After *Kāṇḍa name*, D4 ins. उद्योगपर्वणि दिग्विजये. —*Sarga name* : Ś1 B1.2.4 D6.10 सागरलंघनं(B4 °प्लवनं); Ñ B3 D2.11 समुद्रलंघनः; D1 *गरप्रवणः; D3 हनुमत्सागरप्लवनः; D4 हनुमत्पर्वतारोहणं; D8 हनूमदुदधितरणं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 B1.3 D2.4.10.11 om.; Ñ2 B2.4 D6 8; D1 42; D3 3. —After colophon, Ś1 ins. :

समाप्तश्चायं किष्किन्धाकाण्डः। शुभमस्तु। अतःपरं सुन्दरकाण्डो भविष्यति।

—Ñ1 ins. :

संवत् १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराजपुण्यावलोकसोमवंशोद्भवगरुडध्वजश्रीमद्गाङ्गेयदेवभुज्यमानतीरभुक्तौ कल्याणविजयराज्ये नेपालदेशीयभाण्डशालिकश्रीआनन्दस्य कृते पाटकावस्थितपण्डितकायस्थश्रीश्रीकुरस्यात्मजश्रीगोपतिनालेखीदम् ॥

—D1 ins. :

संवत १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने अद्येह त्रिरमग्राममध्ये लेखकनागरज्ञातीय त्रवाडी गंगाराम उपास्मिक भवानीदास श्री.

—D2 ins. (marg.) :

समाप्तं किष्किंधाकाण्डं ।

—D10 ins. :

समाप्तोयं किष्किन्धाकाण्डः ।
श्लोकानां द्वे सहस्रे च अष्टौ श्लोकशतानि च ।
श्लोकानां च शतं ज्ञेयं पंचविंशतिरेव च ।
श्रीरामाय नमः ।

—D11 ins. :

समाप्तमिति। इति किष्किन्धाकाण्डः समाप्तिमगमत्।

—After colophon, G M3 conclude with श्रीरामाय नमः.

२

G. 5. 9. 1
B. 5. 2. 1
L. 5. 1. 1

स सागरमनाधृष्यमतिक्रम्य महाबलः ।
त्रिकूटशिखरे लङ्कां स्थितां स्वस्थो ददर्श ह ॥ १
ततः पादपमुक्तेन पुष्पवर्षेण वीर्यवान् ।
अभिवृष्टः स्थितस्तत्र बभौ पुष्पमयो यथा ॥ २
योजनानां शतं श्रीमांस्तीर्त्वाप्युत्तमविक्रमः ।
अनिश्वसन्कपिस्तत्र न ग्लानिमधिगच्छति ॥ ३
शतान्यहं योजनानां क्रमेयं सुबहून्यपि ।
किं पुनः सागरस्यान्तं संख्यातं शतयोजनम् ॥ ४
स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः प्लवतामपि चोत्तमः ।
जगाम वेगवाँल्लङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥ ५

2

Ś1 begins with ॐ अथ सुन्दरकाण्डं लिख्यते; Ñ1 ॐ नमो श्रीरामचन्द्राय; V2 D1 ॐ नमो रामचन्द्राय; D2 रामः; D4.11 श्रीगणेशाय नमः; D10 ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः ॐ; M1.2 श्रीरामाय नमः.

—Thereafter, Ś1 D10 read the introductory st. जितं भगवता तेन etc.; Ñ1 D1.4 read कूजन्तं राम रामेति etc. and V2 reads जयति रघुवंशतिलकः etc.

—Before 1, B D6 ins., while Ñ2 ins. after 2:

97* ततः स हनुमान्क्रान्तः सागरं मकरालयम्।

1 V1 illeg. up to पवना in 11^{d} (cf. v.l. 6*). Ñ2 repeats 1^{ab} after 97*.—^{a}) Ñ2(second time) V2 B D6 निपत्य च परे पारे.—^{b}) Ñ2 (second time) V2 B विश्रम्य च; D6 निश्वस्य च; M2 अभिगम्य (for अतिक्रम्य). B3 महाकपिः (for °बलः). Ś1 Ñ (Ñ2 first time) D1.2.4.10.11 विक्रम्य हरिपुंगवः; D3 विलंघ्य कपिकुंजरः.—^{cd}) Ś1 Ñ1 D1–5.7.9–11 T2 G1 M1.2 Ck.t त्रिकूटस्य तटे (D1 G1 M1 °ले) लंकां(Ś1 गंगां [sic]); Ñ2 चित्रकूटतटे लंकां (for °). Ś1 Ñ D1.3–5.7.9–11 T2 M1.2 Ck.t स्थितः (for स्थितां). Ś1 Ñ1 D2.4.10 निरैक्षत; Ñ2 D1.11 निरीक्षत; D3 न्यवेक्षत (for ददर्श ह). V2 B D6 ददर्श तां(B3 ततस्तां तु) पुरीं लंकां त्रिकूटशिखरे(V2 D6 °र) स्थितां. ❀ Cr: त्रिकूटशिखरे लङ्कां स्थितामिति पाठः. ❀

2 V1 illeg. for 2(cf. v.l. 1). V2 B D6 om. 2.—^{a}) D2 -मुक्तस्य (for -मुक्तेन). G2 पादपैः संप्रमुक्तेन.—^{b}) D2 -वर्षस्य (for -वर्षेण).—^{c}) D2.11 -दृष्टः (for -वृष्टः). D5.7.9 G3 M1 ततस् (for स्थितस्).—^{d}) D7.9 हरिः (for यथा).—After 2, Ñ2 ins. 97*, while D3 ins.:

98* स कीर्यमाणः शुशुभे नभस्तारागणैरिव।

3 V1 illeg. for 3 (cf. v.l. 1). B1 transp. ^{ab} and ^{cd}. Ñ1 illeg. from ^{a} up to [अ]प्यु in ^{b}.—^{a}) D8 तीर्त्वा (for श्रीमांस्).—^{b}) D8 तथा (for तीर्त्वा).—For 3^{ab}, Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 subst.:

99* सारवान्सागरस्यान्ते निपत्योत्तमविक्रमः।

[V2 B3 स गत्वा (for सारवान्). Ś1 D10 निमज्य (for निपत्य). D2 [अ]तुल- (for [उ]त्तम-).]

—^{c}) Ś1 Ñ B4 D6 समाश्वास्य; V2 B1–3 D1–4.10.11 समा-(D2 स चा)श्वस्य; Cr.m.k.t as in text (for अनिश्वसन्).—^{d}) M1 ग्लानम् (for ग्लानिम्). Ś1 D10 चाध्यगच्छत; Ñ1 illeg.; D1.3.4 सोध्यगच्छत; D11 अधिगच्छत; T1 असिगच्छति (for अधि°). Ñ2 V2 B2–4 D6 स ग्लानिं नाध्यगच्छत (B2.3 °ति); B1 सोद्विग्नात्मा(marg. also स श्रमं ना and स ग्लानिं ना)धिगच्छति. ❀ Cv: तत्र न ग्लानिमधिगच्छति। तत्र समुद्रलङ्घने ग्लानिं नाध्यगच्छत्। भूतार्थे लट्।; Cr: अनिश्वसन्श्रमनिबन्धनादीर्घनिश्वासममुञ्चन्। आलम्बने निमित्तसप्तमीयम्। अधिगच्छति। अध्यगच्छत्।; Cm: अधिगच्छति। अध्यगच्छत्।; Ck: न ग्लानिं गच्छति स्मेति कविवाक्यमिदम्। एवं कवेरुक्तिमूलो हनुमद्भावः कविना प्रदर्शितः।; Ct: न ग्लानिमिति। कविवाक्यमेतत्. ❀ —After 3, Ś1 Ñ1(mostly illeg.) D1.3.4.10.11 ins.:

100* आत्मसंस्थं मनः कृत्वा चिन्तयामास वानरः।

[D11 आत्मसत्त्वं स विश्रांतः (for the prior half). D3 वीर्यवान् (for वानरः). Ñ1 (illeg. except चिंतयत्) D1.4.11 स्मयमानो ह्य(D11 °भ्य)चिंतयत् (for the post. half).]

4 V1 illeg. for 4 (cf. v.l. 1).—^{a}) D2 इत्येव (for शतानि). Ñ2 V2 B D6.11 योजनानां सहस्राणि.—^{b}) Ñ1 विक्रमेयं बहून्यपि.—^{c}) B2 [अं]तः; D1.11 [अं]ते (for [अ]न्तं).—^{d}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 परि(D11 अत्र [with hiatus])संख्यान(D1.4 °त)गोचरं; Ñ2 V2 B D2.3.6 परिसंख्यातयोजनं. ❀ Cv: शतान्यहमित्यादि। अस्यान्ते हेत्वर्थ इतिशब्दो द्रष्टव्यः।; Cr.m: अहं सुबहून्यपि योजनानां शतानि क्रमेयम्। शतयोजन(Cm °जनं यथा तथा)संख्यातं सागरस्यान्तं किं पुनरित्यमन्यतेति शेषः।; Ck.t: योजनानां(Ck °नानां सु) बहूनि शतान्यपि क्रमेयं क्रामेयं क्रमितुं शक्तः(Ck °क्तोऽस्मि)। शतयोजनमिति संख्यातं सागरस्यान्तं परं पारं क्रामेयमिति का गणना ममेति। मन्यते स्मेति शेषः. ❀

5 V1 illeg. for 5 (cf. v.l. 1).—^{ab}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 इति (for स तु). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 मतिं कृत्वानिलात्मजः; D2 ददर्श सुमहाबलः (for ^{b}). B3 इति सम्यङ्मतिं कृत्वा तदा स पवनात्मजः.—D2 om. 5^{cd}.—^{c}) Ñ1 illeg. up to वेगवाँ. Ś1 D1.4.10.11 मतिमाँल्; Ck as in text

शाद्वलानि च नीलानि गन्धवन्ति वनानि च ।
गण्डवन्ति च मध्येन जगाम नगवन्ति च ॥ ६
शैलांश्च तरुसंछन्नान्वनराजीश्च पुष्पिताः ।
अभिचक्राम तेजस्वी हनुमान्प्लवगर्षभः ॥ ७
स तस्मिन्नचले तिष्ठन्वनान्युपवनानि च ।
स नगाग्रे च तां लङ्कां ददर्श पवनात्मजः ॥ ८
सरलान्कर्णिकारांश्च खर्जूरांश्च सुपुष्पितान् ।
प्रियालान्मुचुलिन्दांश्च कुटजान्केतकानपि ॥ ९
प्रियङ्गून्गन्धपूर्णांश्च नीपान्सप्तच्छदांस्तथा ।
असनान्कोविदारांश्च करवीरांश्च पुष्पितान् ॥ १०
पुष्पभारनिबद्धांश्च तथा मुकुलितानपि ।
पादपान्विहगाकीर्णान्पवनाधूतमस्तकान् ॥ ११

G. 5. 9. 9
B. 5. 2. 11
L. 5. 1. 11

(for वेगवॉल्). D3 ददर्शाप्रतिमां वेलां. —For 5^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. :

101* प्रतिष्ठत समाश्वस्तो लङ्कां प्रति महाकपिः ।

[Ñ2 D6 महाबाहुर् (for समाश्वस्तो). Ñ2 D6 नाकंपत (for लङ्कां प्रति). V2 B1 महाबलः .]

6 V1 illeg. for 6 (cf. v.l. 1). —^{a}) D3–5.7–9.11 G M1.2 शाड्वलानि; Cr.m.g शाद्वलानि (as in text). Ñ1 illeg. after च up to गन्धवन्ति in ^{b}. D2 रम्याणि (for नीलानि). —^{b}) Ś1 D1.3.4.10.11 माल्यवंति; Ñ2 V2 B1.3.4 D6 विविधानि (for गन्धवन्ति). Ñ1 V2 बलानि (for वनानि). B2 वनानि विविधानि च; D2 पुष्पवंति बृहंति च. —^{c}) D7.9 G1 मधुमंति; D8 G2 M1.2 गजवंति; Cr गंधवंति; Cm.g as in text (for गण्ड°). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 T M3 गंधवंति च संपश्यन् (Ś1 D10 गंधेन; Ñ1 D2.3.11 T M3 मध्येन; B3 सोपश्यत्; D1.4 हृद्यानि). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 प्रफुल्ल- ; D1.4 तथैव (for जगाम). V2 B1(marg. also).2 (after corr. marg. also as in text) D1.4 रसवंति (for नग°). ❀ Cr : नगवन्ति प्रशस्तवृक्षयुक्तानि।; Cm : गण्डवन्ति स्थूलपाषाणवन्ति । नगवन्ति क्षुद्रगिरिवन्ति ।; Cg : गण्डवन्ति स्थूलोपलवन्ति । नामैकदेशे नामग्रहणेन गण्डशब्देन गण्डशैल उच्यते ।; Ck.t : नगवन्ति वृक्षवन्ति । प्राशस्त्ये मतुप् . ❀

7 V1 illeg. for 7 (cf. v.l. 1). —^{a}) Ś1 D10 शिलामिश्रान्विसंछन्ना. ❀ Cr : शैलानिति । अत्र शैलशब्दः शृङ्गपरः । लम्बगिरेरुपरिगमनस्योच्यमानत्वात् ।; Ck : शैलानिति । लम्बगिरिपादरूपानित्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —Ñ2 V2 B D2.6 om. 7^{c} – 8. —^{c}) Ś1 D1.4.10.11 अति- ; D3 परि- (for अभि-). —^{d}) Ñ1 D1.4.11 मारुतात्मजः ; T2 वानरर्षभः (for प्लवगर्षभः).

8 V1 illeg. for 8 (cf. v.l. 1). Ñ2 V2 B D2.6 om. 8 (cf. v.l. 7). —^{a}) Ś1 D10 स च तस्मिन्वने तिष्ठन् . —^{c}) Ñ1 D10.11 पर्वताग्रे; Ct as in text (for स नगाग्रे). D7.9 G2 M1 Ct स्थितां; D8 स्थितो (for च तां). Ś1 सपर्वतां चलां लंकां (sic); D1.4 पर्वताग्रे च लंकां स; D3 पर्वताग्रे च तान्सर्वान्. —^{d}) Ñ1 D1.4.11 ददर्श हनुमान्कपिः . ❀ Cv.g : स तस्मिन्नित्यर्धे च ददर्शेत्यपकृष्यते ।; Cr : स इति । तस्मिन्नचले लम्बगिरौ तिष्ठन्वानर उपवनानि च ददर्शेत्यपकृष्य संबन्धनीयम् । अन्यथा तच्छन्दोऽतिरिच्येत ।; Ck : स तस्मिँल्लम्बाचलपर्यन्तपर्वते तिष्ठँल्लङ्काया वनान्युपवनानि च ददर्श । अपि च स पवनात्मजस्तां च लङ्कां नगाग्रे पर्वताग्रे ददर्शेति तच्छन्दद्वयस्य योजना। स तस्मिन्निति श्लोकपूर्वोत्तरार्धोक्तार्थप्रपञ्चनं सरलानित्यादि ।; So also Ct. ❀

9 V1 illeg. for 9 (cf. v.l. 1). —^{a}) Ś1 काशिकान् ; B4 मंदारान् ; D6 सबलान् ; D10 सानिलान् (for सरलान्). Ñ1 शालांस्तालांस्तथा सालान्; D1.4.11 शालांस्तालान्कर्णिकारान्. —^{b}) Ś1 B1.4 D1.2.4.10.11 खर्जूरान्नांश्च पुष्पितान् ; B2 खर्जूरान्नांश्च सुपुष्पितान् ; B3 प्रियालान्किंशुकानपि; D3 कदंबांश्चैव पुष्पितान् . —After 9^{ab}, D3 ins. :

102* चन्दनान्बकुलल्लोध्रान् * तरांश्चैव पुष्पितान् ।

—Before 9^{cd}, D3 reads 11^{ab}. D6.9 om. (hapl.) 9^{c} – 10. —^{c}) V2 B1.2 पियालान् ; B3 अश्वत्थान् ; M1 बकुलान् ; Cv.r.g as in text (for प्रियालान्). Ñ1 च मुकुंदांश्च ; Ñ2 B D1.2.4.8.11 मुचु(D8 °च)कुंदांश्च ; V2 मचकुंदांश्च ; D3 मुचकंदांश्च ; D5 पिचुमंदींश्च ; T2 विचुमंदांश्च ; G2 M1 Cv मुचिलिंदांश्च ; Cr.g.k.t as in text (for मुचुलिन्दांश्च). Ś1 D10 पिया(Ś1 मिया)लांश्च पुलिंदांश्च. ❀ Cv : मुचिलिन्दो निम्बः । ; Cr.g : मुचुलिन्दाञ्जम्बीरान् ।; so also Ck.t. ❀ —Ñ2 V2 B om.(hapl.?) 9^{d} – 10^{a}. —^{d}) D1 कटुकान् ; D4 तिंदुकान् ; G2 M2 कुटचान् (sic) (for °जान्). M3 कैतकान् (for केत°). D2 करवीरांश्च पुष्पितान् ($=10^{d}$).

10 V1 illeg. for 10 (cf. v.l. 1). D6.9 om. 10 ; Ñ2 V2 B om. 10^{a} (for all, cf. v.l. 9). —^{a}) Ñ1 illeg. from ङ्गून् up to पा in ^{b}. Ś1 D10 नागवृक्षांश्च ; D1.4 च कपित्थांश्च ; T2 स्कंधपूर्णांश्च ; Ck.t as in text (for गन्धपूर्णांश्च). D2 स प्रियंगवकंपुष्पांश्च; D11 प्रियांगान्मार्गपुष्पांश्च. —^{b}) Ś1 D2.10 T1.3 G2 अपि; T2 तदा; M2 बहून् (for तथा). —D2 om. 10^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 पनसान् ; V2 B1–3 अशोकान् ; D8 आसनान् (for अस°). B3 कोविदारादीन्. —^{d}) D3 कणवीरांश्च (for कर°). V2 (also) सु- ; D11 प्र- (for च). D1.4 पुष्पितान्फलितांस्तथा. —After 10, D3 ins. :

103* पुष्पभारावतंसांश्च पल्लवैरुपशोभितान् ।

11 V1 illeg. for 11 up to पवना in ^{d} (cf. v.l. 1). D3 reads 11^{ab} before 9^{cd}. —^{a}) Ś1 D2.10 -विवृद्धांश्च ; Ñ1 -विनद्धांश्च ; Ñ2 V2 B1–3 D1.4.11 -[अ]वनद्धांश्च ; B4

G. 5. 9. 9
B. 5. 2. 12
L. 5. 1. 12

हंसकारण्डवाकीर्णा वापीः पद्मोत्पलायुताः ।
आक्रीडान्विविधान्रम्यान्विविधांश्च जलाशयान् ॥ १२
संततान्विविधैर्वृक्षैः सर्वर्तुफलपुष्पितैः ।
उद्यानानि च रम्याणि ददर्श कपिकुञ्जरः ॥ १३

समासाद्य च लक्ष्मीवाँल्लङ्कां रावणपालिताम् ।
परिखाभिः सपद्माभिः सोत्पलाभिरलंकृताम् ॥ १४
सीतापहरणार्थेन रावणेन सुरक्षिताम् ।
समन्ताद्विचरद्भिश्च राक्षसैरुग्रधन्विभिः ॥ १५

D6 -[अ]वनम्रांश्; D3 -विवद्धांश्; D8 T1.3 G1 -[अ]तिव (D8 °न)द्धांश्; M1 -[अ]तिभारांश् (for -निबद्धांश्). —^{b}) T3 तदा (for तथा). B3 स्वर्गनिभान्; D3 कुसुलितान् (meta.) (for मुकुलितान्). D7.9 तथा मुकुलितानि च. —^{c}) Ś1 D10 विहगांस्तत्र; Ñ1 विचयाकीर्णान् (for विहगाकीर्णान्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 मारुतोद्धूत-; V B D2.3.6.8 T2 पवनोद्धूत-; D5 पवनाहत- (for पवनाधूत-).

12 T1 damaged from 12–13^{c}. —^{a}) B3 -[आ]कीर्णान् (for °कीर्णा). —^{b}) D3 वाप्यः (for वापीः). Ś1 Ñ2 D2.3.6.7.9–11 -[आ]वृताः; Ñ1 -[आ]स्थिताः; D1.4 -[अ]न्विताः (for -[आ]युताः). B3 नानाविधलतावृतान्. —After 12^{ab}, Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 ins.:

104* नदीः शुभजलाश्चैव पादपैरुपशोभिताः ।

[Ś1 शुभ्र-; D6 शीत- (for शुभ-). D1.4.11 चक्रवाकोपशोभिताः (for the post. half).];

while D3 ins.:

105* समन्तात्पुष्पसंवीतैः पादपैः पुष्पगन्धिभिः ।

—^{c}) D2 सक्रीडान् (for आक्री°). Ś1 D10 विविधारण्यान्; Ñ2 V1 B4 D6 सुबहून्रम्यान्; B2.3 सुबहूनन्यान्; M1 विविधा नद्यो (for °धान्रम्यान्). —^{d}) V2 सुबहूंश् (for विविधांश्). D1.2.4 जलाश्रयान् (for °शयान्).

13 T1 damaged for 13^{abc} (cf. v.l. 12). —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 (marg. also) D1–3.10.11 संवृतान्; Ñ2 V B1.2.4 D6 संश्रितान्; B3 संगतान्; G1 वसंतान् (for संततान्). D2 T2 M1 विविधान् (for °धैर्). D2 वृक्षान् (for वृक्षैः). —^{b}) Ñ1 D1.4.11 -कुसुमोज्ज्व(D1 °स्फ)लैः(D11 °लान्); Ñ2 V B2.4 D6 -फलपुष्पदैः (for °पुष्पितैः). D3 सर्वत्र फलसंभृतैः. —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 निरीक्ष्य (for ददर्श). Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.6.10.11 कपिसत्तमः. ❀ Cv: आक्रीडान्क्रीडादेशान्। सर्वर्तुफलपुष्पितैः सर्वर्तुषु फलपुष्पं येषां संजातमिति सर्वर्तुफलपुष्पिताः। तैः सर्वर्तुफलपुष्पितैः।; Cr: आक्रीडान्राजसंबन्धित्वेऽपि सर्वसाधारणोद्यानविशेषान्। पुमानाक्रीड उद्यानं राज्ञः साधारणं वनमित्यमरः। सर्वर्तुफलपुष्पितैः सर्वर्तुष्वपि संजातफलपुष्पैः। उद्यानानि राज्ञः साधारणान्युपवनानि।; Cm: आक्रीडान्राजसंबन्धित्वेऽपि साधारणोद्यानानि। उद्यानानि राज्ञामसाधारणानि।; Cg: आक्रीडान्सर्वसाधारणक्रीडास्थानानि। उद्यानानि राजयोग्यानि। सर्वर्तुफलपुष्पितैः सर्वर्तुषु फलपुष्पाण्येषां संजातानीति तैः।; Ck: आक्रीडाः क्रीडापर्वताः।; Ct: रावणतपोबलात्तस्यां सर्वे वृक्षाः सर्वदा पुष्पिता इति न कश्चिद्विरोधः। आक्रीडाः क्रीडापर्वता इति कतकः। साधारणोद्यानान्याक्रीडा इत्यन्ये. ❀ —After 13, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

106* ददर्श लङ्कां हनुमान्निविष्टां गिरिमूर्धनि ।

[Ś1 Ñ1 D10 निविष्टो (for °ष्टां).]

14 ^{a}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 आससाद (for समासाद्य). Ñ2 V B1.2.4 D6 T1.2 G1 स; D1.4.11 [अ]थ (for च). B3 आससाद ततो लंकां. —^{b}) B3 रुदा (for लङ्कां). —^{c}) T G3 M परिघाभिः (for °खाभिः). ❀ Cr.m: (Cr समासाद्येति।) लङ्कां लङ्कासमीपम्।; Cg: समासाद्येति। समासाद्य ददर्शेति क्रियाभेदाल्लङ्कापदावृत्तिः।; Ck.t: समासाद्येति लङ्कासमीपं प्राप्योच्यमानलक्षणां लङ्कां ददर्शेत्यन्वयः; so also in Ct. ❀ —After 14^{ab}, Ñ2 V B D6 ins.:

107* शङ्खमौक्तिकसंघातैरवकीर्णेन पर्वसु ।
अधिकोद्वृत्ततोयेन वेलालोलमहोर्मिणा ।
नानारत्नाकरवता किंनरावासदायिना ।
नागासुरनिवासेन पवनोद्धूतवीचिना ।
ग्रसतेव नभः कृत्स्नं सागरेणाभिसंवृताम् । [5]

[(l. 1) B1(m. also).3.4 अवकीर्णेषु (for °कीर्णेन). —(l. 2) V2 -[उ]द्धत-; B3.4 -[उ]द्धत-; D6 -[उ]द्भूत- (for -[उ]द्वृत्त-). V2 B1 (m. also as above) -तोय- (for -लोल-). B3 वेलातोये महोर्मिभिः (for the post. half). —(l. 3) D6 -हासिना (for -दायिना). —(l. 4) B3 नानासुर-. V2 -[उ]द्धत- (for -[उ]द्धूत-). —B3 om. l. 5. —(l. 5) V1 B4 -पालितां (for -संवृताम्).]

—For 14^{c}–16^{b}, Ñ2 V B D6 subst. 109*. —After 14, D3 ins.:

108* अनेकयोजनायामामुद्यानवनशोभिताम् ।

15 For subst. in Ñ2 V B D6 cf. v.l. 14 and 16. D3 transp. 15^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 D3.10 सीतापह(Ś1 °हा)रणोत्थेन; Ñ1 °हरणा ** (illeg.); D1.2.4 °हरणार्केण (sic); D7.9 °हारणात्तेन; D11 °हरणांकेन. ❀ Cv.r: सीतापहरणार्थेन सीतापहरणेनार्थेन हेतुना (Cr °रणरूपहेतुना। "अर्थः स्याद्विषये मोक्षे शब्दवाच्ये प्रयोजने। व्यवहारे धने शास्त्रे वस्तुहेतुनिवृत्तिषु" इति नै(घण्टुकाः)।; Cm: सीतापहरणार्थेन सीतापहरणहेतुना अपहृतद्रव्यत्वेन हेतुना सुरक्षितामित्यर्थः।; Cg: सीतापहरणमर्थः प्रयोजनं यस्य तेन। सुरक्षितत्वे हेतुरयम्।; Ck.t: सीतापहरणात्सीतां लङ्कायामपहृत्य स्थापनाद्धेतोरित्यर्थः. ❀ —^{b}) Ś1 D1–4.10.11 रामतापेन तापितां; Ñ1 रामतापे* *** (illeg.).

काञ्चनेनावृतां रम्यां प्राकारेण महापुरीम् ।
अट्टालकशताकीर्णां पताकाध्वजमालिनीम् ॥ १६
तोरणैः काञ्चनैर्दिव्यैर्लतापङ्क्तिविचित्रितैः ।
ददर्श हनुमाँल्लङ्कां दिवि देवपुरीमिव ॥ १७
गिरिमूर्ध्नि स्थितां लङ्कां पाण्डुरैर्भवनैः शुभैः ।
ददर्श स कपिः श्रीमान्पुरमाकाशगं यथा ॥ १८
पालितां राक्षसेन्द्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा ।
प्लवमानामिवाकाशे ददर्श हनुमान्पुरीम् ॥ १९

G. 5. 9. 24
B. 5. 2. 20
L. 5. 1. 21

—D3 reads 15^cd twice. —^d) D1.4 अभिकांक्षितां; D2.3 (first time) अभिरक्षितां; D3 (second time) श्रीमद्दर्शनैः ; D7 T G1.2 उग्रधन्वभिः ; D11 उपशोभितां (for उग्रधन्विभिः). Ś1 D10 राक्षसैरुपलक्षितां. ❀ Cr : उग्रधन्विनः । उग्राश्च ते धन्विनः । ; Cg : विचरद्भिश्चेत्यत्र चकारो भिन्नक्रमः । राक्षसैश्च सुरक्षिताम् । ; Ck : उग्राश्च धन्विनश्च तथा. ❀

16 Ñ1 illeg. from 16 up to बलव in 32^b. D2 reads 16^ab after 17^ab. —^a) D2.10 सौवर्णेन (for काञ्चनेन). D1.3.4.11 दिव्यां; M1 लंकां (for रम्यां). —^b) T2 [आ]वृत्तां (sic) (for महा-). —For 14^c – 16^b, Ñ2 V B D6 subst. :

109* वप्रैः श्वेतचयाकारैः परिखाभिश्च सर्वतः ।
अगाधाध्ययतोयाभिरधः परिहितामिव ।
शातकुम्भेन महता प्राकारेण सुसंवृताम् ।

[(l. 1) B3 प्राचीनैर्बहुशाकारैः (for the prior half). B1 सर्वशः (for सर्वतः). V2 परिखाभिः समंततः (for the post. half). —(l. 2) B3 (before corr.) अधिकोद्ध्यतोयाभिर् (for the prior half). B3 धरः (meta.) (for अधः). Ñ2 B3 परिवृताम् (for °हिताम्).]

—After 16^ab, D1–5.7–11 S ins. :

110* गृहैश्च गिरिसंकाशैः शारदाम्बुदसंनिभैः ।
पाण्डुराभिः प्रतोलीभिरुच्चाभिरभिसंवृताम् ।

[(l. 1) M3 ग्रह- (for गिरि-). —(l. 2) D1.4 सार्गलाभिः ; D10 प्रचुराभिः ; T1 G M Cv.g पांडराभिः ; Cm.t as above (for पाण्डु°). D1.4 रथ्याभिर् ; D2 ऊर्ध्वाभिर् ; T2 छिद्राभिर् (for उच्चाभिर्). D1–4.10.11 उपशोभितां (for अभिसंवृताम्).] —Before 16^cd, Ñ2 V B D6 read 20^cd. —^cd) D3 -समाकीर्णां (for -शता°). T3 G1 पताक- ; Cr.m.g.t as in text (for पताका-). Ñ2 V1 B1.2.4 D6.7.9 G2 -शोभितां; V2 -सेवितां; Cr.m.g.t as in text (for -मालिनीम्). B3 रत्नकांचनचित्रादिपताकाभिरलंकृतां.

17 Ñ1 illeg. for 17 (cf. v.l. 16). —^a) G1 दीप्तां (for दिव्यैर्). —^b) D1 लताभिश्च; D2.3 T2 °भक्ति- ; G1 Ck °पत्ति- ; Cv.r.m.g.t as in text (for °पङ्क्ति-). D7.9 -विराजितैः; M3 -विचीपिकैः ; Cr as in text (for -विचित्रितैः). Ś1 D10 स्तंभै(D10 लंबै)रतिविचित्रितां; D3 लताश्चैव विचित्रिताः. —After 17^ab, D2 reads 16^ab (including 110*). —^c) Ś1 D1.2.4.10.11 transp. हनुमाँल्ल and लङ्कां. —^d) D7 देवो; D9 om. (for दिवि). ❀ Cr.m : ददर्श हनुमाँल्लङ्कामिति पुनःपुन(Cm °मान्पुरीमिति पुन)र्दर्शनाभिधानं विशेषान्तरविवक्षयोपमानान्तरविवक्षया च. ❀ —For 17–19, Ñ2 V B D6 subst. 111*.

18 Ñ1 illeg. for 18 (cf. v.l. 16). For subst. in Ñ2 V B D6 cf. v.l. 17 and 19. —^a) M1 दिवि; Ck.t as in text (for गिरि-). Ś1 D1.2.4.10.11 उच्चैः ; D3 तां तु; D9 T2 G1 M1 रम्यां; Ct as in text (for लङ्कां). —^b) T1 G M1.3 पांडरैर् (for पाण्डु°). Ś1 D1.2.4.10.11 भवनोत्तमैः (for °नैः शुभैः). —^c) G3 transp. ददर्श and स. T2 नगरीं; G2 स हरिः (for स कपिः). M3 कपिश्रेष्ठः (for कपिः श्रीमान्). —^d) Ś1 D10 पुरमागं(Ś1 °गं) गतस्तथा; D5.7.9 T2 पुरीमाकाशगामिव(D5 T2 °गां यथा). ❀ Ck : आकाशगं पुरमिवेति । ; Ct : गिरिमूर्धस्थत्वादाकाशगपुरोपमेयता लङ्कायाः . ❀

19 Ñ1 illeg. for 19 (cf. v.l. 16). —^b) D3 विहितां (for निर्मितां). —After 19^ab, Ś1 D1.2.4.10.11 read 23 and om. 19^cd. —^c) D5.9 प्लवमानमिवाकाशं(D5 °शे). —^d) D3.5.7–9 T2 G2.3 M1.2 Cv.g कपिः; Cm as in text (for पुरीम्). ❀ Ck : आकाशे प्लवमानामिति च गिरिमूर्ध्नि स्थितत्वात् । ; Ct : गिरिमूर्धस्थत्वादेवाकाशे प्लवमानामिव । लङ्कां द्रष्टुर्हनूमत इव तद्वर्णनप्रसक्तस्य कवेरप्याश्चर्यमग्नतया ददर्शेति पुनरुक्तिर्न दोषाय। विस्मयेन पुनःपुनर्ददर्शेति वा तात्पर्यम्. ❀ —For 17–19, Ñ2 V B D6 subst. :

111* स्फाटिकैः काञ्चनैश्चैव शोभितामिन्द्रगोपकैः ।
प्राकारतलविन्यस्तैश्चन्द्रसूर्यशतैरिव ।
मसारगल्वर्कमयैः स्तम्भैरुच्छ्रिततोरणाम् ।
स्फाटिकैर्हेमभक्त्यन्तैः कपाटैर्भूषितामिव ।
राक्षसैरभियुक्तैश्च यन्त्रैः सायुधसंचयैः । [5]
अलंकृतपुरद्वारां समृद्धिमिव रूपिणीम् ।
विमानैर्हर्म्यनिर्यूहैर्विटङ्कैर्मणिवेदिकैः ।
घण्टाध्वजपताकाभिरुद्गिरन्तीमिव श्रियम् ।
नानातूर्यनिनादैश्च हयानां हेषितेन च ।
बृंहितेन च नागानां रथनेमिस्वनेन च । [10]
सिंहनादैश्च दृप्तानां राक्षसानां भयावहैः ।
सागरस्य च घोषेण हर्षात्प्रहसितामिव ।
गिरिमूर्ध्नि स्थितां दिव्यां निर्मितां विश्वकर्मणा ।
प्लवमानामिवाकाशे पुरीं देवपुरोपमाम् ।

[(l. 2) B3 D6 अपि (for इव). —B2 reads l. 3–4 in marg. —(l. 3) Ñ2 D6 हेमसारमयैः शुभ्रैः ; V2 ससागरामर्कमयैस् ; B3 महामारकतमयैः (for the prior half). V1 illeg. from स्तम्भै up to भक्त्यन्तैः in l. 4. V2 तैस्तैर् (for स्तम्भैर्). —(l. 4) Ñ2 B1 -भक्तांतैः ; V2 -वद्धैश्च; B1 (m. also as

G. 5. 9. 0
B. 5. 2. 24
L. 5. 1. 23

संपूर्णां राक्षसैर्घोरैर्नागैर्भोगवतीमिव ।
अचिन्त्यां सुकृतां स्पष्टां कुबेराध्युषितां पुरा ॥ २०
दंष्ट्रिभिर्बहुभिः शूरैः शूलपट्टिशपाणिभिः ।
रक्षितां राक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव ॥ २१
वप्रप्राकारजघनां विपुलाम्बुनवाम्बराम् ।
शतघ्नीशूलकेशान्तामट्टालकवतंसकाम् ॥ २२
द्वारमुत्तरमासाद्य चिन्तयामास वानरः ।
कैलासशिखरप्रख्यमालिखन्तमिवाम्बरम् ।
ध्रियमाणमिवाकाशमुच्छ्रितैर्भवनोत्तमैः ॥ २३

above) -कांतैश्च; B3 -कक्षांतैः (for -भक्त्यन्तैः). Ñ2 D6 तथा (for इव).—(l. 5) B3 -मुक्तैश्च; D6 -गुप्तैश्च (for -युक्तैश्च). B3 नानायुद्धविशारदैः (for the post. half).—(l. 6) B1 समृद्धां बहु- (for °द्धिमिव).—(l. 7) V1 illeg. from नै up to विटङ्कै. B2 D6 हेम- (for हर्म्य-). V2 B3 D6 -निर्यूहैर्; B4 संयुक्तैर् (for -निर्यूहैर्). B2 भास्वद्भिर् (for विटङ्कैर्). B3 मुनि- (for मणि-).—(l. 8) B1 उन्मीलंतीम् (for उद्गिरन्तीम्).—(l. 9) V2 हसितेन (for हेषि°).—(l. 10) V1 -स्वरेण (for -स्वनेन). B4 रथानां निस्वनेन च (for the post. half).—(l. 11) V2 हृष्टानां (for दृप्तानां).—(l. 12) B1 (m. also as above) आगमस्य (for सागरस्य). B3 * नादेन; B4 च घोषे च (for च घोषेण). B1 हर्षितां (hypm.) (for हर्षात्).—(l. 14) V1 B1 -पुरीमिमां (B1 °व) (for -पुरोपमाम्).]

20 Ñ1 illeg. for 20 (cf. v.l. 16). Ñ2 V B D6 om. 20^{ab}. D3 (after 115*).5.7–9 S (G1 transp. 20^{b} and 21^{d}) read 20–21 after 23. D5.7.9 G2 om. (hapl.) 20^{b}–21^{c}. After 20^{ab}, Ś1 D1.2.4.10.11 read 22.—Ñ2 V B D6 read 20^{cd} before 16^{cd}.—^{c}) Ś1 D2.10 सुकृतस्पर्शां; Ñ2 V1 B2–4 D1.4.11 °तप्राप्यां (B3 °स्येतां; D11 °प्रख्यां); V2 °तिस्पष्टां; B1 M1 °त (B1 °ति) स्पृष्टां; D6 °ताकृष्टां (for सुकृतां स्पष्टां). Ś1 V2 B3 D1.2.4.6.10.11 पुरीं (for पुरा). D3 अचिंत्यामप्रधृष्यां च देवगंधर्वदानवैः.

21 Ñ1 illeg. for 21 (cf. v.l. 16). Ñ2 V B D6 om. 21–22. D3 (after 115*).5.7–9 S (D5.7.9 G2 om. 21^{abc} [cf. v.l. 20]) read 20–21 after 23.—^{a}) D2–4.10.11 बलिभिः (for बहुभिः).—^{b}) T G1.3 M -पट्टश- (for -पट्टिश-).—G1 transp. 20^{b} and 21^{d}.—^{d}) D3 दुराधर्षां सुरैरपि.

22 Ñ1 illeg. for 22 (cf. v.l. 16). Ñ2 V B D6 om. 22 (cf. v.l. 21). Ś1 D1.2.4.10.11 read 22 after 20^{ab}. D5 reads 22^{ab} in marg.—^{a}) D4 वत्र- (for वप्र-).—^{b}) D3 T2 G2 -[अं]बुधर-; D5.7.9 M2 -[अं]बुवन- (for -[अ]म्बुनव-). Ś1 D10 विपुलैर्भवनैर्वृतां; D1.4 विपुलांबुधरावृतां; D2 विपुलां भवनावृतां; D11 विपुलां बुद्धिनिर्वृतां; M1 विपुलोपवनांबरां.—^{c}) Ś1 D10 -शत-; D2 -मूल- (for -शूल-). G1 -संकाशाम् (for -केशान्ताम्).—^{d}) D5.7–10 -[अ]वतंसकां; T1.2 -वतंसिकां (for -वतंसकाम्). D1.3.4 महाट्टालावतंसि (D3 °स) कां; D11 महालकचरामिव. ❀ Cv: प्राकारेत्यादावपि ददर्श हनुमान्कपिरित्यनुवर्तते। वप्रः प्राकारमूलिकः प्राकारः सालः। शतघ्नी यन्त्रविशेषः।; Cg वप्रेति। वप्रेत्यादावपि ददर्श हनुमान्कपिरित्यनुवर्तते। वप्रं प्राकारमूर्तिकः। प्राकारः सालः। विपुलाम्बु परिखारूपं नवाम्बरं यस्याः सा। शतघ्नी यन्त्रविशेषः। वतंसोऽवतंसः। भागुरिमतेनाल्लोपः।; Cr.m: वप्रेति। वप्रः (Cm वप्रश्चयः।) प्राकाराधारवेदिकेति यावत्। "स्याच्चयो वप्रमस्त्रियाम्" इत्यमरः। विपुलाम्बुनवाम्बराम्। अत्राम्बु (Cr °म्बर) शब्देन परिखान्तर्गतजलमुच्यते। (Cr अट्टालकवतंसकाम्। प्राकारवेदिकोपरि युद्धार्थं परिकल्पितमञ्चविशेषकर्णाभरणाम्।); Ck: वप्रेत्यादिना लङ्कायाः स्त्रीसमाधिः। वप्रः प्राकारान्तरवेदिका। प्राकारः सालः। विपुलाम्बुः समुद्रः।; Ct: वप्रेति। वप्रः प्राकाराभ्यन्तरवेदिका। तद्युक्तप्राकारजघनाम्। विपुलाम्बुः समुद्रो वनानि चाम्बरं वासो यस्यास्ताम्। अत्राम्बुशब्देन परिखान्तर्जलमिति तीर्थः. ❀—After 22, D3 ins.:

112* शोभितां राजमार्गेण मेघैः संसिक्तरेणुकाम् ।;

while D5.7–9 S ins.:

113* मनसेव कृतां लङ्कां निर्मितां विश्वकर्मणा ।

[M1 [ए]व तदा (for [इ]व कृतां). Post. half = 19^{b}. ❀ Cv: निर्मितां विश्वकर्मणेति पुनर्वचनं मनसा कृतामिव निर्मितां विश्वकर्मणेत्यमुं विशेषं वक्तुम्।; Cr: मनसा कृतां विश्वकर्मणा निर्मितां लङ्कामत्र ददर्शेत्यनुषज्यते।; Cm: निर्मितामित्यत्र ददर्शेत्यनुषज्यते।; Cg: वस्तुतो विश्वकर्मणा निर्मितां विचार्यमाणे केनापि मनसा निर्मितामिव स्थितामित्युत्प्रेक्षा।; Ck: विश्वकर्मणा निर्मितां तेनापि मनसेव कृतामिव स्थिताम्. ❀];

whereas D11 ins.:

114* यन्त्रन्यासकृताजङ्घा कपाटकृतकञ्चुकी ।

23 Ñ1 illeg. for 23 (cf. v.l. 16). Ś1 D1.2.4.10.11 read 23 after 19^{ab}.—^{a}) Ñ2 V B D6 उत्तरं द्वारम् (by transp.); D10 द्वारमुत्तमम्; G2 उत्तरद्वारम् (for द्वारमुत्तरम्). B3 आश्रित्य; D1.11 आरुह्य (for आसाद्य).—^{b}) Ñ2 V B1.2.4 D6 तस्याश्च (B4 °स्याः स) हरिपुंगवः; B3 तस्या घोषः सहस्रशः; D3 ददर्शैतां पुरीं कपिः. ❀ Cv: द्वारमुत्तरमित्यादि। द्वारमुत्तरमासाद्य तां चिन्तयामास तां निरूपयामास।; Cr: द्वारमिति। उत्तरद्वारमासाद्य लङ्का केन प्रदेशेन सुखप्रवेशेति ज्ञातुमिति भावः।; Cm: चिन्तयामास। लङ्का केन प्रदेशेन गन्तव्येति चिन्तयामासेति भावः।; Cg: द्वारमिति। उत्तरं द्वारमासाद्य चिन्तयामास मनसा निरूपयामास। वैदेहीदर्शनोपायमिति शेषः।; Ck: द्वारमुत्तरमासाद्येति। समुद्रदक्षिणतटप्लुतापेक्षयोत्तरद्वारमेव किल प्राप्यम्। चिन्तयामास। सा तु वक्ष्यमाणरीतिका।; Ct: द्वारमुत्तरमासाद्य समुद्रदक्षिणतटे

तस्याश्च महतीं गुप्तिं सागरं च निरीक्ष्य सः ।
रावणं च रिपुं घोरं चिन्तयामास वानरः ॥ २४
आगत्यापीह हरयो भविष्यन्ति निरर्थकाः ।
न हि युद्धेन वै लङ्का शक्या जेतुं सुरैरपि ॥ २५
इमां तु विषमां दुर्गां लङ्कां रावणपालिताम् ।
प्राप्यापि स महाबाहुः किं करिष्यति राघवः ॥ २६
अवकाशो न सान्त्वस्य राक्षसेष्वभिगम्यते ।
न दानस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य दृश्यते ॥ २७
चतुर्णामेव हि गतिर्वानराणां महात्मनाम् ।
वालिपुत्रस्य नीलस्य मम राज्ञश्च धीमतः ॥ २८

G. 5. 9. 30
B. 5. 2. 28
L. 5. 1. 30

प्लवनेन तस्यैव प्रथमं प्राप्तेः। चिन्ता वक्ष्यमाणप्रकारा. ❀ —^{e}) B_{4} $D_{1.3-5.11}$ कैलाश-. D_{7-9} G_{1} Ct -निलय- (for -शिखर-). Ś1 $D_{1-4.10.11}$ $M_{1.2}$ -प्रख्याम्; T_{3} -प्रख्यैर्; Ct as in text (for -प्रख्यम्). —^{d}) Ś1 $D_{2.4.10.11}$ T_{3} M आलिखंतीम्; Ñ2 V B D_{6} समुल्लिखद्; D_{3} उल्लिखंतीम्; Ck.t as in text (for आलिखन्तम्). ❀ Cr : आलिखन्तीमिति लिङ्गव्यत्यय आर्षः. ❀ —Ñ2 V B D_{6} om. 23^{ef}. —^{e}) $D_{5.8}$ M डी($M_{1.2}$ पी)यमानाम्(M_{3} °नम्); T_{2} G_{3} पीयमानम्; G_{1} ग्रसमानम्; Ct as in text (for ध्रियमाणम्). Ś1 $D_{2.3.10}$ लीयमानामिवाकाशे; $D_{1.4.11}$ दीप्य(D_{11} दिव्य)मान(D_{4} °ना)मिवाकाशे; $T_{1.3}$ G_{2} पिबंती(G_{2} °त)मिव चाकाशम्. ❀ Cv.g : डीयमानां गच्छन्तीम्। (Cg "डीङ् विहायसा गतौ" इत्यस्माच्छानच्)।; Cr : उड्डीयमानामित्यादि। उड्डीयमानामिवोद्गच्छन्तीमिव। उड्डीयमानत्वादिविशेषणविशिष्टाम्।; Cm : डीयमानामिवाकाशं प्रत्युद्गच्छन्तीमिव स्थिताम्। डीयमानत्वादिविशेषणविशिष्टाम्. ❀ —^{f}) Ś1 $D_{1.2.4.10.11}$ कांचनैर्; D_{3}(with hiatus) उत्तमैर् (for उच्छ्रितैर्). —After 23, D_{3} ins.:

115* महाकायैर्महावीर्यैर्महोत्साहैर्महाबलैः ।

—Thereafter D_{3} reads, while $D_{5.7-9}$ S read after 23, 20 – 21, G_{1} alone transp. 20^{b} and 21^{d}.

24 Ñ1 illeg. for 24 (cf. v.l. 16). D_{3} om. 24. —^{ab}) Ś1 $D_{1.2.10}$ M_{1} तस्यां च(D_{1} तु); Ñ2 V B D_{6} लंकायां (for तस्याश्च). D_{4} तस्यां तु महती गुप्तिः (for ^{a}). Ś1 $D_{1.2.4.10}$ प्राकारं (for सागरं). D_{11} तस्यां समंताद्गुप्तिं च प्राकारांश्च निरीक्ष्य च. —^{c}) Ś1 $D_{1.2.4.10.11}$ [अ]पि($D_{1.4}$ °ति) बलिनं; Ñ2 V B D_{6} [अ]पि राजानं (for रिपुं घोरं). ❀ Ck : भवनोत्तमैरम्बरमालिखन्तमिव स्थितं लङ्काया उत्तरद्वारमित्यन्वयः। अतः परम्, "संपूर्णां राक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव" इति पाठः। इदमपि समीचीनं प्रक्षेपस्थलम्। अत्रापि कियतः प्रक्षेपः क्वचित्। राक्षसैः पूर्णां नगरीम् तस्या महतीं गुप्तिं च घोरं रिपुं रावणं च निरीक्ष्य चिन्तयामास।; Ct : उच्छ्रितैर्भवनोत्तमैरम्बरमालिखन्तमिव। आकाशं ध्रियमाणमिवाकाशधारणं कुर्वदिव। एतदग्रे "संपूर्णां राक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव" इति पाठः। इतरत्प्रक्षिप्तमिति कतकः। राक्षसैः संपूर्णां नगरीं महतीं गुप्तिं रिपुं रावणं च सागरं च निरीक्ष्य चिन्तयामास सादरं चिन्तयामासेत्यर्थः. ❀ —After 24, D_{4} ins.:

116* नगरी साधु गुप्तेयं दुराधर्षा सुरैरपि ।

25 Ñ1 illeg. for 25 (cf. v.l. 16). —^{a}) D_{1-4} आगतापीह (metri causa). Ś1 D_{10} M_{1} आगताश्चेह(M_{1} °श्चापि) हरयो; Ñ2 V_{1} $B_{1.3.4}$ D_{6} आगता हरयो ह्यत्र; V_{2} आगता ह्यरयो यत्र; B_{2} आयता हरयोप्यत्र; D_{11} आगता हरयोपीह. ❀ Cr : अत्रापिशब्देन दुस्तरसागरलङ्घनपूर्वकागमनमेव दुर्घटमिति सूच्यते. ❀ —^{b}) Ñ2 V B D_{6} गमिष्यंति (for भवि°). —^{c}) $D_{1-4.10.11}$ वा (for वै). Ś1 $D_{5.10}$ लंकां (for लङ्का). —^{d}) T_{2} transp. शक्या and जेतुं. G_{2} M_{1} सुरासुरैः (for सुरैरपि). Ś1 $D_{2.10}$ प्राकारान्वेषणेन वा; $D_{1.11}$ शक्या ह्यन्वेषणेन च; D_{3} तथैवाश्वासनेन च; D_{4}(with hiatus) अथवा वासवेन च. —For 25^{cd}, Ñ2 V B D_{6} subst.:

117* नेह युद्धेन वा शक्यं किंचिदर्थागमेन वा ।

[B_{2} मध्येन वा; B_{4} युद्धेति (sic) तत्र् (for युद्धेन वा). V_{1} अत्रासनेन; V_{2} B_{1} व्यवसितेन; B_{2} अर्थाद्धकेन; B_{3} अव्यसनेन (for अर्थागमेन). V_{2} च (for वा).]

—After 25, $D_{3.4}$ ins.:

118* देवदानवगन्धर्वैर्न शक्यार्दयितुं बलात् ।

[D_{4} शक्या ह्यन्वेषणेन च (for the post. half). Cf. 25^{d} V l.]

26 Ñ1 illeg. for 26 (cf. v.l. 16). B_{3} om. 26^{ab}. —^{ab}) Ś1 V_{2} $B_{1.2.4}$ $D_{1.3.4.6.10.11}$ सुविषमां(V_{2} °यां); Ñ2 त्वविषयां; V_{1} $D_{7.9}$ त्वविषमां; D_{2} सुविमलां (for तु विषमां). B_{1} reads दुर्गां in marg. $D_{5.7-9}$ T_{2} $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ transp. दुर्गां and लङ्कां. —^{c}) D_{7-9} T_{3} G_{3} M_{1} सु- (for स). Ś1 Ñ2 V B $D_{1-4.6.10.11}$ प्राप्य दाशरथी रामः. —^{d}) Ñ2 V B $D_{3.6}$ वीर्यवान्; $D_{1.2.4.11}$ राघवे (for राघवः). ❀ Ck : प्राप्यापीत्यपिना पदातित्वादागमनमेव तावदशक्यमिति सूच्यते। किं करिष्यतीति। प्रायेण राघवेणापि दुःसाधमित्यर्थः। So also Ct. ❀

27 Ñ1 illeg. for 27 (cf. v.l. 16). —^{a}) Ś1 $D_{1.2.4.7.9-11}$ साम्नस्तु; B_{3} सामस्य (sic); D_{5} साम्नश्च (for सान्त्वस्य). V_{2} अवकाशो न मनुष्यस्य (hypm.). —^{b}) Ñ2 V B D_{6} [इ]ह दृश्यते; D_{3} T_{1} $G_{1.2}$ M_{1} [अ]धिगम्यते; D_{8} [अ]पि गम्यते (for [अ]भिगम्यते). Ś1 $D_{1.2.4.10}$ राक्षसैश्चा(Ś1 °र्ना)धि($D_{1.4}$ °व)गम्यते. —^{d}) D_{5} नैवं (for नैव).

28 Ñ1 illeg. for 28 (cf. v.l. 16). —^{a}) D_{3} [इ]ह (for हि). D_{2} मतिर् (for गतिर्). Ñ2 V B D_{6} गतिरत्र चतुर्णां हि. —^{b}) Ś1 च महात्मनां (hypm.); D_{2} हितात्मनां; $D_{7.9}$ तरस्विनां (for महात्मनाम्). —^{d}) D_{11}

G. 5. 9. 30
B. 5. 2. 29
L. 5. 1. 31

यावज्जानामि वैदेहीं यदि जीवति वा न वा ।
तत्रैव चिन्तयिष्यामि दृष्ट्वा तां जनकात्मजाम् ॥ २९

ततः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ।
गिरिशृङ्गे स्थितस्तस्मिन्रामस्याभ्युदये रतः ॥ ३०

अनेन रूपेण मया न शक्या रक्षसां पुरी ।
प्रवेष्टुं राक्षसैर्गुप्ता क्रूरैर्बलसमन्वितैः ॥ ३१

उग्रौजसो महावीर्या बलवन्तश्च राक्षसाः ।
वञ्चनीया मया सर्वे जानकीं परिमार्गता ॥ ३२

लक्ष्यालक्ष्येण रूपेण रात्रौ लङ्कापुरी मया ।
प्रवेष्टुं प्राप्तकालं मे कृत्यं साधयितुं महत् ॥ ३३

तां पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा दुराधर्षां सुरासुरैः ।
हनूमांश्चिन्तयामास विनिःश्वस्य मुहुर्मुहुः ॥ ३४

केनोपायेन पश्येयं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ॥ ३५

---

corrupt (for राज्ञश्च). B3 सुग्रीवस्य ममापि च; D1.4 मम सूर्यात्मजस्य च.

29 Ñ1 illeg. for 29 (cf. v.l. 16).—^{a}) B4 न हि (for यावज्). Ś1 D10 G2 वैदेही (for °हीं).—^{b}) B4 सापि (for यदि). Ś1 पुनः (for न वा). D11 यदि जीवंति मानवाः.—After 29^{ab}, Ś1 D10 ins.:

119* इमां सुविषमां दुर्गां विचिन्त्य च महापुरीम् ।

[D10 विचित्य (for विचिन्त्य).]

—^{c}) D5 तदैव; D8 G2 तत्रैवं (for तत्रैव).—^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D3.6 G1 transp. दृष्ट्वा and तां. ❀ Cv : यावज्जानामीति । यावच्छब्दोऽवधारणे । जानाम्येव । तत्र न संशयः कार्य इत्यर्थः ।; Cr.m : यावदिति । जीवति वा नवेति वैदेहीं (Cr °हीं न)जानामि यावत् । जानाम्येव । यदि जीवति तां जनकात्मजां दृष्ट्वा तत्रैव तस्मिन्काल एव चिन्तयिष्यामीति योजना । (Cm यद्वा जीवति वा जीवतीति वैदेहीं न जानामि यावत् , न जानाम्येव वा । उत यदि जीवति तां जनकात्मजां दृष्ट्वा तत्रैव तस्मिन्काल एव चिन्तयिष्यामीत्यर्थः ।; Cg : यावदिति । यावद्यदा जीवति वा न वेति वैदेहीं जानामि । तत्रैव काले तां जनकात्मजां दृष्ट्वा चिन्तयिष्यामि । यद्वा यावच्छब्दोऽवधारणे । जानाम्येव जीवति वा न वेति जानाम्येव । यदि जीवति तदा तां जनकात्मजां दृष्ट्वा तत्रैव तत्काल एव चिन्तयिष्यामीत्यन्वयः ।; Ck.t : यावज्जानामीति । 'यावत्पुरा' इति लट् । ज्ञास्य इत्यर्थः । तां दृष्ट्वेति । पश्चाद्यच्चिन्त्यं तत्तदानीमेव चिन्तया(Ck °न्तयिष्या)मीति शेषः. ❀

30 Ñ1 illeg. for 30 (cf. v.l. 16). Ñ2 B1.3 D6 om. 30.—^{a}) V B2.4 D1.4.11 एतत् (for ततः). B4 D1.2.4.11 T3 G2.3 M1.3 सं- (for स).—^{b}) D10 -पुंगवः (for -कुञ्जरः).—^{c}) V1 D7.9 गिरेः शृंगे; B2 गिरिपृष्ठे; D3 शैलशृंगे (for गिरिशृङ्गे). D6 श्रीमान्; D11 यत्र (for तस्मिन्).—^{d}) G2 [अ]द्भुतये (sic) (for °भ्युदये). Ś1 V1 D1.4 T2 M1 स्थितः; D11 नरः (for रतः). D7.9 Ct रामस्याभ्युदयं ततः(D9 °यांत्य च [corrupt]); D10 °भ्युदयोद्यतः.

31 Ñ1 illeg. for 31 (cf. v.l. 16).—^{a}) D1.4 एतेन (for अनेन). Ñ2 V B D6 रूपेणानेन च मया.—^{b}) Ś1 V1 B3 D2.10 न शक्यं(D2 °क्यां) राक्षसीं पुरीं; V2 B1.2.4 D3.6 न शक्यं रक्षसां पुरीं(D6 °री).—^{c}) Ś1 D2.10 गुप्तां; Ñ2 B दृप्तैर्; V दीप्तैर्; D3 घोरैर्; D6 गुप्तैर् (for गुप्ता).—^{d}) Ñ2 गुप्ता; V B1.2.4 D3.6 गुप्तां; D1.4.11 क्रुद्धैर् (for क्रूरैर्). Ś1 D2.10 नागैर्भोगवतीमिव (cf. 20^{b}); B3 गुप्तामभिवृतां सदा.—After 31, D2 ins.:

120* अविज्ञातेन रक्षोभिर्महाबलसमन्वितैः ।

32 Ñ1 illeg. up to बलव (cf. v.l. 16). Ś1 D10 om. 32.—^{a}) D1.4 उग्रयोद्धा(D4 °धा); D7–9 महौजसो; D11 उग्रो यशो (sic) (for उग्रौजसो).—^{b}) B3 यशस्विनः (for च राक्षसाः).—^{c}) B3 वारणीया (for वञ्चनीया). G1 यत्नाज् (for सर्वे).

33 ^{a}) Ś1 D2.10 -[अ]लक्ष्यात्म-; Cm.g as in text (for °क्ष्येण).—^{b}) Ś1 D1.2.4.10 Ck.t रात्रौ लंकामिमां पुरीं; Ñ1 D3.11 रात्रौ लंकां महापुरीं; Ñ2 V B D6 रात्रौ लंका(B1 D6 °कां)पुरीमिमां.—After 33^{ab}, T2 reads 36 for the first time, repeating it in its proper place.—^{c}) V B1 G2 प्राप्तकालो(V2 °ले); D6 काल एवं; Cr.m.g.t as in text (for प्राप्तकालं). D7.9 transp. प्रवेष्टुं and प्राप्तकालं. Ñ2 वः (for मे).—^{d}) Ś1 D2.10 तत्त्वं; D6 कृत्ये; Cr.m.g.t as in text (for °त्यं).—After 33, D3 ins. 121*.

34 Ñ2 V1 B D6 om. 34^{ab}.—^{a}) D4 स (for तां).—^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 सुदुर्ध(V2 दुराध)र्षां(D1 दुर्धर्षां च; D11 °र्षैः) सुरैरपि.—V1 illeg. from 34^{c} up to मैथिलीं in 35^{b}.—^{c}) Ñ2 B2.3 D6 पुनश्च; V2 B1.4 स पुनश् (for हनूमांश्). G1 चिंतयामास हनुमान्.—^{d}) D3.5 T2.3 M2 Cv विनिश्चित्य; T1 G M1.3 Cr विनिश्वस्य (for विनिःश्वस्य). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 मुहूर्तं कपिकुंजरः; Ñ2 V2 B D6 हनूमान्मारुतात्मजः.—After 34, D1.4 ins.; while D3 ins. after 33:

121* तदुपायं न पश्यामि येनोपायेन वानराः ।
अर्णवं संतरिष्यन्ति बाहुदंष्ट्रानखायुधाः ।

[(l. 1) D1 तम्; D3 तं तु (for तद्).]

35 V1 illeg. up to मैथिलीं in ^{b} (cf. v.l. 34).—^{a}) D3 पश्यामि; D11 पश्येमां (sic) (for पश्येयं).—D11 om. (hapl.) 35^{c}– 36. G3 om. 35^{c}– 36^{b}.—^{c}) B3 संहृतां (for अदृष्टो).—^{d}) D10 कथं भवेत् (for दुरात्मना).

न विनश्येत्कथं कार्यं रामस्य विदितात्मनः ।
एकामेकश्च पश्येयं रहिते जनकात्मजाम् ॥ ३६
भूताश्चार्था विपद्यन्ते देशकालविरोधिताः ।
विक्लवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥ ३७
अर्थानर्थान्तरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ।
घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डितमानिनः ॥ ३८
न विनश्येत्कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं भवेत् ।
लङ्घनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥ ३९
मयि दृष्टे तु रक्षोभी रामस्य विदितात्मनः ।
भवेद्व्यर्थमिदं कार्यं रावणानर्थमिच्छतः ॥ ४०
न हि शक्यं क्वचित्स्थातुमविज्ञातेन राक्षसैः ।
अपि राक्षसरूपेण किमुतान्येन केनचित् ॥ ४१
वायुरप्यत्र नाज्ञातश्चरेदिति मतिर्मम ।
न ह्यस्त्यविदितं किंचिद्राक्षसानां बलीयसाम् ॥ ४२
इहाहं यदि तिष्ठामि स्वेन रूपेण संवृतः ।
विनाशमुपयास्यामि भर्तुरर्थश्च हीयते ॥ ४३
तदहं स्वेन रूपेण रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
लङ्कामभिपतिष्यामि राघवस्यार्थसिद्धये ॥ ४४

G. 5. 9. 44
B. 5. 2. 44
L. 5. 1. 43

36 D11 om. 36; G3 om. 36^{ab} (for both, cf. v.l. 35). T2 repeats 36 here (cf. v.l. 33). D10 om. (hapl.) 36–39; Ñ1 om. 36–39^{b}; Ś1 D2 T3 om. (hapl.) 36–38. —^{a}) D5 कृतं (for कथं). —^{b}) D1.3.4 राघवस्य महात्मनः. —V1 illeg. for 36^{c}–37^{a}. D8 repeats; G3 reads 36^{cd} after 41. —^{c}) D5.7.9 G1 तु (for च). Ñ2 V2 B D6 पश्येयं कथमेकांते; D1.3.4 एकां कथं तु(D3 च) पश्येयं; D8 (first time) एक एकां च पश्येयं. —^{d}) Ñ2 V2 B1.3 रहितां; B2.4 निहितां; D1 हितेन; D3 रहितो (for रहिते).

37 Ś1 Ñ1 D2.10 T3 om. 37; V1 illeg. for 37^{a} (for all, cf. v.l. 36). —^{a}) Ñ2 V2 भूताप्यर्थाः; B भूता ह्यर्थाः; D1.3.4 संतोप्यर्थाः; D8 T1 Ck भूतार्थाश्च; D11 Cv दृताश्चाथ; Cr.m.g as in text (for भूताश्चार्था). Ñ2 V2 B D1.3.4.6.7.9.11 Ct विनश्यंति; Cr.m.g as in text (for विपद्यन्ते). —^{b}) B3 -काले (for -काल-). D1.3.4 -विरोधिनः (for °धिताः). M1 damaged from साद्य in ^{c} up to तमः सू in ^{d}. —^{c}) B2 दृढम्; D6 हतम् (for दूतम्). D11 विह्वलं नूनमासाद्य.

38 Ś1 Ñ1 D2.10 T3 om. 38 (cf. v.l. 36). B3 om. 38^{ab}. —^{a}) D11 -[अ]नर्थाक्षरे (for °न्तरे). —V1 illeg. after नि in ^{b} up to ^{d}. —^{b}) V2 निश्चितार्था (for °तापि). D11 हि (for न). —^{c}) B3 द्योतयंति (sic). Ñ2 च; B4 D5.7.9 [इ]ह; Cr as in text (for हि). B2 D8 घातयिष्यंति कार्याणि. —^{d}) D11 हत- (for दूताः). ❀ Cr: घातयन्ति हि कार्याणीति। तस्मादर्थपरतो 'वञ्चनीया' इत्यर्थं प्रमादाल्लिखितम्. ❀ —After 38, V2 reads 41^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

39 D10 om. 39; Ñ1 om. 39^{ab} (for both, cf. v.l. 36). —^{a}) D3 इदं (for कथं). —^{b}) D11 भये (for भवेत्). D3 वैक्लव्येन कथं मम. —^{c}) B1 हि; B4 D1.4 G1 तु (for च). —^{d}) Ñ1 V B2.4 D4–6.11 तु न; B1 हि न; B3 G3 च न; D2 न नु; D3 न च (for नु न). V2 D7.9 T M3 transp. वृथा and भवेत्. Ś1 न निरर्थं कथं भवेत्.

40 ^{a}) Ś1 B1 D2.10 [ऽ]पि; Ñ2 V1 B2–4 हि (for तु). V1 illeg. from क्षो up to 40^{d}. D3 रक्षोभिर्यदि दृश्येयं. —^{c}) B3 इहायातं (for इदं कार्यं). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2 रावणाद्यर्थमिच्छतः; B3 परं पारमिहेच्छतः; D6 रावणेनार्थमिच्छतः.

41 V2 repeats 41^{ab} here (cf. v.l. 38). D9 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ñ V B2 D1.4.6.11 कथं शक्यमिह(Ñ2 V1 B2 °हा) स्थातुम्. —^{b}) B अ(B2 [*sup. lin.* also]वि)ज्ञातेनेह; D3 प्रविज्ञातेन (for अवि°). —^{d}) M1 (also as in text) केन वा (for केनचित्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 न शक्यमपि(V2 °मुपि; D6 °कयं सापि)तुं मया. —After 41, D8 repeats; while G3 reads 36^{cd}.

42 D5 reads 42 in marg. —^{a}) V1 illeg. after [अ]त्र up to ^{b}. T M3 न ज्ञातश् (for नाज्ञा°). —^{b}) B4 इह (for इति). D4 reads मति in marg. B1 इति मे वर्तते मतिः. —B1 reads 42^{c}–43^{b} in marg. —^{c}) Ñ V2 B2.4 D1.6–8 T2 G2 न ह्यत्र; B3 सर्वत्र; D9 न त्वत्र; Ck.t as in text (for न ह्यस्ति). D6 T2 विदितं(D6 °तः) (for [अ]वि°). —D11 om. 42^{d}–43^{c}. —^{d}) V2 महात्मनां (for बलीयसाम्). D7.9 Ct रक्षसां भीमकर्मणां.

43 D11 om. 43^{abc}; B1 reads 43^{ab} in marg. (for both, cf. v.l. 42). —^{a}) Ñ1 D1.4 [ए]व (for [अ]हं). D8 दृष्टोस्मि; Ct as in text (for तिष्ठामि). —For 43^{ab}, B3.4 D3 subst.:

122* इहाहं स्वेन रूपेण यदि तिष्ठामि संवृतः।

[D3 स्थास्यामि (for तिष्ठामि). B3 सांप्रतं; D3 [अ]संवृतः (for सं°).]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10 विनाशं(B3 न च तां) शीघ्रमेष्यामि(D1 °ष्यति); Ct विनाशमुपयास्यामि(as in text). —^{d}) Ñ1 D1–4.6.11 T1 G3 हास्यते; Ñ2 V B D5.7 हास्यति; D9 कर्मणां; T2 नश्यति; T3 G2 हन्यते (for हीयते).

44 V1 illeg. for 44^{ab}. —^{a}) D11 तदर्थं. D10 G1 स्नेह-; Cr.k.t as in text (for स्वेन). Ñ2 B D3.6

G. 5. 9. 45
B. 5. 2. 45
L. 5. 1. 44

रावणस्य पुरीं रात्रौ प्रविश्य सुदुरासदाम् ।
विचिन्वन्भवनं सर्वं द्रक्ष्यामि जनकात्मजाम् ॥ ४५
इति संचिन्त्य हनुमान्सूर्यस्यास्तमयं कपिः ।
आचकाङ्क्षे तदा वीरो वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ।
पृषदंशकमात्रः सन्बभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ४६
प्रदोषकाले हनुमांस्तूर्णमुत्पत्य वीर्यवान् ।
प्रविवेश पुरीं रम्यां सुविभक्तमहापथाम् ॥ ४७

तदनेनैव रूपेण. —^{c}) B2 D11 M3 अधि-; Cr.k.t as in text (for अभि-). B3 D6 -गमिष्यामि; Cr.k.t as in text (for -पति°).

45 ^{a}) Ñ1 लंकां; D8 रम्यां (for रात्रौ). —^{b}) Ś1 D10 च; D11 स; M1 [आ]शु; Cr as in text (for सु-). B2 संप्रविश्य दुरासदां. —^{c}) D7-9 प्रविश्य (for विचिन्वन्). Ś1 च वनं (for भवनं). Ñ2 V1 B D3.6 भ(B3.4 भु)वनानि विचिन्वानो(D3 °न्वंश्च); D11 विचिन्वंतमिदं सर्वं. —After 45, B2 ins.:

123* यत्र तिष्ठति सा देवी रामस्य महिषी प्रिया।

46 B3 om.; V1 illeg. for 46^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D5.6 संचित्य (sic); Ñ2 D7-9 निश्चित्य (for संचिन्त्य). V2 मनसा (for हनु°). —^{b}) Ñ V2 B1.2.4 D1.2.11 G2 [अ]-स्तमनं; D4 °समं; Cr as in text (for °मयं). Ś1 Ñ2 V2 B1.2.4 D2.10 प्रति; Ñ1 D1.4.11 तदा; G1.2 हरिः (for कपिः). D3 सुग्रीवसचिवस्ततः; D6 सूर्यस्याप्लवनं प्रति. —^{c}) D5 तथा (for तदा). —For 46^{cd}, Ś1 Ñ1 V2 B4 D1.2.4.10.11 subst.:

124* चकाङ्क्षे मनसा वीरो वैदेह्या दर्शनं तदा।

[Ś1 Ñ1 D10 आकांक्षन् (for चकाङ्क्षे). Ñ1 illeg.; B4 धीरो (for वीरो). B4 दर्शने (for °नं). Ñ1 D1.4.11 प्रति (for तदा).]

—Then Ñ1 V2 B4 D11 cont.; while Ñ2 V1 B1-3 D3.6 subst. for 46^{cd}:

125* रक्षसामन्तरप्रेक्षी तस्थावाश्रित्य काननम् ।

[D11 अंतरं (for अन्तर-). D11 तस्थाश्च (for तस्थाव्).];

—Thereafter D3 cont.; while D5.7-9 S ins. after 46^{cd}:

126* सूर्ये चास्तं गते रात्रौ देहं संक्षिप्य मारुतिः ।

[After रात्रौ, T2 repeats erroneously 45^{bcd} and the prior half of 126*. D3 वीर्यवान् (for मारुतिः).]

—^{ef}) D5.7.9 Ct वृषदंशक-; D8 पृष दंशक-; Cr.m as in text (for पृषदंशक-). D7.9 G1 [s]थ (for सन्). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 द्विदंश(D2 भ्रमर)मात्रः(D11 °त्रं) स कपिर्; M2 वृषदंशमात्रः स कपिर् (hypm.) (for °). M1 कपिस्तु (for बभूव). D3 मार्जारमात्रो भूत्वा तु पुप्लुवे-द्रुतविक्रमः. ❀ Cr.m.g : पृ(Cg वृ)पदंशकमात्रः। (Cm पृषान्मूषिकान्दशतीति पृषदंशो मार्जारः।) बिडालमात्रः (Cg °लप्रमाणः)। (Cr.m "ओतुर्बिडालो मार्जारः पृषदंशक आखु-भुक्" इत्यमरः) ।; Ck : पृषदंशक आखुभुग्बिडालः। तन्मात्र-स्तत्प्रमाणः।; Ct : वृषान्मूषकान्दशतीति वृषदंशको मार्जारस्त-न्मात्रस्तत्प्रमाणः. ❀ —For 46^{ef}, Ñ2 V1 B D6 subst.:

127* वृषदंशप्रमाणस्तु ततो भूत्वा गतेऽहनि ।

[B2.3 -प्रमाणं (for °णस्). Ñ2 द्विदंशपरिमाणं तु (for the prior half).]

—After 46, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins.; while Ñ2 V (V2 first time) B D6 ins. l. 3-7 (transposing l. 3 and 4) after $5.3.4^{ab}$:

128* स तु पर्वतशृङ्गस्थः पुरीमाश्रित्य वानरः ।
आलोकयामास तदा पुरंदरपुरीमिव ।
अनेकजनसंपूर्णामुद्यानवनशोभिताम् ।
सुविभक्तमहारथ्यां चत्वरापणमण्डिताम् ।
सज्जयन्त्रोपकरणां प्रभूतबलवाहनाम्। [5]
हृष्टराक्षससंपूर्णां सर्वकामसमृद्धिनीम्।
शिलाप्रवालवैदूर्यमुक्ताकाञ्चनराजतैः ।
भ्राजमानां गृहैः श्रेष्ठैर्नक्षत्रैर्गगनं यथा ।
निविष्टां पर्वतस्याग्रे प्रियामङ्कगतामिव ।
उत्सिक्तैरवलिप्तैश्च राक्षसैरावृतां पुरीम् । [10]

[(l. 1) Ñ1 D1.4 सीतादर्शनमन्विच्छन् (Ñ1 °न* * * [illeg.]); D3 अथ पर्वतशृंगस्थां (for the prior half). D3 आक्रम्य (for आश्रित्य). —After l. 2, D4 ins. 142*. —(l. 3) Ś1 D1.10 -संकीर्णाम् (for -संपूर्णाम्). Ñ2 V B D6 अनेकयोजनायामाम् (for the prior half). Ñ V2 B2 D6.11 -शत-; B3 -वर- (for -वन-). V1 (after corr. as in text) -सेवितां (for -शोभिताम्). —(l. 4) D2 सुविभक्तां. B3 -महारण्यां (for °रथ्यां). Ś1 Ñ2 V2 B D6.10 -शोभितां; V1 -सेवितां (for -मण्डि°). —B3 om. l. 5. —(l. 5) Ñ शस्त्र- (for सज्ज-). V2 -मंत्र- (for -यन्त्र-). Ś1 D10 -नर- (for -बल-). —(l. 6) V2 दृप्त-; D11 दुष्ट- (for हृष्ट-). B4 -समुद्धिरीं (for -समृद्धिनीम्). Ñ2 D6 पताकाशतमालिनीं; V2 सर्वकर्मप्रवार्धिनीं (for the post. half). —(l. 7) Ñ1 illeg. after शिला up to 55^{b}. V1 D1-4.6.11 -वैडूर्य- (for -वैदूर्य-). Ś1 D10 शिलाप्र-(Ś1 °स्र [sic])वालैर्वैडूर्यैर् (for the prior half). B1 -राजितैः (for -राजतैः). Ñ2 V2 D6 मुक्तार(V2 °रा)जतकांचनैः (for the post. half). —(l. 8) Ś1 राक्षसानां (for भ्राजमानां). D2.3.10 गृह- (for गृहैः). —(l. 9) Ś1 D2.10 लंकाम् (for प्रियाम्).]

47 Ñ1 illeg. for 47 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V (V2 after 1^{cd} first time) B D6 read 47, 53 and colophon after 5.3.1. —^{a}) Ñ2 V B D6 प्रदोषसमये धी

प्रासादमालावितता स्तम्भैः काञ्चनराजतैः ।
शातकुम्भमयैर्जालैर्गन्धर्वनगरोपमाम् ॥ ४८
सप्तभौमाष्टभौमैश्च स ददर्श महापुरीम् ।
तलैः स्फाटिकसंकीर्णैः कार्तस्वरविभूषितैः ॥ ४९
वैदूर्यमणिचित्रैश्च मुक्ताजालविभूषितैः ।
तलैः शुशुभिरे तानि भवनान्यत्र रक्षसाम् ॥ ५०
काञ्चनानि विचित्राणि तोरणानि च रक्षसाम् ।
लङ्कामुद्द्योतयामासुः सर्वतः समलंकृताम् ॥ ५१
अचिन्त्यामद्भुताकारां दृष्ट्वा लङ्कां महाकपिः ।
आसीद्विषण्णो हृष्टश्च वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥ ५२

G. 5. 9. 62
B. 5. 2. 52
L. 5. 1. 57

(V श्री)मांस. —^{b}) Ś1 V2 D5.10 G2.3 M1.3 उत्प्लुत्य (for उत्पत्य). Ś1 V B D1–4.6.10.11 वेगवान् (for वीर्यवान्). —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 T2 G3 लंकां (for रम्यां). —^{d}) M1 damaged from भक्त up to प्रासा in 48^{a}. B4 D1.7–9 T1.2 प्रविभक्त- (for सुवि°). B4 -महारथां (sic) (for °पथाम्). ❀ Cr.m : प्रविवेश प्रवेष्टुमुपक्रान्तः । "अद्वारेण महाबाहुः प्राकारमभिपुप्लुवे" इति चतुर्थ(Cm °र्थे)सर्गे साक्षात्प्रवेशस्य वक्ष्यमाणत्वात् ।; Cg : प्रदोषकाल इति । प्रविवेश प्रवेष्टुमुपक्रान्तः । चतुर्थे सर्गे प्रवेशस्य वक्ष्यमाणत्वात् । लङ्कादर्शनं तु त्रिकूटदर्शनस्थित्या ।; Ck : प्रविवेश पुरीमित्यादिना प्रवेशान्वेषणसंक्षेपोक्तिरासमाप्तिग्रन्थेन ।; Ct : प्रविवेश पुरीमिति प्रवेशपूर्वकान्वेषणसंक्षेपोक्तिः. ❀

48 Ñ1 illeg. for 48 (cf. v.l. 128*). M1 damaged up to प्रासा in ^{a} (cf. v.l. 47). Ñ2 V B D6 om. 48 – 51. —^{b}) D7.9 -संनिभैः (for -राजतैः). —^{c}) Ś1 D1–4.10 -कौंभमयैर् ; D5.7–9 -कुंभनिभैर्; Cg as in text (for -कुम्भमयैर्). —^{d}) Ś1 D1–4.10 -[उ]पमैः (for -[उ]-पमान्). ❀ Cg : शातकुम्भमयैर्जालैश्चोपलक्षिताम् । गन्धर्वनगरोपमामिति । गन्धर्वनगरं नाम नानारत्नमयगोपुरप्रासादादियुक्तनगरादिवद्भासमानमभ्रचित्रं तद्वदाश्चर्यावहामित्यर्थः । यथोक्तम्—"अनेकरत्नाकृति खे विराजते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम् । यदा तदा हस्तिमनुष्यवाजिनां पिबत्यसृग्भूरि रणे वसुंधरा" इति. ❀

49 Ñ1 illeg. for 49 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 om. 49 (cf. v.l. 48). —^{b}) G3 सं- (for स). D5 G2 transp. स and ददर्श. —^{c}) T2 स्तंभैः (for तलैः). T3 स्फटिक- (for स्फा°). D7–9 Ck.t स्थलैः स्फटिकसंकीर्णैः .—^{d}) D8 -परिष्कृतैः (for -विभूषितैः). ❀ Cr : सप्तभौमाष्टभौमैः । भूमौ भवन्तीति भौमानि तलानि । सप्त भौमानि येषां ते सप्तभौमाः । अष्ट भौमानि येषां तेऽष्टभौमाः । सप्तभौमाश्चाष्टभौमाश्च तैः । प्रासादैरिति शेषः ।; Cm : भूमिषु भवन्तीति भौमानि तलानि । सप्त भौमानि येषां ते तथा । एवमष्टभौमाः । तैः प्रासादैरिति शेषः ।; Cg : सप्तभूमाष्टभूमैश्चेति । भूमिशब्देनासनशयनादियोग्यं तलमुच्यते । सप्त भूमयो येषां ते सप्तभूमाः । "कृष्णोदक्पाण्डुसंख्यापूर्वाया भूमेरजिष्यते" इत्यच्समासान्तः । एवमष्टभूमाः । सप्तभूमादिशब्देन तादृशाः प्रासादविशेषा उच्यन्ते । यद्वा प्रासादैरिति शेषः । तैरुपलक्षिताम् ।; Ck : "कार्तस्वरविभूषितैः" इत्यत्र च प्रक्षेपस्थलत्वादेकार्धस्य प्रक्षेपः कश्चित् ।; Ct : सप्तेति । भूमीनां समूहैः सप्तसंख्यात्रयवयुक्तैरुपलक्षिताम् । स्फटिकसंकीर्णैः स्फटिकखचितैः स्थलैरित्यर्थः । स्थलं भूः । "तलैः" इति पाठेऽपि स एवार्थः । तैस्तैः प्रासादैरिति शेषः. ❀ —For 49, Ś1 D1–4.10.11 subst. :

129* ददर्श बहुभौमांश्च सप्तभौमांश्च वानरः ।
तलैः स्फटिकसंवीतैः प्रासादैः स्वर्णभूषितैः ।

[D4 om. up to the prior half of l. 2. —(l. 1) D11 भूमौ बहुधा (for बहुभौमांश्च). Ś1 स प्रासादांश् (for सप्तभौमांश्). —(l. 2) Ś1 तालैः; D3 जलैः (for तलैः). D11 तलस्फाटिकसंवीतैः (for the prior half).]

50 Ñ1 illeg. for 50 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 om. 50 (cf. v.l. 48). D7.9 om.(hapl.) 50^{ab}. —^{b}) D5 -विराजितैः (for -विभूषितैः). Ś1 D1–4.10.11 मुक्तारा (D1.3.4.11 °र)जतचित्रितैः. —After 50^{ab}, Ś1 D1–4.10.11 ins. :

130* भ्राजमानैर्गृहश्रेष्ठैर्विद्युद्भिरिव चित्रितैः ।

[D1.4 गृहैः (for गृह-). Ś1 D2.10 भ्राजमानां गिरिश्रेष्ठैर् (for the prior half). D1.4 तोयदैः (for चित्रितैः).]

—D3 om. 50^{cd}. M1 damaged for 50^{c}. —^{c}) Ś1 D1.4 तालैः; D7.9 तैस्तैः (for तलैः).

51 Ñ1 illeg. for 51 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 om. 51 (cf. v.l. 48). —^{a}) G3 च चित्राणि (for विचित्राणि). —^{b}) G1 विविधानि (for तोरणानि). Ś1 D2.10 रा (D10 र)जतैर्भूषितानि च; D1.3.4.11 तोरणान्युच्छ्रि(D3 °स्थि)तानि च. —^{d}) G2 सर्वत्र (for सर्वतः).

52 Ñ1 illeg. for 52 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 read 52 after 5.3.12^{ab}. —^{b}) Ñ2 V2 B D6 हनूमान्मारुतात्मजः. ❀ Cr : अचिन्त्यामिति । विषण्णो हृष्टश्च विवेश । चिन्तायाश्च विषयत्वाद्विषादः । अद्भुताकारत्वाद्धर्षः । यद्वा अचिन्त्यां प्रवेशचिन्ताविषयभूताम् । अद्भुताकारां प्रवेष्टुमचिन्त्येषु दुर्गेषु ...... ? पुरीम् । अतो विषादः ।; Cm : विषण्णो लङ्काया दुर्धर्षत्वाद्विषण्णः । अत्यद्भुतत्वाद्धृष्टश्च ।; Cg : अचिन्त्येति । विषण्णो हृष्टश्चेति । अचिन्त्या दुष्प्रवेशेति च विषण्णः । यतोऽद्भुताकारा, अतो विस्मयनीयतया हृष्टः ।; Ck.t : अचिन्त्यामशक्यान्वेषणचिन्ताम् । अयं विषादहेतुः । अद्भुताकारामित्ययं (Ct °मिति) हर्षहेतुः. ❀

53 Ñ1 illeg. for 53 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 read 47, 53 and colophon after 5.3.1. —^{a}) Ś1 D2.10 तां पांडुराभ्राभ-; Ñ2 V स पांड(Ñ2 °डु)रोद्धत-; B

G. 5. 9. 0
B. 5. 2. 53
L. 5. 1. 58

स पाण्डुरोद्विद्धविमानमालिनीं
महार्हजाम्बूनदजालतोरणाम् ।
यशस्विनीं रावणबाहुपालितां
क्षपाचरैर्भीमबलैः समावृताम् ॥ ५३
चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्व-
स्तारागणैर्मध्यगतो विराजन् ।
ज्योत्स्नावितानेन वितत्य लोक-
मुत्तिष्ठते नैकसहस्ररश्मिः ॥ ५४
शङ्खप्रभं क्षीरमृणालवर्ण-
मुद्गच्छमानं व्यवभासमानम् ।
ददर्श चन्द्रं स कपिप्रवीरः
पोप्लूयमानं सरसीव हंसम् ॥ ५५

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

स पांड(B4 °ड्ड)रोद्धृत-; D1.3.4 तां पांडुरोद्धृत-; D5-7 Ck.t स पांडुराविद्ध- (D6 °रोद्धृत-); D11 तां पांडुरो द्वंद्व-; G1 स पांडरोन्नद्ध-; Cr.m as in text (for स पाण्डुरोद्विद्ध-). V2 -वितान- (for -विमान-). M1 damaged from नीं up to न in [b]. D5 -शालिनीं (for -मा°). D9 स पांडुरां विद्धगदाभिमालिनीं. —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 -चित्र- (for -जाल-). D6 -तोरणे (sic). —[c]) D6 यशस्विनो (sic). D2 -पालितां पुरीं (for -बाहुपालितां). —[d]) Ś1 D1-4.10.11 G2.3 निशाचरैर् (for क्षपा°). D1.3.4 समाश्रितां; D7.9 सुपालितां; G1 दुरासदां (for समावृताम्). Ñ2 V B D6 विवेश लंकां हनुमान्महाकपिः.

54 Ñ1 illeg. for 54 (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 om. 54–55 here and ins. before 5.4.1. —[a]) Ś1 D2.10 [ऽ]स्य; D1.3.4 च (for ऽपि). Ś1 D2.10 इवापि; D1.3.4 इवाशु; G2 अथास्य (for इवास्य). D11 चंद्रश्च सांनिध्यमिवांशु कुर्वतात्. —D3 transp. [b] and [c]. —[b]) Ś1 D2 T2 M1 विराजयन्; D11 °जते; Cr.m.t as in text (for °जन्). —[c]) D3 om. वितानेन. Ś1 D2.10 विचिं(D10 °चि)त्य; Cr.m.g.t as in text (for वितत्य). D1-4.7-9.11 Cr.m.t लोकान्; Cg लोकम् (as in text). —[d]) D1.3.7.9 G1 Ck.t [ऽ]नेक- (for नैक-). Ś1 D2.12 समुत्थि(D2 उत्तिष्ठ)तोनेकसहस्ररश्मिः; D4 उत्पत्रिते नेक°. ❀ Cr : चन्द्र इति । सहस्ररश्मिर्ज्योत्स्नावितानेन लोकान्वितत्यास्य साचिव्यं कुर्वन्निव कुर्वन्नेव विराजन्मध्यगतस्तारागणैः सहोत्तिष्ठते प्रादुरभूदित्यन्वयः । नैकसहस्ररश्मिरित्यत्र नशब्दस्य सुप्सुपेति समासः । सागरमैनाकदिवाकरादिवच्चन्द्रोऽपि साचिव्यं कुर्वन्प्रादुरभूदित्यपिशब्देनावगम्यते ।; Cm : ज्योत्स्नावितानेन लोकान्वितत्य विस्तारीकृत्यास्य हनूमतो मैनाकसिन्धुवत्साचिव्यं कुर्वन्निव कुर्वन्नेव विराजन्मध्यगतस्तारागणमध्यगतस्तारागणैः सहोत्तिष्ठते प्रादुरभूदित्यन्वयः । ; Cg : चन्द्रोऽपीति । मध्यगतः संनिधानात्तारागणमध्यगतः । तारागणैरिति सहयोगे तृतीया । ज्योत्स्नावितानेन लोकं वितत्य व्याप्योत्तिष्ठत आविर्भवति स्म । "उदोऽनूर्ध्वकर्मणि" इत्यात्मनेपदम् ।; Ck : मध्यगतः खमध्यगत इत्यर्थः । इदं तु सम्यगवलोकनसाधनम् । उत्तिष्ठते स्म । छान्दसमात्मनेपदम् । अनेकसहस्रशब्देन प्राचुर्यमात्रं लक्ष्यते । पूर्णचन्द्र इति यावत् ।; Ct : मध्यगतः खमध्यगतः । अनेकसहस्रेत्यनेन पूर्णत्वम् । अनेकेत्यस्यैव सहस्रेत्यनेन विवरणम् । उत्तिष्ठते । आर्षस्तङ् । ज्योत्स्नावितानेन लोकान्वितत्यावार्यं सम्यगवलोकनसाधनतयाऽस्य हनूमतः साचिव्यं साहाय्यं कुर्वन्निव । ननु खमध्यगतस्य प्रदोष उदयोऽष्टम्यां न तदा पूर्णत्वम् । पूर्णस्य तु न खगमध्यगतस्योदय इति चेन्न । शुक्लैकादश्यां खमध्यसमीपगतत्वेन मध्यगतत्वोपचारात्पूर्णत्वं च पूर्णकल्पत्वेन व्यवहृतम् । यद्वाऽनेकन्यूनाः सहस्रं रश्मयो यस्येति मध्यमपदलोपितत्पुरुषगर्भो बहुव्रीहिः । अत एव रात्रिशेषे हनूमत्यशोकवनिकास्थे सीतासविधे रावणस्यागमनकाले दीपिकावर्णनं कृतम् । तेन हि तदा चन्द्रास्तानुमानम् । सा चेयं मार्गशीर्षस्य । फाल्गुने लङ्कायां प्रविष्टायाः सीतायाः "वर्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवंगम" इति हनूमन्तं प्रति वचनात् । हरणदिन एव च सीताया लङ्काप्रवेशनं रामभयादिति स्पष्टमेव. ❀

55 Ñ1 illeg. for 55[ab] (cf. v.l. 128*). Ñ2 V B D6 om. 54–55 here and ins. before 5.4.1. —[a]) D1 क्षीण- (for क्षीर-). D11 -प्रणाल- (for -मृणाल-). —[b]) D1-4.11 उद्यच्छ(D3 °स्य)मानं (for उद्ग°). Ś1 D2.10 दिवि भासयंतं; D1.3.4.11 व्यवभासयंतं; T1.3 व्य(T3 ह्य)वभास्यमानं (for व्यवभास°). D5 T2 ह्युद्गच्छमानं ह्यवभासमानं. —[c]) T1.3 G3 M3 हरि- (for कपि-). —[d]) Ś1 D10 प्रोड्डीयमानं (for पोप्लूय°). ❀ Cr.m.t : पोप्लूयमानं भृशं प्लवमानम् ।; Ck : पोप्लूयमानं यङन्ताच्छानच्. ❀ Ñ1 illeg. for हंसम्.

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 B4 D10 हनुमल्लंकाप्रवेशः; Ñ1 हनुम *****; Ñ2 V B3 D2..6 लंकाप्रवेशः; B1.2 हनूमतो लंकाप्रवेशः; D1.4 हनूमच्चिंता; D3 हनुमच्चिंतनं; D11 लंकाप्रवेशे हनूमच्चिंतनं. —*Sarga no.* : (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 B1 D1.2.4.10.11 om.; Ñ2 V1 B2-4 D6 9; V2 1; D3 4. —After colophon, D3 concludes with राम; G M2 with श्रीरामाय नमः. —After 5.2, D6 reads for the first time 5.3.18–19 repeating them in the proper place.

३

स लम्बशिखरे लम्बे लम्बतोयदसंनिभे ।
सत्त्वमास्थाय मेधावी हनुमान्मारुतात्मजः ॥ १
निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ।
रम्यकाननतोयाढ्यां पुरीं रावणपालिताम् ॥ २
शारदाम्बुधरप्रख्यैर्भवनैरुपशोभिताम् ।
सागरोपमनिर्घोषां सागरानिलसेविताम् ॥ ३
सुपुष्टबलसंगुप्तां यथैव विटपावतीम् ।
चारुतोरणनिर्यूहां पाण्डुरद्वारतोरणाम् ॥ ४

G. 5. 9. 58
B. 5. 3. 4
L. 5. 2. 4

3

Ñ2 V B cont. the previous Sarga; M1 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Cv missing up to 5.3.24. Ñ2 V1.2 (first time) B D6 om. 1^{ab}. V2 (except 2^{c}–3^{b}) repeats st. 1–5 (reading 3^{c}–4^{b} after 4^{cd}) before 18 (including star passages). —^{a}) Ś1 D3 ललंब; D10 ललस्बे (sic) (for स लम्ब-). Ś1 D2.8–10 रम्ये; Ñ1 D1.3.4.11 तस्मिन्; Cr.m.g.k.t as in text (for लम्बे). ❁ Cr : लम्बे लम्बमानाकारे। लम्बतोयदसंनिभे। लम्बशिखरे लम्बपर्वतशिखरे ।; Cm लम्बे लम्बाकारे। लम्बशिखरे लम्बगिरिशृङ्गे ।; Cg : लम्बे लम्बाख्ये। लम्बशिखरे लम्बगिरिशिखर इति चाहुः। यद्वा लम्बे लम्बमान इव स्थिते। लम्बशिखरे त्रिकूटशिखरे ।; Ck : स लम्बेऽलम्बशिखर इत्यादि। लम्बे लम्बपर्वते। अलम्बशिखरे उन्नतशिखरे। अत एवालम्बतोयदसंनिभे। परस्तु लम्बे लम्बमाने लम्बस्य शिखर इत्यादि। किं तेन लम्बस्य शिखरं लम्बतावद्वलम्बमानं दृष्टम्! उत मधुपटल्यां(°ला ?)दिति न जानीमः ।; Ct : लम्बशिखरे उन्नतशिखरे लम्बे लम्बाख्यपर्वते, अत एव लम्बतोयदसंनिभे. ❁ —Ñ1 partially illeg. for 1^{cd}. Ñ2 V B D6 (after 19 first time; preceded by App. I [No. 1]) read 1^{cd} (V2 1^{cd} first time), 5.2.47, 53 and colophon after 17. —^{c}) B3 एवम् (for सत्त्वम्). —^{d}) D7.8.11 M1.2 Cr हनूमान् (for हनु°). Ñ2 V1.2 (first time) B D6 ततो मारुतनंदनः.

2 V2 repeats 2^{ab} (cf. v.l. 1). V1 illeg. from 2^{ab} up to ङ्का in 131*. —^{a}) Ñ2 V2 (first time) B D6 -तेजाः (for -सत्त्वो). —^{b}) M1 damaged from रः up to तो in 2^{c}. Ś1 Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 जगाम (for विवेश). Ñ2 B2 (also in marg. as in D6).4 प्र(B4 प्रा)वेक्ष्यन्मारुतात्मजः; V2 (first time) B1.3 D6 प्रा(V2 प्र)विशन्(B3 प्रवेष्टुं) मारुतात्मजः. —After 2^{ab}, Ñ2 V (V2 first time) B D6 ins.:

131* निविष्टां पर्वतस्याग्रे लङ्कामङ्कगतामिव ।

[V1 illeg. up to ङ्का. V2 निविष्टः (for °ष्टां).]

—Ñ2 V1.2 (first time) B D3.6 om. 2^{c}–3^{b}. —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 रम्यां कांचनवेश्माढ्यां.

3 Ñ2 V1.2 (first time) B D3.6 om. 3^{ab} (cf. v.l. 2). The sequence of st. 3–11 (including subst. and ins.) in Ñ2 V1.2 (first time) B D6 is 7^{cd} (B3 om.), 3–4^{b} (all om. 3^{ab}), 128* (l. 3–7), 8^{c}–10, 5–6^{b}, 4^{cd}, 7^{ab}, 11, 8^{ab}. —^{a}) Ñ1 illeg. up to प्र. Ś1 D10 -[अ]भ्रगण-; D2 -[अ]भ्रधर- (in marg.); D11 -[अं]भो° (for -[अ]म्बुधर-). —^{b}) G3 भवनैश्च (for °र्). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10 प्रतिमंडितां; G3 चोप° (for उपशोभिताम्). —After 3^{ab}, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read 6^{ab} and 4^{cd}. V2 repeats 3^{cd} (cf. v.l. 1). —^{c}) Ñ2 B2 -निर्घोरां (for °षां). —^{d}) Ś1 V2 (second time) D10 -वी(D10 -वा)जितां; D2 -नीतितां (sic); D11 -वांछितां (for -सेविताम्). Ñ1 D1.3.4 अर्णवानिलवीजितां.

4 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3. V2 repeats 4 (cf. v.l. 1). —^{ab}) D5 -वलि- (sic) (for -बल-). D7.9 -संपुष्टां; D8 G1.3 M3 -संघुष्टां; T3 -संयुक्तां (for -संगुप्तां). Ś1 Ñ1 V2 (second time) D2.10.11 सुवर्णख(Ñ1 D11 °चि; V2 °र)चितां गुप्तां; D1.3.4 सुवर्णचित्रि(D1 °त्रां)तां गुप्तां; M1 सुदुर्गां राक्षसैर्गुप्तां (for ^{a}). Ś1 Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 तथैव (for य°). Ś1 विटपावृतां (for °वतीम्). Ñ2 V1(illeg.).2 (first time) B D6 सुगुप्तां राक्षसेंद्रेण यथेंद्रेणामरावतीं. —After 4^{ab}, D3 reads 7–12 (preceded by 138*); while D8 ins.:

132* वस्वोकसारप्रतिमां गुप्तां रक्षोगणैर्भृशम् ।

—After 4^{ab}, G2 reads for the first time 5^{c}–6^{b}, repeating them in their proper place. —Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read 6^{ab} and 4^{cd} after 3^{ab}. D3 reads 4^{cd} after 6^{ab}. —^{c}) V1.2 (first time) B3 D1.2.4.6.8.10.11 -निर्व्यूहां(D2 °ढां); B1.4 -निर्युक्तां; D3.9 -निर्गूढां(D9 °हां); Cr.m.g.k.t as in text (for -निर्यूहां). —^{d}) Some MSS. and Cr.m.k पांडर-; Cg as in text (for पाण्डुर-). B2 -गोपुरां (for -तोरणाम्). Ś1 Ñ V1.2 (first time) B1.4 D1–4.6.10.11 पांडुरद्वा(D10 °श्वा)रगोपुरां; V2 (second time) पांडुरागारगोपुरां; B3 साट्टप्राकारगोपुरां. —After 4, Ñ2 V1.2 (after 4, first time) B D6 ins.:

133* महाशक्तिमहाचक्रप्रासप्रहरणायुधाम् ।

[V2 -नादचक्र- (for -चक्रप्रास-). V1 illeg. after प्र. Ñ2 D6 -[आ]युतां.]

—After 4, G1 reads 6^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

G. 5. 9. 55
B. 5. 3. 5
L. 5. 2. 5

भुजगाचरितां गुप्तां शुभां भोगवतीमिव ।
तां सविद्युद्घनाकीर्णां ज्योतिर्मार्गनिषेविताम् ॥ ५
चण्डमारुतनिर्ह्रादां यथेन्द्रस्यामरावतीम् ।
शातकुम्भेन महता प्राकारेणाभिसंवृताम् ॥ ६
किङ्किणीजालघोषाभिः पताकाभिरलंकृताम् ।
आसाद्य सहसा हृष्टः प्राकारमभिपेदिवान् ॥ ७
विस्मयाविष्टहृदयः पुरीमालोक्य सर्वतः ।
जाम्बूनदमयैर्द्वारैर्वैदूर्यकृतवेदिकैः ॥ ८

5 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3. V2 repeats 5 (cf. v.l. 1). D5 T2 M2 om. 5–6^b. D3 om. 5^ab. —^a) M1 भुजंग- (for भुजग-). Ñ1 उग्रां (for गुप्तां). Ś1 V2(second time) D1.2.4.10.11 भुजंगचरि (V2[second time] D2 °रचि)तामुग्रां. —^b) M1 damaged from मि up to ना in 5^c. D8 गुहां (for शुभां). —For 5^ab, Ñ2 V(V2 first time) B D6 subst.:

134* धन्विभिर्बलिभिर्वीरैः शूलपट्टिशपाणिभिः।
रक्षितां राक्षसैर्घोरैर्नागैर्भोगवतीमिव ।

[V1 illeg. from व in l. 1 up to र्ना in l. 2. —(l. 1) cf. 5.2.21^ab. B1.3 -धारिभिः (for -पाणिभिः). —(l. 2) cf. 5.2.20^ab. B4 om. from the post. half of l. 2 up to the prior half of l. 2 of 135*.]

—Thereafter all the above MSS. cont.:

135* उत्सिक्तैरवलिप्तैश्च भोगिभिर्बलिभिः सदा।
संपूर्णां राक्षसैर्भीमैर्गुहामाशीविषैरिव ।

[(l. 1) B1 उच्छ्रितैर्; B3 प्रक्षिप्तैर् (for उत्सिक्तैर्). V1 उ * * * * लिप्तैश्च (illeg.) (for the prior half). V2 बहुभिः (for बलिभिः). —For l. 2, cf. 5.2.21^cd.]

—G2 repeats 5^cd (cf. v.l. 4). —^d) D7–9 M1 -गण-; G1 -मार्गे (for -मार्ग-). —For 5^cd, Ś1 Ñ V1(illeg.).2 B D1–4.6.10.11 subst.; while V2 B2 only repeating here:

136* साभ्रज्योतिर्गणाकीर्णां विद्युज्ज्वालासिमण्डिताम्।

[Ś1 D10 साभ्रां; B4 सर्वं-; D11 शुभ्र- (for साभ्र-). Ñ2 B2 (first time) -कुल- (for -गण-). V2 (second time) विद्युन्माला- (for °ज्वाला-). Ñ2 V2 (first time) B (B2 both times) D6 -पीडितां (for -मण्डिताम्). D3 साभ्रविद्युद्दामकीर्णां(sic) ज्योतिर्गुणनिषे*तं.]

—Thereafter, Ñ1 V2 cont.:

137* विद्योतमानां शरदि द्यामिव द्युतिशालिनीम्।

[Ñ1 -मालिनीं (for -शालिनीम्).]

6 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read 6^ab and 4^cd after 3^ab. G2 repeats 6^ab here (cf. v.l. 4). D5 T2 M2 om. 6^ab (cf. v.l. 5). —^ab) D3 वज्र- (for चण्ड-). D1.4.10 -संह्रादां; D8 (after corr. as in text) M1 -संकाशां; Ck as in text (for -निर्ह्रादां). Ś1 Ñ1 D2.11 चारु(D2.11 चंद्र)मारुतसंह्रा(Ś1 °ह्ला)दां; Ñ2 V B D6 चंद्रमारुतसंपूर्णां; M3 मंदमारुतसंचारां (for ^a). Ś1 D2.10 यथा स्वर्गे; Ñ1 यूथैरपि; Ñ2 V B D6 शक्रस्ये(D6 °स्यै)व; D1.11 त(D11 य)थैव हि; D3 यथैवापि; D7.9 G1.3 यथा चापि (for यथेन्द्रस्य). D4.8 M1 यथावद (D4 यथैवम)मरावतीं (for ^b). G2 (second time) मंदमारुतसंचारामतीवशुभदर्शनां. ❀ Ck: अमरावतीमिव स्थिताम्। अमरा अस्यां सन्तीत्यमरावती द्यौरित्यर्थः। "मतौ बह्वच" इति दीर्घोऽसंज्ञायामप्यार्षः । न त्विहेन्द्रपुरीसंज्ञोमरावतीशब्दः। उक्तलक्षणाभावात् । लङ्काया उक्तगुणसादृश्यम्। सालंकारराक्षसवत्वाद्वलदीपप्रदीपनित्यप्रकाशमार्गत्वात्सदा बलघोषबहुलत्वाच्च; Ct: अमरावतीमिव स्थिताम्। अत्रामराः सन्त्यस्यामित्यमरावती द्यौः। असंज्ञायामपि 'मतौ बह्वचः' इत्यार्षो दीर्घः। न त्विहेन्द्रपुर्यमरावती। उक्तलक्षणाभावात्। लङ्काया उक्तगुणसादृश्यं च सालंकारराक्षसवत्वाद्बलवद्घोषबाहुल्याच्चेति कतकः. ❀ —After 6^ab, D3 reads 4^cd. —Ñ2 V B D6 om. 6^cd; G1 repeats 6^cd here (cf. v.l. 4). —^c) Ś1 D1–8.10.11 -कौंभेन; Cr.k.t as in text (for -कुम्भेन). —^d) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सुसं(Ś1 Ñ1 समा)वृतां (for [अ]भिसंवृताम्). —After 6, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ins., while D3 ins. after 4^ab:

138* महाचयाट्टालवतीं यन्त्रशस्त्रसमावृताम् ।

[Ś1 Ñ1 D10 महाशय- (for °चय-).]

7 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3. D3 reads 7–12 (preceded by 138*) after 4^ab. V1 om. 7^ab. —^a) D6 -ज्वाल- (sic) (for -जाल-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -निर्घोषां; Ñ2 V2 B D6 -वाचा(V2 °*)लां (for -घोषाभिः). —^b) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 बहु(D11 वपु [sic])रत्नसमावृतां. —B3 om. 7^cd. —^c) Ś1 D2 स (Ś1 च) कपिर्; G1 स महा- (for सहसा). —^d) Ś1 D10 सोभ्युपेदिवान्; D2 इव वेगवान्; Cr as in text (for अभिपेदिवान्). D3 प्राकारसु*पेदिवान्. —For 7^cd, Ñ2 V B1.2.4 D6 subst.:

139* कृत्स्नामालोकयामास प्राकारमधिरुह्य सः।

[V2 स कृत्स्नाम् (hypm.). B1 अभि- (for अधि-). V3 पुरंदरपुरीमिव (for the post. half).]

8 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3 and for sequence in D3, cf. v.l. 7. —^b) M1 damaged from क्य up to द in ^c. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वानरः (for सर्वतः). —For 8^ab, Ñ2 V B D6 subst.:

140* विस्मयोत्फुल्लनयनः समन्ताद्‌वलोकयन्।

मणिस्फटिकमुक्ताभिर्मणिकुट्टिमभूषितैः ।
तप्तहाटकनिर्यूहै राजतामलपाण्डुरैः ॥ ९
वैदूर्यतलसोपानैः स्फाटिकान्तरपांसुभिः ।
चारुसंजवनोपेतैः खमिवोत्पतितैः शुभैः ॥ १०
क्रौञ्चबर्हिणसंघुष्टे राजहंसनिषेवितैः ।
तूर्याभरणनिर्घोषैः सर्वतः प्रतिनादिताम् ॥ ११
वस्वोकसाराप्रतिमां समीक्ष्य नगरीं ततः ।
खमिवोत्पतितां लङ्कां जहर्ष हनुमान्कपिः ॥ १२

G. 5. 9. 0
B. 5. 3. 12
L. 5. 2. 12

[B2 समंताच विलोकयन्; B3 दिशो दश विलोकयन् (for the post. half).]

—^{c}) B2 -महा- (for -मयैर्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 जालैर् (for द्वारैर्). ※ Cr : जाम्बूनदमयैर्द्वारैरित्युपलक्षणे तृतीया। राजहंसनिषेवितैरित्यन्तं विशेषणविशिष्टैर्द्वारैरुपलक्षितां लङ्कां नगरीं समीक्ष्येति सम्बन्धः ।; Cm : जाम्बूनदमयैर्द्वारैरित्युपलक्षणे तृतीया । राजहंसनिषेवितैरित्यन्तविशेषणविशिष्टैर्द्वारैरुपलक्षितां लङ्कानगरीं समीक्ष्य हनुमाञ्जहर्षेति सम्बन्धः ।; Cg : जाम्बूनदमयैर्द्वारैरित्यादौ सहयोगे तृतीया. ※—^{d}) Some MSS. वैडूर्य- (for वैदू°). D1.3.4 G1.2 -मय-; Cr.g.k.t as in text (for -कृत-). V B वैडूर्यमणिवेदिकैः; D11 वैडूर्यमयवेदिभिः.

9 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3 and for sequence, in D3 cf. v.l. 7. —^{a}) D5 G2 M3 Cr.m.g वज्र-; T1 शुद्ध-; Ck.t as in text (for मणि-). D1.3.5 G1 M1.2 Ck -स्फाटिक-; Cr.m.g.t as in text (for -स्फ°). —^{b}) M1 कृत- (for मणि-). D5 -भूषणैः; D8 -वेदिकैः (for -भूषितैः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्रवालकृत(Ñ1 °युति)-भूमिभिः. —^{c}) Ś1 D10 -निर्यूह-; D4.8.9 -निर्व्यूह-; Cr as in text (for -निर्यूहै). —^{d}) Some MSS. -पांडरैः; Cr.m as in text (for °ण्डुरैः). G1 राजतांतरवेदिभिः.

10 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3 and for sequence in D3, cf. v.l. 7. —^{a}) Some MSS. वैडूर्य-; Ct as in text (for वैदू°). D7.8 M1.3 -कृत- (for -तल-). Ś1 D2.10 -संपातैः; Ñ1 -संबाधैर्; D11 -संतापैः; Ck.t as in text (for -सोपानैः). D9 वैदूर्यतलसोपानैः. —^{b}) D7.9 G2 स्फटिकांतर-; Cr.g.k.t as in text (for स्फा°). D8 -पांडुभिः; Cr.g as in text (for -पांसु°). Ś1 D2.10 हाटकोत्त(D2 °कांत)रवेदिकैः; Ñ1 D1.3.4.11 हाटकांत (Ñ1 °कोत्त)रतोरणैः. — Ñ1 D1–4.10.11 om. 10^{cd}. —^{c}) D5 T3 -संजीवन-; Cr.m.g.k.t as in text (for -संज°). —For 9–10, Ñ2 V B D6 subst. :

141* मणिसोपानसम्पन्नैः प्रवालाचितभूमिभिः ।
कैलासशिखराकारैः शारदाम्बुदपाण्डुरैः ।
भ्राजमानां गृहश्रेष्ठैर्नक्षत्रैर्गगनं यथा ।
वीक्ष्यमाणामिवाकाशमुच्छ्रितैर्भवनोत्तमैः ।

[(l. 1) V1 illeg. after वा. B1 -संपूर्णैः (for °म्पन्नैः). V2 विचित्रमणिसोपान- (for the prior half). B3 प्रवालेचित- (for °लाचित-). —B3 om. l. 2; V1 partially illeg. for l. 2. —(l. 2) All except V2 -पांड° (for °ण्डुरैः). —(l. 3) V2 D6 भ्राजमान- (D6 °ना). —(l. 4) Ñ2 D6 प्लवमानाम्; V1 B1.3 वीक्ष्यमाणम्; V2 लिखमानम् (for वीक्ष्यमाणाम्). V2 मुच्छ्रितैर् (for उ°).]

11 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 3 and for sequence in D3, cf. v.l. 7. —^{a}) V1 illeg. up to हं in 11^{b}. B1.3 -सारस- (for -बर्हिण-). Ś1 -संगुष्टे (sic) (for -संघु°). —^{b}) D11 -निषेविते (for °वितैः). Ñ2 V B2.4 D6 हंस(D6 °※)सारसकूजि(Ñ2 D6 °नादि)तैः; B1 हंसकारंडसेवितैः; B3 हंसबर्हिनिषेवितैः. —^{c}) D5 -संघोषैः (for -निर्घो°). Ñ2 V B तूर्यभूषणघोषैश्च; D6 तूर्यघोषेण भूषैश्च. —^{d}) B1.2 पर्वत- (for सर्वतः). Ñ2 D7.9 परि- (for प्रति-).

12 For sequence in D3, cf. v.l. 7. —^{a}) V2 B3.4 वस्वेक-; D1–4.8 M2.3 वस्वौक-; D11 विश्वैक-; Cr as in text (for वस्वोक-). Ś1 Ñ V B1.3.4 D2–4.6–11 T2 G1.3 M2 Cr -प्रतिमां (for -[अ]प्र°). —^{b}) D5 M3 तां वीक्ष्य; G3 प्रती° (for समीक्ष्य). Ś1 D1–4.10.11 तदा (for ततः). Ñ2 V1 B D6 रावणस्य पुरीं शुभां; V2 रावणस्य महापुरीं. ※ Cr : अत्र वस्वोकसारप्रतिमामिति पूर्वदिगवस्थितशक्रपुरीसाम्यमुच्यते। " वस्वोकसारा शक्रस्य याम्या संयमनी तथा। पुरी सुखा जलेशस्य सोमस्यैवामरावती " इति विष्णुपुराणवचनाच्छक्रपुरीवाचकत्वम् ।; Cm : वस्वोकसारा पूर्वदिगवस्थेन्द्रपुरी ।; Cg : वस्वोकसारालका। यद्वा वस्वोकसारा पूर्वदिगवस्थिता शक्रपुरी। " वस्वोकसारा शक्रस्य पूर्वस्यां दिशि वै पुरी " इति पुराणवचनात् ।; Ck : वस्वोकसारा त्वलका। तत्प्रतिमात्वम्। जाम्बूनदमयैर्द्वारैरित्यादिभिर्वस्वोकसारैकधर्मागामत्राप्युपवर्णितत्वात् ।; Ct : वस्वोकसारालका तत्सदृशीम्। ह्रस्व आर्षः जाम्बूनदमयद्वारत्वादिना सादृश्यम् . ※—After 12^{ab}, Ñ2 V B D6 read 5.2.52 and om. 12^{cd}. —^{c}) Ñ1 कामाज् ; D11 कामां; M2 कामं (for लङ्कां). Ś1 D1–4.10 M3 Cm खमिवोत्पतितं(D10 °तं)कामाज्(D1 °मा; D2 M3 Cm °मां). ※ Cm : उत्पतितं कामामुत्पतितुमिव स्थिताम् . ※—^{d}) D2 हरिः (for कपिः). —After 12, D3 ins.; D4 ins. after l. 2 of 28* :

142* रम्यकाननतोयाढ्यां तडागवनशोभिताम् ।
हंससारसनिर्घोषां सागरानिलसेविताम् ।
अप्रमेयां सुगुप्तां च महाबलपराक्रमैः ।
संपूर्णां राक्षसैर्घोरैर्नागैर्भोगवतीमिव ।

[(l. 1) D3 रम्यां (for रम्य-). D3 -शतसेवितां (for -वनशोभिताम्). —(l. 4) = 5.2.20^{ab}.]

G. 5. 9. 62
B. 5. 3. 13
L. 5. 2. 13

तां समीक्ष्य पुरीं लङ्कां राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।
अनुत्तमामृद्धियुतां चिन्तयामास वीर्यवान् ॥ १३
नेयमन्येन नगरी शक्या धर्षयितुं बलात् ।
रक्षिता रावणबलैरुद्यतायुधधारिभिः ॥ १४
कुमुदाङ्गदयोर्वापि सुषेणस्य महाकपेः ।
प्रसिद्धेयं भवेद्भूमिर्मैन्दद्विविदयोरपि ॥ १५
विवस्वतस्तनूजस्य हरेश्च कुशपर्वणः ।
ऋक्षस्य केतुमालस्य मम चैव गतिर्भवेत् ॥ १६
समीक्ष्य तु महाबाहो राघवस्य पराक्रमम् ।
लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत्प्रीतिमान्कपिः ॥ १७
तां रत्नवसनोपेतां कोष्ठागारावतंसकाम् ।
यन्त्रागारस्तनीमृद्धां प्रमदामिव भूषिताम् ॥ १८
तां नष्टतिमिरां दीपैर्भास्वरैश्च महागृहैः ।
नगरीं राक्षसेन्द्रस्य ददर्श स महाकपिः ॥ १९

13 ^{a}) Ś1 सुवीक्ष्य (for समीक्ष्य). Ñ2 V B1.2.4 D6.8 G M रम्यां (for लङ्कां). —^{b}) V1 सुतां (for शुभाम्). B2 रावणस्य पुरीं शुभां. —^{c}) Ñ2 V1 B1.2 D5.6.9 T1.3 G2.3 ऋद्धिमतीं(D5 °तां); D2 बुद्धि°; D8 °युक्तां (for ऋद्धियुतां). B3 सर्वरत्नाकरवतीं; D7.11 अनुत्तमां वृद्धिमतीं (D11 °युतां). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 G2 वानरः (for वीर्यवान्).

14 ^{a}) G3 एषा च (for इयम्). B1 नगरीं (sic) (for °री). —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3.10 राक्षस- (for रावण-). V2 रक्षिता रावणैरुग्रैर्; D4 रक्षिता रावणदोर्भिर् (unmetrical). —^{d}) Ñ V B1–3 D6.7.9 G2 -पाणिभिः; B4 -बाहुभिः; D1.2.4.10.11 -शालिभिः (for -धारिभिः). Ś1 उदितायुधशालिभिः.

15 B4 om. 15^{a}. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.11 च (for वा). B1.3 D1.3.11 [ए]व (for [अ]पि). Ñ2 V B2 D6 सुग्रीवांगदयोश्चैव; D4 कुसुदांग*योश्चैव (lacuna). —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 तथा कपेः; Ñ2 V B D6 कपेस्तथा(Ñ2 V1 °दा); G3 महामतेः; Cr as in text (for °कपेः). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 प्र(Ñ2 प्रा)सा(B3 °सि)ध्येयं; D3 असिद्धेयं; D5 विदितेयं; T2 प्रविष्टेयं (for प्रसिद्धेयं). —^{d}) Ś1 -द्विविधयोर् (for -द्विविद°). Ñ2 D6 तथा (for अपि). B3 सैंदद्विविदनीलकैः.

16 ^{a}) Ś1 D2.10 कुशध्वज-; Ñ1 D1.3.4.11 कुमुद्वतस् (for विवस्वतस्). Ñ2 V B1.2.4 D6 कुमुद(B1 क्रथन)-स्याथ नीलस्य; B3 सुग्रीवस्याप्यंगदस्य. —^{b}) Ñ2 V B1.2.4 D6 वृष-; B3 शत- (for कुश-). —^{cd}) B3 हेममालस्य; D7.9 कपिमुख्यस्य; M1 damaged (for केतुमालस्य). V B1–3 D6 [इ]ह; G1 [इ]यं (for [ए]व). B4 हरेर्मम गतिर्भवेत् (for ^{d}). D3 अग्नेः पुत्रस्य नीलस्य मम राज्ञस्तथैव च. ❀ Cr : विवस्वत इति। अत्रेयमनुषज्यते। विवस्वतस्तनूजस्य सुग्रीवस्य कुशपर्वणो हरेश्च ऋक्षस्य केतुमालस्य मम चैव गतिर्भवेत्। गम्या भवेत्। मम चेति पश्चान्निर्देशेन सर्वोत्तरेणापि हनूमता स्वनैच्यमनुसंहितमित्यवगम्यते।; Cm : विवस्वतस्तनूजस्य सुग्रीवस्य कुशपर्वणो मम च गतिर्भवेद्गम्या भवेत्।; Cg : विवस्वत इति। गतिस्तु सुग्रीवस्य कुशपर्वणः केतुमालस्य मम चैव भवेत्। पूर्वं नीलादीनामेव गतिरुक्ता। अत्र त्वन्येषामित्युक्तिश्चिन्ताप्रकारविशेषः।; Ct : कुशपर्वण इति कुशपर्वसदृशलोमवत इत्यर्थकमृक्षस्य विशेषणम्। अतिदीर्घकठोरलोमावृतत्वात्कपिमुख्यस्येति विशेषणं च। तस्यैव मम चैव गतिः। अस्यामिति शेषः. ❀

17 ^{a}) Ñ1 V2 D3.7–9 G2 Ct च (for तु). D8 T3 G M -बाहू (for °हो). —^{b}) D11 च विक्रमं (for पराक्रमम्). —^{c}) V2 om. (subm.); D3 [अ]पि (for च). Ś1 D10 वीरस्य; Cr.m.k.t as in text (for विक्रान्तम्). ❀ Cr : विक्रान्तं विक्रमम्। भावे निष्ठा. ❀ —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 तेन हृष्याम्यहं पुनः; D3 तेन हृष्टोभवत्पुनः. —After 17, Ñ2 V B D6 (after 19 [first time, preceded by App. I No. 1]) read 1^{cd} (V2 1^{cd} first time), 5.2.47, 53 and colophon.

18 D6 repeats 18–19 here, reading them for the first time after 5.2. —^{a}) D5 रक्त- (for रत्न-). D6(first time).8 -भवनोपेतां (for -वसनो°). Ś1 Ñ1 D2.10 संरक्तवसनां दिव्यां; Ñ2 V B D3.6 (second time) सरत्नवसनां लंकां(V2 D3 दिव्यां); D1.4 सद्रत्नवसनां देवीं; D11 सरक्तवसनां वेदीं. —^{b}) B3 कुप्य-; T3 G1 M1.3 गोष्ठ- (for कोष्ठ-). Ś1 Ñ1 D6 (first time) -[अ]वतंसिकां; V2 B2 -[अ]वतांसि(B2 °स)कां (for -[अ]वतंसकाम्). Ñ2 D1.4.6 (second time).7.9 गोष्ठागारावतंसिकां. —^{c}) Ñ1 यस्त्र*न्य- (sic); D1.4.11 न्यस्तयंत्र-; D2 यंत्रन्यस्त- (for यन्त्रागार-). Ś1 D10 शस्त्रयंत्रवतीमृद्धां; Ñ2 V B D6 (second time) सुन्यस्तां सुसमृद्धार्थां(V1 °द्धां च; D6 °द्धां तां); D3 यंत्रन्यस्तस्तनीमिष्टां; D6 (first time).8 यंत्रागारैस्तु (D8 °रैः सु) निर्मृष्टां. —^{d}) Ñ2 V B D6 (second time) रूपिणीं (for भूषिताम्). —After 18, Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 ins. 151*, while D3 ins. :

143* तां विग्रहवतीं तत्र ददर्श पवनात्मजः ।
प्रवेष्टुकामो हनुमान्रावणस्य पुरीं तदा ।

—Thereafter D3 ins. a passage relegated to App. I (No. 1).

19 Before 19, D3 ins. 151*. D6 repeats 19 (cf. v.l. 18). Ñ1 illeg. for 19^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D3.10 प्रन(Ś1 D10 °ण)ष्ट-; D1.2.4 सुनष्ट-; D6 (second time) प्रकृष्ट- (for तां नष्ट-). V1 B1–3 M3 दीप्तैर्; V2 B4 D8 G1 दीप्तां; D6 (second time) दीर्घैर् (for दीपैर्). D11

प्रविष्टः सत्त्वसम्पन्नो निशायां मारुतात्मजः ।
स महापथमास्थाय मुक्तापुष्पविराजितम् ॥ २०
हसितोद्घुष्टनिनदैस्तूर्यघोषपुरःसरैः ।
वज्राङ्कुशनिकाशैश्च वज्रजालविभूषितैः ।
गृहमेधैः पुरी रम्या बभासे द्यौरिवाम्बुदैः ॥ २१
प्रजज्वाल तदा लङ्का रक्षोगणगृहैः शुभैः ।
सिताभ्रसदृशैश्चित्रैः पद्मस्वस्तिकसंस्थितैः ।
वर्धमानगृहैश्चापि सर्वतः सुविभूषितैः ॥ २२

G. 5. 10. 4
B. 5. 4. 8
L. 5. 2. 23

संनष्टस्तिमिरैर्दीपैर्. ❀ Cr : तामिति । अत्र ददर्शेत्यपकृष्यते । यद्वा । एकस्य एतच्छन्दस्य प्रसिद्धिपरत्वेन श्लोकद्वयमेकं वाक्यम् ।; Cm : तां रत्नेत्यादिश्लोकद्वयमेकं वाक्यम् । तत्रैकस्तच्छब्दः प्रसिद्धिपरः । अपरः प्रकृतपरामर्शी ।; Cg : तां रत्नेत्यत्र ददर्शेत्यपकृष्यते । नत्वेकं वाक्यं श्लोकद्वयम् । तच्छब्दद्वयप्रयोगात् । प्रथमे श्लोके स्त्रीसाम्योक्तिश्च ।; Ck.t : तां प्रसिद्धाम्. ❀ —^{b}) D3.11 भास्करैश्; D10 भासुरैश् (for भास्व°). Ś1 D10 -गजैः (for -गृहैः). —^{c}) D3 G1 नगरं (for °रीं). B3 राक्षसपतेः; M1 * * * न्द्रस्य (for राक्षसेन्द्रस्य). —^{d}) Ś1 D2.10 प्रविश्य च; V1 D1.4 प्रविवेश; D6 (first time)-9 स ददर्श (by transp.). Ñ V2 B D6 (second time).11 प्रविशन्नु(Ñ2 °श्य रु)रुचे कपिः; D3 बभ्राम पवनात्मजः; D5 ददर्श हनुमान्कपिः. —After 19, D5.6 (after 19, first time).7–9 S ins. a passage relegated to Appendix I (No. 1).

20 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 om. 20^{ab}. —^{a}) D9 प्रविष्टं; M1 * *ष्टः (for प्रविष्टः). —Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 20^{cd} (B2.4 [first time] preceded by l. 2 of 150*) after 21. B3 reads 20^{cd} after 21^{ab}. —^{c}) Ś1 B3 D2.10 आसाद्य; Cr as in text (for आस्थाय). —^{d}) D5.7.9 G1 M2 मुक्त- (for मुक्ता-). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 मुक्ताविकृ(D11 °वृ)तमुत्तमं(D4.11 °मां); Ñ2 V B D6 सर्वतः प्रवि(V2 प्रति; B2 परि)लोकयन्; D3 मुक्ताप्राकारचित्रितं. —After 20, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

144* मातङ्गमदगन्धाढ्यं चकार मतिमान्मतिम् ।

[Ñ1 illeg. the prior half. Ś1 V2 D1.4.11 -गंधाढ्यां; B3 °ढ्यश् (for °ढ्यं). Ś1 Ñ1 V2 D10.11 चारुप्रासादसंवृ(Ś1 °शोभि)तां; D1–4 चारुप्रासाद(D3 °कार)संवृ(D2 °भृ)तं (for the post. half).]

—Thereafter Ñ2 V1 B D6 cont.:

145* अमीषां गृहमुख्यानां नक्षत्रग्रहशोभिनाम् ।
निवेशमनुपश्यामि खं समुत्पततामिव ।

[(l. 2) B3 राक्षसानां दुरात्मनां (for the post. half).]

—After 20, D3 G3 ins.:

146* सेवितं राक्षसैर्भीमैर्बलिभिः शस्त्रपाणिभिः ।

[G3 बहुभिः (for बलिभिः).];

whille D5–9 S ins.:

147* ततस्तु तां पुरीं लङ्कां रम्यामभिययौ कपिः ।

[G1 वीरो (for लङ्कां). D5 T2 G2.3 M1.2 transp. लङ्कां and रम्याम्. M1 हरिः (for कपिः).]

21 ^{a}) Ñ1 illeg. up to र्य. Ś1 D10 स तूर्य-; D3 हेषित-; G3 सिंहत- (sic) (for हसित-). D2.5.7–9.11 T M2.3 Cm.g.k.t -[उ]त्कृष्ट-; Cr as in text (for -[उ]द्घुष्ट-). D3 -मुदितैर् (for -निनदैस्). Ñ2 V1 B D6 ज(B3 क)ल्पितोत्कृ(B2 also as in text [marg.])ष्टहसितैः; V2 स तूर्यघोषनिनदैः; D1 पुरूर्योत्कृष्टनिनदैः (sic). ❀ Cr : निनदैश्चेत्युपलक्षणे तृतीयान्तमेतत् । गृहमुख्यविशेषणं वा. ❀ —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D2.6.10 स्तुति-; V2 D1.4 श्रुति-; D5 सूर्य- (sic); D11 स्मृत- (for तूर्य-). Ś1 D10 -पुरस्कृतं; D7–9 -पुरस्कृतैः (for -पुरःसरैः). D3 श्रुतिघोषपुरःसरः. —After 21^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1–4.6.10.11 read 22 (Ñ2 B4 om. 22^{ef}); while B3 reads 20^{cd}. —^{c}) B3 बहुरत्न-; Cr.m.g.k.t as in text (for वज्राङ्कुश-). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 वज्रवैडू(V B1.2.4 °दू)र्यचित्रैश्च. ❀ Cr : वज्राङ्कुशनिकाशैर्वज्रसमसंस्थानैः । ... अङ्कुश इति वैजयन्ती ।; Cm : वज्राङ्कुशनिकाशैर्वज्रनिकाशैरङ्कुशनिकाशैश्च ।; Cg : वज्राङ्कुशनिकाशैर्वज्रमङ्कुशो यस्य स वज्राङ्कुश ऐरावतस्तत्तुल्यैस्तद्वच्छुभ्रैरित्यर्थः । वज्राङ्कुशतुल्यसंस्थानैर्वा ।; Ck : वज्राणामङ्कुशानां च निकाशाः प्रतिमा येषु गृहमेधेषु ते तथा । So also Ct. ❀ —Ñ1 illeg. for 21^{d}. —^{d}) Ś1 V B D1.2.4.6.10.11 हेम- (for वज्र-). Ñ2 हेमजालविशेषितैः; D3 हेमजालकभूषितैः. —D5.8 T2 M3 repeat 21^{ef} after 22. —^{e}) Ś1 -वर्यैः; B2 -जालैः; D5 (both times).8 (second time) T2 (both times) G1.2 Cm*p* -मुख्यैः; T1.3 -संघैः; Cm.g as in text (for -मेधैः). Ś1 Ñ V B2.3 D1–5 (second time).6.8 (second time).10.11 T1.3 भूयः; B4 हंघ (sic); M1 लंका (for रम्या). B1 गृहमेधैः पराभूय. ❀ Cr : गृहमुख्यैरिति पाठः । गृहमेधैरिति पाठे मेधशब्दः श्रेष्ठवाची ।; Cg : गृहमेधैर्गृहश्रेष्ठैः । " उपमितं व्याघ्रादिभिः " इत्युपमितसमासः. ❀ —^{f}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 शुशुभे (for बभासे). D1.10 [अं]बुजैः (for °दैः). —After 21, Ñ2 V1 B1.2.4 (B2.4 [repeats l. 2 in its proper place] preceded by l. 2 of 150*) D6 read 20^{cd}.

22 G (G2 only 22^{ab}) M1.2 om. 22. Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1–4.6.10.11 read 22 (Ñ2 B4 om. 22^{ef}) after 21^{ab}. —^{a}) Ñ1 illeg. from ल in लङ्का up to प in 22^{d}. Ś1 Ñ1 B3 D3.10.11 जज्वाल सा(B3 च); Ñ2 V1 B1.2.4 D6 जजल्पेव(D6 °च); V2 दिदीपे सा; D1 रराज सा (for प्रजज्वाल). Ś1 तथा; T1.3 पुरी (for तदा). B2 लंकां (for

G. 5. 10. 8
B. 5. 4. 8
L. 5. 2. 25

तां चित्रमाल्याभरणां कपिराजहितंकरः ।
राघवार्थं चरञ्श्रीमान्ददर्श च ननन्द च ॥ २३
शुश्राव मधुरं गीतं त्रिस्थानस्वरभूषितम् ।
स्त्रीणां मदसमृद्धानां दिवि चाप्सरसामिव ॥ २४

शुश्राव काञ्चीनिनदं नूपुराणां च निःस्वनम् ।
सोपाननिनदांश्चैव भवनेषु महात्मनाम् ।
आस्फोटितनिनादांश्च क्ष्वेडितांश्च ततस्ततः ॥ २५

लङ्का). D3 जज्वालैवं पुरी लंका.—[b]) Ś1 V2 D1.2.4.10.11 -शतैः (for -गृहैः). V2 D3 शुभा (for शुभैः). Ñ2 V1 B D6 राक्षसानां हि(Ñ2 च; V1 सु) वेश्मसु(B4 °नि). —[c]) Ś1 D1-4.10.11 ध्वजाग्र- (for सिताभ्र-). D6 शुभ्रैः (for चित्रैः). Ñ2 V B D6 ध्वजाग्रसहि(V1 °ग्रथि; B1.2 °हसि [meta.])तैश्चित्रैः.—[d]) Ś1 V2 -संवृतैः; Ñ1 -संस्कृतैः; B2 -संहितैः; B3 D11 -चित्रितैः; D2.10 -संयुतैः; Cr.m g.k.t as in text (for -संस्थितैः).—Ñ2 B4 om. 22[ef].—[e]) Ś1 Ñ1 V2 B3 D2.10.11 -विवे(B3 °का)शैश्च; V1 B1.2 D1.3.4.6 -विशेषैश्च; G2 -गृहैश्चैव; Cr as in text (for -गृहैश्चापि). —[f]) D2 नद्यातः (sic) (for सर्वतः). T2 G2 M3 सुविभूषिता(G2 °तां) (for °तैः). Ś1 Ñ1 V2 D1.3.4.10 वर्धमानगृहैस्तथा; V1 B1-3 D6 वर्धमानाजिरै(B3 °नै)स्तथा; D11 नद्यावर्तग्रहैस्तव. ❀ Cr : वर्धमानगृहैर्वर्धमानसंज्ञकसंस्थानगृहैः ।; Cm : वर्धमानगृहैर्वर्धमाननाम्ना संस्थानेन संस्थितैः। स्वस्तिकाख्यगृहा क्षाकृत्या चतुरश्राः। "चतुःशाला चतुर्द्वारा सर्वतोभद्रसंज्ञिता। पश्चिमद्वाररहिता नन्द्यावर्ता ह्यानना। दक्षिणद्वाररहिता वर्धमाना धनप्रदा। प्राग्द्वाररहिता स्वस्तिकाख्या पुत्रधनप्रदा।" इत्युक्तेः पद्मस्वस्तिकवर्धमानाख्यगृहाः प्रभुगृहभेदा इत्यर्थः ।; Cg : पद्मस्वस्तिकसंस्थितैः पद्मस्वस्तिकनामभ्यां संस्थानविशेषाभ्यां संस्थितैः। वर्धमानगृहैर्वर्धमाननाम्ना संस्थानेन संस्थितैर्गृहैः। तल्लक्षणानि वराहमिहिरसंहितायां व्यक्तानि विस्तरभयान्न लिख्यन्ते।; Ck : पद्मादिसंकेतेन संनिवेशेन स्थितमवस्थानं येषां ते तथा। वर्धमानं शिरोगृहम्।; Ct : वर्धमानगृहैर्वर्धमाननामकसंस्थानवद्गृहैः। "चतुःशालं चतुर्द्वारं सर्वतोभद्रसंज्ञितम्। पश्चिमद्वाररहितं नन्द्यावर्ताह्वयं तु तत्। दक्षिणद्वाररहितं वर्धमानं धनप्रदम्। प्राग्द्वाररहितं स्वस्तिकाख्यं पुत्रधनप्रदम्।" इत्युक्तेः. ❀ —After 22, D3 ins.:

148* एषां तु गृहमुख्यानां नक्षत्रपथशोभिताम्।
विशेषं नानुपश्यामि स्वयमुत्पतताभिव।;

while D6.8 T2 M3 repeat 21[ef] after 22.

23 [a]) Ś1 Ñ1 D2.10 -नाना-; D11 M1 -माला- (for -माल्य-).—[b]) Ś1 V2 D2.10 -हिते(D10 °तं)रतः; D1.4 -मते स्थितः (for -हितंकरः). Ñ1 नाना *** (illeg.)दूषितां; D6 T2 M2 कपिराजो भयंकरः; D11 कपी रामहितैरितः. ❀ Ck.t : हितंकर इत्यार्षः(Ck °त्यार्षः खच्). ❀ —For 23[ab], Ñ2 V1 B D2.6 subst.:

149* विचित्रनानाभरणांस्ततस्तान्भवनोत्तमान्।

[Ñ2 B2.3 D6 तत्र (for ततस्). D3 कपिरात्महितं वचः (for the post. half).];

—[c]) D7-9 राघवार्थे; M1 °र्थश् (for °र्थं). Ś1 Ñ1 V2 D1-4.10 राघवार्थकरः श्रीमान्; Ñ2 V1 B D6 राघवार्थे कपिः श्रीमान्. ❀ Cr : श्रीमान्, श्रीशब्देन स्वामिकार्यकरणरूपसम्पदुच्यते. ❀ —[d]) G2 जहर्ष; Cr.t as in text (for ददर्श). V1 ननाद; D2 ननर्द (for ननन्द).—After 23, Ñ2 V1 B1.3.4 D6 ins.; B2 ins. l. 1 and l. 3-5 after 23 and l. 2 after 21:

150* प्रासादमाला विविधास्तम्भैः काञ्चनराजतैः।
शातकुम्भमयैर्जालैर्गन्धर्वनगरोपमैः।
वैदूर्यमणिसंकाशैर्मुक्तारजतचित्रितैः।
तलैः स्फाटिकसंकाशैरुपेताः सुमनोहरैः।
ददर्श बहुभौमांश्च सप्तभौमांश्च वानरः। [5]

[Cf. 5.2.48-50.—(l. 1) Ñ2 V1 B3 D6 स्तंभैः (for तम्भैः).—B4 repeats l. 2 here (cf. v.l. 21). —After l. 2, B2.4 (after l. 2 first time) read 20[cd]. —(l. 3) D6 वैडूर्य-. Ñ2 B4 -राजत- (for -र°). B3 मुक्तामणिसभाजितैः (for the post. half).—(l. 4) Ñ2 V1 B4 D6 स्फटिक- (for स्फा°). Ñ2 V1 B4 उपेतान्; B2 व्यपेताः (for उपेताः).];

while D5.7-9 S ins. after 23, whereas Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 ins. after 18; D3 ins. before 19:

151* भवनाद्भवनं गच्छन्ददर्श पवनात्मजः।
विविधाकृतिरूपाणि भवनानि ततस्ततः।

[(l. 1) Ñ1 illeg. up to र्शं. D1.7-9 कपिकुंजरः.—(l. 2) D1.4 विविधान्यति-; D2.11 M2 °कृत- (for °कृति-). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 च सर्वशः; G2 समंततः.]

—Thereafter, G1 M1 cont. 153*.

24 [a]) D7-9 रुचिरं (for मधुरं).—[b]) D3 -स्वन- (for -स्वर-). D1.3.4.11 -शोभितं (for -भूषितम्). Ś1 D10 तालमंद्रसम(D10 °स्वना)न्वितं; Ñ1 ******* (illeg.)तं; Ñ2 V1 B D6 तंत्रीस्थान(V1 °स्वर; B1.2 °ताल; B4 °लय)-समन्वितं(B3 °मीरितं).—[c]) Ñ1 illeg. from न (see var.) in ° up to र in [d]. B3 D10 सदा; D2 मद्य- (for मद-). D7-9 स्त्रीणां मदनविद्धानां.—[d]) Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 त्रिदिवे (for दिवि च).

25 [a]) Ñ2 V1 B D6 क्वचिच्च (for शुश्राव). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 -नादं च (for -निनदं). D11 शुश्राव किंकिणीनां च; M1 शुश्राव कांचनीनादं.—[b]) B3 शिंजितं (for निःस्वनम्). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6.10 नूपुरस्वनसंहि(Ñ1 illeg. from हि up to ने in 25[d])तं; D3.11 नूपुरस्वरसंहितान्(D3 °संयुतं)-

स्वाध्यायनिरतांश्चैव यातुधानान्ददर्श सः । रावणस्तवसंयुक्तान्गर्जतो राक्षसानपि ॥ २६

G. 5. 10. 14
B. 5. 4. 14
L. 5. 2. 37

—B3 om. 25^{cd}.—^{c}) D7-9 [अ]पि (for [ए]व). Ś1 D2.10 सोपानानां निनादं च; Ñ2 V B1.2.4 D6 प्रस्वा (Ñ2 V °स्था)पननिनादांश्च; D1.4 सोपानानां स नादांश्च; D3 तंत्रीवादं च मधुरं; D11 शोभनानां निनादांश्च.—^{d}) D1.4 भवनानां (for °नेषु). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6.10.11 -कपिः (for -[आ]त्मनाम्).—^{e}) B1 D8 आस्फोटन- (D8 °टिता); B3 स शुश्राव (for आस्फोटित-).—^{f}) Ś1 D10 क्ष्वेडितानि च वै तथा; Ñ2 बालानां कृततं (sic) तथा; V1 B बालानां खेल(B1 °लि)तां(B3 °नं) तथा; V2 बालानां क्ष्वेडितानिव; D6 बालानां क्ष्वेडतां तदा.—After 25, V2 ins.:

152* भवनान्तरजालानि रक्षसां जल्पितानि च ।;

while D5.7-9 S (G1 M1 cont. after 151*) ins.:

153* शुश्राव जपतां तत्र मन्त्रान्रक्षोगृहेषु वै ।

[G1 पठतां (for जपतां). G1 -गणेषु (for -गृहेषु). D5 G2 च (for वै).]

26 Ñ2 V B1.2.4 D6 read 26^{ab} after 28^{ab}; D5 T2 G2 read 26^{ab} for the first time here repeating it after 28^{ab}.—^{a}) Ś1 Ñ V B D2.3.6.10.11 तत्र (for चैव).—^{b}) Ñ1 *** (illeg.) तः; Ñ2 V1 B D3.5 (first time).6 T2 (second time) सहस्रशः; D1.4 तथैव च (for ददर्श सः). Ś1 D10 ददर्श कपिकुंजरः; V2 यातुधानांस्त्वयैव सः; D1.4 यातुधानांस्तथैव च.—V2 reads 26^{cd} after 30. D11 repeats 26^{cd} (followed by 154*) consecutively.—^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 (both times) -संयुक्तं(D2 °क्तै);

☞ In Ś1 Ñ1 D1-4.10.11, the sequence of stanzas 26-33 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is ignored in the Critical Apparatus.

Ś1 D10	Ñ1	D1.4	D2	D3	D11
				26^{cd}	
27^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	27^{ab}
155* (27^{cd})	155* (27^{cd})	155* (27^{cd})	155* (27^{cd})	155* (27^{cd})	155* (27^{cd})
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}
26^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	26^{ab}
28^{cd}	28^{cd}		28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
156*			156*		156*
29^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}
157*	157*	157*	157*	157*	157*
				29^{c}–30^{b}	
31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	31^{cd}
32^{c}–33^{b}	32^{c}–33^{b}	32^{c}–33^{b}	32^{c}–33^{b}	32^{c}–33^{b}	32^{c}–33^{b}
29^{c}–30^{b}	29^{c}–30^{b}	29^{c}–30^{b}	29^{c}–30^{b}		29^{c}–30^{b}
		28^{cd}			
163* (30^{cd})		163*	163*	163*	163*
164* (30^{ef})	164*	164*	164*		164*
			165*		
					30^{cd}
			30^{ef}		30^{ef}
			32^{ab}	32^{ab}	
33^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	33^{cd}
165*	165*				
		30^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	
32^{ab}					
161*	161*		161*		161* (32^{ab})
		30^{ef}		30^{ef}	
	32^{ab}				
	30^{cdef}				
26^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	26^{cd}		26^{cd}
154*	154*	154*	154*		154*
					26^{cd} (r.)
					154* (r.)

G. 5. 10. 14
B. 5. 4. 14
L. 5. 2. 28

राजमार्गं समावृत्य स्थितं रक्षोबलं महत् ।
ददर्श मध्यमे गुल्मे राक्षसस्य चरान्बहून् ॥ २७

दीक्षिताञ्जटिलान्मुण्डान्गोजिनाम्बरवाससः ।
दर्भमुष्टिप्रहरणानग्निकुण्डायुधांस्तथा ॥ २८

कूटमुद्गरपाणींश्च दण्डायुधधरानपि ।
एकाक्षानेककर्णांश्च चलल्लम्बपयोधरान् ॥ २९

करालान्भुग्नवक्त्रांश्च विकटान्वामनांस्तथा ।
धन्विनः खड्गिनश्चैव शतघ्नीमुसलायुधान् ।
परिघोत्तमहस्तांश्च विचित्रकवचोज्ज्वलान् ॥ ३०

Ñ2 V1 B D6 -युक्तानि; D1.3.4 -युक्तं च (for -संयुक्तान्). —^{d}) D5 गर्जितो; T2 गच्छतो (for गर्जतो). Ś1 D2.10 राक्षसैर्जल्पितं बहु; Ñ1 V2 रक्षसां बहुजल्पितं; Ñ2 V1 B D6 रक्षसां जल्पितानि च; D3 राक्षसानां च जल्पितं; D1.4.11 (both times) रक्षसां जल्पितं(D11 °तान्) बहु. —After 26, Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 (repeats after 26^{cd} second time) ins.:

154* शुश्राव हनुमांस्तत्र सीतान्वेषणतत्परः ।

27 M1 repeats 27^{ab} after 33. —^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 स राजपथमास्थाय; Ñ2 V1 B D6 अथ राजपथे तत्र. —^{b}) Ñ1 illeg. after र. V2 स्थिरं; D1.4.8(after corr. as in text) G3 स्थितो (for स्थितं). V1 D5.7–9 G1 M1 (first time) -गणं (for -बलं). D10 कपिः (for महत्). Ś1 स्थितो रक्षोबलं कपिः. —^{c}) T3 ददर्श मध्यगुल्मे तु. —^{d}) M3 रावणस्य (for राक्षसस्य). —For 27^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

155* ददर्श बहुशस्त्राढ्यं रावणस्य वशानुगम् ।

[Ñ1 illeg. for स्त्राढ्यं रा. Ś1 D2.10 ददर्श(D2 °र्शं) बहुशस्त्रौघं(Ś1 °घान्) (for the prior half). Ś1 B1–3 D10 च सा(D10 सो)नुगं(Ś1 D10 °गान्); D3 बलानुगं (for वशा°).]

28 B3 om. 28^{ab}. —^{b}) Ś1 गोजित- (sic); V B2 M1 अजिन-; B1 लोहित-; D6 *जीर- (for गोजिन-). D9 -वासिनः (for -वाससः). B4 सुप्तान्जिनांबरवाससः (hypm.). ❀ Cr: गोजिनाम्बरवाससः .... वसानाश्च ।; Cm: गोजिनाम्बरवाससो गोचर्मवाससो विवसनांश्च ।; Cg: गोजिनाम्बरधारिणो वृषभचर्मरूपवस्त्रधारिणः ।; Ck: गोजिनेति । गोरजिनम् । "सर्वत्र विभाषा गोः" इति प्रकृतिभावाभावः । गोजिनवाससश्चाम्बरवाससश्च तथा ।; Ct: गोजिनं गवाजिनं तद्वाससोऽम्बरवाससो विवाससः । ननु लङ्काया भारतखण्डाद्बहिर्भावेन कर्मभूमित्वाभावात्कथं तत्र रक्षसां दीक्षितत्वमिति चेन्न । नित्यकर्मस्वन्यदेशेऽप्यधिकारात् । रावणादेस्तपोमाहात्म्यात्तत्र काम्यकर्मसिद्धिरपीत्यन्यत् । 'यथा त्वष्टुरपेन्द्रमेव सोममाजह्रे' इत्यादिशतपथोक्तरीत्या । एतेन देवानामीषद्विकृतानपि यज्ञान्दर्शयतीति भाष्यरीत्या चाङ्गवैकल्येऽप्यनुष्ठितात्कर्मणो वृत्रोत्पत्तिरूपकामनासिद्धिस्तथा प्रकृते देशरूपाङ्गवैकल्येऽपि तत्सिद्धिः । रक्षसामपि देवयोनित्वात्. ❀ —After 28^{ab}, Ñ2 V B1.2.4 D6 read, while D5 T2 G2 repeat, 26^{ab}. —^{c}) D3 -प्रस्तरणान् (for -प्रह°). —^{d}) D11 भग्नकांड- (for अग्निकुण्ड-). T2 तदा (for तथा). ❀ Cv: अग्निकुण्डायुधाञ्जपहोमशीलान् ।; Cr.m: अग्निकुण्डायुधान्कृत्याद्युत्पादनद्वारा शत्रु(Cr पर)मारकतयाग्निकुण्डानामायुधत्वम् ।; Cg: अग्निकुण्डायुधाञ्जयार्थं होमशीलान् ।; Ck: अग्निकुण्डमेवायुधं येषां ते तथा ।; Ct: कृत्याद्युत्पादनद्वारा शत्रुमारकतयाग्निकुण्डानामायुधत्वम्. ❀ —After 28, Ś1 D2.10.11 ins.:

156* विरूपान्बहुरूपांश्च विकटान्वामनांस्तथा ।

[D2 विकसन् (for विरूपान्).];

29 ^{a}) Ś1 Ñ1 V D10.11 पाश-; Ñ2 B D1–4.6 प्रास-; T2 शूल-; Cg.k.t as in text (for कूट-). D1.4 -हस्तांश्च (for -पाणींश्च). —^{b}) D11 चंड- (for दण्ड-). B4 -*रान् (for -धरान्). —After 29^{ab}, Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 31^{ab} (followed by 157*). —V2 reads 29^{cd} after 31. —^{c}) Ś1 D1–4.11 एकाक्षांश्चैक-; Ñ1 एका *** (illeg.) (for एकाक्षानेक-). Ñ2 V1 D8 -वर्णांश्च (for -कर्णांश्च). D10 एकाक्षांश्चैव वर्णांश्च. —^{d}) D5.7.9 Ck.t चलदेक-; D8 G1 M1 लंबकर्ण-; T1.3 G2.3 M2 चललंब-; M3 लंबोदर- (for चलल्लम्ब-). Ñ2 -स्तनोदरान्. Ś1 D10 लंबितौ(D10 °तो)ष्ठांस्तनूदरान्; Ñ1 कर्णास्थावरणानपि (sic); V1 चलल्लंबोदरस्तनान्; V2 B1.4 D3 चल(V2 सुप्र)लंबस्तनोदरान्; B2.3 D6 लंबकर्ण(B3 °मान; D6 °र्णा)स्तनोदरान्; D1 लंबोष्ठांश्च तनूदरान्; D2 लंबमालातनूदरान्; D11 चलल्लंबांस्तनूरुहान्.

30 V2 reads 30^{ab} after 33^{ab}. —^{a}) D1.4.5.10.11 भग्न-; D3 गुप्त- (for भुग्न-). V1 -शंकांश्च; B4 -दंतांश्च; T1 M3 (after corr. as in text) -वस्त्रांश्च (for -वक्त्रांश्च). Ś1 करालभग्नवक्त्रांश्च; Ñ1 करालान्भग्नवस्त्रांश्च; Ñ2 B1 D6 करालान्(B1 °ल)भग्नसक्थींश्च; V2 कलकान्भग्नदर्पांश्च; B2 (also as in B1).3 करालान्भग्नदंतां(B3 °सरथां [hypm.])श्च. —^{b}) M1 विटकान् (meta.); Cv.r.m.g.t as in text (for विकटान्). D4 वासतांस् (sic) (for वामनांस्). Ñ1 विकटास्थामनोनपि (sic). —After 30^{ab}, V2 ins. 163*. —Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 32(32^{cd} om.) and 30^{cdef} after 163*. V2 transp. 30^{cd} and 30^{ef}. —^{c}) Ñ1 B D1.4.6.11 [अ]पि (for [ए]व). —^{d}) V2 D2 शूल(D2 प्रास)पाणींस्तथापरान्. —After 30^{cd}, V2 ins. 165* followed by 161*. —^{f}) Ñ V1 B D6 स ददर्श महाकपिः; V2 D1.3.4.11 ददर्श स(D11 च) महाकपिः.
—After 30, V2 reads 26^{cd}.

नातिस्थूलान्नातिकृशान्नातिदीर्घातिह्रस्वकान् ।
विरूपान्बहुरूपांश्च सुरूपांश्च सुवर्चसः ॥ ३१
शक्तिवृक्षायुधांश्चैव पट्टिशाशनिधारिणः ।
क्षेपणीपाशहस्तांश्च ददर्श स महाकपिः ॥ ३२
स्रग्विणस्त्वनुलिप्तांश्च वराभरणभूषितान् ।
तीक्ष्णशूलधरांश्चैव वज्रिणश्च महाबलान् ॥ ३३

G. 5. 10. 21
B. 5. 4. 23
L. 5. 2. 35

31 Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 31^{ab} (followed by 157*) after 29^{ab}. —^{a}) Ñ2 V1 अति- (for first नाति-). Ś1 Ñ1 (illeg. after ना up to the end of 31^{b}) V2 B D1–4.6.10.11 अतिस्थूलान(D11 °न्ना)तिकृशान्. —^{b}) T1.3 transp. दीर्घ and ह्रस्व. M1 -दीर्घांश्च (for °ति-). Ś1 D10 कुब्जान्दीर्घांस्तथापरान्; Ñ2 V B D1–4.6.11 दीर्घा(D2 वीर्या) न्कुब्जां(Ñ2 D6 °खर्वां)स्तथापरान्(V2 °था पुनः). ❀ Cg: नातिदीर्घातिह्रस्वकानित्यत्र ह्रकारोपरि ऋकारोच्चारणं वृत्तभङ्गपरिहाराय। एवं ध्वजिन इति वक्तव्ये ध्वजीनित्युक्तिश्च छन्दोभङ्गपरिहारायैव।; Ck: नातिदीर्घातिह्रस्वकानिति। वृत्तभङ्ग आर्षः। तथाऽग्रेऽपि।; Ct: नातिदीर्घातिह्रस्वाकारान्। वृत्तभङ्गो रेफह्कारसंयोगपरो गुरुर्लघुकार्यकारीति न. ❀ —After 31^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

157* स ददर्श महाबाहून्राक्षसान्घोरदर्शनान्।

[B1 D3 transp. स and ददर्श. Ś1 -बाहो; Ñ1 V2 D1–4.10.11 -बाहू; B3 -सत्वान् (for -बाहून्). Ñ1 क्रूरकर्मणः (for घोरदर्शनान्).];

while D5.7–9 S ins.:

158* नातिगौरान्नातिकृष्णान्नातिकुब्जान्न वामनान्।

[D5 T2 G1.3 M2 अतिगौरान(G1 °*)तिकृष्णान् (for the prior half). T2 G3 M2 चाति- (for नाति-). D5 T2 G1.2 M2.3 नातिकुब्जातिवामनान्; G3 नातिकुब्जांश्च वामनान् (for the post. half).]

—^{c}) Ś1 D2.10 ददर्श (for विरूपान्). —^{d}) Ś1 D2.10 वि(D2 सु)रूपांश्चैव सर्वशः; Ñ1 सुरूपान्**वर्चसः; Ñ2 V1 B4 सुरूपानग्निवर्चसः; V2 स्वरूपान्बहुवर्चसः; B1–3 सुरूपांस्तिग्मतेज(B1 °वर्च)सः; D6***नग्निवर्चसः.

—After 31, Ñ2 V1 B D6 ins.:

159* विशाले राजमार्गे तु यथायथमवस्थितान्।

[B3 विशालराजमार्गेषु (for the prior half). B3 -तथम्; B4**म्; D6 -पथम् (for -यथम्).];

while D5.7–9 S ins.:

160* ध्वजिनः पताकिनश्चैव ददर्श विविधायुधान्।

[All except D5.8 T2 M1 read prior half hypm. D5 शक्ति- (for ध्वजिनः). D8 पताकाध्वजिनश्चैव; T2 पताकिनश्च ध्वजिनो; M1 ध्वजिनः पाशिनश्चैव (for the prior half). ❀ Ct: छन्दोभङ्ग आर्षः. ❀].

—After 31, V2 reads 29^{cd}, while D6 reads 33^{ab} after 31 (preceded by 159*).

32 D1.4 om. 32^{ab}; V2 reads 32^{ab} after 33; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 32 (32^{cd} om.) and 30^{cdef} after 163*. —^{ab}) G3 शस्त्र- (for शक्ति-). Ñ1 V2 [अ]पि (for [ए]व). Ś1 D2.10 यष्टिवृक्षायुधांश्चापि; Ñ2 V1 B D6 शक्ति(D6 प्रासि)शूलायुधान्कांश्चित् (for ^{a}). D10 पट्टिम-; T2.3 G M Ck पट्टस-; Cg.t as in text (for पट्टिश-). Ś1 Ñ V B1.3.4 D2.6.10 -[आ]युध-; B2 -[अं]बर-; Ck.t as in text (for -[अ]शनि-). D3 शक्तिवृक्षायुधान्कांश्चित्पट्टिशासिधरानपि. —For 32^{ab}, D11 subst., while Ś1 D10 ins. after 32^{ab}; whereas Ñ1 V2 cont. after 165* and D2 ins. after 30^{cd}:

161* भिण्डिपालगदाहस्तानृष्टिहस्तांश्च दंशितान्।

[Ñ1 V2 भिंदिपाल- (for भिण्डि°). Ñ1 असि-; D2.10 यष्टि- (for ऋष्टि-). D11 भिंडपालगदाहस्तान्यष्टिहस्तांश्च राक्षसान्.]

—Ñ2 V1 B D6 om. 32^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 विशाले(D11 °ल) राजमार्गे वै(Ś1 वा; D3 च). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 transp. ददर्श and स. D5 हनुमान् (for स महा-).

33 D6 reads 33^{ab} after 31. —^{a}) Ś1 D1.2.4.10.11 G1.2 स्रग्विणः सु-; D3 चंदनेन; D8 स्रग्विणश्च (for स्रग्विणस्तु). Ñ1 V2 स्रग्विणो गंधलिप्तांश्च(V2 °गान्); Ñ2 V1 B1.2.4 D6 स्रग्विणो लिसका(B1 [before corr.]°मा)यांश्च; B3 स्रग्विणश्च कुंडलिनः. —^{b}) Ś1 D10 परमाभरणान्वितान्; Ñ V B D1–4.6.11 परमाभरणांब(D3 °णान्न)रान्. —After 33^{ab}, V2 reads 30^{ab}, while D5.7–9 S ins. after 33^{ab}:

162* नानावेषसमायुक्तान्यथा स्वैरगतान्बहून्।

[D5 -समायुक्तास् (for °न्). D5 तथा; T2.3 योधान् (for यथा). D7–9 -चरान्; G1 -गतीन् (for -गतान्).]

—^{cd}) D2 -मूल- (sic) (for -शूल-). D5.11 -धरान्त्र (for °रांश्च). Ñ1 D11 [अ]पि (for [ए]व). Ś1 Ñ1 D10.11 पाशपाणीं(D11 °बाणां)स्तथापरान्; D1.2.4 वज्रासिवरधारिणः; D3 वज्रायुधधरानपि (for ^{d}). V2 तीक्ष्णशूलधरान्कांश्चिच्छतघ्नीमुशलायुधान्. —For 33^{cd}, Ñ2 V1 B D6 subst.; Ś1 D10 subst. for 30^{cd}; V2 D2.11 ins. after 30^{ab}; D1.4 ins. after 28; D3 ins. after 33^{ab}:

163* विवृतोरुशिरोग्रीवान्विकटानुत्कटानपि।

[Ś1 D2.10 विकृतोरु-; B3 निवृ°; D1.4 °तोरः-; D3 विधृ°; D11 विवृतोय- (sic) (for विवृतोरु-). D3 चंकटान् (corrupt) (for उत्क°). D10 (before corr.) विकटोनामनास्तथा (for the post. half).]

G. 5. 10. 22
B. 5. 4. 23
L. 5. 2. 0

शतसाहस्रमव्यग्रमारक्षं मध्यमं कपिः ।
प्राकारावृतमत्यन्तं ददर्श स महाकपिः ॥ ३४
त्रिविष्टपनिभं दिव्यं दिव्यनादविनादितम् ।
वाजिहेषितसंघुष्टं नादितं भूषणैस्तथा ॥ ३५
रथैर्यानैर्विमानैश्च तथा गजहयैः शुभैः ।
वारणैश्च चतुर्दन्तैः श्वेताभ्रनिचयोपमैः ॥ ३६
भूषितं रुचिरद्वारं मत्तैश्च मृगपक्षिभिः ।
राक्षसाधिपतेर्गुप्तमाविवेश गृहं कपिः ॥ ३७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

—After 163*, Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 32 (32^{cd} om.) and 30^{cdef}. After 163*, V2 D1.2.4.11 cont., Ñ1 ins. after 30^{ab}; Ś1 D10 subst. for 30^{ef}:

164* परश्वधधरानुग्रान्कांश्चिन्मुद्गरधारिणः ।

[D2 उग्रांगांश्च (for उग्रान्कांश्चिन्).]

—After 33, Ś1 Ñ1 D10 ins., while V2 ins. after 30^{cd}, whereas D2 cont. after 164* :

165* चक्रतोमरहस्तांश्च शिलापाशायुधानपि ।

[Ñ1 अ* ; V2 वज्र- (for चक्र-). Ñ1 -खंड- (for -पाश-).]

—Thereafter V2 cont. 161*.

—After 33, V2 reads 32^{ab}, M1 repeats 27^{ab}.

34 Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 om. 34. —^{a}) D3 आरंभम् (for अव्यग्रम्). —^{b}) D3 अव्ययं ददृशे कपिः. ❀ Cg: शतसहस्रमेव शतसाहस्रम् . ❀ —For 34^{ab}, Ñ2 V1 B D6 subst. :

166* राक्षसाञ्शतशस्तस्मिन्नारक्षे मध्यमे स्थितान् ।

[Ñ2 D6 रक्षसां. B3 विविधाकारान् (for शतशस्तस्मिन्). B4 दुर्गमे (for आरक्षे). B3 वरायुधव्यवस्थितान् (for the post. half).]

—Then B2 cont. :

167* आश्चर्यं च तदा मेने वायुपुत्रः प्रतापवान् ।

—After 34^{ab}, D3.5.7–9 S ins. :

168* रक्षोधिपतिनिर्दिष्टं ददर्शान्तःपुराग्रतः ।
स तदा तद्गृहं दृष्ट्वा महाहाटकतोरणम् ।
राक्षसेन्द्रस्य विख्यातमद्रिमूर्ध्नि प्रतिष्ठितम् ।
पुण्डरीकावतंसाभिः परिखाभिः समावृतम् ।

[(l. 1) D3 रक्षसां पथि (for रक्षोधिपति-). D3 स्थितमंतःपुराग्रतः (for the post. half). —(l. 2) D5 तथा (for तदा). D3 स तमंतःपुरद्वारं दृष्ट्वा कांचनतोरणं. —(l. 3) D3 लंका- (for अद्रि-). —(l. 4) M1 समंततः; M3 अलंकृतं (for समावृतम्). ❀ Cv : स तदा तद्गृहं तदारक्षं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रस्य गृहं ददर्शेत्यन्वयः । आरक्षस्यानन्तरं गृहान्तःप्रस्तावाच्च । एवमन्वीयते, प्रथमप्रयुक्तसकारस्मरणार्थो द्वितीयः सकारः । ; Cr : स इति । द्वयमेकम् । तत्सैन्यं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रस्य गृहं ददर्शेति । द्वितीयस्तच्छब्दः प्रसिद्धिपरः । ; Cm : स इत्यादि श्लोकद्वयमेकं वाक्यम् । द्वितीयस्तच्छब्दः प्रसिद्धिपरः ।; Cg : स तदेत्यादि श्लोकद्वयमेकान्वयम् । स कपिस्तदारक्षं दृष्ट्वा स राक्षसेन्द्रस्य गृहं ददर्शेत्यन्वयः । क्रियाभेदात्तच्छब्दद्वयम् । ; Ct : स प्रकृतः प्रसिद्धः कपिः । राक्षसेन्द्रस्य गृहमुच्यमानविशेषणं ददर्श. ❀]

—Ñ2 V1 B D6 om. (hapl.) 34^{c}–37. —^{c}) T1.3 M1 -वृतम् (for -[आ]वृतम्). T1.3 G1.2 M1 अत्यर्थं (for °न्तं). D3 प्राकारपृष्ठमारुह्य.

35 Ñ2 V1 B D6 om. 35 (cf. v.l. 34). G3 reads 35^{ab} for the first time here repeating it (var.) after 37. —^{a}) V2 तत्र (for दिव्यं). Ś1 D10 त्रिविष्टपनिभां दिव्यां. —^{b}) D4 तूर्य- (for दिव्य-). Ś1 Ñ1 V2 D1.4.8.10.11 T2 -निनादितं(Ś1 D10 °तां); G3 (second time) M1 -विभूषितं (for -विनादितम्). D3 दिव्यवादित्रनादितं. —^{c}) Ñ1 V2 D7.9.11 वाजिह्रेषित- (for °हेषित-). Ś1 D10 -संघुष्टां (for °ष्टं). —^{d}) G3 भूषितैस् (for भूषणैस्). T2 तदा (for तथा). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.8.10.11 नादितं (Ś1 D10 °तां) भूषणस्वनैः; D7.9 अद्भुतैश्च हयैस्तथा.

36 Ñ2 V1 B D6 om. 36 (cf. v.l. 34). —^{a}) M1 रथ्यैर् (for रथैर्). D11 बाणैर् (for यानैर्). —^{b}) M1 तदा (for तथा). D5.7.9 T2 M3 हयगजैः (by transp.); D8 G3 M1.2 [अ]द्भुतहयैः ; G1 भूतैर्हयैश् (for गजहयैः). Ś1 D1.10.11 शुभैर्द्रुत(Ś1 D10 °र्द्रुम; D3 °र्भूत)हयैस्तथा; Ñ1 V2 शुभैर्म(V2 राजम)त्तगजैस्तथा. ❀ Cg : हयगजैरित्यत्र गजशब्दो द्विदन्तगजपरः । अतो न वारणैरित्यनेन पुनरुक्तिः । ; Ct : हयगजैर्हयाकारैर्गजैः स्वल्पगजैरिति यावत् . ❀ —^{c}) D10 रावणैश् (meta.) (for वारणैश्). —^{d}) M1 -[अ]द्रि- (for -[अ]भ्र-). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 रा(D1.4 र)जताचलसंनिभैः(D4 °भं).

37 Ñ2 V1 B D6 om. 37 (cf. v.l. 34). —^{a}) D5.7.9 भूषितैर् (for °तं). D5 -द्वारैर् (for -द्वारं). —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10 वन्यैश् ; D3.11 धन्यैश् (for मत्तैश्). D1 (before corr.) -पक्षिणः (for -पक्षिभिः). —After 37^{ab}, D5.7–9 S ins. :

४

ततः स मध्यंगतमंशुमन्तं
ज्योत्स्नावितानं महदुद्वमन्तम् ।
ददर्श धीमान्दिवि भानुमन्तं
गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमन्तम् ॥ १

G. 5. 11. 3
B. 5. 5. 1
L. 5. 3. 1

169* रक्षितं सुमहावीर्यैर्यातुधानैः सहस्रशः।

[D5 रक्षिभिश्च (for रक्षितं सु-).]

—^{c}) Ñ1 illeg. from गृं up to ^{d}. —^{d}) D3 प्रविवेश (for आवि°). V2 कपिः पुनः; D1–4.11 कपिर्गृहं (by transp.); M3 यथा कपिः (for गृहं कपिः). —After 37, G2 repeats 35^{ab}, while D5.7–9 S ins. after 37:

170* सहेम जाम्बूनदचक्रवालं
महार्हमुक्तामणिभूषितान्तम् ।
परार्घ्यकालागरुचन्दनाक्तं
स रावणान्तःपुरमाविवेश ।

[(l. 2) D5.8 M1 -भूषितांतरं (for °न्तम्). —(l. 3) G1 परार्घ- (for °र्घ्य-). D5.9 -[अ]गुरु- (for -[अ]गरु-). D7.9 -चंदनार्हं; D8 °नांकितं (for °नाक्तं). ❀ Cv : सहेमेत्यादि । हेमान्यत्र जातं सुवर्णम् । जाम्बूनदं जम्बूनद्यां जातम् । चक्रवालं प्राकारमण्डलम् । सहेमेति केचित्पदमिच्छन्ति ।; Cr : सहेम हेमसहितं सर्वसम्पत्सहितमिति यावत् । जाम्बूनदचक्रवालं जाम्बूनदप्राकारमण्डलयुक्तम् । चक्रवालं तु मण्डलमित्यमरः । स रावणान्तःपुरमाविवेश । विशेषणान्तराभिधानार्थमुक्तस्यापि प्रवेशस्य पुनरभिधानम् ।; Cm : सहेमेति छेदः । हेमसहितं जाम्बूनदचक्रवालसहितं स्वर्णप्राकारमण्डलयुक्तम् ।; Cg : सहेमेति । हेमान्यत्र जातं सुवर्णम् । जाम्बूनदं जम्बूनद्यां जातम् । चक्रवालं प्राकारमण्डलम् ।; Ck : हेम्ना सप्तवर्णस्वर्णेन जाम्बूनदेन षोडशवर्णस्वर्णेन च निर्मितं चक्रवालं प्राकारमण्डलं यस्य तत्तथा । एवं मध्योपादानमुक्तम् । अग्रोपादानं महार्हेत्यादि । अन्तः शिरोभागः । कालागुरुचन्दनाभ्यामर्होऽर्हणं पूजा यस्य तत्तथा । अन्तःपुरमाविवेशेति संक्षेपः ।; Ct : हेम तप्तवर्णं स्वर्णं तत्सहितेन जाम्बूनदेन षोडशवर्णस्वर्णेन निर्मितं चक्रवालं प्राकारमण्डलं यस्य. ❀]

Colophon. —B3 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name* : Ś1 V2 D1.2.4.10.11 लंकावर्णनः (Ś1 V2 D10 °नं) ; Ñ1 हनुमल्लंकावर्णनं; Ñ2 B2 D6 लंकाविचयः; V1 लंकापुरदर्शनं; B1 महालंकानिचयः ; B4 लंकाप्रवेशः ; D3 लंकागृहवर्णनः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D2.4.10.11 om. ; Ś1 V2 2 ; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 10 ; D1.5.7–9 S 4 ; D3 6. —After colophon, D2 concludes with श्रीराम; G with श्रीरामाय नमः.

4

M1.2 begin with श्रीरामाय नमः.

Before 1, Ñ2 V B D6 ins.:

171* चन्द्रश्च साचिव्यमिवास्य कुर्वं-
स्तारागणैर्मध्यगतो विराजन् ।
ज्योत्स्नावितानेन वितत्य लोका-
नभ्युत्थितोऽनेकसहस्ररश्मिः ।
शङ्खप्रभं क्षीरमृणालगौर-
मुद्यन्तमाशा निशि भासयन्तम् । [5]
ददर्श चन्द्रं स कपिप्रवीरः
पोप्लूयमानं शरदीव हंसम् ।

[Cf. 5.2.54–55 which are omitted in the proper place. —(l. 1) V1 स चंद्रः; B4 चंद्रस्तु (for चन्द्रश्च). —(l. 2) V2 विराजयन् (for °जन्). —(l. 3) B3.4 विभज्य (for वितत्य). —(l. 4) Ñ2 अति- (for अभि-). —(l. 6) B3 अत्यंतम् (for उद्यन्तम्). V B1 आशां (for आशा). V1 इव (for निशि). —B3 om. l. 7–8. —(l. 8) Ñ2 B4 प्रदीप्यमानं (for पोप्लूय°). B1 सरसीव (for शरदीव). V2 खात्प्रायमाणं शरदीव हंसः; D6 हंसं यथा क्षीरनिधिं प्लवंतं. ❀ Ct : " चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्वंस्तारागणैर्मध्यगतो विराजन् । ज्योत्स्नावितानेन निपत्य लोकानुत्तिष्ठतेऽनेकसहस्ररश्मिः । शङ्खप्रभाक्षीरमृणालवर्णं ह्युद्गम्यमानं ह्यवभासमानम् । ददर्श चन्द्रं स कपिप्रवीरः पोप्लूयमानं सरसीव हंसम् । " इति श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तम्. ❀]

1 ^{a}) D11 सु- (for स). V1 B1.3.4 मध्ये (for मध्यं-). B2 -गतिम् (for -गतम्). D3 ततः समभ्युन्नतमंशुमंतं. —D4 om. (hapl. ?) 1^{b}–2^{a}. D3 transp. ^{b} and ^{c}. —^{b}) Ś1 D10 -[अ]वदातं (for -वितानं). Ñ2 D2.7–9 मुहुरुद्वमं(D2 °हं)तं; B1.2 D6 महदुद्वहंतं; B3 सुमहद्वहंतं; D3 ततमुद्वमंतं; D10 महतद्वसतं (sic); T2 महदुत्पतंतं (for महदुद्वमन्तम्). —^{c}) Ñ2 V1 B D6 वीरो (for धीमान्). D3.7.9 G1 भुवि (for दिवि). D11 धातुमंतं (for भानु°). —^{d}) D6 गोष्टं (for गोष्ठे). Ś1 D10 वृषश्रेष्ठम् (for वृषं मत्तम्). V2 ग्रसंतं; G2 [आ]भ्रमंतं (for भ्रमन्तम्). ❀ Cv : मध्यंगतं व्योम्नोंऽशुमन्तं चन्द्रं भानुमन्तं तेजस्विनम् ।; Cr : गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमन्तमिति दृष्टान्तस्वारस्यान्मध्यंगतमिति तारामध्यगतत्वं विवक्षितमित्यवगम्यते । आकाशमध्यगतत्वे विवक्षिते समनन्तरश्लोकेऽभियान्तमित्युक्तम् । आभिमुख्येन गमनविरुद्धेन । अंशुमन्तं शीतांशुमन्तम् । भानुमन्तं प्रशस्तकिरणम् ।; Cm : मध्यंगतं गगनस्येति शेषः । यद्वा तारामध्यंगतमंशुमन्तं चन्द्रम् । भानुमन्तं दीप्तिमन्तम् ।; Cg : ततः स मध्यमित्यादि । दिव्याकाशे मध्यंगतमाकाशमध्यगतमित्यर्थः । लङ्काप्रवेशे चन्द्रोदयोक्तेः रावणनगरप्रवेशेऽर्धरात्र इति सूच्यते । उत्तरश्लोकेऽभियान्तमित्यनेन नाभिगमनमुच्यते । दक्षिणां दिशं गच्छतोऽभिमुखत्वासंभवात् । किं तु गमनमात्रम् । सप्तदशे सर्गेऽपि " प्रजगाम नभश्चन्द्रः " इति प्रकर्षेण गमनवचनं नभोमध्यातीतत्वमाचष्टे । अंशुमन्तमिति चन्द्र एवोच्यते । भानुमन्तं दीप्तिमन्तम् ।; Ck : मध्यं व्योममध्यम् । अंशुमन्तं शीतांशुम-

G. 5. 11. 4
B. 5. 5. 2
L. 5. 3. 2

लोकस्य पापानि विनाशयन्तं
महोदधिं चापि समेधयन्तम् ।
भूतानि सर्वाणि विराजयन्तं
ददर्श शीतांशुमथाभियान्तम् ॥ २
या भाति लक्ष्मीर्भुवि मन्दरस्था
तथा प्रदोषेषु च सागरस्था ।
तथैव तोयेषु च पुष्करस्था
रराज सा चारुनिशाकरस्था ॥ ३
हंसो यथा राजतपञ्जरस्थः
सिंहो यथा मन्दरकन्दरस्थः ।
वीरो यथा गर्वितकुञ्जरस्थ-
श्चन्द्रोऽपि बभ्राज तथाम्बरस्थः ॥ ४
स्थितः ककुद्मानिव तीक्ष्णशृङ्गो
महाचलः श्वेत इवोच्चशृङ्गः ।
हस्तीव जाम्बूनदबद्धशृङ्गो
विभाति चन्द्रः परिपूर्णशृङ्गः ॥ ५

न्तम् ।; Ct : ततोऽन्तःपुरप्रवेशोत्तरम् । रात्रेः प्रथमयामस्य समाप्तिकल्पत्वमत्रेति बोध्यम् । मध्यंगतं व्योममध्यं तारामध्यं च प्राप्तमंशुमन्तं शीतांशुं भानुमन्तं सूर्ययोगेन प्रकाशवत्किरणवन्तम्. ❀

2 D4 om. 2^{a} (cf. v.l. 1). Ñ1 om. (hapl.?) 2. —^{a}) D11 दीपानि (for पा°). Ś1 Ñ2 V1 B D6.10 विशातयंतं; D1 निशामयंतं; D11 निशांतयंतं (for विनाशयन्तं). ❀ Cv.g.k : पापानि दुःखानि ।; Cr : पापानि पापशब्देन पापफलं दुःखमुच्यते । लोकाह्लादकरत्वाचन्द्रस्य दुःखविनाशकत्वम् । यद्वा चन्द्रसूर्यादीनां सकलवस्तुशोधकत्वात्पापविनाशकत्वम् । तथा च याज्ञवल्क्यः— पन्थानश्च विशुध्यन्ति सोमसूर्यांशुमारुतैरिति ।; Cm : लोकस्येति । पापशब्देन पापफलं दुःखमुच्यते । लोकाह्लादकत्वाचन्द्रस्य दुःखविनाशकत्वम् । यद्वा सूर्यचन्द्रादीनां लोकपावनत्वादिति भावः ।; Ct : पापानि पापजनकदुःखानि. ❀ —After 2^{a}, Ś1 D2.10 read 2^{d}. —^{b}) D3 [ए]व (for [अ]पि). —^{c}) B3 पवित्रयंतं; D2.10.11 T2 M1 च रा(D11 रं)जयंतं (for विराजयन्तं). —^{d}) V1 B D3.6 [उ]दयंतं; D1.4 [उ]पयांतं; D2.5.9.11 [अ]भियातं (for [अ]भियान्तम्).

3 ^{a}) V1 B D6 य(B4 त)था हि; V2 यथाति-; D3 विभाति; D10 या वाति-; Cv.r.m.k.t. as in text (for या भाति). —V2 transp. ^{b} and ^{c}. —^{b}) Ñ V2 D7.9 यथा; D3 रत्न- (for तथा). Ñ2 प्रभातेषु; D3 -प्रदेशेषु; D10 प्रदोषेपि (for प्रदोषेषु). V1 B2(marg. also as in B1) यथा प्रभाते सितपुष्करस्था; B1(marg.).3.4 यथा प्रभातेषु च पुष्क-(B3 मंद)रस्था; D6 यथा प्रभा प्रभाते पुष्करस्था (unmetrical). —Ñ1 partially illeg. for 3^{cd}. —^{c}) V1 B D3.6 यथा (for तथा). Ś1 तोयेपि (for तोयेषु). Ñ2 V1 B D1.6 सागरस्था (for पुष्क°). —^{d}) D6 रात्रि- (for चारु-). V1 B तथा रराजे(B2 °जै)व निशाकरस्था.

4 ^{a}) B3 (marg. also) सिंहो (for हंसो). Ś1 D10 भाति सुपंकजस्थः; Ñ V B D1–4.6 राजति पुष्कर(D2 पंकज)-स्थः; D11 राजति पंजरस्थः (for राजतपञ्जरस्थः). —^{b}) D11 तथा (for यथा). Ś1 सुंदर-; V1 B D6 राजति (for मन्दर-). B3(marg. also as in text) कुंजरस्थः; B3 मंद°; D3 -***स्थः (for -कन्दरस्थः). —^{c}) B3 शक्रो (for वीरो). Ś1 Ñ1 V2 D2.10 दर्पित-; Ñ2 V1 B D3.6 राजति; D1.4 गर्जति (for गर्वित-). M1 वीरो यथा कुंजरगर्वितस्थः. —Ñ1 illeg. from श्च in ^{d} up to महाचलः in 5^{b}. —^{d}) V2 D11 विभ्राज (for ब°). Ś1 D10 चंद्रस्तथा भ्राजति चांबरस्थः; Ñ2 V1 B D3.6 रराज चंद्रोपि तथांबरस्थः; D2 चंद्रोपि विभ्राजति मंदरस्थः. ❀ Cv : हंसो यथेत्यादौ श्लोकद्वये हृष्टपुष्टसमुद्धतसमग्रश्रीमत्त्वादयो हंसादिषु ये गुणास्तैः प्रायेण तेषां चन्द्रस्य च सादृश्यम् । किं च राजतपञ्जरस्थो गगनगर्भस्य ज्योत्स्नाक्षालितत्वात् । मन्दरकन्दरस्थस्तस्य रजतगिरित्वात् । गर्वितकुञ्जरस्थो नीलरूपस्य नभस उपरि स्थानात् ।; Cr : अम्बरस्य राजतपञ्जरसाम्यं ज्योत्स्नानुलिप्ततया ।; Cg : हंस इति । राजतपञ्जरस्थो गगनगर्भस्य ज्योत्स्नाक्षालितत्वात् । मन्दरकन्दरस्थस्तस्य श्वेतगिरित्वात् । गर्वितकुञ्जरस्थो नीलरूपस्य नभस उपर्यवस्थानात् ।; Ck : हंसो यथेत्यादिकं किंचिदाधारादि प्रतिष्ठितत्वमात्रेणाम्बरस्थचन्द्रसादृश्यमात्रम् । अन्यत्सर्वं स्वरूपकथनमात्रम् ।; Ct : हंसो यथेति । किंचिदाधारप्रतिष्ठितशुक्लवस्तुत्वमात्रेणाम्बरस्थचन्द्रे सादृश्यमिति कतकः । कुञ्जरोऽप्यत्र श्वेत एव । अम्बरमपि तत्किरणैरेव श्वेतमिति बोध्यम् । अम्बरस्थोऽम्बरमध्यस्थः. ❀

5 Ñ1 illeg. up to महाचलः in ^{b} (cf. v.l. 4). —^{b}) D4 महांबर-; D5.11 महाबलः (for महाचलः). D11 शैल (for श्वेत). Ñ D2.7.9–11 T1 [ऊ]र्ध्व- (for [उ]च्च-). —^{c}) D11 तु (for [इ]व). —After 5^{c}, G2 repeats 5^{bc} erroneously. —^{d}) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 T1.3 G2 M3 रराज (for विभाति). Ś1 पूर्णः; Ñ1 शृंगः (for चन्द्रः). D11 T1.3 G1.3 M1.2 Cv प्रति-; Cr.m.g.k.t as in text (for परि-). Ñ1 V2 D3 -बिंबः; D11 -चंद्रः (for -शृङ्गः). B3 रराज चंद्रः प्रतिबिंबसंगः.—After 5, D5.7–9 S ins. :

172* विनष्टशीताम्बुतुषारपङ्को
महाग्रहग्राहविनष्टपङ्कः ।
प्रकाशलक्ष्म्याश्रयनिर्मलाङ्को
रराज चन्द्रो भगवाञ्शशाङ्कः । [5]
शिलातलं प्राप्य यथा मृगेन्द्रो
महारणं प्राप्य यथा गजेन्द्रः ।
राज्यं समासाद्य यथा नरेन्द्र-
स्तथा प्रकाशो विरराज चन्द्रः ।

प्रकाशचन्द्रोदयनष्टदोषः
प्रवृद्धरक्षःपिशिताशदोषः ।
रामाभिरामेरितचित्तदोषः
स्वर्गप्रकाशो भगवान्प्रदोषः ॥ ६
तन्त्रीस्वनाः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः
स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सुवृत्ताः ।
नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ता
विहर्तुमत्यद्भुतरौद्रवृत्ताः ॥ ७

मत्तप्रमत्तानि समाकुलानि
रथाश्वभद्रासनसंकुलानि ।
वीरश्रिया चापि समाकुलानि
ददर्श धीमान्स कपिः कुलानि ॥ ८
परस्परं चाधिकमाक्षिपन्ति
भुजांश्च पीनानधिविक्षिपन्ति ।
मत्तप्रलापानधिविक्षिपन्ति
मत्तानि चान्योन्यमधिक्षिपन्ति ॥ ९

G. 5. 11. 11
B. 5. 5. 11
L. 5. 3. 0

[(l. 1) G2 M2.3 -[अं]शु- (for -[अ]म्बु-). —(l. 6) M3 महारथं (for °रणं). —(l. 8) T2 तथांबरं प्राप्य रराज चंद्रः. ❀ Cg : विनष्टेति । शीताम्बु हिमाम्बु, तुषाराः पृषताः पङ्कस्तमः, विनष्टाः शीताम्बुतुषारा एव पङ्का यस्मिंस्तथा । "तुषारः शीकरे हिमे" इति विश्वः । महाग्रहाणां शुक्रबृहस्पत्यादीनां ग्राहेण ग्रहणेनाच्छादनेन विनष्टः पङ्को मलं यस्य स महाग्रहग्राहविनष्टपङ्कः, स्वतेजसा महाग्रहतिरस्कारेण व्यक्तनैर्मल्य इत्यर्थः । यद्वा महाग्रहः सूर्यस्तस्य ग्राहेण किरणपरिग्रहेण विनष्टो विनाशितः पङ्कस्तमो येन सः । तदा तरणिकिरणसंक्रमणेन देदीप्यमानमण्डल इत्यर्थः ।; Ck : विनष्टः शीताम्बुतुषाररूपः शीतजलबिन्दुसंपर्करूपः पङ्को यस्य स तथा । तथात्वं वर्षाकालस्यातीतत्वात् । महाग्रहस्य सूर्यस्य ग्राहेण पूर्णमण्डलरूपाकारग्रहेण विनष्टपङ्को विनाशिततमाः ।; Ct : विनष्टः शीताम्बुतुषाररूपः शीतजलबिन्दुसंपर्करूपः पङ्को यस्य तम् । तत्त्वं च वर्षाकालस्यातीतत्वाद्वस्तुतो हिमकालेऽपि विनष्टः शीतलजलबिन्दुसंपर्करूपः पङ्को यस्य तमित्यर्थः । हिमालयस्यातिदूरत्वादिति भावः । विनष्टेति द्वितीयार्थे प्रथमामङ्गीकृत्येदम् । महाग्रहस्य सूर्यस्य ग्राहेण किरणसंक्रमेण विनष्टो विनाशितः पङ्कस्तमो येन सः । अत एव प्रकाशलक्ष्म्याश्रयेण हेतुना निर्मलाङ्को व्यक्तस्फुरल्लाञ्छनो रराज गगनमध्यं प्राप्येति शेषः. ❀]

—Thereafter D8 ins. विष्णवे नमः.

6 ^{a}) D11 अकाल- (for प्रकाश-). Ñ2 V1 B1–3 D6 -रम्यदोषः; V2 -चरप्रदोषः (for -नष्टदोषः). —After 6^{a}, Ś1 D2.10 read 6^{d}. —D6 om. (hapl.) 6^{b}. B3 om. from शि in ^{b} up to second रा in ^{c}. —^{b}) V1 B1.2.4 T1.2 M3 Cr प्रवृत्तरक्षः-; V2 प्रणष्टदोषः; Cv.m.g.k.t as in text (for प्रवृद्धरक्षः-). B1 (also as in text) -पिशिताशि-; M1 -पिशिता च (for -पिशिताश-). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 प्रनष्टदो (Ñ1 °रो)षः पिशिताशिदो (Ñ1 °शतो; D10 °शितो)षो; D3 प्रनष्टरक्तः पिशताशिदोषः; D11 प्रशस्तज्योत्स्नः पिशिताशितोषः. ❀ Ck : प्रवृद्धा वर्धिताः; "अन्तर्भावितणिः" रक्षःपिशिताशरूपा दोषा येन स तथा. ❀ —B2 reads 6^{cd} in marg. —^{c}) B1.4 D11 -रामोद्ध (B4 °द्ध; D11 °चि)त- (for -रामेरित-). T3 -चित्र- (for -चित्त-). Ś1 Ñ1 D1–4.10 रामाभिरारोपितचित्तदोषः; B3 * * * * मोहितचित्तदोषः. —^{d}) Ś1 D10 रात्रिप्रविष्टो; Ñ V B D3.6 स्वर्गोपमो (Ñ °मा)भूद् (B1 [marg. also] °च्छुभ [sic]); D2 रात्रिं प्रविष्टो; Cr.m.g.k.t as in text (for स्वर्गप्रकाशो).

7 ^{a}) Ś1 Ñ B3 D7.9 G1 -स्वराः (for -स्वनाः). B3 -सुखप्रवृत्ताः; D2.3 -सुखा निवृत्ताः; D11 -सुखीनुवृत्ता (sic) (for -सुखाः प्रवृत्ताः). —^{b}) D5 पतंति; T2 स्पंदंति (for स्वपन्ति). D11 नाथाः (for नार्यः). V B2.4 प्रवृत्ताः; D2.10 समेताः; D7–9 Ct सुपृक्ताः; Ck स्व° (for सुवृत्ताः). ❀ Ct : 'स्ववृत्ताः' इति पाठे स्वं स्वीयं सहजपातिव्रत्यलक्षणं वृत्तं चारित्रं यासां ताः. ❀ —V2 om. (hapl.) 7^{cd}. —Ñ1 illeg. from क्तं in ^{c} up to मत्य in ^{d}. —^{c}) V1 रक्षोगणाश् (for नक्तंचराश्). B2 ते (for च). B1.3.4 D3.6.8 M2 तदा; Ck.t as in text (for तथा). —^{d}) B3 विनेदुर् (for विहर्तुम्). B4 D6 अभ्युद्यत-; D3 अत्युद्गत-; D11 अप्यद्भुत- (for अत्यद्भुत-).

8 Ñ1 partly illeg. for 8^{ab}. —^{a}) D1.4.10 मत्त (D10 अति)प्रवृत्तानि; D2 प्रमत्तमत्तानि (for मत्तप्रमत्तानि). Ś1 अतिप्रवृत्तानिलसंकुलानि. —^{b}) Ś1 रथानि; V2 गजाश्व (for रथाश्व-). B3 ददर्श लंकेश्वरसंकुलानि. —B3 om. (hapl.) 8^{cd}. —^{c}) D11 चिर- (for वीर-). Ś1 D2.10 -प्रियामिश्र (for -श्रिया चापि). T2 सहाकुलानि; Cg.t as in text (for समा°). ❀ Cv : अत्र वीर इति पदभङ्गः ।; Cg : वीरश्रिया वीरलक्ष्म्या । वीर इति भिन्नं पदं वा कपिविशेषणम् . ❀ —^{d}) D1 श्रीमान् (for धीमान्). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 विचरन् (for स कपिः). Ñ1 illeg. from कुलानि up to 9.

9 Ñ1 illeg. for 9 (cf. v.l. 8). —^{a}) V2 आलपंति (for आक्षिपन्ति). Ñ2 V1 B D6 परस्परं वाग्भिरुपा (B1.2.4 D6 °प)क्षिपंति; D3 पानेन मत्ता मदमाक्षिपंति. ❀ Cv : आक्षिपन्तीत्यादि शत्रन्तानि रक्षांसीत्यस्य विशेषणानि । So also Cm.g. ❀ —D10 om. (hapl.) 9^{b}. —^{b}) Ñ2 V1 B D3.6 अभितः क्षिपंति (for अधिविक्षिपन्ति). Ś1 रक्षांसि वक्षांसि समाक्षिपंति; V2 गात्राणि कांतासु विनिक्षिपंति; D1.4 भुजांश्च पीनानपि विक्षिपंति; D2 केयूरहारांश्च विनिक्षिपंति.

☞ V1 illeg. from -प्रलापान् in ^{c} up to $5.5.31^{b}$. (except $5.5.29^{ab}$ and 30^{cd}). —^{c}) Ñ2 V1 B D6

G. 5. 11. 12
B. 5. 5. 12
L. 5. 3. 9

रक्षांसि वक्षांसि च विक्षिपन्ति
गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।
ददर्श कान्ताश्च समालपन्ति
तथापरास्तत्र पुनः स्वपन्ति ॥ १०
महागजैश्चापि तथा नदद्भिः
सुपूजितैश्चापि तथा सुसद्भिः ।
रराज वीरैश्च विनिःश्वसद्भि-
र्ह्रदो भुजङ्गैरिव निःश्वसद्भिः ॥ ११
बुद्धिप्रधानान्रुचिराभिधाना-
न्संश्रद्दधानाञ्जगतः प्रधानान् ।
नानाविधानान्रुचिराभिधाना-
न्ददर्श तस्यां पुरि यातुधानान् ॥ १२

धूर्त- (for मत्त-). D11 -प्रवालान्; T3 -प्रतापान्; Cr.m as in text (for -प्रलापान्). Ś1 Ñ2 B3.4 D1–4.6.10 अभि(Ś1 D2.3.10 अपि)संक्षिपंति; V2 D11 अभिसंलपंति; B1.2 M1.3 अभितः(M1.3 अधिकं) क्षिपंति (for अधिविक्षिपन्ति). —Ś1 D10 om. (hapl.) 9^{d}–10^{b}. —^{d}) Ñ2 V2 B D6 मत्ता य(V2 °न्य)था; D1.2.4.11 मत्ता(D1 मत्तां)स्तथा; D3 मत्ता वृथा (for मत्तानि च). B3.4 अभिक्षिपंति; D11 अविक्षिपंति (for अधिक्षिपन्ति).

10 Ś1 D10 om. 10^{ab} (cf. v.l. 9). Ñ1 B3 T2 om. (hapl.) 10^{ab}. M1 transp. ^{a} and ^{b} including star passage. —^{a}) V2 वासांसि; B2 D11 रक्षांसि; D2 चक्षूंषि (for वक्षांसि). B1 transp. रक्षांसि and वक्षांसि. V2 D2.4 समाक्षिपंति; B2 विनि°; D1 समापयंति (for च विक्षिपन्ति). M1 रक्षांसि वक्षोजपटान्क्षिपंति. —V2 D2 om. (hapl.) from 10^{b} up to l. 3 of 173*. —^{b}) B1.2.4 D1.3.6.11 च निक्षिपंति;T3 विनि° (for च वि°). —After 10^{ab}, D3 ins.; V2 D2(both due to om.) ins. l. 4 only after 10^{a}:

173* संदश्य *कांश्च पतींस्पृशन्ति
सन्नास्तथान्तःपुरतः स्वपन्ति ।
विहृत्य कान्तासु च नालपन्ति
केयूरहारांश्च विनिक्षिपन्ति ।;

while D5.7–9 T G M2.3 ins.; M1 ins. after 10^{b} (transp.):

174* रूपाणि चित्राणि च विक्षिपन्ति
दृढानि चापानि च विक्षिपन्ति ।

[(l. 1) G2 चापानि (for चित्राणि). T1 विचिक्षिपंति (for च विक्षिपन्ति). ❀ Ck : विक्षिपन्तीत्यादौ विशब्देन क्षेपणराहित्याश्रयेण संपादयन्तीति द्रष्टव्यम्. ❀ —T2 om.(hapl.) l. 2.—(l. 2) T1 विचिक्षिपंति (for च वि°). ❀ Cg : चापानि चापान्. ❀]

—D4 om. (hapl.) from समा in 10^{c} up to वीरैश्च in 11^{c}. —^{c}) Ñ1 illeg. for ददर्श कान्ता. B2 D8 कांतांश्च; D1 कांतासु (for कान्ताश्च). Ś1 Ñ1 D2.10 समालभंति; Ñ2 B1–3 D6 परिस्पृशंति; B4 परिक्षिपंति; D5 T3 G1.3 M1 Cgp समाल(G3 °क्षि)पंत्यस; D7–9 T1 G2 M2.3 Cv.r.m.g.t समालभंत्यस; D11 समानयंति (for समालपन्ति). D3 ददर्श कांतैः सह संलपंति. ❀ Cv: समालभन्त्योऽङ्गरागेणानुलिम्पन्तीः। सर्वत्र व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा।; Cr : समालभन्त्योऽङ्गरागेणानुलिम्पन्त्यः। समालम्भोऽनुलेपनमित्यमरः।; Cm : समालभन्त्य इत्यादौ द्वितीयार्थे प्रथमा। समालभन्त्यश्चन्दनादिनानुलिम्पन्त्यः। समालम्भो विलेपनमित्यमरः।; Cg : समालभन्त्योऽङ्गरागेणानुलिम्पन्त्यः। समालपन्त्य इति च पाठः। सर्वत्र व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा।; Ct : समालभन्त्यश्चन्दनादीनीति शेषः। द्वितीयार्थे इमाः प्रथमाः। तत्रासंस्ताश्च ददर्शेति शेषो वा. ❀ —Ñ1 illeg. for 10^{d}. —^{d}) Ñ2 B D6 यथायथं चा(B3 वा)पि; T2 तदापरास्तत्र (for तथापरा स्तत्र). D5(marg.) .7–9 S स्वपंत्यः (for स्वपन्ति). Ś1 तथापरत्रात्र सुखं स्वपद्भिः; V2 D1–3.10.11 तथापरान्य(D3 °ने[sic])त्र सुखं स्व(V2 ल)पंति. —After 10, D5.7–9 S ins.:

175* सुरूपवक्त्राश्च तथा हसन्त्यः
क्रुद्धाः पराश्चापि विनिःश्वसन्त्यः ।

[(l. 1) D5 स्वरूप- (for सु°). —(l. 2) D8 स्पर्धा- (for क्रुद्धाः).]

11 D4 om. 11^{abc} (cf. v.l. 10). V2 om. 11. —^{a}) Ñ1 illeg. from पि up to द्भिः. Ś1 D1.2.10.11 तत्र (for चापि). D3 T2 तदा (for तथा). Ś1 स्वपद्भिः; D1 वदद्भिः; D2 वसद्भिः; D3 भ्रमद्भिः; D10.11 वमद्भिः (for नदद्भिः). Ñ2 B1.3.4 D6 महागजैर्जातमदैर्भ्रमद्भिः(D6 °बृंहद्भिः); B2 महागजैर्जुष्टमदैर्भ्रमद्भिः. —Ś1 om. (hapl.) 11^{b}. Ñ1 illeg. from श्चा in ^{b} up to भुजङ्गै in ^{d}. —^{b}) T2 तदा (for तथा). D5.8 T2 G1.3 सुहृद्भिः; Cg.k.t as in text (for सुसद्भिः). Ñ2 B1.4 D1–3.6 सं(D1 प्र; D2 सु)पूजितैर्लक्षणतः सु(D2.3 °वस्तु)हृद्भिः; B2 संपूजितैर्लक्षगतः सुहृद्भिः; B3 अन्योन्यपूजां प्रणतैः सुहृद्भिः; D10 सुपूजितैस्तत्र * * * * *; D11 सुपूजितैर्लक्षणयन्सुहृद्भिः. —^{c}) D11 पुंभिश्च (for वीरैश्च). D4 समुच्छ्वसद्भिर्. Ś1 D1–3.10 रराज पुंभिश्च समुच्छ्वसद्भिर्; Ñ2 B D6 रराज रक्षोभिरभि(B2 °ति)श्वसद्भिर्. —T2 om.(hapl.) 11^{d}. —^{d}) Ñ2 D7.9 T1.3 ह्रदा; D3 सदा; Cr as in text (for ह्रदो).

12 ^{a}) Ñ1 V2 D1–3.11 M1 प्रधानबुद्धीन्; Cv.r.g.k.t as in text (for बुद्धिप्रधानान्). Ś1 D2.10 प्रधानबुद्धिं (Ś1 द्धि)रुचिराविधानं; Ñ2 B D6 M2 प्रधानबुद्धी(B2 [marg. also]°बुद्धा)न्रुचिरप्रधानान्. ❀ Cv : बुद्धिप्रधानान्प्रधानबुद्धीन्।; Cg : बुद्धिप्रधानान्बुद्ध्या श्रेष्ठान्प्रधानबुध्दीन्वा। उत्तमबुद्धीनित्यर्थः।; Ck : बुद्धिः प्रधानं गुणो येषां ते तथा।; Ct : बुद्धिः प्रधानं प्रधानगुणो येषाम्. ❀ —Ñ1 illeg. for ^{b} (except प्रधानान्). —^{b}) V2 संशुद्धमानान्; D3.4 प्र(D4

ननन्द दृष्ट्वा स च तान्सुरूपा-
 न्नानागुणानात्मगुणानुरूपान् ।
विद्योतमानान्स च तान्सुरूपा-
 न्ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥ १३
ततो वरार्हाः सुविशुद्धभावा-
 स्तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ।
प्रियेषु पानेषु च सक्तभावा
 ददर्श तारा इव सुप्रभावाः ॥ १४

श्रिया ज्वलन्तीस्त्रपयोपगूढा
 निशीथकाले रमणोपगूढाः ।
ददर्श काश्चित्प्रमदोपगूढा
 यथा विहंगाः कुसुमोपगूढाः ॥ १५
अन्याः पुनर्हर्म्यतलोपविष्टा-
 स्तत्र प्रियाङ्केषु सुखोपविष्टाः ।
भर्तुः प्रिया धर्मपरा निविष्टा
 ददर्श धीमान्मदनाभिविष्टाः ॥ १६

G. 5. 11. 18
B. 5. 5. 19
L. 5. 3. 16

स)श्रद्दधानाञ् (for संश्रद्दधानाञ्). Ś1 D10 स (D10 सु)शुद्ध-बुद्धिं जगंतः प्रधानं; Ñ2 B D6 सं(B2.3 स)श्रद्दधानांस्तपसो निधानान् ; D2 संश्रद्दधानं जगतः प्रधानं; D11 स श्रद्दधानाभि-जनप्रधानान्. —D6 om. (hapl.) 12^{cd}. —^{c}) D2.10 -विधानं; D5 M1 -[अ]भिधानान् (for -विधानान्). Ś1 रुचिरस्वराणां; V2 D1.2.4.10.11 °रांवराणां (for °राभिधानान्). Ñ2 B नानाविधान्ब्रह्म समादधानान् ; D3 नानाविधानाभरणा-न्दधानान्. —^{d}) B3 प्रति- (for पुरि). Ś1 D1.2.10.11 राक्षसानां; V2 D4 राक्षसीनां (for यातुधानान्).

13 ^{a}) Ś1 D1.2.4.10 न च; D3 न स; D7–9 T2 च स (by transp.) (for स च). D11 नदतो (for स च तान्). Ś1 D1–4.10.11 विरूपान् ; D5 G2 M1 स्व°; Cr as in text (for सु°). —Ñ1 illeg. for 13^{bc}. D3 transp. ^{b} and ^{d}. —^{b}) Ś1 D2.10.11 निष्ठावतो न्यायवतो वि(D11 °भि)रूपान् ; D1.3.4 इज्यावतो न्यायवतोभिरूपान् . —^{c}) G3 विद्योतयंति (sic); M1.2 विद्योतयंतीः; Cr.t as in text (for °मानान्). D5 T1.3 G2.3 तथा; M3 तदा (for च तान्). G2 M1 स्वरूपान् ; M3 [अ]नु°; Ct as in text (for सु°). Ś1 D1.2.4.10.11 नानागुणांश्चात्मकुलानुरूपान् ; D3 नानागुणानात्म-गुणानुरूपान्. —^{d}) D10 काश्चिच्च; D11 कांश्चित्तु; T2 कांतांश्च; M1.2 कांताश्च (for कांश्चिच्च). Ś1 D10 विकाररूपान् ; D1 वपुर्विरूपान्; D3 पुनः सु°; M1.2 पुनर्विरूपाः (for पुनर्वि-रूपान्). ❀ Cr : ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपानिति पाठः. ❀ —For 13, Ñ2 V2 B D6 subst. :

176* निनिन्द दृष्ट्वा तु स तान्विरूपा-
 न्ननन्द कांश्चिच्च पुनः सुरूपान् ।
नानागुणानात्मकुलानुरूपा-
 न्निष्ठावतो न्यायवतोऽनुरूपान् ।

[(l. 1) B4 [अ]पि (for तु). —(l. 2) Ñ2 तु (for च). V2 स्वरूपान् (for सु°). —B3 om. after णा in l. 3 up to इ in l. 4 (see var.). —(l. 3) Ñ2 V2 चात्म- (for आत्म-). V2 B2.4 -गुण- (for -कुल-). —(l. 4) B2.4 विद्या-वतो; B3 इज्यावतो (for निष्ठा°). B3 तु- (for [ऽ]नु-). Ñ2 D6 इज्यारतान्पाप(Ñ2 °न्याय)रतोनुरूपान् ; V2 निष्ठावतोन्यानभितो विरूपान्.]

14 ^{a}) D10 वधाहः (corrupt); G3 वरांगाः (for वरार्हाः). B3 तमःस्वभावाः. B1.2 शुचिशु(B2 °सि)द्ध-; D7.9 T2 स वि°; M1 सुसमृद्ध- (for सुविशुद्ध-). ❀ Cr.m : वरार्हाः श्रेष्ठभूषणानुलेपनादि(Cr °णाद्यनुलेपन)योग्याः ।; Cg : वराणां श्रेष्ठानामर्हा वरार्हाः ।; Ck : वरार्हाः प्रार्थनार्हा उत्तमो-त्तमरूपा इत्यर्थः ।; Ct : वरार्हाः श्रेष्ठविभूषादियोग्या उत्तमो-त्तमरूपाश्च. ❀ —G2 reads 14^{bc} twice. —^{b}) Ñ1 illeg. for महानुभावाः. —Ś1 D10 om. (hapl.) 14^{cd}. —^{c}) Ñ V2 B प्रियस्य; D6 ददर्श; D9 विप्रेषु (for प्रियेषु). Ñ V2 B D6 M1 भावेषु; D11 चान्येषु (for पानेषु). B2 -रूपा (for -भावा). —^{d}) D5 भावा (for तारा). V2 -छवि- (for इव). Ñ D1–4.7 T2 G3 सुस्व(D1.4 शुद्ध; D2 दृष्ट)भावाः; D11 सप्रभावः (for सुप्रभावाः). ❀ Cg : महानुभावाः पातिव्रत्यरूपमहाप्रभावाः। यद्वा महानुभावा, अनुभावाः कटाक्षभुजक्षेपादयः। सुप्रभावाः शोभनवैभवाः. ❀

15 Ñ1 illeg. from ल in ^{a} up to रमणो in ^{b}. —^{a}) D7.9 T3 स्त्रियो (for श्रिया). Ś1 D1–4.10.11 ज्वलंत्या (D4.11 °त्यो); D8 T2 G1 ज्वलंत्यस् ; Ct as in text (for ज्वलन्तीस्). Ś1 D1–4.10.11 ध्रुवयोपगूढा; Ñ2 V2 B D6 दयितोप°. —^{b}) Ñ2 V2 B D6 ददर्श काश्चित्प्रमदा नवोढाः (B3 °दाः समस्ताः). —^{c}) D10 om. ददर्श. D11 कामात् (for काश्चित्). D1.3.4 °दाः सुगूढा; D2.5 M2 °दोपगूढाः (D2 °ढान्) ; D11 °दाः सगूढाः (for °दोपगूढा). Ñ2 V2 B D6 लतास्तमालस्य नव(Ñ2 D6 वन)प्ररूढा. —^{d}) Ś1 D2–4.11 M2 विहंगीः; Ñ1 D7.10 °गा; Ñ2 B D6 °गैः; D9 om. (for विहंगाः). B4 कुसुमोपरूढाः; D3 कुमुदोपगूढाः; D7.9 विहगो° (for कुसुमोपगूढाः). ❀ Cv : विहङ्गा विहङ्गीः। So also Cr.m.g. ❀

16 ^{a}) B3 मध्य- (for हर्म्य-). D1.4.11 G1 -तले निविष्टास् (for -तलोपविष्टास्). —D11 om. (hapl.) 16^{bc}. Ñ1 illeg. for ^{b}. Ś1 D2.10 transp. ^{b} and ^{c}. —^{b}) Ñ2 V2 B D3.6 काश्चित् (for तत्र). D2 -[अं]गेषु (for -[अ]ङ्केषु). —D6 om. (hapl.) 16^{cd}. —^{c}) Ś1 V2 B1.2.4 D1–4.10 भर्तृ-; Ct as in text (for भर्तुः). D7–9 Ct परा (for प्रिया). Ś1 Ñ V2 B D1.2.4.10 -पथे; D3 -पदे; Ct as in text

G. 5. 11. 19
B. 5. 5. 20
L. 5. 3. 17

अप्रावृताः काञ्चनराजिवर्णाः
काश्चित्पराध्यास्तपनीयवर्णाः ।
पुनश्च काश्चिच्छशलक्ष्मवर्णाः
कान्तप्रहीणा रुचिराङ्गवर्णाः ॥ १७

ततः प्रियान्प्राप्य मनोभिरामा-
न्सुप्रीतियुक्ताः प्रसमीक्ष्य रामाः ।
गृहेषु हृष्टाः परमाभिरामा
हरिप्रवीरः स ददर्श रामाः ॥ १८

चन्द्रप्रकाशाश्च हि वक्त्रमाला
वक्राक्षिपक्ष्माश्च सुनेत्रमालाः ।
विभूषणानां च ददर्श मालाः
शतह्रदानामिव चारुमालाः ॥ १९

न त्वेव सीतां परमाभिजातां
पथि स्थिते राजकुले प्रजाताम् ।
लतां प्रफुल्लामिव साधु जातां
ददर्श तन्वीं मनसाभिजाताम् ॥ २०

(for -परा). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2.4 D3 काश्चिन् (for धीमान्). Ś1 Ñ1 D5.7–9 G3 Ct -[उ]पविष्टाः (D8 [before corr.] -[आ]हचेष्टाः); B3 -[अ]भिजुष्टाः (for -[अ]भिविष्टाः).

17 ^{a}) Ś1 D2.10.11 सुप्रावृताः; Ñ1 illeg.; Ñ2 V2 B D6 अपाश्रितान् (B4 °ताः); D1.4 वस्त्रावृताः; D3 अपा° (for अप्रावृताः). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 -रश्मिवर्णाः; Ñ2 V3 B1–3 D6 -राशि(B2 -चूर्ण)वर्णांस् (B3 °नद्धांस्); B4 D3 T2 G3 M2 -राशिवर्णाः; Cr.m.g.t as in text (for -राजिवर्णाः). —D11 om. (hapl.) 17^{bcd}. T2 om. (hapl.) 17^{b}. D8 M1 read 17^{b} after 17^{d}. —^{b}) D3 तथा (for काश्चित्). Ś1 D10 पुनश्च काश्चिच्छश (D10 °शि)-कान्यवर्णाः; Ñ1 श्रियश्च काश्चिच्छशिकांतवर्णाः; Ñ2 B1.2 D6 तथा पराध्यां (B1 °र्धां)स्तरणीयपूर्णान् (B2 [marg. also] °स्तरणोपपर्णान्); V2 (also as in Ñ2) तथा पराध्यास्तपनीय-पूर्णान्; B3 * * * * * तरुणीयवर्णान्; B4 तथा पराध्यास्त-वनीयपूर्णाः; D1.2.4 पुनश्च काश्चिच्छशि (D1 [also] °र)रश्मि (D2 °कांति)वर्णाः. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 कमलाभि-; D3 शशि° (for शशलक्ष्म-). —D10 om. (hapl.) 17^{d}. —^{d}) D1.3.4 T2 G कांताः; D2 कांता-; T3 कांतः; Cm.g.t as in text (for कान्त-). D1.3.4 T2 G1 Ck प्रवीणा; G2 प्रियार्हा; G3 प्रतीता; Cv.r.m.g.t as in text (for -प्रहीणा). Ś1 काश्चित्प्रियंगूसुलतासुवर्णाः. —For 17^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

177* अपाश्रितान्काञ्चनचन्द्रवर्णा-
न्ददर्श वीरो रुचिराङ्गवर्णान् ।

[(l. 1) V2 अप्रश्रयान्; B1.2 (marg. also as above) अपाश्रयान्; B3 °श्रमान्; B4 °श्रयाः (for अपाश्रितान्). B2 (marg. also as above) -चित्र-; B4 -चूर्ण-; D6 -तुल्य- (for -चन्द्र-). —(l. 2) B2 (marg. also as above) रुधिर- (for रुचिर-). B4 -वर्णाः (for -वर्णान्).]

18 ^{a}) Ñ1 V2 सतः (for ततः). Ś1 D2.10 प्रियाः (for प्रियान्). Ś1 D10 स चाभिरामाः; Ñ1 D5 G1 M1 मनोभि-रामाः; V2 D1–4.11 स (D3 त; D11 म)दाभिरामाः (for मनोभिरामान्). Ñ2 B D6 एवं स्त्रियो वै क्रमशोभिरामाः. —^{b}) Ś1 T2 स प्रीति-; B4 D11 G3 सुप्रीत-; Cv.m.g.t as in text (for सुप्रीति-). Ñ1 सुम * * * * (illeg.); Ñ2 V2 B D6.7.9 Ct सुमनोभिरामाः; Cv.r.m.g.tp as in text (for प्रसमीक्ष्य रामाः). —^{c}) V2 D1.2.4.11 गृहे गृहे ताः; D3 गृहे रतास्ताः; D10 प्रिये समेताः (for गृहेषु हृष्टाः). T2 प्रमदा-; Cm.t as in text (for परम-). Ś1 श्रिये समेता परयाभिरामा. —^{d}) Ñ1 कपि- (for हरि-). ❀ Ct : सुमनोभिः पुष्पैरभिरामाः, अत एव हृष्टाः परमया शोभयाभिरामाः स्वस्व-कान्तमनोहरा रामा गृहेषु ददर्श। 'प्रसमीक्ष्य रामाः' इति पाठे प्रियान्प्राप्य तान्समीक्ष्य प्रीतियुक्ता रामास्तैः प्रियै रम्यमाणा अत एव गृहेषु हृष्टा रामाः। ददर्शेति शेषः. ❀ —For 18^{cd}, Ñ2 B D6 subst.:

178* गृहे गृहे ताः स हरिप्रवीरः
परिभ्रमंस्तत्र ददर्श रामाः ।

[(l. 1) B3 मदनाभिरामाः (for स हरिप्रवीरः). —(l. 2) B2 परिक्रमंस् (for °भ्रमंस्).]

19 Ñ2 B D6 om. 19. —^{a}) Ś1 D11 -प्रकाशामल-; Ñ1 V2 -प्रकाशावर-; D1.3.4 -प्रकाशाश्च सु-; D10 -प्रका * * *; T2 -प्रकाशाश्चल-; G1.2 M1 -प्रकाशाः शशि- (for -प्रकाशाश्च हि). —^{b}) D1.4 मृद्वक्षि-; D5 वक्त्राक्षि-; D7.8 (before Corr. वक्त्राणि).9 T1 वक्राः सु-; T2.3 G1 M3 वक्राक्षि- (for वक्राक्षि-). D4 T3 G1 -पद्माश् (for -पक्ष्माश्). Ś1 वक्त्रां-बुजोद्भासितनेत्रमालाः; Ñ1 वक्त्रोरुपक्ष्मामलनेत्रमालाः; V2 रक्ताश्च पद्मामलनेत्रमालाः; D2.10 वक्राः पराः साध्वसनेत्रमालाः; D3.11 वक्त्राभिसंमीलित (D11 °पद्मोत्पल)नेत्रमालाः. —^{c}) D1 विभूषितानां (for °षणानां). V2 D11 स (for च). ❀ Ck : चहिशब्दौ पद्यपूरकौ। मालाशब्दः समूहवाची। शत-ह्रदानां चारुमाला इव विभूषणानां च माला ददर्श।; Ct : चही पादपूरकौ। वक्रमाला वक्रसमूहा वक्रा वक्रप्रेक्षगाः। सुपक्ष्माः शोभनपक्ष्मयुक्ता नेत्रमाला ददर्श। 'वक्राक्षिपक्ष्मा' इति पाठे-ऽक्षिपदमधिकम्। वक्रपक्ष्मा इत्येवोचितम्। पक्ष्मसु वक्रत्वमपि किमित्यपि चिन्त्यम्. ❀

20 ^{a}) B2 om. न त्वेव सीतां. Ś1 D2.10 न चैव; B3 D3 नन्वेव (for न त्वेव). —G3 damaged from ^{b} up to मन in ^{d}. —^{b}) D2 स्थितो; D5.6 स्थितां (for स्थिते). Ñ1 [अ]भिजातां; D11 प्रयातां (for प्रजाताम्). V2 B पथि स्थितां (V2 स्थितो) राजकुलप्र (V2 B1 °लाभि)जा (B3 °सू)तां.

सनातने वर्त्मनि संनिविष्टां
रामेक्षणीं तां मदनाभिविष्टाम् ।
भर्तुर्मनः श्रीमदनुप्रविष्टां
स्त्रीभ्यो वराभ्यश्च सदा विशिष्टाम् ॥ २१

उष्णार्दितां सानुसृतास्रकण्ठीं
पुरा वरार्होत्तमनिष्ककण्ठीम् ।
सुजातपक्ष्मामभिरक्तकण्ठीं
वने प्रवृत्तामिव नीलकण्ठीम् ॥ २२

अव्यक्तलेखामिव चन्द्रलेखां
पांसुप्रदिग्धामिव हेमलेखाम् ।
क्षतप्ररूढामिव बाणलेखां
वायुप्रभिन्नामिव मेघलेखाम् ॥ २३

G. 5. 11. 24
B. 5. 5. 26
L. 5. 3. 23

— D3 om. 20^{c} – 21^{b}. —^{c}) Ñ1 illeg. up to सा. D10 साधुजातं; T3 सा सुजातां (for साधु जातां). ❀ Cr.m: साधुजातामित्येतद्धशब्दविशेषणम्. ❀ —^{d}) Ś1 D1.2.4–10 अनभिप्रजातां; Ñ1 D11 मनसि(D11 °सः) प्रयातां; Ñ2 V2 B अचिरप्रजातां; M1 मदनाभिजातां (for मनसाभिजाताम्).

21 D3 om. 21^{ab} (cf. v.l. 20) —^{a}) V2 वस्तुनि; B3 कर्मणि (for वर्त्मनि). D4 संनिकृष्टां (for °विष्टां). —^{b}) Ñ2 रामैषिणीं; D5.8 T2.3 G2.3 M3 Cr रामेक्षणां (for रामेक्षणीं). Ñ1 -युष्टां (for -विष्टाम्). Ś1 D1.2.10 रामैषिणीं (D2 स मैथिलीं) तां मनसा निविष्टां; V2 B D6 रामैषिणीं तां मदना(B4 प्रमदा)भि(D6 °ति)जु(B1 °यु)ष्टां; D4 रामैषिणीं तापसया निविष्टां (corrupt); D11 रामैषिणीं तां मनसि प्रविष्टां. ❀ Cr: रामेक्षणां राम एवेक्षणं ज्ञानं यस्यास्ताम् ।; Cg: रामेक्षणे अन्तो निश्चयो यस्यास्ताम् ।; Ck: राममीक्षते ध्यायतीति रामेक्षणी । ल्युटष्टित्वान्ङीप् ।; Ct: राममीक्षते ध्यायति रामेक्षणी ताम्. ❀ — B4 reads 21^{c} and 22^{d} after l. 1 of 179*. —^{c}) Ñ V2 B D6 चापि तथा (for श्रीमदनु-). Ś1 D2.10 भर्तुर्मनच्छा(D2 °श्चं)दनसंनिविष्टां. —^{d}) D7–9 T G1.3 M2 पराभ्यश्च (for व°). V2 B1.2.4 सतीं (for सदा). D9 [अ]पविष्टां; M1 प्रकृष्टां (for विशिष्टाम्). B3 स्त्रीभ्यो वरिववशुष्ककंठां (corrupt); D6 स्त्रीभ्यो वरापि संतीं* विशिष्टां (corrupt).

22 B3 om. 22^{ab}. —^{a}) D5 तृष्णार्दितां सानुसृताश्रुकंठीं. ❀ Ct: अनुसृतास्रेण प्रवृत्तबाष्पेण सहवर्तमानः कण्ठो यस्यास्ताम् । अत्र ङीबार्षः। 'कण्ठाम्' इति वा पाठः. ❀ —For 22^{ab}, Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1–4.6.10.11 subst.:

179* शोकान्वितामश्रुचितोष्णकण्ठीं
वरां वरार्हाम्बरनिष्ककण्ठीम् ।

[(l. 1) Ñ1 ताप- (for शोक-). Ñ1 B2 D6 अश्रुचितौष्ठ- (B2 [marg. also] °चितोप-); V2 अश्रु * तोस्तु; D3 साश्रुनुतोष्ण- (for अश्रुचितोष्ण-). Ś1 तापान्वितामनुसृतानुकंठीं (sic); D1.4 तपोन्वितां शोकसृताश्रुकंठीं; D2.10 तापान्वितां सानुसृताश्रु(D10 °नु)कंठीं; D11 तापान्वितां सप्रसृतांबुकंठीं (sic). —After l. 1, B4 reads 21^{c} and 22^{d}. —(l. 2) Ś1 D2.3.10.11 पुरा; D6 om. (for वरां). —Ñ1 illeg. for -कण्ठीम्.]

—^{cd}) D10 स्व- (for सु-). Ś1 D10 -पक्षामिव; Ñ1 -पक्षामनु-; (for -पक्ष्मामभि-). V2 -जात- (for -रक्त-). Ñ2 B D6 अजातपक्षामभि(B4 °मिव)जातकंठीं. D7 नृत्य- (for वने). B1 G2 प्रविष्टाम्; B3 प्रवृद्धाम्; T M1 Cr प्रनृत्ताम् (for प्रवृत्ताम्). D1.3.4 सुदीर्घनिश्वासनिरुद्धकंठीं दावाग्निरुद्धामिव नीलकंठीं.

23 G3 damaged up to पां in ^{b}. —^{a}) V2 सुव्यक्त- (for अ°). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 -रूपाम्; D5.7–9 T1.2 M3 Cr.m.g.k.t -रेखाम्; Cv as in text (for -लेखाम्). B1 D6.8 T2 M3 चंद्ररेखां (for चन्द्रलेखां). —After 23^{a}, D1.4 read 23^{d}. —D2 om. (hapl.) 23^{bcd}. —^{b}) D1.4 पांशु- (for पांसु-). D8 M1.2 -प्रवृत्ताम्; T2 -प्रविष्टाम् (for -प्रदिग्धाम्). B1 D7–9 T M3 Cm.g हेमरेखां; B4 °कुंभां; D3 धूमलेखां (for हेमलेखाम्). Ś1 D10 वायुप्रभग्नामिव चारु(D10 दाव)लेखां. —B3 om. (hapl.) 23^{cd}. B2 reads 23^{c} twice (var.). —^{c}) Ś1 जात-; Ñ2 B1 (marg. also as in text) D1.4 कृत-; B2 (both times) हत-; D3 क्षरत् (for क्षत-). D6 -प्रवृद्धाम् (for -प्ररूढाम्). Ś1 D10 चारुलेखां; V2 B2 (first time) हेम°; B1.4 D8 T M3 Cm.g बाणरेखां; D7.9 Ct वर्णरेखां; D11 हेममालां; Ck as in text (for बाणलेखां). ❀ Cv: क्षतप्ररूढां क्षते प्ररूढां क्षते सति रोपिताम् । अन्तर्दोषवतीम् । बहिः समाहितामित्यर्थः ।; Cr: क्षतप्ररूढामन्तः क्षते सति बहिः समाहितामित्यर्थः ।; Cm: क्षतप्ररूढां क्षता च सा प्ररूढा च तामन्तर्व्रणां बहिश्छादितामित्यर्थः । यद्वा क्षते व्रणे प्ररूढां प्रलीनाम् ।; Cg: क्षतप्ररूढां क्षतेन प्ररूढामौषधादिना समाहिताम् । अन्तःशल्यदोषवतीं बहिः समाहिताम् ।; Ck: क्षतेन बाणक्षतेन प्ररूढामुत्पन्नाम् ।; Ct: क्षतप्ररूढां क्षतेन प्ररूढामुत्पन्नाम्. ❀ —^{d}) Ś1 V2 D1.4.7.9–11 M1.2 -प्रभग्नाम्; Ñ1 D3.5 T3 -प्रभुग्नाम्; T2 -प्ररुग्णाम्; Cg as in text (for प्रभिन्नाम्). D7 हेमरेखां; D9.10 T M3 Cg मेघरेखां (for मेघलेखाम्). Ñ2 B1.2.4 D6 वायुप्रवृद्धामिव धूमलेखां.

G. 5. 11. 25
B. 5. 5. 27
L. 5. 3. 24

सीतामपश्यन्मनुजेश्वरस्य
रामस्य पत्नीं वदतां वरस्य ।
बभूव दुःखाभिहतश्चिरस्य
प्लवंगमो मन्द इवाचिरस्य ॥ २४

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

---

24 [a]) Ś$_1$ B D$_{1.2.4.6.10}$ स ताम् ; D$_{3.11}$ सतीम् ; Cr.m.g as in text (for सीताम्). —[b]) Ś$_1$ V$_2$ D$_{1.2.4.10.11}$ भार्यां वदतां; Ñ B D$_6$ भार्यां जयतां (for पत्नीं वदतां). D$_3$ रामस्य पत्नीं जगतीश्वरस्य. —[c]) Ñ$_2$ D$_{7.9}$ T$_1$ G$_{1.2}$ M$_1$ Ck.t -[उ]पहतश् ; Cr.g as in text (for -[अ]भिहतश्). ⁂ Ck : चिरस्येति विभक्तिप्रतिरूपकमव्ययम् । चिरमन्विष्याप्यपश्यन् । ; Ct: चिरस्य चिरमित्यर्थेऽव्ययम्. ⁂ —[d]) Ś$_1$ प्लवंगमः साधुजनार्चितस्य; Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{3.6}$ लेभे प्रसादं त्वथ बुद्धिरस्य; D$_{1.2.4}$ प्लवंगमो मंदमिवाचर(D$_2$ °ल)स्य; D$_{10}$ प्लवंगमो * * * * नलस्य. —After 24, Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{2.10}$ ins. ; D$_{1.3.4.11}$ ins. l. 1–3 after Sarga 4 and along with Ñ$_2$ V B D$_6$ ins. l. 4–7 after 24 :

180* समीक्ष्यमाणो बहुधा ददर्श कपिकुञ्जरः ।
प्राकारवरसम्पन्नं रावणान्तःपुरं महत् ।
पुण्डरीकावतंसाभिः परिखाभिः समावृतम् ।
प्रविश्य जाम्बूनदजालकान्तं
मणिप्रवेकामलजालकान्तम् । [5]
परार्ध्यरत्नाकरमृद्धिमन्तं
दशाननान्तर्नगरं नितान्तम् ।

[(l. 1) D$_{1.3.4.11}$ स वीक्ष्यमाणो; D$_{10}$ समीक्षमाणो (for °क्ष्यमाणो). D$_{1.4}$ बहुशो; D$_3$ हनुमान्; D$_{11}$ विविधा (for बहुधा). D$_3$ पवनात्मजः (for कपिकुञ्जरः). —(l. 2) Ñ$_1$ V$_2$ D$_{11}$ प्रकारवरसंच्छ(D$_{11}$ °प)न्नं (for the prior half). D$_2$ ददर्श (for रावण-). —(l. 3) V$_2$ D$_2$ पुंडरिकाभिनंका (D$_2$ °सा)भिः (sic) (for the prior half). D$_{1.3.4.11}$ अलंकृतं; D$_{2.10}$ समावृतां (for °तम्). —After l. 3, Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-4.10.11}$ ins.(var.) the lines of 5.3. 34[c]–37.

[(l. 1) Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-4.10.11}$ द्वा(Ś$_1$ ता)रतोरणमत्युग्रं (D$_{10}$ °चं; D$_{11}$ °मित्युच्चैः) (for the prior half). V$_2$ समृद्धया परमायुतं (for the post. half). —(l. 2) D$_3$ om.; D$_4$ शुभां (sic) (for दिव्यं). Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-4.10.11}$ दिव्यवादित्रनिःस्वनं(Ñ$_1$ D$_{11}$ °नादितं; D$_{1.3.4}$ °वादितं) (for the post. half). —(l. 3) Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-4.10.11}$ भूपगस्वनैः (for भूपणैस्तथा). —(l. 4) Ś$_1$ D$_{2.10}$ रथ- (for रथैर्). Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-4.10.11}$ शुभैर्द्रुत(Ś$_1$ °जांत्य; D$_{2.10}$ °भैः कृत; D$_{11}$ °भैः सृत)हयै(Ñ$_1$ V$_2$ °जवै)स्तथा (for the post. half). —(l. 5) Ś$_1$ V$_2$ D$_{1-4.10.11}$ राजताचलसंनिभैः ; Ñ$_1$ illeg. (for the post. half). —V$_2$ om. l. 6. Ñ$_1$ partly illeg. for l. 6–7. —(l. 6) Ś$_1$ D$_{2.10}$ रुचिरोदारम्; D$_{1.3.4}$ रुचिरोदारैर्(D$_{3.4}$ °र-). Ś$_1$ D$_{10}$ अन्यैश्च; D$_{1.3.4}$ सत्त्वैश्च; D$_2$ अन्यैस्तु (for मत्तैश्च). —(l. 7) Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-4.11}$ transp. गृहं and कपिः).]

—(l. 4) D$_3$ प्रतप्त- (for प्रविश्य). D$_6$ -तातकांतं (for -जाल°). Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{2.10}$ स(Ñ$_1$ वि; V$_2$ सु) शुद्धजांबुनदजालवंतं; D$_{1.4}$ सुसिद्धजांबूनदमाल्यवंतं; D$_{11}$ सुशुद्धजांबूनदविज्वलंतं. —B$_3$ transp. l. 5 and 6. —(l. 5) D$_{1.4}$ -वेदिकांतं; D$_6$ -जालकांतिं (for -जालकान्तम्). S$_1$ D$_{10}$ मणिप्रवेकाभरणाग्र(D$_{10}$ न्य)वंतं; Ñ$_1$ D$_{11}$ मणिप्रवाश्म(D$_{11}$ °कारा)मलवेदिकांतं; V$_2$ मणिप्रवालोत्तमजालवंतं; B$_3$ D$_{2.3}$ मणिप्रवेकोत्तमवेदि(B$_3$ °रत्न)कांतं. —(l. 6) Ñ$_1$ B$_{1-3}$ परार्ध- (for °र्ध्य-). B$_1$ (marg. also as above) -कांत्या-; B$_3$ -वर्ण- (for -रत्न-). D$_{1.4}$ ऋध्यकांतं D$_3$ °युक्तं (for ऋद्धिमन्तं). —(l. 7) B$_3$ दशाननांतं (for °नान्तर्). B$_1$ निभांतं (for नितान्तम्). Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{1-3.10.11}$ स रावणांतःपुरमाविवेश; D$_4$ स रावणं रावणमंदिरं शुभं (रावणमंदिरं शुभं in marg.).]

Colophon. —D$_4$ reads colophon in marg. —*Sarga name*: Ś$_1$ V$_2$ B$_4$ D$_{2.6.10}$ प्रदोषवर्णनं; Ñ$_1$ पुरप्रवेशे प्रदोषवर्णना; Ñ$_2$ B$_{1-3}$ D$_1$ प्रदोषवर्णना(D$_1$ °नः); D$_3$ प्रदोषचंद्रोदयवर्णनं; D$_4$ रावणमंदिरदर्शनः; D$_{11}$ दिग्विजये प्रदोषवर्णनः. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ñ$_1$ D$_{2.4.10.11}$ om.; Ś$_1$ V$_2$ D$_1$ 3 ; Ñ$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_6$ 11 ; B$_3$ 10 ; D$_3$ 7 ; D$_{5.7-9}$ S 5. —After Colophon, D$_2$ Concludes with श्रीकृष्ण; G with श्रीरामाय नमः .

५

स निकामं विमानेषु विचरन्कामरूपधृक् ।
विचचार कपिर्लङ्कां लाघवेन समन्वितः ॥ १
आससादाथ लक्ष्मीवान्राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ।
प्राकारेणार्कवर्णेन भास्वरेणाभिसंवृतम् ॥ २
रक्षितं राक्षसैर्भीमैः सिंहैरिव महद्वनम् ।
समीक्षमाणो भवनं चकाशे कपिकुञ्जरः ॥ ३
रूप्यकोपहितैश्चित्रैस्तोरणैर्हेमभूषितैः ।
विचित्राभिश्च कक्ष्याभिर्द्वारैश्च रुचिरैर्वृतम् ॥ ४
गजास्थितैर्महामात्रैः शूरैश्च विगतश्रमैः ।
उपस्थितमसंहार्यैर्हयैः स्यन्दनयायिभिः ॥ ५
सिंहव्याघ्रतनुत्राणैर्दान्तकाञ्चनराजतैः ।
घोषवद्भिर्विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः ॥ ६

G. 5. 12. 22
B. 5. 6. 6
L. 5. 4. 22

5

☞ Ñ1 mostly illeg. for Sarga 5. V1 illeg. for 1–31^{b} (except 29^{ab} and 30^{cd}) (cf. v.l. 5.4.9). M1.2 begin with श्रीरामाय नमः.

Before 1, V2 D1–4.10.11 ins. 192*.

1 Ś1 Ñ B D6 om. 1–2^{b}. —^{a}) D1–4.10 शिबिकासु (for स निकामं). D4 (also) विमानेन (for °नेषु). —G3 om. 1^{b}–2^{c}. —^{b}) D5 T3 M3 Cr.g विषण्णः; T1 निर्विण्णः (for विचरन्). V2 D1–4.10 निपत(V2 प्रपत; D3 निक्षिप)-न्पादपेषु च; D11 न्यपतत्पादपेषु च. —^{c}) D5 विचकाशे (for विचचार). T1.3 M3 Cr पुनर् (for कपिर्). —^{d}) V2 D1–4.11 लघुप्र(D11 °वि)क्रमविक्रमः; D10 लघुप्राक्रमताथ सः. ❀ Cr : विचचारपुनर्लङ्कामिति सम्यक् । विचचार कपिर्लङ्कामिति पाठेऽपि वैदेह्यदर्शनेन विषण्णस्य हनूमतोऽन्वेषणेन कर्तृत्वाभिधानात्पुनरन्वेषणं कृतवानित्यर्थ उपलभ्यते. ❀

2 Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 om. 2^{ab}; G3 om. 2^{abc} (for all except V2 D1–4.10.11, cf. v.l. 1). —^{a}) D5.7.9 T1.2 M2 Cr च (for [अ]थ). —^{b}) D10 रावणस्य (for राक्षसेन्द्र-). —Ś1 Ñ1 (mostly illeg.).2 V2 B (for om. cf. 7) D1–4.6.10.11 read 2^{c}–14 after 26. —^{c}) T2 G1 [अ]ग्नि- (for [अ]र्क-). —^{d}) G1 भासुरेण (for भास्वरेण). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10 महता सुसमा(D2.4 °महा)वृ- (D10 ह)तं; D11 समंतात्सुसमावृतं. —After 2, Ñ2 B D6 ins. :

181* पुण्डरीकावतंसाभिः परिखाभिः परिश्रितम् ।

[B1 परिष्कृतं (for परिश्रितम्).]

3 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. Ñ2 V2 (r.) B1.3.4 (after 12^{cd} transp.) D6.11 (r.) read 3^{ab} after 12 (preceded by 188*). B2 om. 3^{ab}. —^{a}) Ś1 रक्षितां (for रक्षितं). Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D2.6.10.11 (V2 D11 second time) T3 G1.2 M3 घोरैः (for भीमैः). —^{b}) D1 सिद्धैर् (for सिंहैर्). Ś1 Ñ2 V2 (first time) B1.3.4 D1–4.6.10.11 (both times) महावनं (for महद्वनम्). —D3 om. 3^{cd}. —^{c}) Ñ2 V2 B3.4 D6 स वीक्ष(D6 °क्ष्य)माणो; B1.2 D1.2.4.5.7–9 T2 समीक्ष्यमाणो (for समीक्ष°). Ś1 D1.2.4.10.11 नगरीं (for भवनं). —^{d}) T2 Cr*p*.m*p* चचार; Cr.m as in text (for चकाशे). Ś1 Ñ2 V2 B D1.2.4.6.10.11 परिचक्राम वानरः. ❀ Cr.m : 'चचार कपिकुञ्जरः' इति वा पाठः । ; Cg : चकाशे जहर्षेत्यर्थः. ❀

4 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. —^{a}) T2 रूपेण; Cr.m.g.k.t as in text (for रूप्यक-). Ś1 V2 D1–4.10.11 मणिरत्नौघ(D1.2.4.11 °लोप)सं-पन्नम् ; Ñ2 B D6 मणिरत्नसुसंपूर्णम्. —^{b}) D2 तोमरैर् (for तोरणैर्). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -निर्मितैः; B3 D7–10 G3 M2 -भूषणैः (for -भूषितैः). D3 स्तंभैर्हेममयैरपि. —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B D1.2.4.6.10.11 राजती(Ś1 D2.10 °ता)भिश् (for विचित्राभिश्). B4 द्रक्ष्याभिः; D1.2.4.5 कक्षाभिः; Cv.r.m.g as in text (for कक्ष्याभिर्). D3 मणिरत्नोज्ज्वलैर्दिव्यैर्. —^{d}) D7.9 रुचिरावृतं (for रुचिरैर्वृतम्). Ś1 D2.10 स्तंभै(Ś1 तैस्तै)र्हेममयैः शुभैः; Ñ2 B D6 स्तंभै(Ñ2 तैस्तै)र्हेममयैरपि; V2 D1.4.11 स्तंभैर्हेमपरिष्कृतैः; D3 द्वारैश्चारुतरैर्युतं; G1 द्वारैश्चारुभिरावृतं.

5 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 महासत्त्वैर् (D1.4.11 °मात्रैर्); M2 गजस्थितैर्; Cr.k.t as in text (for गजा°). B3 महामंत्रैः; D1.4 °स्तंभैः; D11 °सत्त्वैः (for °मात्रैः). —^{b}) B3 स्वरैश् (for शूरैश्). Ś1 V2 D2.3.10.11 कृतनिश्चयैः; B3 विगतज्वरैः; D1.4 कृतविश्रमैः; D8 M1 [अ]-पगतश्रमैः (for विगतश्रमैः). —^{c}) B2 (marg. also as in text) महाकायैर् ; B3 महावीर्यैर् (for असंहार्यैर्). —^{d}) V2 वीरैः; B1.2 D1.3.4.6.11 T2 G M1.2 हय-; Ck as in text (for हयैः). M1 damaged for स्यन्दन-. V2 -योधिभिः; B1 (m. also as in text) T2 G3 -सादिभिः; Cg.k.t as in text (for -यायिभिः). Ś1 D10 स्यंदनैर-नुया(D10 °नुया)यिभिः. ❀ Ck : हयैः स्यन्दनयायिभिरिति पाङ्क्. ❀

6 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. —^{a}) Ñ2 B D6 सिंहव्याघ्राजिनच्छन्नैर्. —^{b}) Ś1 D7.9 दंत-; V2 दत्त-; B2 (m. also).4 D10 धातु-; B2 (after corr. as in text) D6 दीप्त-; B3 तथा; D11 रत्न-

G. 5. 12. 0
B. 5. 6. 7
L. 5. 4. 23

बहुरत्नसमाकीर्णं पराध्यासनभाजनम् ।
महारथसमावासं महारथमहास्वनम् ॥ ७
दृश्यैश्च परमोदारैस्तैस्तैश्च मृगपक्षिभिः ।
विविधैर्बहुसाहस्रैः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ८
विनीतैरन्तपालैश्च रक्षोभिश्च सुरक्षितम् ।
मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ९

मुदितप्रमदारत्नं राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ।
वराभरणनिर्ह्रादैः समुद्रस्वननिःस्वनम् ॥ १०
तद्राजगुणसम्पन्नं मुख्यैश्च वरचन्दनैः ।
भेरीमृदङ्गाभिरुतं शङ्खघोषविनादितम् ॥ ११
नित्यार्चितं पर्वहुतं पूजितं राक्षसैः सदा ।
समुद्रमिव गम्भीरं समुद्रमिव निःस्वनम् ॥ १२

(for दान्त-). Ñ2 D6 -राजितैः. —^{c}) D1 द्योतयद्भिर् (for घोषव°). —^{d}) B2 यदा (for सदा). Ś1 V2 B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 [अ]नुचरितं; D3 सु°; T विरचितं (meta.) (for विचरितं). B3 सदानुचरसेवितैः. —After 6, B ins. 183*.

7 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.10.11, cf. v.l. 2. B3 om. 7–11. B1.2.4 om. 7–11^{b}. —^{a}) Ś1 D10 वज्र- (for बहु-). Ś1 Ñ2 V2 D2.3.10.11 -महाकक्षं (D2.10 °क्ष्यं; D3 °रत्नं) (for -समाकीर्णं). D1.4 बहुरत्नं महाकक्षं. —^{b}) D7.9 -भूषितं (for -भाजनम्). —^{c}) D1.3.4 महारस- (for महारथ-). Ñ2 D6 -सुसंबाधं; V2 D3–5 -महा (D4.5 -समा)चापं; D1.7.9.11 M2 Crp.mp.k.t -समावापं; T2 -समालापं; Cv.r as in text (for -समावासं). Ś1 D10 महार्घरत्नसंचित्रं. —^{d}) D5 G Cg -महास्वनं; Cv.r.m.k.t as in text (for -महासनम्). Ś1 Ñ2 D1.4.6.10 महास (D1.4 °श)नवरासनं (D1.4 °वं); V2 D11 महाशरवरासनं; D2 महासुरवरासवं; D3 महारत्नपरिग्रहं.

8 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.11, cf. v.l. 2. B om. 8 (cf. v.l. 7). —^{a}) Ś1 V2 D2.10 प्रेष्यैश्च; Ñ2 D6 प्रेक्ष्यैश्च; D1.4.11 पुष्पैश्च; Cr.m.k.t as in text (for दृश्यैश्च). —^{c}) Ś1 D2.10 विहितैर्; M1 विचित्रैर् (for विविधैर्). —^{d}) G2 परिकीर्णं (for °पूर्णं).

9 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.10.11, cf. v.l. 2, B T2 om. 9 (for B, cf. v.l. 7). —^{a}) Ś1 D2.10 अक्षपालैश्च; D3 अंतवाह्यैश्च (for अन्त°). —^{b}) Ś1 V2 D1 च सुसंवृतं; Ñ2 D6 सुसमावृतैः (D6 °तं); G1 च समंततः; M1 च समन्वितं (for च सुरक्षितम्). D2.4.10.11 रक्षिभिश्च सुसंवृतं; D3 पक्षिभिश्च समाकुलं. —^{c}) Ñ2 D6 सुरस्त्रीभिः (for वरस्त्रीभिः). —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 D1.2.4.6.10.11 समंतात्परिवारितं.

10 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. B om. 10 (cf. v.l. 7). —^{a}) D5 G3 मुदितः (for मुदित-). Ñ2 V2 D1.3.4.6.11 -प्रमदं रम्यं (for -प्रमदारत्नं). Ś1 D2.10 मुदितं (D2 °तः) सर्वतो रम्यं. —^{b}) ❀ Cv: राक्षसेन्द्रनिवेशनम्। राक्षसेन्द्रा निविशन्ते सामीप्येन निविशन्तेऽस्मिन्निति राक्षसेन्द्रनिवेशनम्। एवं सति वक्ष्यमाणस्य वेश्मनो विशेषणं भवति। अन्यथा पुनरुक्तिः स्यात्. So also Cg. ❀ —^{c}) Ñ2 D6 दिव्य-; T1.3 महा- (for वर-). V2 D3.5.7.9 T M3 -संह्रादैः (for -निर्ह्रादैः). —^{d}) G3 Cv समुद्रमिव; Cr.g.k.t as in text (for °स्वन-). D8 -निस्वनैः; S -निस्वनं (for -निःस्वनम्). Ś1 Ñ V2 D1–4.6.10.11 समुद्रमिव सस्वनं.

11 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2, B3 om. 11; B1.2.4 om. 11^{ab} (for all, cf. v.l. 7). —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 D1.2.4.6.10 दिव्येनागु (D1.4 °ग)रुणा पू (Ś1 Ñ2 D2.10 °सि)क्तं; D3 यातुं न शक्यते गुप्तं. —^{b}) D1.4 दिव्यैश्च; D9 सुखैश्च (for मुख्यैश्च). D8 M3 चागुरु-; T2 परम-; Ck.t as in text (for च वर-). —After 11^{ab}, D3 ins.:

182* दिव्यैराभरणावृक्तं पुष्पैश्च विविधैस्तथा ।

—D3 cont., while Ś1 Ñ2 V2 D1.2.4.6.10.11 ins. after 11^{ab}; B ins. after 6 (owing to om.):

183* स्वाहाकारवषट्कारैर्ब्रह्मघोषैश्च नादितम् ।

[V2 D1–4.11 -घोषनि- (D2 °वि-) (for -घोषैश्च). B1 नादितैः.]

—Thereafter V2 cont. 186*.

—After 11^{ab}, D5.7–9 S ins.:

184* महाजनसमाकीर्णं सिंहैरिव महद्वनम् ।

[T1.3 G2.3 M3 महाजनैः (for महाजन-). —After the prior half, G1 reads (erroneously) 13^{d}–14 and in their proper place.]

—D2.10 om. 11^{cd}. D1.3.4 transp. 11^{cd} and 12 (including star passage). —^{c}) T2 -[अ]भियुतं; M1 -विरुतं (for -[अ]भिरुतं). —^{d}) V2 -स्वन-; D6 -नाद-; D11 -शब्द- (for -घोष-). Ś1 V2 B2.4 D1.3–6.11 G M3 -निनादितं (for -विना°). —After 11, V2 D1.3.4 ins.; Ś1 D2.10 ins. after 12; B4 cont. after 187*; D11 ins. after 3^{ab} (r.):

185* यातुधानशतैर्गुप्तं सर्पैर्भोगवतीमिव ।

[V2 B4 D11 जुष्टं (for गुप्तं). Ś1 D3.10 नागैर् (for सर्पैर्). D1.4 यथा (for इव).]

12 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2 and 11. —^{a}) D7.9 G3 M2 Ct पर्वसुतं (M2 °तैः); Cr.m.g.k as in text (for °हुतं). —^{b}) D3 सह (for सदा). ❀ Cr: नित्यार्चितं गन्धपुष्पादिभिर्नित्यार्चितम्। पर्वसु हुतं होमो यस्मिंस्तत्पर्वसु हुतम्। रावणस्याहिताग्नित्वाद्गृहे पर्वसु पौर्णमासादि-

महात्मनो महद्वेश्म महारत्नपरिच्छदम् ।
महाजनसमाकीर्णं ददर्श स महाकपिः ॥ १३
विराजमानं वपुषा गजाश्वरथसंकुलम् ।
लङ्काभरणमित्येव सोऽमन्यत महाकपिः ॥ १४
गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च वानरः ।
वीक्षमाणो ह्यसंत्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥ १५

G. 5. 12. 6
B. 5. 6. 16
L. 5. 4. 7

सद्भावः । अस्याहिताग्नित्वं युद्धकाण्डे प्रसिद्धम् । पूजितं राक्षसैः सदा । स्वामिगृहत्वाद्राक्षसैः सदा नमस्कृतम् । पूजा नमस्यापचितिरित्यमरः । नित्यार्चितं नित्योर्जितम् । सर्वसुखमित्यर्थः । ऊर्जितमिति वा पाठः । पर्वधृतमिति वा पाठे पर्वशब्देनोत्सव उच्यते. ❀ —For 12^{ab}, Ś1 Ñ2 V2 (subst. and cont. after 183*) B D1–4.6.10.11 subst.:

186* नित्याहितमहापूजं सदा पर्वसु राक्षसैः ।

[Ś1 D10 नित्येप्सित- B3 नित्यास्थित-; D1.2.4 नित्यार्जित-; D3 नित्यार्चित- D11 नित्याहृत- (for नित्याहित-). B1 D1.4 महापूज्यं; B2.3 D11 महापूजां (for °पूजं). Ś1 स च (for सदा). D1.4 पूजितं (for राक्षसैः). B2 पूजितं राक्षसैः सदा (for the post. half).]

—Then B4 cont.:

187* राक्षसानां तु सर्वेषां संभवन्तं महास्वरम् ।

—Thereafter B4 further cont. 185*. —V2 reads 12^{cd}, 3^{ab} (r.) and 14^{ab} after 9. B4 transp. 12^{cd} and 13^{ab}. —^{d}) Cv.r.g.t इव (as in text). Ñ2 सस्वनं; D7.9 T G3 M3 निस्वनं. Ś1 V2 B D1–4.6.11 पर्जन्यमिव (B3 °सम) स (V2 सु; B1.3 निः) स्वनं; D5.7–9 G1.2 M1.2 समुद्रसम (D5 G2 M1.2 स्वन; D9 इव) नि (D5.9 निः) स्वनं. —After 12, Ś1 D2.10 ins. 185*, while Ñ2 V2 B D6.11 ins.:

188* बहुरूपैर्विरूपैश्च मेघपर्वतसंनिभैः ।
कुठारशूलासिधरैः शक्तितोमरपाणिभिः ।

[(l. 1) D6 बहुरूप- (for बहुरूपैर्). D11 च विविधैः (for विरूपैश्च). —(l. 2) B3 -धारिभिः (for -पाणिभिः).]

—Then Ñ2 V2 (repeats) B1.3.4 D6.11 (repeats) read 3^{ab}.

13 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. B4 transp. 12^{cd} and 13^{ab}, Ñ2 B1–3 D6 om. 13^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.8.10.11 सहावेश्म; Ct as in text (for महद्वेश्म). —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 B4 D1–4.10.11 महासत्त्वैः (D3 °सुरैः) सुरक्षितं. —^{c}) V2 D1.4.11 महासत्त्व-; D5.7–9 S महारत्न- (for महाजन-). V2 D1.4.11 -जनाकीर्णं; B1–3 -समापूर्णं (for -समाकीर्णं). —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 हंसैः (D1 हस्तैः) सर (Ñ2 D6 °ह) इवाकुलं (D3 °वोच्चगैः).

14 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 2. —^{a}) Ñ2 V2 B D6 बहुधा (for वपुषा). Ś1 D10 गृहं विराजद्वपुषं (D10 °षा). —^{b}) D6 राजा- (for गज-). D3 G2 transp. गज and रथ. D3 -संकुलैः (for -संकुलम्). —After 14^{ab}, Ñ2 V2 B D6.11 ins.:

189* तं त्रिविष्टपसंकाशमेकस्थं विश्वकर्मणा ।
कृत्स्नस्य जगतः सारं नवनीतमिवोद्धृतम् ।
सुराणामसुराणां च दूरादपि भयंकरम् ।
सिंहशार्दूलसंपूर्णं कैलासस्येव कन्दरम् ।
रावणस्य गृहं दृष्ट्वा स कपिः शूरसंमतः । [5]

[(l. 1) Ñ2 D6 तद् (for तं). V2 सुरविष्टपसंकाशम् (for the prior half). Ñ2 निर्मितैर्; D11 निर्मितं (for एकस्थं). —(l. 2) B3 आकृष्येव समुद्धृतं (for the post. half). —(l. 4) D6 -संपन्न- (for संपूर्णं). —V2 om. l. 5. —(l. 5) B3 विस्मयं गतः; D11 शूरसत्तमः (for शूरसंमतः).]

—^{c}) Ñ2 B1.3 D1.4.6.11 इत्येवं; D3 इवासाद् (for इत्येव). —^{d}) D3 अमन्यत (for सोऽमन्यत). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 महाबलः (for °कपिः). Ñ2 B D6 तदामन्यत (B1 °स्य) विस्मितः. —After 14, D3 ins.:

190* चचार स कपिर्लङ्कां राघवार्थं च साधयन् ।
स विमानाद्विमानेषु निपतत्पादपेषु च ।
[Cf. 5.5.1.]

—while D5.7–9 S ins. after 14:

191* चचार हनुमांस्तत्र रावणस्य समीपतः ।

15 Before 15, Ś1 Ñ1(mostly illeg.).2 B D6 ins.; V2 D1–4.10.11 ins. before 1:

192* स संक्षिप्यात्मनः कायं प्रविश्यानुपलक्षितः ।
चिन्तयामास मनसा मुहूर्तं ध्यानमास्थितः ।
कपिप्रवीरो हनुमान्राघवप्रियकाम्यया ।
कीदृशे बन्धने बद्धा मुक्ता वा स्वैरचारिणी ।
काश्च रक्षन्ति राक्षस्यः कथंरूपा च मैथिली । [5]
न दृष्टपूर्वा च मया वैदेही जनकात्मजा ।
इङ्गितैश्चानुमानैश्च मया ज्ञेया भविष्यति ।
एतां बुद्धिं तदा कृत्वा हनुमान्मारुतात्मजः ।
प्रविवेश पुरीं लङ्कां समृद्धां राक्षसैर्वृताम् ।
स ददर्श तदा लङ्कां वायुपुत्रो महाबलः । [10]
अन्वियेष तदा सीतां राघवप्रियकाम्यया ।

[(l. 1) Ñ2 B D6 तथा (B3 °दा) संक्षिपन् (for संक्षिप्यात्मनः). D3 समक्षिप्यात्मनः कायं (metri causa) (for the prior half). Ñ2 B1.2.4 D6 प्रविष्टो; B3 प्रस्थितो (for प्रविश्य). —After l. 1, Ñ2 B D6 ins.:

192(A)* रावणस्य पुरे गुप्तां मार्गिष्यञ्जनकात्मजाम् ।

[Ñ2 D6 रावणांतःपुरे (for °णस्य पुरे) and अन्विष्यन् (for मार्गिष्यन्).]

—(l. 2) Ñ2 B D6 हनुमान् (for मनसा). D1.4 -आश्रितः (for

G. 5. 12. 7
B. 5. 6. 17
L. 5. 4. 8

अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
ततोऽन्यत्पुप्लुवे वेश्म महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥ १६

अथ मेघप्रतीकाशं कुम्भकर्णनिवेशनम् ।
विभीषणस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ १७

महोदरस्य च तथा विरूपाक्षस्य चैव हि ।
विद्युज्जिह्वस्य भवनं विद्युन्मालेस्तथैव च ।
वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ १८

शुकस्य च महावेगः सारणस्य च धीमतः ।
तथा चेन्द्रजितो वेश्म जगाम हरियूथपः ॥ १९

जम्बुमालेः सुमालेश्च जगाम हरियूथपः ।
रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च ॥ २०

-आस्थितः). Ñ2 B1.2.4 D6 transp. the post. halves of l. 2 and 3. B3 राघवप्रियकाम्यया (for the post. half). —(l. 3) Ñ2 B1.2.4 D6 मनसा (for हनुमान्). V2 रामप्रियचिकीर्षया; B3 ततो ध्यानमुपाश्रितः (for the post. half). —(l. 4) Ś1 B4 D10 च वने: (for बन्धने). D2.10 बद्ध्वा (for बद्धा). D1.3.4.11 कीदृशैर्बंधनैर्बद्धा (for the prior half). D2 वे (for वा). —(l. 5) Ñ2 V2 B कश्च रक्षति वैदेहीं; D6 कथं चरति वैदेही (for the prior half). Ñ2 B D6 सा भवेत् (for मैथिली). V2 का च रूपा हि सा भवेत् (for the post. half).—(l. 6) Ñ2 V2 B D6 अदृष्टपूर्वा हि मया (for the prior half). Ś1 D2.10 मैथिली (for वैदेही). —(l. 7) Ñ2 चैव; B2 D6 अनु- (for चानु-). Ñ2 D6 मम (for मया). —(l. 8) B3 समास्थाय (for तदा कृत्वा). —Ñ2 V2 B D6 om. l. 9–10.—(l. 9) D2 रम्यां (for लङ्कां). —D10 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 10. D11 समृद्धां (for समृद्धे). Ś1 लघु प्रक्रमताथ सः; Ñ1 D2 समृद्धां राक्षसाकुलां (for the post. half). —Ś1 Ñ1 om. l. 10–11.—(l. 10) D2 transp. स and ददर्श.—(l. 11) B3 तथा (for तदा). D2.10 रामस्य (for राघव-). Ñ2 V2 B2.3 D6 रावणस्य पुरे शुभे; B1.4 रावणस्य निवेशन(B4 °ने) (for the post. half).]

—[a]) Ñ2 B3.4 गृहं गृहं; B1.2 D6 गृहे गृहे (for गृहाद्गृहं). —[b]) D7.9 G1.3 सर्वशः (for वानरः).—After 15^{ab}, B2 ins.:

193* प्रकाश्ये च बहुस्थाने न दृष्ट्वा तत्र मैथिलीम् ।

—[c]) Ś1 D1–5.7–9 T3 M2 वीक्ष्यमाणो; D11 हर्ष° (for वीक्ष°). D1.3.4.7.9.11 [ऽ]पि (for हि). Ś1 [अ]संत्रस्तः; V2 D1.3.4.11 [अ]संभ्रांतः; D2 [अ]वित्रस्तः (for [अ]संत्रस्तः). —[d]) G3 ह (for सः). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 प्रासादांश्चापि बुद्धिमान्.—For 15^{cd}, Ñ2 B D6 subst.:

194* स वीक्ष्यमाणो व्यवरप्रासादांश्चैव सर्वशः ।

[B1 om. स (subm.). B3 निरीक्ष्यमाणो; B4 स वीक्षमाणो (for स वीक्ष्य°).]

16 Ś1 D2.10 आक्रम्य च; Ñ1 V2 D1.3.4.11 आप्लुत्य च; Ñ2 B D6 स पुप्लुवे; Ct as in text (for अवप्लुत्य). —D1 om. (hapl.) 16^{c}–17^{b}.—[c]) B3 प्रप्लुवे (for पुप्लुवे). B3 ततो जगाम वेगेन. —[d]) Ñ2 D6 रक्षसः; V2 वेगवान् (for वीर्य°).

17 D1 om. 17^{ab} (cf. v.l. 16).—[a]) Ñ2 B2–4 D6 गत्वा; B1 महा- (for अथ). Ñ2 महा-; T2 मेरु- (for मेघ-). T3 -प्रकाशं च (for -प्रतीकाशं). —[b]) B2 (m. also as in text) कृष्णमेघ- (for कुम्भकर्ण-). —[c]) Ś1 D10 ततः; D2 M1.3 तदा (for तथा). Ñ2 B D6 विभीषणगृहं रम्यं. —[d]) Ñ2 B D1.3.4.6 प्रविवेश (for पुप्लुवे स).

18 G1 om. (hapl.) 18.—[a]) Ś1 D1.3.4.10 भवनं; Ñ2 वा गृहं; V2 च ततः; B1 (m. also) D6 M3 च गृहं; D2 T2 च तदा (for च तथा).—Ś1 D10 om. 18^{b}–^{e}. —[b]) Ñ2 B D2.6 महाकायस्य; D1.3.4 महावेगस्य; D11 महापार्श्वस्य (for विरूपाक्षस्य). D11 M2 ह (for हि). V2 सुपार्श्वस्यापि वानरः.—[c]) B4 वैद्युज्-; D1.4 द्युति- (for विद्युज्-). D1.3.4 सदनं (for भवनं).—[d]) V2 D2 जं(D2 जां)बुमालेस्; D1.3.4.11 सूर्यशत्रोस् (for विद्युन्मालेस्). Ñ2 B D6 विद्युन्मालिन एव च.—[e]) D1.4 वक्र-; D5 वक्त्र-; D7 बहु- (for वज्र-). T2 तदा (for तथा).—[f]) B3 दुद्रुवे (for पुप्लुवे). Ñ2 कपिपुंगवः; B1.2.4 कपिकुंजरः (for स महाकपिः). Ś1 D10 स जगाम महाकपिः; B3 प्रहस्तस्यापि सत्वरः.—After 18, T1.3 read 21.

19 [a]) Ś1 Ñ1 V2 D2.6.10 महावेश्म; T1.3 G2 M3 °तेजाः (for °वेगः).—Ś1 om. (hapl.) 19^{bc}.—[b]) Ñ V2 B D1–4.6.10.11 तथैव च(B1 हि) (for च धीमतः).—Ñ2 reads 19^{c}–20 in marg.—[c]) Ñ V2 B D2–4.11 ततश् (for तथा).—[d]) M1 पुप्लुवे (for जगाम). D9 हरिसत्तमः.

20 Ñ2 reads 20 in marg. (cf. v.l. 19). T3 om. 20. D9 om. 20^{ab}. T1 transp. 20^{ab} and 20^{cd}.—[a]) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 विद्युन्मालेः (for जम्बुमालेः). Ñ2 B D6 उल्काजिह्वस्य च ततो(Ñ2 D6 °स्य भवनं).—[b]) Ñ2 D6 कपिकुंजरः; B G1 भवनं कपिः(G1 ततः); D7.8 T1 M3 हरिसत्तमः; M1 स महाकपिः (for हरियूथपः). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 भ(D1.3.4 सु)वनानि ययौ(V2 महा) कपिः. —[c]) Ś1 D2.10 बहुशत्रोश्च; Ñ2 B D6 रश्मिक्रीडस्य (for °केतोश्च).—[d]) B D6 सूर्या(D6 यूपा)क्षस्य; D1.3.4.11 जंबुमालेस् (for सूर्यशत्रोस्). B1.2 हि (for च).—After 20, D5.7–9 T2 G M ins.:

धूम्राक्षस्य च संपातेर्भवनं मारुतात्मजः ।
विद्युद्रूपस्य भीमस्य घनस्य विघनस्य च ॥ २१
शुकनाभस्य वक्रस्य शठस्य विकटस्य च ।
ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥ २२
युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य नादिनः ।
विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वानां तथा हस्तिमुखस्य च ॥ २३
करालस्य पिशाचस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
क्रममाणः क्रमेणैव हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २४
तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः ।
तेषामृद्धिमतामृद्धिं ददर्श स महाकपिः ॥ २५
सर्वेषां समतिक्रम्य भवनानि समन्ततः ।
आससादाथ लक्ष्मीवान्राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ॥ २६

G. 5. 12. 27
B. 5. 6. 28
L. 5. 4. 18

195* वज्रकायस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ।

[Cf. $5.5.18^{ef}$.]

21 D6 om. (hapl.?) 21. T1.3 read 21 after 18. —^{a}) D2.10 T [अ]पि; D5.7–9 G2 M2 [अ]थ (for च). Ś1 D10 संयातो (for संपातेर्). —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B1.2.4 D1–4.10.11 विरूपाक्ष(Ñ2 °क्ष्य)स्य; B3 धूम्राक्षस्य च (for विद्युद्रूपस्य). —^{d}) Ś1 Ñ2 B1.3 D2–4.10.11 G2.3 M2 घसस्य (for घनस्य). Ś1 B1.2 G M2 विघसस्य; B3 D2–4.8.10.11 प्रघस(D4 °सघ)स्य (for विघनस्य). B4 प्रघसस्य घसस्य च.

22 Ś1 D10 om. 22–23^{b}. —^{a}) Ñ1 B2.3 D1.3.4.8 T2 M3 शुकनाश(B3 °क; D8 T2 M3 °स)स्य; B4 तस्करनाशस्य (for शुकनाभस्य). Ñ V2 B1.2 T वज्रस्य; B3.4 D4–9.11 च(D5 श)क्रस्य; D2 विक्रस्य (for वक्रस्य). —^{b}) G1.3 शंखस्य (for शठस्य). Ñ1 V2 D4 G2 विशठस्य; Ñ2 B1.4 D6 निशठस्य; B2 चाशठस्य; B3 विषमस्य; D5 विकशस्य;. D7–9 कपटस्य (for विकटस्य). D2 शठस्य च महाकपिः. —^{c}) M3 ब्रह्मकर्णस्य (for ह्रस्व°). V2 ह्रस्वकर्णाश्वकर्णस्य. —^{d}) Ñ1 V2 D1–4.11 भीमाक्षस्य; D7.9 लोमशस्य; D8 T2 रोमकस्य (for रोमशस्य). —For 22^{cd}, Ñ2 B D6 subst.:

196* रक्षसो लोमशस्याथ दंष्ट्रालह्रस्वकर्णयोः ।

[Ñ2 B1(m. also) D6 लोमहर्षस्य (for °शस्याथ). Ñ2 B3 दंष्ट्रालकसुकर्णयोः (for the post. half).]

23 Ś1 D10 om. 23^{ab} (cf. v.l. 22). —^{b}) Ñ2 D1.3.4.6.11 वक्र(D6.11 °त्र)ग्रीवस्य (for ध्वज°). D2 वादिनः; D7–9 सादिनः; G1 रक्षसः (for नादिनः). —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 -उल्केंदु-; Ñ2 B D6 -उल्काद्रि- (B1 °ग्नि-); D7.9 -जिह्वाद्रि- (for -जिह्वेन्द्र-). Ś1 D2.10 -जिह्वस्य; G2 M2 -जिह्वाभ्यां (for -जिह्वानां). V2 विद्युद्वज्रस्य जिह्वस्य; T2 विद्युज्जिह्वोर्ध्वजिह्वस्य. ❁ Cv: विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वानामिति बहुवचनं तन्नामानस्ते बहव इति। विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वाभ्यामिति च पाठः।; Cr: विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वानामिति बहुवचननिर्देशात्तत्समाना बहवः सन्तीत्यवगम्यते। विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वाभ्यामिति पाठेऽपि षष्ठ्यर्थे चतुर्थी।; Cm: विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वानामिति बहुवचनमार्षम्। यद्वा तन्नामानो बहवः सन्ति।; Cg: विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वानामिति बहुवचनम्। तन्नाम्नां बहूनां सत्त्वात्।; Ck: विद्युज्जिह्वद्विजिह्वानामिति व्यत्ययाद्बहुवचनम्। विद्युज्जिह्वद्विजिह्वयोरित्यर्थः।; Ct: विद्युज्जिह्वद्विजिह्वानामितिबहुवचनमार्षम्। तयोरित्यर्थः। 'विद्युज्जिह्वेन्द्रजिह्वानाम्' इति वा पाठान्तरम्. ❁ —^{d}) B3 चोग्र- (for हस्ति-).

24 ^{a}) B3 राक्षसस्य (for करालस्य). D5.7–9 T2 M2 विशालस्य (for पिशाचस्य). —^{b}) Ñ2 B D6 रक्षसः; V2 D1–4.11 शंकु(D11 °कि)नः; D5 M2 चैव हः G1 धीमतः (for चैव हि). Ś1 D10 क्षो(D10 शो)भिताक्षस्य शंकुनः. —After 24^{ab}, V2 D11 ins.:

197* मकराक्षाक्षयोश्चैव तथा कुम्भनिकुम्भयोः ।
त्रिशिरोऽकम्पनयोश्च देवान्तकनरान्तयोः ।
समुन्नतमहानादयक्षकुम्भहनोरपि ।
हरोनलप्रभासानां यथा क्षमतिनाथयोः ।
मासकर्णस्य भवनं प्रययौ कपिकुञ्जरः ।   [5]

[(l. 2) D11 -[उ]त्कंपनश्चैव (for -[उ]त्कम्पनयोश्च). D11 -नरांतको. —(l. 3) D11 -प्रक्ष- (for -यक्ष-): D11 -हयेर् (for -हनोर्). —(l. 4) V2 हरोनलप्रसभानामनिवायवृक्षाक्षयोः (sic) (for the post half). —(l. 5) D11 भास्करस्य च (for मासकर्णस्य) and ययौ स (for प्रययौ).]

—^{c}) D7–9 G1 प्लवमानः (for क्रममाणः). Ñ2 B1–3 [ए]वं (for [ए]व). —^{d}) Ś1 V2 D1–4.10.11 व्यचरद्बहून्; Ñ2 B D6 व्य(D6 वि)चरत्तदा; D5 G2 M1.2 वानरोत्तमः (for मारुतात्मजः).

25 ^{a}) D5 तेषां (for first तेषु). Ś1 Ñ2 V2 B1 (m. also).2–4 D2.6.10 पतन्वीरो; B1 [अ]न्विपन्वीरो; D1.3.4 [अ]पतद्वीरो; D11 च तान्वीरो (for महार्हेषु). —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 महाकपिः (for °यशाः). —Ś1 D3.6.10 om. 25^{c}–26^{b}. —For 25^{cd}, Ñ2 B subst.:

198* ऋद्धिमत्सु परामृद्धिं हृष्टः पश्यन्मुहुर्मुहुः ।;

while, V2 D1.2.4.11 subst.:

199* गृहेष्वृद्धिमतामृद्धिं कपिः पश्यन्ननुत्तमाम् ।

[D1 गृहेष्वृद्धिमतां वृद्धिं; D2 गृहेष्वेव महावृद्धिं; D11 गृहे बुद्धिमतां बुद्धि (for the prior half).];

whereas D3 subst. for 25^{cd}:

200* स वीक्ष्यमाणो बहुधा रक्षसामृद्धिमुत्तमाम् ।

26 Ś1 D3.6.10 om. 26^{ab} (cf. v.l. 25). —^{a}) V2

G. 5. 12. 0
B. 5. 6. 29
L. 5. 4. 28

रावणस्योपशायिन्यो ददर्श हरिसत्तमः ।
विचरन्हरिशार्दूलो राक्षसीर्विकृतेक्षणाः ।
शूलमुद्गरहस्ताश्च शक्तितोमरधारिणीः ॥ २७

ददर्श विविधान्गुल्मांस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ २८
रक्तान्श्वेतान्सितांश्चैव हरींश्चैव महाजवान् ।
कुलीनान्रूपसम्पन्नान्गजान्परगजारुजान् ॥ २९

D1.2.4.11 स सर्वेषाम् (for सर्वेषां सम-). —b) Ñ2 V2 B D1.2.4.11 महाकपिः; G1.3 महायशाः (for समन्ततः). —c) Ñ2 B D6 स (for [अ]थ). D1.4 लक्ष्मीवद् (for लक्ष्मीवान्). —d) Ś1 V2 D1.2.4 रावणस्य; D11 राक्षसस्य (for राक्षसेन्द्र-). —After 26, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 read 2^{c} – 14.

27 Ñ2 B D6 om. 27^{a-d}. —a) G2 राक्षसस्य; Cv.r.g as in text (for रावणस्य). ❀ Cv : रावणस्योपशायिन्यो रावणस्य पर्यायशायिनीः । ; Cr : रावणस्येति । उपशायिन्यः स्वं स्वं याममन्तःपुररक्षणार्थं जागरित्वा परिशायिन्यः । ; Cm : उपशायिन्यः समीपशायिन्यः । ; Cg : रावणस्येति । उपशायिन्यः पर्यायशायिनीः । रावणे शयाने जाग्रतीरित्यर्थः । ; Ck : पर्यायतो जागरित्वान्तःपुररक्षिका उपशायिन्यः । 'उपशायोऽपशायश्च पर्यायशयनार्थकौः ।' ; Ct : उपशायिन्यः । 'उपशायोऽपशायश्च पर्यायशयनार्थकौः ।' पर्यायेण शयनस्थानरक्षिका इत्यर्थ इत्याहुः. ❀ —b) G2 हरियूथपः (for °सत्तमः). —For 27^{ab}, Ś1 V2 D1–4.10.11 subst. :

201* रावणस्य समीपस्थास्ततः स समवैक्षत ।

[Ś1 समीपस्थांस्; D3 [उ]पशायिन्यस् (for समीपस्थास्). Ś1 D2.10 तत्रासौ (for ततः स).]

—c) Ś1 D10 विचित्रान् (for विचरन्). —d) D1.4 विकृताननाः; D11 कमलेक्षणः (for विकृतेक्षणाः). Ś1 D10 M1 राक्षसान्विकृतेक्षणान्. —e) Ñ2 B D1.3.4.6.11 -तोमर- (for -मुद्गर-). Ś1 D10 M1 -हस्तांश्च; Ñ2 V2 B D1–4.6.11 -हस्तानां (for -हस्ताश्च). —f) Ś1 D2.10 गदा-; D6 शूल- (for शक्ति-). Ñ2 B1.2 D1.3.4.6 -मुद्गर- (for -तोमर-). Ś1 D7–10 T1.2 G1 M1 -धारिणः; Ñ2 B D1.3.4.6 -धारिणां; V2 D2.11 -पाणिनां (for -धारिणी).

28 a) T2 विमलान्; M1 हनुमांस् (for विविधान्). D11 यूथांस्; M1 तत्र (for गुल्मांस्). —b) V2 T3 तत्र (for तस्य). M1 राक्षसानां पतेर्गृहे. —For 28, Ñ2 B1.2.4 D6 subst. :

202* ददर्श च महागुल्मं निष्पतन्तं ततो गृहात् ।

[B4 स ददर्श (for ददर्श च).]

—Then all the above MSS. cont. ; B3 subst. for 28 ; Ś1 V2 D1–4.10.11 cont. after 205* :

203* ततः सुविहितान्हृष्टांश्चिपादांस्तानधिष्ठितान् ।

[Ñ2 च (for सु-). V2 पृष्ठान्; B1 (m. also as above) D1–4 दृष्ट्वा; B2 कुशान् (for हृष्टान्). V2 युधि स्थिरान्; B2.4 D11 स्वधिष्ठितान्; D1.2.4 च धिष्ठितान्; D3 प्रहारिणः (for अधिष्ठितान्). Ś1 D10 विषादेन च संयुतान् (for the post. half).]

—After 28, D5.7–9 S ins. :

204* राक्षसांश्च महाकायान्नानाप्रहरणोद्यतान् ।

29 Ñ2 V1 B D6 read 30^{cd} and 29^{ab} after 32. —a) Ñ2 V1 B3.4 D6 पीतान्; G1 चैव (for श्वेतान्). Ś1 D2.3.5.7–10 T2 M1.2 [अ]पि (for [ए]व). V2 रक्तापीतान्सितश्वेतान्; B1 रक्तान्पीतान्सितान्नीलान्; B2 रक्तपीतासितांश्चैव; D1 रक्तान्श्वे * श्च तां पीतान्; D11 रक्तश्वेताशनान्पीतान्. —b) Ś1 V2 D1.2.4.5.7–11 T2 M2.3 हरींश्चापि (D5 M2 °थ); Ñ2 V1 D6 हरीन्द्रान्स (V1 °न्सु-); B1.2 हरींश्च स; B4 D3 G1 हरितांश्च; G3 हरींश्च सु-; M1 हरीनश्वान् (for हरींश्चैव). D3 महाहयान्; D11 T2 महाबलः (T2 °लान्); M3 महाजनान् (for महाजवान्). B2 घोटकान्करिणोऽपि च. —After 29^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 ins. :

205* कुलीनान्रूपसम्पन्नान्ददर्श कपिसत्तमः ।
ऋष्यकांस्तालजङ्घांश्च शोणान्पाटलरोमकान् ।
मल्लिकाक्षान्विरूपाक्षान्क्रौञ्चपत्रान्मनोजवान् ।
आरट्टजांश्च काम्बोजान्बाह्लिकान्छुभलक्षणान् ।
शुकाननांश्च तुरगानन्यत्कक्षान्तरं गतः । [5]

[(l. 1) Ś1 V2 D1.2.4.10.11 हरियूथपः; D3 स महाकपिः (for कपिसत्तमः). —(l. 2) V2 रक्षकांस्; B4 ह्रस्वकांस् (for ऋष्य°). Ś1 D2.10.11 ऋक्षकांस्तालवर्णांश्च; V1 ऋष्यमूकांस्तालजंघान्; B3 ऋष्यमूकांश्च हरितान्; D1.3.4 ऋष्य(D3 °क्ष)कांस्तिलवर्णांश्च (for the prior half). Ś1 V2 B4 D1–4.10.11 शोण- (for शोणान्). Ñ2 D6 -संनिभान्; D3 -पावकान् (for -रोमकान्). —(l. 3) Ś1 D2.10 प्रवालाढ्यान्; V2 D1.4.11 प्रमाणाढ्यान् (for विरूपाक्षान्). B3 मक्षिकाक्षान्विरूपांश्च; D3 प्रमाणाढ्यान्सुरूपांश्च (for the prior half). Ñ2 D6 क्रौंचपक्षान्; V1 पारशीकान्; B3 चक्रौ पक्षान् (for क्रौञ्चपत्रान्). Ś1 V2 D1–4.10.11 ह्रस्वकर्णोष्ठनासिकान् (for the post. half). —(l. 4) B1 वारुण्यां चैव; B2 आरट्टकांश्च (for आरट्टजांश्च). V1 कंबोजान्. V1 बह्लीकान्; B1 पह्लवान् (for वाह्लिकान्). B3 आरट्टकान्कुलीनांश्च (for the prior half). Ś1 D1.2.4.10.11 वाह्लिकांश्च कांबोजान् (by transp.). B4 पह्लवांश्च सुलक्षणान् (for the post. half). D3 सैंधवांश्चैव वाह्लीकान्कांबोजानंबुजानपि. —B3 reads l. 5 before l. 1. —(l. 5) B3 D1.4 शुकनासांश्; B4 वृकाननांश्; D2 शशाननांश्; D3 रक्ताननांश्; D11 शुकांशुकांश् (for शुकाननांश्). B3 रम्यां (for अन्यत्). B3.4 गतान् (for गतः). Ś1 V2 D1–4.10.11 ददर्श कपिकुंजरः; B1 अपश्यत्कपिसत्तमः (for the post. half).]

—Thereafter, Ś1 V2 D1–4.10.11 cont. 203*.

निष्ठितान्गजशिक्षायामैरावतसमान्युधि ।
निहन्तॄन्परसैन्यानां गृहे तस्मिन्ददर्श सः ॥ ३०
क्षरतश्च यथा मेघान्स्रवतश्च यथा गिरीन् ।
मेघस्तनितनिर्घोषान्दुर्धर्षान्समरे परैः ॥ ३१
सहस्रं वाहिनीस्तत्र जाम्बूनदपरिष्कृताः ।
हेमजालैरविच्छिन्नास्तरुणादित्यसंनिभाः ॥ ३२

ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ।
शिबिका विविधाकाराः स कपिर्मारुतात्मजः ॥ ३३
लतागृहाणि चित्राणि चित्रशालागृहाणि च ।
क्रीडागृहाणि चान्यानि दारुपर्वतकानपि ॥ ३४
कामस्य गृहकं रम्यं दिवागृहकमेव च ।
ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ॥ ३५

G. 5. 12. 0
B. 5. 6. 38
L. 5. 4. 42

—^{c}) V2 अथ (for रूप-). —^{d}) T2 वीर- (for पर-). Ś1 -गजानृनान् (sic); B1 D11 T2 -गजारुहान (D11 T2 °हः); D1 -गजारुजः; D2 -गजानुजः; D3 G3 -गजानपि (for -गजारुजान्). B3 सुजातानपरान्गजान्. ꙮ Cr: परगजारुजान्। आरुजन्तीत्यारुजान्। परगजानामारुजाः परगजानां भञ्जका इत्यर्थः।; Cm: परगजारुजान्। परगजानां भञ्जकान्।; Cg: परगजानारुजन्ति पीडयन्तीति परगजारुजान्।; Ck: परगजान्शत्रुगजानारुजन्ति भञ्जयन्ति परगजारुजाः।; Ct: परगजाञ्शत्रुगजानारुजन्ति भञ्जयन्ति तान्. ꙮ

30 D6 om. 30^{ab}. —^{a}) D7.9 G1 शिक्षितान्; D8 विष्ठितान्; G3 विततान् (for निष्ठितान्). D3 -शिष्टाभ्याम् (sic) (for -शिक्षायाम्). —^{b}) Ś1 D1.2.4.10.11 ऐरावण-; B3 ऐरावतम् (for ऐरावत-). V2 B -सम (B3 इव) द्युतीन्. —Ñ2 V1 B D6 read 30^{cd} and 29^{ab} after 32. V2 transp. 30^{cd} and 31. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 हंतृंश्च; D3 हस्तिनः (for निहन्तॄन्). —^{d}) D6 गृहं (for गृहे). D5 तस्य (for तस्मिन्). V2 ह (for सः). G3 तद्गृहेस्मिन्ददर्श ह.

31 D6 om. 31^{ab}. V2 transp. 30^{cd} and 31. —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D2.10 गर्जतश्च; G2 स्रवतश्च; Cg as in text (for क्षरतश्च). B1 तु (for च). Ñ2 V2 B G1.3 M1.3 महा-; D11 तथा (for यथा). B2.4 -घोषान (for मेघान्). ꙮ Cg: क्षरतश्चेतिश्लोकः पूर्वोक्तगजविशेषकः. ꙮ —^{b}) Ś1 D10.11 द्रवतश्च; Ñ2 B3.4 धावतश्च; B1 रावतश्च; D3 झवतश्च (for स्रवतश्च). Ñ2 B1.3.4 T2 M3 महा-; M1 तथा (for यथा). V2 धावतश्च गिरीनिवः B2 धावन्तो वा महागिरीन्. —^{d}) G3 दुर्धरान् (for दुर्धर्षान्). Ñ2 V B D6 अमरैरपि (for समरे परैः). D1.4.11 सुदुर्धर्षान्सुरैरपि. —After 31, G3 ins.:

206* शाखान्तरमविच्छिन्नं तरुणादित्यसंनिभम् ।

—Thereafter G3 reads 33^{ab}.

32 D5 T2 read 32^{ab} after 33^{ab}. —^{a}) T2 G3 सहस्र-; Cg k as in text (for °स्रं). Ś1 D2.8.10.11 G2 M1 वाजिनस्; T1.3 वाजिनां; Cg.k as in text (for वाहिनीस्). D5 हेम- (for तत्र). Ñ2 V1 B D6 सहस्रशो बहिस्तत्र; V2 शतशोथ बहिस्तत्र; D1.3.4 सहस्रवाजि (D4 °दि)नस्तत्र. —^{b}) Ś1 D1.2.4.8.10.11 T3 G2 M1 -परिष्कृतान् (T3 °तं); Ñ2 V1 B D6 -विभूषितान् (for -परिष्कृताः). —T1.3 M2 om. 32^{c}–33^{b}. M1 reads 32^{cd} after 33. —^{c}) Ś1 V2 D2.10.11 अवत (V2 °न) तांस; Ñ2 V1 B D6 अभि (B1 °धि) ततांस; D3 इवतता (sic); D1.4 अवनतांस; D9 इव च्छन्नास; T2 अवच्छन्नांस; G2 परिच्छिन्नान; Ck.t as in text (for अविच्छिन्नास्). D8 M3 हेमजालपरिच्छन्नांस (M3 °न्नास्). —^{d}) Ś1 D2.10 -सु (D10 स) प्रभान्; Ñ2 V B D6.8 G1.3 M1 -वर्चसः; D1.4.5.11 T2 G2 -संनिभान् (for -संनिभाः). ꙮ Cg: सहस्रमिति। वाहिनीः सेनाः पदातीनित्यर्थः। जाम्बूनदं जम्बूनदीप्रभवं स्वर्णम्। हेम केवलस्वर्णम्। उभयविधस्वर्णमयाभरणयुक्ता इत्यर्थः।; Ck: सहस्रं वाहिनीरिति। अनेकसेना इत्यर्थः। हेमजालैरविच्छिन्ना इति। आपादमस्तकभूषिता इत्यर्थः।; Ct: हेमजालैरविच्छिन्नाः सर्वतो भूषिता इति शिबिकाविशेषणम्. ꙮ —After 32, Ñ2 V1 B D6 read 30^{cd} and 29^{ab}.

33 T1.3 M2 om. 33^{ab} (cf. v.l. 32). M1 om. 33^{ab}. G3 reads 33^{ab} after 206*. —^{a}) Ñ2 V1 B D6 विस्मितो (for ददर्श). —^{b}) B2.4 निवेशनं. —After 33^{ab}, D5 T2 read 32^{ab}. —V1 B D3 om. (hapl.) 33^{c}–35. G2 om. 33^{cd}. —^{c}) T2 शिला नानाविधाकाराः. —After 33, M1 reads 32^{cd}.

34 V1 B D3 om. 34 (cf. v.l. 33). —^{a}) Ś1 V2 D1.2.4.10 रम्याणि; D6 हृद्यानि; D11 दिव्यानि (for चित्राणि). —^{b}) G2 M1 चंद्र-; Cr.m.k.t as in text (for चित्र-). V2 (अ)पि (for च). —Ś1 D10.11 om. (hapl.?) 34^{cd}. —^{c}) Ñ2 D6 क्रीडागृहांस्तथान्यांश्च. —^{d}) Ñ2 D1.2.4.6 तथा मणिगृहाणि च; D7–9 T2 G1.3 M1 दारुपर्वतकानि च (T2 G1 M1 °न्यपि). ꙮ Cr: चित्रशालागृहाणि चित्रशालायुक्तगृहाणि। शाकपार्थिवादित्वान्मध्यमपदलोपसमासः।; Cm: चित्रशालागृहाणि चित्रशालायुक्तगृहाणि।; Ck: चित्रयुक्तानि चित्ररत्नानि च शाला इव गृहाणि तथा दारुनिर्मिताः क्रीडापर्वताः।; Ct: चित्रशालागृहाणि चित्रयुक्तशालावन्ति गृहाणि। दारुनिर्मिताः क्रीडापर्वता दारुपर्वतकानि। क्लीबत्वमार्षम्. ꙮ

35 V1 B D3 om. 35 (cf. v.l. 33). —^{a}) V2 कामगं (for कामस्य). Ś1 Ñ2 V2 D1.2.4.6.10.11 T1.3 G2.3 च (Ñ2 V2 D2.6.11 तु) गृहं (for गृहकं). D8 दिव्यं (for रम्यं). ꙮ Ct: कामस्य गृहकं रतिगृहकं दिवागृहकं दिनविहारगृहम्। सर्वत्रात्यन्तस्वार्थिकः कन्. ꙮ —^{b}) Ñ2 V2 D2.6.10.11 निशागृह (D2 °कर) मनुत्तमं; D1.4 वासागारमनुत्तमं. —D1.4.11 om.

G. 5. 12. 37
B. 5. 6. 38
L. 5. 4. 43

स मन्दरतलप्रख्यं मयूरस्थानसंकुलम् ।
ध्वजयष्टिभिराकीर्णं ददर्श भवनोत्तमम् ॥ ३६
अनन्तरत्ननिचयं निधिजालं समन्ततः ।
धीरनिष्ठितकर्मान्तं गृहं भूतपतेरिव ॥ ३७

अर्चिर्भिश्चापि रत्नानां तेजसा रावणस्य च ।
विरराजाथ तद्वेश्म रश्मिमानिव रश्मिभिः ॥ ३८
जाम्बूनदमयान्येव शयनान्यासनानि च ।
भाजनानि च शुभ्राणि ददर्श हरियूथपः ॥ ३९

(hapl.) 35^c–36. G1 om. 35^cd. —^d) V2 गृहोत्तमे; D6 M1 निवेशनं (for निवेशने). ❀ Cg: रावणस्य निवेशन इति पाठः. ❀

36 D1.4.11 om. 36 (cf. v.l. 35). D3 reads 36–40 and 42^ab (including star passages) after 5.7.26. —^a) G2 तं (for स). Ñ1 T1.3 G2.3 M3 -गिरि-; D7.9 -सम-; T2 -[अ]चल- (for -तल-). B1 तमिंद्रभवनप्रख्यं; D3 समुद्रगृहाप्रख्यं. —^b) V2 D3.6 -शत-; B1.2.4 G3 -स्वन-; B3 -स्थल- (for -स्थान-). G3 -नादितं (for -संकुलम्). —^c) B2 -पंक्तिभिर् (for -यष्टि°). V1 B1-3 D6 आपूर्णं (for आकीर्णं). V2 ध्वजयष्टिसमाकीर्णं. —D6 om. (hapl.?) 36^d–37^a.

37 D6 om. 37^a (cf. v.l. 36). For sequence in D3, cf. v.l. 36. —^a) Ñ2 V1 B D3 -संपूर्णं (for -निचयं). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 M3 अनेकरथ (M3 °त्न)संकी(V2 D11 °पू)र्णं. —^b) Ś1 V2 D1–4.10.11 निधिजालावतंसकं; Ñ1 illeg.; Ñ2 V1 B D6 G2 निधिजाल(B1 °लं)समावृतं; M1 निधिजालनिरंतरं. —^cd) V2 B1.2 (both m. also).3 D1.3.4.6.11 वीर- (for धीर-). B3 G1 -[अ]धिष्ठित-; D5 -निश्रित- (for -निष्ठित-). D4.7.8 Ck.t -कर्मांगं (for -कर्मान्तं). ❀ Cv: धीरनिष्ठितकर्मान्तं धीरैः कृतकर्मविशेषम् ।; Cr: धीरनिष्ठितकर्मान्तं निष्ठिता निष्ठावन्तो दृढव्रताः। धीराश्च ते निष्ठिताश्च तेषां कर्म तपोरूपम् । तस्यान्तः फलं महातपःफलमिति यावत्। कर्मणः फलविनाशत्वादन्तशब्देन फलं विवक्षितम् ।; Cm: धीरनिष्ठितकर्मान्तं निष्ठिता निष्ठावन्तो दृढव्रताः। धीराश्च ते निष्ठिताश्च धीरनिष्ठितास्तेषां कर्म तपोरूपं तस्यान्तः फलं महातपःफलमिति यावत् ।; Cg: धीरनिष्ठितकर्मान्तं धीरैः कृतकल्पकर्मकम् ।; Ck: धीरैर्निर्भयस्थिरचित्तैर्निष्ठितं निर्वृत्तं कर्मणो निधिरक्षाकर्मणोऽङ्गं महिषादिबलिर्यस्मिंस्तत्तथा। कर्माङ्गमिति पाठः। परस्तु कर्मान्तमिति पठित्वा कर्मफलमित्यर्थमाह। नैवमन्तशब्दार्थः प्रसिद्धः।; Ct: धीरनिष्ठितकर्माङ्गं धीरैर्निर्भयस्थिरचित्तैर्निष्ठितं निर्वर्तितं कर्मणो निधिरक्षादिकर्मणोऽङ्गं महिषादिबलिरूपं यस्मिन्। कश्चित्तु कर्मान्तमिति पठित्वा धीरैर्निष्ठितस्यानुष्ठितस्य कर्मणस्तपोरूपस्यान्ते फलरूपमित्यर्थमाह. ❀ —^d) D3 पशु- (for भूत-). B3 नानाहीरकराजितं. —After 37, Ñ2 V1 B D6 ins.:

207* नानाविधमहारत्नं परार्ध्यासनभाजनम् ।
दृश्यैश्च परमोदारैस्तैस्तैश्च मृगपक्षिभिः ।
विविधैर्बहुसाहस्रैः परिपूर्णं समन्ततः ।
यथायथं च मुख्याभिर्वरनारीभिरावृतम् ।

[V1 om. l. 1.—(l. 2) B2 तूर्यैश् (for दृश्यैश्). B1 विविधैर् (for तैस्तैश्). —(l. 4) B3 नर- (for वर-). D6 वनराजिभिर्. Ñ2 V1 B2 आश्रितं (for आवृतम्).]

38 For sequence in D3, cf. v.l. 36. —^a) Ś1 Ñ2 V1 B D2.6.10.11 अर्चिषा; Ñ1 illeg.; V2 D1.4 प्रभया; Cg as in text (for अर्चिर्भिश्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 चैव; Ñ2 V B D6 वर- (for चापि). —^b) B3 तेषां च भासया पृथक्; T1.3 रावणस्य च तेजसा. —Ñ1 illeg. for °. —^c) V2 D1.4.7–9.11 च; D3 [अ]ति- (for [अ]थ). —^d) V2 D3.5.7–9.11 T1.3 G1 रश्मिवान्; Cg as in text (for °मान्). Ś1 D2.10 रश्मिभी रश्मिमालिनः. —For 38^cd, Ñ2 V1 B D6 subst.:

208* विराजमानं सततं रश्मिवन्तमिवांशुभिः ।

[B4 विभ्राजमानं (for विराजमानं). Ñ2 B1.2 रश्मिमंतम् (for °वन्तम्).]

39 For sequence in D3, cf. v.l. 36. Ñ2 V1 B D6 read 39 after 41 (preceded by l. 1 of 214*). —^a) B1 -मयैश्चैव (for -मयान्येव). —Ñ1 illeg. for ^b. —^b) Ś1 D1.2.4.10 राजतानि; Ñ2 V B D3.6.11 भाजनानि (for शयनानि). —^c) Ñ V B1.3.4 D1–4.6.11 भूषणानि च; T2 भ्राजमानानि (for भाजनानि च). V2 D1.3.4 M3 मुख्यानि; B2 शुद्धानि; D2 सर्वाणि (for शुभ्राणि). Ś1 D10 भूषणानि विचित्राणि. —Ñ1 illeg. for ^d. —^d) Ś1 ददृशे (for ददर्श). Ñ2 V1 B D6 G1.3 कपिकुंजरः; V2 हरिपुंगवः; D2.10.11 कपियूथपः; D3 कपिसत्तमः (for हरियूथपः). —After 39, Ñ2 V1 B D6 ins.; Ś1 D2.10 ins. l. 1 after 40 and cont. l. 2 after 214*; V2 ins. l. 1 for the first time after 40 and repeats after 214* and then cont. l. 2; D1.4 cont. after l. 1 of 214*; D3 ins. after 40; D11 cont. l. 1 for the first time after l. 5 (first occurrence) of 214* and repeats after l. 5 (second occurrence) of 214* and then cont. l. 2:

209* शोभयन्ति स्म तद्वेश्म शोभमाना वरस्त्रियः ।
यथा कैलासशृङ्गाणि शतशः किंनरीगणाः ।

[(l. 1) V2 [इ]व (first time [इ]व च [hypm.]); B1.3 च (for स्म). V2 (first time) D1.4.11 (first time) यथा स्वर्गं; B2 भ्रममाणा (for शोभमाना). —(l. 2) D3 धातवः (for शतशः). Ś1 D10 किंनरीगणैः (for °गणाः).]

—Thereafter Ś1 V2 D1–4.10.11 cont.; Ñ2 V1 B D6 cont. after l. 1 of 214*:

मध्वासवकृतक्लेदं मणिभाजनसंकुलम् ।
मनोरममसंबाधं कुबेरभवनं यथा ॥ ४०
नूपुराणां च घोषेण काञ्चीनां निनदेन च ।
मृदङ्गतलघोषैश्च घोषवद्भिर्विनादितम् ॥ ४१
प्रासादसंघातयुतं स्त्रीरत्नशतसंकुलम् ।
सुव्यूढकक्ष्यं हनुमान्प्रविवेश महागृहम् ॥ ४२

G. 5. 12. 49
B. 5. 6. 44
L. 5. 4. 55

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

210* स्त्रीवेशैः स्त्रीसमाचारैर्ज्वलिताङ्गपयोधरैः ।
इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं सर्वैर्मनोरमैः ।

[(l. 1) Ś1 D1–4.10.11 वनितांग- (for ज्वलिताङ्ग-). D1.4 -समन्वितैः ; D11 -विभूषणैः (for -पयोधरैः). B3 ज्वलितांशुभिरुत्तमं (for the post. half). —After l. 1, Ś1 D10 (repeats after 42) cont. 215*. —Ś1 om. l. 2. —(l. 2) B3 तत्तश् (for चेतश्). D6 मनोहरैः. V2 D1.4.11 वृतं वर्षधरैरपि; D2.3.10 वृतं वीट(D3 क्लीब)गणैरपि (for the post. half).]

—Thereafter V2 D1.2.4.10.11 cont. 212*.

40 For sequence in D3, cf. v.l. 36. —^{c}) B3 स्वसंबाधं (for असंबाधं). V2 मयूरध्वजसंबाधं. —^{d}) Ś1 D10 -सदनोपमं; Ṅ2 V B D1–4.6.11 -भवनोपमं (for -भवनं यथा). —After 40, Ś1 V2 (first time) D2.10 ins. l. 1 of 209*; while Ñ2 V1 B D6 ins. after 40 :

211* नानाविधमहारत्नं परार्ध्यासनभाजनम् ।
महार्हास्तरणोपेतैरुपेतं शयनोत्तमैः ।
विसृतागुरुधूपं च श्वेतमालाविभूषितम् ।

[B1 om. l. 1. —(l. 3) D6 विष्टितागरु-. Ñ2 B2 D6 -माल्य- (for -माला-). B3 कालागुरुधूपं च नानागंधसुवासितं.]

—After 40, D1.4 ins. l. 2–5 of 214*; while D3 ins. 209*; whereas D11 ins. l. 5 (first time) of 214*, repeating it in its proper place.

41 D3 om. 41. —^{a}) D8 M1 नादेन (for घोषेण). —D10 om. (hapl. ?) 41^{bc}. —^{b}) Ñ2 V1 B D6.7.9 निः (V1 D6.7 नि.) स्वनेन (for निनदेन). —^{c}) D11 मृदंगैर्. Ñ2 V B D1.2.4.6.11 M1 -ताल- (for -तल-). Ś1 D2 -घोषेण; D5.7-9 T2 -निर्घोषैर् (for -घोषैश्च). —^{d}) V2 घोषयद्भिर् (for °वद्भिर्). V2 D2.5.9–11 T G1 Ck निनादितं; Ct as in text (for विना°). Ś1 किंकिणीभिश्च नादितं; Ñ2 V1 B D6 सर्वतो विप्रणादितं. —After 41, Ñ2 V1 B D6 read 39 (preceded by l. 1 of 214*).

42 For sequence in D3, cf. v.l. 36. B3 om. 42. —^{b}) Ś1 V2 D1.2.4.10.11 क्रौंचसारस- (for स्त्रीरत्नशत-). Ś1 D2.10 -नादितं (for -संकुलम्). —For 42^{ab}, Ñ V1 B1.2.4 D3.6 subst.; V2 D1.2.4.10.11 cont. after 210* :

212* विनीतजनसंबाधं स्त्रीरत्नशतशोभितम् ।

[Ñ1 V2 D1–4.10.11 -संकुलं (for -शोभितम्).]

—Thereafter D3 cont. :

213* मेरुमन्दरसंकाशमुल्लिखन्तमिवाम्बरम् ।
सुवर्णमुक्तामणिभूषितं तः
रथाश्वमातङ्गनिशाचरावृतम् ।
क्षणेन रक्षोऽधिपवेश्मयोगिव-
द्विवेश विद्वान्हनुमान्महाकपिः । [5]

—After 42^{ab}, Ś1 V2 D10.11 ins.; Ñ2 V1 B D6 ins. l. 1 only after 41; D1.4 ins. l. 1 after 42^{ab} and l. 2–5 after 40; D2 ins. l. 1 and 6 only after 42^{ab} :

214* कूटागारशतैर्युक्तं गन्धर्वनगरोपमम् ।
चन्दनागरुधूपैश्च दिव्यधूपैश्च धूपितम् ।
माल्यदामभिराकीर्णं पुष्पभक्तिविचित्रितम् ।
दिव्यगन्धावसिक्ताभिर्वेदिकाभिर्विदीपितम् ।
लोकपालान्परित्यज्य तत्प्रभाभिरिवोज्ज्वलम् । [5]
तुङ्गानि सौधवेश्मानि भूषयन्ति वराङ्गनाः ।

[(l. 1) B1 (marg. also as above) दृढागारैर्. D1.4.11 जुष्टं (for युक्तं). B2 -नगरोपमैः ; B4 -नगरोत्तमं (for °पमम्). —After l. 1, Ñ2 V1 B D6 cont. 210* ; while D1.4 cont. 209*. —(l. 2) Ś1 V2 D10 -[अ]गुरुकर्पूरैर् (V2 °र-) (for -[अ]गरुधूपैश्च). Ś1 D10 दिव्यैर् (for दिव्य-). —(l. 3) D1.4 माला- (for माल्य-). V2 -पंक्ति- (for -भक्ति-). D1.4 -विराजितं (for -विचित्रितम्). —(l. 4) D1.4 -[अ]वसक्ताभिर् (for -[अ]वसिक्ताभिर्). D1 च (for वि-). —D11 reads l. 5 for the first time after 40, repeating it here. —(l. 5) D1.4.11 (first time) सेव्यमानं निषेवितं (D11 °ज्वलं) (for the post. half). —After l. 5

६

G. 5. 0. 0
B. 5. 7. 1
L. 5. 5. 9

स वेश्मजालं बलवान्ददर्श
व्यासक्तवैदूर्यसुवर्णजालम् ।
यथा महत्प्रावृषि मेघजालं
विद्युत्पिनद्धं सविहंगजालम् ॥ १

निवेशनानां विविधाश्च शालाः
प्रधानशङ्खायुधचापशालाः ।
मनोहराश्चापि पुनर्विशाला
ददर्श वेश्माद्रिषु चन्द्रशालाः ॥ २

गृहाणि नानावसुराजितानि
देवासुरैश्चापि सुपूजितानि ।
सर्वैश्च दोषैः परिवर्जितानि
कपिर्ददर्श स्वबलार्जितानि ॥ ३

(first time), D11 cont. l. 1 of 209* and repeats after l. 5 (r.) and then cont. l. 2 of 209*.—V2 D1.4.11 om. l. 6.—(l. 6) D2 घोषयंति वरानना (for the post. half).]

—Thereafter, Ś1 D2.10 cont. l. 2 of 209*; while V2 cont. 209* (repeating l. 1 here).

—Ś1 om. 42^{cd}.—^{c}) D1–4.10.11 स व्यूढ(D2.10.11 °ह)कक्षं (D10 °क्ष्यं); D5 T3 G2.3 सं(G2 स)व्यूढकक्ष्यं(D5 °क्षं). D2.10.11 महद्गृहं (for महागृहम्). Ñ2 V B D6 सु(B2 [also].4 स)व्यूह(V2 D6 °व्यक्त)कक्षं सुमहत्तद्विवेश(D6 °द्विवेश स) कपिर्गृहं.—After 42, Ñ1 V2 D11 ins., while Ś1 D10 cont. after l. 1 of 210* (D10 alone repeating here.):

215* रशनानूपुररवैः सरो हंसैरिवाकुलम् ।

[Ś1 D10 (first time) उत्कृष्ट- (for रशना-). D10 (first time) इवावृतं.]

Colophon: V2 om. colophon.—*Sarga name*: Ś1 D1–4.10.11 भवनविचयः; Ñ1 लंका * * * (illeg.); Ñ2 V1 B1.2.4 रावणभवनदर्शनं; B3 रावणगृहवर्णनं; D6 रावणस्य दर्शनं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D2.4.10.11 om.; Ś1 4; Ñ2 V1 B2.4 D6 12; B3 11; D1 3; D3 8; D5.7–9 S 6.—After colophon, D2 concludes with श्रीकृष्णः; G with श्रीरामाय नमः.—After Sarga 5, Ś1 D2.10 read 5.7.1–8, while D1.3.4 read 5.7.1–9^{b} (all including omissions and star passages).

6

☞ Ñ1 D11 missing for Sarga 6. V2 continues the previous Sarga. M1.2 begin with श्रीरामाय नमः.

1 ^{ab}) Ś1 D2.10 ततो ददर्शाद्भुतहेमजालं; Ñ2 V B D6 ददर्श धीमांस्तु स(B3 °स्तव [sic]) वेश्मजालं (for ^{a}). Ñ2 V B1.2.4. D6 संसक्त-; B3 संयुक्त- (for व्यासक्त-). Ś1 D2.10 -सहेम-; Cr.m.g as in text (for -सुवर्ण-). D1.3.4 ददर्श धीमानथ वेश्मजालमासक्तवैडूर्यमरीचिजालं.—Ś1 D2.10 om. (hapl.) 1^{c}.—B3 om. (hapl.) 1^{d}. D10 reads 1^{d} twice.—^{d}) D2.9.10 (first time) विद्युद्विनद्धं; D10 (second time) तडिद्विनद्धं (for विद्युत्पि°).—After 1, D2 ins.:

216* तडिद्भिरिव्यन्तमिवाभ्रजालम् ।

[Cf. 1^{c}.]

2 ^{a}) B2.3 निवेशनार्थं; M1 विवेशनानां. V2 B2 (*sup. lin.* also).4 D6 मालाः (for शालाः). Ś1 D2.10 ददर्श नानाविधवाजिशालाः (Ś1 °लं).—B3 om. (hapl.) 2^{b}.—^{b}) T2 प्रवाल-; Cr.m.g.k.t as in text (for प्रधान-). Ś1 Ñ2 D2.6.10 प्रधानशालाश्च शशांकशा(D2.10 °मा)लाः; V B3 (*sup. lin.*).4 प्रधानशब्दाश्च शशांकमा(B2 [orig.] °शा)लाः; B1 प्रवालमाला-(marg. also प्रधानशख्रा)श्च शशांकशालाः; D1.3.4 प्रासादशुभ्राश्च शशांकमालाः.—^{c}) G1 मनोरमाश्च.—^{d}) Ś1 B4 D1.3–6.10 Cv.g.k वेश्मादिषु; Cr.m.t. °द्रिषु (as in text). Ś1 D1.3.4.10 चित्र-; Cv.r.m.g.t as in text (for चन्द्र-). V1 B3 -मालाः (for -शालाः). D2 ददर्श वैमानिकचंद्रमालाः. ❀ Cr : निवेशनानां विविधाश्च शाला इति पाठे प्रधानभूतानां संबन्धिनीर्विविधाः शाला इत्यर्थो भवति। वेश्माद्रिष्विति पाठ आद्रिशब्देन प्रासादादय उच्यन्ते।; so also Cm. ❀—After 2, Ś1 ins.:

217* कपिप्रवीरो धृतहस्तवालः ।

3 ^{a}) D6 गृहाणि च (for गृहाणि). Ñ2 V B D6 -मणि- (for -वसु-). B2 -चित्रितानि; B3 -मंडितानि; B4 -रंजितानि (for -राजि°).—D4 repeats 3^{bc} (var.) after 4^{a}.—^{b}) D4 (second time) सुर- (for देव-). D6 प्र- (for सु-). D8 कुबेरमाक्रम्य समार्जितानि.—^{c}) D6 om. दोषैः. D4 (second time) परिवर्जितुः (sic); T3 अपवर्जितानि (for परिवर्जितानि).—D2 reads 3^{d} in marg.—^{d}) Ś1 D1–4.10 [अ]ति- (for स्व-). Ñ2 V1 B D6 ददर्श वीरस्तपसार्जितानि; V2 ददर्श वीरस्य पुरोर्जितानि. ❀ Ck : नानावसु नानाधनम्। स्वशब्दो रावणवाची। Ct : स्वबलेत्यत्र स्वशब्दो रावणवाची। कुबेराद्रावणेन लङ्काया आच्छिद्य गृहीतत्वात्। यद्वा स्वशब्दो हनुमद्वाची। स्वबलेनार्जितानि लब्धप्रवेशानि. ❀

तानि प्रयत्नाभिसमाहितानि
　　मयेन साक्षादिव निर्मितानि ।
महीतले सर्वगुणोत्तराणि
　　ददर्श लङ्काधिपतेर्गृहाणि ॥ ४
ततो ददर्शोच्छ्रितमेघरूपं
　　मनोहरं काञ्चनचारुरूपम् ।
रक्षोऽधिपस्यात्मबलानुरूपं
　　गृहोत्तमं ह्यप्रतिरूपरूपम् ॥ ५
महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णं
　　श्रिया ज्वलन्तं बहुरत्नकीर्णम् ।
नानातरूणां कुसुमावकीर्णं
　　गिरेरिवाग्रं रजसावकीर्णम् ॥ ६
नारीप्रवेकैरिव दीप्यमानं
　　तडिद्भिरम्भोदवदर्च्यमानम् ।
हंसप्रवेकैरिव वाह्यमानं
　　श्रिया युतं खे सुकृतां विमानम् ॥ ७
यथा नगाग्रं बहुधातुचित्रं
　　यथा नभश्च ग्रहचन्द्रचित्रम् ।
ददर्श युक्तीकृतमेघचित्रं
　　विमानरत्नं बहुरत्नचित्रम् ॥ ८

G. 5. 0. 0
B. 5. 7. 8
L. 5. 5. 0

---

4 G1 om. (hapl.) 4^{ab}. —^{a}) Ś1 D2.3.10 प्रसन्नानि; D8 G2.3 M1 प्रयत्नेन; Cv.r.m.g.t as in text (for प्रयत्नाभि-). D1.3 -सुसंहतानि; T2 -समात्तृ°; Cv.r.m.g.t as in text (for -समाहितानि). Ñ2 V B D6 नाना(V2 महा)-प्रसन्नानि (B3 °शस्तानि) सुसंह(Ñ2 B1.4 °हि; V1 °भृ)तानि; D4 तानि प्रसन्नानि ***तानि (marg. also गृहाणि पुर्याः). —After 4^{a}, D4 repeats 3^{bc} (var.). —^{b}) V2 भौमेन; B3 धात्रा तु (for मयेन). Ś1 D2.10 तत्रापि (D2 °भि) वि-; V2 D1.3.4 साक्षादभि- (for साक्षादिव). —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10 -गुणान्वितानि; D5 -गृहोत्तराणि (for -गुणोत्तराणि). ❀ Cv: प्रयत्नाभिसमाहितानि प्रयत्नेन कृतसमाधानानि। लङ्कापतिना स्वयंकारितविषयोऽयं श्लोकः। अन्यथा लङ्काया विश्वकर्मनिर्मितत्वाद्विवार्यो न संगच्छेत।; Cr: मयेन प्रयत्नसमाहितानि प्रयत्नेन चित्रविधानेन कृतसाधनानि। Cg: प्रयत्नाभिसमाहितानि प्रयत्नेन यथायोगं स्थापितानि। मयेनेति विश्वकर्मा लक्ष्यते। महीतले निर्मितानि। इव शब्देन मयस्य निर्मातृत्वव्याजमात्रम्। रावणप्रयत्नेनैव निर्मितानीत्यर्थः। यद्वाऽन्यानि गृहाणि विश्वकर्मनिर्मितानि। इमानि तु मयं व्याजीकृत्य स्वयमुपायप्रदर्शनमुखेन निर्मितानीति पूर्वगृहेभ्यो विशेष उच्यते. ❀

5 ^{a}) D2 [आ]द्धृत-; M1 [उ]द्धृत- (for [उ]-च्छ्रित-). Ś1 D1–4.10 -शैल- (for -मेघ-). —^{b}) G1 मनोरमं (for °हरं). D1.3.4 -चित्ररूपं; M2 -राशिवर्णं (for -चारुरूपम्). —^{c}) D1.3.4 तद्रावणस्यात्मगुणानुरूपं. —^{d}) Ś1 D10 सुप्रतिपन्न-; D1.3.4 सोप्रतिरूप-; D2 सुप्रति° (for ह्यप्रतिरूप). G1 गृहोत्तमस्य प्रतिरूपरूपं. —For 5, Ñ2 V B D6 subst.:

218* स वानरस्तत्र मनोज्ञरूपं
　　ततो ददर्शोच्छ्रितशैलरूपम् ।
मनोहरं काञ्चनजातरूपं
　　रक्षोऽधिपस्यात्मबलानुरूपम् ।

[(l. 1) V2 महोग्ररूपं. —(l. 2) B1 -शृंग- (for -शैल-). —(l. 3) D6 -जात** (for -जातरूपं).]

6 Ś1 D10 om. 6^{ab}. —^{a}) D8 -तलं (for -तले). B3 रत्नम् (for स्वर्गम्). D8 G1.2 [अ]वतीर्णं; Cg.t as in text (for प्रकीर्णं). —^{b}) M1 damaged for श्रिया. V2 B1.4 -तूर्य-; B2 -सूर्य-; B3 -विप्र- (for -रत्न-). D1.3.4 प्रक्रीडितैः सूर्यशतानु(D4 [after corr. *sup. lin.*] °तैश्च)-कीर्णं; D2 प्रक्रीडितैस्तूर्यसमानरूपं. —Ñ2 V B D6 om. (hapl.) 6^{cd}. —^{c}) D1.3.4 कुसुमैः प्रकीर्णं (for कुसुमाव°). —^{d}) Ś1 D1–4.10 रजतावकीर्णं.

7 ^{a}) D2.10 अपि; D1.3.4 अति- (for इव). —^{b}) D7.9 अंभोधरम् (for °दवद्). Ś1 D1–4.10 तडिद्भिरंभोदमिवेध्य (Ś1 °ध्र)मानं. —For 7^{ab}, Ñ2 V B D6 subst.:

219* नारीप्रवेकैरभितोऽभिपूर्णं
　　महोदधिं चन्द्रमसेव पूर्णम् ।

[(l. 1) V2 नदीप्रवेगैर्; B3 नारीनिवेशैर् (for नारीप्रवेकैर्). Ñ2 V2 D6 प्र(V2 वि)कीर्णं; B1 [ऽ]तिपूर्णं (for ऽभि°).] —Ś1 Ñ2 V B D6.10 om. (Ś1 D10 hapl.) 7^{cd}. —^{c}) D2 अतिवर्धमानं (for इव वाह्य°). D1.3.4 मनःप्रवेगैरिव नोद्यमानं. —^{d}) D1.2.4 कृतं (for युतं). D1.3.4.7.9 G3 सुकृतं; Cr.m.g as in text (for °तां). D2 वेश्मानमेवाभिसमुह्यमानं. ❀ Cv: नारीप्रवेकैर्नारीप्रवरैर्नारीमुख्यैः।; Ck: प्रवेकः श्रेष्ठः। नारीप्रवेकैरिव। अव्ययानामनेकार्थत्वान्नारीप्रवेकैश्चेत्यर्थः। तत्र दृष्टान्तस्तडिद्भिरम्भोदवदिति। अर्च्यमानं पूज्यमानम्। एवमादिपदे यमकनिर्बन्धप्रयुज्यमाने तु नातियत्नः कार्यः. ❀ —After 7, D1.3.4 read 11; D2 reads 11^{a}.

8 ^{a}) Ś1 D2.10 बहुधातुपूर्णं; D5 G1 °धा विचित्रं (for °धातुचित्रं). —Ś1 D2.10 om. (hapl.) 8^{bcd}. —V2 reads 8^{b} after l. 1 of 220*. —^{b}) D2 om. from श्च up to चित्रम्. D1.4 सग्रह- (for च ग्रह-). V1 B2.4 D6 -चक्र- (for -चन्द्र-). V2 यथा नभः सुग्रहचित्रचित्रं; B1 (m. also as in V1) यथा नभः शुभ्रगणैर्विचित्रं. —^{c}) D5 पुंजीकृत-; G1.3 युक्तं गृह- (G3 कृत-) (for युक्तीकृत-). D7.9 -चारुमेघ- (for -मेघचित्रं). —^{d}) D7.9 -चित्रं विमानं (for विमानरत्नं).

G. 5. 0. 0
B. 5. 7. 9
L. 5. 5. 15

महीकृता पर्वतराजिपूर्णा
शैलाः कृता वृक्षवितानपूर्णाः ।
वृक्षाः कृताः पुष्पवितानपूर्णाः
पुष्पं कृतं केसरपत्रपूर्णम् ॥ ९
कृतानि वेश्मानि च पाण्डुराणि
तथा सुपुष्पा अपि पुष्करिण्यः ।
पुनश्च पद्मानि सकेसराणि
धन्यानि चित्राणि तथा वनानि ॥ १०

पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं
रत्नप्रभाभिश्च विवर्धमानम् ।
वेश्मोत्तमानामपि चोच्चमानं
महाकपिस्तत्र महाविमानम् ॥ ११
कृताश्च वैदूर्यमया विहंगा
रूप्यप्रवालैश्च तथा विहंगाः ।
चित्राश्च नानावसुभिर्भुजंगा
जात्यानुरूपास्तुरगाः शुभाङ्गाः ॥ १२

M_1 -चित्र- (for -रत्न-). —For 8^{cd}, $\tilde{N}_2$ V B $D_{1.3.4.6}$ subst.:

220* यथा सरः साम्बुजहंसचित्रं
तथा बभौ तद्बहुरत्नचित्रम् ।

[(l. 1) V_1 च (for स-), V_2 सत्त्वज- (for साम्बुज-).]

9 ^{a}) $\tilde{N}_2$ V B D_6 कृत्रिमशैल-(B_3 °रत्न-); $D_{1.3.4}$ G_3 M_2 Cv पर्वतराज- (for पर्वतराजि-). $Ś_1$ $D_{2.10}$ महीभृतां कांचनराजिपूर्णं. ❀ Cr : मही कृता मही निर्मिता । एवमुत्तरत्रापि कृतशब्दार्थः. ❀ —^{b}) V_2 वृक्षाः; B_3 सलाः (sic) (for शैलाः). V_2 पुष्प- (for वृक्ष-). M_1 -समूह-; M_2 -विमान-; Ct as in text (for -वितान-). $Ś_1$ $D_{2.10}$ अ(D_2 शै)लंकृतं वृक्षवितानपूर्णं. —After 9^{ab}, V_2 ins.:

221* वाप्यः कृताः पद्मपलाशपूर्णाः
गृहाः कृता रत्नवितानपूर्णाः ।

—$Ś_1$ $D_{2.10}$ om. (hapl.) 9^{c}. —After 9^{c}, B_2 ins. in marg.:

222* तथा पुरीयं बहुवेश्मपूर्णा ।

—^{d}) $Ś_1$ D_{10} पुष्पैर्वृतं; D_2 पुष्पैः कृतं (for पुष्पं कृतं). $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ केशर-. $Ś_1$ $D_{2.10}$ -रत्न-; B_3 -गंध-; M_1 -जाल- (for -पत्र-). G_3 -कीर्णं (for -पूर्णम्).

10 ^{a}) $Ś_1$ $D_{2.10}$ सुपुष्कलानि(D_2 °राणि); T_1 G M च पांडराणि (for च पाण्डुराणि). —$Ś_1$ D_{10} om. 10^{b}. —^{b}) $\tilde{N}_2$ V_1 B $D_{1-4.6}$ तथा प्रफुल्ला($D_{1.3.4}$ °हृष्टा)नि च पुष्कराणि; G_1 M_3 तथा सुपुष्पाणि च केस(M_3 °ण्यपि पुष्क)राणि. —^{c}) $\tilde{N}_2$ V_1 B_{1-3} D_6 स- (for च). $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V_1 B $D_{1-4.6.10}$ पद्मोत्पल-; D_8 पद्मानि सु- (for पद्मानि स-). V_1 B_{2-4} D_9 -केशराणि. —D_2 om. 10^{d} – 11^{c}. —^{d}) T_3 धान्यानि; G_3 धनानि (for धन्यानि). $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V_1 B $D_{1.3.4.6.10}$ वनानि चित्राणि तथेत($Ś_1$ D_{10} मनोह; $D_{1.3.4}$ तथोत्त)राणि; $D_{5.7.9}$ T_2 M_1 वनानि चित्राणि तथा व($D_{7.9}$ सरोव; M_1 तथाप)राणि; D_8 वनानि चारूणि तथापराणि. —For 10, V_2 subst.:

223* रम्याणि वेश्मानि मनोहराणि
रक्षोमहार्हैरपि पाण्डुराणि ।
वनानि चित्राणि तथेतराणि
यत्र प्रफुल्लानि च केसराणि ।

—After 10, $Ś_1$ ins.:

224* मृगाकुलान्यत्र मनोहराणि ।

11 D_2 om. 11^{abc} (cf. v.l. 10). $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V B $D_{6.10}$ om. 11. $D_{1.3.4}$ read 11 (with subst.) after 7. —^{b}) $D_{7.9}$ विघूर्णमानं (for विवर्ध°). $D_{1.3.4}$ रत्नप्रवेकैरभिवर्धमानं. —D_2 reads 11^{d} after 7. —^{d}) $T_{1.3}$ M_2 Cv तत्तु (for तत्र). ❀ Cv : महाकपिस्तत्तु महाविमानमिति पाठः ।; Cr : वेश्मोत्तमानामिव । पञ्चम्यर्थे षष्ठी । तेषां मध्य उच्चमानमुन्नतमिति यावत् । अपि चेति निपातसमुदायो विशेषणान्तरसमुच्चयपरः ।; Ck : वेश्मोत्तमानां देववेश्मभूतविमानानामुच्चमानं सर्वसौभाग्यतः परमकाष्ठां प्राप्तम् ।; so also Ct. —For 11^{cd}, $D_{1.3.4}$ subst.:

225* वेश्मोत्तमैश्चापि स मुह्यमानं
ददर्श वीरः सुकृतं विमानम् ।

12 ^{a}) B_3 महार्ह-; D_2 भूताश्च (for कृताश्च). B_4 वैदूर्यमहा-; D_7 M_1 वैडूर्यमहा- (for वैदूर्यमया). —B_4 om. (hapl. ?) from 12^{b} up to विहंगाः in 13^{d}. $Ś_1$ D_{10} om. (hapl. ?) 12^{bc}. —^{b}) $D_{1.3.4}$ रौप्य- (for रूप्य-). $D_{1.3.4}$ तथान्वि(D_4 °चि)तांगाः; D_2 पुनश्चितांगाः (for तथा विहंगाः). $\tilde{N}_2$ V_1 B_{1-3} D_6 रूप्य(B_1 रौप्य; D_6 रूप)प्रवाल(B_2 [marg. also]रूप्यांतराल)भरणाचितांगाः. —^{c}) $D_{2.5}$ G_3 विहंगा (for भुजंगा). —^{d}) T_2 जात्या सु-; G_3 jातानु-; Cv.r.m.g.t as in text (for जात्यानु-). $Ś_1$ $D_{2.10}$ पुष्पाह्वये भक्तिचिताः कुरंगाः. ❀ Ct : जात्यानुरूपा जातितुरङ्गसदृशाः । तुरगविशेषणं चैतत्. ❀ —For 12^{cd}, $\tilde{N}_2$ V_1 B_{1-3} D_6 subst.:

226* चित्रानना हेमविभूषिताङ्गा
यानेषु चित्रेषु विचित्रिताङ्गाः ।

[(l. 2) B_1 स्थानेषु (for यानेषु). B_2 चित्रेषु यानेषु (by transp.).]

—For 12, V_2 subst.:

प्रवालजाम्बूनदपुष्पपक्षाः
सलीलमावर्जितजिह्मपक्षाः ।
कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः
कृता विहंगाः सुमुखाः सुपक्षाः ॥ १३
नियुज्यमानाश्च गजाः सुहस्ताः
सकेसराश्चोत्पलपत्रहस्ताः ।
बभूव देवी च कृता सुहस्ता
लक्ष्मीस्तथा पद्मिनि पद्महस्ता ॥ १४

इतीव तद्गृहमभिगम्य शोभनं
सविस्मयो नगमिव चारुशोभनम् ।
पुनश्च तत्परमसुगन्धि सुन्दरं
हिमात्यये नगमिव चारुकन्दरम् ॥ १५
ततः स तां कपिरभिपत्य पूजितां
चरन्पुरीं दशमुखबाहुपालिताम् ।
अदृश्य तां जनकसुतां सुपूजितां
सुदुःखितां पतिगुणवेगनिर्जिताम् ॥ १६

G. 5. 0. 0
B. 5. 7. 16
L. 5. 5. 20

227* जलस्थलप्रक्रमगोचिताङ्गाः
कृताश्च वैदूर्यमया विहंगाः ।
रूप्यप्रवालाभरणोचिताङ्गा-
श्चित्रानना हेमविभूषिताङ्गाः ।

—After 12, D2 ins. 228*.

13 B4 om. up to विहंगाः in 13^d (cf. v.l. 12). Ś1 D10 om. 13. V2 transp. ^{a} and ^{b}.—^{a}) Ñ2 V2 B1-3 D2.6 -रक्त(B3 -रत्न)पक्षाः ; D1.3.4 -बद्धकक्षाः ; T2 G3 °वृक्षाः ; G1.2 -चित्रपक्षाः ; Cv.r.m.g.t as in text (for -पुष्पपक्षाः). —^{b}) Ñ2 V1 B1.2 D1.3.4.6 सली(D6 सनी)-लमावृत्य(B1 °त्या बुद्धि; B2 °मावृत्ति) विभूषिताक्षाः; V2 रत्नेषु चित्रेषु विभूषिताक्षाः; B3 सलीलसंवृत्तविभूषितांगाः; D2 सशील-मावृत्य विजिह्मपक्षाः (sic); Cv सलीलमालंम्बितवक्रपक्षाः. —V2 transp. ^{c} and ^{d}. —^{c}) D7.9 पक्षा (for साक्षाद्). Ñ2 B2 D6 भक्त-; V1 B1 भक्ति-; V2 B3 शक्ति- (for भान्ति). —^{d}) Ñ2 V B1.2 D1.3.4.6 कांता विहंगाः; B3 om. (for कृता वि°). —After 13, Ñ2 V B D1.3.4.6 ins.; whereas D2 ins. after 12 :

228* द्विजाश्च रत्नाचितपक्षतुण्डा
द्विजाश्च हेमाजिनचारुदण्डाः ।
द्विजाश्च चामीकरचारुतुण्डा
द्विजाश्च वाग्भिः परिपूर्णतुण्डाः ।

[(l. 1) D1.3.4 रत्नाकर- (for °चित-). V2 -तुंडपक्षा (by transp.) (for -पक्षतुण्डा). D2 द्विजाश्च पक्षार्चितरक्ततुंडा. —D2 om.(hapl.) l. 2-3. —(l. 2) B1 (*sup. lin.* also) -बाहु- (for -चारु-). D1.3.4 -तुंडाः (for -दण्डाः). B2 द्विजाश्च रत्नाचित(marg. also हेमाचित)हेमतुंडाः. —(l. 3) V1 om. -तुण्डा. —(l. 4) D4 वह्निः (sic) (for वाग्भिः). B3 च सु- (for परि-).]

14 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D6.10 नि(Ś1 सं)युध्यमानाश्च; V2 निबद्ध°; D2 निरुद्ध° (for नियुज्य°). M3 तु (for च). Ś1 B4 स्व(B4 स)हस्ताः (for सु°). —D10 om.(hapl.) 14^b. —^{b}) D5 सकेशराश्च. Ś1 D1-4 व्हियश्च(Ś1 D2 तथैव) पद्मोत्पलदामहस्ताः ; Ñ2 V B2.3 D6 सरःसु(V D6 सरःस्व; B3 वापीप्र)फुल्लोत्पलपद्म(V2 °त्र)हस्ताः ; B1 द्वारः सपूर्णोत्पलपद्महस्ताः (sic); B4 शरत्प्रवालोत्पलपद्महस्ताः. —^{c}) D5 वेदी (meta.) (for देवी). G3 तथा (for कृता). —^{d}) T2 तदा; G1 स्थिता (for तथा). D1.3.4 लक्ष्मीस्तदा पद्मविलग्नहस्ता. —For 14^{cd}, Ś1 D2.10 subst. :

229* लक्ष्मीस्तथा पद्मविनानहस्ता
गृहान्तरे राजति तस्य संस्था ।

[(l. 1) D2 लक्ष्मीस्तदा पद्मनिमग्नहस्ता. —(l. 2) D2 गृहांगणे (for °न्तरे). Ś1 तत्र (for तस्य).];

while Ñ2 V B D6 subst. :

230* बभुश्च देवाः सुकृताः समस्ता
लक्ष्मीस्तथा हेमसरोजहस्ता ।

[(l. 1) Ñ2 V1 D6 सुहस्ता (for समस्ता). B3 स योजमा-नाभिकृताः समस्ता (sic).]

15 ^{a}) M1 उपगम्य (for अभि°). B(ed.) शोभमानं (for शोभनं). Ś1 इत्थं स तद्गेहमवेक्ष्य सुंदरं; Ñ2 V1 B1.2.4 D1-4.6.10 इति स्म(D1.3.4 अतीव; D2.10 इत्थं स) तद्गृहमभिवीक्ष्य सुंदरं; V2 इत्थं कपिस्तद्गृहमीक्ष्य सुंदरं; B3 इतस्ततो गृहमभिवीक्ष्य सुंदरं. —^{b}) Ś1 D2.10 सु(Ś1 स)-विस्मयं; V2 *विस्मयो; D1.3.4 विसिस्मये (for सविस्मयो). —D10 om. (hapl.) from शोभनं up to चारु in ^{d}. Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.7.9 -कंदरं; T2 -दर्शनं; Cg as in text (for -शोभनम्). —^{c}) Ś1 Ñ2 V B2 D1.3.4.6 पुरं; B1.4 परं (for पुनश्च). Ś1 -मंदिरं; V2 B1.2.4 D6 -कंदरं (for सुन्दरं). B3 परापरं गृहमतीव सुंदरं; D2 पुरं च तत्पुरसुगमस्ति मंदिरं (sic). —M2 om. (hapl.) 15^d. —^{d}) D1.3.4 वनम् (for नगम्). Ś1 B1.3 -मंदरं; D1.3.4 Cm -सुंदरं; D2 -मंदिरं; Cv.r.k.t as in text (for -कन्दरम्). ❀ Cv : इतीवेत्यादि । इव शब्दः पादपूरणे । ; Cg : इतीवेति । इव शब्दो वाक्यालङ्कारे । इतीवेत्येकनिपातो वा प्रकारार्थः. ❀ —After 15, D4 wrongly reads 16^a, some portion of 16^b and 15^c, and ^{d} twice.

16 ^{a}) D5 पुनः (for ततः). M1 तु (for स). Ś1 D10 अपि(D10 अभि) वीक्ष्य; Ct as in text (for अभिपत्य).

G. 5. 0. 0
B. 5. 7. 17
L. 5. 5. 21

ततस्तदा बहुविधभावितात्मनः
कृतात्मनो जनकसुतां सुवर्त्मनः ।
अपश्यतोऽभवदतिदुःखितं मनः
सुचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः ॥ १७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

D8 M1.2 सूर्जितां (for पूजितां). D2 ततस्तु तां स कपिरभिवीक्ष्य पूजितां; T2 ततः स तां कपिवरभृत्य श्चार्जितां. —^{b}) D5.8 T2 M1.2 -निर्जितां (for -पालिताम्). Ś1 D2.10 वरां पुरीं तदधिपबाहुनिर्जितां. —For 16^{ab}, D1.3.4 subst.:

231* ततः स तत्कपिरभिभूय दुर्जयं
चरन्पुरं तदधिपबाहुनिर्जितम् ।

—^{c}) Ś1 D1–4.10 ददर्श नो जनकसुतां गुणान्वि(D2 °र्जि)तां (D1.3.4 °तामनिंदितां). —^{d}) Ś1 स दु·खितां; D5 T1.3 M1.3 Cv.r.m सुदुःखितः (for सुदुःखितां). Ś1 D2.10 -वेश (D2 °ग)वर्जितां (for -वेगनि°). D1.3.4 पतिसुखवेषव- (D3 °मेव नि)र्जितां. ❀ Cv.g: तत इत्यादि। अदृश्याद्दृष्ट्वा। ऋपिनिपातनाल्लञ्पूर्वेऽपि ल्यप्।; Cr: अदृश्याद्दृष्ट्वा। ल्यबादेश आर्षः।; So also Cr.m.g.k.t. ❀ —For 16, Ñ2 V B D6 subst.:

232* ततः स तां प्लवगवरः सुदुर्जयः
सुदुःखितां पतिगुणभोगवर्जिताम् ।
इतस्ततो जनकसुतां विलोकय-
न्न दृष्टवानभवदतीव दुःखितः ।

[(l. 2) B4 सुदुःस्थितः (for सुदुःखितां). B3 सुदुःखितां नृपवरभोग्यवर्जितां.]

17 Ñ2 V B D6 om. 17. —^{a}) D5 T2 G2 तथा; D8 G3 M1 तु तां; Cg as in text (for तदा). G1 बहुगुण-; Cr.m.g.k.t as in text (for °विध-). —^{b}) Ś1 D10 महात्मनः स्वयमुचितार्थवर्त्मनः; D1.3.4 कृतात्मनः (D3 om. hapl.) समरुचिरार्थवर्त्मनः; D2 महात्मनो लघु तु विचार्य यत्पुनः. —^{c}) D2 G1 [ऽ]भवदभि-; T3 भवति सु- (for ऽभवदति-). D8 अदृश्यतोभूदतिदुःखितं मनः. —^{d}) Ś1 D1–4.10 वपुष्मतः; D7.9 T1.3 G1 M2 Cv.k.t सचक्षुषः; Cr.m.g as in text (for सुचक्षुषः). D5 प्रतिचरतो.

Colophon: V2 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 D10 भवनवर्णनं; Ñ2 V1 B1.4 D6 सीतान्वेषणं; B2 राजगृहवर्णनं; B3 D2 रावणभवनवर्णनं (D2 °नः); D1.3.4 पुष्पकवर्णनं (D3 °नः). —*Sarga no.* (figures, words or both): D1.3.4.10 om.; Ś1 5; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 13; B3 12; D3 9; D5.7–9 S 7. —After colophon, D2 concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः.

७

तस्यालयवरिष्ठस्य मध्ये विपुलमायतम् ।
ददर्श भवनश्रेष्ठं हनूमान्मारुतात्मजः ॥ १
अर्धयोजनविस्तीर्णमायतं योजनं हि तत् ।
भवनं राक्षसेन्द्रस्य बहुप्रासादसंकुलम् ॥ २
मार्गमाणस्तु वैदेहीं सीतामायतलोचनाम् ।
सर्वतः परिचक्राम हनूमानरिसूदनः ॥ ३
चतुर्विषाणैर्द्विरदैस्त्रिविषाणैस्तथैव च ।
परिक्षिप्तमसंबाधं रक्ष्यमाणमुदायुधैः ॥ ४
राक्षसीभिश्च पत्नीभी रावणस्य निवेशनम् ।
आहृताभिश्च विक्रम्य राजकन्याभिरावृतम् ॥ ५

G. 5. 13. 0
B. 5. 9. 6
L. 5. 5. 5

7

Before Sarga 7, D5.7–9 S ins. App. I (No. 2). V2 cont. the previous Sarga. M1.3 begin with श्रीरामाय नमः.

1 V2 om. 1. Ś1 D10 om. 1^{ab}. Ś1 D2.10 read st. 1–8, D1.3.4 read st. $1–9^{b}$ (all including omissions and star passages) after 5.5. Ñ2 V1 B D6 read 1 and 2^{cd} (including star passages) after 245*. —^{a}) Ñ B3 D5.6 [आ]लयं (for [आ]लय-). Ñ2 B3 D6 वरिष्ठं च; D2 -प्रविष्टस्य (for -वरिष्ठस्य). V1 B1.2.4 तस्यातीव वरिष्ठं च(B1.2 °ष्ठस्य). —^{b}) Ñ1 V1 D2.7.9 G विमलम् (for विपुलम्). D8 आस्थितं (for आयतम्). —^{c}) B1(m. also as in text) प्लवगश्रेष्ठो; D2.4.8.11 G2.3 M1 भवनं श्रेष्ठं; Cr.m as in text (for भवनश्रेष्ठं). —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 हरियूथपः; D1.3.4 हरिपुंगवः (for मारुतात्मजः). B3 तत्र मारुतनंदनः. —After 1, Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read 240*.

Before 2^{ab}, Ñ2 V B D6 ins. :

233* अथ शुश्राव निनदं मेघानामिव गर्जताम् ।
शङ्खदुन्दुभिवाद्यानां तूर्यगीतविमिश्रितम् ।
ततस्तं देशमागम्य शुश्रुवे यत्र स स्वनः ।
ददर्श पुष्पकं नाम विमानं काञ्चनप्रभम् ।

[(l. 1) V D6 गर्जितं; B1 गर्जनं (for गर्जताम्). —(l. 2) B1 D6 -घोष- (for -गीत-). Ñ2 तूर्यघोषमिवोच्छ्रितं; V2 तूर्यघोषविनिश्रितं (for the post. half). —B3 om. l. 3. —(l. 3) B2 तद्- (for तं). B2 D6 आगत्य (for °म्य). V2 सुस्वनः; B1.4 निःस्वनः (for स स्वनः).]

—Thereafter B2 cont. :

234* न दृष्टं न श्रुतं तत्तु परमाश्चर्यरूपकम् ।

2 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 transp. 2 and 3 (Ś1 D10 om. 3^{ab}). —^{a}) V2 सार्ध-; D2 दश- (for अर्ध-). Ñ2 V2 B D1.3.4.6 M1.2 -विस्तारम्; Ck.t as in text (for -विस्तीर्णम्). —^{b}) D5.7–9 T2 M1 महत् (for हि तत्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 सार्धं(Ñ2 V B D6 अर्धं; D1–4 साग्रं; D11 साग्र)योजनमायतं(V2 °मुच्छ्रितं). —After 2^{ab}, Ñ2 V B D6 ins. :

235* काञ्चनस्तम्भसंबाधं मणिकाञ्चनतोरणम् ।
मुक्ताजालप्रतिच्छन्नं सर्वकामफलद्रुमम् ।
नातिशीतं न चात्युष्णं सर्वर्तुसुखदं शुभम् ।
दिव्यं कामगमं दृष्ट्वा प्रवालोच्छ्रिततोरणम् ।

[(l. 1) B3 -माणिक्य- (for second -काञ्चन-). —(l. 2) B3 -परिच्छिन्नं (for -प्रतिच्छन्नं). V B1.3 D6 -फलप्रदं. —B3 om. l. 3. —(l. 4) Ñ2 V1 दिव्य- (for दिव्यं). B1 प्रवालाचित-.]

—Thereafter, V2 reads 245*. —Ñ2 V1 B D6 read 1 and 2^{cd} (including star passages) after 245*. V2 reads 2^{cd} after 15^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तद्गृहं; Ñ2 V B D6 सुगुप्तं (for भवनं). V2 राक्षसेंद्रेण. —^{d}) D5 -संयुतं (for -संकुलम्). Ñ2 V B D6 बहु(V2 वर)प्राकारशोभितं.

3 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. B3 om. $3–15^{d}$. Ñ2 V1 B1.2.4 D6 om. $3–14^{b}$. V2 om. 3^{ab}. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 transp. 2 and 3 (Ś1 D10 om. 3^{ab}). —^{a}) Ñ1 D1–4.11 स मार्गमाणो (for मार्गमाणस्तु). —^{b}) Ñ1 मलिनलोचनां; D2.11 कमललोचनां (for आयत°). —V2 reads 3^{cd} and 6–9 after 29 (preceded by 251*). —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 वानरः (for सर्वतः). ❀ Cv.m : सर्वतः पुष्पकादन्यत्र सर्वत्र. ❀ —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 शत्रुसूदनः ; D5 G3 रिपुसूदनः. —After 4, D5.7–9 S ins. :

236* उत्तमं राक्षसावासं हनुमानवलोकयन् ।
आससादाथ लक्ष्मीवान्राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ।

[(l. 1) D8 राक्षसेंद्रस्य आवासम् (for °सावासं हनुमान्).]

4 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. Ñ2 V1 B D6 om. 4 (cf. v.l. 3). V2 om. 4–5. Ñ1 illeg. from द्विं in ^{a} up to ^{b}. —^{a}) Ś1 D1–4.10.11 च गजैर् (for द्विरदैस्). —^{b}) Ś1 D1–4.10.11 T2 द्विविषाणैस. —^{c}) D11 असंबद्धं. —^{d}) D1.2.4.6.11 रक्षमाणम्. Ñ1 रक्षोभिर्यांबलं महत् (sic).

5 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. Ñ2 V B D6 om. 5 (cf. v.l. 3 and 4). —^{a}) Ś1 D2.10 सपत्नीसी; D1.3.4.11 च बह्वीभी (for च पत्नीभी). G2 राक्षसैः

G. 5. 13. 0
B. 5. 9. 7
L. 5. 5. 0

तत्नक्रमकराकीर्णं तिमिंगिलझपाकुलम् ।
वायुवेगसमाधूतं पन्नगैरिव सागरम् ॥ ६
या हि वैश्रवणे लक्ष्मीर्या चेन्द्रे हरिवाहने ।
सा रावणगृहे सर्वा नित्यमेवानपायिनी ॥ ७
या च राज्ञः कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ।
तादृशी तद्विशिष्टा वा ऋद्धी रक्षोगृहेष्विह ॥ ८
तस्य हर्म्यस्य मध्यस्थं वेश्म चान्यत्सुनिर्मितम् ।
बहुनिर्यूहसंकीर्णं ददर्श पवनात्मजः ॥ ९
ब्रह्मणोऽर्थे कृतं दिव्यं दिवि यद्विश्वकर्मणा ।
विमानं पुष्पकं नाम सर्वरत्नविभूषितम् ॥ १०
परेण तपसा लेभे यत्कुबेरः पितामहात् ।
कुबेरमोजसा जित्वा लेभे तद्राक्षसेश्वरः ॥ ११
ईहामृगसमायुक्तैः कार्तस्वरहिरण्मयैः ।
सुकृतैराचितं स्तम्भैः प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥ १२

सह पत्नीभी. ❋ Cv : पुष्पकारोहणस्य पश्चाद्वक्ष्यमाणत्वाद्राक्षसीभिरित्यादौ श्लोकद्वयेऽप्यासत्सादेति संबन्धः। रावणस्य निवेशनमिति पुनरुपादानं पूर्वविशेषणविवक्षया. ❋

6 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. Ñ2 V1 B D6 om. 6 (cf. v.l. 3). For sequence in V2, cf. v.l. 3.—^{a}) Ś1 D10 तत्कूर्म- ; Cv.r.g as in text (for तत्नक्र-).—^{b}) Ś1 D11 G1.3 M3 तिमिंगल-; M1 तिमिमीन-; Cv.r.g as in text (for तिमिंगिल-).—^{c}) Ś1 D10 -समप्रख्यं; V2 D1.4 -समुद्धूतं; D2.3.11 -समुन्नतं; D8 G1 -समाधूतैः (for -समाधूतं).

7 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. Ñ2 V1 B D6 om. 7 (cf. v.l. 3). For sequence in V2, cf. v.l. 3.—^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D1.4.10.11 च (for हि).—^{b}) Ñ1 V3 D2.5.9 T2.3 G3 M3 चंद्रे (for चेन्द्रे). Ś1 हरिवाहिनी (sic).—^{c}) D3 om. सा (subm.). D1.4 T2 रावणस्य गृहे (for सा रावणगृहे). Ś1 Ñ1 D10 लक्ष्मीर् ; V2 D1.2.4 पद्मा; D3.7–9 रम्या; D11 यस्मान् (for सर्वा).—^{d}) ❋ Cr : या हि वैश्रवण इति श्लोकद्वयेन वैष्णवेन्द्रयोर्ग्रहणमितरदिक्पालानामुपलक्षणम्. ❋

8 For sequence in Ś1 D1–4.10, cf. v.l. 1. Ñ2 V1 B D6 om. 8 (cf. v.l. 3). For sequence in V2, cf. v.l. 3.—^{a}) G3 हि (for च). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 यादृशं हि (for या च राज्ञः).—^{c}) D5 तद्विशेषा (for °शिष्टा). Ś1 V2 D1–4.10.11 तादृशं तद्विशिष्टं च (V2 D2 वा).—^{d}) M1 लक्ष्मी (for ऋद्धी). D5 [अ]पि; D9 G3 M1 [इ]व; T2 [अ]हो; G1.2 वै (for [इ]ह). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 तस्य रक्षःपतेर्गृहं.

9 Ñ2 V1 B D6 om. 9 (cf. v.l. 3). For sequence in V2 and D1.3.4, cf. v.l. 3 and 1 respy.—^{a}) G3 हर्म्यसु- (for हर्म्यस्य).—^{b}) D5 सुनिर्मलं.—For 9^{ab}, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 subst. (D1.4 repeat after 9^{cd} and D3 repeats before 9^{cd}):

237* वेश्मनस्तस्य मध्यस्थमन्यद्वेश्म विनिर्मितम्।

[Ś1 D10 मध्यांतर् (for मध्यस्थम्).]

—After 237* (first time), D1.3.4 cont. :

238* तिर्यक्काष्टं तु निर्व्यूह स्तम्भभित्तिषु यद्भवेत् ।

[D1 निर्यूह (for निर्व्यूह).]

—^{c}) V2 D11 दिव्य- (for बहु-). D8.9 -निर्व्यूह-. Ś1 Ñ1 D1–4 दिव्यं निगूढ-(D1.3.4 °र्व्यूह-). D7.9 -संयुक्तं (for -संकीर्णं).—^{d}) Ś1 V2 D1–4.10.11 हनुमान्कपिः ; Ñ1 हरियूथपः (for पवनात्मजः). ❋ Cv.g : तस्य हर्म्यस्येत्यादेः पूर्वमुक्तार्थस्यापि पुनरुपन्यासः पुष्पकस्य मध्ये रावणस्य निवासभवनमन्यदस्तीत्यस्यार्थस्य स्पष्टीभावार्थः। ; Cr : तस्य हर्म्यस्य पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य रावणभवनस्य । ; Cm : तस्य हर्म्यस्येत्यादिश्लोकत्रयस्य पवनात्मजस्तद्विमानं ददर्शेति संबन्धः। ; Ck : तस्य हर्म्यस्येति। अर्धयोजनविस्तीर्णमित्याद्युक्तरूपहर्म्यस्येत्यर्थः। वेश्मेति। सस्त्रीकशयनगृहम् । ; Ct : तस्य हर्म्यस्यार्धयोजनविस्तीर्णत्वादिधर्मणः। वेश्म सस्त्रीकशयनगृहमिति कतकः। वेश्म पुष्पकाख्यमिति तीर्थः। अत्र तीर्थव्याख्या ज्यायसी. ❋

10 Ñ2 V B D6 om. 10 (for all except V2, cf. v.l. 3).—^{a}) Ś1 Ñ1 D2.10 ब्रह्मार्थं हि; D1.3.4 ब्रह्मणो (D1 °णे) हि; Cr.g.k.t as in text (for °णोऽर्थे). D11 ब्रह्मार्थं कृतदिव्यं हि.—^{b}) D8 M1 विधिवद् (for दिवि यद्).—^{d}) Ś1 D1–4.10.11 सर्वकामगमं शुभं; Ñ1 सर्वकामफलप्रदं. ❋ Cr : ब्रह्मणो इत्यादि। यद्ब्रह्मणोऽर्थे कृतं यत्कुबेरस्तपसा लेभे तद्वेश्म ददर्शेति पूर्वेण संबन्धः। कुबेर इत्यारभ्य सर्वतः समलंकृतमित्यन्तमेकं वाक्यम्। अतो वक्ष्यमाणेन कूटागारशब्देन न पौनरुक्त्यम्। ; Cg : ब्रह्मणोऽर्थे इत्यादि। ब्रह्मणोऽर्थे कृतं यत्कुबेरस्तपसा लेभे तद्वेश्म ददर्शेति पूर्वेण संबन्धः। ; Ck : ब्रह्मणोऽर्थे इत्यादि। भगवल्लीलाप्रयोजनायेत्यर्थः। ; Ct : ब्रह्मणोऽर्थे इति। भगवतो लीलाफलकमित्यर्थः. ❋ —After 10, Ñ1 ins. :

239* **गं दिव्यसंकाशं चन्द्रादित्यमुखं शुभम्।

11 Ñ2 V1 B D6 om. 11 (cf. v.l. 3).—^{a}) D5 G1 वरेण (for परेण).—D10 om. 11^{cd}.—^{cd}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.11 कुबेरादो(Ś1 Ñ1 D2 °त्ते)जसा लेभे रावणस्तद्गृहोत्तमं.

12 Ñ2 V1 B D6 om. 12 (cf. v.l. 3).—^{a}) Ñ1 V2 D11 G2 -गणाकीर्णं(G2 °युक्तैः); D1–4 -समायुक्तं (for -समायुक्तैः). Ś1 D10 चित्रैर्मृगैः समायुक्तं.—^{b}) D1–4 -विभूषितं; T1.3 G2 -विभूषितैः (for -हिरण्मयैः). G1 कार्तस्वरमयैर्वरैः. ❋ Ct : कार्तस्वरहिरण्ये स्वर्णजातिविशेषौ रूप्यस्वर्णे इति कश्चित्. ❋ —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 सुकृतं चावृतं; V2

मेरुमन्दरसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवाम्बरम् ।
कूटागारैः शुभाकारैः सर्वतः समलंकृतम् ॥ १३

ज्वलनार्कप्रतीकाशं सुकृतं विश्वकर्मणा ।
हेमसोपानसंयुक्तं चारुप्रवरवेदिकम् ॥ १४

जालवातायनैर्युक्तं काञ्चनैः स्फाटिकैरपि ।
इन्द्रनीलमहानीलमणिप्रवरवेदिकम् ।
विमानं पुष्पकं दिव्यमारुरोह महाकपिः ॥ १५

तत्रस्थः स तदा गन्धं पानभक्ष्यान्नसंभवम् ।
दिव्यं संमूर्छितं जिघ्रन्रूपवन्तमिवानिलम् ॥ १६

G. 5. 13. 8
B. 5. 9. 20
L. 5. 5. 41

D1.3.4.11 सु(V2 स्व; D3 सं)वृत्तैरावृतं; D2.5 सुकृतैरावृतं; D7.9 °तै राजितं; D8 °तै राजत-; T2 G2 M1 सुकृतै राजतैः; M2 सुकृतैराचितै (for सुकृतैराचितं).

13 Ñ2 V1 B D6 om. 13 (cf. v.l. 3). —^{b}) D2 उल्लिखंतम् ; D8 G1 आलिखद्भिर् (for उल्लिखद्भिर्). —^{c}) Ś1 D10 शुभाचारैः ; Ñ1 D1–5.9 M2 शुभागारैः ; V2 भांडागारैः (for शुभाकारैः). D7 कूटागारायुधागारैः .

14 B3 om. 14; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 om. 14^{ab} (for both, cf. v.l. 3). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.7.9–11 T2 G2.3 M2 -प्रतीकाशैः ; Cr as in text (for -प्रतीकाशं). —^{b}) V2 D1.3.4.11 सुकृतैर् (for सुकृतं). —^{c}) D7.9 G1.2 -युक्तं च (for -संयुक्तं). —G2 om. (hapl.) 14^{d}–15^{a}. —For 14^{cd}, Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 subst. (Ñ2 V1 B1.2.4 D6 read after 1) :

240* हेमजालप्रतिच्छन्नं रुक्मवैदूर्यवेदिकम् ।

[B1 -परिच्छन्नं; D11 -परिच्छिन्नं. D1.3.4 मुक्ता- (for रुक्म-). Ñ2 V1 B1.2.4 D6 -तोरणं; D1.4 -वेदिकां. D11 वैडूर्यमणिवेदिकं (for the post. half).]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 cont. :

241* सर्वरत्नसमाकीर्णं तपनीयविचित्रितम् ।

[D1.3.4.11 -समायुक्त (for °कीर्णं).]

15 Ñ2 V1 B D6 om. 15^{a-d} (for B3, cf. v.l. 3). G2 om. 15^{a} (cf. v.l. 14). —^{b}) D2.9.10 स्फटिकैर् . —After 15^{ab}, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 ins. :

242* हेमैराभरणैः श्लक्ष्णैः प्रसृतैः सुसमाहितैः ।

[Ś1 D2.10 आरोहणैः (for आभरणैः). V2 तीक्ष्णैः ; D11 सूक्ष्मैः (for श्लक्ष्णैः). D1.3.4.11 प्रथितैः (for प्रसृतैः). D4 सुसमाहितं.]

—^{c}) D3 इदानीं तं (for इन्द्रनील-). G3 -महानीलं. ⁂ Ck : जालवातायनकार्तस्वरकाञ्चनमध्वासवादिप्रयोगा इहत्याः सर्वत्र कथंचिदवान्तरभेदप्रकल्पनेन नेयाः। कविशैलीं किं कुर्मः। ; Ct : जालवातायनयोः काञ्चनकार्तस्वरयोर्मध्वासवयोश्च कंचिद्भेदं परिकल्प्य निर्वाहः। एवमिन्द्रनीलमहानीलयोरपि. ⁂ —After 15^{cd}, Ś1 D1–4.10 ins. a passage relegated to App. I (No. 2); V2 reads 2^{cd}; while D5.7–9 S ins. :

243* विद्रुमेण विचित्रेण मणिभिश्च महाधनैः ।
निस्तुलाभिश्च मुक्ताभिस्तलेनाभिविराजितम् ।
चन्दनेन च रक्तेन तपनीयनिभेन च ।
सुपुण्यगन्धिना युक्तमादित्यतरुणोपमम् ।

[(l. 1) G1 विद्रुमैश्च विचित्रैश्च (for the prior half). —(l. 2) D5.8 T2 Cv.k निस्तलाभिश् ; Cr.m.g.t निस्तुलाभिश् (as above). M1 स्थलेन (for तलेन). —(l. 4) D8 M1 -गंधिनं (for °ना). M1 तरुणादित्यसंनिभं (for the post. half). ⁂ Cv.g : निस्तु(Cv °स्त)लाभिर्वृत्ताकाराभिः । आदित्यतरुणोपमम् । तरुणादित्योपमम् । एतदन्ते ' ददर्श तद्राक्षसेश्वरः ' इति संबध्यते । कूटागारपुनरुक्तिपरिहाराय (Cg °ध्यते। अन्यथा कूटागारैरित्यनेन पुनरुक्तिः स्यात्) ।; Cr : निस्तुलाभिर्मुक्ताभिश्च करणैः। विचित्रेण तलेन विराजितमिति संबन्धः । आदित्यतरुणोपमम् । तरुणादित्योपमम् । उपसर्जनस्य परनिपात आर्षः। ; Cm : निस्तुलाभिर्वर्तुलाभिर्मुक्ताभिश्च करणैर्विचित्रेण तलेन कुट्टिमेन विराजितमिति संबन्धः। आदित्यतरुणोपमम्। तरुणादित्योपमम्। ; Ck : निस्तलाभिर्वर्तुलाभिः। तलेन कुट्टिमप्रदेशेन। ; Ct : निस्तुलाभिर्वर्तुलाभिर्निरुपमाभिर्वा। तलेन कुट्टिमप्रदेशेन. ⁂]

—Thereafter D5 T2 G1.3 M cont.; D8 ins. after 15^{ef}:

244* कूटागारैर्वराकारैर्विविधैः समलंकृतम् ।

[D8 महागारैः ; G1.3 शुभाकारैर् ; M1 वराहैश्च (for वराकारैर्). D8 सर्वतः (for विविधैः).]

—Ś1 D10 om. 15^{ef}. —For 15^{ef}, Ñ V1.2(subst. and reads after 235*) B D1–4.6.11 subst. :

245* आरुरोह हरिश्रेष्ठो विमानं पुष्पकं महत् ।

[D11 आरुहत्स (for आरुरोह). —After the prior half, Ñ1 ins. :

245(A)* हनुमान्मारुतात्मजः ।

Ñ1 D1–4 शुभं; B1 ततः ; D11 तदा (for महत्).]

—Thereafter Ñ2 V1 B D6 read 1 and 2^{cd} (including star passages).

16 ^{a}) D5.7–9 G1 सर्वतो; T2 G1.3 M1.2 स ततो (for स तदा). —^{b}) G1 पानं. —For 16^{ab}, Ś1 D10 subst. :

246* ततः प्रसक्तं सौगन्ध्यं पानमन्योन्यभूषणम् ।

[D10 प्रसक्तो गंधं तं (for प्रसक्तं सौगन्ध्यं).];

while Ñ1 D1–4.11 subst. :

247* स्थितः स तत्र तं गन्धं माल्यपानान्नभक्षजम् ।

[Ñ1 illeg. up to तत्र तं. D2.11 स तत्र सक्तो गंधं तं

G. 5. 13. 9
B. 5. 9. 20
L. 5. 5. 42

स गन्धस्तं महासत्त्वं बन्धुर्बन्धुमिवोत्तमम् ।
इत एहीत्युवाचेव तत्र यत्र स रावणः ॥ १७

ततस्तां प्रस्थितः शालां ददर्श महतीं शुभाम् ।
रावणस्य मनःकान्तां कान्तामिव वरस्त्रियम् ॥ १८

मणिसोपानविकृतां हेमजालविराजिताम् ।
स्फाटिकैरावृततलां दन्तान्तरितरूपिकाम् ॥ १९

मुक्ताभिश्च प्रवालैश्च रूप्यचामीकरैरपि ।
विभूषितां मणिस्तम्भैः सुबहुस्तम्भभूषिताम् ॥ २०

(D_{11} गंधान्नं) (for the prior half). $\tilde{N}_1$ पानमाल्यानुभक्षजं; D_{11} पानमाल्यान्नभोजनं (for the post. half).]

—^{c}) $D_{5.8}$ T_2 $M_{1.2}$ समुच्छ्रितं; Ck.t as in text (for संमूर्छितं). $\acute{S}_1$ $D_{2.10}$ जघ्रौ; $D_{5.8.11}$ T_1 M_3 Cv.r.m.g जिघ्रद्; Ck.t as in text (for जिघ्रन्). ❀ Cv : जिघ्रत्। अजिघ्रत्। अडागमशासनस्यानित्यत्वादडागमाभावः। ; Cr : जिघ्रत्। अजिघ्रत्। अडभाव आर्षः। ; Cm.g : जिघ्रत्। अजिघ्रत् . ❀ —^{d}) D_{7-9} G_1 [अ]नलं; D_{11} [अ]चलं; Cr.m.k.t as in text (for [अ]निलम्). —For 16, $\tilde{N}_2$ V B D_6 subst. :

248* वनौ च तत्र सुरभिः पानमाल्यानुलेपनैः ।
दिव्यः संमूर्छितो गन्धो रूपवानिव मारुतः ।

[(l. 1) V_2 -माल्योपलेपनैः. —(l. 2) B_2 (m.) समुत्थितो; B_3 समन्वितो (for संमूर्छितो).]

17 ^{a}) B_1 सुगंधिस्तं; $B_{2.3}$ सुगंधस्तं; B_4 सुगंधत्वं; D_3 सगंधत्वं (for स गन्धस्तं). V_2 यत्र यत्र जगामासौ. —^{b}) V_2 हरिर् (for बन्धुर्). V_2 [उ]त्थितं; B_3 [उ]त्थितः; M_1 [आ]गतं (for [उ]त्तमम्). $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ D_6 बंधुं बंधुरिवोत्थितः. —^{c}) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_2$ V $B_{1.2.4}$ $D_{1-4.6.10}$ [ए]नं; B_3 [अ]थ; D_{11} [इ]दं (for [इ]व). —^{d}) $D_{1.3.4.8}$ T_2 यत्र (for तत्र). $\tilde{N}_2$ $B_{1.2.4}$ $D_{1.3.4.6.8}$ तत्र; Ck.t as in text (for यत्र). $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ D_6 वानरं; D_{11} वानरः (sic) (for रावणः). V_2 तत्र यत्र पताकया; B_3 प्रवीरं तं स वानरं. ❀ Ck : यत्र स रावणो यस्मिन्गृहे स रावणस्तत्रेत एहीत्युवाचेव। दिव्यगन्धेन रावणो यत्र शेते तद्गृहं ज्ञातवानित्यर्थः। ; Ct : यत्र स रावणस्तत्र स्थान इत एहीत्युवाचेव। उक्तगुणवायुः कर्ता । दिव्यगन्धेन रावणशयनगृहं ज्ञातवानित्यर्थः. ❀

18 ^{a}) $D_{7.11}$ T_3 G_3 तत्रस्थां; Cr.m.k.t as in text (for ततस्तां). $\tilde{N}$ V B D_6 सं($\tilde{N}_1$ स)प्रस्थितः (for तां प्रस्थितः). —^{b}) D_{7-9} शिवां (for शुभाम्). —^{c}) B_4 स वै; $D_{7.9}$ महा-; D_{11} मणि- (sic) (for मनः-). ❀ Cr.m : ततस्तामित्यारभ्य तां शोकनाशिनीं दिव्यां श्रियः संजननीमिवेत्यन्तमेकं वाक्यम्। एकस्तच्छब्दः प्रस्थित इत्यनेन संबध्यते। अपरो ददर्शेत्यनेन। ; Ck : " ततस्तां प्रस्थितः शालाम् " इति ल्यब्लोपे पञ्चमी। तस्मात्पुष्पकादवरुह्य तां रावणशयनशालां प्रति प्रस्थितः संस्तां शालां ददर्श। परस्तु-ततस्तस्मात्प्रस्थितः सन्शालामित्यत्र पुष्पकस्थां शालां प्रस्थितः संस्तां पुष्पकस्थां रावणशयनशालां ददर्शेति तदसत्। स्थिरगुप्तभूप्रतिष्ठितस्वगृह एव सस्त्रीकशयनस्योचितत्वात्प्रस्थित इत्युक्तिवैयर्थ्याच्च। अपि च अर्धयोजनविस्तीर्णमित्यादिना मूलालयप्रदर्शनोपक्रमवैयर्थ्यं च। अत्र मूलालयदर्शनानन्तरं तद्बहिः प्रतिष्ठितं पुष्पकमेव तावदन्विष्य पश्चाद्रावणमूलालयं विचेष्यामीति धिया पुष्पकारोहः। तस्मिन्विचिते तत्स्थ एव सन्दिव्यगन्धेन रावणशयनगृहमनुमाय तां प्रति पुष्पकादवरुह्य प्रस्थितः संस्तदा ददर्शेति न्याय्यं मन्यामहे मूलालयवर्णनम्। ; Ct : ततस्तस्मात्पुष्पकादवरुह्य गन्धानुमितां तां रावणशयनशालां प्रस्थितस्तां शालां ददर्श। यत्तु पुष्पकस्यैव सा शाला तत इत्यस्य तदनन्तरमित्यर्थ इति, तच्चिन्त्यम्। प्रस्थित इति पदस्वारस्यात्। अर्धयोजनविस्तीर्णमित्यादिना मूलालयप्रदर्शनोपक्रमाच्च। मूलालयं दृष्ट्वा तद्बहिःस्थं पुष्पकमन्विष्य तत्स्थ एव रावणशयनगृहं तद्गृहवर्त्यनुमाय पुष्पकादवरुह्य तं प्रति प्रस्थितस्तां ददर्शेत्येव न्याय्यमिति कतकः। यत्त्वित्यादिनोक्ता व्याख्यैव युक्तेति मम भाति। " अवतीर्य विमानाच्च हनुमान्मारुतात्मजः " इत्यग्र उपसंहारात् . ❀

19 ^{a}) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_1$ D_{10} -सुकृतां; V B D_6 -विततां (for -विकृतां). —^{b}) $\tilde{N}_2$ D_6 G_2 M_3 -विभूषितां; $G_{1.3}$ -विराजतां (for -विराजिताम्). —^{c}) $\tilde{N}_1$ illeg. for स्फाटिकैरावृत-. $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_2$ V B $D_{1-4.6.10.11}$ स्फाटिकप्रावृततलां(D_{10} °लतां [meta.]). —^{d}) $\acute{S}_1$ D_{10} धात्वंतरित-; V_1 $B_{1.4}$ दंतांताञ्चित-; V_2 तंतास्तुतित- (sic); B_2 दंतांतांचित-; B_3 दंतचित्रित-; D_{11} दत्तांत्वरित- (corrupt) (for दन्तान्तरित-). $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_2$ V B $D_{1-4.6.10.11}$ -रूपकां (for -रूपिकाम्).

20 B_3 om. 20^{ab}. —^{a}) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}$ V $B_{1.2}$ $D_{1-4.6.10.11}$ मुक्तामणि-; B_4 मणिमुक्ता-; D_{7-9} G_1 मुक्तावज्र- (for मुक्ताभिश्च). V_2 तु (for second च). —^{b}) V_2 B_1 रौप्य- (for रूप्य-). G_3 तथा (for अपि). —^{c}) $\tilde{N}_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 विभूषितैर्(V_2 °षणैर्) (for विभूषितां). $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ विभूषितमणिस्तंभां. —^{d}) $\acute{S}_1$ $D_{1-4.10}$ सुवर्ण- (for सुबहु-). $D_{1.3.4.11}$ -मंडितां (for -भूषिताम्). $\tilde{N}_2$ V B D_6 समंतादुपशोभितां; D_8 बहुस्तंभविभूषितां; T_2 समंतात्सुविभूषितैः; M_1 सुभगैश्च विभूषितां. ❀ Cr : सुबहुस्तम्भभूषितैः। स्वस्मिन्परितो विनिर्मितावान्तरसुबहुस्तम्भभूषितैः। भूषितामिति पाठे सुवर्णादिसुबहुस्तम्भभूषितामित्यर्थः। ; Cm : सुबहुस्तम्भभूषितामित्यत्र बहुत्वविधानाय स्तम्भानुवादान्न पौनरुक्त्यम्।; Cg : सुबाहुस्तम्भभूषिताम्। अवान्तरबहुस्तम्भभूषिताम्। सुबहुस्तम्भभूषितैरिति पाठे सुबहुस्तम्भैः स्तम्भदार्ढ्यकारिपट्टैरलंकृतामित्यर्थः।; Ct : बहुत्वबोधनाय पुनः स्तम्भानुवादः। बहुत्वं च विपुलत्वम्. ❀

समैर्ऋजुभिरत्युच्चैः समन्तात्सुविभूषितैः ।
स्तम्भैः पक्षैरिवात्युच्चैर्दिवं संप्रस्थितामिव ॥ २१

महत्या कुथयास्तीर्णां पृथिवीलक्षणाङ्कया ।
पृथिवीमिव विस्तीर्णां सराष्ट्रगृहमालिनीम् ॥ २२

नादितां मत्तविहगैर्दिव्यगन्धाधिवासिताम् ।
परार्ध्यास्तरणोपेतां रक्षोधिपनिषेविताम् ॥ २३

धूम्रामगरुधूपेन विमलां हंसपाण्डुराम् ।
चित्रां पुष्पोपहारेण कल्मापीमिव सुप्रभाम् ॥ २४

मनःसंह्लादजननीं वर्णस्यापि प्रसादिनीम् ।
तां शोकनाशिनीं दिव्यां श्रियः संजननीमिव ॥ २५

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थैस्तु पञ्च पञ्चभिरुत्तमैः ।
तर्पयामास मातेव तदा रावणपालिता ॥ २६

G. 5. 13. 18
B. 5. 9. 30
L. 5. 5. 51

---

21 Ñ1 partly illeg. for ^{ab}.—^{a}) V1 ध्वजाभिर्; B1 ज्वलद्भिर् (for ऋजुभिर्). B3 D2.3.11 अत्युग्रैः; D5 इत्युच्चैः (for अत्युच्चैः).—^{b}) D2 च; D4 स- (for सु-). Ñ1 D1–4 T1 G3 -विभूषितां (D2.3 °तं); Ct as in text (for °षितैः). Ś1 D10 समेतां च विभूषितां; Ñ2 V B D6 सर्वतः समलंकृतैः (V1 °तां; V2 °तं).—^{c}) B1 ध्वजैस् (for पक्षैर्). Ñ2 V1 B D6 तथा (for इव). Ñ1 [अ]त्युग्रैर् (for °च्चैर्).—Ñ1 illeg. from 21^{d} up to 22^{a}.—^{d}) D1.3.4.11 Ck दिवि; D2.6 दिवः; Cr.m.g as in text (for दिवं). Ś1 D2.6.10 संप्रस्थितैरपि; Ñ2 V1 B1.2.4 संप्रस्थितैरिव; Cm.k.t as in text (for °तामिव). V2 विविधैः संस्थितैरपि.

22 Ñ1 illeg. for 22^{a} (cf. v.l. 21). Ś1 D10 om. 22^{ab}.—^{a}) B1 (m. also as in text) कक्षया; D3.11 कुप्यया (for कुथया). Ñ2 V2 B1 D7 [आ]स्तीर्णं; D1–4.8 [आ]कीर्णां (for [आ]स्तीर्णां).—D2 transp. ^{b} and ^{d}.—^{b}) B3 -लक्षणान्वितां; B4 -लक्षणाक्षया (sic) (for °णाङ्कया). D2 स तां नूपुरमालिनीं.—After 22^{ab}, D1 wrongly reads 22^{b}.—^{d}) G2 सुराष्ट्र- (for सराष्ट्र-). Ñ V1 D2.11 -मालया; D9 -पालिनीं; T2 Ct -शालिनीं (for -मालिनीम्). Ś1 D10 शालां नूपुरशा (D10 °मा) लिनीं; V2 B1 (marg. also).2–4 सु (B1 स) राष्ट्रगृहमालया; B1 स्फाटिकास्तरणावृतां; D1.3.4.6 सराष्ट्रां गृहमालया; M1 सुराष्ट्रग्राममालिनीं.

23 ^{a}) Ś1 उदितां; Ñ2 V1 B D6 उपेतां (for नादितां). Ś1 Ñ1 D4.11 यन्त्र; D1–3.10 यंत्र- (for मत्त-).—^{b}) V2 -गंधादिवासितां; B1 -गंधसुवासितैः; D8 -गंधविवासितां; D11 -गंधैश्च वासितां.—B3 om. (hapl.?) 23^{cd}.—^{c}) Ś1 V2 D1.2.10 -[आ]स्तरणैर्जुष्टां (V2 °र्युक्तां); Ñ2 V1 B1.2.4 D6 -शयनैर्जुष्टां; D3.4.11 -[आ]भरणैर्जुष्टां (for -[आ]स्तरणोपेतां).—^{d}) G3 रक्षोगण- (for रक्षोधिप-). D5 -निवेशितां (for -निषेविताम्). Ś1 Ñ1 B1 D1–4.6.10.11 रक्षोधिपतिसेवितां.

24 V1 illeg. from 24–52.—^{a}) V2 आगुरु-; D5.8 अगुरु- (for अगरु-). Ś1 Ñ1 D2.10 धूमे (D2 °पे) नागुरुधूपानां (Ñ1 °पेन); B3 ध्वस्तामंतरधूपेन; D1.3.4.11 धूपेनागरुणा चाढ्यां (D4 वाद्यां); D6 स्रग्दामागरुधूपेन.—^{b}) Ś1 D2.10 दंतपांडुरां; Ñ2 B D6 हंसपंक्तिभिः (for हंसपाण्डुराम्). Ñ1 नाना * * * * * * (illeg.); G1 विमलांगां सपांडरां.—After 24^{ab}, Ñ1 reads a line which is illeg.—^{c}) Ś1 D10 पूर्णां; D7.9 पत्र- (for चित्रां). Ś1 पुष्पोपका ([marg. also] °हा) रेण; Ñ2 D8 G1 पुष्पोपहारैश्च. Ñ1 चित्रमाल्योपहारेण.—^{d}) Ñ2 B1.4 D6.10 कल्मषा (B1 °ल्याणा) मिव; V2 कल्माषग्रीव- (for कल्मापीमिव). T2 सप्रभां. Ś1 कल्मषां सुप्रभामिव; B2 कल्मषामिव च प्रभां; B3 कल्यामिव च सुप्रभां.

25 V1 illeg. for 25 (cf. v.l. 24).—^{a}) Ñ1 मनःप्रहर्ष-; Ñ2 B1.2.4 D6 मनःप्रह्लाद-; V2 मनःप्रज्ञादि-; B3 मनःप्रसाद-; D1 मनःसंह्लदे (sic); D5 T2 G1 M1 मनसो ह्लाद-; D7.9 मनसो मोद-; G3 मनसां ह्लाद- (for मनःसंह्लाद-).—^{b}) Ś1 D10 कामस्य; Ñ2 D6 चित्तस्य (for वर्णस्य). Ñ B1 D7–9 T3 G2 Cg.t प्रसाधि (B1 °ध) नीं; B2.4 D1–3.10 M2 प्रसादनीं (for °दिनीम्). D4 रावणस्य प्रसादनीं; T2 वर्णस्यातिप्रसाधिनीं.—^{c}) D7 T2.3 M2 शोकनाशनीं. Ś1 Ñ2 B D1–4.6.10.11 हृच्छोक (D2 °प) नाशि (B1.2 D1–4.11 °श) नीं; V2 कृच्छ्रोरुनाशिनीं (for तां शोकनाशिनीं).—^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10 श्रेयः; D11 सेयं (for श्रियः). G1 M2 अपि (for इव). V2 श्रेयसां जननीमिव. ❀ Cv : 'ततस्तां प्रस्थितः' इत्येतदारभ्य 'श्रियः संजननीमिव' इत्येतदन्ते वाक्यार्थे प्रथमस्तां शब्दः प्रस्थित इत्यनेन संबध्यते। द्वितीयो ददर्शेत्यनेन। तां प्रस्थितस्तां ददर्शेति।; Cg : तां शोकनाशिनीमिति। ततस्तामिति वर्तमाने पुनस्तच्छब्द उपसंहारार्थः। तां प्रति प्रस्थितो ददर्शेति वा संबन्धः. ❀

26 V1 illeg. for 26 (cf. v.l. 24).—^{a}) Ś1 G3 इंद्रियान् (for इन्द्रियाणि). Ś1 Ñ V2 B D2.6.10 च (for तु). D11 [इं]द्रियार्थांश्च. D1.3.4 इंद्रियाणां प्रियार्थैश्च.—^{b}) Ś1 Ñ1 D2.10 समैः; Ñ2 V2 B1.3.4 D3.4.6.11 समं; B2 स्वयं (for पञ्च).—V2 B1 om. 26^{cd}.—^{c}) D11 तर्जयामास. Ñ1 D1–4 सततं; D11 स तदा (for मातेव). Ś1 D10 तर्पयंतीं च सततं; Ñ2 B2–4 D6 तर्पयंतीमिव मुहुः.—^{d}) Ś1 Ñ B2–4 D6.10 M1 सदा; D2 स्नातं (corrupt) (for तदा). Ś1 Ñ B2–4 D2.6.8.10 -सेवितां (D2.10 °तं; D8 °ता) (for -पालिता). D1.3.4 रक्षोधिपतिसेवितं; D11 राक्षसाधिपसेवितां.—After 26, Ñ2 B4 read 250*; while D3 reads 5.5.36–42^{b} (om. 41).

G. 5. 13. 20
B. 5. 9. 30
L. 5. 5. 52

स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयमिन्द्रस्येयं पुरी भवेत् ।
सिद्धिर्वेयं परा हि स्यादित्यमन्यत मारुतिः ॥ २७
प्रध्यायत इवापश्यत्प्रदीपांस्तत्र काञ्चनान् ।
धूर्तानिव महाधूर्तैर्देवनेन पराजितान् ॥ २८
दीपानां च प्रकाशेन तेजसा रावणस्य च ।
अर्चिर्भिर्भूषणानां च प्रदीप्तेत्यभ्यमन्यत ॥ २९
ततोऽपश्यत्कुथासीनं नानावर्णाम्बरस्रजम् ।
सहस्रं वरनारीणां नानावेषविभूषितम् ॥ ३०

27 V1 illeg. for 27 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ñ1 D11 ब्रह्म- (for देव-). Ś1 D10 स्वर्गार्थं देवलोकार्थम्; D3 ब्रह्मलोकोयमिति च. —^{b}) D7.9 इंद्रस्यापि; M1 गांधर्वीयं (for इन्द्रस्येयं). Ś1 Ñ B D1–4.6.10.11 इयं सिद्धिः परा(Ś1 D10 °द्धिप्रदा)भवेत् (Ñ1 मता); V2 इति सिद्धिः परा मता. —^{c}) D8 G2 M3 गांधर्वीयं (for सिद्धिर्वेयं). T3 G3 M2 पुरा; G3 M1 पुरी (for परा). D8 सिद्धिर् (for हि स्याद्). ❀ Cv : स्वर्गोऽयमित्यादि । पातालः स्वर्गो भौमः स्वर्गो वास्ति । ततः स्वर्गदेवलोकयोर्न पुनरुक्तिः । गान्धर्वी अलका ।; Cr : स्वर्ग इति । स्वर्गस्त्रिदिवः देवलोकोऽश्यन्तकादिलोकः । इन्द्रस्य पुरी वस्वौकसारा शक्रस्येत्युक्ता पूर्वदिगवस्थिता शक्रस्य पुरी प्रसिद्धा । उत्कृष्टतपःफलभूतो ब्रह्मलोकः ।; Cm : स्वर्गः पातालादिः । देवलोको वायुवरुणादिलोकः । इन्द्रपुर्यमरावती । परा सिद्धिरुत्कृष्टतपःफलभूतो ब्रह्मलोकः ।; Cg : स्वर्गोऽयमिति । सामान्यतः स्वर्गोऽयम् । तत्रापि देवलोकस्त्रयस्त्रिंशद्देवानां लोकः । तत्रापीन्द्रस्य पुर्यमरावती । परा सिद्धिर्ब्रह्मणः स्थानमित्युत्तरोत्तरोत्कर्षः ।; Ct : स्वर्गो ज्योतिष्टोमादिकफलभोगभूमिः । देवलोको वायुवरुणादिलोकः । इन्द्रस्य पुर्यमरावती. ❀ —For 27^{cd}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 subst.; while D5 ins. after 27 :

249* इति संचिन्तयामास बहुधा स विलोकयन् ।

[Ś1 Ñ1 D2.10 बहु चिंतयन् (D2 °या); B1 सुविलोकयन्; D1.4 मारुतात्मजः; D5 बहुवत्तया; D11 कपिकुंजरः (for स विलोकयन्). D3 हनुमान्बहुशस्तदा (for the post. half).]

28 V1 illeg. for 28 (cf. v.l. 24). —^{a}) V2 अध्यायत; T2 विस्मापित; Cr.m.g.k.t as in text (for प्रध्यायत). B1 तदा (for इव). Ś1 D10 प्रध्यायन्नेव चा (D10 वा)पश्यत्. —Ñ1 illeg. for 28^{bcd}. —^{b}) D7.9.11 G1 M3 Ck प्रदीप्तांस्. Ñ2 B D6 दीपांस्तत्र च(B4 स) कांचनान्. ❀ Cr.g : प्रध्यायत इव निश्चलतया प्रकृष्टध्यानयुक्तानिव ।; Cm : प्रध्यायत इव ध्याननिष्ठानिव । प्रत्यायत इति पाठे झटिति प्रकाशसंभारात्प्रत्यागच्छत इव स्थितान् ।; Ck : प्रध्यायत इति द्वितीयाबहुवचनम् ।; Ct : प्रध्यायतो ध्याननिष्ठान्. ❀ —^{cd}) D2.4.11 धूर्तामिव. Ś1 D10 देवतैर्न; Ñ2 V2 B4 देवनेषु (for °नेन). D2.4.11 पराजितां; B3 धूपानि पवनैः सम्यक्सबलैः संपराजितान् (sic).

29 For sequence in V2, cf. v.l. 3. V1 illeg. for 29 (cf. v.l. 24). —^{a}) V2 B4 तु (for च). —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 B4 D1–4.10 श्रिया चातुलया (V2 चातुला [subm.]; D4 वातुलया) तथा(D2 °या); D11 श्रिया वत्सलया तथा. —^{c}) D1–5.11 M3 अर्चिभिर् (for अर्चिर्भिर्). Ś1 Ñ1 V2 D3 तु (for च). —^{d}) D5 च मन्यते (for [अ]भ्यमन्यत). Ś1 D10 दीप्त(D10 °प)दीप्ताममन्यत; V2 D3 प्रदीप्तां ताममन्यत(V2 °दृश्यत); B4 D1.2.4 तां प्रदीप्ताममन्यत; D11 सा प्रदीप्तेति मन्यते. —For 29, Ñ2 (reads after 26) B1–3 D6 subst.; V2 ins. after 30; while B4 ins. after 26 :

250* राक्षसेन्द्रप्रभावेन श्रिया चातुलया तथा ।
अर्चिषा भूषणानां च ज्वलन्तीमिव सर्वतः ।

[(l. 1) Ñ2 B D6 -प्रभावेण. B1 तया (for तथा). B3 चापि विभूषितां (for चातुलया तथा). —(l. 2) V2 B1(marg.) अर्चिभिर् (for °चिषा). B4 च शशांकस्य (for भूषणानां च). B3 कामिनीं (for सर्वतः). V2 ज्वलद्भिरिव सर्वशः (for the post. half).]

—After 29, Ś1 Ñ1 V2 B4 D1.2.4.5.10.11 ins. :

251* काञ्चनैरुज्ज्वलैर्दीप्तैः समन्तादवभासिताम् ।
कपाटजालैर्विततैरुद्वमन्तीं प्रभामिव ।
तां तदा प्राविशद्धृष्टो हनूमान्मारुतात्मजः ।
निःशब्दपदविक्षेपैर्दूरात्प्रणिहितेक्षणः ।

[D5 om. l. 1. —(l. 1) V2 वंजुलैर् (for उज्ज्वलैर्). Ś1 D10 दूरात्प्रणिहितेक्षणः (for the post. half). —Ñ1 (partly) illeg. for l. 2. —(l. 2) Ś1 Ñ1 V2 B4 कवाट- (for कपाट-). Ś1 B4 D2 विवृतैर्; D10 विधृतैर् (for विततैर्). V2 D1.2.4.5 उद्वमंतीं; B4 उज्ज्वलंतीं; D10 उद्वसंतीं (for उद्वमन्तीं). D11 उद्वहंतीं प्रजामिव (for the post. half). —(l. 3) B4 पुरीं (for तदा). Ñ1 तदा ताम् (by transp.); D1.4 तदा स (for तां तदा). Ñ1 आविशद् (for प्रा°). Ś1 Ñ1 D10 पवनात्मजः (for मारुता°). —(l. 4) Ñ1 -पदनिःक्षेपाद्; V2 -पदनिक्षेपो; B4 -पादविक्षेपो; D1.4 -पदनिक्षेपैर् (for °विक्षेपैर्). Ś1 D10 दूर- (for दूराद्). Ś1 -[ई]क्षणैः.]

—Thereafter V2 reads 3^{cd} and 6–9. —After 29, D3 ins. a passage relegated to App. I (No. 3).

30 V1 illeg. for 30 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.11 अथ; V2 तत्र (for ततो). Ś1 D10 कचाकीर्णं; Ñ1 D11 कुशास्तीर्णं; V2 कुथास्तीर्णं; D2 कथाकीर्णां (sic); D3 सुखासीनं (for कुथासीनं). —^{b}) D11 नानागंधांबरश्रियं. ❀ Cr : नानावर्णाम्बरस्रजम् । नानावर्णा अम्बरस्रजो यस्य तत् । स्रक्शब्दस्य हलन्तत्वाट्टाबन्तत्वं वा(भा ?)गुरिमते सिद्धम् ।; Cg : नानावर्णाम्बरस्रजमिति हलन्तस्य स्रक्शब्दस्य भागुरमतेन टाबन्तत्वादजन्तत्वोपपत्तिः. ❀ —After 30^{ab}, D3 ins. :

252* स्वेनैव तेजसा युक्तं राक्षसानां च संचयम् ।

परिवृत्तेऽर्धरात्रे तु पाननिद्रावशं गतम् ।
क्रीडित्वोपरतं रात्रौ सुष्वाप बलवत्तदा ॥ ३१
तत्प्रसुप्तं विरुरुचे निःशब्दान्तरभूषणम् ।
निःशब्दहंसभ्रमरं यथा पद्मवनं महत् ॥ ३२
तासां संवृतदन्तानि मीलिताक्षाणि मारुतिः ।
अपश्यत्पद्मगन्धीनि वदनानि सुयोषिताम् ॥ ३३
प्रबुद्धानीव पद्मानि तासां भूत्वा क्षपाक्षये ।
पुनः संवृतपत्राणि रात्राविव बभुस्तदा ॥ ३४
इमानि मुखपद्मानि नियतं मत्तषट्पदाः ।
अम्बुजानीव फुल्लानि प्रार्थयन्ति पुनः पुनः ॥ ३५

G. 5. 13. 27
B. 5. 9. 38
L. 5. 5. 62

—^{cd}) D8 सहस्र-. Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 सहस्रमेव(D11 °कं) (for सहस्रं वर-). G1.2 -वर्ण- (for -वेष-). Ś1 Ñ1 D10 -वेशचय(D10 °यं)स्त्रियां; D1.3.11 -वेषधरस्त्रियं(D3 °स्त्रियां); D2 -वेषवयस्त्रियां (for -वेषविभूषितम्). D8 वराभरणभूषितं (for ^{d}). V2 शयनीयं पराध्यं च स्त्रियः शतसहस्रशः. —For 30, Ñ2 B D6 subst. :

253* कुथाश्वापश्यदासीनां नानावर्णाम्बरस्रजम् ।
नारीः सहस्रशस्तत्र नानावेषोज्वलत्विषः ।

[(l. 1) Ñ2 D6 कुथास्वपश्यद् ; B1 कथालापश्च (after corr. m. also कुथास्त्वपश्यद्); B3 कुथयापश्यद्. B3 नानावर्णाः सुरस्रजः (for the post. half). —(l. 2) B2(m. as in B1).3 -वेश-; B4 -वर्ण- (for -वेष-). B3 -[अ]र्चिषः (for -त्विषः).]
—After 30, V2 reads 250*.

31 V1 illeg. for 31 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D2.6.10 परावृत्ते ; B3 परावृत्त- (for परिवृत्ते). B2 च (for तु). D1.4.11 परावृत्ता(D11 °त्य [sic])र्धरात्रेण. —^{b}) V2 ह्यसौ; D6 तत्र; T2 पानान् (for पान-). B4 गताः (sic) (for गतम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 क्रीडना(Ñ1 D2 °डिता)द्विरतं (for क्रीडित्वोपरतं). Ś1 D2.10 सर्वं; Ñ1 सुप्तं; D1.3.4 श्रांतं; D11 रम्यं (for रात्रौ). Ñ2 B1 (marg.) D6 क्रीडि(D6 °ड)-तोपरतस्त्रैणं(B1 [orig.]°तं ताभिः); V2 क्रीडतः परमं स्त्रैणं. —^{d}) Ś1 Ñ2 B D1.3.4.6.7.9.10 G Ck.t प्रसुप्तं; Ñ1 शुश्राव; V2 प्रशस्तं; D2 सुषुवे (for सुष्वाप). Ś1 Ñ1 D2.10 बहुलं ततः ; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 बहुधा तदा (Ñ2 reads तदा in marg.); B3 वरशय्यया; D1.3.4 अभव° (for बलवत्तदा). D11 जनं सुबहुलं ततः.

32 V1 illeg. for 32 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 D10 तत्र सुप्तं; Ñ1 ***सं (illeg.) ; D3 स च सुप्तं; Ct as in text (for तत्प्रसुप्तं). M1 प्रविबभौ (for विरुरुचे). Ñ2 V2 B D6 प्रसुप्तविहगं चैव; D11 ततः प्रसुप्तं रुरुचे. —^{b}) V2 B1–3 D1–4.6.11 -[अं]बर- (for -[अ]न्तर-). D7–9 -भूषितं (for -भूषणम्). Ś1 Ñ1 D10 निःशब्दं वरभूषणं. —^{c}) D3 निलीन- (for निःशब्द-). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 बभौ; D11 पंपा- (for यथा). Ñ2 V2 B D11 यथा; D1.4.6 तथा (for महत्).

33 V1 illeg. for 33 (cf. v.l. 24). —^{a}) V2 संभृत- ; Cr.m.g.k.t as in text (for संवृत-). Ś1 Ñ2 B2.4 D1.2.4.6.10.11 -दंष्ट्राणि; D7 -दांतानि; Cr.m.g.k.t as in text (for -दन्तानि). B1(orig.).3 सुश्रित(B1 [m. also]संवृत; B3 सुवृत)दंष्ट्राणि; D9 स वृत्तदांतानि (for संवृतदन्तानि). —^{b}) Ś1 Ñ V2 B4 D3.4.6–10 T1.2 Ck.t मीलिताक्षीणि; M2 निर्मलाक्षाणि (for मीलिताक्षाणि). ✻ Ck : निद्रा(?)गतत्वात् संवृतदान्तानि संवृतपक्ष्माणि ग्लानिदसु(ग्लानिज ?)खेदेन मीलिताक्षीणीति । अतिसंवृतपक्ष्माणि । स्वर्गदेवलोकादिवत्संवृतमीलितादेरपि कल्प्यो भेद इत्युक्तमेव । अपि वा वर्णना । सर्वतः पानरूक्ष्यमशक्यमित्येवोपरमः परिहारः । तच्चिन्तायां व्याख्यातृणाम(तॄणां ?)व्याख्यानकथैवास्तमियात् । अपि च नेदं सूत्रं भाष्यादिकं वा । येन प्रयोजनानि चिन्त्येते(°न्त्येरन् ?) । अपि च काव्यमेवेदम् । तत्र च न केनापि (कर्तुं ?) शक्या पदप्रयोजनचिन्ता ।; Ct : निद्रितत्वात्संवृतानि संवृतपक्ष्माणि तादृशानि च तानि दान्तानि ग्लानानि मीलिताक्षीण्यतिसंवृतपक्ष्माणि स्वर्गदेवलोकादेरिव संवृतमीलितयोरपि भेदो बोध्यः । यद्वा संवृतदान्तानीत्यस्यैव व्याख्यानं निमीलिताक्षीणीति । यद्वा संवृतत्वमोघ्योः. ✻ —^{c}) Ś1 D10 पद्मगंधानि; D4(m. also) वक्त्रपद्मानि (for पद्मगन्धीनि). —D4 reads 33^{d} in marg. —^{d}) Ś1 V2 B D2.3.6.10 स योषितां.

34 V1 illeg. for 34 (cf. v.l. 24). D4 om. 34. —^{a}) D2 प्रसुप्तानीव; D8 प्रवृद्धानीव. —^{b}) B3 निशि; M1 पुरा (for तासां). Ś1 Ñ V2 B D1.2.6.10.11 बुद्ध्वा (for भूत्वा). Ñ2 B2–4 D2.5.6.10 क्षपात्यये; Cr.m.g.k.t as in text (for °क्षये). D3 तन्मुखानि क्षपात्यये. —^{c}) Ś1 D10.11 T2 G1.2 M1 Ck संहृत- ; D2 संभृत- ; Cr.m.g as in text (for संवृत-). D3 -गात्राणि (for -पत्राणि). —^{d}) D3 रात्रावथ. Ś1 D10 यथा तथा; D5 बभौ तदा (corrupt); T3 लसत्तथा; Cr.m.g.k.t as in text (for बभुस्तदा). D2 गात्राणि विवभुस्तदा; D11 रात्रौ विरमसुस्तदा. —For 34^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. :

254* तदा वै कुड्मलानीव वदनानि विलोक्य सः ।

[Ñ2 B2 D6 तदा तु; B4 तदाब्ज- (for तदा वै). B2 कुंडलानि (for कुड्मलानि). B2 स योषितां (for विलोक्य सः).]

35 V1 illeg. for 35 (cf. v.l. 24). —^{a}) Cr इदानीं (for इमानि). Ś1 Ñ V2 B D1–4.10.11 वक्त्र(V2 रक्त)-पद्मानि; D6 बहुपद्मानि; Cr.m.g.t as in text (for मुख°). —^{b}) Ñ2 B D6 प्रिय- ; D1 तत्र; D10 स तु; T2 पद्म- (for मत्त-). Ś1(before corr. as in text) D10 -षट्पदः. D8 नियतप्रियशब्ददाः. —^{c}) D6 अनुजानीम (for अम्बुजानीव). D3 पद्मानि (for फुल्लानि). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 अंबुजानीति

G. 5. 13. 28
B. 5. 9. 39
L. 5. 5. 63

इति वामन्यत श्रीमानुपपत्त्या महाकपिः ।
मेने हि गुणतस्तानि समानि सलिलोद्भवैः ॥ ३६
सा तस्य शुशुभे शाला ताभिः स्त्रीभिर्विराजिता ।
शारदीव प्रसन्ना द्यौस्ताराभिरभिशोभिता ॥ ३७
स च ताभिः परिवृतः शुशुभे राक्षसाधिपः ।
यथा ह्युडुपतिः श्रीमांस्ताराभिरभिसंवृतः ॥ ३८
याश्च्यवन्तेऽम्बरात्ताराः पुण्यशेषसमावृताः ।
इमास्ताः संगताः कृत्स्ना इति मेने हरिस्तदा ॥ ३९
ताराणामिव सुव्यक्तं महतीनां शुभार्चिषाम् ।
प्रभावर्णप्रसादाश्च विरेजुस्तत्र योषिताम् ॥ ४०
व्यावृत्तगुरुपीनस्रक्प्रकीर्णवरभूषणाः ।
पानव्यायामकालेषु निद्रापहृतचेतसः ॥ ४१
व्यावृत्ततिलकाः काश्चित्काश्चिदुद्भ्रान्तनूपुराः ।
पार्श्वे गलितहाराश्च काश्चित्परमयोषितः ॥ ४२

(Ñ1 D1.4.11 °व) मन्वानाः(D10 संधानाः). —d) Ś1 B2 D2.3.10.11 प्रार्थयंते; T3 प्रासवंतः (for प्रार्थयन्ति). ❀ Cr: प्रार्थयन्ति प्रार्थयेरन् । नियतं नूनम् ।; Cm: प्रार्थयन्ति प्रार्थयेरन्। नियतं नूनम्। 'प्रार्थयन्त' इति पाठे प्रार्थयमाना भवेयुरिति शेषः।; Cg: प्रार्थयन्ति प्रार्थयेरन्। मधुरसलुब्धतयात्र पुनः पुनः पतेयुरित्यर्थः। व्यत्ययेन परस्मैपदम्। अनुदात्तत्वेनात्मनेपदत्वात्। नियतं नूनम्।; Ck.t नियतं नित्यम्. ❀

36 V1 illeg. for 36 (cf. v.l. 24). —a) Ś1 V2 D4.5.8 G1.3 [इ]व (for वा). D11 [इ]वामन्यते; G2 M1.3 चामन्यत (for वामन्यत). Ñ2 B D6 इत्यमन्यत स श्रीमान्. —b) Ś1 Ñ1 D10.11 M1 उत्पत्य च(D10 स); Ñ2 B2(m. after corr.).3.4 D6 तान्यालोक्य; V2 उत्प्लुत्य स; B1 (m. also तद्विलोक्य) तां विलोक्य; D1.4 उपेत्य स; T3 G उपपत्य (G3 °द्य); Cr.m.g.t as in text (for उपपत्त्या). D1 महान् (for महा-). D2 उत्पत्य सहसा कपिः; D3 उपेत्याभिमुखं तदा. —c) B3 समं (for मेने). Ñ1 च (for हि). D2 द्विगुणतस्; D11 व गुणतस् (for हि गुणतस्). —d) D11 समान- (for °नि).

37 V1 illeg. for 37 (cf. v.l. 24). —b) D2 ततः (for ताभिः). —M1 om. 37^{cd}. —c) B1 (after corr. in m.) D1–5.7.9.10 T1 G1 M2 शरदीव (for शारदीव). —d) Ñ2 V2 B D1.2.4.6.11 उपशोभिता; T2.3 इव शोभिता; G1 अभिसंवृता (for अभिशोभिता).

38 V1 illeg. for 38 (cf. v.l. 24). —a) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 ताभिः परिवृतः शूरः(Ñ2 V2 B D6 स्त्रीभिः). —b) Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 M1 राक्षसेश्वरः; Ñ2 B D6 राक्षसस्तदा(B2 °था). —D11 om. 38^{cd}. —c) Ñ2 V2 B D6 तारापतिः; D3 ताराधिपः; T2 चोडुपतिः (for ह्युडुपतिः). —d) Ś1 D10 परिवारितः; Ñ1 D5.7.9 G1 इव संवृतः; Ñ2 V2 B D1.4.6 उपशोभितः; D2 इव शोभितः; D8 अभिसंवृतः (for अभिसंवृतः).

39 V1 illeg. for 39 (cf. v.l. 24). Ś1 D10 om. 39^{ab}. —a) Ñ1 या****रात्ताराः (illeg.); D1.4 याश्च्युता ह्यंबरात्ताराः; D2.6.11 G3 याश्च्यवंत्यंबरात्ताराः; D3 याश्च्युता नभसस्तारास्. —b) Ñ1 V2 D1.2.4.11 काले काले निराकृताः; Ñ2 B D6 तत्र मन्ये(B3 °न्यै) निराकृताः. —c) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 सर्वाः; D3 तारा (for कृत्स्ना). —Ś1 D10 om. 39^{d}–41^{a}. —d) D1.2.4.11 तत्रामन्यत वै हरिः. —After 39, B3 ins.:

255* सेवन्ते कुड्मलानीव वदनानि विलोक्य ते ।

40 V1 illeg. for 40 (cf. v.l. 24). Ś1 D10 om. 40 (cf. v.l. 39). B3 om. 40^{ab}. —a) Ñ2 V2 B1.2.4 D1.2.4.11 हि व्यक्तं; D2 सुव्यक्तिं (for सुव्यक्तं). D6 तारागणमिव व्यक्तं. —b) D11 महतीं च (for महतीनां). Ñ1 illeg.; B1 सुवर्चसां; B2 (after corr. as in text) सुरार्चिषां; D1–4.11 महार्चिषां (for शुभार्चिषाम्). —V2 om. 40^{c}–43. —c) B1 प्रभावं तत्-; B3 प्रभावाच्च; D3 प्रभावर्द्धि- (for प्रभावर्ण-). B3 प्रसादाच्च; T1.3 G2 -प्रभावाश् (for-प्रसादाश्). M1 -प्रसादार्चिर्. B2 प्रभावर्णाः प्रसादश्च; D2 प्रभाववर्णाः प्रासादा (sic). —d) B4 चात्र (for तत्र). B3 विवेकाच्चापि (for विरेजुस्तत्र).

41 V1 illeg. for 41 (cf. v.l. 24). Ś1 D10 om. 41^{a} (cf. v.l. 39). V2 om. 41 (cf. v.l. 40). —a) D7.9 G1 Ct -कच-; D8 -कुच-; Cr.m.g as in text (for -गुरु-). Ñ B D6 व्यावृत्त(B4 °त्ताः)शिरसस्तत्र; D1–4 व्यावृत्तगूहि(D3 °गोपि)तस्रस्ताः; D11 व्यावृत्तः गूहतः शस्ताः (sic). —b) Ś1 Ñ2 B D1–4.6 -[अं]बर- (for -वर-). D10 प्रकीर्णाः स्वरभूषणाः. ❀ Cr: व्यावृत्तगुरुपीनस्रजश्च ताः प्रकीर्णवरभूषणाश्चेति कर्मधारयः. ❀ —c) Ś1 D1.2.4.10 -कालैश्च; Ñ1 -काले च; Ñ2 B D3.6 -खिन्नाश्च; G2 -लोलाक्ष्यो; Cv.m.g.t as in text (for -कालेषु). D11 यातव्या यामकाले च. —d) Ś1 Ñ D7–9 Ct -[उ]पहत-; B4 D3.4.10 G3 -[अ]पहत-; Cg as in text (for -[अ]पहृत-). D5 निद्राप्रभूतचेतनाः; D6 निद्रया हृतचेतसः.

42 V1 illeg. for 42 (cf. v.l. 24). V2 om. 42 (cf. v.l. 40). —a) Ś1 Ñ D1.3.4.10.11 नि(Ñ2 वि)वृत्त-; B व्यासृष्ट-; D2 दुर्वृत्त-; D6 विसृष्ट-; Cg.t as in text (for व्यावृत्त-). D10.11 -तिलका काचित्. —b) D3 om. (hapl.); D10.11 काचिद् (for काश्चिद्). Ś1 D1.4.10 उत्सृष्ट-; Ñ1 illeg.; Ñ2 भ्रष्टांत-; D2.11 उत्कृष्ट-; Cr.m.g.t as in text (for उद्भ्रान्त-). D10.11 -नूपुरा. —cd) B3 D1.2.4 पार्श्वाद् (for पार्श्वे). Ñ2 B1(m.).2.4 D5.6 पार्श्वगलित- (B1 [before corr.] °कुलित-); T2 पार्श्वोद्गलित-

मुक्ताहारवृताश्चान्याः काश्चित्प्रस्रस्तवाससः ।
व्याविद्धरशनादामाः किशोर्य इव वाहिताः ॥ ४३
सुकुण्डलधराश्चान्या विच्छिन्नमृदितस्रजः ।
गजेन्द्रमृदिताः फुल्ला लता इव महावने ॥ ४४
चन्द्रांशुकिरणाभाश्च हाराः कासांचिदुत्कटाः ।
हंसा इव बभुः सुप्ताः स्तनमध्येषु योषिताम् ॥ ४५
अपरासां च वैदूर्याः कादम्बा इव पक्षिणः ।
हेमसूत्राणि चान्यासां चक्रवाका इवाभवन् ॥ ४६
हंसकारण्डवाकीर्णाश्चक्रवाकोपशोभिताः ।
आपगा इव ता रेजुर्जघनैः पुलिनैरिव ॥ ४७
किङ्किणीजालसंकाशास्ता हेमविपुलाम्बुजाः ।
भावग्राहा यशस्तीराः सुप्ता नद्य इवाबभुः ॥ ४८

G. 5. 13. 0
B. 5. 9. 51
L. 5. 5. 74

(for पार्श्वे गलित-). G3 विरेजुस्तत्र योषितः (for ^{a}). D11 पार्श्वं गलितहारांश्च काश्चिदमरयोषितः.

43 V1 illeg. for 43 (cf. v.l. 24). V2 om. 43 (cf. v.l. 40). B3 om. 43^{ab}. Ñ1 mostly illeg. for 43^a. —^{a}) D8 T2.3 M2.3 Cg मुक्ताहारावृताश्च (for °रवृताश्च). Ś1 D1.2.4.10 मुक्तसा(D1.4 प्रमुक्त)रसनाः काश्चित्; D3 मुक्तासारमनाः काश्चित्; D11 मुक्तसंरशना काचित्. —^{b}) Ñ1 हि स्रस्त-; D1.3.4.5.9 प्रश्रस्त-; T2 M3 सं(M3 वि)स्रस्त- (for प्रस्रस्त-). —For 43^{ab}, Ñ2 B1.2.4 D6 subst.:

256* सुप्ताः सवसनाः काश्चित्काश्चिदामुक्तनूपुराः ।

[B1 सुवसनाः; B2 सुस्वननाः (for सवसनाः). B4 स्रस्तसंवसनाः. B4 उद्भ्रांतलोचनाः; D6 आयुक्तनूपुराः (for आमुक्त°).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D10 विवृद्ध-; Cr.m.g.k.t as in text (for व्याविद्ध-). Ñ2 B3 -वसना; B1.2 D1-5 -रसना- (for -रशना-). Ñ2 B3 वामाः. D6 व्याबद्धवसनादार्याः; D11 प्रवृत्तरसना वामाः. —^{d}) G1 इति (for इव). Ñ2 B D6 चापराः; D3.11 वासिताः (for वाहिताः).

44 V1 illeg. for 44 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ñ1 V2 D1.2.4.7.9.11 अ(V2 D2.11 स)कुंडल- (for सुकुण्डल-). —Ñ1 illeg. for 44^b. —^{b}) D2.10 विभिन्न-; M3 विच्छन्न- (for विच्छिन्न-). B3 -विमद- (for -मृदित-). D7-9 विच्छिन्नामृदित-. —^{c}) D6 मृगेंद्र- (for गजेन्द्र-). Ś1 D10 -मथिताः; B3 -सूदिताः; D3 -मर्दिताः (for -मृदिताः). V2 कौंदा; D11 कुल्या (for फुल्ला).

45 V1 illeg. for 45 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10 -नि(B2 -वि)कराभा(D3 °रांता)श्च; D11 -निकराकारा; G3 -किरणाकारा (for -किरणाभाश्च). —Ñ1 illeg. for 45^b. —^{b}) D7.9 G1 उद्गताः; Cg as in text (for उत्कटाः). B3 हाराः कांचनराजिभिः. —^{cd}) G1 तनु-; Cg as in text (for स्तन-). G3 -मध्ये तु (for -मध्येषु). M1 स्तनमध्ये सुयोषितां. —For 45^{cd}, Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 subst.:

257* स्तनमध्येषु सुप्तानां विरेजुर्हंससंनिभाः ।

[Ñ2 B2.4 विन्यस्ता (for सुप्तानां). V2 B3 D6 स्तनमध्ये सुविन्यस्ता(V2 [m. also] °स्तीर्णा); B1 तन्मध्येषु सुविन्यस्ता; D1.3.4.11 स्तनमध्ये सु(D3.11 प्र)सुप्तानां (for the prior half). Ñ2 B1.2.4 D6 -पांड(D6 °डु)राः; B3 -पंक्तयः (for -संनिभाः).]

46 V1 illeg. for 46 (cf. v.l. 24). —^{a}) V2 इतरासां; B1(m. also as in text) सुप्रकाशं (for अपरासां). Ñ1 G3 तु (for च). —Ñ1 illeg. for 46^{bcd}. —^{b}) V2 B4 D10 कदंबा. —^{d}) Ñ2 B D6 G3 [आ]बभुः; V2 [आ]तुराः (for [अ]भवन्). D2.10.11 चक्रवाक इवाभवत्. ❀ Ck : कादम्बः कलहंसः । हेमसूत्राणि चेनि । तत्रापि स्तनमध्योद्गतानीत्युत्कर्षः। चक्रवाकानां पीतवर्णत्वसाम्यादुपमा।; Ct : वैदूर्या वैदूर्यमणिमालाः। कादम्बाः कलहंसाः । अत्र कादम्बशब्देन कारण्डवपदवाची जलकाक उच्यते । अन्यथा वैदूर्योपमानत्वमसंगतं स्यात् । हेमसूत्राणि च। अत्रापि स्तनमध्योद्गतानीत्यनुकर्षः । चक्रवाकानां पीतत्वसादृश्यादुपमानत्वम् . ❀ —After 46, B3 ins.:

258* मृदङ्गेषु च कासांचित्कराः सुनिरता इव ।

47 V1 illeg. for 47 (cf. v.l. 24). —^{a}) B3 -वन-; D7.9 -[उ]पेताश्च (for -[आ]कीर्णाश्च). —Ñ1 illeg. for 47^d. —^{d}) Ñ2 V2(m. also as in text) B1-3 D6 पुलिनोपमैः (for °नैरिव). B4 घनैश्च पुलिनैरपि.

48 V1 illeg. for 48 (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 V2 D2.10.11 -नादिन्यस; Ñ1 -ना[illegible]स (illeg.); Ñ2 D6 -निर्घोषास्; B1 -सोत्कृष्टास; B2.3 D3 -सोत्क्रोशास; B4 -शोभाढ्यास; D1.4 -मालिन्यः; D5 G3 M3 Cv.m.g -संकोशास; T2 -शैवालास; G2 -संवीतास; Cr.k.t as in text (for -संकाशास). —^{b}) D5 M3 हैम-; D6 हंस- (for हेम-). Ś1 D2.10 -तिल(D2 -लति [meta.])कान्विताः; Ñ1 V2 D11 -तिलकांकिताः; Ñ2 B D3.6 -तिलकांबुजाः; M1 -विमलांबुजाः (for -विपुलाम्बुजाः). D1.4 साक्रोशास्तिलकांकिताः; T2 G1 ता वक्त्रकनकांबुजाः. —^{c}) Ñ1 हारग्राह-; Ñ2 D6 कांचीग्राहाः; D5 भावग्राह- (for भावग्राहा). Ś1 D2.10 भावग्राहो(D2.10 °ग्राहो)पगंभीराः; V2 हारग्राहा हयस्तीराः (sic); B1 (m. also as in text) कांचीग्राहा सुगंभीराः; B2.3 कांचीग्राहाश्च(B2 [m. also] स्त्रग्दामग्राह) गंभीराः; B4 कांचीग्राहा मनस्तीराः; D1.4 भावग्राहाः सुगंभीराः; D11 काचिद्ग्राहसुगंभीराः. —^{d}) B3 G2 सुप्त-; D3 क्षुभ्यन्- (for सुप्ता). Ś1 Ñ V2 B2-4 D1-4.6.10.11 [अ]भवन् (for [आ]बभुः). ❀ Cg : किङ्किणीति । किङ्किणीजालसंकोशाः किङ्किणीजालान्येव संकोशा मुकुलानि यासां ताः। एतत्स्थाने सत्कोशा इति पाठान्तर-

G. 5. 13. 39
B. 5. 9. 52
L. 5. 5. 75

मृदुष्वङ्गेषु कासांचित्कुचाग्रेषु च संस्थिताः ।
बभूवुर्भूषणानीव शुभा भूषणराजयः ॥ ४९
अंशुकान्ताश्च कासांचिन्मुखमारुतकम्पिताः ।
उपर्युपरि वक्त्राणां व्याधूयन्ते पुनः पुनः ॥ ५०
ताः पताका इवोद्धूताः पत्नीनां रुचिरप्रभाः ।
नानावर्णसुवर्णानां वक्त्रमूलेषु रेजिरे ॥ ५१
ववल्गुश्चात्र कासांचित्कुण्डलानि शुभार्चिषाम् ।
मुखमारुतसंसर्गान्मन्दं मन्दं सुयोपिताम् ॥ ५२
शर्करासवगन्धः स प्रकृत्या सुरभिः सुखः ।
तासां वदननिःश्वासः सिषेवे रावणं तदा ॥ ५३

दर्शनात्संकोचशब्दो मुकुलवाचीत्यवगम्यते। ; Ct : किङ्किणीजालसंकाशास्तद्वन्मुकुलितनयनास्तत्स्थाने च नद्यां मुकुलितकुमुदानि। हेमविपुलाम्बुजत्वेन वक्त्रनिगरणमुपमाने तु न निगरणम्। "किङ्किणीजालसंबाधा" इति पाठे किङ्किणीजालसंबाधत्वमुभयत्रापि स्पष्टमेव। शब्दवत्वसाधर्म्यात्किङ्किणीशब्देन लहरीणामप्युक्तिः। भावा विलासा एव स्वाप्निकसुरतभावो वा ग्राह्यो यासां ताः। यशोऽतिगुणवत्त्वकृतयश एव तीरं यासां ताः। यशःशब्देन लक्षणया कान्तिरित्यन्ये. ❀

49 V1 illeg. for 49 (cf. v.l. 24). —^{a}) V2 B3 मृदंगेषु (B3 °षु *); B2 (m. also as in text) मृद्वंगेषु च; G1 मृदुष्वंकेषु (for मृदुष्वङ्गेषु). —Ñ1 illeg. from कासां up to स in ^{b} (see var.). —D11 om. (hapl.) 49^{b}–52^{a}. —^{b}) Ś1 D10 प्रतिरूपं समुत्सृतं; Ñ1 V2 D4 प्रतिरूपं स(Ñ1 illeg. up to स)मुच्छ्रितं; Ñ2 प्रतिरूपमुपस्थिताः; B1 अग्रतः समुपस्थिताः; B2 उद्ग्रत समुस्थिताः; B3 सुन्यस्तवरभूषणाः; B4 उद्ग्रतरमुत्थिताः; D1.2 प्रतिरूपं समुस्थिताः(D2 °तं); D3 संभोगोत्थाः समंततः; D6 प्र * रूप * * स्थिताः. —^{c}) D5 भ्रमराणि (for भूषणानि). Ś1 D10 तासां बभुर्भूषितानां; G1 बभूवुर्भ्रमराभाश्च. —^{d}) D6.8 शुभ्रा (for शुभा). V2 [आ]-भरण- (for भूषण-). ❀ Cv : भूषणराजयः। भूषणधारणमार्गरेखाः।; Cr.m : भूषणराजयः। भूषणविमर्दजनितरेखाः। विस्रस्तभूषणानां कासांचिद्भूषणस्थानरेखा भूषणानीव बभूवुरित्यर्थः।; Cg : भूषणराजयः। भ्रमराणीव भ्रमरा इव। व्यत्यय आर्षः। कामुका इव बभूवुः। "भ्रमरः कामुके भृङ्गे" इति दर्पणः। केचित्तु भूषणानीति पाठं कल्पयित्वा भूषणराजयो भूषणविमर्दकृतरेखाः। विस्रस्तभूषणानामपि कासांचिद्भूषणानीव बभूवुरित्यर्थ इत्याहुः।; Ck : भूषणानां राशय इत्यनेन वैडूर्यमणिमालाः। भ्रमराणीवेति वचनसामर्थ्यात्। Ct : भूषणराजयो विमर्दजनितरेखाः। 'भूषणराशयः' इति पाठेऽप्ययमेवार्थो लक्षणादिना बोध्यः. ❀

50 V1 illeg. for 50 (cf. v.l. 24). D11 om. 50 (cf. v.l. 49). —^{a}) T2 अंशुकांशश्च. —Ñ1 illeg. for 50^{b}. —^{b}) Ñ2 V2 B1.2.4 D1.2.4.6 -घट्टिताः; B3 D3 -पट्टिकाः(D3 °श्चाः); D5 -कल्पिताः (for -कम्पिताः). —^{c}) Ñ2 B D6 वक्त्राणि (for °णां). —^{d}) V2 व्याधूयंत; D10 व्यधूयंते (for व्याधूयन्ते). ❀ Cr : अंशुकान्ता इति। उपर्युपरि वक्त्राणाम्। षष्ठीयोग आर्षः। वक्त्राण्युपर्युपरीत्यर्थः। व्याधूयन्ति चलन्ति। व्यत्ययेन इयन्। अंशुकान्ता व्याधूयन्त इत्यनेनांशुकान्तानां मृदुसूक्ष्मता द्योत्यते।; Cg : अंश्विति। मुखमारुतकम्पिता अंशुकान्ताः सूक्ष्मवस्त्रदशाः। उपर्युपरि वक्त्राणां वक्त्राण्युपर्युपरि। "धिगुपर्यादिषु त्रिषु। द्वितीयाऽऽम्रेडितान्तेषु"। इति द्वितीयाभाव आर्षः। व्याधूयन्त इति श्यन्नार्षः। धूनातेः क्र्यादित्वात्।; Ct : वक्त्राणामुपर्युपरीत्यन्वयः. ❀

51 V1 illeg. for 51 (cf. v.l. 24). D11 om. 51 (cf. v.l. 49). Ñ2 B D6 om. 51. —^{a}) G1 काः (sic); Cr.m.g.t as in text (for ताः). D1.4 [आ]धूता (for [उ]द्धूताः). M2 पताका इव चोद्धृताः. ❀ Cr : ता इति। अंशुकान्ताः। विधेः प्राधान्यात्स्त्रीलिङ्गनिर्देशः।; Cg : ता इति। विधेयत्वात्स्त्रीलिङ्गता।; Ct : ता इति। विधेयमपेक्ष्य स्त्रीलिङ्गनिर्देशः. ❀ —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.11 रत्नानां (for पत्नीनां). D3 रुचिराः. —^{c}) Ñ1 V2 D1–5.8 T1.3 G2 M1 -वर्णाः; Cv.r.m.g.t as in text (for -वर्ण-). G3 -सवर्णानां. M3 नानासुवर्णवर्णानां. —^{d}) D8 जज्ञिरे (for रेजिरे).

52 V1 illeg. for 52 (cf. v.l. 24). D11 om. 52^{a} (cf. v.l. 49). —^{a}) V2 स्वंतश्च; B2 (before corr.) ववंतुश्च (for ववल्गुश्च). B3 चापि; G2 M2 तत्र; M1 चारु (for चात्र). B4 वरमेवात्र कासांचित्; D3 ववल्गुश्चापरासांचित. —^{b}) Ś1 D1.2.4.10.11 महार्चि(D11 °र्त्वि)षां; Ñ2 V2 B D6 [अं]गदानि च; D3 सुयोषितां; Ck.t as in text (for शुभार्चिषाम्). —After 52^{ab}, D3 ins.:

259* अंशुकानि च सूक्ष्माणि रेजिरे स्रग्युतानि च।

—B3 om. 52^{cd}. —^{c}) D3 सुख- (for मुख-). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 -कंपै(D2 -पंकै[meta.])श्च; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -कंपेन; D1.4 -कंपैस्तु; D5.7.9 G1 Ck.t -संकंपैर्; D8 M1 -संक्षोभान्; T2 -सत्कंपैर्; G3 -संपर्कैर्; M2 -संसर्गे (for -संसर्गान्). —^{d}) Ś1 मंदं मंदैः; D1.4 मंदमैंदैस्; D2.10 मंदमंदैः; D11 गंधमंदैः; Ct as in text (for मन्दं मन्दं). Ñ1 D7.9 च; D1 तु; D5.8 T2 G2.3 M2 स्म (for सु-). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 मंद(Ñ2 B1 °दं)मंदेन योषितां.

53 Ñ2 V1 B D6 om. 53–55 (V1 55^{b}) (cf. 5.8 l. 3–7 of 274*). —^{a}) Ś1 D10 T2 -गंधश्च; Ñ1 V2 D2 T1.3 G3 M2 -गंधी स(V2 तु); D1.3.4 -गंधी च; D5 -गंधिन्यः; D11 -गंभीरः; G1 M3 -गंधैश्च; M1 -गंधाढ्यः; Ct as in text (for -गन्धः स). —^{b}) Ś1 D10 शुभः; V2 मुखं; D2.4.5 मुखः; D8 T1.3 G1.2 सुखं; Ck.t as in text (for सुखः). —^{c}) Ñ1 D5 आसां. Ś1 D10 सुरभि-; Ñ1 illeg. (for वदन-). Some MSS. -निश्वासः (for -निःश्वासः). —^{d}) D1.4 सदा (for तदा). ❀ Ck : प्रकृत्या

रावणाननशङ्काश्च काश्चिद्रावणयोषितः ।
मुखानि स्म सपत्नीनामुपाजिघ्रन्पुनः पुनः ॥ ५४
अत्यर्थं सक्तमनसो रावणे ता वरस्त्रियः ।
अस्वतन्त्राः सपत्नीनां प्रियमेवाचरंस्तदा ॥ ५५
बाहूनुपनिधायान्याः पारिहार्यविभूषिताः ।
अंशुकानि च रम्याणि प्रमदास्तत्र शिश्यिरे ॥ ५६
अन्या वक्षसि चान्यस्यास्तस्याः काचित्पुनर्भुजम् ।
अपरा त्वङ्कमन्यस्यास्तस्याश्चाप्यपरा भुजौ ॥ ५७
ऊरुपार्श्वकटीपृष्ठमन्योन्यस्य समाश्रिताः ।
परस्परनिविष्टाङ्ग्यो मदस्नेहवशानुगाः ॥ ५८
अन्योन्यस्याङ्गसंस्पर्शात्प्रीयमाणाः सुमध्यमाः ।
एकीकृतभुजाः सर्वाः सुषुपुस्तत्र योषितः ॥ ५९
अन्योन्यभुजसूत्रेण स्त्रीमाला ग्रथिता हि सा ।
मालेव ग्रथिता सूत्रे शुशुभे मत्तषट्पदा ॥ ६०

G. 5. 13. 60
B. 5. 9. 63
L. 5. 5. 86

सुरभिरपि। वायुरिति॥ शेषः। सुखः सुखावहः सुरभिगन्धो बभूव।; Ct: शर्करासव आसवविशेषस्तद्योगात्तद्गन्धः प्रकृत्या च सुरभिः, अतएव सुखस्तासां वदननिःश्वासो रावणं सिषेवे। यद्वा प्रकृत्यासुरभिरपि वायुरिति शेषः। तासां वदननिःश्वासस्तद्युक्तः। अर्शं आद्यजन्तम्। अत एव शर्करासवगन्धो रावणं सिषेवे. ❀

54 Ñ2 V1 B D6 om. 54 (cf. v.l. 53). —[ab]) D10 -[अ]दंन- (sic); Ck.t as in text (for -[आ]नन-). Ñ1 illeg. for शंकाश्च काश्चि. Ś1 -सक्ताश्च (for -शङ्काश्च). D3 राक्षस- (for रावण-). —[c]) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 मुखवातं (D11 °सं); D7-9 मुखानि च; M1 मुखश्वासं (for मुखानि स्म).

55 Ñ2 B D6 om. 55, V1 om. 55[ab] (cf. v.l. 53). —[a]) Ś1 अत्यंतासक्त- ; V2 रत्यर्थं सक्त-; D2.10 G2 अत्यर्थासक्त- (for अत्यर्थं सक्त-). —[b]) Ś1 Ñ1 D1.4.11 काश्चन; V2 रावण-; D9 ता वराः; Ck.t as in text (for ता वर-). D2.10 रावणं काश्चन स्त्रियः; D3 तत्र काश्चन योषितः; T2 रावणेन हृता स्त्रियः. —V1 illeg. from 55[c] up to रावण in 62[d]. —[c]) Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 सु(Ñ1 आ)स्थिरत्वात् (for अस्वतन्त्राः). D1.3.4 संश्लिष्टाश्च सपत्न्योपि. —[d]) Ś1 Ñ1 D2.3.10 प्रीयमाणा बभु(D2.10 व्यभु)स्तदा; V2 प्रीयमाणाः पुनस्तदा; D1.4.11 प्रीयमाणा ययु(D11 वपु)स्तदा.

56 V1 illeg. for 56 (cf. v.l. 55). —[a]) Ś1 Ñ1 D10 बाहूपरि ; V2 बहुरूपं; D7.9 बाहू उप- (for बाहूनुप-). Ñ1 illeg. after परि up to रोप in [b] (see var.). M3 [अ]स्याः (for [अ]न्याः). Ñ2 B D6 स्वभुजानु(B1 D6 °न्यु)पधायान्याः ; D2 बाहून्परिनिधायान्याः ; G3 बाहूनुपरि धायान्याः. —[b]) G3 परिहार्य-. D8 G2 M1.3 -विभूषितान् (for °ताः). Ś1 Ñ1 D10 पा(D10 प)रिहारोप(Ñ1 illeg. up to रोप)शोभिताः ; Ñ2 V2 B D1-4.6.11 प(Ñ2 B2 D2 पा)रिहा (V2 B1.3 °वा)र्योपशोभितान्(B D2.3.11 °ताः); D5 परिहार्यविभूषितान्. —Ñ1 illeg. after अंशुका in [c] up to प्रमदा in [d]. —[c]) Ś1 V2 D2.10.11 [ए]व सूक्ष्माणि; Ñ2 B D3.6 च(B2 सु-) सूक्ष्माणि; D1.4 [अ]वसक्तानि (for च रम्याणि). —[d]) Ñ2 सुप्ताश्च; V2 B1-3 D6 सुषुपुस्; B1(marg. also).4 प्रसुप्तास् (for प्रमदास्). Ś1 D1-4.10 शिश्रियुः; Ñ V2 B D6 योषितः(B1 °ताः); D5 शेरते; D11 संसृजुः (for शिश्यिरे).

57 V1 illeg. for 57 (cf. v.l. 55). —[a]) D2.5.7.9 वक्ष्यसि (sic) (for वक्षसि). V2 [अ]न्यासां (for [अ]न्यस्यास्). —Ñ2 B D6 om.(hapl.) 57[bc]. —[b]) D11 अन्या (for तस्याः). Ś1 D1.2.4.10 G2.3 M1.3 काश्चित् (for काचित्). G1 भुजौ (for °जम्). Ñ1 V2 तस्याश्चान्याः पुनः कुचौ. —[c]) V2 अपरा त्वेवमन्यासां. —[d]) Ś1 Ñ2 B1.2 D1-4.6-10 कुचौ; Ñ1 V2 भुजं; M3 बभौ (for भुजौ). B3 अन्यस्या अर्पितौ कुचौ; B4 तथा चाप्यपराः कुचौ; D11 अस्या चैवापरा कुचौ. ❀ Cv: अन्या वक्षसीत्यादि। अत्र शिश्यिरे इत्येतदेकवचनान्तं भूत्वा संबध्यते। उपनिधायेति च।; so also Cr.m.g.k.t. ❀

58 V1 illeg. for 58 (cf. v.l. 55). —[a]) Ś1 B1 D2.4 ऊरु(D2 °रू)पार्श्व; T3 G ऊरूपार्श्व-(T3 °र्श्वे) (for ऊरुपार्श्व-). D8.9 -कटि- (for -कटी-). D11 -पृष्टम् (for -पृष्ठम्). B3 ऊरू कटी तथा पृष्ठम्. —[b]) Ñ1 V2 D1-4.10.11 G1 अन्यो(V2 D1.3.4 °न्या)न्यस्याः. Ñ2 B D6 M2 अन्योन्यं समुपाश्रिताः. —[c]) Ś1 Ñ1 V2 D10 -निविष्टांगा (Ś1 °ग-); Ñ2 B1.4 D6 -[आ]श्लेषितांग्यो; B2 -[आ]कृतितांग्यो (sic); D3 -विश्लिष्टांगा; D11 -निविष्टास्ता (for -निविष्टाङ्ग्यो). B3 ताः परस्परश्लेषिण्यो. —[d]) D2 मंद- (sic); D9 महत्-; D11 भर्तृ- (for मद-). B4 -स्वेद- (for -स्नेह-). Ñ2 D6 -वशं गताः (for -वशानुगाः).

59 V1 illeg. for 59 (cf. v.l. 55). M3 om. (hapl.) 59. D6 om. 59[ab]. —[a]) Ñ V2 B1-3 D1-4.10.11 अन्योन्यगात्र-; B4 °न्यांगस्य (for अन्योन्यस्याङ्ग-). V2 D3 T2 M2 -संस्पर्श-; D5.11 G1 -संस्पर्शाः (for -संस्पर्शात्). —[b]) M1 ह्रियमाणाः. B3 सुसंवृताः (for सुमध्यमाः). —Ś1 om. 59[cd]. —[c]) Ñ1 D3 -भूताश्च(D3 °स्तु) ताः; B3 -भूतभुजाः; D1.2.4.10 -भूताः स्म ताः; D11 -भूताः स्मृताः (for -कृतभुजाः). —[d]) B4 G1 प्रसुप्तास् (for सुषुपुस्).

60 V1 illeg. for 60 (cf. v.l. 55). —[a]) G1 अन्योन्यं. Ś1 D10 -संवासाः; Ñ V2 B D1-4.6 -सूत्रैस्ताः(D3 °श्च); D11 -सुतास्ताः (for -सूत्रेण). —[b]) B1 (m. also) श्री- (for स्त्री-). Ś1 Ñ2 B D1-4.6.10 यथा; Ñ1 V2 इव (for हि सा). D11 श्रीमाला ग्रंथिता यथा. —[c]) D11 ग्रंथिता. Ś1

G. 5. 13. 60
B. 5. 9. 64
L. 5. 5. 87

लतानां माधवे मासि फुल्लानां वायुसेवनात् ।
अन्योन्यमालाग्रथितं संसक्तकुसुमोच्चयम् ॥ ६१
व्यतिवेष्टितसुस्कन्धमन्योन्यभ्रमराकुलम् ।
आसीद्वनमिवोद्धूतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ॥ ६२
उचितेष्वपि सुव्यक्तं न तासां योषितां तदा ।
विवेकः शक्य आधातुं भूषणाङ्गाम्बरस्रजाम् ॥ ६३
रावणे सुखसंविष्टे ताः स्त्रियो विविधप्रभाः ।
ज्वलन्तः काञ्चना दीपाः प्रेक्षन्तानिमिषा इव ॥ ६४
राजर्षिपितृदैत्यानां गन्धर्वाणां च योषितः ।
रक्षसां चाभवन्कन्यास्तस्य कामवशं गताः ॥ ६५

D3.10 तत्र; Ñ1 D1.2.4.6.11 M1 सूत्रैः (for सूत्रे). —[d]) G1 नेत्र- (for मत्त-). Ñ1 illeg. for -षट्पदा.

61 V1 illeg. for 61 (cf. v.l. 55). —[a]) B4 मार्गे; D11 T2 मासे (for मासि). —[b]) Ñ2 B2–4 -सेविते; D11 -त्रेषणात् (sic); T2 -सेवया (for -सेवनात्). Ś1 D1.2.4.10 फुल्लानामिव योषितां; B1 D6 फुल्लानां सुख(B1[m. also] वायु; D6 om)सेविते.—D5 reads 61[cd] in marg.—[c]) Ś1 D1.2.4.10 -बाहु- ; V2 -वर्ग- (for -माला-). D3 अन्योन्य-संगाद्ग्रथितं. —[d]) Ś1 D10 सपत्नी- ; Ñ1 V2 D1.2.4.11 संपन्न- ; B4 संयुक्त- (for संसक्त-). D2 -[उ]पमं (for -[उ]च्चयम्).

62 V1 illeg. up to रावण in [d] (cf. v.l. 55). —[a]) D1.3 G1 M1 Ck अति(M1 विनि)वेष्टित- ; D2.6.11 व्यतिचेष्टित- ; D7–9 Ct प्रतिवेष्टित- ; Cg as in text (for व्यतिवेष्टित-). Ñ2 B1 D6 -सूत्रांतम् ; B3 -सर्वांगम् ; G1.3 M1 -सं(M1 -पुं)स्कंधम् ; Cg.k.t as in text (for -सुस्कन्धम्). Ś1 D10 व्यचेष्टत तथा सुष्ठु; B2 व्यतिवेष्टितसूत्रांते; B4 व्यतितिष्ठेत सूत्रांतम् . —[b]) Ś1 D2.10 य(D3 त)थाक्षि- ; B2 अन्योन्यं; D1.4 तच्चाक्षि- ; M1 क्षासक्त- (for अन्योन्य-). —After 62[ab], V2 reads 5.8.33 – 45. —B1 reads 62[c] – 63 in marg. —[c]) D2.3.11 [उ]द्भूतं; G1 [आ]धूतं (for [उ]द्धूतं).—[d]) Ś1 Ñ1 D2.10 स्त्रीरत्नं; D11 स्त्री स्त्रीणां (sic); Ct as in text (for स्त्रीवनं). D3 राक्षसस्य (for रावणस्य). V2 च; D2.10 तु (for तत्). —After 62, Ñ2 V B1(m.).2–4 D6 ins. :

260* तासां निद्रावशत्वाच्च मूर्छितानां मदेन च ।
पद्मिनीनां प्रसुप्तानां रूपमासीद्यथैव हि ।
तासामुच्छ्वासवातेन माल्यं वस्त्रं च गात्रतः ।
नात्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राप्य मन्दमिवानिलम् ।

[For l. 3–4, cf. 5.9.28. —(l. 4) B3 अतीव (for नात्यर्थं). V2 वृक्षः (for चित्रं). D6 इवानलं.]

63 B1 reads 63 in marg. (cf. v. l. 62). —[a]) Ś1 Ñ1 V2 B2.3 अचिरेण; Ñ2 V1 B1.2(marg. also).4 D6 सुचिरेण; D1.4 उदितेन; D2.10 रुचिरेण; D3 उचितेन; D11 रुषितेन (for उचितेषु). B2 [अ]भि- (for [अ]पि). —[b]) B2 तथा; D4 सदा (for तदा). B3 स ता* योषितं तथा. —[cd]) D7.9 Ck.t विवेकं शक्यम्. D3 आरब्धुं; D5 आदातुं (for आधातुं). Ś1 D1.2.4.10.11 विवेकं शक्यमारब्धुं; Ñ1 विवेकः शक्यते कर्तुं (for [c]). Ś1 Ñ1 D1.2.4 भूषणाड्य- ; D3 भूषणाग्र- (for भूषणाङ्ग-). D2.3 -[अं]बरस्रजं. D10 भूषणान्यास्यरस्रजां (corrupt); D11 भूषिताग्रान्वरस्रजां (for [d]). Ñ2 V B D6 विवेकः शक्यते कर्तुं भूषणेंदीवरस्रजां (V2 B3 D6 °जं).

64 Ñ2 V1 B D6 om. 64. —[a]) Ś1 D10 रावणं. Ś1 V2 D8.10 -संसुप्तं(V2 D8 °प्ते); Cr.m.g.t as in text (for -संविष्टे). M1 रावणेन सुसंयुक्तास् . —[b]) D11 तं (for ताः). G3 रुचिर- (for विविध-). Ś1 -प्रियाः (for -प्रभाः). D2.10 विबुधप्रियाः. —G3 mostly damaged for 64[c]. —[c]) Ñ1 V2 D2 ज्वलिताः (for ज्वलन्तः). T2 दीप्ताः (for दीपाः). Ś1 D10 ज्वलिताः कांचनादीप्ताः; D1.4 ज्वलितैः कांचनैर्दीपैः; D11 ज्वलंतः कांचनान्दीप्तान् (sic). —[d]) Ś1 D10 M1 Cg प्रैक्षंत ; Ñ1 V2 D7.9 T प्रेक्षंतो; D1–5 प्रेक्ष्यंते; D8.11 Cm प्रेक्षंते; M3 प्रैक्ष्यास्ता (for प्रेक्षन्त).

65 B1 reads 65 in marg. —[a]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -नृप- ; D7.9 G1 Ck.t -विप्र- ; Cr as in text (for -पितृ-). G1 -देवानां; Cr.k.t as in text (for -दैत्यानां). Ñ2 V B1–3 D6 नृनाग(B1 °ग)सुरदैत्या(V2 °देवा)नां; B4 नृणामसुरदैत्यानां. —[b]) D6.10.11 योषिताः; Ct as in text (for °तः). —[c]) B4 (also) राक्षसानां (hypm.) (for रक्षसां च). B3 [अ]भवत्संघो (for °न्कन्यास्). M3 राक्षसानां च या कन्यास् . —[d]) D10 तत्र (for तस्य). Ś1 D10 -गमास्तदा; Ñ1 D1 -वशास्तदा; D2 -मतास्तदा; D3 -वशं तदा; D11 -नता इव (for -वशं गताः). Ñ2 V B1.2.4 D6 ता(B2 स) हि त(B4 °स्मिस्त)स्य परिग्रहः(V2 °हाः); B3 रावणस्य परिग्रहः ; D4 तस्य काम्यवशास्तदा. —After 65, Ñ2 V B1(m.).2–4 D6 ins. :

261* तासां चन्द्रोपमैर्वक्त्रैः शुभैर्ललितकुण्डलैः ।
व्यराजत विमानं तं नभस्तारागणैरिव ।
नूपुरैरपविद्धैश्च वलयैश्चापि भास्वरैः ।
हारैश्च हरिणाक्षीणां प्रकीर्णा शुशुभे मही ।

[l. 1–2 = 5.8.32. —(l. 1) B3 ज्वलित- (for ललित-). —(l. 2) B3 तु (for तं). V2 भृशं शाला; D6 वितानं तं (for विमानं तं). —(l. 4) B3 शुभरंजनं (for शुशुभे मही).]; while D5.7–9 S ins. :

262* युद्धकामेन ताः सर्वा रावणेन हृताः स्त्रियः ।
समदा मदनेनैव मोहिताः काश्चिदागताः ।

[(l. 1) ꣸ Ct : सर्वा इति बाहुल्याभिप्रायम्. ꣸ —(l. 2) T2 प्रमदा; Cr.t as above (for समदा). G2.3 M1 अंगनाः; Cr.g as above (for आगताः).]

न तत्र काचित्प्रमदा प्रसह्य
वीर्योपपन्नेन गुणेन लब्धा ।
न चान्यकामापि न चान्यपूर्वा
विना वरार्हां जनकात्मजां तु ॥ ६६
न चाकुलीना न च हीनरूपा
नादक्षिणा नानुपचारयुक्ता ।
भार्याभवत्तस्य न हीनसत्त्वा
न चापि कान्तस्य न कामनीया ॥ ६७

बभूव बुद्धिस्तु हरीश्वरस्य
यदीदृशी राघवधर्मपत्नी ।
इमा यथा राक्षसराजभार्याः
सुजातमस्येति हि साधुबुद्धेः ॥ ६८
पुनश्च सोऽचिन्तयदार्तरूपो
ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
अथायमस्यां कृतवान्महात्मा
लङ्केश्वरः कष्टमनार्यकर्म ॥ ६९

G. 5. 13. 71
B. 5. 9. 73
L. 5. 5. 95

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

---

66 [a]) Ś1 Ñ V B4 D1–4.7–9 G M1 Cr.g.k.t तत्र काश्चित्; B3 तत्कदाचित्; D11 काचिदत्र; Cv.m as in text (for तत्र काचित्). Ś1 Ñ V B4 D1–4.7–9 G M1 Cr.g.k.t प्रमदाः; Cv.m as in text (for °दा). G3 damaged from सह्य up to लब्धा in [b]. Ñ2 V B D6 प्रधाना (for प्रसह्य). —[b]) D7–9 G1.2 M1 Cr.g.k.t लब्धाः; Cv.m लब्धा (as in text). Ś1 Ñ D1–4.6.10.11 प्रधान (Ñ2 D6 °सह्य) वीर्येण बले (D1.3.4 हि ते) न लब्धाः (D6.10.11 °ब्धा); V B1–3 नयेन वी (B1 [marg. also] धै) र्येण च (B2 ह) या न लब्धा; B4 रूपेण धैर्येण च या न लब्धाः. —[c]) D11 चाप्यकामापि. Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 न (V2 च) तथा (for [अ]पि न च). —[d]) T1.3 G M3 तां; T2 च (for तु). Ś1 Ñ1 D1–4.10 विना वराया (D1.4 धरायां) जनकात्मजायाः; Ñ2 V B D6 हीना च याभूज्ज (B2 °द्दज्ज)-नकात्मजायाः; D11 विना वरायां जनकात्मजायां.

67 [a]) V2 [आ]कुला वा (for [अ]कुलीना). V1 हीनसत्त्वा (for °रूपा). —[b]) V2 D11 दक्षिणा (for [अ]-दक्षिणा). T3 च (for second न). Ñ1 B1 D2 G1 M1 -युक्ताः; B2 -दक्षा (for -युक्ता). D1.3.4.11 [अ]प्युपचारयुक्ताः (D1.4 °क्ता). Ś1 D10 सदान्नपानैरु (D10 °नात) पचारयुक्ताः; B3 नादक्षिणा नोत्तमचारुयुक्ता. —B3 om. 67[cd]. —[c]) D11 नार्यो (for भार्या). Ś1 D10 [आ]बभुस्; B1 भवेत्; D2.11 G1 M1 [अ]भवंस् (for [अ]भवत्). Ñ1 हीन ** (illeg.); B4 चाल्पकामा; D11 दीनसत्त्वा (for हीनसत्त्वा). —[d]) Ñ1 [अ]न्य- (for [अ]पि). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कामस्य; Ct as in text (for कान्तस्य). D2.3.11 G1 M1 कामनीयाः. Ñ2 V1 B1.2.4 D6 न चान्यकामा (B4 °ल्पसत्त्वा) न च (B2 °स्य न) कामहीना; V2 न चाल्पकाम्यास्य न हीनकामा.

68 [a]) Ś1 Ñ1 च हरीश्वरस्य; Ñ2 V B D1–4.6.10.11 च कपी° (for तु हरी°). —[b]) Ś1 D10 नेदृशी (for ई°). G3 damaged from घव up to साधु in [d]. —[c]) D7.9 महा- (for यथा). V2 B1.2 -नाथ- (for -राज-). —[d]) Ś1 D2.10 सुजातमस्या इव; Ñ V1 B1–3 D1.3.4.6 सुजातमस्या इति; V2 सुजातशोभा इति; B4 अजातमस्या इति; D11 सुजातरूपा इति (for सुजातमस्येति). Ñ2 V B1.2.4 D6 जातबुद्धिः; B3 D1.3.4 T2 साधुबुद्धिः; Cr.m.g.k.t as in text (for साधुबुद्धेः).

69 [ab]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अर्थरूपं; B1 (m.) D7 M3 Ck.t आत्तरूपो; Cv.r.m.g as in text (for आर्तरूपो). V2 पुनश्च वीरो हनुमान्महात्मा सुचिंतयच्छ्रेष्ठगुणा हि सीता. ❀ Cv: आर्तरूप इति। पूर्ववृत्तानुचितचिन्तासंतापेन तावन्मात्रमपि देवीसंबन्धयोग्यत्वं चिन्तयित्वा तेन संतप्तोऽभवदित्यर्थः।; Cr.m: लङ्केश्वरोऽनार्यकर्मापहरणरूपं कर्म कृतवान् कष्टमित्यार्तरूपः पुनश्चाचिन्तयत् (Cm °रूपः सन्पुनश्चाचिन्तयदिति संबन्धः)।; Cg: आर्तरूपोऽत्यन्तमार्तः। प्रशंसायां रूपम्। पुनश्चाचिन्तयत्। Ck: आर्तरूप इति पाठः। ...... इममेवार्थं निश्चेष्यति। "न रामेण वियुक्ता सा स्वप्तुमर्हति भामिनी" इत्यादिना। "यद्वा भट्टस्त्वार्तरूप इति पठित्वा रूपश्च प्रत्यय इत्यादि बहुकश्मलमन्वभूत्। तत्रार्तरूप इति पश्चात्तापयुक्त इत्याह। तत्र चार्थं आर्त इत्येतावतैवालम्। रूपशब्दोऽतिरिच्यते।; Ct: आत्तरूपः परिगृहीतमायारूपः सन्कष्टं सक्लेशं यथा भवति तथा कृतवान्।......। "आर्तरूपः" इति पाठे आर्तं संजातपीडं रूपं यस्येत्यर्थं हनुमद्विशेषणम्। आन्तरपीडासूचकरूप इत्यर्थः. ❀ —V2 om. 69[cd]. —[c]) Ś1 Ñ1 B1.4 D1 अथायमस्याः; Ñ2 V1 B2 D2.4.6.10 अथाय यस्याः; B3 नो चेत्कथं वा; D3 अर्थे च यस्यां; D11 पर्यायमस्याः; M1 ** यमस्यां (damaged) (for अथायमस्यां). —[d]) D11 लंकेश्वरं. Ś1 Ñ V1 B1–3 D1–4.6.11 अका (D11 ना)-र्यमेतत् (for अनार्यकर्म). B4 लंकेश्वरः स्पष्टमकार्यमेतत्; D10 लंकेश्वर श्रेष्ठ न कार्यमेतत् (sic).

Colophon: B1 reads in marg. —*Sarga name*: Ś1 B2 D10 रावणावरोध (D10 °णा ***) दर्शनं; Ñ1 अंतःपुरप्रवेशोंऽतःपुरवर्णनं; Ñ2 V1 B1 D3.6.11 अवरोधदर्शनं (D3.6 °नः); V2 अंतःपुरवर्णनं; B3 स्त्रीगणदर्शनं; B4 अंतःपुरदर्शनं; D1.4 अवरोधवर्णनः; D2 अंतःपुरविचयो रावणावरोधवर्णनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1–4.10.11 om.; Ś1 6; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 14; V2 4; B3 12; D5.7–9 S 9. —After colophon, D2 concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः.

८

G. 5. 14. 1
B. 5. 10. 1
L. 5. 5. 96

तत्र दिव्योपमं मुख्यं स्फाटिकं रत्नभूषितम् ।
अवेक्षमाणो हनुमान्ददर्श शयनासनम् ॥ १
तस्य चैकतमे देशे सोऽग्र्यमाल्यविभूषितम् ।
ददर्श पाण्डुरं छत्रं ताराधिपतिसंनिभम् ॥ २
वालव्यजनहस्ताभिर्वीज्यमानं समन्ततः ।
गन्धैश्च विविधैर्जुष्टं वरधूपेन धूपितम् ॥ ३
परमास्तरणास्तीर्णमाविकाजिनसंवृतम् ।
दामभिर्वरमाल्यानां समन्तादुपशोभितम् ॥ ४
तस्मिञ्जीमूतसंकाशं प्रदीप्तोत्तमकुण्डलम् ।
लोहिताक्षं महाबाहुं महारजतवाससम् ॥ ५

8

M1.2 begin with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) D1.4 ततो; T2 तत्तु (for तत्र). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 शुभ्रं; D8 M1 रम्यं (for मुख्यं). Ñ2 V B D6 अथ (B1 [in marg.]) दिव्योप(Ñ2 °त्त)मं तत्र. —^{b}) B1 हेम-; D3 रक्त- (for रत्न-). Ñ1 V1 -शोभितं (for -भूषितम्). —After 1^{ab}, G2 reads 2^{cd} for the first time here, repeating it in its proper place. —D11 om. (hapl.) 1^{c}–2^{b}. —^{c}) Ś1 D1–5.7.9 अ(D3 आ)वेक्ष्यमाणो; Ñ2 V1 B D6 निरीक्ष्य(B2–4 °क्ष)°; D8 आवेक्ष°; Cm.t as in text (for अवेक्ष°). —^{d}) Ś1 Ñ V B (B1 [in marg.]) D1.2.4.6.10 प(B3 व)रमासनं; D3 पवनात्मजः; Ct as in text (for शयनासनम्). —After 1, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 read 3^{cd}; Ñ2 V1 B2–4 D6 read 4^{ab}; V2 reads for the first time 3^{cd} repeating it after 8^{ab}; while D3.5.7–9 S ins.:

263* दान्तकाञ्चनचित्राङ्गैर्वैदूर्यैश्च वरासनैः ।
महासंस्तरणोपेतैरुपपन्नं महाधनैः ।

[(l. 1) D9 -चित्रांगं (for °गैर्). D3 G3 वैडूर्यप्र-; Cm.g.t as in text (for वैदूर्यैश्च). —M1 damaged from नैः in वरासनैः up to first महा in l. 2. —(l. 2) D3.5.7.9 G1 M3 Ct -[अ]र्ह(D3 om. र्ह)स्तरण- (for -संस्तरण-).]

—Thereafter, D3 G1.3 M1 cont. 264*.

2 D11 om. 2^{ab} (cf. v.l. 1). B3 om. 2^{ab}. —^{a}) D1.4 तत्र (for तस्य). G3 lacuna from मे up to सो in ^{b}. —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 M1.3 सो(M1 सा)ऽग्र्यमाला-; Ñ2 V B1.2.4 D6 नानारत्न-; D2.3 साग्र्यमाल्य-; D7.9 दिव्यमाल्य-; G1 सोग्र° (for सोऽग्र्यमाल्य-). D7.9 M2 -[उ]पशोभितं (for -विभूषितम्). —After 2^{ab}, T2 reads 4. G2 repeats 2^{cd} here (cf. v.l. 1). —^{c}) D4.11 पांडुर-; T1 M पांडर- (for पाण्डुरं). —^{d}) D3 राका- (for तारा-). V2 -वर्चसं (for -संनिभम्). B3 तारापतिसमन्वितं. ❀ Cv : उपपन्नं महाधनैरित्यतः परं "तस्य चैकतमे" इत्यादिश्लोकः। अतः परं जातरूपमित्यादि। व्यत्यासस्तु लेखकप्रमादकृतः।; Cr : तस्येति। तस्य चैकतमे देश इति श्लोक एतस्मादनन्तरं केपुचित्कोशेपु लेखकप्रमादकृतः. ❀ —After 2, Ś1 D1.2.4.10 read 4; D5.7–9 T2 G2 M2.3 ins.; while T1.3 ins. after 3^{ab}; whereas D3 G1.3 M1 cont. after 263*:

264* जातरूपपरिक्षिप्तं चित्रभानोः समप्रभम्
अशोकमालावितितं ददर्श परमासनम् ।

[(l. 1) D3 T1.3 M1.3 चित्रभानु- (for °नोः). —(l. 2) D3 अशोकमाल्यावनतं (for the prior half). D3 शयनं महत्; G3 कपिरासनं; Cv.g.k.t as above (for परमासनम्).]

3 D3 reads 3^{ab} after 4. Ñ1 illeg. from बा in ^{a} up to मा in ^{b}. —For 3^{ab}, Ñ2 V2 B4 D6 subst. and read after 3^{cd} (r.); V1 B2 subst. and read after 3^{cd}; B3 subst. and reads after 8^{ab}; D11 ins. after 8^{ab}:

265* वीज्यमानं वरस्त्रीभिर्वालव्यजनपाणिभिः ।

[Ñ2 V1 B3 वीक्ष्यमाणं (for वीज्यमानं). D11 वरस्त्रीणां (for °भिर्).]

—After 3^{ab}, T1.3 ins. 264*. D11 om. 3^{cd}. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 read 3^{cd} after 1. Ñ2 B4 D6 read 3^{cd} (first time) after 4^{ab}; while V2 reads 3^{cd} (first time) after 1 and all repeat 3^{cd} after 8^{ab}. —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 (second time) D2.10 भक्तिभिर् (for गन्धैश्च). V2 (second time) बहुभिर्; M1 damaged (for विविधैर्). V2 (first time) चित्रं; B4 (second time) जुष्टैर्; D1.4 युक्तं (for जुष्टं). —^{d}) Ñ2 (first time) V2 (second time) B1 D6 (second time) वरधूपात्र-; V1 °पोप-; B3 °पाभि-; G1 °पैश्च (for °पेन). B2 वरधूपोपशोभितं.

4 V2 om. 4^{ab}. Ś1 D1.2.4.10 read 4 after 2; Ñ2 V1 B2–4 D6 read 4^{ab} after 1; T2 reads 4 after 2^{ab}. —^{a}) Ś1 D3.10 परमास्तरणं चैव; B2 परमास्तरणाकीर्णं; D2 वालव्यजनकं चैव; G2 महासंस्तरणास्तीर्णम्. —^{b}) Ś1 Ñ D1.3.4.10 रांकव-; D2 वराक्व-(sic); Cv.m.g.k.t as in text (for आविक-). Ñ1 -वाससं; B2 -संस्तृतं (for -संवृतम्). D11 आविवेश कपिर्गृहं. —After 4^{ab}, Ñ2 B4 D6 read 3^{cd} for the first time. —^{c}) D11 रामाभिर् (sic) (for दामभिर्). G2 वन- (for वर-). B3 -मालानां (for -माल्यानां). M1 दामः सर्वरमाल्यानां (sic). —After 4, D3 reads 3^{ab}.

5 ^{a}) Ñ2 V B D6 ततो; G1 तस्य; M2 नील- (for तस्मिन्). —^{b}) Ś1 Ñ2 B D1–4.6 प्रतप्त-; D10 °प्तं (for

लोहितेनानुलिप्ताङ्गं चन्दनेन सुगन्धिना ।
संध्यारक्तमिवाकाशे तोयदं सतडिद्गुणम् ॥ ६
वृतमाभरणैर्दिव्यैः सुरूपं कामरूपिणम् ।
सवृक्षवनगुल्माढ्यं प्रसुप्तमिव मन्दरम् ॥ ७
क्रीडित्वोपरतं रात्रौ वराभरणभूषितम् ।
प्रियं राक्षसकन्यानां राक्षसानां सुखावहम् ॥ ८
पीत्वाप्युपरतं चापि ददर्श स महाकपिः ।
भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाधिपम् ॥ ९
निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं वानरोत्तमः ।
आसाद्य परमोद्विग्नः सोऽपासर्पत्सुभीतवत् ॥ १०
अथारोहणमासाद्य वेदिकान्तरमाश्रितः ।
सुप्तं राक्षसशार्दूलं प्रेक्षते स्म महाकपिः ॥ ११
शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वपतः शयनोत्तमम् ।
गन्धहस्तिनि संविष्टे यथा प्रस्रवणं महत् ॥ १२
काञ्चनाङ्गदनद्धौ च ददर्श स महात्मनः ।
विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्रध्वजोपमौ ॥ १३

G. 5. 14. 15
B. 5. 10. 15
L. 5. 5. 108

प्रदीप्त-). D7.9 -[उ]ज्ज्वल-; D10 तु स- (for -[उ]त्तम-). V1 तप्तकांचनकुंडलं; D5 प्रदीप्तागमकुंडलं (sic). —^{c}) D5 लोहितांगं (for °ताक्षं). G1 -राजं (for -बाहुं). —^{d}) D4.9 -राजत-; D10 Cvp.gp -रंजन- (for -रजत-). Ñ1 -भूषितं; B2 -संनिभं (for -वाससम्). B3 बहिश्शुद्धांशुकावृतं.

6 ^{a}) Ñ1 illeg. from गं in लिप्ताङ्गं up to ^{b}. —^{b}) B2 सुशोभितं (for सुगन्धिना). —^{c}) B2 रक्तसंध्याम् (by transp.) (for संध्यारक्तम्). B1(also m.).4 [आ]काशं (for °शे). —^{d}) V1 -प्रभं; B2 (*sup. lin.* also) -घनं; B3 T1.2 M3 -गणं; D9 -गृहं (for -गुणम्).

7 ^{a}) D3.9 वृत्तम् (for वृतम्). B2 आ * रणैर् (for आभ°). Ñ V B D3.6 M1 मुख्यैः (for दिव्यैः). —^{b}) Ś1 D1.2.4.10.11 सुदंष्ट्रं; D5.6 स्वरूपं (for सुरूपं). B2 (also in marg.) -चारिणं (for -रूपिणम्). —^{c}) D1.4.11 सु-; Cv.r.m.g.t as in text (for स-). B3 -गण-; D1.4 -वर-; D11 -वल- (for -वन-). B4 -गंधाढ्यं (for -गुल्माढ्यं). —^{d}) B2(*sup. lin.* also, unmetrical) मकरं; B3 संदिरं; D2.11 अंबरं (with hiatus) (for मन्दरम्).

8 ^{a}) Ś1 D1–4.10 क्रीडनाद्विरतं रात्रौ; Ñ1 क्रीडित्वो-द्विरतं रात्रौ; Ñ2 V B D6.11 क्रीडित्वा(V2 D11°ताद्) विरतं रात्रौ; D9 क्रीडितोपरतं रात्रौ. —^{b}) B4 नाना- (for वर-). B3 विविधस्त्रीगुणैर्युतं. —After 8^{ab}, Ñ2 V2 B4 D6 repeat 3^{cd} (followed by 265*); B3 reads while D11 ins. 265*. —^{c}) D6 प्रिय- (for प्रियं). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 नैर्ऋत- (for राक्षस-). D5 -कल्पानां (for -कन्यानां). —^{d}) Ñ1 illeg.; B1.2.4 राक्षसीनां; G3 रक्षसां च; M1 संततं च (for राक्षसानां). G2 शुभावहं.

9 Ñ1 illeg. for 9^{a}. —^{a}) D5 हि (for first [अ]पि). Ś1 V2 D2.10 पानादुपरतं चैव(V2 तत्र); Ñ2 V1 B2–4 D6 पीत्वा च विरतं तत्र; B1 पीत्वा मधूनि विरतं; D1.3.4.11 पाना-दुप(D3 °पा)रतं चा(D4 वा)पि. —^{b}) V2 D1.4.11 स ददर्श (by transp.); B1 तं ददर्श (for ददर्श स). Ñ1 ददर्श हरि-यूथपः. —^{c}) D10 भासुरे (for भास्वरे). B1 कीरं (for वीरं). D2 भास्वरैः शयनैर्वीरैः. —^{d}) Ñ2 D6 शयानं; D5 प्रसुप्त- (for प्रसुप्तं). Ñ1 D1.4.11 G2 राक्षसेश्वरं; B3 रावणं बली (for राक्षसाधिपम्). —After 9, Ñ2 V B D6 read 5.9.6–7; while D11 ins.:

266* दिव्यचन्दनसार्द्राङ्गो राक्षसेन्द्रं महाबलम् ।

10 T1.3 om. 10^{ab}. —^{a}) V1.2 D1.2.10.11 T2 G M निश्वसंतं. B1 महा- (for यथा). —^{b}) M1 राक्षसोत्तमं; M3 वानरर्षभः (for वानरोत्तमः). B3 तं तदा कपिसत्तमः. —After 10^{ab}, B2 ins.:

267* दृष्ट्वा तं च महावीरं मेघाकारं सुदुर्जयम् ।

—^{d}) Ś1 Ñ1 D2.10 सोप(Ñ1 D10 °पा)सर्प्य; V2 B1 D3.6.11 G1.3 M1 सोपसर्पत् (for सोऽपासर्पत्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 विनीतवत्; Ñ2 V1 B2.4 D6 असीस्तत:; V2 समीपतः; B1 अपेतभीः; D3 विभीतवत्; D5 अभी° (for सुभीतवत्). B3 परमं विस्मयं गतः.

11 Ñ2 V1 B D6 transp. 11 and 12. —^{a}) B3 तथा; D9 यथा (for अथ). —^{b}) D11 -[उ]त्तरम् (for -[अ]न्तरम्). B3 आश्रितः; D2.11 M2 आश्रितं (for आश्रितः). Ñ2 D6 वेदिकांतरसंश्रितः; V1 वेदिकांतं समाहितः. —^{c}) B3 ततो; D7.9 क्षीबं (for सुप्तं). D3.8 T1.3 -राजानं (for -शार्दूलं). —^{d}) V1 B1.2.4 D6 ई(B1.2 वी)क्षांचक्रे; B3 ईक्षते च; D3.5 प्रेक्ष्यते स्म (for प्रेक्षते स्म). D11 सदा (for महा-).

12 Ñ2 V1 B D6 transp. 11 and 12. —^{a}) Ñ2 V1 B3.4 D6 बभौ हि(B3 च); B1.2 संबभौ (for शुशुभे). —D1.4 om. (hapl.) 12^{b} – 13^{c}. —^{b}) V2 प्रसुप्तः (sic); T2 स्फाटिकं (for स्वपतः). D7.9 शयनं शुभं (for °नोत्तमम्). —^{c}) D5 -हस्तेन (for -हस्तिनि). Ñ2 V D7.9 संविष्टं (for °ष्टे). —^{d}) D2.3.5.11 प्रस्रवणं. Ñ2 V1 B D6 यथा प्रस्रवणो गिरिः.

13 D1.4 om. 13^{abc} (cf. v.l. 12). —^{a}) Ś1 D2.10 -बद्धौ च; Ñ V1 B D6 -नद्धां(B1 orig. °क्षां [sic])श्च; V2 D7.9 Ct -संनद्धौ(V2 °द्धान्); G3 -नद्धेन (for -नद्धौ च). —^{b}) V B D6 [अ]स्य; D3 T1.3 M1 सु- (for स). Ñ1 महाहरिः; Ñ2 D6.11 M1(also *inf. lin. pr.m.* as in text) °कपिः (for °त्मनः). —^{c}) Ñ2 V B D6 वि

G. 5. 14. 16
B. 5. 10. 16
L. 5. 5. 109

ऐरावतविषाणाग्रैरापीडितकृतव्रणौ ।
वज्रोल्लिखितपीनांसौ विष्णुचक्रपरिक्षतौ ॥ १४

पीनौ समसुजातांसौ संगतौ बलसंयुतौ ।
सुलक्षणनखाङ्गुष्ठौ स्वङ्गुलीतललक्षितौ ॥ १५

संहतौ परिघाकारौ वृत्तौ करिकरोपमौ ।
विक्षिप्तौ शयने शुभ्रे पञ्चशीर्षाविवोरगौ ॥ १६

शशक्षतजकल्पेन सुशीतेन सुगन्धिना ।
चन्दनेन परार्ध्येन स्वनुलिप्तौ स्वलंकृतौ ॥ १७

उत्तमस्त्रीविमृदितौ गन्धोत्तमनिषेवितौ ।
यक्षपन्नगगन्धर्वदेवदानवराविणौ ॥ १८

ददर्श स कपिस्तस्य बाहू शयनसंस्थितौ ।
मन्दरस्यान्तरे सुप्तौ महाही रुषिताविव ॥ १९

(V2 प्र)क्षिप्तान् (for °प्तौ). —^{d}) D3 -ध्वजाविव (for -ध्वजोपमौ). Ñ2 V B D6 भुजानिंद्रध्वजानिव; D2 ध्वजाविंद्रध्वजोपमौ.

14 ^{a}) Ś1 D1.2.4.7.9–11 ऐ(D2.7 ए)रावण- (for °त-). B3 -विमानाग्रैर् (sic) (for -विषाणाग्रैर्). —^{b}) V2 D1.7.9.11 T1.3 G2 M3 Ct आपीडन-; D8 उत्पीडन-; Ck as in text (for आपीडित-). Ś1 D2.10 -कुचव्रणौ; Ñ2 V B D6.11 -कृतव्रणान् (D11 °णैः); Ck.t as in text (for -कृतव्रणौ). —^{c}) B3 वक्त्र- (for वज्र-). Ś1 -पीतांगो (sic); Ñ1 D2.10 -पीनांगौ (Ñ1 °गो); Ñ2 V1 B1.3.4 D6 -पीनांसान्; V2 B2 -पीनांगान् (for -पीनांसौ). —Ñ2 om. 14^{d}. —^{d}) Ñ1 D1.4.11 नानायुध- (Ñ1 °द्ध-) (for विष्णुचक्र-). D5 M2 -परिक्षितौ (for °क्षतौ). Ś1 D10 राज्ञो युद्धपरीक्षतौ; V1 B2.4 D6 नानायुध (V1 °द्ध)परिक्षतान्; V2 B1 D2.3 नानायुधपरीक्षितान् (D2.3 °तौ); B3 नानास्त्रीगणवीक्षितान्.

15 D1.4.11 om. (hapl.?) 15^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 D10 सम्- (for सम-). Ś1 D10 -अनुजातौ तौ; Ñ1 -अनुजातांगौ; D3 -प्रजातांसौ (for -सुजातांसौ). —^{b}) T2 G1 Cmp संहतौ; Cv.m.g.t as in text (for संगतौ). D9 -संगतौ (for -संयुतौ). Ś1 Ñ1 D10 संहतौ चलिताग्र(D10 °ग्यु)तौ; D2.3 संह(D3 °हि)तौ लंबितायतौ. —For 15^{ab}, Ñ2 V B D6 subst.:

268* उन्नतांसान्समान्पीनान्संहतान्भुजगायतान् ।

[B1 -[अं]गान् (for -[अं]सान्). B3 उन्नतांसान्वरान्लीनान् (for the prior half). B3 स्वहस्तान् (for संहतान्).]

—^{c}) Ñ2 V B D6 -नखांगुष्ठान्; D2 -कृतांगुल्यः; D3.4.11 -कृतां(D3 करां)गुष्ठौ (for -नखाङ्गुष्ठौ). —^{d}) Ñ1 D7–9 G1 M2 Ct स्वंगुलीयक-; B1.3.4 अंगुलीतल- (for स्वङ्गुलीतल-). Ñ1 -भूषितौ; Ñ2 V B1.3.4 D6 -ल(D6 om. hapl. ल)क्षणान् (for -लक्षितौ). Ś1 D10 अंगुलीभिर्विभूषितौ; B2 स्वंगुलीतस(sic, also in marg. °शुभ)लक्षणान्; D1–4.11 अं(D2 स्वं)गुलीय(D11 °भिर्)विभूषितौ. ꙮ Ck: स्वङ्गुलीयकलक्षिताविति पाङ्कः. ꙮ

16 ^{ab}) Ñ1 संयतौ; D3.5 संघातौ; D7.9 संवृतौ; T2 भास्वरौ; M3 संगतौ; Cv.r.g as in text (for संहतौ). Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 करौ (for वृत्तौ). D4 महा(in marg.)करिकरोपमौ; G3 गंधोत्तमनिषेवितौ (for ^{b}). Ñ2 V B D6 बिभ्रतिं परिघाकारान्वृत्तान्करिकरोपमान्. —^{c}) Ñ1 illeg. from क्षि up to शीर्षा in ^{d}. Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6.10 विस्तीर्णे; D11 विक्षिप्ते (for विक्षिप्तौ). V2 विस्तीर्णान्शयने शुभ्रे. —^{d}) Ñ2 V B D6 पंचशीर्षानिवोरगान्. ꙮ Cv: प्रथमस्य विक्षिप्ताविलस्य पदस्य दीर्घीकृताविल्ययमर्थः । द्वितीयस्य निहिताविति. ꙮ

17 ^{a}) Ś1 शशि-; V2 शस्त्र-; B1(after corr. as in text) सम-; B3 निशि (for शश-). Ñ2 V1 B D6 -लोहित- (for -क्षतज-). —^{b}) Ś1 D10 चंदनेन; Ñ V B D1.3.4.6.11 M2 शीतलेन; D2 शीतेन स- (for सुशीतेन). —^{c}) Ś1 D10 शीतेन च (for चन्दनेन). B3 सुशीतेन; D3 विचित्रेण (for परार्ध्येन). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.3.4 सुतेजसौ; D2.11 स्व(D2 सु)तेजसा (for स्वलंकृतौ). Ñ2 V1 B1.3.4 D6 स्वनुलिप्तान्सुतेजसः; V2 सुलिप्तांगान्स्वतेजसः; B2 सुलिप्तान्सुतेजसः (sic); D10 स्वनुलिप्तौ सुतेजसौ. —After 17, Ñ2 V B D6 ins.:

269* बाहूँस्तस्य महाबाहोर्भुजगेन्द्राङ्गसंनिभान् ।

[B2(Before corr. as above).4 -[अ]ग्नि- (for -[अ]ङ्ग-). V2 भुजगेंद्रसमप्रभान् (for the post. half).]

—Thereafter, Ñ2 B2–4 D6 read 31.

18 B om. 18–28^{ab}. Ñ2 D6 om. 18–21. V2 om. 18–20. V1 om. 18^{ab}. T2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) D11 -प्रमुदितौ (for -विमृ°). —^{b}) Ś1 D2.10 गंडोत्त(D10 °त्तु [sic])म- (for गन्धो°). Ś1 Ñ1 D10 -निवेशि(Ñ1 °दि)तौ; T2 M1 -विभूषितौ (for -निषेवितौ). —^{c}) M2 -किन्नर- (for -पन्नग-). —^{d}) Ś1 -पूजितौ; Ñ1 D1–4.10 -भीषणौ; D11 -भूषणौ; G2 -रावणौ; Cr as in text (for -राविणौ). V1 देवतानरभीषणान्. —After 18, V1 reads 31.

19 Ñ2 V2 B D6 om. 19 (cf. v.l. 18). V1 om. 19–28^{ab}. —^{a}) M1 transp. ददर्श and स. —^{b}) Ś1 D1–4.10 -संगतौ; D11 -संयुतौ (for -संस्थितौ). ꙮ Cr.g: ददर्शेति पुनरभिधानं विशेषणान्तरविवक्षया ।; Cm: ददर्श स कपिरित्यत्र ददर्शेति क्रियापदावृत्तिर्विशेषणबाहुल्यात् ।; Ct: ददर्शात्यादरेण ददर्श । नातः पुनरुक्तिः. ꙮ —^{c}) G3 [उ]-त्तरे (for [अ]न्तरे). D8 गुप्तौ (for सुप्तौ). —^{d}) D11 पुरुषाविव (sic) (for रुषिताविव).

ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसाधिपः ।
शुशुभेऽचलसंकाशः शृङ्गाभ्यामिव मन्दरः ॥ २०

चूतपुंनागसुरभिर्बकुलोत्तमसंयुतः ।
मृष्टान्नरससंयुक्तः पानगन्धपुरःसरः ॥ २१

तस्य राक्षससिंहस्य निश्चक्राम मुखान्महान् ।
शयानस्य विनिःश्वासः पूरयन्निव तद्गृहम् ॥ २२

मुक्तामणिविचित्रेण काञ्चनेन विराजता ।
मुकुटेनापवृत्तेन कुण्डलोज्ज्वलिताननम् ॥ २३

रक्तचन्दनदिग्धेन तथा हारेण शोभिना ।
पीनायतविशालेन वक्षसाभिविराजितम् ॥ २४

पाण्डुरेणापविद्धेन क्षौमेण क्षतजेक्षणम् ।
महार्हेण सुसंवीतं पीतेनोत्तमवाससा ॥ २५

माषराशिप्रतीकाशं निःश्वसन्तं भुजङ्गवत् ।
गाङ्गे महति तोयान्ते प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ॥ २६

चतुर्भिः काञ्चनैर्दीपैर्दीप्यमानैश्चतुर्दिशम् ।
प्रकाशीकृतसर्वाङ्गं मेघं विद्युद्गणैरिव ॥ २७

G. 5. 14. 0
B. 5. 10. 29
L. 5. 5. 121

20 Ñ2 V2 B D6 om. 20 (cf. v.l. 18). V1 om. 20 (cf. v.l. 19). —[ab]) D3 T2 सु-; D5 T3 G3 M1.2 सं- (for स). D9 om. (hapl.) from first भ्यां up to भुजा. D7 T2 उभाभ्यां; D11 रावणो (for भुजाभ्यां). Ñ1 D7–9 T1.3 G3 M3 राक्षसेश्वरः (for °साधिपः). —[c]) Ñ1 लंकेश्वरोसौ शुशुभे; D11 शुशुभे स च लंकेशः.

21 Ñ2 B D6 om. 21 (cf. v.l. 18). V1 om. 21 (cf. v.l. 19). —[ab]) D11 -संनाग- (for -पुं°). Ñ1 केसरोत्तम- (for बकुलो°). D5 -भूषितः (for -संयुतः). D3 बकुलामोदसंमतः (for [b]). V2 ततः पुंनागसुरभिर्बकुलोत्तमसंनिभः. ❀ Ct : बकुलोत्तमसंयुत उत्तमबकुलगन्धयुतः। अयं पुरुषविशेषश्वासधर्म इति कतकः। चूतादिसुरभित्वं तु तदधिवासितवस्तुसेवनात्. ❀ —[c]) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 मि (D1.2.4 मृ)ष्टान्नरससंपन्नो. —[d]) V2 D1–4.10.11 नाना- (for पान-). Ñ1 नानासौरभसंयुतः. —After 21, Ñ1 ins. :

270* विशुद्धगन्धशुशुविन् (sic) नानागन्धपुरःसरः ।

22 B and V1 om. 22 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). —[a]) D7–9 G2 M1 -राजस्य (for -सिंहस्य). —[b]) Ñ2 D7–9 T1.3 G2.3 M1.3 महासुखात्; D6 गुहामुखात्; D11 मुखान्महत् (for मुखान्महान्). —After 22[ab], Ñ1 ins. :

271* गन्धो जनसमाहारी रामाचित्तसुवर्धनः ।

—[c]) Ñ D1–9.11 S वि(D6 च)निश्वासः; V2 च निःश्वासः. —After 22, D3 ins. :

272* शिरोभिर्दशभिश्चैव शुशुभे राक्षसाधिपः ।
शिखरैर्धातुभिश्चित्रैर्मन्दराद्रिरिवापरः ।

23 B and V1 om. 23 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). —[b]) Ñ2 * * नेन (illeg.) (for काञ्चनेन). Ś1 D1.2.4.10.11 G1 M3 विराजिता (Ś1 D2 [before corr.].10 °ताः; M3 °तं) (for °जता). —[c]) T1.3 G M मकुटेन. Ś1 Ñ V2 D2.3.6.10.11 [अ]र्कवर्णेन; T2 पिनद्धेन (for [अ]पवृत्तेन). D1 राजता मुकुटेनार्क-; D4 राजता मुकुटेनार्कवर्णेन (hypm.). —[d]) T2 -[उ]द्योतित- (for -[उ]ज्ज्वलित-). Ś1 D1.2.10.11 -[आ]ननः (for -[आ]ननम्).

24 B and V1 om. 24 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). —[a]) D2.10 -दिग्येन (for -दिग्धेन). —[b]) D6 रत्न-; T2 तारा- (for तथा). Ś1 सितहारेणदीपितां; Ñ1 V2 D1.4.11 हारभारेण (D1 °राय; D4 °रोप) शोभिना; D2.3 वर (D3 चारु)-हारोपशोभितं (D2 °ना); D10 ताहारेण शोभितां; G1 पारिहार्येण शोभिना. ❀ Cv : "तथा हारेण शोभिना" इति पाठः. ❀ —[c]) D3 पीनांगेन (for पीनायत-). —[d]) Ś1 V2 D10 G3 Crp [अ]ति-; Ñ1 च; D6.11 हि (for [अ]भि-). Ś1 Ñ D10 -विराजिता (Ś1 D10 °ताः); D2.6–9 Ct °ज (D2 [before corr.] °जि)ता (D9 °तं); Crp as in text (for °जितम्).

25 B and V1 om. 25 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). —[a]) T1 G M पांडरेण; Ct पांडुरेण (as in text). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 [आ]तपत्रेण (for [अ]पविद्धेन). —[b]) Ś1 D1.4.10 क्षतजेक्षणः (Ś1 °णाः); V2 च परिष्कृतं; D3 [आ]चरितेक्षणं (for क्षतजेक्षणम्). —[c]) Ś1 च संविताः; V2 सुसंवृतं; D1.4.10 सुसंवीतः; D6 तु संवीतं; Ct as in text (for सुसंवीतं). —[d]) Ñ V2 D3.6.7.9.11 G2 Ct पीतेनोत्तर-; D10 °नो तु स (sic); G1 क्षौमेणोत्तर- (for पीतेनोत्तम-).

26 B and V1 om. 26 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). Ś1 Ñ V2 D2.6.10.11 om. 26. —[a]) D1.3.4 मेघ- (for माष-). —[b]) D1.4.7.9 S निश्वसंतं. —[c]) D1.4 तोयौघे (for तोयान्ते).

27 B and V1 om. 27 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). —[a]) Ñ1 V2 बहुभिः (for चतुर्भिः). —[b]) Ś1 D10 दीप्यमानाश्च; Ñ1 D2.7–9 T3 Ct °नं; D1.4.11 M3 °नश्च (for °नैश्च). —[cd]) D10 प्रकाश- (for °शी-). Ś1 D1.4.10 -सर्वांगा (D1.4 °गो) (for -सर्वाङ्गं). Ś1 D10 मेघाः; D1.4 मेघो (for मेघं). D1.2.4.11 G3 M1 Cv.r.m.tp -लतैर्; Cvp.rp.mp.g as in text (for -गणैर्). D3 मेघैर्विद्युद्गतैरिव (for [d]). V2 प्रकाशमासीत्सर्वांगं घनं विद्युच्छतैरिव. ❀ Cv : मेघं विद्युल्लतैरिवेत्यत्र ऋषिप्रयोगप्राबल्येन पुंलिङ्गता।; Cr.m : विद्युल्लतैरिवेति (Cm °तैरिति) पाठे लिङ्गव्यत्यय आर्षः।; so also Ct. ❀ —After 27, Ñ1 V2 ins. :

273* स ददर्श महावीरो मातंगमिव केसरी ।
मारुतिर्बलशाली तमुररीकृत्य विक्रमम् ।
[(l. 1) Ñ1 transp. स and ददर्श.]

G. 5. 14. 0
B. 5. 10. 30
L. 5. 5. 122

पादमूलगताश्चापि ददर्श सुमहात्मनः ।
पत्नीः स प्रियभार्यस्य तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ २८
शशिप्रकाशवदना वरकुण्डलभूषिताः ।
अम्लानमाल्याभरणा ददर्श हरियूथपः ॥ २९
नृत्तवादित्रकुशला राक्षसेन्द्रभुजाङ्कगाः ।
वराभरणधारिण्यो निषण्णा ददृशे कपिः ॥ ३०
वज्रवैदूर्यगर्भाणि श्रवणान्तेषु योषिताम् ।
ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्यङ्गदानि च ॥ ३१
तासां चन्द्रोपमैर्वक्त्रैः शुभैर्ललितकुण्डलैः ।
विरराज विमानं तन्नभस्तारागणैरिव ॥ ३२

---

28 B and V1 om. 28^{ab} (cf. v.l. 18 and 19 respy.). —a) V2 D9 T3 Cr पादमूलं; Cm.t as in text (for °ल-). D8 -[आ]गताश् (for -गताश्). D1.4 [अ]स्य (for [अ]पि). —b) Ś1 D1–6.10.11 T2 G1 ददर्श स; Ñ2 V2 स ददर्श (for ददर्श सु-). —c) Ś1 Ñ1 D1–4.10 पत्नीस्ताः; Ñ2 V1 B D6 पत्नीश्च; V2 पत्न्यस्ताः; T2 G3 पत्नीः सं- (for पत्नीः स). D11 स पत्नीस्ताः प्रिया भार्यास्. —d) Ñ2 D6 तथा; V B2–4 तदा (for गृहे). B1 रक्षोधिपपतेस्तदा.

29 B3 om. 29^{ab}. —a) D6 -संकाश- (for -प्रकाश-). —b) T1.3 G3 M2.3 चारु- (for वर-). Ś1 V2 D1.2.4.7–9.11 M1 -भूषणाः; Ñ1 -मंडिताः; D10 -भूषिणः (for -भूषिताः). —c) S1 D1–4.9–11 प्र(D9 आ)म्लान- (for अम्लान-). V2 B2.4 D6 -माला- (for -माल्य-). —d) Ś1 D2.10 प्रसुप्ता (for ददर्श). Ñ1 हरिकुंजरः; G2 स महाकपिः. Ñ2 V B D6 सोपश्यदुपशायिनीः.

30 a) Ñ V B D1.3–9.11 T2 नृत्य-; D2 भृत्य-; D10 ऋतु- (for नृत्त-). —b) T2 रावणस्य (for राक्षसेन्द्र-). Ñ D6 -भुजं(Ñ1 °जां) गताः; B3 -भुजांसगाः; G1 -कुथागताः; M1 -भुजांगकाः (meta.); Cv.r.m.g.t as in text (for -भुजाङ्कगाः). —c) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 -संयुक्ताः; Ñ2 V1 B D6 -संच्छन्नाः; Cv.r.m.g.t as in text (for -धारिण्यो). —d) D5 ददर्शे (sic) (for ददृशे). T1.3 G1 M3 हरिः (for कपिः). Ś1 D10 स ददर्श वरस्त्रियः; Ñ1 D1.3.4.11 नि(Ñ1 D11 वि)षण्णास्तत्र ताः स्त्रियः; Ñ2 V B1.2.4 D6 स्त्रियोपश्यत्तथा(V2 °दा)पराः; B3 नानारत्नविभूषिताः; D2 निपुणाः सूत्रिताः स्त्रियः. ❀ Cv: वराभरणधारिण्य इति व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा।; Cr: वराभरणधारिण्यो वराभरणधारिणीरित्यर्थः। व्यत्ययेन प्रथमा। निर्वि(°ष?)ण्णा अधिशायित्ता ददृशे। आत्मनेपदमार्षम्।; Cm.t: धारिण्यो धारिणीः।; Cg: वराभरणधारिण्य इति द्वितीयार्थे प्रथमा। निःषण्णाः शयानाः। ददृश इत्यात्मनेपदमार्षम्. ❀ —After 30, V1 B ins.; Ñ2 D6 (l. 1–8) ins. after 32; while V2 (second time) ins. after 281*:

274* श्यामावदाताः सुन्यस्ताः काश्चित्कृष्णा वराङ्गनाः।
काश्चित्काञ्चनवर्णाङ्ग्यः प्रमदास्तमुपाश्रिताः।
मदिरासवगन्धी तु प्रकृत्या सुरभिः शुभः।
तासां वदननिश्वासः सिषेवे रावणं तदा।
रावणाननसंपर्कात्काश्चिद्रावणयोषितः। [5]
वदनानि सपत्नीनामुपाजिघ्रुः पुनः पुनः।
रत्यर्थं रक्तमनसो रावणं रावणस्त्रियः।
बाहुभिः परिरभ्यैनमत्यर्थं निजगूहिरे।
तासां मध्ये महाबाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः।
गोष्ठे महति मुख्यानां गवां मध्ये यथा वृषः। [10]
स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परिवृतः स्वयम्।
करेणुभिर्महारण्ये परिकीर्णो यथा द्विपः।

[For l. 1–2, cf. 5.9.31. —(l. 1) Ñ2 D6 सुस्तन्यः; B4 सुस्पष्टाः (for सुन्यस्ताः). B1 (*sup. lin.* also as above) किंचित् (for काश्चित्). V2 कुद्धा; B3 वृद्धा; B4 क्रुद्धा (for कृष्णा). —(l. 2) V2 कनक- (for काञ्चन-). B2 -वर्णाभाः (for -वर्णाङ्ग्यः). Ñ2 D6 समाश्रिताः; V2 उपासते (for उपाश्रिताः). —For l. 3–7, cf. $5.7.53–55^{ab}$. —(l. 3) V2 प्रकृत्यासव- (for मदिरा°). V1 -गंधिस्तु; B1 (m. also within brackets as above) -गंधेन; B2 -गंधी च; B3 -गंधाढ्याः (for -गन्धी तु). V2 मुखं; B2 (*sup. lin.* also as above) सुखः (for शुभः). B1 (m. also within brackets as above) प्रकृष्टास्तनुमध्यमाः; B3 पद्मिनी रुचिराननाः (for the post. half). —(l. 4) V2 B1 रावणस्. —(l. 5) B3 रामा मदालसाः (for रावणयोषितः). —(l. 6) V B3.4 उपाजिघ्रन् (for °जिघ्रुः). B1 उपाजघ्नुः परस्परं (for the post. half). —(l. 7) V B2 सक्त-; B1 सज्ज- (for रक्त-). D2.6 रत्यर्थासक्त-. V2 B1 रावणे; B3 रावणाद् (for रावणं). —(l. 8) Ñ2 D6 सुजगूहिरे; B3 विजुगूहिरे (for निजगूहिरे). —l. 9–12 = 5.9.8–9. —(l. 9) V2 राक्षसोत्तमः (for °सेश्वरः). —B3 om. l. 10. —(l. 11) B4 राक्षसेंद्रश्च (for स राक्षसेन्द्रः). V स्वपन्; B3 श्वसन् (for स्वयम्). —(l. 12) B4 -[अ]रण्यं. V1 गजः (for द्विपः). Ñ2 महागजः (for यथा द्विपः).]

—Thereafter B reads 46.

31 Ñ2 B2–4 D6 read 31 after 269*, while V1 reads 31 after 18. —a) Some MSS. -वैडूर्य-. B3 -गात्राणि; D6 -*र्भाणि (for -गर्भाणि). —b) Ñ2 V1 B D6 चैव हि (for योषिताम्). —c) B3 तापनीयस्य; D2.8.10 तपनीयानि. —d) D5 कुंडलादि (for °नि). Ś1 [अ]पि (for च).

32 V1 om. 32–45. B om. 32. —b) D5 शुभ्रे (sic) (for शुभैर्). Ś1 D10 वलित-; D1.2.4.11 ज्वलित- (for ललित-). —c) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.6.10.11 व्यरोचत; D5.7.9 Ct विराजत (for विरराज). V2 विमानस्थं (sic); D6.11 विमानानि(D11 °र्ता) (for विमानं तन्). Ñ2 व्यचरंत विमानानि. ❀ Ct: विमानं मञ्चकविशेषः। पुष्पकमित्यन्ये।

मदव्यायामखिन्नास्ताः राक्षसेन्द्रस्य योषितः ।
तेषु तेष्ववकाशेषु प्रसुप्तास्तनुमध्यमाः ॥ ३३
काचिद्वीणां परिष्वज्य प्रसुप्ता संप्रकाशते ।
महानदीप्रकीर्णेव नलिनी पोतमाश्रिता ॥ ३४
अन्या कक्षगतेनैव मड्डुकेनासितेक्षणा ।
प्रसुप्ता भामिनी भाति बालपुत्रेव वत्सला ॥ ३५
पटहं चारुसर्वाङ्गी पीड्य शेते शुभस्तनी ।
चिरस्य रमणं लब्ध्वा परिष्वज्येव कामिनी ॥ ३६
काचिद्वंशं परिष्वज्य सुप्ता कमललोचना ।
निद्रावशमनुप्राप्ता सहकान्तेव भामिनी ॥ ३७

G. 5. 13. 46
B. 5. 10. 41
L. 5. 5. 129

विराजत व्यराजत. ❀ —After 32, Ñ2 D6 (l. 1–8 only) read ins. 274*.

33 V1 om. 33 (cf. v.l. 32). Ś1 om. 33–34. Ñ1 V2(second time) D1–4.10.11 om. 33[ab]. Ñ2 B1–3 (after 52[ab] owing to om.).4 D6 read 33–45 after 5.7.52 reading 33 after 36 (D6 om. 33[ab] and 36[cd]); V2 reads for the first time 33–45 after 5.7.62[ab] reading 33 after 36 and repeats 33–45 (om. 40, 42 and 43) here. —[a]) G2 च (for ताः). Ñ2 V2(first time) B स्र(Ñ2 B2.3 प)दविन्यासस(V2 B2.3 °सु)न्यस्ताः. —[b]) Ñ2 V2 (first time) B2.4 D6 समुद्यु(V2 D6 स्वप्नयु)-कास्तथापराः ; B1 स्वप्नत्य(m. also °सु)कास्ततस्ततः(m. also °थापराः); B3 सत्यमुक्तं तथा तथा. —Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 read 33[cd] after 37 (Ñ1 after 37[c]). —[cd]) Ñ2 V2(first time) B तेषु तेपु च भावेषु (Ñ2 कालेपु) (for [c]). B2 सु- (for प्र-). V2 (first time) सुप्तास्तत्र सुमध्यमाः ; B3 प्रसुप्ता च सुमध्यमा (for [d]). Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 वेणुं(Ñ1 * *) काचित्परि-ष्वज्य(Ñ1 V2 °त्समालिंग्य) प्रसुप्ता तनुमध्यमा. —After 33, Ñ1 V2(second time) D1–4.10.11 ins.; while Ś1 ins. after 37 :

275* चिरस्येव समासाद्य पत्नी प्रावासिकं पतिम् ।

[Ś1 चिरमेव; D11 °स्येवं (for °स्येव). V2 (marg. also as above) समाश्रित्य (for °साद्य). V2 प्राप्य स्वकं (for प्रावासिकं). D3 कामिनी कामिनं प्रियं; D11 पत्नी वा प्रसुकंपिति (corrupt) (for the post. half).];

while D5.7–9 S ins. :

276* अङ्गहारैस्तथैवान्या कोमलैर्नृत्तशालिनी ।
विन्यस्तशुभसर्वाङ्गी प्रसुप्ता वरवर्णिनी ।

[(l. 1) D8 -भारैस् ; G3 -रागैस् ; Cv.r.m.g.t as above (for -हारैस्). M1 च (for [ए]व). D5.7.9 Ct नृत्य- ; Cv.r.m.g as above (for नृत्त-). —(l. 2) G2 -भुज- (for -शुभ-). M1 -सर्वांगा (for -सर्वाङ्गी).]

34 V1 om. 34 (cf. v.l. 32). Ś1 om. 34 (cf. v.l. 33). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. vl. 33. D10 om. 34. —[ab]) Ñ1 V2 (second time) D1.3.4 विपंचीं च; D2 विपश्री च(sic); D11 वियर्च च (sic) (for काचिद्वीणां). V2(second time) D1–4.11 [अ]न्या (for सं-). Ñ2 V2(first time) B1.2.4 D6 काचिदादर्शके लीना सुप्ता तत्र स्म राजते; B3 कासांचिदादर्शतले प्रसुप्ताश्च विरेजिरे. —[cd]) Ñ1 D8 -नदीप्रतीर्णेव; V2 (second time) D1.2 -नदीं प्रती(V2 °की)र्णेव; D3.4(before corr. as in D1) -नदीं प्रपन्नेव; D11 -नदीं प्रतीतेव. Ñ2 B1.2.4 D3.4 (after corr. in m.).6 प्लवम् (for पोतम्). Ñ2 D6 समास्थिता (for आश्रिता). Ñ1 V2 (second time) D2 नारी प्लवसमाश्रिता; V2(first time) नलिनीदलमाक्षिपत् ; D1.4(before corr.) नारी प्लवनमाश्रिता; D11 नारीप्लवग-पाणिता (sic) (for [d]). B3 महाप्रकीर्णेव वदनं नलिनि प्लवमाश्रितं (sic).

35 V1 om. 35 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. Ñ1 partially illeg. for 35[ab]. —[a]) Ś1 D10 एका(D10 °क) कक्ष्य-(Ś1 [before corr.] °क्ष्ये) (for अन्या कक्ष-). D10 -[आ]गतेन (for -गतेन). Ñ2 V2 (first time) B D6 कक्ष्या(B1.3.4 D6 °क्षा)-गतविपंचीका; D2 अन्या कक्षौयते नेव (corrupt). —[b]) Ñ2 V2(first time) B D6 शुशुभेन्या; V2 (second time) पटहेन; D9 मंडूकेन; D11 गेंडूकेन (for मड्डुकेन). Ś1 D10 मृदंगेनायतेक्षणा; D1–4 पणवे(D2 मंडूके)नायतेक्षणा. —[c]) Ś1 D10 सुप्रभा ; B4 प्रसुस- (for प्रसुप्ता). Ñ2 V2 (both times) B D1.3.4.6 कामिनी; D11 भाविनी (for भामिनी). Ñ1 प्रसुप्ता भांति भाविन्यः. —[d]) Ñ1 D9 -पुत्रेण; M2 -वत्सेव (for -पुत्रेव). Ñ1 वत्सलाः; D3 वल्लभा (for वत्सला).

36 V1 om. 36 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. —[a]) B2 मुरजं; B3 शुशुभे (for पटहं). —[b]) D7.9 न्यस्य (for पीड्य). Ś1 V2 (second time) D1–4.10.11 शेते संपीड्य भामि(V2 D11 °वि)नी; Ñ1 शेते सर्वा स भाविनी (sic); Ñ2 V2 (first time) B D6 समालिंग्य तथापरा(B3 °स्थिता). —D6 om. 36[cd]. —[c]) Ś1 Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 चिरेण (for चिरस्य). Ś1 Ñ1 D2.10.11 कामिनं; V2 (second time) भाविनं (for रमणं). V2(first time) सुष्वाप रावणं लब्ध्वा; B3 विरस्य वसनं लब्ध्वा. —[d]) B3 परित्यज्येव; D11 परिष्वज्य च (for °ष्वज्येव). V2 (second time) भाविनी; D3 संगता; D5.11 T2.3 M3 भामिनी (for कामिनी). —After 36, Ñ2 V2 (first time) B D6 (after 36[ab] owing to om.) read 33.

37 V1 om. 37 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33 and for subst. see 38.

G. 5. 13. 47
B. 5. 10. 42
L. 5. 5. 131

अन्या कनकसंकाशैर्मृदुपीनैर्मनोरमैः ।
मृदङ्गं परिपीड्याङ्गैः प्रसुप्ता मत्तलोचना ॥ ३८
भुजपार्श्वान्तरस्थेन कक्षगेन कृशोदरी ।
पणवेन सहानिन्द्या सुप्ता मदकृतश्रमा ॥ ३९
डिण्डिमं परिगृह्यान्या तथैवासक्तडिण्डिमा ।
प्रसुप्ता तरुणं वत्समुपगूह्येव भामिनी ॥ ४०
काचिदाडम्बरं नारी भुजसंभोगपीडितम् ।
कृत्वा कमलपत्राक्षी प्रसुप्ता मदमोहिता ॥ ४१

D8 om. 37–38. —^{ab}) D5.7.9 G2.3 M2 वीणां; T2 वेणुं; Cg as in text (for वंशं). G2.3 प्रसुप्ता कमलेक्षणा (for ^{b}). Ś1 Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 अन्या वीणां समालिंग्य प्रमदा प्रियदर्शना. —After 37^{ab}, D5.7.9 S ins.:

277* रहः प्रियतमं गृह्य सकामा इव कामिनी ।
विपञ्चीं परिगृह्यान्या नियता नृत्तशालिनी ।

[(l. 1) D5 वर-; D7.9 वरं (for रहः). G1.3 सकामम् (for °मा). T1.3 भामिनी (for का°). D5.7.9 G2 M3 सकामेव हि(M3 च) कामिनी (for the post. half). —(l. 2) D5.9 वृत्त- (for नृत्त-).]

—^{c}) M1 damaged from द्वा up to म. —After 37^{c}, Ñ1 reads 33^{cd} (followed by 275*). —Ñ1 illeg. for 37^{d}. —^{d}) T2 G3 M2 कामिनी (for भा°). Ś1 V2 (second time) D1–4.10.11 सकांता प्रमदा यथा (D2.11 इव). —After 37, Ś1 ins. 275*; V2(second time) D1–4.10.11 read 33^{cd} (followed by 275*).

38 V1 om. 38 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. D8 om. 38 (cf. v.l. 37). —^{a}) D1.4 स्त्रियः; D2.10 अन्याः; G3 कन्या (for अन्या). V2 (second time) -संकाशा (for °शैर्). —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 (second time) D1–4.10.11 मृदुपीन(D3 नैः)पयोधरैः (V2 °रा). —^{c}) D2.3 मृदंगान् (for मृदङ्गं). Ś1 Ñ1 V2(second time) D1–4.10.11 च(D3 सं-; D11 नि-) प्रपीड्यांगैः; D7.9 T1 परिविद्धयांगैः (for परिपीड्याङ्गैः). —^{d}) Ś1 Ñ1 V2(second time) D3.11 सुप्ता कमललोचना; D1.2.4.10 सुप्ताः कमललोचनाः. —For 37–38, Ñ2 V2(first time) B D6 subst.; while Ñ1 D1–4.11 ins. only l. 3–4 after 38:

278* प्रियङ्गुफलसंकाशैस्तनुमध्याः पयोधरैः ।
मृदङ्गं परिपीड्यान्याः सुप्ताः कमललोचनाः ।
आलिङ्ग्येपु तलान्कृत्वा प्रसुप्ताः परमाः स्त्रियः ।
वेणुशय्याप्रवृत्ताश्च प्रसुप्ताः पानखेदिताः ।

[(l. 1) B3 पयोधराः (for °धरैः). —(l. 2) B3 स्वामिनं (for मृदङ्गं). V2 परिवार्यान्याः (for °पीड्यान्याः). —V2 om. l. 3. —(l. 3) Ñ1 B1.3 D1.3.11 आलिंगेपु(D11 °न) तलं (Ñ1 D11 °दा) कृत्वा (Ñ1 illeg. from कृत्वा up to स्त्रियः); B2 आलिंगेपु च (m. also पादलिंगेपु) तं हत्वा; B4 आलिंगेपु नमः कृत्वा; D2.4 आलिंग्येपु तलं भू(D4 कृ)त्वा (for the prior half). Ñ2 B2.4 D6 परमस्त्रियः; B1(m. also as in Ñ2) अपरा स्त्रियः; D1–4.11 समदाः स्त्रियः. —(l. 4) Ñ1 B3 वेणुशय्यां; Ñ2 D6 रेणुशय्या-; B1 विश्वशय्या- (m. also as above) (for वेणुशय्या-). V2 वेणुन्यस्ताधराः काश्चित्; D1.4 प्रविद्धवेणुशय्याश्च; D2.11 प्रवृद्धवेणुसाम्या(D11 °शंला)श्च; D3 प्रवृद्धरेणुशय्या च (for the prior half). B4 सुप्ताश्च; D11 प्रमदाः (for प्रसुप्ताः).]

39 V1 om. 39 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. —^{a}) B3 सम्यक् (for भुज-). Ś1 Ñ1 D5.7.9.10 T1.2 -पाश- (for -पार्श्व-). Ś1 D1.3.4.10 -[अं]त(D3 -[उ]त्त)रस्थं च; D2 -स्थिता चैव (for -[अ]न्तरस्थेन). —^{b}) Ś1 Ñ1 V2(second time) D10.11 स्व(D10 सु)कक्षेण; Ñ2 V2(first time) B D6 मृदंगेन; D1.3.4 समकक्षं; D2 सुकक्षां वै; M1 चपकेन (for कक्षगेन). —^{c}) D5 ** चेन (for पण°). Ñ1 V2(second time) समायु(Ñ1 °स)क्ता; D8 M1 सहैवान्या; G3 सहानित्या (for सहानिन्द्या). Ś1 D1–4.10.11 पणवं काचिदालिंग्य; Ñ2 V2(first time) B D6 पणवं च समालिंग्य. —^{d}) D3 सुप्ता मंद-; D4 प्रसुप्ता मद- (hypm.) (for सुप्ता मद-). G1 transp. मद- and -कृत-. Ś1 D10 -विमोहिता; D11 -कृशा तदा (for -कृतश्रमा).

40 V1 om. 40 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. V2(second time) om. 40. —^{a}) D6 दिंडिमं. D2.10.11 प्रति-; Cr as in text (for परि-). V2(first time) B1.3 D6 -गृह्यान्यास्; D2 -विध्यान्या (for -गृह्यान्या). —After 40^{a}, Ś1 D10 read 42^{bcd} omitting (hapl.) 40^{bcd} to 42^{a}. —^{b}) B1 स्तनावासक्त-; M1 त ***क्त- (for तथैवासक्त-). Ñ2 B2.4 -गोमुखा; V2(first time) B1.3 D6 -गोमुखाः; D4 -डिंडिमां (for -डिण्डिमा). D2 प्रसुप्ता भुवि भामिनी; D11 तथैव डिंडिमक्रमाः. —After 40^{ab}, D2 ins.:

279* दृष्ट्वा च कपिशार्दूल क्षथान्या सक्तडिण्डिमा ।

—Ñ1 illeg. from व in ^{c} up to ^{d}. —^{c}) D11 प्रसुप्तास्; T1.3 प्रमदा (for प्रसुप्ता). D2 सारुणं; G2 तरुणी (for तरुणं). V2(first time) प्रसुप्तास्तरुणं गुह्यम्. —^{d}) D1–5.7.11 G3 -गूह्येव (for -गू°). Ñ2 B D6 भाविनी; D2.11 योषितः; T2 कामिनी (for भामिनी).

41 V1 om. 41 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. Ñ V2(first time) B D1.2(om.[hapl.] 41^{d}–44^{a}).3.4.6(om.[hapl.] after प्रसुप्ता in 42^{b} up to प्रसुप्ता in 41^{d}).11 transp. 41 and 42. —^{a}) Ś1 Ñ1 V2(second time) D1.2.4.10.11 आ(Ś1 D2.10 चा)लिंगनं(D11 °ने); B4 आभरणं; D3

कलशीमपविद्ध्यान्या प्रसुप्ता भाति भामिनी ।
वसन्ते पुष्पशवला मालेव परिमार्जिता ॥ ४२
पाणिभ्यां च कुचौ काचित्सुवर्णकलशोपमौ ।
उपगूह्याबला सुप्ता निद्राबलपराजिता ॥ ४३
अन्या कमलपत्राक्षी पूर्णेन्दुसदृशानना ।
अन्यामालिङ्ग्य सुश्रोणी प्रसुप्ता मदविह्वला ॥ ४४
आतोद्यानि विचित्राणि परिष्वज्य वरस्त्रियः ।
निपीड्य च कुचैः सुप्ताः कामिन्यः कामुकानिव ॥ ४५

G. 5. 13. 0
B. 5. 10. 49
L. 5. 5. 140

आलंबनं (for आडम्बरं). V2(first time) काचिदाडंबरा-श्रित्य.—^{b}) G2 भुजं (for भुज-). Ñ2 V2 (both times) B D3 M3 Cm -संयोग-; Cv.r.g.k.t as in text (for -संभोग-). Ś1 Ñ1 V2(second time) D1.4.10 -पीडिता; Cv.r.g.k.t as in text (for °तम्). D11 भुजैः संभोग-पीडितैः.—Ś1 D10 om. 41^{cd}.—^{d}) Ñ1 illeg.; Ñ2 V2(first time) B D3.6 काममोहिता; V2(second time) D1.4.11 पान°; T2 वरवर्णिनी (for मदमोहिता). G2 सुप्ता मदनमोहिता.

42 V1 om. 42 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. Ś1 D10 read 42^{bcd} omitting (hapl.) 40^{bcd} to 42^{a} after 40^{a}. Ñ V2(first time) B D1.2(om. [hapl.] 41^{d}–44^{a}).3.4.6(om. [hapl.] after प्रसुप्ता in 42^{b} up to प्रसुप्ता in 41^{d}).11 transp. 41 and 42. V2(second time) om. 42.—^{ab}) Ñ1 D1–4.11 र(Ñ1 व)सनाम् (for कलशीम्). D1.4 उप- (for अप-). Ñ2 B D6 कलसं च समाविध्य(B1 °विष्य; G[ed.]°लिंग्य) (for ^{a}). Ñ2 सुपुप्ता; B1 प्रसुप्तामिव (hypm.) (for प्रसुप्ता). Ś1 D1–4.11 भुवि (for भाति). Ñ B D11 भाविनी; M2 मानिनी (for भामिनी). D8 प्रसुप्ता मदविह्वला (for ^{b}). V2(first time) कलशं च समाविध्यमानेव प्रतिभाविनी.—^{c}) Ś1 D1–4.10 -संयुक्ता(D3 °क्तां) (for -शबला). Ñ2 V2(first time) B D11 वसंतपुष्पग्रथिता(D11 °संतप्ता).—^{d}) Ś1 D10 परमार्चिता; Ñ2 V2(first time) B1.3 D11 परिवर्जिता; B2 °वर्तिता; B4 °वर्धिता; D1.4 °मोचिता; G3 °मार्जेती (for °मार्जिता). D3 मालां * वारिमार्जितां.

43 V1 om. 43 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. V2(second time) D2.9 om. 43 (for D2, cf. v.l. 41). B2 reads twice 43. —^{a}) D8 पाणिपादौ (for °भ्यां च). D1.4 कुचौ तथान्या (D4 °था*) पाणिभ्यां.—^{b}) T3 -कमलोपमौ (for -कलशो°). —For 43^{ab}, Ś1 Ñ V2(first time) B D6.10.11 subst.:

280* काचित्पाणी तथान्योन्यं स्तनान्तरमुपाश्रिता ।

[Ñ1 illeg. from. पा up to र. V2 पाणिभ्यां च; B2 (first time) कृत्वा पाणींस् (for काचित्पाणी). Ś1 D10.11 पाणी(D11 °णिं) तथान्या(D11 °था च) पाणिभ्यां; B4 (with hiatus)पाणी तथान्या अन्यान्यं (for the prior half). Ś1 D10 उपाश्रितौ; Ñ2 D6 अपाश्रितौ; V2 अपाश्रिताः; B2(second time) अपा (first time समा)श्रितान्; D11 उपास्ततौ (for उपाश्रिता). B3 पाणिपादावथान्योन्यं तंद्रातरमपाश्रितं.]

—D8 om. 43^{c}–44.—^{c}) Ś1 Ñ1 V2(first time) B1 D1.3–5.11 T1.3 G2 -गृह्य; Ñ2 B2–4(B2 both times) D9.10 -गुह्य (for -गूह्य). Ś1 Ñ1 D10.11 T2 G3 [अ]परा; V2(first time) B2(both times).4 [अ]बलाः; M3 (before corr. as in text) बला (for [अ]बला).—^{d}) Ś1 V2(first time) B2(second time) D1.3.4.10.11 -वशम्; Ñ1 -सुख-; Ñ2 -वश-; B1–3(B2 first time) -[आ]वेश-; B4 D6 -वेग-; D7 -बलम् (for -बल-). Ś1 V2 (first time) B2(second time) D1.3.4.7.10.11 उपागता (V2 B2 °ताः); Ñ1 -समाश्रिता; B2(first time).4 °जिताः (for -पराजिता).

44 V1 om. 44 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. D2 om. 44^{a} (cf. v.l. 41). D8 om. 44 (cf. v.l. 43).—^{b}) Ñ2 V2(first time) B D6 पूर्णचंद्रनिभानना.—^{c}) Ñ2 V2(first time) B D6 वीणाम् (for अन्याम्). Ś1 Ñ1 D1.3.7.9.10 T1.3 M2.3 सुश्रोणीं (for °णी).—D4 om. 44^{d}–45^{a}.—^{d}) D2 प्रसुप्त- (for °प्ता). G1 -मोहिता (for -विह्वला). D7.9 निद्रावश-मुपागता.—After 44, Ñ2 V2 B D6 read 5.9.4–5 (transp.), V2 alone repeating 5^{ab} only after 44 (second time). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 (Ś1 D2.10 om. [hapl.] 5^{bc}) read 5.9.5 after 44.

45 V1 om. 45 (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 33. D4 om. 45^{a} (cf. v.l. 44). V2 (first time) om. 45.—^{a}) Ś1 Ñ1 V2 (second time) D1–3.10.11 तूर्याणि च; Cv.r.m.g.t as in text (for आतोद्यानि).—^{b}) Ś1 Ñ V2(second time) B D1–4.6.10.11 रावणस्य (for परिष्वज्य). Ñ2 B D6 वशानुगाः; T2 G3 [अ]परा(G2 परा)स्त्रियः (for वरस्त्रियः).—^{c}) D9 G1 कुचौ (for कुचैः). D8 काश्चित् (for सुप्ताः).—For 45^{cd}, Ś1 Ñ V2 (second time) B D1–4.6.11 subst:

281* उपगृह्य प्रसुप्तास्ताः पाननिद्रावशंगताः ।

[Ñ2 V2 B D2.6.10 -गुह्य (for -गृह्य). D1.4 विचित्रास् (for प्रसुप्तास्).]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 cont.:

282* नूपुरैश्चापविद्धैस्तैर्वलयैश्चापि शोभितैः ।
हारैश्च हरिणाक्षीणां प्रकीर्णैः शोभते मही ।
सफेनबिन्दुनिकरैर्वनराजी जलैरिव ।

[(l. 1) D3.4 अप-; D10 चापि (for चाप-). Ñ1 D3.6 च; D11 तु (for तैर्). D11 [उ]प- (for [अ]पि). D1.3.4 खंडितैः (for शोभितैः).—(l. 2) D1.3.4 शोभिता (for शोभते).

G. 5. 14. 29
B. 5. 10. 50
L. 5. 5. 142

तासामेकान्तविन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।
ददर्श रूपसम्पन्नामपरां स कपिः स्त्रियम् ॥ ४६

मुक्तामणिसमायुक्तैर्भूषणैः सुविभूषिताम् ।
विभूषयन्तीमिव च स्वश्रिया भवनोत्तमम् ॥ ४७

गौरीं कनकवर्णाभामिष्टामन्तःपुरेश्वरीम् ।
कपिर्मन्दोदरीं तत्र शयानां चारुरूपिणीम् ॥ ४८

स तां दृष्ट्वा महाबाहुर्भूषितां मारुतात्मजः ।
तर्कयामास सीतेति रूपयौवनसम्पदा ।
हर्षेण महता युक्तो ननन्द हरियूथपः ॥ ४९

आस्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं
　ननन्द चिक्रीड जगौ जगाम ।
स्तम्भानरोहन्निपपात भूमौ
　निदर्शयन्स्वां प्रकृतिं कपीनाम् ॥ ५०

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

—(l. 3) D2 -हेम- (for -फेन-). D3 वनराजीर् (for °जी). D1.4 जलैर्यथा; D2 तलैरिव (for ज़लैरिव).];

—whereas V2 reads 274* after 281* (second time).

46 B reads 46 after 274*. —a) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 -संन्यस्ते; V2 -म**स्ते; Cm.k.t as in text (for -विन्यस्ते). Ñ2 V1 B1.2.4 D6 तस्य चो(B1 सो)पांत-संन्यस्ते; B3 तस्य चौपानमुन्यस्त (sic); D11 तासामेकांत-मन्यास्ता:. —c) D2 नृत्त- (for रूप-). —d) Ś1 Ñ V B2–4 D1–4.6.10.11 सुश्रोणीं; D7.9 अथ तां (for अपरां). Ś1 च कपि:; Ñ1 वानर: (for स कपि:). B1 सुश्रोणिं कपिसत्तम: (marg. also स कपि: स्त्रियं).

47 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 transp. 47 and 48. —a) V2 -माला- (for -मणि-). —b) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 तप्त(D3 स्वस्त)कांचनै: (for सुविभूषिताम्). —c) T1.3 तत् (for च). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 भूषितां भूषयंतीं तां(D3 तत्); Ñ2 V1 B2–4 D6 भास्वरैर्भूषयंतीं तां(V1 B4 तत्; B2 तु); B1 भास्वरैर्भासयंतीं च. —d) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.6.10 सुश्रिया(D2 °यं) (for स्व°). D1.4.5 भुवन- (for भ°). D6 -[उ]त्तमे (for -[उ]त्तमम्). B3 स प्रियामिव चोत्तमां.

48 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 transp. 47 and 48. —a) B4 -रत्नाभाम् (for वर्णा°). B3 जैवातृकसवर्णाभाम्. —b) Ś1 D10 भर्तु: (for अन्त:-). D2 -पुरेश्वरं (for °रीम्). —cd) D10 दर्दोदरीं (for मन्दो°). D2 शयानां शयने तत्र (for c). Ñ1 D1.4.11 शयने तदा (Ñ1 D11 शुभे); D5 चारुभाषिणीं (for चारुरूपिणीम्). Ś1 D2.3.10 यौवनोत्तम-शालिनीं (for d). Ñ2 V B D6 तत्र मंदोदरीं(D6 °री) नाम शयानां शयनोत्तमे. —After 48, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

283* ददर्श जलदे नीले ज्वलन्तीमिव विद्युतम् ।

[Ś1 D2.10 शोभंतीं; D3 राजतीं (for ददर्श). Ñ1 D1.4 नीलजलदे; D11 नीले जलदे (by transp.) (for जलदे नीले). D11 ज्वलंतीं वैद्युतिं यथा (for the post. half).]

49 a) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 तां समी(Ś1 स वी)क्ष्य; Ñ2 V1 B D6 स तां वीक्ष्य (for स तां दृष्ट्वा). D1.4 -बुद्धिर् (for -बाहुर्). —b) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 हनुमान्(B3 °मन्) (for भूषितां). Ñ1 कपिकुंजर: (for मारुतात्मज:). —c) D11 [इ]यं (for [इ]ति). —D5 om. 49ef. —e) Ś1 Ñ V B D2.3.6.10.11 T2 [आ]विष्टो (for युक्तो). —f) Ñ1 V2 कपिकुंजर:; Ñ2 B D6 च स(B2 सु-) विस्मित:; V1 हरिविस्मित:; D2.10.11 कपियूथप:; D3 कपिसत्तम: (for हरियूथप:). —After 49, D8 G3 M1 ins.:

284* दृष्ट्वा सीतेति तत्राभूद्दीनश्चारित्रदर्शनात् ।

[M1 हृष्टो (for तत्र).];

while T2 ins.:

285* दृष्टमात्रे सुहृष्टोऽभूद्दीनश्चामित्रकर्शनात् ।

50 Ñ2 V1 B D6 om. 50. —a) D9 चुमुव (sic) (for चुचुम्ब). Ś1 पुच्पं (for पुच्छं). —b) D10 चतूनि (sic); T2 जहास; Cm.k.t as in text (for जगाम). Ś1 Ñ1 V2 D1–4 ननर्त चिक्रीड जगौ च वल्गु(Ś1 भूरि); D5 ननंद चिक्रीड जगौ च नाम; D11 ननर्त विक्रीडत गजौ वत्ला (corrupt). —c) D5 स्तंभावरोहान्. —d) D5 संदर्शयन्स्वां; D8 निदर्शयान:; G2 M2 °यन्स; Cm.k.t as in text (for निदर्शयन्स्वां). —For 50cd, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 subst.:

286* स वानराणामृषभः प्रतीतो
　ज्ञात्वा नरेन्द्रस्य सुतां च सीताम् ।

[Ś1 प्रतीत्य; D10 प्रभीतो (for प्रतीतो). Ś1 D2.10 नरेंद्रंद्र- (for नरेन्द्रस्य). D1.3.4 तु (for च).]

Colophon: Ñ2 V1 B D6 om. (Sarga cont.). —*Sarga name*: Ś1 V2 स्त्री(V2 श्री)वर्णनं; Ñ1 रावणशयन: ** स्त्रीवर्णनं; D1.4 लंकाप्रवेशे अंत:पुरवर्णन:; D2.11 अंत:पुर-विचये रावणस्त्रीवर्णनं(D11 °न:); D3 मंदोदरीदर्शनं; D10 अंतपुरविचये स्त्रीवर्णनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.4.10.11 om.; Ś1 7; V2 5; D3 13; D5.7–9 S 10. —After colophon, D2 concludes with राम, while G with श्रीरामाय नम:.

९

अवधूय च तां बुद्धिं बभूवावस्थितस्तदा ।
जगाम चापरां चिन्तां सीतां प्रति महाकपिः ॥ १

न रामेण वियुक्ता सा स्वप्तुमर्हति भामिनी ।
न भोक्तुं नाप्यलंकर्तुं न पानमुपसेवितुम् ॥ २

नान्यं नरमुपस्थातुं सुराणामपि चेश्वरम् ।
न हि रामसमः कश्चिद्विद्यते त्रिदशेष्वपि ।
अन्येयमिति निश्चित्य पानभूमौ चचार सः ॥ ३

क्रीडितेनापराः क्लान्ता गीतेन च तथा पराः ।
नृत्तेन चापराः क्लान्ताः पानविप्रहतास्तथा ॥ ४

G. 5. 13. 55
B. 5. 11. 5
L. 5. 6. 6

9

Ñ2 V1 B D6 continue the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) G2 तु (for च). —^{b}) D9 तथा (for तदा). —For 1^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

287* ततस्तां मारुतिश्चिन्तां व्यवधूय व्यवस्थितः।

[D11 तु (for तां). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 हनुमांश्च (for मारुतिश्च). Ñ1 व्यवधाय; D2 अवधूय; D6 व्यवच्छिद्य (for व्यवधूय). D1 समुत्थितां (for व्यवस्थितः). Ś1 D3.10.11 अवधूय च बुद्धिमान् (D3 समुत्थितां; D11 महाकपिः); B3 सीतां प्रति महायशाः; D4 विधूय समुपस्थितां (for the post. half).]

—B3 om. 1^{cd}. —^{c}) D8 चोत्तरां; D11 परमां (for चापरां). Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.2.4.6 चिंतामपरां; V2 D3.10 चिंतां परमां. —^{d}) Ñ2 -द्युतिः; V1 B1.2 D6 -मतिः (for -कपिः). —After 1, Ñ1 D1.4.11 read 3^{ef} and 292*.

2 ^{a}) Ñ1 V2 B1 D3.6 विमु(D6 °*)क्ता सा; B3 वियुक्ता च; T2 विनिर्मुक्ता (for वियुक्ता सा). —^{b}) B2 स्वप्नम्; D11 तप्तुम् (for स्वप्तुम्). Ñ1 V2 इच्छति (for अर्हति). Ś1 Ñ1 V2 D2.3.10.11 मैथिली; Ñ2 V1 B D6 भाविनी (for भामिनी). —^{d}) D5 गानम् (for पानम्). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 कु(Ś1 त)तः पानं निषेवितुं(Ś1 D1.11 °तं).

3 ^{a}) B3 जनम् (for नरम्). —^{b}) V2 इव (for अपि). Ñ2 V B D6 वासवं (for चेश्वरम्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वासवप्रतिमो हि सः; M1 नराणामपि चेश्वरः. —D4 reads 3^{c} in marg. —^{c}) D6 रा**मः (for रामसमः). Ñ2 त्रिदशे क्वचित्; D1.3 त्रिदिवेष्वपि (for त्रिदशेष्वपि). ❀ Cv: 'सीतां प्रति महाकपि' रित्यतः परमन्येयमित्याद्यर्धं प्रमादाल्लिखितम्। 'विद्यते त्रिदशेष्वपी'त्यतः परमेवास्य स्थानम्।; So also Cr; Cg: त्रिदशेष्वपीत्यनन्तरमन्येयमित्यर्धम्. ❀ —After 3^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

288* इति संचिन्त्य हनुमान्बुद्ध्या स कपिकुञ्जरः।

[Ñ1 बहुधा (for हनुमान्). Ś1 D2.3.10 स्वबुद्ध्या; Ñ1 बभौ: स (for बुद्ध्या स).]

—Thereafter, Ñ1 D1.4.11 cont.; Ś1 D2.3.10 cont. after 292*; whereas Ñ2 V2 B2 D6 ins. after 3:

289* रावणान्तःपुरं भूयो विचेतुमुपचक्रमे।

[D1.4.11 -[अं]तःपुरे (for -[अ]न्तःपुरं).];

—After 3^{cd}, B2 ins.:

290* तस्य पत्नी सती साध्वी सर्वधर्मपरायणा।

—Then cont.; while Ñ2 V B1.3.4 D6 ins. after 3^{cd}:

291* कथं सीता महाभागा धर्मज्ञा धर्मचारिणी।
कामयुक्तेन मनसा उपतिष्ठेत रावणम्।
इति वायुसुतस्तत्र धीमानालोचनापरः।
इङ्गितैर्लक्षयामास नेयं सीतेति निश्चितम्।

[(l. 2) B3 काल- (for काम-). B2 -रयुक्तेन (for -यु°). Ñ2 V1 B ह्युपतिष्ठेत (to avoid hiatus); D6 उपातिष्ठति. —(l. 3) V2 धीमानालोकयन्पुनः (for the post. half). —(l. 4) V2 निश्चयं (for निश्चितम्).]

—Ñ1 D1.4.11 read 3^{ef} after 1. —^{f}) D7–9 भूयस्तत्र (for पानभूमौ). Ś1 Ñ1 D2.10.11 भूयस्तत्र तु(Ñ1 स) वानरः; Ñ2 V B D6 भूयस्तामन्वियेष सः; D1.4 भूयश्चक्राम वानरः; D3 भूयस्तत्र सुबुद्धिमान्. —After 3, Ñ2 V2 B2 D6 ins. 289* and then cont.; Ś1 V1 B1.3.4 D2.3.5.7–10 T2 G3 M2 ins. after 3; while Ñ1 D1.4.11 ins. after 3^{ef}:

292* पानभूमौ हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनोत्सुकः।

[Ś1 D2.5.8.10 T2 M2 Cr -भूमिं (for -भूमौ). B3 पानभूमिमुपातिष्ठत् (for the prior half). D1 सीतां (for सीता-). Ñ1 सीतादर्शन उत्सुकः; B1.2 स सीता(B2 सीताया)दर्शनोत्सुकः (for the post. half).]

—Thereafter, Ś1 D2.3.10 cont. 289*. G2 reads l. 4 of 295* after 3.

4 V1 om. 4–5. Ś1 D10 om. 4. Ñ2 V2 (after 44 [first time]) B D6 transp. 4–5 and read after 5.8.44. —^{a}) D3 क्रीडया च (for क्रीडितेन). D5.8.11 पराः (for [अ]पराः). B4 D2.4 G3 क्रांता. —^{b}) D5 पीतेन (for गी°). Ñ2 V2 B D1.4.6.11 क्लांता गीतेन चापराः; D2 पानेन विहितापराः; D3 संगीतेन*चापरा. —^{c}) Ñ V2 B D1–9 T2 नृत्येन (for नृत्तेन). B2–4 D5 [अ]पराः क्रांताः; D2.3.9 [अ]परा क्लां(D2 क्रां)ता; D8 तथा क्लांताः (for [अ]पराः क्लान्ताः). V2 कांताः प्रसुप्ता दयंते; D11 सुनृत्ये-

G. 5. 13. 54
B. 5. 11. 6
L. 5. 5. 139

मुरजेषु मृदङ्गेषु पीठिकासु च संस्थिताः ।
तथास्तरणमुख्येषु संविष्टाश्चापराः स्त्रियः ॥ ५
अङ्गनानां सहस्रेण भूषितेन विभूषणैः ।
रूपसँल्लापशीलेन युक्तगीतार्थभाषिणा ॥ ६
देशकालाभियुक्तेन युक्तवाक्याभिधायिना ।
रताभिरतसंसुप्तं ददर्श हरियूथपः ॥ ७

तासां मध्ये महाबाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
गोष्ठे महति मुख्यानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥ ८
स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परिवृतः स्वयम् ।
करेणुभिर्यथारण्ये परिकीर्णो महाद्विपः ॥ ९
सर्वकामैरुपेतां च पानभूमिं महात्मनः ।
ददर्श कपिशार्दूलस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ १०

नापरा क्लांता. —^{d}) D8 -प्रवि- (for -विप्र-). D1.4.11 परा: ; T2 तदा (for तथा). Ñ2 V2 B D6 प्रसुप्ता(V2 सदृशा)-स्तत्र योषितः(B1 D6 °ताः); D2 पानविप्रहतापरा.

5 V1 D4 om. 5 (for V1, cf. v.l. 4). Ś1 Ñ1 (partly illeg.) D1–3.10.11 (Ś1 D2.10 om.[hapl. ?] 5^{bc}) read 5 after 5.8.44. Ñ2 V2 B D6 transp. 4–5 and read both after 5.8.44. V2 alone repeating 5^{ab} after 5.8.44 (r.). —^{a}) Ñ2 V2 (first time) B D6 पणवेषु; T1.3 G M1.2 Ck मुरवेषु; Ct as in text (for मुरजेषु). —^{b}) D7.9 Ct चेलिकासु (for पीठिकासु). Ñ2 V2 (first time) B D1.3.6.11 तथैव च (for च संस्थिताः). —After 5^{ab}, B2 ins.:

293* करतालं करे कृत्वा काचित्सुष्वाप कातरा ।

—^{c}) Ñ2 B1.2.4 D6 M1 कुथास्तरण- ; D1 सुतास्तरण- ; T1 तदास्तरण- (for तथास्तरण-). —^{d}) T1 पर- ; T3 [अ]पर- ; M1.2 परा (for [अ]पराः). Ś1 D10 तथा तालांतरेषु च; Ñ2 V2 B1–3 D1–3.6.11 तथा(D11 गेंडु) तालीय(D1–3.11 °स)केषु च; B4 तथा सौधतलेषु च.
—After 5, D3 ins.:

294* अनेकेष्ववकाशेषु सुप्ता मदविमोहिताः।

6 Ñ2 V B D6 read 6–7 after 5.8.9. —^{a}) B3 स्त्रीगणानां (for अङ्गनानां). —^{b}) Ś1 D2.10.11 विभूषितं (D11 °तैः); Ñ2 V B D6 समंततः (for विभूषणैः). D3 * * * * * भूषणैः. —^{cd}) Ñ2 V B1.2.4 D6 वृत्तमालाप- (for रूपसँल्लाप-). D3 युक्तं (for युक्त-). Ś1 D2.6.10 -[अ]भिभाषिणा; Ñ2 V B1.4 D6 -[अ]नुवादिना; B2 -[अ]-नुनादिना; G3 -[अ]र्थभूषणा (for -[अ]र्थभाषिणा). D11 युक्ता गीतार्थभाषिणी (for ^{d}). B3 वृत्तं नानोपगीतेन सुगीतेनानुवादिना.

7 Ñ2 V B D6 read 6–7 after 5.8.9. —^{a}) D6 देशकाले. Ś1 D1–4.10.11 -विभक्तेन; Ñ1 -[अ]भिभक्तेन; Ñ2 V B D6 -विधिज्ञेन; Cm.g.k.t as in text (for -[अ]भियुक्तेन). —^{b}) B2 मुक्त-; D2 सूक्त- (for युक्त-). D8 -विधायिना (for -[अ]भि°). Ś1 D10 सूक्तवाक्याभिभाषिणा; D1.3.4 युक्तवासा(D4 also °काला)मिधारिणा.
—After 7^{ab}, D7.9 G1 ins.; D8 M1 ins. l. 2–3 after 7; G2 ins. l. 1–3 after 7^{ab} and l. 4 after 3:

295* रताधिकेन संयुक्तां ददर्श हरियूथपः ।
अन्यत्रापि वरस्त्रीणां रूपसंलापशालिनाम् ।
सहस्रं युवतीनां तु प्रसुप्तं स ददर्श ह ।
देशकालाभियुक्तं तु युक्तवाक्याभिधायि तत् ।

[For l. 1, cf. 7^{cd}. —(l. 1) G1 Ck संयुक्तं (for °क्तां). G2 क्रीडित्वोपरतं सुप्तं (for the prior half). —(l. 2) G2 -यौवन- (for -संलाप-). D7.9 Ck.t -शायिनां (for -शालिनाम्). D8 रम्याणां रूपशालिनां (for the post. half). —(l. 3) D8 G1 संददर्श ह; G2 मारुतात्मजः (for स ददर्श ह). —(l. 4) G1 -[अ]भिधायि च; G2 -[अ]भिधायिनं (for -[अ]भिधायि तत्). ❀ Ck: अन्यत्रापि वर°; सहस्रं युव°; देशकाला°; रतविरत°; अनन्तरं तासां मध्य इति पाङ्क्तः पाठः। एवं लिखितश्लोकद्वयं विसृज्य गच्छति परः। अर्थस्तूक्तरीत्या। ; Ct: अन्यत्रापीत्यादि श्लोकद्वयं नव्याः प्रमादात्त पठन्ति. ❀]

—^{c}) Ñ1 D2.7.9.11 G1.3 रताविरत- ; Ñ2 V B1.2.4 D6 रतोपरम- ; B3 बभौ परम- ; D1.3.4 T2 G2 रतोपरत- ; D10 रतावरत- ; Cv.r.m.g as in text (for रताभिरत-). Ñ1 T1 -संयुक्तां; D1 -संतसं; D2 T2.3 G3 -संयुक्तं; M1 -संसुप्तां; Cv.r.m.g as in text (for -संसुप्तं). Ś1 रतावरतसंयुक्तं.
—After 7^{c}, Ñ1 ins.:

296* दर्शनीयं सुरैरपि ।
कन्दर्पनिलयं गेहं रावणस्य महीयसः ।
समस्त * * संयुक्तं.

—^{d}) T1.3 -सत्तमः ; Cr as in text (for -यूथपः). Ś1 D1–4.10 राक्षसेंद्रं ददर्श सः ; Ñ2 V B D6 राक्षसेंद्रं महाबलं.

8 Cr folio missing from 8 up to 5.10.4^{b}. Ñ2 V B D6 om. 8–9 here (cf. l. 9–12 of 274*). Ñ1 partly illeg. for 8^{ab}. —^{b}) D2 राक्षसाधिपः (for °सेश्वरः). —Ś1 D2.10 om. 8^{c}–9^{b}. B3 om. 8^{cd}. —^{c}) M3 गुह्यानां (for मुख्यानां). —^{d}) D11 G3 M3 (after corr. as in text) महावृषः (for यथा वृषः).

9 Ñ2 V B D6 om. 9 here (cf. v.l. 8). Ś1 D2.10 om. 9^{ab} (cf. v.l. 8). —^{b}) D3 श्वसन् (for स्वयम्). —^{c}) D1.3.4.11 G1.2 महा- (for यथा). —^{d}) D1.3–6.8 यथा (for महा-). D11 वेष्टितोथ महागजः.

10 ^{a}) D11 उपेतानां. Ñ2 V1 B2.3 सर्वकाम(B3 °पान)-वशोपेतां; V2 B1.4 D6 सर्वकामरसो(V2 °गुणो)पेतां(B4

मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भागशः ।
तत्र न्यस्तानि मांसानि पानभूमौ ददर्श सः ॥ ११
रौक्मेषु च विशालेषु भाजनेष्वर्धभक्षितान् ।
ददर्श कपिशार्दूलो मयूरान्कुक्कुटांस्तथा ॥ १२
वराहवार्ध्राणसकान्दधिसौवर्चलायुतान् ।
शल्यान्मृगमयूरांश्च हनूमानन्ववैक्षत ॥ १३

कृकरान्विविधान्सिद्धांश्चकोरानर्धभक्षितान् ।
महिषानेकशल्यांश्च छागांश्च कृतनिष्ठितान् ।
लेह्यमुच्चावचं पेयं भोज्यानि विविधानि च ॥ १४
तथाम्ललवणोत्तंसैर्विविधै रागषाडवैः ।
हारनूपुरकेयूरैरपविद्धैर्महाधनैः ॥ १५

G. 5. 14. 0
B. 5. 11. 19
L. 5. 6. 17

D6 °तं). —^{b}) D1.3.4 ददर्श सः (D4 ह) (for महात्मनः). B4 पानभूमौ महामनाः. —D1.3.4 om. 10^{cd}. —^{c}) Ñ1 illeg. from पि up to हे in ^{d}. T2.3 G2 M3 हरि- (for कपि-). —^{d}) B4 D6.11 गृहं (for गृहे).

11 ^{a}) D2.10 महिषीणां (for °षाणां). B2 तु (for च). —^{b}) G3 वराहा* * (for °हाणां च). Ñ2 V1 B D6 M1 सर्वशः (for भागशः). Ś1 (erroneously) पानभूमिं महात्मनः. —After 11^{ab}, B2 ins. (in brackets) :

297* क्वचिच्छैलैरपीतानि स पानानि व्यलोकयत् ।
क्वचिद्भक्ष्यांश्च विविधान्.

—^{c}) B1 ततो (for तत्र). B4 तस्य न्यस्तानि मांसानि. —^{d}) B2 om. पान-. B3 ददर्श कपिकुंजरः.

12 ^{a}) Ś1 D4.10 रौक्मेषु तु (D4 *) ; Ñ1 B3 सौवर्णेषु; B2 कौर्म्मेषु च (for रौक्मेषु च). V1 विधानेषु (for विशालेषु). —^{b}) Ñ1 [अ] *भक्षितान् ; B1 (also as in text [*sup. lin.*]) व्यवस्थितान् ; D1.4.11 च (D11 सु) संस्कृतां; D7.9.10 [अ]प्य (D10 च)भक्षितान् (for [अ]र्धभक्षितान्). —After 12^{ab}, V1 ins. :

298* मांसराशीन्विनिक्षिप्तान्पानभूमौ ददर्श सः ।
मयूरान्कुक्कुटांश्चैव शशानप्यर्धभक्षितान् । ;

—After 12^{ab}, M2 reads 14^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

—^{c}) V2 D3.8 T G2 M3 हरि- (for कपि-). —^{d}) B1.2 D8 T1.3 G2 मायूरान् ; Cv.g as in text (for म°). V2 B2 D8 G2 कौक्कुटांस् (for कु°). T2 अपि (for तथा). V1 द्विजान्वार्द्धीनसांस्तथा.

13 Ñ1 partially illeg. for 13^{ab}. —^{a}) B1 D1.4 T1.3 वाराह- (for व°). Ś1 D10 -मृगसंयुक्तान् ; Ñ2 V1 B1.2 D6 -बध्रीः सुकृता; V2 -वाध्रान्सुकृतान् ; B3 -सुकृतान्गृध्रान् ; B4 -मांसान्सुकृतान ; D1.4 -वाध्रीसुकृतान् ; D2 -मृगान्सुकृतान्; D3 -वध्वान्सुकृतान् ; D5.7.9 -वार्ध्रीणसकान् ; T2 -गृध्रान्कुसलान्; G1 M1 -गृध्रान्सुकृतान् (for -वार्ध्राणसकान्). D11 वरा वद्धाश्च सुकृता. —^{b}) B3 दाव- ; D1–4.11 दध्ना (for दधि-). B4 -सौवर्चलान्. Ś1 D10 -[अ]न्वितान् ; Ñ2 V1 B1.2 D6.11 -[आ]युताः; B4 अपि; D3 -[आ]श्रितान् (for -[आ]युतान्). —V1 (cf. 298*) B om. 13^{c} – 14^{d}. —^{cd}) Ś1 D1–4.6.10 शूल्यान् ; D11 अन्यान् (for शल्यान्). D8 शल्लकान्मृगमायूरान् (for ^{c}). D1.4 अभि- (for अनु-). Ś1 ददर्श कपिकुंजरः; D2.10 हनुमान्प्लवगर्षभः (for ^{d}). V2 शूल्यांश्च मृगमायूरान्कुकरान्विविधानपि.

14 V1 B om. 14^{abcd} (cf. v.l. 13). —^{a}) Ñ2 D7.9 T1 Ct कृकलान् ; D1.4 क्रकचान् ; D5 कुकुरान् ; T2 Cmp कुसरान् ; Cm.g क्रक°; Ck as in text (for कृकरान्). D2 सिरांश् (sic) ; D7–9 छागांश् ; T2 स्निग्धांश् ; T3 स्वच्छान् ; G1 कुल्माषांश् ; Cg as in text (for सिद्धांश्). —^{b}) D7.9 शशकान् (for चकोरान्). —T2 om.; D5 reads in marg. 14^{cd}. M2 repeats 14^{cd} here. —^{c}) Ś1 D10 चैव; D2 चैक- ; Cv.m.g.k.t as in text (for एक-). Ś1 Ñ2 D1–4.6.10 -शूल्यांश् ; D11 -शृंगांश् ; Cv.m.g.k.t as in text (for -शल्यांश्). —^{d}) D7.9 छेदांश् ; D8 मेषांश् (for छागांश्). Ś1 D2.10 -निश्चयः ; D1.4.11 -निश्चितान् ; Cv.m.g.k.t as in text (for -निष्ठितान्). Ñ1 छा * * * * (illeg.) निष्ठितान्.

—For 14^{abcd}, V2 subst. :

299* सिद्धांश्चकोरान्शशकान्शूल्यांश्च महिषानपि ।

—Ñ1 illeg. for ^{e}. —^{e}) B3 मद्यम् (for लेह्यम्). D3 स्वादु (for पेयं). D5.7–9 T2 G3 M1.3 लेह्यानुच्चावचान्पेयान्. —^{f}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 फलानि; G3 भक्ष्याणि (for भोज्यानि). D3 पेयं चोष्यफलानि च; D7.9 भोज्यानुच्चावचानि च. —After 14, Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 ins. :

300* रागषाडवयोगांश्च विविधान्स ददर्श ह ।

[Ñ2 नाना- (for राग-). Ś1 D10 -षांडव- ; B2 -शाक्तिव- (for -षाडव-). Ś1 D2.10 -संयुक्तान् ; Ñ1 -युक्तांश्च; D11 -शुक्रादि- (for -योगांश्च). V2 रसषाड्वससंयुक्तान् ; B1 राक्षसेंद्रोपभोगार्थं; B4 नानाभोगविशालांश्च; D3 रांकवं खड्गयोगं च (for the prior half). Ś1 D2.10 अवलेहान् (D10 °ह्यान्) ; Ñ1 व्याले * * ; V2 स व्यालेह्यान् ; D11 -विलीढान्स (sic) (for विविधान्स). Ś1 Ñ1 B1 (after corr. as in text).2 D2.10 सः (for ह).]

—Thereafter, Ñ2 V B read 19^{cd} ; while D6 reads 19^{abcd}.

15 Ś1 D2.10 read 15^{ab} after 18. —^{a}) Ś1 V2 B1 D2.10 -[उ]पेतैर् (B1 °तं) ; B3 -[उ]त्सेकैर् (for -[उ]त्तंसैर्). —^{b}) D3.7.9.11 Ct -खांडवैः ; D5 T2.3 -पाडसैः ; Cv.m.g.k as in text (for -षाडवैः). Ś1 D10 विविधैरासवैस्तथा; Ñ2

G. 5. 14. 0
B. 5. 11. 19
L. 5. 6. 17

पानभाजनविक्षिप्तैः फलैश्च विविधैरपि ।
कृतपुष्पोपहारा भूरधिकं पुष्यति श्रियम् ॥ १६

तत्र तत्र च विन्यस्तैः सुश्लिष्टैः शयनासनैः ।
पानभूमिर्विना वह्निं प्रदीप्तेवोपलक्ष्यते ॥ १७

बहुप्रकारैर्विविधैर्वरसंस्कारसंस्कृतैः ।
मांसैः कुशलसंयुक्तैः पानभूमिगतैः पृथक् ॥ १८

दिव्याः प्रसन्ना विविधाः सुराः कृतसुरा अपि ।
शर्करासवमाध्वीकाः पुष्पासवफलासवाः ।
वासचूर्णैश्च विविधैर्मृष्टास्तैस्तैः पृथक् पृथक् ॥ १९

संतता शुशुभे भूमिर्माल्यैश्च बहुसंस्थितैः ।
हिरण्मयैश्च करकैर्भाजनैः स्फाटिकैरपि ।
जाम्बूनदमयैश्चान्यैः करकैरभिसंवृता ॥ २०

V B2-4 D6 आम्रा(V2 अम्लां; D6 आस्रा)तकविभूषितैः ; B1 गुडेन सह मिश्रितं. —After 15^{ab}, Ś1 D2 read 19^{ef}, while Ñ2 D6 ins. 301*. —V1 B om. $15^{c}-18^{b}$; V2 om. $15^{c}-16^{b}$. —^{c}) D7.9 M2 महा- (for हार-). —^{d}) D6 उपयुक्तैर् (for अपविद्धैर्).

16 V1 B om. 16; V2 om. 16^{ab} (for both, cf. v.l. 15). —^{a}) D5 T2.3 G2 -भोजन- (for -भा°). D11 -निक्षिप्तैः; T3 -विक्षेपैः (for -विक्षिप्तैः). —Ñ1 illeg. from ^{b} up to रथि in ^{d}. —^{b}) D5 स्थूलैश्च; D8 विमलैर् (for फलैश्च). —^{c}) D2 भूत-; D10 च्युत- (for कृत-). —^{d}) V2 D2.3.5.7.9 T G3 अधिकां (for °कं). D11 पुष्पित- (for पुष्यति). Ñ1 illeg.; D1.4 श्रयं; D2.6 श्रिया (for श्रियम्).

17 V1 B om. 17 (cf. v.l. 15). —^{a}) D9 om. (hapl.) second तत्र. Ś1 Ñ V2 D1-4.6.10.11 दीप्तै(V2 D6.11 दीपै)श्च कलधौतैश्च. —^{b}) Ś1 Ñ V2 D1-4.6.10.11 विन्यस्तैः; D5.7-9 सुश्लिष्ट-; T2 G1 M1 संश्लिष्टैः; T3 सुक्लिष्टैः (for सुश्लिष्टैः). G3 damaged from सनैः up to विवि in 18^{a}. —D11 om. $17^{c}-18$. —^{d}) D2.10 -लक्षते (for -लक्ष्यते). —After 17, V2 reads 21^{ab}.

18 V1 B om. 18^{ab} (cf. v.l. 15). D11 om. 18 (cf. v.l. 17). G3 damaged up to विवि in ^{a} (cf. v.l. 17). —^{a}) V2 -प्रकार- (for °रैर्). Ñ1 बहुप्रकारसिद्धैश्च. —^{b}) D1.4 घृत- (for वर-). Ś1 -सत्कार- (for -संस्कार-). D6 क्षसंस्कारससंस्कृतैः. —^{c}) T2 कलश-; Cm.g.t as in text (for कुशल-). Ñ1 V2 D1.4 G2 -संसिद्धैः; D3 -संकुलैः; D6 -संक्षिप्तैः; Cm.g.k.t as in text (for -संयुक्तैः). Ś1 D2.10 मत्स्यैः कुशलिभिः सिद्धैः. —For 18^{cd}, V1 B subst.; while Ñ2 D6 ins. after 15^{ab}:

301* सम्पन्नरूपैर्बहुभिर्मांसैः समुपपादितैः ।

[Ñ2 B4 मांसैश्च(Ñ2 मांस*) समुपादितैः (sic) (for the post. half).]

—After 18, Ś1 D2.10 read 15^{ab} and V2 reads 20^{ab}.

19 M1 om. (hapl.) 19. Ñ2 V1 B om. 19^{ab}. Ś1 D2.10 read 19^{abcd} after 21. D6 reads 19^{abcd} after 300*. —^{ab}) D1-3.11 -[आ]सवाः ; D6.8 तथा (for अपि). Ś1 D10 सुरास्तत्र तथासवान् ; T2 सुराः कृतरसास्तथा (for ^{b}). Ñ1 प्रसन्ना विविधा दिव्याः शुद्धा * *** (illeg.) सुराः; V2 दिव्याः प्रसन्नाः सुरसाः शुद्धाश्च विविधाः सुराः. —Ñ2 V B read 19^{cd} after 300*. —^{c}) Ś1 D10 -माध्वीकान् ; Ñ2 V1 B -माध्वीकं; V2 T1.3 M3 -मध्वीक-; Cv.m.g.k.t as in text (for -माध्वीकाः). ❀ Cv.m.g: माध्वीका मधुना कृताः। (Cm मार्द्वीका इति पाठे द्राक्षाफलविकारा वा । "मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा" इत्यमरः ।); Ck: मधूपादाना माध्वीका मधूकपुष्पाद्यासवाः। ; Ct: मधूपादानको माध्वीकः। द्राक्षोपादानकः इत्यन्ये। मधूकपुष्पादिजः पुष्पासवः. ❀ —^{d}) Ś1 V2 D10 -[आ]सवान् ; Ñ2 V1 B °वं (for °वाः). —Ś1 D2 read 19^{ef} after 15^{ab}. B1 reads 19^{ef} in marg. —^{e}) T2 -वासमाणैश् (sic); G1 °पूर्णैश् ; M1 वासैश्च°; Cv.m.g.k.t as in text (for °चूर्णैश्). Ś1 Ñ D10 वासैश्च पूर्णैर्माल्यैश्च (D10 om. from र्मा up to 20^{a}) ; V1 वासैश्च पूर्णैश्च मांसैश् ; B D1-4.6.10.11 वासै(B1.2[also in marg.].4 गंधै)श्चूर्णैश्च माल्यै(B3 मांसै; D2 वासै)श्च. —G3 damaged from 19^{f} up to भू in 20^{a}. —^{f}) Ś1 Ñ1 D2.11 विविधैस्तैः ; Ñ2 B D3.6 विविधैश्च; V1 च माल्यैश्च; D5.8 T2.3 G2 M2.3 Cm.g दृष्टास्तैस्तैः ; Ck.t as in text (for मृष्टास्तैस्तैः). D1.4 धूपैश्च विविधैः पृथक्.

20 D10 om. 20^{a}, G3 damaged up to भू (for both, cf. v.l. 19). V2 reads 20^{ab} after 18. —^{a}) Ñ1 B1.3 D1.4.6 समंतात् ; B2 समस्ता (for संतता). —^{b}) D8 सु- (for च). Ñ1 -संज्ञकैः; D11 -सज्जितैः (for -संस्थितैः). Ś1 D2 पुष्प(D2 बहु)माल्यैश्च सज्जितैः ; Ñ V B D6 भक्ष्यै(Ñ2 V1 B1 भक्षै)श्च विविधैस्तथा(B1 °दा); D10 माल्यैश्च ** सज्जितैः. ❀ Cv: सन्ततेति। अस्यानन्तरं हिरण्मयैरित्यादिप्रथमान्तश्लोको द्रष्टव्यः. ❀ —After 20^{ab}, Ñ2 V1 B D6 read 22 and Ś1 V3 D2-4.10.11 T2 read 20^{cdef} after 22; Ñ1 reads 20^{cdef} after 302*. D1 reads 20^{cdef} after 21. —^{c}) D1.3.4 स (for च). Ś1 D2.10 M3 विविधैर्; B2 D7.9 कलशैर् ; B3 चषकैर् ; D8 सुकृतैर् ; T3 करणैर् (for करकैर्). —^{d}) D8 करकैः (for भाजनैः). Ś1 D10 राजतैर् (for स्फाटिकैर्). D1.3.4 transp. भाजनैः and स्फाटिकैर्. B2 तथा (for अपि). —^{e}) Ñ1 T2 [अ]पि (for [अ]न्यैः). —^{f}) T3 करणैर्; M1 कनकैर्; Cg.t as in text (for करकैर्). V2 उप-; D1.3-5.11 G1.3 अपि; Cg as in text (for अभि-). Ś1 D2.5.8.10 T2 G3 M2 -संवृतां(Ś1 D10 °तान्; T2 °तं); Ñ2 D6 -पूरितैः ; V1 -पूजितैः ; D1 संवृतैः ; D3.4 संभृतैः ; Cm.g as in text (for -संवृता). B1 शात-

राजतेषु च कुम्भेषु जाम्बूनदमयेषु च ।
पानश्रेष्ठं तदा भूरि कपिस्तत्र ददर्श ह ॥ २१

सोऽपश्यच्छातकुम्भानि शीधोर्मणिमयानि च ।
राजतानि च पूर्णानि भाजनानि महाकपिः ॥ २२

क्वचिदर्धावशेषाणि क्वचित्पीतानि सर्वशः ।
क्वचिन्नैव प्रपीतानि पानानि स ददर्श ह ॥ २३

क्वचिद्भक्ष्यांश्च विविधान्क्वचित्पानानि भागशः ।
क्वचिदन्नावशेषाणि पश्यन्वै विचचार ह ॥ २४

क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः क्वचिदालोडितैर्घटैः ।
क्वचित्संपृक्तमाल्यानि जलानि च फलानि च ॥ २५

शयनान्यत्र नारीणां शून्यानि बहुधा पुनः ।
परस्परं समाश्लिष्य काश्चित्सुप्ता वराङ्गनाः ॥ २६

G. 5. 14. 0
B. 5. 11. 29
L. 5. 6. 23

कुंभमयैस्तथा (also सरकैरपि पूजितैः in marg.); B2.3 कलशैं (B2 °नकै)रभिपूजितैः ; B4 कलशैरपि पूरितैः . —After 20, D8 reads 25.

21 V2 reads 21^{ab} after 17. —^{a}) Ñ2 V1 B1 (marg.).2–4 D6 राजतैरथ(B2 °पि) कुंभैश्च. —^{b}) Ñ2 V1 B2–4 D6 शातकुंभमयैस्तथा. —^{c}) D1.2.10.11 पानं श्रेष्ठं; D5.7–9 M1 Ck.t पानश्रेष्ठां (for पानश्रेष्ठं). Ś1 Ñ1 V2 D1–5 T2 G1 M1 तथा (for तदा). Ñ2 V1 B D6 पानभूमिं तदा(B4 यथा) कीर्णां; D7–9 पानश्रेष्ठां तथा(D8 तदा) भूमिं. —^{d})D8 T2 M1.3 स: ; T1 हि; G3 damaged (for ह). Ś1 V2 D1–4.10.11 ददर्श हरि(D3 कपि)यूथपः ; Ñ V1 B D6 ददर्श कपिकुंजरः. —After 21, Ś1 D2.10 read 19^{abcd}; while D1 reads 20^{cdef} (owing to om. of 22).

22 D1 om. 22. Ñ2 V1 B D6 read 22 after 20^{ab}. —^{a}) V2 D6 शत- (for शात-). Ś1 Ñ D2.4.6.10.11 -कौंभानि. —^{b}) Ś1 D10 कपिर्; B1 D2.4–9 सीधोर्(B1 [before corr.]सिन्नार-); B4 संवोर् (sic); D3 सिध्येर् (sic); D11 शीर्षोर् (sic); T2 सिद्धेर् (sic); Cm.g as in text (for शीधोर्). —^{c}) Ñ2 D7.9 तानि तानि (for राजतानि). Ś1 D10 रम्याणि; V2 D2.11 मुख्यानि (for पूर्णानि). —For 22^{cd}, Ñ1 subst. :

302* भाजनानि विचित्राणि शयनान्यासनानि च ।
नानाफलसम * * न्यपतीतोन्यनेकशः ।
तत्रापश्यत्कपिश्रेष्ठः सम * * * * त्मजः ।

—Thereafter Ñ1 reads 20^{cdef}.

—After 22, Ś1 V2 D2–4.10.11 T2 read 20^{cdef}.

23 ^{a}) T3 G2 अल्प-; Cm.t as in text (for अर्ध-). Ś1 V2 -[अ]वशेषेण; B3 -[अ]वशिष्टानि; Cm.t as in text (for -[अ]वशेषाणि). —^{b}) D7.9 [अ]शेषतः (for सर्वशः). —^{c}) D2 [ए]वं; G3 [ए]ष (for [ए]व). B2 च (for प्र-). Ñ2 V1 B1.3.4 D6 क्वचिच्च नैव(B1 °च्छनैश्च) पीतानि; D11 क्वचिन्नैव प्रतीतानि. —^{d}) Ś1 D10 पानानि प्रेक्षते स्म सः; Ñ1 B4 स पानान्यवलोकयत् ; V2 B1.3 D1.3.4.6 स पानानि व्य(D6 वि)लोकयत् ; B2 भाजनानि व्यलोकयत् ; D2.11 पानानि व्यत्रि(D11 सम)लोकयत् .

24 D1.3 om. 24. D8 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) B4 भोज्यांश्च; D7–9.11 G1 M2.3 भक्षांश्च ; Cg as in text (for भक्ष्यांश्च). —^{b}) D8 सर्वशः (for भागशः). Ś1 D10 पानानि विविधानि च; Ñ V B D2.6.11 पानानि च(B1 निपातानि; D11 पातनानि [corrupt]) क्वचित्क्वचित् ; D7.9 क्वचित्पानं विभागतः. —G3 mostly damaged for 24^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D7–10 T1.3 अर्ध- (for अन्न-). G1 क्वचिदन्नविशेषाणि. —^{d}) M1 सः (for ह). D2.11 कपिकुंजरः (for विचचार ह). Ś1 D10 सोपश्यत्कपिकुंजरः; Ñ1 पश्यन्स कपिकुंजरः. —For 24^{cd}, Ñ2 V B D6 subst. :

303* फलानि चार्धशेषाणि क्वचिन्निःशेषितानि च ।

[V2 [अ]व- (for [अ]र्ध-). Ñ2 V1 किंचिन् (for क्वचिन्).]

—For 24, D4 subst. :

304* क्वचित्प्रभिन्नैः सरकैः क्वचित्पीतानि सर्वशः ।
क्वचिन्नैव प्रपीतानि स पानानि व्यलोकयत् ।

25 Ñ1 om. 25–26^{ab}. D7.9 om. 25. D8 reads 25 after 20. —^{a}) D5 प्रभिन्न-; D11 प्रसन्नैः (for प्रभिन्नैः). D1 सरकैः; T3 करणैः (for करकैः). V2 क्वचिद्भिन्नैश्च शरकैः. —^{b}) Ś1 V2 D1–4.10 आरोपितैर्; M1 आलोकितैर् ; Cv आलोलितैर् (for आलोडितैर्). D11 क्वचिदारोपितैर्वरैः. —For 25^{ab}, Ñ2 V1 B D6 subst. :

305* क्वचित्प्रभिन्नान्करकान्क्वचिदालोडितान्घटान् ।

[B1 क्वचित्प्रभिन्नकलशान् (for the prior half).]

—^{c}) B1.2 संयुक्त-; T2 संवृत्त-; Cv.g as in text (for संपृक्त-). —^{d}) Ś1 D1–4.10.11 फलानि च जलानि च; Ñ2 D6 विविधानि फलानि च; V B1.2.4 फलानि(B2 om. hapl.) विविधानि च. —After 25, Ñ2 V1 B D6 ins. l. 2 and 4 of 309*.

26 Ñ1 om. 26^{ab} (cf. v.l. 25). Ñ2 V1 B D6 om. 26 – 28. —^{a}) D3 च (for [अ]त्र). —^{b}) T2 M3 शुभ्राणि; Cm.t as in text (for शून्यानि). Ś1 V2 D2.10 सुखा(V2 शुभा)नि विविधानि च; D1.3.4.11 शून्यानि विविधानि च. * Cm : शून्यानि बहुधा पुनरिति पाठः। शून्यानि पतिशून्यानि. * —^{c}) D3.11 समालिंग्य; D5.8 समाश्लिष्टाः (for समाश्लिष्य). —^{d}) Ś1 D10 वरस्त्रियः (for वराङ्गनाः). D2 काचित्सुप्ता वरांगना.

G. 5. 14. 0
B. 5. 11. 30
L. 5. 6. 28

काचिच्च वस्त्रमन्यस्या अपहृत्योपगुह्य च ।
उपगम्याबला सुप्ता निद्राबलपराजिता ॥ २७

तासामुच्छ्वासवातेन वस्त्रं माल्यं च गात्रजम् ।
नात्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राप्य मन्दमिवानिलम् ॥ २८

चन्दनस्य च शीतस्य शीधोर्मधुरसस्य च ।
विविधस्य च माल्यस्य पुष्पस्य विविधस्य च ॥ २९

बहुधा मारुतस्तत्र गन्धं विविधमुद्वहन् ।
स्नानानां चन्दनानां च धूपानां चैव मूर्छितः ।
प्रववौ सुरभिर्गन्धो विमाने पुष्पके तदा ॥ ३०

श्यामावदातास्तत्रान्याः काश्चित्कृष्णा वराङ्गनाः ।
काश्चित्काञ्चनवर्णाङ्ग्यः प्रमदा राक्षसालये ॥ ३१

तासां निद्रावशत्वाच्च मदनेन विमूर्छितम् ।
पद्मिनीनां प्रसुप्तानां रूपमासीद्यथैव हि ॥ ३२

27 Ñ2 V1 B D6 om. 27 (cf. vl. 26). —ᵃ) G1 M3 काश्चिच्च् (for काचिच्च्). —ᵇ) G3 damaged from प up to ला in °. D8 -गुह्य च; G1 M1 -गुह्य ताम्; Ct as in text (for -गुह्य च). D5 T3 M2 Ck अभिहृ(T2 अपसृ)त्योपगुह्य तां; T1.3 G2 M3 स्वपंत्याः परिधाय च. —For 27ᵃᵇ, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 subst.:

306* काश्चिदन्योन्यवस्त्रान्तमपकृष्योपगुह्य च ।

[V2 काचिद्; D2.10 कचिद् (for काश्चिद्). D11 अपदृद्वो- (corrupt) (for °कृष्य). Ś1 Ñ1 D10 [अ]व(Ñ1 [अ]प)-गुह्य; D2 [अ]वगुह्य (for [उ]पगुह्य). V2 उपगुह्योपकृष्य च (for the post. half).]

—ᶜ) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10 M2 अभि(D3 परि; M3 उप)-सृत्य; T1.3 M3 आहृत्य च; T2 G2 उपगुह्य; G1 अभिगम्य; Ct as in text (for उपगम्य). Ś1 D1.3.4 T3 [अ]बलाः; T2 [अ]परा (for [अ]बला). Ñ1 D10.11 M2 अभि(M2 उप)सृत्याबलाः सुप्ताः; D5 उपगम्याबलाः सर्वाः; M3 आहृत्य चाबलाः सुप्ताः. —ᵈ) D3 -वश- (for -बल-). D1.3–5 T3 M2.3 -पराजिताः (for °जिता). Ś1 Ñ1 V2 D10 निद्रावशपराजिताः(Ñ1 °यणाः; V2 °यणा).

28 Ñ2 V B D6 om. 28 (for all except V2, cf. v.l. 26). For 28, cf. l. 3-4 of 260*. —ᵃ) D5 निःश्वास- (for उच्छ्वास-). —ᵇ) D1.5.11 T1.3 G1.3 वस्त्र- (for वस्त्रं). Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 T2 गात्रगं (for °जम्). ❀ Cm.g.t : गात्रजं गात्रस्थम् . ❀ —ᶜ) Ś1 त्यर्थं (sic).

29 ᵃ) D8 [ए]व (for च). Ś1 Ñ V B D1.2 (marg.).3.4.10.11 दिव्यस्य (for शीतस्य). —ᵇ) Ñ V B4 D1–9 Ct सीधोर्; M1 च शीधोर् (hypm.) (for शीधोर्). T2 मधुमयस्य; Cv as in text (for °रसस्य). B1 सीधोश्च मधुरस्य च. —B1 om. 29ᶜ–30ᵈ. D6 om. 29ᶜ–30ᵇ. Ñ1 D1.2.4.11 transp. ᶜ and ᵈ. —ᶜ) B3 D4 om. च. G1 पुष्पस्य (for माल्यस्य). —After 29ᶜ, D3 ins.; Ś1 V2 D10 subst. l. 2 for 29ᶜ, while Ñ1 D1.2.4.11 ins. l. 1 after 29ᶜ and l. 2 after 29ᵇ:

307* ग्रथितस्य शुभैः करैः ।
कर्पूरस्य तथाग्र्यस्य.

[(l. 1) D11 करैः शुभैः (by transp.).]

—ᵈ) B2.4 फलस्य; D8 T1.3 M3 धूपस्य; G1 मांसस्य (for पुष्पस्य). D1 च फलस्य (for विविधस्य).

30 B1 om. 30ᵃᵇᶜᵈ (cf. v.l. 29). Ñ2 V1 B2–4 D6 om. 30ᵃᵇ (for D6, cf. v.l. 29). —ᵃ) Ś1 D1–4.10.11 बभूव; V2 प्रवरो (for बहुधा). D5.7–9 T2 M2 तस्य (for तत्र). —ᵇ) T M1.2 उद्वमन् (for °हन्). —ᶜᵈ) G3 damaged for स्नानानां चन्द. V2 D1.4 माल्यानां; B2 मालानां; B3 पुष्पाणां; B4 गंधानां; D5 M3 Cg रसानां; T2 मधूनां; G1.3 M1 पानानां; Cv.m as in text (for स्नानानां). T2 पानानां (for धूपानां). Ś1 D10 च स; D2 स च (for चैव). D6 स्नानानां च धूपानां सुगंधीनां चैव मूर्छितः. ❀ Ct : 'स्नानानां चन्दनानाम्' इति पाठे स्नानार्हचन्दनानामित्यर्थः. ❀ —ᵉ) V2 ववौ च; B2 प्रवरो (for प्रववौ). Ñ2 V1 B D6 वायुर् (for गन्धो). —ᶠ) Ś1 Ñ2 V1 B2 D5 T2 तथा (for तदा). D11 विमाने पुष्पकेषु च. —After 30, D6 reads 33ᵃᵇ.

31 Ñ2 V B D6 om. 31 and 32 here, cf. l. 1–2 of 274* and l. 1–2 of 258* respy. —ᵃ) D1.4 -[अ]-वदाता (for °दातास्). Ñ1 D2.11 सुप्तान्या; D1.4 काश्चिच; D3 *** (for तत्रान्याः). Ś1 D10 श्यामावदाता सुप्तान्या. ❀ Cg : वदाता अवदाताः। भागुरिमतेनाल्लोपः। शुभ्रा इत्यर्थः. ❀ —ᵇ) D3.10 काचित् (for काश्चित्). D2 सुप्ता (for कृष्णा). D3.10 वरांगना (for °नाः). D1 काश्चित्कृष्णांबरा ततः; D4 रक्तकृष्णांबराननाः; D11 काश्चित्कृष्णांबरांगनाः. —ᶜ) D10.11 काचित् (for काश्चित्). D10 कनक- (for काञ्चन-). Ñ1 -सर्वांग्यः; D3 -वर्णांगाः (for -वर्णाङ्ग्यः).

32 Ñ2 V B D6 om. 32 (cf. v.l. 31). —ᵇ) Ś1 D1–3.10.11 M1 च; Ñ1 स-; D4 om. (for वि-). —ᵈ) G3 damaged for मासीद्य. Ñ1 च; D2.10 तत् (for हि). Ś1 रूपमासीत्तथैव तत्; D1.11 रूपमासां तथैव तत्; D3 रूपमासीद्यथा तथा; D4 रूपं तासां तथैव तत्. ❀ Cg : तासामिति। चकारोऽप्यर्थकः। निद्रापरवशानामपि तासां रूपं प्रसुप्तानां पद्मिनीनां रूपमिव रम्यमासीदित्यर्थः. ❀

एवं सर्वमशेषेण रावणान्तःपुरं कपिः ।
ददर्श सुमहातेजा न ददर्श च जानकीम् ॥ ३३

निरीक्षमाणश्च ततस्ताः स्त्रियः स महाकपिः ।
जगाम महतीं चिन्तां धर्मसाध्वसशङ्कितः ॥ ३४

परदारावरोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ।
इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ॥ ३५

न हि मे परदाराणां दृष्टिर्विषयवर्तिनी ।
अयं चात्र मया दृष्टः परदारपरिग्रहः ॥ ३६

तस्य प्रादुरभूच्चिन्ता पुनरन्या मनस्विनः ।
निश्चितैकान्तचित्तस्य कार्यनिश्चयदर्शिनी ॥ ३७

कामं दृष्टा मया सर्वा विश्वस्ता रावणस्त्रियः ।
न तु मे मनसः किंचिद्वैकृत्यमुपपद्यते ॥ ३८

मनो हि हेतुः सर्वेषामिन्द्रियाणां प्रवर्तने ।
शुभाशुभास्ववस्थासु तच्च मे सुव्यवस्थितम् ॥ ३९

G. 5. 14. 60
B. 5. 11. 42
L. 5. 6. 44

33 D_6 reads 33^{ab} after 30. —^{a}) T_2 अशेषं वै; G_1 विशेषेण (for अशेषेण). —^{b}) $D_{1.4}$ राक्षस- (for रावण-).. V_1 T_2 -[अं]तःपुरे (for °रं). —D_6 om. 33^{c}–34. —^{c}) Ś$_1$ $D_{2.7.9-11}$ ददर्श स; $\tilde{N}_1$ D_3 स ददर्श; $\tilde{N}_2$ V B अन्वियेष; G_3 M_1 ददर्श च (for ददर्श सु-). B_3 $D_{5.11}$ -तेजा; D_8 -वीरो (for -तेजा). —^{d}) Ś$_1$ D_{10} मैथिलीं न ददर्श च; $\tilde{N}$ V B न चा(B_4 वा)पश्यत्स($\tilde{N}_2$ V_1 B_4 °त) जानकीं; G_1 जानकीं न ददर्श ह. —After 33, $D_{1.3.4}$ ins.:

308* स च तां चिन्तयामास कपिर्बुद्धिमतां वरः ।

—Thereafter, all the above MSS. cont. (om. [hapl.] l. 2-3), while Ś$_1$ $\tilde{N}_1$ V_2 $D_{2.10.11}$ ins. after 33, whereas $\tilde{N}_2$ V_1 B D_6 ins. l. 2 and 4 after 25:

309* फलानि चावशेषाणि माल्यानि विविधानि च ।
मृदितान्यपविद्धानि गन्धवन्ति ददर्श सः ।
बहूंश्च विविधान्भक्ष्यान्फलानि विविधानि च ।
स्रजश्च विविधाश्चित्राः प्रकीर्णाश्च ततस्ततः ।

[Ś$_1$ D_{10} om. l. 1–2. —(l. 1) V_2 स- (for च). D_2 [अ]र्ध- (for [अ]व-). —(l. 2) $\tilde{N}_1$ V_2 [अ]परिविद्धानि (hypm.) (for [अ]पवि°). $\tilde{N}_2$ V_1 B D_6 तथैव च (for ददर्श सः). —(l. 3) V_2 सुबहून् (for बहूंश्च). —After l. 3, $\tilde{N}_1$ ins.:

309(A)* ** नि गन्धवन्तीनि वसन्ति च म *** ।

—(l. 4) B_3 विप्रकीर्णाश्च (for विविधाश्चित्राः). D_3 प्रतिकीर्णास् ; D_4 प्रविकीर्णास् (for प्रकीर्णाश्च). $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ D_6 विप्रकीर्णा ददर्श सः(B_4 ह); B_3 विविधाः प्रददर्श ह (for the post. half).]

34 D_6 om. 34 (cf. v.l. 33). $\tilde{N}_2$ V_1 B om. 34^{ab}. —^{ab}) $D_{2.3.5.7.8}$ निरीक्ष्यमाणश्. G_1 तु (for च). T_3 M_3 तदा (for ततस्). V_2 निरीक्ष्यमाणस्ताः सर्वाः (for ^{a}). V_2 D_{11} स्त्रियश्च (for ताः स्त्रियः). D_1 सु-; D_2 $T_{1.3}$ च (for स). D_7 ताः स्त्रियः शुभदर्शनाः(शुभदर्शनाः [in marg.]) (for ^{b}). $\tilde{N}_1$ समंतात्तु निरीक्षन्वै वरनार्यो महाकपिः. —D_4 om. 34^{cd}. —^{c}) $D_{5.7.9}$ $G_{1.2}$ M_2 शंकां (for चिन्तां). V_1 B जगामाथ ततश्चिंतां. —^{d}) D_3 अथ (for धर्म-). Ś$_1$ D_{10} -विध्वंस-; $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ -संकर-; Cm.g.k.t as in text (for -साध्वस-). B_3 हनूमान्मारुतात्मजः. —After 34, Ś$_1$ $\tilde{N}_1$ V_2 $D_{1-3.10.11}$ ins.; while D_4 subst. for 34^{ab}:

310* स बुद्ध्या चिन्तयामास कपिर्बुद्धिमतां वरः ।

[Ś$_1$ D_2 स्व-; D_{10} सु- (for स). $\tilde{N}_1$ मतिमतां (for बुद्धिमतां).]

35 D_4 repeats 35^{ab}(var.) after 36^{ab}. —^{a}) D_3 परराजा- (for परदारा-). D_2 -[अ]वरुद्धस्य (for -[अ]वरोधस्य). —^{b}) B $D_{2.6}$ सु(B_2 गु [*sup. lin.*])प्तस्य च (for प्रसुप्तस्य). —After 35^{ab}, $\tilde{N}_1$ ins.:

311* तस्य राक्षसराजस्य रावणस्य दुरात्मनः ।

—^{d}) $\tilde{N}_2$ V_1 B -लोपो; V_2 -लोपि; D_6 -लोपे (for -लोपं). $\tilde{N}_2$ V B D_6 भविष्यति (for करि°).

36 ^{a}) V_2 M_1 -दारेषु; Cg.k.t as in text (for -दाराणां). —^{b}) $\tilde{N}_2$ V B_{1-3} D_6 बुद्धिर् (for दृष्टिर्). B_4 बुद्धिर्विषमवर्तिनां. —After 36^{ab}, D_4 repeats 35^{ab} (var.). —^{c}) $\tilde{N}_1$ V_2 $D_{1.2.4.10.11}$ अद्य; D_3 G_2 चाद्य (for चात्र). Ś$_1$ अथ सोद्य मया दृष्टः; T_2 अयं चात्र महादृष्टः. —^{d}) V_2 $D_{1.4}$ -दारा- (sic) (for -दार-).

37 Ś$_1$ D_{10} om. 37 – 38^{b}. —^{ab}) $D_{1.4}$ स्वयमेव; $D_{2.3.11}$ पुनरेव (for पुनरन्या). $\tilde{N}_2$ V B_{1-3} D_6 पुनरेव महा(B_3 °ममा)त्मनः (for ^{b}). B_4 तस्य चापि महाचिंता बभूव सुमहात्मनः. —^{c}) $D_{1.4.11}$ निष्ठितैकस्व(D_{11} °कांत)-; D_2 निष्ठा त्वेकांत-; D_3 तयानैकांत-. —^{d}) B_2 -निर्णय- (for -निश्चय-). $\tilde{N}$ V B $D_{1-4.6.11}$ -दर्शिनः (for -दर्शिनी). —After 37, $\tilde{N}_1$ ins.:

312* हनूमतोऽतिवीरस्य विदितस्य महात्मनः ।

38 Ś$_1$ D_{10} om. 38^{ab} (cf. v.l. 37). D_5 transp. 38 and 39. —^{a}) $B_{2.4}$ $D_{5.9.11}$ दृष्ट्वा (for दृष्टा). —^{b}) $\tilde{N}_1$ $D_{1.4}$ विवस्त्रा; $\tilde{N}_2$ V_1 B_{1-3} D_6 विस्तराद्; B_4 विविधा (for विश्वस्ता). V_2 $D_{2.3.11}$ विवस्त्रा(V_2 °विधा)भरणाः (V_2 °ण) स्त्रियः. —^{c}) $\tilde{N}_2$ V $B_{1.3.4}$ $D_{3.6.11}$ च; $T_{1.3}$ G_3 M_3 हि (for तु). $\tilde{N}_2$ $D_{7.9}$ T_2 मनसा (for °सः). —^{d}) Ś$_1$ $\tilde{N}_2$ V_1 B $D_{2.6.10}$ वैरूप्यम् (for वैकृत्यम्). Ś$_1$ B_2 $D_{2.10}$ अपि जायते; $\tilde{N}_1$ V_2 $D_{1.3.4.11}$ °जायते; B_3 °लभ्यते; B_4 °गच्छति (for उपपद्यते).

39 D_5 transp. 38 and 39. —^{d}) Ś$_1$ D_{10} हि (for च). B_3 तन्मनस्तु व्यवस्थितं; $D_{2.8}$ तच्च मे शुच्यवस्थितं.

G. 5. 14. 61
B. 5. 11. 43
L. 5. 6. 45

नान्यत्र हि मया शक्या वैदेही परिमार्गितुम् ।
स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदा संपरिमार्गणे ॥ ४०
यस्य सत्त्वस्य या योनिस्तस्यां तत्परिमार्ग्यते ।
न शक्यं प्रमदा नष्टा मृगीषु परिमार्गितुम् ॥ ४१
तदिदं मार्गितं तावच्छुद्धेन मनसा मया ।
रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ ४२
देवगन्धर्वकन्याश्च नागकन्याश्च वीर्यवान् ।
अवेक्षमाणो हनुमान्नैवापश्यत जानकीम् ॥ ४३
तामपश्यन्कपिस्तत्र पश्यंश्चान्या वरस्त्रियः ।
अपक्रम्य तदा वीरः प्रध्यातुमुपचक्रमे ॥ ४४

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

---

40 Ś1 D10 om. 40–41. —a) Ñ2 B D6 चान्यत्र (for [अ]न्यत्र हि). —b) D8 मैथिली (for वैदेही). —D11 om. (hapl.) 40c–41. B1 reads 40c–41 in margin. —d) B3 सदसत्-; D1.4 सर्वदा; D2 सदैव; M1 स्त्रीणां सं-; Cg.t as in text (for सदा सं-).

41 Ś1 D10.11 om. 41. B1 reads 41 in marg. (for all, cf. v.l. 40). —a) B2 बद्धस्य (for सत्त्वस्य). B4 यस्य यस्यां मनो बुद्धिस. —b) D2 स; G1 तु (for तत्). Ñ1 V2 ([marg.] also as in V1) D4.5.9 G1 Ck.t -मार्गते; Ñ2 V1 B2.3 D3.6.8 G2 -मृग्यते; B1 -तुष्यते; B4 -दृश्यते (for -मार्ग्यते). —c) Ñ V B D1.2.4.6 T2 G3 M3 शक्या; Ck.t as in text (for शक्यं).

42 a) V2 D11 M1 मार्गितुं (for °तं). V2 सम्यक्; G2 यावच् (for तावच्). —b) D4 (after corr. as in text).8 बुद्धेन (for शुद्धेन). Ñ2 V1 B D6 विशुद्धेनांतरात्मना. —c) V2 सम्यक्; B2 तावद् (for सर्वं). D8 [अ]त्र; T3 हि; G2 M1 तु (for च). D3 नात्र दृष्टा च मैथिली.

43 B3 D6 om. 43–44. D10 (hapl.?) om. 43. Ñ1 illeg. from गन्ध in a up to गक in b. —b) Ñ1 च सर्वशः; Ñ2 V B1.2.4 तथैव च (for च वीर्यवान्). —c) T2 अन्वीक्षमाणो (for अवे°). Ñ2 V B1.2.4 यक्षराक्षसकन्याश्च. —d) Ś1 V2 D1–4.11 च (for [ए]व). D1.3.4 G2.3 पश्यति; Cg as in text (for [अ]पश्यत). Ñ2 V1 B1.2.4 दृश्यते न च (Ñ2 B2 तु) जानकी. ❀ Cg : अपश्यत अपश्यत्. ❀ —After 43, Ñ2 ins. l. 9–12 of 313*.

44 B3 D6 om. 44 (cf. v.l. 43). Ñ2 V1 B1.2.4 om. 44. —a) Ś1 D10 तामपश्यन्कचित्तत्र. —b) Ś1 D10 अपि; V2 D1.3.4.11 चापि; D2 चाथ (for चान्या). Ñ1 D11 पराः; V2 D1.3.4 [अ]पराः; D2.10 पर- (for वर-). —c) D9 अवक्रम्य; G1 Ck अपक्रांतस्; Ct as in text (for अपक्रम्य). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 ततो दीनः (for तदा वीरः). —d) Ś1 Ñ1 D1 संधातुम्; V2 D2–4.10 संध्यातुम्; D5.7–9 M1.2 प्रस्थातुम्; D11 संध्यायाम् (for प्रध्यातुम्). —After 44, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 ins.; while Ñ2 ins. only l. 9–12 after 43:

313* भोज्यैः स पौरोगवशास्त्रदृष्टैः
पानैरुदारैश्च विरम्यमाणम् ।
दृष्ट्वा प्रसुप्तं प्रमदाजनं तं
प्रहृष्टरोमा प्लवगो बभूव ।
तमुग्ररूपं स जलाम्बुदोपमं [5]
प्रहृष्टसुत्सिक्तमभीतचारिणम् ।
रहोगतं रावणमुग्रदर्शनं
ददर्श घोरं हनुमान्महाकपिः ।
स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहुप्रयाता-
मपश्यमानो जनकात्मजां च । [10]
सुशीघ्रकारी मतिमान्विमाना-
दवारुरोह त्वरितोऽथ तस्मात् ।

[(l. 1) Ś1 भोगैश्च; D2.10 भोज्यैश्च (for भोज्यैः स). —(l. 2) Ś1 D10 महासुगंधैः; D11 विरम्यमाणः (for °णम्). —(l. 3) D3 स (for तं). —(l. 4) Ñ1 * * * (for प्रहृष्ट-). —(l. 6) Ñ1 अ * *; V2 D1.3.4.11 अतीव- (for अभीत-). —(l. 7) D4 -रूपं (for -दर्शनं). —(l. 8) D1.3 सुमहान्; D4 सु*** (for हनुमान्). —V2 om. l. 9–12. —(l. 10) Ñ1 *; D1.4 तां; D11 इव (for च). —Ñ1 om. l. 11–12. —(l. 11) Ś1 Ñ2 D1.4.11 स (for सु-). —(l. 12) D1.4 च (for ऽथ).]

—After 44, D5.7–9 S ins.:

314* स भूयस्तत्पुरं श्रीमान्मारुतिर्यत्नमास्थितः ।
आपानभूमिमुत्सृज्य तद्विचेतुं प्रचक्रमे ।

[(l. 1) D5 G3 सत्वरः (G3 °रं); D7–9 सर्वतः; T2 तत्परः; G1 M1.2 Cm तत्परं; M3 Cg तु परं (for तत्पुरं). —(l. 2) D8 पानभूमिं समुत्सृज्य (for the prior half). D7.9 T2 G1 M1 तां विचेतुं; D8 विचेतुं च (for तद्विचेतुं). D9 उपचक्रमे (hypm.) (for प्रचक्रमे). M2 विचेतुमुपचक्रमे (for the post. half).]

Colophon. —Ñ2 V1 B D6 reads colophon after 5.10.5. —*Sarga name*: Ś1 रावणपानभूमिवर्णनं; Ñ1 रावणशयनपानभूमिवर्णनं; Ñ2 D6 सीतान्वेषण (D6 °णे) हनुमच्चिंता; V2 D1.2.4.11 पानभूमिवर्णनः (V2 D2 °नं); D3 प्रमदादर्शनः; D10 रावणभूमिवर्णनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 15; V2 5; B3 13; D3 14; D5.7–9 S 11. —After Colophon, D2 concludes with श्रीकृष्णः; while G concludes with श्रीरामाय नमः.

१०

स तस्य मध्ये भवनस्य वानरो
लतागृहांश्चित्रगृहान्निशागृहान् ।
जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको
न चैव तां पश्यति चारुदर्शनाम् ॥ १

स चिन्तयामास ततो महाकपिः
प्रियामपश्यन्रघुनन्दनस्य ताम् ।
ध्रुवं नु सीता म्रियते यथा न मे
विचिन्वतो दर्शनमेति मैथिली ॥ २

सा राक्षसानां प्रवरेण बाला
स्वशीलसंरक्षणतत्परा सती ।
अनेन नूनं प्रतिदुष्टकर्मणा
हता भवेदार्यपथे परे स्थिता ॥ ३

विरूपरूपा विकृता विवर्चसो
महानना दीर्घविरूपदर्शनाः ।
समीक्ष्य सा राक्षसराजयोषितो
भयाद्विनष्टा जनकेश्वरात्मजा ॥ ४

सीतामदृष्ट्वा ह्यनवाप्य पौरुषं
विहृत्य कालं सह वानरैश्चिरम् ।
न मेऽस्ति सुग्रीवसमीपगा गतिः
सुतीक्ष्णदण्डो बलवांश्च वानरः ॥ ५

G. 5. 14. 69
B. 5. 12. 5
L. 5. 7. 5

10

D10 begins with ॐ; M2 with श्रीरामाय नमः.
1 Cr missing for st. 1–4b (cf. 5.9.8). —a) Ñ2 V B D6 ततः स (for स तस्य). Ś1 D1.2.4.10.11 वीरो (for मध्ये). Ñ2 V B D6 T1.3 M3 मारुतिर् ; D7–9 G1 संस्थितो (for वानरो). Ñ1 ततः स वीरो भवनानि वानरो. —b) B2 निशम्य; D6 दिशो गृहान् ; D10 निशागृहं; T1 G2 M2 दिवागृहान् ; T3 महा°; G1 Ck लता°; Cm.g.t as in text (for निशागृहान्). B1 लतागृहं चित्रगृहं तथैव च; D11 लतागृहांतं निशया जगाम. —After 1ab, Ñ1 (partly illeg.) ins. :

315* स्वशीघ्र ** मतिमान्विमा*
पुरा पुरो ** रित * तस्मत ।

—c) V1 B1.2 विचित्य; B3.4 D6 विचिंत्य; D11 om. (for जगाम). D8 दर्शनोत्सुकां. —d) D3 [अ]पि (for [ए]व). Ñ2 V1 B D6 ऐक्षत (for पश्यति). G1 चारुदर्शिनीं.

2 a) V2 D11 om. ; D9 सं- (for स). Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 महाकपिस्तदा; V1 B महाकपिः प्रियाम् (for ततो महाकपिः). —b) Ś1 Ñ V2 D2.3.6.8.10.11 T2.3 रघुनंदनस्य (for °नस्य ताम्). V1 B अ(B3 स)वी(B2 °वे)क्ष्यमाणो रघुनंदनस्य(B3 °नस्य तां). ❁ Cv: रघुनन्दनस्य तामिति पाठः. ❁ —c) Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.9–11 T1 G1 Ct न; D8 G2.3 M1 तु; T3 M3 हि (for नु). D7.9.11 T1 Ct ध्रियते; T3 ह्रियते; Cv.m.g.k as in text (for म्रियते). Ś1 D10 प्रण(D10 °य)ता तथा मे; Ñ2 B1.3 D2.6 ध्रियते य(D2 त)था मे; V1 B2.4 ध्रियते य(V1 त)था हि मे; V2 म्रियते ****; D1.3.4 ध्रि(D3 म्रि)यते य(D4 °**)तो न मे; D8 म्रियते तथा न मे. ❁ Ct: "ध्रुवं नु सीता म्रियते" इति क्वचित्पाठः। तत्र हेतुः यथेति। यत इत्यर्थः. ❁ —d) V2 या चिन्वतो (for विचिन्वतो). Ñ2 B D6 नैव(B2 °वं); V1 नैव सा (for मैथिली).

3 a) D5 प्रबलेन (for °वरेण). V1 चापलात् ; B1.3 चाबला; T1.3 G1 M3 जानकी (for बाला). B4 सा वीक्ष्यमाणा प्रवरेण चापलात् . —b) V1 B2 D2.5 सु(D5 सं)शील- ; B4 स्वलीन- (sic) (for स्वशील-). —c) B1 (after corr. m. as in text) मूलं (for नूनं). T1 G2 बत; T2.3 परि- (for प्रति-). Ñ2 V B D6 -निंद्य- (for -दुष्ट-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अनेन(Ś1 °द्यापि) सद्यः(D2 शापात् ; D10 साद्य) प्रतिरौद्र(D4 °रोध)कर्मणा. —d) B3 तदा (for हता). B4 दीर्घपथे (for आर्य°). Ś1 D10 वरा; Ñ1 D2.11 वरे; Ñ2 V B D3.6 व्यव- ; D1 T1.2 परि- (for परे).

4 a) B1.2.4 सुकृताः सु- (for विकृता वि-). B3 विरूपरूपाकृतयः सुवर्चसो. —T1 illeg. for 4cd. —c) Ś1 D2.10 वै; Ñ1 V2 D1.3.4.11 वा; Ñ2 V1 B3 D7.9 T1 ता (for सा). T3 समीक्ष्य सा रावणयोषितस्तदा. —d) Ñ1 [ऽ]भवद् (for भयाद्). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 विपन्ना (for विनष्टा). Ñ2 V1 B D6 भयाद्विपन्ना जनकात्मजाथवा.

5 a) Ś1 D1.3.4.10 [अ]पि (for हि). D2 [अ]प्यनवास- ; D11 न च वाप्य (for ह्यनवाप्य). —b) V2 B2 विकृत्य (for °हृत्य). V2 B4 बांधवैश्चिरं; B2.3 राक्षसैश्चिरं(B2 °राव) (for वानरैश्चिरम्). —c) T2 हि (for ऽस्ति). V1 B1.2.4 D2.6.11 T2 G3 M2 -समीपजा गतिः . —d) D3 स (for सु-). D1 -दंडो हि (for -दण्डो). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 हि (V2 स) वानरः ; G1 महाकपिः (for च वानरः). —After 5, Ñ2 V1 B D6 read colophon of 5.9.

G. 5. 15. 1
B. 5. 12. 6
L. 5. 7. 6

दृष्टमन्तःपुरं सर्वं दृष्टा रावणयोषितः ।
न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातो मम श्रमः ॥ ६
किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति संगताः ।
गत्वा तत्र त्वया वीर किं कृतं तद्वदस्व नः ॥ ७
अदृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामि तामहं जनकात्मजाम् ।
ध्रुवं प्रायमुपेष्यन्ति कालस्य व्यतिवर्तने ॥ ८
किं वा वक्ष्यति वृद्धश्च जाम्बवानङ्गदश्च सः ।
गतं पारं समुद्रस्य वानराश्च समागताः ॥ ९
अनिर्वेदः श्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखम् ।
भूयस्तावद्विचेष्यामि न यत्र विचयः कृतः ॥ १०
अनिर्वेदो हि सततं सर्वार्थेषु प्रवर्तकः ।
करोति सफलं जन्तोः कर्म यच्च करोति सः ॥ ११
तस्मादनिर्वेदकृतं यत्नं चेष्टेऽहमुत्तमम् ।
अदृष्टांश्च विचेष्यामि देशान्रावणपालितान् ॥ १२

---

6 ^{b}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 सर्वा; D1.5.8.9 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्टा). Ś1 Ñ D राक्षस- (for रावण-). D3 -योषिताः. —After 6^{ab}, Ñ1 ins.:

316* न च सीता महासाध्वी दृष्टा **** **।

—^{d}) D4 (after corr. *sup. lin.*) व्यर्थ- (for वृथा). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 परिश्रमः (for मम श्रमः).

7 ^{a}) Ñ2 V1 न; V2 B1.3.4 D1–4.6.10.11 तु (for नु). —^{b}) D1 द्रक्ष्यंति; Ck.t as in text (for व°). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 मानिनः; Ñ2 V1 B शुष्मिणः; D3 मामिताः; D6 पुष्पिणः (for संगताः). —^{c}) B1 ब्रुवन् (for तत्र). —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 किं कृतं पवनात्मज; Ñ2 V1 B2.3 D6 कृतं किं तद् (Ñ2 न; D6 तु) व्यवस्थितं; B1.4 कृतं किं तद्विवक्षितं. ❀ Cg: किं न्विति सामान्येन निर्वेदोक्तिः। विशेषतश्चाह—गत्वेति। इत्युक्त इति शेषः। वदस्व न इत्युक्तः किं प्रवक्ष्यामि। यद्वा किं त्विति पाठः। पूर्ववदर्धत्रयमेकं वाक्यम्। किं त्विति पूर्वस्माद्विशेषोक्तिः। मां वानराः वदस्व न इति वक्ष्यन्ति तदादृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामीति योजना. ❀ —After 7, Ñ1 ins.:

317* तेषु वानरमुख्येषु प्रस्थितेषु यशस्विषु।

8 ^{a}) M1 अपश्यन् (for अदृष्ट्वा). B2 नु (for प्र-). —^{b}) V1 B4 तत्र (for ताम्). —After 8^{ab}, V2 reads 9 for the first time, repeating it in its proper place. —^{c}) D1.4 नूनं (for ध्रुवं). Ś1 D10 प्रासम्; Ñ2 D6 कालम्; V2 प्रियाम् (sic); D11 प्राप्यम्; Cg.t as in text (for प्रायम्). Ś1 Ñ D6.10.11 उ (Ñ2 D6 अ) पेक्षंते (D11 °ति); D1.4 T1.3 G1 उपेष्यामि; D3 उपेक्ष्यामि; D5 M3 उपैष्यंति; D7.9 T2 M2 उपासिष्ये (for उपेष्यन्ति). —^{d}) D6 प्रति- (for व्यति-). Ñ1 V2 -वर्तनात्; D1 -वर्तिनः; Cg.t as in text (for -वर्तने). Ś1 D2.10 कालश्च परिवर्तते; Ñ2 कालस्य प्रतिवर्णने; D4 कालस्य वशवर्तिनः; G1 कालश्चाप्यतिवर्तते. —For 8^{cd}, V1 B subst. and read after 9; while Ñ2 D6 ins. after 9:

318* पुनः प्रायमुपैष्यन्ति नूनं हि गतिरीदृशी।

[Ñ2 V1 उपेक्ष्यंति; B1 (m. also).4 उपेष्यंति; B3 पतिष्यामि (for उपैष्यन्ति). B1 पुनः प्रायासमप्यस्ति (corrupt) (for the prior half). D6 om. हि.]

9 V2 reads 9 after 8^{ab}, repeating it here. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T2 G1 M1 Cr मां; Ct as in text (for वा). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 तु (for च). Ñ2 V B D6 किं नु (V2 [first time] B1.4 D6 तु) वक्ष्यत्यसौ वृद्धो; V2 (second time) किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो. —^{b}) Ś1 D1.4 जांबुवान्. Ś1 Ñ1 D2.10.11 तथा; Ñ2 D5.6 च मां; V2 (second time) तदा (for च सः). —^{c}) D10 गंतुं. —^{d}) Ñ1 illeg. after वा up to अनिर्वेदः in 10^{b}. Ś1 ये; D2.10 वा (for च). V1.2 (first time) B D6 लंघनं व्यर्थकं (V2 °तां) मम. —After 9, Ñ2 V1 B D6 read 318*.

10 Ñ1 illeg. up to अनिर्वेदः in ^{b} (cf. v.l. 9). D1.4 T2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{b}) D2 सनिर्वेदः (sic). B4 सदा (for परं). D11 निर्वेदं परमं सुखं. —T1.3 G1.3 M3 om. 10^{cd}. Ñ2 V2 B1–3 D6 read 10^{cd} and 14^{cd}, V1 B4 G2 read only 10^{cd} after 12^{ab}. —^{c}) D3 पुनस् (for भूयस्). Ś1 D10 तां च; D1.4.7–9 तत्र (for तावद्).

11 ^{a}) Ñ1 om. सततं. —^{b}) Ś1 D3.10 निवर्तकः; Ñ2 V2 B2.4 D1.4 [अ]नुवर्तते (D1.4 °कः); V1 B1.3 प्रवर्तते; D2.6.11 [अ]निवर्तकः (D6 नं°) (for प्रवर्तकः). —^{c}) B2 G1 सकलं; M1 सततं; Cg.t as in text (for सफलं). D1.4 जन्म; D11 तस्य; G1 M1 जंतुः (for जन्तोः). —^{d}) T2 यश्च (for यच्च). D8 M1.3 तत् (for च). T3 G2 च (for सः). Ś1 D2.10 जीवितं जीवितेष्वपि (Ś1 [with hiatus] °ते अपि); Ñ V B1.3.4 D1.4.6 जीवितं ह्यस्य (Ñ1 ** [illeg.]) जेष्वपि (B3 °पु च); B2 जीवितं मनु (m. also °तमंड) जेष्वपि; D3 जीवितस्वं त्यजेदपि; D11 जीवितं त्यजतेष्वपि (corrupt).

12 Ñ1 illeg. for 12 except तस्मादनि. —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.7.9–11 G1.3 Ck.t -करं; G2 -गातं; Cr.m.g as in text (for -कृतं). —^{b}) D3 यत्र; T1.3 यत्तत्; G2 युक्तं; Cg.t as in text (for यत्नं). Ś1 D10 चेच्छे (Ś1 °ष्टे) यम्; D1.4 इच्छेयम् (for चेष्टेऽहम्). D4 उत्तरं. Ñ2 V1 B यत्नं कर्तास्म्यनुत्तमं; D6 यत्नं कर्तुमनुत्तमं; D11 यत्नं चेष्टे हनूमतं (corrupt); G1.3 यत्नं कुर्यादनुत्तमं. —After 12^{ab}, Ñ2 V B D6 G1.3 (V1 B4 G2 only 10^{cd}; G1 only 14^{cd}) read 10^{cd} and 14^{cd}; D3 reads 14^{ab}. Ñ2 V B D6 om. 12^{cd}. —^{c}) Ś1 D1.3.4.10.11 अदृष्टां

आपानशाला विचितास्तथा पुष्पगृहाणि च ।
चित्रशालाश्च विचिता भूयः क्रीडागृहाणि च ॥ १३

निष्कुटान्तररथ्याश्च विमानानि च सर्वशः ।
इति संचिन्त्य भूयोऽपि विचेतुमुपचक्रमे ॥ १४

भूमीगृहांश्चैत्यगृहान्गृहातिगृहकानपि ।
उत्पतन्निपतंश्चापि तिष्ठन्गच्छन्पुनः क्वचित् ॥ १५

अपावृण्वंश्च द्वाराणि कपाटान्यवघट्टयन् ।
प्रविशन्निष्पतंश्चापि प्रपतन्नुत्पतन्नपि ।
सर्वमप्यवकाशं स विचचार महाकपिः ॥ १६

चतुरङ्गुलमात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते ।
रावणान्तःपुरे तस्मिन्यं कपिर्न जगाम सः ॥ १७

प्राकारान्तररथ्याश्च वेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः ।
श्वभ्राश्च पुष्करिण्यश्च सर्वं तेनावलोकितम् ॥ १८

G. 5. 15. 13
B. 5. 12. 18
L. 5. 7. 18

हि; D2 °ष्ट्वा तु; G1 भूयस्तांस्तान्; M3 भूयस्तावद् (for अदृष्टांश्च). —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 दिशं (D1.4 पुरीं) रावण (D11 वरुण)पालितां. —After 12, T2 reads 14^{cd}.

13 G1 om. $13–14^{b}$. —^{a}) D11 आपणाश्च (subm.) (for आपानशाला). Ś1 Ñ2 V1 B D2.6.10 विविधास् (for विचितास्). —V1 om. (hapl.) 13^{bc}. —^{b}) D1.4 तस्य (for तथा). —Ś1 D10 om. $13^{c}–15^{b}$. Ñ1 D1–4.11 om. (hapl.) 13^{cd}. —^{c}) Ñ2 V2 B D6 T2 M1 विविधा (for विचिता). —^{d}) V2 B3 भूतक्रीडा-; B1 मालाकार- (for भूयः क्रीडा-). V2 [अ]पि (for च). ❀ Cv: भूयः क्रीडागृहाणि चेत्यत्र चिन्तासमाप्तिसूचक इति शब्दो द्रष्टव्यः. ❀

14 Ś1 D10 om. 14; G1 om. 14^{ab} (for both, cf. v.l. 13). Ñ1 D1.3.4.11 transp. 14^{ab} and 15^{ab}. D2 reads 14^{ab} after 12^{ab}. —^{a}) B2 -कक्षांश्च; D11 -रथ्यानि M1 -वीथ्यश्च; Cv.r.m.g.t as in text (for -रथ्याश्च). V2 निष्कूटांतरमासाद्य. —D6 om. 14^{b}. —^{b}) M2 सर्वतः (for °शः). —V1 om. $14^{c}–15^{b}$. Ñ1 D1–4.11 om. 14^{cd}. Ñ2 V2 B1–3 D6 G1 (only 14^{cd}) read 10^{cd} and 14^{cd} after 12^{ab}. T2 reads 14^{cd} after 12. —^{cd}) T2 बबुधे; G1 हनुमान् (for भूयोऽपि). Ñ2 V2 B D6 इति कृत्वा मतिं तत्र हनुमान्मारुतात्मजः.

15 Ś1 V1 D10 om. 15^{ab} (cf. v.l. 13 and 14). D6 om. $15–16^{e}$. Ñ2 B G1 om. 15^{ab}. Ñ1 D1.3.4.11 transp. 14^{ab} and 15^{ab}. —^{a}) V2 D1.4.5.8 भूमि (V2 निशा)गृहांश्; T2 भौमान्गृहांश्. D8 विल-; M1 चित्र- (for चैत्य-). D2.11 भूमीगृहाश्चैत्यगृहा. —Ñ1 illeg. for ^{b}. —^{b}) D1.4 गृहाणि (for °ति-). D2.11 गृहाश्च (D11 °णि) गृहका अपि; D3 गृहाणि गृहकान्यपि; D8 तथा चैत्यगृहानपि; T1.3 G2 M1 गृहानतिगृहाणि च (G2 M1 °नपि); M2 गृहातिगृहकानि च. —^{c}) Ś1 D10 निष्पतंश्; D5 न्यप° (for निप°). D4 उत्पत्याभिपतंश्चापि. —^{d}) Ś1 D2.10 प्रवि- (for तिष्ठन्). D3 om. गच्छन्. Ś1 Ñ1 B4 D1–4.8.10.11 M3 पुनः (for क्वचित्). V2 गच्छंस्तिष्ठन्पुनः पुनः. ❀ Cv: गृहस्य दूरेणैकान्ते स्वैरविहारार्थं निर्मिता गृहा गृहातिगृहकाः ।; Cr.m.g as in Cv. ❀

16 D6 om. $16^{a–c}$ (cf. v.l. 15). —^{a}) Ś1 D10 आपानभूमि-; D3.11 अपावर्तंश्च; D8 अपावृतानि; G1.2 अपवृण्वंश्च (for °वृण्वंश्च). Ñ2 V1 B द्वा (V1 पु)राणि समुपा (B3 च समा)वृण्वन्. —^{b}) Ñ1 V2 कपाटान्; B2.4 G M1.3 कवाटानि (for कपा°). B2 [अ]पवाटयन्; D2 विवाट°; D5 [अ]वपाट°; D11 च पीड°; T G1 M2.3 Cr.g [अ]ववाट°; Ck.t as in text (for [अ]वघट्ट°). Ś1 D10 कवाटान्यवपा (D10 °पवा [meta.])टयन्; D1.4 कपाटानवघाटयन्. —Ś1 D10 om. 16^{cd}. —^{c}) V2 निःसरंश्; D1.3.11 M3 निपतंश्; D3 T2 उत्पतंश्; D4 नियतं; Cm.g.t as in text (for निष्पतंश्). —^{d}) D2 न्यपतन्; T2 निष्पतन् (for उत्प°). D7–9 इव (for अपि). D1.4 निष्क्रामन्प्रविशन्पुनः; D3 निविशन्नापतन्नपि. —B1.3 om. 16^{ef}. —^{e}) Ś1 Ñ1 V B4 D10.11 अल्पम्; D2 अन्यम्; D3 स्वल्पम् (for सर्वम्). D3 [अ]वकाशे. Ś1 Ñ1 V2 D1.5.10.11 च (for स). Ñ2 B2 अन्यानप्यवकाशांश्च. —^{f}) D11 स (for वि-). —After 16, B2 ins.:

319* त्वरमाणस्तथोद्विग्नो न दृष्ट्वा कुत्र जानकीम् ।

—Then B2 cont.; while Ñ2 V B1.3.4 (B1.3 after 16^{cd} owing to om.) D6 ins. after 16:

320* स कपिः शीघ्रसंचारी प्रभञ्जन इवापरः ।

[V2 पुनः (for कपिः). Ñ2 V2 B4 D6 -संचारः (for °री).]

17 ^{a}) Ñ2 V1 B1.4 D6 -मात्रः सन्; V2 (also) -मात्रं तु; B2 -मात्रश्च; B3 -मात्रः स (for -मात्रोऽपि). —After 17^{a}, Ñ2 V1 B D6 ins.:

321* परिबभ्राम वानरः ।
न हि यत्र गतिस्तस्य.

[(l. 2) B1 [आ]गतिस् (for गतिस्).]

—^{b}) Ś1 स; V2 तु; D1.4 [ऽ]त्र (for स). Ñ2 B1.2 D6 transp. न and स. V1 B3.4 सोवकाशो हि विद्य (B4 दृश्य)ते; T2 सावकाशो न विद्यते. —^{d}) D4.11 यः (for यं). D3 transp. यं and कपिर्. D4 [आ]जगाम (for ज°). Ś1 D10 वानरो निर्जगाम सः; Ñ1 ** स कपिकुंजरः (illeg.); Ñ2 V1 B D6 न किंचिन्न चचा (B4 °का)र सः; G1 न जगाम महाकपिः. ❀ Cr: यः कपिर्न जगाम स इति पाठः. ❀

18 ^{a}) D2 -रथ्यांश्; D7–9 Ct -वीथ्यश्; Cv.r.m.g as in text (for -रथ्याश्). —^{b}) B3 प्रश्रयाः; Cv.r.m.g

G. 5. 15. 14
B. 5. 12. 19
L. 5. 7. 18

राक्षस्यो विविधाकारा विरूपा विकृतास्तथा ।
दृष्टा हनूमता तत्र न तु सा जनकात्मजा ॥ १९
रूपेणाप्रतिमा लोके वरा विद्याधरस्त्रियः ।
दृष्टा हनूमता तत्र न तु राघवनन्दिनी ॥ २०
नागकन्या वरारोहाः पूर्णचन्द्रनिभाननाः ।
दृष्टा हनूमता तत्र न तु सीता सुमध्यमा ॥ २१
प्रमथ्य राक्षसेन्द्रेण नागकन्या बलाद्धृताः ।
दृष्टा हनूमता तत्र न सा जनकनन्दिनी ॥ २२
सोऽपश्यंस्तां महाबाहुः पश्यंश्चान्या वरस्त्रियः ।
विषसाद महाबाहुर्हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २३
उद्योगं वानरेन्द्राणां प्लवनं सागरस्य च ।
व्यर्थं वीक्ष्यानिलसुतश्चिन्तां पुनरुपागमत् ॥ २४
अवतीर्य विमानाच्च हनूमान्मारुतात्मजः ।
चिन्तामुपजगामाथ शोकोपहतचेतनः ॥ २५

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

as in text (for -संश्रयाः). D2 वैदिकांश्चैत्यसंश्रयान्; D3 वैदिकाश्चैव संश्रयाः. —D10 om. 18^{c}–20^{b}. —^{c}) Ñ1 V2 D1.4.6.8 शुभ्राश्च; Ñ2 V1 B1.3.4 श्वभ्राणि; B2(*sup. lin.* also as in Ñ2) विभ्राणि; D3.6 शुभ्राणि; D11 शुभाश्च; G1 गुहाश्च; M3 दीर्घिकाः; Ct as in text (for श्वभ्राश्च). —^{d}) Ñ2 V1 B1–3 D6 सर्वा(B2 °म)स्तास्तेन वीक्षिताः; B4 सर्वास्तेन निरीक्षिताः; D1.3.4 सर्वं तेनै(D3 °ना)व लंघितं.

19 D10 om. 19 (cf. v.l. 18). —^{a}) Ñ2 D6 विविधास्तत्र; B3 विकृताकाराः (for विविधा°). —^{b}) Ñ2 V1 B1–3 D6 सुरूपा; B4 स्वरूपा(sic) (for वि°). V2 D1.4 G2 विकृताननाः. Ś1 Ñ1 स्वरूपा विविधाश्च(Ñ1 °कृताश्च) याः; D2.3.11 सु(D3 स)रूपा विविधा(D3 °कृता)श्च(D2 °श्र) याः. —B2 om. 19^{c}–20^{b}. T1 reads *inf. lin.* 19^{c}–21. —^{c}) B3 D1.4.11 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्टा). —Ś1 T3 om. (hapl.) 19^{d}–22^{c}. D2 om. (hapl.) 19^{d}–20^{c}. —^{d}) Ñ1 न त्वेका; Ñ2 V D3.6.11 न त्वेव; B1 न ह्येव; B4 नात्रैव; D1.4 न दृष्टा (for न तु सा). B3 न सा दशरथस्नुषा; T2 न तु राघवनंदिनी; G2 न तु सीता सुमध्यमा.

20 D8.10 om. 20^{ab} (for D10, cf. v.l. 18). Ś1 T3 om. 20; D2 om. 20^{abc}; B3 om. 20^{ab}; T1 reads 20 *inf. lin.* (for all, cf. v.l. 19). G2 reads 20 twice. —^{a}) V2 चैव (for लोके). —^{b}) Ñ2 V1 B1.3.4 D6 श्रेष्ठा; D1.3.4 सिद्ध-; D7.9 M2 परा (for वरा). Ñ1 V2 D11 देवगंधर्वयोषितः; G1 विद्याधरवरस्त्रियः; G2 (first time) तथा यक्षवरांगनाः. —B2 reads 20^{cd} after 22^{ab}. D8 transp. 20^{cd} and 21^{ab}. —^{c}) V2 तेन (for तत्र). —T1 om. (hapl.) 20^{d}–21^{c}. —^{d}) D5 -कामिनी (for -नन्दिनी). Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 न सा(D2 दृष्टा [hypm.]) दशरथस्नुषा; B3 T2 G2(second time) न सा जनकनंदिनी; T2 (also) न सा राघवसुंदरी; G2(first time) न तु सा जनकात्मजा.

21 Ś1 T3 om. 21 (cf. v.l. 19). T1 om. 21^{abc} (cf. v.l. 20). Ñ2 V1 B D6 om. 21. D8 transp. 20^{cd} and 21^{ab}. —^{b}) D2 पूर्णाङ्ग; D9 पूर्णं (for पूर्ण-). —D3.8 om. 21^{cd}. —T1 reads 21^{d} *inf. lin.* —^{d}) Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 न सा जनकनंदि(D1.4.11 °द)नी; D7.9 न तु सा जनकात्मजा.

22 Ś1 T3 om. 22^{abc} (cf. v.l. 19). B2 transp. ^{ab} and ^{cd} (22^{cd} read twice). T1 reads 22^{ab} *inf. lin.* —^{b}) Ñ V B1.2 D1–4.6.11 T1 M1 देव-; D10 G1 राज-; Cv.r.m.g.t as in text (for नाग-). Ñ2 हृता बलात्; V2 हृताश्च याः; D8 °स्कृताः (for बलाद्धृताः). B3.4 बलाद्बलवता हृता. ❀ Cv: प्रमथ्येत्यादि। प्रसह्य प्रत्यग्रबन्दीकृता नागकन्या उच्यन्ते। पूर्वश्लोकेऽन्यासां नागकन्यानामुपादानात्।; Cr: बलाद्धृता नागकन्या इत्यभिधानादत्र बन्दीकृतानां ग्रहणम्। पूर्वत्र तूढानां नागकन्यानाम्। अतो न पुनरुक्तिः।; so also Cm.g.t. ❀ —After 22^{ab}, B2 reads 20^{cd}. —^{c}) V2 तेन (for तत्र). —^{d}) Ñ1 B2(second time) D2.11 न सा दशरथस्नुषा; V2 D1.4 न त्वेव जनकात्मजा; T2 न सा राघवसुंदरी; G2 न तु सीता सुमध्यमा. —After 22, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

322* प्रमदानां कुलं तत्र रतिजानिवधूतमम्।
दृष्टं सार*ते पुत्र*******सि।
इति चिन्ता**** ********।

23 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10 अपश्यंस्; G1 योपश्यंस. —^{b}) Ś1 B2 D10 अन्या; D2 त्वन्या (for चान्या). —After 23^{ab}, M2 wrongly repeats 23^{c} and 23^{b}. —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 महातेजा; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 तदा तत्र; B3 कपिस्तत्र; M3 मुहुर्धीमान् (for महाबाहुर्). D8 G1 M1 विषादमगमद्धीमान् (M1 °द्वीरो). —^{d}) Ś1 D10 पवनात्मजः; Ñ1 दीर्घ(also वीर्य)विक्रमः (for मारुतात्मजः). ❀ Cr: "विषादमगमद्धीमान्हनुमान्मारुतात्मजः" इति पाठः ❀

24 Ś1 D2 om. (hapl.) 24–25^{b}. Ñ2 V1 B D6 om. 24. —^{a}) Ñ1 तद्योगं. D4 वानरेंद्रस्य (for °न्द्राणां). —^{c}) D10 व्यक्तं (for व्यर्थं). Ñ1 illeg. after वीक्ष्या up to 25. —^{d}) D7–9 उपागतः; D10 उपेयिवान् (for उपागमत्).

25 Ś1 D2 om. 25^{ab}; Ñ1 illeg. for 25 (for both, cf. v.l. 24). —^{a}) D3.11 विमानात्तु; D6 G2 °नाग्राच्;

११

विमानात्तु सुसंक्रम्य प्राकारं हरियूथपः ।
हनूमान्वेगवानासीद्यथा विद्युद्घनान्तरे ॥ १

संपरिक्रम्य हनुमान्रावणस्य निवेशनात् ।
अदृष्ट्वा जानकीं सीतामब्रवीद्वचनं कपिः ॥ २

G. 5.15.0
B. 5.13.2
L. 5. 8.4

(G2 °ग्राद्); Cm.k.t as in text (for °नाच). —^{b}) Ñ2 V1 B2-4 D6 चिंतयामास दुःखितः ; D10 हनुमानरुवनात्मजः . —After 25^{ab}, Ñ2 V1 B D6 ins. :

323* न प्रकाशमिह स्थातुं शक्यते राक्षसालये ।
राजा हि रावणः क्रूर इति संचिन्त्य बुद्धिमान् ।
परिक्रम्य ततो दीनः पुनर्ध्यानमुपागमत् ।
ततो लङ्कां प्रयत्नेन विचिन्त्य पवनात्मजः ।
रजन्यामर्धशेषायां प्राकारे निपसाद सः । [5]
निराशो मोघसंकल्पश्चिन्तयन्विविधा गतीः ।
विक्रान्तः सागरं क्रान्तो मग्नश्चिन्तामहार्णवे ।
स स्वहृष्टेन मनसा प्राकारस्थो महाकपिः ।
अपश्यञ्जानकीं सीतां विललाप सुदुःखितः ।

[(l. 1) B2 transp. न and प्रकाशमिह. —(l. 2) B4 राक्षसः (for रावणः). —(l. 3) V1 B4 उपागतः (for °गमत्). —(l. 4) B1.3 D6 विचिंत्य(sic) (for विचिन्त्य). —(l. 5) B4 ह (for सः). —(l. 6) B3 मुक्त- (for मोघ-). Ñ2 B3 D6 विविधां गतिं. —(l. 7) B1.3 सागर- (for °रं). V1 भ्रांतो; B1 -[आ]क्रांतो; B4 तीर्णो (for क्रान्तो). —(l. 8) B3 [अ]कुंठेन (for [अ]हृष्टेन). —(l. 9) B4 नापश्यज् (for अप°). B2 तत्र (for सीतां).]

—V1 B1.3.4 om. from 25^{c} to 5.11.4. Ñ2 B2 D6 om. from 25^{c} to 5.11.2. —^{c}) D2 -[आ]जगाम (for -जगाम). Ś1 [अ]सौ; D2.10.11 [आ]शु (for [अ]थ). —^{d}) D11 सकोप- (for शोकोप-). —After 25, Ś1 V2 D1-4.10.11 ins. :

324* ध्यात्वा क्षणं ततो भूयो विचेतुमुपचक्रमे ।
हृदि कृत्वा प्रयत्नं तु प्रयत्नं भजते विधिः ।

[(l. 1) V2 D1.3.4 तदा (for ततो). —D1.3.4 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 स्वं; D10 च; D11 स (for तु). V2 प्रयत्ने (for second °त्नं).]

Colophon : Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 om. D3 reads colophon after 5.11.1. —*Sarga name* : D1.3.4 अंतःपुरविचयः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D1.4 om.; D3 15; D5.7-9 S 12. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

11

Ś1 Ñ1 V2 D2.4.10-11 continue the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 V1 B1.3.4 om. 1-4; Ñ2 B2 D6 om. 1-2 (for both, cf. v.l. 5.10.25). —^{a}) D5.7-9 T2 M1 Cv.r.m स (for सु-). Ś1 Ñ1 D2.10 स विमानाच्च निष्क्रम्य; V2 D11 स विमानाद्विनिःक्रम्य; D1.3.4 स विमानं तु संक्रम्य. —^{b}) T2 प्रासादान् (for प्राकारं). M2 प्रासादं हरिपुंगवः . —^{c}) V2 अथ हनुमान् (hypm.) (for हनूमान्). Ñ1 यथा वेगेन हनुमान्. —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.10 घनाद्घनं; D3.6 च(D4 घ)-नाद्घनं; Cv.r.m.k.t as in text (for घनान्तरे). D11 यथा विद्युदिवाघनं (sic). —After 1, D3 reads colophon of 5.10.

2 Ñ2 V1 B D6 om. 2 (cf. v.l. 1). —^{b}) D5.7-9 Cv.r.m निवेशनात्; G2 Cvp निवेशनं; Ct निवेशनान् (as in text). —For 2^{ab}, Ś1 Ñ1 V2 D1-4.10.11 subst. :

325* रावणान्तःपुरं सर्वं विचित्य स महाकपिः ।

[D3 रम्यं; D11 दिव्यं (for सर्वं). V2 विचिन्वन्; D1.4 विविच्य; D2.3 विचित्य. Ñ1 मारुतात्मजः (for स महाकपिः).]

—Then Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 cont. ; while D1.3.4 cont. l. 1 and 3 and ins. l. 4 after 2 :

326* न ददर्श ततः सीतां मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
चन्द्रलेखामिव नवां व्योम्नि नीलाभ्रसंवृताम् ।
तत्र प्रासादहर्म्येषु विमानभवनेषु च ।
निष्कुटेषु च रम्येषु तथा सर्ववनेषु च ।

[(l. 1) V2 D1.4 तदा (for ततः). Ś1 D10 न तत्र ददृशे सीतां (for the prior half). V2 निरीक्ष्य च पुनः पुनः (for the post. half). —After l. 1, Ñ1 ins. :

326(A)* राघवस्य प्रियां भार्यां यत्कृतेऽहमिहागतः ।

—(l. 2) Ñ1 -संयतां; V2 -संनिभां; D11 -संवृते (for -संवृताम्). —(l. 3) D3 ततः (for तत्र). D4 मानव- (sic) (for विमान-). D3 तथा संयमनेषु च (for the post. half). —V2 om. (hapl.) l. 4. —(l. 4) Ñ1 D2 निःकुटेषु. Ś1 शाल-; D10 माल- (for सर्व-). D2 -जनेषु (for -वनेषु). D1.4 स भवनेषु (for सर्व°). Ñ1 जलजेषु वनेषु च; D3 तथासत्वगृहेषु च (for the post. half).]

—^{d}) Ś1 V2 D1-4.10.11 निरीक्ष्य च मुहुर्मुहुः ; Ñ1 अभिप्रेक्ष्य पुनः पुनः . —After 2, Ś1 V2 D2.10.11 ins. ; D1.3.4 cont. after l. 4 of 326* ; whereas Ñ2 B2 D6 ins. before 3 :

327* नेह सीतेति हनुमांश्चक्रे बुद्धिं महाकपिः ।

[V2 नेयं (for नेह) and महामतिः (for °कपिः). Ñ2 B2 D6 चिंतयामास वानरः (for the post. half).]

—Thereafter Ś1 D1-4.10.11 read 6 (followed by 333*). —After 2, Ñ1 ins. :

G. 5. 15. 0
B. 5. 13. 3
L. 5. 8. 9

भूयिष्ठं लोडिता लङ्का रामस्य चरता प्रियम् ।
न हि पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाङ्गशोभनाम् ॥ ३

पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस्तथा ।
नद्योऽनूपवनान्ताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ।
लोडिता वसुधा सर्वा न च पश्यामि जानकीम् ॥ ४

इह संपातिना सीता रावणस्य निवेशने ।
आख्याता गृध्रराजेन न च पश्यामि तामहम् ॥ ५

किं नु सीताथ वैदेही मैथिली जनकात्मजा ।
उपतिष्ठेत विवशा रावणं दुष्टचारिणम् ॥ ६

328* सीता नेहेति नेहेति सकलान्तःपुरे कपिः ।
विमानाद्विचरंस्तत्र बुद्धिं चक्रे महामतिः ।

—Thereafter Ñ1 reads st. 6.

3 V1 B1.3.4 om. 3 (cf. v.l. 1). Ñ2 B2 D6 ins. 327* before 3.—a) D5.6 भूयिष्ठा. Ś1 Ñ V2 B2 D1–4.6.10.11 विचिता; D7–9 S Cr.m.g.k.t लोलि(S °ळि)ता (for लोडिता).—b) Ś1 D2.10 [अ]तुग(Ś1 D2 °र)तां (for चरता). Ś1 B2 D2.3.11 प्रियां (for प्रियम्). G1 परमप्रियां (for चरता प्रियम्). —D1.4 om. 3cd. —c) Ś1 नानु-; Ñ1 D10 नैव; Ñ2 V2 B2 D2.3.6.11 न च (for न हि). G3 ***श्यामि. —d) Ñ1 T1.3 सर्वांगसुंदरीं. —After 3, Ñ2 D6 ins.:

329* अपश्यञ्जानकीं सीतां वेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः ।

[D6 प्राकारांतररथ्याश्च (for the prior half).]

4 V1 B om. 4 (for V1 B1.3.4, cf. v.l. 1). —a) Ś1 Ñ D1–4.6.10.11 तडागानि (for तटाका°). —c) Ś1 Ñ2 D2.6.10 नद्यश्चोपवनांता(D6 °त)श्च; Ñ1 कुल्या नद्यो नदावंता (sic); V2 कुल्या नदा वनांताश्च; D1.4 नदकूपवनानां (D1 °नांताश्च) च; D3 G1 उद्यानोपवनांताश्च; Cv.r.m.g as in text. —d) Ś1 Ñ V2 D1–4.6.10.11 दुर्गाणि. Ś1 D6 धरणीधर: (sic); V2 D11 °धरान् (for °धराः). —e) Ś1 Ñ V2 D2.3.10.11 विचिता; D7–9 S लोलि (S °ळि)ता (for लोडिता). D1.4 विचिता बहुधा सर्वं; D6 विचिंत्य बहुधा सर्वं. —f) D8 T1.3 M3 तु (for च). D10 पश्यामि च (by transp.). Ñ1 मैथिलीं. —After 4, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.6(repeating after 331*).10.11 ins.; Ñ2 B cont. after 331*:

330* सीतां कमलपत्राक्षीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ।
न सोऽस्ति शैलो भूमिर्वा सरितः काननानि च ।
यत्र नार्या मया सीता मार्गिता चरता महीम् ।

[(l. 2) Ñ1 स नास्ति (by transp.) (for न सोऽस्ति). Ñ2 B D6 (second time) न संति भुवि शैला वा(B3 °लास्ते); V2 न सास्ति भूमिर्वा शैलो; D6 (first time) न सास्ति भूमिः शैलो वा (for the prior half). V2 नद्यश्च; D6 (first time) नरः (sic) (for सरितः). Ñ2 B2.4 D2.3.6 (both times) वा (for च). —(l. 3) Ñ1 न यत्र (by transp.). V2 यत्र चार्या. Ñ2 B D6 (second time) येष्वार्या न(B3 आर्या येन [sic]) प्रयत्नेन (for the prior half). Ñ2 B D6 (second time) मया (for महीम्).];

while Ñ2 ins. after 4; B ins. before 5 (preceded by 330*) and D6 cont. after 330* (first time):

331* यत्कृते वानराः सर्वे विक्षिप्ताः सर्वतो दिशः ।
वयं चाप्रतिमं तीर्णाः सागरं मकरालयम् ।
तां न पश्यामि वैदेहीं धर्मज्ञां धर्मदर्शिनीम् ।

[(l. 3) B2 transp. तां and न. B1 धर्मचारिणीं (for °दर्शिनीम्).]

5 Before 5, B ins. 331* and 330*. —a) Ñ2 B3.4 इति (for इह). —c) D6 गृहराजेन (sic); G3 गृध्ररा**. —d) G3 damaged for न च. D4 om. च (subm.). Ś1 Ñ2 D6 T2 जानकीं; Ñ1 V1 B D2.10.11 मैथिलीं (for तामहम्). D7.9 न च सा दृश्यते तु किं.

6 Ñ2 V B D6 G1 om. 6. Ś1 D1–4.10.11 read 6 (followed by 333*) after 327*. Ñ1 reads 6(followed by 333*) after 328*. —a) D7.9 T1 G2 Cr तु; Cv.m.g.k.t as in text (for नु). T2 [अ]च; Cr.m.g as in text (for [अ]थ). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कथं हि (Ñ1 तु; D3 च) सीता (for किं नु सीताथ). —After 6ab, M2 ins.:

332* उपविष्टा विशालाक्षी रावणेन हृता बलात् ।

—c) T3 अव-; Cv.g as in text (for उप-). Ś1 उपतिष्ठेदमत्या सा; Ñ1 चिरमेवावतिष्ठेत; D2.10 उपतिष्ठेत्तम(D2 °त वि)वशा; D11 उपतिष्ठेत्तु विवशा; T2 उपातिष्ठद्विशालाक्षी. —d) D4 *** दुष्टचारणं; D7–9 Ct रावणेन हृता बलात्. ❀ Ct : 'रावणं दुष्टचारिणम्' इति पाठे तु यथाश्रुतमेव. ❀

—After 6, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 ins.:

333* नेह स्यास्यति वैदेही रामपत्नी यशस्विनी ।
अन्यं क्रमिष्ये दुर्धर्षं काननं प्रमदालयम् ।
विचित्य लङ्कां यत्नेन हनुमान्मारुतात्मजः ।
रजन्यां यामशेषायां प्राकारे निपपात ह ।
स त्वहृष्टेन मनसा प्राकारस्थो महाकपिः ।　[5]
क सा सीतेति हनुमांश्चिन्तयामास वानरः ।

[(l. 2) Ñ1 V2 D4 अन्यु(Ñ1 V2 °न्य)त्क्रमिष्ये; D11 अन्यद्गमिष्ये. D10 दुर्दर्शं (for °र्धर्षं). Ś1 कंचन; D2.10 कांचनं (for काननं). V2 प्रमदावनं. —For l. 3–5, cf. 323* (l. 4, 5 and 8 respy.). —(l. 3) Ñ1 D1–3 विचिंत्य (sic). D3 तरत्नेन; D4 यत्नेह (sic) (for यत्नेन). Ñ1 लघुविक्रमः (for मारुतात्मजः). —(l. 4) Ś1 D10 राजधान्यामशेषायां

क्षिप्रमुत्पततो मन्ये सीतामादाय रक्षसः ।
बिभ्यतो रामबाणानामन्तरा पतिता भवेत् ॥ ७
अथवा ह्रियमाणायाः पथि सिद्धनिषेविते ।
मन्ये पतितमार्याया हृदयं प्रेक्ष्य सागरम् ॥ ८
रावणस्योरुवेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ।
तया मन्ये विशालाक्ष्या त्यक्तं जीवितमार्यया ॥ ९
उपर्युपरि वा नूनं सागरं क्रमतस्तदा ।
विवेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ॥ १०
आहो क्षुद्रेण चानेन रक्षन्ती शीलमात्मनः ।
अबन्धुर्भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥ ११
अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिरसितेक्षणा ।
अदुष्टा दुष्टभावाभिर्भक्षिता सा भविष्यति ॥ १२
संपूर्णचन्द्रप्रतिमं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ।
रामस्य ध्यायती वक्त्रं पञ्चत्वं कृपणा गता ॥ १३

G. 5. 15. 33
B. 5. 13. 13
L. 5. 8. 21

(for the prior half). V2 विनिपात (for निप°). —(l. 5) Ś1 Ñ1 D10 स तु हृष्टेन; V2 स प्रहृ°; D1.4 सोप्रहृ°; D3 तस्वहृ° (for स स्वहृ°). —(l. 6) Ś1 D2.10 क्वासौ सीतेति; Ñ1 क सा वस्तीति (sic); D3 नेह सी° (for क सा सीतेति). Ñ1 चिंतयंस्तु महाकपिः; D3 स्वचित्तेनावधारयन् (for the post. half).]; whereas G2 reads 15 and 11–14 after 6.

7 ^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D2.5.10.11 उत्पतितो. —^{b}) Ś1 Ñ B3 D2.9–11 राक्षसः; B1(m. as in text) रावणः (for रक्षसः). —^{c}) Ñ1 विभीतो; D2 वित्रस्तो; G3 damaged (for बिभ्यतो). D1.4 -बाणैश्च (for -बाणानाम्). Ś1 D10 वित्रस्ता राक्षसं(D10 °वणं) दृष्ट्वा; Ñ2 V1 B D6 प्रच्यु(B3 °च्यु)ता रावणस्यांकाद्. —^{d}) Ś1 D1–4.10.11 अं(Ś1 चां; D10 सां)-कान्नि- ; Ñ1 V2 लंकां नि- ; B1(m. as in text).3 अथवा (for अन्तरा). Ñ2 V1 B D6 भुवि (for भवेत्).

8 ^{a}) Ñ2 V1 B D6 तस्या वा(B4 °श्च) (for अथवा). D4 क्रियमाणायाः. —B3 om. (hapl. ?) 8^{bc}. G3 mostly damaged for ^{b}. —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 नूनं स्फुटितम्; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 शंके हृदयम् (for मन्ये पतितम्). —^{d}) Ñ2 V1 B1.2(marg. as in B3) D6 स्फुटितं; B3 फलितं; B4 ज्ञानितं (sic) (for हृदयं). Ś1 Ñ1 V2 D1–5.9–11 वीक्ष्य. Ñ2 V1 B D6 रावणं; T2 संगरं (for सागरम्).

9 ^{b}) V1 B D6 भुजयोः. V1 B2.4 D6.11 पीडनेन (for पीडितेन). V1 B4 वा (for च). —^{c}) T1.3 तदा (for तया). —^{d}) Ñ2 V1 B D6 जीवितं त्यक्तम् (by transp.).

10 ^{a}) G3 damaged from परि up to साग in ^{b}. Ś1 Ñ V2 D2.5.7.9–11 T2 M2 सा (for वा). —^{b}) Ñ2 V1 B2–4 D6 गच्छतस् (for क्रम°). D5.11 तथा. —Ñ1 D11 repeat (var.) 10^{cd} after 15^{ab}. —^{c}) Ś1 Ñ1(first time).2 V1.2 B D1–10.11 (both times) विचेष्टमाना. —G3 damaged from प up to द्रे in ^{d}. Ñ1 (second time) निश्चेष्टा पतिता सा वा. —^{d}) Ñ1 (first time) V2 D1.3.4.8 M1 सागरे. Ś1 Ñ1(both times).2 V B2–4 D1–4.6.10.11(both times) जानकी ध्रुवं (for जनकात्मजा). B1 जानकी सुमुखी ध्रुवं.

11 G2 reads 15 and 11–14 after 6. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–5.7–9.11 M3 Cv.r.g.k अहो; Ñ2 V1 B D6 अथ; Ct आहो (as in text). Ñ1 क्षत्रेण; B2(*sup. lin.* as in text) क्रुद्धेन (for क्षुद्रेण). Ś1 Ñ V1 B D1.3.4.6.10 वा तेन; D11 G3 M1 पापेन; G2 चान्येन (for चानेन). V2 अथ क्षीणेन धर्मेण. —^{b}) D6 रक्षसा (sic) (for रक्षन्ती). Ś1 D10 उत्तमं; D11 आत्मना (for आत्मनः). —^{c}) Ñ2 D6 अवश्यं; B1 (marg. after corr. as in text) सुबंधुर् (for अबन्धुर्). B3 भविता (sic) (for भक्षिता). —^{d}) V2 D6 यशस्विनी; M1 मनस्विनी. —After 11, Ñ1 ins. :

334* दुरात्मना तेन देवी जानकी रामवल्लभा ।

12 For sequence in G2, cf. v.l. 11. D6 om. 12^{c}–13^{b}. G3 damaged for 12^{c}. —^{c}) Ś1 Ñ V2 B1–3 D1–4.10.11 -चित्ताभिर्; V1 -चेष्टाभिर् (for -भावाभिर्). B4 अदुष्टचित्ता दुष्टाभिर्. —^{d}) T2 M1 वा (for सा). D5 न्यस्तदेहा (for भक्षिता सा). Ś1 Ñ2 V B D1–4.10.11 जनकात्मजा; Ñ1 जानकी भवेत् (for सा भविष्यति). ❀ Ck : अतः परं समीचीनं प्रक्षेपस्थलम् । अत्र द्वौ श्लोकौ प्रक्षिप्तौ प्राचीनकोशेषु न स्तः ।; Ct : एतदुत्तरम्, “ संपूर्णचन्द्र°; रामस्य ध्याय°; हा राम लक्ष्मणे°; विलप्य बहु वैदेही न्यस्त° ” इत्यादि श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तमिति कतकः. ❀ —After 12, Ś1 D2.10 read 15.

13 For sequence in G2, cf. v.l. 11. D6 om. 13^{ab} (cf. v.l. 12). D1.3.4 M1 om. (M1 hapl.) 13–14. G3 repeats erroneously 13^{ab} after 14. —For 13^{ab}, Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 subst. :

335* फुल्लपङ्कजगर्भाभं शुभं ज्वलितकुण्डलम् ।

[Ñ1 -पत्राभं; D2 -गर्भाक्षं (for -गर्भाभं). V2 शुभ्रं; D11 मुखं (for शुभं). D2 ज्वलितं कुंडलप्रियं (for the post. half).] —while Ñ2 V1 B subst. :

336* अथवा चन्द्रसंकाशं वक्त्रमुज्ज्वलकुण्डलम् ।

[B3 ज्वलन- (for उज्ज्वल-).]

—^{c}) G3 illeg. from वक्त्रं up to भविष्य in 14^{d}. Ś1 D10.11 रामस्य चिंतयंत्यास्यं, D11 °यानस्य); Ñ1 V2 रामाननं चिंतयती; Ñ2 V1 B D2.6 रामस्य चिंतयंती(B3 विचरंती)

G. 5. 15. 34
B. 5. 13. 13
L. 5. 8. 22

हा राम लक्ष्मणेत्येव् हायोध्येति च मैथिली ।
विलप्य बहु वैदेही न्यस्तदेहा भविष्यति ॥ १४

अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेशने ।
नूनं लालप्यते मन्दं पञ्जरस्थेव शारिका ॥ १५

जनकस्य कुले जाता रामपत्नी सुमध्यमा ।
कथमुत्पलपत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजेत् ॥ १६

विनष्टा वा प्रनष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ।
रामस्य प्रियभार्यस्य न निवेदयितुं क्षमम् ॥ १७

निवेद्यमाने दोषः स्याद्दोषः स्यादनिवेदने ।
कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ॥ १८

अस्मिन्नेवंगते कार्ये प्राप्तकालं क्षमं च किम् ।
भवेदिति मतिं भूयो हनुमान्प्रविचारयन् ॥ १९

यदि सीतामदृष्ट्वाहं वानरेन्द्रपुरीमितः ।
गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्थो भविष्यति ॥ २०

ममेदं लङ्घनं व्यर्थं सागरस्य भविष्यति ।
प्रवेशश्चैव लङ्काया राक्षसानां च दर्शनम् ॥ २१

सा. —^{d}) Ś1 D2.10 नूनमागता; Ct as in text (for कृपणा गता). Ñ1 सा दैन्यं कृपणं गता; D11 हेलं कृतपणा गता (sic).

14 For sequence in G2, cf. v.l. 11. Ś1 D1.3.4.10 M1 om. 14 (for D1.3.4 M1, cf. v.l. 13). G3 illeg. up to भविष्य in ^{d} (cf. v.l. 13). —^{a}) N2 V B D2.6.8.11 T G2 M3 [ए]वं; Ct as in text (for [ए]व). Ñ1 हा लक्ष्मणेति (for लक्ष्मणेत्येव). —^{b}) Ñ1 V2 सासकृत्; D7.9 भामिनी (for मैथिली). Ñ2 V1 हायोध्यापि वासकृत् (subm.); B1 हा चायोध्येति वासकृत्; B2–4 हायोध्या इति चा(B3 वा)सकृत् (with hiatus); D2 लक्ष्मणेति च वासकृत्; D5 हा अयोध्येति मैथिली (with hiatus); D6 हा हार्येत्यपि चासकृत्; D11 अयोध्येति चासकृत् (subm.). —^{c}) Ñ1 बहुलं सीता (for बहु वैदेही). —^{d}) V2 D8 त्यक्त- (for न्यस्त-). Ñ2 V1 B D6 मृतावश्यं तपस्विनी. —After 14, G3 repeats erroneously 13^{ab}.

15 Ś1 D2.10 read 15 after 12. G2 reads 15 after 6. —^{a}) D8 रहो वा; G3 अदृष्ट्वा (for अथवा). Ś1 D3.4.10 G1 Cm निहितां; Ñ1 B3 D1.6.11 निहतां; B1.4 D5 निहता; Cv.g.k.t निहिता (as in text). —^{b}) D6 निवेशनं. —After 15^{ab}, Ñ1 D11 repeat (var.) 10^{cd}. —^{c}) V1 B सीता; D2.11 कच्चिद्; D7.9 Ct भृशं; Ck as in text (for नूनं). M1 विलप्यते. Ñ2 V1 B D1.3.4.6.7.9 G1.2 Ct बाला; D2 नूनं; D5 T1.3 M3 सीता; D11 नित्यं; Cr as in text (for मन्दं). Ś1-D10 कच्चिद्वालपती(Ś1 °प्यते) दीनं; Ñ1 कच्चिल्लालप्यते नूनं; V2 नूनं सा लपते बाला; T2 नूनं लालप्यमाना सा. —^{d}) Ś1 Ñ V B1.2 D1–6.8.11 Ct सारिका.

16 Ś1 D10 om. 16^{ab}. —^{a}) T1.3 M3 सुता सीता (for कुले जाता). —^{b}) G3 damaged from ली up to कथमु in ^{c}. Ñ V1 B2–4 D3.6 T2 G1.2 यशस्विनी; B1 तपस्विनी; D8 सुधार्मिका (for सुमध्यमा). —^{c}) Ś1 अथवा (for कथम्). B1(m. after corr. as in text) -वर्णा या (for -पत्राक्षी). —After 16^{c}, Ñ1 ins.:

337* वैदेही वामलोचना ।
दशरथगृहलक्ष्मीः सूर्यवंशविवर्धिनी ।
राक्षसेन दुरात्मना.

—^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वशानुगा; Ñ2 V B D6 वशं गता (for वशं व्रजेत्).

17 ^{a}) G3 damaged after विन up to प्रन. —^{b}) D1.4 वानरैर्; D11 मृता च (for मृता वा). Ñ2 V1 B D6 भक्षिता वापि मैथिली. —After 17^{ab}, B2 ins.:

338* अदृष्ट्वा तां कथं यामि किं वदिष्यति राघवः ।

—^{c}) D11 तमस्य (sic) (for रामस्य). —^{d}) D6 om. न (subm.). D5 हि वेदयितुं (for निवेद°). B1.3.4 क्षमः.

18 ^{a}) V2 D6.11 निवेद्यमानो. —^{b}) Ñ2 V1 B1 (orig.).2–4 D6 स(B1 [marg. also].2.4 अ)दोषमनिवेदनं. —^{d}) G2 मा (for मे). Ś1 Ñ V1 B1.4 D1–4.6.10.11 व्यसनं खल्वि(D1.4 नन्वि)दं महत्; V2 B2.3 दारुणं(V2 प्राप्तेदं) व्यसनं महत्.

19 Ñ2 V1 B D6 om. 19. G3 mostly damaged for ^{a}. —^{a}) Ś1 तस्मिन्. D11 एवंविधे (for °गते). D10 कार्यं. —^{b}) V2 -काले; D3 -काल- (for -कालं). D3 नु (for च). —^{c}) Ś1 D11 मतिर्; D1.4 पुनर्; D5.8 T2.3 M मतं (for मतिं). —^{d}) Ñ1 प्रविणोत्तमः; D5 T2.3 M2.3 प्रविचारयत्; G3 प्रविचा**. —After 19, Ñ1 (l. 1 partly illeg.) ins.:

339* **** सति ** विचेतुं प्रविचारयत् ।
अन्तर्मना आत्मनैव सखा रामस्य वानरः ।

20 ^{a}) D3 अदृष्ट्वैव; D4 अ *** (for अदृष्ट्वाहं). —^{b}) B3 गमिष्यामि (sic); T1.3 वानरस्य (for वानरेन्द्र-). D5 अतः (for इतः). D4 न भविष्यति गोचरे (gloss चक्षुर्विषये न भविष्यति). —D4 om. 20^{c}–21^{b}.

21 D4 om. 21^{ab} (cf. v.l. 20). Ñ2 V1 B D6 om. 21. —^{b}) Ś1 V2 D2.10.11 महात्मनः; Ñ1 महीयसः (for भविष्यति). —After 21^{ab}, Ñ1 ins.:

किं वा वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समागताः ।
किष्किन्धां समनुप्राप्तौ तौ वा दशरथात्मजौ ॥ २२
गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परमप्रियम् ।
न दृष्टेति मया सीता ततस्त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ २३
परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्णमिन्द्रियतापनम् ।
सीतानिमित्तं दुर्वाक्यं श्रुत्वा स न भविष्यति ॥ २४
तं तु कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा पञ्चत्वगतमानसम् ।
भृशानुरक्तो मेधावी न भविष्यति लक्ष्मणः ॥ २५
विनष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ।
भरतं च मृतं दृष्ट्वा शत्रुघ्नो न भविष्यति ॥ २६
पुत्रान्मृतान्समीक्ष्याथ न भविष्यन्ति मातरः ।
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च न संशयः ॥ २७
कृतज्ञः सत्यसंधश्च सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
रामं तथागतं दृष्ट्वा ततस्त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ २८

G. 5. 15. 46
B. 5. 13. 26
L. 5. 8. 35

340* महात्मानं धृतश्वासौ कर्म मेऽधिभविष्यति ।

—^{c}) Ñ1 D8 [अ]पि (for [ए]व). Ñ1 V2 D1–5.10.11 लंकायां. —^{d}) G3 damaged for राक्षसानां.

22 ^{a}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.10.11 T2.3 M3 मां; D6 T1 मा (for वा). B3 वक्ष्यस्य (sic); D9 *क्ष्यति (for वक्ष्यति). —After 22^{a}, Ñ1 ins.:

341* वानराधिपतिर्वली ।
कुमुदाङ्गदद्विविदा माननीयो महाकपिः ।
सुषेणः परमश्चैव ये चैवाद्या कपीश्वराः ।
प्रेक्षितौ रामसुग्रीवौ जाम्बवान्स हरीश्वरः ।
किं मां वक्ष्यन्ति तत्रस्था. [5]

—^{b}) Ñ1 T2 [ऽ]पि (for वा). D7.9 [अ]पि संगताः; D8 महाबलाः (for समागताः). —^{c}) Ś1 B3.4 D6 किष्किंध्यां (Ś1 °द्रां). B3 D1–4 T3 M2.3 समनुप्राप्तं; D5.7.9 अनुसंप्राप्तं (D5 °प्तौ). —^{d}) Ñ1 V2 उभौ वा रामलक्ष्मणौ.

23 Ñ1 om. 23–24^{b}. —^{a}) D8 नत्वा; G1 यात्वा. Ñ2 V1 B D6 [अ]हं (for तु). B1 काकुत्स्थौ. —^{b}) Ñ2 V1 B1.2 D6 परमाप्रियम्; V2 °मप्रियं; D7.9 परुषं वचः (for परमप्रियम्). ❀ Cr.g: अप्रियमिति (Cr °ति पद)च्छेदः. ❀ —^{c}) D5 तु दृष्टा; D8 G3 दृष्टा हि; Ck.t as in text (for दृष्टेति). Ś1 V2 D1–4.10.11 न सीतामधिगच्छामि; Ñ2 V1 B D6 न दृष्टा(B2.3 °ष्ट्वा) मैथिलीत्येवं(B1 °ली ह्ये)वं. —^{d}) Ś1 D10 त्यक्ष्यामि (for °क्ष्यति). B4 जीवनं.

24 Ñ1 om. 24^{ab} (cf. v.l. 23). —^{ab}) B2 D4 (before corr.).10 पुरुषं; G2 पौरुषं; Cv.r.m.g.t as in text (for प°). G3 दारुण-. Ñ2 D6 क्षिप्रं; V1 B4 कृच्छ्रं; B1.3 क्षुद्रं; B2 (*sup. lin.* as in B1) क्षुब्धं; Cv.r.m.g as in text (for क्रूरं). Ñ2 V1 B D6 क्रूरम्; G1 तीव्रम्; Cv.r.m.g as in text (for तीक्ष्णम्). V2 D3.5.7–9 G2 Ct transp. क्रूरं and तीक्ष्णम्. B4 -दीपनं (for -तापनम्). —^{c}) V1 D1.4 -निमित्ते. Ñ2 B D6 स श्रुत्वा; D1 दुर्वासं (sic); D2.4.11 दुर्वाच्यं (for दुर्वाक्यं). —^{d}) Ñ2 B2 D6 दुर्वाक्यं; B1.4 दुर्वाच्यं; B3 दुरापं; D3 सत्यं स (for श्रुत्वा स). Ś1 D2.11 न स (by transp.); D1.4 [अ]सौ न (for स न).

25 D2.6 om. (hapl.) 25 – 26^{b}. —^{a}) B2 च कृच्छ्रं (for तु कृच्छ्र-). —^{b}) Ś1 पंचत्वे; D5 पंचत्वं (for पञ्चत्व-). Ñ2 V1 B रामं पंचत्वमागतं; V2 पंचत्वमथवा गतं; D1.4 स तत्र गतमानसः. —^{c}) Ñ V B1 D7 -[अ]नुरक्त-; D5 -[अ]नुतप्तो (for °रक्तो). —^{d}) B1 D3 लक्ष्मणो न भविष्यति.

26 D2.6 om. 26^{ab} (cf. v.l. 25). For 26–27, V1 B subst. 343*. —^{a}) D10 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D1.4 G1.2 न भविष्यति (for ऽपि मरि°). —^{c}) G2 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). —^{d}) M2 [ऽ]पि मरिष्यति (for न भवि°). —For 26^{cd}, Ś1 Ñ V2 D1–4.6.10.11 subst.:

342* भ्रातॄन्विनष्टाञ्श्रुत्वा तु शत्रुघ्नोऽपि मरिष्यति ।

[Ś1 विज्ञाय; Ñ2 विश्रुत्वा; V2 D1.4 श्रुत्वा च; D2.10 ज्ञा°; D3 श्रुत्वापि; D6 °स; D11 ताञ्छ्रुत्वा (for श्रुत्वा तु). Ñ1 D1.4 न(Ñ1 [ऽ]पि)भविष्यति (for ऽपि मरि°).]

27 ^{a}) Ś1 Ñ V2 D1–4.6.10.11 मृतान्पुत्रान् (by transp.). Ñ1 om. समीक्ष्याथ. —^{b}) Ś1 Ñ V2 D1–4.6.10.11 ता मरिष्यंति (for न भवि°). —^{d}) D11 न च (by transp.). —For 26 – 27, V1 B subst.:

343* भरतो मातरश्चैषां शत्रुघ्नश्च मरिष्यति ।

[B1 [ए]व (for [ए]षां). B2 भरतोप्येव तरसा (for the prior half).]

—V1 B cont.; whereas Ñ2 D6 ins. after 27:

344* यदि गच्छाम्यहं सीतामदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ।
कृत्स्नस्येक्ष्वाकुवंशस्य नाश एव भवेद् ध्रुवम् ।

[(l. 1) D6 [अ]हो (for [अ]हं). V1 शीघ्रम् (for सीताम्). —(l. 2) B3 कृत्स्नम् (for कृत्स्नस्य). B1 एवं (for एव). B2 नाश एवं भविष्यति (for the post. half).]

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 हितश्च (for कृतज्ञः). G2 सत्यबंधश्च. —^{b}) Ñ1 च कपीश्वरः; Ñ2 V1 B D6.11 प्लवगेश्वरः; D10 प्लवगर्षभः. —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 कृच्छ्रगतं (for तथा°). V2 मत्वा. —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.5.11 राजा; D3 परि-; D10 व्यक्तं (for ततस्). Ś1 Ñ D10 त्यजति (for °क्ष्यति). —After 28, Ñ2 V1 B1.2.4 D6 ins.:

G. 5.15.47
B. 5.13.27
L. 5. 8.36

दुर्मना व्यथिता दीना निरानन्दा तपस्विनी ।
पीडिता भर्तृशोकेन रुमा त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ २९

वालिजेन तु दुःखेन पीडिता शोककर्शिता ।
पञ्चत्वगमने राज्ञस्तारापि न भविष्यति ॥ ३०

मातापित्रोर्विनाशेन सुग्रीवव्यसनेन च ।
कुमारोऽप्यङ्गदः कस्माद्धारयिष्यति जीवितम् ॥ ३१

भर्तृजेन तु शोकेन अभिभूता वनौकसः ।
शिरांस्यभिहनिष्यन्ति तलैर्मुष्टिभिरेव च ॥ ३२

सान्त्वेनानुप्रदानेन मानेन च यशस्विना ।
लालिताः कपिराजेन प्राणांस्त्यक्ष्यन्ति वानराः ॥ ३३

न वनेषु न शैलेषु न निरोधेषु वा पुनः ।
क्रीडामनुभविष्यन्ति समेत्य कपिकुञ्जराः ॥ ३४

सपुत्रदाराः सामात्या भर्तृव्यसनपीडिताः ।
शैलाग्रेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य विषमेषु च ॥ ३५

विषमुद्बन्धनं वापि प्रवेशं ज्वलनस्य वा ।
उपवासमथो शस्त्रं प्रचरिष्यन्ति वानराः ॥ ३६

345* सीममारोदनं व्यक्तं भविष्यति गते मयि ।
[D6 आवेदनं (for आरो°).]

☞ V1 illeg. from. st. 29 up to Sarga 19.

29 Ś1 M2 om.(hapl.) 29. Ñ1 repeats(var.) 29 after 347*. D1.4 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ñ1 (second time) illeg. for दुर्मना. D10 दुर्दरुश्रथिता (sic) (for दुर्मना व्य°). —^{b}) Ñ1 (second time) निरालंबा (for °नन्दा). V2 यशस्विनी (for तप°). Ñ2 B1–3 D6 रामा(B2 D6 रुमा; B3 माता) तस्य मरिष्यति. —For 29^{ab}, B4 subst.; while B1(marg.) ins. after 29^{ab} :

346* सुग्रीवे तु मृते राज्ञि तस्य पत्नी मरिष्यति ।
[B1 च (for तु) and रुमा तस्य (for तस्य पत्नी).]

—^{c}) T2 व्रीडिता (for पी°). Ñ1(first time) -दुःखेन (for -शोकेन). —^{d}) D10 तारा (sic) (for रुमा). Ñ1 (first time) शोकेन महता वृता; Ñ2 B D6 भार्या चैव(B4 तस्य) पतिव्रता. —After 29, Ñ1 ins. :

347* न जीविष्यति वैदेही **** परायणा (illeg.) ।

30 ^{a}) B4 वैधव्येन (for वालिजेन). Ñ1 B1.2 D1–4.6.10 G2.3 M1 च (for तु). Ñ1 B3 D3 शोकेन (for दुःखेन). D8 वालिनो मृतिदुःखेन. —^{b}) V2 पतिता. Ñ1 M1 दुःख-; D6 दोष- (for शोक-). Ñ2 B D5.7.9.10 -कर्षिता (for -कर्शिता). Ś1 पीडितः शोककर्शितः. —^{c}) B3 पंचत्वगमनेनाशु; D7.9 पंचत्वमागता राज्ञी; D8 T M3 पंचत्वं च(T2 तु) गते राज्ञि(D8 T2 °ता राज्ञी).

31 D8 transp. 31 and 32. —^{a}) Ñ2 B D6 मातापितृवियोगेन. —^{c}) D1.4 G1 हि; D3 न (for ऽपि). Ś1 [अं]गदः (for [अ]ङ्गदः). Ñ2 B D3.6 श्रीमान्; D7.9 तस्माद्; D8 बालस् (for कस्माद्). —^{d}) D7.9 विजहिष्यति (for धारयि°). Ñ2 B D6.8 सुव्यक्तं(B3 सयुक्तं; D8 तस्मात्स) न भविष्यति.

32 Ñ2 B D6 om. 32. D8 transp. 31 and 32. Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) V2 D1.3.4 M1 च; G3 हि (for तु). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.7–10 T3 M1.3 दुःखेन (for शोकेन). —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3.10 परि(Ñ1 °रा)भूता; V2 M1 ह्यति(M1 °धि)भूता (to avoid hiatus); D1.4.11 G1.2 M3 ह्य(D1.4 चा; G1 त्व)भिभूता (to avoid hiatus); D8 अभिजाता. —^{c}) D3 शिरसि. Ś1 D2 च; D10 नि- (for [अ]भि-). Ś1 D5 -हरिष्यंति. —^{d}) G2 वा (for च).

33 ^{a}) D10 सत्त्वेन (for सान्त्वेन). Ś1 Ñ1 V2 D10.11 [अ]थ; B2 तु; D2 [अ]थै- (for [अ]नु-). B4 D3 -प्रसादेन; G1.3 -प्रवादेन (for -प्रदानेन). B1(m. also as in text) सांत्वेनाथ प्रमादेन; B3 श्रीरामस्य प्रसादेन. —^{b}) D5 reads मानेन in marg. B3 [ए]व; D3.11 तु (for च). —^{c}) B1 पालिताः. D7–9 G1 -नाथेन (for -राजेन). —^{d}) Ñ2 B D6 देहं (for प्राणांस्).

34 V2 om. 34. —^{a}) D2.8 च (for second न). Ñ1 D11 M1 वनेषु वनशै(Ñ1 न च पौ)लेषु; Ñ2 B D6 गिरीणां वनषंडे(Ñ2 D6 °दुर्गे)षु. —^{b}) Ñ2 B D6 नदीतीरेषु; G नदीरोधस्सु; M1 निर्झरेषु न; Cm.g.t as in text (for न निरोधेषु). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 नापि रोध(Ś1 °द)स्सु वानराः; D8 निरोधेषु च वानराः. —^{c}) Ñ2 B D6 नानु- (for अनु-). —^{d}) Ś1 D1–4.10.11 -कुंजरैः. Ñ2 B D6 भर्तृव्य(B3.4 °र्तुर्व्य)सनकर्षिताः.

35 B3 om. 35^{ab}. —^{a}) D5 न (for स-). D4 सामात्य- (for °त्या). —^{b}) B4 रामस्य शर- (for भर्तृव्यसन-). D8 -कर्षिताः (for -पीडिताः). Ñ2 B1.2 D6 राम(B1 °ज)-व्यसनमोहिताः. —^{c}) Ñ2 B शैलाग्राग्र-; D6 °ग्रादा- (for °ग्रेभ्यः). —^{d}) D7–9 समेषु. Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 हरि(V2 कपि)यूथपाः; Ñ2 B D6 हरिपुंगवाः (for विषमेषु च).

36 Ñ2 B D6 om. 36. —^{a}) D3 विषमाद्बंधनं. V2 च (for वा). —^{b}) Ś1 D10 ज्वलनेपि; T2 अनलस्य (for °नस्य). Ś1 V2 D2.9.10.11 च (for वा). —^{c}) D3 उदवासम् (for उप°). D5 चास्त्रं (for शस्त्रं). —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 D2.10.11 M2 प्र(Ñ1 om.)करिष्यंति (for प्रच°).

घोरमारोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ।
इक्ष्वाकुकुलनाशश्च नाशश्चैव वनौकसाम् ॥ ३७

सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किन्धां नगरीमितः ।
न हि शक्ष्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीवं मैथिलीं विना ॥ ३८

मय्यगच्छति चेहस्थे धर्मात्मानौ महारथौ ।
आशया तौ धरिष्येते वानराश्च मनस्विनः ॥ ३९

हस्तादानो मुखादानो नियतो वृक्षमूलिकः ।
वानप्रस्थो भविष्यामि अदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ॥ ४०

सागरानूपजे देशे बहुमूलफलोदके ।
चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धमरणीसुतम् ॥ ४१

उपविष्टस्य वा सम्यग्लिङ्गिनं साधयिष्यतः ।
शरीरं भक्षयिष्यन्ति वायसाः श्वापदानि च ॥ ४२

G. 5. 15. 56
B. 5. 13. 40
L. 5. 8. o

37 a) Ś1 आयोधनं; Ñ2 B1.2.4 D6 तु वै(B1 वि)शसं; V2 आवेदनं; D2 °हणं (sic?) (for आरोदनं). B3 चा-(*sup. lin.* अ)परं वैशसं मन्ये. —b) B3 om. गते मयि. —c) Ś1 D10 -नाशार्थं; D6 -नाथस्य (for -नाशश्च). —d) Ñ2 B D6 सर्वेषां च; D11 भृशं नाशो (for नाशश्चैव). Ś1 D1–4.10 हरीणां च भृशं(D1.3.4 निधनं) तथा; Ñ1 नाशश्च हरीणां भृशं; V2 हरीणां भृशनाशनं. —After 37, D6 ins. 348*.

38 a) G1 सोहं नैवं; G3 नाहं चैव. —b) Ś1 किष्किंदां. D3 अतः (for इतः). Ñ2 B D6 सुग्रीवस्य पुरीमितः (B3 समीपतः). —After 38ab, Ñ2 B1.3.4 ins.; B2 cont. after 351*; while D6 ins. after 37:

348* एतावन्तं विनाशं हि न द्रष्टुमहमुत्सहे ।
[B1 तु (for हि).]

—Ñ2 B1.3.4 D6 om. 38c – 40. —c) Ñ1 नैव; D5 T1.3 M3 न च; D11 न*. B2 D11 शक्यामि (sic); D3 शक्नोमि (for शक्ष्यामि). B2 वै (for [अ]हं).

39 Ś1 Ñ2 B1.3.4 D6.10 om. 39 (for Ñ2 B1.3.4 D6, cf. v.l. 38). —a) B2 D5.11 मयि गच्छति. —b) D3 G1 M1 महाबलौ (for °रथौ). —After 39ab, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

349* राघवाव***ष्टौ वैदेह्या हि विनाकृतौ ।
************* दुस्तरम् ।

—c) D5 T2 न (for तौ). D1 अशयितौ (sic) (for आशया तौ). D2 धरिष्यंते; D5 T2 M1 म(M1 च)रिष्येते; Cm.t as in text (for धरिष्येते). B2 स्वर्गयातौ भविष्येते. —After 39c, Ñ1 ins.:

350* जीवितं ध्रुवमत्यजम् ।
वानराश्च ससुग्रीवा.

—d) Ñ1 विश्वासश्च (for वानराश्च). Ñ1 V2 B2 D1.2.4.7.9.11 T1 G1 तर(B2 D1.4 °प)स्विनः; D3 यशस्विनः.

40 Ñ2 B1.3.4 D6 om. 40 (cf. v.l. 38). B2 om. 40ab. —a) Ñ1 मुखादो वा (for °दानो). S1 V2 D1–4.10.11 हस्तादो वा मुखादो वा. —b) Ñ1 D2.4.5.10.11 G3 -मूलकः; Cv.r.m.g.t -मूलिकः (as in text). —Note hiatus between c and d. —d) D5 T1.3 G2.3 M3 ह्यदृष्ट्वा (to avoid hiatus) (for अ°). Ś1 D1–4.10.11 ह्य(D3 न)दृष्ट्वा कमलेक्षणां (to avoid hiatus). —After 40, Ś1 Ñ1 V2 B2 D1–4.10.11 ins.:

351* तस्य बुद्धिरियं जाता निपुणस्य विपश्चितः ।
रामसंसर्गनिर्वृत्ता धर्मिष्ठा धर्मसंश्रिता ।

[(l. 1) B2 om. जाता. —(l. 2) D11 -संशय- (for -संसर्ग-). Ś1 D10 -नि(Ś1 वि)वृत्तो; D2.3 -निवृत्ता (for -निर्वृत्ता). Ñ1 V2 -वत्सला; B2 -संगता (for -संश्रिता). Ś1 D10 धर्मिष्ठो धर्मसंश्रयः (for the post. half).]

—Then B2 cont. 348*.

41 ab) Ś1 -[अ]नुजले; D3.10 -[अं]तर्जले; D9 -[अ]नुपजे; Cg as in text (for -[अ]नूपजे). Ñ2 B1 सागरानूपदेशेहं(B1 °शे च) (for a). D3 -माल- (for -मूल-). Ñ2 B1–3 D6 -फलायुते(D6 °तं) (for -फलोदके). B4 सागरस्यैकदेशे तु बहुरत्नसमायुते. —c) Ś1 चित्यां; D7.9 चितिं (for चितां). D3 प्रवेष्यामि; D6 प्रवेक्ष्यामि. —d) Ś1 संसिद्धम्. Ñ1 अरणीभवं; Ñ2 V2 B D6 जातवेदसं; D10 °णेः सुतं; D11 °णां सुतां (sic); Cr.m.g.k.t as in text (for अरणीसुतम्). —After 41, Ñ1 ins.:

352* वह्निस्वशिखमादीप्तं हव्यप्लुत **** (illeg.) ।

42 a) Ñ1 illeg. from वा up to b. Ś1 V2 D1–4.10.11 क्षिप्रम् (for सम्यग्). Ñ2 B D6 प्रविष्टस्य हि(B3.4 च) मे नूनं. —b) Ñ2 B D6 स्वदेहं(D6 °हे); D3 तिंतिणी (sic); D5 लिंगिनः; D11 इंगितं; T1 G1.2 M2 Cvp.g.k लिंगि(G1 °न)नीं; Cv.r.m.t as in text (for लिङ्गिनं). M1 तापयिष्यतः (for साध°). Ś1 V2 D1.2.4.10 इंद्रियाण्यु(D1.4 °ण्य)परुंधतः(V2 °रुध्य च). ꣸ Cv : लिङ्गिनं साधयिष्यतः; आत्मानं मोचयिष्यतः । लिङ्गं शरीरम् । लिङ्गिनीमिति च पाठः । तत्रेदं व्याख्यानम् । लिङ्गं संन्यासः, अनशनम्, तद्वती लिङ्गिनी तां साधयिष्यत इति ।; Cr.m : लिङ्गिनं लिङ्गं(Cr °ङ्ग) शरीरमस्यास्तीति लिङ्गी तमात्मानमित्यर्थः (Cr °त्मानम्) । साधयिष्यतः शरीरान्मो(Cr °रं मो)चयिष्यतः ।; Cg : लिङ्गिनीम्, लिङ्गं संन्यासोऽनशनं तद्वती लिङ्गिनी तां साधयिष्यतः । लिङ्गिनमिति क्वचित्पाठः । तत्र लिङ्गं शरीरं तद्वाँल्लिङ्गी, आत्मा तं साधयिष्यतः; शरीरादात्मानं मोचयिष्यत इत्यर्थः ।; Ck : लिङ्गिनीं प्राणलिङ्गिनीम् ।; Ct : लिङ्गिनं प्राणलिङ्गिनं लिङ्गशरीरवन्तं वात्मानं साधयिष्यत शरीरेण वियोजयिष्यतः । "लिङ्गिनीम्" इति पाठे प्राणलिङ्गिनीं चितिम् । चैतन्यमित्यर्थः. ꣸

G. 5. 15. 57
B. 5. 13. 41
L. 5. 8. 0

इदमप्यृषिभिर्दृष्टं निर्याणमिति मे मतिः ।
सम्यगापः प्रवेक्ष्यामि न चेत्पश्यामि जानकीम् ॥ ४३
सुजातमूला सुभगा कीर्तिमाला यशस्विनी ।
प्रभग्ना चिररात्रीयं मम सीतामपश्यतः ॥ ४४
तापसो वा भविष्यामि नियतो वृक्षमूलिकः ।
नेतः प्रतिगमिष्यामि तामदृष्ट्वासितेक्षणाम् ॥ ४५

—^{c}) D6 भक्षयिष्यामि (sic). —^{d}) M2 वानराः (for वायसाः). Ś1 V2 D1.2.4.10.11 श्वापदा वायसैः सह; Ñ1 श्वापदा सह वायसैः; Ñ2 B D6 श्वापदानि वयांसि च; D3 श्वापदा वायसादयः. ❀ Cv : श्वापदानि व्याघ्रादीन्युग्रसत्त्वानि ।; Cr : श्वापदानीति लिङ्गव्यत्यय आर्षः । श्वापदा व्याघ्रादयो दुष्टजन्तवः । व्याघ्रादयो वनचराः पशव्याः श्वापदाः स्मृता इति हलायुधः ।; Cm.g : श्वापदानि श्वापदा व्याघ्रादयः. ❀

43 ^{a}) Ñ1 illeg. प्यृषि up to ^{b}. D3 च ऋषिभिर्; D5 मे ऋ°; T M3 महर्षि° (for अप्यृषिभिर्). Ś1 D2.3.10 G2.3 जुष्टं; V3 दिष्टां (for दृष्टं). D8 इदं समनुनिर्दृष्टं; D11 इदमपृथभिर्दृष्टं (sic). —^{b}) D1.4 G1 निर्वाणम् (for निर्या°). D3 om. मे. —D3 reads 43^{cd} (including 354*) after 44. —^{c}) T2 M2 वापः; Cr.m.g.k.t as in text (for आपः). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 अपः सम्यक्. ❀ Cr : आपः, अप इत्यर्थः ।; So also Cm.g.k.t. ❀ —^{d}) D8 च (sic) (for चेत्). D7 M3 पश्याम. Ñ1 V2 D11 मैथिलीं (for जानकीम्). Ś1 D1–4.10 तामदृष्ट्वासितेक्षणां. —For 43, Ñ2 B1–3 D6 subst.; B4 subst. l. 2 only for 43^{cd} :

353* इदमल्पसुखं प्राप्य निश्चितं मनसो हि मे ।
अपो वापि प्रवेक्ष्येऽहमदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ।

[(l. 1) Ñ2 D6 अव सुखं (sic) (for अल्प°). B3 निश्चित्य मनसा (for °तं मनसो). —(l. 2) B3 वाहं प्रवेक्ष्यामि ह्यदृष्ट्वा.]

—After 43, Ś1 D1–4.10 ins. :

354* तावत्पश्यामि वैदेहीं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।

[Ś1 नो चेत् (for तावत्). D3 तां वैदेहीं न पश्यामि (for the prior half).]

44 Ñ2 B D6 om. 44. —^{a}) D5 शुभगा. —^{b}) T2 कीर्तिवल्ली. —For 44^{ab}, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 subst. :

355* अज्ञातरूपां सुभगां कीर्त्यमानां यशस्विनीम् ।
[Ś1 अजातरूप-; Ñ1 अज्ञातमूलां.]

—Ś1 D2 om. (hapl.) from 44^{c} up to l. 2 of 356*. —^{c}) Ñ1 V2 D1.4.10.11 प्रनष्टां. —Ñ1 illeg. after चिररा up to ^{d}. V2 चिरकालाच्च; D1.4.7.9–11 T2 G1 Ck.t °रात्राय; Cv.r.m.g as in text (for °रात्रीयं). D3 ततस्ततो निराशस्य. —^{d}) V2 D1.4.10 सीतामहमदृष्टवान्. ❀ Cg : चिररात्री जागरणेन दीर्घभूता रात्रिः । प्रभग्ना समाप्ता । एवं कल्याणीयं रात्रिः सीतामपश्यतो मे व्यर्थैव जातेत्यर्थः । "कृदिकारादक्तिनः" इति दीर्घः ।; Ck : चिररात्राय, अव्ययम् । चिरायेति यावत् ।; Ct : चिररात्रायेत्यव्ययम् । चिरायेत्यर्थः । चिराय भग्नाऽत्यन्तिकलयं गतेत्यर्थः । तीर्थस्तु—"चिररात्रीयं मम" इति पाठं प्रकल्प्य सीतान्वेषणोपयुक्तत्वेन शोभनमूला सीतान्वेषणसौकर्यापादकचन्द्रिकया सुभगा सीतान्वेषणसहकारिणीति सर्वैः क्रियमाणा कीर्तिरेव माला यस्याः सेयं चिररात्री चिरकालविशिष्टा दीर्घा रात्रिः स्वस्य लङ्काप्रवेशरात्रिः प्रभग्ना निष्फला जातेत्यर्थः । अनेन रामकार्यसहकारिणी स्वेच्छया रात्रिरप्यात्मानं वर्धितवतीति सूच्यत इत्याह. ❀ —After 44, D3 reads 43^{cd} (including 354*).

45 Ś1 D2 om. up to l. 2 of 356* (cf. v.l. 44). —^{a}) G2 तापसोहं (for तापसो वा). —D10 om. (hapl.) 45^{bc}. —^{b}) V2 T2 नियतं. Ñ1 V2 D4 (before corr. as in text).11 -मूलकः (for -मूलिकः). Ñ2 B D6 वृक्षमूलफलाशनः. ❀ Cv : तापसो वा तापस एव । अनेकार्थत्वादव्ययानामवधारणेऽत्र वाशब्दः । अन्यथा पौनरुक्त्यम् । "विनाशे बहवो दोषा" इति परेण विरोधश्च ।; Cr.g : वाशब्दोऽवधारणे ।; Ck.t : तापसो जटाकाषायादिचिह्नो यतिः. ❀ —^{c}) Ñ1 V2 D1.3.4.11 नाहं; Ñ2 B D6 M1 न तु; D5 नियतः (hypm.) (for नेतः). B3 -पतिष्यामि (for -गमि°). —Ñ1 illeg. for ^{d}. —^{d}) Ñ2 B1–3 D6 शुभाननां; B4 तु जानकीं; D8 [आ]यतेक्षणां; D10 यशस्विनीं (for [अ]सितेक्षणाम्). —After 45, Ś1 Ñ1 (l. 1–2 only) V2 B2 D1–4.10.11 ins. :

356* पर्णादो वा फलादो वा यदि वा वृक्षमूलिकः ।
वने धर्मं चरिष्यामि तामदृष्ट्वा यशस्विनीम् ।
ततस्तस्य निराशस्य सीताया दर्शनं प्रति ।
लङ्घनाच्चाभवच्चिन्ता वृथेति शतयोजनम् ।
पुनश्चेत्प्रतिगच्छामि निवसामि वनेष्विह । [5]
कायमादीपयिष्यामि प्रविशामि स्विदर्णवम् ।

[Ś1 D2.3.10 om. l. 1–2. —(l. 1) Ñ1 B2 D4 (before corr. as above).11 -मूलकः (for -मूलिकः). V2 वायुभक्षो भवामि वा (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 V2 तपश् (for धर्मं). Ñ1 illeg. for the post. half. V2 (orig.; marg. also as above) [अ]सितेक्षणां; D11 मनस्विनीं (for यशस्विनीम्). —(l. 3) Ś1 D10 ततो (for तस्य). Ś1 सीतया (sic) (for सीतायाः). —(l. 4) D1 लंघितां (sic); D3 लंघनं; D4 अधिकं (for लङ्घनाच्). Ś1 D10 लंघनं मे भवेद्व्यर्थम् (for the prior half). Ś1 D10 उदधेः (for वृथेति). —(l. 5) D1.4 पुनःस्वित्; D2 °श्चित्; D3 °र्न; D11 न पुनः (for पुनश्चेत्). B2 पुनस्तत्र गमिष्यामि (for the prior half). —D1 om. (hapl.) from the post. half up to 46^{a}. Ś1 वनेष्वपि; B2 वनेथवा. —(l. 6) V2 कायं वा दीपयिष्यामि; D11 कायमादीपयामि स्म (for the prior half). B2 [इ]व चार्णवं; D11 तद्° (for स्विद°). D3 काममादीपये देहं प्रवेक्ष्ये वा महार्णवं.]

यदीतः प्रतिगच्छामि सीतामनधिगम्य ताम् ।
अङ्गदः सहितैः सर्वैर्वानरैर्न भविष्यति ॥ ४६

विनाशे बहवो दोषा जीवन्प्राप्नोति भद्रकम् ।
तस्मात्प्राणान्धरिष्यामि ध्रुवो जीवति संगमः ॥ ४७

एवं बहुविधं दुःखं मनसा धारयन्मुहुः ।
नाध्यगच्छत्तदा पारं शोकस्य कपिकुञ्जरः ॥ ४८

रावणं वा वधिष्यामि दशग्रीवं महाबलम् ।
काममस्तु हृता सीता प्रत्याचीर्णं भविष्यति ॥ ४९

अथवैनं समुत्क्षिप्य उपर्युपरि सागरम् ।
रामायोपहरिष्यामि पशुं पशुपतेरिव ॥ ५०

इति चिन्तासमापन्नः सीतामनधिगम्य ताम् ।
ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास वानरः ॥ ५१

यावत्सीतां न पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
तावदेतां पुरीं लङ्कां विचिनोमि पुनः पुनः ॥ ५२

संपातिवचनाच्चापि रामं यद्यानयाम्यहम् ।
अपश्यन्राघवो भार्यां निर्दहेत्सर्ववानरान् ॥ ५३

G. 5. 15. 0
B. 5. 13. 51
L. 5. 8. 61

---

46 D1 om. 46^{a} (cf. v.l. 45). B1.3.4 om. 46–50; D6 om. $46–50^{ab}$; Ñ2 om. 46–48. Ñ1 illeg. for 46. —^{a}) Ś1 B2 D2–4.10.11 वा; V2 D5.7–9 T2 G M2 तु (for [इ]तः). —^{b}) M1 अनसिगम्य. —After 46^{ab}, Ś1 ins.:

357* ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास वानरः ।;

—whereas B2 ins.:

358* मनोहरां दृष्टिहरां सौगन्ध्याद्घ्राणहारिणीम् ।

—^{c}) Ś1 V2 D7.9.10 T1.3 G सहितः; B2 D3.4.11 M सह तैः; T2 सचिवैः (for सहितैः). —^{d}) B2 दर्शनं (for वानरैर्).

47 Ñ2 B1.3.4 D6 om. 47 (cf. v.l. 46). B2 om. 47–50. Ś1 D10 om. 47. —^{a}) Ñ1 D1–4.11 सु(D11 तु)-महान्(Ñ1 D2 °हा)दोषो(Ñ1 °षा). —^{b}) D4 जीवनं प्रति (for °न्प्राप्नोति). Ñ1 D1–4.11 यच्छुभं; V2 यच्छ्रुतं (for भद्रकम्). D8 T1.3 M1.3 जीवन्भद्राणि पश्यति. —^{c}) D8 हि रक्षिष्ये; T2 G2 M1 हि रक्ष्यामि(M1 °मो); G1 भरिष्यामि; Ck.t as in text (for धरिष्यामि). Ñ1 V2 D1–5.11 M2 तस्मात्प्राणा हि(Ñ1 °णाति; D2 °णासि) रक्ष्या वै(D5 M2 मे). —Ñ1 illeg. for $47^{d}–48^{b}$. —^{d}) V2 ध्रुवं; D5.8 श्रेयो (for ध्रुवो). D2.5.8.11 M3 Cm जीवितसंगमः. ❀ Ct: तीर्थस्तु· अत्र "जीवितसंगमः" इति पाठं कल्पयामास. ❀

48 Ñ2 B D6 om. 48 (for B2, cf. v.l. 47 and for the rest, cf. v.l. 46). Ñ1 illeg. for 48^{ab} (cf. v.l. 47). V2 reads 48^{ab} twice (var.). —^{a}) V2 (second time) स तत्रैवंविधं दुःखं. —^{b}) D11 बहुशो (for मनसा). Ś1 D10 चिंतयन्. V2 (first time; second time as in D5) महान्; D5.7.9.11 T2 G M2 बहु (for मुहुः). —^{c}) D11 T2 नाभ्यगच्छत्. —After 48, D7–9 G1 ins.:

359* ततो विक्रममासाद्य धैर्यवान्कपिकुञ्जरः ।

49 B D6 om. 49 (for B2, cf. v.l. 47 and for the rest, cf. v.l. 46). Before 49, Ñ2 reads 51. D5 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 Ñ V2 D1.2.4.10.11 तु (for वा). V2 दशग्रीवं; D1.4 हनिष्यामि (for वधिष्यामि). —^{b}) V2 महाकायं; D3 दुरात्मानं (for दशग्रीवं). —^{c}) Ś1 कामतस्तु (for °मस्तु). D8 G1 रामपत्नी हृता येन. ❀ Cv: रामपत्नी हृता येनेति सम्यक्पाठः. ❀ —^{d}) Ś1 V2 D2.10.11 प्रेत्य कीर्तिर्; Ñ पुण्या कीर्तिर्; T2 G1 M2 प्रत्याचीर्णा; Cv.r. m.k.t प्रत्याचीर्णं (as in text).

50 B om. 50 (for B2, cf. v.l. 47 and for the rest, cf. v.l. 46); D6 om. 50^{ab} (cf. v.l. 46). Note hiatus between ^{a} and ^{b}. M2 reads erroneously 49^{c} as in D8 in place of 50^{a}. —^{a}) V2 D1.3–5.11 T G1 अथ चैनं. Ś1 D1–4.10.11 समाक्षिप्य; Ñ V2 समादाय (Ñ1 °श्रित्य) (for समुत्क्षिप्य). —^{b}) Ś1 Ñ2 D1.2.4.10 ह्युपरि (to avoid hiatus) (for first उपरि). —D6 reads 50^{cd} after 51^{ab}. —^{c}) D6 रामस्य. D5 [अ]थ (for [उ]प-). —^{d}) Ś1 पशुपतिर्; D9 **पतेर् (om. hapl.).

51 Ñ2 reads 51 before 49. —^{a}) Ñ2 B2 D1.2.6.8.10 T2.3 G चिंतां. Ñ2 D6 समासाद्य; B2 G1 समागम्य (for -समापन्नः). —^{b}) B1.2.4 सः (for ताम्). Ñ1 D1–4.11 अनधि(Ñ1 मनसि)जग्मिवान्; Ñ2 D6 °वगम्य सः; V2 मनसि चिंतयन्; B3 °सिगम्य च (for अनधिगम्य ताम्). —After 51^{ab}, D6 reads 50^{cd}. D6 om. 51^{c}–52. Ś1 om. 51^{cd}. —^{c}) D5 -योग- (for -शोक-). Ñ2 -समापन्नः; B -परी(B3-°ती [sic])तांगस्. —^{d}) Ñ2 B तस्थौ च(B3.4 स) विमनाः कपिः.

52 Ñ2 D6 om. 52 (for D6, cf. v.l. 51). B om. 52–67. —^{a}) D8 G3 M1 तु; T1.3 G2 M3 हि; G1 नु(sic) (for न). —^{c}) V2 D3.8 T2 G3 M1 एनां; G1 एव (for एतां). ❀ Cr: यावदिति । यावत्पुरानिपातयोर्लडिति भविष्यदर्थे लट् ।; So also Cm.g.t. ❀

53 B om. 53 (cf. v.l. 52). —^{a}) Ś1 D1.2.4.10.11 चेह; V2 च (subm.); D5 T2 G3 M1.2 वापि (for चापि). —^{b}) D1.4 प्रत्यानयामि; D5 यद्वान°; D6.11 यच्चान° (for यद्यान°). Ś1 D2.10 रामं यास्यामि ना(D10 वा)प्यहं. —^{d}) D2 निर्द्दहन् (sic); D5 निवहेत् (for निर्द°).

G. 5. 15. 0
B. 5. 13. 52
L. 5. 8. 62

इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेन्द्रियः ।
न मत्कृते विनश्येयुः सर्वे ते नरवानराः ॥ ५४

अशोकवनिका चापि महतीयं महाद्रुमा ।
इमामभिगमिष्यामि न हीयं विचिता मया ॥ ५५

वसून्रुद्रांस्तथादित्यानश्विनौ मरुतोऽपि च ।
नमस्कृत्वा गमिष्यामि रक्षसां शोकवर्धनः ॥ ५६

जित्वा तु राक्षसान्देवीमिक्ष्वाकुकुलनन्दिनीम् ।
संप्रदास्यामि रामाय यथा सिद्धिं तपस्विने ॥ ५७

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा चिन्ताविग्रथितेन्द्रियः ।
उदतिष्ठन्महाबाहुर्हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ५८

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो
नमोऽस्तु चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥ ५९

स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतिः ।
दिशः सर्वाः समालोक्य अशोकवनिकां प्रति ॥ ६०

स गत्वा मनसा पूर्वमशोकवनिकां शुभाम् ।
उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुतात्मजः ॥ ६१

---

54 B om. 54 (cf. v.l. 52). Ñ2 D6 om. 54–56. —^{a}) Ñ1 प्रायमाशिष्ये (for नियताहारो). —^{c}) Ñ1 V2 मत्कृते ते(V2 हि); D1.11 नमस्कृते (sic); D3 तन्म°; D4 मम कृते (for न मत्कृते). —^{d}) T1.3 G3 ते सर्वे (by transp.). D1.4 वर- (for नर-). D5 वानरा वराः (for नरवानराः). Ś1 D10 वानराश्च तथा नराः.

55 Ñ2 B D6 om. 55 (for Ñ2 D6, cf. v.l. 54 and for B, cf. v.l. 52). —^{a}) Ś1 D10 [अ]ग्रे च; D4.5 वापि; M3 चेयं (for चापि). —^{b}) T1.3 G2 M3 दृश्यतेयं (for महतीयं). D2 महद्रुमा. —^{c}) D1.4.7–9.11 G2 M3 अधि- (for अभि-). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 -पतिष्यामि. —M3 om. (hapl.) 55^{d}–56^{c}. —^{d}) D2 महीयं (for न हीयं).

56 Ñ2 B D6 om. 56 (for Ñ2 D6, cf. v.l. 54 and for B, cf. v.l. 52). M3 om. 56^{abc} (cf. v.l. 55). —^{a}) Ñ1 transp. वसून् and रुद्रांस्. D5 तथा दैत्यान् (sic); D11 च*दित्यांश् ; T3 तदादित्यान्. —^{b}) D11 चाश्विनौ (for अ°). D4 मारुतौ (sic). Ś1 D10 तथा; V2 D1.4.5 T1.3 [ऽ]पि वा (for ऽपि च). Ñ1 मरुतश्चाश्विनौ तथा. —Ś1 wrongly repeats 54^{c} in place of 56^{c}. —^{c}) Ñ1 V2 D1–4.10.11 G3 नमस्कृत्य. G2 प्रवेक्ष्यामि (for गमिष्या°). —^{d}) Ś1 राक्षसां. D4 शोकवर्धनं (sic).

57 B om. 57 (cf. v.l. 52). V2 om. 57–58^{b}. —^{a}) D1–4.10 हि; D11 [अ]हं (for तु). T1.3 G3 M3 सर्वान् (for देवीम्). —^{b}) D4.11 T2.3 -कुलनंदनीं. —^{c}) Ś1 D10 रामाय संप्रदास्यामि (by transp.). —^{d}) Ñ1 D6 साध्वीमिह; Ñ2 D1–5. 7–9.11 M2 Cm.k सिद्धीमिव; Cr.g as in text (for यथा सिद्धिं). Ñ D1.10 तप(Ñ1 यश)स्विनीं; D2.6.11 मनस्विने(D6 °नीं).

58 B om. 58 (cf. v.l. 52). V2 om. 58^{ab} (cf. v.l. 57). —^{a}) T2 इति (for इव). D11 सुमुहूर्तमपि ध्यात्वा. —Ñ2 D6 transp. ^{b} and ^{d}. —^{b}) Ñ1 -व्याकुलित-; T3 -प्रव्यथित-; G1 -[अ]भिग्रथित-; M3 -[अ]वग्र°; Cm.k.t as in text (for -विग्रथित-). Ś1 Ñ2 D1–6.10.11 M1 चिंतया व्य(M1 ग्र)थितेंद्रियः. —^{c}) Ñ1 D10 तदतिष्ठन्; Ñ2 D6 उपातिष्ठन्. T1.3 G2.3 M3 महातेजा (for °बाहुर्).

59 B om. 59 (cf. v.l. 52). —^{a}) D2 च (for स-). —^{b}) Ñ2 D6 नमोस्तु (for देव्यै च). —^{c}) D2 -[अ]नलेभ्यो. —^{d}) D5.T3 G M1 नमश्च. Ś1 Ñ V2 D1–7.9–11 -[अ]ग्नि- (for -[अ]र्क-).

60 B om. 60 (cf. v.l. 52). Ñ2 D6 om. 60–64. —^{a}) Ś1 D4 सभ्ये(D4 °त्ये)भ्यश्च; Ñ1 स तेभ्यः (subm.); V2 D1–3.10.11 T2 स तेभ्यश्च; D8 T1.3 स तु तेभ्यो (by transp.); M2 इति तेभ्यो. Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 G2 नमस्कृत्य (for °त्वा). M1 इति तेभ्योंजलीन्कृत्वा. —^{b}) V2 स मारुतिः; G1 महाकपिः. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) D1 दिशाः (for दिशः). D11 तदालोक्य (for समा°). M2 दिशः समवलोक्याथ. —^{d}) Ś1 M3 ह्यशोक- (to avoid hiatus); D5.7–9.11 T G M2 सो(D11 त्व)शोक- (to avoid hiatus). Ś1 D10 ययौ; D8 गतः (for प्रति). ❀ Cv : स तु तेभ्यो नमस्कृत्ये(?)त्यत्रेतिशब्दो द्रष्टव्यः। इति तेभ्यो नमस्कृत्वे(?)ति। सुग्रीवाय च मारुतिरित्यत्र नमश्चक्र इति विभक्तेर्विपरिणामः कार्यः। सोऽशोकवनिकां प्रतीत्य(°त्यत्र) समालोकयदित्यालोकयतेश्च। अन्यथा सशब्दोऽतिरिच्यते। अयं कोशेषु दृश्यमानस्य पाठस्य निर्वाहः। समीचीनस्तु पाठो न दृष्टः।; Cr.m : सुग्रीवाय चेत्यत्र नमश्चक्र (Cr °वाय नमश्चक्र) इति करोतेर्विपरिणामः। अशोकवनिकां गतः। मनसेति शेषः। अशोकवनिकां प्रतीति पाठे समालोकयदित्यालोकयतेर्विपरिणामः। अन्यथा तच्छब्दोऽतिरिच्यते।; Cg: स तेभ्यस्त्वित्यादिश्लोकद्वयमेकान्वयम्। नमस्कृत्यालोकनरूपक्रियाभेदात्तच्छब्दद्वयम्। नमस्कृत्य अशोकवनिकां प्रत्युद्दिश्य सर्वा दिशः समालोक्याशोकवनिकां परिच्छेत्तुं तस्याः सर्वा दिशो दृष्ट्वा तां स मनसा गत्वोत्तरं चिन्तयामासेति योजना। अशोकशब्दः संक्षेपे व्याख्यातः।; Ct : अशोकवनिकां गतः। मनसेति शेषः। 'अशोकवनिकां प्रति' इति पाठे गत इत्यध्याहारः. ❀

61 Ñ2 B D6 om. 61 (for Ñ2 D6, cf. v.l. 60 and for B, cf. v.l. 52). G2 om. 61^{ab}. —^{a}) D5 तूर्णम् (for पूर्वम्). —^{b}) D3 कपिः (for शुभाम्).

ध्रुवं तु रक्षोबहुला भविष्यति वनाकुला ।
अशोकवनिका चिन्त्या सर्वसंस्कारसंस्कृता ॥ ६२

रक्षिणश्चात्र विहिता नूनं रक्षन्ति पादपान् ।
भगवानपि सर्वात्मा नातिक्षोभं प्रवायति ॥ ६३

संक्षिप्तोऽयं मयात्मा च रामार्थे रावणस्य च ।
सिद्धिं मे संविधास्यन्ति देवाः सर्षिगणास्त्विह ॥ ६४

ब्रह्मा स्वयंभूर्भगवान्देवाश्चैव दिशन्तु मे ।
सिद्धिमग्निश्च वायुश्च पुरुहूतश्च वज्रधृत् ॥ ६५

वरुणः पाशहस्तश्च सोमादित्यौ तथैव च ।
अश्विनौ च महात्मानौ मरुतः सर्व एव च ॥ ६६

सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः ।
दास्यन्ति मम ये चान्ये अदृष्टाः पथि गोचराः ॥ ६७

तदुन्नसं पाण्डुरदन्तमव्रणं
शुचिस्मितं पद्मपलाशलोचनम् ।
द्रक्ष्ये तदार्यावदनं कदा न्वहं
प्रसन्नताराधिपतुल्यदर्शनम् ॥ ६८

G. 5. 15. 0
B. 5. 13. 66
L. 5. 8. 76

62 Ñ2 B D6 om. 62 (for Ñ2 D6, cf. v.l. 60 and for B, cf. v.l. 52). —[a]) Ś1 इयं; D2.10 एवं; Cr.g.k.t as in text (for ध्रुवं). Ñ1 D1 स्वारक्षो-(D1 °क्ष-); V2 D2.3.10 स्वा(D3 आ; D10 तु)रक्षि-; D4(after corr. *sup. lin. pr. m.*).11 सा रक्ष-; Cv.g.k.t as in text (for तु रक्षो-). —[b]) Ś1 D2.10.11 जनाकुला; D4(after corr. *pr. m.*) समा° (for वना°). —[c]) Ś1 D10 सर्वा; Ñ1 V2 D1.2.4.11 दिव्या; D7-9 पुण्या; Cr.g as in text (for चिन्त्या). —[d]) D10 दिव्य-; Cg.k as in text (for सर्व-). Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 -शोभिता; Cg.t as in text (for -संस्कृता). Ś1 कथं सीताधिगम्यते.

63 Ñ2 B D6 om. 63 (for Ñ2 D6, cf. v.l. 60 and for B, cf. v.l. 52).—[a]) D11 [अ]पि (for [अ]त्र). Ś1 G2 निहिता; D8 सहिता. —[b]) Ś1 D10 घोरा (for नूनं). —[c]) V2 धर्मात्मा; D7.9 विश्वात्मा (for सर्वा°). —[d]) D2 [अ]भि- (for [अ]ति-). Ś1 D1.2.4.10.11 -क्षोभः. Ś1 Ñ1 V2 D1-4.9-11 G1.3 प्रवा(V2 °या)त्यसौ; D5.8 G2 M3 Cr प्रवाति च(D8 M3 चै) (for °यति). M1 नेरभयाद्धि वैः **(corrupt).

64 Ñ2 B D6 om. 64 (for Ñ2 D6, cf. v.l. 60 and for B, cf. v.l. 52). —[a]) Ñ1 V2 तु (for च). Ś1 D2.10 T2 महात्मा च; D1.4.8 ममात्मा च; D3 महानात्मा; D11 ममाप्राप्तु (sic); G2 मया चात्मा (by transp.); Cm.k.t as in text (for मयात्मा च). —[b]) G1.2 कार्यार्थे. Ś1 D10 G1.2 राघवस्य; Ñ1 V2 वानरस्य; Cv.r.m.g.t as in text (for रावणस्य). —[c]) D4 ते; T2 वै (for मे). Ś1 G2 सिद्धिं मे संविधास्यंतु; Ñ1 वृद्धिं मे तु प्रदास्यंतु; V2 G3 Cv सिद्धिं मे संप्रदास्यंति; D3 सिद्धिमेव विधास्यंति; D7.9 सिद्धिं दिशंतु मे सर्वे. —[d]) G1(before corr.; after corr. *pr. m.* as in text) तथा (for त्विह). D11 देवा ऋषिगणैः सह. ❀ Cv: संप्रदास्यन्तीति लोडर्थे लट्। संप्रददत्वित्यर्थः। एवं वा संक्षिप्तोऽशोकवनिकाप्रवेशे सम्यङ्न्यस्तः।; Cg: संविधास्यन्ति ददत्वित्यर्थः. ❀

65 B om. 65 (cf. v.l. 52). —[b]) Ś1 D1-4.8.10.11 M2 वेदाश्च; T2 वेधाश्च; Cv.g.k.t as in text (for देवाश्च). D7.9 तपस्विनः (for दिशन्तु मे). —[c]) D1.11 सिद्धम् (for °द्धिम्). —[d]) Ś1 Ñ2 D1-10 G3 M3 वज्रभृत्; Ñ1 V2 D11 T1 G1.2 M1.2 वज्रधृक्.

66 B om. 66 (cf. v.l. 52). —After 66[a], Ś1 Ñ V2 D1-4.6.10.11 ins.:

360* वासुदेवश्च चक्रभृत् ।
शंकरः शूलहस्तश्च.

[D3 om. l. 1. —(l. 1) Ñ1 V2 D11 चक्रधृक्.]

D3 erroneously reads 66[b] twice. —[c]) D5 om. (hapl.) च महात्मानौ. —[d]) M3 शर्वे (for सर्वे).

67 B om. 67 (cf. v.l. 52). —[a]) D6 मां हि (for सिद्धिं). —[b]) V2 अपि (for चैव). D2 यत्; D6 हि (for यः). —Note hiatus between [c] and [d]. —[c]) Ś1 T2 G2 दास्यंतु; V2 शास्यंति. D6 समरे; D8 M1 सिद्धिं ये (for मम ये). D2 वा (for च). —[d]) Ñ1 D1.4.5.7.9 [ऽ]प्यदृष्टाः (to avoid hiatus); V2 T G M2.3 ह्यदृष्टाः (to avoid hiatus); D6 ये च स्युः; D8 M1 भूताश्च (for अदृष्टाः). D1.4 अथ (for पथि). D11 [ऽ]दृष्ट्वा पथि मगोचराः (sic).

68 Ñ2 transp. 68 and 69. D6 repeats 68[ab] after 69. —[a]) Ś1 D10 उद्य(D10 °द्)लसत्-; Ñ2 V2 B1-3 D2.6(second time).11 तदुल्लस(V2 °ल्लम)त्-; D1.4 तदुत्तमं; D3 तनुप्रभं; D5.8 T2 G3 Cr.m समुन्नसं (T2 °तं); Cg.k as in text (for तदुन्नसं). B1-3 T1 G M -पांडर-. V2 -दंतमंडलं; D11 -दंतसुप्रभं. —[b]) B1 सविस्मितं; B3 सुनिर्मितं; D3 शशिप्रभं (for शुचिस्मितं). —[c]) Ś1 Ñ1 V2 D1-4.6.10.11 द्रक्ष्यामि सीता-; D7.9 T2 द्रक्ष्ये कदार्या-; G1 द्रक्ष्येयमार्या-. D2.4.6 कदा स्वहं; D3.11 कदाहं; D5 कथमहं; T2 कथं न्वहं (for कदा न्वहं). —[d]) G3 damaged for प्रस. Ñ1 D7.9 -वर्चसं (for -दर्शनम्). ❀ Cr: समुन्नसम्। समुन्नता नासिका यस्य तत्समुन्नसम्। उपसर्गाच्चेति समासान्तष्टच्प्रत्ययो न सादेशश्च। अव्रणमनवद्यं तदभिज्ञानेन रामेण निवेदितम्। तदुन्नसमिति पाठे तच्छब्दः पुनरुक्तिपरिहारार्थम्।

G. 5. 15. 0
B. 5. 13. 67
L. 5. 8. 77

क्षुद्रेण पापेन नृशंसकर्मणा
सुदारुणालंकृतवेषधारिणा ।
बलाभिभूता अबला तपस्विनी
कथं नु मे दृष्टिपथेऽद्य सा भवेत् ॥ ६९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

तदार्यावदनमित्यत्र 'तदा' इति पदं छेत्तव्यम्। तदानीमनौचित्यं न घटते। समुन्नसत्वादीनां सार्वकालिकत्वात्. ❀ —For 68^{cd}, Ñ$_2$ B subst.; whereas D$_6$ ins. after the second occurrence of 68^{ab}:

361* द्विजाधिराजप्रतिपूर्णदर्शनं
सुसूक्ष्मकेशान्तमुदग्रमानसम् ।

[(l. 1) Ñ$_2$ D$_6$ प्रसन्नताराधिपतुल्यदर्शनं; B$_3$ द्विजराजपरिपूर्णितदर्शनं (unmetrical). —(l. 2) Ñ$_2$ स (for सु-). B$_2$ -कोणाग्रम् (for -केशान्तम्). Ñ$_2$ D$_6$ उदग्रमुन्नसं; B$_1$ उदग्रमाननं, B$_2$ उदग्रदर्शनं.]

—Thereafter Ñ$_2$ D$_6$ cont. 362*.

69 Ñ$_2$ transp. 68 and 69. —^{a}) Ñ$_1$ *क्षेण (illeg.). D$_{7-9}$ T$_{1.2}$ हीनेन (for पापेन). D$_3$ -कारिणा; D$_{7-9}$ -मूर्तिना (for -कर्मणा). —^{b}) D$_{6.10}$ G -वेश- (for -वेष-). D$_3$ -[अ]लंकृतिरूप-. D$_{11}$ सु**चालंकृतवेषधारिणा. —^{c}) Note hiatus between °भूता and अबला. D$_3$ T$_3$ बाला (for बल-). Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_2$ D$_{2.5-9.11}$ S ह्यबला (to avoid hiatus); Ñ$_2$ ह्यचला (to avoid hiatus); D$_{1.4}$ [अ]प्यबला; D$_3$ खलु सा; D$_{10}$ ह्रदला (sic) (for अबला). Ś$_1$ D$_{1.2.4.10}$ यशस्विनी. —^{d}) D$_{1.2.4.6.8.11}$ तु (for नु). D$_{10}$ सा (for मे). Ś$_1$ D$_{10}$ मे (for सा). —For 69, B subst.; while Ñ$_2$ D$_6$ cont. after 361*:

362* कथं त्वनार्येण नृशंसकारिणा
मनोज्ञरूपा सुजघन्यकीर्तिना ।
बलाभिभूतेन बलाद्धृता सती
सुकेशपाशा वदनं हि धारयेत् ।

[(l. 2) B$_{2.3}$ मनोनुरूपा. —(l. 3) B$_3$ -[अ]नुरूपेण (for -[अ]भिभूतेन). —(l. 4) B$_2$ सुकेशनासा. Ñ$_2$ D$_6$ च; B$_4$ om. (for हि). D$_6$ कारयेत्. B$_3$ कथं तु सा दृष्टिपथे समेत्य च (sic).]

—After 69, D$_6$ repeats 68^{ab}.

Colophon. —*Sarga name*: Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ एकपुरुषचिंतनं (D$_2$ °चिंतनः; D$_{11}$ °चिंता); Ñ$_1$ हनूम**देवनः (illeg.); Ñ$_2$ V$_2$ B$_4$ D$_6$ हनुमच्चिंता; B$_{1-3}$ प्राकारस्थ (B$_2$ °स्थे)-हनूमच्चिंता; D$_{1.4}$ पुरुषचिंतनं; D$_3$ हनुमच्चिंताप्रपत्तिः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_1$ D$_{1.2.4.6.10.11}$ om.; Ś$_1$ 10; Ñ$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_3$ 16; V$_2$ 7; B$_3$ 14; D$_{5.7-9}$ S 13. —After colophon, D$_2$ concludes with रामः; G M$_1$ with श्रीरामाय नमः.

१२

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्य ताम् ।
अवप्लुतो महातेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः ॥ १
स तु संहृष्टसर्वाङ्गः प्राकारस्थो महाकपिः ।
पुष्पिताग्रान्वसन्तादौ ददर्श विविधान्द्रुमान् ॥ २
सालानशोकान्भव्यांश्च चम्पकांश्च सुपुष्पितान् ।
उद्दालकान्नागवृक्षांश्चूतान्कपिमुखानपि ॥ ३
अथाम्रवणसंच्छन्नां लताशतसमावृताम् ।
ज्यामुक्त इव नाराचः पुप्लुवे वृक्षवाटिकाम् ॥ ४

G. 5. 16. 5
B. 5. 14. 4
L. 5. 9. 4

12

V1 illeg. for Sarga 12 (cf. v.l. 5.11.29). M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ñ2 V2 B D6 om. 1. G3 damaged from ध्यात्वा in ^{a} up to चा in ^{b}. —^{a}) T2 मुहूर्तद्वयं; G1 °मिति; Cg as in text (for °मिव). —^{b}) D11 [अ]पि (for च). T2 G1 Ck [अ]भि-; Cm.t as in text (for [अ]धि-). —^{c}) D10 अवप्लुत्य; D11 आप्लुतो हि (for अवप्लुतो). M2 महावेगः (for °तेजाः). —Ś1 om. (hapl.) 1^d – 2^a. —^{d}) D1.3.4.10 M1 प्राकारात् (D10 °रे); D11 सकाशात्; Cr.m.g.k.t as in text (for प्राकारं). T2 प्राकारांतरवेश्मनः.

2 Ś1 om. 2^a (cf. v.l. 1). —^{a}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 शोकसमाविष्टः; B3 शोकपरीतांगः; D11 सर्वांगसंहृष्टः (by transp.); T2 संवृत्तसर्वांगः (for संहृष्टसर्वाङ्गः). —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 वसंते च (D1.4 वा); Ñ1 वसंते तु; Ñ2 V2 B D6 अ(D6 य)थापश्यद्; Cg.k.t as in text (for वसन्तादौ). —^{d}) Ñ2 V2 B1.3.4 D6 एकतो; B2 एकत्र (for ददर्श).

3 D3 om. 3. Ñ1 illeg. from श्च in ^{a} up to ^{b}. —^{a}) Ñ2 V2 B1 D1.2.4–6.8.11 शालान् (for सालान्). Ñ2 V2 B1–3 D6 अन्यांश्च; D1.4 दिव्यांश्च (for भव्यांश्च). Ñ1 शालां * कोविदारां *. —^{b}) D11 ये चकान् (sic) (for चम्पकांश्च). Ś1 D10.11 मत्तकोकिलान्; Ñ2 V2 B2.3 D1.2.4.6 अतिमुक्तकान्; B1 अतिपुष्पितान् (for च सुपुष्पितान्). ꕥ Cg: भव्यान्शुभानित्यशोकविशेषणम्। यद्वा भवं रुद्रमर्हन्तीति भव्याञ्छुद्रप्रियपुष्पान्वृक्षविशेषान्।; Ck.t: भव्याफलाक्ष्युज्जन्. ꕥ —After 3^{ab}, Ñ1 (mostly illeg.) ins.:

363* कदम्बानशोको * * * * * * * * * * ।
केशवान * * * * * * * * * * सेवितान् ।

—D11 om. 3^{cd}. —^{cd}) D10 तद्दालकान्; G1 उद्दालगान् (for °कान्). Ñ1 किंशुकांश्च (for नागवृक्षांश्च). Ñ2 V2 B1–3 D6 दर्दुरान् (Ñ2 वदनान्; B1 दुर्दुरान् [also in marg. ददर्श and दर्दुरान्]; B3 रसालान्; D6 बदरान्) नागपुष्पांश्च (for ^{c}). —G3 damaged from ता in ^{d} up to अ in 4^a. D4 (also *sup. lin.*) सर्वान् (for चूतान्). Ś1 D10 -मुखाननान् (for -मुखानपि). Ñ1 सरलांजनकेतकान्; Ñ2 V2 B1.2 D6 चूतान्कपित्थ (V2 °न्कुरव)कानपि; D1.4 G1 चूतानभि(G1 °न्नाग)मुखानपि (for ^{d}). —For 3, B4 subst.:

364* अशोकनागपुंनागपुष्पांश्चाथ कपित्थकान्।

—B4 cont.; Ñ2 V2 B1–3 D6 ins. after 3:

365* तां तु दृष्ट्वा महाबाहुरशोकवनिकां शुभाम्।
चिन्तयामास बहुधा हनुमान्मारुतात्मजः।
अशोकवनिका हीयं महती सुमहाद्रुमा।
इमामपि विचेष्यामि न ह्येषा विचिता मया।

[(l. 1) B4 सीतां (hypm.) (for तां). —(l. 2) B2 मेधावी; B3 om. (for बहुधा). —(l. 3) Ñ2 B4 चे(Ñ2 ने)यं (for हीयं). Ñ2 मया सीतां विचिन्वता (for the post. half). —After l. 3, Ñ2 ins.:

365(A)* दृष्टा राक्षसराजेन जानकी स्थापितात्र वा।

—Ñ2 om. l. 4. —(l. 4) B3 च (for हि).]

—Thereafter, V2 B D6 cont. 367*.

—After 3, Ñ1 (l. 1 partly illeg.) ins.:

366* नानाविधान्बहुविधान्वृक्ष * * * * * * ।
तेषु वृक्षेषु मतिमान्वानरो मारुतात्मजः।

—Thereafter, Ñ1 cont., while Ś1 D1.2.4.10 ins. after 3, whereas V2 B D6 cont. after 365*:

367* अथ धैर्यमवस्थाप्य प्रमृज्याश्रूणि वीर्यवान्।

[Ñ1 illeg. from धै up to णि. V2 B D6 समालंब्य (for अवस्थाप्य). B3 प्रसृज्य (for प्रमृज्य). V2 B D6 वानरः; D1.2.4 वेगवान् (for वीर्यवान्).]

—Thereafter, Ś1 D10 cont. l. 2 of 369*; while Ñ1 cont. one line, which is illeg. (except वेगवान्).

4 Ñ1 V2 B D1.2.4.6.11 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) D7–9 T1.3 M1 तथा (for अथ). Ś1 D10 प्राकार- (for [आ]म्रवण-). T -संपन्नां (for -संच्छन्नां). Ñ2 V2 B D6 ततः(B3 महा-) पादपसंपू(B1 °कीर्णां)र्णां. —^{b}) Ś1 -[अ]शोक-; D5.8 -गृह-; D10 -वृक्ष- (for -शत-). B2 D3 -समाकुलां (D3 °कृतां); D7.9 -समन्वितां (for -समावृताम्). Ñ1 लताभिः परिमंडितां. —After 4^{ab}, Ñ1 V2 B D1.2.4.6.11 ins., while Ś1 Ñ2 D3.10 subst. for 4^{cd}:

368* अशोकवनिकां स्फीतां प्रविवेश महाकपिः।

G. 5. 16. 7
B. 5. 14. 5
L. 5. 9. 7

स प्रविश्य विचित्रां तां विहगैरभिनादिताम् ।
राजतैः काञ्चनैश्चैव पादपैः सर्वतो वृताम् ॥ ५
विहगैर्मृगसंघैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ।
उदितादित्यसंकाशां ददर्श हनुमान्कपिः ॥ ६
वृतां नानाविधैर्वृक्षैः पुष्पोपगफलोपगैः ।
कोकिलैर्भृङ्गराजैश्च मत्तैर्नित्यनिषेविताम् ॥ ७
प्रहृष्टमनुजे काले मृगपक्षिसमाकुले ।
मत्तबर्हिणसंघुष्टां नानाद्विजगणायुताम् ॥ ८
मार्गमाणो वरारोहां राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
सुखप्रसुप्तान्विहगान्बोधयामास वानरः ॥ ९

—^{c}) V2 D9 विमुक्त (for ज्यामुक्त).—^{d}) B1 पुप्लुवे; B2 प्रद्रु (also °लु *sup. lin.*)वे (for पुप्लुवे). V1 B1.3.4 D6 G1 पुष्प-; B2 [ऽ]शोक- (for वृक्ष-).—After 4, Ñ1 V2 B D1.2.4.6.11 ins.; while Ś1 D10 cont. l. 2 only after 367*:

369* स गत्वा वेगवान्वेगाद्धनूमान्मारुतात्मजः ।
दद‍र्शाशोकवनिकां पुष्पिताशोकशोभिताम् ।

[(l. 1) B1 बलवान् (for हनू°).—V2 B D6 om. l. 2.]

5 ^{a}) T3 M2 सं- (for स).—^{b}) D1.4.8 विहंगैर् (for विहगैर्). Ś1 Ñ1 अ(Ñ1 प्र)तिनादितां; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 उपशोभितां; B3 D11 उप(D11 अनु)नादितां; D2 G3 अभिनंदि(D2 °नर्दि)तां; D3 संप्रणादितां (for अभिनादिताम्). D10 विहगावलिनादितां.—Ś1 D10 om. 5^{cd}.—^{c}) M3 रजतैः (for राजतैः). Ñ1 चित्रैः; B3 D1.2.4.11 चापि (for चैव).—^{d}) Ñ2 B3 D6 उपशोभितां; V2 B1.2 अनुसंततां; B4 समलंकृतां (for सर्वतो वृताम्). ❀ Ct: राजतै रजतादि-संस्कृतैस्तद्वर्णैर्वा. ❀—After 5, Ñ1 D1–4.11 ins.:

370* श्रोत्रहारिरुतैः सर्वैर्विहगैः संप्रणादिताम् ।

[D1.2.4 विहंगैः (for विहगैः). Ñ1 D1 संप्रणोदितां; D2.4 °नादितां (for °णादिताम्).]

6 Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 transp. ^{ab} and ^{cd}.—^{a}) Ś1 D6.9 T1 G1 विहंगैर्; D10 विहंग- (for विहगैर्). Ś1 Ñ B3 D3.6.10.11 -सिंहैश् (for -संघैश्). T2 वृतां विहगसंघैश्च.—Ñ1 illeg. for 6^b.—G3 damaged from चित्रां in ^{b} up to त्य in ^{c}.—^{b}) Ś1 D1.3.4.10 विचित्रैः (for °त्रां). B3 -तोरणां (for- काननाम्).—^{c}) D5 उदय- (for उदित-). Ś1 Ñ1 V2 B D1.2.4.10.11 अचिरोदितसूर्याभां(D2.4 °र्यां तां); D3 प्रतिरोहितसूर्याभां.—^{d}) D7.9 बली (for कपिः). Ñ1 ददर्श स महाकपिः; Ñ2 V2 B D6 अपश्यन्मारुतात्मजः.—After 6, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.; while Ñ2 B2 D6 ins. l. 1 only after 6:

371* मनोहरां दृष्टिहरां सौगन्ध्यघ्राणहारिणीम् ।
महता प्रांशुना चैव सुचित्रविहितेन च ।
प्राकारेणाम्बुदेनेव सौधेन कृतमेखलाम् ।
गदापाणिभिरेकाग्रैरासीनैर्द्वारि राक्षसैः ।
गुप्तद्वारां महाद्वारामनाधृष्यां सुरैरपि । [5]
नीलवर्णैर्द्रुमशतैर्मेघवृन्दैरिवावृताम् ।
स्वबलं तस्समाश्रित्य हनुमान्प्रविवेश ह ।

[(l. 1) Ñ1 मनोरमां (for °हरां). B2 उत्तमाग्र्यां (for दृष्टिहरां). B2 सौगंध्याद्; D1 सौगंधि (sic) (for सौगन्ध्य-). Ñ -[आ]घ्राण- (for -घ्राण-). D4 सौगंधघ्रा (before corr. °प्रा)-णहारिणीं; D6 सेयं व्याघ्रेण हारिणीं (sic) (for the post. half).—(l. 2) D1.4 सुचूत्र-; D3 सत्सूत्र- (for सुचित्र-). Ñ1 -विविधेन (for -विहितेन). D11 प्रसुचित्रं हितेन च (for the post. half).—(l. 3) Ś1 Ñ1 D2.4.11 [अं]बुदेनैव; D3 [इं]दुगौरेण (for [अ]म्बुदेनेव).—(l. 4) D10 द्वार- (for द्वारि).—(l. 5) D3.10 अनाद्दृश्यां(D10 °दृश्यां) (for °धृष्यां).—(l. 6) Ś1 हिमसितैर्; D10 द्रुममितैर् (for द्रुमशतैर्). D1.2.4 -वर्णैर् (for -वृन्दैर्).—(l. 7) Ñ1 D2 तत्समावृत्य; D3 समुपास्त्य (for तत्समाश्रित्य). D3 तां (for ह).]

7 Ñ V2 B D6 transp. ^{ab} and ^{cd}. Ñ1 illeg. for 7^a.—^{a}) V2 D7 वृतैर्; D1.4 युतां (for वृतां).—^{b}) Ś1 पुष्पपूग- (for पुष्पोपग-). Ñ2 D6 कर्णि(Ñ2 कार्णि)-कारादिभिस्तथा; D3 पुष्पोद्गमफलोद्गमैः.—^{c}) Ñ1 राजहंसैश् (for भृङ्गराजैश्). D1.4 राजहंसैः कोकिलैश्च.—^{d}) B3 मत्यैर् (sic); D4 सत्त्वैर् (for मत्तैर्). Ś1 Ñ2 B2–4 D1.2.4.10 नित्यं (for नित्य-). B1 (after corr. as in text) -निषेवितैः; D1.4.11 °तं (for °ताम्). Ñ1 प्रमत्तैश्च प्रषेवितां.

8 D2.3 transp. ^{ab} and ^{cd}.—^{a}) B2 प्रहृष्टः (for °ष्ट-). Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1–4.11 G1 -मुदिते; B3 -मुदितैः; D7.9 Ct -मनुजां; G3 -मनुजैः; Cv.r.m.g as in text (for -मनुजे).—^{b}) D10 -पक्ष- (for -पक्षि-). Ś1 D2.3 -सु(D2 मु)खावहे; Ñ2 V2 B D6 -निषेविते(D6 °तां); D1.4 -मुदावहे(D4 °हं); D5 -महाकुले; D7.9 G1 -मदाकुलां (G1 °ले); D11 -मदाहवे (for -समाकुले). Ñ1 मृगपक्षिणा ***(illeg.). ❀ Ct: 'प्रहृष्टमनुजे काले' इति पदद्वये सप्तम्यन्तपाठे तादृक्काले वसन्तप्राग्भावे तत्संनिहिते काल इत्यर्थः. ❀—G3 damaged from ण in ^{c} up to णो in 9^a.—^{c}) D1.3.4 -बर्हण- (for -बर्हिण-). Ñ2 V2 B1–3 D6 -चक्रांगैर्; B4 -चक्राद्यैर् (for -संघुष्टां).—^{d}) G2 -द्रुम- (for -द्विज-). Ś1 D3 -गणावृतां; Ñ1 °श्रितां; D1.4 -निषेवितां (for -गणायुताम्). Ñ2 V2 B D6 वसंते(D6 °त)कामदीपने (B3 °नैः).

9 G3 damaged up to णो in ^{a} (cf. v.l. 8).—^{c}) B3 अथ; B4 सुखं (for सुख-).—^{d}) G2 मारुतिः (for वानरः).

उत्पतद्भिर्द्विजगणैः पक्षैः सालाः समाहताः ।
अनेकवर्णा विविधा मुमुचुः पुष्पवृष्टयः ॥ १०
पुष्पावकीर्णः शुशुभे हनुमान्मारुतात्मजः ।
अशोकवनिकामध्ये यथा पुष्पमयो गिरिः ॥ ११
दिशः सर्वाभिधावन्तं वृक्षषण्डगतं कपिम् ।
दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि वसन्त इति मेनिरे ॥ १२
वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णा पृथग्विधैः ।
रराज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ १३
तरस्विना ते तरवस्तरसाभिप्रकम्पिताः ।
कुसुमानि विचित्राणि ससृजुः कपिना तदा ॥ १४
निर्धूतपत्रशिखराः शीर्णपुष्पफलद्रुमाः ।
निक्षिप्तवस्त्राभरणा धूर्ता इव पराजिताः ॥ १५
हनूमता वेगवता कम्पितास्ते नगोत्तमाः ।
पुष्पपर्णफलान्याशु मुमुचुः पुष्पशालिनः ॥ १६
विहंगसंघैर्हीनास्ते स्कन्धमात्राश्रया द्रुमाः ।
बभूवुरगमाः सर्वे मारुतेनेव निर्धुताः ॥ १७

G. 5. 16. 20
B. 5. 14. 17
L. 5. 9. 22

---

10 a) Ś1 D10 उ(D10 त)त्पतंतो द्विजगणाः. —b) D7 पक्ष- (for पक्षैः). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 शाखा-(D1.2.4 °खाः); D3 वृक्षाः; D5 शाला-; D7–9 वातैः (for सालाः). Ś1 D5.10.11 -समाहितैः(D5.11 °ताः); D9 समाहृताः; G1 °कुलाः (for °हताः). Ñ2 V2 B D6 पक्षवातसमुद्धताः (B1 °मन्वितैः; B3.4 °समुद्धतैः). —cd) Ñ2 V2 B D6 तरुभिर् (for विविधा). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 विमुक्ताः; B3 नियुक्ताः (for मुमुचुः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अनेकवर्णां मुमुचुः (D11 मु**) पुष्पवृष्टिं(D4 °ष्टीः) समंततः. ꕥ Cv.r : पुष्पवृष्टयः । व्यत्ययेन (Cv °ष्टय इति) द्वितीयार्थे प्रथमा ।; Cm.g.k.t : पुष्पवृष्टयः पुष्पवृष्टीः. ꕥ

11 G3 damaged from र्णः in a up to म in c. —a) Ś1 D10 तत्र की(D10 °त्राकी)र्णः स; Ñ2 V2 B D1–4.11 तत्रावकी(B3 D4 [also *inf. lin.* °ती])र्णः(D2 °र्णै) (for पुष्पावकीर्णः). Ñ1 तत्रावकीर्णः सुखासीनः (hypm.). —After 11a, Ñ1 ins.:

372* शुशुभे वानरोत्तमः ।
विलोक्य च दिशः सर्वा.

12 a) D8 सर्वा दिशो (by transp.); T1.3 ततः सर्वा (for दिशः सर्वा). Ś1 D10 व्यधावंत (sic); Ñ V2 B D1.3.6.11 T1.3 G1 M1 विधावंतं; G2 [अ]पि धावंतं; M3 प्रधावंतं (for [अ]भिधावन्तं). D5 दिशः सर्वाश्च धावंतं. ꕥ Ck : सर्वाभिधावन्तमिति संधिश्छान्दसः ।; so also Ct. ꕥ —b) Ś1 Ñ V2 D1.2.6–9 -खंड-; D4 -खंडं (for -षण्ड-). Ñ1 D3 हरिं; B1 D6.11 T2 कपिः (sic) (for कपिम्). —c) B1 reads भूतानि in marg. —d) Ñ V2 B D1–6.11 T2 वसंतमिव (for °त इति). Ś1 D10 वारिदः(D10 °दाः) (for मेनिरे). —After 12, Ñ1 ins.:

373* प्रादुर्भूते मूर्तिमन्त ** राजसिह स्थिते ।

13 a) Ñ2 क्रमेभ्यः; V2 B D6 द्रुमेभ्यः (for वृक्षेभ्यः). —b) B4 D2.5.11 T2 M1 अवकीर्णैः(D5 M1 °र्णाः [sic]; D11 T2 °र्ण-) (for °र्णा). D6 -विधा (for -विधैः). —c) D11 बहुधा (for वसुधा). B3 यत्र (for तत्र). —G3 damaged from d up to प्र in 14b. —d) B4 प्रमदेन (for °व).

14 G3 damaged up to प्र in 14b (cf. v.l. 13). —a) Ñ1 तेन (hypm.) (for ते). Ñ2 V2 B D6 तरुगणास् (for ते तरवस्). —b) Ñ2 त** (for तरसा). Ś1 D2.3.10 विप्रकंपिताः; Ñ1 D1.4.11 प्रति°; Ñ2 V2 B D6 संप्र°; D5 [अ]पि प्र°; D7.9 G1 Ck.t बहु°; T2 तीव्र° (for [अ]भिप्र°). —c) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 पुष्पवृष्टिं विचित्रां तु(D1.4 ते; D3 तां); Ñ2 V2 B3 पुष्पवृष्टिं ववृपु(V2 °वर्षु)स्ते; B1.2.4 पुष्पवृष्टिमव(B2 [before corr.] °मम)र्षंस्ते(B4 °त); D6 पुष्पवृष्टीर्ववर्षुस्ते. —d) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 विचित्रां (Ñ2 V2 D6 °त्रा); B3 विस्तृतां; T2 G3 मुमुचुः (for ससृजुः). Ñ1 हरिणा (for कपिना). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 [आ]हताः; Ñ2 B1.4 धुताः; B2 D6.8 [उ]द्धु(D6.8 °द्ध)ताः; B3 धृताः; D3 हि तां (for तदा).

15 a) D1.4 विधूत- (for निर्धूत-). Ś1 M1 -पत्राः; B D6 -पर्ण-; T2 -पुष्प-; Ck.t as in text (for -पत्र-). —b) Ñ2 V2 B1.2(before corr.).3.4 D6 कीर्ण-; B2 (after corr. *sup. lin.*) कीर्णाः; D9 शीर्णाः; T2 M1 जीर्ण- (for शीर्ण-). Ś1 D10 -पर्ण-; D1.3.4 T2 G1 -पत्र- (for -पुष्प-). Ś1 D10 M3 -फला (for -फल-). —G2 om. (hapl.) 15c – 17b. —c) Ś1 Ñ V2 B2–4 D1–4.6.11 विक्षिप्त- (for निक्षिप्त-).

16 G2 om. 16 (cf. v.l. 15). —b) Ś1 निधूतास्; Ñ1 *लितास्; D1.4 विधूतास्; D2.10.11 धूनितास् (for कम्पितास्). D10 महाद्रुमाः (for नगोत्तमाः). —D5 reads 16cd in marg. —c) Ś1 D4.5.7.9.10 पुष्पपत्र-; Ñ2 V2 B1–3 पर्णपुष्प- (by transp.); B4 पत्रपुष्प; D6 वनं पुष्प-; D11 पुष्पवर्ण- (for पुष्पपर्ण-). D4 om. from फलान्याशु up to मात्रा in 17b. B3 -फलादींस्ते; D1 °न्यन्ये (for °न्याशु). —d) Ñ2 V2 B D6–8 फल- (for पुष्प-). D11 -शाखिनः (for -शालिनः).

17 G2 om. 17ab (cf. v.l. 15). D4 om. up to मात्रा in b (cf. v.l. 16). —a) Ś1 -पूगैर्; Ñ2 V2 B3.4 D5 -संघ-; B1.2 -संग-; D2.5.7–9 -संगैर्; D10 -सिहैर् (for -संघैर्). Ñ2 B D6 च (for ते). V2 -नीलाश्च; M2 विद्रुता (for हीनास्ते). Ñ1 हीना विहगसंघैस्ते. —b) Ś1 Ñ1 D1.2.

G. 5. 16. 21
B. 5. 14. 18
L. 5. 9. 23

विधूतकेशी युवतिर्यथा मृदितवर्णका ।
निष्पीतशुभदन्तोष्ठी नखैर्दन्तैश्च विक्षता ॥ १८
तथा लाङ्गूलहस्तैश्च चरणाभ्यां च मर्दिता ।
बभूवाशोकवनिका प्रभग्नवरपादपा ॥ १९
महालतानां दामानि व्यधमत्तरसा कपिः ।
यथा प्रावृषि विन्ध्यस्य मेघजालानि मारुतः ॥ २०

स तत्र मणिभूमीश्च राजतीश्च मनोरमाः ।
तथा काञ्चनभूमीश्च विचरन्ददृशे कपिः ॥ २१
वापीश्च विविधाकाराः पूर्णाः परमवारिणा ।
महार्हैर्मणिसोपानैरुपपन्नास्ततस्ततः ॥ २२
मुक्ताप्रवालसिकतास्फाटिकान्तरकुट्टिमाः ।
काञ्चनैस्तरुभिश्चित्रैस्तीरजैरुपशोभिताः ॥ २३

4.10 स्थिताः; D3 तथा (for द्रुमाः). Ñ2 V2 B D6 फलपुष्पविना(V2 B3.4 °निरा)कृताः; D11 स्कंधमात्रश्रिया स्थिताः. —After 17ab, Ñ2 V2 B D6 ins.:

374* नापुष्यन्त श्रियं वृक्षा निराशा इव निर्धनाः ।

[B2 (after corr. *sup. lin.* as above) नामुमुंच; B3 नानापुष्प- (for नापुष्यन्त).]

—B1 reads 17c-18 in marg.—c) B2 D10 जंग-(B2 दुर्ग)माः; D5 उत्तमाः; D9 अगताः (for अगमाः). Ś1 बभुरजंगमाः सर्वे.—d) Ś1 [अ]पि निर्धुताः; Ñ2 D6 विवर्तिताः; V2 B D1.7-9 T1 G1.3 Ck.t विनिर्धुताः; D2 प्रकंपिताः; D3 [इ]व निर्दिताः; D10 विनिवृताः; D11 T2.3 G2 [ए]व निर्धुताः; Cr.m.g as in text (for [इ]व नि°). Ñ1 निहता इव मानुषीः. ❀ Ck: विनिर्धुता इति छान्दसो ह्रस्वः। Ct: विनिर्धुता इति ह्रस्व आर्ष इति कतकस्तद्वृथा। ह्रस्वस्यापि धुञः सत्त्वात्. ❀

18 B1 reads 18 in marg. (cf. v.l. 17).—a) Ś1 Ñ1 D2.10.11 बभूव वेश्या; B1-3 D6 विधूतकेशा(B2 D6 °केशाः; B3 °वेणी); B4 D5 T1.3 Cg निर्धूतकेशी(B4 °शाः; D5 °शा); Cr as in text (for विधूत°). Ñ2 V2 B D6 प्रमदा; D2 जगति; D5 G3 M1 युवतीर्; D8 G2 M2 युवती (for युवतिर्).—b) B2.4 मुदित- (for मृदित-). Ñ2 D6 -लेपना(D6 °नाः); V2 -वर्णिका; B1.3.4 -कणिका; B2 D4.5 M1 -वर्णकाः (for -वर्णका). D11 यथा द्वितीव वर्णिका. —For 18ab, D3 subst.:

375* दृश्यन्ते शाखिनः सर्वे विधूतयुवती तथा ।
मृदितव्रणिका (sic) नित्यं कामिना कामतत्परा ।

—c) Ś1 Ñ1 D7.9 G1 निपीत-; D1.2.4.10.11 नितांत- (for निष्पीत-). Ś1 Ñ1 -शुक-; D10 -शुभ्र- (for -शुभ-). Ñ1 D1.2.4.11 -क(D2.11 व)र्णोष्ठी; D5 -दंतोष्ठाः; D10-दंतौष्ठी (for -दन्तोष्ठी). D3 विवस्त्रा शुभ्रदंतोष्ठी.—d) D11 स- (for च). D1-4 विक्षिता(D1 °ताः); D5 वीक्षताः (for विक्षता).—For 18cd, Ñ2 V2 B D6 subst.:

376* क्रीडनाद्भाति विरता नखदन्ताभिविक्षता ।

[V2 क्रीडास्थानानि; B3 प्रक्रीडनाति-; D6 क्रीडनाद्भांति. B2.4 विरता (for विरता). Ñ2 B2 -[अ]भिविक्षता; V2 -[अ]-भिलक्षिता; D6 -[अ]भिविक्षता: (for -[अ]भिविक्षता).]

19 a) B3 यथा; T2 तदा (for तथा). Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 -हस्ताभ्यां; D5.7-9 T2 G1 -हस्तैस्तु.—b) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 समाहता; D11 समाहिता (for च मर्दिता). ❀ Ct: लाङ्गूलहस्तैरित्यत्रैकत्वाभाव आर्षः. ❀—D11 om. 19c-20.—c) D7.9 तथैव (for बभूव).—d) Ś1 Ñ1 D1-4.7.10 M1 -वन- (for -वर-). Ñ2 V2 B D6 भग्नप्रवरपादपा; D9 प्रभग्नामिव पादपाः (sic).

20 Ñ2 V2 B D6.11 om. 20 (for D11, cf. v.l. 19).—b) Ś1 D2.10 विहरंस्तरसा; D1.3.4 विहरन्नुरसा (for व्यधमत्तरसा). Ñ1 विनि****** (illeg.).—c) Ś1 D10 प्रवृष्टेर् (for प्रावृषि). D7.9 वेगेन (for विन्ध्यस्य). D8 यथा प्रावृट्प्रवृद्धानि.—d) D9 मारुताः (for मारुतः).

21 a) B3 तं मणिश्च (for तत्र मणि-). Ś1 D1-4.10.11 -भूमिं (for -भूमीश्च).—D2.11 T om. (hapl.) 21bc. —b) Ś1 D1.3.4.10 राजतीं च मनोरमां; Ñ2 V2 B D6 कांचनीश्च महाकपिः.—After 21ab, B2 ins.:

377* नानारत्नमयी चैव बहुरूपा च शोभिता ।

—c) Ñ2 V2 B D6 रा(B र)जत- (for काञ्चन-). Ś1 D1.3.4.10 -भूमिं; D9 -भूतीश्च (for -भूमीश्च).—d) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 रुरुचे (for ददृशे). Ñ2 V2 B D6 विचचार समाहितः(B3 महामतिः); D8 M3 ददर्श विचरन्कपिः.

22 a) D8 G1 वाप्यश्च; D11 वार्या च (sic) (for वापीश्च).—D2 om. 22b-24a.—b) D11 पूर्णाश्च (hypm.) (for पूर्णाः). B1 विविध- (for परम-). —After 22ab, Ñ2 V2 B D6.11 ins.:

378* प्रसन्नसलिलाश्चान्या नलिनीः फुल्लपङ्कजाः ।

[D11 [अ]पि (for [अ]न्या). Ñ2 D6 नलिन्यः; V2 नलिनीश्च (hypm.) (for नलिनीः). D11 पुष्प- (for फुल्ल-).]
—c) Ś1 V2 B D4(before corr. as in text).6.10 महार्दै- (for °र्हैर्). D11 हर- (for मणि-).—d) V2 समंततः; T2 सहस्रशः (for ततस्ततः).

23 D2 om. 23 (cf. v.l. 22).—a) Ñ2 V2 B D6 मणि- (for मुक्ता-). Ś1 D10 -वैडूर्य-; Ñ1 D1.3.4.8 T2 M3 -सिकताः; Ñ2 V2 B1.4 D6 -विकृताः; B2 -वितताः; B3 -विहिताः; D11 -सिकणः (sic); Ck.t. as in text (for -सिकता-).—b) D4.8.10 स्फटिक- (for -स्फा°). Ś1 D3.10.11 -भूषिताः; Ñ1 D1.4 -शोभिताः; V2 -भूमिकाः (for -कुट्टिमाः).

फुल्लपद्मोत्पलवनाश्चक्रवाकोपकूजिताः ।
नत्यूहरुतसंघुष्टा हंससारसनादिताः ॥ २४
दीर्घाभिर्द्रुमयुक्ताभिः सरिद्भिश्च समन्ततः ।
अमृतोपमतोयाभिः शिवाभिरुपसंस्कृताः ॥ २५
लताशतैरवतताः सन्तानकसमावृताः ।
नानागुल्मावृतवनाः करवीरकृतान्तराः ॥ २६
ततोऽम्बुधरसंकाशं प्रवृद्धशिखरं गिरिम् ।
विचित्रकूटं कूटैश्च सर्वतः परिवारितम् ॥ २७
शिलागृहैरवततं नानावृक्षैः समावृतम् ।
ददर्श कपिशार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥ २८

G. 5. 16. 0
B. 5. 14. 28
L. 5. 9. 33

—Ñ1 D11 om. 23^{cd}. —^{d}) Ś1 नीरजैर्; G1 तटजैर् (for तीरजैर्). Ñ2 V2 B D6 राजतैश्चो(V2 B2 °रु)-पशोभिताः(B1 °तैः).

24 D2 om. 24^{a} (cf. v.l. 22). B3 om. (hapl.) 24^{ab}. Ñ1 reads 24–26^{b} after 27. D6 reads 24 in marg. —^{a}) Ś1 Ñ2 D5.7.9-11 G1 M1.2 वु(D10 -व)द्ध-; Cr as in text (for फुल्ल-). Ñ1 -वनाश्; Ñ2 V2 B1.2.4 D6.10 -वनीश् (for -वनाश्). G2 कमलोत्पल-शोभिन्यश्. —^{b}) Ś1 Ñ V2(marg. also) B1.2.4 D6-9.11 T2 G1.3 -शोभिताः; D2 -गूहिताः (for -कूजिताः). V2 (orig.) करवीरवनांतरां. —^{c}) Ś1 D10 विहंग-; Ñ1 **ह-; D1.2.4.5.8.11 T2 G2 दात्यूह-; Cr.g.k.t as in text (for नत्यूह-). Ñ2 V2 B D6 मत्तकारंडवाकीर्णा. —^{d}) Ñ1 -सेविताः (for -नादिताः).

25 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 24. —^{a}) Ś1 नदीभिर् (for दीर्घाभिर्). Ś1 D3.10 भ्रममाणाभिः; Ñ1 स्रवमाणाभिः; Ñ2 V2 द्रुमसुक्ताभिः; B1(marg. also).3 भ्रमयुक्ताभिः(B3 °श्च); B2(marg. also as in text) भृंगजुष्टाभिः; D11 शुभवानाभिः; Ck.t as in text (for द्रुमयुक्ताभिः). D1.4 कीर्णा विद्रुमयुक्ताभिः; G2 दीर्घिकाभिश्च दीर्घाभिः. —^{b}) Ś1 D10 शीताभिश् (for सरिद्भिश्). B1.2.4 ततस्ततः (for समन्ततः). Ñ1 सरिद्भिरिव संततं. —V2 B1–3 om. 25^{cd}. —^{c}) D11 अमृता अपि तोयाभिः (sic). —^{d}) D2 शिलाभिर् (for शिवाभिर्). Ś1 D1–4.10.11 G2 M2 अभि(D2 °ति; D3.10 °पि)संस्कृताः; B4 D6 अपि(D6 °भि) संवृताः (for उपसंस्कृताः).

26 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 24. D2 om. 26–27. —^{a}) Ś1 D10 -गृहैर्; Cr.m as in text (for -शतैर्). Ś1 D3.4.10 अवनता; Ñ V2 B D1.6 G2 अवततां(D1.6 °ता; B4 °तं; G2 °तः); D11 अनुगता (for अवतताः). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 लता(D4 [*sup. lin.*] पुष्प)संतानसंवृताः(Ś1 D1.10.11 °ता; Ñ1 °तां); Ñ2 V2 B D6 अवतान(V2 सरताल; B3 द्रुमताल; B4 धवताल)शतैस्तथा; D5.7.9 T2 M3 Cm संतानकुसुमावृताः. —^{c}) T M2.3 -घनाः (for -वनाः). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 लतावि(D1.3 °व)ता(Ñ1 **** [illeg.])नगहना(Ñ1 °नां; D3.4 °नाः); Ñ2 B1–3 लतागृहबलोपेतां(B3 °द्यान-); V2 लताबलगृहोपेतां; B4 D6 लतागृहवनोपेतं(D6 °ता). —^{d}) Ś1 D1.10.11 -कृतांतरा; Ñ V2 B1.2.4 D6 -वनांतरां (B4 °रं; D6 °रा); B3 -लतांतरां; D8 -कृतांबराः (for -कृतान्तराः).

27 D2 om. 27 (cf. v.l. 26). Ñ1 illeg. for 27^{a}. —^{a}) Ś1 D10.11 तत्र; D1.3.4 दिव्य-; Ck.t as in text (for ततो). B4 तत्र जीमूतसंकाशं. —^{b}) Ñ1 प्रवृत्तं (for °द्ध-). D11 -शिखरे (for °रं). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 महत्; B4 शुभं (for गिरिम्). —^{c}) Ś1 D10 -कूटैश्च तथा; Ñ1 D1.4 -कूटैः कुसु(Ñ1 **** [illeg.])मैः; B4 -कुसुमैः कूटैः; D3 -कूटं चित्रैश्च; D11 -कूटं कुसुमैः (for -कूटं कूटैश्च). —^{d}) B4 पर्वतैः; D1.3.4 समंतात् (for सर्वतः). —For 27, Ñ2 V2 B1–3 D6 subst.; while B4 ins. after 28:

379* तामम्बुधरसंकाशैः प्रवृद्धशिखरैः शुभैः ।
विचित्रां चित्ररूपैश्च पर्वतैरुपशोभिताम् ।

[(l. 1) B3 अम्बुदव (sic) (for अम्बुधर-). B1 प्रवृत्त- (for °द्ध-). —(l. 2) B1 विचित्र- (for °त्रां).]

—After 27, Ñ1 reads 24 – 26^{b}.

28 G2 om. (hapl. ?) 28^{ab}. —^{a}) M1 शाला- (for शिला-). Ś1 D10 -वृक्षैरवनतैर्; Ñ2 D6 -गृहसमायुक्तां; V2 B -गृहपरिक्षिप्तां (for -गृहैरवततं). —^{b}) Ś1 Ñ B2 D5–7.9–11 G3 -वृक्ष-; V2 B1.3.4 -गृह- (for -वृक्षैः). Ñ1 च संयुतं-; Ñ2 V2 B3 -समाचितां; D1.4 समन्वितं; D3 G1 समाकुलं; D6 -समायुतां (for समावृतम्). Ñ2 V2 B1–3 D6 om. (hapl. ?) 28^{cd}. —^{c}) B4 D8 T1.3 G3 M3 हरि- (for कपि-). ❀ Cv : जगतिपर्वतम् । मृदा प्राधान्येन कृतः क्रीडापर्वतः ।; Cr : जगति(°ती)शब्दः । ह्रस्व आर्षः । जगती भूमिर्मृदिति यावत् । तत्प्रधाना(°त्प्राधान्या?)ज्जगतिपर्वतमित्युक्तम् । यद्वा, जगतिपर्वत इति संज्ञा ।; Cm : गिरिं क्रीडापर्वतम् । तस्य विशेषणं जगतिपर्वतमिति । ह्रस्व आर्षः । जगती भूमिर्मृदिति यावत् । तत्प्राधान्याज्जगतिपर्वतमित्युक्तिः ।; Cg : जगति लोके रम्यमेतत्सदृशं रम्यं किंचिन्नास्तीत्यर्थः । पर्वतं ददर्शेत्यन्वयः ।; Ck : जगति रम्यं लोके सुखवस्तुभ्यः परमसुन्दरम् । परस्तु जगतिपर्वतम् । ह्रस्वश्छान्दसः । मृत्पर्वत इ(°तमि)त्यर्थः । इत्यशब्दमपि गृहीत्वा कि(क)मपूर्वार्थं वर्णितवानिति न जानीमः ।; Ct : जगति लोके रम्यं सुन्दरवस्तुभ्योऽपि परमसुन्दरम् । तीर्थस्तु जगतीपर्वतमित्यर्थः । ह्रस्व आर्षः । मृत्पर्वतमिति यावदिति व्याचक्षाण उपेक्ष्य एव. ❀
—After 28, B4 ins. 379*.

G. 5. 16. 30
B. 5. 14. 29
L. 5. 9. 34

ददर्श च नगात्तस्मान्नदीं निपतितां कपिः ।
अङ्कादिव समुत्पत्य प्रियस्य पतितां प्रियाम् ॥ २९
जले निपतिताग्रैश्च पादपैरुपशोभिताम् ।
वार्यमाणामिव क्रुद्धां प्रमदां प्रियबन्धुभिः ॥ ३०
पुनरावृत्ततोयां च ददर्श स महाकपिः ।
प्रसन्नामिव कान्तस्य कान्तां पुनरुपस्थिताम् ॥ ३१
तस्याद्दूरात्स पद्मिन्यो नानाद्विजगणायुताः ।
ददर्श कपिशार्दूलो हनुमान्मारुतात्मजः ॥ ३२
कृत्रिमां दीर्घिकां चापि पूर्णां शीतेन वारिणा ।
मणिप्रवरसोपानां मुक्तासिकतशोभिताम् ॥ ३३
विविधैर्मृगसंघैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ।
प्रासादैः सुमहद्भिश्च निर्मितैर्विश्वकर्मणा ।
काननैः कृत्रिमैश्चापि सर्वतः समलंकृताम् ॥ ३४

29 ^{a}) Ñ2 D6 निर्ग(D6 °र्गि)तां तस्यां; V2 वनगां रम्यां; B1 वनमध्यस्थां; B2 च नगां तस्यां (sic); B3 वाटिकां तस्यां; D8 स नगात्तस्मात् (for च नगात्तस्मान्). —^{b}) D2 नदीर् (for नदीं). Ś1 D10 प्रपतितां; Ñ2 V2 B D6 निर्ह्रादिनीं; D2 निपतितास्; D3.8 M1 निष्पतितां; Cm.t as in text (for निपतितां). Ś1 D10 भुवि; Ñ1 पुनः; D2 ततः; D11 वरः (for कपिः). —^{c}) B1(after corr. marg. as in text) स्वर्गादिव; B3 साक्षादिव; D2 अंगादिव (for अङ्कादिव). —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B D1-4.6.10.11 कुपितां; T2 G3 प्रियतां; Cm.t as in text (for पतितां). —After 29, B2 reads 31^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

30 ^{a}) Ś1 D4 सलिलैर्; Ñ1 D1-3.11 शालैर् (for जले). D5 Ct जलेन पतिताग्रैश्च; D10 मालैर्निपतताग्रैश्च. —Ñ1 illeg. for 30^c-36^b. —^{c}) D13 धार्यमाणाम् (for वा°). —^{d}) T2 इव; Cm.k.t as in text (for प्रिय-). —For 30, Ñ2 V2 B(B2 reads after 31^{cd} [first time]) D6 subst.:

380* बालपल्लवशाखां च स ददर्श नगोत्तमे।
क्रीडन्तीं दोलया हृष्टां प्रमदामिव सुन्दरीम्।

[(l. 1) B4 -शाखाग्रां (for -शाखां च). B3 वनोत्तमां (for नगोत्तमे). —(l. 2) B3 (marg. also as above) स्पृष्टां (for हृ°). D6 दोलयात्कृष्टां (sic) (for °या हृष्टां).]

31 Ñ1 illeg. for 31 (cf. v.l. 30). —^{a}) Ñ2 V2 B D6 आवर्तमानां च; D3 आवृत्ततोयाश्च; G1 आवर्ततोयां च; Cm.g.k.t as in text (for आवृत्त°). —^{b}) Ñ2 V2 B D6 सरितं(V2 B1.4 °तां) कपिः (for स महाकपिः). —B2 repeats 31^{cd} here (cf. v.l. 29). —^{d}) B3 कांतं (for कान्तां). Ñ2 V2 B1.3.4 D6 T1.3 G3 उपागतां; Cm.t as in text (for उपस्थिताम्). B2(both times) कांतां च पुनरागतां.

32 Ñ1 illeg. for 32 (cf. v.l. 30). —^{a}) Ś1 D10 पद्मिनीः स; Cv.m.g.k.t as in text (for स पद्मिन्यो). Ñ2 V2 B D6 सपद्माश्च नदीस्तत्र; D1-4 तत्र नद्यः स(D3 सु)-पद्मिन्यो; G1 तस्माद्दूरात्पद्मिन्यो. —^{b}) D1-4.11 -पक्षि- (for -द्विज-). Ś1 B3 D8 M1 -नाणावृताः (for °युताः). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 हनुमान्वीरो; G2.3 M3 हरि° (for कपिशार्दूलो). —^{d}) Ś1 पवनात्मजः (for मारुता°). Ñ2 V2 B D6 नदद्भिर्विहगैः(B2 °द्भिः पतगैः) शुभैः; D1.2.4 विकूजद्विहगाः शुभाः. ❀ Cv.m.g.k.t: पद्मिन्यः पद्मिनीः।; Cr: पद्मिन्यः। व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा. ❀

33 Ñ1 illeg. for 33 (cf. v.l. 30). —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D1-4.6.10.11 च(Ś1 D10 स) नदीं(B2 °दीश्); G3 दीर्घिकाश् (sic) (for दीर्घिकां). Ś1 B1.4 D1-4.10.11 रम्यां; Ñ2 B2 D6 अ(B2 चा)न्यां; V2 दिव्यां; B3 पुण्याम् (for चापि). —G3 om. (hapl.) 33^b-34^e. —^{b}) B3 अन्यां (for पूर्णां). V2 D6 शीतल-; B2.3 शीतस्य (for शीतेन). B2.3 D4 वारिणः (for °णा). —^{c}) V2 मल- (sic) (for मणि-). Ś1 B3 D3.10.11 -प्रवाल- (for -प्रवर-). —^{d}) Ś1 D1-4.10.11 मुक्तासैकत(Ś1 D10 °सौवर्ण)संततां; Ñ2 V2 B D6 मुक्तामिश्रित(B4 °प्रतिम)वालुकां(B3 °पद्मकां). ❀ Ct: सिकतशोभितामित्यत्र ह्रस्व आर्षः. ❀

34 Ñ1 illeg. for 34 (cf. v.l. 30). G3 om. up to 34^e (cf. v.l. 33). Ñ2 V2 B D6 om. 34^{ab}. —^{a}) D3 विचित्रैर् (for विविधैर्). Ś1 D5.10 मृगसिंहैश्; D11 हंसभृंगैश् (for मृगसंघैश्). —^{b}) D5 सेवितां (for विचित्रां). Ś1 D10 चित्रिताननां (for चित्रकाननाम्). —After 34^{ab}, Ś1 D1-4.10.11 ins.:

381* पद्मिनीभिश्च चित्राभिः काञ्चनैश्च महाद्रुमैः।
तरुणादित्यसंकाशैः शोभितां संप्रपुष्पितैः।

[D3.10 om. l. 2. —(l. 2) D1 om. शोभितां. D11 द्रुमपुष्पितां (for संप्रपुष्पितैः) Ś1 शोणिताभां च पुष्पितैः (for the post. half).]

—^{c}) B3 प्राकारैः (for प्रासादैः). —^{d}) Ś1 D10 T1.3 G1 निर्मितां; Ñ2 V2 B1-3 D6 सु(V2 स्व)कृतैर् (for निर्मितैर्). B1(m. also as in text) पुण्यकर्मणा. —^{e}) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D1-4.6.10.11 कांचनैः; B3 पर्वतैः; G1 कृत्रिमैः (for काननैः). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 पर्वतैश्; B3 G1 कांचनैश् (for कृत्रिमैश्). Ś1 Ñ2 V2 B D1-4.6.10.11 T2 G2 [ए]व (for [अ]पि). —^{f}) D2.11 पर्वतैः (for सर्वतः). Ñ2 V2 B D6 कृत्रिमैरुपशोभितां.

ये केचित्पादपास्तत्र पुष्पोपगफलोपगाः ।
सच्छत्राः सवितर्दीकाः सर्वे सौवर्णवेदिकाः ॥ ३५

लताप्रतानैर्बहुभिः पर्णैश्च बहुभिर्वृताम् ।
काञ्चनीं शिंशुपामेकां ददर्श स महाकपिः ।
वृतां हेममयीभिस्तु वेदिकाभिः समन्ततः ॥ ३६

G. 5. 16. 48
B. 5. 14. 37
L. 5. 9. 0

35 Ñ1 illeg. for 35 (cf. v.l. 30).—[a]) D11 चंपैश्च (for ये केचित्). —[b]) Ś1 -फलोपगैः; Ñ2 V2 -फलोपमाः (for °गाः).—D1 om. 35^{cd}.—[c]) D3 संछिन्नाः (for सच्छत्राः). D3 संततं दीप्ताः; G3 संतताः कांताः (for सवितर्दीकाः). Ñ2 V2 B D6 सच्छदा(V2 संगच्छद्; B1 सच्छत्रा; B2 स्वच्छंद-; B3 सर्वत्र; D6 सुच्छदा) विविधाकाराः; D11 सचित्राः संवितानाकाः. —D4 om.(hapl.) 35^{d}.—[d]) Ś1 D8.10.11 सर्व- (for सर्वे). ❀ Cv: सौवर्णवेदिकाः सौवर्णे सोपानपर्वाणः । एवं सति वितर्दिवेदिकयोरैक्याथक्रतः पुनरुक्तिदोषो न भवति. ❀ —After 35, Ñ2 V2 B D1.3.4.6.11 ins.; while Ś1 D2.10 ins. l. 6–7 and 10–11 only after 35:

382* दिव्याभिर्बहुपुष्पाभिर्लताभिरनुवेष्टिताः ।
वीक्ष्यमाणश्च तत्रासौ मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।
अवेक्षमाणो भूमीश्च सर्वतः सोऽन्ववैक्षत ।
सुसंसृष्टेषु देशेषु संसृष्टमणितोरणम् ।
ददर्श विविधाकारं मणिकाञ्चनवेदिकम् । [5]
तथा विचरतस्तस्य तद्वनं पुष्पितद्रुमम् ।
मार्गमाणस्य वैदेहीं सा व्यतीयाय शर्वरी ।
षडङ्गवेदविदुषां क्रतुप्रवरयाजिनाम् ।
शुश्राव ब्रह्मघोषं च तूर्यघोषं च मारुतिः ।
मुक्त्वा विहंगा स्थानानि ययुः पद्मसरांसि वै । [10]
बोधयित्वा शुभैर्वाक्यैः कामिनीमिव कामुकाः ।

[(l. 1) D11 उप- (for अनु-).—(l. 2) B1.3.4 वीक्षमाणश् (for वीक्ष्यमाणश्). B3 शनकैर् (for तत्रासौ). B4 जानकीं (for मैथिलीम्).—(l. 3) Ñ2 B1.2 D1.3.6 अवेक्ष्यमाणो (for °क्षमाणो). Ñ2 B1.3.4 D1.3.4.11 भूमिं च; V2 भूमिष्ठ (for भूमीश्च). Ñ2 D1.3 सोभ्य(Ñ2 °नु)वैक्षत; V2 सोवरेच्छुत (sic); D6 सोन्वैन्कुसुमं (sic); D11 तु निवेष्यते (sic) (for सोऽन्ववैक्षत). B3 तिर्यगूर्ध्वमधस्ततः (for the post. half).—(l. 4) V2 B2.3 सु(V2 अ; B3 स)संसृष्टेषु; B4 D1 असंसृ(D1 °ष्ट)ष्टेषु; D4 अष्टृष्टेषु च; D11 स समृष्टेषु (for सुसंसृष्टेषु). D6 सृष्टेषु देशेषु शुभं (for the prior half). Ñ2 B3 संसृष्ट-; B1 सुसृष्टं; B4 D6 सुसृष्ट-; D11 समृष्ट- (for संसृष्ट-). V2 B4 D6 -मणितोरणं (for °णम्).—(l. 5) B4 D6 विविधाकारां (for °रं). Ñ2 B4 D6.11 -वेदिकां (for °कम्).—(l. 6) B3 तदा (for तथा). Ś1 [अ]पि चरतस् (for वि°). D6 तत्र (for तस्य). Ś1 D1–4.10.11 वनं तत् (by transp.) (for तद्वनं). D11 पुष्पितं वनं (for °तद्रुमम्).—(l. 7) D11 मार्गमाणश्च (for °णस्य). D1.2.4 व्यतीता च (for °याय). Ñ2 V2 B D6 व्यतीयाय विभावरी (for the post. half).—(l. 8) D4 -देव- (for -वेद-). D1.4 -प्रवरयाजिनां(D1 °नं).—After l. 8, D1.3.4 ins.:

382(A)* ददर्श विविधाकारा वह्निशाला महाकपिः ।

—D1.3.4 om. l. 9.—(l. 9) B3 शुश्रुमे; D11 शुश्रुवे (for शुश्राव). Ñ2 D6.11 ब्रह्मघोषांश्(D11 °षे) (for °षं). D6 तूर्यघोषांश् (for °षं).—(l. 10) Ś1 Ñ2 V2 B3.4 D2.4.6.10.11 मुक्ता (for मुक्त्वा). B4 पानार्थे (for स्थानानि). B3 च (for वै). Ś1 D1–4.10.11 यांति पद्माकुलं सरः (for the post. half).—(l. 11) Ś1 D1–4.10.11 बोधयंतः (for बोधयित्वा). D2.11 कामिनीर्; D3 कामिन्य (for °नीम्). D3 कामुकान् (for कामुकाः).]

36 Ñ1 illeg. for 36^{ab} (cf. v.l. 30). Ñ2 V2 B D1.4.6.11 om. 36^{ab}. Ś1 D10 read 36^{a-d} after 38. —D2.3 read 36 after 39.—[a]) D2 -प्रवालैर् (for -प्रतानैर्).—[b]) D3 फलैश्; D8 पर्णयैश् (sic); T2 वर्णैश् (for पर्णैश्). D5.7 T3 वृताः (for वृताम्). Ñ2 V2 B D1.4.6.11 read 36^{c-f} after 385*.—[c]) Ś1 शिंशपीमेकां; Ñ V2 B D6.10.11 G2 M Cv.k.t शिंश(D6.11 °शि)पामेकां; D1.2.4 शं(D2 सिं)सिपामेकां; T2 शुंशुपामेकां; Cm.g as in text (for शिंशुपामेकां). V2 om. (hapl.) after ददर्श in 36^{d} up to ददर्श in l. 3 of 384*.—[d]) Ñ1 मानवात्मजः; Ñ2 B D6 महतीं कपिः; D1.4 कपिसत्तमः; D2.3.5.10.11 G1 M हनुमान्कपिः (for स महाकपिः). —After 36^{cd}, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

383* हनूमानज्वला * * * * मारुतवेगवान् ।

—Thereafter, Ñ1 cont.; while Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 ins. after 36^{cd}:

384* तेषां काञ्चनवृक्षाणां मध्ये जातं वनस्पतिम् ।
प्रवृद्धं शिंशपावृक्षं पुप्लुवे पवनात्मजः ।
आप्लुत्य हनुमान्वीरो ददर्श रुचिरप्रभाम् ।

[V2 om. up to ददर्श in l. 3. Ñ1 illeg. from वन in l. 1 up to पुप्लु in l. 2.—(l. 1) Ñ2 B D6 महाद्रुमं(B4 °प्रभं) (for वनस्पतिम्).—(l. 2) D1–4.6.11 शिंशि(D2.6 शिशि; D3 शिंशु)पावृक्षं (for शिंशपावृक्षं). B1 D4 पुप्लुवे; B2 D3.10.11 पुप्लुवे (for पुप्लुवे). Ñ2 B2.4 तं स मारुतिः; B1.3 तं महाकपिः; D10 जनकात्मजः (sic) (for पवनात्मजः). D6 पुष्पोपेतं स मारुतिः (for the post. half).—Ñ1 illeg. up to first द in l. 3.—(l. 3) Ś1 उत्प्लुत्य; B3 उत्पत्य; D10 तत्प्लुत्य (for आप्लुत्य). D11 रुचिरप्रभं.]

—Ś1 D10 om. 36^{ef}.—[e]) D6 वृतो (for वृतां). Ñ1 V2 B D1–4.6.8.11 G3 च (for तु).—[f]) Ñ1 च सर्वतः (for समन्ततः).

G. 5. 16. 43
B. 5. 14. 38
L. 5. 9. 44

सोऽपश्यद्भूमिभागांश्च गर्तप्रस्रवणानि च ।
सुवर्णवृक्षानपरान्ददर्श शिखिसंनिभान् ॥ ३७
तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोरिव महाकपिः ।
अमन्यत तदा वीरः काञ्चनोऽस्मीति वानरः ॥ ३८
तां काञ्चनैस्तरुगणैर्मारुतेन च वीजिताम् ।
किङ्किणीशतनिर्घोषां दृष्ट्वा विस्मयमागमत् ॥ ३९
सुपुष्पिताग्रां रुचिरां तरुणाङ्कुरपल्लवाम् ।
तामारुह्य महावेगः शिंशपां पर्णसंवृताम् ॥ ४०
इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं रामदर्शनलालसाम् ।
इतश्चेतश्च दुःखार्तां संपतन्तीं यदृच्छया ॥ ४१
अशोकवनिका चेयं दृढं रम्या दुरात्मनः ।
चम्पकैश्चन्दनैश्चापि वकुलैश्च विभूषिता ॥ ४२

---

37 $\tilde{N}_1$ om. 37–39. —^{a}) Ś$_1$ $D_{1-4.10.11}$ पश्यन् (for ऽपश्यद्). D_6 भूमिभागैश्च (for °गांश्च). —^{b}) $\tilde{N}_2$ B_{1-3} $D_{1-4.6.11}$ तत्र; V_2 B_4 T_2 ततः; $D_{7.9}$ नग-; M_2 यत्र (for गर्त-). Ś$_1$ D_{10} लतास्तत्र वनानि च. —^{cd}) D_3 सौवर्ण-; D_4 सुपर्ण- (for सुवर्ण-). G_3 -पुष्पान् (for -वृक्षान्). Ś$_1$ सखिसंनिभान्; D_6 marg. (for शिखि°). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 तथा- (B_4 °तः) सुवर्णवृक्षांश्च सौवर्ण(V_2 °र्णं)कुसुमच्छदान्(B_3 °द्रुमान्).

38 $\tilde{N}_1$ om. 38 (cf. v.l. 37). —^{b}) Ś$_1$ D_{10} मेरुर्; D_3 मेराव् (for मेरोर्). $\tilde{N}_2$ D_6 समंततः; V_2 B समप्रभः; D_8 $T_{1.3}$ $G_{1.2}$ M_3 दिवाकरः (for महाकपिः). —^{c}) Ś$_1$ $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ महातेजाः; T_1 तदा पीतः; T_2 ततो वीरः (for तदा वीरः). —^{d}) $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 M_2 मारुतिः; $D_{7.9}$ सर्वतः (for वानरः). —After 38, Ś$_1$ D_{10} read 36^{a}–^{d}.

39 $\tilde{N}_1$ om. 39 (cf. v.l. 37). Ś$_1$ D_{10} om. 39–40^b. —^{a}) $D_{2.5.8.11}$ T_3 M_2 तत्; Cm.g as in text (for तां). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 G_1 Ck.t तान्कांचनांस्तरुगणान्; $D_{7.9}$ तान्कां (D_9 तत्कां)चनान्वृक्षगणान्; M_1 तत्कांचनैस्तु तरुभिर्. —^{b}) B_3 श्वसनेन (for मारुतेन). —After मारुतेन, D_4 repeats erroneously from महातेजाः (see var.) in 38^c up to मारुतेन in 39^b. $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{1-4.6.11}$ समीरितान्($D_{1.3.4}$ °तां; $D_{2.11}$ °तं); $D_{5.7.9}$ प्रकंपितान्(D_5 °तैः); D_8 G_1 च वीजितं(G_1 °तान्); T_2 च कंपितैः; M_1 च शोभितां; M_2 प्रविराजितं (hypm.) (for च वीजिताम्). —^{c}) $D_{1.3.4}$ -जाल- (for -शत-). $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{6.7.9}$ G_1 -निर्घोषान्; $D_{2.8}$ $M_{1.2}$ -निर्घोषं; Cg as in text (for -निर्घोषां). —^{d}) D_8 T_2 G_1 Ck आगतः; Ct as in text (for आगमत्). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 ददर्श पवनात्मजः; $D_{1-4.11}$ ददर्श स महाकपिः. —After 39, $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{1.4.6.11}$ ins.:

385* लताप्रवालैस्तरुणैः पत्रैश्च बहुभिर्वृताम् ।

[$\tilde{N}_2$ D_6 तत्र; B_1 तं तां (sic) (for लता-). D_{11} -प्रतानैर् (for -प्रवालैस्). $D_{1.4.11}$ बहुभिः (for तरुणैः). B_2 लतावालैस्तरुगणः; B_3 लतां पुरागैस्तरुणैः (for the prior half). V_2 B_2 पर्णैश् (for पत्रैश्).]

—Thereafter they read 36^{cdef}. —After 39, $D_{2.3}$ read 36.

40 Ś$_1$ D_{10} om. 40^{ab} (cf. v.l. 39). —^{a}) $B_{1.4}$ $M_{1.2}$ Ck.t सुपुष्पिताग्रान्; $D_{2.3.9}$ $T_{1.3}$ Cm.g स पुष्पिताग्रां (D_9 °ग्रान्); D_4 सुपुष्पितायां (for सुपुष्पिताग्रां). $\tilde{N}_1$ V_2 B_1 $D_{7.9}$ G M_2 रुचिरांस्; D_8 हनुमांस्; M_1 तरुणांस् (for रुचिरां). $\tilde{N}_2$ $B_{2.3}$ $D_{5.6.11}$ पुष्पिताग्रां(D_{11} °ड्यां) सुरुचिरां. —^{b}) $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 -कोमलां; D_3 -कोरकां (sic); $D_{7.9}$ -पल्लवान् (for -पल्लवाम्). —^{c}) Ś$_1$ $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{2.6.10}$ स(Ś$_1$ D_{10} त)मारुह्य (for ता°). Ś$_1$ $\tilde{N}$ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ -तेजाः; $T_{1.3}$ G_2 M_3 -बाहुः (for -वेगः). —^{d}) $D_{1.4}$ शंशिपां; $D_{2.6.11}$ शिंशिपां; $D_{3.5.7-9}$ $T_{2.3}$ M_3 Cm शिंशुपां; G_3 शिंशुमां (for शिंशपां). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 तामचिंतयत्; T_2 पर्णसंयुतां (for °वृताम्).

41 ^{a}) Ś$_1$ ततो; $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 इह (for इतो). ❀ Cg: इतो द्रक्ष्यामि, इमामारुह्य द्रक्ष्यामि। ल्यब्लोपे पञ्चमी. ❀ —After 41^a, $\tilde{N}_1$ ins.:

386* रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
स तां जनकराजस्य.

—^{d}) T_2 संचरंतीं; B(ed.) संतपंतीं (for संपतन्तीं). —After 41, $\tilde{N}_1$ ins.:

387* संतपन्तीं भृशं बालां राक्षसीगणवेष्टिताम् ।

—Thereafter $\tilde{N}_1$ cont.; while Ś$_1$ $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{6.10.11}$ ins. after 41:

388* निरुद्धां परमोद्विग्नां बाष्पापिहितलोचनाम् ।
मृगेण हरिणीं हीनां मृगराजवशामिव ।

[$\tilde{N}_1$ illeg. from द्वि in l. 1 up to l. 2. —(l. 1) Ś$_1$ V_2 $D_{10.11}$ बाष्पोपहत-; B_3 बाष्पपीडित- (for बाष्पापिहित-). D_{11} -चेतनां. —(l. 2) Ś$_1$ $D_{10.11}$ विहीनां मृगराजेन (for the prior half). Ś$_1$ D_{10} -वधूम्; D_{11} -वधूर् (for -वशाम्).]

42 ^{a}) $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 हीयं; D_{11} चैव (for चेयं). —^{b}) Ś$_1$ $D_{6.8.10}$ G_1 दृढा; D_5 तां तु; D_{11} दृष्ट्वा (for दृढं). B_2 D_7 रम्यां (for रम्या). D_8 महात्मनः (for दुरा°). —After 42^{ab}, $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{6.11}$ ins.:

389* काञ्चनैरावृता वृक्षैर्बहुभिः सुमनोहरैः ।

[D_{11} आवृतैर् (for आवृता).]

—^{c}) Ś$_1$ $\tilde{N}_1$ D_{10} चम्पकैः (for चम्पकैश्). Ś$_1$ $\tilde{N}$ V_2 B $D_{1.2.4.6.10.11}$ सर(B_3 °व)लैश्; D_3 तिलकैश् (for चन्दनैश्). D_{7-9} $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ चंदनैश्चंपकैश् (by transp.).

इयं च नलिनी रम्या द्विजसंघनिषेविता ।
इमां सा राममहिषी नूनमेष्यति जानकी ॥ ४३

सा रामा राममहिषी राघवस्य प्रिया सदा ।
वनसंचारकुशला नूनमेष्यति जानकी ॥ ४४

अथवा मृगशावाक्षी वनस्यास्य विचक्षणा ।
वनमेष्यति सा चेह रामचिन्तानुकर्शिता ॥ ४५

रामशोकाभिसंतप्ता सा देवी वामलोचना ।
वनवासरता नित्यमेष्यते वनचारिणी ॥ ४६

वनेचराणां सततं नूनं स्पृहयते पुरा ।
रामस्य दयिता भार्या जनकस्य सुता सती ॥ ४७

संध्याकालमनाः श्यामा ध्रुवमेष्यति जानकी ।
नदीं चेमां शिवजलां संध्यार्थे वरवर्णिनी ॥ ४८

G. 5. 16. 0
B. 5. 14. 49
L. 5. 9. 58

Ñ2 V2 B D6 चैव; G3 वापि (for चापि). —^{d}) D8 वापि भूषिता; T2 उपशोभिता; Cr as in text (for च विभूषिता). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 शोभिता चंदनैस्तथा (D2 °नैः पृथक्); Ñ1 चंदनैश्च सुशोभिता.—After 42, Ñ2 V2 B D6.11 ins.:

390* लताभिश्च सुपुष्पाभिर्माल्यैश्च जलजैस्तथा ।

[B3 चलपुण्याभिः; D6 च सपुष्पाभिर्; D11 च सुगंधीभिर् (for च सुपुष्पाभिर्). V2 B4 तमालैर्; B3 शालैश्च (for माल्यैश्च).]

43 D8 om. 43.—^{b}) Ś1 -सिंह-; V2 -हंस- (for -संघ-).—Ñ1 illeg. from महिषी in ^{c} up to ^{d}.—^{c}) Ñ2 V2 B D6 इह (for इमां). Ñ1 D3.5.7.9 G1 M1.2 Ct राज-; Cr.m as in text (for राम-).—^{d}) D6 om. (hapl.) from एष्यति up to 46^{c}. Ś1 D10 न समेष्यति (for नूनमेष्यति).—After 43, Ñ1 ins. 5 lines, which are illeg..—After 43, D1 (first time) ins. 391*; while D4 reads 47^{ab} (preceded by 391*).

44 D6 om. 44 (cf. v.l. 43). V2 B1–3 om. 44–50. Ñ2 om. $44–46^{b}$. Ś1 Ñ1 D4.11 om. (hapl.) 44.—^{a}) D1 वने चे सारांसा (corrupt) (for सा रामा). D5.7–9 T3 राज- (for राम-). D3 सा राममहिषी देवी.—^{b}) M1 रावणस्य (for राघवस्य). D8 T1.3 G3 M3 सती (for सदा). B4 D1–3.10 रामस्य च सखी (D1.3.10 °ती) प्रिया. ❀ Ck.t: अरामा रामवियुक्ता. ❀—^{c}) M1 -चारेषु (for -संचार-).—^{d}) D5.7–9 T2 G1.3 M1.2 ध्रुवम्; D10 वनम् (for नूनम्).—After 44, D1 reads 47^{ab} (preceded by 391* [second time]).

45 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 45 (cf. v.l. 43 and 44). D1.4 read 45^{ab} after 46.—^{b}) Ñ1 दिदृक्षया (for विचक्षणा).—^{c}) D3 ध्रुवम् (for वनम्). Ś1 B4 D3.10 सा चेदं; Ñ1 सा येदं; D1.4 सार्येयं; D2 सार्थेदं; D5 सार्था हि; D7.9 साद्येह; D8 G2 M3 Cv*p*.g सार्येह; D11 साध्वीदं; T2 सा देवी; G1 सा नूनं; G3 सावैव; M1 साप्येह (for सा चेह).—^{d}) Ñ1 D7–9 -सुकर्शिता (for -[अ]नु°). ❀ Cv: सार्येहेति पाठे सा आर्या इह वनं ह....वनं (?) वनप्रदेशमेष्यतीत्ययमर्थान्तरपरिग्रहः ।; Cg: सा आर्येति पदच्छेदः. ❀

46 D6 om. 46^{abc} (cf. v.l. 43). V2 B1–3 om. 46; Ñ2 om. 46^{ab} (for both, cf. v.l. 44).—^{b}) Ñ1 जानकी (for सा देवी). Ś1 D10 देवी कमललोचना.—^{c}) B4 -वासवती; D5.10 G3 M2.3 -वासे रता (for -वासरता).—^{d}) D11 वनचारिणां; T2 वरवर्णिनी (for वनचारिणी). ❀ Cg: एष्यते एष्यति. ❀—After 46, D1.4 read 45^{ab}.

47 V2 B1–3 om. 47 (cf. v.l. 44). Ñ2 D6 om. 47^{ab}. D1.4 (after 43 owing to om.) read 47^{ab} after 44 (both preceded by 391* [D1 391* second time]).—^{a}) D1.4 सुभगं (for सततं).—^{b}) D10 स्पृहयती; D11 स प्रियते (sic) (for स्पृहयते). Ś1 सृतिं; Ñ1 शुभा; B4 वनं; D2.5.11 G2 M2 वरा; D3 च सा; D10 रतिं; M1 -तरां (for पुरा). D1.4 रामं सुश्रूयते त (D4 स) दा.—^{c}) D2 च प्रिया (for दयिता). D7.9 चार्या (for भार्या).—^{d}) Ś1 Ñ2 B4 D1–4.6.10.11 नूनमेष्यति जानकी; Ñ1 नूनं सद्यति जानकी (sic).—After 47, Ś1 Ñ B4 D3.6.11 ins.; D1 (repeats after 44).4 ins. after 43:

391* रामशोकाभिसंतप्ता प्रिया राममनोरमा ।

[D4 -शोभित- (sic) (for -शोकाभि-). D1 (both times).11 -मनोहरा (for °रमा). Ñ1 नित्यं रामपरायणा (for the post. half).]

—Thereafter Ñ1 reads दशरथेपि and then illeg. up to 5.13.6.

48 V2 B1–3 om. 48 (cf. v.l. 44). Ñ1 illeg. for 48 (cf. v.l. 47). Ñ2 D6 om. 48–49. Ś1 D2.10 om. (D2.10 hapl.) 48^{ab}.—^{a}) D1.3.4 T2 -कालघन-; D11 -रागवन-; Cv.r.m.g as in text (for -कालमनाः). D3 -श्यामं (for श्यामा). B4 संध्येव वासरस्यांते.—^{b}) D3 वनम् (for ध्रुवम्). D5 T2 मैथिली (for जानकी). D1.4 स्फुटांबुजदलेक्षणा.—^{c}) Ś1 B4 D1–4.10.11 इमां नदीं; T1.3 नदीं चैनां; Ck as in text (for नदीं चेमां). Ś1 B4 D1–4.10.11 T2 G3 M2 शीत-; D5.7.9 शुभ- (for शिव-).—^{d}) B4 संध्या च (sic) (for संध्यार्थे).

G. 5. 16. 0
B. 5. 14. 50
L. 5. 9. 59

तस्याश्चाप्यनुरूपेयमशोकवनिका शुभा ।
शुभा या पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य संमता ॥ ४९

यदि जीवति सा देवी ताराधिपनिभानना ।
आगमिष्यति सावश्यमिमां शिवजलां नदीम् ॥ ५०

एवं तु मत्वा हनुमान्महात्मा
प्रतीक्षमाणो मनुजेन्द्रपत्नीम् ।
अवेक्षमाणश्च ददर्श सर्वं
सुपुष्पिते पर्णघने निलीनः ॥ ५१

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

---

49 Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1-3}$ D$_6$ om. 49 (cf. v.l. 44 and 48). Ñ$_1$ illeg. for 49 (cf. v.l. 47). —[a]) D$_1$ तस्यां (for तस्याश्). —[b]) B$_4$ गुहा (for शुभा). —[c]) Ś$_1$ D$_{3.10}$ सुभार्या; B$_4$ अत्र या; D$_{4.5.7-9}$ G$_3$ M$_{1.2}$ शुभाया: (for शुभा या). —[d]) D$_{1.3-5.8}$ T$_2$ G$_3$ M$_{1.2}$ पत्न्या (for पत्नी). Ś$_1$ D$_{10}$ सांप्रतं; D$_3$ संगता; D$_5$ M$_{1.2}$ संपदा (for संमता).

50 V$_2$ B$_{1-3}$ om. 50 (cf. v.l. 44). Ñ$_1$ illeg. for 50 (cf. v.l. 47). —[b]) Ś$_1$ Ñ$_2$ B$_4$ D$_{2.3.6.10}$ तारापति- (for °धिप-). —[c]) Ś$_1$ Ñ$_2$ D$_{3.6.10}$ सुव्यक्तम्(Ś$_1$ D$_{10}$ °क्ता) (for सावश्यम्). —[d]) D$_{5.7-9}$ T$_2$ G$_{2.3}$ M$_{1.2}$ शीत-; Cg as in text (for शिव-). Ś$_1$ Ñ$_2$ B$_4$ D$_{1-4.6.10.11}$ पुण्यां महानदीं.

51 Ñ$_1$ illeg. for 51 (cf. v.l. 47). —[a]) D$_1$ om.; D$_3$ स (for तु). D$_{2.5.7.9}$ गत्वा. Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ इत्येव-मुक्त्वा (for एवं तु मत्वा). B$_3$ भगवान् (for हनुमान्). —D$_9$ reads from माणो in [b] up to अवेक्ष in [c] in marg. —[b]) Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1.3.4}$ D$_6$ निरीक्ष(V$_2$ D$_6$ °क्ष्य)माणो; B$_2$ परीक्षमाणो; D$_{3.5.8}$ प्रतीक्ष्यमाणो; Cg.t as in text (for °क्षमाणो). M$_1$ -पुत्रं (sic) (for -पत्नीम्). —[c]) V$_2$ D$_{1.3-5.8}$ अवेक्ष्यमाणश्; Cg.t as in text (for अवेक्ष°). Ś$_1$ D$_{10}$ स; D$_6$ तु (for च). —[d]) B$_{1.3.4}$ D$_6$ सुपुष्पितं; D$_{2.5}$ सपुष्पिते (for सुपुष्पिते). Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{1-4.6.10.11}$ पत्रघ(B$_3$ °व)ने; Cv.m.g.k.t as in text (for पर्णघने). B$_3$ प्रलीनः; D$_{1.4.5.8}$ विलीनः; G$_1$ निलीनं; Cm.g as in text (for निलीनः).

Colophon : Ñ$_1$ illeg. (cf. v.l. 47). —*Sarga name* : Ś$_1$ D$_{10}$ अशोकवनिकादर्शनं; Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ अशोकवनिका (B$_3$ °वन)प्रवेशः; D$_{1.4}$ हनुमद्वितर्कः; D$_{2.11}$ अशोकवनिका-प्रवेशो हनुमद्वितर्कः; D$_3$ अशोकवनिकाप्रवेशो हनुमच्चिंता. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D$_{1.2.4.10.11}$ om.; Ś$_1$ 11; Ñ$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_{3.6}$ 17; V$_2$ 8; B$_3$ 15; D$_{5.7-9}$ S 14. —After colophon, G M$_1$ conclude with श्रीरामाय नमः.

१३

स वीक्षमाणस्तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।
अवेक्षमाणश्च महीं सर्वां तामन्ववैक्षत ॥ १
सन्तानकलताभिश्च पादपैरुपशोभिताम् ।
दिव्यगन्धरसोपेतां सर्वतः समलंकृताम् ॥ २
तां स नन्दनसंकाशां मृगपक्षिभिरावृताम् ।
हर्म्यप्रासादसंबाधां कोकिलाकुलनिःस्वनाम् ॥ ३
काञ्चनोत्पलपद्माभिर्वापीभिरुपशोभिताम् ।
बह्वासनकुथोपेतां बहुभूमिगृहायुताम् ॥ ४

G. 5. 17. 9
B. 5. 15. 4
L. 5. 10. 5

13

☞ V1 illeg. for Sarga 13 (cf. v.l. 5.11.29). M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ñ1 illeg. for 1–6 (cf. v.l. 5.12.47).—^{a}) Ñ2 V2 D3.9.11 T1.3 Ck समीक्षमाणस्; B3 M1 अवे°; Cv.r.m.g.t as in text (for स वीक्षमाणस्). Ñ2 V2 B तत्राथ; D1.2.4 संत्रस्तो (for तत्रस्थो). Ś1 D10 अवेक्षमाणः संभ्रांतो.—^{b}) D2 मृग्यमाणां (for मार्गमाणश्). Ñ2 D6 तु (for च). Ñ2 V2 (m. also) B1.2.4 D6 जानकीं (for मैथिलीम्). ❀ Cr: स वीक्षमाणस्तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैथिलीमिति पाठः. ❀—^{c}) Ś1 D1–4.10.11 भूमिं च; Cr.m.g.t as in text (for च महीं). —For 1^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst.; while Ś1 D10 ins. after 1^{ab}; whereas D2.11 ins. after 1:

392* अपश्यद्भूमिभागांश्च सर्वतः सुसमाहितान् ।

[B4 अपश्यन्. Ś1 Ñ2 B3.4 D6.10 सुसमाहितः (Ñ2 D6 °वृतान्).]

—Thereafter all cont.:

393* सुसंसृष्टेषु देशेषु विन्यस्तान्वज्रवेदिकान् ।
ददर्श हनुमांस्तत्र मणिकाञ्चनराजतान् ।

[(l. 1) V2 B3 सुसंसृष्टेषु. B1 विन्यस्तान् (for देशेषु). V2 प्रवृद्धान्; D2 सुविद्धान् (for विन्यस्तान्). Ñ2 D6 मुक्तावैदूर्यवेदिकान्; B1 वज्रवैदूर्यतोरणान्; D11 प्रवृद्धानक्षवेदिकान् (for the post. half). Ś1 D10 गुप्तानिष्टेषु देशेषु प्रवृद्धन्(D10 °म)रत्नवेदिकान्. —Ñ2 reads l. 2 twice.—(l. 2) V2 D11 -तोरणान् (for -राजतान्).]

2 Ñ1 illeg. for 2 (cf. v.l. 1). B3 om. 2. Ś1 D10 om. 2^{ab}.—^{a}) D2 संतानैक-.—^{b}) V2 -वेष्टितान् (for -शोभिताम्). Ñ2 B1.2.4 D1–4.6.11 पादपानचु(D1–4 °नुप)-वेष्टितान्. —After 2^{ab}, Ñ2 V2 B1.2.4 D6 ins.; while D2.11 subst. l. 5 for 8^{cd}:

394* सृजतः पुष्पवर्षाणि जीमूतानिव वर्षतः ।
केशरैश्चाप्यशोकैश्च तथा शाल्मलिकिंशुकैः ।
ज्वलनार्कनिभैः फुल्लैः समन्तादुपशोभितान् ।
तमालैः कर्णिकारैश्च चम्पकैश्च सुपुष्पितैः ।
मेरोः शिखरसंकाशैर्नागैरिव विराजितान् । [5]

[(l. 1) D6 पर्वतः (sic) (for वर्षतः).—(l. 2) V2 शाल्मल- (for शाल्मलि-).—(l. 3) B1 पुष्पैः (for फुल्लैः).—(l. 4) D6 om. second श्च.—(l. 5) D2.11 विराजितां. B2 D6 नगैरिव राजि(D6 °ज)तान् (for the post. half).]

—M1 om. (hapl.) 2^c–4^b. Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 2^{cd}.—^{c}) Ś1 D1–4.10 -[ङ]पेतैः (for °तां).—^{d}) Ś1 D1–4.10.11 फलैश्च (for सर्वतः). D1–4 समलंकृतान्.

3 Ñ1 illeg. for 3 (cf. v.l. 1). M1 om. 3 (cf. v.l. 2). G1 om. (hapl.?) 3–4^b. Before 3, Ñ2 V2 B D6 read 10–12.—^{a}) Ś1 D10 रक्त-; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 स तं; B3 स च; D3 तान्स; T2 तां च; Ct as in text (for तां स). Ś1 B3 D10 G2 चंदन-; Ct as in text (for नन्दन-). Ñ2 V2 B D6 -संकाशं; D3 -संकाशान् (for °शां).—^{b}) D3 आवृतान् (for °ताम्). Ś1 D10 T2 मृगपक्षिसमावृतां(T2 °कुलां); Ñ2 V2 B D6 मृगपक्षि(B3 °यूथ)निषेवितं(V2 °गणैर्वृतं).—^{c}) B3 हर्म्यं (for हर्म्य-). Ñ2 V2 B D6 -संबाधं; D3 -संबद्धान्.—^{d}) D7 T G2.3 M2.3 -निस्वनां. Ś1 D1–4.10.11 कोकिलाश(Ś1 °रु)तमंडितां (D3 °नादितान्); Ñ2 V2 B D6 कोकिलोत्कूज(Ñ2 D6 °लोत्कर; V2 °लाकूज; B3 °लोत्कृष्ट)नादितं.

4 Ñ1 illeg. for 4 (cf. v.l. 1). G1 M1 om. 4^{ab}. (cf. v.l. 3 and 2 respy.).—^{a}) Ñ2 V2 B D6 पुष्पित- (for काञ्चन-). Ś1 Ñ2 D6 -पत्राभिर् (for -पद्माभिर्).—^{b}) B1 (after corr. as in text) प्रपाभिर् (for वापीभिर्). Ñ2 V2 B D2.6 -शोभितं(D3 °तान्).—^{c}) B3.4 बह्वा(B3 °ह्वा)सन-; M3 मह्वा°; Cv.r.m.g.t as in text (for बह्वासन-). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 T2 G3 M1 -गृहो(T2 -कृतो)पेतां (Ñ2 V2 B D6 °तं; D3 °तान्); Cv.r.m.g.t as in text (for -कुथोपेतां). ❀ Cv: बह्वासनकुथोपेतामिति पाठः. ❀—^{d}) B2 रत्न-; D6 बद्ध- (for बहु-). Ñ2 V2 B1–3 D6 -शतैं(V2 गणै)र्वृतं; D1.4 -गणायुतां (for -गृहा°). B4 मणिकांचनवेदिकं; D3 बहुभौमगृहायुतान्. —After 4, Ñ2 V2 B D2.6 ins.:

395* लतावितानैर्विविधैः पुष्पैरवनतद्रुमम् ।
तथा गुल्मसहस्रैश्च सर्वतः समलंकृतम् ।

[D2 om. l. 1.—(l. 1) Ñ2 B4 लतावतानैर्; D6 लताविधानैर्. B1 बहुभिः (for विविधैः).—After पुष्पैः, B4 erroneously repeats from 4^b up to पुष्पैः in l. 1 of 395*.—(l. 2) D2 समलंकृतां (for °तम्).]

G. 5. 17. 11
B. 5. 15. 5
L. 5. 10. 6

सर्वर्तुकुसुमै रम्यैः फलवद्भिश्च पादपैः ।
पुष्पितानामशोकानां श्रिया सूर्योदयप्रभाम् ॥ ५
प्रदीप्तामिव तत्रस्थो मारुतिः समुदैक्षत ।
निष्पत्रशाखां विहगैः क्रियमाणामिवासकृत् ।
विनिष्पतद्भिः शतशश्चित्रैः पुष्पावतंसकैः ॥ ६
आमूलपुष्पनिचितैरशोकैः शोकनाशनैः ।
पुष्पभारातिभारैश्च स्पृशद्भिरिव मेदिनीम् ॥ ७
कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश्च सुपुष्पितैः ।
स देशः प्रभया तेषां प्रदीप्त इव सर्वतः ॥ ८
पुंनागाः सप्तपर्णाश्च चम्पकोद्दालकास्तथा ।
विवृद्धमूला बहवः शोभन्ते स्म सुपुष्पिताः ॥ ९
शातकुम्भनिभाः केचित्केचिदग्निशिखोपमाः ।
नीलाञ्जननिभाः केचित्तत्राशोकाः सहस्रशः ॥ १०
नन्दनं विविधोद्यानं चित्रं चैत्ररथं यथा ।
अतिवृत्तमिवाचिन्त्यं दिव्यं रम्यं श्रिया वृतम् ॥ ११

---

5 Ñ1 illeg. for 5 (cf. v.l. 1). —^{a}) D10 सर्वं तत् (for सर्वर्तु-). D1.4 अन्यैः; T3 G1 M3 रम्यां (for रम्यैः). Ñ2 V2 B D6 दिव्यैः सर्वर्तुकुसुमैः. —After 5^{ab}, Ñ2 V2 B D2.6.11 ins.:

396* दिव्यगन्धरसस्पर्शैः शोभितं संप्रपुष्पितैः ।

[D2.11 शोभितां. Ñ2 D6 च सु- (for संप्र-).]

—^{d}) Ś1 B3 D10 श्रियं (for श्रिया). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 प्रभां सूर्योदयं प्रति.

6 Ñ1 illeg. for 6 (cf. v.l. 1). —^{a}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 प्रनष्टाम्; B3 D3 प्रदीप्तम् (for प्रदीप्ताम्). —^{b}) V2 B1.4 D2.3 समवैक्षत (for समुदै°). T2 हनुमानन्ववैक्षत. —^{c}) V2 D1.2.4 निःपत्र-. Ñ2 V2 B D6 -शाखाश्च नगाः; D9 -शाखां विहंगैः (for -शाखां विहगैः). —^{d}) D2 कूजमानाम् (for क्रियमाणाम्). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 क्रिय(V2 ह्रिय; B4 ध्रिय; D6 कीर्य)माणा इवापरे; B3 ध्रियमाणा बलात्सकृत्. —^{e}) Ś1 Ñ2 V2 B D6.10 G3 निष्पतद्भिश्च; D1–4.11 विनिःप°; Ct विनिष्पतद्भिः (as in text). M2 शकुनैश्च; Ct as in text (for शतशश्). —^{f}) B1 छिन्नैः; B3 चित्रं; D5 सितैः (for चित्रैः).

7 ^{a}) Ñ2 V2 B D6 आमूलात्; D7.9 समूल-; Ck as in text (for आमूल-). D3 -पत्र- (for -पुष्प-). Ñ1 -रुचिरैर्; B4 D8.10.11 M1 -विचितैर्; D2 -[अ]वनतैर्; D7.9 -रचितैर्; T1.3 -[उ]पचितैर्; T2 -निचयैर् (for -निचितैर्). Ś1 आमूलं विचितैः पुष्पैर्. —^{b}) V2 उपशोभितैः; B2 D8.11 शोकनाशकैः. —^{c}) D11 पुष्पभारादि-. Ñ2 V2 B D6 -भारेण (for -भारैश्च). Ñ1 पुष्पसंभारशोभैश्च. —After 7, D2 ins.:

397* प्रफुल्लैः सुमनोज्ञैश्च हाटकप्रतिमैः शुभैः ।
रोहितकवनैश्चैव पुष्पभारावनामितैः ।

8 ^{a}) Ñ2 V2 B सरलैः कर्णिकारैश्च; D6 सालैः कर्णिकारैश्च (subm.). —Ñ1 illeg. from कैश्च in ^{b} up to सर्वतः in ^{d}. —^{b}) B4 [अ]पि पुष्पितैः. —B1 reads 8^{cd} in marg. —^{c}) Ñ2 V2 D6 भ्रमरावासः; B1 भ्रमरायोगात्; B3 भ्रमरैः कीर्णैः; B4 भ्रमरा पाला (sic) (for प्रभया तेषां). B2 प्रदेशो भ्रमरैरासीत् (sic) (also in marg. °रायोगात्). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 लक्ष्यते (for सर्वतः). —For 8^{cd}, D2.11 subst. l. 5 of 394*.

9 ^{a}) T1 पुंनाग- (for °गाः). —^{b}) T2 तदा (for तथा). Ś1 D10 चण्यकाः शिंशि(D10 °श)पास्तथा. —After 9^{ab}, Ñ1 ins.:

398* चन्दनागुरुकदम्बाः सर्जकासनकण्टकाः ।
शालाः प्रियालास्तमाला शल्मर्यश्च **** ।

—^{c}) Ñ2 V2 B D6 शतशः (for बहवः). D2 प्रवृद्धमूला बहवः. —Ñ1 illeg. from सु in ^{d} up to 10^{a}. —^{d}) D2.10 च (for स्म). Ñ1 B3.4 शोभयंति; B1.2 D1.4 °यंते (for शोभन्ते स्म). B3.4 स्म (for सु-). V2 शोभयंति च सर्वशः.

10 Ñ1 illeg. for 10^{a} (cf. v.l. 9). Ñ2 V2 B D6 read 10–12 before 3. —^{a}) Ś1 D1–4.10 शातकौंभ- (for °कुम्भ-). Ñ2 V2 B2.3 D6.10 -प्रभाः; B1 D11 -मयाः (for -निभाः). —^{b}) B2 erroneously repeats केचिदग्नि. Ś1 Ñ1 D10 T2 M2 -शिखाप्रभाः; D1.2.4.5.7.11 -शिखप्रभाः (sic) (for -शिखोपमाः). —^{c}) D2 -शुभाः (for -निभाः). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 समंततः (for सहस्रशः). B3 तापनीयाः समंततः.

11 Ñ2 V2 B D6 read 10–12 before 3. —^{a}) Ś1 D10 चंदनैर् (for नन्दनं). Ñ V2 B3 D3–5.7.9 G1.2 Ck.t विबुधोद्यानं; Cv.r.m.g as in text (for विविधो°). B1(marg. also).4 यथा नंदनमुद्यानं; M1 नंदनं विविधं वृक्षं. —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B1 D6.10 वनं; M2 चित्र-; Cr.m.k.t as in text (for चित्रं). V2 चैत्रवनं; D9.11 चैत्ररथो (sic). Ñ2 D6 तथा; D2 तदा (for यथा). —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.10 अति(Ñ1 °प्र)वृक्षम्; V2 B4 D6 Cr अनि(V2 Cr °मि)-वृत्तम्; D3 इतिवृत्तम्; T1.2 अति(T2 °भि)वृद्धम्; G1.3 अनि(G3 °ति)वृत्यम्; Cv.m.g.k.t as in text (for अति-वृत्तम्). Ñ V2 B D6 [आ]दित्यम् (for [अ]चिन्त्यं). D11 अतिवृद्धं सरूपं च. —^{d}) Ś1 D7.9 रम्य- (for रम्यं). D5.7–9 M1 युतं (for वृतम्). Ñ2 V2 B D6 अचिंत्यं तद्वनोत्तमं.

द्वितीयमिव चाकाशं पुष्पज्योतिर्गणायुतम् ।
पुष्परत्नशतैश्चित्रं पञ्चमं सागरं यथा ॥ १२
सर्वर्तुपुष्पैर्निचितं पादपैर्मधुगन्धिभिः ।
नानानिनादैरुद्यानं रम्यं मृगगणैर्द्विजैः ॥ १३
अनेकगन्धप्रवहं पुण्यगन्धं मनोरमम् ।
शैलेन्द्रमिव गन्धाढ्यं द्वितीयं गन्धमादनम् ॥ १४
अशोकवनिकायां तु तस्यां वानरपुंगवः ।
स ददर्शाविदूरस्थं चैत्यप्रासादमूर्जितम् ॥ १५
मध्ये स्तम्भसहस्रेण स्थितं कैलासपाण्डुरम् ।
प्रवालकृतसोपानं तप्तकाञ्चनवेदिकम् ॥ १६
मुष्णन्तमिव चक्षूंषि द्योतमानमिव श्रिया ।
विमलं प्रांशुभावत्वादुल्लिखन्तमिवाम्बरम् ॥ १७
ततो मलिनसंवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ।
उपवासकृशां दीनां निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
ददर्श शुक्लपक्षादौ चन्द्ररेखामिवामलाम् ॥ १८

G. 5. 18. 3
B. 5. 15. 19
L. 5. 10. 21

---

12 Ñ2 V2 B D6 read 10–12 before 3.—b) D1 दिव्य- (for पुष्प-). Ś1 D11 -ज्योतिर्गणैर्युतं; Ñ2 V2 B1.3.4 D6 -ज्योतिर्गणावृतं; D3.10 -ज्योतिर्गणैर्वृ(D3 °र्यु)तं.—c) D10 -चयैश्च्; G1 -गणैश्च् (for -शतैश्च्). Ñ2 V2 B D6 चित्रैः (for चित्रं).—d) B4 पंचमः सागरो यथा.

13 a) Ś1 D4 सर्वत्र; D10 सर्वं तु (for सर्वर्तु-). Ś1 Ñ1 V2 B1.3.4 D1.4.10 -पुष्पनिचयैः; Ñ2 B2 D2.3.6.11 -पुष्पनिचितैः.—c) D9 -निधानैर् (for -निनादैर्). Ś1 Ñ V2 B D1.2.4.10.11 नानाविहगसंघुष्टैर् (Ś1 Ñ1 D2.10.11 °घुष्टं; B2 [marg. also] °घैश्च); D3 नानानिनदसंघुष्टं.—d) Ñ2 V2 B D6 दिव्यं (for रम्यं). D11 मुनि- (for मृग-). Ś1 D1–4.7–10 T1.3 G2 M2 -गणद्विजैः; Ñ1 D11 -गणैर्युतं; Ñ2 V2 B D6 -गणायु(Ñ2 B3 D6 °वृ)तं (for -गणैर्द्विजैः).

14 a) Ñ1 D11 -दिव्य-; T2 -रत्न- (for -गन्ध-). B3 D1.3.4.11 T2 G2.3 M1 -प्रभवं (D1.4 °वैर्) (for -प्रवहं).—b) B1 पुण्यगंधि; D1.4 दिव्यगंधं; D2.10 G2 M1.2 पुण्य(D2 °ष्प)गंध- (for पुण्यगन्धं). D7–9 मनोहरं (for °रमम्). Ś1 Ñ V2 B2–4 D3.5.6.11 T2 G1 पुण्य(B4 °ष्प)-गंध(Ñ2 B2.4 D6 °धि)मनोहरं.—cd) Ñ2 V2 B D2 गंधानामाकरं (for °ढ्यं द्वितीयं).—After 14, Ñ V2 B D1.2(m.).3.4.6.11 ins.:

399* तरुणादित्यसंकाशं शोभितं प्रियदर्शनैः ।
कोकिलैर्भृङ्गराजैश्च हंसैर्मत्तैश्च सारसैः ।

[(l. 1) Ñ1 D1–4 -संकाशैः (for °शं). D6 शोभितैः (for °तं). Ñ1 B1.4 D11 -दर्शनं(Ñ1 °कैः) (for °नैः).—(l. 2) Ñ1 चंद्राकैर्; D1.3.4 चक्राह्वैर्; D2.11 चक्रांकैर् (D11 °गैर्) (for कोकिलैर्).]

—Thereafter Ñ1 D1.2(marg.).3.4.11 cont.:

400* नादितं वाजितं स्फीतं च * प्रीतमनोरमम् ।
नादितं ददृशे धीमान्सुरम्यं प्रमदावनम् ।

[D1–4.11 om. l. 1.—(l. 2) Ñ1 हनुमान् (for नादितं). Ñ1 सुपुण्यं (for सुरम्यं).]

15 a) B1(marg. also).2.3 च (for तु).—c) Ñ2 V2 B D6 सोपश्यद् (for स ददर्श). Ñ1 V2 D6 [अ]ति(V2 [अ]धि)दूरस्थं; D2 विहा°; D4.10 विदू° (for [अ]विदूरस्थं). D11 प्रददर्श विदूराद्वै.—d) Ś1 D3.11 चैत्यं; Ñ1 चित्र-; T3 G3 चैत्र- (for चैत्य-). Ś1 D10 उन्नतं; Ñ1 D1.3.4.11 M3 उच्छ्रितं; D2.8 G1 M1 उत्तमं (for ऊर्जितम्). Ñ2 V2 B D6 प्रासादं चैत्यमुत्तमं (B3 °न्नतं).

16 a) Ñ2 B1.2 D6 वृतं; V2 B3.4 D2 धृतं (for मध्ये).—b) Ñ2 V2 B D6 रम्यं; D3 स्फीतं (for स्थितं). Ś1 D10 -संनिभं; B D5 T1 G1.2 M -पांडरं (for -पाण्डुरम्). G3 कैलासमिव पांडरं.—c) G1 प्रवालैः (for °ल-).—d) D6 तत्र (for तप्त-). Ñ1 -भूषितं (for -वेदिकम्).

17 b) B D6 द्योतयंतम् (for °मानम्). B3 श्रियं.—c) D5.7.9 निर्मलं (for विमलं). Ñ2 V2 B1.4 D6 विपु(V2 °म)लं प्रांशुतायोगाद्; B2 वसनं (before corr. विमलं) प्रांशुतायोगाद्; B3 विपुलप्रेष्ठभावाच्च.—d) B2 प्रोल्लिखंतम् (for उ°). D3 [अं]तरं (for [अ]म्बरम्).—After 17, Ñ2 V2 B D6 read 5.15.4–24.

18 a) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तस्मिन् (for ततो). Ñ2 V2 B1.3.4 D6 मलिनांबरसंवीतां; B2 (before corr. as in text) ततो मलेन संवीतां.—b) Ñ1 समाकुलां; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 सुसंवृतां.—c) V2 -कृतां (for -कृशां).—After 18c, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

401* भर्तृदर्शनलालसाम् ।
ध्यानशोकपरामार्तां.

[(l. 1) Ñ1 -कांक्षिणीं (for -लालसाम्).—(l. 2) Ñ1 शोकध्यान- (by transp.). Ś1 -परामंतर्.]

—d) D2.11 उच्छ्वसंतीं; D6.7 S निश्वसंतीं (for निःश्वसन्तीं). D11 मुहुर्मुहुः (for पुनः पुनः).—After 18cd, Ñ2 V2 B D6 ins.:

402* ध्यानशोकपरां दीनां भर्तृव्यसनकर्षिताम् ।
[Cf. 401*. B1.3 देवीं (for दीनां).]

—Thereafter all the above MSS. cont.; while Ñ1 D1.2.4 ins. after 18cd:

403* ददर्श हनुमान्वीरो बद्धां गजवधूमिव ।
वृक्षमूले निरानन्दां शोचन्तीं कपिरङ्गनाम् ।

G. 5. 18. 4
B. 5. 15. 20
L. 5. 10. 22

मन्दप्रख्यायमानेन रूपेण रुचिरप्रभाम् ।
पिनद्धां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ॥ १९
पीतेनैकेन संवीतां क्लिष्टेनोत्तमवाससा ।
सपङ्कामनलंकारां विपद्मामिव पद्मिनीम् ॥ २०
व्रीडितां दुःखसंतप्तां परिम्लानां तपस्विनीम् ।
ग्रहेणाङ्गारकेणैव पीडितामिव रोहिणीम् ॥ २१

अश्रुपूर्णमुखीं दीनां कृशामनशनेन च ।
शोकध्यानपरां दीनां नित्यं दुःखपरायणाम् ॥ २२
प्रियं जनमपश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसीगणम् ।
स्वगणेन मृगीं हीनां श्वगणाभिवृतामिव ॥ २३
नीलनागाभया वेण्या जघनं गतयैकया ।
सुखार्हां दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ॥ २४

[(l. 1) D2 रुद्धां (for बद्धां). —(l. 2) Ñ2 V2 B D6 ददर्श (for शोचन्तीं). Ñ1 वानरः स्त्रियं (for कपिरङ्गनाम्).]

—Ñ1 illeg. from 18^{e} up to सुमध्यां in 28^{b}. —^{e}) Ñ2 V2 B1.2 D6 सीदंतीं; B3.4 सुदतीं; D2 सुदंतीं (for ददर्श). B3 शुक्लपक्षीयां; D4 स शुक्लपक्षां (for शुक्लपक्षादौ). —^{f}) Ñ2 B2–4 D1–4.6.10 T3 G2.3 M1.2 -लेखाम् (for -रेखाम्). Ñ2 B4 D2.6 [आ]विलां; V2 [अ]सितां; B1.2 D11 [अ]बलां; D1.4 M2 [अ]परां; D3 [अं]बरे (for [अ]मलाम्).

19 Ñ1 illeg. for 19 (cf. v.l. 18). —^{a}) Ñ2 B1.4 Cm.g मंद; D3.6 मद-; Cv.r.k.t as in text (for मन्द-). B3.4 D2 -प्रक्षीयमाणेन; D11 -प्रच्छाद्य° (for -प्रख्याय°). Ś1 D10 चिरप्रवासमलिनां. —^{b}) Ñ2 V2 B D6 रूपेणा (D6 °पश्री)प्रतिमेन तां; D3 रूपेण रुचिरां शुभां. —^{c}) Ś1 D10 निरुद्धां; B3 D2.11 निबद्धां; D1.4 विनद्धां (for पिनद्धां). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 प्रभाम् (for शिखाम्).

20 Ñ1 illeg. for 20 (cf. v.l. 18). —^{a}) D2 क्लिष्टेन (for पीतेन). —^{b}) Ñ2 B3.4 कृष्णेन; V2 क्षिसेन; B2 कृष्टेन; D2 पीतेन (for क्लिष्टेन). Ñ2 V2 B D2.6 G1.2 [उ]त्तर-; Cr as in text (for [उ]त्तम-). Ś1 D1.4.10.11 दीसेन (D11 °व) तपसा त(D1.4 य)था; D3 क्लिन्नेनांतरवाससा. ❀ Cr: क्लिष्टेनोत्तमवाससेति पाठः. ❀ —After 20^{ab}, Ñ2 V2 B D2.3.6 ins. :

404* भुजाभ्यां साधुवृत्ताभ्यां प्रतिच्छन्नकुचोदरीम् ।

[B2 (also in marg.) जानुभ्यां (for भुजाभ्यां). D2.3 ऊरुभ्यां साधु(D3 जानु)जाताभ्यां; D6 भुजालंबमानशिरां (sic) (for the prior half). B1 (also in marg. as above) प्रतिगृह्य (for °च्छन्न-).]

—Thereafter B2 cont. :

405* पूर्णचन्द्रो यथाकाशे मेघसंछादितो भवेत् ।

—D3.10 repeat $20^{c}-21^{b}$ after 29. —^{c}) Ñ2 V2 B D6 संपंनाम्; B1 (also in marg.) संपृक्ताम् (for सपङ्काम्). —^{d}) Ś1 D1.4.10.11 विबुद्धाम्; Ñ2 V2 B1(also in marg.).2 D6 अ(B2 *)पद्माम्; B1.4 सपद्माम्; B3 व्याकुलाम् (for विपद्माम्). D8 पद्महीनामिव श्रियं. —For 20^{cd}, D2 subst. l. 1 of 415*. —After 20, G3 reads $24^{c}-25$.

21 Ñ1 illeg. for 21 (cf. v.l. 18). D3.10 repeat $20^{c}-21^{b}$ after 29. G3 reads 21^{ab} after 24^{ab} preceded by 406*. —^{a}) B3 व्रणितां; D2 विव्रस्तां; D7–9.11 पीडितां; G3 सुखार्हां (for व्रीडितां). —^{b}) Ñ2 V2 B1.2 D5.6 M2 परिग्लानां; B4 सुकुमारीं; D7.9 परिक्षीणां; M1 परिक्लिन्नां (for परिम्लानां). —^{cd}) M2 उग्रेण (for ग्रहेण). Ś1 D1–5.7–10 G1 M1.3 [इ]व (for [ए]व). D1.2.4.10 दिवि (for इव). Ñ2 V2 B D6 ग्रहे(Ñ2 अग्रे)ण लोहितांगेन रोहिणीमिव पीडितां.

22 Ñ1 illeg. for 22 (cf. v.l. 18). The sequence of st. 22–37 in Ñ2 V2 B is $31^{c}-32^{b}$, 22, 30–31^{b}, 24^{ab}, 29^{cd}, 23, $32^{c}-37$ (om. 33^{ab}) and $24^{c}-29^{b}$ (all including star passages). D6 om. $22-24^{b}$. V2 B1.2 repeat 22^{ab} after l. 2 of 415*. —^{a}) Ñ2 V2 B(V2 B1.2 first time) अश्रुधौत- (for अश्रुपूर्ण-). B3 बालां (for दीनां). —^{b}) D2.3 आर्ताम् (for कृशाम्). Ś1 D1.4.10.11 पीडितां शोककर्शि(Ś1 D10 °र्षि)-तां; B4 कृशां मानसदुःखितां. —^{cd}) Ś1 D1.2.4.10 ध्यानशोक- (by transp.). D1–4.10.11 साध्वीं (for दीनां). D5.7.9 T1.3 G1 नित्य- (for नित्यं). Ś1 D1–4.10.11 राम- (for दुःख-). Ñ2 V2 B दुर्बलां दुःखसंतप्तां सुकुमारीं तपस्विनीं.

23 Ñ1 illeg. for 23 (cf. v.l. 18). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. D6 om. 23 (cf. v.l. 22). —D5 reads from पश्यं in ^{a} up to ^{b} in marg. —^{a}) D2.3.9–11 अपश्यंती (sic). —^{b}) D2.9–11 G2 पश्यंती (sic) (for पश्यन्तीं). Ś1 Ñ2 V2 B D2.3.10.11 G1 M1 -जनं (for -गणम्). D4 राक्षसीगणसंवृतां (reads संवृतां *sup. lin.*). —^{c}) Ś1 D10 मृगौघेन; Ñ2 V2 B यूथपेन; D1–4 स्वयूथेन; D11 स्वगतेन (for स्वगणेन). Ś1 D4 दीनां (for हीनां). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2.4 D2–4 शार्दू(D2 °र्दु)लानु(D3 °नि; D4 °भि)सृतामिव; B3 शार्दूलग्राहितामिव; D1 शार्दूलेनाभिसृतामिव(hypm.); D7.9 T2 श्वगणेनावृतामिव; D11 स्वगणाभिगतामिव; G2 श्वगणेनेव संवृतां; M1 श्वगणेन समावृतां.

24 Ñ1 illeg. for 24 (cf. v.l. 18). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. D6 om. 24^{ab} (cf. v.l. 22). —^{a}) Ñ2 D1.3.4 व्यालभोग- (for नीलनाग-). B3 रेजे (for वेण्या). Ś1 D10 व्यालभोगोपमां कांच्या(D10 °मा वेण्या); B2 नीलया शोभया वेण्या; D2.11 व्यालभोगोत्थया वेण्या. —^{b}) Ś1 D1–4.10 जघन(D3 °ने)स्थितयैकया; B3 **

तां समीक्ष्य विशालाक्षीमधिकं मलिनां कृशाम् ।
तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादिभिः ॥ २५
ह्रियमाणा तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ।
यथारूपा हि दृष्टा वै तथारूपेयमङ्गना ॥ २६
पूर्णचन्द्राननां सुभ्रूं चारुवृत्तपयोधराम् ।
कुर्वन्तीं प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ॥ २७
तां नीलकेशीं बिम्बोष्ठीं सुमध्यां सुप्रतिष्ठिताम् ।
सीतां पद्मपलाशाक्षीं मन्मथस्य रतिं यथा ॥ २८
इष्टां सर्वस्य जगतः पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
भूमौ सुतनुमासीनां नियतामिव तापसीम् ॥ २९
निःश्वासबहुलां भीरुं भुजगेन्द्रवधूमिव ।
शोकजालेन महता विततेन न राजतीम् ॥ ३०

G. 5. 18. 19
B. 5. 15. 32
L. 5. 10. 33

**तु यै कया (sic); D11 जवनागतयैकया; M1 जवनं प्रति लंबया. —After 24^{ab}, D5.7–9 S ins.:

406* नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ।

—Thereafter, G3 reads 21^{ab}. Ś1 D10 om. $24^{c}-25^{b}$. D6 reads $24^{c}-29^{b}$ after 37 (preceded by 415*). G3 reads $24^{c}-25$ after 20. —^{c}) V2 दुःखार्ही (sic); G3 आनीतां (for सुखार्हां). D3 दुष्ट- (for दुःख-). Ñ2 B4 सुखहीनां दुःखतप्तां. —^{d}) D3 व्यसनार्ताम् (for °नाम्).

25 Ñ1 illeg. for 25 (cf. v.l. 18). Ś1 D10 om. 25^{ab} (cf. v.l. 24). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22 and for D6, cf. v.l. 24. G3 reads $24^{c}-25$ after 20. —^{a}) D7.9 T2 G1 विलोक्य; Cg as in text (for समीक्ष्य). —^{b}) B1 D11 अधिकां (for °कं). B2 G1 मलिनीं (for °नां). B4 मलिनां कपिकुंजरः. —^{d}) Ñ2 V2 B D6 उपपादयन्.

26 Ñ1 illeg. for 26 (cf. v.l. 18). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22 and for D6, cf. v.l. 24. —^{a}) V2 D1.2.4.11 T G2 M1 ह्रियमाणां. D5 तु सा (for तदा). Ñ2 V2 [अं]गेन; B1–3 D2.6 [अं]केन (for तेन). B4 ध्रियमाणा दशास्येन. —^{b}) D1.3.4 भीम- (for काम-). —Ś1 D10 om. 26^{cd}. —^{c}) D5 हि; D7.9 सा (for वै). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 यथा पुरा वै दृष्टा मे(V2 च); B3 D3 यथा पुरा(D3 यथारूपा) मया दृष्टा; D1.2.4.11 यथारूपा(D1 °प)मपश्यामः. —^{d}) D3.6 तथारूपेण संगता(D6 चांगना).

27 Ñ1 illeg. for 27 (cf. v.l. 18). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22 and for D6, cf. v.l. 24. —^{a}) Ś1 D1–4.10 -निभा श्यामा(D3 शोभा); Ñ2 V2 B D6 -[आ]नना श्यामा; D5 -[आ]ननां शुभ्रां; D11 -निभां श्यामां (for -[आ]ननां सुभ्रूं). —^{b}) Ś1 चंड- (for चारु-). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10 -पयोधरा; M2 -शिरोधरां. ❀ Cr.m.g.t: सुभ्रूं सुभ्रुवम्। (Cg उवङभाव आर्षः). ❀ —^{c}) Ś1 D1.3.4.6.10 कुर्वती; Ñ2 V2 D9 T3 Ct कुर्वंतीं; B D2.11 कुर्वंती; Cg as in text (for कुर्वन्तीं). B D1–4.6.10.11 G1.3 देवी (for देवीं). M1 कुर्वंतीं तेजसा स्वेन.

28 Ñ1 illeg. up to सुमध्यां in ^{b} (cf. v.l. 18). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22 and for D6, cf. v.l. 24. —^{a}) D7.9 नीलकंठीं (for °केशीं). D6 तां नीलकेशां बिंबोष्ठां. —After 28^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 ins.:

407* पीनाञ्चितगुरुश्रोणीं वृत्तोरुं संहतस्तनीम् ।

[B2 -शुभ- (for -गुरु-). D1.4 पीनोन्नतशुभश्रोणीं (for the prior half). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 वरोरुं (for वृत्तोरुं). B3 घनोरुं वर्तुलस्तनीं (for the post. half).]

—^{c}) Ñ2 V2 B D6 पद्मपत्रविशालाक्षीं. —^{d}) Ñ B D1–4.6.11 रतीमिव (metri causa) (for रतिं यथा).

29 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22 and for D6, cf. v.l. 24. Ś1 B4 D10 om. 29^{ab}. Ñ1 D11 read 29^{ab} after 30^{ab}. —^{b}) B1 -निभाम् (for -प्रभाम्). —After 29^{ab}, Ñ1 ins. 410*; while Ñ2 V2 B(B4 after 28) D6 read 5.14.6–14. —D6 om. $29^{c}-31^{b}$. —^{c}) D3 सततम् (for सुतनुम्). Ñ1 transp. भूमौ and आसीनां. Ñ2 B1.2.4 भूमौ देवीं त(B1 स)दासीनां; V2 B3 भूमौ देवीं तदा(B3 °था) सीतां. —^{d}) B3 निरतां (for नियताम्). Ñ2 V2 B T2 तापसीमिव(by transp.). —After 29, Ś1 Ñ1 D2.4.11 ins.:

408* संविग्नामनलंकारां पद्महीनामिवाब्जिनीम् ।
दुर्बलां दुःखसंतप्तां सुकुमारां यशस्विनीम् ।

[(l. 1) Ś1 सपद्माम्; D11 सपंकाम् (for संविग्नाम्). Ñ1 सधवस्तां दीनां (for the prior half). Ś1 पुष्प- (for पद्म-). Ñ1 D2 श्रियं (for [अ]ब्जिनीम्). —(l. 2) Ñ1 दुर्मनस्तां दुर्बलां सीतां (for the prior half). D11 सुकुमारीं (for °रां). Ś1 तपस्विनीं (for यश°).];

while Ñ2 V2 B(B2 after 30) ins. after 29:

409* प्रध्यानपरमां बालां रुदन्तीं कुररीमिव ।

[B3 वदंतीं (sic) (for रुदन्तीं).];

—whereas D3.10 repeat $20^{c}-21^{b}$ after 29.

30 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. D6 om. 30 (cf. v.l. 29). —^{a}) D2.5.7.9–11 S निश्वास- (for निःश्वास-). V2 -परमां (for -बहुलां). Ñ V2 B D1.4 सीतां; M1 भीमां (for भीरुं). —D1 om. $30^{b}-31^{b}$. —^{b}) Ñ2 V2 B G2 पन्नगेंद्र- (for भुज°). —After 30^{ab}, Ś1 Ñ1 (after 29^{ab}) D1.3.10 ins.; while D2 ins. after 32^{ab}:

410* आयतीमिव विच्छिन्नामाज्ञामिव विलोपिताम् ।

G. 5. 18. 10
B. 5. 15. 32
L. 5. 10. 22

संसक्तां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ।
तां स्मृतीमिव संदिग्धामृद्धिं निपतितामिव ॥ ३१
विहतामिव च श्रद्धामाशां प्रतिहतामिव ।
सोपसर्गां यथा सिद्धिं बुद्धिं सकलुषामिव ॥ ३२
अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ।
रामोपरोधव्यथितां रक्षोहरणकर्शिताम् ॥ ३३
अबलां मृगशावाक्षीं वीक्षमाणां ततस्ततः ।
बाष्पाम्बुप्रतिपूर्णेन कृष्णवक्त्राक्षिपक्ष्मणा ।
वदनेनाप्रसन्नेन निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ॥ ३४
मलपङ्कधरां दीनां मण्डनार्हाममण्डिताम् ।
प्रभां नक्षत्रराजस्य कालमेघैरिवावृताम् ॥ ३५
तस्य संदिदिहे बुद्धिर्मुहुः सीतां निरीक्ष्य तु ।
आम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ॥ ३६

[Ś1 Ñ1 आयताम्. D3 आज्ञां प्रतिहतामिव (for the post. half).]

—After 30^{ab}, Ñ1 D11 read 29^{ab}; while D2 reads 32^{ab}.—D11 om. (hapl.) 30^{c}–31. B4 om. 30^{cd}. —^{d}) Ñ1 D1–3 समावृतां; Ñ2 V2 B1–3 [अ]भिसंवृतां; G2 M1 विरा°; Cr.g.k as in text (for न राजतीम्). Ś1 D10 विवृत्ते(D10 °द्धे)न समावृतां.—After 30, B2 ins. 409*.

31 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. D6 om. 31^{ab} (cf. v.l. 29). D11 om. 31; Ś1 Ñ1 D1–4.10 om. 31^{ab} (for D4.11, cf. v.l. 30).—^{a}) Ñ2 V2 B संच्छन्नां (for संसक्तां).—B4 om. 31^{c}–32^{b}.—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10 तां बुद्धिम्; B1 D5.6 तां स्मृतिम्; B3 पृषतीम्; Cr.m.g.k.t as in text (for तां स्मृतीम्). D2 संदग्धाम्. —^{d}) Ñ1 सिद्धिं (for ऋद्धिं). B2 संपतिताम्; D6 प्रतिह° (for निपतिताम्). ❀ Cr : स्मृतीं स्मृतिम्। दीर्घ आर्षः।; so also Cm.k.t. ❀—After 31, D2 ins. 411*.

32 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. B4 om. 32^{ab} (cf. v.l. 31). D6 om. (hapl.) 32–33^{b}. D2 reads 32^{ab} (followed by 410*) after 30^{ab}.—^{a}) Ś1 D4.10 विहिताम्; Cg.k.t विहतां (as in text). Ś1 सच्छ्रद्धाम्; D10 संशुद्धाम् (for च श्रद्धाम्). Ñ2 V2 B1–3 आशा(B2 संज्ञा)मिव व्यपगताम्.—^{b}) Ñ2 V2 B1–3 आज्ञां (for आशां).—D2 om. (hapl.) 32^{cd}.—^{d}) Ś1 Ñ2 B3 M1 वृद्धिं (for बुद्धिं). Ñ2 V2 B प्रतिहताम्; D10.11 सु(D11 च)कलुषाम् (for सकलुषाम्). T2 सुबुद्धिं कलुषामिव. —After 32, Ś1 (l. 3 only) D1.3.4.10.11 ins.; while D2 ins. after 31:

411* प्रजामिव परिक्षीणां स्मृतिं प्रतिहतामिव ।
दीप्तामिव दिशं काले पूजां पर्युषितामिव ।
पौर्णमासीमिव निशां राहुग्रस्तनिशाकराम् ।

[(l. 1) D1.4 प्रभाम्; D11 प्रज्ञाम् (for प्रजाम्). D1–4 प्रतिगताम् (for °हताम्).—D2.10 om. (hapl.) l. 2. —(l. 2) D11 प्रतिहताम् (for पर्युषिताम्).—(l. 3) D3.11 पूर्णमासीम्.]

33 D6 om. 33^{ab} (cf. v.l. 32). For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. Ñ2 V2 B om. (hapl.) 33^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 प्रभूतेन; M2 अनृ°; Cr.m.g.k.t as in text (for अभूतेन).—^{b}) D10 प्रतिहताम् (for निपतिताम्). ❀ Cr : अनृतेनेति पाठः. ❀—Ś1 D10 om. 33^{cd}.—^{c}) Ñ2 V2 B D6 रामा(B3 स्वीया)पराध-; M3 रामावरोध- (for रामोपरोध-).—^{d}) G1 -ग्रहण- (for -हरण-). Ñ V2 B D2.5 -कर्षितां (for -कर्शिताम्). D7.9 रक्षोगणनिपीडितां.—After 33, Ñ2 V2 B D6 ins.:

412* चित्रामिव ग्रहग्रस्तां राक्षसीगणरक्षिताम् ।

[D6 ग्रहैर् (for ग्रह-). B1 चितामिव गृहस्थानां (for the prior half). V2 -कर्षितां (for -रक्षिताम्).]

34 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22.—^{a}) D5 अमलां (for अबलां).—^{b}) Ñ1 इमा * णाम् (sic); D6 ईक्षमाणस् (for वीक्षमाणां). Ś1 Ñ V2 B D10 G2 इतस्ततः; G3 समंततः.—^{c}) Ś1 Ñ1 D4 अश्रुबाष्पा(Ñ1 °शोका)ति-; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 शोकबाष्पाभि-(B2 °ति-); D1–3.11 अश्रुबाष्पाभि-; D5.7.9 T2 M2.3 बाष्पांबुपरि-; D10 अश्रुपुष्पाति- (for बाष्पाम्बुप्रति-). B3 शोकबाष्पावकीर्णेन. —^{d}) D8 कृच्छ्र- (sic) (for कृष्ण-). Ñ2 D6 -रक्तांत-; V2 B1.4 -वर्णाक्षि-; B2 -वक्त्रांत-; B3 -वर्णांत-; D7 T1.3 -वक्राक्षि-; Ct as in text (for -वक्त्राक्षि-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 चारुकृष्णा(D1.4 °नासा)क्षिपक्ष्मणा; D5 कृष्टं तंद्राक्षिपक्ष्मणा.—^{e}) Ñ2 V2 B2.3 D6 नयनेन (for वद°).—^{f}) Ñ2 V2 B4 D2.5.7.9.11 S निश्वसंतीं. Ñ2 V2 B D6 मुहुर्मुहुः (for पुनः पुनः).

35 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22.—^{a}) B3 -[आ]वृत्तां (for -धरां).—^{b}) Ś1 D10 मंडनेनाति(D10 °भि)मंडितां.—^{c}) T2 -नाथस्य (for -राजस्य).—^{d}) D5 काले (for काल-).—After 35, B3 ins.:

413* सुप्रभां काञ्चनीरेखां मलैरिव विलोपिताम् ।

36 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22.—^{b}) D7.9 तथा (for मुहुः). D5 सिद्धिं (for सीतां). D7–9 च (for तु). Ś1 Ñ1 D1–4.10 प्र(D2 तु)पश्यतः; D11 स्वपश्यतः; T2 निरीक्षितुं; T3 M1 निरीक्ष्यते(M1 °तां). Ñ2 V2 B D6 तां दृष्ट्वा तद्विनिर्ण(B3 °श्च)ये.—^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.11 अनाम्नाताम्; D10 अनाम्नाताम् (for आम्नायानाम्).

दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमाननलंकृताम् ।
संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्थान्तरं गताम् ॥ ३७
तां समीक्ष्य विशालाक्षीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादयन् ॥ ३८
वैदेह्या यानि चाङ्गेषु तदा रामोऽन्वकीर्तयत् ।
तान्याभरणजालानि गात्रशोभीन्यलक्षयत् ॥ ३९
सुकृतौ कर्णवेष्टौ च श्वदंष्ट्रौ च सुसंस्थितौ ।
मणिविद्रुमचित्राणि हस्तेष्वाभरणानि च ॥ ४०
श्यामानि चिरयुक्तत्वात्तथा संस्थानवन्ति च ।
तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽन्वकीर्तयत् ॥ ४१
तत्र यान्यवहीनानि तान्यहं नोपलक्षये ।
यान्यस्या नावहीनानि तानीमानि न संशयः ॥ ४२
पीतं कनकपट्टाभं स्रस्तं तद्वसनं शुभम् ।
उत्तरीयं नगासक्तं तदा दृष्टं प्लवंगमैः ॥ ४३

G. 5. 19. 10
B. 5. 15. 45
L. 5. 10. 46

D5 T2 अयोग्येन; Cv.m.g as in text (for °गेन). Ñ2 V2 B D6 आ(B2-4 अ)म्नातां(V2 अस्नातां; B1 अधीतां) योगहीनस्य; D2 अनाम्नायप्रयोगेण. —[d]) Ś1 Ñ1 अ(Ñ1 सु)शिथिलाम्; Ñ2 V2 B D6 प्रतिग(Ñ2 B2 D6 °हृ)ताम्.

37 For sequence in Ñ2 V2 B, cf. v.l. 22. Ś1 D10 om. (hapl.) 37.—[a]) B3 बुद्धिभिर् (for दुःखेन). Ñ V2 B1.2.4 D1.4.6 चैनां (for सीतां).—After 37[a], Ñ1 ins.:

414* यत्नेन महता धिया ।
विदिता सा रामभार्या.

—[b]) Ñ2 V2 B D3.6 मारुतात्मजः (for अनलंकृताम्). —[c]) B3 संस्कृतेन (for संस्कारेण). Ñ2 हीनां यथा (by transp.).—[d]) B3 M1 वाचमर्थांतरा(M1 °रां)गतां. —After 37, Ñ2 V2 B D6 ins.; while D2 subst. l. 1 for 20[cd] :

415* तिष्ठन्तीमनलंकारां दीप्यमानां स्वतेजसा ।
अवशां दुःखसंतप्तां निरानन्दां तपस्विनीम् ।
एकवेणीधरां दीनां तापसीवेशधारिणीम् ।

[(l. 2) B3 विवशां. Ñ2 B4 तां च (for दुःख-).—After l. 2, V2 B1.2 repeat 22[ab].—(l. 3) Ñ2 D6 देवीं (for दीनां).]

—Thereafter D6 reads 24[c]–29[b].

38 Ñ2 V2 B D6 om. 38–39.—[a]) Ñ1 समीक्ष्य तां (by transp.).—[d]) Ñ1 उपशोभितां; D1.2.4.8.11 T1.3 M1.3 उपपादिभिः(D2 °तां); Ck.t उपपादयन् (as in text).

39 Ñ2 V2 B D6 om. 39 (cf. v.l. 38).—[a]) D2 चांगानि (for चाङ्गेषु).—[b]) Ś1 Ñ1 D2.10.11 G3 [ऽ]न्वकीतयन् (sic); D4 [ऽ]नुकीर्तयत्.—[c]) Ś1 D1-5. 10.11 M2 -जातानि (for -जालानि).—[d]) D5.8 T1.3 M Cv.r.m.g शाखा-; D11 सांग-; Ck as in text (for गात्र-). Ñ1 D8.11 लक्ष्ये (for [अ]लक्षयत्). Ś1 D10 शुभानि निशि लक्षये; D1.3.4 सीतायामुपलक्षये; D2 श्वारोभीनि च लक्षये (sic). ❀ Ct : तीर्थस्तु–'शाखाशोभीनि' इति पाठं प्रकल्प्य रामविश्लेषसमये भूषणधारणस्यानुचितत्वाद्वैदेह्या भूषणानि स्वाङ्गेभ्य उन्मुच्य शाखायां न्यस्तानीति गम्यत इति व्याचख्यौ, तदुत्तरश्लोकयोर्हस्तेष्विति तथा श्यामानि चिरयुक्तत्वादिति पदस्वरसविरुद्धम्. ❀—After 39, G3 reads for the first time 42[cd], repeating it in its proper place.

40 Ñ2 V2 B D6 read 40–45 after 5.14.21 reading 43–44 before 40.—[a]) Ś1 D10 अक्षतौ; Cr.k.t as in text (for सुकृतौ). D2 -वेपौ; D3 -दंष्ट्रौ (for -वेष्टौ). B3 मुक्ते ते कर्णवेष्टे च; D9 सुसंस्कृतौ कर्णवेष्टौ.—[b]) Ś1 मणिभिश्च; D1.3.4 सुदीप्तौ; D2.9.11 T2 Ck सु(D9 स्व)दंष्ट्रौ; D10 महार्हौ; Cv.r.m.g.t as in text (for श्वदंष्ट्रौ). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 G2 सुसंस्कृतौ; D8 [अ]पि संस्थितौ; Ck.t सुसंस्थितौ (as in text). Ñ2 V2 B D6 कुंडले च सुसंस्कृ(B4 स्वलंकृ)ते; D5 स्वदंष्ट्रौ च स्वसंस्थितौ; G1 सुसंसृष्टौ च संस्थितौ; G3 सुदंष्ट्रौ चारु**तौ.—[c]) Ñ2 V2 B D6 -युक्तानि (for -चित्राणि).—[d]) Ś1 Ñ1 D1.4.10 हस्तस्य; D3 हस्तेषि; T2 सुहस्त- (for हस्तेषु). Ñ2 illeg. from ष्वा up to च. V2 B D6 हस्तयोर्भूषणानि च.

41 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 40.—[a]) Ś1 D2.10.11 वासांसि; Ñ1 इमानि; B2 म्लानानि; B3 समानि; D3 ध्यातानि (for श्यामानि). Ś1 V2 B2 D3.10 चिरसु(Ś1 °ल्य)क्तत्वात्; Ñ B3 D1.2.4.6.11 चिरसु(D2.6 °यु)क्तानि (for °युक्तत्वात्). B1 यानि चैव विमुक्तानि.—[b]) Ś1 D2.10 तत्र; T2 तदा (for तथा). B4 D4 संस्कारवंति ये(D4 च). —[c]) Ñ2 V2 B D6 तान्यस्या एव मन्येहं; D3 तानि चैतानि मन्येत्र.—[d]) Ñ1 B3 [ऽ]नुकीर्तयत्; D3.5.11 [ऽ]न्वकीतयन् (sic). V2 यानि वा सोनुकीर्तयेत् (sic).

42 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 40. —[a]) D2.11 यत्र. Ś1 विकीर्णानि; D2.10 [अ]प(D10 वि)-हीनानि; Cr.m.g.t as in text (for [अ]वहीनानि). Ñ2 V2 B D6 अनया तु विहीनानि. —D2 om.(hapl.?) 42[b]–44[a]. Ś1 Ñ2 V2 B1.4 D6 om.(hapl.) 42[bc].—[b]) B2.3 नेह (for [अ]हं न).—G3 repeats 42[cd] here (cf. v.l. 39). —[c]) B2.3 D10 न(B3 तु) विहीनानि; D1.3.4.11 न च ही° (for नावही°). T2 यान्यन्यवदहीनानि; M1 यान्यस्यानवहीनानि.—[d]) Ñ2 V2 B D6 [ए]तानि (for [इ]मानि).

43 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 40. D2 om. 43 (cf. v.l. 42).—[a]) D6 कांचन- (for कनक-).

G. 5. 10. 11
B. 5. 15. 45
L. 5. 10. 47

भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणीतले ।
अनयैवापविद्धानि स्वनवन्ति महान्ति च ॥ ४४

इदं चिरगृहीतत्वाद्वसनं क्लिष्टवत्तरम् ।
तथा हि नूनं तद्वर्णं तथा श्रीमद्यथेतरत् ॥ ४५

इयं कनकवर्णाङ्गी रामस्य महिषी प्रिया ।
प्रनष्टापि सती यस्य मनसो न प्रणश्यति ॥ ४६

इयं सा यत्कृते रामश्चतुर्भिः परितप्यते ।
कारुण्येनानृशंस्येन शोकेन मदनेन च ॥ ४७

स्त्री प्रनष्टेति कारुण्यादाश्रितेत्यानृशंस्यतः ।
पत्नी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥ ४८

अस्या देव्या यथारूपमङ्गप्रत्यङ्गसौष्ठवम् ।
रामस्य च यथारूपं तस्येयमसितेक्षणा ॥ ४९

Ś1 B3 D10 G3 -वर्णाभं; D1.4.11 -पत्राभं; Ct as in text (for -पट्टाभं). Ñ2 V2 B1.2.4 पीत(Ñ2 B1 °तं)कांचनवर्णा (V2 B2 °पट्टा)भं. —^{b}) Ñ2 V2 B D6 य(B1.3 अ)स्यास्त-द्वसनोत्तमं(B3 °नं शुभं). —Ñ2 illeg. from न in ^{c} up to ^{d}. —^{c}) Ñ1 D11 तदा(D11 समा)सक्तं; V2 B1.3.4 D6 नगे(V2 °ग-) त्यक्तं; B2 च संत्यक्तं (for नगासक्तं). —D5 reads 43^d in marg. —^{d}) D1.4 तत्र (for तदा). D11 सक्तं (sic) (for दृष्टं). V2 B D6 दृष्टं मे वा(B2 तद्वा)नरैः सह.

44 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 40. D2 om. 44^a (cf. v.l. 42). —^{a}) T2 विचित्राणि (for च मुख्यानि). —^{b}) B3 श्रेष्ठानि; D10 G1 भ्रष्टानि (for दृष्टानि). —Ñ1 illeg. from वा in ^{c} up to ^{d}. —^{c}) D1.4 प्रसृष्टानि; D3 प्रसिद्धानि; D11 प्रनिष्टानि (sic); T2 [अ]प-सृष्टानि; G1 M1 प्रयुक्तानि (for [अ]पविद्धानि). Ś1 D10 स्वनर्घाणि प्रवृद्धानि.

45 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 40. —^{a}) D2 चिरं (for चिर-). V2 -गृहीत्वा तु; T2 °तं तद् (for -गृहीतत्वाद्). Ś1 D10 इदं चीरं गृहीत्वा तु.—^{b}) Ś1 कृष्णवत्तलं; Ñ1 क्लिष्टमुत्तरं; D3 कृष्टवत्तरं; D10 कृष्णवर्णकं. Ñ2 V2 B D6 परिक्लि(V2 तं विक्ल)ष्टमनंतरं; T2 वासः संक्लिष्टवत्तरं. —^{c}) D5 G3 यदा; T1.3 यथा (for तथा). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 हि त(D1 न)नु तद्; Ñ2 B1 D6 तत्र हि तद्(B1 तं); V2 हि तत्र तद्; B3 तद्विहितं; D7.9 M2 Ck.t [अ]प्यनूनं तद्; G2 रूपं तथा; M3 [अ]पि नूनं तद्; Cm.g as in text (for हि नूनं तद्). Ñ1 वस्त्रं (for वर्णं). B2 तथा तं न हि तस्यं तम्; B4 यथा हि दुर्लभं त्यक्तम्; D2 तथा हि ननु वर्णं च. —^{d}) Ś1 D10.11 Ck.t यथा; G3 तदा; Cm.g as in text (for तथा). Ś1 D3.10.11 T2 G1 [इ]तरं; Ñ1 स्थितं; Ck.t as in text (for [इ]तरत्). Ñ2 V2 B D6 उत्तरीयं त(B2 य)थैव तत्(V2 B1.3 च); D2 तथा श्रीरयथोत्तरं. ❀ Ct: अनूतमप्रच्युतम्। क्लीबत्वमार्षम्। अर्धर्चादिर्वा वर्णशब्दः. ❀

46 Ñ2 V2 B D6 read 46–48, 50 (reading 46 after 50) after 425*. —^{a}) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 इयमिंदीवरश्यामा. —^{b}) V2 च या (for प्रिया). —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.5.10 T G M1.3 प्रणष्टा. Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 तस्य; D5 ह्यस्य; D8 T1.3 M3 यास्य; Cm.g.k.t as in text (for यस्य). Ś1 विनश्यति. Ñ2 V2 B D6 चिरप्रन(Ñ2 D6 °ण)ष्टापि सती हृदयान्न प्रणश्य(V2 °न्न हि नश्य; B2.3 °न्नापसर्प)ति. —After 46, Ñ2 V2 B D1-4.6.11 ins. (D1-4.11 ins. l. 1–2 only):

416* पतिशोकेन चाविष्टा तपसा च कृशा भृशम्।
प्रतिपच्चन्द्रलेखेव दृश्यते द्योतनेन च।
इयं प्रकृत्या तन्वङ्गी तद्वियोगाच्च कर्षिता।
अनभ्यसनशीलस्य विद्येव तनुतां गता।

[(l. 1) D11 परि- (for पति-). V2 च ह्रिया; D3 धूसरी (for च कृशा). —(l. 2) D2-4.6 द्योतते न (for °नेन). —(l. 4) V2 अन्यन्यसन- (for अनभ्य°).]

47 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 46. Ñ1 illeg. for 47^{ab}. —^{a}) D2 परितप्यति; D6 पातयिष्यति; D7.9 इह तप्यते. —Ñ1 om. 47^c – 50^b. —^{c}) Ñ2 V2 B D1-4.6.10.11 कार्पण्येन; Cm.g.k.t as in text (for कारु°). Ñ2 V2 B4 D1.4-7.9.11 [आ]नृशंसेन.

48 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 46. Ñ1 om. 48 (cf. v.l. 47). Ś1 D10.11 om. 48–49. —^{a}) D3 श्रीः (for स्त्री). Ñ2 B D5.7-9 T1.2 G2.3 M1 प्रणष्टा; M3 [इ]व नष्टा (for प्रनष्टा). Ñ2 V2 B D1-4.6 कार्पण्यम्(D1-4 °ण्याद्); D7.9 T G1 कारुण्यम्; Cv.m.g.k.t as in text (for कारुण्याद्). —^{b}) D2 M1 आसृ(M1 °श्र)ता (sic) (for आश्रिता). Ñ2 B D5 T1.2 [अ]नृशंसता; V2 D6 T3 G1 M1 [आ]नृशंसता; D1-4 [अ]नुकंपया; D7-9 M2 [आ]नृशंस्यता (sic); Cv.m.g.t [आ]नृशंस्यतः (as in text). ❀ Cv: 'प्रनष्टेति(°ति च) कारुण्यादाश्रितेत्यानृशंस्यतः' इति पाठः. ❀ —^{c}) Ñ2 V2 B D6 पतिव्रते(Ñ2 V2 B1 °ता)ति; D1.4 सीता साध्वीति; D2.3 साध्वी नष्टे(D3 हृते)ति (for पत्नी नष्टेति). —^{d}) T3 मदनेति च.

49 Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 om. 49 (for Ñ1, cf. v.l. 47 and for Ś1 D10.11, cf. v.l. 48). Ñ2 V2 B D6 read 49 after 5.14.4. —^{a}) D7.9 G1 तस्या; Cr.m.g as in text (for अस्या). Ñ2 V2 B D6 -युक्तम् (for -रूपम्). —^{c}) G2 तथा- (for यथा-). Ñ2 V2 B D6 रा(B4 का)मस्य हि य(B2-4 त)था युक्ता; G1 रामस्य च यथापूर्वरूपं (hypm.). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 पत्नी (for तस्य).

अस्या देव्या मनस्तस्मिंस्तस्य चास्यां प्रतिष्ठितम् ।
तेनेयं स च धर्मात्मा मुहूर्तमपि जीवति ॥ ५०
दुष्करं कुरुते रामो य इमां मत्तकाशिनीम् ।
सीतां विना महाबाहुर्मुहूर्तमपि जीवति ॥ ५१
एवं सीतां तदा दृष्ट्वा हृष्टः पवनसंभवः ।
जगाम मनसा रामं प्रशशंस च तं प्रभुम् ॥ ५२

G. 5. 18. 38
B. 5. 15. 54
L. 5. 10. 71

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

---

50 For sequence in Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$, cf. v.l. 46. Ñ$_{1}$ om. 50^{ab} (cf. v.l. 47). —^{a}) Ś$_{1}$ अस्यास्तस्मिन्मनो देव्या; Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ अ(B$_{4}$ त)स्यास्तत्र मनो लग्नं. —^{b}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ [इ]ह (for [अ]स्यां). —^{c}) Ś$_{1}$ न चेयं (sic); T$_{1}$ तेनायं; Cr.m.g.t as in text (for तेनेयं). D$_{1}$ T$_{2}$ च स (by transp.). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ येनेयं स च तेजस्वी. —^{d}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ ह्यद्य कष्टेन; Ñ$_{1}$ illeg. ; D$_{1-4.11}$ ह्यति(D$_{2}$ ह्यथ; D$_{11}$ ज्ञात्वा)कृच्छ्रेण (for मुहूर्तमपि). Ñ$_{1}$ D$_{11}$ जीवतः (for °ति). —After 50, Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ read 5.14. 3–14 ; while D$_{5.7-9}$ S read 5.14.27 for the first time, repeating it in its proper place.

51 D$_{7.9}$ om. (hapl.) 51. —^{a}) D$_{1-4.11}$ दुःकरं; T$_{2}$ दुष्कृतं. Ś$_{1}$ D$_{1.4.10.11}$ T$_{2}$ कृतवान् ; Cg as in text (for कुरुते). V$_{2}$ पापं (for रामो). Ñ$_{1}$ कृतवान्दुःकरं रामो. —^{b}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{2.6}$ यद् (for य). D$_{1.3.11}$ मत्तका (D$_{11}$ °गा)मिनीं; D$_{4}$ अत्र कामिनीं (for मत्तकाशिनीम्). Ś$_{1}$ D$_{10}$ यदिमां हंसगामिनीं. —^{c}) Ñ$_{1}$ D$_{2}$ M$_{1}$ विना सीतां (by transp.). D$_{2.3}$ वरारोहां (for महाबाहुर्). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ विना सीतां महाभागां. —^{d}) D$_{6}$ इव (for अपि).

52 ^{ab}) D$_{7.9}$ T$_{3}$ M$_{3}$ Ct तथा ('for तदा). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ M$_{3}$ -नंदनः (for -संभवः). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ एवं दृष्ट्वा तदा सीतां हनूमान्मारुतात्मजः. —^{d}) D$_{1.3.4}$ वानरः; D$_{2.11}$ राघवं (for तं प्रभुम्). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{10}$ प्रथमं स च(D$_{10}$ च स) राघवं (Ñ$_{1}$ वानरः) ; Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ सीतां च प्रशशंस ह. —After 52, Ś$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ read 5.14.29–30.

Colophon : Ñ$_{1}$ illeg. —*Sarga name* : Ś$_{1}$ Ñ$_{2}$ B$_{3.4}$ D$_{1.3.4.6.10}$ सीतादर्शनं(D$_{1.3.4}$ °नः); V$_{2}$ B$_{1.2}$ अशोकवनिकानि(B$_{2}$ °वि)चये सीतादर्शनं; D$_{2}$ सीताप्रशंसा; D$_{11}$ अशोकवनिकाप्रवेशो सीतादर्शनः . —*Sarga no.* (figures, words or both) : D$_{1.2.4.6.10.11}$ om. ; Ś$_{1}$ 12 ; Ñ$_{2}$ B$_{1.2.4}$ D$_{3}$ 18 ; V$_{2}$ 9 ; B$_{3}$ 16 ; D$_{5.7-9}$ S 15. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः .

१४

G. 5. 19. 1
B. 5. 16. 1
L. 5. 11. 1

प्रशस्य तु प्रशस्तव्यां सीतां तां हरिपुंगवः ।
गुणाभिरामं रामं च पुनश्चिन्तापरोऽभवत् ॥ १

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
सीतामाश्रित्य तेजस्वी हनुमान्विललाप ह ॥ २

मान्या गुरुविनीतस्य लक्ष्मणस्य गुरुप्रिया ।
यदि सीतापि दुःखार्ता कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ३

रामस्य व्यवसायज्ञा लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
नात्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदागमे ॥ ४

तुल्यशीलवयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम् ।
राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयमसितेक्षणा ॥ ५

तां दृष्ट्वा नवहेमाभां लोककान्तामिव श्रियम् ।
जगाम मनसा रामं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६

अस्या हेतोर्विशालाक्ष्या हतो वाली महाबलः ।
रावणप्रतिमो वीर्ये कबन्धश्च निपातितः ॥ ७

विराधश्च हतः संख्ये राक्षसो भीमविक्रमः ।
वने रामेण विक्रम्य महेन्द्रेणेव शम्बरः ॥ ८

14

V1 illeg. for Sarga 14 (cf. v.l. 5.11.29). M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ñ1 illeg. for 1–2. —a) Ś1 V2 प्रशंस्य (for प्रशस्य). Ñ2 B D6 च; D1 om. (for तु). V2 प्रशंसार्हां (for प्रशस्तव्यां). —b) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 स (for तां). T2 हरियूथपः. —d) D1.4 ततश्(for पुनश्). D5 चिंतावशो (for °परो).

2 Ñ1 illeg. for 2 (cf. v.l. 1). —a) D10 सु-; Cm.g as in text (for स). G1 इति (for इव). —D6 om. 2^{c}–3^{b}. —c) D2 आसृज्य; D3 आसृत्य (for आश्रित्य). G3 मेधावी (for तेजस्वी). —d) G2 हा (for ह). D2 मारुतात्मजः (for विललाप ह). Ñ2 V2 B विललाप सुदुःखितः.

3 Ñ2 V2 B1.2.4 D2.6 om. 3^{ab} (for D6, cf. v.l. 2). B3 om. up to सीतापि in c (cf. v.l. 28). Ś1 Ñ1 D1.2 (om. 3^{ab}).3.4.10.11 read 3–14 (Ś1 D10 om. 5) after 5.13.50. —a) Ś1 (marg. also as in text) अस्या; D1.4 मन्ये (for मान्या). Ś1 D10 -विनीतेन; Cv.r.m.g.t as in text (for °तस्य). —b) Ś1 गुण- (for गुरु-). D10 लक्ष्मणेन गुणिप्रिया. —After 3^{ab}, Ś1 Ñ1 D2 (before 3^{cd} owing to om.).10.11 ins. l. 2 only of 427*. —Ñ2 B D6 read 3^{c}–4, 5.13.49 and 5 (D6 om. 5) after 427*. V2 reads 3^{c}–4^{b} (preceded by 427*) after 28. —c) Ś1 D10 कथं; Ñ2 V2 B1.2 D6 यत्र; B4 यदा; Cr.m.g.t as in text (for यदि). Ś1 D5.7.9 Ck हि; G3 सु-; Cr.m.g.t as in text (for [अ]पि). —d) Ñ2 सु-; V2 B1.2.4 D6 स (for हि). B2 ह्यरतिक्रमः (for दुरति°). B3 काल एव व्यतिक्रमः.

4 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 3. Ñ2 illeg. for 4^{ab} except रामस्य. —b) Ś1 Ñ1 V2 B D1–4.6.10.11 सत्त्व(B3 मति)ज्ञा लक्ष्मणस्य च. —After 4^{ab}, V2 ins.:

417* वरयत्यात्मनो देहं तत्समागमनकाङ्क्षया (hypm.)।

—V2 reads 4^{cd}, 5.13.49 and 5 after 27^{ab}. —c) Cg [अ]त्यर्थं (as in text); Ck.t [अ]त्यंतं. B4 क्षुभते (sic). Ñ2 V2 B D6 बाला (for देवी). —d) T2 जलदात्यये; Cg.t as in text (for °गमे).

5 For sequence in Ñ V2 B D1–4.11, cf. v.l. 3 and 4. Ś1 D6.10 om. 5. —a) Ñ2 V2 B1.2.4 -युक्तां; G1 -रूपां; Cr.m.g.t as in text (for -वृत्तां). D4 तुल्यशीलव्रतां तुल्यां. —Ñ2 illeg. for 5^{b} except तुल्या. —b) B2 -रक्षितां; D11 -संवृतां (for -लक्षणाम्).

6 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 3. Ñ2 V2 B (B4 after 28) D6 read 6–14 after 5.13.29^{ab}. —a) Ñ2 V2 B D1 तप्त-; D3 *नु (for नव-). T3 -हेमांगीं; Ct as in text (for -हेमाभां). —d) Ñ2 V2 B D6 मारुतस्यात्मसंभवः.

7 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —a) D2 राघवेण (for विशालाक्ष्या). —b) B1 हतो वालिर्; D2 राक्षसो वै (for हतो वाली). —c) D10 वीरः (for वीर्ये). Ś1 रावणोप्रतिमो वीरः. —d) D1 कबंधस्य (sic) (for °न्धश्च). B4 च महाबलः; T2 विनिपातितः (for च निपातितः). —After 7, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 (om. 11^{ab}) read 11.

8 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —a) G2 M संघे (for संख्ये). —b) D1.4 भीमदर्शनः (for °विक्रमः). —Ś1 D10 om. 8^{cd}. —c) Ñ1 D1–4.11 संगम्य (for विक्रम्य). Ñ2 V2 B D6 तेन विक्रम्य रामेण (D6 °माणेन). —d) D4 महेशेन (for महेन्द्रेण). D2 च; D11 [ए]व (for [इ]व). Ñ1 B1 D5 संबरः; B3 चासुरः; D11 संचरः (for शम्बरः).

चतुर्दशसहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
निहतानि जनस्थाने शरैरग्निशिखोपमैः ॥ ९
खरश्च निहतः संख्ये त्रिशिराश्च निपातितः ।
दूषणश्च महातेजा रामेण विदितात्मना ॥ १०
ऐश्वर्यं वानराणां च दुर्लभं वालिपालितम् ।
अस्या निमित्ते सुग्रीवः प्राप्तवाँल्लोकसत्कृतम् ॥ ११
सागरश्च मया क्रान्तः श्रीमान्नदनदीपतिः ।
अस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः पुरी चेयं निरीक्षिता ॥ १२
यदि रामः समुद्रान्तां मेदिनीं परिवर्तयेत् ।
अस्याः कृते जगच्चापि युक्तमित्येव मे मतिः ॥ १३
राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
त्रैलोक्यराज्यं सकलं सीताया नाप्नुयात्कलाम् ॥ १४

G. 5. 18. 36
B. 5. 16. 14
L. 5. 10. 69

9 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —[a]) D3 -सहस्रा हि (for -सहस्राणि). —[b]) Ñ1 D1-4.10.11 क्रूरकर्मणां; B3 शस्त्रधारिणां (for भीमकर्मणाम्). —[d]) D1.4 शरैराशीविषोपमैः.

10 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —[a]) G1 M1 संघे (for संख्ये). D6 निहतास्तेषां (sic). —[b]) Ś1 Ñ1 B D1-4.10.11 G1 दूषणश्च; Ñ2 V2 दूषणश्च; D6 दूषणश्च (for त्रिशिराश्च). Ñ V2 B D2.6 महाबलः (for निपातितः). —[c]) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 G1 त्रिशिराश्च (for दूषणश्च). Ś1 D10 महावीरो (for °तेजा). —[d]) B3 विनिपातितः; G1 विदितात्मना (for विदितात्मना). —After 10, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins., while Ñ2 V2 B D6 ins. l. 1 only:

418* कृता शूर्पणखा चैव कृतकर्णौष्ठनासिका ।
इमामभ्यवपन्नोऽसौ ह्रियमाणां बलीयसा ।
जटायुर्निधनं प्राप्तः पुण्यांल्लोकांश्च शाश्वतान् ।
अस्या हेतोर्बलोदग्रा हरयः कामरूपिणः ।
सुग्रीवेण समादिष्टा मार्गन्ते सर्वतो दिशः । [5]
अस्या हेतोर्महद्दुःखं प्राप्तं रामेण धीमता ।
परा संभावना चास्मात्तस्यां दिशि निवेशिता ।
इमां तां शिंशिपामूले दूरादेव व्यवस्थिताम् ।
गृध्रः कथितवान्विन्ध्ये वानराणां सुखासये ।

[(l. 1) Ñ2 V2 B D6 घोरा (for कृता). D3 नाम (for चैव). D10 हत- (for कृत-). Ñ1 D10 -[ओ]ष्ठ-; Ñ2 B1.4 D6 -[अ]ग्र-; B2 -[उ]प-; D3 -[आ]स्य- (for -[औ]ष्ठ-). V2 B3 D1.2.4.11 हृतकर्णाग्र(D1.4 °र्णांत)नासिका (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D10 अभ्यवपन्नासौ; Ñ1 D1.4 अभ्युपपन्नोसौ(Ñ1 °न्नासी [sic]) (for अभ्यवपन्नोऽसौ). —(l. 4) Ś1 D10 वानराः (for हरयः). —(l. 5) D3.10 मार्गतः (for मार्गन्ते). Ś1 D1.4 दिशं (for दिशः). —(l. 6) D1.4.10 महा- (for महद्). —Ś1 D10 om. l. 7. —(l. 7) Ñ1 संभाविता (for °वना). Ñ1 D1.4 चास्या; D2 नास्माद् (for चास्माद्). Ñ1 illeg. for the post. half. D1.4 अस्यां; D2.11 स्वस्यां (for तस्यां). D3 दिशं (for दिशि). —(l. 8) Ñ1 transp. इमां and तां. D1.4 शंसिपा-; D3 शंसपा- (for शिंशिपा-). D2 दूरादादिव स्थितां; D3 दूरे दारान्व्यवस्थितान् (for the post. half). —(l. 9) D1.4 मन्ये; D11 मध्ये (for विन्ध्ये). —After the prior half of line 9, Ñ1 ins.:

418(A)* संपातिर्नाम पक्षिणा ।
विषादं संप्रपन्नानां.
Ñ1 D1-4 सुखत्वम्; D11 सुखतः (for सुखासये).]

11 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 (om. 11[ab]) read 11 after 7. —[a]) D3 वानरेंद्राणां. —[b]) B2.3 -पालितं (for -पालितम्). —After 11[ab], Ñ V2 B D2.6 ins.:

419* तारां रुमां च माल्यां च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
[B2 तथा माल्यं (for च माल्यां च). V2 तारां चैव रुमां चापि (for the prior half).]

—[c]) Ñ1 B3 D2.6 T2 G1 M1 निमित्तं; Cr.m.g.t as in text (for °त्ते). —[d]) Ś1 -सत्तमः; Ñ2 V2 B4 D6.10 -सत्कृतः; B2 -संमतः; D1.4 -संस्कृतं; D7.9 -विश्रुतः; D11 -सत्कृतं (for -सत्कृतम्). B3 प्राप्तवान्राज्यमुत्तमं; D3 प्राप्तवाँल्लोकमक्षतं.

12 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —[a]) D2 समाक्रांतः (for मया क्रान्तः). —[c]) Ś1 D1.3.4.10.11 कृते (for हेतोर्). —After 12[c], D1-4 ins.:

420* विचितेयं मया मही ।
अस्याः कृते राक्षसानां.

—[d]) D2 प्रदर्शिता; T2 अवेक्षिता (for निरीक्षिता).

13 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —[b]) D11 परिवर्तयन् (for °येत्). Ñ1 बहुधा पर्यवर्तयेत्. —[c]) Ś1 Ñ2 V2 B D2.3.6.10.11 सर्वम्; Ñ1 D1.4 कृत्स्नम् (for चापि). —[d]) Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1-4.6.10.11 अनु(Ś1 D10 ननु)मन्ये(D1.4 °तप्ये)त केवलं; B3 विचिन्वंति स्म वानराः.

14 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 and Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 3 and 6 respy. —[b]) D3 om. वा. Ñ V2 B1.2.4 D1.2.4.6.11 सीतां वा(D11 च) जनकात्मजां. —T3 om. 14[c]-16. —For 14[cd], Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.:

421* मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीताया नार्धमाप्नुयुः ।
[Ñ1 अन्ये. D11 च सर्वे ये (for सर्वे त्रयो). D1.4 सीतादामर्धम् (for सीताया नार्धम्).];
while Ñ2 V2 B D6 subst.:

G. 5. 19. 3
B. 5. 16. 15
L. 5. 11. 3

इयं सा धर्मशीलस्य मैथिलस्य महात्मनः ।
सुता जनकराजस्य सीता भर्तृदृढव्रता ॥ १५
उत्थिता मेदिनीं भित्त्वा क्षेत्रे हलमुखक्षते ।
पद्मरेणुनिभैः कीर्णा शुभैः केदारपांसुभिः ॥ १६
विक्रान्तस्यार्यशीलस्य संयुगेष्वनिवर्तिनः ।
स्नुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥ १७
धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य रामस्य विदितात्मनः ।
इयं सा दयिता भार्या राक्षसीवशमागता ॥ १८
सर्वान्भोगान्परित्यज्य भर्तृस्नेहबलात्कृता ।
अचिन्तयित्वा दुःखानि प्रविष्टा निर्जनं वनम् ॥ १९
संतुष्टा फलमूलेन भर्तृशुश्रूषणे परा ।
या परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा ॥ २०
सेयं कनकवर्णाङ्गी नित्यं सुस्मितभाषिणी ।
सहते यातनामेतामनर्थानामभागिनी ॥ २१
इमां तु शीलसम्पन्नां द्रष्टुमिच्छति राघवः ।
रावणेन प्रमथितां प्रपामिव पिपासितः ॥ २२

422* मन्ये लोकास्त्रयोऽप्येते नार्हन्ति जनकात्मजाम् ।
[B3 [ऽ]प्येके; B4 ह्येते (for ऽप्येते).]

15 T3 om. 15 (cf. v.l. 14); D6 om. 15^{ab}. Ñ1 illeg. for 15 – 22^{b}. —^{a}) B1.4 च (for सा). —^{b}) D7.9 जनकस्य (for मैथिलस्य). G3 संयुगेष्वनिवर्तिनः. —^{c}) D7.9 मैथिल- (for जनक-).

16 T3 om. 16 (cf. v.l. 14). Ñ1 illeg. for 16 (cf. v.l. 15). —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D2.3.6.10 धरणीं; D1.4 धरिणीं; D11 हरणीं; Ck.t as in text (for मेदिनीं). —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B D1.3.4.6.10.11 क्षेत्राद् (for क्षेत्रे). Ś1 -मुखक्षतां; Ñ2 B D1.3.4.6.10.11 °क्षतात् ; V2 °क्षणात् (for -मुखक्षते). D2 क्षेत्राद्धलसुपस्थिता. —^{c}) B1 (marg. also as in text) पद्मेंदुसंनिभैर्. Ñ2 B2 स्पृष्टा; V2 स्पृष्टां; B1 दृष्ट्वा (also स्पृष्ट्वा in marg.) ; B3 मृष्टा; B4 D6 स्पृष्ट्वा; D1.4 कीर्णां; D5 marg. (for कीर्णा). —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B D1.4.6.10.11 गौरैः; D2 गौरी; D3 गौर-; D5 marg. (for शुभैः). V2 B1.4 D1–3.5.10.11 -पांशुभिः ; B3 -रेणुभिः ; Cg as in text (for -पांसुभिः).

17 Ñ1 illeg. for 17 (cf. v.l. 15). —^{a}) V2 [आ]र्ष- (for [आ]र्य-). —D6 om. 17^{b} – 18^{a}. —^{b}) D2 संग्रामे न निवर्तिनः. —D9 reads 17^{d} in marg. —^{d}) Ñ2 V2 B2.3 चा(B3 च)रित्राढ्या; B1 सुचारित्र्या; B4 चारुनेत्रा (for ज्येष्ठा राज्ञो). D1.4 महात्मनः ; D8 मनस्विनः ; G2 M1.2 यशस्विनः (for यशस्विनी).

18 Ñ1 illeg. for 18 (cf. v.l. 15). D6 om. 18^{a} (cf. v.l. 17). —^{a}) D3 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य). —^{b}) G1 विजितात्मनः (for विदि°). —^{d}) B3 राक्षसीभिः समावृता.

19 Ñ1 illeg. for 19 (cf. v.l. 15). —^{a}) Ñ2 V2 B D6 सुखं सर्वं (for सर्वान्भोगान्). —^{b}) T1 भर्तुः (for भर्तृ-). Ś1 D10 -वशीकृता; B2 -धना कृता; D3 -परा कृता (for -बलात्कृता). B3 भर्तृव्यसनकर्षिता. —^{c}) B3 दुःखार्ता; D7.9 T1 G1 कष्टानि (for दुःखानि). Ś1 D10 विहाय गिरिदुर्गाणि; D1–4.11 विहाय धन(D3 वर)रत्नानि. —^{d}) Ś1 M1 विजनं (for निर्जनं).

20 Ñ1 illeg. for 20 (cf. v.l. 15). —^{b}) Ñ2 illeg. after -शुश्रू up to ^{d}. V2 B D1.3.4.6.8 G M1.3 रता (for परा). D7.9 M2 Ck.t भर्तृशुश्रूषणा परा; D11 भर्तृशुश्रूषणेन च. —B3 om. 20^{cd}. —^{c}) V2 B1.2.4 D6 यां गृहे; D11 यां वरां (for या परां). V2 भजतां; D1.4 भवने (for भजते). —^{d}) V2 भवतां तथा; B1.2.4 भजते तथा; D3 °ने तथा; D6 भजते यथा (for भवने यथा). T2 भवनेपि वने यथा.

21 Ñ1 illeg. for 21 (cf. v.l. 15). —^{a}) B1(also as in text, in marg.).4 सैषा (for सेयं). Ś1 कांचन- (for कनक-). Ś1 Ñ2 V2 B D6.10 -वर्णाभा; D3 -सर्वांगी (for -वर्णाङ्गी). —^{b}) D8 नित्य- (for नित्यं). Ś1 V2 B D3.6.9.10 सस्मित- ; G3 विस्मित- (for सुस्मित-). D2.11 सेयं सस्मितभाषिणी. —^{c}) G3 M1.2 वहते (for सहते). D11 om. यातनाम्. Ś1 Ñ2 V2 B D6 घोराम् ; D2 G एनाम् (for एताम्). —^{d}) Ś1 D1–4.10.11 अभाजनं (for अभागिनी). Ñ2 V2 B D6 अ(B2 चा)नाथा मंदभागिनी. —After 21, Ñ2 V2 B D6 read 5.13.40–45 (reading 43 – 44 before 40).

22 Ñ1 illeg. for 22^{ab} (cf. v.l. 15). —^{a}) B1 च; B3 सु- (for तु). —^{b}) D1 इच्छसि (sic); D2.8.11 M3 अर्हति (for इच्छति). Ñ2 V2 B D6 द्रष्टुमिच्छामि मैथिलीं. —^{c}) D2 परामृष्टां; T2 प्रवसितां (for प्रमथितां). —^{d}) D11 प्रजाम् (sic) (for प्रपाम्). Ś1 Ñ2 V2 B D1.3.4.10.11 पिपासुना; Ñ1 पिपा** (illeg.) (for °सितः). T2 प्रभामिव विभावसोः. —After 22, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

423* पतिशोकाभिसंतप्ता तपसा च कृशा भृशम् ।
[D11 [अ]वकृता (for च कृशा).] ;
while Ñ2 V2 B D6 ins. :

424* इक्ष्वाकुसरसस्तस्माद्रावणेनोद्धृता बलात् ।
[V2 धृता बलात् ; B2 कृता बलात् ; B3 बलाद्धृता (for [उ]द्धृता बलात्).]
—Then both the groups cont. :

425* मृणाली पङ्कदिग्धेव न विभाति विभाति च ।
[Ś1 -दिग्धांगी; B1 -लिप्तेव; D2 -मग्नेव (for -दिग्धेव). Ñ1 पंकदिग्धा मृणालीव (for the prior half). Ñ1 V2 विभाति च;

अस्या नूनं पुनर्लाभाद्राघवः प्रीतिमेष्यति ।
राजा राज्यपरिभ्रष्टः पुनः प्राप्येव मेदिनीम् ॥ २३
कामभोगैः परित्यक्ता हीना बन्धुजनेन च ।
धारयत्यात्मनो देहं तत्समागमकाङ्क्षिणी ॥ २४
नैषा पश्यति राक्षस्यो नेमान्पुष्पफलद्रुमान् ।
एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति ॥ २५

भर्ता नाम परं नार्या भूषणं भूषणादपि ।
एषा हि रहिता तेन शोभनार्हा न शोभते ॥ २६
दुष्करं कुरुते रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
धारयत्यात्मनो देहं न दुःखेनावसीदति ॥ २७
इमामसितकेशान्तां शतपत्रनिभेक्षणाम् ।
सुखार्हां दुःखितां दृष्ट्वा ममापि व्यथितं मनः ॥ २८

G. 5. 19. 28
B. 5. 16. 28
L. 5. 11. 17

B2(also in marg.).3 D1-4 न भाति च (for न विभाति). B1 तपस्विनी (for विभाति च).]

—Thereafter Ñ2 V2 B D6 read 5.13.47-48, 50 and 46.

23 ^{a}) Ñ2 V2 B D6 M1 transp. अस्या and नूनं. D4 om.(hapl.) from पुनर् up to यथाप्नोति (see var.) in ^{d}. D2 महत् (for पुनर्). Ś1 Ñ1 D10.11 लाभं (for लाभाद्). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.10.11 प्रतिपत्स्यते; B2(also as in text in m.) °मेध्यति (for प्रीतिमेष्यति). —^{c}) M2 राज्यात् (for राज्य-). Ś1 Ñ1 D1.11 -विहीनः(D11 °नं) सन् (D1 स) (for -परिभ्रष्टः). D3 राज्यलाभविहीनस्तु; D10 राजा गुणविहीनस्य. —^{d}) Ñ2 V2 B D2.6 लब्ध्वेव (for प्राप्येव). Ś1 Ñ1 D10.11 महीमिव पुनर्यथा; D1.4 यथाप्नोति(D4 om.) पुनर्महीं; D3 पुनर्लब्ध्वा महीं यथा.

24 ^{a}) D3.10 कामं (for काम-). D2 प्रियैर्हीना; G1 °भ्रष्टा (for परित्यक्ता). Ñ2 V2 B D6 कामभोगविहीनेयं. —^{b}) M2 सीता (for हीना). —^{c}) B4 पावयति; D2.11 धारयंती (for धारयति). —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 -कांक्षया (for -काङ्क्षिणी).—After 24, V2 reads 28, $3^{c}-4^{b}$ (including 427*).

25 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 राक्षसीः पश्यते नैषा; Ñ2 V2 B1.2.4 D2.6 राक्षसीर्वीक्षते नैषा; B3 राक्षसीर्विकृताकारा (also °तेनैषा). —^{b}) Ś1 D10 न च; T3 नैतान्; Cg as in text (for नेमान्). B D2.6.11 -धरान्; T3 -धर-; Cg as in text (for -फल-). D3 नैषा पुष्पफलानुगा; G2 नेमान्पुष्पितपादपान्. ❀ Cv.r.m.g.t : राक्षस्यो राक्षसीः (Cr.t राक्षसीरित्यर्थः). ❀ —^{c}) B1 D3.4 -हृदयां(B1 °यं) (for -हृदया). Ñ1 D3.4 मन्ये; B1 तस्या; D2.11 शंके (for नूनं). Ś1 D10 एकस्थहृदयैषा च; Ñ2 V2 B2-4 D1.6 एकस्थं(D6 °स्थ) हृदयं ह्य(B2 य)स्या(D1 मन्ये). —^{d}) Ñ1 प्रपश्यति; D1.3.4 प्रपश्यते; D2 °ते; D6 न पश्यति (for [अ]नुपश्यति).

26 ^{a}) Ś1 भर्तृर्; D4 भार्या (for भर्ता). G1 हि परमं (for नाम परं). B4 D1.3.4 भार्या- (for नार्या). —^{b}) D7.9 Ct शोभनं (for भूषणं). Ś1 Ñ V2 B D1.3.4.6.10 भूषणैर्विना (for °णादपि). —^{c}) G2.3 सैषा (for एषा). Ś1 D10 T2 वि-; T1.3 G2 M3 तु (for हि). M3 [अ]नेन (for तेन). —^{d}) Ś1 G1 शोभनापि; D1-3.11 शोभार्हापि; D5 T3 G2 M2.3 भूषणार्हा; D10 शोभमाना (for शोभनार्हा). D4 om. शोभनार्हा न. —For 26^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. :

426* एषा तस्यानुरागेण शोभनेऽप्यनलंकृता ।

[V2 या (for इपि).]

27 D5.7-9 S read 27 first time after 5.13.50, repeating it here. —^{a}) D5 T2 M3 (all first time) दुष्कृतं; Cr.m.g.t (both times) as in text (for दुष्करं). Ñ1 (illeg.) B4 D1.3-5.7-9 S(D5.7-9 T M Cg.t first time, G both times) कृतवान्; Cm.t (second time) as in text (for कुरुते). —^{b}) D2 हीनं (for हीनो). Ś1 [अ]सात् (for यद्). G1 (first time) दर्शनात् (for अनया). Ñ2 B D6 विभुः; V2 भुवि (for प्रभुः).—After 27^{ab}, V2 reads 4^{cd}, 5.13.49 and 5; while G2(at the second occurrence) erroneously repeats $24^{c}-27^{b}$. —V2 om. 27^{cd}. —^{c}) M1 (first time) धारयामि (for धारयति). —^{d}) Ś1 Ñ B D5.7-9 S Cm.g (D5.7-9 S Cg first time) शोकेन; Ct (second time) as in text (for दुःखेन). D11 [अ]पि (for [अ]व-).

28 V2 reads 28, $3^{c}-4^{b}$(including 427*) after 24. —^{a}) B3 उच्छ्रित- (for असित-). —^{b}) Ñ2 illeg. from -निभेक्षणां up to ममापि in ^{d}. Ś1 Ñ1 V2 B D1-4.6.10.11 -निभाननां; Cg as in text (for -निभेक्षणाम्). —D5 om. 28^{cd}. —^{c}) Ñ1 D7-9 T2 M1.2 ज्ञात्वा; Cg as in text (for दृष्ट्वा). —^{d}) D3 माम्; D6 मया (for मम). Ś1 Ñ B3.4 D1.3.4.10.11 व्यथते; V2 वृणुते (sic); Cg as in text (for व्यथितं). —After 28, Ś1 Ñ1 D1-3.4(l. 1-66).10.11 ins. a passage relegated to App. I (No. 4). —After 28, Ñ2 V2 B D6 ins.; while Ś1 Ñ1 D10.11 ins. l. 2 only after 3^{ab}; D2 ins. l. 2 before 3^{cd} (owing to om.) :

427* कदा नु खलु दुःखस्य पारं यास्यति मैथिली ।
राघवस्याप्रमेयस्य लक्ष्मणस्य च जीवतः ।

[(l. 1) B2 तु (for नु). B1(after corr. *inf. lin.* as above) नुखं तु; B3 खलु नु (by transp.) (for नु खलु). —B3 om. from दुःखस्य up to सीतापि in 3^{c}. D6 मैथिलीं. —(l. 2) Ś1 D10 [अ]पि वीरस्य; D11 [अ]तिवीरस्य (for

G. 5. 19. 33
B. 5. 16. 29
L. 5. 10. 72

क्षितिक्षमा पुष्करसंनिभाक्षी
या रक्षिता राघवलक्ष्मणाभ्याम् ।
सा राक्षसीभिर्विकृतेक्षणाभिः
संरक्ष्यते संप्रति वृक्षमूले ॥ २९

हिमहतनलिनीव नष्टशोभा
व्यसनपरंपरया निपीड्यमाना ।
सहचररहितेव चक्रवाकी
जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥ ३०

अस्या हि पुष्पावनताग्रशाखाः
शोकं दृढं वै जनयन्त्यशोकाः ।
हिमव्यपायेन च मन्दरश्मि-
रभ्युत्थितो नैकसहस्ररश्मिः ॥ ३१

इत्येवमर्थं कपिरन्ववेक्ष्य
सीतेयमित्येव निविष्टबुद्धिः ।
संश्रित्य तस्मिन्निषसाद वृक्षे
बली हरीणामृषभस्तरस्वी ॥ ३२

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

[अ]प्रमेयस्य). Ñ$_{1}$ काकुत्स्थ° (for लक्ष्मणस्य). Ñ$_{2}$ om.; B$_{4}$ D$_{11}$ [अ]पि (for च). Ś$_{1}$ D$_{10}$ जीवितं (for जीवतः).]
—Thereafter, Ñ$_{2}$ B D$_{6}$ read 3^{c} – 4, 5.13.49, 5 (D$_{6}$ om. 5).

29 Ś$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ read 29 – 30 after 5.13.52. —^{a}) D$_{11}$ -क्षया (for -क्षमा). Ś$_{1}$ यांबुज- (for पुष्कर-). D$_{7.9}$ -संनिभेक्षणा (for -संनिभाक्षी). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ इयं पुरा पंकजसंनिभाक्षी. —^{b}) B$_{1.3}$ लक्ष्मणराघवाभ्यां. —^{c}) B D$_{6}$ विकृताननाभिः; D$_{11}$ विवृते° (for विकृतेक्षणाभिः). —^{d}) D$_{2.4}$ संरक्षते; D$_{5.9.10}$ संरक्षिते; D$_{11}$ संलक्ष्यते; Ct as in text (for संरक्ष्यते).

30 Ś$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ read 29 – 30 after 5.13.52. Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ om. 30. —^{ab}) Ñ$_{1}$ illeg. from [इ]व up to न in ^{b}. D$_{5}$ विनष्ट- (for [इ]व नष्ट-). M$_{1}$ -परंपरा- (for -परंपरया). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.3.4.11}$ [अ]नुगम्यमाना; D$_{2.10}$ [अ]वगम्य°; D$_{5}$ G$_{1}$ M$_{2}$ Cg [अ]तिपीड्य°; G$_{3}$ [अ]भिपीड्य° (for निपीड्यमाना). —^{d}) D$_{10}$ करुणां (for कृपणां). —After 30, D$_{4}$ ins. l. 67 – 70 of App. I (No. 4).

31 Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ transp. 31 and 32. —^{a}) D$_{5}$ अस्यां (for अस्या). D$_{2}$ -[अ]ग्रशाखः; D$_{5}$ -प्रशाखा; D$_{10}$ -[अ]ग्रशालाः (for -[अ]ग्रशाखाः). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ इमे च पुष्पावनताः सुशाखाः; D$_{11}$ अस्या हि पुष्पावनताः समग्राः. —^{b}) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.3.4.10.11}$ G$_{2.3}$ M$_{1}$ दृढं सं-; Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ भृशं मे(Ñ$_{2}$ वै); G$_{1}$ महद्वै (for दृढं वै). D$_{2}$ संजनयत्यशोकः (for वै जनयन्त्यशोकाः). —^{c}) Ñ$_{2}$ illeg. up to च. Ś$_{1}$ B$_{1}$ D$_{10.11}$ क्षपा- (for हिम-). D$_{8}$ तु (for च). Ñ$_{1}$ तुषार-; B$_{1}$ D$_{7.9}$ T$_{1}$ G$_{1}$ M$_{2}$ Ck.t च शीत-; Cr.m.g as in text (for च मन्द-). V$_{2}$ B$_{2-4}$ D$_{6}$ क्षपाऽप्यपाये त्व(V$_{2}$ B$_{4}$ °प्य)थ(D$_{6}$ °प्यिव) मंदरश्मिर्; D$_{1.3.4}$ °ये तु सहस्ररश्मिर्; D$_{2}$ क्षपात्ययेनैव च मंदरश्मिर्. —^{d}) Ś$_{1}$ Ñ V$_{2}$ B D$_{1-4.6.10.11}$ दृष्टिहरः(Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B °तः) शशांकः; Cr.k [ऽ]नेक°; Cm.g.t as in text (for नैकसहस्ररश्मिः).

32 Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ transp. 31 and 32. —^{a}) D$_{10}$ [ए]नम् (for [ए]वम्). M$_{1}$ मुहुर् (for कपिर्). M$_{1}$ अनुवीक्ष्य (sic) (for अन्ववेक्ष्य). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{1.2.4}$ D$_{6}$ एवं स तां हेतुभिरन्ववे(B$_{1}$ °वी; D$_{6}$ °वै)क्ष्य(B$_{4}$ °क्षत्); B$_{3}$ एवं स तां वानरजोभिवीक्ष्य. —^{b}) D$_{1.4.11}$ M$_{1}$ विनष्ट-; D$_{7.9}$ Cm.t तु जात- (for निविष्ट-). —^{c}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6}$ संलीय; D$_{1.2.4.11}$ संसृत्य; D$_{3}$ संस्मृत्य; T$_{2}$ संवृत्य; G$_{3}$ संहृत्य; Cm.k.t as in text (for संश्रित्य). T$_{1}$ वृक्षं; T$_{3}$ तिष्ठन्; Ck.t as in text (for तस्मिन्). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{4}$ D$_{2}$ विषसाद; D$_{1.3.4}$ निपपात (for निषसाद). —^{d}) T$_{2}$ -मुखानाम् (for हरीणाम्). T$_{1.3}$ G$_{3}$ प्रवरस् (for ऋषभस्). D$_{10}$ तद्वानीं (for तरस्वी).

Colophon: *Sarga name*: Ś$_{1}$ D$_{10}$ सीतान्वेषणं; Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.11}$ सीतापरिज्ञानं(D$_{1.4}$ °नः); Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{1.2.4}$ D$_{6}$ हनुमद्विलापः; B$_{3}$ हनुमद्वाक्यं; D$_{3}$ अशोकवनिकाप्रवेशो सीतापरिज्ञानः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.6.10.11}$ om.; Ñ$_{2}$ B$_{1.2}$ D$_{3}$ 19; V$_{2}$ 10; B$_{3}$ 17; B$_{4}$ 9; D$_{5.7-9}$ S 16. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

१५

ततः कुमुदषण्डाभो निर्मलं निर्मलः स्वयम् ।
प्रजगाम नभश्चन्द्रो हंसो नीलमिवोदकम् ॥ १
साचिव्यमिव कुर्वन्स प्रभया निर्मलप्रभः ।
चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनात्मजम् ॥ २
स ददर्श ततः सीतां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
शोकभारैरिव न्यस्तां भारैर्नावमिवाम्भसि ॥ ३
दिदृक्षमाणो वैदेहीं हनूमान्मारुतात्मजः ।
स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ४
एकाक्षीमेककर्णां च कर्णप्रावरणां तथा ।
अकर्णां शङ्कुकर्णां च मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् ॥ ५
अतिकायोत्तमाङ्गीं च तनुदीर्घशिरोधराम् ।
ध्वस्तकेशीं तथाकेशीं केशकम्बलधारिणीम् ॥ ६
लम्बकर्णललाटां च लम्बोदरपयोधराम् ।
लम्बोष्ठीं चिबुकोष्ठीं च लम्बास्यां लम्बजानुकाम् ॥ ७

G. 5. 17. 0
B. 5. 17. 7
L. 5. 12. 7

15

V1 illeg. for Sarga 15 (cf. v.l. 5.11.29). M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ñ2 V2 B1-3 D6 om. 1.—[a]) D4 कुसुमः (sic) (for कुमुद-). Ś1 Ñ1 B4 D1-4.7-11 Ct -खं(Ś1 -दं)डाभो (D11 °भं) (for -षण्डाभो).—[b]) Ś1 D10 निर्मलांशुधरः स्वयं; Ñ1 T3 G2.3 M1.3 निर्मलो निर्मलं स्वयं; D5 M2 निर्मलं(D5 °लो) निर्मलप्रभः. D7-9 निर्मलं (D8 °शीघ्रे) निर्मलोदयः.—[c]) Ś1 B4 D1-4.10 प्रजग्राह; T2 आजगाम; Cr.m.g as in text (for प्रजगाम).—[d]) B4 हत्वा (sic) (for हंसो).

2 [a]) D1.4 साहाय्यम् (for साचिव्यम्). Ś1 Ñ2 B2-4 D1-4.6.11 कुर्वाणः (for कुर्वन्स). D10 सादिव्यमपि (sic) कुर्वाणः.—[b]) B3 विमल- (for निर्म°). D8 प्रभया निर्मलं नभः.—[c]) D6 शीतः (for शीतैः).—[d]) V2 निषेवे (for सि°). Ñ2 V2 B D6 मारुतात्मजं(D6 °जः [sic]); D10 पवनात्मजः (sic) (for पवनात्मजम्).

3 D3.10 om. 3-4[b].—[b]) B3 -प्रभाननां (for -निभा°).—[c]) Ś1 उपन्यस्तां; D1.4 समाक्रांतां; D2 अवत्रस्तां; D11 अविस्तीर्णां (for इव न्यस्तां). Ñ2 V2 B D6 शोकभारसमाक्रांतां(B1 °जातां [also *sup. lin.* °क्रांतां]).—[d]) D8 [अ]र्णवे (for [अ]म्भसि).—After 3, Ñ2 V2 B D6 ins.:

428* राक्षसीनां सभामध्ये ददर्श कपिरङ्गनाम् ।
उदितां शुक्लपक्षादौ चन्द्रलेखामिवामलाम् ।

[(l. 2) B4 [अ]परां.]

4 D3.10 om. 4[ab] (cf. v.l. 3).—Ñ2 V2 B D6 read st. 4-24 (including star passages) after 5.13.17.—[b]) D5.11 T2 M2 पवनात्मजः (for मारुता°).—[c]) D3.7.9.10 T G2 विदूरस्था (for [अ]विदूरस्था).—[d]) T2 राक्षसीर्विकृतेक्षणाः.—For 4, Ñ2 V2 B D6 subst.:

429* स प्रविश्य महाबाहुरशोकवनिकां शुभाम् ।
ददर्श विकृतास्तत्र राक्षसीः कपिकुञ्जरः ।

[(l. 1) B3 महावीरो ह्यशोक-.—(l. 2) Ñ2 राक्षसीश्च (hypm.) (for राक्षसीः). V2 transp. विकृतास and राक्षसीः.]

5 For sequence in Ñ2 V2 B D6 cf. v.l. 4.—[a]) D1-3.8.10 एकवर्णां (for °कर्णां). Ñ2 V2 B D6 एकाक्षीश्चैक (B4 °श्चोग्र)कर्णां(V2 D6 °र्णा)श्च.—[b]) Ñ2 V2 B D6 -प्रावरणास् (for °णां). D11 कर्णप्रावरणांतकाः.—Ś1 om. 5[cd].—[cd]) Ñ1 बहुकर्णां सकर्णां च; D3 एकवेणीं शंकुकर्णीं; D11 अवर्णां शंकुवर्णां च (sic) (for [c]). D2 लंबकर्णां त्रिकर्णिकां (for [d]). D10 अकर्णीं शंकुकर्णीं च लंबकर्णीं विकर्णिकां.—For 5[cd], Ñ2 V2 B D6 subst. and read before 5[ab]:

430* त्रिकर्णीः शङ्कुकर्णीश्च लम्बकर्णीरकर्णिकाः ।

[V2 D6 विवर्णाः(V2 °र्णा)शंकुकर्णाश्च (for the prior half). V2 B2 लंबकर्णा(B2 °र्णि [sic])श्च; D6 लंबकर्णार् (for °कर्णीर्). B3 लंबकर्ण्युपकर्णिकाः (for the post. half).]

6 For sequence in Ñ2 V2 B D6 cf. v.l. 4. D11 om. 6-7[b].—[ab]) Ñ2 V2 B1.3.4 D2.6 -मात्र-; M1 -दीर्घ- (for -काय-). Ñ1 -[उ]त्तरांगीं; Ñ2 -[उ]त्तमांगीश्च (for -[उ]त्तमाङ्गीं). V2 B3 तत्र (for तनु-). Ñ2 D3.6 -शिरो(D3 पयो)धराः(D3 धरां); B1.3.4 °रुहाः (for -शिरोधराम्). B2 अतिमात्रोत्तमांगाश्च दीर्घदंतशिरोधराः.—[c]) Ś1 D10 लंबकेशीं; Ñ1 ऊर्ध्वकेशीं; D5 स्वल्पकेशीं (for तथा°). Ñ2 V2 B D6 मुक्तकेशी(V2 °श)स्तथा केशीः.—After 6[c], Ñ1 ins.:

431* अभ्रकेशीमकेशिकाम् ।
ज्वलनकालोऽत्र केशीं.

—[d]) Ñ2 V2 B D6 -धारिणीः (for °णीम्).

7 For sequence in Ñ2 V2 B D6 cf. v.l. 4. D11 om. 7[ab] (cf. v.l. 6). B2 om. 7.—[a]) D2 पृथु- (for लम्ब-). Ñ1 लम्बर- (for लम्बकर्ण-). Ñ2 V2 B1.3.4 पृथुकर्णललाटाश्च(B1 °टां)च; D3 लंबोदरीं ललाटाक्षीं.—[b]) Ś1 लंबाधर- (for लम्बोदर-). Ñ2 V2 B1.3.4 D1.4.6 -पयोधराः (for °राम्).—Ñ2 V2 B1.3.4 D6 om. 7[cd].—[cd]) D4

G. 5. 17. 28
B. 5. 17. 28
L. 5. 12. 28

हृस्वां दीर्घां च कुब्जां च विकटां वामनां तथा ।
करालां भुग्नवक्त्रां च पिङ्गाक्षीं विकृताननाम् ॥ ८
विकृताः पिङ्गलाः कालीः क्रोधनाः कलहप्रियाः ।
कालायसमहाशूलकूटमुद्गरधारिणीः ॥ ९

वराहमृगशार्दूलमहिषाजशिवामुखाः ।
गजोष्ट्रहयपादाश्च निखातशिरसोऽपराः ॥ १०
एकहस्तैकपादाश्च खरकर्ण्यश्वकर्णिकाः ।
गोकर्णीर्हस्तिकर्णीश्च हरिकर्णीस्तथापराः ॥ ११

विछुक- (sic); D7.8 T2.3 G3 M1 Cm.g चुचुक-; Cv.r.t as in text (for चि°). M1 लंबोरुं (for लम्बास्यां). G2 -नासिकां (for -जानुकाम्). D11 लंबोष्ठीश्चिबुकोष्ठीश्च लंबास्या लंबजानुका:.

8 For sequence in Ñ2 V2 B D6 cf. v.l. 4. G3 om. 8–11^b.—^a) Cg हृस्व- (for हृस्वां). T2 कुब्जां च दीर्घां च (by transp.). T3 M3 हृस्वां दीर्घां तथा कुब्जां. —For 8^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.; Ñ2 V2 B D6 subst. and read after 433*:

432* हृस्वा दीर्घास्तथा कुब्जा विकटा वामनास्तथा ।

[B2 D2 हृस्व- (for °स्वा). Ś1 D1–4.10.11 च कुब्जाश्च (Ś1 D2.11 °ब्जा च) (for तथा कुब्जा). B3 विकृतास् (for वामनास्).]
—B2 om. 8^c–9.—^c) Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D1–4.6.10.11 कराला भग्न(Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 लंब; B4 भुग्न)वक्त्राश्च(D10.11 °क्त्रा च).—^d) D5 पिंगाक्षां; G1 पिंगलां; Cr as in text (for पिङ्गाक्षीं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 पिंगाक्षीर्विकृताननाः; Ñ2 V2 B1.3.4 D6 विरूपा विकृतास्तथा (B1 °ननाः).

9 For sequence in Ñ2 V2 B D6 cf. v.l. 4. B2 G3 om. 9 (cf. v.l. 8). D4 reads 9 twice.—^{ab}) D1.3.5.8.11 काली (for कालीः). Ñ2 V2 B1.3.4 D6 दुर्मुखाः(B3.4 D6 °खीः) कपिलाः कृष्णाः (for ^a). Ś1 D10 transp. पिङ्गलाः and क्रोधनाः. D1.6.8.9.11 -प्रिया (for °याः).—^c) Ś1 Ñ1 B3 D4 -शूलाः(D4 °लं); D8 -प्रास- (for -शूल-).—^d) Ś1 Ñ1 D10 -खड्ग-; D8 -शूल-; G1 -पट्ट- (for -कूट-). B3 -पाणयः; D6.11 G1 -धारिणी(D11 °णः; G1 °र्णी) (for -धारिणीः). D1 -मुद्गरालातधारिणीः; D3 -मुद्गराः तालधारिणीः; D4 मुद्गलायतधारिणीः.—After 9, Ñ1 ins. 435*.

10 For sequence in Ñ2 V2 B D6 cf. v.l. 4. G3 om. 10 (cf. v.l. 8). Ñ1 om. 10^{ab}.—^a) D2.11 वाराह. —^b) M1 -[अ]श्व- (for -[अ]ज-). Ś1 D10 -मुखीस्त (D10 °खी त)था; D3 -शिलीमुखाः; D5.8 T1.3 G1.2 M2.3 -शिवामुखीः (for °खाः). D2.11 गोवृषाजाविकाननाः. —For 10^{ab}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

433* वराहतनुवक्त्राश्च अशिवाः शिवदर्शनाः ।

[Note hiatus between the two halves. B3 -भल्ल-; B4 -नक्र- (for -तनु-).]

—Thereafter they read 432*.

—After 10^{ab}, Ś1 D4.10 read 434* and D2.11 ins. 435*.—^c) Ñ2 V2 B D6 -खर- (for -हय-). D9.11 G2 M2.3 -पादीश्(D9 °दांश; D11 °दी); M1 -वक्त्राश (for -पादाश्). D8 गजोष्ट्रखरवक्त्राश्च.—^d) M1 निर्घात- (sic) (for °खात-). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 -शिखरोपमाः; Cr.m.g.k.t as in text (for -शिरसोऽपराः). Ñ2 V2 B1.2.4 शार्दूलमहिषाननाः; B3 विरूपा विकृताननाः; D1 गिरींद्रशिखरोपमाः; D6 पृष्ठपादीस्त्रिपादिकाः.

11 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 4. G3 om. 11^{ab} (cf. v.l. 8).—^a) G1 -हस्तैश्च (for -हस्तैक-). D1.3. -पादांश्; D2 °दैश्; D4.10 °दश्; D11 °दी (for -पादाश्).—^b) D5.9 G1 M1 -कर्णाश्च-(D9 °र्णीश्च-) (for -कर्ण्यश्व-). Ñ1 D1.3 एककर्णीम(Ñ1 °र्णी स; D1 र्णाम)कर्णिकां; D2.4.10 ख(D2 व)रकर्णीर(D2 °म)कर्णिकां(D4.10 °काः); D11 बहुपादैस्त्रिपादकाः.—Ñ1 illeg. for 11^{cd} except गोकर्णी.—^c) D5.9 हस्त- (for हस्ति-).—^d) D2 हय- (for हरि-). ❀ Cv.g : हरिकर्णीः कपिकर्णीः ।; Ck.t : हरिकर्णीः सिंहकर्णीः. ❀—For 11^{cd}, Ś1 D1.3.4.10.11 subst. (Ś1 D4.10 read after 10^{ab}):

434* गोकर्णी हयकर्णी च हस्तिकर्णी तथापराम् ।

[D1.11 हस्ति- (for हय-). D3 गोकर्णा हस्तिकर्णा च (for the prior half). D1 हय- (for हस्ति-). D3.11 हयकर्णां (for हस्तिकर्णीं).]

—Thereafter Ś1 D4.10 cont., while Ñ1 ins. after 9 and D2.11 ins. after 10^{ab}:

435* दुर्मुखीर्वृकवक्त्राश्च शिवाश्चाशिवदर्शनाः ।
हयवक्त्रास्तथा घोरा महिषोष्ट्रमुखीस्तथा ।

[(l. 1) Ñ1 दुर्मुखा विमुखाश्चापि; D11 दुर्मुखा वृषकर्णाश्च (for the prior half). Ñ1 illeg. for शिवाश्चा. D2 शिवदर्शनाः (for [अ]शिव°).—(l. 2) D4.10 -वक्त्रा (for °क्त्रास्). D11 च शार्दूल- (for तथा घोरा). Ñ1 हयवक्त्रा गृध्रवक्त्रा (for the prior half). Ñ1 D2 -मुखा (for °खीस्).]

—Thereafter Ñ1 cont.:

436* गजेन्द्रखरवक्त्राश्च काककु * * खोस्तथा ।

—For 11, Ñ2 V2 B D6 subst.:

437* हस्त्यश्वखरनागास्या मस्तकोच्छ्रायनासिकाः ।
चतुष्पादीर्द्विपादीश्च पृथुपादीस्त्रिपादिकाः ।

[D6 om. l. 1.—(l. 1) B2 -रथ- (for -खर-). V2 -नासास्या (for -नागा°).—(l. 2) D6 चतुष्पदीर् (for °ष्पादीर्). B3 द्वि- (for त्रि-).]

—After 11, Ñ1 ins. a passage which is illeg.

अनासा अतिनासाश्च तिर्यङ्नासा विनासिकाः ।
गजसंनिभनासाश्च ललाटोच्छ्वासनासिकाः ॥ १२
हस्तिपादा महापादा गोपादाः पादचूलिकाः ।
अतिमात्रशिरोग्रीवा अतिमात्रकुचोदरीः ॥ १३
अतिमात्रास्यनेत्राश्च दीर्घजिह्वानखास्तथा ।
अजामुखीर्हस्तिमुखीर्गोमुखीः सूकरीमुखीः ॥ १४
हयोष्ट्रखरवक्त्राश्च राक्षसीर्घोरदर्शनाः ।
शूलमुद्गरहस्ताश्च क्रोधनाः कलहप्रियाः ॥ १५
कराला धूम्रकेशीश्च राक्षसीर्विकृताननाः ।
पिबन्तीः सततं पानं सदा मांससुराप्रियाः ॥ १६

G. 5. 17. 34
B. 5. 17. 16
L. 5. 12. 0

---

12 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 4. Ñ2 V2 B D6 read 12 after 15^{ab}. —^{a}) Ñ2 V2 B1.3 D6 ह्रस्व(V2 अश्व)नासातिनासा(B3 °दीर्घा)श्च; B4 ह्रस्वनासाश्चातिनासा; D7.9 अतिनासाश्च काश्चिच्च. —^{b}) V2 [अ]ति-; B3 च; D6.7.9 M1 अ-; T1 G1.2 M2 द्वि- (for वि-). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -[उ]च्छ्रित-) (for -[उ]च्छ्वास-). B3 वराहोच्छ्रितनासिकाः. —For 12, Ś1 D1–4.10.11 subst.:

438* अनासां चातिनासां च हयनासां तथापराम् ।
गजसंनिभनासां च तिर्यङ्नासाः कुनासिकाः ।

[(l. 1) D3 अति-; D11 वाति- (for चाति-). D3 [इ]तरां (for [अ]पराम्). D2.11 तिर्यङ्नासां कुनासिकां (for the post. half). D1 अनासाश्चातिनासाश्च हयनासा यथापराः. —(l. 2) Ś1 -नासाश् (for -नासां). D1.3 तिर्यङ्नासां कुनासिकां; D2.11 ललाटोरसि(D11 च°च्छ्वास)नासिकां (for the post. half).];

while Ñ1 subst. for 12:

439* विनासां सर्पनासां च दीर्घनासां त्वनासिकाम् ।
सुनासीसुभ्रनासां च हयनासां तथापराम् ।
महाप्रलम्बातिनासामूर्ध्वनासां तथापराम् ।

—Thereafter, Ñ1 cont. a passage which is illeg. —After 12, Ñ2 V2 B D6 ins.:

440* असिमुद्गरशूलानि दधतीर्मांसभोजनाः ।

13 Ñ2 V2 B D6 om. 13^{ab} and for sequence in them cf. v.l. 4. —^{a}) G3 हस्तिपाद-. Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 हस्तिपादामपादां च. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 गोपादां पादभूषि (D1 °मूलि [sic]; D3 °तूलि)तां(Ñ1 D1.3 °कां). —For 13^{ab}, D2(l. 1 only).11 subst.:

441* पृथुपादामपादीं च बहुपादत्रिपादिकाम् ।
नखपादीमपादीं च दीर्घपादीं तथापराम् ।
हस्तिपादीमपादीं च दीर्घपादीं तथापराम् ।

[(l. 1) D11 पृथुपादी * * * (for पृथुपादामपादीं). D11 वर्तुलस्त्वथ (sic) (for बहुपादत्रि-).]

—Thereafter D11 cont.; Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 ins. after 13^{ab}:

442* चतुष्पादां द्विपादां च बहुपादीं त्रिपादिकाम् ।

[D11 चतुष्पादीं. Ś1 D4.10 बहुपादामपादिकां; Ñ1 त्रिपादां ** पादिकां; D3 गोपादां चाप्यपादिकां (for the post. half).]

—Thereafter Ñ1 cont. two lines which are mostly illeg. —D2 om. 13^{c}–14^{b}. —^{c}) B1 अद्रि-(*sup. lin.* also as in text) (for अति-). V2 -स्तन- (for -शिरो-). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 -ग्रीवाम् (for -ग्रीवा). —^{d}) B1 अद्रि- (*sup. lin.* also as in text) (for अति-). Ś1 Ñ1 D1.3–6.9–11 -कुचो(D3 -कृशो)दरीं(D5.9 °री; D6 °रा); Ñ2 B1 -पयो(Ñ2 -कुचो)धरा; V2 B3 -स्तनोदरीः (for -कुचो°).

14 For sequence in Ñ2 V2 B D6. cf. v.l. 4. D2 om. 14^{ab} (cf. v.l. 13). —^{a}) B1 अद्रि- (for अति-). Ś1 D1.3.4.10.11 -नेत्रां च(Ś1 °श्च); B3 -नयना (for -नेत्राश्च). —^{b}) Ś1 V2 B1.3.4 -नखीस् (Ś1 °खीम्); D5.7.9 T1 -[आ]ननास्; T2 -मुखास् (for -नखास्). Ś1 अपि (for तथा). —After 14^{ab}, Ñ1 ins.:

443* अति * * मुखीं * * * * तोग्रास्यनासिकाम् ।

—^{c}) B2–4 अश्व-; D3 धेनु-; D6 खर-; D9 हस्त- (for हस्ति-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अजामुखीं हस्तिमुखीं; Ñ2 अजामुखाः खरमुखीर्; B1 अजमुखीरश्वमुखीर्. —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 गोमुखीं सूकराननां(D11 °नाः); Ñ1 गोमुखीं च खरोतरां (sic); D3 हस्त्यस्यां च खराननां. —After 14, Ś1 D2.4.10.11 ins.:

444* गोलाङ्गूलमुखीं चैव शृगालसदृशाननाम् ।

[D2 -मुखां (for -मुखीं).];

while Ñ1 ins.:

445* तिर्यगा * मुखीं भीमां पातालसदृशोदरीम् ।

15 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 4. —^{a}) V2 B1.2.4 D2 तरक्षु- (for हयोष्ट्र-). Ñ1 D1 खरोष्ट्रशुक(D1 °पशु)वक्त्राश्च; Ñ2 तुरंगख(D6 °व)रनासाश्च; B3 तरक्षुमुखवक्त्राश्च. —^{b}) Ñ2 V2 B1–3 D6 भीमविक्रमाः(V2 °कर्माणः) (for घोरदर्शनाः). —After 15^{ab}, Ñ2 V2 B D6 read 12. —Ñ2 V2 B D6 om. 15^{c}–16^{b}. —^{c}) G3 मूल-; M1 कूट- (for शूल-).

16 Ñ2 V2 B D6 om. 16^{ab} (cf. v.l. 15) and for sequence in them cf. v.l. 4. Ś1 D4.10 om.(hapl.) 16. —^{a}) D2.8 T1 कराल-(D3 °ली). D2.5.8.11 G1 -केशी च (D5 G1 °शाश्च); D7.9 -केशिन्यो (for -केशीश्च). —^{b}) G1 पिंगाक्षीर् (for राक्षसीर्). Ñ1 विकृतेक्षणाः (for °ताननाः). ❀ Cv.r.m : राक्षसीर्विकृतानना इत्यत्रापरा इति

G. 5. 17. 33
B. 5. 17. 17
L. 5. 12. 16

मांसशोणितदिग्धाङ्गीर्मांसशोणितभोजनाः ।
ता ददर्श कपिश्रेष्ठो रोमहर्षणदर्शनाः ॥ १७
स्कन्धवन्तमुपासीनाः परिवार्य वनस्पतिम् ।
तस्याधस्ताच्च तां देवीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ॥ १८
लक्षयामास लक्ष्मीवान्हनूमाञ्जनकात्मजाम् ।
निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुलमूर्धजाम् ॥ १९
क्षीणपुण्यां च्युतां भूमौ तारां निपतितामिव ।
चारित्र्यव्यपदेशाढ्यां भर्तृदर्शनदुर्गताम् ॥ २०
भूषणैरुत्तमैर्हीनां भर्तृवात्सल्यभूषिताम् ।
राक्षसाधिपसंरुद्धां बन्धुभिश्च विनाकृताम् ॥२१
वियूथां सिंहसंरुद्धां बद्धां गजवधूमिव ।
चन्द्रलेखां पयोदान्ते शारदाभ्रैरिवावृताम् ॥ २२

शेषः (Cv °ति संबध्यते। अन्यथा राक्षसीभिरित्यतिरिच्यते। ; Cm °ति शेषः। अतो न पौनरुक्त्यम्). ❀ —D2 om. 16^{c} – 17^{b}. —^{c}) D5.7–9 G3 पिबंति (for पिबन्तीः). Ñ1 ∗क पिबंतीः सततं (sic). —^{d}) M1 -मधु- (for -सुरा-). D7.9.11 Ck.t सुरामांसासव(D7.9 Ck.t °ससदा)प्रियाः. —For 16^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. and read after 17^{ab} :

446* पिबन्तीः खादमानाश्च नित्यं मांसवसाप्रियाः ।

[Ñ2 -रस-; V2 -[आ]सव-; B1 -सदा- (for -वसा-).]

—Thereafter they cont. :

447* अनाशिताः सदा पुष्टाः सर्वभक्षाः समुन्नताः ।

[V2 दुष्टाः; B3 क्रूराः (for पुष्टाः). Ñ2 B1 सुसंनताः; D6 समंततः (for समुन्नताः).]

—After 16, Ñ1 ins. :

448* वसाशोणित ∗∗∗∗∗ शोणिततत्पराः ।

17 D2 om. 17^{ab} (cf. v.l. 16). —^{ab}) D3 -भक्षाश्च (for -दिग्धाङ्गीर्). D3 -लेपनाः (for -भोजनाः). Ñ2 V2 B D6 वसा(Ñ2 मुदा [sic]; D6 मेदो)दिग्धकराननाः. Ñ1 वसाशोणितभोजिन्यः सु∗ण्डितविलोचनाः. —After 17^{ab}, Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 ins. :

449* अनासिकाः सनासाश्च सर्वभक्ष्याः सुदारुणाः ।
नानाविकृतवेशाश्च नानासंस्थानसंस्थिताः ।
इत्येताश्च तथान्याश्च राक्षसीर्विकृताननाः ।

[(l. 1) Ś1 सुनासाश् (for सना°). Ñ1 D1.11 अनासिकाश्च संतु(D11 °दि)ष्टाः (for the prior half). D1.3.11 -भक्षाः (for -भक्ष्याः). —After l. 1, Ñ1 ins. :

449(A)* अर्चयन्त्यश्च बालाश्च शिशुमस्तकभक्षणाः ।
हस्तपादैश्च मुण्डैश्च काश्चित्कुर्वन्ति भूषणम् ।
मस्तक ∗ कराः काश्चिद्भूषयन्तीः शिरोधरान् ।
कृत ∗∗∗ काराश्च हस्तपादमुखैस्तथा ।
नृत्यन्ति विकृतं काश्चिद्विकृतं च हसन्ति वै । [5]
गायन्ति विकृतं काश्चिद्रौद्रं काश्चिद्रुदन्ति च ।

—D1 om. l. 2–3. Ñ1 om. l. 2. —(l. 3) D3 विकृतस्वराः.]

—After 449*, Ñ1 cont. :

450* ददर्श ताः कपिर्हृष्टो रोमाढ्या ∗ तगात्रवान् ।

—After 17^{ab}, Ñ2 V2 B D6 read 446*. —^{c}) Ś1 D1–5.10 M1.2 कपिर्हृष्टो; G3 हरिश्रेष्ठो; M2 हरिः श्रेष्ठो. Ñ1 तूर्णीं सर्वैस्थिरोश्चापि (sic). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -तत्पर(Ś1 Ñ1 °राः) (for -दर्शनाः). T2 -दर्शनहर्षणाः (by transp.). ❀ Cr : ता ददर्श हरिश्रेष्ठो रोमहर्षणदर्शना इति पाठः. ❀ —For 17^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. :

451* ता दृष्ट्वा वानरो हृष्टो रोमहर्षसमन्वितः ।

[Ñ2 B3 लोमहर्ष-. V2 B1.2.4 -समुद्धतः (for -समन्वितः).]

18 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 B1.2.4 D1–3.6.11 T2 G1 उपासीनः (B4 °स्तीर्णाः) (for उपासीनाः). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 M3 परिपीड्य(M3 °चार्य); Ct as in text (for °वार्य). B3 समंततः (for वनस्पतिम्). —Ñ2 V2 B D6 om. 18^{c} – 24^{b}. —^{c}) T2 [अ]धस्थां (for [अ]धस्ताच्). Ñ1 वृतां; D11 सितां (for च तां).

19 Ñ2 V2 B D6 om. 19 (cf. v.l. 18). —^{c}) Ñ1 D1–3.11 निःप्रभां. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 दीनां ललित (D1.3 मलिन)मूर्धजां(Ñ1 °वाससां). —After 19, Ñ1 ins. :

452* धूलिध्वस्तकेशपाशां धूलिध्वस्तवपुष्मतीम् ।

20 Ñ2 V2 B D6 om. 20 (cf. v.l. 18). Ś1 om. 20^{a} – 24^{b}. —^{a}) D8 क्षीणां (for क्षीण-). —^{b}) Ñ1 D1–3 मंद(D1 इंदु; D2 चंद्र)प्रभाम् (for निपतिताम्). D4.10.11 तारां मंदप्रभामिव. —^{c}) D11 -व्यपदेशांतां (for -व्यप°). D4.10 चारित्र वृ(D11 नृ)पदेशाढ्यां(D4 °द्यां) (corrupt). —^{d}) Ñ1 D1.3 T2 G2 M2 -लालसां; D4.10 -दुर्गमां; G1 -कर्शितां; Cv.r.m.g.t as in text (for -दुर्गताम्).

21 Ñ2 V2 B D6 om. 21 (cf. v.l. 18). Ś1 om. 21 (cf. v.l. 20). —^{b}) Ñ1 D5 G2.3 M3 Cg -भूषणां; Ck as in text (for -भूषिताम्). —^{c}) D2.3 -संकु(D3 °ब)द्धां (for -संरुद्धां). G1 राक्षसीभिश्च संरुद्धां. —^{d}) D2.11 निराकृतां.

22 Ñ2 V2 B D6 om. 22 (cf. v.l. 18). Ś1 om. 22 (cf. v.l. 20). —^{a}) G1 विधूतां (sic). Ñ1 व्याघ्र- (for सिंह-). —^{b}) Ñ1 D1.3.4.10.11 वने; D2 त्रस्तां; M1 वन्यां (for बद्धां). —^{c}) D5.7–9 T2 G3 M3 -रेखां (for -लेखां). —^{d}) D1 शुभ्रैरभ्रैर् (for शारदा°).

क्लिष्टरूपामसंस्पर्शादयुक्तामिव वल्लकीम् ।
सीतां भर्तृहिते युक्तामयुक्तां रक्षसां वशे ॥ २३

अशोकवनिकामध्ये शोकसागरमाप्लुताम् ।
ताभिः परिवृतां तत्र सग्रहामिव रोहिणीम् ।
ददर्श हनुमान्देवीं लतामकुसुमामिव ॥ २४

सा मलेन च दिग्धाङ्गी वपुषा चाप्यलंकृता ।
मृणाली पङ्कदिग्धेव विभाति च न भाति च ॥ २५

मलिनेन तु वस्त्रेण परिक्लिष्टेन भामिनीम् ।
संवृतां मृगशावाक्षीं ददर्श हनुमान्कपिः ॥ २६

तां देवीं दीनवदनामदीनां भर्तृतेजसा ।
रक्षितां स्वेन शीलेन सीतामसितलोचनाम् ॥ २७

तां दृष्ट्वा हनुमान्सीतां मृगशावनिभेक्षणाम् ।
मृगकन्यामिव त्रस्तां वीक्षमाणां समन्ततः ॥ २८

दहन्तीमिव निःश्वासैर्वृक्षान्पल्लवधारिणः ।
संघातमिव शोकानां दुःखस्योर्मिमिवोत्थिताम् ॥ २९

तां क्षामां सुविभक्ताङ्गीं विनाभरणशोभिनीम् ।
प्रहर्षमतुलं लेभे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥ ३०

हर्षजानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मदिरेक्षणाम् ।
मुमोच हनुमांस्तत्र नमश्चक्रे च राघवम् ॥ ३१

G. 5. 20. 0
B. 5. 17. 31
L. 5. 12. 32

---

23 Ñ2 V2 B D6 om. 23 (cf. v.l. 18). Ś1 om. 23 (cf. v.l. 20). D2 om. 23–24^{b}.—a) D4.10 क्लिन- (for क्लिष्ट-). D1.3.4.10 Ck असंस्पर्शाम्; Cv.r.m.g.t as in text (for °र्शाद्). —b) D4.10 lacuna for वल्लकीम्. Ñ1 आयुक्तामिव पन्नगीं.—c) D7.9 G1 M1 स तां. T1.3 M3 -वशे (for -हिते). D8 स तां पतिहिते युक्तान्.—d) D1 संयुक्तां (for अ°). D8 T1.3 Cg राक्षसी-; Cr.m.t as in text (for रक्षसां). T2 पतेः; Cr.m.g.t as in text (for वशे). Ñ1 रक्षसां वशमागतां; D3.4.10 सु(D3 सं)युक्तां राक्षसीवधे(D3 °शे).

24 Ñ2 V2 B D6 om. 24^{ab} (cf. v.l. 18). Ś1 om. 24^{ab} (cf. v.l. 20). D2 om. 24^{ab} (cf. v.l. 23).—a) D1.3.4.10.11 अशोकवनिकोद्देशे.—b) D1.3.4.10 T2 -सागर- (for °रम्). D1.3.4.10 -संप्लु(D1.3 °प्लु)तां; D11 आकुलां; Ct as in text (for आप्लुताम्).—After 24^{ab}, Ñ1 (l. 2 illeg.) T2 ins.:

453* राक्षसीभिश्च ताभिर्वै बद्धां क्रुद्धाभिरेव हि ।
ताभिः परिवृतां सीतां ददर्श हनुमान्कपिः ।

—Ñ1 om. 24^{cd}.—c) D4 परिवृतो (sic) (for °तां). D11 तां हि (for तत्र).—e) Ñ2 V2 B1.2.4 D6.7.9 तत्र; B3 सीतां (for देवीं). D2 ददर्श स महादेवीं.—f) Ś1 लतां सकुसुमामिव; Ñ2 V2 B D5.6 T G1.2.M1 Cg लतां कुसुमितामिव; D11 लतामकुसुमाचितां. ❀ Cm : लतामकुसुमामिवेति पाठः. ❀ —After 24, B1 reads an addi. colophon.

25 Ñ2 V2 B D6 om. from 25 up to 5.16.2.—a) D2 सु-; D3 [अ]भि-; D11 [अ]ति- (for च).—b) D1–4.10.11 वपुषा च विभूषिता; D5 वपुषाप्यनलंकृता.—cd) Ñ1 D1–4.10.11 पद्मिनी (for मृणाली). Ñ1 -पद्म- (for पङ्क-). Ñ1 वि- (for न). D1.3 T1.3 M3 Cm न विभाति (for च न°). D2 न भाति च विभाति च; D4.10.11 न विभाति विभाति च (for d). Ś1 पद्मिनी पद्मदिग्धेन न विभाति विभाति च. —After 25, Ñ1 ins.:

454* अनलंकारा सा देवी सालंकारेव शोभते ।

26 Ñ2 V2 B D6 om. 26 (cf. v.l. 25).—a) Ñ1 D1–3.8.11 च (for तु). D1–3.11 श्लक्ष्णेन; M3 वक्त्रेण (for वस्त्रेण). Ś1 D4.10 श्लक्ष्णेन मलिनेनाथ.—b) M3 -क्लिष्टेव (for °न). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वसनेन वरांगनां(Ś1 °रातमनां; Ñ1 D1.2 °राननां).—c) Ś1 D10 संश्रितां (for °वृतां). D2 नीरजामाक्षीं (sic) (for मृगशावाक्षीं).

27 Ñ2 V2 B D6 om. 27 (cf. v.l. 25).—b) Ś1 D1–4.10.11 स(D1.3 अ)तेजस्त्वमुपागतां; Ñ1 रक्षो * हनुपस्थितां. —D1 reads 27^{cd} twice.—c) Ś1 रूपेण; Ñ1 D1(both times).2–4.10.11 वृत्तेन (for शीलेन).—d) D8 क्षामाम् (for सीताम्).

28 Ñ2 V2 B D6 om. 28 (cf. v.l. 25).—a) Ñ1 दृष्ट्वा तां (by transp.); D2 निशम्य (for तां दृष्ट्वा).—c) Ñ1 -बालाम् (for -कन्याम्).—d) D2–5.7–9.11 वीक्ष्यमाणां (for वीक्ष°). Ñ1 om.; D1 M1 ततस्ततः; G2 इतस्ततः (for समन्ततः).

29 Ñ2 V2 B D6 om. 29 (cf. v.l. 25). Ś1 om. 29–30^{b}. Ñ2 om. 29^{ab}.—a) D1–5.7.8.10.11 S निश्वासैर् (for निः°).—b) D3 -कोमलान् (for -धारिणः). D1.4.10 वृक्षान्कोमलपल्लवान्; D2 मृगान्पल्लवकोमलान्.—c) Ñ1 D3 मारीचि(Ñ1 सं **)मिव शोकस्य; D1.2.4.10.11 म(D2 मा)-रीचिमिव सोम(D2 मोह)स्य.

30 Ñ2 V2 B D6 om. 30 (cf. v.l. 25). Ś1 om. 30^{ab} (cf. v.l. 29).—a) Ñ1 स्थितां तां; D1.3.4.10 तां श्यामां; D2 सुश्यामां; D5.8 T2 तां क्षमां; G2.3 M1 तां समां (for तां क्षामां).—b) G1 वरा- (for विना). Ñ1 illeg.; D2 -भूषितां; D3.4.10.11 -शोभितां (for -शोभिनीम्). D1 वराहां वरवर्णिनीं.—d) D11 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). Ś1 D4.10 जानकीं. D2 मारुतिर्भीमविक्रमः.

31 Ś1 Ñ2 V2 B D6 om. 31 (for all except Ś1, cf. v.l. 25).—a) D8 तथा; G3 तु सो (for च सो).—Ñ1

G. 5.19.0
B. 5.17.32
L. 5.12.33

नमस्कृत्वा च रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् । सीतादर्शनसंहृष्टो हनूमान्संवृतोऽभवत् ॥ ३२

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

१६

तथा विप्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पितपादपम् ।
विचिन्वतश्च वैदेहीं किंचिच्छेषा निशाभवत् ॥ १
षडङ्गवेदविदुषां क्रतुप्रवरयाजिनाम् ।
शुश्राव ब्रह्मघोषांश्च विरात्रे ब्रह्मरक्षसाम् ॥ २
अथ मङ्गलवादित्रैः शब्दैः श्रोत्रमनोहरैः ।
प्राबोध्यत महाबाहुर्दशग्रीवो महाबलः ॥ ३

illeg. for 31^{b}. Ñ1 om. 31^{cd}. —^{c}) D1 सुमोह (sic) (for सुमोच). —^{d}) T2 मनश् (meta.) (for नमश्). D2.3 जानकीं (for राघवम्). D1.4.10.11 नमस्कुर्वंश्च (D1 °र्वन्हि; D11 °स्कृत्य च) जानकीं.

32 Ñ2 V2 B D6 om. 32 (cf. v.l. 25). —^{a}) Ś1 D1–4.10.11 T2 नमस्कृत्य; Cg नमस्कृत्वा (as in text). Ś1 D4.10 T M3 स; D7.9 G3 [अ]थ (for च). —^{b}) Ñ1 illeg.; M2 धीमते (for वीर्यवान्). —After 32^{ab}, Ñ1 ins.:

455* वीर्यवान्कपिशार्दूलो विक्रुद्धो हर्ष * * *।

—^{d}) Ś1 D1–4.10.11 T2 निवृ(D1–3 T2 °र्वृ)तो(Ś1 °त्तो); Cm.g.k.t as in text (for संवृतो). Ñ1 हनुमान्कपिकुंजरः. —After 32, Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 ins.:

456* निर्वृतो राघवस्यार्थे मेने च सफलं श्रमम् ।

[Ñ1 सकलं स्वां पुरस्कृत्य(sic); D2.3.11 निवृत्तं(D3 °त्तं) राघवस्यार्थं (for the prior half).]

Colophon: Ñ2 V2 B D1–3.6 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 D4.10 सीतादर्शनं; D11 राक्षसीसंदर्शनः. —*Sarga no.* (figures, words or both): D4.10 om.; D5.7–9.11 S 17. —After the colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

16

V1 illeg. for Sarga 16 (cf. v.l. 5.11.29). Ñ V2 B D1–3.6 continue the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ñ2 V2 B D6 om. 1–2 (cf. v.l. 5.15.25). Ñ1 om. 1^{a}. —^{a}) Ś1 D3.4.10 तथापि; T1.2 तदा वि-; T3 तथा च; Cg as in text (for तथा वि-). D3.5 -प्रेक्ष्यमाणस्य; D11 -प्रेपितस्तस्य (for -प्रेक्षमाणस्य). D8 ततः संप्रेक्ष्यमाणस्य. —^{c}) D1 विचिन्वतस्तु; D4 विविधतश्च; D8 विचिन्वंतश्च; D9 (before corr.) विचिन्वतस्य (for विचिन्वतश्च). Ñ1 वैदेवीम् (for वैदेहीं). —^{d}) M3 भवेत् (for [अ]भवत्). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 अर्धरात्रं प्र(D3 °त्रं वि; D11 °त्रोप)चक्रमे; D1 शर्वरी तु प्रवर्तिता. —After 1, Ñ1 ins.:

457* हनुमतो हरेस्तस्य रामदूतस्य धीमतः।

2 Ñ2 V2 B D6 om. 2 (cf. v.l. 1). —^{c}) Ñ1 D3.11 शुश्रुवे; D4.10 आश्राव (for शुश्राव). Ś1 Ñ1 D4.10 T2 -घोषं (for -घोषांश्). Ś1 D2–5.7.9–11 M1.2 स (for च). —^{d}) Ś1 D4.10 मंत्रिणां; Ñ1 रात्रार्धे; D2 विप्राणां; D3 [ऽ]र्धरात्रे; D11 त्रियामे; T2 सुरात्रौ; G1 वीरोत्र (for विरात्रे). —After 2, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

458* एतस्मिन्नन्तरे सुप्तः स्त्रीभिः सह मदोत्कटः।

3 ^{a}) Ś1 D2.4.11 स्तुति-; Ñ1 D1 ततो; V2 अत्र; D3 तत्र (for अथ). —Ñ1 illeg. after अथ up to श्रोत्र in 3^{b}. V2 B D6 -वादित्र- (for °त्रैः). —^{b}) V2 B2–4 D6 -घोषः; B1 -घोषैः; D3 श्लिष्टैः (for शब्दैः). B1 स्तोत्र-; D6 श्रुति- (for श्रोत्र-). Ś1 T1.3 G1 M1.2 -मनोरमैः; V2 B2–4 D6 -मनोहरः (for °हरैः). —^{c}) Ś1 D4.10 T1.3 M3 प्राबुध्यत; Ñ1 D1–3 T2 अबुध्यत; D11 विबुध्यत (for प्राबोध्यत). Ś1 यथाकालं; D3 महा * हुर्. —Ś1 om. from 3^{d} up to 4^{a}. —^{d}) Ñ1 महाभुजः (for °बलः). —For 3^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

459* बोध्यमाने दशग्रीवे महानासीत्तदाद्भुतः।

[B3 महद् (for महान्). B3 [अ]द्भुतं (for °तः).]

—After 3, Ñ1 ins.:

460* महाबलो विंशभुजो देवतुल्य * * * *।

विबुध्य तु यथाकालं राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
स्रस्तमाल्याम्बरधरो वैदेहीमन्वचिन्तयत् ॥ ४
भृशं नियुक्तस्तस्यां च मदनेन मदोत्कटः ।
न स तं राक्षसः कामं शशाकात्मनि गूहितुम् ॥ ५
स सर्वाभरणैर्युक्तो बिभ्रच्छ्रियमनुत्तमाम् ।
तां नगैर्विविधैर्जुष्टां सर्वपुष्पफलोपगैः ॥ ६
वृतां पुष्करिणीभिश्च नानापुष्पोपशोभिताम् ।
सदामदैश्च विहगैर्विचित्रां परमाद्भुताम् ॥ ७
ईहामृगैश्च विविधैर्वृतां दृष्टिमनोहरैः ।
वीथीः संप्रेक्षमाणश्च मणिकाञ्चनतोरणाः ॥ ८

G. 5. 20. 10
B. 5. 18. 8
L. 5. 13. 11

4 Ś1 om. 4^{a} (cf. v.l. 3). —^{a}) Ñ2 V2 B D6 स विबुद्धो (B1 °ध्य); D1 प्रबुध्य तु; D2 विजृंभित-; D3.5.7.9 T2 G1 वि (D3 प्र; G1 व्य) बुध्यत; D4.10 प्राबुद्धत (sic); D11 व्यजृंभत (for विबुध्य तु). D1.5 यथाकाले; D2.11 महातेजा; D7.9 महाभागो (for यथाकालं). Ñ1 * * * * महातेजा. —^{b}) Ś1 D2.4.10.11 महामना:; Ñ1 स रावण:; Ñ2 V2 B D3.6 महाबल:; D1 महाभुज: (for प्रतापवान्). —After 4^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

461* प्रपुष्पिताग्रशिखरः कैलास इव मूर्तिमान् ।
[Ś1 D4.10 सु- (for प्र-).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 दिव्य-; Ct as in text (for स्रस्त-). B1 -क्षीवो; B4 -ग्रीवो (for -धरो). V2 श्रस्तमस्ता सुरक्षां वो (sic); B3 शुक्लमाल्यांबरग्रीवो. —^{d}) Ś1 Ñ B2 D1–5.10 T G1 M2 अनुचिन्तयन् (Ñ B2 °यत्) (for अन्वचिन्तयत्).

5 ^{a}) B3 विमुक्तस्; B4 निमग्नस् (for नियुक्तस्). D11 यस्यां (for तस्यां). Ś1 Ñ B1–3 D1.2.4.6.10.11 हि; V2 B4 वै; D3 om. (subm.) (for च). —^{b}) Ñ1 B3 मदोद्धत:; D2 महोत्कट:. —Ś1 D4.10 om. 5^{cd}. —^{c}) Ñ1 D7.9 तु तं; D11 श्रुतं (for स तं). Ñ2 V2 B D2.6 न शशाकात्मन: कामम्. —^{d}) Ñ2 V2 B1.2 D2.6 आगतं विनिगूहीतुम्; B3 आगतं विनिवारितुं; B4 निग्रहीतुं समागतं; D11 शशाकात्यवगूहितुं. —After 5, Ñ2 V2 B D6 ins.:

462* मैथिलीं द्रष्टुकामोऽथ निर्जगाम ततो गृहात् ।
[B3 वै (for ऽथ).]

6 ^{a}) Ñ1 सर्वांगाभरणैर्युक्तो; Ñ2 V2 B D6 स (Ñ2*) सर्वाभरणोपेतो. —^{b}) T2 प्रीतिम् (for श्रियम्). —After च्छ्रियम्, M2 wrongly reads हरैः and 8^{cd} repeating it in its proper place. —After 6^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 read 9^{cd}. —D1 om. 6^{c} – 7^{b}. —^{c}) Ñ2 illeg. up to सर्व in ^{d}. B2 पुंनागैर्; B3 तां मृगैर्. T1.3 M3 बहुभिर् (for विविधैर्). D2.11 युक्तां; D6 युष्टां (for जुष्टां). —^{d}) V2 B1.3 D6 दिव्य-; B4 नित्य- (for सर्व-). M1 om. -पुष्प-. B1 -फलोपगां; G1 -फलोदकैः (for °पगैः).

7 D1 om. 7^{ab} (cf. v.l. 6). —^{a}) D6 om. च (subm.). —After 7^{a}, Ñ1 ins.:

463* शोभिताभिश्च पुष्करैः ।
सर्वर्त्वाभरणैश्चैव.

—^{b}) Ś1 Ñ1 D3.4.10.11 विविधै (D11 °चित्रै) र्बहुभि (D3 °*) र्द्रुमैः; Ñ2 V2 B D6 चित्रैश्च बहुभि (B4 विविधै) र्गृहैः; D2 मणिकांचनतोरणां. —After 7^{ab}, Ñ2 V2 B (B1 alone repeating l. 2 after 7^{cd}) D6 ins.; Ś1 Ñ1 D1–3.11 ins. after 9^{ab}; and D4.10 subst. for 8^{c} – 9^{ab}:

464* वृक्षैस्तैर्नगसंकाशैः सुविभक्तान्तरैः समैः ।
समभूमितलां रम्यां दिव्यां चैत्ररथद्रुमाम् ।

[B1 reads l. 1–2 in brackets. —(l. 1) Ś1 Ñ1 B3 D1–4.10.11 नीलाभ्र-; V2 कांचन-; B1.2 गिर्यग्र-; B4 पर्वत- (for तैर्नग-). Ś1 Ñ1 सुविभक्तांबरैः; Ñ2 B1 सविभक्तांतरैः; B4 सविभक्ततरैः; D4.10 सविमुक्तांतरैः (for सुविभक्तान्तरैः). B2 D3.11 शुभैः. —(l. 2) Ś1 Ñ B4 D3.11 -लतां; B1 (second time) -तलीं; D1 -तला (for -तलां). D1 रम्या (for रम्यां). D2 समभूमितले रम्ये (for the prior half). B1 (first time) om. दिव्यां; D1 दिवि; D2 दिव्ये; D3 दिव्यैश् (for दिव्यां). B2.3 दिव्यां रम्यां (by transp.). B2 -पथ- (for -रथ-). Ś1 D1 -[उ]पमां (D1 °मा:). D2–4.10.11 चैत्ररथोपमां (D2 °मं; D3 °मैः).]

—Thereafter D11 cont. 465*. D2 om. 7^{c} – 8. Ñ2 V2 B2–4 D6 om. 7^{cd}. —^{c}) D7–9 G1 M1 -मत्तैश्च (for -मदैश्च). D3 विविधैर् (for विहगैर्). —^{d}) Ś1 D3.11 विचित्रैर्; Ñ1 B1 D1.3.4.10 विचित्र-; M1 विविधैः (for विचित्रां). Ś1 Ñ1 B1 D1.3.4.10.11 -मधुरस्वरैः (B1 D4.10 °नैः); D5.7–9 परमाद्भुतैः (for °ताम्). —After 7, Ś1 D4.10 ins., while Ñ V2 B D2.3.6 ins. after 10, while D11 cont. after 464*:

465* जगाम मदनोन्मत्तो दशग्रीवो महाबलः ।

—Thereafter Ś1 D4.10 read 11^{ab}.

8 D2 om. 8 (cf. v.l. 7). Ñ2 V2 B D6 read 8^{ab} after 9^{ab}. —^{a}) Ś1 D4.10 पुणी-; D11 महा- (for ईहा-). Ñ1 repeats मृगैश्च. Ñ1 om.; T2 विहगैर् (for विविधैर्). —^{b}) T1.3 M3 (before corr. वृतां) जुष्टां (for वृतां). B4 T2 G1 M1.2 -मनोरमैः; G2 °हरां; G3 °रमां (for -मनोहरैः). Ś1 D4.10 अशोकवनिकां वृतां; Ñ1 मृगै * * * * शुभैः; D1.3 वृतां पद्मवनैस्तथा; D11 वृता पद्मवनैर्युता. —After 8^{ab}, Ñ1 ins.

466* स * * * पि बहुभिर्वृतां पद्मवनैरपि ।;

while Ñ2 V2 B D6 ins. after 8^{ab}:

467* क्रीडामृगैश्च विविधैरावृतां सर्वतो दिशम् ।

G. 5. 20. 11
B. 5. 18. 9
L. 5. 13. 11

नानामृगगणाकीर्णां फलैः प्रपतितैर्वृताम् ।
अशोकवनिकामेव प्राविशत्संततद्रुमाम् ॥ ९
अङ्गनाशतमात्रं तु तं व्रजन्तमनुव्रजत् ।
महेन्द्रमिव पौलस्त्यं देवगन्धर्वयोषितः ॥ १०
दीपिकाः काञ्चनीः काश्चिज्जगृहुस्तत्र योषितः ।
वालव्यजनहस्ताश्च तालवृन्तानि चापराः ॥ ११
काञ्चनैरपि भृङ्गारैर्जह्रुः सलिलमग्रतः ।
मण्डलाग्रानसींश्चैव गृह्यान्याः पृष्ठतो ययुः ॥ १२
काचिद्रत्नमयीं पात्रीं पूर्णां पानस्य भामिनी ।
दक्षिणा दक्षिणेनैव तदा जग्राह पाणिना ॥ १३
राजहंसप्रतीकाशं छत्रं पूर्णशशिप्रभम् ।
सौवर्णदण्डमपरा गृहीत्वा पृष्ठतो ययौ ॥ १४
निद्रामदपरीताक्ष्यो रावणस्योत्तमाः स्त्रियः ।
अनुजग्मुः पतिं वीरं घनं विद्युल्लता इव ॥ १५

[V2 संकीर्णां; B1 संपूर्णां (for विविधैर्). B2.3 दिशः; B4 इशं (for दिशम्). V2 B1 विहगैश्च सदामदैः (for the post. half).]

—Ñ2 mostly illeg. for 8^{cd}. M2 wrongly reads 8^{cd} preceded by हरेः after चिह्नयम् in 6^{ab}, repeating it here. —^{c}) B1.3.4 D5.8.11 G1.3 वीथीं (for वीथीः). V2 D3.5–9.11 G3 संप्रेक्ष्यमाणश्. Ś1 सुवार्पी प्रेक्षमाणश्च. —^{d}) Ś1 V2 B1.3.4 D5.7–9.11 G -तोरणां (D11 °णैः). —For 8^{e}–9^{b}, D4.10 subst. 464*.

9 For 8^{e}–9^{b}, D4.10 subst. 464*. —^{a}) B1.2.4 D6 -गणैः कीर्णां (for -गणा°). —^{b}) Ñ1 D1.3 तथा (for वृताम्). Ñ2 V2 B2 विहगैश्च सदामदैः; B1 विहगैश्च निनादितां; B3 विहगैश्च समावृतां; B4 D6 विह(D6 °हं)गैश्च महामदैः. —After 9^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–3.11 ins. 464*; while Ñ2 V2 B D6 read 8^{ab}. Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 read 9^{cd} after 6^{ab}. —^{c}) Ś1 एवं (for एव). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 विवेश (for प्राविशत्). Ś1 विकचद्रुमां; Ñ1 D1–3.11 रुचिरद्रुमां (D1 °मैः); B3 फुल्लविद्रुमां; D4.10 स बहुद्रुमां; G1 मदविह्वलः; G3 M1.2 स ततद्रुमां (for संततद्रुमाम्).

10 D11 transp. 10 and 11. —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.4.7.10 अंगनाः. D2 -संयुक्तं (for -मात्रं तु). —^{b}) V2 पृष्ठतस्तम्; D2 व्रजंतं च; D3 व्रजंतं तं (by transp.) (for तं व्रजन्तम्). Ś1 Ñ1 D2.4.10 समन्वयुः; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 उपाव्रजत्; B3 अगच्छत; D1.3.11 समन्व(D1 °न्वि)यात्; D5.7.9 Cr.k.t अनुव्रजन्; Cm.g as in text (for अनुव्रजत्). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 कुबेरम् (for महेन्द्रम्). ❀ Cr.m: अनुव्रजन् (Cm °जत्)। अडभाव आर्षः।; Cg: अनुव्रजत्, अन्वव्रजत्।; Ct: अङ्गनाः शतमात्रमित्यवधारण इति कतकः। देवादियोषितो महेन्द्रमिव पौलस्त्यं रावणमनुव्रजन्। अडभाव आर्षः. ❀ —After 10, Ñ V2 B D2.3.6 ins. 465*.

11 D11 transp. 10 and 11. Ś1 D4.10 read 11^{ab} (preceded by 465*) after 7. —^{a}) Ś1 Ñ V2 B D2–4.6.10.11 कांचनीर्(D6 °ना)दीपिकाश्चित्रा; G1 दीपिकां कांचनां काश्चिज्. —^{c}) Ñ2 V2 B D2.6 -व्यजनमन्यास्तु (B1.2 D2 °न्याश्च) (for -व्यजनहस्ताश्च). —Ś1 D10 om. 11^{d}–12^{c}. —^{d}) B1 (before corr.) -सूत्राणि (for -वृन्तानि). D2.5 [अ]परा. Ñ1 तालवृंतसमायुताः. —After 11, Ñ1 D1–4 ins., while D11 ins. before 11:

468* अपरा दर्शयन्मार्गं हस्तमालम्ब्य दक्षिणम्।

[D1.4 अपराश्चाऽदर्शयन्मार्गं (hypm.) (for the prior half). D11 आलिंग्य (for आलम्ब्य).]

12 Ś1 D10 om. 12^{abc} (cf. v.l. 11). —^{a}) Ñ1 D1–4.11 अथ; D5.7.9 चैव (for अपि). —^{b}) Ñ1 D1.4 ऊहुः; B3 चक्रुः; D5 जगृहुः (hypm.); D6 M3 जहुः; D11 मुहुः (for जह्रुः). V2 जगृहुः सलिलाग्रतः; T1.3 G2 जगृहुर्जलमग्रतः. —^{c}) Ñ1 D3.11 मंडलाग्रासिहस्ताश्च; Ñ2 V2 B D6 असीनन्याश्च(B3 °न्याः सु-) निशितान्; D1.4 कुसुमासक्तहस्ताश्च; D2 मंडलाग्रां स्थिता अन्याः (sic); D5.7–9 G1 M3 मंडलाग्रा बृसीश्चैव; T1.3 G2 मंडलाग्राण्यसिं चैव. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 तथा(D11 °स्था)न्याः; D2 गृहीत्वा (for गृह्यान्याः). Ś1 D1.4.10 [ऽ]न्वयुः (for ययुः). Ñ2 V2 B1(m. after corr.).2–4 आदायायांति पृष्ठतः; B1 प्रगृह्यायांति पृष्ठतः; D6 आनयंति च पृष्ठतः. ❀ Cg: बृसीमास्तरणम्। गृह्य गृहीत्वा।; Ck: मण्डलाग्रा बृसीश्चेति पाठः।; Ct: भृङ्गारैः कलशैः। धत्तूरकुसुमसदृशपात्रैरित्यर्थ इति तीर्थः। मण्डलाग्रा वृत्तपर्यन्ताः। बृसीरासनविशेषान्. ❀

13 ^{a}) V2 काश्चिद्. Ś1 D1.4.10.11 रुक्ममयं; D3 रक्तमयं (for रत्नमयीं). Ś1 D1.3.4.10.11 पात्रं(D11 °त्नं); M3 Cg स्थालीं (for पात्रीं). Ñ2 B D6 काश्चिद्रत्नमयीः पात्रीः; D2 मणिरत्नसमायुक्तं. —^{b}) Ś1 D1–3.10 पूर्णं; Ñ1 D4.11 पूर्ण-; Ñ2 B D6 पूर्णाः; Cr.m.g.k.t as in text (for पूर्णां). Ñ1 भाविनी; Ñ2 V2 B D2.6 योषितः; D5.11 भाजनं; D7.9 Ct भ्राजतीं; D8 M3 भाजनीं (for भामिनी). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 दक्षिणैर्हस्तैर्; D2 दक्षिणे पाणौ; M1 दक्षिणेनैवं. —^{d}) Ñ1 D3.11 काचिज्; D1.4 नारी (for तदा). Ś1 D10 गृहीत्वा पाणिना ययौ; Ñ2 V2 B D6 आदायाजग्मुरंगनाः; D2 गृह्यागच्छंस्तथापराः. —After 13, B2 D6 ins. the line of 22^{cd}.

14 Ñ2 V2 B D6 om. 14–15. —^{c}) D10 सुवर्ण-. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्रमदा (for पृष्ठतो).

15 Ñ2 V2 B D6 om. 15 (cf. v.l. 14). Ś1 D10 om. 15. Ñ1 D1–4.11 read 15 after 20. —^{b}) D1.2.4.8.11

ततः काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ।
शुश्राव परमस्त्रीणां स कपिर्मारुतात्मजः ॥ १६
तं चाप्रतिमकर्माणमचिन्त्यबलपौरुषम् ।
द्वारदेशमनुप्राप्तं ददर्श हनुमान्कपिः ॥ १७
दीपिकाभिरनेकाभिः समन्तादवभासितम् ।
गन्धतैलावसिक्ताभिर्ध्रियमाणाभिरग्रतः ॥ १८

कामदर्पमदैर्युक्तं जिह्मताम्रायतेक्षणम् ।
समक्षमिव कन्दर्पमपविद्धशरासनम् ॥ १९
मथितामृतफेनाभमरजो वस्त्रमुत्तमम् ।
सलीलमनुकर्षन्तं विमुक्तं सक्तमङ्गदे ॥ २०
तं पत्रविटपे लीनः पत्रपुष्पघनावृतः ।
समीपमुपसंक्रान्तं निध्यातुमुपचक्रमे ॥ २१

G. 5. 20. 21
B. 5. 18. 25
L. 5. 13. 0

G1.2 M1.3 [उ]त्तमाः (for [उ]त्तम-). —^{d}) Ñ1 D3 सेवं; G3 घना (sic) (for घनं). —After 15, D5.7–9 S ins. :

469* व्याविद्धहारकेयूराः समामृदितवर्णकाः ।
समागलितकेशान्ताः सस्वेदवदनास्तथा ।
घूर्णन्त्यो मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः ।
स्वेदक्लिष्टाङ्गकुसुमाः सुमाल्याकुलमूर्धजाः ।
प्रयान्तं नैर्ऋतपतिं नार्यो मदिरलोचनाः । [5]
बहुमानाच्च कामाच्च प्रियभार्यास्तमन्वयुः ।
स च कामपराधीनः पतिस्तासां महाबलः ।
सीतासक्तमना मन्दो मन्दाञ्चितगतिर्बभौ ।

[(l. 1) T2 M1 व्यावृत्त- . D5 -मृजितवर्णिकाः . —(l. 2) T2 समाकुलित- . T2 ताः स्वेद- (for सस्वेद-). T2 तदा. D8 -वदनांबुजाः (for °नास्तथा). —(l. 4) G1 -क्लिन्नांग- . T G3 M2.3 सुमाल्याकुल- . —(l. 5) D5 प्रयात-; G1 प्रयांत्यो (for प्रयान्तं). G1 मदन-; Ck.t as above (for मदिर-). —(l. 6) M प्रिया भार्यास् . —D5 reads l. 8 (except सीता) in marg. —(l. 8) D5 T2 G M1.2 मंदं (for मन्दो). M Cr.g मदांचित- . D8 -मतिर् (for -गतिर्). D8 M1 ययौ (for बभौ).]

16 ^{b}) Ñ1 शिंजितं; D1.4.10.11 S निस्वनं . —^{c}) T2 परमं. D3 स्त्रीणां शुश्राव परमं. —^{d}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 तदा; B3 तासां (for कपिर्). D7.9 कपिर्मारुतनंदनः .

17 D9 om. 17. —^{a}) Ś1 Ñ V2 B D2.3.6.10.11 तमप्रतिम-. B(ed.) -कुर्वाणम् (for -कर्मा°). —D4 om. (hapl.) from प्राप्तं in ^{c} up to हनु in ^{d}. —^{d}) Ñ1 हनुमान्हरिः ; Ñ2 V2 B D6 पवनात्मजः ; G2 स महाकपिः .

18 ^{b}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 स्त्रीभिश्च समलंकृतं; D11 स्त्रीभिश्च परिवारितं. —^{c}) B2–4 D2.3 T2 -[अ]भिषि(B2–4 °षि)-क्ताभिर् ; D1.4 -[अ]वस° (for -[अ]वसिक्ताभिर्). —^{d}) Ś1 D3.10.11 प्रीयमाणाभिर् ; D5 T2.3 ह्रियमाणाभिर् .

19 ^{a}) B3 काल- (for काम-). Ś1 -मयैर् ; D1.3.4 -बलैर् (for -मदैर्). V2 मत्तं (for युक्तं). D2 कामदर्पबलोन्मत्तो (sic); D8 कंदर्पवशमापन्नं; T2 कंदर्पदर्पसंयुक्तं. —^{b}) V2 D1 जिह्मं. Ś1 D10 जृंभंतं व्याकुलेक्षणं; Ñ1 D1–4.11 जिह्मताम्राकुलेक्षणं(D2 °णः [sic]); T2 पद्मपत्रायतेक्षणं. —B3 repeats 19^{cd} after 21^{ab}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 समग्रम्; Ñ2 V2 B1–3(both times) D6 साक्षरम् (B2 also मुहूर्तम्); B4 गच्छंतम् (for समक्षम्).

20 ^{a}) D2 -फेनाभ-; D4 -फेनाग्रम् . —^{b}) Ś1 B4 D10 T2 दधानं; D3 विरजो (for अरजो). D11 दिव्यम् (for वस्त्रम्). B2 D6 अरजोंबरम्. Ś1 मद्भुतं; B3 आयतं (for उत्तमम्). D1.3.4 वस्त्रसंवृतं. Ñ1 अरजोंबरसंवृतं; D2 -रजो दिव्यमनुत्तमं. —Ś1 D10 om. 20^{c}–22. —^{c}) Ñ B D1–3.6–8.11 M2 Ck.t सपुष्पम्; V2 D1.9 T2 G1 M1 सुपुष्पम्; Cr.m.g as in text (for सलीलम्). Ñ2 B1–3 D3.6 T1 इव कर्षंतं; V2 B1(also).4 इव वर्षंतं; D1.7.9 Ck.t अवकर्षंतं; Cr.m.g as in text (for अनुक°). —^{d}) Ñ1 B2 D1.2.4 विस्रस्तं; Ñ2 V2 B3.4 D6.11 विस्र(V2 B3.4 D11 °श्र)स्तं(D11 °स्त-); B1 विसृष्टं (for विमुक्तं). Ñ1 V2 B3.4 D2.4.6.11 स्रस्तम् ; Ñ2 स्रष्टम्; B1.2 अस्तम् ; G2 सिक्तम् (for सक्तम्). Ñ1 D1.4.11 अंशुकं; Ñ2 B3 अंसतः ; V2 B1.2.4 अंगतः ; D2 उत्तमं; D6 अंततः (for अङ्गदे). D3 विस्रस्तध्वस्तमंशुकं. —After 20, Ñ1 D1–4.11 read 15. ❀ **Cr : सलीलमनुक(°मनुक)र्षन्तमिति पाठः । ; Ck : सपुष्पमवकर्षन्तं विमुक्तमित्येव सर्वतः पाठः । एवमादौ योजनाशक्त्या यथेष्टं पठति परः । ; Ct : सपुष्पमवकर्षन्तमित्येव पाठः । तीर्थस्तु एतद्योजनाशक्त्या 'सलीलमवकर्षन्तम्' इति पाठं कल्पयति.** ❀

21 Ś1 D10 om. 21 (cf. v.l. 20). D1.4 om. 21–22. —^{a}) Ñ2 V2 B D6 स; T1.3 तत् (for तं). Ñ V2 B D2.3.6.11 वृक्ष- (for पत्र-). Ñ1 D2.3.11 -विटपालीनः . —^{b}) B4 -लतावृते; D7.8 -घनावृते; D9 -समावृतः ; T2 -फलावृतः (for -घनावृतः). Ñ1 पुष्पवर्णघनावृतः ; Ñ2 V2 B2 D6 पुष्पपत्रफलावृतः ; B1.3 पुष्पपत्रलतावृतः ; D2 प्रेक्ष्य पर्णलतावृतः ; D11 पुष्पवर्णशितावृतः (sic). —After 21^{ab}, Ñ1 ins. a line which is mostly illeg., whereas B3 repeats 19^{cd} after 21^{ab}. —Ñ1 D11 transp. 21^{cd} and 22. D2 reads 21^{cd} after 25. —^{c}) G1 M3 इव (for उप-). Ñ1 D2 G3 -सर्पंतं; D3 -गच्छंतं; D11 T2 -संप्राप्तं (for -संक्रान्तं). —^{d}) Ñ1 संध्यातुम् ; D3.7.9 Ct विज्ञातुम् ; D11 वधातुम् (sic) ; T1.3 प्रध्यातुम् ; Cr.m.g.tp as in text (for निध्यातुम्). —For 21^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst., while D11 ins. after 21^{ab} and D3 after 21 :

470* हनूमानभिगच्छन्तं तमवैक्षत वानरः ।

[Ñ2 V2 B3.4 -जद्येष(B3 °जे च; B4 °ज्ञे चव); D11 -न्वेनम् (sic) (for -गच्छन्तं). B2.3 D3.6.11 अवेक्षत च (for तमवैक्षत).]

G. 5. 20. 22
B. 5. 18. 26
L. 5. 13. 0

अवेक्षमाणश्च ततो ददर्श कपिकुञ्जरः ।
रूपयौवनसम्पन्ना रावणस्य वरस्त्रियः ॥ २२
ताभिः परिवृतो राजा सुरूपाभिर्महायशाः ।
तन्मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टः प्रमदावनम् ॥ २३
क्षीबो विचित्राभरणः शङ्कुकर्णो महाबलः ।
तेन विश्रवसः पुत्रः स दृष्टो राक्षसाधिपः ॥ २४
वृतः परमनारीभिस्ताराभिरिव चन्द्रमाः ।
तं ददर्श महातेजास्तेजोवन्तं महाकपिः ॥ २५
रावणोऽयं महाबाहुरिति संचिन्त्य वानरः ।
अवप्लुतो महातेजा हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २६
स तथाप्युग्रतेजाः सन्निर्धूतस्तस्य तेजसा ।
पत्रगुह्यान्तरे सक्तो हनूमान्संवृतोऽभवत् ॥ २७
स तामसितकेशान्तां सुश्रोणीं संहतस्तनीम् ।
दिदृक्षुरसितापाङ्गीमुपावर्तत रावणः ॥ २८

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

—After 21^{cd} (transp.), Ñ1 ins., while B1 ins. after 26^{ab} :

471* किमिदं कारणं कोऽयं निशि सीतामुपस्थितः ।

[B1 योयं (for कोऽयं).]

22 Ś1 D1.4.10 om. 22 (cf. v.l. 20 and 21). D2 om. $22-24^{b}$. Ñ1 D11 transp. 21^{cd} and 22. —^{a}) D3.5–9 अवेक्ष्यमाणश् ; G1 अन्वेक्षमाण:. Ñ1 G1 स; D7–9 T1.3 M3 तु (for च). D7–9 तदा (for ततो). —^{b}) Ñ1 B2 (m. also) D3 हरिपुंगव: ; Ñ2 V2 B D6 हरि (B1 कपि)रंगना:. —^{d}) T2 G1.2 M1 वरा (for वर-). Ñ V2 B D3.6.11 भूषणोत्तमभूषिता:.

23 D2 om. 23 (cf. v.l. 22). Ñ1 om. 23–24. —^{a}) G1 स्त्रीभि: (for ताभि:). —^{b}) Ñ2 V2 B1.3.4 D6 युवतीभिर्; B2 सुरभीभिर् ; D5 स्वरूपाभिर् (for सुरूपाभिर्). D11 महद्यशा:. —Ś1 D10 om. 23^{cd}. —^{d}) D1.4 प्रविवेश महावनं; T2 प्रहृष्ट: प्रमदावनं. ❀ Cr : प्रविष्ट: प्रमदावनमिति पाठ: . ❀

24 Ñ1 om. 24 and D2 om. 24^{ab} (cf. v.l. 23 and 22 respy.). —^{a}) B1(before corr.).3 वीरो; M1 क्लीबो (for क्षीबो). —^{b}) D1.4 महाभुज: . —After 24^{ab}, Ñ2 V2 B D6 ins. :

472* श्मशानचैत्यद्रुमवद्भूषितोऽपि भयंकर: ।

—^{c}) Ś1 D10 स हि (for तेन). —^{d}) Ś1 D10 प्राविशद् ; B3 सुदृष्टो; G2 संदृष्टो (for स दृष्टो). Ñ2 V2 B D6 राक्षसेश्वर: .

25 ^{a}) Ñ1 जात: (for वृत:). —Ñ1 illeg. for ^{b}. —^{c}) Ś1 D10 दिदृक्षुर् ; Ñ1 D1–4.11 निरीक्ष्य (for ददर्श). D2 महाकायं. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 तेजोयुक्तं. D11 महामति: . Ñ2 B2.3 तेजोनंतक(Ñ2 °च)रं(B3 °र:) कपि: ; V2 D2 तेजोद्युतिक(D2 °ह)रं कपि: ; B1.4 नक्तं नक्तंचरं कपि:. —After 25, D2 reads 21^{cd}.

26 ^{a}) Ñ2 V2 B D6 राजायं स (for रावणोऽयं). —^{b}) G1 संतर्क्य. Ñ2 V2 B1.2.4 D6 वीर्यवान् ; M1 मारुति: ; M2 वामन: (for वानर:). —After 26^{ab}, B1 ins. 471*. —After 26^{ab}, D7–9 M1 ins. :

473* सोऽयमेव पुरा शेते पुरमध्ये गृहोत्तमे ।

—D1.4 om. 26^{cd}. —^{c}) Ñ2 D6 अपसृत्य; V2 B अवप्लुत्य; D2 आप्लुत्य स. Ś1 D10 -वृक्षं; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -बुद्धिर् ; B3 -बाहुर् ; D2 -वीर्य: (for -तेजा). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 दिदृक्षुस्तस्य चेष्टितं; D2 तस्मात्स्थानान्महाकपि: .

27 Ñ2 V2 B D6 om. 27^{ab}. —^{a}) T3 तदा. D2.3.10 T1.3 [अ]त्युग्र-; D11 [अ]नुग्र- (for [अ]प्युग्र-). Ś1 D1–5.7–10 T1 M2 स; Ñ1 G3 (m. also सन्) च (for सन्). —^{cd}) D1.7.9 पत्रे (for पत्र-). Ś1 D10 -गेहांतरे; D1.4 -गुह्यांतर-; G2 -गुल्मांतरे (for -गुह्यान्तरे). D1.4 -[आ]सक्तो; D3 युक्तो. D7–9 मतिमान् (for हनूमान्). Ñ1 वज्र*ह्यंतरसीता हनुमानत*तदा. —For 27^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

474* पर्णपुष्पवृतामन्यां शाखां गत्वा स्थितोऽभवत् ।

[B1.2 -गुल्म(B2 °ल्मा)वृताम् ; B3 -गुच्छावृताम् ; B4 -पुष्पवतीम् (for -पुष्पवृताम्).]

28 Ñ2 V2 B D6 om. 28. D2 reads 28 after colophon. —^{a}) D5.8 T2 G3 M2.3 सीताम् ; D11 अथो (with hiatus) (for स ताम्). —^{c}) D2.5 दिदृक्षुम्. T1.3 G M3 -[अ]पांगाम्. —^{d}) Ś1 अपावर्तत; T2 उपासर्पत. D11 वानर: (sic) (for रावण:). —After 28, Ñ1 D1–4.11 ins. :

475* दिव्याभिरावृत: स्त्रीभिर्विद्युद्भिरिव तोयद: ।

१७

तस्मिन्नेव ततः काले राजपुत्री त्वनिन्दिता ।
रूपयौवनसम्पन्नं भूषणोत्तमभूषितम् ॥ १
ततो दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसाधिपम् ।
प्रावेपत वरारोहा प्रवाते कदली यथा ॥ २
ऊरुभ्यामुदरं छाद्य बाहुभ्यां च पयोधरौ ।
उपविष्टा विशालाक्षी रुदन्ती वरवर्णिनी ॥ ३
दशग्रीवस्तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसीगणैः ।
ददर्श दीनां दुःखार्तां नावं सन्नामिवार्णवे ॥ ४
असंवृतायामासीनां धरण्यां संशितव्रताम् ।
छिन्नां प्रपतितां भूमौ शाखामिव वनस्पतेः ।
मलमण्डनदिग्धाङ्गीं मण्डनार्हाममण्डिताम् ॥ ५
समीपं राजसिंहस्य रामस्य विदितात्मनः ।
संकल्पहयसंयुक्तैर्यान्तीमिव मनोरथैः ॥ ६

G. 5. 21. 6
B. 5. 19. 7
L. 5. 14. 7

Colophon. D11 om. —*Sarga name*: Ś1 Ñ B3 D1.3.4.6.10 रावणदर्शनं (Ñ1 D1.3.4 °नो); V2 B1.4 अशोकवनिकाप्रवेशे रावणदर्शनं; B2 अशोकांते अशोकवनिकाप्रवेशे रावणदर्शनं; D2 रावणगमनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10 om.; Ñ2 B1.2.4 D3.6 20; V2 11; B3 D5.7–9 S 18. —After colophon, D2 reads 28 and concludes with राम; G1 with श्रीरामाय नमः.

17

D11 cont. the previous Sarga. V1 illeg. for Sarga 17 (cf. v.l. 5.11.29).

1 Ñ2 V2 B D6 om. 1. —^{b}) Ś1 D1.3.4.10 हि (for तु). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 -संपन्ना; Cr.g as in text (for -सम्पन्नं). —^{d}) Ś1 D3 -भूषिता (for °तम्). Ñ1 भूषणैरवभूषिता; D1.4 भूषणार्हाप्यभूषिता. ❀ Cr: रूपयौवनसम्पन्नं भूषणोत्तमभूषितमिति पाठः. ❀

2 ^{a}) Ś1 D10 तत्र (for ततो). D1.4 दृष्ट्वैव सहसायांतं; D2 सा तं दृष्ट्वा च वैदेही. —^{b}) D4 om. रावणं. Ś1 Ñ2 D1–4.6.10 राक्षसेश्वरं; T2 दुष्टचारिणं (for राक्षसाधिपम्). —Ś1 D10 om. 2^{c}–3^{b}. —^{cd}) Ñ1 प्राकंपत. Ñ2 B1.2 D6 महाभागा; B3 महाभीता (for वरारोहा). Ñ B2.3 D2.3.6.11 कदलीवानिलाहता (for ^{d}). V2 B4 वेपमाना महाभागा कदलीवानिलाहता.

3 Ś1 D10 om. 3^{ab} (cf. v.l. 2). —^{a}) Ñ V2 B D1–4.6.11 T M3 प्र(D3 T M3 आ)च्छाद्योदरमूरुभ्यां. —^{b}) T2 कराभ्यां (for बाहुभ्यां). —^{cd}) Ñ2 V2 B D6 वरारोहा (for विशालाक्षी). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.7.9–11 T3 Ck.t रुदती; Cm as in text (for रुदन्ती). D5.8 T2 G M1 उपविष्टां विशालाक्षीं रुदंतीं वरवर्णिनीं.

4 ^{c}) Ś1 Ñ1 D3.10.11 T1.3 G1 M3 सीतां; D2 हीनां. D4 दुःखार्तां (for दुःखार्तां). —^{d}) Ś1 D2.10.11 नावं म(D3 भ)ग्नाम्; Ñ V2 B1.2.4 D2.6 मग्नां नावम्; B3 सक्तां नावम्; D5 M3 नावं सिन्नाम्; Cm.t as in text.

5 ^{ab}) Ñ1 असंस्कृतायाम्; V2 D3 सुसंवृतायाम्; D2 सुयंत्रितांगीम्; D6 असह्यतायाम् (for असंवृतायाम्). D11 बासंस्कृतां वामासीनां (sic) (for ^{a}). Ś1 D5.10 संश्रित-; Ñ2 V2 B2.3 D6 सु(D6 च)धृत-; B1 सुदृढ-; D1.3 शंसित-; Cr.m.t as in text (for संशित-). B4 असंवृतसमासीनां विष्टरेषु कृशव्रतां. —^{c}) B4 मलिनां (for छिन्नां प्र-). Ñ2 V2 B1–3 D1–4.6 निपतितां; T2 °र्ततीं (for प्रपतितां). —^{d}) Ś1 Ñ V2 B1–3 D1.3.4.6.10.11 लताम् (for शाखाम्). B4 सतर्षा जातवेपथुं (sic). ❀ Cr: शाखामिव वनस्पतेरित्यनन्तरं वृत्तशीलकुलेत्ययं श्लोकः केषु कोशेषु प्रमादाल्लिखितः। अस्यानुस्या (°ष्टा)नं रोहिणीं धूमकेतुनेत्यतः परम्. ❀ —^{e}) T M1 -मंडल- (for -मण्डन-). D5.8 T2 G1 M1.3 Cm.g -चित्रांगीं(M1 °गी); Ck.t as in text (for -दिग्धाङ्गीं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मलसंदिग्धसर्वांगीं; Ñ2 V2 B D6 मृजाविहीनां दीनांगीं(B2 दीनांगां; D6 दिग्धांगीं). —^{f}) B4 अनिंदितां; D7.9 T अमंडनां; D10 सुमंडितां (for अमण्डिताम्). M1 मंडनार्हाप्यमंडना. ❀ Ck: मलेन मण्डनस्थानेषु दिग्धाङ्गीं रूषिताङ्गीम्। एवं पाठः। मलमण्डनचित्राङ्गीमिति पठति परः। मलमेव मण्डनं तेन चित्राङ्गीमिति। कर्बुरवर्णेत्यर्थः। वर्णयतस्तस्य मलमपि मण्डनं गृह्णातु च।; Ct: 'चित्राङ्गीम्' इति पठित्वा मलरूपेण मण्डनेन चित्राङ्गीं कर्बुरामित्यर्थं तीर्थ आह। संन्यासित्वादुचितैव तस्य मलेऽपि मण्डनत्वबुद्धिः. ❀ —After 5, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.; Ñ2 V2 B D6 ins. l. 1 after 5 and l. 2 after 7:

476* अविशुद्धरजोध्वस्तां काञ्चनीं प्रतिमामिव।
दिव्येनैवाङ्गरागेण द्योतमानामनिन्दिताम्।

[(l. 1) Ñ2 V2 B2–4 D1.3 सुविशुद्धां; B1 D2 अविशुद्धां, D4.6 सुवि°; D11 अति° (for अविशुद्ध-). Ñ1 -रजोरक्तां (for -रजोध्वस्तां). —(l. 2) B4 [आ]त्मानु- (for [ए]वाङ्ग-). B3 द्योतयंतीम् (for °मानाम्).];

while D7–9 T G M1.3 ins. after 5:

477* मृणाली पङ्कदिग्धेव विभाति न विभाति च।

[Cf. 5.15.25^{cd}. G M1 Cv च न भाति; Cr.t as above (for न विभाति). ❀ Cg: मृणाली पङ्कदिग्धेवेत्यत्र येलक्ष्याहार्यम्. ❀]

6 ^{a}) M2 संदीप्तां (for समीपं). —^{c}) V2 संकल्पैर् (sic) (for संकल्प-). Ś1 -फल-; B4 D2 -हर्ष- (for -हय-). —^{d}) Ś1 D10 यानैर् (for यान्तीम्). D11 मनोहरैः (for °रथैः).

G. 5. 21. 7
B. 5. 19. 8
L. 5. 14. 8

शुष्यन्तीं रुदतीमेकां ध्यानशोकपरायणाम् ।
दुःखस्यान्तमपश्यन्तीं रामां राममनुव्रताम् ॥ ७
वेष्टमानामथाविष्टां पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
धूप्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूमकेतुना ॥ ८
वृत्तशीले कुले जातामाचारवति धार्मिके ।
पुनः संस्कारमापन्नां जातामिव च दुष्कुले ॥ ९
सन्नामिव महाकीर्तिं श्रद्धामिव विमानिताम् ।
प्रज्ञामिव परिक्षीणामाशां प्रतिहतामिव ॥ १०
आयतीमिव विध्वस्तामाज्ञां प्रतिहतामिव ।
दीप्तामिव दिशं काले पूजामपहृतामिव ॥ ११
पद्मिनीमिव विध्वस्तां हतशूरां चमूमिव ।
प्रभामिव तपोध्वस्तामुपक्षीणामिवापगाम् ॥ १२
वेदीमिव परामृष्टां शान्तामग्निशिखामिव ।
पौर्णमासीमिव निशां राहुग्रस्तेन्दुमण्डलाम् ॥ १३
उत्कृष्टपर्णकमलां वित्रासितविहंगमाम् ।
हस्तिहस्तपरामृष्टाकुलां पद्मिनीमिव ॥ १४

---

7 ^{a}) Ś1 D10 गच्छंतीं; Ñ1 D2.3.11 स्फुरंतीं; D1.4 स्मरंतीं (for शुष्यन्तीं). G1 रुदिताम् (for रुदतीम्). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ध्यानेनोपहतां भृशं. —For 7^{ab}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

478* स्मरन्तीं दयितं चैकं शोकेनोपहतां भृशम् ।

[B2 उदितामेकां (sic); B3 रुदितां भीतां; B4 रामचरणं (for दयितं चैकं). Ñ2 D6 महता भृशं; B1 [अ]पहतां भृशं; B3 [उ]पहतत्विषं (for [उ]पहतां भृशम्).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 दुःखेनानुगतां तत्र (D1.4 रामां); B3 दुःखितां तां तु पश्यंतीं; D6 प्रियं जनमपश्यंतीं. —^{d}) B4 सतीं रामम्; D1.4 रामं कामम् (for रामां रामम्). —After 7, Ñ2 V2 B D6 ins. l. 2 of 476*.

8 ^{a}) D7.9 चेष्टमानाम्. G3 M1.2 भयाविष्टां; M3 तथा° (for अथा°). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 विचेष्टमानामाविष्टां (D2 °ष्टां). —B4 om. 8^{cd}. —^{c}) B1 (*sup. lin.* also as in text).2.3 धूम्यमानां; D3.10.11 धूयमानां; T2 दूष्यमाणां (for धूप्यमानां). D3.5.6.11 M1 [ए]व (for [इ]व). D1.4 धूप्यमानामिवोग्रेण; D2 कुप्यमाणामिवोग्रेण.

9 ^{a}) Ś1 Ñ V2 B1 (*sup. lin.* also).2–4 D3.6.10.11 सृतामिव; B1 शुभशीले; D1.2.4 सतामपि (D2 °मिव); D5.8 T2.3 M Cr.m.g वृत्तशील- (for वृत्तशीले). —^{b}) Ś1 D10 सुजातामतिधार्मिकां (D10 °के); B3 सदैव अतिधार्मिके (with hiatus); B4 आचारमभिधार्मिके (sic). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सु-; B3 om. (for च). Ñ2 B1.4 D6 अ (D6 प्र) जातामिव; B2 आयातामिव (for जातामिव च). —After 9, T1.3 M3 ins.; while D8 ins. after 14:

479* अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ।
आम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ।

[Cf. 5.13.33^{ab} and 36^{cd}.]

10 ^{a}) D1.4.11 छन्नाम् (for स°). Ñ2 V2 B D6 प्रसा- (D6 °मो) दितां कीर्तिमिव. —After 10^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.; while B3 ins. after 10; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 ins. after 13^{ab}:

480* निष्प्रभां पतितां भूमौ चन्द्रलेखामिवाम्बरात् ।

[B4 D6 -रेखाम् (for -लेखाम्). B3 शुष्कस्रोतां नदीमिव (for the post. half).]

—^{c}) B1–3 D2.6.10.11 प्रज्ञाम्; D8 M Cg पूजाम्; Cv as in text (for प्रज्ञाम्). —^{d}) Ñ1 D1.3.4.11 विनिहताम् (for प्रति°). D2 आशामिव विपद्गतां. ❀ Cv: प्रज्ञामिव परिक्षीणामिति सम्यक्. ❀ —After 10, D3 reads 15^{cd}.

11 B3 om. (hapl.) $11–15^{b}$; D1.4 om. 11–13; Ñ2 D6 om. (hapl.) 11; Ś1 D10 om. (hapl.) 11^{ab}. Ñ1 reads 11^{ab} and 15^{cd} after 12^{ab}. —^{a}) B1 (before corr. as in text).2 (marg. also) देवताम्; B4 D2.11 M2 आयांतीम् (for आय°). B2 (m. also) विश्वस्ताम्; B4 विश्वस्ताम् (for विध्व°). —G1 om. (hapl.) 11^{b}–12^{c}; D3 om. (hapl.) 11^{c}–12^{b}. —^{c}) D2 दिशां (for दिशं). —^{d}) V2 D5.7–9 अ (D5 उ) पहताम् (for °हृताम्). Ś1 Ñ1 D2.10.11 पूजामिव विनाशितां; B2 प्रजासुपहतामिव. —After 11, D7–9 read 13^{cd}.

12 B3 D1.4 om. 12; G1 om. 12^{abc}; D3 om. 12^{ab} (for all, cf. v.l. 11). V2 transp. 12^{ab} and 12^{cd}. B4 transp. 12^{a} and 12^{c}. —^{b}) D2 erroneously repeats 11^{b} in place of 12^{b}. Ś1 D10 त्रस्तशूरां; T2 हतनाथां (for हतशूरां). —After 12^{ab}, Ñ1 reads 11^{ab} and 15^{cd}; while D2 reads 15^{cd}. —Ś1 om. (hapl.) 12^{c}–15^{b}. D10 om. (hapl.) 12^{c} – 14. —^{c}) D11 प्रज्ञाम् (for प्रभाम्). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 परिक्षीणाम्; T1.3 उप- (T3 अव) ध्वस्ताम् (for उपक्षीणाम्). Ñ1 D2.3.11 उपक्षीण- (D2.3 °णां) निशामिव.

13 Ś1 B3 D1.4.10 om. 13 (cf. v.l. 11 and 12). D2 om. $13–14^{b}$. T3 om. (hapl.) 13^{b} – 14^{c}. —After 13^{ab}, Ñ2 V2 B1.2.4 D6 ins. 480*. —Ñ1 D3.11 om. 13^{cd}. D7–9 read 13^{cd} after 11. —^{c}) T3 पौर्णमास्याम्. M3 सौवर्णमासीमिव निशां (hypm.). —^{d}) D7.9 Ct तमोग्रस्त- (for राहु°). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -निशाकरां (for -[इ]न्दुमण्डलाम्).

14 Ś1 B3 D10 om. 14 (cf. v.l. 11 and 12). T3 om. 14^{abc}; D2 om. 14^{ab} (for both, cf. v.l. 13).

पतिशोकातुरां शुष्कां नदीं विस्राविताम् इव ।
परया मृजया हीनां कृष्णपक्षे निशाम् इव ॥ १५
सुकुमारीं सुजाताङ्गीं रत्नगर्भगृहोचिताम् ।
तप्यमानाम् इवोष्णेन मृणालीम् अचिरोद्धृताम् ॥ १६

गृहीताम् आलितां स्तम्भे यूथपेन विनाकृताम् ।
निःश्वसन्तीं सुदुःखार्तां गजराजवधूम् इव ॥ १७
एकया दीर्घया वेण्या शोभमानाम् अयत्नतः ।
नीलया नीरदापाये वनराज्या महीम् इव ॥ १८

G. 5. 21. 0
B. 5. 19. 19
L. 5. 14. 23

—^{a}) Ñ2 V2 B1.2.4 D1.4.6 T2 विध्वस्तपर्ण-(B1.4 D1.4 °त्र-); D3 उत्कृष्टपूर्ण- ; D8 उत्कृंतपर्ण- ; G1 M1 °वर्ण- ; Cv.m.g.k.t as in text (for उत्कृष्टपर्ण-). ❀ Cr: उत्कृत्तपर्णकमलामिति पाठः. ❀ —^{c}) D2 -यूथ- (for -हस्त-). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -परिक्लि(B2 °क्रु)ष्टाम्; D11 -समाविष्टाम् (for -परामृष्टाम्). —^{d}) D3 व्याकुलाम् (for आकुलां). D3.5.7–9 G M1 transp. पद्मिनीम् and इव. —After 14, D8 ins. 479*; while D11 ins. l. 2 of 483*.

15 Ś1 B3 om. 15^{ab} (cf. v.l. 11 and 12). D10 transp. 15^{ab} and 15^{cd}. —^{a}) G3 अति- (for पति-). Ñ1 D1.2.4.10.11 -शोकाकुलां; V2 -शोकपरां (for -शोकातुरां). Ñ V2 B1.2.4 D1–4.6.10.11 दीनां; Ct as in text (for शुष्कां). —^{b}) D1.4 मृगीं (sic) (for नदीं). D2 G1 M1 निस्राविताम्; D3 निःशोषि°; M2 विश्रामि°; Cr.m.g.k.t as in text (for विस्रावि°). Ñ2 D6 शुष्कतोयां नदीमिव; V2 B1.2.4 शुष्कस्रोतो(V2 °शांतां)नदीमिव. —After 15^{ab}, Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

481* रामलक्ष्मणहीनां तामुत्कण्ठातिमिरावृताम् ।
[D10 सुकंठीं; D11 मुक्तान्यां (for उत्कण्ठा-).]

—Then D2.3 cont.:

482* ध्यानदुःखपरीताङ्गीं कृशामनशनेन तु ।
[D2 च (for तु).]

—D1.4.11 G2 (haplo.) om. 15^{cd}. Ñ1 reads 15^{cd} after 11^{ab}, D2 reads after 12^{ab}, while D3 reads after 10. —^{c}) Ś1 D2.10 सुश्रिया; Ñ2 B2 D6 प्रभया; B3 पू°; M2 रु°; Cv.r.m.g.t as in text (for मृजया). Ñ1 श्रिया परमया हीनां. —^{d}) V2 B1.3 D2.3.5 T1.3 G1.3 M3 -पक्ष- (for -पक्षे).

16 Ś1 om. (hapl.) 16–17. —^{a}) D2.4 सुकुमारां; D10 om. (for सुकुमारीं). B2 D3 सुजातांगां(D3 °तां च). V2 सुकुमारां सुचावंगीं. —^{b}) D11 om. -गर्भ-. Ñ1 D3 -गृहोषितां. —Ñ1 D10 om. (hapl ?) 16^{cd}. —^{c}) D1–4 ताप्यमानाम्. —^{d}) D1.3.4.11 पद्मिनीम् (for मृणालीम्). Ñ2 D6 अनिलोद्धतां; V2 B3.4 इव चोद्धृतां; B2 D1–4.11 अचिरोत्थि(B2 °द्ध)तां. —After 16, Ñ1 (after 16^{ab} owing to om.) D2.3 ins.; while D11 ins. l. 2 only after 14:

483* विद्यामिव विनश्यन्तीं हतकान्तां वधूमिव ।
नावं यथा विपद्यन्तीं दिशं चोपहतामिव ।

17 Ś1 om. 17 (cf. v.l. 16). —^{a}) B3 D2 लालितां; D7.9 Ck.t लाडितां; T2 आयस-; G1 योजितां; Cv.r.m.g as in text (for आलितां). D3 स्कंधे (for स्तम्भे). Ñ1 B1.4 D1.4.6.11 गृहीत्वा लालितां स्तंभे(D11 °भेर्); Ñ2 B2 D3 गृहीत्वा रक्षि(B2 बंदि; D3 °कलि)तां स्तंभे; D10 बद्धा गृहीतां स्तंभे च. —^{b}) B2 यूथपानां (for °पेन). B1 D2.11 निराकृतां; B3 निवारितां (for विनाकृताम्). ❀ Ck: लाडितां लडनमुपसेवायाम्। उपपूर्व एव लडिरुपलालनार्थः। लाडितामिति पाठः। परस्तु आलितामिति पठित्वा, आलानिका(°ता)मित्यर्थ इत्याह। ; Ct: कश्चित्तु 'गृहीतामालिताम्' इति पठित्वा आलानितामित्यर्थमाह. ❀ —^{c}) Ñ1 D1–4.11 स(Ñ1 सु)निःश्वासां (for निःश्वसन्तीं). D10 सुनिःश्वासं सुदुःखांतं (sic). —After 17, Ñ1 D1–4.10.11 ins.; Ñ2 V2 B D6 ins. l. 1–2 after 17 and l. 3–6 after 18:

484* वित्रस्तां छादयन्तीं च गात्रैर्गात्राणि सर्वशः ।
व्याधेनाभिसमायुक्तां व्यथमानां मृगीमिव ।
नाभिमण्डलगामिन्या प्रसन्नायतनीलया ।
भूषयन्तीं स्वकौ पीनौ रोमराज्या पयोधरौ ।
संजातौ च सुजातौ च स्तनौ स्तवकसंनिभौ । [5]
प्रच्छादयन्तीं सव्रीडां पीतस्यान्तेन वाससः ।

[(l. 1) D11 तां छादयंतीं (for छादयन्तीं च) and सर्वतः (for °शः). —(l. 2) V2 व्याधेनाति-; D6 व्याधेनाधि- (for °भि-). B3.4 -परा(B4 -समा)सक्तां (for -समायुक्तां). Ñ1 D2 वने व्याघ्रसमापन्नां; B2 व्याधेन विधया शाक्तां (sic); D1.4 व्याघ्रस्य वशमापन्नां; D3.10.11 व्याघ्रेण हि समापन्नां (for the prior half). B2 D4 व्यथ्यमानां; B3 यूथपानां (for व्यथमानां). —(l. 3) D6 -मालिन्या (for -गामिन्या). B2 प्रसन्नाय च (sic) (for °यत-). D1–3 -लीलया (for -नीलया). D11 प्रसन्नांजनलीलया (for the post. half). —(l. 4) Ñ1 D1–4.10.11 भूषितौ संह(D1.3.4.11 सहि)तौ पीनौ रोमराज्या सुमध्यया. —Ñ2 om. l. 5. —(l. 5) Ñ1 संप्रमत्तौ; B2 संनतौ च; D1.2.4.10.11 संहतौ च (for संजातौ च). D3 संहितौ वर्तुलौ पीनौ (for the prior half). D2 कनक- (for स्तवक-). D10 -शोभितौ. —(l. 6) D10 छादयंतीं च (for प्रच्छादयन्तीं). Ñ2B4 सुव्रीडां; D6 सव्रीडं. D3 छादयंती सुसंव्रीडा (for the prior half). D2 प्रीतस्य (for पीतस्य). D6 वाससा. V2 D10 पीतेनाधर(D10 °न निज)वाससा (for the post. half).]

18 ^{a}) Ñ1 नीलया (for दीर्घया). D11 एकया दीर्घप्राचीन्या. —^{b}) Ś1 D10.11 शोभमाना समंततः; D3 शोभमाना प्रयत्नतः. —^{d}) B3 मेघराज्या; B4 वर° (for वनराज्या). Ś1 D10 मही यथा. —After 18, Ñ2 V2 B D6 ins. l. 3–6 of 484*.

G. 5. 21. 21
B. 5. 19. 20
L. 5. 14. 24

उपवासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।
परिक्षीणां कृशां दीनामल्पाहारां तपोधनाम् ॥ १९
आयाचमानां दुःखार्तां प्राञ्जलिं देवतामिव ।
भावेन रघुमुख्यस्य दशग्रीवपराभवम् ॥ २०

समीक्षमाणां रुदतीमनिन्दितां
सुपक्ष्मताम्रायतशुक्ललोचनाम् ।
अनुव्रतां राममतीव मैथिलीं
प्रलोभयामास वधाय रावणः ॥ २१

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

---

19 Ś1 om. 19. —a) D3 वियोगजेन; D10 तपस्तप्तां च (for उपवासेन). —b) Ñ1 चिंतया; M2 ध्यायेन (sic) (for ध्यानेन). D11 om. first च. D3 [अ]नशनेन (for च भयेन). —d) V2 B1.3.4 त्यक्ताहारां; B3 (m. also) निरानंदां (for अल्पाहारां). G1 तपस्विनीं (for तपोधनाम्). Ñ2 B2 D6 त्यक्ताहारां तपोर(D6 °व्र)तां; D10 गजराजवधूमिव (=17d); D11 अनाहारतपोजनां.

20 a) B2 (before corr. as in text) D1–6.11 T2 G3 अयाच(D3 °च्य)मानां; G1 M2 याचमानां सु-; Cv.r.m.g.t as in text (for आयाचमानां). D10 दुःखांतं (for दुःखार्तां). —b) Ś1 D10 कांक्षंतीं; B4 G3 M1.2 प्रांजलीं; D3 सांजलिं; D8 प्रांजलिर् (for प्राञ्जलिं). D1.2.4 सर्वदेवतां(D1 °ताः) (for देवतामिव). ❀ Ck: देवतामिव । इवशब्द एवार्थेऽत्र प्रायेण ।; so also Ct. ❀ —c) G1 रघुनाथस्य; Cm.g.t as in text (for °मुख्यस्य). —For 20cd, Ś1 D1.3.4.10.11 subst.:

485* भवं च रघुवंशस्य दशग्रीवस्य चाभवम् ।

[Ś1 (before corr.) भयं (for भवं). Ś1 D10 रघुनाथस्य. D11 वा (for second च).];

while Ñ V2 B D2.6 subst. for 20cd:

486* रामस्य च भवं नित्यमभवं रावणस्य च ।

[V2 D6 तु (for first च). Ñ1 D2 [अ]भ्युदये युक्ताम् (for च भवं नित्यम्). Ñ1 illeg. for the post. half. V3 D2 अभावं(D2 °वे).]

—Then Ñ1 cont.:

487* अथ राजा राक्षसानां कन्दर्पहतचेतनः ।

21 a) Ñ1 D2 अवेक्षमाणां(D2 °णो); Ñ2 V2 B D6 स वी(B1 समी)क्षमाणो; D1.4.5.11 G3 Ck समीक्ष्यमाणो (D5.11 G3 Ck °णां); D3 तामीक्षमाणो; Cg as in text (for समीक्षमाणां). Ñ2 D6 सुदुःखितां; D3 अनिंद्यां (for अनिन्दितां). —b) Ñ1 सु****यत- (illeg.); V2 सुशुद्ध-ताम्रायत-; B1–3 सुसूक्ष्म°; B4 सबाष्प° (for सुपक्ष्म°). Ś1 Ñ D2.3.6.10.11 -चारु-; V3 B2–4 -शुद्ध-; D1.4 -लोल-; D5 M3 -पद्म-; Cg.t as in text (for -शुक्ल-). —d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 अलोभयत्स्वा(D11 °च्चा)त्म-; D3 समाससादात्म- (for प्रलोभयामास).

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D10 रावणयाने सीतावर्णनं; Ñ D1.2.4.6.11 सीतावर्णनं(Ñ2 D4.11 °नः); V2 B1.2.4 सीतासंस्थानवर्णना(V2 °नं); B3 सीतादुःखवर्णना; D3 सीतादौस्थानवर्णनः.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ñ2 B1.4 D3.6 21; V2 12; B2 20; B3 D5.7–9 S 19.—After colophon, D3 concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः.

१८

स तां परिवृतां दीनां निरानन्दां तपस्विनीम् ।
साकारैर्मधुरैर्वाक्यैर्न्यदर्शयत रावणः ॥ १
मां दृष्ट्वा नागनासोरु गूहमाना स्तनोदरम् ।
अदर्शनमिवात्मानं भयान्नेतुं त्वमिच्छसि ॥ २
कामये त्वां विशालाक्षि बहु मन्यस्व मां प्रिये ।
सर्वाङ्गगुणसम्पन्ने सर्वलोकमनोहरे ॥ ३
नेह केचिन्मनुष्या वा राक्षसाः कामरूपिणः ।
व्यपसर्पतु ते सीते भयं मत्तः समुत्थितम् ॥ ४
स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैष न संशयः ।
गमनं वा परस्त्रीणां हरणं संप्रमथ्य वा ॥ ५
एवं चैतदकामां च न त्वां स्प्रक्ष्यामि मैथिलि ।
कामं कामः शरीरे मे यथाकामं प्रवर्तताम् ॥ ६
देवि नेह भयं कार्यं मयि विश्वसिहि प्रिये ।
प्रणयस्व च तत्त्वेन मैवं भूः शोकलालसा ॥ ७

G. 5. 22. 7
B. 5. 20. 7
L. 5. 15. 7

18

V1 illeg. for Sarga 18 (cf. v.l. 5.11.29). M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) Ś1 D10 G3 सीतां; B3 सतीं; Cm.g as in text (for स तां). Ñ1 V2 B1.3.4 D1–6.8.10.11 T2.3 M3 पतिव्रतां; Ck.t as in text (for परिवृतां). —^{c}) Ñ1 D2 सांत्वयन्; D1.3.4 सकामो; T2 M1 सत्कारैर् (for साकारैर्). —^{d}) Ñ1 व्यलोभयत; D1.4 प्रालोभयत; D3 *रोचयत; T2 आवभाषेथ; G1 निदर्शयत (sic); Cr व्य°; Cm.g.k.t as in text (for न्यदर्शयत). —For 1^{cd}, Ś1 D10.11 subst.; while Ñ1 D2 ins. after 1:

488* सकामो मधुरैर्वाक्यैरिदं वचनमब्रवीत् ।

[D2 सकामैर् (for °मो). Ñ1 illeg. for मधुरैर्वाक्यैर्. Ñ1 वचनं चेदम् (for इदं वचनम्).];

whereas Ñ2 V2 B D6 subst.:

489* सरागो रावणः सीतामिदं वचनमब्रवीत् ।

[B1 सकामो.]

2 ^{a}) Ś1 D3.10 नागराजोरु (for °नासोरु). —^{b}) M1 ग्रहमाना; Ck.t as in text (for गूह°). Ś1 Ñ V2 B2–4 D1–4.6.10.11 ततस्ततः; Ck.t as in text (for स्तनोदरम्). B1 गूह(before corr. *sup. lin.* प्राथ)मानामितस्ततः (sic). —^{c}) Ś1 इह (for इव). —^{d}) Ñ2 B2–4 D6 इहेच्छसि; V2 B1 इहार्हसि (for त्वमिच्छसि).

3 Ñ2 V2(om. 3^{cd}) B D6 read 3 after 5. —^{a}) Ś1 रमयित्वा; D1–4.10.11 रमये त्वां; M2 कामये त्वा; Cv.m.g.k.t as in text (for कामये त्वां). D4 विशालाक्षीं. —^{b}) B3 पतिं (for बहु). M2 मा; Cv.m as in text (for मां). —D1.3.4 repeat 3^{cd} after 7^{ab}. —^{d}) Ś1 D10 -मनोरमे (for °हरे). —After 3, Ñ1 ins.:

490* नेह **प्रिया भार्या राक्षसी मम भाविनि ।

4 ^{a}) Ś1 D10 ते हि; Cm.g.k.t as in text (for नेह). Ñ1 D7 किंचिन्; B4 कश्चिन्; D11 काचित् (for केचिन्). Ś1 D1–4.10 G2 M1.2 Cv मनुष्यादा; B4 मनुष्यो वा; D11 प्रिया दाराः; Cm as in text (for मनुष्या वा). —^{b}) Ñ2 V2 B D6 राक्षसा(B1 °सी) वापि भाविनि(B D6 °नी); D2 राक्षसा मम भामिनी; D11 राक्षसीममरादिभिः (sic). —^{c}) Ñ1 व्यसर्पयतु; Ñ2 V2 B D6 व्यपगच्छतु; D1.4 व्यपसर्पति; G3 M1 व्यव°; Ck.t as in text (for व्यपसर्पतु). —^{d}) D1.4.6.11 अंतः- (for मत्तः).

5 ^{a}) Ś1 B3 D3.10 अधर्मो; D1.4 स धर्मो; Cr.m.g.k.t as in text (for स्वधर्मो). Ñ1 D1.2.4 सीते (for भीरु). —^{b}) D7–9 सर्वदैव; T1.3 M3 °थैव; T2 °दैष (for °थैष). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10 सर्वथै(Ñ1 D1.2.4.10 °दै)व(D4 °वं) सनातनः; D11 सर्वत्र च सनातनः. —^{c}) B3 ग्रहणं (for गमनं). D2–4 च (for वा). D2 बलात् (for पर-). Ś1 D10 परदाराणां (for वा परस्त्रीणां). Ñ2 B1.2.4 D6 ग्रहणं वा(Ñ2 D6 च) बलात्स्त्रीणां; V2 ग्रहणं रावणात्स्त्रीणां. —^{d}) Ñ1 वा; D3 च (for सं-). D2.4 च (for वा). T2 वा प्रमथ्यतां. —After 5, Ñ2 V2(om. 3^{cd}) B D6 read 3.

6 V2 om. (hapl. owing to sequence) $6–7^{b}$. —^{a}) D5 चैव हि; D7–9 Ct चैवम्; Ck.t*p* as in text (for चैतद्). B4 चेन्; D1.4.8 T1.3 G1 M3 तु; D7.9 Ck.t त्वां (for second च). Ś1 D10 एवं भवतु कामार्तेस् (D10 °र्यां); Ñ1 एवमेतदकामां च; D11 एवमेव तदाकामां. —^{b}) Ś1 D10 तनुं; D7.9 न च; Cm.k.t as in text (for न त्वां). Ś1 Ñ D9.10 प्रेक्ष्यामि; B1 द्रक्ष्यामि; B2 D5.6 त्यक्ष्यामि; B4 T2 वक्ष्यामि; D2 शक्यामि (sic); D11 पृच्छामि; Cm.k.t as in text (for स्प्रक्ष्यामि). Ñ2 B D6 भाविनी; D1 G3 मैथिलीं (for मैथिलि). —^{c}) B3 कामं (for कामः). B1 transp. कामं and कामः. —^{d}) B1 यथाकामः; D4 यथा कामैः (for यथाकामं). D11 प्रवर्तते. —After 6, Ñ1 ins.:

491* तथावगत्य हे भीरु मयि कामं प्रवर्तताम् ।

7 V2 om. 7^{ab} (cf. v.l. 6). —^{a}) Ñ1 नेह देवि (by transp.); D3 वैदेहि न (for देवि नेह). —^{b}) D5 विश्वस्य हि (for °सिहि). Ś1 D10 विश्वासं गच्छ मैथिलि; Ñ1 D1–4.11 विश्वासं गच्छ मे प्रि(D3 मयि)ये. —After 7^{ab}, D1.3.4 repeat 3^{cd}. —^{c}) Ñ1 प्रणयं चैव; T1.2 प्रीणयस्व च;

G. 5. 22. 8
B. 5. 20. 8
L. 5. 15. 8

एकवेणी धराशय्या ध्यानं मलिनमम्बरम् ।
अस्थानेऽप्युपवासश्च नैतान्यौपयिकानि ते ॥ ८
विचित्राणि च माल्यानि चन्दनान्यगरूणि च ।
विविधानि च वासांसि दिव्यान्याभरणानि च ॥ ९
महार्हाणि च पानानि यानानि शयनानि च ।
गीतं नृत्तं च वाद्यं च लभ मां प्राप्य मैथिलि ॥ १०
स्त्रीरत्नमसि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।
मां प्राप्य तु कथं हि स्यास्त्वमनर्हा सुविग्रहे ॥ ११
इदं ते चारु संजातं यौवनं व्यतिवर्तते ।
यदतीतं पुनर्नैति स्रोतः शीघ्रमपामिव ॥ १२
त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वकृत् ।
न हि रूपोपमा त्वन्या तवास्ति शुभदर्शने ॥ १३
त्वां समासाद्य वैदेहि रूपयौवनशालिनीम् ।
कः पुमानतिवर्तेत साक्षादपि पितामहः ॥ १४
यद्यत्पश्यामि ते गात्रं शीतांशुसदृशानने ।
तस्मिंस्तस्मिन्पृथुश्रोणि चक्षुर्मम निबध्यते ॥ १५

Cm.g.k.t as in text (for प्रणयस्व च). G2 तथ्येन.—^{d}) Ñ1 शोकविह्वला. ❀ Ck: प्रणयस्व संमानं कुरु। संमाने नयतेरात्मनेपदम्।; so also Ct. ❀—For 7^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst.:

492* प्रणयं कुरु वैदेहि मैवं शोकपरा भव।

[B1 (after corr. marg. as above) प्रणामं; B4 प्रसन्नं (for प्रणयं). B3 नैव (for मैवं).]

8 ^{a}) D7.9 Ck.t अधः- (with hiatus); Cv.r.m.g as in text (for धरा-). Ś1 D3.6.10.11 एकवेणीधरा त्वं च; Ñ V2 B D1.2.4 एकवेणीधरत्वं च.—^{b}) Ś1 D10 ध्यानाच्च मलिनांबरा.—^{c}) Ś1 अस्थानं च; Ñ B2 D2.10.11 अस्नानं च (for अस्थानेऽपि). V2 B1.3.4 D1.3.4.6 अस्नानं (B4 अप्राणं [sic]; D3 स्नानं न) चोपवासं च.—^{d}) D10.11 [औ]पायिकानि (for [औ]प°). D1.4 च (for ते). B3 त्वं कथं कर्तुमर्हसि.

9 D6 om. 9. D2 om. 9^{bc}.—^{b}) Ś1 Ñ V2 B D1.4.5.7.9.10 [अ]गुरूणि; D11 गुरूणि (for [अ]गरूणि).—B1 reads 9^{cd} in marg.

10 B3 om. (hapl.) 10^{ab}.—^{ab}) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 माल्यानि (for पानानि). T2 transp. पानानि and यानानि. D1.4 विविधानि; D11 वसनानि (for शयनानि). Ñ2 V2 B1.2.4 D6–9 M3 शयनान्यासनानि च (for ^{b}).—^{c}) M2 गीत- (for गीतं). Ñ V2 B D2–11 T2.3 नृत्यं (for नृत्तं). D1 गीतनृत्यं; G2 M1 नृत्तं गीतं (by transp.).—^{d}) Ś1 D1.3.4.10.11 भजे; Ñ1 illeg.; M2 लभ्य (sic); Cm.k as in text (for लभ). D1.4 भामिनि (for मैथिलि). Ñ2 B1–3 D2.6 मां चैवार्हसि मैथिलि; V2 माल्यं चैवार्हसि प्रिये; B4 माल्यं चार्हसि मैथिलि. ❀ Cm: लभ प्राप्नुहीति संबन्धः।: Ck: लभ लभस्वेति यावत्।; so also Ct. ❀

11 ^{a}) Ñ2 V2 B D6 कल्याणि; D10 चैवं भूः (sic) (for मैवं भूः).—^{b}) B कुरु गात्रे वि(B3 °त्रैर्वि)भूषणं; D6 कुरु मार्तैर्विभूषणं (corrupt).—Ś1 D10 om. 11^{cd}.—^{c}) Ñ1 D3 च; Ñ2 B D2.4.5.7–9.11 T2 G1.2 M हि; D1 om. (subm.); G3 [अ]पि (for तु). Ñ2 V2 B न; D1.3–5 G3 M3 नु; D2.11 तु; D7–9 T2 वा; Cv.r.m.g as in text (for हि). D6 प्राप्य मां हि कथं सुख्या.—^{d}) T1 G1 मानार्हा; Cr.m.g.k.t as in text (for अनर्हा). Ñ1 D1.3.4 त्वमरला सुमध्यमे; Ñ2 V2 B D6 त्वमेवं (B1 D6 °व) वरवर्णिनि; D2 त्वपरोना सुविग्रहे; D11 तुमदस्या सुविग्रहे (corrupt). ❀ Cv: प्राप्य हीत्यत्र हिशब्दः पादपूरणे।; Cr: प्राप्य हीत्यत्र हिशब्दस्त्वाप्यर्थः।; Cm: प्राप्य हि प्राप्यापि।; Cg: हिः पादपूरणे अप्यर्थो वा।; Ck.t: सुविग्रहे! इति संबुद्धिः. ❀

12 ^{a}) Ñ1 D1.3.4 एतत्; B4 इति; D2 एवं (for इदं). Ś1 D10 तु (for ते).—^{b}) Ñ1 व्यतिरिच्यते; B1 D1.4 चातिवर्तते; B4 D7–9 G1 M1 ह्यति°; T2 त्वति° (for व्यतिवर्तते).—^{cd}) Ś1 D10 यदि; M2 तद् (for यद्). B1 reads ^{d} in marg. B1 (after corr. as in text) श्रुतं (for स्रोतः). V2 B2–4 स्रोतः(V2 श्रुतं; B3 स्रुतं; B4 गतं) शीघ्रमिवोदकं (for ^{d}). D6 पुनर्नैति स्रोतः सरितां तु शीघ्रमपामिव.

13 Ś1 D10 om. 13.—^{a}) D5 सृष्ट्वा (for कृत्वा). B3.4 T2 M2 [उ]परतं (sic); Cr.m.g.k.t as in text (for [उ]परतो).—^{b}) Ñ2 B3 रूपं कृत्वा. D2 च (for स). G1.2 विश्वसृक्(G2 °दृ) (for विश्वकृत्). B4 रूपकर्तारमद्भुतं.—^{c}) Ñ1 च (for हि). D11 रूपोमया (sic) (for °पमा). Ñ1 D1.4.7–9 G2.3 ह्यन्या; Ñ2 V2 B D6 काचित्; D5 T1.3 G1 [अ]प्यन्या (for त्वन्या).—^{d}) Ñ2 V2 B D6 तव मैथिलि विद्य(V2 B3.4 वर्त)ते.

14 ^{a}) V2 B1.3.4 D5 वैदेहीं; D2 चार्वङ्गीं (for वैदेहि).—^{c}) D7.9 पुनर् (for पुमान्). Ś1 Ñ B1.2 D1.4.6–10 T2 G2 M2 Cv.r.m.k.t नातिवर्तेत; B3 परि°; D2 नाभि°; Crp.mp.g.tp as in text (for अतिवर्तेत). ❀ Cr.m: कः पुमानतिवर्तेतेति पाठे न कोऽप्यतिक्रमेते(Cr °मेदि)त्यर्थः।; so also Ct. ❀

15 ^{b}) Ñ2 V2 B D6 चंद्रांशु- (for शीतांशु-). T1.3 -समदर्शने (for -सदृशानने).—^{c}) Ś1 D3.10 च(D3 तु) सुश्रोणि (for पृथु°). Ñ V2 B D2.6 तत्र तत्र विशालाक्षि.—^{d}) Ñ1 transp. चक्षुर् and मम.

भव मैथिलि भार्या मे मोहमेनं विसर्जय ।
बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां ममाग्रमहिषी भव ॥ १६
लोकेभ्यो यानि रत्नानि संप्रमथ्याहृतानि मे ।
तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चैतदहं च ते ॥ १७
विजित्य पृथिवीं सर्वां नानानगरमालिनीम् ।
जनकाय प्रदास्यामि तव हेतोर्विलासिनि ॥ १८
नेह पश्यामि लोकेऽन्यं यो मे प्रतिबलो भवेत् ।
पश्य मे सुमहद्वीर्यमप्रतिद्वंद्वमाहवे ॥ १९
असकृत्संयुगे भग्ना मया विमृदितध्वजाः ।
अशक्ताः प्रत्यनीकेषु स्थातुं मम सुरासुराः ॥ २०
इच्छ मां क्रियतामद्य प्रतिकर्म तवोत्तमम् ।
सप्रभाण्यवसज्जन्तां तवाङ्गे भूषणानि च ।
साधु पश्यामि ते रूपं संयुक्तं प्रतिकर्मणा ॥ २१
प्रतिकर्माभिसंयुक्ता दाक्षिण्येन वरानने ।
भुङ्क्ष्व भोगान्यथाकामं पिब भीरु रमस्व च ।
यथेष्टं च प्रयच्छ त्वं पृथिवीं वा धनानि च ॥ २२
ललस्व मयि विस्रब्धा धृष्टमाज्ञापयस्व च ।
मत्प्रभावाल्ललन्त्याश्च ललन्तां बान्धवास्तव ॥ २३

G. 5. 22. 24
B. 5. 20. 24
L. 5. 15. 24

16 ᵃ) D3 सीतेति भार्ये (sic) (for मैथिलि भार्या). —ᵇ) Ś1 D2.11 एवं; Ñ V2 B1.3.4 D3.5–9 G1 M2 Cm एतं; D10 एव (for एनं). Ś1 B4 D2.3 वि(D3 तु)वर्जय (for विसर्जय). B2 विसर्जय च राघवं.—ᶜ) Ś1 बहूनाम् (sic) (for बह्वी°). —After 16ᶜ, T1.3 G2.3 M3 ins.:

493* आहृतानामितस्ततः।
सर्वासामेव भद्रं ते.

—ᵈ) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ममाग्र्या; Ñ2 V2 B D6 त्वमग्र-; D3 ममात्र; Cm.t as in text (for ममाग्र-).

17 ᵃ) D2 लोके यानि च रत्नानि.—ᵇ) B1.3 D1.2.4.8 G2 M1 हृतानि (for [आ]हृतानि). Ñ2 B1.4 च; G2.3 M3 वै (for मे).—ᶜ) D3.8 G2 M3 मे (for ते).—ᵈ) Ś1 Ñ1 V2 B D1–4.10.11 चेदम्; Ñ2 D6 सर्वम् (for चैतद्). D1.4 तु (for च). D7.9 राज्यं चैव ददामि ते; T1.3 राज्यं चैतद्धनं च मे.

18 ᵇ) Ś1 Ñ V2 B D3.6.11 -नग(D6 -रत्नस [corrupt])रसंवृतां; D1.4 -रत्नसमावृतां; D2.10 -नगरसंयुतां (for -नगरमालिनीम्).—ᵈ) G1 ममुत्तमे (for विलासिनि).

19 ᵃ) Ś1 D1.2.4.10.11 न च; Ñ1 नाहं; V2 B2–4 D6 T2 न हि; B1 नात्र; D3 न तं; D8 नैव (for नेह). Ś1 D10.11 तं लोके; Ñ1 ते भीरु; Ñ2 V2 B D3.6 लोकेस्मिन्; D1.2.4 लोके तं (for लोकेऽन्यं).—ᵇ) D3 प्रतिबली; D5 °भटो (for °बलो).—After 19ᵃᵇ, B2 ins.:

494* किंनरो देवगन्धर्वो मानुषस्य च का कथा।

—ᶜ) Ñ V2 B D2.6 शृणु; D4 यस्य (for पश्य). D11 मां (for मे). B2.4 त्वं महद्वी(B4 °द्धावी)र्यम्; B3 D2 सुम(D2 तन्म)हावीर्यम् (for सुमहद्वीर्यम्).

20 Ñ1 illeg. for 20ᵇ.—ᵇ) B1 D5.9 विमृदिता; B2 प्रमृदित- (for विमृदित-). B4 मया देवा विमर्दिताः; G1 मया बाणैरजिह्मगैः.—ᶜ) Ñ2 V2 B D6 न शक्ताः (for अशक्ताः). —ᵈ) Ś1 D10 सर्वे (for मम). D2 पुरः स्थातुं (for स्थातुं मम).

21 ᵃ) Ñ1 D1–4.8.11 T G3 Cr.m.g इच्छया; Ñ2 V2 B D6 इच्छ त्वं; G1 इच्छा मे; M3 इच्छ मा (for इच्छ मां). D5 प्रीयताम् (for क्रि°).—ᵇ) B3 प्रीति- (for प्रति-). Ś1 नवोत्तमं; B4 तवेप्सितं; D1.4 [उ]त्तमं तव (by transp.); D3 त्वयोत्तमं; D11 तु चो°; T1.3 G3 तथो° (for तवोत्तमम्).—Ñ1 illeg. for 21ᶜ–29ᵇ. B1 reads 21ᶜᵈ twice (var.) in marg.—ᶜ) Ś1 Ñ2 V2 B1(both times).2.4 D2.5–11M2 सु- (for स-). Ś1 V2 B1(both times).4 D6.10 [अ]वबध्यंताम्; B2 °रुध्यंताम्; D1.4.11 [ए]व सज्जंताम्; D3 [ए]व सज त्वं; D8 [अ]पि सज्जंतां; M3 [अ]पसज्जंतां (for [अ]वसज्जन्तां). B3 सुप्रभावे च बध्यंतां.—ᵈ) Ś1 B1 D10.11 असकृद्; Ñ2 तथांगे; V2 B1(first time) D1.2.4 असक्तं; B1 (second time) शरीरे; B2 अत्यंतं; B3 सदाक्तं (sic); D3 मदर्थं (for तवाङ्गे). D2 भूषयामि (for °णानि). Ś1 B1(first time).2–4 D1–4.10.11 ते; D5.7.9 हि; G2.3 Cr [अ]पि; M1.2 ह (for च).—ᵉ) D1.3.4 पश्येम (for पश्यामि). M2 (after corr. as in text) लोकं (for रूपं). B4 transp. ते and रूपं.—ᶠ) Ś1 V2 D3.5.7–10 सुयुक्तं; D6 °क्तः; Cg as in text (for संयुक्तं). B2 reads प्रतिकर्मणा in marg. ❀ Cg: पश्यामि पश्येयम्. ❀

22 Ñ1 illeg. for 22 (cf. v.l. 21).—ᵃ) Ś1 Ñ2 V2 B1.2(marg.).3.4 D1–4.6.10.11 प्रतिकर्म च संयुक्तं.—ᵇ) Ñ2 V2 B तवांगने; D3 T1.2 वरांगने; D6 तवानतं (for वरानने).—ᶜ) B3 भुक्त्वा (for भुङ्क्ष्व). D1.4 कामान् (for भोगान्). —ᵈ) B4 मया (for पिब). Ñ2 V2 B D6 त्वं विहरस्व; D5 भीरु ललस्व (for भीरु रमस्व). D1.4 मे (for च).—ᵉ) D10 om. (subm.); M1 सं- (for च). Ñ2 V2 B D6 यस्येच्छसि (for यथेष्टं च). D3 प्रतीच्छ (for प्रयच्छ).—ᶠ) Ś1 D10 च (for वा). Ñ2 V2 B D6 तस्य पृथ्वीं (for पृथिवीं वा). V2 वै; B1(*sup. lin.* also as in text).2.3 D1.3.5 G1.3 M1.2 वा (for च).

23 Ñ1 illeg. for 23 (cf. v.l. 21).—ᵃ) Ś1 D3.5.6.10 T2 लभस्व; Ñ2 V2 B1.4 G1.3 M1 रमस्व; B3

G. 5. 22. 25
B. 5. 20. 25
L. 5. 15. 25

ऋद्धिं ममानुपश्य त्वं श्रियं भद्रे यशश्च मे ।
किं करिष्यसि रामेण सुभगे चीरवाससा ॥ २४
निक्षिप्तविजयो रामो गतश्रीर्वनगोचरः ।
व्रती स्थण्डिलशायी च शङ्के जीवति वा न वा ॥ २५
न हि वैदेहि रामस्त्वां द्रष्टुं वाप्युपलप्स्यते ।
पुरोबलाकैरसितैर्मेघैर्ज्योत्स्नामिवावृताम् ॥ २६
न चापि मम हस्तात्त्वां प्राप्तुमर्हति राघवः ।
हिरण्यकशिपुः कीर्तिमिन्द्रहस्तगतामिव ॥ २७
चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
मनो हरसि मे भीरु सुपर्णः पन्नगं यथा ॥ २८
क्लिष्टकौशेयवसनां तन्वीमप्यनलंकृताम् ।
त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोपलभाम्यहम् ॥ २९
अन्तःपुरनिवासिन्यः स्त्रियः सर्वगुणान्विताः ।
यावन्त्यो मम सर्वासामैश्वर्यं कुरु जानकि ॥ ३०
मम ह्यसितकेशान्ते त्रैलोक्यप्रवराः स्त्रियः ।
तास्त्वां परिचरिष्यन्ति श्रियमप्सरसो यथा ॥ ३१

भजस्व; D_2 लालस्त्र; Cv.r.g.t as in text (for ललस्व). D_5 मम (for मयि). Ś$_1$ D_{10} विस्रंभं; B D_{1-6} विश्रब्धा (D_3 °ब्धं) (for विस्रब्धा). D_{11} ललब्धमविविश्रंभाद् (corrupt). —^{b}) Ś$_1$ B_2 D_{10} T_2 हृष्टम् ; V_2 मां त्वम् ; D_4 om.; D_5 दृढम् (for धृष्टम्). M_1 चाज्ञापयस्व. Ś$_1$ B_3 D_{10} M_1 मां (for च). —B_1 reads 23^{cd} in marg. —^{c}) Ś$_1$ Ñ$_2$ V_2 B $D_{1-4.6-11}$ T_1 G_3 M_3 Cr.m.t -प्रसादाल्(D_{11} °दाच्) (for -प्रभावाल्). B_4 लसंत्याश्च; D_2 M_2 लभं(M_2 °लं)त्वाशु; D_3 लभंत्याश्च; D_{11} च लालंत्यां (for ललन्त्याश्च). —^{d}) T_2 लभंते; M_2 ललने; Cr.m as in text (for ललन्तां). Ś$_1$ Ñ$_2$ V_2 B $D_{1-4.6,11}$ ललं(B_3 नंदं; B_4 लसं; D_6 भवं)तु तव बांधवाः; D_7 ललतां बांधवस्तव; D_{10} ललंत तव बांधवः.

24 Ñ$_1$ illeg. for 24 (cf. v.l. 21). —^{a}) V_2 ऋजुं; B_2 D_6 ऋद्धं; D_4 सिद्धिं; T_2 M_3 बुद्धिं; Cv.r.m as in text (for ऋद्धिं). V_2 B_2 D_6 M_2 माम् (for मम). D_3 [अ]द्य (for [अ]नु-). B_3 ऋद्धिं तु मम पश्य त्वं; B_4 ऋद्धिं मम पुरस्कृत्य; D_1 सिद्धिं समनुपश्य त्वं; D_2 ऋद्धिं त्वामनुपश्यंतु (sic). —^{b}) Ñ$_2$ V_2 B_{1-3} D_6 शृणु; B_4 श्रेयो; $D_{2.3.5}$ प्रियं(D_3 °ये) (for श्रियं). Ś$_1$ भद्रं (for °द्रे). B_4 ते (for मे). V_2 वचश्च मे; B_1 $D_{3.7-9}$ यशस्विनि; B_3 वचो मम (for यशश्च मे). —D_9 om. 24^{cd}. —^{d}) D_2 सुभद्रे (for सुभगे). $D_{5,7}$ G चीरवासिना. ❀ Cm : अचीरवाससेति छेदः । चीरवासोरहितेन पीताम्बरधारिणेत्यर्थः. ❀

25 Ñ$_1$ illeg. for 25 (cf. v.l. 21). —^{a}) B_2 $D_{2.5}$ विक्षिप्त-; B_4 अप्राप्त- (for निक्षिप्त-). Ś$_1$ B $D_{1.3.4.6.10.11}$ -विषयो; V_2 (marg. also) -ऋषयो; Cm.g.k.t as in text (for -विजयो). —^{c}) D_2 जटी; T_3 व्रत- (for व्रती).

26 Ñ$_1$ illeg. for 26 (cf. v.l. 21). —^{a}) Ñ$_2$ B $D_{1.2.4.6.10}$ च; V_2 न; Cr.g as in text ! (for हि). —Ś$_1$ om. (hapl.) 26^{b} – 27^{a}. —^{b}) $D_{1-4.10}$ श्रोतुमपि; Cr.m.g.k.t as in text (for द्रष्टुं वापि). $D_{1.7.9}$ G_3 M_1 Ck.t [उ]पलभ्यते; $T_{1.3}$ °पद्यते; Cr.m.g.tp as in text (for [उ]पलप्स्यते). Ñ$_2$ V_2 B D_6 भूयः(Ñ$_2$ D_6 पुनः) पश्येत्कथंचन; D_{11} श्रुतमुप्युपुलश्यते (corrupt). ❀ Ck : उपलभ्यते । व्यत्ययेन श्यन् ।; so also Ct. ❀ —^{c}) $D_{3.10}$ पुरीं च लंकाम् (for पुरोबलाकैर्). $D_{1.4}$ -बलाकास(D_4 °न्स)-हितैर् (for -बलाकैरसितैर्). —^{d}) D_4 मे॰ज्योत्स्नाभिरावृतां. —For 26^{cd}, Ñ$_2$ V_2 B D_6 subst. :

495* स्निग्धैर्बलाहकैर्व्योम्नि चन्द्रलेखामिवावृताम् ।

[D_6 स्निग्धैवनाहं वै व्योम्नि (sic) (for the prior half). V_2 D_6 -रेखाम् (for -लेखाम्).]

27 Ñ$_1$ illeg. for 27 (cf. v.l. 21). Ś$_1$ om. 27^{a} (cf. v.l. 26). —^{a}) V_2 B D_6 त्वां (for [अ]पि). Ñ$_2$ $B_{1.2.4}$ D_6 हस्ताद्धि; V_2 °द्धै; B_3 °त्तु; D_5 °भ्यां; T हस्तस्थां (for हस्तात्त्वां). —^{c}) V_2 B_1 D_8 M_1 -कशिपोर् (for °पुः). Ñ$_2$ V_2 B D_6 लक्ष्मीम् (for कीर्तिम्). ❀ Cv : हिरण्यकशिपुः कीर्तिमिति सम्यक् ।; Ct : इयं च कथा भागवते प्रसिद्धेति तीर्थः. ❀

28 Ñ$_1$ illeg. for 28 (cf. v.l. 21). —^{a}) B_3 चारुहस्ते (for °स्मिते). V_2 $D_{2-5.11}$ चारुदंति; B_2 °वक्त्रे; B_4 D_6 °नेत्रे (for °दति). —^{b}) D_6 चारुसर्व- (for °नेत्रे). B_3 तपस्विनि (for विलासिनि). B_4 पीनोन्नतपयोधरे. —^{c}) D_{10} रहसि (meta.) (for हरसि). V_2 B D_6 देवि (for भीरु). —^{d}) Ñ$_2$ V_2 B D_6 इव पन्नगं; D_3 पन्नगीं यथा.

29 Ñ$_1$ illeg. for 29^{ab} (cf. v.l. 21). —^{a}) V_2 B कृष्ण- (for क्लिष्ट-). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_2$ V_2 B $D_{1.3.4.6.10.11}$ एवम्; D_2 एकाम् ; G_3 तन्मम (sic) (for तन्वीम्). —^{c}) D_5 [अ]न्येषु (for स्वेषु). —^{d}) Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ [उ]पलभे प्रिये(B_4 सुखं; D_4 **); Cm as in text (for [उ]पलभाम्यहम्).

30 ^{a}) B_3 -विलासिन्यः; G_1 -[अ]धिवासिन्यः (for -निवासिन्यः). —^{b}) $D_{1.4}$ सर्वा (for सर्व-). —^{c}) Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{1.4.6.9.10}$ G यावत्यो (for °न्त्यो). Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ तासां त्वम् (for सर्वासाम्). —^{d}) D_3 आश्चर्यं (for ऐश्वर्यं). Ñ$_2$ V_2 $B_{1.2}$(marg. also as in D_6).$_{3.4}$ भाविनि; D_6 भामिनि (for जानकि).

31 ^{a}) Ñ$_1$ वा; D_3 तु; D_{10} [अ]पि; G_3 [ए]हि (for हि). M_3 [अ]स्थित- (for [अ]सित-). Ś$_1$ D_{10} M_1 -केशां-

यानि वैश्रवणे सुभ्रु रत्नानि च धनानि च ।
तानि लोकांश्च सुश्रोणि मां च भुङ्क्ष्व यथासुखम् ॥ ३२
न रामस्तपसा देवि न बलेन न विक्रमैः ।
न धनेन मया तुल्यस्तेजसा यशसापि वा ॥ ३३
पिब विहर रमस्व भुङ्क्ष्व भोगा-
न्धननिचयं प्रदिशामि मेदिनीं च ।
मयि लल ललने यथासुखं त्वं
त्वयि च समेत्य ललन्तु बान्धवास्ते ॥ ३४
कुसुमिततरुजालसंततानि
भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि ।
कनकविमलहारभूषिताङ्गी
विहर मया सह भीरु काननानि ॥ ३५

G. 5. 22. 35
B. 5. 20. 36
L. 5. 15. 36

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

तास् (for -केशान्ते). —b) D1.4.5 त्रैलोक्ये. Ñ1 D7.9.10 -प्रवर- (for -प्रवराः). D11 त्रैलोक्स्य वरस्त्रियः.

32 Ś1 D10 om. 32. —a) B4 D11 संति; G M1.2 सुभ्रू (for सुभ्रु). Ñ V2 B1-3 D1-4.6 यानि वैश्रवणस्यासन्. —b) D2 धनानि (for रत्नानि). Ñ1 B D1-3.6.11 M1 विविधानि (for च धनानि). —c) Ñ2 V2 B D1-4.6.11 लंकां च (for लोकांश्च). —d) D7.9 मया (for मां च). D2 transp. च and भुङ्क्ष्व.

33 D5 transp. ab and cd. —a) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 सीते (for देवि). —b) V2 D5.7.9 G च विक्रमैः; D2.3.11 पराक्रमैः (for न विक्रमैः). Ś1 D10 विक्रमेण बलेन च. —c) Ś1 D10 धनेन च; D3 न दानेन; G1 धनेन न (by transp.); G3 न धनैर्न (for न धनेन). —d) Ñ V2 D1.3.4.6.11 श्रिया (for [अ]पि वा).

34 Ñ2 V2 B D6 om. 34. —a) Ś1 विहरस्व (for विहर). —b) T2 G Ct प्रदिशासि (for °मि). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 धननिचयान्प्रतिपद्य (for °चयं प्रदिशामि). D2.3 वा; D11 om. (for च). ❀ Cv : विहर, अनुभव । ; Cg : विहर संचर । विहारशब्दस्य संचारेऽपि प्रयोगात्. ❀ —c) Ś1 D3.10 वर-; D4 om.; D11 लुलि (sic); T2 लभ; Cm.k.t as in text (for लल). Ś1 om.; D3.10.11 हि (for त्वं). —d) D1.4 मयि (for त्वयि). Ś1 Ñ1 D10 वशमेत्य (for च समेत्य). D1-3 च ललंतु समेत्य (by transp.); D4 विललंतु समेत्य (for च समेत्य ललन्तु).

35 a) B3 -भव- (for -तरु-). Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 -संवृ(D3.11 °भृ)तानि (for -संततानि). —b) D5 भ्रमररुतानि (for °युतानि). B3 -तीरजाततानि (hypm.); D6 -जीवजानि (for -तीरजानि). —c) Ñ V2 B3.4 D2.3.6 विमलकनक- (by transp.); B1.2 विमलकमल-; D8 कनककमल- (for कनकविमल-). Ñ1 -भूषितानि (for -भूषिताङ्गी). —d) B4 विचर (for विहर). B3 om. भीरु.

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 Ñ B2.3 D2-4.6.10.11 सीताप्रलोभनं(D2-4 °नः); V2 B4 सीताप्रलोभन(B4 °लोभे)-रावणवाक्यं; B1 सीताप्रमोहः(also °प्रलोभः in marg.); D1 सीताप्रलापः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ñ2 B1.4 D3.6 22; V2 13; B2 21; B3 D5.7-9 T G M1.3 20; M2 19. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

१९

G. 5. 23. 1
B. 5. 21. 1
L. 5. 16. 1

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सीता रौद्रस्य रक्षसः ।
आर्ता दीनस्वरा दीनं प्रत्युवाच शनैर्वचः ॥ १
दुःखार्ता रुदती सीता वेपमाना तपस्विनी ।
चिन्तयन्ती वरारोहा पतिमेव पतिव्रता ॥ २
तृणमन्तरतः कृत्वा प्रत्युवाच शुचिस्मिता ।
निवर्तय मनो मत्तः स्वजने क्रियतां मनः ॥ ३
न मां प्रार्थयितुं युक्तस्त्वं सिद्धिमिव पापकृत् ।
अकार्यं न मया कार्यमेकपत्न्या विगर्हितम् ।
कुलं संप्राप्तया पुण्यं कुले महति जातया ॥ ४
एवमुक्त्वा तु वैदेही रावणं तं यशस्विनी ।
राक्षसं पृष्ठतः कृत्वा भूयो वचनमब्रवीत् ॥ ५
नाहमौपयिकी भार्या परभार्या सती तव ।
साधु धर्ममवेक्षस्व साधु साधुव्रतं चर ॥ ६
यथा तव तथान्येषां रक्ष्या दारा निशाचर ।
आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥ ७
अतुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चलितेन्द्रियम् ।
नयन्ति निकृतिप्रज्ञं परदाराः पराभवम् ॥ ८

19

V1 illeg. for Sarga 19 (cf. v.l. 5.11.29). M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 [a]) Ñ2 B1.2 [ए]तद् (for तद्). —[b]) D1–4.11 तदा (for सीता). —[c]) T3 आर्त-. D2.11 हीन- (for दीन-). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.8.10.11 G1 दीना; Cm.t as in text (for दीनं). —[d]) Ñ2 V2 B D5–9 G M1 ततः शनैः; M2 शनैः शनैः (for शनैर्वचः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 शनै-रसितलोचना. —After 1, Ś1 B4 D1–4.10.11 ins. 497*; while Ñ1 (slightly illeg.) ins.:

496* भृशं वा कस्य * * * दलिता कदली यथा ।
समीक्ष्य हरणं तं च महाभूतभयंकरम् ।

—Thereafter Ñ1 cont. 497*.

2 B1.3 om. 2–4[b]. —[a]) Ś1 सा प्ररुदती; Ñ1 सं * रुदती; B4 संप्रमुदिता; D1–4.11 संप्ररु(D2 °नु)दिता (for रुदती सीता). D10 दुःखांता संप्ररुतीर्वे (corrupt). —[b]) Ñ1 सुदुःखिता; D2.3.11 मनस्विनी; D10 यश° (for तपस्विनी). —[c]) Ś1 D3.10.11 तं(D3.11 सा) चिंतयित्वा वैदेही; Ñ1 D2 संचिंत्य रामं वैदेही; D1.4 संचिंतयंती वैदेही. —For 2 – 4[b], Ñ2 V2 B2 D6 subst. 497*.

3 B1.3 om. 3 (cf. v.l. 2). Ñ1 om. 3[ab]. For subst. in Ñ2 V2 B2 D6, cf. v.l. 2 and 4. —[a]) B4 तृणवच्च ततः कृत्वा. —[b]) G1 ततः शनैः (for शुचिस्मिता). ❀ Cr.m.g : प्रत्युवाचेति पुनरभिधानं वचनप्रकारविशेषकथनार्थम्। दुःखार्ताया अपि शुचिस्मितत्वाभिधानं वस्तुस्वभावेन सस्मितवत्प्रतीयमानत्वात्(Cm °नार्थम्। शुचिस्मितेति। वस्तुतः स्वभाववर्णनम्)। ; Ct: क्रुद्धोक्त्या मनःपदादेः पौनरुक्त्यं न दोषभाक्। वर्णनीयमयीभावाच्च (?) कवेरपि तादृशं न दोषाय. ❀ —[c]) G3 निवर्तस्व. —[d]) D7.9 G3 M1.2 Ck.t प्रीयतां; G1 ध्रियतां (for क्रियतां). D8 हि तत् (for मनः).

4 B1.3 om. 4[ab] (cf. v.l. 2). —[a]) B4 D1–3.11 प्रापयितुं (for प्रार्थ°). B4 D1–5.11 शक्तस् (for युक्तस्). D10 न च मां प्रापितुं शक्तस्. —[b]) T1.3 M3 सु- (for त्वं). —For 2 – 4[b], Ñ2 V2 B2 D6 subst.; while Ś1 B4 D1–4.10.11 ins. after 1; Ñ1 cont. after 496*:

497* रावणं राक्षसश्रेष्ठं कोपपर्याकुलेक्षणा ।

[Ñ1 रक्षोनृपं रावणं तं (for the prior half). D3 -[आ]कुलेक्षणं.]

—[d]) Ñ2 V2 B D6 साधु- (for एक-). —Ś1 D10 om. 4[ef]. —[e]) V2 B2–4 कुले; D5 पुनः (for कुलं). V2 B2–4 पुण्ये (for पुण्यं).

5 [b]) Ś1 D10 तं मनस्विनी; Ñ2 D6 राक्षसेश्वरं; D2–4.11 तं तपस्विनी; G1 तं यशस्विनं (for तं यशस्विनी). V2 B राक्षसेंद्रं तपस्विनी. —[c]) Ñ V2 B D6–9 रावणं (for राक्षसं). —[d]) D1.3.4.11 रावणम् (for वचनम्). Ñ2 V2 B D6 भूयोप्त्या(V2 B1.2 °यो प्रा)ह शुभानना.

6 Ś1 D10 om. 6[ab]. —[a]) D8.11 औपायिकी (for औपयिकी). —[b]) D9 reads परभार्या in marg. —[c]) B3 निरीक्षस्व (for अवेक्षस्व). —[d]) D6 साधो; G1 त्वं च (for साधु). V2 तव (sic) (for चर). Ś1 साधुधर्मं समाचर; T1 साधुवृत्तं च रावण.

7 [b]) Ñ2 V2 B D3.6 T1.2 M2.3 transp. रक्ष्या and दारा. Ś1 (before corr.) निशाचरैः; Ñ2 V2 B D6 न संशयः (for निशाचर). —[c]) Ś1 D10 उत्तमं (for उपमां). —[d]) D5 reads दारेषु in marg. Ñ1 (with hiatus) आत्मभार्यासु; Ck स्वदारेष्वेव (for स्वेषु दारेषु). Ś1 रंस्यतां (for रम्यताम्).

8 [a]) Ś1 D10 G1 अनिष्टं; D1.4 अतृप्तं; Cr.m.g.t as in text (for अतुष्टं). Ñ2 V2 B D6.8 असंतुष्टं स्वदारेषु. —[b]) D8 चलितं (for चपलं). Ś1 Ñ B3 D1–4.6.7.9–11 चपल-; T2 चंचल- (for चलित-). —[c]) Ś1 D3.10 नियतं

इह सन्तो न वा सन्ति सतो वा नानुवर्तसे ।
वचो मिथ्याप्रणीतात्मा पथ्यमुक्तं विचक्षणैः ॥ ९
अकृतात्मानमासाद्य राजानमनये रतम् ।
समृद्धानि विनश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥ १०
तथेयं त्वां समासाद्य लङ्का रत्नौघसंकुला ।
अपराधात्तवैकस्य नचिराद्विनशिष्यति ॥ ११
स्वकृतैर्हन्यमानस्य रावणादीर्घदर्शिनः ।
अभिनन्दन्ति भूतानि विनाशे पापकर्मणः ॥ १२
एवं त्वां पापकर्माणं वक्ष्यन्ति निकृता जनाः ।
दिष्ट्यैतद्व्यसनं प्राप्तो रौद्र इत्येव हर्षिताः ॥ १३
शक्या लोभयितुं नाहमैश्वर्येण धनेन वा ।
अनन्या राघवेणाहं भास्करेण प्रभा यथा ॥ १४

G. 5. 23. 12
B. 5. 21. 15
L. 5. 16. 15

(for नयन्ति). Ś1 D3.10 निष्कृति-; B1 T3 G1 निकृत-; D4 प्रकृति-; D11 T2 निकृतिं; Cr.m.g.k.t as in text (for निकृति-). D11 T2 प्राज्ञाः (for -प्रज्ञं). —^{d}) D2.3.10 -दार- (for -दाराः).

9 ^{a}) Ñ2 ईदृक् (for इह). Ś1 (m. also as in text) त्वत्तो (for सन्तो). Ñ2 D6 न भावंति (for न वा सन्ति). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सद्भिर्; B4 संति (for सतो). Ś1 D3.10.11 नानुवर्त्य(D11 °र्स्य)ते; B1.2 नान्व(B2 °पि) वर्तसे; D4 नानुवर्त्स्यसे; Cr.m.g.k.t as in text (for नानुवर्तसे). Ñ2 D6 यथा त्वमनुवर्तसे. —After 9^{ab}, D2.5.7–9 S ins.:

498* तथा हि विपरीता ते बुद्धिराचारवर्जिता ।

[D7.9 T2 G3 Ck.t यथा; Cr.m.g as above (for तथा).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -प्रणीतं(D11 °यं) ते; Ct as in text (for -प्रणीतात्मा). Ñ2 V2 B D6 न च(B2–4 वा) धर्मप्रणीतं ते. —^{d}) B2 (m.) तथ्यमुक्तं; D11 यथामुक्तं (sic); M3 पथ्ययुक्तं (for पथ्यमु°). —After 9, D5.7–9 S ins.:

499* राक्षसानामभावाय त्वं वा न प्रतिपद्यसे ।

—Thereafter G3 reads 12.

10 Ñ2 V2 B transp. 10 and 11. —^{a}) T2 अयथा-; Cm.k.t as in text (for अकृत-). —D6 om. (hapl.) 10^{b} – 11^{a}. —^{b}) Ñ2 V2 B भर्तारम् (for राजानम्). Ñ2 V2 B D2–4 स्थितं; D11 परं (for रतम्). —^{c}) Ñ2 B सुसमृद्धा; V2 सुसंवृद्धा (for समृद्धानि). Ś1 D1.4.10 [अ]पि नश्यंति; V2 B2–4 विनंक्ष्यंति; D2 [अ]पि पश्यंति (sic) (for विनश्यन्ति). —^{d}) Ñ2 V2 B देशाश्च (for राष्ट्राणि). D1–3.11 च पुराणि; D4 om. (hapl.); T1.3 विविधानि (for नगराणि). —After 10, V2 B1(m.).3.4 ins.; while Ñ2 B2 ins. after 11 (r.); D6 ins. after 11:

500* भिन्नवृत्तं समासाद्य नाथं रक्षोगणाधिपम् ।
धनधान्यसमाकीर्णा रक्षोगणसमावृता ।

[(l. 1) B4 भिक्षु- (for भिन्न-). —(l. 2) B2 लंका शीघ्रं विनंक्ष्यति (for the post. half).]

11 D6 om. 11^{a} (cf. v.l. 10). Ñ2 V2 B transp. 10 and 11. Ñ2 B2 repeat 11 after 10 (transp.). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10 यथेयं; D7.9 T G1.3 तथैव (for तथेयं). Ñ2(first time) V2 B1.2(first time).3.4 अकृतात्मानमासाद्य. —^{b}) Ñ2(both times) V2 (m. also) B2(first time).3.4 D6 -संवृता (for -संकुला). —^{d}) D1 ह्यचिराद्; G3 (with hiatus) अचिराद् (for नचिराद्). Ñ2(both times) V2 B1.2(both times).3.4 D6 न चिरेण विनंक्ष्य(B1 °नश्य)ति. —After 11, Ñ2 B2 D6 (Ñ2 B2 after 11 r.) ins. 500*.

12 G3 reads 12 after 499*. —^{a}) Ś1 स्वकृतं; Ñ2 B1–3 D6 स्वदोषैर्; B4 D10 सुकृतैर्; Cm.k.t as in text (for स्वकृतैर्). V2 वध्यमानस्य; B2 हन्यमानाश्च (for हन्यमानस्य). —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 नरस्य (for रावण). B2 -जीविनः (for -दर्शिनः). ❀ Cv.g: राक्षसा(Cg °वणा)दीर्घदर्शिन इत्यत्र राक्षसे(Cg °वणे)ति संबुद्धिः । ; Cr: रावणादीर्घदर्शिन इति पाठः । ; Cm: रावणेति संबोधनम्. ❀ —D6 reads 12^{c} – 13^{b} in marg. —^{c}) D1 -निंदंति; Ct as in text (for -नन्दन्ति). —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 B D2–4.6.10.11 विनाशं; D1 निवाशं (sic); Ck.t as in text (for विनाशे). Ś1 -कर्मिणः; B4 -धर्मिणः (for -कर्मणः).

13 D6 reads 13^{ab} in marg. (cf. v.l. 12). —^{a}) Ñ1 त्वामेवं (by transp.) (for एवं त्वां). —^{b}) Ś1 B2.4 D1.11 T2 G1 निकृतं; Ñ2 D6 विबुधा; D2–4 निकृतिं; Ck.t as in text (for निकृता). D2 द्विजाः; Ck.t as in text (for जनाः). M2 निकृतात्मनः. —^{c}) Ś1 D1.3.10 दिष्ट्यैष; Ñ B2–4 D6 दिष्ट्यायं; V2 B1 दृष्ट्वायं; D2.11 दिष्ट्यैव(D11 °वं) (for दिष्ट्यैतद्). Ñ1 D11 निकृतिं(D11 °तं) (for व्यसनं). —^{d}) Ñ V2 B D6 रौद्रकर्मेति. V2 D11 कर्षिताः; B3 गर्हितः (sic); D2 मर्षिताः; G3 भाविताः (for हर्षिताः).

14 ^{a}) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 transp. शक्या and नाहम्. —^{b}) Ś1 D10 ह्यैश्वर्येण; D4 नै° (for ऐश्वर्येण). B2 बलेन (for धनेन). Ñ2 D2.6 च (for वा). —^{c}) Ś1 D10 अंगना (for अनन्या). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 राघवस्य (for °वेण). D2 [अ]च (for [अ]हं). —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 भास्करस्य. V2 B3 D5.7.9 यथा प्रभा (by transp.) (for प्रभा यथा). —After 14, Ś1 Ñ V2 B D2–4.6.10.11 ins.:

501* तस्याहं लोकनाथस्य रामस्य विदितात्मनः ।

G. 5. 23. 13
B. 5. 21. 16
L. 5. 16. 16

उपधाय भुजं तस्य लोकनाथस्य सत्कृतम् ।
कथं नामोपधास्यामि भुजमन्यस्य कस्यचित् ॥ १५
अहमौपयिकी भार्या तस्यैव वसुधापतेः ।
व्रतस्नातस्य विप्रस्य विद्येव विदितात्मनः ॥ १६
साधु रावण रामेण मां समानय दुःखिताम् ।
वने वाशितया सार्धं करेण्वेव गजाधिपम् ॥ १७
मित्रमौपयिकं कर्तुं रामः स्थानं परीप्सता ।
वधं चानिच्छता घोरं त्वयासौ पुरुषर्षभः ॥ १८
वर्जयेद्वज्रमुत्सृष्टं वर्जयेदन्तकश्चिरम् ।
त्वद्विधं न तु संक्रुद्धो लोकनाथः स राघवः ॥ १९
रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं महास्वनम् ।
शतक्रतुविसृष्टस्य निर्घोषमशनेरिव ॥ २०

---

15 [a]) Ś1 Ñ2 V2 B2.3 D2.4.6.10.11 सख्यं; D3 दिव्यं (for तस्य). —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D2.3.10.11 चंदनागु(D3 °ग)रु-; B2.3 D6 लोककांतस्य (for लोकनाथस्य). D2 -संस्कृतं; G1 सत्कृतः (sic). —[c]) M3 [उ]पयास्यामि (for [उ]पधा°).

16 [a]) D3.11 औपायिकी. —[b]) Ñ1 वसुधानुजः; Ñ2 V2 B1–3 D6 सु(B1 हि)महात्मनः; D2 विदितात्मनः; D7.9 च धरापतेः; D11 वसुधाधिपेः (sic) (for वसुधापतेः). —[c]) Ñ1 प्रातःस्नातस्य; Ñ2 V2 B D6 स्नात(B3 °न) व्रतस्य; D11 व्रतस्थितस्य (for व्रतस्नातस्य). D6 T2 G1.2 M1.2 Cg.tp धीरस्य; D7.9 Ct विद्येव; G3 वीरस्य; Ck as in text (for विप्रस्य). —[d]) D7.9 Ct विप्रस्य; Cg as in text (for विद्येव). ❀ Ct : अन्ये तु विप्रपदं त्रैवर्णिकपरम्। त्रैवर्णिकस्यैव ब्रह्मविद्यायामधिकारः। अतएव 'धीरस्य' इति क्वचित्पाठ इत्याहुः. ❀

17 [b]) Ś1 D3.10 समानीय; D1 °दाय; Cm.g.k.t as in text (for °नय). B4 D4 दुःखितः (sic) (for °ताम्). —[c]) D2 वन-; D11 रणे (for वने). Ś1 Ñ V2 B D1–3.5.6.8.11 T2.3 G3 वासितया; D4 त्रासितया (for वाशितया). Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D2.3.6.10.11 मत्तं; Ñ1 B4 D1.4 नित्यं; Cm.k.t as in text (for सार्धं). —[d]) Ś1 D1.3.4.10 M1 करिण्येव; Cg.k.t as in text (for करेण्वेव). D3 महागजं (for गजाधिपम्). Ñ2 V2 B1–3 D6 करेण्वा यूथपं यथा. ❀ Cv.r : करेणुर्गजवधूः। सैव युवतिर्वाशिता।; Cm : वने वासितां बद्धां करेणुं गजाधिपेन सार्धमिति विभक्तिविपरिणामेन योज्यम्। अन्यथा विरोधात्।; Cg : वाशितया यौवनं गतया। "वाशिता युवतिः प्रोक्ता कलभः करिपोतकः" इति वचनात्। यद्वा वासितयेति पाठः। वने वासितया बद्धया। अत्र विभक्तिव्यत्यासः कार्यः। वने वासितां करेणुं गजाधिपेनेवेति। वस्तुतस्तु यथान्यास मुवान्वेति।; Ck : वने वाशितयेति पाङ्कः। वाशिता करेणुस्तया सार्धं क्रीडार्हं गजाधिपं करेण्वेव समानय।; Ct : वने वासितया कामुक्या करेण्वा सार्धं गजाधिपमिव। उपमानोपमेयवाक्ययोर्वैषम्यं तु कुद्धविरहिण्युक्तित्वान्न दोषावहम्। करेणुं गजाधिपेनेति वक्तुमुचितम्. ❀

18 [a]) B2 D1.11 औपायिकं. Ñ1 D3 मन्ये (for कर्तुं). —[b]) D9 परीप्सया (for परीप्सता). Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D1.3.4.6.10.11 राघवं(D11 °वो) रावण त्वया; Ñ1 त्वयां रामेण रावण; B4 रामेण रावण त्वया; D2 राघवो रावणस्य च. ❀ Cg : मित्रशब्दापेक्षया औपयिकमिति नपुंसकनिर्देशः. ❀ —[c]) B3 बलं; D7 वंधं (for वधं). D11 वा (for च). —Ñ1 illeg. from 18[d] up to वज्रमु in 19[a]. —[d]) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10 पुरीं च(V2 वा) परिरक्षता; D11 पुरीं संप्रति रक्षता. —After 18, D1.3–5.7–9 S ins.:

502* विदितः स हि धर्मज्ञः शरणागतवत्सलः।
तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्छसि।
प्रसादयस्व त्वं चैनं शरणागतवत्सलम्।
मां चास्मै प्रयतो भूत्वा निर्यातयितुमर्हसि।
एवं हि ते भवेत्स्वस्ति संप्रदाय रघूत्तमे। [5]
अन्यथा त्वं हि कुर्वाणो वधं प्राप्स्यसि रावण।

[(l. 1) D1.3.4 विनीतः. D1 स ह; D7.9 Ct सर्व-; D8 तव (for स हि). D8 धर्मात्मा (for धर्मज्ञः). —(l. 3) D7.9 G1 तं (for त्वं). —(l. 4) G3 चैव (for चास्मै). D1.3.4 मां तस्मै प्रणतो भूत्वा (for the prior half). —(l. 5) D5 तु (for हि). D1.3.4 मां (for सं-). —(l. 6) D1 तु (for हि). D7.9 परां (for वधं). D3.4 रावणात्; D7.9 चापदं (for रावण).]

19 Ñ1 illeg. up to वज्रमु in [a] (cf. v.l. 18). —[a]) D1.4 व्रजम्(meta.). D1 उच्छिष्टं (sic) (for उत्सृष्टं). Ñ2 D6 अंतको मत्यं; V2 B1–3 अंतकृन्मत्यं; B4 धैर्यमुत्कृष्टो; D3 °निःसृष्टं; D3 वह्नि तत्सृष्टो (sic) (for वज्रमुत्सृष्टं). —[b]) B4 मानवं (for वर्जयेद्). Ś1 D2.10 कुपितांतकं; Ñ1 B4 D1.3.4.11 कुपितोंतकः; Ñ2 V2 B1–3 D6 अनिलोनलं; T2 अंतकः क्वचित् (for अन्तकश्चिरम्). —[c]) Ś1 D10 त्वद्विधे; D2.4.5.11 त्वद्वधं (for त्वद्विधं). D4 स तु; T1.3 तु न (by transp.) (for न तु). Ñ1 D3 न वर्जयति संक्रुद्धो; Ñ2 V2 B1–3 D6 न तु त्वां(B1 त्वां च; B3 हि त्वां) रावण क्रुद्धो; D1 तद्विधं नातिसंक्रुद्धो. —[d]) D1.4 -पालः; D11 T2 -नाथं (for -नाथः). B1(also as in text) सनातनः (for स राघवः). —After 19, Ñ1 partly illeg. ins.:

503* तद्वधं खलु पौ*स्त्य********।
राघवस्याप्रमेयस्य क्रुद्धस्याक्लिष्टकर्मणः।

20 [b]) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 सुदारुणं; Cv.r.m.g.t as in text (for महास्वनम्). Ñ2 V2 B1–3 D6 श्रोष्यसे घोर (Ñ2 D6 मेघ)निस्वनं. —Ñ1 illeg. for [c] (except शतक्र). —[c]) Ś1 -विशिष्टस्य; B4 -विसृष्टस्य (for -विसृष्टस्य). D3 शतक्रतोरिवोत्सृष्टं. —[d]) Ś1 B4 D2.4.10.11 निर्घातम्; D3

इह शीघ्रं सुपर्वाणो ज्वलितास्या इवोरगाः ।
इषवो निपतिष्यन्ति रामलक्ष्मणलक्षणाः ॥ २१
रक्षांसि परिनिघ्नन्तः पुर्यामस्यां समन्ततः ।
असंपातं करिष्यन्ति पतन्तः कङ्कवाससः ॥ २२

राक्षसेन्द्रमहासर्पान्स रामगरुडो महान् ।
उद्धरिष्यति वेगेन वैनतेय इवोरगान् ॥ २३
अपनेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रमरिंदमः ।
असुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुस्त्रिभिरिव क्रमैः ॥ २४

G. 5. 23. 23
B. 5. 21. 28
L. 5. 16. 25

विस्फोटम् (for निर्वोपम्). —For 20^{cd}, Ñ2 V2 B1-3 D6 subst. :

504* वज्रहस्तविमुक्ताया विस्फूर्जितमिवाशनेः ।

[B1-3 वज्रि-. Ñ2 D6 -विमुक्तस्य (for °क्ताया).]

21 ^{a}) D3 रामाच् (for इह). Ś1 उपायातो (sic) (for सुपर्वाणो). —^{b}) M1 ज्वलदास्या (for ज्वलितास्या). Ñ1 B4 ज्वलिताग्निशिखोपमाः. —^{c}) Ñ V2 B D2.6 शरास्तीक्ष्णाः पतिष्यंति; D4 शरास्तीक्ष्णा भविष्यंति. —D6 om. (hapl.), while D2 reads in marg. from 21^{d} up to the prior half of 505*. —^{d}) D4 -नामांक- (for -लक्ष्मण-). Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D2.4.7-11 T2 G2 Ck.t -लक्षिताः ; B3 -विच्युताः ; D3 -वीक्षिताः ; Cv.r.m.g as in text (for -लक्षणाः). D1 नामरामांकलक्षिताः.

22 D6 om., while D2 reads in marg. up to the prior half of 505* (cf. v.l. 21). —^{a}) D5 निपतिष्यंति; D7.9 निहनिष्यंतः; G2 वधमिष्यंतः (for परिनिघ्नन्तः). Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 रक्षसां हन्यमानानाम् ; Ñ2 B1-3 रक्षसां व(B2 यु)ध्यमानानाम् ; V2 रक्षसां रक्षमाणानाम् (marg. also युध्यमानानाम्); T2 राक्षसानतिनिघ्नंतः. —^{b}) Ś1 Ñ V2 B D1-4.11 अस्यां पुर्यां (by transp.); D10 अस्यां पुरि (for पुर्यामस्यां). D7.9 न संशयः ; D11 अनिंदितां (for समन्ततः). —^{c}) T1.3 G1 Ck.tp असंबाधं; M2 °चारं; Cv.m.g.t as in text (for °पातं). —^{d}) T2 पतिताः (for पतन्तः). G1.3 -पत्रिणः; Ct as in text (for -वाससः). —For 22^{cd}, Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 subst. :

505* असंपाता भविष्यन्ति पन्थानः शरवृष्टिभिः ।

[D6 om., while D2 reads in marg. the prior half. Ś1 D10 अगम्या हि; Ñ2 V2 B1.2.4 अ(Ñ2 तु)संबाधा; B3 अगम्याः सं- ; D4 असंवारा (for असंपाता).]

—Thereafter, Ñ2 V2 B2.3 D6 cont. :

506* रामचापविनिर्मुक्तैः कङ्कपत्रैः शिलाशितैः ।

[B3 -बाण- (for -चाप-). V2 शिलायुतैः (for °शितैः).]

23 Ñ1 illeg. for 23^{a}. —^{a}) B1.3 राक्षसेंद्रं. Ś1 Ñ2 V2 B D1.6.11 -सर्पं; D2-4.10 -सर्पं; Cm.g.k.t as in text (for -सर्पान्). —^{b}) Ś1 B3.4 D1.4.5.11 रामो (for राम-). —^{c}) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 त्वां(B2 सं-) हनिष्यति (for उद्धरि°). —^{d}) Ś1 Ñ B D2-4.6.10.11 [उ]रगं; D1 [उ]रगः (sic) (for [उ]रगान्). —After 23, Ñ2 V2 B D6 ins. :

507* नचिराद्राघवः क्रुद्धः प्राप्य त्वामपकारिणम् ।

[B1.3 अचिराद्. D6 अपकारिणी (for अपकारिणम्).]

24 ^{a}) Ñ2 D6 उपनेष्यति; V2 B1.2 M2 अव(M2 °प)-नेष्यति; D3 अपि नेष्यति; Cm.g.t as in text (for अपनेष्यति). V2 B1.3 मे (for मां). —^{b}) B1 त्वां तु (for त्वत्तः). D11 अरिंदम. —^{c}) T2 असुरेंद्र (for °रेभ्यः). D11 दिव्यां (for दीप्तां). —^{d}) Ś1 transp. विष्णुस् and त्रिभिर्. —For 24^{cd}, B3 subst. :

508* असुरेभ्यः श्रियं विष्णुरिन्द्राय प्रददौ यथा ।
तथान्यस्मै पुरीं लङ्कां प्रदास्यति स राघवः ।

—Thereafter, B3 cont., while Ñ2 V2 B1.2.4 D6 ins. after 24 :

509* एवमुक्तस्तु संक्रुद्धो मैथिल्या राक्षसाधिपः ।
अमर्षादभवत्क्रुद्धो वचनं चेदमब्रवीत् ।
स्त्रीत्वादवध्यमात्मानं मन्यसे त्वमसंशयम् ।
तथा हि परुषाण्येवं भाषसे गतसाध्वसा ।
न युक्तं परुषं वाक्यमीश्वरे विप्रियाणि च । [5]
जनस्य महतो मध्ये प्रभविष्णोर्विशेषतः ।
अलङ्कारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परमुच्यते ।
दुर्लभं तच्च ते भद्रे भर्तुरिष्टा कथं त्वसि ।
यादृशोऽयं मम क्रोधो यथा च त्वामुपस्थितः ।
वधाय विसृजेयं त्वां स्त्रीस्वभावेन धार्यसे । [10]
तस्य राक्षसराजस्य सीता न ममृषे वचः ।
पुण्यकीर्तिरिवाकीर्तिं ततः कोपादुवाच ह ।

[(l. 1) B3 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). —(l. 2) Ñ2 D6 अमर्षवशमापन्नो (for the prior half). V2 वचनद् (sic). —(l. 3) Ñ2 B1.3 D6 अ(B3 न)संशयः (for °यम्). —(l. 4) B4 [अ]पि (for हि). B4 त्वमसाधुवद् (for गत-साध्वसा). —(l. 5) V2 B3.4 वक्तुम् (for वाक्यम्). B1.3.4 वा (for च). —V2 om. l. 8-10. —(l. 8) Ñ2 उच्यते; B4 वर्तते (for तच्च ते). B2 दुर्लभं तत्तु ते नष्टे (for the prior half). B4 हि (for तु). B3 भर्तुरिच्छा कथं त्वयि (for the post. half). —(l. 9) B4 [ऽ]हं (for च). —(l. 10) B2 अबलात्वेन धार्यसे; B3 अवनादिनिवार्यसे (sic) (for the post. half). —(l. 11) D6 om. न (subm.). —(l. 12) D6 [अ]कीर्तेस् (for [अ]कीर्तिं). B1 अंतः- (for ततः).];

while D3.4 ins. 511* after 24.

G. 5. 23. 30
B. 5. 21. 29
L. 5. 16. 26

जनस्थाने हतस्थाने निहते रक्षसां बले ।
अशक्तेन त्वया रक्षः कृतमेतदसाधु वै ॥ २५
आश्रमं तु तयोः शून्यं प्रविश्य नरसिंहयोः ।
गोचरं गतयोर्भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम ॥ २६
न हि गन्धमुपाघ्राय रामलक्ष्मणयोस्त्वया ।
शक्यं संदर्शने स्थातुं शुना शार्दूलयोरिव ॥ २७
तस्य ते विग्रहे ताभ्यां युगग्रहणमस्थिरम् ।
वृत्रस्येवेन्द्रबाहुभ्यां बाहोरेकस्य निग्रहः ॥ २८
क्षिप्रं तव स नाथो मे रामः सौमित्रिणा सह ।
तोयमल्पमिवादित्यः प्राणानादास्यते शरैः ॥ २९
गिरिं कुबेरस्य गतोऽथवालयं
सभां गतो वा वरुणस्य राज्ञः ।
असंशयं दाशरथेर्न मोक्ष्यसे
महाद्रुमः कालहतोऽशनेरिव ॥ ३०

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

---

25 D11 om. 25.—^{a}) D3 जनस्थान-; D10 °नं (for °ने). Ś1 D3.10 हतं श्रुत्वा; T2 महास्थाने; Ck.t as in text (for हतस्थाने). D4 जनस्थानैव वा स्थाने (sic). —^{b}) D1 नियते (for निहते). D10 बली (for बले). Ś1 निहतं रक्षसां बलं. — D5 reads from क्षः in ^{c} up to वै in ^{d} in marg. —For 25^{cd}, Ś1 D1.3.4.10 subst., while Ñ1 cont. after 511* :

510* तीव्रं त्वमाप्नुया दुःखं शम्भोर्मार इवातुरः ।

[D1.3.4 आप्तवान् (for आप्नुया). D4 वैरं (for दुःखं). Ñ1 पूर्वं मारः D1.4 पूर्वामार्तिम्; D3 पूर्वंव्रणन् (for शम्भोर्मार).]
—For 25, Ñ V2 B D2.6 subst.; while D3.4 ins. after 24 :

511* जनस्थानवधं श्रुत्वा हतौ च खरदूषणौ ।
पूर्ववैरमनुध्याय मामिहानीतवानसि ।

[(l. 1) Ñ1 illeg. after जनस्था up to the prior half of l. 2. B2.4 D2 जनस्थाने (for °न-). D2 च यौ (for -वधं). —(l. 2) V2 अनुसंधाय (hypm.); D2 इह ध्यात्वा; D3.4 इह ध्यायन् (for अनुध्याय). D2-4 त्व(D3.4 मा)मिहाहृतवानसि (for the post. half).]

26 Ś1 D10 om. 26.—^{a}) Ñ1 illeg. for आश्रमं तु. Ñ2 V2 B D2-4.6.11 आलयं (for आश्रमं). Ñ2 V2 B1-3 D6 हि; D5.7.9 तत् (for तु). B4 T1.3 ततः (for तयोः). Ñ1 B4 D2.3.11 शीघ्रं (for शून्यं). D1 अयं न तु तयोर्मन्ये (sic). —^{b}) Ñ1 B4 D1-4.11 गतस्त्वं; Ñ2 B1-3 आसीत्तन्; V2 आसीत्तु; D6 आसाध्व(sic) (for प्रविश्य). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 मृगयां (for गोचरं). D1 न तयोर् (sic); T2 न गतो (for गतयोर्). D2.4.11 गोचरं च(D2 °रत्वं) गतो मृत्योः. —^{d}) M1 पुरा (for [अ]धम). Ñ2 V2 B D6 तदानीं सिंहयोरिव; D1-4.11 शृगाल इव सिंहयोः. ❀ Cv : गोचरं गतयोः । गावो हि बाह्ये चरन्ति ।; Cr.m : गोचरं गतयोः मायामृगरूपमिन्द्रियार्थं गतयोः ।; Cg : गोचरं गतयोः । बाह्यदेशं गतयोः ।; Ck : गोचरं वनप्रदेशं गतयोः ।; Ct : गोचरं गतयोः । मायामृगवृत्तान्तं ज्ञातुं गतयोः । गोचरं वनप्रदेशं गतयोरिति वार्थः. ❀

27 Ñ1 partially illeg. for ^{ab}. —^{a}) Ñ2 V2 B D6 समाघ्राय (for उपाघ्राय). —^{b}) D2 तदा; M1 तयोः (for त्वया). —^{cd}) V2 शक्यं हि; B3 न शक्यं; D3 शक्यं तु (for शक्यं सं-). Ś1 D10 न शक्यं स्यंदने स्थातुं शृगाल इव सिंहयोः.

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 B D1-4.6.10.11 विग्रहस्; Ñ2 T3 विग्रहं; Cv as in text (for विग्रहे). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 अ(Ś1 प्र; D1 नि; D4 न)युक्तो मोहमास्थितः; Ñ2 V2 B D3 अयुक्तोयमुपस्थितः; D3 प्रयुक्तो मोहमात्मनः. ❀ Cv.r.m : यु(Cv संयु)गग्रहणं युद्धजयः ।; Cg : युगग्रहणं संयुगे जयग्रहणम् । अस्थिरमसंभावितम् । यद्वा युगग्रहणं युद्धारम्भः ।; Ck : युगग्रहणं सहायसम्पादनम् ।; Ct : युगग्रहणं सहायसम्पत्तिः. ❀ —^{c}) Ś1 Ñ B3.4 D1-4.10.11 -विष्णुभ्यां (for -बाहुभ्यां). —^{d}) Ś1 Ñ B3 D1-4.10.11 यथैवैकस्य; V2 B2 राहोरेकस्य; B4 महानेकस्य; M3 बाहू° (sic) (for बाहोरेकस्य). Ś1 Ñ V2 B D1-6.8.10.11 विग्रहः; D7.9 विग्रहे; M2 निग्रहं; Cv as in text (for निग्रहः).

29 ^{a}) V2 B3 D11 हि(D11 च) तव (for तव स). Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 ससैन्यस्य (for स नाथो मे). ❀ Cg : स नाथ इति पदच्छेदः. ❀ —Ñ1 partially illeg. for ^{cd}. —^{c}) M2 [आ]दित्यं (for [आ]दित्यः). —^{d}) M3 आदाय ते (for °स्यते). Ś1 V2 B D1.3.10.11 प्राणानादाय यास्यति; Ñ2 D6 प्राणानप(D6 °न्परि)हरिष्यति.

30 ^{a}) D3 गिरेः; D10.11 गिरं (sic); Cv.rp.m.g.k.t as in text; Cr.mp पुरीं (for गिरिं). Ś1 Ñ V2 B D1.3.4.6.10 गतस्त्वमालयं; D2.11 गतं तदालयं; D5 M2.3 गतोपधाय (M3 °य वा) (for गतोऽथवालयं). —^{b}) D3 समागतो (for सभां गतो). Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 नभो गतो वा (D2.11 °तं त्वां) वरुणस्य चा(D2.4.10 वा)लयं; Ñ2 V2 B1-3 D6 भयाद्गतो

२०

सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं राक्षसाधिपः ।
प्रत्युवाच ततः सीतां विप्रियं प्रियदर्शनाम् ॥ १
यथा यथा सान्त्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।
यथा यथा प्रियं वक्ता परिभूतस्तथा तथा ॥ २
संनियच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थितः ।
द्रवतो मार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः ॥ ३
वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन्किल निबध्यते ।
जने तस्मिंस्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥ ४
एतस्मात्कारणान्न त्वां घातयामि वरानने ।
वधार्हामवमानार्हां मिथ्याप्रव्रजिते रताम् ॥ ५
परुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि माम् ।
तेषु तेषु वधो युक्तस्तव मैथिलि दारुणः ॥ ६
एवमुक्त्वा तु वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ।
क्रोधसंरम्भसंयुक्तः सीतामुत्तरमब्रवीत् ॥ ७

G. 5. 24. 0
B. 5. 22. 7
L. 5. 17. 7

(D6 °हतो [sic]) वा वरुणालयात्परं. ❀ Cv: गिरिं कुबेरस्य गतोऽपधायेति सम्यक्। कुबेरस्य गिरिं गन्धमादनम्, अपधाय, अपक्रम्य।; Cg: गिरिं कैलासम्. ❀ —^{c}) Ñ1 D7.9 T1 Ck.t दाशरथेर्वि-; D1–3.11 दाशरथिर्न; G3 दाशरथस्य (sic) (for °थेर्न). Ñ V2 B1.2.4 D1.5 G1.3 Ct मोक्षसे; D2.11 मोक्षते (for मोक्ष्यसे). —^{d}) B3 यथा (for महा-). V2 -द्रुमं (for -द्रुमः). D6 G -गतो; Ck.t as in text (for -हतो). Ñ2 V2 B D6 यथाशनेः (for ऽशनेरिव). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 द्रुमं(Ś1 D10 द्रुमो; D1 ध्रुवं) यथा कालगतो(D11 °तिं) महाशनिः(Ś1 Ñ1 D1.10 °नेः). ❀ Ct: विमोक्षसे प्राणानिति शेषः। 'विमोक्ष्यसे' इति पाङ्कः पाठ इति कतकः. ❀ —After 30, D2 ins. राम.

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D2.3.6.10.11 सीतावाक्यं; Ñ1 रावणं प्रति सीतावाक्यं; B2 सीतावचः; D1.4 रावणतिरस्करणः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 D1.2.4.6.10.11 om.; Ñ2 B4 D3 23; V2 14; B1 M2 20; B2 22; B3 D5.7–9 T G M1.3 21. —After colophon, D2 concludes with कृष्णः; G with श्रीरामाय नमः.

20

M3 begins with श्रीरामाय नमः; श्रीगुरवे शरणं.

1 ^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1–3.6.10.11 तद्वचः; Ñ2 V B1–3 तु वचः (for वचनं). —^{b}) Ś1 Ñ V B D2.6–10 राक्षसेश्वरः; Cm as in text (for °साधिपः). —^{c}) Ñ2 V B D6 पुनः (for ततः). —^{d}) B1 विप्रियां; D1 अप्रियां; D4 अप्रियं (for विप्रियं). D1 प्रियदर्शिनां; D3.4 °दर्शनं; D10 °दर्शनात्; Ct as in text (for प्रियदर्शनाम्).

2 ^{ab}) B2 D4.6 सांत्वयित्वा (for °यिता). D11 रम्यः (for वश्यः). D2 यथा यथा (for तथा तथा). D1 यथा सांत्वयिता वश्यः स्त्रीणां भर्ता यथा तथा. —^{c}) D2.4.11 ब्रूते (for वक्ता). D1 यथा सांत्वयिता भूयः. —^{d}) D9 om. (hapl.) second तथा.

3 ^{a}) V2 D10.11 स; D1 यं; D9 तं; Cr.m.g.k.t as in text (for सं-). D6 च (for मे). Ñ1 कोपं; B3 क्रोधम् (sic) (for क्रोधं). —^{b}) Ñ2 D1–4.6.8.11 M2 समुत्थितं; B1 उपस्थितः; M1 समुच्छ्रितः; Cm.k.t as in text (for समुत्थितः). —^{cd}) Ñ2 V B3.4 D6 दुर्गम्; B1 (marg. also as in B3) दुःखम् (for मार्गम्). V2 आस्थाय (for आसाद्य). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 उ(D1 तमु [hypm.])न्मार्गिणां (Ś1 Ñ1 D10.11 °णं) बलाद्वेगं हयानामिव सारथिः. ❀ Cr.m.g: अमार्गमिति च्छेदः।; so also Ck.t. ❀

4 V1 illeg. for 4–9^{b}. —^{a}) Ñ2 V2 B M3 कामं; D4 गत- (sic) (for वामः). —^{b}) D2 तु परिबध्यते; D4 उपनिबध्यते; T2 तु किल बध्यते (for किल नि°). —^{c}) D11 येन (for जने). Ś1 Ñ2 V2 B D4.6.10.11 T2 G2 Cr.m.k.t अनुक्रोशः; D1.5 अनुक्रोधः; D2 न तु क्रोधः; D8 स्वनु°; Cv.g as in text (for स्त्वनुक्रोशः). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 खलु (for किल). D1.2.4 प्रतिकूलेपि जायते.

5 V1 illeg. for 5 (cf. v.l. 4). —^{a}) D11 तस्मात् (subm.) (for एतस्मात्). —^{b}) G3 नाशयामि (for घातयामि). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 अप(B2 °व्य)मानार्हां; D3 मम मानार्हां (for अवमानार्हां). —D2 om. 5^{d}–7^{a}. —^{d}) D1.4 वृथा- (for मिथ्या-). Ñ2 D6 -प्रव्रजिता (sic); V2 D3.7.9 T2 M2 Ck.t -प्रव्रजने; G1 -प्रव्राजिते; G2 -प्रव्राजने; Cr.m.g.t*p* as in text (for -प्रव्रजिते).

6 V1 illeg.; D2 om. 6 (cf. v.l. 4 and 5). —^{a}) B3 D3.6 M1 च; B4 D4.5.10 T2.3 M2.3 [इ]ह (for हि). —^{b}) D3 om. (hapl.) first यानि. Ñ1 B3 D6.10 मे; T3 M2 मा (for माम्). —^{d}) G1 रावणः (sic) (for दारुणः).

7 V1 illeg. for 7 (cf. v.l. 4). D2 om. 7^{a} (cf. v.l. 5). Ñ2 V2 B D6 om. 7. D3 reads 7 after 9. —^{b}) Ś1 D10 राक्षसस्तदा; D1–4.11 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). —^{c}) M2 -संरक्त- (for -संरम्भ-). D2 -संयुक्तं (for °क्तः). D3 G3 क्रोधसंरक्तनयनः. —^{d}) T सीतां पुनरथाब्रवीत्. —After 7, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

G. 5. 24. 7
B. 5. 22. 8
L. 5. 17. 12

द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्ते मया कृतः ।
ततः शयनमारोह मम त्वं वरवर्णिनि ॥ ८
द्वाभ्यामूर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं मामनिच्छतीम् ।
मम त्वां प्रातराशार्थमारभन्ते महानसे ॥ ९
तां तर्ज्यमानां संप्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदुर्विपुलेक्षणाः ॥ १०
ओष्ठप्रकारैरपरा नेत्रवक्त्रैस्तथापराः ।
सीतामाश्वासयामासुस्तर्जितां तेन रक्षसा ॥ ११
ताभिराश्वासिता सीता रावणं राक्षसाधिपम् ।
उवाचात्महितं वाक्यं वृत्तशौण्डीर्यगर्वितम् ॥ १२

512* स्त्रीत्येतद्वचनं भद्रे त्वमवध्यत्वमाश्रिता ।
भाषसे परुषाण्येव विश्रब्धं गतसाध्वसा ।
न युक्तं परुषं वक्तुमीश्वरे ह्यप्रियाणि च ।
जनस्य पर्षदो मध्ये प्रभविष्णोर्विशेषतः ।
अलंकारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परमुच्यते ।　　[5]
दुर्लभं तच्च ते सीते कथं भर्तुः प्रिया ह्यसि ।
यादृशोऽयं मम क्रोधो यथावत्त्वमवस्थिता ।
वधाय वै सृजेयं त्वां स्त्रीभावान्न तु वध्यसे ।

[(l. 1) D$_{2.4}$ विदितं (for वचनं). D$_1$ स्त्रीत्येवं तद्विदि भद्रे; D$_3$ स्त्रीणां त्वद्वचनाद्भद्रे (for the prior half). Ñ$_1$ D$_3$ त्वमवध्या व्यवस्थिता; D$_4$ त्वमवध्यत्वमागता; D$_{11}$ त्वमवध्यत्वं समाश्रिता (hypm.) (for the post. half). —(l. 2) Ś$_1$ D$_{10}$ परुषं त्वेव; D$_4$ °ण्येवं (for परुषाण्येव). Ñ$_1$ विश्वस्ता; D$_{11}$ विशुद्धं (for विश्रब्धं). D$_{10}$ -साधु मा (sic) (for -साध्वसा). —(l. 3) Ś$_1$ (after corr. वाक्यं) वक्तुं; Ñ$_1$ D$_{11}$ युक्तः; D$_{10}$ ववरयं (sic) (for युक्तं). Ś$_1$ (after corr. as above) युक्तम् (for वक्तुम्). Ñ$_1$ D$_{11}$ ईश्वरो (sic) (for °रे). D$_{2-4}$ वा (for च). D$_1$ ईश्वरस्याप्रियाणि च (for the post. half). —(l. 4) Ś$_1$ (before corr. as above) पार्षदो; Ñ$_1$ D$_{3.4.11}$ महतो; D$_2$ विहतो (for पर्षदो). D$_1$ प्रभुर्विष्णुर्; D$_4$ प्रभविष्णुर्; D$_{11}$ प्रभोर्विष्णोर् (for प्रभविष्णोर्). —(l. 6) D$_2$ तत्र; D$_{11}$ तव (for तच्च). D$_4$ सीते ते (by transp.) (for ते सीते). —(l. 7) D$_{10}$ यथा वा (for यथावत्त). Ś$_1$ यथा वा त्वमसि स्थिता; D$_{11}$ यथा त्वमनवस्थिता (for the post. half). —(l. 8) Ñ$_1$ D$_{1.2.10.11}$ [अ]वसृजेयं (Ñ$_1$ D$_{11}$ °हं); D$_4$ च वधार्हां (for वै सृजेयं). D$_3$ यथा यथा स्थितोमर्षः (for the prior half). D$_{11}$ स्त्रीभावो (sic). D$_1$ हि धार्यसे (for तु वध्यसे). Ñ$_1$ D$_{2-4}$ स्त्रीभावेनैव(D$_2$ °नाभि-; D$_3$ °न तु; D$_4$ नास्ति) धार्यसे(D$_3$ °ते) (for the post. half).]

8 V$_1$ illeg. for 8 (cf. v.l. 4). —^{a}) Ś$_1$ Ñ B D$_{2.4.6.10.11}$ क्षमितव्यौ; D$_3$ कांक्षि° (for रक्षितव्यौ). V$_2$ B$_4$ तु; D$_{1.4}$ हि (for मे). —^{b}) Ś$_1$ D$_{2.3.10.11}$ कालस्तेयं; Ñ$_1$ कालस्त्वेव; Cr.m.g.k.t as in text (for योऽवधिस्ते). D$_4$ ततः (for कृतः). Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ कालो यस्ते(B$_{2.3}$ °लोयं ते) कृतो मया. —^{d}) Ñ$_2$ V$_2$ मद्गिरेक्षणे (for वरवर्णिनी). B D$_{2.6}$ मामकं मन्दिरे(B$_3$ °कं रुचिरे; D$_2$ °कमसिते)क्षणे.

9 V$_1$ illeg. for 9^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) Ñ$_1$ आभ्याम् (for द्वाभ्याम्). T$_{1.3}$ M$_3$ transp. द्वाभ्याम् and ऊर्ध्वं. —^{b}) D$_{1.2.11}$ अनिच्छति (sic) (for °तीम्). D$_5$ भर्तारि मां न मन्यसे. —^{cd}) Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1.2.4}$ D$_{1.6}$ त्वां प्रातराशाय; V$_2$ त्वं प्रतिवामोय (corrupt); D$_{7.9}$ त्वां प्रातराशार्थे (for त्वां प्रातराशार्थम्). Ś$_1$ D$_{10}$ ततस्त्वां राक्षसाः सर्वे; Ñ$_1$ D$_{2-4.11}$ ततस्त्वां प्रातराशार्थे(D$_{11}$ °र्थां [sic]) (for ^{c}). D$_8$ G$_2$ M$_1$ Cv.m आलभंते; Cg as in text (for आरभन्ते). Ś$_1$ Ñ V B$_{1.2.4}$ D$_{1-4.6.7.9-11}$ सूदाश्छे(Ś$_1$ D$_{1-4.10}$ तदा छे)त्स्यंति खंडशः (for ^{d}). B$_3$ अहं त्वां छेद्यिष्यामि खड्गेन शतखंडशः. ❀ Cg : आरभन्ते आलभन्ते। रलयोरभेदः। आलम्भः स्पर्शहिंसयोरित्यमरः. ❀ —After 9, Ñ$_2$ V B D$_6$ ins. :

513* न हि मैथिलि रामस्त्वां प्राप्स्यते काममाश्वस ।
हिरण्यकशिपुर्लक्ष्मीमिन्द्रहस्तगतामिव ।
न च मैथिलि रामस्त्वां पुनः समुपलप्स्यते ।
पुरा बलाकैरसितैर्मेघैश्चन्द्रमिवावृतम् ।

[(l. 1) B$_1$ च (for हि). V आशुतः; D$_6$ आश्वसौ (sic) (for आश्वस). B$_3$ प्राप्स्यसे कम मे श्वसीः (sic); B$_4$ पुनः समुपलप्स्यते (for the post. half). —(l. 2) Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1.4}$ हिरण्यकशिपोर् (for °पुर्). —(l. 3) D$_6$ हि (for च). —(l. 4) D$_6$ पुरो- (for पुरा). B$_4$ घनैर्नवीनैरसितैर् (for the prior half). B$_4$ घनैश् (for मेघैश्). D$_6$ [आ]वृतां (for °तम्).]

—After 9, D$_8$ reads 7

10 ^{a}) Ñ$_2$ D$_6$ संतर्ज्यमानां; B$_4$ D$_{7.9}$ तां भर्त्स्यमानां. Ñ$_2$ V$_1$ B D$_6$ संलक्ष्य; V$_2$ संवीक्ष्य (for संप्रेक्ष्य). —^{b}) Ñ$_2$ V B D$_6$ दशग्रीवेण (for राक्षसेन्द्रेण). —^{c}) Ś$_1$ B$_1$ तां; Ñ$_1$ D$_{2.11}$ च (for ता). —^{d}) D$_{1.5}$ निपेदुर् (for विषेदुर्). Ś$_1$ D$_{1.10}$ कमलेक्षणाः; D$_{7.9}$ M$_3$ विकृते° (for विपुलेक्षणाः).

11 ^{a}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{10}$ दुष्ट- (for ओष्ठ-). Ñ$_2$ V B D$_6$ कटाक्षैर्भ्रू(Ñ$_2$ B$_1$ D$_6$ °क्षौष्ठ; B$_3$ °क्षैश्च)विकारैश्च. —^{b}) Ś$_1$ निद्राकारैस्; Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ नेत्राकारैस्; Ñ$_2$ V B D$_6$ मुखाकारैस्; D$_{7-9}$ T$_2$ M$_{1.2}$ Ck.t नेत्रैर्वक्त्रैस्; T$_{1.3}$ G$_3$ M$_3$ Cr.m.g वक्त्रनेत्रैस् (by transp.) (for नेत्रवक्त्रैस्). D$_5$ तथापरा. —^{c}) Ñ$_2$ V B$_{1.2.4}$ D$_6$ आश्वासयंति स्म; D$_5$ °यामास (for आश्वासयामासुस्). —^{d}) D$_{11}$ तर्जितास्.

12 ^{a}) D$_8$ चाश्वासिता (for आ°). Ñ$_2$ V B D$_6$ देवी (for सीता). —^{b}) Ñ$_2$ V B D$_6$ लोकरावणं (for राक्षसाधिपम्). —^{c}) B$_3$ [अ]थ (for [आ]त्म-). —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ वृत्तं (for वृत्त-). Ś$_1$ Ñ V$_1$ D$_{6.9-11}$ T$_1$ Ct -शौटीर्य-; Cr.m.g.k as in text (for -शौण्डीर्य-). D$_{2.3}$ -गर्विता. V$_2$ B

नूनं न ते जनः कश्चिदस्ति निःश्रेयसे स्थितः ।
निवारयति यो न त्वां कर्मणोऽस्माद्विगर्हितात् ॥ १३
मां हि धर्मात्मनः पत्नीं शचीमिव शचीपतेः ।
त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु प्रार्थयेन्मनसापि कः ॥ १४
राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
उक्तवानसि यत्पापं क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ॥ १५
यथा दृप्तश्च मातंगः शशश्च सहितौ वने ।
तथा द्विरदवद्रामस्त्वं नीच शशवत्स्मृतः ॥ १६
स त्वमिक्ष्वाकुनाथं वै क्षिपन्निह न लज्जसे ।
चक्षुषो विषयं तस्य न तावदुपगच्छसि ॥ १७
इमे ते नयने क्रूरे विरूपे कृष्णपिङ्गले ।
क्षितौ न पतिते कस्मान्मामनार्य निरीक्षतः ॥ १८
तस्य धर्मात्मनः पत्नीं स्नुषां दशरथस्य च ।
कथं व्याहरतो मां ते न जिह्वा पाप शीर्यते ॥ १९

G. 5. 24. 19
B. 5. 22. 19
L. 5. 17. 24

वृत्तशौटीर(V2 B4 °र्य)गर्विता; D1 वृत्तशौंडीर्यमास्थिता; D3 वृत्तशौंडीर्यगर्जिता. — After 12, Ś1 Ñ1 D2-4.10.11 ins. :

514* तस्य राक्षसराजस्य सीता न मम्रुपे वचः ।
पुण्यकीर्तिरिवाकीर्तिं पुनः कोपादुवाच ह ।

[(l. 2) Ś1 D10 शोकाद् (for कोपाद्). D2.3 च (for ह). D11 अपवादसमाश्रितां (for the post. half).]

13 ^{a}) V2 D2.3.8.11 ते न (by transp.); D6 वै ते; D9 न तं (sic) (for न ते). G3 damaged for जनः क. —^{b}) D7.9 Ct अस्मिन्; Cr.m.g.k as in text (for अस्ति). D3.7-9 T2.3 Ct निःश्रेयसि; Cr.m.g.k as in text (for निःश्रेयसे). Ñ2 V B D6 परः; M1 रतः (for स्थितः). —^{c}) Ś1 D10 M1 हि; D2 [अ]द्य; Cm.g.t as in text (for न). —D9 reads 13^{d} (except कर्म) in marg. —^{d}) V2 D3 विगर्हितः (sic); D11 विगर्हितां (sic). —After 13, D3.4 ins. :

515* देवानामपि पूज्योऽहं यद्ब्रवीषि सुकुत्सितम् ।
आत्मनाशकरं ह्येतद्वलेवैरोचनेर्यथा ।

14 ^{a}) Ñ2 V B D1.6 न (for मां). D1 [अ]हं; G3 यो (for हि). —^{b}) Ś1 D1.4.10 शतक्रतोः; V2 शचीपतिः (for शचीपतेः). —^{d}) Ñ2 V B1.4 D6 [उ]त; B3 G3 मां (for कः). —For 14^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst. :

516* प्रार्थयेतापि मनसा त्रिषु लोकेषु कोऽपरः ।

[Ñ1 D3 प्रार्थयिता; D1 प्रार्थये न; D11 प्रार्थये च (for प्रार्थयेत). Ñ1 illeg. for [अ]पि मनसा. Ś1 D10 कः परः; D1 कः पुमान्; D2 नापरः (for कोऽपरः).]

15 ^{a}) D1 राक्षसाधिप (for °धम). —^{b}) Ñ2 V B D6 पत्नीम् (for भार्याम्). —^{c}) D11 उक्त्वा त्वं (for उक्तवान्). Ś1 Ñ V B2-4 D3.6.10.11 मामिदं वाक्यं; B1 ईदृशं वाक्यं; D1.2.4 त्वमिदं वाक्यं; M1 अपि यत्पापं; Ct as in text (for असि यत्पापं). —^{d}) D1 त्वं विमोक्ष्यसे (for तस्य मोक्ष्यसे). Ś1 D10 युगतस्त्वं(D10 °तोपि) न मोक्ष्यसे; Ñ2 V B D6 द्रक्ष्यसे तस्य(B2 °त्र) निश्चयं. ❀ Cr.m : तस्य तस्मात् ।; so also Cg. ❀

16 ^{ab}) D3 को हि (for यथा). V2 B4 दृष्टश्च; D5 [अ]तिदृप्त-; D10 दुष्टश्च; Cm.k.t as in text (for दृप्तश्च). Ś1 D3.10 सदृशो भवेत्; Ñ V D2 सदृशो युधि(Ñ2 V1 मुधि); D8 निहितौ वने; M1.3 Cv.g सहितो वने; Ck.t as in text (for सहितौ वने). B D6 शशस्या(B1.4 °श्चा; B2 °शाश्चा)सदृशो युधि(D6 मुधि) (for ^{b}). D1.4 को हि दृप्तस्य नागस्य शशकः सदृशो भवेत्; D11 न जातु शशको दृप्तो मतंगसदृशो भवेत् . ❀ Cm : 'सहितौ' इति पाठः. ❀ —^{c}) D11 T3 यथा; Cv.m.g.k.t as in text (for तथा). Ñ2 V B D6 मातंगवद्; D1 स द्विरदो; D4 हि द्विरदो (for द्विरदवद्). —^{d}) Ñ V2 B1.4 D5.6.11 T2 M2 नीचः; Ck as in text (for नीच). B3 त्वमयं (for त्वं नीच). Ś1 D10 -सदृशोधमः V2 °संमितः; B1-3 D6 शशवन्मतः; D2 शशकः स्मृतः; D11 शशकसमः (unmetrical) (for शशवत्स्मृतः). D1.4 शृगालः(D4 त्वं चैव) शशको मतः.

17 ^{a}) Ś1 D1-4.10.11 -नाथं तं; Ñ2 V B D6 -दायादं (for -नाथं वै). —^{b}) V1 क्षिपन्निव; D1 °माणो (for क्षिपन्निह). Ś1 Ñ1 B4 D2.4 क्षिप्रं प्राप्य विनश्य(Ñ1 B4 D4 °नंक्ष्य)सि; Ñ2 V2 B1-3 क्षिपन्निव(B1.2 °न्नेवं) न बुध्यसे; D2 क्षिप्रं न विनशिष्यति; D6 किमेवमवमन्यसे; D10 क्षिप्रं प्राप्य नशिष्यसि; D11 पश्यन्नपि न पश्यति. —G2 om. 17^{cd}. —^{c}) B1.3 D3.5.8.11 T2.3 M2.3 चक्षुषोर् (for चक्षुषो). Ñ V B D7.9 विषये; D2.11 विषयस् (for विषयं). D6 चक्षुषी विषमे तस्य. —^{d}) Ś1 Ñ D7.9.10 M1 Ck.t यावद्; Cg as in text (for ता°). Ñ2 V B D6 अव(B2 °भि)-तिष्ठसे; D2.11 उपतिष्ठति (for उपगच्छसि). ❀ Cr.m : उपगच्छसि । व्यत्ययेन भूते लट्. ❀

18 ^{b}) Ñ2 V B D6 विषमे; D7.9 T2 G1 विकृते (for विरूपे). M2 कृत- (for कृष्ण-). —^{c}) Ñ2 V B D6 क्षिप्रं (for क्षितौ). G2.3 M1 नि-; Ck.t as in text (for न). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 T2 G1 पततः; B3 स्फुरिते; Ck.t as in text (for पतिते). G1 किं नु (for कस्मात्). D2 क्षिप्रं नापततस्तस्मात् . —^{d}) G2 M1 अनार्या- (sic). G3 निरीक्षितः (for °क्षतः). Ś1 Ñ1 D2-4.10.11 ममानार्य निरीक्षणा(D4 विलोकना)त्; Ñ2 V2 B1.3.4 अद्यैवं(B3 °व) मां (Ñ2 B1 मा) हि पश्यतः; V1 B2 अद्य मामभिपश्यतः; D6 अद्यैवमभिपश्यते (sic).

19 ^{b}) D1 दशरथात्मजां (for दशरथस्य च). —After 19^{ab}, B2 ins. :

G. 5. 24. 20
B. 5. 22. 20
L. 5. 17. 25

असंदेशात्तु रामस्य तपसश्चानुपालनात् ।
न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म भस्मार्हतेजसा ॥ २०
नापहर्तुमहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।
विधिस्तव वधार्थाय विहितो नात्र संशयः ॥ २१
शूरेण धनदभ्राता बलैः समुदितेन च ।
अपोह्य रामं कस्माद्धि दारचौर्यं त्वया कृतम् ॥ २२
सीताया वचनं श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिपः ।
विवृत्य नयने क्रूरे जानकीमन्ववैक्षत ॥ २३
नीलजीमूतसंकाशो महाभुजशिरोधरः ।
सिंहसत्त्वगतिः श्रीमान्दीप्तजिह्वोग्रलोचनः ॥ २४
चलाग्रमकुटः प्रांशुश्चित्रमाल्यानुलेपनः ।
रक्तमाल्याम्बरधरस्तप्ताङ्गदविभूषणः ॥ २५
श्रोणीसूत्रेण महता मेचकेन सुसंवृतः ।
अमृतोत्पादनद्धेन भुजंगेनेव मन्दरः ॥ २६

517* कन्यां जनकराजस्य ख्यातस्य भुवि सर्वतः ।

—^{c}) B3 व्याहरसे (for °तो). Ñ2 V B D6 पापं(B2.3 °प); D3 वापि (for मां ते). —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.4.8.10.11 जिह्वा पाप न(by transp.); D1 जिह्वा पापैनं; D3 न ते जिह्वापि (for न जिह्वा पाप). D7 M1 Ck.t पाप शीर्यति; T1.3 M3 व्यवशीर्यते; G3 वावशीर्यते (for पाप शीर्यते). Ñ2 V B D6 जिह्वा न पतिता तव(Ñ2 D6 भुवि).

20 ^{a}) Ñ2 असंदेहात्. Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.11 हि; B3 D10 च (for तु). —^{b}) D1 [अ]नुलोपनात् (for °पालनात्). —^{c}) D9 M1 त्वा (for त्वां). G1 कुर्यां (for कुर्मि). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 न त्वां क(D2 तत्क)रोम्यहं क्रुद्धा; Ñ2 V B1–3 D6 न त्वां करोमि पापात्मन्. —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 G3 भस्मसाद्दह्य(D1.4 °त्स्येन; G3 °द्राम-) तेजसा(Ś1 °सः); V2 तस्या * दह्य तेजसा; M1 भस्माहं निजतेजसा. ❀ Cr.g : कुर्मि करोमि । उत्वविकरणप्रत्ययलोपावार्षौ । भस्मार्ह भस्मीकरणार्ह । (Cg तेजसा पातिव्रत्यप्रभावेन) ।; Cm : भस्मार्हा भस्मीकरणार्हा । कुर्मि करोमि । भस्मार्हा भस्म इति पाठः ।; Ck : हे भस्मार्ह भस्मीकर्तुं योग्यत्वात्तेजसा स्वीयेन पातिव्रत्यजेन न भस्म कुर्मि करोमि ।; Ct : भस्मार्हेण भस्मजनकत्वशक्तिमता तेजसा स्वीयपातिव्रत्यतेजसा न भस्म कुर्मि करोमि. ❀

21 ^{a}) B3.4 नापकर्तुम्; D6 नायं हर्तुम् (sic); D9 नोप° (for नापहर्तुम्). M1 शक्ता (for शक्या). D1.4 ना(D1 नो)पकर्तुं मया शक्यं. —^{b}) T1.3 G2 M3 त्वया (for तस्य). Ñ2 V B1–3 D6 जीवतः; G1 तेजसा (for धीमतः). —^{c}) D1 विधिस्तत्र हितार्थाय. —^{d}) Ś1 Ñ V B2–4 D2.3.6.10.11 [ऽ]यमसंशयः(Ś1 D2.3.10 °यं); B1 D1.4 [ऽ]यं(D1 [ऽ]सौ) न संशयः (for नात्र संशयः).

22 Ñ2 B1–3 D6 om. 22. —^{b}) B4 समुदितेव (for °न). D1 om. च (subm.). D10 बलेन मुदितेन च. —V1 om. 22^{cd}. —^{c}) D5 कस्मात्त्वं; D7–9 Ct कस्माच्चिद् (for कस्माद्धि). Ś1 Ñ1 D10 अपवाह्य च तं रामं; V2 D2.11 त्वया परोक्षं (V2 °क्षे) रामस्य(D2 रामे किं); B4 D1.3.4 त्वयापवाह्य रामं हि(B4 रामं किं; D3 तं रामं). —^{d}) D2 दारचौरं (for °र्यं). Ś1 Ñ1 V2 B4 D1–4.10.11 इदं; Ct as in text (for त्वया).

23 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 तद्वचः; V2 तु वचः (for वचनं). —^{b}) D3 राक्षसेश्वरः (for °साधिपः). —D6 om. 23^{c} – 24^{b}. —^{c}) T3 विकृत्य; Cg as in text (for विवृत्य). Ñ2 V B3 रौद्रे (for क्रूरे). B4 * * * नयनै रौद्रैर्. —^{d}) T2 सीतां ताम् (for जानकीम्). Ś1 Ñ1 D10 तामवैक्षत; V2 D1.3 °वैक्ष्यत; D2 समवै° (for अन्ववैक्षत).

24 D6 om. 24^{ab} (cf. v.l. 23). —^{b}) Ñ1 D3 -परिग्रहः (for -शिरोधरः). —^{c}) Ś1 D10 -खेलगतिः ; V1 -सत्त्वपतिः ; D3.4 T1.3 M3 -सत्त्वगतः ; D8 M1 Ct*p* -संहननः ; Cg.t as in text (for -सत्त्वगतिः). D11 धीमान् ; T1.3 G2.3 वीरो (for श्रीमान्). B3 सिंहविक्रमशालिनो (sic); D2 सिंहत्वसंभुजः श्रीमान्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D3.5.10.11 G1 M2.3 Cg -जिह्वाग्र- (for -जिह्वोग्र-). Ñ2 V1 B D6 दीप्तास्यो दीप्तलोचनः. V2 erroneously reads 25^{d} (cf. v.l.) in place of 24^{d}.

25 ^{a}) D2.11 बालार्क- ; D8 शिलाग्र- (for चलाग्र-). Ś1 Ñ V B D2–6.8–10 -मुकुटः ; D1.7.11 T1.2 M3 Cg.t -मुकुट- ; G3 M1 -मकुट- (for -मकुटः). V2 न चाभ्रं मुकुटः (sic). —^{b}) B3 गंध- (for चित्र-). D3 -माला- (for -माल्य-). —After 25^{ab}, D4 erroneously repeats (var.) 24^{d} – 25^{b}. —^{cd}) M1 रक्तांबरधरश्चै* (for ^{c}). D1 M1 त्रस्तांगद- ; D11 तप्तांगार- ; G1 सप्तांगद- ; Cg as in text (for तप्ताङ्गद-). D5 -विभूषितः (for °षणः). Ñ2 V B D6 रक्तांबरधरः श्रीमांस्तप्तकांचनभूषणः.

26 Ñ2 V B D6 transp. 26 and 27. —^{a}) D5.9 श्रोणि- ; Cv.r.m.k.t as in text (for श्रोणी-). —^{b}) Ś1 D10 कांचनेन ; V1 * * * न ; B1(marg. also).2 मेखलेन (sic); B3 पांडरेण ; D1.4 सुकृतेन ; D3.11 पांडुरेण (for मेचकेन). D2 सुसंस्कृतं (sic) ; D8 विराजितः ; D11 सुसंवृतं (sic) (for सुसंवृतः). —^{c}) Ś1 Ñ V B D T3 अमृतोत्पादने न(B4 D2.4.11 व)द्धो. —^{d}) B1.3 D1.3–6.11 T G1 M3 भुजगेनेव; B2.4 भुजगेनैव. —After 26, D5.7–9 S ins.:

518* ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
शुशुभेऽचलसंकाशः शृङ्गाभ्यामिव मन्दरः ।

[(l. 1) D8 G1 द्वाभ्यां; Cg.t as above (for ताभ्यां). T1 G1.2 M1.2 सं- (for स). ❀ Ck : भुजाभ्यां विंशद्भुजाभ्याम् । जात्येकवचनम् ।; Ct : भुजद्वयमेव सर्वदा । युद्धादौ स्वेच्छया दशभुजत्वमिति द्विवचनम् । वामदक्षेषु भुजत्वजात्यैकवचनमित्यन्ये. ❀]

तरुणादित्यवर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां विभूषितः ।
रक्तपल्लवपुष्पाभ्यामशोकाभ्यामिवाचलः ॥ २७
अवेक्षमाणो वैदेहीं कोपसंरक्तलोचनः ।
उवाच रावणः सीतां भुजंग इव निःश्वसन् ॥ २८
अनयेनाभिसम्पन्नमर्थहीनमनुव्रते ।
नाशयाम्यहमद्य त्वां सूर्यः संध्यामिवौजसा ॥ २९
इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रुरावणः ।
संदिदेश ततः सर्वा राक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ३०
एकाक्षीमेककर्णां च कर्णप्रावरणां तथा ।
गोकर्णीं हस्तिकर्णीं च लम्बकर्णीमकर्णिकाम् ॥ ३१
हस्तिपद्यश्वपद्यौ च गोपदीं पादचूलिकाम् ।
एकाक्षीमेकपादीं च पृथुपादीमपादिकाम् ॥ ३२

G. 5. 24. 0
B. 5. 22. 31
L. 5. 17. 0

27 Ñ2 V B D6 transp. 26 and 27.—a) B3 प्रदीप्तादित्य- ; B4 अरुणादित्य-. B1 (marg. also as in text) -संकाश- (for -वर्णाभ्यां).—b) T2 विराजितः (for विभूषितः).—Ś1 D10 om. 27c – 28b.—c) T1.3 G3 फुल्ल- (for रक्त-). B1 -शाखाभ्याम् (for -पुष्पाभ्याम्). G1 रक्त-पुष्पपल्लवाभ्याम्.—d) D4 यथा (for इव).—After 27, Ñ1 ins.:

519* स हि राजा राक्षसानां रावणो लोकरावणः ।;

while D7-9 T1.3 G M1.3 ins.:

520* स कल्पवृक्षप्रतिमो वसन्त इव मूर्तिमान् ।
श्मशानचैत्यप्रतिमो भूषितोऽपि भयंकरः ।

[(l. 1) D8 (after corr. as above) G1 सं- (for स).—(l. 2) M1 -सदृशो (for -प्रतिमो). ❀ Cr: श्मशानचैत्यप्रतिमः श्मशानवृक्षसदृशः ।; Cg: चैत्यं श्मशानवृक्षः श्मशानमण्डपो वा ।; Ck: श्मशानचैत्यप्रतिम इति । तदुभयसदृशस्तद्वत्परिहार्यदर्शनवानित्यर्थः ।; Ct: वसन्त इव भूषितोऽपि श्मशानचैत्यप्रतिमस्तदुभयवत्परिहार्यदर्शनः । चैत्यं बुद्धायतनम् । अत एव भयंकरः . ❀]

28 Ś1 D3.10 om. 28ab (for Ś1 D10, cf. v.l. 27). D6 om. 28.—b) Ñ2 V B D1.4 क्रोध- (for कोप-).—c) Ñ1 वचनं (for रावणः). Ñ2 V B वाक्यं (for सीतां).—After 28c, Ñ1 ins.:

521* ॰रं तु लोकगर्हितम् ।
प्रकम्पमानः सुभृशं.

—d) B4 reads भुजंग in marg. V2 D4 निस्वनः; D5.7.8.11 S निश्वसन् (for निःश्वसन्). B3 भुजंगम इव श्वसन्.

29 D5 om. 29–30.—a) B4 [अ]ति-; D3 [अ]पि (for [अ]भि-). Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1-4.6.10 -संयुक्ताम्; V2 B3 -संयुक्तम्; D11 -संतप्ताम्; T1.3 -संपन्ने; T2 -संपन्नाम् (for -सम्पन्नम्).—b) B2 D11 अर्थहीनाम् (for °नम्). Ñ1 अनर्थकृत्; V2 अनुव्रतं; D1.4 T2 अनुव्रतां; Ct as in text (for अनुव्रते). Ś1 Ñ2 B1.4 D2.6.10 अर्थहीनामनुव्र (D2 °द्य)तां; D3 मम शत्रुमनुव्रतां.—After 29ab, Ñ1 ins.:

522* आर्यमनार्षचरितामार्यविगर्हितं च यत् ।
तापसानुगते क्रूरे दुःप्रवृत्ते तु मानुषि ।

—c) D4 [प्]व (for त्वां).—d) Ñ2 V B D6 Ct [उ]दितः; D2 [उ]द्यतः (for [ओ]जसा). ❀ Cm: अनयेनेति श्लोकः केषुचित्कोशेषु नास्तीति कृत्वा न व्याख्यातः ।; Ck: अनयेन अराजधर्मेण । सूर्य इति । उदित इति शेषः ।; Ct: अनयेनानीत्या युक्तम् । अर्थहीनं प्रयोजनहीनं व्रतं रामं वा । 'अनुव्रते' इति संबोधनम् . ❀

30 D5 om. 30 (cf. v.l. 29).—a) B1 तत्र; T2 सीतां (for राजा).—b) Ś1 D10 शत्रुकर्षणः; Ñ2 V B D6 लोकरावणः (for शत्रुरावणः). D11 राक्षसाधिपरावणः.—c) D7.9 संददर्श (for संदिदेश).—d) D9 राक्षसीं (sic) (for राक्षसीर्). D2 भीमदर्शनाः.

31 a) Ñ1 चैककर्णां; D2.10 एकवर्णां (for एककर्णां). D1 शुकाक्षीरेककर्णाश्च; D2.4 शुकाक्षीं चैककर्णीं च; D11 अकर्णीमेककर्णीं च.—b) D2 कर्णं (for कर्ण-). D1 -प्रावरणास्; D3 °र्णीं (for -प्रावरणां). Ś1 Ñ1 D2.4.5.10.11 G1 M2 अपि (for तथा). ❀ Cv.g: प्रधानाप्रधानभूते एकाक्ष्यौ द्वे स्तः । अत एकाक्ष्याः पुनरुपादानम् (Cg °धानभूते द्वे एकाक्ष्यौ । अतो न पुनरुक्तिः । अथवा अक्षमिन्द्रियम् । एकाक्षीमेकेन्द्रियाम् । श्रोत्रनासादावेकमात्रवतीमित्यर्थः) ।; Cr.m.t: एकाक्षीमिति द्विरुपादानम् । व्यक्तिभेदात्. ❀—c) D1.4 लंबकर्णीं; D3 मेषकर्णीं (for हस्तिकर्णीं). D8 गोकर्णां हस्तिकर्णां च.—d) D1.4 हस्तिकर्णीर् (D4 °र्णीम्); G1 शंकुकर्णीम् (for लम्बकर्णीम्). D4 अकर्णिकाः (for °काम्).—For 31-33, Ñ2 V B D6 subst. 524*.

32 For subst. in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 31 and 33.—a) T2 [अ]श्वपद्यश् (for °द्यौ). Ś1 D10 हस्तिपादां च गोपादाम्; Ñ1 D4.11 हस्तिपादीमपादीं च (D4 °दीश्च); D1 हस्तिपादीः श्वपादीश्च; D2.3 हस्तिपादीं श्व(D3 चा)पादीं च; D5.9 हस्तिपद्याश्वप(D5 °पा)द्यौ च; D8 हस्तिपादाश्वपादां च; T1.3 हस्तिपादाश्वपादाश्च (T3 °पद्यौ च); G3 हस्तिपदाः श्वपदाश्च.—b) D2 गोष्पादीं; D5 M3 गोपादीं; T1.3 G3 गोपादां (for गोपदीं). Ś1 D10 अपादां पादमू(Ś1 °चू)-लिकां; D3.11 गोपा(D11 °प)दीं पादमूलिकां; D4 गोपादीः पादमूलिकाः.—D2 om. 32c – 33b. Ś1 Ñ1 D3.10.11 om. 32cd.—cd) T1.3 G1.3 M1 एकपादां (for °दीं). T1.3 G2.3 पृथुपादाम् (for °पादीम्). D8 अपादिकां (for अपा°). D1.4 हयोष्ट्रखरपादीश्च पृथुपादीरपादिकाः.

G. 5. 24. 0
B. 5. 22. 35
L. 5. 17. 37

अतिमात्रशिरोग्रीवामतिमात्रकुचोदरीम् ।
अतिमात्रास्यनेत्रां च दीर्घजिह्वामजिह्विकाम् ।
अनासिकां सिंहमुखीं गोमुखीं सूकरीमुखीम् ॥ ३३
यथा मद्वशगा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ।
तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेत्य च ॥ ३४
प्रतिलोमानुलोमैश्च सामदानादिभेदनैः ।
आवर्तयत वैदेहीं दण्डस्योद्यमनेन च ॥ ३५
इति प्रतिसमादिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ।
काममन्युपरीतात्मा जानकीं पर्यतर्जयत् ॥ ३६
उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी ।
परिष्वज्य दशग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३७
मया क्रीड महाराज सीतया किं तवानया ।
अकामां कामयानस्य शरीरमुपतप्यते ।
इच्छन्तीं कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभना ॥ ३८

---

33 D1.2.4 om. (hapl., except D2) 33^{ab} (for D2, cf. v.l. 32).—a) Ñ1 -दीर्घ- (for -मात्र-).—b) D10 -कृशोदरीं; T2 -शिरो° (for -कुचो°).—c) D2 -मात्रां च; D5 M2 -मात्रसु-; M1 -मात्रादि- (for -मात्रास्य-). D1.4 -नेत्राश्.—d) D2 -नेत्रां (for -जिह्वाम्). Ś1 D2.10 खराननां; G3 अजिह्मकां (for अजिह्विकाम्). Ñ1 D3.5.7–9.11 T2 G1 M1.2 दीर्घजिह्वा(D3.7.9 °ह्व)नखामपि(Ñ1 D3.11 °ननां); D1.4 दीर्घजिह्वानखानना:(D1 °खा**).—ef) Ñ1 D10 अनामिकां (for °सिकां). Ñ1 व्याघ्र- (for सिंह-). Ñ1 D2.3 सूकराननां; D7.9 शूकरी° (for सूकरीमुखीम्). Ś1 D10 अमुखीं सूकराननां; D11 व्याघ्रशूकरआननां (with hiatus) (for f). D1.4 मार्जारास्याः सिंहमुखीर्गोमुखीः शूकराननाः.—After 33, Ñ1 D2.3.10.11 ins.; while D1.4 ins. l. 2 only after 33:

523* हयोष्ट्रखरवक्त्राश्च राक्षसीर्घोरदर्शनाः।
खड्गमुद्गरशूलानि शोणिताक्तानि बिभ्रतीः।

[(l. 1) Ñ1 क्रूरकर्मणः (for घोरदर्शनाः). D2.11 सुरामांसवसाप्रियाः (for the post. half).—(l. 2) Ñ1 मुद्गरखड्ग- (by transp.). D10 शोभमानानि (for शोणिताक्तानि).]
—Thereafter Ñ1 D1.3.4 cont. l. 2 only; D2.10 cont. l. 1, 6 and 2; D11 cont. l. 1 and 6; while Ñ2 V B D6 subst. for 31–33:

524* नानाप्रहरणा घोरा नानारूपसमन्विताः।
मांसशोणितदिग्धाङ्गीर्मेदोदिग्धकराननाः।
अनाशिता असंतुष्टाः सदा मांसवसाप्रियाः।
नानारूपसमुत्थाना नानावेशधराः सदा।
आत्तमुद्गरनिस्त्रिंशशक्तिप्रासपरश्वधाः। [5]
विचित्रमाल्याभरणा रक्तमाल्यानुलेपनाः।

[(l. 1) D2.10.11 -प्रहरणोपेता (for °णा घोरा) and -गुणान्विताः (for -समन्विताः).—(l. 2) D1 -दिग्धांग्यो (for -दिग्धाङ्गीर्). D2 मेघा- (sic) (for मेदो-).—V1 illeg. from l. 3 up to 41.—(l. 3) V2 अनासिका; D6 अनाशिनो (for अनाशिता). V2 -[आ]सव- (for -वसा-).—(l. 4) B2.4 -समुत्पन्ना (for -समुत्थाना). B1 -रूप- (for -वेश-). Ñ2 V2 B3 D6 तथा (for सदा).—(l. 5) B3.4 असि- (for आत्त-). V2 B4 D6 -पाश- (for -प्रास-).—(l. 6) B3 रक्तमांस- (for °माल्य-).]

34 V1 illeg. for 34 (cf. v.l. 524*).—a) B3 मम वशा; D2.11 मे वशगा (for मद्वशगा).—b) G1 भवतु (for °ति).—d) Ñ1 D2 क्षिप्रं सर्वाः (by transp.); D1 G2.3 सर्वं क्षिप्रं (for सर्वाः क्षिप्रं). Ñ1 D7.9 वा (for च). Ñ2 V2 B D6 निःशंकं मम शासनात्.

35 V1 illeg. for 35 (cf. v.l. 524*).—ab) D3 -[अ]नुलोमाभ्यां (for °लोमैश्च). D9 reads in marg. b. Ś1 D1–4.10 -विभेदनैः (for -[आ]दिभे°). D11 सामदामविभेदितैः (for b). Ñ2 V2 B2–4 D6 सामदानवि(V2 °नादि)-भेदैश्च प्रतिलोमानुलोमतः(V2 B3 °भिः; B4 °कैः); B1 सामदानादिभिश्चैव प्रतिलोमातिलोमभिः.—c) Ñ1 प्रावर्तयत; B3 संत्रासयत; D1.4.5.7.9.11 T1.3 G1 M3 Cg.t आवर्जयत (for आवर्तयत).—d) D1.3.4.11 [उ]द्यमनैरपि (for °नेन च). Ś1 D10 निर्वंशादम(Ś1 [before corr.] °श)नैरपि; Ñ2 V2 B1–3 D6 वा(B1 व)हुदंडोद्य(Ñ2 V2 B1 °डैर्द)मैरपि.

36 V1 illeg. for 36 (cf. v.l. 524*).—a) D11 सीतां (for प्रति-).—b) Ñ2 V2 B D6 राक्षसी(V2 B1 °सीं) राक्षसेश्वरः.—c) Ś1 D10 कोप- (for काम-).—d) B3 समतर्जयत्; D5 T2 M2 पर्यगर्जत; D7.9 Ct प्रतिगर्जत; G1 पर्यभर्त्सयत्; M1 परि°; M3 पर्यवर्जयत् (for पर्यतर्जयत्). Ś1 D10 गर्जन्गर्जन्स जानकीं; Ñ1 D1.11 पर्यगर्ज(D1 °च्छ)त्स जानकीं; D2–4 पर्यतर्ज(D4 °भर्त्स)त्स जानकीं. ❀ Ct: प्रतिगर्जत प्रत्यगर्जत्. ❀

37 V1 illeg. for 37 (cf. v.l. 524*).—a) Ś1 D10 उपागम्य (for उपगम्य). Ś1 D10 शीघ्रं; Ñ V3 B D1–4.6.11 तूर्णं (for क्षिप्रं).—b) Ś1 D10 वाक्यशालिनी; D1 ध्यान°; D2.3 वन°; D11 वन्य° (for धान्यमालिनी). Ñ2 V3 B D6 प्रिया मंदोदरी तदा(Ñ2 B4 [marg. also] °था).

38 V1 illeg. for 38 (cf. v.l. 524*).—a) D11 रम (for क्रीड). T2 महाभाग (for °राज).—b) G2 सीतायां (sic) (for सीतया). Ś1 Ñ2 V2 B2.4 D4 M1 करिष्यति; Ñ1 B1.3 D1–3.6.10.11 करिष्यसि (for तवानया).—D5 G3 M2 om. 38^{cdef}.—c) B1.2.4 D6 काममानस्य.—d) Ñ2 V2 B D6 परिपीड्यते; D3 चोप° (for उपतप्यते).—Ś1 D10 om. 38^{ef}.—e) Ñ1 सकामां; B4 D1.3.4.6–9 इच्छतीं (for इच्छन्तीं). B1.2.4 काममानस्य (for °यानस्य).—f) Ñ2 B D6 रतिर् (for प्रीतिर्). G1 भवतु (for °ति).—After 38, Ñ V2 B D1–4.6 ins.; while D11 subst. for 38^{ef}:

एवमुक्तस्तु राक्षस्या समुत्क्षिप्तस्ततो बली ।
ज्वलद्भास्करवर्णाभं प्रविवेश निवेशनम् ॥ ३९
देवगन्धर्वकन्याश्च नागकन्याश्च तास्ततः ।
परिवार्य दशग्रीवं विविशुस्तद्गृहोत्तमम् ॥ ४०

स मैथिलीं धर्मपरामवस्थितां
प्रवेपमानां परिभर्त्स्य रावणः ।
विहाय सीतां मदनेन मोहितः
स्वमेव वेश्म प्रविवेश भास्वरम् ॥ ४१

G. 5. 24. 0
B. 5. 22. 46
L. 5. 17. 49

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

525* प्रीतिमाहुस्तु विद्वांसः कामस्य फलमुत्तमम् ।

[V2 प्रीतिमार्गस (sic) (for °माहुस्). Ñ B3 D4 च; D1.2 सु- (for तु).]

—D1.3.4 cont.; D5.7-9 S ins. after 38^{ab}:

526* विवर्णया कृपणया मानुष्या राक्षसेश्वर ।
नूनमस्या महाराज न देवा भोगसत्तमान् ।

[(l. 1) D1 विमनरकया; D3.4 [अ]स्मनरकया (for राक्षसेश्वर). ※ Cm : अकृपणयेति छेदः । अकृपणया पतिव्रतया सीतया किं करिष्यसि । अमानुष्येति छेदः । अमानुष्या अत एव विवर्णया मनुष्यभोगविलक्षणया । उत्तमवर्णयेत्यर्थः. ※ —After l. 1, D1.3.4 ins.:

526 (A)* चलयौवनया राजन्सीतया किं करिष्यसि ।

—(l. 2) D3.4.7.9 T3 M1 अस्यां (for अस्या). D1.3.4 G1 महाबाहो (for °राज). D5 सदिव्यान्; M3 Cg न दिव्यान् (for न देवा). D1.3.4 -पूर्णतां (for -सत्तमान्).]

—D1.3.4 further cont.:

527* विदधुर्येन दौर्भाग्यान्न त्वामिच्छति जानकी ।
देवगन्धर्वकन्याश्च यक्षराक्षसकन्यकाः ।
अन्याश्चैव महाबाहो पौरुषेण त्वयार्जिताः ।
ताभिः क्रीड महाराज जहीमामन्यचेतसम् ।

[(l. 2) Prior half = 40^{a}. —(l. 3) D4 [ए]वं (for [ए]व). —(l. 4) D3 महाबाहो (for °राज).]

—After 526*, D5.7-9 S cont.:

528* विदधत्यमरश्रेष्ठास्तव बाहुबलार्जितान् ।

[M1 -श्रेष्ठात्; Ck.t as above (for -श्रेष्ठास्). Cg विदधात्यमरश्रेष्ठस् (for the prior half). G1 -बलार्दिताः (for °र्जितान्).]

39 V1 illeg. for 39 (cf. v.l. 524*). —^{a}) T2 उक्ते (for उक्तस्). Ś1 Ñ1 D3.10.11 तया राजा; Ñ2 V2 B D2.6 दशग्रीवः; D1.4 स राक्षस्या (for तु राक्षस्या). —^{b}) D9 M1 समुत्क्षिप्य; Ct as in text (for °प्तस्). Ś1 Ñ1 D3.10.11 स्मितं कृत्वा दशाननः; Ñ2 V2 B D2.8 प्रियया सोनुरूप (D2 °रक्त)या; D1.4 समाक्षिप्तो महाबलः. —After 39^{ab}, D1.3.5.7-9 S ins.:

529* प्रहसन्मेघसंकाशो राक्षसः स न्यवर्तत ।
प्रस्थितः स दशग्रीवः कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

[(l. 1) G1 प्रहस्य; Ck.t as above (for प्रहसन्). D5.9 संन्यवर्तत. D1.3 राक्षसीमन्ववर्तत (for the post. half).]

—D4 om. 39^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ V2 B D2.3.6.10.11 तप्तकांचन- (Ñ1 °हाटक-) (for ज्वलद्भास्कर-). D7.9 -संकाशं (for -वर्णाभं). —D6 om. (hapl.?) 39^{d}–40^{c}. —^{d}) Ś1 ततो गृहं; Ñ1 गृहं स्वकं; Ñ2 V2 B D2.3.10.11 गृहं ततः (B4 तथा); D1 गृहोत्तमं (for निवेशनम्).

40 V1 illeg. for 40 (cf. v.l. 524*). D6 om. 40^{abc} (cf. v.l. 39). —After 40^{a}, D1 ins.:

530* यक्षराक्षसकन्यकाः ।
तथा च राजकन्याश्च.

[(l. 1) = Post. half of l. 2 of 527*.]

—^{b}) Ś1 सहस्रशः; Ñ1 तथैव च; Ñ2 च तास्तथा; V2 B1-3 D2 च तास्तदा; B4 च तं तदा; D1.3.4.10.11 च सर्वशः; D8 च तास्त्रियः; T1.3 G3 M3 च सर्वतः; T2 ततस्ततः (for D8 च तास्ततः). —Ñ1 illeg. for 40^{d}. —^{d}) D5.8 T2 M2 विविशुस्ता; D7.9 M1 प्रविशुस्ता; G2 °शुस्तं (for विविशुस्तद्). Ś1 D1-4.10.11 वि(Ś1 प्र)विशुर्भवनोत्तमं; Ñ2 V2 B D6 प्राविशन्गृहमुत्तमं. ※ Ct : प्रविशुः प्रविविशुः. ※

41 V1 illeg. for 40 (cf. v.l. 524*). —^{a}) B4 शोकपराम्; D1.4 धर्मपथे (for धर्मपराम्). D1.4 व्यवस्थितां (for अव°). —D11 om. 41^{b}. —^{b}) D1 प्रवेशमानां (for प्रवेप°). V2 B1-3 परितर्ज्य; D3 प्रतिभर्त्स्य; D6 परिरभ्य (corrupt) (for परिभर्त्स्य). Ś1 Ñ1 B3 D1-4.10 दुःखितां

२१

G. 5. 25. 0
B. 5. 23. 1
L. 5. 18. 1

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रुरावणः ।
संदिश्य च ततः सर्वा राक्षसीर्निर्जगाम ह ॥ १

निष्क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनरन्तःपुरं गते ।
राक्षस्यो भीमरूपास्ताः सीतां समभिदुद्रुवुः ॥ २

ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ।
परं परुषया वाचा वैदेहीमिदमब्रुवन् ॥ ३

पौलस्त्यस्य वरिष्ठस्य रावणस्य महात्मनः ।
दशग्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥ ४

ततस्त्वेकजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
आमन्त्र्य क्रोधताम्राक्षी सीतां करतलोदरीम् ॥ ५

प्रजापतीनां षण्णां तु चतुर्थो यः प्रजापतिः ।
मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥ ६

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर्मानसः सुतः ।
नाम्ना स विश्रवा नाम प्रजापतिसमप्रभः ॥ ७

तस्य पुत्रो विशालाक्षि रावणः शत्रुरावणः ।
तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ।
मयोक्तं चारुसर्वाङ्गि वाक्यं किं नानुमन्यसे ॥ ८

(for रावणः). —^{c}) D_2 दुःखितः (for मोहितः). —^{d}) B_2 तद्देव; B_3 स्वकीय- (for स्वमेव). $Ś_1$ $\tilde{N}$ B_3 $D_{1-4.7-11}$ G_2 $M_{1.2}$ रावणः ; V_2 $B_{1.2.4}$ $D_{5.6}$ दुर्मनाः ; G_1 वीर्यवान् (for भास्वरम्).

Colophon. —*Sarga name* : $Ś_1$ D_{10} सीतारावणसंवादः ; $\tilde{N}_1$ D_{11} राक्षसीसमादेशः ; $\tilde{N}_2$ B_1 D_6 रावणगर्जनं; V $B_{3.4}$ रावणतर्जनं; B_2 रावणगर्हा; $D_{1.4}$ सीतासंतर्जनः ; D_2 रावणराक्षसीसमादेशः ; D_3 राक्षसीसमादेशः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : $\tilde{N}_1$ $D_{1.3.4.10.11}$ om. ; $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.4}$ $D_{3.6}$ 24 ; V_2 15 ; B_2 23 ; B_3 $D_{5.7-9}$ T G $M_{1.3}$ 22 ; M_2 19. —After colophon, D_2 concludes with रामः; G श्रीरामाय नमः.

21

M_2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{b}) $\tilde{N}_1$ D_3 राक्षसेश्वरः ; $\tilde{N}_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 लोक° ; B_3 °कर्षणः (for शत्रुरावणः). —^{c}) G_2 तु (for च). D_2 समादिश्य (for संदिश्य च). V $B_{1.4}$ स ताः ; $D_{1.3.4.10}$ तथा (for ततः). —^{d}) B_4 $D_{1.4}$ सः ; G_2 हा (for ह). —After 1, $D_{1.4}$ ins. :

531* प्रविवेश गृहं रम्यं राक्षसेन्द्रो महाबलः ।
संदिश्य त्रिजटां चैव राक्षसीनां महत्तमाम् ।

[(l. 2) D_4 अनुत्तमां (for महत्तमाम्).]

2 ^{a}) $\tilde{N}_1$ D_{1-4} निःक्रांते; $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.2.4}$ D_6 निर्ग(B_2 °र्या)ते (for निष्क्रान्ते). —^{b}) $Ś_1$ D_{10} रावणे शत्रुरावणे. —^{c}) D_4 राक्षसेंद्रो (sic) (for राक्षस्यो). B_1 -विक्रांताः ; T_3 -रूपास्तां (for -रूपास्ताः). —^{d}) D_2 -समभिदुद्रुवन् (sic). $\tilde{N}_1$ सीतां दुद्रुविचेतनः (corrupt).

3 ☞ V_2 B_1 om. from 3 up to colophon. —^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{2.3}$ $D_{1.3.4.6.10.11}$ ततस्ताः समु(V_1 °स्तास्तामु)पागम्य; $\tilde{N}_1$ विकृतं समुपागम्य; B_4 ततः प्रहस्य तां सीतां; D_2 ततस्तां समुपागम्य. —^{b}) B_4 विकृताननाः (for क्रोधमूर्छिताः). —$\tilde{N}_1$ illeg. for ^{c}. —^{c}) $\tilde{N}_2$ B_2 D_6 पुनः (for परं). —^{d}) D_8 राक्षस्य; G_2 मैथिलीम् (for वैदेहीम्). $Ś_1$ $D_{2.11}$ अब्रवीत् (sic).

4 V_2 B_1 om. 4 (cf. v.l. 3). —^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_1 B_{2-4} $D_{1-4.6.10.11}$ पौलस्त्यानां (for °स्त्यस्य). B_4 परिष्वज्य (sic) (for वरिष्ठस्य). —^{d}) D_{11} मन्यते.

5 V_2 B_1 om. 5 (cf. v.l. 3). $\tilde{N}_2$ B_2 D_6 om. from 5 up to colophon. —^{a}) D_{11} त्रिजटा (for [ए]कजटा). B_3 -नामा. —^{b}) $T_{1.3}$ G_3 वाचम् (for वाक्यम्). —$\tilde{N}_1$ illeg. for ^{c}. —^{cd}) D_3 आक्रम्य. $Ś_1$ $D_{1.3.4.10}$ क्लिन्न- ; D_2 क्लिष्ट- ; D_{11} क्रुस- (sic) (for क्रोध-). $Ś_1$ $D_{1.10}$ G_2 -ताम्राक्षीं. V_1 B_3 अमर्षफुल्लताम्राक्षी (for ^{c}). D_3 तां वामलोचनां (for करतलोदरीम्). B_4 आयताक्षीं शुभां सीतां रामस्य प्रियकामिनीं. —After 5, D_9 reads 7^{ab} in marg.

6 $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.2}$ D_6 om. 6 (cf. v.l. 3 and 5). —^{a}) G_1 M_2 च (for तु). B_4 चतुर्णां (for षण्णां तु). $\tilde{N}_1$ षण्णां यः प्रजापतीनां. —^{b}) $D_{3.5.7.9}$ $T_{2.3}$ [ऽ]यं (for यः). —D_3 reads $6^{c}-7$ in marg. —^{c}) D_9 मनसो (for मा°). —^{d}) D_{11} पौलस्त्य (sic).

7 $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.2}$ D_6 om. 7 (cf. v.l. 3 and 5). D_3 reads 7 in marg. (cf. v.l. 6). D_9 reads (m.) 7^{ab} after 5. —^{a}) $D_{1.4}$ च (for तु). $T_{1.3}$ G_3 स पुलस्त्यस्तु (T_3 °स्य) (for पुलस्त्यस्य तु). —^{b}) $B_{3.4}$ $D_{1.3.4.8}$ T G_3 महर्षेर्. B_4 D_{10} स्मृतः (for सुतः). —^{c}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ B_4 $D_{2.4.10.11}$ तु; B_3 om. ; D_3 च (for स). —^{d}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ V_1 B_3 $D_{4.10}$ -समः प्रभुः ; B_4 $D_{1.3.11}$ °प्रभुः (for -समप्रभः).

8 $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.2}$ D_6 om. 8 (cf. v.l. 3 and 5). —^{a}) B_4 D_8 विशालाक्षो; $D_{1.2.5}$ $G_{1.2}$ M_1 °लाक्षी (sic). —After 8^{ab}, $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ V_1 $B_{3.4}$ $D_{1-4.10.11}$ ins. :

ततो हरिजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
विवृत्य नयने कोपान्मार्जारसदृशेक्षणा ॥ ९
येन देवास्त्रयस्त्रिंशद्देवराजश्च निर्जितः ।
तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ॥ १०
वीर्योत्सिक्तस्य शूरस्य संग्रामेष्वनिवर्तिनः ।
बलिनो वीर्ययुक्तस्य भार्यात्वं किं न लप्स्यसे ॥ ११

प्रियां बहुमतां भार्यां त्यक्त्वा राजा महाबलः ।
सर्वासां च महाभागां त्वामुपैष्यति रावणः ॥ १२
समृद्धं स्त्रीसहस्रेण नानारत्नोपशोभितम् ।
अन्तःपुरं समुत्सृज्य त्वामुपैष्यति रावणः ॥ १३
असकृद्देवता युद्धे नागगन्धर्वदानवाः ।
निर्जिताः समरे येन स ते पार्श्वमुपागतः ॥ १४

G. 5. 25. 0
B. 5. 23. 14
L. 5. 18. 15

532* पुष्पोत्कटायामुत्पन्नश्चतुर्थः प्रपितामहात् ।

—Then they all subst. for 8^{cd} :

533* सा तस्य रक्षोधिपतेर्भार्यात्वं किं न कल्पसे ।

[B3 बर्हंधिपतेर् (sic) (for रक्षोधि°). B4 तस्य रक्षःपतेः सा त्वं (for the prior half). Ś1 D10 भार्यार्थं; Ñ1 त्वं भार्या (for भार्यात्वं). D1 भार्या किं तु न मन्यसे (for the post. half).]

—^{e}) D2 मयोक्ता; D11 समोक्ता. D1.2.5.11 G1 M2 -सर्वांगी (sic) (for °ङ्गि). —^{f}) B3 मां न; B4 त्वं न; G3 M3 नाव- (for नानु-). Ñ1 कथं वाक्यं न मन्यसे.—After 8, G1 reads 11.

9 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 9 (cf. v.l. 3 and 5). —^{a}) B4 [अ]नेकजटा (for हरि°). —^{b}) Ś1 D10 मैथिलीं (for राक्षसी). D3 पुनरब्रवीत्; D8 क्रोधमूर्छिता (for वाक्यमब्रवीत्).—After 9^{ab}, D8 ins. l. 2 only of 534*.—Ś1 D10 om. 9^{c}–10^{b}. —^{c}) Ñ1 V1 B3.4 D1–4.11 क्रोधदीप्ते (D2.3 °रक्ते)क्षणा क्रूरा (D3 दीप्ता). —^{d}) B3 -दर्शन- (for -सदृश-). D1 -[आ]नना (for -[ई]क्षणा).

10 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 10 (cf. v.l. 3 and 5). Ś1 B3 D10 om. 10^{ab} (for Ś1 D10, cf. v.l. 9).—^{b}) B4 सुर- (for देव-). D11 तर्जितः; G M2 निर्जिताः.—D8 om. 10^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 तस्य (Ś1 D10 सीते) राक्षससिंह (Ñ1 V1 D3 °राज)स्य; B4 तस्य नैर्ऋतराजस्य. —^{d}) Ś1 V1 B3 D10 भार्यात्वं (Ś1 D10 °र्थं) किं न कल्पसे; Ñ1 B4 D2 भार्यात्वं (B4 °र्या वै) किं न म(D2 नानुम)न्यसे. —After 10, T1.3 G (G2 after 12) M1.3 ins.; while D8 ins. l. 2 only after 9^{ab}:

534* ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
भर्त्सयन्ती तदा घोरमिदं वचनमब्रवीत् ।

[M1 om. l. 2. —(l. 2) D8 भर्त्स्यमाना. G3 घोरा (for घोरम्).]

11 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 11 (cf. v.l. 3 and 5). G1 reads 11 after 8.—^{a}) D5 -[उ]त्सृष्टस्य (for -[उ]त्सिक्तस्य). V1 B3 वीरस्य (for शू°). —^{b}) Ś1 [अ]निवर्तिनां (for °नः). D3.11 संग्रामे न निवर्तिनः.—^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 नित्ययुक्तस्य; B4 च नियुक्तस्य (for वीर्य°). —^{d}) Ś1 D3.10 भार्यार्थं (D3 °र्थे) किं; D5 भार्या किं त्वं (for भार्यात्वं किं). Ś1 D7–9 Ck.t लिप्ससे; Ñ1 V1 D1 G2 M2 मन्यसे; B4 D2–4.10.11 कल्पसे (for लप्स्यसे). B3 भार्यात्वं नाभिमन्यसे.

12 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 12 (cf. v.l. 3 and 5). —^{ab}) Ś1 बहुमतीं; D10 °सतीं (for °मतां). D4 T2.3 प्रिया बहुमता भार्याः (for ^{a}). D1 स तां त्यक्त्वा; D4 सर्वास्त्यक्त्वा (for त्यक्त्वा राजा). Ś1 D10 transp. भार्यां and राजा. Ś1 महाबलां; Ñ1 °भुजः (for °बलः). —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 मंदोदरीं मनोज्ञांगीं (Ś1 D10 °ज्ञां वै; D4 °ज्ञां च); G1 स सर्वांश्च महाभागस्. —After 12^{c}, Ñ1 ins.:

535* म * रक्षःसमाकुलाम् ।
मन्दरध्वानगम्भीरमन्द्राश्रयवेदिकाम् ।
पारिजातसुगन्धाढ्यां मनोज्ञवरवर्णिनीम् ।
राजा स राक्षसेन्द्राणां.

—^{d}) Ś1 B3.4 D1–4.10.11 त्वामुपैति स (D1 हि; D4 च); Ñ1 उपैति त्वां सः; D7–9 T1.3 G1.2 M1 Cv °पेष्यति (sic); Cr.m.g.t as in text (for त्वामुपैष्यति). —After 12, G2 ins. 534*.

13 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 13 (cf. v.l. 3 and 5). D1 om. (hapl.) 13. D8 transp. 13 and 14. —^{a}) B3.4 समृद्धः; D11 संबंधं (for समृद्धं). Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D2–5.10.11 स्त्रीसहस्रैश्च (B3 °स्तु). —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D2–4.10 नानारत्नै (D2 °रूपै)श्च मैथिलि; T1.3 M2 नानारत्नेन शोभितं (sic). —^{c}) D5.7.9 T2 G3 M2 तद् (for सम्). —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D2–4.10.11 उपैति सः; D7–9 T1.3 G1.2 M1 उपे° (for उपैष्यति). —After 13, D7.8 T1.3 G1.3 M1.3 ins.:

536* अन्या तु विकटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।

[T3 तु- (for तु).]

14 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 14 (cf. v.l. 3 and 5). D8 transp. 13 and 14. —^{a}) Ś1 Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 देवताः (D1.4 दैवतैः) सार्धं; V1 B4 D3 देवताः सर्वाः (D3 °र्वे); D7.9 भीमवीर्येण (for देवता युद्धे). —^{b}) Ś1 T2.3 देव-; Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 यक्ष-; D5.7.9 G1 M2 नाना-; B(ed.) नागा (for नाग-). D3 -राक्षस- (for -गन्धर्व-). Ś1 Ñ1 B3 D2.10.11 -दानवैः (for °वाः). —^{c}) D1 समरे निर्जिता (by transp.). —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1.2.4.10.11 मूलम् (for पार्श्वम्). D1 उपागमत्; D9 °गमः (for °गतः). D3 स ते मूढत्वमागतं (sic).

G. 5.25. 0
B. 5.23. 15
L. 5.18. 16

तस्य सर्वसमृद्धस्य रावणस्य महात्मनः ।
किमर्थं राक्षसेन्द्रस्य भार्यात्वं नेच्छसेऽधमे ॥ १५
यस्य सूर्यो न तपति भीतो यस्य च मारुतः ।
न वाति स्मायतापाङ्गे किं त्वं तस्य न तिष्ठसि ॥ १६
पुष्पवृष्टिं च तरवो मुमुचुर्यस्य वै भयात् ।
शैलाश्च सुभ्रु पानीयं जलदाश्च यदेच्छति ॥ १७
तस्य नैर्ऋतराजस्य राजराजस्य भामिनि ।
किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्यार्थे रावणस्य हि ॥ १८
साधु ते तत्त्वतो देवि कथितं साधु भामिनि ।
गृहाण सुस्मिते वाक्यमन्यथा न भविष्यसि ॥ १९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

---

15 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 15 (cf. v.l. 3 and 5). —a) D1 यस्य (for तस्य). B4 मूल- (for सर्व-). —b) Ñ1 महीयसः (for महात्मनः). —c) D8 अत्र; T2.3 G1.2 M अद्य (for अर्थं). —d) Ś1 D10 भार्यार्थं (for °त्वं). Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 [अ]भि(Ñ1 V1 [अ]ति; B4 D10 [अ]नु; D3 [ए]व; D11 [अ]व)मन्यसे (for [इ]च्छसेऽधमे). —After 15, D7.8 T1.3 G M1.3 ins.:

537* ततस्तु दुर्मुखी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
[D7 T3 तां (for तु)].

16 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 16 (cf. v.l. 3 and 5). —a) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 यद्भयान्न तपत्यर्को(Ś1 D10 °पेत्सूर्यो). —b) D7.9 स (for च). Ś1 V1 B3.4 D1–4.10.11 यस्माच्च; Ñ1 रुरौति (for यस्य च). —After 16ab, Ñ1 (l. 1 illeg.) ins.:

538* **************** ।
स यो यमो देवराजः सर्वदेवा वशे स्थिताः ।

—c) V1 B4 D7.9.10 स्मायतापांगि; B3 D2.4 स्वा(B3 चा; D4 त्वा)यतापांगि; D1.11 G1 स्वायता°; D3 संनतापांगि; D5 वासितापांगे; D8 M1 चासितापांगि(M1 °गे) (for स्मायतापाङ्गे). Ñ1 तस्य तस्य च वीरस्य. —D9 reads 16d in marg. —d) D7.9 T3 G1 Cm तिष्ठसे; Cv.r.g.t as in text (for °सि). Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 तस्मात्त्वं(D1.4 °स्य त्वं) न बिभेषि किं. ※ Cv.r.g: तस्य न तिष्ठसि तस्मै न तिष्ठसे। प्रकाशनार्थेऽप्यार्षत्वात्परस्मैपदं षष्ठी च (। Cr °स्मै न तिष्ठसि। आत्मानं न प्रकाशयसीत्यर्थः। परस्मैपदमार्षम्)।; Cm: तस्य न तिष्ठसे वश इति शेषः। तस्मै न तिष्ठस इति वार्थः।; so also Ct. ※

17 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 17 (cf. v.l. 3 and 5). —ab) D8 पुष्पवृष्टीश्च. Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 पुष्पवृष्टिम्(Ś1 Ñ1 D3.10 °ष्टि)मुंचंति भयाद्य(D11 °त्त)स्य महा(Ñ1 सुर)द्रुमाः(Ś1 °त्मनः). —c) Ñ1 V1 B3 T1.3 सस्नुः; D1.2.11 शुभ्र- (for सुभ्रु). Ś1 D10 शैलश्चभ्राश्च; B4 शीतलं चैव; D7.9 T2 Ck.t शैलाः सुस्रुवुः(T2 °सुभ्रु) (for शैलाश्च सुभ्रु). Ñ1 om. पानीयं. —d) Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D2.3.5.10.11 T2.3 M3 यथेच्छया(Ś1 D10 °तः; D5 T2.3 °ति); D4 यदृच्छया; D8 यदीच्छति; Ck.t as in text (for यदेच्छति). D1 जलदेव ** च्छया.

18 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 18 (cf. v.l. 3 and 5). —a) D1.4 -नाथस्य (for -राजस्य). —b) Ñ1 धीमतः; B3 D11 भाविनि; B4 मैथिलि (for भामिनि). —d) B3 D5.10 भार्यार्थं; D2 T2 M2 °र्त्वे; Ct as in text (for भार्यार्थे). B3 D11 T2 च; B4 D2.10 T1 ह (for हि).

19 Ñ2 V2 B1.2 D6 om. 19 (cf. v.l. 3 and 5). —a) D1.4 मन्यस्व मे; D3 चैतद्वचो; G1 तत्त्वं तु ते (for ते तत्त्वतो). Ś1 D10 एतत्साधु मया देवि; Ñ1 V1 साधु वै(V1 मे) तद्वचो देवि(Ñ1 चेदं); B3.4 D2.11 सा त्व(B4 सार)मेतद्वचो देवि. —b) Ś1 V1 B3 D1.2.10.11 भाषितं; D8 निश्चितं; Cm.g.t as in text (for कथितं). G2 मम (for साधु). Ś1 B3 D1.2.10.11 -भाषिणि (for भामिनि). Ñ1 B4 D3 भाषितं चारुभाषिणि; D4 ***** भाषिणि. ※ Cm.t: साधु कथितं साधु गृहाण(Cm °ण चेति संबन्धः)।; so also Cg. ※ —c) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 पुष्पितं; G1.3 सुस्थितं (G3 °ते) (for सुस्मिते). B4 पुष्पितां वाचं (for सुस्मिते वाक्यम्). —d) T2 अनन्या (for अन्यथा). G2 भविष्यति. Ś1 Ñ1 D10 माभूत्ते मनसि व्यथा; V1 B3.4 D1–4.11 माभून्म(B4 किं वै म)नसि ते व्यथा. —After 19, Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1–4.10.11 ins.:

539* समरशिरसि यस्य त्रस्तविध्वस्तचेताः
पितृपतिरपि तूर्णं प्राक्पलायिष्ट युक्त्या।
विजितसकललोकं रावणं तं महेच्छं
किमिति न बहुमानाद्राश्रयस्यानताङ्गि।

२२

ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यो विकृताननाः ।
परुषं परुषा नार्य ऊचुस्ता वाक्यमप्रियम् ॥ १
किं त्वमन्तःपुरे सीते सर्वभूतमनोहरे ।
महार्हशयनोपेते न वासमनुमन्यसे ॥ २
मानुषी मानुषस्यैव भार्यात्वं बहु मन्यसे ।
प्रत्याहर मनो रामान्न त्वं जातु भविष्यसि ॥ ३
मानुषी मानुषं तं तु राममिच्छसि शोभने ।
राज्याद्भ्रष्टमसिद्धार्थं विक्लवं तमनिन्दिते ॥ ४

G. 5. 25. 8
B. 5. 24. 5
L. 5. 19. 6

[(l. 1) D1 तत्र; D3 भ्रष्ट- ; D4 ग्रस्त- (for त्रस्त-). B3 -विस्रस्त- (for -विध्वस्त-). D2 -देवाः (for -चेताः). —(l. 2) B4 सुर- (for पितृ-). Ś1 Ñ1 D10 युक्तः; D1 युक्तं (for युक्त्वा). B3 फलारंभयुक्तया (sic); B4 पलायांबभूव (for पलायिष्ट युक्त्वा). —(l. 3) B4 यथेच्छं; D2 महेशं; D11 महेंद्रं (for महेच्छं). V1 मन्मथेच्छं; B3 स्वन्मतस्थं. —(l. 4) Ś1 D10 [उ]त्तमांगि; B3 [आ]यताक्षि (for [आ]नताङ्गि).

Colophon : Ñ2 V2 B1.2 D6 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name* : Ś1 सीताप्रबोधः; Ñ1 B3.4 D2 सीतातर्जनं (D2 °नः); V1 D3 सीतासंतर्जनं (D3 °नः); D1 समूहवाक्यः; D4 राक्षसीसमूहवाक्यं; D10 सीताप्रबोधनं; D11 राक्षसीवाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 om.; V1 B4 D3 25; D5.7–9 T G M1.3 23; M2 22.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

22

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 [a]) D4 पुनः (for ततः). Ś1 Ñ1 B4 D (except D6) T2 G1 M1.2 समस्तास्ता (for उपागम्य). Ñ2 V B1–3 D6 ततः (V1 पुनः) प्रहस्य तां सीतां (D6 ∗∗). —[c]) Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.8 (after corr. *inf. lin.* also).9–11 -[अ]नर्हाम्; D5.8 T1 G1.2 [अ]नार्या (for नार्य). M1 परं परुषाया नार्या (sic). —[d]) Ś1 Ñ1 D7–9 ऊचुस्तद्; B4 तामूचुर्; D1.2.4.10.11 T3 G1.3 ऊचुस्तां (for °स्ता). Ñ2 V B1–3 D6 अप्रियं वाक्यमब्रुवन्.

2 [a]) Ś1 सा (for किं). —[b]) B4 पूर्व- (for सर्व-). Ś1 D7 -मनोरमे. Ñ2 V B1–3 D1.4.6 सर्वकामसमायु (B3 °मन्वि; D1.4 °माद्र)ते. —After 2[ab], Ś1 D2.10.11 ins.:

540* चारुरत्नसमाकीर्णे न विश्वसिषि मैथिलि ।

—D2 om. (hapl.) from 2[c] up to l. 2 of 541*. —[c]) D1 -शयने पाने (sic) (for °नोपेते). —[d]) Ś1 B4 D3.10.11 M1 बहु मन्यसे; Ñ2 V B3 D6 अभिनंदसि (for अनुमन्यसे). B1.2 निवासं नाभिनंदसि.

3 D2 om. up to l. 2 of 541* (cf. v.l. 2). D11 om. (hapl.) 3. D4 M3 om. (hapl.) 3[ab]. —[a]) B1 मनसा; D7.9 मानुषे (sic) (for °षी). D1 त्वं (for [ए]व). Ś1 D3.10 मानुषी मानुषं रामं; Ñ2 V B2.3 D6 मनसा मानुषं चैव (V1 चै त्वं; B2 त्वेवं; B3 भीरु). —[b]) Ś1 D10 किं तं त्वं; Ñ2 V B1–3 D6 भर्तारं; D1 पत्नीत्वं; D3 किं नु त्वं (for भार्यात्वं). —[c]) Ñ2 V B1–3 D6 निवर्तय मतिं रामान्. —[d]) D7.9 T2 Ck.t [ए]वं; Cv.r.m.g as in text (for त्वं). Ś1 Ñ2 V B1 D6 गमिष्यसि; D7.9 Ck.t भविष्यति. Ñ1 B4 D1.3.4 न तं (Ñ1 त्वं; D1 तु) जातु गमिष्यसि; B2 D10 न त्वं तत्र (D10 जातं [sic]) गमिष्यसि; B3 न त्वं जीवितुमिच्छसि. ❀ Ck: रामादिति पदम्। "नेवं जातु भविष्यति" इति पाठः। एवं ते रामसंगमाभीष्टं जातु कदाचिदप्यतः परं न भविष्यति। अत्र रामस्य प्रसक्त्यभावात्तत्र च तत्र प्रसक्त्यभावाचेत्याशयः।; so also Ct. ❀ —After 3, Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 (l. 3–4 only after 2, owing to om.) ins.; D4 ins. before 3[cd]:

541* किं त्वमावसथे रम्ये नानारत्नविभूषिते ।
सह राक्षसराजेन रमसे नाद्य मैथिलि ।
येन देवास्त्रयस्त्रिंशत्सुरराजश्च निर्जितः ।
तस्य नैर्ऋतराजस्य भार्यायै किं न कल्पसे ।

[D2 om. l. 1–2. D4 reads l. 1 after l. 4. —(l. 1) D3 अंतःपुरे (for आवसथे). V1 सर्व- (for नाना-). Ś1 Ñ1 दिव्य (Ñ1 सर्व) काममनोहरे; B4 नित्यं लोकमनोरमे; D1.4.10 दिव्य- (D1 °व्ये) काममनोरमे; D3 नित्यकालमनोरमे (for the post. half). —D4 om. l. 2. —(l. 2) D6 महा- (for सह). B3 ध्रुवं (for नाद्य). Ś1 Ñ1 B4 D1.3.10 चारुरत्नसमाकीर्णे न वासं बहु (D10 वासं बहु न) मन्यसे (Ñ1 न वासं मन्यसे न किं [sic]). —(l. 3) Ś1 Ñ1 B4 D2.3.10.11 येन लोकास्त्रयः सर्वे (for the prior half). —Ñ1 illeg. from the post. half up to l. 4. —(l. 4) B4 राक्षस- (for नैर्ऋत-). Ś1 D10 भार्यार्थं; D2.4.11 भार्यात्वं; D3 भार्यार्थे (for °यै). Ñ2 V1 नु (for न). B3 भार्या किं न भविष्यसि; B4 D1 भार्यात्वं किं न मन्यसे (for the post. half).];
while D5.7–9 S ins. after 3:

542* त्रैलोक्यवसुभोक्तारं रावणं राक्षसेश्वरम् ।
भर्तारमुपसंगम्य विहरस्व यथासुखम् ।

[(l. 1) M2 राक्षसाधिपं (for °सेश्वरम्).]

4 [a]) Ś1 D1.10 रामं; Ñ2 V B D6 किं त्वं; D2–4.11 गंतुं; T2 G तं त्वं; Cv.r.m.g as in text (for तं तु). —[b]) Ś1 D10 कांतम्; D1 गंतुम्; Ct as in text (for रामम्). D1 शोभनं. ❀ Cv: मानुषं तं त्विति सम्यक्। तं त्वमिति पाठो लेखकभ्रान्तिकृतः।; Cr: मानुषी मानुषं तं तु

G. 5. 25. 9
B. 5. 24. 6
L. 5. 19. 7

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्मनिभेक्षणा ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५
यदिदं लोकविद्विष्टमुदाहरथ संगताः ।
नैतन्मनसि वाक्यं मे किल्बिषं प्रतितिष्ठति ॥ ६
न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ।
कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ।
दीनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः ॥ ७
सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ।
भर्त्सयन्ति स्म परुषैर्वाक्यै रावणचोदिताः ॥ ८
अवलीनः स निर्वाक्यो हनुमाञ्शिंशपाद्रुमे ।
सीतां संतर्जयन्तीस्ता राक्षसीरशृणोत्कपिः ॥ ९

राममिति पाठः।; Cg: मानुषीति हेतुगर्भम्। मानुषी त्वं मानुषं तमिच्छसि.ॐ —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 राष्ट्राद्; Ñ2 V B2–4 D1–6.11 राज्य-; Cm as in text (for राज्याद्). T2 अदृष्टार्थं; Cm as in text (for असिद्धार्थं). —^{d}) D3.5.8.11 T1 M त्वम्; Cm as in text (for तम्). Ñ2 V B D1.2.4.6 विक्रुत्वं ही(D2 दी)नबांधवं; G3 वाक्यहीनमनिंदिते. —After 4, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

543* ततस्तासां तदा तत्र जल्पन्ती तां * विप्रियम्।
अनिष्टं रक्षसां यच्च * * * * * * * * *।

5 ^{b}) Ñ2 V B D6 पद्मनिभानना; D2 पद्मदलेक्षणा. —^{c}) Ś1 D1.10 वारि-; D4 परि- (for अश्रु-). —After 5^{c}, Ñ1 ins.:

544* पश्यन्ती चर * भृशम्।
नित्यसन्तौ मुहुश्चैव.

6 ^{b}) Ñ2 V B D6 दारुणं (for संगताः). —^{c}) V2 B2.3 D1.6 तन् (for [ए]तन्). Ś1 D1.3.4.10 transp. वाक्यं and मे. —^{d}) Ś1 D10 कलुषं. Ś1 D1.2.4.10.11 संप्रतिष्ठते; Ñ2(*sup. lin.* also as in V1) संप्रपद्यते; V B D3.6 संप्र(B3 परि)वर्तते; T1.3 G3 M3 °भाति वः (for प्रतितिष्ठति).

7 Ñ2 V B D6 om. 7^{a}–^{d}. —^{c}) D2.5.11 खादंतु (for खादत). —^{d}) Ñ1 रावणं (for वो वचः). —After 7^{cd}, Ñ1 ins.:

545* आराध्या नात्र मुख्यानामन्यानां च महीयसाम्।
न स*तां च सर्वेषां देवता मम राघवः।
देवता *** यज्ञा विश्वेरुद्रादि वो दिशः। (illeg.) [3]
सर्वे वै ते समे भक्षा राघवः परमो मतः। [7]
[Lines 4, 5, 6 and 8 are illeg.]

—Ñ1 om. 7^{ef}. —^{e}) Ś1 धीरो (for दीनो). D10 राष्ट्रहीनो; G3 [अ]पि दरिद्रो (for राज्यहीनो). —^{f}) V2 B4 स मे; B3 रामो (for यो मे). —After 7, Ś1 D1–4.10.11 ins.; Ñ1 cont. after 545*:

546* यज्ञो गुरुर्महातेजाः शक्रस्यानुमतो यथा।
न स शक्यः परित्यक्तुं ममैवं दैवतं पतिः।

[(l. 1) Ñ1 illeg. for the prior half. Ś1 D10 राजा (for यज्ञो). Ś1 D10 सर्वस्य (for शक्रस्य). D11 [अ]नुगतो. —D1 om. l. 2. —(l. 2) Ñ1 transp. न and स. D3 संशक्यं (for स शक्यः). Ñ1 दैवतः. Ś1 यथा; D2.3.11 पतिं (for पतिः).];

while Ñ2 V B D6 ins. after 7:

547* यथा भृगुर्महावीर्यः स्वस्याः पत्न्या मतोऽभवत्।
तथाशक्यः परित्यक्तुं ममासौ दैवतं पतिः।

[(l. 1) B1 (m. also as above) गुरुर् (for भृगुर्). V2 स्वस्यां पत्न्यां. V प्रियो (for मतो). B2 D6 भवेत् (for ऽभवत्). B3 पत्न्यामस्यां यतो भवेत् (sic); B4 स्वस्यां पत्न्यां रतो भवेत् (for the post. half). —(l. 2) V B4 तथाशक्यं; B3 न हि शक्यः. B1(m. also).3 मया (for मम). V2 ममादौ दैवतः पतिः (for the post. half).];

whereas D5.7–9 S ins.:

548* तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला।
यथा शची महाभागा शक्रं समुपतिष्ठति।
अरुन्धती वसिष्ठं च रोहिणी शशिनं यथा।
लोपामुद्रा यथागस्त्यं सुकन्या च्यवनं यथा।
सावित्री सत्यवन्तं च कपिलं श्रीमती यथा। [5]
सौदासं मदयन्तीव केशिनी सागरं यथा।
नैषधं दमयन्तीव भैमी पतिमनुव्रता।
तथाहमिक्ष्वाकुवरं रामं पतिमनुव्रता।

[(l. 2) G1 महाभागं. D5.8 T1 G M1.2 समनुतिष्ठति. —T3 G2 transp. l. 4 and 5. —(l. 7) T2 अनुत्तमा (for °व्रता). —G2 M2 om. (hapl.) l. 8.]

8 ^{a}) Ñ2 V2 B D1.6 तद्वचः; D4 तद्वचनं (hypm.) (for वचनं). —^{b}) D3 साधु (for क्रोध-). —V1 illeg. for 8^{c}–23. —^{c}) B3 तर्जयंति (for भर्त्सयन्ति). Ñ2 V2 B D6 वैदेहीं; D3 परुषं (for °षैर्). —^{d}) Ñ1 -देशिताः; D1 -नोदिताः; D11 -नोदितैः (for -चोदिताः). Ñ2 V2 B D6 क्रूरैर्वाक्यैस्ततस्ततः. —After 8, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

549* रावणं च स्वरात्मानं दूरावारं * नविषम्।
* * * * * * * *दनिष्टरुष्टभाषिणम्।
दृष्टवाञ्श्रुतवान्सर्वं वानरो मारुतात्मजः।

9 V1 illeg. for 9 (cf. v.l. 8). —^{a}) Ś1 अथ (for अव-). Ś1 Ñ2 B1.4 D6.10 तु तद्वाक्यं; Ñ1 तु हनुमान्; V2 B2 D1–4.11 तु(B2 च) निर्वाक्यो(D11 °च्यो); Ck.t as in text (for स नि°). B3 अवलीनं तु निःशब्दो. —^{b}) Ñ1 अ*कः (for हनुमान्). T2 Ck शिंशपातरौ; Ct as in text

तामभिक्रम्य संरब्धा वेपमानां समन्ततः ।
भृशं संलिलिहुर्दीप्तान्प्रलम्बदशनच्छदान् ॥ १०
ऊचुश्च परमक्रुद्धाः प्रगृह्याशु परश्वधान् ।
नेयमर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ११
सा भर्त्स्यमाना भीमाभी राक्षसीभिर्वरानना ।
सा बाष्पमपमार्जन्ती शिंशपां तामुपागमत् ॥ १२
ततस्तां शिंशपां सीता राक्षसीभिः समावृता ।
अभिगम्य विशालाक्षी तस्थौ शोकपरिप्लुता ॥ १३
तां कृशां दीनवदनां मलिनाम्बरधारिणीम् ।
भर्त्सयांचक्रिरे भीमा राक्षस्यस्ताः समन्ततः ॥ १४
ततस्तां विनता नाम राक्षसी भीमदर्शना ।
अब्रवीत्कुपिताकारा कराला निर्णतोदरी ॥ १५
सीते पर्याप्तमेतावद्भर्तृस्नेहो निदर्शितः ।
सर्वत्रातिकृतं भद्रे व्यसनायोपकल्पते ॥ १६

G. 5. 25. 21
B. 5. 24. 21
L. 5. 19. 19

(for °द्रुमे). —For 9^{cd}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 subst. :

550* सीतां संतर्जयन्तीनां राक्षसीनामुपाशृणोत ।

[D1.3 संभ(D1 निर्भ)र्त्स्यंतीनां. B3 D1.4 तासां वाक्यम् (for राक्षसीनाम्). Ñ1 अशृणोद्वचः (hypm.); Ñ2 B1–3 स(Ñ2 च) शुश्रुवे; D2 समाशृणोत्; D3 °वृणोत् (for उपाशृणोत्). V2 B4 शुश्रुवे पवनात्मजः (for the post. half).]

10 V1 illeg. for 10 (cf. v.l. 8). —a) Ñ1 संबद्धां; T1.3 G2.3 M2.3 संक्रुद्धा (for संरब्धा). V2 B D2.3.6.8.10.11 M1 तामतिक्रम्य संरब्धा(B1.4 D6.11 °ब्धां); D1.4 तास्त्वतिक्रम्य संरब्धा; T2 तां समीक्ष्य सुसंरब्धा. —D11 om. 10^{b} – 11^{a}. —b) Ñ1 D2–4 ततस्ततः (for समन्ततः). Ś1 D1.10 वेपमानास्ततस्ततः . —c) Ś1 D2.10 जिह्वां; Ñ1 D3 चोष्ठं; Ñ2 V2 B D4.6 जिह्वाः (for दीप्तान्). D1 भृशं लिलिहुर्जिह्वोष्ठाः . —d) D5.7.9 T3 M प्रलंबान् ; D8 प्रालंब- (for प्रलम्ब-). Ś1 Ñ V2 B D3.4.6.10 -च्छदाः (for °दान्). D1 प्रलंबं दशनच्छदाः ; D2 प्रलंबरदनच्छदाः .

11 V1 illeg. for 11 (cf. v.l. 8). D11 om. 11^{a} (cf. v.l. 10). —a) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10 ऊचुश्चैनां सुसंरब्धा(V2 B1 D2 °ब्धां); Ñ1 ऊचुश्चैनां पुना रुष्टा; D3 ऊचुः परमसंक्रुद्धाः . —After 11^{a}, Ñ1 ins. :

551* राक्षस्यो दुरतिक्रमाः ।
भयंकराः समं व* .

—b) Ś1 परिगृह्य; Ñ2 V2 B1–3 D6 गृहीत्वासि-(D6 °पि); T2 G2 प्रगृह्यासि- (for °ह्याशु). —cd) Ś1 D10 चैनम्; D2 नैवम् ; D3 नैनम् . Ñ1 D1–4 इच्छति (for अर्हति). D1–4 रावणं व(D4 बा)ध्यतामियं (for d). Ñ2 V2 B D6 यदि नेच्छसि भर्तारं रावणं वध्यसे ध्रुवं.

12 V1 illeg. for 12 (cf. v.l. 8). —a) D5 M3 संभर्त्स्यमाना; Cr.gp.k.t as in text. Ñ2 V2 B D6 घोराभी (for भीमाभी). Ś1 (sic) D10 सा भर्त्स्यते न भीमाक्षी(D10 °भी); D1 निर्भर्त्स्यमाना भीमाक्षी (sic). —b) B2 D1.4.7.9 G2 वरांगना. ❀ Cg : सा भर्त्स्यमानेति पाठे भर्त्सनोपगमनरूपक्रियाभेदात्तच्छब्दद्वयम् . ❀ —cd) B2.4 D6 T1 स- (for सा). Ñ1 D2.3 उपसर्पंती; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 अपसर्पंती; T G3 M1.2 Ck अव(T2 °सि)मार्जंती; Cr as in text (for अप°). B3 सा चक्षुषा बाष्पमयी (for c). B2 D2.9 सम्- (for ताम्). Ś1 D10 सबाष्पमुखपर्यंता शिंशपां सा समागमत् ; D1.4.11 सबाष्पमुपसर्पंती शिंशपां तामुपागमत्(D11 °ता). —After 12, Ñ1 ins. :

552* अश्रुपूर्णमुखी दीना अश्रुसिक्तपयोधरा ।

13 V1 illeg. for 13 (cf. v.l. 8). —a) D1 सा (for तां). D5.8 T2.3 G3 Cg शिंशुपां. —b) Ñ2 उपद्रुता; V2 B1.2.4 अभिद्रुता; B3 अनुव्रतां; D2 विरोदिता; T2 °वृतां (for समावृता). Ñ1 राक्षसीपरिभर्त्सिता. —After 13, Ñ1 ins. :

553* समीक्ष्य * रुदन्तीं च मरणे कृतनिश्चयाम् ।
राघवस्य प्रियां भार्यां सशोकां जनकात्मजाम् ।

14 V1 illeg. for 14 (cf. v.l. 8). —a) V2 वशां (for कृशां). —b) Ñ2 V2 B1.3.4 D6 -संवृतां; D5.7–9 T1 M1.2 -वासिनीं (for -धारिणीम्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मलिनां क्लिन्न(D2.11 °ष्ट; D3 कृष्ट)वाससां. —cd) D11 T1.3 M3 सीतां; G2 सर्वा (for भीमा). Ñ2 V2 B D6 अत्रासयंत(Ñ2 D6 °श्च; B4 °स्तां) वैदेहीं (for c). M3 तां (for ताः). G2 विकृताननाः (for ताः समन्ततः). D2 वित्रासयंत्यो वैदेहीं राक्षस्यस्तर्जयंति च.

15 V1 illeg. for 15 (cf. v.l. 8). —a) Ś1 Ñ V2 B D2.3.6.7.9–11 तु (for तां). D4 त्रिजटा; D11 वनिता (meta.) (for विनता). —b) Ś1 D3.10 भीमनिः(D10 °नि)-स्वना; Ñ V2 B D6 घोरदर्शना. —c) Ś1 Ñ1 D2.6.10.11 क्रूरा (for -[आ]कारा). —d) D1 बहुला; D8 T2 कराली (for °ला). Ś1 V2 B1 D3.10 निम्नितोदरी; Ñ2 D6 विन°; Cv.m.g.k.t as in text (for निर्णतो°). ❀ Cv.g : निर्णतोदरी उन्नतोदरी ।; Cm.k.t : निर्णतो° कृशोदरी(Ck निम्नो°; Ct अतिनिम्नोदरी). ❀

16 V1 illeg. for 16 (cf. v.l. 8). D6 om. 16. —b) T2 M3 भर्तुः (for भर्तृ-). G2 विदर्शितः. Ś1 D10 भर्तृचिं(Ś1 °तुश्चिं)ता प्रदर्शिता; Ñ1 D1.4.7–9.11 भर्तुः (D1–4.11 °र्तृ)स्नेहः प्रदर्शितः ; Ñ2 V2 B भर्तुः(B °र्तृ-) स्नेहनि(B3 °हार्द्रि)दर्शनं. —After 16^{ab}, Ñ1 ins. :

G. 5. 25. 21
B. 5. 24. 22
L. 5. 19. 20

परितुष्टास्मि भद्रं ते मानुषस्ते कृतो विधिः ।
ममापि तु वचः पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ॥ १७
रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षसाम् ।
विक्रान्तं रूपवन्तं च सुरेशमिव वासवम् ॥ १८
दक्षिणं त्यागशीलं च सर्वस्य प्रियवादिनम् ।
मानुषं कृपणं रामं त्यक्त्वा रावणमाश्रय ॥ १९
दिव्याङ्गरागा वैदेहि दिव्याभरणभूषिता ।
अद्यप्रभृति सर्वेषां लोकानामीश्वरी भव ।
अग्नेः स्वाहा यथा देवी शचीवेन्द्रस्य शोभने ॥ २०
किं ते रामेण वैदेहि कृपणेन गतायुषा ॥ २१
एतदुक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।
अस्मिन्मुहूर्ते सर्वास्त्वां भक्षयिष्यामहे वयम् ॥ २२

554* एतावत्ते * श्रीमत्या धर्मश्चापि क्रियासतिः ।

—^{c}) B$_4$ निकृतं (for [अ]तिकृतं). T$_2$ भद्रं. B$_3$ सर्वमाविष्कृतं भद्रे. —^{d}) D$_3$ विकृताय (for व्यसनाय). D$_2$ [ए]व (for [उ]प-). D$_8$ [उ]पकल्प्यते. D$_{1.5}$ व्यवसायोपपद्य (D$_5$ °कल्प)ते.

17 V$_1$ illeg. for 17 (cf. v.l. 8). —^{ab}) D$_{1.4}$ परितुष्टाः स्म. Ñ V$_2$ B$_{1.2}$ G$_{1.2}$ M$_2$ ते भद्रे; B$_4$ भद्रे ते; D$_2$ ते भीरु (for भद्रं ते). Ś$_1$ Ñ V$_2$ B D$_{2-4.10.11}$ कर्तव्यं मानुषं कृ(B$_3$ °पाद)तं; D$_1$ कर्तव्यमतिमानुषं (for ^{b}). D$_6$ सीते भद्रे न कर्तव्यं मानुषं प्रति ते शुचं. —^{c}) Ś$_1$ D$_{3.4.10}$ वचनं; Ñ$_1$ illeg.; D$_{2.5.11}$ च वचः (for तु वचः). Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ ममात्रा(B$_{1-3}$ °म चा)पि वचस(V$_2$ यथा)तथ्यं; D$_1$ तत्त्वं ममापि वचनं. —^{d}) D$_{2-4}$ T$_3$ ब्रुवत्याः. Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ शृणु (for कुरु).

18 V$_1$ illeg. for 18 (cf. v.l. 8). —^{a}) Ś$_1$ D$_{10}$ कुरु (for भज). —^{b}) D$_4$ om. (hapl.) भर्तारं. —^{c}) B$_{2.3}$ D$_{1.10}$ विक्रांत-; D$_8$ विश्रांतं (sic). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{3.10}$ रूपसंपन्नं; D$_{7.9}$ T$_1$ आपतंतं च (for रूपवन्तं च). —^{d}) Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ वीरामिंद्रसमं युधि.

19 V$_1$ illeg. for 19 (cf. v.l. 8). —^{a}) B$_3$ D$_2$ दाक्षिण्यं (sic); T$_2$ अक्षीणं. Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_6$ चा(B$_4$ वी)र्यशीलं; B$_3$ वीर्यवंतं (for त्याग°). —^{b}) D$_{11}$ T M$_3$ प्रियदर्शनं. —^{cd}) T$_2$ दीनं (for रामं). B$_4$ त्यक्त्वा रामं (by transp.). D$_{10}$ मानुषमाश्रय (sic).

20 V$_1$ illeg. for 20 (cf. v.l. 8). —^{a}) D$_{11}$ दिव्यांगरागे. D$_{1-9}$ T G M$_{1.2}$ वैदेही. —^{b}) D$_{11}$ -भूषिते. —^{cd}) B$_2$ भूतानाम् (for लोका°). V$_2$ B$_{1.3.4}$ D$_{1.7-9}$ transp. सर्वेषां and लोकानाम्. —^{e}) B$_4$ स्वाहा चाग्नेर्. Ś$_1$ Ñ V$_2$(*inf. lin.* also as in text) B D$_{1-4.6.10.11}$ पत्नी; G$_1$ देवि (for देवी). —^{f}) D$_{2-4}$ शची चेंद्रस्य; D$_{11}$ (with hiatus) शची इंद्रस्य. Ś$_1$ D$_{10}$ राजते (for शोभने). Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ शक्रस्य च यथा शची. —After 20, Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ ins.:

555* उमा देवी च रुद्रस्य संध्या पूष्णो वरानने ।
दाक्षायणी च सोमस्य लक्ष्मीर्विष्णोर्यशस्विनी ।
वाग्वातस्य शुभा भार्या नित्यं बहुमता प्रिया ।
एवं त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव पत्नी वरानने ।

[D$_{10}$ transp. l. 1 and 2. —(l. 1) Ñ$_1$ ते * (for उमा). Ñ$_1$ D$_{2.11}$ देवस्य (for देवी च). D$_1$ राज्ञी (for संध्या). D$_{10}$ विराजते (for वरानने). —Ś$_1$ om. (hapl.) l. 2-4. —(l. 2) Ñ$_1$ D$_4$ दीक्षा(D$_4$ दाक्षी) देवस्य सोमस्य; D$_{2.11}$ दीक्षा सोमस्य देवस्य (for the prior half). Ñ$_1$ transp. लक्ष्मीर् and विष्णोर्. D$_{10}$ मनस्विनी (for यश°). —D$_{10}$ om. l. 3. —(l. 3) D$_3$ शिवा (for शुभा). Ñ$_1$ रामो तस्य * ना भार्या (illeg.); D$_2$ वाग्धातुः शुशुभा भार्या (for the prior half). D$_{11}$ बहुमती. —(l. 4) Ñ$_1$ एवं राक्षसराजस्य (for the prior half). D$_1$ भयभीता (sic); D$_2$ युक्ता पत्नी; D$_{10}$ पत्नी भव (by transp.) (for भव पत्नी).];

while Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ ins. after 20:

556* उमा रुद्रस्य देवस्य सूर्यस्य च सुवर्चला ।
दीक्षा सोमस्य महिषी लक्ष्मीर्विष्णोर्यशस्विनी ।
ब्रह्मणो वा क्रिया भार्या संध्या पूष्णो वरानना ।
एवं त्वं राक्षसेन्द्रस्य युक्ता पत्नी वरानना ।

[(l. 1) B$_3$ उमा देवस्य शंभोश्च (for the prior half). B$_{1.2.4}$ सुवर्चसा (for °चला). —(l. 2) B$_3$ om. लक्ष्मी. Ñ$_2$ B$_4$ D$_6$ विष्णोर्लक्ष्मीर् (by transp.). —(l. 3) V$_2$ ब्रह्मलोकप्रिया भार्या; B$_4$ ब्रह्मणो ह्रीर्यथा भार्या (for the prior half). B$_2$ वरांगना. —(l. 4) V$_2$ B$_4$ वरानने; B$_3$ शुभानना (for वरा°).]

21 V$_1$ illeg. for 21 (cf. v.l. 8). —^{a}) V$_2$ तेन (hypm.) (for ते). B$_2$ रूपेण (for रामेण). Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ सुभगे. —^{b}) Ś$_1$ D$_{3.10}$ मानुषेण (for कृपणेन). —After 21, Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ ins.:

557* रावणं भज भर्तारं त्वच्चित्तं त्वत्परायणम् ।

22 V$_1$(first time) illeg. for 22 (cf. v.l. 8). Ñ$_2$ V B$_{1.2.4}$ D$_6$ repeat 22 after l. 2 of 563*. —^{a}) V$_2$ B$_1$(both second time) D$_{1.4}$ एवमुक्तं; D$_2$ एतद्युक्तं. B$_2$ (second time) वाक्यं मे (by transp.). —^{b}) V$_2$ B$_4$ (both second time) यदीदं (for यदि त्वं). M$_1$ न त्वं (by transp.). —^{c}) D$_6$ (first time) om. त्वां. —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_3$ D$_{3.10.11}$ भक्षया(D$_{3.11}$ °ये)म(B$_3$ °मो) न संशयः; V$_2$(second time) भक्षयिष्यामो न संशयः (hypm.); B$_{1.2}$ (both second time) भक्षयिष्यंत्यसंशयं; B$_4$ (second time) भक्ष्यामो नात्र संशयः (sic). —After 22 (first occurrence), B$_2$ ins.:

558* तिलशः कारयिष्यामि आज्ञा या रावणस्य च ।

अन्या तु विकटा नाम लम्बमानपयोधरा ।
अब्रवीत्कुपिता सीतां मुष्टिमुद्यम्य गर्जती ॥ २३
बहून्यप्रतिरूपाणि वचनानि सुदुर्मते ।
अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि ।
न च नः कुरुषे वाक्यं हितं कालपुरस्कृतम् ॥ २४
आनीतासि समुद्रस्य पारमन्यैर्दुरासदम् ।
रावणान्तःपुरं घोरं प्रविष्टा चासि मैथिलि ॥ २५
रावणस्य गृहे रुद्धा अस्माभिस्तु सुरक्षिता ।
न त्वां शक्तः परित्रातुमपि साक्षात्पुरंदरः ॥ २६

G. 5. 25. 38
B. 5. 24. 32
L. 5. 19. 33

[Note the hiatus between the two halves.]

—After 22, B3 ins. l. 3–5 of 563*.

23 V1 illeg. for 23 (cf. v. l. 8). B3 om. 23–24. —[a]) D1 अथ नो; D3 अन्या सु-; D4 अथान्या; D5 अन्याति- (for अन्या तु). Ś1 विकृटा; D10 विकटा. B4 (m.) घोरा (for नाम). —[b]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 राक्षसी क्रोधमूर्छिता; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 राक्षसी घोरदर्शना. —After 23[ab], Ñ1 ins. :

559* महाघोरा * घोरा वा घोरकर्मा महोद्यमा ।

—[c]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वचनं (for कुपिता). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 G2 अब्रवीत्कुपिताकारा. —After 23[c], Ñ2 B2.4 D6 ins. :

560* दीप्तास्या दीप्तलोचना ।
जानकीं कुपिताकारां.

—[d]) M1 यष्टिम्. Ś1 Ñ2 D5–10 M1 Ck.t तर्जती; Ñ1 illeg. ; B2 D11 G1.3 गर्जति. ❀ Ct : तर्जती तर्जयन्ती. ❀ —After 23, Ñ1 ins. :

561* गर्जयन्ती भर्त्सयन्ती तर्जयन्ती पुनः पुनः ।

24 B3 om. 24 (cf. v.l. 23). —[a]) D3 प्रतिरूपाणि; D5.8 T1.3 M1.3 [अ]प्रियरूपाणि (for [अ]प्रति°). —[b]) Ś1 B1 D4.10 महामते; Ñ1 B4 D2.3.11 सहासि ते; Ñ2 V B2 D1.6 सहामहे; T2 च दुर्मते (for सुदुर्मते). —After 24[ab], Ñ1 ins. :

562* शृणोम्यप्रतिरूपाणि श्रवणाप्रियकारिणी ।

—[c]) D11 अनुक्रोश-. B2 महत्त्वाच् (for मृदु°). —[d]) Ś1 D2.10 स्नेहाच्च; Ñ1 D3 लपंत्यास; D1.4 वात्सल्यात्; D8 प्रोक्तानि; D11 ललंत्यास् (for सोढानि). G1 मम (for तव). Ñ2 V B1.2.4 D6 स्नेहाच्च (B4 °हत्वात्; D6 om.) तव जानकि. —After 24[cd], Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 ins. ; B3 ins. l. 3–5 only after 22 (owing to om.) :

563* तव हेतोर्वयं बाले परिक्लिश्यामहे ध्रुवम् ।
इच्छ वा रावणं सीते नेच्छ वा किं चिरेण ते ।
ततो हयमुखी घोरा लम्बितास्या निशाचरी ।
अब्रवीत्कुपिता सीतां दीप्तास्या दीप्तलोचना ।
अनुनीता त्वमस्माभिः परं सान्त्वेन मैथिलि । [5]

[(l. 1) Ś1 D10 विशालाक्षि; Ñ1 D1–4.11 वयं सर्वाः (for वयं बाले). Ñ1 D2–4.11 चिरं; V1 पुवं (sic) ; V2 B1.4 वयं; B2 D1 भृशं (for ध्रुवम्). Ś1 D10 सर्वाः क्लिश्यामहे यतः (for the post. half). —(l. 2) V2 B1 त्वं (for वा). Ñ1 गच्छ त्वं; D3 इच्छाम (sic) ; D4 अथवा (for इच्छ वा). Ñ2 D6 भद्रे (for सीते). Ś1 D3.10 किं चिरेण प्रियंवदे; Ñ1 D1.2.11 किं चिरे(D1 रामे)ण प्रियस्व वा(Ñ1 प्रियं सुरे [corrupt]) ; D4 किं चिरेणेह पृच्छ वा (for the post. half). —After l. 2, Ñ2 V B1.2.4 D6 repeat (var.) 22. —(l. 3) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ततो हय(Ś1 D10 °यं)मुखी (D3 बलमुखी) नाम लंबमान(Ñ1 प्रलंबित)पयोधरा. —Ñ1 reads l. 4 twice. —(l. 4) Prior half = 23[c] and post. half = l. 1 of 560*. B1 कुपितां. Ś1 D10 दीना; B1 भीतां; D3 दीनां (for सीतां). B1 सीतां तां; D6 °स्यां (for दीप्तास्या). D2.4.11 दीप्तानुर्धजा. —D4 om. l. 5. —(l. 5) —After the prior half of l. 5, Ñ1 ins. :

564* सर्वाभिर्मधुराक्षरैः ।
बहुनैव चिरं साधु.

Ś1 D1–3.10.11 चिरं (for परं). Ñ1 सांत्वेनैव तु जानकी (for the post. half).].

—[e]) Ñ1 D1.3.11 न च तत् (Ñ1 मे) ; V2 यदि नः ; B4 न चेत्त्वं; G1 नहि नः (for न च नः). Ñ1 D2 T2 कुरुते. —[f]) D1 ध्रुवं; G2 M2 इदं (for हितं). Ś1 Ñ1 काल उपस्थिते; B1–3 काल(B3 **)परिष्कृतं; D5 G2 M2 Cv.m. g.k °पुरःसरं; D10.11 °मुपस्थिते(D10 °तं) ; Cr.t as in text (for °पुरस्कृतम्).

25 [a]) D4 अनुनीतासि (hypm.). —[b]) D2.10 मत्यैर्; D3 अति-; G1 मन्ये (for अन्यैर्). Ñ2 V1.3(*inf. lin.* also) B2–4 D6 दुरागमं. —After 25[ab], B4 reads 27[cd]. —B4 om. 25[cd]. —[c]) B3 -[अं]तःपुरं रम्यं; D7–9 °पुरे घोरे. —[d]) V B1–3 D6 [अ]सि च (by transp.). Ñ1 प्रविष्टा ** यास्यसि (illeg.). —After 25, Ñ2 V B1–3 D6 read 27[cd].

26 [a]) Ñ1 D1.4.11 T3 रुद्धाम् (for रुद्धा). Ś1 Ñ2 V B D2.6.10 रावणांतःपुरे(V1 B3 °रं) रुद्धाम्(B3 गच्छ). —Note hiatus between [a] and [b]. —[b]) T (except T3 to avoid hiatus) ह्यस्माभिस्. Ś1 च प्ररक्षिता; Ñ V B1.2 D1–4.6 10.11 T2 M2 च सुरक्षितां(D3 T2 M2 °ता) ; B3 परिरक्षिता; B4 D7–9 G1.3 Ct त्वभिरक्षिता(B4 °तां) ; T3 G2 M3 तु सुरक्षिता(T3 °तां) ; M1 तर्ज्य रक्षिता (for तु सुर°). —[d]) Ñ2 V B D6 अपि देवः ; D3 साक्षादपि (by transp.) (for अपि साक्षात्). Ś1 D10 शतक्रतुः (for पुरंदरः).

G. 5. 25. 38
B. 5. 24. 32
L. 5. 19. 34

कुरुष्व हितवादिन्या वचनं मम मैथिलि ।
अलमश्रुप्रपातेन त्यज शोकमनर्थकम् ॥ २७
भज प्रीतिं प्रहर्षं च त्यजैतां नित्यदैन्यताम् ।
सीते राक्षसराजेन सह क्रीड यथासुखम् ॥ २८
जानासि हि यथा भीरु स्त्रीणां यौवनमध्रुवम् ।
यावन्न ते व्यतिक्रामेत्तावत्सुखमवाप्नुहि ॥ २९
उद्यानानि च रम्याणि पर्वतोपवनानि च ।
सह राक्षसराजेन चर त्वं मदिरेक्षणे ॥ ३०
स्त्रीसहस्राणि ते सप्त वशे स्थास्यन्ति सुन्दरि ।
रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षसाम् ॥ ३१
उत्पाट्य वा ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ।
यदि मे व्याहृतं वाक्यं न यथावत्करिष्यसि ॥ ३२
ततश्चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रूरदर्शना ।
भ्रामयन्ती महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३
इमां हरिणलोलाक्षीं त्रासोत्कम्पपयोधराम् ।
रावणेन हृतां दृष्ट्वा दौर्हृदो मे महानभूत् ॥ ३४

---

27 ^{b}) V2 वचनान्. Ñ1 तव (for मम). —Ñ2 V B (B4 after 25^{ab}) D6 read 27^{cd} after 25. —^{c}) Ś1 D5.10.11 G2 M1 तुल्यम् ; Cr.m as in text (for अलम्). D7–9 Cmp -निपातेन (for -प्रपा°) Ñ1 तुल्यमात्मप्रदानेन. —^{d}) B4 लोकम् (sic) (for शोकम्).

28 ^{a}) B4 भद्रे (for भज). D4 M1 प्रीति- (for प्रीतिं). Ś1 Ñ2 V B D6.10 च (for प्र-). D2.11 भज प्रहर्षं प्रीतिं (D11 शोकं) च. —^{b}) V2 त्यज तां च (hypm.); D7 त्यज्यतां; D8.9 M1 त्यज तां; G2 त्यजैनां (for त्यजैतां). D3.4 नित्यदीनतां. Ś1 Ñ1 B3 D10.11 त्यज त्वं (Ñ1 B3 D11 तां) नित्यदीनतां; Ñ2 V1 B1.2.4 D1.2.5 त्यजैनां(Ñ2 V1 °जं ती; B2 °तां; D5 °ज्यतां) नित्यदीनतां; D6 T1.3 त्यजैनां निज(D6 दैन्य)दैन्यतां. —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 सा त्वं (for सीते). —^{d}) D8 सक्रीडय (sic); D7.9 G1.2 Ct परिक्रीड; G3 समाक्रीड; Cm as in text (for सह क्रीड). Ñ1 रावणेन महात्मना. —After 28, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

565* ******** तपस्विपु यथासुखम् ।

29 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 जानासि च; V2 D6.10 जानामि च; D1.3.11 जानामि हि; D7.9 जानीमहे; G2 जानामीह; Cm as in text (for °सि हि). —^{b}) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 स्त्रिया (for स्त्रीणां). Ñ1 योषितां यौवनं शुभं. —^{c}) B3.4 न तद्; D1.2.4 तन्न; D11 न * (for न ते). D11 व्यतिक्रांतं. Ś1 Ñ2 D10 तन्न व्यतिक्रांतं(Ñ2 °क्रामः); Ñ1 V2 न तद्व्यतिक्रांतं (V2 °क्रम्य [sic]); B2 न व्यतिचक्राम; D6 न ह्यव्यति क्रामेत् (sic); D8 T2 नैतत्त्व(T2 °द)तिक्रामेत् (for न ते व्यतिक्रामेत्). D3 अतिक्रामति यावत्तत्. —^{d}) Ś1 दुःखम् (sic); D11 सर्वम् (for सुखम्).

30 ^{a}) Ś1 D10 सर्वाणि; Ñ1 दिव्यानि (for रम्याणि). D11 मंदिराणि च दिव्यानि. —D10 om. 30^{cd}. —^{d}) Ś1 भज; Ñ1 D2.8 रम (for चर). Ñ2 V B D6 भ्र(B2 र)म त्वं मदिरोत्कटा.

31 D2 om. 31–32. —^{a}) D1.4 [अ]नेकानि; D7.8 (before corr. as in text).9 ते देवि; G1 ते सुभ्रू (for ते सप्त). Ñ2 D6 स्त्रीणां सप्त सहस्राणि. —^{b}) Ñ2 V B D5.6 मैथिलि (for सुन्दरि). —D4 om. 31^{cd}. —^{cd}) = 18^{ab}. —After 31, Ś1 D10.11 ins.:

566* स्त्रीदुःखं स्त्री विजानीते तेनार्थं प्रब्रवीमि ते ।
स्त्रीणां स्त्रियो गतिर्यस्मात्तेन त्वां प्रब्रवीम्यहम् ।

[(l. 1) D11 विजानंति (sic). D11 तेनात्यर्थं ब्रवीमि ते (for the post. half). —(l. 2) Ś1 transp. स्त्रीणां and स्त्रियो. Ś1 ह्यस्मात् ; D11 सीते (for यस्मात्). D11 प्रार्थयामहे (for प्रब्रवीम्यहम्).];

while Ñ1 ins. after 31:

567* न करिष्यसि चेदेवं वचनं मम पांशुले ।

32 D2 om. 32 (cf. v.l. 31). B3 transp. 32^{ab} and 32^{cd}. —^{a}) B3 बाहू; D10 ते वा (by transp.); M1 वा* (for वा ते). Ñ1 हृदयं ते समुत्पाट्य. —^{b}) Ñ1 ते स्वयं; V2 [अ]हं स्वयं; D9 च मैथिलि (hypm.). Ñ2 V1 B D6 भक्षयिष्यामहे वयं. ❀ Cv.m.g : उत्पाट्य वा उत्पाट्यैव ।; Cr : वा स्याद्विकल्पोपमयोरेवार्थे च समुच्चय इति विश्वः. ❀ —^{c}) B3 एतदुक्तं मया वाक्यं. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1.2 D3.6.10 यथावन्न (by transp.); B3 यदि त्वं न; B4 त्वं वृथा न (for न यथावत्). —After 32, Ś1 reads 34^{ab}; while Ñ1 ins.:

568* दुर्विनीतां दुरारोहां भक्षयिष्याम्यसंशयम् ।

33 ^{a}) Ś1 शातोदरी; Ñ2 V B1.2.4 D6 वज्रो°; B3 वक्रो° (for चण्डो°). —^{b}) Ś1 क्रूरदर्शनं; Ñ1 क्रोधविह्वला; Ñ2 V B D6 T2 घोरदर्शना; D2 M2 °निस्वना; D5 T1.3 G2.3 M3 क्रोधमूर्छिता; D11 °कर्मणा (sic) (for क्रूरदर्शना). —^{c}) D2.10 भ्रमयंती. Ś1 D1.4.10 महा- (for महच्-). —Ñ1 illeg. for ^{d}. —^{d}) Ś1 D10 वचनं चेदमब्रवीत्. —After 33, Ñ1 ins.:

569* उवाच वचनं चाग्रं भ्रामयन्ती दिशो दश ।

34 Ś1 reads 34^{ab} after 32. —^{a}) V2 -नेत्राक्षीं; D5.7.9 G3 -शावाक्षीं (for -लोलाक्षीं). —^{b}) B D1.4 T1.3 G2.3 M3 त्रासोत्कंपि-; D3 °त्कर्ष- (sic) (for °त्कम्प-). —B1 reads 34^{c}–35 in marg. —^{c}) Ś1 राक्षसेन. D1.3 G1.3 M2 [आ]हृतां. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.8.10.11 दोहदो; D5

यकृत्प्लीहमथोत्पीडं हृदयं च सबन्धनम् ।
अन्त्राण्यपि तथा शीर्षं खादेयमिति मे मतिः ॥ ३५
ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
कण्ठमस्या नृशंसायाः पीडयामः किमास्यते ॥ ३६
निवेद्यतां ततो राज्ञे मानुषी सा मृतेति ह ।
नात्र कश्चन संदेहः खादतेति स वक्ष्यति ॥ ३७
ततस्त्वजामुखी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
विशस्येमां ततः सर्वान्समान्कुरुत पीलुकान् ॥ ३८
विभजाम ततः सर्वा विवादो मे न रोचते ।
पेयमानीयतां क्षिप्रं माल्यं च विविधं बहु ॥ ३९

G. 5. 25. 0
B. 5. 24. 3
L. 5. 19. 7

G2.3 दौहृदो (for दौर्हृदो). D5.7.9 T1.3 G2 M2 अयं (for अभूत्). Ñ2 V B D6 ममाभूद्दारो महान्.

35 B1 reads 35 in marg. (cf. v.l. 34). Ñ1 illeg. for 35 – 41. —^{a}) D7–9 M1 Cm.t सहत्क्रोडं; T2 अथोत्कृत्य; G2 M2 अथोत्क्रोडं; Cm*p*.g.k.t*p* as in text (for अथोत्पीडं). Ś1 D10 सकृच्चित्तं च हृदयं; Ñ2 D6 सकृत्पित्त (D6 °त्प्लीह)मथोत्क्रोडं; V B1–3 यकृत्पिं(V2 उत्कृत्य पिं [hypm.]; B3 पक्वपिं)डमथोत्क्रोडं; B4 उत्कृत्य पिंडं सक्रोधं; D1.4 यकृत्पिंडं(D4 यत्कालिजं [sic]) च क्रोडं च; D2 यद्यत्पिंडं तथा क्रोडं; D3 यत्त्वत्पिंडं च***; D5 यकृत्प्लीहामेदक्रोडं; D11 यत्क्रिसिंपडं क्रोचांच (corrupt). —^{b}) Ś1 D10 रुचिरं (for हृदयं). V2 om. च (subm.). V2 *बंधनं; B3 रसायनं; D4 सकंधरं; D5 नि° (for सबन्धनम्). D8 (before corr.) नहृदयं स्नायुबंधनं. ❀ Cv: उत्क्रोडमिति च पाठः।; Cr.g: कारान्तस्य प्लीहनशब्दस्याकारान्तत्वमार्षम् (Cg उत्क्रोडमिति पाठ उत्क्रोडो हृदयस्य स्थानम्)।; so also Ck.t. ❀ —^{c}) D7.9 गात्राणि; D8 S आंत्राणि. Ñ2 V B1.2 D6 च (for [अ]पि). V2 यथा (for तथा). Ś1 B4 D1–4.10.11 अंत्राण्यस्याः(D1 °णि च; D4 °पि) शिरश्चैव(B4 °श्चोरू); B3 स्तनौ सुरुचिरौ दृष्ट्वा. —^{d}) B4 D3.8 M1 खादयामि (for खादेयम्).

36 Ñ1 illeg. for 36 (cf. v.l. 35). B3 om. 36 – 38^{ab}. —^{a}) D1 सा (for तु). D2 तपसा; D11 पट्टिसा (for प्रघसा). V B1.2.4 पुनर्वै(B4 °श्च) विकटा नाम. —^{c}) Ñ2 B1.2 D6 निपीड्यैव(D6 °वं) (for नृशंसायाः). V कंठे अस्या निपीड्यैव (with hiatus). —^{d}) G2 पीडयामि; T2 खाद°; Ct as in text (for पीडयामः). Ś1 B4 D1–4.10.11 पीड(Ś1 D10 पाट)यामि किमेतया; Ñ2 V D6 प्रसृ(Ñ2 °मृ)तेति निवेद्यतां; B1 मृतेति प्रतिवेद्यतां; B2 मृतेयं प्रतिपाद्यतां.

37 Ñ1 illeg.; B3 om. 37 (cf. v.l. 35 and 36). V2 om. 37^{ab}. —^{a}) Ś1 D10 निवेद्यते; D11 निवेद्येयं. D5 तथा (for ततो). —^{b}) Ś1 B4 D2.10.11 [इ]यं; D1 च; Ct as in text (for सा). Ś1 B4 D2.10.11 हि; D1.3–5.7.9 च (for ह). —^{c}) Ś1 V2 B4 D2.10.11 अत्र कश्चि(D11 कचि)न्न; D1.7.9 नात्र कश्चिच्च(D1 °न्न [sic]) (for नात्र कश्चन). —^{d}) Ś1 B4 D3.4.10.11 [ए]व; T2 च; Ct as in text (for स). D11 कांक्षति (for वक्ष्यति). V2 खादयध्वं च वक्ष्यति; D1 स्वदतेत्येव वक्ष्यते; D2 खादेत्वित्येव वक्ष्यति. —For 37, Ñ2 V1 B1.2 D6 subst.; while Ś1 V2 B4 D1–4.10.11 ins. after 37:

570* दृष्ट्वा ह्येतां निरुच्छ्वासां वैवस्वतगतिं गताम् ।
भक्ष्यतामिति सुव्यक्तं रावणो ह्यभिधास्यति ।

[(l. 1) V1 B1 [ए]नां; D2 [ए]कां (for [ए]तां). D3 निरुत्साहां (for °च्छ्वासां). Ñ2 V B1.2.4 D3.6 -वशं (for -गतिं). —(l. 2) Ś1 D10 भज्यताम्; D6 विभक्ष्यताम् (hypm.). Ś1 D2.10 मन्वानो; D1.4 सर्वा नो; D11 ताः सर्वा (for सुव्यक्तं). Ñ2 V B1.2.4 D2.6 प्रभुराज्ञापयिष्यति (for the post. half).]

38 Ñ1 illeg. for 38 (cf. v.l. 35). B3 om. 38^{ab} (cf. v.l. 36). V2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) D4 च (for तु). Ś1 D1.3.10.11 [अ]योमुखी; D2.4 [अ]घो°; D5.6 [अ]ज° (for [अ]जा°). —^{b}) Ñ2 V B1.2.4 D2.6 राक्षसी प्रत्युवाच तां. —Ś1 om. (hapl.) 38^{c} – 40^{b}. Ñ2 V1 B1.2.4 D6 om. 38^{cd}. —^{c}) D1 विभज्य; D11 °नाश्य (for °शस्य). V2 D3.4 [ए]नां; B3 D1.2.11 [ए]तां (for [इ]मां). V2 D2.5 G1.2 M1.3 सर्वाः (for सर्वान्). D10 निशम्यैतां ततः सर्वाः. —^{d}) B3 मांसं (sic) (for समान्). V2 भागशः; B3 वेलशः; D1 कीलशः; D2 सर्वशः; D3 लेशतः; D4 वालिशाः (sic); D5.7.9 T2.3 G2 Cr.m.k.t पिंड(Cr °ण्डि)कान्; D11 भागतः; T1 M2 Cv पीलकान्; G3 पेलकान्; Cg as in text (for पीलु°). D8 मांसांश्च कृतपिंडकान् (sic). ❀ Ck: अत्र श्लोकद्वयं कश्चित्प्रक्षिप्तम्। सुप्रक्षेपमिदं स्थलम्।; Ct: विशस्येमामिति। मध्ये 'कण्ठमस्या नृशं°; निवेद्यतां त°; नात्र कश्चिच्च सं°; ततस्त्वजामुखी नाम रा°' इति श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तमिति कतकः. ❀

39 Ñ1 illeg. for 39 (cf. v.l. 35). Ś1 om. 39 (cf. v.l. 38). —^{a}) D3 T3 G2.3 M1 विभजामस्; D5 विभज्यापि (for °जाम). D1 समान्कालान्; D10 हलशो न (sic); D11 मसत्वेन (for ततः सर्वा). Ñ2 V B1.2.4 D6 विभजामो(B2 °म) वयं सर्वा; B3 °जामः समान्वेलान्; D2 °जामः समावीणान् (sic); D4 °जामः समाष्टीलां. —^{b}) D3 संवादो (for विवादो). D10 रुच्यते (sic); D11 गाधते (for रोचते). —D5 om. (hapl.) 39^{c} – 40. Ñ2 V B D6 om. 39^{cd}. —^{c}) D3 पानम् (for पेयम्). D1.4 शीघ्रं (for क्षिप्रं). D11 मेध्यमादीयतां क्षिप्रं. —^{d}) D3 अल्पत्वे; G1 लेह्यं च; M1 मद्यं च (for माल्यं च). T1.3 G2 M3 Cg लेह्यमुच्चावचं बहु.

G. 5. 25. 50
B. 5. 24. 43
L. 5. 19. 48

ततः शूर्पणखा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
अजामुख्या यदुक्तं हि तदेव मम रोचते ॥ ४०
सुरा चानीयतां क्षिप्रं सर्वशोकविनाशिनी ।
मानुषं मांसमासाद्य नृत्यामोऽथ निकुम्भिलाम् ॥ ४१
एवं संभर्त्स्यमाना सा सीता सुरसुतोपमा ।
राक्षसीभिः सुघोराभिर्धैर्यमुत्सृज्य रोदिति ॥ ४२

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

---

40 Ñ1 illeg. for 40 (cf. v.l. 35). Ś1 om. 40^{ab} (cf. v.l. 38). D5 om. 40 (cf. v.l. 39). —^{a}) D7–9.11 T2.3 G1.3 शूर्पणखी. ❀ Cr: शूर्पणखा रावणस्वसुरन्या।; so also Ck.t. ❀ —^{cd}) D7–9 T3 वै (for हि). Ñ2 V B1–3 D6 यदेवोक्तं. B4 अमुया च यदेवोक्तं (for ^{c}). Ś1 D1–4.10.11 अयो(D2.4 °धो)मुख्या यदेवोक्तं ममा(D2.11 °या)प्येतद्विवक्षितं.

41 Ñ1 illeg. for 41 (cf. v.l. 35). —^{a}) B3 सर्वा; G2 शीघ्रं (for क्षिप्रं). Ś1 D10.11 सुरामानयत क्षिप्रं; D1 सुरामानय क्षिप्रं च; D2–4 T2 सुरामानी(D4 °न; T2 °रां चानी)-यतां क्षिप्रं. —^{b}) M1 -रोग- (for -शोक-). Ś1 D1.3.10 T2 -विनाशिनीं. Ñ2 V B1–3 D6 माल्यं च(D6 मांसं *) विविधं बहु; B4 मद्यं च विविधं कुरु. —^{c}) Ś1 D10 आदाय; B2.3 D6 T1 G M1.3 आस्वाद्य; D2.4 अश्नीमो (for आसाद्य). —^{d}) B4 निर्यामश्च (sic); D1.5 T2 M1 °मोद्य(D5 °त्र); D4 °मश्च (for नृत्यामोऽथ). Ś1 D10 यथासुखं (for निकुम्भिलाम्). Ñ2 V B1–3 D6 प्रनृत्याम(V2 °मो) निकुंभिले; D2.11 नृत्यामश्च(D11 °मोद्य) निकुंभिले. —After 41, Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10.11 ins.:

571* उच्यमानैवमस्माभिः करोति वचनं न यत् ।
तस्मादेनामवष्टभ्य खादामः सहिता वयम् ।

[Ś1 D2.3.10 om. l. 1. —(l. 1) D6 [इ]यम् (for [ए]वम्). V1 B1 चेत् (for यत्). D11 न करोति वचो यतः (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D2.3.10.11 एताम्; D6 इमाम् (for एनाम्). V1 B1.2 अवप्लुत्य; D2 °ष्टब्धां; D3 असंबद्धां (for अवष्टभ्य). Ś1 D10 भक्ष्याम (metri causa); V B1 D6.11 खादाम. D3 सकलाः पराः (for सहिता वयम्).]

42 ^{a}) Ñ V B D6–9 निर्भर्त्स्यमाना; D1.4.11 संतर्ज्यमाना. D4 om. सा. D3 राक्षसीनां वचः श्रुत्वा. —^{c}) D4 सु ***; D7.9 विरूपाभिर् (for सुघोरा°). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 (D4 om. up to रु).6.10.11 धैर्यं त्यक्त्वा रुरोद ह(B3 सा; B4 च). ❀ Cr.m.g.t: रोदित्यरुदत्।; Ck: रोदिति। "रुदादिभ्यः सार्वधातुके" इतीट्. ❀ —After 42, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

572* इत्युत्कटाभिरसकृत्परिभर्त्स्यमाना
सा राक्षसीभिरसितोत्पलपल्लवाक्षी ।
निश्वासधूममकरोन्मृगलाञ्छनस्य
तुल्यं मुखं तदधिकं तत एव चाभूत् ।

[(l. 1) Ś1 D3.10 अत्युत्कटाभिर्. —(l. 3) Ś1 Ñ1 निश्वास-. D4 -धूम्रम् (for -धूमम्). D1 शशि- (for मृग-). D3 दृष्टा तदा हनुमता रुदती च सीता. —(l. 4) D1 तुल्याधिकं. D2.4.11 यद् (for तद्). D1.4 चासीत् (for °भूत्). D3 तस्यापि कोपः प्रचुरो बभूव (subm.).]

Colophon: Ñ2 V B D6 om. —*Sarga name*: Ś1 D1.4.10 सीतातर्जनः(Ś1 D10 °नं); Ñ1 सीताविभीषिका; D2 राक्षसीगर्जनः; D3 सीताविभीषणिका; D11 सीताभीषणः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 20; D3 26; D5.7–9 T G M1.3 24; M2 23. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

२३

तथा तासां वदन्तीनां परुषं दारुणं बहु ।
राक्षसीनामसौम्यानां रुरोद जनकात्मजा ॥ १
एवमुक्ता तु वैदेही राक्षसीभिर्मनस्विनी ।
उवाच परमत्रस्ता बाष्पगद्गदया गिरा ॥ २
न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ।
कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ३
सा राक्षसीमध्यगता सीता सुरसुतोपमा ।
न शर्म लेभे दुःखार्ता रावणेन च तर्जिता ॥ ४
वेपते स्माधिकं सीता विशन्तीवाङ्गमात्मनः ।
वने यूथपरिभ्रष्टा मृगी कोकैरिवार्दिता ॥ ५
सा त्वशोकस्य विपुलां शाखामालम्ब्य पुष्पिताम् ।
चिन्तयामास शोकेन भर्तारं भग्नमानसा ॥ ६
सा स्नापयन्ती विपुलौ स्तनौ नेत्रजलस्रवैः ।
चिन्तयन्ती न शोकस्य तदान्तमधिगच्छति ॥ ७

G. 5. 25. 35
B. 5. 25. 7
L. 5. 20. 2

23

Ñ2 V B D6 continue the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः. The sequence of st. in Cv is as in text. It adds एष साक्षात्पाठक्रमः । अन्यः कोशेषु लेखकप्रमादकृतः ।; while in Cr, it is as follows: 1-7, 11-13, 8, 9. एवं पाठक्रमः । केषुचित्कोशेषु व्युत्क्रमस्तु लेखकप्रमादकृतः.

1 ^{a}) D7.9 T2.3 M1 Ck अथ; Cv.r.m.g.t as in text (for तथा). D5 ब्रुवंतीनां. Ś1 D1-4.10.11 तथा(Ś1 इति; D3 अथ) तासु वदंतीषु. —^{b}) Ś1 V2 D10 वचः (for बहु). —After 1^{ab}, Ñ1 ins.:

573* तुल्यदृष्टिर्विशालाक्षी घोरासु विकृतासु च ।

—^{c}) Ś1 D3.10 राक्षसीष्वतिघोरासु; Ñ1 अथासौम्यासु राक्षसी (sic); B3 राक्षसीनां च तच्छ्रुत्वा; D1.4 राक्षसीषु सुघोरासु; D2.11 राक्षसीष्वत्यसौम्यासु. —After 1, T2 reads 7-9; while M1 reads 7^{ab}.

2 B1 om. 2-5. The sequence of st. 2-14 in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 is 7-9, 2-3 (D1 om. 3), 10^{ab}, 11, 14^{ab}, 10^{cd} (D1.4 10, 11, 14^{ab}), 12-13, 4-6 and 14^{cd} (Ś1 D10 om. 6 and 14^{cd}); while the sequence in Ñ2 V B2-4 D5.6 G1 is 7-9, 2-3, 10, 12-13 (D5 repeats 12-13 after 11), 4-6, 11 and 14. —^{a}) T1.3 च (for तु). D1.4 सैवं संतर्जिता सीता. —^{b}) Ñ1 B2 भयद्रुता (for मनस्विनी). D3 रामं तं मनसागमत्. —After 2^{ab}, Ś1 D2.10 ins. l. 1 of 578*. —^{c}) D3 भयेन (for उवाच). B3 वचनं (for परम-). —^{d}) Ñ1 -विह्वलया (for -गद्गदया). D1 निश्वसंती मुहुर्मुहुः; M1 ** संदिग्धया गिरा. —After 2, T2 G1 ins.:

574* रावणस्य नृशंसस्य वचनं कर्तुमर्हथ ।

3 B1 om. 3 (cf. v.l. 2). For sequence in Ś1 Ñ V B2-4 D1-6.10.11 G1, cf. v.l. 2. —^{a}) D3 किं (for न). —^{d}) D4 करिष्यामि न (by transp.).

4 B1 om. 4 (cf. v.l 2). For sequence in Ś1 Ñ V B2-4 D1-6.10.11 G1, cf. v.l. 2. —^{ab}) B3 राक्षसीनां (for सा राक्षसी-). —^{c}) D5 शर्मे न (by transp.). D1.4.5.7-9 G3 M2 शोकार्ता (for दुःखार्ता). Ñ2 V2 B2.3 D6 तत्रालभत (for लेभे दुःखार्ता). —^{d}) B(ed.) [ए]व (for च). D7.9 भर्त्सिता. B2 रावणेन विवर्जिता.

5 B1 om. 5 (cf. v.l. 2). For sequence in Ś1 Ñ V B2-4 D1-6.10.11 G1, cf. v.l. 2. —For 5^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.:

575* प्रावेपताधिकं सीता स्वगात्रमिव चाविशत् ।

[D1.4 साध्वी (for सीता). D1.2.4 चाविशत (for चा°).]; while Ñ2 V2 B2-4 D6 subst. for 5^{ab}:

576* स्वगात्रं प्रविशन्तीव सा चावेपत मैथिली ।

[Ñ2 D6 प्रावेपत; B3 [अ]वेपत च (by transp.); B4 [अ]न्ववेपत (for चावेपत). V2 प्रावेपत च.]

—^{c}) D1.4 मृगी; D6.11 वन- (for वने). Ś1 यथा (for यूथ-). —^{d}) D1.4 वने; D11 मृगैर् (sic) (for मृगी). Ñ2 D6 व्याघ्रैर्; B1 लोकैर्; D1-4.10.11 T2.3 G3 M1 काकैर्; G1 व्याघ्रैर्; Cr.m.g.t as in text (for कोकैर्).

6 For sequence in Ś1 Ñ V B2-4 D1-6.10.11 G1, cf. v.l. 2. Ś1 D10 om. 6. B1 transp. 6 and 7. —^{b}) D4 आलिंग्य; D11 -माल्यसु- (sic) (for आलम्ब्य). Ñ1 दुःखिता (for पुष्पिताम्). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 शोकार्ता (for शोकेन). —^{d}) Ñ V2 B D1-4.6.11 गतमानसा.

7 For sequence in Ś1 Ñ V B2-4 D1-6.10.11 G1, cf. v.l. 2. T2 reads 7-9, while M1 reads 7^{ab} after 1. B1 transp. 6 and 7. —^{a}) Ś1 संस्रापयंती. D5 विमलौ (for विपुलौ). V B D6 विपुलौ स्ना(V1 B2.4 स्न)पयंती सा. —^{b}) B2 बाष्प- (for नेत्र-). D11 नेत्रौश्रवैर्जलैः (corrupt). —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D6.10 च (for न). —^{d}) D1 पारं समु-; D5 सा परम् (for तदान्तम्). Ś1 D10 पारं चानधि-गच्छति; Ñ2 V B D6 तद्गतं नाध्य(V2 °व)गच्छति; D3 चांतं तस्य जगाम सा. —After 7, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 ins.:

G. 5. 26. 1
B. 5. 25. 8
L. 5. 20. 4

सा वेपमाना पतिता प्रवाते कदली यथा ।
राक्षसीनां भयत्रस्ता विवर्णवदनाभवत् ॥ ८
तस्याः सा दीर्घविपुला वेपन्त्याः सीतया तदा ।
ददृशे कम्पिनी वेणी व्यालीव परिसर्पती ॥ ९
सा निःश्वसन्ती दुःखार्ता शोकोपहतचेतना ।
आर्ता व्यसृजदश्रूणि मैथिली विललाप ह ॥ १०
हा रामेति च दुःखार्ता पुनर्हा लक्ष्मणेति च ।
हा श्वश्रु मम कौसल्ये हा सुमित्रेति भामिनी ॥ ११
लोकप्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदाहृतः ।
अकाले दुर्लभो मृत्युः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ॥ १२

577* सर्वोपायैरुपक्रम्य सीतां तां रावणस्त्रियः ।
तूष्णीं बभूवुर्युगपत्कृत्वाज्ञां भर्तुराद्दताः ।

[(l. 1) Ś1 B1.2 D2 उपा(B1 अप)क्रम्य; Ñ1 उपागम्य (for उपक्रम्य). B3 सर्वैरुपायैराक्रम्य (for the prior half). D1–4.10.11 ता; D6 om. (hapl.) (for तां). Ñ2 V B D6 रावणायताः; D3.10 राक्षस° (for रावणस्त्रियः). —(l. 2) V2 तां (for [आ]ज्ञां). Ñ1 D11 आर्दि(D11 °दृ)तां; V2 D1.4 आवृताः; D3 आर्दिताः (for आदृताः).]

—Ñ2 V B D6 cont., while Ś1 D3.10 ins. l. 1 only after 2^{ab}:

578* राक्षसीनां विरूपाणां श्रुत्वा वाचः सुदारुणाः ।
अब्रवीद्भयसंविग्ना सीता बाष्पोत्तरं वचः ।
नूनं शरीरं मम पापकर्मा
शस्त्रैः शितैः छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।
तस्मिन्ननागच्छति लोकनाथे [5]
गर्भान्विनष्टानिव शल्यहर्ता ।

Colophon.

[(l. 1) B3 वाक्यं सुदारुणं (for वाचः सुदा°). —(l. 2) B3 भयविग्ना सा (for °संविग्ना). V2 om. सीता. —(l. 3) B3 बत पापकर्मणः (for मम पापकर्मा). —(l. 5) D6 न चागच्छति. —(l. 6) B2 गर्भान्हि नष्टान्. V2 D6 -कर्ता; B4 -हंता (for -हर्ता). —Colophon: *Sarga name*: Ñ2 V B1 D6 राक्षसीतर्जनं; B2.3 राक्षसीगर्जनं; B4 सीतातर्जनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ2 D6 25; V1 B4 26; V2 16; B2.3 24.]

8 For sequence in Ś1 Ñ V B2–4 D1–6.10.11 G1, cf. v.l. 2. B1 om. 8–10. D8 reads 8–9 after 13. —^{a}) Ś1 D1–4.10.11 सततं; Ñ1 प्रसभं; M2 मथिता (for पतिता). Ñ2 V1 B3.4 D6 प्राप(B3 श्रुत्वा)तद्वेपमाना सा; V2 B2 सततं वेपमाना सा. —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3.4.10.11 राक्षसीभ्यो; D9 °सानां; Cm.g.t as in text (for °सीनां). Ñ2 V B2–4 D6 भयात्तत्र; D10 भयात्रस्ता. —^{d}) D8 M1 विषण्ण- (for विवर्ण-).

9 For sequence in Ś1 Ñ V B2–4 D1–6.10.11 G1, cf. v.l. 2. B1 om. 9 (cf. v.l. 8). D8 reads 8–9 after 13. —^{a}) D7.9 G3 -बहुला (for -विपुला). Ñ2 V B2–4 D6 तस्याः सुविपुला दीर्घा. —^{b}) D5 वसंत्याः. Ñ2 V B2–4 D6 परमस्त्रियः; D8 G2 M2 सीतया तथा. —For 9^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.:

579* तस्याः सा कम्पमानाया दीर्घा सुविपुलासिता ।

[D2 सकंपमानाया.]

—^{c}) Ś1 D10 कंपिता; Ñ2 V B2–4 D6 दृश्यते (for ददृशे). Ś1 D10 रुचिरा; Ñ V B2–4 D1–7.9.11 T2 G3 M1 कंपिता; M3 शंसिनी (for कम्पिनी). —^{d}) Ñ2 V B2–4 D6 परिवर्तिनी(D6 °ता); G1 °सर्पिणी; Cr.m.g.t as in text (for °सर्पती). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सर्पं(Ś1 D10 कंपं)ती भुजगी यथा. ❀ Cv.m.g.t: सीतयेत्यत्र(Cg °येति व्यत्ययेन) षष्ठ्यर्थे तृतीया। परिसर्पती परिसर्पन्ती(Cg °न्ती। नुमभाव आर्षः). ❀

10 For sequence in Ś1 Ñ V1(illeg. from 10 up to 5.24.12).2 B2–4 D1–6.10.11 G1, cf. v.l. 2. B1 om. 10 (cf. v.l. 8). —^{a}) Ś1 Ñ1 D3.10.11 निः(D10.11 नि)श्वसंत्यथ; Ñ2 V2 B2–4 निःश्वसंती च(B3 °ती सु-; B4 °त्यति-); D1.9 S सा निश्वसंती; D2 निश्वसत्यति-; D6 विश्वसंती स- (for सा निःश्वसन्ती). D7.9 शोकार्ता (for दुःखार्ता). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 भय-; Ñ2 V2 B2–4 D6 दुःख- (for शोक-). D2.4.11 -मानसा (for -चेतना). —^{c}) Ś1 D10 एवं (for आर्ता). D10 विसृजद्. D2 आर्ता विसृज्य चाश्रूणि. —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B2–4 D1.3.4.6.7.9–11 G1 M3 च (for ह).

11 For sequence in Ś1 Ñ V1(illeg.).2 B2–4 D1–6.10.11 G1, cf. v.l. 2. —^{a}) Ñ1 प्रचुक्रोश; D2.4.11 च (D4 om.[subm.]) शोकार्ता; D3 सुदुः° (for च दुःखार्ता). Ś1 D10 हा हा रामेति दुःखार्ता(D10 °खांता [sic]); Ñ2 V2 B D6 हा (D6 हे) राम इति शोकार्ता (with hiatus). —^{b}) Ñ2 V2 B D5–9 S transp. पुनर् and हा. Ñ1 लक्ष्मणेति पुनः पुनः. —^{d}) G1.2 सुमित्रेति च; M2 सुमित्रे चेति; Cr.m.g.t as in text (for हा सुमित्रेति). Ś1 D1–4.10.11 हा सुमित्रे ममेति च; Ñ1 सुमित्रे कैकयीति च; Ñ2 V2 B D6 सुमित्रे चैव भाविनि. ❀ Cr.m: सुमित्रेत्यत्र एकाराभाव आर्षः।; so also Cg.t. ❀

12 For sequence in Ś1 Ñ V1(illeg.).2 B2–4 D1–5(repeats 12).6.10.11 G1, cf. v.l. 2. B1 om. 12–13. —^{a}) B2 D1 लोके प्रवादः; D2 लोकापवादः. —^{b}) Ñ2 V2 B2–4 D6 उपलक्षितः (for समुदाहृतः). —^{c}) B3 दुर्भवो; D6 दुर्बले (sic) (for दुर्लभो). —^{d}) D1–4.5(both times).11 G M1.2 स्त्रियो (for स्त्रिया). B2 पुरुषेण. D1.4 च (for second वा).

यत्राहमाभिः क्रूराभी राक्षसीभिरिहार्दिता ।
जीवामि हीना रामेण मुहूर्तमपि दुःखिता ॥ १३
एषाल्पपुण्या कृपणा विनशिष्याम्यनाथवत् ।
समुद्रमध्ये नौः पूर्णा वायुवेगैरिवाहता ॥ १४
भर्तारं तमपश्यन्ती राक्षसीवशमागता ।
सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयहतं यथा ॥ १५
तं पद्मदलपत्राक्षं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
धन्याः पश्यन्ति मे नाथं कृतज्ञं प्रियवादिनम् ॥ १६

सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदितात्मना ।
तीक्ष्णं विषमिवास्वाद्य दुर्लभं मम जीवितम् ॥ १७
कीदृशं तु मया पापं पुरा देहान्तरे कृतम् ।
येनेदं प्राप्यते दुःखं मया घोरं सुदारुणम् ॥ १८
जीवितं त्यक्तुमिच्छामि शोकेन महता वृता ।
राक्षसीभिश्च रक्षन्त्या रामो नासाद्यते मया ॥ १९
धिगस्तु खलु मानुष्यं धिगस्तु परवश्यताम् ।
न शक्यं यत्परित्यक्तुमात्मच्छन्देन जीवितम् ॥ २०

G. 5. 26. 18
B. 5. 23. 20
L. 5. 20. 21

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

---

13 For sequence in Ś1 Ñ V1(illeg.).2 B2–4 D1–5(repeats 13).6.10.11 G1, cf. v.l. 2. B1 om. 13 (cf. v.l. 12). —^{a}) B3 यतो; B4 (m. also) यदा (for यत्र). B2 D4 अति-; T1.3 M3 एवं (for आभिः). Ñ2 D6 क्रुद्धाभी; D4 -घोराभिर् (for क्रूराभी). D1 यथाहमपि घोराभिर्. ❀ Cm.g : यत्र यतः ।; so also Ct. ❀ —^{b}) Ñ2 V2 B2.4 D6 अभिद्रुता; B3 उपद्रुता (for इहार्दिता). D1.4 यातुधानाभिरर्दिता. —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 पतिना हीना; Ñ2 V2 B2–4 D6 पतिहीना च(B3 om. [subm.]); D5 (second time) यदि रामेण; D8 [अ]हं न रामेण (sic) (for हीना रामेण). Ñ1 यस्या विना * जीवामि (sic); D5 (first time) विना रामेण जीवामि. —^{d}) B3 अपि च (hypm.); D2 इव (for अपि). —After 13, D8 reads 8–9.

14 For sequence in Ś1 Ñ V1(illeg.).2 B2–4 D1–6.10.11 G1, cf. v.l. 2. —^{a}) D3.6.8 -पुण्य- (for -पुण्या). D2 निपुणा (sic) (for कृपणा). —^{b}) T2 दीना क्लिश्यामि (for विनशिष्यामि). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 विनश्यामि यथातथं(Ś1 D10 °यथं; D1.3 °तथा); Ñ2 V2 B D6 विनश्या (V2 D6 °नंक्ष्या)मि यथासुखं. —Ś1 D10 om. 14^{cd}. B2 reads 14^{cd} twice. —^{c}) D11 ध्वस्ता (for पूर्णा). —^{d}) D2 वायुवेगाद्. D1 [आ]हवे; D11 [अ]भवत् (for [आ]हता). Ñ2 V2 B D6 ताडिता मारुतैरिव(B1.2 °र्यथा).

15 V1 illeg. for 15 (cf. v.l. 10). —^{a}) Ś1 D1.4.10 स्वम् (for तम्). —^{b}) Ñ V2 B D6 पश्यंती राक्षसीगणं(V2 °णान्; B4 °कुलं); D1.4 राक्षसीनां वशं गता. —^{c}) D8 ननु (for खलु). B1 दुःखेन. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कूलं तोयैरिवाप्लु(Ś1 D3.10 °वृ; Ñ1 °*)तं.

16 V1 illeg. for 16 (cf. v.l. 10). —^{a}) B2.4 D1.2.4.6.11 -रक्ताक्षं; B3 -वक्त्रा° (for -पत्रा°). Ś1 D10 सुपद्मदलरूपाक्षं. ❀ Cv.g : पद्मदलपत्राक्षम् । दलतीति दलं विकसितपद्माक्षमित्यर्थः । यद्वा दलतीति दलं गर्भपत्रम् । विस्पष्टार्थमेकार्थं शब्दद्वयं वा. ❀ —^{b}) B2 -विक्रम- (for -विक्रान्त-). B1 सिंहविक्रमशालिनं. —^{c}) Ś1 D3.10 तं रामं; Ñ1 illeg.; Ñ2 B1.2.4 D6 काकुत्स्थं; D2.11 वै रामं (for मे नाथं). B3 धन्या पश्यामि काकुत्स्थं. —^{d}) Ś1 B3 D3.10 प्रियदर्श(D3 °र्शि)नं; D1.11 सत्यवादिनं.

17 V1 illeg. for 17 (cf. v.l. 10). —^{a}) M3 विषं तीक्ष्णम् (by transp.). V2 B4 D1–4.11 T2 [आ]साद्य. —^{d}) D11 तव (sic) (for मम). D7.9 जीवनं. Ñ2 V2 B1.3.4 D6 transp. मम and जीवितं. B2 जीवितं दुर्लभं मम.

18 V1 illeg. for 18 (cf. v.l. 10). —^{a}) V2 B4 हि (for तु). D5 T2 M1.2 पुरा; D6–9 महा- (for मया). G1 ईदृशं तु पुरा पापं. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 पूर्व-(D2 °र्वं); B3 पर-; D5–9 T2 G1 M1.2 मया (for पुरा). M1.3 जन्मांतरे. —^{cd}) D7.9 महा- (for मया). D7–9 transp. दुःखं and घोरं. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 यदि(D3 येने)यं प्राप्यतेवस्था मया(D1.4 °हा-) घोरा सुदारुणा; Ñ2 V2 B D6 यदयं प्राप्यते शोको मया घोरा च(B4 तु) यातना. ❀ Ck : सुदारुणमित्यनन्तरमेकः श्लोकः क्वचित्प्रक्षिप्तः. ❀ —After 18, G1.2 ins. 585* (G1 alone repeating it after 5.24.7).

19 V1 illeg. for 19 (cf. v.l. 10). After 19^{ab}, B3 reads 5.24. 3^{c}–5^{b}. —Ś1 D10 om. 19^{cd}. —^{c}) G1.2 तु (for च). Ñ1 D1–4.11 राक्षसीरक्षितत्वाच्च. ❀ Cr.m.g : रक्षन्त्या रक्ष्यमाणया. ❀ —^{d}) Ñ1 D1–4.11 M3 कामो (for रामो). —For 19^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. :

580* मया नावाप्यते कामो राक्षसीभिः सुरक्षिता ।

[B4 रामो (for कामो). B4 राक्षसीकृतरक्षया (for the post. half).]

20 V1 illeg. for 20 (cf. v.l. 10). —^{a}) D3 स्त्रीमतरं तु (sic) (for खलु मानुष्यं). —After 20^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

581* राक्षसीवशमापन्नं भर्त्स्यमानं सुदारुणम् ।

२४

G. 5. 26. 19
B. 5. 26. 1
L. 5. 20. 22

प्रसक्ताश्रुमुखीत्येवं ब्रुवन्ती जनकात्मजा ।
अधोमुखमुखी बाला विलप्तुमुपचक्रमे ॥ १
उन्मत्तेव प्रमत्तेव भ्रान्तचित्तेव शोचती ।
उपावृत्ता किशोरीव विचेष्टन्ती महीतले ॥ २
राघवस्याप्रमत्तस्य रक्षसा कामरूपिणा ।
रावणेन प्रमथ्याहमानीता क्रोशती बलात् ॥ ३
राक्षसीवशमापन्ना भर्त्स्यमाना सुदारुणम् ।
चिन्तयन्ती सुदुःखार्ता नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ४
न हि मे जीवितेनार्थो नैवार्थैर्न च भूषणैः ।
वसन्त्या राक्षसीमध्ये विना रामं महारथम् ॥ ५

[D1-4 -वशगा याहं; D11 -वशमापन्ना (for -वशमापन्नं). D1-4.11 भर्त्स्यमाना.]

—^{c}) Ñ2 V2 B D6 यन्न शक्यं (by transp.); M1 न शक्यते (for न शक्यं यत्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D10 स्वच्छंदेनात्म-; B3 आत्मनैव तु; T1.3 G3 मम छंदेन; Cg.k.t as in text (for आत्मच्छन्देन). —After 20, Ś1 Ñ2 B1.4 D3.6.10.11 ins. :

582* यस्मादपारैर्दुःखैर्मां प्राप्तां नयति नान्तकः ।

[B1 D6 अपारे दुःखे मां. B1 नांतिकं (sic) (for नान्तकः).]

Colophon : Ś1 Ñ V2 B D1.3.6.10.11 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name* : D2.4 सीताविलापः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D2.4 om. ; D5.7-9 T G M1.3 25; M2 24. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः .

24

Ś1 Ñ V2 B D1.3.6.10.11 cont. the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 V1 illeg. up to 12 (cf. v.l. 5.23.10). —^{a}) D3 प्रसिक्ताश्रु-; D5.10 T2 प्रसृताश्रु-; D11 प्रशस्ताश्रु- (sic); Cm.g.k.t as in text (for प्रसक्ताश्रु-). Ñ2 V2 B1 D1.3.5.7.8 T1.2 M2 स्त्वेवं; B4 ह्येवं (for [इ]त्येवं). —B1 om. from जन in 1^{b} up to खाद in 586*. —^{b}) Ś1 B2 D2.3.10 रुदती; Ñ V2 B1.3.4 D6.7.9 T Ct ब्रुवती; D1 कुर्वती; Cm.k as in text (for ब्रुवन्ती). —^{c}) B4 D7-9 अधोग(B4 °न)त- (for °मुख-). Ñ2 हीना; D6 दीना (for बाला). —^{d}) M1 प्रलपुम्; Cm.k.t as in text. Ñ2 V2 B2-4 D6 विललाप सुदुःखिता. ❀ Cm.k.t : विलप्तुं विलपितुम्. ❀ —For 1^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.; while B4 ins. after 1 :

583* अधोमुखी विलपितुं बाला समुपचक्रमे ।

—After 1, B2 ins. :

584* हा राम हा * सौमित्रे उवाच च पुनः पुनः ।

2 V1 illeg. for 2; B1 om. 2 (for both, cf. v.l. 1). —^{a}) Ś1 D10 रुदती च(D10 °तीव) (for उन्मत्तेव). D5 reads प्रमत्तेव in marg. —^{b}) Ś1 D1-4.10.11 भामिनी; Ñ1 जानकी; Ñ2 V2 B2-4 D6 चातुरा; Ck.t as in text (for शोचती). ❀ Ck.t : शोचती शोचन्ती. ❀ —^{c}) B2 D1.5.7.8 T2 उपावृत्त-; G1 उपविष्टा; Cr.m.g.k.t as in text (for उपावृत्ता). D1 च (for [इ]व). D11 कुमारी च (for किशोरीव). —Ñ1 illeg. for 2^{d}–3^{a}. —^{d}) Ś1 B3 D3.11 व्य(Ś1 वि)चेष्टत; Ñ2 V2 B2.4 D2.6 चेष्टमाना; D1.4.7-9 विचेष्टंती; D10 विवेष्टत (for विचेष्टन्ती).

3 V1 illeg. for 3; B1 om. 3 (for both, cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 3^{a} (cf. v.l. 2). —^{a}) Ś1 Ñ2 B2 D1.2.4.6-10 M2.3 Cm.g.t प्रमत्तस्य; V2 B3 प्रशक्तस्य; B4 D5 G3 [अ]प्रमेयस्य; Cr as in text (for [अ]प्रमत्तस्य). ❀ Cr : अप्रमेयस्येति पाठः सम्यक्. ❀ —B3 reads 3^{c}–5^{b} after $5.23.19^{ab}$. —^{c}) D1 प्रविश्य (for प्रमथ्य). —^{d}) Ñ2 V2 B2-4 D6 रुदती (for क्रोशती). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 क्रोशंत्यपहृता बलात्.

4 V1 illeg. for 4; B1 om. 4 (for both, cf. v.l. 1). For sequence in B3, cf. v.l. 3. Ś1 om. 4–5^{b}. —^{b}) Ñ V2 D5.7-9 T2 च दारुणं(V2 °णा); D1.4 पुनः पुनः; D6 °णा; D10 सु * हतैः (for सुदारुणम्). —D10 om. 4^{c}–5^{b}. —^{c}) Ñ1 D1-4.11 G1 विचिंतयंती(Ñ1 D2.11 °यामि) (for चिन्तयन्ती सु-). —^{d}) Ñ V2 B2-4 D1-4.6.11 नाहं(Ñ2 V2 B2.3 D6 न हि) शक्ष्या(B3.4 °क्ष्नो)मि जीवितुं.

5 V1 illeg. for 5; B1 om. 5 (for both, cf. v.l. 1). For sequence in B3, cf. v.l. 3. Ś1 D10 om. 5^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) M1 च (for हि). M3 जीवितैरर्थैः. —Ñ1 illeg. for ^{b}. —^{b}) V2 B3.4 [अ]पि; D5 वा; T1 G1 च (for [ए]व). Ñ2 B2 नाप्यर्थेन; D6 नाप्यर्थैः; Cg नैवार्थैर्न (as in text). B2 D1-4 वि-; B3 [अ]पि; D11 [ए]व (for च). —^{c}) Ś1 B3 D10 वसंती. V2 B2.3 D1-4.6.10.11 रक्षसां (for राक्षसी-). —^{d}) Ñ2 V2 B2.4 D6 T1.3 G1 महाबलं; B3 सुदुःखिता (for महारथम्). —After 5, D7-9 T G3 M1.3 ins.; while G1.2 ins. after 5.23.18(G1 repeating it after 5.24.7) :

585* अश्मसारमिदं नूनमथवाप्यजरामरम् ।
हृदयं मम येनेदं न दुःखेन विशीर्यते ।

[(l. 1) G1(first time).2 अश्मसारमयं. —(l. 2) M1

धिङ्मामनार्यामसतीं याहं तेन विना कृता ।
मुहूर्तमपि रक्षामि जीवितं पापजीविता ॥ ६
का च मे जीविते श्रद्धा सुखे वा तं प्रियं विना ।
भर्तारं सागरान्ताया वसुधायाः प्रियंवदम् ॥ ७
भिद्यतां भक्ष्यतां वापि शरीरं विसृजाम्यहम् ।
न चाप्यहं चिरं दुःखं सहेयं प्रियवर्जिता ॥ ८
चरणेनापि सव्येन न स्पृशेयं निशाचरम् ।
रावणं किं पुनरहं कामयेयं विगर्हितम् ॥ ९

प्रत्याख्यातं न जानाति नात्मानं नात्मनः कुलम् ।
यो नृशंसस्वभावेन मां प्रार्थयितुमिच्छति ॥ १०
छिन्ना भिन्ना विभक्ता वा दीप्ते वाग्नौ प्रदीपिता ।
रावणं नोपतिष्ठेयं किं प्रलापेन वश्चिरम् ॥ ११
ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः ।
सद्वृत्तो निरनुक्रोशः शङ्के मद्भाग्यसंक्षयात् ॥ १२
राक्षसानां जनस्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।
येनैकेन निरस्तानि स मां किं नाभिपद्यते ॥ १३

G. 5. 26. 32
B. 5. 26. 12
L. 5. 20. 34

जन्मैतेन (for मम येनेदं). G1 (first time).2 दुःखेन न (by transp.). T3 M3 [अ]वशीयते.]

6 V1 illeg. for 6; B1 om. 6 (for both, cf. v.l. 1). —a) B3 अनाथाम्. —b) B4 तेनाहं (by transp.). —c) Ñ2 V2 B2-4 D6.7.9.11 M1 Ct जीवामि; D4 विद्यामि (for रक्षामि). Ś1 Ñ1 D1-3.10 यन्मु (D1.3 न मु [sic]; D2 सुमु) हूर्तमपीच्छामि. —d) Ñ2 V2 B2-4 D5 जीवन्ती; D3.4.10.11 जीवितुं (for जीवितं). Ś1 B4 D5.7.9.10 -जीविका; Ñ2 B2.3 D1 -जीविकां; D2 -जीवितं; G1 -वर्जिता; Ck as in text (for -जीविता). ꕥ Ck: पापजीवितेत्यनन्तरं "चरणेनापीत्यादि"। अत्र च मध्ये द्वौ श्लोकौ प्रक्षिप्तौ; so also Ct. ꕥ

7 V1 illeg. for 7; B1 om. 7 (for both, cf. v.l. 1). D5.7.9 T2 M2 om. 7-8. —a) Ñ2 D6 वा (for च). V2 वा (for मे). Ñ1 D2-4.11 नास्ति मे; B3 का रामे; B4 का मेस्ति; Cr as in text (for का च मे). B2 वांछा (for श्रद्धा). Ś1 D10 जीविते नास्ति मे श्रद्धा. —b) V2 रतिः (for वा तं). Ś1 D1-3.10.11 विना प्रियं (by transp.); Ñ1 विना पतिं. —After 7, G1 repeats 585*.

8 V1 illeg. for 8 (cf. v.l. 1). B1 D5.7.9 T2 M2 om. 8 (cf. v.l. 1 and 7). —a) Ś1 Ñ2 V2 B2-4 D1-4.6.10.11 छिद्यतां (for भिद्यतां). Ñ1 छिद्यतां (for भक्ष्यतां). Ñ2 V2 B2-4 D6 वा मे; G1 मेद्य (for वापि). —c) Ś1 दारुणं नेदृशं दुःखं; Ñ2 V2 B2-4 D6 न चेदं (Ñ2 D6 चाहं; V2 चैव) सुमहद्दुःखं; D1.2.4 मा चिरं विविधं दुःखं; D3.11 अचिराच्चिरं दुःखं; D10 दारुणैरीरितं दुःखं. —d) D1 प्रियवर्जितं.

9 V1 illeg. for 9; B1 om. 9 (for both, cf. v.l. 1). —a) D11 T2 G1 [अ]प- (for [अ]पि). Ñ2 V2 D6 वामेन; Ct as in text (for सव्येन). —b) B3 D1 स्पृशेयं न (by transp.). Ñ2 V2 B2-4 D6 कदाचन (for निशाचरम्). —c) G2 तं (for किं). Ñ V2 B2-4 D1-4.6.11 नीचं (for अहं). Ś1 D10 किं पुना रावणं नीचं. —d) Ś1 कामयेय. Ñ2 V2 B2-4 D6 पृथग्जनं; D7.9 निशाचरं (for विगर्हितम्).

10 V1 illeg. for 10; B1 om. 10 (for both, cf. v.l. 1). Ñ2 om. 10ab. —a) Ś1 Ñ1 D1.7-11 T2 M1 Cv.k.t प्रत्याख्यातं (Ś1 Ñ1 D10 °तो); V2 B2-4 D6 °दिष्टः (V2 B4 °ष्टं); Cr.m.g as in text (for °ख्यातं). B2-4 D2.6 स; D10 वि-; Cv.t as in text (for न). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 जानीते; Cv.t as in text (for जानाति). —b) Ś1 D10 आत्मानं (with hiatus) (for ना°). —c) Ś1 Ñ1 D1-4.11 -प्रभावोयं (D1 °वेन; D3.11 °वो मां); D10 -स्वभावत्वात् (for -स्वभावेन). —d) T3 G1 मा (for मां). Ś1 Ñ1 D1.2.10 धर्षयितुम्; Ñ2 B2-4 D6 परस्त्रष्टुम्; V2 वा*स्पृष्टुम्; Ck.t as in text (for प्रार्थयितुम्). D3.4.11 प्रधर्षयितुम्.

11 V1 illeg. for 11 (cf. v.l. 1). —a) D7.9 प्रभिन्ना (for विभक्ता). —b) D7.9 T2 दीप्ता (for दीप्ते). Ś1 Ñ1 [ऽ]ग्नौ वा (by trasp.); D1.2.3.11 चाग्नौ (for वाग्नौ). Ś1 Ñ1 D2-4 प्रवेशिता; D1 प्रवेशनात् (for प्रदीपिता). D10 प्रदीप्तेग्नौ प्रवेशिता. ꕥ Cv.r: दीप्ते वेत्यत्र वेति पदच्छेदः. ꕥ —For 11ab, Ñ2 V2 B D6 subst.:

586* छित्वा भित्वापि खादन्तां दीप्ते वाग्नौ प्रवेश्यताम् ।

[B1 om. up to खाद (cf. v.l. 1). V2 B4 छित्वा (for भित्वा). Ñ2 B2 D6 च (for [अ]पि). Ñ2 D6 खादंतु. Ñ2 V2 B2 दीप्ता (for दीप्ते). V2 B1 D6 च (for वा). B4 प्रदीयतां.] —d) Ś1 विलापेन. B2 वा परं; D1.10.11 वा चिरं; T2 विश्वयं (sic); Ct as in text (for वश्चिरम्).

12 V1 illeg. for 12 (cf. v.l. 1). —a) D2.10 प्रज्ञः (for प्राज्ञः). D1.11 ख्यातप्रज्ञः. Ñ2 V2 B D6 कुलीनश्च. T2 स (for च). —b) D2 [ऽ]थ; T2 स (for च). —c) T1.3 G3 M2 Ck Ś1 D1.10 सांप्रतं; Ñ2 B3.4 D3.4.6.11 T1.3 G3 M2 Ck संवृत्तो; B2 पंडितो; D3 G2 M1 सुवृत्तो; Cg as in text (for सद्वृत्तो). —d) B3 om. शङ्के. D1.10 सद्भाग्य- (for मद्भाग्य-). Ñ2 D11 -संचयात् (sic); D1 M1 -संक्षये; G1 -सुक्षयात्; Cr.m.g.k.t as in text.

13 ab) B1 सहस्राणां. T1.3 G2 M3 सहस्राणि जनस्थाने (by transp.). —c) D7-9 T2 एकेनैव (for येनैकेन).

G. 5.26. 0
B. 5.26. 13
L. 5.20. 0

निरुद्धा रावणेनाहमल्पवीर्येण रक्षसा ।
समर्थः खलु मे भर्ता रावणं हन्तुमाहवे ॥ १४
विराधो दण्डकारण्ये येन राक्षसपुंगवः ।
रणे रामेण निहतः स मां किं नाभिपद्यते ॥ १५
कामं मध्ये समुद्रस्य लङ्केयं दुष्प्रधर्षणा ।
न तु राघवबाणानां गतिरोधी ह विद्यते ॥ १६
किं नु तत्कारणं येन रामो दृढपराक्रमः ।
रक्षसापहृतां भार्यामिष्टां नाभ्यवपद्यते ॥ १७
इहस्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मणपूर्वजः ।
जानन्नपि हि तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥ १८
हृतेति योऽधिगत्वा मां राघवाय निवेदयेत् ।
गृध्रराजोऽपि स रणे रावणेन निपातितः ॥ १९
कृतं कर्म महत्तेन मां तदाभ्यवपद्यता ।
तिष्ठता रावणद्वंद्वे वृद्धेनापि जटायुषा ॥ २०
यदि मामिह जानीयाद्वर्तमानां स राघवः ।
अद्य बाणैरभिक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ २१

—^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 Ck स मां(D6 मा) नाभ्युप (Ś1 Ñ1 D1–4.10 Ck °भ्यव)पद्यते. ❀ Ck : अतः परं कामं मध्य इत्यादि। अत्र च मध्ये द्वौ श्लोकौ प्रक्षिप्तौ क्वचित्।; Ct : एतदुत्तरं कामं मध्य इति। मध्ये, निरुद्धा रावणेन; समर्थः खलु मे; विराधो दण्डकारण्ये; रणे रामेण इति श्लोकौ प्रक्षिप्ताविति कतकः. ❀

14 G2 om. (hapl.) 14–15. Ñ2 V B D1.2.6 om. 14.—^{a}) Ś1 Ñ1 D10.11 [इ]ह; Ck as in text (for [अ]हम्).—^{b}) Ś1 Ñ1 D10 स्वल्प-; D11 स्वेन; Ck as in text (for अल्प-). Ś1 Ñ1 D3.4.10.11 वीर्यवान्(D3.4 °तः); Ck as in text (for रक्षसा).—^{c}) Ś1 Ñ1 D10.11 कथं नु; Ck as in text (for समर्थः). Ś1 Ñ1 D10.11 मां (for मे).—Ñ1 illeg. for ^{d}.—^{d}) Ś1 D3.4.10.11 रामो नाभ्यव (D11 °भ्युप)पद्यते(Ś1 °वर्तते).

15 G2 om. 15 (cf. v.l. 14). Ñ2 V B D6 read 15 after 18.—^{a}) D4.6.8 विरोधो (sic); Ck as in text.—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 शरेणैकेन; Ck as in text (for रणे रामेण).—^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.9–11 T2 G1 Ck स मां(D6 मा) नाभ्यव(Ñ2 V B D6.11 °भ्युप)पद्यते.

16 Ñ2 V B D6 read 16 after 24^{ab}.—^{a}) D11 कथं (for कामं).—^{b}) Ñ2 V B D6 दुर्धर्षा(V1 B4 °र्जया) रक्षसां(V2 राक्षसी) पुरी.—^{c}) D4.10 नु; Ct as in text (for तु). V2 B1.2.4 रामस्य (for राघव-).—^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 अप्राप्या(D2.3 °प्य 'मुप(Ñ1 D1 °मव)धारये; Ñ2 V B D6 अप्राप्यं भुवि विद्यते; D5.7–9 Ct गतिरोधो भविष्यति(D5 हि विद्यते; D8 °न्न दृश्यते); D10 अप्राप्येत्युपधारये; D11 न प्राप्येत्यवधारये.

17 Ñ2 V B D6 om. (hapl.) 17.—^{a}) D2–4.8–10 M3 किं(D2 तं [sic]) तु (for किं नु). Ś1 D10 किं (sic) (for तत्).—^{cd}) D1 भार्यां शिष्टां (sic); G1 दृष्ट्वा मां च (for भार्यामिष्टां). D7.9 यो नाभिपद्यते; D8.11 नाभ्युपपद्यते; G2 नाद्यावपद्यते.

18 ^{a}) B3 इह स्थानं; G3 इह ** (damaged); Cm.g.k.t as in text (for इहस्थां मां). B2 नाभि- (for मां न). G1 जानाति.—^{b}) Ñ2 V B D6 नूनं (for शङ्के).—D9 reads from जस्वी in ^{c} up to ^{d} in marg.—^{c}) V1 B2.4 D1–4.6.11 G2 M1.2 न हि; T2 इह (for अपि). Ś1 Ñ V B D T2 G2 M1.2 स (for हि).—^{d}) B3 न धैर्यं; D5 T2 M3 धर्षणं.—After 18, Ñ2 V B D6 read 15.

19 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.8.10.11 M2 योभि(Ś1 Ñ1 °ति; D11 °पि)गत्वा मां; Ñ2 V B1.3.4 D6 यो हि मां ग(Ñ2 D6 ज्ञा)त्वा; B2 यो मां स गत्वा च (hypm.); D2 योपि मां गत्वा; D7.9 Ct मां योधिगत्य; Ck as in text (for योऽधिगत्वा मां).—^{b}) G1 M1 न्यवेदयेत् (sic).—After 19^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

587* सुमहत्तेन कल्याणं कृतं स्याल्लोकनन्दनम्।

—Thereafter Ñ1 cont. :

588* न तं पश्यामि तदानीं सुहृदं करुणालयम्।

—^{c}) Ñ1 च; D5.8 T2 G1.2 M1 हि (for ऽपि). M2 हि (for स). Ś1 Ñ1 D2.10.11 समरे. Ñ2 V B D6 रणे सोपि (by transp.) (for ऽपि स रणे). D1.3.4 स गृध्रराजः समरे.

20 ^{a}) Ś1 Ñ1 B2 D2.3.10.11 transp. कर्म and तेन.—Ñ2 V B D6 transp. ^{b} and ^{d}.—^{b}) D3.4 मा (for मां). M3 Cm तथा (for तदा). Ś1 D1 [अ]भ्यव(D1 [अ]भ्युप)गच्छता; Ñ2 V B D2.6.11 [अ]भ्युपपद्यता; D10 स्वरराच्छता (corrupt); M1 ह्यवपद्यता. ❀ Cr : मां तदाभ्यवपद्यता मामुद्दिश्य विपद्यतेत्यर्थः। परस्मैपदमार्षम्. ❀ —^{c}) Ñ1 रावणे; D1.2.5.6 T1.3 रावणं; M1 परम- (for रावण-). Ñ1 D6 युद्धे; D7.9 Ck.t -वधे; Cr.m.g.tp as in text (for -द्वंद्वे). ❀ Ck : 'रावणवधे' इति पाठः। रावणवधार्थयत्न इत्यर्थः।; Ct : रावणवधे तिष्ठता रावणवधार्थं यतता। 'रावणद्वंद्वे' इति पाठे रावणेन सह द्वंद्वयुद्ध इत्यर्थः. ❀ —^{d}) D11 गृध्रेणापि; M1 वृद्धेन हि (for वृद्धेनापि). Ñ1 गतायुषा; G3 ज***.

21 ^{a}) D1.3.4 G3 अभि-; Ck as in text (for इह).—^{b}) D5.7.9 हि (for स). Ñ2 V B D6 तिष्ठंतीं रावणालये.—D5 reads 21^{cd} in marg.—^{c}) D3.4 अथ (for अद्य). Ñ1 D10.11 G3 अति-; Ñ2 V B D6 सुसं-; G1 M1.2 अपि

विधमेच्च पुरीं लङ्कां शोषयेच्च महोदधिम् ।
रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥ २२
ततो निहतनाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे ।
यथाहमेवं रुदती तथा भूयो न संशयः ।
अन्विष्य रक्षसां लङ्कां कुर्याद्रामः सलक्ष्मणः ॥ २३
न हि ताभ्यां रिपुर्दृष्टो मुहूर्तमपि जीवति ।
चिताधूमाकुलपथा गृध्रमण्डलसंकुला ।
अचिरेण तु लङ्केयं श्मशानसदृशी भवेत् ॥ २४
अचिरेणैव कालेन प्राप्स्याम्येव मनोरथम् ।
दुष्प्रस्थानोऽयमाख्याति सर्वेषां वो विपर्ययः ॥ २५
यादृशानि तु दृश्यन्ते लङ्कायामशुभानि तु ।
अचिरेणैव कालेन भविष्यति हतप्रभा ॥ २६
नूनं लङ्का हते पापे रावणे राक्षसाधिपे ।
शोषं यास्यति दुर्धर्षा प्रमदा विधवा यथा ॥ २७
पुण्योत्सवसमृद्धा च नष्टभर्त्री सराक्षसा ।
भविष्यति पुरी लङ्का नष्टभर्त्री यथाङ्गना ॥ २८

G. 5. 26. 0
B. 5. 26. 26
L. 5. 20. 49

(for अभि-). D2 स बाणैरपि संक्रुद्धः. —d) Ñ2 V B D6 कुर्याल्लिंकामराक्षसां(B4 °सीं).

22 a) Ś1 D10 विध्वंसेच्च; Ñ1 प्रविशेत्तु; B1 विध्वंसयेत्; D5.7.9 निर्दहेच्च. —b) Ñ2 D7.9 निर्दहेच् (for शोषयेच्). Ñ1 तु (for च). Ñ2 V B D6 महार्णवं. —c) D8 [अ]थ (for च). B3 सवंशस्य (for च नीचस्य). —d) Ñ2 V B D2.6 दुष्कुलं नावशेषयेत्.

23 b) Ś1 D2.10 Cv राक्षसानां; D11 om. (hapl.?); Cg as in text (for राक्षसीनां). —c) B2 मयैव; Cr.m.g.k.t as in text (for [अ]हमेवं). Ñ2 V B D1.3.4.6 रुदितैः (for रुदती). —d) T1.2 G1.2 भूयान्; Cv as in text (for भूयो). M1 भविष्यति (for न संशयः). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 प्रगीतेव(Ś1 Ñ1 D10 °भाते च; Ñ2 V1 D6 °गीते च) पुरी भवेत्. —ef) V B4 D2–4 अन्वेष्य(D3.4 °क्ष्य); T1.3 G1 अन्वीक्ष्य; G3 अ * *; Cv as in text (for अन्विष्य). V2 B1 G1 राक्षसीं; D1–4 T1 G3 M1 राक्षसान्; Cv as in text (for रक्षसां). M1 लोकान् (for लङ्कां). Ś1 Ñ1 D10.11 विनष्टराक्षसां लंकां(Ś1 °साँल्लोकान्); Ñ2 D6 अन्वीक्ष्य(Ñ2 तां वीक्ष्य) भस्मसाल्लंकां (for e). D2 सह- (hypm.) (for स-). B3 रामलक्ष्मणयोर्युद्धे शरैराशीविषोपमैः. ❀ Cv.r: अन्विष्य रक्षसामिति पाठः. ❀

24 a) Ś1 D10.11 शरैः स्पृष्टो; Ñ1 D1–4 शरैर्दष्टो (D3.4 °दग्धो) (for रिपुर्दृष्टो). Ñ2 V B D6 न तयोर्हि शरैः स्पृ(B1 °रैर्द)ष्टो. —After 24ab, Ñ1 ins.:

589* दुष्टात्मासौ दुराचारो रावणो लोककण्टकः ।

—After 24ab, Ñ2 V B D6 read 16. —c) Ñ1 D11 -धूमाकुला चासौ(D11 चैव). —After 24c, D11 ins.:

590* गृहधूमाकुला तथा ।
शिवाशताकुला चैव.

—d) D7–9 -मंडिता (for -संकुला). —e) D8 [ए]व (for तु). Ś1 Ñ V B D2–4.6.10.11 पुरी लंका; D7.9 [ए]व कालेन (for तु लङ्केयं). —D9 reads f in marg.

25 a) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 नाति(Ś1 Ñ1 तं न)दीर्घेण (for अचिरेणैव). —b) Ś1 प्राप्यसे (sic). Ś1 B4 तन् (sic); V D2 [ए]तन् (sic); B3 [ए]तं; D1.3.4.6–9.11 M1 [ए]नं; D5 T2.3 [ए]वं (for [ए]व). D11 महारथं. D10 प्राप्यते स मनोरथः. —After 25ab, B2 ins.:

591* भविष्यति तदा कार्यं मम वाक्यानुसारतः ।

—c) Ś1 Ñ1 D1–4.8.10.11 G1 दुःप्र(Ś1 D10 G1 दुष्प्र)स्थानं (Ñ1 °नो). Ś1 D2.8.10.11 स(D8 म)माख्याति; Ñ1 D7.9 Ct [ऽ]यमाभाति; D1.3.4 यथाख्याति(D1 °भि); D5 [ऽ]यमाख्यातः; Cm as in text (for ऽयमाख्याति). —d) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 हि; D11 च (for वो). Ś1 Ñ1 D1.4.8.10.11 S Cm विपर्ययं; Ct °र्ययः (as in text). D2 दुःखस्यास्य विपर्ययात्. —For 25cd, Ñ2 V B D6 subst.:

592* दुष्टात्मायं यथाख्याति राक्षसो वधमागतः ।

[Ñ2 B2 D6 न जानाति (for यथाख्याति). B2 रावणो. B3 रक्षसो धर्मम् (for राक्षसो वधम्).]

26 Ñ2 V B2–4 D6 om. 26–49. B1 om. 26. —a) D5 T2 Ck तादृशानि; Cr.m.g.t as in text. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T1.3 G3 M3 Cg [इ]ह; M2 च (for तु). —b) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 M2 च; T1.3 G2 M3 वै (for तु). —c) T1.3 M3 तु (for [ए]व).

27 Ñ2 V B2–4 D6 om. 27 (cf. v.l. 26). B1 reads 27–29 in marg. —a) D3 काल-; T2 लोके (for लङ्का). D1 -पतौ (for हते). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 हते लंकापतौ चापि(D2–4 पापे). —b) D3 रामेण (for रावणे). Ś1 D10 राक्षसेश्वरे; B1 D3.4 T1.3 M3 राक्षसाधमे; D1 राक्षसे हते. —c) Ś1 D5.10 शोकं; Ñ1 illeg.; D2.4 हानिं (for शोषं). D7–9 एष्यति (for यास्यति). D11 शोचयिष्यति. D3 लंकेयं (for दुर्धर्षा). —d) D3 गृहिणी (for प्रमदा).

28 Ñ2 V B2–4 D6 om. 28 (cf. v.l. 26). B1 reads 28 in marg. (cf. v.l. 27). —a) D1 पुण्योत्सव-; D11 नानो° (for पुण्योत्सव-). Ś1 Ñ1 B1 D2–4.10.11 [अ]पि (for च). —D5 om. (hapl.) 28bc. —b) Ś1 B1 D3.10 दु(B1 न)ष्टसत्त्वा स-; Ñ1 दुष्टसंत्रस-; D1.2.4.11 नष्टसं(D11 °वि)त्रस्त-; M1 °पत्नी स- (for नष्टभर्त्री स-). —c) Ś1 D10 विनश्यति; D3 विनंक्ष्यति. —M2 om. (hapl.) 28d –

G. 5. 26. 42
B. 5. 26. 27
L. 5. 20. 0

नूनं राक्षसकन्यानां रुदन्तीनां गृहे गृहे ।
श्रोष्यामि नचिरादेव दुःखार्तानामिह ध्वनिम् ॥ २९
सान्धकारा हतद्योता हतराक्षसपुंगवा ।
भविष्यति पुरी लङ्का निर्दग्धा रामसायकैः ॥ ३०
यदि नाम स शूरो मां रामो रक्तान्तलोचनः ।
जानीयाद्वर्तमानां हि रावणस्य निवेशने ॥ ३१
अनेन तु नृशंसेन रावणेनाधमेन मे ।
समयो यस्तु निर्दिष्टस्तस्य कालोऽयमागतः ॥ ३२
अकार्यं ये न जानन्ति नैर्ऋताः पापकारिणः ।
अधर्मात्तु महोत्पातो भविष्यति हि साम्प्रतम् ॥ ३३
नैते धर्मं विजानन्ति राक्षसाः पिशिताशनाः ।
ध्रुवं मां प्रातराशार्थे राक्षसः कल्पयिष्यति ॥ ३४
साहं कथं करिष्यामि तं विना प्रियदर्शनम् ।
रामं रक्तान्तनयनमपश्यन्ती सुदुःखिता ॥ ३५
यदि कश्चित्प्रदाता मे विषस्याद्य भवेदिह ।
क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥ ३६
नाजानाज्जीवतीं रामः स मां लक्ष्मणपूर्वजः ।
जानन्तौ तौ न कुर्यातां नोर्व्यां हि मम मार्गणम् ॥ ३७

30ᶜ. —^{d}) Ś$_1$ B$_1$ D$_{2.5.10.11}$ -भर्ता (sic); D$_{1.4}$ -नाथा (for -भर्त्री). B$_1$ यथाबला.

29 Ñ$_2$ V B$_{2-4}$ D$_6$ M$_2$ om. 29 (cf. v.l. 26 and 28). B$_1$ reads 29 in marg. (cf. v.l. 27). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{2.7.10.11}$ T$_3$ G$_{1.3}$ M$_1$ रुदतीनां. —^{c}) D$_2$ श्रोष्यंति. —^{d}) D$_{10}$ दुःखांतानां (sic). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ महा-; B$_1$ अहं; D$_{7.9}$ T$_2$ Cm*p*.k.t इव; G$_1$ अपि (for इह). ❀ Ct : दुःखार्ताना- मिव इति पाठः. ❀

30 Ñ$_2$ V B$_{2-4}$ D$_6$ om. 30 (cf. v.l. 26). M$_2$ om. 30^{abc} (cf. v.l. 28). B$_1$ om. 30–49. —^{a}) T$_2$ हतोद्याना. —^{b}) M$_1$ गत- (for हत-). —For 30, Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ subst.:

593* सान्धकारमिवोद्योतं हते राक्षसपुंगवे ।
भविष्यति समुन्मोक्षो मेघानां शरदीव मे ।

[(l. 1) D$_{11}$ इवोद्यानं. —D$_3$ om. from l. 2 to st. 31. —(l. 2) D$_1$ खयातानां; D$_4$ स वै मोक्षो (for समुन्मोक्षो). D$_1$ शरदागमे.]

31 Ñ$_2$ V B D$_{3.6}$ om. 31 (cf. v.l. 26 and 30). M$_2$ om. 31^{ab}. —^{a}) D$_8$ रामः (for नाम). —^{b}) D$_8$ इह (for रामो). G$_1$ रक्तांत ***. —^{c}) D$_2$ मे; D$_{7.9}$ Cr.m.g.k मां; D$_8$ Ct यां (for हि). —D$_9$ reads ^{d} in marg. —^{d}) D$_{2.7.9}$ T$_1$ Ck.t राक्षसस्य; Cr.m.g as in text.

32 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 32 (cf. v.l. 26 and 30). —^{a}) D$_3$ च (for तु). —^{b}) D$_{11}$ T$_2$ M$_2$ च (for मे). —^{c}) D$_2$ च; D$_3$ हि (for तु). —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ [ऽ]ति(Ñ$_1$ D$_{11}$ [ऽ]सि; D$_4$ न)वर्तते (for ऽयमागतः). —After 32, D$_{7.9}$ ins.:

594* स च मे विहितो मृत्युरस्मिन्दुष्टेन वर्तते ।

33 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 33 (cf. v.l. 26 and 30). D$_3$ om. 33. —^{a}) Ś$_1$ जानातु (sic) (for जानन्ति). —^{b}) D$_{2.5.8.11}$ G$_1$ M$_{1.2}$ पापचारिणः; Cm.g.k.t as in text. Ś$_1$ D$_{10}$ राक्षसाः पिशिताशिनः. —^{c}) D$_5$ तैर् (for तु). T$_2$ महोत्पाता. Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ धर्मात्ते(Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{10}$ धर्मस्ते; D$_4$ कर्म ते)षां महाघातो. —^{d}) T$_2$ भविष्यंति; Cm.g.t as in text. Ś$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ मां प्रति; Ñ$_1$ मां विभो (for साम्प्रतम्). ❀ Ct : नञोऽन्वानुकर्षं इति कतकः. ❀

34 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 34 (cf. v.l. 26 and 30). Ś$_1$ D$_2$ om. 34^{ab}. —^{ab}) D$_5$ T$_2$ Cr ते (for [ए]ते). D$_{11}$ प्रजीवंति (for विजानन्ति). D$_4$ पिशिताशिनः. D$_{10}$ नैर्ऋताः पापकर्मणः (metri causa) (for ^{b}). D$_3$ नैव धर्मं विजानाति राक्षसः पिशिताशनः. —D$_5$ repeats 34^{c}–35^{b} after 48^{ab}. —^{c}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.5}$ (both times) T$_2$ Ck.t प्रातराशार्थं (D$_1$ °र्थ); D$_4$ प्रति नाशाय; D$_{10}$ प्रातऽयाऽर्थं (sic) (for प्रातराशार्थे). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ योजयिष्यति (for कल्प°). D$_3$ क्रूरः संयोजयिष्यति.

35 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 35 (cf. v.l. 26 and 30). D$_5$ repeats 34^{c}–35^{b} after 48^{ab}. —^{a}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2.10.11}$ भविष्यामि; M$_1$ चरि°; Ct as in text (for करि°). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ वीरं (for विना). D$_1$ प्रियदर्शिनं. —^{c}) Ś$_1$ राजीवपत्राक्षम्. —^{d}) Ś$_1$ D$_{10}$ च (for सु-).

36 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 36 (cf. v.l. 26 and 30). D$_{3.7}$ om. 36. D$_9$ transp. 36 and 37^{ab}. —^{b}) D$_8$ विषमद्य. Ś$_1$ D$_{10}$ T$_{1.3}$ G$_{1.2}$ भविष्यति; D$_5$ भवेदिति (for भवेदिह). —^{c}) Ñ$_1$ विवस्वतं (sic). D$_{10}$ चैवं (for देवं). —^{d}) D$_4$ पश्येहं. ❀ Ct : पतिनेति नाभाव आर्षः. ❀

37 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 37 (cf. v.l. 26 and 30). D$_9$ transp. 36 and 37^{ab}. —^{a}) M$_1$ जानकीं (for नाजानाज्). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ न जाने भ्रि(Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{11}$ म्रि)यते(D$_3$ परतो) रामः. ❀ Cg.k.t : जीवतीं जीवन्तीम्. ❀ —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.3.10.11}$ वा; D$_2$ तु; D$_4$ च (for मां). Ñ$_1$ D$_{1.2.4.11}$ शत्रुघ्न-; D$_{3.7.9}$ G$_1$ M$_2$ भरत- (for लक्ष्मण-). —^{c}) D$_{1-4.11}$ G$_1$ जीवंतौ; Cv.g.k.t as in text (for जानन्तौ). D$_7$ तु (for तौ). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{10}$ जीवंतौ न प्रकुर्यातां; M$_1$ जानंतौ *तत्रः कुर्यात् (sic). ❀ Cv : जानन्तौ तौ न कुर्यातामिति पाठः. ❀ —^{d}) D$_{5.7-9}$ T$_2$ Ct परि- (for मम). D$_1$ पृथिव्यामपि; D$_2$ सौर्व्यामपि हि (sic); D$_3$ कथं तु परि-; D$_4$ नोर्व्यामपि हि मम (hypm.); D$_{11}$

नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाग्रजः ।
देवलोकमितो यातस्त्यक्त्वा देहं महीतले ॥ ३८
धन्या देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
मम पश्यन्ति ये नाथं रामं राजीवलोचनम् ॥ ३९
अथवा न हि तस्यार्थो धर्मकामस्य धीमतः ।
मया रामस्य राजर्षेर्भार्यया परमात्मनः ॥ ४०
दृश्यमाने भवेत्प्रीतिः सौहृदं नास्त्यपश्यतः ।
नाशयन्ति कृतघ्नास्तु न रामो नाशयिष्यति ॥ ४१
किं नु मे न गुणाः केचित्किं वा भाग्यक्षयो हि मे ।
याहं सीता वरार्हेण हीना रामेण भामिनी ॥ ४२
श्रेयो मे जीवितान्मर्तुं विहीना या महात्मना ।
रामादक्लिष्टचारित्राच्छूराच्छत्रुनिबर्हणात् ॥ ४३
अथवा न्यस्तशस्त्रौ तौ वने मूलफलाशनौ ।
भ्रातरौ हि नरश्रेष्ठौ चरन्तौ वनगोचरौ ॥ ४४
अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ।
छद्मना घातितौ शूरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४५
साहमेवंगते काले मर्तुमिच्छामि सर्वथा ।
न च मे विहितो मृत्युरस्मिन्दुःखेऽपि वर्तति ॥ ४६

G. 5. 26. 0
B. 5. 26. 44
L. 5. 20. 66

नोऽर्यामपि हि; M1 तत्रोऽर्यां मम (for नोऽर्यां हि मम). D2 मार्गणां. —After 37, D3 reads 44 – 45.

38 Ñ2 V B D6 om. 38 (cf. v.l. 26 and 30). —a) D1 कृतं (for नूनं). D3 च मम (for ममैव). —b) Ś1 D10 रामो (for वीरो). —For 38^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.:

595* देवातिथेयं शुद्धात्मा प्रतीच्छति गतोऽनघः ।

[Ñ1 धर्मात्मा (for शुद्धात्मा). D1 गतव्यथः. D3 देवादतिविशुद्धात्मा गतो वैवस्वतः क्षयं.]

39 Ñ2 V B D6 om. 39 (cf. v.l. 26 and 30). —a) D2 देवा धन्याः (by transp.). —b) D3 तथा ह्यप्सरसां गणाः. —c) Ñ1 ये च (for मम) and मे (for ये). D5.7-9 T2 M1 Ct वीरं (for नाथं). D3 तत्र द्रक्ष्यंति ये रामं. —d) D3 वीरं (for रामं).

40 Ñ2 V B D6 om. 40 (cf. v.l. 26 and 30). —a) D5 यथा वा (for अथवा). D3 निग्रहश्चार्थो (sic) (for न हि तस्यार्थो). —b) T2 धर्मकाम्यस्य. —d) Ñ1 विदितात्मनः. —After 40, Ñ1 ins.:

596* न भयं धर्मतो राजा सोऽनुमन्येत कर्हिचित् ।

41 Ñ2 V B D6 om. 41 (cf. v.l. 26 and 30). —a) D3 पश्यतो हि (for दृश्यमाने). —b) G1 सौहार्दं. D7-9 G1.3 M1 Ck.t [अ]दृश्यतः; T2 [अ]पश्यति; Cm.g as in text (for [अ]पश्यतः). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 अदृश्ये प्रीति(Ñ1 D1 रतिः; D2.4 सति; D3 नापि)सौहृदं. —c) G1 नाशयंतु. D2 ये; D11 च (for तु).

42 Ñ2 V B D6 om. 42 (cf. v.l. 26 and 30). —a) Ñ1 D1.2.4.8.11 तु (for नु). D3 ममैव हि (for किं नु मे न). D2 किंचित्; D10 संति (for केचित्). D11 गुणः कश्चित्. Ś1 किं रामे न गुणाः संति; D9 किं वा मय्यगुणाः केचित्. —b) D3 तथा (for किं वा). D3 [ऽ]पि वा; T1.3 G2 M3 मम (for हि मे). —cd) D5 च; D7.9 T1 M2 हि; Ct as in text (for [अ]हं). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 हीना; D5 M2 नीता; G1 स्थिता (for सीता). D10 वराहीन (sic) (for वरार्हेण). T3 G2.3 M3 याहं सीदामि रामेण (for c). D5 T2 विना (for हीना). T3 G2.3 M3 मुख्येन (for रामेण). G1 कामिनी. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 रामेण विदितात्मना (for d). D3 यन्ममैवानुतापेन राघवो न विपद्यते.

43 Ñ2 V B D6 om. 43 (cf. v.l. 26 and 30). —a) Ś1 D10 श्रेयान् (for श्रेयो). D3 जीवितं (for °तान्). —T1 damaged from न्म up to रा in 45^{a}. Ś1 Ñ1 D10.11 मृत्युर्; D3 त्यक्तुं; Cr.g as in text (for मर्तुं). —b) Ś1 D2.10.11 ह्यहं ततः; Ñ1 ह्यसंशयं; D1.4.5.7-9 T2 G2 M3 Cr.g महात्मनः; M1.2 समंततः; Ct as in text (for महात्मना). ❀ Cr: विहीनाहं महात्मन इति पाठः ।; Cg: महात्मनो रामाद्विहीनाया महात्मना रामेण विहीनायाः । तृतीयार्थे पञ्चमी ।; so also Cm.k. ❀ —c) Ś1 D10 उत्कृष्ट-; D1 प्रशस्य-; D3 अरिष्ट- (sic) (for अक्लिष्ट-).

44 Ñ2 V B D6 om. 44 (cf. v.l. 26 and 30). T1 damaged for 44 (cf. v.l. 43). D3 reads 44 – 45 after 37. —a) Ś1 D10 त्यक्त- (for न्यस्त-). —b) D2 वन- (for वने). Ś1 Ñ1 D2.4.5.10 T2.3 G1.3 M1.3 -फलाशिनौ. —c) G3 भ्रतकौ (sic) (for भ्रातरौ). D1.4 पुरुष-; M1 तु नर- (for हि नर-). D3 शोकसंमूढहृदयौ. —d) Ś1 Ñ1 D10 चरतो; D3 दुःखितौ; D5 चरणैर्; T2 G2 M3 Cg संवृत्तौ (for चरन्तौ).

45 Ñ2 V B D6 om. 45 (cf. v.l. 26 and 30). T1 illeg. up to रा in a (cf. v.l. 43). D3 reads 44 – 45 after 37. —a) D3 भ्रमंतौ (for अथवा). —c) D3 सोहितौ (sic); D5 M3 Cg [आ]सादितौ (for घातितौ). Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 वीरौ (for शूरौ). —After 45, Ñ1 ins.:

597* श्रेयांसौ मम जीवेतां द्विपद्विधनतत्परौ ।

46 Ñ2 V B D6 om. 46 (cf. v.l. 26 and 30). —a) D5 न (for सा). D7-9 M1 एवं विधे. —b) M1 यमम् (for मर्तुम्). D3 M2 सर्वशः; D7.9 G1 सर्वतः. —T1 damaged for 46^{c} – 47. —c) D5 हि (for च). —d)

G. 5.26. 0
B. 5.26.45
L. 5.20.67

धन्याः खलु महात्मानो मुनयः सत्यसंमताः ।
जितात्मानो महाभागा येषां न स्तः प्रियाप्रिये ॥ ४७
प्रियान्न संभवेद्दुःखमप्रियादधिकं भयम् ।
ताभ्यां हि ये वियुज्यन्ते नमस्तेषां महात्मनाम् ॥ ४८
साहं त्यक्ता प्रियेणेह रामेण विदितात्मना ।
प्राणांस्त्यक्ष्यामि पापस्य रावणस्य गता वशम् ॥ ४९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

Ś1 D10 तस्मिन् (for अस्मिन्). D7.9 [ऽ]त्ति-; D8 प्र- (for ऽपि). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 T2.3 M1 [ऽ]ति(Ñ1 D1.2 प्र; D4 T2.3 M1 [ऽ]पि; D11 [ऽ]गि)वर्तते; D5 निवर्तने (for [ऽ]पि वर्तति). ❀ Cr : दुःखेऽपि वर्तति। दुःखे वर्तमानेऽपि। परस्मैपदमार्षम्।; Cg : वर्तति वर्तमाने।; Ct : अतिवर्तति अतिशयेन वर्तमाने. ❀

47 Ñ2 V B D6 om. 47 (cf. v.l. 26 and 30). T1 damaged for 47 (cf. v.l. 46). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ऋषयः; D3 यतयः (for मुनयः). Ś1 D2.10.11 सत्यसंगराः; Ñ1 °पारगाः; D3 साधु°; D5 G1 M3 त्यक्तकिल्बिषाः; Ct as in text (for सत्यसंमताः). —^{c}) D3 T2 महा(T2 प्रीता)त्मानो; Cg.k.t as in text (for जिता°). Ñ1 D3 य(D3 जि)तात्मानो; D2.11 महात्मानो (for महाभागा). —^{d}) D3 तेषां (for येषां). Ś1 D3.10.11 G1.2 M1.2 नास्ति; D2 नष्टौ; Ct as in text (for न स्तः). Ś1 D2.3.10.11 G1 M2 -[अ]प्रियं(D2 °यौ); Cm.k.t as in text (for -[अ]प्रिये).

48 Ñ2 V B D6 om. 48 (cf. v.l. 26 and 30). —^{a}) Ś1 D1.2.10.11 उत्प(D2 °त्पा)द्यते; Ñ1 * पेक्षते; D4 om. (for न संभवेद्). —^{b}) Ś1 D1.2.4.10 पुनः; Ñ1 T3 M2 प्रियं (sic); D7-9 M1 Ct भवेत्; D11 सुखं (sic); Cm.g.tp as in text (for भयम्). —After 48^{ab}, D5 repeats 34^{c} – 35^{b}. —^{c}) G1 ते विसृज्यंते; Ct as in text. —For 48^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.:

598* ये प्रियेभ्यो विमुक्तास्तान्नमस्कुर्यां महात्मनः।

[Ñ1 D2 वियुक्तास; D11 विर° (for विमु°). Ñ1 D1.4.11 ते (for तान्). Ñ1 ता * स्यंति; D1.4.11 नमस्का(D11 °स्कु [sic])र्यां; D3 नमस्यामि (for नमस्कुर्यां). D1.4.11 महात्मनां.]

—For 48, D3 subst.:

599* प्रिया * दुःखं भवति भयं चैवाप्रियान्मतम्।
प्रियाप्रियेभ्यो मुक्ता ये नमस्तेभ्यः पुनः पुनः।

49 Ñ2 V B D6 om. 49 (cf. v.l. 26 and 30). D11 om. (hapl.?) 49^{ab}. —^{a}) D1 प्रियेणेव; D7.9 Ct °णैव; T1.3 G2 M3 प्रियार्हेण; G3 M1 °णाद्य(M1 °हं) (for प्रियेणेह). —^{b}) D3 राघवेण महात्मना. —After 49^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-4.10 ins.:

600* शूरेण प्रियभार्येण गुणज्ञेन दृढात्मना।

[Ñ1 प्रियकार्येण. Ś1 D10 महात्मना (for दृढा°). Ñ1 कृतज्ञेन दृढव्रता (for the post. half).]

—T1 damaged from 49^{c} up to colophon. —^{c}) D1 च त्यक्त्वा (for त्यक्ष्यामि). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 यास्यामि; G1 भीमस्य (for पापस्य). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 वशं न तु(D1.2.4.11 च); D8 G M2 वशं गता (by transp.).

Colophon : T1 damaged (cf. v.l. 49). D2 om. —*Sarga name*: Ś1 Ñ1 D1.3.4.11 सीताप्र(D1.4.11 °वि)लापः; Ñ2 V B D6 सीतानिर्वेदः; D10 लंकापर्वणि सीताप्रलापः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.4.10.11 om.; Ś1 23; Ñ2 B1 D5-9 T G M1.3 26; V1 B4 D3 27; V2 17; B2.3 M2 25. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

२५

इत्युक्ताः सीतया घोरं राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ।
काश्चिज्जग्मुस्तदाख्यातुं रावणस्य तरस्विनः ॥ १
ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यो घोरदर्शनाः ।
पुनः परुषमेकार्थमनर्थार्थमथाब्रुवन् ॥ २
हन्तेदानीं तवानार्ये सीते पापविनिश्चये ।
राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसमेतद्यथासुखम् ॥ ३
सीतां ताभिरनार्याभिर्दृष्ट्वा संतर्जितां तदा ।
राक्षसी त्रिजटा वृद्धा शयाना वाक्यमब्रवीत् ॥ ४
आत्मानं खादतानार्या न सीतां भक्षयिष्यथ ।
जनकस्य सुतामिष्टां स्नुषां दशरथस्य च ॥ ५
स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ।
राक्षसानामभावाय भर्तुरस्या भवाय च ॥ ६
एवमुक्तास्त्रिजटया राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ।
सर्वा एवाब्रुवन्भीतास्त्रिजटां तामिदं वचः ॥ ७
कथयस्व त्वया दृष्टः स्वप्नोऽयं कीदृशो निशि ॥ ८

G. 5. 27. 8
B. 5. 27. 8
L. 5. 21. 8

25

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 T1 damaged from ^{a} up to रावणस्य in ^{d}.—^{a}) Ś1 Ñ1 D2.3.8.10.11 G2 M3 घोरा; D1.4 तास्तु (for घोरं). Ñ2 V B D6 सीतायास्तद्व(B3 °स्तु व)चः श्रुत्वा.—After 1^{ab}, Ñ1 ins.; Ś1 D2–4.10.11 ins. l. 3 only after 1^{ab}:

601* महाघोरं महा * * सर्वलोकभयंकरम् ।
जगन्ति विनाशयन्त्यः कुर्वाणाः प्रस्थिताः किल ।
तूर्णमुत्पतिता गृह्य शूलशक्तिपरश्वधान् ।
उद्यतान्विभ्रकुर्वन्त्यो राक्षस्यो भीमदर्शनाः ।
काश्चिद्विभ्रासयामासुः सीतां तां क्रूरदर्शनाः । [5]

[(l. 3) Ñ2 रौद्राः; D3.11 घोराः (for गृह्य). Ś1 D2.10 शक्तिशूल- (by transp.). D4 शक्तिशूलासिपाणयः (for the post. half).]

—^{c}) Ñ V B D6 जग्मुः काश्चिद् (by transp.); D2 जग्मुः सर्वास्. Ñ1 V1 तथा (for तद्). Ś1 D3.10.11 जग्मुरन्यास्तथाख्यातुं; D1.4 जग्मुस्तस्य तमाख्यातुं.—^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D1.4–7.9 G1 दुरात्मनः (for तरस्विनः).

2 Ñ1 illeg. for 2^{ab}.—^{a}) Ñ2 V B D6 अन्याः (for ततः).—D4 om. (hapl.) $2^{b}-3^{b}$.—^{b}) D2.7–9 M1 भीम- (for घोर-).—^{c}) Ñ2 B D1.2.6 एवार्थम् (for एका°).—Ñ1 illeg. for $2^{d}-5^{b}$.—^{d}) B3 सनाथां ताम् (for अनर्थार्थम्). M3 [अ]ब्रवीत् (sic). B4 D2.3.11 अनर्थाये(D11 °र्थं ही)दमब्रुवन्.—For 2^{cd}, Ś1 D10 subst.:

602* परुषं परुषानर्हामनर्थायेदमब्रुवन् ।

[D10 अब्रवीद् (sic).]

3 D4 om. 3^{ab}; Ñ1 illeg. for 3 (for both, cf. v.l. 2). T1 damaged for 3-4.—^{a}) D1.5.7–9 T2.3 G M all Cs अद्य (for हन्त). M1 [इ]मानि (sic). V2 B2.4 D1 तदा; G1 त्वया (sic) (for तव).—^{c}) D3 भक्षयिष्यामो.—^{d}) Ś1 D10 तेद्य (for एतद्). Ñ2 V B D6 मांसान्यु(B1 °समु)त्कृत्य सर्वशः.

4 Ñ1 V1 illeg. for 4 (for Ñ1, cf. v.l. 2). T1 damaged for 4 (cf. v.l. 3).—^{ab}) Ś1 Ñ2 V2 B D1.3.4.6.10.11 निर्भ(Ś1 प्रभ)र्त्सितां (for संतर्जितां). D5 तथा (for तदा). D2 सीता तामिश्च नीचाभिर्दृष्टा (sic) निर्भर्त्सिता तदा. ❁ Cr: सीतां ताभिरनार्याभिर्दृष्ट्वा संतर्जितां तदेति पाठः. ❁—^{c}) D1.5 नाम (for वृद्धा).—^{d}) B1 समाना; D1.4.7.9 G1 Ck.t प्रबुद्धा; Cg as in text (for शयाना).

5 Ñ1 illeg. for 5^{ab} (cf. v.l. 2).—^{a}) B1 [अ]नार्ये (sic); D1.2 [अ]नार्यो (sic).—^{b}) D10 खादयिष्यथ.—^{c}) Ñ2 V B D6 [आ]त्मजाम् (for सुताम्). D4 इत्थं (for इष्टां).—^{d}) G1 साक्षाद्दशरथस्नुषां.

6 T1 damaged for 6-7. Ñ1 illeg. for $6-7^{b}$.—^{a}) B3 [ऽ]द्यापि; D2 ह्यथ (marg.) (for ह्यद्य).—^{b}) D5 इदानीं (for दारुणो). V B D1.3.4.10 लोम- (for रोम-).—^{c}) G1 राक्षसीनाम्; Cm.k.t as in text (for °सानाम्).—^{d}) V2 B4 T3 G M1 जयाय; Cm.t as in text (for भवाय). D11 भर्तुरस्याभयाय च; T2 स्वभर्तुरभवाय च.

7 T1 damaged for 7 (cf. v.l. 6). Ñ1 illeg. for 7^{ab} (cf. v.l. 6).—^{b}) Ñ2 V B D6 प्रेक्ष्य(B3 प्रोह्य) मैथिलीं (for क्रोधमूर्छिताः). Ś1 D1–4.10.11 राक्षस्योपास्य मैथिलीं (metri causa).—^{c}) V2 D2 सर्वां एवं ब्रुवंतीं तां. D11 सर्वा एवं ब्रुवंतीस्तास् (sic).—^{d}) Ñ2 V B1–3 D6 त्रिजटां परिवार्य ताः.—After 7, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

603* अशेषं श्रोतुमिच्छामस्तव दुःस्वप्नदर्शनम् ।

[Ñ2 V B D6 श्रोतुमिच्छामहे सर्वाः (for the prior half). Ñ1 D11 दुःस्वप्नमातुराः. V2 B1.3 तत्वतः स्वप्नदर्शनं (for the post. half).]

8 D3 om. 8-9.—For 8, Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10.11 subst.:

G. 5. 27. 9
B. 5. 27. 8
L. 5. 21. 9

तासां श्रुत्वा तु वचनं राक्षसीनां मुखोद्गतम् ।
उवाच वचनं काले त्रिजटा स्वप्नसंश्रितम् ॥ ९

गजदन्तमयीं दिव्यां शिबिकामन्तरिक्षगाम् ।
युक्तां वाजिसहस्रेण स्वयमास्थाय राघवः ॥ १०

स्वप्ने चाद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाम्बरावृता ।
सागरेण परिक्षिप्तं श्वेतपर्वतमास्थिता ।
रामेण संगता सीता भास्करेण प्रभा यथा ॥ ११

राघवश्च मया दृष्टश्चतुर्दन्तं महागजम् ।
आरूढः शैलसंकाशं चचार सहलक्ष्मणः ॥ १२

ततस्तौ नरशार्दूलौ दीप्यमानौ स्वतेजसा ।
शुक्लमाल्याम्बरधरौ जानकीं पर्युपस्थितौ ॥ १३

ततस्तस्य नगस्याग्रे आकाशस्थस्य दन्तिनः ।
भर्त्रा परिगृहीतस्य जानकी स्कन्धमाश्रिता ॥ १४

भर्तुरङ्कात्समुत्पत्य ततः कमललोचना ।
चन्द्रसूर्यौ मया दृष्टा पाणिभ्यां परिमार्जती ॥ १५

604* कीदृशः स त्वया दृष्टः श्रोतुं कौतूहलं हि नः ।

[Ś1 Ñ1 D1.10.11 कीदृशं तु त्वया दृष्टं (for the prior half). Ñ2 V B D6 परं (for श्रोतुं). D11 तु (for हि). D6 मे (for नः). Ñ1 स्वप्नं दृष्ट्वा सुमध्यमे (sic) (for the post. half).]

9 D3 om. 9 (cf. v.l. 8). —^{b}) T1.3 M3 मुखाच्च्युतं. —T1 damaged for 9^{c} – 10. —^{d}) D8 -संश्रयं; G1 M1 -दर्शनं; Cm.g.k.t as in text (for -संश्रितम्). —For 9, Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 subst. :

605* तासामेतद्वचः श्रुत्वा त्रिजटा वृद्धराक्षसी ।
वक्तुं बाष्पाञ्जलिपुटा तं स्वप्नमुपचक्रमे ।

[(l. 1) B4 तु तद् (for एतद्). B4 नाम (for वृद्ध-). —(l. 2) Ś1 वक्त्रे कृतांजलिपुटा (for the prior half). Ñ1 स्वप्नं तम् (by transp.).]

—Then all the above MSS. cont. : D3 cont. after 603* (owing to om.):

606* सपर्वतवनां कृत्स्नां ग्रसमानो वसुंधराम् ।
स्वप्ने रामो मया दृष्टो रुधिरं पीतवान्बहु ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 महीमिमां (for वसुंधराम्). —(l. 2) V B1–3 मयाद्य दृष्टः स्वप्नांते (for the prior half). Ñ1 शोणितं (for रुधिरं). B4 मुहुः (for बहु).]

10 T1 damaged for 10 (cf. v.l. 9). —^{b}) V2 गिरिकाम् (sic) (for शिबिकाम्). B अंतरीक्षगां. —^{c}) D2 गुप्तां. Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 नाग- ; Ñ2 V B D6 गज- ; D8 T3 M3 हंस- ; M2 राज- ; Ck.t as in text (for वाजि-). —After 10, D5.7–9 S Ct read 17^{cd}, D7–9 G1 M1 Ct repeating it in its proper place.

11 Ñ2 V B D6 om. 11^{ab}. —^{a}) D1 सीता (for स्वप्ने). G2 [अ]सौ (for [अ]द्य). D1 स्वप्ने (for दृष्टा). —^{b}) D1 दृष्टा (for सीता). —^{d}) D4 T1.3 M श्वेतं (for श्वेत-). G3 आश्रिता (for °स्थिता). Ś1 D10 आरोहंश्चैव पर्वतं (sic). —For 11^{cd}, Ñ2 V B D6 subst.; while Ñ1 D1.4.11 ins. after 11^{cd} :

607* समुद्रेण परिक्षिप्तमारुह्य श्वेतपर्वतम् ।

[B4 समुद्रे च; D1 रामोपि तत् (for समुद्रेण). Ñ2 V B D6 आरूढः. V2 B3 D8 -नर्तः (sic). D1 श्वेतपर्वतमास्थिता (for the post. half).]

—T1 damaged for 11^{c} – 12. —^{e}) D4 om. (hapl. ?) सीता. —^{f}) D9.10 G1 यथा प्रभा (by transp.). D3 भास्करस्य प्रभा इव (with hiatus). —After 11, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 read 608*.

12 T1 damaged for 12 (cf. v.l. 11). V2 B1.3 om. 12 – 16.

☞ V1 illeg. from 12 up to colophon. —^{a}) D4 रामश्च स (for राघवश्च). D7.9 T1 G1.3 M2 Ct पुनर् (for मया). —^{b}) B4 D1.5 चतुर्दंष्ट्रं. —^{c}) D6 श्वेत- (for शैल-). —^{d}) Ś1 Ñ1 B2.4 D1–4.6 विचरन्; Ñ2 D7.9 Ct चकास; D8 जगाम; T2 चचाल; Cg as in text (for चचार). D6 स सलक्ष्मणः. —After 12, D8 ins. for the first time l. 1–2 of App. I (No. 5), repeating them after l. 22 of the same passage.

13 V2 B1.3 om. ; V1 illeg. for 13 (for both, cf. v.l. 12). Ñ2 B2 D6 om. 13 – 16. —^{a}) D5.8 M1.3 तु (for तौ). B4 तत्रस्थौ. D7.9 T1 ततस्तु सूर्यसंकाशौ; G1 ततस्तु राघवौ भूयो. —^{b}) D10 सुतेजसा. —^{c}) D3 -धरां (for -धरौ). —^{d}) Ś1 B4 D1–4.10.11 प्रत्युपस्थितौ; Ñ1 समुप°; T2.3 G1 M1 पर्यैत्र°; Cm.t पर्युप° (as in text).

14 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. ; V1 illeg. for 14 (for both, cf. v.l. 12 and 13). D8 transp. ^{ab} and ^{cd}. Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 M2 [अ]ग्राद् (for [अ]ग्रे). —^{b}) D5.7–9 T G M1.3 ह्या(G3 चा)काशस्थस्य (to avoid hiatus). D1 आकाशस्यातिनंदितः (sic); M2 उत्थितस्थस्य दंतिनः (sic). —T1 damaged for 14^{c} – 15. —^{c}) Ś1 D10 भ्रात्रा; D1.3.8.9.11 M1 भर्ता (sic); G3 पित्रा (sic); Cr.m.t as in text (for भर्त्रा). —^{d}) Ś1 D10 आगता; Ñ1 D1–4.11 आप्लु(Ñ1 D4 °स्थि)ता (for आश्रिता).

15 Ñ2 V2 B1–3 D6 om.; V1 illeg. for 15 (for both, cf. v.l. 12 and 13). T1 damaged for 15 (cf. v.l. 14). —^{a}) Ś1 समुत्सृज्य; D10 समुत्सृत्य; Cm.t as in

ततस्ताभ्यां कुमाराभ्यामास्थितः स गजोत्तमः ।
सीतया च विशालाक्ष्या लङ्काया उपरि स्थितः ॥ १६

पाण्डुरर्षभयुक्तेन रथेनाष्टयुजा स्वयम् ।
शुक्लमाल्याम्बरधरो लक्ष्मणेन समागतः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ॥ १७

G. 5. 27. 13
B. 5. 27. 18
L. 5. 21. 13

text. —^{b}) G2 सीता; Ct as in text (for ततः). —^{c}) D5.7-9.11 T2.3 G2 दृष्टौ (for दृष्टा). Ś1 D10 चंद्रसूर्योपमा दृष्टा. —^{d}) Ś1 B4 D1-4.10.11 T2.3 G1.2 M1.3 Cg.k पाणिना; Ct as in text (for °भ्यां). —After 15, T2 ins. (var.) l. 1-2 of App. I (No. 5).

16 Ñ2 V2 B1-3 D6 om.; V1 illeg. for 16 (for both, cf. v.l. 12 and 13). —^{b}) Ś1 D10 आस्थितौसौ; D1 आस्थिताभ्यां (for °तः स). —^{d}) D8 G1 लंकायाम्. Ś1 Ñ1 B4 D2.4.10.11 लंकां पर्य(D4 प्रत्य)सितः स्थितः; D8 लंकां कंपन्निव स्थितः; D5 लंकायाः समुपस्थितः. —After 16, G1 ins. 608*.

17 V1 illeg. for 17 (cf. v.l. 12). —^{a}) Ñ2 D6 पांडुरध्वज-; B2 पांडुरच्छत्र-; T1.3 G M Cv.r पांडरर्षभ- (for पाण्डुरर्षभ-). —^{b}) V2 B1-3 D3.6 [अ]श्व- (for [अ]ष्ट-). Ś1 Ñ1 B4 D4.10.11 -भुजः; Cv as in text (for -युजा). Ñ2 D6 चरन् (for स्वयम्). —D5.7-9 S Ct read 17^{cd} after 10, D7-9 G1 M1 Ct repeating it here. —^{c}) D2 मुक्ता- (for शुक्ल-). D8 (first time) शुक्लांबरधरो वीरो. —^{d}) Ś1 B4 D1-5.7-11 T3 G1.3 M Cv.k.t (D7-9 Ct second time; G1 M1 both times) सहागतः; Ñ2 V2 B1-3 D6 समन्वितः (for समागतः). —After 17^{cd} (r.), G1 M1 (l. 1-5 and 9 only) ins. a passage relegated to App. I (No. 5). —^{f}) D5.7-9 T2 G1 M2.3 Cv.g वीर्यवान् (for भार्यया). —For 17^{ef}, Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 subst. and read after 11; D5 T2.3 G3 M3 ins. after 17^{ab}; D8 ins. after 17^{cd} (r.); T1 G2 M2 ins. l. 1 after 17^{ab} and cont. l. 2 after 609*; G1 ins. after 16:

608* इहोपयातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विमाने पुष्पके स्थितः ।

[(l. 1) D2 अहोपजातं (sic). D1 वीर्यवान् (for भार्यया). Ñ1 भार्यया सह (by transp.). Ñ2 V2 B1-3 D6 transp. सीतया and भार्यया. —T1 damaged from l. 2 up to l. 2 of App. I (No. 5). —M3 om. l. 2. —(l. 2) Ñ2 V2 B D6 च वीरेण (for सह भ्रात्रा). D4 विमानं पुष्पनास्थितः (for the post. half).]

—Thereafter D5.8 T2 cont.; D7.9 ins. after 17^{cd} (r.); T1 (damaged) G2 M2 (G2 M2 repeat before 17^{ef}) ins. after l. 1 of 608*; T3 G1.3 ins. before 17^{ef}:

609* ततोऽन्यत्र मया दृष्टो रामः सत्यपराक्रमः ।

[Ck तत्र (for ततो). D5.8 T2 M2 (second time) Cv ह्यद्य; Cr.k.t as above (for ऽन्यत्र). M2 (second time) रामो विष्णुपराक्रमः (for the post. half).];

whereas T1.3 G2.3 M2 ins. a passage relegated to App. I (No. 5) after 608*. ※ Cv: ततो ह्यद्य; लक्ष्मणेन सह°; आरुह्य पुष्पकं°; उत्तरां दिशमालोक्य°; एवं स्वप्ने मया°; लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया इत्येव पाठक्रमः। अत्र पुरस्तात्पश्चाच्चान्येऽपि केचन श्लोकाः सन्ति ते प्राप्तिका इति न प्रदर्शिताः।; Cr: अत्र पुरस्तात्पश्चात्साण्डं त्रिभुवनमित्यादयः केचन श्लोका दृश्यन्ते। केषुचित्कोशेषु न दृश्यन्ते। ते नास्माभिर्व्याख्याताः।; Cg: अन्ये श्लोकाः प्रक्षिप्ताः। तेन ते न व्याख्याता इत्याहुः। लक्ष्मणेन सह भ्रात्रेति। एतत्पदस्यानन्तरम्—"सीतया सह वीर्यवान्; आरुह्य पुष्पकं°; उत्तरां दिशमालोक्य°; एवं स्वप्ने मया°; लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया।" इति पाठक्रमः। विमाने पुष्पके स्थितः।; साण्डं त्रिभुवनमित्यारभ्य रामः सत्यपराक्रम इत्यन्तो ग्रन्थः प्रक्षिप्तः प्रकृतासङ्गत्वश्च। विष्णुरेव स्वयं भूत्वेति प्रक्षिप्तवचनस्य विष्णुपराक्रम इत्यनेन विरोधात्।; Ck: शुक्लमाल्याम्बर° इत्यनन्तरं तत्रान्यत्र मया दृष्ट इति अत्र मध्ये "साण्डं भुवनमित्यादिका चंराश्च वीरा सुराश्च तूर्यं" इत्यन्तं च चतुर्दशश्लोकी स्वमतानुसारेण प्रक्षिप्ता रामानुजीयानां कोशेषु च दृश्यते। क्वचिन्न। तद्व्याख्येयम्। तथैव पूर्वव्याख्यातृभिरप्यव्याख्येयमित्युक्तम्।; Ct: अत्र मध्ये "साण्डं भुवनम्" इत्यादयो बहवः श्लोका रामानुजसंप्रदायपुस्तकेषु दृश्यन्ते। ते प्रक्षिप्ता इति कतकादयोऽप्यन्ये च. ※ —After 17, D5.7-9 S ins.:

610* आरुह्य पुष्पकं दिव्यं विमानं सूर्यसंनिभम् ।
उत्तरां दिशमालोक्य जगाम पुरुषोत्तमः ।
एवं स्वप्ने मया दृष्टो रामो विष्णुपराक्रमः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह वीर्यवान् ।
न हि रामो महातेजाः शक्यो जेतुं सुरासुरैः । [5]
राक्षसैर्वापि सर्वैर्वा स्वर्गः पापजनैरिव ।
रावणश्च मया दृष्टो क्षितौ तैलसमुक्षितः ।
रक्तवासाः पिबन्मत्तः करवीरकृतस्रजः ।

[(l. 2) D7.9 आलोच्य; Cv.g as above (for °क्य). T1 damaged from जगाम up to l. 5. D7.9 प्रस्थितः; Cv.g as above (for जगाम). —D7.9 om. l. 3-6. —(l. 3) G M Cv.g स्वप्ने (for स्वप्नो). —(l. 4) D5 T2 G1 M3 Cv.g भार्यया; T3 G3 M3 राघवः (for वीर्यवान्). —After l. 4, D8 ins. a passage relegated to App. I (No. 5). —D5.8 om. l. 5-6. —(l. 5) G1 महारणे; G2 महावृते (for सुरासुरैः). —(l. 6) T1.3 M3 चामरैः; G2 कोविदैः (for सर्वैः). M2 स्वर्गं वारि लोकेन (for the prior half). G1 तु (for च). D7.9 Ck.t भुवि (for क्षितौ). —(l. 7) G1 तु (for च). T2 -समन्वितः (for -समुक्षितः). —T1 damaged from l. 8

G. 5. 27. 15
B. 5. 27. 20
L. 5. 21. 20

विमानात्पुष्पकादद्य रावणः पतितो भुवि ।
कृष्यमाणः स्त्रिया दृष्टो मुण्डः कृष्णाम्बरः पुनः ॥ १८
रथेन खरयुक्तेन रक्तमाल्यानुलेपनः ।
प्रयातो दक्षिणामाशां प्रविष्टः कर्दमं ह्रदम् ॥ १९
कण्ठे बद्ध्वा दशग्रीवं प्रमदा रक्तवासिनी ।
काली कर्दमलिप्ताङ्गी दिशं याम्यां प्रकर्षति ॥ २०
वराहेण दशग्रीवः शिंशुमारेण चेन्द्रजित् ।
उष्ट्रेण कुम्भकर्णश्च प्रयातो दक्षिणां दिशम् ॥ २१

up to हसन्नृत्यन् in l. 1 of 611*. —(l. 8) ❀ Cg: करवीरकृतस्रज इत्यकारान्तत्वमार्षम् । हलन्ताद्वा स्त्यापो विधानात्स्रवच्छन्द-स्यावन्ततत्वेन वा निर्वाहः . ❀]

18 V1 illeg. for 18 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 18 (cf. v l. 610*). —^{a}) D4 दृष्टो; D6 दिव्याद् (for अद्य). —^{b}) Ś1 Ñ V2 B1-3 D2-6.10.11 मया; D1.7.9 G2.3 क्षितौ (for भुवि). —^{cd}) T2 मया (for स्त्रिया). D5.7.9 transp. दृष्टो and मुंडः. Ś1 Ñ1 V2 B1-3 D1-4.6 मुंडः पीतां(V2 B1-3 D6 रक्तां)बरो हसन्(Ñ1 D3 हि सः; D2 वसन्); B4 रक्तांबरधरो हसन्; D8 G2.3 M1 मुंडः कृष्णां-बरावृतः (for ^{d}). —After 18, D10 reads 20^{cd}.

19 V1 illeg. for 19 (cf. v.l. 12). T1 damaged up to हसन्नृत्यन् in l. 1 of 611* (cf. v.l. 610*). Ñ1 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{b}) D3 रक्तमाला-. D6.10 -[अ]नुलेपयन्. —After 19^{ab}, D7-9 T1.2(ins. after 20).3 G2.3 M1.3 ins.; while M2 cont. after 612*:

611* पिबंस्तैलं हसन्नृत्यन्भ्रान्तचित्ताकुलेन्द्रियः ।
गर्दभेन ययौ शीघ्रं दक्षिणां दिशमास्थितः ।
पुनरेव मया दृष्टो रावणो राक्षसेश्वरः ।
पतितो विशिरा भूमौ गर्दभाद्भयमोहितः ।
सहसोत्थाय संभ्रान्तो भयार्तो मदविह्वलः । [5]
उन्मत्तरूपो दिग्वासा दुर्वाक्यं प्रलपन्बहु ।
दुर्गन्धं दुःसहं घोरं तिमिरं नरकोपमम् ।
मलपङ्कं प्रविश्याशु मग्नस्तत्र स रावणः ।

[(l. 1) T1 damaged up to हसन्नृत्यन्. T1.2 M2 -चिंता- (for -चित्त). —G3 om. l. 2-5. —(l. 2) D7-9 आश्रितः (for आस्थितः). — T1 damaged for l. 4-7. —(l. 4) D7-9 T2 G2 M1.3 [ऽ]वाक्शिरा (for विशिरा). M2 पतित-स्तवाक्शिरा भूमौ (hypm.) (for the prior half). T2 -संहितः (for -मोहितः). —(l. 5) T2 भयात्तु (for भयार्तो). —(l. 6) D8 T3 G2.3 M1.3 उन्मत्त इव. G2 विलपन्. —(l. 7) G2 दुर्गंधि. —(l. 8) M1 मज्जन् (for मग्नस्). G2.3 महाह्रदे (for स रावणः).]

—T1.3 G2.3 M3 om. 19^{cd}. Ś1 transp. 19^{c} – 20^{b} and 20^{cd}. D8 reads 19^{cd} after l. 1 of 613*. —^{c}) D7.9 प्रस्थितो; M2 प्रयाद्वा (for प्रयातो). —^{d}) D4 गोमयं; B (ed.) Ct [ऽ]कर्दमं. Ś1 Ñ1 B4 D10 का(B4 क)र्दमे ह्रदे; Ñ2 V2 B1-3 D3.11 कार्दमं ह्रदं; D1 गोमयं द्रुमं; D2 गोमये ह्रदे. —After 19, M2 ins.; while G1.2 cont. after 613*:

612* रक्तमाल्याम्बरधरो रक्तगन्धानुलेपनो ।

—Thereafter M2 cont. 611*.

20 V1 illeg. for 20 (cf. v.l. 12). Ś1 transp. 19^{c} – 20^{b} and 20^{cd}. —^{b}) M1 कृष्ण- (for रक्त-). Ś1 D10 -वाससं; D1.4 -वाससा; D2.3 -वाससी (for -वासिनी). —D10 reads 20^{cd} after 18. —T1 damaged from 20^{d} up to दृष्टः in l. 1 of 613*. —^{cd}) Ś1 V2 B1.2.4 D2-4.10.11 काली कमलपत्राक्षी; B3 काली करालवदना (for °). Ś1 D10 प्रकर्षती; B2 प्रयच्छति; D11 प्रधर्षनी. D1 पांडुरैर्दशनै-र्दृष्ट्वा कर्षती दक्षिणामुखं. —After 20, D7-9 T1.3 G M ins.; while T2 ins. 611* and then cont.:

613* एवं तत्र मया दृष्टः कुम्भकर्णो निशाचरः ।
रावणस्य सुताः सर्वे मुण्डास्तैलसमुक्षिताः ।

[(l. 1) T1 partially damaged for the prior half. M2 मुंडस् (for एवं). D7.9 T1 महाबलः (for निशाचरः). —After l. 1, D8 reads 19^{cd}. —T1 damaged from l. 2 up to 21^{ab}. —(l. 2) T3 G1 M3 दृष्टास् (for मुण्डास्).] —Thereafter G1.2 cont. 612*.

21 V1 illeg. for 21 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 21^{ab} (cf. v.l. 613*). Ś1 om. 21. —^{a}) D1 वाराहेण. Ñ2 V2 B1.2 D6 वानरेण मया दृष्टः(V2 समादिष्टः); B3.4 रावणश्च(B3 °णेन [sic]) मया दृष्टः. —^{b}) Ñ1 V2 D2.3.10.11 [अ]नकृत् (for [इ]न्द्रजित्). Ñ2 D6 कृष्यमाणोपि चानकृत्. —^{c}) V2 तु (for च). Ñ1 D2-4.10.11 उष्ट्रेण च मया दृष्टः (D4 reads या दृष्टः in marg.). —^{d}) D1 प्रविष्टो; D2 प्रगतो; D4 (m.) यातो वै; D7.8 G2 M2 प्रयाता. —After 21, D5.7-9 S ins.:

614* एकस्तत्र मया दृष्टः श्वेतच्छत्रो विभीषणः ।
शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लगन्धानुलेपनः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्नृत्तगेयैरलंकृतः ।
आरुह्य मेघसंकाशं मेघस्तनितनिःस्वनम् ।
चतुर्दन्तं गजं दिव्यमास्ते तत्र विभीषणः । [5]
चतुर्भिः सचिवैः सार्धं वैहायसमुपस्थितः ।

[❀ Ck: "श्वेतच्छत्रो विभीषणः" इत्यतः परं "चतुर्भिः सचिवै-रिति"। अत्र मध्ये श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तं क्वचित्. ❀ —After l. 1, D8 M2 read l. 6 —D5.7.9 G1.2 M1 om. (hapl. ?); T1 damaged for l. 2-5. —(l. 3) D8 नृत्य- (for नृत्त-). D8 T2 -गीतैर् (for -गेयैर्). —(l. 4) M3 शैलसंकाशं. —(l. 6) D8 T2 विहायसम्; Cr.m g.k.t as above (for वैहा°). D9 उपास्थितः.]

समाजश्च महान्वृत्तो गीतवादित्रनिःस्वनः ।
पिबतां रक्तमाल्यानां रक्षसां रक्तवाससाम् ॥ २२
लङ्का चेयं पुरी रम्या सवाजिरथसंकुला ।
सागरे पतिता दृष्टा भग्नगोपुरतोरणा ॥ २३
पीत्वा तैलं प्रनृत्ताश्च प्रहसन्त्यो महास्वनाः ।
लङ्कायां भस्मरूक्षायां सर्वा राक्षसयोषितः ॥ २४
कुम्भकर्णादयश्चेमे सर्वे राक्षसपुंगवाः ।
रक्तं निवसनं गृह्य प्रविष्टा गोमयह्रदे ॥ २५
अपगच्छत नश्यध्वं सीतामाप्नोति राघवः ।
घातयेत्परमामर्षी सर्वैः सार्धं हि राक्षसैः ॥ २६

G. 5. 27. 24
B. 5. 27. 34
L. 5. 21. 20

22 V1 illeg. for 22 (cf. v.l. 12). —^{a}) Ñ1 D2 T3 M2.3 दृष्टो; G3 वृ* (for वृत्तो). Ś1 Ñ2 D5.6.10 मया दृष्टो; D8 महातेजा (for महान्वृत्तो). —^{b}) G3 damaged for गीतवा. Ś1 Ñ1 B3 D2–4.10.11 -नृत्यवान्; Ck.t as in text (for -निःस्वनः). Ñ2 V2 B1.2.4 D1.6 नृत्यवादित्रगीतवान्. —T1 damaged from 22^{c} up to l. 1 of 615*. G3 damaged for 22^{cd}. —^{c}) D5 घूमतां (sic) (for पिबतां). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 बिभ्रतां रक्तमाल्यानि; Ñ2 V2 B D8 पिबतां मुंडशीर्षाणां.

23 V1 illeg. for 23 (cf. v.l. 12). T1 damaged up to l. 1 of 615* (cf. v.l. 22). —^{a}) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10 कृत्स्ना; D11 कृष्णा (for रम्या). —^{b}) Ñ2 D6.7.9 T2 G M3 -कुंजरा (for -संकुला). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 गजवाजिसमा(D2.4.11 °रथा)कुला. —^{c}) D4 सागरं. Ñ1 *का (for दृष्टा). —^{d}) Ś1 भग्न-. D1.2.4.11 -प्राकार- (for -गोपुर-). M2 भग्नतोरणगोपुरा. —After 23, T1.3 G2.3 M1.3 ins.:

615* लङ्का दृष्टा मया स्वप्ने रावणेनापि रक्षिता।
दग्धा रामस्य दूतेन वानरेण तरस्विना।

[T1 damaged for l. 1. —(l. 1) G2 पुरी स्वेन; G3 M1 पुनः स्वप्ने (for मया स्वप्ने). M3 [अ]भि- (for [अ]पि). G3 T3 वानरेण तरस्विना; M2 lacuna (for the post. half). —(l. 2) G3 damaged after दग्धा up to भस्म in 24^{c}. T1 महात्मना (for तरस्विना). M2 दग्धा ** पुरी सर्वा रावणेनाभिपालिता.]

24 V1 illeg. for 24 (cf. v.l. 12). G3 damaged up to भस्म in ^{c} (cf. v.l. 23). M2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 D10 T1 प्रनृत्यंत्यः; V2 D1–3 प्रवृत्ताश्च; B2 प्रवृद्धाश्च; B3 प्रनृत्यामः (sic); D4 प्रकृष्टाश्च; D6–9 M3 प्रमत्ताश्च; G2 M1 प्रनृत्यंति (for प्रनृत्ताश्च). —^{b}) B3 दिवानिशं; D10 महास्वराः; M1 °स्वनं (for महास्वनाः). —^{c}) Ś1 Ñ1 D3.10.11 T3 -रूपायां; D4 -भूतायां; Cm as in text (for -रूक्षायां). Ñ2 B2.4 D6 भग्नरूक्षायां; B3 T2 G1 भस्मरूपायां. —T1 damaged for 24^{d}–26^{b}. —^{d}) D3.11 T2 सर्वे- (for सर्वा). T3 M3 प्रविष्टा राक्षसस्त्रियः.

25 V1 illeg. for 25 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 25 (cf. v.l. 24). G3 damaged for ^{a}. —^{a}) B2 [अ]न्ये; D9 M2 [ए]ते; T3 G1 [ए]व (for [इ]मे). D1 विरूपाक्ष्यादयश्चेमे. —^{b}) D1 सह-; G3 सर्वे- (for सर्वे). D1 -पुंगवैः. —^{c}) D8 रक्तनीलाम्बरं गृह्य; T2 अशक्ता इव संगृह्य. —^{d}) T2 -ह्रदं. D7 G2 गोमयं ह्रदं. —For 25^{cd}, Ś1 Ñ1 (illeg.).2 V2 B D1–4.6.10.11 subst.:

616* पीतैर्निवासिता वस्त्रैः क्रीडन्तो गोमये ह्रदे ।

[Ś1 D10 निवसनैर्दृष्टाः; B2 निवासितैर्वस्त्रैः; D1–4.11 निवसनैर्दृष्टाः (for निवासिता वस्त्रैः). Ś1 Ñ2 V2 D10 गोमयह्रदे.]

—Thereafter Ś1 Ñ B1.4 D2.3.6.10.11 cont.; D1 cont. after l. 3 of 618*; D4 cont. after l. 2 of 618*:

617* श्वेतपर्वतमारूढस्त्वेक एव विभीषणः।
चतुर्भिः सचिवैः सार्धं राक्षसैरनिलादिभिः।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D4.10.11 श्वेतं; B1 एक- (for श्वेत-). D1 आरूढम्. B1 D4.11 एक (for स्त्वेक). D1 एकमेव विभीषणं (for the post. half). —(l. 2) B4 D3 अनलादिभिः.]

—D3 further cont.; D1.4 cont. after 616*:

618* लङ्कायां च सदा रात्रौ पुरुषः कृष्णपिङ्गलः।
कालो गृहाणि सर्वाणि पर्यटन्वै पुनः पुनः।
चकर्ष राक्षसान्सर्वान्वर्जयित्वा विभीषणम्।
एवंविधो मया स्वप्नो दृष्टो राक्षससंक्षयः।

[(l. 1) D3 वानरः पुरुषर्षभः (sic) (for the post. half). —(l. 2) D3 काले (for कालो). D1 ते (for वै). —(l. 4) D1 transp. स्वप्नो and दृष्टो.]

26 V1 illeg. for 26 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 26^{ab} (cf. v.l. 25). G3 illeg for 26–27^{a}. —^{a}) Ś1 D10 उपसर्पत; Ñ V2 B D1.2.4.6.11 अपसर्पत; D3 अपसर्पतु; M3 अव°; Cr.g.k.t as in text (for अपगच्छत). Ś1 Ñ1 V2 B3 D1.2.7–11 Ck.t पश्यध्वं; Cr.g as in text (for नश्यध्वं). T2 अवगच्छन्ति तौ रः. —^{b}) D8 T3 G1.2 M3 Cg आप सः; M1 संप्राप्य; Ck.t as in text (for आप्नोति). Ś1 Ñ B D3.4.6.11 श्रुत्वा खलु सः; V2 B4 D2.10 श्रुत्वा स खलु; D1 नाशकुर्युः स (for सीतामाप्नोति). —D8 om. (hapl.) 26^{c}–27. —^{c}) Ś1 पातयेत् (for घात°). D2 परामर्षी च (for परमामर्षी). —^{d}) D7.9 युष्मान् (for सर्वैः). G1.2 M1 राक्षसान् (for °सैः). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 सर्वानागत्य(D1.2 °म्य) राक्षसान्; Ñ2 V2 B D6 सर्वांनेव हि राक्षसान्; D4 सर्वान्सपदि राक्षसान्. Cr.g: नश्यध्वम्। अदर्शनं प्राप्नुत। आत्मनेपदमार्षम्। (Cg सीतामाप सीतामचिरेणाप्स्यतीत्यर्थः। सर्वैं राक्षसैः सार्धं घातयेद्‌ इति सिद्धम्। अपगच्छत नश्यध्वमित्युक्ते रावणस्त्विच्छा दारो या).

G. 5. 27. 25
B. 5. 27. 35
L. 5. 21. 27

प्रियां बहुमतां भार्यां वनवासमनुव्रताम् ।
भर्त्सितां तर्जितां वापि नानुमंस्यति राघवः ॥ २७
तदलं क्रूरवाक्यैर्वः सान्त्वमेवाभिधीयताम् ।
अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ॥ २८
यस्या ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ।
सा दुःखैर्बहुभिर्मुक्ता प्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ २९
भर्त्सितामपि याचध्वं राक्षस्यः किं विवक्षया ।
राघवाद्धि भयं घोरं राक्षसानामुपस्थितम् ॥ ३०
प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ।
अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ॥ ३१
अपि चास्या विशालाक्ष्या न किंचिदुपलक्षये ।
विरुद्धमपि चाङ्गेषु सुसूक्ष्ममपि लक्षणम् ॥ ३२
छायावैगुण्यमात्रं तु शङ्के दुःखमुपस्थितम् ।
अदुःखार्हामिमां देवीं वैहायसमुपस्थिताम् ॥ ३३
अर्थसिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्यहमुपस्थिताम् ।
राक्षसेन्द्रविनाशं च विजयं राघवस्य च ॥ ३४

---

27 Ṅ1 V1 illeg. for 27 (for V1, cf. v.l. 12). D8 om. 27 (cf. v.l. 26). G3 illeg. for 27^{a} (cf. v.l. 26). —^{b}) Ś1 Ṅ2 V2 B D2-4.6.10.11 वनवासेप्यनुव्रतां(B4 °त्रमां). —T1 damaged for 27^{c}–28. —^{c}) Ś1 D1-4.10.11 भ्रा(D11 वा)सितां (for तर्जितां). Ś1 B1.3 चापि; Ṅ2 D6 चैव (for वापि). —^{d}) T2 G1 Cr [अ]वमंस्यति. Ś1 D1-4.10.11 राघवो नानुमंस्यते; Ṅ2 V2 B D6 न रामो मर्षयिष्यति. —After 27, V2 B read 35–37.

28 V1 illeg. for 28 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 28 (cf. v.l. 27). V2 B om. 28. G3 damaged for 28. —^{a}) D7.9 च; G2 वा (for वः). D3 -वाक्यार्थैः; T2 -वाग्भिर्वः (for -वाक्यैर्वः). —^{b}) D6 सांत्वयित्वा विधीयतां. —^{c}) Ś1 Ṅ D3.4.6.10.11 T3 अभियाचत; D2 अभिवाद्य च; Cr.g as in text. —After 28, Ṅ2 D6 read 35–37.

29 V1 illeg. for 29 (cf. v.l. 12). —^{a}) D5 T1.2 G2 M3 यस्यां (for यस्या). Ś1 D10 एवंविधः; Ṅ2 V2 B1.2.4 D6 ह्येतादृशः; B3 चैतादृशः (for ह्येवंविधः). D1 अस्यस्यैवंविध: (corrupt); T3 M3 यस्यामेवंविधः. —^{b}) T G2 M2.3 दुःखितायां. Ś1 D10 प्रदर्शितः (for प्रदृश्यते). D5 दुःखितायां प्रपद्यते. —Ṅ1 illeg. for 29^{cd}. —^{c}) T1.3 G1 M3 विविधैर् (for बहुभिर्). D1 सा दुःखं सर्वमुत्सृज्य. —^{d}) D1 सुखं (for प्रियं). Ś1 D3.10.11 श्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमां; Ṅ2 V2 B D6 प्रियं पश्यत्यनंतरं.

30 V1 illeg. for 30 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 30–31. —^{a}) D5 तर्जितामिति. Ṅ2 V2 B D1.4.6.11 त्रस्तामभि(D2 °पि)याच(D11 °वान्छ)ध्वं(V2 B1-3 D6 °चामो) —^{b}) B4 किमु वक्षया (sic); G3 किं विपक्ष्यया (sic). – G3 mostly damaged for ^{cd}. —^{c}) D2 यद् (for हि). —^{d}) M1 अपि (for उप-). —After 30, D8 G3 ins.:

619* तनस्ता सहसा: सर्वा विहताशा निरुद्यमा: ।
परेङ्गित्य समस्तास्ता निद्रावशमुपागता: ।
तासु चैवं प्रसुप्तासु सीता भर्तृहिते रता ।
विलप्य करुणं दीना प्रशुशोच सुदुःखिता ।
तासां मध्यात्समुत्थाय त्रिजटा वाक्यमब्रवीत् । [5]

[Cf. 5.56. 73–74 (including star passage). G3 mostly damaged for l. 1. —(l. 1) G3 समुद्यमा: (for निरु°). —(l. 3) G3 चैव (for चैवं). —(l. 5) G3 मध्ये (for मध्यात्).]

31 V1 illeg. for 31 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 31 (cf. v.l. 30). Ṅ2 V2 B1-3 D6 om. 31. —^{c}) Ś1 Ṅ1 D1.10 आर्ता; D3.4 आर्ता:; D2 अत्र (for एषा). —^{d}) Ś1 Ṅ1 B4 D1-4.10.11 G2 राक्षसीर् (for °स्यो).

32 V1 illeg. for 32 (cf. v.l. 12). D8 reads 32–33 after 35. —^{a}) B1(also).3 तथा चास्या; D3 अभिवाद्य (for अपि चास्या). B2 एतस्त्वस्यां विशालाक्ष्यां. —^{b}) D11 नो (for न). D1-3 उपलक्ष्यते. —After 32^{ab}, B3 ins.:

620* देव्याः कथयतीवास्या राघवं पुरतः स्थितम् ।
राक्षस्योऽथ विशालाक्ष्या न किंचिदुपलक्षये ।

—^{c}) Ṅ1 D5.7-10 Ck.t विरूपम् (for विरुद्धम्). Ś1 विरूपमथवांगेषु; Ṅ2 B विरुद्धं(B2-4 द्ध-) गुणसंगेषु; V2 D1.6 विरुद्धगुणसंगेषु; D4 विरूपगुणसंगेषु. ❀ Ct: अपि चेति। द्वितीयमपि चेति पादपूरणे. ❀ —^{d}) Ś1 D3.10 यत्; B3 D1.7.9 T2 न; D2 स- (for सु-). Ś1 जायते; D4 [अ]लक्षये; D10 किंचन (for लक्षणम्).

33 V1 illeg. for 33 (cf. v.l. 12). D4 om. 33. T1 damaged for $33–35^{b}$. D8 reads 32–33 after 35. —^{a}) Ś1 Ṅ1 D2.3.10.11 -वैगुण्यमाया(D2.11 °ख्या)ति. Ṅ2 V2 B D6 इयद्दे(V2 B1 [m. also].3.4 इयं वै)गुण्यमात्रेण. ❀ Cv: छायावैगुण्यमात्रा(त्रं) स्विति सम्यक्. ❀ —^{b}) Ś1 Ṅ1 D2.3.10.11 यतो (for शङ्के). Ṅ2 V2 B D5 उपागता D6 °मत्) (for उपस्थितम्). —D3.10 om. 33^{cd}. D5 reads 33^{cd} except अदुःखा in marg. —^{d}) Ś1 D1.2.11 नियतां सत्पथे स्थितां; Ṅ1 नियतां समुपस्थितां; Ṅ2 V2 B D6 न क्रोशयितुमर्हथ. —After 33, Ṅ2 V2 B D6 ins.:

621* इयं वै देवगुह्येन(B3 °व) रक्षोनाशाय॑मागता ।

34 V1 illeg. for 34 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 34 (cf. v.l. 33). D2 T3 M1 om. (hapl.) 34^{ab}. —^{a}) Ś1 अत्र (for अर्थ-). T2 च (for तु). —^{b}) G3 समु-

निमित्तभूतमेतत्तु श्रोतुमस्या महत्प्रियम् ।
दृश्यते च स्फुरच्चक्षुः पद्मपत्रमिवायतम् ॥ ३५
ईषच्च हृषितो वास्या दक्षिणाया ह्यदक्षिणः ।
अकस्मादेव वैदेह्या बाहुरेकः प्रकम्पते ॥ ३६
करेणुहस्तप्रतिमः सव्यश्चोरुरनुत्तमः ।
वेपन्सूचयतीवास्या राघवं पुरतः स्थितम् ॥ ३७
पक्षी च शाखानिलयं प्रविष्टः
पुनः पुनश्चोत्तमसान्त्ववादी ।
सुस्वागतां वाचमुदीरयानः
पुनः पुनश्चोदयतीव हृष्टः ॥ ३८

G. 5. 27. 35
B. 5. 27. 46
L. 5. 21. 38

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

पस्थितां; Cm.g.k.t as in text (for [अ]हमुप°). Ñ1 ****वलक्षये (illeg.). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 रावणस्य (for राक्षसेन्द्र-). —^{d}) T2 राघवस्य जयं तथा.

35 V1 illeg. for 34 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 35^{ab} (cf. v.l. 33). Ñ2 V2 B (V2 B after 27 owing to om.) D6 read 35–37 after 28. —^{a}) Ñ2 V2 B D6 हि (for तु). D2 निमित्तमेतद्भूतं तु. —^{b}) D4 स्तोतुम् (sic) (for श्रोतुम्). D1 M2 श्रियं; D4 फलं (for प्रियम्). Ñ2 V2 B D6 श्रुत्वास्याः सु(Ñ2 D6 °स्वा * स्या)महत्प्रियं. —Ñ2 V2 B1–3 D6 transp. 35^{cd} and 36^{ab}. —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 स्फुरत्पश्यामि(D11 °त्तस्यापि) नयनं; Ñ2 V2 B D6 पश्यत स्पंदमानं च. —^{d}) D2 [उ]द्धृतं (for [आ]यतम्). —After 35, Ñ2 V2 B D6 ins. :

622* सर्वासामेव युष्माकं प्रत्यक्षमिव लोचनम् ।

[·B1.2 D6 इह (for इव).];

while D8 reads 32–33 after 35.

36 V1 illeg. for 36 (cf. v.l. 12). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 35. —^{ab}) T1.3 एतच्च् (for ईषच्च्). M1 हृषितं. D2 [अ]दूषितोपि; T2 स्फुटितं च (for हृषितो वा). Ñ D1.3 ह्यस्या; D5 G2 बाहुर् (for वास्या). Ñ2 V2 B D6 ईषत्(B3 यथा) प्रहसितं सौम्यं; D4 ईषच्च हर्षते ह्यस्या (sic); D11 ईषत्प्रहसितोप्यस्या (for ^{a}). Ñ2 V2 B D6 M1 प्र(B1 M1 ह्य)दक्षिणं (for ह्यदक्षिणः). D1 दक्षिणाभिप्रदक्षिणं; D2–4.11 दक्षिणोति(D11 °पि)प्रदक्षिणः (D2 °णं; D4 °णा) (for ^{b}). Ś1 D10 एष चादूषितो ह्य(D10 °तोप्य)स्या दक्षिणोति(D10 °पि)प्रदक्षिणः. —T1 damaged for 36^c–38^b. —^{c}) D3.10 अथ (for एव). —^{d}) T2 एष (for एकः). Ś1 D5.10 प्रवेपते; Ñ2 V2 B D6 प्रवेपितः; D3.4 स्म वेपते (for प्रकम्पते). D1 बाहुः सव्यः सवेपथुः; D11 बाहुकंपः प्रवेपतः.

37 V1 illeg. for 37 (cf. v.l. 12). T1 damaged for 37 (cf. v.l. 36). For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 35. —^{a}) D5 करेणोर् (for करेणु-). D8 -हेम- (for -हस्त-). B3 -प्रतिमं. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 सवेपथुः; D9 अनुत्तमं (for अनुत्तमः). B3 सव्यं चोत्तरमुत्तमं; D4 *ह्य******. —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 देव्याः; T2 एष; M2 वपुः; Cv.t as in text (for वेपन्). G1 [अ]ग्रे; M2 [अ]स्यै (for [अ]स्या). Ñ2 V2 B D6 रूपं कथयतीवास्याः; D5 वेपते सूचयत्यस्याः; D8 T3 G2 M3 वेपमानः सूचयति; M1 वेपयन्सूचयन्नग्रे (for °). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 राघवं स्थितमग्रतः (for ^{d}). D4 देव्यास्तं राघवं ** सूचयंतीवमग्रतः. ❁ Cv : वेपन्सूचयतीवाश्या इति पाठः. ❁

38 V1 illeg. for 38. T1 damaged for 38^{ab} (cf. v.l. 36). —^{a}) D3.8 Ck [इ]व; Cv as in text (for च). T2 -निचयं; Cv as in text (for °लयं). M1 प्रहृष्टः; Cv as in text (for °विष्टः). Ś1 D3.10 -[आ]लयनः प्रहृष्टः; Ñ1 G2 -निलयः प्रहृष्टः; Ñ2 B1.2.4 D6 -निलयोस्तु(D6 °प्यु)वाच; V2 -निलयादुवाच; B3 -निलयो ह्यवादीत्; D1 -निलयः प्रकामं; D2.11 -[आ]लयनः प्रकामं(D2 पुनः पुनः). —^{b}) Ś1 D2.10 -शांतवादी(Ś1 °वी) (for -सान्त्ववादी). Ñ1 श्रोतुमसांत्ववादी (for चोत्तम°). B3 पुनः शुभं चोत्तमशांतवादी. —^{c}) Ś1 B4 D1.3.7–9 सुस्व(B4 D1 स्वस्व)गतां; B2 D11 सुस्वागतं Cv.r.m.g.t as in text (for सुस्वागतां). B2 D11 वाक्यम्; Ś1 Ñ V2 B D6.10 उदीरयन्वै(Ñ1 °यंश्च). —^{d}) G3 प्रहृष्टः (for [इ]व हृष्टः). Ś1 Ñ1 D2.10.11 प्रत्यागमं(D2 °तं) चोदय(Ś1 D10 देवय; Ñ1 दर्शय)तीव काकः; Ñ2 V2 B D6 प्राप्तं प्रियं दर्शयतीव काकः; D1 प्रीत्योदयं चोदयतीव काकः; D3.4 प्रत्यागमं नोदयतीव काकः. —After 38, D1(l. 1–4 only).2.4 ins. :

२६

G. 5. 28. 1
B. 5. 28. 1
L. 5. 22. 1

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो निशम्य
तद्रावणस्याप्रियमप्रियार्ता ।
सीता वितत्रास यथा वनान्ते
सिंहाभिपन्ना गजराजकन्या ॥ १

सा राक्षसीमध्यगता च भीरु-
र्वाग्भिर्भृशं रावणतर्जिता च ।
कान्तारमध्ये विजने विसृष्टा
बालेव कन्या विललाप सीता ॥ २

सत्यं बतेदं प्रवदन्ति लोके
नाकालमृत्युर्भवतीति सन्तः ।
यत्राहमेवं परिभर्त्स्यमाना
जीवामि किंचित्क्षणमप्यपुण्या ॥ ३

सुखाद्विहीनं बहुदुःखपूर्ण-
मिदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।
विदीर्यते यन्न सहस्रधाद्य
वज्राहतं शृङ्गमिवाचलस्य ॥ ४

623* त्यजस्व सीते हृदि शोकमुद्गतं
प्रीतिं भज स्वाभ्युदयः समागतः ।
निःशेषचन्द्रं प्रतिपूर्णमानसा
संप्राप्स्यसे जानकि कोशलेन्द्रम् ।
इत्येवमुक्ते वचने तदानीं [5]
प्रहस्य दीर्घं रुषितो गणश्च ।
स राक्षसीं तां निजगाद वाक्यं
मा पण्डिते क्षुद्रमिहालपस्व ।
किं कुर्महे स्वामिभावे स्थितासि
प्रातः सर्वं श्रोष्यते राक्षसेन्द्रः । [10]
एवं प्रलापान्बहुधैव कृत्वा
सुप्तो गणस्त्रिजटा सापि सुप्ता ।

[(l. 1) D$_1$ उच्छ्रितं; D$_3$ उद्धतं (for उद्गतं). —(l. 2) D$_4$ समागमं (sic) (for °गतः). —(l. 3) D$_{1.3}$ -चंद्रप्रतिपूर्णमानसं- (D$_3$ °सा). —(l. 4) D$_1$ अवाप्स्यसि; D$_3$ समाप्स्यसे. —(l. 6) D$_3$ सः (for च).];
while D$_{7-9}$ ins. :

624* ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ।
अवोचद्यदि तत्तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ।

Colophon : V$_1$ illeg. —*Sarga name* : Ś$_1$ त्रिजटादुःस्वप्नसंदर्शनं; Ñ$_1$ D$_{1.3.4.11}$ त्रिजटास्वप्नदर्शनः; Ñ$_2$ V$_2$ B$_4$ D$_6$ त्रिजटास्वप्नदर्शनं; B$_{1.3}$ त्रिजटास्वप्नकथनं; B$_2$ स्वप्नदर्शनं; D$_2$ त्रिजटास्वप्नवर्णनः; D$_{10}$ त्रिजटास्वप्नः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ$_1$ D$_{1.3.4.10.11}$ om. ; Ś$_1$ 24; Ñ$_2$ B$_1$ D$_{5-9}$ T G M$_{1.3}$ 27 ; V$_2$ 18; B$_{2.3}$ M$_2$ 26; B$_4$ D$_3$ 28. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः .

26

M$_2$ begins with श्रीरामाय नमः.

1 V$_1$ illeg. up to हा in ^{d}. —^{a}) B$_4$ तद् (for सा). Ś$_1$ D$_3$ विचिंत्य (for निशम्य). G$_1$ निशम्य वाक्यं (for वचो निशम्य). —^{b}) Ś$_1$ Ñ V$_2$ B D$_{1-4.6.10}$ तद्राक्षसीनां च वचः सुतीक्ष्णं. —^{c}) D$_4$ तदा (for यथा). —^{d}) D$_{5.7}$ -[अ]विपन्ना; M$_1$ -[उ]प° (for -[अ]भि°). Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{2.4.6}$ सिंहाभिपन्ने(B$_{1.3}$ °हाद्रिपन्ने; B$_2$ °हावपन्ने; B$_4$ °हावसन्ने)व गजेंद्रकन्या.

2 ^{a}) B$_3$ * भीरुस् ; D$_3$ सुभीता; D$_{10}$ [अ]पि भीरुर्; D$_{11}$ सुभीरुर् (for च भीरुर्). —^{b}) Ś$_1$ D$_{1.10}$ वाक्यैर्; Ñ V B D$_{2.4.6}$ तथा (for वाग्भिर्). B$_4$ D$_2$ -गर्जिता; D$_{11}$ -निर्जिता (for -तर्जिता). —^{c}) Ñ$_2$ V$_1$ B D$_{2.6}$ विहीना (for विसृष्टा). —^{d}) Ñ$_2$ V B D$_6$ योषा; D$_{2.4}$ योषिद् (for कन्या). B$_3$ निपपात (for विललाप). Ñ$_2$ योषा (for सीता). D$_3$ रुरोद सीता कुररीव विघ्ना.

3 ^{a}) Ś$_1$ D$_{10}$ तथेदं; D$_1$ बतेति; D$_2$ यदेतत् ; D$_3$ न मिथ्या; D$_4$ हितेदं (sic); D$_{11}$ च तेदं (sic) (for बतेदं). D$_{11}$ लोका. Ñ$_2$ V B D$_6$ सत्यं वचो यत्प्रवदंति(B$_3$ प्र* **) विप्रा (B$_4$ लोका). —^{b}) T$_2$ हरति; G$_1$ भविता (for भवति). B$_{1.4}$ [इ]ह (for [इ]ति. Ś$_1$ D$_{10}$ विज्ञाः; Ñ V B D$_6$ लोके; D$_{1-4.11}$ तज्ज्ञाः (for सन्तः).

☞ V$_1$ illeg. from 3^c up to colophon. —^{c}) D$_3$ एका (for एवं). Ś$_1$ D$_{10}$ परितर्ज्यमाना; Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ पतिना विहीना. —^{d}) Ñ$_2$ B$_{1-3}$ D$_6$ सीता; V$_2$ B$_4$ भीता; D$_{7.9}$ Ck.t यस्मात् (for किंचित्). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{10}$ कृपणाल्पपुण्या; B$_1$ D$_{1.5.11}$ T$_2$ G$_3$ M$_2$ क्षण(D$_1$ फल)मल्प°; B$_3$ क्षणमप्युपास्या (for क्षणमप्यपुण्या). ❁ Cr.m : यत्र यतः ।; Cg : यत्र येन । किंचिज्जीवामि कुत्सितं जीवामि. ❁

4 ^{a}) Ś$_1$ Ñ V$_2$ B$_{2-4}$ D$_{3.4.6.10}$ सुखैर्; B$_1$ (m. also as in B$_2$) अर्थैर् (for सुखाद्). —^{b}) Ñ V$_2$ B D$_{1.3.4.6}$ हि (for तु). D$_3$ दृढं (for स्थिरं). —After 4^{ab}, D$_1$ erroneously repeats 3^c–4^b and then again 3^c. —^{c}) D$_{1.3}$ T$_{1.3}$ G$_2$ M$_{1.3}$ विशीर्यते. Ś$_1$ Ñ V$_2$ D$_{1-4.6-9.11}$ यत्र (for यन्न). D$_{2.6}$ सहस्रधा च.

नैवास्ति नूनं मम दोषमत्र
वध्याहमस्याप्रियदर्शनस्य ।
भावं न चास्याहमनुप्रदातु-
मलं द्विजो मन्त्रमिवाद्विजाय ॥ ५
नूनं ममाङ्गान्यचिरादनार्यः
शस्त्रैः शितैश्छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।
तस्मिन्ननागच्छति लोकनाथे
गर्भस्थजन्तोरिव शल्यकृन्तः ॥ ६
दुःखं बतेदं मम दुःखिताया
मासौ चिरायाभिगमिष्यतो द्वौ ।
बद्धस्य वध्यस्य यथा निशान्ते
राजापराधादिव तस्करस्य ॥ ७
हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे
हा राममातः सह मे जनन्या ।
एषा विपद्याम्यहमल्पभाग्या
महार्णवे नौरिव मूढवाता ॥ ८
तरस्विनौ धारयता मृगस्य
सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ ।
नूनं विशस्तौ मम कारणात्तौ
सिंहर्षभौ द्वाविव वैद्युतेन ॥ ९

G. 5. 28. 9
B. 5. 28. 9
L. 5. 22. 9

---

5 [a]) T1.3 G1 दोषो (for नूनं). M3 transp. नूनं and दोषम्. T1.3 G1 नूनमत्र; T2 दोष एवम् (for दोषमत्र). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 शेषं (D2 दोषं) त्विदानीं मम नास्ति नूनं (D2 किंचिद्); Ñ2 V2 B D6 नूनं त्विदानीं मम (V2 D6 °नीमव-) शेषमस्ति. ❀ Cv.r.m.g : दोषं दोषः (। Cr.g आर्षं नपुंसक [Cr °कत्व]म् ।; so also Ct. ❀ —[b]) Ñ2 V2 B2.4 D6 वध्यास्मि; T2 अद्याहम् (for वध्याहम्). Ś1 B3 D1.10 अद्य; Ñ2 V2 B2.4 D6 तस्य; D5 T1.3 तत्र; T2 अन्या; Cm.g.k.t as in text (for अस्य). —[c]) Ñ1 B2.4 तावन्; D1 भवेन्; M1 भयं (for भावं). Ñ2 B D6 तस्याहम्; D4 वाचाहम् (for चास्याहम्). Ñ2 V2 B1.2.4 -प्रदद्याम्; B3 -प्रयातुम् (for -प्रदातुम्). —[d]) M1 ब्रह्मन् (for मन्त्रम्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 अलं (Ñ2 V2 B1.2.4 महा-) द्विजो ब्रह्म यथांत्यजाय (V2 B3 °जात्य; B4 °जस्य; D6 °जातौ).

6 [a]) Ś1 D10 चिराद् (sic) (for [अ]चिराद्). D1 ममांगं नचिराद्. —[b]) D5.7.9 शरैः (for शस्त्रैः). D1.3.11 शतैश्. V2 B1.2.4 राक्षसोयं (for °सेन्द्रः). —[c]) D1 न चागच्छति; D2 त्वना° (for अना°). Ś1 D10 लोकपाले. —[d]) Ś1 Ñ1 D1.3.10.11 -हर्ता (for -कृन्तः). Ñ2 V2 B1.2 D4.6 गर्भान्विनष्टानिव शल्यहर्ता (Ñ2 °कृंतः); B3 * * * गर्भानि * शल्यहर्ता; B4 गर्भान्विशिष्टानिव शल्यकर्ता; D2 गर्भस्थनिष्टानि विशल्यहर्ता (sic). ❀ Cv : शल्यकृन्तोऽम्बष्ठः ।; Cr.m.g : शल्यकृन्तो नापितः ।; Ck.t : शल्यं शस्त्रं तेन कृणत्तीति शल्यकृन्त आम्बष्ठवैद्यः (। Ct आर्षत्वात्साधु). ❀

7 Ś1 D10 om. 7. —[a]) D1 किलेदं; D2.3 बतेमौ; D11 M2 ममेदं; G3 यदेतन्; Cv.g.k.t as in text (for बतेदं). D7–9 ननु; M2 बत (for मम). Ñ1 D1–4.11 दौर्मनस्या (D11 °स्य [sic])न् (for दुःखितायाः). —[b]) T2 योसौ (for मासौ). D1–4 [अ]द्य; T1.3 G2 M3 Cr.g [अ]धि-; G1 [अ]ति-; G3 [अ]प-; Ct as in text (for [अ]भि-). T2 -[अ]भिगमिष्यते. Ñ1 om.; T2 [ऽ]द्य (for द्वौ). D11 नेमौ चिरायाद्य गमिष्यतो तौ. —For 7[ab], Ñ2 V2 B D6 subst., while Ñ1 cont. after 626* :

625* द्वौ चापि मासौ समयावशिष्टौ
दण्डश्च मे धास्यति तीक्ष्णरोषः ।

[(l. 1) D6 समयोवशिष्टो. —(l. 2) D6 दास्यति. B3 -दंड: (for -रोषः).]

—[c]) D1–3.11 G3 वध्यस्य बद्धस्य (by transp.); D2 वध्यस्य बंधैर्हि. M2.3 Cv.g तथा; Cr.m.gp as in text (for यथा). Ñ2 V2 B D6 [अ]वशिष्टो (B3.4 °ष्टौ) (for निशान्ते). —[d]) Ñ1 राजोपहर्तुं दिव (sic); Ñ2 V2 B D6 राजापराधैरिव (B3 °धंत); D1–4.11 राजा (D1.3 °ज्ञा)पकर्तुस्त्विव (D2.11 °ह); D5 T2 G3 Cv राजोपचा (G3 °का)रादिव; D7.9 राजोपरोधादिव; Cr.m.g as in text (for राजापराधादिव). ❀ Cg : यथेति पाठ इवशब्दो वाक्यालङ्कारे. ❀

8 [b]) D7.9 G3 Ck.t जनन्यः; D4 जनस्य (sic); T2 न तस्याः (for जनन्या). —[c]) Ñ2 V2 B D6 विन (V2 °प)श्यामि; G1 मरिष्यामि; G3 °रस्यामि; Ct as in text (for विपद्यामि). Ś1 Ñ1 D10 एषाभि (Ñ1 एवं वि)पद्ये भृशमल्पपुण्या; D1–4.11 एषा विपद्ये (D3 °रस्ये) भृशमल्पभाग्या. —[d]) Ś1 Ñ1 D11 वातरुग्णा; Ñ2 V2 B1–3 D4.6 वातमू (Ñ2 °गू)ढा; B4 वातभग्ना; D1 रूक्षवातात्; D2 वातहत्या; D8 मंदवाता; D10 वायुनुन्ना; Cr.m.g.k.t as in text (for मूढवाता).

9 [ab]) B2 G2 M2 तरस्विना (B2 °नो); Cr.m.g.k.t as in text. Ñ2 B1–3 D6 धारयतो (for °ता). Ñ2 V2 B1–3 D6 व्याजेन (for सत्त्वेन). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 तौ धारयंतौ हि मृगाधिपस्य सत्त्वं च रूपं (Ñ1 वीर्यं) च नरेंद्र (B4 मनुजेंद्र)पुत्रौ. —After 9[ab], Ñ1 ins. :

626* पराक्रमं रूपमनन्तविक्रमौ
तौ राजसिंहौ सुदुरासदौ च ।

—Thereafter Ñ1 cont. 625*. —[c]) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 विनष्टौ; Cr.g.k.t as in text (for विशस्तौ).

G. 5. 28. 10
B. 5. 23. 10
L. 5. 22. 10

नूनं स कालो मृगरूपधारी
मामल्पभाग्यां लुलुभे तदानीम् ।
यत्रार्यपुत्रं विससर्ज मूढा
रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ॥ १०

हा राम सत्यव्रत दीर्घबाहो
हा पूर्णचन्द्रप्रतिमानवक्त्र ।
हा जीवलोकस्य हितः प्रियश्च
वध्यां न मां वेत्सि हि राक्षसानाम् ॥ ११

अनन्यदेवत्वमियं क्षमा च
भूमौ च शय्या नियमश्च धर्मे ।
पतिव्रतात्वं विफलं ममेदं
कृतं कृतघ्नेष्विव मानुषाणाम् ॥ १२

मोघो हि धर्मश्चरितो ममायं
तथैकपत्नीत्वमिदं निरर्थम् ।
या त्वां न पश्यामि कृशा विवर्णा
हीना त्वया संगमने निराशा ॥ १३

पितुर्निदेशं नियमेन कृत्वा
वनान्निवृत्तश्चरितव्रतश्च ।
स्त्रीभिस्तु मन्ये विपुलेक्षणाभिः
संरंस्यसे वीतभयः कृतार्थः ॥ १४

अहं तु राम त्वयि जातकामा
चिरं विनाशाय निबद्धभावा ।
मोघं चरित्वाथ तपो व्रतं च
त्यक्ष्यामि धिग्जीवितमल्पभाग्या ॥ १५

Ś1 D1.10 कारणाय; Ñ2 B1.2.4 D6 कारणे तौ; B3 कारणेन; D3.4.11 °णात्तु; T2 °णार्थं. —^{d}) B2 reads सिंहर्षभौ in marg. D3 अपि (for इव). Ś1 D10 वैकृतेन; D1.4 विद्युतेन; Cv.r.m.g.t as in text (for वैद्यु°). Ñ2 V2 B D6 सिंहर्षभौ वै(B3 वि)द्युतवह्निनेव.

10 ^{a}) B D6 -वेश- (for -रूप-). —^{b}) Ś1 मम (for माम्). Ś1 B3 -भाग्याल्लु; Ñ V2 B1.2.4 D2.4.6 -पुण्यां. Ś1 लभते (for लुलुभे). —V2 om. 10^{c}. B1 repeats 10^{cd} after 11^{ab}. —^{cd}) D5.7.9 G2 -पुत्रौ (for -पुत्र). Ñ2 B1(both times).2–4 D6 न्ययोजयं तत्र(Ñ2 D6 यत्र; B2 यत्न) विमूढचेता (for ^{c}). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मोहान्मया तत्र तु तौ(D2 ततो; D3 तदा) नियुक्तौ रामानुजो लक्ष्मणपूर्वजश्च. ❀ Cr.m.g : यत्र यस्मिन्काले(Cr °स्मात्कारणात्)। विससर्ज(Cg °र्जेति)। सृजेरु(Cg °र्जेर्लिट्यु)त्तमपुरुषैकवचनम् (Cm °र्जं व्यसृजम्)।; Ck : विससर्ज विसृष्टवती। अपरोक्षेऽपि (Ct °पि चित्तविक्षेपादिना पारोक्ष्यमारोप्य) लिट्. ❀

11 V2 B2.3 om. 11^{a}–19^{b}. B1 reads 11^{ab} in marg. —^{b}) B1.4 D3.4.6.11 -प्रतिरूप- (for °मान-). Ñ1 -रूप (for -वक्त्र). —After 11^{ab}, B1 repeats 10^{cd}. —B1 om. 11^{c}–19^{b}. —^{c}) B4 हा वीर-; D1 राजेव; D3 हे जीव- (for हा जीव-). Ś1 Ñ B4 D1–4.6.10.11 हित प्रियाद्य. T2 हितप्रियस्त्वं; G1 M1 हितप्रियं च; Ck.t as in text (for हितः प्रियश्च). —^{d}) Ś1 वशां; D4 वश्यां (for वध्यां). D2 वध्यामिमां. Ś1 D10 वेत्स्यसि; Ñ1 पश्यसि; D3 वेत्सि न (for वेत्सि हि). D1.4 राक्षसीनां. D3 वश्यां प्रियां वेत्सि न राक्षसीनां.

12 Ś1 V2 B1–3 D10 om. 12 (for V2 B1–3 cf. v.l. 11). —^{a}) Ñ1 D6 इमं; Ñ2 B4 D1.2.4.11 T2 G1 M1 (after corr. as in text).2 इदं; Cg.k.t as in text (for इयं). Ñ1 क्रमात्तु; Ñ2 D6 ममाद्य; D1.11 क्रमाच्च; D2 मयायं; D4 क्रमस्य (for क्षमा च). —^{b}) D4 तु (for च). D1.4 नियमा(D4 °ता)श्च; D2 T1 नियतश्च. Ñ1 B4 धर्मः; D1.4 धर्माः (for धर्मे). —^{c}) Ñ2 न मे स्यात् (for ममेदं). D1.2.4.11 च न(D11 न च)मे फलं स्यात्; D6 सफलं न मे स्यात्. Ñ1 D3 पतिव्रतात्वं च ममाफलं स्यात्; B4 पतिव्रतात्वं च न मे फलाय.

13 V2 B1–3 om. 13 (cf. v.l. 11). —^{a}) Ś1 D10 मिथ्या; Ñ2 D5.7–9 M1 Ck.t मोघं (for मोघो). D3 च (for हि). Ś1 Ñ1 D1.2.6.9–11 T1 मयायं(Ś1 °यत्) (for ममायं). B4 ततो हि धर्मश्च विभो ममायं. —^{b}) Ś1 Ñ2 B4 तथैव; D2 तत्रैक-; D11 यथैक- (for तथैक-). Ś1 Ñ2 B4 D1.2.5.7.9.11 T2 G1.2 M1 निरर्थकं; Ñ1 निबंधं (for निरर्थम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D1–3.6.11 यत् (for या). G2 याहं विपश्यामि; M1 यावन्न पश्यामि. D11 कृता (for कृशा). B4 विवस्त्रा; D5 विशीर्णा (for विवर्णा). —^{d}) D5 reads from ना up to शा in marg. D2 दीना (for हीना). D1 संगमता (for °ने). B4 हीना त्वशक्ता मनसो निराशा.

14 V2 B1–3 om. 14 (cf. v.l. 11). —^{a}) M2 नियोगं; Cg as in text (for निदेशं). Ś1 Ñ B4 D1.2.4.6.10.11 पितुर्निदेशा(B4 D1 °योगा)न्नियमाद्(D2 °त्प्र; D4 °च्च)ही(B4 °दी)नो. —^{b}) D8 व्रतान् (for वनान्). —^{c}) D4.6 T2.3 G1 च (for तु). Ś1 D10 मध्ये (for मन्ये). T2 विवृत- (for विपुल-). B4 स्त्रीभिस्त्वमन्यैर्विमलेक्षणाभिः. —^{d}) B4 संवत्स्यसे; D5 G2 M1.3 Cg त्वं रंस्यसे; T2 त्वं मन्यसे; T3 G3 संरंस्यते (for संरंस्यसे).

15 V2 B1–3 om. 15 (cf. v.l. 11). —^{a}) Ñ2 D6 हि (for तु). —^{b}) Ś1 Ñ B4 D1–3.6.10.11 सदा (for चिरं). Ś1 Ñ1 D10 निवासाय (for विनाशाय). B4 विवर्ण-; D1.3.6 विवृद्ध- (for निबद्ध-). Ś1 निबद्धकामा. D4 सदा

सा जीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं
विषेण शस्त्रेण शितेन वापि ।
विषस्य दाता न तु मेऽस्ति कश्चि-
च्छस्त्रस्य वा वेश्मनि राक्षसस्य ॥ १६
शोकाभितप्ता बहुधा विचिन्त्य
सीताथ वेण्युद्ग्रथनं गृहीत्वा ।
उद्बध्य वेण्युद्ग्रथनेन शीघ्र-
महं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥ १७
इतीव सीता बहुधा विलप्य
सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती ।
प्रवेपमाना परिशुष्कवक्त्रा
नगोत्तमं पुष्पितमाससाद ॥ १८
उपस्थिता सा मृदुसर्वगात्री
शाखां गृहीत्वाथ नगस्य तस्य ।
तस्यास्तु रामं प्रविचिन्तयन्त्या
रामानुजं स्वं च कुलं शुभाङ्ग्याः ॥ १९
शोकानिमित्तानि तदा बहूनि
धैर्यार्जितानि प्रवराणि लोके ।
प्रादुर्निमित्तानि तदा बभूवुः
पुरापि सिद्धान्युपलक्षितानि ॥ २०

G. 5. 28. 11
B. 5. 28. 19
L. 5. 22. 19

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

विनाशयतिबालभावा (sic). —^{c}) Ñ$_2$ मोहं; B$_4$ D$_{10}$ स्वयं (for मोचं). Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_4$ D$_{2.4.5.8.10}$ G$_3$ च; Ñ$_2$ D$_6$ [अ]-द्य; D$_{11}$ स (for [अ]थ). Ñ$_2$ D$_6$ तपो ध्रुवं (for तपो व्रतं). —^{d}) D$_4$ [अ]हं; D$_{11}$ धिग्मां (hypm.) (for धिग्). Ñ$_1$ -पुण्या; D$_{7.9.11}$ G$_3$ Ck.t -भाग्यां; Cg as in text (for -भाग्या).

16 V$_2$ B$_{1-3}$ om. 16 (cf. v.l. 11); Ś$_1$ Ñ B$_4$ D$_{2.6.10.11}$ om. 16^{ab}. —^{a}) D$_7$ T$_1$ M$_1$ सं-; G$_1$ सु-; G$_2$ हा (for सा). —D$_1$ om. 16^b. —^{b}) D$_5$ च (for वा). —^{c}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{10}$ नच; Ñ$_2$ D$_6$ [अ]पि न; D$_2$ M$_2$ तु न (by transp.); G$_1$ M$_3$ न हि (for न तु). D$_{1.3}$ च (D$_3$ न) ममेह; D$_4$ ननु मेस्ति; D$_{11}$ T$_2$ न ममास्ति (for न तु मेऽस्ति). D$_2$ किंचिच्. —^{d}) D$_4$ शस्त्रप्रदो (for छस्त्रस्य वा). Ś$_1$ Ñ B$_4$ D$_{1-4.6.10.11}$ Cr रावणस्य; Cv.g.k.t as in text. ❀ Cv : राक्षसस्येत्यतः परं, इतीव देवी बहु विवक्ष्यते (बहुधा विलप्येत्ये) तत् । अतः श्लोकात्परतः शोकाभितप्ता बहुधा विचिन्त्येत्येतत् । अनयोः पादयोर्व्यत्यासो लेखकप्रमादकृतः । ; Cr : रावणस्येत्यतः परं, इतीव सीता बहुधा विलप्येत्ययं श्लोको द्रष्टव्यः । अत्र विलप्येति प्रकृतिविलापगमनात् । अतः शोकाभितप्तेति श्लोकः । व्यत्यासस्तु लेखकदोषः । ; Ck : राक्षसस्येत्यनन्तरं, "इतीवेत्यादि"। अत्रैकः श्लोकः कश्मलार्थः प्रक्षिप्तः क्वचित् । ; so also Ct. ❀

17 V$_2$ B$_{1-3}$ om. 17 (cf. v.l. 11); Ñ$_2$ D$_6$ om. 17^{ab}. D$_{5.7-9}$ T$_{1.3}$ (T$_{1.3}$ om. 18^{cd}) G$_2$ M$_{2.3}$ transp. 17 and 18. —^{a}) D$_{10}$ विलप्य (for विचिन्त्य). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_4$ D$_{1-4.11}$ दीना (for सीता). Ñ$_1$ D$_{7.9}$ -प्रथनं; B$_4$ -[उ]द्ग्रथने (for -[उ]द्ग्रथनं). D$_{10}$ सर्वात्मना राममनुस्मरंती. —^{c}) Ñ$_2$ D$_5$ तद्बध्य (D$_5$ °द्ध-); D$_{2.10}$ उद्बद्ध-; D$_3$ उद्धध्य; T$_2$ ऊर्द्धंध्य (for उद्बध्य). D$_6$ T$_3$ -[उ]द्ग्रथितेन; D$_{11}$ -[उ]-ग्रथने स (sic) (for -[उ]द्ग्रथनेन). Ś$_1$ उद्बंधनं वेण्युद्ग्रथनेन शीघ्रम् (hypm.). —^{d}) T$_2$ इतो (for अहं). Ñ$_2$ नूनं (for मूलम्). ❀ Cv : यमस्य मूलमित्यत्रेतिशब्दश्च योज्यः. ❀

18 V$_2$ B$_{1-3}$ om. 18 (cf. v.l. 11). D$_{5.7-9}$ T$_{1.3}$ (T$_{1.3}$ om. 18^{cd}) G$_2$ M$_{2.3}$ transp. 17 and 18. —^{a}) Ś$_1$ इत्येव; D$_1$ अतीव (for इतीव). D$_{5.7-9}$ M$_3$ Cv.k.t देवी; Cr as in text (for सीता). —^{b}) Ñ$_2$ D$_6$ अनुप्रपन्ना. —Ñ$_2$ D$_6$ T$_{1.3}$ om. 18^{cd}. —^{c}) Ś$_1$ प्रवि-; D$_3$ बहु- (for परि-). D$_4$ -शुद्ध- (for -शुष्क-). Ñ$_1$ illeg.; G$_3$ -कंठा; Ct as in text (for -वक्त्रा).

19 V$_2$ B$_{1-3}$ om. 19^{ab} (cf. v.l. 11). —^{a}) D$_{1.3}$ मृदु (D$_3$ मृग) चारुनेत्रा. —^{b}) Ś$_1$ B$_4$ D$_{1.10}$ तु; D$_{5.7.9}$ च; D$_6$ om. (for [अ]थ). Ś$_1$ Ñ B$_4$ D$_{1-4.6.10.11}$ नगोत्तमस्य. —^{c}) Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1-3}$ D$_6$ T$_2$ च (for तु). Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_4$ D$_{3.4.5.7.9-11}$ T$_2$ परि (D$_5$ भुवि) चिंतयंत्या; Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1-3}$ D$_6$ प्रति (V$_2$ °वि) चिंतयंत्याः; D$_{1.2}$ परि (D$_2$ प्रवि) चिंतयित्वा (sic); D$_8$ G$_{1.3}$ M$_{1.2}$ तु (G$_3$ M$_1$ च) विचिंतयंत्या. —^{d}) Ñ$_2$ V$_2$ B पत्युः कुलं (for रामानुजं). B$_3$ सूर्य- (for स्वं च). Ś$_1$ शुभाय; V$_2$ B$_4$ D$_{3.10.11}$ शुभायाः; D$_2$ सुभाग्या (for शुभाङ्ग्याः). D$_1$ रामानुजं च बहुलं विचिंत्य; D$_6$ पत्युः कुलं स्वं च कुलेषु भाग्यं.

20 Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1-3}$ D$_6$ om. 20^{ab}. —^{a}) Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_4$ D$_{1-4.10.11}$ शुभानि सर्वाणि; D$_{7.9}$ Ct तस्या विशोकानि; D$_8$ शंका°; T$_3$ G$_2$ शुभाब्धि°; M$_1$ शोकापनोदानि; Cr.m.g as in text (for शोकानिमित्तानि). Ś$_1$ B$_4$ D$_{10}$ T$_2$ G$_2$ M$_{2.3}$

२७

G. 5. 28. 12
B. 5. 29. 1
L. 5. 23. 1

तथागतां तां व्यथितामनिन्दितां
व्यपेतहर्षां परिदीनमानसाम् ।
शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे
नरं श्रिया जुष्टमिवोपजीविनः ॥ १

तस्याः शुभं वाममरालपक्ष्म-
राजीवृतं कृष्णविशालशुक्लम् ।
प्रास्पन्दतैकं नयनं सुकेश्या
मीनाहतं पद्ममिवाभिताम्रम् ॥ २

भुजश्च चार्वञ्चितपीनवृत्तः
परार्ध्यकालागुरुचन्दनार्हः ।
अनुत्तमेनाध्युषितः प्रियेण
चिरेण वामः समवेपताशु ॥ ३

गजेन्द्रहस्तप्रतिमश्च पीन-
स्तयोर्द्वयोः संहतयोः सुजातः ।
प्रस्पन्दमानः पुनरूरुरस्या
रामं पुरस्तात्स्थितमाचचक्षे ॥ ४

शुभं पुनर्हेमसमानवर्ण-
मीषद्रजोध्वस्तमिवामलाक्ष्याः ।
वासः स्थितायाः शिखराग्रदन्त्याः
किंचित्परिस्रंसत चारुगात्र्याः ॥ ५

तथा (for तदा). —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 सत्यो(D1 °त्यो)चितानि; D3 सत्यानि यानि; Cv as in text (for धैर्यार्जितानि). D8 काले (for लोके). —[c]) D10 T2.3 तथा (for तदा). —[d]) D5 reads [d], except पुरा प्र-, in marg. Ś1 D1.10 पुरा वि-; Ñ1 D11 पुरा सु-; Ñ2 V2 B D6 सुरर्षि-; D2.5 पुरा प्र-; G3 पुराभि-; Cr.m.g.k.t as in text (for पुरापि). Ś1 B3 D1.10 -शुद्धानि; Cr as in text (for सिद्धानि). Ś1 D10.11 सु(D10 स)लक्षणानि; Ñ1 D2.4 सुलक्षि°; B4 [उ]पलक्षणानि. Ñ2 B1.2 सिद्धाम्यु(Ñ2 °द्यु)-पलक्षितानि.

Colophon : Ñ2 V2 B1-3 D6 om. —*Sarga name* : Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 सीतावि(Ñ1 D1 °प्र)लापः; D3 सीताशुभदर्शनः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D1.2.4.5.10.11 om.; Ś1 24; B4 D3 29; D7.8 T G M1.3 28; D9 18; M2 27. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

27

Ñ2 V2 B1-3 D6 cont. the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 [a]) D4 अथागतां. T2 परिहीनमानसां (for व्यथितामनिन्दितां). Ś1 D1.10 तथा च तां(D1 °थागतां) सुव्यथितां सुदीनां; B3 तथा तपतीं बहुधाप्यनिंदितां. —[b]) Ñ1 B4 D4 व्यपेतसत्त्वां; D2 °शोकां; D7.9 T3 व्यतीतहर्षां; Cg as in text (for व्यपेतहर्षां). B2 प्रतिहीनमानसां; D10 अतिदीन°; T2 व्यथितामनिंदितां; Cg as in text. ❀ Cg: व्यपेतहर्षाम् । हर्षः पूर्वमस्यामुषित्वा गत इति न ज्ञातामित्यर्थः। व्यपाभ्यामुपसर्गाभ्यां तथा प्रतीयते. ❀ —[c]) Ś1 D10 G1 तथा; Ñ1 D1-4.11 तदा; Ñ2 V B D6 आसन्; Cg.k as in text (for शुभां). Ñ2 V B1.2.4 D6 सर्वतो; B3 तानि; D1.7 जज्ञिरे (for भेजिरे). —[d]) Ś1 D10 जय- ; Ñ1 नृपं (for नरं).

Ñ2 V B1-3 D6 [अ]नुजीविनः ; D1 [अ]पि जी°; D5.7.9 G Ct [उ]पसे°; Cm.g as in text (for [उ]पजी°).

2 [b]) Ś1 D1.3.10 -राजीववत्(D1 °मत्); Ñ2 V B2-4 D6 -राजीकृतं; D4.7.9 Ck.t -राज्यावृतं; D5 -विराजितं; G3 -राजीयुतं; Cm. as in text (for -राजीवृतं). Ś1 D10.11 -युक्तं; B4 -सूक्ष्मं (for -शुक्लम्). T1.3 M3 शुक्लविशालकृष्णं (by transp.). —D4 om. from 2[c] up to शु in 3[b]. —[c]) B3 पस्पंद चैकं; D11 प्रस्पंददैवं (sic) (for प्रास्पन्दतैकं). Ñ2 V B D6 वरांग्या; M1 शुभांग्या (for सुकेश्या). —[d]) Ś1 D10 T2 वाताहतं (for मीना°). Ś1 [अ]तिधूम्रं; V3 [अ]तिपद्मं; B D6 G3 [अ]तिताम्रं; Cv.m.g.k.t as in text (for [अ]भिताम्रम्). D11 पद्मधियाभिताम्रं.

3 D4 om. up to शु in [b] (cf. v.l. 2). —[a]) Ñ2 V2 B बाहुश्च प(V2 वी)र्यायत-; V1 illeg.; D6 बाहुश्च पंथायन- (sic) (for भुजश्च चार्वञ्चित-). Ñ1 D1-3.5.7-9 G3 M2 -वृत्तपीनः (by transp.). —[b]) D1.3.8 T1.3 G M1.3 -[अ]गरु-. Ñ2 V B D6 G2 -चंदनाक्तः. —[c]) D4 ननूत्तमेन; D6 अनुक्रमेण (for अनुत्तमेन). —[d]) B1-3 D6 वीरेण (for चिरेण). Ñ2 V B D6 परिवेपते स्म (for समवेपताशु). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 प्रा(Ñ1 D1 प्र[sic])वेपतास्याः सु(D10 स्म)चिरेण(Ñ1 °रस्य) वामः.

4 [b]) D8 संगतयोः. Ś1 D10 च जातः ; D1 सुजातं; M1 द्विजातः ; B (ed.) तु जातः (for सुजातः). Ñ V B1-3 D2-4.6 सीतो(Ñ1 D2-4 तथो)रुरेकः सुशुभः(Ñ2 B3 D6 शुशुभे; V2 च शुभः) सुजातः ; B4 पीतोरनेकश्च ततः प्रयातः (sic). —[c]) M2 प्रस्पंदमानं (sic). D8 अन्यो (for अस्या). Ñ V B D2-4.6 कनकावदातो.

5 Ñ2 V B1-3 D6 om. 5. —[a]) Ś1 Ñ1 D10 सुखं; D1 शुभ्रं; T2 शुद्धं; Cr.g as in text (for शुभं). —[b]) D1-4 अथ (for इव). D7.9 [अ]तुलाक्ष्याः. —[c]) Ñ1 रामांस्विरस्याः (sic) (for वासः स्थितायाः). Cv.k.t as in

एतैर्निमित्तैरपरैश्च सुभ्रूः
संबोधिता प्रागपि साधुसिद्धैः ।
वातातपक्लान्तमिव प्रनष्टं
वर्षेण बीजं प्रतिसंजहर्ष ॥ ६

तस्याः पुनर्बिम्बफलोपमोष्ठं
स्वक्षिभ्रुकेशान्तमरालपक्ष्म ।
वक्त्रं बभासे सितशुक्लदंष्ट्रं
राहोर्मुखाच्चन्द्र इव प्रमुक्तः ॥ ७

सा वीतशोका व्यपनीततन्द्री
शान्तज्वरा हर्षविबुद्धसत्त्वा ।
अशोभतार्या वदनेन शुक्ले
शीतांशुना रात्रिरिवोदितेन ॥ ८

G. 5. 28. 13
B. 5. 29. 8
L. 5. 23. 8

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

---

text; Cr.m.g -दत्याः (for -दन्त्याः).—[d]) D5 reads [d] except किंचित् in marg. D1.2.4 तदा (for परि-). Ś1 D10.11 स्तनोस्पंदत; D11 स्तनं स्पंदत (for परिस्रंसत). Ñ1 कथंचिदाकंप च (sic). D8 चारुदंत्याः (for °गात्र्याः). B4 किंचित्तदाशंसत चारुनेत्र्याः; D3 किंचित्प्रशशंस सुचारुगात्र्याः. ⊛ Cr.m.g.t : परिस्रंसत पर्यस्रंसत (Cr.g अडभाव आर्षः). ⊛

6 [a]) B4 एकैर् (sic) (for एतैर्). D6 च शुभैश् (for अपरैश्). Ś1 D10 सीता (for सुभ्रूः).—[b]) B2 D7–9.11 T2.3 संचोदिता. B1.4 साध्यसिद्धैः; B2 सिद्धसाध्यैः; B3 D1.4 साधुबुद्धिः (D1 °बुद्धेः; D4 °बोधैः); Cm.g.k.t as in text (for साधुसिद्धैः). ⊛ Cm.t : 'संवादिभिः' इति पाठान्तरम्. ⊛—[c]) B4 D1 T2 -क्रांतम् (for -क्लान्तम्). Ś1 Ñ1 B1.4 D10 [अ]प्र(Ś1 B4 D10 °प)कृष्टं; V1 [अ]प्रणष्टं; V2 D4 [अ]प्रहृष्टं; B2 [अ]प्रशष्यं; B3 प्रहर्षाद्; D1 [अ]पक्लिष्टं; D2.11 [अ]पहृष्टं; D3 प्रकृष्टं; T1.3 प्रहृष्टं; Cg as in text (for प्रनष्टं).—[d]) Ś1 वर्षं च (for वर्षेण). D11 जीवं (for बीजं). Ñ2 V B1.3 D6 प्रतिसंजिजीवे. B3 हर्षेण जीवं हि यथा जिजीवे.

7 B1 om. 7.—[a]) D5 पुनः; G1 तस्यां (for तस्याः). D2.4 तदा (for पुनर्). Ś1 D1.2.4.5.10.11 T2.3 M3 -फलाधरौ(D1.4 T2.3 M3 °रो)ष्ठं; Ñ2 V B2–4 D6 -फलाधरौ(V2 B4 D6 °रो)ष्ठयाः (for -फलोपमोष्ठं).—[b]) Ś1 D2.4 सुभ्रूवक्षि-; Ñ1 शुभाक्षि-; Ñ2 V B2–4 D6 सुजात-; D1 शुक्लाक्षि-; D3 स्वंदिभ्रू- (sic); D10 स्वत्वक्षि- (sic); D11 शुभानि (for स्वक्षिभ्रु-).—[c]) D1 तदाभात् (for बभासे). Ñ2 V B2(also)D6–9 स्मित- (for सित-). D5 T2 -दंतं (for -दंष्ट्रं). Ś1 D2.4.10.11 -चारुदंष्ट्रं; Ñ V B2–4 D1.3.6 -चारुदंतं (for -शुक्लदंष्ट्रं).—[d]) D1 यथा (for मुखाच्). V2 B2–4 D6 इवार्धमुक्तः. ⊛ Cv : सितशुक्लदंष्ट्रं संबद्धविमलदन्तम्। विस्पष्टार्थमेकार्थे शब्दद्वयप्रयोगो वा।; Cr : सितशुक्लदंष्ट्रं नीरन्ध्रत्वेन संसक्तशुक्लदंष्ट्रम्।; Cm : सितशुक्लदंष्ट्रं पङ्क्तिबद्धधवलदन्तमित्यर्थः।; Cg : सितशुक्लदंष्ट्रमत्यन्तशुक्लदन्तम्। एकार्थे शब्दद्वयप्रयोगोऽतिशयज्ञापनाय। यथा मुग्धमनोज्ञ इति। नीरन्ध्रत्वेन संसक्तशुक्लदंष्ट्रमिति वार्थः।; Ck.t : सितशुक्लदंष्ट्रं स्फटिकादिसितपदार्थवच्छुक्ला दंष्ट्रा यत्र तत्. ⊛

8 [a]) Ś1 Ñ1 B4 D7–10 Cr -तंद्रा; B3 -गात्रा; Cm.g as in text (for -तन्द्री).—[b]) Ś1 V B1–3 D1.2.4.6.10 -विशुद्धसत्त्वा; B4 D8 G1.2 M3 Cm.g -विवृद्ध°; Cv.r.k.t as in text.—[c]) Ś1 D2.4.10.11 सुभ्रूः; Ñ1 शुभ्रं; D1 सीता; D3 तेन; T2 M1 शुक्ला; Cm.g.k.t as in text (for शुक्ले). Ñ2 V B D6 व्यराजतात्यर्थ(B3 °त्यंत)मुदार(V2 °दश्रु; B4 मनीव)शुक्ला(B3.4 °द्धा); G1 अशोभतां तावदनेन शुक्ले.—[d]) D11 शीतांशुताराभिरिवोदितेन.

Colophon.—*Sarga name* : Ś1 शुभनिमित्तदर्शनं; Ñ1 B1 D3 सीताशुभनिमित्तदर्शनः(B1 °सूचनं; D3 °सूचकः); Ñ2 V B2.4 D1.6 सीतानिमित्तसूचनं(D1 °नः); B3 शुभसूचनं; D2.4 निमित्तदर्शनः; D10 लंकापर्वणि सीतायाः शुभनिमित्तदर्शनं; D11 निक्षंतदर्शनं:.—*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 25; Ñ2 V1 D5–9 T G M1.3 29; V2 19; B1.2 M2 28; B3 27 (as in text); B4 D3 30.—After colophon, D2 concludes with राम; G श्रीरामाय नमः.

२८

G. 5. 29. 1
B. 5. 30. 1
L. 5. 24. 1

हनुमानपि विक्रान्तः सर्वं शुश्राव तत्त्वतः ।
सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जनम् ॥ १
अवेक्षमाणस्तां देवीं देवतामिव नन्दने ।
ततो बहुविधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥ २
यां कपीनां सहस्राणि सुबहून्ययुतानि च ।
दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते सेयमासादिता मया ॥ ३
चारेण तु सुयुक्तेन शत्रोः शक्तिमवेक्षता ।
गूढेन चरता तावदवेक्षितमिदं मया ॥ ४
राक्षसानां विशेषश्च पुरी चेयमवेक्षिता ।
राक्षसाधिपतेरस्य प्रभावो रावणस्य च ॥ ५
युक्तं तस्याप्रमेयस्य सर्वसत्त्वदयावतः ।
समाश्वासयितुं भार्यां पतिदर्शनकाङ्क्षिणीम् ॥ ६
अहमाश्वासयाम्येनां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
अदृष्टदुःखां दुःखस्य न ह्यन्तमधिगच्छतीम् ॥ ७
यदि ह्यहमिमां देवीं शोकोपहतचेतनाम् ।
अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवद्गमनं भवेत् ॥ ८

28

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 a) D3 संलीनः; D8 M2 Cr.m विश्रांतः; Cg.k.t as in text (for विक्रान्तः). —b) D8 तद्गतः (for तत्त्वतः). —After 1ab, Ñ1 ins.:

627* रावणस्य च पापस्य राक्षसीनां च गर्जितम् ।

—c) B4 त्रिदशायाश्; D2 त्रिजडायाश् (for त्रिजटा°). —Ñ1 illeg. for d. —d) B3 राक्षसीं चैव (sic) (for राक्षसीनां च). Ś1 D3.5.8.10 M2 तर्जितं; Ñ2 V B2-4 D6 भाषितं; D2.4.7.9.11 गर्जितं; Cg as in text (for तर्जनम्). B1 सर्वं शुश्राव चेदितं. —After 1, Ñ1 (partly illeg.) ins.:

628* शिंश ** स्थितो वीरः श्रुतवान्दृष्टवानपि ।
अचिन्तयन्महातेजा त *******।

2 V1 illeg. for 2-13. —a) V2 B1 D1-4.6.10 T3 अवेक्ष्यमाणस्; B4 अवेक्ष्य सीतां; D5 सोवेक्ष्यमाणस्; Cr.g as in text (for अवेक्षमाणस्). D2.4.11 एव (for देवीं). —c) T1.3 हनूमान्बहुधा (for बहुविधां चिन्तां). —d) Ñ2 V2 B D3.6 मारुतिः (for वानरः). —After 2, M2 ins.:

629* अवेक्षमाणो वैदेहीमब्रवीन्मारुतात्मजः ।

3 V1 illeg. for 3 (cf. v.l. 2). —a) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 अनी(D1 °ने)कानि (for सहस्राणि). —b) Ś1 Ñ2 V2 B D6.10 प्र(B3.4 अ[with hiatus])युतान्यर्बुदानि च; Ñ1 D1.2.4.11 सहस्राण्यर्बुदानि च; D3 सहस्राण्युद्यतानि च; D5 शतानि नियुतानि च; D7.9 बहूनि अयुतानि च (with hiatus). —c) D1 सर्वाणि (for °सु). D3.10 मार्गंति (for मार्गन्ते). Ñ2 V2 B D6 मार्गंति जानकीं सीतां.

4 V1 illeg. for 4 (cf. v.l. 2). Ś1 D10 om. (hapl.) 4. —a) B1.4 D1.2.4 G1 चारेण च; M1 चारेणैव; M2 चानरेण (sic) (for चारेण तु). B2.3 D6 चारेण सुप्रयुक्तेन; D3 चारेण प्रभुयुक्तेन. —b) D2 शत्रौ (for शत्रोः). Ñ2 V2 B D6 शक्तिव्यये(B2.3 °वे)क्षया; D1.3 °मभीप्सता; D5 °रवेक्षिता (for शक्तिमवेक्षता). —c) Ñ2 V2 B तत्त्वम्; D6 तं च; D8 यावद् (for तावद्). —d) Ñ2 B1.2.4 उपेक्षितम् (sic); V2 D6 उत्प्रेक्षितम्; B3 आलक्षितम् (for अवेक्षितम्). D4 त्वया (sic) (for मया).

5 V1 illeg. for 5 (cf. v.l. 2). —a) D4 राक्षसीनां. Ś1 Ñ2 B4 D1.4.6.10.11 निवेश(Ś1 D1.4.10 °शा; D11 शां)श्च; Ñ1 D2 निवासाश्च; V2 विनाशश्च; B3 G2 विशेषेण; D3 विनाशाय; D8 विशेषं च; Cm.k.t as in text (for विशेषश्च). —b) Ñ1 सुदुर्गमं; Ñ2 V2 B2 D2.6.7.9 निरीक्षिता; B1.3.4 परीक्षिता (for अवेक्षिता). D11 पुरीं चेमा निरीक्षणा (corrupt). —c) Ñ2 V2 B D1.6 तस्य; D2 अद्य (for अस्य). —d) D4 प्रकारो (for प्रभावो). D11 तु (for च).

6 V1 illeg. for 6 (cf. v.l. 7). —a) D7.9 यथा (for युक्तं). —b) Ś1 Ñ1 D2-4.10 सेयं(D3 वीर्यं) सत्त्ववतो (D2.4 °ता) मया; V2 B सत्यं सत्यवतो(B2 °त्यमंतवतो; B4 °त्यं सत्यं वचो) मया; D1 सत्यमुत्तमतो मया; D11 सर्वसत्त्वमतो मया. —Ñ1 illeg. for 6c-16. —c) Ś1 D10 सीता; D1.2.4.11 भार्या (for भार्यां). —d) Ś1 पत्युर्; D1.3.10 भर्तुर् (for पति-). Ś1 D1.2.4.10.11 -कांक्षिणी; Ñ2 V2 B D6 -लालसां (for -काङ्क्षिणीम्).

7 Ñ1 V1 illeg. for 7 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). V2 B1.2.4 om. 7ab. —a) Ñ2 D2.6 अयम्; D1 सोहम् (for अहम्). —c) Ś1 -पूर्वां; V2 B1.2.4 D3 T2 -दुःखा (for -दुःखां). G1 M3 दुःखार्तां (for दुःखस्य). —d) D11 महांतम् (for न ह्यन्तम्). V2 B1.2.4 D1.4.11 T2 अधिगच्छति; D2.3 अनु(D3 उप)गच्छति (for अधिगच्छतीम्). G1 M3 दुःखस्यांतमगच्छतीं.

8 Ñ1 V1 illeg. for 8 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). —a) Ñ2 V2 B D6 तु; D3 च; T1.3 M3 [अ]पि (for हि). D7.9 सतीम् (for इमां). Ś1 D4.5.8.10 T2 G M3 एवं; Ñ2 V2 B D6 एकां; D1.2.7.9 एनां; D3 दीनां (for देवीं). D11 यद्यहं विषमासेवं. —b) D3 शोकाभिहत-. Ñ2 B1 D1-4 T1.3 G2 -चेतसं (for -चेतनाम्). —D5 reads

गते हि मयि तत्रेयं राजपुत्री यशस्विनी ।
परित्राणमविन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत् ॥ ९
मया च स महाबाहुः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
समाश्वासयितुं न्याय्यः सीतादर्शनलालसः ॥ १०
निशाचरीणां प्रत्यक्षमक्षमं चाभिभाषणम् ।
कथं नु खलु कर्तव्यमिदं कृच्छ्रगतो ह्यहम् ॥ ११
अनेन रात्रिशेषेण यदि नाश्वास्यते मया ।
सर्वथा नास्ति संदेहः परित्यक्ष्यति जीवितम् ॥ १२
रामश्च यदि पृच्छेन्मां किं मां सीताब्रवीद्वचः ।
किमहं तं प्रतिब्रूयामसंभाष्य सुमध्यमाम् ॥ १३
सीतासंदेशरहितं मामितस्त्वरया गतम् ।
निर्दहेदपि काकुत्स्थः क्रुद्धस्तीव्रेण चक्षुषा ॥ १४
यदि चेद्योजयिष्यामि भर्तारं रामकारणात् ।
व्यर्थमागमनं तस्य ससैन्यस्य भविष्यति ॥ १५
अन्तरं त्वहमासाद्य राक्षसीनामिह स्थितः ।
शनैराश्वासयिष्यामि संतापबहुलामिमाम् ॥ १६

G. 5. 29. 15
B. 5. 30. 16
L. 5. 24. 17

[d] in marg. —[d]) V2 B1 D2.3 दोपं बहुमतं (sic); B2.4 D6.11 दोषो बहुमतो (for दोषवद्रमनं).

9 Ñ1 V1 illeg. for 9 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). B1-3 om. 9. —[a]) B4 मयि च; G1 तु मयि; Cg.k.t as in text (for हि मयि). Ñ2 V2 B4 D6 भद्रेयं (for तत्रेयं). —[b]) V2 D4.6.11 तपस्विनी; B4 मनस्विनी (for यश°). —[c]) B4 अचिन्वंती; D7-9 G1.2 अपश्यंती; M1 अजानंती (for अविन्दन्ती). —[d]) B4 जीवनं; G1 दिव्यजीवितं (hypm.) (for जीवितं).

10 Ñ1 V1 illeg. for 10 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). —[a]) Ś1 D7.9 यथा (for मया). Ś1 D10 transp. च and स. B4 महायशा महाबाहुः. —[c]) Ś1 D10 योग्यः; V2 D3 M1 युक्तः; B D6 शक्यः; D4 T3 Cr न्याय्यं; D11 G2 नार्यः (sic); Cv.m.g.k.t as in text (for न्याय्यः). —[d]) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 -कांक्षितः (for -लालसः).

11 Ñ1 V1 illeg. for 11 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). —[b]) D4 न क्षमं (for अक्षमं). D7.9 चाभिभाषितुं (D9 °तं); T2 चैव भाषणं; Cm.k.t as in text (for चाभिभाषणम्). Ś1 D10 न वक्तुं प्रतिभाति मे; Ñ2 D6 न युक्तं चाभिभाषितं (D6 °तिभाषणं); V2 समुक्तं चापि भाषणं; B3 कथमस्याभिभाषणं; D1.3 न क्षमं प्र(D3 चा)तिभाषणं; D2 न क्षमं चाभिमर्षणं; D11 मया चास्याभिभाषणं; T1.3 M3 अनर्हं चापि भाषणं. —[c]) V2 B3 D3.4.6-9 तु (for नु). —[d]) Ś1 D3.10 G2 इति; Cm.k.t as in text (for इदं). Ñ2 V2 B D6 इति चिंतापरोभवत्.

12 Ñ1 V1 illeg. for 12 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). —[a]) V2 B1.2 [अ]ह्नावशेषेण (for रात्रिशे°). Ñ2 B3 D6 अस्मिन्काले तु कल्याणी. —[b]) T2 यदि नाश्वासयाम्यहं. —[c]) D3 [अ]त्र (for [अ]स्ति). —[d]) B4 परित्यजति.

13 Ñ1 V1 illeg. for 13 (cf. v.l. 6 and 2 respy.). —[a]) V2 D7.9 T1.2 Ct तु; Cr.k as in text (for च). Ñ2 V2 B D6 मां पृच्छेत् (by transp.). —[b]) D3 त्वां; D8 M1 वा; Ct as in text (for मां). D2 इति (for वचः). Ñ2 V2 B D6 किं मे कांता (B3 भार्या) ब्रवीदिति. —[c]) D11 om. तं (subm.). Ś1 D10 प्रियं (for प्रति-). —[d]) Ñ2 B D6 अपृष्ट्वेमां; V2 असंपृष्ट्वेमां (hypm.) (for असंभाष्य).

14 Ñ1 illeg. for 14 (cf. v.l. 6). Ñ2 V B D6 transp. 14 and 15. —[b]) V2 B D6 तरसा; D4 त्वरितं (for त्वरया). —[d]) Ś1 क्रूरस्; D7.9 क्रोध- (for क्रुद्धस्). Ś1 Ñ2 V B D6.10 M1 तीक्ष्णेन; D11 तिग्मेन; (for तीव्रेण). D1 क्रुद्धस्तिमितचक्षुषा; D2.4 क्रुद्धस्त्रिग्धेन चक्षुषा; D3 क्रोधदीप्तेन चक्षुषा; D3 कुपितस्तीक्ष्णचक्षुषा. —After 14, Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 ins.:

630* यद्यनाश्वास्य यास्यामि संतापबहुलामिमाम् ।
प्राप्तदोषो भविष्यामि दोषश्चाभाषणे महान् ।

[(l. 1) D1 यदा (for यदि). Ś1 D1 नाश्वास्य (for [अ]नाश्वास्य). Ś1 D1-4.10.11 गच्छामि (for यास्यामि). Ś1 D1.2.4.10.11 शोकेनाभिप्र(D1.2.11 °नि)पीडितां (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D10 प्रायो दोषी (for प्राप्तदोषो). Ś1 D1-4.10.11 [अ]कथने (for [अ]भाषणे). B2 मम (for महान्). B3 रामसुग्रीवयोः पुरः (for the post. half).]

15 Ñ1 illeg. for 15 (cf. v.l. 6). Ñ2 V B D6 transp. 14 and 15. —[a]) Ś1 D1.10 नाम गमिष्यामि; Ñ2 V B D6 चो(V2 B1.2 वो)द्वेजयि°; D3.11 वा योजयि°; D4.7-9 M2 Ck.t वोद्योजयि°; T1.2 चेद्योधयि°; G2.3 M1.3 Cr.m चोद्योजयि° (for चेद्योजयिष्यामि). —[b]) D3 T1.3 हर्तारं; D11 कपींद्रं; M1 सुग्रीवं; Cm.g.k.t as in text (for भर्तारं). D1 रामसंतिकात् (for रामकारणात्). Ñ2 V B D6 रामं पद्मनिभे(B4 °दले)क्षणं. —[cd]) Ś1 D10 वृथागमनमित्येव तस्य राज्ञो भविष्यति.

16 Ñ1 illeg. for 16 (cf. v.l. 6). —[a]) Ś1 अनंतं (for अन्तरं). B4 [इ]दम् (for [अ]हम्). Ś1 D1.10 च समासाद्य (for त्वहमा°). —[b]) Ś1 D10 T2 अहं स्थितः; B4 इतश्चिरं; D2 इहास्थितः; D7 G3 अवस्थितः (for इह स्थितः). —[c]) V B1.2 अनेन; B3 कथम्; B4 पुनास् (for शनैर्). D7.9 शनैराश्वासयाम्यद्य. —[d]) D5 निश्वास- (for संताप-). Ñ2 V1 B3.4 D6 शोकेना(B3 °नो)प(B4 °भिः D6 °थ)हतेंद्रियां; V2 शोकेन पिहितेक्षणां; B1.2 शोकेनापिहितेंद्रियां.

G. 5. 29. 16
B. 5. 30. 17
L. 5. 24. 18

अहं ह्यतितनुश्चैव वानरश्च विशेषतः ।
वाचं चोदाहरिष्यामि मानुषीमिह संस्कृताम् ॥ १७
यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृताम् ।
रावणं मन्यमाना मां सीता भीता भविष्यति ॥ १८
अवश्यमेव वक्तव्यं मानुषं वाक्यमर्थवत् ।
मया सान्त्वयितुं शक्या नान्यथेयमनिन्दिता ॥ १९
सेयमालोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ।
रक्षोभिस्त्रासिता पूर्वं भूयस्त्रासं गमिष्यति ॥ २०
ततो जातपरित्रासा शब्दं कुर्यान्मनस्विनी ।
जानमाना विशालाक्षी रावणं कामरूपिणम् ॥ २१
सीतया च कृते शब्दे सहसा राक्षसीगणः ।
नानाप्रहरणो घोरः समेयादन्तकोपमः ॥ २२
ततो मां संपरिक्षिप्य सर्वतो विकृताननाः ।
वधे च ग्रहणे चैव कुर्युर्यत्नं यथाबलम् ॥ २३
तं मां शाखाः प्रशाखाश्च स्कन्धांश्चोत्तमशाखिनाम् ।
दृष्ट्वा विपरिधावन्तं भवेयुर्भयशङ्किताः ॥ २४

17 ^{a}) D5.9 M3 तु (for हि). Ñ2 विद्रितस्; V B D2.6.11 [अ]विद्रितश् ; D3 [अ]वितनुश् (sic); T2 [अ]-ल्पतमश् (for [अ]तितनुश्). Ñ2 D6 तत्र (for चैव). —Ñ2 V B D6 om. 17^{cd}. —^{c}) D4 वाचां (for वाचं). D1.4 न (for च). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 [उ]दीरयिष्यामि (for [उ]दाहरि°). — D4 om. (hapl. ?) 17^{d}–18^{a}. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 एव; D3.5 T2 इव (for इह). Ś1 D2.10 सत्कृतां; Cm.g.k.t as in text (for संस्कृताम्).

18 D4 om. 18^{a} (cf. v.l. 17). D2.5 G2 om. (hapl.) 18^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 वा नाभिधास्यामि; Ñ2 V B D6 वाचं वदिष्यामि; D1.10 वाचाभिधास्यामि; D3.11 चैवाभिधास्यामि (for वाचं प्रदास्यामि). —Ñ1 illeg. for 18^{b}–19^{b}. —^{b}) B3 D11 द्विजातिमे(D11 °मि)व (for द्विजातिरिव). D3 संस्कृतः; D4 सत्कृतां (for संस्कृताम्). Ś1 D1.10 संतापबहुलामि(D1 °लां त्वि)मां. —After 18^{ab}, Ñ2 V B1–3 D6 read 20^{ab}. —^{c}) V2 B3 D8.10 G2.3 मन्यमाना सा(B3 हि); D4 बहुमन्वाना. —^{d}) Ñ2 V B D6 पुनस्त्रासं गमिष्यति. —After 18, D5.8 T1.3 G2.3 M3 ins.:

631* वानरस्य विशेषेण कथं स्यादभिभाषणम् ।

19 Ñ1 illeg. for 19^{ab} (cf. v.l. 18). Ñ2 V B1–3 D6 om. 19. —^{a}) D3 अदृश्यम् (for अवश्यम्). D2 M2 एवं (for एव). Ś1 D3.4.10.11 वदता; D5 T2 कर्तव्यं (for वक्तव्यं). —^{b}) Ś1 D10 मानुष्यं (for °षं). —^{d}) B4 [अ]न्यथैवम् ; D4 [अ]न्येनैवम् (for [अ]न्यथेयम्).

20 Ñ2 V B1–3 D6 read 20^{ab} after 18^{ab}. —^{a}) D4.11 अन्यथा (for सेयम्). Ñ2 V B1–3 D6 आलक्ष्य रूपं च. —^{b}) Ñ2 V B1–3 D6 च मे; B4 D5 यथा; D4 मया; T2 G2 तदा; M1 ततः (for तथा). —Ñ2 V B1–3 D6 om. 20^{cd}. —^{c}) D1 नूनं (for पूर्वं). —Ñ1 illeg. for 20^{d}–21. —^{d}) B4 D5 पुनस् ; D1 भयात् (for भूयस्). D7.9 उपैष्यति (for गमिष्यति).

21 Ñ1 illeg. for 21 (cf. v.l. 20). Ś1 D10 om. 21^{ab}. —^{b}) D2 श्रुत्वा (for कुर्यान्). D1.2.4.11 तपस्विनी (for मन°). —^{c}) Ś1 D2–4.10.11 जानीते हि; Ñ2 V B D6 विजानती; D1 जानकी हि; D7–9 जानाना मां; G1 ज्ञानमाना; Cr.m.g.k.t as in text (for जानमाना). —^{d}) B4 वानरं; T1 राक्षसं (for रावणं). ❀ Cm: जानमाना मन्वाना ।; Cg.k: जानमाना जानाना (Ck °नानेति यावत्) (Cg मुमागम आर्षः). ❀

22 ^{a}) Ś1 Ñ1 सीतायां (for सीतया). Ś1 Ñ1 D3.10 हि (for च). D11 सर्वे (sic) (for शब्दे). —^{b}) D11 रक्षणीगणः (for राक्षसीगणः). —^{c}) D1 -प्रहरणैर् (for -प्रहरणो). Ś1 D10 -प्रहरणा घोराः; V B1.2.4 -प्रहरणैर्घोरैर्; D2.4.11 G3 M1 -प्रहरणोपेतो (for -प्रहरणो घोरः). —Ñ1 illeg. for 22^{d}–26^{b}. —^{d}) Ś1 D10 समग्रा अंतकोपमः(Ś1 °मा) (sic); Ñ2 V B D2–4.6.11 मामुपेयान्न(B3 °पैति न) संशयः.

23 Ñ1 illeg. for 23 (cf. v.l. 22). —^{a}) D1.4 ताश्च (for ततो). B1.4 मे (for मां). Ś1 D10 ताश्च मां संपरिज्ञाय; V1 B2 ततो मे परिसंक्षिप्य; D2 तास्तु मां वीक्ष्य तिष्ठंतं; D11 ताश्च मां स्वेषु पृच्छंति. —^{b}) Ś1 D10 सर्वांश्च; B1 सर्वास्ता. D4 विवृताननाः; M2 °नः (for विकृताननाः). —After 23^{ab}, D2.4.11 ins.:

632* अनेनोद्वेजितेत्येवं ततः कुर्युः पराक्रमम् ।

[D4 [अ]पि (for [इ]ति).]

—^{c}) B D2.4.6.11 वा (for first च). D5 प्रहरणे (for च ग्रहणे). Ñ2 V B D2.4.6 वापि (for चैव). —^{d}) Ñ2 V B2.4 D6 यत्नं कुर्युर् (by transp.); B1 यत्नं कुर्याद्; M2 कुर्याद्बलं (for कुर्युर्यत्नं). Ś1 D4.5.7.9.11 महाबलं(D7.9 °लाः); D8 तथा बलं (for यथाबलम्). B3 यत्नं कुर्यान्न संशयः.

24 Ñ1 illeg. for 24 (cf. v.l. 22). —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2.6.10 ततः ; D1.3.4 ता मां ; D8 G2 M1.3 गृह्य; D11 तासां (sic); Ct as in text (for तं मां). B3 D1.3.5–7.11 T3 G1 शाखा- (G1 °खां); Ck.t as in text (for शाखाः). D3 -प्रशाखासु (for °खाश्च). —D4 om. 24^{bcd}. —^{b}) B4 स्कंधं च; D3 स्कंधेषु (for स्कंधांश्च). D11 [उ]त्तर- (for [उ]त्तम-). D8 -शाखिनः. D10 स्कंधांश्चोत्तुंगशाखिनां. —^{c}) Ñ2 V B D1.2.6 शीघ्रं (for दृष्ट्वा). Ś1 मामभिधावंतं; B2 D1 परिविधावंतं(D1 °ति); D7–9 Ck.t च परिधावंतं; Cr.g as in text (for विपरिधावन्तं). —^{d}) D7.9 Ck परि- ;

मम रूपं च संप्रेक्ष्य वनं विचरतो महत् ।
राक्षस्यो भयवित्रस्ता भवेयुर्विकृताननाः ॥ २५
ततः कुर्युः समाह्वानं राक्षस्यो रक्षसामपि ।
राक्षसेन्द्रनियुक्तानां राक्षसेन्द्रनिवेशने ॥ २६
ते शूलशरनिस्त्रिंशविविधायुधपाणयः ।
आपतेयुर्विमर्देऽस्मिन्वेगेनोद्विग्नकारिणः ॥ २७
संक्रुद्धस्तैस्तु परितो विधमन्रक्षसां बलम् ।
शक्नुयां न तु संप्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥ २८
मां वा गृह्णीयुराप्लुत्य बहवः शीघ्रकारिणः ।
स्यादियं चागृहीतार्था मम च ग्रहणं भवेत् ॥ २९
हिंसाभिरुचयो हिंस्युरिमां वा जनकात्मजाम् ।
विपन्नं स्यात्ततः कार्यं रामसुग्रीवयोरिदम् ॥ ३०
उद्देशे नष्टमार्गेऽस्मिन्राक्षसैः परिवारिते ।
सागरेण परिक्षिप्ते गुप्ते वसति जानकी ॥ ३१

G. 5. 29. 28
B. 5. 30. 31
L. 5. 21. 31

T1.3 बहु- (for भय-). Ñ2 V B D1.2.6 यदा (D1.2 °दि) प्राप्तुं न (B1 °तुम) शक्नुयुः.

25 Ñ1 illeg. for 25 (cf. v.l. 22). Ñ2 V B D6 om. 25.—^{a}) Ś1 D10 त्वसदृशं; D2 च तं दृष्ट्वा; D3 च संचिंत्य; D11 च संदृश्य (for च संप्रेक्ष्य).—^{b}) Ś1 D1–5.7–11 G2 M3 वने (for वनं). D1.2.4.11 च चरितं; D3 विचरितं (for °रतो). D5 हरेः (for महत्). M1 वचनं वदतो महत्. —^{c}) Ś1 D1.3.10 -संत्रस्ता; Ct as in text (for -वित्रस्ता). —D5 reads ^{d} in marg.—^{d}) D7–9 विकृतस्वराः.

26 Ñ1 illeg. for 26^{ab} (cf. v.l. 22).—^{a}) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 तदा (for ततः). B3 समाह्वानं तदा कुर्यू.—^{b}) D1 राक्षसान् (for रक्षसाम्). Ñ2 V B D2.4.6 रक्षसां भीमकर्मणां.—^{d}) Ñ2 V B D6 राक्षसानां (for राक्षसेन्द्र-). B1 निवेशनं; B3 महाबलाः (for -निवेशने). D2.11 मम संप्रति धावतां (D11 शासने); D4 मम प्रतिमशासने.

27 Ñ1 illeg. for 27 – 28^{b}.—^{a}) Ñ2 V B2–4 D6 शक्ति- (for शूल-). B3 -शूल-; D1.2 T2 -वर-; D3.4 G3 M3 -शक्ति- (for -शर-). B1 राक्षसा मां (for शूलशर-). B4 D4 -निस्त्रिंशा (for -निस्त्रिंश-).—Ś1 D10 transp. ^{b} and ^{d}.—After 27^{ab}, B3 ins.:

633* ग्रहणे वा वधे वापि यत्नं कुर्युर्महाबलाः ।

—D1 om. 27^{cd}.—^{c}) V2 प्रापतेयुर् (for आ°).—^{d}) D5.7.9 T Ct [उ]द्वेग-; Cr.m.g as in text (for [उ]द्विग्न-). Cr.m.g as in text; Ct -कारणात् (for -कारिणः). Ś1 D10 प्रासतोमरधारिणः; Ñ2 V B1–3 D6 वेगिता विघ्नकारिणः; B4 भविता विघ्नकारकः; D2–4 वेगेना (D3 °न) विघ्नकारिणः; D11 विगणाग्रहकारिणः.

28 Ñ1 illeg. for 28^{ab} (cf. v.l. 27). V1 om. (hapl.) 28 – 29^{b}. Ñ2 V2 B1.2.3 (om. 28^{cd}) D6 read 28 (including star passage) before 34.—^{a}) D7–9 G3 M2.3 Cg संरुद्धस्; T2 संवृतस्; G2 संक्रुद्धैस् (for संक्रुद्धस्). Ś1 D10 तेषु रक्षःसु; M1 तैः परिवृतो (for तैस्तु परितो). B4 D11 संरब्धैस्तैस्तु रक्षोभिः; D1.4 संक्षुब्धैस्तैस्तु रक्षोभिर्; D2 संनद्धैस्तैः सुरक्षोभिर्; D3 संप्रसक्तैश्च रक्षोभिर्; G1 संक्रुद्धैस्तैः परिवृतो.—^{b}) Ś1 विदलन्; D7–9 विधमेः; D10 विद्मन्; Cg as in text (for विधमन्). Ś1 D1–5.7–9.11 G1 M2 राक्षसं; D.6 राक्षसी-; Cg as in text (for रक्षसां).—For 28^{ab}, Ñ2 V2 B1–3 D6 subst.; while B4 ins. after 33:

634* संवृद्धस्त्वतिवेगेन विधमेयं निशाचरान् ।

[B1 संरुद्धस्त्वति-; B2 संबुद्धस्त्विह; B3 संवर्धे चाति-; B4 सन्नद्धमति (for संवृद्धस्त्वति-). B1 विध्वंसेयं (for विधमेयं). B3 निशाचरं.]

—B3 om. 28^{c} – 29^{b}. D5 om. 28^{cd}.—^{c}) D1 शंकया (sic) (for शक्नुयां). Ñ1 illeg.; D5 तु न (by transp.) (for न तु). B1 तं प्राप्तुं; B2 तत्प्राप्तुं; T2 संप्राप्य (for संप्राप्तुं). Ś1 नियतं प्राप्तुं. B4 शक्नुयामः कथं प्राप्तुं.—^{d}) D6 परे पारे (for परं पारं).

29 Ñ2 V B1–3 om. 29^{ab} (for V1 B3 cf. v.l. 28). D6 om. 29 – 30^{b}.—^{a}) B4 जगृहुर् (for गृह्णीयुर्). Ś1 राक्षस्य (sic); Ñ1 D5.7.9 आत्रुत्य; D2.10 आक्रम्य (for आप्लुत्य). D1 मां गृह्णीयुर्मयाप्लुत्य (sic).—^{b}) D1.3.4.11 -चारिणः (for -कारिणः).—^{c}) Ñ1 B4 D1.4.10 निगृहीतार्था (B4 °ता वा); Ñ2 V1 B3 चा (B3 वा) गृहीतात्मा; V2 B1.2 D2.3.11 वा गृहीतार्था; T2 G2 च गृही°; G1 चाकृतार्था हि; Cr.m.g.k.t as in text (for चागृहीतार्था).—^{d}) B D2 वा; D3 [अ]पि (for च). V B1.2 कृत (for भवेत्).

30 D6 om. 30^{ab} (cf. v.l. 29). Ñ1 illeg. for 30^{a}. —^{a}) Ś1 अतिक्रुद्धाश्च मां; V B1.2 D1–4.11 हिंसारुचित्वान्मां; B3 हिंसारुचिरसा; B4 हिंसाशीलाश्च मां; D10 अभिक्रुद्धाश्च मां (for हिंसाभिरुचयो).—^{b}) V2 अथ (for इमां). Ś1 B1 D10 च (for वा).—^{c}) B3 तदा; D1 कृतं; D2 अतः; D10 तु तत् (for ततः). D10 कर्म (for कार्यं).

31 V1 om. 31. Ñ1 illeg. for 31^{ab}. G2 transp. 31^{ab} and 31^{cd}.—^{a}) Ś1 D10 प्रदेशे; B4 विदेशे; Cv as in text (for उद्देशे). B4 न तु (for नष्ट-). Ś1 D10 च in text (for उद्देशे). B4 न तु (for नष्ट-). Ś1 D10 च (for ऽस्मिन्).—D4 om. (hapl.) from राक्षसैः in ^{b} up to ऽस्मिन् in 635*.—^{b}) D11 परिवारितैः (for °वारिते). —For 31^{ab}, D2 subst.; while D4.11 ins. after 31^{ab}:

635* देशे सुदूरे दुर्गेऽस्मिन्राक्षसेन्द्राभिरक्षिते ।

G. 5. 29. 26
B. 5. 30. 32
L. 5. 24. 32

विशस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिर्मयि संयुगे ।
नान्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्यसाधने ॥ ३२
विमृशंश्च न पश्यामि यो हते मयि वानरः ।
शतयोजनविस्तीर्णं लङ्घयेत महोदधिम् ॥ ३३
कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्यपि रक्षसाम् ।
न तु शक्ष्यामि संप्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥ ३४
असत्यानि च युद्धानि संशयो मे न रोचते ।
कश्च निःसंशयं कार्यं कुर्यात्प्राज्ञः ससंशयम् ॥ ३५
एष दोषो महान्हि स्यान्मम सीताभिभाषणे ।
प्राणत्यागश्च वैदेह्या भवेदनभिभाषणे ॥ ३६
भूताश्चार्था विनश्यन्ति देशकालविरोधिताः ।
विक्लवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥ ३७
अर्थानर्थान्तरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ।
घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डितमानिनः ॥ ३८

—^{d}) Ś1 D10 दुर्गे (for गुप्ते). —For 31, Ñ2 V2 B1–3 D6 subst. and read after 33 :

636* देशे दुर्गे सुदूरे च सागरेणाभिसंवृते ।
गुप्ते वसति वैदेही राक्षसेन्द्राभिरक्षिते ।

[(l. 1) Cf. 635*. B2 च दूरे (for सुदूरे). B1.3 दूरे च दुर्गे (for दुर्गे सुदूरे). B3 D6 [अ]भिसंवृतं (sic) (for °ते). —(l. 2) B2 राक्षसेण (for °सेन्द्र-). V2 [अ]भिसेवितेः B3 °ता; D6 °तं (for [अ]भिरक्षिते).]

32 ^{a}) Ś1 D10 विध्वस्ते; B4 D2 विनष्टे; D1 विहते; Cr.g.k.t as in text (for विशस्ते). —^{b}) Ś1 D10 क्षोभिते (for रक्षोभिर्). —T2 om. 32^{cd}. —^{c}) B (ed.) नाशं (for नान्यं). —^{d}) D4.11 सखायं; G2 M3 साहाय्यं (for सहायं). D8 कर्म- (for कार्य-). —For 32, V B1–3 subst.; while Ñ2 D6 subst. l. 1 only for 32^{ab}:

637* हते वापि गृहीते वा मयि क्रुद्धैर्निशाचरैः ।
नान्यं वीक्षेत वैदेही रामस्य चरमीदृशम् ।

[(l. 1) B3 निगृहिते (for [अ]पि गृहिते). —(l. 2) B3 नान्यो वीक्षेत वैदेहीं रामस्य महिषीमिह.]

33 ^{a}) Ñ1 illeg. for विमृशंश्च न. Ñ2 V1 B1.3.4 D6.10 विसृष्य; B2 विमृशान् (sic); Cr.g as in text (for विमृशंश्च). Ś1 D1–4.10.11 नैव; V2 B2 न च (by transp.) (for च न). —^{b}) B4 तं हते; D2 त्वाहते (for यो हते). B4 वानरं; D2 °रे (for °रः). —^{d}) V2 B2 D1.11 लंघयेच्च; B1.4 लंघयेद्यो; B3 विलंघयेद्यो; D2 लंघयित्वा; D5 लंघयेत्तं (for लङ्घयेत). —After 33, Ñ2 V2 B1–3 D6 read 636*; while B4 ins. 634*.

34 Before 34, Ñ2 V2 B1.2.3 (om. 28^{cd}) D6 read 28 (including star passage). V1 B2–4 transp. 34^{ab} and 34^{cd}. —^{a}) B3 तदा (for कामं). D10 हर्तुं (for हन्तुं). G2 [ऽ]हं (for ऽस्मि). D5 विमृशन्नपि न पश्यामि (sic). —^{b}) Ś1 D10.11 सहस्राण्येव; D8 सहस्रमपि (for सहस्राण्यपि). —Ñ1 illeg. for 34^{c} – 40^{b}. —^{c}) V1 illeg. up to सं. D3 ननु; M1 न हि; Ct as in text (for न तु). D2.3 शक्यामि (sic); D5 पश्यामि (for शक्ष्यामि). D7–9 [अ]हं प्राप्तुं (for संप्राप्तुं). B2 शक्नुयां न तु तत्प्राप्तुं; B3 शक्नुयामुत्तमं प्राप्तुं; B1 शक्नुयां च ततः प्राप्तुं. —^{d}) Ś1 पारं (for परं). —For 34^{cd}, Ñ2 V2 B1 D6 subst.; while V1 B2–4 ins. after 34^{ab}:

638* एवं तु सुमहत्कार्यं विनश्येन्नात्र संशयः ।

[B1 च; B3 तत् (for तु).]

35 Ñ1 illeg. for 35 (cf. v.l. 34). —^{a}) Ñ2 V B D6 M1 अनित्यानि; D11 असमानि (for असत्यानि). V हि (for च). Ś1 D10 संशयोपि हि युद्धेषु. —^{c}) V2 D3.11 कश्चिन्; B3 D1 कथं (for कश्च). T2.3 G1 M2 Cm.k निःसंशयः; Cr.g.t as in text (for °यं). D11 G2 कुर्यात् (for कार्यं). Ñ2 V B1–3 D6 निःसंशये कार्ये. —^{d}) B3 कुर्यां; G2 कार्यं (for कुर्यात्). Ñ2 V B2 D6 कार्यं (for प्राज्ञः). D10 transp. कुर्यात् and प्राज्ञः. V2 न संशयं; T2 G1.3 M2 °यः; Cm.g.t as in text (for ससंशयम्). B1.3 कार्यमसंशयं. D11 प्राज्ञः कार्यं न संशयः.

36 Ñ1 illeg. for 36 (cf. v.l. 34). G1.3 M3 transp. 36^{ab} and 36^{cd}. —^{a}) B1 D3 एवं (for एष). Ñ2 V B D6 मे (for हि). —^{b}) D1 -[अ]चि- (for -[अ]भि-). Ñ2 V B D6 सीतासमभिभाषणे. —Ñ2 V B1–3 D6 om. 36^{c} – 39; M1.2 om. (hapl.) 36^{cd}. —^{c}) Ś1 B4 D2.4.5.10.11 तु; D1 [अ]द्य (for च). —^{d}) T3 एवाभिभाषणे (for अनभि°).

37 Ñ1 illeg. for 37 (cf. v.l. 34). Ñ2 V B1–3 D6 om. 37 (cf. v.l. 36). = 5.2.37. —^{a}) Ś1 B4 D1–4.10.11 संतोष्यर्था; G1 भूतार्थाश्च; Cr.m.g as in text (for भूताश्चार्था). D7–9 T1 विरुध्यंति (T1 °ते); T3 M1 विपद्यंते; Cr.m g as in text (for विनश्यन्ति). —^{b}) Ś1 D10 -विरोधतः; D3.4 °नः; Cr.m.g as in text (for -विरोधिताः). —^{c}) G3 नूतम्; Cr.m.g as in text (for दूतम्).

38 Ñ1 illeg. for 38 (cf. v.l. 34). Ñ2 V B1–3 D6 om. 38 (cf. v.l. 36). = 5.2.38. —^{a}) Ś1 (marg. also) अर्थांतरत्वांतरे; D10 अर्थात्स्वर्थांतरे; D11 अर्थदिग्व्यांतरे (sic) (for अर्थानर्थान्तरे). D1 वापि (for बुद्धिर्). —^{b}) G3 हि (for [अ]पि). Ś1 B4 D1.2.4.10.11 नीता चा (Ś1 °ताव; D1.2.4 °ता वा) पि; Cm.g as in text (for निश्चितापि). —^{c}) B4 D4 शातयंति; D2.11 पातयंति (for घातयन्ति). D3.11 om. हि (subm.).

न विनश्येत्कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं भवेत् ।
लङ्घनं च समुद्रस्य कथं तु न वृथा भवेत् ॥ ३९
कथं तु खलु वाक्यं मे शृणुयान्नोद्विजेत च ।
इति संचिन्त्य हनुमांश्चकार मतिमान्मतिम् ॥ ४०
राममक्लिष्टकर्माणं स्वबन्धुमनुकीर्तयन् ।
नैनामुद्वेजयिष्यामि तद्बन्धुगतमानसाम् ॥ ४१
इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदितात्मनः ।
शुभानि धर्मयुक्तानि वचनानि समर्पयन् ॥ ४२
श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरां प्रब्रुवन्गिरम् ।
श्रद्धास्यति यथा हीयं तथा सर्वं समादधे ॥ ४३

G. 5. 29. 0
B. 5. 30. 43
L. 5. 24. 43

39 Ñ1 illeg. for 39 (cf. v.l. 34). Ñ2 V B1-3 D6 om. 39 (cf. v.l. 36). —a) B4 D1-1.8.11 T G1 इदं; Cg as in text (for कथं). —b) D1 न वैक्लव्यं (by transp.); D3.4 वैक्लव्येन. B1 D1.2.4.5.7-9.11 G1 M2 मम; Cm.g as in text (for भवेत्). D3 कथंचन. —c) D1.4 तु; D5 in marg. (for च). —d) B4 से; D2-4.8.11 तु (for नु). D1 न तु (for तु न). G3 M2 transp. वृथा and भवेत्. Ś1 D10 वृथा तु न कथं भवेत्.

40 Ñ1 illeg. for 40ab (cf. v.l. 34). T1 damaged for 40ab. —a) D1 न; D2 वा; D4.6 तु; T2 च; Cr as in text (for नु). Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 transp. वाक्यं and मे. —B3 om. (hapl.) from 40b up to the prior half of 640*. —b) V B2 D3 T3 G2 M3 वा; B1 G1 सा (for च). Ś1 D10 [उ]द्विजेत वा; B4 [उ]द्विजेदपि; D1.2.11 [उ]द्विजेति च; D4 [उ]द्विजोत्तमः (sic) (for [उ]द्विजेत च). —B4 repeats 40c - 41b (including star passage) after 42ab. —c) D5.10 मतिमान् (for हनुमांश्च). Ñ2 V B1.2 D6 इति चिंतापरो भूत्वा. —d) M2 मनः (for मतिम्). D5 मतिमात्मनः; D10 हनुमान्मतिं; T2 G2 मतिमुत्तमां; Cr.m.g as in text (for मतिमान्मतिम्).

41 B3 om. up to the prior half of 640*; B4 repeats 41ab (including star passage) (for both cf. v.l. 40). —b) Ś1 Ñ1 D10 संबद्धम्; Ñ2 V B1.2.4 (both times) D6 निमित्तैर्; D1.2.4.11 Ck संबंधम्; D3 स बंधुम्; D7.9 G3 Ct सुबंधुम्; Cr.m.g as in text (for स्वबन्धुम्). Ñ1 अनुकीर्तितुं; B4 (first time) °चिंतयन्; D11 °वर्तयन् (for अनुकीर्तयन्). —After 41ab, Ñ1 (mostly illeg.) ins.:

639* ******* रामं संकीर्तयाम्यहम् ।
******** ******** ।

—After 41ab, Ñ2 V B1.3(after 40a due to om.).4 D6 ins.; while B2 cont. after 641*:

640* तस्माद्वक्ष्याम्यहं वाक्यं मनुष्य इव संस्कृतम् ।

[B3 om. the prior half. B4 (second time) वदामि (for वक्ष्यामि).]

—Ñ1 illeg. for 41cd. —c) Ś1 D10 नैतास्; Cr.g as in text (for नैनाम्). —d) Ś1 D1-3.4.10.11 तत्सर्व-(D1.11 °र्वं); Ñ2 D6 स्वबंधु-; V B G3 तद्बुद्धि-(V2 °द्धिं); Cv.r.g.t as in text (for तद्बन्धु-). Ś1 D10.11 G3 -मानसं (sic); D5.7.9 Ct -चेतनां; Cv.r.g as in text (for -मानसाम्). T3 तद्बंधुमनुशोचतीं.

42 For 42-43, Ñ2 V B1-3 D6 subst. 641*. —After 42ab, B4 repeats 40c - 41b (including star passage). —B4 om. 42cd. —c) D9 -सूक्तानि (for -युक्तानि). —d) Ś1 D3.4.10 समर्थयन्; T2 प्रकर्षयन्; Ck.t as in text (for समर्पयन्).

43 a) T1.3 G2 मधुरं (for सर्वाणि). —b) G2 सर्वाणि (for मधुरां). M2 गिरां (for गिरम्). Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 मधुरं मधुराक्षरं; D5 मधुरं प्राब्रुवन्गिरं; G1.3 मधुराणं(G3 °र्थां) ब्रुवन्गिरम्. —Ñ1 illeg. from 43c up to 5.30.7. —c) B4 चेयं; D7.9 सीता; D10 चैवं (for हीयं). —d) M1 सर्वान्; Ck.t as in text (for सर्वं). B4 वदाम्यहं; D1 यथा वदे (for समादधे). D3 संविधास्याम्यहं तथा. —For 42-43, Ñ2 V B1-3 D6 subst.; while Ś1 B4 D1-4.10.11 ins. after 43:

641* पतिं हि परिशृण्वन्ती राममक्लिष्टकारिणम् ।
पश्यन्ती चाग्रतः साध्वी नोद्वेगं मे गमिष्यति ।

[(l. 1) D1 एवं (for पतिं). Ś1 V2 D10 च (for हि). B1.3 परिगृह्णंती (for °शृण्वन्ती). Ś1 D1-4.10.11 चिरस्य पुरुषर्षभं (for the post. half). —After l. 1, Ś1 B4 D1-4.10.11 ins.:

641 (A)* व्यक्तं पद्मपलाशाक्षी प्रहृष्टहृदया भवेत् ।

[Ś1 व्यर्थं (for व्यक्तं). D1 -विशालाक्षी.]

—D3 cont.:

641 (B)* एवं कीर्तयतो मह्यं रघुवंशविवर्धनम् ।

—D10 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 चायता (for चाग्रतः). Ś1 D2.11 व्यक्तिं; D1.3 व्यक्तं; D4 नित्यं (for साध्वी). Ñ2 D6 वै (for मे). B3 करिष्यति; B4 भवि° (for गमि°). Ś1 D1-4.11 नोद्विग्ना मे(D1 तु) भवि(D11 नवि)ष्यति (for the post. half).]
—Thereafter, B2 cont. 640*.

G. 5. 29. 0
B. 5. 30. 44
L. 5. 24. 46

इति स बहुविधं महानुभावो
जगतिपतेः प्रमदामवेक्षमाणः ।

मधुरमवितथं जगाद वाक्यं
द्रुमविटपान्तरमास्थितो हनूमान् ॥ ४४

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

२९

एवं बहुविधां चिन्तां चिन्तयित्वा महाकपिः ।
संश्रवे मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्याजहार ह ॥ १

राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
पुण्यशीलो महाकीर्तिॠजुरासीन्महायशाः ।
चक्रवर्तिकुले जातः पुरंदरसमो बले ॥ २

---

44 Ñ$_1$ illeg. for 44 (cf. v.l. 43). —^{a}) V$_2$ D$_9$ om. स. B$_1$ बहुविविधं; B$_4$ पवनसुतो; D$_1$ स बहुविमृश्य (for स बहुविधं). T$_2$ महाप्रभावो (for °नुभावो). —^{b}) Ś$_1$ D$_{1-4.10.11}$ मनुजपतेः ; Ñ$_2$ V B D$_6$ प्लवगवरः ; Cr.m.g.k.t as in text (for जगतिपतेः). D$_4$ प्रसादम् (for प्रमदाम्). Ś$_1$ B$_4$ D$_{1.3-6.8}$ T$_3$ अवेक्ष्यमाणः. —^{c}) T$_3$ Cr जगाम; Cv.m.g as in text (for जगाद). —^{d}) D$_3$ G$_3$ आश्रितो (for आस्थितो). Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_6$ -विटपांत(B$_4$ °पोद; D$_6$ °पोत्त)रसंस्थितो. Ś$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ महात्मा (for हनूमान्). ❀ Cm : जगतिपतेरिति दीर्घाभाव आर्षः।; So also Cr.g.k.t. ❀

Colophon. —*Sarga name* : Ś$_1$ D$_{2.4.11}$ हनुमद्विकल्पः ; Ñ$_2$ V$_1$ B D$_6$ हनुमद्विचारणं; V$_2$ हनूमद्विचारं; D$_{1.3}$ सीतासंभाषणं प्रति हनुमच्चिंता(D$_3$ °द्वितर्कौ); D$_{10}$ लंकापर्वणि हनुमद्विकल्पो. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D$_{1.2.4.10.11}$ om. ; Ś$_1$ 26 ; Ñ$_2$ B$_{1.2}$ D$_6$ M$_2$ 29 ; V$_1$ D$_{5.7-9}$ T G M$_{1.3}$ 30 ; V$_2$ 20 ; B$_3$ 28 (as in text) ; B$_4$ D$_3$ 31. —After colophon, D$_2$ concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः.

29

Ñ$_1$ illeg. for Sarga 29 (cf. v.l. 5.28.43). M$_2$ begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) Ś$_1$ V$_2$ B$_4$ D$_{1.11}$ एतद्; B$_{1.3}$ स तद् (for एवं). Ś$_1$ D$_{1.3.10.11}$ बहुविधं चित्रं; Ñ$_2$ V B D$_{2.4.6}$ बहुविचित्रार्थं (for °विधां चिन्तां). —^{b}) T$_2$ चिंतयानो; Ct as in text. D$_{2.3.11}$ स(D$_2$ [अ]थ) वानरः; D$_{7.9}$ °मतिः (for महाकपिः). Ś$_1$ D$_{1.4.10}$ चिंतयामास वानरः. —After 1^{ab}, D$_{1.3.4}$ ins. :

642* सुप्तासु तासु घोरासु राक्षसीषु महामतिः ।
[D$_1$ प्रसुप्तासु च (for सुप्तासु तासु).]

—D$_4$ cont. :

643* एवं बहुविधं चित्रं यावच्चिन्तयतीह सः ।
तावदूर्ध्वं स्थिता सीता कण्ठं स्वं बन्धयेद्दृढम् ।
स्ववेणीमेव चादाय भीता धैर्यविनाशने ।
राक्षसीः शयिताः प्रेक्ष्य मरणाय प्रतिष्ठिता ।
शाखा गृहीत्वा विविधा निबध्यात्मानमात्मना । [5]
उपवेष्टुं कृतमतिर्हनुमांश्चकितोऽभवत् ।
उत्पत्य वायुवेगेन हनुमान्मारुतात्मजः ।
अमोचयन्महाप्राज्ञो अदृश्यः स्वेन कर्मणा ।
ततः सा चकिता भीता केनेदं कृतमन्तरा ।
दिश आलोक्य सुश्रोणी पुनर्वक्तुं प्रचक्रमे । [10]
ततः कपिवरो धीमान्पूर्णान्तरितविग्रहः ।

[(l. 8) Note hiatus between the two halves.]

—^{c}) Ś$_1$ D$_{10}$ प्रस्ताव-; D$_{1.2}$ सु(D$_2$ सं)श्राव-; D$_3$ M$_1$ संश्रये; Cv.m.g.t as in text (for संश्रवे). Ñ$_2$ V B D$_6$ शनैः सं(Ñ$_2$ V$_2$ स; D$_6$ सु)श्रवणे(Ñ$_2$ D$_6$ °णं)वाक्यं. ❀ Cv.g : संश्रवे सम्यक् श्रूयतेऽस्मिन्निति संश्रवः समीपम्। (Cg समीपे व्याजहार। यद्वा "पाठ्ये गेये च मधुरम्" इति संश्रवे श्रवणे मधुरम्।); So also Cr.m.t ❀ —^{d}) Ñ$_2$ V B D$_6$ सीताया (for वैदेह्या). Ś$_1$ D$_{1.3.10}$ T$_2$ सः; Ñ$_2$ V B$_{1.2.4}$ D$_6$ वै; G$_2$ हा; M$_2$ च (for ह).

2 ^{b}) Ś$_1$ D$_{11}$ -वाजिनां; D$_1$ G$_3$ -वाजिवान्. Ñ$_2$ V B D$_{2.6}$ प्रभूतबलवाहनः. —Ś$_1$ D$_{10.11}$ transp. ^{cd} and ^{ef}. —^{d}) Ñ$_2$ V B D$_6$ देव(B$_4$ वेद [meta.])दर्शी(B$_2$ [marg. also] °शीलो); D$_{7-9}$ इक्ष्वाकूणां; M$_{1.3}$ प्राद्ु(M$_3$ ऋषे)रासीन् (for ऋजुरासीन्). V$_2$ B$_4$ महातपाः; B$_1$ महाबलः. —After 2^{cd}, M$_1$ ins. :

अहिंसारतिरक्षुद्रो घृणी सत्यपराक्रमः ।
मुख्यश्चेक्ष्वाकुवंशस्य लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मिवर्धनः ॥ ३
पार्थिवव्यञ्जनैर्युक्तः पृथुश्रीः पार्थिवर्षभः ।
पृथिव्यां चतुरन्तायां विश्रुतः सुखदः सुखी ॥ ४
तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस्ताराधिपनिभाननः ।
रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम् ॥ ५

रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्यापि रक्षिता ।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य च परंतपः ॥ ६
तस्य सत्याभिसंधस्य वृद्धस्य वचनात्पितुः ।
सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्रजितो वनम् ॥ ७
तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता ।
जनस्थानवधं श्रुत्वा हतौ च खरदूषणौ ।
ततस्त्वमर्षापहृता जानकी रावणेन तु ॥ ८

G. 5. 30. 9
B. 5. 31. 9
L. 5. 25. 11

644* पितेव बन्धुर्लोकस्य सुरेश्वरसमद्युतिः ।

—M1 cont.; while D5 T G M2.3 ins. after 2^{cd}; whereas D8 ins. after 4:

645* राजर्षीणां गुणश्रेष्ठस्तपसा चर्षिभिः समः ।

[D8 गुरु- (for गुण-). M1 (with hiatus) ऋषिभिः. G2 द्योतितप्रभः (for चर्षिभिः समः).]

—Ñ2 V B D1–4.6.7.9 om. 2^{ef}. D8 reads 2^{ef} (preceded by 645*) after 4.

3 ^{a}) Ñ2 V B D6 -रुचिर्; M2 -गतिर् (for -रतिर्). D4 अक्रुद्ध: (for अक्षुद्रो). —^{b}) Ñ2 V B D2.6 कांतः; D4 क्षांतिः; T2 घृणिः (for घृणी). Ś1 D10 सत्यपरायणः; D2 °प्रतिस्रवः (sic); D4 सर्वप्रतिश्रयः. —^{c}) Ñ2 V B D2.4.6 पुण्यस्य; D1.3.7–9 T1 G1.2 M2 Ct °स्य (for मुख्यश्च). D5 -वंश्यश्च (for -वंशस्य). —^{d}) D1 प्रीतिवर्धनः; D3 कीर्ति°; D11 शील° (for लक्ष्मि°). Ś1 D10 राज्य(D10 °ज)लक्ष्मीविवर्धनः; Ñ2 V B D2.4.6 विश्रुतः कीर्ति(D2 प्रीति)वर्धनः. ❀ Ct : लक्ष्मिवर्धन इति ह्रस्व आर्षः. ❀

4 ^{a}) G2 पार्थिवैर्; Cr.m.g.k.t as in text (for पार्थिव-). Ñ2 V B1.2.4 D6 -व्यंजनोपेतः; B3 °नः श्रीमान् (for °नैर्युक्तः). Ś1 D10 पृथिवींद्रो जनैर्युक्तः. —^{b}) M1 पार्थिवात्मजः (for °वर्षभः). Ñ2 V B D6 पृथु(B1 °थुः) श्री(B3 धी)मान्समाहितः. —^{c}) B3 चतुर्वर्णायां; D2.4.6.11 G2 सागरांतायां (for चतुरन्तायां). —^{d}) D1 सुरथः (for सुखदः). Ś1 सुधीः (for सुखी). B3 कीर्तिवर्धनः (for सुखदः सुखी). D2.4 विदितः शुभ(D4 सुख)दर्शनः. —After 4, Ś1 Ñ2 D2–4.6.10.11 ins.:

646* धर्मशीलो वदान्यश्च प्रियवादी जितेन्द्रियः ।

[D2 सत्य- (for धर्म-). Ñ2 D6 महातेजाः (for वदान्यश्च). D2 मितभाषी; D3.4 सत्य° (for प्रियवादी).]

—After 4, D8 reads 2^{ef} (preceded by 645*).

5 ^{a}) Ś1 D1.10.11 गुण-; B3 महान् (for प्रियो). D4.11 M1 श्रेष्ठस् (for ज्येष्ठस्). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.6.10 तारापति- (for °धिप-).

6 For 6, cf. 1.1.13^{ab} and 57*. Ñ2 V B D6 transp. ^{ab} and ^{cd}. Ś1 D10 transp. ^{a} and ^{c}. —^{a}) D3 तस्य; D9 ह्यस्य (for स्वस्य). Ś1 D1–4.10 वंशस्य; T1.3 G2 M3 धर्मस्य (for वृत्तस्य). Ñ2 D6 च स्ववृत्तस्य (for स्वस्य वृत्तस्य). —^{b}) V B D1–4.11 G2 M3 च; T G3 [अ]भि- (for [अ]पि). Ś1 D10 जनकस्य च (for स्वजनस्यापि). Ñ2 D6 विश्रुतः कीर्तिवर्धनः. —^{c}) D4 om. (hapl.) रक्षिता. D3 जीवलोकस्य सर्वस्य. —^{d}) Ñ2 V B D6 परिरक्षिता (for च परंतपः).

7 ^{a}) Ñ2 V B D6 स च (for तस्य). —^{b}) D11 वृद्धस्याद्वचनं पितुः (sic). —^{c}) D6 सहभार्यः (hypm.). Ś1 स सह; D1 च सह (by transp.) (for सह च). B1 भ्रात्रा च; B3 तद्भ्रात्रा (for च भ्रात्रा). D2.4.11 सहभार्यः सह भ्रात्रा. —^{d}) Ñ2 V B D6 रामः (for वीरः). D2.6.11 M Cg प्रव्राजितो. ❀ Cg : वनं प्रव्राजितः, गतः । स्वार्थे णिच्. ❀

8 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D6.10 तत्र तस्य; D1–4.11 तस्य तत्र (for तेन तत्र). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 परिधावतः; Cg.t as in text. —After 8^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 ins.:

647* रावणेन हृता भार्या मिथिलाधिपतेः सुता ।

[Ñ2 V B1.2.4 D6 रक्षसा(D6 °स्य)हृता; B3 राक्षसेनहृता (for रावणेन हृता).];

while D5.7–9 S ins. after 8^{ab}:

648* राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः ।

[G3 transp. निहताः and बहवः.]

—Before 8^{cd}, Ś1 (9^{ab} only) D1–4.10.11 read 9. —^{c}) Ś1 B2.4 D1.2.10 जनस्थाने; Cg.t as in text (for °न-). D11 कृत्वा; G3 ज्ञात्वा; Ct as in text (for श्रुत्वा). —^{d}) Ñ2 D7.9 Ct निहतौ (for हतौ च). D1 हतौ तौ च खरदूषणौ. —^{e}) G1 [अ]मर्षात्प्रहृता; Cg.t as in text. —^{f}) G2 रावणेन तु जानकी (by transp.). —For 8^{ef}, Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 subst.:

649* तेनामर्षाद्विहानीता रावणेन दुरात्मना ।

[Ś1 D1.2.4.10.11 त्वममर्षाद्; D3 त्वमनर्थाद् (for तेनामर्षाद्).]

—Thereafter, all the above MSS. cont.:

650* शृणु वैदेहि रामस्त्वां राजा कौशल्यमब्रवीत् ।
देवरश्चापि ते वीरः कुशली देवि लक्ष्मणः ।

G. 5. 30. 0
B. 5. 31. 14
L. 5. 25. 10

यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मीं विनिश्चिताम् ।
अश्रौषं राघवस्याहं सेयमासादिता मया ॥ ९
विररामैवमुक्त्वासौ वाचं वानरपुंगवः ।
जानकी चापि तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं गता ॥ १०
ततः सा वक्रकेशान्ता सुकेशी केशसंवृतम् ।
उन्नम्य वदनं भीरुः शिंशपावृक्षमैक्षत ॥ ११
सा तिर्यगूर्ध्वं च तथाप्यधस्ता-
न्निरीक्षमाणा तमचिन्त्यबुद्धिम् ।
ददर्श पिङ्गाधिपतेरमात्यं
वातात्मजं सूर्यमिवोदयस्थम् ॥ १२

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

[(l. 1) V B देवि (for शृणु). D4 ते रामः (for रामस्त्वां). Ś1 D3.4.10.11 पतिः; B3 वाक्यं; D1.2 प्रति (for राजा). D10 कुशलम्. —Ś1 om. l. 2. — (l. 2) D1 शूरः; D10 वाक्यं (for वीरः). D2.4.11 कुशलं लक्ष्मणोऽब्रवीत्; D10 शूरः कुशलमब्रवीत् (for the post. half).]

—After 8, D5.7–9 S ins.:

651* वञ्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया ।
स मार्गमाणस्तां देवीं रामः सीतामनिन्दिताम् ।
आससाद वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम् ।
ततः स वालिनं हत्वा रामः परपुरंजयः ।
प्रायच्छत्कपिराज्यं तत्सुग्रीवाय महाबलः । [5]
सुग्रीवेणापि संदिष्टा हरयः कामरूपिणः ।
दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वन्ति सहस्रशः ।
अहं संपातिवचनाच्छतयोजनमायतम् ।
तस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः सागरं वेगवान्प्लुतः ।

[(l. 5) D7 G1 आयच्छत् (for प्रा°). D7.8 तु; D9 om. (subm.); G3 च (for तत्). D7–9 T2 महात्मने (for °बलः). —(l. 6) D7–9 T2 M1 [अ]भि-; T1 च (for [अ]पि). —(l. 7) D5.7.9 T2 विचिन्वंतः. G3 ततस्ततः (for सहस्रशः). —(l. 9) T1 G1.2 M1.3 अस्या (for तस्या). D7–9 T1 समुद्रं (for सागरं).]

9 Ñ2 V B D6 om. 9. Ś1 (9^{ab} only) D1–4.10.11 read 9 before 8^{cd}. —^{a}) D2 यथावर्णैर् (sic) (for °रूपां). Ś1 D1.3.4.10.11 transp. यथारूपां and यथावर्णां. —^{b}) D11 च जीवतां; T1.3 G1 M3 च निश्चितां (G1 °तं); Cr as in text (for विनिश्चिताम्). Ś1 D1–4.7.9.10 G2 M2 Cv यथा लक्ष्मी(Ś1 D7.9 °क्ष्म)वर्तीं(D2 °तां) च तां (Ś1 D10 शुभां). ❀ Cv : यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मीवर्तीं च तामिति पाठः. ❀ —^{c}) Ś1 D10 सा तथा दृष्टा; D1–3.11 सा त्वमद्यार्ये; D4 चापि मद्वीर्यात्; T2 राघवेणाहं (for राघवस्याहं). —^{d}) Ś1 D1–4.10.11 दृष्टा मे(Ś1 D10 मया त्वं)नात्र संशयः.

10 ^{a}) Ś1 D1.5.7.9 G1.3 M3 सः; Ñ2 V B D2.3. 6.8.10 M1 तु; T2 तां (for [अ]सौ). D4.11 उक्ताभिः (for उक्त्वासौ). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.10.11 हनूमान्मा(Ś1 वचनं मा; D1 निर्गतो मा; D2–4.10.11 स वचो मा)रुतात्मजः. —^{c}) T2 सा (for च). —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 जहर्ष च ननंद च.

11 ^{a}) D5 तथा. Ñ2 V B1.4 D6 सा चारु; B2.3 सुचारु; D3 सुवक्र- (for सा वक्र-). —^{b}) Ś1 V2 B1.3 D2.10.11 -संवृता; D1 °तां; Ck.t as in text (for -संवृतम्). V1 B2 क्रे(V1 के)शसंवृत्तचेतना. —^{c}) D1 उन्नाम्य; D10 तन्नम्य (sic) (for उन्नम्य). Ś1 D10 सीता; D1 भीता (for भीरुः). D4 उवाच वचनं भीरुः; M2 उन्नाम्य वदनं भीरुः. —^{d}) D5 T शिंशुपा-. Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 शिंश(D1.2.4.6.11 °शि)पां स(Ñ2 V B D4.6 ता)मुदैक्षत; D7–9 शिंशुपामन्ववैक्षत. —After 11, D5.7–9 S ins.:

652* निशम्य सीता वचनं कपेश्च
दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य ।
स्वयं प्रहर्षं परमं जगाम
सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती ।

[(l. 1) G1.2 तद् (for च). —(l. 3) ❀ Cr : स्वयं प्रहर्षमिति पाठः. ❀]

12 Ñ2 V B1–3 D6 om. 12. —^{ab}) B4 समतिर्यग् (sic) (for सा तिर्यग्). D2.4 हि (for च). D2 यथा (for तथा). Ś1 B4 D1.3.4.7.9–11 G1 ह्यधस्तान्; D2 ह्यवस्थां (for [अ]प्यधस्तान्). D1–5.7.10.11 T2 M1 निरीक्ष्यमाणा. T1.3 निरीक्षमाणा तथा ह्यधस्तात्. Ś1 B4 D1.4.10 -रूपं (for -बुद्धिम्). —^{d}) B4 D1.3 [उ]दयंतं (sic) (for [उ]-दयस्थम्).

Colophon : Ñ2 V B1–3 D1–4.6 om. —*Sarga name* : Ś1 B4 D10.11 हनुमद्दर्शनं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D10.11 om.; Ś1 27; B4 32; D5.7–9 T G M1.3 31; M2 30. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३०

ततः शाखान्तरे लीनं दृष्ट्वा चलितमानसा ।
सा ददर्श कपिं तत्र प्रश्रितं प्रियवादिनम् ॥ १
सा तु दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं विनीतवदुपस्थितम् ।
मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयमिति भामिनी ॥ २
सा तं समीक्ष्यैव भृशं विसंज्ञा
गतासुकल्पेव बभूव सीता ।
चिरेण संज्ञां प्रतिलभ्य चैव
विचिन्तयामास विशालनेत्रा ॥ ३
स्वप्नो मयायं विकृतोऽद्य दृष्टः
शाखामृगः शास्त्रगणैर्निषिद्धः ।
स्वस्त्यस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
तथा पितुर्मे जनकस्य राज्ञः ॥ ४

G. 5. 30. 0
B. 5. 32. 9
L. 5. 26. 4

30

Ñ$_2$ V B$_{1-3}$ D$_{1-4.6}$ continue the previous Sarga. M$_2$ begins with श्रीरामाय नमः शुभमस्तु.

1 Ñ$_1$ illeg. for 1–7 (cf. v.l. 5.28.43).—^{b}) Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_{1-4.6.10.11}$ त्रस्ता (for दृष्ट्वा). B$_3$ च स्मित-; G$_3$ चकित- (for चलित-). D$_3$ -लोचना; G$_2$ -मानसं; Cv.r.m.g.t as in text (for -मानसा).—After 1^{ab}, D$_{5.7-9}$ S ins.:

653* वेष्टितार्जुनवस्त्रं तं विद्युत्संघातपिङ्गलम् ।

—^{c}) Ñ$_2$ V B D$_6$ ददर्श प्रसृतं (V$_2$ B$_3$ °श्रितं; B$_{1.2}$ [also] °सृता) सीता.—^{d}) Ñ$_2$ V B D$_6$ वानरं; D$_{1.3.5.11}$ G$_1$ प्रसृतं (for प्रश्रितं). B$_4$ -दर्शनं (for -वादिनम्).—After 1, D$_{5.7-9}$ S ins.:

654* फुल्लाशोकोत्कराभासं तप्तचामीकरेक्षणम् ।

—T$_{1.3}$ G$_2$ M$_{2.3}$ cont.; D$_{7-9}$ G$_{1.3}$ M$_1$ ins. after 2^{ab}; T$_2$ ins. after 2:

655* मैथिली चिन्तयामास विस्मयं परमं गता ।
अहो भीममिदं रूपं वानरस्य दुरासदम् ।
दुर्निरीक्ष्यमिति ज्ञात्वा पुनरेव मुमोह सा ।
विललाप भृशं सीता करुणं भयमोहिता ।
राम रामेति दुःखार्ता लक्ष्मणेति च भामिनी । [5]
रुरोद बहुधा सीता मन्दं मन्दस्वरा सती ।

[T$_2$ om. l. 1.—(l. 2) T$_2$ इमं (for इदं). D$_{7-9}$ सत्त्वं; M$_1$ सर्वं (for रूपं). ꕥ Ct: वानरस्य । निर्धारणे षष्ठी । जातावेकवचनम्. ꕥ —(l. 3) D$_{7-9}$ G$_3$ इदं; Ct as above (for इति). D$_{7.9}$ Ct मत्वा; Ck as above (for ज्ञात्वा). M$_2$ मुमोह जनकात्मजा (for the post. half).—After l. 3, M$_2$ ins.:

655 (A)* चिरेण संज्ञां संप्राप्य पुनरुत्थाय भामिनी ।

—After l. 4, M$_2$ ins.:

655 (B)* विचेष्टमाना पतिता भूतले शुभदर्शना ।
द्रुमस्य शाखामालम्ब्य रुरोद जनकात्मजा ।

—(l. 5) M$_2$ सस्वरं (for भामिनी).—T$_2$ om. l. 6.—(l. 6) D$_{7-9}$ सहसा (for बहुधा). D$_7$ T$_3$ G$_3$ मंद- (for मन्दं).]

—Thereafter, D$_{7-9}$ G$_3$ M$_1$ repeat (var.) 2^{ab}.

2 Ñ$_1$ illeg. for 2 (cf. v.l. 1). D$_{7-9}$ G$_2$ M$_1$ repeat 2^{ab} after 655*.—^{a}) Ñ$_2$ B D$_8$ च; V$_1$ D$_8$ T$_{1.3}$ G$_{2.3}$ M$_1$ (D$_8$ G$_3$ first time; M$_1$ both times).$_3$ तं; V$_2$ D$_{5.7-9}$ (D$_{7.9}$ both times; D$_8$ second time) T$_2$ G$_1$ M$_2$ [अ]थ (for तु). Ñ$_2$ V B D$_{6.7.9}$ (D$_{7.9}$ second time) हरिवरं; D$_{10}$ कपि° (for हरिश्रेष्ठं).—^{b}) D$_{2.3}$ उपस्थिता; D$_{5.7.9}$ (D$_{7.9}$ first time) G$_1$ अव°; D$_{7-9}$ (all second time) उपागतं (for उपस्थितम्).—After 2^{ab}, D$_{7-9}$ G$_{1.3}$ M$_1$ ins. 655*.—^{d}) D$_2$ इव (for इति). Ñ$_2$ V B D$_6$ भाविनी; D$_{1-3.11}$ विस्मिता (for भामिनी).—After 2, D$_4$ reads 3^d–4^a (transp.).—After 2, T$_2$ ins. 655* and then cont.; while D$_{5.7-9}$ T$_{1.3}$ G M ins. after 2:

656* सा वीक्षमाणा पृथुभुग्नवक्त्रं
शाखामृगेन्द्रस्य यथोक्तकारम् ।
ददर्श पिङ्गप्रवरं महार्हं
वातात्मजं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।

[(l. 1) D$_{5.7.9}$ Ct -भग्न-; Cg.k as above (for -भुग्न-).—(l. 2) T$_2$ -[उ]क्तकारिणं (for °कारम्). ꕥ Cr.m.g.k.t: यथोक्तकारमाज्ञाकरम् (Cr °ज्ञाकारिणम्) (Ck.t यद्वा यथोक्तवेष्टितार्जुनवस्त्राद्याकारम् । छान्दसो ह्रस्वः). ꕥ —(l. 3) D$_5$ कपींद्रं; G$_3$ महास्यं (for महार्हं). T$_{1.3}$ G$_2$ M$_3$ ददर्श पिंगाधिपतेरमात्यं.]

3 Ñ$_1$ illeg. for 3 (cf. v.l. 1).—^{a}) B$_2$ [अ]हं (for तं). D$_3$ निरीक्ष्य (for समीक्ष्य). Ś$_1$ D$_{10}$ [अ]थ; D$_5$ प्र- (for [ए]व). Ñ$_2$ V B$_{1-3}$ D$_6$ विसंज्ञकल्पा; D$_{7.9}$ भृशं विपन्ना; Cg.t as in text (for भृशं विसंज्ञा).—^{b}) Ñ$_2$ V B D$_6$ विमूढचेताश्च; D$_1$ मृता सुकन्येव; D$_3$ गतासुबाल्येव (for गतासुकल्पेव). ꕥ Cg: इवशब्दो वाक्यालंकारे. ꕥ

☞ V$_1$ illeg. from 5.30.3^c up to 5.33.80.—^{c}) Ś$_1$ D$_{1-3.10.11}$ चिरस्य; Cg as in text (for चिरेण). B$_4$ D$_{7-9.11}$ T$_2$ G$_3$ चैवं; T$_{1.3}$ चित्ते; G$_2$ M$_3$ भूयो (for चैव). D$_4$ दृष्ट्वा तु सा तत्र हरिप्रवीरं.—D$_4$ transp. 3^d and 4^a and reads after 2.—^{d}) B$_3$ विचिंत ***; T$_3$ सा चिंतयामास. D$_2$ विलासनेत्रा; T$_2$ विशालनेत्री.

4 Ñ$_1$ illeg. for 4 (cf. v.l. 1). Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1.2}$ D$_8$ om. 4. D$_4$ transp. 3^d and 4^a and reads after 2.

G. 5. 30. 16
B. 5. 32. 10
L. 5. 26. 5

स्वप्नोऽपि नायं न हि मेऽस्ति निद्रा
शोकेन दुःखेन च पीडितायाः ।
सुखं हि मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
तेनेन्दुपूर्णप्रतिमाननेन ॥ ५
अहं हि तस्याद्य मनोभवेन
संपीडिता तद्गतसर्वभावा ।
विचिन्तयन्ती सततं तमेव
तथैव पश्यामि तथा शृणोमि ॥ ६

मनोरथः स्यादिति चिन्तयामि
तथापि बुद्ध्या च वितर्कयामि ।
किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
सुव्यक्तरूपश्च वदत्ययं माम् ॥ ७
नमोऽस्तु वाचस्पतये सवज्रिणे
स्वयंभुवे चैव हुताशनाय ।
अनेन चोक्तं यदिदं ममाग्रतो
वनौकसा तच्च तथास्तु नान्यथा ॥ ८

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

—a) Ś1 D5.10 M1.3 Cg स्वप्ने मया; B4 स्वप्नोपमो; Ck.t as in text (for स्वप्नो मया). D5 विकृते; M2 विहितो; Ck.t as in text (for विकृतो). D1 विदृष्टः; D4 ह्यदृष्टो (for ऽद्य दृष्टः). —b) T2 -गुणैर् (for -गणैर्). Ś1 B3.4 D1–4.10.11 धिङ्मम भाग(D11 नाम)धेयं (for शाखगणैर्निपिद्धः). —d) Ś1 B3.4 D1–4.10.11 पित्रे त(D1 य)था मे जनकाय(D1 °धि) राज्ञे(Ś1 D10 °केश्वराय).

5 Ñ1 illeg. for 5 (cf. v.l. 1). —a) Ś1 तव; B3 D1.2.4.10.11 तु न; D7.9 T1 G1 M2 Ck.t हि न; T3 न च; M3 [ऽ]पि वा; Cg as in text (for ऽपि न). B3 मम न; G1 न च मे; Cg as in text (for न हि मे). D10 [ऽ]द्य (for ऽस्ति). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 स्वप्नो ममा(B4 °या)यं शयिता न चास्मि(V2 B4 तु न च स्वपामि). —b) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 भयेन शोकेन (for शोकेन दुःखेन). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 दह्यमाना; D10 पीडितासु (sic) (for पीडितायाः). —c) D10 च (for हि). D3 T2 यतो हि(T2 °तोस्ति [sic]) हीना; D5.7–9 T1 G2 यतो विहीना (for यतोऽस्मि हीना). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 महात्मना धर्मस(B2 चाप्रति)मेन हीना. —d) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 [अ]हमिंदु- (for [इ]न्दुपूर्ण-). Ś1 D2–4.10.11 तेनैव पूर्णेंदुनिभाननेन; B3 ये नाहमिंद्रप्रतिमेन तेन. —After 5, D5.7–9 S ins.:

657* रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या
विचिन्त्य वाचा ब्रुवती तमेव ।
तस्यानुरूपां च कथां तदर्था-
मेवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि ।

[Cf. st. 6. —(l. 1) T3 G3 विचिंत्य; M1 तथैव; Cm.g as above (for सदैव). —(l. 2) T3 सदैव; G3 तथैव (for विचिन्त्य). —(l. 3) D7.9 T1 G1.3 M3 [अ]नुरूपं; Cv.g as above (for °पां). D5.8 T2.3 M2.3 Cv.m.g. तम(T2 °द)र्थम्; Cgp.t as above (for तदर्थाम्). —(l. 4) T3 M1 तमे (M1 °थै)व; Cv.m.g as above (for एवं प्र-). ❀ Cv: तथा शृणोमीति सम्यक् पाठः. ❀]

6 Ñ1 illeg. for 6 (cf. v.l. 1). —a) Ñ2 V2 B D6 [ए]व (for [अ]द्य). —b) Ñ2 B1 समीहिता; V2 B2.4 D2.4.6 संमोहिता; D11 न मोहिता; T2 सुपीडिता (for संपीडिता). —c) Ñ2 B1.2 D6 सं-; V2 सा; B3 सु- (for वि-). Ś1 D11 एवं (for एव). —d) Ś1 D10 रूपं च; Ñ2 V2 B D6 ध्यानेन; D1.3 T2 G1 M1 तमेव; D2 तं वै प्र-; D4.11 त्वं(D11 तं)चैव (for तथैव).

7 Ñ1 illeg. for 7 (cf. v.l. 1). —a) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 मनोरथैश्चैव तु(V2 च) (for मनोरथः स्यादिति). —b) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 तथैव; B3 नैवेति; D2.5 T2 G1.2 M1.2 तथा च(T2 G1 हि); Cv.k.t as in text (for तथापि). B2 युक्त्या; D11 विद्या (sic) (for बुद्ध्या). Ś1 D1.3.4.10.11 न वि-; Ñ2 V2 B D6 परि-; D5.7–9 T1 M1 Ct [अ]पि वि-; Cv.m.g as in text (for च वि-). —c) Ñ2 V2 B1.2 D6 यत्र; B3 चेह; B4 तत्र (for तस्य). Ñ2 B1 D6 नाम (for नास्ति). —d) Ś1 B4 D10 व्यक्तं स्व(B4 सु)रूपं; Ñ2 D6 G3 सुव्यक्तरूपं; B1.3 D4 व्यक्तस्वरूपश्; D1–3.11 व्यक्तं सरूपश् (for सुव्यक्तरूपश्). D2 च (for माम्).

8 a) D4 च (for स-). Ñ2 V2 B D6 रुद्राय नमोस्तु (for वाचस्पतये स-). —b) Ś1 Ñ1 D3.4.10.11 चापि; D1.2 वापि; T2 G3 दीप्त- (for चैव). G3 M2.3 Cg हुताशनाय च. ❀ Cv.r: हुताशनायेति सम्यक्। अन्यथा वृत्तभङ्गः (Cr °ङ्गः स्यात्). ❀ —c) Ś1 Ñ1 D10 यदि ते(D10 °दितो); D5.11 वचनं (for यदिदं). D4.10 ममाग्रे (for ममाग्रतो). Ñ2 V2 B D6 अनेन वाक्यं(Ñ2 चोक्तं) यदिहाद्य (B3 °दि सत्य-) कीर्तितं. —d) D3 वि- (for च). D4 मा (for न). Ñ2 V2 B1–3 D6 निखिलं तथास्तु मे (B1.3 om. मे); B4 निखिलं ममास्तु (for च तथास्तु नान्यथा). —After 8, M2 ins.:

658* देवदेवं नमस्कृत्य विष्णुं जिष्णुं जगत्पतिम् ।
तमेव शरणं सीता जगाम जनकात्मजा ।
दुःस्वप्नदोषनाशाय भयार्ता भयमोहिता ।
तमेव शरणं विष्णुं जगाम जनकात्मजा ।

३१

तामब्रवीन्महातेजा हनूमान्मारुतात्मजः ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय सीतां मधुरया गिरा ॥ १
का नु पद्मपलाशाक्षी क्लिष्टकौशेयवासिनी ।
द्रुमस्य शाखामालम्ब्य तिष्ठसि त्वमनिन्दिता ॥ २
किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम् ।
पुण्डरीकपलाशाभ्यां विप्रकीर्णमिवोदकम् ॥ ३
सुराणामसुराणां च नागगन्धर्वरक्षसाम् ।
यक्षाणां किंनराणां च का त्वं भवसि शोभने ॥ ४
का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वरानने ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ ५

G. 5. 31. 4
B. 5. 33. 6
L. 5. 27. 4

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 D10 सीतानु(D10 °सं)-चिंतनं; Ñ1 D2 सीताभाषितं(Ñ1 °त:); Ñ2 B2.3 D6 सीता-संमोह(B3 °बोध)नं; V2 B1.4 सीतासंमोहः ; D1.3 सीता-संभाषणं(D3 °णः); D4.11 सीताभिभाषितं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D1.2.4.10.11 om. ; Ś1 28 ; Ñ2 B1.2 D6 30 (as in text); V2 21 ; B3 29 ; B4 33 ; D3.5.7–9 T G M1.3 32 ; M2 31. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

31

V1 illeg. for Sarga 31 (cf. v.l. 5.30.3). Ś1 begins with ॐ; M2 with श्रीरामाय नमः.

Before 1, T2 ins. :

659* ततस्ताः सहिताः सर्वा विहताशा निरुद्यमाः ।
परिक्षिप्य समन्तात्तां निद्रावशमुपागताः ।
तासु वै विप्रसुप्तासु सीता भर्तृहिते रता ।
विलप्य करुणं दीना प्रचुक्रोश सुदुःखिता ।
प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा । [5]
ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ।
अवोचद्यदि तत्तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ।

[Cf. 5.56. 73–74 (including last 3 l. of Star passage).]

—T2 cont.; while D5.7–9 T1.3 G M ins. before 1 :

660* सोऽवतीर्य द्रुमात्तस्माद्विद्रुमप्रतिमाननः ।
विनीतवेषः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च ।

[(l. 1) G2 अवतीर्य; Cr.m.g.k.t as above (for सोऽव°). M1 विद्रुतं (for विद्रुम-). —(l. 2) D5 -वेष- (for वेषः). G1 विनीतवेषप्रवणः; M1 विनितवेषरूपेण (for the prior half).]

1 T3 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{ab}) Ñ1 D2.4.11 पुनर्धीमान् ; D1 महाराज (sic); D8 महात्मासौ (for महातेजा). Ñ2 V2 B D6 ततस्तु(V2 B1 °तः स) हनुमान्भूयो जानकीमभ्य(B1 °न्व)भाषत. —T1 G2 om. 1^{cd}. —^{cd}) B3 D1.5 शिरसांजलिम्. Ś1 V2 B4 D1.2.5.10 आदाय (for आधाय). Ñ2 V2 B D2.4.6 वैदेहीं प्रतिपूजयन् (for ^{d}). Ñ1 बद्धांजलिं च शिरसि वैदेहीं प्रतिपूजयन् .

2 ^{a}) Ñ V2 B1.2.4 D1.3.4.6.11 T2 त्वं; D8 [अ]सि; Ck.t as in text (for नु). G3 M1 पद्म(M1 [also]पत्र) विशालाक्षि (for पद्मपलाशाक्षी). Ś1 D10 का त्वं कमलपत्राक्षि; B3 D5 कासि (B3 त्वं) पद्मविशालाक्षि; D2 पद्मपत्रविशालाक्षि. —^{b}) Ś1 D10 श्यामे; Ñ V2 B D2.4.6 पीत-; D1.3.11 श्यामा (for क्लिष्ट-). Ś1 Ñ V2 B3.4 D2.4.5.7.9.10 M3 -वासिनि; B2 D1 -वाससि (sic) (for -वासिनी). —Ñ1 transp. 2^{cd} and 3. —^{c}) Ñ1 लंबमानां तां (for शाखामालम्ब्य). —^{d}) D5 T2 तिष्ठसीयम् ; T3 G1.3 M2 तिष्ठतीयम् (for तिष्ठसि त्वम्). Ś1 D3.8.10.11 M1.3 अनिंदिते (for °न्दिता). Ñ1 शाखामालंब्य तिष्ठति; D1 स्थिता तिष्ठस्यनिंदिते; D2.4 तिष्ठसे वर(D4 °स्यमर)वर्णिनि. —For 2^{cd}, Ñ2 V2 B D6 subst. :

661* द्रुमशाखामथालम्ब्य तिष्ठस्यमरवर्णिनि ।

[B4 तिष्ठसे (for तिष्ठसि). V2 B4 वर- (for [अ]मर-). B3 कथं तिष्ठसि भाविनि (for the post. half).]

3 Ñ1 transp. 2^{cd} and 3. —^{a}) B4 मित्राभ्यां (sic) (for ने°). —D4 (reads 4 after 9) om. (hapl.) from ति in ^{b} up to भव in 5^{a}. —^{b}) D3 अश्रु; D8 परि- (for वारि). D11 सृजति (for स्रवति). V2 B नेत्रजं; D8 वै जलं; D10 शोभने (for शोकजम्). ❀ Cg : किमर्थं कस्य कुलच्छेदाय । यद्वा किमर्थं किं चेतसि कृत्वा. ❀ —^{c}) B2 -पलाशाक्षि; B4 T2 G3 -विशालाभ्यां (for -पलाशाभ्यां). —^{d}) V2 विपुलाभ्याम् ; B D6 वि(B1.4 सु)प्रसन्नम् (for विप्रकीर्णम्).

4 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 4. Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 read 4 after 9. T2 transp. 4 and 5. —^{a}) D3 om. (hapl.) णामसुरा. D1–4.11 M1(also).3 वा (for च). —^{b}) D3 देव- (for नाग-). —^{c}) B4 D2.3.10 T2 M3 वा (for च). —^{d}) Ñ1 D1–4.11 शंस मे (for शोभने). ❀ Cv : सुराणामित्यादेः श्लोकस्य स्थानं विप्रकीर्णमिवोदकमित्यतः परम् । उपरि तु लेखकप्रमादकृतम् ।; so also Cr.t; Cg : सुराणामित्यादिषु निर्धारणे षष्ठी. ❀

5 D4 om. up to भव in ^{a} (cf. v.l. 3). T2 transp. 4 and 5. G2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) B3 रुद्राणी (for रुद्राणां). —^{b}) D11 मारुतानां (for मरुतां वा). —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B1.2.4 D2–4.10.11 का वसूनां (for वसूनां वा). Ñ1 का वा वसूनां चासि त्वं. —^{d}) B3 प्रतिभाविनी; D1 G2.3 M2 प्रतिभाति मे(G2 M2 मा). —After 5, D5 ins. 662*.

G. 5. 31. 5
B. 5. 33. 7
L. 5. 27. 5

किं तु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुधालयात् ।
रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा श्रेष्ठा सर्वगुणान्विता ॥ ६
कोपाद्वा यदि वा मोहाद्भर्तारमसितेक्षणे ।
वसिष्ठं कोपयित्वा त्वं नासि कल्याण्यरुन्धती ॥ ७
को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे ।
अस्माल्लोकादमुं लोकं गतं त्वमनुशोचसि ॥ ८
व्यञ्जनानि हि ते यानि लक्षणानि च लक्षये ।
महिषी भूमिपालस्य राजकन्यासि मे मता ॥ ९
रावणेन जनस्थानाद्बलादपहृता यदि ।
सीता त्वमसि भद्रं ते तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ १०
सा तस्य वचनं श्रुत्वा रामकीर्तनहर्षिता ।
उवाच वाक्यं वैदेही हनूमन्तं द्रुमाश्रितम् ॥ ११
दुहिता जनकस्याहं वैदेहस्य महात्मनः ।
सीता च नाम नाम्नाहं भार्या रामस्य धीमतः ॥ १२

---

6 ^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_2 B $D_{2.4.6.10.11}$ अथ; D_1 किं च; D_3 किं तु (for किं नु). B_2 $D_{10.11}$ चंद्रसमा (meta.); $D_{2.4}$ चंद्रमसो (for चन्द्रमसा). V_2 चंद्रकलाहीना. —^{b}) $Ś_1$ D_{10} वसुधालयं. —^{c}) $D_{1.3}$ योषितां. $\tilde{N}_1$ B D_6 अग्र्या; T_2 मध्ये (for श्रेष्ठा). D_4 रोहिणी ज्योतिरग्र्या च. —^{d}) $Ś_1$ $D_{1.3.10.11}$ त्वमनिंदितलोचने; $\tilde{N}_1$ D_2 नियतेव (D_2 °तं त्वं) सुलोचने; $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.3.4}$ पतितासि सुलोचने; B_2 संप्राप्तासि सुलोचने. ❀ Ct : एतदग्रे 'का त्वं भवसि कल्याणि त्वमनिन्दितलोचने' इत्यर्धं प्रक्षिप्तम्. ❀ —After 6, D_5 reads 8^{cd}. —After 6, D_{7-9} T G $M_{2.3}$ ins.; D_5 ins. after 5 :

662* का त्वं भवसि कल्याणि त्वमनिन्दितलोचने ।

7 ^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ रोषाद्; V_2 $B_{1.3.4}$ कामाद्; Ct as in text (for कोपाद्). $B_{1.3}$ लोभाद् (for मोहाद्). —^{b}) D_5 reads from असितेक्षणे up to कोपयित्वा in ^{c} in marg. B_4 असितेक्षणा. —^{c}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ B_4 $D_{1.2.4.10.11}$ [इ]ह; $\tilde{N}_2$ D_6 $M_{1.2}$ तु; V_2 B_{1-3} [अ]सि; D_3 वा (for त्वं). —^{d}) $D_{7.9}$ Ct वासि (for नासि). $Ś_1$ संप्राप्ता त्वमनिंदिते; $\tilde{N}$ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ संप्राप्ता (V_2 *शप्ता) त्वमरुंधती.

8 $\tilde{N}_2$ V_2 B_{1-3} D_6 om. 8. —^{a}) $Ś_1$ $D_{10.11}$ क नु; $\tilde{N}_1$ D_{2-4} किं तु; B_4 कश्च; D_1 किं नु; Cr as in text (for को नु). G_3 om. भ्राता. —^{b}) B_4 बांधवस् (for भर्ता वा). D_4 वापि; D_{11} वामे (for वा ते). —D_5 reads 8^{cd} after 6. —^{c}) B_4 $T_{1.3}$ G_2 M_1 क (T_1 त)स्माल्; Cg as in text (for अस्माल्). D_{11} अन्य- (for अमुं). —^{d}) $Ś_1$ गत्वा त्वम्; $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.11}$ गतोयम् (sic); B_4 $D_{5.10}$ T_3 G_2 M_1 Cg*p*.k गता त्वम्; D_3 गतस्त्वम् (sic); Cr.m.g.t as in text (fo. गतं त्वम्). —After 8, D_{7-9} $T_{1.3}$ G $M_{1.3}$ ins. :

663* रोदनादतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि ।
न त्वां देवीमहं मन्ये राज्ञः संज्ञावधारणात् ।

[(l. 1) $D_{7.9}$ G M_1 अतिनिश्वासाद्; $T_{1.3}$ अपि नि(T_3 निः)श्वासाद्; M_3 इति निश्वासाद् (for अतिनिःश्वासाद्). —(l. 2) D_9 G_1 न त्वा. ❀ Cg : संज्ञावधारणात् संज्ञायतेऽनयेति संज्ञा लक्षणम् । राजलक्षणनिश्चयादित्यर्थः ।; Ck.t : संज्ञावधारणान्नाम (Ck °मधेय)ग्रहणात्. ❀]

9 ^{a}) $Ś_1$ D_{10} तु; $\tilde{N}$ V_2 B $D_{2.5.6.11}$ G_3 M_3 च; T_3 G_1 [इ]ह (for हि). —^{b}) T_2 [इ]ह (for च). B_3 लक्षणालक्षयेन च (sic). —^{c}) B_4 त्वं नरेंद्रस्य (for भूमिपालस्य). —^{d}) $D_{7.9}$ च (for [अ]सि). G_3 Ck.t मतिः (for मता). —After 9, $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ B_4 $D_{1-4.10.11}$ read 4.

10 $Ś_1$ D_{10} om. 10^{ab}. —^{b}) $\tilde{N}_1$ $D_{1-5.7-9.11}$ $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ Ct प्रमथिता; V_2 उपहृता; Ck as in text (for अपहृता). —^{c}) $\tilde{N}_1$ वासि च; D_{10} त्वमभि- (for त्वमसि). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 वैदेही (for भद्रं ते). —^{d}) M_3 मया (for मम). D_1 भामिनी (for पृच्छतः). $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_2 B $D_{2.4.6.10.11}$ तत्त्व(D_4 °न्म)माख्याहि भाविनि($Ś_1$ B_2 D_4 भामिनि; $\tilde{N}_1$ D_{10} शोभने); D_3 तत्त्वमाख्यातुमर्हसि. —After 10, $D_{5.7-9}$ S ins. :

664* यथा हि तव वै दैन्यं रूपं चाप्यतिमानुषम् ।
तपसा चान्वितो वेषस्त्वं राममहिषी ध्रुवम् ।

[(l. 1) D_5 तथा (for यथा). D_8 G_2 दैन्यं तु(G_2 च); M_1 वै देव्या (for वै दैन्यं). D_{7-9} G_1 चाप्रति- (for चाप्यति-). —(l. 2) D_5 वेपं (for वेषस्). T_2 राज- (for राम-).]

11 ^{a}) D_{11} त्वस्य (for तस्य). —^{b}) D_1 राजहर्षित- (for रामकीर्तन-). —^{d}) D_4 -[आ]स्थितं (for -[आ]श्रितम्). $Ś_1$ D_{10} हनुमंतं द्रुमाश्रिता; $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 वृक्षांतरगतं कपिं; G_1 रामसत्कथयाश्रितं. ❀ Cv : रामसत्कथयाश्रितमिति सम्यक्पाठः. ❀ —After 11, $\tilde{N}_1$ ins. :

665* हर्षगद्गदया वाचा विभीता रावणस्य च ।
राक्षसीगणमीक्षन्ती भर्त्सयन्ती च चक्षुषा ।;

while $D_{5.7-9}$ S ins. :

666* पृथिव्यां राजसिंहानां मुख्यस्य विदितात्मनः ।
स्नुषा दशरथस्याहं शत्रुसैन्यप्रतापिनः ।

[(l. 1) G_3 transp. the post. halves of l. 1 and 2. —(l. 2) $D_{7.9}$ -प्रणाशिनः; $T_{1.3}$ $G_{2.3}$ -प्रमाथिनः; Cg as above (for -प्रतापिनः).]

12 ^{b}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3-5.10.11}$ विदेहस्य (for वैदेहस्य). —^{c}) G_2 M_2 transp. च and नाम. $Ś_1$ D_1 तस्याहं; $\tilde{N}$ V_2 B $D_{2-4.6}$ विख्याता; $D_{7.9}$ चोक्ताहं (for नाम्नाहं). D_{10} सीता नामासि भद्रं ते (sic); D_{11} सीतेति नाम तस्याहं;

समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ।
भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥ १३
ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्येनेक्ष्वाकुनन्दनम् ।
अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ १४
तस्मिन्संभ्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
कैकेयी नाम भर्तारं देवी वचनमब्रवीत् ॥ १५
न पिबेयं न खादेयं प्रत्यहं मम भोजनम् ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥ १६
यत्तदुक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृपतिसत्तम ।
तच्चेन्न वितथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥ १७
स राजा सत्यवाग्देव्या वरदानमनुस्मरन् ।
मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरमप्रियम् ॥ १८
ततस्तु स्थविरो राजा सत्यधर्मे व्यवस्थितः ।
ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन्राज्यमयाचत ॥ १९
स पितुर्वचनं श्रीमानभिषेकात्परं प्रियम् ।
मनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रतिगृहीतवान् ॥ २०

G. 5. 31. 18
B. 5. 33. 24
L. 5. 27. 20

G3 सीता नाम्ना च नामाहं. —^{d}) D10 पत्नी (for भार्या). Ñ1 रामस्य महिषी प्रिया. ꕥ Cv : सीता च नामेत्यत्र नामशब्दः प्रसिद्धौ ।; So also Cr.m.k. ꕥ

13 ^{a}) M1 [आ]सं; Cv.g as in text (for [अ]हं). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 वत्सरान्द्वादश पुरा; Ñ2 V2 B D6 उषिता वर्षमेवैकं(Ñ2 D6 °कं वै; V2 °कैकं); D1 संवत्सरान्द्वादश पुरा (hypm.). —^{b}) B4 श्वशुरस्य (for राघवस्य). ꕥ Cv.r : तत्रासमिति तु सम्यक् (Cr °ति पाठः सम्यक्) ।; Cg : द्वादश समा द्वादश संवत्सरान् । अत्यन्तसंयोगे द्वितीया. ꕥ —^{d}) B सर्वभोग-; G3 सर्वकर्म-; Cr.g as in text (for सर्वकाम-). Ś1 D10 -फलांस्त्वहं; Ñ1 D1.2.4.11 -फलान्बहून्; Cr.g as in text (for -समृद्धिनी). D3 पत्या रामेण लालिता. —After 13, Ñ1 ins.:

667* राघवस्य कृतज्ञस्य कौशलेयसमीपतः ।

14 ^{a}) T M1.3 तत्र (for ततस्). —^{b}) Ś1 Ñ1 D4.10 राज्ये च; D1 राज्यम्; G1 रामं च (for राज्येन). Ś1 D2.10.11 [इ]क्ष्वाकुनंदनः. —^{c}) D1 अभिषिंचयितुं. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 [ऽ]करोन्मतिं (for प्रचक्रमे). —For 14, Ñ2 V2 B D6 subst.:

668* ततः संवत्सरादूर्ध्वं न्यमन्त्रयत तं पिता ।
राज्येनेक्ष्वाकुवंशस्य सामात्यः सपुरोहितः ।

[(l. 1) D6 स्वमंत्रयत. V2 आमंत्रयत मत्पिता (for the post. half). —Ñ2 om. l. 2. —(l. 2) B3 राज्यम्; B4 (with hiatus) राज्ये (for राज्येन).]

15 ^{a}) D4 T2 अस्मिन्; Cg as in text (for तस्मिन्). D2 संभ्रियमाणा; D11 सा भ्रियमाणे. D1.3.4 च; D2 [इ]व (for तु). Ñ2 V2 B D6 ततः संकीर्त्यमाने तु(D6 °नेषु). —^{c}) B4 तु स्व- (for नाम). —^{d}) Ñ V2 B D2.6.7.9.11 इदं (for देवी). ꕥ Ct : नाम प्रसिद्धमित्यर्थः. ꕥ

16 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 न पित्रा(D2 जीवा)मि न खादामि; Ñ2 V2 B D6 न पास्ये न च भोक्ष्येहं. —^{b}) Ñ2 प्रगूढं; B2 प्रत्यूढं; D2.11 प्रत्यूहं (for प्रत्यहं). Ś1 D4.10 न च; V2 हीन-; B4 ननु; D8.11 मे न (for मम). D6 भाजने (for भोजनम्). D1.3 न च निद्रां करोम्यहं. ꕥ Cv : भोजनमित्याहार्यस्य सर्वस्याभिधानम् ।; Cr.g : भुज्यत इति भोजनम् । (Cr कर्मणि ल्युट्) ।; Cm : मम भोजनमित्यत्र प्रथमार्थे षष्ठी. ꕥ —^{c}) D4 ते (sic) (for मे). —^{d}) D1 राघवस्य (sic) (for रामो यदि). Ñ2 V2 B D6 transp. रामो and यदि.

17 ^{a}) Ñ1 V2 B D2.4.11 यदुक्तं तु(Ñ1 D2.4 तत्; B2 हि; D11 मे); D6 यदुक्ते तु (for यत्तदुक्तं). Ñ1 D4 पुरा (for त्वया). B4 पूर्वं; D11 कार्यं (for वाक्यं). —^{b}) D1.4 मे नृपसत्तमः. —Ñ1 illeg. for 17^{cd}. —^{c}) Ś1 D10 तत्ते न; D1.8 न चेन्न; D2 नाब्रुवन्; D5 तच्च न; D11 तच्चैनं (for तच्चेन्न). T2 अवितथं (for न वितथं). Ñ2 V2 B D6 तच्चैवा(V2 B2.4 °थैवा)वितथं तेस्तु; G3 तच्चेदवितथाकार्यं (sic).

18 Ñ1 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ñ2 V2 B D6 वचनात्तस्या; D2 सत्यवाक्येन (for सत्यवाग्देव्या). —^{c}) Ñ2 V2 B D6 दुर्वचः (for वचनं). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 तु तद् (for क्रूरम्). D1 अद्भुतं (for अप्रियम्). D11 क्रूरमत्परं (sic).

19 ^{a}) Ś1 Ñ V2 B1.2 D1–3.11 स; B3 च; D4.5.7–9 T1.3 M2 तं (for तु). D6 ततः संश्रावितो राजा. —D1 om. 19^{b}–20^{c}. —^{b}) Ś1 सति धर्मे; D2.3.5.6.11 T1.3 G1 सत्यधर्म-; M3 सत्ये धर्मे (for सत्यधर्मे). V2 सत्यधर्मसमन्वितः; B3 सत्यधर्मपरायणः; D4 सत्यधर्मव्यवस्थितं; G3 सत्यधर्मपथे स्थितः. —Ñ1 illeg. for 19^{c}–20^{b}. —^{c}) B3 राज्यं (for पुत्रं). —^{d}) B3 पुत्रं रामम्; T2 रामं राज्यम् (for रुदन्राज्यम्). D4 रुदन्नोवाच किंचन. —After 19, D11 ins.:

669* रामो राज्यं तं च हित्वा सर्वेषां देवसंमताम् ।
यदन्यन्मन्यसे देवि तच्च ब्रूहि ददामि ते ।

20 D1 om. 20^{abc}; Ñ1 illeg. for 20^{ab} (for both, cf. v.l. 19). —^{ab}) Ñ2 V2 B D6 T2 (with hiatus) श्रुत्वा (for श्रीमान्). —^{b}) Ñ2 V2 B D6 राज्यादपि महत्तरं (for ^{b}). —For 20^{ab}, Ś1 D2–4.10.11 subst.:

670* अभिषेकाप्रियतरं श्रुत्वा स वचनं पितुः ।

G. 5. 31. 19
B. 5. 33. 25
L. 5. 27. 21

दद्यान्न प्रतिगृह्णीयान्न ब्रूयात्किंचिदप्रियम् ।
अपि जीवितहेतोर्हि रामः सत्यपराक्रमः ॥ २१
स विहायोत्तरीयाणि महार्हाणि महायशाः ।
विसृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समादिशत् ॥ २२
साहं तस्याग्रतस्तूर्णं प्रस्थिता वनचारिणी ।
न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥ २३
प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिर्मित्रनन्दनः ।
पूर्वजस्यानुयात्रार्थे द्रुमचीरैरलंकृतः ॥ २४
ते वयं भर्तुरादेशं बहुमान्य दृढव्रताः ।
प्रविष्टाः स्म पुरादृष्टं वनं गम्भीरदर्शनम् ॥ २५
वसतो दण्डकारण्ये तस्याहममितौजसः ।
रक्षसापहृता भार्या रावणेन दुरात्मना ॥ २६
द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवितानुग्रहः कृतः ।
ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस्त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

[D_{4} ज्ञात्वा स कांक्षितं पितुः (for the post. half).]
—^{c}) D_{11} आस्वस्य (sic); G_{3} आस्वाद्य; Cg as in text (for आसाद्य). —^{d}) V_{2} B राज्यं; $D_{2.4}$ वचः (for वाचा). V_{2} $B_{3.4}$ न तु; $D_{4.10}$ परि- (for प्रति-). B_{1} न चैच्छत (for -गृहीतवान्). D_{11} T_{2} वचनं प्रगृहीतवान्.

21 ^{a}) D_{1} दत्तं (for दद्यान्). —D_{4} om. after प्रति up to 22^{a}. —^{b}) $Ś_{1}$ सत्यम् (for किंचिद्). $Ñ_{2}$ V_{2} B D_{6-9} ऋतं (V_{2} B_{3} D_{7-9} सत्यं; B_{4} दृढं) ब्रूयान्न चानृतं; D_{2} न कुर्याच्च वचोनृतं. —^{c}) $D_{1.11}$ जीवति (for जीवित-). —^{d}) $Ś_{1}$ -परायणः (for °क्रमः).

22 D_{4} om. 22^{a} (cf. v.l. 21). —^{a}) $Ś_{1}$ (before corr.) सोपिधौत- (for स विहाय). V_{2} [उ]त्तमराज्यानि (hypm.) (for [उ]त्तरीयाणि). —^{b}) T_{2} वरार्हाणि (for महार्हाणि). ❀ Cv : स विहायोत्तरीयाणि । अत्रोत्तरीयशब्दो वासोमात्रे वर्तते । बहुवचनप्रयोगात् । ; Cr.m.g : उत्तरीयाणि वासांसि (Cr.m °सीत्यर्थः). ❀ —After 22^{ab}, $D_{1.3}$ ins. :

671* मनश्चकार विपिने राघवः शत्रुकर्शनः ।

[D_{3} दधार चीराणि ततो (for the prior half).]

—^{c}) D_{3} च महा- (for मनसा). —^{d}) D_{4} जनन्या (for जनन्यै). $Ñ_{2}$ V_{2} B D_{6} वनमास्थि(D_{6} °श्रि)तः.

23 ^{a}) $D_{2.6}$ तस्य गता (for तस्याग्रतस्). D_{8} शीघ्रं; $T_{1.3}$ तूष्णीं (for तूर्णं). —^{b}) $Ś_{1}$ $Ñ_{1}$ V_{2} B $D_{1-4.6.10.11}$ चीरवासिनी(B_{1-3} D_{10} °ससः); Ct as in text (for वनचारिणी). $Ñ_{2}$ प्रविष्टा चीरवाससी. —^{c}) D_{4} नहि तेन विहीनाया.

24 ^{a}) $Ñ_{2}$ V_{2} B D_{6} महाबुद्धिः; D_{8} M_{1} °प्राज्ञः (for °भागः). —^{b}) $Ñ_{2}$ V_{2} B D_{6} भ्रातृवत्सलः; D_{8} M_{1} मित्रदर्शनः (for मित्रनन्दनः). —^{c}) $Ś_{1}$ Ñ V_{2} B $D_{1-4.6.10.11}$ [अ]नुयात्रार्थं; D_{5} °यात्रार्थी (for °यात्रार्थे). —^{d}) $B_{2.3}$ $D_{5.7-9}$ कुश- (for द्रुम-). $D_{6.11}$ अलंकृतां.

25 $D_{1.4}$ आदेशाद् (for आदेशं). —^{b}) $Ś_{1}$ D_{10} प्रागेव तु; $Ñ_{1}$ B_{4} $D_{1-3.6.11}$ बहुमत्वा; D_{4} बहुमाना (for बहुमान्य). —^{c}) $Ś_{1}$ $Ñ_{1}$ $D_{1-4.10.11}$ स्मो दुराधर्षं; $Ñ_{2}$ D_{6} स्म पुरादिष्टं; V_{2} B स्म(B_{3} स्मः)पुरं(B_{4} गृहं) त्यक्त्वा; T_{2} स्म पुरा घोरं; T_{3} स्म पुरामृष्टं (for स्म पुरादृष्टं). —^{d}) D_{8} वरं (for वनं). V_{2} B गंभीरमोजसा. ❀ Cr.m.t : पुरा अदृष्टमिति(Cr °ति पद)च्छेदः ।; So also Cg.k. ❀

26 ^{a}) D_{1} वसतिं (sic) (for वसतो). —^{b}) B_{4} अलिनौजसः (sic).

27 V_{2} B_{1-3} om. 27. —^{a}) D_{1} कालोयं; $D_{2.4.6}$ M_{2} मे कालौ; D_{11} मे काले; T_{3} कालो मे (by transp.) (for मे कालो). —^{b}) $D_{3.4.8}$ -[अ]नुग्रहे (for -[अ]नुग्रहः). D_{8} कृतौ (for कृतः) $D_{6.11}$ जीवि(D_{11} °व)तानुग्रहे कृते. —^{c}) $Ś_{1}$ ताभ्यां (for द्वाभ्यां). —After 27, $Ś_{1}$ Ñ B_{4} $D_{3.4.6.10.11}$ ins. :

672* रावणो विकृताकारो राक्षसोऽतिभयानकः ।
समुद्रपारो दुष्प्रापः कालः परिमितश्च मे ।

[(l. 1) B_{4} $D_{3.4}$ विकृताचा(B_{4} °हा)रो; D_{6} विकृतिकारो (for °ताकारो). $Ś_{1}$ D_{10} [ऽ]तिभयंकरः; B_{4} [ऽ]भिभयानकः. D_{6} राक्षस्योभयनाशकाः ; D_{11} राक्षस्योतिभयानकाः (for the post. half). —(l. 2) B_{4} D_{6} -पारे (for -पारो). $Ñ_{1}$ D_{6} दुष्परः (for दुष्प्रापः). D_{11} ते (for मे). B_{4} समरनिष्ठुरः (for परिमितश्च मे).

Colophon : $Ñ_{2}$ V_{2} B D_{6} om. —*Sarga name* : $Ś_{1}$ $D_{1-4.10.11}$ सीतावाक्यं; $Ñ_{1}$ हनुमत्सीतासंवादे सीतावाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : $D_{1.2.4.10.11}$ om.; $Ś_{1}$ 29; $D_{3.5.7.9}$ T G $M_{1.3}$ 33; M_{2} 32. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३२

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनूमान्हरियूथपः ।
दुःखाद्दुःखाभिभूतायाः सान्त्वमुत्तरमब्रवीत् ॥ १

अहं रामस्य संदेशाद्देवि दूतस्तवागतः ।
वैदेहि कुशली रामस्त्वां च कौशलमब्रवीत् ॥ २

यो ब्राह्ममस्त्रं वेदांश्च वेद वेदविदां वरः ।
स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशलमब्रवीत् ॥ ३

लक्ष्मणश्च महातेजा भर्तुस्तेऽनुचरः प्रियः ।
कृतवाञ्शोकसंतप्तः शिरसा तेऽभिवादनम् ॥ ४

G. 5. 31. 27
B. 5. 34. 4
L. 5. 28. 6

32

☞ V1 illeg. for Sarga 32 (cf. v.l. 5.30.3); Ñ2 V2 B D6 cont. the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 B2 reads 1ᵃ – 2ᵇ in marg. —ᵇ) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 हरिसत्तमः ; B3 D7.9 °पुंगवः ; D1.3 T1.3 G3 मारुतात्मजः (for हरियूथपः). —ᶜ) Ś1 D10 महा- ; Ñ2 V2 B1 D2.4.6.11 दुःखं (for दुःखाद्). Ñ B1.2.4 D6 -[अ]भिपन्नात्मा; V2 -[अ]भिभूतात्मा; B3 -[अ]भिपन्ना*; D11 -[अ]भिभूतानां (for °भूतायाः). —ᵈ) Ś1 Ñ V2 B1.4 D1–4.6.10.11 वाक्यम् ; D5 शांतम् (for सान्त्वम्). B2 वाक्यं च किंचिदब्रवीत्; B3 वैदेहीं वाक्यमब्रवीत्. ❀ Ck.t : दुःखाद्दुःखाभिभूता (Ck °दुःखं प्रपन्ना)या इत्यलुगार्षः । दुःखपरम्पराखिन्नायाः. ❀ —After 1, Ś1 Ñ B4 D1–4.6.10.11 ins. :

673* त्वां मार्गमाणा रामार्थे क्लिश्यन्ते दिक्षु वानराः ।
क्षुत्तृष्णाभ्यां परिश्रान्ताः सिद्धिं मुनिगणा इव ।
रघूणां च हरीणां च प्राणास्त्वयि समाहिताः ।
सा त्वं दिष्ट्या मया दृष्टा नास्ति धन्यतरो मम ।

[(l. 1) D11 मार्गमाणे (sic) (for °णा). B4 दृश्यंते (for क्लिश्यन्ते). —(l. 2) B4 तैस्तैस्तपोभिर्नियमैः; D1–4.6.11 क्षुत्तृष्णाभ्व (D1.2 °भ्यां)परिम्लानाः(D6 °क्लांताः) (for the prior half). D3 सुर- (for मुनि-). —(l. 3) D1 वानराश्च रघूणां च (for the prior half). B4 समाश्रिताः ; D3 °गताः (for समाहिताः). —(l. 4) Ś1 दृष्ट्या; B4 अद्य; D2.4.11 दृष्टा (for दिष्ट्या). D2.4 दिष्ट्या; D6.11 दृष्ट्या (for दृष्टा). Ñ D6.10.11 मया (for मम).]

2 B2 reads 2ᵃᵇ in marg. (cf. v.l. 1). M2 om. (hapl.) 2. —ᵇ) V2 B1–3 D6 इह (for देवि). Ś1 D1.3.10 M1 समागतः ; Cr.m.g.k.t as in text (for तवा°). T2 G1 देवि दूतस्त्वमागतः. ❀ Cr.m : तवागतः समीपमिति शेषः ।; Cg : तव दूतस्त्वां प्रति प्रेषितो दूतः. ❀ —V2 B1.3 om. 2ᶜ – 3. —ᶜ) D10 कुशलं (for °ली). —ᵈ) Ñ B2 D3.7.9 G3 स त्वां; D4 त्वां* ; D6 सत्वो (sic) (for त्वां च). Ś1 Ñ2 B2.4 D1–4.6.10.11 कौशल्यम् (for °लम्). —After 2, Ś1 Ñ B4 D1.3.4.6.10.11 ins. :

674* दाता भोक्ता प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके धनुर्धरः ।

[B4 जेता योक्ता; D1 कर्ता भोक्ता; D3 पाता भोक्ता (for दाता भोक्ता). D11 च हर्ता (for प्रहर्ता). Ñ2 D6 सीते गोप्ता च भर्ता च (for the prior half). D3 ज्येष्ठो (for श्रेष्ठो). B4 D1.3.4 लोक- (for लोके). Ñ2 D6 धनुष्मतां (for °धरः).]
—Thereafter Ñ1 cont. :

675* हन्ता शत्रुकुलानां च विधाता *च विश्वधृक् । ;

while D1.3 cont. :

676* रामः प्रहरतां श्रेष्ठः कौशल्यानन्दवर्धनः ।

3 V2 B1.3 om. 3 (cf. v.l. 2). B2 D2 om. (hapl.) 3. —ᵃ) Ś1 Ñ B4 D1.3.4.6.10.11 दैवं च; Cm.t as in text (for वेदांश्च). D9 wrongly repeats वेदांश्च. —ᵇ) Ñ2 B4 D6 वेत्ति; D4 om. (hapl.) (for वेद). —ᵈ) Ś1 B4 D1.3.4.6.10.11 कौशल्यम् (for °लम्).

4 ᵃ) D1.3.4 तु (for च). D10 om. महा-. Ñ2 V2 B1.3 -बुद्धिः ; B2 D6 -बाहुः ; T2 -वीर्यो (for -तेजा). —ᵇ) B4 तेवरजः ; D3 त्वनु° (for तेऽनुचरः). Ñ2 V2 B1–3 D6 सुमित्रानंदि(V2 D6 °द)वर्धनः. —ᶜ) D4 -संपन्नः (for -संतप्तः). B3 कृतवान्नाक्षसंतप्तः (corrupt). —ᵈ) B1 (with hiatus) अभि- (for तेऽभि-). D11 -वादिनं (sic) (for -वादनम्). —After 4, Ñ2 V2 B1–3 D6 ins. :

677* मातृवत्स्मरति त्वां हि नित्यं लक्ष्मीविवर्धनः ।
यः पुरा छद्मनारण्ये कृत्वा रूपं मनोहरम् ।
काञ्चनं मृगसंस्थानं रावणो लोकरावणः ।
हृतवांस्त्वां महामायः सर्वभूतभयंकरः ।
वरदानमदोन्मत्तो लोकान्सर्वानचिन्तयन् । [5]
स तं रामो मम भ्राता ज्येष्ठः पितृसमस्तदा ।
धर्मात्मा धर्मतत्त्वज्ञो राजीवशुभलोचनः ।
विन्ध्याधायतयुक्तेन शरेणानतपर्वणा ।
कृत्वा च सुमहानादं मारीचो निपपात ह ।
प्रीत्यर्थं तद्वचःश्लाघी पृष्ठतोऽनुससार ह । [10]
एतस्मिन्नन्तरे वाक्यं यदुक्तं परुषं त्वया ।
स ते प्रणमते नित्यं लक्ष्मणो देवि देवरः ।

[(l. 1) B2 नंदि- (for लक्ष्मी-). —(l. 2) V2 यत् (for यः). Ñ2 B1 D6 मनोरमं (for °हरम्). —(l. 4) V2 हृतवांस् (for हृतवांस्). B3 महाकायः (for °मायः). —(l. 5) V2 -बल- (for -मद-). Ñ2 D6 वरदानात्सुदुर्मत्तो (for the prior half). D6 लोकान्वान * चिंतयन् (for the post. half). —(l. 6) Ñ2 D6 सदा; B2 तथा (for तदा). —(l. 7) Ñ2 D6 धर्मवान्; V2 B1.3 धर्मतो (for धर्मात्मा). B2 -दल- (for -शुभ-).

G. 5. 31. 0
B. 5. 34. 5
L. 5. 28. 7

सा तयोः कुशलं देवी निशम्य नरसिंहयोः ।
प्रीतिसंहृष्टसर्वाङ्गी हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥ ५
कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि ॥ ६
तयोः समागमे तस्मिन्प्रीतिरुत्पादिताद्भुता ।
परस्परेण चालापं विश्वस्तौ तौ प्रचक्रतुः ॥ ७
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनूमान्हरियूथपः ।
सीतायाः शोकदीनायाः समीपमुपचक्रमे ॥ ८
यथा यथा समीपं स हनूमानुपसर्पति ।
तथा तथा रावणं सा तं सीता परिशङ्कते ॥ ९
अहो धिग्धिक्कृतमिदं कथितं हि यदस्य मे ।
रूपान्तरमुपागम्य स एवायं हि रावणः ॥ १०
तामशोकस्य शाखां सा विमुक्त्वा शोककर्शिता ।
तस्यामेवानवद्याङ्गी धरण्यां समुपाविशत् ॥ ११

—(l. 8) B2 D6 -मुक्तेन (for -युक्तेन). —(l. 9) B2 स मारीचः पपात ह (for the post. half). —(l. 10) B3 पत्यर्थं (for प्री°). Ñ2 त्वद्वचः-; B2 (also as above) तद्वथः- (for तद्वचः-). —B3 om. l. 11. —(l. 12) Ñ2 तं (for ते). B8 स त्वां प्रणम्य शतवान् (sic) (for the prior half).]
—Thereafter B3 cont.:

678* तदा शून्ये गृहे च त्वं रावणेन हृता सती।

5 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 5–12. —^{a}) B4 वाक्यं (for देवी). —^{b}) Ś1 B4 D10 वीरयोर्; G2 प्रविश्य (sic) (for निशम्य). D3 -देवयोः (for -सिंहयोः). —^{c}) Ś1 B4 D1.10 श्रुत्वा; D7.9 प्रति-; Cr.m.g as in text (for प्रीति-). D11 -संकृष्ट- (for -संहृष्ट-). —^{d}) Ñ1 ततो; T2 तथा (for अथ).

6 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) Ñ1 D5.10 तव; D1 प्रति; Cr.m.k.t as in text (for बत). B4 कल्याणी च यथार्थेयं; D11 कल्याणी च तथाप्येवं. —^{b}) B4 D5.8.9 मां; D7 G2.3 M2.3 Cm.g.k.t मा (for मे). ❀ Cm: बतेति हर्षे ।; Ck.t: गाथायाः संवादित्वदर्शनजो हर्षो बतेत्यनेन सूच्यते. ❀ —^{c}) Ñ1 एहि; D1.9 इति (sic); D2 पतिर् (sic) (for एति). D1.3 जीवितम् (for जीवन्तम्). B4 D11 पतिं जीवंतमानंदे. —After 6, Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 T2 ins.:

679* ततः संजातविश्रम्भा सीता शशिनिभानना।

[B4 D1 -विश्वासा; D11 -संरंभा; T2 -संहर्षा (for -विश्रम्भा).]
—Thereafter T2 cont. 680*.

7 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 7 (cf. v.l. 5). —^{a}) D5 T1.3 G2 M2.3 तया(G2 °योः) समागते. —For 7^{ab}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 subst., while T2 cont. after 679*:

680* तया समागतश्चापि हनुमान्प्रीतिमानसः।

[D4 तथा संमानितश्चापि (for the prior half). Ś1 D10 प्रीतिमान्बभौ; B4 T2 °नभूत्; D2.4 प्रीत° (for प्रीतिमानसः).]
—^{c}) Ś1 D10 वाचाल्यं; D5 चान्योन्यं (sic); M1 चालापे (for चालापं). —^{d}) G3 विश्वस्तस् (sic) (for °स्तौ).

8 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 8 (cf. v.l. 5). —^{a}) Ś1 ततस् (for तस्यास्). D1–3.10 तु; Ct as in text (for तद्). —^{b}) Ś1 B4 D1.7–10 G2.3 मारुतात्मजः (for हरियूथपः). —^{c}) Ñ1 -संतप्तः; B4 D3.7.9.11 -तप्तायाः; D1.2.4.5 -दीप्तायाः (for -दीनायाः). ❀ Cr.m.g: उपचक्रमे गन्तुमिति शेषः (Cg प्रापेति वार्थः)।; Ck: उपचक्रम इति। शाखाया अवरुह्य पुनश्चेति शेषः।; Ct: उपचक्रमे तच्छाखातोऽप्यर्वाचीनां शाखामवरुह्य समीपं गन्तुं यत्नवानभूदित्यर्थः. ❀

9 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 9 (cf. v.l. 5). Ñ1 D2 om. 9^{a}–10^{b}. —^{a}) Ś1 B4 D1.3.4.10.11 यथा समीपं सीताया. —^{d}) D8 सीताद्रुः-; M1 सीता तं (by transp.) (for तं सीता). —For 9^{cd}, Ś1 B4 D1.3.4.10.11 subst.:

681* तथा रावण इत्येवं तं सीता पर्यशङ्कत।

[B4 इत्येप (for °वं). Ś1 D10 सा (for तं). D1.3 प्रत्यशंकत; D11 पर्यशंकितं (sic) (for पर्यशङ्कत).]

10 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 10 (cf. v.l. 5). Ñ1 D2 om. 10^{ab} (cf. v.l. 9). —^{a}) D3 अतो वै; D11 अहो वै; T1.3 अहो किं (for अहो धिग्). Ś1 B4 D1.3.4.10 किं कृतम्; D5.8 G1 M1.3 Cm.g दुष्कृतम्; D11 वैकृतम्; Cr.k.t as in text (for धिक्कृतम्). D4 om. इदं. —^{b}) Ś1 D10 (erroneously repeats) कथितं हि मे; B1 विप्रकाशितं; D1.3.4.11 हि यद्द्य मे (for हि यदस्य मे). —^{d}) Ś1 D10.11 [आ]याति (for [अ]यं हि).

11 Ñ2 V2 B1–3 D6 om. 11 (cf. v.l. 5). —^{a}) B4 तम् (for ताम्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.7.9.11 शाखां तु; B4 शाखांतं; D3 शाखां च; D5 G1.3 सा शाखां (by transp.) (for शाखां सा). —^{b}) Ś1 D2.10 मुक्त्वा सा; Ñ1 D1.4 त्यक्त्वा सा; D3 त्यक्ता सा; D7–9 G3 विमुक्ता; D11 मुक्ता सा (for विमुक्त्वा). B4 मुक्त्वा शोकेन कर्पिता. —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 भयात्तस्य; Ñ1 B4 भयातुरा(Ñ1 °त्या [sic]) (for तस्यामेव). —^{d}) D3 धरायां (for धरण्यां). ❀ Cv: तामशोकस्येति। ननु शिंशपावृक्षस्य शाखां गृहीत्वा स्थितेत्युक्त्वा कथमशोकस्य शाखां विमुक्त्वेत्युच्यते। न दोषः। शिंशपाशोकाधिष्ठानसंरूढो(°ढ) एकीभूय स्थिताविति(°त इ)ति परिकल्प्यते। तेनेदं च पूर्वोक्तं च सर्वं सर्वं समीचीनम्।; Cr.m.t: अशोकस्याशोकवनस्थशिंशपावृक्षस्येत्यर्थः।; Cg: यद्यपि पूर्वं शिंशपाशाखावलम्बनमुक्तं तथापि शिंशपाशाखा अशोकसंवलितेति क्वचिच्छिंशपेत्युच्यते

अवन्दत महाबाहुस्ततस्तां जनकात्मजाम् ।
सा चैनं भयवित्रस्ता भूयो नैवाभ्युदैक्षत ॥ १२
तं दृष्ट्वा वन्दमानं तु सीता शशिनिभानना ।
अब्रवीद्दीर्घमुच्छ्वस्य वानरं मधुरस्वरा ॥ १३
मायां प्रविष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
उत्पादयसि मे भूयः संतापं तन्न शोभनम् ॥ १४
स्वं परित्यज्य रूपं यः परिव्राजकरूपधृत् ।
जनस्थाने मया दृष्टस्त्वं स एवासि रावणः ॥ १५

उपवासकृशां दीनां कामरूप निशाचर ।
संतापयसि मां भूयः संतापं तन्न शोभनम् ॥ १६
यदि रामस्य दूतस्त्वमागतो भद्रमस्तु ते ।
पृच्छामि त्वां हरिश्रेष्ठ प्रिया रामकथा हि मे ॥ १७
गुणान्रामस्य कथय प्रियस्य मम वानर ।
चित्तं हरसि मे सौम्य नदीकूलं यथा रयः ॥ १८
अहो स्वप्नस्य सुखता याहमेवं चिराहृता ।
प्रेषितं नाम पश्यामि राघवेण वनौकसम् ॥ १९

G. 5. 31. 38
B. 5. 34. 20
L. 5. 28. 17

क्वचिदशोक इति। अतो न कश्चिद्दोषः. ❀ —After 11, Ñ1 ins.:

682* ततो हनूमानमतिमान्महातेजाः स्वल * तः ।;

while D8 T1.3 G2.3 M1.3 ins.:

683* हनूमानपि दुःखार्तां तां दृष्ट्वा भयमोहिताम् ।
[T1.3 G2 M1 दुखार्तस् (for °र्तां).]

12 Ñ2 V2 B1-3 D6 om. 12 (cf. v.l. 5). —a) Ś1 D10 अवदस्स(D10 °स्सु-) ; D1 अविदत (sic) (for अवन्दत). —After 12^{ab}, Ñ1 ins. (sic) :

684* दीनं च भाषत * * नूनय प्रशयस्विनम् ।
मा देवि भेर्पीमा तुष्टं नाहं या * स्मि रावणः ।

—c) D5 [ए]वं; D11 [ए]व (for [ए]नं). Ś1 D2.7-10 T2 G1 Cm.t -संत्रस्ता; Cg as in text (for -वि°). —d) Ñ1 बालाभ्युदैक्षत; D1 नैवाभ्यवैक्ष्य च; D3.5 नैवाभ्युदै (D5 °पे)क्ष्यत; D7-9 नैनमुदैक्षत; T2 नैवाभ्यपद्यत (for नैवाभ्युदैक्षत).

13 a) D3 दृष्ट्वा तं (by transp.). Ñ1 D5.7-9 च (for तु). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 वंदमानं तु तं दृष्ट्वा; B3 इति तं वल्गु मानंतं (metri causa). —b) B3 दृष्ट्वा (for सीता). Ś1 D1-4.9-11 चंद्र-; Ñ1 पद्म- (for शशि-). —cd) D4 दीर्घशब्दस्य; G3 °मुच्छ्वास्य (for °मुच्छ्वस्य). Ś1 Ñ1 D1.10 -स्वरं(Ś1 °नं); D4 -[अ]क्षरं (for -स्वरा). Ñ2 V2 B D6 दीर्घमुष्णं च(D6 वि) निःश्वस्य वानरं वाक्यमब्रवीत्.

14 a) Ś1 D3.10 माया- (for मायां). D4.11 मायाविन् (for °वी). Ñ2 V2 B2-4 D6 मायाबलं(B3 °रूपं) समाश्रित्य; B1 मायाबलमुपाश्रित्य. —D3 om. $14^{b}-15^{b}$. —b) D6 वा (for त्वं). —After 14^{ab}, D11 reads 16^{cd}. —D11 om. 14^{cd}. —c) Ś1 D3.10 उन्मादयसि; Ñ V2 B D1.2.6 संताप° (for उत्पाद°). Ś1 Ñ V2 B D1-3.6.8.10 मां (for मे). —d) Ś1 Ñ1 B D1-3.6.10 संतप्तां; Cg.t as in text (for संतापं). B3 G3 ते न (for तन्न). —After 14, Ñ1 ins.:

685* मृतः किं हन्यते कश्चिद्धत्वा किं लभते फलम् ।
मां मृतामिति जानीहि न किंचित्ते फलं भवेत् ।

15 D4 om. 15^{ab} (cf. v.l. 14); Ñ2 V2 B D6 G3 om. (hapl.) 15-16. —a) Ñ1 स्वकं (hypm.); D10 स्वे (sic); T3 स्वयं (hypm.); M2 Ck सं-; Ct as in text (for स्वं). D1.2 च; D11 तं; M2 स (for यः). —b) Ś1 Ñ1 D2.3.5.7-11 T2 G1 M2 -रूपवान्; D1 T1 G2 M1 °धृक् (for -रूपधृत्). —d) Ñ1 स त्वम् (by transp.). Ś1 Ñ1 D1-4.7.9-11 T1 एव हि (for एवासि). Ñ1 D2.4.11 राक्षसः (for रावणः).

16 Ñ2 V2 B D6 G3 om. 16 (cf. v.l. 15). —a) Ñ1 यो मे (for दीनां). —b) Ś1 -रूपी; D3 -रूपिन् (for -रूप). Ś1 D1.4.10.11 M1 निशाचरः. —Ñ1 D2.4 om. $16^{c}-18^{b}$. D11 reads 16^{cd} after 14^{ab}. —c) Ś1 D10 त्वं चेज्जिहीर्षसि पुनः. —d) Ś1 D3.5.10.11 T1.2 M2 संतप्तां; D1 संत्रस्तां (for संतापं). D8 G2 M1 न तु (for तन्न). —After 16, D3.5.7-9 S ins.:

686* अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशङ्कितम् ।
मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् ।

[(l. 1) D5 एतद् (sic) (for एवं). D3 त्वयि (for परि-). —(l. 2) G2 मम तव; Ct as above (for हि मम).]

17 Ñ1 D2.4 om. 17 (cf. v.l. 16). Ś1 D10 om. 17-18. D1.11 om. $17-18^{b}$. —a) Ñ2 V2 B D6 अथ (for यदि). —b) D3 स्वागतं (for आगतो). —c) D3 कथां कथय रामस्य.

18 Ś1 D10 om. 18; Ñ1 D1.2.4.5.11 om. 18^{ab} (for all except D5, cf. v.l. 16 and 17). D9 repeats 18 after 19. —c) D1.3 भूयो (for सौम्य). Ñ1 D2.4.11 चित्तं जिहीर्षसेनार्य(D11 °से पाप). —d) Ñ V2 D1-4.11 इवांभसा(D1.2 °सः [sic]); B1-3 इवोष्णगः; B4 इवोर्मयः; D6 इव प्लुवः (for यथा रयः). —After 18, Ñ2 V2 B D6 read 21.

19 a) D6 आर्द्रा (for अहो). B2 D5 सुखिता; D11 दुःखित्वं (for सुखता). Ś1 Ñ1 D10 अहो स्वप्नस्तु सुखदो. —b) D2.5.7.9 G3 एव (for एवं). Ś1 D10 -विधा हृता; Ñ B2 D6 विनाकृता; V2 B1 D11 निराकृता; B3 G1 चिराद्धृता;

G. 5. 31. 39
B. 5. 34. 21
L. 5. 28. 18

स्वप्नेऽपि यद्यहं वीरं राघवं सहलक्ष्मणम् ।
पश्येयं नावसीदेयं स्वप्नोऽपि मम मत्सरी ॥ २०
नाहं स्वप्नमिमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ।
न शक्योऽभ्युदयः प्राप्तुं प्राप्तश्चाभ्युदयो मम ॥ २१
किं नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद्वातगतिस्त्वियम् ।
उन्मादजो विकारो वा स्यादियं मृगतृष्णिका ॥ २२
अथवा नायमुन्मादो मोहोऽप्युन्मादलक्षणः ।
संबुध्ये चाहमात्मानमिमं चापि वनौकसम् ॥ २३
इत्येवं बहुधा सीता संप्रधार्य बलाबलम् ।
रक्षसां कामरूपत्वान्मेने तं राक्षसाधिपम् ॥ २४
एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता सा तनुमध्यमा ।
न प्रतिव्याजहाराथ वानरं जनकात्मजा ॥ २५
सीतायाश्चिन्तितं बुद्ध्वा हनूमान्मारुतात्मजः ।
श्रोत्रानुकूलैर्वचनैस्तदा तां संप्रहर्षयत् ॥ २६

B4 चिरं बभौ; D1.3 M1 चिरं हृता; D2.9 °ह्नता; D4 पुरा हृता; Ck.t as in text (for चिराहृता). —^{c}) Ñ2 V2 B1–3 D6 त्वामि-; B4 त्वां हि; D1 तेन; D11 M3 नानु-; Ck.t as in text (for नाम). —After 19^c, D1 erroneously repeats 19^b. —^{d}) Ś1 D1.11 वनौकसा. —After 19, D9 repeats 18.

20 ^{a}) Ñ1 D1 हि (for ऽपि). D5 यद् (for यदि). Ñ2 V2 B D6 रामं; D2 वीर (for वीरं). —^{b}) Ñ2 B1 पश्येहं; B2.4 D6 पश्येयं; B3 पश्यामि (for राघवं). —^{c}) M3 वा (for न). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 विषीदेयं; D4 विषादोयं (for [अ]वसीदेयं). Ñ2 V2 B D6 जीवेय(B1 °ह)मिति (V2 °मपि; B1.3.4 °मभि-) पश्यंती. —^{d}) Ś1 Ñ1 D10 मम न; V2 B3 D2 हि(B3 *) मम; T2 [ऽ]यं मम; Cg as in text (for ऽपि मम). D6 शोभनः; D8 वत्सरी (sic) (for मत्सरी).

21 Ñ2 V2 B D6 read 21 after 18. —^{a}) Ñ2 B D6 अहो; V2 अहं (for नाहं). V3 G1 इदं (for इमं). —^{b}) B2.3 D4 दृष्टश्(D4 °ष्टो,) (for दृष्ट्वा). V2 B D6 च (for हि). B2.3 D4 वानरः. —^{c}) D2 अशक्यो. V2 प्राप्तः (sic); D6.10 प्राप्तं (sic) (for प्राप्तुं). —^{d}) T1.3 जातश्च; T2 G3 M1.2 प्रियश्च (for प्राप्तश्च). G3 [अ]भ्यधिको; Ct as in text (for [अ]भ्युदयो). Ś1 Ñ V2 B1.4 D1–4.6.10 मया; B2 महान्; B3 यथा (for मम).

22 ^{a}) Ś1 Ñ V2 B4 D1–3.6.10.11 तु मे; B1–3 D4 नु मे (for नु स्याच्). D2.4.11 -संमोहो (for -मोहोऽयं). —^{b}) D11 व्यातगतेस् (sic) (for वातगतिस्). D2 स्वयं; D5 T3 त्वयं (for त्वियम्). Ñ2 V2 B D6 उत मारुत(Ñ2 D6 वा भूत)विक्रिया(V2 °क्रमः); D3 भवेद्वा वातविभ्रमः. —Ñ2 om. 22^c–23^b. —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 B D1–4.6.10.11 उन्मादो वा (for उन्मादजो). —^{d}) Ś1 D10 वेयं; D1.6.7.9.11 T1 अयं (for इयं).

23 Ñ2 om. 23^{ab} (cf. v.l. 22). —^{b}) B1 D6 मोहादि; B2.4. D1.3.4.10 मोहो हि; M1 मोदो हि; Cr.m.g.t as in text (for मोहोऽपि). B1 D1.3.4 -लक्षणं. B3 मोहादुन्मादलक्षणं; D2 मोहो यस्माच्च लक्ष्मणः (sic). —^{c}) B3 संरोध्ये; B4 संवेद्मि; M1 प्रबुध्ये; Cr as in text (for संबुध्ये). D3.6.9.11 वा (for च). D1.4 संबुध्यै चात्मनात्मानम्. —^{d}) Ś1(m. after corr. as in text) तेषां; D11 इदं (for इमं). D1 शोक- (sic); D2.11 वापि (for चापि). D10.11 वनौकसां (sic).

24 ^{a}) Ś1 D10 बुद्ध्या (for सीता). —^{c}) V2 B राक्षसं; D4 राक्षसी- (sic) (for रक्षसां). Ś1 D10 -रूपाणां; Ñ V2 B D2.3.11 G2 -रूपित्वान् (for -रूपत्वान्). —B4 om. 24^d–26^a. —^{d}) Ś1 D2 मन्ये; D10 सत्व (sic) (for मेने). V2 B1–3 वानराधिपं; T2 राक्षसेश्वरं (for राक्षसाधिपम्).

25 B4 om. 25 (cf. v.l. 24). Ñ1 repeats 25^{ab} after 25. Ñ2 V2 B1–3 D6 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 Ñ1(first time) D1.4.11 एवं. Ś1 G3 ततः; D4.5 तथा (for तदा). Ñ2 D6 परीक्षती कपिश्रेष्ठं; B2 तां बुद्धिं तु तदा कृत्वा. —^{b}) D3 सा सीता (by transp.); G1.2 सीता सु- (for सीता सा). G3 जनकात्मजा (for तनुमध्यमा). Ñ1(second time).2 V2 B1–3 D6 वैदेही वाक्यमब्रवीत्. —After 25^{ab}, Ñ1(after 25^{ab} [r.]).2 V2 B1–3 D6 ins.; while D11 ins. after 25:

687* अनुमानैः कपिश्रेष्ठ भूयो मे वक्तुमर्हसि ।
यथा रामस्य दूतस्त्वं कश्च रामो वनौकसाम् ।

[(l. 1) D11 हनूमन् (subm.) (for अनुमानैः). Ñ1 B3 D11 भूयो वक्तुमिहा(B3 °मथा)र्हसि (for the post. half). —(l. 2) Ñ2 B3 D6 कथं (for यथा). Ñ V2 D11 च राम- (for रामस्य). D11 कश्च राजा कपीश्वरः (for the post. half).] —Thereafter B3 cont.:

688* समुद्रस्य परे पारे गमनं वा कथं भवेत् ।

—^{c}) Ś1 D10 जिज्ञासंती तदा भूयो; Ñ1 D2.4.11 जिज्ञास(Ñ1 °स्य)ते तदा(D4.11 स सा) भूयो; Ñ2 V2 B1–3 D6 अजिज्ञासत्ततो भूयो; D1.3 न प्रतिव्याहरद्भूयो.

26 B4 om. 26^a (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 D10 सीतायाश्च मतं बुद्ध्वा; Ñ V2 B1–3 D6 सीतायास्तद्वचः(Ñ V2 °स्तु वचः) श्रुत्वा; D1 सीतायास्त्वेव बहुधा; D2.4.11 सीतायास्त्वेव तद्बुद्ध्वा; D3 सीतया चैवमुक्तः स; D5.7–9 M1 सीताया लिखितं बुद्ध्वा. —^{b}) Ś1 D10 हरियूथपः (for मारुतात्मजः). Ñ2 V2 B D6 वायुपुत्रः प्रतापवान्. —^{d}) D5 M2 तथा; D11 तथैस् (for तदा). D7–9.11 T2 G2.3 M2 Cr.k.t संप्रहर्षयन्; Cg as in text. Ś1 तथैस्तां प्रत्यनंदयत्; Ñ1

आदित्य इव तेजस्वी लोककान्तः शशी यथा ।
राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा ॥ २७
विक्रमेणोपपन्नश्च यथा विष्णुर्महायशाः ।
सत्यवादी मधुरवाग्देवो वाचस्पतिर्यथा ॥ २८
रूपवान्सुभगः श्रीमान्कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।
स्थानक्रोधप्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः ।
बाहुच्छायामवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ॥ २९

अपकृष्याश्रमपदान्मृगरूपेण राघवम् ।
शून्ये येनापनीतासि तस्य द्रक्ष्यसि यत्फलम् ॥ ३०
नचिराद्रावणं संख्ये यो वधिष्यति वीर्यवान् ।
रोषप्रमुक्तैरिषुभिर्ज्वलद्भिरिव पावकैः ॥ ३१
तेनाहं प्रेषितो दूतस्त्वत्सकाशमिहागतः ।
त्वद्वियोगेन दुःखार्तः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ ३२

G. 5. 31. 53
B. 5. 34. 34
L. 5. 28. 33

$D_{1-4.10}$ तथ्यैस्तां(D_2 तथैनां) प्रत्यहर्षयत्($\tilde{N}_1$ °यन्); $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 अथ तां सम(B_3 प्रत्य)भाषत. ❀ Cg : संप्रहर्षयत्संप्राहर्षयत्. ❀ —After 26, $Ś_1$ $\tilde{N}$ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ ins. :

689* यः स विग्रहवान्धर्मः साधुः सत्यपराक्रमः ।
परित्राता च दाता च सर्वभूतहिते रतः ।
बलवान्मातरिश्वेव महेन्द्र इव दुर्जयः ।

[(l. 1) V_2 D_1 तु (for स). D_1 सविग्रहो (for विग्रहवान्). D_3 तस्य; D_4 सत्यं (for सत्य-). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ -प्रतिश्रवः($D_{1.2.10}$ °यः) (for -पराक्रमः). —(l. 2) $\tilde{N}_1$ परिपाता (for °त्राता). $Ś_1$ $D_{3.10}$ च सर्वस्य; $\tilde{N}_1$ $D_{1.4.11}$ प्रदाता च (for च दाता च). D_2 परित्राणप्रदानाच्च (for the prior half). —After the prior half of l. 2, $\tilde{N}_1$ ins. some lines which are illeg. B_2 -लोक- (for -भूत-). —$\tilde{N}_1$ illeg. for l. 3. —(l. 3) V_2 बलवान्स (hypm.). D_2 मारुत इव (for मातरिश्वेव). D_1 वज्रभृत् (for दुर्जयः).]

27 ^{b}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ B $D_{1.2.4.6.11}$ यथा शशी (by transp.). —^{c}) $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 प्रियः (for राजा). —D_3 om. from लो up to स्प in 28^d. —^{d}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{10.11}$ रामो; $D_{1.2}$ राजा (for देवो). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 राजा वैश्रवणोपमः; D_3 यथा वैश्रवणः प्रभुः.

28 D_4 om. up to स्प in ^{d} (cf. v.l. 27). —^{a}) $B_{1.3}$ [उ]पपन्नस्य; D_8 [उ]दितः श्रीमान् (for [उ]पपन्नश्च). —^{b}) $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 -बलः (for -यशाः). —After 28^{ab}, $\tilde{N}_1$ ins. :

690* जितवानजाम * * (illeg.)यः सत्ये तु समाश्रितः ।

—After मधुर in ^{c}, D_9 erroneously repeats विष्णुर्महायशाः । सत्यवादीमधुर. —^{d}) T_2 वैवस्वतो (for वाचस्पतिर्).

29 $\tilde{N}_1$ illeg. for 29^c. —^{c}) $Ś_1$ D_{10} क्रोधस्थाने; $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{6.11}$ जितक्रोधः; $D_{1.3.4}$ स्थाने क्रोधः(D_1 °ध-); D_2 स्थाने लोके; D_{7-9} Ck स्थानक्रोधे(D_8 °धी); M_2 Cm.g स्थानक्रोधः; Ct as in text (for स्थानक्रोध-). T_2 -प्रहर्षश्च (for °हर्ता). —^{d}) B_3 श्रेष्ठ- (for श्रेष्ठो). D_1 M_2 लोक- (for लोके). $Ś_1$ D_{10} धनुष्मतां; $\tilde{N}_1$ महाबलः; M_1 °यशाः (for महारथः). —^{e}) $Ś_1$ B_3 $D_{1-4.10.11}$ अवष्टभ्य; $\tilde{N}_1$ समाश्रित्य; T_3 °ष्टब्धा (for °ष्टब्धो). —^{f}) D_1 तस्य; T_2 लोके; Cr.m.g as in text (for यस्य). $Ś_1$ $D_{2-4.10.11}$ T_3 लोका; T_2 यस्य; G_3 लोके (for लोको). —After 29, $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ V_2 $D_{1-4.10.11}$ ins., D_5 $T_{2.3}$ ins. l. 1 only after 29 :

691* देवा इव महेन्द्रस्य मोदन्ते विगतज्वराः ।
तं तादृशमनाधृष्यं देवानामपि दुर्जयम् ।
महेन्द्रसदृशं शौर्ये क्षमायां ब्रह्मणः समम् ।

[(l. 3) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ -सदृशो (for सदृशं). D_2 सौम्ये (for शौर्ये). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ V_2 $D_{2.10}$ क्षमया (for क्षमायां). $\tilde{N}_1$ V_2 ब्रह्मणोपमं (for °णः समम्).];

while B_3 ins. :

692* तस्य रामस्य रूपं वा बलं वा किं च पौरुषम् ।
त्रिषु लोकेषु न स्थातुमपकारी रणे प्रभुः ।

30 $\tilde{N}_1$ illeg. for 30^a. —^{a}) $\tilde{N}_2$ V_2 B_{1-3} D_6 अपवाह्य; B_4 °क्रम्य; D_1 अवकृष्य (for अपकृष्य). $Ś_1$ $D_{2.4.10}$ [आ]श्रमात्तं तु (for °मपदान्). D_{11} अपहृत्याश्रमं तं तु. —^{b}) V_2 राघवः (sic); B_2 चापरं (for राघवम्). —^{c}) B_4 D_6 [उ]पनीतासि (for [अ]प°). —^{d}) $D_{7.9}$ T_2 G_3 M_2 तत् (for यत्). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{4.10.11}$ फलं(D_4 मूलं) द्रक्ष्यसि तस्य च ($D_{4.11}$ सः); $\tilde{N}_2$ V_2 B_{1-3} D_6 तस्य संद्रक्ष्यसे(B_2 °दृश्यते) फलं; B_4 D_2 फलं द्रक्ष्यति तस्य सः; $D_{1.3}$ तस्याशु द्रक्ष्यसे स्वयं (D_3 क्षयं); D_5 तस्य द्रक्ष्यामि तत्फलं.

31 $\tilde{N}_1$ illeg. for 31^a. —^{ab}) $Ś_1$ B_4 $D_{2.4.10.11}$ कुपितो; $\tilde{N}_2$ $D_{1.3.7-9}$ M_1 Ct अचिराद्; Ck.t as in text (for नचिराद्). $D_{3.10}$ $G_{2.3}$ $M_{2.3}$ संखे (sic); M_1 संघे (for संख्ये). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ B_4 $D_{2.4.10}$ घातयिष्यति; $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.2}$ $D_{5.6}$ स(D_5 यो) हनिष्यति; Ck.t as in text (for यो वधिष्यति). $D_{1.3}$ वधिष्यति स राघवः (for ^{b}). B_3 नचिराद्रावणबलं भविष्यति न संशयः. —$\tilde{N}_1$ illeg. from 31^c up to त in 32^a. —^{c}) B_1 $D_{5.7.9}$ क्रोध- (for रोष-). $\tilde{N}_2$ V_2 B D_6 -प्रदीप्तैर्; $D_{2.8}$ T -प्रयुक्तैर् (for -प्रमुक्तैर्). V_2 इक्ष्वाभं (sic) (for इषुभिर्). $Ś_1$ D_{10} रोषमुक्तैः शरैस्तीक्ष्णैर्. —^{d}) B_2 सविषैर् (for ज्वलद्भिर्). $\tilde{N}_2$ V_2 B_{2-4} $D_{3.6.11}$ पन्नगैः (for पावकैः). —After 31, B_3 ins. :

693* रावणं शतधा तूर्णं करिष्यति सबान्धवम् ।

32 $\tilde{N}_1$ illeg. up to त in ^{a} (cf. v.l. 31). —^{a}) V_2 हि (for [अ]हं). D_4 प्रेक्षीतो (sic) (for प्रेषितो). —^{b})

G. 5. 31. 54
B. 5. 34. 34
L. 5. 28. 34

लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानन्दवर्धनः ।
अभिवाद्य महाबाहुः सोऽपि कौशलमब्रवीत् ॥ ३३
रामस्य च सखा देवि सुग्रीवो नाम वानरः ।
राजा वानरमुख्यानां स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ ३४
नित्यं स्मरति रामस्त्वां ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ।
दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसीवशमागता ॥ ३५
नचिराद्द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महारथम् ।
मध्ये वानरकोटीनां सुग्रीवं चामितौजसम् ॥ ३६
अहं सुग्रीवसचिवो हनूमान्नाम वानरः ।
प्रविष्टो नगरीं लङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥ ३७
कृत्वा मूर्ध्नि पदन्यासं रावणस्य दुरात्मनः ।
त्वां द्रष्टुमुपयातोऽहं समाश्रित्य पराक्रमम् ॥ ३८
नाहमस्मि तथा देवि यथा मामवगच्छसि ।
विशङ्का त्यज्यतामेषा श्रद्धत्स्व वदतो मम ॥ ३९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२

D11 उप- (for इह). —^{c}) D6 तद्- (for त्वद्). Ñ2 V2 B2.3 D6 शोकार्तः (for दुःखार्तः). B4 शोकार्तस्त्वद्वियोगेन. —^{d}) D5 सदा; G M1.2 स त्वा (for स त्वां). Ś1 Ñ1 B1.3.4 D2–4.6.11 कौशल्यम्; G1 कुशलम्. B3 स त्वां वाक्यमथाब्रवीत्.

33 D4 om. (hapl.) 33–34. D1.3.11 transp. 33 and 34. G1.3 M1.2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —B3 om. 33^{bc}. —^{b}) Ñ2 B1.2.4 G M1.2 -नंदि- (for -[आ]नंद-). D6 -वर्धिताः (sic); G3 -नर्धनः (sic) (for -वर्धनः). —^{c}) M2 -तेजाः (for -बाहुः). —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1.3.6–9.11 T1 G1 M3 त्वां; D2.10 त्वा (for ऽपि). Ś1 Ñ1 B D1–3.6.10.11 कौशल्यम्; G1 कुशलम्.

34 D4 om. 34 (cf. v.l. 33). Ś1 D2.5 om. (hapl.) 34. D1.3.11 transp. 33 and 34. G1.3 M1.2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ñ1 राघवस्य; G2 रामस्य तु (for रामस्य च). Ñ B1–3 D6.11 वीरः (for देवि). V2 D10 महावीरः. —^{b}) Ñ2 V2 B2–4 D6 वीर्यवान् (for वानरः). —V2 om. 34^{cd}. —After 34^{c}, Ñ1 ins. :

694* सूर्यपुत्रो महाद्युतिः ।
किष्किन्धायाः पतिः श्रीमान्.

—^{d}) D10 G2.3 M1.2 त्वा (for त्वां). Ñ1 B D6.10.11 कौशल्यम्; G1.3 कुशलम्. D1.3 स ते पादौ नमस्यति.

35 ^{a}) D4 स्मरंति (for स्मरति). Ś1 D10 रा(D10 ना [sic])मस्ते; Ñ2 V2 B D5–9 M2 ते रामः; G3 काकुत्स्थः (for रामस्त्वां). —^{b}) Ś1 D1–4.10.11 सुग्रीवश्च (for ससुग्रीवः). D1 सु- (for स-). Ñ1 सहसुग्रीवलक्ष्मणः; Ñ2 V2 B D6.8 G3 M2 सुग्रीवः सहलक्ष्मणः. —^{c}) Ñ2 D11 जीवति (sic). —^{d}) D1.3 राक्षसीनां वशं गता.

36 ^{a}) D1.2.5 अचिराद्. Ñ1 D2.4.11 नचिराद्द्रक्ष्यसि पतिं. —^{b}) Ñ1 D3 T2.3 G3 M3 -बलं (for -रथम्). Ñ2 B3 D6 स(D6 सु)सुग्रीवं सलक्ष्मणं; V2 B1.2.4 सुग्रीवं सहलक्ष्मणं. —^{c}) Ś1 D10 मुख्यं (for मध्ये). —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 G3 च महौजसं; Ñ1 च महाबलं; D3 विपुलौजसं; D8 T2.3 M1 अमितौजसं. Ñ2 V2 B D6 मरुतामिव वासवं.

37 ^{a}) B2 तद्वीर- (for सुग्रीव-). —^{b}) Ñ2 D6 वीर्यवान् (for वानरः). D1.3 हनूमान्मारुतात्मजः. —After 37^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 ins. :

695* दूतोऽहं राजसिंहस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
त्वत्सकाशमनुप्राप्तो रामवाक्यप्रचोदितः ।

[(l. 1) Ñ B1.3 D6 [ऽ]स्मि (for ऽहं). —(l. 2) B1 इह (for अनु-). Ñ1 -प्रदेशितः; B1 D1.3.4 -प्रणोदितः; B3 -समीरितः (for -प्रचोदितः). Ś1 D10 रामस्यादेशतो ह्यहं (for the post. half).]

—^{c}) D11 प्रविष्टा (sic) (for प्रविष्टो).

38 ^{a}) Ś1 D10 मूर्ध्नि दत्त्वा (for कृत्वा मूर्ध्नि). —^{c}) Ñ1 द्रष्टुं त्वामुपयातोस्मि; Ñ2 V2 B1–3 D6 कृत्स्ना च विचिता (B3 चरिता) लंका; B4 प्रविष्टो विततां लंकां. —^{d}) Ś1 B1–3 D1–4.6.10.11 स्वमाश्रित्य (for समा°). Ñ1 ययो * * (illeg.) (for पराक्रमम्).

39 ^{a}) B3 सो (for न). —^{b}) Ś1 Ñ1 B3 D10 G3 त्वम्; Cr.g.k.t as in text (for माम्). V2 B1–3 D3 अधि-; D6 अभि- (for अव-). B1 D11 -गच्छति. —G3 om. 39^{cd}. —^{c}) D5 विसंज्ञां; T2 शंका च (for विशङ्का). V2 D1 त्यजताम् (sic). Ś1 D2.10 विशंका भव वैदेहि; Ñ1 B4 D4.11 विशंकां त्यज(Ñ1 B4 त्यज्य [archaic]) वैदेहि; B3 विसंज्ञा दुःखिता त्वं हि. —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D2.10.11 श्रद्धेहि (for श्रद्धत्स्व). T3 वचनं; M2 च वचो (for वदतो). Ñ2 V2 B1.2 D6 वदतः संप्रतीहि(V2 D6 °ह) मे; B3 वदंतं मां प्रतीहि सा; D1.3 वदतः श्रद्धधस्व मे; D4 श्रद्धत्स्व वचो मम (subm.). —After 39, Ñ2 V2 B D6 ins. :

३३

तां तु रामकथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभात् ।
उवाच वचनं सान्त्वमिदं मधुरया गिरा ॥ १

क्व ते रामेण संसर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।
वानराणां नराणां च कथमासीत्समागमः ॥ २

यानि रामस्य लिङ्गानि लक्ष्मणस्य च वानर ।
तानि भूयः समाचक्ष्व न मां शोकः समाविशेत् ॥ ३

कीदृशं तस्य संस्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।
कथमूरू कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥ ४

G. 5. 32. 3
B. 5. 35. 4
L. 5. 29. 4

696* मलयगिरितटस्थितोऽहमेको
लवणजलश्च हि गोष्पदीकृतो मे ।
अनृतमपि मयेह नोक्तपूर्वं
वचनमिदं मम मैथिलि प्रतीहि ।

[(l. 1) Ñ2 -तटीं गतो; V2 B1.4 -तटीस्थितो; D6 -तटात्संस्थितो (for -तटस्थितो). —(l. 2) Ñ2 V2 om. हि. B3.4 D6 -जलधिश्च (for -जलश्च हि). —(l. 3) B1.4 D6 च (for [इ]ह). V2 अनृतमनुक्तपूर्वं मयेह. —After l. 3, Ñ2 V2 B1.2.4 D6 cont. the lines of 5.30. 3 and 5-8.

[(l. 1) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 श्रुत्वा च(B2 हि) सैवं च वि(Ñ2 सुवि; V2 *वि; D6 सुख)संज्ञकल्पा. —(l. 2) Ñ2 D6 विमूढचित्ता च; V2 B1.2.4 विमूढचेताश्च(V2 °त्र). —(l. 3) Ñ2 B2 [ए]नं; D6 [ए]वं (for [ए]व). —(l. 5) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 स्वप्नो ममा(Ñ2 न चा; B2 मया)यं तु(V2 न; B4 D6 तु)शयेन(B1 शयनेन) चाहं. —(l. 6) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 भये(V2 भृशे)न शोकेन च दह्यमाना. —(l. 7) Ñ2 B1.2.4 D6 निद्रा हि; V2 निद्रा तु (for सुखं हि). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 यदा- (V2 B2 सदा; B1 यथा)विहीना (for यतोऽस्मि हीना). —(l. 8) V2 B1.2.4 तेनाहमिंद्र-(B1.2.4 °दु-). B4 -प्रतिमाननेन मे. Ñ2 D6 तेनाहमिंद्रप्रतिमेन भर्त्रा. —(l. 10) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 संमोहिता (for संपीडिता). —(l. 12) Ñ2 D6 ध्यानेन; V2 B1.4 तमेव; B2 सदैव (for तथैव). —(l. 14) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 न त्वेव (Ñ2 D6 तमेव) बुद्धया परितर्कयामि. —(l. 15) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 तत्र (for तस्य). —(l. 16) Ñ2 V2 -रूपं (for -रूपश्च). B1.4 व्यक्तं स्वरूपश्च; B2 व्यक्तं च रूपं च. —(l. 17) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 नमोस्तु रुद्राय तथैव वज्रिणे(B1.4 चक्रिणे). —(l. 19) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 अनेन वाक्यं यदिहाद्य कीर्तितं. —(l. 20) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 तन्निखिलं तथास्तु मे(B1.4 ममास्तु वै).]

—Ñ2 V2 B1.2.4 D6 further cont.; B3 cont. after 696*; Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins. after 39:

697* तं पुष्पवर्षैरभिवर्षमाणं
महाबलं तत्र तदा निषण्णम् ।
कौतूहलाच्छोकपरिप्लुताङ्गी
सीताभ्यगच्छत्त्वरिता तदानीम् ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 B1.4 D10.11 अभिवृष्यमाणं; D1.3 अवकीर्यमाणं; D4 अभिषिच्यमाणं (for अभिवर्षमाणं). —(l. 2) D1 निषक्तं (for निषण्णम्). —(l. 3) D1 कुतूहलाच्. Ś1 D10 कुतूहलाद्धर्षपरिप्लुताक्षी; D11 कौतूहली धर्ष°. —(l. 4) D1 [अ]चि-; D3 [अ]वि (for [अ]भि-). V2 [अ]थ गच्छत्. Ś1 त्वरितं (for °ता). Ś1 D10 समीपं; Ñ1 D1-4.11 हरीशं (for तदानीम्).]

Colophon: B3 om.; D5 reads colophon in marg. —*Sarga name*: Ś1 हनूमद्भाषणं; Ñ1 हनूमत्सीतासंलापः; Ñ2 V2 B1.2 D6.10 हनूमत्संभाषणं; B4 हनूमदाभाषणं; D1.3 सीताविश्वास(D3 °सः)नः; D2.11 हनुमद्वाक्यं; D4 अशोकवनिकाप्रवेशे हनुमद्वाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 30; Ñ2 B1.2 D6 31; V2 22; B4 D3.5.7-9 T G M1.3 34; M2 33. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

33

V1 illeg. for Sarga 33 (except 76[ab] and 77[ab] (followed by 746*) (cf. v.l. 5.30.3). B3 continues the previous Sarga. M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 D5 damaged for 1-20. —[a]) D1 तं तु राममयं दृष्ट्वा. —[b]) Ñ2 V2 B D1-4.6.10.11 T1 G1 M1.3 वानरर्षभं (for °र्षभात्). —[c]) G1.3 M2 मधुरं (for वचनं). Ś1 Ñ V2 B D4.6.10 तत्त्वम्; D1.3 शांतम्; D2.11 सीता; T3 सम्यग्; G3 सौम्यम् (for सान्त्वम्). —[d]) D2 प्रियं; D11 त्विदं (for इदं). D9 reads मधुरया गिरा in marg. —After 1, D3 ins.:

698* ततः संजातविश्रम्भा सीता शशिनिभानना ।
हरिवीरमुवाचेदं वाक्यं कमललोचना ।

2 D5 missing (cf. v.l. 1). —[a]) B2-4 G1.3 कुतो (for क्व ते). T2 संयोगः (for संसर्गः). —[b]) B2 जानाति (for °नासि). —[c]) D4 om. (hapl.) नराणां. Ś1 Ñ1 B3 D10 नराणां वानराणां (by transp.).

3 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ2 V2 B1-3 D6 om. 3. —[a]) D2.4.11 रामस्य यानि (by transp.); D1.3.7.9 चिह्नानि; Cv.m.g as in text (for लिङ्गानि). M1 लिंगानि रामस्य (by transp.). —[b]) Ñ1 महात्मनः; T2 * वानरः G2 च यानि वै (for च वानर). —[c]) D8.11 G1 M1.2 त्वमाचक्ष्व. —[d]) Ś1 D10 मे शंका (for मां शोकः). D9 reads समाविशेत् in marg.

4 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 4—29[b]. —[b]) D7-9 तस्य च (for रामस्य). Ś1 कीर्तनं; D4 वानर

G. 5.32.4
B. 5.35.5
L. 5.29.4

एवमुक्तस्तु वैदेह्या हनूमान्मारुतात्मजः ।
ततो रामं यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ५
जानन्ती बत दिष्ट्या मां वैदेहि परिपृच्छसि ।
भर्तुः कमलपत्राक्षि संस्थानं लक्ष्मणस्य च ॥ ६
यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च यानि वै ।
लक्षितानि विशालाक्षि वदतः शृणु तानि मे ॥ ७
रामः कमलपत्राक्षः सर्वभूतमनोहरः ।
रूपदाक्षिण्यसम्पन्नः प्रसूतो जनकात्मजे ॥ ८
तेजसादित्यसंकाशः क्षमया पृथिवीसमः ।
बृहस्पतिसमो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ॥ ९
रक्षिता जीवलोकस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य धर्मस्य च परंतपः ॥ १०
रामो भामिनि लोकस्य चातुर्वर्ण्यस्य रक्षिता ।
मर्यादानां च लोकस्य कर्ता कारयिता च सः ॥ ११
अर्चिष्मानर्चितोऽत्यर्थं ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।
साधूनामुपकारज्ञः प्रचारज्ञश्च कर्मणाम् ॥ १२

(for कीदृशम्). —^{c}) G1 कथमूरुः कथं बाहुर्. —After 4, D11 ins.:

699* हस्तपादानि मुख्यानि यादृशानि तथैनयोः ।

5 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 5 (cf. v.l. 4). —^{ab}) D3 G3 स (for तु). Ñ2 V2 B1.3.4 D6 हनुमान्वैदेह्या. M1 पवनात्मजः (for मारुता°).

6 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 6 (cf. v.l. 4). —^{a}) D2.4.11 जानाना; M2 जानकी (for जानन्ती). T1.3 G3 M1 यदि (for बत). D1 जानामि नाम; D3 जानमानापि (for जानन्ती बत). Ś1 D10 वैदेही (for दिष्ट्या मां). Ñ2 V2 B D6 जानासि (B2–4 °सि) परमं (Ñ2 पुरुषं) दिष्ट्या. —^{b}) Ś1 D10 दिष्ट्या मां; Ñ2 V2 B D6 यन्मां त्वं; D1 G1.3 वैदेही (for वैदेहि). Ś1 D1.10.11 परिपृच्छति (for °सि). —D1 om. (hapl.?) 6^{d}–7^{c}. —After 6, Ñ2 D6 read 10^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

7 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 7 (cf. v.l. 4). D1 om. 7^{abc} (cf. v.l. 6). B1–3 om. 7–9. D6 om. 7. —^{a}) D2–4.11 देवि (for यानि). Ñ2 लक्ष्याणि; V2 लक्ष्माणि; B4 D2–4.11 लिंगानि (for चिह्नानि). T2 चिह्नानि रामस्य (by transp.). —^{b}) D2.4.11 मे (for वै). —^{c}) D4 T2 लक्षणानि; D10 ललितानि (for लक्षितानि). Ñ2 V2 विशालाक्षि समस्तानि. —^{d}) T2 वै (for मे). Ś1 Ñ2 V2 B4 D1–4.10.11 तानि वै (Ś1 B4 D1.3.10 मे) शृणु तत्त्वतः.

8 D5 missing (cf. v.l. 1). B1–3 om. 8 (cf. v.l. 7). Ñ1 illeg. for 8 (cf. v.l. 4). B4 om. 8–9. —^{b}) M3 -सत्त्व- (for -भूत-). Ś1 Ñ2 V2 D6 -हिते रतः; D4 -मनोरमः (for -मनोहरः). D7–9 पूर्णचंद्रनिभाननः. —After 8^{ab}, Ś1 D10.11 ins.:

700* गुणवाञ्शीलसम्पन्नः सर्वलोकहिते रतः ।

[D11 रूप- (for शील-). Ś1 सर्वभूतमनोरमः (for the post. half).]

9 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 9 (cf. v.l. 4). B om. 9 (cf. v.l. 7 and 8). —^{a}) D11 दिव्य- (for [आ]दित्य-). —^{b}) Ñ2 V2 D6 सदृशः क्षितेः (for पृथिवीसमः. —D2 om. 9^{c}–11. —^{d}) D9 * * वोपमः.

10 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 10 (cf. v.l. 4). D2 om. 10 (cf. v.l. 9). D1.11 om. (hapl.) 10^{ab}. Ñ2 D6 read 10^{ab} for the first time after 6, repeating it here. cf. 5.29.6. —^{a}) Ś1 D1.3.10 (repeats erroneously वंशस्य) स्वस्य वंशस्य (for जीवलोकस्य). —T2 om. (hapl.) 10^{bc}. —^{b}) G3 M2.3 [अ]भि- (for च). Ñ2 (both times) V2 B D6 (both times) धर्मस्य परि-; D1 जनकस्य च (for स्वजनस्य च). B1 om. 10^{c}–11. —Ś1 D10 om. (hapl.) 10^{c}–11^{b}. Ñ2 V2 B2–4 D3.6 om. 10^{cd} —^{c}) D1 जीवलोकस्य; D1.9.11 G1 स्वस्य वंश (D9 G1 धर्म)स्य (for स्वस्य वृत्तस्य). —^{d}) G1 स्ववृत्तस्य (for धर्मस्य च). —After 10, D1.3 read 14 and 20^{ab} respy.

11 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 11 (cf. v.l. 4). B1 D2 om. 11 (cf. v.l. 10 and 9). Ś1 D10 om. 11^{ab} (cf. v.l. 10). —^{a}) D11 भाविनि (for भामिनि). D3.4.11 सर्वस्य; T1.3 लोकेस्मिन्; Ck.t as in text (for लोकस्य). —^{b}) D1 शत्रोर्वर्णस्य (corrupt); D11 G1.2 M3 चातुर्वर्णस्य (for चातुर्वर्ण्यस्य). —T2 om. (hapl.?) 11^{c}–13^{b}. —^{c}) D4 लोकानां (for लोकस्य). —^{d}) Ś1 D1.3.4.10.11 स्थापयिता; Ck.t as in text (for कारयिता). D11 हि (for च). D3 यः (for सः). —For 11, Ñ2 V2 B2–4 D6 subst. and read after 12:

701* यथास्थानं च लोकस्य भर्ता स्थापयिता च सः ।
दृढभक्तिर्मृदुर्दान्तः सर्वभूतहिते रतः ।

[(l. 1) B4 दाता दांतश् (for यथास्थानं). B2 लोकानां (for लोकस्य). B4 च स्थापिता (for स्थापयिता). —B2.3 om. l. 2. —(l. 2) B4 मृदुः ख्यातः (for मृदुर्दान्तः).]

—Thereafter Ñ2 V2 B2–4 D6 read 16^{ab}.

12 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 12 (cf. v.l. 4). T2 om. 12 (cf. v.l. 11). Ñ2 V2 B transp. 12 and 13. —^{ab}) Ś1 D10 अर्चितश्चायं; D1.3 अर्चित-

राजविद्याविनीतश्च ब्राह्मणानामुपासिता ।
श्रुतवाञ्शीलसम्पन्नो विनीतश्च परंतपः ॥ १३
यजुर्वेदविनीतश्च वेदविद्भिः सुपूजितः ।
धनुर्वेदे च वेदे च वेदाङ्गेषु च निष्ठितः ॥ १४
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवः शुभाननः ।
गूढजत्रुः सुताम्राक्षो रामो देवि जनैः श्रुतः ॥ १५
दुन्दुभिस्वननिर्घोषः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
समः समविभक्ताङ्गो वर्णं श्यामं समाश्रितः ॥ १६
त्रिस्थिरस्त्रिप्रलम्बश्च त्रिसमस्त्रिषु चोन्नतः ।
त्रिवलीवांस्त्र्यवनतश्चतुर्व्यङ्गस्त्रिशीर्षवान् ॥ १७

G. 5. 32. 12
B. 5. 35. 18
L. 5. 29. 18

श्चान्यैर्; D2 T1.3 G1 M1 अर्चितो नित्यं (D2 रामः); D4.11 अर्चितव्योन्यैर् (for अर्चितोऽस्यर्थं). Ś1 D1–4.10.11 ब्रह्म-चारि-; Cr.m.g.k.t as in text (for °चर्य-). D3 M1.2 -व्रतोदितः; Cr.m.g.k.t as in text (for -व्रते स्थितः). Ñ2 V2 B D6 अर्चिता चार्चनीयानां ब्रह्मचारी दृढव्रतः.—^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B2–4 D2–4.6.10 उपचारज्ञः; D1 स्तुतिवचनं (sic); Ck.t as in text (for उपकारज्ञः). —^{d}) D1 प्राग्विनीतश्च; D2 प्रजारक्षः; T1.3 M1 Ck प्रकारज्ञश्च; G1 विचारज्ञश्च; Cv.r.m.g as in text (for प्रचारज्ञश्च). B3 D2.3 स (D2.3 स्व)कर्मणां. —After 12, Ñ2 V2 B2–4 D6 read 701*; while B1 reads 16^{ab}.

13 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 13 (cf. v.l. 4). T2 om. 13^{ab} (cf. v.l. 11). D6 om. 13. Ñ2 V2 B transp. 12 and 13. —^{a}) V2 B D1 राजा (for राज-). D7–9 -नीत्यां (for -विद्या-). Ś1 Ñ2 B D1–4.10.11 -विनीतानां (for °तश्च). —^{b}) D7.9.11 उपासकः; M1 उप-स्थितः (for उपासिता). —^{c}) D7–9 M1 ज्ञानवाञ्; Cg as in text (for श्रुतवाञ्). ❀ Cg : शीलसम्पन्नः सदाचार-सम्पन्नः । पूर्वं यज्ञादिकर्मानुष्ठातृत्वमुक्तमिति न पुनरुक्तिः. ❀ —For 13^{cd}, Ñ2 V2 B subst. :

702* रामो विद्याविनीतश्च विजेता च परात्रणे ।

[B4 विद्वान् (for विद्या-). V2 B1.2 विनेता (for °जेता).]

—After 13, Ś1 reads 19^{cdef}.

14 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 14 (cf. v.l. 4). Ś1 om. 14–16. B4 om. 14^{ab}. Ñ2 V2 B1–3 D6 transp. ^{ab} and ^{cd}. D1 reads 14 after 10. —^{a}) Ñ2 B1 D6 ऋजुर्विद्या-; V2 विद्यावेद-; B2 D1.3.4.10.11 ऋजुर्वेद-; Cm.k.t as in text (for यजुर्वेद-). D3 ऋजुर्वेदे विनीतात्मा. ❀ Ck : यजुर्वेदविनीतश्चेति चकारादन्येषां समुच्चयः । so also Ct. ❀ —^{b}) B2 विद्वद्भिश्च (for वेद-विद्भिः). V2 B1.3 D2.4.6.10.11 च (D10 स) पूजितः (for सुपू°). —^{c}) B2 D4 om. (hapl.); M3 Cg वेदेषु (for वेदे च). B4 धनुर्वेदेषु वेदेषु. ❀ Cg : वेदेषु यजुर्व्यतिरिक्त-वेदेषु । अनेन स्वस्य यजुर्वेदत्वं सूचितम्. ❀ —^{d}) D1 सर्वांगेषु (for वेदाङ्गेषु).

15 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 15 (cf. v.l. 4). Ś1 om. 15 (cf. v.l. 14). —^{a}) V2 विपुलांगो (for °सो). —^{b}) B1.4 प्रतापवान्; T2 M2 महा-हनुः (for शुभाननः). —D1 repeats 15^{cd} after 16^{ab}. —^{c}) B1 दृढजत्रुः; B3 श्यामदेहः; D3.10 गूढजानुः (sic); D11 गूढयंत्रः (for गूढजत्रुः). D1 (both times) स ताम्राक्षोः G2 सुताम्रोष्ठो (for सुताम्राक्षो). V2 गूढयंत्रश्च ताम्राक्षो. —^{d}) D1–4.7–11 नाम (for देवि). T1.3 transp. देवि and रामो. D11 जन- (for जनैः). Ñ2 V2 B D6 रामः सत्यपराक्रमः.

16 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 16 (cf. v.l. 4). Ś1 om. 16 (cf. v.l. 14). Ñ2 V2 B D6 read 16^{ab} after 12 (except B1 all preceded by 701*). —^{a}) D3 -स्वर- (for -स्वन-). —After 16^{ab}, D1 repeats 15^{cd}. —^{c}) D7.9 समश्च सुविभक्तांगो. —^{d}) Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 गूढगुल्फ(V2 D11 गुरुगूढ; B1 दृढगुल्फ; B3 गुरुदंढ; D1 गूढव्यूढ; D2.4 गूढो गूढ; D10 गुरुगूंढ)शिरास्थिकः. —After 16, Ñ2 V2 B D1.2.4.6.10.11 read 19^{cdef}; while D3 ins. after 16 :

703* किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च नल्वं हस्तचतुःशतम् ।
षण्णवत्यङ्गुलो छेदश्चतुष्किष्कुरुदाहृतः ।
देवांशो नृपतिः स स्यात्शस्यते तेन हेतुना ।
दंष्ट्राचतुष्कसंयुक्तं पुरुषास्यं भवेद्यदि ।
आदेहपतनं यावद्भाजनं भवति श्रियः । [5]
अक्षिणी ताररहिते सिताश्च वचनं शुभम् ।
मनः कर्म तथा शुक्लं विधायां यशसा सह ।
जिह्वोष्ठौ तालुनाभे च गुदं नेत्रे स्तनौ नखाः ।
हस्तौ पादौ यशस्यंते पद्माभा दश देहिनाम् ।
कक्षाक्षिवक्षपृष्ठं च मुखं चैव कृकाटिका । [10]
स्त्रीणां वाप्यथवा पुंसां षडुन्नतमिति स्मृतम् ।
व्यासः प्रजानुरागेण व्यासारातिः प्रतापतः ।
व्याप्तलोकत्रयः कीर्त्या त्रिभिर्व्यापी नृपो भवेत् ।
उदरे वलयस्तिस्रो गम्भीरा यस्य देहिनः ।
गम्भीरावर्तनाभिश्च स प्रशस्तो नृपोत्तमः । [15]
गुरुब्राह्मणदेवानां विनतस्त्रिषु शस्यते ।
भयाद्वा वृत्तिहेतोर्वा न नमेदिह कस्यचित् ।

—Thereafter D3 reads 19^{cdef}.

17 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 17 (cf. v.l. 4). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 त्रित्रिकस्; Cv as in text (for त्रिस्थिरस्). V2 B त्रिप्रलंबी (for °लम्बश्च). —^{b}) Ś1 D10 महास्यो घननिस्वनः; Ñ2 D6 महा-स्योष्ठहनु(Ñ2 °नू)स्फिकः(Ñ2 °चः); V2 महास्योचहनुस्वनः;

G. 5. 32. 13
B. 5. 35. 18
L. 5. 29. 19

चतुष्कलश्चतुर्लेखश्चतुष्किष्कुश्चतुःसमः ।
चतुर्दशसमद्वंद्वश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्गतिः ॥ १८
महोष्ठहनुनासश्च पञ्चस्निग्धोऽष्टवंशवान् ।
दशपद्मो दशबृहत्त्रिभिर्व्याप्तो द्विशुक्लवान् ।
षडुन्नतो नवतनुस्त्रिभिर्व्याप्नोति राघवः ॥ १९
सत्यधर्मपरः श्रीमान्संग्रहानुग्रहे रतः ।
देशकालविभागज्ञः सर्वलोकप्रियंवदः ॥ २०
भ्राता च तस्य द्वैमात्रः सौमित्रिरपराजितः ।
अनुरागेण रूपेण गुणैश्चैव तथाविधः ॥ २१

B1.2.4 महान्त्यष्टौ महात्मनः; B3 महास्यौष्ठहनुश्च सः; D1.4 महास्योष्ठो महास्वनः; D2 महद्दौष्ठमहास्वनः; D3.11 महास्योष्ठहनुस्वनः. —After 17^{ab}, D7-9 S ins.:

704* त्रिताम्रस्त्रिषु च (D9 *) स्निग्धो गम्भीरस्त्रिषु नित्यशः ।

—c) T3 Ct त्रिवलीमांस् ; M3 त्रिवशीवांस् ; Cv.r.m.g.k as in text (for त्रिवलीवांस्). Ś1 D10 विनीतश्च; D1 त्रिवीनस्तु (sic); D3 त्रिविनतश्; Cv as in text (for र्‍यवनतश्). Ñ2 V2 B D4.6 त्रिवलीक (D4 °माँ) स्त्रिविनतश् (D6 °नतश्च); D11 त्रिवली च त्रिविनतश्. —d) T2 चतुर्दंतस् ; G3 चतुर्वर्गस् ; Cv as in text (for °र्व्यङ्गस्). Ś1 Ñ2 V2 B2.4 D1–4.6.10.11 चतुर्गंधस (V2 °र्दंतस् ; B4 °स्कंदस् [sic]) त्रिकालवित् ; B1.3 चतुर्व्यंग (B3 °दश) त्रिविष्ठितः.

18 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 18 (cf. v.l. 4). —a) Ś1 Ñ2 B2.3 D1–4.6.10.11 चतुष्कृष्णश् ; V2 चतुः किक्षुश् (sic); M1 चतुष्कलीश् ; Cv as in text (for चतुष्कलश्). D4 चतुर्मेष (sic) (for °र्लेखश्). B4 चतुर्लेखश्चतुस्थूलः. —b) Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D1–4.6.10.11 षोडशाक्षस् (D2 °ख्यश् ; D6 °क्ष्यश्); B4 षोडशांगश् (for चतुष्किष्कुश्). —c) Ś1 D10.11 -समो (for -सम-). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 om. $18^{d}-19^{a}$.

19 D5 missing (cf. v.l. 1); Ñ1 illeg. for 19 (cf. v.l. 4). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 om. 19^{a} (cf. v.l. 18). —b) Ñ2 V2 B D1.2.6.11 पंचस्नेहो (for °स्निग्धो). ❀ Cv : ननु त्रिषु स्निग्धः पञ्चस्निग्ध इति चोक्तिः परस्परं विरुध्यते । तेन मतभेदसमाश्रयणात्केषांचिन्मतं महापुरुषः पञ्चस्निग्ध इति केषांचित्त्रिस्निग्ध इति । तदुभयं समाश्रित्य भगवता द्विरुक्तम् ।; so also Cr. ❀ —After 19^{ab}, D3 ins. a passage relegated to App. I (No. 6). —Ś1 reads 19^{c-f} after 13 (owing to om.); while Ñ2 V2 B D1.2.3 (preceded by 703*).4.6.10.11 read 19^{c-f} after 16. —c) Ś1 Ñ2 V2 B2.3 D1–4.6.10.11 चतुष्किष्कु (V2 °ष्कृष्ण) श्चतुर्दंष्ट्रो; B1.4 चतुष्कृष्णश्चतुर्ह्रस्वो. —d) Ñ2 V2 B1.4 D3.6 दशपद्मो (for त्रिभिर्व्याप्तो). Ñ2 हि; V2 त्रि- (for द्वि-). Ś1 B2.3 D1.2.4.10.11 द्वि (B3 त्रि) शुक्लो दशपद्मवान्. —e) D4 षडुत्तमो (for षडुन्नतो). Ś1 Ñ2 B2 D1–4.6.10.11 दशबृहत् ; V2 B1.3.4 दशावर्तस् (for नवतनुस्). —f) B3 व्याप्तो हि; T2 व्याप्तश्च (for व्याप्नोति). B4 त्रिभिर्व्याप्तः प्रियंवदः.

20 D5 missing (cf. v.l. 1). Ñ1 illeg. for 20 (cf. v.l. 4). Ñ2 V2 B D6 om. 20. Ś1 D1–4.10.11 transp. 20 and 21. D8 reads 20^{ab} after 10. —a) D2.4.10 स तु; D3 स हि; D11 स च (for सत्य-). D7–10 -रतः; T1 -धरः (for -परः). Ś1 स तु धर्मरतः; D1 शत्रो धर्मरतः (sic) (for सत्यधर्मपरः). —b) D1.8 निग्रह-; D4 विग्रहे (for संग्रह-). —c) D9 -विभागवतः (hypm.) (for -विभागज्ञः). Ś1 D1–4.10.11 नियंता (Ś1 °हितः ; D10.11 °यतः) सर्वलोकानां (D3 °भूतानां). —d) D1.10 -काल- (for -लोक-). D3 सततं प्रियदर्शनः; D8 संग्रहानुग्रहे रतः. —After 20, Ś1 D1–4.10.11 ins. l. 4–5 of 710* (with variants).

21 Ñ1 illeg. for 21 (cf. v.l. 4). Ś1 D1–4.10.11 transp. 20 and 21. —a) D5.7–9 M1 चास्य च; T2.3 G2 M2 [अ] पि त (T2 M2 °चा) स्य; Cg as in text (for च तस्य). Ś1 D1.2.10.11 वैमातृ (Ś1 D2 °त्रि; D11 °त्र) कश्चास्य; Ñ2 D6 चैवास्य वैमात्रः; V2 B चास्य (B1 चैव) स (B2 च) वैमात्रः; D4 द्वैमात्रकश्चास्य (for च तस्य द्वैमात्रः). D3 द्वैमात्रो योस्य च भ्राता. ❀ Cv.g : द्वैमात्रः सपत्नीपुत्रः ।; Cr.m : द्वैमात्रः, द्वयोर्मात्रोरपत्यं पुमान् द्वैमात्रः । (Cr मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वाया इत्यण् प्रत्ययः । उकाराभाव आर्षः । लक्ष्मणस्य द्वैमात्रत्वं जन्मप्रभृति । रामवत्कौसल्यया संवर्धितत्वात्) ।; Ck : द्वैमात्र इति । द्वितीया माता राममात्रपेक्षया । तस्यापत्यं सामान्याण् । द्वयोर्मात्रोरपत्यमित्यर्थः । एवं मातुरुदित्युत्वं नेह । एवं मातृद्वित्वम् । एवं भ्रातृत्वम् ।; Ct : द्वैमात्रः राममात्रपेक्षया द्वितीया माता द्विमाता । तस्या अपत्यमित्यर्थः । भिन्नोदरभ्रातेत्यर्थः । 'वैमात्रः' इति पाठान्तरम्. ❀ —b) D7.9 अमितप्रभः; D11 अमरार्जितः (sic) (for अपराजितः). —c) D8 अनुकारेण (for °रागेण). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 वीर्येण (for रूपेण). —d) Ś1 D1–4.7.9–11 चापि; T1.3 अपि (for चैव). Ñ2 V2 B D6 रूपे (B3 वीर्ये) ण च समन्वितः. —After 21, D7.9 ins.:

705* स सुवर्णच्छविः श्रीमान्रामः श्यामो महायशाः ।

—Thereafter D7.9 cont.; while D5.8 S ins. after 21 :

706* तावुभौ नरशार्दूलौ त्वद्दर्शनसमुत्सुकौ ।
विचिन्वन्तौ महीं कृत्स्नामस्माभिः सह संगतौ ।

[(l. 1) M1 उभौ तु (for तावुभौ). D7.9 -कृतोत्सवौ ; T2 -कुतूहलौ (for -समुत्सुकौ). —T2 om. from l. 2 up to 23^{b}. —(l. 2) T1.3 M3 अभि-; G2 उप- (for सह).]

त्वामेव मार्गमाणौ तौ विचरन्तौ वसुंधराम् ।
ददर्शतुर्मृगपतिं पूर्वजेनावरोपितम् ॥ २२
ऋश्यमूकस्य पृष्ठे तु बहुपादपसंकुले ।
भ्रातुर्भयार्तमासीनं सुग्रीवं प्रियदर्शनम् ॥ २३
वयं तु हरिराजं तं सुग्रीवं सत्यसंगरम् ।
परिचर्यामहे राज्यात्पूर्वजेनावरोपितम् ॥ २४
ततस्तौ चीरवसनौ धनुःप्रवरपाणिनौ ।
ऋश्यमूकस्य शैलस्य रम्यं देशमुपागतौ ॥ २५

स तौ दृष्ट्वा नरव्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ।
अभिप्लुतो गिरेस्तस्य शिखरं भयमोहितः ॥ २६
ततः स शिखरे तस्मिन्वानरेन्द्रो व्यवस्थितः ।
तयोः समीपं मामेव प्रेषयामास सत्वरः ॥ २७
तावहं पुरुषव्याघ्रौ सुग्रीववचनात्प्रभू ।
रूपलक्षणसम्पन्नौ कृताञ्जलिरुपस्थितः ॥ २८
तौ परिज्ञाततत्त्वार्थौ मया प्रीतिसमन्वितौ ।
पृष्ठमारोप्य तं देशं प्रापितौ पुरुषर्षभौ ॥ २९

G. 5. 33. o
B. 5. 35. 31
L. 5. 29. 32

22 Ñ1 illeg. for 22 (cf. v.l. 4). T2 om. 22 (cf. v.l. 706*). For 22–34, Ñ2 V2 B D6 subst. 710*. —[a]) D2 भ्रातरौ (for त्वामेव). D2 त्वां; D9 तु (for तौ). —[b]) T1.3 G1.2 विचिन्वंतौ (for विचरन्तौ). —[c]) Ś1 D3.10 ददृशाते च सुग्रीवं; D1.4.11 अद्राष्टां कपिराजानं; D2 वालिना कपिराजेन; G1 ददर्श कपिशार्दूलः. —[d]) D2 [अ]वरोषितं; G1 Cr °रोपितः; Cm.g.t as in text (for °रोपितम्). D11 सुग्रीवं सत्यसंगरम्.

23 Ñ1 illeg. for 23 (cf. v.l. 4). T2 om. 23[ab] (cf. v.l. 706*). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —[a]) D5 शृंगे; D7.9 मूले (for पृष्ठे). Ś1 D1–4.10.11 प्रस्थे च (D1.3 प्रस्थेथ; D2 प्रस्थे तम्; D4 पृष्ठेथ; D11 प्रस्थे वै) ऋष्यमूकस्य. —[b]) Ś1 D10 रम्य-; D1–4.11 रम्ये (for बहु-). —[d]) D1.2.11 शुभ- (for प्रिय-). T1.3 G2.3 -वादिनं (for -दर्शनम्).

24 Ñ1 illeg. for 24 (cf. v.l. 4). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —[a]) D7.9 च (for तु). Ś1 D1–4.10.11 कपिराजानं (D2 °जं तं); D8 M1.2 हरिराजानं (for हरिराजं तं). —[b]) Ś1 D10 हिततत्परं; D1 शुभदर्शनं (for सत्यसंगरम्). —[c]) Ś1 D1–5.10.11 M3 Cm परिच (D1–3.11 °वा)र्यास्महे; Cr.k.t as in text (for °महे). ❀ Cr: परिचर्यामहे तिष्ठाम इत्यर्थः।; Ck: परिचर्यामहे सेवामह इति यावत्। आर्षौ तङ्श्यनौ।; so also Ct. ❀ —[d]) D2.3.11 पराजितं; D4 पुरा जितं (for [अ]वरोपितम्).

25 Ñ1 illeg. for 25 (cf. v.l. 4). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —[a]) Ś1 D10 T1.3 G3 तु (for तौ). Ś1 D2.4.10.11 चीरसंवीतौ; D1 °संसक्तौ; T1.3 नरशार्दूलौ (for चीरवसनौ). —[b]) D1–4.11 T2 M1 -धारिणौ; Cr.m.g.k.t as in text (for -पाणिनौ). ❀ Cr.m.g पाणिनावित्यत्र (Cg °नाविति) नान्त (Cm इन्नन्त) त्वमार्षम्।; Ck.t: पाणिनाविति। पाणी इति यावत्. ❀ Ś1 D10 धनुष्प्रवरधारिणौ. —D7.9 om. 25[cd]. —[d]) D1.4 रम्य- (for रम्यं). D5 तटम् (for देशम्). Ś1 D1.2.4.10 उपस्थितौ (for उपागतौ). —After 25, D1–4.11 ins. 707*.

26 Ñ1 illeg. for 26 (cf. v.l. 4). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —[b]) D2 च नरर्षभौ (for वानरर्षभः). —For 26[ab], Ś1 D10 subst., while D1–4.11 ins. after 25:

707* तौ मार्गमाणौ नृवरौ वनं गम्भीरमोजसा।
सुग्रीवो दूरतोऽपश्यत्सह तैर्वानरर्षभैः।

[(l. 1) Ś1 त्वां (for तौ). —(l. 2) D11 स हि (for सह).]

—[c]) D3 अभिद्रुतो; D5 T1.3 M3 अत्र° (for अभिप्लुतो). —[d]) Ś1 D1.10 शिखरे (for °रं). Ś1 D1–4.10.11 भीमविक्रमः (D4 °मं) (for भयमोहितः).

27 Ñ1 illeg. for 27 (cf. v.l. 4). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —[a]) D1 स तस्य; D3 ततोद्रि- (for ततः स). —[b]) D5 [ऽ]प्यतिष्ठत (for व्यवस्थितः). —[c]) D3 सकाशं (for समीपं). D11 एवं (for एव). —[d]) Ś1 D5.7–10 G1 M2.3 सत्वरं. D1.3 प्राहिणोद्विगतज्वरः.

28 Ñ1 illeg. for 28 (cf. v.l. 4). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —[a]) T2 उभौ (for अहं). —D4 om. 28[bc]. —[b]) D1.3 अथ (for प्रभू). —After 28, Ś1 D1–4.10.11 ins., while Ñ1 ins. l. 3–4 after 30:

708* तदास्मि राघवेणोक्तः शोकार्तेन महात्मना।
हरणं तव वैदेहि राक्षसेन दुरात्मना।
ऋश्यमूकस्य शिखरे तत एवाथ राघवः।
ददर्श कपिराजानं पूर्वजेनावरोपितम्।

[(l. 1) D1.3 तथास्मि; D2.11 तदास्मिन् (for तदास्मि). —Ś1 D10 om. (hapl.) l. 2. —(l. 2) D3 तत्र (for तव). —(l. 3) Ñ1 तस्मिन् (for तत). —(l. 4) Ñ1 D2.11 पराजितं (for [अ]वरोपितम्).]

29 Ñ1 illeg. for 29[ab] (cf. v.l. 4). For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. D9 reads 29[b] in marg. —[b]) D1 मया प्रीतिं समाश्रितौ; D4 सख्यात्प्रतिसमन्वितौ.

G. 5. 33. 0
B. 5. 35. 31
L. 5. 29. 33

निवेदितौ च तत्त्वेन सुग्रीवाय महात्मने ।
तयोरन्योन्यसंभाषाद्भृशं प्रीतिरजायत ॥ ३०

तत्र तौ कीर्तिसम्पन्नौ हरीश्वरनरेश्वरौ ।
परस्परकृताश्वासौ कथया पूर्ववृत्तया ॥ ३१

तं ततः सान्त्वयामास सुग्रीवं लक्ष्मणाग्रजः ।
स्त्रीहेतोर्वालिना भ्रात्रा निरस्तमुरुतेजसा ॥ ३२

ततस्त्वन्नाशजं शोकं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सुग्रीवाय न्यवेदयत् ॥ ३३

स श्रुत्वा वानरेन्द्रस्तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ।
तदासीन्निष्प्रभोऽत्यर्थं ग्रहग्रस्त इवांशुमान् ॥ ३४

ततस्त्वद्गात्रशोभीनि रक्षसा ह्रियमाणया ।
यान्याभरणजालानि पातितानि महीतले ॥ ३५

---

30 For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —a) Ś1 D10.11 निवेदितं(D11 °ते); D1.3 आ° (for निवेदितौ). —c) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तेषाम् (for तयोर्). Ś1 D10 -संवादाद् ; Ñ1 D4.11 T1.3 M3 -संलापाद्; D2 -संतापाद् (for -संभाषाद्). —d) Ñ1 महा-; G1 परा (for भृशं). —After 30, Ñ1 ins. l. 3–4 of 708*.

31 For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —a) D8 M ततस् (for तत्र). Ś1 D1–4.10.11 T1.3 M3 प्रीतिसंपन्नौ; Ñ1 परमप्रीतौ (for कीर्तिसम्पन्नौ). —b) Ś1 D10 नरेश्वरहरीश्वरौ. —c) D4 परं कृत- (sic) (for परस्पर-). D11 -कृतालापौ; G2 -समा° (for -कृताश्वासौ). —d) D5.9 कथापूर्वप्रवृत्तया.

32 For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. —a) D1.3 M1 ततस्तं (by transp.); D2.4.11 तं तथा; M3 ततः स (for तं ततः). Ś1 D10 T G3 तं त(T2 यत्त)दा(Ś1 D10 °था)श्वासयामास. —c) D1 बलिना (for वालिना). —d) D8 निरस्तः. Ś1 D10 अमितौजसं; D7–9 पुरु° (for उरुतेजसा). D1 निरस्तोमिततेजसा. —After 32, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

709* तवार्थे हरणं तस्य सौमित्रिरथ वीर्यवान् ।

[D4.10 [अ]र्थे (for [आ]र्थे). D11 हरणात् (for हरणं). Ñ1 D1.3 तस्मै (for तस्य). Ś1 Ñ1 D10 अति- (for अथ).]

33 For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 22 and 34. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 read 33^{ab} after 34. —a) T2 दुःखं (for शोकं). M1 नाशजनितं (for °जं शोकं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 स तस्यानाश(Ś1 °म)यच्छोकं. —d) D5 निवेदयत्.

34 a) D8 M1.2 तच् (for स). —b) D3 G2 [उ]दितं (for [ई]रितं). D11 लक्ष्मणो नैर्ऋतं वचः (sic). —c) D3 ततः सोग्निप्रभोत्यर्थं (sic). —d) T M2 राहु- (for ग्रह-). Ś1 Ñ1 D2.4.8.10.11 G2 [उ]डुराट् ; D1.3 [इं]दुराट् (for [अं]शुमान्). —After 34, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 read 33^{ab}. —For 22–34, Ñ2 V2 B D6 subst. ; Ś1 D1–4.10.11 ins. l. 4 and 5 after 20 :

710* यथा च राघवो दूतं मामवाप शुचिस्मिते ।
सुग्रीवेण यथा चैव संगतस्तच्छृणुष्व मे ।
हृतायां त्वयि वैदेहि हते चैव जटायुषि ।
रावणेनापनीतां त्वां श्रुत्वा दीनस्तु राघवः ।
अन्विष्टवांस्तदा शूरो जनस्थानं ततस्ततः । [5]
अन्वेषमाणस्त्वां चैव भर्ता ते पृथिवीमिमाम् ।
सुग्रीवं दृष्टवान्भ्रात्रा पूर्वजेन निराकृतम् ।
स मया देवि शैलाग्रमानीतः सहलक्ष्मणः ।
चकार मित्रं सुग्रीवं तव दर्शनकाङ्क्षया ।
तं रामो बाहुवीर्येण स्वराज्ये प्रत्यपादयत् । [10]
कपिराजं रणे हत्वा वालिनं सुमहाबलम् ।
स्वराज्यं प्राप्य सुग्रीवो वानरेन्द्रः प्रतापवान् ।
अन्वेष्टुं वानरान्सर्वानादिदेश दिशो दश ।
तेन स्म कपिराजेन प्रेषिताः सर्वतो दिशम् ।
देवि त्वां राघवस्यार्थे सर्वे वै मृगयामहे । [15]
व्यतिवृत्ता तु नः संस्था बिले नष्टतमोनुदे ।

[B3 om. l. 1–5. B1 om. l. 1–3.—(l. 1) B4 यदा (for यथा). V2 B4 तु (for च). Ñ2 D6 उवाच (for अवाप). —(l. 2) B2 संगमं; D6 संमतस् (for संगतस्). B4 च (for तच्). —(l. 4) D1 [अ]पि नीतां त्वां; D2 हृता भार्या; D4 [उ]पनीतां त्वां (for [अ]पनीतां त्वां). D11 रोचते त्वापनीता त्वां (sic) (for the prior half). D4 च (for तु). D2 छलाद्रामस्य धीमतः (for the post. half). —(l. 5) Ś1 D10 ततः; D1 यदा; D3 सदा; D11 तथा (for तदा). D3 जनस्थाने. Ś1 D1.3.4.10.11 इतस् (for ततस्). D2 ततो जटायुषो वाक्यादेवं तौ रामलक्ष्मणौ. —(l. 6) B3.4 अन्विष्यमाणस्त्वां. B3 स (for ते). —(l. 7) V2 B1 ददर्श (unmetrical) (for दृष्टवान्). Ñ2 D6 रामः (for भ्रात्रा). B2 ददर्श भ्रात्रा सुग्रीवं (for the prior half). B1 निवारितं; B2(also).3 विनाकृतं (for निराकृतम्). —(l. 8) Ñ2 B3 शैलाग्रे (for °ग्रम्). V2 स च (for सह-). B3 समानीतः सलक्ष्मणः (for the post. half). —(l. 10) V2 B1 बहु- (for बाहु-). B2 स्वराज्यं; D6 सुराज्ये (for स्वराज्ये). —(l. 11) V2 B1 स महाबलं. —(l. 12) D6 सुराज्यं (for स्व°). —(l. 13) B3 अन्वेष्यद् (for अन्वेष्टुं). B3 चादिदेश. —(l. 14) B1.3 [अ]स्मद्- (for स्म). B1–3 दिशः (for दिशम्). —(l. 15) B1 त्वां (for वै). —After l. 15, V2 reads st. 55. —(l. 16) B2 व्यतिक्रांता (for °वृत्ता). B3 [आ]त्मनः ; D6 पुनः (for तु नः). V2 वने; B3 विंध्ये (for बिले). B2 (marg. also) नष्टे (for नष्ट-). B1 -तमोनुदि (for °दे).]

—Thereafter, Ñ2 V2 B D6 :cont. 726*.

35 For 35–37, Ñ2 V2 B D6 subst. 711*. —a) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ते; T2 तु; Ck.t as in text (for त्वद्-).

तानि सर्वाणि रामाय आनीय हरियूथपाः ।
संहृष्टा दर्शयामासुर्गतिं तु न विदुस्तव ॥ ३६
तानि रामाय दत्तानि मयैवोपहृतानि च ।
स्वनवन्त्यवकीर्णानि तस्मिन्विहतचेतसि ॥ ३७
तान्यङ्के दर्शनीयानि कृत्वा बहुविधं ततः ।
तेन देवप्रकाशेन देवेन परिदेवितम् ॥ ३८

पश्यतस्तस्य रुदतस्ताम्यतश्च पुनः पुनः ।
प्रादीपयन्दाशरथेस्तानि शोकहुताशनम् ॥ ३९
शयितं च चिरं तेन दुःखार्तेन महात्मना ।
मयापि विविधैर्वाक्यैः कृच्छ्रादुत्थापितः पुनः ॥ ४०
तानि दृष्ट्वा महार्हाणि दर्शयित्वा मुहुर्मुहुः ।
राघवः सहसौमित्रिः सुग्रीवे स न्यवेदयत् ॥ ४१

G. 5. 33. 0
B. 5. 35. 42
L. 5. 29. 44

—^{b}) Ś1 D10 हृतया राक्षसेन तु. —^{c}) Ś1 D1-5.10.11 T1.3 M2 -जातानि (for -जालानि). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 वि(Ñ1 प्र; D3 नि)क्षिप्तानि; T1.3 M1 पति° (for पातितानि).

36 For subst. in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 35 and 37. —^{a}) Ñ1 संकृत्य (for सर्वाणि). Ś1 D2.4.10.11 संहृत्य; D1.3 संगृह्य (for रामाय). —Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) Ś1 D1-4.10.11 रामाय; Ñ1 सर्वाणि; M1 आदाय (for आनीय). D1.3 हरिसत्तमाः; D2.8.11 T2 °यूथपः (for °यूथपाः). —^{c}) D11 T2 दर्शयामास (sic). D2 संहृष्टो दर्शयामास. —^{d}) D3 च (for तु). D5 T2 न विविदुस् (for तु न विदुस्).

37 ^{a}) D4 रत्नानि (for दत्तानि). D2 दत्तानि रामाय (by transp.). —^{b}) D2 यथा (for मया). Ś1 D1.10 [अ]पहृतानि; G1 [उ]पहितानि; Cg.k.t as in text (for [उ]पहृतानि). M1 वै (for च). —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 वि(Ñ1 प्र)कीर्णानि; M1 [अ]वशीर्णानि; Ck.t as in text (for [अ]वकीर्णानि). —^{d}) D5 विहित- ; T1.3 G3 M3 Ck विगत- ; G1 निहत- ; Ct as in text (for विहत-). Ś1 D10 ततो विपुलचेतसा(D10 °सः); D1.3.4 त्वया विहि(D3 °हृ)तचित्तया; G2 तत्र यानि महीतले. ❀ Ck : विगतचेतसीति व्यत्ययात्प्रथमार्थे सप्तमी । स मूर्छितचित्तोऽभूदित्यर्थः ।; So also Ct. ❀ —For 35-37, Ñ2 V2 B D6 subst. and read after 733* :

711* अस्माभिस्ते महार्हाणि भूषणान्यपि भूषिते ।
विप्रकीर्णानि दृष्टानि निहितानि हि जानकि ।
यानि ते व्यपविद्धानि तरसा ह्रियमाणया ।
तानि रामाय दत्तानि मया भास्वन्ति मैथिलि ।

[(l. 1) B2.3 तु (for ते). Ñ2 B4 D6 च(B4 [अ]पि) भूमिपु; V2 [अ]पि भूतले; B3 महीतले (for [अ]पि भूषिते). —(l. 2) B4 विविधानि (for निहितानि). V2 B1.4 च (for हि). D6 हितानि हि (for हि जानकि). —(l. 3) B1 तानि (for यानि). B2 व्यतिविद्धानि. B4 त्वया यान्यपविद्धानि (for the prior half).]

—Thereafter they read 38-46 (om. 39 and 41).

38 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 37. D9 reads 38^{ab} in marg. —^{a}) G3 [अं]गे; M1 [ए]व (for [अ]ङ्के). —^{b}) Ś1 Ñ2 D2.6.7.9-11 तदा; V2 B2-4 मुहुः; B1 D1.3.4 बहु; D8 G1 M3 तव (for ततः). G2 स्थापयित्वा मुहुर्मुहुः. —^{c}) Ñ D2.4.6.11 देवि (for तेन). B1 देवि- (sic) (for देव-). Ñ1 D4 -प्रकाशोथ; Ñ2 B D6 -निकाशेन; D1.3 G2 -प्रभावेन (for -प्रकाशेन). Ś1 D10 देवि देवि प्रकाशं मे. —^{d}) Ñ2 V2 B D6 रामेण (for देवेन). B1 परिसेवितं; D1.5 परिदेवता(D5 °नं). Ś1 Ñ1 D2.4.10 देवी(Ś1 D10 देही; Ñ1 सीते)ति करुणं चिरं. —After 38, Ś1 Ñ1 D2-4.10.11 ins. :

712* पर्यदेवयदाविष्टः शोकोपहतचेतनः ।

[Ś1 D2.10 परिदेवितमार्तेन (for the prior half). Ś1 Ñ1 D2.10 -चेतसा (Ñ1 °सः) (for -चेतनः).]

39 Ñ2 V2 B D6 om. 39. D7.9 om. 39^{ab}. —^{a}) D3.5.8 S तानि (for तस्य). —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 तप्यतश्च; D11 तां परश्च (corrupt) (for ताम्यतश्च). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 प्रा(Ñ1 D1.4.11 प्र)ज्वालयन्; D5 प्रदीपयन्; Ck.t प्रादीपयन् (for प्रादीपयन्). —^{d}) D7.9 G1 तदा (for तानि). D11 T3 -हुताशनः.

40 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 37. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1.4.10 शोचितं; Ñ2 V2 D8 G Ct शायितं; D2 सेवितः (sic); D3 शयनं; Cg as in text (for शयितं). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 सुचिरं; B1 च विभु (sic); B3 च वरं; D5.6 चरितं; T1 तु चिरं (for च चिरं). Ñ2 V2 B D6 भूमौ (for तेन). —^{c}) Ś1 D1.10 स; Ñ V2 B D2-4.6.11 M1 च (for [अ]पि). —^{d}) B3 D2.3 उत्थापितं. Ñ V2 B3.4 D6 ततः; B1.2 तदा (for पुनः).

41 Ñ2 V2 B D6 om. 41. —^{a}) M3 महाबाहुर् (for °र्हाणि). —^{b}) D3.9 T3 पुनः पुनः. —After 41^{ab}, Ñ1 ins. a line which is illeg. —^{d}) M1 सुग्रीवं (for सुग्रीवे). Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 सुग्रीवमुपताप(Ś1 Ñ1 D10 °दपाद)यत्; D4 सुग्रीवं समतोषयत्; D5 G3 Cv.g सुग्रीवे संन्यवेदयत्; D7.9 T2 G2 सुग्रीवे संन्य(T2 स न्य)वेशयत्; G1 सुग्रीवाय न्यवेदयत्. —After 41, Ñ1 ins. :

713* आलिङ्गयच्च वसुधां तदा रामो विचेतनः ।

G. 5. 32. 35
B. 5. 35. 43
L. 5. 29. 47

स तवादर्शनादार्ये राघवः परितप्यते ।
महता ज्वलता नित्यमग्निनेवाग्निपर्वतः ॥ ४२
त्वत्कृते तमनिद्रा च शोकश्चिन्ता च राघवम् ।
तापयन्ति महात्मानमग्न्यगारमिवाग्नयः ॥ ४३
तवादर्शनशोकेन राघवः प्रविचाल्यते ।
महता भूमिकम्पेन महानिव शिलोच्चयः ॥ ४४
काननानि सुरम्याणि नदीप्रस्रवणानि च ।
चरन्न रतिमाप्नोति त्वामपश्यन्नृपात्मजे ॥ ४५

स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिप्रं प्राप्स्यति राघवः ।
समित्रबान्धवं हत्वा रावणं जनकात्मजे ॥ ४६
सहितौ रामसुग्रीवावुभावकुरुतां तदा ।
समयं वालिनं हन्तुं तव चान्वेषणं तथा ॥ ४७
ततो निहत्य तरसा रामो वालिनमाहवे ।
सर्वर्क्षहरिसंघानां सुग्रीवमकरोत्पतिम् ॥ ४८
रामसुग्रीवयोरैक्यं देव्येवं समजायत ।
हनूमन्तं च मां विद्धि तयोर्दूतमिहागतम् ॥ ४९

42 For sequence in Ñ$_2$ V_2 B D_6, cf. v.l. 37. D_{11} om. 42^{ab}. —^{a}) M_1 आर्यौ. $D_{1.3}$ [अ]दर्शनेनार्ये. Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{2.10}$ तवादर्शनजेनार्ये(Ñ$_1$ °पि); Ñ$_2$ V_2 B D_6 त्वद्दर्शनपरो देवि; D_4 तव चादर्शनेनार्ये. —^{b}) Ś$_1$ D_{10} चतुर्भिः (for राघवः). D_{10} परिताप्यते (for °तप्यते). D_2 रामः शोकेन चाल्यते. —^{c}) D_{11} शोकेन महता (for महता ज्वलता). Ñ$_2$ V_2 B D_6 देवि (for नित्यम्). —^{d}) Ñ$_2$ V_2 B D_6 वह्निना (for अग्निना). G_1 [ए]व (for [इ]व). Ś$_1$ $D_{2.3.10}$ हि (for [अ]ग्नि-).

43 For sequence in Ñ$_2$ V_2 B D_6, cf. v.l. 37. —^{a}) D_1 त्वदर्थे. Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{2.4.6.10.11}$ मदनश्चैव(V_2 $B_{1.4}$ °नं; B_3 °वं); $D_{1.3}$ मदनो देवि (for तमनिद्रा च). —^{b}) Ś$_1$ $B_{1.4}$ $D_{1.10.11}$ शोकचिंता (for शोकश्चिन्ता). —^{c}) D_2 बाधयंति (for तापयन्ति). —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ V_2 B $D_{2-7.9-11}$ G_1 [-आ]गारम् (for -[अ]गारम्).

44 For sequence in Ñ$_2$ V_2 B D_6, cf. v.l. 37. —^{b}) $D_{5.7-9}$ G_2 M_1 परिचा(G_2 °पा)ल्यते (for प्रविचाल्यते). —For 44, Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ subst. :

714* तवादर्शनजेनार्ये शोकेन स विचाल्यते ।
महाभूमिचलेनेव शिलाधातुचितोऽचलः ।

[(l. 1) Ñ$_2$ V_2 B D_6 [अ]दर्शनयुक्तेन; V_2 °शोकेन; $D_{1.3}$ चादर्शनेनार्ये. Ñ$_2$ राघवः; V_2 युक्तेन (for शोकेन). Ś$_1$ $D_{1.3.10}$ च; $D_{2.4.11}$ तु (for स). Ñ$_1$ परितप्यते; Ñ$_2$ B_4 परिचाल्यते. —(l. 2) D_3 [ए]व (for [इ]व). B_4 D_2 -तलेनै(B_4 °ने)व; $D_{1.6}$ -बलेनैव. B_2 (m. as above) D_{11} महाभूचलनेनै (D_{11} °ने)व (for the prior half). Ś$_1$ D_{10} -सखो (for -चितो). Ñ$_2$ V_2 B D_6 गिरिः (for ऽचलः). D_1 शिलाधातुरिवाचलः (for the post. half).]

45 For sequence in Ñ$_2$ V_2 B D_6, cf. v.l. 37. —^{a}) D_5 च रम्याणि. —^{b}) T_3 M_3 नदीः (for नदी-). D_5 -प्रश्रवणानि. —For 45, Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{1-4.6.10.11}$ subst. :

715* तानि रम्याणि पश्यन्स काननानि महान्ति च ।
रतिं न विन्दते रामस्त्वामपश्यन्नृपात्मजे ।

[(l. 1) D_4 संपश्यन् (for पश्यन्स). Ñ$_1$ रम्याणि तानि पश्यन्वै; Ñ$_2$ V_2 $B_{1.2.4}$ D_6 नदी रम्याः स(V_2 °म्याश्च) पश्यन्वै; B_3 नदीं रम्यमपश्यन्वै (sic) (for the prior half). —(l. 2) Ñ$_2$ D_6 नृपात्मजः; B_2 नृपात्मजां; B_3 वरानने; D_{10} नंनिंदिते (for नृपात्मजे).]

46 For sequence in Ñ$_2$ V_2 B D_6, cf. v.l. 37. Ś$_1$ D_{10} om. (hapl.) 46. —^{a}) Ñ$_2$ V_2 B D_6 पुरुष- (for मनुज-). —^{b}) B_3 प्रियां (for क्षिप्रं). Ñ V_2 B $D_{1-4.6.11}$ द्रक्ष्यति; M_1 एष्यति (for प्राप्स्यति). —V_2 om. 46^{c}–54. —^{c}) B_3 T_2 सपुत्रबांधवं; B_4 राक्षसान्समरे (for समित्रबान्धवं). —^{d}) Ñ$_1$ लोककंटकं (for जनकात्मजे).

47 V_2 om. 47 (cf. v.l. 46). Ñ$_2$ B D_6 om. 47–55. —^{a}) D_8 सह तौ (for सहितौ). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1-4.10.11}$ ततः; D_5 तथा (for तदा). —^{c}) D_1 सहितौ (sic) (for समयं). D_{11} T हत्वा (for हन्तुं). —^{d}) D_5 $T_{2.3}$ M_3 तदा; D_{7-9} प्रति (for तथा). Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1-4.10.11}$ तौ तवान्वेषणाय च. —After 47, $D_{5.7-9}$ S ins. :

716* ततस्ताभ्यां कुमाराभ्यां वीराभ्यां स हरीश्वरः ।
किष्किन्धां समुपागम्य वाली युधि निपातितः ।

[(l. 1) D_5 सहितः (for वीराभ्यां). M_1 हरिरीश्वरः. —(l. 2) T_2 M_2 समनुप्राप्य (for समुपागम्य). $D_{7.9}$ $T_{1.3}$ M_3 युद्धे (for युधि).]

48 Ñ$_2$ V_2 B D_6 om. 48 (cf. v.l. 46 and 47). —^{c}) Ś$_1$ D_{10} -सैन्यानां; $D_{1-4.11}$ -सिंहानां (for -संघानां). —After 48, Ñ$_1$ ins. :

717* रामः सर्वधनुष्मतां श्रेष्ठो भीमपराक्रमः ।

49 Ñ$_2$ V_2 B $D_{2.6}$ om. 49 (for all except D_2, cf. v.l. 46 and 47). —^{a}) Ś$_1$ $D_{10.11}$ सख्यं (for ऐक्यं). —^{b}) D_1 तस्यैवं (for देव्येवं). —Ś$_1$ D_{10} om. 49^{cd}. —^{c}) $D_{7.9}$ देवि (for विद्धि). Ñ$_1$ मां विजानीहि (hypm.) (for च मां विद्धि). —^{d}) $D_{3.5.7-9}$ उपागतं (for इहा°). Ñ$_1$ तथाभूतमिवागतं. —After 49, $D_{1.4}$ ins., while Ś$_1$ D_{10} ins. after 49^{ab} (owing to om.) an addl. colophon.

[*Sarga name* : Ś$_1$ D_4 हनुमद्वाक्यं; D_1 सीताभाषणं; D_{10} लंकापर्वणि सीतासंभाषणं. —*Sarga no.* : $D_{1.4.10}$ om.; Ś$_1$ 31.]

स्वराज्यं प्राप्य सुग्रीवः समानीय महाहरीन् ।
त्वदर्थं प्रेषयामास दिशो दश महाबलान् ॥ ५०
आदिष्टा वानरेन्द्रेण सुग्रीवेण महौजसः ।
अद्रिराजप्रतीकाशाः सर्वतः प्रस्थिता महीम् ॥ ५१
अङ्गदो नाम लक्ष्मीवान्वालिसूनुर्महाबलः ।
प्रस्थितः कपिशार्दूलस्त्रिभागबलसंवृतः ॥ ५२
तेषां नो विप्रनष्टानां विन्ध्ये पर्वतसत्तमे ।
भृशं शोकपरीतानामहोरात्रगणा गताः ॥ ५३
ते वयं कार्यनैराश्यात्कालस्यातिक्रमेण च ।
भयाच्च कपिराजस्य प्राणांस्त्यक्तुं व्यवस्थिताः ॥ ५४
विचित्य वनदुर्गाणि गिरिप्रस्रवणानि च ।
अनासाद्य पदं देव्याः प्राणांस्त्यक्तुं व्यवस्थिताः ॥ ५५
भृशं शोकार्णवे मग्नः पर्यदेवयदङ्गदः ।
तव नाशं च वैदेहि वालिनश्च तथा वधम् ।
प्रायोपवेशमस्माकं मरणं च जटायुषः ॥ ५६

G. 5. 32. 25
B. 5. 35. 61
L. 5. 30. 9

50 Ñ2 V2 B D6 om. 50 (cf. v.l. 46 and 47). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–5.10.11 T1.3 स राज्यं; D7 स्वं राज्यं (for स्वराज्यं). —^{b}) D7.9 स्वानानीय (for समानीय). Ś1 D10 M3 हरीश्वरान् ; D2 महान्हरीन्; D3 तथा हरीन्; D7–9 महाकपीन् (for महाहरीन्). —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 त्वदर्थं प्रेषयन्सर्वान्. —^{d}) D11 दिशि (for दश). Ś1 D10 T1.3 महाबलः. —For 50^{cd}, Ñ1 subst.:

718* ****त्वदर्थेन हरीन्सर्वान्दिशो दश ।
महाबलान्महाकायान्महावीर्यपराक्रमः ।

51 Ñ2 V2 B D6 om. 51 (cf. v.l. 46 and 47). —^{b}) D8 G1 M1 हरयश्च; G3 वानराश्च (for सुग्रीवेण). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 महात्मना; T1 वरानने; T2 M3 महौजसा; T3 G2 वनौकसः (for महौजसः). —After 51^{ab}, D2 ins.:

719* अद्रिराजप्रतीकाशान्संदिदेश महाबलान् ।

—^{c}) D2 -प्रतीकाशः. —^{d}) D2 प्रस्थितो. Ñ1 प्रेषिता * विं (for प्रस्थिता महीम्). —After 51, Ñ1 ins. a line which is illeg. —After 51, D5.7–9 S ins.:

720* ततस्ते मार्गमाणा वै सुग्रीववचनातुराः ।
चरन्ति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ।

[(l. 1) D5 T1.3 Cgp -वचनानुगाः; M2 °द्रुताः; Cr.g.k.t as above (for °तुराः). ❀ Cr : सुग्रीववचनानुगा इति पाठः. ❀ —(l. 2) G2 अटंति (for चरन्ति).]

52 Ñ2 V2 B D6 om. 52 (cf. v.l. 46 and 47). —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 T2 M3 वालिपुत्रो. Ñ1 प्रतापवान् (for महाबलः). —After 52^{ab}, Ñ1 ins.:

721* महाघनो महाकायो द्विषद्बलविनाशकः ।

—Ñ1 illeg. for 52^{c}. —After 52, D1.3 ins.:

722* दक्षिणां दिशमास्थाय प्रेतराजेन पालिताम् ।

—Thereafter D1.3 cont.; while Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 ins. after 52:

723* त्वां देवि राघवस्यार्थे सर्वे वै मृगयामहे ।

[Ś1 त्वां देवि (sic); D10 सर्वतो (for सर्वे वै). D11 मृगयावहे (sic).]

53 Ñ2 V2 B D6 om. 53 (cf. v.l. 46 and 47). —^{a}) D4 T2 G2 विप्रवि (T2 °सृ)ष्टानां; D10 T1.3 G1.3 M3 Ck.t विप्रणष्टानां; Cv.m.g as in text. —^{b}) M1 मध्ये (for विन्ध्ये). Ñ1 पर्वतमस्तके. —After 53^{ab}, Ś1 D10 ins.:

724* क्षुधार्तानां बिले कापि तृषार्तानां तदासताम् ।;

while Ñ1 D1–4.11 ins. after 53^{ab}:

725* क्षुधितानां निराशानां बिले कस्मिंश्चिदासताम् ।

[D1.3 दुःखितानां (for क्षुधितानां). D2 कस्मिन्प्रवेशितां.]

—^{c}) D10 भ्रमं (sic) (for भृशं). —^{d}) D2 त्वहोरात्र-; D5 अहोरात्रि- (for अहोरात्र-).

54 Ñ2 V2 B D2.6 om. 54 (for all except D2, cf. v.l. 46 and 47). —^{d}) D7.9 उपस्थिताः (for व्यवस्थिताः). Ś1 Ñ1 D4.10.11 कालांतरविशंकया (Ś1 [marg. also] °लंघया); D1.3 कालातिग (D3 °क्र)मशंकया.

55 Ñ2 B D6 om. 55 (cf. v.l. 47). V2 reads 55 after l. 15 of 710*. —^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D1.3.4.10.11 विचीय; D2.5 M2 विचिंत्य (for विचित्य). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.7–11 गिरि- (for वन-). —^{b}) Ś1 V2 D1–3.7–11 नदी-; Ñ1 D4 नदीः (for गिरि-). —^{c}) D1.3 प्रवृत्तिं ते (for पदं देव्याः). Ñ1 समासारवरयन्त्वां च. —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 उपस्थिताः; D9 reads in marg.; T1.3 G3 M1.3 समुद्यताः (for व्यवस्थिताः). —After 55, Ś1 Ñ1 D1–4.7.9–11 ins.; while Ñ2 V2 B D6 cont. after 710*:

726* ततस्तस्य गिरेर्मूर्ध्नि वयं प्रायमुपास्महे ।
अथ नः पर्वते विन्ध्ये निराशानामनिन्दिते ।

[(l. 1) B4 तदा (for ततस्). —D7.9 om. l. 2. —(l. 2) D11 पतितो विंध्यो (sic). Ñ2 V2 B D6 निराशानमितद्युतिः (B4 °ते) (for the post. half).]

—Thereafter D7.9 cont.; while D5.8 S ins. after 55:

727* दृष्ट्वा प्रायोपविष्टांश्च सर्वान्वानरपुंगवान् ।

[G1 तदा दृष्ट्वोपविष्टांश्च (for the prior half).]

56 ^{a}) Ñ2 V2 B D6 मग्नान् (for मग्नः). —^{b}) Ñ2 V2 B D6 अंगदः पर्यदेव (V2 B1 प्रत्यवेद; B2 प्रत्यबोध;

G. 5. 32. 0
B. 5. 35. 61
L. 5. 30. 10

तेषां नः स्वामिसंदेशान्निराशानां मुमूर्षताम् ।
कार्यहेतोरिवायातः शकुनिर्वीर्यवान्महान् ॥ ५७
गृध्रराजस्य सोदर्यः संपातिर्नाम गृध्रराट् ।
श्रुत्वा भ्रातृवधं कोपादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५८
यवीयान्केन मे भ्राता हतः क्व च विनाशितः ।
एतदाख्यातुमिच्छामि भवद्भिर्वानरोत्तमाः ॥ ५९
अङ्गदोऽकथयत्तस्य जनस्थाने महद्वधम् ।
रक्षसा भीमरूपेण त्वामुद्दिश्य यथातथम् ॥ ६०
जटायोस्तु वधं श्रुत्वा दुःखितः सोऽरुणात्मजः ।
त्वामाह स वरारोहे वसन्तीं रावणालये ॥ ६१
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा संपातेः प्रीतिवर्धनम् ।
अङ्गदप्रमुखाः सर्वे ततः संप्रस्थिता वयम् ।
त्वद्दर्शनकृतोत्साहा हृष्टास्तुष्टाः प्लवंगमाः ॥ ६२
अथाहं हरिसैन्यस्य सागरं दृश्य सीदतः ।
व्यवधूय भयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ॥ ६३

B3 पर्यवार)यत्. —^{d}) Ñ1 वालिनाशं. D1.10.11 तथाविधं; D8 यथा वधं; M3 वधं तथा (by transp.) (for तथा वधम्). —^{f}) Ś1 Ñ V2 B D2.4.6.10.11 विनाशं च; D1.3 वधं चैव (for मरणं च).

57 Ñ2 V2 B D6 om. 57. —^{a}) Ś1 Ñ1 D10 -संदेशे; G1 -संदेश- (for -संदेशान्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 इवोपेतः; D1.3 इवापन्नः; D5.7–9 T M2 इहायातः; Ck.t as in text (for इवायातः). —^{d}) G1 प्रभुः (for महान्). Ś1 Ñ1 D1–4.10 वाक्य(Ś1 D10 चेद)मब्रवीत्; D11 वै तदाब्रवीत् (for वीर्यवान्महान्).

58 ^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वीर्यवान्; D8 नामतः (for गृध्रराट्). —Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 om. 58^{cd}. —^{c}) D8 भ्रातुर्वधं (for भ्रातृवधं). T3 शोकाद्; G1 घोरम् (for कोपाद्). —For 58, Ñ2 V2 B D6 subst.:

728* तच्छ्रुत्वा गृध्रराजस्य भ्राता संपातिरब्रवीत् ।

59 ^{a}) T2 मे हतः केन (for केन मे भ्राता). —^{b}) D3 हतः केन; M1 हतः स च; T2 समो भ्राता; G1 निहतः क्व; M2 हतः क्वचिन् (for हतः क्व च). D1 निवासितः; D7.9 M2 निपातितः (for विनाशितः). Ñ2 V2 B D2.4.6 हतः कस्मिंश्च कारणे; M3 हतः क्वचन पातितः. —Ñ V2 B D1–4.6.10.11 om. 59^{cd}. ❀ Ck: भवद्भिराख्यातुमिच्छामीति भिन्नकर्तृकेऽपि तुमुन्।; Ct: आख्यातुमित्यसमानकर्तृकेऽपि तुमन्नार्षः. ❀

60 ^{b}) D5 महद्भयं (for महद्वधम्). —^{d}) D5 यथागतं; D7.9 यथार्थतः; T2 यथा तथा (for यथातथम्). —For 60, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 subst.:

729* शशंस चाङ्गदस्तस्मै जनस्थाने महद्वधम् ।
राक्षसेनातिकायेन त्वां च तत्रापवाहिताम् ।

[(l. 1) V2 B तस्य; D6 तत्र (for तस्मै). V2 महाबलं; B1–3 D2.4.6 महावधं; B4 ततो वधं (for महद्वधम्). —(l. 2) D4 [अ]मिकायेन (for [अ]ति°). B3 रावणेनातिवृत्तेन हरता त्वां दुरात्मना.]

61 ^{a}) T1 G2.3 M3 जटायुषो (for जटायोस्तु). —For 61^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 subst.:

730* जटायुषश्च संपातिर्वधं श्रुत्वातिदुःखितः ।

[Ñ2 V2 B1.3.4 D6 तु (for च). Ñ2 V2 B2–4 D6 सु-; D1–4.11 [ए]व (for [अ]ति-). D4 दुःखितं (for -दुःखितः).] —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 आचष्ट; D5 आह सु-; T1.3 G2 M3 शशंस; T2 आह नो (for आह स). Ñ2 V2 B D6 आचष्ट भवतीं देवीं(B1.4 °वि). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 निहितां (for वसन्तीं).

62 Ñ1 illeg. for 62^{ab}. For 62–63, Ñ2 V2 B D6 subst. 733*. —^{a}) D2 ततस् (for तस्य). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 M3 तूर्णं (for सर्वे). —^{d}) Ñ1 तु प्रस्थिता; D7.9 प्रस्थापिता (for संप्रस्थिता). —After 62^{cd}, D5.7–9 S ins.:

731* विन्ध्यादुत्थाय संप्राप्ताः सागरस्यान्तमुत्तमम् ।

[T1.3 M3 उत्तरं (for उत्तमम्).]

—D10 om. (hapl. [see var.]) 62^{e}–63^{b}. —^{e}) Ś1 Ñ1 D5.7–9 T -दर्शने (for -दर्शन-). D2 reads from -कृतोत्साहा up to त्वद्दर्शन- (see var.) in 63^{c} in marg. —^{f}) Ś1 Ñ1 हृष्टा धृष्टाः; D1.3.4.8.11 हृष्टपु(D8 °तु)ष्टाः; D2.7 हृष्टाः पुष्टाः; D9 हृष्टाः ** (for हृष्टास्तुष्टाः). —After 62, D5.7–9 S ins.:

732* अङ्गदप्रमुखाः सर्वे वेलोपान्तमुपस्थिताः ।
चिन्तां जग्मुः पुनर्भीमां त्वद्दर्शनसमुत्सुकाः ।

[G3 om. l. 1. —(l. 1) D7.8.9 (in marg.) उपागताः; G2 उपाश्रिताः (for उपस्थिताः). —(l. 2) D8 दीनां; T2 G M3 भीतास् (for भीमां). M1 महात्मानस् (for पुनर्भीमां).]

63 D10 om. 63^{ab}. D2 reads up to त्वद्दर्शन- (see var.) in ^{c} in marg. (for both cf. v.l. 62). —^{a}) Ñ1 D4 तथाहं; G1 अहं हि (for अथाहं). D8 -सैन्यानां (for -सैन्यस्य). —^{b}) D2 राघवं (sic) (for सागरं). Ś1 Ñ1 D1.2.11 G2 M3 प्रेक्ष्य; D3 प्रति; T2 प्राप्य; G1 वीक्ष्य (for दृश्य). D8 सीदतां. D4 सारं प्रेक्ष्य प्रसीदतः (sic). —^{cd}) D8 अवधूय (for व्यव°). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 त्वद्दर्शनकृतोत्साहः पुप्लुवे शतयोजनं. —For 62–63, Ñ2 V2 B D6 subst.:

733* सोऽहं दुःखपरीतानां ज्ञातीनां सुमहद्भयम् ।
आत्मवीर्यं च विज्ञाय प्लुतवान्मकरालयम् ।
अहं च कपिमुख्याश्च गुणवन्तो महाबलाः ।
त्वां देवि राघवस्यार्थे मार्गमाणा भ्रमामहे ।

लङ्का चापि मया रात्रौ प्रविष्टा राक्षसाकुला ।
रावणश्च मया दृष्टस्त्वं च शोकनिपीडिता ॥ ६४
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथावृत्तमनिन्दिते ।
अभिभाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेरहम् ॥ ६५
त्वं मां रामकृतोद्योगं त्वन्निमित्तमिहागतम् ।
सुग्रीवसचिवं देवि बुध्यस्व पवनात्मजम् ॥ ६६
कुशली तव काकुत्स्थः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
गुरोराराधने युक्तो लक्ष्मणश्च सुलक्षणः ॥ ६७
तस्य वीर्यवतो देवि भर्तुस्तव हिते रतः ।
अहमेकस्तु संप्राप्तः सुग्रीववचनादिह ॥ ६८
मयेयमसहायेन चरता कामरूपिणा ।
दक्षिणा दिगनुक्रान्ता त्वन्मार्गविचयैषिणा ॥ ६९
दिष्ट्याहं हरिसैन्यानां त्वन्नाशमनुशोचताम् ।
अपनेष्यामि संतापं तवाभिगमशंसनात् ॥ ७०

G. 5. 32. 0
B. 5. 35. 77
L. 5. 31. 13

[(l. 1) B4 -परीतांगि. B2 सुमहत्तमं (for सुमहद्भयम्). —(l. 2) B2.3 द्रुतवान् (for प्लुतवान्).]

—Thereafter Ñ2 V2 B D6 read 711* and 38-46 (including star passages).

—After 63, Ñ1 ins.:

734* **माकाशमाविश्य लङ्घने शतयोजनम् ।
सागरं शशगम्भीरमुत्तरं सागरालयम् । (sic)

64 V2 om. 64-73; B om. 64-72; Ñ2 D6 om. 64-66. —^{a}) D8 वा (for च). Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 इयं लंका (for लङ्का चापि). D1.3 इमां लंकामहं रात्रौ. —^{b}) Ś1 D1.4.10.11 दृष्टा(D1 °ष्ट्वा) वै; Ñ1 वीक्षि*; D3 प्रविष्टो (for प्रविष्टा). D1.3 राक्षसाकुलां; T3 रक्ष° (for राक्षसाकुला). D2 दृष्टा राक्षससंकुला. —^{c}) D1 तु (for च). Ś1 D2.4.10.11 चापि संदृ(Ś1 °दृ)ष्टस्; D3 M1.2 चापि मे दृष्टस् (for च मया दृष्टस्). —After 64^{c}, Ñ1 ins.:

735* *** परिवेष्टितः ।
ततोद्ययप्रतीभास्व.

—^{d}) D1 तव (for त्वं च). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 शोकेन पीडिता(D1 °तः); M3 शोकपरिप्लुता (for शोकनिपीडिता). D3 त्वं शोकेन च पीडिता. —After 64, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 read 73-75.

65 Ñ2 V2 B D6 om. 65 (cf. v.l. 64). —^{c}) D2 सीते; D5 reads in marg. (for देवि).

66 Ñ2 V2 B D6 om. 66 (cf. v.l. 64). —^{a}) Ś1 D2.10.11 M2.3 तं; Ñ1 D1.3.5.7-9 T2 G3 तन् (for त्वं). D2 च (for मां). Ś1 D2.4.10.11 रामकृतादेशं; D3 रामस्य संदेशात्; Cg as in text (for रामकृतोद्योगं). —^{b}) D3 [आ]गते (for °तम्). —D1 om. 66^{cd}. —^{c}) D4 -[अ]नुचरं (for -सचिवं). —^{d}) Ñ1 D3 विद्धि मां (for बुध्यस्व). Ś1 D10 जनकात्मजे (for पवनात्मजम्).

67 V2 B om. 67 (cf. v.l. 64). Ś1 Ñ1 (illeg. from 67^{c} up to हि in 5.34.2^{e}) D1-4.10.11 read st. 67-72 (Ś1 D10 om. 72) after 5.34.1, while Ñ2 V2 B D6 read st. 67-72, 76^{ab} (V2 B only. st. 76^{ab}) and 77^{ab} (including star passages) before 5.34.6. —^{a}) Ś1 Ñ2 D1-4.8.10.11 देवि काकुत्स्थः; Ñ1 राघवो देवि (for तव काकुत्स्थः). —^{b}) D4.6 -शास्त्र- (for -शस्त्र-). —^{c}) D2 सक्तो (for युक्तो). —^{d}) Ñ2 D3-6.11 च सु(Ñ2 D6.11 स)-लक्ष्मणः; D1.2.7-9 T1.3 G3 M1 शुभ(M1 च स)लक्षणः (for च सुलक्षणः).

68 V2 B om. 68 (cf. v.l. 64). For sequence in Ś1 Ñ1(illeg.).2 D1-4.6.10.11, cf. v.l. 67. Ś1 om. 68^{ab}. —^{a}) Ñ2 D6 यस्य; D2 तत्र (for तस्य). Ñ2 D1-4.6.10.11 कार्यव(D6 °र)तो (for वीर्यवतो). —^{b}) Ñ2 D1-3.6.11 सर्व- (for तव). —After 68^{ab}, Ñ2 D1-4.6.10.11 ins., while Ś1 ins. after 67 (due to om.):

736* लोकमालोकयन्त्यन्ये हरयः संचचारिणः ।
मत्सहायाः परे वीरा वेलायां समुपस्थिताः ।

[(l. 1) D1.3.6 सह- (for संच-). D2 संव्यवस्थिताः (for संचचारिणः). —(l. 2) D4 (with hiatus) परे अघेर्; D11 परीवारा (for परे वीरा). Ñ2 D6 वयं सर्वे परीवारा (for the prior half). D2 सुवेले; D4.10 वेलायाः; D11 वेलया (for वेलायां). Ś1 D10 समवस्थिताः (for समुप°).]

—^{d}) Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 संपातेर्(Ś1 D10 °ति-) (for सुग्रीव-).

69 V2 B om. 69 (cf. v.l. 64). For sequence in Ś1 Ñ1(illeg.).2 D1-4.6.10.11, cf. v.l. 67. —^{a}) Ñ2 D1 G3 [ए]वम् (for [इ]यम्). D2.6 मयैव च(D6 स) सहायेन; D11 मयेयं सहसा येन. —^{c}) D3 M2 om. (hapl.) दक्षिणा. Ś1 Ñ2 D1.3.4.6.10.11 समाक्रांता; G1 अनुप्राप्ता (for अनुक्रान्ता). D2 दक्षिणां दिशमाक्षांता (sic). —^{d}) M3 -विजयैषिणा; Cg as in text (for -विचयैषिणा). Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 देवि त्वामनुमार्गता.

70 V2 B om. 70 (cf. v.l. 64). For sequence in Ś1 Ñ1(illeg.).2 D1-4.6.10.11, cf. v.l. 67. —^{a}) Ś1 दिष्ट्याद्य; Ñ2 D6 दिष्ट्या हि; D1-4.10.11 दिष्ट्यर्क्ष-; G3 दृष्ट्याहं (for दिष्ट्याहं). Ñ2 -सैन्यानि; D1.2.11 -सिंहानां; D3 -संघानां (for -सैन्यानां). —^{b}) Ś1 त्वन्नामम् (sic); D1 तत्त्वदम् (sic); D2 त्वन्नाथम्; D3 त्वदर्थम् (for त्वन्नाशम्). —^{d}) Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 [अ]धि(D3.4.10 [अ]भि) गमनादहं; D7.9 M1 Crp.mp.t [अ]धि(M1 [अ]भि)गमशा(D9 Crp.mp. °शं)सनात्; Cm.g.k as in text (for [अ]-भिगमशंसनात्). —After 70, Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 ins.:

G. 5.32. 0
B. 5.35. 77
L. 5.31. 15

दिष्ट्या हि न मम व्यर्थं देवि सागरलङ्घनम् ।
प्राप्स्याम्यहमिदं दिष्ट्या त्वद्दर्शनकृतं यशः ॥ ७१
राघवश्च महावीर्यः क्षिप्रं त्वामभिपत्स्यते ।
समित्रबान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ७२
कौरजो नाम वैदेहि गिरीणामुत्तमो गिरिः ।
ततो गच्छति गोकर्णं पर्वतं केसरी हरिः ॥ ७३
स च देवर्षिभिर्दिष्टः पिता मम महाकपिः ।
तीर्थे नदीपतेः पुण्ये शम्बसादनमुद्धरत् ॥ ७४
तस्याहं हरिणः क्षेत्रे जातो वातेन मैथिलि ।
हनूमानिति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ।
विश्वासार्थं तु वैदेहि भर्तुरुक्ता मया गुणाः ॥ ७५

737* दिष्ट्याहं वानरान्सर्वान्हरीणामीश्वरं च तम् ।
द्रष्टा देवीति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च सानुजम् ।

[(l. 2) D11 दिष्ट्या (sic) (for दृष्ट्वा). D11 विख्यातं (for वक्ष्यामि). D1.3.4.6.11 दिष्ट्या (sic) (for दृष्ट्वा).]

71 V2 B om. 71 (cf. v.l. 64). For sequence in Ś1 Ñ1(illeg.).2 D1–4.6.10.11, cf. v.l. 67. —a) T G2 M1.3 मम न (by transp). Ś1 D1–4.6.11 च न व्यर्थमिदं; Ñ2 न व्यर्थकमिदं; D8 हि च ममाव्यग्रं; G1 कृतं महाभीमं; G3 न मम हि व्यर्थं (for हि न मम व्यर्थं). —b) Ś1 Ñ2 D1–4.6.10.11 मम; G2 इदं (for देवि). D7–9 सागरस्येह लंघनं. —c) G1 प्राप्तश्च (for प्राप्स्यामि). Ñ2 D4.6.11 [अ]द्य त्व(D11 ह्य)हं (for [अ]हमिदं). D7.9 देवि (for दिष्ट्या). Ś1 D10 अहं प्राप्स्यामि दिष्ट्याद्य(D10 °मि (sic)); D2 अद्य प्राप्स्याम्यहं देवि. —After 71, Ś1 Ñ2 D1–4.6.10.11 ins.:

738* तदाश्वसिहि भद्रं ते क्षीणदुःखासि मैथिलि ।

[D3 हि (for [अ]सि). Ś1 D4.10 भामिनि (for मैथिलि).]
—D11 cont.:

739 यशसा तपसा चैव वीर्येण च विशांपतिः ।

72 Ś1 V2 B D10 om. 72 (for V2 B, cf. v.l. 64). For sequence in Ñ1(illeg.).2 D1–4.6.11, cf. v.l. 67. —a) Ñ2 D6.11 स (for च). Ñ2 D6 G1 महावीरः (for °वीर्यः). D2 राघवं च महावीर्यं (sic). —b) D4 अभिपश्यते (sic). —D3 om. 72cd. —c) D7.9 T1 सपुत्र- (for समित्र-).

73 V2 om. 73 (cf. v.l. 64). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 read 73–75 after 64. —ab) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कुंजरो; D5.7–9 G1 M3 Cr.m.g.k.t माल्यवान्; T2 कैलासो; G3 कौनझो; M1 गोकर्णो (for कौरजो). Ñ2 B D6 गोकर्णो दृश्यते यस्मात्पर्वताद्गं(B2 D6 °तो गं)धमादनात्. —After 73ab, Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 ins.:

740* यतो दृश्येत शोकार्तः पर्वतो गन्धमादनः ।

[Ś1 D2.10 ततो (for यतो). Ś1 Ñ1 D10 [ऽ]दृश्यत. D3.4.11 गोकर्णः; D10 शोकांतः (for शोकार्तः).]

—c) Ś1 Ñ B D1–4.6.10.11 तस्माद् (for ततो). B4 गोकर्णात्. —d) Ñ1 B2–4 D1–4.11 पर्वतात्.

74 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 73. —a) Ś1 D3.10.11 स तु; Ñ1 D2.4 यत्र; Ñ2 V2 B D6 तत्र; T2 स हि (for स च). Ś1 Ñ D3.6.10 T2 जुष्टः; V2 B1.2.4 जुष्टं; B3 दृष्टे; D5.7–9 M3 दिष्टः (for दृष्टः). M1 देवर्षिनिर्दिष्टः (for °भिर्दिष्टः). —c) Ś1 Ñ V2 B D1–4.10.11 तीर्थं; T2 तीरे (for तीर्थे). T3 नदपतेः. Ś1 Ñ1 V2 D1.3.10 M2 पुण्यं; Ñ2 B D2.6.11 भुंक्ते; D4 भुंक्ते (sic) (for पुण्ये). —d) Ñ1 D1.2.10 T2.3 शंख- (for शम्ब-). T2.3 -साधनम्; M1 -शासनम् (for -सादनम्). Ñ1 D1.2.10 उत्तमं; D7.9 T1.3 G1.3 M1 Ck.t उद्धरन्; Cm.g as in text (for उद्धरत्). Ś1 D3.11 गंधमादनमुत्तमं; Ñ2 V2 B D6 शंखमुक्तासनाधवत्. D4 शंखं दानवमुत्तमं. ❀ Cm.g: उद्धरत् उदहरत्।; Ck.t: उद्धरन् उद्धृतवान् अवधीदित्यर्थः। भूतेऽपि लटः शत्रार्षः. ❀ —After 74, Ñ1 ins. (l. 1 illeg.):

* * * * * * * * * * * * * * * * * ।
741* तं दृष्ट्वा समतिक्रान्तं दैत्यं * नगरूपिणम् ।

75 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 73. —a) D7.9 M2 यस्य (for तस्य). Ñ2 V2 B D2.4.6.11 केसरिणः (for [अ]हं हरिणः). D11 पुत्रो (for क्षेत्रे). Ś1 D1.10 तस्याहं क्षेत्रजः पुत्रो; D3 अहं तस्य हरेः क्षेत्रे. ❀ Cr.m.g: हरिणः हरेः (Cr.m नकारान्तत्वमार्षम्, केसरिण इत्यर्थः). ❀ —b) Ñ1 जानकि (for मैथिलि). Ñ2 V2 B D6 जातोहं मातरिश्वना. —c) D1.3 नाम (for इति). B2 D1 व्याख्यातो (for वि°). —d) D1 जातः (for लोके). Ñ1 लोकेहं स्वेनः Ñ2 V2 B D2.4.6 प्रकाशः स्वेन (for लोके स्वेनैव). B3 वर्त्मना (for कर्मणा). —e) B3 जिज्ञासार्थं. B1.2 G हि; D11 च (for तु). Ś1 Ñ1 D2.4.10 ते(Ś1 Ñ1 वै) देवि (for वैदेहि). D1 विश्वासनार्थं ते देवि; D3 तव विश्वासनार्थं तु. —f) Ñ2 V2 B D1.6 पितुर्; D3 om. (for भर्तुर्). B2 D11 महागुणाः. —After 75, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 ins.:

742* यथा मां त्वं कपिं व्यक्तं मन्येथा जनकात्मजे ।

[D2 यथा त्वं मां (by transp.); D3 यन्मां त्वं तु (for यथा मां त्वं). B3 नान्यथा; D4 मन्यसे (for मन्येथा). Ñ2 V2 B D6 ना(B2 चा)न्यथेति ह(B1.2 च; B4 D6 हि) (for जनकात्मजे).]
—Thereafter Ñ1 cont.:

743* तथा मामवगच्छ त्वं सत्यं सत्येन ते शपे ।

—After 742*, Ñ2 V2 B1.2.4 D6 read 5.34.2cd (including star passages); while B3 cont. after 742*:

एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोककर्शिता ।
उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमवगच्छति ॥ ७६

अतुलं च गता हर्षं प्रहर्षेण तु जानकी ।
नेत्राभ्यां वक्रपक्ष्माभ्यां मुमोचानन्दजं जलम् ॥ ७७

G. 5. 32. 47
B. 5. 35. 84
L. 5. 31. 19

744* अञ्जना नाम मे माता दिव्याङ्गी कामरूपिणी ।
तव प्रसादाद्वैदेहि समुद्रं गोष्पदं यथा ।
विलङ्घे यथाकामं क्रीडार्थं शिशुरेव च ।
योजनानां सहस्राणि नियतानां शतानि च ।
क्रमिष्यामि यथाकामं किं पुनः शतयोजनम् । [5]
स मनो गमने वापि गरुडो वा महाजवः ।
पवनो वा समो वापि पृष्ठतो वा महाजवः ।
लङ्कामुत्पाट्य संनेतुं शक्तोऽहं मारुतात्मजः ।
मद्बलं विक्रमं वापि श्रोष्यसे द्रक्ष्यसे भृशम् ।
मत्समो वाधिको वापि कोटिकोटिसहस्रशः [10]
महाबला महावीर्या वानराः सन्ति ते भृशम् ।
पर्वतान्स्वकरेणापि चोत्पाट्य निःक्षिपेत्पुनः ।
युद्धे कीटः पतंगो वा रावणोऽयं भविष्यति ।
जिज्ञासार्थं तु वैदेहि किंचिदुक्तं मया बलम् ।

—Thereafter B3 reads 5.34.2[cd].

—After 75 D5.7–9 S ins.:

745* अचिराद्राघवो देवि त्वामितो नयितानघे ।

[D5.7.9 transp. राघवो and त्वामितो. D7.9 ध्रुवं (for [अ]नघे.]

76 For sequence in Ñ2 V2 B D6, cf. v.l. 67. Ś1 Ñ1 V1 (om. 76[cd]) D1–4.10.11 read 76 – 77[ab] (followed by 746*) before 5.34.6. —[a]) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 सा तु; V1 सात्वि- (for एवं). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 तेन; G3 देवी (for सीता). —[b]) Ś1 D10 चोपशोभि(D10 °देशि)तैः ; Ñ1 चापि सांत्विता; Ñ2 V B D6 च नि(B4 सु)दर्शिता; D1.2.4.11 चैव सांत्विता; D3 चोपपादिता (for शोककर्शिता). —Ñ2 V B D6 om. 76[cd]. —[c]) D3 चोपपन्नैर् (for उप°). —[d]) D2 नूनं; D10 श्रुतं (for दूतं). Ś1 D10 तं चाप्यगच्छत; D2.11 T2 तमव(D2 °भि)गच्छत; D4.7.9 G1 M1.2 Ct तमधि(G1 °भि)गच्छति (D4 °त); D1 तमभिमन्यते; D3 कपिममन्यत; Cr.m.g as in text (for तमवगच्छति).

77 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11, cf. v.l. 67 and 76. —[a]) Ñ2 अभृशं च; D3 अतुलेन (for अतुलं च). Ś1 D10 सा गता; Ñ V1 B1.2 D2.6.11 G3 M1 चागता; B3 संगता; D1 सा ततो; D5 तु गता (for च गता). —[b]) D5 M3 च (for तु). Ś1 Ñ1 D1–4.10 च (Ś1 D10 [इ]व; D2 [ए]व) भामि(Ñ1 °वि)नी (for तु जानकी). Ñ2 V B D6 परां प्रीतिं च भाविनी; D11 प्रहर्षाच्चैव भाविनी. —After 77[ab], Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

746* बाष्पसंरुद्धनयना शिंशपां तामुदैक्षत ।
दृष्ट्वा च हनुमन्तं सा विनीतं संहताञ्जलिम् ।
मुमोचानन्दजं वारि गद्गदं मधुराक्षरम् ।
बाष्पसंदिग्धया वाचा शोकहर्षविमिश्रया ।
उवाच मधुरं वाक्यं हरिं हरिणलोचना । [5]
यजेयं देवताः काले यस्यार्थे प्लवगोत्तम ।
दिष्ट्या जीवति मे भर्ता दिष्ट्या जीवति लक्ष्मणः ।
परितुष्टा चिराच्छ्रुत्वा रामकौशल्यजां कथाम् ।
लक्ष्मणस्य च वीरस्य प्राशंसदथ मारुतिम् ।
कपे त्वामभिनन्दामि चिरं जीव सुखी भव । [10]
सानुजः कुशली भर्ता येन मेऽद्य निवेदितः ।
बलेन यशसा चैव वर्धस्व प्रज्ञया तथा ।

[D4 reads from संरुद्ध in l. 1 up to बाष्प in l. 4 in marg. —(l. 1) B1 -संदिग्ध-; D10 -संबद्ध-; D11 -सुरुद्ध- (for -संरुद्ध-). D2 -वदना (for -नयना). D1 मुमोचानंदजं वारि (for the prior half). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कपिं तं समुदै-(D2.10 °दी)क्षत (for the post. half). —D3 om. l. 2 —(l. 2) Ñ1 तं हनुमंतं; D1 सा हनुमंतं (for हनुमन्तं सा) Ś1 D10 सा दृष्ट्वा च हनुमंतं; B1 दृष्ट्वा सा च हनुमंतं (for the prior half). B4 च कृतांजलिं (for संहताञ्जलिं). D1 विनीतवदुपस्थितं (for the post. half). —D1 om. l. 3–7. Ñ2 V B D6 om. l. 3. —(l. 3) Ś1 D3.10.11 बाष्पं; Ñ1 वारि (for वारि-). —(l. 4) B3 -गद्गदया (for -संदिग्धया). Ñ2 D6 -विमिश्रितं; B2 -विनिश्रिता; B3 -विशीर्णया (for -विमिश्रया). —(l. 5) Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 वचनं चेदं (Ñ1 सीता; D2–4 चैव) (for मधुरं वाक्यं). D4.6 सीता (for हरिं). —After l. 5, Ś1 Ñ1 D3(l. 1 only).10.11 ins.:

746(A)* कपिं चैव हनुमन्तं विनीतवदुपस्थितम् ।
परितुष्टा प्रियं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः ।

[Ñ1 om. l. 1. —(l. 1) D3 च (subm.) (for चैव). D11 तं हनुमंतं च (for चैव हनुमन्तं) and अवस्थितं (for उपस्थितम्).]

—(l. 6) B3 पूजामि; D6 जयेयं (for यजेयं). Ś1 B2 D4 देवतां (for देवताः). D4 यदर्थे (for यस्यार्थे). —(l. 7) D4 om. (hapl.) from जीवति up to दिष्ट्या. Ś1 मे ध्यायते; Ñ1 मे म्रियते; D3 म्रिय * मे; D10 मे म्रियते (for जीवति मे). Ś1 D2.10 ध्यायति; D3.4 म्रियति (for second जीवति). —(l. 8) B3.4 परितुष्टास्मि श्रुत्वा यां(B3 ते श्रुत्वा) (for the prior half). Ś1 D10 सीता- (for राम-). Ś1 D1–4.10.11 -कौशल्यसंक(D1.3.4 °सत्क)थां. —B4 om. l. 9. —(l. 9) Ś1 [अ]थ (for च). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्राशशंसाथ (for प्राशंसदथ). —(l. 10) Ñ2 D6 अथ; V2 B कथं (for कपे). —(l. 11) Ñ2 समनिवेदितः (sic); D4 ते ह्यनि°; D11 चाद्य नि° (for मेऽद्य निवेदितः). —Ñ1 illeg. for l. 12. —(l. 12) Ś1 D2–4.10.11 प्रम(D2–4 °ज्ञ)यापि च; B4 प्रभया तथा; D1 पवनात्मजः (for प्रज्ञया तथा). V2 वर्धय सुप्रज्ञया तथा (hypm.) (for the post. half).]

G. 5. 32. 48
B. 5. 35. 85
L. 5. 31. 20

चारु तच्चाननं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ।
अशोभत विशालाक्ष्या राहुमुक्त इवोडुराट् ।
हनूमन्तं कपिं व्यक्तं मन्यते नान्यथेति सा ॥ ७८
अथोवाच हनूमांस्तामुत्तरं प्रियदर्शनाम् ॥ ७९

हतेऽसुरे संयति शम्बसादने
कपिप्रवीरेण महर्षिचोदनात् ।
ततोऽस्मि वायुप्रभवो हि मैथिलि
प्रभावतस्तत्प्रतिमश्च वानरः ॥ ८०

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

—Before 77^{cd}, $Ñ_2$ V_2 B D_6 ins.:

747* अथ हर्षपरीताङ्गी बाष्पेण पिहितानना ।
प्रतिजग्राह तं देवी चक्रे शिरसि चैव हि ।
श्रुत्वा च रामसंदेशं दृष्ट्वा चैवाङ्गुरीयकम् ।

[(l. 1) V_2 $B_{1.3}$ [अ]पिहित-; B_3 सहित- (for पिहित-). V_2 B_1 -[आ]त्मना (for -[आ]नना). —(l. 2) $B_{3.4}$ तद् (for तं). B_2 कृत्वा (for चक्रे). —(l. 3) B_2 राघव- (for च राम-). V_2 [अं]गुलीयकं.]

—D_1 om. 77^{cd}. $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{2.3}$(repeats after l. 2 [r.] of 756*)$_{.4.10.11}$ read 77^{cd} after 756*. —^{c}) $Ś_1$ Ñ V_2 B_{1-3} $D_{2-4.6.10.11}$ कृष्णसा(D_3[first time]$_{.4}$ °ता)राभ्यां; B_4 अश्रुपूर्णाभ्यां; D_7 वक्रपक्षाभ्यां; T_2 पद्मपत्राभ्यां (for वक्रपक्ष्माभ्यां). —^{d}) G_2 M_1 पयः (for जलम्). B_3 [आ]नंदमात्मनः (for °जं जलम्). —After 77, B_3 ins.:

748* त्यक्त्वा प्राणान्पुनः सीता सजीवं मन्यते सती ।
मेनेऽस्तित्वं शरीरस्य मनसानन्दपूर्णता ।

78 $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1-4.10.11}$ om. 78. —^{a}) $D_{5.7.9}$ $G_{1.2}$ M_3 तद्वदनं; M_1 तत्राननं (for तच्चाननं). T_2 देव्यास् (for तस्यास्). D_8 सा तस्य वचनं श्रुत्वा. —^{b}) D_8 -[आ]यतेक्षणा. —^{c}) D_8 विशालाक्षी (for °क्ष्या). —For 78^{a-d}, $Ñ_2$ V_2 B D_6 subst.:

749* तस्यास्तद्विमलं वक्त्रं सुदत्याः सुगुणैर्युतम् ।
यथा राहुविनिर्मुक्तमभवच्चन्द्रमण्डलम् ।

[(l. 1) V_2 तु; B_2 च; D_6 om.(subm.) (for तद्). $B_{1.3}$ सुदंतं (for सुदत्याः). $B_{1.2}$ स्वगुणैर् (for सुगुणैर्). V_2 सुंदरं सद्गुणैर्युतं (for the post. half).]

—$Ñ_2$ V_2 B D_6 om. 78^{ef}.

79 For 79, $Ñ_2$ V_2 B D_6 subst.:

750* इति प्रहृष्टमनसं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
उवाच हनुमांस्तत्र पुनः संहर्षयन्वचः ।

[B_3 om. l. 1. —(l. 1) B_4 संहृष्ट- (for प्र°). B_1 -मनसां. —(l. 2) V_2 संहर्षजं (for संहर्षयन्). B_3 इव (for वचः).]
—After 79, $D_{5.7-9}$ S ins.:

751* एतत्ते सर्वमाख्यातं समाश्वसिहि मैथिलि ।
किं करोमि कथं वा ते रोचते प्रतियाम्यहम् ।

[❀ Ck: किं करोमीत्यादि । वर्तमानसामीप्ये लटौ । प्रतियामि प्रतियास्ये रामसमीपम्, किं करोमि किं करिष्ये, कथं वा ते रोचते चिकीर्षिततयेति शेषः ।; so also Ct. ❀]

80 $Ś_1$ $D_{1.10}$ om. 80^{ab}. —^{a}) $T_{2.3}$ शंखसादने; T_2 (also) संघसाधने; M_1 शंबरासने (for शम्बसादने). Ñ V_2 B $D_{2-4.6.11}$ हतो गजो(B_1 °तो गतो; D_3 °तोसुरो) येन स($Ñ_1$ B_4 $D_{2-4.11}$ च) गंधमादने($Ñ_1$ D_{2-4} शंखसादने). —^{b}) M_2 हरि- (for कपि-). $Ñ_1$ -वेशनात्; B_1 $D_{3.4}$ -नोदनात् (for -चोदनात्). B_3 च शूरदर्शिना (for महर्षिचोदनात्). —^{c}) $Ś_1$ D_{10} अहं तु; $D_{1.11}$ ततस्तु (for ततोऽस्मि). $Ś_1$ $D_{1.10.11}$ [ऽ]स्मि; T_2 [ऽ]पि (for हि). Ñ V B $D_{2-4.6}$ तद्($Ñ_1$ D_{2-4} °स्या)न्वये($Ñ_1$ °रूपो) वायुसुतोस्मि मैथिलि($Ñ_2$ D_6 जानकि). —^{d}) V_2 B_3 प्रभावितस्. $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{2.4.10.11}$ -प्रतिमोस्मि; V_2 B_3 -प्रभवश्च; G_2 -सदृशश्च (for -प्रतिमश्च). —After 80, $Ś_1$ Ñ V B $D_{1-4.6.10.11}$ ins.:

752* प्रब्रूहि सर्वं हृदयस्थितं ते
मां वै चिरेण त्वमनिन्द्यरूपे ।
यावद्ब्रवीम्युग्रजवेन गत्वा
प्रियं प्रिया तेऽधिगतेति रामम् ।

[(l. 1) $Ś_1$ सीतां (for सर्वं). $Ñ_2$ $B_{2.3}$ $D_{4.6}$ हृदये; $D_{1-3.11}$ हृदि यत्(D_1 ह) (for हृदय-). $Ñ_2$ V_1 $B_{1.2}$ D_6 यन्; V_2 वै; B_3 D_{11} च (for ते). B_4 हृदयं हि यन्मां (for हृदयस्थितं ते). —(l. 2) $Ś_1$ $Ñ_1$ D_{10} मां वा; $Ñ_2$ मां *; V_2 B_3 यन्मां; D_4 सा मे (for मां वै). B_4 चिरेण मत्वा त्वमचिंत्यरूपे. $Ś_1$ D_{10} om. l. 3–4. —(l. 4) $Ñ_2$ ते प्रियतेति; V_1 B_1 तेन गतेति (for तेऽधिगतेति).]

—Thereafter, $Ñ_2$ V B D_6 cont.:

753* तथा तु सा वायुसुतेन हर्षिता
बभूव सीता परिपूर्णमानसा ।
हतेषु दैत्येषु यथाभवच्छची
भृशं प्रतीता सुरराजविक्रमैः ।

[(l. 1) B_4 [इ]ति (for तु). —(l. 2) B_2 परिघूर्ण-. (l. 3) B_3 दैन्येषु (for दैत्येषु). B_3 छटा (for शची).]

३४

भूय एव महातेजा हनूमान्मारुतात्मजः ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सीताप्रत्ययकारणात् ॥ १

वानरोऽहं महाभागे दूतो रामस्य धीमतः ।
रामनामाङ्कितं चेदं पश्य देव्यङ्गुलीयकम् ।
समाश्वसिहि भद्रं ते क्षीणदुःखफला ह्यसि ॥ २

गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः करविभूषणम् ।
भर्तारमिव संप्राप्ता जानकी मुदिताभवत् ॥ ३

चारु तद्वदनं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ।
बभूव प्रहर्षोदग्रं राहुमुक्त इवोडुराट् ॥ ४

ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुः संदेशहर्षिता ।
परितुष्टा प्रियं श्रुत्वा प्राशंसत महाकपिम् ॥ ५

G. 5. 33. 0
B. 5. 36. 6
L. 5. 32. 8

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 D1.3.4.10 हनुमद्वाक्यं; Ñ1 सीतासंभाषणे हनुमद्वाक्यं; Ñ2 B3 D6 अंगुली(B3 °री)-यकसमर्पणं; V B2 अंगुली(B2 °री)यसमर्पणं; B1.4 अंगुरीयकदानं; D2 दिग्विजये रामवर्णनं; D11 सीतासंभाषणं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 B1.2 D6 32; V1 33; V2 23; B3 30; B4 D3.5.7–9 T G M1.3 35; M2 34. —After Colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः. —After Sarga 33, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins. a passage relegated to App. I (No. 7).

34

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 V1 om. 1–5. V2 B om. 1–2^{b}. Ñ1 illeg. for 1^{a}. —^{a}) Ś1 Ñ2 D1–4.6.10.11 भूय(Ś1 अन्य)श्चापि (for भूय एव). —^{b}) D5.7.9 T1.3 G1 M1 पवनात्मजः. —^{c}) Ñ1 प्रवृत्तं; D1–4.6 M1.2 प्रसृतं; Cv as in text (for प्रश्रितं). —After 1, Ś1 Ñ1 (illeg. from 67^{c} up to हि in 2^{e}) D1–4.10.11 read 5.33.67–72 (Ś1 D10 om. 72).

2 V1 om. 2; Ñ1 illeg. up to हि in 2^{e} (for both, cf. v.l. 1). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 om. 2^{ab} (for V2 B, cf. v.l. 1). —Ñ2 V2 B D6 read 2^{cd} (including star passages) after 5.33.75 (followed by 742*; B3 followed by 742* and 744*). —^{c}) B3 श्रीरामेण (for रामनाम-). D10 -[आ]कृतं; Ck.t as in text (for -[अ]ङ्कितं). B1 इदं; D2 देवि (for चेदं). —^{d}) Ś1 D2.10.11 दिव्यं पश्य; Ñ2 V2 B D6 प्रगृहाण; D1.3 त्वं गृहाण; D4 प्रगृह्णीष्व (for पश्य देवि). —After 2^{cd}, Ñ2 V2 B3.4 (Ñ2 V2 B4 om. [hapl.]) D1–3.6.11 ins., while Ś1 B1 D10 ins. before 2^{cd}, whereas B2 cont. after 755*, while D4 ins. after 2:

754* सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्य च भामिनि ।
प्रेषितं रामचन्द्रेण सुवर्णस्याङ्गुलीयकम् ।

[(l. 1) Ś1 च मैथिलि; B1.2 D6.11 च भाविनि; B3 [अं]गुलीयकं (for च भामिनि). D10 स्ववर्णस्य स्ववर्णस्य स्ववर्णस्यैव मैथिलि. —(l. 2) D1.4 रामभद्रेण; B3 D3 तव रामेण; D11 रामदेवेन (for रामचन्द्रेण). B1 रामेण प्रहितं देवि; B2 प्रहितं रामभद्रेण; D2.6 रामेण प्रेषितं भद्रे (for the prior half). D10 स्ववर्णस्य.]
—B3 D6 cont.; Ñ2 V2 B1.2.4 D5.7–9 S ins. after 2^{cd}:

755* प्रत्ययार्थं तवानीतं तेन दत्तं महात्मना ।

[Ñ2 V2 B D6 त्वदभिज्ञानहेतोर्हि (for the prior half). Ñ2 V2 B D6 दत्तं तेन (by transp.).]

—Ñ2 V2 B D6 om. 2^{e}–5. —^{e}) D8 समाश्वसि च (sic).

3 Ñ2 V B D6 om. 3 (cf. v.l. 1 and 2). —^{ab}) Ś1 D2.10 तद्; Ñ1 D4.11 तं; D3 [अ]त्र (for सा). D7.9.11 -विभूषितं. D1 गृहीत्वा प्रेषयामाणा तद्भर्तुः करभूषणं (sic). —After 3^{ab}, Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 ins.:

756* मुमोच हर्षजं वारि सव्रीडितमधोमुखी ।
तच्छ्रुत्वा मधुरं वाक्यं सीता रामगुणान्वितम् ।

—Then they all read $5.33.77^{cd}$, D3 repeating l. 2 of 756* and $5.33.77^{cd}$ after 762*. —^{c}) Ś1 D2.4.10.11 संप्राप्य; Ñ1 D1.3.7.9 T G2 Ct संप्राप्तं; Cg as in text (for °प्राप्ता). —^{d}) D1.3 सममन्यत (for मुदिताभवत्).

4 Ñ2 V B D6 om. 4 (cf. v.l. 1 and 2). —^{a}) T2 तच्चारु वदनं (by transp.). —Ñ1 illeg. for 4^{b}. —^{b}) D1 -मुक्त-; D2 -युक्त- (for -शुक्ल-). Ś1 D1.3.4.10.11 -[अ]सित-; D2 -सित- (for -[आ]यत-). Ś1 D11 -[ई]क्षणा (sic). —^{c}) D7.9 T2 Ck.t हर्षोदग्रं(D9 °यं) च(T2 *); T1.3 हर्षितोदग्रं (for प्रहर्षोदग्रं). Ś1 D1–4.10.11 हर्षोदग्रं(D1.2 °यं; D11 ततो हर्षो) बभूवाथ; Ñ1 यथा राहुविनिर्मुक्ता; D3 M3 अशोभत विशालाक्ष्या. ❀ Ck: बभूव हर्षोदग्रमित्यत्र स्वरभक्तिः पृथग्वर्णतया पद्यपूरणाय पाठ्या।; Ct: 'बभूव हर्षोदग्रं च' इति पाठः. ❀ —Ñ1 illeg. for 4^{d}. —^{d}) D10 -ग्रस्त (for -मुक्त). D11 इवोडुपान् (sic) (for इवोडुराट्). D3 राहुमुक्तमिवेंदुराट्; D8 राहुमुक्तेंदुमंडलं.

5 Ñ2 V B D6 om. 5 (cf. v.l. 1 and 2). —^{b}) D1.3 भर्त्रभिज्ञान- (for भर्तुः संदेश-). Ś1 D10 भर्तृव्यसनकर्षिता; Ñ1 D2.4.11 भर्तुः शोकेन कर्षि(D4 पीडि)ता. —After 5^{ab}, Ś1 Ñ1 (illeg.) D1–4.10.11 ins.:

757* रुदती शोकहर्षाभ्यां मुदिता वाक्यमब्रवीत् ।

G. 5. 33. 21
B. 5. 36. 7
L. 5. 32. 9

विक्रान्तस्त्वं समर्थस्त्वं प्राज्ञस्त्वं वानरोत्तम ।
येनेदं राक्षसपदं त्वयैकेन प्रधर्षितम् ॥ ६
शतयोजनविस्तीर्णः सागरो मकरालयः ।
विक्रमश्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदीकृतः ॥ ७
न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।
यस्य ते नास्ति संत्रासो रावणान्नापि संभ्रमः ॥ ८
अर्हसे च कपिश्रेष्ठ मया समभिभाषितुम् ।
यद्यसि प्रेपितस्तेन रामेण विदितात्मना ॥ ९
प्रेपयिष्यति दुर्धर्षो रामो न ह्यपरीक्षितम् ।
पराक्रममविज्ञाय मत्सकाशं विशेपतः ॥ १०
दिष्ट्या च कुशली रामो धर्मात्मा धर्मवत्सलः ।
लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ ११
कुशली यदि काकुत्स्थः किं नु सागरमेखलाम् ।
महीं दहति कोपेन युगान्ताग्निरिवोत्थितः ॥ १२

[Ś1 हर्षशोकाभ्यां (by transp.); D2.3 काम° (for शोकहर्षाभ्यां). D1.3 जानकी; D2 हृष्यती; D4.11 हर्षिता; D11 हृपिता (for मुदिता).]

—Thereafter, Ś1 Ñ1 (illeg. for all except 45^{cd}) D1–4.10.11 read 12, 13 and 45 (including star passages). —Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 om. 5^{cd}. —^{c}) D5.7–9 T3 M2.3 Cv.r.m.g.t कृत्वा (for श्रुत्वा). —^{d}) D5.7.9 M3 प्रशशंस.

6 Before 6, Ś1 Ñ1 V1(om. 76^{cd}) D1–4.10.11 read 5.33.76–77^{ab} (including star passage), while Ñ2 V2 B D6 read 5.33.67–72 (V2 B om. 67–72), 76^{ab} and 77^{ab} (including star passages) before 6. —^{a}) B3 महाप्राज्ञः ; D1–3 G3 समर्थश्च (for समर्थस्त्वं). —^{b}) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 प्लवगर्षभ. B3 समर्थो भव सर्वदा. —^{cd}) G1 -पुरं (for -पदं). Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 येनायं रक्षसां(D10 °सो) वासस् ; Ñ2 V1 B1.2.4 D3.6 येनायं राक्षसावासस् (for ^{c}). D10 मयैकेन (sic). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 प्रध(D2 °क)र्षित: (for प्रधर्षितम्). B3 येनाहं राक्षसारामे त्वयागत्य निवेदिता. —After 6, B3 ins. :

758* अत: परं महत्कार्यं कः करिष्यति शक्तितः ।

7 ^{a}) D2 -विस्तीर्णं. —^{b}) Ñ2 V B D6 च महोदधिः (for मकरालयः). D2 सागरं मकरालयं. —^{c}) Ñ2 V B (B2 m.) D6 विक्रमैः(B2 also °मे) ; D4 विक्रम्य (for विक्रम-). —^{d}) B1 D5.11 क्रामता; Ck.t as in text.

8 ^{a}) D6 त्वा. —^{b}) D1.3 प्लवगोत्तम; D11 G3 वानरोत्तम. —^{c}) Ñ2 V B D6 [ए]त्र (for [अ]स्ति). —^{d}) Ś1 Ñ1 D7–10 Ct अपि; Ñ2 V B1.3 D2.4.6 न च; B2 नैव; B4 च न; D5 नास्ति; T2 नाति- (for नापि). B2 संभवः ; D3 वि° (for संभ्रमः).

9 ^{a}) Ś1 B3 D1.3.10 अर्हसि; T2 हर्षसे (sic) ; Cr.m.g.k.t as in text (for अर्हसे). Ś1 Ñ2 V B3.4 D1.3.6.10 त्वं (for च). —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–4.6.10.11 G3 M1.2 समभिभाषणं. —^{c}) Ś1 Ñ1 D10.11 परीक्ष्य; Ñ2 V B D6 यस्मात्त्वं(B1.2 °त्सं-) ; D2.8 G2 यदसि; D3 यदासि; D4 यदभि- ; D5 M2.3 Cr.m.g यद्यपि; Ck.t as in text (for यद्यसि). ❀ Cr : अव्ययानामनेकार्थत्वादत्र यद्यपीति निपातसमुदायोऽवधारणे वर्तते । ; so also Cg. ❀ —^{d}) B4 परमात्मना.

10 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10 मेधावी (for दुर्धर्षो). —D10 om. (hapl.) from 10^{b} up to the prior half of l. 1 of 759*. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.11 न रामो (by transp.). V2 [अ]भ्युपवीक्षितुं; D6 ह्यपवीक्षितं; D11 °क्षता (sic) (for ह्यपरीक्षितम्). —^{c}) D4 इति रामम् (sic) (for पराक्रमम्). B4 परिज्ञाय; D11 स विज्ञाय (for अवि°). —^{d}) Ñ2 V B D6 मत्समीपं(D6 °पे). —After 10, Ś1 Ñ V2 D1–4.6.10.11 ins. :

759* अविन्ध्यो नाम मेधावी राक्षसो वृद्धसंमतः ।
तद्वाक्यादवगच्छामि रामसुग्रीवयोरहम् ।
सख्यं वालिवधं चैव सुग्रीवैश्वर्यमेव च ।
कपिराघवसंबन्धात्त्वां च दूतमवैम्यहम् ।

[(l. 1) D10 om. the prior half. Ś1 युद्धसंमतः ; Ñ1 D1 वृद्ध(Ñ1 ** [illeg.])सत्तमः; Ñ2 दृढसंमतः; V2 ** संमतः. —(l. 2) Ś1 D10 अधि-; V2 अभि- ; D3 उप- (for अव-). D2 तद्वाक्येनाभिजानामि (for the prior half). —(l. 3) D1 -वधात्तं ह (for -वधं चैव). —Ñ2 D6 om. l. 4. —(l. 4) Ś1 D10 कपे; Ñ1 हरि- (for कपि-). D1.2 -संबाधात्; D11 -संबंधं (for -संबन्धात्).]

11 ^{a}) Ś1 D3.8.10 T2 G2.3 M1 स; D2.4.11 तु (for च). —^{b}) Ñ2 D6 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा). D7.9 M3 सत्यसंगरः ; D8 T G M1.2 सत्यवत्सलः. —^{d}) V B D6 G M1.2 सुमित्रानंदि- . —After 11, Ś1 Ñ1 D1(preceded by 769*).2–4.10.11 read 22^{cd}.

12 Ñ2 V B D6 om. 12–13. Ś1 Ñ1 (illeg.) D1–4.10.11 read 12, 13 and 45 after 5^{ab} (preceded by 757*). —^{a}) D10 कुशले (sic). —^{b}) Ś1 D1–4.10.11 Cgp.t न; Cr.g.k as in text (for नु). ❀ Cr : कुशली यदि काकुत्स्थः किं नु सागरमेखलामिति पाठः . ❀ —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 लंकां; Cg.k.t as in text (for महीं). —^{d}) D9 reads from न्ता up to तः in marg.

अथवा शक्तिमन्तौ तौ सुराणामपि निग्रहे ।
ममैव तु न दुःखानामस्ति मन्ये विपर्ययः ॥ १३
कच्चिन्न व्यथते रामः कच्चिन्न परितप्यते ।
उत्तराणि च कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥ १४
कच्चिन्न दीनः संभ्रान्तः कार्येषु च न मुह्यति ।
कच्चित्पुरुषकार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः ॥ १५
द्विविधं त्रिविधोपायमुपायमपि सेवते ।
विजिगीषुः सुहृत्कच्चिन्मित्रेषु च परंतपः ॥ १६
कच्चिन्मित्राणि लभते मित्रैश्चाप्यभिगम्यते ।
कच्चित्कल्याणमित्रश्च मित्रैश्चापि पुरस्कृतः ॥ १७

G. 5. 33. 32
B. 5. 36. 18
L. 5. 32. 22

13 Ñ2 V B D6 om. 13; Ñ1 illeg. for 13 (for both, cf. v.l. 12). For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4.10.11, cf. v.l. 12.—[a]) M2 इदानीं; Cv.r.g.k.t as in text (for अथवा). D1.3 शक्तियुक्तौ; D11 किश्यमंतौ (sic) (for शक्तिमन्तौ). ❀ Cv: अथवेत्यादि। अथातोऽनन्तराप्रश्ने-विकल्पारम्भमङ्गल इति वचनादत्र अथशब्द इदानीमप्यर्थे वर्तते।; Cr: अथ चेति। अथाप्यर्थे. ❀—[c]) D1.3 नास्ति; D2 तु सु-; D3 नूनं; D5 G1 न तु (by transp.); T1.3 हि न.—[d]) D1.3 मन्येचापि; D5 नास्ति मन्ये (for अस्ति मन्ये).

—After 13, D1.3 ins.:

760* तच्छ्रुत्वा हनुमांस्तस्या जानक्याः परिदेवितम्।

—D1 cont.:

761* उवाच शान्तया वाचा कुशलं राघवस्य च।
निशम्य वाक्यं जनकात्मजा सा ;

while D3 cont. after 760*:

762* भूयश्चापि महातेजा जानकीं पर्यसान्त्वयत्।
शोकोऽयं त्यज्यतां भीरु कल्याणं समुपस्थितम्।
राघवः स महाबाहुः क्षिप्रं त्वां प्रतिपत्स्यते।
सभ्रातृबान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम्।
निर्वैरः स हि धर्मात्मा निहतै राक्षसैर्विभुः। [5]
त्वां ग्रहीष्यति काकुत्स्थो नष्टां वेदश्रुतीमिव।

—Thereafter, D3 repeats l. 2 of 756* and 5.33.77[cd].

—After 13, D4 ins.:

763* नष्टां यथा विश्वसृजा च सृष्टिं
पुनः प्रमोदं भजते ह्यभीक्ष्णम्।
तथैव श्रुत्वा जनकात्मजा तां
रामस्य वार्तां प्रमुमोद देवी।

14 [a]) D2 क्वचिन् (for कच्चिन्). D3 कच्चित् (for रामः).—[b]) D2.10 क्वचिन्.—[c]) D10.11 तु (for च).—[d]) D1 पुरुषर्षभः; G2 नृपतेः सुतः.

15 [a]) D2 क्वचिन्. Ñ2 V B3.4 वीरो न; B1.2 दीनो न (by transp.); D6 धीरो न (for न दीनः).—[b]) Ś1 Ñ V1 B1.3 D10 न विमुह्यति (V1 B1.3 °ते); V2 न च विद्यते; B2.4 D1.2.6 न च (B3 परि; D1 स न; D2 [अ]पि न; D6 *न) मुह्यति (D6 °ते) (for च न मुह्यति).—After 15[ab], D10 ins. 769*.—Ś1 D10 read 15[cd] after 22.—[c]) D1 किंचित्. Ś1 Ñ1 D10 पुरुषकारं च (Ñ1 स); D1-4.11 °कारेण; Cg.k.t as in text.—[d]) Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 पार्थिवात्मजः (for नृपतेः सुतः).

16 [a]) Ñ1 D2 त्रिविधं (Ñ1 °धस्); B2 D3.11 Cr विविधं (for द्विविधं). D2 -[उ]पायः; D4 -[उ]पेयम् (for -[उ]पायम्).—[b]) D3 उपेयम् (for उपायम्). Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10.11 कश्चि (B D1.3.6.11 °चि) दास्थितः; D5 T2 उपसेवते; Cv as in text (for अपि सेवते). D2 सोपायं समुपस्थितः.—[c]) Ñ1 जिगीषुश्च. Ñ1 D4 प्रकृ (Ñ1 °हृ) दश्च; D1-3.10.11 च हृ (D1.10 द) दश्च; D3 G2 सुहृत्कश्चिन् (for सुहृत्कच्चिन्).—[d]) Ñ1 D1.3.4.10.11 न च दैव (D10 दोप) परायणः (Ñ1 °परः कच्चित्); D2 कश्चित्कर्मणि चोत्थितः. ❀ Cm: सुहृत्परंतपो रामो विजिगीषुः संधिविग्रहोपायं सामदानभेदरूपमुपायम्। उपायमपि दण्डोपायमपि। मित्रेषु चकारादमित्रेषु च द्विविधं यथा भवति तथा सेवते कच्चित्। मित्रेषु सामदाने, अमित्रेषु भेददण्डौ चेत्येवं विभज्य प्रयुङ्क्ते कच्चित्।; Ck: विजिगीषुसुहृत्कच्चित् "बहुव्रीहिस्तत्पुरुषश्च". ❀—For 16[cd], Ś1 Ñ2 V B D6 subst., while Ñ1 ins. after 19, whereas D1.3.4.10.11 ins. after 16[ab]:

764* अविरागी च धृष्टश्च कच्चित्कर्मणि चोत्थितः।

[Ś1 D10 अविनाशी; Ñ1 अभिमानी; D1.4 अतिरागी. D11 न धृष्णुश्च (for च धृष्टश्च). B3 अतीवासीच दृष्टश्च (for the prior half). Ñ1 B4 D4.10 कश्चित्; D1 कचित्. D3 कर्मसु (for कर्मणि). Ś1 D10 चोच्छ्रितः; Ñ1 वोत्थितः; B3 चेष्टते; D1 चास्थितः.]

—Thereafter, Ñ1 (partly illeg.) cont.:

765* कच्चिच्च कपिशार्दूल स्थितामत्र सुदुःखिताम्।
******** जानकीं रघुनन्दनः।

—Ñ1 further cont. l. 6 of 768*.

—After 764*, Ñ2 V B D6 cont., while Ñ1 D1-4.10 ins. after 16:

766* यस्तु नारभते कर्म नरो दैवपरायणः।
क्षिप्रं भवति निर्द्रव्यः पलायनपरायणः।

[Ñ1 transp. l. 1 and 2.—(l. 1) Ñ1 नाचरते. Ñ1 D1-4 किंचिन् (for कर्म).—(l. 2) D1 नद्रव्यः (for निर्द्रव्यः).]

17 Ś1 om. (hapl.) 17[ab].—[a]) D1 क्वचिन्. Ñ2 V B D6 भजते (for लभते).—[b]) Ñ2 V B D6 चाप्यधि- (Ñ2 V1 °भि-); D2-4.10.11 M1 चाप्यु (D11 °भ्यु) प-; T1.2 चाप्यधि-; Cm.g.k.t as in text (for चाप्यभि-). D1 मित्रैश्चाप्युदयं लभेत्.—[c]) D1 क्वचित्. Ś1 Ñ1 D2.10.11 -मित्रैश्च; Ñ2 V1 B1-3 D6 -वृत्त (Ñ2 D6 °त्ति) श्च; D1 -मित्रस्य;

G. 5. 33. 32
B. 5. 36. 19
L. 5. 32. 23

कच्चिदाशास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवात्मजः ।
कच्चित्पुरुषकारं च दैवं च प्रतिपद्यते ॥ १८
कच्चिन्न विगतस्नेहो विवासान्मयि राघवः ।
कच्चिन्मां व्यसनादस्मान्मोक्षयिष्यति वानर ॥ १९
सुखानामुचितो नित्यमसुखानामनूचितः ।
दुःखमुत्तरमासाद्य कच्चिद्रामो न सीदति ॥ २०
कौसल्यायास्तथा कच्चित्सुमित्रायास्तथैव च ।
अभीक्ष्णं श्रूयते कच्चित्कुशलं भरतस्य च ॥ २१
मन्निमित्तेन मानार्हः कच्चिच्छोकेन राघवः ।
कच्चिन्नान्यमना रामः कच्चिन्मां तारयिष्यति ॥ २२

Cr.m.g.k.t as in text (for -मिश्रश्च). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 मित्रैर(V2 °श्चा)पि च सत्कृतः.

18 ^{a}) D1 किंचिन् (for कच्चिद्). Ñ1 आशास्ते; D1 नाशास्ति. Ñ2 V B1–3 D6 देवानां कच्चिदाशास्ते; B4 देवानाराध्य चासाद्य. ❀ Cr: आशास्तीति परस्मैपदमार्षम् ।; Cm.g.k.t : आशास्ति आशास्ते (Ck.t प्रार्थयत इत्यर्थः). ❀ —D11 om.(hapl.) 18^{c}– 19^{b}. D7 reads 18^{cd} in marg. —^{c}) D1 किंचित् (for कच्चित्). D2 वै (for च). —^{d}) D4.6 दैवतं(D6 °व∗) (for दैवं च). T2 दैवतं च प्रपद्यते.

19 D11 om. 19^{ab} (cf. v.l. 18). —^{a}) D1 क्वचित्. B3 [अ]धिगत-; G2 विदित- (for विगत-). —^{b}) M3 प्रवासान् (for वि°). D1–4.10 मे नरर्षभः (for मयि राघवः). Ś1 विवसन्मेदिनीपतिः; Ñ V B D6 विप्रवासान्नरर्षभः. —Ñ2 V B read 19^{cd} for the first time here, repeating it after l. 5 of 768*. —^{c}) Ñ2 V B D6 (Ñ2 V B1.2.4 both times; B3 first time) अपि; B3 (second time) कथं (for कच्चिन्). M1 मा (for मां). D3 तस्मात् (for अस्मान्). —^{d}) D7–9 M1 राघवः (for वानर). Ś1 Ñ V B D1.4.6.10(Ñ2 V B both times) सुघोरादुद्धरिष्यति; D2.3 सुघोरात्तारयिष्यति; D11 सुघोरान्मोचयिष्यति. —After 19, Ñ1 ins. 764*, followed by 765* and l. 6 of 768*; while D4 ins. l. 6 of 768* after 19.

20 Ś1 D10 om. 20. B3 om. 20^{ab}. —^{b}) Ñ2 V B1.2 D1.3.4.6.11 च नोचितः; B4 इहोचितः (sic); D2 तु नोचितः; T1.3 M2.3 Cv.r.m अनौचितः; T2 अकोविदः; Cg.k.t as in text (for अनूचितः). ❀ Cv.r.m : अनुचित एवानौचितः (Cv प्रज्ञादिभ्यश्चेति स्वार्थेऽण्प्रत्ययः) ।; Cg : अनूचित इति दीर्घ आर्षः ।; so also Ck.t. ❀ —^{c}) Ñ2 V1 B D1–4.6.11 उत्तमम् (for उत्तरम्). —^{d}) D6 क्वचिद्. Ñ1 D1.2.4.11 शोचति; D3 मुह्यति (for सीदति). —After 20, B3 ins. 768*.

21 B3 om. 21–22; Ñ2 V B1.2.4 D6 om. 21. Ś1 D1–4.10.11 read 21 and 23–26 after 29 (including star passages). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 देव्याः (for कच्चित्). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कच्चित्सह सुमित्रया. —^{c}) D1–4.10.11 तत्र (for कच्चित्). —After 21, Ś1 D1–4.10.11 ins. :

767* कच्चिच्छ्रूयेत कौसल्या सुमित्रा चाप्यनामयम् ।
कच्चिद्धर्मेण शासन्तं स्तुवन्ति भरतं नराः ।

[D7 om. (hapl.) l. 1. —(l. 1) Ś1 D10 शृणोति (for श्रूयेत). D2.4 वा (for च). D2–4.11 [अ]नामया (for [अ]-नामयम्). —(l. 2) Ś1 D1.10 प्रजाः; D3 जनाः (for नराः).]

22 B3 om. 22 (cf. v.l. 21). —^{a}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 -निमित्तं च(D2 हि); Cv as in text (for -निमित्तेन). —^{b}) Ś1 Ñ1 D4.11 तापेन; Ñ2 V B1.2.4 D1.3.6 वानर; G1.3 शोचेन्न; Cv.r.m.t as in text (for शोकेन). D2 क्वचिद्वानर; D10 क्वचित्तापेन. —After 22^{ab}, Ś1 Ñ V B (B3 after 20 [owing to om.]) D1–4.6.10.11 ins. :

768* अल्पमायास्यते वीरः सोऽद्य भूमिपतेः सुतः ।
यदि जीवति काकुत्स्थः किमर्थं रावणालयम् ।
न निर्दहति कोपेन युगान्ते पावको यथा ।
किमर्थं मर्षयति मां रिपुसंस्थामरिंदमः ।
न रावणविनाशाय प्रयत्नमुपतिष्ठति । [5]
धक्ष्यते सायकैश्चेमां त्वयि प्रतिगते पुरीम् ।
कच्चित्स नाथो मम राजपुत्रः
सर्वस्य लोकस्य च धर्मनाथः ।
मां वीरनाथां बलवद्गृहीता-
मनाथवत्तां प्रति चिन्तयानः । [10]

[Ś1 B3 om. l. 1. —(l. 1) B1.4 अन्यम् (for अल्पम्). Ñ2 D6 आतप्यते; B1 आशास्यते; B4 आश्रयते (for आयास्यते). Ñ2 V B1.2.4 D6 रामो (for वीरः). D4 सद्यो (for सोऽद्य). Ñ2 V B1.2.4 D6 विदेशे नृपतेः सुतः (for the post. half). —(l. 2) D3 राक्षसालयं (for रावणालयम्). —(l. 3) D2.4 ज्वलनो (for पावको). Ś1 D1.3.10.11 युगां(Ś1 वनां)ता(D1 लंकाम)ग्निरिवोत्थितः; Ñ1 युगाग्निरिव वोत्थितः (for the post. half). —D6 om. (hapl. ?) from the post. half of l. 4 up to the prior half of l. 6. —(l. 4) B3 मर्षते मां च; B4 मर्षति श्रीमान्; D11 मर्षयिष्यंति (sic) (for मर्षयति मां). Ñ V1 अरि- (for रिपु-). D11 -स्थानम् (for संस्थाम्). Ñ2 V B3 अमर्षणः. B1.2.4 अरिसंस्थानमर्षणः (for the post. half). —(l. 5) D1 स (for न). Ñ V B1.2.4 D3.4 अनुतिष्ठति; D2 उपतिष्ठते. —After l. 5, Ñ2 V B repeat 19^{cd}. —Ś1 D1–3.10.11 om. l. 6. Ñ1 cont. l. 6 after 765*; while D4 ins. l. 6 after 19. —(l. 6) D4 [प]व (for [इ]मां). Ñ1 च शरैर्लंकां (for सायकैश्चेमां). Ñ1 illeg.; D4 -गते पुनः (for -गते पुरीम्). —(l. 7) D2

कच्चिदक्षौहिणीं भीमां भरतो भ्रातृवत्सलः ।
ध्वजिनीं मन्त्रिभिर्गुप्तां प्रेषयिष्यति मत्कृते ॥ २३
वानराधिपतिः श्रीमान्सुग्रीवः कच्चिदेष्यति ।
मत्कृते हरिभिर्वीरैर्वृतो दन्तनखायुधैः ॥ २४
कच्चिच्च लक्ष्मणः शूरः सुमित्रानन्दवर्धनः ।
अस्त्रविच्छरजालेन राक्षसान्विधमिष्यति ॥ २५
रौद्रेण कच्चिदस्त्रेण रामेण निहतं रणे ।
द्रक्ष्याम्यल्पेन कालेन रावणं ससुहृज्जनम् ॥ २६
कच्चिन्न तद्धेमसमानवर्णं
तस्याननं पद्मसमानगन्धि ।
मया विना शुष्यति शोकदीनं
जलक्षये पद्ममिवातपेन ॥ २७

G. 5. 33. 40
B. 5. 36. 28
L. 5. 32. 30

न (for स). —(l. 8) V2 स सर्व- (for सर्वस्य). Ś1 B4 D10 लोकनाथः; D3 धर्मवादः (for धर्मनाथः). —B1 om. (hapl. ? [see var.]) from l. 9 up to 774*.—(l. 9) Ñ1 मार्गमाणो; Ñ2 D6 चाप्यनाथां; D3 न्याय्यमानो; D11 नाथमानो (for वीरनाथां). Ñ2 V B1-3 D6 बलिना (for बलवद्-). —(l. 10) Ś1 D10 वत्स्यति; Ñ1 शुष्यति; Ñ2 D6 तप्यति; V1 तामति-; V2 B3 तां परि-; D1.11 ताम्यति; D2 नावति; D4 नास्यति (sic) (for तां प्रति). D1.11 शोकयुक्तः(D11 °दीनां) (for चिन्तयानः). D3 नानाथवत्ताम्यति शोकहीनः.]

—Ñ2 V B1.3 D6 om. 22^{cd}. Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 read 22^{cd} after 11 (including star passage). —^{c}) D2 कच्चिन्. D1 [अ]न्यमतो (sic). —^{d}) D2 कच्चिन्. D10 मा (for मां). —After 22, Ś1 D10 read 15^{cd}. —After 22, Ñ1 D2-4.11 ins.; while D1 ins. after 11; whereas D10 ins. after 15^{ab} :

769* कच्चिल्लोक्षा इवोग्रेण भारेण व्यवसीदति ।

[D2 कच्चिन्. D1.3 कच्चिद्रक्षवधो(D1 °दुःखेन चो)ग्रेण (for the prior half). D10 परिपीडिताः; D11 ख्रव° (for व्यवसीदति). Ñ1 महता भारेण सीदति (hypm.) (for the post. half).]

23 For sequence in Ś1 D1-4.10.11, cf. v.l. 21. Ñ2 V B D6 read 23-26 after 29 (including star passages). Ñ1 illeg. for 23-26. —^{a}) Ś1 D10 अक्षौहिणीयुक्तो(D10 °क्तं [sic]); Ñ2 V B D4.6 अक्षौहिणी भीमा; D2 अक्षौहिणीं दीनां; D3 अक्षौहिणीभर्ता; T1.3 G2.3 अक्षौहिणीं पूर्णां. —^{b}) Ś1 D1-4.10.11 वा(D4 चा)प्यम (D1 °ह)र्षितः (for भ्रातृवत्सलः). Ñ2 V B D6 भरतस्य महात्मनः. —^{c}) D5 युक्तां (for गुप्तां). Ś1 D1-4.10.11 ध्वजिन्या मंत्रिभिर्गुप्तः; Ñ2 V B D6 ध्वजिनी मंत्रिभिर्गुप्ता. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 क्षिप्रमेष्यति (for प्रेषयिष्यति).

24 For sequence in Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11, cf. v.l. 21 and 23. Ñ1 illeg. for 24 (cf. v.l. 23). —^{a}) Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 वानराणां पतिः. —D11 om. (hapl. ?) 24^{b}-25^{a}. —^{b}) D1 एष्यते. —^{c}) Ś1 Ñ2 D1.2.4.6.10 सार्धं; D3 साकं (for वीरैर्). —For 24, V B subst.; while Ñ2 D6 ins. after 24 :

770* कच्चिदेहागमिष्यन्ति वानरा भीमविक्रमाः ।

25 For sequence in Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11, cf. v.l. 21 and 23. Ñ1 illeg. for 25 (cf. v.l. 23). D11 om. 25^{a} (cf. v.l. 24). Ś1 om. 25^{ab}. —^{a}) V B D1-4.10 स; D6 om. (hapl.) (for च). Ñ2 V B D1-4.6.10 श्रीमान् (for शूरः). —^{b}) Ñ2 V1 B D6 G M1.2 -[आ]नंदिवर्धनः. —D9 reads from वि in °up to ^{d} in marg. —^{d}) Ś1 D1-4.10.11 रक्षांसि प्रमथि(Ś1 D10 शमयि)ष्यति; Ñ2 V B D6 प्रमधि(B3 वारयि)ष्यति राक्षसान्.

26 For sequence in Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11, cf. v.l. 21 and 23. Ñ1 illeg. for 26 (cf. v.l. 23). —^{a}) Ñ2 V B D6 परमास्त्रेण; D1 कच्चिदस्त्रेण. —^{b}) M3 ज्वलता (for रामेण). Ś1 D1-4.10.11 युधि (for रणे). —^{d}) M2 राक्षसं (for रावणं). M1 सु- (for स-). T2 G2 -गणं (for -जनम्). —For 26^{cd}, Ś1 D1-4.10.11 subst. :

771* द्रक्ष्यामि रावणं क्षुद्रं पतितं रणमूर्धनि ।

[D2.3 कुद्धं (for क्षुद्रं). Ś1 D10 सगणं (for पतितं).]

—They all cont. :

772* कच्चिद्रामो महाबाहुः शोकेन महता वृतः ।
अपक्षः पक्षवान्व्योम विहंग इव चोत्पतेत् ।

[(l. 1) D4 प्लुतः (for वृतः). —(l. 2) D2 कच्चिदाकाशे (for पक्षवान्व्योम). D2 चासदत्; D3 नाशयन् (sic) (for चोत्पतेत्). D1 अपक्षः पक्षवद्व्योम विहंगम इवासदत्.]

—After 26, V2 B read an addl. colophon (see var. below at st. 30).

27 B4 om. 27 (cf. v.l. 22). —^{a}) Ñ1 न सोमस्य; Ñ2 V B1-3 D1-3.6.10.11 न(D6 स; D11 च) तत्सोम-; D4 ततः सोम- (for न तद्धेम-). Ñ1 -कांतिं; Ñ2 V B1-3 D6 -कांतं (for -वर्णं). ❀ Cv : शुद्धजांबूनदमिति कृत्वा श्यामं रामाननं हेमसमानवर्णमित्युच्यते. ❀ —^{b}) B3 सोम- (for पद्म-). B2 -पलाश- (for -समान-). Ś1 D10 -गंधं (for -गन्धि). —^{c}) Ñ1 -तप्तं (for -दीनं). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 जलात्यये. —For 27^{cd}, Ñ2 V B1-3 D6 subst. :

773* शश्वच्छुभं शुष्यति मद्धणाशा-
च्चन्द्रो यथा वै क्षयणीयपक्षे ।

[(l. 1) B3 द्रुतं (for शुभं). V2 B3 पश्यति (for शुष्यति).]

G. 5. 33. 41
B. 5. 36. 29
L. 5. 32. 31

धर्मापदेशात्त्यजतश्च राज्यं
मां चाप्यरण्यं नयतः पदातिम् ।
नासीद्व्यथा यस्य न भीर्न शोकः
कच्चित्स धैर्यं हृदये करोति ॥ २८

न चास्य माता न पिता न चान्यः
स्नेहाद्विशिष्टोऽस्ति मया समो वा ।
तावद्ध्यहं दूत जिजीविषेयं
यावत्प्रवृत्तिं शृणुयां प्रियस्य ॥ २९

इतीव देवी वचनं महार्थं
तं वानरेन्द्रं मधुरार्थमुक्त्वा ।
श्रोतुं पुनस्तस्य वचोऽभिरामं
रामार्थयुक्तं विरराम रामा ॥ ३०

---

28 Ś$_1$ B$_4$ D$_{10}$ om. 28 (for B$_4$, cf. v.l. 22). —^{a}) B$_{1-3}$ D$_{1-4.6.11}$ धर्मोपदेशात्. Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1-3}$ D$_{4.7.9}$ स्वराज्यं (for च राज्यं). —^{b}) V$_2$ [अ]वश्यं; D$_2$ [अ]रण्यान् (for [अ]रण्यं). Ñ V B$_{1-3}$ D$_{1-9.11}$ T$_1$ पदातेः (for पदातिम्). —^{c}) Ñ$_1$ B$_2$ आसीद्; M$_3$ नास्ति (for नासीद्). Ñ V B$_{1.2}$ D$_{1-3.6.7}$ T$_{1.3}$ M$_2$ यथा (for व्यथा). D$_{1-4.11}$ तस्य; M$_1$ वास्य (for यस्य). V$_2$ कच्चित् (for शोकः). —^{d}) T$_{1.3}$ G$_2$ M$_3$ च (for स). V$_1$ B$_{1-3}$ D$_6$ वहते तथै(B$_1$ सदै)व (for हृदये करोति). Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ कच्चित्तु(Ñ$_1$ °त्स; D$_1$ °न्न; D$_2$ न कच्चिद्; D$_3$ °च्च) धैर्याद्धि(Ñ$_1$ D$_{4.11}$ °र्यं ध्रि)यते यथावत्; V$_2$ स नीतिकार्यं वहते तथैव.

29 B$_4$ om. up to लोकनाथः (see var.) in l. 4 of 774* (cf. v.l. 22). —^{a}) Ñ V$_2$ D$_{1.2.4.6.11}$ तस्य; D$_3$ ह्यस्य (for चास्य). D$_2$ M$_3$ च नान्यः (by transp.); D$_5$ न चास्य; G$_2$ च मान्यः (for न चान्यः). —D$_{11}$ om. (hapl.) 29^{b}. —^{b}) D$_5$ विसृष्टो (for विशिष्टो). —For 29^{ab}, Ś$_1$ V$_1$ B$_{1-3}$ D$_{10}$ subst., while Ñ$_2$ D$_{1-4.6.11}$ (after 29^{a}) ins. after 29^{ab}, whereas V$_2$ subst. for 29^{cd}:

774* स्नेहादमर्षाच्च समं निमित्ता-
न्न व्याधिमृच्छत्यमराधिपाभः ।
श्रुत्वा त्वसौ मामिह वर्तमानां
विक्रंस्यते कच्चिददीर्घकालम् ।

[Ś$_1$ V$_1$ B$_{1-3}$ D$_{10}$ om. l. 1–2. —(l. 1) Ñ$_2$ D$_6$ च वीर्याच्च् (for अमर्षाच्च्). D$_4$ नितांतान्; D$_{6.11}$ निमित्तं (for निमित्तान्). —(l. 2) V$_2$ व्याधिं नियच्छति; D$_{2.11}$ न व्याधिमार्च्छति (for न व्याधिमृच्छति). D$_4$ -[अ]धिमानः (for °पाभः). —(l. 3) Ś$_1$ D$_{10}$ [अ]प्यसौ (for त्वसौ). Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1-3}$ D$_6$ श्रुत्वा ममैतां(B$_1$ °दीयां) विषमां प्रवृत्तिं. —(l. 4) D$_3$ क्रमिष्यते (for विक्रंस्यते). D$_{1.3.4}$ -कालात् (for -कालम्). Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1-3}$ D$_6$ कच्चित्स विक्रा(B$_3$ °न्न हि क्रा)म(D$_6$ °क्रम्य)ति लोकनाथः.]

—^{c}) D$_{1.3}$ हि मे; T$_2$ M$_3$ त्वहं (for ह्यहं). Ñ$_2$ V$_1$ B D$_6$ तावच्च(V$_1$ °द्धि) जीवेयमहं हनूमन्; D$_2$ तावद्धि दूत प्रजिजीविषेयं. —^{d}) B$_4$ मनाक् (for यावत्). Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1.2.4}$ शृणुयात्प्रियो मे. Ś$_1$ D$_{1-4.10.11}$ transp. प्रवृत्तिं and प्रियस्य. —After 29, Ś$_1$ D$_{1-4.10.11}$ ins.:

775* कच्चिन्महात्मा न पराजितात्मा
कच्चिन्न दैवं कुरुते प्रमाणम् ।
मनो हि यस्योद्वहतीव भारं
तस्याग्रतो दैवमनुप्रयाति ।

[(l. 3) D$_3$ [इ]ति (for [इ]व). D$_2$ सारं (for भारं). —(l. 4) D$_{11}$ अतः (for अनु-).]

—They all cont. (l. 1–2 only), while Ñ$_2$ V$_1$ (preceded by an addl. colophon) B D$_6$ ins. after 29, whereas V$_2$ cont. after 774*:

776* उक्त्वा स पश्चात्परुषं मूढया प्रेषितो मया ।
गतो रामगतं मार्गं कच्चिज्जीवति लक्ष्मणः ।
कच्चिज्जीवति कौशल्या सुमित्रा च यशस्विनी ।

[l. 1) B$_3$ उक्तं; D$_6$ उक्तः (for उक्त्वा). Ś$_1$ D$_{3.10}$ उक्तः (D$_{10}$ °क्तं) स परुषं पूर्वं(D$_3$ वाक्यं); D$_{1.2.4.11}$ उक्तः स पूर्वं परुषं(D$_1$ पुरुषो) (for the prior half). Ś$_1$ D$_{10}$ मूर्खया प्रेरितो. —(l. 2) Ś$_1$ D$_{10}$ -गतिं; D$_{11}$ -गतो (sic) (for -गतं). Ś$_1$ मार्गेन्; B$_1$ सार्धं (for मार्गं).]

—Thereafter, Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_{1-4.6.10.11}$ read 21 (Ñ$_2$ V B D$_6$ om.) and 23–26.

30 V B om. 30. —^{a}) Ś$_1$ D$_{10}$ [इ]व चेदं; Ñ$_2$ D$_6$ [इ]दमुक्त्वा; D$_{1-4.11}$ [ए]व देवी (for [इ]व देवी). D$_2$ महार्हं; D$_{4.11}$ महांतं; D$_5$ हितार्थं (for महार्थं). —^{b}) Ś$_1$ Ñ D$_{1-4.6.10.11}$ कपिप्रवीरं (for तं वानरेन्द्रं). D$_1$ -युक्तं; D$_6$ उक्तं (for उक्त्वा). Ñ$_2$ महदर्थयुक्तं (for मधुरार्थमुक्त्वा). —^{c}) D$_2$ श्रुतं (sic). D$_5$ वचस् (for पुनस्). Ś$_1$ Ñ$_2$ D$_{6.10}$ वचो यथोक्तं; Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ यथावदु(D$_3$ °र्थंयु)क्तं; D$_5$ मनोभिरामं. —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_2$ D$_{6.10}$ रामेण रम्यं(Ñ$_2$ D$_6$ हीना); Ñ$_1$ D$_{1-3}$ रामार्थं(Ñ$_1$ °नु [sic])मग्र्यं; D$_{11}$ °र्थमुग्रं; Cr.m.g.k.t as in text (for रामार्थयुक्तं). Ñ$_2$ D$_6$ सीता (for रामा). —After 30, Ś$_1$ Ñ D$_{1-4.6.10.11}$ read an addl. colophon, while V$_2$ B read it after 26, whereas V$_1$ reads after 29.

[*Sarga name*: Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_{1.3.6.10}$ सीतावाक्यं; Ñ$_1$ सीताप्रमादः; D$_{2.4.11}$ सीताप्रश्नः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_1$ B$_3$ D$_{1.2.4.10.11}$ om.; Ś$_1$ 35; Ñ$_2$ B$_{1.2}$ D$_6$ 33; V$_1$ 34; V$_2$ 24; B$_4$ 36; D$_3$ 37.]

सीताया वचनं श्रुत्वा मारुतिर्भीमविक्रमः ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ३१
न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमललोचनः ।
श्रुत्वैव तु वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ॥ ३२
चमूं प्रकर्षन्महतीं हर्यृक्षगणसंकुलाम् ।
विष्टम्भयित्वा बाणौघैरक्षोभ्यं वरुणालयम् ।
करिष्यति पुरीं लङ्कां काकुत्स्थः शान्तराक्षसाम् ॥ ३३
तत्र यद्यन्तरा मृत्युर्यदि देवाः सहासुराः ।
स्थास्यन्ति पथि रामस्य स तानपि वधिष्यति ॥ ३४
तवादर्शनजेनार्ये शोकेन स परिप्लुतः ।
न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ ३५

G. 5. 34. 6
B. 5. 36. 37
L. 5. 31. 22

31 For 31, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

777* एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं सीताया मारुतात्मजः ।
इदं मधुरया वाचा कृताञ्जलिरभाषत ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 एवमुक्तः(Ñ1 D11 °क्तं); V2 तच्छ्रुत्वा तु (for एतच्छ्रुत्वा). Ñ2 D6 ततो (for शुभं). D1–4.10 सीतया (for सीताया). Ñ2 D6 प्लवगर्षभः; V पवनात्मजः. —(l. 2) B3 पुनर् (for इदं). D1.2.4.11 मधु(D1 उत्त)रमारेभे (for मधुरया वाचा). Ś1 D1.3.10 प्रत्युवाच कृतांजलिः; D2.11 वक्तुं वचनमुत्तमं; D4 वचनं वक्तुमुत्तमं (for the post. half). Ñ1 इदं वचन * * * मधुरं * * मुत्तमं) (illeg.).]

32 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–4.6.10 तावद्देवि; Ñ1 च देवि वि-; B3 त्वां जानकि; D11 तावद्वै वि-; M1 त्वामिह वि- (for त्वामिहस्थां). D1–4.11 T G2 जानाति; Ct °नीते (as in text). —^{b}) T2.3 G2 M2.3 -लोचने. Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 त्वामिहस्थां(D11 त्राहि नस्त्वं) स(V2 तु; D2 हि)राघवः; B3 (with hiatus) इहस्थां स च राघवः. —After 32^{ab}, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins., while Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. for 32^c–33^b :

778* धक्ष्यते सायकैराशु लङ्कां प्रतिगते मयि ।

[D3 द्रक्ष्यसे. D1.2.4 त्वाशु; D3 मित्रां; D11 चाशु (for आशु). Ñ2 V B1.2.4 मयि प्रतिगते पुरीं; D6 रामो मयि गते पुरीं (for the post. half).];

while D5.7–9 S ins. :

779* तेन त्वां नानयत्याशु शचीमिव पुरंदरः ।

[T2 आनयति (for नानयति).]

—M1 cont. :

780* श्रुत्वैव हरिभिर्वीरैर्वृतो दन्तनखायुधैः ।

—B3 om. 32^{cd}. Ñ2 V B1.2.4 D6 read 32^c–33^b after 33^{ef}. —^{c}) D7.9 च (for तु). Ñ2 V B1.2.4 D6 मम श्रुत्वैव तु(B2 च) वचः (V2 B4 वचनं); G1 M1 श्रुत्वा तु(M1 कुद्धस्तु) वचनं मह्यं. ❀ Cr.m.g : मह्यं मम (Cr.g व्यत्ययेन षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ।; Ct : मह्यं मत्तः. ❀

33 For subst. in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 and small sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 32. —^{b}) D1.8.9 M हर्यक्ष- (sic) (for हर्यृक्ष-). D7.9 -संयुतां (for -संकुलाम्). —For 33^{ab}, Ñ2 V B D6 subst. :

781* प्रकर्षन्महतीं सेनां वानराणां महात्मनाम् ।

[B4 हर्षयन् (for प्रकर्षन्)]

—B3 om. 33^{c-f}. —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 D6 विष्टभ्य स हि (for विष्टम्भयित्वा). —^{d}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 अगाधं(D11 °ध-) (for अक्षोभ्यं). —^{e}) Ñ1 D1.2.4.11 रिपोर् (for पुरीं). —^{f}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 प्रसह्य ह(D1 ग)त-राक्षसां; Ñ2 V B1 प्रयत्ना(V2 यत्नाद्)न्वेष्यराक्षसां; B2.3 प्रयत्नादप्यराक्षसां; D6 प्रयत्नात्तेषु राक्षसं. —After 33, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

782* त्वामेव तु विशालाक्षीमनुध्यायति निःश्वसन् ।
स्वसुकामस्य रामस्य निद्रा नैवोपजायते ।

[(l. 1) D11 च (for तु). D3.4 विशालाक्षि. Ś1 D10 रामो; D4 स च (for अनु-). Ñ1 D10.11 निश्वसन्; D1.2 निःश्वसः (for निःश्वसन्). D3 समनुध्यायतश्चिरं (for the post. half). —(l. 2) D2 साधुकामस्य; D3 स्वप्नकामस्य. D1 [उ]पपद्यते. D2.4.11 न निद्रा ह्यभिजायते (for the post. half).]

—After 33^{ef}, Ñ2 V B1.2.4 D6 read 32^c – 33^b (subst.).

34 Ś1 Ñ1 (second time) D1–4.10.11 read 34–38 after 5.35.20 (Ñ1 [first time] D11 read 36^{cd} after 5.35.17^{ab}). —^{a}) Ñ1 तस्य (for तत्र). D3 [अं]तरे (for [अ]न्तरा). —^{b}) T1 युधि; T3 युद्धे; G1 अपि; Cr.m.t as in text (for यदि). Ś1 वा स्म (for देवाः). Ñ1 D5.7–11 महासुराः; D2 सवासवाः; D3 सुरासुराः; G1 महोरगाः; M3 सहामराः (for सहासुराः). Ñ2 V B D6 यदि सेंद्रा दिवौकसः. —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1 यदि; D2.4.11 युधि (for पथि). Ñ2 V B D6 स्था(V2 अ)स्यंति तानपि रणे(V2 वशे [sic]) काकुत्स्थो निहनिष्यति.

35 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 34. —^{a}) Ñ1 D4 तदा; D11 तथा (for तव). Ñ2 V B1.2.4 D6 M1 [अ]दर्शनशोकेन(M1 °जेनार्यः) (for °जेनार्ये). B3 तव देवनशोकेन. —^{b}) D4 T2 G1 च (for स). Ś1 Ñ1 D1.3.10.11 G2 समभिप्लुतः; D2 महताप्लुतः; D7.9 M1 परिपूरि(M1 °पुप्लु)तः; G2 समभि° (for स परि°). Ñ2 V B D6 महता समभिप्लुतः(B3 सपरिच्छदः). —^{c}) Ñ2 V B D6 शांतिं (for शर्म). Ñ1 रामोसौ (hypm.) (for रामः). —^{d}) V B1.2(marg. also as in text).4 इवर्षभः

G. 5. 34. 7
B. 5. 36. 38
L. 5. 34. 36

दर्दरेण च ते देवि शपे मूलफलेन च ।
मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्दरेण च ॥ ३६
यथा सुनयनं वल्गु बिम्बोष्ठं चारुकुण्डलम् ।
मुखं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्णचन्द्रमिवोदितम् ॥ ३७

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्रस्रवणे गिरौ ।
शतक्रतुमिवासीनं नाकपृष्ठस्य मूर्धनि ॥ ३८
न मांसं राघवो भुङ्क्ते न चापि मधु सेवते ।
वन्यं सुविहितं नित्यं भक्तमश्नाति पञ्चमम् ॥ ३९

(for इव द्विपः). D10 सिंहान्दिङ्नवतद्विपः (corrupt). —After 35, Ñ2 V B D6 ins.:

783* सत्येन वै शपे देवि तथैव सुकृतेन च ।
[Ñ2 सत्- (for सु-).]

36 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 34. Ś1 D10 om. 36. D1 om. 36ᵃ. G3 M3 transp. ᵃᵇ and ᶜᵈ. —ᵃ) Ñ1 V2 B3 D3.5.6 दुर्धरेण; Ñ2 V1 B2 T2 M3 दर्दुरेण; B4 अंकुरेण; D4 दुर्दरेण; D7–9 G3 Ct मंदरेण; D11 दुदुरेण; Cr as in text (for दर्दरेण). Ñ2 D6.8 M1 वै(M1 तु) देवि; V B वैदेहि (for ते देवि). D2 दर्दुरे समये देवि. —ᵇ) D1 शोक- (sic); D2.3 शाक- (for शपे). Ñ1 वा (for च). B3 शाकमूलफलेषु च. —B3 om. 36ᶜ–37ᵇ. Ñ1 repeats 36ᶜᵈ and illeg. (first occurance) for 36ᶜ. —ᶜ) V1 वमलेन; B1.2.4 D6 वरुणेन (for मलयेन). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 स- (for च). D2 हिमालयेन विंध्येन. —ᵈ) D1–3.6 मंदिरेण (sic); D7–9 Cm.g.t दर्दुरेण (for मन्दरेण). G3 दर्दुरेण च मेरुणा.

37 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 34. B3 om. 37ᵃᵇ (cf. v.l. 36). D11 om. 37. —ᵃ) Ñ1 अथवा (hypm.); D10 सीते (for यथा). V2 घनलयं (for सुनयनं). Ś1 वंजु; Ñ2 V2 B1.2 D6 वीरं; V1 B4 धीरं (for वल्गु). —ᵇ) D10 बिंबौष्ठं. Ñ2 V B1.2.4 D6 -दर्शनं; D3 -मंडलं (for -कुण्डलम्). —D6 om. 37ᶜ–38. D10 om. 37ᶜᵈ. —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1–4 क्षिप्रं (for मुखं). —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–4 पूर्णचंद्रनिभं मुखं(B3.4 D1.2 °माननं). —After 37, Ñ2 V B D6 (after 37ᵃᵇ, owing to om.) ins., while Ś1 Ñ1 D3.4.10.11 cont. l. 1 only after l. 1 of 788*, whereas D1.2 ins. l. 1 only after 43:

784* त्वामेव ध्यायति सदा विशालाक्षि स राघवः ।
सुप्तस्यैव च रामस्य निद्रा नैवोपतिष्ठति ।

[Cf. 782*. —(l. 1) Ñ2 D6 ध्यायते नित्यं; D1–3 सततं ध्याति (metri causa) (for ध्यायति सदा). —(l. 2) Ñ2 D6 [प्]व तु; B2 [प्]व हि; B3 चैव (by transp.) (for [प्]व च). Ñ2 B2.4 D6 [उ]पतिष्ठते.]

38 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 34. Ñ2 V B D6 om. 38 (for D6, cf. v.l. 37). —ᵇ) D1–5.11 प्रश्रवणे. —ᵈ) D3.4.7.9 T1.3 G1.2 Cr.m ना(D3 [न]-)गराज(D7.9 °पृष्ठ)स्य. ❀ Cr: नागराजस्य मूर्धनि । ऐरावतस्य मूर्धनि । नाकपृष्ठस्य मूर्धनीति पाठे स्वर्गोपरीत्यर्थः । ; so also Cm; Cg: नाकपृष्ठो नामेन्द्रस्यासाधारणस्वर्गस्थानविशेषः । ; Ct: नागपृष्ठस्य मूर्धन्यैरावतोपरि स्थितमिन्द्रमिव मत्पृष्ठगं रामं द्रक्ष्यसीत्यर्थः । 'नाकपृष्ठस्य' इति पाठः । स्वर्गस्योपरीत्यर्थं इति तीर्थः ? ❀

39 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 न भक्षयति मांसानि. —ᵇ) Ñ1 दधि; D2–4 देवि; D7.9 चैव (for चापि). Ś1 D10 दधिमध्वाशनं न(D10 °दि नैव) च; Ñ2 V B1–3 D6 न मधूनि(V2 च हृद्यं; B1 च कृत्यं; B3 च पानं; D6 च मद्यं) निषे(B2 च से)वते; B4 न च ऋतं निवर्तते; D1.11 न देवि मधु सेव्यते (D1 °मेव च). —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 शयानः स्थंडिले शय्यां. —ᵈ) Ś1 D3.10 नक्तम्; Cm.g.t as in text (for भक्तम्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 चाष्टमे(D1.3 °मं; D3 °कं); Cm.g.t as in text (for पञ्चमम्), D11 रात्रिं नयति सर्वदा. —For 39ᶜᵈ, Ñ2 V B D6 subst.:

785* वानेयं विहितं त्वेकमश्नुते भक्ष्यमष्टमम् ।

[B3 रामो यद् (for वानेयं). B3 पथ्यम् (for त्वेकम्). B4 रामः परिकृतं त्वेकम् (for the prior half). B3 अश्नाति (for अश्नुते). Ñ2 V भुक्तम् (for भक्ष्यम्). Ñ2 B2 D6 उत्तमं (for अष्टमम्).]

—Thereafter, all the above MSS. cont., while Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. after 39:

786* न कामान्न च संरम्भान्न भयान्न च वृद्धये ।
आहारमाहारयते प्राप्ते काले तथाष्टमे ।
मतिमानपि काकुत्स्थो वीरश्चैव विशेषतः ।
त्वद्वियोगजदुःखेन विक्लवः समपद्यत ।
न शौर्ये नास्त्रकौशल्ये न रतौ न च भोजने । [5]
सुखं विन्दति वैदेहि त्वद्गतेनान्तरात्मना ।
विलपन्सततं भीरु शोचंश्च बहुशो भृशम् ।
जीवितं निन्दते नित्यं कुले जन्म च सर्वदा ।
धिङ्मामस्त्राणि दिव्यानि धिग्वीर्यं धिक्पराक्रमम् ।
धिग्जन्म मे कुले तेषामिक्ष्वाकूणां महात्मनाम् । [10]
यत्र मे रक्षसा भार्या प्राणैरिष्टतमा सती ।
हृतावमन्य तृणवत्कृत्वा मे सर्वथा कुलम् ।

[D10 om.(hapl.) l. 1–2. —(l. 1) Ś1 B1 D2.4 न च कामान्न (by transp.). V2 संरब्धान् (for संरम्भान्). V B1.3.4 कार्यान्न च(V2 °न्नार्थं-); B2 न कार्यान्न (for भयान्न च). Ś1 गृध्नुतः; Ñ1 गृह्यतः; D1.2 गृद्धितः; D3 गृद्धिनः; D4 गृध्यतः (for वृद्धये). D11 न भयान्नार्थगृद्धतः (for the post. half). —(l. 2) B3 आहारयति शुद्धान्नं (for the prior half). V1 B4 D6 प्राप्त- (for प्राप्ते). B2 (marg. also) तथाष्टमे. —(l. 3) Ñ1 स हि; B4 D1.11 अति (for अपि). B2 D3–4

नैव दंशान्न मशकान्न कीटान्न सरीसृपान् ।
राघवोऽपनयेद्गात्रात्त्वद्गतेनान्तरात्मना ॥ ४०
नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं शोकपरायणः ।
नान्यच्चिन्तयते किंचित्स तु कामवशं गतः ॥ ४१
अनिद्रः सततं रामः सुप्तोऽपि च नरोत्तमः ।
सीतेति मधुरां वाणीं व्याहरन्प्रतिबुध्यते ॥ ४२
दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यच्चान्यत्स्त्रीमनोहरम् ।
बहुशो हा प्रियेत्येवं श्वसंस्त्वामभिभाषते ॥ ४३

G. 5. 34. 21
B. 5. 36. 45
L. 5. 33. 15

धीरश्. Ś1 D10 एव; Ñ1 B3 D1.2.4.11 चापि (for चैव). —After l. 3, Ñ1 ins.:

786(A)* विशेषज्ञो विशिष्टश्च विशेषज्ञजनोत्तमः ।

—(l. 4) D1 -वियोगेन; D6 -वियोगजेन (hypm.) (for -वियोगज-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -शोकेन (for -दुःखेन). V2 B3.4 D2.3 विह्वरं (for विह्वलः). Ñ1 V D2 समपद्यते; B4 समतप्यत; D6 *समापतत् (for समपद्यत). —(l. 5) D3 [अ]पि; D4 [अ]त्र (for [अ]स-). V2 -शस्त्रेण; B1.2 -संकल्पे (B2 marg. also -साकल्ये); B4 -शास्त्रेषु (for -कौशल्ये). D1 राज्ञौ (for रतौ). Ś1 D3.10.11 नापि ज्ञाने महामतिः (D3 न भोजने) (for the post. half). —After l. 5, Ñ1 ins. a line which is mostly illeg. —(l. 6) Ś1 D10 सुखं संबुध्य (D1 °विंद)ते देवि; Ñ1 D2.4 सुखं न (D2 स) विंदते देवि; D3 स विंदति सुखं देवि; D11 स्वसुखं विंदते देवि (for the prior half). Ñ2 हर्षितेन; B2 (marg. also) त्वत्कृतेन (for त्वद्गतेन). —(l. 7) D1 विक्षिपन् (for विलपन्). D1.3 बहुधा (for सततं). Ñ1 देवि (for भीरु). V2 D1 शोचते (for शोचंश्च). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 बहुधा (for बहुशो). Ś1 D10 तथा; Ñ1 बहु (for भृशम्). —(l. 8) D3 देवि (for नित्यं). B1 D4.11 कुलं (for कुले). D1 धिग्धिग्जीवितं नित्यं च (for the prior half). Ñ2 B1.3.4 D6 सर्वथा; D1 निंदते (for सर्वदा). D3 त्वया हीनं यदाभवत् (for the post. half.). —(l. 9) Ñ1 नामास्त्राणि; B2 शस्त्राणि च; B4 मामस्त्राणि; D2.11 मे (D11 मां) शस्त्राणि (for ममास्त्राणि). Ś1 in marg.; B3 सर्वाणि (for दिव्यानि). —Ñ1 illeg. for the post. half. —(l. 10) Ñ1 D4 जन्म च; Ñ2 B1 D6 च शूर- (B1 °रं); V शूरत्वं; B2 शूरं धिक्; B3 प्रभुत्वं; B4 शूराणां; D1 धिग्जन्म; D3 च जन्म (for जन्म मे). D4 कुलं (for कुले). Ñ2 V B D6 जन्म (for तेषाम्). —After l. 10, Ñ1 ins.:

786(B)* धिग्बाहु ** धिक्शौर्यं धिग्धामेव च सर्वदा ।

—(l. 11) V1 यतो; B3 यस्य; D2 अत्र (for यत्र). V B D4 राक्षसैर् (for रक्षसा). B3 भीमैः (for भार्या). D4.6 इष्टतरा; D11 प्रियतरा (for इष्टतमा). Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 प्रिया (for सती). D1.3 प्राणेभ्योपि गरीयसी (for the post. half). —(l. 12) Ś1 D10 हृतावमानात्; Ñ °मन्ये; B4 D1.4 हृतावमत्य; D3 दृतानामन्य (corrupt); D11 हृता च मन्ये (for हृतावमन्य). Ś1 हतं; D1–4.11 कृतं; D6 वृथा; D10 दत (for कृत्वा). B3 मां; D2 तद् (for मे). V2 सर्वमाकुलं.]

40 [a]) D3 सं-; D10 वै (for [ए]व). D4 दंतान् (sic) (for दंशान्). —[b]) Ś1 D10 वन्यांश्चैव; Ñ1 नान्य ** (illeg.); Ñ2 V2 B4 D2.6 अन्यांश्चापि; V1 B3 D1.3.4.11 नान्यांश्चापि (D11 °श्चैव); B1 वन्यांश्चापि; B2 नान्यानपि (for न कीटान्न). —[c]) Ś1 Ñ V B1.3 D4.6.10.11 वारयत्यंगात् (Ś1 °गांस्); B2 वारयेदंगात्; B4 वारयत्यंगे (for ऽपनयेद्गात्रात्). —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तव (D4 न च) नामव्रतं चरन्; Ñ2 V B D6 तवार्थे वरवर्णिनि.

41 D3 reads 41[ab] twice. —[a]) D6 नित्य-. D3 (second time) चिंता- (for ध्यान-). —[b]) Ś1 D10 जप-; B4 कोप-; D3 (second time) मोह- (for शोक-). —[c]) V2 B1.3 D7–9 M1 नान्यं; D2–5.10.11 नित्यं (for नान्यच्). D3 ध्यानपरश्; D11 संचिंतयेच् (for चिन्तयते). Ś1 Ñ2 V B1–3 D3.4.6.10.11 चापि; Ñ1 रामस्; B3 वापि; D2 नापि; T1.3 G2 देवि (for किंचित्). D1 नित्यं चिंतापरश्चेति. —[d]) T2 हि (for तु). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 त्वद्गतेनांतरात्मना. —After 41, D1 ins.:

787* विक्षिपद्बहुधा भीरु त्वद्गतेनान्तरात्मना ।

42 [a]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 नित्यं निद्रावशो रामः; Ñ2 V B D6 त्वामेव चिंतयन्रा (B4 °द्रा)मः (V2 °**). —[b]) Ś1 D10 सुप्तो हि; Ñ1 प्रसुप्तोपि (hypm.); B2 (in marg. also) सुस्थो न; B3 D3 स्वप्नेपि; D1 सद्योपि; M1 सुप्त्वापि; Cm.t as in text (for सुप्तोऽपि). Ś1 D1.2.4.11 पुरुषर्षभः; Ñ2 V B D6 प्रतिबुध्यते; D3 भरताग्रजः; D8 च नरेश्वरः (for च नरोत्तमः). —[c]) D4 मधुरं. —[d]) Ś1 D1.3.10.11 स विबुध्यते; Ñ1 कपि बुध्यते; Ñ2 V B D6 पुरुषर्षभः; D2 समबुध्यत.

43 [a]) Ś1 D10 तु (for first वा). Ñ2 V B D6 फलं चा (V2 B1.4 D6 वा)लोक्य पुष्पं (B3 मूलं) वा; D2.11 दृष्ट्वा पुष्पं फलं वा (D11 पुष्पफलं चा)पि. —[b]) V2 B3.4 D5.8 T2 M3 वा (for च). Ś1 D1.2 श्री-; B2 वै; T1.2 G3 M3 सु-; Ct as in text (for स्त्री-). G1 यदस्ति (for चान्यत्स्त्री-). Ñ2 B2 D4 -मनोरमं. ❁ Ct: स्त्रीमनोहरं स्त्रीसंनिधाने मनोहरं स्त्रीणां मनोहरं वा. ❁ —[c]) Ñ2 V B D6 गृहीत्वा (for बहुशो). D4 प्रिये नित्यं; D5 प्रिये त्वेवं (for प्रियेत्येवं). —[d]) D7.9 स्मरंस् (for श्वसंस्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 नि (Ś1 निः)श्वासबहुलोब्रवीत् (Ñ1 D4 °लः सदा; D1 °लो ब्रुवन्; D2 °लो रुदन्; D11 °शो रुदन्); Ñ2 V B D6 नि (V2 निः; B4 वि)श्वासपरमोभवत् (Ñ2 V2 D6 °मो भवेत्). —After 43, Ś1 Ñ1 D2.4.11 ins., while D1.2 ins. only l. 2 (preceded by l. 1 of 784*) after 43:

788* हा जानकीति निःश्वस्य बाष्पपूर्णमुखोऽभवत् ।
क्षिप्रं प्राप्स्यसि वैदेहि रामं पद्मदलेक्षणम् ।

G. 5. 34. 23
B. 5. 36. 46
L. 5. 33. 17

स देवि नित्यं परितप्यमान-
स्त्वामेव सीतेत्यभिभाषमाणः ।
धृतव्रतो राजसुतो महात्मा
तवैव लाभाय कृतप्रयत्नः ॥ ४४

सा रामसंकीर्तनवीतशोका
रामस्य शोकेन समानशोका ।
शरन्मुखेनाम्बुदशेषचन्द्रा
निशेव वैदेहसुता बभूव ॥ ४५

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

[(l. 1) Ś1 निःश्वास्य; Ñ1 निश्वस्य; D11 निश्वास्य. D4 भवेत् (for Sभवत्).—After l. 1, Ś1 Ñ1 D3.4.10.11 cont. l. 1 only of 784*. —(l. 2) D1 आश्वसि. D1 -दलेक्षणे; D3 -निमेक्षणे (for -दलेक्षणम्). Ñ1 रामं राजीवलोचनं; D2 रामः पद्मदलाननः (for the post. half).]

—After 43, Ñ2 V B D6 ins., while Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. l. 3 – 6 only after 44 :

789* हा सीते हानवद्याङ्गि हा ममाद्भुतदर्शने ।
क्वासि कुत्रासि वैदेहि इति रोदिति सर्वदा ।
उदितमपि निशासु वीक्ष्य चन्द्रं
प्रकृतिसुखं सुखशीतलांशुजालम् ।
मदनवशगतो विहाय निद्रां [5]
नयति गिरिं नयनैः शशाङ्कमस्तम् ।

[(l. 1) V2 सीतेत्यनवद्यांगि. V1 B3 महा- (for मम). —(l. 2) Note hiatus between the two halves. D6 प्रति- (for इति). V जल्पति (for रोदिति). —(l. 3) Ñ1 उदितमिव. —(l. 4) Ñ1 D1.4.11 -सुखामल- (for -सुखं सुख-). B3 D2 -जातं (for -जालम्). —(l. 5) B3 om. -वश-. D1 स मदनवेशितो; D2 मदनमुप** (for मदनवशगतो). —(l. 6) D3 चिरं (for गिरिं). B3 om. नयनैः. B3 अंतं; D3 om. (for अस्तम्). D4 नयति निशां निशाकरप्रभावः.]

44 [a]) Ś1 D2.10 स एव; Ñ2 V B D6 त्वामेव; D1.3 एवं स (for स देवि). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 बहुशो वि(Ñ1 D1 °नु)चिंत्य; Ñ2 V B D6 परिचिंतयन्स(V2 °यन्सदा; B4 °यन्मे) (for परितप्यमानस्). —[b]) D2.5 सीते परि- (for सीतेत्यभि-). Ñ2 V B D6 प्रियेति हा हेति च तप्य(B3 जल्प)मानः. —[c]) Ñ2 V B2–4 D6.8 T2.3 M1 दृढ- (for धृत-). B4 वीर- (for राज-). —[d]) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 तवो(B2 परो)पलंभा(B4 °लब्धा)य (for तवैव लाभाय). —After 44, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. l. 3–6 only of 789*.

45 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 12. Ñ2 V B D6 om. 45. —[a]) Ś1 D10 रामस्य; Cv as in text (for सा राम-). Ś1 D1.2.4.10 -नष्टशोका; D3.11 -जातहर्षा(D11 °रोषा [sic]); Cv as in text (for -वीतशोका). —[b]) D3 च पीडितांगी (for समानशोका). —[c]) D5 G M Cv.r.m.k -मुखे सा (for -मुखेन). Ś1 Ñ1 D1.2.4.8.10.11 शरन्मुखे सां(D10 °खेनां)बुदचंद्रले(D2.8 °रे)खा; D3 दृष्ट्वांगुलीयं जनकात्मजा तदा. —[d]) Ś1 Ñ1 D10.11 निशेव सा राज-; D1.2.4 निशा यथा राज-; D3 प्रहर्षिता राज-; Ct as in text (for निशेव वैदेह-). ※ Ct : अम्बुदशेषश्चन्द्रो यस्यां सा शरत् । लुप्तपष्ठीकम् । प्रकाशाप्रकाशयुक्तशरन्निशेव हर्षशोकवती बभूव. ※ —After 45, D1 ins. :

790* बिडौजसा सा च महाहवेषु ।

—Thereafter D1 cont., while Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 ins. after 45 :

791* हतेषु दैत्येष्वभया यथाभव-
च्छची प्रतीता सुरराजविक्रमैः ।
तथैव सा वायुसुतेन हर्षिता
बभूव सीता परिपूर्णमानसा ।

[(l. 1) Ñ1 om. [अ]भया. D2 यथाभया शची; D11 भयाचथा शची (for [अ]भया यथाभवच्). Ś1 D10 हते रिपौ वीतभया यथाभवच्. —(l. 2) Ś1 (in marg. also as above) D11 भवेत् (for शची). D2 प्रचीतदुःखा (for शची प्रतीता). —(l. 3) Ś1 च (for [ए]व).]

—Thereafter, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read an addl. colophon, while D3 reads it after 45.

[*Sarga name* : Ś1 D10 अंगुलीयदानं; Ñ1 अभिज्ञानदर्शनं; D1.2.4 अंगुलीयकदर्शनं(D1 °नः); D3.11 अंगुलीयप्र(D11 °क)दानं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 34; D3 36.]

Colophon.—*Sarga name* : Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D6.10.11 हनुमद्वाक्यं; Ñ1 D4 हनुमत्संभाषणं; B2 सीतां प्रति हनूमद्वाक्यं; D1 सीतासमनुरागवर्णनः; D2 अशोकायां हनुमद्वाक्यं; D3 सीताश्वासः.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 D5.7–9 T G M1.3 36; V1 D6 M2 35; V2 25; B3 32; B4 37; D3 38.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३५

सीता तद्वचनं श्रुत्वा पूर्णचन्द्रनिभानना ।
हनूमन्तमुवाचेदं धर्मार्थसहितं वचः ॥ १
अमृतं विषसंसृष्टं त्वया वानर भाषितम् ।
यच्च नान्यमना रामो यच्च शोकपरायणः ॥ २
ऐश्वर्ये वा सुविस्तीर्णे व्यसने वा सुदारुणे ।
रज्ज्वेव पुरुषं बद्ध्वा कृतान्तः परिकर्षति ॥ ३
विधिर्नूनमसंहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ।
सौमित्रिं मां च रामं च व्यसनैः पश्य मोहितान् ॥ ४
शोकस्यास्य कदा पारं राघवोऽधिगमिष्यति ।
प्लवमानः परिश्रान्तो हतनौः सागरे यथा ॥ ५
राक्षसानां क्षयं कृत्वा सूदयित्वा च रावणम् ।
लङ्कामुन्मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥ ६
स वाच्यः संत्वरस्वेति यावदेव न पूर्यते ।
अयं संवत्सरः कालस्तावद्धि मम जीवितम् ॥ ७
वर्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवंगम ।
रावणेन नृशंसेन समयो यः कृतो मम ॥ ८
विभीषणेन च भ्रात्रा मम निर्यातनं प्रति ।
अनुनीतः प्रयत्नेन न च तत्कुरुते मतिम् ॥ ९

G. 5. 35. 10
B. 5. 37. 9
L. 5. 34. 9

35

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) D5.7-9 M1 Cr सा सीता; Cg.k as in text (for सीता तद्). —^{c}) Ñ2 V B D6 अथोवाच (for उवाचेदं). —^{d}) Ñ2 V B D6 वचो(D6 **)धर्मार्थ(V2 °स्म)संहितं.

2 ^{a}) Ś1 -संसृष्टं; Ñ1 D4.7-9 -संपृक्तं; D1.3 -संयुक्तं; D5.11 T2.3 G1 -संस्पृष्टं; Cg.k as in text (for -संसृष्टं). —^{b}) D1 तथा; M1 यथा (for त्वया). Ñ1 हनुमन्भाषितं त्वया. —For 2^{ab}, Ñ2 V B D6 subst.:

792* विषेण चामृतं मिश्रं भाषितं वचनं त्वया।

[Ñ2 V1 विशेषेण; V2 द्रविणेव; B1-3 विषेणेव (for विषेण च). B4 [अ]मृतैर्. V2 (after corr. as above) पीतं (for मिश्रं).]

—^{c}) D10 यश्च. B2 (marg. also) [अ]प्यन्यमना; B3 [अ]नन्यमना (for नान्यमना). —^{d}) D10 यश्च. Ñ2 V B D6 यच्च कामेन पीडितः.

3 D1 om. (hapl.) 3^b–4^c. —^{b}) B1 व्यसनेन. D2 चापि दारुणे (for वा सुदा°). ⊛ Ct: ऐश्वर्ये व्यसन इति च विषयसप्तमी. ⊛ —^{c}) B4 बंधो वा (sic); D2 राज्ये च; D11 रक्षैव (sic); M1 रज्ज्वैव (for रज्ज्वेव). Ś1 Ñ V B D3.4.6.10.11 पुरुषो. Ś1 V2 D3.4.10.11 बद्धः; D2 बद्धं (for बद्ध्वा). —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2-4.6.10.11 कृतांतेनोप(Ś1 [before corr.]°नैव)नीयते; Ñ1 वनदैवेन नीयते.

4 D1 om. 4^{abc} (cf. v.l. 3). —^{a}) Ñ2 V B D6 transp. विधिर् and नूनम्. B3 अनाहार्यः (for असं°). —^{b}) Ñ2 V B D6 वानरर्षभ (for प्लवगोत्तम). —^{c}) B1 पश्य (for मां च). G2 सीतां (sic) (for रामं). —^{d}) D2 विधानैः; D4 व्यसने (for व्यसनैः).

5 ^{a}) D8 च (for [अ]स्य). D7.9 कथं (for कदा). —^{b}) Ñ2 V B D6 संतरिष्यति; D11 [ऽ]पि गमिष्यति. —Ś1 D10 om. 5^{cd}. —^{c}) D7.9 Ct परिक्रांतो; D8 °क्लांतो (for °श्रान्तो). —^{d}) D5 हतनौः; D11 हता नौः. D3.4 भ्रांता (D4 हत) नौरिव सागरे. —For 5^{cd}, Ñ2 V B D6 subst.:

793* परं पारमिवासाद्य पुरुषः सलिलार्णवे।

[V1 B1.2 तरन्; V2 B4 पारं (for परं). B4 सलिलांतरे.]

6 ^{a}) B4 D5.7-9 M3 वधं (for क्षयं). B3 राक्षसान्साय-कैस्तीक्ष्णैर्. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 घातयित्वा; Ñ2 V B D6 नाश° (for सूद°). —^{c}) Ñ1 V1 D7.9 T2 उन्मथितां (for उन्मूलितां). V2 (m. also) चापि (for कृत्वा). D3 लंकामुन्मूलयित्वा तु. —^{d}) B1 सदा (for कदा). B3 मां द्रक्ष्यते (for द्रक्ष्यति मां). Ñ1 प्रभुः (for पतिः).

7 ^{a}) Ś1 D3.10 मम वाक्येन; Ñ2 D6 सत्वरं चैव; V2 सत्वरं चेति; B4 तु त्वया चेति (for संत्वरस्वेति). B3 स राघवः सत्वरं चापि (hypm.); D1.11 अत्यंतं(D11 स वाच्यः) सत्वरश्चेति; D2 मग्नः संवत्सरश्चेति. —^{c}) T3 संकल्पितः (for संवत्सरः).

8 ^{a}) B3 अगमत्कुसुमो मासो; D10 वर्तते दशमे मासो. —^{b}) T2 च (for तु). D2 शेषं; D11 श्रेष्ठौ; M3 मासौ (for शेषौ). Ś1 मासौ द्वौ तु; D3 द्वौ शेषौ तु (by transp.) (for द्वौ तु शेषौ). Ñ2 V B1.2.4 D6 द्वौ तु मासौ(V1 B4 मासौ तु) महाकपे; B3 द्वौ मासौ चापि तिष्ठतः. —^{c}) T2 (also) विशेषेण; G1 [आ]नृशंसेन (for नृशं°). —^{d}) Ś1 D1.4.5.10 T2 [ऽ]यं (for यः). D11 मया (sic) (for मम). Ñ2 V B D6 यः कृतः समयो मम.

9 D6 om. 9–11^b. —^{a}) D2.4.11 सौम्येन; T2 स भ्रात्रा (for च भ्रात्रा). —^{c}) Ś1 D1.10 स्वयं तेन; Ñ1 स्वयं दृष्टो; D2.4.11 स्वयं भ्रात्रा; D3 स्वयं पापो (for प्रयत्नेन). M1 उक्तोपि बहुशस्तीक्ष्णो. —^{d}) Ś1 D1.10 च तां; Ñ1 D3 स तां; D5 स तत् (for च तत्). D2.4 न च तत्कृतवांस्तथा (D4 °दा); D11 न च तां कृतवान्मतिं. —For 9, Ñ2 V B subst.:

G. 5. 35. 11
B. 5. 37. 10
L. 5. 34. 10

मम प्रतिप्रदानं हि रावणस्य न रोचते ।
रावणं मार्गते संख्ये मृत्युः कालवशं गतम् ॥ १०
ज्येष्ठा कन्यानला नाम विभीषणसुता कपे ।
तया ममैतदाख्यातं मात्रा प्रहितया स्वयम् ॥ ११
अविन्ध्यो नाम मेधावी विद्वान्राक्षसपुंगवः ।
धृतिमाञ्शीलवान्वृद्धो रावणस्य सुसंमतः ॥ १२
रामात्क्षयमनुप्राप्तं रक्षसां प्रत्यचोदयत् ।
न च तस्यापि दुष्टात्मा शृणोति वचनं हितम् ॥ १३
आशंसेयं हरिश्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राप्स्यते पतिः ।
अन्तरात्मा हि मे शुद्धस्तस्मिंश्च बहवो गुणाः ॥ १४
उत्साहः पौरुषं सत्त्वमानृशंस्यं कृतज्ञता ।
विक्रमश्च प्रभावश्च सन्ति वानर राघवे ॥ १५
चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः ।
जनस्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस्तस्य नोद्विजेत् ॥ १६
न स शक्यस्तुलयितुं व्यसनैः पुरुषर्षभः ।
अहं तस्यानुभावज्ञा शक्रस्येव पुलोमजा ॥ १७

794* विभीषणस्तु धर्मात्मा राक्षसो रावणानुजः ।
विज्ञसवान्रावणं स मम निर्यातनं प्रति ।
अनुनीतो मुहुस्तेन न च तत्कृतवानसौ ।

[(l. 3) $\tilde{N}_2$ V [ऽ]नुजस् (for मुहुस्). B_2 तत्सत्कृतवान् (for च तत्कृतवान्).];
Thereafter all the above MSS. cont., while $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ ins. after 9:

795* भ्रातुः सकाशात्परुषं लब्ध्वा किल स निर्गतः ।

[$\tilde{N}_2$ किल वि-; V B_4 स किल (by transp.); $D_{2.10}$ स तु वि- (for किल स). $\tilde{N}_1$ $D_{1.4}$ लब्ध्वा स तु($\tilde{N}_1$ सोपि) प्लवंगम; D_3 लब्धवान्स प्लवंगम; D_{11} लब्ध्वा स तु प्रविक्षतः (for the post. half).]

10 D_6 om. 10 (cf. v.l. 9).—^{a}) B_3 तु; D_3 च (for हि).—^{b}) B_3 रावणाय.—^{cd}) $\tilde{N}_1$ $D_{1.3.4.10}$ राघवं (for रावणं). $Ś_1$ रावणो मार्गते संख्यं; $D_{2.11}$ राघवंमार्गते शंके (for ^{c}). $Ś_1$ $D_{1-4.10.11}$ मृत्यु- ($D_{3.11}$ °त्युं). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ T_2 G_1 गतः (for गतम्). $\tilde{N}_2$ V B राघवान्मार्गते मृत्युं मन्ये कालवशं गतः.

11 D_6 om. 11^{ab} (cf. v.l. 9).—^{ab}) D_1 G_3 ज्येष्ठ-कन्या. D_1 (unmetrical) नंदा; $D_{7.9}$ कला (for [अ]नला). $Ś_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{2.4.10.11}$ विभीषणसुता ज्येष्ठा नंदा नाम महाकपे.—^{c}) D_2 तदा (for तया). $\tilde{N}_2$ V B D_6 मे सर्वम्; T M_3 ममेदम्; Ck.t as in text (for ममैतद्). D_1 तया मयैव प्रख्यातं.—^{d}) $\tilde{N}_2$ B_4 D_6 प्रेषितया; V B_{1-3} सा(V_2 *; B_2 च) प्रेषिता; D_2 प्रतिहिता; D_3 सहितया; D_8 [अ]भिहितया; D_{11} प्रहित * । (for प्रहितया).

12 D_5 $T_{1.3}$ G M om. 12-13.—^{a}) B_4 सुविंध्यो; $D_{1.4}$ अवंध्यो. $\tilde{N}$ V $B_{1.2.4}$ $D_{2-4.6.11}$ तेजस्वी (for मेधावी).—D_4 om. (hapl.) from राक्षस- in ^{b} up to 13^a.—^{c}) $\tilde{N}_1$ V_2 धृतिवान्. B_3 तेजस्वी बलवान्वृद्धो.—^{d}) $D_{1.10}$ सुसंगतः; $D_{3.8}$ T_2 च(T_2 तु) संमतः.—After 12, V_2 ins.:

796* तेनापि याचितो राजा मम निर्यातनं प्रति ।

13 D_4(up to 13^a).$_5$ $T_{1.3}$ G M om. 13 (cf. v.l. 12).—^{a}) D_2 रामं क्षमम्; $D_{7.9}$ Ct रामक्षयम्. ❀ Ct: रामक्षयं रक्षसां रामात्क्षयं प्राप्तमित्यर्थः. ❀—^{b}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{3.8.10}$ प्रत्यवेदयत्; T_2 पर्यचोदयत् (for प्रत्यचोदयत्). D_1 राक्षसानां प्रत्यवोचत(hypm.); $D_{2.4.11}$ राक्षसं(D_{11} °सान्) प्रत्यवेदयत्.—For 13^{ab}, $\tilde{N}_2$ V B D_6 subst.:

797* सोऽस्यानयमनुप्राप्य राक्षसं प्रत्यवेदयत् ।

[V_2 D_6 [आ]लयम् (for [अ]नयम्). $B_{2.4}$ अनुप्राप्तं. B_1 सोप्यन्यायमनुप्राप्तं (for the prior half). $\tilde{N}_2$ D_6 रावणं; B_2 रक्षसां (for राक्षसं). V_1 प्रत्यवोधयत्; V_2 B_2 प्रत्यवो-(B_2 °पा)दयत्.]
—After 13^{ab}, $D_{3.4}$ ins.:

798* बाणेनैकेन निहतं वालिनं प्रत्यवेदयत् ।

—^{c}) D_3 न हि. B_2 [अ]पि दुरात्मा (unmetrical); D_6 [अ]भि दुष्टात्मा; D_{7-9} स दुष्टात्मा; D_{11} [अ]पि हृष्टात्मा (for [अ]पि दु°). B_1 तस्यापि न च मूढात्मा.

14 ^{a}) $Ś_1$ D_{10} आशंसेहं; $\tilde{N}$ V $B_{1.2.4}$ $D_{1.2.4.6.11}$ °सामि; B_3 D_3 °से हि(D_3 *); $D_{5.8}$ T_2 M असंशयं (for आशंसेयं). $\tilde{N}_1$ $D_{3.6.10}$ $T_{1.3}$ कपिश्रेष्ठ (for हरिश्रेष्ठ). ❀ Cv: यमाशंसे यं प्रार्थयामि ।; so also Cr. ❀—^{b}) D_2 आलप्स्यतेः $D_{4.11}$ मां लप्स्यते; D_8 संप्रा° (for मां प्रा°). $\tilde{N}_2$ V B D_6 क्षिप्रमेष्यति राघवः.—$Ś_1$ D_{10} om. 14^{cd}.—^{c}) B_2 D_3 T च; B_3 न (sic) (for हि). D_{11} शुद्धश्च (for मे शुद्धस्).—^{d}) B_4 तु; D_8 हि (for च).

15 ^{a}) D_8 T_2 उत्साहं. $D_{4.5.8}$ G_2 सत्यम् (for सत्त्वम्).—^{b}) $\tilde{N}_2$ V (V_2 also) B D_6 अप्रमादः (for आनृशंस्यं).—^{d}) B_3 नित्यं (for सन्ति). $\tilde{N}_1$ प्रतापा राघवे हरे (sic).

16 ^{a}) D_3 सहस्राणां.—^{b}) $\tilde{N}_1$ च; V_2 B_4 D_5 सः (for यः).—^{d}) D_3 कः शत्रुस् (by transp.); D_{11} शत्रुघ्नस् (for शत्रुः कस्). $Ś_1$ $D_{3.10}$ गण्यते (for नोद्विजेत्).

17 ^{ab}) T_2 न स शक्तस्. $D_{3.4}$ लंघयितुं (for तुल°). $\tilde{N}_1$ विजेता स न शक्यस्तु([also]तुलयितुं [hypm.]) (for ^{a}). $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.10.11}$ $T_{1.3}$ व्यसने. D_{10} नरर्षभः (subm.) (for पुरुष°). $Ś_1$ विजेतुं न स शक्यस्तु रावणेन नरर्षभः.—After 17^{ab}, $\tilde{N}_1$ (for the first time here

शरजालांशुमाञ्शूरः कपे रामदिवाकरः ।
शत्रुरक्षोमयं तोयमुपशोषं नयिष्यति ॥ १८
इति संजल्पमानां तां रामार्थे शोककर्शिताम् ।
अश्रुसंपूर्णवदनामुवाच हनुमान्कपिः ॥ १९
श्रुत्वैव तु वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
चमूं प्रकर्षन्महतीं हर्यृक्षगणसंकुलाम् ॥ २०
अथवा मोचयिष्यामि त्वामद्यैव हि राक्षसात् ।
अस्माद्दुःखादुपारोह मम पृष्ठमनिन्दिते ॥ २१
त्वां हि पृष्ठगतां कृत्वा संतरिष्यामि सागरम् ।
शक्तिरस्ति हि मे वोढुं लङ्कामपि सरावणाम् ॥ २२
अहं प्रस्रवणस्थाय राघवायाद्य मैथिलि ।
प्रापयिष्यामि शक्राय हव्यं हुतमिवानलः ॥ २३

G. 5. 35. 21
B. 5. 37. 23
L. 5. 34. 23

---

and second time cf. v.l. 20) D11 read $5.34.36^{cd}$. —^{c}) D1.3 T1.3 प्रभावज्ञा (for [अ]नुभा°). —^{d}) Ś1 D1.10.11 यथा शची (for पुलोमजा). Ñ1 D2-4 वृत्रहंतुर्य (D3 महेंद्रस्य य)था शची. —For 17, Ñ2 V B D6 subst.:

799* नासौ चालयितुं शक्यो धैर्यतः पुरुषर्षभः।
अहमेव प्रभावज्ञा वासवस्य यथा शची।

[(l. 1) Ñ2 V2 च; V2 (also) D6 स (for [अ]सौ). —(l. 2) Ñ2 V2 एका (for एव). Ñ2 B3 D6 शक्रस्येव (D6 °स्य च) (for वासवस्य).]

18 ^{a}) B2 (m. also) शरमाला-. Ś1 Ñ1 V2 B4 D1-4.10.11 -[अं]शुभिः (for -[अं]शुमान्). Ñ2 V B D2.6 वीरः (for शूरः). —^{b}) Ñ2 B1-3 D6 कदा (for कपे). —For 18^{cd}, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst.:

800* विधमिष्यति संक्रुद्धो रावणप्रभवं तमः।

[D11 विवधिष्यति. B4 D2.3.11 स क्षिप्रं; D4 तत्क्षिप्रं (for संक्रुद्धो). D1 वधिष्यति स तु क्षिप्रं (for the prior half). Ñ2 V1 रावणं. B3 रावणं लोकरावणं; B4 D2-4.11 तद्रावण (D3 दशानन)तमो महत् (for the post. half). Ś1 D10 विजे(D10 वधि)ष्यति स तु क्षिप्रं रावणं नरपुंगवः; Ñ1 विजेष्यति स क्षिप्रं तद्रावणतमः सौमते (unmetrical).]

19 ^{a}) D5 एवं (for इति). Ñ2 V B D6 संभाषमाणां तां; D2.8.11 संकल्प(D8 °ल्प्य)मानां तां. —^{b}) B3 रामार्थं. Ś1 Ñ2 V2 B D5.7-10 -कर्षितां; V1 -दर्शितां (for -कर्शिताम्). —^{c}) M3 -नयनाम् (for -वदनाम्). Ñ1 अश्रुपूर्णमुखीं दीनाम्; B3 अश्रुभिः पूर्णवदनाम्. —^{d}) Ñ2 V B D6 हरिपुंगवः; M3 वचनं कपिः (for हनुमान्कपिः). —After 19, G2 M2 ins.:

801* न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमललोचने।
तेन त्वां नानयत्याशु शचीमिव पुरंदरः।

[Cf. $5.34.32^{ab}$ and 779*.]

20 =$5.34.32^{c}-33^{b}$. Ñ2 V B D6 om. 20-22. Ñ1 illeg. for 20^{a}. —^{a}) D7.9 च; G3 हि (for तु). Ś1 D1.3.10.11 श्रुत्वा मम वचो देवि; D2.4 श्रुत्वा च(D4 शुभे *) मन्मुखाद्देवि. ※ Ct: मह्यं मम मत्तो वा. ※ —^{b}) Ś1 D1.10 क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवं(D1 °ति राघवः). —^{c}) Ś1 D10 प्रकृष्टां; D1.3.11 प्रकृष्य (for प्रकर्षन्). Ñ1 स तां प्रगृह्य महतीं. —After 20, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 read (Ñ1 [first time] D11 read 36^{cd} after $5.35.17^{ab}$) 5.34.34-38, while G2 M2 ins. after 20:

802* विष्टम्भयित्वा बाणौघैरक्षोभ्यं वरुणालयम्।
करिष्यति पुरीं लङ्कां काकुत्स्थः शान्तराक्षसाम्।

[Cf. $5.34.33^{c-f}$.]

21 Ñ2 V B D6 om. 21 (cf. v.l. 20). —^{a}) D2 अथाहं. Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 G3 मोक्षयिष्यामि (for मोच°). —^{b}) D5 T2 (also) M1.2 सराघवां; D7.9 Ct स राक्षसात्; D8 च रावणात्; T1 G1 हि रावणात्; T2 च राक्षसात्; G2 M3 वरानने (for हि राक्षसात्). Ś1 D10 दुःखादाशु सुहृज्जनान्; Ñ1 D2.4.11 दुःखार्त्तां स(D2 °र्ताम)सुहृज्जनां; D1 दुःखार्तानां जनेश्वरं (sic); D3 दुःखार्त्तां जनकात्मजे. —^{c}) D5 तस्माद्. G3 त्वमारोह (for उपारोह). —For 21^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.:

803* पृष्ठमारोह मे देवि मा भूत्कालस्य पर्ययः।

[D10 आरुह. Ś1 क्षिप्रमारुह मां देवि (for the prior half). D3 कालविपर्ययः.]

—Thereafter D3 reads 26^{cd} and 27^{cd} for the first time repeating them in their proper place.

22 Ñ2 V B D6 om. 22 (cf. v.l. 20). —^{a}) D5.7-9 M3 तु (for हि). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 त्वय्यहं पृष्ठलीनायां; D3 त्वयाहं लीलया पृष्ठे. —After 22^{ab}, D1 reads 26^{cd} and 27^{cd}. —^{c}) D3 च; D8 न (sic) (for हि). D5 G3 M1 सोढुं (for वोढुं). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 सकाननां; T G3 सराक्षसां (for सरावणाम्).

23 ^{a}) D5.8 प्रश्रवणस्थाय. —For 23^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst.:

804* अहं त्वां चारुकेशान्ते रामायाद्यैव मैथिलि।

[Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 वक्र- (for चारु-). Ś1 B4 -केशांतां. B3 रामम् (for रामाय). Ś1 D1.3.4.10 भामिनि; Ñ1 भाविनि; (for मैथिलि). D2 समासाद्य च भामिनि; D11 समासाद्यैव भाविनि (for the post. half).]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 देवेभ्यो (for शक्राय). —^{d}) D3 हव्याहुतिम् (for हव्यं हुतम्).

G. 5. 35. 22
B. 5. 37. 24
L. 5. 34. 29

द्रक्ष्यस्यद्यैव वैदेहि राघवं सहलक्ष्मणम् ।
व्यवसायसमायुक्तं विष्णुं दैत्यवधे यथा ॥ २४
त्वद्दर्शनकृतोत्साहमाश्रमस्थं महाबलम् ।
पुरंदरमिवासीनं नागराजस्य मूर्धनि ॥ २५
पृष्ठमारोह मे देवि मा विकाङ्क्षस्व शोभने ।
योगमन्विच्छ रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ २६
कथयन्तीव चन्द्रेण सूर्येणेव सुवर्चला ।
मत्पृष्ठमधिरुह्य त्वं तराकाशमहार्णवम् ॥ २७
न हि मे संप्रयातस्य त्वामितो नयतोऽङ्गने ।
अनुगन्तुं गतिं शक्ताः सर्वे लङ्कानिवासिनः ॥ २८
यथैवाहमिह प्राप्तस्तथैवाहमसंशयम् ।
यास्यामि पश्य वैदेहि त्वामुद्यम्य विहायसम् ॥ २९
मैथिली तु हरिश्रेष्ठाच्छ्रुत्वा वचनमद्भुतम् ।
हर्षविस्मितसर्वाङ्गी हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥ ३०

---

24 ^{a}) G1 द्रक्ष्यसे. Ñ2 V B D6 अद्यैव पश्य वैदेहि. —^{b}) D3 च सलक्ष्मणं. —Ś1 om. 24^c–25^b. —^{c}) D3.11 व्यवसायमिवासक्तं (D11 °ह्तं). —^{d}) Ñ V B D1–4.6.10.11 दै(Ñ V दे)त्यवधु(V2 B2 [m. also] D11 °सु)क्तेन कर्मणा. —After 24, Ñ2 V B D6 ins.:

805* एहि पृष्ठं समारुह्य देव्यालम्बस्व रोमसु ।
अहं त्वां दर्शयिष्यामि रामायाद्यैव पश्य माम् ।

[(l. 1) V2 देव्यालंब शिरोधरान्; B4 (with hiatus) अवलंब्य शिरोधरं (for the post. half). —(l. 2) Ñ2 V1 B3 D6 रामम् (for रामाय). B3 पश्यतां.]

25 Ś1 om. 25^{ab} (cf. v.l. 24). —^{b}) V2 आश्रयस्त्वं (sic); B3 मानसस्थं (for आश्रमस्थं). —^{d}) Ñ2 V B4 D1.5.7.9 M1.3 Cv*p.gp*.k.t नगराजस्य; B1–3 D3.6 गज°; D2 शैल°; M2 Cg नाक° (for नाग°). ❀ Cv: नाकपृष्ठस्य नाकपृष्ठसंज्ञस्य स्वर्गस्य। नगराजस्येति पाठे मेरुर्ज्ञेयः।; Cg: नाकराजस्य मूर्धनि नाकपृष्ठसंज्ञस्य मूर्धनि। नगराजस्येति पाठे मेरोरित्यर्थः।; Ck.t: नगराजस्य (Ck पर्वत) श्रेष्ठस्य प्रस्रवणगिरेरित्यर्थः. ❀

26 D1 om. 26^{ab}. —^{a}) D3 पथम् (for पृष्ठम्). Ś1 B3 D10 आरुह. T M2 वैदेहि (for मे देवि). D8 पृष्ठमाविश्य वैदेहि. —^{b}) Ś1 D5.10 T2 G1.2 विशंकस्व; Ñ1 D3.4.11 विचारय; Ñ2 V1 D6 त्वं विलप; V2 त्वं चिंतय; B1 त्वं चिरय; B2 त्वं चिरस्व; B2(m. also).4 त्वं विरम; B3 मा चिंतय; D2 विलंबस्व; Cv.r*p*.m.g.t as in text (for विकाङ्क्षस्व). ❀ Cr: मा विकांक्षस्वेति पाठे मोपेक्षिष्ठा इत्यर्थः। मा विश्वसेति पाठः. ❀ —D1 reads 26^{cd} and 27^{cd} after 22^{ab}. D3 reads 26^{cd} and 27^{cd} for the first time after 803* repeating them here. —^{c}) D10 येन संनिच्छ रामेण (sic).

27 Ñ2 V B D6 om. 27^{ab}. —^{ab}) D7–9 शशिना (for चन्द्रेण). D5 T2 शचीव च महेंद्रेण; G1 M1 पौलोमीव महेंद्रेण (for ^{a}). D5 T1.3 M2.3 सूर्येण च महार्चिषा; D7–9 संगमिष्यसि रोहिणी (for ^{b}). Ś1 Ñ1 D10.11 सत्कांतिरिव चंद्रेण सूर्येणेवातप(Ñ1 D11 °व महा)प्रभा; D1–4 समं हि नरचंद्रेण पूर्णचंद्रनिभानने(D1 °ना). —D1 reads 26^{cd} and 27^{cd} after 22^{ab}. D3 reads 26^{cd} and 27^{cd} for the first time after 803* repeating them here. —^{c}) Ś1 D10 अधिरोहस्व; Ñ V B D6 °रूढा त्वं; D5.7–9 T1 G1 °रोह त्वं; Cm as in text (for अधिरुह्य त्वं). —^{d}) Ś1 D10 रत्नकोशं; D1.11 तर शोक-; D5.7.9 G3 Ct तराकाशं; T2 उत्तराशु; G2 तराकाशे; Cm as in text (for तराकाश-). D8 M3 Cm -महार्णवौ. Ñ1 D2 T1.3 तराकाशमिवार्णवं; Ñ2 V B1.2.4 D6 त(B2[m. also]च)-राकाशेन सागरं; B3 सुखे यास्यसि मैथिलि; D3 संतराकाशसागरं. —After 27, Ñ2 V B D6 ins.:

806* वृषभं समुपारूढा देवि देवीव पार्वती ।

[D6 दिवि देवी च पार्वती (for the post. half).]

28 ^{b}) Ś1 D10 नयतोंबरे; D3 °तोनघे (for °तोऽङ्गने). Ñ V B D6 गृहीत्वा त्वां शुभा(Ñ1 B2 वरा)नने; D2.4 त्वां गृहीत्वा वरानने. —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 D6 अनुयातुं; B3 नानुयातुं (sic) (for अनुगन्तुं). Ś1 D10 इमे; D1 न ते; D11 अमी (for गतिं).

29 ^{ab}) Ñ1 T1.3 G1.2 M3 असंशयः. D1.3 तथैवासंशयं पुनः (for ^{b}). Ś1 D10 यथैवमिह संप्राप्तस्तथैव हि न संशयः. —Ñ1 illeg. for 29^c. —^{c}) Ś1 D10 नयामि (for यास्यामि). —^{d}) Ñ1 D11 आदाय (for उद्यम्य). Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 T1.3 M2 विहायसा; V2 महायशाः. —After 29, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

807* अथ चेत्संशयो देवि मम पृष्ठाधिरोहणे ।
नृपक्षिमृगजातीनां कस्य रूपं करोम्यहम् ।

[D4 om. l. 1. —(l. 1) Ñ2 V B D6 अथवा (for अथ चेत्). Ś1 D10 पृष्ठस्य (for पृष्ठाधि-). Ñ1 पृष्ठारोहणे मम (subm.) (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 गो-; D1.3.4 भू- (for नृ-). Ñ2 V B D6 भूमौ(Ñ2 B3 D6 °थो) मृगविहंगानां (for the prior half). D11 रूपं कस्य (by transp.).]

—Then B3 cont.:

808* ममाग्रे गरुडो वापि पवनो वा समो गतौ ।

30 ^{c}) G3 -विस्मय- (for -विस्मित-). —For 30, Ś1 Ñ V B D2.4.6.10.11 subst.:

809* मैथिली तु हरिश्रेष्ठं भीमं भीमपराक्रमम् ।
अब्रवीत्सा शुभं वाक्यं वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ।

हनूमन्दूरमध्वानं कथं मां वोढुमिच्छसि ।
तदेव खलु ते मन्ये कपित्वं हरियूथप ॥ ३१
कथं वाल्पशरीरस्त्वं मामितो नेतुमिच्छसि ।
सकाशं मानवेन्द्रस्य भर्तुर्मे प्लवगर्षभ ॥ ३२
सीताया वचनं श्रुत्वा हनूमान्मारुतात्मजः ।
चिन्तयामास लक्ष्मीवान्नवं परिभवं कृतम् ॥ ३३
न मे जानाति सत्त्वं वा प्रभावं वासितेक्षणा ।
तस्मात्पश्यतु वैदेही यद्रूपं मम कामतः ॥ ३४
इति संचिन्त्य हनुमांस्तदा प्लवगसत्तमः ।
दर्शयामास वैदेह्याः स्वरूपमरिमर्दनः ॥ ३५
स तस्मात्पादपाद्धीमानाप्लुत्य प्लवगर्षभः ।
ततो वर्धितुमारेभे सीताप्रत्ययकारणात् ॥ ३६
मेरुमन्दरसंकाशो बभौ दीप्तानलप्रभः ।
अग्रतो व्यवतस्थे च सीताया वानरर्षभः ॥ ३७
हरिः पर्वतसंकाशस्ताम्रवक्त्रो महाबलः ।
वज्रदंष्ट्रनखो भीमो वैदेहीमिदमब्रवीत् ॥ ३८
सपर्वतवनोद्देशां साट्टप्राकारतोरणाम् ।
लङ्कामिमां सनाथां वा नयितुं शक्तिरस्ति मे ॥ ३९

G. 5. 35. 35
B. 5. 37. 39
L. 5. 34. 45

[(l. 1) Ñ2 V B D6 हनूमंतं (for हरिश्रेष्ठं). Ñ2 B3 D6 कपिं (for भीमं). —(l. 2) Ñ1 अब्रवीच्च; D2.4 उक्तवंतं (for अब्रवीत्सा). Ñ2 V B D6 अब्रवीत्प्रश्रि(B1.2.4 °स्र)तं वाक्यं वानरं प्रियवादि(B2.3 °दर्श)नं.]

—Then Ñ1 D2.4.10.11 cont., while D1.3 subst. for 30 :

810* तद्वानरवचः श्रुत्वा जानकी जलजेक्षणा ।
ईषदुत्थितसर्वाङ्गी हनूमन्तमथाब्रवीत् ।

[(l. 1) Ñ1 illeg. for the prior half. —(l. 2) D1.3 ईषदुद्वीक्ष्य चार्वंगी; D2 ईषदुच्छ्वसितमना (for the prior half).]

31 Ñ2 V B D6 om. 31. —^{b}) D1 वोढुं त्वम्; D5.7.9 मां नेतुम् (for मां वोढुम्). Ś1 D3.10 अर्हसि; D8.11 M2 इच्छति (for इच्छसि). —D2 om. (hapl.) $31^{c}-32^{b}$. —^{c}) Ś1 तदेतत्; D8 तदेवं. D8 लघु (for खलु). —^{d}) Ñ1 कपियूथप; D3.4 अनवस्थितं (for हरियूथप).

32 D2 om. 32^{ab} (cf. v.l. 31). —^{a}) Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10.11 अल्प-; D5.7.9 T चाल्प-; D8 बाल्य-; G3 वा स्व- (for वाल्प-). D10 -शरीरस्थं. —^{b}) D8 इतो मां (by transp.); M1 अतो मां; M3 अभितो (sic) (for मामितो). Ś1 नेतुमर्हसि; Ñ2 V B D6 वोढुमर्ह(B3 °मिच्छ)सि. —^{c}) Ñ2 V B D6 मनुजेंद्रस्य (for मानवे°). —Ñ1 illeg. for 32^{d}. —^{d}) B2 D1 प्लवगर्षभः; B4 प्लवगेश्वर; D2 वानरर्षभ; D4 प्लवगोत्तमः. Ś1 D10 भर्तुः प्लवगसत्तम; M1 भर्तुरेव प्लवंगम.

33 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D1–5.10.11 T2 G2.3 तद्वचः; V1 D7.9 तु वचः (for वचनं). Ñ2 B D6 स सीताया वचः श्रुत्वा. —^{b}) Ś1 D2.4.10 प्लवगोत्तमः; Ñ1 प्लवगर्षभः; Ñ2 V B D6 प्रत्यभाषत; D11 हरियूथपः (for मारुतात्मजः). —D1.4 om. (D4 hapl.) $33^{c}-36^{b}$. Ñ2 V B D6 om. $33^{c}-34^{b}$. —^{d}) Ś1 Ñ1 D10.11 देव्या (for नवं). D2.3 देव्या परिभवः कृतः.

34 D1.4 om. 34; Ñ2 V B D6 om. 34^{ab} (for all cf. v.l. 33). —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.3.10 T2 जानासि. M1 transp. सत्त्वं and वा. —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3.10 T2 वासितेक्षणे; G1 असितेक्षणा. —^{c}) V B1-3 अनुवीक्षस्व; B4 मा निरीक्षस्व (for तस्मात्पश्यतु). Ś1 D10 तस्मात्त्वं पश्य वैदेहि; Ñ2 D6 त्वं तु वीक्षस्व वैदेहि; G3 तस्मात्पश्यति वैदेहि. —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 परमं मम; Ñ2 V B D6 मम केवलं; D3 यद्बलं मम (for मम कामतः). D8 मद्रूपं जनकात्मजा. ❊ Cv : तस्मात्पश्यतु वैदेही यद्रूपं मम कामत इत्ययं पाठः समीचीनः । अन्योऽसमीचीनः । पूर्वापरविरोधात् । ; so also Cr.g. ❊

35 Ñ2 V B D1.4.6 om. 35 (for D1.4 cf. v.l. 33). Ś1 Ñ1 D2.10.11 om. 35^{ab}. —^{ab}) T1.3 तथा (for तदा). D3 स तस्याः प्रत्ययार्थं तु हनुमान्प्लवगोत्तमः. —^{c}) D7.9 सीतायाः (for वैदेह्याः). —^{d}) D3.11 T1.3 M1 स्वं रूपम्.

36 D1.3.4 om. 36^{ab} (except D3, cf. v.l. 33). —^{a}) Ś1 D10 श्रीमान् (for धीमान्). —^{b}) Ś1 D2.10.11 उत्प्लु(D2.11 आप्लु)त्य प्लवगोत्तमः; Ñ1 समुत्प्लुत्य च वानरः. —^{c}) D10 वृद्धत्वम् (sic) (for वर्धितुम्). —For 36, Ñ2 V B D6 subst. :

811* ततः स कपिशार्दूलो द्रुतं प्रस्कन्द्य पादपात् ।
व्यवर्धत महातेजाः कामरूपी प्लवंगमः ।

[(l. 1) B3 च (for स). V1 प्रत्यक्ष- (sic) (for प्रस्कन्द्य).]

37 Ś1 om. 37. For 37–38, Ñ2 V B D6 subst. 812*. —^{a}) Ñ1 D2.4.10 विंध्य-; D1 शैल-; D3 बभौ (for मेरु-). —^{c}) Ñ1 D2.4 व्यवतस्थे स; D10 व्यवतिष्ठंत्या; T2 M2 ह्यवतस्थे च; G2 M3 [s]प्यवतस्थे च; Cv.g.t व्यवतस्थे च (as in text). —^{d}) Ñ1 हरिपुंगवः; D10 G2 M3 वानरोत्तमः (for °रर्षभः).

38 ^{c}) Ś1 D10 G1 वज्रदंष्ट्राननो भीमो; D1.3 दंष्ट्री वज्रनखो भीमो. —For 37–38, Ñ2 V B D6 subst. :

812* नीलजीमूतसंकाशः स भूत्वा कपिकुञ्जरः ।
सीतायाः प्रमुखे स्थित्वा वाक्यमेतदथाब्रवीत् ।

[(l. 1) B3 °संकाशं कायं कृत्वा स वानरः. —(l. 2) B3 संमुखे (for प्र°). B4 चैतद (for एतद).]

39 ^{b}) D2.4 साद्रि- (for साट्ट-). D1 -गोपुरां (for

G. 5. 35. 36
B. 5. 37. 40
L. 5. 34. 46

तदवस्थाप्यतां बुद्धिरलं देवि विकाङ्क्षया ।
विशोकं कुरु वैदेहि राघवं सहलक्ष्मणम् ॥ ४०
तं दृष्ट्वाचलसंकाशमुवाच जनकात्मजा ।
पद्मपत्रविशालाक्षी मारुतस्यौरसं सुतम् ॥ ४१
तव सत्त्वं बलं चैव विजानामि महाकपे ।
वायोरिव गतिं चापि तेजश्चाग्नेरिवाद्भुतम् ॥ ४२
प्राकृतोऽन्यः कथं चेमां भूमिमागन्तुमर्हति ।
उदधेरप्रमेयस्य पारं वानरपुंगव ॥ ४३
जानामि गमने शक्तिं नयने चापि ते मम ।
अवश्यं संप्रधार्याशु कार्यसिद्धिरिहात्मनः ॥ ४४
अयुक्तं तु कपिश्रेष्ठ मया गन्तुं त्वया सह ।
वायुवेगसवेगस्य वेगो मां मोहयेत्तव ॥ ४५
अहमाकाशमासक्ता उपर्युपरि सागरम् ।
प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद्भयाद्वेगेन गच्छतः ॥ ४६
पतिता सागरे चाहं तिमिनक्रझषाकुले ।
भवेयमाशु विवशा यादसामन्नमुत्तमम् ॥ ४७

-तोरणाम्). —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 लंकामपि सनागाश्वां (V2 D2.11 °गां त्वां). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 नेतुं वै; B3 प्रणेतुं; B4 नाशितुं; Cr.k.t as in text (for नयितुं). B2.4 अस्तु (for अस्ति). ❀ Ck.t : नयितुं नेतुम् (Ck °तुमिति यावत्). ❀

40 ^{a}) B4 मूर्ध्नि (for बुद्धिर्). —^{b}) Ñ1 D1.3.5 T2 विशंकया; Ñ2 V B1-3 D2.4.6.11 विच(D6 °*)क्षया; Cm.g.k.t as in text (for विकाङ्क्षया). Ś1 D10 मम सागरलंघने(Ś1 °संगमे); B4 चरणं देवि वक्षया. —D9 reads 40^{d} in marg. —^{d}) D2 कुरु (sic) (for सह-). B4 सलक्ष्मणं (subm.). —After 40, Ñ1 ins.:

813* योजनायुतमुत्प्लुत्य नीत्वा लङ्कां शुभेक्षणे ।
शक्तिरस्ति हि मे गन्तुं किमु त्वां सागरं पुनः ।

41 ^{a}) Ñ2 V B D6 गिरि-; M3 भीम- (for [अ]-चल-). —Ś1 B3 om. 41^{cd}. —^{c}) B2 D3 -पलाशाक्षी (for -विशालाक्षी).

42 ^{a}) D1 नयः (for तव). B1.3 सत्त्वबलं. D1.3 धैर्यं (for चैव). —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.4.10 संजानामि; Ñ2 B D6 विदितं मे; D11 जानामि त्वां (for विजानामि). —^{c}) Ś1 D4.10 गतिं चैव(D4 वापि); Ñ1 D7-9 T2 M1 गतिश्चापि; Ñ2 V B D6 गतिश्चैव. —^{d}) D8 तेजसा (for तेजश्च). Ñ2 V1 B D6 इवोत्तमं. V2 तेजसाग्निरिवोत्तमः.

43 ^{a}) Ś1 D1.3.4.10.11 कः; Ñ1 च; D2 चेत् (for ऽन्यः). —^{b}) Ś1 D10 भुवम् (for भूमिम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3.10.11 चाप्रमेयस्य. —^{d}) D5.7-9 G1.3 M1.2 -यूथप (for -पुंगव). Ñ1 परं पारं च सत्तम. —For 43, Ñ2 V B D6 subst.:

814* प्लवगः कः समर्थो हि वितर्के मनसापि यः ।
त्वदृते कपिशार्दूल पारं गन्तुं महोदधेः ।

[(l. 1) B3 त्वदृते (for प्लवगः). B4 च (for कः). Ñ2 V2 D6 वितर्व्यो. B2 [अ]पि वः; B4 हि नः (for [अ]पि यः). B3 वितर्कय हृदा प्रियः (for the post. half). —(l. 2) V2 त्वामृते; B3 प्लवगः; B4 वियते (for त्वदृते).]

44 ^{ab}) D2 जाने ते. B3 समरे; D1 गगने (for गमने). Ś1 D10 transp. गमने and नयने. D4 वा (for च). D10 [ऽ]पि च (by transp.). Ñ1 D2.4.11 [ऽ]नघ (for मम). Ñ2 V B D6 नयितुं मां महा(V2 B च ते)कपे; D1.3 नयने च तवानघ (for ^{b}). —Ś1 D10 om. 44^{c}-45^{b}. —^{c}) Ñ2 V1 B1.3.4 D1.4-6 G1.2 तु; B2 [अ]थ; D3 स्यात् (for [आ]शु). —^{d}) Ñ V B1.3.4 D1-4.6.11 निरामया; B2 अनामया; D5.7.9 G1.3 इवात्मनः; M3 महात्मनः (for इहा°). T2 M1 कार्यसिद्धिं महा(M1 °द्धिमिवा)त्मनः.

45 Ś1 D10 om. 45^{ab} (cf. v.l. 44). —^{a}) D5 T1.3 G3 M2 हरिश्रेष्ठ (for कपि°). —^{b}) G2 ममागंतुं; M3 मम गंतुं (for मया गन्तुं). M3 [अ]नघ (for सह). —For 45^{ab}, Ñ V B D1-4.6.11 subst.:

815* अशक्यं मे हरिवर त्वया गन्तुं विहायसा ।

[Ñ1 अयुक्तं; D1 अवश्यं; D3.4 असह्यं (for अशक्यं). Ñ1 V1 B2 हरिश्रेष्ठ; D1-4.11 कपिश्रेष्ठ (for हरिवर). D2 वेगाद् (for त्वया).]

—^{cd}) D1.3 वायोः समानवेगस्य; D10 T2 M1 वायुवेगसु (T2 °स्य)वेगस्य (for ^{c}). D2 [ऽ]यं (for मां). Ñ2 B1.2(m. also).4 D6 पातयेत्; V B2 शातयेत् (for मोह°). D1 तदा (for तव). B3 वायुवेगस्य वेगो मामंबरे पातयेत्तु न.

46 Ñ2 V B D6 om. 46. —^{a}) D3 G2 आकाश-. Ś1 उत्पन्ना; Ñ1 D1.2.4.10.11 M3 आपन्ना; D3 -संपन्ना; G2 -संसक्ता (for आसक्ता). —Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) Ś1 D2.4.8.10.11 M3 (to avoid hiatus) ह्युपरि (for उपरि). —D4 om. (hapl.) 46^{c}-52^{b}. —^{c}) D10 पृष्ठात्तद् (for ते पृष्ठाद्). D11 प्रयाते यदि ते पृष्ठाद्. —^{d}) Ñ1 D3.7-9 भूयो; D1 महद् (for भयाद्).

47 D4 om. 47 (cf. v.l. 46). —^{a}) V2 B3 वा; D9 न (for च). —^{b}) D8 तस्मिन् (for तिमि-). Ñ2 V1 B -समाकुले; D2 -जला°; D11 -भया°; G1 °कुलं (for -झषाकुले). —^{cd}) D6 अत्र (for आशु). Ñ2 अर्थम् (for अन्नम्). B3 भवेयं तिमिनक्राणां सहसा चान्नमुत्तमं. —After 47, Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 ins.:

816* ततो मां पतितां तत्र हरिश्रेष्ठ महार्णवे ।
भक्षयेयुः प्रतिभयाद्ग्राहाः सागरवासिनः ।

न च शक्ष्ये त्वया सार्धं गन्तुं शत्रुविनाशन ।
कलत्रवति संदेहस्त्वय्यपि स्यादसंशयम् ॥ ४८
ह्रियमाणां तु मां दृष्ट्वा राक्षसा भीमविक्रमाः ।
अनुगच्छेयुरादिष्टा रावणेन दुरात्मना ॥ ४९
तैस्त्वं परिवृतः शूरैः शूलमुद्गरपाणिभिः ।
भवेस्त्वं संशयं प्राप्तो मया वीर कलत्रवान् ॥ ५०
सायुधा बहवो व्योम्नि राक्षसास्त्वं निरायुधः ।
कथं शक्ष्यसि संयातुं मां चैव परिरक्षितुम् ॥ ५१
युध्यमानस्य रक्षोभिस्ततस्तैः क्रूरकर्मभिः ।
प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद्भयार्ता कपिसत्तम ॥ ५२
अथ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।
कथंचित्सांपराये त्वां जयेयुः कपिसत्तम ॥ ५३
अथवा युध्यमानस्य पतेयं विमुखस्य ते ।
पतितां च गृहीत्वा मां नयेयुः पापराक्षसाः ॥ ५४
मां वा हरेयुस्त्वद्धस्ताद्विशसेयुरथापि वा ।
अव्यवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जयपराजयौ ॥ ५५
अहं वापि विपद्येयं रक्षोभिरभितर्जिता ।
त्वत्प्रयत्नो हरिश्रेष्ठ भवेन्निष्फल एव तु ॥ ५६

G. 5. 35. 0
B. 5. 37. 56
L. 5. 34. 63

[(l. 2) D1.3 महारौद्रा (for प्रतिभयाद्).];
while V B ins. 823* after 47.

48 D4 om. 48 (cf. v.l. 46). V B om. 48-61. Ñ2 D6 om. 48. —^{a}) D8 M1 नाहं शक्ष्ये; G1 न शक्ष्येहं (for न च शक्ष्ये). Ś1 Ñ1 D10 न शक्नोमि त्वया यातुं (Ñ1 गंतुं); D1-3.11 न शक्ष्यामि (D11 °क्ष्यास्मि [sic]) त्वया यातुं. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 सर्व-; D3 सार्धं (for गन्तुं). D8 शत्रुविमर्दन. —After 48^{ab}, Ñ1 ins. l. 2 of 823* (repeating it in its proper place) and then reads st. 62 onwards up to colophon. —Ñ1 illeg. for 48^{d}. —^{d}) D7.9 स्यादपि (by transp.). Ś1 D1-3.10.11 अनंतरं; T2 G1 M3 असंशयः; Ct as in text (for असंशयम्).

49 V B D4 om. 49 (cf. v.l. 46 and 48). —^{b}) Ñ2 D6 भीमदर्शनाः. —D9 reads 49^{d} in marg.

50 V B D4 om. 50 (cf. v.l. 46 and 48). —^{a}) G2 स (for तैस्). D8 परिवृतैः (for °वृतः). Ś1 D10 तैः सम्यगावृतः क्रुद्धैः; Ñ D2.6.11 तैः संपरिवृतः (D11 °तैः) क्रुद्धैः (D2 क्रूरैः; D6 °द्धः). —^{b}) D1.3 -धारिभिः (for -पाणिभिः). —^{c}) Ś1 D1.3.10.11 संशय- (for संशयं). —^{d}) D1 वीरः (for वीर). ❀ Cv : तैस्त्वमित्यादि । तैस्त्वं परिवृतो भवेः । पश्चान्मया कलत्रवान्, मया रक्ष्यवांस्त्वं संशयं प्राप्तश्च भवेः । इति वाक्यभेदेन योज्यम् । अन्यथा त्वंशब्दोऽतिरिच्येत । तैः संपरिवृत इति सम्यक् ।; Cr : तैः परिवृतः शूरैः परिवृतो भवेः । पश्चान्मया कलत्रवान्नश्यया मया संशयं प्राप्तो भवेरिति वाक्यभेदेन युष्मच्छब्दयोर्निर्वाहः । तैः संपरिवृत इति पाठः ।; so also Cm.g.t. ❀

51 V B D4 om. 51 (cf. v.l. 46 and 48). —^{b}) D1 नखायुधः (for निरा°). —^{c}) Ś1 D10 शक्नोषि; D11 समीक्ष्य; T3 शक्ष्यति (for शक्ष्यसि). Ś1 मां यातुं; D2 त्वं यातुं; G1 Cv संधातुं; Cr.g as in text (for संयातुं). M1 कथं शक्ष्यति संयोद्धुं. —T3 om. (hapl.?) from चैव in ^{d} up to 54^{c}. —^{d}) Ñ2 D1.2.6.11 मां चापि; D3 मां वा *; M1 अत्यर्थं (for मां चैव).

52 D4 om. 52^{ab} (cf. v.l. 46). V B T3 om. 52 (cf. v.l. 48 and 51). —^{a}) G1 युध्यमानस्तु. —^{b}) Ś1 D10 M3 तत्र तैः; D3 तथा तैः; T1 G3 तैरहं (for ततस्तैः). —Ś1 om. 52^{cd}. —^{c}) D3 प्रपतेहं. Ñ2 सह; D1 तव; D2.4 च ते; D6 हि तान्; D10 अहं (for हि ते). D6 दृष्ट्वा (for पृष्ठाद्). —^{d}) D1 हरिसत्तम; D3 हरिपुंगव; D11 T2 कपिकुंजर (for कपिसत्तम).

53 V B T3 om. 53 (cf. v.l. 48 and 51). Ñ2 D6 om. 53-54^{b}. —^{a}) D1.3 सर्वाणि (for भीमानि). —^{c}) D1-3.8.10.11 संपराये. M2 त्वा (for त्वां).

54 Ś1 V B om. 54 (for V B, cf. v.l. 48). T3 om. 54^{abc}; Ñ2 D6 om. 54^{ab} (cf. v.l. 51 and 53). —^{b}) D10 पृष्ठतश्च; T1 विमलस्य; M1 विवशस्य; Cv.g.k.t as in text (for विमुखस्य). —^{c}) Ñ D2.6 आनयेयुस्ते; D1.3 च नयेयुर्मां; D4.10.11 मां (D11 तु) नयेयुस्ते (for च गृहीत्वा मां). —^{d}) Ñ D1-4.6.10.11 राक्षसा भीमविक्रमाः.

55 Ñ2 V B D6 om. 55 (for V B, cf. v.l. 48). Ñ1 illeg. for 55-58^{b}. —^{a}) D11 चाहरेयुस्. Ś1 D10 पृष्ठात्ते; D8 M1 संरब्धा (for त्वद्धस्ताद्). —^{b}) D11 विनश्येयुर्. T2 तथा (for अथ). Ś1 D2.10 विषमे युध्यतोपि वा. —^{c}) D5.7.9 अनवस्थौ. Ś1 D1-4.10.11 च (for हि). —^{d}) T2 रणे (for युद्धे). M1 जीव- (sic) (for जय-).

56 V B om. 56 (cf. v.l. 48). Ñ1 illeg. for 56 (cf. v.l. 55). —^{a}) Ś1 D4.10.11 वा यद्; D1.3 यदि; T2 चापि (for वापि). Ñ2 D6 विपद्येयमहं वापि. —^{b}) D2 चैव; D4 om. (hapl.) (for अभि-). Ś1 D10 -पीडिता; D11 -मर्दिता (for -तर्जिता). —^{c}) Ś1 D10.11 त्वत्प्रयत्ने; Ñ2 D2.4.6 प्रयत्नेन; D1.3 प्रमादेन (for त्वत्प्रयत्नो). D10 कपिश्रेष्ठ. —^{d}) Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 किं (Ñ2 *) भवेत्तु (Ś1 D10 °द्धि; Ñ2 D2 °त्ते) प्रयोजनं. —After 56, Ñ2 D6 ins. 823*.

57 V B om. 57 (cf. v.l. 48). Ñ1 illeg. for 57 (cf. v. l. 55). Ñ2 D6 om. 57-61. —^{a}) D1.3.5.8 G2.3 M1.2 अपि (for अपि). D3 संप्राप्तो (for पर्याप्तो). —^{b}) D3 विहंतुं सर्वरक्षसां. —^{c}) T3 हीयात् (for हीयेत्). —^{d})

G. 5. 35. 0
B. 5. 37. 57
L. 5. 34. 64

कामं त्वमपि पर्याप्तो निहन्तुं सर्वराक्षसान् ।
राघवस्य यशो हीयेत्त्वया शस्तैस्तु राक्षसैः ॥ ५७
अथवादाय रक्षांसि न्यस्येयुः संवृते हि माम् ।
यत्र ते नाभिजानीयुर्हरयो नापि राघवः ॥ ५८
आरम्भस्तु मदर्थोऽयं ततस्तव निरर्थकः ।
त्वया हि सह रामस्य महानागमने गुणः ॥ ५९
मयि जीवितमायत्तं राघवस्य महात्मनः ।
भ्रातॄणां च महाबाहो तव राजकुलस्य च ॥ ६०
तौ निराशौ मदर्थे तु शोकसंतापकर्शितौ ।
सह सर्वर्क्षहरिभिस्त्यक्ष्यतः प्राणसंग्रहम् ॥ ६१

T2 त्वया शास्तास्तु राक्षसाः. —For 57^{cd}, Ś1 D1–4.10.11 subst. :

817* गन्तुं समीपं रामस्य मत्तो हीयेत राघवः ।

[D2 समीपे. D3 किं प्रीयेत स राघवः; D4 मम हीयेत वानर; D11 स किं प्रीयेत राघवः (for the post. half).]

—After 57, T2 ins. :

818* तथापि युक्ता न भवेद्गन्तुं वानरपुंगव ।

58 Ñ2 V B D6 om. 58 (cf. v.l. 48 and 57). Ñ1 illeg. for 58^{ab} (cf. v.l. 55). —For 58^{ab}, Ś1 D1–4.10.11 subst. :

819* मामादाय हि रक्षांसि नयेयुरबलां क्वचित् ।

[D2.10 समादाय. D1 च (for हि). D2 अवशां; D11 अथवा (for अबलां). D1.3 नयेयुरथवान्यतः (for the post. half).] —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 यत्र मां; D1.3 तत्र मां (D3 मे) (for यत्र ते). D4.11 न विजानीयुर् . —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.4.10 न च; D11 वापि (for नापि). M3 राघवौ.

59 Ś1 Ñ2 V B D6.10 om. 59 (for all except Ś1 D10, cf. v.l. 48 and 57). —^{a}) D1–4.11 त(D4.11 अ)-थारंभो (D2 संवादोपि) मदीयोयं. —^{b}) D1–4 भवेत् (for ततस्). D11 भवेयुरनिरर्थकः. —G3 reads 59^{cd} after the first occurrence of 64. —^{c}) D4 तत्रापि (for त्वया हि).

60 Ñ2 V B D6 om. 60 (cf. v.l. 48 and 57). —^{a}) D1 आपन्नं (for आयत्तं). Ś1 D10 मम जीवितमाज्ञाय; D11 मयि जीवति श्रेयः स्याद् . —^{b}) D7–9 [अ]मितौजसः (for महात्मनः). —After 60^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

820* तस्मिन्निक्ष्वाकुवंशस्य प्राणाः सक्ता महात्मनि ।
अप्राप्नुवन्मां काकुत्स्थः प्राणानपि परित्यजेत् ।
रामं निपतितं दृष्ट्वा न भवेल्लक्ष्मणो ध्रुवम् ।
धर्मात्मा भ्रातरौ श्रुत्वा वैवस्वतवशं गतौ ।
कथं जीवेन्महातेजा भरतो भ्रातृवत्सलः ।   [5]
तेषां प्राणविपर्यासे किं शेषं स्यान्महात्मनाम् ।

[(l. 1) D1 अस्मिन्. D2 -वंशे मे (for -वंशस्य). Ś1 (also *sup. lin.*) मम (for प्राणाः). —(l. 2) D1.3 अप्राप्य मां च (for अप्राप्नुवन्मां). —(l. 4) D2 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). Ś1 D1.10 -गतिं (for -वशं). —D4 om. from l. 5 up to st. 61. —(l. 6) D1 शत्रुघ्नो न भविष्यति (for the post. half).]

—Then D1 cont. :

821* तेषां च मातरः सर्वाः पुत्रशोकेन कर्शिताः ।
न भविष्यति संदेहः सुग्रीवश्च महाकपिः ।

—D1 om. 60^{c}–61^{b}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 शत्रुघ्नस्य; Ct as in text (for भ्रातॄणां च). Ś1 Ñ1 D3.10 महाबाहोस्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 T1 3 तस्य; Cv.r.g as in text (for तव). D3 वा (for च).

61 Ñ2 V B D6 om. 61 (cf. v.l. 48 and 57). D4 om. 61; D1 om. 61^{ab} (cf. v.l. 820 * and 60 respy.). —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 समार्थाय; D3 समाज्ञाय; D7–9 मदर्थं च; G2 समार्थे तु; M3 निरर्थं तु (for मदर्थे तु). —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.5.7.8.10 -कर्पितौ. —^{c}) Ś1 सर्वैः सहर्क्ष-हरिभिस् ; D1 ततः सर्वे च हरयस् ; D2.11 पती हर्यक्षसैन्यानां; D3 सह सर्वेपि हरयस् . —^{d}) Ś1 D10 त्यजेथाः (sic); Ñ1 D2.11 त्यजेतां; D1.3 त्यजेयुः; G2 त्यजतः (for त्यक्ष्यतः). D9 reads in marg. प्राणसंग्रहं. —After 61, Ś1 Ñ1 D1–4 (after l. 4 of 820* owing to om.).10.11 ins. :

822* एवमन्यतराभावे तव चैव ममापि वा ।
अदर्शनगुणोदर्के न तेऽहं पृष्ठमारुहे ।

[(l. 1) D2.11 -[अ]भावात् (for °भावे). D3.4 [इ]ह (for [ए]व). D1 ममैव. D2 च (for वा). —(l. 2) D1.3 अनिश्चित-; D11 अदर्शने (for अदर्शन-).]

—Then all the above MSS. cont.(Ñ1 ins. l. 2 for the first time after 48^{ab}, reading it here illegibly); V B ins. after 47 (owing to om.); Ñ2 D6 ins. after 56 (owing to om.) :

823* तस्य धर्मप्रधानस्य पत्न्या रामस्य वानर ।
पृष्ठं पुंनामधेयस्य न युक्तमधिरोहितुम् ।

[(l. 1) D1 न च (for तस्य). B2 पत्नी (for पत्न्या). Ñ2 V1 B2 D6 धीमतः (for वानर). —D11 om. l. 2 to st. 62. —(l. 2) Ś1 Ñ1 (first time) B3 D10 पृष्ठे; D1–4 मया (for पृष्ठं). V2 न तु (hypm.) (for न). Ś1 Ñ1 (first time) B3 D2–4.13 अधिरोहणं(Ñ1 °णो). D1 युक्तं पृष्ठाधिरोहणं (for the post. half).]

—Thereafter Ñ1(post. half illeg.) further cont. :

824* कथं व्यतिक्रममहं * * * * * * * * ।

Colophon

[*Sarga name* : हनुमत्संवादे सीतावाक्यं.]

भर्तृभक्तिं पुरस्कृत्य रामादन्यस्य वानर ।
नाहं स्प्रष्टुं पदा गात्रमिच्छेयं वानरोत्तम ॥ ६२

यदहं गात्रसंस्पर्शं रावणस्य गता बलात् ।
अनीशा किं करिष्यामि विनाथा विवशा सती ॥ ६३

यदि रामो दशग्रीवमिह हत्वा सराक्षसम् ।
मामितो गृह्य गच्छेत तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ६४

श्रुता हि दृष्टाश्च मया पराक्रमा
महात्मनस्तस्य रणावमर्दिनः ।
न देवगन्धर्वभुजंगराक्षसा
भवन्ति रामेण समा हि संयुगे ॥ ६५

समीक्ष्य तं संयति चित्रकार्मुकं
महाबलं वासवतुल्यविक्रमम् ।
सलक्ष्मणं को विषहेत राघवं
हुताशनं दीप्तमिवानिलेरितम् ॥ ६६

G. 5. 35. 0
B. 5. 37. 66
L. 5. 34. 77

62 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. D11 om. 62 (cf. v.l. 823*). Ś1 D10 om. 62^{ab}. —^{a}) B3 D8 T3 M1.3 भर्तृभक्ति; D1.3.4 भर्तुः शक्ति. Ñ2 V(V2 m. also) B D6 समाश्रित्य (for पुरस्कृत्य). —^{b}) Ñ2 V1 B1-3 D6 M2 कस्यचित्; M1 वा न वा (for वानर). B4 रामादन्यं न साधये.—After 62^{ab}, D2 reads 828*. —^{cd}) G1 [अ]-पि; M1 [अ]भि- (for [अ]हं). D7.9 स्वतो; T1.3 तदा; G2 M2 तथा; G3 स्वया (for पदा). D5 पवनात्मज (for वानरोत्तम). D9 मया पुनः पुमानन्यो न युक्तः स्प्रष्टुमात्मना; T2 M3 न स्पृशामि शरीरं तु पुंसो(T2 स्त्वं हि) वानरपुंगव. —For 62^{cd}, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10 subst. and all except Ś1 D10 read before 62^{ab} :

825* न युक्तो गात्रसंस्पर्शः पुरुषस्य मयानघ ।

[B3 युक्तो न(by transp.). B4 गंध- (for गात्र-). —Ś1 D10 om.(hapl.?) from the post. half up to 63^{a}. Ñ2 V1 B2-4 D1.6 मम; D4 त्वया (for मया).]

63 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. Ś1 D10 om. 63^{a} (cf. v.l. 62). —^{a}) Ñ1 यदर्थं; B4 D4.11 G1 यदि (G1 °*)दं; D1 यच्चास्मि; D3 यच्चापि; D5 यद्यहं (for यदहं). —^{b}) Ś1 D10 वशं गता; D1.4 M3 बलाद्गता (by transp.); D3 बलाद्धृता; D11 बलात्कृतं; T2 दुरात्मनः; G3 कृता बलात् (for गता बलात्). Ñ1 B4 D2 रावणेन बलात्कृता:(B4 °तं). —^{c}) B1 D3 आनीता; B3 अवशा (for अनीशा). Ñ1 B4 D2.11 करोम्यस्मिन् (for करिष्यामि). —^{d}) Ś1 D2.10.11(Ś1 D10 [with hiatus]) अनाथा; B4 नान्यथा; D3.4 ह्यनाथा (for विनाथा). Ñ3 B1.2 D6 स्ववशा; V2 तद्वशा; B3 दुर्बला (for विवशा). Ś1 D10 ह्यहं (for सती). —After 63, Ñ2 V B D6 ins.:

826* काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्नः किन्तु त्वां बोधयाम्यहम् ।

[V2 B4 om. l. 1. —(l. 1) B2 एव (for अस्य). —After l. 1, V1 slightly illeg. ins.:

826(A)* इच्छामि त्वां समानेतुं सत्येन रघुनन्दनम् ।
गुरुस्नेहेन भवता च नान्यथा तदुदाहरन् ।
यदि नोत्सहसे * * * * * * * * * *

—(l. 2) Ñ2 V1 परवीरघ्न. B3 हि वदामि (for बोधयामि).]

64 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. G3 reads 64 twice, reading 59^{cd} after the first occurrence of 64. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 किं तु (for यदि). —^{b}) Ñ1 D1 T2 M3 सबांधवं (for सराक्षसम्). —After 64^{ab}, Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 ins.:

827* सत्त्वज्ञो राक्षसानां च रघुवंशविवर्धनः ।

[D4 तत्त्वज्ञो (for सत्त्वज्ञो). Ñ1 स (for च).]

—Ś1 D10 om. 64^{cd}. —For 64^{cd}, Ñ1 D1-4 (D2 reads after 62^{ab}).11 subst.:

828* इतो युक्तो हि मां नेतुं लक्ष्मणेन महाविभुः ।

[Ñ1 गतो नियुक्तो (hypm.); D4.11 इतो युक्तं (for इतो युक्तो). Ñ1 illeg.; D2.11 महाचिरात (for महाविभुः).]

—For 64, Ñ2 V B D6 subst.:

829* बलैः समग्रैर्जित्वा मां रावणं यदि संयुगे ।
नयेत स्वपुरीं रामस्तत्स्यात्तस्य यशस्करम् ।

[(l. 1) V2 त्वां(sic) (for मां). —(l. 2) B3 संनयेत्स्वपुरं रामस्तन्महत्तु यशस्करं.]

65 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. V B om. 65–67. —^{a}) Ñ2 D1-4.7-9 T1.3 M1 Cr.t च; Cv.m.g.t as in text (for हि). D6-9 T1 हि (for च). D11 श्रुत्वा च दृष्ट्वा च. D2 मयास्य विक्रमा (for मया पराक्रमा). Ś1 Ñ1 D10 श्रुतश्च दृष्टश्च महा(Ñ1 °या)पराक्रमो. —^{b}) Ś1 D10 गु(D10 र)णावमर्दने; Ñ1 D11 रणे(D11 णा)वमर्दनः; Ñ2 रणे निमर्दिनः; D1 रणाभिमर्दिनः; D3.6 रणेव(D6 °रि)मर्दिनः. —^{d}) Ñ D6 रणांगणे (for हि संयुगे). ❀ Cv: श्रुता हीत्यादावेको हिशब्दः पादपूरणे ।; Cg: श्रुता इति । प्रथमहिशब्दो गुणप्रसिद्धौ । द्वितीयो निःसमत्वप्रसिद्धौ.) ❀

66 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. V B om. 66 (cf. v.l. 65). —^{a}) G2 समेत्य (for समीक्ष्य). Ś1

G. 5. 35. 0
B. 5. 37. 67
L. 5. 34. 78

सलक्ष्मणं राघवमाजिमर्दनं
दिशागजं मत्तमिव व्यवस्थितम् ।
सहेत को वानरमुख्य संयुगे
युगान्तसूर्यप्रतिमं शरार्चिपम् ॥ ६७

स मे हरिश्रेष्ठ सलक्ष्मणं पतिं
सयूथपं क्षिप्रमिहोपपादय ।
चिराय रामं प्रति शोककर्शितां
कुरुष्व मां वानरमुख्य हर्षिताम् ॥ ६८

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

D10 स्वर्पति-; D6 संप्रति (for संयति). —c) D11 प्रसहेत (for विष°). —Ñ1 om. (hapl.) from को up to सलक्ष्मणं in 67a. —d) G M1 [अ]नल- (sic) (for [अ]निल-).

67 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. V B om. 67 (cf. v.l. 65). Ñ1 om. up to सलक्ष्मणं (cf. v.l. 66). —a) D11 सकार्मुकं (for सलक्ष्मणं). Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 आजिवर्धनं. —b) Ś1 D1.3.4.10 ककुद्मिनं; Ñ D6.11 वने(D11 महा) गजं; D2 ककुद्गजं; M2 निशागजं (for दिशागजं). D1.3 दिग्गजवद् (for मत्तमिव). —c) D4 ग्रहेत (for सहेत). D5 संयुगे तदा (for -मुख्य संयुगे). —d) Ś1 D10 -प्रतिमान्क्षिपन्शरान् ; Ñ1 -प्रतिमं महौजसं; D1.3 °मान्स-सायकं; D2 °मं नराधिपं; D4.11 °मान्शरान्क्षिपन् ; M1 °मं शरार्चिषा (for -प्रतिमं शरार्चिषम्). Ñ2 युगांतबह्वत्र शरान्क्षि-पंतं (sic); D6 युगांतबह्वेभगवान्तृक्षिपंतं (sic).

68 For sequence in Ñ1, cf. v.l. 48. —a) Ś1 Ñ1 D1-5.7.9-11 T1 G1 M2 त्वं (D1.5.7.9 T1 G1 M2 स) मे कपिश्रेष्ठ. D7.9 प्रियं (for पतिं). —b) Ñ2 V B2-4 D6 त्वमानय; B1 त्वयानघ (sic); D1.3 [आ]नयस्व तं (for [उ]पपादय). —c) Ś1 Ñ1 D2.5.7.9.10 शोककर्षितां. Ñ2 V B D6 चिराय(B4 °रेण) रामेण हि संगतां(V2 °मे; B2 °मं; B3 मंगलं) कपे. —d) D1 मा (for मां). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 हर्षसंयु(D1 °मोहि)तां; Ñ2 V B D6 विस्मृतज्वरां(V2 °ज्वुवां [sic]); D5.7-9 T1 M2 -वीर हर्षितां; T2 -वर्य हर्षितां; G2.3 -मुख्य(G3 हर्ष) मोदितां; M1 -मुख्य मोचितां. ❀ Cr : हर्षमोहितामिति पाठः. ❀

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 हनुमत्सीतासंवादः; Ñ1 हनुमत्सीतावाक्यं; Ñ2 B2 D6 हनूमत्प्रत्ययदर्शनं; V1 B1.3 सीताप्रत्ययदर्शनं; V2 B4 हनुमद्वाक्यं; D1 हनुमान्सीतासंभाषणं; D2.3.10.11 सीताहनुमत्संवादः; D4 श्रीहनुमतः संवादः —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 D5.7-9 T G M1.3 37; V1 M2 36; V2 26; B3 33; B4 31; D3 39. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३६

ततः स कपिशार्दूलस्तेन वाक्येन हर्षितः ।
सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १
युक्तरूपं त्वया देवि भाषितं शुभदर्शने ।
सदृशं स्त्रीस्वभावस्य साध्वीनां विनयस्य च ॥ २
स्त्रीत्वं न तु समर्थं हि सागरं व्यतिवर्तितुम् ।
मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ३
द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि विनयान्विते ।
रामादन्यस्य नार्हामि संस्पर्शमिति जानकि ॥ ४
एतत्ते देवि सदृशं पत्न्यास्तस्य महात्मनः ।
का ह्यन्या त्वामृते देवि ब्रूयाद्वचनमीदृशम् ॥ ५
श्रोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वं निरवशेषतः ।
चेष्टितं यत्त्वया देवि भाषितं मम चाग्रतः ॥ ६
कारणैर्बहुभिर्देवि रामप्रियचिकीर्षया ।
स्नेहप्रस्कन्नमनसा मयैतत्समुदीरितम् ॥ ७
लङ्काया दुष्प्रवेशत्वाद्दुस्तरत्वान्महोदधेः ।
सामर्थ्यादात्मनश्चैव मयैतत्समुदाहृतम् ॥ ८
इच्छामि त्वां समानेतुमद्यैव रघुबन्धुना ।
गुरुस्नेहेन भक्त्या च नान्यथा तदुदाहृतम् ॥ ९

G. 5. 36. 8
B. 5. 38. 9
L. 5. 35. 0

36

M$_{2}$ begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{ab}) D$_{11}$ च (for स). Ñ$_{1}$ D$_{5}$ हरि- (for कपि-). D$_{7-9}$ तोषितः; Cg as in text (for हर्षितः). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ शा(Ś$_{1}$ D$_{10}$ सा)लताल(D$_{1}$ तालशाल)शिलायुधः (Ñ$_{1}$ °मुखः) (for ^{b}). Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ ततः कपिर्गुणश्लाघी मारुतस्यात्मजस्तदा(V$_{1}$ °संभवः; B$_{4}$ D$_{6}$ °था). —^{c}) Ñ$_{1}$ transp. सीताम् and उवाच. —^{d}) T$_{3}$ -विदां वरः (for -विशारदः). Ñ V B D$_{2.4.6.11}$ धर्मार्थसहितं वचः; D$_{5}$ हर्षितो वाक्यमब्रवीत्.

2 ^{a}) Ś$_{1}$ V$_{2}$ D$_{10.11}$ अनुरूपं (for युक्त°). —^{b}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ M$_{3}$ प्रियदर्शने; B$_{3}$ बुद्धिपूर्वकं (for शुभदर्शने). —G$_{3}$ om. 2^{c}–4^{b}. —^{c}) B$_{3}$ तु (for स्त्री-). —^{d}) D$_{4}$ तथैव; G$_{1}$ नयस्य (for साध्वीनां). Ñ V B D$_{1-4.6.10.11}$ नियमस्य (for विनयस्य).

3 G$_{3}$ om. 3 (cf. v.l. 2). —^{a}) Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1-4.6.7.9-11}$ T$_{2}$ G$_{1}$ Ck.t स्त्रीत्वान्न त्वं(B$_{4}$ °न्नाहं [sic]; T$_{2}$ G$_{1}$ °न्न तु) समर्थासि(Ś$_{1}$ D$_{8.10}$ °र्था वै; V B$_{2.3.4}$ D$_{2.4.11}$ T$_{2}$ G$_{1}$ °र्था हि). —^{b}) V$_{2}$ परिवर्तितुं; B$_{4}$ विनि°; G$_{1}$ ह्यति°; Cr.m.g.t व्यति° (as in text). —^{c}) D$_{2}$ समधिष्ठाय; D$_{3.11}$ ममाधिष्ठाय. —^{d}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ सागरं शतयोजनं. ❋ Cr.m (also) स्त्रीत्वमित्यत्र स्त्री(Cr सीता) इति पदच्छेदः। न समर्थमिति लिङ्गव्यत्यय आर्षः। सागरस्य निवर्तितुमिति पाठे सागरस्य यादृक्छतयोजनं तावदायतं विस्तीर्णमपि मामधिष्ठाय वर्तमानायाः स्त्रीत्वं स्त्रीत्वप्रयुक्तभीरुत्वं न समर्थं न शक्नोति (Cm °ष्ठाय निवर्तितुमुपगन्तुं स्त्री त्वं न समर्थेति योजना). ❋

4 G$_{3}$ om. 4^{ab} (cf. v.l. 2). —^{a}) D$_{2}$ तच् (for यच्). —^{b}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ प्रियदर्शने; Ñ$_{1}$ राघवप्रिये; B शुभदर्शने; D$_{1-4.11}$ कमलेक्षणे (for विनयान्विते). Ñ$_{2}$ V D$_{6}$ प्रब्रवीषि शुभानने. —^{c}) Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ वर्जयाम्यहमन्यस्य. —^{d}) Ñ$_{2}$ V B D$_{7-9}$ T$_{2}$ G$_{1}$ M$_{2}$ संसर्गम् (for °स्पर्शम्). V$_{2}$ इह; D$_{11}$ इव (for इति).

5 ^{a}) Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{2.6.10.11}$ तवैतत्सदृशं वाक्यं. —^{b}) Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ पत्न्या रामस्य धीमतः. —^{c}) D$_{1.3}$ न (for का). B$_{2}$ D$_{4.5}$ तु (for हि). Ś$_{1}$ Ñ V B$_{1.2.4}$ D$_{2-4.6.10.11}$ त्वदृते ब्रूयाद् (D$_{2.4.11}$ देवि) (for त्वामृते देवि). B$_{3}$ त्वदृते का प्रतिब्रूयाद्. —^{d}) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{3.10}$ सीते (for ब्रूयाद्). Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ वचनं दिव्यमीदृशं.

6 ^{a}) Ñ$_{2}$ D$_{6}$ तच्च; V B$_{2.4}$ तत्स; B$_{1}$ त्वां स; D$_{1}$ स च (for चैव). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{2-4.10.11}$ श्रोष्यतीदं स; B$_{3}$ श्रोष्यत्येतच्च (for श्रोष्यते चैव). —D$_{10}$ om. 6^{b}. —^{b}) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ सर्वसंतत्त्वेप्सितं (sic); Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ तव सर्वमशेषतः. —^{c}) D$_{4}$ कथितं (for चेष्टितं). D$_{2}$ धर्म्ये; D$_{11}$ धन्ये (for देवि). —^{d}) Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1-4.6-8.11}$ T$_{1.3}$ Cm.k.t च ममाग्रतः (by transp); D$_{10}$ च समाश्रितः (sic); G$_{3}$ मम जाग्रतः; Cg as in text (for मम चाग्रतः).

7 ^{c}) G$_{1}$ श्रेयः (for स्नेह-). D$_{1}$ -प्रच्छन्न-; D$_{11}$ T$_{2.3}$ -प्रसन्न-; G$_{2}$ -प्रक्लिन्न-; G$_{3}$ -प्रणुन्न-; Cg as in text (for -प्रस्कन्न-). Ś$_{1}$ D$_{10}$ स्नेहात्प्रक्लि(D$_{10}$ °स)न्न-. Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ स्नेहविक्लवया बुद्ध्या. —^{d}) Ñ$_{2}$ V$_{1}$ B$_{1-3}$ D$_{6}$ यत्; V$_{2}$ तत् (for [ए]तत्). Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1-4.6.10.11}$ G$_{2}$ समुदाहृतं. —After 7, D$_{3}$ ins.:

830* यदि नोत्सहसे गन्तुं मया सार्धमनिन्दिते ।

8 Ñ$_{2}$ V$_{1}$ B D$_{4.6}$ om. (hapl.) 8. V$_{2}$ transp. 8 and 9. —^{c}) Ñ$_{1}$ [अ]पि (for [ए]व). D$_{2}$ सामर्थ्यं जानता चैव. —^{d}) D$_{7-9}$ G$_{2}$ M$_{3}$ Ct समुदीरितं; Ck समुदा° (as in text). —After 8, Ñ$_{1}$ ins.:

831* मत्पृष्ठमधिरोह त्वं नयामि राघवान्तिकम् ।

9 V$_{2}$ transp. 8 and 9. —^{a}) D$_{11}$ द्रक्ष्यामि (for इच्छामि). Ñ$_{1}$ इतो नेतुम् (for समानेतुम्). —^{b}) Ś$_{1}$ Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{2}$ रघुनंदनं; V$_{1}$ D$_{7.9}$ Ct °नंदिना; B$_{3}$ लघुवत्मना; B$_{4}$

G. 5. 36. 9
B. 5. 38. 10
L. 5. 35. 9

यदि नोत्सहसे यातुं मया सार्धमनिन्दिते ।
अभिज्ञानं प्रयच्छ त्वं जानीयाद्राघवो हि यत् ॥ १०
एवमुक्ता हनुमता सीता सुरसुतोपमा ।
उवाच वचनं मन्दं बाष्पप्रग्रथिताक्षरम् ॥ ११
इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं तु मम प्रियम् ।
शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे तदा ॥ १२
तापसाश्रमवासिन्याः प्राज्यमूलफलोदके ।
तस्मिन्सिद्धाश्रमे देशे मन्दाकिन्या अदूरतः ॥ १३
तस्योपवनषण्डेषु नानापुष्पसुगन्धिषु ।
विहृत्य सलिलक्लिन्ना तवाङ्के समुपाविशम् ॥ १४
पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममाङ्के भरताग्रजः ॥ १५

D$_{4.6.10}$ °नंदने; Cv.r.m.g.k as in text (for रघुवन्धुना). —After 9^{ab}, Ñ$_1$ ins. :

832* संगमं कारयितुं ते धर्मपत्न्यसि शोभने ।

—^{c}) D$_6$ उरु- (for गुरु-). B$_2$ -मोहेन (m. also as in text) (for -स्नेहेन). —^{d}) Ś$_1$ D$_{10}$ त्वया (for [अ]न्यथा). Ś$_1$ D$_{4.8.10}$ T$_2$ G$_1$ समुदाहृतं; D$_{1-3.11}$ T$_{1.3}$ M$_3$ Cm [ए]तदु°; Ck.t as in text (for तदुदा°).

10 B$_4$ om. 10^{ab}. —^{a}) Ś$_1$ Ñ V B$_{1-3}$ D$_{1.3.6.10}$ गंतुं (for यातुं). —^{b}) D$_8$ साकम् (for सार्धम्). Ñ$_2$ V B$_{1-3}$ D$_6$ मया सह विहायसा. —^{cd}) Ś$_1$ D$_{10}$ प्रतीच्छ त्वं; D$_1$ प्रयच्छस्व (for प्रयच्छ त्वं). Ś$_1$ तं (sic) ; D$_1$ M$_3$ तत् (for यत्). Ñ$_2$ V B D$_6$ रामो यदभिजानीयादभिज्ञानं प्रयच्छ मे. —After 10, Ñ$_1$ ins. :

833* प्रत्ययं देवि गच्छेत राघवो मयि तेन वै ।

11 ^{c}) D$_{10}$ तथा च (for उवाच). Ñ$_2$ V B D$_6$ बाला; D$_3$ दीनं (for मन्दं). Ñ$_1$ सा हनूमंतं; D$_1$ च मंदमंदं; D$_{2.11}$ हनुमंतं सा(D$_{11}$ च) (for वचनं मन्दं). —^{d}) Ś$_1$ D$_{3.10}$ -गद्गदित- ; Ñ$_2$ V B$_{1.4}$ D$_{2.4.6}$ -विग्रथित- ; B$_3$ -निर्ग्रंथित-; T$_2$ -प्रभ्रंशित- ; G$_2$ M$_2$ -प्रस्खलित- ; Cr.g as in text (for -प्रग्रथित-). B$_2$ बाष्पगद्गदभाषिणी; D$_1$ बाष्पगद्गदया गिरा; D$_{11}$ सा बाष्पमथिताक्षरं. —After 11, Ñ V B D$_{1-4.6.11}$ ins. a passage relegated to App. I (No. 8).

12 ^{a}) D$_1$ चैवम्; D$_{2.3.11}$ चैवापि (for श्रेष्ठम्). —^{b}) B$_4$ च; D$_9$ om. (subm.) (for तु). Ś$_1$ D$_{1.10}$ तथ्यं (for त्वं तु). Ñ$_1$ D$_{3.11}$ दयितं मम; Ñ$_2$ V B$_{1.3}$ D$_6$ मम तं प्रि(B$_1$ तत्प्रि)यं; B$_2$ मम तं पतिं; D$_2$ वचनान्मम (for तु मम प्रियम्). —^{c}) D$_1$ शौर्यस्य (for शैलस्य). Ñ$_1$ transp. शैलस्य and चित्रकूटस्य. —^{d}) Ś$_1$ D$_{10}$ पूर्वतरे. Ñ$_1$ शुभे; D$_5$ तथा; D$_{7.9}$ Ct पदे; M$_3$ पुरा (for तदा). Ñ$_2$ V B D$_6$ पादे तरुलताकुले(Ñ$_2$ V °वृते).

13 ^{a}) D$_{1.3}$ तपसाश्रम-. D$_8$ T$_2$ G$_{1.3}$ -वासे च; M$_2$ -वादिन्यां (sic) (for -वासिन्याः). —^{b}) Ś$_1$ D$_{10}$ प्राप्तं; Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1.2}$ D$_{1.3.6}$ प्राप्य; B$_3$ सिद्ध- ; D$_{4.11}$ M$_2$ प्राश्य (for प्राज्य-). Ś$_1$ D$_{4.10}$ -फलोदकं; Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1-3}$ D$_6$ -फलं (B$_3$ °ले) वने (for -फलोदके). V$_2$ B$_4$ प्राश्य(B$_4$ °प्य) मूलं फलं वने. —Ñ$_1$ illeg. for 13^{c}. —^{c}) B$_4$ सारस्वते; D$_{5.7.9}$ G$_{1.3}$ Ct सिद्धाश्रिते; Cr.m as in text (for सिद्धाश्रमे). Ś$_1$ Ñ$_2$ V B$_{1-3}$ D$_{2-4.6.10.11}$ यत्सिद्धसंम(B$_3$ °श्रि)ते देशे; D$_1$ यं सिद्धमस्मितो देशे (sic). —^{d}) Ś$_1$ D$_{1.4.10.11}$ मंदाकिन्याम्. Ñ$_2$ V B$_{2.4}$ D$_6$ S ह्यदूरतः ; B$_{1.3}$ D$_{5.8}$ त्व°; D$_2$ वि°; D$_3$ समीपतः (for अदूरतः). D$_{7.9}$ Cr मंदाकिन्यविदूरतः.

14 ^{a}) B$_{1.2}$ D$_3$ तेषु (for तस्य). B$_3$ तत्रैव वन-. D$_{1.4.7.8}$ G$_1$ -खंडेषु. Ś$_1$ Ñ V B$_4$ D$_{2.6.10.11}$ तेषूपवनखंडेषु. —^{c}) V$_2$ विकृत्य; B$_3$ विकृता; D$_6$ विहृता (for विहृत्य). Ñ$_1$ D$_{1-3.7.9}$ T$_{1.2}$ सलिले क्लिन्ना(D$_{7.9}$ °न्नो); B$_2$ D$_{4.11}$ सलिलाक्लिन्ना; G$_{1.2}$ M$_1$ सलिलक्लिन्नो. Ñ$_2$ V$_1$ विकृता सलिलाक्लिन्ना; B$_4$ निवृत्य सलिले किं तु. —^{d}) D$_{7.9}$ G$_{1.2}$ M$_1$ मम; Cr.m as in text (for तव). Ś$_1$ Ñ V B D$_{1-3.6.10.11}$ [ऽ]हमुपाविशं(B$_3$ D$_6$ °श्रिता); D$_{7-9}$ G$_1$ Ct °विशः ; G$_2$ M$_1$ समुपाविशत् ; Cr.m as in text (for समुपाविशम्). D$_4$ त्वामंकेहमुपाविशं. —After 14, Ś$_1$ D$_{10}$ ins., while Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ ins. l. 3 only :

834* मनःशिलामये भाले तिलकं मे कृतं त्वया ।
तदा दाशरथेस्तावदेवं चिह्नं ब्रवीषि मे ।
तुष्यन्तीव प्रहृष्टेन तदाहं लालिता त्वया ।

[(l. 2) D$_{10}$ एकं (for एवं). —(l. 3) Ñ$_1$ D$_{3.11}$ रुष्यंतीव; D$_1$ रुष्यती च; D$_4$ हृष्यंतीव (for तुष्यन्तीव). D$_2$ प्रकृष्टेन. Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ त्वया (for तदा). Ñ$_1$ D$_{1-3.11}$ तदा; D$_4$ भृशं (for त्वया).] ;

whereas Ñ$_2$ V B D$_6$ ins. after 14 :

835* क्रीडता मे तदा चैव त्वया गृह्य मनःशिलाम् ।
रचितस्तिलको वक्त्रे स संक्रान्तस्तवोरसि ।

[(l. 1) B$_4$ क्रीडंत्या (for क्रीडता). Ñ$_2$ V$_2$ B$_4$ पदा; B$_3$ D$_6$ त्वया (for तदा). —Ñ$_2$ illeg. for the post. half. V$_1$ त्वया घृष्ट-; V$_2$ B$_4$ घर्षंत्याश्च; B$_3$ तदा प्राप्य; D$_6$ तो च गृह्य (sic) (for त्वया गृह्य). —(l. 2) V$_2$ B$_4$ स संभ्रांतस्; D$_6$ स मे क्रांतस् (for स संक्रान्तस्).]

15 Ñ$_2$ V B D$_6$ om. 15. D$_{5.7-9}$ S read 15 (preceded by 839*) after 21. —^{a}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{4.10}$ [ए]व सुप्ता च; D$_1$ च सुप्ता च; D$_{2.3.11}$ प्रसुप्ता च; G$_3$ च सुप्तश्च; Ct as in text (for प्रसुप्तश्च). —^{b}) D$_3$ तव (for मम). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ तवांके लक्ष्मणाग्रज.

—After 15, D$_{5.7-9}$ S ins. :

ततो मांससमायुक्तो वायसः पर्यतुण्डयत् ।
तमहं लोष्टमुद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥ १६
दारयन्स च मां काकस्तत्रैव परिलीयते ।
न चाप्युपरमन्मांसाद्भक्षार्थी बलिभोजनः ॥ १७
उत्कर्षन्त्यां च रशनां क्रुद्धायां मयि पक्षिणे ।
स्रंसमाने च वसने ततो दृष्टा त्वया ह्यहम् ॥ १८
त्वया विहसिता चाहं क्रुद्धा संलज्जिता तदा ।
भक्ष्यगृद्धेन काकेन दारिता त्वामुपागता ॥ १९

G. 5. 36. 38
B. 5. 38. 18
L. 5. 35. 19

836* स तत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ।
ततः सुप्तप्रबुद्धां मां राघवाङ्कात्समुत्थिताम् ।
वायसः सहसागम्य विरराद स्तनान्तरे ।
पुनः पुनरथोत्पत्य विरराद स मां भृशम् ।
ततः समुत्थितो रामो मुक्तैः शोणितबिन्दुभिः । [5]
वायसेन ततस्तेन बलवत्क्लिश्यमानया ।
स मया बोधितः श्रीमान्सुखसुप्तः परंतपः ।
स मां दृष्ट्वा महाबाहुर्वितुन्नां स्तनयोस्तदा ।

[(l. 1) T_2 समुपागतः ; G_1 °विशत् ; M_1 पुनरागमत् (for समुपागमत्). —(l. 2) D_5 प्रसुप्तबुद्धां. D_9 om. मां (subm.). M_3 रामस्य; Ct as above (for राघव-). —(l. 3) $D_{5.8}$ M_1 समुपागम्य; $T_{1.3}$ सहसाक्रम्य; G_3 पुनरागम्य; Ct as above (for सहसागम्य). D_5 T_2 $M_{1.3}$ विददार; Ct as above (for विरराद). —(l. 4) G_3 [उ]त्प्लुत्य (for [उ]त्पत्य). $D_{5.8}$ T_2 $M_{1.3}$ विददार; Ck.t as above (for विरराद). $T_{1.3}$ स्तनौ (for स मां). —(l. 5) G_1 शोणितबंधुभिः (sic). —$D_{7.9}$ om. l. 6–7. —(l. 7) D_8 मया प्रबोधितः ; M_1 मया संबोधितः (for स मया बोधितः). G_3 सुखं (for सुख-). G_3 परंतप. —(l. 8) $T_{1.3}$ M_1 विदीर्णां; Ct as above (for वितुन्नां).]

16 ^{a}) D_8 G M_2 -समासक्तो; Cr.g -समायुक्तो (as in text). $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1-4.10.11}$ रोहिमां($Ś_1$ $D_{2.10}$ °न्मां)सं विभक्तं ($Ñ_1$ $D_{3.4}$ °पक्वं; D_1 °भक्तो) मे; M_1 ततो मां सहसासक्तो. —^{b}) $Ś_1$ D_{10} वायसे. $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{2-4.10.11}$ परिखादति; D_1 परिवाहति; $G_{1.2}$ समतुंडयत् (for पर्यतुण्डयत्). ❀ Ct : स त्वदनुभवसिद्धः समायुक्तो विकाराभियुक्तः सन्पर्यतुण्डयत् । स्तनान्तर इति शेषः । यद्वा मांससमायुक्तः मांसेच्छायुक्त इत्यर्थः. ❀ —^{c}) $Ś_1$ $D_{1.10}$ तदा (for तम्). —^{d}) $D_{1.11}$ च (for स्म). D_4 वारयामास; D_5 घातयामि स्म. $Ñ_1$ D_3 सर्वतः ; $D_{2.11}$ सर्वशः (for वायसम्). —For 16, $Ñ_2$ V B D_6 subst. :

837* रोहिमांसं पुनश्चापि विततं ह्याश्रमं प्रति ।
कर्षन्काको मया चैव लोष्टेन विनिवारितः ।

[(l. 1) V_2 ततश्चापि; B_3 प्राप्य काको (for पुनश्चापि). V_2 विदितं (for विततं). $B_{1.3}$ च; D_6 स्व- (for हि). —(l. 2) B_4 काणः (for कर्षन्). B_3 सोपि (for काको). D_6 प्रति- (for विनि-).]

17 ^{a}) $Ñ_2$ V B_{1-3} D_6 रोष($B_{1.2}$ °द)यन्निव (for दारयन्स च). $Ś_1$ D_{10} रोषवानेव काको मे; $Ñ_1$ रोचयन्नेव कामासां (sic); B_4 रोषाद्विना मां स काकस् ; $D_{1.2.11}$ रोषयन्नेव(D_1 °येत्तेन) काको मां; D_3 रोदयन्निव काको मां; D_4 पीडये* च काको मां. —^{b}) B_2 तदैव; D_{11} न चैव (for तत्रैव). $Ś_1$ $Ñ_1$ परिडीयते; V_1 B_2 °पीडयेत् ; V_2 °धावते; B_1 °पीडितः ; B_3 संबिभेद सः ; B_4 पर्यपीडयत् ; $D_{1.4}$ °पीडयन् ; D_2 °पीडिते; D_6 T_3 °हीयते; D_{10} °भीयते; D_{11} °नीयते; Cg.t as in text (for परिलीयते). —^{c}) M_3 स (for न). $Ñ_1$ $D_{1-3.9-11}$ G M Ct [उ]पारमन् ; D_5 [उ]पारतो (for [उ]परमन्). $Ñ_2$ V $B_{1.2}$ D_6 तच्चाप्यप (V_1 °पा; B_2 तदप्यपा)हरन्मांसं; $B_{3.4}$ तदा(B_4 °त्र) चाप्यहरन्मांसं. —^{d}) $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1-4.10}$ भक्षयन् ; $Ñ_2$ V_1 B D_6 प्रसह्य; V_2 प्रहृत्य; D_{11} द्रक्षयन् ; T_2 भक्ष्यार्थे (for भक्षार्थी). $Ś_1$ D_{10} बलिभोजनं. ❀ Ck.t : भक्षार्थीव इवाध्याहारः (Ck इवशब्दोऽध्याहार्यः) । ल्यब्लोपे पञ्चमी । मांसमुपगृह्य भक्षार्थीव । यद्वा मांसभोजने भक्षार्थीव पुनः पुनर्विलेखनान्न विरराम. ❀

18 ^{a}) D_{1-4} उत्कर्षंत्याश्च; T_1 उत्कर्षयंत्यां; G_1 उत्कृष्यंत्यां च; Cv.r.m.g.t as in text ; Ck आकर्षंत्यां च (for उत्कर्षन्त्यां च). $Ś_1$ D_{10} वसनं (for रशनां). $Ñ_1$ B_3 उत्कर्षयंत्या वसनं; $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ $D_{6.11}$ उत्कर्षंत्याश्च वसनं. —^{b}) D_8 T_2 $M_{1.2}$ Cm पक्षिणा; G_3 M_3 पक्षिणि; Ck.t as in text (for पक्षिणे). $Ś_1$ D_{10} तस्य पक्षिणः ; D_5 अपि पक्षिणे. Ñ V B $D_{1-4.6.11}$ क्रुद्धायास्तस्य पक्षिणः. —^{c}) $Ś_1$ D_{10} भ्रममाणे; $Ñ_2$ B_1 $D_{1.6}$ भ्रश्यमाने; B_2 संभ्रश्यमाने (hypm.) ; B_3 भ्राम्यमाणे; B_4 $D_{5.8}$ T_2 $G_{1.2}$ M Cm स्र(B_4 T_2 G_2 स्रं)स्यमाने; D_2 ध्वस्यमाने; Ck.t as in text (for स्रंसमाने). D_3 निवसने; D_8 तु वसने. D_4 रूपस्यमाने वसने (corrupt). —^{d}) G_3 [अ]स्म्यहं (for ह्यहम्). $Ś_1$ D_{10} त्वया प्रहसितं मम(D_{10} * * * * मयि) ; Ñ V B $D_{1-4.6.11}$ ह्वयोपे($Ñ_1$ B_3 °क्षे [sic])क्षा कृता मयि ($Ñ_1$ D_4 मम).

19 ^{a}) $Ś_1$ D_{10} प्रहसिता; V $D_{1.6}$ [अ]व°; B_2 च हसिते; D_{2-4} च हसिता; T_3 G_2 M_3 [अ]प°; G_1 [अ]पि सहिता; G_3 [अ]पि हसिता (for विहसिता). B_3 त्वया च सहिताहं वै. —^{b}) G_1 संलक्षिता. D_5 तथा (for तदा). $Ñ_1$ $D_{2.11}$ [अ]पि परिधावती; $Ñ_2$ V D_6 तत्र प्रधावती(V °विता); B D_3 वि(B_4 च)परिधावती (for संलज्जिता तदा). $Ś_1$ D_{10} क्षतात्परमतर्जिता; D_1 चक्षुषी परिमार्जती; D_4 कृता परमलक्षिता; D_7 $T_{1.3}$ संक्रुद्धा लज्जिता तदा. —^{c}) D_2 नीच- (for भक्ष्य-). $Ñ_2$ V_2 B_1 $D_{1.2.5.9.11}$ Cr.m.g -गृध्रेण; B_4 $G_{1.2}$ -लुब्धेन; $T_{1.3}$ -गर्धेन; Ck.t as in text (for -गृद्धेन). D_4 व्यथितां चैव काकेन. —D_6 om. (hapl.) from ^{d} up to the prior half of 838*. —^{d}) $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1.4.10}$ रुद(D_4 °दं)ती; D_2 विक्षता; $D_{3.11}$ विकृता; G_2 रादिता; Cv as in text

G. 5. 36. 9
B. 5. 38. 10
L. 5. 35. 9

यदि नोत्सहसे यातुं मया सार्धमनिन्दिते ।
अभिज्ञानं प्रयच्छ त्वं जानीयाद्राघवो हि यत् ॥ १०
एवमुक्ता हनुमता सीता सुरसुतोपमा ।
उवाच वचनं मन्दं बाष्पप्रग्रथिताक्षरम् ॥ ११
इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं तु मम प्रियम् ।
शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे तदा ॥ १२
तापसाश्रमवासिन्याः प्राज्यमूलफलोदके ।
तस्मिन्सिद्धाश्रमे देशे मन्दाकिन्या अदूरतः ॥ १३
तस्योपवनषण्डेषु नानापुष्पसुगन्धिषु ।
विहृत्य सलिलक्लिन्ना तवाङ्के समुपाविशम् ॥ १४
पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममाङ्के भरताग्रजः ॥ १५

$D_{4.6.10}$ °नंदने; Cv.r.m.g.k as in text (for रघुबन्धुना). —After 9^{ab}, $\tilde{N}_1$ ins. :

832* संगमं कारयितुं ते धर्मपत्न्यसि शोभने ।

—^{c}) D_6 उरु- (for गुरु-). B_2 -मोहेन (m. also as in text) (for -स्नेहेन). —^{d}) $Ś_1$ D_{10} त्वया (for [अ]न्यथा). $Ś_1$ $D_{4.8.10}$ T_2 G_1 समुदाहृतं; $D_{1-3.11}$ $T_{1.3}$ M_3 Cm [ए]तदु°; Ck.t as in text (for तदुदा°).

10 B_4 om. 10^{ab}. —^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}$ V B_{1-3} $D_{1.3.6.10}$ गंतुं (for यातुं). —^{b}) D_8 साकम् (for सार्धम्). $\tilde{N}_2$ V B_{1-3} D_6 मया सह विहायसा. —^{cd}) $Ś_1$ D_{10} प्रतीच्छ त्वं; D_1 प्रयच्छस्व (for प्रयच्छ त्वं). $Ś_1$ तं (sic) ; D_1 M_3 तत् (for यत्). $\tilde{N}_2$ V B D_6 रामो यदभिजानीयादभिज्ञानं प्रयच्छ मे. —After 10, $\tilde{N}_1$ ins. :

833* प्रत्ययं देवि गच्छेत राघवो मयि तेन वै ।

11 ^{a}) D_{10} तथा च (for उवाच). $\tilde{N}_2$ V B D_6 बाला; D_3 दीनं (for मन्दं). $\tilde{N}_1$ सा हनूमंतं; D_1 च मंदमंदं; $D_{2.11}$ हनुमंतं सा (D_{11} च) (for वचनं मन्दं). —^{d}) $Ś_1$ $D_{3.10}$ -गद्गदित- ; $\tilde{N}_2$ V $B_{1.4}$ $D_{2.4.6}$ -विग्रथित- ; B_3 -निर्ग्रथित-; T_2 -प्रभ्रंशित- ; G_2 M_2 -प्रस्खलित- ; Cr.g as in text (for -प्रग्रथित-). B_2 बाष्पगद्गदभाषिणी; D_1 बाष्पगद्गदया गिरा; D_{11} सा बाष्पमथिताक्षरं. —After 11, $\tilde{N}$ V B $D_{1-4.6.11}$ ins. a passage relegated to App. I (No. 8).

12 ^{a}) D_1 चैत्रम्; $D_{2.3.11}$ चैवापि (for श्रेष्ठम्). —^{b}) B_4 च; D_9 om. (subm.) (for तु). $Ś_1$ $D_{1.10}$ तथ्यं (for त्वं तु). $\tilde{N}_1$ $D_{3.11}$ दयितं मम; $\tilde{N}_2$ V $B_{1.3}$ D_6 मम तं प्रि(B_1 तत्प्रि)यं; B_2 मम तं पतिं; D_2 वचनान्मम (for तु मम प्रियम्). —^{c}) D_1 शौर्यस्य (for शैलस्य). $\tilde{N}_1$ transp. शैलस्य and चित्रकूटस्य. —^{d}) $Ś_1$ D_{10} पूर्वंतरे. $\tilde{N}_1$ शुभे; D_5 तथा; $D_{7.9}$ Ct पदे; M_3 पुरा (for तदा). $\tilde{N}_2$ V B D_6 पादे तरुलताकुले($\tilde{N}_2$ V °वृते).

13 ^{a}) $D_{1.3}$ तपसाश्रम-. D_8 T_2 $G_{1.3}$ -वासे च; M_2 -वादिन्यां (sic) (for -वासिन्याः). —^{b}) $Ś_1$ D_{10} प्रासं; $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2}$ $D_{1.3.6}$ प्राप्य; B_3 सिद्ध- ; $D_{4.11}$ M_2 प्राश्य (for प्राज्य-). $Ś_1$ $D_{4.10}$ -फलोदकं; $\tilde{N}_2$ V_1 B_{1-3} D_6 -फलं (B_3 °ले) वने (for -फलोदके). V_2 B_4 प्राश्य(B_4 °प्य) मूलं फलं वने. —$\tilde{N}_1$ illeg. for 13^c. —^{c}) B_4 सारस्वते; $D_{5.7.9}$ $G_{1.3}$ Ct सिद्धाश्रिते; Cr.m as in text (for सिद्धाश्रमे). $Ś_1$ $\tilde{N}_2$ V B_{1-3} $D_{2-4.6.10.11}$ यत्सिद्धसंम(B_3 °श्रि)ते देशे; D_1 यं सिद्धमस्मितो देशे (sic). —^{d}) $Ś_1$ $D_{1.4.10.11}$ मंदाकिन्याम्. $\tilde{N}_2$ V $B_{2.4}$ D_6 S ह्यदूरतः ; $B_{1.3}$ $D_{5.8}$ त्व°; D_2 वि°; D_3 समीपतः (for अदूरतः). $D_{7.9}$ Cr मंदाकिन्यविदूरतः.

14 ^{a}) $B_{1.2}$ D_3 तेषु (for तस्य). B_3 तत्रैव वन-. $D_{1.4.7.8}$ G_1 -खंडेषु. $Ś_1$ $\tilde{N}$ V B_4 $D_{2.6.10.11}$ तेषूपवनखंडेषु. —^{c}) V_2 विकृत्य; B_3 विकृता; D_6 विहृता (for विहृत्य). $\tilde{N}_1$ $D_{1-3.7.9}$ $T_{1.2}$ सलिले क्लिन्ना($D_{7.9}$ °न्नो); B_2 $D_{4.11}$ सलिलाक्लिन्ना; $G_{1.2}$ M_1 सलिलक्लिन्नो. $\tilde{N}_2$ V_1 विकृता सलिलाक्लिन्ना; B_4 निवृत्य सलिले किं तु. —^{d}) $D_{7.9}$ $G_{1.2}$ M_1 मम; Cr.m as in text (for तव). $Ś_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{1-3.6.10.11}$ [ऽ]हमुपाविशं(B_3 D_6 °श्रिता); D_{7-9} G_1 Ct °विशः ; G_2 M_1 समुपाविशत् ; Cr.m as in text (for समुपाविशम्). D_4 त्वामंकेहमुपाविशं. —After 14, $Ś_1$ D_{10} ins., while $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.11}$ ins. l. 3 only :

834* मनःशिलामये भाले तिलकं मे कृतं त्वया ।
तदा दाशरथेस्तावदेवं चिह्नं ब्रवीषि मे ।
तुष्यन्तीव प्रहृष्टेन तदाहं लालिता त्वया ।

[(l. 2) D_{10} एकं (for एवं). —(l. 3) $\tilde{N}_1$ $D_{3.11}$ रुष्यंतीव; D_1 रुष्यती च; D_4 हृष्यंतीव (for तुष्यन्तीव). D_2 प्रकृष्टेन. $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.11}$ त्वया (for तदा). $\tilde{N}_1$ $D_{1-3.11}$ तदा; D_4 भृशं (for त्वया).] ;

whereas $\tilde{N}_2$ V B D_6 ins. after 14 :

835* क्रीडता मे तदा चैव त्वया गृह्य मनःशिलाम् ।
रचितस्तिलको वक्त्रे स संक्रान्तस्तवोरसि ।

[(l. 1) B_4 क्रीडंत्या (for क्रीडता). $\tilde{N}_2$ V_2 B_4 यदा; B_3 D_6 त्वया (for तदा). —$\tilde{N}_2$ illeg. for the post. half. V_1 त्वया घृष्ट-; V_2 B_4 घर्षंस्याश्च; B_3 तदा प्राप्य; D_6 तो च गृह्य (sic) (for त्वया गृह्य). —(l. 2) V_2 B_4 स संभ्रांतस्; D_6 स मे क्रांतस् (for स संक्रान्तस्).]

15 $\tilde{N}_2$ V B D_6 om. 15. $D_{5.7-9}$ S read 15 (preceded by 839*) after 21. —^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{4.10}$ [ए]व सुप्ता च; D_1 च सुप्ता च; $D_{2.3.11}$ प्रसुप्ता च; G_3 च सुप्तश्च; Ct as in text (for प्रसुप्तश्च). —^{b}) D_2 तव (for मम). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ तवांके लक्ष्मणाग्रज.

—After 15, $D_{5.7-9}$ S ins. :

ततो मांससमायुक्तो वायसः पर्यतुण्डयत् ।
तमहं लोष्टमुद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥ १६
दारयन्स च मां काकस्तत्रैव परिलीयते ।
न चाप्युपरमन्मांसाद्भक्षार्थी बलिभोजनः ॥ १७

उत्कर्षन्त्यां च रशनां क्रुद्धायां मयि पक्षिणे ।
स्रंसमाने च वसने ततो दृष्टा त्वया ह्यहम् ॥ १८
त्वया विहसिता चाहं क्रुद्धा संलज्जिता तदा ।
भक्ष्यगृध्नेन काकेन दारिता त्वामुपागता ॥ १९

G. 5. 36. 38
B. 5. 38. 18
L. 5. 35. 19

836* स तत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ।
ततः सुप्तप्रबुद्धां मां राघवाङ्कात्समुत्थिताम् ।
वायसः सहसागम्य विरराद स्तनान्तरे ।
पुनः पुनरथोत्पत्य विरराद स मां भृशम् ।
ततः समुत्थितो रामो मुक्तः शोणितबिन्दुभिः । [5]
वायसेन ततस्तेन बलवत्क्लिश्यमानया ।
स मया बोधितः श्रीमान्सुखसुप्तः परंतपः ।
स मां दृष्ट्वा महाबाहुर्वितुन्नां स्तनयोस्तदा ।

[(l. 1) T2 समुपागतः ; G1 °विशत् ; M1 पुनरागमत् (for समुपागमत्). —(l. 2) D5 प्रसुप्तबुद्धां. D9 om. मां (subm.). M3 रामस्य; Ct as above (for राघव-). —(l. 3) D5.8 M1 समुपागम्य; T1.3 सहसाक्रम्य; G3 पुनरागम्य; Ct as above (for सहसागम्य). D5 T2 M1.3 विददार; Ct as above (for विरराद). —(l. 4) G3 [उ]त्प्लुत्य (for [उ]त्पत्य). D5.8 T2 M1.3 विददार; Ck.t as above (for विरराद). T1.3 स्तनौ (for स मां). —(l. 5) G1 शोणितबंधुभिः (sic). —D7.9 om. l. 6–7. —(l. 7) D8 मया प्रबोधितः ; M1 मया संबोधितः (for स मया बोधितः). G3 सुखं (for सुख-). G3 परंतप. —(l. 8) T1.3 M1 विदीर्णां; Ct as above (for वितुन्नां).]

16 [a]) D8 G M2 -समासक्तो; Cr.g -समायुक्तो (as in text). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 रोहिमां(Ś1 D2.10 °न्मां)सं विभक्तं (Ñ1 D3.4 °षक्तं; D1 °भक्तो) मे; M1 ततो मां सहसासक्तो. —[b]) Ś1 D10 वायसे. Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 परिखादति; D1 परिवाहति; G1.2 समतुंडयत् (for पर्यतुण्डयत्). ❀ Ct : स त्वदनुभवसिद्धः समायुक्तो विकाराभियुक्तः सन्पर्यतुण्डयत् । स्तनान्तर इति शेषः । यद्वा मांससमायुक्तः मांसेच्छायुक्त इत्यर्थः. ❀ —[c]) Ś1 D1.10 तदा (for तम्). —[d]) D1.11 च (for स्म). D4 वारयामास; D5 घातयामि स्म. Ñ1 D3 सर्वतः ; D2.11 सर्वशः (for वायसम्). —For 16, Ñ2 V B D6 subst. :

837* रोहिमांसं पुनश्चापि विततं ह्याश्रमं प्रति ।
कर्षन्काको मया चैव लोष्टेन विनिवारितः ।

[(l. 1) V2 ततश्चापि; B3 प्राप्य काको (for पुनश्चापि). V2 विदितं (for विततं). B1.3 च; D6 स्व- (for हि). —(l. 2) B4 काणः (for कर्षन्). B3 सोपि (for काको). D6 प्रति- (for विनि-).]

17 [a]) Ñ2 V B1–3 D6 रोष(B1.2 °द)यन्निव (for दारयन्स च). Ś1 D10 रोषवानेव काको मे; Ñ1 रोचयन्नेव कामासां (sic); B4 रोषाद्विना मां स काकस् ; D1.2.11 रोषयन्नेव(D1 °येत्तेन) काको मां; D3 रोदयन्निव काको मां; D4 पीडये* च काको मां. —[b]) B2 तदैव; D11 न चैव (for तत्रैव). Ś1 Ñ1 परिडीयते; V1 B2 °पीडयेत् ; V2 °धावते; B1 °पीडितः ; B3 संबिभेद सः ; B4 पर्यपीडयत् ; D1.4 °पीडयन् ; D2 °पीडिते; D6 T3 °हीयते; D10 °भीयते; D11 °नीयते; Cg.t as in text (for परिलीयते). —[c]) M3 स (for न). Ñ1 D1–3.9–11 G M Ct [उ]पारमन् ; D5 [उ]पारतो (for [उ]परमन्). Ñ2 V B1.2 D6 तच्चाप्यप (V1 °पा; B2 तदप्यपा)हरन्मांसं; B3.4 तदा(B4 °त्र) चाप्यहरन्मांसं. —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4.10 भक्षयन् ; Ñ2 V1 B D6 प्रसह्य; V2 प्रहृत्य; D11 द्रक्षयन् ; T2 भक्ष्यार्थे (for भक्षार्थी). Ś1 D10 बलिभोजनं. ❀ Ck.t : भक्षार्थीव इवाध्याहारः (Ck इवशब्दोऽध्याहार्यः) । ल्यब्लोपे पञ्चमी । मांसमुपगृह्य भक्षार्थीव । यद्वा मांसभोजने भक्षार्थीव पुनः पुनर्विलेखनान्न विरराम. ❀

18 [a]) D1–4 उत्कर्षन्त्याश्च; T1 उत्कर्षयंत्यां; G1 उत्कृष्यंत्यां च; Cv.r.m.g.t as in text ; Ck आकर्षन्त्यां च (for उत्कर्षन्त्यां च). Ś1 D10 वसनं (for रशनां). Ñ1 B3 उत्कर्षयंत्या वसनं; Ñ2 V B1.2.4 D6.11 उत्कर्षन्त्याश्च वसनं. —[b]) D8 T2 M1.2 Cm पक्षिणा; G3 M3 पक्षिणि; Ck.t as in text (for पक्षिणे). Ś1 D10 तस्य पक्षिणः ; D5 अपि पक्षिणे. Ñ V B D1–4.6.11 क्रुद्धायास्तस्य पक्षिणः. —[c]) Ś1 D10 भ्रममाणे; Ñ2 B1 D1.6 भ्रश्यमाने; B2 संभ्रश्यमाने (hypm.) ; B3 भ्राम्यमाणे; B4 D5.8 T2 G1.2 M Cm स्र(B4 T2 G2 स्रं)स्यमाने; D2 ध्वस्यमाने; Ck.t as in text (for स्रंसमाने). D3 निवसने; D8 तु वसने. D4 रूपस्यमाने वसने (corrupt). —[d]) G3 [अ]स्म्यहं (for ह्यहम्). Ś1 D10 त्वया प्रहसितं मम(D10 * * * * मयि) ; Ñ V B D1–4.6.11 त्वयोपे(Ñ1 B3 °त्प्रे [sic])क्षा कृता मयि (Ñ1 D4 मम).

19 [a]) Ś1 D10 प्रहसिता; V D1.6 [अ]व°; B2 च हसिते; D2–4 च हसिता; T3 G2 M3 [अ]प°; G1 [अ]पि सहिता; G3 [अ]पि हसिता (for विहसिता). B3 त्वया च सहिताहं वै. —[b]) G1 संलक्षिता. D5 तथा (for तदा). Ñ1 D2.11 [अ]पि परिधावती; Ñ2 V D6 तत्र प्रधावती(V °विता); B D3 वि(B4 च)परिधावती (for संलज्जिता तदा). Ś1 D10 क्षतात्परमतर्जिता; D1 चक्षुषी परिमार्जती; D4 कृता परमलक्षिता; D7 T1.3 संक्रुद्धा लज्जिता तदा. —[c]) D2 नीच- (for भक्ष्य-). Ñ2 V2 B1 D1.2.5.9.11 Cr.m.g -गृध्रेण; B4 G1.2 -लुब्धेन; T1.3 -गर्धेन; Ck.t as in text (for -गृध्नेन). D4 व्यथितां चैव काकेन. —D6 om. (hapl.) from [d] up to the prior half of 838*. —[d]) Ś1 Ñ1 D1.4.10 रुद(D4 °दं)ती; D2 विक्षता; D3.11 विकृता; G2 रादिता; Cv as in text

G. 5. 36. 39
B. 5. 38. 19
L. 5. 35. 20

आसीनस्य च ते श्रान्ता पुनरुत्सङ्गमाविशम् ।
क्रुध्यन्ती च प्रहृष्टेन त्वयाहं परिसान्त्विता ॥ २०
बाष्पपूर्णमुखी मन्दं चक्षुषी परिमार्जती ।
लक्षिताहं त्वया नाथ वायसेन प्रकोपिता ॥ २१
आशीविष इव क्रुद्धः श्वसन्वाक्यमभाषथाः ।
केन ते नागनासोरु विक्षतं वै स्तनान्तरम् ।
कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण भोगिना ॥ २२
वीक्षमाणस्ततस्तं वै वायसं समवैक्षथाः* ।
नखैः सरुधिरैस्तीक्ष्णैर्मामेवाभिमुखं स्थितम् ॥ २३
पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
धरान्तरचरः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ २४
ततस्तस्मिन्महाबाहुः कोपसंवर्तितेक्षणः ।
वायसे कृतवान्क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥ २५
स दर्भसंस्तराद्गृह्य ब्राह्मणोऽस्त्रेण योजयः* ।
स दीप्त इव कालाग्निर्जज्वालाभिमुखो द्विजम् ॥ २६
चिक्षेपिथ प्रदीप्तां तामिषीकां वायसं प्रति ।
अनुसृष्टस्तदा काको जगाम विविधां गतिम् ।
त्राणकाम इमं लोकं सर्वं वै विचचार ह ॥ २७

(for दारिता). Ñ1 D2.4 उपागमं; M3 अपागता (for उपागता). Ñ2 बलात्परिविनिर्जिता; V B1-3 बलवत्परिनि(B1 °व)र्जिता; B4 बलरूपविनिर्जिता.

20 D6 om. 20 (cf. v.l. 19). —[ab]) Ś1 Ñ1 तु; B4 om. (for च). D1 त्रासात् (for श्रान्ता). B2 transp. ते and श्रान्ता. B3 आसीना च परिश्रांता (for [a]). Ñ2 V B1.2.4 पुनरंके(Ñ2 V °क) समाश्रिता; B3 पुनः क्रोधं समाश्रिता (for [b]). D7.9 ततः श्रांताहमुत्संगमासीनस्य तवाविशं. —[c]) D7.9 T1 [इ]व (for च). Ś1 Ñ1 V2 D4.10 रुद(D4 °दं)ती च; Ñ2 V1 B D1-3 रु(D2 तु)ध्यंतीव(B °ती च); D11 रुपंतीव (for क्रुध्यन्ती च). G1 सुहृष्टेन. —[d]) Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 लालिता पुनः(Ñ1 * *); Ñ2 V B तोषिता तदा (for परिसान्त्विता). D4 लालिताहं त्वया पुनः. —After 20, Ñ2 V B ins.; while D6 ins. after 19[c] (owing to om.):

838* तूर्णमभ्येत्य काकेन स्तनयोरसि ताडिता ।

[D6 om. up to the prior half.]

21 Ñ1 D2.11 transp. [ab] and [cd]. —[a]) G3 -मुखं (for -मुखी). Ś1 Ñ2 V B D1.6.10 दीना; D3 मंदा (for मन्दं). Ñ1 D2.11 बाष्पपूर्णमुखीं दृष्ट्वा. —[b]) Ś1 B2 D5.6.10 परिमार्जि(D6.10 °र्जं)ता. B3 चक्षुर्विपरिमार्जती. —[c]) Ś1 D10 लालिता; B3 D5 रक्षिता; M1 लज्जिता; Ct as in text (for लक्षिता). Ñ1 [अ]स्मि; B3 हि (for [अ]हं). Ñ2 D6 तदा (for त्वया). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10 तत्र; D3 तावत्; D11 वीर (for नाथ). —After 21, D5.7-9 S ins.:

839* परिश्रमात्प्रसुप्ता च राघवाङ्केऽस्म्यहं चिरम् ।

[D7.9 Ct च सुप्ता हे (for प्रसुप्ता च). T1 G3 M3 [ऽ]पि; G2 तु; Ct as above (for ऽस्मि).]

—Thereafter, they read 15 (followed by 836*).

22 Ñ2 V1 B D6 om. 22-25. —[b]) D3 शुभं (for श्वसन्). D2 बाष्पम् (sic) (for वाक्यम्). V2 D4 अवोचथाः; D2.3.5.7-9.11 S अभाषत (for अभाषथाः). —[c]) D6 वा; T3 वै (for ते). —[d]) T2 स्तनांतरे. —For 22[cd], Ś1 Ñ1 V2 D1-4.10.11 subst.:

840* नखाग्रैः केन ते भीरु स्तनयोरन्तरं क्षतम् ।

[D1.3.11 अंतरे. Ś1 Ñ1 कृतं (for क्षतम्).]

—[e]) D5 विक्रीडति (for कः क्रीडति). —[f]) D1 -शीर्षेण (for -वक्त्रेण).

23 Ñ2 V1 B D6 om. 23 (cf. v.l. 22). —[a]) Ś1 D10 न मृष्यमाणश्च ततो; Ñ1 V2 D1-4.11 निरीक्ष्य(D2.4 °क्ष)-माणश्च ततो(Ñ1 D11 °त्रा). —[b]) Ś1 Ñ1 V2 D4.10 समपश्यथाः; D1.2 तमपश्यथाः(D2 °थ); D3 समपश्य च; D5.7-9 G M1.2 समवैक्षत; T M3 समुदैक्षत (for समवैक्षथाः*). D11 तं वायसमपश्यत. —[c]) Ś1 D10 सुरुधि(D10 °चि)रैस्. —[d]) T2 G1 [अ]भिमुखे. D3 स्थितः.

24 Ñ2 V1 B D6 om. 24 (cf. v.l. 22). —[c]) D2.8.11 T2 M1.3 -गतः (for -चरः). V2 वनांतरं गतः; D7.9 Ck.t धरांतरं गतः; T1.3 धराधरचरः. Ś1 D2.10 T2 M2 शीघ्रः; D3 श्रीमान् (for शीघ्रं). Ñ1 स धावत्यतिवेगज्ञः; D4.11 वनांतरगतः शीघ्रः. —[d]) M2 गतेस् (for गतौ). G3 समौ (sic). ※ Ct: धरान्तरचारित्वं तु पवनादस्य विशेषः। न हि वायुस्तरसंचारीति कतकः. ※

25 Ñ2 V1 B D6 om. 25 (cf. v.l. 22). —[a]) Ś1 D10 तस्य (for तस्मिन्). Ś1 Ñ1 V2 D1-4.10.11 महाबाहो. —[b]) Ś1 Ñ1 V2 D1-4.10.11 क्रोधसं(D2 क्रोधात्सं; D11 रोषात्सं)रक्तलोचनः; T2 क्रोधसंवर्धितेक्षणः. —[c]) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 [ऽ]कुरुथाः (for कृतवान्). V2 कुरुथांचकु (corrupt). —[d]) D4 om.; D8 बुद्धिं (for मतिं). Ñ1 V2 D3.5.7-9.11 S वरः.

26 For 26, Ś1 Ñ V B D1-4.6(Ñ2 V B D6 for 26-27[b]).10.11 subst. 841*. —[a]) D8 T1.3 G1.2 M3 Cm.g स दर्भं; M1 विदर्भं; Ct as in text (for स दर्भ-). T2 -संस्तरं (for -संस्तराद्). —[b]) D7.9 Cr.m.g.k.t योजयत् (for योजयः*). D5.8 S ब्राह्मे(G3 M1 °ह्म)णास्त्रेण योजयत्.

27 [a]) Ñ1 D2-4.11 स तां प्रदीप्तां चिक्षेप; D1 स चिक्षेप प्रदीप्तां तम्; D5.7-9 S स तं प्रदीप्तं चिक्षेप. —[b]) D5.7-9 S

स पित्रा च परित्यक्तः सुरैः सर्वैर्महर्षिभिः ।
त्रीँल्लोकान्संपरिक्रम्य त्वामेव शरणं गतः ॥ २८
तं त्वं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ।
वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया पर्यपालयः* ।
न शर्म लब्ध्वा लोकेषु त्वामेव शरणं गतः ॥ २९
परिद्यूनं विषण्णं च स त्वमायान्तमुक्तवान् ।
मोघं कर्तुं न शक्यं तु ब्राह्ममस्त्रं तदुच्यताम् ॥ ३०

G. 5. 36. 45
B. 5. 38. 34
L. 5. 35. 33

दर्भं तं (for इषीकां). —For 26–27[b], Ñ2 V B D6 subst. ; while Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. for 26 :

841* तस्योद्धृत्य त्वयेषीका क्षिप्ता वरदपाणिना ।
ब्रह्मास्त्रेणाभिसंधाय सा प्रजज्वाल खे तदा ।

[(l. 1) B4 तत्र (for तस्य). Ś1 Ñ1(also) D10 च वर-पाणिना (for वरदपाणिना). Ñ2 B3 प्रक्षिप्ता वरपाणिना(B3 °वर्णिनी) (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D1–4.10.11 ब्रह्मगो(D1 °णा)स्त्रेण संधाय (for the prior half). V2 सं- (for सा). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 वै (for खे). D2.3 तेजसा (for खे तदा).]

—After 27[ab], D5.7–9 S ins. :

842* ततस्तु वायसं दर्भः सोऽम्बरेऽनुजगाम ह ।

[D6 स; T1.3 M3 तं (for तु). D5.8 T2 G1.3 M1.2 तं (for ह).]

—[c]) D5 G3 M1 Cr.m.g अनुसृतस्; G1.2 °द्रुतस् (for °सृष्टस्). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 अनुषक्तस्त्व(D2.3 °स्त)या; Ñ2 V B D6 अनुविद्धस्त्व(B2.4 °स्त)या; D1 अनुक्तश्च त्वया; D4 अशक्तः स तदा. D3 वाक्ये (for काको). —[d]) Ñ2 V1 B1–3 D6 विविधा गतीः; B4 बहुधा गतिं (for विविधां गतिम्). —[e]) Ñ2 V B D6 संपतन्स(V1 B1 °स्स); D5 T1.3 M3 Cr.m.g लोककामः; T2 लोकालोकम् ; M2 त्रातुकामः; Ck.t as in text (for त्राणकाम). B4 त्विमं (for इमं). B1 लोके (for लोकं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 खे पतन् (Ñ1 पतन्खे [by transp.]; D11 खे तदा) स इमाँल्लोकान्. —[f]) Ś1 Ñ V B D6.10.11 भयादनुचचार ह; D1.3 विषादा-न्प्रचचार ह; D2.4 भयाच्च(D4 °**) प्रचचार ह. —After 27, D1 ins. :

843* ततो राममुपागम्य वायसश्चाभ्यभाषत ।

—D1 further cont. ; Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 ins. after 27 ; Ñ2 V1 B D6 subst. for 28[c]–29[d] ; while V2 subst. for 28[c] – 29[d] and reads after 27 :

844* यः स वर्षति पर्जन्ये क्रीडते पृषतान्तरैः ।
तस्येषीका त्वया क्षिप्ता छायेवानुगता द्रुतम् ।

[B3 om. l. 1. —(l. 1) Ś1 यत्र; Ñ1 पप; B2.4 स च (for यः स). Ś1 D10 पर्जन्यो. D4 पृषतां गतः; D6 पृषतांतरे. Ś1 Ñ1 D10 डीयते वृद्ध(Ñ1 पृष)दंतरे; D1 इयते विपतेन्नैरैः (corrupt); D2.3.11 डी(D3 ली)यते पृषतांत(D11 °व)रे (for the post. half). —(l. 2) V2 द्रुमं; B3 भृशं; D3 ज्वलद् (sic) (for द्रुतम्). Ś1 D1.10 न्वपतद्द्रुतं; D2.4 [अ]न्वपतद्बलात्(D4 °द्रुतं) (for [अ]नुगता द्रुतम्). D11 छायेवानु द्रुतं पतत् (sic) (for the post. half).]

28 Ñ2 V B D6 subst. 844* for 28–29[d](V2 for 28[c] – 29[d]). —[a]) Ś1 तदैव; D10 शक्रेण; D11 पित्रापि; T1.3 G2 च पित्रा (by transp.); Cm.g.k.t as in text (for पित्रा च). D1 पित्रा च स. —[b]) T1 सर्वैः (for सुरैः). D3 M1 चैव; T2 G1.3 M2.3 च स (for सर्वैर्). Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 च(D1 स) वायसः (for महर्षिभिः). D5.7.9 सर्वै(D5 सुरै)श्च परमर्षिभिः. —After 28[ab], Ñ1 (slightly illeg.) ins. :

845* सोऽगमत्त्रवलोकं तु नागलोकं तथैव च ।
नागलोकं भयार्तो वै **** **** ।

—[c]) Ś1 D1.10 परिक्रम्य स लोकांस्त्रीन्; D2.11 परिक्रम्य च त्रीँल्लोकान्; D3 विपरिक्रम्य लोकांस्त्रीन्. —[d]) D5.7–9 T G M1.3 Cg तमेव. —After 28, Ñ1 ins. :

846* पित्रा चाभिहितः सोऽथ वायसः शरणोत्सुकः ।
गच्छ पापिष्ठ शरणं शरण्यं रघुनन्दनम् ।
राम एव शरणं ते न चान्या विद्यते * * ।
ततः स वायसस्तूर्णं त्वामेव शरणं गतः ।

29 For 28–29[d], Ñ2 V1.2 (for 28[c] – 29[d]) B D6 subst. 844*. D2 om.(hapl.) 29. Ś1 om. 29[ab]. —[a]) D5.7–9 S स तं; D11 तं तु (for तं त्वं). G2 भूमं (sic) (for भूमौ). Ñ1 तं तत्वं पतितं. —[b]) M2 शरण्यं. D8 G1 शरणं गतं; G2 शरणागतौ. —[d]) Ś1 Ñ1 D1.2.5. 7–9.11 S Cm.g.k.t पर्यपालयत्. —D5.7.9 om. 29[ef]. —[e]) Ś1 Ñ1 D1.3.10.11 सोऽलब्ध्वा सर्वतः शर्म; Ñ2 V B D6 अलब्ध्वा(V1 B1.2 D6 °ब्धा; B3 °भ्य) शर्म लोकेषु; D4 सो-लब्ध्वा शर्मणात्मानं; G2 न शर्म लब्ध्वा लोके*. —[f]) D3 S तम् (for त्वाम्).

30 [a]) D4 परिपूर्णं (for °द्यूनं). D5.7–9 T1 G1.3 M1.2 विवर्णं (for विषण्णं). Ñ1 D2.11 परिभूतो(D2 °पूर्णो) विषण्णश्च; D3 परिद्यूनो विशेषेण. —[b]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तं त्वमागतम् (for स त्वमायान्तम्). D5.8 S स तमायांत-मब्रवीत्; D7.9 पतमानं तमब्रवीत्. —[c]) D5.7–9 T2 G2 M2 Ct अस्त्रं (for कर्तुं). G2 M1 कर्तुं(M1 अस्त्र)मशक्यं. T हि (for तु). —[d]) G3 M1 कर्तुं (for ब्राह्मम्). D5.7–9 T2 M2 Ct कर्तुं; G3 M1 ब्राह्मं (for अस्त्रं). —For 30, Ñ2 V B D6 subst.; while Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. l. 2 only for 30[cd] :

G. 5. 36. 46
B. 5. 38. 35
L. 5. 35. 33

ततस्तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स्म स दक्षिणम् ॥ ३१
स ते तदा नमस्कृत्वा राज्ञे दशरथाय च ।
त्वया वीर विसृष्टस्तु प्रतिपेदे स्वमालयम् ॥ ३२
मत्कृते काकमात्रेऽपि ब्रह्मास्त्रं समुदीरितम् ।
कस्माद्यो मां हरत्त्वत्तः क्षमसे तं महीपते ॥ ३३
स कुरुष्व महोत्साहं कृपां मयि नरर्षभ ।
आनृशंस्यं परो धर्मस्त्वत्त एव मया श्रुतः ॥ ३४
जानामि त्वां महावीर्यं महोत्साहं महाबलम् ।
अपारपारमक्षोभ्यं गाम्भीर्यात्सागरोपमम् ।
भर्तारं ससमुद्राया धरण्या वासवोपमम् ॥ ३५

847* परिद्यूनो विषण्णश्च स त्वयोक्तस्तदा विभो ।
अमोघोऽयमिषुः क्षिप्तः किमङ्गं शातयामि ते ।

[(l. 1) Ñ2 D6 परिश्रांतो; V2 °भूतं; B4 °पूर्णो (for परिद्यूनो). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मुक्तः (for क्षिप्तः).]

—After 30, M3 ins.:

848* हिनस्तु दक्षिणाक्षि त्वच्छर इत्यथ सोऽब्रवीत् ।

31 ^{b}) G3 सिनत्ति (for हिनस्ति). D8 [अ]स्त्रं तु (for स्म स). —For 31, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

849* तेनैकं नयनं त्यक्तं तदिपीका व्यशातयत् ।

[D4 मुक्तं (for त्यक्तं). B2 तदेपीको; D10 उचिपीका (corrupt) (for तदिपीका). Ñ1 व्यपातयत्; D3 [अ]भ्यशातयत् (for व्यशातयत्). Ś1 Ñ2 B3 तदे(Ñ2 °दी)पीको व्य(B3 ह्य)शातयत्; D4 तदैषीकस्य शातनं (for the post. half). —After 31, D7–9 T2 G2.3 M1.3 ins.:

850* दत्त्वा तु दक्षिणं नेत्रं प्राणेभ्यः परिरक्षितः ।

[T2 तद्; M3 स (for तु). G2 स दत्त्वा (for दत्त्वा तु).]; while G1 ins. after 31:

851* तदा प्रभृति काकानामेकमक्षि विधीयते ।

32 Ñ2 V B D6 om. 32. —^{a}) D5.7–9 S रामाय (for ते तदा). Ś1 D1–4.8–11 G2 नमस्कृत्य. —^{b}) Ś1 राज्ञो (for राज्ञे). Ś1 D8.11 दशरथस्य. —^{c}) Ñ1 विसृष्टं (sic). Ś1 D10 सन्; D2.11 च (for तु). D5.7–9 S विसृ(G3 संदि)ष्टस्तेन वीरे(D8 रामे; G2 धीरे)ण. —^{d}) G3 प्रपेदेथ (for प्रतिपेदे). —After 32, D1 ins.:

852* स ममार्थाय वक्तव्यो रामो दशरथात्मजः ।
यत्तत्पौरुषमाश्रित्य सदेये दैवतान्यपि ।

[(l. 2) post. half sic.]

33 ^{a}) D3 अकृते (for मत्कृते). Ñ1 D2.3.11 हि; Ñ2 B1 D6 ते; B2 च; B3.4 D5.8 T2 G M तु; T1.3 तद् (for ऽपि). V काकमात्रेषु. D4 तदा वायसमात्रे तु. —^{b}) B1 समुदीरणं (for °रितम्). Ś1 D1–4.8.10.11 G1 ब्राह्मम(D4 °ह्मं ते)स्त्रमुदीरितं; T2 ब्राह्ममस्त्रं समीरितं. —D3 reads 33^{cd} after 36^{ab} (transp.). —^{c}) D7 T3 G1.3 Ck.t मा; Cm as in text (for मां). B2 D8 T1.2 G3 M2 Cr हरेत्; Cm.g.k as in text (for हरत्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मां हरेत्तस्य; Ñ2 D6 हरते मां त्वं; V हरते त्वत्तः; B1 हरते दुष्टं; B3 मां हरेत्तूर्णं; D5 मां हरंतं त्वं; M1 मां हरेत्तं त्वं; M3 मां हरेत्त्यक्तः (for मां हरत्त्वत्तः). B1 तस्माद्रक्षोरिपुं त्वं तु. ❀ Cg: हरत् अहरत्. ❀ —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1 D1.4.6.10.11 त्वं (Ñ2 V B1 D6 तं) क्षमेथा; Ñ1 B2 D3 क्षमेथास्त्वं; B3 तं रक्षसि; B4 संक्षयेथा; D2 कृपा कार्या (for क्षमसे तं). D5 रावणं क्षमसे कथं. ❀ Ct: कस्मात्क्षमसे इत्यवान्तरवाक्यान्ते इत्युक्तवतीति ब्रूहीति वाक्यशेषो द्रष्टव्य इति कतकः। बुद्धिस्थं राममेव सोपालम्भं संबोध्य प्रार्थयते इति तीर्थः। त्वत्तस्त्वत्सकाशाद्यो मा मामहरद्धृतवान्. ❀

34 Ś1 Ñ1 D1.2(after 41^{ab})–4.10.11 read 34–35 (including star passages) (Ś1 D10 om. 34^{b}–35^{a}) after 41 (preceded by 859*). Ñ2 V D6 read 34 after 36. —^{a}) V B2.4 G1.2 तत् (for स). Ñ2 D6 कुरु त्वं (for कुरुष्व). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T2 कुरुष्व त्वं (for स कुरुष्व). Ñ2 V B D1.3.6 महेष्वास; D5 यथो°; D7.9 T1 G1 M1.3 महोत्साह(D7.9 °हां) (for महोत्साहं). —Ś1 D10 om. (hapl.?) 34^{b}–35^{a}. —^{b}) D2 कपिभिस्तैर् (for कृपां मयि). B D6 नरेश्वर; D1.11 M3 नरर्षभः. Ñ1 ***तु नरर्षभः (illeg.). —After 34^{ab}, D7–9 S ins.:

853* त्वया नाथवती नाथ अनाथा इव दृश्यते ।

[T2 नाथपते; Ct as above (for °वती). —Note hiatus between the two halves. T1.3 G2.3 M3 ह्य(G2 अ)नाथेव हि(G3 च) (for अनाथा इव). ❀ Cr: अनाथा इवेत्यत्र गुणाभाव आर्षः. ❀]

—^{c}) B1.2.4 D4.11 आनृशंस्य-. —^{d}) Ñ1 D4 तवैव हि (for त्वत्त एव). Ñ2 V1 B1.2.4 D6 श्रुतो मया (by transp.); V2 D4.5.7–9 T1.3 G1.2 मया श्रुतं; D1.2.11 श्रुतं मया (for मया श्रुतः).

35 Ś1 D10 om. 35^{a} (cf. v.l. 34). For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. v.l. 34. Ñ2 V B1.4 D6 read 35 (all except V2, om. ^{ef}) after 41 (preceded by 859*). B3 reads 35 (om. ^{ef}), 41^{c}–42 after 47^{ab} (including star passages). —^{a}) Ñ V B D1–3.6.11 महोत्साहं; D4 °सत्त्वं (for महावीर्यं). —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 महासत्त्वं (for महोत्साहं). —After 35^{ab}, Ñ1 (slightly illeg.) ins.:

854* लीलया सूदितारातिं सर्वक्षत्रकुलेश्वरम् ।
वारुण्यस्त्रेयवायव्य *****धारिणम् ।

—Ñ1 cont.; while Ś1 Ñ2 V B D1–4.8.10.11 ins. after 35^{ab}:

एवमस्त्रविदां श्रेष्ठः सत्त्ववान्बलवानपि ।
किमर्थमस्त्रं रक्षःसु न योजयसि राघव ॥ ३६
न नागा नापि गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ।
रामस्य समरे वेगं शक्ताः प्रतिसमाधितुम् ॥ ३७
तस्य वीर्यवतः कश्चिद्यद्यस्ति मयि संभ्रमः ।
किमर्थं न शरैस्तीक्ष्णैः क्षयं नयति राक्षसान् ॥ ३८
भ्रातुरादेशमादाय लक्ष्मणो वा परंतपः ।
कस्य हेतोर्न मां वीरः परित्राति महाबलः ॥ ३९
यदि तौ पुरुषव्याघ्रौ वाय्विन्द्रसमतेजसौ ।
सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ॥ ४०
ममैव दुष्कृतं किंचिन्महदस्ति न संशयः ।
समर्थावपि तौ यन्मां नावेक्षेते परंतपौ ॥ ४१

G. 5. 36. 54
B. 5. 38. 50
L. 5. 35. 41

855* महाप्राज्ञं महेष्वासं वेगवन्तमरिंदमम् ।

[Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 transp. महाप्राज्ञं and महेष्वासं. D2 महाशक्तिं महाप्राज्ञं; D11 महाबाहुं महाप्राज्ञं (for the prior half). B3 वीर्यवंतम् (for वेग°). Ñ2 D6.11 अरिंदम; B4 महाबलं. Ś1 D10 महावेगमरिंदम (D10 °मं) (for the post. half).]

—D4 om. 35^{cd}. Ñ1 transp. ^{cd} and ^{ef}. —^{c}) Ñ V B D2.6.11 अपराजितम्; D7.9 °वारम् (for अपारपारम्). ※ Cv.m : अपारपारं दूरपारम् । अप्राप्यगुणसीमान्तमित्यर्थः ।; Cr.g : अपारपारं दुरधिगमपारम् । असीममित्यर्थः । दुरधिगमगुणसीममित्यर्थो वा (Cr अपारपारम् । अत्र पारशब्देन कर्मसमाप्तिरुच्यते । अपाराः पाराः कर्मसमाप्तयो यस्य स इत्यर्थः । निरवधिकापदान इत्यर्थः) ।; Ck.t : अपारवारम् (Ck छान्दसो ह्रस्वः) मर्यादारहितम् . ※ —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.6.10 गांभीर्यं; D3.11 गंभीरं (for गाम्भीर्यात्). —After 35^{cd}, Ñ1 ins. :

856* कौसल्याशोककर्तारं कौसल्याशोकधारिणम् ।

—B1.3 om. 35^{e}–36. Ñ2 V1 B2.4 D6 T2 om. (hapl.) 35^{ef}. —^{f}) Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 मेदिन्या (for धरण्या). —After 35, Ś1 D10 ins. a passage relegated to App. I (No. 8); while Ñ1 ins. after 35 :

857* वासवास्त्रधरं रौद्रं वासवप्रतिमं युधि ।
रौद्रं रुद्रास्त्र * धरं रुद्रविक्रमभूषणम् ।
महाबाहुं महाप्राज्ञं वेगवन्तं महोद्यमम् ।

36 B1.3 om. 36 (cf. v.l. 35). D3 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 D10 एवमस्त्रमिदं श्रेष्ठं. —^{b}) D7.9 transp. सत्त्ववान् and बलवान्. Ñ1 B4 असि (for अपि). —After 36^{ab} (transp.), D3 reads 33^{cd}. —^{c}) T2 किमस्त्रं किल (for किमर्थमस्त्रं). —^{d}) D9 मोचयसि (for योजयसि). D5.8 T2 M1.3 न योजयति राघवः. —After 36, Ñ2 V D6 read 34.

37 ^{a}) Ñ2 V B1.2.4 D6 च (for [अ]पि). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 देवा न च; B3 च नागा न; D1 देवनाग- (for नागा नापि). —^{b}) Ñ2 V2 B2 D2.5–7.9 सुरा (for [अ]सुरा). Ñ2 V B D6 च राक्षसाः (for मरुद्गणाः). —^{cd}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 तव (B3 °व्र; D11 न ते) राम रणे; D3 राघवस्य रणे (for रामस्य समरे). B2.4 शक्ताः (for वेगं). Ñ2 V B1.3 D6 transp. वेगं and शक्ताः. Ś1 Ñ1 V B1 D1.2.4.6.10.11 प्रति (Ś1 D10 सर्वे; D4 परि)-समासितुं; Ñ2 D7.9 T2 Ck.t °समीहितुं; B3 °नवाश्रिताः (sic); D3 °समीक्षितुं; Cg.tp as in text (for प्रतिसमाधितुम्). B2.4 शरवेगं समासितुं. ※ Ck.t : प्रतिसमाहितुम् । प्रतिभटतया स्थित्वा निरोद्धुमित्यर्थः । 'प्रतिसमाधितुम्' इति पाठान्तरम् । तत्रार्थस्त्वं शरणम् . ※

38 ^{a}) Ñ V B D1–4.6 तव (for तस्य). D6 वीर्यं च तत् (for वीर्यवतः). —^{b}) B4 न हि (for यदि). G1.3 Ck.tp मम (for मयि). D2 संग्रहः (sic) (for संभ्रमः). —^{c}) Ś1 D4.10.11 किं त्वं न; D1 किं त्वत्र; D2 कथं न; D3 कस्मान्न (for किमर्थं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सायकैस् (for न शरैस्). —^{d}) T3 स्वयं (sic) (for क्षयं). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 नयसि. D4 राघव.

39 ^{a}) T3 आज्ञाय (for आदाय). Ñ2 V B1–3 D6 आदेशधर्मज्ञो. —^{b}) Ñ1 महाबलः; D1 °तप (for परंतपः). —^{d}) Ś1 D10 परित्रायति (D10 °येत) राघवः; Ñ1 D1–4.11 परित्रायति सुव्रतः. —For 39^{cd}, Ñ2 V B D6 subst. :

858* अस्त्रविस्स महावीर्यो न परित्राति मामितः ।

[V2 तत्त्ववित्. B3 मु-; B4 कि (for स). B1.4 महावीरो. V2 परित्रातुं (unmetrical).]

40 ^{a}) D1–4.11 यदा (for यदि). Ñ1 सदैवातौ नरव्याघ्रौ; Ñ2 V B D6 तौ यदा नरशार्दूलौ. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 T1.3 G2.3 M1.3 -[अ]ग्नि- (for -[इ]न्द्र-). —^{c}) D6 दुराधर्षौ (hypm.) (for दुर्धर्षौ). —^{d}) Ñ2 V2 B2 D6 उपेक्षतां; G1 °क्षितौ (archaic); Cr.m.g as in text (for °क्षतः). B3 किमुपेक्षां करिष्यतः.

41 For sequence in B3, cf. v.l. 35. —^{a}) Ñ V B D6.11 M1 मन्ये (for किंचिन्). —After 41^{ab}, B3 ins. l. 2 of 862*, while D2 reads 34–35. —D2 om. 41^{cd}. —^{c}) Ś1 D10 यौ द्वौ (for तौ यन्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D10 उपेक्षेतां; B3 नो वैक्षेते; B4 D1.3.11 उपेक्षेते; D4 M1 नावेक्षेतां (for नावेक्षेते). Ñ V B D6.11 सुदुःखितां (V2 B1.3 °तौ) (for परंतपौ). —After 41, Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10.11 ins. :

859* स वाच्यो राघवो वीरः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
प्रणामपूर्वं सौहार्दात्सस्नेहं वचनं मम ।
कस्मान्न कुरुषे वीर कृपां मयि नरर्षभ ।

G. 5. 36. 57
B. 5. 38. 53
L. 5. 35. 45

कौसल्या लोकभर्तारं सुषुवे यं मनस्विनी ।
तं ममार्थे सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवादय ॥ ४२

स्रजश्च सर्वरत्नानि प्रिया याश्च वराङ्गनाः ।
ऐश्वर्यं च विशालायां पृथिव्यामपि दुर्लभम् ॥ ४३

पितरं मातरं चैव संमान्याभिप्रसाद्य च ।
अनुप्रव्रजितो रामं सुमित्रा येन सुप्रजाः ।
आनुकूल्येन धर्मात्मा त्यक्त्वा सुखमनुत्तमम् ॥ ४४
अनुगच्छति काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन्वने ।
सिंहस्कन्धो महाबाहुर्मनस्वी प्रियदर्शनः ॥ ४५

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 श्रीमान् (for वीरः). —(l. 2) V1 B1.2.4 प्रणम्य (for प्रणाम-). V1 illeg. for पूर्वं. B4 औदार्यात् (for सौहार्दात्). Ñ2 संग्रहे; V2 B4 D6 सस्नेह-; B3 संदेशं (for सस्नेहं). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 समागम्य सुहृत्प्रियः (for the post. half). —Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 om. l. 3. —(l. 3) B3 नरेश्वर (for नरर्षभ).]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 read 34–35 (Ś1 D10 om. 34^b^–35^a^); while Ñ2 V B1.4 D6 read 35 (all except V2, om. 35^ef^) only.

—After 41, D5.7–9 S ins. the lines of 5.38. 12–16 (var.):

[(l. 1) T2 -पातनं; Cg as in text (for भाषितम्). —(l. 2) D5 T1 Cg तथा; T2.3 तदा (for अथ). D5.7–9 T G3 M1.2 हरियूथपः (for मारुतात्मजः). —D6 om. l. 3. —(l. 3) M1 देवि रामः (by transp.). M3 मे (for ते). —(l. 4) D5.7–9 T1.3 G3 M दुःखाभिपन्ने (T3 M1 °भूते) च (D7.9 T3 तु); T2 G1.2 दुःखाभिसंतप्ते (T2 °पन्ने) (for शोकाभिभूते तु). —(l. 5) D5.7–9 S कथंचिद्भवती दृष्टा (by transp.) (for the prior half). —(l. 6) D5.8 G1 M1.2 Cr इदं; Cm.g.t as in text (for इमं). D7.9 शोभने; T3 M1 [अ]निंदिते (for भामिनि). D5.8 T1.2 G M2.3 द्रक्ष्यस्यंतमनिंदिते (for the post. half). ✻ Cr.m.g : इमं मुहूर्तमस्मिन्मुहूर्ते (Cr.g सप्तम्यर्थे द्वितीया). ✻ —(l. 7) D5.7–9 S महाबलौ (for अनिन्दितौ). —(l. 8) D7.9 लोकान् (for लङ्कां). —(l. 9) D5.7–9 T2 G1.3 M च (for तु). D5.7 T1.2 समर- (for समरे). —(l. 10) D5.7–9 S राघवस् (for राघवौ). D5.7–9 T1.3 G M1.2 प्रतिनेष्यति (for प्रापयिष्यतः). T2 M3 नेष्यति त्वां पुरीं प्रति (for the post. half).]

—Thereafter, they all cont.:

860* ब्रूहि यद्राघवो वाच्यो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
सुग्रीवो वापि तेजस्वी हरयो वा समागताः ।
इत्युक्तवति तस्मिंश्च सीता पुनरथाब्रवीत् ।

[(l. 1) T3 ब्रूया; Ck.t as in text (for ब्रूहि). —(l. 2) T1.3 चापि. T2 M3 [ऽ]पि (for second वा). —(l. 3) G3 वाक्यम् (for पुनर्). T2 M3 सीता सुरसुतोपमा (for the post. half).]

—T3 M3 further cont.:

861* उवाच शोकसंतप्ता हनूमन्तं प्लवंगमम् ।

42 For sequence in B3, cf. v.l. 35. —^a^) Ś1 Ñ1 D4.10 लोकगोप्तारं; D2.8 °कर्तारं (for °भर्तारं). —^b^) Ś1 Ñ1 तपस्विनी; B2 यशस्विनी; D10 G1.2 मनस्विनं. —D5 om. 42^cd^. —^c^) B4 त्वं (for तं). Ś1 D4.10 मद् (D4 °मा) थें (D10 °र्थे); Ñ2 V B D6 रामं त्वं (V1 सु-; B4 तं); Cg.k.t as in text (for ममार्थे). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 पृच्छेः (for पृच्छ). —^d^) B1 सं- (for च). Ś1 Ñ1 [अ]भिवादनं; Ñ2 V B D6 प्रसादयेः; D1.2.4 [अ]भिवादयेः; D3 [अ]भिवाद्य च; D10 G3 [अ]-भिवादयन्; Cg as in text (for [अ]भिवादय). D11 शिसावज्ञभिवादिनं (corrupt). —After 42, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins.; while B3 ins. l. 2 only after 41^ab^:

862* तत्कुरुष्व महेष्वास कृपां मयि नरर्षभ ।
कथितं चेष्टितं चैव यदि स्मरसि राघव ।

[(l. 2) B4 कथंचिच् (for कथितं). B4 यदि स्मरति राघवः (for the post. half).]

43 ^a^) Ś1 D1–4.10.11 संचयं; Ñ1 B1.4 मदर्थे; Ñ2 V B2.3 D6 ममार्थे; D3 T2.3 M1 विसृज्य; Cg.k.t as in text (for स्रजश्च). Ś1 D1–4.10.11 -रत्नानां (for -रत्नानि). —^b^) Ñ2 V B D6 प्रियाश्चैव (for प्रिया याश्च). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्रिया (D2 स्त्रिय) श्च परमांगनाः. —^c^) Ś1 D10 हि (for च). Ś1 D1–4.10.11 विशालायाः. —^d^) Ñ अभिनंदसि (Ñ1 °ति); V B D6 नाभिनंदसि (B3 °से; B4 °ति) (for अपि दुर्लभम्). Ś1 D1–4.10.11 पृथिव्या योवमन्यत (D2.11 °ते).

44 ^a^) D11 भ्रातरं (for मातरं). D10 transp. पितरं and मातरं. Ś1 Ñ V B1.3 D1–4.6.10.11 [उ]भौ; D8 G3 [अ]पि (for [ए]व). —^b^) D1 प्रणम्य (for संमान्य). Ś1 D2.3.10 [अ]भिप्रगम्य (for °प्रसाद्य). Ñ1 संमान्यामभिराघव (sic); Ñ2 V B D6 योनुमान्य प्रसाद्य च; G3 परित्यज्य समाद्य च (sic); M1.2 परित्यज्य प्रसाद्य च. —^c^) D8 T2 G2 Cr अनुप्रव्राजितो; Cv.m.g as in text (for °व्रजितो). Ś1 D10 नित्यं (for रामं). —^e^) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 अनुक्रोशेन; B3 अनुरक्तो हि (for आनुकूल्येन). —^f^) D1 त्यक्त्वा ग्राम्यसुखं हि तत्; D9 सुत्यक्त्वा सुखमुत्तमं.

45 D4 om. 45. —^a^) Ś1 अनुगच्छत (archaic); V3 °गच्छामि (sic); D10.11 अन्वगच्छत (for अनुगच्छति). —^b^) M3 प्रस्थितं (for पालयन्). Ñ2 V B D6 transp. भ्रातरं and पालयन्.

पितृवद्वर्तते रामे मातृवन्मां समाचरन् ।
ह्रियमाणां तदा वीरो न तु मां वेद लक्ष्मणः ॥ ४६
वृद्धोपसेवी लक्ष्मीवाञ्शक्तो न बहुभाषिता ।
राजपुत्रः प्रियश्रेष्ठः सदृशः श्वशुरस्य मे ॥ ४७
मत्तः प्रियतरो नित्यं भ्राता रामस्य लक्ष्मणः ।
नियुक्तो धुरि यस्यां तु तामुद्वहति वीर्यवान् ॥ ४८
यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृद्धमार्यमनुस्मरत् ।
स ममार्थाय कुशलं वक्तव्यो वचनान्मम ।
मृदुर्नित्यं शुचिर्दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ॥ ४९

G. 5. 36. 66
B. 5. 38. 62
L. 5. 35 51

46 B4 om. 46. Ś1 Ñ V B1 D1-4.6.10.11 read 46 after 48^{ab}. —^{ab}) B3 सोह (sic) (for रामे). Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 वर्तते मयि; Ñ2 V B1-3 D6 च सदा (B1 तथा) मयि; D7.9 G3 Ct मां समाचरन्; G1 मां सदाचरन्; Cr.m.g as in text (for मां समाचरन्). D4 पित्रवधेन रामेण मात्रवर्धकृते मयि (sic). —B3 om. 46^{cd}. —^{d}) G1 च (for तु). G3 देव (metr.); M2 वेत्ति (for वेद). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 मां वेत्ति स; Ñ2 V B1.2 D6 मां जानाति (for तु मां वेद). —After 46, Ś1 ins. 864*; while Ñ1 ins.:

863* संनिधावपि तदा स्याद्राघवावरजो बली ।
नाराचेन सुतीक्ष्णेन प्राहिणोद्यमसादनम् ।
राक्षसेन्द्रं दुरात्मानं रावणं लोक * * कम् ।
रामानुजो महावीर्यः सुमित्रानन्दवर्धनः ।

47 D4 om. 47^{ab}. —^{a}) Ñ2 V B D6 ह्री (B3 श्री)-मांश्च (for लक्ष्मीवाञ्). —^{b}) M1 शांतो (for शक्तो). D8 बहुभाषितुं. Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 शक्तश्च (Ñ1 सुक्तश्च; D3 श्लक्ष्णं च; D11 शूरश्च) बहुजल्पकः; Ñ2 V B D6 शूरो न बहुजल्पिता (B3 °तः). —After 47^{ab}, B3 reads 35 (om. ^{ef}) and 41^{c}–42. —Ś1 om. 47^{cd}. —^{c}) V2 B2 D3.5.7-9 T1.2 Ct राजपुत्र-. Ñ V B1-3 D1-4.6.10.11 प्रियो राज्ञः; B4 प्रियः प्राज्ञः; D5 G2 M3 प्रियः श्रेष्ठः; Ct as in text (for प्रियश्रेष्ठः). —^{d}) D10 सदृशदेवाधिपस्य च.

48 ^{a}) Ś1 V1 D10 मातुः; V2 संतः (sic); B3 T3 M3 मम; Ct as in text (for मत्तः). —^{b}) Ś1 D10 संगी; Ñ V B D6 मन्ये; D1 मम; D2-4.11 अंगं (for भ्राता). —After 48^{ab}, Ś1 Ñ V B1 D1-4.6.10.11 read 46. —Ś1 B4 om. 48^{c}–49^{b}. —^{c}) Ñ V B1-3 D1-4.6.10.11 यु (D10 यो) ज्यते; D6 नियुज्य; T2 M2 नियुंजेद् (for नियुक्तो). Ñ2 V B1-3 D6 हि (for तु). —^{d}) Ñ1 वै वहति (for उद्वहति). Ñ1 D1-4.10.11 धुर्यवत् (for वीर्यवान्). Ñ2 V1 B1-3 D6 स तामुद्वहते धुरं; V2 महतामुद्वहते ध्रुवं (hypm.).

49 Ś1 B4 om. 49^{ab} (cf. v.l. 48). T1 damaged for 49^{abcd}. —^{a}) Ñ V B1.2 D1.2.10.11 रामस्नेहाद्वसन्वे (Ñ2 °*** [illeg.]) वं (D1.2.10.11 °व); B3 D6 रामस्नेहानुबंधेन; D3 रामप्रियो ह्यसवेव; D4 रामप्रियो ह्यसौ नित्यं. —^{b}) Ñ V B1-3 D1-9.11 T2 M3 Cr.t वृत्तम् (for वृद्धम्). D10 वृत्तमानम् (sic) (for वृद्धमार्यम्). Ñ2 V B1-3 D1-4.6.7.9-11 G2 अनुस्मरन्; D5.6 T2.3 G1.3 M1.2 Cr.m.g °स्मरेत्; Ct as in text (for °स्मरत्). —After 49^{ab}, Ñ V2 D1-4.6.10.11 ins.; while Ś1 ins. after 46:

864* सासुराः सहगन्धर्वा भुजंगनरदेवताः ।
हन्यात्स समरे क्रुद्धः किं पुना रावणं रणे ।

[(l. 1) D6.11 ससुराः. V2 असुरासुर-; D2-4 ससुरासुर- (for सासुराः सह-). D2.11 -गंधर्वैः; D3 -गंधर्वान् (for -गन्धर्वा). V2 -जन- (for -नर-). D3 सयक्षोरगराक्षसान् (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D10 निहन्यात्; Ñ1 D11 स हन्यात (by transp.); D3 हन्यात्सः.]

—Ś1 Ñ V B1-3 D1-4.6.10.11 transp. ^{cd} and ^{ef} (including star passages). —^{cd}) D4 स मद्वाक्यं सकुशलो (for ^{c}). D1 वद्कुशलस्त्वया; D4 लक्ष्मणस्त्वया (for वचनान्मम). Ś1 D10 मद्वाक्यात्कुशलं वाच्यस्त्वया वानरपुंगव; Ñ V B D2.3.6.11 स च (Ñ1 D2.11 ते) मद्वचनाद्वाच्यः कुशलं बलवत्तरः (D3 हनुमंस्त्वया). * Ck : ममार्थाय मत्प्रयोजनार्थं न्मुत्थाय मम वचनाद्वक्तव्य इति. * —After 49^{cd}, Ñ1 (slightly illeg.) ins.:

865* बहुमत्तामिवाशी * *लाभिः पुनः पुनः ।
अभिनन्द्य महाबाहुर्लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।

—Ñ1 cont.; while Ś1 (l. 3 only) Ñ2 V B D1-4.6.10.11 ins. after 49^{cd}:

866* अप्रमत्तेन काकुत्स्थे भवितव्यं त्वयेति च ।
उत्थायोत्थाय वक्तव्यो सौमित्रिर्वचनान्मम ।
कुशलं लक्ष्मणं पृष्ट्वा सुग्रीवं च महाबलम् ।

[(l. 1) D4 अप्रसक्तेन. Ñ1 त्वया सदा (for त्वयेति च). —(l. 2) D4 लक्ष्मणो (for सौमित्रिर्). Ñ1 D1-3.10.11 वचनं ल (Ñ1 D3 °नाद्ध) क्ष्मणो मम (for the post. half). —(l. 3) D11 transp. कुशलं and लक्ष्मणं.]

—B4 om. 49^{ef}. —^{e}) Ś1 Ñ V B1-3 D1-4.6.10.11 दांतः (for नित्यं). —^{f}) Ñ1 लक्ष्मणो राघवप्रियः. —After 49, D5.7-9 S ins.:

867* यथा हि वानरश्रेष्ठ दुःखक्षयकरो भवेत् ।
त्वमस्मिन्कार्यनिर्वाहे प्रमाणं हरिसत्तम ।
राघवस्त्वत्समारम्भान्मयि यत्नपरो भवेत् ।

[(l. 1) D8 [ह]ह (for हि). —(l. 2) D5.8 T1 G M2.3 -निर्वाणे (for -निर्वाहे). D7-9 हरियूथप.]

G. 5. 36. 69
B. 5. 38. 64
L. 5. 35. 56

इदं ब्रूयाश्च मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ।
जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ।
ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते ॥ ५०
रावणेनोपरुद्धां मां निकृत्या पापकर्मणा ।
त्रातुमर्हसि वीर त्वं पातालादिव कौशिकीम् ॥ ५१
ततो वस्त्रगतं मुक्त्वा दिव्यं चूडामणिं शुभम् ।
प्रदेयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥ ५२
प्रतिगृह्य ततो वीरो मणिरत्नमनुत्तमम् ।
अङ्गुल्या योजयामास न ह्यस्य प्राभवद्भुजः ॥ ५३
मणिरत्नं कपिवरः प्रतिगृह्याभिवाद्य च ।
सीतां प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणतः पार्श्वतः स्थितः ॥ ५४

50 [a]) V2 इमं; D3 एवं (for इदं). Ś1 D2.10.11 तु (for च). Ñ2 V B D6 वाक्यं (for नाथं). Ñ1 मन्नाथं त्वमिदं ब्रूयाः; D4 तं मे नाथमिदं ब्रूयाः. —[b]) Ñ1 नाथं (for रामं). V1 B2 transp. शूरं and रामं. —[c]) Ñ1 धारयाम्येव. —[d]) Ś1 D10 यावन्मासो गमि(D10 भवि)ष्यति; D3 द्वौ मासौ रघुनंदन. —[e]) Ś1 ऊर्ध्वं मासं; Ñ2 V B D6 मासादूर्ध्वं (by transp.). —[f]) Ś1 Ñ V B1–3 D2.6.10.11 सत्यमेतद्; B4 सत्यमेव (for सत्येनाहं). B4 [अ]हं (for ते). D1.3.4 सत्यं प्रतिशृणोमि ते. —After 50, Ś1 ins. 868*.

51 Ś1 om. 51. —[a]) Ñ V B1.2 D1–4.6.10.11 [उ]-पसृष्टां; B4 °पृष्टां (for °रुद्धां). B3 [उ]पकृष्टां तां. —[b]) D2 निकृतां (for निकृत्या). Ñ1 D1.2.10.11 प्राकृतामिव; Ñ2 V B D6 प्राकृतां यथा(B1 मया [sic]); D4 प्राज्ञतामिव (for पापकर्मणा). D3 निर्जनामिव प्राकृतां. —[c]) G2 अर्हति. Ñ1 D3.4.10 मज्जंतीं; Ñ2 V1 B D1.2.6.11 नश्यंतीं; V2 लप्यंतीं; G2 मां वीर (for वीर त्वं). —[d]) Ñ V B D6 पृथिवीमिव(B3 °मपि) वास(Ñ2 B3 D6 राघ)वः; D1.2.4.11 पाताल इव राघवः (sic); D3 केशवो वसुधामिव; D10 वराह इव मेदिनीं. —After 51, Ñ V B D1–3.6.10.11 ins.; while Ś1 ins. after 50 (owing to om.) :

868* सीताया वचनं श्रुत्वा हनुमानिदमब्रवीत् ।
सर्वं करिष्यते रामो यथोक्तं मैथिलि त्वया ।
यत्तु रामोऽभिजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ।
प्रीतिसंजननं तस्य तत्प्रदातुं त्वमर्हसि ।
सा निरीक्ष्य ततः सर्वं वेण्यां ग्रथितमुत्तमम् । [5]

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D10 तु वचः; D1–3.11 तद्वचः (for वचनं). —(l. 2) B2 यदुक्तं. Ś1 D10 यत्त्वमिच्छसि मैथिलि; Ñ1 D1–3.11 यावदिच्छसि(D2.11 °ति) मैथिलि (for the post. half). —For l. 3–4, cf. v.l. 5.38.17. —(l. 3) V1 B2 येन; D3 युक्त(sic) (for यत्तु). B2 D3 विजानीयाद(D3 °ते); D11 [ऽ]भिजानीते. —(l. 4) Ś1 Ñ1 D2.10.11 इह (for त्वम्). B3 प्रत्ययं दातुमर्हसि; D1 प्रदातुं तं ममार्हसि; D3 दातुमर्हसि मैथिलि (for the post. half). —After l. 4, Ñ1 ins. :

868(A)* तथा तथा वदिष्येऽहं भाषसे त्वं यथा यथा ।
वैदेहि कारयिष्येऽहं सर्वं वै भाषितं तव ।
ततः सीता बाष्पमुखं हनूमन्तं महाबलम् ।

—(l. 5) Ñ1 निरीक्ष्य सा (by transp.); D3 सा निशम्य. Ñ2 D6 तदा (for ततः). D2 सीता (for सर्वं). Ś1 Ñ1 V1 D1–3.10 वेणी-; D11 वेण्युद्- (for वेण्यां).]

52 [a]) D4 वेणी- (for वस्त्र-). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 वेणीं मुक्त्वा ददौ तस्मै; Ñ2 V B D6 विमुच्य प्रददौ तस्मै. —[b]) D5 G1 दिव्य- (for दिव्यं). D3 शुचिं (for शुभम्). Ñ V B D1.2.6.11 मणिरत्नं हनूमते. —[c]) Ñ1 B3 D2.11 G2.3 प्रदेयं; Ñ2 V B2 D6 देयोयं; B4 देयं च (for प्रदेयो). —[d]) D1 सा तं (for सीता). D3 तदा (for ददौ). Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 सीता सुरसुतोपमा.

53 Ñ2 V B D6 om. 53. —[a]) D3 तु तं (for ततो). —[b]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मणिं वेणीशयं शुभं. —[c]) D1–5 G2.3 M1.2 अंगुल्यां; Cv.r.m.g.k.t as in text (for अङ्गुल्या). —[d]) Ś1 प्राप्नुयाद्; Ñ1 G3 प्रभवद्; D3 प्रविशद् (for प्राभवद्). Ś1 D1–4.10.11 भुजे (for भुजः).

54 [a]) Ñ2 V B D3.6 हरिवरः (for कपिवरः). —[b]) Ś1 Ñ1 D3.4.10 संप्रगृह्य; D1.2.11 स संगृह्य (for प्रतिगृह्य). B2 [अ]भिवंद्य; B3 [अ]भिनंद्य. —After 54[ab], Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

869* आचार्यमिव शिष्यो हि विनीतवदुपस्थितः ।

[D11 इति (for इव). D4 उपस्थितं. Ñ1 D2.11 विनत इदमब्रवीत् (for the post. half).]

—Thereafter D1.3 cont. :

870* दत्त्वा तु तं मणिं सीता इदं प्राह शुचिस्मिता ।
अनेन ते हरिश्रेष्ठ मणिरत्नेन राघवः ।
उपनीतेन दृष्टाहमिति नूनं स मंस्यते ।
तं गृहीत्वा मणिवरं हनुमान्प्लवगर्षभः ।

[(l. 1) Note hiatus between the two halves. D1 सुविस्मिता (for शुचि°).]

—[c]) B2 D3.4 G2 प्रदक्षिणीकृत्य. —[d]) Ñ2 V B D4.6 प्रांजलिः (for प्रणतः). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 पार्श्वतः प्रांजलिः स्थितः. —After 54, Ñ2 V B D6 ins.; while Ñ1 D2.11 cont. after 869* :

871* आपृच्छे त्वां विशालाक्षि नोत्कण्ठां कर्तुमर्हसि ।

[Ñ1 D2.11 आपृच्छामि हि ते(D2 त्वां) देवि (for the prior half). Ñ1 illeg. for नोत्कण्ठां.]

—Ñ1 (partly illeg.) further cont. :

हर्षेण महता युक्तः सीतादर्शनजेन सः ।
हृदयेन गतो रामं शरीरेण तु विष्ठितः ॥ ५५

मणिवरमुपगृह्य तं महार्हं
जनकनृपात्मजया धृतं प्रभावात् ।
गिरिवरपवनावधूतमुक्तः
सुखितमनाः प्रतिसंक्रमं प्रपेदे ॥ ५६

G. 5. 36. 77
B. 5. 38. 70
L. 5. 35. 66

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

872* आगमिष्यति ते भर्ता **** ****।
******** रामं पश्य सलक्ष्मणम् ।
इति संधा* बहुधा समाश्वस्य च जानकीम् ।

55 B1 om. 55.—[a]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 [आ]विष्टः (for युक्तः).—[b]) B3 M2 -संदर्शनेन (for -दर्शनजेन). B4 D3 च (for सः). Ñ2 V2 D6 सीताया दर्शनेन सः (D6 च).—[d]) Ñ2 V1 M2 च (for तु). Ś1 B4 D10.11 त्वधिष्ठितः; Ñ1 T3 [अ]त्र धि(T3 नि)ष्ठितः; B3 [अ]प्यधिष्ठितः; D1.4.6 च(D1 तु) धिष्ठितः; D2 तु तिष्ठति; D3 तु चेष्टितः (for तु विष्ठितः). D7.9 लक्ष्मणं च सलक्षणं.—After 55, B3 ins.:

873* श्रुत्वा तद्वचनं सीता हर्षसंपूर्णमानसा ।

56 V1 reads 56 and colophon in marg.—[a]) B3 M3 मणिरत्नम्; D11 °प्रवरम् (hypm.) (for °वरम्). G3 उपगम्य (for °गृह्य). Ś1 B2 D10 वरार्हं; B3 महांतं; G3 महात्मा (for महार्हं).—[b]) Ś1 [अ]र्पितं; D3 [आ]हृतं; T2 (also) वृतं (for धृतं). D1.2.11 प्रयत्नात्; D3 om. (for प्रभावात्). D4.8 धृतप्रभावं.—[c]) Ñ2 V B D6 द्रुम (B4 °त) इव; D1–4.11 T3 G M2.3 गिरिरिव (D4 °**) (for गिरिवर-). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 -मूर्तिः; D3 -मूर्धा (for -मुक्तः).—[d]) D8 परिसंक्रमं (for प्रति°). G2 प्रतस्थे; G3 ** दे (for प्रपेदे). Ś1 Ñ D1–4.10 हृषि(Ñ2 क्षुभि)ततनुर्हनुमाँस्तदा बभूव (Ś1 D10 °मान्बभूव सद्यः); V B D6 क्षुभिततनुर्हनुमान्कृतस्तदानीं; D11 हर्षितमनाः स तदा बभूव वीरः.

Colophon: V1 reads colophon in marg. (cf. v.l. 56).—*Sarga name*: Ś1 Ñ V1 B1.3 D6.10 मणिप्रदानं; V2 D3 सीता मणिप्रदानं (D3 °नः); B2.4 चूडामणिप्रदानं; D1.2.11 मणिप्रदानिकः; D4 हनुमतो मणिप्रदानं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B3.4 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 D5.7–9 T G M1.3 38; V1 M2 37; V2 27; D3 40.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३७

G. 5. 00. 0
B. 5. 39. 1
L. 5. 36. 1

मणिं दत्त्वा ततः सीता हनूमन्तमथाब्रवीत् ।
अभिज्ञानमभिज्ञातमेतद्रामस्य तत्त्वतः ॥ १
मणिं तु दृष्ट्वा रामो वै त्रयाणां संस्मरिष्यति ।
वीरो जनन्या मम च राज्ञो दशरथस्य च ॥ २
स भूयस्त्वं समुत्साहे चोदितो हरिसत्तम ।
अस्मिन्कार्यसमारम्भे प्रचिन्तय यदुत्तरम् ॥ ३
त्वमस्मिन्कार्यनिर्योगे प्रमाणं हरिसत्तम ।
तस्य चिन्तय यो यत्नो दुःखक्षयकरो भवेत् ॥ ४
स तथेति प्रतिज्ञाय मारुतिर्भीमविक्रमः ।
शिरसावन्द्य वैदेहीं गमनायोपचक्रमे ॥ ५
ज्ञात्वा संप्रस्थितं देवी वानरं मारुतात्मजम् ।
बाष्पगद्गदया वाचा मैथिली वाक्यमब्रवीत् ॥ ६
कुशलं हनुमन्ब्रूयाः सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च सहामात्यं वृद्धान्सर्वांश्च वानरान् ॥ ७
यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
अस्माद्दुःखाम्बुसंरोधात्त्वं समाधातुमर्हसि ॥ ८
जीवन्तीं मां यथा रामः संभावयति कीर्तिमान् ।
तत्त्वया हनुमन्वाच्यं वाचा धर्ममवाप्नुहि ॥ ९

37

☞ $\tilde{N}_2$ V B D_6 om. Sarga 37. M_2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) D_{11} तदा (for ततः). —^{b}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ वानरं वाक्यमब्रवीत्. —^{c}) D_4 प्रतिज्ञानम्; D_5 (marg. gloss ज्ञातमेव) (for अभिज्ञातम्). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{2.3.10}$ अनु ($D_{2.3}$ °भि)ज्ञातमभिज्ञानम्. —^{d}) $T_{1.3}$ इदं (for एतद्). $D_{3.8}$ G_2 धीमतः (for तत्त्वतः).

2 ^{a}) D_5 दत्त्वा (sic) (for दृष्ट्वा). D_{7-9} $T_{1.2}$ transp. तु and दृष्ट्वा. $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ M_1 मणिं तु(D_3 च) रामो (D_2 स तु) दृष्ट्वैव(M_1 वै दृष्ट्वा). —^{b}) D_{10} स (for सं-). —^{c}) D_3 मम चैव जनन्याश्च.

3 ^{a}) G_2 त्वत्- (for त्वं). T_1 $G_{2.3}$ M_2 Ct समुत्साह- (M_2 °हश्); Ck as in text (for °त्साहे). $Ś_1$ D_{10} मम यश्च महोत्साहो; $\tilde{N}_1$ मया भूयः समुत्साहो; $D_{1.2}$ स भूयः स्वयमुत्साहाच्; D_3 स भूयस्तु समुत्साहो; D_4 स भूयश्च समुत्साहात्; D_{11} स भूयः सहसोत्साह-. —^{b}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ देशितो; D_3 नोदितो; D_{11} -सादितो (for चोदितो). $\tilde{N}_1$ हरिपुंगवः; $D_{2.5.11}$ °सत्तमः; D_4 वानरर्षभः (for हरिसत्तम). —^{c}) D_3 यस्मिन् (for अस्मिन्). $D_{5.8}$ कार्ये (for कार्य-). $D_{7.9}$ Ck.t -समुत्साहे (for -समारम्भे). —^{d}) G_2 विचिंतय. $G_{1.3}$ तद् (for यद्). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10.11}$ चिं($Ś_1$ प्रचिं[hypm.])-तयेदुत्तरोत्तरं.

4 T_3 om. 4^{ab}. —^{a}) D_2 अस्य (for अस्मिन्). $Ś_1$ D_{10} -संयोगे (for -निर्योगे). —^{b}) M_2 कपि- (for हरि-). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ -यूथप; D_3 -पुंगव (for -सत्तम). —D_4 om. 4^{c}–5. —^{c}) $D_{5.8}$ $T_{2.3}$ $M_{1.3}$ Cg चिंतयतो; Cr.t as in text (for °य यो). $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ D_3 तत्तच्चिंतय यद्यत्मे; $D_{1.11}$ तत्तद्धि चिंतयेर्यत्नाद्(D_{11} °त्मे); D_2 तत्र चिंतय यद्यत्नाद्. —^{d}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-3.10.11}$ -क्षयकरं (for °करो). D_1 मम (for भवेत्). —After 4, D_{7-9} T_2 (before 4^{cd}) G M_1 ins., while $T_{1.3}$ M_3 ins. after 4^{ab}:

874* हनूमन्यत्नमास्थाय दुःखक्षयकरो भव।

5 D_4 om. 5 (cf. v.l. 4). —^{a}) $Ś_1$ तत् (for स). $\tilde{N}_1$ प्रतिश्रुत्य; D_5 तदा° (for प्रतिज्ञाय). —^{c}) ❊ Cg: आवन्द्येति पदच्छेदः. ❊

6 ^{a}) D_4 ततः (for ज्ञात्वा). D_1 तु (for सं-). D_{11} -स्थिते (for -स्थितं). $Ś_1$ D_{10} वीरं (for देवी). —^{b}) D_7 $T_{1.3}$ G_2 पवनात्मजं; D_9 वानरा° (for मारुता°). —^{c}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ -पीडितया; D_3 -संरुद्धया (for -गद्गदया). —^{d}) D_1 वानरं (for मैथिली).

7 ^{a}) $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ कौशल्यं (for कुशलं). $D_{3.7.9}$ हनुमन्कुशलं (by transp.). $D_{1.5}$ ब्रूयात्; D_2 ब्रूहि; D_4 पृष्टः (sic) (for ब्रूयाः). —^{b}) $Ś_1$ D_{10} सह तौ (for सहितौ). —^{c}) $Ś_1$ D_{10} च महात्मानं; $\tilde{N}_1$ $D_{3.11}$ च(D_{11} स) महामात्यं (for च सहामात्यं). —^{d}) D_4 चान्यांश् (for सर्वांश्). $D_{5.7.9}$ transp. वृद्धान् and सर्वांश्. D_3 अन्यांश्च हरियूथपान्. —After 7, $D_{5.7-9}$ S ins.:

875* ब्रूयास्त्वं वानरश्रेष्ठ कुशलं धर्मसंहितम्।

8 = 5.38.22. $Ś_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{2.4.10.11}$ om. 8. $D_{1.3}$ transp. 8 and 9. —^{a}) D_7 तथा (for यथा). D_1 तु (for स). M_3 स च (by transp.). —^{c}) $D_{1.3}$ च दुःख- (for दुःखाम्बु-). —^{d}) D_1 तत्समाधर्तुमर्हसि.

9 $D_{1.3}$ transp. 8 and 9. —^{a}) D_9 मा (for मां). —^{b}) G_1 संतारयति; Cg as in text (for संभावयति). $Ś_1$ D_{10} वीर्यवान् (for कीर्तिमान्). —After 9^{ab}, $\tilde{N}_1$ ins.:

876* वीर्यवान्शीलसम्पन्नो लक्ष्मणश्च महाबलः।

—^{c}) $Ś_1$ T_3 स त्वया; $\tilde{N}_1$ त्वया च; D_5 M_3 Cg तत्तथा (for तत्त्वया). $Ś_1$ D_3 वाच्यो; $\tilde{N}_1$ वाच्यौ (for वाच्यं). $D_{1.4.10}$ तथा स(D_1 स त्वया) हनुमन्वाच्यो; $D_{2.11}$ तत्त्वया(D_{11}

नित्यमुत्साहयुक्ताश्च वाचः श्रुत्वा मयेरिताः ।
वर्धिष्यते दाशरथेः पौरुषं मदवाप्तये ॥ १०

मत्संदेशयुता वाचस्त्वत्तः श्रुत्वैव राघवः ।
पराक्रमविधिं वीरो विधिवत्संविधास्यति ॥ ११

सीतायास्तद्वचः श्रुत्वा हनुमान्मारुतात्मजः ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १२

क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्षप्रवरैर्वृतः ।
यस्ते युधि विजित्यारीञ्शोकं व्यपनयिष्यति ॥ १३

न हि पश्यामि मर्त्येषु नामरेष्वसुरेषु वा ।
यस्तस्य वमतो बाणान्स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ॥ १४

अप्यर्कमपि पर्जन्यमपि वैवस्वतं यमम् ।
स हि सोढुं रणे शक्तस्तव हेतोर्विशेषतः ॥ १५

स हि सागरपर्यन्तां महीं शासितुमीहते ।
त्वन्निमित्तो हि रामस्य जयो जनकनन्दिनि ॥ १६

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सम्यक्सत्यं सुभाषितम् ।
जानकी बहु मेनेऽथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १७

ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तुः स्नेहान्वितं वाक्यं सौहार्दादनुमानयत् ॥ १८

G. 5. 0. 0
B. 5. 39. 19
L. 5. 36. 17

त्वया स) हनुमन्वाच्यो; D3 तथा त्वया स वक्तव्यो. ⁂ Cg : तत्तथा अव्ययमेतत् . ⁂ —^{d}) D4 समासुहि (for अत्रा°). Ñ1 श्रेष्ठौ नरवरात्मजौ. —After 9, Ñ1 ins. (partly illeg.) :

877* * * * * * * * * वानराणां * शो वचः ।
ततो भवान्हरिश्रेष्ठ धर्ममाप्नोत्वनुत्तमम् ।

10 ^{a}) Ś1 D10 -युक्तः सः; Ñ1 D1.2.4.7.9.11 -युक्तस्य; D3 -संयुक्तां (for -युक्ताश्च). —D5 reads 10^{b} in marg. —^{b}) Ś1 D10 वाक्यं; Ñ1 D2–4.11 वाचं (for वाचः). D2 G2.3 M3 त्वया (for मया). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 [ई]रितां (Ś1 D10 °तं) (for [ई]रिताः). D1 वाचं स्मृत्वा मयेरितां. —^{c}) Ś1 D10 विवि (D10 त्वर्चि) इयते दाशरथिः.

11 ^{a}) T G3 M2 -युतां; Cm.t as in text (for -युता). T G3 M2 वाचं (for वाचस्). Ś1 D2.4.10 स हि मे त्व (D10 त) त्समायुक्तं (D3 °क्ता; D4 °क्तां); Ñ1 इदं मे स समादाय; D1 पौरुषं तत्समाधाय; D2 इह मे त्वत्समायुक्तो; D11 इदमेतत्समाधाय. —^{b}) D1.2.4.11 वाचं (for त्वत्तः). Ś1 Ñ1 D10 वचः श्रुत्वा च (for त्वत्तः श्रुत्वैव). —^{c}) T2 G2 रामो (for वीरो). D7–9 पराक्रमे मतिं वीरो. —^{d}) D11 संप्रधास्यति (for संवि°).

12 ^{a}) D8 T2 M1.3 वचनं (for तद्वचः). G1 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा. —^{b}) Ñ1 illeg.; D2–4.11 पवनात्मजः (for मारुता°). —^{c}) T3 शिरसा (for शिरसि). Ś1 D4.5.10 T2 आदाय (for आधाय).

13 ^{b}) D2–5.8–11 G3 M1 हर्यक्ष (D3 °क्षैः) (for हर्यृक्ष-). D5 युतः ; M3 कृतः (sic) (for वृतः). Ñ1 -प्रवरास्थितः ; T2 -प्लवगैर्युतः (for -प्रवरैर्वृतः). —^{c}) D3 ततो; D4 यस्तु; D11 यस्मै (for यस्ते). M1 देवि (for युधि). Ś1 D1.2.4.10 T [अ]रिं (for [अ]रीन्). D11 विनिर्जित्य (for विजित्यारीन्). —^{d}) D11 व्यपनुदिष्यति (for व्यपनयिष्यति). Ś1 Ñ1 D3.10 शोकं च (D3 ते) व्यपनेष्यति. ⁂ Cr : व्यपनयिष्यति व्यपनेष्यति. ⁂

14 Ś1 om. 14. —^{ab}) D11 तं (for हि). D2 राक्षसेषु (for नामरेषु). D10 [अ]पि; G1 M1.2 च (for वा). D2 सुरेष्वप्यसुरेषु च; D3.8.11 G2 नासुरेष्वमरेषु वा (D4 च); D5.7.9 T2 M3 नासुरे (T2 दानवे) षु सुरेषु वा (for ^{b}). Ñ1 तत्र पश्यामि लोकेस्मिन्नसुरेषु सुरेषु वा. —^{c}) D3 क्षपतो; D8 T1.3 G1.2 M क्षिपतो; Ck.t as in text (for वमतो). D1.2.4.10.11 यस्तस्योद्गम (D10 °ह) तो बाणान्.

15 ^{a}) Ś1 D10 अथ (for first अपि). —^{b}) M2 यमं (for यमम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 विसोढुं; G1 हि सोढा (for हि सोढुं). D3 नाश्रयेद्युधि संक्रुद्धस्.

16 Ś1 om. 16. —^{a}) Ñ1 D3.4.10.11 न स; D1 यः स; D2 न च; M1 स तु; M3 न हि; Cg as in text (for स हि). —^{b}) D7.9 G3 Ck.t साधितुम् (for शासितुम्). D1.2.7.9–11 Ct सहेन्ति; Ck as in text (for ईहते). —^{c}) Ñ1 D1.2.4.10.11 -निमित्तं; Ck.t as in text (for -निमित्तो).

17 ^{a}) Ś1 D10 सम्यक् (for श्रुत्वा). —^{b}) D1.2 सांत्वं; D11 साधु (for सत्यं). Ś1 D10 सा श्रुत्वा हि सुभाषितं; Ñ1 D3.4 सम्यक्सांत्वं प्र (D3 °क्सांत्वेन; D4 °क्साधु प्र) भाषितं. —^{c}) Ś1 Ñ1 -मन्येव; D1.2.4.10 -म (D10 -मा) न्यैव; D5 -मान्याथ; D7–9 T2 मेने तं; D11 मत्वैव (for मेनेऽथ). D3 बहुधैवोक्तम्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 मैथिली (Ś1 D10 वानरं) वाक्यमब्रवीत्; D3.4 T2 इदं (D4 ततो) वचनमब्रवीत्.

18 Ś1 om. 18. —^{a}) D4 हरिं (for ततस्). Ñ1 G1.3 सं- (for तं). D3 ततः संप्रस्थितः सीतां. —^{b}) D1–5.7.9.11 वीक्ष्यमाणा; D10 वक्ष्यमाणं (for वीक्षमाणा). —^{c}) D2–4. 7–9.11 T1.3 M3 Cr.g.t भर्तृ-; Cv.m.k as in text (for भर्तुः). G1 स्नेहादिदं (for स्नेहान्वितं). D2.11 भर्तुः; D4 साध्वी (for वाक्यं). D1 भर्तृस्नेहाद्विवक्तं तं (sic). —^{d}) D4 G3 M1 अन्वमानयत् (for अनु°). D1.2.11 सौहृदादन्वमानयत्; D3.10 सौहार्दादिदमब्रवीत्; G1 सौहार्दं दवदत्तदा. ⁂ Cv.r.m : अनुमानयत् (Cv अनुमानयन्ती) संमानयन्ती (Cv आर्षस्त्वाल्लिङ्गव्यत्ययः ।; so also Cr); Cg : अनुमानयदन्वमानयत् ।; Ck.t : अनुमानयदपूजयत्. ⁂

G. 5. 00. 0
B. 5. 39. 20
L. 5. 36. 18

यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिंदम ।
कस्मिंश्चित्संवृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥ १९
मम चेदल्पभाग्यायाः सांनिध्यात्तव वीर्यवान् ।
अस्य शोकस्य महतो मुहूर्तं मोक्षणं भवेत् ॥ २०
गते हि हरिशार्दूल पुनरागमनाय तु ।
प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्नात्र संशयः ॥ २१
तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
दुःखाद्दुःखपरामृष्टां दीपयन्निव वानर ॥ २२
अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुमहांस्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वर ॥ २३
कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ २४
त्रयाणामेव भूतानां सागरस्येह लङ्घने ।
शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥ २५
तदस्मिन्कार्यनिर्योगे वीरैवं दुरतिक्रमे ।
किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविदां वरः ॥ २६
काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ २७
बलैः समग्रैर्यदि मां रावणं जित्य संयुगे ।
विजयी स्वपुरं यायात्तत्तु मे स्याद्यशस्करम् ॥ २८

19 ^{a}) D1.3 त्वं; T2 मा (for वा). Ś1 D10 तावद्; Ñ1 D1.2.4.11 तात (for वीर). —^{c}) D11 G3 कस्मिंश्च. —^{d}) D2 गमिष्यति.

20 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–3.7.9–11 T1.2 G1 चैव; D4.8 वापि (for चेद्). D4 -भागाया: (for -भाग्यायाः). —^{b}) D3 T1.3 सांनिध्यं (D3 °ध्ये) (for °ध्यात्). Ś1 D10 धीमतः; D5.7–9 T2 (also) G1 M3 वानर (for वीर्यवान्). D1 सांनिध्ये सव वीर्यवान्; D11 सांनिध्याद्वीर्यवांस्तव. —For 20^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.:

878* शोकस्यास्य विपारस्य मुहूर्तं स्याद्‌पि क्षयः।

[D2.11 [अ]घ (for [अ]स्य). Ñ1 विशालस्य; D4 विनाशश्च; D10 ह्यपारस्य (for विपारस्य). D3 अपारस्यास्य शोकस्य (for the prior half). D1.3 यदि (for अपि). D4 क्षणं (for क्षयः).] —Thereafter Ñ1 cont. (partly. illeg.):

879* पश्यामि त्वां यावदहं तावत्तौ रामलक्ष्मणौ।
सुग्रीवं च महात्मानं ******** ।

21 Ś1 D10 om. 21–22. —^{a}) Ñ1 D7.9 T1 Ct ततो; Ck as in text (for गते). D5 [ऽ]पि; M1 Ck तु (for हि). Ñ1 कपि- (for हरि-). G हरिशार्दूले. —^{b}) T3 च (for तु). D1 पुनरापत्राय अपि (sic); D2.3 पुनरावृत्तये (D3 °गामिनि) त्वयि; D4 पुनरामालये त्वयि (sic); D11 पुनरप्यागमे त्वयि. —^{d}) D3 नास्ति (for स्यान्न). D2.4.11 [अ]स्ति (for [अ]त्र).

22 Ś1 D10 om. 22 (cf. v.l. 21). —^{a}) Ñ1 D1–4.11 तव चा(D4 सं; D11 ह्य)दर्शनं चापि(D3 वीर). —^{b}) G3 प्रति (for परि-). D1 तापयिष्यति (for परितापयेत्). —^{cd}) D2.4 दुःखे (for दुःखाद्). D3 (marg.) T3 दुःखं; Cr.m.g.k.t as in text (for दुःख-). Ñ1 D3.4 -पराभूतां; D2 -परा भूत्वा (for -परामृष्टां). M2 इह (for इव). Ñ1 D3.4 दुर्मनस्कामभागिनीं(D2 °स्का विभाविनि); D3 अनाथां दुःखभागिनीं (for ^{d}). D1.11 दुःखे दुःखतरा(D11 °रं) भूत्वा दुर्मनस्कामभागिनीं. ❀ Cr: दुःखपरम्परामिति पाठे दुःखपरम्परामृष्टां मां दुःखं भूयो दीपयन्निव उद्बोधयन्निव दीपयेदिति संबन्धः।; Cm: दुःखं दुःखपरामृष्टामिति पाठे दुःखं मां दीपयत् ज्वलयदिव परितापयेदिति संबन्धः. ❀

23 ^{a}) D3 अहं (sic) (for अयं). Ś1 D10 तु (for च). —^{b}) D11 इह (for इव). —^{c}) Ś1 D5.10 तत्; D2 सु-; D3 च; Ck.t as in text (for त्वत्-). G2 -सकाशेषु; Ck.t as in text (for -सहायेषु). D4.11 मम हस्त(D11 सुमहत्सु)सहायेषु. —^{d}) D11 हर्षेषु (subm.); G3 हर्यक्षेषु (for हर्यृक्षेषु). Ñ1 कपीश्वरः; D1.5.7.9.11 G1 Ck.t हरीश्वरः (G1 °राः).

24 ^{a}) Ś1 D8 कथं तु; Ñ1 D3.11 कथं हि; D1 कथंचित्; D2.10 कथं न. Ñ1 D2–5.11 दुःपारं (for दुष्पारं). —^{b}) D3 महार्णवं (for महोदधिम्). —^{c}) D1–4.8–11 ह(D9 ति)र्यक्ष- (for हर्यृक्ष-).

25 ^{a}) Ś1 D2–4.10 G1 अपि; Ck.t as in text (for एव). —^{b}) Ś1 D1.10 [अ]पि; Ñ1 T3 M1.3 [अ]स्य; D3 अभि-; D4 अति-; D5 [उ]प-; D11 G3 [इ]व (for [इ]ह). —Ś1 om. 25^{c}–27^{b}; D10 om. 25^{c}–27^{a}. —^{d}) D11 च (for second वा).

26 Ś1 D10 om. 26 (cf. v.l. 25). —^{a}) T1.3 G1 त्वम् (for तद्). D3 एवं (for अस्मिन्). D1.2.11 -सं- (for -निर्-). —^{b}) D1.11 धी(D11 वी)रैश्च (for वीरैवं). D2 दैवं हि दुरतिक्रमं. —^{c}) D2.11 त्वं (for किं). Ñ1 D7.9 पश्यसे. —^{d}) D3–5.8 G2.3 वर.

27 Ś1 D10 om. 27^{ab} and 27^{a} respy. (cf. v.l. 25). —^{a}) T2 राघवस्य. D3 एक- (for एव). —^{b}) D3 शक्तः कार्यस्य साधने. —^{c}) D1.5.11 T3 M2 -वीरघ्नो (for °घ्न). —^{d}) D2.4 यशसस् (for यशस्यस्). D2.4.11 तु (for ते). Ś1 Ñ1 D1.2.4.7.9.10 T1 M1.3 Ck फलोदयः(D4 °ये) (for बलो°). D1 यशसस्तुल्यफलोदयः (hypm.).

28 Ś1 reads 28 in marg. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 समस्तैर् (for °ग्रैर्). Ś1 Ñ1 D7.9 युधि (for यदि). —^{b}) Ś1

बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ २९
तद्यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवेदाहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ ३०
तदर्थोपहितं वाक्यं सहितं हेतुसंहितम् ।
निशम्य हनुमाञ्शेषं वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ३१
देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्वसम्पन्नस्तवार्थे कृतनिश्चयः ॥ ३२
स वानरसहस्राणां कोटीभिरभिसंवृतः ।
क्षिप्रमेष्यति वैदेहि राक्षसानां निबर्हणः ॥ ३३
तस्य विक्रमसम्पन्नाः सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
मनःसंकल्पसंपाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥ ३४
येषां नोपरि नाधस्तान्न तिर्यक्सज्जते गतिः ।
न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्वमिततेजसः ॥ ३५
असकृत्तैर्महोत्साहैः ससागरधराधरा ।
प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥ ३६
मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसंनिधौ ॥ ३७
अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ ३८
तदलं परितापेन देवि शोको व्यपैतु ते ।
एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥ ३९

G. 5. 0. 0
B. 5. 39. 40
L. 5. 36. 39

Ñ1 D1.2.4.10.11 विनिर्जित्य(D1.2.11 °जित्य च) दशाननं; D3 जित्वा रावणमाहवे. ❀ Cg : जित्य जित्वा। ; Ck : विजित्य मां गृहीत्वा। ; Ct : जित्वा विजयी सन्मां गृहीत्वा. ❀ —^{c}) D3 G1.2 M3 स्वां(M3 स्व) पुरीं; D10 सुपुरं; G3 M1 स्वं पुरं (for स्वपुरं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 रामो (for वायात्).—^{d}) Ś1 Ñ1 यत्तत्स्याद्यद्य(Ñ1 °*)शस्करं; D1–4.10.11 नयेत्तत्स्याद्य-शस्करं ; D7.9 G3 M1 तत्तस्य सदृशं भवेत्.—After 28, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

880* सर्वराक्षसभर्तारं सूदयित्वेह रावणम् ।
नयेन्मां यदि काकुत्स्थः परं तत्स्याद्यशस्करम् ।
यथाहं तस्य वीरस्य वञ्चयित्वा हृता बलात् ।
रक्षसा तद्भयादेव तथा नार्हति राघवः ।

[Ś1 Ñ1 D10 om. l. 1 and 2. D11 reads l. 1 and 2 after l. 3.—(l. 1) D3 सूदयेच्च (for °यित्वा).—(l. 3) D1 प्रमथ्यापहृता बलात् ; D3 पापिनोपाधिना हृता (for the post. half).—(l. 4) Ñ1 रक्षसां. D4 [अ]र्हसि.]

29 ^{a}) D3 बलैः सु- ; D5.8 G2 M3 Cr शरैस्तु; Ck.t बलैस्तु (as in text). D4.10 संकुलं (for संकुलां).—^{b}) D3 T1 -बलार्दन (for °र्दनः). D2 लंकां च रघुनंदनः.—^{c}) D1.11 मा (for मां).

30 ^{a}) T2 यद् (for तद्).—^{b}) G1 इह; G3 इव (for महा-).—^{c}) D3 भवति (for भवेद्). D11 आप्लव- (for आहव-). D2 भवेदाहरतस्तस्य.—^{d}) D2.11 उपपादयेः (D11 °येत्) ; D3 उपधारय; G1 अपवादय (for उपपादय).

31 ^{a}) Ś1 तदर्थसहितं (for °र्थोपहितं).—^{b}) D4.7–10 Ct प्रश्रि(D4 °सृ)तं; D5 (also in marg.) T1.2 G3 संहितं; Cv.r.m.g as in text (for सहितं). Ś1 Ñ1 D11 प्रश्रि D11 °हृ)तं हेतुसंमि(Ñ1 °यु; D11 °हृ)तं; D1–3 प्रसृतं हेतु-संयु(D2 °ज्ञि; D3 °म)तं.—^{c}) Ś1 D10 देव्या; D2 तस्याः D3 सीतां (for शेषं).

32 ^{a}) D8 देव-. D1–4.8–11 G3 M1 हर्यक्ष- (for हर्यृक्ष-).—^{b}) Ś1 D4.10 प्लवगोत्तमः (for °तां वरः).—^{c}) D4.5.7–9 T3 सत्य- (for सत्त्व-). T2 सुग्रीवः सत्यसंधश्च.—^{d}) Ś1 त्वदर्थे (for तवार्थे).—After 32, D10 ins. :

881* तवार्थे सत्त्वसम्पन्नो विनीतः सत्यवाञ्शुचिः ।

33 Ś1 om. 33^{ab}.—^{b}) D4.5.9.11 कोटिभिर्.—^{d}) Ś1 D10.11 निषूदनः; Ñ1 D1–4 निषूदकः (for निबर्हणः).

34 ^{c}) Ś1 -संपन्ना; D4 -संपात-; D11 -संजाता (for -संपाता).

35 ^{a}) Ś1 D4.10.11 तेषां.—^{b}) D3 न तिर्यग्वलनं गते.—^{d}) D2 महत्स्वप्यति- (for °मित-). Ś1 D10 -विक्रमाः (for -तेजसः). D3 महत्स्वप्यमितौजसः.

36 ^{a}) D2.11 असंवृत्तैर् (for असकृत्तैर्).—^{b}) Ś1 D3.10 -वनां(Ś1 °रां)वरा; Ck.t as in text (for -धराधरा).—^{c}) Ñ1 [अ]मीभिः (for भूमिर्).—^{d}) Ñ1 D1.2.11 सर्व- (for वायु-). Ś1 D3.10 -वेग-; Ñ1 ** (for -मार्ग-).

37 ^{a}) D10 तुर्णाश्च (sic) (for तुल्याश्च). Ñ1 वा (for च).—After 37^{ab}, Ñ1 ins. :

882* बहवो वानरा देवि महान्तोऽतुलविक्रमाः ।

—^{c}) D10 स तु (sic) (for मत्तः).—^{d}) Ñ1 आस्ते (for नास्ति).

38 ^{b}) T2 महौजसः (for महाबलाः).—^{d}) D1.2.11 प्रेष्यं(D2 °क्ष्यं)ते हीनतेजसः; T2 प्रेष्यन्त इतरे जनाः.

39 ^{b}) M1 व्यपोहतु (for व्यपैतु ते). Ś1 Ñ1 D1–4.10 देवि मन्युरपैतु ते; D11 न देवि पुरुपैस्तु ते (sic).—^{c}) D3 G1.2 M2 वै (for ते).—^{d}) Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 -पुंगवाः (for -यूथपाः).

G. 5. 00. 0
B. 5. 39. 41
L. 5. 36. 40

मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविवोदितौ ।
त्वत्सकाशं महासत्त्वौ नृसिंहावागमिष्यतः ॥ ४०
तौ हि वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
आगम्य नगरीं लङ्कां सायकैर्विधमिष्यतः ॥ ४१
सगणं रावणं हत्वा राघवो रघुनन्दनः ।
त्वामादाय वरारोहे स्वपुरं प्रतियास्यति ॥ ४२
तदाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकाङ्क्षिणी ।
नचिराद्द्रक्ष्यसे रामं प्रज्वलन्तमिवानलम् ॥ ४३
निहते राक्षसेन्द्रे च सपुत्रामात्यबान्धवे ।
त्वं समेष्यसि रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ ४४
क्षिप्रं त्वं देवि शोकस्य पारं यास्यसि मैथिलि ।
रावणं चैव रामेण निहतं द्रक्ष्यसेऽचिरात् ॥ ४५
एवमाश्वास्य वैदेहीं हनूमान्मारुतात्मजः ।
गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीं पुनरब्रवीत् ॥ ४६
तमरिघ्नं कृतात्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं लङ्काद्वारमुपस्थितम् ॥ ४७
नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ।
वानरान्वारणेन्द्राभान्क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ ४८
शैलाम्बुदनिकाशानां लङ्कामलयसानुषु ।
नर्दतां कपिमुख्यानामार्ये यूथान्यनेकशः ॥ ४९

---

40 a) Ś1 D10 M1 तु; D11 हि (for च). —b) Ñ1 सूर्यचंद्रात् (by transp.); D1 चंद्रसूर्यव्यवस्थितौ. —c) D1.2 -सकाशे (for -सकाशं). D1.7.9 महासंधौ (D1 °सिंहाव्); D2 हि वैदेहि (for महासत्त्वौ). —d) Ś1 Ñ1 D4 राजपुत्राविहै (D4 °वै)ष्यतः; D1.2 इह (D2 तौ च) सिंहाविवैष्यतः; D10.11 राजपुत्राविहैष्यतः.

41 D2 om. 41. —a) Ś1 Ñ1 D1.3.10.11 तौ च; D5 T1.3 G3 M2 ततो; T2 उभौ (for तौ हि). G1 -व्याघ्रौ (for -वरौ). D4 तौ च वीरामरवरौ. —c) Ś1 D6.10 आगत्य (for आगम्य). —d) D11 विधमिष्यति (sic).

42 a) Ñ1 सबलं (for सगणं). —b) Ñ1 राघवौ रघुनंदनौ. —d) Ñ1 T3 स्वं (for स्व-). Ś1 D2.3.7 T1 G2 स्वपुरीं; D4.8–10 स्वां पुरीं (for स्वपुरं). Ñ1 -यास्यतः (for -यास्यति).

43 a) G3 M2 समाश्वसिहि. D10.11 तदाश्व (D11 °स्व)-मिह (sic) भद्रं ते. —b) M1 परिकांक्षिणी; Cr.m.g.t as in text (for काल°). —c) Ś1 D2.10 M2 अचिराद्. —d) Ś1 D1.2.10 ज्वलंतमिव भास्करं. —For 43cd, Ñ1 D3.4.11 subst.:

883* अचिराद्द्रक्ष्यसि पतिं पतन्तमिव भास्करम् ।

[D4 द्रक्ष्यसि राममचिराद् (for the prior half). D4 उदितम् (for पतन्तम्). D3 ज्वलंतमिव पावकं (for the post. half).]

44 a) Ś1 D1–6.10.11 तु; M3 [ऽ]स्मिन् (for च). —b) D11 G1 -बांधवैः (for बान्धवे). —After 44c, D11 erroneously reads 45d and repeats 44c. —d) D2.5.9 [ए]व (for [इ]व). D11 शशांकमिव रोहिणी.

45 Ś1 om. 45. —a) D4 वैदेहि; D3 एष्यसि; G1 च देवि (for त्वं देवि). D10 क्षिप्रमेष्यसि वैदेहि. —b) Ñ1 D7.9 द्रक्ष्यसि; D3 एष्यसि; D10 कोपस्य (for यास्यसि). D8 परं पारं च मैथिलि. —c) Ñ1 D1–4.10.11 क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण. —d) Ñ1 D2.4.10.11 रावणं रणे (for द्रक्ष्यसेऽचिरात्). D1.3 रावणं निहतं युधि (D3 रणे). D7.9 द्रक्ष्यसे निहतं बलात्.

46 c) D3 मनः (for मतिं). D1 चक्रे (for कृत्वा). —d) D4.8 मैथिलीं (for वैदेहीं). Ś1 D10 इदम् (for पुनर्).

47 a) Ś1 D2.4.10.11 महात्मानं (Ś1 D10 °भागं) (for कृतात्मानं). —c) Ñ1 D1–4.10.11 स (D10 सु) सुग्रीवं (for धनुष्पाणिं). Ś1 लक्ष्मणं सहसुग्रीवः G1 लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा. —d) Ñ1 D5.7.9 T2 G1 -[आ]गतं (for -स्थितम्). —After 47, M1 ins.:

884* सुग्रीवसहितं शूरं वानरैः परिवारितम् ।

48 Ś1 om. 48–49. —a) D2.4.10 भीमान्; D3 एतान् (for वीरान्). —c) Ñ1 वानरेंद्रं च; D1–4.11 T3 वानरें (D4 पर्वतें)द्राभान्; D8 वानरेंद्रेण (for वारणेन्द्राभान्). —d) D1 संघशः; D2 संहतान् (for संगतान्).

49 Ś1 om. 49 (cf. v.l. 48). —a) D2 शिला- (for शैल-). Ñ1 -समानानां; G3 °शांश्च (for निकाशानां). —c) D10 नदतां (for नर्दतां). D1 हरिसैन्यानां; D2–4.10.11 हरि°; G2 वानरेंद्राणाम् (for कपिमुख्यानां). Ñ1 नर्तितां हरिमुख्यानां. —d) D2 मार्गे; M1 मध्ये (for आर्ये). D1.3.4.10 T2 आर्ये श्रोष्यसि निःस्वनं; D6.8 T1.3 G2 अचिराच्छ्रोष्यसि स्वनं (D3 T1 ध्वनिं). ❀ Cv : नर्दतां कपिमुख्यानामार्ये यूथान्यनेकश इति । द्रक्ष्यसीत्येव क्रियापदम् ।; Cr : नर्दतां वानरेन्द्राणामचिराच्छ्रोष्यसि स्वनमिति पाठः. ❀ —After 49, D1.3 ins.:

885* त्वत्कृते च विशालाक्षि रामो राजीवलोचनः ।
दुःखमास्ते महाभागश्चिन्तयानो दिवानिशम् ।

स तु मर्मणि घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।
न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ ५०

मा रुदो देवि शोकेन मा भूत्ते मनसोऽप्रियम् ।
शचीव पत्या शक्रेण भर्त्रा नाथवती ह्यसि ॥ ५१

रामाद्विशिष्टः कोऽन्योऽस्ति कश्चित्सौमित्रिणा समः ।
अग्निमारुतकल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५२

नास्मिंश्चिरं वत्स्यसि देवि देशे
रक्षोगणैरध्युषितेऽतिरौद्रे ।
न ते चिरादागमनं प्रियस्य
क्षमस्व मत्संगमकालमात्रम् ॥ ५३

G. 5. 0. 0
B. 5. 39. 51
L. 5. 36. 53

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

---

50 [a]) Ñ$_1$ हि (for तु). Ś$_1$ D$_{1.3.10.11}$ स हि मर्मसु (Ś$_1$ °न्मथ-; D$_{11}$ °र्मेण) घोरेण; D$_{2.4}$ स हि मर्मसु घोरेषु. —[b]) Ñ$_1$ मदनेषुणा.

51 [a]) D$_{5.7.9}$ T$_2$ रुद मा; D$_6$ अलं ते; G$_3$ रुदो मा (by transp.); Cg as in text (for मा रुदो). G$_3$ ते विशोकेन (for देवि शोकेन). Ś$_1$ D$_{1.4.10.11}$ मा शुचो देवि शोकार्हे(Ś$_1$ D$_{10}$ °र्ते); Ñ$_1$ श्रुत्वा मा देवि शोकार्ते; D$_2$ मा शोचीर्देवि शोकार्हे; D$_3$ मा माश्रु देव्यशोकार्हे. —[b]) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ मनसि(D$_2$ °सा; D$_3$ °सः) क्लमः(Ñ$_1$ ज्वरः); D$_{5.7.9}$ T$_2$ मनसो भयं (for मनसोऽप्रियम्). —[c]) D$_{7-9}$ भर्त्रा (for पत्या). Ś$_1$ D$_{10}$ शचीवेंद्रेण सीते त्वं; Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ वासिनी(D$_3$ चकासे; D$_4$ सहिता) श्रीरिवेंद्रेण. —[d]) D$_8$ M$_1$ पत्या (for भर्त्रा). D$_{7.9}$ संगमेष्यसि शोभने.

52 [a]) Ś$_1$ D$_{10}$ को विशिष्टो हि रामेण. —[b]) Ś$_1$ D$_{10}$ को वा; D$_8$ कच्चित्; T$_{1.2}$ G$_{1.2}$ M$_2$ कश्च (for कश्चित्). G$_1$ M$_1$ सह (for समः). —For 52[ab], Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ subst.:

886* को विशिष्टस्तु रामेण सौमित्रेर्वापि कः समः ।

[D$_3$ लक्ष्मणेन च; D$_4$ सौमित्रेणापि (for सौमित्रेर्वापि).]

—[c]) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_1$ तु (for तौ). —[d]) Ñ$_1$ संश्रयं; D$_{1.4}$ संश्रयः (sic) (for संश्रयौ). D$_3$ आश्रयस्तव; D$_8$ रणसंश्रयौ; D$_{11}$ नात्र संशयः; M$_2$ रामलक्ष्मणौ (for तव संश्रयौ).

53 [a]) D$_{2.4}$ G$_3$ M$_2$ वत्स्यन्ति; D$_{11}$ om. (for वत्स्यसि). D$_7$(marg.) चात्र (for देवि). —[b]) D$_3$ M$_1$ हि (for ऽति). —[c]) Ñ$_1$ प्रियेति (for प्रियस्य). —[d]) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ तत्- (for मत्-). D$_3$ क्षमस्व तत्संगमनाय कालं.

Colophon: Ñ$_2$ V$_{1.2}$ B D$_6$ om. —*Sarga name*: Ś$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ सीताप्रत्याश्वासनः(Ś$_1$ D$_{10.11}$ °नं); Ñ$_1$ सीतासमाश्वासनः; D$_3$ सीताश्वासनः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ om.; Ś$_1$ D$_{5.7-9}$ T G M$_{1.3}$ 39; D$_3$ 41; M$_2$ 38. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

३८

G. 5. 37. 1
B. 5. 40. 1
L. 5. 37. 1

श्रुत्वा तु वचनं तस्य वायुसूनोर्महात्मनः ।
उवाचात्महितं वाक्यं सीता सुरसुतोपमा ॥ १

त्वां दृष्ट्वा प्रियवक्तारं संप्रहृष्यामि वानर ।
अर्धसंजातसस्येव वृष्टिं प्राप्य वसुंधरा ॥ २

यथा तं पुरुषव्याघ्रं गात्रैः शोकाभिकर्शितैः ।
संस्पृशेयं सकामाहं तथा कुरु दयां मयि ॥ ३

अभिज्ञानं च रामस्य दत्तं हरिगणोत्तम ।
क्षिप्तामिषीकां काकस्य कोपादेकाक्षिशातनीम् ॥ ४

मनःशिलायास्तिलको गण्डपार्श्वे निवेशितः ।
त्वया प्रनष्टे तिलके तं किल स्मर्तुमर्हसि ॥ ५

स वीर्यवान्कथं सीतां हृतां समनुमन्यसे ।
वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्रवरुणोपम ॥ ६

38

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{b}) G2 वानरस्य (for वायुसूनोर्). —For 1^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

887* एवमुक्ता हनुमता प्रियं वाक्यं मनोहरम् ।

[Ś1 Ñ V B D1.2.4.6 उक्त्वा. V2 B D6 हनूमंतं (for हनुमता). D6 प्रिय-. Ś1 B1 D4 अनुत्तमं; V2 B1–3 D2.11 मनोरमं (for मनोहरम्).]

—D2 reads 1^{cd} in marg.—^{c}) B3 [अ]थ हितं; B4 [अ]तर्हितं; M1 [अ]भिमतं; Cm.k.t as in text (for [आ]त्महितं). Ś1 Ñ V1 B2–4 D1–4.6.10.11 सीता (for वाक्यं).—^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 गमिष्यंतं प्लवंगमं.

2 ^{a}) D9 त्वा.—^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1.3.4.6.10 प्रहृष्यामि प्लवंगम; Ñ1 D11 गमिष्यामि परां मुदं; D2 प्रहृष्यंति प्लवंगमाः. —D4 om. 2^{c}–4. T1 damaged for 2^{c}–3^{b}.—^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 प्राप्य वृष्टिं (by transp.); Ñ2 V B D6 तोयं प्राप्य (for वृष्टिं प्राप्य).—After 2, D3 ins.:

888* सत्समाश्वासिता चास्मि वार्तया राघवस्य हि ।
एवमुक्तस्तु वचनं जानक्या सुमनोहरम् ।
उवाच प्राञ्जलिर्वीरः पुनर्वाक्यं विभीतवत् ।

—Thereafter D3 reads 17–18 (including 894*).

3 D3.4 om. 3 (for D4, cf. v.l. 2). T1 damaged for 3^{ab} (cf. v.l. 2).—^{a}) D5 च; G2 [अ]हं (for तं). —^{b}) D5.7.9 -कर्पितैः.—For 3^{ab}, Ś1 Ñ V B D1.2.6.10.11 subst.:

889* अन्यं रामात्र पुरुषं गात्रैर्मतिमतां वर ।

[Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 पुमांसं राघवादन्यं (for the prior half). D6 गात्रं (for गात्रैर्). V गतिमतां (for मतिमतां). Ñ1 वरं.]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D10 न स्पृशेयं (Ś1 °हं); D1.2.11 स्पृशेयं न; M2 संस्पर्शेयं (for संस्पृशेयं). B3 महाकाय; D2.11 सकामापि (D11 °मा वै); D8 समासक्ता (for सकामाहं).—^{d}) D5 transp. कुरु and मयि. Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 व्रतमेतत्परं (D1 °त्पुरा) मम; Ñ2 V B1–3 D6 वर एष वृतो मया; B4 व्रतं वै तत्कृतं मया.

4 Ś1 reads 4–8^{ab} in marg.—^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4.6.10.11 तु; Ñ1 G3 हि (for च). Ś1 Ñ2 V B D6.10 M1 रामाय (for रामस्य).—^{b}) D5 तथा; D7.9 Cg.t दद्या; D8 G2 M2.3 दद्यां; Cv.k as in text (for दत्तं). T2 G3 M1 -गणेश्वर (for -गणोत्तम). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 दद्यास्त्वं हरिपुंगव.—^{c}) B4 क्षिप्तैषीकां तु; D1 G2 (after corr. as in text).3 M2 क्षिप्त्वा त्विषीकां; M1 इषीकां गृह्य (for क्षिप्तामिषीकां). Ś1 D6.10 काकाय. V2 क्षिप्तां तामिषिकां काके.—^{d}) D7.9 -नाशिनीं (for -शातनीम्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 एकांगनाशिनीं. Ñ2 V B D6 रोषादेकांगशा(B3 °पा)तनीं.

5 Ś1 reads 5 in marg. (cf. v.l. 4).—^{b}) B3 गंतदेशे (for गण्डपार्श्वे). D3 नियोजितः (for निवेशितः). —^{c}) D5 T1.3 G M1.3 Cr प्रणष्टे. Ś1 D2.4.10.11 त्वया प्रहृष्टेन मम (D2.4 स मे); Ñ1 त्वया प्रमृष्टस्तिलकस्; Ñ2 V B D3.6 त्वया प्रमृ(V2 B2.3 D3.6 °सृ [sic])ष्टः स च मे; D1 त्वया प्रहृष्टतिलकस्.—^{d}) Ś1 D10 तत्पुनः; Ñ V1 B1–3 D3.6 तच्च सं-(Ñ1 त्वं); V2 B4 तं च सं-; D2 तिलकं; D4 तं पुनः; D5 तत्किल; D11 T2 G3 त्वं किल; Cm.k.t as in text (for तं किल). D3 स्मर्तुमर्हसि वीर्यवान्.

6 Ś1 reads 6 in marg. (cf. v.l. 4).—^{ab}) Ś1 D10 इमां; Ñ1 D3.4.11 हि मां; D1 हि सन्; D2 हितः (sic) (for कथं). D3.4 नीतां (for सीतां). T3 G1 तामनु-; G3 M1 मामनु- (for समनु-). T1.2 -मन्यते. Ś1 Ñ1 D1–1.10.11 कथं त्वं समुपेक्षसे (D2 °सि) (for ^{b}). Ñ2 V B2–4 D6 किं रावणगृहे सीतामुपेक्षसि (V °क्षेथाः; B4 °क्षिता: [sic]) परंतप; D3 रावणेन हृतां सीतां कथं मामनुमन्यसे.—^{c}) Ñ2 V B D6 राक्षसावासे; G1 राक्षसीमध्ये (for रक्षसां मध्ये). —^{d}) Ś1 V2 D4.5.10.11 T2 G1 M3 -वरुणोपमः.—After 6, Ñ2 V B D6 ins.:

890* भूयाश्चैव हरिश्रेष्ठ मम कान्तं रघूत्तमम् ।

[B1–3 भूयाचैव (B3 °वं).]

एष चूडामणिर्दिव्यो मया सुपरिरक्षितः ।
एतं दृष्ट्वा प्रहृष्यामि व्यसने त्वामिवानघ ॥ ७
एष निर्यातितः श्रीमान्मया ते वारिसंभवः ।
अतः परं न शक्ष्यामि जीवितुं शोकलालसा ॥ ८
असह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदयच्छिदः ।
राक्षसीनां सुघोराणां त्वत्कृते मर्षयाम्यहम् ॥ ९
धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रुसूदन ।
मासादूर्ध्वं न जीविष्ये त्वया हीना नृपात्मज ॥ १०
घोरो राक्षसराजोऽयं दृष्टिश्च न सुखा मयि ।
त्वां च श्रुत्वा विषज्जन्तं न जीवेयमहं क्षणम् ॥ ११
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ।
अथाब्रवीन्महातेजा हनुमान्मारुतात्मजः ॥ १२
त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
रामे शोकाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥ १३
दृष्टा कथंचिद्भवती न कालः परिशोचितुम् ।
इमं मुहूर्तं दुःखानामन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥ १४

G. 5. 37. 9
B. 5. 40. 11
L. 5. 37. 14

---

7 Ś1 reads 7 in marg. (cf. v.l. 4). D3 transp. ^{ab} and ^{cd}.—^{a}) D3 स वै (for एष).—^{b}) D3 नित्यं (for मया). D7.9 सं- (for सु-).—^{c}) Ś1 D5.10 T2 G2 एनं; G3 M1.2 एतद् (for एतं). Ñ2 V B D3.6 यं (B4 त्वां) दृष्ट्वा सं- (D3 च); D8 त्वां दृष्ट्वैव (for एतं दृष्ट्वा).—^{d}) Ñ2 V B D6 [ऽ]पि तव; T2 त्वामिह (for त्वामिव). D8 व्यसने तु महोदये.

8 Ś1 reads 8^{ab} in marg. (cf. v.l. 4).—^{a}) D3 निर्यापितः (for निर्यातितः). D4 सोद्य (for श्रीमान्).—^{b}) Ñ1 वारीशसंभवः (hypm.) (for वारिसं°).—After 8^{ab}, Ñ2 V B D6 read 891*.—^{c}) Ñ2 V1 B2 D6 ततः परं; D3 विना तेन (for अतः परं). D9 om. न (subm.). B शक्यामि (sic); D6 पश्यामि (for शक्ष्यामि).—^{d}) D2.6 जीवितं. Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 शोककर्षि(D2.3.11 °शि)ता; Ñ2 D6 शत्रुसूदन; V B1.2.4 शत्रु(V1 शोक)कर्षण; B3 शत्रुघातिनी (for शोकलालसा).

9 ^{a}) D2.5 G1 M2 हि; G3 [इ]ह (for च). V2 B2.4 D10 अशक्यानि च; T2 असंख्यानि च; G2 अविषह्यानि (for असह्यानि च).—^{b}) Ś1 Ñ1 D10 हृदयस्थिताः.—^{c}) D2.5 राक्षसानां. V1 B2 D1.3.4 च घो(B2 क्रू)राणां; B4 (marg.) वचस्तीक्ष्णं (for सुघोराणां). D7.9 राक्षसैः सह संवासं.

10 ^{a}) D11 धर्षयिष्यामि.—^{b}) D5.11 जीवितुं. D3 -कर्शन (for -सूदन).—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं.—^{d}) Ś1 D10 नरर्षभ (for नृपात्मज).—For 10, Ñ2 V B D6 subst. and read after 8^{ab}:

891* मासमेकं च जीवेयं तवागमनकाङ्क्षया ।

[B4 तु (for च).]

11 ^{a}) Ś1 D10 च (for ऽयं).—^{b}) Ś1 Ñ1 D4.10 दुष्टश्च (Ñ1 illeg. from श्च up to 11^{c}; D4 दुश्चरो) न सुखं च मे; Ñ2 V B D1.2.6.11 अध्रुव(D2 °दुष्ट)श्च रणे(B2 परा-)जयः; D3 प्रयत्नेनाभिसर्पतां; D8 M1 न दृष्टा सुख(M1 °खि)ता मयि; T2 दृष्टश्चैव त्वयानघ.—^{c}) Ñ2 V B1–3 D2.6 G2 च दृष्ट्वा; B4 अदृष्ट्वा; D4 श्रुत्वा च (by transp.); Ck.t as in text (for च श्रुत्वा). Ś1 D10 G1 विलंबंतं; Ñ2 V1 B D6 विषीदंतं; D1.3 निरुद्योगं; D5.7–9 G2.3 विषज्जंतं; T1.3 विपद्येयं (for विषज्जन्तं). ※ Cv : विषज्जन्तं शोकेनावसीदन्तम् । अन्यैः पूर्वोक्तैर्मरणहेतुभिः सह तव शोकश्चेदानीं मरणहेतुभिरित्यभिप्रायः । विषज्जन्तमिति सम्यक् पाठः । विषङ्गो विलम्बः ? ।; Cr.g : विषज्जन्त विलम्बमानम् (Cr अयमेव पाठः साधुः) ।; Cm : विषज्जन्तमिति पाठे क्लिश्यन्तम् ।; Ck.t : विषज्जन्तं विलम्बं कुर्वाणम् (Ct °बन्तम्). ※—^{d}) Ñ2 D6 असंशयं; D7.9 अपि क्षणं (for अहं क्षणम्).—After 11, D1.3 ins.:

892* एवं च ब्रुवती सीता बाष्पव्याकुललोचना ।
शोकाभिभूता तन्वङ्गी न शशाकाभिभाषितुम् ।
यच्च संभावितुं वक्तुं वैदेह्यापहृतं वचः ।
पक्ष्ममालापरिभ्रष्टैस्तद्रुक्तं बाष्पबिन्दुभिः ।

[(l. 1) D1 तु (for च). D1 -[आ]कुलवि- (-व्याकुल-).—(l. 3) D1 च संभाषितुं (for न संभावितुं) and हृदग (for [अ]पहृतं).]

12 Ñ2 V B D6 om. 12–20^{ab}.—^{ab}) D11 कारणं (for वचनं) and वचनं (for करुणं). Ñ1 D1.2 transp. वचनं and करुणं. Ś1 D10 चारु; D1.2.4.11 G3 M1 साधु (for साश्रु). T2 -पातनं (for भाषितम्). D3 वैदेह्या बाष्पपूर्णाक्ष्याः साश्रु सकरुणं वचः.—^{c}) T2 तदा (for अथ).—^{d}) D3 पवनात्मजः.

13 Ñ2 V B D6 om. 13 (cf. v.l. 12).—^{a}) Ñ1 D2.4.10 -[अ]भिमुखो; D1.11 -[अ]भिहतो; D3 -विमना (for -विमुखो).—^{b}) D11 सत्त्वेन (for सत्येन).—^{c}) T3 G2 M3 दुःख- (for शोक-). D5.8 -भूते च; G1 -तप्ते च; G3 -पन्ने तु (for -भूते तु). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 रामदुःखाभिभूतश्च; D2.11 M1.2 रामशोकाभिभूतश्च (M1.2 °ते च).—^{d}) Ñ1 प्राज्ञसत्तमः (for परितप्यते).—After 13, Ñ1 ins.:

893* अत्यर्थं वीरशार्दूलः सततं परितप्यते ।

14 Ñ2 V B D6 om. 14 (cf. v.l. 12).—^{a}) D4.5.8.11 G3 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्टा). T1.3 M3 कथंचिद्भवती दृष्टा.—^{b}) D2.7.9 परिदेवितुं.—^{c}) Ś1 D5.8 T G1.3 M1.2 Ck इदं; Cm.g.t as in text (for इमं). D2 सुमुहूर्तं (hypm.) (for मुहूर्तं). ※ Cm.g : इमं मुहूर्तम् अस्मिन्मुहूर्ते ।; Ck.t:

G. 5. 37. 0
B. 5. 40. 15
L. 5. 37. 15

तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रावनिन्दितौ ।
त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लङ्कां भस्मीकरिष्यतः ॥ १५
हत्वा तु समरे क्रूरं रावणं सहबान्धवम् ।
राघवौ त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रापयिष्यतः ॥ १६
यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ।
प्रीतिसंजननं तस्य भूयस्त्वं दातुमर्हसि ॥ १७
साब्रवीद्दत्तमेवेह मयाभिज्ञानमुत्तमम् ।
एतदेव हि रामस्य दृष्ट्वा मत्केशभूषणम् ।
श्रद्धेयं हनुमन्वाक्यं तव वीर भविष्यति ॥ १८
स तं मणिवरं गृह्य श्रीमान्प्लवगसत्तमः ।
प्रणम्य शिरसा देवीं गमनायोपचक्रमे ॥ १९
तमुत्पातकृतोत्साहमवेक्ष्य हरिपुंगवम् ।
वर्धमानं महावेगमुवाच जनकात्मजा ।
अश्रुपूर्णमुखी दीना बाष्पगद्गदया गिरा ॥ २०
हनूमन्सिंहसंकाशौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान्ब्रूया अनामयम् ॥ २१

इमं (Ck °दं) मुहूर्तम् अस्मिन्नचिरकाल इत्यर्थः . ❀ —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 गच्छसि; Ñ1 यास्यसि (for द्रक्ष्यसि). Ñ1 D11 भाविनि.

15 Ñ2 V B D6 om. 15 (cf. v.l. 12). —^{a}) Ñ1 D4 नरशार्दूलौ (for पुरुषव्याघ्रौ). —^{b}) T1.3 G2 M3 अरिंदमौ (for अनिन्दितौ).

16 Ñ2 V B D6 om. 16 (cf. v.l. 12). —^{a}) Ś1 D10 हत्वा तं; Ñ1 स हत्वा; D2.4 हत्वा स (for हत्वा तु). Ś1 D10 शूरं; Ñ1 D1–4.11 शूरो; D5.7.9 T2 G3 रक्षो; D8 M1.2 घोरं (for क्रूरं). —^{b}) Ś1 D4.10 -राक्षसं; Ñ1 D5.7.9 T2 G1.3 M1 बांधवैः (for -बान्धवम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.8.10.11 G1.3 M1 राघवस् (for राघवौ). Ś1 D1.4 विशालाक्षीं. —^{d}) Ñ1 पुरीं स्वां (by transp.). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 G1.3 M1 प्रापयिष्यति; D7–9 M2 प्रति नेष्यतः (D8 °ति) (for प्रापयिष्यतः). —After 16, Ś1 ins. 904*.

17 Ñ2 V B D6 om. 17 (cf. v.l. 12). Ś1 om. 17–19. D3 reads 17–18 (including 894*) after 2 (preceded by 888*). —^{a}) D1.11 हि; D2.4.10 G2 M1.2 [s]भि- ; Ct as in text (for वि-). —^{cd}) Ñ1 D7.9 भूयस्तस्य (by transp.).

18 Ñ2 V B D6 om. 18 (cf. v.l. 12). Ś1 om. 18 (cf. v.l. 17). D11 om. from 18 up to कपिः in 24^{b}. Ñ1 om. 18^{ab}. D3 reads 17–18 (including 894*) after 2 (preceded by 888*). —^{a}) D1.2.4.16 एतत्ते; D3 एवैतद् ; D7.9 एवाहो; T1.3 G2 M3 एवेति; G1 एवेदं (for एवेह). —^{b}) T2 मम (for मया). D3 अभिज्ञानमनुत्तमं. —After 18^{ab}, D1–4.10 ins.; Ñ1 ins. before 18^{cd} :

894* वेणीशोभाकरं मह्यं मणिरत्नं प्लवंगम ।

[D3 केश- (for वेणी-). D4.10 दिव्यं (for मह्यं). Ñ1 महाद्युते (for प्लवंगम).]

—^{c}) D4 रामश्च (sic) (for रामस्य). —^{d}) Ñ1 D7.9 यत्नेन; D10 केशवि- ; T2 मच्छीर्ष- (for मत्केश-). —After 18^{cd}, Ñ1 (partly illeg.) ins. :

895* श्रद्धास्यति महाबाहुर्बलवीर्यसमन्वितः ।
तवापि वचनं प्राप्य * * * * * * * * ।

—^{e}) D3.8 हेतुमद् (for हनुमन्). —^{f}) D10 सर्वं (for वीर). —After 18, Ñ1 D2.10 ins. 904*.

19 Ñ2 V B D6 om. 19 (cf. v.l. 12). Ś1 D11 om. 19 (cf. v.l. 17 and 18 respy.). D2 om. 19–20^{ab}. —^{ab}) D3 एवमाश्वास्य वैदेहीं श्रीमान्वानरपुंगवः . —For 19^{ab}, Ñ1 D1.4.10 subst. :

896* गृहीत्वा तु मणिं हृष्टः श्रीमन्तं प्लवगोत्तमः ।

[Ñ1 तं; D1 [अ]थ (for तु). D10 हृष्ट्वा (for हृष्टः). Ñ1 हरिसत्तमः (for प्लवगो°).]

—^{c}) Ñ1 D1.4.10 शिरसा(Ñ1 °साभि- [hypm.])वंद्य वैदेहीं; D3 शिरसा चरणौ नत्वा.

20 Ñ2 V B D6 om. 20^{ab} (cf. v.l. 12). D11 om. 20 (cf. v.l. 18). D2 om. 20^{ab} (cf. v.l. 19). —^{a}) Ś1 Ñ1 D10 समु(Ñ1 तदु)त्पात- . —^{b}) Ś1 D10 समीक्ष्य (for अवेक्ष्य). D3 प्लवतां वरं; D5.7.9 G3 हरियूथपं; T2 M3 हरिसत्तमं. —Ñ2 V B D6 read 20^{cdef} (including 897* and 898*) before 23. —^{c}) Ś1 D10 महात्मानम्; Ñ2 V B D6 कृतोत्साहम् (for महावेगम्). —^{e}) Ś1 D10 वाक्यं; D1.3.4 श्यामा (for दीना). —^{f}) Ñ2 D1–4.6.8 G1.3 M1.3 -संदिग्धया (for -गद्गदया). Ś1 D10 मारुतिं(D10 उवाच) कपिसत्तमं. —After 20, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10 ins. :

897* हनुमद्गमनोद्भूतशोकसंतप्तमानसा ।

[B4 -वचन- (for -गमन-). Ś1 Ñ1 D1–4.10 हनुमद्गमन- (Ś1 Ñ1 D10 °ने)व्यग्रा; V2 हनुमंतमुवाचाथ; B3 हनुमंतं पुरोद्धृतं (for the prior half). V2 B -संभ्रांत- (for -संतप्त-).]

—Thereafter Ñ2 V B D6 cont. :

898* हनूमन्कपिशार्दूल मम दुःखाद्विमोचनम् ।
यथा भवति भद्रं ते तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।]

[(l. 1) B2 दुःखान्मम (by transp.).]

21 D11 om. 21 (cf. v.l. 18). —^{a}) G1 भीम- (for सिंह-). —^{c}) D8.10 महामात्यं (for सहा°). —^{d}) Ś1

यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
अस्माद्दुःखाम्बुसंरोधात्तत्समाधातुमर्हसि ॥ २२

इमं च तीव्रं मम शोकवेगं
रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं
शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ २३

G. 5. 37. 25
B. 5. 40. 24
L. 5. 37. 26

D1–4.8.10 G1 M1.2 त्वनामयं; Ñ1 T1.3 G2.3 M3 ह्यनामयं; T2 ममामयं. —For 21, Ñ2 V B D6 subst.:

899* अनामयं च ब्रूयास्त्वं सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च महासत्त्वं सर्वान्वृद्धांश्च वानरान् ।

[Cf. 5.37.7. —(l. 1) B1 सर्वं वै (for सहितौ). —V2 om. l. 2. —(l. 2) D6 तु (for second च). B2 सर्वान्वानरपुंगवान् (for the post. half).]

22 D11 om. 22 (cf. v.l. 18). = 5.37.8. —^{a}) Ñ1 तथा (for यथा). D3 स च (by transp.) ; T2 [अ]यं स (for च स). G3 अथापि स. —^{cd}) G3 damaged from खा up to च in 23^{a}. Ś1 D10 सुदुःख- ; D1 दुःखोप- ; D2 दुःखानु- ; D3 दुःखात्तु (for दुःखाम्बु-). D7–9 T2 G1.2 M2.3 Ck.t त्वं (for तत्). D2 तथा संधातुमर्हसि (for ^{d}). Ñ1 °***** तुमर्हसि. ❀ Ct : त्वं समाधातुमित्यस्य तथेत्यादिः । समाधानं संविधानम् । 'अथापि स महाबाहुः' इति पाठे यथेत्यपि पूरणीयमेव । यद्यपि श्रुतवृत्तान्तः स्वयमेव यतिष्यति तथापि त्वमपि यथा मां शीघ्रं तारयसि तथा संविधानं कुर्वित्यर्थः. ❀ —For 22, Ñ2 V B D6 subst.:

900* जीवन्तीं मां यथा रामः संभावयति कीर्तिमान् ।
तत्त्वया हनुमन्वाक्यं वाच्यं धर्मसमाप्नुहि ।

[Cf. 5.37.9. —(l. 1) B1.2.4 संतारयति (for संभाव°). —(l. 2) B4 स (for तत्). Ñ2 V1 वाक्यं वाचा (sic) ; B4 D6 वाच्यो(D6 °च्यं) वाचा (for वाक्यं वाच्यं). Ñ2 समाप्नुहि.]

—Then all the above MSS cont.:

901* (37.10) नित्यमुत्साहयुक्तस्य श्रुत्वा वाक्यं तवानघ ।
वर्धिष्यते दाशरथेः पौरुषं मदवाप्तये ।
ततः स हनुमान्वीरो राघवप्रियकाम्यया ।
सीतामाश्वासयामास पुनश्चैवमथाब्रवीत् ।
(37.13^{ab}) क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्षप्रवरैर्वृतः । [5]
(37.14^{cd}) कस्तस्य सृजतो बाणान्स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ।
(37.15) तथार्कमपि पर्जन्यमपि वैवस्वतं यमम् ।
रणे योधयितुं शक्तस्तव हेतोर्विलासिनि ।
(37.16) स हि सागरपर्यन्तां महीं शासितुमर्हति ।
त्वन्निमित्तो हि रामस्य जयो जनकनन्दिनि । [10]
(37.50) स हि मर्मसु सर्वेषु ताडितो मन्मथेषुणा ।
न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ।
मा देवि शोचमाना हि त्यज शोकमनिन्दिते ।
विष्णुना श्रीरिदेन्द्रेण भर्त्रा नाथवती सती ।
यस्या नाथस्तवार्याया राक्षसान्तकरः प्रभुः । [15]
अचिरेणैव कालेन स्वामितो नेष्यते बलात् ।
ब्रुवन्तमेवं मधुरं हनूमन्तं प्लवंगमम् ।

[(l. 1) B3 त्वया(sic) (for तव). —(l. 2) B3 मम चाप्तये; B4 वदतः कृते (for मदवाप्तये). —(l. 3) B2 ततो हनूमान्वीरोपि (for the prior half). —(l. 4) V1 B1 D6 पुनश्चैनाम् ; V2 स पुनस्ताम् ; B3 निपुणस्ताम् (for पुनश्चैवम्). B4 [ए]व तथा (for [ए]वमथ). —(l. 5) B4 -प्लवगैर् (for -प्रवरैर्). Ñ2 D6 युतः. —(l. 6) Ñ2 D6 युञ्जतो (for सृजतो). —(l. 7) B3 तथोग्रम् ; B4 स चार्कम् (for तथार्कम्). —(l. 10) V1 B1 त्वन्निमित्ते. D6 om. हि (subm.). —(l. 11) B3 कर्मसु (for मर्मसु). B4 मदनाग्निना ; D6 मन्मथाग्निना. —(l. 13) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 शोचमानां हि. V2 कुरु (for त्यज). —(l. 14) B1(m. also as above).3.4 श्रीमता (for विष्णुना). B4 विचित्रेण (for इवेन्द्रेण). Ñ2 V1 D6 शची (for सती). —(l. 15) B4 रामस् (for नाथस्). B1 तवामोघो. B3 पश्य नाथस्तवार्याय (for the prior half). —(l. 16) B3 पुरीं; B4 बलः (for बलात्). —(l. 17) D6 कृतांजलि (for प्लवंगमम्).]

23 D11 om. 23 (cf. v.l. 18). G3 damaged up to इमं च in ^{a} (cf. v.l. 22). Before 23, Ñ2 V B D6 read 20^{cdef} (including 897* and 898*). —^{a}) Ś1 D5.7.9 T1.2 M1.2 Cr इदं; Cg as in text (for इमं). D1 सु- (for च). D8 M1 शोकं; G3 शीघ्रं (for तीव्रं). D8 M1 तीव्र- (for शोक-). —^{b}) Ñ2 D6 रक्षोगणानां; V B °गणैर्वैः (for रक्षोभिरेभिः). Ñ1 B3 परिभर्त्स्यमानं; G1 परितर्जनं च. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D4.6.10 ब्रूयाश्च; G1 ब्रूयात्तु. —G3 damaged from वीर in ^{d} up to कृता in 24^{b}. —^{d}) Ś1 D10 पंथाः शिवस्तेस्तु (for शिवश्च तेऽध्वास्तु). Ñ2 V1 B D6 शिवश्च पंथास्तव नित्यमस्तु. ❀ Cr : शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर इति पाठः. ❀ —For 23, D3 subst.:

902* इदं च तीव्रं दुःखं प्रदयं रक्षोभिश्चाभिभर्त्सनम् ।
रामान्तिके त्वं ब्रूयाः पन्थाश्चैव शिवोऽस्तु ते ।

[The prior halves of l. 1 and 2 are hypm. and subm. respy.]

—Thereafter D3 cont., while D1 ins. after 23 :

903* एतावदुक्त्वा वचनं बाष्पसंदिग्धया गिरा ।
अपारयन्ती व्याहर्तुं हस्तेन विससर्ज तम् ।

—After 23, V B1.2 ins. ; Ś1 ins. after 16 (owing to omission) ; Ñ1 D2.10 ins. after 18, whereas Ñ2 B3.4 D6 ins. before 24 :

G. 5. 37. 27
B. 5. 40. 25
L. 5. 37. 27

स राजपुत्र्या प्रतिवेदितार्थः ।
कपिः कृतार्थः परिहृष्टचेताः

तदल्पशेषं प्रसमीक्ष्य कार्यं
दिशं ह्युदीचीं मनसा जगाम ॥ २४

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

३९

स च वाग्भिः प्रशस्ताभिर्गमिष्यन्पूजितस्तया ।
तस्माद्देशादपक्रम्य चिन्तयामास वानरः ॥ १

अल्पशेषमिदं कार्यं दृष्टेयमसितेक्षणा ।
त्रीनुपायानतिक्रम्य चतुर्थ इह दृश्यते ॥ २

न साम रक्षःसु गुणाय कल्पते
न दानमर्थोपचितेषु वर्तते ।
न भेदसाध्या बलदर्पिता जनाः
पराक्रमस्त्वेष ममेह रोचते ॥ ३

904* एवमुक्तस्तु वैदेह्या हनूमान्मारुतात्मजः ।
पादाभिवन्दनं चक्रे विनीतः कपिकुञ्जरः ।

[(l. 1) Ñ$_{1}$ [ऽ]थ; D$_{2}$ स (for तु). V$_{2}$ इति सूक्तस्तु (for एवमुक्तस्तु). D$_{10}$ एवमुक्त्वा वैदेहीं (sic) (for the prior half). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{2}$ हनुमान् वैदेह्या. —(l. 2) Ñ$_{1}$ V$_{2}$ B$_{1}$ D$_{2}$ पादाभिवादनं. Ś$_{1}$ Ñ B$_{1.4}$ D$_{2.6.10}$ हरिपुंगवः (for कपिकुञ्जरः).]

24 D$_{11}$ om. up to कपिः in ^{b} (cf. v.l. 18). G$_{3}$ damaged up to कृता in ^{b} (cf. v.l. 23). Ñ$_{2}$ B$_{3.4}$ D$_{6}$ read 24 (preceded by 904*) before 5.39.1. —^{a}) B$_{3}$ G$_{1}$ प्रतिपादितार्थः ; D$_{4}$ विनिवेदितार्थः . —^{b}) D$_{5}$ प्रति- (for परि-). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.3.10.11}$ (-हृD$_{3}$ -तु)ष्टभावः ; D$_{2}$ -हृष्यमाणः; D$_{4}$ -हृष्टमानसः (for -हृष्टचेताः). Ñ$_{2}$ V B$_{1.3.4}$ D$_{6}$ कपिप्रवीरः परि(V °रः प्र [sic]; B$_{3}$ °रश्च प्र)हृष्टमानसः; B$_{2}$ कपिः प्रवीरः प्रतिहृष्टमानसः. —^{c}) B$_{4}$ तदन्य-; D$_{2}$ तदाल्प-; M$_{3}$ Cr.m.g अल्पाव-; Ct as in text (for तदल्प-). Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ समुदीक्ष्य (for प्रसमीक्ष्य). —^{d}) Ñ V B D$_{2.3.6.11}$ आ(Ñ$_{1}$ दि)शामुदीचीं.

Colophon : V B$_{1.2}$ om. (cont. the Sarga). —*Sarga name* : Ś$_{1}$ D$_{2.4.10}$ अभिज्ञानदर्शनं (D$_{4}$ °नः) ; Ñ$_{1}$ अभिज्ञानप्रदानः ; Ñ$_{2}$ B$_{3}$ D$_{6}$ सीतावाक्यं; B$_{4}$ अभिज्ञानदानं; D$_{1.11}$ अभिज्ञानवर्णनः ; D$_{3}$ सीताभिज्ञाननिवेदनः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.10.11}$ om. ; Ñ$_{2}$ D$_{6}$ 37 ; B$_{3}$ 35 ; B$_{4}$ M$_{2}$ 39 ; D$_{3}$ 42 ; D$_{5.7-9}$ T G M$_{1.3}$ 40. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

39

V B$_{1.2}$ continue the previous Sarga. M$_{2}$ begins with श्रीरामाय नमः.

1 Before 1, Ñ$_{2}$ B$_{3.4}$ D$_{6}$ read 5.38.24 (preceded by 904*). —^{a}) Ś$_{1}$ D$_{4.10}$ वाणिभिः; Cg.k as in text (for च वाग्भिः). Ñ V B D$_{1-3.6.11}$ स वाग्भिः सु (Ñ$_{1}$ D$_{1.2.11}$ °णिभिः)प्रसन्नाभिर्. —^{b}) Ñ$_{1}$ कपिः (for तया). Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ प्रतिपूजितः (for पूजितस्तया). —^{c}) D$_{7}$ G$_{1}$ Ct अपाक्रम्य (for अप°). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.3.4.10}$ वंद्य(Ñ$_{1}$ D$_{3}$ नत्वा) सीतामप(Ś$_{1}$ °ति; D$_{10}$ °भि)क्रांतश् ; Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ वंदित्वा तामति(B$_{1}$ before corr. °प; B$_{4}$ °नु)क्रम्य; D$_{2.11}$ तां वंदयित्वा प्रक्रांतं(D$_{11}$ बलवान्). —^{d}) S$_{1}$ D$_{4.10}$ वीर्यवान्; T मारुतिः (for वानरः).

2 ^{a}) B$_{3}$ मया (for इदं). —^{c}) D$_{4}$ अथो वीक्ष्य; D$_{11}$ उप° (for अतिक्रम्य). Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ पूर्वानुपायानुत्क्र(V$_{2}$ °नाक्र)म्य. —^{d}) Ñ B$_{1.4}$ D$_{4.6}$ इव (for इह). T$_{2}$ Cg लक्ष्यते; Cv.r.m.k.t as in text (for दृश्यते).

3 ^{b}) D$_{2}$ दातुम् (for दानम्). M$_{3}$ -[उ]पहितेषु (for °चितेषु). Ś$_{1}$ D$_{10.11}$ कल्पते; D$_{3}$ प्रशस्यते (hypm.); D$_{7.9}$ T$_{1.3}$ G$_{2}$ M$_{3}$ युज्यते (for वर्तते). —For 3^{ab}, Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ subst. :

905* न रावणः शीलगुणाय वर्तते
तथा न सान्त्वोपचयेषु कल्पते ।

[(l. 2) B$_{3}$ शांत- (for सान्त्व-). B$_{2}$ -[उ]पनयेषु (for °चयेषु). B$_{3}$ कथ्यते (for कल्पते). B$_{4}$ यथा न शब्दापचयेषु कल्पिताः (sic).]

—^{c}) M$_{3}$ खेदसाध्या; Ck.t as in text (for भेद°). D$_{2.11}$ -दर्पगर्विताः (for -दर्पिता जनाः). Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ D$_{3.5.6}$ न भेदसाध्यो बलदर्पितो जनः; B$_{3}$ अभेदसाध्यो रणदर्पितो जनः. —^{d}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ तेषु; Ñ$_{1}$ D$_{11}$ त्वेह; Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ त्वद्य; D$_{1-5.8}$ G$_{1}$ M$_{2.3}$ त्वेव; G$_{3}$ तेन (for त्वेष). D$_{3}$ [अ]त्र; D$_{5.11}$ M$_{1}$ [ए]व; G$_{3}$ [ए]ष (for [इ]ह). —After 3, B$_{3}$ ins. :

न चास्य कार्यस्य पराक्रमादृते
विनिश्चयः कश्चिदिहोपपद्यते ।
हतप्रवीरास्तु रणे हि राक्षसाः
कथंचिदीयुर्यदिहाद्य मार्दवम् ॥ ४
कार्ये कर्मणि निर्दिष्टो यो बहून्यपि साधयेत् ।
पूर्वकार्याविरोधेन स कार्यं कर्तुमर्हति ॥ ५
न ह्येकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापीह कर्मणः ।
यो ह्यर्थं बहुधा वेद स समर्थोऽर्थसाधने ॥ ६

इहैव तावत्कृतनिश्चयो ह्यहं
यदि व्रजेयं प्लवगेश्वरालयम् ।
परात्मसंमर्दविशेषतत्त्ववि-
त्ततः कृतं स्यान्मम भर्तृशासनम् ॥ ७
कथं नु खल्वद्य भवेत्सुखागतं
प्रसह्य युद्धं मम राक्षसैः सह ।
तथैव खल्वात्मबलं च सारव-
त्समानयेन्मां च रणे दशाननः ॥ ८

G. 5. 37. 35
B. 5. 41. 8
L. 5. 38. 8

906* स रावणपुरीं लङ्कां मर्दयित्वा महाबलाम् ।
तदाहं प्रतियास्यामि पश्यन्तु मम पौरुषम् ।

4 ^{a}) T2 कार्येण (sic) (for कार्यस्य). —^{b}) B4 विनिश्चयं. Ñ2 V B D6 त्वद्य मम (for कश्चिदिह). V2 [उ]-पलभ्यते; B3 [इ]ह पद्यते (metri causa) (for [उ]पपद्यते). D2 कैश्चिदिहोपदृश्यते. —^{cd}) D7.9 च; M3 हि (for तु). D7.9 तु (for हि). T2 इच्छेयुर् (for ईयुर्यद्). D5 युधि हार्द-; G2 यदि हार्द- (for यदिहाद्य). Ś1 D10 इह प्रवीरस्य (D10 °श्च) रणे हि रक्षसां कथं चिराद्यद्(D10 °दासाद्य [with hiatus])इहास्य मार्दवं. —For 4^{cd}, Ñ V B D1–4.6.11 subst.:

907* हतप्रवीरस्य रणे तु रक्षसः ।
कथंचिदापादयते च मार्दवम् ।

[(l. 1) B3 इति (for हत-). D3 -प्रवीरः स. Ñ1 च; B4 [ऽ]पि; D1–4 हि; D11 स (for तु). —(l. 2) Ñ1 B1.4 न; V2 नु (for च). D1–4.11 आयाश्चदिहास्त्र(D2 °हैव; D3 यदि नाम). B2 कथंचिदासा(m. also °पा)दयते नु(m. also न)मार्दवं; B3 कथं करिष्यामि मिया स्वमार्दवं.]

5 ^{a}) B3 एककार्यस्य; D1.2.4.10.11 एककार्ये हि; D5 एककार्याभि- (for कार्ये कर्मणि). D5 G1.3 M निर्दिष्टे; D7–9 Ct निर्वृत्ते (for निर्दिष्टो). Ś1 Ñ V B1.2.4 D6 एककार्य(Ś1 Ñ1 B2 °र्यें)विनिर्दिष्टो. —^{b}) D4 [अ]पि हि (hypm.) (for [अ]पि). B3 बहून्यपि स (for यो बहून्यपि). —^{c}) Ś1 D1.2.10.11 सर्व- (for पूर्व-). Ñ2 V2 B D6 -क्रियासिद्धौ; D1.3.11 -[अ]वरोधेन (sic) (for -[अ]वि°). —^{d}) Ñ1 तत्कार्यं; B3 चापरं (for स कार्यं). Ñ2 B4 (also *inf. lin.* as in text) D3.6.11 अर्हसि (for अर्हति). —For 5^{c}–6^{b}, V1 subst. 909*. —After 5, B3 ins.:

908* एष धर्मः स्वकार्याणां शूराणां च महात्मनाम् ।
अभयानां सविद्यानां सर्वोऽयं मम रोचते ।

6 ^{a}) B3 स (for न). V2 B2–4 [ए]क- (for [ए]कः). Ñ1 illeg. from साधको up to ^{b}. Ś1 D10 साधने; B4 साधनो (for साधको). —^{b}) D3 G2 हि (for [इ]ह). Ś1 Ñ2 V2 B D1.2.4.6.10.11 कर्मणामुपपद्यते. —After 6^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D2–4.6.10.11 ins.; while V1 subst. for 5^{c} – 6^{b}:

909* कर्मणां समवेतानां बहूनामर्थसिद्धये ।

[Ś1 D2–4.10.11 समुपेतानां; V1 स * हेतूनां (for समवेतानां). Ñ1 अनुसिद्धये.]

—D11 cont.:

910* न ह्येकपाधको हेतुरल्पस्यास्य हि रक्षणे ।
[Cf. 6^{ab}.]

—^{c}) Ñ2 V B D6 यस्त्व(B3 °द्)र्थं बहुधा वेत्ति(B3 चिंत्यं). —^{d}) B3 तत्कार्यं द्रुतमेव हि; B4 समर्थो ह्यर्थसाधकः; D6 समर्थोऽर्थस्य साधने.

7 ^{a}) D4 ह्ययं; T [ऽ]हं; G3 Ct [ऽ]प्यहं (for ह्यहं). —^{b}) Ś1 B1.2 D10 अनु(B1.2 परि)व्रजेयं; D7.9 व्रजेयमद्य; Cr.m.g.k.t as in text (for यदि व्रजेयं). Ś1 Ñ V B D2.6 मनुजेश्वरालयं(B4 °राणां); D4 च निर्जेश्व°; D11 वनजेश्व° (for प्लवगेश्वरालयम्). —^{c}) Ś1 D10 परार्थसंमर्द-; Ñ2 D6 परात्मसंघर्ष-; V B परार्थ(V1 B2 °त्म; V2 °नु)-संहर्ष-; D3 °संदर्श-; T2 °सामर्थ्य-; Cv as in text (for परात्मसंमर्द-). D1 -वित्तमः (for -तत्त्ववित्). D11 परात्म-समर्हस्मि शेषतत्त्ववित् (sic). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 इह; D3 अथ (for मम). Ñ2 भर्तृ * * * (illeg.); B2.3 °साधनं; B4 कर्तृ° (for भर्तृशासनम्).

8 Ñ1 illeg. for 8–9^{a}. B3 reads 8^{ab} twice. —^{a}) B2.3 (first time) D10 न; D2.4.6.11 तु (for नु). B2 खल्वस्य; B4 °त्र; D1 खे चाद्य (for खल्वद्य). B1.4 D1.3.6 M1 सुखावहं; B3 (second time) महाहवः; D11 G1 सुखागमं; Cv as in text (for सुखागतं). —^{b}) D6 प्रसज्य (for प्रसह्य). —After 8^{ab} (r.), B3 ins.:

911* अपरं साधयिष्यामि राक्षसानां सुदर्शनम् ।

—B3 om. 8^{cd}. —^{cd}) Ñ2 V2 B1 D3.6 कथं नु; V1 B2.4 कथं च; D1 कथं *; D2.4 कथं हि; D11 कथं तु (for तथैव). Ñ2 D1.2.6.11 हि (for च). Ñ2 V B1.2.4 D6 तत्त्वतः; T2 सारवित्; M2 सारवान् (for सारवत्). Ñ2

G. 5. 37. 36 B. 5. 41. 10 L. 5. 38. 9

इदमस्य नृशंसस्य नन्दनोपममुत्तमम् ।
वनं नेत्रमनःकान्तं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ ९

इदं विध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनमिवानलः ।
अस्मिन्भग्ने ततः कोपं करिष्यति स रावणः ॥ १०

ततो महत्साश्वमहारथद्विपं
बलं समानेष्यति राक्षसाधिपः ।
त्रिशूलकालायसपट्टिशायुधं
ततो महद्युद्धमिदं भविष्यति ॥ ११

अहं तु तैः संयति चण्डविक्रमैः ।
समेत्य रक्षोभिरसंगविक्रमः ।
निहत्य तद्रावणचोदितं बलं
सुखं गमिष्यामि कपीश्वरालयम् ॥ १२

V B1.2.4 D6 प्रभावयेत्; M3 Cm संमान° (for समानयेत्). Ś1 D10 कथं नु (D10 न) खल्वय बली हि सारवि (D10 °व)त्समानयेन्मां च दशाननोयं. ❀ Cv.g : स दशाननो (Cg °नो रग आत्मबलं स्वपक्षबलं मां च सारवत्) मानयेत् परिच्छिन्द्यात्।; Cr.m : सं(Cr स)मानयेत् सम्यक् परिच्छिन्द्यात्।; Ck : स दशाननः कथं मानयेत् श्लाघेत।; Ct : स दशाननः कथं मानयेच्छ्लाघयेत् । यद्वा तथैव युद्धकरणे खलु दशानन आत्मबलं मां च सारवत्समानयेत् सम्यक् परिच्छिन्द्यादित्यर्थेन युद्धफलमुक्तम् . ❀ —After 8, D3 ins.:

912* कामं दूतस्य विद्वद्भिर्नेष्यते युद्धसंशयः।
असंदिग्धं च निर्मोक्षं पश्याम्यहमिहात्मनः।;

while D5.7–9 S ins.:

913* ततः समासाद्य रणे दशाननं
समन्त्रिवर्गं सबलप्रयायिनम्।
हृदि स्थितं तस्य मतं बलं च वै
सुखेन मत्वाहमितः पुनर्व्रजे।

[(l. 2) D7.9 G3 Ck.t सबलं सयायिनं; T2 सबलं सवाहनं; G1 M1 सबलं प्रियान्वितं; M2 °प्रदायिनं; Cr.m.g as above (for सबलप्रयायिनम्). ❀ Ck: सबलं सयायिनमिति पाङ्गः । सह यातुं शीलमस्यस्येति सयायी सारथिः। तत्र सहशब्दस्यावृत्तिरेकशेषो वा। ततश्च ससयायी ससारथिरिति भवति। एवं क्लेशमनुभवितुमशक्नुवन् 'सबलं प्रयायिनम्' इति यथेष्टं पठति वदति च किंचित्।; Ct : 'सबलं सयायिनम्' इति पाठः। 'सबलप्रयायिनम्' इत्याधुनिककल्पितः पाठः. ❀ —(l. 3) T3 transp. मतं and बलं. D7.9 G2 च (for च वै). G1 बलं च वै सुखं (for मतं बलं च वै). —(l. 4) G1 मनश्च बद्धा (for सुखेन मत्वा).]

9 Ñ1 illeg. for 9ª (cf. v.l. 8). —ª) Ś1 D10 वनं; G1 अद्य (for अस्य). —ᵇ) V2 (with hiatus) उद्यानवनम्; D4 मदनो° (for नन्दनोपमम्). M2 नंदनानामनुत्तमं. —Ñ1 illeg. for 9ᶜ–10ᵇ. —ᶜ) Ś1 D10 जननेत्र-; V2 वनितानां; D11 नवं वनं (for वनं नेत्र-). D3 वनं रक्षःपतेः कांतं. —ᵈ) Ś1 B2 D1.2.10.11 T1.3 -लताकुलं; V D4.6 °वृतं (for -लतायुतम्).

10 Ñ1 illeg. for 10ªᵇ (cf. v.l. 9). —ª) Ś1 D1–4.10.11 बलाद्; Cv.k.t as in text (for इदं). Ñ2 V B D6 सर्वं विध्वंसयाम्यद्य. —ᵇ) V1 D11 शुष्कंधनम्; B2 कक्ष(also शुष्कं [m.])मूलम्; D6.9 शुष्कवनम् (for शुष्कं वनम्). —ᶜ) Ñ1 भग्ने चास्मिंस; B1.3 D2 G1 तस्मिन्भग्ने (for अस्मिन्भग्ने). Ś1 D10 शोकं; Ñ2 V B D6 क्रोधं (for कोपं). D11 transp. भग्ने and कोपं. —ᵈ) D3 T1.3 G2.3 M3 दशाननः; D10 हि रावणः (for स रावणः). Ñ1 यो करिष्यति रावणः; Ñ2 V B D6 मम(Ñ2 D6 स तु; V2 अपि; B3 मयि; B4 अद्य) राजा गमि(B3 करि)ष्यति.

11 ª) D2 महान् (for महत्). D6.7.9 स्वाश्व- (for साश्व-). Ñ D6 G2 -रथं महाद्विपं; V B1.2.4 -रथ(V1 B3 °थं)द्विपाकुलं; D1 -रथद्विपं बलं (for -महारथद्विपं). Ś1 D4.10 ततो महात्माश्व(Ś1 °श्रु)पदातियुक्तं. —ᵇ) B4 सर्वं; D1 स मे; D4 om. (for बलं). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–6.10.11 G M Cg समादेक्ष्यति; Ct as in text (for समानेष्यति). Ñ1 राक्षसेश्वरः. —ᶜ) Ś1 D10 -कालोपम- (for -कालायस-). Ś1 D5.8.10.11 -पट्टिस-; S -पट्टस-. Ñ B4 D2.6.11 -[आ]कुलं; B2 -[आ]युतं (for -[आ]युधं). —ᵈ) Ś1 D10 इतो; Cg as in text (for इदं). —For 11, B3 subst.:

914* गजाश्वरथसंयुक्तं बलं चादेशयिष्यति।
मया सह तदा युद्धं सहसा तद्भविष्यति।

12 ª) B4 om.; D1 नु; D7.9 T1.2 च (for तु). V2 B3 संप्रति; B4 संयत- (for संयति). Ñ2 V B D6 भीम- (for चण्ड-). —ᵇ) Ś1 B4 D7.9.10 अभंग(Ś1 °भग्न; B4 °शंक)विक्रमः; Ñ1 B3 अतिप्रकोपि(B3 °वारि)तः; Ñ2 V B1.2 D6 अभीतचारिभिः; T1.3 G M1.3 असह्य° (for असंगविक्रमः). —D3 om. (hapl.) 12ᶜ–13ᵇ. —ᶜ) Ñ2 V B D6 वै (for तद्). Ś1 Ñ1 B3 D10 -देशितं; B1 (marg. after corr. as in text) -नोदितं (for -चोदितं). —ᵈ) Ñ2 V B1–3 D6 ततो; D2.11 सुखी (for सुखं). D7–9 Cr.t हरीश्वरालयं; Cm.g कपीश्वरालयं(as in text).

ततो मारुतवत्क्रुद्धो मारुतिर्भीमविक्रमः ।
ऊरुवेगेन महता द्रुमान्क्षेप्तुमथारभत् ॥ १३
ततस्तद्धनुमान्वीरो बभञ्ज प्रमदावनम् ।
मत्तद्विजसमाघुष्टं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ १४
तद्वनं मथितैर्वृक्षैर्भिन्नैश्च सलिलाशयैः ।
चूर्णितैः पर्वताग्रैश्च बभूवाप्रियदर्शनम् ॥ १५
लतागृहैश्चित्रगृहैश्च नाशितै-
महोरगैर्व्यालमृगैश्च निर्धुतैः ।
शिलागृहैरुन्मथितैस्तथा गृहैः
प्रनष्टरूपं तदभून्महद्वनम् ॥ १६

G. 5. 37. 42
B. 5. 41. 19
L. 5. 38. 17

---

13 D3 om. 13^{ab} (cf. v.l. 12). Ñ2 V B D6 om. 13.—^{c}) D4 तत्र (for ऊरु-).—^{d}) Ś1 D10 क्रष्टुं; D2 छेत्तुं (for क्षेप्तुम्). Ś1 D1-4.10.11 प्रचक्रमे; Ñ1 उपक्रमे; T3 क्षथाभवत् (sic) (for अथारभत्).—After 13, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins.:

915* प्रभञ्जञ्शुशुभे धीमान्प्रभञ्जनसुतः कपिः ।
प्रभञ्जन इवाक्षोभ्यो निष्प्रभञ्जनमारुतः ।

[(l. 1) D1 श्रीमान् (for धीमान्).—(l. 2) Ñ1 प्रभंजन्निव (for निष्प्रभञ्जन-). Ñ1 D2 -मारुतिः.]

14 ^{a}) Ś1 Ñ V B D4.6.8.10 M3 तु (for तद्). D11 वचनाद् (for हनुमान्).—^{b}) D1.11 प्रभंजन् (for बभञ्ज). D6 सुमहावनं.—^{c}) D4 (also *sup. lin.*) नाना-; D10 स तु (for मत्त-). Ñ2 V B D6 -गणाकीर्णं; D3 -समाजुष्टं (for -समाघुष्टं).—^{d}) Ś1 D1.10.11 -समा(D1 -शता)कुलं; D3 -लतावृतं (for -लतायुतम्). Ñ2 V B D6 नानामृग-गणा(B2 °समा)यु(B3 °न्वि)तं.—After 14, D1.3 ins.:

916* क्षयं मारुतकल्पेन कपिना ते महाद्रुमाः ।
व्याविद्धविटपा जग्मुर्महीं निर्धूतपल्लवाः ।

15 ^{b}) Ñ2 V B D1.6 भग्नैश् (for भिन्नैश्). B1 सलिलालयैः.—^{c}) Ñ1 चाशित-; D3 पल्लव-; D4 चालय- (for पर्वत-). Ś1 D10 स(D10 सु)चूर्णितैर्लताग्रैश्च.—^{d}) Ñ2 V B D6 [अ]निष्ट- (for [अ]प्रिय-). D7.9 T1.2 बहुधा प्रियदर्शनैः(T2 °नं).—After 15, D5.7-9 (D8 ins. l. 2 after 15^{ab}) S ins.:

917* नानाशकुन्तविरुतैः प्रभिन्नैः सलिलाशयैः ।
ताम्रैः किसलयैः क्रान्तैः क्रान्तद्रुमलतायुतम् ।
न बभौ तद्वनं तत्र दावानलहतं यथा ।
व्याकुलावरणा रेजुर्विह्वला इव ता लताः ।

[M1 om. l. 1.—(l. 1) G1.2 -विहंग- (for -शकुन्त-). D7.9 T1 प्रभिन्न-; Cv.r as above (for प्रभिन्नैः). G1 भिन्नपुष्पफलद्रुमैः (for the post. half).—G1 transp. l. 2 and 3.—(l. 2) D8 G2 क्रांतं; G1 कांताः; Cv as above; Cr कांतं (for क्रान्तैः). D8 क्रांत-; D9 नीत- (sic); G1.2 M2 Cv.r कांत- (for क्रान्त-). D7.9 -युतैः; G1 -युताः (for -युतम्).—M1 om. l. 3.—(l. 3) T3 निष्प्रभं; Cv.r as above (for न बभौ). ※ Cv: प्रभिन्नैः सलिलाशयैरित्यतः परम्, ...(ताम्रैः किस)लयैः क्रान्तैः कान्तद्रुमलतायुतम् । न बभौ तद्वनं तत्र दावानलहतं यथेत्येष पाठक्रमः ।; so also Cr. ※

16 ^{a}) D8 चित्ररथैश् (for °गृहैश्). V B2 D3.6 G1.2 M1 वि(V2 प्र; D6 *)नाशितैर्; D7-9 Ct च सादितैर् (for च नाशितैर्).—^{b}) Ñ2 D6 मनोहरैर् (for महोरगैर्). D1 व्याडगणैश् (for व्यालमृगैश्). Ñ1 D3 विद्रुतैः(D3 °मैः); B3 निर्युतैः; B4 निर्गतैः; M1 नाशितैः; Cg as in text (for निर्धुतैः). Ś1 D4.10.11 महोरगैर्(D4.11 °ग)व्याघ्रमृगैः(Ś1 °मुखै)श्च निर्(D4 विद्रु)तैः; B2 मनोरमैर्व्यालमृगैश्च निर्युतैः; D2 महामृगैः पक्षिगणैश्च निर्धुतैः; D7-9 व्यालैर्मृगैरार्तरवैश्च पक्षिभिः.—^{c}) Ś1 लीला-; B3 महा- (for शिला-). B2 निर्मथितैस्; T2 रुक्मगृहैस् (for उन्मथितैस्). Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 सुधागृहैः; Ñ2 V B D6 तथा(B1.2 °दा) द्रुमैर्; G1.3 तदा गृहैः.—^{d}) Ñ1 विनष्टरूपं; Ñ2 V B D6 अदृष्टरूपं(B1.3 °पूर्वं). Ś1 Ñ1 V2 B3 D1-3.10.11 महावनं (for महद्वनम्). G1 तु बभूव तद्वनं.—After 16, D1.3 ins.:

918* स तं विनाश्योत्तमकाननं तदा
समीक्षितुं पौरुषमात्मनस्ततः ।
महामतिर्जातरुषः स मारुति-
र्विचक्रमे मारुतवन्महाबलः ।

[(l. 2) D1 समीक्षितं पौरुषरूपमात्मनः.—(l. 3) D1 महा-रमनिर्वीतमयः.];

while D5.7-9 S ins.:

919* सा विह्वलाशोकलताप्रताना
वनस्थली शोकलताप्रताना ।
जाता दशास्यप्रमदावनस्य
कपेर्बलाद्धि प्रमदावनस्य ।

[(l. 1) G3 या; Cv as above (for सा). ※ Cg: यद्वा शोकलताः शोकरताः । रलयोरभेदः । अप्रतानाः अम्बु प्रतानाः कमल-कल्हारादयोऽस्यां सा शोकलताप्रताना, म्लानजलजेति यावत् । दशास्य-प्रमदावनस्य रावणप्रमदावनस्य । "द्वयोः संज्ञाछन्दसोर्बहुलम्" इति बहुलवचनाद्ध्रस्वाभावः । दशास्यप्रमदावनस्य वनस्थलीत्यत्र शिलापुत्रकस्य शरीरमितिवदुपचारात् षष्ठी. ※]

G. 5. 37. 43
B. 5. 41. 31
L. 5. 38. 18

स तस्य कृत्वार्थपतेर्महाकपि-
र्महद्व्यलीकं मनसो महात्मनः ।
युयुत्सुरेको बहुभिर्महाबलैः
श्रिया ज्वलंस्तोरणमाश्रितः कपिः ॥ १७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

४०

ततः पक्षिनिनादेन वृक्षभङ्गस्वनेन च ।
बभूवुस्त्राससंभ्रान्ताः सर्वे लङ्कानिवासिनः ॥ १
विद्रुताश्च भयत्रस्ता विनेदुर्मृगपक्षिणः ।
रक्षसां च निमित्तानि क्रूराणि प्रतिपेदिरे ॥ २
ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो विकृताननाः ।
तद्वनं ददृशुर्भग्नं तं च वीरं महाकपिम् ॥ ३
स ता दृष्ट्वा महाबाहुर्महासत्त्वो महाबलः ।
चकार सुमहद्रूपं राक्षसीनां भयावहम् ॥ ४

17 ^{a}) D$_5$ तत्तस्य; M$_2$ तथा च; Cr.m.g.k as in text (for स तस्य). Ś$_1$ Ñ V B D$_{1-3.6.10.11}$ नृपतेर्; Cv.r.m.g.k as in text (for [अ]र्थपतेर्). V$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_6$ बभौ कपिर्; B$_3$ बभौ च; D$_4$ महामतिर् (for महाकपिर्). D$_{7.9}$ Ct ततः स कृत्वा जगतीपतेर्महान्; G$_1$ कृत्वा तु रक्षोधिपतेर्महात्मनो. —^{b}) D$_{11}$ G M$_{1.2}$ महा- (for महद्). Ś$_1$ D$_{10}$ सहसा; Ñ V B$_{1.2.4}$ D$_{1-3.6.11}$ महतो; B$_3$ स कपिर् (for मनसो). V B$_{2.4}$ D$_{2.6.11}$ मनस्विनः; B$_3$ महात्मा; G$_1$ महाकपिः (for महात्मनः). —^{c}) Ś$_1$ D$_{1-4.10.11}$ G$_2$ महाबलः; Ñ$_1$ M$_1$ निशाचरैः (for महाबलैः). —^{d}) D$_1$ श्रियोज्वलंस् (for श्रिया ज्वलंस्). Ñ$_1$ D$_{1-3.5}$ M$_3$ आस्थितः; D$_6$ आविशत्; D$_{11}$ उत्थितस् (for आश्रितः). B$_3$ परं; D$_2$ तदा; D$_{11}$ तथा (for कपिः).

Colophon. —*Sarga name* : Ś$_1$ D$_{1-4.10.11}$ प्रमदावनविध्वंसः (D$_{1.4.11}$ °सनः); Ñ$_1$ प्रमदावनभंगः; Ñ$_2$ V B$_{1.2.4}$ D$_6$ अशोकवनिकाभंगः; B$_3$ वनभंगः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ om.; Ś$_1$ B$_4$ D$_{5.7-9}$ T G M$_{1.3}$ 41; Ñ$_2$ V$_1$ D$_6$ 38; V$_2$ 28; B$_{1.2}$ 37; B$_3$ 36; D$_3$ 43; M$_2$ 40. —After colophon, D$_2$ concludes with राम; while G with श्रीरामाय नमः.

40

M$_2$ begins with श्रीरामाय नमः.

Before 1, Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ ins..

920* तत्कृत्वा सुमहत्कर्म हनुमान्दर्शयन्बलम् ।
तं स्तम्भकलिलं चैत्यं प्रासादं सोऽध्यरोहत ।

[(l. 1) D$_4$ श्रुत्वा (for कृत्वा). D$_{10}$ सुमहाकर्म. —(l. 2) Ś$_1$ D$_{10}$ सु- (for तं). D$_{2.11}$ -कलितं (for -कलिलं). D$_{2.3}$ चैत्यप्रासादं. Ñ$_1$ [ऽ]ध्यरोहयत् (for ऽध्यरोहत).]

1 ^{a}) B$_1$ (m. also as in text) D$_{11}$ कपि- (for पक्षि-). D$_2$ -निनादश्च (for °देन). —^{b}) V B$_{2-4}$ D$_6$ वन- (for वृक्ष-). —^{c}) Ś$_1$ D$_{2.10.11}$ तेथ; D$_1$ तत्र; D$_3$ तेति-; D$_4$ तेषु (for त्रास-). Ñ V B D$_6$ बभूवुर्भय(Ñ$_1$ °स्तेति; Ñ$_2$ V$_2$ °भृंश)संवि(Ñ$_2$ V$_2$ B$_1$ °मुद्वि)ग्नाः. —^{d}) D$_6$ सर्व- (for सर्वे).

2 ^{a}) Ñ$_1$ D$_{2.11}$ च भयोद्विग्ना; Ñ$_2$ V B D$_6$ च दिशः सर्वा; D$_3$ च भयव्यग्रा; G$_1$ बहवस्त्रस्ता (for च भयत्रस्ता). D$_1$ विद्रुताशु भयव्यग्रा (metri causa). —^{b}) B$_4$ विविशुर्; D$_{1.7.9}$ निपेतुर्; D$_5$ विपेतुर् (for विने°). —^{c}) Ś$_1$ B$_3$ D$_{3.10}$ राक्षसानां; D$_1$ राक्षसा दुर्-; D$_{8.11}$ T$_2$ राक्षसाश्च (for रक्षसां च). —^{d}) D$_{3.8}$ घोराणि (for क्रूराणि). Ñ V B D$_6$ बहुशोभवन्; D$_1$ च प्रपेदिरे; D$_3$ च चकाशिरे (for प्रतिपेदिरे).

3 ^{a}) Ñ$_2$ illeg. for ततो गतायां. B$_3$ गतायां राक्षस्यो (sic). —^{b}) B$_3$ लंकायां (for राक्षस्यो). D$_5$ विक्षताननाः. —^{d}) G$_2$ अवस्थितं (for महाकपिम्).

4 Ñ$_2$ om. 4–5^b. —^{ab}) Ñ$_1$ D$_4$ ताः स (by transp.); V$_2$ B$_4$ D$_{2.6.8}$ स तां (sic); B$_3$ स तान्; D$_{11}$ ताश्च (for स ता). D$_3$ transp. महाबाहुर् and महासत्त्वो. V B$_{1-3}$ D$_6$ महाका(V$_2$ B$_1$ °मा)यो महाकपिः(B$_1$ °बलः) (for ^{b}). —^{c}) D$_4$ चकार स (hypm.) (for चकार). —^{d}) B$_3$ राक्षसानां (for °सीनां).

ततस्तं गिरिसंकाशमतिकायं महाबलम् ।
राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर्जनकात्मजाम् ॥ ५
कोऽयं कस्य कुतो वायं किंनिमित्तमिहागतः ।
कथं त्वया सहानेन संवादः कृत इत्युत ॥ ६
आचक्ष्व नो विशालाक्षि मा भूत्ते सुभगे भयम् ।
संवादमसितापाङ्गे त्वया किं कृतवानयम् ॥ ७
अथाब्रवीत्तदा साध्वी सीता सर्वाङ्गशोभना ।
रक्षसां कामरूपाणां विज्ञाने मम का गतिः ॥ ८
यूयमेवास्य जानीत योऽयं यद्वा करिष्यति ।
अहिरेव अहेः पादान्विजानाति न संशयः ॥ ९
अहमप्यस्य भीतास्मि नैनं जानामि कोन्वयम् ।
वेद्मि राक्षसमेवैनं कामरूपिणमागतम् ॥ १०
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो विद्रुता द्रुतम् ।
स्थिताः काश्चिद्गताः काश्चिद्रावणाय निवेदितुम् ॥ ११

G. 5. 38. 11
B. 5. 42. 11
L. 5. 39. 12

---

5 Ñ2 om. 5^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) D5.7.9 T1 G2 तु; Cg as in text (for तं). Ś1 Ñ1 V B D1–4.6.10.11 मेघ- ('for गिरि-). —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D3.10 M1 महाकायं; B3 महारूपं (for अतिकायं). Ñ1 B4 D2.3.11 मनस्विनं; D1 तरस्विनं; D5.8 T2 M2 (also) महामतिं; G1 °द्युतिं; G2 M2 °कपिं (for महाबलम्).

6 ^{a}) G1 तस्य (for कस्य). T2 सुतो (for कुतो). B3 वासौ; B4 वेयं (sic) ; D1.11 चायं; G2 M1 वापि (for वायं). —^{b}) D11 इहागतं. —^{c}) D8 [अ]नेन पुनः (for सहानेन). ❀ Cv : उतशब्दोऽथार्थे । ; Cr.m.g : उतशब्दो वार्थे. ❀ —For 6^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

921* कथं वा त्वयि संवादं राजपुत्र्यकरोदयम् ।

[D3 त्वया (for कथं). Ś1 D3.10 च (for वा). B4 नव; D3 सह (for त्वयि). D4 संधानं (for संवादं). B3 कथं देवि (for राजपुत्रि). Ñ2 V B D6 करोत्ययं.]

7 ^{a}) Ś1 D1–4.10.11 त्वं; D6 om. (for नो). Ñ1 त्वमाचक्ष्व. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मा भूत्तव भ(D4 *)यं वरे (D1.3 शुभे) ; Ñ2 V B D6 भयं मा(D6 मा भयं) भूत्तवांगने. —^{c}) Ñ1 D1.2.4.11 संलापम् (for संवादम्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.9–11 असितापांगि. —^{d}) B3 त्वयि (for त्वया). D2 असौ; D11 अहं (sic) (for अयम्).

8 ^{a}) B4 तत्र (for अथ). Ñ V B D6 राजपुत्री; D1 वचः साध्वी; D3 ततः साध्वी; D5.8 G1.3 M1.2 तथा साध्वी; D11 राजसुता (for तदा साध्वी). —^{b}) D8 सती (for सीता). Ś1 सर्वात्म- (for सर्वाङ्ग-). T2 G1 M3 -सुंदरी (for -शोभना). Ñ1 D11 सीता राजीवलोचना; B4 सर्वावयवशोभना. —^{c}) M3 भीम- (for काम-). Ñ2 V1 B D6 -रूपिस्वाद् (for -रूपाणां). V2 राक्षसी कामरूपी वा. —^{d}) D3.4.11 मतिः (for गतिः). Ñ2 V B1.2.4 D6 विज्ञाने नास्ति मे मतिः ; B3 विविग्ना विस्मिता भृशं; D7.9 विज्ञाने का गतिर्मम.

9 ^{a}) Ñ2 यूयमेतद् ; D6 यद्यदेतद्. Ñ2 V B D6 G2 विजानीत(B3 °थ) ; D5 M3 [अ]भिजानीत; D3 हि जा°; T1.3 [अ]स्य जानीथ (for [अ]स्य जानीत). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 स्वयमेवास्य(D1 °शु; D2 °थ; D3 हि) जानीध्वं (D2 °ते; D3 °त; D4 °याद्). —^{b}) B1 यच्च; B4 योहं (for योऽयं). Ś1 D10 यश्च; Ñ1 किं* ; Ñ2 V B2–4 D6 यच्च; B1 योयं; D2 तद्वा; D9 *द्वा (for यद्वा). D11 यदि वा किं करिष्यति. —^{c}) Note hiatus between एव and अहेः. Ñ B D1–6.8.10.11 S ह्यहेः (to avoid hiatus) (for अहेः). Ś1 D10 पादौ (for पादान्). —^{d}) Ñ2 V B D6 विजानीयान् (for °नाति).

10 ^{a}) D2 अयम्. B4 अस्याह; D3 अप्यस्मिन् ; D7.9 अप्यति- (for अप्यस्य). Ś1 D1.4.10 भीता हि(D1 च; D4 °हं) ; Ñ2 V B D6 संभीता; Cr.m as in text (for भीतास्मि). ❀ Cr.m : अस्य अस्मात् भीतास्मि. ❀ —^{b}) D5 नैवं; D7.9 M1 नैव (for नैनं). D5 T2 G1.3 M2 ह्ययं; D7.9 ह्यहं (for न्वयम्). Ś1 B4 D1.3.10 नित्यं(B4 D1 नातो) निर्गमने मतिं(D1.3 गतिः) ; Ñ1 नैतो मे निर्ग* ह्ययं (illeg.) ; Ñ2 V B1–3 D6 नेतो(Ñ2 D6 नैतन् ; B2 नैतां; B3 [with hiatus] इतो) निश्चयने(V B1.2[m. also].3 निष्क्रमणे) मतिं; D2.11 ततः(D11 चेतः) प्रक्रमणे मतिं; D4 यदि नो निर्गमे मतिं. —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

922* करोमि रक्षोभिरहं कामरूपैर्हि वञ्चिता ।

[Ñ2 V B D6 राक्षसैरस्मि (for रक्षोभिरहं). Ś1 D10 कृतवत्येव रक्षोभिः ; D1 कानं रक्षोभिरेवाहं; D3 पूर्वमेवास्मि रक्षोभिः (for the prior half). Ñ1 च (for हि). Ñ2 V B D6 वंचिता कामरूपिभिः (for the post. half).]

—Then Ñ1 cont. (sic) :

923* अस्माकमनवधानात्कपिना * भग्नं बलम् ।
राघवो राघवानां हि कर्ता ते कदनं पुनः ।

11 ^{a}) Ñ2 V B D3.6 सीताया (for वैदेह्या). D3 तद्वचः (for वचनं). —^{b}) D8 तदा; T G2.3 दृढं; T2 (also) दिशं; G1 M3 Cg दिशः ; M1.2 भयात् (for द्रुतम्). Ś1 D1.2.10 विस्मिता दृढं; Ñ1 विस्मिताभवन् ; Ñ2 V B1.2.4 D2.4.6 विस्मिता भृशं; B2 विकृता भृशं ; D11 वचनं दृढं (for विद्रुता द्रुतम्). —^{c}) D11 T G काचिद् (for first काश्चिद्). Ś1 D10 ततो भीता; D11 गताः काचिद्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.4.10 [आ]चचक्षिरे; D1 [अ]वचक्षिरे; D11 विचक्षिरे (for निवेदितुम्). D3 रावणस्य समीपतः. ❀ Cr.g : निवेदितुं निवेदयितुम्. ❀

G. 5. 38. 12
B. 5. 42. 12
L. 5. 39. 13

रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो विकृताननाः ।
विरूपं वानरं भीममाख्यातुमुपचक्रमुः ॥ १२
अशोकवनिकामध्ये राजन्भीमवपुः कपिः ।
सीतया कृतसंवादस्तिष्ठत्यमितविक्रमः ॥ १३
न च तं जानकी सीता हरिं हरिणलोचना ।
अस्माभिर्बहुधा पृष्टा निवेदयितुमिच्छति ॥ १४
वासवस्य भवेद्दूतो दूतो वैश्रवणस्य वा ।
प्रेषितो वापि रामेण सीतान्वेषणकाङ्क्षया ॥ १५
तेन त्वद्भुतरूपेण यत्तत्तव मनोहरम् ।
नानामृगगणाकीर्णं प्रमृष्टं प्रमदावनम् ॥ १६
न तत्र कश्चिदुद्देशो यस्तेन न विनाशितः ।
यत्र सा जानकी सीता स तेन न विनाशितः ॥ १७
जानकीरक्षणार्थं वा श्रमाद्वा नोपलभ्यते ।
अथवा कः श्रमस्तस्य सैव तेनाभिरक्षिता ॥ १८
चारुपल्लवपत्राढ्यं यं सीता स्वयमास्थिता ।
प्रवृद्धः शिंशपावृक्षः स च तेनाभिरक्षितः ॥ १९

12 [a]) D11 समीपं. D4 ता (for तु). —[b]) Ñ1 D1.3.11 रुधिराशनाः; D2 रुचिराननाः; G1 भयविह्वलाः (for विकृताननाः). —[c]) Ñ1 गत्वा च; D1.3.10 विरूपा (for विरूपं). D10 वामनं (for वानरं). D9 भीमं (for भीमम्). —[d]) D2 आख्यातुम् (for आख्या°). T3 उपचक्रमे. D3 प्रणिपत्याचचक्षिरे; D7.9 रावणाय न्यवेदिषुः. —For 12, Ñ2 V B D6 subst.:

924* बद्धाञ्जलिपुटाश्चापि शिरोभिर्धरणीं गताः ।
रावणाय सुसंविग्नाः शशंसुर्भ्रान्तलोचनाः ।

[(l. 1) Ñ2 B3 D6 कृतांजलि-. V1 B2 भूत्वा; B4 चैव (for चापि). —(l. 2) Ñ2 D6 समुद्विग्नाः (for सुसंविग्नाः). Ñ2 illeg. after शशं-.]

13 [b]) D6 -बलः (for -वपुः). —[c]) D2.11 G3 सीतायाः. D3 कृतवादश्च (for °संवादस्). —[d]) D4 [अ]द्भुत-; D8 [अ]तुल- (for [अ]मित-).

14 [a]) G3 हि (for च). B3 तं नतं. Ś1 जानते (sic); D10 जानती (for जानकी). —Ś1 D10 om. 14[c]–15[b]. —[c]) Ñ2 V2 B1.3.4 D6 बहुभिः; V1 B2 बहुशः (for बहुधा). —[d]) D1.11 न वेदयितुम्; M1 न निवेदितुम्; Cm.k.t as in text (for निवेदयितुम्). B3 D2 अर्हति (for इच्छति). —After 14, Ñ1 ins.:

925* न तं जानीमहे राजन्कश्चायं वानरो भवेत् ।
केन कस्य कुतो वापि किं वासौ तु करिष्यति ।

15 Ś1 D10 om. 15[ab] (cf. v.l. 14). —[a]) Ñ2 V B D6 इंद्रस्य हि (B3 च) (for वासवस्य). —[b]) Ñ2 V B D6 राज्ञो; D4 marg.; D9 om. (hapl.) (for दूतो). B4 D5.6.11 च (for वा). —[c]) B1 D2 वाथ. Ś1 D10 आख्यातीहागतो नूनं. —[d]) D3 T2 -दर्शन- (for -[अ]न्वेषण-). B2 D3.8 -कारणात् (B2 °णं) (for -काङ्क्षया). Ś1 Ñ V B1.3.4 D4.6.10.11 सीतार्थे स भविष्यति; D1.2 सीतायास्तव दर्शनात् (D2 कारणात्).

16 [a]) D5 हि; D7.9 [ए]व; T2 [अ]ति- (for तु). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 तेन भग्नं वनं सर्वं; D2 तेन नानाद्रुमोत्तंसं. —[b]) Ñ1 तव यच्च; D2 रम्यं चैव; D4 यद्भुत्तव (archaic) (for यत्तत्तव). Ś1 Ñ1 D3.4 मनोरमं. —[c]) Ñ1 D1.3.11 G3 -समाकीर्णं (for -गणा°). —[d]) D1.2 प्रकृष्टं; D3 T2 प्रमग्नं; G1 प्रदुष्टं; G2 प्रनष्टं; Cr.g.k.t as in text (for प्रमृष्टं). —For 16, Ñ2 V B D6 subst.:

926* सर्वं चैव वनं भग्नं तरसा तेन पार्थिव ।

17 Ñ2 V B D6 om. 17[ab]. —[ab]) D5 देशोस्ति (for उद्देशो). Ñ1 D1–4.11 तत्र कश्चिद्वनोद्देशो (Ñ1 D11 °शश्) (for [a]). Ñ1 त** *(illeg.); D2.11 तरसा न (D11 ते) (for यस्तेन न). D1.3.4 मनसैव प्रकल्पितः (for [b]). Ś1 D10 न स कश्चिद्वनोद्देशस्तरसा यो न नाशितः. —D5 T3 om. (hapl.) 17[cd]. —[c]) Ś1 D1.4.10 यत्रासीज्; Ñ2 V B D2.3.6.11 यत्रास्ते. D6.7.9 देवी (for सीता). —[d]) Ś1 स ते नैव. Ñ1 D2.11 स तेन परिरक्षितः; Ñ2 V B D6 तदेव न विनाशितं.

18 D11 om. 18. D3 transp. 18 and 19. —[a]) V1 वै; D2 च (for वा). —[b]) V2 चापि लभ्यते; B1 (*sup. lin.* also as in text) -3 G2 नोपपद्यते; D1 नोपलक्षितः; D3–5.7–9 °लक्ष्य (D4 °क्ष) ते (for °लभ्यते). D2 रामदूतोपलभ्यते. —[d]) D2 सा च; (for सैव). D3 तेन सीता व्यवस्थिता. —After 18, D3 repeats 19[cd] and 18.

19 Ś1 D4 om. (hapl.?) 19. D3 transp. 18 and 19. D2 reads 19[ab] in marg. —[a]) Ñ1 V B1 D1.3.11 -शाखाश्च; Ñ2 B3.4 -शाखं च; B2 D2.10 -शाखश्च; D6 -शाखां च; D8 -शोभाढ्या; T1.3 -शोभाढ्यं; T2 G2 M -पुष्पाढ्यं (for -पत्राढ्यं). —[b]) D11 आसीत् (for सीता). Ñ V B D6 यं सीता समुपाश्रि (Ñ B1.2 °पस्थि) ता; D1 (with hiatus) आस्थितेयं च जानकी; D3 यस्मिन्सीता व्यवस्थिता; D10 यस्त्वासीत्सीतया स्थितः. D3 repeats 19[cd] after 18 (transp.). —[c]) M2 प्रवृत्तः. D2.6 शिंशिपा-; D3 शंशपा-; D5.7–9 T2.3 G3 शिंशुपा- (for शिंशपा-). D1 प्रवृद्धं शिंशिपावृक्षं. —[d]) Ñ2 V B D3.6 स तेन परिपालि (Ñ2 V1 D3.6 °रक्षि) तः.

तस्योग्ररूपस्योग्रं त्वं दण्डमाज्ञातुमर्हसि ।
सीता संभाषिता येन तद्वनं च विनाशितम् ॥ २०
मनःपरिगृहीतां तां तव रक्षोगणेश्वर ।
कः सीतामभिभाषेत यो न स्यात्त्यक्तजीवितः ॥ २१
राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
हुताग्निरिव जज्वाल कोपसंवर्तितेक्षणः ॥ २२
आत्मनः सदृशाञ्शूरान्किंकरान्नाम राक्षसान् ।
व्यादिदेश महातेजा निग्रहार्थं हनूमतः ॥ २३
तेषामशीतिसाहस्रं किंकराणां तरस्विनाम् ।
निर्ययुर्भवनात्तस्मात्कूटमुद्गरपाणयः ॥ २४
महोदरा महादंष्ट्रा घोररूपा महाबलाः ।
युद्धाभिमनसः सर्वे हनूमद्ग्रहणोन्मुखाः ॥ २५

G. 5. 38. 24
B. 5. 42. 26
L. 5. 39. 26

20 ^{a}) M2 -वीरस्य (for -रूपस्य). Ś1 D2 G1 M3 [उ]ग्र त्वं; D5 T2 [उ]ग्रस्त्वं (for [उ]ग्रं त्वं). Ñ V B D6 तस्योग्रकर्मणो राजन्; D11 तस्योग्रस्योग्ररूपं तु. —^{b}) Ś1 G1 आख्यातुम्; Ñ V B D6 आदेष्टुम्; D1.4 (also as in text).11 G3 M2 आज्ञप्तुम्. —^{c}) Ñ2 B3 संभाविता (for संभाषिता). B3 D4 तेन (for येन). —^{d}) Ś1 Ñ1 न; Ñ2 om. (for च). D7-9 M1 वनं तेन (for तद्वनं च).

21 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2.11 त्वया (for मनः-). B1.2.4 D4 -प्रति- (for -परि-). D10 त्वया प्रति-. —^{b}) D2.10.11 स्वयं (for तव). —^{c}) Ś1 D10 त्वभि-; Ñ2 V B परि- (for अभि-). —^{d}) B3 जनस् (for न स्यात्). D4 त्य*जीवितः.

22 ^{b}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2-4.6.10 G3 राक्षसाधिपः; B3 लोकरावणः; D1 रक्षसां वरः (for राक्षसेश्वरः). —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1.4 D2.3.6.10.11 हुतोग्नि(र्); D5.7.9 T1.2 चिताग्निर् (for हुता°). —^{d}) T1 क्रोध-. Ñ1 D1 -संवर्धित-; D1 -संमूर्छित-; D2.11 -संवर्तन- (for -संवर्तित-). Ñ2 V B D6 G1 क्रोध(G1 कोप)संरक्तलोचनः. —After 22, D1.3.5.7-9 S ins.:

927* तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नास्त्रविन्दवः।
दीप्ताभ्यामिव दीपाभ्यां सार्चिषः स्नेहबिन्दवः।

[(l. 1) D1 निपतंति; D3 न्यपतन् (for प्रापतन्). D1.3.5.7-9 अश्रु- (for आस्र-). —D1 om. (hapl.) l. 2. —(l. 2) T1.3 transp. दीप्ताभ्याम् and दीपाभ्यां. D3 साग्नयस्तैलबिंदवः (for the post. half).]

23 ^{a}) T3 आनन- (for आत्मनः). D7.9 वीरान् (for शूरान्). Ś1 आत्मकारणसंभूतान्; Ñ V B D2-4.6.10.11 सोथ (Ñ2 D3.6 अथ; D2.4.10.11 आत्म) मानससंभू(Ñ2 °*** [illeg.])तान्; D1 आत्मभूमनसा जातान्. —D4 om. (hapl.) 23^{b}-24^{a}. —^{b}) D11 किंनरान् (for किंक°). T3 नामतः (for राक्षसान्). —D3 om. 23^{c}-24^{b}. —^{c}) Ś1 D10 संदिदेश; Ñ2 V B D6 आदिदे(D6 °*)श (for व्यादिदेश). —^{d}) Ñ2 V B D6 ग्रहणार्थं (for निग्रहार्थं). Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 महाकपेः (for हनूमतः).

24 D3 om. 24^{ab}; D4 om. 24^{a} (for both, cf. v.l. 23). —^{a}) Ś1 D1.10 -साहस्राः; Ñ2 V B1.2 D2.6.11 -साहस्रा; B4 -साहस्री (for -साहस्रं). —^{b}) Ñ1 महाबलं; D2 महाचमूः (for तरस्विनाम्). Ñ2 V B D6 राक्षसानां महाचमूः; D11 किंनराणां महाचमूः. —Ñ1 repeats 24^{cd} and 25 after 5.41.3. —^{c}) V1 B D2.6.11 M1 निर्ययौ. Ś1 D10 वचनात्; D3 नगरात् (for भवनात्). Ś1 Ñ2 V B D6.10 तस्य; Ñ1 (second time) तूर्णं; D3 सर्वे (for तस्मात्). —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2.6.10.11 T1 शूल-; Cv.g.k.t as in text (for कूट-). Ñ1 (first time) B3 D1.6 G1 -धारिणां; Ñ2 D10 -धारिणः; V1 B1.2 M1 -पाणिनां; D2 -शालिनी (for -पाणयः).

25 Ñ1 repeats 25 after 5.41.3. —^{a}) Ś1 Ñ (Ñ1 second time) V B1.3.4 D1-4.6.10.11 दृष्टाः (V1 D2.11 दृष्टाः; B2.4 हृष्टाः) स्वामिहिते यु(Ñ1 र)क्ताः Ñ1 (first time) B2 दृष्ट्वा स्वामिहिते युक्ता. —^{b}) D1 महावीर्या (for घोररूपा). B2 भयावहाः (for महाबलाः). —^{c}) Ś1 Ñ1 (second time) D3.4.10 -नंदिनः (for -मनसः). —^{d}) Ś1 Ñ1 (second time) D4.10 हनुमत्त्रासनोत्सुकाः; Ñ (Ñ1 first time) V B D2.6.11 हनुमंतमुपाद्रवन् (Ñ1 B3 D11 °गमन्; D3 °ययुः); D1 हनुमत्त्रासनोन्मुखान्; D2 हनूमच्छासनोत्सुकाः; M3 °मद्ग्रहणोत्सुकाः. —After 25, Ś1 Ñ V B D2.3.6.10.11 ins.:

928* हनूमानपि विक्रान्तः स्वपौरुषमुपाश्रितः।
सहस्रपादमासाद्य तं चैत्यं सोऽध्यरोहत।
आरोहमाणस्य ततो वेगो वेगवतो महान्।
सोपानेष्वभवत्तस्य प्रतिशब्दो बृहत्तरः।

[(l. 1) D2 महाबलस्स तान्दृष्ट्वा (for the prior half). Ś1 D10 स्वं (for स्व-). Ś1 इहाश्रितः; D3 समा° (for उपा°). —(l. 2) Ś1 सहर्षः पदम्; B2 (m. also) स हि पादपम्; B3 महापादपम्; D10 महर्षिपदम् (for सहस्रपादम्). B4 संप्राप्य (for आसाद्य). B2 तच्चैत्यम्; B3 D3 चैत्यं तम् (by transp.). Ñ2 V B D6 अधिरूढवान्; D10 सोधिरोहत; D11 स्वाधिरोहितः. Ñ1 सहस्रं वृक्षमादाय चैत्यं तं सोध्यरोहयत. —D2 om. l. 3. —(l. 3) Ñ2 V B D6 अथाभि(B2.4 अथापि; B3 तथापि)रोहतस्तस्य (for the prior half). Ñ2 V B D6 वेगाद्. Ñ2 V B महत् (for महान्). —(l. 4) Ñ2 V B D6 सोपानम् (for सोपानेषु) and तत्र (for तस्य). D2 बभूव वानरेंद्रस्य (for the prior half). —D2 om. from the post. half up to 5.41.3^{a}. Ñ2 B4 D6 प्रतिपत्तं; B1 °श्रृंगं; B2 °शुक्रं (m. also °श्रृंगं and °शुक्रं); B3 °गंतुं; D3 °ह्वत्या; D11 °शुद्धो (for °शब्दो). Ś1 महत्तरः; Ñ2 B D6 महत्तरं; D10 महातुरः (for बृहत्तरः). V प्रतिशुक्रं(V2 °क्र) बृहत्तरं (for the post. half).]

G. 5. 38. 36
B. 5. 42. 27
L. 5. 39. 30

ते कपिं तं समासाद्य तोरणस्थमवस्थितम् ।
अभिपेतुर्महावेगाः पतंगा इव पावकम् ॥ २६
ते गदाभिर्विचित्राभिः परिघैः काञ्चनाङ्गदैः ।
आजघ्नुर्वानरश्रेष्ठं शरैरादित्यसंनिभैः ॥ २७
हनूमानपि तेजस्वी श्रीमान्पर्वतसंनिभः ।
क्षितावाविद्ध्य लाङ्गूलं ननाद च महास्वनम् ॥ २८

तस्य संनादशब्देन तेऽभवन्भयशङ्किताः ।
ददृशुश्च हनूमन्तं संध्यामेघमिवोन्नतम् ॥ २९
स्वामिसंदेशनिःशङ्कास्ततस्ते राक्षसाः कपिम् ।
चित्रैः प्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ ३०
स तैः परिवृतः शूरैः सर्वतः स महाबलः ।
आससादायसं भीमं परिघं तोरणाश्रितम् ॥ ३१

---

26 Before 26, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 read 5.41.3–10 and 952* (D4 om. 3 and 10 and also 952*; D1 om. 3; B3 om. 10^cd; B4 om. 3^ab; D2 om. 3^a cf. v.l. 928*). —^ab) D3 तं कपिं ते; D4 तप: किं तु; D8 M3 ते कपींद्रं; D10 ते कपिं तु (for ते कपिं तं). Ś1 तेपि तं कपिमासाद्य (for ^a). D2.3.11 प्रासादस्थम्. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अरिंदमं (for अवस्थितम्). G2 तोरणं समुपस्थितं (for ^b). Ñ2 V B D6 तेपि (D6 °*) वानरमासाद्य चैत्ये तं राक्षसाः स्थितं (V1 D6 °ताः). —^c) Ñ1 अभि ** (illeg.). Ś1 D4.10 महाभागं; Ñ1 D3 °त्मानं; D7.9 °भागाः; G1 °वेगं (for °वेगाः). —^d) D3 पतंगा ज्वलनं यथा.

27 Ñ2 V B D6 om. 27. D5 om. 27 here and reads after 5.41.11, while D7–9 S repeat 27 after 5.41.11. D1 reads 27^a twice. —^b) Ś1 D10 कांचनैस्तथा; D11 कांचनैः गदैः (sic) (for °नाङ्गदैः). —D1 repeats 27^cd after 30^ab. —^c) D2 आजहुर्; D5 T1 आजग्मुर् (for °घ्नुर्). D1 (both times) ते (second time आ) जघ्नुर्वानरं श्रेष्ठं. —^d) Ś1 D5.7–9 (second time).10 S (second time, G2 [both times]) बाणैश् (for शरैर्). Ś1 D1.2.7–10 T1.3 G M (D1 G2.3 M2.3 [both times]; D7–9 T1.3 G1 M1 [second time]) चादित्य-; D8 (first time) अशनि-; T2 (first time as in D1; second time) चाशनि- (for आदित्य-). D3 शरैरग्निशिखोपमैः. —After 27, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

929* आवर्त इव तोयस्य गाङ्गस्य विपुलो महान् ।
आक्षिप्तो हनुमांस्तैश्च सर्वतो रक्षसां गणैः ।

[(l. 1) Cf. 5.41.12^ab. D3 विमलो (for विपुलो). —(l. 2) Ñ1 D4 परिक्षिप्तो हनूमांश्च (D4 °स्तु) (for the prior half). D1–3.11 परिक्षिप्य हनूमंतं स बभौ रक्षसां गणः.]

—Then Ñ1 cont.:

930* परिक्षिप्य महात्मानं हनूमन्तं महाबलम् ।
त्वरमाणो बलोदग्रो विबभौ रक्षसां गणः ।

—Thereafter Ñ1 further cont.; Ś1 D1–4.10.11 cont. after 929*, while Ñ2 V B ins. after 26 (owing to om.); D6 ins. after 952*:

931* स तैः परिवृतः श्रीमान्सर्वतः सत्त्ववान्कपिः ।

[B3 om. from श्रीमान् up to प्रहरणै in 30^c. Ñ1 सर्वराक्षसैः; Ñ2 V B1.2.4 D6 हरिपुंगवः (for सत्त्ववान्कपिः).]

On the other hand, D7–9 S ins. after 27:

932* मुद्गरैः पट्टिशैः शूलैः प्रासतोमरपाणयः ।
परिवार्य हनूमन्तं सहसा तस्थुरग्रतः ।

[(l. 1) M3 -शक्तिभिः (for -पाणयः).]

28 B3 om. 28 (cf. v.l. 27). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.5.6.10.11 om. 28^ab. —^c) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 समाविध्य च (Ñ2 तु; V2 D6.11 °त) (for क्षितावाविद्ध्य). —^d) Ñ2 V B1.2.4 D4.6 सु-; D3.10 स (for च). V2 B3.4 -महास्वनः; D7.9 महाध्वनिं. Ś1 सुमहत्स्वनं; Ñ1 वचनं ** (illeg.). —After 28, D5.7–9 S read 5.41.4–9, repeating them in their proper place.

29 B3 om. 29 (cf. v.l. 27). —^a) Ñ1 ते बाहु-; D5 तन्नाद-. —^b) Ś1 D4.10 -पीडिताः; Ñ2 V B1.2.4 D6 -मोहिताः (for -शङ्किताः). —^c) Ñ2 V1 B1.2 D3 हनुमंतं च; V2 हि हनूमंतं; D2 ते हनूमंतं. —^d) Ś1 D3 [उ]त्थितं; D2 [उ]द्धतं (for [उ]न्नतम्). Ñ V B1.2.4 D6.11 महामेघमिवोच्छ्रि(Ñ1 °च्च; V1 °दि; B1.4 °थि; D11 °द्र)तं.

30 B3 om. up to प्रहरणै in ^c (cf. v.l. 27). —^a) D4 -देशेन (for -संदेश-). D10 -निष्कंपास् (for -निःशङ्कास्). —^b) D3 रणे (for कपिम्). —After 30^ab, D1 repeats 27^cd. —^c) T2 चित्र- (for चित्रैः). G1 बहुविधैर् (for प्रहरणैर्). D2 दीप्तैर् (for भीमैर्). —^d) Ś1 Ñ1 D3.4.10 M1 समंततः; Ñ2 V B D6 T3 G1.2 सहस्रशः (for ततस्ततः).

31 D1 om. 31^ab. —^a) D2.4.11 तैः सं-; D6 शतैः (for स तैः). Ñ1 D2.11 सर्वैः; Ñ2 V B1.2.4 D6 भीमैः; B3 धीमान्; D3.4 क्रुद्धैः (for शूरैः). —^b) Ś1 D10 समंतात् (for सर्वतः). Ñ2 V B D6 कपिकुंजरः; D3.5.10.11 T G1.3 M1 सु (T3 G3 तु; G1 च) महाबलः. —After 31^ab, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins.:

933* क्रुद्धो वातात्मजः श्रीमान्पञ्चरूपं समाहितः ।

[Cf. 5.41.13]

स तं परिघमादाय जघान रजनीचरान् ॥ ३२

स पन्नगमिवादाय स्फुरन्तं विनतासुतः ।

विचचाराम्बरे वीरः परिगृह्य च मारुतिः ॥ ३३

स हत्वा राक्षसान्वीरः किंकरान्मारुतात्मजः ।

युद्धाकाङ्क्षी पुनर्वीरस्तोरणं समुपस्थितः ॥ ३४

ततस्तस्माद्भयान्मुक्ताः कतिचित्तत्र राक्षसाः ।

निहतान्किंकरान्सर्वान्रावणाय न्यवेदयन् ॥ ३५

G. 5. 38. 51
B. 5. 42. 43
L. 5. 39. 53

[Ñ2 V1 स्वयं; D6 स्वं च (for पन्न-). V2 B1 समाहितं. B4 बभूव सुमहामतिः (for the post. half).]

—B3 om. (hapl.) 31^{c} – 33. For 31^{c} – 33, Ñ2 V B1.2.4 D6 subst. 935*. —^{c}) Ś1 D10 [अ]थ तं; D2.4 [अ]थ सं- ; D3 M2 [आ]यतं (for [आ]यसं). Ñ1 D1.2.11 घोरं (for भीमं). —^{d}) Ś1 D1.3.4.10.11 तोरणाश्रयं (D3 °यः); D2 भीमविक्रमः .

32 B3 om. 32 (cf. v.l. 31). For 31^{c} – 33, Ñ2 V B1.2.4 D6 subst. 935*. D5 T2 M2 transp. 32 and 33. G2 repeats 32 after 33. —^{a}) D4 सत्यं (for स तं). Ś1 D10 आस्थाय (for आदाय). —^{b}) Ś1 D3.10 विनदन् (D3 हनुमान्) रक्षसां गणान् ; Ñ1 D1.2.4.11 G2 (second time) M2 सुघोरं (D1 न्यवधीद् ; G2 M2 संहतं) रक्षसां गणं; T1.3 जघान च निशाचरान्. —After 32, Ś1 Ñ1 D1–5.10.11 T2 G2 (after 32 r.) M2 ins. ; D7.9 ins. after 33 :

934* सूदयामास वज्रेण दैत्यानिव सहस्रदृक् ।

[D11 दैत्यादिव. Ś1 D10 दानवानिव वज्रभृत् ; D2 देवेंद्र इव दानवान् (for the post. half).]

33 B3 om. 33 (cf. v.l. 31). D5 T2 M2 transp. 32 and 33. —^{a}) D2 आशीविषम् ; G1 स पन्नग. M1 क्रुद्धः (for [आ]दाय). —^{b}) G1 परिघं पततां वरः. —^{c}) D4 भीमो (for वीरः). —^{d}) G2 प्रति- (for परि-). Ś1 गृहीतपरिघो हरिः ; Ñ1 D1.2.4.10.11 गृहीत्वा (D4 °त्वा तु [hypm.]) परिघं हरिः (D2 तदा); D3 परिघं मारुतात्मजः ; M1 परिघं गृह्य मारुतिः . ⊛ Cv : परिगृह्येत्यस्य परिघः कर्म. ⊛ —For 31^{c} – 33, Ñ2 V B1.2.4 D6 subst. :

935* प्रासादस्य समुद्धृत्य स्तम्भं हेमविभूषितम् ।
भ्रामयित्वा शतगुणं नाम विश्राव्य चात्मनः ।
राक्षसानां शतं घोरं जघान कपिकुञ्जरः ।

[(l. 1) V2 प्रासादस्तंभमुद्धृत्य (for the prior half). V2 शुभं (for स्तम्भं). —(l. 2) B2 महद्भूतं (for शतगुणं). —(l. 3) B2 (also) शतगुणं (for शतं घोरं).]

—After 33, D1 ins. :

936* परिघेण च तेजस्वी राक्षसानां महद्बलम् ।
अष्टौ दशेति चैकेन प्रहारेण निपूदयन् ।
यदा प्रहरतस्तस्य न शक्ताः परिचेष्टितुम् ।
स्थातुं वाप्यथ संभ्रान्ता राक्षसानां गणास्ततः ।
अभ्यधावन्त ते तत्र प्रजजग्मुः परस्परम् । [5]
सत्त्वं वानररूपेण प्रविष्टं नगरीमिमाम् ।;

while D2 ins. :

937* उत्प्लुत्योत्प्लुत्य विहसन्निजघ्ने मारुतात्मजः ।

—After 33, G2 repeats 32.

34 D2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{ab}) Ś1 श्रुत्वा (for हत्वा). Ñ2 V B D1.6 घोरान् ; D11 G2 M1.3 वीरान् ; G3 सर्वान् (for वीरः). B4 G2 transp. राक्षसान् and किंकरान्. D3 परिघेण हि (for मारुतात्मजः). G1 ताम्रवक्त्रायतेक्षणः (for ^{b}). D2 स हत्वा राक्षसगणं वज्रेणेंद्रो महासुरान्. —After 34^{ab}, D2 reads $5.41.15^{cd}$ – 18 ; while Ñ1 ins. :

938* महाघोरान्दुराधर्षान्हत्वा तान्कपिकुञ्जरः ।

—^{c}) D5 G2.3 M युद्धकांक्षी. Ś1 Ñ1 D2.4.10 ततो; D1.11 तदा; D5.7.9 T2 महा- (for पुनर्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 समभि[ष्ठि](D4.11 °द्रु)तः ; D5.7.9 T3 M1.2 समवस्थितः; T1 M3 समुपाश्रितः ; G3 ****तः (damaged) (for समुपस्थितः). T2 तोरणस्तंभमाश्रितः . —For 34^{cd}, Ñ2 V B D6 subst. :

939* अनिर्वृत्तसमुत्साहः पुनर्युद्धमकाङ्क्षत ।

[B D6 अनिवृत्त-. B2 -महोत्साहः (for -समु°). B4 अकांक्षयत् (for °ङ्क्षत).]

—Then they all cont. :

940* स तं परिघमुद्यम्य तद्वै राक्षसमण्डलम् ।
सूदयामास संक्रुद्धो भीमं भीमपराक्रमः ।

[(l. 1) B3 महत- (for स तं). —(l. 2) V1 -पराक्रमं.]

—Thereafter Ñ2 V B D6 read $5.41.15^{cd}$, 6, 7 (6 and 7 second occurrence) and 16 – 18. —After 34, D2 ins. :

941* ततस्ते राक्षसाः शूरा गदामुद्गरपाणयः ।

—Then cont. 943*.

35 ^{a}) Ñ2 D6 भयं मुक्त्वा (for भयान्मुक्ताः). Ñ1 ततो भयाद्रणं मुक्त्वाः D2 स ननाद ततो मुक्ताः . —^{b}) Ñ1 प्रमन्नास् ; V1 B3 कथंचित् (for कतिचित्). B3 ते च; D3 तस्य (for तत्र). Ś1 D4.10 केचित्तत्र निशाचराः ; B1 D1.3.11 T2 केचि(D11 किंचि)त्तत्र तु (D3 * ; T2 च) राक्षसाः . —After 35^{ab}, Ñ1 ins. :

942* केचिद्रावणं शरणं केचिद्भग्नमनोरथाः ।
केचिदुत्पतिता भूमौ केचिच्च शरणं कपिम् ।
केचिच्च बलस** राक्षसा भीमविक्रमाः ।

G. 5. 38. 0
B. 5. 42. 44
L. 5. 39. 60

स राक्षसानां निहतं महाबलं
निशम्य राजा परिवृत्तलोचनः ।
समादिदेशाप्रतिमं पराक्रमे
प्रहस्तपुत्रं समरे सुदुर्जयम् ॥ ३६

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—Then Ñ1 cont., while Ś1 D1.3.4.10.11 ins. after 35^{ab}; whereas D2 cont. after 941* :

943* उत्पत्य बलिनो भीमाः संनिकर्षं हनूमतः ।

[Ñ1 D2.11 वीराः ; D3 भीताः (for भीमाः). Ś1 D4 संनिकर्षे.]

—Then Ñ1 further cont. :

944* जग्मु * * *स्त्वरितो राक्षसा भीमविक्रमाः ।

—After 943*, Ś1 Ñ1 (after 944*) D1.3.4.10.11 read $5.41.11^{c-f}$, 13 (Ś1 D10 om.), 15 – 18 (all with star passages ; D3 om. 17^{ab}), while D2 reads $5.41.11^{c-f}$ and 13.

—After 35^{ab}, Ñ2 V B D2.6 ins. l. 2 and 3 of 960*. —^{c}) D1.3 राक्षसान् (for किंकरान्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 [आ]चचक्षिरे; V2 D5.7 निवेदयन् (for न्यवेदयन्). —After 35, Ś1 Ñ V B D1.6.10 ins. :

945* तदप्रियं महाघोरं श्रुत्वा चुक्रोध रावणः ।

[V2 B4 क्रुद्धोथ; B2 चुक्रोश (for चुक्रोध). Ñ1 गत्वा क्रोधं च रावणः (for the post. half).]

—Then B3 cont. :

946* स तान्हत्वाहवे घोरान्मानसान्किंकरान्रणे ।
अनिवृत्तमहोत्साहः पुनर्युद्धमकाङ्क्षत ।;
[For l. 2 cf. 939*.]

while D3 ins. after 35 :

947* ये त्वया राक्षसा राजन्निर्दिष्टाः कपिनिग्रहे ।
ते हतास्तेन वीरेण परिघं गृह्य संगरे ।

—After 945*, Ś1 D1.10 ins. a passage relegated to App. I (No. 9).

36 V2 B2.3 om. 36. —^{a}) Ś1 (before corr. as in text) D3.10 M3 महद्बलं; Ñ1 र* * * (illeg.); B4 D1.2.4 महागणं; D11 °रणे (for महाबलं). —^{b}) Ś1 reads राजा *sup. lin.* —^{c}) G3 damaged for तिमं परा. Ñ2 D6.11 पराक्रमैः (D11 °मं) (for °क्रमे). D3 समादिदेशाप्रतिमानविक्रमं. —^{d}) Ś1 Ñ2 D6.10 प्रहस्तसूनुं; D2 रक्षोगणं वै (for प्रहस्तपुत्रं). Ñ1 V1 B1.4 D1.4 [ऽ]ति; D2 न; D11 स (for सु-).

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 किंकरवधः; Ñ2 V B1.2.4 D6 चै(V2 दै)त्यविध्वंसनं; D3 किंकरराक्षसवधः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om. ; Ś1 B4 D5.7–9 S (except M2) 42; Ñ2 V1 D6 39 ; V2 29 ; B1.2 3S; B3 37 ; D3 44; M2 41. —After Colophon, D2 concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः. —After Colophon, Ñ2 V B D2.3.6 ins. a passage relegated to App. I (No. 9).

४१

ततः स किंकरान्हत्वा हनूमान्ध्यानमास्थितः ।
वनं भग्नं मया चैत्यप्रासादो न विनाशितः ।
तस्मात्प्रासादमप्येवमिमं विध्वंसयाम्यहम् ॥ १
इति संचिन्त्य हनुमान्मनसा दर्शयन्बलम् ।
चैत्यप्रासादमाप्लुत्य मेरुशृङ्गमिवोन्नतम् ।
आरुरोह हरिश्रेष्ठो हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २
संप्रधृष्य च दुर्धर्षश्चैत्यप्रासादमुन्नतम् ।
हनूमान्प्रज्वलँल्लक्ष्म्या पारियात्रोपमोऽभवत् ॥ ३
स भूत्वा तु महाकायो हनूमान्मारुतात्मजः ।
धृष्टमास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥ ४
तस्यास्फोटितशब्देन महता श्रोत्रघातिना ।
पेतुर्विहंगा गगनादुच्चैश्चेदमघोषयत् ॥ ५

G. 5. 38. 29
B. 5. 43. 7
L. 5. 39. 35

41

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 om. 1 – 2. —^{b}) G1 ध्यानमाश्रितः; G2 मारुतात्मजः (for ध्यानमास्थितः). ❀ Cm : ध्यानमाश्रित इति पाठः. ❀ —^{e}) D5.7.9 T अद्य (for अपि). —^{f}) G3 damaged for सयाम्यहं.

2 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 om. 2 (cf. v.l. 1). —^{a}) G3 damaged for इति. D5.8 T G2.3 M1.3 मनसा (for हनुमान्). G1 इति संचिंत्यमानोसौ. —^{b}) D5.8 T G M1.3 हनुमान् (for मनसा). M2 दर्शयन्बलमात्मनः. —^{c}) D7.9 Ct उत्प्लुत्य; Cg.k as in text (for आ°). —^{e}) T2.3 G M1.2 कपि-; Cg as in text (for हरि-). —^{f}) D8 पवनात्मजः (for मारुता°). —After 2, D5.7–9 S ins. :

948* आरुह्य गिरिसंकाशं प्रासादं हरियूथपः ।
बभौ स सुमहातेजाः प्रतिसूर्य इवोदितः ।

[(l. 2) G2 च (for स). D8 तु (for सु-). G3 स बभंज महातेजाः (for the prior half). D5 G1 [उ]त्थितः (for [उ]दितः).]

3 Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 read 3–10 (D1 om. 3; B3 om. 10^{cd}; B4 om. 3^{ab}; D2 om. 3^{a} [cf. v.l 928*]) before 5.40.26. G3 mostly damaged for ^{a}. —^{a}) Ś1 D3 अप्रधर्षं; Ñ1 D10.11 अप्रधृष्यं; Ñ2 V D6 प्रधृ(V3 °ह)ष्य स(D6 च); B1 प्रविश्य स; B2(m.).3 अधृष्य: (B3 °ष्टः)स; B2 (also) आरुह्य सः; D8 M1 संप्रहृष्य; G3 स प्रमथ्य; Cr.g.k.t as in text (for संप्रधृष्य). V B1.2 हि; D7.9 M1 तु; D6 सु- (for च). Ś1 Ñ1 D10.11 सुदुर्धर्षं; B3 तु दुर्धर्षं; D5 सु*र्ध* (for च दुर्धर्षः). —^{b}) B2.3 चैत्यं; D2 ततः (for चैत्य-). Ś1 D10 -प्राकारम्; B3 आसन्नम् (for -प्रासादम्). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 आरुहत्; Ñ2 V B1–3 D5.7–9 S उत्तमं (for उन्नतम्). —^{c}) D2.6 प्राज्वलल्. B3 भीमो (for लक्ष्म्या). —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 पारिजात-; Cv.g.k.t as in text (for °यात्र-). B2 महाकायः प्रतापवान्. —After 3, Ñ1 repeats 5.40. 24^{cd} – 25.

4 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11, cf. v.l. 3. D4 reads 4 – 9 before 5.40.26. D5.7–9 S read 4-9 after 5.40.28 repeating them here. —^{a}) Ś1 D1.2.4.10.11 भूत्वा च; Ñ1 च भूत्वा; Ñ2 V1 B D6.7.9 S (D7.9 T G M2 [second time]; M1.3 [both times]) भूत्वा सु-; D3 बभूव; D5 (both times) तु भूत्वा (by transp.) (for भूत्वा तु). —^{b}) Ñ2 V B D5–9 S (D5.7–9 S [second time]) प्रभावान् (for हनूमान्). —^{c}) Ś1 D2.7.9 (D7.9 [first time]) पुच्छम्; V2 D4 हृष्टः; D3 हृष्टश्च; D10 T2.3 (T2.3 [both times]) धृष्टम् (for धृष्टम्). Ñ2 B3 D6 प्रहृष्टः स्फोटयामास. —^{d}) D5 G1.3 (all second time) नादयन् (for पूरयन्).

5 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 and D4.5.7–9 S, cf. v.l. 3 and 4 respy. —^{a}) Ś1 D1.3.4.10 [आ]स्फोटन-; B3 [आ]स्फाटित-; D2 स्फोटेन (for [आ]-स्फोटित-). —^{b}) D3 स्फोटघातिना; D6.8 T2.3 G1.2 M Cm.g (all first time) सानुनादिना; D7.9 G3 Ct (all first time) चानुनादिना; D10 श्रोत्रगामिना (for श्रोत्रघातिना). ❀ Cm.g : सानुनादिना सप्रतिध्वनिना । (Cg यद्वा अनुनादिनः पर्वत-गुहादयः, तत्सहितेन । यद्वा सानुषु प्रतिध्वनिं कुर्वता). ❀ —^{c}) Ś1 विद्धा; D4 ये तु (for पेतुर्). G3 (second time) damaged after विहंगा up to घों (see var.) in ^{d}. Ñ2 B D5–9 T1.3 G2 M (D5.7–9 T1.3 G2 M [second time]) पेतुर्विहंगमास्तत्र; V पेतुर्विहंगास्तत्रस्थाः; T2 (second time) पेतुर्निशाचराः क्रूराः; G1 (second time) पेतुर्विहंगास्तत्राश्च. —^{d}) D5 (first time) इदम्; D8 G1.3 (D8 G1 [first time]; G3 [both times]) घोषम्; T2 (first time) च सम्; M1 (first time) चैवम्; Cg (first time) as in text (for चेदम्). Ñ2 V B D5–9 T G1.2 M Ct (D5.7–9 T G1.2 M Ct [second time]) चैत्यपालाश्च मोहिताः.

G. 5. 38. 30
B. 5. 43. 8
L. 5. 39. 36

जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ ६
दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
हनुमाञ्शत्रुसैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥ ७
न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।
शिलाभिस्तु प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ ८
अर्दयित्वा पुरीं लङ्कामभिवाद्य च मैथिलीम् ।
समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥ ९
एवमुक्त्वा विमानस्थश्चैत्यस्थान्हरिपुंगवः ।
ननाद भीमनिर्ह्रादो रक्षसां जनयन्भयम् ॥ १०

6 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 and D4.5.7–9 S, cf. v.l. 3 and 4 respy. Ñ2 V B D6 repeat 6 and 7 after 15^{cd} (cf. v.l. 940*). —[a]) Ñ2 V1 B1.2 (marg.) D6 (all first time) रामोऽस्त्वविद्विजयते; V2 (first time) रामस्तावद्विजयते; B3 (first time) रामो विजयते नित्यं; D5.7–9 S (all second time) अस्त्वविजयतां रामो. —[b]) B2 महायशाः (for °बलः). —[c]) D5 (first time) M1 (both times) जयतु (for जयति). —[d]) Ś1 D10 रामेणैव; Ñ1 लक्ष्मणेन (for राघवेण). Ś1 Ñ2 (second time) B3 (first time).4 (both times) D1–4.6 (both times).10.11 [अ]नुपालितः; Cg (first time) as in text (for [अ]भिपालितः).

7 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 and D4.5.7–9 S, cf. v.l. 3 and 4 respy. Ñ2 V B D6 repeat 6 and 7 after 15^{cd} (cf. v.l. 940*). —[ab]) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 (Ñ2 V B D6 both times) दूतो (for दासो). D9 (first time) om. (hapl.) स्य राम. B2.3 (first time) [अ]क्लिष्टकारिणः. —[c]) B3 नाम; G3 (second time) शूर- (for शत्रु-). —[d]) Ñ2 D6 (both second time) पवनात्मजः (for मारुता°). —After 7, Ñ1 ins., while D4 subst. l. 3 only for 7^{cd}:

949* सर्वेषां राक्षसेन्द्राणां रावणानां च विद्विषाम् ।
हन्तास्मि प्रेषितस्तेन दूतश्च पृथिवीपतेः ।
समागतो विनाशाय रक्षसां नगरस्य च ।

[(l. 3) D4 राक्षसानां पुरस्य च (for the post. half).]

8 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 and D4.5.7–9 S, cf. v.l. 3 and 4 respy. —[a]) D11 अरावण- (sic). —[b]) D3 -समं (for -बलं). G3 (second time) damaged after प्र. —[c]) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–7.9–11 T2 G1 M2 (D5 T2 M2 [second time]; D9 G1 [both times]) च (for तु). B3 शिलाभिर्वपुषा यश्च. —[d]) D3 पादपैश्चैव युध्यतः.

9 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 and D4.5.7–9 S, cf. v.l. 3 and 4 respy. —[a]) Ś1 Ñ1 D1–5.7.9–11 T2 M2 (D5.7.9 T2 M2 [second time]) धर्षयित्वा; Ñ2 V B D6 नाशयित्वा (B3 °ध्ये) (for अर्दयित्वा). —[c]) Ś1 D10 संसिद्धार्थो (D10 °र्थे); Ñ1 B1.2 ससिद्धार्थो; B3 सुसिद्धार्थो; D6 समहार्थो (for समृद्धार्थो). —[d]) Ñ1 पश्यतां; B3 निहताः; Cm.g (both first time) as in text (for मिषतां). B3 -राक्षसाः (for -रक्षसाम्).

10 For sequence in Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11, cf. v.l. 3. G3 repeats 10.11^{ab} and [cf] after 956*. —D4 om. $10–11^{ab}$. —[a]) B3 एतद् (for एवम्). Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–3.6.10.11 विमानाग्रे; Ñ1 विशालाग्रे; B3 विलीनोग्रे; D7–9 M1 महाकायश्च; T1.3 G3 (both times) महाबाहुश्च; G1 विमानस्थांश्च (for विमानस्थश्च). —[b]) Ś1 D1.10.11 चैत्ये स; Ñ V B D2.3.6 चैत्यस्थ; D5.7–9 G1.3 (both times) चैत्यस्थो; Cv.g as in text (for चैत्यस्थान्). D7–9 T2 G3 (both times) M3 -यूथपः; Cv as in text (for -पुंगवः). —After 10^{ab}, Ñ2 (mostly illeg.) ins.:

950* समाविध्य तु लाङ्गूलं ******** ।

—B3 om. $10^{c}–15^{b}$. —[c]) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 अ(Ś1 आ)नदद्; D1 अपतद् (for ननाद). Ś1 D10 -संनादो Ñ1 -सं*दं (illeg.); D2 -संकाशो; D3.11 -संह्रादो (for -निर्ह्रादो). —After 10^{c}, Ñ1 ins.:

951* बाहुस्थ * चकार च ।
हनुमान्सुमहावीर्यः.

—[d]) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 लंकां शब्देन (D3 नादेन) पूरयन्; Ñ2 V B1.2.4 D6 लंकां नादैः प्रचालयन्. —After 10, Ś1 Ñ V B (B3 after 10^{ab} owing to om.) D1–3.6.10.11 ins.:

952* तेनाक्रान्तः प्रचलितः प्रासादः स हनूमता ।
व्यशीर्यत गिरेः शृङ्गं वज्रेणेव विदारितम् ।
तेऽपि वानरमासाद्य चैत्ये तं राक्षसाः स्थितम् ।
अभिपेतुर्महावेगाः पतंगा इव पावकम् ।

[(l. 1) Ś1 D10 स चैत्यश्च (for प्रासादः स). D1 प्रासादः समकंपत (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 illeg. for गिरेः. D6 चक्रेण (for वज्रेण). B1 हि; D11 [आ]वि- (for वि-). D2 वज्रेणेवावदीरितं (for the post. half). —Ñ2 V om. l. 3 and 4. —(l. 3) Ś1 Ñ1 D1–3 तं; D6 *; D10 ते; D11 न (for ऽपि). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 चैत्यप्रासाद(Ś1 D10 °कार)मा(D11 °सं)स्थितं (for the post. half). —(l. 4) Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 यथा मेघाः (for महावेगाः). Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 पर्वतं प्रतिव(D3 °विध)र्षितुं(D1 °गाः) (for the post. half).]

—Thereafter D8 cont. 931*

तेन शब्देन महता चैत्यपालाः शतं ययुः ।
गृहीत्वा विविधानस्त्रान्प्रासान्खड्गान्परश्वधान् ।
विसृजन्तो महाकाया मारुतिं पर्यवारयन् ॥ ११
आवर्त इव गङ्गायास्तोयस्य विपुलो महान् ।
परिक्षिप्य हरिश्रेष्ठं स बभौ रक्षसां गणः ॥ १२
ततो वातात्मजः क्रुद्धो भीमरूपं समास्थितः ॥ १३
प्रासादस्य महांस्तस्य स्तम्भं हेमपरिष्कृतम् ।
उत्पाटयित्वा वेगेन हनूमान्मारुतात्मजः ।
ततस्तं भ्रामयामास शतधारं महाबलः ॥ १४
स राक्षसशतं हत्वा वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ।
अन्तरिक्षस्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५
मादृशानां सहस्राणि विसृष्टानि महात्मनाम् ।
बलिनां वानरेन्द्राणां सुग्रीववशवर्तिनाम् ॥ १६

G. 5. 38. 47
B. 5. 43. 21
L. 5. 39. 53

11 B3 om. 11; D1 om. 11^{ab} (for both, cf. v.l. 10). Ñ2 V B1.2.4 D6 om. 11–15^{ab}. Ś1 Ñ1 D1–3.10.11 om. 11^{ab}. G3 repeats 11^{ab} and ^{ef} after 956*. —^{a}) G3 (both times) damaged up to मह. D7.9 नादेन (for शब्देन). —Ś1 Ñ1 D1.2.3.4.10.11 read 11^{c-f}, 13 (Ś1 D10 om.), 15–18 (all with star passages; D3 om. 17^{ab}) after 943* (Ñ1 after 944*). D2 reads 11^{c-f} and 13 after 943*. —^{cd}) D5 om. अस्त्रा in अस्त्रान्. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ते प्रदीप्तानि शूलानि मुद्गराणि (Ñ1 खड्गबाण; D1.4 प्रासखड्ग; D3.11 प्रासान्खड्गान्; D10 °सि) परश्व (D10 °*) धान् (D2 गृहीत्वा पट्टिशानि च). —^{c}) D8 G1.2 महाकायैः T2 महानादान् (for महाकाया). —^{f}) Ś1 D10 तं कपिं; Ñ1 D1.2.4.11 राक्षसाः; D3 वानरं (for मारुतिं). —After 11, D5 reads, while D7–9 S repeat 5.40.27. —After 11, D2 ins.:

953* घ्नत शाखामृगं दूतं ब्रुवन्तं चैव किंकराः ।

12 Ñ2 V B D6 om. 12 (for B3, cf. v.l. 10 and for the rest, 11). Ś1 D10 om. 12–14. Ñ1 D1–4.11 om. 12. —For 12 in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, cf. 929*. —^{d}) T2 बलं (sic) (for गणः).

13 Ś1 Ñ2 V B D6.10 om. 13 (for B3, cf. v.l. 10; for Ś1 D10, cf. v.l. 12 and for the rest, cf. v.l. 11). —^{b}) D3.11 G2.3 M2 Cr भीमं; Cm as in text (for भीम-). Ñ1 -रूपः (for -रूपं). D8 G3 समाश्रितः; Cr.m as in text (for °स्थितः). ❋ Cv : ततो वातात्मजः क्रुद्ध इत्यत्र वाक्यपरिसमाप्तिः कार्या। अन्यथा पाश्चात्यः पवनात्मजशब्दोऽधिकः स्यात्. ❋ —After 13, Ñ1 D1–4.11 ins.:

954* राक्षसानां शतं घोरं जघान हरिपुंगवः ।

[D1.3 सहस्राणि; D2 सहस्रं तु (for शतं घोरं). D2 कपिकुंजरः (for हरिपुंगवः).]

14 Ś1 Ñ V B D1.3.6.10.11 om. 14 (for B3, cf. v.l. 10; for Ś1 D10, cf. v.l. 12 and for all the rest except Ñ1 D1.3.11, cf. v.l. 11). D2 om. 14–15^{ab}. —^{a}) D5 T2 Cm*p* महाद्दस्य; G2 महतस्य (for महांस्तस्य). —^{d}) D5 T2.3 G1.2 M2.3 Cr.g पवन-; Ck.t as in text (for मारुत-). —M1 repeats 14^{ef} after 956*. —^{e}) M1 (second time) पुनस् (for ततस्) G1 सं-; Cv.r as in text (for तं). —^{f}) D5 सित- (for शत-). ❋ Cv.m : महान्तस्य महाप्रस्य। दीर्घ (Cm अत्युन्नतशिखर) स्येत्यर्थः (Cv महांस्तस्येति सम्यक्। उत्पाटयित्वेत्यादेः पश्चार्धं ततस्तं भ्रामयामासेत्यादि। उपरि तु लेखकभ्रमेण प्रमादादुदस्तम्) ; so also Cr; Cg : शतधारं धारा कोटिः। वज्रवत् स्थितमित्यर्थः। यद्वा शतधा अरमिति छेदः। अरं शीघ्रम्. ❋ —After 14, M1 ins.:

955* तस्माच्चैत्यादथाप्लुत्य स्थितोऽभूदन्तकोपमः ।

—Thereafter M2 cont., while D5.7–9 T G M1.3 ins. after 14:

956* तत्र चाग्निः समभवत्प्रासादश्चाप्यदह्यत ।
दह्यमानं ततो दृष्ट्वा प्रासादं हरियूथपः ।

[(l. 1) D8 अदाह्यत (for अद°).]

—Thereafter G3 repeats 10, 11^{ab} and 11^{ef} followed by 5.40.27 repeated erroneously.

15 Ñ2 V B D2.6 om. 15^{ab} (for B3, cf. v.l. 10; for D2, 14 and for the rest, 11). For sequence in Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11, cf. v.l. 11. —^{a}) G2 -बलं (for -शतं). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 स हत्वा राक्षसगणं (Ś1 D3.10 °णान्). —Ñ2 V B D2.6 read 15^{cd} – 18 after 910* (D2 after 5.40.34^{ab}). —^{c}) D1.2.4.5.8 G M Ct अंतरिक्षे. Ñ2 V B1.2.4 D6 -गत (V1 °ति) श्चेदं B3 -गतः श्रीमान् (for -स्थितः श्रीमान्). —^{d}) Ñ1 वचनं चेदमब्रवीत्; Ñ2 V B1.2.4 D6 तदा वाक्यमुदाहरत् (B2 °दीरयत्); B3 वाक्यमेतदुवाच ह. —After 15^{cd}, N2 V B D6 repeat 6 and 7.

16 For sequence in Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 and Ñ2 V B D2.6, cf. v.l. 11 and 15 respy. —^{a}) Ñ V2 B D1–4.6.11 ईदृशानां (for मादृशानां). Ñ1 V2 सहस्राणां. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 विशिष्टानां; Ck as in text (for विसृष्टानि). Ś1 Ñ2 V2 D1–4.6.10.11 च राक्षसाः; Ñ1 V1 B च रक्षसां (for महात्मनाम्). —^{c}) G3 बहूनां (for बलिनां). D1.3 पालितानां नरेंद्रेण. —After 16, Ś1 D10.11 ins.:

G. 5. 38. 48
B. 5. 43. 24
L. 5. 39. 56

शतैः शतसहस्रैश्च कोटीभिरयुतैरपि ।
आगमिष्यति सुग्रीवः सर्वेषां वो निषूदनः ॥ १७

नेयमस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
यस्मादिक्ष्वाकुनाथेन बद्धं वैरं महात्मना ॥ १८

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

957* संस्थितानि परे पारे समुद्रस्य महात्मनः ।
अहमेकस्ततः प्राप्तः सीतासंदर्शनोत्सुकः ।
सा च दृष्टा मया साध्वी भर्तृदर्शनलालसा ।
शेषकार्यसमाधाने कृतबुद्धिश्च नो नृपः ।

[(l. 2) D11 तु सं- (for ततः). —(l. 4) D11 महाबुद्धिस्ततो नृपः (for the post. half).];

while D1.3 ins. after 16:

958* स यूथपतिकोटीभिरनेकाभिर्हरीश्वरः । ;

—whereas D5.7–9 S ins. after 16:

959* अटन्ति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ।
दशनागबलाः केचित्केचिद्दशगुणोत्तराः ।
केचिन्नागसहस्रस्य बभूवुस्तुल्यविक्रमाः ।
सन्ति चौघबलाः केचित्सन्ति वायुबलोपमाः ।
अप्रमेयबलाः केचित्तत्रासन्हरियूथपाः । [5]
ईदृग्विधैस्तु हरिभिर्वृतो दन्तनखायुधैः ।

[G1 repeats l. 2 after l. 3. —(l. 2) G1 (second time) -कोटि- (for -नाग-). D9 om. (hapl.) first केचित्. —(l. 4) D8 -कलाः (for -बलाः). D8 T3 G2 M3 केचिद् (for second सन्ति). —(l. 5) D5 T2.3 G2.3 M चान्ये (for केचित्). —(l. 6) M2 एवं- (for ईदृग्). M1 बहुभिर् (for हरिभिर्).]

17 For sequence in Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 and Ñ2 V B D2.6, cf. v.l. 11 and 15 respy. —D3 om. 17^{ab}. —^{a}) D9 om. शतै. Ś1 Ñ V B D2.4.6.10.11 स वानर(B3 रावण [sic])सहस्राणां; D1 बलीनां वानराणां च. —^{b}) D5.7.9 T1 चायुतैर् (for अयुतैर्). Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 कोटि(D4 * *)कोटिभिरा (Ś1 D10 °समा)वृतः; Ñ2 V B1.2.4 D1.6 कोटीभिरभिसंवृतः; B3 कोटिभिर्बहुभिर्वृतः. —^{d}) V1 B2.3 चै (for वो). Ñ2 V B D6 जिघांसया; D1.3.4 निपूदकः (for निपूदनः). Ñ1 सर्वरक्षोनिपूदकः.

18 For sequence in Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 and Ñ2 V B D2.6, cf. v.l. 11 and 15 respy. —^{b}) G3 युक्ता (for यूयं). V2 च न (by transp.); D1 न तु. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 यः स; Ñ2 V2 B1–3 D3.5–9 M1.2 यस्य; V1 B4 येषां; D2 यश्च (for यस्माद्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 राघव-; Ñ2 V1 B1 D6 वो लोक-; V2 लोकस्य; B2.3 वै लोक-; B4 तु लोक-; D5.7–9 M1.2 त्विक्ष्वाकु- (for इक्ष्वाकु-). Ś1 Ñ V B1.2.4 D G3 M2 -वीरेण; T2 -शूरेण (for -नाथेन). —^{d}) Ś1 D10 कृत-; Ñ1 D1–4.6.11 बद्ध-; V1 युद्धं (for बद्धं). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 -वैरो; V2 वीर (for वैरं). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 निशाचरः (for महात्मना). —After 18, Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 ins., while Ñ2 V B D2.6 ins. after $5.40.35^{ab}$:

960* ततस्तु समरान्मुक्ताः केचित्तत्रैव राक्षसाः ।
तान्हतान्सुबहून्दृष्ट्वा विपेतुर्नष्टचेतसः ।
हतावशेषा जग्मुस्ते राक्षसा रावणालयम् ।

[Ñ2 V B D2.6 om. l. 1. —(l. 1) Ś1 D10 मरणाच्च(D10 समणाश्च) विनिर्मुक्ताः; D1.11 मरणाद्धि(D11 समराद्धि) ततो मुक्ताः; D3 अथास्माद्भयान्मुक्ताः (subm.) (for the prior half). Ś1 D10 ये केचित्तत्र; D1.3.4.11 कति(D11 कथं)चित्तत्र (for केचित्तत्रैव). —Ñ1 mostly illeg. for l. 2. —(l. 2) Ś1 D10 ते (for तान्). D11 सुबलं (for सुबहून्). Ñ2 D8 तान्दृष्ट्वा निहतान्सर्वान् (for the prior half). D2 बभूवुर्; D4 निपेतुर् (for विपेतुर्). Ś1 दुष्ट- (for नष्ट-). —(l. 3) V2 हतशेषाश्च (for हतावशेषा). Ñ2 V B D6 ते जग्मू (by transp.).]

Colophon. —*Sarga no.* (figures, words or both): D5.7–9 T G M1.3 43; M2 42. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

४२

संदिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ।
जम्बुमाली महादंष्ट्रो निर्जगाम धनुर्धरः ॥ १
रक्तमाल्याम्बरधरः स्रग्वी रुचिरकुण्डलः ।
महान्विवृत्तनयनश्चण्डः समरदुर्जयः ॥ २
धनुः शक्रधनुःप्रख्यं महद्रुचिरसायकम् ।
विस्फारयाणो वेगेन वज्राशनिसमस्वनम् ॥ ३
तस्य विस्फारघोषेण धनुषो महता दिशः ।
प्रदिशश्च नभश्चैव सहसा समपूर्यत ॥ ४
रथेन खरयुक्तेन तमागतमुदीक्ष्य सः ।
हनूमान्वेगसम्पन्नो जहर्ष च ननाद च ॥ ५
तं तोरणविटङ्कस्थं हनूमन्तं महाकपिम् ।
जम्बुमाली महाबाहुर्विव्याध निशितैः शरैः ॥ ६
अर्धचन्द्रेण वदने शिरस्येकेन कर्णिना ।
बाह्वोर्विव्याध नाराचैर्दशभिस्तं कपीश्वरम् ॥ ७

G. 5. 39. 21
B. 5. 44. 7
L. 5. 40. 7

42

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) D2 स दृष्ट्वा; D3 आदिष्टो (for संदिष्टो). —^{b}) Ñ2 V B D6 प्रहस्ततनयो बली. —^{c}) V2 महाबाहुर् (for जम्बुमाली). D1 महादुष्टो (for °दंष्ट्रो). —^{d}) Ś1 D10 महाबलः (for धनुर्धरः).

2 ^{a}) D4 -मालांबर-. B1 रक्तांबरधरः स्रग्वी; B3 रक्त-माल्यांबरः स्रग्वी. —^{b}) B1 चलद्रुचिर-; B3 चलत्कांचन- (for स्रग्वी रुचिर-). V2 सुश्री रुचिरमंडलः. —G2 om. 2^{cd}. —^{c}) Ñ2 V B D6 महा-; D3 महद्. B2 -विवर्त-; B3 -सुवृत्त- (for विवृत्त-). Ś1 D10 क्रोधसंरक्तनयनः; T2 मायावान्वृत्त-नयनश्. —^{d}) D6 परम- (for समर-). Ś1 Ñ1 D4.10.11 संदष्टौ (D11 °ष्टो) ष्ठपुटो बली. —After 2, M1.2 ins.:

961* दग्धाद्रिकूटप्रतिमो महाजलदसंनिभः ।
महाभुजशिरस्कन्धो महादंष्ट्रो महाननः ।
महाजवो महोत्साहो महासत्त्वोरुविक्रमः ।

—Thereafter M1 (l. 1 only and l. 2–3 after 963*).2 cont.; while G2 ins. after 2^{ab} (owing to om.):

962* आजगामाथ वेगेन सायुधः स महारथः ।
लोहिताङ्गेन महता कवचेनाभिसंवृतः ।
तिष्ठ तिष्ठेति सहसा हनूमन्तमथाब्रवीत् ।

[(l. 1) M1 [अ]ति-; M2 स (for [अ]थ). —(l. 2) M2 लोहितामेन. M1 [अ]पि (for [अ]भि-).]

3 D1 om. 3. —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.4.10 वहन्; D3 महा-; D11 प्रवहन् (hypm.) (for महद्). B3 महाशाणितसायकः. —^{c}) D2 व्यस्फारयच्च; D4.10.11 विस्फारयंतं (D10 °श्च); Cr.m.g.t as in text (for विस्फारयाणो). Ś1 Ñ V2 B1.3.4 D6 विस्फारयन्स (Ś1 Ñ1 °न्प्र-) वेगेन; V1 B2 विस्फारयन्महावेगो. ❀ Cr.m.g.t : विस्फारयाणः विस्फारय-माणः (Cr मुगभाव आर्षः). ❀ —^{d}) Ñ2 V1 B3.4 D6 वज्रस्वन-; B2 वज्रध्वनि- (for वज्राशनि-). B2.3 -समस्वनः (for °स्वनम्). Ś1 Ñ1 D3.10.11 वज्रनिष्पेषनिः (Ñ1 D3.11 °नि) स्वनं; B1 महावज्र (before corr. °वेग) स्वनः स्वनं; D2 वज्रनिर्घोषनिस्वनं; D4 वज्रनिःशेषनिःस्वनं.

4 ^{a}) D8 -घोरेण (for -घोषेण). D4 तस्य स्फारेण घोरेण. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.4–6.10.11 महतो; B3 वै महा- (for महता). —^{c}) D3 दिशश् (for नभश्). Ś1 Ñ1 D1–4.10 प्रदिशो गगनं चैव; Ñ2 V B D6.11 विदिशो गगनं चैव. —^{d}) Ś1 D10 महता (for सहसा). Ś1 Ñ1 V2 B1.2 D10 समपूरयन् (B1.2 D10 °त्); M3 °पूर्यं च; Cv.r.m.g.t as in text (for °पूर्यत). B3 सहसैवमपूरयत्. ❀ Cr : समपूर्यत समपूर्यन्त । वचनव्यत्यय आर्षः ।; Cm.t : समपूर्यत दिगादि-समुदायगोचर (Ct °यापेक्ष) मेकवचनम् ।; Cg : नभः समपूर्यत, दिशः प्रदिशश्च समपूर्यन्तेति विपरिणामेनानुषङ्गः. ❀ —After 4, M1.2 ins.:

963* उद्गच्छत इवादित्यः प्रभाभिरिव लोहितः ।

[M2 उद्गच्छंतमिवादित्यं (for the prior half). M2 अति-लोहितं.]

—Thereafter, M1 cont. l. 2–3 of 962*.

5 ^{b}) D11 समागतम्. Ś1 D10 उद्वैक्षत; D11 T2 अवेक्ष्य सः (for उदीक्ष्य सः). B3 चागतं वीक्ष्य वानरः. —^{d}) B3 जहास (for जहर्ष). D1 G2 ननंद; D8 ननर्द (for ननाद).

6 ^{a}) B3 ततो धनु-; D1 ततो बाण- (for तं तोरण-). —^{b}) G2 अवेक्ष्य सः; M3 महाबलं (for महाकपिम्). —^{c}) D7.9 महातेजा (for °बाहुर्).

7 ^{a}) B1.3 D4 वदनं. —After 7^{a}, D2.4 ins.:

964* बाहुर्विव्याध सायकैः ।
नाराचैर्हृदयं तस्य.

[(l. 1) D3 स (subm.) (for बाहुर्).]

—^{b}) D4 शिरश्चैकेन (for °स्येकेन). D6 M2 पत्रिणा; Cm.g.k.t as in text (for कर्णिना). —^{c}) B4 बिभेद (for विव्याध). —^{d}) Ś1 D2.10 विशिखैस्तं; Ñ1 निशितैस्तु; D1 विशेषैस्तं; D7.9 G2 दशभिस्तु; D11 विविधैस्तं (for दशभिस्तं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T2 महाकपिं (for कपीश्वरम्). Ñ2 V B D6 दशभिश्च (B1 °स्तु) स्तनांतरे.

G. 5. 39. 21
B. 5. 44. 8
L. 5. 40. 8

तस्य तच्छुशुभे ताम्रं शरेणाभिहतं मुखम् ।
शरदीवाम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कररश्मिना ॥ ८
चुकोप बाणाभिहतो राक्षसस्य महाकपिः ।
ततः पार्श्वेऽतिविपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥ ९
तरसा तां समुत्पाट्य चिक्षेप बलवद्बली ।
तां शरैर्दशभिः क्रुद्धस्ताडयामास राक्षसः ॥ १०
विपन्नं कर्म तद्दृष्ट्वा हनूमांश्चण्डविक्रमः ।
सालं विपुलमुत्पाट्य भ्रामयामास वीर्यवान् ॥ ११

भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा सालवृक्षं महाबलम् ।
चिक्षेप सुबहून्बाणाञ्जम्बुमाली महाबलः ॥ १२
सालं चतुर्भिश्चिच्छेद वानरं पञ्चभिर्भुजे ।
उरस्येकेन बाणेन दशभिस्तु स्तनान्तरे ॥ १३
स शरैः पूरिततनुः क्रोधेन महता वृतः ।
तमेव परिघं गृह्य भ्रामयामास वेगितः ॥ १४
अतिवेगोऽतिवेगेन भ्रामयित्वा बलोत्कटः ।
परिघं पातयामास जम्बुमालेर्महोरसि ॥ १५

---

8 a) D10 तं (for तच्). — b) Ñ1 D8 transp. -हतं and मुखम्. — After 8^{ab}, D3 ins. 966*. — D3 om. 8^{c}–9^{b}. — c) B3 शारदं च; B4 सरसीव; D11 शारदीव. V2 पूर्णं (for फुल्लं). — d) Ñ2 V B D6.11 -रश्मिभिः. — After 8, D5.7–9 S ins.:

965* तत्तस्य रक्तं रक्तेन रञ्जितं शुशुभे मुखम् ।
यथाकाशे महापद्मं सिक्तं चन्दनबिन्दुभिः ।

[(l. 1) T1.3 शुशुभे रक्तं; Cr.g.k.t as in text (for रक्तं रक्तेन). — (l. 2) D8 काले (for [आ]काशे). D7.9 T1.3 G2.3 Cr.k.t कांचन-; Cg as above (for चन्दन-).]

9 D3 om. 9^{ab} (cf. v.l. 8). — a) D11 स कोप- (for चुकोप). D8 राक्षसं स (for राक्षसस्य). — After 9^{ab}, D1.4 ins.; while D3 ins. after 8^{ab} (owing to om.):

966* संदष्टोष्ठो महाबाहुः पार्श्वं समवलोकयन् ।
[D4 संदष्टोष्ठो. D1 समवलोकयत्.]

— c) Ñ2 D6 पार्श्वे सु-; V B1 पार्श्वेषु; B2 स पार्श्वे; B3 सर्वे सु-; D11 पार्श्वेपि. B4 सुविपुलो. Ś1 D10 पार्श्वेतिविपुलां शुभ्रां. — d) D2 महती-. B2 ददर्श शिंशपां तदा.

10 a) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 समुत्क्षिप्य (for °त्पाट्य). B3 स तामुत्पाट्य चिक्षेप. V2 om. (hapl.) 10^{b}–11^{c}. D1 reads b in marg. — b) B3 तरसा; D4 मुमोच (for चिक्षेप). D7.9 जववद्; D11 T1.3 G3 बलवान् (for बलवद्). Ś1 D10 बलवान्हरिः; Ñ2 V1 B D3.6 बलवान्कपिः; D1.2 बलवान्बलात्. — c) Ñ2 V1 B1–3 D6 क्रोधाद् (for क्रुद्धस्). — d) Ś1 Ñ1 D1.10.11 सूदयामास; D2.4 चूर्ण°; Ct as in text (for ताडयामास). Ñ2 V1 B1.3 D6 बिभेदाशु निशाचरः; B2 विभिदुस्ते निशाचराः; B4 D5 बिभेद स निशाचरः. — For 10^{cd}, D3 subst.:

967* तामापतन्तीं संप्रेक्ष्य शिलां राक्षसपुंगवः ।
चूर्णयामास बाणौघैर्ननाद च महाबलः ।

11 V2 om. 11^{abc} (cf. v.l. 10). — a) B1 D6 विपक्ष-; B3 D5 विफलं; B4 विपर्म (for विपन्नं). D1.11 तं (for तद्). — After 11^{ab}, D1.3 ins.:

968* तालमालोक्य चोत्पाट्य चिक्षेप तरसा कपिः ।
निहता राक्षसास्तेन ये तस्य प्रमुखे स्थिताः ।
राक्षसान्निहतान्दृष्ट्वा जम्बुमाली सुदुर्जयः ।
विस्फार्य सुमहच्चापं नाराचान्विक्षिपे तदा ।
नाराचान्स्ततो दृष्ट्वा शालवृक्षं महाबलः । [5]

[(l. 1) D1 आरुह्य (for आलोक्य). — (l. 2) D1 तत्र (for तेन).]

— cd) Ś1 D2.10.11 समूलम्; D4 उन्मूलम् (for विपुलम्). Ñ1 शालवृक्षं समुत्पाट्य; Ñ2 V1 B D6 वृहत्सा (Ñ2 B2.3 D6 °च्छा) लं समुत्पाट्य; D1 शालमुन्मूल्य चोत्पाट्य (for °). Ñ1 D11 वेगवान्; Ñ2 D6 वेगितं; V1 B1.2 वेगितः; V3 रक्षितः; B4 तं मुहुः (for वीर्यवान्). D3 उन्मूल्य भ्रामयामास तरसा पवनात्मजः.

12 B4 om. 12–14^{b}. — a) B2 भ्रामयित्वा स्थितं दृष्ट्वा. — b) D3 महोच्छ्रयं; D4 महाबलः (for महाबलम्). Ñ2 V B1.3 D6 तं शालं सुमहाबलः (B3 °लं); B2 विशालं सुमहाबलं. — V2 om. (hapl.) 12^{cd}. — c) B3 D5.8 T2 G1.3 स; D4 च (for सु-). D11 सुमहद्बाणं. — d) D4 निशाचरः (for महाबलः).

13 B4 om. 13 (cf. v.l. 12). — a) Ñ1 स तं; D5 शालम् (for सालं). — b) Ñ2 D6 दशभिर्; D4 वाष्टभिर् (for पञ्चभिर्). Ñ1 D2 शरैः (for भुजे). — c) Ñ2 V1 B2 D6 ऊर्वोरेकेन; V2 B3 ऊरुमेकेन; B1 पादे चैकेन; D11 ऊरुस्त्वेकेन (sic). Ś1 Ñ V B1–3 D1–4.6.10.11 विंशत्या (for बाणेन). — d) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4.6.10.11 च (for तु).

14 B4 om. 14^{ab} (cf. v.l. 12). — a) D3 पूरितस्तेन; M2 पूजिततनुः. — c) B4 तथैव (for तमेव). Ñ2 V B D5 वीरो (for गृह्य). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 गृहीत्वा परिघं घोरं; D3 भूयः परिघमादाय. — d) Ś1 Ñ1 D3.4.10.11 वीर्यवान्; Ñ2 V B1 D1.2.6 वेगवान्; B4 वेगवित्; D8 वेगितं; T1.3 मारुतिः; M1 वेगतः (for वेगितः). — After 14, B3 ins.:

969* क्रोधेन महताविष्टः प्रज्वलद्वह्निसंनिभः ।

15 a) D2 सोति- (for अति-). B3 अतिवेगेन परिघं. — b) Ś1 B1.3 D6.10.11 मदोत्कटः; Ñ V1 B4 D4.7–9 G1

तस्य चैव शिरो नास्ति न बाहू न च जानुनी ।
न धनुर्न रथो नाश्वास्तत्रादृश्यन्त नेषवः ॥ १६
स हतस्तरसा तेन जम्बुमाली महारथः ।
पपात निहतो भूमौ चूर्णिताङ्गविभूषणः ॥ १७
जम्बुमालिं च निहतं किंकरांश्च महाबलान् ।
चुक्रोध रावणः श्रुत्वा कोपसंरक्तलोचनः ॥ १८
स रोषसंवर्तितताम्रलोचनः
प्रहस्तपुत्रे निहते महाबले ।
अमात्यपुत्रानतिवीर्यविक्रमा-
न्समादिदेशाशु निशाचरेश्वरः ॥ १९

G. 5. 39. 32
B. 5. 44. 20
L. 5. 40. 19

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२ ॥

M3 महोत्कटः; V2 B3 D1.5 महोत्कटं; D2 महाभुजः. — c) D5.8 घातयामास. — d) D2-4 रथोपरि (for महोरसि). Ś1 Ñ1 D1.10.11 जंबुमालि(D1.11 °ली)रथोपरि; Ñ2 V B D6 हृदये जंबुमालिनः.

16 ab) Ś1 नैवं; B2 तेन; B3 D1-3.6.10.11 M2 Cv नैव; C.g as in text (for चैव). B3 D2.3.6.11 M2 [अ]स्थि (for [अ]स्ति). Ñ2 V B1 नैव शिरो नास्ति (sic). D5.7.9 G1 M2 transp. न च and जानुनी. Ś1 D1.2.10 न जानु स्फिग्न वा हनुः(D1.2 बाहवः); Ñ1 न जानु न भुजद्वयं; Ñ2 V B D6 न तनुर्न भुजद्वयं; D3 न जानुस्कंधबाहवः; D11 न जानु छिन्नवाहनः; T2 न च बाहू न जानुनी (for b). D4 तेनैवास्य शिरश्छित्त्वा ध्वजं सारथिवाहने. — c) D1 ध्वजो (for रथो). Ñ2 V1 B D6 [अ]श्वो (for [अ]श्वास्). — d) T1.3 तस्य (for तत्र). Ś1 D1.2.10 तत्र किंचिन्न दृश्यते; Ñ1 D11 तत्र कश्च न दृश्यते; Ñ2 V B D6 न सूतश्चापि(Ñ2 V B1.2 °प्य [sic]; B4 °स्य) दृश्यते; D3 तत्र किंचिद्दृश्यत; D4 ततः कश्चिन्न दृश्यते. ❀ Cv : तस्य चैव शिरो नास्ति इति च साक्षात् पाठः । नाश्वा इत्यत्र अश्वशब्देन सादृश्यात् खरा उच्यन्ते । पूर्वं रथेन खरयुक्तेनेत्युक्तत्वात् ।; so also Cr.g.t. ❀

17 b) T1.3 G2 M3 महाबलः (for °रथः). — c) T2 सहसा (for निहतो). M1 निपपात हतो भूमौ. — d) D7-9 T1 इव द्रुमः; G2 -विभूषणं. —For 17, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst.:

970* स हि तस्यातिवेगस्य वेगेन महता हतः ।
सर्वश्चूर्णीकृतस्तत्र समांसास्थिशिरस्तनुः ।

[(l. 1) D2 च (for हि). Ñ2 illeg. from स्या up to वेगेन. D4 [अ]पि (for [अ]ति-). D6 -वेगेन (for -वेगस्य). V2 D6 [आ]वृतः; B4 गतः (for हतः). —(l. 2) V2 B1.3 सर्वं; B2 सर्वां. Ś1 Ñ1 संताडितस; V2 B1-3 चूर्णीकृतं(B2 °ता); D1-4.10.11 संचूर्णितस (for चूर्णीकृतस). D11 तस्य (for तत्र). Ñ2 D6 -शिरो हनुः; B1.3 -शिरातनुः. D3 मांसास्थिनिचयो-भवत् (for the post. half).]

—Thereafter, D3 cont.:

971* तस्मिन्निपतिते वीरे हतशेषा निशाचराः ।
शशंसुर्निहतं राज्ञे जम्बुमालिनमाहवे ।

18 a) D1 विनिहतं; D7.9 सु° (for च निहतं). Ś1 Ñ2 V B D2.6.10.11 जंबुमाली च नि(D2.11 विनि)ह(V2 °र)तः; Ñ1 D4 प्रहस्तपुत्रं निहतं; D3 स जंबुमालिनं तेन. — b) Ñ1 निपातितान्; D1 निशाचरान्; D3 निपूदितान्; T1.3 महारथान् (for महाबलान्). Ś1 D4.10.11 किंकरा(Ś1 °र)श्च निपाति(D11 विनाशि)ताः(Ś1 °तः); Ñ2 V1 B4 D2.6 किंकराश्चैव मर्दिताः(B4 घर्षिताः; D2 राक्षसाः); V2 B1.2 किंकराश्चेत्यमर्षितः; B3 किंकराः प्रोचुरुद्धताः. —After 18ab, D3 ins.:

972* राक्षसांश्च महावीरान्कपिं मेने महाबलम् ।

— c) Ś1 Ñ1 D2.4.10 चुकोप; G1 चुक्रोश. — d) Ñ1 D7-9 T1 G2 M2 क्रोध- (for कोप-). Ñ2 V B D6 वायुसूनोर्म(B3 °पुत्रं म)हाबलः(V2 B3.4 °लं); D1.2 क्रोधसंलुलिताननः; D4 क्रोधसंल(also [inf. lin.] °च)लिताननः; D11 क्रोधसंज्वलिताननः.

19 Ñ2 illeg. from सं in a up to प्रहस्त- in b. — a) Ñ1 B3.4 D4 -संवर्धित- (for -संवर्तित-). Ś1 D10.11 -लोचनो युवा; Ñ1 V1 B D1-4.6 -लोललोचनः (for -ताम्रलोचनः). — b) D4 च हते (for निहते). Ś1 D10 प्रहस्तपुत्रो निहतो. Ś1 Ñ2 V B1.2 D1.3.6.10 महाबलः; G1 महाजवे. — c) Ñ2 V B D3.6 अनिवार्य-; G2 अतिवेग- (for अतिवीर्य-). —Ñ2 partly illeg. for d. — d) M1 समातिदेशाशु. V B D6 तदा(B4 °तो) महारथान् (for निशाचरेश्वरः). D3 समादिदेशानुचरान्महाबलान्. —For 19cd, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 subst.:

४३

G. 5. 40. 1
B. 5. 45. 1
L. 5. 41. 1

ततस्ते राक्षसेन्द्रेण चोदिता मन्त्रिणः सुताः ।
निर्ययुर्भवनात्तस्मात्सप्त सप्तार्चिवर्चसः ॥ १
महाबलपरीवारा धनुष्मन्तो महाबलाः ।
कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः परस्परजयैषिणः ॥ २
हेमजालपरिक्षिप्तैर्ध्वजवद्भिः पताकिभिः ।
तोयदस्वननिर्घोषैर्वाजियुक्तैर्महारथैः ॥ ३
तप्तकाञ्चनचित्राणि चापान्यमितविक्रमाः ।
विस्फारयन्तः संहृष्टास्तडिद्वन्त इवाम्बुदाः ॥ ४
जनन्यस्तास्ततस्तेषां विदित्वा किंकरान्हतान् ।
बभूवुः शोकसंभ्रान्ताः सबान्धवसुहृज्जनाः ॥ ५
ते परस्परसंघर्षास्तप्तकाञ्चनभूषणाः ।
अभिपेतुर्हनूमन्तं तोरणस्थमवस्थितम् ॥ ६
सृजन्तो बाणवृष्टिं ते रथगर्जितनिःस्वनाः ।
वृष्टिमन्त इवाम्भोदा विचेरुर्नैर्ऋतर्षभाः ॥ ७

973* समादिदेशाथ दृढायुधस्ता-
नमात्यपुत्रान्सुदृढप्रहारिणः ।

[(l. 1) D10 -[आ]युधांस् (for °धस्). Ñ1 D1.4.11 समादिदेशासु(D11 °म)रसिंह(D1 °सिद्ध)विक्रमान(D11 °मं); D2 समादिदेशाशु तदा महायुधान्. —(l. 2) D8 अतिवीर्यविक्रमान्.]
—Thereafter, Ś1 D2.10 cont.; while Ñ2 V B D6 ins. after 19 :

974* स राक्षसानां निहतं महागणं
वनं च भग्नं परमप्रियं बली ।
हनूमतश्चैव बलं स शुश्रुवा-
नमात्यपुत्रांस्तत आदिशद्युधि ।

[(l. 1) B3 महतां (for निहतं). Ś1 महाविषां; Ñ2 V B4 महाबलं (for महागणं). —(l. 2) B1.3 बलं च; B2 श्रुत्वा च; B4 निशम्य (for वनं च). B1-3 परमं; D2 सुमहत्- (for परम-). V परमपरं. Ñ2 भ * * * * * * यं (illeg.). B2.4 बलं (for बली). —(l. 3) D6 बले (for बलं). Ś1 D2.10 हनूमतस्तं च निशम्य विक्रमम्; B4 बलं च शुश्राव हनूमतो भृशम्. —(l. 4) Ś1 D2.10 व्यसृज(D2 व्यदिश)न्महाबलान्; V2 तत आदिदेश ह.]

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 जं(Ñ जां)बुमालिवधः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ñ2 V1 D6 41; V2 31; B1-3 39; B4 D5.7-9 T G M1.3 44; D3 45; M2 43. —After colophon, D2 concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः.

43

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 ^{a}) D6 तं (for ते). B2 राक्षसेंद्रस्य. —^{b}) Ñ1 D4 देशिता; B1 D1.2.11 नोदिता; B3 प्रेरिता (for चोदिता). Ñ2 V2 B1 D6.8 M2 मंत्रिणां सुताः; D3 मंत्रिसूनवः. —^{c}) D3 भुवनात्. —^{d}) V2 B3 सप्तर्षि-; D1 सप्तति-; D11 सप्ताग्नि- (for सप्तार्चि-). B4 सद्यः सप्तार्चिरर्चिषः. ❀ Cr : सप्तार्चिवर्चसः रेफाभाव आर्षः ।; so also Cm.g.k.t. ❀

2 ^{a}) D7.9 T2 Ck.t महद्बल- (for महाबल-). D1 महाबला महावीरा. —^{b}) D2 धनुषा ते; D9 °ष्मतां (for °ष्मन्तो). B4 महारथाः. —^{c}) Ñ2 V B D2.6 कृतास्त्राः परमेष्वासाः; D3 कृतास्त्रा युध्यतां श्रेष्ठाः. ❀ Cv : कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः । कृतास्त्रा अस्त्रविदां च श्रेष्ठाः ।; so also Cr.m.g.k.t and Ct adds कृतास्त्राश्चेत्यार्षः संधिः. ❀ —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 -कृतोद्य(D6 °प)माः (for -जयैषिणः).

3 D6 om. 3-4^b. —^{a}) D11 हेमजालैः. —^{b}) D11 वज्रवद्भिः (for ध्वज°). —For 3^{ab}, Ñ2 V B subst. :

975* महारजतचित्राङ्गैर्ध्वजवद्भिरलंकृतैः ।

[B -चित्रांकैर्. B4 ध्वजिनीभिर् (for ध्वजवद्भिर्). B3 ज्वलद्भिः समलंकृतैः (for the post. half).]

—^{c}) D3 -ध्वनि- (for -स्वन-). —^{d}) D1 वाजिवद्भिःपताकिभिः.

4 D6 om. 4^{ab} (cf. v.l. 3). —^{a}) Ñ2 V B ततः (for तप्त-). D3 -पृष्ठानि (for -चित्राणि). —^{b}) Ñ2 V B M1 धनूंषि; D4 पात्यति (sic) (for चापानि). B1 -विक्रमं. —^{c}) D5 S विस्फा(D5 °स्मा)रयंतः. D10 संहृष्टास् (for संहृ°).

5 Ñ1 om. 5. V2 om. 5^{ab}. —^{a}) B4 M3 तु (for तास्). Ś1 D10.11 तदा (for ततस्). Ñ2 V1 B1.2 D6 जघन्यतस्ततस्ते तु; B3 ययुस्तत्र ततस्ते तु. —^{b}) D11 किंकरा हताः. —^{c}) Ś1 D10 -विभ्रांताः; Ñ2 V B1.2.4 D3.5.6 G2 -संतप्ताः; B3 -संविग्नाः; Ck.t as in text (for -संभ्रान्ताः).

6 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 B3 D3.10.11 G3 -संहृष्टास्; V1 B1.2 D1.2.5 -संहर्षास्; D6.8 T1.3 G1 M3 -संघर्षात्; Ct as in text (for -संघर्षास्). D4 ते तु परमसंहृष्टास्. —^{b}) Ñ2 V B D6 T2 -कुंडलाः; D10 -भूषिणः (for -भूषणाः). —^{d}) B3 T2 तोरणे सम्-; D1-3 °णाग्रम् (for °णस्थम्). B1 (m. also)महाकपिं (for अवस्थितम्). Ś1 D10 तोरणाग्रस्थितं तदा; Ñ1 D11 तोरणाग्रव्यवस्थितं; D4 रणाग्रे तु व्यवस्थितं; G1 तोरणं तमवस्थितं.

7 ^{a}) D5 वमंतो (for सृजन्तो). Ś1 D4.10.11 M1 -वर्षं ते; Ñ V B D6 -वर्षाणि; D1-3 -वृष्टीस्ते (for -वृष्टिं ते).

अवकीर्णस्ततस्ताभिर्हनूमाञ्शरवृष्टिभिः ।
अभवत्संवृताकारः शैलराडिव वृष्टिभिः ॥ ८
स शरान्मोघयामास तेषामाशुचरः कपिः ।
रथवेगांश्च वीराणां विचरन्विमलेऽम्बरे ॥ ९
स तैः क्रीडन्धनुष्मद्भिर्व्योम्नि वीरः प्रकाशते ।
धनुष्मद्भिर्यथा मेघैर्मारुतः प्रभुरम्बरे ॥ १०
स कृत्वा निनदं घोरं त्रासयंस्तां महाचमूम् ।
चकार हनुमान्वेगं तेषु रक्षःसु वीर्यवान् ॥ ११

तलेनाभिहनत्कांश्चित्पादैः कांश्चित्परंतपः ।
मुष्टिनाभ्यहनत्कांश्चिन्नखैः कांश्चिद्व्यदारयत् ॥ १२
प्रममाथोरसा कांश्चिदूरुभ्यामपरान्कपिः ।
केचित्तस्यैव नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥ १३
ततस्तेष्ववपन्नेषु भूमौ निपतितेषु च ।
तत्सैन्यमगमत्सर्वं दिशो दश भयार्दितम् ॥ १४
विनेदुर्विस्वरं नागा निपेतुर्भुवि वाजिनः ।
भग्ननीडध्वजच्छत्रैर्भूश्च कीर्णाभवद्रथैः ॥ १५

G. 5. 40. 14
B. 5. 45. 15
L. 5. 41. 15

—^{b}) D7-9 S -निस्वनाः. Ś1 D10 घोररूपं महास्वनाः; Ñ1 D4.11 घोर(D11 मेघ)स्वनमहास्वनाः; Ñ2 V B D1.2.6 रथस्वन(V1 °नेमि)महा(B1-3 °हय)स्वनाः; D3 रथचापस्वनोद्भूताः. —^{c}) V2 वृष्टिवंत; D7.9 प्रावृट्काल (for वृष्टिमन्त). —^{d}) D1.5.7-9 T1.3 M नैर्ऋतांबुदाः (for °तर्षभाः). Ñ2 V B D6 छादयामासुरंबरं; D2 विरेजुर्निर्झरांबुदाः.

8 ^{a}) D4 अवकीर्णस्. Ñ2 V B1-3 D3.4.6 तैस्तु; D11 तं तु (sic); T2 तेषां (for ताभिर्). —^{b}) D1 स्थिर- (for शर-). —Ñ1 B4 D1 om. (hapl.) 8^{cd}. —^{d}) D5 शैलताडित- (sic) (for °राडिव).

9 ^{a}) B2 स शालान् ; D4 सरस्ततान् (sic); T1.3 स च तान् ; Cr.g as in text (for स शरान्). V वंचयंस्तांस्तु; B1-3 मोक्षयामास; D5 S Cg मोच(T M3 Cg °घ)या°; D11 वादया°; Ct as in text (for वञ्चयामास). ❀ Cr : स शरन्मोहयामासेति पाठः. ❀ —^{b}) Ñ1 D3.11 आशुतरः; Ñ2, V1 B1.2.4 D6 °तरं; B3 मध्यगतः; D2 आशु चरन् ; D10 °शरः; Ck.t as in text (for आशुचरः). —^{c}) V2 T2 G2 अथ (for रथ-). Ś1 D10 -वेगेन; Ñ V B D2-4.6.11 M3 Cg -वेगं च(Ñ1 तु); T2 -वेगाच्च; G2 वीरांश्च; M1 -वेगैश्च; Ck.t as in text (for -वेगांश्च). D1 रथवेगं रिपूणां च. —^{d}) V2 व्यचरन्. D5 विपुले (for विमले). B2 (orig.) व्यचरद्वि(m. also विचरन्वि)मलांबरे.

10 ^{a}) Ś1 Ñ1 D10 शरैः; G3 रतैः (for स तैः). D6 धनुष्पाणिर् ; D10 वपुष्मद्भिर् ; Ct as in text (for धनुष्मद्भिर्). ❀ Ct : 'धनुर्मद्भि' रिति पाठे आर्षं रुत्वम् . ❀ —^{b}) V B1-3 D6 व्यकाशत. —^{c}) T2 महामेघैर्. —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V2 B3.4 D1.2.4.6.10.11 subst. :

976* सहस्राक्षो धनुष्पाणिस्तोयदैरिव मारुतिः ।

[Ñ2 V2 B3 D6 धनुष्मद्भिस ; D2 वपुष्मद्भिस .];
while V1 B1.2 D3 subst.; M2 ins. after 10^{ab} :

977* सहस्राक्षधनुष्मद्भिस्तोयदैरिव मारुतः ।

11 ^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.10 त्रासयित्वा; D11 भ्रामयित्वा (for त्रासयंस्तां). Ñ2 B4 D6 त्रासयन्निव वाहिनीं; V2 B1-3 त्रास(B2 द्राव)यन्नरवाहिनीं; D4 भ्रामयित्वा महाद्रुमं. —^{c}) B3 D11 सुमहा- (for हनुमान्). —^{d}) Ś1 Ñ1 B D1.4.10.11 विस्मयं; Ñ2 V D6 विस्मितं(D6 °तः); D2.3 भैरवं; G1 वेगवान् (for वीर्यवान्).

12 ^{a}) Ś1 Ñ1 D10 [अ]प्यवधीत् ; Ñ2 V B1.2 D1.2 [अ]भ्यवधीत् ; B3.4 D6 T2.3 G M [अ]भ्यहनत् ; D11 [अ]पि वधेत् (sic) (for [अ]भिहनत्). D10 कंचित् (for कांश्चित्). D4 घातेनैवावधीत्कांश्चित् ; D3 तलैरभ्यहनत्कांश्चित् . —D11 om. (hapl.) 12^{bc}. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 G1.2 M1 पद्भ्यां कांश्चित् ; Ñ2 V B D6 पद्भ्यामन्यान् ; D2 कांश्चित्पद्भ्यां. Ś1 D10 महाबलः (for परंतपः). ❀ Cv.g : पादैः कांश्चिदिति बहुवचनं वानराणां द्विपात्सु चतुष्पात्सु च ग्रहणात् . ❀ —^{c}) Ñ2 V B3-4 D6 [अ]ताडयत् ; B1 ताडयन् ; D3 चावधीत् (for [अ]भ्यहनत्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 मुष्टिभ्यामवधीत्कांश्चित् ; D7-9 T1 M1 मुष्टिभिश्चा(M1 °भ्याम)हनत्कांश्चित्(D9 om. [hapl.] from श्चित् up to कां in ^{d}). —^{d}) B3 अन्यान् (for कांश्चिद्). Ś1 D10 अदारयत् (for व्यदा°). Ñ2 V B1.2.4 D6 नखैरन्यान(V2 °न्वि)दारयत्.

13 ^{a}) M2 प्रममार. D3 रथात् (for [उ]रसा). B3 प्रमथ्य बाहुभिः कांश्चिद् . —^{b}) D6 रूपभ्याम् (sic); D11 हनूभ्याम् (for ऊरु°). Ñ2 V B D5-7.9.11 अपि (for कपिः). —B1.2 om. 13^{cd}. —^{c}) Ñ1 तत्र (for तस्य). T2.3 M3 निनादेन (for [ए]व ना°). Ś1 D10 केचित्तस्मिन्वनोद्दे(D10 °ने दे)शे. —^{d}) Ñ2 V B3.4 D6 राक्षसा न्य(B4 अ)पतन्भुवि. —After 13, B3 ins. :

978* लाङ्गूलेनाहताः केचित्पतिता लोष्टवद्भुवि ।

14 ^{a}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-6.8.10.11 M2.3 [अ]वसन्नेषु; B3 च सैन्येषु. —^{c}) Ñ2 V B D6 अ(B3 चा)भवत् (for अगमत्). —^{d}) Ś1 भयान्वितं; Ñ1 D4 °तुरं; D3 °कुलं (for °र्दितम्). Ñ2 V B D6 भयोद्विग्नं समंततः.

15 V2 om. 15. —^{ab}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 विस्वरा(D4 °ना)न्नादान् (for °रं नागा). M2 विनेदुर् (for निपेतुर्). D4.11 भागशः; G3 वानराः (for वाजिनः). Ñ2 V1 B D6 भग्नचक्रैर्विमथितै रथैर्निहतवाजिभिः. —^{c}) B4 D5 G1 M1 -नील-; T2 -नाल-; G2.3 M3 -नीड-; Cr.m.g.t as in

G. 5. 40. 15
B 5. 45. 17
L. 5. 41. 16

स तान्प्रवृद्धान्विनिहत्य राक्षसा-
न्महाबलश्चण्डपराक्रमः कपिः ।
युयुत्सुरन्यैः पुनरेव राक्षसै-
स्तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणम् ॥ १६

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

४४

हतान्मन्त्रिसुतान्बुद्ध्वा वानरेण महात्मना ।
रावणः संवृताकारश्चकार मतिमुत्तमाम् ॥ १
स विरूपाक्षयूपाक्षौ दुर्धरं चैव राक्षसम् ।
प्रघसं भासकर्णं च पञ्च सेनाग्रनायकान् ॥ २
संदिदेश दशग्रीवो वीरान्नयविशारदान् ।
हनूमद्ग्रहणे व्यग्रान्वायुवेगसमान्युधि ॥ ३
यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः ।
सवाजिरथमातंगाः स कपिः शास्यतामिति ॥ ४

---

text (for -नीड-). B1.2.4 -ध्वजैश् (for -ध्वज-). D11 भग्नैश्च ध्वजछत्रैर्भूर्. —d) Ś1 D1.2.4.10 भूर्विकीर्णा; D11 भव° (for भूश्च कीर्णा). T1.3 बृहद्- (for [अ]भवद्). Ñ2 V1 B D6 भूश्चकाशे समंततः.—After 15, D5.7–9 S ins.:

979* स्रवता रुधिरेणाथ स्रवन्त्यो दर्शिताः पथि ।
विविधैश्च स्वरैर्लङ्का ननाद विकृतं तदा ।

[(l. 1) M1 रुधिरौघेण (for °रेणाथ).—(l. 2) G1 विकृतैश् (for विविधैश्). D7–9 T3 स्वनैर् (for स्वरैर्). G3 विकृता (for °तं). D8 स्वनं.]

16 a) Ñ2 V B D6 ततः. Ñ1 विकीर्णान्; D2 च वृद्धान्; D8 प्रवु°; D11 प्रधानान् (for प्रवृद्धान्). Ś1 T2 विनिप(T2 °पा)त्य; B3 अविहत्य (for विनिहत्य).—b) B1–3 D1–4.6.10 महाबलांश्, D10 चक्र- (for चण्ड-). B1 (m. after corr. as in text) -महाबलः; B3 D10.11 -पराक्रमान् (for -पराक्रमः). Ñ1 हरिः.—c) D8 उग्रैः; D11 सैन्यैर् (for अन्यैः). Ś1 Ñ1 D4.10.11 बहुभिः स(D11 °भिश्च) (for पुनरेव).—d) Ñ2 M3 तमेव; B3 तदैव; D11 सदेव (for तदेव). D1.3 भूयो; D4 धीरो (for वीरो). V2 B4 D1 निजगाम; D4 [ऽ]धि°; D11 [ऽ]पि जगाम (for ऽभि°).

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 Ñ V B D4.6.10.11 मंत्रिपुत्रवध; D1 मंत्रिपुत्रवाक्यं; D2 उद्योगे अमात्यपुत्रवधः; D3 मंत्रिपुत्रसूदनः.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 B4 D5.7–9 T G M1.3 45; Ñ2 V1 D6 42; V2 32; B1.2 49; D3 46; M2 44.—After colophon, D2 concludes with राम; G with श्रीरामाय नमः.

44

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 a) D4 स तान् (for हतान्). Ś1 Ñ V B D1–4.10 श्रुत्वा; D5 मत्वा; D6.11 दृष्ट्वा (for बुद्ध्वा).—c) Ñ1 B1.2 D6 क्षुभित-; V B4 कुपित-; B3 क्षोभित- (for संवृत-).—d) Ñ2 V B D2.6.8 मतिमान्मतिं (for मतिमुत्तमाम्).

2 a) D10 -[अ]विरूपाक्षौ (for -[अ]क्षयूपाक्षौ).—b) Ñ2 V B1.4 D4.6.7.9 G2 दुर्धर्षं; B3 दुर्जयं (for दुर्धरं). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 महाबलं (for [ए]व राक्षसम्). ❀ Cv: केषुचित्कोशेषु "रावणस्तु विरूपाक्षं यूपाक्षं चैव दुर्धरः" इति पाठः (Cv is missing from 2c up to 5.45.38). ❀—c) G1 प्रहसं (for प्रघसं). D2 भास्वकर्णं; D5 भास्वकीर्णं; D11 भासकीर्णश् (for भासकर्णं).—d) Ś1 Ñ1 D10.11 -योधिनः; Ñ2 V B1.3 D1.2.4.6 T2 G2 -यायिनः; B2.4 -गामिनः (for -नायकान्). D3 सेनाग्रमपि यायिनं.

3 b) Ś1 Ñ1 D4 रण-; B4 युद्ध- (for नय-).—c) D3 निग्रहे (for ग्रहणे). Ñ1 D1.11 व्यग्रो (for व्यग्रान्). Ś1 D10 मंत्रिपुत्रवधव्यग्रो; Ñ2 V B D6 स तु(B2 च) क्रोधसमाविष्टो.—d) Ś1 Ñ V B D4.6.10 हनु(V2 B1.2.3 °नू)मद्ग्रहणं प्रति; D1–3.11 हनु(D3.11 °नू)मन्निग्रहं प्रति.—After 3, Ś1 Ñ1 V2 D1–4.10.11 ins.:

980* महागुणपरिख्याता रणकर्मविशारदाः ।

[D3 सर्वे (for महा-). Ñ1 D4.11 महा- (for रण-).]

4 D7.9 repeat 4 after 8.—a) Ñ2 V B1.2.4 D4.6.8 यांतु; D11 यावत् (for यात). V2 D11 सेनाग्रजाः (for °प्रगाः). M1 damaged from वे up to b. Ś1 Ñ1 D1–4.

यत्तैश्च खलु भाव्यं स्यात्तमासाद्य वनालयम् ।
कर्म चापि समाधेयं देशकालाविरोधितम् ॥ ५
न ह्यहं तं कपिं मन्ये कर्मणा प्रतितर्कयन् ।
सर्वथा तन्महद्भूतं महाबलपरिग्रहम् ।
भवेदिन्द्रेण वा सृष्टमस्मदर्थं तपोबलात् ॥ ६
सनागयक्षगन्धर्वा देवासुरमहर्षयः ।
युष्माभिः सहितैः सर्वैर्मया सह विनिर्जिताः ॥ ७

G. 5. 41. 9
B. 5. 46. 9
L. 5. 42. 10

10.11 क्षिप्रं; Ñ2 V B1.2.4 D6 शीघ्रं (for सर्वे). B3 येश्च सेनाप्रणीमुख्यैः. —^{b}) Ś1 Ñ V B D4.6.10.11 -पराक्रमाः (B3 °मः) (for -परिग्रहाः). —G3 repeats 4^{cd} after 9^{ab}. —^{c}) T1.3 सहाश्व- (for सवाजि-). B3 तैर्मायारथमातंगैः. —^{d}) D1 करैः (for कपिः). B3 D6 शाम्यताम् (for शास्यताम्).

5 Ñ1 D1-4.11 repeat 5^{ab} after 5^{cd}. —^{a}) D1.2 (both first time).5.7.9 M3 यत्नैश्; D11 (first time) सज्जैश्; Cr.m.g.k.t as in text (for यत्तैश्). D4 (first time) यत्तैर्भवद्भिर्. Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 (D1-4.11 second time) यत्नेन (D4 °त्नैश्च) खलु योद्धव्यं; Ñ1 (first time) यत्तैर्भवद्भिर्वाच्यः सः; M1 यत्तैश्च बहुभिर्भाव्यं. —^{b}) D11 (first time) भवद्भिस्तु (for तमासाद्य). Ñ1 (second time) वनौकसं; B4 प्लवंगमं; D1-4.11 (all second time) महाब (D11 °हद्ब)लं; G1 च वानरं (for वनालयम्). Ñ2 V B1-3 D6 आसाद्य हरिपुंगवं. —After 5^{ab} (r.), D1-4.11 ins. 981*. —^{c}) D4.11 वा (for च). G3 [अ]पि- (for [अ]पि). —^{d}) Ñ1 B3 D1.4.11 देशकाले. Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10 -नयक्षमं; Ñ1 D1.4.11 च यच्छुभं; T2 -[अ]विरोधितः; G2 M2.3 Cr.m.g -विरोधितं (M3 Crp.m.g °नं); Ck.t as in text (for -[अ]विरोधितम्). ❀ Cr: समाधेयं परिहर्तव्यम्। देशकालविरोधितं देशकालविरोधीत्यर्थः। देशकालाविरोधिन-मितिपाठे समाधेयं कर्तव्यम्। देशकालाविरोधीत्यर्थः। पाठद्वये-ऽपि लिङ्गविभक्तिव्यत्यय आर्षः।; so also Cm. ❀ —After 5, Ś1 Ñ1 D10 ins. 981*.

6 ^{a}) Ś1 D10 [अ]पि; Ck.t as in text (for हि). —^{b}) D2.3.11 T3 परितर्कयन्; Ck.t as in text (for प्रति°). Ś1 Ñ2 V B D6.10 कर्मभिः (Ś1 D10 °तः) परितर्कयन्. —^{c}) Ś1 सर्वतस् (for सर्वथा). Ñ1 D3 तन्महाभूतं; Ñ2 V B1 D10 तं महद्भूतं; B2 सुमहद्युद्धं; B3.4 तं (B4 च) महाभूतं; D1 तन्महद्रूपं (for तन्महद्भूतं). —^{d}) D1 महाबलि- (for महाबल-). Ñ2 V B D2.3.5.6.11 G3 -पराक्रमं (for -परिग्रहम्). —After 6^{cd}, Ñ2 V B D6.7.9 ins.; Ś1 Ñ1 D10 ins. after 5; while D1-4.11 ins. after 5^{ab} (r.):

981* वानरोऽयमिति ज्ञात्वा न हि मे शुध्यते मनः।
नैवाहं तं कपिं मन्ये यथेयं प्रस्तुता कथा।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D10 इति ज्ञातुं (Ñ1 °तो); D1.2.4.11 अविज्ञातो; D3 अवज्ञातुं (for इति ज्ञात्वा). V2 तत्शुध्यते; B1 D6.7.9 शुध्यति मे; B3 D3.4 मे बुध्यते (for मे शुध्यते). —Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 om. l. 2. —(l. 2) B4 [अ]हं (for [इ]यं).]

—^{a}) B3 नो चेद् (for भवेद्). Ñ1 वा सृष्टः; Ñ2 V B D6 सृष्टोयम्; G2 संसृष्टम्; G3 वा दिष्टम् (for वा सृष्टम्). —^{f}) D1-3 अस्मान्प्रति (for अस्मदर्थं). Ś1 D10 अस्मत्प्रति तपोबलं; Ñ1 D4.11 किंचिच्च (D4 अस्मत्प्र; D11 अस्मान्प्र)तिचिकीर्षया; Ñ2 V B D6 अस्मान्प्रतिविरुध्यता (V2 B3 °तां; B4 °रोधिना; D6 °तः).

7 ^{a}) Ñ2 V B D6 पन्नगा (for सनाग-). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 -गंधर्वैः; D7-9 T2 G3 M1.2 -गंधर्व- (for -गन्धर्वा). —^{b}) Ñ2 D6 देवाश्चैव; B1.2.4 देवाश्च स-; B3 देवताश्च (for देवासुर-). Ś1 Ñ1 D4.10 देवैर्वापि महर्षिभिः; V देवाश्च परमर्षयः; D1-3.11 देवैर्वा (D11 °श्च) समहर्षिभिः. —After 7^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins.:

982* समेत्यास्मद्विनाशाय कृत्येयं कामरूपिणी।
सृष्टा तस्मात्प्रयत्नेन योधयध्वं महाबलाः।
तद्विनिर्यात सैन्येन संयुगे युद्धदुर्जयाः।

[(l. 1) D2 कृत्यानां (for कृत्येयं). —(l. 2) D1 प्रयुक्तेन (for प्रयत्नेन). Ñ1 योद्धव्यं च (for योधयध्वं). Ñ1 D4.11 प्लवंगमं (for महाबलाः). —D2.3 om. l. 3. —(l. 3) D4.11 युधि (for युद्ध-). Ñ1 संयुगेष्वनिमेषाः; D1 संगरेनाति-दुर्जयाः (for the post. half).]

—D2.3 cont.; while Ñ2 V B D6 ins. after 7^{ab}:

983* निर्याताः सर्वसैन्येषु संयुगेष्वपराजिताः।

[B2-4 निर्जिताः (for निर्याताः). B2 -सैन्यैश्च; D2.3 -सैन्येन (for -सैन्येषु). B2 संग्रामेषु (for संयुगेषु). B3.4 पराजिताः; D2 [अ]पराङ्मुखाः; D3 [अ]पराजयाः (for [अ]पराजिताः).]

—^{c}) D7.9 प्रहितैः (for सहितैः). —For 7^{cd}, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst.:

984* निर्जिता हि मया देवाः समासाद्य महारणे।

[V1 D6 निर्याता (for निर्जिता). D2 ते (for हि). V1 सर्वे (for देवाः). B3.4 महाबले (for °रणे). Ś1 D10 संयुगे स (D10 सं)हिताः पुरा; Ñ1 D1-4.11 संगताः सुरेन्द्राः (for the post. half).]

—D1.3 cont.:

985* युष्मद्बलमवष्टभ्य संयुगेष्वपराजिताः।

[D3 पराजिताः (for [अ]प°).]

G. 5. 41. 10
B. 5. 46. 9
L. 5. 42. 10

तैरवश्यं विधातव्यं व्यलीकं किंचिदेव नः ।
तदेव नात्र संदेहः प्रसह्य परिगृह्यताम् ॥ ८
नावमन्यो भवद्भिश्च हरिः क्रूरपराक्रमः ।
दृष्टा हि हरयः शीघ्रा मया विपुलविक्रमाः ॥ ९
वाली च सहसुग्रीवो जाम्बवांश्च महाबलः ।
नीलः सेनापतिश्चैव ये चान्ये द्विविदादयः ॥ १०
नैव तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ।
न मतिर्न बलोत्साहो न रूपपरिकल्पनम् ॥ ११
महत्सत्त्वमिदं ज्ञेयं कपिरूपं व्यवस्थितम् ।
प्रयत्नं महदास्थाय क्रियतामस्य निग्रहः ॥ १२
कामं लोकास्त्रयः सेन्द्राः ससुरासुरमानवाः ।
भवतामग्रतः स्थातुं न पर्याप्ता रणाजिरे ॥ १३
तथापि तु नयज्ञेन जयमाकाङ्क्षता रणे ।
आत्मा रक्ष्यः प्रयत्नेन युद्धसिद्धिर्हि चञ्चला ॥ १४

---

8 ^{a}) D3 न विहितं (for विधातव्यं). —^{b}) D11 तत् (for नः). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 तदेतन्; Ñ2 V2 B D6 चरोयं; V1 वचोयं; G1.3 तदेवं; Ct as in text (for तदेव). D10 [अ]स्ति (for [अ]त्र). —^{d}) D6 विनिगृह्यतां. Ś1 D10 संप्रस(D10 °सृ)ज्य निरूढितां; Ñ1 D1.2.4.11 तत्प्रस(D2.11 °गृ)ह्य(Ñ1 °ह्यं) निगृह्यतां; Ñ2 V B2 स प्रसह्य(B2 °ज्य) नि(V2 प्र)गृह्यतां; B1.3.4 संप्र(B4 प्रति)गृह्य निगृह्यतां; D3 स प्रयत्नेन गृह्यतां. —After 8, D7.9 repeat 4.

9 ^{a}) D5.8 नावमान्यो. T1 च युष्माभिर् (for भवद्भिश्च). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 हरि(Ś1 D10 कपि)रित्येव (Ñ1 D4 °प) नोपेक्ष्यः(V2 D1.2.11 °क्षः [sic]). —^{b}) Ś1 Ñ V B D कपिः (for हरिः). D5–9 T3 M3 धीर-; T1 शूर- (for क्रूर-). —After 9^{ab}, B3 ins.:

986* वानरोऽयमिति ज्ञात्वा न कर्तव्याल्पिका मतिः ।;

while G3 repeats 4^{cd}. —G3 om. 9^{cd}. —^{cd}) B1 दृढा; B3 D6 दृष्ट्वा (for दृष्टा). D4 च (for हि). Ś1 D10 क्रूरा; Ñ2 V B4 D11 शूरा; D7.9 T1 शीघ्रं; D8 M3 पूर्वं; T2 सर्वे; T3 तत्र (for शीघ्रा). D4 महा- (for मया). Ñ1 दृष्टा च बहवः शूरा मयातुलपराक्रमाः.

10 ^{a}) Ñ2 D6 [ए]व हि; V B [ए]व स(V2 तु) (for सह-). —^{b}) D3–5.11 जांबुवांश. Ś1 जांबुवांश्च महायशाः; Ñ2 V B D6 हनूमांश्च महाकपिः(B3 °बलः). —D3 om. (hapl.) from 10^{c} up to l. 1 of 987*. —^{c}) D5 नलः; D11 नीडः (for नीलः). —After 10^{c}, D1.4 ins.; while D3 ins. after 10^{b}:

987* नलश्च सुमहाबलः ।
अङ्गदो वालितनयो.

[D3 om. l. 1.]

—^{d}) D4 तथान्ये (for ये चान्ये). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तदनंतराः(D1 °रं); Ñ2 V B1.4 D6 तेप्यनंतराः; B2.3 बलवत्तराः; D3 हरिपुंगवाः (for द्विविदादयः).

11 ^{a}) Ñ2 V1 B2 [ए]षा; V2 B4 D6 [ए]षां; G1 M3 [ए]वं (for [ए]व). V2 वीर्यं; B1 (before corr. as in text) तर्क्या; D3 व्योम्नि; D8 वेगो (for भीमा). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तेषां तु(D11 च) न(D1 समा) गतिर्व्योम्नि; B3 नैषां तेषां गतिं भीमां (sic). —^{b}) B3 तेजोबल- (for न तेजो न). —^{c}) B3 D6.8 गतिर् (for मतिर्). D3.10 T M3 बलोत्साहौ. —^{d}) Ñ2 V B D3.4.6 -परि(D4 प्रति)कल्पना. Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 न रूपं न परिग्रहः(Ś1 D10 पराक्रमः; Ñ1 च विग्रहः).

12 ^{a}) M1 श्रेयः (for ज्ञेयं). Ñ2 V B D6 ते यूयमप्रमत्ता वै(B3 D6 °त्ताश्च); D2 यूयमेव ममार्थाय; D3 शक्यमेतदधिष्ठाय. —^{b}) V2 M3 कपिरूप-. —For 12^{ab}, Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 subst.:

988* सर्वथैवाप्यवस्थेयं कपिरूपस्य तस्य तु ।

[D1 [अ]भि- (for [अ]पि). D4.11 सर्वथैव(D4 °वं) व्यवस्थेयं (for the prior half). D11 ते (for तु).]

—^{c}) B4 शूरत्वं (for प्रयत्नं). Ñ1 D4.11 च(Ñ1 तु) समास्थाय (for महदास्थाय). Ś1 D3.10 महांतं यत्न(Ś1 रूप)मास्थाय; Ñ2 V B1.2 D6 सत्त्वं परममास्थाय; B3 स्वं स्वं बलं समास्थाय. ❀ Cm.t: प्रयत्नमित्यार्षं क्लीबत्वम्. ❀ —^{d}) D1 आशु (for अस्य). Ś1 D10 कर्तव्यस्तस्य. D4 विग्रहः (for निग्रहः). Ñ2 V B D2.6 निवारयितुमर्हथ. —After 12, Ś1 Ñ2 V B D2.6.10 ins.:

989* तस्मादस्य महोत्साहैरप्रमत्तैरुदायुधैः ।
सर्वैरेव समर्थैश्च भवितव्यमसंशयम् ।

[B3 om. (hapl.) l. 1. —(l. 1) D2 कपिरेष महोत्साहो (for the prior half). Ś1 D2.10 सदायुधैः; V2 उदाहो (for उदायुधैः). —(l. 2) D6 इव (for एव). Ś1 D10 सन्नेतैश्च; V1 सयत्नैश्च; V2 समं चैव; B4 संयतैश्च (for समर्थैश्च). B3 तस्मात्सर्वैश्च मिलितैर् (for the prior half). B3 स्वशक्तिभिः; B4 D6 न संशयः(D6 °यं) (for असंशयम्).]

13 ^{a}) Ś1 D10 कामं सेंद्रास्त्रयो लोकाः. —^{b}) Ñ2 V B -दानवाः (for -मानवाः). —^{d}) Ś1 D10 असमर्था; Ñ1 न वै प्राप्ता; B3 न च शक्ता; D5 न पर्यस्ता (for न पर्याप्ता).

14 ^{a}) B3 सर्वं चापि (for तथापि तु). Ś1 D10 कार्यो नावज्ञा; B1 तुल्ययुक्तेन; D1 तु नयो ज्ञेयो; D3 नयमास्थाय; D11 नावज्ञेयोसौ; G1 विनयज्ञेन; Ct as in text (for तु नयज्ञेन). —^{b}) D1.5 आकांक्षिभी (for आकाङ्क्षता). Ñ2 V B1–3 D4 जयं च(B3 बलं च; D4 विजयं; D6 जयेयं) परिरक्ष(Ñ2 V2 °क्षि)ता; B4 विजयश्च रिरक्षता; D2 बुद्धिविक्रमशालिना; D3 जयमाकांक्षिभिर्युधि. —^{c}) Ś1 D2.4.10

ते स्वामिवचनं सर्वे प्रतिगृह्य महौजसः ।
समुत्पेतुर्महावेगा हुताशसमतेजसः ॥ १५
रथैश्च मत्तैर्नागैश्च वाजिभिश्च महाजवैः ।
शस्त्रैश्च विविधैस्तीक्ष्णैः सर्वैश्चोपचिता बलैः ॥ १६
ततस्तं ददृशुर्वीरा दीप्यमानं महाकपिम् ।
रश्मिमन्तमिवोद्यन्तं स्वतेजो रश्मिमालिनम् ॥ १७
तोरणस्थं महावेगं महासत्त्वं महाबलम् ।
महामतिं महोत्साहं महाकायं महाबलम् ॥ १८

तं समीक्ष्यैव ते सर्वे दिक्षु सर्वास्ववस्थिताः ।
तैस्तैः प्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ १९
तस्य पञ्चायसास्तीक्ष्णाः सिताः पीतमुखाः शराः ।
शिरस्युत्पलपत्राभा दुर्धरेण निपातिताः ॥ २०
स तैः पञ्चभिराविद्धः शरैः शिरसि वानरः ।
उत्पपात नदन्व्योम्नि दिशो दश विनादयन् ॥ २१
ततस्तु दुर्धरो वीरः सरथः सज्जकार्मुकः ।
किरञ्शरशतैर्नैकैरभिपेदे महाबलः ॥ २२

G. 5. 41. 24
B. 5. 46. 24
L. 5. 42. 25

भवितव्यं; Ñ V1 B D6.11 रक्षितव्या(B3 °व्यं); D1 रक्षितव्यः; D3 रक्ष्यो ह्यास्म- (for आत्मा रक्ष्यः). D2 सयत्नेन (for प्रयत्नेन). V2 रक्षितव्याथ यत्नेन. —^{d}) Ś1 Ñ V B D3.4.10 T2 युद्धे; D2.11 युधि; Cm.t as in text (for युद्ध-). Ś1 Ñ1 D10.11 च; B4 तु (for हि).

15 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 मूर्ध्ना (for सर्वे). —^{b}) Ñ2 V B D6 महाबलाः(V1 °लात्); D3 [अ]मितौजसः (for महौजसः). —T2 om. (hapl.) 15^{cd}. —^{c}) D3 महासत्त्वा; D5 °भागा (for महावेगा). Ś1 D10 समेत्य तु महाभागा. —^{d}) Ñ1 D2 G2 हुताग्नि- (for हुताश-). Ñ2 V B D6 हुताग्निसम(B4 °ग्नेरिव)वर्चसः.

16 ^{a}) Ñ V B D2.3.5.6 T2 M3 मत्तैश्च (by transp.); M1 च मत्त- (for च मत्तैर्). Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10 M1.3 मातंगैर्; D4 च नागैर् (by transp.) (for नागैश्च). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D6.10 महाबलैः; D11 महौजसः (for महाजवैः). —^{c}) G2 अस्त्रैश्; M1 शरैश् (for शस्त्रैश्). D5.7–9 G1.3 M1 निशितैस् (for विविधैस्). G2 शस्त्रैः (for तीक्ष्णैः). —^{d}) D1–4.11 भृशं (for सर्वैश्). D7.9 T1 चोपहिता. Ś1 D10 भृशं चोपवृता बलैः; Ñ1 भृशं चोपरि भावनैः. —For 16^{cd}, N2 V B D6 subst.:

990* शस्त्रैश्च विविधाकारैरुपेताः प्रययुस्तदा ।

[B4 प्रययुः संयुतास्तदा (for the post. half).]

17 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D6.10 ते; D7.9 तु (for तं). Ñ2 V B D6 भीमं; D1 G M1 वीरं (for वीरा). —^{b}) G2 स्वतेजसा (for महाकपिम्). —D3 reads 17^{c}–18 in marg. —^{c}) Ñ2 D1–6.11 रश्मिवंतम्. Ś1 Ñ V B D1.6.10 इवादित्यं (for इवोद्यन्तं). —^{d}) D4 स्वत् (for स्व-). D3 -निर्मलं; G1 -मालिनः (for -मालिनम्).

18 D3 reads 18 in marg. (cf. v.l. 17). —^{ab}) B3 तोरणेषु (for °णस्थं). Ś1 D1.10 महाभागं; M3 महोत्साहं (for महावेगं). D9 om. (hapl.) महासत्त्वं. D6 transp. महावेगं and महासत्त्वं. —B2 om. 18^{c}–19^{b}. —^{c}) B4 D1 महात्मानं; M3 महावेगं (for महोत्साहं). —^{d}) Ś1 Ñ2 D1.3.6.10 महाकपिं(D6 °टिं); Ñ1 D2.4.5.7–9.11 G3 °भुजं; B3 सुविक्रमं; T2 (also as in G3)°रवं; G1 °द्युतिं; G2 महाद्भुतं; M1 महौजसं (for महाबलम्). V B1.4 महाकाय(V2 °बल) पराक्रमं. ❀ Cg : द्वितीयबलशब्दः शक्तिवचनः. ❀

19 B2 om. 19^{ab} (cf. v.l. 18). —^{a}) Ś1 Ñ1 D10.11 G1 च; Ñ2 D6 तु; V B1.3.4 [अ]थ (for [ए]व). —^{c}) Ñ2 V B D6 तीक्ष्णैः (for तैस्तैः). Ñ D6 घोरैर् (for भीमैर्). —^{d}) Ñ2 V B D6 सहस्रशः (for ततस्ततः).

20 ^{a}) D1 पंचायतास्. Ñ2 V B1.2.4 D6 पंचायसांस्तीक्ष्णान् (D6 om. [hapl.] from क्ष्णान् up to स्ती [see var.] in 22^{c}); B3 पंचायसींस्तीक्ष्णां (for पञ्चायसास्तीक्ष्णाः). —^{b}) Ś1 D1.2.4.10 शि(D1 सि)ताः पंच-; T3 शिताः शित-; G1.2 शितास्तीक्ष्ण-; M Cg शिताः पीत- (for सिताः पीत-). Ñ2 V2 B1.4 शित(Ñ2 शितान्; V3 स तु)पीतान्भयावहान्; V1 B2 कंकपत्रान्भयावहान्; B3 सितां धारां भयावहां; D5 शिताः पंचायताः शराः; D11 स्थिताः पंचमुखाः शराः. —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 -पत्राभान्; B3 °भ्यां (for -पत्राभा). —^{d}) Ñ2 V B दुर्धर्षः स(B2.4 सं) न्यवेशयत्(B3 °पातयत्).

21 Ñ2 V B D6 om. 21 (for D6, cf. v.l. 20). —^{a}) D3 T2 शरैः; D5 शतैः (for स तैः). Ñ1 आवृष्टः; D1.3.4 आविष्टः; G2 आविद्धैश् (for आविद्धः). —^{b}) D3 सितैः; T2 शितैः (for शरैः). —^{c}) D1.11 तदा व्योम; D4 ततो व्योम्नि; G1 नदन्व्योम (for नदन्व्योम्नि). —^{d}) D3 निनादयन्. Ś1 D10 दिशो नादेन पूरयन्.

22 D6 om. up to स्ती (see var.) in ^{c} (cf. v.l. 20). —^{a}) D2 तं; D3.11 स (for तु). Ñ2 V B ततः स वीरो दुर्धर्षः. —^{b}) Ś1 स रथी; Ñ1 सवपुः; B4 बलवान् (for सरथः). B2.4 D5 T3 G2.3 M1.3 सज्यकार्मुकः; B3 सद्य° (for सज्ज°). —^{c}) Ś1 D10 -शतान्येव; Ñ1 -शतवीरैर्; Ñ2 V B D2.4.6.9.11 T1.3 G2 M3 -शतैस्ती(D6 om. up to स्ती) क्ष्णैर्; T2 -शतैर्वेगैर् (for -शतैर्नैकैर्). —^{d}) Ś1 D10 Ś1 D10 तमापेदे; V2 अभिनत्तं (sic); B3 °नेतुं (sic); Ct as in text (for अभिपेदे). Ś1 Ñ2 V B D2.6.10

G. 5. 41. 25
B. 5. 41. 23
L. 5. 42. 26

स कपिर्वारयामास तं व्योम्नि शरवर्षिणम् ।
वृष्टिमन्तं पयोदान्ते पयोदमिव मारुतः ॥ २३
अर्द्यमानस्ततस्तेन दुर्धरेणानिलात्मजः ।
चकार निनदं भूयो व्यवर्धत च वेगवान् ॥ २४
स दूरं सहसोत्पत्य दुर्धरस्य रथे हरिः ।
निपपात महावेगो विद्युद्राशिर्गिराविव ॥ २५
ततस्तं मथिताष्टाश्वं रथं भग्नाक्षकूबरम् ।
विहाय न्यपतद्भूमौ दुर्धरस्त्यक्तजीवितः ॥ २६
तं विरूपाक्षयूपाक्षौ दृष्ट्वा निपतितं भुवि ।
संजातरोषौ दुर्धर्षावुत्पेततुररिंदमौ ॥ २७
स ताभ्यां सहसोत्पत्य विष्ठितो विमलेऽम्बरे ।
मुद्गराभ्यां महाबाहुर्वक्षस्यभिहतः कपिः ॥ २८
तयोर्वेगवतोर्वेगं विनिहत्य महाबलः ।
निपपात पुनर्भूमौ सुपर्णसमविक्रमः ॥ २९
स सालवृक्षमासाद्य समुत्पाट्य च वानरः ।
तावुभौ राक्षसौ वीरौ जघान पवनात्मजः ॥ ३०
ततस्तांस्त्रीन्हताञ्ज्ञात्वा वानरेण तरस्विना ।
अभिपेदे महावेगः प्रसह्य प्रघसो हरिम् ॥ ३१

महाकपिं (D6 °पिः); Ñ1 D4 नगोत्तमं; D1.3 [ऽ]मरोपमं; D11 नरोत्तमः (for महाबलः).

23 b) T3 -वर्षणं; G3 -वर्षिणः (for -वर्षिणम्).—c) D1 वृष्टिनैव (for °मन्तं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 निदाघांते; D8 °दांतं (for पयोदान्ते).—For 23, Ñ2 V B D6 subst.:

991* भूयश्च छादयामास शरजालेन सर्वतः ।
वृष्टिभिः स निदाघान्ते जीमूत इव पर्वतम् ।

[(l. 1) Ñ2 D6 स (for च). B2.3 [आ]च्छादयामास.]

24 a) Ñ2 V B D6 ताड्यमानस्; G1 युध्य° (for अर्द्यमानस्).—b) Ñ2 V B1–3 D6 दुर्धर्षेण (for दुर्धरेण).—D6 om. 24c–25b.—c) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 M3 कदनं (for निनदं). Ñ2 V B घोरं (for भूयो).—d) Ñ1 B2 स (for च). D4.11 व्यवर्धयत. Ś1 D7.9.10 वीर्यवान्; Ñ1 वै परान्; Ñ2 V B वानरः; D1 वेगवत् (for वेगवान्).

25 D6 om. 25ab (cf. v.l. 24).—a) Ś1 D10 दूरे; Ñ2 रोषात्; V B दूरात्; D11 पूर्वं (for दूरं). D8 सहसोत्थाय (for सहसोत्पत्य).—b) Ś1 D10 रथं प्रति; Ñ1 रथं कपिः; D3.8.11 T2 रथोपरि; Ct as in text (for रथे हरिः). Ñ2 V B दुर्धर्षस्य रथे कपिः.—c) B3 च वेगेन; D3 °वीर्यो; G2 °वीरो (for महावेगो).—d) B4 वज्रम् (for विद्युद्-). Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1–3.10 आशु; B3 -अग्निर्; T2 -राजिर्; Cr.m.g as in text (for -राशिर्).

26 a) D1.5.7–9 G3 M2.3 स; D4 तु (for तं). Ś1 D10 ततः स मथितांगश्च; Ñ V B1.3.4 D3.6 T2 ततः प्र(Ñ1 °तस्तु; B3 °तश्च; D3 °तः सु)मथिताश्वं तं(Ñ2 B4 °क्षं च; V2 D6 °श्वं च; B1 D3 T2 °ष्टाश्वं); B2 ततः प्रमथितं साश्वं; D11 ततः स मथितं दृष्ट्वा.—b) D7.9 भग्नाक्षि-; D11 भग्नेषु- (for भग्नाक्ष-).—c) G2 सहाय (sic) (for वि°).—d) Ñ2 V B D6 दुर्धर्षः क्षी(V2 क्ष)णजीवितः; D11 दुर्धरं त्यक्तजीवितं.—After 26, B3 ins.:

992* शिरसा ताड्यमानोऽपि विददार सहस्रशः ।

27 a) D11 तौ (for तं). D8 -रूपाक्षौ (for -यूपाक्षौ). B4 तं यूपाक्षविरूपाक्षौ (by transp.).—Ś1 om. 27bc.—b) D6 निपतितौ (for °तं). Ñ1 D1.2.4.11 युधि (for भुवि).—c) D7–9 तौ (for सं-). Ñ1 उद्यंतौ; D4.10.11 उद्युक्तौ (for दुर्धर्षाव्). Ñ2 V B D6 उत्पेततुः सु(Ñ1 °तुश्च)संक्रुद्धौ; D1.2 संजातरोषाद्युद्युक्तौ; D3 उत्पेततुर्जातरोषौ.—d) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 कूट(Ś1 D1–3.10.11 व्योम्नि; Ñ1 D4 स्थितौ; B4 शूल)मुद्गरधारिणौ(D2.11 °पाणिनौ).

28 a) D7.9 [उ]त्प्लुत्य (for [उ]त्पत्य).—b) Ś1 D3 विष्ठितो; Ñ1 स्थितो वै; D1.2.4.11 स्थितस्तै; D10 विविष्ठो (sic); G3 विष्ठिने (for विष्ठितो). Ñ2 V B D6 तोरणस्थो (D6 वेगवांश्च) महाकपिः.—c) D8 मुद्गरेण (for °राभ्यां). Ñ2 V B1–3 D6 महातेजा (for °बाहुर्). B4 निपपात महावेगो.—d) B3 वक्षसाभिहतो; D4 वक्षस्यति° (for वक्षस्यभिहतः). Ñ2 V B D6 भृशं (for कपिः).

29 a) D10 om. (hapl.) from वेगं up to महा in 31c.—b) Ś1 Ñ2 V B2–4 D2.3.5.7–9 T2 M3 निहत्य स; Ñ1 D4.11 स विहत्य; D1 G3 M1 विहत्य स; D6 संनिहत्य (for विनिहत्य). Ñ V B2–4 D4.6 महाकपिः; M1 °लं (for महाबलः). B1 निहत्य स महा(before corr. सहसा) कपिः.—c) B1 तदा; D11 महा- (for पुनर्).—d) T3 -बल- (for -सम-). D7–9 सुपर्ण इव वेगितः.

30 D10 om. 30 (cf. v.l. 29).—a) B1 D1–4.11 शाल-; B2 ताल- (for साल-). Ñ2 V B D1.3.6 उत्पाट्य (for आसाद्य).—b) D1.3 समाविध्य; M3 तमु° (for समुत्पाट्य). Ś1 च पादपं; D4 वनेचरः (for च वानरः). Ñ2 V B D6 प्रहस्य कपिकुंजरः.—c) Ñ1 D2.4.11 क्रूरौ; Ñ2 V B D6 घोरौ; D1 भीमौ; D3 भीतौ (for वीरौ). Ś1 उभौ राक्षसवीरौ तौ.—d) Ñ1 D4 सहसा(Ñ1 ***) कपिः; Ñ2 V B2–4 D2.6 [अ]मर्षचोदि(B3 °रोषि)तः; B1 [अ]मर्षणोदितः; D11 सहसार्दितः (for पवनात्मजः).—After 30, B3 ins.:

993* ताड्यमानौ हनुमता विचूर्णीकरणोपमौ ।

31 D10 om. up to महा in c (cf. v.l. 29).—a)

भासकर्णश्च संक्रुद्धः शूलमादाय वीर्यवान् ।
एकतः कपिशार्दूलं यशस्विनमवस्थितौ ॥ ३२
पट्टिशेन शिताग्रेण प्रघसः प्रत्यपोथयत् ।
भासकर्णश्च शूलेन राक्षसः कपिसत्तमम् ॥ ३३
स ताभ्यां विक्षतैर्गात्रैरसृग्दिग्धतनूरुहः ।
अभवद्वानरः क्रुद्धो बालसूर्यसमप्रभः ॥ ३४
समुत्पाट्य गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् ।
जघान हनुमान्वीरो राक्षसौ कपिकुञ्जरः ॥ ३५
ततस्तेष्ववसन्नेषु सेनापतिषु पञ्चसु ।
बलं तदवशेषं तु नाशयामास वानरः ॥ ३६
अश्वैरश्वान्गजैर्नागान्योधैर्योधान्रथै रथान् ।
स कपिर्नाशयामास सहस्राक्ष इवासुरान् ॥ ३७
हतैर्नागैश्च तुरगैर्भग्नाक्षैश्च महारथैः ।
हतैश्च राक्षसैर्भूमी रुद्धमार्गा समन्ततः ॥ ३८
ततः कपिस्तान्ध्वजिनीपतीन्रणे
निहत्य वीरान्सबलान्सवाहनान् ।
तदेव वीरः परिगृह्य तोरणं
कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥ ३९

G. 5. 41. 41
B. 5. 46. 41
L. 5. 42. 42

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

D5 तान् (for त्रीन्). M1 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा). Ś1 Ñ V B D1–4.6.11 ततस्तौ निहतौ दृष्ट्वा (D11 वीरौ). —b) Ś1 D1 M1 महात्मना; Ñ V B1.3.4 D2–4.6.11 महाबलौ; B2 बलीयसा (for तरस्विना). —c) Ñ1 D1.4 अभियातो; D2.11 °जातो; D7.9 °गम्य (for अभिपेदे). D3 महातेजाः (for °वेगः). Ñ2 V B1–3 D6 अभी(B2 °ती)याय महातेजा; B4 अतिवीर्यो महातेजा.—d) Ś1 D2.5.7–9 T2 M2 प्रहस्य; Ñ2 V B D6 विक्रम्य; D3 प्रगृह्य (for प्रसह्य). Ñ1 कपिः; D7–9 T1 बली (for हरिम्).

32 a) D2 भास्वकर्णस्तु. —b) Ñ2 V2 B1.4 D6 सत्त्ववान्; V1 B2.3 सत्वरं(V1 °रः); D2.5 M2 वेगवान् (for वीर्यवान्). —c) Ñ V B D6 एकं तं (for एकतः). —d) D1–4.11 अभिद्रुतं(D2 °तौ; D3 °तः); T2 G M3 Ck अवस्थितं(G1 °तः); Cm.t as in text (for अवस्थितौ). Ś1 D10 यशस्वीत्यहनद्रुतं; Ñ V B D6 उभौ समभिपेततुः.

33 a) Ś1 Ñ D1.2.4.6.10.11 क्षुरप्रेण; V B क्षु(B2 ख)राग्रेण; D3.5 शता°; T2 सिता° (for शिताग्रेण). —b) Ś1 Ñ V B1–3 D5.6 प्रत्यवेधयत्; B4 M1 °बोधयत्; D1.2.4.10 °वेधयत्; D3.8.9.11 T2.3 G1.2 M2.3 °योधयत्(D11 °यन्) G(ed.) प्रत्यविध्यत (for प्रत्यपोथयत्). —c) Ñ1 D2 भाव (D2 °स्व)कर्णश्च (for भासकर्णश्च). B2 भल्लेन (for शूलेन). —d) Ś1 राक्षसैः (for °सः). Ñ2 V B1–3 D6 हरिसत्तमं (B2 °पुंगवं); D7–9 कपिकुंजरं (for कपिसत्तमम्).

34 a) B1.2 D3.4 विकृतैर् (for विक्षतैर्). D6 ताभ्यां विक्षिपितैर्गात्रैः (sic). —b) Ñ1 रम्यं दिग्ध-; Ñ2 V2 क्षतजाग्र-; V1 B1.2.4 D6 क्षतजार्द्र-; B3 क्षतजेन; D2 असृग्दिग्धस; D3 स्वासृग्दिग्ध- (for असृग्दिग्ध-). V2 -तनुग्रहः; B3 T2 °रुहैः (for -तनूरुहः). —c) Ñ1 बभूव; Ñ2 V B D6 शुशुभे (for अभवद्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 वानर(B °रः)-श्रेष्ठो (for वानरः क्रुद्धो). —d) D2 बली (for बाल-). Ñ V B D4.6 इवोदितः (for -समप्रभः).

35 a) Ñ2 V B D6 अ(V1 त)थोत्पाट्य (for समुत्पाट्य). —b) B3 वानरः स महाबलः. —d) Ñ1 D4 तौ महाबलः (for कपिकुञ्जरः). —After 35, B3 ins.:

994* मुखे रक्तं समुद्गीर्णौ निपेततुरिह क्षितौ ।:

while D7–9 ins.:

995* गिरिशृङ्गसुनिष्पिष्टौ तिलशस्तौ बभूवतुः ।

36 D2 om. 36; B3 om. 36ab. —a) B2 मृतेष्वाजौ (for [अ]वसन्नेषु). —c) Ś1 D10 तदवशिष्टं; D5 तदेव शेषं; G1 तेषामशेषं (for तदवशेषं). B1 तं; T1.3 M3 च (for तु). —After 36, B3 ins.:

996* महामेघं समुत्कीर्णं पुरतो निक्षिपेदिव ।

37 a) G3 गजान् (for गजैर्). B1 तेजान्; G3 नागैर् (for नागान्). —b) D4 रथान्रथैः (by transp.). —c) Ñ2 V B D3.6 सूदयामास (for नाश°). —d) B4 इवांबरान्.

38 a) D4.11 रथैर्; D7 T1 G2 हयैर् (for हतैर्). D2 गात्रैस् (for नागैश्च). B4 तैर्नागैश्च (for हतैर्नागैश्च). V B2–4 D1–7.9.11 G1.2 तुरंगैश्च (for च तुरगैर्). Ñ1 तथा नागैस्तु भग्नाग्रैर्. —b) Ś1 Ñ2 V B D1.3.5.10 भग्नैश्चैव(V B1 °स्तैश्च; B2 °स्तैस्तु; B3 °श्च सु-); Ñ1 भग्नोत्सौ च; D2 वर्षैश्चैव (for भग्नाक्षैश्च). Ñ1 महारथः; D6 च पादपैः (for महारथैः). D11 भग्नसैन्यैर्महाबलैः. —c) D11 तथैव (for हतैश्च). D1 भीमै (for भूमी). Ñ1 हतान्स राक्षसान्भीमान्; Ñ2 V B D6 राक्षसैश्चा(B3 °र)भवद्भूमिर्. —d) Ñ1 रुद्धमार्गान्; Ñ2 B1–3 D3.6 दुर्गा°; V2 दुरावर्षा (for रुद्धमार्गा). D3 बभूव सा (for समन्ततः).

39 a) D4.11 om. ततः. V1 B1.2.4 स (for तान्). Ś1 D10 ध्वजिनीपतीन्वै; Ñ2 V1 ध्वजिनीरणे बली; B3 °पतींश्च; B4 °गणान्रणे; T1 ध्वजिनां महारणे; Cm.g.t as in text (for ध्वजिनीपतीन्रणे). —b) Ñ2 D6 सर्वान् (for वीरान्).

४५

G. 5. 42. 1
B. 5. 47. 1
L. 5. 43. 1

सेनापतीन्पञ्च स तु प्रमापिता-
न्हनूमता सानुचरान्सवाहनान् ।
समीक्ष्य राजा समरोद्धतोन्मुखं
कुमारमक्षं प्रसमैक्षताक्षतम् ॥ १
स तस्य दृष्ट्यर्पणसंप्रचोदितः
प्रतापवान्काञ्चनचित्रकार्मुकः ।
समुत्पपाताथ सदस्युदीरितो
द्विजातिमुख्यैर्हविषेव पावकः ॥ २

ततो महद्बालदिवाकरप्रभं
प्रतप्तजाम्बूनदजालसंततम् ।
रथं समास्थाय ययौ स वीर्यवान्
महाहरिं तं प्रति नैरृतर्षभः ॥ ३
ततस्तपःसंग्रहसंचयार्जितं
प्रतप्तजाम्बूनदजालशोभितम् ।
पताकिनं रत्नविभूषितध्वजं
मनोजवाष्टाश्ववरैः सुयोजितम् ॥ ४

Ñ$_2$ प्लवगः; V B$_{2.4}$ D$_6$ बलवान् (for सबलान्). Ś$_1$ सराक्षसान्; V$_2$ B$_{1.2}$ सबांधवान्; D$_3$ महारथान् (for सवाहनान्). B$_3$ निहत्य वीरान्निनदंश्च घोरं. —^{c}) D$_{7-9}$ तथैव; T$_2$ जगाम; M$_3$ समीक्ष्य (for तदेव). Ś$_1$ D$_{10}$ धीरः; Ñ$_1$ D$_{1-4.11}$ तस्थौ (for वीरः). Ñ$_2$ V B D$_6$ T$_1$ M$_1$ [ऽ]भिजगाम; D$_3$ प्रतिपद्य; D$_5$ G$_1$ प्रतिगृह्य; T$_2$ पुनरेव; Cm.t as in text (for परिगृह्य). —^{d}) Ñ$_1$ D$_3$ कृतक्षयः; D$_{11}$ °क्षणं (for °क्षणः). Ś$_1$ D$_{10}$ क्षये(D$_{10}$ °यं) यथा (for प्रजाक्षये).

Colophon.—*Sarga name* : Ś$_1$ पंचसेनाग्रगराक्षसवधः; Ñ$_1$ B$_3$ D$_{2.4.11}$ सेनापतिवधः; Ñ$_2$ V B$_{1.2.4}$ D$_{1.3.6}$ पंचसेनापतिवधः; D$_{10}$ हनुमद्युद्धे पंचसेनाग्रगराक्षसवधः.—*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ om.; Ś$_1$ M$_2$ 45; Ñ$_2$ V D$_6$ 43; B$_{1-3}$ 41; B$_4$ D$_{5.7-9}$ T G M$_{1.3}$ 46; D$_3$ 47.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

45

M$_2$ begins with श्रीरामाय नमः. Cv is missing for 1–38 (cf. v.l. 5.44.2).

1 ^{a}) Ś$_1$ D$_{10}$ स तान्; D$_2$ तु सं-; D$_8$ तु सु- (for स तु). Ś$_1$ D$_{1.2.4.10.11}$ प्रम(D$_2$ °मा)र्दितान्; Ñ$_1$ प्रवीरान्; D$_8$ T$_3$ G$_{2.3}$ प्रमाथितान्; Cr.m.k.t as in text (for प्रमापितान्). Ñ$_2$ V B$_{1.2.4}$ D$_6$ स पंच सेनाधिकृतान्निपातितान् (V$_1$ B$_2$ °तान्हनूमता); B$_3$ पंचाधिसेनापतिकान्रणेपु; D$_3$ स पंच सेनाधिपतीन्प्रमापितान्. —^{b}) B$_2$ हतान्रणे (for हनूमता). Ñ$_1$ वानुचरान्. Ś$_1$ Ñ$_2$ B$_{1.2}$ D$_{2.6.10}$ सबांधवान्; B$_3$ विपक्षान्; B$_4$ महाबलान् (for सवाहनान्). —^{c}) Ś$_1$ Ñ V B D$_{2-4.6-11}$ Cm.t निश(B$_4$ °शा)म्य; Cr.g as in text (for समीक्ष्य). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4.10.11}$ -[उ]द्धतं ततः; Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1.2.4}$ D$_6$ -[उ]त्सवोत्सुकं; V$_2$ -[उ]त्सुकं ततः; M$_1$ -[उ]न्मुखोद्धकं (sic) (for -[उ]द्धतोन्मुखं). B$_3$ समरे महोत्सुकं. —D$_{11}$ om. 1^{d}–2^{b}. —^{d}) D$_{2.3.10}$ कुमारमुख्यं(D$_2$ °मक्ष्यं). D$_3$ च (for प्र-). Ñ$_2$ V B D$_6$ [अ]थ वै; D$_{2-4.7.9}$ T$_2$ Cm.t [आ]क्षं; D$_5$ M$_3$ [अ]प्रतः; D$_3$ [अ]ग्रे; M$_1$ [अ]क्षणा (for [अ]क्षतम्). Ś$_1$ D$_{10}$ प्रसमीक्ष्य तस्थौ; Ñ$_1$ °मीक्ष्य चाश्रुतं; D$_1$ °मीक्ष्यतांजसा; G$_1$ °मीक्ष्यताक्षं; G$_2$ °मीक्षत क्षणं; G$_3$ °मीक्ष्यत क्षमं (for °मैक्षताक्षतम्).

2 D$_{11}$ om. 2^{ab} (cf. v.l. 1). —^{a}) Ñ$_2$ V B$_{1-3}$ D$_6$ दृष्ट्वा(V$_2$ °ष्टया) प्रसभं; D$_5$ दृष्टया रणसं-; D$_8$ M$_3$ दृष्टयार्पणसं- (for दृष्ट्यर्पणसं-). B$_1$ D$_3$ प्रणोदितः; B$_3$ प्रदेशितः (for -प्रचोदितः). Ñ$_1$ स तस्य दृष्टिप्रणिपातदेशितः; B$_4$ स तस्य वै दृष्टिनिपातचोदितः; D$_1$ स तस्य दृष्ट्यर्पणमात्रचोदितः; D$_{2.4}$ स तस्य दृष्टिप्रतिपातचो(D$_4$ °नो)दितः; D$_{10}$ स तस्य दृष्टिन्रणसंगचोदितः (sic). —Ś$_1$ D$_{10}$ om. (hapl.?) 2^{b}–3^{a}. —^{b}) B$_3$ -कुंडलः (for -कार्मुकः). —^{c}) V$_2$ B D$_4$ G$_{2.3}$ [आ]शु (for [अ]थ). B$_3$ दशास्यवर्धितो (for सदस्युदीरितो). —^{d}) Ñ$_2$ V B D$_6$ इव हव्यवाहनः (for हविषेव पावकः).

3 Ś$_1$ D$_{10}$ om. 3^{a} (cf. v.l. 2). Ñ$_2$ V B$_{1-3}$ D$_6$ om. 3. —^{a}) Ñ$_1$ D$_{7-9}$ M$_1$ Ct महान्; Cr.m.g as in text (for महद्-). —^{b}) D$_3$ om. (hapl.) जाम्बूनद. Ś$_1$ B$_4$ D$_{1.2.10}$ -संवृतं; Ñ$_1$ D$_{3.4.11}$ -भूषितं; D$_9$ -संततः; T$_{2.3}$ -शोभितं; Ck.t as in text (for -संततम्). —T$_3$ om. (hapl.) 3^{c}–4^{b}. —^{c}) Ś$_1$ D$_{10}$ महारथो (for स वीर्यवान्). —^{d}) M$_3$ -कपिं (for -हरिं). Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_4$ D$_{1-4.10.11}$ महारथस्तं(Ś$_1$ D$_{10}$ °बलं तं) प्रति वानरर्षभं.

4 T$_3$ om. 4^{ab} (cf. v.l. 3). —^{a}) D$_{11}$ ततः (sic) (for तपः-). Ś$_1$ Ñ V B$_{1-3}$ D$_{1.2.10}$ M$_1$ transp. -संग्रह- and -संचय-. B$_1$ D$_{11}$ -[अ]र्चितं (for -[अ]र्जितं). D$_3$ -संचयाद्धृतं. —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ B$_4$ D$_{1-4.10.11}$ -चित्रकार्मुकं; Ñ$_2$ V B$_{1.2}$ D$_6$ -जाल(B$_1$ D$_6$ °त)चंद्रकं; B$_3$ -चंद्रजालकं; D$_{7-9}$ °चित्रितं; T$_2$ °संवृतं (for -जालशोभितम्). —^{c}) B$_1$ चंद्र- (for रत्न-). T$_2$ -विभूषण-. —B$_3$ om. 4^{d}. —^{d}) D$_{11}$ -[अ]श्वाष्टवरैः (by transp.); T$_2$ -[अ]श्वप्रवरैः; G$_1$ -[अ]श्ववरैः (for -[अ]ष्टाश्व°). Ñ$_1$ मनोजवैश्चाश्ववरैः प्रयोजितं; Ñ$_2$ V B$_{1.2}$ D$_6$ महाजवाष्टाश्वसमाधिसंवृतं; B$_4$ मनोजवैरश्ववरैश्च योजितं.

सुरासुराधृष्यमसंगचारिणं
रविप्रभं व्योमचरं समाहितम् ।
सतूणमष्टासिनिबद्धबन्धुरं
यथाक्रमावेशितशक्तितोमरम् ॥ ५
विराजमानं प्रतिपूर्णवस्तुना
सहेमदाम्ना शशिसूर्यवर्चसा ।
दिवाकराभं रथमास्थितस्ततः
स निर्जगामामरतुल्यविक्रमः ॥ ६
स पूरयन्खं च महीं च साचलां
तुरंगमातंगमहारथस्वनैः ।
बलैः समेतैः स हि तोरणस्थितं
समर्थमासीनमुपागमत्कपिम् ॥ ७
स तं समासाद्य हरिं हरीक्षणो
युगान्तकालाग्निमिव प्रजाक्षये ।
अवस्थितं विस्मितजातसंभ्रमः
समैक्षताक्षो बहुमानचक्षुषा ॥ ८
स तस्य वेगं च कपेर्महात्मनः
पराक्रमं चारिषु पार्थिवात्मजः ।
विचारयन्खं च बलं महाबलो
हिमक्षये सूर्य इवाभिवर्धते ॥ ९
स जातमन्युः प्रसमीक्ष्यविक्रमं
स्थिरः स्थितः संयति दुर्निवारणम् ।
समाहितात्मा हनुमन्तमाहवे
प्रचोदयामास शरैस्त्रिभिः शितैः ॥ १०

G. 5. 42. 0
B. 5. 47. 10
L. 5. 43. 10

---

5 a) B3.4 अशंकचारिणं; D8 असंगकारिणं (sic).—b) B1 D7-9 तडित्प्रभं. D3 समीकृतं (for समाहितम्).—B1 om. 5cd.—c) V1 illeg. for तूणमष्टा. G1 सतूर्णम् (sic). D6 अस्त्र- (for अष्ट-). Ñ2 V B2 D6 -संग्रहं (for -बन्धुरं). Ś1 D10 सु(D10 स)सुंदरं स्वक्षविधानकूबरं; Ñ1 D11 सबंधुरं चक्र(Ñ1 om.)विधानकूबरं; B3 सशूलमस्त्राशनिबद्धसंग्रहं; B4 सतूर्यशस्त्रासिनिबन्द्धसंग्रहं; D1-4 सुबंधुरं स्वक्षचिता(D2.3 °धा)नकूबरं.—d) D1.4 -समावेशित- (for -क्रमावेशित-). Ś1 Ñ2 V2 D6 -तोरणं (for -तोमरम्).

6 a) D5 T2 Cr.m परि-; Cg.k.t as in text (for प्रति-). Ś1 Ñ1 D1.3.4.11 -चंद्रकं (for -वस्तुना). Ñ2 V B D2.6.10 परिपूर्णचंद्रकं.—b) Ś1 D10 सुहेम-. Ñ V B D1-4.6.11 -जालं (for -दाम्ना). D2 च स-; T3 प्रति- (for शशि-). (Ś1 Ñ V B D1-6.8.10.11 -वर्चसं.—c) D3 दिवाकराभौ. D3 स्थिरं; T2 G2.3 तदा (for ततः). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 सुरथं समास्थितः (for रथमास्थितस्ततः). Ñ2 V B1 D2.6 स(V2 D2 सु-) बद्धतूणः(B1 °णं) स(D2.6 सु-)रथं समास्थितः; B2.4 स(B4 सु-) बद्धतूणः स्व(B4 °णं सु)रथं व्यवस्थितः; B3 सुखं समासाद्य रथं व्यवस्थितः. ❀ Cr दिवाकराभं दिवाकरसदृशम् । तत्सादृश्यं व्योमचरत्वसाम्याद् । अतो रविप्रभमिति न पुनरुक्तिः ।; Cm : दिवाकराभमित्यादि पुनर्वचनं रविप्रभमित्यस्यानुस्मरणार्थम् ।; Cg : प्रतिपूर्णमस्तिनेति पाठे अस्तिना धनेनेत्यर्थः । हेमदाम्ना हेममयाश्वादिबन्धनरज्जुना । शशिसूर्यवर्चसा दामसु किंचित्सितवर्णं किंचित्सूर्यवत्पीतवर्णमित्यर्थः । प्रतिपूर्णवस्तुना शशिसूर्यवर्चसा हेमदाम्ना च विराजमानमित्यन्वयः । यद्वा क्वचिच्छशिवर्चसा क्वचित्सूर्यवर्चसा च विराजमानमित्यन्वयः । वितानादिषु शशिवर्चसा हेममयरथाङ्गेषु सूर्यवर्चसा । दिवाकराभमित्याकाशचारित्वे दृष्टान्तः । अतो न रविप्रभमित्यनेन पुनरुक्तिः । तच्छब्दद्वयं च पूर्वानुस्मरणार्थम्. ❀

7 Ñ2 V B D6 om. 7-10.—a) Ñ1 D1-4 आ(D3 सं)पूरयन्.—b) D4.9 om. (hapl.) मातंग.—c) Ś1 D10 असि-; D3.5.7.9 T1.3 M1 सह (for स हि). D1.2.4 तोरणे स्थितं.—d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 स(Ś1 D10 सु-; D2 सं-)दृसम्; D3 रामार्थम् (for समर्थम्).

8 Ñ2 V B D6 om. 8 (cf. v.l. 7).—a) Ś1 D2.10 T3 हरीक्षणं; Cr.m.g.k.t as in text (for हरीक्षणो).—c) Ś1 D10 विस्मृतवीर-; D3 T2 M1 विस्मयजात-; Cg.k as in text (for विस्मितजात-). D5.7-9 G Ct -संभ्रमं. Ñ1 D1.4.11 -वीतसंभ्रमं; Cg.k as in text (for -जातसंभ्रमः).—d) D2 अवैक्षत; D8.11 समीक्ष्य(D8 °क्ष)त (for समैक्षत).

9 Ñ2 V B D6 om. 9 (cf. v.l. 7).—a) G1 वेगेन (for वेगं च).—b) Ñ1 D7.9 T1 रावणात्मजः (for पार्थिवा°).—c) Ś1 M3 Cg विधारयन्; Cr.gp विचारयन् (as in text). D4 om. च. Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 निशाचरो; M1 महाबलोत्कटो (unmetric) (for महाबलो).—d) D3 हिमात्यये; D7-9 T1 युगक्षये. Ś1 [अ]प्यवर्धत; D1-4 [अ]भ्यवर्धत; D7.8 [अ]भिवर्धितः; D8 °र्धत; D10 व्यवर्धत; Cm as in text (for [अ]भिवर्धते). ❀ Ct : अभिवर्धत तेजसा अभ्यवर्धतेत्यर्थः. ❀

10 Ñ2 V B D6 om. 10 (cf. v.l. 7).—a) D2 प्र- (for स). Ñ1 च क्रमः; D11 तं द्रुतं (for -विक्रमं). Ś1 D1-4.10 प्रसमीक्षितक्रमः(D2 °द्रुमं) (for प्रसमीक्ष्यविक्रमं). ❀ Cm : प्रसमीक्ष्यविक्रमं दर्शनीयपराक्रमम् । so also Ct. ❀—b) D2 स्थितं; D10 G2.3 M3 स्थिरं; D11 स्मितः; T2 चिरं (for स्थिरः). Ñ1 स्थितः **; D1.4 स्थितस्ततः; D3 ** स्थिरः; D7.8 स्थितः स्थिरः (by transp.); D9 स्थितः स्थिरं; T3 M1.2 स्थिरस्थितः; G1 स्थिरं स्थितं; Ct as in

G. 5. 42. 6
B. 5. 47. 11
L. 5. 43. 11

ततः कपिं तं प्रसमीक्ष्य गर्वितं-
जितश्रमं शत्रुपराजयोर्जितम् ।
अवैक्षताक्षः समुदीर्णमानसः
सबाणपाणिः प्रगृहीतकार्मुकः ॥ ११

स हेमनिष्काङ्गदचारुकुण्डलः
समाससादाशुपराक्रमः कपिम् ।
तयोर्बभूवाप्रतिमः समागमः
सुरासुराणामपि संभ्रमप्रदः ॥ १२

ररास भूमिर्न तताप भानुमा-
न्ववौ न वायुः प्रचचाल चाचलः ।
कपेः कुमारस्य च वीक्ष्य संयुगं
ननाद च द्यौरुदधिश्च चुक्षुभे ॥ १३

ततः स वीरः सुमुखान्पतत्रिणः
सुवर्णपुङ्खान्सविषानिवोरगान् ।
समाधिसंयोगविमोक्षतत्त्ववि-
च्छरानथ त्रीन्कपिमूर्ध्न्यपातयत् ॥ १४

स तैः शरैर्मूर्ध्नि समं निपातितैः
क्षरन्नसृग्दिग्धविवृत्तलोचनः ।
नवोदितादित्यनिभः शरांशुमा-
न्व्यराजतादित्य इवांशुमालिकः ॥ १५

---

text (for स्थिरः स्थितः). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 दुर्जयाकृतिः; M2 दुर्निरीक्षणं; Ct as in text (for दुर्निवारणम्).—D4 om. 10cd.—d) Ñ1 स देश **स; D1-3.10.11 प्रतो(D2.10 प्रणो; D11 स चो)दयामास. Ś1 त्रिभिः शितैः शरैः (by transp.); Ñ1 D1-3.10.11 G1.2 M2 शितैस्त्रिभिः शरैः (by transp.); D7-9 शितैः शरैस्त्रिभिः (by transp.) (for शरैस्त्रिभिः शितैः).

11 a) Ñ2 D6 कपींद्रं; V1 B1.2.4 हरिं तं; V2 B3 हरींद्रं (for कपिं तं). D3 समागतं तं (for ततः कपिं तं). Ñ1 D1.4 समवेक्ष्य. Ñ1 गर्वितो; Ñ2 V B1.2.4 D6 सो(B4 चो)र्जितं (for गर्वितं).—b) Ñ2 V2 B D6 गत- (for जित-). Ś1 D10 -क्रमं; D2.3 -श्रियं (for -श्रमं). D2 -पराक्रम- (for -पराजय-). Ś1 -[उ]दितं; Ñ1 D1.3.4.11 -[उ]द्यतं; V1 B D2.5.7-9 T2 G1.2 M1.2 -[उ]चितं; D10 -[उ]द्धतं (for -[ऊ]र्जितम्).—c) Ñ2 V B1.2.4 D6 अवेक्ष्य(B1.2 °क्ष)माणः; B3 स रोषमाणः; D3 कुमारमक्षं (for अवैक्षताक्षः). Ñ1 D3.5.7-9 G1.2 M1.2 -मानसं.—d) D7.9 -चाप- (for -बाण-). D3 T2 -पाणिं. D3.4 T2 -कार्मुकं. Ñ2 V B D6 विचित्रबाणं(B3 °तं सं [sic]) जगृहे तदा(B3 महद्-) धनुः.

12 Ñ2 V B D6 om. 12-13.—a) D3.4 -चारुकुंडलं; T3 -हेमकुंडलः.—b) D5 G3 त(G3 स)माससाद. G3 -पराक्रमं; Cm.t as in text (for -पराक्रमः). D3 पराक्रमात्कपिः.—c) Ñ1 ततोविभूताप्रतिमः.—d) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 इव संभ्रमो(Ś1 D11 संगमो; D10 मस्रमो [sic]) महान्; Ct as in text (for अपि संभ्रमप्रदः).

13 Ñ2 V B D6 om. 13 (cf. v.l. 12).—a) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 चचाल; D5 रराज (for ररास). D3 चचाल (for तताप). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 भास्करो; T2 भानुर्.—b) T2 न भाति (sic) (for ववौ न). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 मंदरः (for चाचलः).—c) D7.9 G3 Ck.t च वीर्य-; M1 समीक्ष्य (for च वीक्ष्य). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य संयुगे.—d) D4 वा (for first च).

14 a) G3 damaged up to सु. Ś1 Ñ1 D2.3.5.7-11 M2 स(D3 ए) तस्य; T1 ततः सु- (for ततः स). D3.11 समुखान्; G1 प्रमु° (for सुमु°). D2 M2 स(M2 सु-) पत्रिणः (for पत°). Ñ2 V B D6 स तस्य वीरः कपिसत्तम(V1 °कुंजर)स्य; D1.4 स तस्य वीरः प्रमुखान्स पत्रिणः.—b) D11 [उ]रगं (sic) (for °गान्).—c) Ś1 Ñ1 D1-4.10 -विमोक्षसायकान्; D11 °ताधिकं (sic) (for °तत्त्ववित्).—D11 om. 14d.—d) D7.9 [अ]ताडयत् (for [अ]पात°). Ś1 Ñ1 D1-4.10 शरान्बहून्मू(Ñ1 स्थिरात्तु त्रीन्मू; D1.3.4 शरांस्तु त्रीन्मू)र्ध्नि कपेर्न्यपातयत्.—For 14cd, Ñ2 V B D6 subst.:

997* शरानथो मूर्ध्नि समाहितस्तदा
निवेशयामास निशाचरात्मजः ।

[(l. 1) B3 शरीरेपि (for अथो मूर्ध्नि).]

15 For 15-21, Ñ2 V B D6 subst. 998*.—a) Ś1 D1.2 शितैः; D8 ततः (for स तैः). D11 तान्बहून् (for तैः शरैर्). Ś1 Ñ1 स संनिपातितैः.—b) T2 G3 चरन् (for क्षरन्). G3 damaged from ग्ध up to लोचनः. D3 -विंदु- (for -दिग्ध-). ❀ Cm.t : असृग्दिग्धश्चासौ विवृत्तनेत्रश्च। विवृत्तलोचन इति पाठे अवसरोचितचक्षुरित्यर्थः ।; so also Ck. ❀—c) Ś1 Ñ1 D10 -निभान्शरान्शितान्.—d) D5.11 विराजि(D11 °ज)त- (sic); G1.2 M1 व्यरोचत; Cm.t व्यराजत (as in text). Ś1 D10.11 [उ]दग्(D11 [अं]शु)रश्मिभिः; D2.3 स्व(D3 [अ]त्र)रश्मिभिः; T3 [अं]शुमालिनः; T3 °लया; Cg as in text; Ck °लकः (for [अं]शुमालिकः). D1.4 रराज चादित्य इव स्वरश्मिभिः.—After 15, D4 wrongly ins. नवोदितादित्यनिभः.

ततः स पिङ्गाधिपमन्त्रिसत्तमः
समीक्ष्य तं राजवरात्मजं रणे ।
उदग्रचित्रायुधचित्रकार्मुकं
जहर्ष चापूर्यत चाहवोन्मुखः ॥ १६

स मन्दराग्रस्थ इवांशुमाली
विवृद्धकोपो बलवीर्यसंयुतः ।
कुमारमक्षं सबलं सवाहनं
ददाह नेत्राग्निमरीचिभिस्तदा ॥ १७

ततः स बाणासनशक्रकार्मुकः
शरप्रवर्षो युधि राक्षसाम्बुदः ।
शरान्मुमोचाशु हरीश्वराचले
बलाहको वृष्टिमिवाचलोत्तमे ॥ १८

ततः कपिस्तं रणचण्डविक्रमं
विवृद्धतेजोबलवीर्यसायकम् ।
कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य संयुगे
ननाद हर्षाद्धनतुल्यविक्रमः ॥ १९

स बालभावाद्युधि वीर्यदर्पितः
प्रवृद्धमन्युः क्षतजोपमेक्षणः ।
समाससादाप्रतिमं रणे कपिं
गजो महाकूपमिवावृतं तृणैः ॥ २०

G. 5. 42. 0
B. 5. 47. 20
L. 5. 43. 20

16 For subst. in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 15 and 21. —^{a}) D7–9 प्लवंगाधिप- (for स पिङ्गा°). D4 (*sup. lin.* also) -वरश्च (for -सत्तमः). —^{b}) Ś1 राजमहागजं (for °वरात्मजं). —^{c}) T2 रथं च (for उदग्र-). D2 -कार्मुकं बली; D4 -चित्रकार्मुकः. —^{d}) G3 damaged for जहर्ष चापूर्य. D5 चापूजित (sic); D8 चावर्धत (for चापूर्यत). D3.11 वा (for second च). Ś1 Ñ1 D1.4.10 -[उ]त्सुकः (for -[उ]न्मुखः).

17 For subst. in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 15 and 21. —^{a}) Ś1 D10 [अं]शुमान्कपिर्; Ñ1 [अं]तरःस्फुरद्; D1–4.11 [अं]शुमान्पतद्; D5.8 G1.2 M1.3 [अं]शुमालिको (for [अं]शुमाली). —^{b}) G3 प्रवृद्ध-. —D4 om. (hapl.) from बल up to क्षं स in ^{c}. Ś1 D10 -दर्पितः; D1–3.11 -विक्रमः (D2.3 °मैः); D7–9 -संवृतः (for -संयुतः). Ñ1 विवृद्धकोपातुलवीरविक्रमः. —Ñ1 om. (hapl.) 17^{c}–19^{b}. —^{d}) Ś1 D1–4.10.11 -मरीचिरश्मिभिः (for °भिस्तदा).

18 For subst. in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 15 and 21. Ñ1 om. 18 (cf. v.l. 17). —^{a}) D3.5.8 M2.3 Cr.m.g -चित्र-; Cr*p*. m*p* -चक्र-; Ck.t as in text (for -शक्र-). Ś1 D10 बाणासिवि(D10 °मिव [sic])चित्र-; D1.2.4.11 बाणा(D2 चंडा)शनिचित्र- (for °सनशक्र-). —^{b}) D1–4.11 -प्रवर्षायुध- (for -प्रवर्षो युधि). D10 राक्षसांबुजः (sic). —^{c}) D2.8 [अ]थ (for [आ]शु). Ś1 D1.4.10 हरीक्षणाचले.

19 For subst. in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 15 and 21. Ñ1 om. 19^{ab} (cf. v.l. 17). —^{a}) D7–9 transp. ततः and कपिस्. M2 -विक्रमः. —^{b}) Ś1 D7–10 T Ct प्रवृद्ध-. M1 -कोपो (for -तेजो-). Ś1 D2.10 -विक्रमं; D5 T2 G1.2 M3 -संयुतं; Ct as in text (for -सायकम्). —^{d}) D4 न तु (sic) (for घन-). Ś1 D1.2.4.8 T1.2 G1 (before corr. as in text) -निःस्वनः; D3.5.7.9–11 T3 (also) G2.3 M1.2 -निस्वनः (for -विक्रमः).

20 For subst. in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 15 and 21. Ś1 om. (hapl.) 20–21^{b}. —^{a}) D1–4.11 अति-; D10 बल- (for युधि). D2 -गर्वितः (for -दर्पितः). —^{c}) G1 [अ]प्रतिमो. D10 महा- (for रणे). M3 transp. रणे and कपिं. —^{d}) D11 यथा कक्षम्; T2 महान्कूपम् (for महाकूपम्). D10 गजं महामत्तमिव. D3 [आ]हतं (for [आ]वृतं).

21 Ś1 om. 21^{ab} (cf. v.l. 20). G2 reads 21^{ab} after 25^{ab}. —^{a}) D4 समसं- (for प्रसमं). D3 निपीडितैश्. —^{b}) D2.3 -मेघ- (for -नाद-). D2.7.9 S Cm -निस्वनः; D3.11 -निः (D11 नि)स्वनं; Ct -निःस्वनः (as in text). —^{c}) D7.9 समुत्सहेन (for °त्पपात). M1 [अ]थ (for [आ]शु). Ś1 D10 समुच्चरन्; D5.7.9 समारुजन् (for स मारुतिर्). Ñ1 D1–4.11 समुत्प(D2.4 °त्य)तंश्चाशु नभः समाचरन्. ❀ Ct: समुत्सहेन समुत्साहेन ह्रस्व आर्षः. ❀ —^{d}) D1–4.11 भुजाति- (D1.4 °द्रि-) (for भुजोरु-). D3 -विक्रमः; D11 -दर्शनं (sic) (for -दर्शनः). Ś1 D10 संजातकोपारुणघोरदर्शनः. —For 15–21, Ñ2 V B D6 subst.:

998* स तैः शरैर्मूर्ध्नि सुसंनिपातितै-
श्चकार नादं घननादसंनिभम् ।
महाकपिः संयति राक्षसार्दितः
क्षणं क्षरच्छोणितदिग्धलोचनः ।
नवोदितादित्यनिभः स खे चर- [5]
न्भुजोरुविक्षेपसुघोरदर्शनः ।
समुत्पपाताशु नभो महाकपि-
र्भुजोरुवेगैः परितर्जयन्निव ।

[(l. 1) Ñ2 V2 B1.3 D6 मूर्धनि (for मूर्ध्नि सु-). B4 मूर्धनि पातितैस्तदा. —(l. 3) V2 रक्षसार्दितः. —(l. 5) V2 नभ- (for नव-). Ñ2 V2 D6 संख्ये; B3 खेचरो (for खे चरन्). —(l. 6) B4 -निक्षिप्त- (for -विक्षेप-). —(l. 7) D6 [अ]थ (for [आ]शु). V1 नदन् (for नभो).]

G. 5. 42. 0
B. 5. 47. 21
L. 5. 43. 21

स तेन बाणैः प्रसभं निपातितै-
　　श्चकार नादं घननादनिःस्वनः ।
समुत्पपाताशु नभः स मारुति-
　　र्भुजोरुविक्षेपणघोरदर्शनः ॥ २१
समुत्पतन्तं समभिद्रवद्बली
　　स राक्षसानां प्रवरः प्रतापवान् ।
रथी रथश्रेष्ठतमः किरञ्शरैः
　　पयोधरः शैलमिवाश्मवृष्टिभिः ॥ २२
स ताञ्शरांस्तस्य विमोक्षयन्कपि-
　　श्चचार वीरः पथि वायुसेविते ।
शरान्तरे मारुतवद्विनिष्पत-
　　न्मनोजवः संयति चण्डविक्रमः ॥ २३
तमात्तबाणासनमाहवोन्मुखं
　　खमास्तृणन्तं विविधैः शरोत्तमैः ।
अवैक्षताक्षं बहुमानचक्षुषा
　　जगाम चिन्तां च स मारुतात्मजः ॥ २४
ततः शरैर्भिन्नभुजान्तरः कपिः
　　कुमारवर्येण महात्मना नदन् ।
महाभुजः कर्मविशेषतत्त्ववि-
　　द्विचिन्तयामास रणे पराक्रमम् ॥ २५
अबालवद्बालदिवाकरप्रभः
　　करोत्ययं कर्म महन्महाबलः ।
न चास्य सर्वाहवकर्मशोभिनः
　　प्रमापणे मे मतिरत्र जायते ॥ २६
अयं महात्मा च महांश्च वीर्यतः
　　समाहितश्चातिसहश्च संयुगे ।
असंशयं कर्मगुणोदयादयं
　　सनागयक्षैर्मुनिभिश्च पूजितः ॥ २७

---

22 ^{a}) Ś1 Ñ V1 D3.7.9 तमुत्पतंतं. Ś1 B2 तमभिद्रवद्; B3 D2 समभिद्रुतं(D2 °तो); D1.4.10 समु(D10 तमु)पा°; D6 नभसि द्र°; Ct as in text (for समभिद्रवद्). D2 बलात्. —^{b}) Ñ2 V B D6 राक्षसेंद्रस्य सुतः (for °सानां प्रवरः). —^{c}) V2 तथा; D2 महा- (for रथी). Ñ1 D8 T1 M3 रथि- (for रथ-). Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D3.6.10.11 T2 हरि (D11 रथ; T2 कपि)श्रेष्ठतमं; D7.9 रथि(D9 °थी)श्रेष्ठतरः; G2 °गतः (for रथश्रेष्ठतमः). B3 T3 रथ(B3 हरि)श्रेष्ठमवाकिरन् (for °तमः किरन्). D6 क्षतैः (for शरैः). —^{d}) D5.10 पयोधराः. D2 शैल(sic) (for °लम्). Ś1 D1.3.4.10.11 [उ]प्र-; B2 [आ]शु; B3 [अं]बु- (for [अ]श्म-).

23 G2 शितान् (for स तान्). T2 रणे (for कपिश्). Ñ1 D1–5.7–9.11 G3 M3 हरिर्विमोक्षयंश्; Ñ2 D6 M1 कपिर्विमोक्षयंश् (by transp.); V B कपिर्विमोच(V2 °मोह; B3 °लोक)यंश् (for विमोक्षयन्कपिश्). —^{b}) G3 damaged from थि up to विते. —^{c}) V2 B1.2.4 D6 शरांतरैर्; D11 स चांतरे (for शरान्तरे). Ñ1 D1.2.4.11 विनिःपतन्; Ñ2 V B मनोजवश् (for विनिष्पतन्). Ś1 D10 मारुतिरेष निष्पतन्. —^{d}) Ñ2 V B1.2.4 चलाचलः; B3 चचाल खे (for मनोजवः). D1.3.4 G3 M1.2 चेंद्र-; D7–9 भीम-; D11 चित्त- (for चण्ड-).

24 ^{a}) Ñ2 V1 B1.2.4 D2.6 -प्रियं (for -[उ]न्मुखं). B3 -[अ]शनिपातविप्रियं (for -[आ]सनमाहवोन्मुखं). Ñ1 तमातुराणां स हरीश्वरः **; V2 तमातुराणां मनसाहवप्रियं. —^{b}) Ñ1 D4 स(D4 ख)मापतंतं; D1.11 खमाचरंतं. T1.3 M3 Cr विशिखैः; M2 Crp निशितैः (for विविधैः). D5 T1.3 M2 शरोत्करैः (for °त्तमैः). Ś1 D10 खमावरंतं निशितैः शरोत्तमैः; Ñ2 V B D2.3.6 समापतंतं (Ñ2 D6 °मर्दयंतं; B3 °मापतद्भिर्; D2 °मर्चयंतं) निशितैः (D3 विशिखैः) शरोत्तमैः. —^{c}) D3.4 समै(D4 प्रवै)क्षताक्षं (for अवै°). Ñ2 V B D6 अवेक्ष्य सोक्षं(B4 मोहं [sic]) मनसा न(B1 च) चक्षुषा. —^{d}) D10 जगा* **. Ñ2 V B D2.6 अथ; D3.5.7–9 स च (by transp.). D1.4 अपरां स मारुतिः (for च स मारुतात्मजः).

25 Ñ2 V B D6 om. 25. —^{a}) T3 शितैः (for ततः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -भुजांतरच्छविः. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कपिः कुमारेण; D5 M3 कुमारवीर्ये(M3 °रे)ण. D3 समात्मना (for महा°). G3 कुमार*** ****. D11 तदा (for नदन्). —After 25^{ab}, G2 reads 21^{ab}. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 विचिंत(D1.4 °शेष)यंस्तस्य; Ct as in text (for °यामास).

26 ^{a}) V2 स वानरो (sic) (for अबालवद्). Ñ2 V B -[उ]पमः (for -प्रभः). D6 प्रबालचद्रामदिवाकरोपमः (sic). —^{b}) Ñ2 V1 B1.3 D2.3.7.8 T3 G3 M2 महान् (for महन्). Ñ2 B2 D6 महामतिः; V1 °मनाः; V2 B1.3 महात्मा; B4 °त्मना (for महाबलः). D9 म* *हाबलः. —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.8.10.11 तावदस्य (for चास्य सर्व-). D1.7–9 T1 Ct -शालिनः (for -शोभिनः). —^{d}) Ś1 D10 प्रसारणे; Ñ2 V B1.2.4 D6 प्रया(V1 B1.4 °पा; B3 °शा)तने. G3 मारुतिर् (for मे मतिर्). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 आशु; M1 अद्य (for अत्र). B3 प्रयातुमग्रे मतिरस्य जायते. ❀ Ct : 'प्रमापणे मारुतिरत्र जायते' इति पाठे 'अयं जनः' इतिवत्स्वस्यैव हनुमता मारुतिरिति निर्देशः. ❀

27 Ñ2 V B D6 om. 27^{ab}. —^{a}) D1.4 न (for

पराक्रमोत्साहविवृद्धमानसः
समीक्षते मां प्रमुखागतः स्थितः ।
पराक्रमो ह्यस्य मनांसि कम्पये-
त्सुरासुराणामपि शीघ्रकारिणः ॥ २८
न खल्वयं नाभिभवेदुपेक्षितः
पराक्रमो ह्यस्य रणे विवर्धते ।
प्रमापणं त्वेव ममास्य रोचते
न वर्धमानोऽग्निरुपेक्षितुं क्षमः ॥ २९
इति प्रवेगं तु परस्य तर्कय-
न्स्वकर्मयोगं च विधाय वीर्यवान् ।
चकार वेगं तु महाबलस्तदा
मतिं च चक्रेऽस्य वधे महाकपिः ॥ ३०
स तस्य तानष्ट हयान्महाजवा-
न्समाहितान्भारसहान्विवर्तने ।
जघान वीरः पथि वायुसेविते
तलप्रहारैः पवनात्मजः कपिः ॥ ३१
ततस्तलेनाभिहतो महारथः
स तस्य पिङ्गाधिपमन्त्रिनिर्जितः ।
स भग्ननीडः परिमुक्तकूबरः
पपात भूमौ हतवाजिरम्बरात् ॥ ३२

G. 5. 42. 16
B. 5. 47. 32
L. 5. 43. 33

first च). Ś1 D1.4.10.11 M2 वीर्यवान् (for °तः). —^{b}) Ś1 D1–4.10.11 [आ]शुग(D1.4 °म)तिश् ; Ñ1 [आ]शु शरैर् (for [अ]तिसहश्). —After 27^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T2 ins. :

999* महच्च कर्माप्रतिमं समीहते
न बालभावं समरेऽनुवर्तते ।

[(l. 1) T2 महांश्च (for महच्च). D11 महत्त्वकर्मा समरं समीहते (sic). —T2 om. from l. 2 up to 27^{c}. —(l. 2) D2 तु; D3 च; D11 नि- (for ऽनु-).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 -गुणोद्योद्यं; Ñ2 V B D6 करोत्ययं महत्; D3 °यं महत् (for -गुणोदयाद्यं). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मुनिभिः सवायुभिः; Ñ2 V B D6 बहु(B3 वसु)-भिश्च(V2 B1.4 °भिः सु) दुष्करं (for मुनिभिश्च पूजितः).

28 ^{ab}) Ñ2 B D6 -समृद्ध-; V2 -प्रवृद्ध- (for -विवृद्ध-). D5.7 समीक्ष्यते (for °क्षते). Ñ2 V1 B1.2.4 समराग्रमास्थितं(V1 °तः); D7.9 प्रमुखोग्रतः स्थितः; G1 प्रमुखं ग° (for प्रमुखागतः स्थितः). Ś1 D10 समीक्षते स्म प्रमुखे व्यवस्थितः; Ñ1 समीक्षते संप्रमुखैर्गणैः स्थितः; V2 स वीक्षते मां समरेऽग्रतः स्थितं; D1.3.4 समीक्ष्यते मत्प्रमुखाग्रतः स्थितं(D3 °तः); D2 समीक्षते मत्समराग्रमास्थितः; D6 समीक्ष्यते मां समराय मां स्थितं (sic); D11 समीक्षते इंद्र इवागतः स्थितः (for ^{b}). B3 -मानिन****** समग्रमास्थितं. —After 28^{ab}, B3 ins. :

1000* विचिन्तयामास निपूदनार्थं
तदा कपीनां प्रवरो विरोधितः ।

—D11 T3 om. (hapl.) 28^{c}–29^{a}. Ñ2 V B D6 om. 28^{cd}. —^{c}) D3 यस्य (for ह्यस्य). —^{d}) D3 सुरा**णाम् (om. hapl.). Ñ1 शीघ्ररूपिणः; M3 °गामिनः (for °कारिणः).

29 D11 T3 om. 29^{a} (cf. v.l. 28). D3 om. from भवेद् in 29^{a} up to इति प्र in 30^{a}. —^{a}) Ś1 D10 [अ]पि (for [अ]भि-). —^{b}) B3 यस्य (for ह्यस्य). D1.2.4 G1 M1 [ऽ]भिवर्धते; D11 प्र° (for वि°). —^{c}) Ś1 प्रस्तापणं. Ñ2 चेह; V1 illeg.; V2 नैव; B2 त्वद्य; B3 चास्य; D6 चेदि (sic); D7–9 ह्यस्य; T2 G2 चैव; T3 त्वेह (for त्वेव). D2 प्रमापणे तेन (for °णं त्वेव). Ś1 मयास्य; Ñ V B2.3 D7–9 ममाद्य; D11 ममा*. B1 प्रमापणं त्वस्य रणेद्य (before corr. त्वद्य ममेह) रोचते; B4 प्रमार्जनं त्वस्य ममाद्य रोचते.

30 D3 om. इति प्र (cf. v.l. 29). Ñ2 V B D6 om. 30–31. —^{a}) Ñ1 D1.2.4.10.11 च (for तु). D3 परमस्य (for तु परस्य). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कीर्तयन्; T3 कर्तयन्; Cg as in text (for तर्क°). —^{b}) M2 स; Cr.m.g.k.t as in text (for स्व-). D3 -वेगं (for -योगं). D1.4 कीर्तिमान्; D11 कीर्तयन् (sic) (for वीर्यवान्). —^{c}) G1 वीर्यं (for वेगं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वधे कुमारस्य (for चकार वेगं तु). Ñ1 D1.4 -कपिस् (for -बलस्). D5 तथा. —^{d}) D5.7.9 T1.3 G1.2 M1 तदानीं; D8 दुरात्मनः (for महाकपिः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 चकार बुद्धिं हनुमान्महाबलः (Ś1 D2.10 °कपिः).

31 Ñ2 V B D6 om. 31 (cf. v.l. 30). —^{a}) D3 अष्ट बलान्; D3 अश्ववरान् (for अष्ट हयान्). D5.7–9 G2 M1.2 वरान्महाहयान्; T2 °बलान् (for हयान्महाजवान्). Ś1 D10 स तस्य तानुग्रजवान्महाबलान्; D1.4 स तस्य नागाश्व-बलो महाबलः. —^{b}) Ś1 D2.10.11 -समाधिवर्तिनः; Ñ1 -सहाभिवर्धिनः; D1.3.4 -सहान्सुवर्चसः; Cr.m.g.k.t as in text (for -सहान्विवर्तने). G2 समाहतान्भारसहानुवर्तने. —For 31^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. :

1001* रथे नियुक्तान्विजवान वाजिन-
स्तलैश्च तालैश्च कपिर्महाबलः ।

[D3 om. l. 2. —(l. 2) Ñ1 तलप्रहारैः स; D10 तालैश्च तालैश्च. Ś1 transp. कपिर् and महाबलः. D1.4 तलैश्च जघ्ने स कपिर्महामतिः.]

32 ^{a}) G1 महान् (for महा-). D10.11 -बलः (for

G. 5. 42. 17
B. 5. 47. 33
L. 5. 43. 33

स तं परित्यज्य महारथो रथं
सकार्मुकः खड्गधरः खमुत्पतत् ।
तपोभियोगादृषिरुग्रवीर्यवा-
न्विहाय देहं मरुतामिवालयम् ॥ ३३

ततः कपिस्तं विचरन्तमम्बरे
पतत्रिराजानिलसिद्धसेविते ।
समेत्य तं मारुतवेगविक्रमः
क्रमेण जग्राह च पादयोर्दृढम् ॥ ३४

स तं समाविध्य सहस्रशः कपि-
र्महोरगं गृह्य इवाण्डजेश्वरः ।
मुमोच वेगात्पितृतुल्यविक्रमो
महीतले संयति वानरोत्तमः ॥ ३५

स भग्नबाहूरुकटीशिरोधरः
क्षरन्नसृङ्निर्मथितास्थिलोचनः ।
स भिन्नसंधिः प्रविकीर्णबन्धनो
हतः क्षितौ वायुसुतेन राक्षसः ॥ ३६

महाकपिर्भूमितले निपीड्य तं
चकार रक्षोऽधिपतेर्महद्भयम् ॥ ३७

-रथः). Ñ2 V B D6 -जघान तद्रथं (for -हतो महारथः). —b) D2.3 -मंत्रिणा भृशं; D8 T1.3 G3 -मंत्रिणस्तदा (for °निर्जितः). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 स तेन(Ñ1 D11 ततः स) पिंगाधिपमंत्रिणा भृशं; Ñ2 V B D6 तदा(B1 ततः; B2 तथा; B4 वीरः) प्लवंगाधिपमंत्रिसत्तमः; T2 स तस्य पिंगाधिपतेर्महात्मनः. —c) T2 G M1.3 प्र- (for स). B4 -चक्रः (for -नीडः). D5 प्रभग्नकीलः. Ñ2 V1 B2–4 D6 सगवाक्ष-; D7.9 T1 G1.2 M3 परिवृत्त- (M3 °युक्त-) (for परिमुक्त-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्र(Ñ1 स; D3 वि)भग्ननीडेषु(Ś1 D3.10 °डः स) युगाक्षकूबर; V2 B1 स भग्ननीडे स(V2 °क्ष)गवाक्षकूबरः. —d) D1.4 निजवाजिनो (for हतवाजिर्). Ś1 D10 -वाजिनो रथात्; Ñ2 V B D2.6 -वाजिसारथिः; D3.11 -वाजिकोंबरात् (for -वाजिरम्बरात्). ❀ Cr.g: हतवाजिः (Cg वाजिरिति) इकारान्तत्वमार्षम्. ❀

33 a) Ñ2 परिष्वज्य (sic) (for °त्यज्य). —b) D11 G3 M1 सकार्मुकं. Ś1 D2.3.10.11 [ऽ]भि(D11 हि)पुप्लुवे; Ñ1 D1.4 [ऽ]भिदुद्रुवे; D5.7.9 T1.2 G M2.3 Cm.g.t ख(D5 G1 स)मुत्पतन् (for खमुत्पतत्). Ñ2 V B D6 समुत्पपातासिधरः(B1 °थ नभः) सकार्मुकः(B4 प्रतापवान्). —c) B3 तपोर्मि-; D7.9 T ततोभि- (for तपोऽभि-). Ñ1 D1.4 -भिषंगाद् (for -भियो°). Ś1 Ñ1 D2.3.10 ऋषिरुग्रवि(Ñ1 D3 °सं)ग्रहो; Ñ2 V B D6 °रुग्र(V2 °द्र)संयमो; D1.4 °रुग्रसद्व्रतो; D11 ऋविनुग्रहेते ह्य (sic); G2 °रुग्रतेजा (for °रुग्रवीर्यवान्). —d) D1.4 [आ]लये; D2 [अ]जयं (sic) (for [आ]लयम्). D11 मरुतो दिवालयं.

34 a) D7.9 transp. ततः and कपिस्. D6 अंबरं. —b) Ñ2 V B D6 -मार्गचारिणं (for -सिद्धसेविते). —c) D5.8 T2.3 G2 M3 -तुल्य- (for -वेग-). G1 -विक्रमं. Ś1 Ñ1 B4 D2.3.10 स(Ñ1 तं) मारुतिर्मारुतवेगवांस्तदा(Ñ1 B4 °वान्रणे; D2 °वेगवान्); Ñ2 D6 प्रमाथयन्मारुतसूनुराहवे; V B1–3 समाप्लुव(B1 °पत)न्मारुतसूनुराहवे; D1.4 समाप्लुतं मारुतवेगवान्कपिः; D11 तमाप्लुतं वेगबलेन वेगवान्. —d) Ś1 Ñ V B D1–6.8.10.11 G2 M2 करेण (for क्रमेण). Ś1 *sup. lin.*; B2 M3 स (for च). B3 सुपादपं (for च पादयोर्). Ñ1 D1.4.11 भृशं; D8 द्वयोः.

35 b) Note hiatus between गृह्य and इव. Ś1 Ñ V B D2.3.6.10 क्रुद्ध; D1.4.11 क्रुद्धम् (for गृह्य). ❀ Cm.t: गृह्य इव । असन्धिरार्षः । गृहीत्वेवेत्यर्थः ।; so also Cg.k. ❀ —For 35cd, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

1002* कुमारमक्षं प्रविकीर्णभूषणं
विनिष्पिपेषाशुगतिर्महीतले ।

[(l. 1) D2 om. (hapl.) from प्रवि up to संधिः in 36c. B3 सुविकीर्ण-; B4 परिकीर्ण-. B2(m. as above) -शोभनं; D10 -भूषिणं (for -भूषणं). —(l. 2) Ñ1 D1.3.4.11 विनिःपिपेष; D6 निमिष्यपेश (corrupt). Ś1 Ñ1 D10 -र्गतिः; Ñ2 D6 कपिर्; V2 -मतिर् (for -गतिर्). Ñ2 V1 B1.2.4 D5 महाबलः; B3 महात्मा (for महीतले).]

36 D2 om. up to संधिः in c (cf. v.l. 35). —a) B प्रभिन्न-. Ñ2 V B D6 -वृक्ष- (for -बाहु-). D7.9 -पयोधरः. —b) G2 ह्यसृग्वमन् (for क्षरन्नसृङ्). Ñ2 V B D6 विलंब(B3 °नष्ट; B4 °नम्र)बाहुर्मथितास्थिबंधनः(B4 °कंधरः). —c) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 विमुक्त-; D7 G1.2 M1.2 प्र(D7 M2 सं)भिन्न-; T M3 स भग्न- (for स भिन्न-). G3 -सक्थि (for -संधिः). G1.2 M1 -विशीर्ण- (for -विकीर्ण-). Ñ2 V B1.2.4 D6 विमुक्तवासास्स्वगसृक्स्रवो(B1[marg. after corr. °क्समु].4 °क्प्रवो)क्षितौ; B3 विमुक्तवासा गलिताग्रमांसको. —d) D6 मृतः (for हतः). D1.4.11 संयुगे (for राक्षसः).

37 Ñ2 V B D6 om. 37. —a) D5 महाबलो (for °कपिर्). Ś1 Ñ1 D1.4.10 निपात्य तं; D2 निमथ्य तं; D3 विनिष्पतंश्च; D11 निपष्टय (corrupt) (for निपीड्य तं). —b) D5 महाभयं.

महर्षिभिश्चक्रचरैर्महाव्रतैः
समेत्य भूतैश्च सयक्षपन्नगैः ।
सुरैश्च सेन्द्रैर्भृशजातविस्मयै-
र्हते कुमारे स कपिर्निरीक्षितः ॥ ३८

निहत्य तं वज्रिसुतोपमप्रभं
कुमारमक्षं क्षतजोपमेक्षणम् ।
तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणं
कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥ ३९

G. 5. 43. 2
B. 5. 48. 2
L. 5. 44. 2

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

४६

ततस्तु रक्षोधिपतिर्महात्मा
हनूमताक्षे निहते कुमारे ।
मनः समाधाय तदेन्द्रकल्पं
समादिदेशेन्द्रजितं स रोषात् ॥ १

त्वमस्त्रविच्छस्त्रभृतां वरिष्ठः
सुरासुराणामपि शोकदाता ।
सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्टकर्मा
पितामहाराधनसंचितास्त्रः ॥ २

38 a) Ñ2 V1 B D1–4.6.9.11 चक्र(D3 चित्र)धरैर्. Ñ2 D6 महारथैः; D7.9 G3 Cr.k.t समागतैः (for महाव्रतैः). T2 महर्षिभिश्च प्रवरैरभिष्टुतः. —b) Ñ2 D6 सह (for च स-). Ś1 D10 यक्षैश्च सभूत- (for भूतैश्च सयक्ष-). —d) Ñ2 V B D3.6 प्रपूजितः (for निरीक्षितः).

39 a) T2 निर्जित्य (for निहत्य). D5.7.9 T G1 M2 Ct -सुतोपमं रणे(G1 क्षणात्) (for °मप्रभं). Ś1 Ñ V B D2.6.10 स तं निहत्याम(D2 °सु)रवीरदुर्जयं(Ñ2 D6 °सूदनं; V B °मर्दनं); D1.3.4.11 स तं निहत्वा परवीरदुर्जयं; G3 निहत्य तं सुरपतिसूनुसप्रभं. ❀ Cv: "निहत्य तं वज्रिसुतोपमप्रभम्" इति पाठः. ❀ —b) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 क्षतजेक्षणं कपिः; B3 °जोपसेवितं; D11 जलजेक्षणं कपिः (for क्षतजोपमेक्षणम्). —c) G1 M2.3 तम् (for तद्). Ś1 D10 प्रतिगृह्य; Ñ1 D1.4.11 [ऽ]थ जगाम (for ऽभिजगाम). —d) B4 कृतः क्षणं (sic); D3 कृतक्षयः (for कृतक्षणः).

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 Ñ2 B D6.10 अक्षकुमारवधः; Ñ1 D1.3.4 कुमाराक्षवधः; V1 illeg.; V2 D2.9.11 अक्षवधः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 M2 46; Ñ2 V1 D6 44; V2 34; B1.2 42; B3 43; B4 D5.7–9 T G M1.3 47; D3 48. —After colophon, D2 concludes with रामः; G with श्रीरामाय नमः.

46

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Cv missing for 1–2. —a) Ñ2 V B D3.9 T1.3 G1.2 M1.3 स; Cg.k as in text (for तु). —c) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 T1 तमिं(Ñ1 D1.4 °द्रिं; T1 °थें)द्रकल्पं(Ñ1 D11 °ल्पः); Ñ2 V B D6 निवृत्तशोकः; D2 विवृद्धरोषः; D3 M1 महेंद्रकल्पं; D7.9 स देवकल्पं (for तदेन्द्रकल्पं). —d) Ś1 D3.7.9.10 G2 सरोषः; Ñ2 V1 B D2.6 रणाय; V2 (after corr. as in V1) समाहितः; D5.8 G1 M2.3 सरोषं (for स रोषात्).

2 a) V B1.3 D3 T2 G1.2 अस्त्रभृच्; Cg अस्त्रविच् (as in text). Ś1 B4 D1.2.4.10.11 T3 M3 श(Ś1 B4 D10 चा)स्त्रविदां (for शस्त्रभृतां). —b) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 प्रसन्नबुद्धिः समरेषु शक्तः(Ś1 D10 °रे प्रधृष्यः; B1 °रे प्रशक्तः; D2 °रेष्वधृष्यः; D3 °रेषु सक्तः). —c) Ñ2 V B1.2.4 D6 दै(B2 चै)त्येषु देवेषु; B3 युद्धेषु कार्येषु; D4 सुरेंद्रसेंद्रेषु (sic); D11 G3 सुरेषु चेंद्रेषु (for सुरेषु सेन्द्रेषु). D3 [अ]पि (for च). D2 -कामः (for -कर्मा). —d) Ñ1 D6 T -संजित- ; Cr.m.g.k.t as in text (for -संचित-).

G. 5. 43. 3
R. 5. 48. 3
L. 5. 44. 3

तवास्त्रबलमासाद्य नासुरा न मरुद्गणाः ।
न कश्चित्त्रिषु लोकेषु संयुगे न गतश्रमः ॥ ३
भुजवीर्याभिगुप्तश्च तपसा चाभिरक्षितः ।
देशकालविभागज्ञस्त्वमेव मतिसत्तमः ॥ ४
न तेऽस्त्यशक्यं समरेषु कर्मणा
न तेऽस्त्यकार्यं मतिपूर्वमन्त्रणे ।
न सोऽस्ति कश्चित्त्रिषु संग्रहेषु वै
न वेद यस्तेऽस्त्रबलं बलं च ते ॥ ५
ममानुरूपं तपसो बलं च ते
पराक्रमश्चास्त्रबलं च संयुगे ।
न त्वां समासाद्य रणावमर्दे
मनः श्रमं गच्छति निश्चितार्थम् ॥ ६

3 ᵃ) D7.9 त्वद्- (for तव).—ᵇ) Ś1 Ñ1 D7.9.10 ससुराः; V B2 D11 न सुराः; B3 विबुधाः; D2 T2 सासुराः (for नासुरा). Ś1 Ñ1 B2-4 D1.2.4.7.9-11 T2 स- (for न). —After 3ᵃᵇ, D5.7-9 T G1.2 M ins.:

1003* शेकुर्हि समरे स्थातुं सुरेश्वरसमाश्रिताः ।

[All except M2 नशेकुः. M1 -समास्थिताः.]

—ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 D2 अन्येषु; D1.4.10.11 अन्ये च; T1.3 न केचित् (for न कश्चित्). D2 त्रि* लोकेषु. G1.3 M1.2 संयुगेषु; Cv.k.t as in text (for संयुगे न). D11 गतश्रमं (sic); T1.3 हतश्रियः; T2 कृतश्रमः; Cv.k.t as in text (for गतश्रमः). Ś1 D1.2.4.10 संयुगेभि(D1 °नेषु; D4 °ने च)गताः शमं(Ś1 श्रियं; D10 श्रमं); Ñ1 संयुगेषु निर्जिताः समं (hypm.) (for ᵈ). D3 पर्याप्ताः प्रमुखे स्थातुं न च लोकास्त्रयोपि वा. ❀ Cv: संयुगे न गतश्रमः न कश्चित् । सर्वे श्रान्ता भवन्तीत्यर्थः । न केचित्त्रिषु लोकेषु संयुगे न गतश्रिय इति च पाठः ।; Cr: संयुगे कश्चिदपि न गतश्रमो न सर्वे प्राप्तश्रमा इत्यर्थः । न शेकुरित्याहार्याभावपाठे तवास्त्रबलमासाद्य असुरो न न गतश्रमः । मरुद्गणा न न गतश्रमाः । त्रिषु लोकेषु कश्चिदपि न न गतश्रमः । न गतश्रमा नेति योजना । केषुचित्कोशेषु न संयुगे न गतश्रमः इति पाठः ।; Cm: कश्चिदपि न गतश्रमो न । सर्वे प्राप्तश्रमा इत्यर्थः ।; so also Cg. ❀ —For 3ᶜᵈ, Ñ2 V B D6 subst.:

1004* समर्थाः समरे स्थातुं त्रैलोक्यमपि चानघ ।

[B3 न समर्था रणे (for समर्थाः समरे). B4 हंतुं (for स्थातुं).]

4 ᵃᵇ) B2 -तप्तश्च; B4 -मुक्तश्च (for -गुप्तश्च). D3 त्वं; T1.3 तु; Ct as in text (for first च). D11 चापि; M2 चासि-; Ct as in text (for चाभि-). B1 त्वया तु रक्षसां संघो भुजवीर्याभिरक्षितः.—V2 om. 4ᶜᵈ.—ᶜ) Ś1 Ñ1 D5.7-10 G1.3 M2 Ct -प्रधानश्च; Ñ2 B D3.6 -नयज्ञश्च; V1 -मनज्ञश्च (sic); D1.4.11 -[उ]पपन्नश्च; D2 -विधिज्ञश्च; T2 -विधानश्च (for -विभागज्ञस्).—ᵈ) Ñ2 V1 B D6 मतिमान्वरः(B3 °ज्ञनः); D3 रिपुसूदनः; T2 G2 Cr मतिसत्तम; Cg k.t मतिसत्तमः (as in text).

5 ᵃ) B2 [ऽ]स्तु; B3 हि (for ऽस्ति). Ś1 Ñ2 V1 B D2-4.6.10.11 [अ]साध्यं; D1 [अ]कार्यं (for [अ]शक्यं). Ś1 D3.7.9.10 G3 Ck.t कर्मणां; Ñ2 V1 B D6 कर्म; T1.2 कर्मणो; Cr.m.g as in text (for कर्मणा). Ñ1 न तेस्य** समरे* कर्म* (illeg.); V2 स्वकर्मणा तेन महाकपीश्वरो (sic). ❀ Ck: न तेऽस्त्यशक्यं समरेषु कर्मणामिति पाठः । समरेषु कर्तव्यानां कर्मणां मध्ये तेऽशक्यं नास्ति; Ct also adds 'कर्मणा' (?) इत्येव पाठः सांप्रदायिक इति कतकः. ❀ —ᵇ) D5 कार्यं (for [अ]कार्यं). D8 प्रति- (for मति-). Ś1 D10 -दृष्टपूर्व; D1.4.11 -पूर्वदृष्टं; D5 T1 G3 -पूर्वमंत्रिणे; D7.9 -रूपमंत्रणे; Cr.m.g.k.t as in text (for -पूर्वमन्त्रणे). Ñ V B1-3.4(marg. also) D2.3.6 न तेस्ति तुल्यो(D3 °ल्यं) म(B4 [orig.]ग)तिदर्शनेषु(Ñ1 °नेन; D2 °नेषु च).—ᶜ) Ś1 D1.4.10.11 G2.3 तेस्ति; Ñ1 तेषु; D2 चापि; D3 चास्ति; Cv as in text (for सोऽस्ति). Ś1 Ñ1 D1-5.7-10 T1.2 M1 om.; D11 वा (for वै). Ñ2 V B D6 न चापि(B3 °हि) कश्चिद्द्विषतां विनिग्रहे.—ᵈ) Ñ2 V B D2.6 व्यतिक्रमेद् (for न वेद यस्ते). Ś1 D10 वा (for च). Ś1 D2.3.5.7.9.10 T1 om. (second) ते. B4 च ते जनः; Cv as in text (for बलं च ते). Ñ1 D1.4.11 सहेत वेगं तु(D11 च) त(Ñ1 य)था बलं च.

6 B3 om. (hapl.) 6ᵃ.—ᵃ) Ñ1 समान- :(for ममानु-). Ñ2 V B1.2.4 D2.6 सुमहद्; D5 T3 तपसा (for तपसो). Ś1 D1-5.10.11 om. च. B2.4 om. ते.—ᵇ) T2 M2 पराक्रमं. D5 G3 [अ]त्र; D8 [अ]ति- (for [अ]स्त्र-). Ñ2 V B D1.3.4.6 चास्त्र(Ñ2 V1 B1.2.4 वाथ; V2 चास्त्र; B3 चार्थ; D6 वार्थ)परिग्रहश्च; D2 चार्थपराक्रमश्च (for चास्त्रबलं च संयुगे). Ś1 Ñ1 D10.11 पराक्रमं चास्त्र(D11 °ह)परिग्रहं [च. —After 6ᵃᵇ, Ñ2 V B D6 ins.; while Ś1 D2.10.11 ins. after 6:

1005* सर्वेषु कार्येषु समर्थयुक्ता
बुद्धिस्तवाद्येह महानुभाव ।

[(l. 1) Ś1 D10 निवर्तनीया; B3 समर्थता च; D2.11 समर्थनीया (for समर्थयुक्ता).—(l. 2) V1 तवास्ते च; B2 तवास्त्येव; B3 तवार्थो हि; D2 त्वयाद्येह; D6 तवाऽद्येह; D11 त्वदीयेह (for तवाद्येह). Ś1 D10.11 महा(D10 °मा)नुभावात् (D11 °वा).]

—Thereafter D2 repeats (var.) 6ᶜᵈ. B3 om. 6ᶜ. —ᶜ) Ś1 D10.11 न त्वेवमासाद्य; Ñ2 V B1.2.4 D2(second time).6 न च त्वमासाद्य; D1 तवं समासाद्य. Ñ2 B1.2.4 D2(second time).6.11 -[अ]वमर्दं; V D2(first time).ᵉ T2 M1 -[अ]वमर्दने(D8 T2 M1 °ने); D1.4 -[अ]भिमर्दे; D3 G1.2 °मर्दिनं; Cv as in text (for -[अ]वमर्दे). D3 भवंतमासाद्य न मेरिमर्दने.—ᵈ) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 मनः

निहताः किंकराः सर्वे जम्बुमाली च राक्षसः ।
अमात्यपुत्रा वीराश्च पञ्च सेनाग्रयायिनः ॥ ७
सहोदरस्ते दयितः कुमारोऽक्षश्च सूदितः ।
न तु तेष्वेव मे सारो यस्त्वय्यरिनिषूदन ॥ ८
इदं हि दृष्ट्वा मतिमन्महद्बलं
कपेः प्रभावं च पराक्रमं च ।
त्वमात्मनश्चापि समीक्ष्य सारं
कुरुष्व वेगं स्वबलानुरूपम् ॥ ९
बलावमर्दस्त्वयि संनिकृष्टे
यथा गते शाम्यति शान्तशत्रौ ।
तथा समीक्ष्यात्मबलं परं च
समारभस्वास्त्रविदां वरिष्ठ ॥ १०

G. 5. 43. 11
B. 5. 48. 10
L. 5. 44. 11

श्रमं; D_3 श्रमं मनो (by transp.); Cv as in text (for मनः श्रमं). Ñ$_2$ V B D_2(second time).$_6$ परिश्रमं(B_3 रणाजिरं) गच्छसि निश्चितार्थः; D_2 (first time) श्रमं न गच्छेति विनिश्चितार्थं. —After 6, D_3 ins. :

1006* निहत्य रक्षांसि बहूनि संयुगे
कुमारमक्षं च विनाश्य वानरः ।
अभीतवद्गर्जति तस्य निग्रहे
त्वया नु रक्षोवर संविधीयताम् ।

7 ^{b}) B_1 स (for च). —^{c}) D_{11} सामात्यप्रवरपुत्राः. —^{d}) Ś$_1$ D_{10} -[अ]ग्रगा हताः ; Ñ V B $D_{1-4.6.11}$ -[अ]ग्रगास्तथा; $D_{7.9}$ °गासिनः; D_8 $G_{1.3}$ M_1 °नायकाः (for -[अ]ग्रयायिनः). —After 7, $D_{5.7-9}$ S ins. ; while D_3 ins. after l. 1 of 1009*.

1007* बलानि सुसमृद्धानि साश्वनागरथानि च ।
[D_3 च (for सु-).]

8 ^{a}) $D_{7.9}$ महोदरश्च शयितः. —^{b}) T_2 निपातितः ; G_1 च सायकः ; G_3 निषूदितः (for च सूदितः). —^{c}) $D_{5.8}$ G_2 M_3 हि (for तु). M_1 मे मनसः (for तेष्वेव मे). T_2 सारो मे (by transp.). —After 8^{c}, M_1 ins. :

1008* यस्त्वयं शत्रुसूदन ।
निहतेष्वेषु समरे.

—For 8, Ś$_1$ Ñ V B $D_{1-4.6.10.11}$ subst. :

1009* अक्षः कुमारोऽतिबलो दुर्धर्षश्च महाबलः ।
न च ते समरे कश्चित्तुल्योऽस्ति रिपुसूदन ।
न च मे सारता तेषु यथा त्वयि महाद्युते ।

[V_2 om. l. 1. —(l. 1) Ñ$_2$ D_6 दुर्धर्षो; V_1 B निहतो (for ऽतिबलो). Ñ$_1$ $D_{1-4.10.11}$ दुर्धरश्च; Ñ$_2$ D_6 निहतश्च (for दुर्धर्षश्च). $D_{1.4.11}$ निपातितः ; D_3 [अ]तिवीर्यवान् (for महाबलः). —After l. 1, D_3 ins. 1007*. —(l. 2) D_{10} मे (for ते). Ś$_1$ हि (for ऽस्ति). Ś$_1$ $D_{2.4.11}$ रिपुसूदनः. Ñ$_2$ V B D_6 न च मेन्यो(Ñ$_2$ D_6 मे सो)स्ति समरे(B_3 °स्ते समः कश्चिद् [sic]) त्वया तुल्योरि(V_2 °ल्यो रिपु[hypm.])सूदन (B_2 °मर्दन; $B_{3.4}$ °सूदनः). —(l. 3) Ś$_1$ D_{10} [ए]व; Ñ$_1$ D_{11} ते; $D_{1.4}$ वै (for मे). Ś$_1$ D_{10} सारं तद् (for सारता). Ñ$_1$ महामते (for °द्युते).]

—Thereafter all the above MSS. cont. :

1010* तस्माद्गच्छाशु पुत्र त्वं युद्धाय विजयाय च ।

[Ś$_1$ D_{10} [अ]च (for [आ]शु). Ñ$_1$ $D_{1-4.11}$ [अ]द्य वै पुत्र (for [आ]शु पुत्र त्वं). D_6 विक्रमाय (for विजयाय).]

9 ^{a}) D_{7-9} च; T_2 G_3 तु (for हि). D_{7-9} निहतं; M_1 [अ]प्रतिमं; Cr.m.g as in text (for मतिमन्). D_5 G_1 M_2 बलं महत् (by transp.); T_2 $G_{2.3}$ M_1 महाकपेर् (for महद्बलं). Ś$_1$ $D_{1.4.10.11}$ इमं ह्यधृष्यं परमं बलेषु; Ñ V B_2 $D_{2.6}$ अयं हि कष्टः(Ñ$_1$ D_2 ह्यधृष्यः) परमो(V_2 °मं) बलेषु ; $B_{1.3.4}$ अयं हि कष्टं परमं बलेषु(B_1 [m. after corr.] °मश्च लोके); D_3 इमं हि दृष्ट्वाप्रतिमं बलेषु. —^{b}) D_2 कपि- ; T_2 $G_{2.3}$ M_1 बलं (for कपेः). Ñ$_2$ V B $D_{2.6}$ प्रभावश्च पराक्रमश्च. —^{c}) D_3 माम् (for त्वम्). Ñ$_1$ $D_{1.2.4.11}$ [ए]व (for [अ]पि). $D_{5.7-9}$ निरीक्ष्य; G_3 कुरुष्व (for समीक्ष्य). Ñ$_1$ $D_{1.2.4.11}$ सत्त्वं (for सारं). Ś$_1$ B_3 D_{10} त्वमात्मना वै प्र(B_3 °जश्चैव)समीक्ष्य सर्वं(B_3 °त्त्वं) ; Ñ$_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 ममा(Ñ$_2$ °हा)त्मजश्चैव(B_4 °श्चासि) तथैव स त्वं. —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D_{10} कार्यं; B_3 वीर; $D_{1.2.4.11}$ वीर्यं (for वेगं). Ś$_1$ Ñ $V_{1.2}$(marg. also as in text) B $D_{1.2.4.6.10}$ स्वगुण- ; D_{11} च गुण- (for स्वबल-).

10 ^{a}) B_4 रण- (for बल-). Ś$_1$ $D_{1.2.4}$ -[अ]वमर्दं (D_2 °र्दि) (sic) ; $D_{7.9}$ G_3 M_1 Ck.t °मर्दस् ; Cv.r.m.g as in text (for -[अ]वमर्दस्). Ś$_1$ Ñ$_1$ D_{11} संनिकृष्टो; Ñ$_2$ V B $D_{2.6.10}$ संनिविष्टो($D_{2.10}$ °ष्टे) (for संनिकृष्टे). —^{b}) $D_{7.9}$ T_1 Ck.t शांतशत्रुः ; Cv.r.m.g as in text (for °शत्रौ). Ś$_1$ Ñ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ यथा न गर्हेयुरुदारसत्त्वाः ; D_3 यथा न मे स्यादिह शांतशत्रोः. ⊛ Cm : शान्तशत्रौ त्वयि गते इतो निर्गते संनिकृष्टे हनुमत्समीपं प्राप्ते सति बलावमर्दः सेनानाशो यथा शाम्यति सेनाक्षयो यथा न स्यात् तथा आत्मबलं परं च समीक्ष्य समारभस्व । ; so also Cg ; Ck : शान्तशत्रुरिति पाठः । गते निर्गते त्वयि संनिकृष्टे सति । 'बलावमर्दैरे'वं पाठः । अनेकबलप्रमथनैर्हेतुभिः शान्तशत्रुः उपशान्तबलवेगः । ; so also Ct. ⊛ —^{c}) $D_{2.11}$ [अ]स्त्र- (for [आ]त्म-). D_{11} G_2 बलं (for परं). —^{d}) $D_{5.7-9}$ T_2 G_3 M_1 [अ]स्त्रभृतां; Cr.m as in text (for °विदां). D_9 वरिष्ठः. Ś$_1$ $D_{2.10.11}$ प्रजाकृतं($D_{2.11}$ °कृतः) कर्म समारभ (D_2 °चर)स्व; Ñ V B $D_{1.4.6}$ प्रजाहवं($D_{1.4}$ पराक्रमं) कर्म समारभ(B_4 °हर)स्व. —After 10, $D_{3.5.7-9}$ S ins. :

G. 5. 43. 12
B. 5. 48. 13
L. 5. 44. 12

न खल्वियं मतिः श्रेष्ठा यत्त्वां संप्रेषयाम्यहम् ।
इयं च राजधर्माणां क्षत्रस्य च मतिर्मता ॥ ११

नानाशस्त्रैश्च संग्रामे वैशारद्यमरिंदम ।
अवश्यमेव बोद्धव्यं काम्यश्च विजयो रणे ॥ १२

ततः पितुस्तद्वचनं निशम्य
प्रदक्षिणं दक्षसुतप्रभावः ।
चकार भर्तारमदीनसत्त्वो
रणाय वीरः प्रतिपन्नबुद्धिः ॥ १३

ततस्तैः स्वगणैरिष्टैरिन्द्रजित्प्रतिपूजितः ।
युद्धोद्धतकृतोत्साहः संग्रामं प्रतिपद्यत ॥ १४

श्रीमान्पद्मपलाशाक्षो राक्षसाधिपतेः सुतः ।
निर्जगाम महातेजाः समुद्र इव पर्वसु ॥ १५

1011* न वीर सेना गणशो च्यवन्ति
न वज्रमादाय विशालसारम् ।
न मारुतस्यास्ति गतिप्रमाणं
न चाग्निकल्पः करणेन हन्तुम् ।
तमेवमर्थं प्रसमीक्ष्य सम्यक् [5]
स्वकर्मसाम्याद्धि समाहितात्मा ।
स्मरंश्च दिव्यं धनुषोऽस्य वीर्यं
व्रजाक्षतं कर्म समारभस्व ।

[(l. 1) D3 वीरा (for सेना) and भवंति (for च्यवन्ति). —(l. 2) D3 नास्त्यायुधं वज्रसमानसारं. ❀ Cv.g : गणशोचि गण- (Cg गणानां)शोचयितरि । ; Cr.m : गणशोचि (Cr शोचतेः क्यन्तात् क्विबन्तमिदं रूपम् ।) गणान् शोचयतीति गणशो(Cr °शु)क् हनुमान्, तस्मिन्निमित्ते सेना नावन्ति न रक्षन्ति । (Cm गणशोऽप्यवन्तीति पाठे संघशोऽपि नावन्ति तत्र हेतुर्नेति) । ; Ck : गणशोच्यवन्तीत्यादि सर्वतः पाठः । अहश्यपि रोरुत्वं छान्दसम् । हे वीर, सेना न सेना मा भूवन्; तत्सहायावलम्बनं मास्तु । कुतः गणशः संघशः च्यवन्त्येव पलायन्ते नश्यन्ति वा । तस्मादेव तथा । .... । अत्रान्य आहुः —गणान् शोचयतीति गणशोक् तस्मिन् गणशोचि हनुमति सेना नावन्तीति । मन्दमेतत्- अवतेस्त्रायत्यर्थत्वात्, गणशोक इति पञ्चम्यैव भाव्यत्वात् । तथा विशालसारमित्यत्र विशेतिपदं छित्त्वा अलसारं कुण्ठसारमित्यप्याहुः । नास्त्यलशब्द एव तावत् । अव्ययं त्वलमित्येव । तस्य कुण्ठार्थवाचिता तु दूरे । ; so also Ct. ❀ —(l. 3) M3 [अ]स्य (for [अ]स्ति). D3 गतिः ; T2 M3 Cm.t गतेः ; Cv.r.g.k as above (for गति-). —(l. 4) D3 नाग्नेः परोन्यो दहनेस्ति हेतुः . —(l. 5) D3 तद् ; G1 त्वम् (for तम्). —(l. 6) D3 चापेक्ष्य; T1.3 -सामर्थ्य- ; T2 -सारं च; Cv as above (for -साम्याद्धि). —(l. 7) D3 [ऽ]न्यवायं; T2 M3 Cr.m.g.k [ऽ]स्य वीर्यं; M1 च वीर्यं; Ct as above (for ऽस्य वीर्यं). —(l. 8) D3 T G3 M1.2 व्रजाक्षतः; Cr.m.t as above (for व्रजाक्षतं).]

11 ^{a}) Ñ2 V B D6 [ए]षा (for [इ]यं). Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 मतिर्मेह्यं; D1.4 मतिर्मेस्ति; D7.9 G3 M1 Ck.t मतिश्रेष्ठ; Cr.m.g as in text (for मतिः श्रेष्ठा). ❀ Ck : मतिश्रेष्ठेति सर्वतः पाठः । हे मतिश्रेष्ठ प्रशस्तबुद्धे ! अहं त्वामतिसंकटे प्रियं पुत्रं प्रेषयामीति यत् । इयं न खलु, एवं प्रेषणा नोचिता खलु । ; so also Ct. ❀ —^{b}) Ñ1 D3 न त्वां (sic) ; V2 D7.9 यं त्वां; D2.8 T2 G2 यस्त्वां; D5 M1.2 यत्त्वा; D6 यस्त्वा; D11 यथा; Cr.m.g.k.t as in text (for यत्त्वां). —^{c}) Ñ1 D8 इदं (sic) (for इयं). Ñ1 B1–3 D4.6.11 तु; D1 नु (for च). B2 राज्ञा (sic) (for राज-). B4 -पुत्राणां (for -धर्माणां). —^{d}) D11 तु (for च). V2 B3 क्षा(B3 पु)त्रस्य च; D8 क्षत्रियस्य (for क्षत्रस्य च). Ñ2 V2 B D1.2.4.6.11 गतिर्मता; D3 गतिः परा; T2 (also as in text) G1 मतिर्मम; Cr.m.g.k.t as in text (for मतिर्मता). Ś1 D10 क्षत्रियाणां गतिर्मम; Ñ1 क्षत्रस्य गतिमिच्छतां.

12 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 -सत्त्रैश्च; D2 -शस्त्रे च; D3 G M1 -शास्त्रैश्च; D7.9 Ck.t -शास्त्रेषु; Cr.m.g as in text (for -शस्त्रैश्च). —^{b}) V2 विशल्यैवम् ; B1 युध्यस्व त्वम् ; D3 गतशंकम् (for वैशारद्यम्). —^{c}) Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.8.10.11 M3 Cr.m योद्धव्यं; Cg.k.t as in text (for बोद्धव्यं). —^{d}) Ñ2 V B1.2(marg. also as in text).3.4 D6 कामं (for काम्यश्च). Ś1 कस्यचिद्विजये रणे.

13 ^{a}) Ś1 सुतस् (for पितुस्). —^{b}) Ñ2 D6 यक्षसुत- ; B4 दक्षसम- ; D3 शक्रसम- (for दक्षसुत-). T3 -प्रभावं. Ś1 D10 प्रदक्षिणीकृत्य च तं महात्मा. —^{c}) D10 om. (hapl.?) भर्तार. Ñ2 V B D6 उदारसत्त्वो; D7.9 Ct अतित्वरेण (for अदीनसत्त्वो). —^{d}) B2 प्रतियातबुद्धिः.

14 V2 B1.2 om. 14 – 15. —^{a}) Ś1 D10 तैर्गुणैर् ; Ñ स गणैर् ; B3 D1.4.6 T स्वगुणैर् ; D3.11 च गुणैर् ; Cm.t as in text (for स्वगणैर्). G2 इष्ट; Cm as in text (for इष्टैर्). —B4 om. 14^{c} – 15. —^{c}) Ś1 D2.6.10 G2 युद्धोद्यतः (Ś1 D10 °म- ; G2 °त-) ; D1.3.5 M1.3 युद्धोद्धतः ; D8 °द्धतं; Cr.m.k.t as in text (for युद्धोद्धत-). D4 -क्षतोत्साहं (sic). ❀ Cr.g : युद्धोद्धत(Cg °तः)कृतोत्साह इति पाठः. ❀ —^{d}) Ñ1 D1.3.4.10 G3 M3 प्रत्यपद्यत; Ñ2 B3 D2.6.11 T1.3 G1.2 M1.2 समपद्यत; V1 D7–9 Cm.t संप्रपद्यत; D5 समपश्यत (for प्रतिपद्यत).

15 V2 B1.2.4 om. 15 (cf. v.l. 14). —^{a}) Ñ1 D1.4.5.7 -विशालाक्षः (for -पलाशाक्षो). —^{b}) Ś1 Ñ1 B3 D1–4.10.11 स रक्षोधिपतेः. —^{c}) Ñ1 V1 B3 D1.4 चुक्षोभ सु-(Ñ1 स); D2 चुक्षुभे सु- (for निर्जगाम). (Ś1 D10 महावीरः ; Ñ1 महाभागः ; Ñ2 V1 B3 D1–4.6.11 महावेगः. —^{d}) Ś1 Ñ3 V1 B3 D3.6–10 G3 Ct पर्वणि (for पर्वसु).

स पक्षिराजोपमतुल्यवेगै-
　　र्व्यालैश्चतुर्भिः सिततीक्ष्णदंष्ट्रैः ।
रथं समायुक्तमसंगवेगं
　　समारुरोहेन्द्रजिदिन्द्रकल्पः ॥ १६
स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शस्त्रज्ञोऽस्त्रविदां वरः ।
रथेनाभिययौ क्षिप्रं हनूमान्यत्र सोऽभवत् ॥ १७
स तस्य रथनिर्घोषं ज्यास्वनं कार्मुकस्य च ।
निशम्य हरिवीरोऽसौ संप्रहृष्टतरोऽभवत् ॥ १८
सुमहच्चापमादाय शितशल्यांश्च सायकान् ।
हनूमन्तमभिप्रेत्य जगाम रणपण्डितः ॥ १९

तस्मिंस्ततः संयति जातहर्षे
　　रणाय निर्गच्छति बाणपाणौ ।
दिशश्च सर्वाः कलुषा बभूवु-
　　र्मृगाश्च रौद्रा बहुधा विनेदुः ॥ २०
समागतास्तत्र तु नागयक्षा
　　महर्षयश्चक्रचराश्च सिद्धाः ।
नभः समावृत्य च पक्षिसंघा
　　विनेदुरुच्चैः परमप्रहृष्टाः ॥ २१
आयान्तं सरथं दृष्ट्वा तूर्णमिन्द्रजितं कपिः ।
विननाद महानादं व्यवर्धत च वेगवान् ॥ २२

G. 5. 44. 3
B. 5. 48. 24
L. 5. 44. 23

---

16 B3 om. 16.—[a]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -राजोत्तम-; T1.3 G1 -राजानिल-; Cv.r.m.g.t as in text (for -राजोपम-). Ñ1 -तुल्यविक्रमैर्; Ñ2 V B1.2.4 D6 -भीमवेगो (B1.4 °गैर्); D1.4 -तुल्यवेगो (for -तुल्यवेगैर्). ❀ Cv: पक्षिराजोपमतुल्यवेगैः पक्षिराजोपमैः, अन्योन्यतुल्यवेगैश्च। अर्थवैशद्यार्थमेकार्थे शब्दद्वयप्रयोगो वा. ❀ —[b]) Ś1 D3.10 सिंहैश्; D1 (m. also as in Ś1).2.4.11 व्याडैश्; Cv as in text (for व्यालैश्). Ñ1 V B1.2.4 D4.5 शित-; D7.9 G1 स तु (for सित-).—[c]) D7–9 असह्य- (for असंग-). Ñ2 V B1.2.4 D6 समासक्तमसह्य-(B1.4 °क्त-). B1 D5.7.9.11 T1.3 M2 -वेगः; D2 -वेगैः (for -वेगं).—[d]) Ñ2 V2 B1.2.4 D6 अप्रधृष्यं (B2 °ष्यः) (for इन्द्रकल्पः). G2 समारुरोहामरराजशत्रुः.—After 16, Ñ2 V B1.2.4 D6 read an addl. colophon.

[*Sarga name* : Ñ2 V B1.2.4 D6 इंद्रजिन्निर्याणं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ2 V1 D6 45 ; V2 35 ; B1.2 43 ; B4 48.]

17 [a]) B3.4 D3 रथी (D3 सर्व)रथिनां. —D10 om. (hapl. ; see var.) 17[b] – 18[c].—[b]) Ñ1 शस्त्रशास्त्र-; B1 शस्त्रज्ञोथ; B3 सर्वशस्त्र-; D1.4.6 G2 शास्त्रज्ञोस्त्र- (for शस्त्रज्ञोऽस्त्र-). B1.3 D1.4.11 -विशारदः (for -विदां वरः). Ś1 D2 शूरः (D2 °र)शस्त्रभृतां वरः.—[cd]) D3 [अ]पि (for [अ]भि-). Ś1 Ñ V B D1–4.6.11 रथेनादित्यवर्गेन तं वानरमुपाद्रवत् (Ś1 Ñ1 °क्रमत्; D11 °गमत्).

18 D10 om. 18[abc] (cf. v.l. 17).—[cd]) Ś1 Ñ1 D1.4.11 तु हरिश्रेष्ठः; Ñ2 V B D2.6 कपि(D2 हरि)शार्दूलः; D3 हनुमान्वीरः (for हरिवीरोऽसौ). D9 reads *sup. lin. sec. m.* ऽसौ संप्रहृष्टतरो. V1 B1.2.4 D6 G1 संप्रहृष्टस्ततो (G1 °करो); B3 संप्रहर्षयुतो; D4 स संहृष्टतरो (for संप्रहृष्टतरो). G3 संप्रहृष्टतनूरुहः (for [d]).—After 18, D3 ins.:

1012* इन्द्रजित्तं कपिं दृष्ट्वा तोरणाजिल्यवस्थितम् ।
विश्वस्तं सुखमासीनं राक्षसः क्षुभितोऽभवत् ।

19 Ñ2 V2 B1.4 D6 om. 19–23. B2 om. 19–21. —[a]) Ś1 D4.10 स महच्; Ñ1 बृहच्च; V1 D2.11 महच्च; B3 महत्सु-; D7.9 इंद्रजिच् (for सुमहच्). D3 स नमस्वापमादाय (sic).—[b]) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 शि(D1–4.11 सि)तपीतांश् (for शितशल्यांश्).—[c]) Ś1 B3 D1.3.4.10.11 अभिद्रु(Ś1 D10 °प्लु; B3 °सृ)त्य; D2 उपाद्रुत्य; D7–9 T3 G2.3 °प्रेक्ष्य (for अभिप्रेत्य).—[d]) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1.2.4.10 युधि वानरं; D3 बलिनां वरः; D11 युधि मारुतिं (for रणपण्डितः).

20 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 20 (cf. v.l. 19). —[a]) B3 ततस् (for तस्मिंस्). Ś1 Ñ1 B3 D1.3–5.10.11 G1.3 M1 संयुग-; Cg.t as in text (for संयति).—[b]) B3 चापपाणौ (for बाण°).—[c]) D9 M1.2 तु; Ct as in text (for च). Ś1 D10 प्रदिशश्च नेदुर्; B3 G2 कलुषीबभूवुर् (for कलुषा बभूवुर्).—[d]) Ñ1 V1 B3 D2.11 रौद्रं (for रौद्रा).

21 Ñ2 V2 B D6 om. 21 (for all except B3, cf. v.l. 19).—[ab]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 समाययुस्; D11 समीयतुस् (sic) (for समागतास्). Ś1 D2.10.11 च (for तु). Ś1 -वृक्षा (sic); D11 -वंशा (for -यक्षा). D4.8.10.11 चक्रधराश्; M2 ज्योतिश्चराश्; Cv.m.g.k.t as in text (for चक्रचराश्). D3 समीयुरत्यर्थकुतूहलाश्च सुरर्षिगंधर्वभुजंगसंघाः.—[c]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ततः (for नभः) and तु (for च).—[d]) D11 निर्लेदुर् (sic) (for विनेदुर्). D1.4.11 प्रसभं; D9 G1.3 M1 परमं; Ck.t as in text (for परम-). T3 -प्रकृष्टाः; Ck.t as in text (for -प्रहृष्टाः).

22 Ñ2 V2 B1.4 D6 om. 22 (cf. v.l. 19). —[a]) B2.3 D2 आयातं. D1.4 तं रथं; D2 सत्वरं (for सरथं). —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B2.3 D1–4.10.11 शूरम्; B (ed.) पूर्णम् (for तूर्णम्). D7–9 Ct इंद्रध्वजं. Ś1 Ñ1 V1 B2 D1–4.10

G. 5. 44. 4
B. 5. 48. 25
L. 5. 44. 24

इन्द्रजित्तु रथं दिव्यमास्थितश्चित्रकार्मुकः ।
धनुर्विस्फारयामास तडिदूर्जितनिःस्वनम् ॥ २३

ततः समेतावतितीक्ष्णवेगौ
महाबलौ तौ रणनिर्विशङ्कौ ।
कपिश्च रक्षोधिपतेश्च पुत्रः
सुरासुरेन्द्राविव बद्धवैरौ ॥ २४

स तस्य वीरस्य महारथस्य
धनुष्मतः संयति संमतस्य ।
शरप्रवेगं व्यहनत्प्रवृद्ध-
श्चचार मार्गे पितुरप्रमेयः ॥ २५

ततः शरानायततीक्ष्णशल्या-
न्सुपत्रिणः काञ्चनचित्रपुङ्खान् ।
मुमोच वीरः परवीरहन्ता
सुसंततान्वज्रनिपातवेगान् ॥ २६

स तस्य तत्स्यन्दननिःस्वनं च
मृदङ्गभेरीपटहस्वनं च ।
विकृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य
निशम्य घोषं पुनरुत्पपात ॥ २७

शराणामन्तरेष्वाशु व्यवर्तत महाकपिः ।
हरिस्तस्याभिलक्षस्य मोक्षयँल्लक्ष्यसंग्रहम् ॥ २८

हरिः ; B3 युधि (for कपिः). —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B2.3 D1.2.4.5.7.9-11 T1.2 ननाद च(B2.3 T1 सु-) ; G2 विनदंतं (for विननाद). D3 ननाद सुमहन्नादं. —[d]) G3 स (for च). D11 व्यवर्धयत (for व्यवर्धत च). D3 G2 वीर्यवान्.

23 Ñ2 V2 B1.4 D6 om. 23 (cf. v.l. 19). —[a]) D2 सुरथं; D7.9 T1.3 सरथं; M1 च रथं; Cr as in text (for तु रथं). —[b]) D7.9 आश्रितश् (for आस्थितश्). —[c]) B3 कार्मुकं स्फारयामास. —[d]) Ś1 Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 -स्फूर्जित- ; D3 -विस्फूर्ज- (for -ऊर्जित-). D3.4.7.9.11 T1.3 G M Cr.m -निस्वनं; T2 -निस्वनः (sic) ; Cg.t as in text (for -निःस्वनम्). B3 तस्मिन्नूर्जितविक्रमं.

24 [a]) Ñ2 V1 B D6 युधि तीव्र(V1 °क्ष्ण)- ; D11 अभितीक्ष्ण- ; G1 अतिशीघ्र- (for अतितीक्ष्ण-). —[b]) B2 रणकर्कशाबुभौ (marg. also युधि निर्विशंकौ); B4 अतिनिर्विशंकौ; D4 समजातवैरौ. —D4 om. (hapl.) 24[cd]. —[c]) B3 स (for first च). D7.9 तनूजः (for च पुत्रः). —[d]) Ś1 D10 वृद्धवैरौ; D1 जातवैरौ.

25 [a]) Ñ2 V B D6 ततः स(V2 प्र-); D8 ततोस्य (for स तस्य). V महाबलस्य (for °रथस्य). —[b]) V2 B2 धनुर्भृतः. Ñ1 संयति विस्मितस्य; Ñ2 V B D6 शस्त्रभृतां वरस्य; D3 संयति संगतश्च (for संयति संमतस्य). —[c]) D10 शरप्रवेशं (sic) ; T3 शतप्रवेगं; G3 शरस्य वेगं; Cg as in text (for शरप्रवेगं). Ś1 Ñ1 D2.10 वितथं प्र(Ñ1 वि)वृद्धं; D1.4 विफलं समृद्धं; D3 वितथं प्रकुर्वंश् ; D5 व्यहनत्प्रवृद्धश् ; D11 विपुलं प्रवृत्तं; T1.3 विहसन्प्र°; G1 हनुमत्प्र° (sic); Cg.k.t as in text (for व्यहनत्प्रवृद्धश्). Ñ2 V B1-3 D6 शरप्रवेगानवि(Ñ2 °गान* ; B3 °गांश्च वि)चिंतयन्स(Ñ2 V1 B1 D6 °यंस्तांश्) ; B4 शरप्रवेगान्वितथान्प्रवृद्धांश्. —[d]) B4 D1.2.4.10.11 चकार; Cg as in text (for चचार). D11 मार्गं (for मार्गे). D5.8 T2 M2.3 अप्रमेये.

26 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 26–28. —[a]) Ś1 D10 आपततः स- ; M3 आयसतीक्ष्ण- (for आयततीक्ष्ण-). D8.11 M1 -वेगान् ; G2 -तुल्यान्. —[b]) B3 D1.4.11 पतत्रिणः. Ñ1 सुपर्वणः कल्पित- (for सुपत्रिणः काञ्चन-). B3 -चित्रशृंगान् ; D3 -पुंखचित्रान् (by transp.). —[c]) D11 वीरं (for वीरः). —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1.2.4.10.11 समंततो; D3 G1 स संततान् ; G2 M3 सुसंनतान् ; Ck.t as in text (for सुसंततान्). G2 वज्रि-. V1 D5.7-9 -समान- (for -निपात-).

27 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 27 (cf. v.l. 26). —[a]) D7.9 ततः स; M3 ततस्तु (for स तस्य). Ś1 Ñ1 D1-4.10 तं (for तत्-). M1 स्यंदनं च (hypm.) (for -स्यन्दन-). D3.4.8 S -निस्वनं (for -निःस्वनं). D11 स तस्य तं निस्वनस्यंदनस्य (sic). —[b]) D1.4 -पणव- (for -पटह-). Ś1 D10 -प्रणादं (for -स्वनं च). —[c]) D11 विकर्षमाणस्य. D5 स (for च). —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1-4.10.11 शब्दं; D7.9 M2 घोरं (for घोषं).

28 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 28 (cf. v.l. 26). D3 reads 28 – 29[b] in marg. —[a]) B3 अंतरे षंडे; D1.4.11 चांतरेष्वाशु. —[b]) Ś1 V1 D2.7 Ct व्यावर्तत; B3 D5.11 T2.3 Cr: व्यवर्धत (for व्यवर्तत). Ñ1 व्यपवर्तत वीर्यवान्. ※ Cr: शराणामन्तरेष्वाशु व्यवर्तत महाकपिरिति पाठः. ※ —[cd]) Ś1 Ñ1 D10.11 [अ]तिवेग(D11 °लक्ष)स्य; V1 B3 D2.5.7-9 T2 G2 M3 Cv.r.m.g.t [अ]भि(B3 D2 [अ]ति)लक्ष्यस्य; Ś1 B3 D1.4 [अ]भिलाषस्य (sic) (for [अ]भिलक्षस्य). Ś1 B3 D1.2.4.5.11 T3 Cmp मोहयंल्; D8 T1 G1.2 M3 Cr.m.g मोघयंल् ; T2 घोषयंल् ; Ck.t as in text (for मोक्षयँल्). D1.4.11 T1.3 Cv लक्ष- ; G3 मोक्ष- ; Cr.m.g.k.t as in text (for लक्ष्य-). M1 लक्ष्यसंग्रहमूहयन् (for [d]). D3 हनूमान्मोहयंल्लक्ष्यमाकाशस्थः प्रतापवान्.

शराणामग्रतस्तस्य पुनः समभिवर्तत ।
प्रसार्य हस्तौ हनुमानुत्पपातानिलात्मजः ॥ २९
तावुभौ वेगसम्पन्नौ रणकर्मविशारदौ ।
सर्वभूतमनोग्राहि चक्रतुर्युद्धमुत्तमम् ॥ ३०
हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं
न मारुतिस्तस्य महात्मनोऽन्तरम् ।
परस्परं निर्विषहौ बभूवतुः
समेत्य तौ देवसमानविक्रमौ ॥ ३१

ततस्तु लक्ष्ये स विहन्यमाने
शरेषु मोघेषु च संपतत्सु ।
जगाम चिन्तां महतीं महात्मा
समाधिसंयोगसमाहितात्मा ॥ ३२
ततो मतिं राक्षसराजसूनु-
श्चकार तस्मिन्हरिवीरमुख्ये ।
अवध्यतां तस्य कपेः समीक्ष्य
कथं निगच्छेदिति निग्रहार्थम् ॥ ३३

G. 5. 44. 10
B. 5. 48. 33
L. 5. 44. 35

29 D3 reads in marg. 29[ab] (cf. v.l. 28). —[b]) Ś1 D10 चैवाभ्यवर्तत; D5 T2 G3 °वर्धत; Cm.g.t as in text (for समभिवर्तत). Ñ2 V B D6 वीरः स(V1 B2 स वीरः; B1 वीरस्य) कपिकुंजरः ; D3 वर्तमानः पुनः पुनः . —G1 om. 29[c] – 30. —[c]) Ñ2 V B1.2.4 D6 प्रहस्य तस्थौ; D3 प्रसार्य बाहू (for प्रसार्य हस्तौ). Ś1 D2.10 मतिमान् ; D1.4 सुमहान् (for हनुमान्). B3 हनुमान्वायुवेगेन; T2 प्रसार्य हनुमान्बाहू. —[d]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 [अ]निलोपमः ; T2 G3 [अ]थ(G3 [आ]शु) मारुतिः (for [अ]निलात्मजः). Ñ2 V B D6 वायुवेगपराक्रमः .

30 G1 om. 30 (cf. v.l. 29). —[a]) B4 कोप- (for वेग-). —After 30[a], G3 repeats erroneously 29 and 30[a]. —[d]) G2.3 M1 अद्भुतं (for उत्तमम्). —After 30, B3 ins. :

1013* तस्य नाशनिशब्देन (?) वज्रपातैश्च मुष्टिभिः ।
हनुमान्स महावेगोऽताडयद्रावणिं च तम् ।
धनुश्चान्यत्र चिक्षेप शरांश्चैव सुदूरतः ।
रथवाजिगणं तीक्ष्णं नखैश्चिच्छेद मारुतिः ।
कांश्चित्कराभिघातेन कांश्चिच्चिच्छेद मारुतिः । [5]
कांश्चिल्लाङ्गूलवेष्टेन संजघान च मारुतिः ।
वज्रस्वनसमं नादं कृत्वा युधि स विभ्रमन् ।
सैन्यं चिक्षेप चाकाशे लोष्टवद्दिशि सर्वतः ।
प्राज्वलद्वह्निना येन दग्धं शुष्कं तृणं यथा ।
तथा तेन कपीन्द्रेण हतं सैन्यं महाहवे । [10]
वानरस्य बलं वीर्यं दृष्ट्वा सर्वे दिवौकसः ।
साधु साध्विति ते मूयुर्ज्ञात्वा कर्म सुदुष्करम् ।

31 [a]) Ñ2 V B D6 वेत्ति (for वेद). —[b]) M3 स (for न). Ñ2 V B1.2.4 D6 च रक्षसो (for महात्मनो). B3 स वानरश्चंद्रजितोस्य चांतरं. —After 31[ab], B3 ins. :

1014* तलेन मुष्टिग्रहणेन दारुणः .

—D3 reads 31[c] – 32[b] in marg. —[c]) Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D1.3.4.6.10.11 निर्विषयौ(Ś1 D3.11 °यं) ; Ñ1 D2 G2.3 M1 दुर्विषहौ; Ct as in text (for निर्विषहौ). Ñ2 V B1.3.4 D6 हि तावुभौ (for बभूवतुः). B2 परस्परांतर्विषयौ हि तावुभौ. —[d]) S1 D3.10.11 मारुततुल्य-(Ś1 D10 °भीम-) (for देवसमान-). Ñ1 D1.2.4 समागतौ मारुततुल्यविक्रमौ; Ñ2 V B D6 बभूवतुर्निर्विषपन्नगोपमौ. —After 31, B3 repeats 31[c].

32 D3 reads in marg. 32[ab] (cf. v.l. 31). Ñ2 V2 B D6 om.(hapl. ?) 32. —[a]) D1–4.10.11 स (for तु). D1 लक्ष्यं; D3.11 G1.3 M1.2 लक्षे; D4 लक्षं (for लक्ष्ये). Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 प्रतिहन्यमाने(D1.4 °नः); T3 प्रविहार्यमाणे; Cv स नि°; Cr.m.g.t as in text (for स विहन्यमाने). —[b]) D5.7–9 T G1 M3 Cv.r.m.g.t [अ]मोघेषु; D11 घोरेषु; Cmp as in text (for मोघेषु). Ñ1 V1 निःपतत्सु (for संपतत्सु). ꣸ Cv : 'शरेषु मोघेषु' इति सम्यक्. ꣸ —After 32[c], Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 ins. :

1015* विगाहयंस्तस्य कपेः प्रवेगम् ।
स तं समीक्ष्याप्रतिवीर्यवेगं
महाकपिं मारुततुल्यवेगम् ।
मतिं चकाराशु ततो महात्मा

[V1 illeg. for l. 1. —(l. 1) Ś1 पश्यन्दृशा; D3 विचार्य तं (for विगाहयंस्). —(l. 2) D4 समं. D1.4 प्रतीक्ष्य (for समीक्ष्य). Ś1 D3.10 [अ]प्रतिवार्यवेगं; Ñ1 V1 D2 [अ]प्रतिवेग (Ñ1 °मेय)वीर्यं. —(l. 4) D1.4.11 -गतिर् (for ततो).]

—[d]) V1 -योगाच; D1.4 -योगे सु- (for -संयोग-). D11 -गतिमेहात्मा; G1 -विमोहितात्मा; Cv as in text (for -समाहितात्मा). —After 32, Ś1 D10 ins. :

1016* दिव्यास्त्रयोगेन विनाशनाय
यदा न मृत्युर्जनितोऽस्य तेन ।

[(l. 2) Ś1 स (sic) (for न).]

33 [a]) Ś1 D10 तदा (for ततो). G1 om. -राज-. Ñ2 V B D6 -पुत्रस् (for -सूनुस्). —[b]) B3 -राज- ; D11 -वीर्य- ; G2 -यूथ- (for -वीर-). —[c]) B4 अवध्यतां (for अवध्यतां). M1 हरेः (for कपेः). D1.4.11 निरीक्ष्य; D5 स वीक्ष्य. —[d]) Ś1 D10 नु कुर्यादिति; Ñ1 D1.4.11 नि(D11 तु)यच्छेदिति(Ñ1 °य वि-) ; Ñ2 V2 B D5.6 T नु(Ñ2 * ; B1.2.4 D5.6 न; B3 तु) गच्छेदिति; Cv as in text (for निगच्छेदिति). B3 निग्रहार्थः ; D3 संग्रहं से (sic) ; M2 निश्चितार्थः

G. 5. 44. 0
B. 5. 48. 36
L. 5. 44. 36

ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
संदधे सुमहातेजास्तं हरिप्रवरं प्रति ॥ ३४
अवध्योऽयमिति ज्ञात्वा तमस्त्रेणास्त्रतत्त्ववित् ।
निजग्राह महाबाहुर्मारुतात्मजमिन्द्रजित् ॥ ३५
तेन बद्धस्ततोऽस्त्रेण राक्षसेन स वानरः ।
अभवन्निर्विचेष्टश्च पपात च महीतले ॥ ३६
ततोऽथ बुद्ध्वा स तदास्त्रबन्धं
प्रभोः प्रभावाद्विगताल्पवेगः ।
पितामहानुग्रहमात्मनश्च
विचिन्तयामास हरिप्रवीरः ३७
ततः स्वायंभुवैर्मन्त्रैर्ब्रह्मास्त्रमभिमन्त्रितम् ।
हनूमांश्चिन्तयामास वरदानं पितामहात् ॥ ३८
न मेऽस्त्रबन्धस्य च शक्तिरस्ति
विमोक्षणे लोकगुरोः प्रभावात् ।
इत्येवमेवं विहितोऽस्त्रबन्धो
मयात्मयोनेरनुवर्तितव्यः ॥ ३९

(for निग्रहार्थम्). D2 कथं नियच्छेयमिति ग्रहार्थं.—After 33, B3 ins.:

1017* ततस्तु ब्रह्मणोऽस्त्रेण संधानं कृतवान्सुधीः ।
सोऽभवत्तेन निश्चेष्टः पपात धरणीतले ।

—Thereafter B3 reads 44–49 (including omissions and star passages).

34 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 34–35. Before 34, B3 reads 40 for the first time, repeating it (var.) in its proper place.—a) G2 घोरं (for वीरः).—b) D2 शस्त्रम् (for सोऽस्त्रम्).—c) D3 चिक्षेप (for संदधे). Ś1 M1.2 स; B3 नु; D10 स्म; D11 तु (for सु-).—d) D1.11 हरिं (for हरि-). D1 reads प्रति in marg.—After 34, D1.3.4 ins.; while D2 ins. after 35ab:

1018* ततः स्वं विफलं ज्ञात्वा हनूमति महाबले ।
अवध्यं सर्वभूतानां तदस्त्रं न बबन्ध तम् ।
अस्त्रं तद्वितथं ज्ञात्वा स जगर्हे पितामहम् ।
अथागम्य ततो ब्रह्मा मारुतात्मजमब्रवीत् ।
मानृतं मद्वचः कार्षीर्ग्रहणं गच्छ वानर । [5]
एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा लक्षभूतः स्थितोऽग्रतः ।

[D2.3 om. l. 1.—(l. 2) D1 अवध्यः; D4 अबध्यः. D1(m. also as above).4 अतस्तं and च (for तदस्त्रं and तम् respy.).—(l. 3) D2.3 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा).—(l. 4) D2.3 आगत्य (for आगम्य).—(l. 5) D4 कार्यं (for कार्षीर्).—(l. 6) D3 ततो (for स्थितो). D2 बद्धः कपिवरात्मजः (for the post. half.)]

35 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 35 (cf. v.l. 34).—b) G2 [अ]र्थ- (for [अ]स्त्र-). Ś1 D10 [अ]स्त्रशस्त्रभृत्; Ñ1 D1–4.11 [अ]स्त्रशा(D2 °श)स्त्रवित्; B3 [अ]स्त्रवित्स्वयं (for [अ]स्त्रतत्त्ववित्).—After 35ab, D2 ins. 1018*.—c) G1 निर्जगाम; Cr.m.g.k.t as in text (for निजग्राह). D7.9 T2 महाबाहुं. Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 बबंध युधि(D3 तं च) विक्रांतो(Ś1 V1 D10 °तं).

36 ab) Ñ2 V B1.2.4 D6 ततस्तं ब्रह्मणोऽस्त्रेण बबंधेंद्रजिदस्त्रवित्(V2 °धेस्त्रजिदस्त्रजिद [sic]).—For 36ab, Ś1 Ñ1 B3 D1–4.10.11 subst.:

1019* स ततो ब्रह्मणोऽस्त्रेण बद्धः कपिवरात्मजः ।

[D3 ततः स by transp. D1.4.11 -वरस्तदा(D11 °था) (for -वरात्मजः). D3 बद्धो वानरपुंगवः (for the post. half).]—c) Ñ2 V B1.2.4 D6 सोऽभवन्; D3 बभूव (for अभवन्). Ś1 D1.4.10.11 तु (for च).—d) G2 निपपात (for पपात च). Ś1 Ñ1 V2 B3 D1.2.4.10.11 M2 धरणी-; D8 महती- (for च मही-).

37 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 37–39.—a) D5 [ऽ]त्र; G3 तु (for ऽथ). Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 तु(D3 स) विज्ञाय महा-(Ñ1 तद्-) (for ऽथ बुद्ध्वा स तदा). T2 तदात्म-; M1 तथास्त्र- (for तदास्त्र-). D3 -बंधनं; D10 -बद्धं (for -बन्धं). D8 Cm.t स तदस्त्रबंधं; G1.2 सहसास्त्रबंधनं. B3 स तं तु विज्ञाय महास्त्रबद्धं.—b) T2 अस्त्र-; Cm.t as in text (for प्रभोः). Ś1 D10 -प्रयोगः; D1–4 -[उ]रुसत्त्वः(D4 °त्त्वं); D3 -[उ]ग्रवेगः; D9 -[अ]ध्यवेगः; T1.3 M3 -[आ]त्मवेगः; T2 -प्रभावः; Cm.k.t as in text (for -[अ]ल्पवेगः). V1 B3 D2.11 प्रभोः(B3 °भु-) प्रभावं विगतोग्र(D2 °रु)वेगः. ❀ Cm: विगताल्पवेग इति पाठः. ❀—c) B3 अर्थतश्च (for आत्मनश्च).

38 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 38 (cf. v.l. 37).—a) V1 D1.4 बद्धः (for ततः). Ś1 स्वयंभुवैर्.—b) V1 D7.9 चाभि-; Cm.g.t as in text (for अभि-). V1 G1 -मंत्रितैः(G1 °तः). Ś1 Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 ब्रह्मास्त्रप्रतिमंत्रितैः; D3 ब्रह्मणोस्त्रेण यंत्रितः.

39 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 39 (cf. v.l. 37).—a) V1 Ś1 D2.3.5.7–11 M2 Cm.g.t न मेस्य; Ñ1 D1.4 ममास्य; B3 न चास्य; T3 न मेस्ति (sic) (for न मेस्त्र-). T -बद्धस्य (for -बन्धस्य). Ś1 B3 D3.10.11 M2 न; D1.4 तु (for च). B3 अस्ति मे (for अस्ति).—b) Ś1 D2 T2 लोकगुरु-.—c) Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 प्रसादात् (for प्रभावात्).—c) G2 M3 [ए]व मत्वा (for [ए]वमेवं). T2 एवं विहित-; M1.2 Cv एवोपहितो; Cr.m.g.k.t as in text (for एवं विहितो). Ś1 Ñ1 V1 B3 D1–4.10.11 अवश्यमेवं विहितस्तु (D1.4 °तोस्त्र-) मंत्रो.—d) B3 ममानुयायैर् (sic); D2 मया स्वयोनेर्; T2 महात्म°; M1 ममात्म°; Cr.m.g.k.t as in text (for मयात्मयोनेर्). Ñ1 अनुवर्तनीयः.

स वीर्यमस्त्रस्य कपिर्विचार्य
पितामहानुग्रहमात्मनश्च ।
विमोक्षशक्तिं परिचिन्तयित्वा
पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ॥ ४०

अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते ।
पितामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्यानिलेन च ॥ ४१

ग्रहणे चापि रक्षोभिर्महन्मे गुणदर्शनम् ।
राक्षसेन्द्रेण संवादस्तस्माद्गृह्णन्तु मां परे ॥ ४२

स निश्चितार्थः परवीरहन्ता
समीक्ष्यकारी विनिवृत्तचेष्टः ।
परैः प्रसह्याभिगतैर्निगृह्य
ननाद तैस्तैः परिभर्त्स्यमानः ॥ ४३

ततस्तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्विचेष्टमरिंदमम् ।
बबन्धुः शणवल्कैश्च द्रुमचीरैश्च संहतैः ॥ ४४

G. 5. 44. 12
B. 5. 48. 46
L. 5. 44. 49

---

40 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 read 40 (preceded by 1025*) after 49 (for B4, cf. v.l. 54). V1 repeats (var.) 40 (preceded by 1025*) after 49. B3 reads 40 for the first time before 34, repeating it (var.) here. —[a]) Ś1 वीर्यं स मंत्रस्य; D1.4 स वीर्यमंत्रस्य (for स वीर्यमस्त्रस्य). Ñ2 V1 (second time).2 B1.2.3 (first time).4 D2.6 विदित्वा; B3 (second time) विधाय (for विचार्य). D11 स वीर्यमंत्रस्य विचार्य धीमान्. —Ś1 D10 om. (hapl.) 40[bc]. —[c]) Ñ1 V1 (first time) D1.2.4.11 त(D1.4 अ)थात्म-; B3 (second time) तथानु- (for विमोक्ष-). Ñ2 V1 (second time).2 B1.2.3 (first time) D6 च कपिर्विचिंत्य; B4 च **स चिंत्य; D3 प्रविचिंत्य वीरः (for परिचिन्तयित्वा). —[d]) V1 (first time) B3 (second time) -[अ]स्त्रं परि- (for -[आ]ज्ञामनु-). T1.3 सः (for स्म). Ñ2 V1 (second time).2 B1.2.3 (first time).4 D6 पैतामहीं (D6 पै***) तामनु (V1 B3 तां सम)-वर्तताज्ञां. — After 40, V1 (after the second occurrence of 40) B1.2.4 D6 read 45; while D3 ins. after 40:

1020* प्रकृष्टरूपो हरिराजदूतः
समीक्ष्य कार्यं रघुनन्दनस्य ।
सीतासमक्षं सहते स्म बन्धं

41 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 41–43. —[a]) Ś1 V1 D2.10.11 चापि; B3 [अ]पि च; D1.4 [अ]पि प्र- (for [अ]पि हि). B3 बंधस्य (sic). —[b]) Ś1 D10 भयं न मम विद्यते. —[d]) D1.4 [अ]नलेन च; G3 [अ]नुलोचनः (sic) (for [अ]निलेन च).

42 Ñ2 V2 B1.2.4 D6 om. 42 (cf. v.l. 41). —[a]) Ś1 D1.4.10.11 ग्रहणं. D2 वापि; G1.3 चाभि- (for चापि). B3 ग्रहणेनापि. —[b]) Ś1 D10 ममैभिर्; D3 G2 M3 Cg महान्मे; D11 माहात्म्ये; Ct as in text (for महन्मे). Ś1 D1.4.11 गुणवत्तरं; D10 गुणमुत्तमं; G2 M3 Cg °दर्शनः; Ct as in text (for गुणदर्शनम्). —[c]) Ś1 D10 संवादात्; B3 D2.3.11 संवादं (D2.3.11 sic). —[d]) G1 ग्राहंतु (sic) (for गृह्णन्तु). D10 मां पदे; D11 मपतेत् (sic); G3 मा परे (for मां परे). B3 करिष्यामि सुखेन वै.

43 Ñ2 V2 B D6 om. 43 (for all except B3, cf. v.l. 41). —[a]) M3 कपि- (for पर-). D10 -हर्ता (for -हन्ता). —[c]) Ñ1 D2.3.11 बलैः (for परैः). D10 प्रशस्त-; D11 T2.3 G3 प्रगृह्य; Ck.t as in text (for प्रसह्य). Ñ1 [अ]तिभृशं; V1 [अ]भिमुखं; D3 [अ]तिगतैर् (for [अ]भिगतैर्). D3 निरीहः (for निगृह्य). —[d]) Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 बभूव तैस्; M1 निशाचरैस्; Ck.t as in text (for ननाद तैस्). —After 43, Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 ins.:

1021* ततस्तु ब्रह्मणोऽस्त्रेण स बद्धो वानरर्षभः ।
अभवन्निर्विचेष्टश्च विचेष्टश्चैव लज्जया ।

[(l. 1) D3 वानरोत्तमः. Ñ1 प्रतिबद्धो महाबलः (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 D1.3.4 तु (for first च). Ś1 V1 D10 विषण्णश्च; D3 विवशश्च; D11 निविष्टश्च (for विचेष्टश्च).]

44 B3 reads 44–49 (preceded by 1017*) after 33. —[a]) Ñ1 D1.3.4.11 तथा तं; Ñ2 V B D6–9 ततस्ते; D2 अथ तं; D10 तं तथा (for ततस्तं). Ñ1 D11 राक्षसं (sic). Ñ2 V B D6 बुद्ध्वा (for दृष्ट्वा). —[b]) D7.9 T1 विनिश्चेष्टम्; M1 नष्टचेष्टम् (for निर्विचेष्टम्). Ñ2 V B D6 बद्धमस्त्रेण मारुतिं. —[c]) Ś1 D1.4.10.11 पाश (D1.4.11 रज्जु)बंधैश्च; Ñ1 D2.3 रज्जु (D3 शाण)पाशैश्च; Ñ2 V B1.2.4 D6 शणपट्टैश्च; B3 समरे तस्मिंश्च; T2 (also as in text) °पाशैश्च; Cv.m.g.k.t as in text (for शणवल्कैश्च). —[d]) D9 reads marg. *sec. m.* द्रुमचीरैश्च. Ñ2 V1 B2 D6 द्रुमवल्कल- (B2 °ल्कैन); V2 द्रुमबंधैश्च; B1.4 द्रुमवल्कै- (B1 [m. also] °पट्टै)श्च. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मारुतिं; Ñ2 D6 -संवृतैः; V2 संस्थितः (sic); D7.9 संहितैः; Cv.r.m.g.k as in text (for संहतैः). B3 चर्मरज्जुभिरेव च.

G. 5. 44. 18
B. 5. 48. 47
L. 5. 44. 50

स रोचयामास परैश्च बन्धनं
प्रसह्य वीरैरभिनिग्रहं च ।
कौतूहलान्मां यदि राक्षसेन्द्रो
द्रष्टुं व्यवस्येदिति निश्चितार्थः ॥ ४५
स बद्धस्तेन वल्केन विमुक्तोऽस्त्रेण वीर्यवान् ।
अस्त्रबन्धः स चान्यं हि न बन्धमनुवर्तते ॥ ४६
अथेन्द्रजित्तं द्रुमचीरबन्धं
विचार्य वीरः कपिसत्तमं तम् ।
विमुक्तमस्त्रेण जगाम चिन्ता-
मन्येन बद्धो ह्यनुवर्ततेऽस्त्रम् ॥ ४७
अहो महत्कर्म कृतं निरर्थकं
न राक्षसैर्मन्त्रगतिर्विमृष्टा ।
पुनश्च नास्त्रे विहतेऽस्त्रमन्य-
त्प्रवर्तते संशयिताः स्म सर्वे ॥ ४८
अस्त्रेण हनुमान्मुक्तो नात्मानमवबुध्यते ।
कृष्यमाणस्तु रक्षोभिस्तैश्च बन्धैर्निपीडितः ॥ ४९

---

45 For sequence in B3, cf. v.l. 44. Ñ2 V2 B3 om. 45–46. V1 reads 45 after the second occurrence of 40. B1.2.4 D6 read 45 after 40 (for B4, cf. v.l. 54).—a) Ś1 रोपयामास; D3.10 चिंत(D10 गोप)यामास. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 पुनश्; B2 शरैश् (for परैश्). Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1.2.4–7.9.10 T1 G3 च(Ś1 D2.10 स्व) बंधं; D11 च बद्धं (for च बन्धनं).—b) D2 प्रगृह्य (for प्रसह्य). Ñ1 बलि-; D5 अपि; D6.11 अरि- (for अभि-). T2 परैः (for च). Ś1 D2.10 अभिसंगृ(D10 °सद्गृ)हीतः; D1.4 अरिभिर्ग्रहं च; D3 अभिभर्त्सनं च; D7.9 अभिगर्हणं च (for अभिनिग्रहं च). V1 B1.4 प्रसह्य(B1 [before corr.] परं च) रक्षोभिरनु(B1 °सं [sic])ग्रहं च; B2 प्रसज्य रक्षोभिरव(marg. also °नु)ग्रहं च.—c) D3 T2 G2.3 Ck कुतूहलान्; Cv.r.m.g.t कौतूहलान् (as in text). D1.2.4.10.11 मा(D10 मां) युधि; T3 G1 मे(G1 मा) यदि (for मां यदि). D2.11 राक्षसेंद्रं (sic).—d) Ś1 व्यरंसीद् (sic); D10 व्यरंस्येद् (sic); M2 प्रपत्स्येद्; Cv as in text (for व्यवस्येद्). Ś1 Ñ1 D1.10.11 निर्विचेष्टः; V1 B1.2.4 D6 जातबुद्धिः; D2 जातचेष्टः; D4 निर्विवेच (sic) (for निश्चितार्थः). D3 द्रष्टुं यथा चेच्छति निर्विशंकः.

46 For sequence in B3, cf. v.l. 44. Ñ2 V B D6 om. 46 (for Ñ2 V2 B3, cf. v.l. 45).—a) D3 शाण-; T2 क्षण- (for तेन). D11 बबंध स्मेन (sic). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 बंधेन; D2 वीर्येण; T2 -वल्कैश्च; Cm.k.t as in text (for वल्केन).—b) D11 विमुक्तास्तेन (sic).—c) D5 शस्त्र- (for अस्त्र-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 हि सामान्यं (for स चान्यं हि).

47 For sequence in B3, cf. v.l. 44.—a) D5 यथा (for अथ). T2.3 G3 M3 तु (for तं). B3 बहु- (for द्रुम-). Ś1 Ñ1 D1–4.7–9.11 G3 M Cm -चीरबद्धं; Ñ2 V B1.2.4 -वल्कब(V2 °वि)द्धं; B3 -भीमविक्रमं; D6 -वल्कलबद्धं (unmetric); T1.3 G1.2 -चीरबंधनं (for -चीरबन्धं).—b) D2 समीक्ष्य. D11 योधः; G1 वीरं (for वीरः). G1 च (for तम्). Ś1 D10 -वीरमुख्यं; Ñ1 D1.4.11 -योधमुख्यं; D2.3 -राजमुख्यं (for -सत्तमं तम्). Ñ2 V B D6 समीक्ष्य वीरं प्लवतां वरिष्ठं.—d) T3 ह्यन्येन; G3 M1.3 नान्येन; Cm.g.t as in text (for अन्येन). D5 बंधो; G2.3 बद्धं; Cm.g.t as in text (for बद्धो). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 न बंधमन्यं(Ś1 Ñ1 °न्यो [sic]) (for अन्येन बद्धो). D7.9 Ct [ऽ]पि; Ck as in text (for हि). D8 M2 निवर्तते; Cm.g.k.t as in text (for [अ]नु°). ❀ Ct : 'नान्येन बन्धे ह्यनुवर्ततेऽस्त्रम्' इति पाठे चिन्तास्वरूपमिदम्. ❀—For 47cd, Ñ2 V B D6 subst. :

1022* मुमोच तं दारुणमस्त्रबद्ध-
मबुद्धमोक्षं कपिसत्तमेन ।

[(l. 1) B2 वारुणम (for दारुणम्). V2 D6 -बंधम् (for -बद्धम्).—(l. 2) B2(m. after corr. as above).4 -मोक्षः (for -मोक्षं). B2.3 कपिकुंजरेण.]

—After 47, G1 ins. :

1023* इन्द्रजित्तु तदा दृष्ट्वा बध्यमानं तु रज्जुभिः ।
विपन्नं कर्म मे सर्वं विमुक्तोऽस्त्रेण वानरः ।

48 For sequence in B3, cf. v.l. 44.—a) D4 अथो (for अहो). Ñ2 V1 D7.9.10 Ct कृतं निरर्थं; V2 निरर्थकं कृतं (by transp.); B4 निरर्थकं हि; D1 क्षतं निरर्थकं.—b) Cm -ष्टतिर्; Cg.t as in text (for -गतिर्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 मंत्र(Ś1 D10 अत्र)कृतिर्हि(D1.4 °श्च) शक्या; Ñ2 V B D6 अस्त्रगतिस्तु(Ñ2 B4 D6 °श्च) शक्या (V2 सह्या); D3 अस्त्रगतिर्विमृश्यते; D11 °कृतैर्हि शक्यं (for मन्त्रगतिर्विमृष्टा).—cd) V2 B2.4 पि(B2 [m. after corr.] पै)तामहास्त्रे. Ñ1 B4 D1 प्र(B4 नि)हते; D2 [ऽ]पहते; D3.4 G1 प्र(G1 वि)हिते; Cr.g.t as in text (for विहते). Ñ1 D1.4 G3 [ऽ]न्यदस्त्रं (by transp.); V2 [ऽ]स्त्रमनुत्तमे (hypm.) (for ऽस्त्रमन्यत्). D11 पुनश्च नास्त्रो प्रहते तमन्यैः (sic) (for °).—V2 om. 48d. B4 om. after प्रवर्ते up to सर्वे. B1(m. after corr. as in text).2 न वर्तते. Ñ V1 B1.2 D1–4.6.11 खलु स्म; B3 खलस्य (sic); G3 च सर्वे (for स्म सर्वे). Ś1 D10 पुनश्च नास्त्रैर्हतमन्यदस्त्रं प्रवर्तते संयति तत्खलु स्म नः.

49 For sequence in B3, cf. v.l. 44. B4 reads 49 (including 1025*) after 54ab.—b) D5 T3 M3

हन्यमानस्ततः क्रूरै राक्षसैः काष्ठमुष्टिभिः ।
समीपं राक्षसेन्द्रस्य प्राकृष्यत स वानरः ॥ ५०

अथेन्द्रजित्तं प्रसमीक्ष्य मुक्त-
मस्त्रेण बद्धं द्रुमचीरसूत्रैः ।
व्यदर्शयत्तत्र महाबलं तं
हरिप्रवीरं सगणाय राज्ञे ॥ ५१

तं मत्तमिव मातंगं बद्धं कपिवरोत्तमम् ।
राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्यवेदयन् ॥ ५२

कोऽयं कस्य कुतो वापि किं कार्यं को व्यपाश्रयः ।
इति राक्षसवीराणां तत्र संजज्ञिरे कथाः ॥ ५३

हन्यतां दह्यतां वापि भक्ष्यतामिति चापरे ।
राक्षसास्तत्र संक्रुद्धाः परस्परमथाब्रुवन् ॥ ५४

अतीत्य मार्गं सहसा महात्मा
स तत्र रक्षोधिपपादमूले ।
ददर्श राज्ञः परिचारवृद्धा-
न्गृहं महारत्नविभूषितं च ॥ ५५

G. 5. 44. 0
R. 5. 48. 57
L. 5. 44. 60

Cv.g अवबुध्यत; Ck.t as in text (for °बुध्यते).—For 49^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst.:

1024* अस्त्रबन्धविमोक्षं तु हनुमान्नावबुध्यत ।

[Ś1 D10 अस्त्रबंधं. B1 -बंधनमोक्षं (for -बन्धविमोक्षं). Ś1 D3.10 च (for तु). Ś1 Ñ1 V2 नान्वबुध्यत; Ñ2 V1 B2-4 D3 नावबुध्यते.]

—c) B2 (marg. also as in text) क्लिश्यमानश्; D5 कृष्यमाणैस् (for कृष्यमाणस्). Ś1 D10 हि; Ñ V B D1-4.6.11 G3 M2 च (for तु).—d) B2 (marg. also as in text) शरजालैर्; B4 तस्य बंधैर्; D1.4 तैस्तैर्बंधैर्; D3 तैश्च मंत्रैर् (for तैश्च बन्धैर्). Ñ1 V2 M1 च (V2 न) पीडितः.—After 49, Ñ2 V B D6 ins.:

1025* ततः पैतामहैर्मन्त्रैर्वरदत्तैः स मारुतिः ।
नात्मानं मोक्षयामास तस्मादस्त्राद्बलान्वितः ।

[(l. 1) V2 B4 अस्त्रैर् (for मन्त्रैर्). B3 वरदत्तः.—(l. 2) V2 B2 आत्मानं (sic). Ñ2 B2 D6 त्वरान्वितः (for बला°). B3 तस्मादस्त्रानुबाधितः (for the post. half).]

—Thereafter Ñ2 V2 B1.2.4 D6 read 40; while V1 repeats 40.

50 V2 om. 50-57. Ñ2 om. 50^{ab}. B4 reads 50 after 45 (cf. v.l. 54).—a) B2 हनूमांस्तु (for हन्यमानस्). D1.4.10.11 च तैः (for ततः). Ñ1 B4 D2 G1 क्रुद्धैः; D1.4 M2 शूरैः (for क्रूरैः).—b) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 कामरूपिभिः; D7-9 कालमुष्टिभिः.—c) D3 समीपे.—d) G3 महाकपिः (for स वानरः). Ś1 D10 समाकृष्यत वानरः; Ñ2 D6 प्रावेश्यत स मारुतिः; V1 B1-3 संप्रावेश्यत मारुतिः; B4 संप्रवेश्य च मारुतिं.

51 V2 B4 om. 51 (for V2, cf. v.l. 50). Ñ2 B1-3 D6 om. 51-57. D3 reads in marg. 51^{b}-52^{b}.—b) D10 शस्त्रेण. D4 T1.2 बंधं (for बद्धं). Ś1 D10 -बंधैः; D8 M1 -वल्कैः (for -सूत्रैः).—cd) D8 व्यकर्षयत्. G3 यत्र (for तत्र). Ñ1 च (for तं). D2 महाप्रवीरं महाबलं तं (for °बलं तं हरिप्रवीरं).

52 Ñ2 V2 B1-3 D6 om. 52 (cf. v.l. 50 and 51). D3 reads in marg. 52^{ab} (cf. v.l. 51). B4 om. 52^{b}.—b) Ś1 D10 हरि- (for कपि-). V1 -वरात्मजं (for -वरोत्तमम्).—c) D1.4 राक्षसो; D2 राक्षसं (sic) (for राक्षसा).—d) Ñ1 B4 T2 M2 व्यदर्शयन्; D1.4 न्यवेदयत्; D2 प्रदर्शयत् (for न्यवेदयन्).

53 Ñ2 V2 B1-3 D6 om. 53 (cf. v.l. 50 and 51).—a) B4 [ऽ]सौ (for ऽयं). Ś1 D10.11 कथं; T1.2 सुतो (for कुतो). Ñ1 [अ]यं; M2 [अ]त्र (for [अ]पि).—b) Ñ1 V1 किंका(V1 °वी)र्यः (for किं कार्यं). Ś1 Ñ1 V1 B4 D2.10 किं- (for को). D7.9 G1 Ct [ऽ]भ्यु(G1 [ऽ]प्यु)पाश्रयः; Cm as in text (for व्यपाश्रयः).—c) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1-4.10.11 -वृद्धानां (for -वीराणां).—d) Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 तेषां; V1 illeg.; D7.9 दृष्ट्वा (for तत्र).

54 Ñ2 V2 B1-3 D6 om. 54 (cf. v.l. 50 and 51).—a) D11 कल्प्यतां (for हन्यतां). Ś1 D10 हन्यतां (for दह्यतां). Ś1 Ñ1 B4 D4.9.10 T1.3 च (for वा).—b) D1.4 भज्यताम् (for भक्ष्यताम्). D5 अपि; D11 इव (for इति).—After 54^{ab}, B4 reads 49, 1025*, 40, 45 and 50.—B4 om. 54^{c}-57.—c) D2.8 संवृद्धाः (for संक्रुद्धाः).

55 Ñ2 V2 B D6 om. 55 (cf. v.l. 50, 51 and 54).—a) Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10.11 स हन्यमानो बहु(D3 बलि)भिश्च तत्र(D11 °श्च वानरः).—b) Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10.11 समेत्य (for स तत्र). D2.11 -पार्श्व- (for -पाद-). D10 -मूलं.—c) Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10.11 परवीरहंतुर (D10 °हर्तुर्; D11 °हंता); D8 परिवारवृद्धान्; Cv.m.g.k.t as in text; Cvp °वृद्धं (for परिचारवृद्धान्).—d) D1.4 तदा (for महा-). D2 -राज- (for -रत्न-). Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10.11 -परिच्छदं तत्(D3 महत्; D10 तं; D11 च) (for -विभूषितं च).

G. 5. 44. 0
B. 5. 48. 58
L. 5. 44. 61

स ददर्श महातेजा रावणः कपिसत्तमम् ।
रक्षोभिर्विकृताकारैः कृष्यमाणमितस्ततः ॥ ५६
राक्षसाधिपतिं चापि ददर्श कपिसत्तमः ।
तेजोबलसमायुक्तं तपन्तमिव भास्करम् ॥ ५७
स रोषसंवर्तिततांम्रदृष्टि-
दशाननस्तं कपिमन्ववेक्ष्य ।
अथोपविष्टान्कुलशीलवृद्धा-
न्समादिशत्तं प्रति मन्त्रिमुख्यान् ॥ ५८
यथाक्रमं तैः स कपिश्च पृष्टः
कार्यार्थमर्थस्य च मूलमादौ ।
निवेदयामास हरीश्वरस्य
दूतः सकाशादहमागतोऽस्मि ॥ ५९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

56 Ñ2 V2 B D6 om. 56 (cf. v.l. 50, 51 and 54). G3 reads in marg. $56-57^{b}$. —a) Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 तं (for स). —b) D3 कपिकुंजरं. —c) D1.4 G1.2 विविधाकारैः; D5 विवृताकारैः. —d) T2 कृष्यमाणस् (sic). Ś1 D1.2.4.10 T2 G1 ततस्ततः; V1 समंततः (for इतस्ततः).

57 Ñ2 V2 B D6 om. 57 (cf. v.l. 50, 51 and 54). G3 reads in marg. 57^{ab} (cf. v.l. 56). —a) Ś1 Ñ1 V1 D1.2.4.10.11 -[अ]धिपतिः क्रुद्धो; D3 -[अ]धिपतिं क्रुद्धं. —b) Ś1 V1 D1–4.10.11 कपिकुंजरं(D3 °रः); Ñ1 कपिसत्तमं. —c) D3 तपोबल-. —d) Ñ1 D1 पतंतम् (meta.); D3 ज्वलंतम् (for तपन्तम्).

58 T1 illeg. for 58^{ab}. —a) B3.4 D1.4 -संवर्धित- (for -संवर्तित-). Ñ2 V B1.2.4 D6 -नेत्रं; B3 -नेत्रो (for -दृष्टिर्). —b) Ś1 D2.3.10.11 अन्ववैक्षत (for अन्ववेक्ष्य). Ñ2 V B D6 दशाननं वायुसुतो ददर्श. —c) Ñ2 V2 B D6 सुखोपविष्टं(V2 B1.3 °ष्टान्); D3 उपोप°; D11 अथोपदिष्टान् ; G1 अथोपविष्टः; Ck तथोप°; Ct as in text (for अथोपविष्टान्). D6 कुशली च (for कुलशील-). —d) Ñ2 V B1 D6 समादिशंस्तं. Ś1 Ñ1 मंत्रिमुख्यं; D3 योधमुख्यान्; D5.7–9 मुख्यमंत्रीन्; G1 M1 मंत्रिवृद्धान् ; G3 मंत्र°; M3 वीर° (for मन्त्रिमुख्यान्). ※ Ct : मन्त्रीन् मन्त्रीण इत्यर्थः ※

59 B4 om. 59. —a) Ś1 D10 हि; D3 च (for स). D3 समं (for कपिश्). Ś1 D3.8.10 M1 स(D8 M1 तु) पृष्टः; Ñ1 D1.4.11 हि पृ(Ñ1 इ)ष्टः; D5 G2.3 M2.3 विपृष्टः; T2.3 विसृ(T3 °मृ)ष्टः; G1 प्रदिष्टः (for च पृष्टः). D3 यथार्थमंत्रैः स कपिर्विसृष्टः. —b) D2 एव (for आदौ). —For 59^{ab}, Ñ2 V B1–3 D6 subst. :

1026* तं वानरेन्द्रः स तदोपगम्य
महाबलं वायुसुतो महात्मा ।

[(l. 1) Ñ2 D6 वानराग्र्यः. B3 सहसा (for स तदा).]
—c) Ñ V B1–3 D1–4.6.10.11 कपीश्वरस्य.

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 Ñ2 V B D3.10 हनुमद्ग्रहणं; Ñ1 D1.4.11 इंद्रजिद्युद्धं; D2 इंद्रजिद्युद्धे हनुमद्ग्रहणं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om. ; Ś1 M2 47 ; V2 36 ; B1.2 44; B3 43; B4 D8 49 ; D5.7–9 T G M1.3 48. —After colophon, D3 concludes with रामः; G with श्रीरामाय नमः.

४७

ततः स कर्मणा तस्य विस्मितो भीमविक्रमः ।
हनुमान्रोषताम्राक्षो रक्षोधिपमवैक्षत ॥ १
भ्राजमानं महार्हेण काञ्चनेन विराजता ।
मुक्ताजालावृतेनाथ मुकुटेन महाद्युतिम् ॥ २
वज्रसंयोगसंयुक्तैर्महार्हमणिविग्रहैः ।
हैमैराभरणैश्चित्रैर्मनसेव प्रकल्पितैः ॥ ३
महार्हक्षौमसंवीतं रक्तचन्दनरूषितम् ।
स्वनुलिप्तं विचित्राभिर्विविधाभिश्च भक्तिभिः ॥ ४
विपुलैर्दर्शनीयैश्च रक्ताक्षैर्भीमदर्शनैः ।
दीप्ततीक्ष्णमहादंष्ट्रैः प्रलम्बदशनच्छदैः ॥ ५
शिरोभिर्दशभिर्वीरं भ्राजमानं महौजसम् ।
नानाव्यालसमाकीर्णैः शिखरैरिव मन्दरम् ॥ ६
नीलाञ्जनचयप्रख्यं हारेणोरसि राजता ।
पूर्णचन्द्राभवक्त्रेण सबलाकमिवाम्बुदम् ॥ ७
बाहुभिर्बद्धकेयूरैश्चन्दनोत्तमरूषितैः ।
भ्राजमानाङ्गदैः पीनैः पञ्चशीर्षैरिवोरगैः ॥ ८
महति स्फाटिके चित्रे रत्नसंयोगसंस्कृते ।
उत्तमास्तरणास्तीर्णे उपविष्टं वरासने ॥ ९

G. 5. 45. 8
B. 5. 49. 9
L. 5. 45. 9

47

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ś1 D1.3.4.10.11 तु; Ñ1 तं; Cr.g.k as in text (for स). Ñ2 V B D2.6 ततस्तैः (D2 °स्तं) कर्मभिस्तस्य; D6 स तस्य कर्मणा तत्र. —b) D11 विस्मयं (for विस्मितो). Ś1 Ñ1 D1–4.10 विस्मितं भीमविक्रमं (Ñ1 D2 °कर्मणः). —c) Ñ2 B3 D7–9 T क्रोध-; B1.2 कोप- (for रोष-). Ś1 Ñ1 D1.2 (before corr. as in text)–4.10 G3 -ताम्राक्षं (for -ताम्राक्षो). —d) Ñ1 रक्षःपतिम्; Ñ2 V B D6 राक्षसेंद्रम् (for रक्षोधिपम्). D3 G3 उदैक्षत.

2 a) D11 महर्षेण (sic) (for महार्हेण). —b) Ś1 D10 कवचेन (for काञ्चनेन). D1.2 (before corr.).5.9–11 विराजिता; G3 वि * * ता (damaged) (for विराजता). —c) Ś1 Ñ V B D2.6.10 -वृतांतेन; D1.4.11 -[आ]वृतं (D11 °तां) तेन; D3 -निबद्धेन; D5.7–9 T3 -वृतेनाथ; M1 -वितानेन (for -[आ]वृतेनाथ). —d) Ñ2 V2 B1–3 D6 विराजता; V1 B4 महौजसा; D1.7 महाद्युतिः (for °द्युतिम्).

3 B3 om. 3. —a) Ñ2 D6 -युक्तैश्च; V2 B4 -युक्तेन (for -संयुक्तैर्). —V2 om. from विग्रहैः up to भीम in 5b. —b) D1.4.11 -चित्रितैः; D5 -विद्रुमैः (for -विग्रहैः). B1 महामणिविभूषितैः. —c) B4 सहेम- (for हैमैर्). Ñ1 युक्तं (for चित्रैर्). —D6 om. 3d–4c. —d) M2 [ए]व (for [इ]व). Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.2.4.10.11 मानसै (D1.4 मनोज्ञै)-रुपशोभितं; D3 मनसैवाभिनिर्मितैः.

4 V2 om. 4; D6 om. 4abc (for both, cf. v.l. 3). —a) Ś1 Ñ1 D7 -संवीत-. —b) Ñ2 V1 B1–3 चंदनोत्तम- (for रक्तचन्दन-). Ś1 Ñ1 B2.3 D1–4.10.11 -भूषितं; B4 -चर्चितं (for -रूषितम्). —After 4ab, Ś1 D1–4.10.11 ins.:

1027* पूर्णचन्द्रांशुवर्णेन हारेणोरसि राजता।

[D3 -गौरेण (for -वर्णेन). D2.3 हारेणाभिविराजितं (for the post. half).]

—c) Ś1 D10 अणुभिः सु-; Ñ1 V1 B D1–4.11 अनुलिप्तं (for स्वनु°). —D10 om. from भक्तिभिः in d up to भीम in 5b. —d) B1 T1.3 G1.2 M1.2 पत्तिभिः; B3 D1.6.11 T2 शक्तिभिः; Cm.g.k.t as in text (for भक्तिभिः).

5 V2 D10 om. up to भीम in b (cf. v.l. 3 and 4 respy.). B3 om. 5. —a) D7–9 Ct विचित्रै (D8 °त्रैर्); T2 M2 विविधैर्; M3 विवृत्तैर् (for विपुलैर्). —b) G2 राक्षसैर् (for रक्ताक्षैर्). Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D6.10 T2 M1 -विक्रमैः; Ñ1 D2.3 -निःस्वनैः (for -दर्शनैः). —c) T3 दीप्तं (for दीप्त-). D7.9 -महादंष्ट्रं. —D2.6 om. 5d–6a. —d) Ś1 पूर्णस्व-; Ñ2 V B1.2.4 प्रदीप्त-; T प्रलंबि- (for प्रलम्ब-). D11 -वदन- (sic) (for -दशन-).

6 D2.6 om. 6abc (cf. v.l. 5). —a) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 भीमं; B4 युक्तं; D7 वीरो; D11 भीमो (for वीरं). —b) V2 महौजसा; D1.4.11 महाबलं (for महौजसम्). —c) D10 नानाव्याड-; G1 बहुव्याल- (for नाना°). Ś1 Ñ1 V B D1.4.10 -मृगाकीर्णं; Ñ2 D2.11 -समाकीर्णं (for °कीर्णैः). —d) Ś1 D2 (before corr.) मंदिरं (for मन्दरम्).

7 a) D5 नीलांबुद-. Ñ2 -चलप्रख्यं; D2 -चारुप्रख्यं (for -चयप्रख्यं). —b) Ś1 राजतं; D10.11 राजितं. —c) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 पूर्णचंद्रांशुवर्णेन (B3 °वक्त्रेण). —d) Ś1 D10 तडिद्वंतम्; Ñ1 सुरलोकम्; D2 बलाहकम्; D7–9 सबालार्कम् (for सबलाकम्). G2 इवांबरं.

8 a) Ś1 Ñ1 बहु-; Ñ2 V B D6 च (V2 तु) स-; D11 मंत्र- (for बद्ध-). —b) Ś1 Ñ1 D1–4.6.8.10 G1 -भूषितैः (for -रूषितैः). —c) D7.9 M1 भीमैः (for पीनैः). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 भ्रा (V2 रा) जमानं शुभैः (V B भुजैः) पीनैः (Ś1 Ñ D10 °तैः).

9 a) Ñ1 महद्भिः (for महति). D2 M3 स्फटिकैः; D11 स्फाटिकैस्. D9.11 चित्रं (D11 °त्रैः) (for चित्रे). G1 स्फाटिकैः-

G. 5. 45. 9
B. 5. 49. 10
L. 5. 45. 10

अलंकृताभिरत्यर्थं प्रमदाभिः समन्ततः ।
वालव्यजनहस्ताभिरारात्समुपसेवितम् ॥ १०
दुर्धरेण प्रहस्तेन महापार्श्वेन रक्षसा ।
मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैर्निकुम्भेन च मन्त्रिणा ॥ ११
उपोपविष्टं रक्षोभिश्चतुर्भिर्बलदर्पितैः ।
कृत्स्नैः परिवृतं लोकं चतुर्भिरिव सागरैः ॥ १२
मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैरन्यैश्च शुभबुद्धिभिः ।
अन्वास्यमानं सचिवैः सुरैरिव सुरेश्वरम् ॥ १३
अपश्यद्राक्षसपतिं हनूमानतितेजसम् ।
विष्ठितं मेरुशिखरे सतोयमिव तोयदम् ॥ १४
स तैः संपीड्यमानोऽपि रक्षोभिर्भीमविक्रमैः ।
विस्मयं परमं गत्वा रक्षोधिपमवैक्षत ॥ १५
भ्राजमानं ततो दृष्ट्वा हनुमान्राक्षसेश्वरम् ।
मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य मोहितः ॥ १६
अहो रूपमहो धैर्यमहो सत्त्वमहो द्युतिः ।
अहो राक्षसराजस्य सर्वलक्षणयुक्तता ॥ १७
यद्यधर्मो न बलवान्स्यादयं राक्षसेश्वरः ।
स्यादयं सुरलोकस्य सशक्रस्यापि रक्षिता ॥ १८

श्चित्ररत्नैश्च. —^{b}) Ñ2 V B रूप-; D6 रौप्य- (for रत्न-). Ś1 D7–10 -चित्रिते; Ñ1 -संभृते; B3 -संस्थिते; D1 -संवृते; D4.11 -संवृतैः (for -संस्कृते). —^{c}) Ñ2 V B D6 -[उ]-पेते (for -[आ]स्तीर्णे). M1 उत्तमास्तरणैस्तीर्णे. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{d}) Ñ1 D1.2.4.5.7–9 S सू(D8 द्यु)पविष्टं (all to avoid hiatus).

10 ^{c}) B2 D1 व्याल- (for वाल-). —^{d}) T3 समभिसेवितं. Ś1 Ñ V B1.3.4 D3.6.10 स्त्रीभिः समुपवीजि(Ś1 Ñ °जीवि)तं; B2 स्त्रीभिश्च परिवीजितं; D1.4 तन्वंगीभिः सुवीजितं; D2.11 T1 स्त्रीभिः स(T1 आरात्स)मभिवी(D11 °पू)जितं.

11 ^{a}) D4 दुर्धर्पेण; D10 अधरेण (for दुर्धरेण). Ñ2 V B D6 महोदरप्रहस्ताभ्यां. —^{cd}) Ñ1 रक्षसा (for मन्त्रिणा). Ñ2 V B1–3 D6 तथैव रणशूरेण निकुंभेन महात्मना.

12 ^{a}) Ñ1 B3 अथोपविष्टं; V2 D10 तपो°; B4 D1–4 उपास्यमानं; T2.3 M3 सुखो° (for उपो°). T1.3 G2 सचिवैश् (for रक्षोभिश्). —^{b}) D11 बहुभिर् (for चतुर्भिर्). Ñ2 V B D6.7.9 -दर्पितं (for -दर्पितैः). Ś1 D10 बलिभिर्भीमविक्रमैः; Ñ1 D1.4 सततं(Ñ1 बलिभिर्) बलवत्तरैः. —^{c}) Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.7.9–11 T1 M2 Ck.t कृत्स्नं (for कृत्स्नैः). D2 T3 लोकैश् ; D11 लोके; Ck.t as in text (for लोकं). D5.8 T2 G M1.3 कृत्स्नः(T2 M1 °त्स्नैः; G2.3 °त्स्नं) परिवृतो लोकश्. —^{d}) B2 इव सागरः; D2 परिसागरैः.

13 D6 om. 13.—^{a}) B4 चतुर्भिर् (for मन्त्रिभिर्). ❀ Cr : मन्त्रिभिः प्रशस्तमन्त्रयुक्तैः। अतः सचिवैरिति न पौनरुक्त्यम् ।; so also Cg. ❀ —^{b}) D7–9 T1 शुभदर्शिभिः; T2 G2 बहुबुद्धिभिः; G3 बहुभिर्बुधैः (for शुभबुद्धिभिः). Ñ2 V B अमात्यैः शुभदर्शनैः. —For 13^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. :

1028* ताभ्यां मन्त्रार्थविद्भ्यां च सारणेन शुकेन च ।

[Ś1 Ñ1 D10 सुमंत्र- (for मन्त्रार्थ-). D11 सागरेण (for सारणेन). Ś1 Ñ1 D10 समेतं(Ñ1 रणेन) शकुनेन च (for the post. half).]

—^{c}) Ś1 D10 आत्मसामान्य-; D2.7.9 T G1 आश्वा(D3 उपा)स्य° (for अन्वास्यमानं). M3 रक्षोभिः (for सचिवैः). —^{d}) Ñ2 V B महेश्वरं (for सुरे°).

14 G2 om. (hapl.) $14 - 16^{b}$.—^{b}) Ñ V B1.2.4 D2.3.6 G3 M1 अमितौजसं; B3 कपिकुंजरः; D1.4 इति तेजसं (for अतितेजसम्). —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 धिष्ठितं; Ñ V1 B D6 वेष्टितं; V2 विस्मितं (for विष्ठितं). Ñ2 B2.4 D2.6 मेरुशिखरैः. —^{d}) D6 तोपरं (sic) (for तोयदम्). —After 14, D8 reads 16^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

15 G2 om. 15 (cf. v.l. 14). —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 बंधनैः (for स तैः सं-). —^{b}) Ś1 D10 -कर्मभिः (for -विक्रमैः). —^{c}) B3 ज्ञात्वा (for गत्वा). —^{d}) Ñ2 V B D6 रक्षःपतिम्. D3 उदैक्ष्यत (for अवैक्षत).

16 G2 om. 16^{ab} (cf. v.l. 14). D8 repeats 16^{cd} here (cf. v.l. 14). —^{d}) Ñ1 D1–4.11 G2 त(Ñ1 चा)स्य विस्मितः ; Ñ2 V2 B2 D6 मोहितस्तदा; B3 तस्य मारुतिः (for तस्य मोहितः).

17 D2 reads 17^{ab} in marg. —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 D1.4.10 वीर्यम् (for धैर्यम्). B4 D2.3.11 अहो वीर्यमहो रूपम्(D3 सत्त्वम्). —^{b}) D3 रूपम् (for सत्त्वम्). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 बलं (for द्युतिः). —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 -संपदः; V2 B3 D6 G3 M1 -संयुता (for -युक्तता).

18 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 यदि नाधर्मबहुलः (Ñ2 V B1.2[m. also].3 D6 °परवान् ; B2 °रतिमान् ; D4 °बहुभिः). —^{cd}) B1 नर-; B2 सर्व-; D2 स्वर्ग- (for सुर-). D9 om. स्य सशक्र. Ś1 Ñ1 B4 शक्रस्यापि च(B4 °स्याभि-); D3 Ñ2 V B1–3 D6 स्वर्लोकस्यापि; D1.4 सशक्रस्याभि-; D3 शत्रुः कस्यापि (for सशक्रस्यापि). —After 18, D5.7–9 S ins. :

1029* अस्य क्रूरैर्नृशंसैश्च कर्मभिर्लोककुत्सितैः ।

[M1 रौद्रैर् (for क्रूरैर्).]

तेन बिभ्यति खल्वस्माल्लोकाः सामरदानवाः ।
अयं ह्युत्सहते क्रुद्धः कर्तुमेकार्णवं जगत् ॥ १९

इति चिन्तां बहुविधामकरोन्मतिमान्कपिः ।
दृष्ट्वा राक्षसराजस्य प्रभावममितौजसः ॥ २०

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

४८

तमुद्वीक्ष्य महाबाहुः पिङ्गाक्षं पुरतः स्थितम् ।
रोषेण महताविष्टो रावणो लोकरावणः ॥ १
स राजा रोषताम्राक्षः प्रहस्तं मन्त्रिसत्तमम् ।
कालयुक्तमुवाचेदं वचो विपुलमर्थवत् ॥ २
दुरात्मा पृच्छ्यतामेष कुतः किं वास्य कारणम् ।
वनभङ्गे च कोऽस्यार्थो राक्षसीनां च तर्जने ॥ ३

G. 5. 46. 3
B. 5. 50. 5
L. 5. 46. 3

---

19 B3 om. 19.—[a]) D7.9 T1 सर्वे; Cv.m.g as in text; Ctp के न (for तेन). Ś1 D10 तेन खल्वद्य बिभियुर् (D10 °हुर्); Ñ1 तेनास्य बिभ्यति खलु; Ñ2 V B1.2 D6 त्रसंति तेन खल्वस्माल्; B4 बिभ्यत्यस्मात्प्रवीरास्ते; D1.4 बिभ्यत्यस्माद्धि वीराद्धि; D2 तेन खल्वस्य विभ्रांता; D3 बिभ्यत्यस्माद्‌तो वीराल्; D8 के न बिभ्यति खल्वस्माल्; D11 बिभ्यत्यतस्माद्वीरात्तु (sic). ※ Ct : 'के न बिभ्यति' इति पाठे के नेति पदच्छेदः. ※—[b]) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.4.6.10.11 स (Ñ2 B1.2 D6 सा)सुर- (for सामर-). D2.3 देवाश्चा(D3 लोकाः सा)सुरमानवाः.—[c]) Ś1 Ñ1 V2 B4 D1.4.10.11 उत्सहते. Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 वीरः (for क्रुद्धः).—[d]) D1.4 स्मर्तुम् (for कर्तुम्). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 एकायनं (for °र्णवं).

20 B4 om. 20.—[a]) D6 प्रतिचिंतां च विविधां.—[b]) B3 चकार (for अकरोन्). D5 T2 G2.3 M3 हरिः (for कपिः). Ś1 Ñ V B1.2 D1–4.6.10.11 चकार हनुमांस्तदा (Ñ2 V B1.2 D6 °मान्कपिः).—[d]) B2 प्रकारम् (for प्रभावम्).—After 20, Ś1 Ñ2 B3 D2.6.10.11 ins.:

1030* गाम्भीर्यं च श्रियं चैव मनसा विस्मयं गतः ।

[D6 प्रियं (for श्रियं). Ñ2 B3 D2.6 च (B3 [अ]पि; D6 स) विसिस्मिये (for विस्मयं गतः).]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D10 हनुमद्दर्शनं; Ñ V B D1–4.6.11 रावणदर्शनं (D1.2.4.11 °नः).—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 M2 48; V2 37; B1.2 45; B3 44; B4 D3 50; D5.7–9 T G M1.3 49.—After Colophon, D2 concludes with रामः; G with श्रीरामाय नमः.

48

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 [a]) B1 D1.2.8 तमुदीक्ष्य; B3 D10.11 समुदी (B3 °द्वी)-क्ष्य; Cg as in text (for तमुद्वीक्ष्य). B1.3 D6 T1 महाबाहुं.—[b]) D4 दूरतः (for पु°).—[c]) M3 कोपेन (for रोषेण).—[d]) Ñ1 D1–4 शत्रुरावणः; Ñ2 V B D6.11 शत्रुताप (D11 °सूद)नः (for लोकरावणः).—After 1, D5–9 S ins.:

1031* शङ्काहतात्मा दध्यौ स कपीन्द्रं तेजसा वृतम् ।
किमेष भगवान्नन्दी भवेत्साक्षादिहागतः ।
येन शप्तोऽस्मि कैलासे मया संचलिते पुरा ।
सोऽयं वानरमूर्तिः स्यात्किंस्विद्बाणोऽपि वासुरः ।

[(l. 1) G2 शंकागतात्मा. D8 च (for स).—(l. 2) D5 इव (for इह).—(l. 3) D5 संचालितः; D6–9 प्रहसिते (D8 °तं); G1 M3 संचालि(M3 °रि)ते; G3 Ck चंच° (for संचलिते).—(l. 4) T2 किं स्याद् (for किंस्विद्). D8 महासुरः (for ऽपि वा°).]

2 [a]) Ñ2 V B D6 संजात- (for स राजा). V1 B2–4 -रोषस; T3 कोप- (for रोष-).—[b]) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.2.4.10.11 रक्षसां वरं; Ñ1 रक्षसां पतिं; B3 D3 राक्षसेश्वरं (B3 °रः) (for मन्त्रिसत्तमम्).—[c]) Ś1 कलयंतम्; D3 काले युक्तम् (for कालयुक्तम्). G3 damaged from दं up to विपु in [d].—[d]) G3 अर्थवित् (for °वत्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 वचो (D2.6 वाचा) विपुलविक्रमः.

3 [a]) D2.6 दुष्टात्मा (for दुरा°).—[b]) Ś1 B4 D1.2.4.10.11 कस्त्वं (B4 कश्च) किं वा (D1.4 किं च; D11 वा किं) प्रयोजनं; Ñ V B1–3 D2.6 कः किं चास्य (V B1 [marg.

G. 5. 46. 4
B. 5. 50. 7
L. 5. 46. 4

रावणस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्तो वाक्यमब्रवीत् ।
समाश्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या त्वया कपे ॥ ४

यदि तावत्त्वमिन्द्रेण प्रेषितो रावणालयम् ।
तत्त्वमाख्याहि मा ते भूद्भयं वानर मोक्ष्यसे ॥ ५

यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य च ।
चारु रूपमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमाम् ॥ ६

विष्णुना प्रेषितो वापि दूतो विजयकाङ्क्षिणा ।
न हि ते वानरं तेजो रूपमात्रं तु वानरम् ॥ ७

तत्त्वतः कथयस्वाद्य ततो वानर मोक्ष्यसे ।
अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं तव जीवितम् ॥ ८
अथवा यन्निमित्तस्ते प्रवेशो रावणालये ॥ ९
एवमुक्तो हरिवरस्तदा रक्षोगणेश्वरम् ।
अब्रवीन्नास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वा ॥ १०
धनदेन न मे सख्यं विष्णुना नास्मि चोदितः ।
जातिरेव मम त्वेषा वानरोऽहमिहागतः ॥ ११
दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्लभे तदिदं मया ।
वनं राक्षसराजस्य दर्शनार्थे विनाशितम् ॥ १२

---

after corr.] चात्र; D2.6 वास्य) प्रयोजनं. —Ñ1 om. 3^{cd}. —^{c}) T3 G2.3 वनभंगेन (for °भङ्गे च). Ś1 D3.10 वनं भग्नं किमर्थं च; Ñ2 V B D1.2.4.6.11 वनभंगः(B4 D4 °गं) किमर्थं वा(D1.4.11 °र्थं च; D2 °र्थोयं). —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1.2 D G1 राक्षसानां. Ś1 V B D1–4.10.11 तर्जनं; Ñ2 D6 मर्दनं (for तर्जने). —After 3, D5.7–9 S ins.:

1032* मत्पुरीमप्रधृष्यां वै गमने किं प्रयोजनम् ।
　　आयोधने वा किं कार्यं पृच्छयतामेष दुर्मतिः ।

[(l. 1) G3 गमनं (for °ने). ❀ Cv : मत्पुरीमिति कर्तृकर्मणोः कृतीति कर्मणि षष्ठीं रुद्ध्वा द्वितीयैवात्रावतिष्ठते । प्रतिशब्दो वाध्याहार्यः । ; Cr.g : मत्पुरीं प्रतीति शेषः । ; Cm.t : मत्पुरीम् (Cm °मिति)उद्दिश्येति शेषः । (Ct : आयोधने किंकरादिभिर्युद्धे । यद्वा मत्पुरीगमने मत्पुरीप्राप्तावित्यर्थः । आर्षः षष्ठ्यभावः ।) ; so also Ck. ❀]

4 G3 damaged from वचः in ^{a} up to प्रह in ^{b}. —^{c}) Ś1 transp. भद्रं and ते. —^{d}) Ś1 D10 कपे त्वया (by transp.) ; Ñ1 D1–4 महाकपे.

5 D1.4 om.(hapl.) 5. —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 यदि वा त्वं महेंद्रेण. —^{b}) B2.3 राक्षसालयं. —^{c}) T3 transp. मा and ते. V B D5.6 T1.2 M3 मा भूत्ते(by transp.). —^{d}) G1 मोक्ष्यते. Ś1 Ñ1 D10.11 भयं वानरसत्तम.

6 ^{a}) B2 [ए]व; M1 [अ]हो (for त्वं). —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D2–5.8.10 G2.3 वा (for च). —^{c}) Ś1 D10 त्वं तु; V D3 हरि- ; D2.5 M3 Ck.t चार- ; D8 कपि- (for चारु). B2 भूत्वा च कामरूपी च. —^{d}) Ñ2 V B D6 प्रविष्टोसि; G1 °ष्टो मत्- ; G3 प्र * * * (for प्रविष्टो नः). G2 M2 इतः (for इमाम्). Ś1 D1–4.10.11 T2 नगरीमिमां; Ñ1 रावणालयं (for नः पुरीमिमाम्).

7 ^{a}) B3 प्रेरितो (for प्रेषितो). B1 D2 वासि; B3 चासि. —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D3 लंकां; Ñ2 V1 B D1.2.4.6.10.11 लंका- (for दूतो). —^{d}) B3 केवलं (for वानरम्).

8 ^{a}) Ñ2 V D6 तत्त्वं च; B M1 तत्त्वं तु(M1 नः) (for तत्त्वतः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सत्यं त्वं कथय(D1.4 वानर) क्षिप्रं. —V2 om. 8^{bc}. —^{b}) D6 मोक्ष्यसे किं विवक्षया; D11 बहुना किं प्रयोजनं. —^{c}) Ś1 Ñ B2–4 D2.3.10 ह्यथ; V1 B1 D1.4 ह्यत्र; D6 ह्यस्य; D11 ह्येनं (for चापि). —^{d}) D11 जीवनं (for जीवितम्). V B transp. दुर्लभं and जीवितम्. Ñ2 D6 जीवितं च सुदुर्लभं.

9 ^{a}) Ñ2 V B D6 किं- (for यन्-). Ś1 Ñ V B D1–6.8.10.11 T2 G1 M3 Cr.m.g -निमित्तं; Cv.mp.k.t -निमित्तस् (as in text). T2 om. ते. —^{b}) V1 B2.3 राक्षसालये. —After 9, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

1033* तदेव कथय क्षिप्रं बहुना किं प्रयोजनम् ।

[D11 ततो वानर मोक्ष्यसे (for the post. half).];
whereas Ñ2 V B D6 ins.:

1034* तदेतत्कथयस्वाद्य मोक्ष्यसे किं विवक्षया ।

10 ^{a}) G2 M3 हरिश्रेष्ठस्. —^{b}) Ñ1 तं राक्षसवरोत्तमं; Ñ2 V B D6 तदा राक्षसपुंगवं; D1–4.10.11 तदा तं राक्षसेश्वरं. —After 10^{ab}, Ñ2 V B D6 ins.:

1035* समीक्ष्य स महावेगो हनूमान्पवनात्मजः ।
　　धृतिमान्वाक्यसम्पन्नो रावणाय न्यवेदयत् ।

[(l. 1) Ñ2 स समीक्ष्य (by transp.); B2.3 संवीक्ष्य स; D6 समीक्ष्य (subm.) (for समीक्ष्य स). B1.3 D6 मारुतात्मजः.]

—^{c}) D8 [अ]पि (for [अ]स्मि). Ñ2 D6 ब्रवीमि नाहं (for अब्रवीन्नास्मि). —^{d}) D9 reads यमस्य in marg. Ś1 Ñ2 V2 D2.6.7.9.11 G1 M2 च; Ck.t as in text (for वा).

11 ^{a}) B2 सौख्यं (for सख्यं). —^{b}) G3 damaged from स्मि up to जा in ^{c}. B3 *स्मि(om. hapl.); B1 नापि; D8 नाभि- (for नास्मि). Ñ1 देशितः; B1 D11 नोदितः. —^{c}) Ś1 एवं; G3 M1 (sic) एषा (for एव). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 [ए]षा हि; D5 ह्येषा; G3 त्वेव (for त्वेषा). Ñ2 V B D6 मम वै जातिरेवेयं(B4 °रूपोयं).

12 ^{a}) B2 दुर्लभे; T2 दर्शनं; Cr.m.k.t as in text (for दर्शने). —^{b}) Ś1(sic) B2 दर्शने; T2 दुर्लभं; Cm दुर्लभे

ततस्ते राक्षसाः प्राप्ता बलिनो युद्धकाङ्क्षिणः ।
रक्षणार्थं च देहस्य प्रतियुद्धा मया रणे ॥ १३
अस्त्रपाशैर्न शक्योऽहं बद्धुं देवासुरैरपि ।
पितामहादेव वरो ममाप्येषोऽभ्युपागतः ॥ १४
राजानं द्रष्टुकामेन मयास्त्रमनुवर्तितम् ।
विमुक्तो अहमस्त्रेण राक्षसैस्त्वतिपीडितः ॥ १५
दूतोऽहमिति विज्ञेयो राघवस्यामितौजसः ।
श्रूयतां चापि वचनं मम पथ्यमिदं प्रभो ॥ १६

G. 5. 46. 18
B. 5. 50. 19
L. 5. 46. 16

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे अष्टाचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

(as in text). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 सति यन्; Ñ2 V B1 (*sup. lin.* as in B3).2.4 D2.3.6 सति तन्; B3 यत्तितं (for तदिदं). D11 मम (for मया). D7–9 Ck.t तदिदं दुर्लभं मया. —c) Ś1 D10 वनं च राक्षसेंद्रस्य. —d) Ś1 Ñ B1.2 D2.3.6.8.10 T2 Cm दर्शनार्थं (Ś1 D10 °थ); Ck.t दर्शनार्थे (as in text). D1.4 नाशितं दर्शनार्थिना.

13 a) Ñ2 V B1.3.4 D6 ये च; B2 येन; D3 अथ (for ततस्). M2 सर्वे (for प्राप्ता). —b) Ś1 D10 युद्धदुर्मदाः. —c) Ś1 Ñ1 D1–4.10 G2 M3 तु; D11 हि (for च). Ñ2 V B D6 शरीरस्य (for च देहस्य). —d) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 योधितास्ते; B2 (m. as in text).3.4 G1 M1 प्रतियुद्धं; G2 °योद्धा (sic); Cr.m.g.k.t as in text (for प्रतियुद्धा). —G3 damaged from रणे up to पाशै in 14a. Ñ2 V B D6 रणाजिरे; D8 मया कृतं (for मया रणे).

14 G3 damaged for अस्त्रपाशै (cf. v.l. 13). —a) Ś1 B1 शस्त्रपाशैर्; V2 अस्त्रपागेर् (sic). V2 D6 अशक्यो (for न श°). B3 आयसैर्न च शक्योहं. —b) Ñ2 G1.3 बद्धं (sic). Ś1 Ñ1 V1 B D1–4.10.11 अस्त्रायतैर्; Ñ2 D6 अप्यायतैर्; V2 अद्यापि तैर्; Ck.t as in text (for देवासुरैर्). —Ś1 D10 om. 14cd. —c) D5.7 T1.2 Cr.k.t एष; D9 ए* (for एव). Ñ2 V B1.4 D2.6 मया; B2.3 पुरा (for वरो). —d) Ñ1 D11 ह्येषो हि; D1.4 चैवास्मि-; G1 [अ]प्येष हि (for [अ]प्येषोऽभि-). G2 ह्युपस्थितः (for ऽभ्युपागतः). Ñ2 V B D2.6 पुरा (B2.3 मया) लब्धो वरो महान्; D3 ममांतिकमुपागमत्; D7.9 ममापि हि समागतः. —After 14, D3 ins.:

1036* अस्त्रमेतन्मया तस्य माननार्थं प्रतीक्षितम् ।

15 a) D3 रावणं (for राजानं). —b) Ś1 Ñ1 D10.11 न निवा (D10 विचा) रितं; D1.2.4 न निवर्तितं (for अनुवर्तितम्). B4 मया वनमुपाश्रितं. —c) Note hiatus between विमुक्तो and अहम्. Ñ2 V B1–3 D6 चाहम्; B4 D7.9 T1.2 G3 Cm.k.t [ऽ]प्यहम्; D5 T3 G1 M1.3 Cv.r.g ह्यहम्; D3 M2 (all to avoid hiatus) [ऽ]स्म्यहम् (for अहम्). Ś1 Ñ1 D3.10 विप्रमु (Ñ1 °यु) क्तो महास्त्रेण; D1.2.4 विनिर्मु- (D2 °प्रमु) क्तोहमस्त्रेण; D11 विप्रयुक्तोहमस्त्रेण; G2 विमुक्तोहं महास्त्रेण. —d) Ñ1 D1–4.11 रक्षोभिः. Ñ1 परिपीडितः; D1.5.11 T2 M3 त्वभि°; D3 तु नि°; D4 शस्त्र°; D7.9 Ct त्वभिवेदितः; D8 G1.2 M1 Cr अति (D8 G2 °भि) पीडितः (for त्वतिपीडितः). Ś1 B4 D10 रक्षोभिरतिपीडितः; Ñ2 V B1–3 D6 (all with hiatus) इति तद्वि (B2 [m. also] ते वि) दितं च मे. —After 15, B4 ins.:

1037* न मे भयं न मे पीडा नान्यस्मान्मोक्षमिच्छत(:) ।
मत्त एव भयं विद्धि सर्वलङ्कानिवासिनाम् ।

—B4 cont.; while Ñ2 V B1–3 D6 ins. after 15:

1038* प्राकृतोऽपि हि यद्वन्धो मया समनुवर्तितः ।
स कार्यवत्तया राजन्न दौर्बल्याद्वेहि तत् ।

[(l. 1) B3 om.; B4 च (for हि). Ñ2 तद्; B2 मे; B4 मद्- (for यद्). —(l. 2) B4 दौर्जन्याद् (for °र्बल्याद्). Ñ2 V D6 अवेहि.]

On the other hand, D5.7–9 S ins.:

1039* केनचिद्राजकार्येण संप्राप्तोऽस्मि तवान्तिकम् ।

[D7.9 राम-; D3 नाम (for राज-). G3 damaged from प्रा up to तवा. D7.9 (both with hiatus) आगतो (for संप्राप्तो). ❀ Ck.t: 'रामकार्येण' इति (Ct पाठः) पाठः. ❀]

16 a) G1 इह (for इति). D7.9 G2 विज्ञाय. Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 इह (B3 इति; D2.11 अपि) संप्राप्तो (for इति विज्ञेयो). —b) Ś1 D10 [अ]तितेजसः; T2 G3 महौजसः (for [अ]मितौजसः). D3 रामस्यामिततेजसः. —c) D7.9 एव; D11 वापि (for चापि). —d) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तथ्यम्; D6 प्राप्यम् (sic); G2 वाक्यम्; M2 सत्यम् (for पथ्यम्). Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D3.6.10.11 नृप; Ñ1 ध्रुवं; V1 B4 (marg. also as in Ś1) वचः; D1.2.4 त्वया; D5 विभो (for प्रभो). —After 16, Ś1 Ñ1 V1 D1.4.10.11 ins.; V2 ins. before 5.49.1 (?):

1040* रामो यदाह धर्मात्मा स च राजा हरीश्वरः ।

Colophon: Ñ1 D2 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 D10 हनुमद्वाक्यं; Ñ2 V B D1.4.6 प्रहस्तवाक्यं; D3 हनूमद्वचनं; D11 प्रहस्तं प्रति हनूमद्वाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): D1.4.10.11 om.; Ś1 D6 M2 49; V2 38; B1–3 46; B4 D3 51; D5.7–9 T G M1.3 50. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

४९

G. 5. 47. 1
B. 5. 51. 1
L. 5. 47. 1

तं समीक्ष्य महासत्त्वं सत्त्ववान्हरिसत्तमः ।
वाक्यमर्थवदव्यग्रस्तमुवाच दशाननम् ॥ १
अहं सुग्रीवसंदेशादिह प्राप्तस्तवालयम् ।
राक्षसेन्द्र हरीशस्त्वां भ्राता कुशलमब्रवीत् ॥ २
भ्रातुः शृणु समादेशं सुग्रीवस्य महात्मनः ।
धर्मार्थोपहितं वाक्यमिह चामुत्र च क्षमम् ॥ ३
राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
पितेव बन्धुर्लोकस्य सुरेश्वरसमद्युतिः ॥ ४
ज्येष्ठस्तस्य महाबाहुः पुत्रः प्रियकरः प्रभुः ।
पितुर्निदेशान्निष्क्रान्तः प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ५
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया चापि भार्यया ।
रामो नाम महातेजा धर्म्यं पन्थानमाश्रितः ॥ ६
तस्य भार्या वने नष्टा सीता पतिमनुव्रता ।
वैदेहस्य सुता राज्ञो जनकस्य महात्मनः ॥ ७
स मार्गमाणस्तां देवीं राजपुत्रः सहानुजः ।
ऋश्यमूकमनुप्राप्तः सुग्रीवेण च संगतः ॥ ८
तस्य तेन प्रतिज्ञातं सीतायाः परिमार्गणम् ।
सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितम् ॥ ९

49

M2 begins with श्रीरामाय नमः.—Before 1, V2 ins. 1040*.

1 a) D1 महत् (for महा-).—b) Ś1 Ñ V B2–4 D1–4.6.10.11 -पुंगवः; B1 -यूथपः (for -सत्तमः).—G3 damaged from व in c up to वा in d.—c) Ñ1 वाचम्; D10 om. (for वाक्यम्). B4 सत्यवद्; D10 यथावद् (for अर्थ°). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 अव्यग्रम्.—d) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 उवाच पवनात्मजः.

2 D10 om. from 2b up to हरीश in 2c.—b) D9 एव (for इह). D4 प्रासं (sic) (for प्राप्तस्). D4 तदालयं (sic); D6 तवालये; D7.9 तवांतिके (D9 °कं); T1.3 त्वदंतिकं (for तवालयम्).—c) Ś1 Ñ1 D1–5.7–9.11 M1 राक्षसेश. Ñ2 V B1–3 D6 हरींद्रस्त्वां; B4 कपींद्र°; D1.4.11 हरीशस्य; T3 °स्त्वद्-; Ct as in text (for हरीशस्त्वां).—d) D2 स वै; G2.3 राजा (for भ्राता). Ñ1 D1–4.11 G1 M2 कौशल्यम् (G1 M2 °लम्); Cm.t as in text (for कुशलम्). Ś1 D10 कुशलं परिपृच्छति.

3 a) Ś1 राजन्; Ñ1 D1.2.4.10.11 राज्ञः; B3 प्रभुः (for भ्रातुः). Ñ1 मयादेशं; D3 महा° (for समादेशं). G2 भ्रातुः शृणुष्व संदेशं.—b) B4 कपींद्रस्य (for सुग्रीवस्य).—c) Ś1 D10 धर्मार्थयोर्; Ñ1 धर्मार्थाय (for धर्मार्थोप-). Ś1 Ñ1 D10.11 चैव; D1.2.4 युक्तम्; D3 पथ्यम् (for वाक्यम्). Ñ2 V B धर्मार्थस (B3 °सं)हितं युक्तम्; D6.7.9 T G3 धर्मार्थसहितं वाक्यम्.—d) B2 चान्यत्र (for चामुत्र). Ñ1 D11 चा(D11 वा)क्षयं; Ñ2 चोत्तमं; D1.4 चा(D1 वा)क्षमं; D6 (with hiatus) उत्तमं; T3 च क्षमः; Cg.k.t as in text (for च क्षमम्).

4 b) B1–3 D6 नर- (for रथ-). Ś1 V1 B1.2.4 D2.11 -वाजिनां; Ñ1 -वाजिवान् (for -वाजिमान्).—c) G3 damaged for पितेव. B सर्व- (for बन्धुर्). Ś1 D1–4.10.11 लोकानां (for लोकस्य).—d) D2 -महाद्युतिः; D9.10 -समद्युतिं.

5 a) B3 तेजोस्तस्य (sic); D11 ज्येष्ठस्य च (for ज्येष्ठस्तस्य).—b) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 प्रीतिकरः; D5.7.9 M1 प्रियतरः (for प्रियकरः). Ś1 D10 M1 पितुः; Ñ2 V B1.4 D6.11 शुभः; D1.4 सुतः; D3 प्रियः (for प्रभुः).—c) Ś1 Ñ1 B1 D1.2.4.10.11 नियोगान् (Ś1 D10 °गं); D8 M1 निर्देशात् (D8 °श-) (for निदेशान्). Ś1 D10 संप्राप्य; D11 च नि° (hypm.) (for निष्क्रान्तः).—d) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 M2 दंडकं वनं (for °कावनम्).

6 b) Ś1 Ñ2 V2 B3 D6.7.9–11 T2 सह (for चापि). Ñ2 V B D6 transp. सीतया and भार्यया.—c) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 महर्षिभिरनुक्रांतं.—d) V2 B1.3.4 D4.6.11 धर्म- (for धर्म्यं). D11 -प्रस्थानम् (for पन्थानम्). Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–6.10.11 आस्थितः (V2 °तं) (for आश्रितः).

7 a) D7.9 जनस्थाने; G3 वने भ्रष्टा (for वने नष्टा).—b) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सीता नाम यशस्विनी; Ñ2 V B1.3.4 D6 सीता नाम तपस्विनी; B2 सती सीता तपस्विनी; D7.9 भ्रष्टा सीतेति विश्रुता.—c) Ñ2 V B4 D3.6.8.11 विदेहस्य. D1.4 विदेहराजस्य सुता.

8 a) Ś1 Ñ सं- (for स). D7.9 मार्गमाणस्तु तां देवीं.—b) Ś1 Ñ1 D1.3–5.10.11 -पुत्रीं (for -पुत्रः). D1.3.6.10 महानु(D3 °भु)जः (for सहानुजः).—c) Ś1 गिरिं (for अनु-). T2 -प्राप्य (for -प्राप्तः). D10 ऋष्यमूकगिरिं प्राप्तः.—d) D1.4 महात्मना; D2 वशं गतः; G3 च संगमः; D11 M3 समागतः; Ck.t as in text (for च संगतः). D11 सुग्रीववशमागतः.

9 a) B1.4 तेन तस्य (by transp.).—b) Ñ1 तव (for परि-).—D4 om. (hapl.) 9c–10b.—c) Ś1 Ñ1 V B D1–3.10.11 च; Ñ2 D6 तु (for [अ]पि).—d) T1

ततस्तेन मृधे हत्वा राजपुत्रेण वालिनम् ।
सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हर्यृक्षाणां गणेश्वरः ॥ १०

स सीतामार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्यसंगरः ।
हरीन्संप्रेषयामास दिशः सर्वा हरीश्वरः ॥ ११

तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च ।
दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते अधश्चोपरि चाम्बरे ॥ १२

वैनतेयसमाः केचित्केचित्तत्रानिलोपमाः ।
असंगगतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः ॥ १३

अहं तु हनुमान्नाम मारुतस्यौरसः सुतः ।
सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजनमायतम् ।
समुद्रं लङ्घयित्वैव तां दिदृक्षुरिहागतः ॥ १४

तद्भवान्दृष्टधर्मार्थस्तपःकृतपरिग्रहः ।
परदारान्महाप्राज्ञ नोपरोद्धुं त्वमर्हसि ॥ १५

न हि धर्मविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु ।
मूलघातिषु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः ॥ १६

कश्च लक्ष्मणमुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम् ।
शराणामग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि ॥ १७

G. 5. 47. 18
B. 5. 51. 19
L. 5. 47. 17

वालि- ; T2 कपि- (for हरि-). Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 प्रति(V1 °वि)श्रुतं (B2 also in marg. प्रप्रज्ञातं); D9 G3 M1 Ck.t निवेदितुं.

10 D4 om. 10^{ab} (cf. v.l. 9). —^{a}) Ś1 D10 वने; Ñ V B D1–3.6.11 रणे (for मृधे). —^{b}) Ñ2 V1 B1–3 D6 वयस्यं तव(B1 तं च) (for राजपुत्रेण). B4 वयस्यं वालिनं तव. —^{c}) Ś1 D10 प्रापितो (for स्थापितो). Ś1 Ñ2 D10 राज्यं. —^{d}) Ñ2 V B2–4 D6 हर्यृक्षाधि-. M1 गणेश्वरं. Ś1 D2.10 हर्यृक्षप्रवरागतं(D2 °धिपः); Ñ1 D1.4.11 हर्यृक्षप्लवगाधिपः; D3 हर्यृक्षगणपूजितः. —After 10, D5.7–9 S ins.:

1041* त्वया विज्ञातपूर्वश्च वाली वानरपुंगवः।
स तेन निहतः संख्ये शरेणैकेन वानरः।

[(l. 1) G1 स; Cm.k as above (for च). —(l. 2) T1.3 G2 M3 रामेण (for स तेन). ❀ Cm: स तेन निहत इति पाठः. ❀]

11 B4 om. 11–12; M1 om. 11^{ab}. —^{a}) D1.2.4–6 T2.3 -मार्गण- (for °णे). G1 स सीतामार्गसंसक्तः. —^{b}) Ñ2 **संगरः. —D10 om. 11^{cd}. —^{d}) B1 G3 दिशः सर्वान्; D11 सर्वा दिशो (by transp.) (for दिशः सर्वा).

12 B4 om. 12 (cf. v.l. 11). —^{a}) B2 D1.4 हरीणां तु; D3 यं कपीनां (for तां हरीणां). —D1 repeats ^{b} after ^{c}. —^{b}) Ś1 Ñ V B1–3 D1(both times)-4.6.10.11 प्र(Ñ2 D6 नि; B2 D11 [with hiatus] अ)युतान्यर्बुदानि च (D2 °न्यपि). —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) B1.3 D3 मार्गंतः (for मार्गन्ते). —^{d}) Ñ1 D1.4.5.7–9.11 S (all to avoid hiatus) ह्यधश् (for अधश्). D3 [अ]परे (for [अ]म्बरे). Ś1 D10 सुग्रीवस्याभ्यनुज्ञया; Ñ2 V B1–3 D6 पृथिव्यामपि चांबरे.

13 Ś1 D10 om. 13. —^{b}) B4 शौर- (sic) (for तत्र). D3 [अ]नल- (for [अ]निल-). —V1 om. 13^{cd}. —^{c}) B1.4 अचिंत्य- (for असंग-). B2 (m. also as in text) -मतयः (for -गतयः). Ñ1 चान्या; D1.2.4.11 चान्ये; D3 केचिद्; D6 शीघ्रगा (hypm.) (for शीघ्रा). —^{d}) Ñ1 D1.2.4.11 महाकाया (for हरिवीरा). D2 -जवाः (for -बलाः).

14 ^{a}) Ñ1 च (for तु). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.4.10 कारणात्; Ñ2 V B D2.6.11 कारणे; G1 M1 च कृते (for तु कृते). V2 (marg. also as in text) D6 पूर्णं; B1 [ऽ]हं तु; B3 वृत्तं (for तूर्णं). D3 सीतार्थमेकवेगेन. —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 योजनानां शतं प्लुतः(B3.4 °तं). —After 14^{cd}, Ñ2 V B D6 ins.:

1042* तच्छृणुष्व महाराज संदेशं मम सर्वशः।
इहलोके हितं चैव परत्र च सुखावहम्।

[(l. 1) V2 महाभाग (for °राज). B4 सर्वतः. —(l. 2) B3.4 इहलोक-. Ñ2 D6 सुखं चैव; V सुखं पथ्यं (for हितं चैव). B3 परलोक- (for परत्र च). Ñ2 D6 सुखप्रदं (for सुखावहम्).] —Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 om. 14^{ef}. —^{f}) D7 G2.3 त्वां (for तां). G1 सीतां द्रष्टुमिहागतः. ❀ Cm.k.t : त्वां दिदृक्षुरिहागत इति पाठः (Ck पाङ्कः). ❀ —After 14, D5.7–9 S ins.:

1043* भ्रमता च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा।
[D5 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्टा).]

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -तत्त्वार्थस्(D11 °र्थं); B2 (m. also as in text) -सर्वार्थस् (for -धर्मार्थस्). —^{b}) D10 ततः (sic) (for तपः-). D3 G1.2 -श्रमः; Cr.m.g.k.t as in text (for -ग्रहः). —^{c}) B4 M2 परदारं (sic) (for °रान्). V1 -बाहो (for -प्राज्ञ). —^{d}) Ś1 नोपरुद्धं; D11 नापराद्धं (for नोपरोद्धुं). Ś1 D10 समर्हसि(Ś1 °ति); Ñ2 V B1–3 D6 इहार्हसि(B3 °ति); Ck.t as in text (for त्वमर्हसि).

16 D11 reads 16^{ab} twice. —^{a}) B1 -विरोधेषु (for -विरुद्धेषु). —^{b}) Ñ2 V B बहुपापेषु; D1.4.6.10.11 बहूपायेषु (for बह्वपायेषु). —^{c}) B3 मूलजातिषु; M1 कुलघातिषु; Cm.g.k.t as in text (for मूलघातिषु). D2 मज्जंते. —^{d}) D6 बुद्धिवंतो. Ñ1 विचक्षणाः (for भवद्विधाः).

17 ^{a}) D1 T3 कश्चिद्; Cm.t as in text (for कश्च).

G. 5. 47. 19
B. 5. 51. 20
L. 5. 47. 18

न चापि त्रिषु लोकेषु राजन्विद्येत कश्चन ।
राघवस्य व्यलीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात् ॥ १८
तत्त्रिकालहितं वाक्यं धर्म्यमर्थानुबन्धि च ।
मन्यस्व नरदेवाय जानकी प्रतिदीयताम् ॥ १९
दृष्टा हीयं मया देवी लब्धं यदिह दुर्लभम् ।
उत्तरं कर्म यच्छेषं निमित्तं तत्र राघवः ॥ २०
लक्षितेयं मया सीता तथा शोकपरायणा ।
गृह्य यां नाभिजानासि पञ्चास्यामिव पन्नगीम् ॥ २१
नेयं जरयितुं शक्या सासुरैरमरैरपि ।
विषसंसृष्टमत्यर्थं भुक्तमन्नमिवौजसा ॥ २२
तपःसंतापलब्धस्ते योऽयं धर्मपरिग्रहः ।
न स नाशयितुं न्याय्य आत्मप्राणपरिग्रहः ॥ २३

—^{b}) D6 om. राम. V2 -शोकानु- (for -कोपानु-). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 शराणां(Ñ1 B4 D2 बाणानां) नतपर्वणां; B3 कामक्रोधानुवर्तिनां. —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 दीप्तानाम्; B3 शूराणाम् (for शराणाम्).

18 V1 om. 18^{ab}. —^{a}) D3 जातु (for चापि). —^{b}) B2 (m. also as in text) विद्यति (for विद्येत). D11 पुमानस्तीह कश्चन. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 च; B1 कः; D3 तु (for यः). —^{d}) Ś1 D3.10 कृत्वा यः(D3 यः कृत्वा) सुखमाप्नुयात्; Ñ1 D11 कृत्वा यः(D11 च) सुखमेधते; D1.4 यः कृत्वा सुखमेधते. —After 18, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins.; while D2 ins. after 19:

1044* तद्यदात्महितं वीर सुहृदां चैव ते क्षमम् ।

[Ñ2 तद्यद्यात्म-; B1 तदध्यात्म- (for तद्यदात्म-). D2 चैव (for वीर). V तद्यदा मोहितं वीर; B2 तच्छृणुष्व हितं वीर (for the prior half). D2 यत् (for ते).]

19 Ñ2 V B D6 transp. ^{ab} and ^{cd} repeating 19^{cd} in its proper place. D2 repeats 19^{cd} after 1044*. —^{a}) Ś1 D2 तं तु; Ñ1 त्वं च; Ñ2 V B1.2.4 D1.3.4.6.10.11 त्वं तु; B3 तत्तु; T3 तत्र (for तत्त्रि-). V2 धर्म-; B1–3 D6 काले; Cr -लोक-; Cm.g.t as in text (for -काल-). D4 om. from हि up to य in 20^{b}. —^{b}) D2.3.7.9 धर्मम् (for धर्म्यम्). Ś1 Ñ1 D1.2.10 -[अ]नुपालितं; D3.7.9 T2 -[अ]नुयायि च; G1 M1.2 °पाति च; Cr.m as in text (for °बन्धि च). Ñ2 D6 पथ्यं धर्मानुपालितं; V B अर्थं(B3 °र्थ्यं)धर्मानु(B4 °र्थे)पालितं(B2 °संहितं); D11 धर्मसत्त्वानुपालितं; G2.3 धर्मार्थानुपघाति च. —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 D6 (all first time) मन्यसे; D11 प्रणम्य (for मन्यस्व). D7.9 -शार्दूले (for -देवाय). ❀ Ck : नरशार्दूलेति पाठः. ❀ —^{d}) V B2–4(V both times; B2.4 second time; B3 first time) जानकीं. V B2–4(V1 B2.4 second time; V2 both times; B3 first time)प्रतिपादय; B3 (second time) D1.2.11 सं(D2 both times च)प्रदीयतां (for प्रतिदीयताम्). —After 19, D2 ins. 1044*.

20 D4 om. up to य in ^{b} (cf. v.l. 19). —^{a}) D5 दृष्ट्वा (for दृष्टा). Ñ2 V2 B1.4 D6 चेयं; V1 B2.3 चेह(for हीयं). G2 Cr सीता (for देवी). —D6 om. (hapl. see var.) 20^{b} – 21^{a}. —^{b}) G2 द्रष्टुं; G3 Ck लब्धुं (for लब्धं). B2 Cr तदिह; D8 यदि हि (for यदिह). Ñ1 D1.2.4 दुष्करं; D11 कारणं (for दुर्लभम्). —^{c}) V1 B4 यच्छ्रेयं; V2 D8 तच्छेषो(D8 °षं); B1 यः श्रेयो; G3 यच्छिष्टं; Cm.t as in text (for यच्छेषं).

21 D6 om. 21^{a} (cf. v.l. 20). —^{a}) D11 लक्षियं ते (meta.) (for °तेयं). Ś1 D10 च विजने; Ñ1 V B D1–4.11 विशालाक्षी; Ñ2 मया देवी (for मया सीता). —^{b}) Ś1 Ñ1 V B D1–4.10.11 मया; Ñ2 D6 दुःख-; T2.3 तदा; Cv.r.m.g as in text (for तथा). —^{c}) D7.9 T1.2 गृहे; Cr.m as in text (for गृह्य). Ś1 D3.10 गृहीत्वा(D10 °ता) किं (D3 यां) न जानासि(D10 °मि); Ñ1 D1.2.4.11 गृहीतां किं न जानासि; Ñ2 V B D6 आदाय तां(B2 °यैतां) न जानीषे. —^{d}) D2 इह (for इव). Ñ1 V B D1–4.10.11 भोगिनीं (for पन्नगीम्).

22 ^{a}) V2 धारयितुं; B2 जारयितुं; B4 जीवयितुं. D4 शक्यं (for शक्या). B3 नेयमेजयितुं शक्या. —^{b}) Ś1 B1 ससुरैः सुरैरपि; V2 अमरैः सासुरैरपि; D3.8 विबुधैः(D8 राक्षसैः) सासुरैरपि; D5 सासुरैरपि दुर्लभा. —^{c}) Ś1 D10 -संपृक्तम्; B4 D1.4–9.11 T -संस्पृष्टम् (for -संसृष्टम्). —^{d}) D1.3.4 इवासुखं; D11 महौजसा (for इवौजसा). —After 22, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 read 32 – 33.

23 ^{ab}) B3 D1.4 ततः (for तपः-). Ś1 D1.4.10.11 -संचय-; Ñ2 V B D6 -संतान-; D2 -संयम-; G1 -प्रभाव-; Cr.m.g.t as in text (for -संताप-). B3 च (for ते). Ñ1 ततः संतापनं प्रायो; G3 M1 तपसा खलु लब्धस्ते (for ^{a}). D7.9 T1.2 G1.3 M1.2 सो (for यो). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 योय(Ś1 D2.10 सोय)मृ (Ñ1 °यं नि; D4 यो वा वृ)द्धि-परिच्छदः (for ^{b}). D3 तपसा यच्च संग्रामं माहात्म्यमिदमुत्तमं. —^{c}) G1 तु; Cg.t as in text (for स). Ś1 D10 न्यासयितुं (for नाशयितुं). Ś1 D2.5.10 T3 Cg न्याय(D2.5 T3 °य्य)म्; D1.4 त्याज्य; D11 राज्यं (sic); M1 शक्यम् (also as in text); Cr.m.k.t as in text (for न्याय्य). Ñ2 V B D6 ❀ Cg : न रामो नाशयितुं शक्तः; D3 नैतन्नाशयितुं त्याज्यं. ❀ न्याय्यं न युक्तम्। अव्ययमेतत्. ❀ —^{d}) Ś1 Ñ2 D1.2.4.10 आत्मत्राण-; V1 B1.2 D6 सात्मत्राण- (V1 D6 °प्राण-); D3 त्वया V2 स ते प्राण-; B3 सत्त्वत्राण-; B4 सा हि राम-; Ś1 B1.3 प्राण-; D11 स त्वं वाल-(sic) (for आत्मप्राण-). D10 -परिच्छदः; V2 D2 -परिग्रहं; D3 -परिग्रहात्.

अवध्यतां तपोभिर्यां भवान्समनुपश्यति ।
आत्मनः सासुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राप्ययं महान् ॥ २४

सुग्रीवो न हि देवोऽयं नासुरो न च मानुषः ।
न राक्षसो न गन्धर्वो न यक्षो न च पन्नगः ॥ २५

मानुषो राघवो राजन्सुग्रीवश्च हरीश्वरः ।
तस्मात्प्राणपरित्राणं कथं राजन्करिष्यसि ॥ २६

न तु धर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितम् ।
तदेव फलमन्वेति धर्मश्चाधर्मनाशनः ॥ २७

G. 5. 47. 31
B. 5. 51. 28
L. 5. 47. 29

24 Ś1 D10 om. 24.—[a]) D1.4.11 अवध्यत्वं(D11 °त्त्वं) (for अवध्यतां). Ñ2 V B D1-4.6.8.11 T3 तपो(D8 °तो)भी(D11 °भैः)र्याद्; Cr.m.g as in text (for तपोभिर्यां). —[b]) D7 -पश्यसि (sic) (for -पश्यति). Ñ1 D1.2.4.11 भवता यदि मन्यते; Ñ2 V B2.3 D3.6 भवान्यदभिमन्यते(D3 °न्यसे [sic]) ; B1.4 भवान्यदिह मन्यते (B1 °से [sic]). —[d]) V2 अत्र (for तत्र). D11 शृणु (for महान्).

25 [a]) D5 G2 हि न(by transp.) ; D7-9 G3 M1 न च; G1 [ऽ]पि न (for न हि). —[b]) G1 [ए]व (for च). T1.3 दानवः ; G3 M2.3 राक्षसः ; Cm.g.p as in text (for मानुषः). D7-9 न यक्षो न च राक्षसः . ❀ Cr.m.g : न च राक्षस इति पाठः सम्यक्(Cr इति पाठः । नासुरो न च मानुष इति केषुचित्कोशेषु दृश्यते। तदनुचितम्। "नहि चिन्ता ममान्येषु प्राणिष्वमरपूजित। तृणभूता इमे सर्वे प्राणिनो मानुषादयः" इत्युत्तरश्रीरामायणे मनुष्यादिभिरवध्यत्वस्याप्रार्थितत्वात्तेभ्योऽवध्यत्वं न प्रार्थितं तेभ्यो मृत्युरित्यर्थः). ❀ —For 25[ab], Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 T2 subst.(Ś1 D10 read after 23 owing to om.); V1 ins. after 26[cd] (first occurrence), whereas V2 cont. after 1047* :

1045* स हि रामः ससुग्रीवो नैव देवो न पन्नगः ।;

[T2 न (for स). Ñ1 दानवः (for पन्नगः). Ś1 V1 D3 T2 न देवो न च(D3 नापि) पन्नगः (for the post. half).] ; while Ñ2 V B1-3 D6 subst. for 25[ab] :

1046* सुग्रीवो हि न देवेषु न रक्षःस्वसुरेषु वा।

[V1 B3 न हि (by transp.). V2 न सुरेषु; B3 रक्षःसु च (for न रक्षःसु). V1 B1 सुरेषु (for [अ]सुरेषु). Ñ2 V2 D6 च (for वा).]

—Thereafter they cont. :

1047* बली वानरराजोऽसौ न तस्मादभयं तव।

[B3 [ऽ]यं (for ऽसौ).]

—Thereafter V1 reads 26[cd] for the first time followed by 1045*; while V2 further cont. 1045*. —Ñ2 B1-3 D5.6 G1.3 M1.2 om. 25[cd] – 26[ab]. D7-9 om. 25[cd]. —[c]) M3 दानवो (for राक्षसो). Ś1 Ñ1 V B4 D1-4.10.11 T2 G2 नासुरो(G2 न यक्षो) न च गंधर्वो. —[d]) Ś1 D10 [ए]व (for च). Ś1 Ñ1 V B4 D1.3.10 T2 किंनरः (for पन्नगः). D2.11 न च यक्षो न किंनरः ; D4 यक्षो न न च किंनरः; G2 न पिशाचो न राक्षसः.

26 Ñ2 B D5.6 T1 G M om. 26[ab] (for all except B4 T1 G2 M3, cf.v.l. 25). —[a]) Ś1 D10 राजा (for राजन्). —[b]) V1 वानरश् (for सुग्रीवश्). V2 कपीश्वरः (for हरी°). D3 सुग्रीवो वानरेश्वरः. —V1 reads 26[cd] for the first time after 1047* and repeats it here. —[c]) Ś1 Ñ1 V1(second time).2 B4 D1.2.4.10.11 T2 तस्यां; Ñ2 V1 (first time) B1-3 D6 ततः ; Cm.g.k.t as in text (for तस्मात्). Ñ1 D1.2.4.11 T1.3 -त्यागं ; Ct as in text (for -त्राणं). —[d]) D3 नाम; D10 राजो (sic) (for राजन्). Ñ1 D2 न पश्यसि; B1 D11 करिष्यति (for करिष्यसि). —After 26[cd] (first occurrence), V1 ins. 1045*.

27 B3 om. 27–28. —[a]) D3 ननु (for न तु). G3 न (for -[उ]प-). Ś1 D1.2.4.6.10 न च(D2.6 हि) धर्मोपि(D1.2.4 °प)संहार्यो(D1.2.4 °राद्) ; Ñ V B1.2.4 D3.11 न हि(Ñ1 D11 च; D3 स) धर्मोप्यसंहार्यो. —[b]) Ś1 Ñ1 D10.11 ह्यधर्म- ; Ñ2 V B1.2 D3.6 विधर्म- ; B4 विकर्म- (for अधर्म-). D10 -बल- (for -फल-). Ś1 Ñ1 D8-10 -संयुतः (D8.9 °तं); Ñ2 V B1.2.4 D1.3.4.6 -संहितः (for -संहितम्). —Ñ2 om. 27[cd]. —[c]) Ś1 Ñ1 D10.11 स एव; B4 तदेवं (for तदेव). Ś1 Ñ1 D10 अन्येति; V B1.2.4 D2.6 आप्नोति (for अन्वेति). —[d]) Ś1 B4 D10 धर्मो नाधर्म- ; Ñ1 V B1.2 D6 धर्माणां धर्म- ; D1.3.4 ह्यधर्मो धर्म- ; D2 धर्मेणाधर्म- ; D11 धर्मतां धर्म- (sic) (for धर्मश्चाधर्म-). V2 D2.11 -नाशनं; D6 -नाशकः (for -नाशनः). ❀ Cg : न त्विति। तुशब्द उक्तशङ्काव्यावर्तकः। धर्मः उपसंह्रियतेऽनेनेति धर्मोपसंहारं धर्मफलम्। फलेन धर्मस्योपसंह्रियमाणत्वात्। क्लीबन्तत्वमार्षम्।; Ck : यद्वा भट्टस्तु धर्मोपसंहारं धर्मफलं कर्तृ ---- अधर्मफलसंहितं तत्सहानुभववत् न भवतीत्याह - तत्र "धनञ्जयन्ताः पुंसि" इति धर्मोपसंहार इत्येव भाष्यम्। उपसंहारशब्दश्च व्यर्थः। धर्मोऽधर्मफलसंहित इत्येतावत एव वक्तव्यत्वात्। नापि चेदं वक्तव्यम्। धर्माधर्मफलयोः सुखदुःखप्रवृत्त्योर्यौगपद्यस्य सर्वाविवादात्। अलमेतावता ।; Ct : केचित्तु 'धर्मोपसंहारमधर्मफलसहित' मिति पाठः। धर्मोपसंहारं धर्ममुपसंह्रियतेऽनेनेति धर्मफलं सुखं तदधर्मफलसंहितं न संभवत्यधर्मफलेन दुःखेन सहानुभवं न भवति, तत्तस्मादेव फलमन्वेति धर्मो धर्मफलं सुखमेवान्वेति, एवमधर्मो दुःखं दुःखरूपं फलमेवान्वेति। अत्र 'धर्मो नाधर्मनाशनः' इति पाठः। पूर्वकृतो धर्मोऽधर्मस्येदानीं कृतस्य न नाशनः। चादधर्मोऽपि धर्मनाशनो नेत्यर्थ इति वदन्ति। तत्रार्थसामञ्जस्यं स्पुटमेवेति भाव्यम्. ❀

G. 5. 47. 31
B. 5. 51. 29
L. 5. 47. 30

प्राप्तं धर्मफलं तावद्भवता नात्र संशयः ।
फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे ॥ २८
जनस्थानवधं बुद्ध्वा बुद्ध्वा वालिवधं तथा ।
रामसुग्रीवसख्यं च बुध्यस्व हितमात्मनः ॥ २९
कामं खल्वहमप्येकः सवाजिरथकुञ्जराम् ।
लङ्कां नाशयितुं शक्तस्तस्यैष तु विनिश्चयः ॥ ३०
रामेण हि प्रतिज्ञातं हर्यृक्षगणसंनिधौ ।
उत्सादनममित्राणां सीता यैस्तु प्रधर्षिता ॥ ३१
अपकुर्वन्हि रामस्य साक्षादपि पुरंदरः ।
न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः ॥ ३२
यां सीतेत्यभिजानासि येयं तिष्ठति ते वशे ।
कालरात्रीति तां विद्धि सर्वलङ्काविनाशिनीम् ॥ ३३
तदलं कालपाशेन सीताविग्रहरूपिणा ।
स्वयं स्कन्धावसक्तेन क्षममात्मनि चिन्त्यताम् ॥ ३४
सीतायास्तेजसा दग्धां रामकोपप्रपीडिताम् ।
दह्यमानामिमां पश्य पुरीं साट्टप्रतोलिकाम् ॥ ३५

---

28 B3 om. 28 (cf. v.l. 27). —^{a}) B1 कर्म- (for धर्म-). D1 तात; D11 चात्र (for तावद्). —^{c}) D11 अद्य तु (for अस्यापि). —^{d}) D9 एवं (for एव). Ś1 Ñ1 V B1.2.4 D2.3.10 [उ]पभोक्ष्यसे; Ñ2 D6 [उ]पलप्स्यसे; D5.9 T2 प्रपत्स्यते; Cr.t प्रपत्स्यसे (as in text). D1.4.11 क्षिप्रं समुपलप्स्यते (D4 °लभ्यते; D11 °से).

29 ^{a}) B2 जनस्थाने (for °स्थान-). Ñ1 घोरं; Ñ2 V B D6 श्रुत्वा; D3 दृष्ट्वा (for बुद्ध्वा). —^{b}) D7-9 वालिनश्च (for बुद्ध्वा वालि-). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 वालिनश्चैव (Ś1 D3.10 °श्चापि) संक्षयं; Ñ2 V B D6 वालिनश्च तथा (B2 यथा) क्षयं (Ñ2 V2 [D6 वधं). —^{c}) Ñ1 D2 हि; Ñ2 om. (for च).

30 ^{a}) B3 रामः (for कामं). Ś1 Ñ1 D10 एव (for अपि). —^{b}) B3 D2.10.11 -कुंजरं (B3 °रः); T1.3 G3 -संकुलां (for -कुञ्जराम्). —^{c}) D11 न त्वां (for लङ्कां). D3 कालयितुं (for नाश°). Ñ2 V B D6 शक्तो नाशयितुं लंकां. —^{d}) D8 T1.3 [ए]व (for [ए]ष). D2.11 भुवि; D5.7-9 G2.3 M2.3 Ck.t तु न (for तु वि-). Ś1 D10 तस्यैकस्य विनिश्चितः (D10 °श्चयः); Ñ1 तस्यैषैव तु निश्चयः (sic); Ñ2 V1 B D6 तत्र नैष तु निश्चयः; V2 किं पुनस्ते महाबलाः; D3 तत्र चैष विनिश्चयः.

31 ^{a}) B1 T2 तु; B3 [अ]मि- (for हि). —^{b}) Ś1 D2.10 हर्यृक्षकपि-; Ñ2 V B D6 वानराधिप- (for हर्यृक्षगण-). —^{c}) B3 उच्छेदनम् (for उत्सादनम्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 क्षिप्रं तच्च (Ś1 D10 तत्तु; Ñ1 तस्य; D3 °प्रमेव) करिष्यति; Ñ2 V B1 येनासौ मैथिली हृता; B2-4 D6 येन सा (B2 मे) मैथिली हृता.

32 Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 read 32-33 after 22. —^{a}) D3 अपकृत्य (for °कुर्वन्). V2 B4 तु; D6 न (for हि). D11 अपकुर्युश्च रामस्य (sic). —^{b}) B4 राक्षसेश; D1 साक्षादिव (for साक्षादपि). Ñ1 D1.4.11 शतक्रतुः (for पुरंदरः). —^{c}) Ñ V B D1-4.6.10.11 राजन्; G1 किंचित् (for अन्यः). —^{d}) D3 त्वादृशो (for त्वद्विधो). V B2-4 किं पुनस्त्वद्विधा जनाः.

33 Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 read 32-33 after 22. —^{a}) B3 या; B4 सा (for यां). Ñ1 यां त्वं सीतेति जानासि. —^{b}) Ś1 तेग्रतः; Ñ1 B3.4 रूपिणी; D3 जानकी; D7-9 ते गृहे (for ते वशे). Ñ2 D6 तिष्ठंतीममिरूपिणीं; V B1.2 D1.2.4.10.11 सेयं तिष्ठति रूपिणी. —^{c}) B1.2 D3.5 कालरात्रिं हि (D5 तु) (for °रात्रीति). —^{d}) G3 -लोक- (for -लङ्का-). Ś1 Ñ2 V B1-3 D2.3.6.10.11 G2 -निवासिनां (G2 °नीं) (for -विनाशिनीम्).

34 ^{a}) D1.4.11 अयं (for अलं). —^{b}) M3 -निग्रह- (for -विग्रह-). D11 सीतां व्यग्रहरूपिणीं (sic). —^{c}) Ñ1 V1 B D2.6 कंठ- (for स्कन्ध-). Ñ2 -शेषेण; D10 -सुक्तेन; G1.3 -सिक्तेन (sic); Ck.t as in text (for -सक्तेन). D11 अद्य कृत्वावसक्तेन. —^{d}) D5.7-9 T1.2 क्षेमम् (for क्षमम्). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 क्षेम (D1.3.4 क्षय; D2 क्षम) मालोकयात्मनः Ñ2 V B D6 चिंत्यतां हितमात्मनः. —After 34, Ñ2 V1 B read 5.50.1; D6 ins. 1048*.

35 Ñ2 V1 B D6 om. 35. —^{a}) D11 जग्धां (for दग्धां). —^{b}) M2 काम- (for राम-). D11 -शोक- (for -कोप-). Ś1 Ñ1 D1-4.7-11 T1 G1.2 -प्रदीपितां (for -प्रपीडिताम्). V2 सवाजिरथकुंजरां. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 लंकां सरथकुंजरां; V2 रामक्रोधप्रदीपितां. —After 35, Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10.11 read 5.50.1, while D5-9 (D6 after 34 owing to om.) S ins. after 35:

1048* स्वानि मित्राणि मन्त्रींश्च ज्ञातीन्भ्रातॄन्सुतान्हितान् ।
भोगान्दारांश्च लङ्कां च मा विनाशमुपानय ।
सत्यं राक्षसराजेन्द्र शृणुष्व वचनं मम ।
रामदासस्य दूतस्य वानरस्य विशेषतः । [5]
सर्वाँल्लोकान्सु संहृत्य सभूतान्सचराचरान् ।
पुनरेव तथा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशाः ।
देवासुरनरेन्द्रेषु यक्षरक्षोगणेषु च ।
विद्याधरेषु सर्वेषु गन्धर्वोरगेषु च ।
सिद्धेषु किंनरेन्द्रेषु पतत्रिषु च सर्वशः । [10]
सर्वभूतेषु सर्वत्र सर्वकालेषु नास्ति सः ।
यो रामं प्रति युध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।

स सौष्ठवोपेतमदीनवादिनः
कपेर्निशम्याप्रतिमोऽप्रियं वचः ।
दशाननः कोपविवृत्तलोचनः
समादिशत्तस्य वधं महाकपेः ॥ ३६

G. 5. 47. 0
B. 5. 51. 45
L. 5. 47. 37

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

सर्वलोकेश्वरस्येह कृत्वा विप्रियमुत्तमम् ।
रामस्य राजसिंहस्य दुर्लभं तव जीवितम् ।
देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेन्द्र
गन्धर्वविद्याधरनागयक्षाः । [15]
रामस्य लोकत्रयनायकस्य
स्थातुं न शक्ताः समरेषु सर्वे ।
ब्रह्मा स्वयंभूश्चतुराननो वा
रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरान्तको वा ।
इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा [20]
त्रातुं न शक्ता युधि रामवध्यम् ।

[(l. 1) T2 G3 मंत्रिणः स्वानि मित्राणि (for the prior half). ❀ Cr.g : मन्त्रीन् मन्त्रिणः । इकारान्तत्वमार्षम् . ❀ D5 हितान्सुतान् (by transp.); D6 सुतांस्तथा; D8 M1 सुहृद्धितान् (for सुतान्हितान्). —(l. 5) D7–9 T M3 नुसंहृत्य; G3 समा° (for स संहृत्य). —(l. 7) T3 -सुरेंद्रेषु (for -न°). D6–9 T1.2 G1 -[उ]रगेषु (for -गणेषु). —G3 om. l. 8–9. —(l. 8) D7–9 नागेषु (for सर्वेषु). D5.7–9 T2 M1.2 मृगेषु; D6 नरेषु (for [उ]रगेषु). —D9 repeats l. 7–8 after l. 8. —(l. 9) D7.9 G1 M3 सर्वतः (for °शः). D5.6 (marg.) M1.2 नागेंद्रेषु च सर्वेषु किंनरेषु पतत्रिषु. —G1.3 transp. l. 10 and 11. —(l. 10) G1.3 -लोकेषु (for -भूतेषु). D6–9 Ct transp. सर्वभूतेषु and सर्वत्र. T -लोकेषु; G1.3 -भूतेषु (for -कालेषु). D6 यो (for न). ❀ Cv : "सर्वभूतेषु सर्वत्र सर्वकालेषु नास्ति सः । यो रामं प्रति युध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमन्" इति समीचीनः पाठः ।; Cr : नास्ति स इति पाठः साधुः . ❀ —(l. 11) D5 वध्येत (for यु°). D6 -पराक्रमः . —D6 om. l. 12–17. —(l. 12) T2 M1.3 [ए]वं; T3 [इ]व (for [इ]ह). D7–9 T2 G1.2 M1 ईदृशं (for उत्तमम्). —(l. 13) G3 नर- (for राज-). —(l. 14) D5.8 निशाचरेंद्रा; M1 निशाचराश्च. —(l. 21) D7.9 स्थातुं (for त्रातुं). D7.9 राघवस्य (for रामवध्यम्). ❀ Cv : तस्येत्यादिश्लोकः परसर्गादिः पुरस्तात्तु लेखकैः प्रमादान्न्यस्तः ।; Cr : स सौष्ठवेति श्लोकात्पूर्वं वर्तमानस्तस्येति श्लोक उत्तरसर्गादिः । अत्र प्रमादाल्लिखितः । अतो न पुनरुक्तिः ।; so also Cg. ❀]

—Thereafter T2 cont. :

1049* तस्य ते त्रिषु लोकेषु न पिशाचं न राक्षसम् ।
त्रातारं वानुपश्यामि न गन्धर्वं न चासुरम् ।

—Then T2 reads 5.50.1, while D6 G1.3 M1 read 5.50.1 after 1048*.

36 [a]) D3 -मायिनः ; G1 -भाषिणः ; M1 -गामिनः (for -वादिनः). —For 36[ab], Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

1050* स तस्य तद्वाक्यमदीनभाषिणः
कपिप्रवीरस्य निशम्य विप्रियम् ।

[(l. 1) B4 om. up to वच. V1 B2 (m. also as above).3 उदार- (for अदीन-). —(l. 2) B3.4 भाषितं; D11 विक्रमं (for विप्रियम्). D3 कपिर्निशम्य प्रियमप्रियं महत्.]

—[c]) Ñ2 V B1.2.4 D1.4.6.11 क्रोध- (for कोप-). B2 -विवृद्ध- (for °त्त-). —[d]) G3 समादिदेशास्य (for °शत्तस्य). D1.2.4.11 कपेर् (for वधं). B1 G1 -[आ]त्मनः ; D1.2.4.11 -वधं (for -कपेः). Ś1 D10 समादिशत्तत्र महाकपेर्वधं.

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 Ñ1 V1 B2 D1.2.6.10.11 हनुमद्वाक्यं; Ñ2 V2 B1.4 D6 दूतवाक्यं; B3 दूतवधप्रकारः; D3 हनुमत्प्रस्फुटजल्पनः . —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 B2 D1.2.4.10.11 om. ; Ś1 D5 M2 50; Ñ2 V1 D6 49; V2 39; B1 47; B3 45; B4 D3 52; D7–9 T G M1.3 51. —After colophon, D2 concludes with रामः ; G M1 with श्रीरामाय नमः .

५०

G. 5. 47. 36
B. 5. 52. 1
L. 5. 47. 36

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः ।
आज्ञापयद्वधं तस्य रावणः क्रोधमूर्छितः ॥ १
वधे तस्य समाज्ञप्ते रावणेन दुरात्मना ।
निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः ॥ २
तं रक्षोधिपतिं क्रुद्धं तच्च कार्यमुपस्थितम् ।
विदित्वा चिन्तयामास कार्यं कार्यविधौ स्थितः ॥ ३
निश्चितार्थस्ततः साम्नापूज्य शत्रुजिदग्रजम् ।
उवाच हितमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४
राजन्धर्मविरुद्धं च लोकवृत्तेश्च गर्हितम् ।
तव चासदृशं वीर कपेरस्य प्रमापणम् ॥ ५

50

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Ś1 Ñ1 V2 D1-4.10.11 read 1 after 5.49.35. Ñ2 V1 B read 1 after 5.49.34. D6 G1.3 M1 read 1 after 1048*. T2 reads 1 after 1049*. —ab) D7 T1.3 Ct स तस्य; Cg.k as in text (for तस्य तद्). Ñ1 महाबलः. Ñ2 V B D6 एवमुक्तस्तु कपि(B1 बलि)ना पौलस्त्यो राक्षसाधिपः. —c) Ñ1 D2 राजा (for तस्य). —d) D9 in marg. क्रोधमूर्छितः. ❀ Cg: तस्य तद्वचनं श्रुत्वेति श्लोकः सर्गस्य प्रथमः. ❀

2 a) V2 B1.4 तत्र (for तस्य). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 आज्ञप्ते तु वधे तस्य; D3 आज्ञापितं वधं तस्य. —b) V2 वानरेण (sic) (for रावणेन). Ñ2 V B D2.6 हनूमतः; D5 *हात्मना (for दुरात्मना). —c) Ñ2 V B1.2.4 D1.4.6.11 वाक्यं; G2.3 Cm.gp दूत्यं; Cv.g.k.t as in text (for दौत्यं). Ś1 Ñ1 B3 D2.3.5.10 M1 निवेदितं(D2 °ते) ततो (M1 वधं) वाक्यं(Ś1 D5 M1 दौत्यं); D8 T3 M2.3 निवेदितमतो(T3 °तौ) दौत्यं; T1 निवेदितवधो दूत्ये; T2 निवेदितमतिर्दूत्यं. ❀ Cr.m: निवेदितमतौ(Cm °तौ इति पाठः)।; Cg: निवेदितमतौ दूत्यमिति पाठान्तरम्।; Ck: "निवेदितवतो दौत्यम्" इति पाठः. ❀—d) Ñ1 नार्थं मेने; Ñ2 मानुमेने; V2 B अभाषत (for नानुमेने).

3 B1 reads 3a in marg.—a) Ñ2 V B4 D3.6 G1.3 स (for तं). Ś1 Ñ1 B1-3 D1.2.4.10.11 राक्षसाधिपतिं; M1 तं तु रक्षोधिपं.—b) Ś1 D10 तद्वधार्थम्; B2 कार्यं चेदम्; D2 तस्य कार्यम् (for तच्च कार्यम्). D5 तच्च कार्यकरणे स्थितं (hypm.). —d) D4 om. कार्य-. Ś1 Ñ1 B4 D1.3.4.10.11 -विदां वरः; Ñ2 V B1-3 D6 -विधिं प्रति (for -विधौ स्थितः).

4 Ś1 D10 om. (hapl.?) 4.—a) Ñ2 V B (B2 [m. also] as in D2) D1.4.6.11 निश्चितार्थं; D2 निश्चित्यार्थं. G3 तदा (for ततः). D1 om.; D4 साम्ना (sic) (for साम्ना). —b) Ñ1 D1.5.7.9 पूज्यं; D3 सर्व-; D4 पूजा (sic) (for [आ]पूज्य). Ñ2 V B D6 पूजयित्वा स(B3 च) रावणं. ❀ Cg: आपूज्येति छेदः. ❀ —d) Ñ2 D1.4.6 G3 -विदां वरः (for -विशारदः). —After 4, D5.7-9 T2 G M ins.:

1051* क्षमस्व रोषं त्यज राक्षसेन्द्र
प्रसीद मद्वाक्यमिदं शृणुष्व।
वधं न कुर्वन्ति परावरज्ञा
दूतस्य सन्तो वसुधाधिपेन्द्राः।

[(l. 2) D5.7-9 M2 मे (for मद्-). —(l. 3) D5 परापरज्ञा (for °वरज्ञा).]

5 a) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 राजवृत्त-(D1 °त्ति-); D3 S राजधर्म-. Ñ2 V B D6 इदं धर्मविरुद्धं हि; D2 राजंलोकविरुद्धं हि. —b) Ś1 D10 M2 लोकवृत्तं; Ñ2 B1.4 D6 इहामुत्र; Ck.t as in text (for लोकवृत्तेश्). V इह चामु(V3 °न्य)त्र गर्हितं; B2.3 इहान्यत्र वि(B3 तु)गर्हितं; D1.4 तव राजन्विगर्हितं; D2.11 राज(D11 लोक)वृत्तविगर्हितं.—c) Ś1 D10 सर्वथा; Ñ1 उवाच (for तव च). Ñ2 V B D1.2.4.6.11 त्वत्तो न सदृशं वीर.—d) T2 कपिवर्य- (for कपेरस्य). Ś1 च मारणं; Ñ2 V2 D6 प्रणाशनं (for प्रमापणम्). B1 वीरस्यास्य प्रमाणकं. —After 5, D5.7-9 G M ins., while T2 ins. after 6:

1052* धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्मविशारदः।
परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित्।
गृह्यन्ते यदि रोषेण त्वादृशोऽपि विपश्चितः।
ततः शास्त्रविपश्चित्त्वं श्रम एव हि केवलम्।
तस्मात्प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुरासद। [5]
युक्तायुक्तं विनिश्चित्य दूतदण्डो विधीयताम्।
विभीषणवचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः।
रोषेण महताविष्टो वाक्यमुत्तरमब्रवीत्।
न पापानां वधे पापं विद्यते शत्रुसूदन।
तस्मादेनं वधिष्यामि वानरं पापचारिणम्। [10]
अधर्ममूलं बहुदोषयुक्त-
मनार्यजुष्टं वचनं निशम्य।
उवाच वाक्यं परमार्थतत्त्वं
विभीषणो बुद्धिमतां वरिष्ठः। [15]
प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
धर्मार्थतत्त्वं वचनं शृणुष्व।
दूतानवध्यान्समयेषु राजन्
सर्वेषु सर्वत्र वदन्ति सन्तः।

[(l. 1) D5 राजा धर्म-; T2 धर्मशास्त्र-; G1 सर्वशास्त्र- (for राजधर्म-). G2 -विदां वरः (for -विशारदः). —(l. 2) D5

असंशयं शत्रुरयं प्रवृद्धः
कृतं ह्यनेनाप्रियमप्रमेयम् ।
न दूतवध्यां प्रवदन्ति सन्तो
दूतस्य दृष्टा बहवो हि दण्डाः ॥ ६

वैरूप्यमङ्गेषु कशाभिघातो
मौण्ड्यं तथा लक्षणसंनिपातः ।
एतान्हि दूते प्रवदन्ति दण्डा-
न्वधस्तु दूतस्य न नः श्रुतोऽपि ॥ ७

कथं च धर्मार्थविनीतबुद्धिः
परावरप्रत्ययनिश्चितार्थः ।
भवद्विधः कोपवशे हि तिष्ठे-
त्कोपं नियच्छन्ति हि सत्त्ववन्तः ॥ ८

न धर्मवादे न च लोकवृत्ते
न शास्त्रबुद्धिग्रहणेषु वापि ।
विद्येत कश्चित्तव वीर तुल्य-
स्त्वं ह्युत्तमः सर्वसुरासुराणाम् ॥ ९

G. 5. 42. 8
B. 5. 52. 17
L. 5. 48. 8

परापरज्ञो; G1 परावराणां. —(l. 3) G1 दोषेण (for रोषेण). M1 त्वादृशाश्च (sic). D7.9 विचक्षणाः (for विपश्चितः). ॐ Ck.t : त्वादृश इति(Ct किन्त्व) बहुवचनम्. ॐ —(l. 4) G1 कृतश्चास्त्र- (for ततः शास्त्र-). —(l. 6) G1 दूते (for दूत-). —(l. 7) G1.2 राक्षसाधिपः. —(l. 8) D7-9 क्रोधेन (for रोषेण). —(l. 9) G2 पापो (sic). —(l. 10) D7.9 इनं (for एनं). D7-9 G3 Ck.t पापकारिणं. —(l. 11) M3 -रोष- (for -दोष-). —(l. 12) D5 in marg. निशम्य. —(l. 15) D5 राक्षसेश्वर. —(l. 16) D8 G1.2 M3 धर्मार्थयुक्तं. —(l. 17) D5.7-9 T2 G1 दूता न वध्याः. D5 स्वयमेव; G2 समरेषु (for समयेषु). G1 राज्ञा (for राजन्). —(l. 18) G1 सर्वे (for सन्तः).]

6 Ś1 D10 om. 6^{ab}. —^{a}) B3 D11 प्रवृद्धं; D5 प्रबुद्धः (for प्रवृद्धः). —^{b}) B3 कृपेन (sic); D3 त्वनेन (for ह्यनेन). B4 अप्रियं (for अप्रमेयम्). —After 6^{ab}, T2 G1 ins.:

1053* वधार्हजं कर्म कृतं तथापि
दूतस्य हिंसां न वदन्ति सन्तः ।
[(l. 1) T2 वधार्हकं.]

—^{c}) Ś1 (before corr.) D1.2.4.7 न दूतवध्यं; D3 वध्यं न दूतं; G3 न दूतहत्यां. Ñ1 D2.10 हि (for प्र-). Ñ2 V D11 दूतो न वध्यो हि(D11 °ध्यः प्र) वदंति संतो; B D6 दूता न वध्या हि(B2 °ध्याः प्र) वदं(B4 भवं)ति संतो. ॐ Cr.g : दूतवध्यां दूतवधम्। स्त्रियां भावे क्यप्। हन्तेर्वधादेश आर्षः. ॐ —^{d}) D2 हतस्य (for दूतस्य). Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.8.10.11 दंडा; D5 G3 दृष्वा (sic) (for दृष्टा). Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 प्रदि(D4 °वि)ष्टाः; Ñ2 D3.6.9 हि दृष्टाः; V B1 विसृष्टाः; B2 हि सृष्टाः; B3 [s]पि सृष्टाः (for हि दण्डाः). —After 6, T2 ins. 1052*.

7 Ś1 D10 om. 7. —^{a}) Ñ V B1.2.4 D3.5.6.11 कशा (Ñ2 V2 D3.5 °षा)निपातो; B3 कशायपातो; T3 कशावघातो. —^{b}) D2.8.9.11 T2 G2 मौढ्यं; Ct as in text (for मौण्ड्यं). T3 तदा (for तथा). D8 -संनिपातं. —^{c}) M1 एतानि (sic) (for एतान्हि). B4 यतो हि दूतेषु वदंति दंडान्. —^{d}) D3 च (for तु). D5 न सः; D9 मनः-; T2 न हि; Cr.m.g.k.t as in text (for न नः). D3.7.9 श्रुतोस्ति; D8 श्रुतो वै; T2 श्रुतो नः; Cm.k.t श्रुतोपि(as in text). Ñ1 *** दूतस्य वधो न दृष्टः; B4 D2.11 दूतस्य दंडो हि वधो न दृष्टः(D11 न वधो हि शस्तः); D1.4 न दूतदंडो हि वधः प्रशस्तः. —For 7^{cd}, Ñ2 V B1-3 D6 subst.:

1054* एवंविधानर्हति रूक्षवादी
दण्डेषु दूतस्य वधो न दृष्टः ।

[(l. 2) V2 दंडेन; B1 D6 दंडेषु. B3 om.; D6 वचो (for वधो). Ñ2 न मुक्तः (sic); V2 हि दृष्टः; D6 नियुक्तः (for न दृष्टः).]

8 ^{a}) Ś1 D2.10 हि (for च). G3 damaged from र्मा up to प्रत्यय in 8^{b}. Ñ1 धर्मानुविहीत- (sic); Ñ2 V B1-3 D6 धर्मादनपेत-; B4 D1.4.11 धर्मार्थविशुद्ध-; D3 बह्वर्थविनीत-; M2 धर्मात्मविनीत-. T2 -बुद्धिं. —^{b}) D5 Cv परापर-; M1 परावरः. —^{c}) D1.4 G3 क्रोध- (for कोप-). Ñ1 च; D1.4 न; D3 [s]तु-; D3 [s]सि- (for हि). Ś1 D2.10 कोपमथा(D2 °वशो)बितिष्ठेत्; Ñ2 V B D6.11 G1 M1 क्रोध(G1 M1 कोप)वशं हि(B3 च) गच्छेत्(D11 न तिष्ठते). —^{d}) Ś1 Ñ1 D3.10.11 क्षोभं न(D3 °भंति [sic]) गच्छंति; Ñ2 V B D1.2.4.6 क्रोधं न गच्छंति; D5.7.9 G1 कोपं न गच्छंति. D3 न; G1 om. (for हि). B4 D7 तत्त्ववंतः.

9 B3.4 om. 9. —^{a}) V1 -तत्त्वे न; D3 -वादेषु; D11 -दाने न (for -वादे न). Ñ2 B1.2 D6 लोकतत्त्वे; V1 लोकवादे; V2 तत्त्वलोके; G1 लोकवृत्तौ. —^{b}) D5 T1.3 G1 M3 च (for वा). T2 -ग्रहणे तथापि. Ś1 Ñ V B1.2 D1-4.6.10.11 न(D11 स्व) शास्त्रबुद्धौ(Ñ2 V B1.2 D6 °द्ध्या; D1.2.4 °वृद्धौ) स्व(V2 B2 [m. also]सु)मते(D3 °बले)न चा(D11 वा)पि. —^{c}) Ñ1 वेदे तु (sic) (for विद्येत). Ś1 Ñ1 D1.4.10 तुल्य एकस् (for वीर तुल्यस्). Ñ2 V B1.2 D2.6 बले न(D2 विद्येत) तुल्यस्तव कश्चिदन्यस् (Ñ2 D6 °देव; V2 °इंदे); D11 विद्युत्तमः स्वं न च तुल्य एव (sic). —^{d}) Ś1 Ñ1 B1.2 D10 उत्तमः (for ह्युत्तमः). D4 om. सर्व-. D9 om. (hapl.) सुरा-. Ñ2 V B1.2 D6 -सुरासुरेभ्यः. ॐ Ck : सर्वसुरासुराणामित्यनन्तरम्, न चाप्यस्य

G. 5. 48. 9
B. 5. 52. 18
L. 5. 48. 9

न चाप्यस्य कपेर्घाते कंचित्पश्याम्यहं गुणम् ।
तेष्वयं पात्यतां दण्डो यैरयं प्रेषितः कपिः ॥ १०

साधुर्वा यदि वासाधुः परैरेष समर्पितः ।
ब्रुवन्परार्थं परवान्न दूतो वधमर्हति ॥ ११

अपि चास्मिन्हते राजन्नान्यं पश्यामि खेचरम् ।
इह यः पुनरागच्छेत्परं पारं महोदधेः ॥ १२

तस्मान्नास्य वधे यत्नः कार्यः परपुरंजय ।
भवान्सेन्द्रेषु देवेषु यत्नमास्थातुमर्हति ॥ १३

अस्मिंन्विनष्टे न हि दूतमन्यं
पश्यामि यस्तौ नरराजपुत्रौ ।
युद्धाय युद्धप्रिय दुर्विनीता-
वुद्योजयेद्दीर्घपथावरुद्धौ ॥ १४

कपेरित्यादि। अत्र मध्ये श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तम्। प्राचीनाश्च तथा-वदन्. ❀ —After 9, D7.9 T2 G1 M1 (l. 5-8 after 10) ins.:

1055* पराक्रमोत्साहमनस्विनां च
सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।
त्वया प्रभग्नाः सुरदैत्यसंघा
युद्धेषु युद्धेष्वसकृन्नरेन्द्राः ।
इत्थंविधस्यामरदैत्यशत्रोः [5]
शूरस्य वीरस्य तवाजितस्य ।
कुर्वन्ति मूढा मनसो व्यलीकं
प्राणैर्वियुक्ता न तु ये पुरा ते ।

[(l. 2) D9 om. (hapl.) सुरा.—(l. 3) D7.9 त्वया-प्रमेयेण सुरेंद्रसंघा.—(l. 4) D7.9 जिताश्च (for first युद्धेषु). —(l. 5) G1 अर्थं विहत्य; M1 इत्थं विधाय (for इत्थंविधस्य). —(l. 6) T2 M1 तथा हितस्य (for तवाजितस्य).—(l. 7) D7.9 कुर्वंतु (D7 °ति) वीरा मनसाप्यलीकं.—(l. 8) D7.9 विमुक्ता (for वियुक्ता). G1 M1 ननु (for न तु). D7.9 भो: (for ये).]

10 G1 transp. 10^{ab} and ^{cd}.—^{a}) Ñ2 V B2-4 D2.6 [ए]व (for [अ]पि). D6 कपेरंते; T1.3 कपेस्तात. —^{b}) B4 D3.4 T1.3 M1 किंचित् (for कंचित्). V2 गुणान् (sic). Ñ2 V1 B1-3 D6 कांश्चित्पश्यामहे गुणान्.—^{c}) V B D3.4.6 [ए]व (for [अ]यं).—^{d}) D4 क्षति-; D8 परं (for अयं). D6 om. तः कपिः.—After 10, M1 ins. l. 5-8 of 1055*.

11 ^{a}) M2 सापूर्वा (sic) (for साधुर्वा). Ñ2 V B D1-4.6.10.11 साधु वा यदि वासाधु.—^{b}) G2 समर्पितं. Ś1 D10 परैः संप्रेषितो ह्ययं; Ñ V B D1-4.6 परैर्वचनमर्पितं. —^{c}) D11 ध्रुवं (for ब्रुवन्). Ñ V2 B D2.3.6 परार्थे; D11 परार्थः; T2 वधार्थं (for परार्थं). Ñ2 V B1-3 D6 धर्मज्ञ; B4 धर्मज्ञो (for परवान्).—^{d}) M3 न स (hypm.) (for न). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 वधं प्राप्तुम् (for दूतो वधम्).

12 Ñ1 om. 12.—^{ab}) B1 D4 वा (for च). D7.9 transp. राजन् and नान्यं. Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10 वानरं; D11 वै वरं (for खेचरम्).—D7.9 om. 12^{cd}.—^{c}) D1.4.11 योन्यः पुन (D11 नान्यो हरि) रिहागच्छेत्.—^{d}) G1 पर-; Cv as in text (for परं).

13 ☞ Cv is missing from 13 to 5.51.10. —^{a}) Ñ2 V B D6 अद्य (for नास्य).—^{b}) D1.4.5.11 T3 -परंजयः. Ñ2 D6 न कार्यो राक्षसाधिप; V B न कार्यः शत्रुता-पन (V2 B2 °नः).—D4 om. 13^{c}–14^{b}.—^{cd}) Ś1 D10 सर्वेषु (for सेन्द्रेषु). G1 transp. सेन्द्रेषु and देवेषु. D11 आख्यातुम् (for आस्थातुम्). Ś1 Ñ2 V1 D6.10.11 T1 अर्हसि (for अर्हति). D3 भवान्देवानपि विजित्य विजयेत पुरंदरं (hypm.).

14 D4 om. 14^{ab} (cf. v.l. 13).—^{a}) B2 G3 Ck तस्मिन्; Cm.g.t अस्मिन् (as in text). G1 प्रणष्टे; M2 प्रनष्टे; Cm.g.k.t as in text (for विनष्टे). B4 च (for हि). Ñ1 D5.8 T1.3 G1.3 M1.2 भूतम्; B2 किंचिद् (for दूतम्). G3 अन्यः (sic) (for अन्यं).—^{b}) D5 यैस्; G1 यत् (for यस्). Ñ2 V1 B D1-3.6.11 T3 G2 -देव-; Cm.k.t as in text (for -राज-).—B3 om. 14^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ2 V B4 D6.10 योधर्षभ; B1 D2.4.11 युद्धर्षभ; B2 चाधर्षत; D1 दुर्धर्षभ (sic); D3 राज्योत्तम; G3 युद्धे प्रिय; Cm.k.t as in text (for युद्धप्रिय). D3 दुर्निवार्यान् (for दुर्विनीतान्).—^{d}) Ś1 D10 बुध्येत गत्वा भवतो (D10 °ता) विरुद्धौ; Ñ V B2 D1.2.4.7.9 उद्योजयेद्धै (Ñ2 V B2 °द्धा) भवता (B2 °तां) विरुद्धौ; B1.4 उद्योजयेद्धर्मपथाविरुद्धौ; D3 उद्योजयेत्सं-प्रति युद्धकामैः; D6 उत्तेजयेद्वा भवता विरुद्धौ; D11 उद्वेजयेद्धै भवतां विरुद्धौ; G3 उद्योजयेद्दीर्घवधाविरुद्धौ. ❀ Cr: दीर्घ-पथावरुद्धावित्यतः परं पराक्रमोत्साहमनस्विनां चेति श्लोकः। ततः परं हिताश्चेति श्लोकः। तदनन्तरं तदेकदेशेनेति श्लोकः। ततो निशाचराणामिति सर्गान्तश्लोकः। अयमेव समीचीनः पाठक्रमः ।; so also Cg. And it further adds अन्येऽप्यत्र सर्गे श्लोकाः कल्पिता दृश्यन्ते. ❀ —After 14, G M1 ins.:

1056* अस्मिन्हते वानरयूथमुख्ये
सर्वापवादं प्रवदन्ति सर्वे ।
न हि प्रपश्यामि गुणान्यशो वा
लोकापवादो भवति प्रसिद्धः । [5]
मूढैः प्रगल्भैरपि दुर्विनीतै-
र्यैर्वानरोऽयं पुरुषैर्विसृष्टः ।
तेषां वधार्थं कुरु सुप्रयत्नं
शीघ्रं विनाशाय निशाचरेन्द्र ।

पराक्रमोत्साहमनस्विनां च
सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।
त्वया मनोनन्दन नैर्ऋतानां
युद्धायतिर्नाशयितुं न युक्ता ॥ १५

हिताश्च शूराश्च समाहिताश्च
कुलेषु जाताश्च महागुणेषु ।
मनस्विनः शस्त्रभृतां वरिष्ठाः
कोट्यग्रशस्ते सुभृताश्च योधाः ॥ १६

तदेकदेशेन बलस्य ताव-
त्केचित्तवादेशकृतोऽपयान्तु ।
तौ राजपुत्रौ विनिगृह्य मूढौ
परेषु ते भावयितुं प्रभावम् ॥ १७

G. 5. 43. 16
B. 5. 52. 24
L. 5. 43. 16

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

कुरुष्व तावत्परमं प्रयत्नं
धर्मं समुत्थाय सुरेन्द्रशत्रो । [10]
देवेषु सर्वेषु सपावकेषु
दैत्येषु सर्वेषु सदानवेषु ।
कृत्वा प्रयत्नं सुदृढं सुशीघ्रं
सद्वाक्यमेतन्मनसानुगृह्य ।
तौ राजपुत्रौ विनिगृह्य मूढौ [15]
जयं परं प्राप्स्यसि राक्षसेन्द्र ।

[(l. 1) G3 तस्मिन्. M1 गते (for हते). G1 -वीर-; M1 -राज- (for -यूथ-). —(l. 2) G1.3 संतः (for सर्वे). —(l. 5) G1.2 मूढ-. G1 अति- (for अपि). —(l. 7) G1 वीर यत्नं; G3 सुप्रयुक्तं (for सुप्रयत्नं). —(l. 9) G1 परम-. —(l. 10) G1 धर्मं समासाद्य सुरेशशत्रो. —(l. 11) M1 संद्रेषु (for सर्वेषु). G1 सवासवेषु; M1 च पावकेषु. —(l. 13) G3 सुदीर्घं (for सुशीघ्रं). —(l. 14) G3 एवं (for एतन्).]

15 [a]) Ñ2 -मनस्विनश्च; V2 B2 -मनस्विना च; B4 D3 -समन्वितेन (for -मनस्विनां च). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 पराक्रमोत्साहवता (D11 °तां) दृढेन; B3 पराक्रमोत्साहवतात्मना च; M2 शूरेण वीरेण निशाचरेंद्र. —[b]) D4 om. (hapl.) सुरा. B2 दुर्जये च. —[c]) Ñ1 प्रणेता सह (for मनोनन्दन). D1.4.11 त्वया समं नंद (D4 **) न राक्षसानां; D5 त्वमात्मनो नंदन नैर्ऋतानां (sic). —[d]) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 न राघवः (Ś1 °वणः) शक्य (Ñ V2 D2 °क्य) ति योद्धु (Ś1 D10 कर्तुं) माजौ; D7–9 Ck युद्धाय निर्नाश (D8 °र्यास) यितुं न युक्तं (Ck °क्तः).

16 [a]) Ś1 D10 हिताय (for हिताश्च). Ś1 D1–4.10.11 सुमानिताश्च (D11 °ये) (for समाहिताश्च). —[b]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 सु-; D11 तु (for च). B1.4 महागुणाश्च; M1 समाहितेषु (for महागुणेषु). —[c]) Ś1 D1–4.10.11 यशस्विनः शस्त्रभृतां वराश्च; Ñ1 यशस्विनः शस्त्रभृतोसुराश्च. —[d]) D3 कोट्योग्रशस्ते; T1 कार्या भृशं ते; T3 कोट्यो भृशंस्ते; G3 M3 कोट्यग्रतस्ते; M1 कोट्यग्रशस्त्र-; B (ed.) कोपप्रशस्ताः. D5 [ऽ]नुभृताश्च; G1 सुहृदश्च; Cm.t as in text (for सुभृताश्च). D2 वीराः; D3 G1 भृत्याः (for योधाः). Ś1 Ñ1 D10 कार्योद्यतास्ते सुभृताः सदैव; Ñ2 V B D6 योधास्तवेमे (Ñ2 D6 °स्तवास्मिन्; B4 °स्तु ते मे) बहवो हि (V1 [illeg.]) संति (B4 विशंति); D1.4 कोट्योग्रतस्तेस्त्रभृतः सदैव; D11 ज्येष्ठाश्च संतः सुभृतः सदैव; T2 निशाचरा राक्षसराजभृत्याः.

17 [a]) T2 तवैक- (for तदेक-). D1.4.8 M1 बलेन; Cr.m.g.t as in text (for बलस्य). —[b]) Ś1 Ñ1 D1–8.10.11 कश्चित्. T2 (*sup. lin.* also) तदा (for तव). Ś1 Ñ1 D10 M3 -कृतोभियोगः (M3 °यांतु); D1.4 -कृतो नियोगी; D2.3 -कृताति (D3 °भि) योगः; D7.9 -कृतोद्य यांतु; D11 -कृताभियोगात्; T2 -भृतोपयांतु. —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4.7.9–11 Ct उपगृह्य (for विनि°). D5 गृढौ; D11 मूर्खा (for मूढौ). —[d]) D2 ये (sic) (for ते). D3 भावयतः; G1 प्रापयितुं; Cm.k.t as in text (for भाव°). Ś1 Ñ1 D10 परे प्रतिज्ञां (D10 परेष्वतत्त्वं) प्रतिगृह्य सर्वं; D11 परेषु तत्त्वं प्रगृहाण सर्वं. —For 17, Ñ2 V B D6 subst.:

1057* एतैः समेतैः सहितो हि राजं-
स्त्वं योत्स्यसे तौ खलु राजपुत्रौ ।
तस्मादयं गच्छतु तत्र मुक्तः
समाह्वयत्वाशु गतासुकल्पौ ।

[(l. 1) V1 समस्तैः (for समेतैः). —B3 om. (hapl.) तो हि in सहितो हि. —(l. 2) Ñ2 D6 संयोत्स्यसे (D6 °ने). D6 किल (for खलु).]

—After 17, D7–9 T G M1.3 ins.:

1058* निशाचराणामधिपोऽनुजस्य
विभीषणस्योत्तमवाक्यमिष्टम् ।
जग्राह बुद्ध्या सुरलोकशत्रु-
र्महाबलो राक्षसराजमुख्यः ।

[(l. 1) G3 तस्यानुजस्याधिकमर्थतत्त्वं. —(l. 2) T1.3 [उ]त्तर-; Ck.t as above (for [उ]त्तम-). D7 T1 Ck.t -वाक्यनिष्ठं; M1 -वाक्यसंस्थं. —(l. 3) G2 -राज- (for -लोक-). —(l. 4) T2 G2 दशाननो (for महाबलो).]

५१

G. 5. 49. 1
B. 5. 53. 1
L. 5. 49. 1

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दशग्रीवो महाबलः ।
देशकालहितं वाक्यं भ्रातुरुत्तरमब्रवीत् ॥ १
सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता ।
अवश्यं तु वधादन्यः क्रियतामस्य निग्रहः ॥ २
कपीनां किल लाङ्गूलमिष्टं भवति भूषणम् ।
तदस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥ ३
ततः पश्यन्त्विमं दीनमङ्गवैरूप्यकर्शितम् ।
समित्रा ज्ञातयः सर्वे बान्धवाः ससुहृज्जनाः ॥ ४
आज्ञापयद्राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सचत्वरम् ।
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयताम् ॥ ५

—Then G M1 cont.:

1059* दध्यौ पुनस्तं प्रति वानरेन्द्रं
स राक्षसेन्द्रो मतिमान्महात्मा ।
किं वाद्भुतं ब्रह्मण एव तेजः
सर्वस्य बीजं जगतोऽस्य विष्णोः ।
यद्देवदेवस्य परस्य तेज- [5]
स्तदेव तेजः कपिरेष वीरः ।
वधाय मे वैष्णवमेव तेजः
निःसंशयोऽयं कपिरूपधारी ।
इत्येवमेतद्बहुधा विचिन्त्य
रक्षोधिपः क्रोधवशं जगाम । [10]
क्रोधं च जातं हृदये निरुध्य
विभीषणोक्तं वचनं सुपूज्य ।
उवाच रक्षोऽधिपतिर्महात्मा
विभीषणं शस्त्रभृतां वरिष्ठम् ।

[G2 M1 om. l. 1–2.—(l. 3) G2 M1 किं वा परं ब्रह्म परं च सत्यं (M1 स्वसह्यं).—(l. 4) G3 धातुर् (for बीजं). G3 [ऽ]थ (for ऽस्य). G1 स सर्वधातुर्जगतोधिविष्णोः.—(l. 5) G2 M1 परं च (for परस्य).—(l. 6) G1.3 तदेव किं वा कपिवीर एषः (G3 °रेष धीरः).—(l. 7) G3 ते (for मे). G3 M1 वैष्णवतेज एतन् (M1 °वं).—(l. 8) G1.2 किमागतं वानररूपधारी.—(l. 11) M1 निगृह्य (for निरुध्य). ❀ Ck: अनन्तः। क्रोधं च जातमित्यादि श्लोकद्वयं (?) प्रक्षिप्तम्. ❀—(l. 12) G1 सरन्सः (for सुपूज्य).—(l. 13) G1 मेने च रक्षोधिपतिर्महांतं.—(l. 14) G1 धर्मभृतां.]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 विभीषणवाक्यं—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 M2 51; Ñ2 V1 D6 50; V2 40; B1.2 48; B3 47; B4 D3 53; D5.7–9 T G M1.3 52.—After colophon, D2 concludes with राम जय; G M1 with श्रीरामाय नमः.

51

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 Cv is missing from 1–10 (cf. v.l. 5.50.13).—a) B3 स तस्य; B4 ततस्तद् (for तस्य तद्).—b) B2.3 राक्षसेंद्रो. D2 महामतिः; D5.7.9 T M1.2 °त्मनः (for °बलः). Ś1 ह्यवरस्य मनीषिणः; D10 देशकालसमन्वितं.—D10 om. 1c.—c) Ś1 -[अ]न्वितं वाक्यं; Ñ1 D1–4.11 -हितं भ्रातुर्; Ñ2 -समं भ्रातुर्; V B1.4 D6 -क्षमं भ्रातुर्; B2.3 -क्षमं दृष्ट्वा (B3 श्रुत्वा) (for -हितं वाक्यं).—d) Ñ V B1.4 D1–4.6.11 वाक्यम् (for भ्रातुर्). Ñ1 उत्तमम्; D11 उत्तरतो (for उत्तरम्). B2.3 भ्रातुर्वाक्यमथाब्रवीत्; D10 भ्रातुर्वाक्यमिदम-ब्रवीत् (hypm.).

2 a) D10 यस्य युक्त (sic) (for सम्यगुक्तं). Ñ2 V B D3.6 सम्यगाह भवांस्तावद् (B1 D3.6 °स्तात).—b) B4 [अ]तिगर्हिता; D6.8 हि ग° (for विग°). D2.3 दूतवधा (D2 °ध्यं) विगर्हिताः (D2 °तं); D11 वधो दूतो विगर्हितः (sic). ❀ Ck: दूतस्य वध्या दूतवध्या। वधेति प्रकृत्यन्तरात् स्त्रियां क्तिनपवादः क्यबार्षः। ; so also Ct. ❀—c) T1 G1 वधाय (for वधाद्). M1 अन्यत्.—d) V B D6 करणीयोस्य (V2 °ह्य) (for क्रियतामस्य). D4 विग्रहः. D3 कर्तव्योस्य विनिग्रहः.

3 a) D1.4 (both with hiatus) इष्टं हि (for लाङ्गूलम्).—b) D1.4 पुच्छं (for इष्टं). Ñ2 V B D6 इष्टं भूषणसंज्ञितं.—c) T1 स तस्य (for तद्°). D2.11 [आ]दीप्यतां. Ñ2 V1 B D6 आशु (for शीघ्रं).—d) D5.8 दंडेन; D11 तश्चेन (sic); G3 दीप्तेन; Cm.k.t as in text (for दग्धेन).

4 a) D5 पश्यंति. Ñ1 D5.7 T2 [अ]मुं (for [इ]मं). Ñ2 V B D6 पश्यंतु ज्ञातयश्चैनम् (B2.3 °वम्).—b) Ñ1 अंगं; B4 अंगे (for अङ्ग-). Ś1 Ñ2 V B1.3.4 D5–7.9.10 -वैरूप्यकर्पितं; D1.4.11 -वैरूप्यकारितं (D11 °रणं); D8 -वैकल्यकर्शितं.—c) Ś1 Ñ V D7.9.10 Ct सुमित्र-; B D1.2.4–6.11 T2 G3 M1.3 समित्र-; D3 T1 अ(T1 सु)मित्रा; D8 मित्राणि; Cg समित्रा (as in text). Ñ2 V B D6.11 -बांधवाः; D2 -जातयः (for ज्ञातयः). D3 सर्वा (sic) (for सर्वे).—d) D11 ज्ञातयः (for बान्धवाः). T1.3 च (for स-). D2 सकपीश्वराः; D5 marg. (for ससुहृज्जनाः). Ñ2 V B D6 ज्ञातयः (V B2 सुहृदः) स(B3.4 °यश्च)कपीश्वराः.

5 Ñ2 V B D6 om. 5.—a) D3 ततोब्रवीद् (for आज्ञापयद्). D4.11 आज्ञा(D4 °य)यद्राक्षसेंद्रस्य (sic).—b) Ś1 D1.2.4.5.8.10.11 T3 च(D5 स) सत्वरं; Cg as in text (for सचत्वरम्). D3 पुरीमेष सचत्वरां.

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसाः कोपकर्कशाः ।
वेष्टन्ते तस्य लाङ्गूलं जीर्णैः कार्पासिकैः पटैः ॥ ६

संवेष्टयमाने लाङ्गूले व्यवर्धत महाकपिः ।
शुष्कमिन्धनमासाद्य वनेष्विव हुताशनः ॥ ७

तैलेन परिषिच्याथ तेऽग्निं तत्रावपातयन् ॥ ८

लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन राक्षसांस्तानपातयत् ।
रोषामर्षपरीतात्मा बालसूर्यसमाननः ॥ ९

स भूयः संगतैः क्रूरै राक्षसैर्हरिसत्तमः ।
निबद्धः कृतवान्वीरस्तत्कालसदृशीं मतिम् ॥ १०

कामं खलु न मे शक्ता निबद्धस्यापि राक्षसाः ।
छित्त्वा पाशान्समुत्पत्य हन्यामहमिमान्पुनः ॥ ११

सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसानामहं युधि ।
किं तु रामस्य प्रीत्यर्थं विषहिष्येऽहमीदृशम् ॥ १२

G. 5. 49. 0
B. 5. 53. 13
L. 5. 49. 13

6 ^{b}) Ñ1 D1.4.10.11 रणकर्कशाः ; Ñ2 V क्रोध(V2 कोप)कर्षिताः ; B4 D2.6 T2 M1 क्रोध°; D3 G1.2 M3 कोपकर्शिताः ; G3 क्रोधमूर्छिताः (for कोपकर्कशाः). —^{c}) Ś1 V2 D1–4.10.11 M2.3 वेष्टयंति स्म; Ñ2 V1 B D6 अवेष्टयंत; D8 M1 °यंतेस्य (for वेष्टन्ते तस्य). ❀ Cr : वेष्टयन्ति स्म लाङ्गूलमिति पाठः। ; Ct : वेष्टन्ते, अवेष्टयन्तेत्यर्थः. ❀ —^{d}) B3 D8 कार्पासकैः (for °सिकैः). Ś1 D10 जीर्णका(D10 °क)र्पासकर्पटैः ; D1.4.11 शीर्णैः कर्पासिकैः पटैः(D11 °कैस्तथा) ; M3 चीर्णैः कार्पासकैः पटैः.

7 ^{a}) Ñ V2 B1.2 D1–4.6.10.11 G3 M1 स(Ñ D6 आ) वेष्टयमाने; V1 संवेष्टयमान- ; B4 वेष्टयमाने च (for संवेष्टयमाने). B3 G1 स वेष्टयमान(G1 °नो)लांगूलो(G1 °ले). —^{b}) B4 प्राववर्धत. Ñ1 महाबलः (for °कपिः). —^{c}) D3 शुष्कवद्धनम् (sic) (for शुष्कमिन्धनम्). —^{d}) D7 हुताशनं. —After 7, Ñ2 V B ins. :

1060* चिन्तयामास मतिमान्देशकालक्षमं बहु ।

[V2 B1.4 च ह (for बहु).]

8 D6 om. 8–11^{b}. Ñ2 V B om. 8–10. —^{b}) Ś1 D10 T1.3 [अ]प्यपात(Ś1 °द)यन् ; Ñ1 [अ]वपादयन् ; D1.3.4 G1.2 न्य(G1.2 व्य)पातयन् ; D7.9 G3 Cm.k.t [उ]पपाद°; D8 व्यदीप°; T2 [उ]पपा°; M2 [अ]पपाद° (sic) ; M3 [अ]भ्यपा° (for [अ]वपातयन्). ❀ Cm : हुताशन इति पाठे वृद्धौ दृष्टान्तोऽयम्। उपपादयन्नित्यस्य समयोजयन्नित्यन्ये। ; Ck : उपपादयन्नुदपादयन्. ❀

9 Ñ2 V B D6 om. 9 (cf. v.l. 8). D10 om. 9^{ab}. G2 transp. ^{ab} (including 1062*) and ^{cd}. —^{b}) Ñ1 D1.4 न्यपात(Ñ1 °द)यत्; D2 विलोकयन् ; D7–9 अताडयत् ; D11 M2 अपोथयत् ; Cg as in text (for अपातयत्). Ś1 राक्षसास्तं व्यलोकयन् ; D3 रराज स महाकपिः. —D3 transp. 9^{cd} and 10^{ab}. —^{c}) Ś1 D1.4.10 रोषहर्ष- ; Ñ1 हर्षरोष- ; D11 G3 रोमहर्ष- ; T1.3 G2 स तु रोष-. —^{d}) Ś1 D10 इवोदितः ; Ñ1 -इवाननः ; D3.11 G3 -निभाननः ; M1 -समप्रभः. —After 9, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ins. ; D3 ins. after 9^{ab} :

1061* शुचिशुक्रव्यपगमे सविद्युत्तोयदो यथा ।

[Ñ1 -शुक्रे; D2.3.11 -शुक्र- (for -शुक्र-). D1.4 शुचौ शुक्रे. Ñ1 D1.4.11 व्यतिक्रांते; D2.3 -व्यतिक्रामे (for -व्यपगमे). D3 सतडित् (for सविद्युत्). D1.4.11 इव तोयदः.] ;
whereas D5 T M2.3 ins. after 9; D7–9 ins. l. 2 only after 10^{ab}; G2 ins. after 9^{ab} :

1062* लाङ्गूलं संप्रदीप्तं तु दृष्ट्वा सर्वे हनूमतः ।
सहस्त्रीबालवृद्धाश्च जग्मुः प्रीतिं निशाचराः ।

[(l. 1) G2 लांगूलेन (for °लं सं-). D8 तं (for तु). D5 T2 तस्य द्रष्टुं; M2.3 द्रष्टुं तस्य (for दृष्ट्वा सर्वे). D8 दृष्ट्वा तस्य महात्मनः (for the post. half). —(l. 2) D9 सास्त्र- (for सहस्त्री-). D5 T2 M2.3 प्रीता; T1.3 भीता (for प्रीतिं).]

10 Ñ2 V B D6 om. 10 (cf. v.l. 8). D3 transp. 9^{cd} and 10^{ab}. —^{a}) D11 संगतः (for °तैः). Ś1 D2.10 क्रुद्धै (for क्रूरै). D3 स भूयोप्यपरैर्घोरै. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.7–11 T1 G3 हरिपुंगवः ; D3 भीमविक्रमैः ; M2 हरियूथपः. —After 10^{ab}, D7–9 ins. l. 2 only of 1062*.

11 D6 om. 11^{ab} (cf. v.l. 8). —^{a}) V1 कथं (for कामं). D2 ते (for मे). Ś1 D10 मे शक्तिर् ; Ñ2 V B शक्ता मे (by transp.). —^{b}) D1.4 सुबद्धस्य. D8 [अ]स्य (for [अ]पि). Ś1 D10 राक्षसैः (for °साः). Ñ2 V B D3 बद्धस्यापि निशाचराः(B3 च राक्षसाः). —After 11^{ab}, D1.3.4 ins. :

1063* क्रुद्धस्य पुरतः स्थातुं सिंहस्येवेतरे मृगाः ।

—^{c}) B3 D1.4 पाशं. D8 समुत्पत्य. —^{d}) G3 हनिष्येहम्. Ñ B D3.6 गच्छतः प्रतिवार(Ñ1 °राव [meta.])णे; V1 हनिष्यामि पुरीमिमां; V2 D1.4 गच्छतः प्रति रात्र(V2 तोर)णं; D2 बलिनां प्रतिवारणे; D11 गच्छतः परिधारणे. —After 11, D5.7–9 S ins. :

1064* यदि भर्तुर्हितार्थाय चरन्तं भर्तृशासनात् ।
बध्नन्त्येते दुरात्मानो न तु मे निष्कृतिः कृता ।

[(l. 1) D5.7.9 T2 Cg भर्तृ- ; Cv.r.m.t as above (for भर्तुर्). —D5 om. l. 2. —(l. 2) D7.9 Ct निबध्नते; T2 बध्यंते ते (sic) (for बध्नन्त्येते).]

12 Ñ2 V B D6 om. 12–13^{b}. —^{a}) G1 अपि (for एव). Ś1 D10 एषामपि सु- ; Ñ1 D2–4.11 एषां वा(Ñ1 D11 चा)पि

G. 5. 49. 0
B. 5. 53. 14
L. 5. 49. 13

लङ्का चारयितव्या मे पुनरेव भवेदिति ।
रात्रौ न हि सुदृष्टा मे दुर्गकर्मविधानतः ।
अवश्यमेव द्रष्टव्या मया लङ्का निशाक्षये ॥ १३
कामं बन्धैश्च मे भूयः पुच्छस्योद्दीपनेन च ।
पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न मेऽस्ति मनसः श्रमः ॥ १४
ततस्ते संवृताकारं सत्त्ववन्तं महाकपिम् ।
परिगृह्य ययुर्हृष्टा राक्षसाः कपिकुञ्जरम् ॥ १५
शङ्खभेरीनिनादैस्तैर्घोषयन्तः स्वकर्मभिः ।
राक्षसाः क्रूरकर्माणश्चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥ १६

सु- ; D2 तेषां वापि सु- (for सर्वेषामेव). —^{b}) D2 महायुधि (for अहं युधि). —^{c}) G3 transp. किं तु and रामस्य. Ñ1 G2 प्रीत्यर्थं किं तु(G2 तु) रामस्य; G1 M1 किं तु रामप्रियार्थं. हि. ❀ Cr.g.: रामस्य प्रीत्यर्थमित्यत्र छन्दोभङ्ग आर्षः. ❀ —^{d}) M2 ईदृशः.

13 Ñ2 V B D6 om. 13^{ab} (cf. v.l. 12). —^{a}) G3 विचरितव्या. D5 G1.3 M वै (for मे). D11 लंका राजयितव्याशु. —^{b}) M2 एवं (for एव). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 भविष्यति. —After 13^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins. :

1065* इति क्षंस्येऽहमेतेषां राक्षसानामिमां क्रियाम् ।

[Ś1 D10 ज्ञात्वा; D2 क्षमे (for क्षंस्ये). D4 (after m. corr.) इत्येवं प्रसहिष्येहं (for the prior half).]

—Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 transp. ^{cd} and ^{ef}. —^{c}) Ñ1 D1.2.4 transp. न and हि. D11 च न हि (for न हि सु-). M2 वै (for मे). D1.4 मया दृष्टा (for सुदृष्टा मे). D3 रात्रौ तु न तु दृष्टा मे. —^{d}) D2 दुष्टकर्म- ; G3 दुर्गमार्ग- ; Cr.m.g.t as in text (for दुर्गकर्म-). Ñ2 V B D3.6 दुर्गमार्गाः समंततः. —^{e}) V B1.3.4 D8 T G1 M2 चैव; D4 एवं. V B मे लंका (for द्रष्टव्या). Ñ2 D6 चापि लंकेयं; D3 तु मया लंका (for एव द्रष्टव्या). —^{f}) Ś1 Ñ1 D1.2.4. 10.11 लंकेयं रजनीक्षये; Ñ2 V B D3.6 द्रष्टव्या रजनीक्षये.

14 ^{a}) D6 कार्य- (for कामं). B2 बंधेन; B4 उच्चैश्च; D3.5.7-9 G1 बध्नंतु; T1 G3 M1.2 बन्द्धैश्च (sic) ; M3 बद्धस्य (for बन्धैश्च). D3 वा (for मे). Ś1 D6.10 भूयो मे (by transp.) ; D2 संभूय. —^{b}) G1 M1.2 [आ]दीपनेन (for [उ]द्दीप°). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 लांगूलादी (V2 B3 D2 °लोद्दी)पनेन च; D3 पुच्छमुद्दीपयंतु ते. —^{c}) D8 न मे (for पीडां). Ñ2 D1.3.5-7.9.10 G3 M1 कुर्वंति. M2 बहुशो (for रक्षांसि). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 G1 च मे(Ñ1 G1 मेस्ति) मनसि; Cr.m.g.k.t as in text (for मेऽस्ति मनसः). D1.2.4 क्रमः. D3 पीडां न मनसि श्रमं. —After 14, Ñ2 V B D6 ins. :

1066* एवं निश्चित्य मतिमान्कार्यं रामहिते रतः ।
तत्सर्वं क्षमयामास शक्तोऽपि हरिपुंगवः ।
ततस्ते वै दुरात्मानो राक्षसाः क्रोधमूर्छिताः ।
स्नेहावसिक्तं तत्कृत्वा ज्वालयामासुरोजसा ।

[(l. 1) V2 B2.4 हनुमान् ; D6 **मान् (for मतिमान्). B3 रामकार्य- (for कार्यं राम-). —(l. 2) Ñ2 V1 B3 हि (for ऽपि).] ;

while D3 ins. :

1067* एवं चिन्तयतस्तस्य लाङ्गूलं वेष्टितं पटैः ।
घटानां तु सहस्रेण स्नेहस्य सिषिचुस्तदा ।
स्नेहात्रसिक्तं लाङ्गूलं क्रूराः प्रज्वालयंस्ततः ।

15 B1 om. 15^{ab}. B3 reads 15^{ab} twice(var.). —^{a}) Ś1 D10 M1 तं (for ते). B3(second time) ताडंतं (metri causa) (for ततस्ते). Ñ2 V B2.3(first time). D6 ततः प्रदीप्तलांगूलं. —D5 reads ^{b} mostly in marg. —^{b}) Ś1 D10 अब्रुवंतं; Ñ2 V B2.3(first time). D6 हनू(V2 B4 °नु)मंतं (for सत्त्ववन्तं). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 M1.2 महाबलं. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 प्रगृह्य निर्ययुः सर्वे (Ñ1 °युस्तूर्णं; D1.2.4.11 °युर्बद्धं) ; Ñ2 V B D6 निर्ययुर्बद्धमादाय; D3 निबद्धं निर्ययुर्नीत्वा. —^{d}) Ñ2 V B D6 राजवेश्मनः (B °तः) (for कपिकुञ्जरम्).

16 ^{a}) D3 खर- (for शङ्ख-). Ś1 D1.2.4.5.7.9-11 T3 च; Ñ1 M2.3 तं; D3.8 T1 G2 ते (for तैर्). Ñ2 V B D6 -निनादेन. —^{b}) D11 द्योतयंतश्च. Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 M1 च (for स्व-). Ñ2 V1 D6 स्वकर्म तत्; D2 ततस्ततः (for स्वकर्मभिः). B3 om. 16^{c}-20. —^{c}) D1.4 घोर- (for क्रूर-). D11 घोरकर्माणं. —^{d}) D1.4.11 चारयंतश्च. —After 16, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins. :

1068* अथोपस्थितसर्वाङ्गः स्वस्थसर्वेन्द्रियक्रियः ।

[D1.4 [उ]पचित- (for °स्थित-). Ś1 Ñ1 सुस्- (for स्वस्थ-).] ;

while Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. ; Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins. after 18 :

1069* दुर्गकर्म च लङ्कायां सुनिविष्टांश्च रक्षिणः ।
गृहाणि च समृद्धानि राक्षसानां महात्मनाम् ।

[(l. 1) B2 स (for first च). Ś1 Ñ D2.3.6.10.11 लंकायाः. Ś1 Ñ1 D2 संनिविष्टांश्च; B4 निविष्टायां; D1.4 सुविशिष्टांश्च (for सुनिविष्टांश्च). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ददर्शालक्षितो बली (D1.4.11 °तो हरिः ; D3 °तः कपिः) (for the post. half).]

On the other hand, D5.7-9 T G1.3 M ins. after 16 :

1070* अन्वीयमानो रक्षोभिर्ययौ सुखमरिंदमः ।

हनुमांश्चारयामास राक्षसानां महापुरीम् ।
अथापश्यद्विमानानि विचित्राणि महाकपिः ॥ १७

संवृतान्भूमिभागांश्च सुविभक्तांश्च चत्वरान् ।
रथ्याश्च गृहसंबाधाः कपिः शृङ्गाटकानि च ॥ १८

चत्वरेषु चतुष्केषु राजमार्गे तथैव च ।
घोषयन्ति कपिं सर्वे चारीक इति राक्षसाः ॥ १९

दीप्यमाने ततस्तस्य लाङ्गूलाग्रे हनूमतः ।
राक्षस्यस्ता विरूपाक्ष्यः शंसुर्देव्यास्तदप्रियम् ॥ २०

यस्त्वया कृतसंवादः सीते ताम्रमुखः कपिः ।
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन स एष परिणीयते ॥ २१

श्रुत्वा तद्वचनं क्रूरमात्मापहरणोपमम् ।
वैदेही शोकसंतप्ता हुताशनमुपागमत् ॥ २२

मङ्गलाभिमुखी तस्य सा तदासीन्महाकपेः ।
उपतस्थे विशालाक्षी प्रयता हव्यवाहनम् ॥ २३

G. 5. 49. 20
B. 5. 53. 26
L. 5. 49. 26

17 Ñ2 V B D6 om. 17 (for B3, cf. v.l. 16). G2 om. (hapl.) 17^ab. —^a) T1.3 चिंतयामास. —^b) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 लंकां रावणपालितां. —^cd) D8 यथा (for अथ). G3 विचित्राणि विमानानि (by transp.). —For 17^cd, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. :

1071* यथापश्यत्क्षिति तदा भवनानि स रक्षसाम् ।
ततः परिविशिष्टां च तां ददर्श पुरीं कपिः ।

[(l. 1) D11 अथ (for यथा). D3 भुवनानि. Ñ1 [अ]त्र; D4 च (for स). D1 भवनं सर्व- (for °नानि स). —(l. 2) D3 तेभ्यः (for ततः). Ñ1 D2.3.11 प्रतिविशिष्टां (D3 °ष्टं) स; D1.4 प्रतिविशिष्टानि. Ñ1 D1.4.11 स्वभावाद्ददृशे हरिः (Ñ1 कपिः); D2 स पुरीं ददृशे हरिः; D3 स्वभावं ददृशे कपिः (for the post. half).]

18 B3 om. 18 (cf. v.l. 16). —^a) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सोपश्यद् (for संवृतान्). D2 तु (for च). Ñ2 V B1.2.4 D6 सोपश्यद्द्रा (B2 [orig.] अपश्यद्द्रा, [m. also] ददर्श रा)जमार्गांश्च. —^b) B1 चतुष्पथान् ; D1.4 च सत्त्ववान् ; D6 च चातुरान् (for च चत्वरान्). —^c) T1.3 M3 वीथीश् ; G3 रम्यांश् (for रथ्यांश्). Ñ2 D6 जन- (for गृह-). D1 -बाधाश्च; D4 -संबाधां; G3 -संबाधान् . —^d) G3 शृंगाटकानपि. Ñ2 V B1.2.4 D6 वापीर्देवगृहाणि च. —After 18, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. 1069* ; while D5.7–9 S ins. :

1072* तथा रथ्योपरथ्याश्च तथैव च गृहान्तरान् ।

[M3 Cg गृहकांतरान् ; Ct as above (for च गृहान्त°). ❀ Cg : गृहकान्तरान् गृहकाणि क्षुद्रगृहाणि, अन्तराणि प्रच्छन्नद्वाराणि, अन्तर्द्वाराणीत्यर्थः । - - - - अक्लीबत्वमार्षम्. ❀]

—T2 M3 cont. :

1073* गृहांश्च मेघसंकाशान्ददर्श पवनात्मजः ।

19 Ñ2 V B D6 om. 19 (for B3, cf. v.l. 16). —^a) D2 च दुर्गेषु. —^b) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तथा शृंगाटकेषु च. —^c) D11 द्योतयंति. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 हनू(D4 °नु)-मंतं (for कपिं सर्वे). —^d) Ś1 Ñ1 वराकमिव(Ñ1 °ति); D2 चारीकमिति; D3 चारकेति च; D7.9 चार इत्येव; D10 वराक इति; Cr.m.g.k.t.p as in text (for चारीक इति). ❀ Cr.m.g : चार एव चारीकः (Cr.g स्वार्थे कप्रत्ययः । आर्षो दीर्घः ।); Ck : चारशब्दात्स्वार्थे आर्ष ईकः . ❀ —After 19, T1.3 G2.3 M1.3 ins. :

1074* स्त्रीबालवृद्धा निर्जग्मुस्तत्र तत्र कुतूहलात् ।
तं प्रदीपितलाङ्गूलं हनूमन्तं दिदृक्षवः ।

[(l. 1) G2 आबालवृद्धवनिता (for the prior half) and जग्मुस् (for the first तत्र).]

20 B3 om. 20 (cf. v.l. 16). T1 illeg. for 20–23^ab. —^a) Ñ2 V B1.2.4 D6 तत्र; G2 तस्मिन् ; Ct as in text (for तस्य). Ñ1 D1.4.11 अग्निं दृष्ट्वा तदा तस्य (D11 °* * स्य). —^b) B4 लांगूलांगे; D8 लांगूले तु; D11 लांगूलेन. —^c) Ñ2 V B1.2.4 D6 त्वरितं(B2 °ता) गत्वा; D3 ता विरूपाख्याः (for ता विरूपाक्ष्यः). —^d) M1 ऊचुर्. Ñ1 D11 देव्यै; D8 देवीं; G3 तस्य; Ct as in text (for देव्यास्). Ś1 D1.2.4.10 प्रोचुर्देव्यै. Ñ2 V B1.2.4 D3.6 सीतायै तच्च(B4 D3 सन्य)वेदयन्. ❀ Cr.m.g.t : शंसुः शशंसुः । (Cg आर्षो द्विर्वचनाभावः). ❀

21 T1 illeg. for 21 (cf. v.l. 20). —^b) G1 स च (for सीते). Ñ1 D1.4.11 प्रमुखतः (for ताम्रमुखः). —^c) B2 च (for प्र-). Ñ2 V B1.3 D6 स लांगूलेन; M1 ****प्र- (for लाङ्गूलेन प्र-). —^d) M2 रक्षोभिः (for स एष). Ñ2 V B D6 रक्षोभिः परिकृष्यते.

22 T1 illeg. for 22 (cf. v.l. 20). —^a) Ñ2 V B D6 सा श्रुत्वा; D1.4 सा तु तद् (for श्रुत्वा तद्). B1 तस्य (with hiatus) ; B4 क्रुद्धम् ; D1.4 श्रुत्वा (with hiatus); G2.3 M1 घोरम् (for क्रूरम्). D3 सा श्रुत्वा तद्वचो घोरम्. —^b) Ñ2 V B1–3.4(marg.) D1.4.6 आत्मनो मरणोपमं (B3 [orig.] °णं परं) ; D2 आत्मप्रहरणोपमं. —^c) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 जानकी. —^d) Ñ1 D3 अयाचत; Ñ2 V B D6 उदीरयत् ; T3 उपाचत.

23 T1 illeg. for 23^ab (cf. v.l. 20). —^a) B1 तत्र (for तस्य). —^b) Ś1 Ñ1 D1.4.10 श्रुत्वा सीता; Ñ2 V B1.2 D2.3.6 भूत्वा सीता; B3.4 सीता भूत्वा; D5 तथा तस्य; D11 श्रुत्वा तस्य (for सा तदासीन्). Ś1 D10 महाकपिं. —^d) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 नियता.

G. 5.49.20
B. 5.53.26
L. 5.49.27

यद्यस्ति पतिशुश्रूषा यद्यस्ति चरितं तपः ।
यदि चास्त्येकपत्नीत्वं शीतो भव हनूमतः ॥ २४

यदि कश्चिदनुक्रोशस्तस्य मय्यस्ति धीमतः ।
यदि वा भाग्यशेषं मे शीतो भव हनूमतः ॥ २५

यदि मां वृत्तसम्पन्नां तत्समागमलालसाम् ।
स विजानाति धर्मात्मा शीतो भव हनूमतः ॥ २६

यदि मां तारयत्यार्यः सुग्रीवः सत्यसंगरः ॥
अस्माद्दुःखान्महाबाहुः शीतो भव हनूमतः ॥ २७

ततस्तीक्ष्णार्चिरव्यग्रः प्रदक्षिणशिखोऽनलः ।
जज्वाल मृगशावाक्ष्याः शंसन्निव शिवं कपेः ॥ २८

दह्यमाने च लाङ्गूले चिन्तयामास वानरः ।
प्रदीप्तोऽग्निरयं कस्मान्न मां दहति सर्वतः ॥ २९

दृश्यते च महाज्वालः करोति च न मे रुजम् ।
शिशिरस्येव संपातो लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितः ॥ ३०

---

24 D11 om. 24^{ab}.—^{a}) Ñ V B D1-4.6.10 गुरु- (for पति-).—^{c}) Ñ1 D11 चैव; Ñ2 V1 B1-3 D3.6 G1 वापि; V2 M1 चापि; B4 D7.8 वा तु; D9 T2 G2.3 वास्ति (for चास्ति). Ś1 D1.2.10 यदि मां तारयत्यार्यः; D4 यो मां तारयतेत्यार्यः (sic).—^{d}) Ś1 V2 B D2.3.6.10.11 शिवो (for शीतो). Ñ1 हुताशन (for हनूमतः).

25 D7.9 om.(hapl.) 25–27. Ñ1 D11 transp. 25 and 26. D1.4 read 25 after 27.—^{a}) D5 किंचिद् (for कश्चिद्). D11 त्वनुक्रोशस. ❀ Cg : किंचिदनुक्रोश इति समस्तं पदम्. ❀—^{b}) Ñ1 मयि रामस्य; Ñ2 V B D6 तस्यापि मयि; D3 सत्यमप्यस्ति; D4 तव मय्यस्ति.—D2 om. (hapl.) 25^{c}–26.—^{c}) Ś1 V2 D1.4.8.10.11 T2 M3 भाग्यशेषो; Ñ2 वाक्यशेषं.—^{d}) Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10.11 शिवो (for शीतो).

26 D2.7.9 om. 26 (cf. v.l. 25). Ś1 om.(hapl.) 26–27. Ñ1 D11 transp. 25 and 26. D6 reads 26 in marg.—^{a}) Ñ1 कृत-; D4(before corr. as in text) व्रत- (for वृत्त-).—^{b}) D3 -मानसां; G3 -लांगलं (sic) (for -लालसाम्). Ñ1 D1.4 तत्सर्वकृतमानसां; Ñ2 V B D6 सद्भावगतमानसां; D10.11 तत्सर्वगतमानसं.—^{c}) Ñ1 D1.3.4.10.11 हुताशन विजानासि.—^{d}) Ñ V B D1.3.4.6.10.11 शिवो (for शीतो).

27 Ś1 D7.9 om. 27 (for Ś1, cf. v.l. 26 and for D7.9, cf. v.l. 25). V2 om. 27–28^{b}. Ñ2 V1 B1-3 D6.10 om.(hapl.) 27.—^{a}) D8 G2 M Cg तारयेद् (for °यति). D8 प्राज्ञः.—^{b}) Ñ1 B4 D1-4.11 कृतज्ञः (for सुग्रीवः).—After 27^{ab}, Ñ1 B4 D1.2.4.11 ins.:

1075* परं पारं समुद्रस्य रक्षसापहृतां सतीम् ।

[B4 अपि (for सतीम्). D1.4 राक्षसोपहृतां पुरीं; D2 राक्षसापहृतां सतीं (for the post. half).]

—^{c}) B4 तस्माद्. Ñ1 B4 D1.2.4.11 रघुश्रेष्ठः; D3 तु संरोधाच्; D5 °बाहो (for महाबाहुः). G2 M3 अस्माद्दुःखांबुसंरोधाच्.—^{d}) Ñ1 B4 D1-4.11 शिवो (for शीतो).—After 27, B4 ins.:

1076* यद्यहं कर्मणा वाचा मनसा चापि राघवम् ।
हुताशनानुवर्तेयं शिवो भव हनूमतः ।

—After 27, D1.4 read 25.

28 V2 om. 28^{ab} (cf. v.l. 27).—^{ab}) Ś1 Ñ1 D1-4.10 स्निग्धार्चिर्; D11 तिग्मार्चिर्. D4 अव्यक्तः (for °ग्रः). D4 -शिवोनलः; D11 -सुखोनलः. Ñ2 V1 B D6 ततो विधूम (B2 °न) स्निग्धा(B4 सिद्धा)र्चिः प्रदक्षिणमथानलः.—^{cd}) V2 श्वसन् (for शंसन्). V2 B4 महा-; D5 च शं; D7.9 शुभं (for शिवं). B3 जज्वाल मृगशावाशं संनिधस्य महाकपिः (corrupt).—After 28, D5.7-9 S ins.:

1077* हनूमज्जनकश्चापि पुच्छानलयुतोऽनिलः ।
ववौ स्वास्थ्यकरो देव्याः प्रालेयानिलशीतलः ।

[(l. 1) D7.9 [ए]व (for [अ]पि). D8 -समन्वितः (for -युतोऽनिलः).—(l. 2) T2 स्वस्ति-; Cr.m.g.t as above (for स्वास्थ्य-). T1.3 चापि; Cr.m.g.t as above (for देव्याः). D5 T M2 -[अ]चल-; G1 -चय-; Cr.m.g.t as above (for -[अ]निल-). G2.3 प्रालेय इव. ❀ Cg : अस्मात्परम्, दह्यमाने च लाङ्गूल इति श्लोकः। अनयोः श्लोकयोर्मध्ये केचन श्लोकाः कतिपयकोशेषु दृश्यन्ते। बहुकोशेष्वदर्शनादर्थाधिक्याभावाच्च तेऽनादरणीयाः. ❀]

—Then T2 ins. a passage relegated to App. I (No. 10).

29 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 ततः प्रदीप्ते; Ñ2 V B D6 सं(B1 प्र; D6 स)दीप्यमाने (for दह्यमाने च). D1.4 ततः प्रदीप्तलांगूलः.—D9 reads 29^{b} in marg.—^{b}) G2 मारुतिः (for वानरः).—^{c}) B3 प्रदीप्तार्चिर्.—^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2.6 G1.2 पावकः; Ñ1 D1.3.4.11 सर्वशः; Ck.t as in text (for सर्वतः).

30 ^{a}) D11 दह्यते. V2 B4 हि; T2 [ऽ]यं (for च). D2.6.11 महाज्वाला.—^{b}) Ñ2 V B D6 कुरुते. V2 B D9 M3 न च (by transp.). Ś1 Ñ1 D10 न मनो- (for च न मे). Ñ2 V B D6 व्यथां; D2.4 रुजः.—^{c}) Ś1 D10 संतापो; V2 B D1-4.6.8.11 संघातो.—^{d}) Ś1 Ñ V B D1-4.10 लांगूले मे(B3 च); D6 लांगूलेन; D11 लांगूले यत्.

अथवा तदिदं व्यक्तं यद्दृष्टं प्लवता मया ।
रामप्रभावादाश्चर्यं पर्वतः सरितां पतौ ॥ ३१

यदि तावत्समुद्रस्य मैनाकस्य च धीमतः ।
रामार्थं संभ्रमस्तादृक्किमग्निर्न करिष्यति ॥ ३२

सीतायाश्चानृशंस्येन तेजसा राघवस्य च ।
पितुश्च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥ ३३

भूयः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ।
उत्पपाताथ वेगेन ननाद च महाकपिः ॥ ३४

पुरद्वारं ततः श्रीमाञ्शैलशृङ्गमिवोन्नतम् ।
विभक्तरक्षःसंबाधमाससादानिलात्मजः ॥ ३५

स भूत्वा शैलसंकाशः क्षणेन पुनरात्मवान् ।
ह्रस्वतां परमां प्राप्तो बन्धनान्यवशातयत् ॥ ३६

विमुक्तश्चाभवच्छ्रीमान्पुनः पर्वतसंनिभः ।
वीक्षमाणश्च ददृशे परिघं तोरणाश्रितम् ॥ ३७

स तं गृह्य महाबाहुः कालायसपरिष्कृतम् ।
रक्षिणस्तान्पुनः सर्वान्सूदयामास मारुतिः ॥ ३८

G. 5. 49. 33
B. 5. 53. 39
L. 5. 49. 42

31 a) D5 T1.3 यद् (for तद्). Ś1 D10 सर्वं; Ñ2 V B D2.6 मन्ये (for व्यक्तं). —c) Ś1 Ñ V B D1.2.6.10.11 -प्रसादाद्; D4 -प्रसादम् (for -प्रभावाद्). —d) Ś1 D10.11 सर्वतः; D1 पर्वतात्; G3 सर्वं नः; Cv as in text (for पर्वतः). D10 पतिः. Ñ2 V B D2.3.6 पर्वतोदधिसंगमे (B2 °प्लवे; D2.3 °मवं). ❀ Cr: सरितां पताविल्यत्रार्षः।; so also Cg. ❀

32 a) B2 पथि (for यदि). —b) Ś1 Ñ2 V B1-3 D2.3.6.10 नगस्य च (D6 वा); B4 च बांधवैः; D11 च धर्मतः; G1 [इ]व धीमतः (for च धीमतः). —D2 om. (hapl.?) 32c–33b. —c) Ś1 Ñ2 B2-4 D1.4.6.10.11 G1.2 रामार्थे; Ñ1 परार्थे. Ñ2 V B1.2.4 D6 तीव्रः; B3 तस्य; D3 T3 G1.2 तावत्; Ck.t as in text (for तादृक्). —d) Ñ2 V1 B D3.6 किमग्नेर्न भ (D3 °र्यंद्भ)विष्यति.

33 D2 om. 33^{ab} (cf. v.l. 32). —a) D3.10.11 चानृशंसेन. —b) V2 om. च (subm.). —c) D2 सत्येन (for सख्येन).

34 Ñ2 V2 B D6 om. 34. —a) Ñ1 V1 D1-4.11 ततः (for भूयः). Ś1 D10 च; V1 D2.5.7.8.11 T2 M3 Cv सं-; Cm.g as in text (for स). D4 (m. also) हनुमांश्च (for भूयः स). —After 34^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-4.7-11 ins.:

1078* कथमस्मद्विधस्येह बन्धनं राक्षसाधमैः।
प्रतिक्रियास्य युक्ता स्यात्सति मह्यं पराक्रमे।
ततश्छित्त्वा च तान्पाशान्वेगवान्वै महाकपिः।

[(l. 1) D2 -विधश्च (for -विधस्य). Ñ1 D1.4 बध्यतो; D3.11 (sic) बध्यते (for बन्धनं). D11 राक्षसाधिपैः. —(l. 2) Ś1 D1-4.10.11 न (for [अ]स्य). Ś1 सत्या; D1.3.4 मतिर्; D10 स हि (sic) (for सति). Ś1 मम (for मह्यं). D11 मतिमप्यपराक्रमे (sic) (for the post. half). —(l. 3) Ñ1 D1.3.4.11 [आ]त्मनः; D2 महा-; D10 स तान् (for च तान्). D1-4.11 स (for वै).]

—D11 om. 34^{cd}. —c) Ś1 Ñ1 V1 D1.3.4.10 च (for [अ]थ). —d) Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10 महाबलः.

35 a) T3 पुनर् (for पुर-). Ś1 D10 पुरे च त्रिचलच्छ्रीमान्; Ñ1 D1.4.11 पुरीद्वारं विशच्छ्रीमान् (Ñ1 °शङ्कीमं); Ñ2 V B D2.3.6 स पुर (D3 °री)द्वारमाश्रित्य (V D6 °साद्य). —b) Ñ2 V B D6 शैलराजम्. Ñ2 B2 [उ]च्छ्रितं; D8 [उ]च्छ्रितं (for [उ]न्नतम्). —c) Ñ1 V1 D5 G3 M2 Ck -रक्षःसंपातम्; Ñ2 V2 B1-3 D6 -रश्मिसंबा (B3 D6 °घा)तम्; B4 -रश्मिसंजालम्; D1.4 -रक्षःसंघातम्; D3 -रक्षःसंपातो; D11 -रक्षसां यानम्; Cr.m.g.t as in text (for -रक्षःसंबाधम्). Ś1 D10 विविक्तं राक्षसावासम्; D2 विभक्तं संधिसंबाधम्. —d) Ñ2 V B D6 महाकपिः (for [अ]निलात्मजः). D3 मोक्षं चक्रे मनस्तदा.

36 c) Ś1 ह्रस्वत्वं. Ś1 D1-4.10.11 समनु-; Ñ1 अनुसं-; B2 च पुनर् (for परमां). Ñ2 V B1-3 D6 गत्वा; B4 प्राप्य. —d) Ś1 D1.4.10.11 [अ]वसादयत्; Ñ2 V1 B3 D6 [अ]वसादयत्; B1 व्यशातयत्; B2 (marg. also as in Ñ2 and B1) व्यनाशयत्; B4 [अ]वकाशयत् (sic); D2 [अ]थ शातयत्; D3 विमोचयत्; D8 [अ]वशातयत्. —After 36, B3 reads 5.52.17 and 15.

37 B3 reads st. 37–39 after $5.53.26^{ab}$. —a) B4 स विमुक्तो (for विमुक्तश्च). Ñ2 V B1-3 D6 ततः (for [अ]भवच्). —b) Ñ2 V B1-3 D6 अभवत्प (B3 बभूव प)र्वतोपमः. —c) Ś1 D1-5.7-11 वीक्ष्यमाणश्च. D4 (sup. lin.) स (for च). D3 सोपश्यत् (for ददृशे). Ñ2 V B D6 ददर्श वीक्ष (B3 D6 °क्ष्य)माणश्च. —d) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 तोरणाश्रयं.

38 For sequence in B3, cf. v.l. 37. —a) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 गृहीत्वा स; Ñ2 V B3 तदादाय; B1.2 (m. also as in Ñ2).4 D6 तमादाय; D2.3 गृहीत्वाथ (D3 °त्वा तं) (for स तं गृह्य). —b) Ñ2 V B D3.6 कालायसमयं (B1 °समं) दृढं; D11 कालायसपरिप्लुतं. —c) D5 राक्षसांस् (for रक्षिणस्). Ñ2 V B D6 स (Ñ2 V1 B2 D6 स्व) रक्षिणस्ततः सर्वान्. —d) B2 चूर्णयामास. Ñ2 V B D6.11 G3 वानरः (for मारुतिः). —After 38, Ñ2 V B D6 ins.:

G. 5. 49. 0
B. 5. 53. 40
L. 5. 49. 43

स तान्निहत्वा रणचण्डविक्रमः
समीक्षमाणः पुनरेव लङ्काम् ।
प्रदीप्तलाङ्गूलकृतार्चिमाली
प्रकाशतादित्य इवांशुमाली ॥ ३९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

५२

वीक्षमाणस्ततो लङ्कां कपिः कृतमनोरथः ।
वर्धमानसमुत्साहः कार्यशेषमचिन्तयत् ॥ १
किं नु खल्ववशिष्टं मे कर्तव्यमिह साम्प्रतम् ।
यदेषां रक्षसां भूयः संतापजननं भवेत् ॥ २
वनं तावत्प्रमथितं प्रकृष्टा राक्षसा हताः ।
बलैकदेशः क्षपितः शेषं दुर्गविनाशनम् ॥ ३
दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत्सुखपरिश्रमम् ।
अल्पयत्नेन कार्येऽस्मिन्मम स्यात्सफलः श्रमः ॥ ४

1079* हतशेषाश्च ये तत्र राक्षसास्ते प्रदुद्रुवुः ।
पृष्ठतो नान्वपद्यन्त मृगा व्याघ्रभयादिव ।

[(l. 1) Ñ2 V ते (for ये). V2 च (for ते). V2 B2 विदुद्रुवुः ; B1.3 [ऽ]भि(B3 [ऽ]पि)दुद्रुवुः. —(l. 2) B3 स्वनंतो (for पृष्ठतो). B4 नान्वपश्यंत.]

39 For sequence in B3, cf. v.l. 37. —[a]) Ś1 D10 च हत्वा; D1.4.9 तु(D9 वि) हत्वा. Ś1 D1.2.4.10.11 -वेगः (for -विक्रमः). Ñ2 V B D3.6 स तान्नि(B3 °न्वि)हत्याहव (B4 °त)चंडवेगो. —[b]) Ñ2 V B1-3 D6 निरीक्ष्य(B3 °क्ष)-माणः ; B4 D1.4 सं(B4 स)वीक्ष्यमाणः ; D2.3.5.8.11 समीक्ष्य-माणः. —[c]) B3 प्रदीप्य (for प्रदीप्त-). Ś1 -गताग्नि- ; D1.2.4.10.11 -कृताग्नि- ; D3 -क्षुताग्नि- (for -कृतार्चि-). ❀ Cr.m : निहत्वेति । ल्यबभाव आर्षः । कृतार्चिमाली । रेफाभाव आर्षः । ; so also Cg.k.t. ❀ —[d]) Ś1 D10 प्राकाशत; Ñ1 D1.4.5.11 M2 प्रकाशित- ; D3 T व्यराजत; Cg as in text (for प्रकाशत). Ñ1 D5.7-9 G1 M3 [अ]र्चिमाली. Ñ2 V B D6 चक्रे मतिं तां प्रति(B4 गृह) दीपनाय.

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 D3.10 हनुमल्लांगूलदीपनं (D3 °नः) ; Ñ V1 B2.4 D6 लांगूलदीपनं; V2 लांगूलोद्दीपनं; B1 D1.2.4 लांगूलप्रदीपनः(B1 °नं) ; B3 लंकादाहः ; D11 हनूमल्लांगूलप्रदीपनः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 B2 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 M2 52; Ñ2 V1 D6 51; V2 41 ; B1.3 48 ; B4 D3 54 ; D5.7-9 T G M1.3 53. —After colophon, D2 concludes with श्रीराम जय; G M1 with श्रीरामाय नमः.

52

M2 begins with श्रीरामाय नमः.

1 B3 reads st. 1 – 14 (om. 10-11[b]) and 16 after Sarga 53. D10 om. 1. —[a]) B3 वीक्षमाणां; D1-3.11 वीक्ष्य° (for वीक्षमाणस्). —[c]) Ñ2 V B D6 -महोत्साहः (for -समुत्साहः). ❀ Cr : वर्धमानसमुत्साह इति पाठः. ❀ —[d]) B3 कार्यागमम् (for कार्यशेषम्).

2 For sequence in B3, cf. v.l. 1. —[a]) D7-9 तु खलु; G3 खल्वद्य (for नु खलु). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 उत्तरं किं नु(D1.4 तु) मे शेषं(D2 शेषं च); Ñ2 V B D3.6 किमुत्तरमतः शेषं(V1 [also] B2 कार्यं). —[b]) Ś1 इव; B1 G3 इति (for इह). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 संप्रति (for साम्प्रतम्). —[c]) Ñ1 पालितां; G2 तु पुनर् (for रक्षसां). —[d]) Ś1 D10 संतापाय मनो दधे; Ñ V B D1-4.6.11 संतापमुपपा(B3 D4 °सा)दयेत्.

3 For sequence in B3, cf v.l. 1.—[a]) B1 D2.6 बलं (for वनं). B3 (also) विमथितं; G3 damaged (for प्रमथितं). —[b]) Ś1 Ñ V B4 D1-4.6.10.11 प्रवराः B1-3 राक्षसाः (for प्रकृष्टा). B1.2 प्रवरा; B3 समरे (for राक्षसा). —[c]) M1 -शेषः (for -देशः). B2-4 D8 क्षयितः (for क्षपितः). —[d]) B3 D6 शेष- (for शेषं).

4 For sequence in B3, cf. v.l. 1. —[ab]) D11 विनादिते (for °शिते). Ś1 D10 दुर्गस्य नाशने कर्म (for [a]). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 अल्प- (for सुख-). D3 -परिग्रहं (for °श्रमम्). Ñ2 V B D6 विनाशितेषु दुर्गेषु भवे(B3 ताव)द्वै

यो ह्ययं मम लाङ्गूले दीप्यते हव्यवाहनः ।
अस्य संतर्पणं न्याय्यं कर्तुमेभिर्गृहोत्तमैः ॥ ५
ततः प्रदीप्तलाङ्गूलः सविद्युदिव तोयदः ।
भवनाग्रेषु लङ्काया विचचार महाकपिः ॥ ६
मुमोच हनुमानग्निं कालानलशिखोपमम् ॥ ७
श्वसनेन च संयोगादतिवेगो महाबलः ।
कालाग्निरिव जज्वाल प्राववर्धत हुताशनः ॥ ८

G. 5. 50. 9
B. 5. 54. 21
L. 5. 50. 8

कर्मलाघवं.—After 4^{ab}, B4 ins. 1082*.—B4 om. 4^{c}–9.—^{c}) D1.4.10.11 अप्रयत्नेन: D2 अप्रमत्तेन (for अल्पयत्नेन). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 कर्म स्यान् (for कार्येऽस्मिन्). Ñ2 V B1–3 D6 कर्मणाल्प(B1 °स्प)प्रयासे(V2 B1–3 °यत्ने)न; D3 शेषे कर्मण्ययत्नेन.—^{d}) T1 न मे; T3 न हि; Cv.k as in text (for मम). Ś1 D10 [अ]पि (for स्यात्). Ñ2 V B1–3 D6 फलनिश्चयः; D10 [अ]सफलः श्रमः(sic) (for सफलः श्रमः).

5 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B4 om. 5 (cf. v.l. 4).—^{a}) Ñ2 V B1–3 D11 यश्च D6 यथा (for यो हि).—^{cd}) D2 G2 तस्य (for अस्य). G3 damaged from ण्यं up to गृहो. Ñ2 V B1–3 D6 कर्तुं युक्तम्; D8 कार्यं कर्तुम् (sic) (for न्याय्यं कर्तुम्). D11 अपि (for एभिर्).

6 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B4 om. 6 (cf. v.l. 4).—^{a}) D1–4.10.11 संदीप्त- (for प्र°).—^{b}) G2 -दीप्त (for -विद्युद्).—^{c}) Ñ1 -[अं]केषु; D1 -[अ]ग्रे तु (for -[अ]ग्रेषु). Ñ1 V B1–3 D1.3–5.11 T2.3 G1.2 M3 लंकायां (for °या).—^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 [अ]निलात्मजः (for महाकपिः).—After 6, D5.7–9 S ins.:

1080* गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च वानरः ।
वीक्षमाणो ह्यसंत्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ।
अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
अग्निं तत्रैव निक्षिप्य श्वसनेन समो बली ।
ततोऽन्यत्पुप्लुवे वेश्म महापार्श्वस्य वीर्यवान् । [5]

[l. 1–3 = 5.5. 15–16^{b}.—(l. 2) D5.7.8 T2.3 G1 वीक्ष्यमाणो (for वीक्ष°).—(l. 3) G3 damaged from प्रहस्तस्य up to नि in निक्षिप्य in l. 4. D7.9 निवेशने (for °नम्).—(l. 4) D5.7.9 विनिक्षिप्य; M3 स निक्षिप्य (for [ए]व नि°).—(l. 5) Line 5 = $5.5.16^{cd}$.]

7 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B4 om. 7 (cf. v.l. 4).—^{b}) Ś1 D10 अदीप्यत हुताशनः; Ñ V B1–3 D1.3.4.6 प्र(Ñ1 सं)दीप्तश्च हुताशनः(D1 °नं); D3 समदीप्यत चानलः; D11 संदीप्य च हुताशनः.—After 7, Ñ2 V B1–3 D6(om. hapl. up to 8^{ab}).11 ins.:

1081* साचिव्यं तत्र कुर्वाणः सुतस्य सुतवत्सलः ।

[V1 B1 D11 तस्य (for तत्र).];

while D5.7–9 S ins. App. I (No. 11) after 7.

8 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B4 om. 8 (cf. v.l. 4). D2(hapl.).6 om. 8^{ab} (for D6, cf. v.l. 1081*). T1 damaged for 8. Ś1 Ñ V B1.2.3(om. 8^{cd}) D1.3.4.6.10.11 transp. 8 and 9.—^{a}) Ś1 Ñ V B1.3 D1.4.8.10 ततः श्वसन-; B2 D3 ततः पवन-; D11 ततः सुमन- (for श्वसनेन च).—^{b}) Ñ2 V B1–3 अति(Ñ2 °सि)-दीप्तो (for अतिवेगो). Ś1 Ñ V B1–3 D1.3.4.10.11 हुताशनः (for महाबलः).—B3 om. 8^{cd}. M1 reads 8^{cd} twice.—^{c}) Ñ2 कक्षेग्निर् (for कालाग्निर्). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 G2 संदीप्तस्; Ñ2 V B1.2 D6 संदृष्टस्; D2 संप्राप्तस् (for जज्वाल).—^{d}) Ś1 Ñ2 V D2.6.10 तेषु वेश्मस्वदृश्यत; Ñ1 B1.2 D1.3.4.11 तेषु वेश्मसु दृश्यते.—After 8, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ins.; B4 ins. after 4^{ab}; while D3 ins. l. 1–2 after 8 and repeats l. 2 after 1087* and then cont. l. 3–16:

1082* ततोऽनिलानलौ क्रुद्धौ हनुमांश्चैव वीर्यवान् ।
परितप्ता तदा लङ्का सा समन्तादद्ह्यत ।
क्वचित्काञ्चनवर्णाभा तपनीयनिभा क्वचित् ।
कृष्णायससवर्णा च क्वचिच्च रजतोपमा ।
फुल्लाशोकनिभा चापि किंशुकोपमदर्शना । [5]
क्वचिद्धूमावृता श्यामा ज्वलन्तीव स्वतेजसा ।
इन्द्रायुधनिभा भूत्वा नानावर्णा क्वचित्क्वचित् ।
ततस्ते राक्षसाः क्रुद्धा रावणश्च महाबलः ।
बाला वृद्धाश्च शोचन्ते निर्ययुर्नगराद्बहिः ।
परस्परमवष्टभ्य हस्तं हस्तेन वेश्मनाम् । [10]
धूमाद्वलद्भिर्नयनैः क्रोशन्तश्चेतरेतरम् ।
स्त्रियश्च ज्वलनाविद्धा भ्रमन्त्यो वै ततस्ततः ।
आकाशात्पतिताः शक्ता धरण्यां रजनीचराः ।
बभ्रमुस्तत्र तत्रैव ज्वालामालाकुले पथि ।
मायामाश्रित्य पवनो महाशब्दो भयानकः । [15]
जीमूतसदृशैर्नादैरटन्परिवृत्तो वशी ।

[B4 om. l. 1–3.—(l. 1) D2 [ऽ]नलानिलौ (by transp.) (for ऽनिलानलौ).—(l. 2) Ñ1 D1.3(both times).4.11 परिक्षिप्य; D2 °तप्य (for °तप्ता). Ñ1 तु लंकायां; D1–3(second time).4.11 ततो(D2 °दा) लंका; D3 (first time) पुरीं लंकां (for तदा लङ्का). D1.2 अदीप्यत; D10 अदृश्यत (for अदह्यत). Ñ1 समंतादवदीपयन्; D3 (first time) सर्वतः समदीप्यत and (second time) सर्वतोग्निरदीप्यत; D4 आसमंताददीप्यत; D11 मासस्य ता प्रदीप्यते (sic) (for the post. half).—After l. 2, D3(first time) ins.:

G. 5. 50. 8
B. 5. 54. 22
L. 5. 50. 7

प्रदीप्तमग्निं पवनस्तेषु वेश्मसु चारयत् ॥ ९
तानि काञ्चनजालानि मुक्तामणिमयानि च ।
भवनान्यवशीर्यन्त रत्नवन्ति महान्ति च ॥ १०
तानि भग्नविमानानि निपेतुर्वसुधातले ।
भवनानीव सिद्धानामम्बरात्पुण्यसंक्षये ॥ ११

1082(A)* लोकस्यास्य क्षये प्राप्ते दीप्तामिव वसुंधराम् ।
ततो निर्दह्यमानानि भुवनानि चकाशिरे ।
महेन्द्रशिखराणीव दह्यमानानि सर्वतः ।
ज्वलनेन प्रदीप्तानि तोरणानि चकाशिरे ।
विद्युद्भिरिव नद्धानि मेघजालानि घर्मगे ।   [5]
हर्म्याग्रैर्दह्यमानैस्तु चूलैः प्रज्वलितैरिव ।
प्रबभौ सा पुरी लङ्का मही चातिभयंकरा ।

—(l. 3) D1–4.11 -वर्णाभस् (for -वर्णाभा). D1–4 -निभः (for -निभा). D11 तपनीयो नभः क्वचित् (for the post. half). —(l. 4) Ñ1 D1.3.4.11 -स(D11 सु)वर्णाभः (for -सवर्णा च). B4 क्वचित्कृष्णायसनिभः; D2 क्वचिदायसवर्णाभः (for the prior half). Ñ1 रजतप्रभः; B4 D1–4.11 °तोपमः (for रजतोपमा). —(l. 5) Ñ1 B4 D1.4.11 -निभश्चापि; D2.3.10 -निभः(D10 °भा) क्वापि (for -निभा चापि). Ñ1 D1 -संनिभः (for -दर्शना). B4 किंशुकोत्पलसंनिभः; D2–4 क्वचित्किंशुकसंनिभः; D11 किंशुकोयं स संनिभः (for the post. half). —(l. 6) B4 D1–4.11 धूमावृतः श्यामो (for °वृता श्यामा). Ñ1 B4 D1–4.11 विधूमो ज्वलति(B4 °लितः; D2 °लनः) क्वचित् (for the post. half). —(l. 7) Ñ1 B4 D2.3.11 -निभो; D1.4 -प्रभो (for -निभा). B4 D2 नानावर्णः. D1.3.4.11 नानावर्णनिभः क्वचित् (for the post. half). —(l. 8) D3 तु (for ते). B4 D11 क्रूराः; D2 सर्वे (for क्रुद्धा). Ñ1 B4 D1.2.4.11 सरावण-; D3 रावणस्य (for रावणश्च). B4 D1–4.11 महाबलाः. —(l. 9) D11 बालवृद्धाः स्म. Ñ1 B4 बालवृद्धाश्च शोचंतो; D1.4 सबालवृद्धाः शोचंतो (for the prior half). —After l. 9, B4 ins.:

1082(B)* अन्तःपुराणि सर्वाणि रत्नान्यादाय सर्वशः ।
अन्तःपुरधनाध्यक्षा निर्ययुर्नगराद्बहिः ।
रावणस्य सुताः सर्वे ये चान्ये मन्त्रिसत्तमाः ।

—(l. 10) B4 D1.2.4.11 वेश्मनः; D3 वेश्मनि (for वेश्मनाम्). —(l. 11) D2.3 स्रवद्भिर् (for वलद्भिर्). Ñ1 धूमादर्शैश्च नयनैः; D4 धूम्रात्स्रवद्भिर्निभनैः (sic); D11 धूमाकचिद्भिर्नयनैः (corrupt) (for the prior half). D1.4 -[इ]तरान् (for -[इ]तरम्). —(l. 12) B4 D3.11 -[उ]द्विग्ना; D4 -व्यग्रा; D10 -[आ]विद्या (for -[आ]विद्धा. —B4 om. l. 13. —(l. 13) Ñ1 D1–4 आकाशोत्पतनाशक्ता; D11 आकाशोत्पत्य शक्राणां (sic) (for the prior half). —(l. 14) D1.4 बभूवुस् (for बभ्रमुस्). D3 -[आ]कुलीकृताः (for -[आ]कुले पथि). —(l. 15) B4 D3.11 आद्रत्य (for °क्लिन्न). Ñ1 B4 D1–3.10.11 दहनो (for पवनो). D4 वायुश्चाग्नि दहे (subm.) (for the prior half). —(l. 16) Ñ1 बली (for वली). B4 D1.2.4.11 नदन्प्रर्धते बली(D2 वली) (for the post. half). D3 जीमूतसदृशैर्ना-दस्तदाभूय वनेरित (sic).]

—Thereafter, D3 ins. a long passage relegated to App. I (No. 12).

9 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B4 D2.6(owing to transp.).3 G1 om. 9 (for B4, cf. v.l. 4 and for D6, cf. v.l. 1081*). Ś1 Ñ V B1–3 D1.3.4.6.10.11 transp. 8 and 9. —^{a}) D10 संदीप्तम् (for प्रदीप्तम्). Ñ2 पवने (sic) (for पवनस्). D4 अग्निपवनौ. —^{b}) G3 तेन (for तेषु). D4 वै खे च (for वेश्मसु). Ś1 [अ]दाहयत्; Ñ1 D7 T1 Cr.k.t चारयन्; Ñ2 D11 कारयत्; V1 B2 [अ]वीजयत्; V2 [अ]कारयत्; B1 धावयत्; B3 [अ]-धावयत्; D1 G2 M Cm [अ]चारयत्-; D4 चेरतुः; D10 दाहयत् (for चारयत्). —After 9, T1.3 G2 M ins.:

1083* अभूच्छ्वसनसंयोगादतिवेगो हुताशनः ।
[Cf. 8^{ab}. M2 ततश् (for अभूच्).]

10 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B3 om. 10–11^{b}. Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 transp. 10 and 11. G3 repeats 10^{ab} after 11. —^{b}) Ś1 D10 -चूतानि; V1 -युतानि; B1.2.4 D1.2.4 -तलानि; D11 -निभानि (for -मयानि). —^{c}) D3 भुवनानि. Ś1 D10 च दह्यंते; Ñ V B1.2 D6–9 व्यशीर्यंत; B4 D2 विशीर्यंते; D1.4.11 च शीर्यंते (for [अ]वशीर्यन्त). —^{d}) B1 दृढानि (for महान्ति). Ś1 D10 शीर्यंते रत्नवंति च.

11 For sequence in B3, cf. v.l. 1. B3 om. 11^{a} (cf. v.l. 10). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 transp. 10 and 11. —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 दग्धानि तु(Ś1 D10 च); D3 तानि दग्ध- (for तानि भग्न-). Ñ2 V B1.2 D6 -गवाक्षाणि (for -विमानानि). —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B4 D1.2.4.8.10.11 T2 G3 M1 धरणीतले (for वसुधा°). —B4 om.; T1 damaged for 11^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4.6.10.11 विमानानि (for भवनानि). D1 तु (for [इ]व). B3 सत्त्वानाम् (for सिद्धानाम्). —^{d}) D4 अधोगत् (sic). (for अम्बरात्). Ś1 D10 आकाशात्पतितानि च; Ñ1 सत्वरं पुण्यकर्मणां. —After 11, D5.7–9 S ins.:

1084* संजज्ञे तुमुलः शब्दो राक्षसानां प्रधावताम् ।
स्वगृहस्य परित्राणे भग्नोत्साहोज्झितश्रियाम् ।
नूनमेषोऽग्निरायातः कपिरूपेण हा इति ।
क्रन्दन्त्यः सहसा पेतुः स्तनन्धयधराः स्त्रियः ।
काश्चिदग्निपरीतेभ्यो हर्म्येभ्यो मुक्तमूर्धजाः ।   [5]
पतन्त्यो रेजिरेऽभ्रेभ्यः सौदामिन्य इवाम्बरात् ।

[(l. 2) D7–9 स्वे स्वे गृहे; Cg as above (for स्वगृहस्य). D5 T2 G3 M2.3 Cm.gp -[ऊ]र्जित-; T1.3 Cv -[उ]त्था-; G1 Cg -गत-; Ct as above (for -[उ]ज्झित-). ❀ Cg: भग्नोत्साहगतश्रियामिति पाठः. ❀ —(l. 5) M1 क्वचिद् (for काश्चिद्).

वज्रविद्रुमवैदूर्यमुक्तारजतसंहितान् ।
विचित्रान्भवनाद्धातून्स्यन्दमानान्ददर्श सः ॥ १२
नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां तृणानां च यथा तथा ।
हनूमान्राक्षसेन्द्राणां वधे किंचिन्न तृप्यति ॥ १३
हुताशनज्वालसमावृता सा
हतप्रवीरा परिवृत्तयोधा ।
हनूमतः क्रोधबलाभिभूता
बभूव शापोपहतेव लङ्का ॥ १४
ससंभ्रमं त्रस्तविषण्णराक्षसां
समुज्ज्वलज्ज्वालहुताशनाङ्किताम् ।
ददर्श लङ्कां हनुमान्महामनाः
स्वयंभुकोपोपहतामिवावनिम् ॥ १५

G. 5. 50. 0
B. 5. 54. 42
L. 5. 50. 35

D7.9 T2 -परीतांग्यो (for °तेभ्यो). —T1 damaged from हर्म्येभ्यो up to सौदामिन्य in l. 6. —(l. 6) D8.9 T1.3 G सौदामन्य; Cg as above (for °मिन्य). M1 [अ]परा: (for [अ]म्बरात).];

while G2 repeats 10^{ab} after 11.

12 For sequence in B3, cf. v.l. 1. —^{a}) D11 यक्ष- (for वज्र-). D1-3.5-9.11 T2.3 G M -वैडूर्य- (for -वैदूर्य-). D4 वज्रवैडूर्यमुक्ताक्ष. —^{b}) D4 सर्वान् (for -मुक्ता-). B3 -राजत- (for -रजत-). Ś1 D10 -संभवान्; Ñ1 D1.2.4.7.9.11 T1 -संहतान्; Ñ2 V B1-3 D3.6 -भूषितान्; B4 -संस्कृतान् (for -संहितान्). —^{c}) D1.4 विचिन्वन् (for विचित्रान्). Ś1 B4 D1.2.4.10.11 भवने (for भवनाद्). Ñ2 V1 B1-3 D3.6 विचित्रभवनोद्देशान्; V2 विचित्राभरणादेशान्. ※ Cg: भवनानिति पुंल्लिङ्गत्वमार्षम्. ※ —^{d}) Ñ2 V B D1.3.4.6 दह्यमानान् (for स्यन्द°). B3 ह (for सः).

13 For sequence in B3, cf. v.l. 1. —^{b}) T1 सदा (for तथा). M3 हरियूथपः (for च यथा तथा). —M3 om. 13^{cd}. —^{d}) D5 तथा (for वधे). —For 13, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst.; while G1.2 ins. after 13:

1085* नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नाग्नेः स हरियूथपः।

[Cf. Pañcatantra 2.148. Ś1 D10 नाग्नौ; G1 अग्नेः (for नाग्नेः). G2 तु (for स). Ñ2 V B D6 हरिपुंगवः; D1.4.11 कपि° (for हरियूथपः).]

—Ś1 Ñ V B D2.3.6.10 G1.2 cont.; while D7-9 G3 M3 Cg.t ins. after 13:

1086* न हनूमद्विशस्तानां राक्षसानां वसुंधरा।

[Ś1 D10 हनूमता, D3 न माहति-; M3 Cg नाग्निर्नापि (for न हनूमद्). Ś1 Ñ2 V B D2.6.10 -निरस्तानां (for -विश°).] —Thereafter, Ś1 Ñ V B D2.6(Ñ2 V B1-3 D6 l. 1-14).10 ins.; while D1.4.11 ins. after 1085* a long passage relegated to App. I (No. 12); whereas after 1086*, D7.8(l. 1-12 only).9 G M3 ins. a long passage relegated to App. I(No. 13). —After 1086*; D3 further cont.:

1087* विमानेभ्यः प्रदीप्तेभ्यो दह्यमाना वराङ्गना।
त्यक्ताभरणसंयोगा भयार्ता विप्रदुद्रुवुः।
मुक्तोत्तरीयाः संभ्रान्ता दृश्यमानपयोधराः।
विकीर्णकेश्यो वेपन्त्यो धूमावृतविलोचनाः।
हा नाथ हा कान्त इति ब्रुवन्त्यः शोककर्शिताः [5]
धावन्ति तत्र तत्रैव मृग्यो दावार्दिता यथा।

—Thereafter D3 cont. l. 2-16(repeting l. 2 here) of 1082*.

—After 13, D5 T1.2 (l. 3-12 only).3 M1.2 ins. a long passage relegated to App. I(No. 13).

14 For sequence in B3, cf. v.l. 1. Ñ1 D11 repeat 14 after 16; while D8 T3 repeat 14 after App. I (No. 13). —^{a}) D1.2.4.11 (first time) हुताशनेनाथ (for हुताशनज्वाल-). Ñ1(both times) -समाकुला; D11(second time) °वृता (for °वृता). Ñ2 V B D6 हुताशनार्चिःपरिवेष्टिता सा(Ñ2 D6 °तांगा). —^{b}) Ś1 Ñ1(both times).2 V B D2.3.6.10.11 (first time) परमार्तयोधा; D1.4.11 (second time) प्रमदोत्तमा यथा; D8(first time) हतसर्वशोभना; T2(first time) परमार्तरूपा; G3 परिवृत्तमौघा; M2 परिदग्धयोधा; Cm.g.t as in text (for परिवृत्तयोधा). —^{c}) Ś1 हनूमता. Ś1 Ñ1(second time) B4 D1-4.10.11 (both times) T2 (first time) G1.2 कोप- (for क्रोध-). T3 -[अ]भिधाना (for °भूता). —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 D1.2.4.10.11 T3 (Ñ1 D8 T3 first time; D11 second time) काल-; V2 कोप-; B3 पाद; T1.3 शोक- (for शाप-). —After 14 (first occurrence), T2 ins. l. 13-44 of App. I(No. 13).

15 V2 B1.2 om. 15. Ś1 Ñ B4 D1-4.6.10.11 read 15 after 17. V1 transp. 15 and 16. B3 reads st. 17(17^{ab} subst.) and 15 after 5.51.36. —^{a}) D5 T1.3 G1.3 ससंभ्रमस्तत्र; D8 T2 G2 M ससंभ्रमत्रस्त- (for ससंभ्रमं त्रस्त-). D8 -विरक्त- (for -विषण्ण-). D5.7.9 -रक्षसां. Ś1 Ñ D1.2.4.6.10 स तां भयार्तां(D1.4.6 °योद्धां)-तनिशाचराकुलां; V1 B3.4 ततः समुद्भ्रांत(B4 स तां भ्रांत)-निशाचराकुलां; D3 स तत्र संभ्रांतनिशाचराकुलां; D11 स तां भयात्रस्तनिशाचराकुलां. —^{b}) V1 पुरीं समुज्ज्वाल- (for समुज्ज्वलज्ज्वाल-). Ñ2 D6 -हुताशवेष्टितां; D3 सहस्रमालिनीं (for -हुताशनाङ्किताम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D1-4.10.11 महायशा; Ñ2 D6 विहायसा; V1 B3 महौजसा; T3 Cg.p महात्मा; G1 °बलः (for महामनाः). ※ Cv: हनुमान्महामना इति सम्यक्। अन्यथा पादस्याक्षरन्यूनत्वाच्छन्दःसाङ्कर्यप्रसङ्गः

G. 5. 50. 21
B. 5. 51. 41
L. 5. 50. 33

स राक्षसांस्तान्सुबहूंश्च हत्वा
वनं च भङ्क्त्वा बहुपादपं तत् ।
विसृज्य रक्षोभवनेषु चाग्निं
जगाम रामं मनसा महात्मा ॥ १६

लङ्कां समस्तां संदीप्य लाङ्गूलाग्निं महाकपिः ।
निर्वापयामास तदा समुद्रे हरिसत्तमः ॥ १७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

स्यात् । विषमवृत्तमिति केचित् ।; Cg : हनुमान्महात्मना इति पाठः । हनुमान्महात्मेति पाठे विषमवृत्तं वा. ❀—T1 damaged for 15^d.—^d) D7.9 T3 G1 Ck.t स्वयंभुरोपो(G1 °पा)पद्नाम्; D8 स्वयंभुवः कोप°; Cg as in text (for स्वयंभुकोपोप°). Ñ2 V1 B3.4 D6.11 क्षितिं (for [अ]वनिम्). Ś1 Ñ1 D1-4.10 स्वयंभुवः कोपहतामिव क्षितिं (D1 °वेक्षत).—After 15, D5 T G M2.3 ins.; D7.9 M1 ins. l. 1-4 after 15 and l. 5-8 after l. 10 of 1089*; while D8 ins. after 14 (r.):

1088* भङ्क्त्वा वनं पादपरत्नसंकुलं
हत्वा तु रक्षांसि महान्ति संयुगे ।
दग्ध्वा पुरीं तां गृहरत्नमालिनीं
तस्थौ हनूमान्पवनात्मजः कपिः ।
गृहाग्र्यशृङ्गाग्रतले विचित्रे [5]
प्रतिष्ठितो वानरराजसिंहः ।
प्रदीप्तलाङ्गूलकृतार्चिमाली
व्यराजतादित्य इवांशुमाली ।

[(l. 3) T2 -हर्म्य- (for -रत्न-).—D5 T2 M2 om. l. 5-8. D8 ins. l. 5-8 for the first time after 15, repeating them here.—(l. 5) T1.3 G3 M3 त्रिकूट-; G1 गृहाद्रि- (for गृहाग्र्य-).—(l. 8) G3 प्रकाशद् (for व्यराजत). D7.8(both times).9 [अ]र्चिमाली (for [अं]शु°).—After l. 8 (first occurrence), D8 ins. l. 13-44 of App. I (No. 13).]

—Thereafter T1.3 G2 cont. 1089*; G1 cont. l. 1-4 of 1089*.

16 For sequence in B3, cf. v.l. 1. T1.3 G2 om. 16. V1 transp. 15 and 16.—^a) V रक्षोगणांस् (for स राक्षसांस्). Ś1 Ñ1 V2 B1.3.4 D1-4.6.10.11 निहत्य; V1 B2 निहत्वा (for च हत्वा).—^b) V2 बलं (for वनं). Ñ1 D5.11 ततः; D1.2.4 च तत् (for तत्). Ñ2 V B1-3 D6 सहचैत्यवंतं; D3 बहुपादपाचं (for बहुपादपं तत्).—^c) B2 -भव* हुताग्निं; B4 D4 -भवनेषु वह्निं (D4 चाग्निर्); G1 -भवनेपि चाग्निं (for -भवनेषु चाग्निं). G3 रिपु रक्षोहृदय-प्रकंपं.—^d) Ñ2 V B D6 सीतां (for रामं). Ñ1 महाकपिः (for महात्मा).—After 16, Ñ1 D11 repeat 14, while B3 ins. a long passage relegated to App. I (No. 14).

—After 16, D5.7-9 M2 Ct ins.; T1.3 G2 cont. after 1088*; T2 ins. l. 9-10 after 16 and cont. l. 11-12 and l. 1-8 after 1091* and G1 ins. l. 9-10 after 16 and cont. l. 1-4 after 1088*; l. 11-12 and l. 5-8 after 1091*; G3 M3 ins. l. 1-4 and l. 9-10 after 16 and ins. l. 11-12 and l. 5-8 after 17 (M3 preceded by 1091*); M1 ins. l. 1-10 after 16 and cont. l. 11-12 after 1091*:

1089* ततस्तु तं वानरवीरमुख्यं
महाबलं मारुततुल्यवेगम् ।
महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं
प्रतुष्टुवुर्देवगणाश्च सर्वे ।
देवाश्च सर्वे मुनिपुंगवाश्च [5]
गन्धर्वविद्याधरकिंनराश्च ।
भूतानि सर्वाणि महान्ति तत्र
जग्मुः परां प्रीतिमतुलरूपाम् ।
भङ्क्त्वा वनं महातेजा हत्वा रक्षांसि संयुगे ।
दग्ध्वा लङ्कापुरीं भीमां रराज स महाकपिः । [10]
तं दृष्ट्वा वानरश्रेष्ठं हनूमन्तं महाकपिम् ।
कालाग्निमिव संचिन्त्य सर्वभूतानि तत्रसुः ।

[D5 reads l. 1-4 in marg. T1 damaged up to महाबलं in l. 2.—(l. 1) T3 तदद्भुतं (for ततस्तु तं). G1.3 वानरराज-; G3 °यूथ- (for °वीर-).—(l. 6) D7-9 -पन्नगाश्च; M3 -नागयक्षा (for -किंनराश्च).—(l. 7) M3 transp. भूतानि and सर्वाणि.—After l. 8, D5.8 T1.3 G3 M2.3 (after l. 10) Cg read colophon. ❀ Cg : अस्मिन्सर्गे एकपञ्चाशच्छ्लोकाः । ततो महात्मेति श्लोकः स राक्षसानिति श्लोकोक्तार्थकतया बहुकोशेष्वदर्शनाच्च प्रक्षिप्तः । बहुकोशेष्वेतत्सर्गसमाप्तिविपर्यय उत्तरसर्गारम्भविपर्यश्च दृश्यते. ❀—(l. 9) T2 G3 हत्वा राक्षसपुंगवान् (for the post. half).—(l. 10) D5.9 T3 लंकां (for लङ्का-). D5 सर्वां; T1.3 M3 रम्यां (for भीमां). ❀ Cv : अत्र सर्गे 'भङ्क्त्वा वनं महातेजा' इत्यादिरुपरिसर्गारम्भः । अन्यस्तु लेखकप्रमादकृतः कलहः :; Cr (Venk. ed.) : रराज स महाकपिरित्यतः परमुत्तरसर्गारम्भ इति "लङ्कां समस्तां संदीप्य" इत्ययं श्लोकः केषुचित्कोशेषु प्रमादाल्लिखितः. ❀—After l. 10, D7.9 M1 ins. l. 5-8 of 1088*.—D7.9 G2 om. l. 11-12.—(l. 11) M1 महाद्युतिं (for °कपिम्).—(l. 12) T1.3 M1.3 कालाग्निरिति. D5 महा- (for सर्व-).]

17 For sequence in B3, cf. v.l. 15. V B1.3 om. 17. T1 damaged for 17^{ab}.—^a) D7.9 संपीड्य (for

५३

संदीप्यमानां विध्वस्तां त्रस्तरक्षोगणां पुरीम् ।
अवेक्ष्य हनुमाँल्लङ्कां चिन्तयामास वानरः ॥ १
तस्याभूत्सुमहांस्त्रासः कुत्सा चात्मन्यजायत ।
लङ्कां प्रदहता कर्म किंस्वित्कृतमिदं मया ॥ २
धन्यास्ते पुरुषश्रेष्ठा ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥ ३
यदि दग्धा त्वियं लङ्का नूनमार्यापि जानकी ।
दग्धा तेन मया भर्तुर्हतं कार्यमजानता ॥ ४

G. 5. 51. 0
B. 5. 55. 8
L. 5. 54. 4

°दीप्य). —^{b}) D8 T3 G1.2 M3 महाबलः (for °कपिः) —For 17^{ab}, Ś1 Ñ B3.4 D1–4.6.10.11 subst. :

1090* स दीर्घं लीलयोद्धूय लाङ्गूलं भीमदर्शनम् ।

[Ś1 D10 [उ]त्थाय; Ñ2 D6 वद्धं; B3 D3 [उ]त्सृज्य; B4 [उ]च्छ्रित्य (for [उ]द्धूय).]

—^{d}) Ś1 D7–10 T2 G3 हरिपुंगवः; Ñ1 B3 D1.4.11 कपि°; D3 °यूथपः (for हरिसत्तमः). —After 17, Ś1 Ñ B4 D1–4.6.10.11 read 15, while D7–9 T G1.2 M1.3 ins. :

1091* तत्र देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
दृष्ट्वा लङ्कां प्रदग्धां तां विस्मयं परमं गताः ।

[(l. 1) D7–9 ततो (for तत्र). —(l. 2) D8 प्रदीप्तां (for °दग्धां). M1 दृष्ट्वा दग्धां पुरीं लंकां (for the prior half). G1 परमागताः.]

—Thereafter, T2 cont. l. 11 – 12 and l. 1 – 8 ; G1 cont. l. 11 – 12 and l. 5 – 8 ; M1 cont. l. 11 – 12 of 1089*.

—After 17, G3 M3 (preceded by 1091*) ins. l. 11 – 12 and l. 5 – 8 of 1089*.

Colophon. V2 B3 om.; while D5.8 T1.3 G2 M2.3 (after l. 10) read colophon after l. 8 of 1089*. —*Sarga name* : Ś1 Ñ1 B1 D2.11 लंकादीपनं; Ñ2 V1 B1.2 D6 लंकादाहः; D1.3.4 लंकाप्रदीपनः; D10 लांगूले हनूमंत लंकादीपनं. — *Sarga no.* (figures, words or both) : N1 B2 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 53; Ñ2 V1 D6 52; B1 50; B4 55; D3 56; D5.7–9 S 54. —After colophon, G M1.2 conclude with श्रीरामाय नमः. —After Sarga 52, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. a long passage relegated to App. I (No. 14).

53

V2 B3 continues the previous Sarga.

1 ^{a}) V2 B1–3 D2.6.11 M1.2 स दीप्यमानां; Ck.t संदीप्य° (as in text). D2 विद्रस्तां (for विध्वस्तां). —^{b}) M1 त्रस्तो (for त्रस्त-). D3 -गणाकुलां (for -गणां पुरीम्). —T1 damaged for 1^{cd}. —^{c}) D6 प्रवेक्ष्य. —^{d}) Ś1 Ñ V B1.2(marg. also).3 D2.3.6.10 विक्लवः; B2 विह्वलः; B4 विज्वरः (for वानरः). —After 1, V1 reads 5–6 (including star passage); while B2.4 read 5^{ab} only, all repeating 5^{ab} in its proper place.

2 Ñ2 V2 B1.3 D6 om. 2–4. —^{a}) Ś1 Ñ1 B2.4 D1.2.4.10.11 G2 M1 [आ]सीत्; V1 [अ]यं (for [अ]-भूत्). D3 हनुमतस्त्रासः. —^{b}) Ñ1 चैव हि; D1.4.11 चैव वि- (for चात्मनि). V1 B4 कृच्छ्रादेवं व्यजायत; B2 कृत्या-देवाविजानतः. —^{c}) Ñ1 किंचित्; D5.7–9 कामः; Ck.m.k.t as in text (for कर्म). —^{d}) Ś1 B2 D2.10.11 किंचित्; D2 किं धिक्; D5 क्वचित् (for किंस्वित्). Ñ1 कृतं कर्म मया इदं (with hiatus).

3 Ñ2 V2 B1.3 D6 om. 3 (cf. v.l. 2). —^{a}) D1.4 पुरुषाः; T2 वानर- (for पुरुष-). D7–9 धन्याः खलु महात्मानो. —^{b}) B2.4 क्रोधमुत्थितं; D3 क्रोधमूर्छितं; D1.11 कोप (D11 क्रोध)मूर्छितं (for कोपमुत्थितम्). —^{c}) D8 निरुधंति; T1.2 निरुंधंते. B2 प्रदीप्तमनुलुंपंति. ❀ Cm t : दुःखातिशया-देव महात्मपदपौनरुक्त्यं न दोषाय. ❀ —^{d}) V1 D1 [अं]-भसि (for [अ]म्भसा). —After 3, D5.7–9 S ins. :

1092* क्रुद्धः पापं न कुर्यात्कः क्रुद्धो हन्याद्गुरूनपि ।
क्रुद्धः परुषया वाचा नरः साधूनधिक्षिपेत् ।
वाच्यावाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित् ।
नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यं विद्यते क्वचित् ।
यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति । [5]
यथोरगस्त्वचं जीर्णां स वै पुरुष उच्यते ।
धिगस्तु मां सुदुर्बुद्धिं निर्लज्जं पापकृत्तमम् ।
अचिन्तयित्वा तां सीतामग्निदं स्वामिघातकम् ।

[T1 damaged for l. 1. —(l. 1) G3 Cmp. k.tp यः (for कः). —(l. 2) T2 अपि (for अधि-). —(l. 3) D5 वाचा (for वाच्य-). G3 न हि (for न वि-). —(l. 4) D5 T2 G3 कार्यं न ; Ck.t as above (for [अ]का°). D7.9 T2 वाच्यं; G3 चाचं (for [अ]वाच्यं). —(l. 5) D5 T2 G1.2 M1 कोपं (for क्रोधं). —T1 damaged for l. 6. —(l. 7) T2 G1.3 धिक्पापमनार्यं दुर्बुद्धिं (for the prior half).]

4 Ñ2 V2 B1.3 D6 om. 4 (cf. v.l. 2). D1.2.4 om. 4–5^{b}. —^{a}) Ñ1 V1 B2.4 D2 M2 मया; D11 om. (for त्वियं). D7–9 C1 सर्वा (for लङ्का). Ś1 D10 परिदग्धा पुरी लंका. —^{b}) B2 नूपभार्या; B4 नूनं भार्या; D3 °मेषा (for नूनमार्या). D10 मैथिली (for जानकी). —D5 reads 4^{cd} in marg. —^{c}) T3 दग्धं. Ś1 D10 मया तथा (for तेन

G. 5. 51. 2
B. 5. 55. 9
L. 5. 51. 5

यदर्थमयमारम्भस्तत्कार्यमवसादितम् ।
मया हि दहता लङ्कां न सीता परिरक्षिता ॥ ५
ईषत्कार्यमिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः ।
तस्य क्रोधाभिभूतेन मया मूलक्षयः कृतः ॥ ६
विनष्टा जानकी व्यक्तं न ह्यदग्धः प्रदृश्यते ।
लङ्कायाः कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥ ७
यदि तद्विहतं कार्यं मया प्रज्ञाविपर्ययात् ।
इहैव प्राणसंन्यासो ममापि ह्यतिरोचते ॥ ८
किमग्नौ निपताम्यद्य आहोस्विद्वडवामुखे ।
शरीरमाहो सत्त्वानां दद्मि सागरवासिनाम् ॥ ९
कथं हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश्वरः ।
तौ वा पुरुषशार्दूलौ कार्यसर्वस्वघातिना ॥ १०
मया खलु तदेवेदं रोषदोषात्प्रदर्शितम् ।
प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वमनवस्थितम् ॥ ११

मया). B2 हंत (for भर्तुर्). —^{d}) Ñ1 हंतुं; B2 कृत-; B4 हित-; D2 हंत; T1.3 G1.2 हिंतं; G3 ह्नता (sic); Cm.t as in text (for हतं). T1 damaged from कार्यं up to 5^{b}.

5 D1.3.4 om. 5^{ab}; T1 damaged up to 5^{b} (for both cf. v.l. 4). V1 reads 5-6 after 1 repeating 5^{ab} here. B2.4 read 5^{ab} after 1 repeating it here. —^{a}) B3 यद्क्षयोयम्. V2 आरब्धस् (for आरम्भम). —^{b}) D11 सर्वम् (for कार्यम्). Ś1 D10 तत्कार्यमफलं कृतं; V1 B2.4 (all second time) तत्कार्यमिह नाशितं. —B2 om. 5^{c}-6. —^{c}) Ñ2 V B1.3.4 D6 [इ]ह; D11 [अ]पि (for हि). D1.4 यदि दग्धा मया लंका; D3 यदि लंका मया दग्धा. —^{d}) T1.3 transp. न and सीता.

6 V1 reads 5-6 (including star passage) after 1. B2 om. 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) Ś1 D10 ईषत्कृतम ; Ñ1 °त्कर्म; Ñ2 V2 अन्यशेषम् ; V1 B1.3.4 D6 अल्पशेषम ; D1.2.4.11 Ck ईषत्करम् (for °त्कार्यम्). —Ś1 om. (hapl.) 6^{b}-8^{a}. —^{b}) Ñ1 D1-4.10 आसीत्पूर्वं (for कृतमासीन्). D11 मया प्रज्ञाविपर्ययात् (= 8^{b}). —^{c}) D3.5 अस्य; D10 तेन (for तस्य). —^{d}) D3 माया- (for मया). Ñ1 मूलमयः; T2 °क्षतिः; Cv as in text (for °क्षयः). T2 कृता. —For 6^{cd}, Ñ2 V B1.2.4 D6.11 subst.:

1093* तन्मे कोपपरीतेन समूलमिह नाशितम् ।

[B3 मया (for तन्मे). V2 तस्मात्कोपपरीतं स (for the prior half).]

7 Ś1 om. 7 (cf. v.l. 6). —^{a}) D10 T1.3 M3 नूनं (for व्यक्तं). —^{b}) Ñ1 प्रकाशते; D11 प्रदह्यते (for प्रदृश्यते). D2 न ह्यदग्धा प्रकाशते. —^{c}) D5 T M2.3 लंकायां. B3 कचिद् (for कश्चिद्). D10 लंका चैव हि दुर्धर्षा. —T1 damaged for 7^{d}-8^{b}. —^{d}) B4 सर्वं; D10 मया (for सर्वा). B3 D1.4 T2 मया (for पुरी).

8 Ś1 om. 8^{a} (cf. v.l. 6). T1 damaged for 8^{ab} (cf. v.l. 7). —^{a}) D10 यदीदं. Ñ1 D5.10 T2 G विहितं (for विहतं). Ñ2 V B D3.6.11 तदेवं विहि(Ñ2 V1 B4 °ह; D6 °दि; D11 च ह)ते कार्ये; D1.4 यदिदं गर्हितं कर्म; D2 तदेवं विहतं कार्यं. —^{b}) Ñ V B D2.6 T3 M मम (for मया). D11 मनःप्रज्ञाविपर्ययः. —^{c}) D3 देह- (for प्राण-). Ś1 D10 -विन्यासो; Ñ1 -संत्यागो; Ñ2 V1 B D6 -संन्यासम् (for -संन्यासो). —^{d}) D1.4.11 मया (for मम). Ś1 D10 G1 M1.2 [अ]भि-; V2 D7-9 M3 [अ]द्य; D11 [अ]पि; G3 तु (for [अ]ति-). Ñ2 V1 B D6 अहमप्यभि(D6 °धि)रोचये; D2.5 ममैव ह्यधि(D5 मम चाप्यभि)रोचते; D3 मम संप्रति युज्यते. ❀ Cr : मम चापीत्यत्र निपातसमुदायः कार्यविहतिसमुच्चयपरः. ❀

9 ^{a}) Ś1 D10 न पताम्याशु; Ñ2 V B1-3 D6.11 प्र(D11 नि)क्षिपे दे(B1.2 °द्दे)हम् ; B4 निपतिष्यामि; D3 निःक्षिपाम्येतद् ; D4 (after corr. *sup. lin.*) निपतोन्यत्र; D8 °ताम्यत्र; T2 °तिष्येद्य; G1.3 °तिष्ये वा (for निपताम्यद्य). M1 किमत्र न पताम्यग्नौ. —Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) Ñ2 V B1-3 D6 अथवा; D1-4.11 अहोस्विद् ; M1 वाहो° (for आहो°). B3 वडवानले. —^{c}) Ñ2 V B2 D6 उत; B1.3 वत; T1 G1.2 इह (for आहो). T1 अहं शरीरं सत्त्वानां. —^{d}) Ñ2 V B1-3 D6 ददाम्य(B1 °द्याम)र्णववासि(Ñ2 V2 °शासि; V1 °शायि)नां. —For 9^{cd}, Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 subst.:

1094* शरीरं वापि सत्त्वेभ्यो ददामि मकरालये ।

[D1.2.11 च (for वा). Ñ1 भूतेभ्यो (for सत्त्वेभ्यो). D3 वरुणालये.]

10 ^{a}) B4 D7.9 T1.2 G2 नु; D5 सं-; D8 स (for हि). D1.3 G1 M1 जीविता. D11 शक्यं (for शक्यो). —^{b}) Ñ1 V B4 D1-4.11 कपीश्वरः(D11 °रं). —D4 om. 10^{d}-11^{a}. —^{d}) B4 सर्वकार्यविघातिना.

11 D4 om. 11^{a} (cf. v.l. 10). —^{a}) Ñ2 V B1-3 D6 तदेवेदं खलु मया. —^{b}) T3 रोषं (for रोष-). Ñ V B D2.3.11 प्रकाशितं; D6 प्रणाशितं (for प्रदर्शितम्). Ś1 D1.10 रोषावेशा(D1 °मर्षा)त्प्रकाशितं; D4 सर्वमेतत्प्रकाशितं. —^{c}) Ś1 D10 प्रश्रुतं; Ñ2 V B D6 विस्पष्टं (for प्रथितं). —^{d}) V2 B1.2 (m. also as in text) कार्यं यद् (for कपित्वम्). V1 B3 यदवस्थितं (for अन°). —After 11, B4 reads 12^{cd} for the first time repeating it in its proper place.

धिगस्तु राजसं भावमनीशमनवस्थितम् ।
ईश्वरेणापि यद्रागान्मया सीता न रक्षिता ॥ १२
विनष्टायां तु सीतायां तावुभौ विनशिष्यतः ।
तयोर्विनाशे सुग्रीवः सबन्धुर्विनशिष्यति ॥ १३
एतदेव वचः श्रुत्वा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
धर्मात्मा सहशत्रुघ्नः कथं शक्ष्यति जीवितुम् ॥ १४
इक्ष्वाकुवंशे धर्मिष्ठे गते नाशमसंशयम् ।
भविष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोकसंतापपीडिताः ॥ १५
तदहं भाग्यरहितो लुप्तधर्मार्थसंग्रहः ।
रोषदोषपरीतात्मा व्यक्तं लोकविनाशनः ॥ १६
इति चिन्तयतस्तस्य निमित्तान्युपपेदिरे ।
पूर्वमप्युपलब्धानि साक्षात्पुनरचिन्तयत् ॥ १७
अथवा चारुसर्वाङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
न नशिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते ॥ १८
न हि धर्मात्मनस्तस्य भार्याममिततेजसः ।
स्वचारित्राभिगुप्तां तां स्प्रष्टुमर्हति पावकः ॥ १९
नूनं रामप्रभावेन वैदेह्याः सुकृतेन च ।
यन्मां दहनकर्मायं नादहद्धव्यवाहनः ॥ २०
त्रयाणां भरतादीनां भ्रातॄणां देवता च या ।
रामस्य च मनःकान्ता सा कथं विनशिष्यति ॥ २१

G. 5. 51. 19
B. 5. 53. 25
L. 5. 52. 21

---

12 B3 D2 om. 12. D1.4 T3 G2 om. (hapl.) 12^{ab}. Ś1 Ñ1 D10 transp. ^{ab} and ^{cd}.—^{a}) Ñ2 रागसंभावम्; D6 रामसद्भावम् (for राजसं भावम्).—^{b}) V2 अनीशत्वमवस्थितं. ❀ Cv: अनीशशब्दस्य वृत्तभङ्गपरिहाराय दीर्घ इति केचित्. ❀ —B4 repeats 12^{cd} here (cf. v.l. 11).—^{c}) Ñ2 V1 B1.2 D6 [ए]व (for [अ]पि). Ś1 Ñ1 D1.4.10 M1 यद्रोषात्; D11 तद्रागात्; G2 यन्मोहात् (for यद्रागात्). B4 (first time) ईदृशेनापि यद्दोषात्; B4 (second time) ईदृशेन च यद्रागात्.—^{d}) D6 om. न (subm.). T1 न परि- (for सीता न).

13 D4 om. 13^{abc}.—^{a}) Ś1 om. (subm.); Ñ1 न; Ñ2 V B1-3 D6 हि (for तु). Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 वैदेह्यां (for सीतायां).—^{b}) D3 न भविष्यतः (for विनशिष्यतः). Ñ2 V B D6 तौ द्वावपि विनंक्ष्यतः (V2 °लक्ष्यते).—^{c}) Ñ1 तथा (for तयोर्). Ś1 Ñ V B D1-3.6.10.11 विनाशात्.—^{d}) Ñ2 V B D6 न भविष्यति; D4 विनशिष्यते; D10 विनिशिष्यति (sic). D3 सानुबंधो विनंक्ष्यति.

14 ^{a}) Ñ2 V1 B D6 तत (for एतद्). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6.10.11 एवंविधं; B3 एवं वचः (for एव वचः).—^{c}) Ñ1 धर्मज्ञः. Ñ2 V B D3.6 स च; D1.4.11 स हि (for सह-).—^{d}) Ś1 शक्नोति; D11 शक्यति (for शक्ष्यति). Ñ2 V2 B D6 नियतं न भविष्यति; V1 न भविष्यति सर्वथा; D1.4 सोपि त्यक्ष्य(D4 °ज)ति जीवितं.

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 धर्मज्ञो (sic); Ñ2 V B D6 संनष्टे; D1.3.4.10.11 धर्मज्ञे; D2 नष्टेथ (for धर्मिष्ठे).—^{b}) Ś1 D10.11 न संशयः; Ñ1 D7-9 T2 G1 असंशयः. Ñ2 V B D6 को धर्मं (Ñ2 B1.2 °र्मं)परिरक्षिता; D1.2 तद्व(D2 तैर्ध)र्मंपरिपालिता; D4 गतो नात्र * संशयः.—After 15^{ab}, B4 ins.:

1095* विनष्टायां तु सीतायामनर्थो भविता महान् ।

—^{c}) Ś1 D2.10.11 नशिष्यंति; B2.3 भविष्यति; D3 विनंक्ष्यंति (for भविष्यन्ति). D9 reads from जाः up to ^{d} in marg. Ñ2 V B D6 चैव (for सर्वाः). Ñ1 D1.4 प्रजाः सर्वा विन(D1 नशि; D4 भवि)ष्यंति.—^{d}) B1 D11 -संतप्त- (for -संताप-).

16 B3 om. 16-17.—^{a}) D11 अयं (for अहं). Ś1 Ñ B1.2.4 D1-4.6.10.11 मंदभाग्यस्तु.—^{b}) D3 M1 लुब्ध- (for लुप्त-). D11 -कार्यार्थे; M2 -धर्मात्म- (for -धर्मार्थ-).—^{c}) B2 लोभ- (for रोष-). Ñ2 V B1.2.4 D6 -मोह- (for -दोष-). G1 missing for रीतात्मा.—^{d}) Ś1 Ñ V B1.4 D1.4.6.10.11 M2 -विनाशकः.

17 B3 om. 17 (cf. v.l. 16). Ś1 D10 om. 17.—^{a}) Ñ V B1.2.4 D2.3.6.11 तमे(B2 °दे)वं शो(B4 लो)कसंभ्रांतं; D1 तमेव लोकसंभ्रांतं; D4 तमेवं लोकसंप्राप्तं.—^{c}) D5 सर्वम् (for पूर्वम्). D8 अति- (for अपि).—^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D6 स वै; D2 स ते (sic) (for साक्षात्). D3 स भूयः पर्यचिंतयत्.

18 ^{c}) Ñ V B D3.6 विनंक्ष्यति (for नशिष्यति). D5 G1 कल्याणि. D11 न नाशयति कल्याणीं.—^{d}) D2 प्रपद्यते (for प्रवर्तते).

19 D11 reads 19^{ab} twice.—^{a}) T3 तां (for हि). Ś1 D10 तस्य धर्मात्मनो भार्यां; D11 (second time) सर्वात्मनो विशुद्धस्य.—^{b}) D10 साध्वीम् (for भार्याम्). D4 अमिततेजसां. Ś1 साध्वीं तामतितेजसः; V2 भार्यां तामभितो-जसः.—^{c}) Ñ2 V B2 D7-9 स्वचरित्राभि-; B3.4 सुचारित्र्याति-; D1.4 सुचा°; D2 सचा°; D3 सव°; D5 T2 स्वच(T3 °चा)रित्राति-; G3 स्वचारित्रेण (for °रित्राभि-). Ś1 D10 -गुप्तस्य. D11 सुचरित्राभिमुक्तानां.—^{d}) B4 द्रष्टुम्; D2 द्रष्टुम् (for स्प्रष्टुम्). D10 नार्हति (for अर्हति).

20 ^{a}) D8 हंत (for नूनं). Ś1 Ñ1 V1 B D7.9-11 रामप्रभावेण.—^{b}) Ś1 D10 वैदेह्यास्तपसापि वा.—^{c}) Ś1 यस्याः; D3 निर्त्यं; D9 M1.2 यन्मा (for यन्मां). Ś1 Ñ V1 B D1-4.6.10.11 -कर्मापि; G3 -कर्मासौ (for -कर्मायं).—^{d}) D3 नाधाक्षीद्; T3 न दहेद् (for नादहद्).

21 ^{a}) V B1 हृदयं (for त्रयाणां).—^{b}) Ś1 Ñ1 B4

G. 5. 51. 0
B. 5. 55. 26
L. 5. 52. 0

यद्वा दहनकर्मायं सर्वत्र प्रभुरव्ययः ।
न मे दहति लाङ्गूलं कथमार्यां प्रधक्ष्यति ॥ २२
तपसा सत्यवाक्येन अनन्यत्वाच्च भर्तरि ।
अपि सा निर्दहेदग्निं न तामग्निः प्रधक्ष्यति ॥ २३
स तथा चिन्तयंस्तत्र देव्या धर्मपरिग्रहम् ।
शुश्राव हनुमान्वाक्यं चारणानां महात्मनाम् ॥ २४
अहो खलु कृतं कर्म दुर्विगाह्यं हनूमता ।
अग्निं विसृजताभीक्ष्णं भीमं राक्षससद्मनि ॥ २५
दग्धेयं नगरी लङ्का साट्टप्राकारतोरणा ।
जानकी न च दग्धेति विस्मयोऽद्भुत एव नः ॥ २६

D1.3.4.10.11 देव(D11 वेद [meta.])वर्चसां; Ñ2 V1 B1.2 D6 देवतोपमा(B2 °मां); V2 B3 देवतोपमं; D2 देवतेजसां (for देवता च या). —^{c}) D5 मनसः (for च मनः). Ś1 Ñ1 B2-4 D1.3.4.10.11 मनःकांतां. —^{d}) Ñ2 V B1 तु(V2 B1 तु) विनंक्ष्यति; D6 तु विधक्ष्यति (for विनशिष्यति). Ś1 D10 नित्यं रामपरायणां; Ñ1 B4 कथमग्निः प्रधक्ष्यति; B2 तां कथं संप्रधक्ष्यते; B3 तां कथं न प्रधक्ष्यति; D1.2.4 कथं सा नाशमाप्नुयात्; D3 कथं सोत्र प्रधक्ष्यति; D11 कथं वह्निः प्रधक्ष्यति.

22 ^{a}) B1 D1-4.11 T2 G M1.2 यदा; D5 यथा (for यद्वा). D4 यः; D11 [अ]द्य; G3 [अ]सौ (for [अ]यं). —^{b}) Ñ1 B4 D1-4.11 सर्वत्रा(Ñ1 °दा)प्रतिमः(Ñ1 D1.2.4 °घः) प्रभुः. —^{c}) Ñ1 B4 D1-4.11 [अ]दहन्मम (for मे दहति). —^{d}) G1 भविष्यति (for प्रधक्ष्यति). D11 कथं वाचा प्रचक्षते. —For 22, Ś1 D10 subst.:

1096* कथं तां दहते ह्यग्निरतितीव्रव्रते स्थिताम् ।

[D10 दह्यते and -तीव्रे (for दहते and -तीव्र-).];
while Ñ2 V B1-3 D6 subst. for 22; Ñ1 B4 D1-4.11 ins. after 22:

1097* व्रतोपवासपरमां नित्यं रामपरायणाम् ।
तां कथं धक्ष्यते वह्निरतिवीर्यां तपस्विनीम् ।

[(l. 1) Ñ1 D1.3.4.11 -निरतां; V1 -नियमां; V2 -नियतां (for -परमां). D1.4 स्वं (for नित्यं). —(l. 2) V2 तां कथं च (hypm.); D2 कथं तां (by transp.). D2 यशस्विनीं (for तप°). Ñ1 कथं तां धक्ष्यते ह्यग्निः प्रतिक्रांततपस्विनीं; D1.4.11 कथं तां धक्ष्यति(D11 °ते) ह्यग्निरतितीव्रव्रतां सतीं(D11 °प्रभावतः); D3 कथ धक्षति तां वह्निरतिवीर्यतरस्विनीं.]
—After 22, D5.7-9 S ins.:

1098* पुनश्चाचिन्तयत्तत्र हनूमान्विस्मितस्तदा ।
हिरण्यनाभस्य गिरेर्जलमध्ये प्रदर्शनम् ।

[(l. 1) G3 निश्चितस (for विस्मितस्). D5 हनुमान्मारुतात्मजः (for the post. half). —(l. 2) G3 शृंग- (for जल-). D9 marg.; G1 -मध्ये प्रदर्शितं.]

23 B3 om. 23. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-4.10 सत्यसंवादाद् ; D5 तस्य वाक्येन (for सत्यवा°). —Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) G2 (to avoid hiatus) ह्यनन्यत्वाच्च. —For 23^{ab}, Ñ2 V B1.2.4 D6.11 subst.:

1099* सा हि सत्याभिसंवादा तथानन्या च भर्तरि ।

[Ñ2 सत्या हि; B4 पत्यभि- (for सत्याभि-). V B3(m. also as above) -संधाना; B1 -संबाधा; D11 -संधस्य (for -संवादा).]

—^{c}) D7-9 असौ वि- (for अपि सा). B2 वह्निं (for अग्निं). —^{d}) Ñ1 D1.2.4.11 प्रधर्षयेत् ; Ñ2 V B1.2.4 D6 तु निर्दहेत्; D10 प्रभक्ष्यति (for प्रधक्ष्यति).

24 ^{a}) Ñ1 D3.5 तदा; B1 च तां; B4 -खेदं (for तथा). Ñ2 V B2-4 D6 दीनो; B1 देवीं (for तत्र). G3 साधु चिंतयतस्तस्य. ❀ Cr : चिन्तयतस्तस्य इत्यत्र व्यत्ययश्छान्दसः । चिन्तयन्स इत्यर्थः ।; so also Ck. ❀ —^{b}) D1.4 धर्मं; G3 Ck साधु; Cm as in text (for धर्म-). —V2 om. (hapl.) from वाक्यं in ^{c} up to हनुमान् in l. 1 of 1101*. —^{c}) D1.4 शुश्रुवे (for शुश्राव). Ś1 भोनश्च; Ñ1 B3 D3.6 वाचं; Ñ2 V1 B1.2.4 D1.2.4.10.11 वाचश्च; D7-9 तत्र (for वाक्यं). —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 मनस्विनां; Ñ2 V1 B D6 दिवौकसां; D3 खचारिणां (for महात्मनाम्). Ñ1 श्लाघ्यमानां मनस्विनीं.

25 V2 om. 25 (cf. v.l. 24). —^{a}) D4 om. खलु. —^{b}) V1 D5.7.9 Ct दुर्विगाहं; B °गाह्यं; D10 च विषह्यं; T1.3 M3 दुष्करं हि (for दुर्विषह्यं). —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1-3.6.10.11 भीमं; D4 om.; D7-9 G2 M3 तीक्ष्णं (for [अ]भीक्ष्णं). —^{d}) T2.3 G3 M3 -वेश्मनि (for -सद्मनि). Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6.10.11 भीमे राक्षसमंदिरे (D1.4 °पुंगवे; D3.11 °संभ्रमे); Ñ1 राक्षसाधिपमंदिरे. —After 25, D5.7-9 S ins.:

1100* प्रपलायितरक्षःस्त्रीबालवृद्धसमाकुला ।
जनकोलाहलाध्माता क्रन्दतीवाद्रिकन्दरैः ।

[(l. 1) T2 प्रवलायत- (for प्रपलायित-). —(l. 2) D5 G1 -ध्माता; T2 -[आ]ध्मातैः; Cr.k as above (for -[आ]ध्माता). T2.3 M1.3 क्रंदंती. D8 T1.3 G2 M3 [अ]द्रिकंदरे.]

26 V2 om. up to हनुमान् in l. 1 of 1101* (cf. v.l. 24). —^{a}) Ś1 D2.10 T G2 M1.3 सर्वा; D11 लंकां (sic) (for लङ्का). —^{b}) D4 साद्रि- (for साट्ट-). D11 सार्धं प्राकारतोरणां. —After 26^{ab}, B3 reads 5.51.37-39. —B3 om. 26^{c}-28. —^{c}) Ś1 D2.8.10 M1 च न (by transp.); B2 [इ]ति न; D1.4 तु न; D3 नैव (for न च). D3 दग्धेयम. —^{d}) T1.3 M2 [ऽ]द्भुतम्. Ś1 D10 विस्मयो-भून्महानिह नः; Ñ1 °यं महानभूत्; Ñ2 V1 B1.2 D6 °द्य भूत्... (B1 °ह्लांत; B1 [m. also].3 °दार)भाषिणां; B4 °बाहुल-

स निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ।
ऋषिवाक्यैश्च हनुमानभवत्प्रीतमानसः ॥ २७

ततः कपिः प्राप्तमनोरथार्थ-
स्तामक्षतां राजसुतां विदित्वा ।
प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव दृष्ट्वा
प्रतिप्रयाणाय मतिं चकार ॥ २८

G. 5. 51. 26
B. 5. 55. 35
L. 5. 52. 29

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

चेतसः; $D_{1.2.4.11}$ °योऽद्भुतमेव च; D_3 अहो दैवगतिर्महान्. —After 26, $Ś_1$ Ñ V $B_{2.4}$ $D_{1-4.6-11}$ T_2 ins. :

1101* इति शुश्राव हनुमान्वाचं तामनृतोपमाम् ।
बभूव चास्य मनसो हर्षस्तत्कालसंभवः ।

[V_2 om. up to हनुमान् in l. 1. — (l. 1) B_2 श्रुत्वा स; $D_{1.4.11}$ श्रुत्वैव (for शुश्राव). $Ñ_2$ D_6 शुश्रुवे हनुमान्वाचम् (for the prior half). $Ñ_2$ D_6 इति (for वाचं). — (l. 2) B_2 वाच- (for चास्य). $Ñ_1$ बभूव रामस्य मनो-; B_4 बभूवास्य महोत्साहो (for the prior half).]

27 B_3 om. 27 (cf. v.l. 26). —[a]) $D_{3.9}$ T_1 G_3 सन्निमित्तैश्च. G_3 damaged from र्थैः up to महा in [b]. $Ñ_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ $D_{5.6}$ दृष्टार्थैः. $Ś_1$ D_{10} स निश्चित्याथ हृ(D_{10} द)-ष्टार्थैः. —[b]) B_2 (*sup. lin.* also) D_3 चारणैश्च (for कार°). D_6 महागणैः. —[c]) D_{10} ऋषिवाक्यं (for °क्यैश्च). —[d]) $Ñ_2$ B_3 D_6 प्रीतिमान्पुनः; $B_{1.4}$ $D_{1.3.7.9}$ $T_{2.3}$ M_1 प्रीतिमानसः. V पुनर्हृष्टतरोभवत्.

28 B_3 om. 28 (cf. v.l. 26). —[a]) G_1 प्रीत- (for प्राप्त-). $Ñ_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ D_6 -पराक्रमार्थस्; V_2 -पराक्रमवान्वपुस् (for -मनोरथार्थस्). —[b]) D_3 अक्षितां (sic). $Ś_1$ राजपुत्रीं; B_4 °समां (for °सुतां). —[c]) T_3 त्वां (sic) (for तां). $D_{3.5.10}$ प्रत्यक्षतस्तां(D_3 °स्तत्). $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ द्रष्टुं (for दृष्ट्वा). $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 कार्यांनियोगे वि (B_2 °नि)निविष्टबुद्धिः.

Colophon. —*Sarga name* : $Ś_1$ $D_{3.10}$ हनुमच्चिंता; $Ñ_1$ हनुमद्वचनः; $Ñ_2$ V_1 B_2 D_6 लंकादाहानुशयः; V_2 लंकादाहः; B_1 लंकादाहे सीतासंशयः; B_3 लांगूलप्रदीपनं; B_4 हनूमच्छोचना; $D_{1.2.4.11}$ सीतानुशोचनः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : $Ñ_1$ B_2 $D_{1.2.4.10.11}$ om. ; $Ś_1$ $D_{5.7-9}$ T G $M_{1.3}$ 55 ; $Ñ_2$ V_1 D_6 53 ; V_2 42; B_1 51; B_3 49; B_4 56; D_3 58 ; M_2 54. —After colophon, D_3 concludes with राम; G $M_{1.2}$ with श्रीरामाय नमः. —After Sarga 53, $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 ins. a passage relegated to App. I (No. 14); while B_3 reads 5.52. 1–14 (om. 10–11[b]) and 16.

५४

G. 5. 53. 1
R. 5. 56. 1
L. 5. 53. 1

ततस्तु शिंशपामूले जानकीं पर्यवस्थिताम् ।
अभिवाद्याब्रवीद्दिष्ट्या पश्यामि त्वामिहाक्षताम् ॥ १

ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तृस्नेहान्वितं वाक्यं हनूमन्तमभाषत ॥ २

54

Before 1, D11 ins. 1102*.

1 ^{a}) D3 तां; D5 T2 G2.3 Ck स (for तु). Ś1 D1.2 शिं(Ś1 शि)शिपा-; D3 शंशपा-; D5.7–9 T2.3 शिंशुपा- (for शिंशपा-). D11 -मध्ये (for -मूले). —^{b}) T1.3 G2 M3 पर्युप- (for पर्यव-). D11 जानकी पर्युपस्थिता. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.5.10 दृष्ट्वा; D11 दृष्टो (for दिष्ट्या). D5 [आ]गतां (for [अ]क्षताम्). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 दिष्ट्या पश्यामि चाक्षताम्. ❀ Ct: इत आरभ्य 'पुनर्मध्येन सागरम्' इत्यन्ताः सार्धचतुर्विंशतिश्लोकाः प्राग्व्याख्यातप्राया एव. ❀ —For 1, Ñ2 V B D6 subst.; Ś1 Ñ1 D1–4.7.9.10 T2 ins. only l. 1 before 9; D11 ins. before 1:

1102* प्रवरान्राक्षसान्हत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ।
दग्ध्वा च नगरीं लङ्कां सीतां द्रष्टुं ययौ कपिः ।
गत्वा चामन्त्रयामास गमनाय महोदधेः ।

[D11 repeats l. 1 (var.) before 9. —(l. 1) Ś1 Ñ1 D1–4.7.9 राक्षसान्प्रवरान् (by transp.); D10 राक्षसप्रवरान्; D11 (second time) स तत्र राक्षसान्. —(l. 2) B4 स दग्ध्वाथ पुरीं लंकां; D11 दग्धा च नगरी लंका (for the prior half). —(l. 3) D11 वा (for च). B2 मंत्रयामास (for [आ]मं°). Ñ2 B3 D6 क्रमणाय (for गमनाय).]

—After 1, D3 ins.:

1103* आत्मानं दर्शयित्वा तु तस्याः स कपिकुञ्जरः ।
संप्रहृष्टमना भूत्वा गमनाय मनो दधे ।

2 ^{a}) G3 सं- (for तं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 दृष्ट्वा (for सीता). Ñ2 V B D6 तम(B2 °द)भिप्रस्थि(B4 °स्तु [sic])तं दृष्ट्वा. —^{b}) Ś1 V D3–10 वीक्ष्यमाणा; Ñ1 D1.2.11 वीक्ष्यमाणं (for वीक्षमाणा). —^{c}) D5.8 भर्तुः (for भर्तृ-). D7.9 भर्तुः स्नेहान्विता वाक्यं. —For 2^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

1104* भर्तृस्नेहादिदं वाक्यं सौहार्दात्तमथाब्रवीत् ।

[D1 भर्तुः. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 भर्तुः सुहृदं; D3 भर्तुः सौहा° (for वाक्यं सौहार्द°). D3 सुहृदं वाक्यमब्रवीत् (for the post. half).]

—Then B4 cont.:

1105* साधु साधु महावीर यस्य ते वनमीदृशम् ।
दग्धा लङ्कापुरी सर्वा रावणो वधमेष्यति ।

—Then B4 further cont., while Ś1 Ñ V B1–3 D1–4.6.10.11 cont. after 1104*, whereas D7.9 ins. after 2:

1106* यदि त्वं मन्यसे तात वसैकाहमिहानघ ।
कस्मिंश्चित्संवृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ।
मम चैवाल्पभाग्यायाः सांनिध्यात्तव वानर ।
शोकस्यास्याप्रमेयस्य मुहूर्तं स्यादपि क्षयः ।
गते हि हरिशार्दूल पुनः संप्राप्तये त्वयि । [5]
प्राणेष्वपि न विश्वासो मम वानरपुंगव ।
अदर्शनं च ते वीर भूयो मां दारयिष्यति ।
दुःखाद्दुःखतरं प्राप्तां दुर्मनःशोककर्शिताम् ।
अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुमहत्सु सहायेषु हर्यृक्षेषु महाबलः । [10]
कथं नु खलु दुष्पारं संतरिष्यन्ति सागरम् ।
तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ।
त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यापि लङ्घने ।
शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ।
तदत्र कार्यनिर्बन्धे समुत्पन्ने दुरासदे । [15]
किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविशारदः ।

[(l. 1) B1 यदीह; B3 D2 यदिदं (for यदि त्वं). Ś1 Ñ1 D10 तावद् (for तात). Ñ V B1.2.4 D1.4.6 अरिंदम (for इहानघ). B3 वदाम्यहमरिंदम (for the post. half). —(l. 2) V B2.3 D6 त्वं (for सु-). D3 अस्मिंश्च संवृते देशे (for the prior half). D3.6 गमिष्यति. —(l. 3) D11 सांनिध्यं (for °ध्यात्). Ñ1 सांनिध्यात्तु चराचरे (for the post. half). —V2 om. from the post. half of l. 4 up to the prior half of l. 5. —(l. 4) V1 B1.2.4 D3.6 यदि (for अपि). B3.4 क्षमः (for क्षयः). —(l. 5) D2 -शार्दूले. Ś1 Ñ1 D2.10.11 मुहूर्तगमने त्वयि; Ñ2 V1 B D6 मुहूर्तं गग(B1.4 °म)ने त्वयि; D3 पुनरागमनात्त्वयि (for the post. half). —(l. 6) Ñ1 D1.2.4.11 [इ]ह (for [अ]पि). Ñ2 V B D6 प्राणानामपि (for प्राणेष्वपि न). D3 प्राणानामपि संदेहो (for the prior half). Ñ2 V B D6 मम न स्यात्प्लवगर्षभ (for the post. half). —(l. 7) D10 मा (for मां). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 तापयिष्यति (for दार°). —(l. 8) Ś1 V3 Ñ2 V B दुःखं (for दुःखाद्). Ś1 D10.11 भूयः; Ñ1 भूयान्; Ñ2 V B D6 दुःखितां; D1.2.4.6 प्राप्य (for प्राप्तां). Ś1 प्रवासे; Ñ2 V B D6 दुःखितां D10 प्रयास्ये (sic) (for दुर्मनः-). Ñ1 D2 दुर्मनस्कां सभागिनीं (for the post. half). D3 दुःखे दुःखपराभूतां दुर्मनस्काम- B3.4 भागिनीं. —(l. 9) B1.3 संदेशस् (for संदेहस्). Ñ2 B1.2.4 D2.6 [इ]ह (for [इ]व). —(l. 10) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10 सुमहांस्त्वत्(Ñ2 V D6 °स्तव; B1.4 °स्त्वं)सहायेषु; B3 सुमहांस्त्वयि निःक्षिप्तस् (for the prior half). V2 D3.7.9–11 हर्येक्षेषु (sic); B3 तं प्रापय (for हर्यृक्षेषु). Ś1 D10 महात्मनः. D1.2.6 हर्येक्षेषु (sic) महाबल (for the post. half).

काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ ३
बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तस्य तत्सदृशं भवेत् ॥ ४
तद्यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवत्याहवशूरस्य तत्त्वमेवोपपादय ॥ ५
तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
निशम्य हनुमांस्तस्या वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ६
क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्षप्रवरैर्वृतः ।
यस्ते युधि विजित्यारीञ्शोकं व्यपनयिष्यति ॥ ७

G. 5. 53. 0
B. 5. 56. 21
L. 5. 53. 0

—(l. 11) Ñ1 V2 B1-3 D2.4.6.11 तु खलु; B4 खलु सु- (for नु खलु). Ñ2 V D1-4.6.11 दुष्पारं. Ś1 Ñ1 D1.4.10 पारमे(D1.4 °यि)ष्यंति सागरं; Ñ2 V B1-3 D6 तरिष्यंति महोदधिं(D6 °हार्णवं); B4 पर तुष्यंति सागरं (sic); D2.3.11 तारयिष्य(D11 °ष्यं)ति सागरं (for the post. half). —(l. 12) B2 D1-4.6.7.9-11 हर्य(D4 °र्यु)क्ष- (for हर्यृक्ष-). Ñ1 चामर- (for वा नर-). D1.4 -वरोत्तमौ (for -वरात्मजौ). Ś1 D10 तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ (for the post. half). —(l. 13) Ñ2 V B2 D3.4.6.11 अपि (for एव). Ś1 Ñ2 B1-3 D3.6.11 [अ]भि-; V वि-; D1.2.4.7.9 [अ]ति-; D10 [अ]स्य (for [अ]पि). Ñ1 लंघने सागरस्य हि (for the post. half). —(l. 14) B4 D11 च (for second वा). —(l. 15) Ñ2 V B1-3 D6 अस्मिन् (for अत्र). Ś1 D10 -निर्वेदे; Ñ1 B4 -संयोगे; D3 -निर्देशे; D11 -निर्दिन्ने (sic) (for -निर्बन्धे). D1.4 काकनिर्योगे (for कार्यनिर्बन्धे). Ñ2 V B D6 सुदारुणे (for दुरासदे). —(l. 16) Ś1 पश्यामि (for पश्यसि). D2 कार्ये (for कार्य-). Ś1 D3.10 -विदां वरः (for -विशारदः).]

3 =37.27. B3 om. 3. —^{a}) D3 असि (for अस्य). —^{c}) D1.5.6.11 परवीरघ्नः. —^{d}) T3 Cr फलोदयः; Cv.m.g.k as in text (for बलो°). Ś1 Ñ1 D3.10 न त्वेतदुचितं मम (Ñ1 महत्); Ñ2 B4 D6 नैतत्त्व(B4 °त्स्व)भिमतं मम (D6 तव); B1 नैतत्त्वयि मतं मम; B2 नान्यश्चेति मतिर्मम; D1.4.11 किंतु(D11 किमुत [hypm.]) सर्वे सुसंहताः; D2 न त्वेह तु चिरं मम (sic). —After 3, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 (Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 l. 1-2 after 4) ins.:

1107* बलैः समग्रैर्यदि मां निहत्य रजनीचरान् ।
नयेत स्वपुरं रामः परं तस्स्याद्यशस्करम् ।
यथाहं तस्य वीरस्य विरहे रुदती सती ।
हता ह्येतेन पापेन तथा नार्हति राघवः ।

[l. 1-2 = 37.28. —(l. 1) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 शरैस्तु मुख्यैर्यदि मां युधि निर्जित्य रावणं. —D3 om. l. 2-4. —(l. 2) Ś1 Ñ1 विजित्य; B1 नयेच्च; D1-4.10.11 विजयी (for नयेत). Ñ2 B2 D6 स्वपुरीं. Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 नयेत्; Ñ2 तस्य (for परं). D2 तत्तद् (for तत्स्याद्). B2 तस्स्यात्तस्य यशस्करं; D6 स्यात्तस्यायशस्तत्करं (sic) (for the post. half). —Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 om. l. 3-4. —(l. 4) Ñ2 V2 हतेस्येतेन (sic) (for हता ह्येतेन). B3 तथा नाथमेसंहितं (for the post. half).]

4 =37.29. —^{a}) D1.4 बाणैस्; D5.8 G2 M1.3 Cr.m.g शरैस्; Ck as in text (for बलैस्). —^{b}) Ñ2 V B D6 -पुरंजयः; D11 -बलार्दिनीं (for -बलार्दनः). —^{c}) D1.4 मा; D11 ज्ञा- (sic) (for मां). —^{d}) Ś1 Ñ1 तदस्य; V B D1-5.7-11 S तत्तस्य (by transp.). —After 4, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins. l. 1 and 2 of 1107*.

5 =37.30. B3 om. 5; D4 om. 5^{ab}. —^{a}) D5 यद् (for तद्). —^{b}) T2 अनुकूलं (for °रूपं). —^{c}) G1.3 भवेद् (for भवति). —^{d}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6-11 M3 तथा(B1 कथां) त्वमुपपा(M3 °सा)दय(Ś1 D10 °येः).

6 =37.31. —^{b}) V1 B1.2.4 D1-4.11 प्रस्(B1 °श्रि)तं (for प्रश्रितं). Ś1 -संमितं; V2 -संस्थितं; D1-4.10.11 -संयु(D3 °म)तं (for -संहितम्). —^{c}) Ñ2 V B D6-9 वीरो (for तस्या). —After 6, Ś1 Ñ V B D1-4.6.7.9-11 ins.:

1108* देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्वसम्पन्नस्तवार्थे कृतनिश्चयः ।
स वानरसहस्राणां कोटीभिरभिसंवृतः ।

[l. 1-2 = 37.32 and l. 3 = 37.33^{ab}. D3 repeats l. 1 and 2 after l. 2 of 1111(A)*. —(l. 1) Ñ2 V B D6 वानर- (for हर्यृक्ष-). Ś1 प्लवगेश्वरः; Ñ2 V B D6 प्लवगाधिपः (for प्लवतां वरः). D3(second time) अधिपः प्लवगाधिपः (for the post. half). —(l. 2) D1.3(first time).4 सत्य- (for सत्त्व-). —(l. 3) B3 -सहस्राणि (sic). D1.4.11 कोटिभिर्. V1 परिवारितः (for अभिसंवृतः). Ś1 D10 कोटिकोटिभिरावृतः; B2.3 कोटिभिः परिवारितः(B3 °संवृतः) (for the post. half).]

—Thereafter, D7.9 cont. 1109*.

7 ^{b}) D7-9 युतः (for वृतः). —For 7^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 subst., while D7.9 cont. after 1108*:

1109* क्षिप्रमेष्यति वैदेहि सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।

[The prior half = 37.33^{c}. Ñ2 V B D6 सुग्रीवो वैदेहि (by transp.). D2.3 प्रियकृत्ते महाबलः (for the post. half).]

—Then Ñ2 V B D6 cont.; D3 cont. after l. 2 (r.) of 1108*; D11 cont. after l. 2 of 1111*:

1110* तस्य विक्रमसम्पन्नाः सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
मनःसंकल्पसम्पन्ना निदेशे हरयः स्थिताः ।

G. 5. 53. 29
B. 5. 56. 22
L. 5. 53. 22

एवमाश्वास्य वैदेहीं हनूमान्मारुतात्मजः । गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीमभ्यवादयत् ॥ ८

येषां नोपरि नाधश्च न तिर्यक्सज्जते गतिः ।
न ते कर्मसु सीदन्ति महत्स्वमितविक्रमाः ।
नैकशस्तैर्महाभागैः ससागरधराधरा । [5]
प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ।
मद्विशिष्टास्तथा तुल्याः सन्ति तत्र वनौकसः ।
मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसंनिधौ ।
अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
न हि प्रकृष्टान्प्रेष्यांश्च प्रेषयन्त्यवरावरान् । [10]
तदलं परितापेन देवि मन्युरपैतु ते ।
एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरिपुंगवाः ।
मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविवोदितौ ।
त्वत्सकाशं महाभागौ नृसिंहावागमिष्यतः ।

[l. 1—14 = 5.37.34-40. —(l. 1) B3 ऋद्धिमंतो (for सत्त्ववन्तो). D3 मनोमारुतरंहसः (for the post. half). —D3 om. l. 2. —(l. 2) D11 निवेशे (for निदेशे). D6 निदे*हा*यः स्थिता (for the post. half). —(l. 3) V2 D3 नाधस्तान्; B3 धानश्च (meta.) (for नाधश्च). Ñ2 B3 D6 तिर्यक्संसज्जते गतिः (for the post. half). —(l. 4) D3 च (for ते). D3 -तेजसः (for -विक्रमाः). —B3 om. l. 5-7. —(l. 5) V2 B2 D11 नैकशस्तै(B2 °शैस्ते)र् (for °शस्तैर्). V1 महावेगैः (for °भागैः). B4 एकशस्तैर्महावेगैः; D3 असंख्यन-मनोत्साहैः (for the prior half). Ñ2 D11 -धराधरौ (for °धराः). —(l. 6) D3 सर्वा (for भूमिर्). B4 स्वर्ग- (for वायु-). —(l. 7) B4 तथा त्वन्ये; D3 च तुल्याश्च (for तथा तुल्याः). —(l. 9) D11 प्राप्ताः (sic) (for प्राप्तः). D3 वनौकसः (for महाबलाः). —B3 om. l. 10. —(l. 10) V1 ते; B1 तु (for च). D11 प्रेष्यस्तु (for प्रेष्यांश्च). Ñ2 [अ]म्हावरान्; B4 विपश्चितः (for [अ]वरावरान्). V2 न ह्यत्र हृष्टान्प्रेष्यांस्ते प्रेषयंति च वानराः; D3 न हि प्रहृष्टाः प्रेष्यंते * * प्रेत्य धराधराः. —B1 transp. l. 11-12 and l. 13-14 reading l. 13-14 in marg. —(l. 11) Ñ2 V उपैतु (for अपैतु). B4 देवि सौख्यमुपैतु ते; D3 देवि मन्युरुपास्यतां (for the post. half). —(l. 12) B4 एकोत्थानेन लंकायाम् (for the prior half). D3 -यूथपाः (for -पुंगवाः). —V2 om. l. 14. —(l. 14) B4 महाभागे; D3 अनवद्यांगि (hypm.) (for महाभागौ).]
—Thereafter Ñ2 V B D6 further cont., while Ś1 Ñ1 D1-4.7.9-11 cont. after 1109*:

1111* तौ च वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
आगम्य नगरीं लङ्कां सायकैर्विधमिष्यतः ।
सगणं राक्षसं हत्वा नचिराद्रघुनन्दनः ।
त्वामादाय वरारोहे स्वां पुरीं प्रतियास्यति ।
समाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकाङ्क्षिणी । [5]
क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण निहतं रावणं रणे ।
निहते राक्षसेन्द्रे च सपुत्रामात्यबान्धवे ।
त्वं समेष्यसि रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ।

[l. 1-8 = 5.37.41-44. B2 om. (hapl.) l. 1 and 2. —(l. 1) V -श्रेष्ठौ (for -वरौ). Ñ2 V B1.3.4 D6 भ्रातरौ (for सहितौ). —(l. 2) Ś1 D10.11 आगत्य (for आगम्य). V2 च पुरीं (for नगरीं). B4 आगत्य लंकां तौ वीरौ (for the prior half). —After l. 2, D11 cont. 1110*. —(l. 3) D1.4 रणे (for -गणं). Ñ2 V B D3.6 रावणं (for राक्षसं). Ñ2 V B D6 राघवो (B3 वानरौ) वरवर्णिनि (B1-3 °र्णी) (for the post. half). —(l. 4) D4 वरारोहां. Ś1 स्व-; B2 तां (for स्वां). B3 प्रतियास्यतः; D2.3 अभियास्यति; D11 प्रतिगच्छति (for प्रतियास्यति). —B3 om. l. 5. —(l. 5) Ñ V B1.3.4 D1-4.6 तद् (for सम्-). D11 तदाश्वासय भद्रं ते (for the prior half). B4 देवि (for भव). —After l. 5, D3 cont.:

1111(A)* तानि हर्यृक्षसैन्यानि शतशोऽथ सहस्रशः ।
क्षिप्रं द्रक्ष्यसि कल्याणि लङ्काद्वारि स्थितानि तु ।
मा विषादं विशालाक्षि कुरु द्रक्ष्यसि राघवम् ।
लक्ष्मणं च धनुष्मन्तं लङ्काद्वारमुपस्थितम् ।
सुग्रीवं च महात्मानं वानरेन्द्रमरिंदमम् । [5]
अनेकांश्च महाकायान्हरीन्हरिणलोचने ।
नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ।
वानरान्वानरेन्द्राभान्क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ।
कालाम्बुदनिकाशानां लङ्कामलयसानुषु ।
नर्दतां कपिसैन्यानां क्षिप्रं श्रोष्यसि निःस्वनम् । [10]
निहतं च दशग्रीवं रामबाणैः समर्पितैः ।
भिन्नदेहतनुत्राणं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि भामिनि ।

[After l. 2, D3 repeats l. 1 and 2 of 1108* and then cont. 1110*.
—(l. 6) Ñ1 V B1 D1.2.4.11 रावणं निहतं (by transp.). —(l. 7) D2.3 तु (for च). B3 निहते रावणे चैव (for the prior half). Ś1 D10 -मित्र- (for -पुत्र-). D11 -बांधवैः. —(l. 8) Ñ2 D6 वीरेण (for रामेण). B4 सा त्वं यास्यसि रामेण (for the prior half). —After the prior half of l. 8, D10 wrongly repeats the post. half of l. 6 and the prior half of l. 7.]
—Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 om. 7^{cd}. —^{c}) D5.7.9 T1.3 विनिर्जित्य (for त्रिजित्यारीन्).

8 D6 repeats 8^{cd} after 9^{ab}. —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4.6(first time).10.11 जानकीम् (for वैदेहीम्). D3 अभ्यभाषयत्. —After 8, Ś1 D2.10 ins.:

1112* असाध्या त्रिश्चला लक्ष्मीस्तथा जयपराजयौ ।
दृष्ट्वा हि सीतां वैदेहीं श्रेयो मे गमनं त्वितः ।

[(l. 1) D2 असह्यानि च युद्धानि; D10 असत्यानि त*** (for the prior half). —(l. 2) D3 च (for हि). D3 वै (for मे).];
While D3 ins. after 8:

ततः स कपिशार्दूलः स्वामिसंदर्शनोत्सुकः ।
आरुरोह गिरिश्रेष्ठमरिष्टमरिमर्दनः ॥ ९

तुङ्गपद्मकजुष्टाभिर्नीलाभिर्वनराजिभिः ।
सालतालाश्वकर्णैश्च वंशैश्च बहुभिर्वृतम् ॥ १०

G. 5. 51. 3
B. 5. 56. 34
L. 5. 54. 4

1113* हनूमता वानरदीनभाषिणा
मनोनुकूलाभिरभिप्रसादिता ।
हनूमतश्चाभिमुखी विदेहजा
मुदा कृतार्थेव बभूव बाला ।

—Ś1 D2.10 after 1112*; D3 after 1113*; whereas Ñ V1 B D1.4.6.11 after 8; read an addl. colophon.

[*Sarga name*: Ś1 D10 हनुमता सीताश्वासनं; Ñ1 D2 सीताप्रत्याश्वासनं; Ñ2 B1.2.4 D1.4.6.11 सीताश्वासनं (D1.4.11 °नः); V1 सीतासमाश्वासनं; B3 जानक्याश्वासनं; D3 सीतासमाश्वासने हनुमत्प्रस्थानं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1-4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 V1 D6 55; B1.2 53; B3 51; B4 58; D3 59.—After colophon, D2 concludes with रम.]

9 Before 9, Ś1 Ñ1 D1-4.7.9-11 (D11 repeats cf. v.l. 1) T2 ins. only l. 1 of 1102* and then cont.; while Ñ2 V1 B D6 ins. before 9:

1114* समाश्वास्य च वैदेहीं दर्शयित्वा परं बलम् ।
नगरीमाकुलां कृत्वा वञ्चयित्वा च रावणम् ।
दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीमभिवाद्य च ।
प्रत्यागन्तुं मनश्चक्रे पुनर्मध्येन सागरम् ।

[Ś1 Ñ2 V1 B D6 om. l. 1. D2.10 transp. l. 1 and 2.—(l. 1) D2.10 पुनर्दृष्ट्वा (for समाश्वास्य). Ñ1 D1.3 धा(Ñ1 वा)रयित्वा; D4 दर्शयिष्यति (hypm.); T2 पातयित्वा (for दर्शयित्वा). D2.10 व्यथयित्वा च रावणं; D11 भंक्त्वा काननमुत्तमं (for the post. half).—(l. 2) Ñ1 व्याकुलां. Ñ2 V1 B D6 आकुलां नगरीं (by transp.). B D3.6 व्य(B3 क)थयित्वा (for वञ्च°). Ś1 D10 हत्वा च प्रवरं बलं; D2 वारयित्वा पुरं बलं (for the post. half).—Ś1 om. l. 3.—(l. 3) D2 मैथिलीम् (for वैदेहीम्). Ñ2 V1 B D6 अभिवाद्य (Ñ2 V1 D6 समाश्वास्य) च मैथिलीं (for the post. half).—Ñ2 V1 B D6 om. l. 4.—(l. 4) D7.9 प्रतिगंतुं. D3 पुनश् (for मनश्). D3 कपिर् (for पुनर्). Ś1 मध्ये च (for मध्येन).];
whereas D8 ins. before 9:

1115* प्रदक्षिणं परिक्रम्य गगनं चोत्पपात ह ।

V3 om. 9-26, Ñ2 om. 9^{a}.—^{a}) B3 G2 च; G3 तु (for स).—^{b}) B3 स्वामिदर्शन उत्सुकः; B4 स्वामिनं (sic) दर्शनोत्सुकः.—After 9^{ab}, D6 repeats 8^{cd}.—^{cd}) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D2.10.11 गिरिं मुख्यम्; B3 गिरिं सह्यम् (for गिरिश्रेष्ठम्). D3 सुवेलम्; G1 हनूमान्; Cv as in text (for अरिष्टम्). Ś1 Ñ V1 B D2.9.10.11 अरि (Ñ1 B रिपुः D10 निनि [sic]) सूदनः (for अरिमर्दनः). D6 स तदा आरोह* गिरिमुख्यमरिसूदनः.

10 V2 B3 om. 10 (for V2, cf. v.l. 9).—^{a}) Ñ1 D1-4.11 -पर्वत-; Cv as in text (for -पद्मक-). Ś1 D10 शीतमारुतजुष्टाभिर्; T2 स तुंगपद्मजुष्टाभिर्.—After 10^{ab}, D3 (ins. only l. 1 [followed by 1116(A)*] after 13).5.7-9 S ins.:

1116* सोत्तरीयमिवाम्भोदैः शृङ्गान्तरविलम्बिभिः ।
बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः ।
उन्मिषन्तमिवोद्धूतैर्लोचनैरिव धातुभिः ।
तोयौघनिःस्वनैर्मन्द्रैः प्राधीतमिव सर्वतः ।
प्रगीतमिव विस्पष्टं नानाप्रस्रवणस्वनैः । [5]
देवदारुभिरुद्धूतैरूर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ।
प्रपातजलनिर्घोषैः प्राकुष्टमिव सर्वतः ।
वेपमानमिव श्यामैः कम्पमानैः शरद्घनैः ।
वेणुभिर्मारुतोद्धूतैः कूजन्तमिव कीचकैः ।
निःश्वसन्तमिवामर्षाद्घोरैराशीविषोत्तमैः । [10]
नीहारकृतगम्भीरैर्ध्यायन्तमिव गह्वरैः ।
मेघपादनिभैः पादैः प्रक्रान्तमिव सर्वतः ।
जृम्भमाणमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः ।
कूटैश्च बहुधाकीर्णं शोभितं बहुकन्दरैः ।

[After l. 1, D3 ins.:

1116(A)* परिधानमिवाधस्तान्नानातरुलतावृतम् ।

—(l. 2) T1.3 G1.3 M1 Cr मुखैः; Cg as above (for शुभैः).—(l. 3) D3 [उ]द्भूतैर् (for [उ]द्धूतैर्). D3 नयनैर् (for लोचनैर्).—(l. 4) D5 G M -निस्वनैर्. D5 G3 M2 मंत्रैः; Cv.g as above (for मन्द्रैः). D3 तोयोपलस्वनैर्मंद्रैः (for the prior half). D3.5.9 T2 प्रधी(D3 °गी)तम्; Cr.m.g.k.t as above (for प्राधीतम्). T2 सर्वशः; G2 M3 पर्वतं (for सर्वतः).—D3 transp. l. 5 and 6.—(l. 5) D3 संस्पृष्टं; G2 M3 विस्प(M3 °सृ)ष्टैर् (for विस्पष्टं). D3 बाध्यंतमिव विस्फोटैर्; T1 प्रगीतमिव सुस्पष्टं (for the prior half).—After l. 5, D3 ins.:

1116(B)* अगस्त्यमिवाम्भोदैः रक्तैर्लेखलाचकैः ।
विस्तीर्णोपलजिह्वाग्रं द्विजिह्वमिव पन्नगम् ।

—(l. 6) T G2.3 M1.3 अत्युच्चैर् (for उद्धूतैर्).—After l. 6, D3 ins.:

1116(C)* प्रस्रवणजलैर्मत्तैर्वैर्यन्तमिव सर्वतः । (hypm.)

—D3 transp. l. 7 and 8.—(l. 7) T2 प्रपतज्; Cv as above (for प्रपात-). D3 प्रपातजलनिस्फोटैः (for the prior half). D3 प्रोत्सृष्टम्; M1 प्राघुष्टम्; Cr.m.g.k.t as above (for प्राकुष्टम्). T2 सर्वशः; G2 पर्वतः (for सर्वतः).—After l. 7, D3 ins.:

1116(D)* आलिखन्तमिवाद्योच्चैर्गण्डशैलैः शिलाचयैः ।
विकीर्णकरवाहूरं सशरीरमिवाचलम् ।

G. 5. 54. 4
B. 5. 56. 34
L. 5. 54. 5

लतावितानैर्विततैः पुष्पवद्भिरलंकृतम् ।
नानामृगगणाकीर्णं धातुनिष्यन्दभूषितम् ॥ ११

बहुप्रस्रवणोपेतं शिलासंचयसंकटम् ।
महर्षियक्षगन्धर्वकिंनरोरगसेवितम् ॥ १२

लतापादपसंबाधं सिंहाकुलितकन्दरम् ।
व्याघ्रसंघसमाकीर्णं स्वादुमूलफलद्रुमम् ॥ १३

तमारुरोहातिबलः पर्वतं प्लवगोत्तमः ।
रामदर्शनशीघ्रेण प्रहर्षेणाभिचोदितः ॥ १४

तेन पादतलाक्रान्ता रम्येषु गिरिसानुषु ।
सघोषाः समशीर्यन्त शिलाश्चूर्णीकृतास्ततः ॥ १५

—(l. 8) G1 कंपमानम्. D5 T1.3 G1.3 M1 शरद्धनैः. D3 स्कंधमात्रैः शिलोच्चयैः (for the post. half). M3 वेपमानमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः. ꕥ Cv: शरद्धनैः, शरद्वानिति यथा कृपाचार्यजनकस्य शरस्तम्बजात इत्यतो हेतोस्तन्नामवन्तीति ।; Cr.k: शरद्धनैः (Ck. इति पाङ्कः)। शिखरलीनैरिति शेषः ।; Cm.t: शरद्वैः सप्तपर्णादिशारदवृक्षसंघैः ।; Cg: शरदि ये घना भवन्ति ते शरद्धनाः । शरत्कालपुष्पिणः सप्तच्छदादयस्तैः शुभ्रीभूतैर्जरया कम्पमानमिव स्थितमित्यर्थः । शरद्वैरिति पाठे बहुवार्षिकवृक्षैरित्यर्थः । शरवणैरिति वार्थः । तकारान्तोऽप्यस्ति । शरवणे जातस्य कृपाचार्यस्य शारद्वत इति नामदर्शनात्. ꕥ —M2 om. l. 9–14. —(l. 9) D5 reads मिव कीचकैः in marg. —(l. 10) D7–9 T3 G M1.3 निश्वसंतम्. D3 -[उ]ल्वणैः; D5.8 G -[उ]पमैः; T2 -[अ]निलैः; Cg as above (for -[उ]त्तमैः). —(l. 11) T3 -[आ]वृत-; G2 -[आ]वृत्ति-; G3 -वृत्त-; Cv as above (for -कृत-). D3 नीहारमिव गंभीरैः (for the prior half). D5 कंदरैः (for गह्वरैः). —(l. 12) D3 -राजि-; D5 -पात-; T2 M1 -जाल-; Cv as above (for -पाद-). G1 मेघपातनिभैर्वातैः (for the prior half). D3 प्रछन्नम् (for प्रक्रान्तम्). G1 M3 पर्वतम् (for सर्वतः). —T1 illeg. for l. 13. —(l. 13) T3 -जालिभिः; G3 Cr.k -शालिभिः; Cm.g.t as above (for -मालिभिः). —After l. 13, D3 ins.:

1116(E)* गुहान्तरगतैः सिंहैर्गर्जन्तमिव धिष्ठितैः ।
लतागृहसमाकीर्णं कुञ्जैर्बहुभिरावृतम् ।

—(l. 14) D5 M3 Cg [आ]कीर्णैः; Ck as above (for °र्णं). D3 निकुंजैर्विविधाकारैः (for the prior half). D8 -कुंजरैः (for -कन्दरैः). —After l. 14, D3 ins.:

1116(F)* बहुभुजंकसारैश्च चन्दनैश्च समावृतम् ।]

—^{c}) B1 D1–4.6 शाल- (for साल-). D10.11 -तालैश् (for -ताल-). V1 D5.7.9–11 च (for -[अ]श्व-). Ñ1 सालतालाश्च कर्णश्च. —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 वन्यैश्; Ñ V1 B1.2.4 D6 द्रुमैश् (for वंशैश्). M1 विविधैर् (for बहुभिर्).

11 V2 om. 11 (cf. v.l. 9). —^{a}) Ś1 Ñ1 D10.11 बहुभिः; Ñ2 V1 B D1–4.6 विविधैः; D5 विततं (for विततैः). —B4 om. (hapl.) 11^{d} – 13^{c}; D8 om. (hapl. ?) 11^{cd}. G1 M1 transp. 11^{d} and 13^{d}. —^{d}) B1 D1.4.9 -निस्यंद-; D3 -निस्पंद-; D6.7 -निष्पंद-; D11 -विस्फंद-; M1 -विष्यंद-; Cr.m.g.t as in text (for -निष्यन्द-). Ś1 Ñ D6.10 -शोभितं (for -भूषितम्). V1 सा*स्यंदनभूषितं; B2.3 धातुवृंदविभूषितं; T2 स्वादुमूलफलद्रुमं (= 13^{d}). ꕥ Cv: धातुविष्यन्दभूषितमिति पाठः. ꕥ

12 V2 B4 om. 12 (cf. v.l. 9 and 11). —^{b}) Ñ2 D6 M3 -संकुलं; M2 -कंटकं; Cm.t as in text (for -संकटम्). Ś1 शिलाभिश्च सुसंकटं. —^{d}) D5 -भूषितं (for -सेवितम्).

13 V2 om. 13; B4 om. 13^{abc} (cf. v.l. 9 and 11); B3 om. 13^{ab}. —^{a}) B2 नाना- (for लता-). D3 M3 Cg -संघातं; D10 -संवादं; D11 -संबाधः (sic); Ct as in text (for -संबाधं). —^{b}) Ñ2 V1 B1 -[आ]शुलित- (sic); D5.7–9 T2 -[अ]धिष्ठित-; T1.3 M3 -[अ]ध्युषित-; G1 M1.2 -[आ]लुलित-; G2.3 -[आ]लोलित- (for -[आ]कुलित-). Ś1 D10.11 सिद्ध(Ś1 मुनि)सेवितकंदरं; D1.4 सिंहसंह(D1 °ह)तकंदरं. —^{c}) Ś1 Ñ V1 B2.3 D6.10 -सिंह-; D1 -द्वीपि-; D2–4 -द्विप-; G2 -संघैः (for -संघ-). B1 सिंहव्याघ्र-; D5.7–9 T2 व्याघ्रादिभिः (for व्याघ्रसंघ-). D11 व्याघ्रसिंहसमायुक्तं. —G1 M1 transp. 11^{d} and 13^{d}. —^{d}) D2 चारु- (for स्वादु-). T1.3 G2.3 -फलोदकं (for -फलद्रुमम्). D8 धातुनिष्पंदभूषितं. —After 13, D3 ins. only l. 1 (followed by 1116(A)*) of 1116*.

14 V2 om. 14 (cf. v.l. 9). —^{a}) Ś1 D3.10 सम् (for तम्). B2.3 विपुलं; D1.4 [अ]तिबलं; T1.3 G2 M3 हनुमान् (for [अ]तिबलः). D5.7–9 T2 G1.3 M1.2 आरुरोहानिलसुतः. —^{b}) D1.4 वानरोत्तमः; T1.3 G2 M3 पवनात्मजः (for प्लवगोत्तमः). —^{c}) G2 -शैघ्र्येण; Cr.m.t as in text (for -शीघ्रेण). D11 रामदर्शनमासाद्य. —^{d}) V1 B1–3 D2.11 प्रचो(V1 °नो; D11 °मो)दितः; D6 च चोदितः (for [अ]भिचोदितः). Ś1 B4 D10 स हर्षेण(B4 हर्षेण च) प्रचोदितः; Ñ1 स हर्षेणाथ देशितः; D1.4 पौरुषेण प्रणोदितः; D3.5 M2 हर्षेणा(D3 मनसा)भिप्रचोदितः.

15 V2 om. 15 (cf. v.l. 9). —^{a}) D3 कपि- (for तेन). Ñ2 G1.2 M2 -क्रांता; B2 -क्षिप्ता (for -[आ]क्रान्ता). —^{b}) D4 रमणीयेषु(hypm.) (for रम्येषु). —^{cd}) Ñ B D6 सनिनादम् (for सघोषाः सम्-). M1 समकीर्यंत. Ś1 D1.2.4.10.11 सघोषमव(Ś1 D10 °भ्य)शीर्यंत (for ^{c}). Ś1 धूली-; B2 D6 चूर्णाः (for चूर्णी-). D1.2.4 G2 M1 तदा; D5.11 तथा; Ck as in text (for ततः). D3 सघोषमिव शीर्यंत शिलाश्चोपलसंकटाः.

स तमारुह्य शैलेन्द्रं व्यवर्धत महाकपिः ।
दक्षिणादुत्तरं पारं प्रार्थयँल्लवणाम्भसः ॥ १६

अधिरुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनात्मजः ।
ददर्श सागरं भीमं मीनोरगनिषेवितम् ॥ १७

स मारुत इवाकाशं मारुतस्यात्मसंभवः ।
प्रपेदे हरिशार्दूलो दक्षिणादुत्तरां दिशम् ॥ १८

स तदा पीडितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
ररास सह तैर्भूतैः प्राविशद्वसुधातलम् ।
कम्पमानैश्च शिखरैः पतद्भिरपि च द्रुमैः ॥ १९

तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः पुष्पशालिनः ।
निपेतुर्भूतले रुग्णाः शक्रायुधहता इव ॥ २०

कन्दरोदरसंस्थानां पीडितानां महौजसाम् ।
सिंहानां निनदो भीमो नभो भिन्दन्स शुश्रुवे ॥ २१

स्रस्तव्याविद्धवसना व्याकुलीकृतभूषणा ।
विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणीधरात् ॥ २२

अतिप्रमाणा बलिनो दीप्तजिह्वा महाविषाः ।
निपीडितशिरोग्रीवा व्यवेष्टन्त महाहयः ॥ २३

G. 5. 54. 17
B. 5. 50. 47
L. 5. 54. 19

16 V2 om. 16 (cf. v.l. 9).—c) Ñ2 B4 D2.3.6 तीरं (for पारं).—d) Ś1 D10 पर्यटँल्ल; Ñ1 समीक्ष्य; Ñ2 V1 B D3.6 गमिष्यँल् (for प्रार्थयँल्ल). D2.11 लवणांभसि.

17 V2 om. 17 (cf. v.l. 9).—a) B3 अभि-; D11 अव- (for अधि-).—c) Ñ V1 B D6 घोरं (for भीमं).—d) B1 D4.7.9 भीम-; D3 महा- (for मीन-). Ñ1 -विभूषितं (for -निषेवितम्). D2 भीमनक्रनिषेवितं.

18 V2 om. 18 (cf. v.l. 9).—a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.6.10.11 [आ]काशे.—b) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 [औ]रसः सुतः (for [आ]त्मसंभवः).—d) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 पितुः पंथानमुत्तमं.

19 V2 om. 19 (cf. v.l. 9).—a) Ś1 D1.4.10.11 M1 स तथा; Ñ V1 B2.3 D2.6 ततः स; B1.4 D3 ततः (B4 °त्र) सं- (for स तदा).—cd) D4 रराज; D11 चचाल (for ररास). Ñ V1 B2–4 D3.6 सहितैः (Ñ1 °तः) सर्वैः (B2 D3 °र्त्वैः); B1 D2 सह तैः सर्वैः (D2 °र्त्वैः); D1.4 संवृतो वृक्षैः; D7–9 T2 G3 M2 विविधैर्भूतैः; D11 संवृतैर्वृक्षैः; Cg as in text (for सह तैर्भूतैः). Ñ2 V1 B1.2 D1.4.6.8 G3 M3 प्र(M3 प्रा)विशन्(B1 °द्); D11 प्रविष्टश् (for प्राविशद्). Ñ1 D1.2.4.11 च महीतलं (for वसुधा°). D3 विशन्निव महीतलं (for d). Ś1 D10 सर्वैश्च सहितः सत्त्वैः प्रविवेश महीतलं.—B3 om. 19ef.—f) G3 इव (for अपि). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 पतद्भिश्चाचलोप(Ś1 Ñ1 D11 °त्त)मैः; Ñ2 B1.2.4 D6 प्र(B2 नि)पतद्भिस्तथापरैः; V1 *****नद्रुमैः (illeg.); D3 पतद्भिश्च तथापरैः.—After 19, Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1–4.6.10.11 ins.:

1117* स गिरिः क्षोभितस्तेन प्रनृत्त इव लक्ष्यते ।

[B4 प्रनृत्य (sic); D1.4 प्रनृत्यन्; D3.10.11 प्रवृत्त (for प्रनृत्त). Ś1 D10 दृश्यते; B1 लक्ष्ये(sic) (for लक्ष्यते).]

20 V2 om. 20 (cf. v.l. 9).—a) B D5 -वेगान् (for -वेग-). Ñ D6 -मथिताः (for -[उ]न्म°). Ś1 D10 तस्योरुवेगमाश्रित्य.—b) Ś1 D3.10 -शोभिनः; Ñ V1 B D1.2.4.6.11 -शोभिताः (for -शालिनः).—c) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6–11 भग्नाः (for रुग्णाः).—d) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 शक्रवज्र-(Ś1 °ज्रा-); G2 शक्राशनि-; Cg.t as in text (for शक्रायुध-).

21 V2 om. 21 (cf. v.l. 9). Ñ1 om. 21ab.—a) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1–4.10.11 T1.3 M3 -[अं]तर- (for -[उ]दर-). B3 D6 कंदरांतरसक्ता(D6 °संस्था)नां.—b) Ś1 D1.2.4.10.11 महात्मनां (for महौजसाम्).—c) Ñ V1 B D1.4.6.11 घोरो (for भीमो). D8 महांस्तु निनदो भूयो.—d) D7–9 हि; T2 G2 प्र- (for स). Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 G1 मेघानामिव शुश्रुवे.

22 V2 om. 22 (cf. v.l. 9).—a) D7–9 Ct त्रस्त-; M1 हस्त-; Cr.g.k as in text (for स्रस्त-). Ś1 D10.11 -प्रवृद्ध-; B3 D6 -व्याकृष्ट-; D1.4 -प्रविद्ध-; M3 -व्यावृत्त-; Cr.m.g.t as in text (for -व्याविद्ध-). Ñ V1 B1.3 स्र(Ñ1 त्र)स्तव्याकृ(B1 °हृ)ष्टवसना; B4 त्रस्तविक्षिप्तवसना; D2 स्रस्तप्रवृद्धरशना; T1.3 G2 स्रस्तव्यावृत्त(G2 °विद्ध)-रशना. ❀ Cm.t: (Cm त्रस्तव्याविद्धवसना इति पाठः।) त्रस्तेन त्रासेन(Ct त्रस्ताः, अत एव) व्याविद्धानि व्यत्यस्तानि वसनानि यासां ताः. ❀—b) D10 -भूषिणः (sic) (for -भूषणा).—After 22ab, D1 reads 24.—c) Ś1 D10 प्रपेतुश्चांगनास्त्रस्ताः; Ñ2 V1 B D3 स(D2 स्र)मुत्पेतुर(D2 °श्चा)प्सरसः; D1.4 पेतुश्चाप्सरसस्त्रस्ताः; D11 प्रपेतुश्चामरास्त्रस्ताः.—d) Ñ1 B1.4 D10 -तलान्(D10 °लं) (for -धरात्).

23 V2 om. 23 (cf. v.l. 9). Ś1 Ñ V1 B D2–4.6.10.11 transp. 23 and 24 (including 1118*).—a) D1.4 प्रति- (for अति-). D1 G1 M1 -प्रमाण- (for -प्रमाणा). Ñ V1 B1–3 D6 बहवो; M2 विपुलो (for बलिनो). B4 अप्रमाणाश्च बहवो.—b) D1.4 दीर्घजंघा; D3 G2 M2 दीर्घजिह्वा (for दीप्तजिह्वा).—c) D8 निःपीडित-. B4 -भुज- (for -शिरो-).—d) G2 व्यावेष्टंत. Ś1 D10 T2 G महोरगाः; T1.3 Ñ V1 B D6 व्यचेष्टं(Ñ1 गुहाशयाः (for महाहयः).

G. 5. 51. 16
B. 5. 56. 48
L. 5. 54. 18

किंनरोरगगन्धर्वयक्षविद्याधरास्तथा ।
पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगनमास्थिताः ॥ २४
स च भूमिधरः श्रीमान्बलिना तेन पीडितः ।
सवृक्षशिखरोदग्रः प्रविवेश रसातलम् ॥ २५
दशयोजनविस्तारस्त्रिंशद्योजनमुच्छ्रितः ।
धरण्यां समतां यातः स बभूव धराधरः ॥ २६

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

°चरं)त भुजंगमाः ; D1-4.8 व्य(D2 वि[sic])चेष्टंत महोरगाः ; D11 निविष्टांतमहोरगाः. ❀ Cm.t : व्यचेष्टन्त कुण्डलीकृतशरीरा अजायन्त । व्यचेष्टन्तेति पाठे पीडया अलुण्ठन्नित्यर्थः. ❀ —After 23, Ś1 Ñ V1 B D1-4.6.10.11 ins. :

1118* क्वचित्सुस्राव सलिलं क्वचिद्रजतनिःस्वनम् ।
धातूनन्यांश्च विविधान्महाद्रवगपीडितः ।

[(l. 1) Ñ V1 B1.4 D1-4.6.11 सु(B1 D1-3.11 शु)श्राव (sic) (for सुस्राव). Ñ B3 D3.4.6 -निः(Ñ1 -सं; Ñ2 B1 -नि)-स्र(D3 °श्र)वं; V1 -निस्वनं; B1.4 D2 -विश्र(D2 °स्र)वं; D11 -मिश्रं (corrupt) (for -निःस्वनम्). B2 क्वचिच्च रजतस्रं (for the post. half). —B3 om. l. 2. —(l. 2) Ñ2 B2 D3.6 अन्यत्र (for अन्यांश्च). V1 B1 धातूनन्यत्र विविधान् (for the prior half). Ś1 -पीडिताः ; D11 -पीडितान् (for -पीडितः). B4 महापावकपीडितान् (for the post. half).]

24 V2 om. 24 (cf. v.l. 9). Ś1 Ñ V1 B D2-4.6.10.11 transp. 23 and 24 (including 1118*). D1 reads 24 after 22ab. —a) Ś1 V1 D1-4.10.11 M1 -गंधर्वा. —b) Ś1 यक्षा (for -यक्ष-). T2 G2.3 M3 तदा (for तथा). —c) Ñ V1 B D6 पीडितास् (for पीडितं). D6 ते (for तं). Ś1 D10 गिरिवरं; B3 °द्वारं (for नगवरं). —d) B3 आश्रिताः (for आस्थिताः).

25 V2 om. 25 (cf. v.l. 9). —a) Ñ V1 B D3.6 तु (for च). Ś1 D10 स चापि पर्वतः श्रीमान्. —b) D1.4.11 सं(D11 [अ]ति .प्रपीडितः ; D2 प्रतिपीडितः. —c) Ś1 D10 समृद्ध- (for स वृक्ष-). Ñ1 स च वृक्षशिरोदग्रः; D3 °शिखरः सर्वैः; D4 ***शि*रोदग्रः. —d) D1.4 महीतलं (for रसा°).

26 V2 om. 26 (cf. v.l. 9). —a) B3 D3.11 -विस्तीर्णः ; G1 -विस्तारं (for -विस्तारस्). Ñ1 दशयोजनमायातः. —b) G1 आयतं; G2 आयतः (for उच्छ्रितः). Ś1 D1.4.10.11 त्रिंशद्युच्छ्रित(Ś1 D10 °च्छ्राय)योजनः ; Ñ V1 B D6 शतयोजनमायतः(Ñ1 °विस्तरः). —cd) Ś1 धरण्याः; D3 °णी-; T3 °ण्या (for धरण्यां). D2 प्राप्तो (for यातः). B4 धराधिपः (for °धरः). D2.3 बभूव स (by transp.). Ś1 D10 बभूव स महीधरः ; Ñ V1 B1-3 D1-4.6 बभूव वसुधा(D1.4 धरणी)धरः (for d). D11 धरण्यां शिशुतां यातः सवेगो धरणीधरः. —After 26, D2 ins. राम; D5.7-9 S ins. :

1119* स लिलङ्घयिषुर्भीमं सलीलं लवणार्णवम् ।
कल्लोलास्फालवेलान्तमुत्पपात नभो हरिः ।

[(l. 1) D5 सलिलं लंघयन्भीमं (for the prior half). D7.8 G1 M1 सलिलं (for सलीलं). D6 G1 M1.2 सलिल- D8 गिरिः (for लवण-). —(l. 2) D9 -वेगांतम् (for -वेलान्तम्). D8 गिरिः (for हरिः).]

Colophon. —*Sarga name* : Ś1 D10 अरिष्टसूदनं; D3 Ñ V B D1.4.6.11 अरिष्टारोहणं(Ñ2 D1.4.11 °णः); D3 अभिप्लवनः ; D3 हनुमत्त्रिकूटारोहणः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 N2 V1 Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; D5-9 T G M1.3 56; V2 45; B1.2 54 (as in text); B3 52; B4 59; D3 60; M2 55. —After colophon, G M1.2 conclude with श्रीरामाय नमः(M2 also शुभमस्तु).

५५

सचन्द्रकुमुदं रम्यं सार्कक्रारण्डवं शुभम् ।
तिष्यश्रवणकादम्बमभ्रशैवलशाद्वलम् ॥ १

पुनर्वसुमहामीनं लोहिताङ्गमहाग्रहम् ।
ऐरावतमहाद्वीपं स्वातीहंसविलोडितम् ॥ २

वातसंघातजातोर्मिं चन्द्रांशुशिशिराम्बुमत् ।
भुजंगयक्षगन्धर्वप्रबुद्धकमलोत्पलम् ।
अपारमपरिश्रान्तः पुप्लुवे गगनार्णवम् ॥ ३

ग्रसमान इवाकाशं ताराधिपमिवालिखन् ।
हरन्निव सनक्षत्रं गगनं सार्कमण्डलम् ॥ ४

मारुतस्यालयं श्रीमान्कपिर्व्योमचरो महान् ।
हनूमान्मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति ॥ ५

G. 5. 55. 14
B. 5. 57. 6
L. 5. 55. 14

55

Before 1, $D_{1.4}$ ins.; while D_3 ins. after 1^{ab}:

1120* संचुकोच कपिः कर्णौ बाहुभ्यां परिपीडितौ ।
स निरुध्य हृदि प्राणानुत्पपात महाबलः ।
देवराजध्वजाकारं कपिलं रोमभिश्रितम् ।
विपरिक्षिप्य लाङ्गूलमध्वानं महदास्थितः ।

[(l. 1) D_3 संकोच्य च (for संचुकोच). D_3 परिपीड्य गां; D_4 परिपीडितं.—(l. 2) D_1 संनिरुध्य (for स नि°). D_3 प्राणम् (for प्राणान्).—(l. 3) D_3 लोमभिश् (for रोमभिश्).]
—Thereafter $D_{1.4}$ cont.; $Ś_1$ V B_4 $D_{2.10.11}$ ins. before 1; while D_{7-9} ins. before 3^{cd}:

1121* आप्लुत्य च महावेगः पक्षवानिव पर्वतः ।

—After 1120*, D_3 cont.:

1122* स लङ्घ महाघोरं दक्षिणं सागरोत्तमम् ।
जगद्व्याप्य जगच्चैव ननाद व्यथयन्कपिः ।

1 Before 1, D_{7-9} read 3^{cd} (preceded by 1121*).—^{a}) V_2 सचित्र- (for सचन्द्र-). $Ś_1$ B_4 -कुसुमं; D_{11} -मुकुटं (for -कुमुदं).—^{b}) $Ś_1$ B_4 $D_{1-4.10.11}$ सूर्य- (for सार्क-).—^{c}) $Ś_1$ Ñ V B $D_{1-4.6.10.11}$ पुष्य- (for तिष्य-). $Ñ_2$ -कादर्थम् (sic); T_2 -कारंडम् (for -कादम्बम्).—^{d}) B_3 मेघ- (for अभ्र-). B_4 $D_{2.5.8}$ T_2 $G_{2.3}$ $M_{1.3}$ Cg -शैवाल-; V_2 -शैलश्च; D_{10} -शेवल-; Ct as in text (for -शैवल-). $D_{2.4.6-9}$ T_2 G $M_{1.3}$ -शाड्वलं; D_{11} -शाड्वलैः; Cg.t -शाद्वलं (as in text).

2 ^{a}) $D_{2.6.11}$ -महाभीमं(D_6 °मा [sic]) (for °मीनं).—^{b}) B_1 G_1 लोहितांगं; Cr.m.g.t as in text (for °ताङ्ग-). $Ś_1$ $D_{1-4.10.11}$ रक्तांग($Ś_1$ D_{10} चक्रांग; D_{11} रक्ताक्ष)ग्राहभीषणं.—^{d}) $Ś_1$ Ñ V_2 $B_{1.4}$ $D_{1-6.10.11}$ स्वाति- (for स्वाती-). $Ś_1$ V_2 $D_{1.4.8.10.11}$ Cg -विलोलि($Ś_1$ °हि; D_4 °भि)तं; $Ñ_1$ $D_{7.9}$ -विलासितं; $T_{1.3}$ G M -विलोळितं; Ct as in text (for -विलोडितम्).

3 B_3 om. 3^{ab}.—^{a}) $Ś_1$ वायु- (for वात-). D_3 -संजात- (for -संघात-). $Ś_1$ $D_{1.3.4.10.11}$ -भीनोर्मि- ($Ś_1$ D_{10} °र्मि); $Ñ_1$ $D_{5.8}$ Ct -जालोर्मि-(Ct °र्मि); $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 -घोरोर्मि-; D_2 -यातोर्मि-; $D_{7.9}$ -ज्वालोर्मि-; $T_{1.3}$ G_1 M Cg -जातोर्मि-; Ck as in text (for -जातोर्मिं).—^{b}) D_{11} -शिखर- (for -शिशिर-). $Ś_1$ $D_{1-4.10.11}$ -[अं]बुदं; $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 -[उ]दकं; D_5 -[अं]बुवत् (for -[अ]म्बुमत्). ❀ Ct: मतुबार्षः. ❀ —D_{7-9} read 3^{cd} (preceded by 1121*) before 1.—^{d}) $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ -समृद्ध-($Ñ_1$ °द्धं); $Ñ_2$ D_6 -विशुद्ध-; V $B_{2.3}$ -विवृद्ध-; B_1 D_3 -विबुद्ध-; B_4 -विहंग- (for -प्रबुद्ध-).—After 3^{cd}, D_5 T G M_3 ins.; while D_3 M_2 ins. after 3^{ab}:

1123* हनूमान्मारुतगतिर्महानौरिव सागरम् ।

—$Ś_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ read 3^{ef} and 8^{ab} after 4.—^{e}) B_4 अपानम्; $D_{7.9}$ हनूमान् (for अपारम्). B_1 अपरिश्रांतं.—^{f}) T_2 लवण- (for गगन-). $Ś_1$ $D_{1-4.10}$ खां($Ś_1$ चां)बुधिं सम($Ś_1$ $D_{3.10}$ सव्य)गाहत; $Ñ_1$ V_1 B_{1-3} सोवगाहन्नभःसरः(B_3 °ह हनूमतः); $Ñ_2$ V_2 B_4 D_6 सोगाहत नभःसरः; D_{11} खातुं विरामगाहतः (sic).—After 3, D_3 reads 5^{ab}.

4 D_6 om. $4-5^{ab}$. Ñ V B om. 4.—^{a}) D_3 प्रक्रांतश्च महातेजास्.—^{b}) $D_{3.7-9}$ $G_{2.3}$ M_3 Cm.t [उ]ल्लिखन्(D_3 °खत्); D_5 [आ]लिखत् (for [आ]लिखन्). $Ś_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ तारापतिमि($D_{1.2.4}$ °रि)वोल्लिखन्; T_3 ताराधिपतिमालिखन्.—After 4, $Ś_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ read 3^{ef} and 8^{ab}.

5 D_6 om. 5^{ab} (cf. v.l. 4). Ñ V B D_6 transp. 5–7 (D_6 5^c–7) and 8^c–9 and only with 10 read (including star passages) after 16 (preceded by 1132*). $D_{1.4.11}$ read 17^{ab}, 9 and 5 (including star passages) after 10. D_{10} repeats 5–7 (including star passages) after 9. G_1 repeats 5 after l. 5 of 1131*. $Ś_1$ repeats 5^{ab} (followed by 1124*) after 9; while D_3 reads 5^{ab} after 3.—^{ab}) $Ś_1$ $Ñ_2$ V_2 $D_{1.2.4.8.10}$($Ś_1$ D_{10} both times) T G_2 $M_{1.3}$ [आ]त्मजः; B_4 सुतः; Ck as in text (for [आ]लयं). B_3 राजन् (for श्रीमान्). D_3 स मारुतात्मजः श्रीमान् (for ^{a}). $Ś_1$ D_{10} (both first time) कपिर्वायुसुतो जवे (for

G. 5. 55. 15
B. 5. 57. 7
L. 5. 55. 16

पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च ।
हरितारुणवर्णानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ६
प्रविशन्नभ्रजालानि निष्क्रमंश्च पुनः पुनः ।
प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥ ७
नदन्नादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ।
आजगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरम् ॥ ८
पर्वतेन्द्रं सुनाभं च समुपस्पृश्य वीर्यवान् ।
ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगोऽभ्युपागतः ॥ ९

---

^{b}). D7.9 अपारमपरिश्रांतश्चांबुधिं समगाहत. —After 5^{ab}, Ś1 Ñ V B D1.2.4.10.11 ins.:

1124* संप्रस्फाल्यैव गगनं कर्षन्निव दिशो दश ।

[Ś1 D10 (both first time) स(D10 सं)प्रकंप्येव and (second time) संप्रच्छाद्येव; Ñ V2 B1.3 संप्रयाते(V2 B3 °णे)न; B2 D2 संप्रयात्वे(D2 °काल्ये)व; B4 संपपातोरु- (for संप्रस्फाल्यैव). V1 संपातयन्निव व्योम (for the prior half). D2 एव (for इव).]

—D3 om. 5^{cd}–8. —^{d}) D10 (second time) विकिरन्; T2 आकर्षन्; G3 प्रकर्षन् (for विकर्षन्). —After 5, Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 ins.:

1125* बाहुभ्यामन्तरे सक्तं मेघजालं च पाण्डुरम् ।

[Ś1 D1.4.10 (first time).11 भुजयोर् (for बाहुभ्याम्). D2 भुजयोरंतरासक्तं (for the prior half). D1 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of 1126*. Ś1 D2.4.10 (first time).11 सु(D2.10 स)पांडुरं (for च पाण्डुरम्).]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 cont.:

1126* उत्तरीयमिवासक्तमासीत्तस्य महाकपेः ।

[D1 om. महा-.]

6 For sequence in Ñ V B D6, cf. v.l. 5. D3 om. while D10 repeats 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) T1 G M पाण्डर-. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10 (both times).11 -लोहितकानि (for -माञ्जिष्ठकानि). —G transp. 6^{cd} and 7. M1 transp. 6^{cd} and 7^{ab} repeating 6^{cd} after l. 1 of 1127*. —^{c}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10 (both times).11 कपिनाकृ(D11 °ह्)ष्यमाणानि. —^{d}) B3 महार्हाणि (for महाभ्राणि). ❀ Cv: पाण्डुरारुणेत्यादिश्लोकस्योत्तरार्धं हरितारुणेत्यादि। प्रविशन्नित्यादेः श्लोकस्योपरि लेखकप्रमादैस्तल्लिखितम्।; Cg: पाण्डरेति। व्यक्ताव्यक्तवाचित्वेन अरुणशब्दयोः कथंचित्पौनरुक्त्यमुन्नेयम्। यद्वा "अरुणः कृष्णलोहितः" इत्यमरशेषः. ❀

7 For sequence in Ñ V B D6, cf. v.l. 5. D3 om. while D10 repeats 7 (cf. v.l. 5). G transp. 6^{cd} and 7. —^{a}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10 (both times).11 चालयन्मेघवृंदा(V B1 °जाला; D11 °वर्णा)नि. —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 (first time) निपतंश्; Ñ2 V B D1.4.6.11 लंघयंश्; D2 T3 G2 M1.3 निष्पतंश्; D7–9 T3 G1.3 निष्क्रामंश् (for निष्क्रमंश्). D10 (second time) लंघयं खं पुनः पुनः. —After 7^{ab}, M1 reads 6^{cd} repeating it after l. 1 of 1127*. —^{c}) B2.3 प्रसन्नश् (for प्रच्छन्नश्). V2 om. first च. D7.9 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च. —^{d}) D4 लक्ष्यसे (sic); D7.9 दृश्यते (for लक्ष्यते). —After 7, Ś1 D10 read 11–16 (including star passage). —After 7, D2 ins. 1132*; while D5.7–9 S ins.:

1127* विविधाभ्रघनापन्नगोचरो धवलाम्बरः।
दृश्यादृश्यतनुर्वीरस्तदा चन्द्रायतेऽम्बरे।
तार्क्ष्यायमाणो गगने बभासे वायुनन्दनः।
दारयन्मेघवृन्दानि निष्पतंश्च पुनः पुनः।

[(l. 1) D9 -[आ]पन्नः; G2 -[आ]सन्न-; Cv as above (for -[आ]पन्न-). —(l. 2) M1 -वपुर्; Cv.m.g.t as above (for -तनुर्). D7.9 तथा (for तदा). ❀ Ct: अयं श्लोकः प्रक्षिप्त इति भाति. ❀ —(l. 3) D9 गमने (for गगने). D7.9 स बभौ (for बभासे). —(l. 4) D8 T2 G3 -जालानि (for -वृन्दानि).]

8 D3 om. 8 (cf. v.l. 5). Ś1 D1.2.4.10.11 read 3^{ef} and 8^{ab} after 4. D5.7–9 S repeat 8^{ab} after l. 1 of 1131*. —^{a}) Ś1 D1.2.4.10.11 दिशो (for नदन्). D5 G1 M1 (all second time) हनुमान् (for महता). —^{b}) Ñ1 illeg. for मेघस्वन-. B3 -महास्वनं; D6 -समस्वनः (for -महास्वनः). Ś1 D1.2.4.10.11 पूरयन्मेघनिःस्वनः; B1 मेघस्वनमिव स्वनः; G2 (both times) हनूमान्मेघनिःस्वनः. —After 8^{ab}, T2 ins.:

1128* ननाद विविधं नादं रोदसी पूरयन्निव ।

—Thereafter T2 cont.; while D5.7–9 T1.3 G M ins. after 8^{ab}:

1129* प्रवरान्राक्षसान्हत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः।
आकुलां नगरीं कृत्वा व्यथयित्वा च रावणम्।
अर्दयित्वा बलं घोरं वैदेहीमभिवाद्य च।

[(l. 1) G1 Ck प्रवीरान्. —(l. 2) D8 दर्शयित्वा (for व्यथयित्वा). —(l. 3) D8 दर्शयित्वा (for अर्द°). D7.9 महावीरान्; G3 बलं सर्वम् (for बलं घोरं). G2.3 अभिवाद्य च मैथिलीं (for the post. half).]

—For sequence in Ñ V B D6, cf. v.l. 5. D1.4.11 read 8^{cd} (preceded by 1132*) after 16. —^{c}) D10 महावेगाः (for °तेजाः). —^{d}) B4 तरन् (for पुनर्).

9 For sequence in Ñ V B D1.4.11, cf. v.l. 5. —^{b}) B4 समस्पृश्य च; D1.2.4.11 स तु संस्पृश्य (for समुपस्पृश्य). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 पाणिना

स किंचिदनुसंप्राप्तः समालोक्य महागिरिम् ।
महेन्द्रमेघसंकाशं ननाद हरिपुंगवः ॥ १०
निशम्य नदतो नादं वानरास्ते समन्ततः ।
बभूवुरुत्सुकाः सर्वे सुहृद्दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ११
जाम्बवान्स हरिश्रेष्ठः प्रीतिसंहृष्टमानसः ।
उपामन्त्र्य हरीन्सर्वानिदं वचनमब्रवीत् ॥ १२
सर्वथा कृतकार्योऽसौ हनूमान्नात्र संशयः ।
न ह्यस्याकृतकार्यस्य नाद एवंविधो भवेत् ॥ १३
तस्य बाहूरुवेगं च निनादं च महात्मनः ।
निशम्य हरयो हृष्टाः समुत्पेतुस्ततस्ततः ॥ १४

G. 5. 55. 8
B. 5. 57. 24
L. 5. 55. 9

(for वीर्यवान्). —c) D3 व्यामुक्त (for ज्यामुक्त). —d) D3.7-9 [ऽ]भ्युपागमत् (for °गतः). Ś1 Ñ1 B D1.4.10 महावेगमुपागमत्(B3 °द्रवत्); Ñ2 V D2.6.11 महावेग उपा(D11 द्रा)गमत्. —After 9, Ś1 repeats 5[ab] (followed by 1124*); while D10 repeats 5-7 (including star passages).

10 For sequence in Ñ V B D6, cf. v.l. 5. B3 om. 10. —a) V1 अस्ति; D3 इव; D7-9 आरात्; G3 damaged (for अनु-). Ś1 Ñ2 V1 D6.10 -संप्राप्तं; B2 -संप्राप्य (for -संप्राप्तः). —b) D5 समालोच्य. —B4 om. 10[cd]. —c) D3 मलयं; D5.7.8 G M महेन्द्रं (for महेन्द्र-). T2 -मेरु- (for -मेघ-). D7.9 -संकाशो. Ś1 व्यनदद्बहुसंनादं; Ñ1 D2 ननाद सुमहानादं; Ñ2 V B1.2 D1.4.6.10.11 अनदद्बहुमानादं. —d) D3 ननर्द (for ननाद). D7.9 स महाकपिः; G1.3 हरियूथपः (for हरिपुंगवः). Ś1 Ñ1 V B1.2 D1.2.4.10.11 मेघनादसम(D1.4 °मिव)स्वनं(Ñ1 D2 °नः); Ñ2 D6 मेघस्वने स(D6 °नस)मस्वनं. —After 10, Ś1 Ñ1 D2.10 ins.:

1130* स दृष्ट्वा पर्वतश्रेष्ठं सुहृद्दर्शनहर्षितः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे हनूमान्मारुतात्मजः ।
ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौकसः ।
आसन्संहृष्टमनसः सुहृद्दर्शनकाङ्क्षिणः ।

[Ś1 om. l. 1-2. —(l. 1) Ñ1 illeg. for सुहृद्दर्शन-. —(l. 2) Ñ1 मधुरं (for अतुलं). —D2 om. l. 3-4. —(l. 3) Ñ1 तं श्रुत्वा निनदं घोरं वानरास्ते हनूमतः. —(l. 4) Ñ1 -लालसाः (for -काङ्क्षिणः).]

—After 10, D1.4.11 read 17[ab], 9 and 5 (including star passages); while D5.7-9 S ins.; whereas D3 ins. only l. 10-11 after 10:

1131* स पूरयामास कपिर्दिशो दश समन्ततः ।
स तं देशमनुप्राप्तः सुहृद्दर्शनलालसः ।
ननाद हरिशार्दूलो लाङ्गूलं चाप्यकम्पयत् ।
तस्य नानद्यमानस्य सुपर्णाचरिते पथि ।
फलतीवास्य घोषेण गगनं सार्कमण्डलम् । [5]
ये तु तत्रोत्तरे तीरे समुद्रस्य महाबलाः ।
पूर्वं संविष्ठिताः शूरा वायुपुत्रदिदृक्षवः ।
महतो वायुनुन्नस्य तोयदस्येव गर्जितम् ।
शुश्रुवुस्ते तदा घोषमूरुवेगं हनूमतः ।
ते दीनवदनाः सर्वे शुश्रुवुः काननौकसः । [10]
वानरेन्द्रस्य निर्घोषं पर्जन्यनिनदोपमम् ।

[(l. 1) G1 हरिः (for कपिः). —After l. 1, D5.7-9 S repeat 8[ab]. —(l. 3) D7.9 स(D9 स)महानादं (for हरिशार्दूलो). —(l. 4) D5 M -चरिते (for -[आ]चरिते). —(l. 5) T2 चलति (for फलति). —After l. 5, G1 repeats 5. —(l. 6) D5.7-9 T1.3 G1 M2 कूले (for तीरे). —(l. 7) D9 पूर्वे; Cm as above; Ct पूर्व- (for पूर्वं). T1 तु; T3 सु-; Cm.t as above (for सं-). D8 Ct -पुत्रं (for -पुत्र-). —(l. 8) D5 G1 M1.2 वात- (for वायु-). T3 G3 -पुत्रस्य; Cg as above (for -नुन्नस्य). T2 महावातेन नुन्नस्य (for the prior half). D5.7-9 Cm.t नि(Ct निः)स्वनं (for गर्जितम्). —(l. 9) D5 तथा; M2 Cr महा- (for तदा). G2 M1 शब्दम्; Cm.g.k.t as above (for घोषम्). T1.3 G2 M1 -वेगाद्; Cr.m.g.k.t as above (for -वेगं). —G1.3 om. l. 10-11. —(l. 10) D5.7-9 T2 M3 Cg -मनसः (for -वदनाः). D3 ततः प्रहृष्टमनसः (for the prior half). D3 शुश्रुवुः (for शुश्रुवुः).]

11 Ś1 D10 read 11-16 (including star passage) after 7. —ab) D3 G3 निनदं घोरं (for नदतो नादं). Ś1 Ñ V B D1.4.6.10.11 तं श्रु(B1 D6 तच्छ्रु)त्वा निनदं घोरं (for a). D3 वानरेन्द्रा (for वानरास्ते). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 हनूमतः (for समन्ततः). D2 ततस्तस्य निनदं श्रुत्वा सर्वे एव वनौकसः. —c) Ś1 D1.2.4.10.11 आसन्सं(D11 °न्सु)हृष्टमनसः; Ñ V B D6 बभूवुर्हृष्टमनसः. —d) Ś1 D1.4.10.11 -लालसाः (for -काङ्क्षिणः).

12 For sequence in Ś1 D10, cf. v.l. 11. —a) D1-3 जांबवांश्च. Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 च; D3 G2.3 तु (for स). —b) B4 प्रीतः; D2.5 प्रीत- (for प्रीति-). Ś1 D10 संप्रहृष्टतनूरुहः. —d) Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 सांगदान्वा(B3 अंगदं वा)क्यम् (for इदं वचनम्).

13 For sequence in Ś1 D10, cf. v.l. 11. —a) D3 -कृत्यो (for -कार्यो). —c) Ñ2 V B D2.6 -कृत्यस्य (for -कार्यस्य). —d) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 वेग (for नाद).

14 For sequence in Ś1 D10, cf. v.l. 11. —a) Ś1 D10 -वेगेन (for -वेगं च). —b) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.2.4.6.10 निनदं (for निनादं). D3 हनूमतः (for महात्मनः). —c) Ś1 Ñ V B D1-4.10.11 संश्रुत्य; D6 संश्रुत्वा (for निशम्य). D7 श्रेष्ठाः (for हृष्टाः). —d) D3 समुत्पेतुः

G. 5. 55. 9
B. 5. 57. 25
L. 5. 55. 10

ते नगाग्रान्नगाग्राणि शिखराच्छिखराणि च ।
प्रहृष्टाः समपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षवः ॥ १५
ते प्रीताः पादपाग्रेषु गृह्य शाखाः सुपुष्पिताः ।
वासांसीव प्रकाशानि समाविध्यन्त वानराः ॥ १६
तमभ्रघनसंकाशमापतन्तं महाकपिम् ।
दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्राञ्जलयस्तदा ॥ १७

ततस्तु वेगवांस्तस्य गिरेर्गिरिनिभः कपिः ।
निपपात महेन्द्रस्य शिखरे पादपाकुले ॥ १८
ततस्ते प्रीतमनसः सर्वे वानरपुंगवाः ।
हनूमन्तं महात्मानं परिवार्योपतस्थिरे ॥ १९
परिवार्य च ते सर्वे परां प्रीतिमुपागताः ।
प्रहृष्टवदनाः सर्वे तमरोगमुपागतम् ॥ २०

(for समुत्पेतुस्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 T1.3 G3 समंततः; D7–9 यतस्ततः (for ततस्ततः).

15 For sequence in Ś1 D10, cf. v.l. 11. B3 om. 15.—^{a}) D2 नगात्तु (for नगाग्रान्). D9 ***णि (for नगाग्राणि).—D3 reads from पद्यन्त in ^{c} up to तम in 17^a in marg.—^{c}) D2 समपद्यंते. Ñ1 समाययुः प्रहृष्टास्ते; G3 हृष्टाः समभिपद्यंते.—^{d}) Ś1 D10 दिदृक्षया (for °क्षवः).

16 For sequence in Ś1 D10, cf. v.l. 11. D3 reads 16 in marg. (cf. v.l. 15).—^{a}) Ś1 D10 स्थित्वा; Ñ1 D1.3.4.8.11 T2 G3 M1 स्थिताः; B4 प्राप्ताः; Cg as in text (for प्रीताः). Ñ1 B1 D3 पर्वत- (for पादप-). Ñ2 V B D2.6 -[अ]ग्राणि (for -[अ]ग्रेषु).—^{b}) Ś1 Ñ V B D2.3.6.10 द्रुम- (for गृह्य). D7–9 M2 Ct शाखाम् (for शाखाः). Ś1 सपुष्पिताः; Ñ2 V B1–3 D2.3.6 च पुष्पिताः; D5 M2.3 सु(M2 प्र)विष्ठिताः; D7–9 क्षवस्थिताः (for सुपुष्पिताः). D1.4.11 द्रुमशाखासु वानराः (D1.4 वेगिताः).—^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D6–10 M1 Cv च; D3 वि- (for [इ]व). D3 -प्रकाशं ते; D5 T1 G1 M2 प्रशाखानि; D8 T2 G3 M1 महाप्रीत्या; G2 M3 Cm.g प्रशाखाश्च; Ct as in text (for प्रकाशानि). B4 D1.4.11 वासांसि चीरवृंदानि. ❀ Ck : वासांसीव महाप्रीत्येति पाठः. ❀ —^{d}) V1 समाविध्य च; B3 °विध्यस्त (sic); B4 चिक्षेपुः सर्वे- (for समाविध्यन्त). M1 दुधुवुर्वानरास्तदा. ❀ Cv : समाविध्यन्त समाधूयन्त । प्रशाखानीति पाठे प्रशाखानि प्रकाण्डानि । समाविध्यन्तेत्यस्य समावेष्ट्य समाश्रयन्त इत्यर्थः. ❀ —After 16, Ś1 Ñ V B D1.4.6.10.11 ins.; while D2 ins. after 7:

1132* उत्तमं जवमास्थाय हर्षाद्द्विगुणविक्रमः ।

[Ś1 D1.4.10.11 वेगम् (for जवम्). Ñ2 त्रिगुण- (for द्विगुण-). Ś1 -संभ्रमः; Ñ1 -रंहसः; V1 D6 -विक्रमाः; B1.2 (*sup. lin.* as above) -मानसः (for -विक्रमः).]

—Thereafter Ñ V B D6 read 5–7 (D6 5^c–7) and 8^c–9 (transposing them) and 10; while D1.4.11 read 8^{cd}.—After 16, D5.7–9 S ins.:

1133* गिरिगह्वरसंलीनो यथा गर्जति मारुतः ।
एवं जगर्ज बलवान्हनूमान्मारुतात्मजः ।

[(l. 2) T3 गर्जन्स (for जगर्ज). D8 हनुमान्बलवान्.]

17 For sequence in D1.4.11, cf. v.l. 5. D3 reads up to तम in marg. (cf. v.l. 15).—^{a}) Ś1 Ñ1 V2 D1.2.4.10.11 अद्रि-; Ñ2 V1 B1–3 D6 अम्र- (for अभ्र-). Ñ2 V B D6 -चय-; D11 -गण- (for -घन-).—^{b}) Ś1 D10 समायांतं (for आपतन्तं).—^{c}) Ñ1 दिष्ट्या (for दृष्ट्वा).—After 17, D3 reads 29, repeating it in its proper place.

18 B4 om. 18–19.—^{a}) Ñ1 च; D3 स (for तु). Ñ1 D7.9 वीरो; G2.3 तस्मिन्; Cm as in text (for तस्य).—^{b}) G2.3 गिरौ; Cm.t as in text (for गिरेः). Ñ1 बलः (for कपिः).—For 18^{ab}, Ś1 Ñ2 V B1–3 D1.2.4.6.10.11 subst.:

1134* स तस्यैव गिरेः शृङ्गे निपत्य सुमहाजवः ।

[Ś1 B2.3 D10 तत्रैव च (for स तस्यैव). Ś1 D1.4.10.11 निपपात; B1 D2 निपत्य स(D2 च); B3 निहत्य स (for निपत्य सु-).]

—^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D1.4.6.10.11 निपसाद; D3 स निपाद (sic) (for निपपात). D7–9 Ct गिरेस्तस्य (for महेन्द्रस्य).—^{d}) Ś1 Ñ V B1–3 D1.2.4.6.10.11 मारुतिः (for शिखरे). D3 -[आ]वृते (for -[आ]कुले).—After 18, D3 ins.:

1135* तेन तस्मिन्निपतता कम्पितः स महीधरः ।
प्रचकम्पे च पृथिवी क्षोभिताश्च जलाशयाः ॥

while D5.7–9 S ins.:

1136* हर्षेणापूर्यमाणोऽसौ रम्ये पर्वतनिर्झरे ।
छिन्नपक्ष इवाकाशात्पपात धरणीधरः ।

[(l. 1) D5 G3 पूर्यमाणो; Cm.t as above (for [आ]पूर्यमाणो). D5 रम्य- (for रम्ये). ❀ Cm.t : पर्वतनिर्झरे निर्झरप्रवर्तके शिखर इत्यर्थः (Cm °र्थ इत्ये)के । श्रमनिवृत्तये जल एव पतित इत्यन्ये. ❀ —(l. 2) M2 हीन- (for छिन्न-). D5 [आ]काशे इत्यन्ये. (for [आ]काशात्). T1.3 धरणीधरे; Cm.t धरणीधरः (as above).]

19 B4 om. 19 (cf. v.l. 18).—^{a}) B2 D1.3 G3 प्रीति- (for प्रीत-).—^{d}) D1 पर्यवार्य (sic) (for परि°).

20 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read 20^{cd}, 25 and 20^{ab} after 31 (followed by 1141*). Ñ2 V B2 D6 read

उपायनानि चादाय मूलानि च फलानि च ।
प्रत्यर्चयन्हरिश्रेष्ठं हरयो मारुतात्मजम् ॥ २१
विनेदुर्मुदिताः केचिच्चक्रुः किलकिलां तथा ।
हृष्टाः पादपशाखाश्च आनिन्युर्वानरर्षभाः ॥ २२
हनूमांस्तु गुरून्वृद्धाञ्जाम्बवत्प्रमुखांस्तदा ।
कुमारमङ्गदं चैव सोऽवन्दत महाकपिः ॥ २३
स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश्च प्रसादितः ।
दृष्टा देवीति विक्रान्तः संक्षेपेण न्यवेदयत् ॥ २४
निषसाद च हस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतम् ।
रमणीये वनोद्देशे महेन्द्रस्य गिरेस्तदा ॥ २५
हनूमानब्रवीद्धृष्टस्तदा तान्वानरर्षभान् ।
अशोकवनिकासंस्था दृष्टा सा जनकात्मजा ॥ २६
रक्ष्यमाणा सुघोराभी राक्षसीभिरनिन्दिता ।
एकवेणीधरा बाला रामदर्शनलालसा ।
उपवासपरिश्रान्ता मलिना जटिला कृशा ॥ २७

G. 5. 55. 0
B. 5. 57. 40
L. 5. 56. 7

20[cd] after l. 1 and 25 and 20[ab] after l. 2 of 1141*. B1.3.4 read 20[cd] after l. 1, repeating it after l. 2 of 1141* and read 25 and 20[ab] after 20[cd] (r.). D3 om. 20[ab]. —[a]) V2 ततः; D6 वने (for च ते). —[b]) D11 परा- (for परां). Ś1 D10 प्रपेदिरे; Ñ2 V B D6 उपागमन् (for उपागताः). —D3 reads 20[cd] after 31 (followed by 1141*). —[c]) Ś1 Ñ V B (B1.3.4 both times) D1-4.6.10.11 -मनसं हृष्टा; G2.3 -मनसः सर्वे (for -वदनाः सर्वे). —[d]) B3 (second time) तमयोगम्; B4 (second time) तमवोचद्; D1.4.7.9 तमागतम्; D2 तं मारुतिम्; D3 तमारात्सम्- (for तमरोगम्). Ś1 Ñ1 V B1.3.4 (B1.3.4 second time) D1.2.4.10.11 G1 उपस्थितं (B4 °तः); Ñ2 D6 अवस्थितं; D3.7.9 उपागमन् (for उपागतम्). B (B1.3.4 first time) हनूमंतमुपस्थितं.

21 B4 om. 21-22[b]. —[b]) Ś1 Ñ V B1.3 D1-4.6.10.11 मधूनि च; B2 सुमधूनि (for मूलानि च). —[c]) D3 अपूजयन् (for प्रत्यर्चयन्). G2 हनूमंतं (for हरिश्रेष्ठं). —For 21[cd], Ś1 Ñ V B1-3 D1.2.4.6.10.11 subst.:

1137* अर्चयन्तो हरिवरं मारुतस्यौरसं सुतम्।

[Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 परिवार्यार्चयंति स्म (for the prior half).]

22 B4 om. 22[ab] (cf. v.l. 21). D5.8 T1.3 G M om. 22. —[a]) B2 विरेजुर् (for विनेदुर्). V2 सर्वे (for केचिच्). —[b]) D7.9 T2 केचित् (for चक्रुः). Ś1 किलकिलांश्च ते; V1 B2.3 D1-4.10.11 T2 किलकिलास् (B2 D10 T2 °लां)तथा (B2.3 D1.4 T2 °दा; D10 परे); V2 B1 किलकिलाध्वनिं (V2 °ला यथा). —Note hiatus between [c] and [d]. —[c]) B2 (marg. also) हृष्टा; D3 दृष्टाः (for हृष्टाः). Ñ2 B2-4 D6 -शाखासु (for -शाखाश्च). —[d]) D1 T2 व्यानिन्युर्; D2 [अ]थानिन्युर्; D4 वानिन्युर्; D11 विनिन्युर् (for आनिन्युर्). Ñ1 [आ]निन्युर्वानरपुंगवाः; Ñ2 V1 B1.3.4 D6 व्य (B1.3.4 वय)-लंबंत च केचन; V2 व्यलंबंतांशुकेन च; B2 व्यवालंबंत केचन.

23 [a]) Ś1 तं; D2.3 च (for तु). Ś1 Ñ V B1.3.4 D1-4.6.10.11 गुरुं वृद्धं (D2 ऋक्षं); B2 महावृद्धं (for गुरून्वृद्धान्). —[b]) T G1.3 तथा (for तदा). Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 जांब (Ś1 Ñ1 D1.3.4 °बु)वंतं महाकपिं (D3 °बलं). —[c]) D10 अंगदं (for अङ्गदं). Ś1 Ñ1 D10 [ए]वम्; D3 [अ]पि (for [ए]व). —[d]) Ś1 Ñ1 D10 अभ्यवंदन्महाबलं; Ñ2 V B D3.6 ववंदे स (V1 B1 च; V2 B2.3 °थ) महाबलः (B1 D3 °कपिः); D1.4.11 व्यवंदत महाबलः (D4 °लं); D2 [अ]थावंदत महाबलः.

24 [a]) V1 B3.4 D3 पृष्टः (for पूज्यः). —[b]) B4 स (for च). Ś1 D10 [अ]भिपूजितः; Ñ V B1.3 D1-4.6.11 सभाजितः; B2.4 समाहितः (for प्रसादितः). —[c]) D11 दृष्ट्वा (for दृष्टा). T3 G2 M2.3 सीता (for देवी). D2 T2 G3 विश्रांतः (for विक्रान्तः). —[d]) D11 सादरेण (for संक्षेपेण). D11 निवेदयत्.

25 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 20. D3 om. 25. —[a]) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 ततो हस्ते (for च हस्तेन). —[b]) Ś1 Ñ2 V B D10 वालिनः सुतः; D1.2.4.11 पवनात्मजं (for वालिनः सुतम्). —[c]) B2-4 रमणीय- (for °ये). —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B1 D1.2.4.10.11 दर्दुरस्य; V2 दुर्धरस्य (for महेन्द्रस्य). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 महागिरेः (D10 °रिः [sic]); T3 गिरेस्तथा (for गिरेस्तदा).

26 Ñ2 V B D1.4.6.11 om. 26-27. Ś1 Ñ1 D2.3.10 read 26-27, 32-34 (including star passages) after 5.56.1 (followed by 1149* and 1150*). —[a]) D3 अब्रवीद्वाक्यम्; D7.9 M1.2 अब्रवीत्प्रहृष्टस्. —[b]) T2 G2.3 M1 समेतान् (for तदा तान्). Ś1 Ñ1 D2.10 सर्वांस्तान्हरि (D10 °न्कपि)यूथपान्; D3 इदं वानरसंसदि. —[c]) Ś1 Ñ1 D2.3.10 -वनिकामध्ये; D8 -वनिकायां तु. —[d]) Ś1 [अ]सौ; Ñ1 D2.3.10 मे (for सा).

27 Ñ2 V B D1.4.6.11 om. 27 (cf. v.l. 26). For sequence in Ś1 Ñ1 D2.3.10, cf. v.l. 26. —[a]) D2 T3 रक्षमाणा (for रक्ष्य°). D3 विशालाक्षी (for सुघोराभी).

G. 5. 55. 25
B. 5. 57. 40
L. 5. 55. 28

ततो दृष्टेति वचनं महार्थममृतोपमम् ।
निशम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानरा भवन् ॥ २८
क्ष्वेडन्त्यन्ये नदन्त्यन्ये गर्जन्त्यन्ये महाबलाः ।
चक्रुः किलकिलामन्ये प्रतिगर्जन्ति चापरे ॥ २९
केचिदुच्छ्रितलाङ्गूलाः प्रहृष्टाः कपिकुञ्जराः ।
अञ्चितायतदीर्घाणि लाङ्गूलानि प्रविव्यधुः ॥ ३०
अपरे तु हनूमन्तं वानरा वारणोपमम् ।
आप्लुत्य गिरिशृङ्गेभ्यः संस्पृशन्ति स्म हर्षिताः ॥ ३१
उक्तवाक्यं हनूमन्तमङ्गदस्तु तदाब्रवीत् ।
सर्वेषां हरिवीराणां मध्ये वाचमनुत्तमाम् ॥ ३२

—^{b}) Ś1 Ñ1 D2.10 मनस्विनी (for अनिन्दिता). —^{c}) T1.3 M1 दीना (for बाला). —^{e}) D3 -परिग्लाना (for °श्रान्ता). —^{f}) D3 M3 transp. मलिना and जटिला. —After 27, D3 ins.:

1138* मार्गता नगरीं लङ्कां गुप्तां रावणपालिताम् ।

—Thereafter, D3 cont.; while Ś1 Ñ1 D2.10 ins. after 27:

1139* यत्नेन महता दृष्टा सा मया जनकात्मजा ।
तया च सह जल्पित्वा पृष्ट्वा चैनामनामयम् ।
अभिज्ञानं गृहीत्वा च सिद्धार्थोऽहमिहागतः ।

[(l. 1) D3 मया सा (by transp.). —(l. 2) Ñ1 स चारित्राभितप्तां तां (for the prior half). Ñ1 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा). D2.10 [ए]ताम् (for [ए]नाम्). —(l. 3) D3 तु (for च).]

28 ^{a}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 दृष्टा(D11 °ष्ट्वा) देवी; B3 दृष्टा सीता (for ततो दृष्टा). —^{b}) Ś1 B4 D10 महत्तद् (for महार्थम्). —^{c}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 श्रुत्वा ते(B1.2 तु) मारुतेस्तस्य; B3 श्रुत्वा च वचनं तस्य. —^{d}) Ś1 D3.10 हरयोभवन्; Ñ1 D2.11 हरयस्तदा; Ñ2 V B D6 कपयोभवन्; D1.4 हरिपुंगवाः; G1 M1 वानरर्षभाः; Cg.k as in text (for वानरा भवन्). ꙮ Cg: भवन् अभवन् । अनित्यत्वादडभावः ।; so also Ck. ꙮ

29 D3 reads 29 for the first time after 17, repeating it here. —^{a}) Ñ2 B1 D5.6.8 T2.3 G M Cg क्ष्वेलंत्यन्ये; V1 क्ष्वेलयंतो; B2–4 खेलंत्यन्ये (for क्ष्वेडन्त्यन्ये). Ś1 D1–4(D3 both times).10.11 हसंत्यन्ये; D9 om. (hapl.); M2 वदंत्यन्ये; Cg as in text (for नदन्त्यन्ये). —^{b}) Ś1 D10 गायंति (for गर्जन्ति). Ś1 Ñ1 D1.3(first time).4.10.11 प्लवंगमाः; Ñ2 V B D2.6 क्षिपंति च; D3(second time) वनौकसः; D8 महास्वनाः (for महाबलाः). —^{c}) B4 क्रुद्धाः (for चक्रुः). B2 किलकिलान्; D1.5 T3 G2 M Cg किलिकिलाम्. —^{d}) D2.3(both times) -नंदंति (for -गर्जन्ति). D8 वानराः (for चापरे). Ñ2 V B D6 ननंदुर(B4 °नृतुश्चा)परे तथा(B3 °दा); G3 मारुतिं प्रति चापरे.

30 ^{a}) Ś1 D10 चोच्छ्रित-; B3 उत्थित-; D2 उच्छृत-; G1 उद्धूत- (for उच्छ्रित-). —B3 om. 30^{cd}. —^{c}) Ś1 D10 अधिकायत-; Ñ1 अचितायत-; Ñ2 V2 B1.2.4 D6 कुंचितायत-; V1 किंचिदा ** (illeg.); D7–9 Ct आयतांचित- (by transp.); Cm.g as in text (for अञ्चितायत-). ꙮ Cm: अञ्चितायतदीर्घाणि दीर्घशब्दसंनिधानादायतशब्देन स्थौल्यमुच्यते ।; so also Cg; Ct: आयामो विस्तारः स्थौल्यमित्यन्ये. ꙮ —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 विचिक्षिपुः; Ñ2 V B1.2.4 D6 विबभ्रमुः; M1 प्रविव्यथुः; Cg as in text (for प्रविव्यधुः).

31 ^{a}) Ś1 B4 D10.11 M3 च हनूमंतं; Ñ2 V1 B1.3 D1.2.4.6 हनुमंतं तु; B3 D3 हनुमंतं च (for तु हनूमन्तं). —After 31^{a}, T2 ins.:

1140* जाम्बवन्तं च वानराः ।
ततोऽङ्गदं हनूमन्तं.

—^{b}) B2.3 M1 वानरं; D7.9 श्रीमंतं (for वानरा). Ś1 काननौकसः; Ñ1 रावणोपमाः; Ñ2 V1 B2.3 D10.11 वानरोप(B2.3 °त्त)माः; V2 B1.4 D1–4.6 वार(D1 °रु)णोपमाः; D5.7.9 वानरोत्तमं; D8 प्रशशंसिरे (for वारणोपमम्). —^{c}) D11 आरुह्य (for आप्लुत्य). D5.7–9 T2 G1.3 M2 Ck.t -शृंगेषु (for -शृङ्गेभ्यः). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T3 G3 प्रहर्षिताः; Ñ2 B4 D8 स्म पाणिना; V B1–3 D8 स्म वानराः (for स्म हर्षिताः). —After 31, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

1141* स्तुवन्ति च नमस्यन्ति परिषस्वजिरेऽपरे ।
वालिपुत्रोऽङ्गदश्चैव संपरिष्वज्य पीडितम् ।

[(l. 1) Ñ2 V B1.4 D6 स्तुवंत्यथ; B2.3 स्तुवंतश्च (for स्तुवन्ति च). D2 परिष्वजंति चापरे; D4 परिष्वजति रेपरे (sic) (for the post. half). D3 स्तुवंति स्म नमंति स्म भजंति स्म तथापरं. —After l. 1, Ñ2 V B2 D6 read 20^{cd}; while B1.3.4 read 20^{cd} repeating it after l. 2 of this star and read 25 and 20^{ab} after 20^{cd} (r.). —V3 Ś1 Ñ1 om. l. 2. —(l. 2) Ñ2 B4 [ए]नं (for [ए]व). Ś1 Ñ1 D10 परिष्वज्य च; B3 D11 परिष्वज्य प्र- (for संपरिष्वज्य).]

—Thereafter, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read 20^{cd}, 25 and 20^{ab}; while Ñ2 V B2 D6 read 25 and 20^{ab}; whereas D3 reads 20^{cd}.

32 Ñ2 V B D6 om. 32–34. For sequence in Ś1 Ñ1 D2.3.10, cf. v.l. 26. D1.4.11 read 32–34 (including star passages) after 1148*. —^{b}) T3 तु तथा; G3 M3 तमथ; M1 तं तदा (for तु तदा). D9 reads in

सत्त्वे वीर्ये न ते कश्चित्समो वानर विद्यते ।
यदवप्लुत्य विस्तीर्णं सागरं पुनरागतः ॥ ३३
दिष्ट्या दृष्टा त्वया देवी रामपत्नी यशस्विनी ।
दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीतावियोगजम् ॥ ३४
ततोऽङ्गदं हनूमन्तं जाम्बवन्तं च वानराः ।
परिवार्य प्रमुदिता भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥ ३५

श्रोतुकामाः समुद्रस्य लङ्घनं वानरोत्तमाः ।
दर्शनं चापि लङ्कायाः सीताया रावणस्य च ।
तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे हनुमद्वदनोन्मुखाः ॥ ३६
तस्थौ तत्राङ्गदः श्रीमान्वानरैर्बहुभिर्वृतः ।
उपास्यमानो विबुधैर्दिवि देवपतिर्यथा ॥ ३७

G. 5. 55. 36
B. 5. 57. 52
L. 5. 55. 40

marg. [अ]ब्रवीत्. —^{c}) T2 कपि- (for हरि-). D5 -शूराणां (for -वीराणां). —^{d}) T1.3 M3 मध्ये वचनमुत्तमं. —For 32, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst. :

1142* अङ्गदोऽथ शुभं वाक्यं वायुपुत्रस्य धीमतः ।
श्रुत्वैव परमप्रीतो हरिमध्यगतोऽब्रवीत् ।

[(l. 1) D2 अतोंगदः (for अङ्गदोऽथ). D3 वायुपुत्रसमीरितं (for the post. half). —(l. 2) D1.3.4.11 [प]तत् (for [प]व). D11 परमं (for परम-). D1 -मध्ये (for -मध्य-).]

33 Ñ2 V B D6 om. 33 (cf. v.l. 32). For sequence in Ś1 Ñ1 D2.3.10, cf. v.l. 26 and for that in D1.4.11, cf. v.l. 32. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 तुल्यवीर्यो; G1 सत्त्ववीर्ये; G3 वायुपुत्र (for सत्त्वे वीर्ये). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 सुराणामपि दृश्यते. —G3 damaged from पुनर् in 33^d up to स्वामिनि ते in 1144*. —^{cd}) T2 अभिप्लुत्य (for अव°). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 पुनरावृत्य (Ś1 Ñ1 D10 °रुल्लंघ्य; D2.3 °राप्लुत्य) यो भीमं समुद्रं त्वमिहा (D2.11 °मुपा)गतः. —After 33, Ś1 Ñ1 D1-4.7-11 T2 ins. :

1143* जीवितस्य प्रदाता नस्त्वमेको वानरोत्तम ।
त्वत्प्रसादात्समेष्यामः सिद्धार्था राघवेण ह ।

[(l. 1) Ñ1 प्रदातारैस (sic); D1.4.11 प्रदाता त्वन्; D3 प्रदाने नस् (for प्रदाता नस्). D3.9 वानरोत्तमः. Ñ1 त्वमेवैकः प्लवंगमः; D1.4.11 एको वानरपुंगव (D11 °वः) (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 D3.10 हि (for ह).]

—Thereafter D7-9 T2 Ct cont.; while D5 T1.3 G M ins. after 33 :

1144* अहो स्वामिनि ते भक्तिरहो वीर्यमहो धृतिः ।

[G1 धैर्यम् (for वीर्यम्).]

34 Ñ2 V B D6 om. 34 (cf. v.l. 32). For sequence in Ś1 Ñ1 D2.3.10, cf. v.l. 26 and for that in D1.4.11, cf. v.l. 32. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 सीता (for देवी). D11 दिष्ट्या सीता त्वया दृष्टा. —^{c}) D11 दृष्टास् (sic) (for दिष्ट्या). Ś1 Ñ1 द्रक्ष्यति (for त्यक्ष्यति). —^{d}) Ñ1 सीता शोक- (sic). (for शोकं सीता-). —After 34, D11 reads 5.56.2^{ab} (followed by 1152*).

35 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 जांब (D1.3.4 °बु)वंतं (for ततोऽङ्गदं). —^{b}) T1.3 वानरं. Ś1 Ñ V B D1-4.6. 10.11 अंगदं च हरी(Ñ2 V1 B D6 कपी)श्वरं; G3 जांबव *** नराः. —^{c}) Ś1 D10 [उ]पविष्टास्ते; Ñ1 V2 B1.2 D11 हरिश्रेष्ठो; Ñ2 V1 D3 हरिश्रेष्ठ; B3.4 D1.2.4.6 हरिश्रेष्ठा (for प्रमुदिता). —^{d}) D1.4 विपुलां शिलां. —After 35, Ś1 Ñ V B D1-4.6-11 ins. :

1145* उपविष्टा गिरेस्तस्य शिलासु विपुलासु ते ।

[Ñ2 V B1.4 D6 transp. शिलासु and विपुलासु. Ś1 Ñ2 B1.3 D6.10 च; B4 तत् (for ते).]

36 ^{b}) D5 प्लवनं (for लङ्घनं). D2.3 वानरोत्तमात्. —^{cd}) V1 D1.4.11 G3 सीताया लङ्काया (by transp.). D8 रावणस्य च दर्शनं (for ^{d}). —^{f}) Ś1 D10 -वच (D10 -दर्श)-नोत्सुकाः; M -वचनोन्मुखाः (for -वदनोन्मुखाः). Ñ V B D1-4.6.11 परिवार्य समंततः. —After 36, Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 ins. :

1146* प्रीतिविस्फारिताक्षास्ते निःशब्दा हरयोऽभवन् ।
निश्चितास्तत्पराः सर्वे हनुमद्वचनोत्सुकाः ।

[(l. 1) Ś1 D10 -विस्तारित- (for -विस्फारित-). D11 निशब्दा. —B3 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 तच्चिताम्; B2 लिखिताम्; D3 निष्ठितास्; D10 तच्चित्तास् (for निश्चितास्). Ś1 D2.3 चैव (for सर्वे). B2 D1.3.4.11 -[उ]न्मुखाः (for -[उ]त्सुकाः).]

—Thereafter, Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 cont.; while D2 cont. after 1148* (preceded by 1146*):

1147* जाम्बवानृक्षराजस्तु गजो गवय एव च ।
पनसश्च गवाक्षश्च मध्ये तस्थुर्वनौकसाम् ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1 जांबुवान्. Ñ1 D1.4 च (for तु). —(l. 2) D2 तस्थुर्मध्ये (by transp.); D11 मध्ये तस्थौ (for मध्ये तस्थुर्). Ś1 D10 वनौकसः.]

—Thereafter, Ś1 D10 cont. 1148*.

37 D3 om. 37. —^{a}) Ñ2 V1 B बभौ (for तस्थौ). D5 ततो (for तत्र). —^{b}) D5 हनुमान्वानरैर्वृतः. —For 37^{ab}, Ñ1 D1.4.11 subst.; while Ś1 D10 cont. after 1147*; whereas D2 cont. after 1146*:

1148* अङ्गदं मध्यतः कृत्वा हनूमन्तं च वानराः ।

—Thereafter, D1.4.11 read 32-34(including star passages). —D1.4 om. from 37^c up to 5.56.1. Ñ1 om. 37^{cd}. —^{c}) Ś1 D2.10 विविधद्; Ñ2 V B1-3 D6-9

G. 5. 49. 0
B. 5. 57. 53
L. 5. 55. 41

हनूमता कीर्तिमता यशस्विना
तथाङ्गदेनाङ्गदबद्धबाहुना ।
मुदा तदाध्यासितमुन्नतं मह-
न्महीधराग्रं ज्वलितं श्रियाभवत् ॥ ३८

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

T_1 $G_{1.3}$ विविधैर्; B_4 कपिभिर्; D_{11} बहुभिर् (for विबुधैर्). —^{d}) $Ś_1$ $D_{5.10}$ देवैर् (for दिवि). $Ñ_2$ V B $D_{6.11}$ देवै(B_4 बुधै; D_{11} दिवौ [sic])रिव(V_2 °रपि) पुरंदरः.

38 $D_{1.4}$ om. 38 (cf. v.l. 37). —^{ab}) D_2 तद् (for तथा). $D_{7.9}$ -नद्ध- (for -बद्ध-). $Ś_1$ D_{10} [आ]त्मविदा विपश्चिता; $Ñ_2$ V B_{1-3} [अं]गदिना मनस्विना; B_4 [अं]-गदधारिणा सदा; $D_{2.3}$ [अं]गविदा(D_3 °दिना) विपश्चिता; $D_{6.11}$ [अं]ग(D_6 [अ]र्थ)विदा मनस्विना (for [अ]ङ्गदबद्धबाहुना). $Ñ_1$ हनुमता * * * * महात्मना * * * * * गदिना मनस्विना (illeg.). ❀ Cv : यशस्विना, यशस्तस्योपादानमपदानं कर्म ।; Cr.m : यशस्विनेत्यङ्गदविशेषणम् । (Cm अतो न पुनरुक्तिः) ।; Cg : कीर्तिमतेति हनुमद्विशेषणम् । यशस्विनेत्यङ्गदविशेषणम् । भृत्यकीर्त्या स्वामिनः कीर्तिः । अन्यथा पौनरुक्त्यात् । यद्वा, बुद्धिमत्त्वजन्या कीर्तिः । शौर्यजन्यं यशः ।; so also Ct. ❀ —D_{11} om. from मुदा in ^{c} up to न्म in ^{d}. —^{c}) Ñ V B $D_{2.3.6.10.11}$ तदा तद् ; $D_{5.8}$ T_2 G_3 M_3 मुदा तद् (for मुदा तदा). T_3 [अ]भ्यासितम् (for [अ]ध्या°). $Ś_1$ Ñ $D_{2.3.6.10}$ उत्तमं; B_2 (marg. also) उच्यतं (for उन्नतं). V_2 T_3 महान् ; B_4 महा-; D_2 हि तद् (for महन्). $Ś_1$ D_{10} तदा (for श्रिया). D_8 महद्; D_9 भवेत् (for [अ]भवत्).

Colophon : $D_{1.4}$ om. (cf. v.l. 37). —*Sarga name* : $Ś_1$ $Ñ_1$ V $B_{1.2}$ $D_{2.3.10}$ हनूमत्प्रत्यागम($B_{1.2}$ °प्लव)नं(D_3 नः); $Ñ_2$ D_6 हनुमदागमनं; B_3 प्रत्याप्लवनं; B_4 हनूमतः प्रत्यागमनं; D_{11} प्रतिप्रयाणं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : $Ñ_1$ $D_{2.10.11}$ om.; $Ś_1$ $Ñ_2$ V_1 D_{5-9} T G $M_{1.3}$ 57; V_2 46; $B_{1.2}$ 55; B_3 53; B_4 60; D_3 61; M_2 56. —After colophon, G $M_{1.2}$ conclude with श्रीरामाय नमः.

५६

ततस्तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महाबलाः ।
हनुमत्प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुरुत्तमाम् ॥ १
तं ततः प्रतिसंहृष्टः प्रीतिमन्तं महाकपिम् ।
जाम्बवान्कार्यवृत्तान्तमपृच्छदनिलात्मजम् ॥ २
कथं दृष्टा त्वया देवी कथं वा तत्र वर्तते ।
तस्यां वा स कथं वृत्तः क्रूरकर्मा दशाननः ॥ ३
तत्त्वतः सर्वमेतन्नः प्रब्रूहि त्वं महाकपे ।
श्रुतार्थाश्चिन्तयिष्यामो भूयः कार्यविनिश्चयम् ॥ ४
यश्चार्थस्तत्र वक्तव्यो गतैरस्माभिरात्मवान् ।
रक्षितव्यं च यत्तत्र तद्भवान्व्याकरोतु नः ॥ ५

G. 5. 56. 5
B. 5. 53. 6
L. 5. 56. 16

56

Ś1 begins with ॐ.

1 D1.4 om. 1 (cf. v.l. 5.55.37). —[a]) G3 lacuna for गिरेः. B2.4 D7.9.11 शृंगं (for शृङ्गे). —[b]) B2 उपविष्टा (for महेन्द्रस्य). Ñ1 B1.3 D10 महाबलः . —[d]) D2.3.10.11 उत्तमं.—After 1, Ś1(l. 3 only) Ñ V B D2.3.6.10 ins. ; D11 ins. l. 1 before 1 and l. 2–3 after 1 :

1149* तमागतं महावीर्यं राक्षसैः क्षतविक्षतम् ।
समीक्ष्य हरयः सर्वे परिवार्य समन्ततः ।
ततस्तमब्रवीद्वाक्यं हरीणां प्रवरस्तदा ।

[(l. 1) D6 समागतं. D3 महावीरं (for °वीर्यं). Ñ1 B2 D3.11 कृतविक्षतं; B1.3.4 D10 कृ(B3 D10 क्ष)तविग्रहं (for क्षत°). —(l. 2) Ñ2 B2 D6 समाश्वसन्; V1 D11 समासदत्; D2.3 समासते (for समन्ततः). —(l. 3) B1(also).2 कपीनां (for हरीणां). Ś1 D2.3.10 प्रवरोंगदः ; Ñ1 V1 B3 °रस्तथा; V2 पुरतस्तदा; B1 °रं तदा (for प्रवरस्तदा).]

—Thereafter, Ś1 Ñ1 D2.3.10 cont. :

1150* ब्रूहि वानरशार्दूल कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
अपि दृष्टा त्वया सीता रामस्य महिषी प्रिया ।
प्रसन्नवर्णो हि शुभस्तवाङ्गुष्ठगतो मणिः ।
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यमङ्गदस्य विपश्चितः ।

[(l. 1) Ś1 D10 कृतं (for कृत्वा). D2 सुदारुणं; D10 स्वभास्करं (sic) (for सुदुष्करम्). D3 यत्कृतं कर्म दुःकरं (for the post. half). —(l. 2) D3 ध्रुवं (for अपि). D3 रामपत्नी यशस्विनी (for the post. half). —(l. 4) D10 अंगदस्य च (hypm.). D3 स तु राजात्मजेनैवमुक्तो हरिवरस्तदा.] ;

Then Ś1 Ñ1 D2.3.10 read 5.55.26–27, 32–34 (including star passages).

—After 1, D7–9 Ct ins. ; T1.3 subst. for 2[ab] ; while M1 ins. after 2[ab] :

1151* प्रीतिमत्सूपविष्टेषु वानरेषु महात्मसु ।

2 Ñ2 V B D6 om.; while D11 reads 2[ab] after 5.55.34. —[a]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तं पुनः ; D5 तत्त्वतः ; G2 ततस्तं(by transp.) (for तं ततः). D2.5.8.11 G M3 प्रीति- (for प्रति-). D4 प्रतिसंहृत्य. T2 ततः संप्रीतिसंहृष्टाः. —[b]) D7–9 प्रीतियुक्तं. T2 G3 महाबलं (for °कपिम्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्री(D3 म)तिमान्वै(D3 °न्स) महाकपिः. —After 2[ab], D11 ins. :

1152* बभौ तेरङ्गदः श्रीमान्वानरैर्बहुभिर्वृतः ।;

while M1 ins. 1151* after 2[ab].

—[c]) Ś1 Ñ1 D3.4 जांबुवान्. —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मारुतात्मजं; Ñ2 V B D6 पवना° (for अनिला°).

3 [a]) D1.4 कपे (for कथं). D5.10.11 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्टा). D1.4 om. from त्वया up to समागता in 1153*. Ś1 Ñ B D2.3.6.10.11 सीता (for देवी). —[b]) D3 तव (for तत्र). Ñ2 V B D6 रामस्य महिषी प्रिया. —[c]) Ś1 Ñ1 D2.10.11 संवादश्च; Ñ2 B4 स वा(B4 च) तस्याः ; V B1–3 D3 स वा(B1.3 D3 च) तस्यां; D6 सर्वतः सः; D7–9 T1 तस्यां चापि; T2 तस्यां पापः ; G3 M2 तस्यां वाथ (for तस्यां वा स). ❀ Cr.m.g.t : कथंवृत्तः कीदृग्व्यापारः . ❀ —[d]) Ś1 D10 स रावणः ; Ñ1 स राक्षसः ; D2.11 हि रावणः ; D3 निशाचरः ; G3 द*** (for दशाननः).

4 D1.4 om. up to समागता in 1153* (cf. v.l. 3). —[a]) Ś1 Ñ1 D2.10.11 व्यासेन; Ñ2 B1.3.4 D6 यथावत् ; D3 विस्तरात् (for तत्त्वतः). B4 मे (for नः). V B2 यथावत्सत्य(V2 °र्वं)मेतत्तु. —[b]) V तन्मे ब्रूहि; B1.3.4 ब्रूहि ब्रूहि; B2 ब्रूहि सर्वं (for प्रब्रूहि त्वं). Ś1 Ñ1 D2.10.11 महाभुज (D11 °जः) ; B4 T2 °मते (for °कपे). —After 4[ab], Ś1 Ñ1 D1–4.7–11 ins. :

1153* समागता कथं देवी किं च सा प्रत्यभाषत ।

[D1.4 om. ; D7–9 संमागिता (for समागता). Ś1 D10 सा च किं (by transp.).]

—[c]) B4 M2 श्रुत्वार्थांश्च; G1 श्रुत्वार्थं; M1 श्रुतार्थान्; Cr.g श्रुतार्थाश्च (as in text). —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कार्यस्यास्य; V2 स्वयं कार्य- . B1 -विचिंतयन् (sic) (for -विनिश्चयम्). —After 4, Ñ2 V B D6 ins. :

1154* प्रसन्नवर्णो हि मणिस्तव पाणिगतः शुभः ।
अपि दृष्टा त्वया सीता ब्रूहि नः परिपृच्छताम् ।

5 [a]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 यथार्थस ; Ñ2 V B D6 यथापि; D3 यो वार्थस (for यश्चा°). D11 तस्य (for तत्र). Ñ1 कर्तव्यो. —[b]) T M2 आत्मवद् (for °वान्). —After

G. 5. 56. 6
B. 5. 58. 7
L. 5. 56. 17

स नियुक्तस्ततस्तेन संप्रहृष्टतनूरुहः ।
नमस्यञ्शिरसा देव्यै सीतायै प्रत्यभाषत ॥ ६

प्रत्यक्षमेव भवतां महेन्द्राग्रात्खमाप्लुतः ।
उदधेर्दक्षिणं पारं काङ्क्षमाणः समाहितः ॥ ७

गच्छतश्च हि मे घोरं विघ्नरूपमिवाभवत् ।
काञ्चनं शिखरं दिव्यं पश्यामि सुमनोहरम् ॥ ८
स्थितं पन्थानमावृत्य मेने विघ्नं च तं नगम् ॥ ९
उपसंगम्य तं दिव्यं काञ्चनं नगसत्तमम् ।
कृता मे मनसा बुद्धिर्भेत्तव्योऽयं मयेति च ॥ १०

5^{ab}, Ś1 reads, while D10 ins. 1155*. —B3 om. 5^{cd}. —^{c}) D1.2 G2 तु (for च). Ñ2 V B2 (m. also) D6 त्वया चापि(Ñ2 D6 चैव) हि यद्वाक्यं(B2 °च्यं); B1.2.4 वक्तव्यं चैव यत्तत्र; D11 वीक्षितव्यं तु यत्तत्र. —^{d}) Ś1 D10 प्रब्रवीतु (for व्याकरोतु).

6 ^{a}) D8 सं-; G1 सु- (for स). M1 तथा (for ततस्). D1.11 स तु पृष्टस्तदा तेन; D4.10 स तुष्टस्तु(D10 पृष्टश्च) तदा तेन. —^{c}) D5.8 T1 नमस्य; T2 G2 M प्रणम्य (for नमस्यञ्). Ñ1 देवीं (for देव्यै). Ś1 D10 प्रणम्य मनसा सीतां; D1.4.11 नमस्य मनसा देवीं(D11 सीतां). —^{d}) Ś1 Ñ1 देवी(Ñ1 सीता)मकथयत्तदा; D1.4.10.11 सीतां(D10.11 देवीं) सोऽकथयत्तदा. —For 6, Ñ2 V B D2.3.6 subst.; Ś1 subst. for 6^{ab} and reads after 5^{ab}; whereas D10 ins. after 5^{ab}; Ñ1 D1.4.11 ins. after 6 :

1155* इति जाम्बवता पृष्टो वानरानुमतं वचः ।
यथावृत्तं हरिश्रेष्ठः कथयामास मारुतिः ।

[(l. 1) Ś1 D4 जांबुवता; D11 जीववता. Ñ1 इति जांबवतो दृष्ट्वा (for the prior half). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 वानरानुमतेन च (Ñ1 D1.4 सः); B4 हनूमानुत्तमं वचः; D3.11 वानरानुमतो (D11 °ते) वचः (for the post. half). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कपिश्रेष्ठः(Ś1 D10 °ष्ठं); Ñ2 V2 हरिश्रेष्ठं (for °श्रेष्ठः).]

7 ^{a}) D3 एतद् (for एव). G3 भवता. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 प्रत्यक्षं वस्तत्र(Ñ1 D11 °स्तु च)द्(D10 °दा)हं; Ñ2 V B D6 प्रत्यक्षं(B3 °त्येकं) वो यथाहं वै. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 खवप्लुतः; D3 अहं प्लुतः (for खमा°). —^{cd}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 अपरं; Ñ2 विस्तरं; V1 B2 अंतरं; V2 D1.4 च परं; B1.4 D6 उत्तरं; B3 विततं (for दक्षिणं). V2 वीक्ष्यमाणो (for काङ्क्षमाणः). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 महात्मनः (for समाहितः). D3 दक्षिणं दक्षिणस्यास्य कांक्षन्पारं महोदधेः. —After 7, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

1156* अपां तु सदृशं व्योम पुप्लुवेऽहं समाहितः ।

[D2 अपां च; D3 अंभसः; D11 अपां सु- (for अपां तु). Ś1 D10 अपारं तु महद्व्योम (for the prior half). Ñ1 illeg.; D3 प्लुतोऽहं सु- (for पुप्लुवेऽहं).];

while Ñ2 V B D6 ins. after 7; D11 ins. after 20^{ab} :

1157* ततो देवाः सगन्धर्वाः सविद्याधरचारणाः ।
विमानस्थाः खमावृत्य तुष्टुवुः सहिता हि माम् ।

[(l. 2) D11 उत्पत्य (for आवृत्य). B1 तुष्टुवुमां हि सर्वतः (for the post. half).]

8 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 read 8 - 19 after 44^{ab} (preceded by 1187*), while Ñ2 V B (B4 after 1176*) D6 read 8 - 20^{b} (including star passages) after 1180*. —^{ab}) V B D3.6 चैव मे(B4 ते); G3 च महा- (for च हि मे). D3 घोरो. Ñ1 D1.2.4.11 द्वितीयं चैव (Ñ1 चापि) मे विघ्नं; Ñ2 गतश्चैव महाघोरं (for ^{a}). T1.3 G2.3 इवा(T3 °हा)गतं (for °भवत्). Ñ V B D1.2.4.6.11 घोर(Ñ2 V B D6 विघ्न)मापतितं महत्; D3 विघ्न आपतितो महान् (for ^{b}). Ś1 D10 द्वितीयश्चैव विघ्नो मे(D10 मे विघ्नो) घोरः संजल्पि(D10 °नि)तो महान्. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सुवर्ण-; Ñ2 V B D6 सौवर्ण-(B1 °र्णं) (for काञ्चनं). D11 -शिखरे. Ś1 T2 रम्यं (for दिव्यं). —^{d}) M2 सुमनोरमं. Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 अपश्यं पर्वतोत्त(Ś1 Ñ V2 B4 °प)मं. ⊛ Cv : अत्र पश्यामीत्यादयो भूतार्थे वेदितव्याः ।; Cr : पश्यामि व्यत्ययेन भूतार्थे लट् ।; so also Cm.g.k.t. ⊛ —After 8, D11 reads 10^{cd}.

9 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8. —^{ab}) G1 विघ्नकरं (for विघ्नं च तं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 मार्गमावृत्य तिष्ठंतं मध्ये नदनदीपतेः. —For 9, Ñ2 V B D6 subst. :

1158* मध्येसमुद्रं तिष्ठन्तं विघ्नभूतमिवात्मनः ।

[Ñ2 B1 D6 समुद्रमध्ये (for मध्येसमुद्रं). B4 विघ्नतुंजतमप्रभं (for the post. half).]

10 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8. —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1.3 D1.2.4.6 उपगम्य तु (V B1.3 च); B2 उपगम्यं च; B4 D11 उपागम्य च(D11 तु); D10 उपगम्यं तु (for उपसंगम्य). Ñ1 उपगम्यं भृशं दिव्यं; D3 उपगम्यायतं दिव्यं. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 पर्वतोत्तमं; Ñ2 V B D6–9 नगमुत्तमं (for °सत्तमम्). —B4 om. 10^{c} - 11^{b}. D11 reads 10^{cd} after 8. —^{cd}) Ñ1 मया तदा (for मे मनसा). D5 ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना (for ^{c}). M1 हंतव्यो (for भेत्तव्यो). V2 वा; D3 [s]थ (for ऽयं). Ñ1 V B1 D1–4 महागिरिः; Ñ2 B2 D6.11 मया गिरिः; B3 नगोत्तमः; T2 ममेति च; M2 मयेति ह (for °ति च). Ś1 D10 मया कृता तदा बुद्धिर्भेदने तस्य भूभृतः.

प्रहतं च मया तस्य लाङ्गूलेन महागिरेः ।
शिखरं सूर्यसंकाशं व्यशीर्यत सहस्रधा ॥ ११
व्यवसायं च मे बुद्ध्वा स होवाच महागिरिः ।
पुत्रेति मधुरां वाणीं मनः प्रह्लादयन्निव ॥ १२
पितृव्यं चापि मां विद्धि सखायं मातरिश्वनः ।
मैनाकमिति विख्यातं निवसन्तं महोदधौ ॥ १३
पक्षवन्तः पुरा पुत्र बभूवुः पर्वतोत्तमाः ।
छन्दतः पृथिवीं चेरुर्बाधमानाः समन्ततः ॥ १४
श्रुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रः पाकशासनः ।
चिच्छेद भगवान्पक्षान्वज्रेणैषां सहस्रशः ॥ १५
अहं तु मोक्षितस्तस्मात्तव पित्रा महात्मना ।
मारुतेन तदा वत्स प्रक्षिप्तोऽस्मि महार्णवे ॥ १६
रामस्य च मया साह्ये वर्तितव्यमरिंदम ।
रामो धर्मभृतां श्रेष्ठो महेन्द्रसमविक्रमः ॥ १७
एतच्छ्रुत्वा मया तस्य मैनाकस्य महात्मनः ।
कार्यमावेद्य तु गिरेरुद्धतं च मनो मम ॥ १८

G. 5. 56. 50
B. 5. 58. 19
L. 5. 56. 41

11 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8. B4 om. 11^{ab} (cf. v.l. 10). B3 om. 11.—^{a}) Ś1 प्रहते च; Ñ1 प्रेषितेन; Ñ2 V1 B1 D5.7.9 M2 प्रहतस्य; B2 (m. also प्रहितस्य) प्रस्थितस्य; D1.4.10 प्रहृते च; D2 प्रहतेन; D3.8 G3 प्रहृतं च; D6 प्रद्रुतस्य; D11 प्रहृतेन (for प्रहतं च).—^{b}) Ś1 (before corr. as in text) महागिरौ; B1 मया गिरेः (for महा°).—^{c}) B1.2 शिखरः सूर्यसंकाशो.—^{d}) B2 D11 व्यदीर्यत; D5 G2 व्यकी° (for व्यशी°). Ñ1 सहस्रशः.

12 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8.—^{a}) Ñ1 D7.9 T2 G1 M च तं बुद्ध्वा; D5 तु बुद्ध्वा च (for च मे बुद्ध्वा). Ś1 Ñ2 V1 B D1–4.6.10.11 तन्मे व्यवसितं दृष्ट्वा; V2 तं व्यवस्थितं च दृष्ट्वा.—^{b}) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1.2.4.6.10.11 स उवाच; B4 स तदा च; T1.3 G2.3 तदोवाच; T2 मामुवाच (for स होवाच).—^{c}) D2 मधुरं (sic); T2 मम तां (for मधुरां).—^{d}) Ś1 D10 मां स पर्वतसत्तमः; Ñ1 D1.4 मां स सत्य(Ñ1 ** [illeg.])पुरस्कृतः(Ñ1 °तं); Ñ2 V B1 D6 अति(V2 °मि)सांत्वपुरस्कृतां (Ñ2 V2 °तं); B2 अतिमात्रपुरस्कृतां; B3 अभिनंद्य पुरस्कृतं; B4 अब्रवीत्स पुरस्कृतां; D2.11 तदा सत्यपुरस्कृतां; D3 आत्मनः शिखरे स्थितः.

13 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8. Ś1 D10 om. 13–14^{b}.—^{a}) T1.3 G3 [ए]व; T2 हि (for [अ]पि). Ñ2 V B D1–4.6.11 पितुरात्मसमं विद्धि.—^{b}) Ñ V B D1.2.6.11 सुहृदं मारुतस्य मां(D1.11 च); D3 मारुतस्य महाकपे; D4(marg.) पितुस्ते सुहृदं तथा.—^{c}) Ñ V B4 D2.6.11 सुनाभ; B2.3 D1.4 सुनाभम्; D5.8 G1 M1 मैनाक (for °कम्). B4 विख्यातः.—^{d}) B4 संस्थितोहं (for निवसन्तं). D3 महार्णवे (for महोदधौ).

14 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8. Ś1 D10 om. 14^{ab} (cf. v.l. 13).—^{a}) D5.7–9 तत्र (for पुत्र). Ñ V B D1–4.6.11 पूर्वं पक्ष(D1 **)गमाः पुत्र(Ñ1 D1.2.4.11 भूत्वा).—^{b}) Ñ1 D1.2.4.11 बहवः (for बभूवुः). D3 बभूवुरचलाः किल.—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 छंदेन; T1 भिंदंतः; T3 G3 छिंदंतः; Cv °सा; Cr.m.g.k.t as in text (for छन्दतः). D11 सर्वां (for चेरुर्).—^{d}) D11 विध्यमानाः. Ñ V B D1.3.4.6 तपोधनान् (for समन्ततः). Ś1 D10 दार्यमाणास्ततस्ततः; D2 वर्धमाना इतस्ततः.

15 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8.—^{b}) Ś1 D10 देवेंद्रः (for महेन्द्रः).—^{cd}) D5 विच्छेद. Ñ1 D3.5.7–9 पक्षौ; B4 क्रुद्धो (for पक्षान्). D7–9 transp. चिच्छेद and वज्रेण. Ś1 Ñ2 V B1–3 D2.6.10.11 गुरुणा ततः(B3 कृतः [sic]; D11 तदा); Ñ1 B4 D1.3.4 शतपर्वणा (for [ए]षां सहस्रशः).

16 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8.—^{a}) B3 ते (for तु). Ś1 Ñ1 D5.7–10 T2.3 G3 मोचितस्; D3 रक्षितस् (for मोक्षि°). Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 तत्र; V B1–3 D3.6 तात; D5 तावत् (for तस्मात्).—^{c}) Ś1 Ñ1 D10.11 पुत्र; D5 तात (for वत्स).—^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 सागरं(Ś1 Ñ1 °रे) सं(B4 D3 च)प्रवेशितः; Ñ2 V B1–3 D6 समुद्रं(B3 °द्रे) च प्रवेशितः; D7.9 प्रक्षिप्तो वरुणालये.

17 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8.—^{a}) D2 रामस्य हि; D7–9 राघवस्य. Ś1 Ñ1 D10 त्वया (for मया). V2 B4 D1.4 सख्ये; B1.2 सह्ये; B3 साह्यं (for साह्ये).—^{cd}) D3 महेंद्रवरुणोपमः (for ^{d}). Ñ2 V B D6 तस्माद्विश्राम्य गच्छात्र(D6 °द्गच्छात्र विश्रम्य) भक्षयित्वा फलानि च.

18 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11. cf. v.l. 8.—^{a}) D4 कृत्वा (for श्रुत्वा). B2 सुनाभस्य; B4 D6 M3 वचस्तस्य (for मया तस्य).—^{b}) Ś1 Ñ2 V B1(m.).3.4 D1.2.4.6.10.11 सुनाभ(Ñ2 V1 °क)स्य; B2 मया तस्य; D3 marg. (for मैनाकस्य). Ñ2 V1 B1–3 D6 समासतः (for महात्मनः).—^{c}) D7–9 T1.2 G1 M1 Cr च (for तु). ❀ Cv.r: कार्यमावेद्य च(Cv °द्य?) गिरेरिति पाठः. ❀—^{d}) G1 M1 उद्धृतं; G2 उद्धृतं; M3 Cm.g उद्यतं; Ct as in text (for उद्धतं). D7.9 वै (for च).—For 18^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

G. 5. 56. 50
B. 5. 58. 19
L. 5. 56. 42

तेन चाहमनुज्ञातो मैनाकेन महात्मना ।
उत्तमं जवमास्थाय शेषमध्वानमास्थितः ॥ १९
ततोऽहं सुचिरं कालं वेगेनाभ्यगमं पथि ।
ततः पश्याम्यहं देवीं सुरसां नागमातरम् ॥ २०
समुद्रमध्ये सा देवी वचनं मामभाषत ।
मम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्वममरैर्हरिसत्तम ।
ततस्त्वां भक्षयिष्यामि विहितस्त्वं चिरस्य मे ॥ २१
एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः ।
विवर्णवदनो भूत्वा वाक्यं चेदमुदीरयम् ॥ २२
रामो दाशरथिः श्रीमान्प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परंतपः ॥ २३
तस्य सीता हृता भार्या रावणेन दुरात्मना ।
तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ॥ २४

1159* कार्यगौरवमाख्यातमखिलेन विशेषतः ।

[B4 आख्यातो. Ś1 अपि तेन; D1 अखिलेषु; D3 अचिरेण (for अखिलेन). Ñ2 V B D6 निखिलेन महा(Ñ2 B4 D6 °या)-गिरेः(B4 °रिः) (for the post. half).]

19 For sequence in Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11, cf. v.l. 8. —^{a}) D11 सोहम् (for चा°). —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 सुनाभेन (for मैनाकेन). —After 19^{ab}, D5.7–9 S ins. :

1160* स चाप्यन्तर्हितः शैलो मानुषेण वपुष्मता ।
शरीरेण महाशैलः शैलेन च महोदधौ ।

[(l. 1) M1 सद्यो ; Cv as above (for शैलो).]

—^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–4.6.10.11 T1.3 G3 M3 पंथानम् (for अध्वानम्). B4 आश्रितः (for आस्थितः). Ñ1 पंथेन निहतः स्थितः (sic).

20 For sequence in Ñ2 V B D6, cf. v.l. 8. D3 reads 20^{ab} before 34. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तु (for ऽहं). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 सु(D11 रु)चिरे(Ñ2 V2 °रं) काले. —^{b}) D5.7.9 जवेन (for वेगेन). D8 [अ]भिगमं; T1.3 M1 [अ]भ्यागमं (for [अ]भ्य°). M2 पुनः (for पथि). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 गच्छन्न(V2 B4 D2.3.6.10.11 °न्तु)प्रजवः पथि(B4 D3 कपिः). —After 20^{ab}, D11 ins. 1157*. —Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om.(hapl. ?) 20^{c} – 33. —For 20^{c} – 23, Ñ2 V B D6.11 subst. 1163*, while for 20^{c} – 21, D3 subst. 1161*.

21 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 21 (cf. v.l. 20). For subst. in Ñ2 V B D6.11, cf. v.l. 20 and 23. —^{b}) D7.9 चेदमब्रवीत् ; D8 समभाषत. —^{c}) D5 T2.3 G1.2 M1 भक्षः (for भक्ष्यः). —^{e}) T1 G3 M3 अतस्. —^{f}) G3 विहितास्यं (for °तस्त्वं). D7.9 हि मे सुरैः (for चिरस्य मे). —For 20^{c} – 21, D3 subst. :

1161* गच्छतश्च समाभ्यग्रं सत्वमभ्येत्य धिष्ठितम् ।
पन्थानं खे तदा रुद्ध्वा प्राब्रवीन्मां च भीषयन् ।
सुरसां मां विजानीहि हनुमन्देवमातरम् ।
मम भक्षस्त्वमुद्दिष्ट ईश्वरैर्वानरर्षभः ।

22 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 22 (cf. v.l. 20). For subst. in Ñ2 V B D6.11, cf. v.l. 20 and 23. For 22–24, D3 subst. 1165*. —^{b}) T2 प्रस्थितः (for प्रणतः). —^{c}) D8 G2 विषण्ण- (for विवर्ण-). —^{d}) T2 एतद् ; M1 चैवम् (for चेदम्). T1 M2 उदैरयं; Ck as in text (for उदीरयम्). ❁ Ck : उदीरयम्, उदैरयमिति यावत् . ❁ —After 22, D8 M1 ins. :

1162* कृते राघवकार्ये मामागतं भक्षयादृता ।
एवमुक्त्वा तु तां देवीं रामकार्यं निवेदितम् ।

[(l. 1) M1 [अ]मृता (for [आ]दृता). —(l. 2) M1 निवेदयं (for °दितम्).]

23 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 23 (cf. v.l. 20). For subst. in D3, cf. v.l. 22 and 24. —^{d}) T G3 [अ]पि भार्यया; B (ed.) परंतप (for परंतपः). —For 20^{c} – 23, Ñ2 V B D6.11 subst. :

1163* एतस्मिन्नन्तरेऽधस्ताद्राक्षसी सुमहातनुः ।
विरूपा विकृतं वक्त्रं कृत्वा मां प्रत्यधावत ।
कायेन कायमावृत्य भक्षे त्वामिति चाब्रवीत् ।
तां दृष्ट्वा मेघसंकाशां राक्षसीमग्रतः स्थिताम् ।
ईषद्भयसमाविग्न उक्तवानस्मि तामहम् । [5]
राजा दशरथो नाम अयोध्याधिपतिः प्रभुः ।
तस्य पुत्रोऽग्रजो रामः सीतया लक्ष्मणेन च ।
प्रविष्टो दण्डकारण्यं पित्राज्ञामनुपालयन् ।

[(l. 1) Ñ2 हस्ताद् (sic) ; B3 वीरा (for ऽधस्ताद्). B2 सुमहानना; B3 च महातनुः. —(l. 2) Ñ2 B2 D6 विरूपं. V2 विततं; D6 विकृत- (for विकृतं). V2 प्रत्यभाषत; B3.4 °वारयत् (for °धावत). —(l. 3) D6.11 भक्ष्ये (for भक्षे). Ñ2 V1 B4 सा (for च). —(l. 5) B2 भयं (for भय-). Ñ2 V1 B2 D6 -समाविष्ट (for °विग्न). —(l. 6) Note hiatus between the two halves. —(l. 8) D11 -[अ]रण्ये (for -[अ]रण्यं). B2 D11 पित्रर्थम् (for पित्राज्ञाम्). B4 अवधारयन् (for अनुपालयन्).]

24 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 24 (cf. v.l. 20). —^{a}) Ñ2 V B D6.11 तस्य भार्या जनस्थानाद्. —^{b}) D5 हृतात्मना (for दुरा°). —After 24^{ab}, Ñ2 V B D6.11 ins. :

1164* मुनिव्रतं समास्थाय हृत्वा लङ्कां प्रवेशिता ।

कर्तुमर्हसि रामस्य साह्यं विषयवासिनि ॥ २५

अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ।

आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥ २६

एवमुक्ता मया सा तु सुरसा कामरूपिणी ।

अब्रवीन्नातिवर्तेत कश्चिदेष वरो मम ॥ २७

एवमुक्तः सुरसया दशयोजनमायतः ।

ततोऽर्धगुणविस्तारो बभूवाहं क्षणेन तु ॥ २८

G. 5. 56. ० B. 5. 58. 30 L. 5. 56. ०

[V1 मुनिवेदं; D6 कपित्वं (for मुनिवरं). D11 कृत्वा (sic) (for हत्वा).]

—c) Ñ2 V B1.2.4 D6.11 गच्छामि; B3 यास्यामि (for दूतोऽहं). —d) Ñ2 V B D6.11 दूतोऽहं तस्य राक्षसि. —For 22–24, D3 subst. :

1165* परं चाभिहिते वाक्ये क्रूरे सुरसया तदा।
रामदूत्येन यामीति मया तस्यै निवेदितम्।

25 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 om. 25 (for Ś1 Ñ1 D1.2.4.10, cf. v.l. 20). —b) D5.7.9 G1 M2.3 Ct साहाय्यं विषये सति; T2 सहायं प्रियवादिनि. ❀ Cv : विषये सति विषयवासिनि । ; Ck : विषयवासिनीत्यादिकं प्रागेव प्रथमकथनस्थल एव व्याकृतम् . ❀

26 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 26 (cf. v.l. 20). —ab) D3 पुनश्चोक्ता मया देवी कृत्वा कार्यमशेषतः. —D3 om. 26cd. —For 26, Ñ2 V B D6.11 subst. :

1166* दृष्ट्वा सीतां कृतार्थोऽहमागमिष्यामि भीषणे।
सत्यमेतद्ब्रवीमि त्वां तदा भक्षसि मां दृढम्।

[(l. 1) D11 च तां (for सीतां). B3 समर्थो (for कृतार्थो). —(l. 2) B3 भोक्ष्यसि; D11 भक्ष्यसि (for भक्षसि).]

27 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 27 (cf. v.l. 20). —a) B3 एवमुक्त्वा. Ñ2 V1 B1.2.4 D6.11 तदा सा तु; V2 तु न श्रद्धाम्; B3 ततः सा तु (for मया सा तु). —b) Ñ2 V1 B1–3 D6 न श्रद्धामनु(B1–3 °न्व)कल्पयत् ; V2 अनुकल्पनिशाचरी; B4 न च मामनुकंपयत् ; D11 न श्रुत्वा अन्वकल्पते (with hiatus). —c) M1 नातिवर्तेथाः (for °वर्तेत). —d) D3 कश्चिन्मामिति मे वरः . —For 27cd, Ñ2 V B D6.11 subst. :

1167* नागन्तुं न च वै गन्तुं न कालातिक्रमं क्षमे।
असिष्ये भक्षयिष्येऽहं प्रविश स्वोदरं मम।

[(l. 1) B2 नागमं; B3 नागमे; B4 न गंतुं (for नागन्तुं). Ñ2 D6 त्यक्तुं; B4 स्थातुं (for गन्तुं). V2 नावागमं न वै गंतुं (for the prior half). B3 कालस्य (for न काल-). B4 त्वां वदामि न च क्षमे (for the post. half). D11 नाशकेच्चैव गतुं* न कालातिक्रमेण च. —B3 om. l. 2. —(l. 2) V2 ग्रसयिष्ये (hypm.); D11 शयिष्ये (for असिष्ये). B1 महद्; B2 प्रति (for मम). D11 प्रविशश्चुदरं मम (for the post. half).]

—Then all the above MSS. cont. :

1168* ततः क्रोधान्मयोक्ता सा कुरु वक्त्रं विशामि ते।
दृष्ट्वा तु सा मे विस्तारं नादं कृत्वा सुदारुणम्।
दशयोजनविस्तारं वक्त्रं कृत्वाग्रतः स्थिता।
तां दृष्ट्वा दशविस्तारामासं विंशतियोजनः।
दृष्ट्वा विंशतिविस्तारं सा त्रिंशद्योजनान्यभूत्। [5]
त्रिंशद्योजनिकां दृष्ट्वा चत्वारिंशद्गतो ह्यहम्।
चत्वारिंशद्गतं दृष्ट्वा सा तु पञ्चाशतं गता।
गतां पञ्चाशतं दृष्ट्वा षष्टियोजनकोऽभवम्।
षष्टियोजनकं दृष्ट्वा साभूत्सप्ततियोजना।
सप्तत्या राक्षसीं दृष्ट्वा अशीत्यैव स्थितो ह्यहम्। [10]
अशीतिकं तु मां दृष्ट्वा साभून्नवतियोजना।
नवत्या राक्षसीं दृष्ट्वा शतयोजनिकोऽभवम्।
शतयोजनविस्तारं दृष्ट्वा मां राक्षसी ततः।
चकार वदनं साथ शतयोजनमायतम्।
दृष्ट्वा विक्रमसामर्थ्यादतिरिच्यन्तमेव हि। [15]
शतेन सा प्रतिष्ठाप्य वदनं मामभाषत।
अलं खेदेन भवतः प्रविशस्वोदरं मम।

[(l. 1) B3.4 च (for सा). —(l. 2) B2 सा मे स- (for तु सा मे). B3 transp. दृष्ट्वा तु and सा मे. B2 कृत्वा नादं (by transp.). —(l. 4) D11 दशविस्तारं. V2 D11 मया; B3.4 अहं (for आसं). V1 D11 -योजनं; B3 -विस्तृतः (for -योजनः). —(l. 5) V1 B4 D11 सा त्रिंशद्योजनामभवत् (D11 °ना ह्यभूत्) ; V2 साभूत्त्रिंशतयोजना (for the post. half). B3 दृष्ट्वा विस्तारं त्रिंशतं योजना नान्यन्यभूत् (sic). —(l. 6) D11 त्रिंशद्योजनकां. B4 तां त्रिंशद्योजनां दृष्ट्वा (for the prior half). V2 गतो ह्ययं; B3 अहं तथा; B4 D11 ततो ह्यहं (for गतो ह्यहम्). —(l. 7) B3 तं दृष्ट्वा * * * * * (for the prior half). —(l. 8) B3.4 स तां (for गतां). Ñ2 गत्वा (sic) (for दृष्ट्वा). B2 ह्यहं (for ऽभवम्). —(l. 9) B1–3 षष्टियोजनिकं. —(l. 10) V1 D6 सप्तत्यां. Note hiatus between the two halves. D11 (to avoid hiatus) त्वशीत्यैव. Ñ2 B4 अशीत्यात्रस्थितो ह्यहं; D6 अशीत्यां च स्थितो ह्यहं (for the post. half). —(l. 12) V1 D6 नवत्यां. —V2 om. (hapl.) from the post. half of l. 12 up to the prior half of l. 14. B4 D6.11 -योजनको. —(l. 13) Ñ2 D6.11 मां दृष्ट्वा (by transp). V1 B2 तदा (for ततः). —(l. 14) Ñ2 चाथ; B1 सा च; B4 सार्धं; D11 साग्रं (for साथ). D6 चकार योजन न्यायं (sic) (for the prior half). —V1 D6 om. (hapl.) from l. 15 up to l. 1 of 1170*. —(l. 15) V2 अभि- ; B1.2 इति (for अति-). D11 इति दिव्यं तमेव हि (for the post. half). —(l. 16) B3 सा तेजसा; D11 सा तु तेन (for शतेन सा). B3 प्रतिस्थाप्य. D11 वचनं (for वदनं). —(l. 17) D11 अलं विलंबेन भवान् (for the prior half).]

28 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 28(cf. v.l. 20). For

G. 5. 56. 0
B. 5. 58. 30
L. 5. 56. 0

मत्प्रमाणानुरूपं च व्यादितं तन्मुखं तया ।
तद्दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं ह्रस्वं ह्यकरवं वपुः ॥ २९
तस्मिन्मुहूर्ते च पुनर्बभूवाङ्गुष्ठसंमितः ।
अभिपत्याशु तद्वक्त्रं निर्गतोऽहं ततः क्षणात् ॥ ३०
अब्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण मां पुनः ।
अर्थसिद्ध्यै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ ३१

28–30, Ñ2 V B D6.11 subst. 1170*, while D3 subst. 1172*.—[b]) D8 G2 आयतं (for आयत:).—[c]) D8 द्विगुण- (for ऽर्ध°). ❀ Cv : ततोऽर्धगुणविस्तार इति। ततोऽर्धं दशार्थम्। तस्य गुणस्तस्यावृत्तिः। तस्य द्वयमिति यावत्। अन्तर्गु (°र्धगु)णो विस्तारो यस्य सोऽर्धगुणविस्तारः। दशयोजनविस्तार इत्यर्थः। एवं यत्नश्च। पूर्वं हनुमतो लङ्घनसमये दशयोजनविस्तारो बभूवेति वचनात्।; Cr: तदर्धगुणविस्तारः। तदर्धं दशयोजनार्धम्, तस्य गुण आवृत्तिर्द्विभावः----।; so also Cm.t.; Cg : तत इति। अर्धगुणविस्तारः। अत्रार्धशब्द एकदेशवाची। किंचिदधिकविस्तारोऽभवमित्यर्थः। एवमेवार्थः। प्रथमसर्गोक्तशतयोजनविस्तारस्तु विरुद्धः। तद्ग्रन्थः कल्पितश्चेत्युक्तम्. ❀ —After 28, D5 T2 M2 ins.:

1169* मां दृष्ट्वा पर्वताकारमवश्यमचलोपमा।
चकार सुरसा वक्त्रं दशयोजनमायतम्।

[(l. 1) D5 अपश्यदचलोपमं (for the post. half). —(l. 2) M2 व्यास्यं (for वक्त्रं).]

29 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 29 (cf. v.l. 20).—For subst. in Ñ2 V B D6.11, cf. v.l. 1170* and for subst. in D3, cf. v.l. 1172*.—[a]) D7-9 G1 -[अ]धिकं चैव (for -[अ]नुरूपं च).—[b]) D5 om.; D7-9 T2 M तु (for तन्). M1 transp. मुखं and तया. ❀ Cg: व्यादितं व्यात्तम्. ❀ —After 29[ab], G2 M2 read 39[cd] repeating (M2 twice) it in its proper place; while D5 reads 30 and 39[cd] after 29[ab] repeating 39[cd] twice in its proper place.—[c]) D7.9 तं; Cg as in text (for तद्). D5 [अ]प्यानतं (for व्यादितं). D8 T2 G1 M1.3 च (for तु). —[d]) D7-9 G1 पुनः (for वपुः). G2 ह्रस्वं कृत्वा पुनः पुनः.

30 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 30 (cf. v.l. 20).—For sequence in D5, cf. v.l. 29.—[ab]) D9 मुहूर्तं (for °र्ते). T1.3 G2.3 ह्यभवं (for च पुनर्). M1 ह्यभवमहम् (for च पुनर्बभूव). D5 M3 Cg -मात्रकः; T2 -संमितं; Ct as in text (for -संमितः). T1.3 G2.3 पुनरंगुष्ठमात्रकः.—[c]) M2 अतिपत्य (for अभि°). D5 तद्वक्त्रान्.

—For 28–30, Ñ2 V B D6.11 subst.:

1170* तद्दृष्ट्वा विवृतं वक्त्रं शतयोजनमायतम्।
समाहितमना भूत्वा पतंग इव वेगितः।
अङ्गुष्ठमात्रो भूत्वाहं प्रविष्टोऽस्म्युदरं महत्।
दन्तौष्ठपुटसंबद्धं वक्त्रं सापि तदाकरोत्।
तद्दृष्ट्वा संवृतं वक्त्रं कर्णमाविश्य दक्षिणम्। [5]
निष्क्रम्य तेन तु स्वस्थः प्रहसन्वाक्यमब्रुवम्।

[V1 D6 om. l. 1 (cf. v.l. 1168*).—(l. 1) V2 B1 D11 तं (for तद्). V2 विकृतं; D11 विपुलं (for विवृतं). —V2 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 5.—(l. 2) Ñ2 वेपितः; B4 वेगतः (for वेगितः). D11 पतंगा इव वेगिनः (for the post. half). —(l. 3) V1 [ऽ]हं भूत्वा (by transp.). B3.4 हि (for ऽस्मि).—(l. 4) D6 दंतोष्ठ-. Ñ2 V1 D6 -संरुद्ध; B3 -बद्धं तद् (for -संबद्धं). D11 तथा (for तदा).—(l. 5) V1 D6.11 तं (for तद्). V1 संपुटं (for संवृतं). V1 कर्तुम् (for कर्णम्). —(l. 6) Ñ2 स्वस्थं (for स्वस्थः). B1 प्रहस्य (for प्रहसन्). V2 D11 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवम्).]

—Then they cont. (V2 D11 om. [hapl.] up to 31[b] [see var.]):

1171* प्रविष्टं ते मया वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते।
गमिष्ये यत्र वैदेही दिष्ट्या सत्यं वचस्तव।

[(l. 2) B3 दृष्ट्वा; D6 कृत्वा (for दिष्ट्या). Ñ2 B1 कृत्वा (B1 दृष्ट्वा) सत्यो वरस्तव (for the post. half).],
while D3 subst. for 28–30:

1172* एवमुक्तस्त्वहं तत्र चिन्तयित्वा सुदुःखितः।
अणुवं कुरु तद्वक्त्रं येन त्वं भक्षयिष्यसि।
इत्युक्ता सा मया देवी दशयोजनविस्तरम्।
कृतवत्यात्मनो वक्त्रं पर्वतान्तरदर्शनम्।
संक्षिप्यात्मानमव्यग्रः प्रविष्टोऽहं मुखं तदा। [5]
निष्क्रम्य च मुखात्तस्मादन्तरिक्षं गतः पुनः।

—Then D3 cont.:

1173* विज्ञप्ता च मया देवी प्रणम्य विधिवत्तदा।
प्रविश्य वक्त्रान्निष्क्रान्तो दाक्षायणि नमोऽस्तु ते।
गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यश्चास्तु वरस्तव।

31 Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 om. 31 (cf. v.l. 20). V2 D11 om. 31[ab] (cf. v.l. 1171*).—[ab]) D9 स्नेह- (for स्वेन). Ñ2 V1 B D6 एवमुक्ता मया देवी तुष्टा तत्र च सा(B3 वचनम्)-ब्रवीत्; D3 दृष्ट्वा मां तु तदा मुक्तं सुरसाप्यब्रवीद्वचः. —After 31[ab], Ñ2 V B D6.11 (V2 D11 after 1170* owing to om.) ins.:

1174* सुरसा नाम वीराहं देवैः सर्वैर्नियोजिता।
त्वत्पराक्रमसामर्थ्यं जिज्ञासार्थमिहागता।
तुष्टाहं ते कपिश्रेष्ठ वायुपुत्र महाबल।

[(l. 1) B1 धीराहं; D11 हे वीर (for वीराहं). B1 सर्वदेवैर् (for देवैः सर्वैर्). D6 वियोजिता.—(l. 2) B2.3 जिज्ञासितुम् (for °सार्थम्). B3 अहं गता (for इहागता). —(l. 3) V2 दृष्ट्वाहं ते; B1 तुष्टा तेहं (for तुष्टाहं ते). B3 वानरश्रेष्ठ (for ते कपि°).]

समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ।
सुखी भव महाबाहो प्रीतास्मि तव वानर ॥ ३२
ततोऽहं साधु साध्वीति सर्वभूतैः प्रशंसितः ।
ततोऽन्तरिक्षं विपुलं प्लुतोऽहं गरुडो यथा ॥ ३३

छाया मे निगृहीता च न च पश्यामि किंचन ।
सोऽहं विगतवेगस्तु दिशो दश विलोकयन् ।
न किंचित्तत्र पश्यामि येन मेऽपहृता गतिः ॥ ३४

G. 5. 56. 53
B. 5. 58. 36
L. 5. 56. 21

—^{c}) V_1 B_4 $G_{1.2}$ अर्थे(B_4 कार्ये)सिद्ध्यै; T_2 अभिवाद्य; Cg as in text (for °सिद्धयै). $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.2.4}$ D_6 व्रजेः सौम्य; V_2 व्रज सौम्य; B_3 गच्छ सौम्य; D_{11} व्रजन्सौम्य (for हरिश्रेष्ठ). D_3 अर्थसिद्धिं कपिश्रेष्ठ; $D_{5.7.9}$ M_2 अथ सा व्याहरद्देवी(D_5 M_2 °च्छेष्ठा). —^{d}) $\tilde{N}_2$ V $B_{1.4}$ $D_{6.11}$ जये (V_1 °वे)न पुनरात्रज; $B_{2.3}$ जयेस्त्वं पवना(B_3 वानरा)त्मज. —After 31, $\tilde{N}_2$ V B $D_{6.11}$ ins. :

1175* जय शत्रून्महावीर्य अभेद्यो ह्यपराजितः ।
जिज्ञासयागता वीर सामर्थ्यं तुलयन्त्यहम् ।
अतुल्यविक्रमो हि त्वं तेजस्वी वानरोत्तम ।
स्वस्त्यस्तु ते गमिष्यामि महेन्द्रभवनं प्रति ।
एवमुक्त्वा तु सा देवी तदा स्वभवनं गता । [5]

[(l. 1) $B_{2.4}$ शत्रुं (for शत्रून्). B_4 अभेद्योस्यपराजितः; D_{11} अभेद्यो वापराजिता (sic) (for the post. half). —(l. 2) V_1 जिज्ञासुर् (for °सया). B_1 [आ]गतं. —B_3 om. from सामर्थ्यं up to देवी in l. 5. $\tilde{N}_2$ V_2 D_6 तुलयामि (for °यन्ति). B_4 सामर्थ्यं तु याम्यहं (sic) (for the post. half). —(l. 3) D_{11} ते लक्ष्मीः (sic) (for तेजस्वी). —(l. 5) D_{11} उक्ता (for उक्त्वा). D_6 स्वभवने. B_3 तदा स्वं गमनं गता (for the post. half).]

—Thereafter $\tilde{N}_2$ V B $D_{6.11}$ read 1178*.

32 $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1-4.10}$ om. 32 (for all except D_3, cf. v.l. 20). —For 32, $\tilde{N}_2$ V B $D_{6.11}$ subst. :

1176* परितुष्टाः स्म ते वीर शिवोऽस्तु विजयश्च ते ।
समानयस्व वैदेह्या रामं स्वामिहितं कुरु ।

[(l. 1) V_2 D_{11} परितुष्टेस्मि. V_1 हे वीर (for ते वीर). $B_{2.3}$ [ऽ]स्तु (for च). —B_4 om. from l. 2 up to 33^{d}. —(l. 2) B_3 समागमय; D_6 समानय च (for °नयस्व).]
—Then all the above mss. (except B_4) cont. :

1177* एवमुक्त्वा ततो देवा गताः स्वान्स्वाँस्तदालयान् ।
गतेषु चाहं देवेषु प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
विक्रमेणाप्रधृष्येण वीक्ष्यमाणो महार्णवम् ।

[(l. 1) B_1 D_{11} तदा (for ततो). B_3 ते (for स्वाँस्). V_2 तदालयं; D_6 तथालयान्; D_{11} स्वमालयं. —(l. 2) $\tilde{N}_2$ V_2 प्रकृष्टेन (for प्रहृ°). —(l. 3) V_1 B_{1-3} वीक्षमाणो (for वीक्ष्य°).];

while B_4 reads $8-20^{b}$ after 1176*.

33 $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_1$ $D_{1.2.4.10}$ om. 33 (cf. v.l. 20). —For 33^{ab}, $\tilde{N}_2$ V B $D_{6.11}$ subst. and read after 1175* :

1178* ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
पुष्पवृष्टिनिपातेन साधु साध्विति चाब्रुवन् ।

[(l. 1) B_3 तदा (for ततो). D_{11} च (for स-). B_4 सिद्धाश्चैव महर्षयः (for the post. half). —(l. 2) V_1 माब्रुवन्; B_3 वादिनः (for चाब्रु°).]

—Then all the above mss. (except B_3) cont. :

1179* महेन्द्रविक्रमं दृष्ट्वा तव वीराद्भुतोपमम् ।
इदं च सुमहत्कर्म कृतं सुरसया सह ।

[(l. 1) V_1 महेंद्रो. D_{11} वीमं (for दृष्ट्वा). —(l. 2) B_1 तु (for च). B_4 कार्यं (for कर्म). V_2 सुरमया. D_6 तया (for सह).]

—B_4 om. 33^{cd}. —^{c}) M_1 गतो (for ततो). —^{d}) M_1 पुप्लुवे (for प्लुतोऽहं). —For 33^{cd}, $\tilde{N}_2$ V B_{1-3} $D_{6.11}$ subst. :

1180* प्रभञ्जन इवाविष्टः शरवत्त्वरितो व्रजन् ।
अपां सुसदृशं व्योम वेगेनाहमभिप्लुतः ।

[(l. 1) $\tilde{N}_2$ V_2 [अ]विष्टः; V_1 [आ]विष्टः; B_2 [आ]विष्टः (for [आ]विष्टः). $\tilde{N}_2$ D_6 तदहं (for शरवत्). $\tilde{N}_2$ B_2 D_6 [ऽ]व्रजं (for व्रजन्). V_2 शरवत्व विमाकरं (sic); B_1 शरवद्वेगितोव्रजं (for the post. half). —B_3 om. from l. 2 up to 34. —(l. 2) V_1 अपः सु-; D_{11} अपां तु. B_2 -सदृशे व्योमे (for °शं व्योम). B_1 अभिद्रुतः; B_2 परिप्लुतः (for अभि°). D_{11} पुप्लुवेहं समाहितः (for the post. half).]

—Thereafter all the above mss. (except D_{11}) read $8-20^{b}$ (including star passages); while D_{11} cont. the line of 20^{ab}.
—For 33, D_3 subst. :

1181* तां चाप्यहमुपामन्त्र्य संप्रतस्थे पुनर्नभः ।
सर्वतोऽपि निरालम्बं सुरसिद्धनिषेवितम् ।

34 Before 34, D_3 reads 20^{ab}. B_3 om. 34 (cf. v.l. 1180*). —^{a}) $\acute{S}_1$ बलवन् (for छाया मे). $\tilde{N}$ V $B_{1.2.4}$ D_6 बलव($\tilde{N}_2$ B_4 °वा)न्नि($\tilde{N}_2$ °न्वि)गृहीतोस्मि ($\tilde{N}_1$ °तात्मा; $\tilde{N}_2$ °ता च); $D_{1.2.4.10.11}$ बलव(D_2 °वा)न्नि-गृहीतात्मा; D_3 बलात्तव गृहीतोस्मि. —^{b}) B_4 तं न; D_{11} न हि (for न च). —^{c}) G_2 सोयं. D_3 विवृच- (for विगत-). $\acute{S}_1$ $\tilde{N}_2$ V_1 $D_{2.6.10}$ -वेगः सन्; $\tilde{N}_1$ B_4 -वेगश्च; D_{11} -तस्वज्ञ (for -वेगस्तु). V_2 सोहं विगतवान्वेग (sic); $D_{1.4}$ ततोविगतवेगः सन्. —^{d}) B_4 विलोकयन्दिशो दश. —^{e}) D_3 किं च (sic) (for किंचित्). M_2 तेत्र (for तत्र). D_3 न च किंचित्प्र-

G. 5. 56. 53
B. 5. 58. 37
L. 5. 56. 22

ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना किं नाम गमने मम ।
ईदृशो विघ्न उत्पन्नो रूपं यत्र न दृश्यते ॥ ३५
अधोभागेन मे दृष्टिः शोचता पातिता मया ।
ततोऽद्राक्षमहं भीमां राक्षसीं सलिलेशयाम् ॥ ३६
प्रहस्य च महानादमुक्तोऽहं भीमया तया ।
अवस्थितमसंभ्रान्तमिदं वाक्यमशोभनम् ॥ ३७

क्वासि गन्ता महाकाय क्षुधिताया ममेप्सितः ।
भक्षः प्रीणय मे देहं चिरमाहारवर्जितम् ॥ ३८
बाढमित्येव तां वाणीं प्रत्यगृह्णामहं ततः ।
आस्यप्रमाणादधिकं तस्याः कायमपूरयम् ॥ ३९
तस्याश्चास्यं महद्भीमं वर्धते मम भक्षणे ।
न च मां सा तु बुबुधे मम वा विकृतं कृतम् ॥ ४०

पश्यामि. —^{f}) Ś1 Ñ1 D10 मे संहृता; Ñ2 V1 B2.3 D6 सा मे हृता; V2 D2 सा मे (D2 मे सा) हृता; B4 मे विकृता; D1.4.11 से सा हृता; D3.7–9 Ct से विहृता (for मेऽपहृता).

35 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तस्य; D3 तत्र; D7.9 अथ; T1 तदा (for ततो). —^{b}) B2.3 D1.4 T3 G1 M1.3 गगने (for गमने). B4 किंचिन्नागमने मम. —D5 reads 35^{cd} in marg. —^{c}) T2.3 M3 विघ्नम् (sic) (for विघ्न). V2 उत्पद्य; B1 संपन्नो (for उत्पन्नो). Ś1 Ñ1 D10 विघ्न ईदृश उत्पन्नो; Ñ2 B3 D3.6 ईदृशं विघ्नमुत्पन्नं; D1.2.4.11 विघ्नमीदृशमुत्पन्नं. —^{d}) D3 यस्य; D5 यच्च; D7.9 अत्र; T2 तत्र (for यत्र). D9 रूपमात्रं. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 वेगे मे (Ś1 D10 ह्यभून्मे) यत्र निग्रहः; Ñ2 V1 B D6 यत्रारूपो हि (B1 °पोति) नि (V1 B2.3 वि) ग्रहः; V2 रूपोयं मम विग्रहः.

36 ^{a}) D7.9 M1 अधोभागे तु. —^{b}) D7.9 शोचतः. D7.9 T2 G2 M1 पतिता; D8 [आ]पादिता (for पा°). D7–9 तदा (for मया). —For 36^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–4.6. 10.11 subst.:

1182* अधोमुखी ततो दृष्टिर्गच्छता चरिता मया ।

[Ñ2 V B D6 तदा; D2 तत्र (for ततो). B2 विहिता; B3 भाविता; B4 कारिता; D1.4.6 चारिता; D11 तारिता (sic) (for चरिता). Ñ1 गच्छता च मया ततः; D3 शोचता विनिपातिता (for the post. half).]

—^{c}) Ñ1 om.; B2 D3.7.9 M2 तत्र (for ततो). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 पश्यामि (for ऽद्राक्षम्). D3 om. भीमां. D8 महाभीमां. —^{d}) Ñ2 V1 B D6.11 सलिलाश (B1–3 °ल) ये; V2 मलिनाशये; D1.3.8 M2 °लाशयां; Cg as in text (for °लेशयाम्).

37 ^{a}) V2 तु; D1.4 M1.2 सु-; D3 om. (subm.) (for च). Ś1 D10 महानादो; Ñ1 °हासं (for °नादम्). —^{b}) Ś1 D10 मुक्तो वै; Ñ1 V2 D4.7.9.11 M1 मुक्तोहं (for उक्तोऽहं). G3 तदा (for तया). B1 मुक्तोहं भीमयानित्र (sic); D3 ततोहं भीमरूपया. —D1.4 om. 37^{cd}. —^{c}) Ś1 अथ श्रुतम्; Ñ2 D6 अभ्युत्थितम् (for अवस्थितम्). D10 अथ श्रुतसमभ्रातम् (sic). —^{d}) D3 उक्तो (for इदं). Ś1 Ñ V B D2.3.6.10.11 सुदारुणं (for अशोभनम्).

38 ^{a}) B1 क्वासि; D10 क्वापि. D3 om. गन्ता. Ś1 D2.10.11 महाभाग; D5 °कायः; D9 °कायं (for °काय). —^{b}) T1 M1 ममेप्सितं. Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 मया क्षुधि (B4 °भि) तयेप्सितः; D3 त्वं प्राप्तोसि ममेप्सितं. —^{c}) D3 भक्षं; D8 T2 भक्ष्यः; Cr.m.k.t as in text (for भक्षः). ❀ Cr.k: प्रीणय प्राप्नुहि। (Ck प्रीयतेर्ण्यन्तत्वयाच्छन्दन्। विहृत्य परस्मैपदम्। प्रीणयेति पाङ्कः। परस्तु स्वसौकर्याय प्रणयेति पठति. ❀ —^{d}) D3 दीर्घकालं बुभुक्षिता. —For 38^{cd}, Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 subst.:

1183* चिराय भक्ष्यस्त्वं दत्तो दिष्ट्या धात्रा महात्मना ।

[B1 D1.4.6.11 भक्षस्त्वं. D1 दाता (for दत्तो). D3 चिरात्समीक्ष्य संदत्तो (for the prior half). Ñ1 चात्र (for धात्रा). Ś1 D1.2.4.10.11 महार्णवे; Ñ1 महाद्भुतं (for °त्मना).]

39 T1 illeg. for 39. —^{a}) B1 तद्वाक्यं (for तां वाणीं). —^{b}) Ś1 D1.2.4.10.11 प्रतिगृह्य त्वहं ततः; V2 प्रत्यगृह्णाम्यहं ततः; B1 प्रत्यगृह्णां समंततः; B4 प्रतिगृह्यांतरस्ततः; D3 प्रतिगृह्य ततो मया. —D5 (after 30) G2 M2 read 39^{cd} for the first time after 29^{ab} repeating (D5 M2 twice) it here. T2 reads 39^{cd} twice. —^{c}) G1 अधिकम्. Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 वर्धयन्विपुलं कायं; D3 वर्धितो विपुलः कायस्; D5 T2 (second time).3 G3 M1.2 (D5 M2 third time) वर्धितश्चास्मि सुमहांस्. —^{d}) M2 (first time) तस्यां (for तस्याः). B2–4 D1–4.6.10.11 कामम् (for कायम्). Ś1 B1.4 D2.3.10.11 T3 G3 अपूरयन्; D5 G2 (both first time) अपूरयत्; Cm.g.t अपूरयं (as in text).

40 ^{a}) B2 चाहं. Ñ2 V B D6 महाघोरम्; D4 (*sup. lin.* also as in text) महद्दृष्टं; T2 महद्रूपं; M1 महाभीमं (for महद्भीमं). Ś1 D1.2.10.11 तस्यास्तद्विपुलं वक्त्रं; M3 तस्यास्तु वर्धते वक्त्रं. —^{b}) Ś1 D10 विवृद्धं (for वर्धते). Ñ2 V B D6 अभवच्छ (B1.2 °वं श) तयोजनं; D9 मुर्धते तमभक्षणे (sic); M3 कांक्षंत्या मम भक्षणं. —^{c}) G1.2 M3 Cr.g सातु (for सा तु). Ñ2 V B1–3 न चात्मानमबुध्यत्सा; B4 न चात्मबुद्धयाश्च तस्याश्च (hypm.); D5.9 न तु (D5 च) मां सानुबुबुधे; D6 न चात्मानमनुध्यत्सा (sic). —^{d}) Ñ2 V B1–3 D6 गतभीर्; B4 मया तद्; T2 ममैव; G1.2 M1 ममापि; M3 सम्यङ् मे (for मम वा). T2 [अ]विकृतं; M3 निकृतं; Cr.m.k.t as in text (for विकृतं). ❀ Cv.g: मम कृतं निकृतं मया कृतां निकृतिं वा न ज्ञातवती (Cg बुबुधे)।; Cr.m: मम कृतं विकृतं वा (Cm सा) मया कृतं विकृत (Cm °कार)-

ततोऽहं विपुलं रूपं संक्षिप्य निमिषान्तरात् ।
तस्या हृदयमादाय प्रपतामि नभस्तलम् ॥ ४१
सा विसृष्टभुजा भीमा पपात लवणाम्भसि ।
मया पर्वतसंकाशा निकृत्तहृदया सती ॥ ४२
शृणोमि खगतानां च सिद्धानां चारणैः सह ।
राक्षसी सिंहिका भीमा क्षिप्रं हनुमता हता ॥ ४३

तां हत्वा पुनरेवाहं कृत्यमात्यायिकं स्मरन् ।
गत्वा च महदध्वानं पश्यामि नगमण्डितम् ।
दक्षिणं तीरमुदधेर्लङ्का यत्र च सा पुरी ॥ ४४
अस्तं दिनकरे याते रक्षसां निलयं पुरीम् ।
प्रविष्टोऽहमविज्ञातो रक्षोभिर्भीमविक्रमैः ॥ ४५

G. 5. 56. 65
B. 5. 58. 48
L. 5. 56. 44

स्वरूपम् । ; so also Ck.t. ❀ —For 40^{cd}, Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.10.11}$ subst. :

1184* तं चाहमवबुद्ध्यैव तस्यास्तद्विपुलं मुखम् ।

[Ś$_{1}$ तच् (for तं). D$_{1.4}$ अवबुध्ये च. D$_{2}$ ततोहं समबुध्ये च; D$_{11}$ तस्याहमवबुध्यैवम् (for the prior half). D$_{11}$ अतीव (for तस्यास्तद्). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ विमुखं मुखं.]

—Then Ś$_{1}$ cont. :

1185* प्रविष्टोऽस्म्यधिकं तस्मात्कृत्वा रूपं च योगतः ।

—For 40, D$_{3}$ subst. :

1186* अवर्धत ततस्तस्या भक्षणार्थे तदाननम् ।
सावुध्यत न चात्मानं विवृतमाना चाकरोत् ।

41 ^{a}) B$_{3}$ विकृतं (for विपुलं). Ñ$_{2}$ V B D$_{2.6}$ कायं (for रूपं). —^{b}) D$_{3.6}$ [आ]निमिषांतरात् . —^{c}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ आसाद्य; Ñ$_{2}$ V$_{1}$ B D$_{6}$ आदीर्य (for आदाय). —^{d}) Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1.2.4.6.10.11}$ प्रस्थितोस्मि(B$_{4}$ °हं) (for प्रपतामि). ❀ Cr.m.t : प्रपतामि प्रापतम् । ; Ck : प्रपतामि स. ❀ V$_{1}$ T$_{1}$ नभःस्थलं; D$_{5.7.9}$ T$_{2.3}$ G M नभस्थलं; D$_{10}$(*sup. lin.* also as in text) महाबलं (for नभस्तलम्). D$_{3}$ तूर्णमुत्पतितो नभः.

42 ^{a}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ विसृष्टरवा; D$_{11}$ विशिष्ट° (for विसृष्टभुजा). Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ सा विसृज्य महानादं; D$_{3}$ सा प्रसार्य भुजौ भीमौ. —^{c}) Ś$_{1}$ Ñ V$_{1}$ B D$_{1.2.4.6.10.11}$ महा- (for मया). —^{d}) D$_{9.11}$ निकृंत- (for निकृत्त-). Ñ$_{1}$ सदा; Ñ$_{2}$ V B$_{1-3}$ D$_{6}$ -[आ]नना; B$_{4}$ D$_{1-4.11}$ T$_{1.3}$ G$_{2.3}$ M$_{2}$ तदा; D$_{10}$ मया (for सती).

43 ^{ab}) Ñ$_{2}$ V B$_{1-3}$ D$_{6}$ श्रुता मे (for शृणोमि). Ñ$_{1}$ B$_{4}$ D$_{1.2.4.11}$ खेचराणां; Ñ$_{2}$ D$_{6}$ देवतानां; M$_{2}$ खं गतानां (for खग°). Ñ$_{1}$ वः (for च). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ V$_{2}$ D$_{1.4.7.9.10}$ वाचः(V$_{2}$ °णी) सौम्या महात्मनां; Ñ$_{2}$ V$_{1}$ B D$_{2.6.11}$ वाचो (D$_{2.11}$ °चं) व्योम्नि महात्मनां (for ^{b}). D$_{3}$ अश्रौषं खगतां वाणीमृषीणां भावितात्मनां. —^{c}) D$_{3}$ निहिता (for सिंहिका). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ B$_{4}$ D$_{1-4.10.11}$ क्रूरा; Ñ$_{2}$ V B$_{1-3}$ D$_{6}$ क्षुद्रा; G$_{2}$ नाम (for भीमा). —^{d}) Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1.2.4.6.10.11}$ शीघ्रं (for क्षिप्रं). D$_{3}$ सिंहिका कपिना बलात् .

44 ^{a}) Ñ$_{1}$ बद्धा (for हत्वा). —^{b}) Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1.2.4.6.10.11}$ कार्यम् (for कृत्यम्). M$_{1}$ आत्यायिकं. D$_{3}$ कृत्ययिकं स्मरन् (sic). —After 44^{ab}, Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1-4.6.10.11}$ ins. :

1187* अगच्छं विमले व्योम्नि वायुवेगसमास्थितः ।

[Ñ$_{2}$ सुगच्छं; V$_{2}$ B$_{3.4}$ D$_{4}$ आगच्छं. Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ B$_{4}$ D$_{1-4.10.11}$ विपुले(D$_{3.11}$ °लं) (for विमले). D$_{3}$ व्योम. Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{2-4}$ D$_{6}$ वायुवेगं; D$_{2.3.11}$ वायोर्वेगं (for °वेग-). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.4.10}$ -समन्वितः ; B$_{3}$ समाश्रितः ; D$_{3}$ उपाश्रितः ; D$_{11}$ समास्थितं.]

—Thereafter Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.10.11}$ read 8 – 19.

—^{c}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ महांतम् ; Ñ$_{1}$ T$_{2}$ तं महद्- ; B$_{4}$ च बृहद्- ; D$_{1.2.4.11}$ तमहम् ; D$_{3}$ च दूरम् ; G$_{2}$ [अ]पि महद्- ; Ct as in text (for च महद्-). B$_{3}$ गत्वा च महतामेव; M$_{3}$ गत्वा चाहं महाध्वानं. —^{d}) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ अपश्यं; Ñ$_{2}$ V B D$_{6}$ प्राप्तोस्मि (for पश्यामि). D$_{11}$ नगमंडपं. —^{f}) Ñ$_{2}$ V B D$_{3.6}$ transp. लङ्का and यत्र. Ś$_{1}$ Ñ V B D$_{1.2.4.6.8.10.11}$ G$_{1}$ M$_{2}$ महापुरी; D$_{3}$ प्रतिष्ठिता; D$_{7.9}$ गता पुरी (for च सा पुरी).

45 Ñ$_{1}$ om. (hapl. ?) 45^{ab}. D$_{5}$ reads 45^{ab} (except अस्तं) in marg. —^{a}) B$_{2}$ दिवाकरे (for दिन°). B$_{1}$ अस्तं दिनगते सूर्ये; D$_{3}$ अस्तं गते दिनकरे. —^{b}) Ś$_{1}$ D$_{1.2.4.10}$ आलयं; B$_{1.3}$ D$_{7.9}$ T$_{2.3}$ G$_{3}$ निलयां (sic) ; D$_{11}$ आलये (for निलयं). D$_{8}$ G$_{1.2}$ M$_{1.3}$ पुरं; M$_{2}$ पुनः (for पुरीम्). —After 45^{ab}, D$_{3}$ ins. :

1188* प्रविष्टोऽहं पराभूय लङ्कां मूर्तिमतां ततः ।

—^{c}) G$_{1}$ अविज्ञाय (for °ज्ञातो). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.10.11}$ संप्रविष्टोहम(D$_{11}$ °ष्टो महा)ज्ञातो. —^{d}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ राक्षसैर् (for रक्षोभिर्). —After 45, D$_{5.7-9}$ S ins. :

1189* तत्र प्रविशतश्चापि कल्पान्तघनसप्रभा ।
अट्टहासं विमुञ्चन्ती नारी काप्युत्थिता पुरः ।
जिघांसन्तीं ततस्तां तु ज्वलदग्निशिरोरुहाम् ।
सव्यमुष्टिप्रहारेण पराजित्य सुभैरवाम् ।
प्रदोषकाले प्रविशं भीतयाहं तयोदितः । [5]
अहं लङ्कापुरी वीर निर्जिता विक्रमेण ते ।
यस्मात्तस्माद्विजेतासि सर्वरक्षांस्यशेषतः ।

[(l. 1) T$_{2}$ ततः (for तत्र). D$_{8}$ G$_{1.2}$ M$_{1.3}$ -संनिभा; T$_{2}$ -निस्वना (for -सप्रभा). —(l. 2) M$_{3}$ अट्टहासं (sic). D$_{5}$ पुनः (for पुरः). D$_{8}$ मां लंकाप्युत्थिता; G$_{1.2}$ M$_{3}$ नार्येकाप्युत्थिता पुरा(M$_{2}$ °नः) (for the post. half).]

G. 5. 56. 65
B. 5. 58. 52
L. 5. 56. 45

तत्राहं सर्वरात्रं तु विचिन्वञ्जनकात्मजाम् ।
रावणान्तःपुरगतो न चापश्यं सुमध्यमाम् ॥ ४६
ततः सीतामपश्यंस्तु रावणस्य निवेशने ।
शोकसागरमासाद्य न पारमुपलक्षये ॥ ४७
शोचता च मया दृष्टं प्राकारेण समावृतम् ।
काञ्चनेन विकृष्टेन गृहोपवनमुत्तमम् ॥ ४८
स प्राकारमवप्लुत्य पश्यामि बहुपादपम् ॥ ४९
अशोकवनिकामध्ये शिंशपापादपो महान् ।
तमारुह्य च पश्यामि काञ्चनं कदलीवनम् ॥ ५०
अदूराच्छिंशपावृक्षात्पश्यामि वरवर्णिनीम् ।
श्यामां कमलपत्राक्षीमुपवासकृशाननाम् ॥ ५१
राक्षसीभिर्विरूपाभिः क्रूराभिरभिसंवृताम् ।
मांसशोणितभक्ष्याभिर्व्याघ्रीभिर्हरिणीं यथा ॥ ५२

—(l. 3) D_{8} M_{2} अहं (for ततस्). M_{2} अक्षि- (for अग्नि-). —(l. 4) G_{3} तस्य (for सत्य-). T_{3} om. मुष्टि- . $T_{1.3}$ स- (for सु-). —(l. 5) D_{5} T_{2} M_{2} ह्यविशं; Cr.m.t as above (for प्रविशं). ⚘ Cr.m.t : प्रविशं प्राविशम् . ⚘ D_{8} भीतया च; G_{1} भीमश्चाहं (for भीतयाहं). T_{3} त्वयोदितः . —(l. 6) T_{1} (also भीम).$_{3}$ G_{3} भीमा; G_{2} नाम (for वीर). —(l. 7) T_{2} यतस् (for यस्मात्).]

46 ^{a}) G_{1} तां (for [अ]हं). M_{2} अर्ध- ; Cr.m.g.k.t as in text (for सर्व-). $Ś_{1}$ $Ñ_{1}$ V_{1} $B_{3.4}$ $D_{1-4.10.11}$ तत्र चाहं निशां सर्वां; $Ñ_{2}$ V_{2} $B_{1.2}$ D_{6} तत्र चाहं नगान्सर्वान्. ⚘ Cm : 'तत्राहं मध्यरात्रे तु' इति पाठः साधुः . ⚘ —^{b}) $Ś_{1}$ $Ñ_{1}$ विचित्वा; $D_{7.9}$ T_{2} विचरन् (for विचिन्वन्). —^{c}) $Ñ_{2}$ V $B_{1.4}$ $D_{5.6}$ G_{1} -गतां (for -गतो). $B_{2.3}$ D_{3} T_{2} राक्षसां (B_{3} D_{3} °वणां)तःपुरे(D_{3} T_{2} °रं) गत्वा. —^{d}) $Ś_{1}$ $Ñ_{1}$ $D_{1.4.11}$ नापश्यं तां; $Ñ_{2}$ V B D_{6} न पश्यामि; D_{10} न पश्य तां (for न चापश्यं). $D_{2.3}$ नापश्यं जनकात्मजां.

47 ^{b}) M_{2} रावणस्तु(sic) (for °णस्य). D_{11} निवेशनं. —^{c}) D_{9} reads from साद्य up to ^{d} in marg. D_{3} शोकसागरमग्नोहं. —^{d}) B_{4} उपसंगतः (for °लक्षये). ⚘ Cr.m.t : उपलक्षये उपालक्षयम् ।; Ck : उपलक्षय इत्यादौ लटि सर्वतः स्मशब्दो योज्यः . ⚘

48 ^{a}) $Ñ_{2}$ V B_{1-3} D_{6} शोभितं च; B_{4} विचिन्वता (for शोचता च). B_{4} D_{1} द्रष्टुं (sic) (for दृष्टं). —^{b}) $Ñ_{2}$ V B_{1-3} D_{6} सुसंवृतं; D_{7-9} [अ]भिसंवृतं (for समा°). —^{c}) $Ś_{1}$ Ñ V_{1} B $D_{1-4.6.10.11}$ प्रकृष्टेन; V_{2} प्रहृष्टेन; $D_{5.8}$ $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ विचित्रेण; T_{2} विचित्रं च; Cv.r.m.g.t as in text (for विकृष्टेन). ⚘ Cv.r.m.g : विकृष्टेन विप्रकृष्टेन । अतिदीर्घेणेति यावत् ।; Ct : विकृष्टेन विप्रकृष्टोर्ध्वभागेन, अत्युच्चेनेति यावत्. ⚘ —^{d}) $Ś_{1}$ $Ñ_{2}$ V $B_{1.2}$ $D_{1-3.6.10.11}$ पुरोपवनम् ; $Ñ_{1}$ तत्रो°; B_{3} पुरोपरमम् ; B_{4} प्रमदा° (for गृहोपवनम्).

49 ^{a}) $D_{3.8}$ G_{1} $M_{1.2}$ तं (for स). D_{5} उपप्लुत्य (for अव°). $Ś_{1}$ Ñ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ तं प्रा(D_{2} तत्प्रा)-कारमनुप्राप्य(B_{4} °रं समासाद्य). ⚘ Cr : स प्रकारमित्यत्र स इति पदच्छेदः . ⚘ —^{b}) $Ś_{1}$ Ñ V B $D_{1-4.10.11}$ बहुपादपां. —After 49, $Ś_{1}$ $Ñ_{1.2}$ (om. [hapl.]) V B $D_{1-4.6.10.11}$ ins. :

1190* अशोकवनिकां दिव्यां महेन्द्रस्येव नन्दनम्।

[D_{11} रम्यां (for दिव्यां).]

50 ^{b}) $Ś_{1}$ $D_{1.4}$ शिंशिपा- ; $D_{5.8}$ $T_{2.3}$ G_{3} शिंशुपा- (for शिंशपा-). D_{2} शिंशिपापादपाश्रयां. —^{c}) V_{2} तदा (for तम्). $Ś_{1}$ Ñ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ आरूढश्च($Ś_{1}$ D_{10} °ढः प्र-) D_{8} आरुह्य तु. —^{d}) $Ñ_{1}$ बहुपादपं (for कदलीवनम्).

51 ^{a}) B_{2} सुदूराच् ; M_{3} अदूरे; Ct as in text (for अदू°). $Ś_{1}$ $D_{1.2.4.6.11}$ शिंशिपा- ; $D_{5.8.9}$ $T_{2.3}$ G_{3} Cg शिंशुपा- ; Ck.t as in text (for शिंशपा-). —^{b}) $Ś_{1}$ $D_{1.2.4.10.11}$ अपश्यं (for पश्यामि). —^{c}) $Ñ_{2}$ V B_{1-3} D_{6} गौरीं (for श्यामां). V_{2} कनक- (for कमल-). B_{4} विरहात्क्षीणसर्वांगीम्. —^{d}) $Ñ_{2}$ V B D_{6} -कृशामहं (for °ननाम्). $Ś_{1}$ $D_{1.2.4.10.11}$ तपसा सु(D_{4} स)कृशा(D_{11} °ता)ननां. —After 51, $D_{5.7-9}$ S ins. :

1191* तदेकवासःसंवीतां रजोध्वस्तशिरोरुहाम्।
शोकसंतापदीनाङ्गीं सीतां भर्तृहिते स्थिताम्।

[(l. 1) ⚘ Cv : तदेकवासःसंवीतामिति तु सम्यक्. ⚘ —(l. 2) D_{8} भर्तुर् (for भर्तृ-). D_{5} T_{2} M_{2} रतां (for स्थिताम्).]

52 ^{b}) $Ś_{1}$ $Ñ_{2}$ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ क्रूरकर्माभिरावृतां. —B_{3} om. 52^{cd}. —^{c}) $Ś_{1}$ $D_{2.3.10.11}$ -मत्ताभिर् ; $Ñ_{2}$ V $B_{1.2.4}$ D_{6} -दिग्धाभिर् ; $D_{1.4}$ -मज्जाभिर् ; D_{5} T_{2} $G_{1.3}$ $M_{1.2}$ -भक्षाभिर् (for -भक्ष्याभिर्). —^{d}) $Ś_{1}$ $D_{1-4.10.11}$ $T_{1.3}$ G_{3} M_{3} हरिणीमिव; $Ñ_{2}$ V $B_{1.2.4}$ D_{6} इव सौरभीं (for हरिणीं यथा). —After 52, $D_{5.7-9}$ S ins. :

1192* सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
एकवेणीधरा दीना भर्तृचिन्तापरायणा ।
भूमिशय्याविवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ।
रावणाद्विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ।
कथंचिन्मृगशावाक्षी तूर्णमासादिता मया । [5]

[(l. 1) M_{1} तथा (for मया). ⚘ Cv : सा मयेत्यत्र मयाशब्दस्याविस्मरणार्थो द्वितीयो मयाशब्दः । आमयः खेदः , तेन सह वर्तत इति सामयेति केचित् ।; Cr.m : सामया, आमयसहिता, दुःखसहितेत्यर्थः (। Cm अतस्तूर्णमासादिता मयेत्यनेन न पुनरुक्तिः ।; Cg : आमयः खेदः, तेन सह वर्तत इति सामया ।; Ck : सा मया राक्षसतर्जनादिविशिष्टतया दृष्टेति शेषः । "अन्यस्तु"- सामया आमयसहिता इत्याह आमयं पापम्,

तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं रामपत्नीमनिन्दिताम् ।
तत्रैव शिंशपावृक्षे पश्यन्नहमवस्थितः ॥ ५३
ततो हलहलाशब्दं काञ्चीनूपुरमिश्रितम् ।
शृणोम्यधिकगम्भीरं रावणस्य निवेशने ॥ ५४
ततोऽहं परमोद्विग्नः स्वरूपं प्रत्यसंहरम् ।
अहं च शिंशपावृक्षे पक्षीव गहने स्थितः ॥ ५५
ततो रावणदाराश्च रावणश्च महाबलः ।
तं देशं समनुप्राप्ता यत्र सीताभवत्स्थिता ॥ ५६
तं दृष्ट्वाथ वरारोहा सीता रक्षोगणेश्वरम् ।
संकुच्योरू स्तनौ पीनौ बाहुभ्यां परिरभ्य च ॥ ५७
तामुवाच दशग्रीवः सीतां परमदुःखिताम् ।
अवाक्शिराः प्रपतितो बहुमन्यस्व मामिति ॥ ५८
यदि चेत्त्वं तु मां दर्पान्नाभिनन्दसि गर्विते ।
द्विमासानन्तरं सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥ ५९

G. 5. 56. 79
B. 5. 58. 69
L. 5. 56. 58

न तन्मातरि युज्यते । न च दुःखयुक्तेति । तस्य तु शोकसंतापेरवादिना गतार्थत्वात् ।; Ct: सा सदुःखा मया कथंचिदासादितेत्यन्वयः. ❀ —(l. 2) T2.3 G3 भर्तुश् (for भर्तृ-). —(l. 4) D5 विनिवृत्ता सा (for °त्तार्था). D7.9 M3 Cg मर्तव्ये; Ck मरणे (for मर्तव्य-). T3 G3 मर्तव्यमिति निश्चया (for the post. half).]

53 ^{a}) D2 सदृशीं (for ता°). D9 तां दृष्ट्वा पद्मपत्राक्षीं. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 राजपुत्रीम् (for रामपत्नीम्). D3.7.9 G2 M3 यशस्विनीं (for अनिन्दिताम्). Ñ2 V B D6 शोकसंतापपीडितां. —^{c}) Ś1 D1.2.4.6.11 शिंशिपा-; D5.8.9 T3 G3 शिंशुपा- (for शिंशपा-). D5 -मध्ये; D9 -वृक्षं (for -वृक्षे). —After 53^{c}, D2 ins.:

1193* स्थितस्तस्या दिदृक्षया।
शाखामन्तरमासाद्य.

[l. 1 = 55^{d} in Ś1.]

—^{d}) Ś1 Ñ2 V D2.6.10 पक्षिवत्समवस्थितः; Ñ1 B D1.4.11 पक्षि(D1.4 °रि)वत्समुपस्थितः; D3 [ऽ]धितिष्ठोहं सुसंवृतः.

54 ^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 -भूषण- (for -नूपुर-). B4 -भूषितं; D2 -निस्वनं (for -मिश्रितम्). D5 कांचीनूपुरमास्थितं. —Ñ1 illeg. for ^{cd}. —^{c}) Ś1 D2.3.10 शृणोम्यहमुपोह्यंतं; Ñ2 V B D6 अश्रौषमहमायांतं (B4 °मश्रांतो); D1.4 शृणोम्यहमथायांतं; D11 शृणोम्यहं यथायांतं. —^{d}) Ś1 D1.2.4.10.11 च निस्वनं; Ñ2 V B D6 निवेशनात्; D3 दुरात्मनः (for निवेशने).

55 ^{a}) Ñ1 मनसा; D8 सहसा (for परम-). —^{b}) M2 स्वं रूपं. M3 प्रतिसंहरन्; Ct as in text (for प्रत्यसंहरम्). Ś1 Ñ V B1.4 D1-4.6.10.11 स्वं(Ñ B1 D3.4.6.11 स्व) रूपं संक्षिपन्पुनः(D3 °न्मुहुः); B2 स्वं रूपं प्रतिशंकितः; B3 स्वस्वरूपं क्षिपंस्तथा; D5 स्वरूपं प्रहसंहरन् (sic); T1.3 G3 स्वं रूपं प्रतिसंहरं. —B1 om. 55^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ B2-4 D1-4.6.10.11 M2 लीनश्च; V1 विलीनः; V2 निलीनः; M3 अहं तु (for अहं च). D5 reads from पा up to ^{d} in marg. Ś1 D1.2.4.6.11 शिंशिपा-; D5.7-9 T2.3 G3 शिंशुपा- (for शिंशपा-). —^{d}) D5 गगन-; T2 G2 M1.2 गगने; Cr.m.g.t as in text (for गहने). D3 वने (for स्थितः). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 स्थितस्तस्या दिदृक्षया; Ñ2 V B2-4 D6 विजिज्ञासुर्व्य(Ñ2 D6 °र)वस्थितः.

56 ^{c}) Ś1 V2 B1.2.4 D1.2.4.10 समनुप्राप्तो; Ñ V1 D3.5-9 T अनु(T °भि)संप्राप्तो(D5 °प्ता); G2.3 अभिसंप्राप्ता (for समनु°). —Ñ1 illeg. for ^{d}. —^{d}) D5 स्ववस्थिता (for [अ]भवत्स्थिता). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 राक्षसीभिः सुरक्षितां; D3 यस्मिन्सीता सुरक्षिता.

57 ^{a}) V1 B1.3.4 D6 तं च दृष्ट्वा; V2 सा दृष्ट्वा च; B2 D3 तच्च दृष्ट्वा; T2 सा दृष्ट्वाथ (for तं दृष्ट्वाथ). Ś1 Ñ D1.2.4.10 तं च (Ś1 D10 तत्र) दृष्ट्वा महाबाहुं; D11 तं दृष्ट्वा च महाबाहुं. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-4.6.8.10.11 T3 G3 महाबलं(B3 °लः) (for -गणेश्वरम्). D5 सीता जनकनंदिनी. —^{c}) Ś1 Ñ V1 B2.3 D1.4.6.10.11 संक्षिप्य वासस्तस्थौ सा(D1.4 च); V2 B1.4 संक्षिप्य परमं वासो; D2 संक्षिप्य वाससस्तस्थौ. —^{d}) M2 भुजाभ्यां (for बाहुभ्यां). Ñ2 D6 आवृणोत्स्तनौ; D2 परिरक्षिता (for परिरभ्य च).

—After 57, D3 G1 ins.:

1194* प्रावेपत वरारोहा प्रवाते कदली यथा ।;

—D3 G1 cont.; D5.7.9 T G2.3 M ins. after 57:

1195* वित्रस्तां परमोद्विग्नां वीक्षमाणां ततस्ततः ।
त्राणं किंचिदपश्यन्तीं वेपमानां तपस्विनीम् ।

[(l. 1) D7-9 इतस् (for ततस्). D3 M1 वित्रस्ता परमोद्विग्ना वीक्षमाणा पुनःपुनः(M1 ततस्ततः). —(l. 2) D7.9 कंचिद् (for किंचिद्). D3 अपश्यंती. T1.3 G3 मनस्विनीं (for तप°). D3 प्रावेपत यशस्विनी; M1 वेपमाना तपस्विनी (for the post. half).]

58 ^{b}) D11 सतीं (for सीतां). D5 -दुःखिनीं (for -दुःखिताम्). —^{c}) D1.4 M3 अवाक्शिरः; Cv अर्वाक्शिराः; Cg अवाक्शिराः (as in text). D3 देवानामपि जेतारं. —^{d}) Ś1 V2 D1.2.10.11 मां प्रिये; Ñ1 मां श्रिये; D3 मां पतिं; D4 मां प्रियं; G2 M3 मामिनि (for मामिति).

59 ^{a}) Ś1 D11 च त्वं न; Ñ2 V1 D6 च त्वं तु; B1 चेत्त्वं हि; B2.3 G2 वा त्वं तु; B4 त्वं तु न; D1 त्वं सुभ्रु; D2 तत्त्वं न; D3 वाक्यं तु; D4 त्वं मुक्त्वा; D10 त्वं च न; M2 चेत्तं तु न; D3 वाक्यं तु; D4 त्वं मुक्त्वा; (for चेत्त्वं तु). D2.2.11 मे दर्पाद्; D8 मा दर्पाद्; V2 यदि त्वं M3 दर्पान्मां (by transp.) (for मां दर्पाद्). V2 यदि त्वं च समासाद्य —^{b}) Ś1 B4 D2.10.11 अभिनंदसि. Ś1 D1.2.4. 10.11 [अ]निंदिते; Ñ2 V B2-4 D6 [अ]पंडिते; B1 पंडिते

G. 5. 56. 79
B. 5. 58. 70
L. 5. 56. 59

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य रावणस्य दुरात्मनः ।
उवाच परमक्रुद्धा सीता वचनमुत्तमम् ॥ ६०
राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
इक्ष्वाकुकुलनाथस्य स्नुषां दशरथस्य च ।
अवाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ॥ ६१
किंस्विद्वीर्यं तवानार्य यो मां भर्तुरसंनिधौ ।
अपहृत्यागतः पाप तेनादृष्टो महात्मना ॥ ६२
न त्वं रामस्य सदृशो दास्येऽप्यस्य न युज्यसे ।
यज्ञीयः सत्यवाक्चैव रणश्लाघी च राघवः ॥ ६३
जानक्या परुषं वाक्यमेवमुक्तो दशाननः ।
जज्वाल सहसा कोपाच्चितास्थ इव पावकः ॥ ६४
विवृत्य नयने क्रूरे मुष्टिमुद्यम्य दक्षिणम् ।
मैथिलीं हन्तुमारब्धः स्त्रीभिर्हाहाकृतं तदा ॥ ६५

(for गर्वितं). D3 न करिष्यसि भामिनि. —^{c}) Ś1 D2.10.11 -[अ]भ्यंतरात्; D1.3.4 [अ]भ्यंतरे (for -[अ]नन्तरं). Ñ2 V D6 द्वौ मासावत्यय(Ñ2 D6 °भ्य)तिक्रम्य; B द्वौ मासौ समतिक्रम्य; D8 G1.2 M Cg द्वौ मासावंतरं सीते; T1 G3 द्विमासादंतरं सीते. —^{d}) D11 पश्यामि रुचिरं तव.

60 ^{a}) B2 एवं (for एतच्). —D11 om. 60^{c}–61^{b}. —^{c}) M2 वचनं (sic) (for परम-). —Ñ1 illeg. from 60^{d} up to 73. —^{d}) G2 M1 उत्तरं (for उत्तमम्). Ś1 Ñ2 V B D1–4.10 सीता सदृशमात्मनः; D6 सीता सुरसुतोपमा.

61 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 om. 61^{ab} (for D11, cf. v.l. 60). Ñ1 illeg. for 61 (cf. v.l. 60). —^{c}) G3 damaged from स्य up to वदतो in ^{c}. D7–9 T1 -वंश- (for -कुल-). —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 धर्मपत्नी (Ñ2 B1.3 D3 °त्नीं) महात्मनः(D1 यशस्विनी; D10 महौजसः). —G3 reads 61^{e} in marg. (*sec. m.*). —^{f}) G3 damaged after कथं. V2 तु (for न). M2 भुवि (for तव). D11 कथं तपति तावकं (sic).

62 Ñ1 illeg. for 62 (cf. v.l. 60). —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2.3.5.6.10.11 किं च; D1.4 किं तद्; D8 T2.3 G M2.3 Cr.g किंचिद्; M1 किं नु; Ct as in text (for किंस्विद्). B4 G1 तवानार्यं. —^{b}) Ś1 D3.10.11 यो मद्-; Ñ2 V2 B1–3 D6 यस्त्वं; V1 यश्च; B4 यत्त्वं; D1.4 यो मे; D2 यन्मद्- (for यो मां). —^{c}) Ś1 D1–4.10.11 मामिहाभ्या(D2 °ह ह्या)नयः क्रूर(D2.11 क्रूरः; D3 पाप); Ñ2 V B D6 मामिहानीतवान्पाप(B4 °न्मूढ). —^{d}) M1 [अ]दृष्टं (for [अ]दृष्टो). Ś1 महात्मनः (sic). —After 62, Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 ins.:

1196* गर्हितं कर्म कृत्वा च पाप कस्मान्न लज्जसे ।

[Ñ2 V तु; B4 [अ]पि (for च). B1 D6 पापकर्म; B2–4 पापकर्मान्; D1.3.4 पापकर्मा (for पाप कस्मान्).]

—Then D3 cont. 1197*.

63 Ñ1 illeg. for 63 (cf. v.l. 60). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 दासोपि (for सदृशो). —^{b}) T3 damaged for ऽप्यस्य. Ś1 D10 यस्त्वं प्रार्थयसे तु मां; Ñ2 V B D6 योग्यः किं बहु भाषसे; D1.3.4.11 योग्यः प्रार्थयसीह(D2.11 °से च) मां; D3 प्रेक्षोपि कुलपांसनः. —After 63^{ab}, Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.2.6.10.11 ins.; while D3 cont. after 1196*:

1197* संनिधौ कर्षमाणस्त्वं विराधगतिमाप्नुयाः ।

[Ś1 D10 नय मां स; D1–3.11 नयमानस्त (for कर्षमाणस्त्वं). D11 चिराय (for विराध-). B1 अन्वियाः (for आप्नुयाः).]

—^{c}) D5.7.9 अजेयः; G1.2 धार्मिकः; M1.2 याज्ञीयः; Ck as in text (for यज्ञीयः). D7–9 T2 शूरो (for चैव). Ś1 D1–4.10.11 यज्वा च सत्यसंधश्च(D3 °वादी च); Ñ2 V B D6 यायजूकः(D6 अपापो वै) सत्यसंधो; T1.3 G3 M3 यज्ञीयः सत्यवादी च. ❀ Ck: यज्ञमर्हति यज्ञीयः । छन्दसि चेति यश्छन्दोवदर्थः. ❀ —^{d}) V1 B2.3 रणे(B2 [ऽ]रण्ये) श्लाघ्यश्च; V2 रणश्लाघ्यश्च; B1 रणे श्लाघी; D2 यशःश्लाघी (for रणश्लाघी). —G3 damaged from च up to को in 64^{c} in which the portion from षं वाक्यं in 64^{a} up to 64^{b} is written *sec. m.* marg. D11 स रावणः (sic) (for च राघवः). Ñ2 D6 शरण्यश्चापि(D6 °श्चैव) राघवः.

64 Ñ1 illeg. for 64 (cf. v.l. 60). G3 damaged up to को in ^{c} (cf. v.l. 63). —^{a}) D3 सीतया (for जानक्या). Ś1 D1.2.4.8.10.11 परमं (for परुषं). —^{b}) V1 वाक्यम् (sic) (for एवम्). —^{cd}) Ñ2 V B1–3 D6 क्रोधाद् (for कोपाच्). Ñ2 D6 आहुतेर्; V2 आहृतः B1 आहूतामि (for चितास्थ). V1 हुताहुति****; B2.3 हुताश इव दीपितः (for ^{d}). Ś1 D1.2.4.10.11 जज्वाल राक्षसः क्रोधाच्चितायां(D11 °याः) पावको यथा; B4 जज्वाल सुमहाक्रोधात्समिद्ध इव पावकः; D3 जज्वाल सहसा क्रोधाचितीकृत इवानलः.

65 Ñ1 T1 illeg. for 65 (for Ñ1, cf. v.l. 60). —^{a}) D2.10.11 M3 विवृत्त- (for विवृत्य). B4 क्रूरो (for क्रूरे). —^{b}) D3 T3 दक्षिणां. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–4.6.10.11 वैदेहीं; B3 जानकीं (for मैथिलीं). —^{d}) Ś1 D10 तामिः स्त्रीभिर्निवारितः; Ñ2 D2.3.6.11 स्त्रीभिस्तु(Ñ2 D6 °श्च) विनिवारितः; V B स्त्रीभिः स तु निवारितः; D1.4 स्त्रीभिस्तु स नि(D4 सम)वारितः.

स्त्रीणां मध्यात्समुत्पत्य तस्य भार्या दुरात्मनः ।
वरा मन्दोदरी नाम तया स प्रतिषेधितः ॥ ६६

उक्तश्च मधुरां वाणीं तया स मदनार्दितः ।
सीतया तव किं कार्यं महेन्द्रसमविक्रम ।
मया सह रमस्वाद्य मद्विशिष्टा न जानकी ॥ ६७

देवगन्धर्वकन्याभिर्यक्षकन्याभिरेव च ।
सार्धं प्रभो रमस्वेह सीतया किं करिष्यसि ॥ ६८

ततस्ताभिः समेताभिर्नारीभिः स महाबलः ।
उत्थाप्य सहसा नीतो भवनं स्वं निशाचरः ॥ ६९

याते तस्मिन्दशग्रीवे राक्षस्यो विकृताननाः ।
सीतां निर्भर्त्सयामासुर्वाक्यैः क्रूरैः सुदारुणैः ॥ ७०

तृणवद्भाषितं तासां गणयामास जानकी ।
तर्जितं च तदा तासां सीतां प्राप्य निरर्थकम् ॥ ७१

वृथागर्जितनिश्चेष्टा राक्षस्यः पिशिताशनाः ।
रावणाय शशंसुस्ताः सीताव्यवसितं महत् ॥ ७२

G. 5. 56. 93
B. 5. 58. 83
L. 5. 56. 72

66 Ñ1 illeg. for 66 (cf. v.l. 60). D2 om. 66. G3 damaged for 66 in which the portion from दुरात्मनः in ^{b} up to मन्दोदरी in ^{c} is written in marg. *sec. m.*—^{a}) M1 समुत्तस्थौ; Cv समुत्थाय; Cr समुत्पत्य (as in text).—^{b}) D3 transp. तस्य and भार्या. B3.4 महात्मनः (for दुरा°).—^{c}) T3 -नामा; Ct as in text (for नाम). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 मंदोदरी नाम शुभा (D11 °भं); D3 धान्यमालिन्यभिख्याता. ❀ Cv: मण्डोदरीत्यादीनि नामानि तत्र तत्रत्यानां परस्परव्यवहारेषु हनुमता श्रुतानीति परिकल्पनीयम् । अन्यथा, अपूर्वविषये नामनिर्देशः शक्यते न कर्तुम् ।; Cr: पूर्वं धान्यमालिन्या प्रतिषिद्ध इत्युक्तम्, इदानीं मण्डोदर्येत्युच्यते। अत उभाभ्यामपि प्रतिषिद्ध इत्यवगन्तव्यम्। यद्वा मण्डोदरी, धान्यमालिनी, इति नामद्वयं मण्डोदर्या एव ।; so also Cm.t; Cg: मण्डोदरी मण्डनभूतोदरी। "मडि भूषायाम्" इत्यस्माद्धातोः पचाद्यच् । मन्दोदरी वा। दडयोरभेदः। दम्भो दाडिममित्यादिवत्। यद्वा मन्दत्वं चाल्पत्वम्। . . . । सूक्ष्मोदरीत्यर्थः। मन्दा स्थूलपिपीलिकेत्याचक्षते। तस्या इव कृशमस्या उदरमित्यर्थः। ननु पूर्वं धान्यमालिन्या प्रतिषिद्ध इत्युक्तम्, संप्रति मण्डोदर्येत्युच्यते। विप्रतिषिद्धमिदम्। मैवम्। उभाभ्यामपि प्रतिषिद्धत्वेनान्यतरोक्तावविरोधात् । मण्डोदर्यादिनामपरिज्ञानं च हनुमतस्तदीयव्यवहारात् ।; so also Ck. ❀—^{d}) Ś1 D3.10.11 G2 सं-; D3 च; Cv.r.k as in text (for स). V B प्रतिवारितः; D1.3.4.6.8 प्रतिबोधितः; Cv.r.k as in text (for °षेधितः).

67 Ñ1 illeg. for 67 (cf. v.l. 60). D6 reads 67^{abcd} in marg.—^{a}) Ś1 D10 ततश्च; Ñ2 V1 B2-4 D8 M1 उक्तं (for उक्तश्च). Ś1 D1.2.4.10.11 शुभया वाचा (D2 °क्यं); Ñ2 V B D3.6 मधुरं वाक्यं (for मधुरां वाणीं). —D8 reads 67^{b} in marg.—^{b}) B4 तदा (for तया). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 सानुनयं (D11 °या) तदा (B4 च यत्); D3 सप्रणयादिदं (for स मदनार्दितः).—^{c}) D11 सीताया. D2 वद; D3 बत; D11 न च; G1 सह (for तव). —^{d}) D2 इहेंद्र- (for महेन्द्र-). B4 D1.11 -समविक्रमः. —Ñ2 V1 B D5.6 T1.3 G M om. 67^{ef}.

68 Ñ1 illeg. for 68 (cf. v.l. 60). D8 reads 68^{ab} in marg.—^{a}) B2 तव (for देव-). Ś1 D10 -पन्नगैश्च; Ñ2 V B D1.2.4.6.11 -कन्याश्च; D3 -कन्यास्ते (for -कन्याभिर्). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 यक्षराक्षसयोषितः; D3 संति नैर्ऋतयोषितः.—G3 damaged from 68^{c} up to स in 69^{b} in which 68^{d} is written in marg. *sec. m.* —^{c}) D7-9 T3 [इ]ति (for [इ]ह). Ś1 D10 ताभिः रमस्व सुभग; Ñ2 V B D6 ताभिः सह रमस्व त्वं; D1.2.4.11 ताभिः सह रमस्वाद्य (D2 °द्यं); D3 ताभिः सार्धं रमस्वेति. —^{d}) Ś1 D10 प्रयोजनं; Ñ2 V B1.2.4 D1.2.4.6 तयानया (D1.4 °घ); B3 अकर्मया; T3 करिष्यति (for करिष्यसि). D11 किं त्वया सीतया तया.

69 Ñ1 illeg. for 69 (cf. v.l. 60). G3 damaged up to स in ^{b} (cf. v.l. 68).—^{a}) D5.8 T2 M2 समस्ताभिर् (for समेता°).—^{b}) Ś1 D1.2.4.10.11 योषिद्भिः (for नारीभिः). D3 च (for स).—^{c}) D1.4.11 उत्थाय; D3 G3 M1 उत्पाद्य; D5 M2 उत्पाठ्य; D8 T2 G1.2 M3 प्रसाद्य (for उत्थाप्य).—^{d}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 येनैवा; D6 ° * चा 'भ्यागतः पथा (B2 तथा); B3 येन चाभ्यागतः पथि; D3 दिव्यं भुवनमात्मनः.

70 Ñ1 illeg. for 70 (cf. v.l. 60).—^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1-6.10.11 गते (for याते).—B4 D11 om. (hapl.) 70^{c}–72^{b}. D9 reads 70^{cd} (except सीतां) in marg. —^{c}) G1 निर्भर्त्सयामास.—^{d}) T3 उग्रैः; G3 अन्यैः (for क्रूरैः). Ś1 Ñ2 V B1-3 D1.2.4.6.10 समामाद्य (V2 B1-3 D2.6 °गम्य) सहस्रशः; D3 क्रूरैर्वाक्यैः सहस्रशः.

71 Ñ1 illeg. for 71 (cf. v.l. 60). B4 D11 om. 71 (cf. v.l. 70).—^{a}) D2 तृणवद्भाषिता सीता.—^{b}) Ś1 Ñ2 V B1.2 D1-4.6.10 तु (D1.2.4 तो) लयामास; B3 तृणयामास (sic).—^{c}) Ś1 Ñ2 V B1-3 D1-7.9.10 T M2.3 गर्जितं; M1 तर्जनं (for तर्जितं). Ś1 Ñ2 V B1-3 D1-4.6.10 वृथा; D5.7.9 G1 तथा (for तदा). D1.4 घोरं (for तासां). —^{d}) Ś1 D1-3.10 सीता श्रुत्वा न शोचति; Ñ2 V B1-3 D6 श्रुत्वा सीता न शोचति (V2 B2 °ते).

72 Ñ1 illeg. for 72 (cf. v.l. 60). B4 D11 om. 72^{ab} (cf. v.l. 70). B3 om. 72.—^{a}) Ś1 Ñ2 V B2

G. 5. 56. 93
B. 5. 58. 84
L. 5. 56. 72

ततस्ताः सहिताः सर्वा विहताशा निरुद्यमाः ।
परिक्षिप्य समन्तात्तां निद्रावशमुपागताः ॥ ७३
तासु चैव प्रसुप्तासु सीता भर्तृहिते रता ।
विलप्य करुणं दीना प्रशुशोच सुदुःखिता ॥ ७४
तां चाहं तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ।
चिन्तयामास विश्रान्तो न च मे निर्वृतं मनः ॥ ७५
संभाषणार्थे च मया जानक्याश्चिन्तितो विधिः ।
इक्ष्वाकुकुलवंशस्तु ततो मम पुरस्कृतः ॥ ७६
श्रुत्वा तु गदितां वाचं राजर्षिगणपूजिताम् ।
प्रत्यभाषत मां देवी बाष्पैः पिहितलोचना ॥ ७७

D1.2.4.6.10 गर्जंति; B1 गच्छंति (for -गर्जित-). G2 -निर्घोषा (for -निश्चेष्टा). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1.2 D1-4.6.10 विकृताननाः (for पिशिताशनाः). —^{d}) M3 -[अ]ध्यवसितं. —For 72^{cd}, Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1-4.6.10.11 subst.:

1198* सीताया व्यवसायं तं रावणाय न्यवेदयन् ।

[Ñ2 V1 D6 ता; B1.2.4 तु (for तं). Ś1 D10 रावणस्य. D3 चचक्षिरे (for न्यवेदयन्).]

73 Ñ1 illeg. for 73 (cf. v.l. 60). 73 = l. 1-2 of 659*. —For 73^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1-4.6.10.11 subst.:

1199* विहताशास्तु ताः सर्वा हतवेगाः सुदुःखिताः ।

[Ś1 D10 विकृतास्तास्; B3 निहताशास्; D2.4 विहतास्तास्. Ś1 तदा; B4 D1-4.6.10.11 ततः (for तु ताः).]

—G1 repeats 73^{cd} after 1201*. —^{c}) D5 T1 परिक्रुष्य; Cg as in text (for °क्षिप्य). D5 T3 G2.3 ता (for तां). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 परिवार्य तदा (V2 °तो) देवीं; D3 जानकीं परिवार्याथ; D7-9 Ct परिक्लिश्य समस्तास्ता. —^{d}) B3 निद्रां च समुपागताः.

74 74 = l. 3-4 of 659*. —^{a}) D3 व्याज-; D8 चैवं (for चैव). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तासु च प्रति(D1.2.4.11 व्यव)सुप्तासु; Ñ2 V B1 D6 तासु चाप्यथ(V2 B1 °व-) सुप्तासु; B2-4 तासु तासु च(B4 सर्वासु) सुप्तासु. —^{b}) D6 भर्तुर् (for भर्तृ-). —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 विलेपे; B4 व्यलपत् (for विलप्य). D5 परिक्षिप्य चिरं दीना. —^{d}) Ś1 Ñ1 D10 निः(D10 नि)श्श्वास; B4 D1.2.4.11 निराशा च; D3 प्रशोचत; T2 प्ररुरोद; T3 G3 प्रचुक्रोश; Cg.t as in text (for प्रशुशोच). D10 च; T3 स- (for सु-). Ñ2 V B1-3 D6 तदाशोचत(B3 °दा शोचति) दुःखिता. —After 74, D5.7-9 S ins.:

1200* तासां मध्यात्समुत्थाय त्रिजटा वाक्यमब्रवीत् ।
आत्मानं खादत क्षिप्रं न सीतां भक्षयिष्यथ ।
जनकस्यात्मजां साध्वीं स्नुषां दशरथस्य च ।
स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ।
रक्षसां च विनाशाय भर्तुरस्या जयाय च । [5]
अलमस्मान्परित्रातुं राघवाद्राक्षसीगणम् ।
अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ।
यस्या ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ।
सा दुःखैर्विविधैर्मुक्ता सुखमाप्नोत्यनुत्तमम् ।
प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा । [10]
ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ।
अवोचद्यदि तत्तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ।

[(l. 1) M2 मध्ये. B(ed.) समुत्थाप्य. —(l. 2) T1.3 G3 [अ]नार्या (for क्षिप्रं). D7.9 असितेक्षणां (for भक्षयिष्यथ). D5.8 T2 M न सीता विनशिष्यति (for the post. half). —(l. 3) D5.8 T2 M [आ]त्मजा(T2 सुता) साध्वी स्नुषा. M3 तु (for च). —(l. 5) T2 G2 M1 राक्षसानां (for रक्षसां च). —(l. 6) D5.8 T2 M2 Cm अस्मात्; G1 M1 एषा; Ct as above (for अस्मान्). —(l. 7) D5 अभिगच्छाम. —(l. 8) D5.7-9 T2 M1 यदि; G3 तस्या (for यस्या). M2 च (for प्र-). —(l. 9) T1.3 G2.3 M1 प्राप्नोति (for आप्नोति). —For l. 10-12, cf. l. 5-7 of 659*. —(l. 10) D9 reads in marg. after प्रणिपात. —After l. 10, D7-9 T2 ins.:

1200(A)* अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ।

—(l. 12) G3 यत् (for तत्).]

—Then G1 cont.:

1201* एवमुक्तस्त्रिजटया सहसा राक्षसीगणः ।

—Thereafter G1 repeats 73^{cd}.

75 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-4.10 [अ]पि (for [अ]हं). D11 तत्रापि सदृशीं दृष्ट्वा. —^{b}) D10.11 सीतायां. D3 दारुणीं. —^{cd}) Ś1 D3.4.10 बुद्धयाहं; D8 G1.2 M विक्रांतो (for विश्रान्तो). Ñ1 D1.2.11 चिंतयामि तु(D11 सु) बुद्धयाहं; D5 T3 चिंतया समभिक्रांतो(T2 °तं) (for °). T2 तु (for च). D3 विवृतं; D11 विकृतं (for निर्वृतं). Ñ2 V B D6 कथं संभाषयाम्येना(D6 °ता)मिति चिंतापरोभवं.

76 B3 om. 76^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ B1.2.4 D1-6.10.11 M3 संभाषणार्थं. D3 तु (for च). D5 जानक्यास् (hypm.) (for मया). V2 संभाषणं चामु मया (sic). —^{b}) Ś1 D3.10 सीतायास्. B2 निश्चितो (for चिन्तितो). D5 चिंतितो विधिरुत्तमः. —^{c}) Ñ2 V B D6 इक्ष्वाकुराज-; T1.3 G2.3 M3 इक्ष्वाकूणां हि. Ś1 Ñ V B D2.3.6.10.11 -वंशस्य; D1.4 -वृद्धस्य; T2 -वंशश्च (for -वंशस्तु). —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 D1-4.10 स्तवो रा(D3 ना)म-; D5.7-9 स्तुतो मम; D11 G1 ततो रामः; T3 स्तुतो मनु- (for ततो मम). Ñ2 V2 B D6 कथां रामपुरस्कृतां. —After 76, D3 ins.:

1202* इक्ष्वाकुकुलविख्यातिं संप्रकीर्तयता मया ।
ततः सा वक्रकेशान्ता विश्वासमुपपादिता ।

77 ^{a}) Ñ2 V B2.3 D1.4.6 च (for तु). V2 [आ]-त्मगतां; D3 [अ]नुगतां (for गदितां). D5 G2 वाणीं; D10

कस्त्वं केन कथं चेह प्राप्तो वानरपुंगव ।
का च रामेण ते प्रीतिस्तन्मे शंसितुमर्हसि ॥ ७८

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अहमप्यब्रुवं वचः ।
देवि रामस्य भर्तुस्ते सहायो भीमविक्रमः ।
सुग्रीवो नाम विक्रान्तो वानरेन्द्रो महाबलः ॥ ७९

तस्य मां विद्धि भृत्यं त्वं हनूमन्तमिहागतम् ।
भर्त्राहं प्रहितस्तुभ्यं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ८०

इदं च पुरुषव्याघ्रः श्रीमान्दाशरथिः स्वयम् ।
अङ्गुलीयमभिज्ञानमदात्तुभ्यं यशस्विनि ॥ ८१
तदिच्छामि त्वयाज्ञप्तं देवि किं करवाण्यहम् ।
रामलक्ष्मणयोः पार्श्वं नयामि त्वां किमुत्तरम् ॥ ८२
एतच्छ्रुत्वा विदित्वा च सीता जनकनन्दिनी ।
आह रावणमुत्साद्य राघवो मां नयत्विति ॥ ८३
प्रणम्य शिरसा देवीमहमार्यामनिन्दिताम् ।
राघवस्य मनोह्लादमभिज्ञानमयाचिषम् ॥ ८४

G. 5. 56. 106
B. 5. 58. 102
L. 5. 56. 83

वाचां.—^{b}) M1 -गुण- (for -गण-). Ñ1 D5.7–9 T2 G1 M1 -भूषितां (for -पूजिताम्). Ś1 D2.10.11 रामार्थचरि(D11 °रचि)तां शुभां; Ñ2 V B D1.3.4 राजर्षिचरितां शुभां(D4 °तं शुभं).—M2 reads 77^{cd} twice.—^{c}) D3 अभ्यभाषत. Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 सीता (for देवी).—^{d}) Ś1 Ñ B1–3 D3.6.10.11 बाष्पापिहित-; V1 सबाष्पावृत-; V2 D1.4 बाष्पोपहत-; B4 बाष्पाकुलित-; D2 बाष्पव्याकुल-.

78 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 कस्य (for केन). Ñ1 कुतश् (for कथं).—^{b}) V2 सुप्तो (for प्राप्तो). D3 प्राप्तवान्वानरोत्तम.—Ñ1 illeg. for ^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 कथं; D8 M1.2 क्व च (for का च). D3 मे (for ते).—^{d}) D10 त्वं (for मे). Ś1 V B D1.3.4.10.11 वक्तुमिह; Ñ2 D6 वक्तुं त्वम्; D2 व्याख्यातुम् (for शंसितुम्). ❀ Cv: तन्मे शंसितुमर्हसीत्यतः परं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अहमप्यब्रुवं वचः इत्येतदर्धं द्रष्टव्यम्. ❀

79 Note hiatus between ^{a} and ^{b}.—^{ab}) M3 (to avoid hiatus) ह्यहम् (for अहम्). D7.8 [अ]ब्रवं. D3 एतच्छ्रुत्वा वचो देव्या मया वाक्यमुदीरितं.—For 79^{ab}, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 subst.:

1203* तामवोचमहं दीनां शङ्कितां शङ्कितो वचः ।
[Ś1 Ñ1 अहं देवीं; D4 च स दीनां; D10 महादेवीं (for अहं दीनां).];

while Ñ2 V B D6 subst.:

1204* एवमुक्तस्ततोऽहं तां प्रत्यवोचं कृताञ्जलिः ।
[B2–4 [उ]वाच (for [अ]वोचं).]

—Thereafter Ñ2 V B D6 cont.:

1205* विस्तरेण शुभैर्वाक्यै रामसुग्रीवसंगमम् ।

—^{c}) M1 श्रूयतां देवि (for देवि रामस्य).—^{d}) Ñ2 V B D6 सखा भीमपराक्रमः.—^{e}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 सुग्रीव इति विख्यातो.

80 ^{a}) D9 मा. D8 च (for त्वं). Ś1 Ñ V D3.6 सचिवं विद्धि; B D1.2.4.10.11 विद्धि सचिवं (for विद्धि भृत्यं त्वं).—^{b}) Ś1 D2.10.11 उपागतं.—^{c}) Ñ1 D7.8 G3 सं-; D5 तु; D9 om. (for [अ]हं). T3 G M प्रेषितस् (for प्रहितस्). Ś1 D1.2.4.10.11 भर्त्रा च प्रहि(D10 प्रेषि)तस्तेहं; Ñ2 V B D6 भर्त्रा च प्रहितोहं ते; D3 भर्त्रा संप्रेषितं विद्धि. ❀ Ct: तुभ्यं भर्त्रा तव भर्त्रा. ❀

81 ^{a}) Ñ1 D7–9 तु (for च).—^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 इक्ष्वाकुकुलनंदनः.—^{c}) B अंगुरीयम्.—^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 प्रादात्तव; D3 दत्तवांस्ते (for अदात्तुभ्यं). M1 मनस्विनि (for यश°). Ñ2 D6 प्रादात्तु(D6 °त्ते) वरवर्णिनि; V B दत्तवांस्तव मैथिलि.

82 D6 om. 82–83^{b}. B3 om. 82. Ñ1 illeg. for ^{ab}.—^{a}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–4.10.11 इच्छेयं (for इच्छामि). Ś1 त्वयाज्ञां वै; Ñ2 D1.4 तदाज्ञप्तं; D10 तवाज्ञां तु; M1 त्वयाज्ञप्तुं.—^{b}) D5 सीते (for देवि). B4 D3 T1.3 G3 ते (for [अ]हम्).—^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 मूलं; D1.4 नूनं; D5 पार्श्वे (for पार्श्वं).—After 82^{c}, D4 erroneously repeats 81^{d}–82^{b}.—D4 om. 82^{d}.—^{d}) D9 त्वा (for त्वां).—For 82^{cd}, Ñ2 V B1.2.4 subst.:

1206* रामस्य पादमूलं त्वां प्रापयामि यदीच्छसि ।
[Ñ2 V1 पादयोर्मूलं (for °मूलं त्वां).]

83 D6 om. 83^{ab} (cf. v.l. 82).—^{a}) Ś1 Ñ1 D10 च हृष्टा सा; Ñ2 V B D2.3.11 च(B3 om. [subm.]) दृष्ट्वा च(Ñ2 सा); D1.4 प्रहृष्टा च(D1 om. [subm.]); D5 विदित्वा तु.—Ñ1 illeg. for ^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ2 B3 D6.10.11 अहं (for आह). Ñ2 D1.4.7.9 Ct उत्पाद्य; B4 आच्छिद्य; D5 आसाद्य (for उत्साद्य).—^{d}) D9 मा (for मां). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 भ्रातृभ्यां गंतु(V1 B1.2 नेतु; V2 B3 नीत)मुत्सहे; B4 भ्रातृभ्यां नाहमुत्सहे (corrupt); D3 रामेणेच्छामि संगतं.

84 ^{a}) D11 सहसा (for शिरसा). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 अहमासं; V2 सीताम्; D3 वाचम्.—^{b}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 अहमासं; V2 सीताम्; D3 वाचम्. B2 महाभागां(B3 °वीर्यां); B3 समाधाय; D1.4 अहमन्वां (sic) (for अहमार्याम्). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 यशस्विनीं.—^{c}) D3 मनोह्लादि. Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 रामाभिज्ञानजननम्. राघवाह्लादनकरम्(B3 °जनकम्); D3

G. 5.56.106
B. 5.58.104
L. 5.56.84

एवमुक्त्वा वरारोहा मणिप्रवरमुत्तमम् ।
प्रायच्छत्परमोद्विग्ना वाचा मां संदिदेश ह ॥ ८५

ततस्तस्यै प्रणम्याहं राजपुत्र्यै समाहितः ।
प्रदक्षिणं परिक्राममिहाभ्युद्गतमानसः ॥ ८६

उत्तरं पुनरेवाह निश्चित्य मनसा तदा ।
हनूमन्मम वृत्तान्तं वक्तुमर्हसि राघवे ॥ ८७

यथा श्रुत्वैव नचिरात्तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवसहितौ वीरावुपेयातां तथा कुरु ॥ ८८

यद्यन्यथा भवेदेतद्द्वौ मासौ जीवितं मम ।
न मां द्रक्ष्यति काकुत्स्थो म्रिये साहमनाथवत् ॥ ८९

तच्छ्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो मामभ्यवर्तत ।
उत्तरं च मया दृष्टं कार्यशेषमनन्तरम् ॥ ९०

ततोऽवर्धत मे कायस्तदा पर्वतसंनिभः ।
युद्धकाङ्क्षी वनं तच्च विनाशयितुमारभे ॥ ९१

तद्भग्नं वनषण्डं तु भ्रान्तत्रस्तमृगद्विजम् ।
प्रतिबुद्धा निरीक्षन्ते राक्षस्यो विकृताननाः ॥ ९२

—^{d}) D8 ह्यभिज्ञानम्. Ś1 Ñ1 D10 मयार्थिता; B2 मयेरितं; D3 प्रयच्छ मे (for अयाचिषम्). —After 84, D3.5.7–9 T G1.3 M ins.:

1207* अथ मामब्रवीत्सीता गृह्यतामयमुत्तमः ।
मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु मन्यते ।

[(l. 2) G3 महाबाहो (for °बाहू). D9 त्वा. D3 मंस्यते (for मन्यते).]

85 G2 om. 85^{ab}. —^{a}) B2.4 D3.10 एवमुक्त्वा; D5.7–9 T G1.3 M इत्युक्त्वा तु (T2 मां) (for एवमुक्ता). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 ममैतं (D1.2 °मेमं) मणिम्; Ñ2 V B D6 परमं मणिम्; D3 सा हेममणिम्; D11 सीता मे मणिम् (for मणिप्रवरम्). T2 G1 M1.3 अद्भुतं. —^{d}) B3.4 D1.4 वचो (for वाचा). D6.11 मा. Ś1 Ñ1 V1 B2.3 D10.11 च (for ह). D3 संदिदेश च मामिदं.

86 B3 D3 om. 86. —^{ab}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 ततः प्रणम्य शिरसा वैदेहीं सु(Ñ2 V B1.2.4 D6 वै; D4 स)समाहि(D6 °स)तः. —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 उपावृत्य; Ñ2 V B1.2.4 D6.8 T2 G2 M1.2 परिक्रम्य (with hiatus); D1.2.4.11 उपावर्तं; T3 G3 °क्रामन; Cg as in text (for परिक्रामम्). ❀ Cg: परिक्रामं पर्यक्रामम्. ❀ —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 स्वकार्योद्यत-; V1 B1.2.4 D6 इहाभ्युद्यत- (for इहाभ्युद्गत-).

87 ^{a}) T1.3 G2.3 उक्तोहं (for उत्तरं). M1.2 अपि (for एव). T1.3 G2.3 M3 [इ]दं (for [आ]ह). T2 उत्तरं कर्म निश्चित्य. —^{b}) T2 सोहं हि (for निश्चित्य). D5 तथा; T1.3 G2.3 M3 तया (for तदा). —For 87^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst.:

1208* उक्तोऽहमार्यया वाक्यं बाष्पगद्गदया गिरा ।

[Ñ2 V B D6 उत्तरं (for आर्यया). D11 वाक्य- (for बाष्प-). D1.4 तया; D2.11 तदा (for गिरा). Ñ2 V B आर्यया बाष्पगद्गदं; D6 आर्ये बाष्पसगद्गदं (for the post. half).]
—After 87^{ab}, T2 ins.:

1209* गन्तुमभ्युद्यतं दृष्ट्वा ततो मामाह जानकी ।

—^{c}) B1 सर्वे- (for मम). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 इममा(B3 इदमा; D2 इमं व्या; D11 सर्वमा)ख्यातुमर्हसि; D3 रामायाख्यातुमर्हसि.

88 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 श्रुत्वा यथा च(D3 °थात्र); Ñ2 V B1.2.4 D6 यथा श्रुत्वा च; B3 यथा हि श्रुत्वा (for यथा श्रुत्वैव). D1.4 श्रुत्वा यथेहमचिरात्. —^{b}) Ś1 N V B D1–4.6.10.11 उभौ तौ (by transp.). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 उप(Ś1 Ñ1 D10.11 °पा)यातस्; Ñ2 V B1 D6 उपा(V2 B1 °प)यातां.

89 ^{a}) Ñ2 V B2–4 D7.9 G1 यद्यन्यथा; D4 यद्यद्यथा; D8 यद्वान्यथा. Ś1 Ñ V B2–4 D1–4.6.10.11 कार्यं; B1 कर्म (for एतद्). —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 transp. जीवितं and मम. —^{c}) B3 om. न (subm.). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 पश्यति (for द्रक्ष्यति). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 विनाथामिव (D2.10 °मिह; D11 °मभि) शोचतीं; Ñ2 V B D6 विनंक्ष्यामीह (B4 °ति) शोचती; D3 वैवस्वतपथं गता.

90 ^{b}) B1 शोको (for क्रोधो). Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 अभ्य(D10 °द्य)पूरयत्; D1.4 अभ्यदार(D4 °दीप)यत्; D3 आविशत्तदा. —^{c}) D4 (*sup. lin.* after corr. as in text) उत्तमं (for उत्तरं). D5 दिष्टं (for दृष्टं). —^{d}) D8 अनुत्तमं (for अनन्तरम्). D4 तत्र कार्यमशेषतः.

91 ^{a}) D6 ववर्धे (for ऽवर्धत). B2 कोपो (for कायस्). T1.3 G2.3 ततोहं वातवेगेन. —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 महा- (for तदा). —^{cd}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6–11 T1 युद्धाकांक्षी. Ñ2 D6 तत्तु; B1 D5.7.9.11 T1.3 तस्य (for तच्च). Ś1 Ñ2 V B D6.10 उद्यतः; Ñ1 D1.2.4.11 आस्थितः (for आरभे). D3 रावणं द्रष्टुकामेन तच्च मे वनमुत्तमं.

92 ^{a}) M1 तद्भग्न-. Ś1 Ñ1 V B1 D1.2.4–9.11 T1 G3 च वनखंडं; G1 वृक्षखंडं (for वनषण्डं). Ñ2 V B D6 च (for तु). D3 भग्नं विध्वस्तविटपं. —^{b}) V भ्रांतसर्प-; B3.4 T3 भ्रांतं त्रस्त-(B4 तत्र). B1 -द्विपः (sic) (for -द्विजम्). —^{c}) Ñ2 V D5.7.9 T1 G1.2 प्रतिबुद्धय; B1 °बुद्धा; B3 °युध्य; D2 प्रातर्बुद्धा; M2 °युद्धा (for प्रतिबुद्धा). Ś1 Ñ2 V B1–3 D1.2.4.6.10.11 निरैक्षंत; D5 निरीक्षंत्यो. Ñ1 प्रति-

मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन्समागम्य ततस्ततः ।
ताः समभ्यागताः क्षिप्रं रावणायाचचक्षिरे ॥ ९३
राजन्वनमिदं दुर्गं तव भग्नं दुरात्मना ।
वानरेण ह्यविज्ञाय तव वीर्यं महाबल ॥ ९४
दुर्बुद्धेस्तस्य राजेन्द्र तव विप्रियकारिणः ।
वधमाज्ञापय क्षिप्रं यथासौ विलयं व्रजेत् ॥ ९५
तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेण विसृष्टा भृशदुर्जयाः ।
राक्षसाः किंकरा नाम रावणस्य मनोऽनुगाः ॥ ९६
तेषामशीतिसाहस्रं शूलमुद्गरपाणिनाम् ।
मया तस्मिन्वनोद्देशे परिघेण निषूदितम् ॥ ९७
तेषां तु हतशेषा ये ते गता लघुविक्रमाः ।
निहतं च मया सैन्यं रावणायाचचक्षिरे ॥ ९८
ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना चैत्यप्रासादमाक्रमम् ॥ ९९
तत्रस्थान्राक्षसान्हत्वा शतं स्तम्भेन वै पुनः ।
ललामभूतो लङ्काया मया विध्वंसितो रुषा ॥ १००
ततः प्रहस्तस्य सुतं जम्बुमालिनमादिशत् ॥ १०१

G. 5. 56. 123
B. 5. 58. 119
L. 5. 56. 100

बुद्धा निरैक्षंत; B4 प्रतिबुध्यास्तदैक्षंत (sic); D3 तेन शब्देन राक्षस्यो.—[d]) D3 विबुद्धा (for राक्षस्यो). Ś1 D1.2.4.10.11 भ्रांतलोचनाः; Ñ1 भ्रांतविक्रमाः (for विकृताननाः).

93 [a]) D3 मा (for मां). Ñ2 V B D2.6 परा(B4 °रि)क्रांतं (for वने तस्मिन्).—[b]) D5 समागत्य. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 परस्परं (for ततस्ततः).—B3 om. 93[cd]. —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 लंकाधिपतये क्षिप्रं; Ñ2 V B1.2.4 D6 तासामन्यतमाः क्षिप्रं(B4 शीघ्रं); T1 M1 ताः समस्ता गताः क्षिप्रं.—[d]) B4 चचक्षिरे.

94 [a]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 राजन्वनवरं दिव्यं; Ñ2 V B1–3 D2.6 राजंस्तव(B2.3 D6 °जंस्तरु; D3 °जन्नुप) वनं दिव्यं(V भग्नं; B1 सर्वं); B4 महाराज वनं दिव्यं.—[b]) V2 वानरेण; B1 दिव्यं भग्नं (for तव भग्नं).—[cd]) M1 [अ]वज्ञाय (for [अ]विज्ञाय). Ñ2 V B D6 चैत्यः(V1 °त्य-)प्रासाद(B3 °त्यमासाद्य)मुख्यश्च कपिना विनिपातितः.—For 94[cd], Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.:

1210* चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबल ।

[D2.3 -प्रासाद- (for -प्राकार-). D1.3.4.11 -मुख्याश्च; D2 -मुख्यश्च. Ñ1 illeg. for त्वदर्थं. D3 वानरेण (for त्वदर्थं सु-). D1.4.11 रक्षिणः सु(D4 स)महाबलाः; D2 दुर्धर्षः सुमहाबलः (for the post. half).]

95 [a]) B3 T2 दुर्बुद्धिस्. Ñ2 V B D6 नृपते (for राजेन्द्र). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 कपेर्दुरात्मनस्तस्य; D5.7.9 M1.2 Ct तस्य(M1 °व) दुर्बुद्धिता(D5 M1.2 °तो) राजंस्. ⁂ Cv: दुर्बुद्धेस्तस्य राजेन्द्र इति च पाठः ⁂—[c]) B2 वधमाज्ञापयामास (sic); B4 रणमाज्ञापयेच्छीघ्रं.—[d]) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 स (for [अ]सौ). Ñ2 V1 निलयं (sic); D5.7.9 न पुनर् (for विलयं).

96 [a]) B3 श्रुत्वा च राक्षसेंद्रस्य.—D6 om. (hapl.) (reads 101–102 before 104[cd]) from 96[b] up to the prior half of l. 1 of 1214*.—[b]) D3 राक्षसा (for विसृष्टा). Ś1 दश; D2 भुज-; D5.7.9 बहु-; D10 रण-; G1.2 बल- (for भृश-).—[c]) D3 आदिष्टाः (for राक्षसाः). —[d]) Ś1 Ñ V B1–3 D1.2.4.10.11 महौजसः; B4 दुरात्मनः (for मनोऽनुगाः).

97 D6 om. 97 (cf. v.l. 96).—[a]) Ñ V B D1–4.11 -साहस्राः.—[b]) B1 -पट्टिश- (for -मुद्गर-). Ś1 Ñ1 D1.10.11 -धारिणां; B3 D2.3 -धारिणः; B4 D4(marg.) -पाणयः; M2 -पाणिना. ⁂ Cr.m: शूलमुद्गरपाणिनाम् । (Cm °नामित्यत्र) दीर्घाभाव आर्षः. ⁂ —M2 om. (hapl.) 97[c]–99. D4 om. 97[cd].—[c]) Ś1 Ñ1 D1.10 ते मया तद्- (for मया तस्मिन्).—[d]) Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 निपातिताः; Ñ2 V B D3 निषूदिताः.

98 D6 M2 om. 98 (cf. v.l. 96 and 97 respy.). T1 illeg. for 98–99.—[ab]) Ś1 Ñ V B3.4 D1.2.10.11 च (for तु). V B D7–9 T -शिष्टा (for -शेषा). B2 व्याहतशिष्टा. Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 तु; B4 च (for ये). D3 T2 M1.3 गत्वा (for गता). Ś1 Ñ V B D1.2.10.11 दशग्रीवाय राक्षसाः; D3 ते गता रावणांतिकं (for [b]). D4 (marg.) हनूमता हतास्ते तु शेषा रावणं विनिवेदतुः (hypm.).—[c]) M3 महत्सैन्यं.—For 98[cd], Ś1 Ñ V B D1–4.10.11 subst.:

1211* गत्वा न्यवेदयन्शीघ्रं हतं सैन्यं रणे मया ।

[D10 सर्वं (for शीघ्रं). Ñ2 V B गत्वा निवेदयामासुर्; D3 निवेदयंतस्तत्र क्षिप्रं (hypm.) (for the prior half). Ñ2 V1 B2–4 अकारणे(B4 °णाद्); V2 B1 महारणे; D3 मया रणे (by transp.) (for रणे मया).]

99 D6 M2 om. 99 (cf. v. l. 96 and 97 respy.). T1 illeg. for 99 (cf. v.l. 98). Ś1 D10 om. 99–102. Ñ V B D1–4.11 om. 99–100.—[b]) D7–9 -प्रासादमुत्तमं; T2 G2 M1 -प्रासादभंजने.

100 Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 om. 100 (cf. v.l. 96 and 99).—[a]) G1 ततस्तान्; M2 मया तान् (for तत्रस्थान्).—[b]) T3 M1 शत- (for शतं).—[c]) G1 लंकायां. —[d]) M3 स वै विध्वंसितो मया.

101 Ś1 D10 om. 101 (cf. v.l. 99). Ñ(Ñ1 om. 102[ab]) D1.2.4.6.11 read 101–102) V B(B4 om. 102[ab]) before 104[cd].—[a]) Ñ V B D1.2.4.6.11 प्रहस्तस्य सुतं वीरं.—[b]) Ñ1 B4 जांबमालिनम्.—After 101, D2.5.7–9 S ins.:

G. 5. 56. 123
B. 5. 58. 120
L. 5. 56. 101

तमहं बलसम्पन्नं राक्षसं रणकोविदम् ।
परिघेणातिघोरेण सूदयामि सहानुगम् ॥ १०२
तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्तु मन्त्रिपुत्रान्महाबलान् ।
पदातिबलसम्पन्नान्प्रेषयामास रावणः ।
परिघेणैव तान्सर्वान्नयामि यमसादनम् ॥ १०३
मन्त्रिपुत्रान्हतान्श्रुत्वा समरे लघुविक्रमान् ।
पञ्च सेनाग्रगाञ्शूरान्प्रेषयामास रावणः ।
तानहं सहसैन्यान्वै सर्वानेवाभ्यसूदयम् ॥ १०४
ततः पुनर्दशग्रीवः पुत्रमक्षं महाबलम् ।
बहुभी राक्षसैः सार्धं प्रेषयामास संयुगे ॥ १०५

1212* राक्षसैर्बहुभिः सार्धं घोररूपैर्भयानकैः ।

[D3 घोरं घोरपराक्रमं (for the post. half).]

102 Ś1 Ñ1 D10 om. 102 (for Ś1 D10, cf. v.l. 99). B4 om. 102^{ab}. For sequence in Ñ2 V B D1.2.4.6.11, cf. v.l. 101. —^{a}) Ñ2 V B1–3 D1.2.4.6 महा- (for अहं). D11 ततस्तु बलसंपन्नो. —^{c}) Ñ2 V B1–3 D6 [अ]तिकायेन; B4 [अ]तिवेगेन; D3 सुघोरेण (for [अ]तिघोरेण). —^{d}) Ñ2 V B D6 सह(V तच; B1.4 तं स- B2 महा)सैन्यमसूदयं; D1.2.4.11 रणे सूदितवानहं; D3 नीतवान्यमसादनं. —After 102, Ñ2 V B D1.2.4.6.11 ins. :

1213* तं कुमारं हतं श्रुत्वा समरेऽतुलविक्रमम् ।

[Ñ2 D6 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). B2.3 D2 [ऽ]मर(B3 सम; D2 [ऽ] तुल्य)विक्रमं; D1.4 बलशालिनं.]

103 After 103^{cd}, G2 reads 104^{ef}. —^{f}) M3 नयाम (sic). —For 103, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

1214* तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेण मन्त्रिपुत्रा महाबलाः ।
पदातिबलसम्पन्नाः समीपं प्रेषिता मम ।
सर्वायसं महाघोरं प्रगृह्य परिघं तदा ।
सर्वांस्तान्सपरीवारान्राक्षसान्हतवानहम् ।

[D6 om. up to the prior half of l. 1 (cf. v.l. 96). —(l. 1) Ñ2 V B1–3 D6 महारथाः (for °बलाः). —(l. 2) Ñ2 V1 B1–3 D6 पा(Ñ2 V1 प)दात-; B4 प्रयाता (for पदाति-). V2 पदातयः सुसंपन्नाः (for the prior half). D4.11 समीपे. Ñ1 मया (sic) (for मम). D3 प्रेषिता मम संघशः (for the post. half). —(l. 3) V1 B D3 तमायसं; D2 सर्वायस-. B2 अहं (for महा-). Ś1 V2 D4.10 सर्वा(V2 तमा)यसमयं घोरं; Ñ2 D6 वधाय तमहं घोरं (for the prior half). D3 परिघोत्तमं (for परिघं तदा). Ñ2 V B1–3 D6 आदाय परिघं पुनः(V दृढं; B2.3 ततः) (for the post. half). —(l. 4) D3 सप्त (for सर्वांस्). B2 परिवारांश्च; Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सा(D1–4.11 सू)दयामि स्म संयुगे (for the post. half).]

104 D10 om. $104–113^{b}$. Ś1 om. 104. —For 104^{ab}, Ñ V B D1–4.6.11 subst. :

1215* स तान्विनिहतान्श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।

[Ñ1 D1–4.11 तानपि; B4 च तान्नि- (for तान्विनि-). Ñ2 D6 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा).]

—Before 104^{cd}, Ñ (Ñ1 om. 102) V B (B4 om. 102^{ab}) D1.2.4.6.11 read 101–102. —^{c}) V1 सेनापतीन्; D8 सेनानुगान्. Ñ1 क्षिप्रं; V2 युद्धे; D3 वीरान् (for शूरान्). —D11 om. 104^{ef}. G2 reads 104^{ef} after 103^{cd}. —^{ef}) G3 परिघेण (for सर्वानेव). Ck [अ]भ्यसूदयं. D3 तानप्यहं तथा तत्र सबलानसमयोधयं. —For 104^{ef}, Ñ V B D1.2.4.6 subst. :

1216* तानहं सह सैन्येन सूदयित्वा महारथान् ।

[Ñ D6 सर्व- (for सह). B2.3 -सैन्यांस्तु (for सैन्येन). B4 राक्षसान्सर्वान् (for सह सैन्येन). Ñ1 B4 महाबलान् (for °रथान्).]

—Then Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6 cont.; while D3 ins. after 104 :

1217* युद्धार्थी तोरणोद्देशं रक्षामि रणगर्वितः ।

[D3.6 युद्धार्थं. Ñ1 D2.3 तोरणोद्देशे; Ñ2 B2 तं रणोद्देशं(Ñ2 °शे); V2 च वनोद्देशं; D6 रणोद्देशं (subm.). Ñ1 मद्यामि; (sic); Ñ2 D6 पश्यामि; B4 गत्वा वै; D2 रक्षसां; D3 निविष्टो (for रक्षामि).]

—Ñ1 D1.2.4 further cont.; while D11 ins. after 104^{cd} :

1218* प्रागेवान्यान्महाशूरान्सप्त मन्त्रिसुतानथ ।
प्रेषितांस्तानहं सर्वान्ससैन्यान्हतवान्रणे ।

[(l. 1) Ñ1 illeg. up to शूरान्. D11 च (for [अ]न्यान्). D2 -क्रूरान् (for -शूरान्). —(l. 2) Ñ1 D11 अहं शूरान्; D1.4 सह(D4 महा)सैन्यान् (for अहं सर्वान्). Ñ1 सैन्यान् (for ससैन्यान्). D1.4 हतवान्नगमूर्धनि (for the post. half).]

105 D10 om. 105 (cf. v.l. 104). For 105–107, Ś1 subst. 1222*. —^{b}) Ñ2 D6 दुरासदं; V1 B2–4 महारथं (for महाबलम्). —^{cd}) Ñ1 D1–4.11 राक्षसैर्बहुभिः (by transp.) —After 105^{c}, G2 ins. :

1219* घोररूपैर्भयानकैः ।
परिघायुधहस्तैस्तैः.

Ñ1 D1.4.11 वै पुनः; D2 मद्वधे; D3 दुर्जयं; M3 रावणः (for संयुगे). Ñ2 V B D6 प्रेषयामास बहुभी राक्षसैरमितं(V1 B1–3 °रपरैर्; V2 B4 °र्बहुभिर्)वृतं(B4 °तैः). —After 105, Ñ2 V B D6 read 108^{ab} (including 1223*).

तं तु मन्दोदरीपुत्रं कुमारं रणपण्डितम् ।
सहसा खं समुत्क्रान्तं पादयोश्च गृहीतवान् ।
चर्मासिनं शतगुणं भ्रामयित्वा व्यपेषयम् ॥ १०६
तमक्षमागतं भग्नं निशम्य स दशाननः ।
तत इन्द्रजितं नाम द्वितीयं रावणः सुतम् ।
व्यादिदेश सुसंक्रुद्धो बलिनं युद्धदुर्मदम् ॥ १०७

तस्याप्यहं बलं सर्वं तं च राक्षसपुंगवम् ।
नष्टौजसं रणे कृत्वा परं हर्षमुपागमम् ॥ १०८
महता हि महाबाहुः प्रत्ययेन महाबलः ।
प्रेषितो रावणेनैष सह वीरैर्मदोत्कटैः ॥ १०९
ब्राह्मेणास्त्रेण स तु मां प्रबध्नाचातिवेगतः ।
रज्जुभिरभिबध्नन्ति ततो मां तत्र राक्षसाः ॥ ११०

G. 5. 56. 132
B. 5. 58. 131
L. 5. 56. 111

106 D10 om. 106 (cf. v.l. 104). Ñ2 V B D3.6 om. 106. For subst. in Ś1, cf. v.l. 105 and 107. For 106-107, Ñ1 D1.2.4.11 subst. 1221*.—[a]) D8 अहं (for तं तु). G1.3 M मंडोदरी-. G1 M1 -वत्सं (for -पुत्रं).—[c]) D7-9 समुद्यंतं (for समुत्क्रान्तं).—[e]) T1 तमासीनं; Cr as in text (for चर्मासिनं). ❀ Cr : चर्मासिनमित्यत्र नकारान्तत्वमार्षम्. ❀—[f]) D5 [अ]च्च पेषयं; D8 पिपेष च; G3 व्यपेतयं (sic) (for व्यपेषयम्).

107 D10 om. 107 (cf. v.l. 104).—[a]) T2 आत्मजं (for आगतं).—[b]) G1 तु (for स).—[c]) D7-9 चेंद्रजितं.—[e]) D7.9 सुतं क्रुद्धो.—[f]) M1 युद्धदुर्जयं.—For 107, Ñ2 V B D3(reads after 108).6 subst.:

1220* ततो राजा दशग्रीवः शूरमिन्द्रजितं सुतम् ।
प्रेषयामास रक्षोभिर्बहुभिः सुमहाबलम् ।

[(l. 1) D3 पुत्रम् and रणे (for शूरम् and सुतम् respy.).—D3 om. l. 2.—(l. 2) V2 om. (hapl.) from the post. half up to 109[c]. B1 तन् (for सु-).];

while Ñ1 D1.2.4.11 subst. for 106-107:

1221* तमहं समरे हत्वा तोरणोत्तममास्थितः ।
ततो द्वितीयं तनयं व्यादिदेश स रावणः ।

[D11 आस्थितं (for आस्थितः).—(l. 2) Ñ1 illeg. for द्वितीयं तनयं.];

whereas Ś1 subst. for 105-107:

1222* ततोऽक्षमपि मे पुत्रं प्राहिणोन्मदगर्वितम् ।
रावणो राक्षसेन्द्रोऽथ सोऽपि तत्र हतो मया ।
अथेन्द्रजिन्नामधेयो रावणस्याज्ञया पितुः ।
मदन्तिकमुपायातो युद्धार्थं युद्धकोविदः ।

108 D10 om. 108 (cf. v.l. 104). Ś1 om. 108-109. Ñ2 V B D6 read 108[ab] (including 1223*) after 105.—[a]) Ñ1 D5.7.9 T2 G1 M3 तच्च (for तस्य).—[b]) V2 M1 तच; B4 पंच (sic); D1.4 तथा (for तं च).—After 108[ab], Ñ2 V B D6 ins.; while D3 subst. for 108[cd]:

1223* सूदयित्वा रणे हृष्टो युद्धमेव व्यरोचयम् ।

[Ñ2 D6 रक्षो (for हृष्टो). Ñ2 B2.3 D6 [अ]न्य(Ñ2 D6 [अ]न्य)रोचयं (for व्यरोचयम्). D3 तोरणं तं समास्थितः (for the post. half).]

—V2 om. 108[cd] (cf. v.l. 107).—[c]) D5 च तं (for रणे). Ñ V1 B D6 दृष्ट्वाहं तमवष्टब्धं (V1 B2 D6 °ब्धः); D1.2.4.11 हत्वा (D2.11 दृष्ट्वा) स्वबलविष्टब्धः.—[d]) Ñ2 B D4-7.9.11 T2 G1 M1.2 उपागतः.—After 108, D3 reads 1220*.

109 Ś1 D10 om. 109 (for D10, cf. v.l. 104 and for Ś1, 108). V2 om. 109[abc] (cf. v.l. 107).—[a]) Ñ1 D7-9 M3 [अ]पि; B2.4 [अ]ति-; D5 च (for हि).—[b]) B4 D5.6 प्रयत्नेन (for प्रत्ययेन). Ñ V1 B D1-4.6.11 महाबलं.—[c]) D7-9 प्रहितो (for प्रेषितो). D5 [इ]ह; G1.2 M [ए]व (for [ए]ष). Ñ V B D1-4.6.11 प्रेषयामास बहु(D3 रक्षो)भिः.—[d]) V1 सर्व- (for सह). Ñ1 महो** (illeg.); Ñ2 V B1.2.4 D6 बलोत्कटैः; D1.4 मदोत्कटं; D7-9 °द्धतः (for मदोत्कटैः). D3 बहुभिः सह दुर्जयं.—After 109, Ñ V B D1-4.6.11 ins.:

1224* तस्याहं रोषसंविग्नस्तत्सैन्यमवसादयम् ।

[Ñ1 V2 B2.3 -संविग्नं. D1.2.4.11 तस्यापि हि मया सर्वं (for the prior half). B3 अवमृदयं; B4 अवसादयन्; D1.2.4.11 अवसादितं (for °सादयन्). B2 उच्चैः सैन्यमसूदयं (for the post. half).];

whereas D3 ins.:

1225* तस्याप्यहं रणे सैन्यं तत्सर्वं समसूदयम् ।;

while D5.7-9 S ins.:

1226* सोऽविषह्यं हि मां बुद्ध्वा स्वबलं चावमर्दितम् ।

[D8 तु (for हि). D5.7-9 T2 G1 M1.2 स्वसैन्यं (for स्वबलं). D5 [अ]थ (for [अ]व-).]

110 D10 om. 110 (cf. v.l. 104).—[a]) D1.2.4.7.9.11 ब्रह्मणोस्त्रेण. Ñ1 V2 D1.2.4.11 मां बद्धा; D3 स च मां; G1 संप्रासं; G2 मां बध्नान्; M1 मतिमान् (for स तु मां). ❀ Cv : ब्राह्मेणास्त्रेण तु महानिति च. ❀—[b]) D5 प्रबध्नन्; T1.2 G1 M1.3 प्राबध्नात्; G2 प्रयत्नात् (for प्रबध्नात्). D5 T1.2 G M -वेगितः; B(ed.) -वेगिनः (for वेगतः). Ñ1 V2 D1.2.4.11 प्रजिग्राह दुर्मतिः; D3 बबंधाशु महाबलः; D7-9 प्रबद्धा च विवेगितः. ❀ Ct : प्रबद्धा प्रबद्ध्य. ❀—For 110[ab], Ñ2 V1 B D6 subst.:

1227* ब्राह्मेण मां स चास्त्रेण बबन्धाथ सुदुर्मतिः ।

G. 5. 56. 132
B. 5. 58. 132
L. 5. 56. 112

रावणस्य समीपं च गृहीत्वा मामुपानयन् ।
दृष्ट्वा संभाषितश्चाहं रावणेन दुरात्मना ॥ १११
पृष्टश्च लङ्कागमनं राक्षसानां च तद्वधम् ।
तत्सर्वं च मया तत्र सीतार्थमिति जल्पितम् ॥ ११२
अस्याहं दर्शनाकाङ्क्षी प्राप्तस्त्वद्भवनं विभो ।
मारुतस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमानहम् ॥ ११३
रामदूतं च मां विद्धि सुग्रीवसचिवं कपिम् ।
सोऽहं दौत्येन रामस्य त्वत्समीपमिहागतः ॥ ११४
शृणु चापि समादेशं यदहं प्रब्रवीमि ते ।
राक्षसेश हरीशस्त्वां वाक्यमाह समाहितम् ।
धर्मार्थकामसहितं हितं पथ्यमिवाशनम् ॥ ११५
वसतो ऋश्यमूके मे पर्वते विपुलद्रुमे ।
राघवो रणविक्रान्तो मित्रत्वं समुपागतः ॥ ११६

[D6 मा (for मां). B1 ब्रह्मणो चेण मां सोपि; B3 ब्राह्मण पाशशस्त्रेण (for the prior half). B1 च (for [अ]थ). V1 B3 स (for सु-).]

—^{cd}) D5 रज्जुभिरभि-; D7.9 T2 M1 रज्जुभिश्चापि(D7 °ति-); D8 G1 M3 रज्जुभिश्चाभि- (G1 °व-). M2 च ववंधुस्ते; Cr as in text (for अभिबध्नन्ति). Ñ1 D1.2.4.11 मम चा (Ñ1 D11 वा)वध्यतां ज्ञात्वा (for ^{c}). Ñ1 illeg. for ^{d}. D1.2.4.11 रज्जुभिरत्र(D11 °ह्यं)वबध्यत(D2.11 °ध्य वै); M2 राक्षसा रोषदुःसहाः (for ^{d}). Ñ2 V B D6 अवध्यं स च मां ज्ञात्वा बद्धवान्रज्जुभिः पुनः(V2 सह); D3 अवध्यतां च मे ज्ञात्वा स रज्जुभिरबंधत. —For 110, Ś1 subst.:

1228* स चिरं युद्धसक्तो मे बलवानिन्द्रजित्तदा ।
अशक्नुवंश्च मां जेतुं ब्रह्मास्त्रं समुदीरयत् ।
तेन बद्धोऽहमस्त्रेण विमुक्तश्च विधेर्वशात् ।

—Then cont.:

1229* द्रष्टुकामो दशग्रीवं बन्धसक्तोऽभवं तदा ।

111 D10 om. 111 (cf. v.l. 104). For 111–113^{ab}, Ś1 subst. 1230*. —^{a}) D1.4 समीपे. Ñ1 D1.2.4.11 तु (for च). —^{b}) D7–9 उपागमन् (for °नयन्). Ñ1 D1.2.4.11 नी(Ñ1 D1.4 त)तोहं तेन रक्षसा; N2 V B1.2.4 D6 समादायानयद्बलात्; B3 मामादाय गतो बली. —Ñ1 illeg. for ^{c}. —^{cd}) M1 दृष्टः (for दृष्ट्वा). Ñ2 V B D1.4.6 दृष्ट्वा (D1.4 नीतः) पृष्टस्तदाहं तु (for ^{c}). D2.3.11 दृष्ट्वानीतं तदा मां तु रावणः स(D11 सु) दुरात्मवान्.

112 D10 om. 112 (cf. v.l. 104). V B om. 112–113. For subst. in Ś1, cf. v.l. 111 and 113. —^{a}) Ñ D1–3.6.11 पप्रच्छ चैवागमनं; D4 पप्रच्छैवात्र गमनं. —^{b}) Ñ D1.3.4.6.11 तथा; D2 तदा; D5.7–9 T2 M3 च तं (for च तद्-). —^{c}) Ñ2 D2.11 सर्वं स च(D2.11 च स); D1.4 सर्वं च तन् (by transp.); D3 एवं तु स; D6 स सर्वं च (for तत्सर्वं च). Ñ1 D7–9 G1 रणे (for मया). ❀ Cv : 'तत्सर्वं च मया तत्र' इति च. ❀ —^{d}) D1.4 सीतार्थे. Ñ1 D4(with hiatus).7–9 उपजल्पितं; Ñ2 D1.2.6.11 प्रतिजल्पितं(D2 °तः); D3.5 T2 M2 अभिजल्पितं(D3 °तः).

113 D10 om. 113^{ab} (cf. v.l. 104). V B om. 113 (cf. v.l. 112). —^{a}) Ñ1 D7.9 Ct तस्यास्तु; Ñ2 D1.2.4.6.11 सीतायाः; D3 तवाहं; T G3 तस्याहं; G1 अस्यास्तु; M1 अस्याः सं-; Cv.r.m.g as in text (for अस्याहं). ❀ Cr : अस्याहमित्यत्र अस्या इति पदच्छेदः । सन्धिरार्षः ।; so also Cm.g. ❀ —^{b}) D1.2.4.6.11 ते (for त्वद्-). D3 ततः (for विभो). —For 111–113^{ab}, Ś1 subst.:

1230* नीतोऽहं राक्षसैर्वीरै रावणस्यान्तिकं तदा ।
रावणोऽपि तदानीं स वाक्यं मामब्रवीदिदम् ।
कस्त्वं वानर देवो वा यक्षो नागोऽपि वासुरः ।
केन वा प्रेषितस्तूर्णं कथयस्व ममाग्रतः ।
ततोऽहमब्रुवं तस्य वाक्यं वाक्यविशारदः ।　[5]

—^{c}) Ś1 Ñ D1.2.4.6.10.11 पवनस्य (for मारुतस्य).

114 ^{b}) Ś1 Ñ D1.2.4.6.10.11 हरिं; T2 प्रियं (for कपिम्). —For 114^{ab}, V B subst.; while Ś1 Ñ D2–4.6.10.11 ins. after 123^{ab}:

1231* रामदूतोऽहमस्मीति तस्य चावेदितं मया ।

[D2 राज- (for राम-). Ś1 Ñ1 D2–4.10.11 पुनश्च (for तस्य). B4 वै गदितं (for चावेदितं).]

—V B om. 114^{c}–123. —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 दूतेन; D11 G2 M1.3 दूत्येन (for दौत्येन). Ñ2 D6 रामस्य दौत्येन (by transp.). —^{d}) D7–9 T2 M3 -सकाशम् (for -समीपम्). Ś1 Ñ D1–4.6.10.11 उपागतः. —After 114, D5 T1.3 G M ins.; while D7–9 T2 ins. after 115^{cd}:

1232* सुग्रीवश्च महातेजाः स त्वां कौशलमब्रवीत् ।

[D5 M2 सुग्रीवस्तु. D7–9 महाभाग(D8 °गः) (for °तेजाः). M1.2 स त्वा. T1.3 G3 M3 कुशलम् (for कौशलम्).]

115 V B om. 115 (cf. v.l. 114). D1.4 om. (hapl.) 115–116. D5 T1.3 G M om. 115^{a-d}. —^{a}) D8 शृणुस्वापि. Ś1 D2.6 ममादेशं (for समादेशं). —^{b}) D2 यम् (for यद्). D6 तु (for प्र-). —^{d}) Ś1 D2.10 समाहितः; D6 समीहितं. —After 115^{cd}, D7–9 T2 ins. 1232*. Ñ2 D6 om. 115^{ef}. —^{e}) M1 धर्मकामार्थ- (by transp.). G1 -[उ]पहितं (for -सहितं). —^{f}) D5 marg.; Ś1 D8 तव; G2 इदं (for हितं). G3 तथ्यम् (for पथ्यम्). Ś1 Ñ1 D10 इवाश्नतां; D5.7–9 T1.3 G2.3 M3 उवाच ह(D5 T3 M3 च) (for इवाशनम्).

116 V B D1.4 om. 116 (cf. v.l. 114 and

तेन मे कथितं राजन्भार्या मे रक्षसा हृता ।
तत्र साहाय्यहेतोर्मे समयं कर्तुमर्हसि ॥ ११७
वालिना हृतराज्येन सुग्रीवेण सह प्रभुः ।
चक्रेऽग्निसाक्षिकं सख्यं राघवः सहलक्ष्मणः ॥ ११८
तेन वालिनमुत्साद्य शरेणैकेन संयुगे ।
वानराणां महाराजः कृतः संप्लवतां प्रभुः ॥ ११९
तस्य साहाय्यमस्माभिः कार्यं सर्वात्मना त्विह ।
तेन प्रस्थापितस्तुभ्यं समीपमिह धर्मतः ॥ १२०
क्षिप्रमानीयतां सीता दीयतां राघवस्य च ।
यावन्न हरयो वीरा विधमन्ति बलं तव ॥ १२१
वानराणां प्रभावो हि न केन विदितः पुरा ।
देवतानां सकाशं च ये गच्छन्ति निमन्त्रिताः ॥ १२२
इति वानरराजस्त्वामाहेत्यभिहितो मया ।
मामैक्षत ततो रुष्टश्चक्षुषा प्रदहन्निव ॥ १२३
तेन वध्योऽहमाज्ञप्तो रक्षसा रौद्रकर्मणा ॥ १२४

G. 5. 56. 134
B. 5. 58. 146
L. 5. 56. 125

115).—a) T1.3 G1.3 तु (for मे).—b) D9 G3 विपुले (for विपुल-).—For 116ab, Ś1 Ñ D2.3.6.10.11 subst.:

1233* ऋष्यमूके निवसतः पर्वते चित्रकानने ।

[Ñ1 illeg.; D2.3 ऋक्षमूके (for ऋष्यमूके). Ñ2 D6 तु स्थितः (for निवसतः). D3 विविधद्रुमे (for चित्रकानने).]

—c) Ñ2 D6 रामस्य (for राघवो).—d) Ñ2 D2.6 मित्रत्वाय समागतः; D3 मम मित्रत्वमागतः.

117 V B om. 117 (cf. v.l. 114).—a) Ś1 Ñ2 D2.3 वै; D6.10 [ए]व (for मे). Ś1 D10 T1.3 G2.3 M3 राज्ञा (for राजन्).—After 117ab, T1.3 G2.3 M3 ins.:

1234* तत्र साहाय्यमस्माकं कार्यं सर्वात्मना त्वया ।
मया च कथितं तस्मै वालिनश्च वधं प्रति ।

—c) D5 T2 G3 M1 तस्य; D11 तस्मात् (for तत्र). Ś1 Ñ1 D10 -हेतोस्त्वां; Ñ2 D2.6 -हेतुस्त्वं; D1.3.4.11 -हेतोरत्वं; G3 -हेतोर्हि.—Ñ1 illeg. for d.—d) Ś1 D10 याचे परमदुःखितः; Ñ2 D6 बलैश्च बहुभिः सह; D1.2.4.11 सेनां त्वरय दुःसहां; D3 सेनां त्वरयस्व मे.

118 V B om. 118 (cf. v.l. 114). D4 om. from हृत in a up to सह in d.—b) M3 महा- (for सह). Ś1 Ñ D1-3.6.10.11 मया वै कारणेन सः.—c) Ś1 Ñ D2.10 कृत्वा; D6 कृत- (for चक्रे). ❀ Cv.r : अग्निसाक्षिकमिति (Cr °कं सख्यमिति) पाठः. ❀—d) D6 राघवेण महात्मना.

119 V B om. 119 (cf. v.l. 114).—a) Ś1 Ñ D1-4.7-11 आहत्य; D5 M3 उत्पाट्य (for उत्साद्य).—c) Ś1 Ñ D1-4.10 अहं राजा (for महाराजः).—d) Ś1 Ñ D1-4.6.10.11 प्रभवतां (D1.3.4.10 °ता); D5.8 T2 G1.2 M1.3 स प्लवतां; T1.3 G3 M2 Cv प्रपततां (for संप्लवतां). T2 G1 M1 वरः.

120 V B om. 120 (cf. v.l. 114).—b) Ñ1 D1.4.6 कृतं (for कार्यं). Ś1 Ñ D1-4.6.10.11 भृशं (for त्विह).—c) Ñ1 ततः (for तेन).—d) Ñ1 समासन्नं स धर्मवित्.—For 120cd, Ś1 Ñ2 D1-4.6.10.11 subst.:

1235* ततः प्रास्थापयत्तूर्णं त्वत्समीपे स धर्मवित् ।

[D2 तत्र (for ततः). D1-4.6.11 प्रस्थापयत्. D3 तुभ्य (for तूर्णं). Ñ2 समीपे तु सः; D1.4 समीपात्तु सः; D2.3.6 समीपं मां (D6 तं) सः; D11 मामसमीपे सः (for त्वत्समीपे सः).]

121 V B om. 121 (cf. v.l. 114).—b) Ś1 Ñ2 D1-6.10.11 T G2.3 M2.3 राघवाय. D8 तु (for च).—c) D6 ने(sic) (for न). Ñ2 धीराः; D10 वीर (for वीरा).—d) D10 विधिमंत (corrupt) (for विधमन्ति).

122 V B om. 122 (cf. v.l. 114).—a) D6 T3 G1 Ck.tp राघवाणां; Cm.t as in text (for वानराणां). Ś1 D10 स्वभावाश्च; Ñ1 D7.9 प्रभावोयं; D1.2.4.6 स्वभावो हि; D11 T2 स्व(T2 प्र)भावोपि; Cm as in text (for प्रभावो हि).—b) Ś1 D2.10 न ते न; Ñ2 D1.4.6.11 न ते किं; D3 किं ते न; T2 न ते सु- (for न केन). Ś1 D10 विदिताः.—cd) M1 तु (for च). Ś1 Ñ1 D2.3.10 अपि सद्रो; D1.4.11 अपि सदा; D9 च सकाशं च (hypm.) (for सकाशं च). D5 reads ये in marg. Ś1 D3 [अ]निवारिताः; Ñ1 D1.2.4.10 [अ]निमंत्रिताः; D11 [अ]भि° (for निमन्त्रिताः). Ñ3 D8 देवा(Ñ2 देवता [hypm.])नामपि माहात्म्यं प्रयच्छन्त्यभिमंत्रिताः. ❀ Cr : वानराणामिति । एभिर्निमन्त्रिताः । युद्धसहायार्थमाहूता देवतानां सकाशं ये गच्छन्ति तेषां वानराणां प्रभावः पुरा केन न विदितः । त्वया विज्ञात इति भावः । मद्द्वारे त्वत्तलब्धं प्रभावम् । न केवलं मद्बलादेव प्रत्ययं पश्यितव्या किं न राघवबलादपीत्याह-राघवाणामिति । इक्ष्वाकुसगरप्रमुखानां रघूणामित्यर्थः । केन न विदितः सर्वलोकप्रसिद्ध एवेत्यर्थः. ❀

123 V B om. 123 (cf. v.l. 114). Ś1 Ñ2 D1.2.4.6.10.11 [अ]भिहितं; D3 °मतो (for °हितो).—After 123ab, Ś1 Ñ D2-4.6.10.11 ins. 1231*.—c) M1 स मामैक्षत् (for मामैक्षत). M3 क्रुद्धश् (for रुष्टश्). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 अवैक्षत स(D2 च) मां क्रुद्धः; Ñ2 D6 मामवैक्षत सं(D6 स)क्रुद्धः.—d) Ś1 Ñ D1-4.6.10.11 निर्दहन्.

124 ab) Ñ2 D6 मम(sic); B2.3 [s]हम् (for ऽहम्). D5 क्रूर-; D9 क्षुद्र- (for रौद्र-). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 रावणेन दुरात्मना (for b). D3 वध्यतामेव दुर्बुद्धिरिति चापि समादिशत्.—After 124, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 ins.:

G. 5. 56. 135
B. 5. 58. 147
L. 5. 56. 126

ततो विभीषणो नाम तस्य भ्राता महामतिः ।
तेन राक्षसराजोऽसौ याचितो मम कारणात् ॥ १२५
दूतवध्या न दृष्टा हि राजशास्त्रेषु राक्षस ।
दूतेन वेदितव्यं च यथार्थं हितवादिना ॥ १२६
सुमहत्यपराधेऽपि दूतस्यातुलविक्रम ।
विरूपकरणं दृष्टं न वधोऽस्तीह शास्त्रतः ॥ १२७
विभीषणेनैवमुक्तो रावणः संदिदेश तान् ।
राक्षसानेतदेवाद्य लाङ्गूलं दह्यतामिति ॥ १२८
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा मम पुच्छं समन्ततः ।
वेष्टितं शणवल्कैश्च पटैः कार्पासकैस्तथा ॥ १२९
राक्षसाः सिद्धसंनाहास्ततस्ते चण्डविक्रमाः ।
तदादीप्यन्त मे पुच्छं हनन्तः काष्ठमुष्टिभिः ॥ १३०

1236* राक्षसाधिपतिं ज्ञात्वा घातने मम निश्चितम् ।

[Ñ1 राक्षसैः सैन्यविज्ञाय(sic); D1.2.4.11 राक्षसेन(D2.11 °सानां) परं(D2 मतं) ज्ञात्वा (for the prior half). D1.4 पापेन (for घातने). Ñ1 D1.2.4.11 निश्चयं];

while Ñ2 V B D6 ins. :

1237* रावणस्य परिज्ञाय पापस्य वधनिश्चयम् ।

[D6 परिग्राह्य (for °ज्ञाय). Ñ2 V2 -निश्चितं; B1 -निश्चयः (sic); B3 -नि** (for निश्चयम्).];

whereas D5.7–9 S ins. :

1238* सत्प्रभावमविज्ञाय रावणेन दुरात्मना ।

125 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 वि(B2–4 वि)भीषणो नाम ततस्.—^{b}) Ñ1 समाहितः; T2 महाद्युतिः (for महामतिः). D3 भ्राता तस्य सुधार्मिकः.—^{c}) Ñ2 V1 B1.2.4 D3.6 M2 -राजः स; V2 T3 G3 -राजस्य; B3 D5.7–9 T1 M1 -राजश्च(M1 °स्तु); T2 -राजो वै (for -राजोऽसौ).—^{d}) Ñ1 D1.4 वारितो (for याचितो).—After 125, D5.7–9 S ins. :

1239* नैवं राक्षसशार्दूल त्यज्यतामेष निश्चयः ।
राजशास्त्रव्यपेतो हि मार्गः संसेव्यते त्वया ।

[(l. 1) M1 मा; Cg.t as above (for न). D5 राक्षसराजेंद्र.—(l. 2) D5 राजन् (for राज-). G1 [ऽ]यं (for हि). D5.7–9 संल(D8 °र)क्ष्यते; G1 संप्राप्यते (for संसेव्यते).]

126 B2 om. 126 – 127^{b}.—^{a}) Ñ2 V2 D2.3.10 दूता वध्या. Ñ2 V B1.3 D3.6 विहिता (for दृष्टा हि). B4 दूता ह्यवध्या विहिता.—^{b}) D11 राजन्शास्त्रेषु; G3 ***स्त्रेषु. Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 रावण (for राक्षस). Ñ2 V B1.3.4 D6 राजन्निति वचो(B1 च सो)ब्रवीत्.—V B1.3.4 om. 126^{c} – 127^{b}.—^{c}) G2 हि (for च). Ś1 Ñ D1–4.6.10.11 भवितव्यं हि (for वेदितव्यं च).—^{d}) Ś1 Ñ D1–4.6.7.9.10 G1.2 Ck यथाभि-; D5.8 T3 G3 M1 यथार्हं (for यथार्थं). D11 यथा हि तव वाचिना (sic).

127 V B om. 127^{ab} (cf. v.l. 126).—^{a}) D8 च; M2 वा (for ऽपि).—^{b}) D8 G1.2 [अ]मित- (for [अ]तुल-).—^{c}) Ś1 निरूपकरणं. B1 चास्य (for दृष्टं).—^{d}) T1.3 G3 transp. न and वधो. D7–9 T1.2 G3 हि; M3 [इ]ति (for [इ]ह). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ताडनं वा(D2.4.11 चा)पि (for न वधोऽस्तीह). Ñ2 V B1–3 D6 ताडनं च निशाचर(V1 °तनं); B4 भ्रातनं च निपातनं.

128 ^{b}) M1.2 ह (for तान्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 रावणो राक्षसेश्वरः(D1.4 °सस्ततः).—^{c}) D5.8 M [अ]स्य (for [अ]द्य). Ś1 Ñ1 D10.11 आदिदेशाथ(D11 °शु); D1–4 आदिदेशास्य; G1 एवमद्यैव (for एतदेवाद्य). T1.3 G2.3 राक्षसा नूनमासाद्य.—^{d}) Ś1 Ñ1 D2.10 लांगूलो.—For 128, Ñ2 V B D6 subst. :

1240* ततः स रावणः क्रुद्धो राक्षसांस्तान्महाबलः ।
अब्रवीदस्य लाङ्गूलं क्षिप्रमादीप्यतामिति ।

[(l. 1) Ñ2 D6 च (for स). B1.4 महाबलान् (for °बलः).]

129 ^{a}) G3 damaged for स्तस्य व. M2 ते तस्य वचनं श्रुत्वा.—^{b}) Ś1 Ñ1 D2 लांगूलं ते; D1.4.10.11 लांगूले(D11 °लं) मे (for मम पुच्छं).—^{c}) Ś1 D1.4.10 वेष्टयन्शणवस्त्रैश्च (D1.4 °पट्टैस्तु); Ñ2 V1 B3 अवेष्टयन्शणैर्वल्कैः(B3 °बंद्धः); V2 B1.2.4 D3.6 अ(V2 D3 आ)वेष्टयन्शणव(D3 °णैर्व)ल्कैः (B4 °णैर्पट्टैर् ; D6 °णैर्वस्त्रैः); D2.11 वेष्टयन्सम(D2 °यन्छन्न)वल्कैश्च.—^{d}) Ñ V B1–3 D1.6.7.9 T2 पट्टैः; B4 वस्त्रैः (for पटैः). V1 B1.2.4 D1.3–6.10.11 T2 G1 M1.2 कार्पासिकैस्. V1 D3 अपि (for तथा). T1.3 G2.3 M3 जीर्णैः कार्पासजैः(G2 °सिकैः) पटैः.

130 Ñ2 V B D6 om. 130^{ab}.—^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 बद्ध- (for सिद्ध-). T2 -संकल्पास्; Cv.r as in text (for -संनाहास्).—After 130^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins. :

1241* लाङ्गूलमग्निसंयोगैः संस्कर्तुमभिसंस्थिताः ।
क्रुद्धाः किलकिलायन्तस्ते शस्त्रवरपाणयः ।

[(l. 1) D11 अभितः स्थिताः (for अभिसंस्थिताः).—(l. 2) D11 किलकिलायंते.]

—^{c}) D8 T1.3 G2.3 Cv.r तदादहंत; M3 तदादह्यंत.—^{d}) D8 T1.3 G2.3 M3 Cr निघ्नंतः; G1 M1 हनद्भिः; Cv.t as in text (for हनन्तः). ❀ Cv.r : तदादहन्त मे पुच्छं हन(Cr निघ्न)न्तः काष्ठमुष्टिभिरिति पाठः ।; Ct : हनन्तः, मामिति शेषः । आर्षमेतत् . ❀ —For 130^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

बद्धस्य बहुभिः पाशैर्यन्त्रितस्य च राक्षसैः ।
न मे पीडा भवेत्काचिद्दिदृक्षोर्नगरीं दिवा ॥ १३१
ततस्ते राक्षसाः शूरा बद्धं मामग्निसंवृतम् ।
अघोषयन्राजमार्गे नगरद्वारमागताः ॥ १३२
ततोऽहं सुमहद्रूपं संक्षिप्य पुनरात्मनः ।
विमोचयित्वा तं बन्धं प्रकृतिस्थः स्थितः पुनः ॥ १३३
आयसं परिघं गृह्य तानि रक्षांस्यसूदयम् ।
ततस्तन्नगरद्वारं वेगेनाप्लुतवानहम् ॥ १३४
पुच्छेन च प्रदीप्तेन तां पुरीं साट्टगोपुराम् ।
दहाम्यहमसंभ्रान्तो युगान्ताग्निरिव प्रजाः ॥ १३५
दग्ध्वा लङ्कां पुनश्चैव शङ्का मामभ्यवर्तत ।
दहता च मया लङ्कां दग्धा सीता न संशयः ॥ १३६

G. 5. 56. 143
B. 5. 58. 160
L. 5. 56. 138

1242* अदीपयन्त मे पुच्छं स्नेहाक्तं दुष्टचेतसः ।

[Ñ2 V B D3.6 आ(B2.4 D6 अ)दीपयंश्च; D1.4.11 आदीपयंत. B1 पुच्छं मे (by transp.); D3 लांगूलं (for मे पुच्छं). D1.4 हृष्ट- (for दुष्ट-). V1 -चेतनाः.]

131 Ñ2 V B D6 om. 131 – 132^{b}. —D5 T1.3 G M om. 131^{cd}. —^{c}) Ś1 D3.8.10 [अ]भवत् (for भवेत्). —^{d}) D10 दिधक्षोर् (for दिदृक्षोर्).

132 Ñ2 V B D6 om. 132^{ab} (cf. v.l. 131). —^{a}) G3 damaged for राक्षसाः शू. Ñ1 D1.3.4 क्रूरा (for शूरा). —^{b}) G1 आच्छाद्य (for मामग्नि-). Ś1 Ñ1 D1–4.10 T3 G1.3 -संस्कृतं; D9 -संभृतं (for -संवृतम्). T2 बद्धमादाय मां तदा. —^{cd}) Ñ2 V B D6 घोषमाणास्ततस्तेथ (for ^{c}). T3 G3 आस्थिताः; Cg as in text (for आगताः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 घोषयंतो महाकाया नगरीद्वारमागमन् (D3 °माययुः).

133 ^{b}) B4 प्रक्षिप्य; D6 निक्षिप्य (for संक्षिप्य). —D4 om. 133^{cd}. —^{d}) D8 M2 पुनः स्थितः (by transp.); T2 पुनस्ततः (for स्थितः पुनः). G1 प्रकृतिं संस्थितः पुनः. —For 133^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3.6.10.11 subst. :

1243* बन्धान्सर्वान्समाक्षिप्य प्रकृतिस्थः पुनः स्थितः ।

[B4 D3 सर्वान्बंधान् (by transp.). Ś1 Ñ1 B1 समुत्क्षिप्य (for समाक्षिप्य). Ś1 Ñ2 B3 D10 पुनः पुनः; D3 [ऽ]भवं पुनः (for पुनः स्थितः).]

134 ^{a}) D11 पट्टिसं (for परिघं). Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 प्राप्य (for गृह्य). Ñ2 V B1–3 D6 आदाय परिघं चापि. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 नगर(D11 °र्या)द्वार्यहं पुनः; Ñ2 V1 D6 पुर(V1 नग [sic])द्वारमुपस्थितः(D6 °पागतः); V2 B1–3 नगरद्वार्यंव(V2 °र्युप)स्थितः; D3 नगरद्वारमास्थितान्. —^{c}) D8 G2 तु (for तन्). —^{d}) D5.7 प्लुतवान्. —For 134, B4 D4 subst.; while Ś1 Ñ V B1–3 D1–3.6.10.11 subst. for 134^{cd} :

1244* राक्षसांस्तान्समुत्पत्य सूदयामि स्म सर्वतः ।

[Ś1 Ñ1 D10 समाहत्य; D1.4 समाप्लुत्य; D3 समुत्क्रत्य (for समुत्पत्य). V1 D6 स्म सर्वशः; B1 समंततः (for स्म सर्वतः). D3 हतवानस्मि सर्वतः (for the post. half).]

135 ^{a}) D8 [ए]व; G1 हि (for च). Ś1 Ñ V B2–4 D1–4.6.10.11 लांगूलेन (for पुच्छेन च). B1 लांगूलदीप्तेन * तां. —^{b}) D3 नगरीं (for तां पुरीं). D1.4 साद्रि- (for साट्ट-). Ś1 Ñ V B2–4 D1–4.6.10 T3 G2.3 -तोरणां (for -गोपुराम्). B1 D8.11 पुरीं साट्टालतोरणां(D8 °गोपुरां). —D1.4 om. 135^{c} – 136^{b}. Ñ1 illeg. for ^{cd}. —^{c}) D8 ससंभ्रांतो (for असंभ्रान्तो). Ś1 D10 दग्धवानहमभ्रांतो; Ñ2 B2 D6 दग्धवानस्म्यसंभ्रांतो; V B1.3 दग्धवानस्मि संभ्रांतो; T1.3 G1.3 M1.2 दहामि स्म सुसंभ्रांतो. ❀ Cr : दहामि स्म सुसंभ्रान्त इति पाठः. ❀ —^{d}) B3 युगांतेग्निर्. D3 प्रजां; D11 [उ]त्थितः (for प्रजाः).

136 D1.4 om. 136^{ab} (cf. v.l. 135). —^{ab}) Ñ1 ततो बुद्ध्वा; B4 ततः पश्चात् (for पुनश्चैव). Ñ1 शंका मे समजायत; Ñ2 D6 शंकमानोभ्यवर्तयं; B4 शंकामालंब्य वर्तते (for ^{b}). Ś1 D10 लंकां दग्धवतश्चैव शंका मे समजायत; D2 दग्ध्वा लंकां ततः पश्चाच्छोको मेभ्यवपद्यत; D3 दग्ध्वा च नगरीं लंकां पुनः शंका समाभवत् ; D11 दग्धा लंका ततः पश्चाच्छंका मेभ्यवपद्यत. —For 136^{ab}, T G2.3 subst.; while D5.7–9 G1 M subst. l. 2 only for 136^{ab} :

1245* ततो मे ह्यभवत्त्रासो लङ्कां दग्ध्वा समीक्ष्य तु ।
विनष्टा जानकी व्यक्तं न ह्यदग्धः प्रदृश्यते ।

[(l. 1) T1.2 G2 दग्धां (for दग्ध्वा). T2 च (for तु). —(l. 2) M2 [अ]दग्धं (sic) (for [अ]दग्धः).]

—Thereafter all cont. :

1246* लङ्कायाः कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ।

[D5 T1 M3 लंकायां.]

—^{d}) T1.3 G3 न सीता परिरक्षिता. —For 136^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 subst. :

1247* दग्धा सीता न संदेहो दुष्कृतं खलु मे कृतम् ।

[D1.4 दीप्ता (for दग्धा). V D2.3.6.11 दुःकृतं; D1.4 दुष्करं (for दुष्कृतं).]

—After 136, D5.7–9 S ins. :

1248* रामस्य च महत्कार्यं मयेदं वितथीकृतम् ।
इति शोकसमाविष्टश्चिन्तामहमुपागतः ।

[G1 om. l. 1. —(l. 1) D5 G2 M1.3 हि; D8 [इ]दं; M2 [ए]वं (for च). D8 मया कार्यं. D8 भूयो वा; M2 मयैव (for मयेदं). D7.9 विफलीकृतं. —(l. 2) D8 G2 M2 उपागमं (for उपागतः).]

G. 5. 56. 144
B. 5. 58. 161
L. 5. 56. 139

अथाहं वाचमश्रौषं चारणानां शुभाक्षराम् ।
जानकी न च दग्धेति विस्मयोदन्तभाषिणाम् ॥ १३७
ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना श्रुत्वा तामद्भुतां गिरम् ।
पुनर्दृष्टा च वैदेही विसृष्टश्च तया पुनः ॥ १३८
राघवस्य प्रभावेन भवतां चैव तेजसा ।
सुग्रीवस्य च कार्यार्थं मया सर्वमनुष्ठितम् ॥ १३९
एतत्सर्वं मया तत्र यथावदुपपादितम् ।
अत्र यन्न कृतं शेषं तत्सर्वं क्रियतामिति ॥ १४०

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

---

137 ^{a}) $D_{3.7.9}$ ततो; T_2 तदा; T_3 G_3 तथा (for अथ). $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ ख($Ś_1$ खे)गतानां ततो वाक्यं; $Ñ_2$ V B D_6 खग($B_{2.3}$ आख्या)तानामथो वाक्यं. —^{b}) $Ś_1$ $Ñ_2$ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ मया श्रुतं; $Ñ_1$ समाश्रुतं; D_3 खचारिणां; G M_1 शुभाक्षरं; M_2 महात्मनां (for शुभाक्षराम्). —After 137^{ab}, $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1-4.10.11}$ ins.:

1249* दग्धेयं नगरी लङ्का साट्टप्राकारतोरणा ।

[D_4 साद्रि- (for साट्ट-).]

—B_3 om. 137^{c}–140^{b}. —^{cd}) $Ś_1$ $D_{1.4.10}$ तु न; $D_{2.11}$ न तु; M_1 च न (by transp.) (for न च). $D_{2.3}$ $G_{1.2}$ M_1 Cr विस्मयोदात्त-(D_2 °यौदार्य-); $T_{1.3}$ G_3 °द्रुत-; Cmp.k.t as in text (for °दन्त-). D_5 M_1 -भाषितां. $Ś_1$ $Ñ_1$ D_{10} विस्मयादिति भाषितं($Ñ_1$ °षिणां; D_{10} °षतां); D_{11} विस्मयो याति भीषणं (sic) (for ^{d}). $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ D_6 सर्वा च(B_4 सा सर्वा) नगरी दग्धा सीता च(B_2 सा सीता) परिरक्षिता. ❀ Cv.r.m : विस्मयोदन्तभाषितां(Cr °दात्तभाषिणां) विस्मयवृत्तान्तविषयव्यवहाराम्(Cv °न्तव्यवहिताम् ?।; Cr °न्तविषयव्यवहाराणाम्) ।; Cg : विस्मयोदन्तभाषितां भाषितविस्मयोदन्ताम्, उक्ताद्भुतवार्तामित्यर्थः । विस्मयवृत्तान्तव्यवहृतामिति वा ।; Ck : विस्मयोदन्तो विस्मयवृत्तान्तः।; Ct : विस्मयकारी य उदन्तो वृत्तान्तस्तद्भाषिणां तं वदताम्. ❀

138 V_2 B om. 138 (for B_3, cf. v.l. 137). —^{a}) $Ś_1$ $Ñ_1$ V_1 $D_{1.4.6.10}$ हर्ष उत्पन्नः; $Ñ_2$ $D_{2.11}$ हर्षमुत्पन्नः (sic) (for बुद्धिरुत्पन्ना). —^{b}) D_1 गिरां (for गिरम्). $Ñ_2$ D_6 श्रुत्वा चारणभाषितं. —After 138^{ab}, $D_{5.7-9}$ S ins.:

1250* अदग्धा जानकीत्येव निमित्तैश्चोपलक्षिता ।
दीप्यमाने तु लाङ्गूले न मां दहति पावकः ।
हृदयं च प्रहृष्टं मे वाताः सुरभिगन्धिनः ।
तैर्निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ।
ऋषिवाक्यैश्च सिद्धार्थैरभवं हृष्टमानसः । [5]

[(l. 1) G_1 damaged up to जा. G_1 [ए]षा; M [ए]वं (for [ए]व). $D_{7.9}$ T_2 G_1 $M_{1.2}$ Ct -लक्षितं(T_2 °तैः). —(l. 2) T_2 च (for तु). G_1 मे (for मां). —(l. 5) $D_{7.9}$ T_1 दृष्टार्थैर् (for सिद्धार्थैर्). D_5 प्रभवं (for अभवं).]

—^{c}) D_5 T_2 G_1 $M_{2.3}$ पुनर्दृष्ट्वा च वैदेहीं. —For 138^{cd}, $Ś_1$ Ñ V_1 $D_{1-4.6.10.11}$ subst.:

1251* गत्वा च तां पुनर्दृष्ट्वा अभिवाद्याहमागतः ।

[Note hiatus between the two halves. $Ś_1$ गत्वा तां च (by transp.); $Ñ_2$ D_6 तां च सीतां (for गत्वा च तां). D_3 पृष्ट्वा चानामयं पुनः (for the post. half).]

—Then D_3 cont.:

1252* कार्यमात्ययिकं ज्ञात्वा त्वरितोऽहमुपागतः ।

—After 138, $D_{5.7-9}$ S ins.:

1253* ततः पर्वतमासाद्य तत्रारिष्टमहं पुनः ।
प्रतिप्लवनमारेभे युष्मद्दर्शनकाङ्क्षया ।
ततः पवनचन्द्रार्कसिद्धगन्धर्वसेविताम् ।
पन्थानमहमाक्रम्य भवतो दृष्टवानिह ।

[D_8 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) T_3 [आ]दिष्ट् (for [अ]रिष्टम्). G_1 अरिंदमः (for अहं पुनः). —(l. 3) $D_{7.9}$ श्वसन- (for पवन-). —(l. 4) D_5 T_2 G_1 अहं (for इह). ❀ Cv : अहमाक्रम्याहं दृष्टवानिति क्रियाद्वयेनाहंशब्दद्वयस्य संबन्धः । एकेनैव वाक्यपूरणे सति, उक्तार्थश्च प्रयुज्यते लोके । भवतो दृष्टवानिहेति सम्यक् ।; so also Cr ; Cm : अहं पन्थानमाक्रम्य भवतो दृष्टवानिहेति पाठः । अन्यथाऽहंशब्दपौनरुक्त्यात्. ❀]

139 B_3 om. 139 (cf. v.l. 137). —^{a}) $D_{5.7-9}$ G_3 प्रसादेन (for प्रभावेन). —^{b}) M_1 चापि (for चैव). —For 139^{ab}, $Ś_1$ Ñ V $B_{1.2.4}$ $D_{1-4.6.10}$($Ś_1$ D_{10} repeat after 1255*)$.11$ subst.:

1254* एतद्रामप्रभावेन वैदेह्याश्च तपोबलात् ।

[$Ś_1$ Ñ V_1 $B_{2.4}$ $D_{2.10}$($Ś_1$ D_{10} both times) -प्रभावेण; D_3 -प्रसादेन. $Ś_1$ D_{10}(both second time) तपसो; D_4 च ततो (for च तपो-).]

—^{c}) $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1.2.4.10.11}$ च प्रीत्यर्थं; $Ñ_2$ V $B_{1.2.4}$ $D_{3.6}$ प्रियार्थं च(D_3 तु) (for च कार्यार्थं). ❀ Cg : कार्यार्थं कार्यवस्तु । क्लीबत्वमार्षम्. ❀ —^{d}) B_4 प्रतिष्ठितं (for अनुष्ठितम्). D_6 मयेदं समनुष्ठितं.

140 B_3 om. 140^{ab} (cf. v.l. 137). —^{a}) $D_{3.10}$ यथा- (for मया). $Ś_1$ Ñ V $B_{1.2.4}$ $D_{1.2.4.6.10}$ तत्त्वं; D_3 तथ्यं (for तत्र). —^{b}) $Ñ_2$ $B_{1.2.4}$ D_6 उपवर्णितं; V अनुवर्णि(V_2 °र्ति,तं (for उपपादितम्). $Ś_1$ N_1 $D_{1-4.10.11}$

५७

एतदाख्याय तत्सर्वं हनूमान्मारुतात्मजः ।
भूयः समुपचक्राम वचनं वक्तुमुत्तरम् ॥ १
सफलो राघवोद्योगः सुग्रीवस्य च संभ्रमः ।
शीलमासाद्य सीताया मम च प्लवनं महत् ॥ २
आर्यायाः सदृशं शीलं सीतायाः प्लवगर्षभाः ।
तपसा धारयेल्लोकान्क्रुद्धा वा निर्दहेदपि ॥ ३
सर्वथातिप्रवृद्धोऽसौ रावणो राक्षसाधिपः ।
यस्य तां स्पृशतो गात्रं तपसा न विनाशितम् ॥ ४
न तदग्निशिखा कुर्यात्संस्पृष्टा पाणिना सती ।
जनकस्यात्मजा कुर्याद्यत्क्रोधकलुषीकृता ॥ ५

G. 5. 57. 5
B. 5. 59. 5
L. 5. 57. 5

समासाद्य (Ś1 Ñ1 D10 °सेनो)पवर्जितं (D11 °सेवितं). —Ś1 D10 repeat 140^{cd} (preceded by 1254*) after 1255*. —^{c}) D7.9 T2 तत्र; T1.3 G3 मया (for अत्र). M2 यत्र तु (hypm.) (for यत्र). Ś1 Ñ1 D1.4.10 (Ś1 D10 second time) किंचित्; T1.3 G3 कर्म (for शेषं). Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10; Ś1 D10 first time).11 यदत्रानंतरं (D11 °रे) कार्यं; D8 अतो यत्कर्म शेषं नस्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.4.10 (Ś1 D10 second time) तत्पुनः; B2 सर्वं तत् (by transp.) (for तत्सर्वं). T1.3 G3 कर्तुमर्हथ. ❀ Cg: अस्मिन्सर्गे सार्धपञ्चपञ्चाशच्छतश्लोकाः. ❀ —After 140, Ś1 D10 ins.:

1255* खगतानां वचः श्रुत्वा हर्षाद्द्विगुणविक्रमः ।
पुच्छं निर्वाप्य सहसा समुद्रे लवणाम्भसि ।
निश्चयार्थं पुनस्तत्र गत्वा दृष्ट्वा च जानकीम् ।
अभिवाद्य ततो देवीं गमनार्थं समुत्सुकः ।
अरिष्टं नगमासाद्य पुप्लुवे सरितां पतिम् । [5]
शतयोजनविस्तीर्णं वेगेन हरिपुंगवः ।
आरादहं गिरिश्रेष्ठं भवतां दर्शनोत्सुकः ।

[(l. 2) Ś1 निर्वास्य (for निर्वाप्य). —(l. 6) Ś1 हरिपुंगवाः.] —Then Ś1 D10 repeat 1254* and 140^{cd}.

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 D1.2.4.10.11 हनुमत्कर्मनिवेदनः (Ś1 D10.11 °नं); Ñ1 हनुमन्निवेदनं; Ñ2 V2 B D6 हनुमद्वाक्यं; V1 हनुमद्वृत्तांतं; D3 हनूमत्स्वकर्मनिवेदनः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B3 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 V1 59; Ñ2 D5–9 T G M1.3 58; V2 47; B4 64; D3 62; M2 57. —After colophon, G M conclude with श्रीरामाय नमः.

57

1 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.10.11 एवम् (for एतद्). D6 एवमाख्यायवान्सर्वं. —^{c}) D1.4 समनुचक्राम. —^{d}) D3 वक्तुं वचनम् (by transp.). Ś1 Ñ2 V2 B2–4 D2.6.10.11 उत्तमं (for °रम्).

2 ^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 संगमः; B3 संभ्रमः (for °भ्रमः). —^{c}) Ś1 शीघ्रम् (for शीलम्). D11 आदाय (for आसाद्य). M2 वैदेह्या. —^{d}) V2 B1 [अ]पि (for च). B2 [अ]प्लावनं; D2 प्रवणं; D10 lacuna; D11 प्रबलं (for प्लवनं). V3 प्रति; T2 पुनः (for महत्). D1.4 प्लवणं प्रति (sic); D5.8 T1.3 G3 M2.3 Cv.m.g.t.*p* प्रवणं मनः; D7.9 Ct प्रीणितं मनः (for प्लवनं महत्). Ś1 मम तद्दर्शनं महत्; Ñ1 ममा * गमनं प्रति (illeg.); D3 सफलो मम च श्रमः.

3 B3 om. 3. D5 T1.3 G M om. 3^{ab}. —^{a}) V1 B1.2.4 D3.11 यादृशं (for स°). B1 कर्म. —^{b}) D10 प्लवगर्षितः (sic). —^{c}) Ś1 सायचेल्; D3 धारयल्; D11 चारत्रील् (corrupt); G3 दारयेल् (for धारयेल्). —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 B1.2.4 D1.2.4.10.11 क्रुद्धा सा; V1 क्रुद्धा सं-; D3 कुपिता; D6 क्रुद्धोसौ; T2.3 G M क्रुद्धो वा; Ct as in text (for क्रुद्धा वा).

4 ^{a}) Ñ2 [आ]त-; G1 तु; Cm.g.t as in text (for [अ]ति-). Ś1 Ñ2 V B D1–4.6.10.11 -प्रभावो; Ñ1 D7.9 T1 -प्रकृष्टो; Cm.g.t as in text (for -प्रवृद्धो). —^{b}) D5.7–9 राक्षसेश्वरः; T1.3 G2.3 लोकरावणः (for राक्षसाधिपः). —^{c}) B3 यस्मात्; T1.3 G3 M3 Cm तस्य; Ck.t as in text (for यस्य). Ñ1 D8 सं- (for तां). D2 पश्य तां स्पृश्य तां. Ś1 Ñ V B1–3 D2.3.6.10 साध्वीं; D1.4 सीतां (for गात्रं). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10 गात्रं न (B1–3 न गात्रं; B4 सीतां न) शतधा गतं (Ñ2 D6 द्रुतं); D11 सर्वं न शतधा कृतं.

5 ^{a}) Ñ2 V B D6 तथा (for तद्). —B4 om. (hapl.) 5^{bc}. —^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D सुता (for [आ]-त्मजा). —^{d}) B4 तत्क्रोधः; D1.4 क्रोधेन (for यत्क्रोध-).

☞ After 5, D5.7.9 read 5.58.1^{c} – 13^{b} (including 1266*), repeating 5.58.3–4 after st. 16 of that Sarga and D7.9 alone repeating 13^{ab} in its proper place. —D8 G1 read 6 and 8^{cd} for the first time after 5, repeating both in their proper place. After the first occurrence of 8^{cd}, D8 reads 5.58. 1^{c} – 13^{b} (including 1266*), repeating 1^{c} – 2 and 13^{ab} (with l. 1 only of 1266*) in their proper place. —T1.3 G2.3 read 5.58. 1^{c} – 13^{b} (including 1266*) for the first time after 5, repeating them along with l. 1 only of 1266* in their proper place. —After the first occurrence of 8^{cd}, G1 reads 5.58. 1^{c} – 13^{b}

G. 5. 57. 6
B. 5. 59. 21
L. 5. 57. 6

अशोकवनिकामध्ये रावणस्य दुरात्मनः ।
अधस्ताच्छिंशपावृक्षे साध्वी करुणमास्थिता ॥ ६
राक्षसीभिः परिवृता शोकसंतापकर्शिता ।
मेघलेखापरिवृता चन्द्रलेखेव निष्प्रभा ॥ ७
अचिन्तयन्ती वैदेही रावणं बलदर्पितम् ।
पतिव्रता च सुश्रोणी अवष्टब्धा च जानकी ॥ ८
अनुरक्ता हि वैदेही रामं सर्वात्मना शुभा ।
अनन्यचित्ता रामे च पौलोमीव पुरंदरे ॥ ९
तदेकवासःसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च ।
शोकसंतापदीनाङ्गी सीता भर्तृहिते रता ॥ १०
सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
राक्षसीभिर्विरूपाभिर्दृष्टा हि प्रमदावने ॥ ११
एकवेणीधरा दीना भर्तृचिन्तापरायणा ।
अधःशय्याविवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ॥ १२
रावणाद्विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ।
कथंचिन्मृगशावाक्षी विश्वासमुपपादिता ॥ १३

(with 1266*), repeating 13^{ab} (followed by 1267*) in its proper place. —M1.2 read 5.58. 1^{c}–13^{b} (including 1266*) for the first time after 5, M1 repeating 1^{cd} and 13^{ab} (followed by 1267*) in their proper place and M2 repeating st. 3–12 (followed by 1265* and 1261*) after 5.58.16. —M3 reads 5.58. 1^{c}–16 (followed by l. 2–7 of 1266*) after 5.

6 D8 G1 repeat 6 here (cf. v.l. 5). D1 om. 6^{c}–7^{b}. —^{c}) Ś1 D7.9 शिंशु(Ś1 °शि)पामूले; Ñ1 B2.3 D2.4.6 शिंशि(Ñ1 [also] B2.3 °श)पायास्तु(Ñ1 [also] D2.4.6 °याः सा); V1 B1.4 D3.10.11 शिं(D3 सं)शपायाः सा (B4 हि); V2 शिंशपामूलम्; D5.8 (both times) T2.3 G3 शिंशुपावृक्षे; G1 (both times) शिंशपावृक्षात्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 ह्यध्या(Ñ1 °था)स्ते शोककर्षि(D11 °र्शि)ता; Ñ2 V1 D6 समध्यास्ते सुदुःखिता; V2 B (B1.2 with hiatus) अ(B3.4 सा)ध्यास्ते च सु(V2 °स्तेसा*; B2 °स्तेतीव; B3 °स्ते ह्यति)दुःखिता; D3 तत्रास्ते जनकात्मजा.

7 D1 om. 7^{ab} (cf. v.l. 6). B3 om. 7–8. —^{a}) G1 M1 सा राक्षसी- (for राक्षसीभिः). —Ś1 om. (hapl.) 7^{bc}. —^{b}) Ñ1 D2.4.10.11 -दुर्मनाः; Ñ2 V B1.2.4 D6 -पीडिता; D5.8 -कर्षिता (for -कर्शिता). —Ñ2 V B1.2.4 D6 om. 7^{c}–8^{b}. —^{c}) D5.7.9 -रेखा-; T2 -जालैः (for -लेखा-). —^{d}) D5.7.9 T2 चंद्ररेखा. D1.3.4 निःप्रभा; D11 निर्वृता (for निष्प्रभा).

8 B3 om. 8; Ñ2 V B1.2.4 D6 om. 8^{ab} (for all, cf. v.l. 7). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 Ck न चिंतयति; T2 न चिंतयित्वा; Cm.t as in text (for अचिन्तयन्ती). —D8 G1 repeat 8^{cd} here (cf. v.l. 5). Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) V T3 G3 तु (for च). B1 T2 G1 (both times).2 Ck पतिव्रता(T2 °त)त्वं; B3 °तानां; Cg as in text (for °ता च). —^{d}) G1 (both times).2 M1 ह्यवष्टब्धा (to avoid hiatus). T2 [अ]थ; Cg as in text (for च). Ñ2 V B1 सावष्टब्धा नृपात्मजा (to avoid hiatus); B2 D6 सा च पूर्वा(D6 स्तब्धा) नृपात्मजा. —For 8^{cd}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 subst.:

1256* पतिव्रतात्वे सा देवी सततं सुव्यवस्थिता।

[D1.3.4 पतिव्रतत्वे; D2.11 पतिव्रता च(D11 तु). D4 सुवस्थिता (for सुव्यवस्थिता).]

9 ^{a}) D5 T2.3 G3 M2 च (for हि). —^{b}) T1.3 M1 रामे; T2 रोषं (sic) (for रामं). Ñ2 V1 B1–3 D6 G1 श्रिता; V2 प्रिया; B4 सती; M2 तदा (for शुभा). —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.4.7–10 T2 G1.3 Ct अनन्यचिंता. Ñ1 D1.4 रामे तु; Ñ2 V B D3.6 G2 सा रामे; D2.11 रामे सा; D7–9 T G3 Ct रामेण (for रामे च).

10 B3 om. 10^{ab}. —^{a}) Ñ2 V B1.2.4 D6 सा ह्येकवासः-; D1.2.4.11 सा चैकवस्त्र-(D1 °वासः-); D3 तदेव वासः-; T3 तथैकवासः-; Ct as in text (for तदेकवासः-). Ś1 Ñ1 D10 तदेव वासः सुरजः(Ñ1 D10 सरजः). —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 पांसु(D10 परा)ध्वस्ता(Ñ1 °स्तं); D1.4 पांशु° (for रजोध्वस्ता). D10 सा (for च). —D5.7.9 T1 M2 om. 10^{cd}. —^{c}) Ś1 D10 -दिग्धांगी; Ñ1 V1 -दीतांगी; D11 -संवीता (for -दीनाङ्गी).

11 ^{a}) B2 तन्मया. D3 मृगशावाक्षी (for राक्षसीमध्ये). —^{b}) B4 D3 भर्त्स्यमाना (for तर्ज्य°). Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 पुनः पुनः. —D1.4 om. 11^{c}–13^{b}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 सुघोराभी (for विरूपाभिर्). —^{d}) Ś1 D2.10.11 रक्षिता; Ñ2 V B D6 संवृता; D3 दृष्टा तद (sic); T1.3 G3 दुष्टाभिः; T2 दृष्टा च; Ct as in text (for दृष्टा हि).

12 D1.4 om 12 (cf. v.l. 11). —^{a}) V1 (also) D3 दिव्या; D2.11 बाला; D6 देवी (for दीना). —^{b}) B2.3 D6 भर्तृश; D2 राम- (for भर्तृ-). —^{c}) Ñ2 V B D6 भूमिशय्या-. D6 -विजीर्णांगी (for -विव°). —^{d}) D5.7.9 T1 M2 हिमोदये (for हिमागमे). D10 पद्मिनी हि समागमे (sic).

13 D1.4 om. 13^{ab} (cf. v.l. 11). —^{a}) V2 रावणे. Ñ2 V2 B D6 विनिवृत्तात्मा (for °त्तार्था). Ś1 रावणार्थान्निवृत्तार्था. —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1.2 D2.6.10.11 मर्तव्ये (for °व्य-). B3 मर्तव्यमितिनिश्चया. —^{c}) B3 कथयन्; D6 कथं च (for कथंचिन्). —^{d}) B1 समुपादिता (for उप°). D1.4 विश्वासकृतनिश्चया (sic).

ततः संभाषिता चैव सर्वमर्थं च दर्शिता ।
रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा प्रीतिमुपागता ॥ १४
नियतः समुदाचारो भक्तिर्भर्तरि चोत्तमा ॥ १५

यन्न हन्ति दशग्रीवं स महात्मा दशाननः ।
निमित्तमात्रं रामस्तु वधे तस्य भविष्यति ॥ १६
एवमास्ते महाभागा सीता शोकपरायणा ।
यदत्र प्रतिकर्तव्यं तत्सर्वमुपपाद्यताम् ॥ १७

G. 5. 57. 15
B. 5. 59. 32
L. 5. 57. 17

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

---

14 ^{a}) D_3 पुनः (for ततः). D_8 M_2 संभाविता (for °पिता). D_{11} सीता (for चैव). Ñ$_2$ V B D_6 कृतं ($B_{1.3.4}$ °त) सं(V_2 तु)भाषणं चैव (V_1 चापि). — ^{b}) Ś$_1$ Ñ V $B_{1.2.4}$ $D_{1.2.4.6.10.11}$ तत्त्वम् ; D_5 धर्मम् (for सर्वम्). B_3 स्वत्समर्थं (sic) (for सर्वमर्थं). B_4 D_4 च दर्शितं; $D_{7.9}$ T_1 Ct प्रकाशिता; Cm.g as in text (for च दर्शिता). G_1 सर्वार्थं चापि दर्शिता. — ^{d}) Ñ$_2$ V B D_6 श्रुत्वा प्रीतितरा (B_3 °रता)भवत्.

15 ^{ab}) D_5 नियतं (for °तः). T_2 G_1 नियता समुदाचारा (for ^{a}). D_3 नियतं सा सदाचारा भर्तृभक्तिपरायणा. —For 15, Ś$_1$ Ñ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ subst. :

1257* नियमं समुदाचारं भक्तिं भर्तरि चोत्तमाम् ।
या धारयति लोकेषु महात्मेत्यभिधीयते ।

[(l. 1) Ś$_1$ नियतं (for °मं). —(l. 2) Ś$_1$ D_{10} सा (sic); B_3 यो (for या). Ś$_1$ D_2 साध्वी सती; Ñ$_1$ $D_{1.4}$ महासती; Ñ$_2$ D_6 सा माहात्म्ये; V_1 सा साध्वीति; B_3 स महात्मा; B_4 तस्यास्तम्; $D_{10.11}$ साध्वी सेति (for महात्मेति).]

16 ^{a}) D_3 यन्न हन्याद्; T_2 G_1 यन्नि°; Cm.g.t as in text (for यन्न हन्ति). — ^{b}) T_2 $G_{1.3}$ M_2 दशाननं; M_3 कृतागसं; Cr.m.g.t as in text (for दशाननः). D_3 तत्तपः परिरक्षति; M_1 स्वमाहात्म्येन मैथिली. —For 16^{ab}, Ś$_1$ Ñ V B $D_{1.2.4.6.10.11}$ subst.; while D_3 ins. after 16^{ab} :

1258* सर्वथा सीतया दग्धस्तपसा स निशाचरः ।

[D_{10} transp. सीतया and तपसा. Ś$_1$ $D_{1.3.4}$ च (for स).]

— ^{c}) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1.4.10}$ -भूतो (for -मात्रं). — ^{d}) B_4 मध्ये (for वधे). B_3 यत्तं (for तस्य). —After 16, D_{7-9} $T_{1.3}$ G $M_{1.3}$ ins. :

1259* सा प्रकृत्यैव तन्वङ्गी तद्वियोगाच्च कर्शिता ।
प्रतिपत्पाठशीलस्य विद्येव तनुतां गता ।

[(l. 1) G_2 प्रकृत्या च; B(ed.) °त्येव (for °त्यैव). $G_{1.2}$ तद्वियोगेन (for °गाच्च). $D_{7.9}$ कर्षिता; G_3 दर्शिता.]

17 ^{b}) T_2 सीता सुरसुतोपमा. — ^{c}) Ñ$_2$ B $D_{2.6.11}$ प्रतिपत्तव्यं; D_{10} परिकर्तव्यं; T_2 G_1 M_2 प्रति(T_2 परि)वक्तव्यं. — ^{d}) Ś$_1$ $D_{1-4.10.11}$ क्रियतामिति; Ñ V B D_6 संविधीयतां; D_{7-9} उपकल्प्यतां; $T_{1.3}$ G $M_{2.3}$ Cg उप($T_{1.3}$ G_3 प्रति)पद्यतां (for उपपाद्यताम्). ❀ Cg : अस्मिन्सर्गे सार्धषट्त्रिंशच्छ्लोकाः । ; Ck : अत्र सर्गविच्छेदो मूलेषु दृश्यते. ❀

Colophon : Ś$_1$ $D_{1-4.10}$ T_2 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name* : Ñ$_1$ B_2 हनु(B_2 °नू)मद्वाक्ये सीताप्रशंसा; Ñ$_2$ V $B_{1.3.4}$ $D_{6.11}$ सीताप्रशंसा. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_1$ D_{11} om.; Ñ$_2$ V_1 D_{5-9} $T_{1.3}$ G $M_{1.3}$ 59; V_2 48; B_3 55; B_4 62; M_2 58. —After colophon, G $M_{1.3}$ conclude with श्रीरामाय नमः.

५८

G. 5. 58. 1
B. 5. 60. 1
L. 5. 57. 18

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वालिसूनुरभाषत ।
जाम्बवत्प्रमुखान्सर्वाननुज्ञाप्य महाकपीन् ॥ १
अस्मिन्नेवंगते कार्ये भवतां च निवेदिते ।
न्याय्यं स्म सह वैदेह्या द्रष्टुं तौ पार्थिवात्मजौ ॥ २
अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षसगणां पुरीम् ।
तां लङ्कां तरसा हन्तुं रावणं च महाबलम् ॥ ३
किं पुनः सहितो वीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः ।
कृतास्त्रैः प्लवगैः शक्तैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥ ४
अहं तु रावणं युद्धेससैन्यं सपुरःसरम् ।
सपुत्रं विधमिष्यामि सहोदरयुतं युधि ॥ ५

58

Ś1 D1-4.10 T2 cont. the previous Sarga. Cv does not comment on Sarga 58. It seems from the citation in Sarga 57 that the sequence in Cv of st. 1^{c}–13^{b} is as in T1 etc. Cg comments on st. 22 only.

1 ^{b}) D3 वालिपुत्रोंगदोब्रवीत्. —D5.7.9 read $1^{c}-13^{b}$ (including 1266*) after 5.57.5, repeating 3–4 after 16 and D7.9 alone repeating 13^{ab} in its proper place. D8 reads 1^{c}–13^{b} (including 1266*) after the first occurrence of $5.57.8^{cd}$ (repeating 1^{c}–2 and 13^{ab} [with l. 1 only of 1266*] in their proper place). T1.3 G2.3 read 1^{c}– 13^{b} (including 1266* for the first time after 5.57.5 (repeating them [along with l. 1 only of 1266*] in their proper place). G1 reads 1^{c}– 13^{b} (including 1266*) after the first occurrence of $5.57.8^{cd}$ (repeating 13^{ab} [followed by 1267*] in its proper place). So also in Cr.m.g.t (Ct alone repeating them in their proper place). M1.2 read 1^{c}– 13^{b} (including 1266*) for the first time after 5.57.5, M1 repeating 1^{cd} and 13^{ab} [followed by 1267*] in their proper place and M2 repeating 3–12 (followed by 1265* and 1261*) after 16. M3 reads 1^{c}– 16 (followed by l. 2–7 of 1266*) after 5.57.5. —^{c}) Ñ1 D1.4 वीरान्; M1 (second time) वृद्धान् (for सर्वान्). —^{d}) Ś1 D1-4.10 अनुमान्य; D11 उपामंत्र्य (for अनुज्ञाप्य). Ś1 D1.3.10.11 G3 (first time) महाकपिः; G1 M3 Cr महाहरीन्. Ñ V B D6 हनूमंतं च वानरं. —After 1, G1 reads 7.

2 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. —^{a}) T2 Ck तस्मिन्; Cr.m.t अस्मिन् (as in text). Ś1 B1.3.4 D10 [ए]व (for [ए]वं-). Ś1 D10 महा-; Ñ D1-4.6.11 -विधे (for -गते). —^{b}) B2 विनिवेदिते. D11 भवता चास्मिनंदिते. —^{c}) D11 नार्यं (sic) (for न्याय्यं). Ś1 D1.4.10 च; D3 वः; D11 नः; T1.3 G2.3 (all both times) हि; Cr.m as in text (for स्म). —^{d}) T2 प्रष्टुं; Cv.r.m.t as in text (for द्रष्टुं). Ś1 Ñ1 D3.11 नृपवर-; D1.2.4 नरवर- (for तौ पार्थिव-). —For 2^{cd}, Ñ2 V B D6 subst.:

1260* को नयोऽस्मासु वैदेहीं यत्पश्येत्पार्थिवात्मजः।

[V2 यो (for को). B1.2 (m. also) [s]न्यो यो (for नयो). B3 आनयस्वाशु वैदेहीं (for the prior half). B1 द्रष्टुं तां पार्थिवात्मजां; B2 (m. also) तां पश्येत्पार्थिवात्मजां (for the post. half).]

3 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. V2 om. 3–4^{b}. —^{a}) G1 एकोहम् (by transp.). Ñ2 V1 B1-3 D6.10 G2 (first time) हि; D3 सु- (for ऽपि). —^{c}) Ñ1 B4 D1-4.11 लंकां तां (by transp.). T1.3 G3 (all both times) transp. लङ्कां and हन्तुं. Ś1 D10 लंकां नाशयितुं हंतुं. —^{d}) Ś1 D2.3.10.11 बलोत्कटं; Ñ1 D1.4 मदोत्कटं; Ñ2 V1 B D6 निशाचरं; D7.9 (both first time) सराक्षसं (for महाबलम्).

4 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. V2 om. 4^{ab} (cf. v.l. 3). —^{a}) Ñ2 V1 B D6 सहितैः (B4 बहुभिः) सर्वैर् (for सहितो वीरैर्). —^{b}) B1 (marg. also as in text) निशाचरैः; D8 G1.3 (first time) महात्मभिः (for कृतात्मभिः). —^{c}) G1 कृतार्थैः. Ś1 Ñ1 D2.10 प्रवणैः; Ñ2 V B1-3 D3.6 प्लवने; B4 प्रगणैः (for प्लवगैः). D1.4 कृतज्ञैः प्रवणैः शक्तैर्. —^{d}) Ś1 Ñ V D2.6.10 विज(D6 °न)योद्य(D10 °दि)तैः; B1-3 विजये रतैः; B4 विजये वृतैः; D1.3.4 विजये धृतैः. —After 4, D5.7.9 (all after second occurrence) T2 Ct ins.; M2 cont. after 1265*:

1261* वायुसूनोर्बलेनैव दग्धा लङ्केति नः श्रुतम्।

[T2 विश्रुतं (for नः श्रुतम्).]

5 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. —^{a}) Ś1 D1-4.10.11 तं (for तु). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 संख्ये; V1 illeg. (for युद्धे). —^{b}) D2 सामात्यं (for ससैन्यं). M3 (first time) ससुहृज्जनं (for सपुरःसरम्). —^{c}) B3 सपुरं (for सपुत्रं). Ñ2 V B D6 निहनिष्यामि. D3 ससैन्यं वधिष्यामि; D5.7-9 M2 (both times).3 सहपुत्रं वधि(D5 हनि)ष्यामि. —^{d}) T1.3 G3 (all both times) रिपुं; G3 (both times) रणे (for युधि). Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 ससुहृद्बांधवं युधि; Ñ1 समो दर्पपरायणं; D3 सपुत्रं सहबांधवं.

ब्राह्ममैन्द्रं च रौद्रं च वायव्यं वारुणं तथा ।
यदि शक्रजितोऽस्त्राणि दुर्निरीक्ष्याणि संयुगे ।
तान्यहं विधमिष्यामि निहनिष्यामि राक्षसान् ॥ ६
भवतामभ्यनुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि तम् ॥ ७
मयातुला विसृष्टा हि शैलवृष्टिर्निरन्तरा ।
देवानपि रणे हन्यात्किं पुनस्तान्निशाचरान् ॥ ८

सागरोऽप्यतियाद्वेलां मन्दरः प्रचलेदपि ।
न जाम्बवन्तं समरे कम्पयेदरिवाहिनी ॥ ९
सर्वराक्षससंघानां राक्षसा ये च पूर्वकाः ।
अलमेको विनाशाय वीरो वायुसुतः कपिः ॥ १०
पनसस्योरुवेगेन नीलस्य च महात्मनः ।
मन्दरोऽप्यवशीर्येत किं पुनर्युधि राक्षसाः ॥ ११

G. 5. 58. 11
B. 5. 59. 15
L. 5. 57. 28

6 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. —a) D1.3.4 T2.3 (second time) ब्राह्मयम्. D7.9 अस्त्रं (for ऐन्द्रं). D2.11 वायव्यं (for रौद्रं च). Ñ2 V B1.3.4 D6 ब्राह्ममस्त्रं तथा रौद्रं; B2 ब्रह्मास्त्रं च तथा दिव्यं. —Ś1 om. 6b–8a. —b) D2.11 रौद्रं वै (for वायव्यं). Ñ2 B1 वरुणं; V1 D1.4 T2 वार(V1 राव)णं (for वारुणं). V2 G3 (first time) तदा; D11 च तत् (for तथा). —After 6ab, D3 ins.:

1262* आग्नेयं वैष्णवं चैव कौबेरं चासुरं तथा ।

—c) Ñ2 V D6 संति (for ऽस्त्राणि). B1-3 यानि(B2 यदि) शत्रुजितः संति; B4 यानि शत्रुजितोस्त्राणि; D8 T1.3 G3 (all, except D8, both times) यदि(D8 यानि) शक्रजिद्स्त्राणि. —d) Ñ2 V B1-3 D6.10.11 दुर्निवाराणि; B4 D1-4 दुर्नि(B4 तानि)वार्याणि (for दुर्निरीक्ष्याणि). —ef) G3 (first time) तस्य; Ck.t as in text (for तानि). D11 वधमिच्छामि (sic) (for विधमिष्यामि). D1.4.11 निहंस्यामि च; D10 निहचास्य च (corrupt) (for निहनिष्यामि). Ñ1 V2 D7-9 G1 Ct transp. विधमिष्यामि and निहनिष्यामि. Ñ2 V2 D6 रावणिं (sic); V1 M1 रावणं (for राक्षसान्). B1-3 हनिष्यामि च रावणं (for f).

7 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. Ś1 om. 7 (cf. v.l. 6). Ñ1 illeg. for 7. D7.9 M1 repeat 7 (var.) after 8. D8 transp. 7 and 8. G1 reads 7 after 1. —a) D1.2.4.10 भवद्भिर् (for भवताम्). Ñ2 B3 D6 M1 (both times) अननुज्ञातं; V B1.2 समनुज्ञातं; D7.9 (both second time) Ck.t अननुज्ञातो; T1 G3 M2 (all second time) अप्यनुज्ञातो; Cr.m.g अभ्यनुज्ञातो (as in text). B4 D3.11 भवद्भिरननुज्ञातो. —b) D7-9 (D7.9 second time) T2 G1 M1 (both times) Ck मां; T3 (both times) कः (*int. lin.* also as in text); Cm.g as in text (for तम्). Ñ2 V B1-3 D6 रुणद्धि मम विक्रमं; B4 D1.2.4.10.11 दर्शयामि न (D10 स्व-) विक्रमं; D3 दर्शयिष्यामि विक्रमं.

8 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. Ś1 om. 8a (cf. v.l. 6). B3 om. 8–9. D8 transp. 7 and 8. —a) D8 G1 M2 (both times) मम (for मया). Ñ1 तु; D1.2.4.11 च (for हि). Ñ2 V B1.2.4 D3.6 म(D6 च)द्बाहुबलसृष्टा हि; D10 मत्पौरुषविसृष्टा च. —b) D11 अनंतरा (for निरन्तरा). —After 8, D7.9 M1 repeat 7 (var.).

9 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. B3 om. 9 (cf. v.l. 8). —a) M3 ऽयतियाद्. Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6.10.11 अ(B1 ऽय)तीयात्सागरो वेलां. ❀ Cr: अतियात् अतीयादित्यर्थः । दीर्घाभाव आर्षः ।; so also Cg. ❀ —b) Ś1 Ñ1 D1-4.10 तथा (for अपि). Ñ2 V B1.2.4 D6 चलेदपि च(Ñ2 D6 हि) मंदरः(V2 वसुंधरा): D11 मंदरप्लवनेन च. —c) Ś1 Ñ1 D10 जांबवंतं न (by transp.). D3 संग्रामे (for समरे). —d) B1.2 शत्रु- (for अरि-). Ś1 Ñ1 B4 D2-4.10.11 जयेयुर्युधि(D3 °युः सर्व-) राक्षसाः; Ñ2 V D6 चाल(V2 वार)येच्छत्रुवाहिनी; D1 नयेयुर्युधि राक्षसाः.

10 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. —a) B1.3 सर्वं. Ś1 Ñ1 D1.4.10 -संघातान्; Ñ2 V B1-3 D6 -संघातं; B4 -संघाते; D2.11 -संघा ये. —b) Ñ2 D6 रक्षसां. B1 D3.5.7-9 T1 G2 (T1 G2 second time) Cr.t पूर्वजाः; T1 ([first time] *inf. lin.* also as in text) M2 (both times) पूर्वगाः; G3 (first time) पूर्विकाः; Cm.g.k पूर्वकाः (as in text). Ś1 Ñ1 D10 राक्षसेश्वरपूर्वकान्; D1.2.4.11 राक्षसेभ्यश्च पूर्वजान्(D2 °काः; D11 °जाः). —After 10ab, D8 G1.2 (after second occurrence) ins.:

1263* तेषामपि न संदेहः समरे बलिनां वरः ।

—c) Ś1 D1-4.11 हि निधने; Ñ1 [ऽ]पि निधने; D7.9 T1 G3 (both second time) Ct [ऽ]पि नाशाय; D10 निहंतुं हि (for विनाशाय). —d) Ñ1 D2.3.11 तेषां वायु-; D1 तेषां वालि-; D4.5.7-9 T1.3 (T1.3 first time) G1.3 (first time) M (M2 first time) वीरो वालि- (for वीरो वायु-). Ś1 (with hiatus) D10 अयं(D10 कपिर्) वायुसुतो ह्यहं. ❀ Ck: वायुसुतः कपिरिति पाठः. ❀ —For 10cd, Ñ2 V B D6 subst.:

1264* अयमेको निहन्ता हि जाम्बवान्कपिसत्तमः ।

[B3.4 अहम्; D6 स्वयम् (for अयम्). B4 च (for हि). V1 illeg. for जांबवान्कपि-. B3 कपिबुद्धिमान् (for °सत्तमः).]

11 For sequence in D5.7-9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. B3 om. 11ab. —a) Ñ1 पवनस्य; D7.9 प्लवगस्य (for पनसस्य). —b) Ś1 मैंदस्य; Ñ1 वनस्य; Ñ2 V B1.2.4 D1-4.6.10.11 T3 (second time) नलस्य (for नीलस्य).

G. 5.58.12
B. 5.59.16
L. 5.57.29

सदेवासुरयक्षेषु गन्धर्वोरगपक्षिषु ।
मैन्दस्य प्रतियोद्धारं शंसत द्विविदस्य वा ॥ १२
अश्विपुत्रौ महावेगावेतौ प्लवगसत्तमौ ।
पितामहवरोत्सेकात्परमं दर्पमास्थितौ ॥ १३
अश्विनोर्माननार्थं हि सर्वलोकपितामहः ।
सर्वावध्यत्वमतुलमनयोर्दत्तवान्पुरा ॥ १४
वरोत्सेकेन मत्तौ च प्रमथ्य महतीं चमूम् ।
सुराणाममृतं वीरौ पीतवन्तौ प्लवंगमौ ॥ १५
एतावेव हि संक्रुद्धौ सवाजिरथकुञ्जराम् ।
लङ्कां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ॥ १६

D6 [ए]व (for च). —c) T1.3 (both second time) G2.3 (both times) विशीर्यंत (for [अ]व°). Ś1 V2 D1.4.10 गिरयोपि वि(D1 °यो व्यव)दीर्यंते(V2 °र्येयुः); Ñ1 पर्वतापि विदीर्यंते (metri causa); Ñ2 V1 B पर्वता अपि दीर्येयुः; D2 गिरयोप्यवसीदेयुः; D3.11 गिरयोपि हि(D11 °प्यत्र) दीर्येयुः.

12 For sequence in D5.7–9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. —a) Ś1 Ñ V B D1–6.10.11 न; D9 सु- (for स-). Ñ2 V2 B3 -युद्धेषु (for -यक्षेषु). —b) Ś1 Ñ V D1.2.4.10 पन्नगेषु नरे(Ñ2 V °गे)षु वा(V D2 च); B D6.11 पन्नगे-पूरगेषु च(D6 वा); D3 पन्नगेष्वमंदेषु च (sic). —c) M2 (second time) सुषेणं प्रति योद्धारं. —d) Ñ1 D1.3.4 पश्येयं; Ñ2 V B D2.6 मन्येहं; D10 पश्यामि (for शंसत). Ñ2 V B D2.6.10 G2 (both times) च (for वा). Ś1 पश्यामि द्विविधस्य च; D11 मन्येहं द्विपदस्य च; M2 (second time) सर्वे शंसत वानराः. —After 12 (second occurrence), M2 ins.:

1265* ऋक्षराजस्य तु बलं पुराणेषु च विश्रुतम् ।
तस्य नास्ति समो लोके जवे दर्पे च संनतौ ।

—Then M2 cont. 1261*.

13 For sequence in D5.7–9 T1.3 G M, cf. v.l. 1. Ñ1 illeg. for 13^{ab}. —a) B3 आत्मपुत्रौ; B4 अरिपुत्रौ. Ñ2 B1.2 T1.3 G1.3 M1.3 (T1.3 G1.3 M1 second time) महाभागाव्; B4 D8 (first time) महावीर्यौ(B4 °रौ); T2 M2 उभावेतौ; G2 (both times) महाबाहू (for महावेगाव्). V2 D6 अग्निपुत्रौ महाभागाव्; D1.3.4 अश्विनोरंगजा(D3 °स्तनया)वेतौ. —b) Ñ1 D1 महा-; D8 (first time) यौ तौ; T2 G2 (both times) M2 वीरौ; Ck as in text (for एतौ). Ś1 V B1.2.4 D2.10.11 एतौ तौ(V B1.2 एतौ हि; B4 समस्त) प्लवगोत्तमौ; Ñ2 B3 D6 इमौ (B3 वेगौ) हि प्लवगोत्तमौ; D7–9 (all second time) G1 M1 (both first time) बलवंतौ प्लवंगमौ. —After 13^{ab}, D5 T2 (only l. 1) M2 Ct ins.; D7–9 T1.3 G2.3 M1 ins. after the first occurrence of 13^{ab}; M3 ins. l. 1 and l. 2–7 after 13^{ab} and 16 respy.:

1266* एतयोः प्रतियोद्धारं न पश्यामि रणाजिरे ।
मयैव निहता लङ्का दग्धा भस्मीकृता पुनः ।
राजमार्गेषु सर्वेषु नाम विश्रावितं मया ।
जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः । [5]
अहं कोसलराजस्य दासः पवनसंभवः ।
हनूमानिति सर्वत्र नाम विश्रावितं मया ।

[D8 T1.3 G2.3 repeat l. 1 here (cf. v.l. 1). —(l. 2) D7–9 पुरी (for पुनः). —(l. 3) M3 सर्वत्र (for सर्वेषु). T1 G2.3 तथा; T3 तदा (for मया). —(l. 5) M1 जयतु.]

—After the second occurrence of 13^{ab}, G1 M1 ins.:

1267* मैन्दश्च द्विविदश्चोभावाभ्यां नास्ति समो युधि ।

☞ B3 missing after पितामह in 13^{c} up to 5.60.8 (except 18, 19 and colophon of Sarga 59).

—T2 om. 13^{cd}. —c) M2 वरोत्सेधात्. —d) Ś1 D1.4.10 बलम् ; Ñ1 D2.11 वीर्यम् (for दर्पम्). Ñ2 V B1.2.4 D6 परं दर्पमवस्थितौ. —After 13, D8 T1.3 G M1.3 ins.; T2 cont. after l. 1 of 1266* (owing to om.):

1268* अमृतप्राशिनावेतौ सर्ववानरसत्तमौ ।

[T2 G2 M1 -प्राशनाव्. G3 अमृतं प्राशनावेतौ (for the prior half).]

14 For sequence in M3, cf. v.l. 1. —a) Ś1 D10 माननार्थे हि; V चैव मानार्थं; B1 D6 माननार्थं च; T2 M3 माननार्थाय. —Ñ1 illeg. for 14^{cd}. —c) Ś1 -[अ]युध्य-त्वम् ; V2 D7.9 -[अ]बाध्यत्वम् (for -[अ]वध्यत्वम्). —d) D3 तदा (for पुरा). Ś1 D1.2.4.10.11 उभयोर्दत्तवांस्तदा; Ñ2 V B1.2.4 D6 वीराभ्यामददत्तदा.

15 For sequence in M3, cf. v.l. 1. —a) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1–4.10.11 तेन (for वर-). Ś1 D10 M2 महता; Ñ1 D1–3 च ततः ; Ñ2 V B1.2.4 D4.6.11 च(B2 हि) तदा (for मत्तौ च). —b) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 प्रधृष्य; V2 प्रहर्ष(corrupt) ; D3 प्रणुद्य (for प्रमथ्य). —d) V2 पीतवर्णौ (sic) (for °वन्तौ). D7.9 महाबलौ (for प्लवंगमौ).

16 For sequence in M3, cf. v.l. 1. —a) Ś1 V D2.3.10 तदेतावपि; Ñ B1.2.4 D6 तदे(B4 उदि)तावति-; D1.4 तावेवापि सु- ; D11 तावेतावपि (for एतावेव हि). D9 संक्रुष्टौ (for संक्रुद्धौ). —b) D5 -संकुलां (for -कुञ्जराम्). V रथवाजिसकुंजरां. —cd) D3 सर्वे ह्यलं (for शक्तौ सर्वे). Ñ2 V B1.2.4 D6 लंकां राक्षससंपूर्णां दुर्धर्षां सूदयिष्यतः(B4 °थ). —After 16, D5.7.9 repeat 3–4 and M2 repeats 3–12.

अयुक्तं तु विना देवीं दृष्टवद्भिः प्लवंगमाः ।
समीपं गन्तुमस्माभी राघवस्य महात्मनः ॥ १७
दृष्टा देवी न चानीता इति तत्र निवेदनम् ।
अयुक्तमिव पश्यामि भवद्भिः ख्यातविक्रमैः ॥ १८
न हि वः प्लवने कश्चिन्नापि कश्चित्पराक्रमे ।
तुल्यः सामरदैत्येषु लोकेषु हरिसत्तमाः ॥ १९
तेष्वेवं हतवीरेषु राक्षसेषु हनूमता ।
किमन्यदत्र कर्तव्यं गृहीत्वा याम जानकीम् ॥ २०
तमेवं कृतसंकल्पं जाम्बवान्हरिसत्तमः ।
उवाच परमप्रीतो वाक्यमर्थवदर्थवित् ॥ २१

G. 5. 59. 1
B. 5. 60. 14
L. 5. 58. 1

17 D7.9 om. 17. T1.3 G3 om. 17ab.—ab) Ś1 Ñ1 D1.2.4.5.10.11 T2 हि; Cr.g as in text (for तु). D8 T2 G3 M2.3 च वानराः (D8 °रैः) (for प्लवंगमाः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सीतामसि(D3 °मि)तलोचनां; D5 विद्रवद्भिश्च वानराः (for b). Ñ2 V B1.2.4 जनकस्य सुतां जित्वा देवीमसितलोचनां. ✻ Cg: वानरा इति संबोधनम्. ✻ —D8 om. 17cd.—c) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 समीप(Ś1 Ñ1 D10 °पे)-गमनं तस्य; Ñ2 V B1.2.4 D6 युक्तं समीपगमनं.

18 a) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D6.11 सीता (for देवी). D4 वा (for च). B4 transp. न and च. D2 दृष्ट्वा सीता न वानीता.—Note hiatus between a and b.—b) Ś1 D1.2.4.10.11 [इ]त्येवं(Ś1 °व); D3 [इ]त्येतत् (for इति). D11 तु * (for तत्र). Ś1 D2.3.7–11 G1 M1 Cm.t निवेदितुं; Ñ1 D1.4 निवेदितं; Ñ2 V B1.2.4 D6 निवेदिते; Ck निवेदनम् (as in text).—cd) D5.7.9 Cm.t न युक्तम्. D2.3 इति (for इव). D7.9 -पौरुषैः; Ck as in text (for -विक्रमैः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 जानामि and -कर्मभिः (for पश्यामि and -विक्रमैः). Ñ2 V B1.2.4 D6 वीर्य(V2 °र)विक्रमशौर्या(B4 °शूरा)णां घोषणं गर्हितं भवेत्.—After 18, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins.:

1269* अथवा विक्रमे बुद्धिर्युक्ता दिव्येन कर्मणा ।
[D6 कथं वा (for अथवा). D6 बुद्धिं कुर्याद्.]

19 a) Ś1 D1–4.10.11 M3 नः(D3 चा) प्लवने. T1.3 G3 तुल्यो (for कश्चिन्). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 सागरप्लवने योग्यो.—b) Ś1 Ñ2 V2 B4 D6.10 न च; B2 नरः; T3 नास्ति (for नापि).—d) V B1 हरिपुंगवाः (for °सत्तमाः). —After 19, Ś1 Ñ1 D1–4.7–11 ins.[f]; Ñ2 V B1.2.4 D6 subst. for 20:

1270* जित्वा लङ्कां सरक्षौघां हत्वा तं रावणं रणे ।
सीतामादाय गच्छामः सिद्धार्था हृष्टमानसाः ।
[(l. 1) B4 लंकां जित्वा (by transp.). D11 सरक्षस्कां (for °क्षौघां). Ś1 D3.10 जित्वा सराक्षसां लंकां (for the prior half). D6 वै (for तं).—(l. 2) Ñ2 V B1.2.4 D6 प्रसह्य सीतामानीय कृतार्था हृष्टमानसाः.]
—Thereafter, Ñ2 V B1.2.4 D6 cont. 1272*.

20 For 20, Ñ2 V B1.2.4 D6 subst. 1270*.—a) D3 T1.3 G3 [ए]व (for [ए]वं). Ś1 Ñ1 D1–4.7–11 -शेषेषु; D3 T2 M2 -वेगेषु; G2 M1 -वीर्येषु (for -वीरेषु).—c) T2 यत्र (for अत्र).—For 20cd, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.:

1271* किं प्राप्तकालं कर्तव्यं प्राप्य गच्छाम मैथिलीम् ।
[D3 वक्तव्यं (for कर्तव्यं). D3 प्राप्तुं (for प्राप्य). Ś1 D10 गच्छामि. Ñ1 गच्छामः प्राप्य.].

—Thereafter all the above MSS. cont., while Ñ2 V B1.2.4 D6 cont. after 1270*; D7–9 T2 (only l. 1) Ct ins. after 20:

1272* रामलक्ष्मणयोर्मध्ये न्यस्याम जनकात्मजाम् ।
किं परिक्लिश्य तान्सर्वान्वानरान्वानरर्षभाः ।
वयमेव हि गत्वा तान्हत्वा राक्षसपुंगवान् ।
राघवं द्रष्टुमर्हामः सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D10 न्यस्येत्स; Ñ2 B1 नेष्यामो; V पश्यसे; B2 D8 नेष्याम; B4 नयामो; D2 न्यसामो; D3.11 नेष्यामि; D6 पश्यामो (for न्यस्याम).—D8 om. l. 2.—(l. 2) B2 D1.2.4.11 Ctp °क्लेश्य; D7.9 Ct व्यलीकैस्तु (for परिक्लिश्य). V2 वः शूरान्; B1.2 D3 वः सर्वान्; B4 सर्वांश्च (for तान्सर्वान्). Ñ1 B4 D2.7.9 वानरर्षभान्.—V B1.2.4 D3.11 om. l. 3–4. —(l. 3) D2 समपि- (for एव हि). Ñ2 D6 तं (for तान्). Ñ2 D6 -पुंगवं.—(l. 4) Ś1 Ñ2 D1.2.6.10 ससुग्रीवं सलक्ष्मणं (for the post. half).]

21 b) D3 जांबुवा *****.—d) G2 अर्थविद् (for °वद्). T1.3 G2.3 अंगदं (for अर्थवित्).—For 21, Ś1 Ñ V (V1 after 1272* owing to om.) B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 subst. and read after colophon; D3 subst. for 21cd and reads after 22; T2 subst. for 21ab:

1273* अङ्गदस्य वचः श्रुत्वा जाम्बवान्वाक्यमब्रवीत् ।
[D1.10 जांबु(D10 °म)वान्. T2 हरिसत्तमः (for वाक्यमब्रवीत्).]

—Thereafter all the above MSS. (except T2) cont.; D7–9 T2 Ct ins. after 21:

1274* नैषा बुद्धिर्महाबुद्धे यद्ब्रवीषि महाकपे ।
विचेतुं वयमाज्ञप्ता दक्षिणां दिशमुत्तमाम् ।
नानेतुं कपिराजेन नैव रामेण धीमता ।
कथंचिन्निर्जितां सीतामस्माभिर्नाभिरोचयेत् ।
राघवो नृपशार्दूलः कुलं व्यपदिशन्स्वकम् । [5]
प्रतिज्ञाय स्वयं राजा सीताविजयमग्रतः ।
सर्वेषां कपिमुख्यानां कथं मिथ्या करिष्यति ।
विफलं कर्म च कृतं भवेत्तुष्टिर्न तस्य च ।
वृथा च दर्शितं वीर्यं भवेद्वानरपुंगवाः ।

G. 5. 59. 0
B. 5. 60. 20
L. 5. 58. 0

न तावदेषा मतिरक्षमा नो
यथा भवान्पश्यति राजपुत्र ।
यथा तु रामस्य मतिर्निविष्टा
तथा भवान्पश्यतु कार्यसिद्धिम् ॥ २२

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

तस्माद्गच्छामहे सर्वे यत्र रामः सलक्ष्मणः । [10]
सुग्रीवश्च महातेजाः कार्यस्यास्य निवेदने ।

[(l. 1) V B1.2.4 D2.6.11 महाबाहो; D3 मम मता; D4 महाबुद्धिर् (for °बुद्धे). Ñ1 D1.3.4.11 यां (for यद्). B1.2.4 महामते (for °कपे). —(l. 2) Ñ2 V B1.3 D6 विचिन्व(B1.3 D6 °नु)ध्वमितिप्रोक्ता(B2 °क्तं); B4 विचिध्वमिति संप्रोक्ता (sic) (for the prior half). —(l. 3) Ś1 D10 तेन वै; Ñ1 D9 न नेतुं; Ñ2 V B1.2.4 D6 न नेतुं (for नानेतुं). Ñ2 V B1.4 D6 [अ]पि; D3 च (for [ए]व). Ś1 B2 D10 राघवेण(B2 लक्ष्मणेन) च धीमता (for the post. half). —(l. 4) Ñ2 V B1.2.4 D1.4.6.7 T2 कथं विनि(T2 चेन्नि)र्जितां सीताम्(Ñ2 D6 साध्वीम्) (for the prior half). D2.3.11 सोस्माभिर् (for अस्माभिर्). Ś1 D10 नैव; Ñ2 D6 सोभि- ; V2 सोपि; B2 इति; B4 अपि; D1 अभि- ; D8 न स (for नाभि-). —(l. 5) V2 च व्यपदिशन् (hypm.). Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.6.10.11 महत् (for स्वकम्). —(l. 6) D8.9(also) स्वकं (for स्वयं). Ñ1(with hiatus) आत्मनो जयम् (for सीताविजयम्). —(l. 7) B4 भविष्यति; D11 करिष्यसि. —(l. 8) D7–9 विफलं (for विपुलं). Ś1 D2.10 तत्कृत्वा; Ñ1 D1.4 कृत्वा वै (for च कृतं). Ñ2 V B1.2.4 D6 विपुले(B1 °फले) कर्मणि कृते (for the prior half). Ñ2 V1 B4 D1.2.4.6 तु (for च). —(l. 9) B2 तथा (for वृथा). Ś1 D1–4.10.11 वो; V2 नो; D6 न; T2 वा (for च). D11 पूर्वं (for वीर्यं). Ñ2 V B1.2.4 D6 वानरसत्तमाः (for °पुंगवाः). —(l. 10) Ñ1 D7–9 T2 गच्छाम वै (for गच्छामहे). Ñ2 V B1.2.4 D3.6 तत्र (for सर्वे). —(l. 11) Ñ2 V B1.2.4 D6 महाबाहुः (for °तेजाः). D11 निवेशनं (for °दने). Ñ2 V B1.2.4 D6 कार्यमेतन्निवे(V2 °ग)दितां (for the post. half).]

22 Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 om. 22. —[a]) D8 om. from न up to भवा in [b]. T1.3 G3 ते; Cm.t as in text (for नो). —[b]) D8 भवान्यथा (by transp.). D5 राजपुत्रः. —[c]) D3 T3 M2 हि; D5 तु (for तु). D3 विशिष्टा (for निविष्टा). —[d]) G3 पश्यति. ✿ Cg: अस्मिन्सर्गे सार्धषट्श्लोकाः. ✿ —After 22, D3 reads 1273*.

Colophon. V1 om.; B3 missing (cf. v.l. 13). —*Sarga name* : Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1–4.6.10.11 अंगदवाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 D5–9 T1.3 G M1.3 60; V2 49; B4 D3 63; T2 M3 59. —After colophon, Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 read 1273*; while D2 concludes with श्रीरामः; G M1.2 with श्रीरामाय नमः.

५९

ततो जाम्बवतो वाक्यमगृह्णन्त वनौकसः ।
अङ्गदप्रमुखा वीरा हनूमांश्च महाकपिः ॥ १
प्रीतिमन्तस्ततः सर्वे वायुपुत्रपुरःसराः ।
महेन्द्राग्रं परित्यज्य पुप्लुवुः प्लवगर्षभाः ॥ २
मेरुमन्दरसंकाशा मत्ता इव महागजाः ।
छादयन्त इवाकाशं महाकाया महाबलाः ॥ ३
सभाज्यमानं भूतैस्तमात्मवन्तं महाबलम् ।
हनूमन्तं महावेगं वहन्त इव दृष्टिभिः ॥ ४
राघवे चार्थनिर्वृत्तिं भर्तुश्च परमं यशः ।
समाधाय समृद्धार्थाः कर्मसिद्धिभिरुन्नताः ॥ ५
प्रियाख्यानोन्मुखाः सर्वे सर्वे युद्धाभिनन्दिनः ।
सर्वे रामप्रतीकारे निश्चितार्था मनस्विनः ॥ ६
प्लवमानाः खमाप्लुत्य ततस्ते काननौकसः ।
नन्दनोपममासेदुर्वनं द्रुमलतायुतम् ॥ ७
यत्तन्मधुवनं नाम सुग्रीवस्याभिरक्षितम् ।
अधृष्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमनोहरम् ॥ ८

G. 5. 59. 13
B. 5. 61. 8
L. 5. 58. 14

59

☞ B3 missing for Sarga 59 (except st. 18–20, 22 and colophon) (cf. v.l. 5.58.13). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 cont. the previous Sarga.

1 Ñ3 V2 B1.2.4 D6 om. 1. —^{ab}) T2 अगृह्णन्काननौकसः (for ^{b}). Ś1 Ñ1 V1 D1–4.10.11 जगृहुस्तेथ तद्वाक्यं कपेर्जाम्बवतस्तदा (D4 °था). —After 1^{ab}, Ś1 V1 D2.3.10.11 ins., while Ñ2 V2 B1.2.4 D6 subst. for 2^{cd} :

1275* बाढमित्येव चोक्त्वा वै प्रस्थानं समरोचयन् ।

[V2 [उ]क्तं (for [उ]क्त्वा). V2 B1.2.4 ते (for वै). D3.6 बाढमित्येवमुक्त्वा च (for the prior half).]

—^{c}) D1 -प्रमुखान्वीरान् (sic). —^{d}) Ś1 D10 जांबवांश्च (for हनूमांश्च). T2 महाबलः.

2 ^{a}) Ś1 D10 च ते (for ततः). —^{b}) T2 -पुरोगमाः (for -पुरःसराः). —For 2^{ab}, Ñ2 V2 B1.2.4 D6 subst. and read after 3; V1 ins. after 3 :

1276* अग्रे कृत्वा हनूमन्तं सर्वे वानरपुंगवाः ।

—^{c}) D1.4 महेंद्रं सं-; M3 महेंद्राद्रिं. D7–9 महेंद्रात्स-मुत्पत्य. —^{d}) Ś1 D2.10 वानरर्षभाः; Ñ1 V1 D1.3.4.11 वानरोत्तमाः. —Ñ2 V2 B1.2.4 D6 subst. 1275* for 2^{cd}.

3 ^{b}) Ñ2 V1 B1.2.4 D6.11 महाद्विपाः; V2 °बलाः (for °गजाः). —^{c}) D9 छादयंतम् (for °यन्त). —^{d}) D9 महाकायं. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 कपयस्तोयदोपमाः (D1.4.11 °दा यथा); D3 जग्मुर्वानरपुंगवाः. —After 3, Ñ2 V (V1 ins.) B1.2.4 D6 read 1276*.

4 ^{a}) Ś1 D10.11 संपूज्यमानं; Ñ1 D1.4 सभाज्यमानो; B4 तं भ्राज°; D3 संभाव्य° (for सभाज्यमानं). D6 भूत्यैस् (for भूतैस्). Ś1 V B4 D3.10.11 च; Ñ1 D1.2.4 तैर् ; Ñ2 B1.2 D6 तु (for तम्). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D6.10.11 हनूमंतं (for आत्मवन्तं). G1.2 M1 महाकपिं (for °बलम्). Ñ1 D1.4 जांबवान्स (D1 °वांस्तु; D4 °न्सु) महाबलः ; D2.3 हनूमंतं महाकपिं. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1.2 D6.10 कपिश्रेष्ठं महाभागं (Ś1 D10 °कायाः) ; B4 D2.3.11 कपिश्रेष्ठा महाकायाः (B4 °भागाः) ; D4 हनुमांश्च महाभागः. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.10.11 G1 पिबंतः Cr.m.g.k.t as in text (for वहन्त). Ñ1 D1.4 पीयमान इवेक्षणैः.

5 ^{a}) Ñ2 B1.4 D6 रामस्य (for राघवे). G2 M2 -संसिद्धिं; Cm.g.k.t as in text (for -निर्वृत्तिं). Ś1 D10 राघवस्यार्थसिद्धिं च; Ñ1 रामस्य कार्यसंसिद्धिं; V1 रामस्यार्थे विनिर्वृत्तं; B2 रामस्य चात्मनिर्वृत्तिं; D1.2.4.11 रामस्याप्य (D2.11 °स्य चा)र्थसंसिद्धिं; D3 रामस्य कार्यसंपत्तिं. —^{b}) D5.7–9 S Ck.t कर्तुं च (for भर्तुश्च). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 विपुलं (for परमं). —D10 om. 5^{c}–6^{b}. —^{c}) B4 D7 समादाय (for °धाय). B2 समृध्यर्थाः (for °द्धार्थाः). —^{d}) B2 कार्य- (for कर्म-). D3.6 उत्तमाः (for उन्नताः). Ñ1 D1.2.4.11 कर्म(D4 काम)सिद्धिमनुत्तमां.

6 D10 om. 6^{ab} (cf. v.l. 5). —^{a}) B2 कपि- (for प्रिय-). V2 B1.2.4 D1–4.6.11 -[उ]त्सुकाः ; T2 -पराः; G1.2 -सुखाः (for -[उ]न्मुखाः). —^{b}) V1 -कांक्षिणः; D6.11 -नंदिताः. —^{d}) D7.11 निश्चितार्थ-.

7 ^{a}) G1 प्रीयमाणाः (for प्लवमानाः). Ś1 V D6.10.11 M2 आश्रित्य; Ñ2 B1.2.4 D2–4 आवृत्य; T1 उत्प्लुत्य; T3 G1.3 उत्पत्य. —^{b}) D3 सर्वे ते; D6 ततस्तु (for ततस्ते). —^{c}) B4 आलोक्य (for आसेदुर्). —^{d}) Ś1 Ñ1 V B2.4 D1.4.10.11 -रु(Ñ1 -श)ताकुलं; Ñ2 D6 -लतान्वितं; B1 D2.3 -लतावृतं; D7–9 T2.3 G1 M2 -शतायुतं (for -लतायुतम्).

8 ^{a}) D10 यत्तु; G1 युक्तं (for यत्तन्). Ś1 Ñ V B1.2 D1.2.4.6.10.11 श्रीमत् (for नाम). —^{b}) Ś1 Ñ V1 B4 D1–4.10.11 सुरक्षितं; V2 B1.2(m. also सुराचिंतं) D6 सुसंचितं (for [अ]भिरक्षितम्). —^{c}) D3 अध्यक्षं; D5 अदृश्यं (for अधृष्यं). Ś1 D10 सर्वलोकानां; D9 om.(hapl.) (for सर्वभूतानां).

G. 5. 59. 14
B. 5. 61. 9
L. 5. 58. 15

यद्रक्षति महावीर्यः सदा दधिमुखः कपिः ।
मातुलः कपिमुख्यस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ ९
ते तद्वनमुपागम्य बभूवुः परमोत्कटाः ।
वानरा वानरेन्द्रस्य मनःकान्ततमं महत् ॥ १०
ततस्ते वानरा हृष्टा दृष्ट्वा मधुवनं महत् ।
कुमारमभ्ययाचन्त मधूनि मधुपिङ्गलाः ॥ ११
ततः कुमारस्तान्वृद्धाञ्जाम्बवत्प्रमुखान्कपीन् ।
अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं मधुभक्षणे ॥ १२
ततश्चानुमताः सर्वे संप्रहृष्टा वनौकसः ।
मुदिताश्च ततस्ते च प्रनृत्यन्ति ततस्ततः ॥ १३
गायन्ति केचित्प्रणमन्ति केचि-
न्नृत्यन्ति केचित्प्रहसन्ति केचित् ।
पतन्ति केचिद्विचरन्ति केचि-
त्प्लवन्ति केचित्प्रलपन्ति केचित् ॥ १४

9 ^{a}) Ś$_{1}$ D$_{7.9.10}$ -वीरः; Ñ$_{2}$ V B$_{1.2}$ D$_{6}$ -बाहुः; D$_{3}$ -तेजाः (for -वीर्यः).—^{c}) Ñ$_{2}$ V B$_{1.2}$ D$_{3.6}$ M$_{1}$ -राजस्य (for -मुख्यस्य).—^{d}) Ś$_{1}$ D$_{1.2.4.10.11}$ [अ]मितौजसः (for महात्मनः).

10 ^{a}) G$_{1}$ वचनमागम्य (sic) (for वनमुपा°).—^{b}) Ś$_{1}$ B$_{4}$ D$_{1-4.10.11}$ हृष्टमानसाः (for परमोत्कटाः). Ñ$_{2}$ V B$_{1.2}$ D$_{6}$ दृष्ट्वा प्रीतिमुपागताः.—^{c}) B$_{4}$ प्लवगा (for वानरा). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{1.2}$ D$_{5.6}$ G$_{1}$ वानरेशस्य. D$_{8}$ वानराधिपतेरस्य.—^{d}) Ś$_{1}$ Ñ$_{2}$ V B$_{1.2}$ D$_{2.6.10}$ मनःकांतं मनोहरं; Ñ$_{1}$ D$_{3.11}$ मनःकांतं मनोरमं; B$_{4}$ D$_{1.4}$ वनं कांतं मनोरमं (B$_{4}$ °हरं); D$_{5.7.9}$ Ct मनःकांतं महावनं; D$_{8}$ T$_{2}$ M$_{1}$ मनःकांतं महद्वनं. ❀ Cv: मनःकान्ततमं महदिति पाठः. ❀

11 ^{c}) D$_{1.4.5}$ अभियाचंते (for अभ्ययाचन्त).—^{d}) D$_{5}$ -भक्षणे (for -पिङ्गलाः).—For 11^{cd}, Ś$_{1}$ Ñ V B$_{1.2.4}$ D$_{2.3.6.10.11}$ subst.:

1277* हनूमन्तमयाचन्त जाम्बवत्प्रमुखास्तदा ।

[D$_{8}$ ऊचुरेतज् (for अयाचन्त). Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ जांबुवत्-. Ñ$_{2}$ D$_{6}$ ततः; V$_{2}$ तथा (for तदा).]

—Then all the above MSS. cont.:

1278* स चाङ्गदमुपागम्य याचते स्म तदा मधु ।
सिद्धार्थानां किलास्माकं प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अङ्गदस्तु हनूमन्तं प्रशस्य शुभया गिरा ।
किमिच्छसि वदस्वेति प्रीतो वाक्यमुवाच ह ।
अङ्गदस्य वचः श्रुत्वा हनूमान्हरिपुंगवः । [5]
ज्ञातिभिः सहितो हर्षादिदं वचनमब्रवीत् ।
राज्ञस्तु यत्ते पितुरप्रधृष्यं
वनं बभूवाप्रतिमं सुगुप्तम् ।
तद्देहि दायं हरिपुंगवानां
सुदुर्लभं नो हरिराजपुत्र । [10]

Colophon

[B$_{1}$ reads l. 1 within brackets.—(l. 1) Ñ$_{2}$ V B$_{2}$ D$_{6}$ सोपि; B$_{1}$ ते तु; B$_{4}$ सर्वे (for स च). D$_{2.3}$ याचति. D$_{3}$ तथा (for तदा). Ñ$_{2}$ V B$_{2}$ D$_{6}$ हनूमानिदमब्रवीत्; B$_{1}$ याचंते स्म सदा मधु; B$_{4}$ मधु याचंत सुव्रत (for the post. half).—After l. 1, B$_{1}$ ins.:

1278(A)* सोऽप्यङ्गदमुपागम्य हनूमानिदमब्रवीत् ।;

while B$_{4}$ ins.:

1278(B)* इत्युक्तो हनुमान्वीरो याचते स्म सदा मधु ।

—(l. 2) Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ D$_{6}$ त्वम् (for किल). Ñ$_{1}$ सिद्धानां किंचिद् (for सिद्धार्थानां किल).—Ś$_{1}$ om. (hapl.) l. 3-4.—(l. 3) D$_{3}$ च (for तु). Ñ V$_{1}$ B$_{4}$ प्रहस्य; D$_{3}$ शशंस (for प्रशस्य).—(l. 4) Ñ$_{2}$ V$_{1}$ B$_{1}$ D$_{3}$ प्रीति- (for प्रीतो). V$_{2}$ वाचम् (for वाक्यम्).—(l. 5) B$_{1}$ मारुतात्मजः; D$_{2}$ हरियूथपः (for हरिपुंगवः).—(l. 7) Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ D$_{6}$ क्षौद्रस्य; D$_{3}$ राज्ञश्च (for राज्ञस्तु). Ñ$_{2}$ B$_{4}$ तु पितुः प्रधृष्यं (for पितुरप्रधृष्यं).—(l. 8) V$_{1}$ सुशुभं (sic); B$_{4}$ शुभं च (for सुगुप्तम्).—(l. 9) Ñ V B$_{1.4}$ D$_{6}$ दानं (for दायं).

[*Sarga name*: Ś$_{1}$ D$_{2.3.10.11}$ वानरप्रत्यागमनं (D$_{3}$ °नः); Ñ$_{1}$ मधुवनपार्थक्रमः; Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ मधुवन(V B$_{2}$ °ना)गमनं; D$_{6}$ मधुगमनं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_{1}$ D$_{2.10.11}$ om.; Ś$_{1}$ Ñ$_{2}$ D$_{6}$ 61; V$_{1}$ 60; V$_{2}$ 50; B$_{1.2}$ 59; B$_{4}$ D$_{3}$ 64.—After colophon, D$_{2}$ concludes with राम.]

—Thereafter Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{2.3.10.11}$ read 5.60.2; while Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ D$_{6}$ read 5.60.2-12 (except 11^{cd}, including star passages and omissions).—After 11, D$_{8}$ ins. विष्णवे नमः.

12 Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ D$_{6}$ om. 12-13.—^{a}) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1-4.8.10.11}$ सर्वान् (for वृद्धान्).—^{b}) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1-4.10.11}$ T$_{3}$ G$_{3}$ M$_{1}$ हरीन् (for कपीन्).—^{c}) D$_{11}$ अनुज्ञां प्रददौ तेषां.—^{d}) Ś$_{1}$ D$_{10}$ विसर्गं.—After 12, Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{2.3.10.11}$ read 5.60.3-12 (including star passages and omissions); while D$_{1.4.7-9}$ T$_{2}$ ins. 1291*.

13 Ś$_{1}$ Ñ V B$_{1.2.4}$ D$_{1-4.6.10.11}$ om. 13 (for Ñ$_{2}$ V B$_{1.2.4}$ D$_{6}$, cf. v.l. 12).—^{b}) D$_{7-9}$ सुसंहृष्टा (for संप्र°).—^{cd}) T$_{2}$ M$_{1}$ केचित् (for ते च). M$_{3}$ मुदिताः प्रेरिताश्चापि प्रनृत्यंतोभवंस्ततः. ❀ Cy: मुदिताश्च ततस्ते चेति पाठः. ❀

14 For 14-17^{b}, Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ B$_{4}$ D$_{1-4.10.11}$ subst. 1282*; while Ñ$_{2}$ V B$_{1.2}$ D$_{6}$ subst. 1283*.—^{ab}) D$_{7-9}$ transp. प्रणमन्ति and प्रहसन्ति.—^{c}) D$_{7}$ पठंति (for पतन्ति). D$_{7-9}$ प्रचरंति; T$_{1.3}$ G$_{3}$ विहरंति; T$_{2}$ प्रवदंति (for विचरन्ति).—^{d}) M$_{3}$ प्रतपंति (for प्रलपन्ति).

परस्परं केचिदुपाश्रयन्ते
परस्परं केचिदतिब्रुवन्ते ।
द्रुमाद्द्रुमं केचिदभिप्लवन्ते
क्षितौ नगाग्रान्निपतन्ति केचित् ॥ १५
महीतलात्केचिदुदीर्णवेगा
महाद्रुमाग्राण्यभिसंपतन्ते ।
गायन्तमन्यः प्रहसन्नुपैति
हसन्तमन्यः प्रहसन्नुपैति ॥ १६
रुदन्तमन्यः प्ररुदन्नुपैति
नुदन्तमन्यः प्रणुदन्नुपैति ।
समाकुलं तत्कपिसैन्यमासी-
न्मधुप्रपानोत्कटसत्त्वचेष्टम् ।
न चात्र कश्चिन्न बभूव मत्तो
न चात्र कश्चिन्न बभूव तृप्तः ॥ १७

G. 5. 60. 18
B. 5. 61. 19
L. 5. 59. 23

❀ Cv.g: "गायन्ति केचित्प्रणद(Cg °म)न्ति केचिन्नृत्यन्ति केचित्प्रहसन्ति केचित्। पतन्ति केचिद्विचरन्ति केचित्प्लवन्ति केचित्प्रवद(Cg °लप)न्ति केचित् " इति पाठः. ❀

15 For subst. in Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11, cf. v.l. 1282* and 1283*. M2 reads 15^{a} twice. —^{a}) D7.9 उपाश्रयंति; M2 (both times) अपाश्रयंते. —^{b}) D7.9 अतिब्रुवंति; T2 M3 उपब्रुवंते. —After 15^{ab}, D8 T2 ins.; D5 T1.3 G2.3 M2.3 ins. l. 1 after 15^{b} and l. 2 after 15^{d} (M2 after 15^{a} [r.]); G1 M1 ins. after 15^{a}:

1279* परस्परं केचिदुपारमन्ते
परस्परं केचिदुपाक्रमन्ते ।

[(l. 2) D5 उदीर्णवेगं; T1.3 G3 उ(G3 अ)पक्रमंते; M2 अपाक्रमंते (for उपाक्रमन्ते).]

—^{c}) D5.7.9 T2 G2 M3 अभिद्रवंति(D5 M3 °ते); M1 अभिप्लवंति (for अभिप्लवन्ते).

16 For subst. in Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11, cf. v.l. 1282* and 1283*. M1 reads 16^{ab} twice. —^{b}) D5.7–9 G2 M3 [अ]भिसंपतंति; T1 [अ]ति°; T2 [अ]तिसंपतंति; M3 [अ]भिसंप्लवंते (for [अ]भिसंपतन्ते). —After 16^{ab}, D8 T1.3 G M1 (after 16^{ab} [r.]) ins.:

1280* धावन्ति केचिन्निपतन्ति केचि-
द्दृष्यन्ति केचिद्विलपन्ति केचित् ।

[(l. 1) D8 विचरंति (for निपतन्ति). —(l. 2) D8 महाबला वानरयूथमुख्याः.]

—After 16^{b}, T2 reads 17^{b}.

—^{c}) D9 om. गायन्त. G1 M1 प्ररुदन् (for प्रहसन्). —D7.9 M1 om. (hapl.) 16^{d}. G1 transp. 16^{d} and 17^{a}. —^{d}) D5.8 G2 M2.3 प्ररुदन्; T2 प्रणदन्; G1 प्रवदन् (for प्रहसन्). —After 16, G1 ins.:

1281* वदन्तमन्यः प्रणदन्नुपैति.

17 T2 om.; M1 reads 17^{a} twice. G1 transp. 16^{d} and 17^{a}. —^{a}) D5.8 प्रणदन्; T1.3 M2.3 प्रणुदन्; G1.3 M1 प्रहसन् (for प्ररुदन्). —M1 om. (hapl.) 17^{b}. T2 reads 17^{b} after 16^{b}. —^{b}) D5.8 T1.3 G1 नदंतम्. D5 T2 प्रणदन्; G1 प्रलपन्; G2 प्ररुदन् (for प्रणुदन्). —For 14–17^{b}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 subst.:

1282* खादन्ति केचिद्विहरन्ति केचि-
त्क्रमन्ति केचित्प्रहसन्ति केचित् ।
वदन्ति केचित्प्रपतन्ति केचि-
त्स्वपन्ति केचित्कथयन्ति केचित् ।
गायन्ति केचिद्विमृशन्ति केचि- [5]
न्नृत्यन्ति केचित्प्रपतन्ति केचित् ।
ध्यायन्ति केचित्प्रपतन्ति केचि-
त्क्रुध्यन्ति केचित्कृपणन्ति केचित् ।
गायन्ति केचिद्विमनोनुकूलं
वदन्ति केचित्प्रलपन्ति केचित् । [10]
पिबन्ति केचित्तु वसन्ति केचि-
त्स्नयन्ति केचित्प्लवगाः प्रहृष्टाः ।
परस्परं केचिदुपाश्रयन्ति
परस्परं केचिदपाश्रयन्ति ।
महीतले केचिदुदीर्णसत्त्वा [15]
द्रुतं द्रुमाग्रादभिसंपतन्ति ।
प्रगीतमन्यः प्रहसन्तमेति
प्रनृत्तमन्यः प्रपतन्तमेति ।
प्रयातमन्यः सहसाभ्युपैति
हसन्तमन्यः प्रवदन्तमन्यः । [20]
द्रुमाद्द्रुमं केचिदपाक्रमन्ति
क्षितौ नगाग्रात्प्रपतन्ति केचित् ।
महीधरात्केचिदुदीर्णसत्त्वा
महाद्रुमाग्राण्यभिसंपतन्ति ।

[B4 om. l. 1–2. D11 om. l. 2–9. —(l. 2) Ś1 D10 द्रवंति; D2.3 रुदंति (for क्रमन्ति). Ś1 D10 प्रहरंति (for °हसन्ति). Ñ1 विहस्य केचिद्विचरंति मत्ताः. —(l. 3) Ś1 D10 धावंति; Ñ1 D2.3 न(D3 नं)दंति; B4 पिबंति (for वदन्ति). Ñ1 विलसंति; B4 D4 विनदंति; D2.3 प्रणुदंति (for प्रपतन्ति). —Ś1 D10 om. (hapl.) l. 4–11. D3 om. (hapl.) l. 4. —(l. 4) B4 चैव (for second केचित्). —(l. 5) D3 स्वपंति (for गायन्ति). Ñ1 illeg. for विमृशन्ति केचित्. —D3 om.

(hapl.) l. 6. —(l. 6) D3 प्रहरंति (for नृत्यन्ति). —For l. 5-6, B4 subst. and reads before l. 3:

1282(A)* केचिन्नन्दन्ति गायन्ति नृत्यन्ति च हसन्ति च।

—B4 om. l. 7-13. —(l. 7) Ñ1 प्रवदंति; D4 प्रपठंति (for प्रपतन्ति). —(l. 8) Ñ1 रमयन्ते च कश्चित्; D2.4 क्षपयंति केचित् (for क्रुपणन्ति केचित्). —D3 transp. l. 9 and 10. —(l. 9) D3 om. (hapl.) गायन्ति केचि. D4 हि (for वि-). —For l. 9, Ñ1 D2 subst.; while D3 ins. after l. 8:

1282(B)* स्तुवन्ति केचिद्विहरन्ति केचित्.

[D2 विहसंति; D3 प्रवदंति (for विहरन्ति).]

—(l. 10) Ñ1 D2.3.11 दीव्यंति (for वदन्ति). D11 प्रपतंति (for प्रलपन्ति). —D3 reads l. 11-16 (om. l. 14) and l. 5 after l. 1. —(l. 11) Ñ1 D11 प्रहसंति; D2 प्रहरंति; D3 प्रवमंति (for तु वसन्ति). —(l. 13) Ś1 D10 अपस्नवंति; Ñ1 अपाक्रमंति; D2.11 अपा° (for उपाश्रयन्ति). —Ñ1 om. l. 14-15. D3 om. (hapl.) l. 14. —(l. 14) Ś1 D10 अपत्रपंति; D2.4.11 अपाक्रमंति (for अपाश्रयन्ति). —D3 om. l. 15-16. —(l. 15) Ś1 D10 महीगताः; D3.11 महीधरात् (D11 °तलात्) (for महीतले). —(l. 16) Ś1 Ñ1 B4 D3.10 द्रुमाग्राण्यपि (B4 D3 °भि-) (for द्रुमाग्रादभि-). —(l. 17) D2 अन्यं. Ś1 Ñ1 B4 D2.3.10.11 प्र (Ś1 D10 तु) हसन्नुपैति (for प्रहसन्तमेति). —Ś1 Ñ1 B4 D2.10.11 om. l. 18. —(l. 18) D3 प्ररुदन्नुपैति (for प्रपतन्तमेति). —(l. 19) D2 अन्यं. B4 गायंतमन्यः. —After l. 19, B4 ins.:

1282(C)* वदन्तमन्यः प्ररुदन्नुपैति
लिहन्तमन्यः प्रलिहन्नुपैति।

—B4 om. l. 20-24. —(l. 20) Ñ1 प्रपतंतम् (for प्रवदन्तम्). D3.11 प्रपत (D11 °ठ) न्नुपैति. Ś1 D2.10 हसंतमन्यं प्रपतंतमन्यं. —After l. 20, D3 reads 17[d]. —Ñ1 illeg. from l. 21 up to st. 19. —(l. 21) Ś1 D10 अपक्रमंति; D3 उपाक्रमंति (for अपाक्रमन्ति). D2 द्रुमाद्रुतं केचिदपाक्रमंते. —After l. 21, Ś1 D10 (reads twice).11 ins.:

1282(D)* महीतलं केचिदपक्रमन्ति.

[D11 महीतलात् and अपाक्रमंति.]

—(l. 22) Ś1 D2.3.10 क्षितिं (for क्षितौ). D3 न यांतं (for नगाग्रात्). Ś1 D2.10 निपतंति (for प्रपतन्ति). D11 क्षिपंति केचिद्विपतंति केचित्. —After l. 22, Ś1 D2 (l. 1 only).10 ins.:

1282(E)* केचित्क्षितेरम्बरमाव्रजन्ति
हसन्तमन्यः प्रपठन्नुपैति।

—Ś1 D10.11 om. l. 23-24. D2 reads l. 23-24 after l. 14; while D3 reads l. 23-24 after l. 9 (transp.). —(l. 23) D2.3 महीतलात् (for महीधरात्). —(l. 24) D1 द्रुमं; D3 द्रुतं (for महा-).];

while Ñ2 V B1.2 D6 subst.:

1283* गायन्ति केचित्प्रवदन्ति केचि-
न्नृत्यन्ति केचित्प्रहसन्ति केचित्।
पिबन्ति केचिद्विलपन्ति केचि-
त्स्वपन्ति केचित्प्ररुदन्ति केचित्।
परस्परं केचिदपाश्रयन्ति
क्षीबा द्रुमाग्रात्प्रपतन्ति केचित्। [5]
महीतलात्केचिदुदीर्णवेगाः
पुनर्द्रुमाग्रान्प्रति संपतन्ति।
प्रतीपमन्यः प्रहसन्नुपैति
प्रसुप्तमन्यः प्रपतन्नुपैति। [10]
प्रयातमन्यः सहसाभ्युपैति
रुदन्तमन्यः प्ररुदन्नुपैति।

[(l. 3) V2 B1.2 विनदंति (for विलपन्ति). —(l. 4) B1 हसंति (for स्वपन्ति). V B2 कथयंति (for प्ररुदन्ति). —(l. 5) V1 उपाश्रयंति; B1.2 अपाश्रयंते. —V2 repeats l. 6 after l. 12. —(l. 6) V2 (second time) अभिसंक्षिपंति (for प्रपतन्ति केचित्). —(l. 8) V2 B1.2 द्रुमाग्राण्य (B2 °न) भि- (for द्रुमाग्रान्प्रति). —(l. 9) B2 प्रतीक्ष-मन्यः. —(l. 10) D6 प्रहसन् (for प्रपतन्). —V2 om. l. 11. B1 om. (hapl.) from सहसा in l. 11 up to अन्यः in l. 12. —(l. 11) B1 प्रशांतमन्यः; B2 प्रयातुमन्यः. —(l. 12) V2 प्रहसन् (for प्ररुदन्).]

—After 17[b], D8 T2 G1 (T2 G1 l. 1 only) ins.:

1284* प्लवन्तमन्यः प्रपतन्नुपैति
पतन्तमन्यः प्रलपन्नुपैति।
मधुप्रपानं मधुपानरम्भं.

—M1 om. 17[d]. D3 reads 17[d] after l. 20 of 1282*. —[d]) Ñ2 D6 -प्रकृष्ट-; D5.8 T1 G1 -प्रदान-; Cv.r.m.g.t as in text (for -प्रपान-). Ñ2 V D6 -मत्तचेष्टं; B1 -संविचेष्टं; D3 -नष्ट° (for -सत्त्वचेष्टम्). ✻ Cv: "रुदन्तमन्यः प्रणुदन्नुपैति अदन्तमन्यः प्रणुदन्नुपैति" इति पाठः। मधुप्रपानम्, मधुपानारम्भः: "मधुप्रदानोत्कटसत्त्वचेष्टा" इति तु सम्यक्।; Cr: मधुप्रपानोत्कटसत्त्वचेष्टमिति सम्यक्. ✻ —D8 om. (hapl.) from मत्तो in 17[e] up to बभूव in 17[f]. —[e]) Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.8 M2 न तत्र; D4 तत्रात्र (for न चात्र). —D10 om. (hapl.) from कश्चिन् up to उवाच in 20[a]. D3 प्रबभूव. B1 हृष्टो; G1 M1 तृप्तो (for मत्तो). —B1 om. 17[f]. —[f]) D5 reads first न in marg. Ñ2 V B2.4 [अ]पि (for [अ]त्र). D3 तत्र and प्रबभूव (for चात्र and न बभूव respy.). Ñ2 हृष्टः; D7.9 T1 Ct दृप्तः; G1 M1 मत्तः (for तृप्तः).

ततो वनं तत्परिभक्ष्यमाणं
द्रुमांश्च विध्वंसितपत्रपुष्पान् ।
समीक्ष्य कोपाद्दधिवक्त्रनामा
निवारयामास कपिः कपींस्तान् ॥ १८

स तैः प्रवृद्धैः परिभर्त्स्यमानो
वनस्य गोप्ता हरिवीरवृद्धः ।
चकार भूयो मतिमुग्रतेजा
वनस्य रक्षां प्रति वानरेभ्यः ॥ १९

उवाच कांश्चित्परुषाणि धृष्ट-
मसक्तमन्यांश्च तलैर्जघान ।
समेत्य कैश्चित्कलहं चकार
तथैव साम्नोपजगाम कांश्चित् ॥ २०

स तैर्मदाच्चाप्रतिवार्यवेगै-
र्बलाच्च तेनाप्रतिवार्यमाणैः ।
प्रधर्षितस्त्यक्तभयैः समेत्य
प्रकृष्यते चाप्यनवेक्ष्य दोषम् ॥ २१

नखैस्तुदन्तो दशनैर्दशन्त-
स्तलैश्च पादैश्च समापुवन्तः ।
मदात्कपिं तं कपयः समग्रा
महावनं निर्विषयं च चक्रुः ॥ २२

G. 5. 61. 20
B. 5. 61. 24
L. 5. 59. 29

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

---

18 D10 om.; Ñ1 illeg. for 18 (for both, cf. v.l. 17). D1.4 om. 18^{ab}.—a) T3 G2.3 Cv तैः (for तत्). Ś1 परिभुज्यमानं; Ñ2 V D6 प्रवि(V2 परि)भज्यमानं (for परिभक्ष्यमाणं).—b) D3 नगांश् (for द्रुमांश्). B2 विभ्रंशित- (for विध्वंसित-). V B2 -पुष्पपत्रान् (by transp.).—c) Ś1 D2.3.11 सर्वान्; Ñ2 V B1.2.4 D6 तद्वै; D1.4 मत्तान् (for कोपाद्).—d) D1.4 कपीन्समस्तान्; D2 कपिः कपीशान्; D8 महाकपींस्तान्.—After 18, Ś1 Ñ1(illeg.) D1–4.11 read 21.

19 D10 om.; Ñ1 illeg. for 19 (for both, cf. v.l. 17).—a) Ś1 Ñ2 V B1.2 D1.3.4.6.11 प्रमत्तैः; B4 समूहैः; D2 प्रपन्नैः (for प्रवृद्धैः). Ñ2 प्रतिवार्यमाणो; V B1.2.4 D6 °वार्यमाणो(B2 °णैः) (for परिभर्त्स्यमानो).—b) D6.7.9 -वृद्धवीरः (by transp.).—c) Ñ2 D6 गतिम्; D5 पुनर् (for मतिम्). M2 उग्रवेगा.—d) Ñ2 V B1.2.4 D6 वानरेषु (for वानरेभ्यः). Ś1 D1–4.11 वनस्य तस्य प्रतिरक्ष(D1.4.11 °वार)णार्थं.—After 19 (followed by colophon), Ñ2 V B1.2.4 D6 read 5.60.11^{cd} (preceded by 1293*) and 13–26(including omissions and insertions).

20 D10 om. उवाच in a (cf. v.l. 17).—a) Ś1 Ñ1 D10 कश्चित्; B4 किंचिन्. Ś1 Ñ1 D10 दुष्टः; D2.11 क्रुद्धः; D3 T2 रुष्टः; D7.9 [अ]भीतम् (for धृष्टम्). Ñ2 D6 मधुरेण वाचा; V B मधुराणि वाचा(B3 राजा); D1.4 परुषं सरोषः (for परुषाणि धृष्टम्).—b) Ñ2 V B1.4 D6 संसक्तम्; B2 संयुक्तम्; B3 संशब्दम् (for असक्तम्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T2 कांश्चित्तलेनाभि(D10 °पि)जघान रोषात्.—c) Ñ2 V B1–3 D6.10.11 कश्चित् (for कैश्चित्). B2 कलहांश्.—d) D5 तदा (for तथा). D3 कैश्चित् (for कांश्चित्). V1 B D6 न चैव तत्रोपजगाम(B4 °गान) कांश्चित्; V2 बलं च तत्रोपजगाम कश्चित्.

21 Ñ1 illeg. for 21 (cf. v.l. 17). D10 om. 21. Ś1 Ñ1 (illeg.) D1–4.11 read 21 after 18.—a) Ś1 महात्माप्रतिवीर्यरूपैर्; Ñ2 V B1.2.4 D7.9 मदादप्रतिवार्यवेगैर्; D1.4 °च्चाप्रतिपन्नवीर्यैर्; D2.3.11 °च्चाप्रतिरूपवीर्यैर्; D5 G1.2 M3 °त्संपरिवार्य वाक्यैर्; D8 मदांधः प्रतिवार्यवेगैर्; T2 M1.2 °त्संपरिवार्यमाणो(M2 °माणैर्) (for मदाच्चाप्रतिवार्यवेगैर्). ❀ Cv: स तैर्मदाच्चाप्रतिवार्यवेगैरिति पाठः. ❀—b) V2 वनाच्च. T3 तत्र (for तेन). Ñ2 V1 B1.2 D1–4.6.11 [उ]पनिवार्यमाणैः; D7.9 T2 M3 प्रतिवार्यमाणैः; M2 [अ]प्रतिवार्यवाक्यैः. Ś1 बलाद्बलौघैः परिवार्यमाणः; B4 बलान्वृतो नोपनिवार्यमाणैः.—c) Ñ2 B1.2.4 प्रहर्षितैस्(Ñ2 °तस्); D6 प्रदर्पितैस्; D7.9 Ct प्रधर्षणे; Cv as in text (for प्रधर्षितस्).—d) M3 प्रहृष्यते; Cv प्रतुष्यते; Cm.t as in text (for प्रकृ°). M3 [अ]नपेक्ष्य; Cv.m.t as in text (for °वेक्ष्य). Ś1 प्रकर्षितः कर्षितवान्परान्सः; Ñ2 प्रहृष्यता- क्षिप्यत चानपेक्षैः; V B1.3 प्रहृ(V1 B1.3 °कृ)ष्य चा(B1 [m. also].3 °ष्यता)कृष्यत चानपेक्षैः(B2 °क्षः); B4 क्रुद्धस्य चाक्रम्य तदानपेक्षैः; D1.4 प्राकृष्यताकर्षदतोपरान्सः (sic); D2.3.11 प्राकर्ष(D3 प्रकृष्य)ताकर्षत चापरान्सः; D6 प्रकृष्यता- क्षिप्यत चानपेक्षैः.

22 a) Ś1 च केचिद्; Ñ1 D1–4.10.11 च तीक्ष्णैर्; Ñ2 V B D6 लिखंतो; M2 तुदंतैर् (for तुदन्तो). D8 om. Ś1 Ñ1 D2.10 दशनैर्.—b) D4 om. (hapl.?) पादैश्च.

६०

G. 5. 60. 0
B. 5. 62. 1
L. 5. 59. 0

तानुवाच हरिश्रेष्ठो हनूमान्वानरर्षभः ।
अव्यग्रमनसो यूयं मधु सेवत वानराः ॥ १
श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीणां प्रवरोऽङ्गदः ।
प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबन्तु हरयो मधु ॥ २
अवश्यं कृतकार्यस्य वाक्यं हनुमतो मया ।
अकार्यमपि कर्तव्यं किमङ्ग पुनरीदृशम् ॥ ३
अङ्गदस्य मुखाच्छ्रुत्वा वचनं वानरर्षभाः ।
साधु साध्विति संहृष्टा वानराः प्रत्यपूजयन् ॥ ४
पूजयित्वाङ्गदं सर्वे वानरा वानरर्षभम् ।
जग्मुर्मधुवनं यत्र नदीवेग इव द्रुतम् ॥ ५

समाप्लुवंतः; Ñ2 V B D6 हि ताडयंतः; D1.4 समामुवंति; D3.11 °प्लुवंतः; D5.7.9 M3 Ct °पयंतः; Cv as in text (for समाप्लुवन्तः). T3 करैश्च पादैश्च समाप्लुवंतः.—c) D5 G1 महाकपिं; T3 मदोत्कटं (for मदात्कपिं). D7.9 ते (for तं). D7.9 समंतान्; T3 समग्रं (for समग्रा). Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 महाकपिं ते (D1-4.11 तं) कपयः समेता (B3 °मस्ता).—d) Ś1 D1.3.4.10 महावनान्; Ñ2 V B D6 °बलं; D2 °बला:; D8 महद्वनं; T1.3 G2.3 बलाद्वनं; G1 मदाद्वनं; Ct as in text (for महावनं). Ś1 D1.2.4.10 स्म (for च). Ñ2 प्रवक्तः (sic); V1 B2 प्रक्रमुः; V2 B1.3.4 D6 प्रचक्रुः; D3 च वक्तः (sic) (for च चक्रुः). Ñ1 महाबलातीव चकर्ष भंगं (sic); D11 तदा बलानि विषयं स्म चक्रुः (sic).—After 22, Ñ2 V B D6 ins. an addl. colophon:

[*Sarga name*: Ñ2 V B D6 दधिमुखनिवारणं.—*Sarga no.* (figures, words or both): B3 om.; Ñ2 D6 63; V1 62; V2 52; B1 61; B3 57; B4 66.]

Colophon. Ñ2 V B1.2.4 D6 read colophon after st. 19.—*Sarga name*: Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 मधुभक्षणः (Ś1 D2.10.11 °णं); Ñ2 V B1.2.4 D6 मधुवनविध्वंसनं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 D6 62; V1 D5.7-9 T G M1.3 61; V2 51; B1.2 60; B4 D3 65.—After colophon, G M1 conclude with श्रीरामाय नमः.

60

B3 missing up to 8 (cf. v.l. 5.58.13).

1 V2 om. 1-2b. Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.6.10.11 om. 1.—b) D8 वानरान् (for हनूमान्). D1.4 M1 मारुतात्मजः.—c) D1.4 सुप्रीतमनसः सर्वे.—d) D1.4 सेवंतु (for सेवत). ❀ Cv: तान् दधिमुखकलहस्याकुलितान्। अन्ये तु तानुवाचेत्यादिना पूर्वोक्तं सर्गं संक्षेपेणानूद्य(°द्योपरि ग?) परिगच्छन्तीति व्याचक्षते। परमार्थतस्त्वत्र सर्गमुखे केचित्पतिताः श्लोकाः।; so also Cg which further adds अपरे तु सर्गमुखे केचिच्छ्लोकाः पतिता इत्याहुः. ❀ —After 1, D5.7-9 S ins.:

1285* अहमावारयिष्यामि युष्माकं परिपन्थिनः।

[D5 M1 आवरयिष्यामि; D7.9 Ct आवर्जयिष्यामि. D8 प्रति- (for परि-).]

2 V2 om. 2ab (cf. v.l. 1). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 read 2; Ñ2 V B1.2.4 D6 read 2-12 (except 11cd; all including omissions and insertions) after 1278* (followed by an additional colophon).—b) Ś1 D11 वानर-; Ñ1 D2 अंगदः (sic) (for हरीणां). Ñ2 D6 प्लवगोत्तमः. D3 अंगदः प्लवतां वरः.—c) Ś1 D2.3.10.11 महातेजाः; Ñ V B1.2.4 D6 हनूमंतं; D1.4 महाप्राज्ञः (for प्रसन्नात्मा).

3 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 2. Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 read 3-12 (including star passages and omissions) after 5.59.12.—b) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6.10.11 कार्यं (for वाक्यं). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 वचः; D1.4 प्रियं (for मया).—c) D3 हि प्रायः (for कर्तव्यं). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.6.10.11 अकर्तव्यमपि (Ñ1 B2.4 °मिति; D11 °मति) प्राज्ञैः (Ñ V1 B3 [marg. also चांगं].4 D6 प्राज्ञाः; B1 प्रासं).—d) Ñ2 B3 D6 इदृ; V2 अथ; B1 (marg. also) अद्य; B4 अहं (for अङ्ग).

4 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. D3 om. 4.—For 4ab, Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 subst.:

1286* एतच्छ्रुत्वा तु वचनमङ्गदस्य मुखाच्च्युतम्।

[Ñ2 D6 च (for तु). Ś1 D1.2.4.10.11 एवं तु (D1.2.4 एतत्) वचनं श्रुत्वा (for the prior half). D10.11 मुखच्युतं. D1.4 हर्षमानविवर्धनं (for the post. half).]

—Ñ1 om. 4c-6b.—c) M1 तं सर्वे; M3 तं हृष्टा (for संहृष्टा).—d) G3 हरयः; M1 संहृष्टाः (for वानराः). Ñ2 V D4.6 समपूजयन्.—After 4, Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.3 (after 3 owing to om.).6.10.11 ins.:

1287* तेऽङ्गदेनाभ्यनुज्ञाताः प्रहृष्टाः सर्ववानराः।

[Ś1 D2.3.10.11 अंगदेन (for तेऽङ्ग°). Ś1 D10 वानरास्तु ते; D2.11 ते तु वानराः (for सर्ववा°). D3 ततस्ते वानरोत्तमाः (for the post. half).]

5 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. Ñ1 om. 5 (cf. v.l. 4).—a) D3 तु ते

ते प्रहृष्टा मधुवनं पालानाक्रम्य वीर्यतः ।
अतिसर्गाच्च पटवो दृष्ट्वा श्रुत्वा च मैथिलीम् ॥ ६
उत्पत्य च ततः सर्वे वनपालान्समागताः ।
ताडयन्ति स्म शतशः सक्तान्मधुवने तदा ॥ ७
मधूनि द्रोणमात्राणि बाहुभिः परिगृह्य ते ।
घ्नन्ति स्म सहिताः सर्वे भक्षयन्ति तथापरे ॥ ८

G. 5. 60. 8
B. 5. 62. 0
L. 5. 59. 11

(for [ब]ह्वदं). —^{b}) Ś1 D10 यूथपं यूथपर्षभाः ; Ñ2 V B1.2.4 D1-4.6.8.11 यूथपा यूथपर्षभं(D11 °भाः). —^{c}) D3 मधुवने. Ś1 D2.10.11 रम्यं; Ñ2 V1 B2 D6 यत्तद्; V2 B1 सर्वं; B4 यच्च; D1.4 भूयो; D3 रम्ये; D8 T2 G2 तत्र; Ct as in text (for यत्र). ❀ Cm : जग्मुर्मधुवनमिति पुनर्वचनं प्रदेशभेदविवक्षयेति द्रष्टव्यम् । ; so also Cg which further adds यद्वा दधिमुखनिवारणेन सीतानां हनुमदङ्गदाभ्यां पुनरनुज्ञापनेन पुनर्जग्मुरित्यर्थः . ❀ V2 om. 5^d–6^a. —^{d}) Ś1 D8.10 G2 M3 -वेगा; T1.3 G3 -वेगाद् (for -वेग). D1.4 [ब]र्णवं; D7.9 द्रुमं; D11 ह्रदं (for द्रुतम्). Ñ2 V1 B2.4 D6 वालिनः सुमहात्मनः ; B1 पानाय सगणास्तदा.

6 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. Ñ1 B1 om. 6^{ab} (for Ñ1, cf. v.l. 4). V2 om. 6^a (cf. v.l. 5). —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B2 D1.3.4.6–11 T2 G1.2 M1.3 Cm.t प्रविष्टा (for प्रहृष्टा). D5 मधुवने; T3 G3 °बलात्; Cm.t as in text (for °वनं). —^{b}) D5 बलान् ; T1.3 फलानि; G1.2 बलाद् ; Cm.g.t as in text (for पालान्). D7.9 शक्तितः ; Cm.g.t as in text (for वीर्यतः). Ś1 D10 फलान्यनमयंस्तदा; Ñ2 V B2.4 D2.3.6 पालाला(V2 B2.4 D3 °न)गणयंस्तदा; D11 वानरा गणयंस्तदा. —^{c}) Ñ1 अभिसंगाद्; T3 G3 °गर्वा ; G1.2 ते निसर्गाच्च ; Cv.m.g.t as in text (for अतिसर्गाच्च). D1 विश्रवः (sic) (for पटवो). Ś1 D10 अतिहर्षादपटवः ; Ñ2 V B1.2.4 D6 जाति(B2 जनि; D6 श्रुति)हर्षाच्च बहवो(B4 D6 हरयो). —^{d}) G2 श्रुत्वा दृष्ट्वा (by transp.). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सीताया दर्शनेन च. —After 6, D5.7–9 S ins. :

1288* पपुः सर्वे मधु तदा रसवत्फलमाददुः ।

[D5 पुनः (for पपुः). D5 G3(before corr. as above) तथा (for तदा). G3 आददुः .]

7 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. —^{a}) G2 उत्फुल्ल. Ñ2 V B1.2.4 D6 यथावृंदं(Ñ2 D6 °त्तं) (for ततः सर्वे). —^{b}) Ś1 Ñ1 D2.3.10 T2 G1 M1.2 वनपालाः . Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 समंततः ; D7–9 T1.3 G2.3 M3 समागतान्. Ñ V B1.2.4 D6 तद्वनं हरियूथपाः . —After 7^{ab}, Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 ins., while D1.4 subst. for 7^{cd} :

1289* ताडयन्ति स्म शतशस्ते द्रवन्ति दिशो दश ।

[Ñ1 om. स्म (subm.). Ś1 D10 ताडितास्तैश्च तरसा द्रवं(D10 भ्रमं)ति स्म दिशो दश.]

—Thereafter all the above MSS. cont. :

1290* त्रासयित्वा तु तान्सर्वान्वानरास्ते बलोत्कटाः ।

[D2.3 आशु (for सर्वान्). D1.4 मदोत्कटाः.]

—Then Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 cont. l. 1–2 and ins. l. 3–4 after 7; Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. l. 1–2 and l. 3–4 after 7^{ab} and 8 respy., D1.4.7–9 T2 ins. after 5.59.12 :

1291* ते निसृष्टाः कुमारेण धीमता वालिसूनुना ।
हरयः प्रत्यपद्यन्त द्रुमान्मधुकराकुलान् ।
भक्षयन्तः सुगन्धीनि मधूनि रसवन्ति च ।
जग्मुः प्रहर्षं ते सर्वे बभूवुश्च मदोत्कटाः ।

[(l. 1) V2 om. ते (subm.). Ś1 D8.11 अतिसृष्टाः ; Ñ V1 B1.2.4 अभिसृष्टाः ; D2 अतिपृष्टाः ; D3 अभिवृत्ताः ; D10 अतिधृष्टाः (for ते निसृष्टाः). Ñ2 V B1.2.4 D6 वालिपुत्रेण धीमता; D3 निसृष्टा वायुसूनुना (for the post. half). —(l. 2) D1.4.7–9 T2 समपद्यंत (for प्रत्य°). Ñ2 V B1.2 D6 मधुरसाकुलान् ; B4 रसपरिप्लुतान् ; D1.4 मधुपसंकुलान् (for मधुकरा°). —Ñ2 om. l. 3. —(l. 3) B4 भक्षयित्वा; D1.4.6.11 भक्षयंति. Ś1 Ñ1 सुदूनि (for मधूनि). D6 transp. मधूनि and रसवंति. D1.4.7–9 T2 मूलानि च फलानि (D7 reads फलानि in marg.) च (for the post. half).]

—^{c}) Ś1 D2.3.10.11 लोडयंति. D10 om. स्म (subm.). D3 सततं (for शतशः). Ñ V B1.2.4 D6 लोड(Ñ1 लाड; V2 लोल)यित्वा च(Ñ1 B1 तु) बहुशः ; D7.9 ते ताडयंतः शतशः . —^{d}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.6.10.11 सर्वं; D3 सर्वे; D5 शक्तान् ; D7.9 T2 G3 M2 सक्ता; G2 सुसान् ; Cm.g as in text (for सक्तान्). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 -वनं (for -वने). ❀ Cv : सक्तान्मधुवन इति पाठः . ❀

8 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 बहूनि (for बाहुभिः). T3 प्रतिगृह्य. B4 D1.3.4 च (for ते). —After 8^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.7.9–11 ins. :

1292* पिबन्ति कपयः केचित्संघशस्तत्र हृष्टवत् ।

[D2 हरयः (for कपयः). D1.4 केचित्कपयः (by transp.). Ś1 Ñ1 D10 संघशश्च प्रहृष्टवत् (for the post. half).]

—^{c}) M3 Ck पिबन्ति (for घ्नन्ति स्म). D1.4 केचिद् (for सर्वे). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.10.11 शात(Ñ2 V1 B4 पात; B1 शोष)यंति स्म(V2 B1 D2.11 च) संहृष्टा(Ś1 D10 ते हृष्टा; D11 ते नष्टा) ; D6 पातयंति सुहृष्टाश्च. —^{d}) D5 रक्षयंति; M3 Cg निघ्नंति स्म; Ck as in text (for भक्षयन्ति). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 स्म चापरे; Ñ2 V B1.2.4 D6 पिबंति च (for तथापरे). —After 8, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. l. 3–4 of 1291* ; D1.4 ins. l. 1–2 of 1293*.

G. 5. 60. 10
B. 5. 67. 10
L. 5. 59. 12

केचित्पीत्वापविध्यन्ति मधूनि मधुपिङ्गलाः ।
मधूच्छिष्टेन केचिच्च जघ्नुरन्योन्यमुत्कटाः ॥ ९
अपरे वृक्षमूलेषु शाखां गृह्य व्यवस्थिताः ।
अत्यर्थं च मदग्लानाः पर्णान्यास्तीर्य शेरते ॥ १०

उन्मत्तभूताः प्लवगा मधुमत्ताश्च हृष्टवत् ।
क्षिपन्त्यपि तथान्योन्यं स्खलन्त्यपि तथापरे ॥ ११
केचित्क्ष्वेडान्प्रकुर्वन्ति केचित्कूजन्ति हृष्टवत् ।
हरयो मधुना मत्ताः केचित्सुप्ता महीतले ॥ १२

9 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. —^{a}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 पीत्वा केचित् (by transp.). Ś1 Ñ1 D2.8.10.11 T2 G2 प्रवि- (D2 °व)ध्यंति; Ñ2 V B1.2.4 D6 अवि(B1.2[marg. also].4 °व)ध्यंत; D3 प्रवध्नंति; Cm.g.t as in text (for [अ]पविध्यन्ति). —^{b}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6.10.11 मधुपाला(Ś1 Ñ1 D3.10 °यूथा; D1.4 °हृष्टा; D2 °पुष्टा)न्वलीमुखाः. —D1.4 om. 9^{cd}. —^{c}) G3 किंचिच्. D8 तु(for च). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 अपरे मधुशिष्टेन(B1.2 [both m. also] °सिक्थेन; D11 °सृष्टेन). —^{d}) Ś1 B4 जग्मुर्. D11 अन्ये मदोत्कटाः. —After 9, Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 (l. 3 only) ins.; Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. before 11^{cd}; B3 subst. for $9-11^{b}$; D1.4 ins. l. 1-2 after 8 and subst. l. 3 for 10^{ab}:

1293* मधु पीत्वा तु ते नादान्व्यसृजन्त वलीमुखाः ।
उपविष्टास्तथा चान्ये जग्मुरन्ये मदोत्कटाः ।
अपरे वृक्षशाखासु व्यलम्बन्त वलीमुखाः ।

[(l. 1) Ś1 D10 [अ]थ नादांश्च; Ñ1 प्रसादांश्च; Ñ2 B1 D6 च(B1 तु) ते नादं; B3 च ते नादान्; D1-4 प्रणादांश्च (for तु ते नादान्). V1 व्यशीयंत; V2 B2-4 असृजंत (for व्यसृजन्त). Ś1 Ñ1 D2.10 विसृ(D2[with hiatus] उत्सृ)जंति महाबलाः; D1.4 [अ]प्युत्सृजंति महाबलाः; D3 विमुंचंति तथापरे (for the post. half). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D1-4.10 अन्ये सुखो(D1.4 तथो)पविष्टाश्च; V1 अतृप्त ***** (illeg.) (for the prior half). B2 D2.3.10 जघ्नुर् (for जग्मुर्). D6 अस्या (for अन्ये). —(l. 3) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 तरु- (for वृक्ष-). B3 -शाखाग्रे; D1 -मूलेषु (for -शाखासु). D4 मूलवृक्षेषु (for वृक्षशाखासु). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 मदाविष्टा ललंबिरे; D1.4 प्राप्य शाखा ललंबिरे (for the post. half).]

—After 9, M1 reads 12^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

10 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. For $9-11^{b}$, B3 subst. 1293*, while D1.4 subst. l. 3 only of 1293* for 10^{ab}. D6 om. 10^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 अन्ये च (for अपरे). M3 -मूले तु. —^{b}) D5.7.9 शाखा. Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.10.11 विहरंतः(Ñ2 V1 व्यचरंत; V2 व्याहरंतः; B1 व्यनदंत; B2 व्यचेष्टंत; B4 व्यहरंत) प्लवंगमाः. —T1 damaged for ^{c}. —^{c}) B1.4 अत्यंतम् (for अत्यर्थं). Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 आश्रि(B4 °श्रि; D11 °न)ताः क्लां(Ś1 Ñ1 क्रां)ताः; T2 च मधु° (for च मदग्लानाः). D1.4 अपरे च मदाक्रांताः.

—^{d}) Ś1 Ñ B1 T3 G2.3 M1.2 पर्णान्; T2 पर्णस्य (for पर्णानि). D1.4 [आ]क्रम्य (for [आ]स्तीर्य).

11 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. For $9-11^{b}$, B3 subst. 1293*. —^{a}) D7.9 -वेगाः (for -भूताः). Ñ1 प्रवेशा(sic); Ñ2 D6 सहसा (for प्लवगा). —^{b}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 मधुपानग्रह(Ñ2 °ध)र्षिताः; D1.4 बभूवुर्मधुना तदा. —After 11^{ab}, Ś1 Ñ1 read 1294*; Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.10.11 ins. l. 1 of 1294*. Ñ2 V B1.2.4 D6 read 11^{cd} (preceded by 1293*) and 13-26 (including om. and star passages) after 5.59.19 (followed by colophon). —D2.3.10.11 transp. 11^{cd} and 12^{ab}. —^{cd}) Ñ2 V B D6 स्म; D2.3.11 T2 M3 च (for first [अ]पि). D1.4 क्षिपंतश्च. D8 यथा; M3 तदा (for तथा). G1.2 हसंति (for स्खलन्ति). D5.7.9 T2 M3 च (for second [अ]पि). Ñ2 V B D6 स्खलंति स्म(V1 ** यंति; B1.3 खेलंति स्म; B4 स्खलंति च; D6 वलयंति) परस्परं; D1.4 शेरते स्म महीतले; D2.3.11 स्खलंति च पृथग्विधं (for ^{d}). Ś1 Ñ1 D10 केचित्क्षिपंति चान्योन्यं चलंति स्म पृथक्क्रियाः.

12 For sequence in Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11, cf. v.l. 2 and 3. M1 repeats 12^{ab} here (cf. v.l. 9). B3 om. 12. D2.3.10.11 transp. 11^{cd} and 12^{ab}. —^{a}) M2 om. केचित्. Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.10 तालान्; D1.4 नादान्; D5 Cg क्ष्वेलां; D11 नादं; T G M1(second time).2.3 क्ष्वेळां (for क्ष्वेडान्). V B1.2 D3 अकुर्वत (D3 °तः); D2 तु कुर्वंतः (for प्रकुर्वन्ति). M1(first time) केचिन्मत्ता प्रनृत्यंति. —^{b}) B4 D1-4.10.11 नृत्यंति; D8 M1(second time) गर्जंति (for कूजन्ति). Ñ2 V B1.2 D6 ननृतुश्च प्रहृष्टवत्. —T1 damaged for ^{d}. —For 12, Ś1 Ñ1 subst. and read after 11^{ab}; D2.3.10.11 ins. l. 1 after 11^{ab} and subst. l. 2 for 12^{cd} (reading l. 2 before 12^{ab} [transp.]); Ñ2 V B1.3 D6 ins. l. 1 after 11^{ab} and cont. l. 2 after 1295*; B4 ins. l. 1 after 11^{ab} and l. 2 after 12:

1294* क्षीबाः कुर्वन्ति हास्यं च कलहं च तथापरे ।
अतृप्तवत्पिबन्त्यन्ये मधूनि मधुपिङ्गलाः ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D10 क्ष्वेडाः; B4 वीराः; D2 क्रीडां (for क्षीबाः). D3 हास्यानि (for हास्यं च). B1.2.4 D2.3.11 कलहांश्च. Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 प्रकुर्वते (for तथापरे). —(l. 2) V2 तृप्तवंतः पिबंत्येते (for the prior half). D3 कपिपुंगवाः (for मधुपिङ्गलाः).]

येऽप्यत्र मधुपालाः स्युः प्रेष्या दधिमुखस्य तु ।
तेऽपि तैर्वानरैर्भीमैः प्रतिषिद्धा दिशो गताः ॥ १३
जानुभिश्च प्रकृष्टाश्च देवमार्गं च दर्शिताः ।
अब्रुवन्परमोद्विग्ना गत्वा दधिमुखं वचः ॥ १४
हनूमता दत्तवरैर्हतं मधुवनं बलात् ।
वयं च जानुभिः कृष्टा देवमार्गं च दर्शिताः ॥ १५
ततो दधिमुखः क्रुद्धो वनपस्तत्र वानरः ।
हतं मधुवनं श्रुत्वा सान्त्वयामास तान्हरीन् ॥ १६
एतागच्छत गच्छामो वानरानतिदर्पितान् ।
बलेनावारयिष्यामो मधु भक्षयतो वयम् ॥ १७

G. 5. 61. 8
B. 5. 62. 19
L. 5. 60. 6

—After 12, Ñ2 V B1.2 D6 ins.:

1295* उद्धृत्य च तथा वृक्षांस्तद्वनं हरियूथपाः ।

[V2 वृद्धांस् (for वृक्षांस्).]

—After 12, D5.7–9 S ins.:

1296* क्रूरवा केचिद्धसन्त्यन्ये केचित्कुर्वन्ति चेतरत् ।
कृत्वा केचिद्वदन्त्यन्ये केचिद्बुध्यन्ति चेतरत् ।

[(l. 1) D7.9 भृष्टाः ; G1 M1 स्मृत्वा; Cr.m.g as above (for कृत्वा). D8 M1 किंचित् (for first केचिद्). T2 G1 [अ]न्यत् (for [अ]न्ये). —(l. 2) D8 T3 G3 M1.2 किंचिद्; Cm.g as above (for first केचिद्). T2.3 G M1.2 [अ]न्यत् (for [अ]न्ये).]

13 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. Ñ1 illeg. for 13–14^{b}.—^{a}) Ś1 Ñ2 B1–3 D3.6 तत्र ये (Ś1 वै); V D1.4 ये तत्र; B4 यत्र ते; D2.10.11 तत्रैव; D9 ये यत्र; M1 ये ह्यत्र. Ś1 D2.10.11 मधुपाला ये; Ñ2 V B D6 मधुपालाश्च(Ñ2 V1 D6 °स्ते); D1.4 मधुपालस्य; D3 मधुनः पालाः ; M2 वनपालाः स्युः .—^{b}) D8 मुख्या (for प्रेष्या). D1.4 च; M1 वै (for तु). Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10.11 स्थिता (D6 °स्ता) दधिमुखाज्ञया. —Ś1 D2.3.10.11 transp. 13^{cd} and 14^{ab}.—^{c}) Ś1 D1–4.10.11 वानरैर्बहुभिर्भीमैः(D11 °भिर्वैः).—^{d}) T3 G3 प्रतिशिष्टा; G2 M2 °विद्धा; Ct as in text (for °पिद्धा). —For 13^{cd}, Ñ2 V B D6 subst. ; Ś1 D2.3.10.11 ins. after 13^{ab} :

1297* नाचिन्तयन्त तान्सर्वान्वार्यमाणाः प्लवंगमाः ।

[Ś1 [अ]चिंतयंतस् ; D6 [अ]चिंतयत् (subm.). B1 नाचिंतयंस्तदा. D2.11 सर्वे (for सर्वान्). B1 वार्यमाणान्. D10 प्लवंगमान्.]

14 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. Ñ1 illeg. for; B3 om. 14^{ab} (for Ñ1, cf. v.l. 13). Ś1 D2.3.10.11 transp. 13^{cd} and 14^{ab}.—^{a}) D1.4 ते; D3 G2 M3 तु; M1 सं- (for first च). D7.9 Ck.t प्रहृष्टाश्. Ś1 V2 D2.10.11 तैर्वि(V2 D2.11 ते वि)कृष्टाश्च जानुभ्यां; Ñ2 D6 तेपि क्षिप्ताश्च बाहुभ्यां; V1 B1.2.4 ते वि(V1 प्र)कृष्टाश्च बाहुभ्यां; D3 ते वै विष्टभ्य जानुभ्यां. —^{b}) Ś1 D1.2.4.10.11 -मार्गांश्. T2 M3 प्र- (for च). —After 14^{ab}, Ñ2 V B1.2.4 ins.; while B3(owing to om.) cont. after 1297* :

1298* ताड्यमाना दिशः सर्वा जग्मुर्भीताः प्लवंगमाः ।

[Ñ2 V2 ताड्यमानाश्च(hypm.). B3 सर्वे (for सर्वा).]

—D5 om.(hapl.) 14^{c} – 15. —^{c}) Ñ2 V B D6 अब्रुवंश्च परित्रस्ता(B2 °भ्रष्टा).—^{d}) T2 सर्वे (for गत्वा). Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10.11 तदा; D1.4 ततः (for वचः).

15 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 om. 15(cf. v.l. 14).—^{a}) Ś1 D2.3.10.11 तारां(D11 नीलां)गदहनूमद्भिः ; Ñ2 V B D6 हनूमदंगदाद्यैस्ते(B1 °भ्यां ते; B2.4 °स्तैर् ; B3 °श्च).—^{b}) Ś1 पीतं (for हतं). Ś1 D10 प्रभो; Ñ2 V B D2.3.6.11 कपे; D1.4 च तत् (for बलात्). —After 15^{ab}, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. ; while Ś1 D2.3.10.11 ins. after 15 :

1299* यदत्रानन्तरं कार्यं तद्भवान्वक्तुमर्हति ।

[B2 D6 कर्तुम् (for वक्तुम्). V1 B2.4 D6 अर्हसि(sic). Ś1 D2.3.10.11 तत्त्वं कर्तुमिहार्हसि (for the post. half).]

—B3 om. 15^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1–4.6.10.11 वयं वि(Ñ1 D2 प्र; D6 हि)कृ(D11 सृ)ष्टा जानुभ्यां(B4 बाहुभ्यां); D8 वयं च तैर्महावीरैर्.—^{d}) D1.4 -मार्गांश् ; D3.10 -मार्गांश् (for -मार्गं). T2 प्र- (for च). D11 देवमार्गानुदर्शिताः.

16 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. —^{a}) D7.9 G1.3 तदा (for ततो). D3 धीमान् (for क्रुद्धो).—^{b}) T2 वेगवांस् (for वनपस्). Ś1 Ñ2 V B D2.3.6.10.11 वनपालाधिपस्तदा; D1.4 वनपांस्तत्र वानरान्. —^{c}) D3 मत्वा; D5.7.9 G1 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा).—^{d}) Ñ1 D1.3.4 कपीन् (for हरीन्). Ś1 D10 हतानाश्वासयद्धरीन् ; Ñ2 V1 B1.4 D6 स तांश्चाश्वासयत्क(D6 °न्क)पीन् ; V2 B3 तांश्चैवाश्वासयत्क(V2 °न्क)पीन् ; B2 D2.11 हतांश्चाश्वासयन्कपीन्(D2 °यद्धरीन् ; D11 °यन्हरीन्). ❀ Ck : " सान्त्वयामास तान्हरीन् " इत्यनन्तरं " एत गच्छत गच्छाम " इत्यत्र मध्ये केचिच्छ्लोकाः प्रक्षिप्ताः । प्राचीनास्तथावदन्. ❀

17 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. —D5 om. 17–27.—^{a}) Ñ D1.4.6 तदा(Ñ2 D6 समा)गच्छत; V B1.3.4 D10.11 एह्या(V1 प्रत्या)गच्छत; D3 एतान्गच्छत; D7–9 T2 G1.2 M3 Ck इहा(D7.9 Ck एत)गच्छत; T1.3 G3 M2 एते गच्छत (sic); M1 एते गच्छंतु; Ct as in text (for एता°). D4 पृच्छामो. ❀ Cv : गच्छाम इत्यात्मनि बहुवचनम् ।; Cg : गच्छाम इति तैः साहित्येन बहुवचनम् । आत्मनि बहुवचनं वा. ❀ —G3 M1.2

G. 5. 61. 9
B. 5. 62. 20
L. 5. 60. 7

श्रुत्वा दधिमुखस्येदं वचनं वानरर्षभाः ।
पुनर्वीरा मधुवनं तेनैव सहिता ययुः ॥ १८
मध्ये चैषां दधिमुखः प्रगृह्य सुमहातरुम् ।
समभ्यधावद्वेगेन ते च सर्वे प्लवंगमाः ॥ १९
ते शिलाः पादपांश्चापि पाषाणांश्चापि वानराः ।
गृहीत्वाभ्यागमन्क्रुद्धा यत्र ते कपिकुञ्जराः ॥ २०
ते स्वामिवचनं वीरा हृदयेष्ववसज्य तत् ।
त्वरया ह्यभ्यधावन्त सालतालशिलायुधाः ॥ २१
वृक्षस्थांश्च तलस्थांश्च वानरान्बलदर्पितान् ।
अभ्यक्रामन्त ते वीराः पालास्तत्र सहस्रशः ॥ २२

om. (hapl.) $17^{b}-28^{a}$. —^{b}) B1.4 D1.4 M3 बलदर्पितान्; B2 अतिदर्शितान्; D11 अतिगर्वितान्. B3 बलवानपि दर्पितान्. —^{c}) Ñ2 V B1.3.4 D3.6.10.11 M3 वारयिष्यामो; D7.9 [आ]वारयिष्यामि. Ñ1 D1.4 वारयिष्यामहे गत्वा; T2 वारयिष्यामि गत्वा नः. —T1.3 om. $17^{d}-28^{a}$. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2.6.10.11 भक्ष्य(V2 B3.4 D2.11 °क्ष)-माणान्मधूत्तमं; Ñ1 D1.4.7.9 T2 प्रभुंजानान्मधूत्तमं(Ñ1 °धुद्रुमान्; D1.4 °धूत्तमान्); D3 पिबंतो मधुरं मधु. —After 17, D1.4 read 19^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

18 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 18 (cf. v.l. 17). Ñ1 om. 18. D1.4. om. 18^{ab}. —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1.2.4 D2.3.6.10.11 [ए]तद्; B3 [ए]वं (for [इ]दं). —^{b}) Ś1 D2.3.10.11 वदतो (for वचनं). —D1.4 read 18^{cd} (including star passge) after 21. —^{c}) Ñ2 V B D6 मधुवनं वीरास् (by transp.). —^{d}) T2 G1 M3 सहसा (for सहिता). —After 18, D1.4 ins. l. 2 of 1300*.

19 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 19 (cf. v.l. 17). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 read 19^{ab} after 21. Then all, except D3.11, repeat 19^{cd}. —Ñ1 illeg. for 19^{a}. —^{a}) D6 मध्यं. Ñ2 V B D3.6.8 T2 तेषां (for चैषां). —^{b}) T3 -शिलां (for -तरुम्). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 प्रगृह्य द्रुमसु(D4 °स)त्तमं; Ñ2 V B D6 गृहीत्वा पादपोत्तमं(B3 °त्तमान्); D7.9 सुप्रगृह्य महातरुं; M3 प्रगृह्य तरसा तरुं. —D1.4 repeat 19^{cd} here (cf. v.l. 17). —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 D1.2.4.7.9.10 T2(Ś1 D10 first time; Ñ1 D2 both times; D1.4 second time) Ct समभ्यधावन्; B4 समेत्य बाहु-; D1.4 (both first time) समाधावंत (for समभ्यधावद्). —^{d}) Ś1 Ñ1 (both first time) ते सर्वे च (by transp.); Ñ1(second time) D7.9 सर्वे ते च (by transp.); D1.4 (both second time) सर्वे चैव; D2 (first time; with hiatus) अथ (second time तेन) सर्वे; D3 ते तु सर्वे (for ते च सर्वे). Ñ2 V B D6 सह (V1 B3 °हि) तैः प्लवगोत्तमैः. —After 19^{cd}(r.), D1.4 read 22 (including star passage).

20 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 20 (cf. v.l. 17). T2 repeats 20^{ab} and 21 after 21. —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1.2 D1.3.4.6.10.11 T2(both times) लता:; Ñ1 B4 नवैः; V3 नताः; D2 तालान् (for शिलाः). Ñ1 T2 (first time) पादपैश. Ś1 Ñ V B D1-4.6.7.9-11 T2 (first time) [अ]पि (for [ए]व). —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-4.6.7.9-11 अपि (for चापि). D8 G1.2 पाणिभिश्चापि(D8 °श्चैव); T2 (first time) पाषाणैरपि; T2 (second time) पाणिनापि च; M3 पर्वतांश्चापि (for पाषाणांश्चापि). D3 वेगिनः (for वानराः). —^{c}) Ś1 D1.2.4.8.10 M3 [अ]भ्यगमन्; Ñ2 V B D3.6.11 [अ]भ्य(B2 [अ]भ्या)द्रवन्. Ś1 D10 तत्र (for क्रुद्धा). —^{d}) Ñ2 V B D6 हरिपुंगवाः(B1 °यूथपाः) (for कपिकुञ्जराः).

21 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 21 (cf. v.l. 17). T2 repeats 21 here (cf. v.l. 20). B4 D7.9 om. 21-22. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 T2(both times) श्रुत्वा; D3 धीता (for वीरा). —^{b}) Ñ2 V B1-3 D6 चै (for तत्). D1.4 [अ]वसृज्यत; D11 [अ]वसह्यत. T2(first time) हृदये कोपसंहितं. —^{c}) D8 च (for हि). Ś1 Ñ1 D1.4.10 T2 (first time) हरयोपि(T2 °थ) गताः सर्वे; Ñ2 V B1-3 D6 हरींस्तानभ्यधावंत; D2.3.11 हरयः सम(D3 संप्र)ह्यधावंत; T2(second time) धावंतस्त्वरयामासुः. —^{d}) D3 T2 (first time) तालसाल- (by transp.). B2 -[आ]सना- (for -शिला-). —After 21, Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 read 19^{ab}; then all (except D3.11) repeat 19^{cd} here. —After 21, D1.4 read 18^{cd} (including star passage).

22 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 22 (cf. v.l. 17). D1.4 read 22 (including star passage) after 19^{cd} (r.). Ñ2 V B D6.7.9 om. 22 (for B4 D7.9, cf. v.l. 21). —^{a}) Ś1 शूलस्थांश्च (sic); Ñ1 लता°; D1 जल°; D2 तुल°; D3.10.11 स्थल°; D4 om. (hapl.) (for तलस्थांश्च). —^{c}) T2 अभ्याक्रामंत. Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 असि(Ś1 D10 उप; D3 अति)चक्रमिरे वी (D3 धी)राः; D8 अभ्याक्रामंस्ततो वीराः. —^{d}) Ś1 D10 शत- (for तत्र). Ñ1 D1.4 महाबलाः (for सहस्रशः). —After 22, Ś1 Ñ1 D1-4 (D1.4 l. 1 after 22 and l. 2 after 18^{cd}).7.9-11 T2 ins.:

1300* बलान्निवारयिष्यन्त आसेदुर्हरयो हरीन् ।
संदष्टौष्ठपुटाः क्रुद्धा भर्त्सयन्तो मुहुर्मुहुः ।

अथ दृष्ट्वा दधिमुखं क्रुद्धं वानरपुंगवाः ।
अभ्यधावन्त वेगेन हनूमत्प्रमुखास्तदा ॥ २३
तं सवृक्षं महाबाहुमापतन्तं महाबलम् ।
आर्यकं प्राहरत्तत्र बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥ २४
मदान्धश्च न वेदैनमार्यकोऽयं ममेति सः ।
अथैनं निष्पिपेषाशु वेगवद्वसुधातले ॥ २५
स भग्नबाहुर्विमुखो विह्वलः शोणितोक्षितः ।
मुमोह सहसा वीरो मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ॥ २६
स कथंचिद्विमुक्तस्तैर्वानरैर्वानरर्षभः ।
उवाचैकान्तमागम्य भृत्यांस्तान्समुपागतान् ॥ २७
एते तिष्ठन्तु गच्छामो भर्ता नो यत्र वानरः ।
सुग्रीवो विपुलग्रीवः सह रामेण तिष्ठति ॥ २८
सर्वं चैवाङ्गदे दोषं श्रावयिष्यामि पार्थिवे ।
अमर्षी वचनं श्रुत्वा घातयिष्यति वानरान् ॥ २९

G. 5. 62. 3
B. 5. 62. 30
L. 5. 60. 19

[(l. 1) D7.9 T2 निवारयंतश्च.—(l. 2) D1.4 दंदष्टौष्ठ-; D2.7.9 T3 संदष्टोष्ठ-.]

—Thereafter, Ñ1 D1.4 ins. an additional colophon:

[*Sarga name* : Ñ1 D1.4 दधिमुखकोपः.]

23 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 23 (cf. v.l. 17). D10 om. 23–24^{b}. Ś1 om. 23. B4 om. 23^{ab}.—^{b}) D2.3.11 सर्वे (for क्रुद्धं).—^{c}) D3.11 अभ्यद्रवंत. Ñ2 V B D2.3.6.8.11 G1.2 संक्रुद्धा (for वेगेन).—^{d}) Ñ1 V2 B3 तथा; D3.11 अपि; D8 G1 ततः (for तदा).

24 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 24 (cf. v.l. 17). D10 om. 24^{ab} (cf. v.l. 23).—^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.7.9.11 सवृक्षं तं (by transp.). Ñ2 V2 B1–3 D1–4.6 महाबाहुर्.—^{b}) B2.3 D1.4 महाबलः.—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.9–11 वेगवंतं नि(D1.2.6.9 वि)जग्राह.—^{d}) Ñ2 B1–3 D6 भुजाभ्यां (for बाहुभ्यां).

25 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 25 (cf. v.l. 17).—^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.9–11 मदांधो न(Ñ2 V B D6 °धोपि) कृपां चक्रे.—^{b}) T2 आर्यः को; Cm.t as in text (for मार्यको). Ñ2 V B D6 इति स्मरन्; D11 मनोभवः (for ममेति सः).—^{c}) B2 तथा (for अथ). V2 B1 [अ]थ (for [आ]शु).—^{d}) Ś1 Ñ D1–4.6.7.9–11 वेगेन; B M3 वेगवान् (for वेगवद्).

26 For sequence in Ñ2 V B1.2.4 D6, cf. v.l. 11. D5 T1.3 G3 M1.2 om. 26 (cf. v.l. 17).—^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4.6.7.9–11 M3 -[ऊ]रुमुखो(M3 °मुखो) (for विमुखो).—Ś1 D10 om. 26^{c}–27^{b}.—^{c}) Ñ V B1–3 D1–4.6.11 सं(Ñ1 D11 स)मुमोह महावीर्यो (B2 °र्यो); B4 D8 T2 मुमोह स(B4 च) महावीर्यो; D7.9 प्रमुमोह महावीरो.—After 26, Ñ2 V B D6.8 T2 G1.2 M3 ins.:

1301* स समाश्वास्य बलवान्संक्रुद्धो राजमातुलः ।
वानरान्वारयामास हठेन मधुरेण च ।

[(l. 1) V2 om. स (subm.). D8 G1.2 M3 सहसा; T2 मतिमान् (for बलवान्).—(l. 2) B2 बलवान् (for वानरान्). B4 स्वरेण; D6 हेतेन(*sic*) (for हठेन). D8 T2 G1.2 M3 दंडेन मधुनोहितान्(G1 °पालकान्) (for the post. half).]

27 D5 T1.3 G3 M1.2 om. 27 (cf. v.l. 17). Ś1 D10 om. 27^{ab} (cf. v.l. 26).—^{a}) G1 कथंचित्स(by transp.). B1.3 D2.7 विमुक्तैस्.—^{b}) D3 om.(hapl.) वानरै.—^{c}) Ñ1 B3.4 D7.9 आगत्य; B2 आसाद्य; M3 आश्रित्य (for आगम्य). Ś1 D10 समभाषत तान्सर्वान्.—^{d}) Ś1 D10 वानरान्; Ñ1 D7.9 स्वान्भृत्यान्; B1(marg. also as in text) हरींस्तान्; D1–4.11 G2 तान्भृत्यान्(by transp.); M3 भृत्यान्स्वान्.

28 T1.3 G3 M1.2 om. 28^{a} (cf. v.l. 17).—^{a}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तत्रागच्छत; Ñ2 V B D6 समागच्छत(B2 °तु); D3.5.7–9 G1.2 एते(D5 °ता; D8 °वं) गच्छत (for एते तिष्ठन्तु).—^{b}) B2 मे; B3 वै (for नो). B D1–4.6.10.11 वानराः(B3 °र).—Ś1 om. 28^{c}–29^{b}.

☞ V1 illeg. from 28^{c} up to 5.62.13^{b}.—^{d}) Ñ2 V2 B D6.10 रामेण सह (by transp.). Ñ V2 B D1.2.4.6.10.11 धीमता (for तिष्ठति).—After 28, D3 ins.:

1302* पीतं मधुवनं ह्येभिर्वार्यमाणैर्दुरासदैः ।
वक्ष्यामि तं हरिश्रेष्ठं सुग्रीवं सहराघवम् ।

29 Ś1 om. 29^{ab} (cf. v.l. 28).—^{a}) Ñ1 D1.2.4.10.11 सर्वं(D1.4 °र्वं) चापि; Ñ2 V2 B D6 इमं(B4 °मे) सर्वं; D3 सर्वमपि (for सर्वं चैव). V2 B4 [अं]गदं.—^{b}) Ñ1 V2 D2.3.5.7.9–11 T1.3 G M3 श्रावयिष्याम; Ñ2 B D6 श्रावयामोद्य(D6 °थ); D1.4 साधयिष्याम (for श्रावयिष्यामि). Ñ V2 B D1–4.6.10.11 वानराः.—^{c}) V2 B3 D3.11 अमर्षान्; D5 अमर्ष-; D9 G3 अमर्षि-; L(ed.) अमर्षा. Ś1 D10 न हि त . Ñ1 D1–4 न हि तां; Ñ2 V2 B D6 न हि नः; D11 उचितान् (for वचनं). D6 om. श्रुत्वा.—^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 धर्षणां मर्षयि(D3 प्रसहि)ष्यति.

G. 5. 62. 4
B. 5. 62. 31
L. 5. 60. 20

इष्टं मधुवनं ह्येतत्सुग्रीवस्य महात्मनः ।
पितृपैतामहं दिव्यं देवैरपि दुरासदम् ॥ ३०
स वानरानिमान्सर्वान्मधुलुब्धान्गतायुषः ।
घातयिष्यति दण्डेन सुग्रीवः ससुहृज्जनान् ॥ ३१
वध्या ह्येते दुरात्मानो नृपाज्ञापरिभाविनः ।
अमर्षप्रभवो रोषः सफलो नो भविष्यति ॥ ३२
एवमुक्त्वा दधिमुखो वनपालान्महाबलः ।
जगाम सहसोत्पत्य वनपालैः समन्वितः ॥ ३३
निमेषान्तरमात्रेण स हि प्राप्तो वनालयः ।
सहस्रांशुसुतो धीमान्सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ ३४
रामं च लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च ।
समप्रतिष्ठां जगतीमाकाशान्निपपात ह ॥ ३५
स निपत्य महावीर्यः सर्वैस्तैः परिवारितः ।
हरिर्दधिमुखः पालैः पालानां परमेश्वरः ॥ ३६
स दीनवदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
सुग्रीवस्य शुभौ मूर्ध्ना चरणौ प्रत्यपीडयत् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

30 a) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 प्रियं; G1 नष्टं (for इष्टं). —T3 om. 30^{c}–32. B3 om. 30^{c}–31^{b}. —c) D3 रम्यं (for दिव्यं). —d) Ś1 Ñ V2 B1 D1–4.6.10.11 दै(Ś1 Ñ V2 D1 दे)वतैरप्य(D11 °पि)धर्षितं; B2 देवैरपि ह्यदर्शितं; B4 दैवतैरप्रधर्षितं.

31 T3 om. 31; B3 om. 31^{ab} (for both, cf. v.l. 30). —a) Ś1 Ñ1 D1–4.10 स वानर(D1.4 कानन)पतिः सर्वान्(Ś1 D10 श्रीमान्). —b) D1.4 अनायुषः; D9 ग*** (for गतायुषः). ❀ Cg: गतायुध इत्यधिक्षेपवचनम्. ❀ —d) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तीक्ष्णेन (for सुग्रीवः). Ñ2 V2 B2–4 D6 ससुहृद्गणान्.

32 T3 om. 32 (cf. v.l. 30). —a) Ñ2 V2 D5.7–9 वध्वा (for वध्या). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वधमेषां(D1.4 °धं शेषं) नृशंसानां. —b) D2 नृपाज्ञां परि-; D3 राजशासन-. Ś1 Ñ1 D2.3.10 -दूषिणां; Ñ2 V2 B D6 -घातिनः; D1.4 -दूषणात्; D7–9 M1.2 Ct -पंथिनः (for -भाविनः). D11 नृपाज्ञापरवारणान्. —c) D5 दोषः (for रोषः). —d) D7.9 G1 M1 मे (for नो). —For 32^{cd}, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 subst.:

1303* धर्षणामर्षितो रोषात्सर्वेषां कारयिष्यति ।

[Ś1 Ñ1 D10 धर्ष(D10 °र्षि)णां मर्षिता (sic); D11 धर्षणामर्षणो. Ñ2 V2 B D6 राजा (for रोषात्) and सर्वान्वै(V2 °वांस्तान्) घातयिष्यति (for the post. half).]

33 b) Ś1 Ñ V2 B2–4 D1.2.4.6.8.10.11 M1 वनपालो. D3 रुपान्वितः (for महाबलः). —cd) Ś1 Ñ1 D1–4.10 समावृतः(D10 °तैः); D11 T3 समंततः (for समन्वितः). Ñ2 V2 B D6 वानरैः सहितैः(D6 °तः) सर्वैर्जगाम हरियूथपः.

34 a) D3 निमिषांतर-. —b) Ś1 संप्राप्तास्ते वनेचराः; Ñ1 D1–4.10.11 संप्राप्तः स वनेचरः; Ñ2 V2 B D6 स तु (B1.2 च) प्राप्तो वनेचरः. —cd) T2 M1 श्रीमान् (for धीमान्). Ñ2 V2 B D6 यत्रास्ते(B3 °स्ति) सह रामेण सुग्रीवः सहलक्ष्मणः. ❀ Ck: "सुग्रीवो यत्र वानरः" इत्यनन्तरं "स दीनवचनः" इति। अत्रापि श्लोकद्वयं प्रक्षिप्तम्. ❀

35 ab) Ñ2 V2 B1–3 D6 राघवं (for रामं च). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 राघवं सहसुग्रीवं लक्ष्मणं च समी(B4 D1.4 निरी)क्ष्य सः. —Ś1 D10 om. 35^{c}–36. —c) Ñ2 V2 B D1–4.6 G2 M2 सर्व-; Cm.g.t as in text (for सम-). D11 सर्वैः प्रतिष्ठां जगताम्. —d) D1.4 आयासान् (for आकाशान्). D3 सः (for ह).

36 Ś1 D10 om. 36 (cf. v.l. 35). —a) B4 D3.5.11 T2 G1 M3 संनिपत्य. Ñ2 V2 B D6 महाबाहुः; D1.4 महींवीरः; D7.9 महावीरः (for °वीर्यः). —c) D1.2.4.11 पालः (for पालैः). —d) Ñ2 V2 B D3.6 वनपालाधिपस्तदा(B3 °था; D3 °तः).

37 a) Ñ1 नादीन-. Ñ2 V2 B1–3 D6 तत्र; B4 त्रस्तः (for भूत्वा). —c) Ś1 D5.7.9 G1 [आ]शु तौ(D5 ते); Ñ1 D8 ततो; V2 गतो; T1.3 G2.3 [अ]ग्रतो (for शुभौ). D3 पादौ (for मूर्ध्ना). —d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 निपपात ह; D5.9 G1 प्रत्यपीडयन्. D3 शिरसा पीडयन्स्थितः. ❀ Cg: अस्मिन्सर्गे चत्वारिंशच्छ्लोकाः. ❀ —After 37, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 ins.:

1304* स तैः कथंचित्कपिभिर्विमुक्तः
समेत्य राज्ञा प्रवरो हरीणाम् ।
निवेदयामास वनं च भग्नं
मधूनि मुख्यानि च भक्षितानि ।

६१

ततो मूर्ध्ना निपतितं वानरं वानरर्षभः ।
दृष्ट्वैवोद्विग्नहृदयो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात्त्वं पादयोः पतितो मम ।
अभयं ते भवेद्वीर सत्यमेवाभिधीयताम् ॥ २
स तु विश्वासितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
उत्थाय च महाप्राज्ञो वाक्यं दधिमुखोऽब्रवीत् ॥ ३
नैवर्क्षरजसा राजन्न त्वया नापि वालिना ।
वनं निसृष्टपूर्वं हि भक्षितं तत्तु वानरैः ॥ ४
एभिः प्रधर्षिताश्चैव वारिता वनरक्षिभिः ।
मधून्यचिन्तयित्वेमान्भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥ ५

G. 5. 63. 6
B. 5. 63. 6
L. 5. 61. 6

[(l. 1) B1 विमुक्तः (for विमुक्तः). Ñ1 कपिविप्रमुक्तः. —(l. 2) B4 राज्ञे (for राज्ञा). Ñ2 V2 B D6 हरियूथपेन (B1.2.4 °पस्तु) (for प्रवरो हरीणाम्). —(l. 3) Ñ1 बलं (for वनं). —(l. 4) B4 तैरेव; D3 चित्राणि (for मुख्यानि). B1(m. also as above) भक्षयंति (for भक्षितानि).]

Colophon. Ñ1 om.; V1 illeg. for colophon. —*Sarga name*: Ś1 D1.4.10.11 मधुवनविलोपनं (D1.4 °नः); Ñ2 V2 D6 दधिमुखागमनं; B1 मधुवनविध्वंसने दधिमुखवाक्यं; B2.3 मधुवनविध्वंसने (B3 °नं); B4 दधिमुखसमागमनं; D2 मधुवनविलोपने सुग्रीवनिवेदनः; D3 मधुवनविलोडनः. —*Sarga no.* (figures, words or both): D1.2.4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 63; V2 53; B1.2 D5.7–9 T1.3 G M1.3 62; B3 58; B4 67; D3 66; D6 64; T2 M2 61. —After colophon, D2 concludes with राम; G M1.3 श्रीरामाय नमः.

61

V1 illeg. for Sarga 61 (cf. v.l. 5.60.28). Ñ1 cont. the previous sarga.

1 a) B1 [अ]भिपतितं (for निप°). —b) Ñ2 V2 B D6 स(B3 च) हरीश्वरः(V2 °रं) (for वानरर्षभः). Ś1 Ñ1 D1–4.10 वनपालं कपी(Ś1 D2.10 हरी)श्वरः (D1.4 °रं); D11 वनपालं महाकपिः. —c) V2 चाविग्न-; B2.4 [ए]वाविग्न- (for [ए]वोद्विग्न-). Ś1 Ñ1 B2 D1–4.10 -हृदयं (for -हृदयो).

2 b) D8 पतितः पादयोर् (by transp.). —cd) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 दद्मि(D11 यदि) ते वीर; Ñ2 V2 D6 ते ददानीह(V2 °ति); D5.7.9 T2 G2 M2 ते प्रदास्यामि; D8 G1 M1 तेभयं वीर (for ते भवेद्वीर). B2.3 D3 द(D3 व)-दामि तेभयं वीर (for c). Ś1 Ñ V2 B2.3 D1–4.6.11 तत्त्वम्; D10 तत्तत्त्वम् (hypm.); T3 G3 M3 सर्वम् (for सत्यम्). B1.4 अभयं ददामि ते वीर तत्त्वमेवाभिधीयतां. ❀ Ck: "अयुक्तं ते हरिवीर" इति पाङ्कः. ❀ —After 2, Ś1 Ñ V2 B D1–4.6–11 T2 ins.:

1305* किं संभ्रमाद्विवक्षुस्त्वं ब्रूहि यद्वक्तुमिच्छसि ।
कच्चिन्मधुवने स्वस्ति श्रोतुमिच्छामि वानर ।

[(l. 1) B3 किमर्थं मां (for किं संभ्रमाद्). D1.2 हि वक्षुस्त्वं (sic); D6.11 विवि(D11 °मु)क्तस्त्वं; D7–9 T2 Ct हितं कुरुत्वं (for विवक्षुस्त्वं). D3 न संभ्रमस्त्वया कार्यो (for the prior half). Ñ2 V2 B1–3 D6 मनसा; D11 कृतम् (for वक्तुम्). B4 D2.7–9 T2 Ct अर्हसि (for इच्छसि). —(l. 2) B3 D8.10 कश्चिन्; D1.4 किंचिन् (for कच्चिन्). B3 -वनं (for -वने). D3 यूथप (for वानर).]

3 a) Ś1 Ñ1 D1–4.7.9–11 समाश्वासितस्; B1.3 D8 तु विश्वसितस्; B2 तु प्रस्थापितस् (for तु विश्वासितस्). —c) Ś1 Ñ1 D1.2.4.7–11 T2 G1 M2.3 स(D10 M2.3 सु) महाप्राज्ञो; Ñ2 V2 B D6 [इ]दं महाप्राज्ञो; D5 सहसा प्राज्ञो; M1 तं महाप्राज्ञं (for च महाप्राज्ञो). D3 उत्थाय ततो मतिमान् (sic).

4 a) T1 नै** (for नैवर्क्ष-). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 ऋक्षराजेन यत्पूर्वं; Ñ2 V2 B D6 यदृक्ष(B4 सर्वर्क्ष)पतिना तात; D1.4 ऋक्षराजेन यद्राजन्. —b) Ñ1 B3.4 D3.7–9 च (for [अ]पि). Ñ2 D6 T1.3 G3 न त्वया वालिनापि वा. —c) Ñ2 B1(before corr.).2.3 D3 प्रसृ(B2 °वि)ष्टं; V2 B4 प्रसृष्ट-; B1(after corr.) D6 प्रमृष्टं; D1.2.7.9 M3 विसृष्ट-; D4.5 विसृष्टं; D11 विनिष्ट-; Cv as in text (for निसृष्ट-). V2 D4.9 ते ; D3 M1 यत्; M2 तु (for हि). —d) D7.9 नाशितं; Cg.k as in text (for भक्षितं). T3 तं तु; M3 तच्च (for तत्तु). Ś1 Ñ V2 B D1–4.6.10.11 वानरैस्तद्विनाशितं. —After 4, D7–9 Ct ins. 1306*.

5 a) D5.7.9 M2 Ct प्रधर्षणायां च; D8 M1 प्रधृष्यमाणाश्च(M1 °स्ते) (for प्रधर्षिताश्चैव). —b) G2 M1.3 वारितं वनवानराः; Ck as in text (for वारिता). D7.9 Ct वारितं वनपालकैः. —c) D8 ते (for [इ]मान्). D7.9 Ct मामप्यचिंतयन्देव. —G2 repeats erroneously 5d–6c after 6c. —d) D7.9 वनौकसः; Cm.g as in text (for पिबन्ति च). —For 5, Ś1 Ñ1 D1–4.10 subst.; D7–9 Ct ins. after 4; D11 cont. after 1307*:

1306* न्यवारयमहं चैतान्सहैभिर्वनचारिभिः ।
अविचिन्त्य तु मां हृष्टा भक्षयन्ति पिबन्ति च ।

[D8 om. l. 1. —(l. 1) D11 निवारयन्. Ś1 Ñ1 D1.10 सहितो (for सहैभिर्). चैनान्; D7.9 सर्वान् (for चैतान्). Ñ1 सहितो (for सहैभिर्). D3 निवारयंत-D1.4 -वासिभिः; D2.11 -गोचरैः (for -चारिभिः). D3 निवारयंत-मपि मां सममेभिः प्लवंगमैः. —(l. 2) D3.7–9 अचिंतयित्वा; D11]

G. 5. 63. 10
B. 5. 63. 8
L. 5. 61. 7

शिष्टमत्रापविध्यन्ति भक्षयन्ति तथापरे ।
निवार्यमाणास्ते सर्वे भ्रुवौ वै दर्शयन्ति हि ॥ ६
इमे हि संरब्धतरास्तथा तैः संप्रधर्षिताः ।
वारयन्तो वनात्तस्मात्क्रुद्धैर्वानरपुंगवैः ॥ ७

ततस्तैर्बहुभिर्वीरैर्वानरैर्वानरर्षभाः ।
संरक्तनयनैः क्रोधाद्धरयः संप्रचालिताः ॥ ८
पाणिभिर्निहताः केचित्केचिज्जानुभिराहताः ।
प्रकृष्टाश्च यथाकामं देवमार्गं च दर्शिताः ॥ ९

अतिक्राम्य च (for अविचिन्त्य तु). D$_{2.11}$ मां सर्वे; D$_3$ मां दृष्ट्वा (for मां हृष्टा). Ñ$_1$ च तन्मधु (for पिबन्ति च).];
while Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{6.11}$ subst. for 5 :

1307* अङ्गदः सहितैः सर्वैर्हनुमत्प्रमुखैः कपिः ।
दृष्ट्वा मधून्यपास्यैव सर्वानस्मानभक्षयत् ।

[(l. 1) V$_2$ B$_4$ सहितः (for °तैः). Ñ$_2$ D$_6$ अपि (for कपिः). D$_{11}$ अंगदप्रमुखैः सर्वैर्घोरैस्तत्प्रतिदर्शितैः.]

—Ñ$_2$ V$_2$ B$_{1.2.4}$ D$_6$ cont. :

1308* मया चैतैः समेतेन वानरैर्वानराधिप ।
प्रतिषिद्धा अनादृत्य भक्षयन्ति स्म वानराः ।

[(l. 1) Ñ$_2$ B$_1$ D$_6$ च तैः; B$_4$ चैतत् (for चैतैः). V$_2$ वानरर्षभ. —(l. 2) Ñ$_2$ D$_6$ ह्यनादृत्य.]

6 G$_2$ repeats 6^{abc} (cf. v.l. 5). —^{a}) D$_8$ T$_2$ G$_{2.3}$ M$_1$ शिष्टमात्र- (sic); Cg as in text (for °मत्र). —^{b}) G$_3$ तदा (for तथा). —^{c}) M$_1$ क्रोधाद् (for सर्वे). —^{d}) D$_{7-9}$ G$_1$ Ck.t भ्रुकुटिं(D$_8$ G$_1$ °टीं); T$_{1.2}$ G$_{2.3}$ M$_1$ भ्रुवो वै; M$_2$ भ्रुवौ निर्- (for भ्रुवौ वै). —For 6, Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2}$(marg.)$_{-4.10.11}$ subst. :

1309* केचित्तु रोषाद्गर्जन्ति विक्षिपन्ति तथापरे ।
प्रस्फुरन्त्यपरे क्रुद्धा भ्रुवोऽन्ये विक्षिपन्ति च ।

[(l. 1) Ś$_1$ D$_{10}$ च (for तु). D$_{2.11}$ रोषात्प्र- (for तु रोषाद्). —(l. 2) D$_{2.3}$ परे (for [अ]परे). D$_{11}$ कूरा (for क्रुद्धा). D$_{2.3}$ भूयोन्यं(D$_3$ °न्ये) (for भ्रवोऽन्ये). D$_2$ वः (for च).]

—Thereafter they cont. :

1310* इत्येवमभिसंक्रुद्धाः संप्रहारं प्रचक्रिरे ।
ते मया प्रतिषिद्धाश्च भर्त्सयन्ति बलीमुखाः ।
अति चैवोच्छ्रयस्तेषां ब्रुवन्ति परुषाणि च ।

[(l. 1) Ñ$_1$ अभिविज्ञाय; D$_{10}$ अतिसंक्रुद्धाः (for अभिसंक्रुद्धाः). Ś$_1$ D$_{2.10}$ प्रकुर्वते (for प्रचक्रिरे). —D$_{11}$ om. l. 2. —(l. 2) Ñ$_1$ D$_{1-4}$ प्रतिषिध्यंते(Ñ$_1$ °तु; D$_1$ °ति; D$_2$ °तो) (for प्रतिषिद्धाश्च). D$_3$ भक्षयंतो (for भर्त्सयन्ति). —Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.4}$ om. l. 3. —(l. 3) D$_3$ [उ]च्छ्रयात् (for [उ]च्छ्रयस्).]
—For 6, Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ subst. and read after 8 :

1311* दन्तैः खादन्ति केचिच्च भर्त्सयन्ति स्म चापरे ।
अस्फुरन्नपरे रोषाद्भ्रूक्षेपैश्चाप्यतर्जयन् ।

[(l. 1) B$_4$ स्म (for च). Ñ$_2$ V$_2$ भक्षयंति (for भर्त्सयन्ति). —(l. 2) Ñ$_2$ V$_2$ B$_3$ प्र(B$_3$ आ)स्फुरन्न(V$_2$ °रंत्य)-परे रोषाद; B$_2$ अपश्यन्नयनै रोषाद् (for the prior half). B$_3$ आक्षेपैश् (for भ्रूक्षेपैश्). Ñ$_2$ [अ]ताडयन् (for [अ]-तर्जयन्).]

7 ^{a}) Ś$_1$ Ñ V$_2$ B D$_{1-4.6.10.11}$ अहं तु(Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{3.10}$ च) संरब्धतरस्(Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.4.10.11}$ °रैस्). —^{b}) Ñ$_1$ सर्वैः; D$_{7.9}$ T$_1$ तदा (for तथा). Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1.2.4}$ सं(Ñ$_1$ च)प्रधर्षितः; Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ नाशिते वने(V$_2$ बले) (for संप्रधर्षिताः). B$_4$ तथा च नाशितं वनं; D$_3$ तदा न वनचारिणः. —Ñ$_1$ D$_{1.4}$ om. 7^c–9^b. —^{c}) D$_{7-9}$ T$_2$ निवार्यंते (for वारयन्तो). —D$_5$ reads 7^d in marg. —For 7^{cd}, Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{2.3.6.10.11}$ subst. :

1312* वारयामि स्म बाहुभ्यां सहैभिर्वनगोचरैः ।

[Ś$_1$ D$_{2.10}$ निवारयामि; V$_2$ B$_3$ D$_{11}$ वारयामि स्व-; B$_4$ D$_3$ वारयामास (for वारयामि स्म). Ñ$_2$ D$_6$ सह तैर्; B$_{1.4}$ D$_2$ सहितैर्; B$_3$ संघातैर् (for सहैभिर्). Ś$_1$ D$_{10}$ -चारिभिः (for -गोचरैः).]

8 Ñ$_1$ D$_{1.4}$ om. 8 (cf. v.l. 7). —^{a}) Ś$_1$ D$_{10}$ सर्वैर्; V$_2$ वाक्यैर्; B भीमैर्; D$_{2.11}$ क्रूरैर्; D$_3$ क्रुद्धैर्; D$_5$ वेगैर् (for वीरैर्). —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{2.3.6.10.11}$ अंगदेन च; D$_8$ T$_{2.3}$ G$_{1.2}$ M वानरर्षभ(G$_2$ °भैः). —^{c}) D$_8$ संरब्ध- (for संरक्त-). Ś$_1$ D$_{8.10.11}$ क्रूरैर्; B$_3$ कोपाद्; D$_2$ T$_2$ M$_3$ क्रुद्धैर्; D$_3$ हृष्टैर् (for क्रोधाद्). —^{d}) D$_{7.9}$ T$_2$ संप्रधर्षि(T$_2$ °पीडि)ताः; M$_{1.3}$ प्रवि(M$_1$ से प्र)चालिताः (for संप्रचालिताः). Ś$_1$ अहं प्रत्युत ताडितः; Ñ$_2$ V$_2$ B D$_{2.3.6.10.11}$ अहमुत्पत्य(B$_3$ °हं मुष्ट्याभि) ताडितः; D$_8$ M$_2$ अस्मदीयाः प्रधर्षिताः. —After 8, Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ read 1311*.

9 Ñ$_1$ D$_{1.4}$ om. 9^{ab} (cf. v.l. 7). —^{a}) Ñ$_2$ B D$_6$ जानुभ्यां; V$_2$ जगत्यां (for पाणिभिर्). —^{b}) Ñ$_2$ B D$_6$ मुष्टिभिर् (for जानुभिर्). —For 9^{ab}, Ś$_1$ D$_{2.3.10.11}$ subst. :

1313* जगत्यां कृष्यमाणश्च जानुभ्यां विनिपातितः ।

[D$_3$ च विनिष्पिष्टो; D$_{11}$ हि हतश्चाशु (for कृष्यमाणश्च). D$_{2.3}$ च (for वि-).]

—M$_1$ illeg. for 9^{cd}. —^{c}) Ś$_1$ V$_2$ B$_{2-4}$ T$_3$ G$_1$ प्रहृ(G$_1$ °हु)ष्टाश्; D$_{1-4.11}$ प्रकृष्यं(D$_{2.3.11}$ °ष्टश्); D$_{10}$ आकृष्टाश् (for प्रकृष्टाश्). Ñ$_1$ V$_2$ D$_{7.9}$ G M$_1$ च तदा(V$_2$ °था) (for च यथा-). D$_{1.4}$ -कालं (for -कामं). Ñ$_2$ D$_6$ आकृष्टा यूथपा कामं. —^{d}) V$_2$ -मायां; B$_3$ -कामं; D$_{3.11}$ -मार्गश् (for -मार्गं). Ś$_1$ धर्षितः; D$_{1-4.10.11}$ दर्शितः (for दर्शिताः).
—After 9, Ñ$_2$ V$_2$ B D$_6$ ins. :

1314* इत्येवमतिसंक्रुद्धाः संप्रहारमकुर्वत ।

एवमेते हताः शूरास्त्वयि तिष्ठति भर्तरि ।
कृत्स्नं मधुवनं चैव प्रकामं तैः प्रभक्ष्यते ॥ १०
एवं विज्ञाप्यमानं तु सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
अपृच्छत्तं महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ॥ ११
किमयं वानरो राजन्वनपः प्रत्युपस्थितः ।
कं चार्थमभिनिर्दिश्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत् ॥ १२
एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ।
लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १३

G. 5. 63. 16
B. 5. 63. 15
L. 5. 61. 15

[V2 om. from संप्रहारम् up to the prior half of 1315*. B3 प्रकुर्वंते (for अकुर्वंत).]

– Ñ2 V2 B D6 cont.; while Ś1 D10.11 ins. after 9:

1315* तैः सर्वैः परमक्रुद्धैर्वनपालाश्च मामकाः ।

[V2 om. the prior half. D11 क्रुद्धैः (sic) (for सर्वैः). B ते सर्वे(B4 सर्वे ते) परमक्रुद्धा (for the prior half). B3 वानराः (for मामकाः).];

while D3 ins. after 9:

1316* ततोऽहमिह संप्राप्तस्त्वत्सकाशमरिंदम ।
वानरेश महाप्राज्ञ महाबल महाद्युते ।

10 D1.4 om. 10^{ab}. — ^{a}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 अस्मिन् हताः; Ñ2 D6 तैर्निहताः; B4 एतैर्हताः; D8 ते निहताः; G2 एव हताः (for एते हताः). Ś1 Ñ1 V2 B1.2.4 D2.6.10.11 शूरैश्च (for शूरास्). B3 शूराश्चैव (for हताः शूरास्). D3 एवमस्मिंस्ततः क्रूरैस्. — ^{b}) Ś1 D10 भर्तरि तिष्ठति (by transp.); B3 राजनि तिष्ठति (for तिष्ठति भर्तरि). — ^{c}) D1 सर्वं; D3 तत्ते; D4 सर्वं (sic); M1 चैतत् (for चैव). — ^{d}) D1 प्रकाशं (for °मं). Ś1 Ñ1 D1–4.10 सं(D3 तैः)प्रधर्षितं; Ñ2 V2 B D6 तत्र(Ñ2 ते प्र-; B1 तव) भक्षितं; D7–9 तैश्च भक्ष्यते; D11 सद्यघर्षणं (sic); T1.3 तैः प्रभज्यते (for तैः प्रभक्ष्यते).

11 ^{a}) B3 विज्ञाप्यमाने (for °मानं). Ñ2 B1.2.4 D6.7.9 T2.3 M2.3 तं (for तु). — ^{b}) Ś1 Ñ1 D10 M1 वानरे(Ñ1 परमे)श्वरं; D1–4.11 प्लवगेश्वरं (for वानरर्षभम्). — ^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D2.4.5.10.11 अपृच्छत्स(D2.10.11 °त्सु-); Ñ2 V2 B1.2 D3 G1 M1.2 अपृच्छत; T2 अब्रवीच्च; G2 मत्प्रच्छत्वं (corrupt) (for अपृच्छत्तं). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 महातेजा (for महाप्राज्ञो).

12 ^{a}) B3 D3 अयं (for अयं). T1.3 वनपो (for वानरो). — ^{b}) T1.3 G2 भवंतं (for वनपः). D3 त्वाम् (for प्रति-). Ñ2 V2 B D6 वनपालः(V2 °लाः) समागतः (V2 °ताः); G3 भवंतः प्रत्यवस्थितः. — ^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D1–5.7.9–11 T1.2 Ck किं चार्थम्; Ñ2 B2 कस्यार्थम्; V2 कंचानुम् (sic); B3 कर्मार्थम्; Cr as in text (for कं चार्थम्). D2 अभिनिर्दिश्य; G2 Ck °श्रित्य (for °दिश्य).

13 ^{b}) D2 लक्ष्मणः परवीरहा. — ^{c}) B4 लक्ष्मणः (for °णं). — ^{d}) B4 -विशारदं; T1 G2 -विदां वरः (for -विशारदः).

☞ In Ś1 Ñ1 D1–4.10.11, the sequence of stanzas $14–24^{b}$ (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is mostly ignored in the Critical Apparatus.

Tabular Conspectus of the sequence of stanzas $14 – 24^{b}$ in Ś1 Ñ1 D1–4.10.11.

Ś1	Ñ1	D1.4	D2	D3	D10	D11
14^{ab} 19^{cd} 14^{cd} 1317* 15 l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1318* (20)	14^{ab} 19^{cd} 14^{cd} 1317* 15 l. 4 of 1318*	14^{ab} 1317* (14^{cd}) 15 l. 4 of 1318*	14^{ab} 1317* (14^{cd}) 15 l. 4 of 1318*	14^{ab} 19^{ab} 19^{cd} 1317* (14^{cd}) 15 l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1318* (20)	14^{ab} 19^{a} 19^{cd} 1317* (14^{cd}) 15 l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1318* (20)	14^{ab} 19^{cd} 19^{ab} 1317* (14^{cd}) 15 l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1318* (20)

Ś1	Ñ1	D1.4	D2	D3	D10	D11
1319*	1319*	1319* (only D1)	1319*	1319*	1319*	1319*
l. 2 of 1320*			l. 2 (first time) of 1320*	l. 2 of 1320*	l. 2 of 1320*	l. 2 of 1320*
					l. 3-4 of 1320*	
16 – 18	16 – 18	16 – 18	16 – 18	16 – 18		16 – 18
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}				
19^{cd} (r.)	19^{cd} (r.)	19^{cd}				
21^{ab}	21^{ab}		21^{ab}	21^{ab}		21^{ab}
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}		21^{cd}
	l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1320* (22-23)	l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1320* (22-23)	l. 1, l. 2 (second time), l. 3, l. 4 of 1320* (22 – 23)	l. 3 of 1320*		l. 3, l. 4 of 1320*
	l. 1, l. 2, l. 3 of 1321*	l. 1, l. 2, l. 3 of 1321*	l. 1, l. 2, l. 3 of 1321*	l. 3 of 1321*	l. 1, l. 2, l. 3 of 1321*	l. 1, l. 2, l. 3 of 1321*
	l. 2, l. 3, l. 4 (r.) of 1318* (20)	l. 2, l. 3, l. 4 (r.) of 1318* (20)	l. 2, l. 3, l. 4 (r.) of 1318* (20)	l. 2 (r.), l. 3 (r.), l. 4 (r.) of 1318*		l. 2(r.), l. 3(r.), l. 4(r.) of 1318*
	l. 1, l. 2 of 1319* (r.)	l. 1, l. 2 of 1319* (D1 r.)	l. 1, l. 2 of 1319* (r.)	l. 1, l. 2 of 1319*(r.)	l. 2 (r.) of 1319*	l. 1, l. 2 of 1319* (r.)
	l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1320* (r.)	l. 1, l. 2, l. 3, l. 4 of 1320* (r.)	l. 1 (r.), l. 2 (third time), l. 3 (r.), l. 4 (r.) of 1320*	l. 1, l. 2 (r.), l. 3 (r.), l. 4 of 1320* (22-23)	l. 1, l. 2(r.), l. 3(r.), l. 4(r.) of 1320* (22-23)	l. 1, l. 2(r.), l. 3(r.), l. 4(r.) of 1320* (22-23)
24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab} 19	24^{ab}	24^{ab}	24^{ab}

आर्य लक्ष्मण संप्राह वीरो दधिमुखः कपिः ।
अङ्गदप्रमुखैर्वीरैर्भक्षितं मधु वानरैः ॥ १४

नैषामकृतकृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः ।
वनं यथाभिपन्नं तैः साधितं कर्म वानरैः ॥ १५

दृष्टा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ।
न ह्यन्यः साधने हेतुः कर्मणोऽस्य हनूमतः ॥ १६

कार्यसिद्धिर्हनुमति मतिश्च हरिपुंगवे ।
व्यवसायश्च वीर्यं च श्रुतं चापि प्रतिष्ठितम् ॥ १७

जाम्बवान्यत्र नेता स्यादङ्गदश्च बलेश्वरः ।
हनूमांश्चाप्यधिष्ठाता न तस्य गतिरन्यथा ॥ १८

अङ्गदप्रमुखैर्वीरैर्हतं मधुवनं किल ।
विचित्य दक्षिणामाशामागतैर्हरिपुंगवैः ॥ १९

आगतैश्च प्रविष्टं तद्यथा मधुवनं हि तैः ।
धर्षितं च वनं कृत्स्नमुपयुक्तं च वानरैः ।
वारिताः सहिताः पालास्तथा जानुभिराहताः ॥ २०

G. 5. 63. 19
B. 5. 63. 24
L. 5. 61. 31

14 Ñ2 V2 B D6 om. 14–18. —^{ab}) T2 अत्र (for आर्य). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अयं लक्ष्मण संप्राप्तो वनपः शृणु कारणं. —^{d}) Ś1 Ñ1 T2 ह(Ś1 पी)तं मधुवनं महत्(T2 किल). ❀ Ck : अङ्गदेत्यादि। उच्यमानविशेषणैर्हरिपुंगवैर्मधुवनं हृतमित्याचचक्षे किलेति योजना। उक्तार्थस्यैव विवरणं नैषामित्यादि. ❀—For 14^{cd}, D1–4.10.11 subst.; while Ś1 Ñ1 ins. after 14:

1317* आख्याति चाङ्गदमुखैर्वानरैर्मधु भक्षितम्।

[D3 हांगदमुखैर्; D3.4 पालान्व्याक्र(D4 °नुरक्त)म्य; D11 वनपानं तु (for चाङ्गदमुखैर्).]

—After 14, D8 reads 19^{c}–20^{b}; T2 reads 19^{c}–20^{d} for the first time here, repeating them in their proper place; while M3 reads 19^{cd}.

15 Ñ2 V2 B D6 om. 15 (cf. v.l. 14). G2 om. (hapl.) 15. —^{a}) Ś1 D10 तेषाम्; D3 नैवम् (for नैषाम्). Ś1 Ñ1 D1–4.7.9–11 G1 -कार्याणाम् (for -कृत्यानाम्). —^{b}) Ś1 D10 नेदृशः (for ईदृशः). Ś1 Ñ1 D1–4.7.9.10 T2 व्यतिक्रमः (for उपक्रमः). D11 आदीशस्य व्यतिक्रमः (sic). —After 15^{ab}, M3 reads 20^{a-d}. —^{c}) M3 यदा (for यथा). D5.8 M2.3 Cm [अ]भिपन्नास्ते; T2 [अ]विच्छिन्नं तैः; G1 [अ]विपन्नं तैः (for [अ]भिपन्नं तैः). Ś1 D2.7.9.10 Ck.t वनं यद्भिपन्नास्ते; Ñ1 D1.3.4.11 यदर्थमभि(D3 °सुप)पन्नास्ते. —^{d}) Ś1 Ñ1 D10.11 तैर्ध्रुवं; D1.2 वै ध्रुवं; D3.7.9 तद्ध्रुवं (for वानरैः). —After 15, D7–9 T2 ins. l. 4 of 1318*.

16 Ñ2 V2 B D6 om. 16 (cf. v.l. 14). D10 om. 16–18. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 दृष्टा तु(D1 च) मन्ये वैदेही; D2.4 दृष्टां च(D4 तु) मन्ये वैदेहीं; D3.11 दृष्टा(D3 °ष्टां) मन्ये च वैदेही(D3 °हीं). —^{c}) G3 न ह्यस्य (for न ह्यन्यः). —^{d}) D5 महात्मनः (for हनूमतः). Ś1 Ñ1 D1–4.11 कर्मसिद्धिर्भवेत्.

17 Ñ2 V2 B D6.10 om. 17 (cf. v.l. 14 and 16). —^{ab}) D5 T2 M1.2 हनूमतः कार्यसिद्धिर्; G1 हनूमति हि सिद्धिश्च (for ^{a}). M2 मधुश्च हरियूथपे (for ^{b}). Ś1 Ñ1 D1–4.11 हनूमतो हि (D3 °ति च) सिद्धि(D1.2.4 °द्ध)श्च कपेर्मे(D3 कार्ये म)तिरतीव च; D8 T1.3 G2.3 M3 °सिद्धिर्मतिश्चैव तस्मिन्वानरपुंगवे. ❀ Cr : "कार्यसिद्धिर्मतिश्चैव तस्मिन्वानरपुंगवे" इति पाठः. ❀—^{c}) D5 T3 G1.3 M व्यवसायं (for °यश्च). D8.11 वीर्यश्च (for वीर्यं). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.8.11 M1 सूर्य(M1 °र्यें)तेज इव श्रुतं (Ñ1 प्रभं).

18 Ñ2 V2 B D6.10 om. 18 (cf. v.l. 14 and 16). —^{a}) G1 यस्य (for यत्र). —^{b}) D11 अंगदस्य (for °दश्च). Ś1 Ñ1 D1–5.7.9.11 G1 M3 महाबलः; D3 हरीश्वरः; T2 बलाधिपः (for बलेश्वरः). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.11 प्रतिष्ठा (D11 °ज्ञा)ता (for [अ]प्यधिष्ठाता). T1 ह******ता. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–5.7–9.11 T2 G1 तत्र (for तस्य).

19 ^{b}) D3 हत्वा (for हतं). Ñ2 B D3.6.11 मम; V2 D10 महत् (for किल). —T2 repeats 19^{cd} (cf. v.l. 14). D8 reads 19^{c}–20^{b} after 14. M3 reads 19^{cd} after 14. ❀ Cv: अङ्गदप्रमुखैरित्यादि सुग्रीववाक्यारम्भाद् दृष्टा देवीत्यत्र अङ्गदप्रमाणमङ्गदप्रमुखैर्वीरैर्हतं मधुवनं किलेत्यादिश्लोकः, आगतैश्चेत्यादि । एतमर्थमित्यस्य शेषतया संबन्धनीयम्. ❀ —^{c}) V2 B2 D2.4.6.11 G1 विचिंत्य (for विचित्य). —^{d}) M2 आगतं (for आगतैर्). Ś1 Ñ(Ś1 Ñ1 first time) V2 B1.3.4 D3.6.10.11 T1.3 G1.3 हरियूथपैः; Ś1 Ñ1 (both second time) D1.4 कपिकुंजरैः; Ck as in text (for हरिपुंगवैः). D2 आगतः स हरीश्वरः.

20 T2 repeats 20^{a-d} (cf. v.l. 14). D8 reads 19^{c}–20^{b} after 14. M3 reads 20^{a-d} after 15^{ab}. —^{a}) D5 प्रविष्टं तु; T1.3 G3 [अ]प्र(T3 °प्य)धृष्यं तद्; T2 (first time) प्रकृष्टं तद्; G2 M3 प्रमथितं (for प्रविष्टं तद्). D8 आरमेच्छातः प्रहृष्टैश्च; G1 अन्यैरप्रतिधृष्यं तद् (sic). —^{b}) D8 T1.3 G3 हतं (for यथा). —^{d}) D3 उपभुक्तं (for °युक्तं). D7.9 तु (for च). T2 (first time) भक्षितं मधु वानरैः. T1 damaged from पाला up to जा in ^{f}. —^{e}) T3 G3 वानराः; Ck as in text (for वारिताः). D5 T2 M2.3 वारयंतश्च सहितास्; D7.9 पातिता वनपालास्ते. —^{f}) D7.9 G3 तदा; M2 पाला (for तथा). —For 20,

G. 5. 63. 20
B. 5. 63. 25
L. 5. 61. 26

एतदर्थमयं प्राप्तो वक्तुं मधुरवागिह ।
नाम्ना दधिमुखो नाम हरिः प्रख्यातविक्रमः ॥ २१
दृष्टा सीता महाबाहो सौमित्रे पश्य तत्त्वतः ।
अभिगम्य यथा सर्वे पिबन्ति मधु वानराः ॥ २२
न चाप्यदृष्ट्वा वैदेहीं विश्रुताः पुरुषर्षभ ।
वनं दत्तवरं दिव्यं धर्षयेयुर्वनौकसः ॥ २३

Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 subst.; Ñ2 V2 B D6 subst. and repeat l. 1-2 after 21; while D7-9 T2 ins. l. 4 only after 15:

1318* आगतोऽसौ प्रहृष्टश्च यथा मधुवनं हरिः।
प्रहृष्टैर्वानरैः सर्वैर्हृत्पुमव्यग्रमुखैर्वृतः।
धर्षितं च वनं सर्वमुपभुक्तं च तन्मधु।
वारयन्तश्च संप्राप्ताः पाला जानुभिराहताः।

[Ñ1 D1.2.4 om. l. 1.—(l. 1) Ñ2 V2 B D6 (all first time) आगत्यैव(V2 B2 °म्यैव; B4 °त्य च) (for आगतोऽसौ). Ñ2 V2 B2-4 D6 (all first time) प्रविष्ट (Ñ2 V2 °ष्टा)श्; B1 (first time) प्रकृष्टश् (for प्रहृष्टश्). B2 D6 (both first time) तु (for च). Ñ2 V2 B D6 (all second time) अनादृत्य प्रविष्टश्च(B2 °स्तु) (for the prior half). Ñ2 V2 B1.2.4 D6(all first time) तथा; B3 (first time) तदा (for यथा). Ñ2 V2 B D6 (all first time) महत्; Ñ2 V2 B D6 (all second time) मम (for हरिः).—D3.11 repeat l. 2-4 after 1321*.—(l. 2) Ñ1 प्रहर्षैर्; Ñ2 V2 B D6 (all both times) अंगदो; D1.3(second time).4 प्रहृष्टो; D3.11 (both first time) प्रविष्टो; D11 (second time) प्रदिष्टो (for प्रहृष्टैर्). D3(first time) हनुमान् (sic) (for वानरैः). D6 (first time) सार्धं (for सर्वैर्). Ñ1 धृतः; Ñ2 V2 B D6 (Ñ2 B1-3 D6 second time, V2 first time, B4 both times) सह; D11 (second time) वृतं (for वृतः). —(l. 3) Ñ2 V2 B D6 नाशितं च; D1.4 प्रधर्षितं (for धर्षितं च). Ñ1 मधुवनं (hypm.) (for च वनं). D3.11(both first time) कृत्स्नम् (for सर्वम्). Ñ2 B2 D1.4.11 (both times) उपयुक्तं (for °भुक्तं). Ñ2 तु (for च). Ñ2 V2 B D6 वानरैः (for तन्मधु).—Ñ1 D1.2.4 read l. 4 for the first time after 15, repeating it here.—(l. 4) D7-9 T2 भृशं प्राप्ताः (for च संप्राप्ताः). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 वार्यमाणैश्च संघु(V2 °हृ; B1 °कु; B4 °द)ष्टाः (for the prior half). B2 पीन- ; B4 पाणि- (for पाला). Ñ2 V2 B2.4 D6 उत्कटैः (B4 °टाः) (for आहताः). B3 वार्यमाणश्च संहृष्टैर्जानुभिश्च मदोत्कटैः . —After l. 4(first occurrence), D4 erroneously ins. तथा न गणिता.]

—Thereafter, Ś1 D7-10 T2 cont.; Ñ1 D1-3.11 cont. for the first time after l. 4 (first occurrence) of 1318* repeating it after l. 4 (second occurrence) of 1318*; D4 cont. after l. 4 (second occurrence) of 1318*:

1319* तथा न गणितश्चायं कपिर्दधिमुखो वली।
पतिर्मधुवनस्यायमस्माभिः स्थापितः स्वयम्।

[(l. 1) Ñ1 D1-4.11 (all [except D4] second time) यथा (for तथा). D2 (first time) [अ]पि; D3.11 (both first time) [ए]व (for [अ]यं). Ñ1 (second time) बलं (sic) (for बली).—Ñ1(second time) illeg. for l. 2.—D10 repeats l. 2 after 1321*.—(l. 2) Ñ1 (first time) पति (for पतिर्). D1 (second time) मधुवनश्च; D7-9 T2 मम वनस्य (for मधुवनस्य). D1-4.11 (all second time) युष्माभिः (for अस्माभिः). D1 (first time) सदा (for स्वयम्).]

21 D10 om. 21. D1.4 om. 21[ab].—[ab]) Ñ2 D3.6 एवम् ; D11 कामम् ; T3 M1 Cv एतम् (for एतद्-). V2 B1 सर्वम् (for -अर्थम्). Ś1 Ñ1 D2.3 अनु- ; D11 मधु- ; T3 G3 इमं (for अयं). Ñ2 V2 B1.3 D6 वक्तुं प्राप्तो (by transp.); B3 व्यक्तं प्राप्तो; B4 युक्तः प्रयातो(hypm.) (for प्राप्तो वक्तुं). Ś1 Ñ1 D2.3.11 मधुवनेश्वरः; Ñ2 V2 B D6 मधुवनं प्र(B1-3 °नप्र)भुः ; D8 T2.3 G3 मधुरवागि (T2 °या गि)राः; M2 मधुवनादिह (for मधुरवागिह). —[c]) Ś1 Ñ1 D1.4 चैव; T1.3 G2.3 वृद्धो; T2 चैष (for नाम). Ñ2 V2 B D6 दधिपूर्वमुखो नाम्ना.—[d]) Ś1 Ñ1 D1-4.11 कपिः (for हरिः). D11 विख्यात- (for प्रख्यात-).—After 21, Ñ2 V2 B D6 repeat l. 1-2 of 1318*.

22 Ś1 om. 22-23. For 22-23, Ñ1 D1-4.10.11 subst. 1320*.—[a]) D5 दृष्ट्वा (for दृष्टा). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 दृष्टा(V2 °ष्ट्वा) मन्ये तथा(V2 B2 °दा) देवी; B1 (marg. also) दृष्टा देवीति मन्येहं; B3 दृष्टा देवी तथा मन्ये. —[b]) D5 पर्वतं (for तत्त्वतः). Ñ2 V2 B D6 सुमित्रानंदिवर्धन.—[c]) Ñ2 V2 D6 य(Ñ2 त)थैते हि; B1 यदेतस्य; B2 यदेते स्म; B3 यदेतेष्ट-(sic); B4 यदेतस्मिन् ; D5 T3 G1 M2.3 तथा(D5 °दा) सर्वे (for यथा सर्वे).—[d]) Ñ2 V2 B D6 हरयो मधु (for मधु वानराः).

23 Ś1 om. 23 (cf. v.l. 22).—[b]) M1 विश्रुतं (for विश्रुताः). G2 पुरुषर्षभाः.—[c]) M1 तत्तु (for दत्त-). —For 22-23, Ñ1 D1-4.10.11 (Ñ1 D1.2.4 repeat it after 1319* [r.], D4 after 1319*) subst.; Ñ2 V2 B D6 subst. l. 3-4 for 23; while Ś1 cont. l. 2 only after 1319*; whereas T3 ins. after 23:

1320* दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं शतपत्रनिभाननाम्।
संसिद्धार्था हि कपयः पिबन्तु सहिता मधु।
अदृष्ट्वा न हि ते सीतां वानराः पुरुषर्षभ।
धर्षयेयुर्मधुवनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी।

ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा लक्ष्मणः सहराघवः ।
श्रुत्वा कर्णसुखां वाणीं सुग्रीववदनाच्च्युताम् ॥ २४
प्राहृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महायशाः ।
श्रुत्वा दधिमुखस्येदं सुग्रीवस्तु प्रहृष्य च ।
वनपालं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ॥ २५
प्रीतोऽस्मि सौम्य यद्भुक्तं वनं तैः कृतकर्मभिः ।
मर्षितं मर्षणीयं च चेष्टितं कृतकर्मणाम् ॥ २६

G. 5. 63. 26
B. 5. 63. 31
L. 5. 61. 33

[(l. 1) Ñ1 (both times) D11 दृष्ट्वा; T2 दृष्टा (for दृष्ट्वा). Ñ1 (first time) D11 T2 वैदेही (for वैदेहीं). D3 दृष्टां मन्ये ततः सीतां (for the prior half). Ñ1 (first time) D11 -निभानना (for °नाम्). D2 (first time) T2 सुमित्रानंद-वर्धन (for the post. half). —Ñ1 illeg. for l. 2-4 in second occurrence. D10 reads l. 2-4 for the first time after l. 2 (first time) of 1319* repeating them here. D3.11 read l. 2 for the first time after 1319* (first time) repeating it here. D2 reads l. 2 for the first time after 1319* (first time) repeating it here and also after 1319* (r.). —(l. 2) D3 (first time) संप्राप्त- (for संसिद्ध-). Ś1 D2.3.11 (all except Ś1 first time) च (for हि). Ś1 तृषिताः; Ñ1 (first time) हरयः (for कपयः). D1.2 (third time).3.4.10.11 (all second time) कृतकार्यास्ततः सर्वे (for the prior half). Ñ1 D1-4.11 T2 (Ñ1 D2 first time, D1.4 second time, D3.11 both times) पिबंति (for पिबन्तु). Ś1 कपयो; D1-4.10.11 (D1 both times, D2 third time, D3.4.10.11 second time) हरयो; D2.3.11 (all first time) तु(D3 इ)पिता; T2 सहितं (for सहिता). —D3 (l. 3 only).11 read l. 3-4 for the first time after 21, repeating them here. —(l. 3) Ñ1 D10.11 (all first time) T2 अदृष्ट्वा (for अदृष्ट्वा). D11 (first time) सीतां हि (for ते सीतां). D1-4.10.11 (all second time) ना(D4 ता)नवाप्य(D11 तान्वेक्ष्य) हि सीतां ते(D2 ते सीतां) (for the prior half). D4 om. वानराः in second occurrence. D1.4 (both second time) वानरोत्तमाः; D2.3.10.11 (all second time) वानरेश्वर(D10 °रर्षभ) (for पुरुषर्षभ). —(l. 4) Ñ2 V2 B D6 ध्वंसयेयुर्; D3 धर्षयेते (sic); T2 भक्षयेयुर् (for धर्षयेयुर्). Ñ1 (first time) V2 D2.10 (D2.10 second time) दृष्ट्वा; B3 दृष्टा; B4 दृष्टो (sic) (for दृष्टा). Ñ2 V2 B D6 भविष्यति (for हि जानकी). D3 दृष्टा कामं तु जानकी (for the post. half).]

—After 1320* (first time), Ñ1 D1.2.4 cont.; D3 cont. l. 3 only after l. 3 (first time) of 1320*; D10.11 cont. after l. 4 (first time) of 1320*:

1321* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुग्रीवस्य महात्मनः।
लक्ष्मणो मतिसम्पन्नो वानरेशमथाब्रवीत्।
अङ्गदो यदनुप्राप्तो विचित्य दक्षिणां दिशम्।

[(l. 3) D3.11 यदि संप्राप्तो (for यदनु°). D1.2.4.10 विचित्य; D3.11 दृष्ट्वा तां (for विचित्य).]

24 [a]) T1 damaged for ततः. D11 तु हृष्टो (for प्रहृष्टो). —[b]) B4 स च (for सह-). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 राघवः सह(Ñ1 °वश्च स)लक्ष्मणः. —After 24[ab], D2 reads 19. —[c]) D3 श्रोत्रसुखां (for कर्ण°). Ñ2 V2 B D6 श्रुत्वै-तद्वचनं सौम्यं(V2 सर्वं). —[d]) Ñ2 V2 D6 -वदनाच्च्युतं; B D1.2.4 G1 -वदनच्युतां(B °तं); D3 -वचनच्युतां.

25 [a]) D1.4.5 प्रहृष्यत (sic); M1 प्राहृष्यति (for प्राहृष्यत). D1.4 भृशो (sic) (for भृशं). —[b]) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 M3 महाबलः (for °यशाः). —For 25[ab], Ñ2 V2 B D6 subst.:

1322* प्रहृष्टस्य च रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः।

[V2 B1 तु (for both च). Ñ2 D6 संप्रहृष्टस्य (for प्रहृष्टस्य च).]

—[c]) D3 दधिमुखश्च (for °खस्य). Ñ1 D1-4 [ए]तत्; D7.11 [ए]व; D9 [ए]वं (for [इ]दं). Ś1 Ñ2 V2 B D6.10 इदं(Ś1 D10 दृष्ट्वा) दधिमुखं वाक्यं(Ś1 D10 चैव). —Ñ2 V2 B D6 om. (hapl.) 25de. —[d]) M1 स (for तु). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 चाप्य(Ś1 च प्र [sic])हृष्यत (for तु प्रहृष्य च). D3 सुग्रीवस्य प्रहृष्यत (sic). —[f]) D3 प्रहृष्टः (for सुग्रीवः). Ś1 D10 चाभ्यभाषत; Ñ2 V2 B1.2 D6 मुदितोब्रवीत् (B2 °वदत्); B3.4 वाक्यमब्रवीत् (for प्रत्यभाषत). ❀ Cv: सुग्रीवः प्रत्यभाषतेत्यत्र सुग्रीवशब्दः शोभ(भन)ग्रीव इति गुणवचनः। अन्यथा पुनरुक्तिः स्यात्।; so also Cr.m. g.t and Cg further adds क्रियाभेदेनापुनरुक्तिर्वा. ❀

26 Ñ1 om. 26. B3 transp. [ab] and [cd]. —[ab]) D5.7.9 G1 M3 सोहं; D11 मेद्य (for सौम्य). D1-4.11 वनं तत्; T1.3 G2.3 वानरैः (for वनं तैः). Ñ2 V2 B D6 प्रीतोस्मि मा भून्मन्युस्ते कृतकर्मा स वानरः(Ñ2 राघवः). —[cd]) D5 धर्षणं; D7.9 M1 धर्षितं (for मर्षितं). G3 धर्षणीयं; Ck as in text (for म°). Ñ2 V2 B D3.6 M2 मर्षणीयं च मे तस्य(D3 तेषां तत्; M2 मे तेषां); D5 अमर्षणीयमेतेषां (for °). Ñ2 V2 B D6 कृतकर्मणः. Ś1 D1.2.4.10.11 T2 तेषां च(T2 तु) कृतकार्याणां मर्षणीयं(T2 धर्षयामि) विचेष्टितं(D1 °तुं). —After 26, Ś1 Ñ2 V2 B D1-4.6.7.9-11 T2 Ct ins.; while Ñ1 ins. l. 2 only after 25:

1323* गच्छ शीघ्रं मधुवनं संरक्षस्व त्वमेव हि।
तांश्च प्रेषय सर्वांस्त्वं हनुमत्प्रमुखान्कपीन्।

[(l. 1) D3 यथा पुरा (for त्वमेव हि). Ñ2 V2 B D6 संरक्ष त्वं यथोचितं (for the post. half). —(l. 2) Ś1 तान्प्रेषयेह; D7.9 T2 शीघ्रं प्रेषय (for तांश्च प्रेषय). B1 D7.9.11

G. 5. 63. 28
B. 5. 63. 32
L. 5. 61. 39

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्प्रधाना-
ञ्शाखामृगांस्तान्मृगराजदर्पान् ।
द्रष्टुं कृतार्थान्सह राघवाभ्यां
श्रोतुं च सीताधिगमे प्रयत्नम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु हृष्टो दधिमुखः कपिः ।
राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीवं चाभ्यवादयत् ॥ १
स प्रणम्य च सुग्रीवं राघवौ च महाबलौ ।
वानरैः सहितैः शूरैर्दिवमेवोत्पपात ह ॥ २
स यथैवागतः पूर्वं तथैव त्वरितो गतः ।
निपत्य गगनाद्भूमौ तद्वनं प्रविवेश ह ॥ ३

T2 तान् (for त्वं). Ñ1 तांस्ततः प्रेषयामास (for the prior half). D1.2.4.11 हरीन् (for कपीन्).]

27 D6 om. 27.—^{a}) Ñ2 सर्वान् (for शीघ्रं).—^{b}) B4 -दर्पितान् (for -दर्पान्).—^{c}) B3 दृष्ट्वा; D7.9 प्रष्टुं (for द्रष्टुं).—^{d}) B3 तु (for च). Ś1 V2 B3 D1–4.10.11 -[अ]धि(V2 °भि)गम-(D1–4.11 °मं [sic]); B2 -[अ]वगमे (sic) (for -[अ]धिगमे). Ñ V2 B T2 G1 प्रवृत्तिं; D1.3.4 प्रयत्नात्; D2.10.11 °त्नान् (for प्रयत्नम्). ❀ Cg: अस्मिन्सर्ग एकोनत्रिंशच्छ्लोकाः. ❀ —After 27, D5.7–9 S ins.:

1324* प्रीतिस्फीताक्षौ संप्रहृष्टौ कुमारौ
दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानराणां च राजा।
अङ्गैः संहृष्टैः कर्मसिद्धिं विदित्वा
बाह्वोरासन्नां सोऽतिमात्रं ननन्द।

[(l. 1) D8 तथैव (for कुमारौ).—(l. 3) D5.7.9 Ct प्रहृष्टैः; T2 स हृष्टैः; Cv.r.m.g.k as above (for संहृष्टैः). D7.9 M1 Ct कार्य-; Cr.m.g.k as above (for कर्म-).—(l. 4) D7.9 Cr अतिमात्रं (for सोऽतिमात्रं).]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D10 मधुवनभंगः; Ñ1 D1.2.4 सुग्रीववाक्यं; Ñ2 V2 B D6 दधिमुखनिवेदनं; D3 दिग्विजये दधिमुखसांत्वनः; D11 सुग्रीवदधिमुखवाक्यं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 64; V2 54; B1.2 D5.7–9 T1.3 G M1.3 63; B3 59; B4 68; D3 67; D6 65; T2 M2 62.—After colophon, T3 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.2 with श्रीरामाय नमः.

62

☞ V1 illeg. for 1 – 13^{b} (cf. v.l. 5.60.28).

1 ^{a}) Ś1 उक्ते तु (for उक्तस्तु). B3 सुग्रीवेणैव संहृष्टो.—^{b}) B3 वीरो (for हृष्टो). Ñ2 V2 (marg. also) B1-3 D6 हरिः; B4 [ऽ]ब्रवीत् (for कपिः).—For 1^{c}–2^{b}, Ś1 Ñ1 D1–4.10 subst. 1325*; while Ñ2 V2 B D6.11 subst. l. 1 only of 1325* for 1^{cd}.

2 ^{ab}) V2 B1.2 प्रणम्य तु; B3 तु प्रणम्य (for प्रणम्य च). B4 प्रणम्य च स (by transp.). D8 रामलक्ष्मणौ (for च महाबलौ). Ñ2 V2 B D6 राघवं (B4 °वं च) लक्ष्मणं तथा (B1 °दा) (for ^{b}). D11 संप्रणम्य तु सुग्रीवे राघवे लक्ष्मणे तथा.—For 1^{c}–2^{b}, Ś1 Ñ1 D1–4.10 subst.; Ñ2 V2 B D6.11 subst. l. 1 only for 1^{cd}:

1325* उक्त्वा धन्योऽहमस्मीति चरणावभ्यवादयत्।
राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीवं चाभ्यवादयत्।

[(l. 1) B3 उक्तो (for उक्त्वा). D11 (with hiatus) अन्यो (for धन्यो). Ñ1 D1.4 तस्य पादाववंदयत् (Ñ1 °वंदिते [sic]); B4 चरणानभिवादयत् (for the post. half).—(l. 2) Ñ1 सलक्ष्मणं (hypm.). D2 [अ]ति (for [अ]भि-).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सह शूरैस्तैर्; Ñ2 V2 B D6 सहितैः सर्वैर्; D7–9 सहितः शूरैर्; T2.3 सह तैः शूरैर्; M2 सचिवैः शूरैर्; Cg as in text (for सहितैः शूरैर्). ❀ Cg: वानरैः सहितैरिति पाठः. ❀ —^{d}) D2 एत्य पपात (for एवोत्पपात). B2 च (for ह).

3 ^{a}) B4 D11 तथैव; G3 यदैव; M2 यथा च; Ck as in text (for यथैव). B4 श्रीमांस्; D1.4.11 शीघ्रं; D3 तूर्णं; D8 क्षिप्रं (for पूर्वं). Ś1 Ñ V2 B1-3 D6.10 य(D6 त)थैव (Ñ1 स यथैव [hypm.]) चागतः श्रीमांस् (Ś1 Ñ1 D10 शीघ्रं).—^{b}) D11 यदा; G3 तदा (for तथा). Ś1

स प्रविष्टो मधुवनं ददर्श हरियूथपान् ।
विमदानुद्धतान्सर्वान्मेहमानान्मधूदकम् ॥ ४
स तानुपागमद्वीरो बद्ध्वा करपुटाञ्जलिम् ।
उवाच वचनं श्लक्ष्णमिदं हृष्टवदङ्गदम् ॥ ५

सौम्य रोषो न कर्तव्यो यदेभिरभिवारितः ।
अज्ञानाद्रक्षिभिः क्रोधाद्भवन्तः प्रतिषेधिताः ॥ ६
युवराजस्त्वमीशश्च वनस्यास्य महाबल ।
मौर्ख्यात्पूर्वं कृतो दोषस्तद्भवान्क्षन्तुमर्हति ॥ ७

G. 5. 64. 7
B. 5. 64. 8
L. 5. 62. 8

D1.3-5.7.9-11 M3 Ck स्वरितं. Ñ1 ययौ (for गतः). Ñ2 V2 B D6 स्वरितं स(Ñ2 B3 D6 प्र; V2 सं) ययौ तथा. —B3 om. 3^c–5.—^c) D5 reads from सौ up to ^d in marg. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 भूमिं (for भूमौ).

4 B3 om. 4 (cf. v.l. 3).—^a) Ñ2 V2 B1.2 D6 प्रविश्य तत् (for स प्रविष्टो). D8 मधुवने; T1 * * * नं (damaged) (for मधुवनं). B4 प्रविश्य तद्वनं तत्र.—^c) Ñ2 D6 विमर्दाद् (for विमदान्). Ś1 Ñ B1(before corr.).2.4 D1-6.8.10.11 M उत्थितान्; V2 कुलितान्; B1 (marg. after corr.)उचितान्; T3 उद्वितांत् (sic) (for उद्धतान्).—^d) Ś1 Ñ1 D10 हीय(Ñ1 वेप)मानमदात्ययान्; Ñ2 V2 B1.2.4 D3.6 वेपमानान्महा(B1.2 D3 °दा)त्यये; D1.2.4.11 वेपमानान्मदा(D11 °हा)त्ययात् (D1.11 °यान्).

5 B3 om. 5 (cf. v.l. 3).—^a) Ś1 D10 अनुगतो; Ñ1 D11 अनुनयद्; Ñ2 B1.2 D6 उप(B1 °पा)चरन्; B4 वंदयद् (subm.); D1.4 अनुमनन्; D2 अनुललन् (for उपागमद्). D3 ते सर्वे वानरश्रेष्ठा.—^b) D1.2 -[अं]जलिः. T1 ब * * * *टांजलिं(damaged).—^c) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 हृष्टम्; Ñ2 चैव; V2 चेदं (for श्लक्ष्णम्). D3 ऊचिरे प्रसृतं वाक्यम्.—^d) Ñ2 श्लक्ष्णं; V2 हृष्टं; D6 om.; D8 हितं (for इदं). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 इदं दधिमुखः(D3.4 °खं) कपिः(D3 °पिं); D5 इदं च हृष्टगद्गदं.—After 5, D3 ins.:

1326* अस्माभिर्मदमत्तैश्च यूथपैश्च महाबलैः ।

6 D3 transp. ^ab and ^cd (including star passages).—^a) B3 स मां (for सौम्य). D1.4.10.11 [आ]रोषो (for रोषो).—^b) V2 असि ताडितः; B1-3 असि वारितः; D3.8 G1 अभिवादितः; D7.8(marg. also).9 Ct परिवारि(Ct °र)- णं; T2 Ck परिवारितः(Ck °तं); M1 अविचारितं; M2 इह वारितं; Cv.r °तं; Cg as in text (for अभिवारितः). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 यदमी(Ś1 Ñ1 D10 °स्मा)भिर्निवारिताः (D11 °तः).—After 6^ab, D3 ins. :

1327* अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानात्पिबन्सह हरीश्वरैः ।

—^c) Ś1 Ñ V2 B D1-4.6.10.11 यदि वा ज्ञानाद् (for रक्षिभिः क्रोधाद्).—^d) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 संप्रधर्षिताः (Ś1 Ñ1 D11 °तः); T1 प्र * * * * (damaged) (for प्रतिषेधिताः). Ñ2 V2 B1.2.4 D6 न कश्चिन्नाप(Ñ2 V2 B1 [before corr.] D6 °दप)राध्यति; B3 नात्र कार्यमपराध्यति. ❀ Cm.t : एभिरज्ञानात्क्रोधाच्च भवन्तः प्रतिषेधिता इति यदेतत्परिवारितं(Ct °णं) परितो वारणं प्रति रोषो न कर्तव्य इति योजना(Ct °त्यर्थः) ।; Cg : एभिर्वानरैरभिवारितः, अभिवारितोऽसीति यत्, अत्रार्थे रोषो न कर्तव्यः । भवन्त इति पूजायां बहुवचनम् । न च हनुमदादिकमादाय बहुवचनम्, उत्तरश्लोकेऽपि युवराजस्त्वमित्युक्तेः । अज्ञानात्क्रोधात्, अज्ञानयुक्तक्रोधादित्यर्थः । अभिवारितमिति पाठे लिङ्गव्यत्यय आर्षः । केचित्तु—अज्ञानात्क्रोधाच्च भवन्तः प्रतिषेधिता इत्येतत्परिवारितं परिवारणं प्रति रोषो न कर्तव्य इति योजयन्ति ।; Ck : भवन्तः प्रतिषेधिताः प्रतिषिद्धा इत्यर्थः. ❀ —After 6, Ñ1 ins.:

1328* एवं मुख्यान्हरीन्सर्वान्दृष्ट्वा दधिमुखः कपिः ।;

while D3 ins. after 6^cd (transp.):

1329* मौर्ख्याद्बालस्वभावाच्च तत्र बद्धोऽयमञ्जलिः ।
एतच्छ्रुत्वा च वचनं दधिवक्त्रः प्रहर्षितः ।
क्षान्तमेव मया सर्वं नास्ति कोऽपि व्यतिक्रमः ।

—Ñ1 D3 cont.; Ś1 D1.2.4.10.11 ins. after 6:

1330* उवाच वचनं श्लक्ष्णमङ्गदं कनकाङ्गदम् ।

[Ñ1 हृष्टम् (for श्लक्ष्णम्). D4 तमुवाच वचः श्लक्ष्णम् (for the prior half). D1 चांगदं (for अङ्गदं). Ś1 D10 कांचन- (for कनक-).];

—D3 further cont.:

1331* आर्य कोऽहं तव विभो मातुलस्ते विभुः कपे ।

—Thereafter D3 cont.; while D7.9 T2 (repeats after 7^ab) ins. 1332* after 6.

7 ^a) Ś1 D2.10 युवराज. G3 च (with hiatus) (for त्वम्).—^b) B3 D1.2.4-6 G3 M2 महाबलः; B4 महाभुज (for °बल).—After 7^ab, Ś1 Ñ1 D1.2.4.8.10.11 ins.; D7.9 T2 ins. after 6, T2 alone repeating after 7^ab; D3 cont. after 1331*:

1332* श्रान्तो दूरादनुप्राप्तो भक्षयस्व स्वकं मधु ।

[D1.4 दूरपरिश्रांतो (for दूरादनुप्राप्तो). D1.2.4 T2 (second time) भक्षय त्वं; D3 भक्षयंश्च; D11 °यस्वम् (for °यस्व). D11 इदं (for स्वकं). Ñ1 स्वयं भक्षयते मधु (for the post. half).]

—Thereafter, Ś1 cont.; D2.11 cont. after 1334*; D10 ins. after 8:

1333* योऽयं मौर्ख्यात्प्रकारो मे तत्र त्वां संप्रसादये ।

[D11 ने (for त्वां). D11 प्रहारो (for प्रकारो) and संप्रसादयेत् (for °ये).]

G. 5. 64. 9
B. 5. 64. 8
L. 5. 62. 10

यथैव हि पिता तेऽभूत्पूर्वं हरिगणेश्वरः ।
तथा त्वमपि सुग्रीवो नान्यस्तु हरिसत्तम ॥ ८
आख्यातं हि मया गत्वा पितृव्यस्य तवानघ ।
इहोपयानं सर्वेषामेतेषां वनचारिणाम् ॥ ९
स त्वदागमनं श्रुत्वा सहैभिर्हरियूथपैः ।
प्रहृष्टो न तु रुष्टोऽसौ वनं श्रुत्वा प्रधर्षितम् ॥ १०
प्रहृष्टो मां पितृव्यस्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
शीघ्रं प्रेषय सर्वांस्तानिति होवाच पार्थिवः ॥ ११
श्रुत्वा दधिमुखस्यैतद्वचनं श्लक्ष्णमङ्गदः ।
अब्रवीत्तान्हरिश्रेष्ठो वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १२
शङ्के श्रुतोऽयं वृत्तान्तो रामेण हरियूथपाः ।
तत्क्षमं नेह नः स्थातुं कृते कार्ये परंतपाः ॥ १३

—^{cd}) D8 मौढ्यात् (for मौर्ख्यात्). D5 पूर्वकृतो; T2 पूर्वकृतान् (for पूर्वं कृतो). D7.9 T1 Ct रोषस्; T2 दोषांस् (for दोषस्). G1 दोषः कृतः पूर्वं (by transp.). M3 तं (for तद्). D5 G2 (before corr. as in text) M3 अर्हसि (for अर्हति). Ñ1 मया सौम्यादनुज्ञाना * त्यक्तस्त्वमजानता. —For 7^{cd}, Ś1 (reads after 1330*) Ñ2 V2 B D2.6.10.11 subst.:

1334* मूर्खैरेतैर्यदुक्तस्त्वं तत्र बद्धोऽयमञ्जलिः ।

[Ś1 D2.10 सर्वमेतद्; D11 सर्वमेव (for मूर्खैरेतैर्). B3 यदुक्तस्तु; D11 तदुक्तस्त्वं (for यदुक्तस्त्वं). V2 B1.4 मया; B3 मम (for ऽयम्).]

—Then Ñ2 V2 B D6 cont.:

1335* श्रान्तस्य दूरात्प्राप्तस्य स्वकं भक्षयतो मधु ।
यो मौर्ख्यादपकारी मे तत्राहं त्वां प्रसादये ।

[(l. 2) B3 अधिकारी; D6 अपकारो (for अपकारी). B2 (marg. also) ते (for मे). B4 तदा (for तत्र).]

—For 7^{cd}, D1.3.4 subst.; Ś1 D10 cont. after 1333*; Ñ1 ins. after 7:

1336* मया मौर्ख्यान्न विज्ञातस्तत्र बद्धोऽयमञ्जलिः ।

[Ñ1 illeg.; D3 एभिर्मौर्ख्यात्कृते दोषे (for the prior half). D3 मया (for तत्र).]

8 D5 T1.3 G M om. 8. Ś1 reads 8 after 10^{ab}. —^{a}) B1 तथैव; D3 यथा च (for यथैव). Ñ2 V2 B D6 तु; D3 [ए]व (for हि). V2 B1.2.4 स; B3 च (for ऽभूत्). —^{b}) D3 राजा (for पूर्वं). Ñ2 V2 B D6 कपि- (for हरि-). —^{c}) Ś1 D10.11 सुग्रीव; V2 B D1–4.6 सुग्रीवाद् (for सुग्रीवो). —^{d}) Ś1 Ñ D1.2.4.6.10.11 नान्यो वै; V2 B4 अनन्यो; B1–3 अन्यो न; D3 मान्योसि (for नान्यस्तु). Ś1 D10.11 -यूथप (D11 °पः); Ñ1 B3 -पुंगव (Ñ1 °वः); B4 D1 T2 -सत्तमः (for -सत्तम). —After 8, D10 reads 1333* and 1336*.

9 Ś1 D1–4.10.11 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ñ2 V2 B D6 च (for हि). Ñ2 V2 D6 सर्वं; T1 damaged (for गत्वा). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 गत्वाख्यातं मया तात (Ñ1 तेभ्यः; D2 तुभ्यं); D3 समाख्यातमितो गत्वा. —^{b}) Ñ1 D1.2.4.11 महात्मनः; Ñ2 V2 B D6 तव प्रभो; D3 मया तव; D7 महानघ (for तवानघ). —^{c}) D3 [उ]पयांतं; Cr.k as in text; Cg °यातं (for °यानं). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 भवतां; Ñ2 V2 B D6 युष्माकं; D3 भवतः (for सर्वेषाम्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 सर्वेषां; D2 T2 भवतां (for एतेषां). Ñ2 V2 B D6 सर्वेषां हरिपुंगव (Ñ2 B1 D6 °सत्तम; B4 °वाः); D3 सह सर्वैः प्लवंगमैः.

10 ^{a}) D7.9 भवद्- (for स त्वद्-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 स (Ñ1 ये) तु त्वामागतं श्रुत्वा (Ñ1 ज्ञात्वा); Ñ2 V2 B D6 त्वां तु प्राप्तमिह श्रुत्वा. —^{b}) B2 सहितैर् (for सहैभिर्). Ś1 D7.9 वनचारिभिः; Ñ1 D1–4.10.11 कपिकुंजरैः; M2 हरिपुंगवैः. —After 10^{ab}, Ś1 reads 8. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 त्वसंहृ (D1 °तु; D10 °ह)ष्टो; D3 तु संक्रुद्धो; G3 तु तुष्टोसौ (for तु रुष्टोऽसौ). Ñ2 V2 B1–3 D6 संहृष्टो न च संक्रुद्धो; B4 संप्रहृष्टो न च क्रुद्धो. —^{d}) D3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). D3 तु धर्षितं; D11 प्रधर्षणं (for प्रधर्षितम्).

11 Ś1 om. 11. —^{a}) Ñ V2 B1.3.4 D6.11 मामब्रवीत्; B2 D1–4.10 मां चाब्रवीत्; G3 प्रहृष्टोहं; M2 संप्रहृष्टः (for प्रहृष्टो मां). —^{b}) B3 प्लवगेश्वरः (for वानरे°). —^{c}) Ñ V2 B1.3.4 D2.3.6.10.11 तान्सर्वान् (by transp.); D1.4 तांस्त्वं हि (for सर्वांस्तान्). B2 शीघ्रं प्रवेशय सर्वान्. —^{d}) Ñ V2 B D1.2.4 (D1.4 with hiatus).6.10.11 इति छं (B1 [before corr.] च्छं)देन (Ñ1 शीघ्रेण) गम्यतां; D3 अंगदप्रमुखानिह.

12 ^{a}) T1 * * * खस्य (damaged) (for दधिमु°). D3.11 [ए]व; D8 M3 [इ]दं (for [ए]तद्). —^{b}) D11 तद्वनं (sic) (for वचनं). V2 स्निग्धम् (for श्लक्ष्णम्). —^{c}) D10 तु (for तान्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 G1 M2 हरिश्रेष्ठान्; Ñ2 D6 हरीन्सर्वान्; V2 B हरिवरान् (for °श्रेष्ठो). —^{d}) Ñ2 V2 B D6 सर्वा (Ñ2 D6 वीरा)नेव (Ñ2 D6 °वं) प्रहर्षयन्.

13 ^{a}) D11 स्तुतो (for श्रुतो). —^{b}) D3 -सत्तमाः; M3 -पुंगवाः (for -यूथपाः). Ś1 Ñ V2 B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 राज्ञा वानरपुंगवाः (Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 °यूथपाः). —After 13^{ab}, T2 ins.:

1337* दर्शनं काङ्क्षतास्माकं पितृव्येन महात्मना ।

—Thereafter T2 cont.; while Ś1 Ñ D1–4.7–11 ins. after 13^{ab}; V2 B1.2.4 D6 subst. for 13^{cd}; B3 subst. for 13:

1338* अयं च हर्षादाख्याति तेन जानामि हेतुना ।

पीत्वा मधु यथाकामं विश्रान्ता वनचारिणः ।
किं शेषं गमनं तत्र सुग्रीवो यत्र मे गुरुः ॥ १४
सर्वे यथा मां वक्ष्यन्ति समेत्य हरियूथपाः ।
तथास्मि कर्ता कर्तव्ये भवद्भिः परवानहम् ॥ १५
नाज्ञापयितुमीशोऽहं युवराजोऽस्मि यद्यपि ।
अयुक्तं कृतकर्माणो यूयं धर्षयितुं मया ॥ १६
ब्रुवतश्चाङ्गदस्यैवं श्रुत्वा वचनमव्ययम् ।
प्रहृष्टमनसो वाक्यमिदमूचुर्वनौकसः ॥ १७
एवं वक्ष्यति को राजन्प्रभुः सन्वानरर्षभ ।
ऐश्वर्यमदमत्तो हि सर्वोऽहमिति मन्यते ॥ १८
तव चेदं सुसदृशं वाक्यं नान्यस्य कस्यचित् ।
संनतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छुभभाग्यताम् ॥ १९

G. 5. 64. 20
B. 5. 64. 20
L. 5. 62. 21

[Ñ2 V2 B1.2.4 D6.8.11 हि; B3 प्र- (for च). B1-3 जानीम (for जानामि). V2 तेन जानीमहे तथा (for the post. half).]

—Ñ2 reads 13^{cd} in marg. D3.11 transp. 13^{cd} and 14^{ab}.—^{c}) Ñ2 illeg. for तत्क्षमं नेह. Ś1 तत्कृतो; D10 तत्कृते; T1.2 (before corr. as in text).3 G3 तत्क्षणं (for तत्क्षमं). Ñ1 D1.4 G2 सं- (for नः). D9 स्थानं (for स्थातुं). D11 न वः क्षेममिह स्थातुं. ❀ Ck : नास्थातुमित्यत्र न इति पदम्. ❀ —^{d}) D1.3.4.11 कृत-; D5 reads in marg. (for कृते). D3.4 कार्यैर् (for कार्ये). Ś1 Ñ D1-5.10.11 विशेषतः (for परंतपाः).

14 D3.11 transp. 13^{cd} and 14^{ab}.—^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B D1-3.6.10.11 पीतं (for पीत्वा). B4 -वनं (for यथा-). Ś1 -कालं (for -कामं).—^{b}) D7.9 विक्रांता (for विश्रान्ता). Ñ2 V2 B D6 सर्वैरस्माभिरुत्कटैः.—^{cd}) Ñ2 V1 B2 D6.11 तत्क्षमं; V2 B4 तत्क्षेमं; B3 तत्क्षणं; D1.4 विशेष-; T2 किं शेष- (for किं शेषं). D9 G1 यत्र; Cg.k as in text; Cg*p* तच्च (for तत्र). B4 सुप्रीतो (for सुग्रीवो). Ś1 Ñ V B2-4 D6.7.9.11 वानरः; D1.2.4.10 वानराः; Cg.k as in text (for मे गुरुः). B1 गच्छेम तत्र सुग्रीवो यत्र रामः सलक्ष्मणः; D3 विशेषं तत्र गमनं कांक्ष्यंतां तस्य दर्शनं.

15 B3 om. (hapl.) 15-19.—^{a}) Ś1 Ñ1 च वीक्ष्यंते; B2 मां रक्षंति; D10 च वीक्षंते (for मां वक्ष्यन्ति).—Ñ1 illeg. for 15^{b}.—^{b}) Ś1 D10 समेता; Ñ2 V B1.2.4 D6.11 भवंतो (for समेत्य). D7.9 M2 -पुंगवाः (for -यूथपाः).—^{c}) G3 तदा (for तथा). Ś1 D1-4.10.11 तद्वाक्यं; Ñ1 कर्तव्यं (for कर्तव्ये). Ñ2 V B1.2.4 D6 तथा प्रतिविधातव्यं.—^{d}) Ñ1 भवतः; Ñ2 V B1.2.4 D6 भवत्सु (for भवद्भिः). D1.4 परिवारितः (for परवानहम्).

16 B3 om. 16 (cf. v.l. 15).—^{a}) Ñ2 V B1.2.4 D6 M2 आज्ञापयितुम्; D1 न ज्ञाप° (for नाज्ञा°). G1 (before corr. as in text) ईशे (for ईशो). D2.11 वै (for ऽहं).—^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 (om., orig. न).4 D1.2.4.5.10.11 [ऽ]पि; Ñ2 B2 D6 हि (for ऽस्मि). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 [अ]हं (for [अ]पि).—^{c}) Ś1 D10 न युक्तं; Ñ1 V2 B1.4 युक्तं तु; Ñ2 V1 D6 युक्तं हि; B2 युक्तं च (for अयुक्तं).—^{d}) D3 आज्ञापितुं (for धर्षयितुं). Ñ1 D7.9 Ck.t बलात्; D3 रुषा (for मया). Ñ2 V B1.2.4 D6 यूयं समनुवर्तितुं (Ñ2 V1 °तं; V2 °तेनं). ❀ Cv : अयुक्तमिति । मुनिकृतमेव तदव्ययम् । अन्यथा अयुक्ता इति वक्तव्यम् ।; so also Cr.m.g. Cg further adds शक्यमितिवत्सामान्योपक्रमान्नपुंसकैकत्वनिर्देश इत्यप्याहुः ।; Ct : कृतकर्माणो यूयम् कृतकर्मणो युष्मानित्यर्थ आर्षमिदम् । तथाप्यतः परम् बलाद्धर्षयितुं न युक्तम्. ❀ —After 16, Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 ins.:

1339* युक्तं हि कृतकार्याणां युष्माकमनुवर्तितुम् ।

[Ś1 Ñ1 D11 -कर्माणां (metri causa) (for -कार्याणां). Ñ1 D1.4 -वर्तनं; D10 -वर्तितं; D11 -वर्तिनां (for -वर्तितुम्). D3 युक्तं युष्माभिः सिद्धार्थैर्मया समनुवर्तितुं (sic).]

17 B3 om. 17 (cf. v.l. 15).—^{a}) Ñ2 V B1.2.4 D6 ब्रुवाणस्य (for ब्रुवतश्च). Ñ2 V B4 D6 [ए]तच्; D3 [ए]व (for [ए]वं). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 एवं तस्य ब्रुवाणस्य.—^{b}) Ś1 Ñ1 वानरम् (for वचनम्). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6-11 T2 उत्तमं (for अव्ययम्).—^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.8.10.11 G1 -वदना; D6 -मानसाः (for -मनसो). Ñ2 V B1.2.4 D6 सर्वे (for वाक्यम्).—D1 reads 17^{d}-19^{c} twice.—^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D6 व्याजहुस्ते महाबलाः.

18 B3 om. 18 (cf. v.l. 15). D1 repeats 18 (cf. v.l. 17).—^{a}) Ś1 Ñ1 D10 क एवं वी(D10 व)क्ष्यते वीरं(Ś1 °रः; D10 °र); Ñ2 V B1.2.4 D1(both times) 2.6.11 G1 M2 क एवं(D2 °तां; D11 °तां) व(B4 मो)क्ष्यते वाचं(B2 D1 °क्यं; G1 M2 राजन्); D3.4 क एवं वक्ष्यति वचः(D4 वाक्यं).—^{b}) B2.4 स; D1 (both times).4 त्वं (for सन्). Ś1 Ñ1 D1 (first time).3.4.10 वानरोत्तम(D1 second time °मः); V2 B1.2 D5 वानरर्षभः(B1 °भाः). D2 प्रभुः सत्त्वान्नरोत्तम; D11 प्रभुशक्त्या नरोत्तमः.—^{c}) B4 [ऽ]पि (for हि). D3 ऐश्वर्ये च प्रमत्तो हि.—^{d}) B4 [ऽ]यम् (for ऽहम्). D3 गम्यते (for मन्यते).

19 B3 om. 19 (cf. v.l. 15). D1 repeats 19^{abc} (cf. v.l. 17).—^{a}) Ś1 Ñ1 D1(both times).2.4.10. [ए]वं; D11 [ए]व (for [इ]दं). D1(both times).2.4 तु सदृशं; D5 स्वसदृशं; D11 तु सादृश्यं (for सुसदृशं). Ñ2 V B1.2.4 D3.6 तदेवं(V1 °वेदं; V2 °वैवं; B1.2 °दिदं; D3 °वैतत्) सदृशं वाक्यं; B1 (marg. also) तवेदं यादृशं वाक्यं;

G. 5. 64. 21
B. 5. 64. 21
L. 5. 62. 22

सर्वे वयमपि प्राप्तास्तत्र गन्तुं कृतक्षणाः ।
स यत्र हरिवीराणां सुग्रीवः पतिरव्ययः ॥ २०
त्वया ह्यनुक्तैर्हरिभिर्नैव शक्यं पदात्पदम् ।
कश्चिद्गन्तुं हरिश्रेष्ठ ब्रूमः सत्यमिदं तु ते ॥ २१
एवं तु वदतां तेषामङ्गदः प्रत्यभाषत ।
बाढं गच्छाम इत्युक्त्वा उत्पपात महीतलात् ॥ २२
उत्पतन्तमनूत्पेतुः सर्वे ते हरियूथपाः ।
कृत्वाकाशं निराकाशं यन्त्रोत्क्षिप्ता इवानलाः ॥ २३
तेऽम्बरं सहसोत्पत्य वेगवन्तः प्लवंगमाः ।
विनदन्तो महानादं घना वातेरिता यथा ॥ २४

G2 तत्र चेदंग सदृशं. —b) Ñ2 V B1.3.4 D6 भुवि (for वाक्यं). B1 कर्हिचित् (for कस्य°). Ś1 Ñ1 D1(both times).2.4.10.11 ना(D11 मा)न्यस्य हरिपुंगव(D11 °वः); D3 नान्यस्य भुवि कस्यचित्. —c) B1 (after corr. as in D2)संमतिर्; D2 संततिर् (for संनतिर्). D3 च (for हि). D1(both times).4 तम् (for तव). B1 G3 ख्याति(G3 °तिर्); D1 (first time) [आ]ख्यातिं; D3 T2.3 [आ]ख्यातिर्; Ct as in text (for [आ]ख्याति). —d) D2 भविष्यां (for भविष्यच्). Ñ2 V B1.2 D6 शुभमंगद(V1 B1 °दं); D5.7–9 M3 Cm.t शुभयोग्यतां; D11 G3 शुभवाक्यतां. D1.4 भविष्यां च सुभाग्यतां; D3 वसिष्ठगुणसंपदां.

20 a) T2 अति-; T3 इह; G1 अनु-; G3 इव (for अपि). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 प्राज्ञ(B2 °ज्ञः; B4 D11 °ज्ञा); G3 [अ]प्राप्तास् (for प्राप्तास्). —b) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 गंतुं तत्र (by transp.) (for तत्र गन्तुं). Ñ2 V B1–3 D6 -त्वराः; B4 D11 Cr -क्षणः; Cg.k.t as in text (for -क्षणाः). —cd) B1.4 तत्र (for यत्र). V2 कपिर्; D8 G2 M2 प्रभुर् (for पतिर्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 यत्रासौ वानरश्रेष्ठः सुग्रीवो हेमपिंगलः(D1.4.11 हरिपुंगवः).

21 a) Ś1 Ñ1 D2.10 त्वनुक्तैर्; B1.2 D6.11 T1.3 ह्यनुक्ते; B3 [अ]नुक्तेन; D1.4 त्वनुक्ते; D3 त्वदुक्तैर्; D9 स्त्वनुक्तैर् (for ह्यनुक्तैर्). —b) D3 G3 [ए]वं (for [ए]व). D9 शंक्यं (for शक्यं). Ñ2 V B D6 नेह युक्तं कथंचन; D1.4 निर्विशंक्यं(D4 °कं) पदात्पदं. —d) Ś1 Ñ1 D2.10.11 सत्यमेतद्वदा(D2.11 °द्ब्रुवा)महे; D1.4 मन्यसे तद्वदामहे; D3 संविधत्स्व यदुत्तरं. —For 21cd, Ñ2 V B D6 subst.:

1340* व्याहर्तुं हरिशार्दूल तत्त्वमेतन्निबोध नः ।

[B1 (marg. also as above) न हंतुं (for व्याहर्तुं). V2 * त्वम्; B3 सत्यम् (for तत्त्वम्). V2 एवं; B1.4 एव (for एतन्). V2 निबोधयन्; D6 निबोधत (for निबोध नः).]

22 a) D11 om. तु (subm.). Ś1 Ñ V B D2.3.6.10.11 ब्रुवतां (for वदतां). —b) V B2–4 D11 समहृष्यत (for प्रत्यभाषत). B1 अंगदस्य प्रकृष्टवत् (marg. also °दः समभाषत). —c) D7.9 साधु (for बाढं). —T1 damaged from गच्छाम up to उत्पपात in d. V B1.2 गच्छासि; B4 इच्छामि (with hiatus); D11 गच्छेम (for गच्छाम). Ñ2 V B1–3 D3.6.11 चेति (for इति). D5 [उ]क्तं (for [उ]क्त्वा). —d) D5.7.9 T2.3 G3 M2.3 Cm.t खमुत्पेतुर् (M2 °त्पेते); Cr.g.k as in text (for उत्पपात). D7.9 M3 महाबलाः; G3 महाबलात् (for महीतलात्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 खमुत्पत्य च(D1.4 स) भूतलात्; Ñ2 V1 B1.3.4 D6 खमुत्पतितवान्कपिः(V1 B4 °न्भुवः; B1 °न्प्रभुः; B3 °न्तव [sic]); V2 खमुत्पेतुः स भूतलात्; B2 (marg. also as in B4) खमुत्पतति वानरः; D3 भूतलादुत्पपात खं; D11 खस्मात्पतति भूतले (sic). ❀ Cr.k: उक्त्वा उत्पपातेत्यत्र असंधिरार्षः. ❀

23 a) Ñ2 D6 खमुत्पेतुः; V2 B1.4 D1.2.4 समुत्पेतुः (for अनू°). Ś1 Ñ1 D10 तमुत्पतंतमुत्पेतुः. —b) T1.3 G3 तु; T2 तं (for ते). —d) Ś1 Ñ1 D2.3 यंत्रक्षिप्ता; Ñ2 V D4.7.8 T2 G1 M3 Ct यंत्रोत्क्षिप्ता; B4 D5 यंत्राक्षिप्ता; D1.10.11 यत्र क्षिप्ताः; D9 यन्त्रोत्क्षिप्ता (for यन्त्रोत्क्षिप्ता). Ś1 Ñ V B4 D1–4.7.9.10 इवोपलाः; D5 G2 इवानिलाः; D3 यथोपलाः; D11 इवोत्पलाः; T2 M3 इवाचलाः (for इवानलाः). B1–3 D6 यं(D6 य)त्रोत्क्षिप्तोप(B1 °त्प)ला इव. ❀ Cr.k: वज्रोत्क्षिप्ताः, वज्रेणोत्क्षिप्तपक्षाः पक्षरहितमहापर्वता इत्यर्थः। Ck further adds वज्रोत्क्षिप्ता इवाचला इति पाठः सर्वतः; योजनाशक्त्या प्रकारान्तरेण नाम पाठं पठति स्मान्यः। यन्त्रोत्क्षिप्ता इवाचलाः। यद्वा यन्त्रोत्क्षिप्ता इवानला इति. ❀ —After 23, D7–9 read for the first time 36cd, repeating it in its proper place.

24 B3 om. 24ab. —a) B4 चेलुश्च (for तेऽम्बरं). M1 [उ]त्प्लुत्य (for [उ]त्पत्य). —c) Ñ2 V B1.2.4 D6 व्यनदन्सु-; B3 स्वनंतः सु-; D3 नदंति स्म (for विनदन्तो). Ś1 Ñ1 V1 B4 D1–3.11 महानादान्; V2 महान्नादान्; D4.10 महानादा. ❀ Cv: विनदन्तो महानादमिति सम्यक्. ❀ —d) Ś1 Ñ V B D1–4.10.11 मेघा (for घना). —T1 damaged from रि up to प्रा in 25a. Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10 इव (for यथा). —After 24, Ś1 Ñ2 V B D2.6.10.11 ins. an addl. colophon.

[*Sarga name*: Ś1 D10 मधुवनाद्वानरोत्पतनं; Ñ2 मधुवनाद्वानरागमं; V1 वानरप्रत्यागमनं; V2 मधुवनात्प्रयाणं; B मधुवनाद्वानरप्रयाणं; D2 उद्योगे वानरोत्पतनं; D6 मधुवनाद्वानरागमनं; D11 सुग्रीवादेशे मधुवनाद्वानरप्रयाणः. —*Sarga no.* (figures, words or both): B2.3 D2.10.11 om.; Ś1 65; Ñ2 D6 66; V1 B1 64; V2 55; B4 69. —After colophon, D2 concludes with राम.]

—After 24, Ñ1 D1.4.5 T2 read for the first time 36cd (Ñ1 D1.4 followed by an addl. colophon),

अङ्गदे ह्यननुप्राप्ते सुग्रीवो वानराधिपः ।
उवाच शोकोपहतं रामं कमललोचनम् ॥ २५

समाश्वसिहि भद्रं ते दृष्टा देवी न संशयः ।
नागन्तुमिह शक्यं तैरतीते समये हि नः ॥ २६

न मत्सकाशमागच्छेत्कृत्ये हि विनिपातिते ।
युवराजो महाबाहुः प्लवतां प्रवरोऽङ्गदः ॥ २७

यद्यप्यकृतकृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः ।
भवेत्तु दीनवदनो भ्रान्तविप्लुतमानसः ॥ २८

पितृपैतामहं चैतत्पूर्वकैरभिरक्षितम् ।
न मे मधुवनं हन्यादहृष्टः प्लवगेश्वरः ॥ २९

कौसल्या सुप्रजा राम समाश्वसिहि सुव्रत ।
दृष्टा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ।
न ह्यन्यः कर्मणो हेतुः साधने तद्विधो भवेत् ॥ ३०

G. 5. 65. 7
B. 5. 64. 33
L. 5. 63. 7

repeating it in its proper place. On the other hand, D3 reads for the first time 34 (with 1348* and an addl. colophon) after 24, repeating it in its proper place.

25 T1 damaged up to प्रा in ^{a} (cf. v.l. 24). B3 om. from 25 up to colophon. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-4.7-11 Cm.t समनुप्राप्ते; D5 T2 [s]प्यननुप्राप्ते; M1 स ननु प्राप्ते; M2 ह्यनुसंप्राप्ते (for ह्यननुप्राप्ते). Ñ2 V B1.2.4 D6 तेषामागमनं श्रुत्वा. —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 वानरर्षभः; Ñ2 V2 B1.2.4 D1-4.6-9.11 G1 M1 Cm वानरेश्वरः. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-4.7-11 T2 -संतप्तं; Ñ2 V B1.2.4 D6 -[अ]भिहतं (for -[उ]पहतं).

26 B3 om. 26 (cf. v.l. 25). —^{a}) G1 समाश्वास्य हि (for °श्वसिहि). —^{b}) Ñ2 V B1.2.4 D6 सीता (for देवी). —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 G1 M1.2 आगंतुम्; M3 नानुगंतुम् (hypm.) (for नागन्तुम्). Ñ2 V B1.2.4 D3.6 तैः शक्यम् (by transp.); D4.11 शक्यं ते (for शक्यं तैर्). —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 D1.2.4.6-11 T1 G1 अतीत-; Ñ2 अतीव (for अतीते). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 समयैर्भ(D4 °ये भ)यात्; Ñ2 V B1.2.4 D5.6 T2 G1 M1.2 समयेन हि(V2 च; D5 T2 °येहनि); D3 समयेन्यथा; D7-9 समयैरिह (for समये हि नः). ❀ Cr: समयेऽतीते सति नेहागन्तुं शक्यम्।; Ck: - - - समये सतीति सर्वतः पाठः। अतीते समये नहीति पठति योजनाशक्त्या पाठस्य. ❀ —After 26, Ś1 Ñ D1-4.6-11 ins.; while V1 cont. after 1342*:

1341* अङ्गदस्य प्रहर्षात्तु जानामि शुभदर्शन ।

[Ś1 D10 प्रहर्षं. Ñ1 D7-9 च (for तु). D3 रघुनंदन; D8 शुभदर्शिने; D9 शुभदर्शनः.]

27 B3 om. 27 (cf. v.l. 25). —^{a}) D5 स (for न). —^{b}) V B1.2 मत्कृ(B2 [marg. also] त्वत्कृ)ते; B4 मत्कृत्ये; D1.10 कृते हि; T2 कार्ये हि; T3 कृत्ये वा (for कृत्ये हि). Ñ1 D8 अकृत्वैवं नियोजितः; D3 अकृत्वा कृत्यमुत्तमं. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 T2 G2 महाप्राज्ञः (for °बाहुः). —^{d}) D1.4 प्रवरोत्तमः; D7-9 अंगदो वरः (for प्रवरोऽङ्गदः). —After 27, Ś1 Ñ V1 D1.2.4.6.10.11 T2 ins.:

1342* दर्शनीयो महाबाहुर्वालिसूनुः कृतश्रमः ।

—Thereafter V1 cont. 1341*.

28 B3 om. 28 (cf. v.l. 25). —^{a}) M1 न च (for यदि). Ś1 Ñ B2 D1.6.10.11 हि; B4 ह; D2 कृत् (sic); D4 तु; D5 च (for [अ]पि). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 -कार्योसौ; D3 -कृत्योसौ (for -कृत्यानाम्). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 मत्समीपमनु(D3 °मिहा)व्रजेत्; Ñ2 V B1.2.4 D6 मत्सकाशमुप(Ñ2 B4 D6 °पा)क्रमेत्. —^{c}) Ñ2 V B1.2.4 D6 स भवेद्; D5 भवेच्च; D8 भवेत्स; T2 M1 भवेयुर्; M2 भवेत; Ct as in text (for भवेत्तु). T2 M1 -वदनाः; Cv.m.g.k.t as in text (for °नो). —^{d}) Ś1 Ñ1 भ्रांतो; Ñ2 V B1.2.4 D1.2.4.10.11 श्रांतो; D3 क्लांतो; D5 श्रांतम् (sic); D8 भ्रांति- (for भ्रान्त-). Ś1 Ñ V1 D1.4.10 विपुल-; D3 विक्लव-; D5 उद्विप्लुत- (hypm.); T2 -विश्लथ- (for -विप्लुत-). Ś1 Ñ1 B2 D1-4.10.11 -लोचनः; T2 M1 -मानसाः; Cv.m as in text (for -मानसः).

29 B3 om. 29 (cf. v.l. 25). —^{a}) B1 -पैतामहैश्च. Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.2.4.6.10.11 [ए]त्र (for [ए]तत्). —^{b}) D3 पूर्वजैर् (for °कैर्). B2 अपि; D2 परि- (for अभि-). Ś1 Ñ1 D1.4.5.10.11 पूर्वजैः(D1.4.8 °कैः) परि(D8 स्वभि)रक्षितं. —^{d}) D8 Cm अदृष्ट्वा; T1.3 G3 अदृष्टः; G1 अदुष्टः (for अहृष्टः). Ś1 Ñ1 D1.2.4.5.7.9-11 T2 अदृष्ट्वा जनकात्मजां; Ñ2 V B1.2.4 D6 अदृष्ट्वा कपिकुंजरः; D3 अकृत्वा कृत्यमुत्तमं. ❀ Ck: संहृष्ट इति पाठः। से मधुवनं संहृष्टः सन् न हन्यात्, यद्यकृतकृत्य इति शेषः। . . . . . . न्यादृष्ट इति पाठः। हन्यादहृष्ट इति वा पाठः. ❀

30 B3 om. 30 (cf. v.l. 25). —^{b}) Ñ2 V B2 D8 मा शुचः; B1 मद्वचः; B4 D9 सुव्रतः (for सुव्रत). —^{c}) B2 सीता (for देवी). —^{d}) Ñ2 V B1.4 D3.6 हनूमतः. —For 30^{cd}, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 subst.; while Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. after 33; whereas D3 ins. after 30^{ab}:

1343* सर्वथा खलु वैदेही लक्षिता नात्र संशयः ।

—Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 cont.; Ñ2 B1.2.4 D6 ins. after 30; V1 ins. after the first occurrence of 30^{ef}; whereas D7-9 T2 ins. after 33:

G. 5. 65. 9
B. 5. 64. 33
L. 5. 63. 0

हनूमति हि सिद्धिश्च मतिश्च मतिसत्तम ।
व्यवसायश्च वीर्यं च सूर्ये तेज इव ध्रुवम् ॥ ३१
जाम्बवान्यत्र नेता स्यादङ्गदश्च बलेश्वरः ।
हनूमांश्चाप्यधिष्ठाता न तस्य गतिरन्यथा ॥ ३२
मा भूश्चिन्तासमायुक्तः संप्रत्यमितविक्रम ॥ ३३
ततः किलकिलाशब्दं शुश्रावासन्नमम्बरे ।
हनूमत्कर्मदृप्तानां नर्दतां काननौकसाम् ।
किष्किन्धामुपयातानां सिद्धिं कथयतामिव ॥ ३४
ततः श्रुत्वा निनादं तं कपीनां कपिसत्तमः ।
आयताञ्चितलाङ्गूलः सोऽभवद्धृष्टमानसः ॥ ३५
आजग्मुस्तेऽपि हरयो रामदर्शनकाङ्क्षिणः ।
अङ्गदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ॥ ३६

1344* यथा हि दर्पितोदग्राः संगताः काननौकसः ।
नैषामकृतकार्याणामीदृशः स्यादुपक्रमः ।
वनभङ्गेन जानामि मधूनां भक्षणेन च ।

[(l. 1) Ñ2 V1 B1.2 D6 तथा; D7–9 यदा (for यथा). D10 om. हि (subm.). Ś1 Ñ1 D10 दर्पिता व्यग्राः (for °तोदग्राः). B4 तथा ह्युदग्रा दृश्यंते (for the prior half). Ñ2 V1 B1.2.4 D6 सांगदाः; D4 संमताः (for संगताः). D3 समायाता वनौकसः (for the post. half). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D1–4.10 व्यतिक्रमः; Ñ2 D6.11 पराक्रमः (for उप°). —(l. 3) B1.2.4 D6 मधुनो (for मधूनां).]

—Thereafter Ñ2 V1 B1(within brackets).2.4 D6 cont.:

1345* दृष्ट्वा ह्येते हरिवरा जानकीं ध्रुवमागताः ।

[D6 [ए]तां (for [ए]ते). B1.2 हि हरयो and एव च (for हरिवरा and आगताः respy.).]

—Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 om. 30^{e}–33. D3 om. 30^{ef}. V1 reads 30^{ef} twice. —^{e}) Ñ2 V1(second time as in D5).2 B1.2.4 D6 नान्यो(B4 °न्य)स्य; D5.7–9 T2 G2 M1.2 Ct न ह्यस्य (for न ह्यन्यः). T1.3 G3 साधने; Ct कर्मणो (as in text). —^{f}) T1.3 G3 कर्मणोस्य हनूमतः; M3 साधनेस्य हनूमतः.

31 B3 om. 31 (cf. v.l. 25). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 om. 31 (cf. v.l. 30). M1 damaged for ^{ab}. —^{a}) B1.2 ह; B4 [अ]स्ति; D5.7.9 [इ]ह (for हि). D8 मतिश्चैव (for हि सिद्धिश्च). —^{b}) D9 om. (hapl.) मतिश्च. Ñ2 V B1.2.4 D3.6 रघुनंदन; G1 मतिसत्तमे (for मतिसत्तम). D8 कर्मसिद्धिश्च सत्तम. —^{c}) Ñ2 B1.2 G3 व्यवसायं. Ñ2 V B1.2.4 D3.5–9 T2 G1 M1.2 शौर्यं (for वीर्यं). —^{d}) B1.2.4 D3.5 T1 M1 सूर्य- (for सूर्ये). D7.9 श्रुतं चापि प्रतिष्ठितं.

32 B3 om. 32 (cf. v.l. 25). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 om. 32 (cf. v.l. 30). —^{a}) Ñ2 V1 B1.2.4 D6 [अ]भूद् (for स्याद्). —^{b}) V1 D6–9 T2 हरीश्वरः (for बले°). —^{c}) V2 B1.2.4 D6 अप्यधिष्ठाता; D3 च प्रतिष्ठाता. —^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D3.5–9 T2 M2 तत्र; T1.3 G3 तेषां; Cg as in text (for तस्य).

33 B3 om. 33 (cf. v.l. 25). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 om. 33 (cf. v.l. 30). —^{a}) D3 मैवं शोक- (for मा भूश्चिन्ता-). Ñ2 V1 B1.2.4 D6 नैवं चिंतयितुं युक्तं(V1 °क्तः); V2 नैव वंचयितुं शक्यं. —^{b}) D3 तिष्ठस्व (for संप्रति). V B1.4 D5.9 G3 -विक्रमः. —After 33, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. 1343*, while D3 ins.:

1346* त्यज शोकं च चिन्तां च सीतां प्राप्स्यस्यसंशयम् ।

—After 33, D7–9 T2 ins. 1344*, while T1.3 G3 ins.:

1347* इत्येवमुच्यमाने तु हरिराजेन राघवे ।

34 B3 om. 34 (cf. v.l. 25). D3 repeats 34 here (cf. v.l. 24). —^{a}) B1 अतः (for ततः). Ś1 Ñ1 D1.2.3(both times).4.10.11 किल(D10 °लि)किलाशब्दः; T1.3 G3 M1.2 किलिकिलाशब्दं. —^{b}) Ñ2 V B1.2.4 D6 स तदा (for [आ]सन्नम्). Ś1 Ñ1 D1.2.3(first time).4.10.11 शुश्रुवे(D1.3.4 श्रूयते) विमलें(D11 स तदां)बरे; D3(second time) शुश्रुवे स ततोंबरे; T2 शुश्रुवे सन्नमंबरे. —^{c}) Ñ2 B1.2.4 D3(first time).6 -हृष्टानां; D2.11 -तृप्तानां (for -दृप्तानां). D3(second time) हनुमत्कर्मणा तेन. —D11 om. 34^{d}–35^{a}. —^{d}) Ñ V B1.2.4 D5–7.9 G2 M1 नदतां; D3(second time) दृप्तानां (for नर्दतां). Ś1 D1.2.4.10 संगतानां वनौकसां. —After 34^{cd} (first occurrence), D3 ins.:

1348* स तेषां तु महान्नादः सिंहानामिव नर्दताम् ।

—After 34^{cd} (second occurrence), D3 ins.:

1349* अतिक्रम्य बहून्देशानन्योन्यपरिसर्पणात् ।

—^{e}) D3(first time) उपयाति स्म (for °यातानां). —^{f}) Ś1 D10 इह (for इव). —After 34 (first occurrence), D3 ins. an addl. colophon.

[*Sarga name*: अंगदप्रत्यागमनः. —*Sarga no.*: 6S.]

35 B3 om. 35 (cf. v.l. 25). D11 om. 35^{a} (cf. v.l. 34). —^{a}) D5.8 T3 G3 तत्र (for ततः). D4 तद; D5 तु (for तं). Ñ2 V B1.2.4 D6 कपीनां तु(B1.2 च) (for निनादं तं). —^{b}) Ñ2 V B1.2.4 D6 निन(B4 °ना)दं (for कपीनां). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 -कुंजरः (for -सत्तमः). —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 -[उ]च्छ्रित-; D3 -[उ]चित- (for -[अ]ञ्चित-). —^{d}) D3 प्रीति-; M2 हृत- (for हृष्ट-).

36 B3 om. 36 (cf. v.l. 25). —^{a}) B4 हि (for

तेऽङ्गदप्रमुखा वीराः प्रहृष्टाश्च मुदान्विताः ।
निपेतुर्हरिराजस्य समीपे राघवस्य च ॥ ३७
हनूमांश्च महाबाहुः प्रणम्य शिरसा ततः ।
नियतामक्षतां देवीं राघवाय न्यवेदयत् ॥ ३८

निश्चितार्थं ततस्तस्मिन्सुग्रीवं पवनात्मजे ।
लक्ष्मणः प्रीतिमान्प्रीतं बहुमानादवैक्षत ॥ ३९
प्रीत्या च रममाणोऽथ राघवः परवीरहा ।
बहुमानेन महता हनूमन्तमवैक्षत ॥ ४०

G. 5. 65. 19
B. 5. 64. 45
L. 5. 63. 15

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

ऽपि). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 आगतास्ते तु (D1.2.4.11 °स्तेथ) (for आजग्मुस्तेऽपि). D3 तेप्याजग्मुः कपिवरा.—^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.6.10.11 रामसुग्रीवदर्शनं (Ś1 D2.10 °शासनात्). —Ñ1 D1.4.5.7–9 T2 repeat 36^{cd} here (cf. v.l. 24 and 23).—^{c}) D8 (first time) लेंगदं (for अङ्गदं). —^{d}) Ñ1 (second time) पूजितं (for वानरम्).—After 36^{cd} (first occurrence), Ñ1 D1–4 ins. an addl. colophon.

[*Sarga name*: Ñ1 अंगद * * (illeg.); D1.4 अंगदवाक्यं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 illeg.; D1.4 om.]

37 B3 om. 37 (cf. v.l. 25).—^{a}) Ñ2 V B1.2.4 D1.6 सर्वे (for वीराः).—^{b}) D7.9 M1 मदान्विताः (for मुदा°). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 प्र (D1.4.11 सं; D2 संप्र [hypm.]) हृष्टाः परया मुदा; Ñ2 V B1.2.4 D6 संप्र (V2 सं; B4 सुसं) हृष्टमुखास्तदा (V2 B1 °था); D3 हरयः प्रीतिमानसाः.—M1 damaged for 37^{cd}.—^{c}) Ñ2 V D3.6 कपि- (for हरि-).—^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D6 पादयोः; G1 समीपं (for समीपे). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 राघवस्य च संनिधौ (Ñ1 D1.4 पादयोः). ❀ Ck: राघवस्य चेत्यनन्तरम्, "बहुमानेन महता हनुमन्तमवैक्षत" सुग्रीवो रामश्चेति शेषः। सार्धश्लोकद्वयं क्वचित्प्रक्षिप्तम्। स्थूलं चेदं तदुज्झितम्. ❀

38 B3 om. 38 (cf. v.l. 25).—^{a}) B2 D1.2.4.11 तु (for च). Ś1 D2.10.11 महाकायः; Ñ1 तदा रामं; D1.4 ततो रामं (for महाबाहुः). D3 हनूमानथ तेजस्वी.—^{b}) D6 प्रणतः (for प्रणम्य). D3 तयोः (for ततः).—After 38^{ab}, Ñ2 V B1.2.4 D6 ins.:

1350* अभ्यवादयत प्राज्ञो रामं कमललोचनम्।

[B1 (before corr. as above marg. after).2 प्रह्वो (for प्राज्ञो).];
while D3 ins.:

1351* रामलक्ष्मणयोर्भ्रात्रोः सुग्रीवं चाभ्यवादयत्।

—V1 B1.2.4 D3 om. 38^{cd}.—^{c}) D6 * * * *क्षतां देवीं. —^{d}) D2.5.7 निवेदयत् (sic).—After 38, D7–9 G1 ins.:

1352* दृष्टा देवीति हनुमद्वदनादमृतोपमम्।
आकर्ण्य वचनं रामो हर्षमाप सलक्ष्मणः।

39 B3 om. 39 (cf. v.l. 25). T2 illeg. up to सुग्रीवं in ^{b}.—^{a}) Ś1 Ñ V B2 D1–4.6.10.11 G2 M2.3 निश्चितार्थस् (for °तार्थं).—^{b}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.3.6.10.11 G2 M2.3 सुग्रीवः. D3.6 पवनात्मजं.—D4 om. 39^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.3.10.11 चैव; D2 चैनं; D5.7.9 M2 प्रीतो; T2 पूर्वं; G3 M1 प्रीतिं (for प्रीतं). Ñ2 V B1.2.4 D6 च परं हृष्टो (for प्रीतिमान्प्रीतं).—^{d}) Ñ2 V B1.2.4 D6 हनूमंतम् (for बहुमानाद्).

40 B3 om. 40 (cf. v.l. 25).—^{a}) Ś1 Ñ1 D7.9.10 परमो (D10 °यो) पेतो (for रममाणोऽथ). Ñ2 V B1 (m. also).2.4 D3.6 प्रीत्या परमया युक्तो (V2 B4 प्रीतो; B1 [orig.] हृष्टो); D1.2.4.5.11 स प्रीत्या परयोपेतो.—^{b}) V2 B1.4 D6 रामश्च (for राघवः). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 सहलक्ष्मणः (for परवीरहा). D3 तथा रामोपि बुद्धिमान्. ❀ Cg: अस्मिन्सर्गे सार्धैकोनचत्वारिंशच्छ्लोकाः. ❀—After 40, D1.3.4 ins.:

1353* सोत्कम्पहृदयश्चैव शोकहर्षसमाकुलः।

Colophon: B3 om. (cf. v.l. 25).—*Sarga name*: Ś1 D10 वानरसमागमः; Ñ1 श्रीरामदर्शनं; Ñ2 V B1.2.4 D6 सुग्रीववाक्यं; D1.4 सुग्रीवदर्शनः; D2.11 अंगदोपयानं; D3 वानरागमनः.—*Sarga no.* (figures, words or both): V1 B1 Ñ1 B2 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 66; Ñ2 D6 67; V1 B1 65; V2 56; B4 70; D3 69; D5.7–9 T1.3 G M1.3 64; T2 M2 63.—After colophon, G M1.2 conclude with श्रीरामाय नमः.

६३

G. 5. 66. 1
B. 5. 65. 1
L. 5. 64. 1

ततः प्रस्रवणं शैलं ते गत्वा चित्रकाननम् ।
प्रणम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ १
युवराजं पुरस्कृत्य सुग्रीवमभिवाद्य च ।
प्रवृत्तिमथ सीतायाः प्रवक्तुमुपचक्रमुः ॥ २
रावणान्तःपुरे रोधं राक्षसीभिश्च तर्जनम् ।
रामे समनुरागं च यश्चापि समयः कृतः ॥ ३
एतदाख्यान्ति ते सर्वे हरयो रामसंनिधौ ।
वैदेहीमक्षतां श्रुत्वा रामस्तूत्तरमब्रवीत् ॥ ४
क्व सीता वर्तते देवी कथं च मयि वर्तते ।
एतन्मे सर्वमाख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥ ५
रामस्य गदितं श्रुत्वा हरयो रामसंनिधौ ।
चोदयन्ति हनूमन्तं सीतावृत्तान्तकोविदम् ॥ ६
श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनूमान्मारुतात्मजः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं यथा ॥ ७
समुद्रं लङ्घयित्वाहं शतयोजनमायतम् ।
अगच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो दिदृक्षया ॥ ८
तत्र लङ्केति नगरी रावणस्य दुरात्मनः ।
दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥ ९

63

1 a) Ś1 Ñ2 V B D2.3.10.11 ते तु; Ñ1 ते तं; D1.4 तं ते; D6 तं तु (for ततः).—b) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 आगताश्च (for ते गत्वा). Ñ2 V B D6 आगत्य (V °म्य) हरियूथपाः (B2 °पुंगवाः); D3 आगम्य शुभकाननं.—d) Ñ2 V B1–3 D6 महारथं (for °बलम्). D3 भ्रातरं चास्य लक्ष्मणं.

2 M1 om. 2–3^{b}.—a) T1 पु * * त्य (damaged) (for पुरस्कृत्य).—b) Ñ1 चाभिवंद्य सः (for अभिवाद्य च).—c) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 आख्यातुं (D10.11 °तं) तत्र (Ñ1 D1.4 ते तु); D3 आख्यातुमथ (for प्रवृत्तिमथ).—d) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 M2 प्रवृत्तिम्; Ñ2 V B D6 आख्यातुम् (for प्रवक्तुम्). B4 D4.7.9 उपचक्रमे (for उपचक्रमुः).

3 D4 M1 om. 3^{ab} (for M1, cf. v.l. 2).—a) Ś1 D10 घोरे; D11 रोषं (for रोधं). D1.2 रावणांतःपुरं घोरं.—b) Ś1 D2.8.10 T2 राक्षसीनां (for राक्षसीभिश्च).—c) T1 अनु * * (damaged) (for अनुरागं). Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 अनुरागं च वैदेह्या (Ñ2 D6 सीताया).—d) D5 T1.3 G3 M3 [अ]यं (for [अ]पि). D1.4 कृतो यश्चापि संशयः; D7.9 यथा च नियमः कृतः.

4 a) Ś1 D10 समाचचक्षिरे वीरा; Ñ1 D1.2.4 एवं चा (Ñ1 D2 °वमा) चक्षिरे वीरा; Ñ2 V B D6.11 तदाचचक्षिरे सर्वे (Ñ2 D11 वीरा; B4 सर्वं); D3 एवमाख्यातवंतस्ते; D7–9 T2.3 G3 एतदाख्याय ते (G3 तत्) सर्वे (D7.9 सर्वं).—b) V B D6 वानरा (for हरयो). D6 राज- (for राम-).—After 4^{ab}, T2 ins.:

1354* स्थिताः प्राञ्जलयः सर्वे संप्रहृष्टतनूरुहाः ।

—D11 om. (hapl.) 4^{c}–6^{b}.—d) B3 ईक्षतां (sic); D2 अहतां (for अक्षतां). Ś1 Ñ V B1.2.4 D1.3.4.6.10 रामः श्रुत्वा (by transp.); B3 रामः सत्वान् (for श्रुत्वा रामस्). Ś1 Ñ1 V B D1–4.10 M2 च (for तु). Ñ2 D6 वचनम् (for तूत्तरम्).

5 D11 om. 5 (cf. v.l. 4).—a) B2 ह्य (for देवी). G3 कच्चिदावर्तते देवि.—b) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 वा (for च). D1.4 transp. मयि and वर्तते.—c) Ñ1 D3.5 T2 G1 M1 आख्यातं. T1.3 G3 एतत्सर्वं समाख्यात.—d) B3 राक्षसीभिश्च तर्जनं = 3^{b}.

6 D11 om. 6^{ab} (cf. v.l. 4).—a) Ś1 Ñ1 D1.10 तु (D1 च) वचः; Ñ2 V B D2–4.6 वचनं (for गदितं).—c) Ś1 D10 चोदयंतो; Ñ1 देशयंति; Ñ2 V2 D6.11 अचोदयन्; V1 B3 अवेदयन्; B1.2 D3 अनोदयन् (B1 [marg. also] अचोदयन्); B4 अवोचयन्; D2 नोदयंति (for चोदयन्ति). ❀ Ck : अत्र मध्ये द्वौ श्लोकौ . . . . (damaged). ❀

7 a) Ñ2 V B2.4 D6 तद्; D3 च (for तु). B3 तच्छ्रुत्वा (for श्रुत्वा तु).—After 7^{ab}, D5.7–9 S ins.:

1355* प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै तां दिशं प्रति ।

—c) D2 वाक्यज्ञं.—d) Ñ1 B1 (marg. also as in text) D1.4 प्रति; V2 B4 D2 तथा; D11 तदा (for यथा).—After 7, Ś1 Ñ1 D1.3.4.7–10 T2 ins. l. 1–2 of 1359* (Ñ1 D10 repeat them in their proper place).

8 a) B3 तु (for [अ]हं).—b) V शतयोजनविस्तृतं.—c) B2.4 D3.6 आगच्छं.—d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 यदृच्छया; Ñ2 V B1.3.4 D3.6 विहायसा (for दिदृक्षया). B2 मार्गमाणं विहायसा.

9 a) Ñ2 V B D6 लंका नाम पुरी त (Ñ2 D6 य) त्र (B3 om. from तत्र up to राक्षसी- in 11^{a}).—c) Ñ1 D11 दक्षिणे तु (for दक्षिणस्य).—d) B4 प्रकृतिः; D3 भवति (for वसति). Ñ1 दारुणे; D11 दुर्गमे (for दक्षिणे).

तत्र दृष्टा मया सीता रावणान्तःपुरे सती ।
संन्यस्य त्वयि जीवन्ती रामा राम मनोरथम् ॥ १०
दृष्टा मे राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
राक्षसीभिर्विरूपाभी रक्षिता प्रमदावने ॥ ११
दुःखमापद्यते देवी तवादुःखोचिता सती ।
रावणान्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ॥ १२
एकवेणीधरा दीना त्वयि चिन्तापरायणा ।
अधःशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ॥ १३
रावणाद्विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ।
देवी कथंचित्काकुत्स्थ त्वन्मना मार्गिता मया ॥ १४
इक्ष्वाकुवंशविख्यातिं शनैः कीर्तयतानघ ।
सा मया नरशार्दूल विश्वासमुपपादिता ॥ १५
ततः संभाषिता देवी सर्वमर्थं च दर्शिता ।
रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा प्रीतिमुपागता ॥ १६
नियतः समुदाचारो भक्तिश्चास्यास्तथा त्वयि ।
एवं मया महाभागा दृष्टा जनकनन्दिनी ।
उग्रेण तपसा युक्ता त्वद्भक्त्या पुरुषर्षभ ॥ १७

G. 5. 66. 18
B. 5. 65. 19
L. 5. 64. 18

10 B3 om. 10 (cf. v.l. 9).—a) D3 नात्र (for तत्र). Ñ V B1.2.4 D1-9.11 T2 G1 M1.2 transp. दृष्टा and सीता.—After 10ab, G2 reads 12cd for the first time, repeating it in its proper place.—c) D7.9 transp. संन्यस्य and त्वयि. Ñ1 D1-4.10.11 भावं (D1.4 °रं) सा; Ñ2 V B1.2.4 D6 भद्रं ते (for जीवन्ती). Ś1 संन्यस्य भावं त्वयि सा.—d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.8.10.11 M1 राम (for रामा). G1.2 M2 transp. रामा and राम. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 -मनोरथा; D3.11 मनोरमा (for मनोरथम्). Ñ2 V B1.2.4 D6 प्राणात्रा(B2 D6 °त्रा)स मनोरथैः.

11 B3 om. up to राक्षसी in a (cf. v.l. 9).—a) B4 D8 दृष्टा सा; D2.11 संरुद्धा; D5.10 दृष्टा मे (for दृष्टा मे). Ñ1 जानकी; V2 रक्षसां (for राक्षसी-).—b) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 भर्त्स्यमाना (for तर्ज्यमाना). Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः).—D4 om. (hapl.) from 11c up to 12c.—c) D9 (also) विरूपाक्षिभी (hypm.) (for विरूपाभी).

12 D4 om. up to 12c (cf. v.l. 11).—ab) T2 G1 M1.3 Cg आसा(G1 °पा)द्यते; Cr.k.t as in text (for आपद्यते). ❀ Cg: आसाद्यते आसीदति। आर्षो यत्. ❀ D5.7.9 त्वया वीर(D5 सह) सुखोचिता; D8 T G3 M3 त्वया (T2 तदा; G3 त्वयि; M3 तथा) दुःखोचिता सती (for b). Ś1 Ñ1 D1-3.10.11 दुःखं सा(D2 दुःखेन) वर्तते सीता सुखासुचिता सती; Ñ2 V B D6 दुःखमास्ते भृशं सीता नित्यं देवी सुखो(B3 यथो)चिता. ❀ Cv: तवादुःखोचिता सतीति पाठः. ❀ G2 repeats 12cd here (cf. v.l. 10).—c) D2 -[अं]तःपुरं.

13 a) B3 सा तु (for दीना).—b) B3 दीना (for त्वयि). Ś1 Ñ1 D2.10.11 त्वचिंता त्वत्-; Ñ2 V B1.2.4 D1.4.6 त्वचित्ता त्वत्-; D3 भर्तृश्चिंता- (for त्वयि चिन्ता-).—d) D8 हिमोदये (for हिमागमे).

14 a) B3.4 D6 -[आ]त्मा (for -[अ]र्था).—b) Ś1 Ñ1 मृत्यवे; V2 B3.4 D1-4.6.10.11 मर्तव्ये; Ck as in text (for मर्तव्य-). ❀ Cg: मर्तव्ये मरणे कृतनिश्चया. ❀—G3 om. 14cd. Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 transp. 14cd and 15ab.—c) Ś1 Ñ V B D2-4.6.10.11 कथंचिदेव(Ś1 Ñ1 D10 °दपि); D1 T1.3 कथंचिद्देवी (by transp.) (for देवी कथंचित्).—d) G2 त्वन्मया (for त्वन्मना). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 विश्वासमुप(D2 °सं समु)पादिता; Ñ2 B3 D6 सा तत्रा (B2 सामया)सादिता मया; V B1.3 तत्र सासादिता मया; B4 तत्र संभाविता मया.

15 Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 transp. 14cd and 15ab. M1 partly illeg. for 15ab.—a) V2 -कुल- (for -वंश-). Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 -वंशं(B4 D1.3 °श-) वि(Ś1 ख्या)ख्यातं (for -वंशविख्यातिं).—b) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4.8.10.11 मया; Ñ2 V2 D6 तदा (for [अ]नघ).—D3 om. (hapl.) 15cd.—c) Ś1 Ñ1 B1-3 D1.2.4.6.10.11 रघु- (for नर-). V2 नरशार्दूले. V1 B4 कथंचिदेव काकुत्स्थ.—d) V2 B3 असिपादिता; B2 अभिपालिता (m. also प्रतिपादिता) (for उपपादिता). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 समाश्वाससमुपागता; D7.9 शनैर्विश्वासिता तदा.—After 15, T3 ins.:

1356* सा प्रकृत्यैव तन्वङ्गी तद्वियोगाच्च कर्शिता ।
प्रतिपत्पाठशीलस्य विद्येव तनुतां गता ।

[= 1259*.]

16 Ñ2 reads 16 in marg.—a) B4 D3 संभाविता. B1 सीता (for देवी). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 समाश्वास्य ततो देवी(D11 °वीं).—b) Ñ1 om. अर्थं च. Ś1 D10 ग्राहिता; Ñ2 V B D1.2.4.6.11 श्राविता (for दर्शिता). D3 सर्वं कथयिता मया.—c) V1(also) -कर्म च (for -सख्यं च). Ñ2 रामसुग्रीवयोः सख्यं.—d) Ś1 कीर्तिम्; D7-9 हर्षम् (for प्रीतिम्). Ñ2 V B2.4 D6 उपागमत्; D1.2.4 परां गता (for उपागता).

17 a) Ś1 D3.10 T2 M2 नियमः; Ñ V B1-3 D1.2.4.6.11 विनयः(D4 °यं); B4 निरुद्धः; D3 नियतिः; Ct as in text (for नियतः). Ñ1 om. समुदाचारो.—b) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-4.6.10.11 G1 M2 तस्यास; Ct as in

G. 5. 66. 29
B. 5. 65. 20
L. 5. 64. 28

अभिज्ञानं च मे दत्तं यथावृत्तं तवान्तिके । चित्रकूटे महाप्राज्ञ वायसं प्रति राघव ॥ १८

text (for चास्यास्). Ñ1 B4 भर्तृ(B4 °र्तुर्)भक्तिस्; V2 यथा भक्तिस् (for भक्तिश्चास्यास्). D7.9 Ct सदा; G1 M2 यथा (for तथा). T1.3 G2.3 भक्तिर्भर्तरि चोत्तमा. —After 17ab, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 T2 ins.:

1357* यत्र हन्ति दशग्रीवं तन्महात्मा स राक्षसः ।

[Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 T2 हंति यत्र (by transp.); D11 हंति यस्तं. V1 B सु-; V2 T2 स (for तन्). Ś1 Ñ1 D10 स रावणः; B3 D6 स राक्षसं; B4 स राघवः; T2 दशाननः (for स राक्षसः).]

—c) Ñ2 B1 D5.7.9 महाभाग; D11 तदा दृष्टा (for महाभागा). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 एवं तदा(Ś1 D10 -वृत्ता) मया दृष्टा. —d) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 सीता (for दृष्टा). —M1 partly illeg. for 17ef. —f) Ś1 Ñ B1.3.4 D1–4.6.11 T1.3 G3 M2 -भक्ता; Ct as in text (for -भक्त्या). D1.3.4 पुरुषोत्तम; D8 रघुनंदन (for पुरुषर्षभ). —After 17, Ś1 Ñ1 V1 B4 D2.10.11 ins.:

1358* सा धारयति लोकेषु माहात्म्यं गुणभूषिता ।
सर्वथा सीतया दग्धो राक्षसोऽसौ महाबलः ।
निमित्तमात्रं त्वं तत्र वधे तस्य भविष्यसि ।
मणिं च दिव्यरूपं मे प्रादाच्छोकाकुलेक्षणा ।
यदत्र प्रतिपत्तव्यं तत्सर्वमुपपाद्यताम् । [5]

[Ñ1 om. l. 1. —(l. 1) V1 B4 -सूचितं (for -भूषिता). —(l. 2) B4 [आ]सीत्तथा (for सीतया). Ñ1 रावणो (for राक्षसो). Ś1 D10 न संशयः (for महाबलः). —(l. 3) D2 transp. त्वं and तत्र. —Ś1 om. l. 4–5. V1 illeg. from l. 4 up to 1359*. —(l. 4) Ñ1 तु (for च). Ñ1 B4 ते (for मे). —(l. 5) D2.11 उपपद्यतां.]

—Thereafter Ś1 (except l. 1–2) Ñ1 V1 (illeg., cf. v.l. 1358*) B4 D2.10.11 cont.; Ś1 Ñ1 D1.3.4.7–10 T2 ins. l. 1–2 after 7 (Ñ1 D10 for the first time, repeating them here); while D3 ins. l. 3–7 after 21; whereas Ñ2 V2 B1–3 D6 ins. after 17:

1359* तं मणिं दिव्यरूपं च दीप्यमानं स्वतेजसा ।
दत्त्वा रामाय हनुमांस्ततः प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
तासामन्तरमासाद्य राक्षसीनां वरानना ।
अब्रवीन्मां तदा सीता शोकबाष्पपरिप्लुता ।
वक्तव्यस्ते नरव्याघ्रो रामः सत्यपराक्रमः । [5]
निखिलेनेह यद्दृष्टं राक्षसीनां च यच्छ्रुतम् ।
तर्जितं राक्षसेन्द्रस्य गर्जितं भीषणं तथा ।
द्वौ मासौ जीवितव्यं मे स चापि समयः कृतः ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D7–10 (Ñ1 D10 first time) कांचनं दिव्यं; D1.3.4 कनकाबद्धं (for दिव्यरूपं च). Ś1 स्वरोचिषा; Ñ1 (second time) सुतेजसा; D10 (first time) सुरोचिषा (for स्वतेजसा). —(l. 2) Ś1 transp. दत्त्वा and रामाय. D10 (first time) दत्त्वा रामं हनूमांश्च (for the prior half). Ñ1 (second time) D2.11 तदा; B4 तत्र; D10 (second time) पुनः (for ततः). —B3 om. l. 3. —(l. 3) Ñ2 B1 D6 वरांगना (for वरानना). —(l. 4) Ñ1 D2.11 सा (for मां). Ñ2 V2 तथा; B1.2 ततः (for तदा). Ś1 D10 om. from शोक- up to यद्दृष्टं in l. 6. B2.3 D3 बाष्पशोक- (by transp.) (for शोकबाष्प-). Ñ1 B1 D2.11 राक्षसीभिः सुरक्षिता (for the post. half). —(l. 5) D3 विज्ञाप्यश्च (for वक्तव्यस्ते). Ñ1 महाबाहुः; D2.11 महाबाहो (for नरव्याघ्रो). D3 रामो वायुसुत त्वया (for the post. half). —(l. 6) Ñ1 तु; D2.11 च (for [इ]ह). B2 पैद्; D11 तद् (for यद्). B3 निखिलं चेह यद्दृष्टं (for the prior half). Ś1 D10 संनिधौ; B3 तर्जनं; D11 तच्छ्रुतं (for यच्छ्रुतम्). —(l. 7) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.10.11 गर्जितं; B3 तर्जनं (for तर्जितं). Ś1 Ñ1 B1 D2.3.10.11 तर्जनं (for गर्जितं). B4 यथा; D3 त्वया (for तथा). —(l. 8) B2 D2.11 जीवितव्यौ. V2 जीवितं मेच. Ś1 Ñ1 यच्चापि; D2.10.11 यश्चापि (for स चापि).]

18 Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 read 18 after 23. —b) D9 तवांतिकं; Cg as in text (for तवान्तिके). —d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 मानद (for राघव). —For 18, Ñ2 V B D6 subst.; while Ś1 Ñ1 D2.10.11 ins. after 18:

1360* भूयश्चेदमभिज्ञानं वैदेह्याः शृणु राघव ।
उत्तरे चित्रकूटस्य वृत्तं पादे मनोरमे ।

[(l. 1) D2 [ए]तद् (for [इ]दम्). V2 भूयश्च मम विज्ञानं (for the prior half). —(l. 2) B4 चित्रकूटे स्म (for °कूटस्य). —D10 om. from the post. half of l. 2 up to the prior half of l. 1 of 1361*. Ś1 Ñ1 D2 पादे वृत्तं (by transp.); D11 पादे वृत्ते (for वृत्तं पादे). Ñ2 V1 मनोहरे (for °रमे). B4 बहुपादपसंकुले (for the post. half).]

—Thereafter all the above MSS. cont.:

1361* बाधमानस्य वैदेहीं मांसार्थे वायसस्य तु ।
क्षिप्तामिषीकां काकस्य तस्यार्थे दुष्टकर्मणः ।
ऐषीकमस्त्रमपि तत्काकार्थे संनिपातितम् ।
जहि पापमिदं रक्षः क्रूरं दारापहारिणम् ।

[(l. 1) V1 B1.3.4 रोठ(B4 रुच्य)मानस्य; V2 बाध्य°; B2 रो(also रु in marg.)दयादस्य (sic) (for बाधमानस्य). Ś1 Ñ1 D2.11 रट(D2 लोभ; D11 रोठ)मानस्य काकस्य; D10 om. (for the prior half). B2 सीतार्थे (for मांसार्थे). B3 च (for तु). Ś1 Ñ1 D2.10.11 स्मर्तुमर्हसि; B4 राघवस्य च (for वायसस्य तु). —(l. 2) Ś1 Ñ1 D2.10.11 तत्रास्य (for काकस्य). B4 क्षिप्तेषीका च (for क्षिप्तामिषीकां). Ś1 Ñ1 D2.10.11 रोषा(Ñ1 कोपा)देकांगनाशिनीं (for the post. half). —D3 om. l. 3. —(l. 3) Ś1 Ñ V1 D6 एषीकम् (for ऐषीकम्).

विज्ञाप्यश्च नरव्याघ्रो रामो वायुसुत त्वया ।
अखिलेनेह यद्दृष्टमिति मामाह जानकी ॥ १९
इदं चास्मै प्रदातव्यं यत्नात्सुपरिरक्षितम् ।
ब्रुवता वचनान्येवं सुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥ २०
एष चूडामणिः श्रीमान्मया ते यत्नरक्षितः ।
मनःशिलायास्तिलकस्तं स्मरस्वेति चाब्रवीत् ॥ २१
एष निर्यातितः श्रीमान्मया ते वारिसंभवः ।
एतं दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वामिवानघ ॥ २२
जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ।
ऊर्ध्वं मासान्न जीवेयं रक्षसां वशमागता ॥ २३

G. 5. 66. 28
B. 5. 65. 25
L. 5. 64. 27

Ñ1 D11 ते; V2 यत् (for तत्). Ś1 D10 अभिके (for अपि तत्). Ś1 D10 भार्यार्थे; D11 कार्यार्थे (for काकार्थे). —(l. 4) B1.2 इनं (for इदं). B4 भार्या- (for दारा-). Ś1 D2.10 -[अ]पहारकं (for °रिणम्).]

—After 18, D3 reads 21^{cd}.

19 D3 om. 19. Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 read 19 after 21.—^{a}) Ñ2 V B D6.11 G3 विज्ञाप्यः स; T2 विज्ञाप्यत (sic) (for °प्यश्च). Ñ1 महाराजो (for नरव्याघ्रो). D7.9 विज्ञाप्यः पुनरप्येष. —^{b}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.6.10.11 यत्नाद् (for रामो). B3 दूतेन सुहृदा त्वया; D1.4 रामो वानरपुंगव. —^{c}) B3 निखिलेन. D1 [इ]ति (for [इ]ह). M1 या; Cr as in text (for यद्). D7.9 Ct यथा- (for [इ]ह यद्). D5 T2 वृत्तम्; Ct as in text (for दृष्टम्). D4 अखिलं यत्त्वया दृष्टम्. —^{d}) T1 damaged from second मा up to त in 20^{a}. V2 B3 साह; G3 अति (sic); M2 प्राह; Cr as in text (for आह).

20 T1 damaged up to त in ^{a} (cf. v.l. 19). —^{a}) Ś1 Ñ1 D1-5.7.9-11 T2 M3 अयं चास्मै(D1.4 °पि) प्रदातव्यो; Ñ2 V B D6 अयं तस्मै प्रदातव्यो. —^{b}) D8 यत्तत् (for यत्नात्). Ś1 च सुपरिक्षितः; Ñ B4 D1-7.9-11 T2 M3 °रक्षितः; V1 B1-3 °पालितः (for सुपरिरक्षितम्). V2 यत्नार्थे परिपालितः. —After 20^{ab}, T1.3 G2.3 ins.:

1362* मणिरत्नं कपिश्रेष्ठ शिरोभूषणमुत्तमम् ।

[G2.3 हरि- (for कपि-).]

—D2.11 om. (hapl.) $20^{c}-21^{b}$. D1.4 om. 20^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 ब्रुवंत्या (for ब्रुवता). Ñ2 V B D6 स च मद्वचनाद्वाच्यः. —^{d}) Ś1 Ñ1 D5.10 [अ]पि ; V B1 [ए]व (for [उ]प-).

21 D2.11 T1.3 G3 om. 21^{ab} (for D2.11, cf. v.l. 20). —^{a}) Ś1 Ñ V B D1.4.6.10 दिव्यो (for श्रीमान्). —^{b}) D1.4 यत्नात् (for मया). Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10 M3 सुपरि-; D8 ते परि- (for ते यत्न-). —After 21^{ab}, Ñ2 V B2-4 D6 ins.; while D11 ins. after 20^{ab} (owing to om.):

1363* तत्र निर्यातितः सौम्य येनाहं जीविता विभो ।

[B4 निर्यापितः. D11 प्रभो (for विभो).]

—B1 transp. 21^{cd} and 22^{ab}. D3 reads 21^{cd} after 18. —^{c}) Ś1 Ñ V B D T2 M1 Cr.k.t तिलकं (for तिलकस्). —After 21^{c}, D3 ins.:

1364* गण्डपार्श्वे निवेशितम् ।
अयं च मे मणिर्दत्तस्तव हेतो रघूत्तम ।
राजन्नेतच्च मे श्रुत्वा;

while T1.3 G2.3 M3 ins.:

1365* गण्डपार्श्वे निवेशितः ।
त्वया प्रणष्टे तिलके.

[(l. 2) T1 damaged from प्रणष्टे up to वा in 22^{d}.]
—D7 om. 21^{d} except तत्. —^{d}) B2.4 D7-9 M1 Ck.t तत् (for तं). Ś1 Ñ1 D10 संस्मरेरिति; V2 D1.2.4.11 T2 संस्मरस्वेति; Cr as in text (for तं स्मरस्वेति). D2 सा (for च). D3 सर्वं श्रद्धातुमर्हसि; T3 G2.3 M3 तं किल स्मर्तुमर्हसि. —After 21, Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 read 19; while D3 ins. l. 3 – 7 of 1359*.

22 T1 damaged up to वा in ^{d} (cf. v.l. 1365*). B1 transp. 21^{cd} and 22^{ab}. D3 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) B1 तत्र (for एष). B4 D5 निर्यापितः (for °तितः). —After 22^{a}, D3 ins.:

1366* मया सुपरिरक्षितः ।
एष निर्यापितः श्रीमान्.

—After 22^{ab}, B1.2 ins.:

1367* मणिर्जनकराजस्य दुहित्रा प्रेषितोऽनघ ।;

while D3 ins.:

1368* अतःपरं न मे काचिज्जीविताशा नरेश्वर ।

—G3 om. 22^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B2-4 D6.10 T2 G2 एनं; B1 D3.11 एवं; D8 एतद् (for एतं). Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 प्रहृष्या(B2 °हर्षा)मि(V2 °मो) (for प्रमोदिष्ये). —D11 om. (hapl.) $22^{d}-23^{a}$. —^{d}) Ś1 D2 इह (for इव). Ñ2 V1 B3 D6 पीडिता; V2 [ऽ]पि हि च; B1.2.4 [ऽ]पीह च (for त्वामिव).

23 D11 om. 23^{a} (cf. v.l. 22). —^{c}) Ñ2 V B D2.6 G2 मासादूर्ध्वं (by transp.). D3 जीविष्ये (for जीवेयं). —^{d}) V B राक्षसी- (for रक्षसां). Ñ1 D2.11 च समागता; D4 वशमागमं. Ś1 D10 राक्षसेन समागता. —After 23, Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 read 18.

G. 5. 66. 32
B. 5. 65. 26
L. 5. 64. 31

इति मामब्रवीत्सीता कृशाङ्गी धर्मचारिणी ।
रावणान्तःपुरे रुद्धा मृगीवोत्फुल्ललोचना ॥ २४
एतदेव मयाख्यातं सर्वं राघव यद्यथा ।
सर्वथा सागरजले संतारः प्रविधीयताम् ॥ २५

तौ जाताश्वासौ राजपुत्रौ विदित्वा
तच्चाभिज्ञानं राघवाय प्रदाय ।
देव्या चाख्यातं सर्वमेवानुपूर्व्या-
द्वाचा संपूर्णं वायुपुत्रः शशंस ॥ २६

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

---

24 ^b) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तन्वंगी; Ñ2 V B D6 धर्मज्ञा; D3 सुकृशा (for कृशाङ्गी). D5 वरवर्णिनी (for धर्मचारिणी). —^c) D1.4 सा हि (for रुद्धा). —^d) D2 [उ]लोल- (for [उ]त्फुल्ल-). —After 24, D3 ins.:

1369* सा प्रकृत्या च तन्वङ्गी त्वद्वियोगाच्च कर्शिता ।
अनध्ययनशीलस्य विद्येव तनुतां गता ।

—D3 cont.; Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 T2 ins. after 24; while Ñ2 V B D6 ins. after 25:

1370* उपायो दृश्यतां कश्चिद्यथा नदनदीपतिम् ।
नचिरेण भवान्घोरं ससैन्यः सागरं तरेत् ।

[(l. 2) D2 अपरेण (for नचिरेण). Ś1 D10 महा- (for भवान्). D6 सागरे. D10 तरेः (for तरेत्). D3 सह सैन्येन महता नचिरात्संतरिष्यसि.]

—Thereafter Ñ2 V B D6 cont. Ś1 Ñ1 D1.2.4.11 ins. after 26, while D3 ins. after 25:

1371* वार्तां श्रुत्वा राजपुत्रौ प्रहृष्टौ
दृष्ट्वा सिद्धिं वानरेन्द्रश्च राजा ।
नेत्राश्लेषं लक्ष्मणश्चामितात्मा
कृत्वा हृष्टा वायुपुत्रं शशंसुः ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 D1-4.11 प्रीत्या युक्तौ (for वार्तां श्रुत्वा). V2 तौ राजपुत्रौ (for राजपुत्रौ). Ś1 Ñ1 D1.2.4 निरीक्ष्य; V2 om.; B4 तौ प्रहृष्टो (for प्रहृष्टौ). —(l. 2) Ś1 सिद्धार्थौ तौ; Ñ1 D1-4.11 संसिद्धार्थौ (D2.11 °र्थो) (for दृष्ट्वा सिद्धिं). Ś1 वानराणां च; V2 B2 वानरेंद्रस्य; B4 वानरेंद्रैश्च (for वानरेन्द्रश्च). —B4 om. l. 3-4. —(l. 3) V2 तैस्तैराश्लेषं; D6 गात्राश्लेषं (for नेत्राश्लेषं). B1 लक्ष्मणे (for लक्ष्मणश्च). —(l. 4) V2 B1 दृष्ट्वा; B3 हृष्टो (for हृष्टा). V राजपुत्रं (for वायु°). V2 प्रशशंसुः (for शशंसुः). —For l. 3-4, Ś1 Ñ1 D1-4.11 subst.:

1371(A)* गात्रैराश्लिष्य वानरं तं कृतार्थं
भूयो वृत्तं कर्म तच्चाशशंस ।

[(l. 1) Ś1 आश्लिष्यैनं; D3 गात्रैः श्लिष्यंतौ (for गात्रैराश्लिष्य). Ś1 चैव (for तं). D2 वानरेंद्रं; D3 वायुपुत्रं (for वानरं तं). —(l. 2) Ñ1 वृत्तः; D2.11 वृत्तं (for वृत्तं). D3 तत्तच्छशंस (for तच्चाश°). D1.4 वाहोरात्रकर्म तथ्यं शशंस.]

25 T1 damaged for 25^{abc}. —^a) G2 श्रुत्वा; M1 एवं (for एव). D9 मम; M2 यथा (for मया). Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 एतत्ते (D10 °त्तु) सर्वमाख्यातं; D3 एवमेतत्समाख्यातं. —^b) Ś1 Ñ V B D2.6.10.11 मया (for सर्वं). Ś1 Ñ1 D2.10 तद्यथा; Ñ2 V B D6 तत्त्वतः (for यद्यथा). —^c) D1.4 रावण (for सागर-). —^d) D1.4 संविचिंत्यतां; D2.3.11 प्रतिचिंत्य(D11 °ति)तां (for प्रविधीयताम्). Ś1 Ñ1 D10 संत(Ñ1 प्रका)रः प्रविचिंत्यतां; Ñ2 V B1-3 D6 संता(Ñ2 V1 °त)रं प्रवि(B1.3 °ति)चिंतय; B4 संतारमनुचिंतय. —After 25, Ñ2 V B D6 ins. 1370* and 1371*; while D3 ins. 1371* only.

26 ^a) Ś1 Ñ V B3 D1-4.6.10.11 om. तौ. Ñ1 अतश्वासौ (for जाताश्वासौ). —^b) Ś1 Ñ1 D10 तस्साभिज्ञं; V2 तां चाभिज्ञां; D4 *चाभि°; D11 तथा विज्ञानं (for तच्चाभिज्ञानं). —^c) B1 D6 चाख्यानं; T1.3 G3 व्याख्यातं. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 देव्या वृत्तं; Ñ2 B2-4 D3 देव्या(B3 °वा)ख्यातं; D11 देव्यामेवं (for देव्या चाख्यातं). Ś1 Ñ1 B3 D1.2.5.6.10.11 T3 M3 °पूर्व्या; B1 °पूर्वं; D3.4 °पूर्वात् (for [आ]नुपूर्व्याद्). —^d) G1 संपन्नं (for संपूर्णं). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 सम्यक्पूर्णं; Ñ2 V B D6 तूष्णीमुक्त्वा (for वाचा संपूर्णं). D11 G3 वायुपुत्रैः. Ñ2 V B D6 तदाभूत् (for शशंस). —After 26, Ś1 Ñ1 D1.2.4.11 ins. 1371*.

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 D1.2.4.10.11 मणिनिर्यातनं(D1.4 °नः); Ñ1 हनुमन्निवेदनं; Ñ2 B4 D6 मणिसमर्पणं; V B1-3 D3 अभिज्ञानमणि(B3 om. मणि)समर्पणं (D3 °दर्शनः). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B2 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 V1 66; Ñ2 D6 68; V2 57; B1 67; B3 61; B4 71; D3 70; D5.7-9 T1.3 G M1.3 65; T2 M2 64. —After colophon, G M1.3 conclude with **श्रीरामाय नमः**.

६४

एवमुक्तो हनुमता रामो दशरथात्मजः ।
तं मणिं हृदये कृत्वा प्ररुरोद सलक्ष्मणः ॥ १
तं तु दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं राघवः शोककर्शितः ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥ २
यथैव धेनुः स्रवति स्नेहाद्वत्सस्य वत्सला ।
तथा ममापि हृदयं मणिरत्नस्य दर्शनात् ॥ ३
मणिरत्नमिदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण मे ।
वधूकाले यथा बद्धमधिकं मूर्ध्नि शोभते ॥ ४
अयं हि जलसंभूतो मणिः प्रवरपूजितः ।
यज्ञे परमतुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥ ५
इमं दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं तथा तातस्य दर्शनम् ।
अद्यास्म्यवगतः सौम्य वैदेहस्य तथा विभोः ॥ ६
अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।
अद्यास्य दर्शनेनाहं प्राप्तां तामिव चिन्तये ॥ ७
किमाह सीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
परासुमिव तोयेन सिञ्चन्ती वाक्यवारिणा ॥ ८

G. 5. 67. 8
B. 5. 66. 8
L. 5. 65. 8

64

1 T1 damaged after रा in ^{b} up to हृ in ^{c}. D6 om. 1^{cd}. —^{d}) Ś1 Ñ V D1–4.7–11 G2 M1 रुरोद सह- (for प्ररुरोद स-). ❀ Ck : सलक्ष्मण इत्येकं पदम्. ❀

2 ^{a}) Ñ2 B3 D6 निरीक्ष्य च; V B1 (before corr. as in Ñ2; m. also after corr.).2 निरीक्ष्य तं; B4 स निरीक्ष्य; D2.11 तं च(D11 स तं) दृष्ट्वा. Ñ2 मणिं (for मणि-). T1 G3 -वरं (for -श्रेष्ठं). —^{b}) Ś1 V B3.4 D2.5.7.8.10 -कर्पितः; Ñ1 B2 D6 -मूर्छितः (for -कर्शितः). —^{c}) Ñ2 V B1.2 (m. also वारि-).3.4 D6 बाष्प- (for अश्रु-). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 सुग्रीवं वाक्यम्; Ñ2 V B D3.6.8 इदं वचनम् (for सुग्रीवमिदम्).

3 ^{ab}) D2 प्रस्नौति; D10.11 स्रवते (for स्रवति). D1.4 यथा धेनुः प्रसंस्नौति (for ^{a}). B3 स्नेहस्य (sic); D9 om. (hapl.) (for वत्सस्य). D3 यथा हि प्रस्नुते धेनुर्वत्सं दृष्ट्वा तु वत्सला. —^{cd}) D7–9 G1.3 -श्रेष्ठस्य; Cg.k as in text (for -रत्नस्य). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 एवं मे(Ś1 Ñ1 स [sic]) मणिरत्नस्य वैदेह्या इव दर्शनं. ❀ Ck : मणिरत्नस्य दर्शनादित्यनन्तरम्, अद्यास्म्यवगतः सौम्येत्यादि। अत्र द्वित्रिश्लोकाः प्रक्षिप्ताः क्वचित्कोशे.. .. .. ..(damaged) संख्यातोऽभ्यधिकं बहुसंख्यश्लोकदर्शनं तच्छान्तं व्याकृष्य निश्चेष्यामः. ❀

4 B4 om.(hapl.) 4–6 (see 3^{cd} and 6^{d} var.). —^{a}) D3 दिव्यं (for दत्तं). —^{b}) D3 वैदेहै. Ñ2 V B1.2 D2.6.11 वै; B3 च (for मे). —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 पुरा विद्धं; Ñ2 V1 D6 T1 G2.3 तथा बद्धम्; V2 B1–3 तदा बद्धम्; D1.2.4.11 T3 पुरा बद्धम्; D3 तदा दत्तम्; D5.8 T2 यथा(T2 पुरा) लब्धम्; M2 मया बद्धम्; Cg.t as in text (for यथा बद्धम्). —^{d}) B1–3 D2.6 [अ]शोभत (for शोभते). Ś1 D10 मूर्ध्नि तस्याश्च शोभनं.

5 B4 om. 5 (cf. v.l. 4). —^{a}) D8 इदं (for अयं). B1 जनकः; D1.4 हि मणि- (sic) (for हि जल-). D3 -संभूतं. —^{b}) Ñ2 V B1–3 D6 T2 G1.2 M2 परम-; M3 सज्जन-; Ct as in text (for प्रवर-). Ś1 Ñ1 D10 -भूषण: (for -पूजितः). D1–4.11 मणिः परमभूषणः(D3 °भास्वरः; D4 °शोभनः); D8 मणिप्रवरमुत्तमं. —^{c}) Ñ2 B1–3 D6 राज्ञे; V राज्ञः; D11 यज्ञात् (for यज्ञे). D3 यज्ञे परमया तुष्ट्या. —^{d}) D3 दत्तं. D3 मे पितुः (for धीमता).

6 B4 om. 6 (cf. v.l. 4). —^{a}) B2 D4.8.10.11 G3 M2 इदं; D2 इयं (sic) (for इमं). D11 दत्त्वा (sic) (for दृष्ट्वा). —^{b}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4.6.10 T3 M3 यथा. Ś1 Ñ1 D10.11 तत्त्वार्थ- (for तातस्य). —B3 om. (hapl.), while T3 reads twice 6^{cd}. Ś1 D10 transp. 6^{cd} and 7^{ab}. —^{c}) Ś1 D10 [अ]स्युपगतं; Ñ2 V B1 D5.6 T2 [अ]स्म्यु(V2 [अ]न्यु)पगतः; B2 [अ]प्युप°; D2 [अ]स्यनु°; D8 [अ]प्यवगतं; G2 [अ]प्युपागतं; M2 [अ]व्यप°; Cr.m.g.k.t as in text (for [अ]स्म्यवगतः). D1.4 अथाप्युपगतः सौम्य; D3 अद्याहमवगच्छामि; T3 (first time) तस्याप्यपगतं सौम्य; T3 (second time) यद्यास्त्यपगतः सौम्य. —^{d}) D5 यथा; T1 तदा (for तथा). T2 G1.2 M2 विभो. Ś1 D3.10 T3 (first time) वैदेह्याश्चापि दर्शनं; Ñ V B1.2 D1.2.4.6.11 वैदेह्या इव(Ñ1 अपि; D1.4 ह्यपि) दर्शनं.

7 Ś1 D10 transp. 6^{cd} and 7^{ab}. —^{ab}) D11 ते (sic) (for हि). D4 मूर्ध्नि रोमणि; T1 G3 मम मूर्धनि (for मूर्ध्नि मे मणिः). D3 वैदेह्या वारिसंभवः (for ^{b}). Ñ2 V B D6 अयं मणिवरः कालं प्रियया धारितश्चिरं. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 G1.2 M3 अस्याद्य (by transp.); D3 एतस्य. —^{d}) V2 B1.2.4 Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तां प्राप्ताम् (by transp.); V2 B1.2.4 Ś1 Ñ1 D9 G3 इह (for इव). D3 लक्षये (for दृष्टां ताम्. Ś1 Ñ1 D9 G3 इह (for इव). D3 लक्षये (for चिन्तये). Ñ2 V1 B3 D6 दृष्टां तामिति(V1 °मेव) चिंतये (D6 °यन्). —After 7, D3 reads 12–13.

8 V2 B4 om.(hapl.?) 8–10. —^{a}) D3 सौम्य वै सीता-(for सीता वैदेही). —^{b}) D5 ब्रूयाः (for ब्रूहि). D3 सर्वं (for सौम्य). —^{cd}) D3.9 G2.3 M3 पिपासुम्; T1

G. 5. 67. 9
B. 5. 66. 9
L. 5. 65. 9

इतस्तु किं दुःखतरं यदिमं वारिसंभवम् ।
मणिं पश्यामि सौमित्रे वैदेहीमागतं विना ॥ ९
चिरं जीवति वैदेही यदि मासं धरिष्यति ।
क्षणं सौम्य न जीवेयं विना तामसितेक्षणाम् ॥ १०
नय मामपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
न तिष्ठेयं क्षणमपि प्रवृत्तिमुपलभ्य च ॥ ११
कथं सा मम सुश्रोणी भीरुभीरुः सती तदा ।
भयावहानां घोराणां मध्ये तिष्ठति रक्षसाम् ॥ १२

शारदस्तिमिरोन्मुक्तो नूनं चन्द्र इवाम्बुदैः ।
आवृतं वदनं तस्या न विराजति राक्षसैः ॥ १३
किमाह सीता हनुमंस्तत्त्वतः कथयस्व मे ।
एतेन खलु जीविष्ये भेषजेनातुरो यथा ॥ १४
मधुरा मधुरालापा किमाह मम भामिनी ।
मद्विहीना वरारोहा हनुमन्कथयस्व मे ।
दुःखाद्दुःखतरं प्राप्य कथं जीवति जानकी ॥ १५

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

पिपासुर् ; G1 विपांसुम्; Ct as in text (for परासुम्). Ñ2 V1 B1-3 D6 शोकाग्निना दह्यमानं; D1.4.11 पुरा शोकेन दह्यंतं; D2 पुरा शोकाग्निधक्ष्यंतं; D3 T3 पुरा शोकेन दह्यामि (T3 तप्यंतं) (for ^{c}). Ñ2 V1 B1-3 D1-6.11 T2.3 सिंच मां; Ct as in text (for सिञ्चन्ती). Ś1 Ñ1 D10 पुरा शोकाग्निनिर्दग्धं सिंच मां(D10 मा) बाष्पवारिणा.

9 V2 B4 om. 9 (cf. v.l. 8). —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-4.6.10.11 अतस् (for इतस्). —^{b}) Ś1 ममेवं; Ñ1 D7.9 यमिमं; Ñ2 D2 M2 यदिदं; B1.2 यदेनं; B3 यदि*; D10 समेमं (sic); T2 यदीमं (for यदिमं). —M1 damaged for ^{cd}. —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-4.10.11 हनुमन् ; D6 वैदेहीं (for सौमित्रे). —^{d}) D6 हनूमन् (for वैदेहीम्). Ś1 Ñ1 V1 B1.2 D1.2.4.5 T आगतां. D11 चिरात् (for विना). D3 विना तां दीर्घलोचनां; G1.3 न च पश्यामि जानकीं; G3 वैदेहीमातरं(sic) विना.

10 V2 B4 D11 om. 10 (for V2 B4, cf. v.l. 8). —^{a}) Ñ2 V1 B1-3 D6 जीविष्यति चिरं सीता. —^{b}) D8 मासं प्राणान् (for यदि मासं). T3 तरिष्यति; G धरिष्यते; Cm.g.t धरिष्यति(as in text). —^{c}) D7.9 वीर (for सौम्य). —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.2.4.6.10 इति चिंतये; Ñ1 इति निश्चयः; D3 इति मे मतिः (for असितेक्षणाम्).

11 B3 om. 11. —^{a}) D3 सौम्य (for अपि). Ñ2 V D6 हनुमंस्तत्र; B1.2 तत्र हनुमन् ; B4 चापि तं यत्र (for अपि तं देशं). —^{b}) Ñ2 V B2 D6 [आ]स्ते सा (for दृष्टा). D3 [अ]सितेक्षणा (for मम प्रिया). B1 यत्रास्ते मम सा प्रिया; B4 दृष्टा मम प्रिया कपे. —^{c}) Ś1 Ñ V B1.2.4 D1-4.6.10.11 मुहूर्तं ना(Ś1 Ñ1 V1 नै)वतिष्ठेयं. —^{d}) D5 अवलंब्य (for उपलभ्य). Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1-4.10.11 हि; Ñ2 D6 वै (for च). V2 उपलभ्य ते (for °भ्य च).

12 D3 reads 12-13 after 7. —^{a}) D3 कष्टं (for कथं). Ś1 D10 वा वद; Ñ1 सा हृत-; B3 D2 सा वद; D11 सुखद (for सा मम). —^{b}) D8 M3 सदा (for तदा). Ś1 D1.3.4.10 T3 G1.2 M1 भीरु(D3 धीरा; D10 G2 भीरुर् ; G1 भृशं)भीरुतरा सती; Ñ1 D2.11 भीरुर्हीना मया सती; Ñ2 V B2-4 D6 भीरुरेकाकिनी सती; T2 भीरुः सा रुदती सदा. —^{c}) Ś1 D1.3.4.10 मया विहीना पापानां. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 वसति; D2 वहति (for तिष्ठति). B3 जानकी.

13 D3 reads 12-13 after 7. B3 om. 13^{ab}. —^{ab}) B1.2 D1.2.4.6 तिमिरान्मुक्तो. D11 शारदैस्तिमिरैर्मुक्तो (for ^{a}). Ś1 D1.4.10 [अं]बरे (for [अ]म्बुदैः). D3 शारदं तोयदैर्विद्धं चंद्रबिंबमिवांबरे. —^{c}) Ś1 D1.4.10 अद्य तद्; D7.9 Cm.t आवृतो; Ck as in text (for आवृतं). Ñ1 D2.11 तदवश्यं(Ñ1 °स्थं) मुखं तस्या. —^{d}) B2 न वै राजति; B3 विराजयति (for न विराजति). Ś1 D1.4.10 [अ]संशयं; D7.9 सांप्रतं (for राक्षसैः).

14 ^{a}) D3 सर्वं चैतदशेषेण. —^{b}) B3 तद्वचः; D3 हनूमन् (for तत्त्वतः). D5 T G3 M2.3 कथयाद्य. Ś1 D1.2.4.10 ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः. —D8 reads 14^{c} - 15^{d} in marg. —^{c}) Ś1 D10 जीवामि; D2 जीवेयं (for जीविष्ये). —^{d}) B3 भिषजेन; D5 भैषज्येन (for भेषजेन). Ś1 Ñ V1 B D1.4.6.10 यथातुरः (by transp.); V2 D11 तथातुरः; D2(with hiatus) इवातुरः.

15 D8 reads in marg. up to 15^{d} (cf. v.l. 14). Ś1 om. 15. —^{a}) Ñ V B D1-4.6.10.11 मधुरं मधुरा(B4 °रया [hypm.])भाषा. —^{b}) T1 कि***म (damaged). Ñ1 D1.2.4.10 जानकी; Ñ2 V B1.2.4 D6 सा प्रिया; D11 भाविनी (for भामिनी). B3 कथयस्व मे (for मम भामिनी). D3 किं मामाह शुचिस्मिता. —B3 om. 15^{cdef}. —^{c}) D3 मद्विना सा; D11 यदि हीना (for मद्विहीना). —After 15^{cd}, D3 ins. :

६५

एवमुक्तस्तु हनुमान्राघवेण महात्मना ।
सीताया भाषितं सर्वं न्यवेदयत राघवे ॥ १

इदमुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ ।
पूर्ववृत्तमभिज्ञानं चित्रकूटे यथातथम् ॥ २

सुखसुप्ता त्वया सार्धं जानकी पूर्वमुत्थिता ।
वायसः सहसोत्पत्य विरराद स्तनान्तरे ॥ ३

पर्यायेण च सुप्तस्त्वं देव्यङ्के भरताग्रज ।
पुनश्च किल पक्षी स देव्या जनयति व्यथाम् ॥ ४

ततः पुनरुपागम्य विरराद भृशं किल ।
ततस्त्वं बोधितस्तस्याः शोणितेन समुक्षितः ॥ ५

वायसेन च तेनैव सततं बाध्यमानया ।
बोधितः किल देव्या त्वं सुखसुप्तः परंतप ॥ ६

G. 5. 68. 5
B. 5. 67. 6
L. 5. 66. 5

1372* एवं विलपमानं तं रामं वायुसुतः पुनः ।
आश्वासयामास तदा हनुमांस्तं कृताञ्जलिः ।

—Ñ2 V B1.2.4 D2.3.5.6.8.11 T1 G M om. 15^{ef}.—^{e}) D1.4 प्राणा; D10 प्राप्ता (for प्राप्य).

Colophon. V1 D3 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D6.10 रामपरिदेवनं; Ñ1 B2 श्रीरामपरिदेवनं; D1.2.4 रामदेव(D2 °वेद [meta.])नः; D11 मणिनिर्यातनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B2 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 67; Ñ2 D6 69; V2 58; B1 68; B3 62; B4 72; D5.7-9 T1.3 G M1.3 66; T2 M2 65.—After colophon, D2 concludes with राम; G M1.2 with श्रीरामाय नमः.

65

V1 D3 continue the previous Sarga.

1 D3 T1 om. 1.—^{a}) Ś1 D10 स हनुमान्; Ñ1 हनुमता.—^{b}) G2 M2 राघवं प्रत्यभाषत.—M1 om. 1^{cd}.—^{c}) Ś1 D10 वैदेह्या (for सीताया). Ñ1 श्रुत्वा; G2 सत्यं (for सर्वं).—For 1, G3 subst. :

1373* एवमुक्तस्तु हनुमान्राघवं प्रत्यभाषत ।

2 ^{a}) Ś1 D1.4.10 एवम् (for इदम्).—^{b}) T3 रघुनंदन (for पुरुषर्षभ).—^{c}) D1.3.4.11 स(D3.11 पू)र्वमुक्तम् (for पूर्ववृत्तम्). D7.9 अविज्ञातं.—^{d}) Ś1 Ñ1 D10 तदा तव; D1.3.4.11 यथा तव; D2 यथाभवत्; D5 T1 यथा तथा; T2 यथागतं; Ct as in text (for यथातथम्). —For 1-2, Ñ2 V B D6 subst. :

1374* एवमुक्तस्तु रामेण हनुमान्वानरर्षभः ।
पूर्ववृत्तमभिज्ञानं भूयः संप्रत्यभाषत ।

[(l. 1) V2 स (for तु).—(l. 2) V2 सत्यमभाषत.]

3 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 त(Ś1 य)त्र सुप्ता; Ñ2 V B D6 सुप्ता किल; M1 सुखसुप्तां. Ś1 D10 साकं (for सार्धं). —^{b}) Ś1 Ñ1 V B D1-4.6.10.11 पुनर् (for पूर्वम्). M1 जानकीं पूर्वमुत्थितां.—After 3^{ab}, Ś1 D10 read 5^{cd}.—^{c}) Ñ2 B3 D6 अथेमां; V1 B1.2.4 D3 अ(B1 य)थास्या; V2 यथासौ (for वायसः). Ñ2 V B D3.6 वायसोभ्येत्य; M1 सहसागम्य. —^{d}) Ś1 Ñ V B D T2 M1.3 विददार (for विरराद). Ñ1 V1 B D1-4.7 स्तनांतरं.—After 3, D2 reads 5^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

4 D1.4 om. (hapl.) $4-7^{b}$. Ś1 D10 om. $4-5^{b}$. —^{a}) D3 प्रसुप्तोंके; D8 T1.3 G2.3 M1 प्रसुप्तस्त्वं; D11 [क्ष]व°; G1 च सुप्तस्य; Ck as in text (for च सुप्तस्त्वं). —^{b}) D3 तस्यास्त्वं (for देव्यङ्के). Ñ1 रघूत्तम (subm.); D2.11 T3 पुरुषर्षभ; D3.5 भरताग्रजः.—For 4^{ab}, Ñ2 V B D6 subst. :

1375* देव्यास्त्वमङ्के सुप्तश्च निद्रामभिगतस्तदा ।

[B1 त्वमंगे; B2 तनंगे (corrupt) (for त्वमङ्के). B2.4 सुप्तस्य (sic); B3 सुप्तोसि. B2.3 अधि- (for अभि-).]

—^{c}) D5 च (for स).—^{d}) T1 G2.3 M1 देव्यै; G1 देव्यां. Ñ2 V B D6 अ(V1 B1 व्य)जनयद् (for जनयति). D3 भयं.

5 D1.4 om. 5; Ś1 D10 om. 5^{ab} (for both, cf. v.l. 4).—^{a}) Ñ1 M3 पुनः (for ततः). Ñ2 V B D6 उत्पत्योत्प (V2 °पेत्योप[sic])त्य सहसा; D3 ततः स पुनरागम्य. —^{b}) Ñ V1 B D2.3.5-9 T2 M1 विददार; V2 विचचार; D11 विरुराव. B1(after corr. *sup. lin.* as in text) D2 स्तनांतरं (for भृशं किल).—Ś1 D10 read 5^{cd} after 3^{ab}, while D2 repeats it here (cf. v.l. 3).—^{c}) T1 G सं- (for त्वं). Ś1 D10 अथ त्वं प्रतिबुद्धोसि; Ñ1 D2 (both times).11 अथावबुद्धस्त्वं(D2 °ध्यसे) तत्र; Ñ2 V B D6 त(B4 अ)तस्त्वं(Ñ2 °स्तां; B1.2 °स्तु) बु(B4 कु)द्धवांस्तत्र. —^{d}) G3 रुधिरेण. Ñ2 V B1.3 D6 समुक्षितां; D2 (first time) समुत्थितः; T2.3 M3 समुत्क्षितः(sic).

6 D1.4 om. 6 (cf. v.l. 4).—^{a}) Ś1 Ñ1 D5.7.9.10 G3 M1 [ए]वं (for [ए]व). Ñ2 V B D3.6 ततस्तेन; T3 च तस्यैवं (sic) (for च तेनैव).—^{b}) Ś1 D10 ताड्यमानया; B1.2 D3 ब(D3 बो)ध्यमानया; D2 बाष्पमानया (sic); D11 मक्षयामया (corrupt).—^{c}) D10 वेदितः. G1.2 खलु (for किल). Ñ2 V B D6 सुप्तस् (for देव्या).—^{d}) D5.9 परंतपः. Ñ2 V B D6 वैदेह्या रघुनंदन.

G. 5. 68. 6
B. 5. 67. 7
L. 5. 65. 6

तां तु दृष्ट्वा महाबाहो रादितां च स्तनान्तरे ।
आशीविष इव क्रुद्धो निःश्वसन्नभ्यभाषथाः ॥ ७
नखाग्रैः केन ते भीरु दारितं तु स्तनान्तरम् ।
कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण भोगिना ॥ ८
निरीक्षमाणः सहसा वायसं समवैक्षथाः ।
नखैः सरुधिरैस्तीक्ष्णैर्मामेवाभिमुखं स्थितम् ॥ ९
सुतः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
धरान्तरचरः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ १०
ततस्तस्मिन्महाबाहो कोपसंवर्तितेक्षणः ।
वायसे त्वं कृथाः क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥ ११
स दर्भं संस्तराद्गृह्य ब्रह्मास्त्रेण न्ययोजयः ।
स दीप्त इव कालाग्निर्जज्वालाभिमुखः खगम् ॥ १२

---

7 D1.4 om. 7^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 तच; D3 त्वं तु; D5.7.9 T3 G1.2 M2 तां च (for तां तु). Ś1 D2.10 महादेव्या; D3 वितुन्नं मे (for महाबाहो). Ñ2 V B D6 तदा दृष्ट्वा वरारोहां. —^{b}) Ś1 D10 वैदेह्यास्त्वं; Ñ1 illeg.; Ñ2 V1 D6 विध्वस्तां तां; V2 B1.2 वितुन्नां तां; B3 विभिन्नां तां; B4 विचितां तां; D2.11 प्रतुन्नं वै; D3 वायसेन; D5.7–9 T2.3 M3 Cm.g दारितां च; G3 वारितां च; M1 अर्दितां च; Cr.k as in text (for रादितां च). D2.3.11 स्तनांतरं. —^{d}) D5 T1.2 G M निश्वसन्. D5.8 G3 M2 अभ्यभाषत (for अभ्यभाषथाः). Ś1 D10 ततस्तां वाक्यमूचिवान्; Ñ V B D3.6 श्वसन्वाक्यमभाषथाः (B4 D3 °त [sic]); D1.2.4.7.9.11 T3 ततो वाक्यं त्वमूचि(D1.4 °मुक्त)वान्.

8 ^{a}) D8 किल (for केन). —^{b}) D8 वै; G3 ते (for तु). Ś1 Ñ1 D10 भिन्नं वै तत्; Ñ2 V B1.2 D1.2.4.6.11 वितुन्नं हि(Ñ2 V1 ह; D1.2.4.11 वै); B3 विभिन्नं हि; B4 भिन्नं ब्रूहि; D3 क्षतमद्य; D5.7.9 T1 G1.2 M1 Cv.t रादितं वै (T1 ते); M2 अर्दितं तु (for दारितं तु). V3 D5 T2.3 G1.2(after corr. *pr.m.* as in text).3 M2 स्तनांतरे. —^{d}) D3 -शीर्षेण (for -वक्त्रेण). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 भुज(D2 °जं)गेन वरानने. —After 8, Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 ins.:

1376* केन तेऽनागसो भीरु विकृतं वै स्तनान्तरम् ।

[D1.4 नागनासोरु; D3 [ऽ]नागसा भीरु. Ñ1 D3 विक्षितं; D1.4.10 विक्षतं (for विकृतं).]

9 D1 reads 9^{ab} twice erroneously. —^{a}) V2 D3.6.7.9 निरीक्ष्यमाणः. Ñ2 V B D3.6 त्वमथ(D3 °थो) (for सहसा). Ś1 Ñ1 D1(both times).2.4.10.11 अवेक्ष्यमाणश्च (D1.4 °णस्तु; D2.11 °णः स) ततो. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1(both times).2.4.10.11 त(D1.2.4.11 स)मपश्यथाः; B4 D5 T3 G3 M2 समवैक्षत; D7–9 G1 समुदैक्षथाः(D8 G1 °त) (for समवैक्षथाः). —^{c}) B3 स्निग्धैस् (for तीक्ष्णैर्). —^{d}) Ś1 Ñ V B1–3 D5–9 T2.3 G1 M तामेव; B4 तवैव (for मामेव). B3.4 D5.9.11 T2 -मुख(D5 °खा)स्थितं(D11 °तः).

10 ^{a}) Ś1 Ñ1 D10 सूनुः; Ñ2 V B D1–4.6.11 पुत्रः (for सुतः). D4 om. स(subm.). Ś1 Ñ B4 D10 स किल (by transp.). B1(*sup. lin.* as in text) सवज्रस्य (for स शक्रस्य). —^{b}) Ś1 D10 प्लुवतां वरः; Ñ2 V B D6 विहगोत्तमः (for पततां वरः). —D1.4 om. (hapl.) 10^{c}–11. D5 reads in marg. after धरा in ° up to ^{d}. —^{c}) T1 G3 धराधर-; Ct as in text (for धरान्तर-). Ś1 Ñ1 D2.7–10 T3 -गतः; D5 -धरः (sic); Ct as in text (for -चरः). Ñ1 M1 शीघ्रः; V D3 श्रीमान् (for शीघ्रं). Ñ2 B1(*sup. lin.*).2–4 D6 वनां(B1[orig.].2 धारां)तरचरः श्रीमान्; D11 धरांतरगतिः शीघ्रः. —^{d}) M2 मारुतस्य. Ś1 Ñ1 D10 M2 गतेः समः; Ñ2 V D6 समो जवे; B समो गतौ (by transp.) (for गतौ समः).

11 D1.4 om. 11 (cf. v.l. 10). —^{a}) Ś1 तत्र; Ñ1 तदा (for ततस्). Ñ2 V B1–3 D6 त्वं हि (for तस्मिन्). Ś1 Ñ1 D10 महाबाहुः. —^{b}) D3 रोप- (for कोप-). B1 -संवर्धितेक्षणः. —^{c}) Ś1 Ñ1 D2.10.11 कृतवान्; D3 त्वं मतिं; D7.8(marg.; orig. as in text).9 Ct त्वं व्यधाः (for त्वं कृथाः). —^{d}) Ś1 Ñ1 D5.11 G1 M3 वरः (for वर). D3 कृतवानसि राघव. —For 11^{cd}, Ñ2 V B D6 subst. (followed by 13^{ab}):

1377* वधे तु तस्य दुष्टस्य कृतवानसि वै मतिम् ।

[B2 हि (for तु). B4 वधे तस्य च. Ñ2 D6 पापस्य; B1 कृतवान् (for दुष्टस्य). B3 दुष्टचित्तस्य (for कृतवानसि).]

12 ^{a}) D7.9 T3 G1 M3 Ct दर्भ- (for दर्भं). D5 दर्भसंस्तरं. —^{b}) D5.8 नि(D8 च)योजयः; T1 G2.3 [अ]भ्ययोजयः(G3 °यत्); T3 M3 ह्ययोजयः(T3 °यत्); G1 न्ययोजयत्. —For 12^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.; while B2 ins. after 13^{ab}:

1378* गृहीत्वा संस्तराद्दर्भं ब्राह्मैर्मन्त्रैरयोजयः ।

[B2 कुंभवान् (for संस्तराद्). D1.4 वज्रैर् (for ब्राह्मैर्). D3 ब्रह्मास्त्रेणाभियोजयत्; D11 जप्त्वा मंत्रैर्वियोजयत् (for the post. half).];

whereas Ñ2 V B D6 subst.:

1379* दर्भसंस्तरतस्तस्मादिषीकामन्वयोजयः ।

[B4 दर्भं तव ततस् (for दर्भसंस्तरतस्). Ñ2 V ईषिकान्. V2 B1 अन्व(V2 °यु)योजयत्; B3 अनुयोजयः (for अन्वयोजयः). V1 ब्राह्मैर्मन्त्रैरयोजयः; B1 ईषिकास्त्रमयोजयः (for the post. half).]

—B4 om.; Ñ1 illeg. for 12^{cd}. —^{c}) Ś1 D1.4.10 सं-; V1 प्र-; B3 D6 सु- (for स). —^{d}) D3 [अ]ति- (for [अ]भि-). Ś1 D10 [अ]भिमुखं गतः; Ñ2 V B1–3 D6 M1

स त्वं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ।
ततस्तु वायसं दीप्तः स दर्भोऽनुजगाम ह ॥ १३
स पित्रा च परित्यक्तः सुरैः सर्वैर्महर्षिभिः ।
त्रीँल्लोकान्संपरिक्रम्य त्रातारं नाधिगच्छति ॥ १४
तं त्वं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ।
वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया परिपालयः ॥ १५
मोघमस्त्रं न शक्यं तु कर्तुमित्येव राघव ।
ततस्तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स्म स दक्षिणम् ॥ १६
राम त्वां स नमस्कृत्वा राज्ञो दशरथस्य च ।
विसृष्टस्तु तदा काकः प्रतिपेदे स्वमालयम् ॥ १७
एवमस्त्रविदां श्रेष्ठः सत्त्ववाञ्शीलवानपि ।
किमर्थमस्त्रं रक्षःसु न योजयसि राघव ॥ १८
न नागा नापि गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ।
तव राम मुखे स्थातुं शक्ताः प्रतिसमाधितुम् ॥ १९

G. 5. 63. 19
B. 5. 67. 20
L. 5. 66. 18

[अ]भिमुखो द्विजं; D1.4 [अ]ग्निशिखोपमः ; D7.9.11 G3 [अ]भिमुखं खगं.

13 Ñ2 V B1.2(including 1378*).3.4 D6 read 13^ab after 1377*. —^a) Ś1 D10 स तत् ; V2 सक्तं; D3 सकृत् ; T3 M2 स तं. Ñ2 D6 दीप्तं वि- (for प्रदीप्तं). B3 विक्षिप्तं (for चिक्षेप). M3 क्षिप्तवांस्त्वं प्रदीप्तं हि. ❀ Ct : चिक्षेप चिक्षेपिथ । आर्षः प्रयोगः . ❀ —^b) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 दर्भाग्रं (for दर्भं तं). V B D6 किल खगं (for तं वायसं). —After 13^ab, B2 ins. 1378*. —^c) Ñ V B1.3.4 D3.6 तं (for तु). Ś1 B2 D10 वायसो. V2 B1.4 दीप्तं; D3 दर्भः (for दीप्तः). —^d) D3 प्रदीप्तो (for स दर्भो). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 [ऽ]नु(Ś1 D10 [ऽ]भि)ससार ह ; D2 [ऽ]नुसमाहरेत् ; D8 [ऽ]भिजगाम तं.

14 ^a) Ś1 D3.10 स च पित्रा (by transp.) ; Ñ1 B1.2 D1.2.4.11 पित्रा स तु(B1.2 च सं-); Ñ2 V B3 D5.6 T2.3 पित्रा च स (by transp.) ; D7.9 भीतैश्च सं- (for स पित्रा च). —^b) Ñ2 V1 B D3.6 M3 च स- (for सर्वैर्). D5.7–9 T2 G1.2 M1.2 च वायसः ; T3 च सर्षिभिः (for महर्षिभिः). D10 सुरैः सहरहर्षिभिः (corrupt.). —^cd) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 स ततो गत्वा (for संपरिक्रम्य). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 [अ]ध्यगच्छत; T3 [अ]द्य गच्छति (for [अ]धिगच्छति). Ñ2 V B D6 परिक्रम्य च लोकांस्त्रींस्त्रातारं नाभ्य(Ñ2 V B3 °नु; D6 °न्व)विंदत(V2 °ति;) ; D3 संपरिक्रम्य लोकांस्त्रींस्त्वामेव शरणं गतः . —After 14, D5.7–9 S ins. :

1380* पुनरेवागतस्तत्र त्वत्समीपमरिंदम ।

[D5.7.9 T2.3 M2 अप्या(T3 °भ्या)गतस. T2 M1.3 त्रस्तस् (for तत्र). D5.7.9 T2.3 M3 त्वत्सकाशम्.]

15 ^ab) Ś1 D1.2.4.10.11 ततो; D3 T3 G3 स त्वं; D5.7.9 T2 त्वं तं(by transp.) ; M3 स तं (for तं त्वं). D8 ततस्तं पतितं. Ñ1 निपतंतं ततो भूमौ; G1 स त्वं ****** (for ^a). D1.4 शरण्यं(sic) ; D7.9 धरण्यां (for शरण्यः). G2 शरणं गतं (for शरणागतम्). Ñ2 V B D6 स त्वां निपतितो(V2 °ते) भूमौ शरण्यं शरणं गतः . —^c) B2 वधार्होऽपि हि (sic) ; D2 वधार्थमपि(sic). D3.8 T3 G1 काकुत्स्थः . —^d) D3 तं न दृष्टवान् ; D5.8 T M पर्यपालयः(D8 T3 °यत् [sic]) ; G1 °पालयर् (sic) ; Ct as in text (for परिपालयः).

Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 हतवानासि वायसं; Ñ2 V B D6 दयया त्वं तम(V2 B3 तं त्वम; B1 त्वं ततो)ब्रवीः . ❀ Ct : परिपालयः पर्यपालयः . ❀

16 ^a) D4 शस्त्रम् (for अस्त्रं). D1.2.4 T1 G M2 अशक्यं. Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10 च; V हि (for तु). B1 D11 मोघं ममास्त्रं न शक्यं(D11 शक्यं च). —^b) Ñ2 V B1–3 D6 कर्तुमेतन्मयोद्यतं. —After 16^ab, Ñ2 V B D6 ins. :

1381* त्यजैकमक्षं खचर यत्तेऽनिष्टमिति प्रभो ।
तेन चैकं परित्यक्तं नयनं दीनचेतसा ।

[(l. 1) V2 B3 [ए]नमंगं; B1 [ए]कमंगं (for [ए]कमक्षं). Ñ2 B3 D6 त्यजैकांगं खगवर (for the prior half). Ñ2 D6 [ऽ]निष्टतमं.]

—^c) M3 भवांस् (for ततस्). T2 damaged for क्षि काकस्य. —^d) Ñ2 V B1–3 D6 दक्षिणं पा(V2 प; B2.3 शा)तितं त्वया(V2 तदा) ; B4 पतितं दक्षिणं तदा. —For 16^cd, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst. :

1382* दक्षिणं किल काकस्य शातितं नयनं त्वया ।

[Ś1 Ñ1 D10 घातितं नयनं; D3 नयनं शातितं (by transp.).]

17 ^a) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 राम तुभ्यं; B4 राघवाय; D3 स ते वीर; D7.9 वायसस्त्वां; D8(marg. as in D7) ततो रामं; G2 स रामाय; G3 राम त्वां तु (for राम त्वां स). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.7–11 G2 M1.3 नमस्कृत्य. Ñ2 V B1–3 D6 नमस्कृत्वा स ते राम. —^b) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 G2 M राज्ञे दशरथाय च(B1 वै). —^c) Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 T3 स(D2 om.[subm.] ; D3 च) त्वया; G1 M2 तु ततः (for तु तदा). T1 G2.3 स विसृष्टस्ततः(T1 °था; G3 °दा) काकः . —^d) B4 सुरालयं.

18 ^a) D1.9 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठः). —^b) T2 सत्यवान्. Ś1 Ñ1 D1.3.4.8.10.11 T1 G3 M1 बलवानपि; Ñ2 V B D6 बलवान्स्थितः(V1 B1.4 °रः) (for शीलवानपि). —^c) Ś1 D10 रक्षोभ्यो; D3 राम त्वं (for रक्षःसु). —^d) G2 M3 योजयति. D3 रावणे; G2 M3 राघवः (for राघव).

19 ^a) Ñ2 V B D3.6 न च; D5 [अ]पि च (for नापि). D7.9 दानवा न (for नागा नापि). —^b) B2 सुरा; B4 यक्षा (for [अ]सुरा). —^c) D3.5 T2.3 न च रामं(D3 °म) ;

G. 5. 68. 20
B. 5. 67. 20
L. 5. 66. 19

तव वीर्यवतः कच्चिन्मयि यद्यस्ति संभ्रमः ।
क्षिप्रं सुनिशितैर्बाणैर्हन्यतां युधि रावणः ॥ २०
भ्रातुरादेशमादाय लक्ष्मणो वा परंतपः ।
स किमर्थं नरवरो न मां रक्षति राघवः ॥ २१
शक्तौ तौ पुरुषव्याघ्रौ वाय्वग्निसमतेजसौ ।
सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ॥ २२
ममैव दुष्कृतं किंचिन्महदस्ति न संशयः ।
समर्थौ सहितौ यन्मां नापे*क्षेते परंतपौ ॥ २३
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ।
पुनरप्यहमार्यां तामिदं वचनमब्रुवम् ॥ २४
त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
रामे दुःखाभिभूते च लक्ष्मणः परितप्यते ॥ २५
कथंचिद्भवती दृष्टा न कालः परिशोचितुम् ।
इमं मुहूर्तं दुःखानामन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥ २६
तावुभौ नरशार्दूलौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लङ्कां भस्मीकरिष्यतः ॥ २७

T1 G2.3 समरे त्वन्- (G2 तन्-) ; M3 न च सर्वे (for तव राम). Ś1 Ñ V B1-3 D1-7.9-11 T2.3 M3 रणे शक्ता (for मुखे स्थातुं). B4 रणे बाणस्य ते शक्ता. —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-7.9-11 T2.3 M3 Ct वेगं (D5.7.9 T2 Ct तथा; T3 तदा; M3 रामं) प्रतिसमासि(D3 °श्रि)तुं; D8 न शक्ताः प्रतिसाधितुं. ❀ Cm.g : प्रतिसमासितुं प्रतिमुखं स्थातुम् . ❀

20 ^{a}) T3 G1.2 M3 तस्य; M2 तथा. Ś1 वीर ततः (for वीर्यवतः). V2 B D1-3.5.6.8.10.11 T3 G1.2 M1 कश्चिद्. —^{b}) D3 तिष्ठति (for यद्यस्ति). Ñ2 B2.3 D6 G1.2 M1.3 transp. मयि and यद्यस्ति. Ś1 D1.2.4.10.11 यदि मय्यस्त्य (Ś1 D10 °प्य)नुग्रहः ; Ñ1 यद्यस्ति मय्यनुग्रहः ; D6 यद्यदस्ति मयि भ्रमः (sic). —^{cd}) Ś1 Ñ1 तु रुधिरैर् ; D1.2.4.10.11 सु(D10 तु)रुचिरैर् ; D5.7.9 G1 सुनियतैर् (for सुनिशितैर्). Ñ1 वध्यतां (for हन्यतां). Ñ2 V B D3.6 किमर्थं न शरैस्तीक्ष्णैः क्षयं नयसि राक्षसान्.

21 ^{a}) T3 निदेशम्. Ś1 Ñ2 V1 B1 D7-9 G1 M3 आज्ञाय; T2.3 आस्थाय (for आदाय). —^{c}) Ñ2 V B1-3 D6 तु(V न; B1 च; D6 om.[subm.]) मां वीरस् (for नरवरो). B4 किमर्थं हनुमन्वीर. —^{d}) Ñ2 V B D3 त्रायते न(V च) महाम(V2 °द्यु)तिः.

22 ^{a}) D2 तु (for तौ). —^{b}) Ś1 Ñ1 D10 काल- (for वायु-). Ñ1 D1-4.11 -समविक्रमौ. —^{c}) B2 reads दुर्धर्षौ in marg. —^{d}) B4 मां किमर्थेम् (by transp.). D4 उपेक्षते (sic) ; D5 T2 उपेक्षतां (sic) ; G1 उपेक्षितौ (sic).

23 T2 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ñ2 V B D6 नूनं मे (for ममैव). V2 D1.3.4.11 दुःकृतं; B4 दुष्कृतिं (sic). B2 किं च (for किंचिन्). —^{b}) B4 यदिहास्ति (for महदस्ति). —^{c}) T1 damaged from सहितौ up to ^{d}. Ś1 D10 G1.2 M1 अपि तौ (for सहितौ). Ś1 D10 वीरौ; B1.2 M2 यस्मान् (for यन्मां). Ñ1 D1.2.4.11 तौ न मां नाथौ (for सहितौ यन्मां). —^{d}) Ñ1 यद्वीक्षेते; Ñ2 B D3.6 G2.3 M1.3 नावेक्षेते; V D8 G1 उपेक्षेते; D1.2.4 ई(D2 वी)क्षेते यत् ; D5 T2 नापेक्षेतां; D7.9 न रक्षेते; D11 त्रायेते यत् ; T3 नापेक्षेतौ (sic); M2 नावेक्षातां (sic) (for नापे*क्षेते). Ś1 D10 वीक्षेते यत्परस्परं. —After 23, D3 ins.:

1383* इदं मद्वचनाद्वाच्यो राघवः सहलक्ष्मणः ।
इति प्रतिसमादिष्टस्तयाहं धर्मवत्सल ।

24 ^{ab}) Ñ1 D1.4 transp. वचनं and करुणं. Ñ T3 G3 M1 साधु- (for साश्रु). T2 -पातनं (for भाषितम्). —^{d}) T2 वचनं चेदम् (for इदं वचनम्). Ś1 Ñ1 D1.4.10 अब्रवीत् (sic); V B1.2.4 उक्तवान् ; D5 अब्रवं (for अब्रुवम्).

25 ^{a}) Ś1 D10 -[अ]भिहतो; Ñ1 D1.2.4.11 -[अ]भिमुखो; Ñ2 V B -वशगो; D3 -परमो; D6 -करुणो; T2.3 -विवशो; Cm.g.t as in text (for -विमुखो). —^{b}) D2 देवि शोकेन तप्यते. —^{c}) D8 T1.3 G2 M1.3 तु; T2 न (for च). Ś1 Ñ V B D1-4.6.10.11 रामशोका(Ñ2 V B D2.6 °दुःखा)भिभूतश्च.

26 ^{a}) Ś1 D10 रुदतीं दृष्ट्वा; Ñ1 V2 B D1.4.6.11 भवतीं दृष्ट्वा(B4 द्रष्टुं). —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.4.6.10.11 पुनरासितुं(D6 °सतीं [sic]); D3 परिदेवितुं; D5 T3 M2 चिरमासितुं; Cm.t as in text (for परिशोचितुम्). ❀ Ct : चिरं लङ्कायामासितुं न कालो योग्य इति पाठान्तरेऽर्थः. ❀ —T1 damaged from मुहूर्तं in ^{c} up to नरशा in 27^{a}. —^{c}) Ś1 Ñ1 D10 नचिराद्देवि; Ñ2 V1 अचिरस्त्वं तु; V2 B2.4 D1.2.4.11 T2 नचिरात्त्वं तु; B1 नचिरात्खलु; B3 D3.6 अचिरात्त्वं तु(D3 हि); D5 T3 G1 M2.3 अस्मिन्मुहूर्ते; D7-9 Ct इदं मुहूर्तं; Cm as in text (for इमं मुहूर्तं). ❀ Cm.t : इमं(Ct °दं) मुहूर्तम्। अस्मिन्नेव मुहूर्ते इत्यर्थः. ❀ —^{d}) B1.2 पारं (for अन्तं). Ñ1 भाविनि; Ñ2 V B D6 मैथिलि (for भामिनि).

27 T1 damaged up to नरशा in ^{a} (cf. v.l. 26). —^{a}) D3.8 M1.2 पुरुषव्याघ्रौ; D5 राजशार्दूलौ. —^{b}) Ñ2 V B D1-6.11 G M3 अनिंदितौ; D7.9 परंतपौ; D8 M1 महाबलौ (for अरिंदमौ).

28 ^{a}) D5 reads from च up to ^{b} in marg. Ś1 Ñ V B3.4 D1-4.6.10.11 T2.3 क्रूरं; B1.2 क्रुद्धं; D5 रौद्र- (for

हत्वा च समरे रौद्रं रावणं सहबान्धवम् ।
राघवस्त्वां महाबाहुः स्वां पुरीं नयते ध्रुवम् ॥ २८

यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ।
प्रीतिसंजननं तस्य प्रदातुं तत्त्वमर्हसि ॥ २९

साभिवीक्ष्य दिशः सर्वा वेण्युद्ग्रथनमुत्तमम् ।
मुक्त्वा वस्त्राद्ददौ मह्यं मणिमेतं महाबल ॥ ३०

प्रतिगृह्य मणिं दिव्यं तव हेतो रघूत्तम ।
शिरसा संप्रणम्यैनामहमागमने त्वरे ॥ ३१

गमने च कृतोत्साहमवेक्ष्य वरवर्णिनी ।
विवर्धमानं च हि मामुवाच जनकात्मजा ।
अश्रुपूर्णमुखी दीना बाष्पसंदिग्धभाषिणी ॥ ३२

G. 5. 66. 33
B. 5. 67. 33
L. 5. 65. 32

रौद्रं). —^{b}) G1 राक्षसं (for रावणं). G2 सह बांधवैः. —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 G1.2 महाभागे; D5.7–9 T2.3 M1.3 वरारोहे (for महाबाहुः). D7.9 G1 स्वपुरीं. Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 प्रतिनेष्यति; Ñ2 V B D6 प्रापयिष्यति; D7.9 T1 G3 M1.2 नयति(D7.9 °यिता) ध्रुवं (for नयते ध्रुवम्). D3 रामस्त्वां पुनरादाय स्वपुरीं प्रतियास्यति. ❀ Cg : नयते नेष्यते. ❀

29 Ś1 om. 29–30. —^{a}) V2 B1–3 D2.3 G1.2 [स]-भि- (for वि-). B4 रामो बहुभिजानीयाद्. —T1 damaged from मनिन्दिते in ^{b} up to साभिवीक्ष्य in 30^{a}. —^{c}) D1.5.9 प्रीतिं (sic). —^{d}) B3 मां त्वम्; B4 D6 से त्वम्; G M2.3 त्वमिह (for तत्त्वम्). Ñ1 D1.2.4.10.11 तन्मे त्वं(Ñ1 om. [subm.])दातुम्(D10 च त्वम् [sic]); B1 D3 तस्य(B1 प्रति)दातुं त्वम् (for प्रदातुं तत्त्वम्).

30 Ś1 om. 30; T1 damaged for साभिवीक्ष्य in ^{a} (for both, cf. v.l. 29). Ñ1 illeg. for 30. —^{a}) Ñ2 V B1–3 D5.6.8 G2.3 समीक्ष्य; D3 निरीक्ष्य; Cv.g as in text (for [अ]भिवीक्ष्य). D11 तस्या (corrupt) (for दिशः). —^{b}) Ñ2 V B D6 -ग्रथितम्; D3 -[उ]द्ग्रथितम् (for -[उ]द्ग्रथनम्). D1.2.4.10.11 वेणग्रथादथ भामिनी(D11 °विनी); T2 देव्युद्ग्रथितमुत्तमं. —^{c}) Ñ2 V B D6 वि(Ñ2 D6 प्र)मुच्य प्र-; D1.4 G1 मुक्त्वा च प्र-(G1 तदा); D2.3.10.11 मुक्त्वैव(D3 °वं) प्र-; Cv.m.g as in text (for मुक्त्वा वस्त्राद्). ❀ Cr : वस्त्रं मुक्त्वा ददौ । अत्यन्ताभिमतत्वाद्वस्त्रान्तबद्धं मणिं मुक्त्वा दत्तवतीत्यर्थः ।; Cg : अस्मिन्सर्गे सार्धसप्तत्रिंशच्छ्लोकाः. ❀ —^{d}) G1 मणिरत्नं. D9 G3 M1.2 महाबलं (for °बल). Ñ2 V B D1–4.6.10.11 मणिरत्नमिदं शुभं (D1–4.11 प्रभो).

31 ^{a}) D11 इदं (for मणिं). Ś1 Ñ1 B1.2.4 D1–5.8.10.11 T2.3 M1.2 देव्यास्; D7.9 दोर्भ्यां (for दिव्यं). —^{b}) Ś1 D10 चलितोहं; D11 तव बाहो (sic) (for तव हेतो). Ñ1 इदं मया (sic); V B2.4 D5.7–9 M2 रघुप्रिय; D1.4 अरिंदम; T1 G2.3 M1 अतिप्रियं; M3 रघूद्वह. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 च; D8 M3 तां; D11 [अ]भि- (for सं-). Ś1 Ñ1 D2.5.10 [ए]ताम्; M2 [अ]हम्; M3 [आ]र्याम् (for [ए]नाम्). Ñ2 V B D6 तां प्रणम्याहम्; D3 प्रणतो भूत्वा (for संप्रणम्यैनाम्). —^{d}) D3 भृशम् (for अहम्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 T2 मतिमागमने दधे; Ñ2 V B D6 आगतोस्मीह (V2 B2 D6 °ति) सत्वरः; D11 गमनाभिमुखोभवं; M2 गमनाय मतिं दधे. ❀ Cm.t : त्वरे त्वरावाञ्जात इत्यर्थः. ❀

32 ^{a}) B1 तु (for च). D11 गमनेन (for गमने च). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 मां वीक्ष्य; D3 उदीक्ष्य; T3 मां प्रेक्ष्य. T1 damaged from वरवर्णिनी up to मुखी in ^{e}. —^{c}) Ñ2 V मां (for वि-). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 T3 च भृशं; Ñ2 V2 B1.3.4 D1.4.6 सुभृशम्; V1 सदशम्; D3 M1 मां चेदम् (for च हि माम्). B2 वर्धमानं स्वसदृशम्. —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 T3 विनिः(D1–4 T3 °नि)श्वस्याय (D3 °सि)तेक्षणा. —^{f}) D7.9 T2.3 -गद्गद- (for -संदिग्ध-). Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 बाष्पगद्गदया गिरा; Ñ2 V B1–3 D3.6 बाष्पसंदिग्धया गिरा. —After 32, D5.7–9 S ins. :

1384* ममोत्पतनसंभ्रान्ता शोकवेगसमाहता ।

[G3 ममोत्पतससंभ्रांता (sic). (for the prior half). D5 -समावृता; T1 G3 M2 -वशंगता; T3 -समाहिता (for -समाहता).]

—D7.9 T2.3 cont.; Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins. after 32 :

1385* मामुवाच ततः सीता सभाग्योऽसि महाकपे ।
यद्द्रक्ष्यसि महाबाहुं रामं कमललोचनम् ।
लक्ष्मणं च महाबाहुं देवरं मे यशस्विनम् ।
सीतयाप्येवमुक्तोऽहमब्रुवं मैथिलीं तथा ।
पृष्ठमारोह मे देवि क्षिप्रं जनकनन्दिनि । [5]
यावत्ते दर्शयाम्यद्य सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् ।
राघवं च महाभागे भर्तारमसितेक्षणे ।
साब्रवीन्मां ततो देवी नैष धर्मो महाकपे ।
यत्ते पृष्ठं सिषेवेऽहं स्ववशा हरिपुंगव ।
पुरा च यदहं वीर स्पृष्टा गात्रेषु रक्षसा । [10]
तत्राहं किं करिष्यामि कालेनोपनिपीडिता ।
गच्छ त्वं कपिशार्दूल यत्र तौ नृपतेः सुतौ ।
इत्येवं सा समाभाष्य भूयः संदेष्टुमास्थिता ।

[(l. 1) D10 पुनः (for ततः). Ñ2 V B D6 धन्योस्यनुगृहीतोसि (for the prior half). —D1.4 om. (hapl.) l. 2–8. —(l. 2) Ñ2 V1 B D2.3.6.10.11 T2.3 यो (for यद्). V2 महाबाहो (for °बाहुं). Ś1 D10 राजीव- (for कमल-). —(l. 3) Ś1 Ñ1 D2.10.11 महाभागं; Ñ2 V B1.2.4 D6 °कीर्तिं; B3 D3 °वीर्यं (for °बाहुं). V2 D11 च (for

G. 5. 68. 40
B. 5. 67. 41
L. 5. 66. 39

हनुमन्सिंहसंकाशौ तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान्ब्रूया अनामयम् ॥ ३३
यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
अस्माद्दुःखाम्बुसंरोधात्त्वं समाधातुमर्हसि ॥ ३४
इमं च तीव्रं मम शोकवेगं
रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं
शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ ३५
एतत्तवार्या नृप राजसिंह
सीता वचः प्राह विषादपूर्वम् ।
एतच्च बुद्ध्वा गदितं मया त्वं
श्रद्धत्स्व सीतां कुशलां समग्राम् ॥ ३६

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

मे). —(l. 4) Ś1 Ñ1 D2.3.10 T3 त्वेवम्; D11 त्वेहम् (sic); T2 ह्येवम् (for [अ]प्येवम्). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 T2.3 तदा (for तथा). Ñ2 V B D6 एवमुक्तवती सीता मयाप्युक्ता सुमध्यमा. —(l. 5) Ñ2 V B3 D6 देवि रोमसु लंबस्व(V1 * * सुपेक्षस्व; V2 मामवलंबस्व) पृष्ठमारुह्य मे शुभे(D6 ते शुभं); B1.2.4 देवि मा त्वं विलंबस्व पृष्ठमारोह मे शुभे. —(l. 6) Ñ2 V B1-3 D6 अद्य त्वां दर्शयिष्यामि; B4 राघवं त्वां दर्शयिष्ये (for the prior half). D3 राघवं (for सुग्रीवं). V1 सलक्ष्मणं (subm.) (for सहलक्ष्मणम्). V2 B2 D7.9 ससुग्रीवं स(D9 सह [hypm.])लक्ष्मणं; B3 D6 सुग्रीवं च सलक्ष्मणं (for the post. half). —(l. 7) Ś1 Ñ1 D2.10.11 T3 महाभागं (for °भागे). Ś1 D10 -[ई]क्षणं (for -[ई]क्षणे). Ñ2 V B D6 राघवं पृथिवीपालमिति मे निश्चिता मतिः; D3 सुग्रीवं चापि राजानं वानराणां बलीयसां. —(l. 8) D3 अब्रवीच्च (for साब्रवीन्मां). —(l. 9) D11 पृष्ठे (for पृष्ठं). D1.4.11 T2.3 निषेवेहं(D1.4 °यं) (for सिषेवेऽहं). Ś1 Ñ V B D2.3.6.10 यत्ते पृष्ठे(D3 °ष्ठं) निषीदेयं (for the prior half). V2 सुरसा (sic) (for स्ववशा). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 भार्या रामस्य धीमतः (for the post. half). —(l. 10) D1-4 अवशा यद्; T3 अवादयद् (for पुरा च यद्). Ś1 Ñ1 D10.11 अवशा यद्यहं वीर; Ñ2 V B D6 अवशास्मि तदा वीर (for the prior half). B3 स्पर्शा (sic); D2 स्पृष्ठा (sic); D10.11 स्पृष्ट-. Ś1 Ñ V B D1-4.6.10 गात्रेण; D11 -मात्रेण (for गात्रेषु). —(l. 11) B2.4 अत्राहं; T2 विवशा (for तत्राहं). Ś1 Ñ V D10 [उ]परि पीडिता; B D6 परिपीडिता. —(l. 12) D1-4.11 T2.3 हरि- (for कपि-). Ś1 D10 रामलक्ष्मणौ; Ñ1 नृपनंदनौ; Ñ2 V B D6 नृवरात्मजौ (for नृपतेः सुतौ). —D10 om. (hapl.) from l. 13 up to 33[b]. —(l. 13) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 T3 मां; D11 मा (for सा). Ñ2 V B1-3 D6 मां चोत्पतनसंभ्रांतं (for the prior half). Ś1 पुनः (for भूयः). D2 संद्रष्टुम् (sic). Ñ2 V B1-3 आरभत्; B4 आगता; D3 उद्यता; D6 आचरत (for आस्थिता).]

33 D10 om. 33[ab] (cf. v.l. 32). —[a]) Ñ2 V1.2 (also as in text) B D6 -विक्रांतौ (for -संकाशौ). —[b]) D8 T2 M1.2 भ्रातरौ; M3 उभौ तौ (by transp.) (for तावुभौ). —[c]) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 T3 महाबाहुं(D2 °हो); Ñ2 B3 D6 महासत्त्वं; V2 B4 महामात्यं (for सहामात्यं). —[d]) Ś1 D10 सर्वान्प्रब्रूहि; Ñ2 V B D3.6 ब्रूयाः सर्वम्; T2 G3 सर्वान्ब्रूयां (for सर्वान्ब्रूया). Ñ1 D1.2.4.5.8.11 T G1.2 M ह्य(Ñ1 M3 त्व)नामयं.

34 [a]) D1 तथा (sic). Ś1 Ñ2 V2 स च (by transp.); D8 स सु- (for च स). —T1 damaged from हाबाहुर् up to [c]. —[c]) B4 तस्माद् (sic). Ś1 Ñ1 D1.2.10.11 -[उ]पसंरोधात्; Ñ2 V B D6 -महांभोधेस्; D4 -[ओ]घसं°; T3 -[अ]नुसं° (for -[अ]म्बुसंरोधात्). —[d]) T1 G2.3 M2.3 त्वं (for तत्). Ś1 Ñ V B D1.2.4.6.10.11 तथा त्वं कर्तुम्; D7.9 T3 M1 तत्त्वमाख्या(T3 M1 °धा)तुम् (for तत्समाधातुम्). —After 34, Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 T2.3 ins.:

1386* गत्वा रामसमीपं त्वं शीघ्रं वानरपुंगव ।

35 [a]) Ñ1 B2 D3.5.7-9 T2.3 G1 M2 इदं (for इमं). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तु. B3 T3 शीघ्रं; D3 दीर्घं (for तीव्रं). B3 -कारणं (for -वेगं). —T1 mostly damaged for [b]. —[b]) Ś1 एनं (sic); Ñ2 B1-3 D4.6 एवं (for एभिः). D2 परिभर्त्स्यमानं; D3 परितर्जनं च. —For 35[ab], B4 subst.:

1387* इमं तीव्रं शोकवेगं रक्षोभिः परिभर्त्सनम् ।

—[c]) D3 G3 ब्रूयाच्च(G3 °त्तु). Ñ2 V B1-3 D6 वदेर्व्रू(V °व्रू)वीरस्य (for ब्रूयास्तु रामस्य). Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 रामस्य पार्श्वं हि(B4 °र्श्वस्य; D2.11 °र्श्वं हि) गतो वदेस्त्वं. —[d]) T3 शिवं. B2 ततो; B3 तु ते; D5 तव (for च ते). V2 त्वस्तु (for ऽध्वास्तु). Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 नित्यं शिवं तेस्तु (for शिवश्च तेऽध्वास्तु). Ñ2 B3 D6 कपिप्रवीर.

36 [a]) Ś1 B4 D2.10.11 एवं तदा(Ś1 °व); Ñ1 इदं तव; Ñ2 V B1-3 D3.6 एतावद्; D1.4 एवं मम; T2 एतत्तदा

६६

अथाहमुत्तरं देव्या पुनरुक्तः ससंभ्रमम् ।
तव स्नेहान्नरव्याघ्र सौहार्दादनुमान्य च ॥ १
एवं बहुविधं वाच्यो रामो दाशरथिस्त्वया ।
यथा मामामुयाच्छीघ्रं हत्वा रावणमाहवे ॥ २
यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिंदम ।
कस्मिंश्चित्संवृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥ ३

मम चाप्यल्पभाग्यायाः सांनिध्यात्तव वानर ।
अस्य शोकविपाकस्य मुहूर्तं स्याद्विमोक्षणम् ॥ ४
गते हि त्वयि विक्रान्ते पुनरागमनाय वै ।
प्राणानामपि संदेहो ममस्यान्नात्र संशयः ॥ ५
तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
दुःखाद्दुःखपराभूतां दुर्गतां दुःखभागिनीम् ॥ ६

G. 5. 69. 5
B. 5. 68. 6
L. 5. 67. 6

(for एतत्तव). Ñ2 V D6 उक्त्वा (for [आ]र्या). D3 मम (for नृप). Ś1 D10 -वीरसिंह; Ñ1 B4 D1.2.4.11 -सिंह-वीर; Ñ2 V B1-3 D3.6 -राजपुत्री; D7 संयता सा; D9 रांत सीह (corrupt) (for राजसिंह). —b) T1 damaged after प्रा up to कु in d. Ś1 B4 D10.11 -युक्ता; Ñ1 D1-4 -युक्तं (for -पूर्वम्). Ñ2 V B1-3 D6 जानक्यभिज्ञानमुवाच देवी.—c) Ś1 D10 सीता-; Ñ1 B4 D1.2.4.11 श्रुत्वा (for बुद्धा). D2.7.9 गदितो. Ś1 D10 तथा त्वं; B4 मया ततः; D7.9 यथा त्वं; D8 प्रियायाः (for मया त्वं).—d) M2 समग्रं (for समग्राम्). Ś1 Ñ1 D10 सीतोपलंभाय कुरुष्व शीघ्रं(Ñ1 बुद्धिं); Ñ2 V D6 सीता समं(V2 मया [sic])-प्रेति कुरुष्व बुद्धिं; B1(m. after corr.).2 सीता(B2 यथा)-पलंभाय(B1 before corr. as in Ñ2) कुरुष्व बुद्धिं; B3 यथा समभ्येति कुरुष्व बुद्धिं; B4 D3.11 सीतोपलंभे च(D3.11 प्र) कुरुष्व बुद्धिं; D1.2.4 सीतोपलाभे(D2 °ताप्रलंभे); M1 श्रद्दस्व सीताकुशलं समग्रं.

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 D2.10 अभिज्ञानदर्शनं (D2 °नः); Ñ1 D1.4 अभिज्ञानसमर्पणं(D1.4 °णः); Ñ2 B4 D8 हनु(Ñ2 °नु)मद्वाक्यं; V B1-3 प्रत्यागतहनू(V1 B3 °नु)मद्वाक्यं; D3 सीतासंदेशप्रतिश्रवणः; D11 अभिज्ञान-प्रदानं.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B2-4 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 68; Ñ2 D6 70; V1 D5.7-9 T1.3 G M1.3 67; V2 59; B1 69; D3 71; T2 M2 66. —After colophon, D2 concludes with राम; G M1.2 with श्रीरामाय नमः.

66

1 a) D5 तथा (for अथ). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 [इ]-दम् (for [अ]हम्). Ñ1 सीता (sic) (for देव्या). Ñ2 V B D6 उत्पतंश्च पुनर्वाक्यं.—b) Ñ2 V B D6 देव्योक्तोस्मि (for पुनरुक्तः). B3(with hiatus) असंभवं; B4 सुसंभ्रमं; D2 त्वसंभ्रमः; D5.8.9 T3 G3 M2.3 Cv.m.g.t ससंभ्रमः; Ck as in text (for ससंभ्रमम्). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 पुन-रुक्तससंभ्रमं.—c) D3 न च (for तव).—d) T1.3 M2 Cv.t सौहृदाद्; Cm.g सौहार्दाद् (as in text). D8 G2.3 M है; Cm as in text (for च). Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 सौहृदं चारु(D1.3.4.11 °नु) दर्शितं; Ñ2 V B D6 मान-यंत्या च सौहृदं.

2 Ñ2 V B D6 om. 2.—a) Ś1 Ñ1 D1-4.10.11 तथा (for एवं). D11 चान्यो (sic) (for वाच्यो).—T1 damaged from b up to मामामु in c.—c) D2 समामु-याद्; D7-9 Ct मां प्राप्नुयाच्; Ck as in text (for मामामुयाच्).

3 a) B1-3 मां; D1.4 मा (for वा). M2 तात (for वीर).—b) B4 त्वम्; D11 स च (sic) (for वस).—c) G3 कस्मिंश्च. B3 संभृते; D11 संभ्रमे (sic) (for संवृते). —d) B4 च (for श्वो). B4 D1.3.8 T3 (after corr. *inf. lin. pr. m.* as in text) गमिष्यति (sic). G3 विश्रांतः शोकमिष्यसि (sic).

4 B4 om. (hapl.) 4-6b.—a) Ś1 Ñ V B1.3 D1-4.6.10 G1 चैव; T1 G2.3 चेद् (for चापि). D11 ममैव लभ्यमाज्ञायाः (sic).—b) Ś1 D10 शत्रुहन्; Ñ1 D1.3.4. 8.11 G1.2 M2.3 वीर्यवान् (for वानर). Ñ2 V B1-3 D6 दर्शनेन तवानघ.—c) T1 damaged from कस्य up to त्वयि in 5a. Ś1 Ñ V B1 D6.11 शोकस्यास्य प्रमेयस्य; B2.3 D1-4.10 शोकस्यास्याप्रमेयस्य.—d) Ś1 Ñ1 D2.10.11 अपि क्षयः; Ñ2 V B1-3 D3.6 यदि क्षयः; D1.4 अपि क्षणं; G2.3 हि मोक्षणं; M2 हि रक्षणं (for विमोक्षणम्).

5 B4 om. 5; T1 damaged up to त्वयि in a (for both cf. v.l. 4).—a) M2 च (for हि). Ś1 Ñ V B1-3 D1.2.4.6.10.11 हरिशार्दूल(D4 °ले); D3.7.9 T3 G1 M1.2 त्वयि विक्रांत (for त्वयि विक्रान्ते).—b) Ś1 Ñ2 D1.2.4.10.11 संप्रासये त्वयि; Ñ1 आवृत्तये त्वयि; V B1-3 D6 आगमनात्त्व(V2 B3 °नं त्व)यि (for आगमनाय वै). —D6 om. 5c-6b. ꙮ Cr: प्राणानामपि सन्देहो मम स्यान्नात्र संशयः। इतः परम्, तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत्। दुःखाद्दुःखतरा भूत्वा दुर्गता दुःखभागिनीति. ꙮ

6 B4 D6 om. 6ab (cf. v.l. 4 and 5 respy.).—a) G1.2 चापि (for शोको). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 तवा(D11 °था)दर्शनमप्येतद्; Ñ2 V1 B1-3 तवादर्शनजं वीर; V2 तव चादर्शनं वीर; D3.5.7.9 T2.3 G2 M2 तवादर्शनजं चापि(D3

G. 5. 69. 6
B. 5. 68. 7
L. 5. 67. 7

अयं तु वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुमहांस्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु असंशयः ॥ ७
कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ ८
त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यास्य लङ्घने ।
शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य वायोर्वा तव वानघ ॥ ९
तदस्मिन्कार्यनिर्योगे वीरैवं दुरतिक्रमे ।
किं पश्यसि समाधानं ब्रूहि कार्यविदां वर ॥ १०
काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ ११
बलैः समग्रैर्यदि मां हत्वा रावणमाहवे ।
विजयी स्वां पुरीं रामो नयेत्तत्स्याद्यशस्करम् ॥ १२
यथाहं तस्य वीरस्य वनादुपधिना हृता ।
रक्षसा तद्भयादेव तथा नार्हति राघवः ॥ १३
बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ १४

दुःखं). —b) D5.7.9 T2.3 M2 भयं; G1.2 शोको (for भूयो). Ś1 Ñ V B1–3 D1.2.4.10.11 ताप(Ñ1 D11 °र[sic])-यिष्यति (for परितापयेत्). —cd) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 M1 दुःखादुः(Ś1 Ñ1 °खदुः)खतरं(D1.4 °रा) भूत्वा(D3 दुःखं); D8 दुःखादुःखाभिभूतां च; G1 दुःखादुःखतरं यातां; M2 दुःखादुःखमनुप्राप्तां (for °). ※ Ck: "दुःखादुःखतरीभूत्वा" इति सर्वतः पाठः. ※ Ś1 Ñ1 D1.4.10 दुःखिता; D2.11 G1 दुःखितां; D3 प्राप्ताहं (for दुर्गतां). T3 मंद- (for दुःख-). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10 -भागिनी. Ñ2 V B D6 इदं दुःखतरं भूतं दुःखानां मंदभागिनीं.

7 a) Ś1 Ñ1 D2.3.5.7–11 M1.3 Ct च; Ñ2 V B D6 हि; T2.3 M2 Ck ते (for तु). T1 damaged after सं up to हर्यृक्षे in d. —b) B3 तिष्ठतीह; D3 अस्त्यतीव (for तिष्ठतीव). —c) V2 सत्- (for त्वत्-). D1.4 सुमहत्सु (for सुमहांस्त्वत्-). D5 सत्त्वसंपन्नो; D7 G1 त्वत्सहायेन; T3 सत्यसंपन्न (for त्वत्सहायेषु). —d) Note hiatus between हर्यृक्षेषु and असंशयः. G2 om. (hapl.) हर्यृक्षेषु. Ñ2 V B D5.6.8 न(B1 च) संशयः; G2 M1.3 हरीश्वर; Ct as in text (for असंशयः). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वानरेषु महामते.

8 a) B1.2 D1 तु; D3 हि (for नु). —c) Ñ2 V B D6 वानर- (for हर्यृक्ष-). —d) D11 नृप- (for नर-). M1 दशरथात्मजौ.

9 a) Ñ2 B3.4 D3.5.8 G1 M2 अपि (for एव). Ś1 M2 लोकानां (for भूतानां). —b) Ñ1 [अ]धिलंघने; Ñ2 D7.9 M1 [इ]ह लं°; V B D6 विलं°; D1.4.11 [अ]तिलं°; D2.3 G1 [अ]पि लं°; D5.8 T3 M2 च लं° (for [अ]स्य लङ्घने). —c) D5 वा (for स्याद्). —d) D5.7–9 T3 M1 च (for second वा). Ś1 Ñ1 V2 B2.3 D3.6.10 T2 M3 तव वा मारुतस्य वा; Ñ2 V1 B1.4 D1.2.4.11 तव वा(D2 तथा ते) मारुतस्य च.

10 T1 damaged up to वि in d. —a) D6 तदा (for तद्). Ñ1 D1.4.11 -संयोगे; Ñ2 V B D6 -संदेहे (for -निर्योगे). T3 M1 तस्मिन्वा(M1 °न्का)र्यस्य निर्योगे. —b) Ś1 Ñ1 B4 D1.3.4.10.11 देवैरपि दुराक्रमे(B4 °रत्यये); Ñ2 B3 D6 संप्राप्तेतीव दुस्तरे; V B1.2 संप्राप्तवति दुस्त(B1 °ष्क)रे; T3 विधैवं दुरतिक्रमः (sic). —c) B3 पश्यामि (for पश्यसि). —d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 त्वं वै; Ñ2 V B D6 त्वं हि; D3 मयि (for ब्रूहि). D7.9 वाक्य- (for कार्य-). V B3 D1.4.6 -विदां वरः; B1 -विशारदः.

11 M1 damaged for 11ab. —a) D4 एकः स्यात् (for एवैकः). —c) D3 पर्याप्तं. D5.6.11 परवीरघ्नो (for °वीरघ्न). —d) D2 लयस्यस् (sic) (for यशस्यस्). D2.11 तु (for ते). D5 T2.3 G1.3 M3 Cr.k फलोदयः; Cm.t as in text (for बलो°). Ñ2 V B D6 किं तु विज्ञापयामि ते; D1.4 यशस्यस्तु फलोदयः; D3 यशस्तुल्यबलोदयं.

12 a) Ñ2 V B D6 जित्वा; D5 इह (for यदि). —b) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 जित्वा (for हत्वा). Ñ2 V B D6 रावणं यदि संयुगे. —c) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 अयोध्यां; Ñ2 V1 B1–3 D6 नयेत; V2 न नयेत् (for विजयी). Ś1 Ñ V B1–3 D6.7.9 स्व-; G3 त्वां (for स्वां). B4 नयेद्यदि. T1 damaged from पुरीं up to 13c. —d) Ñ2 V B1.3.4 D6 तत्स्यात्तस्य; B2 तच्च तस्य; D8 नयेन्मां तद्; D11 नयेत्तस्य (for नयेत्तत्स्याद्).

13 T1 damaged for 13abc (cf. v.l. 12). —a) Ñ1 यदा; T2.3 यद् (for यथा). B3 सहसा (for वीरस्य). Ś1 D1.4.10 य(Ś1 त)था तस्य नृवीरस्य. —b) B2.3 D3.6 बलाद्; D5 भयाद् (for वनाद्). D6.9 उपाधिना; T2 दुष्कृतिना (for उपधिना). Ś1 D2.10 वनादु(Ś1 °द्)पहृता पुरा; D1.4 वंचना विविधा कृता; T3 विना *** पाहृता. —c) Ś1 Ñ1 एवं (for एव). Ñ2 V B D6 जीवतां रक्षसामेव(D6 °वं). —d) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 transp. तथा and न.

14 a) D3 शरैस् (for बलैस्). V2 च (for तु). D5 बलैस्तु संवृतां लंकां. —T1 damaged from b up to वा in 16a. —b) V B D6 पुरीं; D5 कृत्वा (for लङ्कां). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 परपुरंजयः (for °बलार्दनः). —c) D1.6.9.11 मा (for मां).

तथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भर्त्याहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ १५
तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
निशम्याहं ततः शेषं वाक्यमुत्तरमब्रुवम् ॥ १६
देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्वसम्पन्नस्तवार्थे कृतनिश्चयः ॥ १७
तस्य विक्रमसम्पन्नाः सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
मनःसंकल्पसंपाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥ १८
येषां नोपरि नाधस्तान्न तिर्यक्सज्जते गतिः ।
न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्वमिततेजसः ॥ १९
असकृत्तैर्महाभागैर्वानरैर्बलसंयुतैः ।
प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥ २०
मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसंनिधौ ॥ २१
अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ २२
तदलं परितापेन देवि मन्युर्व्यपैतु ते ।
एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥ २३

G. 5. 69. 22
B. 5. 65. 23
L. 5. 67. 23

15 T1 damaged for 15 (cf. v.l. 14). —[a]) D5 वद् (for तद्). —[b]) B1 महाबलं (for °त्मनः). —[d]) D8 M1 तत्त्वमेव; Ck.t as in text (for तथा त्वम्). Ś1 D2.10 उपपादये:.

16 T1 damaged up to वा in [a] (cf. v.l. 14). —[a]) B4 तदर्थसहितं; D2 एवमुक्तः शुभं; D6 तदर्थाय हितं (for तदर्थोपहितं). —[b]) B1.2 D1–4.11 प्रसृतं (for प्रश्रितं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -संयु(D3 °म)तं; B2 -संस्थितं (for संहितम्). —[c]) Ś1 Ñ1 B2.4 D1.2.4.10.11 प्रशस्य; Ñ2 V1 B3 D6 प्रणम्य; V2 D3 प्रशंस्य; B1 प्रहस्य (for निशम्य). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तरसा; B3 तेषां (sic) (for शेषं). —[d]) D1 अब्रवं; D3 उक्तवान्; D11 अब्रवीत् (for अब्रुवम्).

17 [a]) Ñ2 V B D6 वानर- (for हर्यृक्ष-). Ś1 Ñ1 D1.4.10.11 -सैन्येन; V2 -सिंहानाम् (for -सैन्यानाम्). —[b]) Ś1 Ñ1 D1.10.11 संवृतः; D4 सर्वतः (for ईश्वरः). M3 प्लवगाधिपः. —[c]) B3 तत्त्व-; G1 सत्य- (for सत्त्व-). —[d]) D7.9.11 T2 त्वदर्थे (for तवार्थे). —After 17, D11 ins.:

1388* शीघ्रमेष्यति वैदेहि मा ते भूत्तत्र संशयः।

18 D6 om. 18. T1 damaged from [b] up to हरयः in [d]. —[c]) B3 -संपन्न- (sic) (for -संकल्प-). Ś1 Ñ D1.2.10.11 -सिद्धार्था; V -जनना; B1–3 -संपन्ना; B4 -सिद्धाश्च; D3 -गतयो; D4 -सिद्धयर्थं; D5.7.9 T2.3 G1 Ck सदृशा (for -संपाता). —[d]) B4 D2.11 निर्देशे (for निदेशे).

19 [a]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 G1 तेषां; T3 G2.3 M3 एषां (for येषां). Ñ2 V1 B नाधश्च; D6 वाध°; T1 G3 चाध° (for नाधस्तान्). —[b]) T G3 विष्वक् (for तिर्यक्). D1 गगने; D5 G3 सज्यते (for सज्जते). D3 न तिर्यक्संव-र्त्तनं गतेः (hypm.). ❀ Cv : न विष्वक्सज्जते गतिरिति सम्यक्पाठः। न च वै सज्जते गतिरिति च. ❀ —After 19[ab], D5 T2 ins.:

1389* भूमावुपरि चाधस्तान्नाम्बरे नामरालये।

[T2 न (for च).]

—[c]) Ñ1 तव; Ñ2 V1 B1.2.4 D6 न ते; V2 B3 ते न (for न च). D6 सज्जंति; G3 सिध्यंति (sic) (for सीदन्ति). —[d]) Ñ2 V B D6 -विक्रमाः (for -तेजसः). T1 G3 वानरा ह्यतितेजसः.

20 T3 reads 20[ab] twice. —[a]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 T3 (second time) तैश्चापीयं; Ñ2 V B D6 नैकशस्तैर्; D3 असंवृत्त- (for असकृत्तैर्). D3 M1 महोत्साहैः; T3 (first time) G1 महाघोरैर् M3 महाकायैर् (for महाभागैर्). —V2 om. (hapl.?) 20[b]–24[c]. —[b]) G3 damaged from बल up to 21[a]. M3 -दर्पितैः (for -संयुतैः). Ś1 Ñ V1 B D1–6.8.10.11 T2.3 (second time) M1 ससागरधरा धरा(B4 °रांबरा). —[c]) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10 शीघ्रं; B1 भूमौ; D3 सर्वा (for भूमिर्). —[d]) B3 बाहु- (for वायु-). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 सरत्नवद्भिर्महात्मभिः(Ś1 D10 °र्वसुंधरा; D2 °र्महाबलैः).

21 V2 om. 21; G3 damaged for 21[a] (for both, cf. v.l. 20). —[a]) B4 -विसृष्टास् (sic) (for -विशिष्टास्). T1 damaged from तुल्याश्च up to सं in [d]. Ñ2 V1 B D6 तथा तुल्याः (for च तुल्याश्च). —After 21[ab], Ñ2 B3 D6 ins.:

1390* मन्त्रिणः प्रवराश्चान्ये सुग्रीवस्य महात्मनः।

22 V2 om. 22 (cf. v.l. 20). —[a]) B2 पुनर् (for तावद्). D3 संप्राप्तः (hypm.); D9 शतः (sic) (for प्राप्तः). —[b]) D1.4 प्रकृष्टास् (for किं पुनस्). —[c]) D3 प्रेक्ष्यंते (for प्रेष्यन्ते). Ñ2 V1 B D6 न हि प्रकृष्टान्प्रेष्यंश्च (V1 B1.2.4 °स्तु). —[d]) D3 (marg.) प्रेक्ष्यंते (for प्रेष्यन्ते). D1.4 त्ववरा नराः; D11 हीनतेजसः (for हीतरे जनाः). Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D6.10 प्रेषयंत्यवरावरान्(Ś1 D10 °न्वराः); B4 प्रेषयंति हि वानरान्; T2.3 प्रेषयंत्यपरान्हि ते.

23 V2 om. 23 (cf. v.l. 20). G3 damaged for 23[a]. —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.7.9 T3 M1 अपैतु; D10.11 अपैति (for व्यपैतु). —[c]) D1.4 लंकायाम्; D-

G. 5. 69. 23
R. 5. 68. 24
L. 5. 67. 24

मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविवोदितौ ।
त्वत्सकाशं महाभागे नृसिंहावागमिष्यतः ॥ २४
अरिघ्नं सिंहसंकाशं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं लङ्काद्वारमुपस्थितम् ॥ २५
नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ।
वानरान्वारणेन्द्राभान्क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ २६
शैलाम्बुदनिकाशानां लङ्कामलयसानुषु ।
नर्दतां कपिमुख्यानामचिराच्छ्रोष्यसे स्वनम् ॥ २७
निवृत्तवनवासं च त्वया सार्धमरिंदमम् ।
अभिषिक्तमयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ २८
ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणी
शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।
जगाम शान्तिं मम मैथिलात्मजा
तवापि शोकेन तथाभिपीडिता ॥ २९

इति श्रीरामायणे सुन्दरकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

॥ समाप्तं सुन्दरकाण्डम् ॥

T1 G2.3 M3 वै लंकाम् (for ते लङ्काम्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 कपि(D11 हरि)कुंजराः ; Ñ2 V1 B D6 हरिपुंगवाः.

24 V2 om. 24^{abc} (cf. v.l. 20). —^{a}) T1 damaged from गतौ up to नृसिं in ^{d}. B1 हि; B2 G1 तु (for च). —For 24^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 subst.:

1391* हृष्टा तुष्टा च वैदेहि भविष्यस्यचिरादिव ।

[D1.4 हृष्टतुष्टा; D2 हृष्टपुष्टा ; D3 तुष्टा हृष्टा (by transp.) (for हृष्टा तुष्टा). D2.4 तु (for च). Ś1 Ñ1 वैदेही. Ś1 Ñ1 भविष्यति चिरादिव (for the post. half).]

—^{c}) D8 -समीपं (for -सकाशं). Ś1 Ñ V1 B D1–4.6.10.11 G2.3 महाभागौ (for °भागे).

25 D3 repeats 25 after 26^{ab}. —^{ab}) M2 अरिष्टं (for °घ्नं). Ś1 Ñ1 D1.2.3(both times).4.10.11 -विक्रांतं (for -संकाशं). —D1.4 om. (hapl.) 25^{b} – 26^{c}. Ñ2 V B D6 नचिराद्द्रक्ष्यसे रामं सुग्रीवं च महाबलं. —^{c}) D2.7–9 T2 G1 M1.2 धनुष्मंतं; D5 महाबाहुं (for धनुष्पाणिं). —^{d}) Ś1 Ñ1 D5.7–10 T2 G1 उपागतं (for उपस्थितम्).

26 D1.4 om. 26^{abc} (cf. v.l. 25). —After 26^{ab}, D3 repeats 25. —^{c}) T1 damaged from न्द्राभान् up to निकाशा in 27^{a}. Ś1 Ñ1 V2 D2.10 वानरेंद्रं च; Ñ2 V1 B3 D6 वानरेंद्रेण; B4 D5.7.9 T3 G1 वानरेंद्राभान् ; D3.11 वानरेंद्रांश्च (for वारणेन्द्राभान्). —^{d}) V1 B D6 चागतान् ; V2 चापरान् ; D2 (with hiatus) आगतान् (for संगतान्).

27 T1 damaged up to निकाशा in ^{a} (cf. v.l. 26). B1 reads 27 – 28 in marg. —^{a}) B2 नील- (for शैल-). —^{c}) B4 नदतां. Ñ2 V1 B D6 -सैन्यानां; D9 -सिंहानाम् (for -मुख्यानाम्). Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 कपीनां नर्द(D10 °द)तामार्ये. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1.4 D6.7.9.10 T2 नचिरात् ; T1 damaged (for अचिरात्). D5 T1 G2.3 M2.3 श्रोष्यसि (for श्रोष्यसे). Ś1 D10 गिरः; Ñ2 V B1.4 D6 रवं; T3 ध्वनिं; M2 निस्वनं (hypm.) (for स्वनम्). Ñ1 D1.2.4.11 श्रोष्यसे नचिराद्गिरः; B2 नचिराच्छ्रोष्यते ध्वनिः; B3 अचिश्रोषे महारवं (corrupt) ; D3 आर्ये श्रोष्यसि निःस्वनं.

28 B1 reads 28 in marg. (cf. v.l. 27). D6 om. 28. —^{a}) B4 विवृत्त- (for निवृत्त-). B4 M2 तं; D1–4.11 तु (for च). —^{b}) T1 G3 साकम् (for सार्धम्). Ś1 B4 D10 अनिंदिते; D2 अचिंतिते (for अरिंदमम्). —After 28^{ab}, M2 ins.:

1392* देवैः सेन्द्रैस्तथा सिद्धैः पन्नगैश्च महर्षिभिः ।
स्तूयमानं रघुश्रेष्ठं त्वं द्रक्ष्यसि * लक्ष्मणम् ।

—^{c}) D5 अयोध्यायां पुनः प्राप्तं.

29 T1 damaged up to प्रसा in ^{b}. —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 तथा (for ततो). B3 D6 उदार- (for अदीन-). D8 G M2.3 Cr.m.g -भाषिणा (G3 °णौ [sic]) ; Ck.t as in text (for -भाषिणी). —^{b}) Ñ1 गिराभिर् (for शिवा°). Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 आर्या त्वरितं; Ñ2 B1.3 D6 इष्टाभिरि(Ñ2 °र)ति (for इष्टाभिरभि-). G1 -संप्रसादिता. —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 चकार; Ñ2 V B1–3 D6 G1 M3

Ck उवाच; D5.7.9 M1 Ct उवाह; Cr.m.g as in text (for जगाम). Ñ2 V1 B1–3 D6 मम चापि जानकी; D3 मनसापि मैथिली (for मम मैथिलात्मजा). —d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.5.10 M2 न चापि; D7–9 तवाति-(D8 °धि-); T2.3 G3 तवाभि-; G2 तथापि; Cr.m.g as in text (for तवापि). T1 damaged for शोकेन तथाभि-. Ś1 Ñ1 B4 T3 G3 M1 तथापि; D1.7.9 Ct तथाति-; D2.4.10.11 G1 तथा लि-; T2 M3 Cm.g तद्दाभि-; G2 तवाभि-; Cr.k as in text (for तथाभि-). Ñ1 पीडिताभवत् (for -पीडिता). Ñ2 V B1–3 D6 न चापि शोकं(V2 सीता) प्र(V वि)जहावनिंदिता; D3 न चापि शोकं विदधाति चेतसा.

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 उत्तरोत्तरवाक्यं; Ñ2 V B1.3.4 D6 हनूमद्वाक्यं; B2 प्रत्यागतहनूमद्वाक्यं; D3 हनूमत्प्रत्याख्यः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B2 D1.2.4.10.11 om.; T1 damaged; Ś1 V1 D5.7–9 T3 G M1.3 68; Ñ2 D6 71; V2 60; B1 70; B3 64; B4 74; D3 72; T2 M2 67. —After colophon, D2 concludes with राम. D5 ins. the concluding st. of Govindarajīya and then reads संवत् १८३१ वैशाखमासे शुक्लपक्षे द्वादशी रविवारे। श्रीमते रामानुजाय नमः।

—D7.9 ins.:

इति सुन्दरकाण्डसंपूर्णमस्तु(D9 om. up to स्तु)। अतः परं युद्धकाण्डं भविष्यति। तस्यायमाद्यश्लोकः।

श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं यथावदभिभाषितम्।
रामः प्रीतिसमायुक्तो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥

—D8 ins.:

श्रीमत्सुन्दरकाण्डमिदं समाप्तम्।

—T1 ins.:

भरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः। श्रीगुरुभ्यो नमः। शुभमस्तु। श्रीरस्तु।

—T2 ins.:

श्रीहनुमत्सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नपरिवारसमेतरामचन्द्रार्पणमस्तु।

—T3 ins.:

श्रीरामार्पणमस्तु।

—G1 ins.:

श्रीरामाय नमः। सुन्दरकाण्डं समाप्तम्। हरिः ॐ। शुभमस्तु। सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः।

—G2 ins.:

श्रीरामाय नमः।

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथावदभिभाषितम्।
रामः प्रीतिसमायुक्तो वाक्यमुत्तरमब्रवीत्।
युद्धकाण्डे प्रथमश्लोकोऽयम्।

—G3 ins.:

श्रीमते रामानुजाय नमः। हरिः ॐ। शुभमस्तु। श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय मङ्गलम्। श्रीरामाय नमः। शुभमस्तु।

—M1 ins.:

श्रीरामाय नमः। सुन्दरकाण्डः समाप्तः श्रीरामाय नमः।

—M2 ins.:

इति श्रीमत्सुदरकाण्डं समाप्तम्। श्रीगुरुभ्यो नमः। करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः।

—M3 ins.:

श्रीमत्सुन्दरकाण्डे पठनश्रवणयोः फलं ब्रह्माण्डपुराणे सप्तचत्वारिंशदुत्तरशततमे अध्याये। काण्डस्य सुन्दरा।

APPENDIX I

This Appendix comprises 14 additional passages found in some of the 29 MSS. which have been cited in the foot-notes to the constituted text. They are either too big or unimportant to be included in the foot-notes below the text.

The order of the MSS. and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as those of the foot-notes to the constituted text.

1

After 5.3.19, $D_{5.6}$(after 19 1st time).$_{7-9}$ S ins.; D_3 ins. after 143*:

अथ सा हरिशार्दूलं प्रविशन्तं महाबलम्।
नगरी स्वेन रूपेण ददर्श पवनात्मजम्।
सा तं हरिवरं दृष्ट्वा लङ्का रावणपालिता।
स्वयमेवोत्थिता तत्र विकृताननदर्शना।
पुरस्तात्तस्य वीरस्य वायुसूनोरतिष्ठत। [5]
मुञ्चमाना महानादमब्रवीत्पवनात्मजम्।
कस्त्वं केन च कार्येण इह प्राप्तो वनालय।
कथयस्वेह यत्तत्त्वं यावत्प्राणा धरन्ति ते।
न शक्या खल्वियं लङ्का प्रवेष्टुं वानर त्वया।
रक्षिता रावणबलैरभिगुप्ता समन्ततः। [10]
अथ तामब्रवीद्वीरो हनूमानग्रतः स्थिताम्।
कथयिष्यामि ते तत्त्वं यन्मां त्वं परिपृच्छसि।
का त्वं विरूपनयना पुरद्वारेऽवतिष्ठसे।
किमर्थं चापि मां क्रोधान्निर्भर्त्सयसि दारुणा।
हनूमद्वचनं श्रुत्वा लङ्का सा कामरूपिणी। [15]
उवाच वचनं क्रुद्धा परुषं पवनात्मजम्।
अहं राक्षसराजस्य रावणस्य महात्मनः।
आज्ञाप्रतीक्षा दुर्धर्षा रक्षामि नगरीमिमाम्।
न शक्यं मामवज्ञाय प्रवेष्टुं नगरी त्वया।
अद्य प्राणैः परित्यक्तः स्वप्स्यसे निहतो मया। [20]
अहं हि नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवंगम।
सर्वतः परिरक्षामि ह्येतत्ते कथितं मया।
लङ्काया वचनं श्रुत्वा हनूमान्मारुतात्मजः।
यत्नवान्स हरिश्रेष्ठः स्थितः शैल इवापरः।
स तां स्त्रीरूपविकृतां दृष्ट्वा वानरपुंगवः। [25]

1

(l. 1) D_3 अथ वानरशार्दूलं; G_2 अथ साथ हरिश्रेष्ठं (for the prior half). $D_{6.7.9}$ G_2 -कपिं (for -बलम्). —(l. 3) D_3 हरिचरं (for °वरं). —(l. 4) D_3 सहसैवोत्थिता तत्र (for the prior half). G_1 विकृता विकृतानना (for the post. half). —(l. 5) D_5 (before corr. marg.) तत्र (for तस्य). M_3 पुरस्तात्कपिवर्यस्य (for the prior half). D_3 वायुसूनोः पुरः स्थिता (for the post. half). ✿ Cr : पुरस्तादिति । तस्मै स्वात्मानं प्रकाशितवती । प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेत्यात्मनेपदम् ।; Ck : अतिष्ठतेति देवतारूपं प्रकाशितवतीत्यर्थः । प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेत्यात्मनेपदम् ।; Ct : अतिष्ठत देवतारूपं प्रकाशितवती. ✿ —(l. 6) D_3 -दानम् (meta.) (for -नादम्). —(l. 7) Note hiatus between the two halves. D_8 इतः (for इह). D_3 वनेचर; $D_{6.8}$ वनालयं; Ck.t as above (for वनालय). —(l. 8) G_1 सत्यं (for तत्त्वं). T_2 $G_{1.2}$ M_1 प्राणान्. D_6 तं (for ते). T_2 G_2 धरिष्यसे(G_2 °सि); G_1 हरिष्यसि; M_1 हरामि ते (for धरन्ति ते). D_3 कथयस्व मतं तथ्यं न मां विशति वासवः. ✿ Cr : तेन तव प्राणा यावद्धरन्ति ध्रियन्ते तावद्यत्तत्त्वं तत्कथयस्व कथय धृञ्(ङ् ?)अवस्थाने । विकरणादिप्रत्यय आर्षः । यावत्प्राणान्हरामि ते इति वा पाठः ।; Cm : ते तव प्राणा यावद्धरन्ति ध्रियन्ते तावद्यत्तत्त्वं तत्कथयस्व. ✿ —(l. 9) D_3 G_3 $M_{2.3}$ न शक्यं; $D_{5.6}$ अशक्यं. ✿ Cr : न शक्यमिति । लिङ्गसामान्येन नपुंसकत्वम् । तथा चोक्तं भगवता भाष्यकारेण—श्वमांसेनापि शक्यं क्षुदुपग(दुपह ?)न्तुमिति ।; Ck : न शक्या खल्वियमिति पाठः ।; Ct : त्वयैषा प्रवेष्टुं न शक्यम् । क्षुदुपहन्तुं शक्यमितिवत् । "न शक्या" इति पाठस्तु सुगम एव. ✿ —(l. 10) D_3 G_1 राक्षस- (for रावण-). D_3 तमंततः (for सम°). ✿ Cr : रावणबलैः समन्ततोऽभिगुप्तां समन्ततः संवृतामत एव रक्षिताम् ।; Cg : नेति । अभिगुप्ता समावृतेत्यर्थः । अतो न रक्षितेत्यनेन पुनरुक्तिः. ✿ —(l. 11) G_2 [ए]नाम् (for ताम्). T धीरो (for वीरो). M_1 अथाब्रवीन्महावीरो (for the prior half). —(l. 12) D_6 यत्; $D_{7.9}$ G_3 तत् (for ते). D_6 यस्मात्; T_2 यथा (for यन्मां). D_7 परिपृच्छसे. —(l. 13) D_3 -नयने (for °ना). D_3 [इ]ह तिष्ठसि; D_5 M_3 [ए]व तिष्ठसि (for [ऽ]वतिष्ठसे). D_6 पुरद्वारमुपाश्रिता (for the post. half). —(l. 14) D_3 दृष्ट्वा; $D_{5.8}$ T_2 G_3 M_2 क्रुद्धा; $T_{1.3}$ $G_{1.2}$ $M_{1.3}$ रुद्धा (for क्रोधान्). T_2 विनिर्भयसि (for निर्भर्त्सयसि). $D_{3.6-9}$ M_2 दारुणे; D_5 G_2 °णं (for दारुणा). —D_8 reads l. 15 in marg. —(l. 15) D_3 transp. लङ्का and सा. —(l. 19) T_2 G_3 अशक्या(G_3 °क्यं); T_3 M_3 न शक्या (for न शक्यं). D_{6-9} G_1 नगरीम्; G_3 वानर (for नगरी). $D_{6.7.9}$ इमां (for त्वया). —(l. 20) D_8 M_1 अद्य प्राणान्परित्यज्य (for the prior half). D_6 स्वास्यसि (for स्वप्स्यसे). —(l. 22) D_{6-9} (with hiatus) अतस्ते (for ह्येतत्ते). D_3 एतत्तेहं निवेदये (for the post. half). —(l. 23) $D_{6.8}$ G_1 मरुता(D_8 पवना)त्मजः. —(l. 24) D_9 बलवान् (for यत्न°). D_3 T_3 $G_{1.2}$ $M_{1.2}$ हि (for स). G_3 कपि- (for हरि-). —(l. 25) D_6 -विकंता; D_8 -विक्रांतां (for -विकृतां). —(l. 26) D_3

आबभाषेऽथ मेधावी सत्त्ववान्प्लवगर्षभः।
द्रक्ष्यामि नगरीं लङ्कां साट्टप्राकारतोरणाम्।
इत्यर्थमिह संप्राप्तः परं कौतूहलं हि मे।
वनान्युपवनानीह लङ्कायाः काननानि च।
सर्वतो गृहमुख्यानि द्रष्टुमागमनं हि मे। [30]
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लङ्का सा कामरूपिणी।
भूय एव पुनर्वाक्यं बभाषे परुषाक्षरम्।
मामनिर्जित्य दुर्बुद्धे राक्षसेश्वरपालिताम्।
न शक्यमद्य ते द्रष्टुं पुरीयं वानराधम।
ततः स कपिशार्दूलस्तामुवाच निशाचरीम्। [35]
दृष्ट्वा पुरीमिमां भद्रे पुनर्यास्ये यथागतम्।
ततः कृत्वा महानादं सा वै लङ्का भयानकम्।
तलेन वानरश्रेष्ठं ताडयामास वेगिता।
ततः स कपिशार्दूलो लङ्कया ताडितो भृशम्।
ननाद सुमहानादं वीर्यवान्पवनात्मजः। [40]
ततः संवर्तयामास वामहस्तस्य सोऽङ्गुलीः।
मुष्टिनाभिजघानैनां हनुमान्क्रोधमूर्छितः।
स्त्री चेति मन्यमानेन नातिक्रोधः स्वयं कृतः।
सा तु तेन प्रहारेण विह्वलाङ्गी निशाचरी।
पपात सहसा भूमौ विकृताननदर्शना। [45]
ततस्तु हनुमान्प्राज्ञस्तां दृष्ट्वा विनिपातिताम्।
कृपां चकार तेजस्वी मन्यमानः स्त्रियं तु ताम्।
ततो वै भृशमुद्विग्ना लङ्का सा गद्गदाक्षरम्।
उवाचागर्वितं वाक्यं हनूमन्तं प्लवंगमम्।
प्रसीद सुमहाबाहो त्रायस्व हरिसत्तम। [50]
समये सौम्य तिष्ठन्ति सत्त्ववन्तो महाबलाः।
अहं तु नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवंगम।
निर्जिताहं त्वया वीर विक्रमेण महाबल।
इदं च तथ्यं शृणु वै ब्रुवन्त्या मे हरीश्वर।
स्वयं स्वयंभुवा दत्तं वरदानं यथा मम। [55]
यदा त्वां वानरः कश्चिद्विक्रमाद्वशमानयेत्।
तदा त्वया हि विज्ञेयं रक्षसां भयमागतम्।

अबभाषत (for आबभाषेऽथ). D3 बलवान्. —(l. 27) D3 साद्रि- (for साट्ट-). —After l. 27, D5 G3 M1 ins.:

निर्विशङ्कमिमं लोकं पश्यन्त्यास्तव साम्प्रतम्।

—(l. 28) T1.3 G3 अत्यर्थम्; G1 तदर्थम्; Ct as above (for इत्य°). M1 एतदर्थमिह प्राप्तः (for the prior half). —(l. 29) D6 लंकायां (for °याः). —(l. 31) D3 वै (for सा). —(l. 32) M1 हि सा (for पुनर्). D3 भूयस्त्वेवापरं वाक्यं (for the prior half). G2 उवाच परुषं हि मे (for the post. half). —(l. 33) T3 M2 -पालिता (for °ताम्). —(l. 34) D5 चाद्य; D7 ह्यद्य. D3.8.9 G2 न शक्या ह्य(D3 त्व)द्य ते द्रष्टुं; M2 न शक्यते त्वया द्रष्टुं (for the prior half). ❀ Cr: न शक्यमिति लिङ्गसामान्ये नपुंसकत्वम्। अव्ययत्वाद्वा। पुरीसामानाधिकरण्यम्।; Cg: शक्यमित्येतदव्ययम्। तदाह कालिदासः—"शक्यमरविन्दसुरभिः कणवाही मालिनीतरङ्गाणाम्। अङ्गैरनङ्गतैरविरलमालिङ्गितुं पवनः" इति। पुरीरूपं वस्तु शक्यमिति शक्यपुर्योः सामानाधिकरण्यं वा. ❀ —(l. 35) D3 M1 हरि- (for कपि-). —(l. 36) D3 इहा (for इमां). G2 द्रक्ष्यामीमां पुरीं भद्रे (for the prior half). ❀ Cg: यास्ये यास्यामि. ❀ —(l. 37) D3 M3 भयावहं; D6.7.9 भयंकरं; G3 भयानका (for भयानकम्). —(l. 38) G1 करेण. —(l. 39) D5-9 हरि- (for कपि-). D5 T3 G2.3 लंकाया (for लङ्कया). G1 transp. लङ्कया and ताडितो. M3 लंकामाताडितो भृशं (for the post. half). —(l. 40) D6.7.9 मारुतात्मजः; D8 प्लवगर्षभः; Ck as above (for पवनात्मजः). —(l. 41) D5 ततः (for ततः). D3 G M1.2 -ङ्गुलिं (G °लीन्); Cr.m.k.t as above (for °लीः). —(l. 42) D3 मुष्टिनाभ्यहनन्मूर्ध्नि हनुमान्क्रूरदर्शनां. —(l. 43) D3 चेयं; D9 त्वेति (for चेति). D3 तदा (for स्वयं). —(l. 44) D5 विक्लवांगी (for विह्वलाङ्गी). —(l. 45) M1 [अ]वनौ (for भूमौ). D5 विक्लव-; D6 T2 विह्वल-; Cr.m.t as above (for विकृत-). D3 निकृत्ता कदली यथा (for the post. half). —After l. 45, D3 ins.:

लब्धसंज्ञोत्थिता सीता हनूमन्तमथाब्रवीत्।
रूपं कुरुष्व तेजस्विन्मावमन्यस्व मां स्वयम्।

—D3 om. l. 46-47. —(l. 46) G1 स (for तु). D6.7.9 वीरस् (for प्राज्ञस्). —(l. 47) D6-9 T1 च तां; M1 स्त्रियां (for तु ताम्). —(l. 48) D3 T1.3 G2 M3 भृशसंविग्ना; Ct as above (for °मुद्विग्ना). D3 लंका सा प्रियवादिनी (for the post. half). —(l. 49) D6 G3 गर्विता (G3 °तं); D8 [अ]गर्विता (for [अ]गर्वितं). —(l. 50) D3 त्वं (for सु-). D3 त्राहि मां प्लवगर्षभ (for the post. half). —(l. 53) M3 विक्रमे ह (for °ण). —After l. 53, M3 erroneously reads the prior half of l. 56 and brackets it. —(l. 54) T1.3 G2 M3 तु (for च). D3 G1 पथ्यं; D8 वक्ष्ये (for तथ्यं). D3 मे (for वै). D6.7.9 transp. वै and मे. D3 वचो हरिगणेश्वर (for the post. half). —(l. 55) T1.3 G3 M3 स्वयंभुवा पुरा दत्तं (for the prior half). D3 ममानघ; T2 यदा मम; G2 हरीश्वर; M1 यथाक्रमं (for यथा मम). —(l. 56) G1 यथा. G3 विक्रम्य (for °माद्). D3 विक्रम्य विवशां बलात् (for the post. half). ❀ Cr: यदेति। इदं वरदानं नन्दीश्वरशापेनानन्तरं सद्योऽपि विनाशनीतया लङ्कया प्रार्थितेन ब्रह्मणा कृतमिति पुराणसिद्धम्।; Cm: यदेति। अत्र रावणाधिक्षेपक्षुभितनन्दिकेश्वरशापात्सद्यः प्राप्तो विनाशः स्वयंभूवरप्रसादाद्वानरास्कन्दनपर्यन्तं प्रतिबद्ध इति कथानुसंधेया।; Cg: यदेति। अत्र रावणस्य दिग्विजये नन्दिकेश्वरादिभिर्लङ्कायाः सद्यो विनाशशापे दत्ते सा ब्रह्माणं गत्वा प्रार्थयामास विनाशो मे मा भूदिति। स च तस्यै वरमदात्, तव सद्यो विनाशो न भविष्यति। यदा तु वानरस्त्वामभिभविष्यति तदा तु विनाशो भविष्यतीति कथोन्नीयते. ❀ —After l. 56, D3 ins.:

वशमानेष्यति क्षिप्रं तेजस्वी वानरेश्वरः।
स लङ्कां लोकविख्यातां सर्वां वै नाशयिष्यति।

—(l. 57) G3 च; M1.2 [अ]पि- (for हि). D3 राक्षसांश्च रणे सर्वान्वधिष्यति न संशयः. —(l. 58) D3 सुमहत्कष्टं (for तव दर्शनात्). —(l. 59) D5 त्वयं तु; D7.9 स्वयंम्- (for °भु-).

स हि मे समयः सौम्य प्राप्तोऽद्य तव दर्शनात् ।
स्वयंभूविहितः सत्यो न तस्यास्ति व्यतिक्रमः ।
सीतानिमित्तं राज्ञस्तु रावणस्य दुरात्मनः । [60]
रक्षसां चैव सर्वेषां विनाशः समुपागतः ।
तत्प्रविश्य हरिश्रेष्ठ पुरीं रावणपालिताम् ।
विधत्स्व सर्वकार्याणि यानि यानीह वाञ्छसि ।
प्रविश्य शापोपहतां हरीश्वरः
पुरीं शुभां राक्षसमुख्यपालिताम् । [65]
यदृच्छया त्वं जनकात्मजां सतीं
विमार्ग सर्वत्रगतो यथासुखम् ।

Colophon

स निर्जित्य पुरीं श्रेष्ठां लङ्कां तां कामरूपिणीम् ।
विक्रमेण महातेजा हनूमान्कपिसत्तमः ।
अद्वारेण महाबाहुः प्राकारमवपुप्लुवे । [70]
निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ।
प्रविश्य नगरीं लङ्कां कपिराजहितंकरः ।
चक्रेऽथ पादं सव्यं च शत्रूणां स तु मूर्धनि ।

2

Before 5.7, D5.7–9 S ins.; Ś1 D1–4.10 ins. after 5.7.15[cd] :

स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितं
महद्विमानं मणिवज्रचित्रितम् ।
प्रतप्तजाम्बूनदजालकृत्रिमं
ददर्श वीरः पवनात्मजः कपिः ।
तदप्रमेयाप्रतिकारकृत्रिमं [5]
कृतं स्वयं साध्विति विश्वकर्मणा ।
दिवं गतं वायुपथप्रतिष्ठितं
व्यराजतादित्यपथस्य लक्ष्मवत् ।

M1 सद्यो (for सत्यो). D3 स्वयंभुवा त्रयो दत्तस् (for the prior half). D3 G1 तस्य नास्ति (by transp.) (for न तस्यास्ति). ❀ Ck : न तस्य व्यतिक्रमोऽस्तीति भगवद्वचः प्रतिपादितस्येत्यर्थः । ; Ct : न तस्यास्ति व्यतिक्रमो भगवद्दत्तवरस्य रावणस्य स्वकृताधिक्षेपक्षुभितनन्दिकेश्वरशापात्तु सद्यः प्राप्तो विनाशः, स्वयंभूवरवशाद्वानरास्कन्दनपर्यन्तं प्रतिबद्ध इति कथात्रानुसंधेयेति तीर्थः. ❀ —T2 om. l. 60. —(l. 60) D3 राज्ञा (for राज्ञस्). D3 रावणेन दुरात्मना (for the post. half). —(l. 61) G2 समुपस्थितः (for °पागतः). D3 राक्षसानां विनाशाय कृतमेतन्न संशयः. —(l. 62) G2 लंकां (for पुरीं). —(l. 63) M1 च (for [इ]ह). D3 त्वमद्य हरिपुंगव (for the post. half). —(l. 64) M3 -[अ]व- (for -[उ]प-). M1 -हितां (for -हतां). D3 पुरीमितः (for हरीश्वरः). —(l. 65) T3 M3 transp. पुरीं and शुभां. D3 रावणराज- (for राक्षसमुख्य-). D3 शनैश्वराशासुगृहैरुपेतां. —(l. 66) M1 तां (for त्वं). D3 अतो (for सतीं). —(l. 67) D3 विचिन्व (for विमार्ग). T2 विमार्ग सर्वत्र यथासुखं कपे. ❀ Cr : प्रविश्येति । हरीश्वर स त्वं यदृच्छया स्वैरं विमार्गेति संबन्धः । यदृच्छा स्वैरता हेतुशून्यता स्याद्वि (°रिता हेतुशून्या त्वास्था वि ?)लक्षणमित्यमरः । ; Cm : प्रविश्येति । यदृच्छया स्वैरम् । ; Cg : प्रविश्येति । शापो नन्दिकेश्वरादिकृतः । यदृच्छयेत्यस्य गत इति संबन्धः । यदृच्छयात्र प्राप्तस्त्वमित्यर्थः । ; Ck : यदृच्छया स्वेच्छया । ; Ct : शापोपहतां सत्यसंकल्पभगवद्वचनेन नन्दिकेश्वरशापेन च प्रापितनाशकालां हरीश्वरस्त्वं प्रविश्य यदृच्छया सर्वत्र रावणान्तःपुरपर्यन्तं यथासुखं गतः सन्सतीमप्रच्युतपातिव्रत्यां जानकीं विमार्गान्वेषय । अनेन च वचनेन सीताऽकल्मषाऽत्र पुरे वर्तत इत्युपदिष्टम्. ❀

Colophon : D6 om. (Sarga cont.). —*Sarga name* : D3 लंकायुद्धं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : D3 5 ; D5.7–9 S 3. —After colophon, G M1 conclude with श्रीरामाय नमः. —D3 om. l. 68–71. —(l. 68) M1 पुरी- (for पुरीं). D6.7.9 transp. श्रेष्ठां and लङ्कां. —(l. 69) G2.3 हरि- (for कपि-). T2 प्रविश्य हनुमान्कपिः (for the post. half). —After l. 69, D6 reads 5.3.1[cd] followed by 5.2. 47 and 53, colophon. —D6 om. l. 70–73. —(l. 70) D7.9 -वीर्यः (for -बाहुः). T G2 M3 अभि-; Ck.t as above (for अव-). —D5 T G2 M om. l. 71. —(l. 72) G3 हरि- (for कपि-). D3 एवमुक्तः स लंकायां प्रविश्य हरिपुंगवः. —D3 om. l. 73. —(l. 73) D8 T3 M1 च पादं; G3 पदाभ्यां (for ऽथ पादं). G3 च (for तु).

2

M1.2 begin with श्रीरामाय नमः. —Ś1 D2.10 om. l. 1–2. —(l. 1) G2 ततः सः; Cr.m.g.k.t as above (for स तस्य). D5.7.9 T2 G1 M1.2 संस्थितो. —(l. 2) D1.3.4 -वितानं (for -विमानं). D1–4 -वज्रवेदिकं; G1 -चित्र (before corr. -रत्न)भूषितं; G3 -वज्रचित्रं (for °चित्रितम्). ❀ Cv : मणिवज्रचित्रितमिति पाठः । अन्यथाक्षरवैकल्यं पादस्य भवति ।; Cr : मणिरत्नचित्रितमिति पाठः । अन्यथा छन्दोभङ्गः स्यात् ।; Ck : मणिरत्नैर्मणिश्रेष्ठैः ।; Ct : मणिरत्नैर्मणिश्रेष्ठैश्चित्रितम्. ❀ —(l. 3) D1.3.4 -दंत- (for -जाल-). Ś1 D10 T2 -चित्रितं (for -कृत्रिमं). —(l. 4) D7.9 धीमान् (for वीरः). Ś1 D1–4.10 परवीरहा (for पवनात्मजः). —(l. 5) Ś1 D1–4.10 T1 G1.3 Ck.t -प्रतिकार-; Cv.r.m.g as above (for -[अ]प्रतिकार-). ❀ Ck : अप्रमेयप्रतिकारेति पाठः । अप्रमेयैरपरिच्छेद्यसौन्दर्यादिभिः प्रतिकारैः प्रतिमाभिः कृत्रिमं निर्वृत्तं चित्रशोभम् ।; Ct : अप्रमेयप्रतिकारकृत्रिमम् । अप्रमेयैरपरिच्छेद्यसौन्दर्यादिभिः प्रतिकारैः प्रतिमादिभिः कृत्रिमं निर्वृत्तचित्रशोभम् । पाठान्तरं स्वसांप्रदायिकमिति कतकः. ❀ —(l. 6) Ś1 D1–4.10 स्वयं कृतं (by transp.); D5 कृतः स्वयं (for कृतं स्वयं). —(l. 7) Ś1 D1–4.10 दिवंगमं; D7.9 Ck.t दिवं गते; Cr.m.g as above (for दिवं गतं). D7.9.10 T1.3 G Ct वायुपथे; Cr.m.g as above (for वायुपथ-). —(l. 8) Ś1 D2.10 व्यरोचत; G3 विराजत (for व्यराजत). D3.4 लक्ष्मिवत्; D7.9 Ck लक्ष्म तत्; Cv.r.m.g as above (for लक्ष्मवत्). D1–4 रराज नक्षत्रपथस्य(D3 °थं स्व) लक्ष्मवत्. —After l. 8, Ś1 D2.10 ins., D1.3.4 ins. after l. 24:

न तत्र किंचिन्न कृतं प्रयत्नतो
न तत्र किंचिन्न महार्हरत्नवत् । [10]
न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि
न तत्र किंचिन्न महाविशेषवत् ।
तपःसमाधानपराक्रमार्जितं
मनःसमाधानविचारचारिणम् ।
अनेकसंस्थानविशेषनिर्मितं [15]
ततस्ततस्तुल्यविशेषदर्शनम् ।
मनः समाधाय तु शीघ्रगामिनं
दुरावरं मारुततुल्यगामिनम् ।
महात्मनां पुण्यकृतां महर्द्धिनां
यशस्विनामग्र्यमुदामिवालयम् । [20]

विशेषमालम्ब्य विशेषसंस्थितं
विचित्रकूटं बहुकूटमण्डितम् ।
मनोभिरामं शरदिन्दुनिर्मलं
विचित्रकूटं शिखरं गिरेर्यथा ।
वहन्ति यं कुण्डलशोभिताननाः [25]
महाशना व्योमचरा निशाचराः ।
विवृत्तविध्वस्तविशाललोचना
महाजवा भूतगणाः सहस्रशः ।
वसन्तपुष्पोत्करचारुदर्शनं
वसन्तमासादपि कान्तदर्शनम् । [30]
स पुष्पकं तत्र विमानमुत्तमं
ददर्श तद्वानरवीरसत्तमः ।
Colophon.

यत्पृथिव्यामभिरामरूपं
तत्तत्कृतं भूमितलेऽपि तस्य ।
नास्फाटिकं नामणिरत्नपूर्णं
नाराजतं किंचिदकाञ्चनं वा ।
वनानि शैला नगराणि नद्यः [5]
सरांसि चित्राणि च काञ्चनानि ।
तले बभूवुः स्फटिकान्तराणि
तस्मिन्विमाने तपसो निधाने ।
भूस्तत्र रक्तोत्पलपत्रचित्रैः
कीर्णा सहेमोत्पलपत्ररेणुः । [10]
यथाविधा राजवरोत्तमांगे
चूडासु चूडामणयो विभान्ति ।
तथाविधास्तत्र कृता विमाने
स्तम्भाश्च जालानि च वेदिकाश्च ।
स्तम्भप्रमाणान्यविलम्बितानि [15]
स्तम्भानि चित्राण्यपि चोत्तमानि ।
तत्रापि वैडूर्यकृतं विशालं
यथा सतारागणमन्तरिक्षम् ।
दामानि पद्मोत्पलगन्धकानां
प्रसुप्तसुह्लेचकृतं सुरम्यम् । [20]

[(l. 1) D$_{2}$ अपि नामरूपं (for अभिराम°). —(l. 2) D$_{1.3.4}$ भूमितलेषु (for °तलेऽपि). —(l. 4) D$_{3}$ न राजितं; D$_{4}$ नाराज* (for नाराजतं). —(l. 5) D$_{3}$ om. from नद्यः in l. 5 up to णि in l. 6. —(l. 7) Ś$_{1}$ बभूव (for °वुः). Ś$_{1}$ D$_{10}$ स्फटिकोत्त(D$_{10}$ °केत)राणि. —(l. 8) D$_{4}$ विताने (for विमाने). —D$_{1.3.4}$ om. l. 9–10. —(l. 10) Ś$_{1}$ कृष्णा. D$_{2}$ -रत्नचित्रैः (for -पत्ररेणुः). —After l. 10, D$_{2}$ ins.:

सुवर्णपद्मोत्पलकेसरैश्च
तथैव पद्मोत्पलकेसरैश्च ।
सुसंस्कृते वेदितले च तस्मि-
न्नावर्षिता लोहितचन्दनेन ।
प्रबुद्धपद्मोत्पलपत्ररेणुः [5]
खद्योतवर्णश्च सुवर्णरेणुः ।

—(l. 11) Ś$_{1}$ [उ]त्तमांके. —(l. 12) D$_{1.3.4}$ चूडानु- (for °डासु). —(l. 13) Ś$_{1}$ D$_{10}$ विमान- (for विमाने). —(l. 14) Ś$_{1}$ (after corr. as above) वेदिकानि (for °काश्च). —D$_{1.3.4}$ om. l. 15–20. —(l. 15) Ś$_{1}$ [अ]वलंबितानि. —D$_{2}$ transp. l. 17–18 and l. 19–20. —(l. 17) D$_{2}$ तन्नील- (for तत्रापि). —(l. 18) Ś$_{1}$ सुतारागणं (for सतारा°). —Ś$_{1}$ D$_{10}$ om. l. 19–20.]

—(l. 9) Ś$_{1}$ D$_{10}$ प्रयत्नं; D$_{1.3.4}$ प्रयत्नो; D$_{2}$ प्रयत्नान्; Cm.k.t as above (for प्रयत्नतो). —(l. 10) D$_{7.9}$ महार्घ- (for महार्ह-). Ś$_{1}$ D$_{2.10}$ -रत्नं; Ct as above (for -रत्नवत्). —Ś$_{1}$ D$_{1-4.10}$ T$_{1}$ G$_{2}$ M$_{2}$ transp. l. 11 and 12. —(l. 11) D$_{1.3.4}$ नियतं; M$_{2}$ न यथा; Cm.k.t as above (for नियताः). —(l. 12) Ś$_{1}$ D$_{10}$ -विशेषं;- D$_{2}$ -विशेषणं; Ct as above (for -विशेषवत्). —D$_{1.3.4}$ om. l. 13–16. —(l. 13) D$_{2}$ G$_{1}$ ततः (for तपः-). G$_{3}$ ततः समाधाय (for तपःसमाधान-). D$_{10}$ -[आ]जितं (for -[अ]र्जितं). Ś$_{1}$ -परैः समार्जितं (for -पराक्रमार्जितं). —(l. 14) Ś$_{1}$ पुनः (for मनः-). Ś$_{1}$ D$_{2.10}$ T$_{2}$ -विचारचारितं. —(l. 15) D$_{2}$ -संघात- (for -संस्थान-). —(l. 16) Ś$_{1}$ D$_{2.10}$ श्लक्ष्ण- (for तुल्य-). D$_{7.9}$ G$_{1}$ -निर्मितं (for -दर्शनम्). —(l. 17) T$_{2}$ सु- (for तु). Ś$_{1}$ D$_{1-4.10}$ सुरासुराणामपि दुःप्रधर्षणं. —(l. 18) Ś$_{1}$ D$_{1.3.4.7.9.10}$ T$_{2.3}$ Ct दुरासदं; D$_{2}$ दुराधरं (sic); Cr.m.g as above (for दुरावरं). ❀ Ct : दुरासदम् पापिभिरिति शेषः । "दुरावरम्" इति पाठे शत्रुभिर्दुर्निवारमित्यर्थः. ❀ Ś$_{1}$ D$_{2.10}$ -वेगदर्शनं; D$_{1.3.4}$ -चंडवेगं; Ct as above (for -तुल्यगामिनम्). —(l. 19) D$_{3}$ महर्षिणां; G$_{1.2}$ मनस्विनां (for महर्द्धिनां). Ś$_{1}$ D$_{2.10}$ उ(Ś$_{1}$ अ)ग्रतपःकृतात्मनां; D$_{1.3.4}$ उग्रतपांसि कुर्वतां (for पुण्यकृतां महर्द्धिनां). ❀ Cv : महर्द्धिनामिति । वृत्तानुकूल्यार्थं नामीति दीर्घो न कृतः । Cr.m : महर्द्धिनामत्र दीर्घाभावश्छान्दसः ।; Cg : महर्द्धिनां महर्द्धीनाम् । "अपि माषं मषं कुर्याच्छन्दोभङ्गं न कारयेत्" इत्युक्तरीत्या वृत्तभङ्गभिया ह्रस्वोच्चारणम् ।; Ct : महर्द्धिनाम् । दीर्घाभावश्छान्दसः । एवं तुल्यगामिनामित्यत्र पुंस्त्वम् । विमानशब्दोऽर्धर्चादिर्वा. ❀ —(l. 20) Ś$_{1}$ D$_{2.10}$ पुण्यकृतां यथा(D$_{2}$ °तं तथा)लयं; D$_{1.3.4}$ पुण्यकृतामिवालयं. D$_{3}$ उदारमग्र्यं मरुतामिवालयं; T$_{2}$ यशः समग्र्यं समुदारमालयं. ❀ Ct : अग्र्यमुदां महासुखानां पुण्यकृतामेवालयमास्पदम् । इव शब्द एवार्थे. ❀ —(l. 21) D$_{7}$

3

After 5.7.29, D3 ins. :

पराक्रमानीतमनुत्तमं श्रिया
　　विमानवर्यं प्रसमीक्ष्य पुष्पकम् ।
अनेकरत्नोज्वलभासितान्वितं
　　स मारुतिर्विस्मयमागतः परम् ।
[पुष्पकदर्शनो नाम एकादशः सर्गः ।]
ददर्शाथ विमानाग्रे तिष्ठन्तं स्त्रीशताकुलम् ।　　[5]
राक्षसेन्द्रं महेन्द्राभं रावणं हनुमान्कपिः ।
आसीनं बालसूर्याभं काञ्चने परमासने ।
कैलासशिखराग्रस्थं यथा वैश्रवणं तथा ।
नीलजीमूतसंकाशं रक्तचन्दनभूषितम् ।
मदोत्कटं गवां मध्ये नर्दन्तमिव गोपतिम् ।　　[10]
यक्षदानवदैत्यानां कन्याभिः सर्वतो वृतम् ।
किंनरीभिर्मानुषीभि * * * * श्च सेवितम् ।
विद्याधराणां कन्याभी राक्षसीभिश्च राक्षसम् ।
सेव्यं गुह्यककन्याभिर्गान्धर्वीभिश्च राक्षसम् ।
आहृताभिर्बलाद्वोरं न करोति उपस्थितम् ।　　[15]
धर्मेणापहृताभिश्च प्रमथ्य च महासुरान् ।
तत्र दिव्यानि माल्यानि वस्त्राण्याभरणानि च ।
गात्रेषु परमस्त्रीणां ददर्श स महाकपिः ।
स्नातानां चन्दनानां च धूपानां चैव उत्थितः ।
प्रववौ सुरभिर्गन्धो विमाने पुष्पके शुभे ।　　[20]
सर्वकामैरुपेतां तां पानभूमिं महात्मनः ।
ददर्श हरिशार्दूलस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ।
पानभोजनविक्षेपैः फलैश्च विविधैरपि ।
कृतपुष्पोपहाराभूत्प्रपुपोषाधिकां श्रियम् ।
तसैश्च कलधौतैश्च विन्यस्तैः शयनासनैः ।　　[25]
पानभूमिं विभासद्भिः प्रदीप्तं चाभ्यदृश्यत ।
बहुप्रकारैर्विविधैर्वातसंस्कारसंस्कृतैः ।
मांसैः कुशलसंपक्वैः पानभूमिगतैः पृथक् ।
तथाम्ललवणोत्तंसैर्विविधै रागषाडवैः ।
वासैश्चूर्णैश्च शालैश्च विविधैः स्म विराजते ।　　[30]
गोकन्दकमनोत्तंसैरुपरक्तांतरेषु च ।
वैडूर्यमणिचित्रेषु भाजनेषु सुगन्धिषु ।
शर्करासवमाध्वीकमैक्षवं च शुभं मधु ।

4

After 5.14.28, Ś1 Ñ1 D1-3.4(l. 67-70 after 5.14.30).10.11 ins. :

तद्विहीना न भात्येषा चन्द्रहीनेव शर्वरी ।
कदा तु खलु दुःखस्य पारं यास्यति मैथिली ।
एवं चिन्तयतस्तस्य मारुतेर्विक्लवात्मनः ।
प्रभाता शर्वरी पुण्या चन्द्रनक्षत्रमण्डिता ।
ततोऽरुणपरिस्पन्दमन्दीकृतवपुः शशी ।　　[5]

आलब्ध- (for आलम्ब्य). Ś1 D10 विशेषतश्चासनसंप्रतिष्ठितं; D1-4 विशालतायामशत(D2 °तं)प्रतिष्ठितं. —(l. 22) D10 -कूप-; T1.3 -रत्न-; Ck.t as above (for -कूट-). D1.3.4 चित्रं कृतं(D4 * *)तद्वहुचित्रमंडितं. —(l. 23) Ś1 D1-4.10 शरदीव (for °दिन्दु-). —(l. 24) Ś1 D2.10 महाभ्रकूटं (for विचित्र°). G3 यथा गिरेः (by transp.) (for गिरेर्यथा). Ś1 D1-4.10 विविधाभ्रमंडलं(D2 °डितं); M1 शिखरे गिरिर्यथा (for शिखरं गिरेर्यथा). ❀ Cv : कूटं क्षुद्रशृङ्गम् । शिखरं महाशृङ्गम् । एतच्च भगवतः प्रतिनियतविशेषणे प्रयोगेणैव निश्चीयते ।; Cr : विचित्रकूटं (विचित्र) शिखरम् । शिखरस्याप्यवान्तरशिखरसद्भावात् ।; Cm : विचित्रकूटं विचित्रशिखरम् ।; Cg : विचित्रकूटं शिखरं गिरेर्यथा । कूटमवान्तरशृङ्गम् । शिखरं महाशृङ्गमिति प्रयोगादवधार्यते ।; Ck :विचित्रकूटं विचित्रावान्तरशृङ्गवत् । एवं विचित्रकूटं विचित्रप्रासादवदित्यर्थः; Ct : गिरेर्विचित्रावान्तरशृङ्गवच्छिखरवरमिव. ❀ —(l. 25) Ś1 D2.10 यत्; D1.3.4 तत्; Cg.k.t as above (for यं). ❀ Cg : यं यत् । आर्षो व्यत्ययः. ❀ D8 -शोभिताननाः ❀ Cr : भवन्ती(वदन्ती ?)त्यनेन श्लोकेन विमानस्य राक्षसवाह्यत्वं प्रतीयते । कामगस्य दिव्यस्य तन्नोपपद्यते । अन्तःपुरमध्यरक्षणार्थं राक्षसावस्थानायोगात् । अतोऽत्र समाधानं विद्वद्भिश्चिन्त्यम् ।; Cm : वहन्ति वहन्तीव । इवशब्दोऽत्राध्याहर्तव्यः. ❀ —Ś1 D2.10 om.(hapl.) l. 26-27. —(l. 26) D1.3.4 महानना. T2 व्योम्निचरा. —(l. 27) D1.3.4 निवृत्त(D3 °त्ति)निःकृष्ट- (for विवृत्तविध्वस्त-). D9 -विशील-. —(l. 28) Ś1 D1-4.10 मनोजवा (for महा°). G1 महाबला दूतगणाः. ❀ Cg : महाजवा महाजवा इव स्थिताः । भूतगणा गोपुरवाहका इव प्रतिमारूपेण स्थिताः । अन्यथा रावणान्तःपुरे पुरुषसंचारायोगात्कामगस्य विमानस्य वहनासंभवाच्च । यद्वा शिबिकावाहका इव भूतगणा अधोभागे वहन्ति । तद्वारेणैव कामगत्वमपि । चेतनप्रेरणं विनाऽचेतनसंचारस्यात्यन्तमनुचितत्वाच्च. ❀ —(l. 29) M3 वसंति (for -वसन्त-). G1 -पुष्पोत्कट-. D10 -चित्रदर्शनं. Ś1 D1-4 -पुष्पोत्कटचित्र(D2 चैत्र)दर्शनं. D8 प्रतप्तचामीकरचारुदर्शनं. —(l. 30) D5.7.9 -चारुदर्शनं (for -कान्त°). —(l. 31) M1 सुपुष्पकं. Ś1 चैव; D1-4.10 नाम (for तत्र). —(l. 32) M1(before corr.) -संमतः (for -सत्तमः). —After l. 32, D2 reads राम.

Colophon.—*Sarga name* : Ś1 D1-4.10 पुष्पकवर्णनं (D1.3.4 °नः). —*Sarga no.* (figures, words or both) : D1.2.4.10 om.; Ś1 6; D3 10; D5.7-9 S 8. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

4

(l. 2) D1.3.4 कथं (for कदा). Ś1 D10.11 नु (for तु). Ñ1 अस्य दुःखस्य तु कथं (for the prior half). —(l. 3) D11 विप्लुतात्मनः. Ñ1 कथं शोकाकुलात्मनः (for the post. half). —(l. 4) Ś1 D10 चंद्र-; D11 तत्र (for पुण्या). Ś1 D10.11 -ग्रह- (for चन्द्र-). —(l. 5) D3 -तनुः (for -वपुः). —(l. 6) D1.4 -परिक्षामः; D3 -परिक्षीण-; D11 -परीताक्ष- (for -परिक्षाम-). —(l. 7) Ñ1 illeg. for दृष्ट्वा प्लवग. D3 प्लवंग- (for प्लवग-). D10 Ñ1 प्लवगपुंगवः. —(l. 8) D2 मतिमांस (for हनुमांस). Ñ1 हनुमांश्चिन्तयामास (by transp.). —(l. 9) Note hiatus

दध्रे कामपरिक्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ।
अथोद्यन्तं विवस्वन्तं दृष्ट्वा प्लवगसत्तमः ।
चिन्तयामास हनुमांस्तदा बुद्धिमतां वरः ।
अदृष्टपूर्वा मे सीता इमां च वरवर्णिनीम् ।
इङ्गितैरभिजानामि सीतां शोकपरायणाम् । [10]
राक्षसीभिः सुघोराभिस्तर्ज्यमानां मुहुर्मुहुः ।
ध्यायन्तीं बाष्परुद्धाक्षीं निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
अधोमुखीं निरानन्दामेकवस्त्रावगुण्ठिताम् ।
एकामनेकरूपाभिर्मानुषीं राक्षसीवृताम् ।
सुरूपां मलदिग्धाङ्गीमेवंविधमनर्हतीम् । [15]
रावणस्य पुरं श्रीमत्सर्वमन्तःपुरं तथा ।
गृहाणि रक्षसां चैव तथोद्यानानि सर्वशः ।
रात्रौ मृगयता सीता विश्रब्धं लक्षिता मया ।
न चात्र दुःखिता नारी नामत्ता नाश्रुविक्लवा ।
न च बन्धुवियुक्ता च मुक्त्वैतां राक्षसीवृताम् । [20]
अवज्ञातं मया सर्वं रावणान्तःपुरं महत् ।
अत्र चित्तं समासक्तं ध्रुवं सीतेयमङ्गना ।
संपातिवचनाच्चापि जानाम्येतामहं ध्रुवम् ।
रामस्य महिषीं देवीं लक्ष्मीं नारायणस्य वा ।
न शक्या प्रसभं द्रष्टुं राक्षसीसंनिधौ मया । [25]
शङ्केरन्मम राक्षस्यः कार्यनाशस्ततो भवेत् ।
एता वा यद्यहं हन्मि ह्यदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ।
कार्यतत्त्वमविज्ञाय विक्रमो मे भवेद्वृथा ।
तस्मात्स्वल्पेन रूपेण सांप्रतं लक्षयाम्यहम् ।
एतां दृष्टिपथे कृत्वा हृदि योगीव देवताम् । [30]
इति बुध्या समीक्ष्याथ संक्षिप्य च वपुः स्वकम् ।
तस्थावन्तरसंप्रेक्षी कालज्ञः पवनात्मजः ।
ततो रश्मिसहस्रेण मुष्णंस्तेजांसि ज्योतिषाम् ।
काञ्चनाभं जगत्कुर्वन्नुदितो विमलो रविः ।
दिवाचराणां संह्रादः शुश्रुवे तुमुलो भुवि । [35]
रात्रिंचराश्च ये सत्त्वास्ते निद्रावशमागताः ।
रक्षोद्वारे राक्षसानां शब्दोऽभूद्भीमनिःस्वनः ।
धावतामाह्वयानानां घनानामिव गर्जताम् ।
अग्निहोत्रोत्थितैर्धूमैराज्यगन्धैश्च सा पुरी ।
मारुतेन समाधूतैर्यज्ञभूमिरिवाभवत् । [40]
शुश्राव राक्षसेन्द्रस्य नानावाचः समीरिताः ।
जयशब्दांश्च विविधाँस्तुतिशब्दांश्च पुष्कलान् ।
शङ्खतूर्यरवोन्मिश्रान्वेणुगीतस्वनांस्तथा ।
अथ ते राक्षसा घोरा नीलाञ्जनचयप्रभाः ।
रावणं जयशब्देन संपूज्याभिप्रतस्थिरे । [45]

---

between the two halves. D2 सीता मे (by transp.). D11 स (for च). D2 तामिमां जनकात्मजां (for the post. half). —(l. 10) D2 कारणैर् (for इङ्गितैर्). D11 अपि (for अभि-). D3 भर्तृ- (for शोक-). D1.4 मैथिलीं शोकक्षपितां (for the post. half). —(l. 11) D2 विरूपाभिर् (for सुघोरा°). D11 तप्यमानां (for तर्ज्यमानां). Ñ1 प्रतिक्षणं (for मुहुर्मुहुः). —(l. 12) D2 -पूर्णाक्षीं (for -रुद्धाक्षीं). Ś1 D2 उच्छ्वसंतीं; D11 उच्छ्वेदतीं (for निःश्वसन्तीं). Ñ1 मुहुर्मुहुः (for पुनः पुनः). —Ñ1 illeg. from l. 13 up to जय- in l. 45. —(l. 13) D3 -[अ]वगुंठिनीं (for °ताम्). —(l. 14) D11 एका (with hiatus) (for एकाम्). Ś1 राक्षसीभिः समावृतां (for the post. half). —(l. 15) Ś1 स्वरूपां (for सुरूपां). D2 एवम् (for -विधम्). D1.3.4 एवं शोक(D3 एवंविध)-परां सतीं (for the post. half). —(l. 16) D2 पुरीं (for पुरं). D2.11 श्रीमान् (for श्रीमत्). D3 श्रीमद्- (for सर्वम्). Ś1 महत् (for तथा). —(l. 17) D1.4 तद् (for तथा). D11 चोराणि (for [उ]द्यानानि). —(l. 18) D2 ललितं; D4.11 लक्षितं (for लक्षिता). Ś1 विश्रम्यालक्षिता मया; D10 मया विश्रम्य लक्षिता (for the post. half). —(l. 19) D11 न चारु दुःखिता दीना (for the prior half). D10 न शांता (for नामत्ता). Ś1 न चार्ता न च विक्लवा (for the post. half). —(l. 20) D11 -वियुक्तां (for °क्ता). D1.4 वा (for second च). D2 मुक्त्वेमां; D11 मुक्त्वा तां (for मुक्त्वैतां). Ś1 -गणात् ; D2.11 -गणान् ; D3 -गणे (for -वृताम्). —D1-4 om. l. 21. —(l. 21) D11 अत्र (for अव-). D11 चारेणांतःपुरं (for रावणान्तः°). —(l. 22) D2.3 समायुक्तं; D11 ममासक्तं (for समासक्तं). D1.4 अत्र चिंतासमायुक्ता (for the prior half). —(l. 23) Ś1 चैव (for चापि). D11 [ए]नाम् (for [ए]ताम्). —(l. 24) D2.11 च (for वा). —(l. 25) D11 तथा (for मया). —(l. 26) D11 यदि (for मम). Ś1 D10 शंकेयं राक्षसीनां तु; D2 शंकेयुर्मां हि राक्षस्यः (for the prior half). Ś1 D10 भविष्यति (for ततो भवेत्). —(l. 27) D11 वै (for वा). D10 वा (for [अ]हं). D1.4 अपृष्ट्वा (with hiatus); D10 अदृष्ट्वा (with hiatus); D11 ह्यदृष्ट्वं (for ह्यदृष्ट्वा). —(l. 28) Ś1 -तंत्रम् (for -तत्त्वम्). Ś1 D10 वृथा भवेत् (by transp.). —(l. 29) D1 जयाम्यहं (subm.); D3 कलयाम्यहं; D11 लभ्ययाम्यहं (for लक्षयाम्यहम्). —(l. 31) Ś1 पुनस्तनुं (for वपुः स्वकम्). —(l. 34) Ś1 D10 कांचनं च (for काञ्चनाभं). D1.4 वियत् (for जगत्). D3 सर्वं (for कुर्वन्). D3 कुर्वन्सूर्यः समुद्यतः (for the post. half). —(l. 35) D3 संह्लादः (for संह्रादः). —(l. 36) D1.4 नक्तं- (for रात्रिं-). D11 निद्रावशमुपागताः (for the post. half). —(l. 37) D1 राजसानां (for राक्ष°). D2 भूरि- (for भीम-). D10 -निस्वनः ; D11 -दर्शनः (for -निःस्वनः). —Ś1 D10 om. l. 38. —(l. 38) D11 ह्रियमाणानां (for आह्वयानानां). D2.3 घर्मगे (for गर्जताम्). —(l. 39) D3 -स्थितैर् (for -[उ]त्थितैर्). —(l. 40) D2 समुद्भूतैर् (for समाधूतैर्). —(l. 41) D10 आश्राव (for शुश्राव). —(l. 42) D1.4 श्रुति- (for स्तुति-). —D11 om. l. 43-44. —(l. 43) D2 -रवैर्मिश्रान् ; D10 -रवैर्मिश्रा (for -रवोन्मिश्रान्). D1.3.4 -रवांस् ; D10 -स्वनास् (for -स्वनांस्). —(l. 44) Ś1 -चयोपमाः (for -चयप्रभाः). —(l. 45) D2 संप्रपूज्याभितस्थिरे; D3 संपूज्याभ्युपतस्थिरे (for the post. half). —(l. 47) Ñ1 D1.3.4 विविधाकाराः (for संवृता°). D11 गुहां च संवृताकारां (for the prior half). Ñ1 सानूनि विपुलानि च (for the post. half).

उद्यानानि विहारांश्च पर्वतांश्च मनोरमान्।
गुहाश्च संवृताकाराः सानूंश्च विपुलानपि।
वेश्मानि चापि रम्याणि मनोदृष्टिहराणि च।
आक्रीडान्विविधांश्चित्रान्नदीनां पुलिनानि च।
वृक्षखण्डांस्तथा दिव्यान्गह्वरान्निर्झराणि च। [50]
स्वच्छन्दगतयस्ते हि रावणाश्रयनिर्भयाः।
संघशो रेमिरे तेषु विश्वस्ताश्च तथा पृथक्।
हनुमानपि संहृष्टः सीतासंभाषणोत्सुकः।
सूर्यास्तमनमाकाङ्क्षंस्तस्थौ वृक्षान्तरे स्थितः।
ततः संताप्य पृथिवीं जपापुष्पोत्करप्रभः। [55]
दिनक्षयान्मन्दरश्मिर्भानुरस्तमुपागतः।
अथ क्रीडां परित्यज्य राक्षसा विकृतेक्षणाः।
स्वं स्वं स्थानं समाश्रित्य तस्थू रात्र्यागमे तदा।
अशोकवनिकामेव विहंगानां प्रधावताम्।
संघशोऽभून्महाशब्दो गवामिव महाव्रजे। [60]
ततो रात्र्यां प्रवृत्तायां त्वरन्निव कपिस्तदा।
बहुप्रकारं निश्चित्य सीतां तामित्यमन्यत।
इयं हि सीता नान्यैषा भवित्री सुमहात्मनः।
पत्नी रामस्य दयिता रोहिणी शशिनो यथा।
स तां छन्नवपुर्भूत्वा चक्षुषा व्यवलोकयत्। [65]
अवलोक्य च तेजस्वी जहर्ष च ननन्द च।
इयं हि सीता जनकात्मजा ध्रुवं
भवत्यवश्यं मम हर्षवर्धिनी।
यतोऽन्तरात्मा मम हृष्टरूपः
सिन्धुर्यथा चन्द्रमसोदयेन। [70]

5

After 608*, T1.3 G2.3 M2 ins.; T2 ins. l. 1–2 after 5.25.15; G1 M1 (l. 1–5 and 9 only) ins. after 17cd (r); D8 ins. after l. 4 of 610*:

साण्डं त्रिभुवनं भीमं सर्वतः सचराचरम्।
सर्वं ग्रस्तं मया दृष्टं रामेणाक्लिष्टकर्मणा।
क्षीरोदधिजले मध्ये श्वेतः शैलः समुच्छ्रितः।
तस्य मूर्ध्नि ततः श्वेतश्चतुर्दन्तो महागजः।
तस्य पृष्ठे स्थितः श्रीमान्रामो राजीवलोचनः। [5]
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया।
ततः सीता समुत्पत्य भर्तुरङ्काश्रिता स्थिता।
बाहुभ्यां संपरिष्वज्य संपूर्णं चन्द्रमण्डलम्।
ततोऽन्यत्र मया दृष्टो रामो रक्तान्तलोचनः।
आसीनः प्राङ्मुखः श्रीमानासने परमे शुभे। [10]
अभिषिक्तस्तु काकुत्स्थः सर्वदेवैर्नमस्कृतः।
सब्रह्मर्षिगणैः सिद्धैः सर्वतीर्थजलेन च।
शुक्लमाल्याम्बरधरा शुक्लगन्धानुलेपना।
सीता तत्र पृथुश्रोणी रराज जनकात्मजा।
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः। [15]

—(l. 48) Ś1 D10 चाति-; D3 यानि (for चापि).—D2 om. l. 49.—(l. 49) D11 आक्रीडांश्च (hypm.) (for °डान्). Ś1 D3.10 रम्यान् (for चित्रान्).—(l. 50) Ñ1 illeg. up to गह्वरान्. D3.10 निर्झरानपि (for °णि च).—(l. 51) D2 -रतयस्ते तु (for -गतयस्ते हि). D11 मद्दंवरंस्तपस्ते हि (corrupt) (for the prior half).—(l. 52) D2 विश्वस्ता नु (for °श्च). Ñ1 D1 पृथक्; D4 om. (for तथा).—(l. 53) Ñ1 अथ (for अपि).—(l. 54) Ś1 Ñ1 D10.11 सूर्यास्त (Ś1 °स्तं)मनसा(D10 °यमा)कांक्षत्(Ś1 D10 °क्षंस्) (for the prior half).—Ñ1 illeg. after वृक्षा up to जपा in l. 55. D3.11 वृक्षांतराश्रितः (for °रे स्थितः).—(l. 55) D2 जपाकुसुमोत्करप्रभः (hypm.) (for the post. half).—(l. 56) Ś1 Ñ1 D10 दिनक्षये; D3 दिवाक्षयान् (for दिनक्षयान्). Ñ1 D11 उपागमत् (for °गतः). D2 भास्करोस्तमुपागमत् (for the post. half).—(l. 57) D10.11 अथाक्रीडां (for अथ क्रीडां). Ñ1 अथ सीतां परिष्वज्य (for the prior half). D2 विवृतेक्षणाः (for विकृते°).—(l. 58) Ś1 D10 उपागम्य; D2 मयाश्रित्य; D3 समासद्य; D11 उपाश्रित्य (for समाश्रित्य). D11 तथा (for तदा).—(l. 59) Ś1 D10 -वनिकायां च (for °कामेव). Ś1 D10 विहगानां.—Ñ1 illeg. from प्रधावताम् up to -शब्दो in l. 60.—(l. 60) D3.11 महान् (for महा-).—(l. 61) D2 व्यर्ततायां (for प्रवृत्तायां). Ś1 कपिस्तथा; Ñ1 महाकपिः (for कपिस्तदा).—(l. 62) D11 विनिश्चित्य (hypm.). D2 कपिर् (for तामि ति). Ś1 D10 सीतां तत्रैव नान्यतः; D11 सीतामित्यत्रमन्यत (for the post. half).—(l. 63) Ñ1 सा (for हि). D2 भार्यैषा (for नान्यैषा). D1.4.10 तु (for सु-).—(l. 65) Ñ1 illeg. for the prior half. D1–4.11 स तु (for स तां). Ñ1 D3.10 व्यवलोकयन्; D2 च व्यलोकयन् (for व्यवलोकयत्).—After l. 65, Ñ1 ins.:

सीतां पश्य करीराभां हनूमान्पवनात्मजः।

—(l. 66) D1.4 स (for first च). Ś1 D10 ननाद (for ननन्द).—(l. 67) D11 च (for हि).—(l. 68) D1.3.4.11 हर्षवर्धनी.—(l. 69) Ś1 D10 तथा; D2 यथा; D4 ततो (for यतो). D2 दृष्ट- (for हृष्ट-).—(l. 70) D1.4.10 -[उ]दितेन (for -[उ]दयेन).

5

D8 reads l. 1–2 for the first time after 5.25.12 repeating them here after l. 22. T1 damaged for l. 1–2 (cf. v.l. 608*).—(l. 1) T2 सोडुं (for साण्डं). D8 (first time) सर्वं; G2 दीप्तं (for भीमं). D8 (second time) सांडं सर्वं त्रिभुवनं (for the prior half). D8 (first time) T2 M2 सर्वभूत(D8 °तं)चराचरं; G1 सभूतं सचराचरं (for the post. half).—M2 om. l. 3–8.—(l. 4) G2 स्थितः (for ततः).—(l. 5) G1 गज- (for तस्य).—T3 G3 om. l. 6–9. D8 om. l. 6. T1 damaged for l. 6–12.—(l. 8) G1 चारुकुंडलं (for चन्द्रमण्डलम्).—(l. 9) D8 राजीवलोचनः.—(l. 10) D8 परमाद्भुते; M2 परमार्चिते (for परमे शुभे).—(l. 11) G3 स (for तु).—(l. 12) G1 M2 ब्रह्मर्षीणां (for सब्रह्मर्षि-). D8 M2 G1 सर्वैः (for सिद्धैः).

ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा रामं तत्र ववन्दिरे।
पुनरेव मया दृष्टो रामो रमयतां वरः।
विष्णुरेव स्वयं भूत्वा तस्मिन्नास्ते वरासने।
परं ब्रह्म परं सत्यं परं ज्ञानं परं तपः।
परं बीजं परं क्षेत्रं परं कारणकारणम्। [20]
शङ्खचक्रधरः श्रीमान्पुण्डरीकायतेक्षणः।
श्रीवत्सवक्षा नित्यश्रीरजेयः शाश्वतो ध्रुवः।
एवंभूतो महातेजा रामः कमललोचनः।
सर्वलोकेश्वरः श्रीमान्नराज रघुनन्दनः।
ततोऽमरेन्द्राः पितरो मुनीन्द्राः [25]
गन्धर्वविद्याधरपन्नगेन्द्राः।
कृताभिषेकं परिवार्य रामं
प्रतुष्टुवुः प्राञ्जलयः प्रहृष्टाः।
ततस्तु सर्वाप्सरसः प्रहृष्टाः
नृत्यन्ति गायन्ति समेत्य तत्र। [30]
वाद्यं प्रकुर्वन्ति नदन्ति शङ्खाः
वंशाश्च वीणा मुरजाश्च भेर्यः।

6

After 5.33.19^{ab}, D3 ins.:

त्रिगम्भीरः सप्तरक्तः पञ्चसूक्ष्मः प्रतापवान्।
चित्तोन्नतो दशावर्तो रामः सर्वमनोरमः।
कक्षायां लिङ्गभेदे च मुखे गात्रे बिभर्ति यः।
पुष्पाणां मत्स्यमद्यानां तथा मृगमदस्य च।
प्रोच्यते स चतुर्गन्धः सर्वलक्षणपूजितः। [5]
भूतभवद्भविष्याणां धर्मकामार्थयोस्तथा।
संधिविग्रहयानानां कालज्ञः स्यात्त्रिकालवित्
अनसूया दया क्षान्तिस्त्रिकमेकं प्रकीर्तितम्।
मङ्गलाचारयुक्तं च शौचं चैव तथा स्पृहा।
अनायासस्त्वकार्पण्यं शौर्यं चेति त्रयस्त्रिकाः। [10]
त्रिकं धर्मादिसंयुक्तं त्रिकं स्थानादि चापरम्।
त्रिकं नीतित्रयं चान्यदन्नैस्त्रित्रिकमुच्यते।
प्रलम्बं मेहनं यस्य प्रलम्बौ वृषणौ तथा।
प्रलम्बबाहुश्च तथा नरश्चैव प्रशस्यते।
उदारमास्यमोष्ठौ च तथोदारस्वनो हि यः। [15]
स चातिगुणसंयोगादुदारौष्ठस्वरो मतः।
नेत्रतारे भ्रुवौ श्मश्रु केशाश्चैवासिताः शुभाः।
तमिस्राञ्जनवत्कृष्णाश्चतुःकृष्णः स उच्यते।
उत्सेधेनानुभावेन विक्रमेण धिया तथा।
यश्चतुर्भिर्यशोलेखैश्चतुर्लेखः स उच्यते। [20]
धर्मार्थकाममोक्षाणां रेखां नातिक्रमेत यः।
प्राप्नोत्यनुत्तमाँल्लोकान्वाध्यबाधकवर्जितान्।
चतुर्णां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः।
शक्रवैश्रवणाग्नीनां तथा प्रेताधिपस्य च।
पाणिपादं चतुर्लेखं पुरुषस्य भवेद्यदि। [25]
चक्रवर्तिपदं तस्य दुर्लभं न कथंचन।
अमात्यैः पञ्चभिः सार्धं दैवज्ञेन पुरोधसा।
पश्यते यः स्वयं पश्चात्षोडशाक्षो नृपो भवेत्।
अङ्गुल्योऽङ्गुलिपर्वाणि हृदयं च नखास्तथा।
समाः सुविदिताश्चैव यस्य स्यात्स चतुःसमः। [30]
पुराणं न्यायमीमांसाधर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः।
वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश।
त्वग्लोमानि तथा केशा वाग्दृष्टिश्चापि पञ्चमी।
पञ्चैतानि च स्निग्धानि यस्य स्युः स नृपो नरः।
जानुवंशावुभौ यस्य भुजवंशावुभौ तथा। [35]
ऊरुवंशद्वयं चैव पृष्ठवंशश्च जानकि।
नाभिवंशसमो यस्य सोऽष्टवंशः प्रकीर्तितः।
स्वरः सत्त्वं च नाभिश्च त्रिगम्भीरः प्रकीर्तितः।
पाणिपादतलौ रक्तौ नेत्रान्तानि नखास्तथा।
तालुजिह्वाधरोष्ठौ च सप्त रक्तं प्रशस्यते। [40]
सूक्ष्माण्यङ्गुलिपर्वाणि केशास्त्वग्दशना नखाः।
पञ्च सूक्ष्माणि यस्य स्युः स च सन्मानमर्हति।

7

After 5.33, Ś1 Ñ V B D1–4.6.10.11 ins.:

स शोकार्तामशोकस्थो ददर्श हनुमान्कपिः।
विमुक्तां किंनरेणेव किंनरीं जनकात्मजाम्।
तां निशम्य विशालाक्षीं क्षितौ क्षितिरजोऽरुणाम्।

—(l. 13) D8 -माल्यानुलेपना (for -गन्धा°). —(l. 14) D8 साधु सा तत्र सुश्रोणी; G1 सीता च तत्र सुश्रोणी (for the prior half). —T1 damaged for l. 17–19. —(l. 17) M2 परः (for वरः). —(l. 18) G1 एव (for आस्ते). —(l. 19) D8 तत्त्वं (for सत्यं). —(l. 21) D8 -गदा- (for -धरः). —G1 om. (hapl.) from the post. half of l. 21 up to the prior half of l. 24. —T1 damaged from the post. half of l. 22 up to l. 32. —(l. 23) D8 भूत्वा (for -भूतो). —(l. 24) D8 स राजा; G2 राजन्तो (for स्तराज). —(l. 25) T3 G3 महेंद्रः; G1 नरेंद्राः (for ऽमरेन्द्राः). —(l. 26) T3 नगेश्वराः (for °गेन्द्राः). —T3 G3 read l. 29 after l. 32. —(l. 29) T3 G3 नदंति शंखाः पणवाश्च सर्वे. —(l. 31) T3 G3 सुरेंद्रनार्यः (for नदन्ति शङ्खाः). —(l. 32) T3 G1.2 M2 मुरवाश्च.

7

(l. 1) Ñ1 तां सशोकाम्; B4 शोकार्तां ताम् (for स शोकार्ताम्). Ś1 Ñ1 B1 D1–4.10.11 अशोकस्थां (Ś1 D10 °कार्दां) (for अशोकस्थो). Ñ2 मारुतात्मजः (for हनुमान्कपिः). —(l. 2) B2 (marg. also) D2 वियुक्तां (for विमुक्तां). B4 D11 [ए]व (for [इ]व). D1 विमुक्तां किंकरेणेव (for the prior half). D1 ददर्श; D2 वियुक्तां (for किंनरीं). —(l. 3) Ñ2 V B D6 निरीक्ष्य; D3 निशाम्य (for निशम्य). Ś1 D10 -रजस्विनीं; Ñ1 -रजस्वतां; B1 -रजोगुणां; B2 (marg. also as above) -रजोक्षितां; B4 D2 -रजोन्वि(D2 °ष्व)तां;

बाष्पसंदिग्धया वाचा पुनर्वचनमब्रवीत्।
दूतोऽहमनवद्याङ्गि लङ्कां प्राप्तो नृपाज्ञया। [5]
त्वदर्थं प्रेषितस्तेन राघवेण महात्मना।
सा तस्य वचनं श्रुत्वा मानुषस्येव भाषतः।
अकरोत्कपिमाश्रित्य न विषादं न विस्मयम्।
तथा ब्रुवाणं वैदेही वानरं रावणक्षये।
नाभ्यभाषत शोकेन हर्षेण च जडीकृता। [10]
स मुहूर्तात्कपिश्रेष्ठो हनुमाञ्शास्त्रकोविदः।
निपत्य पादयोर्मूर्ध्ना कीर्तयामास राघवम्।
यशसा तपसा चैव वीर्येण च समन्वितः।
युक्तो योगविदां श्रेष्ठः स त्वां कौशल्यमब्रवीत्।
यः समुद्र इवाक्षोभ्यो हिमवानिव निश्चलः। [15]
सत्यधर्म इवाकम्प्यः स त्वां कौशल्यमब्रवीत्।
प्रियो यस्य च सौमित्रिः सौमित्रेश्चापि यः प्रियः।
यो नाथो वानरेन्द्रस्य स त्वां कौशल्यमब्रवीत्।
भ्राता कनीयान्रामस्य सुमित्रा येन सुप्रजा।
प्रणम्य शिरसा पादौ स त्वां कौशल्यमब्रवीत्। [20]
पितृवद्वीक्षते रामं त्वां च पश्यति मातृवत्।
यो नित्यमरविन्दाक्षि स त्वां कौशल्यमब्रवीत्।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः।
मुमोच दुःखिता सीता शोकोष्णं वारि नेत्रजम्।
अशोभन्त पतन्तोऽस्या नेत्राभ्यामश्रुबिन्दवः। [25]
फुल्लाभ्यामिव पद्माभ्यां प्रसक्तास्तोयबिन्दवः।
सा प्रमृज्यायते नेत्रे कराभ्यां करुणावती।
उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमवगच्छत।

8

After 5.36.11, Ñ V B D1–4.6.11 ins.; while Ś1 D10 ins. after 5.36.35:

ब्रूयास्त्वं नृपतिं सीता त्वत्प्रसादपरायणा।
अशोकमूले शोकार्ता भूमौ स्वपिति जानकी।
मलमण्डलदिग्धाङ्गी शोकाश्रुकलिलानना।
वसन्तादौ विमृदिता वापीव न विराजते।

D1.4 -रजश्रितां D11 -तरस्विनां (for -रजोऽरुणाम्). D3 क्षितौ कपिवरः स्थितां (for the post. half).—(l. 4) D11 वाक्य- (for बाष्प-).—(l. 5) D2 हनुमान्नाम (for अनवद्याङ्गि). B1 (marg. also) प्राप्तोस्मि मैथिलि; B4 प्राप्तो नृपात्मजे (for प्राप्तो नृपाज्ञया).—(l. 6) V2 B2 तदहं(V2 °र्थं) (for त्वदर्थं). Ñ2 V1 प्रेषितं; D4 प्रेरितस् (for प्रेषितस्). D11 मे प्रेषितस्ते (for प्रेषितस्तेन). Ñ2 V B1–3 D6 बलीयसा (for महात्मना).—(l. 7) Ñ1 भाषितं; Ñ2 V B1.2.4 D6 जल्पतः; D11 भावतः (for भाषतः). B3 मनुष्यवरकामिनी (for the post. half).—(l. 8) Ñ2 V B D6 सत्त्वम् (for कपिम्). B4 आस्थाय; D1 आसृत्य (for आश्रित्य). B3 विषादं न तु; D3 सा सीता च न (for न विषादं न).—(l. 9) B3 D1.3 राक्षसा(B3 °वणा)लये; D4 राघवक्षये; D6 रावणक्षयं (for रावणक्षये). (l. 10) V B धैर्येण; D2 वैदेही (for शोकेन). V B शोकेन (for हर्षेण). Ñ2 D6 transp. शोकेन and हर्षेण. D4 तु (for च).—(l. 11) D2 सु- (for स). B1 हरि- (for कपि-). Ñ1 प्लवंगः (for हनुमान्). Ś1 B3 D10.11 मारुतात्मजः; B2.4 अर्थ° (for शास्त्रकोविदः).—(l. 12) Ś1 Ñ1 D2.4.10.11 चरणौ (for पादयोर्). D3 वानरः (for राघवम्).—Ñ1 D11 om. l. 13–28.—(l. 13) Ñ2 V B D6 तेजसा (for तपसा). Ñ2 D6 धर्मेण; V B1–3 D3 धैर्येण (for वीर्येण). Ś1 D10 सतां पतिः; D1–4 विशांपतिः(D2 °तेः) (for समन्वितः). B4 धैर्येण विक्रमेण च (for the post. half).—(l. 14) Ś1 D10 योगवतां(D10 °तो); V2 B4 वेदविदां; D1.3 रामः सतां (for योगविदां). D10 श्रेष्ठां (for श्रेष्ठः). Ś1 D6.10 त्वा (for त्वां). V2 D3 कौशलम्; D1 कुशलम्.—V2 om. (hapl.) l. 15–18. D2.6 om. (hapl.) l. 15–16.—(l. 15) B3 हिम- (for second इव). Ś1 D3.10 चाचलः (for निश्चलः).—(l. 16) Ś1 D10 सत्यो; B1.3.4 D3 सत्ये (for सत्य-). B1 धर्मे (for -धर्म). D10 त्वा (for त्वां). D1.3 कु(D3 कौ)शलम् (for कौशल्यम्).—D1 om. (hapl.) l. 17–18.—(l. 17) B1 हि (for च). B3 transp. यस्य and च. Ñ2 V1 B4 D3.4.6 चैव; B3 यश्च (for चापि). B3 हि (for यः).—(18) Ś1 विभ्राता (for यो नाथो). D10 त्वा (for त्वां).—D10 om. (hapl.) l. 19–20. B1 D2 transp. l. 19–20 and 21–22 and B1 alone reads after l. 14.—(l. 19) B3 कनिष्ठो (for कनीयान्). V B1.2 रामस्य कनीयान्भ्रा(V1 °*सौ भ्रा; B1.2 °न्यसो भ्रा; B2 (also in marg.) °नीयो भ्रा)ता; B4 रामस्यावरजो भ्राता; D2 भ्रात्रा कनीयसा तस्य (for the prior half). D1 सुमित्रायाश्च (for °त्रा येन).—(l. 20) Ñ2 त्वा (for त्वां). V2 D1.3 कु(V2 कौ)शलम् (for कौशल्यम्).—D3 om. (hapl.) l. 21–22.—(l. 21) Ś1 D2.4.10 पश्यते; D6 ईक्षतो (for वीक्षते). V1 तां (for त्वां).—(l. 22) B2 D1 -[अ]क्षः (for -[अ]क्षि). B2 ते; D10 त्वा (for त्वां). V2 D1 कु(V2 कौ)शलम् (for कौशल्यम्).—(l. 23) V B1.2 ततस (for तस्य).—(l. 24) B3 हर्षिता; D2 सहसा (for दुःखिता). Ś1 D10 शोकोत्थं; B3 [आ]नंदजं (for शोकोष्णं). Ś1 D1–4.10 नेत्रजं जलं (for वारि नेत्रजम्).—(l. 25) Ñ2 V अस्र- (for अश्रु-).—D10 om. (hapl.) l. 26.—(l. 26) Ś1 D1.3.4 प्रसन्नास् (for °क्तास्). B4 सक्तास्ते जलबिंदवः; D2 यथावश्या * बिंदवः (for the post. half).—(l. 27) Ś1 D10 प्रमृज्य ततो; Ñ2 प्रसृज्यते (subm.) (for प्रमृज्यायते). D2 प्रममार्ज ततो नेत्रे (for the prior half). Ś1 V B4 D3 करुणायती(D3 °ते) (for °वती).—(l. 28) B3 भृतं (for दूतं). B2.4 सम्- (for तम्). Ś1 D10 तं चाभ्यगच्छत; V2 तमभिगच्छत; B3 D3 तमधिगच्छति; D1.4 तस्याव(D4 तं स्माभि)गच्छति. D2 यथा योगी प्रियाप्रियौ (for the post. half).

8

(l. 1) B4 तं नृपं (for नृपतिं). V1 B1.2 सा ते; V2 वीर; D1–4.11 गत्वा (for सीता). Ś1 D10 नृपशार्दूलं (for नृपतिं सीता). ब्रूहि सौम्य त्वं तं गत्वा (for the prir half).—(l. 3)

शोकोपहतसर्वाङ्गी तव दर्शनलालसा । [5]
सीता शोकार्णवे मग्ना तां समुद्धर्तुमर्हसि ।
सशरः सायुधश्चापि वीर्यवांश्च महीपते ।
ध्रियते च वधार्होऽयं रावणः किं न बुध्यसे ।
क्व ते तदायुधं चित्रं क्व शराः पावकप्रभाः ।
क्व तेजः क्व च शस्त्राणि यन्मामेवमुपेक्षसे । [10]
किं नु ते पौरुषं नष्टं शङ्के मद्भाग्यसंक्षयात् ।
यदयं रावणः पापो ध्रियते जीवति त्वयि ।
ये त्वां शूरमिति प्राहुस्तेषां तद्वितथं वचः ।
न हि भार्यां परामृश्य कश्चिच्छूरस्य जीवति ।
शूरो हि रक्षते भार्यां भार्या शूरमुपासते । [15]
न च मां रक्षसे वीर किमिदं शूरलक्षणम् ।
पूर्वं हि रक्षति पिता कौमारे रघुनन्दन ।
त्वया हीना हृता राजन्रावणेन दुरात्मना ।
जनकानां कुले जाता राघवाणां कुले वधूः ।
वसाम्यहमनाथेव दीना राक्षसवेश्मनि । [20]
उच्छोषणं समुद्रस्य पतनं चन्द्रसूर्ययोः ।
चलनं शैलराजस्य शीतत्वं कृष्णवर्त्मनः ।
अश्रद्धेयानि सर्वाणि यथैतानि नरोत्तम ।
तथानार्यमिदं मन्ये रावणं यदुपेक्षसे ।
एतच्चान्यच्च वक्तव्यं कृपां कुर्यात्तथा मयि । [25]
वायुना धूयमानो हि वनं दहति पावकः ।
भर्तव्या रक्षणीया च पत्या पत्नी हि सर्वदा ।
तन्नष्टमुभयं कस्माद्धर्मस्थस्य सतस्तव ।

V1.2 -पंकिल-; B1 D3 -मंडन- (for -मण्डल-). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 दुःख- (for शोक-). Ś1 B1.3 D11 -क्र(D11 -कु)लिताननां; V2 -मलिलानना; B4 D2 -मलिनानना (for -कलिलानना). —(l. 4) B2 मृतांभोजा; B3 D1 प्रमृदिता; D2 च मृदिता (for विमृदिता). D1 वापी न च (for वापीव न). Ś1 D10 मुचि (D10 तव) सीदति (for न विराजते).—(l. 5) B4 D4.10 -सर्वांगीं (for °गी) and -लालसां (for °सा).—(l. 6) Ś1 B4 D4.10 सीतां (for सीता) and मग्नां (for मग्ना). Ś1 D2.10 त्वं (for तां).—(l. 7) Ñ2 B3 D6 सासिर्; V2 B2 D3.4.11 चासि (for चापि). B3 स (for च). B3 D2.11 महीपतिः (for °ते).—(l. 8) Ñ2 D6 हि (for च). Ś1 स जीवति; Ñ1 D11 जीवते च; D2 आततायी; D10 जीवत्यपि (for ध्रियते च). Ś1 V2 B3 वध्यते (for बुध्यसे).—(l. 9) D11 क्वतं (for क्व ते). B4 वरायुधं (for तदा°). Ñ2 B3.4 D6.10 पावकोपमाः.—After l. 9, D1 repeats l. 8.—(l. 10) Ś1 Ñ1 D4.10 क ते तेजः क्व चा(Ñ1 श)स्त्राणि; D1.2.11 क्व च (D3 नु) तेजः क चास्त्राणि; D3 क्व तेजः क्वापि चास्त्राणि (for the prior half).—(l. 11) B3 तत् (for ते). Ś1 D10 मन्ये (for शङ्के). Ś1 तद्- (for मद्-).—(l. 12) D2 नीचः (for पापो). Ś1 D10 नियतं; D2 पश्यति (for ध्रियते). Ś1 D10 ध्रियते; B3.4 जीविते; D11 भुवति (for जीवति). D2.6 transp. जीवति and त्वयि.—(l. 13) D6 om. ये (subm.). Ñ2 D1.3.6 शूर (for शूरम्). B2 तु (for तद्). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 वचनं वृथा; Ñ2 विहितं वचः (for वितथं वचः).—(l. 14) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 प्रियां; B2 न च (for न हि). Ś1 Ñ1 D10.11 परामृश्यात्; D1.3.4 परामर्शेत्; D2 दशग्रीवो (for परामृश्य). B3 शूरो हि; B4 D6 शूरश्च (for शूरस्य). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 को हि(Ñ1 कस्य) शूरस्य जीवतः; D2 हृत्वापि हृदि जीवति (for the post. half).—(l. 15) Ñ1 D2.11 शूरैर्हि रक्ष्यते भार्या; D1.3.4 शूरो रक्षति भार्यां हि(D4 वै) (for the prior half). Ñ1 शूरैर् (for शूरम्). D10 उपासिता (for उपासते).—(l. 16) D3 यन्न; D11 न हि (for न च). D4 मे (for मां). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 त्रायसे(D11 °ते) राजन्; B3 रक्षते शूरः (for रक्षसे वीर). Ś1 D2.4.10.11 किं(Ś1 क) नु ते; D1 किं कुतः (for किमिदं). D3 किं नु शूरस्य लक्षणं (for the post. half).—After l. 16, D2 ins.:

त्वया न राम दयिता समर्थेनापि रक्षिता ।

—Ñ1 illeg. for l. 17.—(l. 17) Ś1 D2.10 कौमारे; D1.4.11 योषितं; D3 यामिह (for पूर्वं हि). Ñ2 D6 रक्ष्यते (for रक्षति) and पित्रा (for पिता). D1 भरतर्षभ; D3.4.11 पुरुषर्षभ (for रघुनन्दन). Ś1 D2.10 यौवने पुरुषः स्त्रियं (for the post. half).—After l. 17, D11 ins.:

किं न रक्षेत्पतिः साक्षाद्वृद्धान्पुत्रश्च त्रायते ।

—(l. 18) Ś1 D1.3.4.10.11 रक्ष्या (for हीना). V1 B3 कृता (for हृता). Ś1 D1.4.10 साहं; D3.11 चाहं (for राजन्). —Ñ1 illeg. from रावणेन up to l. 20. D2 त्वयाहं यौवने वीर ह्रियमाणा न रक्षिता.—(l. 19) B1 राघवस्य (for °वाणां). —(l. 20) Ś1 Ñ2 D1–4.6.10.11 रावण- (for राक्षस-). —After l. 20, D2 ins.:

सुराः शक्रादयः स्थातुं न शक्ताः पुरुषर्षभ ।

—D2 om. l. 21.—(l. 21) Ñ1 V2 D10 तच्छोषणं (for उच्छोषणं).—(l. 22) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 transp. चलनं and शैलराजस्य. B2 D1 कृष्णवर्त्मनि; D2 ज्वलनस्य च (for कृष्णवर्त्मनः).—After l. 22, D2 ins.:

वायोः स्थैर्यं शठे ज्ञानमुष्णत्वं द्विजराजनि ।

—D2 om. l. 23.—(l. 23) B1 कर्माणि (for सर्वाणि). Ś1 D10 यानि; B4 D6 तथा (for यथा). Ś1 नराधिप (for नरोत्तम).—After l. 23, D1 ins.:

तथा तवाप्यश्रद्धेयं यदवच्छिद्यते त्वया ।

—(l. 24) Ś1 D10 तथाप्येवम्; D2 असंधार्यम् (for तथानार्यम्). D3 अहं (for इदं). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 यदहं(D11 °यं) रावणक्षये(D1 °गृहे) (for the post. half.).—After l. 24, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.:

वसाम्यनाथवद्वीर त्वयि नाथे व्यवस्थिते ।

[Ś1 D3.11 वीर; Ñ1 राम (for वीर). D2 (with hiatus) तिष्ठाम्यत्र अनाथेव; D4 वसाम्यहमनाथेव (for the prior half). D2 च जीवति (for व्यवस्थिते).]

—(l. 25) B4 अन्यच्च (for चान्यच्च). B1.3 D3.4 वक्तव्यः

ततस्तद्वचनं श्रुत्वा वैदेह्याः शोककारणम्।
शोकेन महताविष्टो हनूमान्प्ररुरोद ह। [30]
एवमुक्त्वा वचस्तथ्यं सीता शशिनिभानना।
उदैक्षत ततो भूयः शिंशपां तां हिरण्मयीम्।
प्रादेशमात्रं शाखायामुपविष्टं प्लवंगमम्।
ददर्श सीता कल्याणी प्राञ्जलिं प्रियवादिनम्।
तं दृष्ट्वापि ततः सीता दुःखितापि तपस्विनी। [35]
निःश्वस्य दीर्घं तत्रस्थं पुनर्वचनमब्रवीत्।
द्रष्टुमिच्छामि रामस्य वदनं पुष्करेक्षणम्।
पौर्णमास्यां यथा पूर्णं विमलं चन्द्रमण्डलम्।
दृष्ट्वा हि वदनं तस्य प्रहृष्येयं प्लवंगम।
अर्धसंजातसस्येव तोयं प्राप्य वसुंधरा। [40]

9

After 945*, Ś1 D1.10 ins.; while Ñ2 V B D2.3.6 ins. after Sarga 40:

किंकरान्सुबहून्हत्वा हनुमान्मारुतात्मजः।
काञ्चनाभ्रवनच्छन्नं बभञ्ज प्रमदावनम्।
चम्पकान्नागवृक्षांश्च तिलकान्वञ्जुलानपि।
नारिकेलानशोकांश्च तथान्यान्विविधान्द्रुमान्।
बभञ्ज परमक्रुद्धो वृक्षपालाञ्जघान च। [5]
तं दृष्ट्वा भज्यमानं च वनपालाः समन्ततः।
विद्रुताः सहसा त्रस्ता गता यत्र दशाननः।
बद्धाञ्जलिपुटाश्चैव शिरोभिरवनीं गताः।
न्यवेदयन्नावणाय भयविप्लुतलोचनाः।
धर्षितः स महांश्चैत्यः प्रवरा राक्षसा हताः। [10]
भग्नं च तद्वनं सर्वं वानरेण गतायुषा।
तत्प्रसादं महाबाहो कर्तुमर्हसि पार्थिव।
यथा वध्येत दुष्टात्मा तथा यत्नो विधीयताम्।
श्रुत्वा तेषां तु तद्वाक्यं स क्रोधात्प्रज्वलन्निव।

(for °न्यं). D2 तथा त्वं करुणं ब्रूयाः (for the prior half). V2 तथा; B1 कपे (for मयि).—Ś1 om. l. 26-28.—(l. 26) D3 [ऽ]पि (for हि). B2 यथा (for वनं). D2 वायुपुत्र दशग्रीवं हत्वा नयति मां लघु.—(l. 27) D1.2.4.10.11 रक्षितव्या (for रक्षणीया). V1 सदैव हि (for हि सर्वदा). Ñ1 D1-4.11 पत्नी पत्या (D4 भर्त्रा पत्नी) सदैव हि; D10 पत्नी हि पतिना सदा (for the post. half.).—(l. 28) B1 प्रणष्टम् (for तन्नष्टम्). V1 B3.4 धर्मज्ञस्य (for °स्थस्य).—For l. 28, Ñ1 D1-4.10.11 subst.:

उभयं वितथं त्वत्तो ह्यद्य सौम्य ममाभवत्।

[Ñ1 illeg.; D2 नाथ (for त्वत्तो). D10 यद्धि (for ह्यद्य). D10 सौम्यमना अभूः (for सौम्य ममाभवत्). D2 तथा त्वं कर्तुमर्हसि (for the post. half).]

—(l. 29) Ś1 D10 तस्यास् (for ततस्). V B2-4 शोकदारुणं.—(l. 32) Ś1 Ñ2 B4 D6.10 तदैक्षत; D2 निश्वस्य च (for उदैक्षत). Ś1 D1.2.4.11 पुनर्दीना; Ñ2 D6 तदा भूयः; D3 पुनर्धीमान्; D10 मुहुर्दीना (for ततो भूयः). D2 शिंशिपामूलमाश्रिता (for the post. half).—(l. 33) Ś1 तिष्ठंतं च (for उपविष्टं).—Ś1 om. l. 34-35.—(l. 34) B2 D10 प्रियवादिनी.—After l. 34, Ñ1 (illeg.) D2 ins.:

महता शोकभारेण सन्नागजवधूरिव।

—(l. 35) Ñ1 transp. तं and दृष्ट्वा. Ñ1 B4 D1.2.4.11 विस्मिता; D3.10 दुःखिता (for [अ]पि ततः). D3.10 विस्मिता (for दुःखिता). B1 [अ]सौ; B3 हि; B4 [अ]ति; D1.3.11 च (for [अ]पि). V1 यशस्विनी. Ñ1 दुःखशोकपरिप्लुता (for the post. half).—(l. 36) Ś1 Ñ1 D2.4.11 तत्रस्था; Ñ2 V D6 उष्णं च; D1 तत्तस्य; D10 संत्रस्ता (for तत्रस्थं).—After l. 36, Ñ1 ins.:

हनूमन्हरिशार्दूल पण्डितः कुशलो ह्यसि।
ब्रवीमि त्वां कृपाविष्टं करुणादूषितात्मना।

—(l. 37) B1 पुंडूलक्षणं (for पुष्करेक्षणम्).—(l. 38) D1-4.11 पूर्णमास्यां. Ś1 Ñ2 D6.10 चंद्रं (Ś1 D10 °द्र-) (for पूर्णं). Ñ2 D6 पूर्ण- (for चन्द्र-). Ś1 D10 -मंडलं निर्मलं च तव (D10 शुभं) (for the post. half).—For l. 39 and 40, cf. 5.38.2—(l. 39) Ś1 D10 तु; D4 [अ]हं (for हि). Ñ2 illeg. for ष्येयं प्लवंगम. V2 प्रहृष्यामि; B4 D1 प्रहृष्येहं (for °यं).—(l. 40) Ś1 अथवा तं यथा विष्णुं संप्राप्येव वसुंधरा.

9

(l. 1) D1 lacuna for किंकरान्सुबहून्. Ś1 D1.3.10 कपिकुंजरः; V B हरिपुंगवः (for मारुतात्मजः).—(l. 2) Ñ2 V B D6 उद्यानं द्रुम (B3 वन) संछन्नं; D1 कांचनप्रवणछन्नं (for the prior half). Ñ2 V1 B D6 सलताकुलं (V1 B1 °वृतं) (for प्रमदावनम्). V2 शलभाकुलपादपं (for the post. half).—(l. 3) Ś1 D10 चण्यकान् (for चम्पकान्). Ñ2 नाम पुष्पांश्च; V B1-3 D6 नागपुष्पांश्च; B4 नागपुष्पाणि; D3 नाम वृक्षांश्च. V2 D3 बकुलान् (for वञ्जु°).—(l. 4) D1-3 नालिकेरान् (for नारि°). Ñ2 V B D6 तथाशोकान् (for अशोकांश्च). Ñ2 V B D6 अन्यांश्च (for तथान्यान्). B2 विविध- (for °धान्).—(l. 5) D2 रक्ष- (for वृक्ष-). Ś1 D10 वृक्षशाखा बभंज च; B3 वृक्षान्पुष्पफलान्वितान्; D3 शालान्तालाञ्जघान च (for the post. half).—(l. 6) V1 B1 (m. also as above) ते; D3 तद् (for तं). D6 भंजमानं. Ñ2 V B1-3 D6 तु (for च). Ś1 D10 भज्यमानं वनं दृष्ट्वा; B4 तान्दृष्ट्वा भज्यमानांस्तु (for the prior half).—D10 om. l. 7-9.—(l. 7) V1 B2 जग्मुर् (for गता). Ś1 दशग्रीवमुपागम्य वाक्यमूचुरिदं तदा.—Ś1 om. l. 8-9.—(l. 8) D1 lacuna for the prior half. B2 बध्वा (for बद्ध-). Ñ2 V1 B D6 [इ]दम्; V2 [ए]वम् (for [ए]व). D1.3 अवनिं. Ñ2 V B D6 ऊचुस्ते प्रणता भुवि (for the post. half).—(l. 9) Ñ2 V B D6 रावणं तत्र संक्रुद्धं (for the prior half). Ñ2 V B D6 शोक- (for भय-). Ñ2 V B D1 -विस्तुत- (for -विप्लुत-). B4 -लोचनं.—(l. 10) Ñ2 V B

आदिदेश गणं तत्र राक्षसानां महाबलः। [15]
ते घोराः प्रहिता राज्ञा राक्षसा बलदर्पिताः।
मुञ्चन्तः सिंहनादांश्च प्रययुर्यत्र वानरः।
समासाद्य च तं वीरं हनूमन्तं महाबलम्।
ते जघ्नुर्विमलैः शूलैः परिघैः सपरश्वधैः।
अन्यैश्च विविधैः शस्त्रैर्हनूमन्तं तथा शरैः। [20]
ततः क्रुद्धः स हनुमान्प्रगृह्य विपुलं द्रुमम्।
जघान राक्षसान्घोरांस्तान्समेतान्महाबलः।
ते पावकमिवासाद्य शलभा जीवितक्षये।
जग्मुर्विनाशं सर्वे वै किंकरास्ते च राक्षसाः।
निहतान्किंकराञ्श्रुत्वा रावणो लोकरावणः। [25]
प्रहस्तस्य सुतं वीरं जम्बुमालिनमादिशत्।
नाहत्वा वानरं वीर विनिवर्तितुमर्हसि।

10

After 1077*, T2 ins.:

तां तथा परमोद्विग्नां सीतां शोकाग्निकर्शिताम्।
हनूमति गृहीते तु रक्षोभिर्भीमविक्रमैः।
उवाच सरमा वाक्यं तां विराजयितुं तथा।
मा शुचो देवि वैदेहि हनूमन्तं महाकपिम्।
निहत्यारक्षिणः सर्वान्राक्षसांस्तत एव च। [5]
पुरीं लङ्कां दहति नः साक्षादिव हुताशनः।
भवनाद्भवनं गच्छन्सौमनस्येन वीर्यवान्।
प्रासादवरसंस्थाश्च गवाक्षस्थाश्च योषितः।
वह्निप्रदीप्तनयना नादान्कुर्वन्ति दुःखिताः।
काश्चित्तदा विशालाक्ष्यो वह्निज्वालासमावृताः। [10]
अपश्यन्त्यः क्वचिन्नाथं सर्वतोऽग्निसमावृतम्।
वह्नावभिपतन्त्याशु कर्तव्यं नाभिजज्ञिरे।
अभिधावन्ति सहसा क्रोशन्त्यः सह बालकैः।
अवकु(गु)ण्ठा निकृत्ता स्म वासोभिर्विस्मितास्तदा।
स्तम्भै राजतसौवर्णैः प्रवालमणिचारुभिः। [15]
दृश्यन्तेऽग्निसमासक्ता वह्नावग्निरिवोत्थितः।
प्रासादमाला बहुधा ह्यग्निदग्धाः पतन्ति हि।
दीप्यमानेव सा भाति लङ्का कालविपर्यये।
क्वचिद्दग्धप्रदेशास्तु क्वचिदर्धविनाशिताः।
बहुधेमा विभान्ति स्म गृहाणां भूमयः शुभाः। [20]
कान्ताभिः सह वित्रस्ता दृश्यन्ते राक्षसास्तदा।
अहोऽग्युच्चैर्वदन्ति स्म त्रातारं नाभिजज्ञिरे।
संप्रदीप्तां पुरीं लङ्कां हनुमद्वीर्यधर्षिताम्।
अन्तःपुराणि सर्वाणि दृष्ट्वा विद्राविरे तदा।
क्वचित्कुङ्कुमवर्णाभाः क्वचित्किंशुकसंनिभाः। [25]
क्वचिच्छाल्मलिसंकाशाः शिखाश्चाग्नेश्चकाशिरे।
धूमेन संवृताः केचिद्दूहो देशाः समावृताः।
पर्वकालेषु संप्राप्ते ग्रहा इव नभस्थले।
देवी व्यपयतु त्रासाद्धनूमन्तं प्रति प्रिये।
दग्ध्वा लङ्कापुरीं भीमां व्योम्नि वीरः प्रकाशते। [30]
स्निग्धो घनौघसंरोधान्मुक्तश्चन्द्र इवामलः।
एतच्छ्रुत्वाभवत्प्रीता सीता शशिनिभानना।
निर्वृतिं परमां प्राप्ता बाला स्वस्थाभवत्तदा।

D6 नाशितः (for धर्षितः). Ś1 Ñ2 V B D1.6.10 सु-; D2 च (for स). V2 -महांश्चैव (for महांश्चैत्यः). Ñ2 V B D6 राक्षसाः (B2 °स) प्रवरा (by transp.).—(l. 11) Ñ2 V1 B D6 भग्नं तव (V1 B3.4 °तच्च; B1 बभंज च; B2 °तु तद्) वनं (Ñ2 वलं) राजन् (for the prior half). B4 हता- (for गता-).—(l. 12) D2 त्वं (for तद्). D3 न प्रमादं (for तत्प्रसादं). Ñ2 V B D6 मानद (for पार्थिव).—Ś1 D1.3.10 om. l. 13.—(l. 13) Ñ2 वाध्यत (sic) (for वध्येत).—(l. 14) Ñ2 V1 B D6 तु तेषां (by transp.). Ś1 तथा; V2 * तद् (for तु तद्). Ñ2 D6 वचनं (for तद्वाक्यं). Ñ2 D6 क्रोधेन; B4 क्रोधात्स (by transp.). B3 प्रस्खलन्निव.—(l. 15) Ñ2 D6 राक्षसानां (for आदिदेश). V2 B2 D6 गणांस; D1 गतिं (for गणं). D1 lacuna after रा. Ñ2 D6 व्यादिदेश (for राक्षसानां). Ś1 B3 D10 महाबलं (B3 °हवे).—(l. 16) B4 संदिता (for प्र°).—(l. 17) Ś1 मुंचन्वै (for मुञ्चन्तः). Ś1 D1-3.10 वै (for च). D2 प्रजग्मुर् (for प्रययुर्).—(l. 18) B3 समा * घ. Ñ2 V B D6 गतायुषः (for महाबलम्).—(l. 19) Ñ2 V1 B1.2 D6 आजघ्नुर्; V2 B3 आजग्मुर् (for ते जघ्नुर्). D3 विविधैः (for विमलैः). B1 घोरैः; D3 शस्त्रैः (for शूलैः). Ñ2 स्व-; V2 B3 D2 च (for स-).—(l. 20) Ś1 D1-3.10 जिगीषवः; B1 ततः शरैः (for तथा शरैः).—(l. 21) Ś1 D2.10 तु (for स). B4 ततः स हनुमान्क्रुद्धः (for the prior half). Ñ2 V B D6 आदाय (for प्रगृह्य). D1 विपुलद्रुमान्.—(l. 22) D1 lacuna for जघान राक्षसान्. Ñ2 V B समेतांस्तान् (by transp.); D6 समेतान्स (for तान्समेतान्). B3 D1 महाबलान् (for महाबलः).—B4 om. l. 23-26.—(l. 23) Ś1 D10 तं (for ते). V2 ततः पावकमासाद्य (for the prior half). D1 शलभो. D6 -क्षयं (for -क्षये).—(l. 24) Ś1 B3 ते सर्वे; D1.3 सर्वेपि (for सर्वे वै). Ś1 D10 नाम राक्षसाः; Ñ2 तेन राक्षसाः; B3 भीमराक्षसाः; D1.3 तस्य रक्षसः (for ते च राक्षसाः).—After l. 24, V2 B3 read an additional colophon.

[*Sarga name*: V2 B3 सैन्यवधः.—*Sarga no.* (figures, words or both): V2 30; B3 38.]

—(l. 25) D10 निहत्वा (sic) (for °तान्). D1-3 राक्षसान् (for किंकरान्).—(l. 26) D1.6 आदिदेश (for °शत्).—(l. 27) Ñ2 V2 रावणं (sic) (for वानरं). Ś1 D2 वीरं; Ñ2 V B1.3.4 D6 शूरं (for वीर).

—Thereafter Ñ2 V1 B1.4 D6 read 5.40.36 with an additional colophon. *Sarga name*: Ñ2 किंक * नाशं वधः (illeg.); V1 जंबुमालिसंप्रेषणं; B1 किंकरवधः; B4 जंबुमालिप्रस्थानं; D6 किंकराणां वधः.—*Sarga no.* (figures, words or both): B1 om.; Ñ2 V1 D6 40; B4 43.

11

After 5.52. 7, D5.7–9 S ins.:

वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः।
शुकस्य च महातेजाः सारणस्य च धीमतः।
तथा चेन्द्रजितो वेश्म ददाह हरियूथपः।
जम्बुमालेः सुमालेश्च ददाह भवनं ततः।
रश्मीकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च। [5]
ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः।
युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य रक्षसः।
विद्युज्जिह्वस्य घोरस्य तथा हस्तिमुखस्य च।
करालस्य विशालस्य शोणिताक्षस्य चैव हि।
कुम्भकर्णस्य भवनं मकराक्षस्य चैव हि। [10]
नरान्तकस्य कुम्भस्य निकुम्भस्य महात्मनः।
यज्ञशत्रोश्च भवनं ब्रह्मशत्रोस्तथैव च।
वर्जयित्वा महातेजा विभीषणगृहं प्रति।
क्रममाणः क्रमेणैव ददाह हरिपुंगवः।
तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः। [15]
गृहेष्वृद्धिमतामृद्धिं ददाह स महाकपिः।
सर्वेषां समतिक्रम्य राक्षसेन्द्रस्य वीर्यवान्।
आससादाथ लक्ष्मीवान्रावणस्य निवेशनम्।
ततस्तस्मिन्गृहे मुख्ये नानारत्नविभूषिते।
मेरुमन्दरसंकाशे सर्वमङ्गलशोभिते। [20]
प्रदीप्तमग्निमुत्सृज्य लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितम्।
ननाद हनुमान्वीरो युगान्तजलदो यथा।

12

After 1086*, Ś1 Ñ1 B4 D2.10 ins.; Ñ2 V B1–3 D6 ins. l. 1 – 14 after 1086* and l. 15 – 25 after l. 5 (B3 after l. 4) of App. I (No. 14); D1.4.11 ins. after 1085*; D3 ins. after 1082*; while D8 T2 ins. after l. 12 of App. I (No. 13):

सीतयाभ्यर्थितो वह्निर्लङ्कां राक्षससंकुलाम्।
ज्वालामालापरिक्षेपैरदहन्मारुतान्वितः।
तेन शब्देन वित्रस्ता धर्षितास्तेन चाग्निना।
अभिपेतुस्तदा घोरा हनुमन्तं निशाचराः।
संप्रदीप्तैश्च शूलाग्रैः पाशैः खड्गैः परश्वधैः। [5]
हनूमन्तं महावेगैराजघ्नुर्नैर्ऋतर्षभाः।
ते राक्षसा भीमबला नानाप्रहरणान्विताः।
आजघ्नुर्वानरश्रेष्ठं बाणैरादित्यसंनिभैः।
आवर्त इव गाङ्गस्य तोयस्य विपुलो महान्।

11

(l. 1) l. 1 = $5.5.18^{ef}$. T3 G2 तदा (for तथा). —For l. 2–4, cf. $5.5.19–20^{b}$. —(l. 2) G3 शुङ्कस्य (for शुकस्य). M1 महावेगः (for °तेजाः). G3 damaged for सारणस्य च. T2 G3 वीर्यवान् (for धीमतः). —(l. 3) T2 अथ (for तथा). T1.3 ममर्द (for ददाह). G1 पुप्लुवे स महाकपिः (for the post. half). —(l. 4) T1 damaged after जम्बु up to l. 5. T3 तदा (for ततः). D5 T2 M2 तथा कुंभनिकुंभयोः (for the post. half). —After l. 4, G3 reads l. 7. —l. 5–6 = $5.5.20^{cd}$ and 22^{cd}. —(l. 6) D5 रोमणस्य. G1 om. च (subm.). —For l. 7–9, cf. $5.5.23–24^{b}$. —(l. 7) D8 ह्रस्वग्रीवस्य (for ध्वज°). M1 नादिनः (for रक्षसः). —(l. 8) G3 damaged for घोरस्य त. —(l. 9) T2.3 G1.2 M1.3 पिशाचस्य (for विशालस्य). D5 M2 ह (for हि). ❀ Ck: करालस्य विशालस्येति पाठः. ❀ —(l. 10) D5 M2 चैव ह; M1 चालयं (for चैव हि). —T1 damaged for the post. half. —D5 G3 M2 om. l. 11. T3 M1 transp. l. 11 and 12. —(l. 11) T2 नरकांतस्य (for नरान्तकस्य). T1.3 M3 दुरात्मनः (for महा°). —T1 om. l. 12. —(l. 12) G2 सूर्य- (for ब्रह्म-). —(l. 13) G1 कपिः; Cv as above (for प्रति). —For l. 14, cf. $5.5.24^{cd}$. —(l. 14) T G हरियूथपः (for (for °पुंगवः). M1 हनूमान्मारुतात्मजः (for the post. half). —l. 15 = $5.5.25^{ab}$. —For l. 16 – 18, cf, $5.5.25^{c}$ – 26. —(l. 16) G2 M1.2 तेषाम्; G3 ऋद्धेषु (for गृहेषु). D8 [अ]भिमताम् (for [ऋ]द्धिमताम्). D5 सहसा कपिः; D7.9 कपिकुंजरः; T2 G1.2 M1.2 हरियूथपः; Cm as above (for स महाकपिः). —T1 damaged for l. 17–18. —(l. 17) G3 स तेषां (for सर्वेषां). G1.2 M1 भवनानि समंततः (for the post. half). —(l. 18) M1 राक्षसेंद्र- (for रावणस्य). —(l. 20) D7–9 M1 नाना- (for सर्व-). D5 -भूषिते (for -शोभिते). —(l. 21) M1 पवनस् (for उत्सृज्य). M1 तेषु वेश्मस्वचारयत् (for the post. half). —(l. 22) D8 ददाह (for ननाद). D5 G1 युगांते (for युगान्त-). D8 -ज्वलनो (for -जलदो).

12

(l. 1) D2 [अ]भ्यर्चितो (for °र्थितो). Ñ2 V B1–3 D6 स तु संवर्धितो वह्निर् (B2.3 °तश्चाग्निर्); D3.8.11 स तामत्यर्थि (D3 °प्यर्पि)तो वह्निर्; T2 स तामत्यर्दितं वह्निर् (for the prior half). —(l. 2) D1.4 -परिक्षिप्तैर् (for °क्षेपैर्). Ñ1 V1 B1–3 D11 मारुतात्मजः; D3 मारुतेरितः (for मारुतान्वितः). —(l. 3) V2 भेरी- (for तेन). Ñ2 D6 सर्वे च (for शब्देन). Ś1 D10 संरब्धा; V1 विध्वस्ता; B4 D2.3 संक्रुद्धा (for वित्रस्ता). Ñ2 B4 D6 वह्निना (for चाग्निना). —(l. 4) Ś1 D10 ततो (for तदा). Ñ2 V B D6 तं कपिं राक्षसोत्तमाः (for the post. half). —Ñ2 V B D6 om. l. 5–6. —(l. 5) Ñ1 D2.8.11 T2 तं (for सं-). D3 ते संप्रदीप्तैः (for संप्रदीप्तैश्च). D11 लांगूलैः (for शूलाग्रैः). D1.3.4.8 T2 प्रासैः (for पाशैः). D1.4.11 च तोमरैः (for परश्वधैः). —(l. 6) D1.3.4 अभ्यघ्नन्; D2 अक्षिण्वन्; D8.11 T2 अक्षिपन् (for आजघ्नुर्). —(l. 7) D1.3.4 -[आ]वृताः (for -[अ]न्विताः). —Ñ1 D8.11 T2 om. l. 8 – 14. —(l. 8) cf. $5.40.27^{cd}$. V2 B3 आजग्मुर् (for °जघ्नुर्). D3 शरैश्च; D4 शरैर् (for बाणैर्). —(l. 9) cf. $5.41.12^{ab}$. Ś1 D10 transp. गांगस्य and

परिक्षिप्य हनूमन्तं स बभौ रक्षसां गणः। [10]
ततो वातात्मजः क्रुद्धो हेमरूप्यसमावृतम्।
प्रासादस्य समुद्धृत्य स्तम्भं हेमविभूषितम्।
भ्रामयित्वा शतगुणं नाम विश्राव्य चात्मनः।
जघान राक्षसान्घोरान्वज्रेणेन्द्र इवासुरान्।
निहत्य च वरांस्तत्र दिवमेवोत्पपात ह। [15]
अतिविक्रम्य सहसा संक्रामन्स गृहाद्गृहम्।
लङ्कामादीपयामास वायुपुत्रः प्रतापवान्।
स लाङ्गूलावसक्ताग्निर्मुक्तो मृत्युमुखादिव।
लङ्कां पर्यपतत्क्रुद्धस्तां खे ग्रहः संपतन्निव।
तोरणेषु गवाक्षेषु हर्म्येषु शिखरेषु च। [20]
तिष्ठमानास्तु पश्यन्ति राक्षसाः प्लवगोत्तमम्।
सर्वतो हनुमानेकः संपतन्स व्यराजत।
हुताशन इवाकाशे ज्वालामालापरिष्कृतः।
अन्तःपुरविमानेषु रावणस्य महाकपिः।
निष्पाताग्निसहितो मूर्तिमानिव पावकः। [25]

तोदस्य.—(l. 10) cf. 5.41.12^{cd}. D3 परिक्षिप्तो (for °क्षिप्य). Ñ2 V B D3 हरिश्रेष्ठं; D6 हरिश्रेष्ठे (for हनूमन्तं). Ś1 तस्थौ (for स बभौ).—After l. 10, Ñ2 V B D6 ins.:

ते प्रदीप्तानि शूलानि प्रासान्बहुपरश्वधान्।
तदा प्रति हनूमन्तं क्षिपन्ति स्म निशाचराः।

[(l. 1) B2.3 transp. प्रदीप्तानि and शूलानि. Ñ2 मुद्गर- (hypm.); B1 D6 खड्ग- (for बहु-). V2 पाशान्खड्ग-; B4 प्राशखड्ग- (for प्रासान्बहु-).]

—(l. 11) cf. 5.41.13. B1 श्रीमान् (for क्रुद्धो). Ñ2 D6 भीमं रूपं; V1 B2(marg. also हेमरूप्यं).3.4 D6 भीमरूपं (for हेमरूप्य-). Ñ2 V1 B D6 समास्थितः(B1 °तं); V2 -समाश्रितं; D1.2.4 -समाचितं; D3 -समाहितं (for -समावृतम्).—For l. 12–14, cf. 5.40.935*.—(l. 12) Ñ2 V B1–3 D6 समुत्पाट्य; D1 समुद्धृत्य; D4 समुत्क्षिप्य (for समुद्धृत्य). B4 प्रासादात्समनुद्धृत्य (for the prior half). Ñ2 V B2.3 D3.6 रत्न- (for हेम-).—(l. 13) V2 बहुगुणं; D2.10 गुणशतं (for शतगुणं).—(l. 14) D1.4 सर्वान्; D3 इंद्रो (for घोरान्). D3 वज्रेणेव शतक्रतुः (for the post. half).—After l. 14, D3 ins.:

तान्राक्षसान्भीमबलान्नानाप्रहरणान्वितान्।

—B3 om. l. 15. Ś1 (l. 15 only) Ñ1 B4 D2.3.10.11 repeat l. 15–18; while D1.4 repeat l. 15 and 18 after l. 5 of App. I (No. 14).—(l. 15) Ś1 Ñ V B1 D6.10 (Ś1 Ñ1 D10 second time) राक्षसान्वीरान् (V1 °न्स-र्वान्); Ñ1 (first time) प्रवरांस्तत्र; B4(first time) [illegible] and (second time) बलवांस्तत्र; D1.4(both first time) खेचरांस्तत्र; D1.4.11(all second time) समरे [illegible]; D3(first time) स महातेजा and (second time) च वरान्वीरो; D3.11(first time) T2 च स तांस्तत्र (for च वरांस्तत्र). D3(first time) आशु (for एव). Ñ2 T2 च; D2.10(first time) सः (for ह). Ñ1(first time, with hiatus) उत्पपात दिवं कपिः (for the post. half).—(l. 16) Ñ1(second time).2 V B D2.3.6.10.11 (B4 D2.3.10.11 both times) अथ; D1.4 अभि-; D3 T2 स च (for अति-). Ñ2 V1 B1–3 D6 स हरिस्तु; V2(with hiatus) उत्पपात; B4 (first time) समाक्रामद्; D2(first time) संभ्रमन्स; D3 T2 संक्रमश्च (for संक्रमन्स). D1.4 गृहाद्गृहान्. D3(second time) वायुपुत्रो महाबलः; D11(first time) संक्रामत्सहसा गृहं (for the post. half).—(l. 17) B4 D2.10.11(all second time) महाबलः; D11(first time) प्रदीपवान् (for प्रतापवान्). D3 (second time) गृहाद्गृहं समुत्पत्य दीपयामास मारुतिः.—(l. 18) Ñ1 D1–4.10(all second time) हि पुच्छ- (for लाङ्गूल-). V1 B1–3 D1.4.6(D1.4 second time) -[अ]वसिक्त-; D3 T2 -[उ]पसक्त (for -[अ]वसक्त-). D11(second time) स ह पुच्छावसक्तोऽसौ (for the prior half). B2 मृत्युमुक्तो (by transp.). B4(first time) -भयाद्; D3(second time) -पथाद्; T2 -ग्रहाद् (for -मुखाद्).—(l. 19) Ñ2 V2 B1.3 D6 पर्यक्रमद्; V1 B2 D11 पर्यचरत्; B4 स पर्यटन्; D3 पर्याक्रमद्; D3 पर्यद्रवद्; T2 पर्यैतपत् (for पर्यपतद्). B4 प्रपतन्निव (for सं°).—(l. 20) B4 दह्यमानेषु (hypm.) (for तोरणेषु). Ñ2 V1 B1–3 D6 हर्म्याणां; V2 रम्याणां; D3 रम्येषु (for हर्म्येषु).—(l. 21) Ñ2 V2 B1.3 D6 वितिष्ठमानं; V1 B2 विचेष्टमानं; B4 D1.2.4 तिष्ठमानं स्म; D3 विचरंतं स्म; D11 तिष्ठमानाः स्म (for तिष्ठमानास्तु). D3 T2 तिष्ठंति(T2 °तं) स्म प्रपश्यंति (for the prior half). Ñ1 D1.4.11 कपिसत्तमं (for प्लवगोत्तमम्).—D3 om. l. 22–25.—(l. 22) Ñ2 V2 B1.3 D6.11 स विराजते; V1 B2 परिराजते; D4 खगराजवद् (for स व्यराजत).—(l. 23) Ñ1 क्रुद्धो (for [आ]काशे). V2 बहुज्वाला- (for ज्वालामाला-). Ś1 Ñ2 V2 D6.10 -परिप्लुतः; B4 -समावृतः (for -परिष्कृतः).—D3 reads l. 24–25 in marg.—(l. 24) T2 अन्वारुह्य (for अन्तःपुर-). D6 -विमानेन (for -विमानेषु). D11 कपिः स्थितः (for महाकपिः).—(l. 25) B4 D3 निःपपात. B2 भृशं दूरान् (for [अ]ग्निसहितो).—After l. 25, B4 ins.:

पानीयपर्णशालां तु यानशालां तथैव च।
चित्रशालां वह्निशालां धनशालां सुरक्षितान्।
शयनाशनशालां च सभापानगृहं तथा।
भक्ष्यशालां च क्रीडशालां विशालां वज्रशालिकान्।
पुष्पशालां गन्धशालां शालां च नतिनृत्ययोः। [5]
दन्तिशालां वाजिशालां शालां च वनेचर्मणोः।
यानि यानि च स्थानि रावणान्तःपुरे शुभे।
निर्ददाह महावीरस्तानि सर्वाणि मारुतिः।
अदाहं पुष्पकं चैव ब्रह्मणा निर्मितं शुभम्।
ब्रह्मतेजोऽग्निसंबन्धं परं नाग्निर्ददाह तत्। [10]
रावणाद्या महावीरा लङ्कोपवनमाश्रिताः।
अपर्याप्ताः प्रतीकारे दन्तैरोष्ठं ददंशिरे।

13

After 5.52.13, D5 T1.3 M1.2 ins.; D7.9 G M3 Cg.t (om. l. 1–2) ins. after 1086*; D8 ins. l. 1–12 after 1086* and l. 13–44 after l. 8 (first occurrence) of 1088*; while T2 ins. l. 3–12 after 5.52.13 and l. 13–44 after 5.52.14 (first occurrence):

क्वचित्किंशुकसंकाशाः क्वचिच्छाल्मलिसंनिभाः।
क्वचित्कुङ्कुमसंकाशाः शिखा वह्नेश्चकाशिरे।
हनूमता वेगवता वानरेण महात्मना।
लङ्कापुरं प्रदग्धं तद्रुद्रेण त्रिपुरं यथा।
ततस्तु लङ्कापुरपर्वताग्रे [5]
समुत्थितो भीमपराक्रमोऽग्निः।
प्रसार्य चूडावलयं प्रदीप्तो
हनूमता वेगवता विसृष्टः।
युगान्तकालानलतुल्यवेगः
समारुतोऽग्निर्ववृधे दिविस्पृक्। [10]
विधूमरश्मिर्भवनेषु सक्तो
रक्षःशरीराज्यसमर्पितार्चिः।
आदित्यकोटीसदृशः सुतेजा
लङ्कां समस्तां परिवार्य तिष्ठन्।
शब्दैरनेकैरशनिप्ररूढै- [15]
र्भिन्दन्निवाण्डं प्रबभौ महाग्निः।
तत्राम्बरादग्निरतिप्रवृद्धो
रूक्षप्रभः किंशुकपुष्पचूडः।
निर्वाणधूमाकुलराजयश्च
नीलोत्पलाभाः प्रचकाशिरेऽभ्राः। [20]
वज्री महेन्द्रस्त्रिदशेश्वरो वा
साक्षाद्यमो वा वरुणोऽनिलो वा।
रुद्रोऽग्निरर्को धनदश्च सोमो
न वानरोऽयं स्वयमेव कालः।
किं ब्रह्मणः सर्वपितामहस्य
सर्वस्य धातुश्चतुराननस्य। [25]
इहागतो वानररूपधारी
रक्षोपसंहारकरः प्रकोपः।
किं वैष्णवं वा कपिरूपमेत्य
रक्षोविनाशाय परं सुतेजः। [30]
अनन्तमव्यक्तमचिन्त्यमेकं
स्वमायया सांप्रतमागतं वा।
इत्येवमूचुर्बहवो विशिष्टा
रक्षोगणास्तत्र समेत्य सर्वे।
सप्राणिसंघां सगृहां सवृक्षां [35]
दग्धां पुरीं तां सहसा समीक्ष्य।
ततस्तु लङ्का सहसा प्रदग्धा
सराक्षसा साश्वरथा सनागा।
सपक्षिसंघा समृगा सवृक्षा
रुरोद दीना तुमुलं सशब्दम्। [40]
हा तात हा पुत्रक कान्त मित्र
हा जीवितं भोगयुतं सुपुण्यम्।
रक्षोभिरेवं बहुधा ब्रुवद्भिः
शब्दः कृतो घोरतरः सुभीमः।

14

After 5.52, Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 ins.; Ñ2 V B1.2.4 D6 ins. after 5.53; while B3 ins. after 5.52.16:

ततस्तु सरमा नाम गत्वा सीतामुवाच ह।
दीप्यमानां स्वया लक्ष्म्या संध्यामौत्पातिकीमिव।
प्रशमं गच्छ वैदेहि हनूमन्तं प्रति प्रिये।

13

D5.7.9 M1.2 om. l. 1.—(l. 2) G1.3 अग्नेश्(with hiatus) (for वह्नेश्).—(l. 5) D7.9 स (for तु). M1 -गोपुर- (for -पर्वत-). ⁂ Cm.g : लङ्कापुरपर्वताग्रे लङ्कापुराधारत्रिकूटशिखरे (Cg तद्वर्तित्वात्तस्यास्तथा निर्देशः। पर्वताग्रस्थलङ्कापुर इति परनिपातो वा!) ।; so also Ck.t. ⁂ —(l. 7) T1 damaged from प्रदीप्तो up to l. 8.—(l. 8) D7.9 [उ]पसृष्टः; G1 प्र°; Cm.g as above (for वि°).—(l. 9) D7–9 -रूपः (for -वेगः).—(l. 10) D5.8 दिवस्पृक्; T3 M1 दिवि स्पृशन्(M1 °त्); Cm.g as above (for दिविस्पृक्).—(l. 11) M1 -राजिर् (for -रश्मिर्). T1.3 भवने स्म (for भवनेषु).—After l. 12, D8 T2 ins. a long passage relegated to App. I (No. 12).—(l. 13) T2 -प्रतिमः (for -सदृशः). D5 स्वतेजा (for सु°).—(l. 14) M3 समाप्तां (for समस्तां).—(l. 15) D8 T1.3 G1 -प्रकाशैर्; Cv as above (for -प्ररूढैर्).—T1 damaged for l. 17–18.—(l. 17) G1 [अं]बरे; Cr.k as above (for [अ]म्बराद्).—(l. 18) D6 G2 रक्ष-; D8 T3 M1 रूक्षः (for रूक्ष-).—(l. 19) D8 -[अ]निल- (for -[आ]कुल-). G1 -राशयश् (for -राजयश्).—(l. 23) D7.9 रौद्रो (for रुद्रो). T1.3 एषो (for अर्को).—(l. 25) T1 damaged after सर्व- up to l. 26.—(l. 26) D7.8 लोकस्य; D9 om. (for सर्वस्य).—(l. 31) D7–9 transp. अनन्तम् and अचिन्त्यम्. T1.3 G1 एव(T1 °वं) (for एकं).—(l. 32) T3 आगतो (for °तं). ⁂ Cv : अत्र द्वितीयो वाशब्द इवार्थे ।; Cg : आद्यो (l. 29) वाशब्दोऽवधारणे। ... द्वितीयो वितर्के. ⁂ —(l. 33) T3 विसृष्टा; Cm.g.k.t as above (for विशिष्टा).—(l. 35) T1 damaged from सप्राणि up to दग्धां in l. 36. D8 समृगां (for सगृहां).—(l. 40) T1.3 सुभृशं सुशब्दं (for तुमुलं सशब्दम्).—(l. 42) D7.9 जीवितेशांग हतं (for जीवितं भोगयुतं).—T1 damaged for l. 43–44. D9 reads l. 44 in marg.—After l. 44, D8 T2 repeat 5.52.14, and then D8 alone ins. 5.52.1088*.

14

Before l. 1, Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 ins.:

प्रदीप्यमानलाङ्गूले हनूमति महाबले।

[D3 प्रदीप्यमाने (for प्रदीप्यमान-) and कपेस्तस्य महात्मनः (for the post. half).]

गतः स प्रियदूतस्ते छित्वा पाशमिव द्विपः।
स राक्षससहस्राणि वित्रास्य हरिपुंगवः। [5]
दावाग्निरिव कोपेन कपिः पावकसंनिभः।
अदहत्तां पुरीं लङ्कां कृत्स्नां काल इवान्तकः।
कपिकोपविमुक्तेन दीप्तेनैव दवाग्निना।
सा सर्वादह्यत पुरी शिशिरेणेव पद्मिनी।
प्रासादाः पाण्डुराभ्राभा ज्वलनेन समावृताः। [10]
पर्वता इव दृश्यन्ते काञ्चनाञ्जनधातवः।
अग्निज्वालाप्रदीप्ताङ्गा भग्नालानाश्च कुञ्जराः।
राजमार्गेषु दृश्यन्ते तुरङ्गाश्च सहस्रशः।
संप्रदीप्तकलापाग्रा विप्रकीर्णाश्च बर्हिणः।
संक्रामन्त इवाभान्ति पुष्पिताः कमलाकराः। [15]
काश्चित्किंशुकवर्णाभाः काश्चिच्छाल्मलिसंनिभाः।
रक्तोत्पलनिकाशाश्च दृश्यन्ते पावकार्चिषः।
ज्वालाङ्गुलीभिर्भगवान्विष्टभ्य स हुताशनः।
श्वेताभ्रमिव प्रासादं ज्वलनोऽभ्यवरूढवान्।
रावणान्तःपुरं चैव सर्वतोऽदह्यताग्निना। [20]
नायं तु दह्यते देशो यत्रासि त्वं पतिव्रते।
सा वायुविभ्रान्तहुताशनार्चिषा
पुरी दवाग्निप्रतिमेन सर्वतः।
प्रसह्य लङ्का प्लवगेन धीमता
हुताशनायोपहृता यथा बलिः। [25]
कपिप्रयुक्तेन भृशं तु वह्निना
प्रसह्य लङ्का वरगात्रि दह्यते।
बलाद्धरिश्रेष्ठतमेन धीमता
गतासुकल्पाश्च कृता निशाचराः।
न सन्ति चैत्यानि न सन्ति राक्षसा [30]
गृहाण्यदग्धानि न सन्ति साम्प्रतम्।

—(l. 1) Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 जानकीं शोक(Ś1 D3.10 दुःख)-संतप्तां सरमा वाक्यमब्रवीत्. —Ñ1 B4 D1.3.4.11 om. l. 2. —(l. 2) B1 स्वयं लंकां (for स्वया लक्ष्म्या). Ś1 D10 औपयिकीं (for औत्पातिकीम्) and यथा (for इव). D2 तां संध्यौत्पातिकीं यथा (for the post. half). —(l. 4) Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 संप्रति (for स प्रिय-). Ś1 Ñ1 D3.10.11 पाशान् (for पाशम्). —B3 om. l. 5–19. —(l. 5) D3 यातुधान- (for स राक्षस-). Ś1 Ñ1 V1 B2.4 D2.10 विद्राव्य (for वित्रास्य). —After l. 5, Ñ2 V B1–3 (B3 after l. 4) D6 read l. 15–25; Ś1 (l. 15 only) Ñ1 B4 D2.3.10.11 repeat l. 15–18, while D1.4 repeat l. 15 and 18 only of App. I (No. 12). —Ś1 om. l. 6–19; V2 om. l. 6. D6 repeats l. 6–10 after l. 15. —(l. 6) Ñ1 B4 D3.10 रोषेण; D2.11 दोषेण (for कोपेन). —(l. 7) Ñ1 D2.3.11 ददाहेमां; B4 ददाहैनां; D1.4.10 ददाह तां (for अदहत्तां). V1 D1.3.4.11 transp. लंकां and कृत्स्नां. D1.4 काल इवापरः; D3 कालसमः कपिः; D10 रावणपालितां (for काल इवान्तकः). —(l. 8) V1 B2 दीप्तेन च; B1 D6 (both times) °नेव (for दीप्तेनैव). B1 वनाग्निना (for दवा°). Ñ1 B4 D1–4.10.11 सेयं रोष(Ñ1 लोक; D1.4.11 दुःख; D3 क्रोध)परीतेन क्रुद्धेने-(D2 °नै)वांतकाग्निना. —(l. 9) Ñ1 B4 D1–4.10 कृत्स्ना प्रदह्य-(B4 °दीप्य; D10 °दह्य)ते लंका; D11 कृत्स्नां प्रदह्यते लंकां (for the prior half). V1 B1.2 D2 [ए]व (for [इ]व). D4 शिशिरे वनपद्मिनी (for the post. half). —(l. 10) Ñ1 V1 B1 पांडराभ्राभा; V2 °रास्तत्र; B2 पांडराभाश्च; B4 D2.3.10.11 पांडु(B4 °ड)राभासा (for पाण्डुराभ्राभा). —(l. 11) B2 (marg. also) पताका (for पर्वता). —(l. 12) D11 -परीताभा (for -प्रदीप्ताङ्गा). Ñ1 अतिज्वालाप्रदीप्ताग्नौ; D1.4.10 अग्नी ज्वालापरीतांगा; D3 अग्निज्वालापरीतांगा (for the prior half). Ñ1 B4 D2.3 भग्न(D3 शुक्र)दंताश्च; D1.4.10.11 भग्न(D1.4 °स्म)दंष्ट्राश्च (for भग्नालानाश्च). D3 वारणाः (for कुञ्जराः). —(l. 13) Ñ1 D2 राजमार्गे प्रदृश्यंते (for the prior half). Ñ2 D6 तुरगाश्च. Ñ1 B4 D1–4.10.11 मेघाः सेंद्रायुधा इव (for the post. half). —(l. 14) B4 सुसंदीप्त- (for संप्र°). Ñ1 B4 D1.3.4 -कलापाश्च (for °ग्रा). Ñ1 B4 D1–4.10 विकलापाश्च; D11 विकलाभास्तु (for विप्रकीर्णाश्च). —(l. 15) V1 विक्रमंत (for संक्रामन्त). —(l. 16) Ñ1 V2 B4 D1–4.10.11 कचित् (for काश्चित्). Ñ B2 D2.6 -पुष्पाभाः; V1 -पत्राभाः (for -वर्णाभाः). Ñ1 V2 B4 D1–4.10.11 कचिच् (for काश्चिच्). —(l. 17) B2 -निभाः काश्चिद्; D10 -निभाः कापि (for -निकाशाश्च). Ñ2 D6 पावकत्विषः. —Ñ1 D1–4.10 om. l. 18–19. —(l. 18) D6 विसृज्य; D11 °भज्य (for °ष्टभ्य). B4 ज्वालामालांगुलीमिश्च भवानिव हुताशनं (sic). —(l. 19) V1 [अ]नुरूढवान्; B4 [अ]धि° (for [अ]व°). Ñ2 ज्वलनस्त्वभ्यरूढवान्; B1 ज्वलनन्यवरूढवान्; D6 ज्वलन्नुत्पत्य रूढवान् (for the post. half). —(l. 20) D1 -अंतःपुरे. Ś1 D3.10 सर्वं (for चैव). Ñ1 B4 D1.3.4.11 दह्यते (for ऽदह्यत). Ś1 D2.10 दह्यते सर्वतोग्निना (for the post. half). —(l. 21) B4 महाव्रते (for पति°). Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 दह्यते न तु देशोयं (Ñ1 कुलवेशोयं) सीते यत्र(D1.4 ह्यत्र) तवासनं(D4 कृतासना). —B3 om. l. 22–23. —(l. 22) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 सवायुना भ्रांत- (for सा वायुविभ्रान्त-). —(l. 23) Ñ1 D1.4 सर्वशः (for °तः). —(l. 24) Ñ1 D1.4.11 प्रविश्य; V2 संदह्य (for प्रसह्य). B1 D4.11 लंकां (for लङ्का). Ñ1 धर्षिता; B4 D1.4 दीपिता (for धीमता). —(l. 25) Ñ1 [उ]पचिता; D1.2.4.11 [उ]पहिता(D2 °तो) (for [उ]पहृता). B4 महा- (for यथा). —D4 om. l. 26–27. —(l. 26) V1 B2 D2 -प्रमुक्तेन; D10 °वीरेण (for °युक्तेन). Ś1 D10 स (sic); D1.3 च (for तु). Ñ1 D2 भृशेन (for भृशं तु). B4 बुद्धिना (for वह्निना). —(l. 27) D11 चरणं तु (for वरगात्रि). B4 बलिना प्रदह्यते; D3 वरगात्रदाहिना (for वरगात्रि दह्यते). —(l. 28) Ś1 Ñ1 D10 बलि-; V2 कपि- (for हरि-). Ñ1 वह्निना; D1.4 दीपिता (for धीमता). —D2 reads l. 29 after l. 33. —(l. 29) D4 सुखेन (sic) (for गतासु-). —B1 om. (hapl.) l. 30–35. D2 om. l. 30–31. —(l. 30) Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 यानानि (for चैत्यानि). D3 चैव (for second

कृता हि लङ्का सगृहासनद्रुमा
हुताशनेनाप्रतिमेन भस्मसात्।
ततस्तु लङ्कां कुपिताग्निदीपितां
समीक्ष्य सर्वे व्यथिता निशाचराः। [35]
प्रदुद्रुवुर्दारुणदर्शना भृशं
ननाद नादं स च हर्षितो हरिः।
पुरी प्रदग्धा तु हुताशनार्चिषा
सरावणा भाविनि सर्वतो दिशम्।
तवार्थसिद्धिं प्रवदामि तत्त्वतो [40]
विनाशमेतद्धि वदन्ति पण्डिताः।
कृतामबुद्धिं प्रवदन्ति सर्वतः
कपिप्रवीरस्य निशम्य विक्रमम्।
पुरीमिमां रावणबाहुपालितां
विनश्यमानां प्रसमीक्ष्य सर्वतः। [45]
ततस्तु धैर्येण निशम्य मैथिली
निशम्य रोषाग्निमपां घटैरिव।
इदं हि सा तन्मधुरं वचस्तदा
निशम्य तस्या जहृषे ननन्द च।

Colophon

सन्ति). —(l. 31) Ś1 Ñ1 V2 D10 दग्धानि (for [अ]दग्धानि). Ś1 Ñ1 D1.3.4.10.11 जानकि (for साम्प्रतम्). —(l. 32) Ś1 D10 वनद्रुमा; Ñ1 D1.4 महाकुला; Ñ2 D3.6 सहद्रुमा; V2 गणद्रुमा (sic); D2 महर्षिणा (sic); D11 महार्चिषा (for -[आ]सनद्रुमा). —D2 om. l. 34–35. —(l. 34) B4 [ऽ]पि (for तु). Ñ1 V1 B4 ज्वलिताग्नि-; V2 ज्वलदग्नि-; B2 कपिनाग्नि-; D11 ज्वलनाग्नि- (for कुपिताग्नि-) Ś1 D10 -विद्रुतां; Ñ1 B4 -विद्रुमां; D3 -विप्लुतां; D11 -विज्वलां (for -दीपितां). B3 कपिना प्रदीपितां; D1.4 कुपिताग्निना हृतां (D4 द्रुतां) (for कुपिताग्निदीपितां). —(l. 35) Ś1 Ñ1 B4 D3.10 कुपिता; D11 क्षुभिता (for व्यथिता). D1.4 समीक्ष्य सर्वां मथितां सुदारुणां. —Ñ1 D1.6 om. l. 36–37. —(l. 36) Ś1 B1 -दर्शनाद् (for -दर्शना). —(l. 37) Ś1 B4 D2.10 रुराव रावं; D3 ररास तारं (for ननाद नादं). Ś1 B4 D10 transp. स and च. —(l. 38) B3 D2 च (for तु). Ś1 D1.4.10.11 पुरीं प्रदग्धां (D1.4.11 °दीप्तां) ज्वलनेन भास्वता; Ñ1 B4 D3 पुरीं प्रदग्धां च हुताशनार्दितां; B1.2 पुरीं प्रपश्यामि (B1 °य) हुताशनार्दितां. —(l. 39) Ś1 Ñ1 B1.2 D1.3.4.10 सरावणां; B4 सराक्षसां (for सरावणा). Ś1 D1–4.10 भामिनि. —(l. 40) Ñ1 [अ]पि (for [अ]र्थ-). Ñ1 D3 -सिध्यै (for -सिद्धिं). Ś1 V2 B4 D1.4.10.11 प्रवदंति; D2 हि वदंति (for प्रवदामि). Ś1 V2 B4 D1.2.4.10.11 खेचराः; Ñ1 D3 [अ]दं वचः; B1.2 तद्वचो; B3 तद्विदो (for तत्त्वतो). —D1.2.4.11 om. l. 41–42. —(l. 41) Ś1 D10 एषां; Ñ1 D3 एवं (for एतद्). Ñ1 B3 D3 प्रवदंति (for हि वदन्ति). V2 B4 कपिप्रवीरेण निशम्य धर्षितां (V2 धीमता). —(l. 42) Ñ1 V2 इ (V2 ह)तामबुद्धिं; V1 कृतार्थसिद्धिं (for कृतामबुद्धिं). —(l. 43) Ś1 Ñ1 D1–4.10.11 -प्रवीरेण (for -प्रवीरस्य). Ś1 Ñ1 D2.3.10.11 निशम्य धर्षितां; D1.4 निशाप्रधर्षितां (for निशम्य विक्रमम्). —(l. 44) B3 राक्षस- (for रावण-). —(l. 45) B2 रक्षोविनाशं; D2 प्रणश्य° (for विनश्यमानां). Ś1 D10 च वदंति; D3 च समीक्ष्य. Ś1 D10 पंडिताः (for सर्वतः). D1.4 विनश्यतीं चापि वदंति पंडिताः; D11 तां चापि नष्टां प्रवदंति सर्वतः. —(l. 46) D2 च (for तु). Ś1 B4 D1–4.10.11 विचार्य; Ñ1 *सापि (for निशम्य). —(l. 47) Ś1 Ñ1 V2 B4 D1–4.10.11 प्रशाम्य (for निशम्य). Ś1 कोप-; Ñ1 V1 B4 D1–4.10.11 शोक- (for रोष-). —(l. 48) V2 स्वरं (for वचस्). Ś1 Ñ1 B4 D1–4.10.11 गता प्रसादं मधुराक्षरं वचो. —(l. 49) B1 (m. also) हृदये; B2 (m. also) हृदयं (for जहृषे). Ś1 Ñ1 D1.4.10 ननाद (for ननन्द). D2 च जगाम हर्षं (for जहृषे ननन्द च).

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 Ñ V B D1.3.4.6.10 सरमावाक्यं; D2.11 लंकादाहे सरमावाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B4 D1.2.4.10.11 om.; Ś1 Ñ2 V1 D6 54; V2 43; B1.2 52; B3 50; D3 57.

CRITICAL NOTES

AND

CORRIGENDA ET ADDENDA

1

1) चारण—देवजातिविशेष (Ct); सङ्गचारिणो देवगायकाः (Cg). They are called Ṛṣis; cf. 53.24 and 27. चारणाचरिते पथि. In the sky. Locative used for Instrumental. Cf. Cg for different metaphorical interpretations of the stanza.

4-5) Syntax requires यत् (= तत्त्वम्) to be understood. Cf. comm. in Crit. App.

14) रीती:—स्रोतःप्रकारान् (Ct); रेखाः (Cg).

15ª) V. l. हरिणा probably due to failure to see that पीड्यमानेन is in apposition to गिरिणा.

24) परिहार्य A wristlet. However, see Crit. App. सुस्थिताः—because they were standing high up in the sky and were beyond danger.

27) महावेगम्—Adv. Variants attempt to avoid महावेगं being mistaken as an epithet of समुद्रम्.

33) A peculiar use of आ+विश् with वीर्यम् etc.: 'attained his vigour etc. to the full'.

43-44) Note the aptness of the similes.

56ᵈ) S MSS. divided on the reading सूर्यस्य. It has, however, the unanimous support of such N codices as read the st.

68ᵇ) Put a wavy line under भुजङ्गाः.

ᵈ) The variant इव regularises the grammatical construction.

72ᶜ) V.l. वातो of N MSS. avoids the queer-looking euphonically lengthened form वायू.

84-88ᵇ) Ck states that these four and a half st. are interpolated by an astute scribe; Ct notices Ck's view with apparent approval. As far as MS. evidence is concerned, only D7.9 and M2 omit these st. All other MSS. of both the recensions have them. Besides, the presence of च in 88ᶜ presupposes one or more conjoints, if the conjunctive particle is to have any significance. This would support the acceptance of 88ᵃᵇ in the text at the very least.

88ª) Delete the wavy line under आनृशंस्यम्.

89ᵇ) लवणाम्भसः—Objective Genitive. Or वचः to be understood as comm. suggest.

108ᵈ) Variants seek to avoid the redundant इन् termination affixed to a form that could be a regular Bahuvrīhi compound.

146-49) Despite the emphatic view of comm. that these verses are later additions, the fact is that they are fully supported by MS. evidence and therefore merit retention in the text. Note the biting sarcasm of Ck in Crit. App. of st. 145. The context would appear to warrant this detailed description of the competition between Hanumat and Surasā because the latter was commissioned by the gods to act as an obstacle to Hanumat and thus test his prowess. However, see Introduction for the Surasā episode as a whole.

150ᶜ) सुरसया-व्यादितं would be a normal construction but it would result in *Dūrānvaya*. More probably, it is an instance of the Instrumental case used for the Genitive, meaning 'the gaping horrid mouth of Surasā etc.' Cf. the parallel case of सीतया in 23.9ᵇ.

171) This is a reference to 4. 40.26 where the name of the female demon is given as अङ्गारका and not सिंहिका. Rm. IV. 560 characterizes सिंहिका as राहुजननी. It should be noted that in 4. 40.24-25, Sugrīva does not mention Laṅkā by name but refers to the region as a द्वीप where Rāvaṇa resides. Again, अङ्गारका *i.e.* सिंहिका is mentioned after Laṅkā—further down southwards. Here the female demon is referred to while Hanumat is on his way southwards—to Laṅkā.

85* and 86*) The first two lines of these two star passages show a significant agreement between NE version and S recension as against NW and W versions.

Read line 3 of 86*: हतहृत्सा हनुमता पपात लवणाम्भसि। before st. 178 in the text. In st. 178ᵃᵇ there is an abrupt reference to Siṁhikā having dropped down as a result of the assault by Hanumat. This

abruptness was sought to be removed by S recension as well as by Ś1 D10 by line 3 of 86* (quoted above) and through substitute lines by most other N MSS. —by line 2 of 83* in D1-3.11 and by line 4 of 85* in NE version. The line has thus full MS. support.

183[d]) See Comm. in Crit. App. for the reference to Malaya in the island of Laṅkā.

190[b]) विक्रम्य—used in the earlier-Vedic-sense : 'having crossed'.

2

6[b] and [c]) It is not very difficult to sort out the confusing mass of variants for गन्धवन्ति in [b] and गण्डवन्ति in [c]. To begin with, S MSS. are unanimous in reading गन्धवन्ति in [b]. On the other hand, not a single N MS. has this reading, because all N MSS. read गन्धवन्ति in [c] (in place of गण्डवन्ति). Consequently they all try to avoid the repetition of गन्धवन्ति in [b] by substituting variants like माल्यवन्ति. The fact that not one of the N MSS. has a variant for गन्धवन्ति in [c] indicates that the original reading here was either गन्धवन्ति *or* some very similar expression. Now, if S recension unanimously reads गन्धवन्ति in [b], it is impossible that it would repeat the same word in [c]. That T and M3 repeat गन्धवन्ति is a sign of desperation. Braver is the attempt of D8 G2 M1.2 which read गजवन्ति. The difficulty, really, is only about the second syllable in गण्डवन्ति which contains the rather unfamiliar word गण्ड. गण्डवन्ति is the reading adopted by D5 G3 and is a lectio difficilior which all other MSS. are trying to simplify.

110*) A rather unusual case of agreement of all D MSS. (except D6) with S recension against N MSS.

25[a]) Cf. Crit. App. for the sharp division between N and S (except M1) recensions in regard to आगत्य. Note the attempt of NE MSS. to remove the first Vipulā.

3

4[b]) विटपावती—अलकापुरी (Ct).

11[a]) Read संघुष्टे for °ष्टे.

15[c]) प्रसिद्धा- used etymologically, 'well-achieved', *i.e*, 'accessible'. Cf. Ct : प्रकर्षेण सिद्धगतिका.

22) पद्म, स्वस्तिक and वर्धमान are different types of buildings. For details, see Comm. in Crit. App.

29[d]) The reading पयोधर is unanimously supported by S MSS. but it has created a scare among the N MSS. which either try to drop the reference altogether (S1 N1 D1.2.10.11) or substitute स्तन in its place (N2 V B D3.6). स्तन is not always पयोधर!

34) The repetition of कपि: in [b] and in [d] (महाकपि:) could not be helped. S recension inserts 168* between the two halves of this st. and thereby avoids the repetition. Among N codices, Ś1 N1 V2 D1.2.4.10.11 omit the st. N2 V1 B D6 substitute 166* for 34[ab] in an attempt to round off the long string of epithets in the preceding st. with the reference to मध्यमे आरक्षे स्थितान्. This would be a very ineffectual ending of the Sarga because these MSS. omit the remaining st. of Sarga. B2 inserts an additional line—167*—to provide something of a substantial ending to the Sarga.

4

This whole Sarga is in a long metre—Triṣṭubh—and uniformly carries end-rhymes in all the four pādas of every stanza. For these and other reasons, this Sarga is generally considered a late addition ; cf. Hopkins, *The Great Epic of India*, p. 201. However, it has sufficient MS. support for inclusion in the text.

4[a]) The unanimity of S MSS. on राजतपञ्जरस्थ: is surprising in comparison with the diversity of variants in N MSS. which are obviously looking for more natural looking readings.

6[c]) Ct : रामाणामभिरामविषयको रमणविषयक ईरितो निरस्तश्चित्तदोष: प्रणयकलहरूपो येन ।

[d]) भगवान्- श्रीमान् (Cg on the authority of Amara) ; पूज्य: (Ct).

10[c]) Read °लभन्ति in place of °लपन्ति.

[cd]) In view of the characteristic end-rhymes in all the four pādas of the stanzas, समालभन्ति (or °पन्ति) should be the expected reading in [c]. Both the roots लभ् and लप् are fairly evenly supported by S MSS, through their grammatical forms °भन्त्य: and °पन्त्य: necessitated by their reading 175* as the latter half of the st. with 10[cd] as the prior half. NW MSS. support the reading °भन्ति. °लपन्ति is likely to have been a later emendation with a view to providing a penultimate प in this pāda, as well.

12) Cg.t agree in interpreting the first रुचिरामि-

धातान् as 'pleasant of speech' and the second as 'having pleasant names'.

15[c]) प्रमदोपगूढाः—a case of double Sandhi of प्रमदाः उपगूढाः *metri causa*.

21[b]) V.l. रामेप्सिर्णी adopted unanimously by N MSS is inferior reading and only confirms the original रामेक्षणी against °णाम् found in some S MSS.

5

13[c]) The S recension has the reading महारत्न° while all N MSS. except V2 D1.4.11 which read °सत्त्व°, have महाजन°. Now, the star passage 184* is supported by the entire S recension but it had to be dropped from the text as it had no support from N recension. The prior half of 184* reads महाजनसमाकीर्णम्, the posterior half containing a simile. महाजन° has therefore the support of both the recensions although in slightly different locations. On the other hand, रत्न is mentioned in 13[b] and it would seem improbable that it should be mentioned again in [c]. Lastly, the text of 184* and the order of stanzas read in G1 would lend strong support in favour of °जन°. It therefore appeared safe and legitimate to accept महाजन° in the text.

32[a]) वाहिनीः—सेनाः (Cg.t). More probably, 'Carries', 'Carriages' referring to the शिबिकाः in the following st. In any case, Comm. are constrained to connect [cd] with शिबिकाः in st. 33.

6

4[b]) Laṅkā was known to have been built by Viśvakarman and not Maya. Cf. 7. 3.26 and 7. 5.20 ff. (B. ed.) See Crit. App. for the efforts of Comm. to reconcile मयेन साक्षात् etc. with this fact.

5[d]) Possibly, there was originally a hiatus between गृहोत्तमं and अप्रति° which both the recensions have tried to remove in their own ways.

9[d]) No MS. attempts to make this pāda rhyme with the other three ending in [a].

10[b, d]) Cf. Crit. App. for attempts to assure the end-rhyme.

14[d]) पद्मिनि—पद्मवत्सरसि (Ct). So also Cg.s'. The feminine form is more in vogue than the neuter.

16) The st. stands incomplete in sense. N provides a finite verb through substitute readings. D5 T1.3 M1.3 read सुदुःखिताः in place of °ताम् in [d]; some Comm. follow suit while others (Ct) remark: इतिताः अभूदिति शेषः।

16[d]) वैगनिर्जिताम्—The variants वेश and वेष are meaningless. Ct: पतिगुणनिरंतरध्यानेन निर्जितां निर्जितदुःखाम्।

7

16[ab]) The wavy line should be transferred from [b] to तदा in [a].

[c]) The variant जिघ्रत् accepted and interpreted as an आर्ष form for अजिघ्रत् by Cv.r.m.g would be in conformity with epic usage and would supply a finite verb to the st. It has, however, very little MS. support.

24[d]) कल्माषी—शबलवर्णा वसिष्ठगौः (Cg.t).

31[c]) उपरतम्—'stopped'. The root रम् with उप generally has the sense of dying; therefore some N MSS. have attempted to replace it with the more familiar वि+रम्. उप+रम् has been, however, used many times in this Kāṇḍa in the sense of 'desisting'. Cf. 8.8[a], 9[a] etc.

38[c]) A possible original hiatus?

43[d]) Cf. Ct: वाहिताः किशोर्य इव कृतभारवहनाः श्रान्ताः किशोर्यो वडवा यथाध्वश्रमापनयनाय लुण्ठनेन व्यत्यस्तपल्ययनबन्धाः शेरते तद्वत्।

45[a]) N MSS. try to avoid the tautology of अंशु and किरण.

64[d]) The augmentless Imperfect form प्रेक्षन्त appears to have been responsible for the variants. The meaning is: The golden lamps could observe the lovely ladies with steadfast eyes, as it were, because Rāvaṇa was fast asleep!

68) Comm. have found this st., especially the last pāda, difficult to interpret. Cg has a long inventory of alternate explanations. The meaning appears to be: Hanumat thought that if Sītā were like those other wives of Rāvaṇa who, as stated in st. 66 and 67, were not brought by him by force and were devoted to him, it would be good (सुजातम्) indeed for Rāvaṇa who in that case would be a person of a good faith or intentions (सुबुद्धि). In the following st., however, Hanumat is convinced that Sītā was a virtuous lady and that Rāvaṇa, though noble in spirit, had committed an ignoble act in abducting her.

8

276*) A characteristically southern insertion!

9

13) वाध्रीणसक—Cg notices three meanings: (i) छागविशेष, (ii) पक्षिविशेष, (iii) मृगविशेष (खड्गमृग).

18–19) These two stanzas present a syntactical difficulty, especially in st. 19, which in its case is solved in some N MSS. by reading it after st. 21 or 300*. N MSS. steer clear of the option between सृष्टाः and इष्टाः by adopting variants which are inferior. इष्टाः adopted by some S MSS. and supported by some Comm. is manifestly an attempt to solve the difficulty straightaway. सृष्टा which is accepted by V2 D7.9.10 T1 G1.3 M1 and Ct is likely to be the original reading. Syntactically, Ct's suggestion 'इष्टा इति शेषः' would perhaps offer the most acceptable solution.

28ᵇ) गात्रजम्—गात्रस्थम् (Cm.g.t).

38ᵇ) All N MSS. avoid the reading विश्वस्ताः, probably, on account of its having another-unpleasant-meaning *viz.*, 'a widow'.

10

St. 1–5 all in the वंशस्थ metre of the Jagatī class (except 3ᵃ) really break the continuity of the narrative. In the last st. of Sarga 9 it was stated that Hanumat proceeded to think over the situation and st. 6 of this Sarga would be a very appropriate continuation. St. 1 at any rate is an unnecessary restatement of the situation. However, the st. have full MS. support.

20ᵈ) राघवनन्दिनी-राघवप्रिया (Ct). नन्दिनी is generally used in the sense of a daughter. Its unusual sense here has given rise to different variants.

23ᶜ) महातेजाः and other variants due to the desire to avoid the repetetion of the word महाबाहुः which already occurs in ᵃ.

11

1ᵃ) Put a wavy line under सु in सुसंक्रम्य.

5) See 4.57.21–22 and 28ᶜᵈ.

7ᶜ) It is surprising that not a single MS. has tried to correct the irregular Genitive of बाणानाम् to the Ablative °भ्यः.

19ᵈ) Obviously, a finite verb and not a present participle is required here. The variant प्रविचारयत् of D5 T2.3 M2.3 (supported by N1 in its insertion passage 339*) is far outweighed in MS. support by the reading accepted in the text.

21ᶜ) For the construction प्रवेशो लङ्कायाः, cf. प्रवेशं ज्वलनस्य in st. 36 below.

36ᵈ) प्रचरिष्यन्ति- 'will practise', 'will execute'.

50ᵈ) Cf. Cg : पशुपतेः अग्नेः पशुम् अजमिव । 'इमं पशुं पशुपते ते अद्य बध्नाम्यग्ने' इति श्रुतेः ।

53) The reference is to 4.61.12 and 62.8 ff.

56–67) These st. are omitted in B1-4. N2 reads them all except 56 and 60–64 ; V2 reads all except 57–58ᵇ ; D6 reads all except 56, 60–64. V1 is illegible. What is important to note is that st. 59 and 65–67 in which Hanumat reveres various gods along with Rāma, Lakṣmaṇa and Sītā are present in Ñ2 V2 D6. NE version is thus divided in regard to this passage. Now see Bulcke, JOI Vol. V, no. 1 (1955) p. 80, no. 101.

12

1ᶜᵈ) Ct : तस्य रावणस्य वेश्मनः वेश्मप्राकारात् प्राकारं वनप्राकारमवप्लुतः ।

15ᶜᵈ) A striking simile : 'Like gamblers who have lost and pledged their clothes and ornaments'. नि+क्षिप् used in a technical sense.

29–31) These st. contain very imaginative similes based on the changing moods of a 'lassie'.

40) Ct.s' : चिन्तयामासेति शेषः। Cg connects आरुह्य with मत्वा ददर्श in st. 51. It is to be noted that no MS. except those of NE version felt the need to complete the sentence with a finite verb or its equivalent. Is the Gerund आरुह्य to be understood as आरूढः used predicatively ? Cf. शिबिकामास्थाय in 25.10.

42ᵇ) Note the word दुरात्मन् applied to Rāvaṇa as against महात्मन् as he is called more than once.

13

7–8) The words in the Instrumental are to be connected with युतः (understood) as suggested by Ct or to be understood in the sense of उपलक्षण as taken by Cg. Perhaps, the Instrumental case is used here in place of the Genitive which may well accord with तेषां in 8ᶜ. Cf. सुरसया in 1.150ᶜ.

11ᶜ) अतिवृत्तमिव—अतिक्रम्येव स्थितम् (Ct).

13ᵈ) The variant मृगगणद्विजैः attempts to cover up the absence of च in the text.

15ᵈ) चैत्यप्रासाद can mean a place of worship in general. Cg.t. are agreed, however, in interpreting it as a Buddhist temple. Cf. Ct : चैत्यं वर्तुलाकारत्वाद् बुद्धायतनमिव प्रासादम् ।

34ᵈ) The variant वक्र adopted by D7 T1.3 would be easy to interpret and would be in line with epic

(and classical) convention in describing the features of a beautiful woman. Cf. 33.77 below. The variants in N MSS. clearly indicate that they had before them the difficult reading वक्र and not the simpler वक्र which they would have had little reason to change. Indeed, the expression is clumsy. There is no need for the word अक्षि either.

46^{a}) Note the unanimity of N MSS. in *wrongly* describing Sītā as इन्दीवरश्यामा.

39-52) Bulcke, JOI. Vol. V No. 1 (1955), p. 81 no. 114, remarks that " R (= Vulgate) 15.41-54 and R 17.26-32 has nothing corresponding to it in B. (= Gorresio) 18 and 17." This is obviously due to oversight as most of these st. are found in G.ed. in Sarga 19 (st. 12 ff.).

15

22^{b}) NW and W MSS. offer simpler variants because of the doubtful propriety of the reading वद्धाम् which is supported by all S MSS. except M1 which agrees in substance with N MSS. 453* indicates that Ñ1 was aware of the reading वद्धाम्. Also cf. Rm. 5.182.

24^{f}) If the simile is to have any significance in the context, the variant कुसुमितामिव which has very strong MS. support cannot be accepted. In her present miserable plight, Sītā could hardly be compared with a creeper in blossom. This reading would not be in consonance with the simile in ^{b}: स्यशामिव रोहिणीन्. It appears that Sītā's natural loveliness unaided by any decoration is what the poet has in mind. Cf. st. 30^{b} below. This idea can be expressed with propriety by comparing Sītā with a creeper with its delicate loveliness unaccompanied by the flaunting of blossoms. Ct: अकुसुमलतासादृश्यमाभरणत्यागात् वपुषा स्वरूपीयसहजसौन्दर्येण ।

29^{c}) A rather rare case of disagreement of gender between the Upamāna and the Upameya.

16

469*) The passage shows how S rec., too, has an inflated text.

21^{c}) उपसंक्रान्तम्—A contraction of उपसंक्रामन्तम् *metri causa?* St. 23 would show that Rāvaṇa entered the garden after Hanumat got ready to observe him closely.

17

1^{b}) Could the original reading be with a hiatus?

2^{d}) An epic simile. Cf. 23.8^{b}; $3.2.14^{ef}$.

8^{c}) धूप्यमानाम्-संतप्यमानाम् (Cg), 'Being obscured'. The word धूमकेतु is used in the place of केतु.

12^{c}) Read तमोध्वस्तान् in place of तपो°.

14^{a}) उत्कृष्ट—Used in the etymological sense, 'drawn out', 'plucked'.

20) The st. means: Sītā had folded her hands and hence appeared as if she was passionately (भावेन) begging the favourite deity for the defeat of Rāvaṇa at the hands of Rāma. रघुमुख्यस्य—Subjective Gen.

18

5) Cf. Manu III. 33 which defines the Rākṣasa form of marriage.

7^{c}) प्रणयस्व—Compare the word प्रणय meaning 'love'. Etymologically used—'Lead forth', *i.e.*, offer thyself.

13^{a}) उपरतः—See the Notes on 7.31^{c}.

21^{a}) इच्छ(मां) looks strange as an expression but has good MS. support. 'Accept me'. Cf. 20.38^{c}.

21^{e}) पश्यामि—'Let me see'. वर्तमानसामीप्ये लट्। Cf. Ct: प्रतिकर्मणा युक्तं ते रूपं पश्यामि भाविकमत्रालङ्कारः।

27^{cd}) Cf. Cg: हिरण्यकशिपुः कीर्तिमिन्द्रहस्तगतामिवेति वैधर्म्यदृष्टान्तः। अत्र कीर्तिशब्देन भार्या लक्ष्यते।

35^{d}) काननानि विहर—Acc. used instead of Loc.

19

3^{ab}) Alone among NE MSS., B4 refers to the holding of a blade of grass or straw, although the custom is not unknown to NE MSS. Cf. R. 3.54.1. Ru. has the same expression in 265.17^{c}; Rm. 5.227^{d} reads विधाय तृणमन्तरे. For the custom of speaking to a low or unworthy person with a blade of grass held in between, Cf. *Dūtavākya* st. 36.

9^{cd}) मिथ्याप्रणीतात्मा—to be construed with ^{b}; then construe ^{cd} as follows: विचक्षणैः पथ्यं वचः उक्तम्। (referring to the next st.).

10) Cf. *Kauṭilya Arthaśāstra* VI. 1. 16-17.

14^{a}) N MSS. transpose शक्या and नाहम्, thereby creating a hiatus between ^{a} and ^{b}. Could this N reading be the original, for this very reason?

S recension, however, supports the text unanimously.

14^{cd}) राघवेण अनन्या—Idiomatic use of the Instrumental. N MSS. attempt to regularize the case with राघवस्य in the Gen., अनन्या then probably meaning 'faithful' or 'devoted' only.

502*) W version agreeing with S recension.

26^{c}) Note the meaning of the word गोचरम्.

28) युगग्रहणम्—Engaging a pair. The meaning of the st. appears to be: In the case of a fight with those two, your engaging the pair would be quite doubtful (impossible) ; just as in the engagement with the two arms of Indra, the grip of the one arm of Vṛtra was doubtful. Cf. Ct : वज्रच्छिन्नैकबाहुर्वृत्रो बहुकालमिन्द्रेण सहैकबाहुना युद्धं कृतवान्पराजितश्चेति भागवते प्रसिद्धम् ।

20

2) The Comm. interpret वश्य as प्रिय or इष्ट and therefore encounter difficulty in explanation. The meaning is: The more conciliatory a man is, the more he has to yield to women ; the more he speaks sweetly, the more is he rebuffed.

3^{cd}) There is no need to read अमार्गं as comm. suggest, even though they have the support of उन्मार्गिणाम् of N MSS. आसाद्य is a key-word. Again, Rāvaṇa would hardly accept even by implication that his love for Sītā was against the rules.—An expert driver would restrain his speeding horses even on a smooth road for the sake of safety.

11^{b}) The variant नेत्रैर्वक्त्रैः found in some S MSS. arose probably from a desire to avoid the violation of the rule : द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम् । Pān. II. 4.2 which requires a neut. sing. ending in a compound consisting of words denoting the limbs of the body of a living being.

17^{d}) V. l. यावत् is a simpler reading. न तावत् etc. means 'you have not yet gone' etc.

20^{d}) There is little to choose between reading भस्माहंतेजसा as one word or separately as भस्माहं तेजसा.

22^{a}) Read °भ्रात्रा for °भ्राता.

22^{c}) अपोह्य—A non-causal form with a causal sense.

35^{c}) Rāvaṇa would wish the female demons to bring Sītā round (आवर्तेय्) rather than appease (आवर्जेय्) her—even with a flourish of the big stick !

21

16^{b}) भीतो यस्य etc.—Gen. used instead of Abl.

17^{c}) Among S MSS. D5.8 G M read सुभ्रु, D7.9 सुस्रुवुः and T1.3 सस्रुः. The variants appear to have arisen from doubts regarding the propriety of connecting मुमुचुः with शैलाः पानीयम्, although it could be properly used with जलदाः in ^{d}. Cf. 1.13 but also Cf. 1.14 where √ मुच् is used to describe the mountain throwing up—releasing—boulders. However, this distinction is not always observed, for, in 4.66.39 we find the expression मुमोच सलिलोत्पीडान्. Once the doubt was raised, the variant सुस्रुवुः was only natural. The word सुस्रुवुः, however, made the pāda metrically ab-normal with its third Vipulā (Cf. Hopkins, GE p. 221 f) which was regularized by the variant सस्रुः—without realizing, however, that √स्रु was altogether out of place here.

22

19^{c} is to be read in parenthesis, as the adjectives in ^{ab} qualify रावणम् in ^{d}.

20^{a}) S MSS. except M3 read वैदेही Nom. sing., while all N MSS. except D10.11 read वैदेहि voc. sing. The Nom. sing. cannot be construed grammatically and would be unnatural as a third personal reference to Sītā in the course of a speech addressed to her. The two adjectives in ^{ab} will have to be construed with त्वमसि understood. Note how D11 has dealt with this part of the problem. It appears that the long ई (Nom. sing. ending) is a scribal error perpetuated in S MSS.

41^{d}) नृत्यामः निकुम्भिलाम्—An idiomatic expression meaning: Let us dance in front of the deity निकुम्भिला and propitiate her thereby. Ct : निकुम्भिला नाम लङ्कायाः पश्चिमभागवर्तिनी भद्रकाली ।

23

1^{ab}) Gen. absolute constr.

9^{b}) सीतया (Instr.) is incongruous with the adjectives वेपन्त्याः and तस्याः in the Gen. case. That the unusual form of the Instr. used in place of the Gen. was known to both the recensions is indicated by the fact that S MSS. record no variant at all, while N MSS., although divided among themselves, are trying to avoid the glaring solecism, NE version substituting परमस्त्रियः and NW and W versions reading 579* in place of ^{ab}. Comm. assert : षष्ठ्यर्थे तृतीया । Cf. Crit. App. Now, it is noteworthy

that not a single S MS. attempts to rectify this irregular form. The original Gen. form सीतायाः was obviously metrically unsuitable in this place. Phonetically, सीतायाः *could* be pronounced with the contraction into सीतया(स्तदा), which later on was reduced to the correct Instr. form by dropping the final *visarga* of the Gen. case. The Instr. case would thus appear as the result of the erosion of an original Gen. form.

Another possible explanation may lie in taking the clue from the NW and W substitute passage 579* which, at one stroke, eliminates the irregular Parasm. form वेपन्त्याः and the incongruous Instr. case in सीतया. It uses the adjective असिता. If, following this clue, the reading वेपन्त्या असिता तदा is hypothetically accepted as the original, the transformation of वेपन्त्या असिता into वेपन्त्याः सीतया would have to go through unusual mutations. In this connection, attention may be drawn to Ru. 265.25: तस्या रुदत्या भामिन्या दीर्घा वेणी सुसंयता । ददृशे स्वसिता स्निग्धा काली व्यालीव मूर्धनि ॥

For a parallel case, see the use of सुरसया in 1.150. The case cited by Dr. Vaidya in the Critical Notes on 2.2.4 does not really require the Instr. पूर्वैः to be understood as standing for the Gen. पूर्वेषाम् because पूर्वैः is to be connected with आचरितन्.

24

3[c]) राघवस्याप्रमत्तस्य—Gen. abs. constr. Cf. Crit. App. for attempts to simplify the rather difficult reading अप्रमत्तस्य.

13[d]) अभिपद्यते—In the sense of अभ्यवपद्यते (helps). However, Cf. 26.1 for a contrary meaning.

18[d]) Ct: मर्षयिष्यतीत्यत्र काकुः ।

23) The stanza presents syntactical difficulties which are only aggravated by the MS. evidence in regard to the words भूयो in [d] and रक्षसान् in [e]. Let us discuss the reading भूयः first: The variant भूयात् supported by T1.2 G1.2 is a *lectio simplicior* and would preclude the rise of different variants in N MSS. Of course, the subject of भूयात् will have to be लङ्का understood. Again, the Pot. or Fut. forms of verbs are generally used in such situations; the Benedictive hardly, if at all. For instance, M1 reads भविष्यति. On the other hand, the reading भूयः is supported by T3 G3 M2.3. This reading, however, does not complete the sentence which overflows into the next line [ef].

Now, in [e] the reading रक्षसान् is objective-Genitive and is the object of अन्विष्य. That is what the only other significant variant राक्षसान् indicates. A further difficulty now is the absence of an objective-complement in the sentence रामः लङ्कां कुर्यात् । The difficulty is sought to be solved by Ś1 Ñ1 D10.11 by substituting विनष्टराक्षसान् for अन्विष्य रक्षसान् and by Ñ2 D6 by reading भस्मसात् in place of रक्षसान्.

The combination of two different ideas with a simile thrown in between has resulted in condensation which is confusing. With the readings adopted in the text, I would interpret the stanza as follows: यथाहमेवं रुदती (कृतास्मि) तथा सलक्ष्मणः रामः रक्षसान् (= राक्षसान्) अन्विष्य निहतनाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे लङ्कां भूयः (रुदतीम् to be supplied) कुर्यात् न संशयः । Cf. 24.29 below.—Lastly in 34.33[f], the variant प्रयत्नान्वेष्यराक्षसाम् of Ñ2 V1 B1 as well as V2 would support the interpretation of अन्विष्य रक्षसान् proposed here.

25[cd]) Read विपर्ययम् for विपर्ययः.

दुष्प्रस्थानः—Wicked, perverse, behaviour. Masc. in place of Neut. Gender.

40[d]) Note the epithet परमात्मनः applied to Rāma in both the recensions.

41[b]) The variant अदृश्यतः is more archaic but has weak MS. support. It is not unlikely that it came into existence out of a desire to balance with दृश्यमाने in [a].

43[b]) Read महात्मनः in place of महात्मना. The adj. has to be in agreement with रामात् in the Abl. विहीना in the proximity appears to have attracted the Instr. case of the word whose adjectival nature was overlooked.

44[a]) न्यस्तशस्त्रौ— used predicatively.

25

3[a]) Read अद्य in place of हन्त.

10) The sentence is to be completed by supplying दृष्टः from the following st. (which has दृष्टा) with which it is syntactically connected. That the two sts. are to be read together is clear from the conjunctive च in 11 [a]. The constr. would be: शिबिकां आस्थाय(= आस्थितः) रामः दृष्टः श्वेतपर्वतमास्थिता सीता च दृष्टा । —The Gerund आस्थाय is used as an equivalent of आस्थितः. For a parallel case, see 12.40[e].

This elliptical construction is responsible for the insertion of 17[cd] (शुक्लमाल्याम्बरधरो लक्ष्मणेन समागतः ।)

after st. 10 in all S MSS. in an attempt to complete the sense of the sentence. Apart from the lack of support in the N recension, there are other reasons for excluding this hemistich from the text here. समागतः would ordinarily mean अन्वितः (accompanied) and not सह आगतः. In that case, the sentence would still remain incomplete. That is why NW and W MSS. as well as S MSS. read सहागतः in 17^{cd} which is read in its proper place by both the recensions. Secondly, as the description relates a dream-sequence, the statement should refer to Rāma being 'seen' as, indeed, Sītā is 'seen' or Rāghava is 'seen' in st. 12. Thirdly there are three spectacles in the dream in regard to Rāma, Sītā and Lakṣmaṇa: (i) शिबिकाश्वेतपर्वत, (ii) चतुर्दन्तगज and (iii) रथ. The शिबिका scene describes Sītā, who was on the white Mountain, joining Rāma in the palanquin. The absence of a reference to Lakṣmaṇa here must have prompted the reciters or the scribes to rectify the deficiency —which they did by repeating 17^{cd} after st. 10. The simile in st. 11 would indicate that Rāma was alone in the palanquin when Sītā joined (संगता) him.

It is curious that Rm. which generally follows the NW version reads a reference to Lakṣmaṇa here, although it is absent in NW MSS. Cf. लक्ष्मणश्च तथा दिव्यः शुक्लस्रग्वावृतः पुरः ।—Rm. 5.285 ^{ab}. This reference is suspect because of आरूढः (sing.) in 285^{c} which would be quite natural if 285^{ab} is omitted; but particularly because in 287^{ab} Sītā is stated to have been accompanied by Rāma only (रामसहिता).

It may be noted that Ru. does not mention the details about Rāma, Lakṣmaṇa and Sītā being in the sky or on the elephant etc. in Trijaṭā's dream. Cf. Ru. 264.261 ff.

17) That समागतः means सह only is apparent from the word सह in ^{ef}. Here, too, दृष्टः will have to be understood to complete the sense. The repetition in ^{d} and ^{e} is probably meant for emphasis, 'with Lakṣmaṇa—indeed, with Lakṣmaṇa and Sītā'.

614*) This S insertion attempts to cover up the deficiency in the description of the dream-sequence in the light of facts: a reference to विभीषण cannot be omitted! Broadly, 617* shows that N MSS. also refer to Vibhīṣaṇa; but, apart from the mere fact, the descriptions in N and S recensions differ in details.—Ru. 264.66-67 states that Vibhīṣaṇa and his four advisers climbed on a mountain and were destined to be saved.

29^{ab}) Are the S MSS. mistakenly worried about a hiatus and therefore substitute यस्यां दुःखितायान् or do they consider यस्या दुःखितायाः of the text as a Gen. Abs. construction which they try to normalize by substituting the Loc. case?

38) Cg has a longish dissertation on kinds of poetry and the allegorical philosophical meaning of the stanza.

26

1^{b}) The variant in N MSS. avoids repetition of the idea contained in ^{a} and provides better contextual relevance.

5^{cd}) भावं अनुप्र-दा—To offer one's heart, to respond in love.

6^{d}) The simile is interesting because of its reference to a form of surgery— Craniotomy.

9^{ab}) The variant in Ś1 Ñ1 B4 D1-4.10.11 shows that these MSS. have missed the sense of the two lines.

10^{c}) विससर्ज—The use of the Perf. in the 1st. Pers. is justified by मूढा.

^{d}) How artificial!

11-20) NE MSS. are divided in regard to these stanzas: V2 B1.2.3 read only 19^{cd} and 20^{cd} and omit the rest; Ñ2 D6 read all stanzas except 16^{ab}, 17^{ab}, 18^{cd} and 20^{ab}; B4 reads all sts. except 16^{ab}. G ed. has omitted these stanzas. Cf. Bulcke, JOI. Vol. V, No. 1 (1955), p. 81 no. 115.

28

2^{cd}) चिन्तां चिन्तयामास—use of a cognate object.

21^{c}) जानमाना—An irregular Pres. Part. form with the suffix मान applied to a root of the 9th conj.

35^{a}) असत्यानि—unusual in sense, 'unreliable', 'doubtful'.

43^{d}) समादधे—Probably used in the sense of समभिदधे.

29

8) Construe: तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता तेन (कृतं) जनस्थानवधं हतौ खरदूषणौ च श्रुत्वा रावणेन जानकी अमर्षापहृता।

30

2[a]) Put a wavy line under तु.

4[d]) See Crit. App. for the attempt of some N MSS. to restore the Dative in place of the Gen. for grammatical correctness.

31

7[c]) कोपयित्वा = कोपितवती. Gerund used in place of the Past. Passive Part. Cf. आरुह्य in 12.40 and आसाद्य in 25.10.

13-14) The readings द्वादश in 13[a] and त्रयोदशे in 14[a] are supported by all MSS. except those of NE version which read एकं in place of द्वादश. The variants have an important bearing on the question of the ages of Rāma and Sītā. Prof. G. H. Bhatt has discussed this problem in his Notes on 3.45.5 where he notices this stanza and the evidence of the MSS. Viewing the problem as a whole, he has chosen to accept the reading of NE MSS. The reading adopted here in the text is in accordance with the principles accepted for constituting the present text.

13) Incomplete sentence. Cg. अभवमिति शेषः। Cś: अवसमिति शेषः।

19[cd]) Ct: भरताय दातुमिति शेषः।

20[ab]) N MSS. agree in reading श्रुत्वा in place of श्रीमान्, which, however, involves a hiatus between [a] and [b] as T2 boldly accepts. They avoid the hiatus by substitutes in [b]. This N reading with श्रुत्वा involving a hiatus may appear to be earlier. However, it appears that N MSS. are trying to elucidate the compact statement of S MSS. which omit the mention of a naturally expected word like श्रुत्वा. The S reading is idiomatic: Rāma, having first accepted the words of his father mentally, accepted it later with words.

23[c]) वनचारिणी—used proleptically.

32

11[a]) Delete the wavy line under शाखां सा. Cf. the Crit. App. for the anxiety of Comm. to explain the reference to अशोक instead of शिंशपा.

15[b]) Put the wavy line under धृत् in °रूपधृत्.

16[cd]) संतापयसि संतापम्—A verb with a cognate object. Alternatively, भूयःसंतापम् could be an Adv. Cpd.

39[c]) विशङ्का—An unjustified or false doubt.

33

14[a]) The reference to Yajurveda is pointless despite the solemn remark of Cg (cf. Crit. App.). On the other hand, the variant ऋजुः found in some N MSS. may be an attempt at providing a significant reading. The wavy line is not put because of the variant विद्या° found in V2.

22[c]) ददर्शतुः—Irregular for ददृशतुः.
मृगपतिन्—शाखामृगपतिन् (Ct).

23[a]) For the spelling ऋश्यमूक, Cf. Mbh. (Crit. Ed.) 3. 263.40 where श्य of the S recension is accepted in preference to ष्य of N recension. Also cf. Crit. Note on R. 3.64.12[a].

37[d]) If the Dative had been used instead of the Loc. case, the two words would have qualified रामाय in [a] and the construction would have been normal; though, in that case, the use of तस्मै would be hard to justify in the context. It is obvious, therefore, that this Loc. Constr. is to be understood as a Loc. Abs. Constr. However, this would be a rare use of the Loc. Abs. Constr. which would signify the subsequent and not the antecedent condition of an action: 'he being hurt at heart as a consequence'. The variants in G2 and W MSS. are secondary. विहतचेतस् may mean 'grief-stricken' or, perhaps, 'fallen in a swoon'.

39[a]) Read तानि for तस्य. तानि—Acc. in [a] and Nom. in [d].

53 etc.) There is no reference here to the ऋक्षबिल incident described at length in 4.49 ff.

56) Cf. 4.52.19 ff

59[c]) आख्यातुम्. Infinitive used in a passive sense.

73[a]) The MSS. are in utter disarray in regard to the name of the mountain—the S MSS. more so than the N ones. Although there are half a dozen variants seeking to give the name of the mountain, the surprising fact remains that not a single MS. reads the name as सुमेरु which is given in B (ed.) 7.35.19. Cf. सूर्यदत्तवरस्वर्णः सुमेरुर्नाम पर्वतः। यत्र राज्यं प्रशास्त्यस्य केसरी नाम वै पिता॥ A few S MSS. substitute माल्यवत् which is supported by Cg.ś.t which all, it may be noted, record सुमेरु in B(ed.) 35.19 as the name of the mountain where Kesarī resided! M1 reads गोकर्णः and is supported by NE MSS. NW and W MSS. read कुञ्जरः which appears to

be an attempt at rationalizing the reading कौरजः found in M2 G2 T1.3. If माल्यवत्, the name of a southern mountain, were the original reading, it is difficult to understand how seven S MSS. should have as many as four variants. कुञ्जर, adopted by NW and W MSS. is the name of a mountain which is situated further south of Laṅkā. Cf. 4.40.34. कौरजः accepted in the text is, frankly, less than certain and has an unfamiliar ring about it.

74[a]) The variant दिष्टः supported by some S MSS. is easier to explain than दृष्टः. दृष्टः (seen) would appear inadequate in the context and require to be replaced by a word of more positive import— दिष्टः (instructed, ordered) which derives confirmation from the expression महर्षिचोदनात् in st. 80[b] below. However, दृष्टः which has strong MS. support is to be understood in relation to the statement in the preceding stanza. Kesarī used to go to Gokarṇa when, once, he was seen by the sages who asked him to kill the demon शम्बसादन.—Rm. (IV. 500-502) gives a different account of the incident: there was an overbearing elephant शङ्खधवल by name which harrassed the sages in the Prabhāsakṣetra. Kesarī killed him for saving the sages from his harrassment. Thereupon, sage Bharadvāja pronounced a boon that he would have a son born through the *prabhāva* of the Wind-god.

75[a]) हरिणः—Irregular Gen. sing. of हरि.

[b]) जातो वातेन—Instr. used in place of the Abl.

78) Read the figure 78 after [d], making it a two line st.

34

4[c]) A rhythmically defective pāda with the third *Vipulā*. D7.9 T2 regularize the metrical form with the variant हर्षोदग्रं च. See Hopkins, GE pp. 221-22. Ck's remarks (cf. Crit. App.) indicate that it read the pāda with seven syllables only.

11[b]) Read सत्यवत्सलः instead of धर्मे°.

27[a]) The N variant सोम for हेम would offer little relief to commentators who attempt to justify the comparison of the dark, though lustrous, face of Rāma with bright gold.

—N MSS. conclude the sarga after st. 30 and begin a new one with st. 31. Four long-metre stanzas in the body of a Sarga would appear unusual; they might well conclude a Sarga. Indeed, st. 30 has all the appearance of a concluding st. S MSS. are unanimous in continuing the Sarga. A possible justification for continuation may be that these stanzas conclude Sītā's speech only and are followed by Hanumat's address in the Anuṣṭubh metre.

36[a]) S MSS. are divided between दर्दर and दर्दुर. In Ru, all MSS. except G1 M2 read दर्दर; cf. Mbh. 3. 266.42. That the mountain was known as दर्दुर in the North since early times is shown by Kālidāsa's reference 'शैलौ मलयदर्दुरौ' in *Raghu.* IV. 51.

39[d]) N MSS. read अष्टमे in place of पञ्चमम् and make the observance more rigorous!

35

12-13) Put a wavy line against these two stanzas. They are supported by N MSS. and D7-9 T2 from among S MSS. A reference to अविन्ध्य occurs in Ru. but is materially different in content: Trijaṭā informs Sītā that Avindhya had asked her to assure her that Rāvaṇa could not touch her on account of the curse of Nalakūbara. cf. Mbh. 3. 264. 55 ff. Rm. 5.340 refers to a demon Vindhya who had informed Sītā about the alliance concluded between Rāma and Sugrīva.

25[cd]) The simile has already occurred in 34.38[cd]. Its occurrence there appears natural: Rāma staying on the Prasravaṇa mountain may well be compared with Indra staying in his residence on high-heaven. Here, the reading नाकपृष्ठस्य (which is strongly supported in 34.38[cd]) has no support at all. The word नाक occurs only in M2 which, however, has the meaningless variant नाकराजस्य. नागराजस्य has better support than नगराजस्य. The idea of Indra sitting on high would call to mind either heaven or the celestial elephant which Indra usually rides. The variant नागपृष्ठ adopted by D7-9 would run into difficulties because of the word मूर्धनि. As a result, नागपृष्ठ may have given place to नागराज(स्य मूर्धनि).

48[c]) Here, as well as in st. 50 below, the word कलत्र is used in the rather unfamiliar sense of 'a charge' (रक्ष्य-Cg), which need not be a woman. In 4.64.23, Jāmbavat tells Aṅgada: भवान्कलत्रमस्माकम्। Indeed, Jāmbavat gives a very definite meaning of the word in stanzas 23 and 24.

67[b]) For दिशागज, cf. Jacobi, *Das Rāmāyaṇa*, pp. 6 f.

36

13[d]) Note how an unwarranted fear of a hiatus has prompted the MSS. to resort to various devices: interposing हि, तु or वि (despite a change of meaning!); changing the Abl. into the Loc.; substituting अदूरतः by समीपतः or अविदूरतः (in a cpd.). Our oldest MS., Ñ1, alone has the reading accepted in the text.

834* and 835*) These two passages show that N MSS. except those of W version carried an additional detail, *viz.*, the *Tilaka* mark made by Rāma on Sītā's forehead. W version and S recension which omit this detail here mention it, however, in 63.21.

14-36) There is a plethora of variants in the stanzas dealing with the *Kāka*-episode, apart from insertions in MSS. of both recensions. The difficulty of selecting a reading is in many cases aggravated by the problem created by the use of direct speech and indirect speech. One thing, however, is certain: that Sītā uses direct speech in relation to Rāma while describing the Kāka-incident. This direct speech has to end somewhere and be followed by the frame—address to Hanumat. N recension has adopted readings in direct speech while S MSS. have readings of indirect speech so far as Rāma is concerned.

That both the N recension and S recension (except G2 M1) started the message addressed to Rāma in the direct form of speech is beyond doubt as the verb as well as the pronoun तव (or मम) in st. 14[d] shows. The expression is either तवाङ्केऽहमुपाविशन् accepted by N MSS. and most of the S MSS. (°समुपाविशन्) or ममाङ्के समुपाविशः accepted by the rest of the S MSS. except G2 M1 which have the third personal (indirect speech) reading °विशत्. It is only natural that this direct form of speech should continue up to the end of Sītā's narration of the *Kāka*-incident. The situation is indeed complex: Sītā charges Hanumat with a message for Rāma in the course of which she refers to a highly personal incident known to Rāma and herself only. Sītā is not merely narrating the episode before Hanumat but addressing it to Rāma. After this reference to the Kāka-episode, Sītā speaks to Hanumat directly (stanzas 37-49) wherein she refers to Rāma in the third person. Thereafter, in stanzas 50-51 she adds another piece of a message addressed to Rāma where even the S MSS. (except G2 in 51[c]) have adopted readings appropriate to direct speech. As a matter of fact, Sanskrit does not know the indirect or reported form of speech as we have it, say, in English.

S MSS., as stated above, begin with the direct form of speech as stanzas 14-21 clearly show. From st. 22 onwards S MSS. adopt the indirect form of speech in the wake of the third personal reference to Rāma in 839* which was then continued in st. 15, 836* etc. in that order. Quite suddenly, however, they all revert to the direct form of speech addressed to Rāma in stanzas 33, 34, 853* and 35. In fact, comm. have found it necessary to explain this sudden switch-over to direct speech (cf. Crit. App.). In st. 36, S MSS. are divided as the variants in [d] show.

After a careful consideration of the evidence and other relevant factors, the direct form of speech appeared preferable to the indirect. Consequently, second personal forms have been accepted in the text—which has necessitated emendation in three places.

15[b]) भरताग्रजः (Nom.) of S recension is retained in the text instead of the Voc. sing. supported by N MSS. This line may be in parenthesis —addressed directly to Hanumat, probably, with a view to avoiding the inelegance and lack of feminine grace involved in a direct address to Rāma.

The contents of this single-line stanza are attested by Kālidāsa in *Raghu.* XII. 21[cd].

23[b]) समवैक्षथाः—An emendation. See note on 14-36 above.

26[a]) Read दर्भं° in place of दर्भ.

26[b]) योजयः—An emendation. See note on 14-36 above.

27[b]) इषीका—the word is attested by *Raghu.* XII. 23.

29[d]) पर्यपाळयः—An emendation. See note on 14-36 above.

30[d]) N MSS. read the substitute passage 847* and complete the question of Rāma in a more specific form; it is to be noted that no S MS. has felt the need to do so. Besides, no other MS. ex-

cept M3 (cf. 848*) makes any mention of the reply of the crow.

852*) D1 has all along accepted 2nd pers. readings in reference to Rāma and now it inserts a stanzas in the 3rd pers. probably to mark the conclusion of the description of the crow-incident.

33[a]) Put a wavy line under अपि.

43) The st. is to be read together with st. 44 and the nouns in the Acc. case in it are to be construed as objects of त्यक्त्वा in st. 44 f.

51[d]) The mythological reference is variously explained: Ct : पुरा किल वृत्रवधाभिभूतस्येन्द्रस्य लक्ष्मीं पातालं प्रविष्टां देवप्रार्थितो नारायण उद्धृत्य पुनरिन्द्राय प्रायच्छदिति पुराणगाथेति तीर्थः । Cg : कौशिकः इन्द्रः तत्सम्बन्धिनी श्रीः कौशिकी तामिव । Cg further remarks that according to some the simile refers to an episode in which Varuṇa carried off to Pātāla the wife of Utathya while she was bathing in the Yamunā and she was rescued by her husband by drying up the ditch.

53[cd]) Comm. are at pains to explain the line in accordance with the size—minute or enormous—of Hanumat at this moment. The gem was obviously set in a frame with a small bore through which a thread or hair could pass and hold it in position. Hanumat's hand could not pass through it, his finger did.

37

The statement in the Crit. App. that this Sarga is omitted in Ñ2 V B D6, *i.e.*, NE version (Ñ1 generally agreeing with NW version) is to be understood in the sense that it has no independent existence. For, a few of the stanzas in the beginning of this Sarga and one at its end are found in Sarga 38 (marked as star passages) as the following table shows :

Sarg 37		NE Version
st. 7	=	899*
,, 9	=	900*
,, 10	=	901* lines 1-2
,, 13[ab]	=	901* line 5
,, 14[cd]	=	901* line 6
,, 15	=	901* lines 7-8
,, 16	=	901* lines 9-10
,, 50	=	901* lines 11-12

More important, however, is the problem regarding stanzas 19-53 which are omitted in NE version. The passage consisting of these stanzas is called Abschied scene (Departure Scene) by Jacobi and occurs thrice in B. (Vulgate) : (i) in Sarga 39 (= Crit. 37), (ii) in Sarga 56 (= Crit. 54), and (iii) in Sarga 68 (= Crit. 66). The occurrence of the passage in B. 68 (Crit. 66) is natural and does not raise any major problem. The Vulgate is supported in its repetition of the passage in Sarga 56 (= Crit. 54) by Ct and Cs' which both remark that these stanzas have been already commented upon in Sarga 39 = Crit. 37); while Cg reads the stanzas only in B. 39 (= Crit. 37) and omits them in B. 56 (Crit. 54).

Turning to our MS. evidence, it is noteworthy that S MSS. except D7.9 read the passage only in Sarga 37 and omit it in Sarga 54. D7.9 are the only codices of the S recension which, like the Vulgate, read the stanzas in Sarga 37 as well as Sarga 54. Among N MSS., NW and W versions read the stanzas in Sarga 37 and repeat them in Sarga 54 ; while NE version omits them in Sarga 37 but reads them in Sarga 54. In other words, NW and W versions read the passage in Sargas 37 and 54, NE version only in Sarga 54 and S recension only in Sarga 37. Ruling out the repetition of so many stanzas in two places without reason, the important question arises: Where do these stanzas originally belong ?

Jacobi (*Das Rāmāyaṇa* pp. 31 ff) has dealt with the problem in detail and expressed his considered opinion that the passage originally belonged to Sarga 37 (B. 39). However, on the basis of the evidence of the Southern recension before him which repeated the passage in Sarga 54 (B. 56) and in view of the fact that the entire N recension read this passage in Sarga 54, he asserted that the Ur-Rāmāyaṇa, too, had repeated the passage in Sarga 54 : " Da aber A B C die Stelle nach der Episode haben, so ist sicher, dass schon U sie dort wiederholte " (p. 33).

Now, let us consider the question on the basis of MS. evidence before us. The passage (37.19-53) cannot be accepted in Sarga 54 in the constituted text on principle because it is supported there by N recension(all versions) but not by S recension except D7.9 which have little independent value. In Sarga 37, however, the passage is supported by

S recension as well as by N recension except NE version. Therefore, as the passage is supported by both the recensions, it is entitled to inclusion in the text in Sarga 37. Jacobi has already pointed out the intrinsic absurdity of the repetition of the passage in Sarga 54 (cf. *op. cit.* p. 33).

With the evidence of the S recension MSS. which omit the repetition of the passage in Sarga 54, Jacobi's conclusion that the Ur-Rāmāyaṇa, too, repeated the passage in Sarga 54 would require re-consideration.

The question how NE version came to omit the passage in Sarga 37 and shift it to Sarga 54 where it does not quite fit still demands investigation. Cf. Jacobi, *op. cit.*, pp. 33-34.

4[c]) तस्य चिन्तय— object put in the Gen. Case.

5[c]) Read शिरसा वन्द्य in place of शिरसावन्द्य.

18[a]) प्रस्थितम्—प्रस्थातुमुपक्रान्तम् । according to the dictum आदिकर्मणि क्तः । Cf. Jacobi's attempt at interpreting this word, *op. cit.*, p. 33, specially note 1.

20[b]) वीर्यवान्—Though syntactically difficult, it is supported by Ñ1 D1-4 T1.3 G2.3 M1.2. वानर and धीमतः are inferior variants. D1 struggles to make the construction meaningful by reading भव वीर्यवान् which, however, is pointless. वीर्यवान् appears to be an irregular Voc. sing. form, if it is not a scribal error. T1.3 read वीर्यवन् (Voc.). A reference to the conspectus of readings given by Jacobi (*op. cit.* p. 17 ff) would be of interest.

28[ab]) मां रावणं जित्य— Cg.k.t complete the sense by supplying गृहीत्वा after माम्. Only D1-4.10.11 read नयेद् in [d] to complete the sentence. Could रावणम् (acc.) stand for रावणात् (Abl.) under Prakrit influence? Cf. अकतं दुक्कटं सेय्यो । धम्मपद 314.

39[c]) उत्पातेन— used in the etymological sense. See 38.20[a].

49) The verb द्रक्ष्यति is to be brought down from the preceding st. W version and some S MSS. remove this deficiency by reading श्रोष्यति etc. in [d].

38

4[c]) S MSS. avoided the word इषीका in the narration of the Kāka-episode in Sarga 36. Here they all use it for the first time. Cf. note on 36.27[b].

5 ff) Stanzas directly addressed to Rāma.

12) शोकविमुखः — शोकेन विमुखः.

12-20[ab]) These sts. are omitted in Ñ2 V B D6. They are to some extent repetitive.

39

4[a]) ईयुः for इयुः Pot. 3rd pers. plu. of इ. The initial इ is lengthened *metri causa*.

8[cd]) The meaning is: How I wish Rāvaṇa brought me and his strong army together in battle!

—The Sarga has a total of 17 stanzas out of which eight are in वंशस्थ metre and nine in Anuṣṭubh. The distribution of the metres is also worth noting.

40

13[b]) Supply इति after श्रमाद्वा for clarification of meaning.

19[a]) A case of N recension *versus* S recension. N MSS. read °शाखं च (or other grammatical forms of शाखा) while S MSS. unanimously read °ढ्यं, though they are divided on पत्रा° or पुष्पा° or शोभा° or शोभाढ्या. Probably the original reading was शाखाढ्यम्; the N MSS. somehow missed the word आढ्य and substituted च for ढ्य while S MSS. thought that आढ्य would go better with a word like पत्र or पुष्प or शोभा than with शाखा.

24[a]) Note the unanimity of S MSS. on °सादृत्तं and निर्ययुः which lack grammatical agreement and the efforts of N MSS. to rectify this defect.

Note— S recension reads 41.4-9 after st. 28 and repeats them in their proper place. However the fact that 28[d] reads ननाद च महास्वनम् and 29[a] reads तस्य संनादशब्देन shows that the interposing of 41.4-9 is not only unnecessary but interferes with the textual sequence.

41

9[d]) Gen. abs. constr. 'पश्यी चानादरे ।'

12-15[ab]) The statements in the *Crit.* App. are true as far as they go. However, the fact is that these three stanzas and a half constituting the *Hemastambha* episode are read by all the MSS. of the N recension in Sarga 52 as lines 9 ff in Appendix I (No. 12). The passage is, therefore, fully supported by both the recensions and

deserved acceptance in the text. The only question was about its location—Sarga 41 or 52. It is obvious that in Sarga 52 it is indeed too late for any Rākṣasas to attack Hanumat after all that has happened, including the burning of the city of Laṅkā. The proper place for the *Hemastambha* episode would be in Sarga 41.

Bulcke, JOI. Vol. V No. 1 (1955), p. 80 no. 106, states that the destruction of the *Caitya-prāsāda* is absent in NE as well as NW versions. According to the MS. evidence before us, both these versions mention the episode (cf. 952*), though, of course, not the 'burning' of the *prāsāda* which S recension describes. cf. 956.*

43

9ᵃ) वञ्चयामास— Manifestly, a verb signifying evasion or dodging is required by the context. Of the two variants मोचयामास and मोघ° of S MSS., the first has hardly any propriety at all and the second appears as an all-too transparent and therefore inferior substitute for वञ्चयामास which metaphorically—perhaps even primarily—would mean 'evaded' or 'dodged'. Compare the parallel idea in 46.25ᶜ where Ct explains व्यह्नत as वञ्चितवान् and Cs' as अवञ्चयत.

44

17ᵈ) Read स्वतेजोरश्मिमालिनम् for °तेजो रश्मि°.

20ᵇ) सिता: may mean bright or sparkling and not necessarily white. The variant शिता: is a simpler reading and involves tautology with तीक्ष्णा:.

45

1ᵃ) The first syllable is *guru* instead of *laghu* which the *Vaṁśastha* metre requires.

6ᵃ) प्रतिपूर्णवस्तुना— An empty line-filler !

17ᵃ) A *Triṣṭubh* pāda in a *Jagatī* stanza.

19ᵈ) Put a wavy line under विक्रम: in घन°.

23ᵃ) विमोक्षयन्— Cf. Notes on 43.9ᵃ. The verb वि+मोक्षय् is used in the sense of evading or dodging.

28ᶜ) Could the original reading be पराक्रमो अस्य with a hiatus ?

46

3) The meaning of the stanza hinges on the interpretation of गत in गतश्रम:. Comm. interpret गतश्रम: as प्राप्तश्रम: and accept the construction with the double negative. Ordinarily, गतश्रम: would be equivalent to अपगतश्रम:. This is probably a case of the transposition of the members of the Tatp. cpd : श्रमगत: (= श्रमंगत:) *metri causa*. The absurd-looking variant गतश्रमम् in D11 would be quite correct and significant if read with a Visarga after गत.

11ᶜ) च has an adversative meaning.

37 ff) B. VII. 36.20 describes the boon which Brahmā conferred on Hanumat.

49ᵇ) Read अवबुध्यत instead of अवबुध्यते.

47

1ᵃ) तस्य— 'इन्द्रजित: । यत्तु रावणस्येति तन्न' etc. (Ct); Cg takes तस्य as referring to Rāvaṇa.

7ᶜ) वक्रं नायकरत्नम् । (Cg).

9ᶜᵈ) The hiatus is restored.

12ᶜ) The variant कृत्स्न: परिवृतो लोक: adopted by D5.8 T2 G M1.3 is grammatically faulty because the *Upamāna* and the *Upameya* would be lacking in agreement in case.

49

2ᵈ) Ct : भ्राता हरीश इति खेदप्रकाशिका लोकोक्ति: ।

27) The argument appears to be: (ᵃᵇ) the fruit of धर्म does not get mixed with the fruit of अधर्म; (ᶜᵈ) each one produces its own kind of fruit —happiness or misery. धर्म destroys *i.e.* remains unaffected by अधर्म and *vice versa*. Rāvaṇa has been enjoying the unmixed fruits of his righteous deeds all this while; but the consequences of unrighteous deeds committed by him cannot be escaped.

27ᵃ) °संहारम्—the neut. gender need not be looked upon as irregular (क्लीबत्वमार्षम्- । Cg); it may be taken as an adjective of फलम् understood.

27ᵈ) The variant धर्मो नाधर्मनाशन: adopted by Ś1 B4 D10 would be simpler.

34ᶜ) Ct : कालरात्री महाप्रलयकर्त्री भगवत: शक्ति: ।

1048*) This insertion in S recension, particularly lines 5-6, shows Rāma a divine person.

50

4ᵃᵇ) Read साम्ना पूज्य instead of साम्नापूज्य.

17ᵇ) Read °कृतोपयान्तु for °कृतोऽपयान्तु. A case of double samdhi: °कृत: उपयान्तु. प्रयान्तु and not अपयान्तु would be in accordance with epic usage. D7.9 sub-

stitute °थ यान्तु. Construe: केचित्तत्र आदेशकृतः तौ मूढौ राजपुत्रौ विनिगृह्य परेषु ते प्रभावं भावयितुं (तौ राजपुत्रौ) उपयान्तु।

17[d]) भावयितुम्—in the literal causal sense 'to cause to be', 'to establish', 'to assert.'

51

13[e]) Note the light (*laghu*) pronunciation of व before the conjunct consonant द्र. NE version removes this Prakrit influence by transposition of words.

13) Ct has a long note on the chronology of the events beginning with Sītā's abduction and ending with Hanumat's setting fire to Laṅkā.

17[a]) चारयामास—'Covered on foot'. Ct: स्वार्थे णिच्।

21[d]) परिणीयते—in the etymological sense: 'is being taken around'.

52

15[d]) For the mythological reference, cf. Ct: स्वयंभुरोपोपहताम्। स्वदिनान्त इति शेषः। which implies a reference to the destruction of the world at the end of a day of Brahman. cf. *Gītā* 8.17-18. Cg: प्रलये भगवता दग्धामित्यर्थः। but who the भगवान् is is not made clear. Cs' is more explicit: दिनान्ते स्वयंभुवः कोपेन विनष्टाम् अवनिमिव.... । अत्र स्वयंभुशब्दः शंभुपरः इति न संहारप्रकरणविरोधः।

53

26[d]) अद्भुतः विस्मयः—is obviously tautologous. Comm. have tried to rationalize the meaning. Cf. the speculations of Cg: अयं विस्मयः अद्भुत एव अद्भुतं आश्चर्यं कल्याणं चेत्युणादिवृत्तिः। यद्वा विस्मयः आश्चर्यं अद्भुतः अभूतपूर्व इत्यर्थः। अद्भुतः अद्भुतरसः तस्य स्थायी भावो विस्मयः। तथा च अद्भुत एव अद्भुतरसतां प्राप्त एव। महानयं विस्मयः। न विस्मयमात्र इत्यर्थः। MSS. variants are interesting. Most of the NE MSS. avoid the apparent tautology by reading विस्मयोदात्तभाषिणाम् or °दार° or °द्धान्त° and turning a declaratory statement into a phrase. T1.3 M2 read अद्भुतम्, perhaps, to be construed as follows: इति अद्भुतमेव (इति) विस्मयो नः। D1.2.4.11 read अद्भुतमेव च। Perhaps, the reading of Ś1 D10 विस्मयोऽभून्महान् हि नः may provide an indication that the original reading was विस्मयोद्भूत एव नः। involving a double Samdhi: in विस्मयः उद्भूतः. The double Samdhi gave विस्मयोद्भूतः which appeared irregular because विस्मय would immediately bring to mind अद्भुत. So the easiest way out was to shorten the long ऊ and read विस्मयोऽद्भुतः—a reading which is intelligible but tautologous!

54

The vulgate repeats here a number of stanzas which are not found in MSS. of the S recension except the composite codices D7.9, though these stanzas are read here in the entire N recension. For a detailed discussion of the problem, see Notes on Sarga 37.

7) The stanza is supported by S recension; but as it is omitted in N recension, it merits exclusion from the text. However, its exclusion would result in the absurd juxtaposition of st. 6 and st. 8 both of which refer to some words of consolation addressed by Hanumat to Sītā. In N MSS, st. 6 is followed by an elaborate description of Sugrīva and his monkey army and their might and an assurance that with their help Rāma and Lakṣmaṇa would attack Laṅkā, destroy Rāvaṇa and rescue her. S recension reads this stanza which is marked by relevance, compactness and firmness. It is, therefore, retained in the text—with a wavy line.

55

3[a]) Put a wavy line under °मिम्.

10[c]) Read महेन्द्रम् for महेन्द्र-.

56

8 ff) NE MSS. describe Hanumat's encounter with Surasā, Maināka and Simhikā in that order here as well as in Sarga 1. NW and W MSS. except D3 agree with S recension in describing Maināka, Surasā and Simhikā encounters in that order in Sarga 1 but here they describe the Simhikā incident first and Maināka incident next, omitting the Surasā episode altogether. See Introd.

Bulcke's statement (JOI, Vol. V, no. 1, p. 89, no. 112) that there are no verses in Vulgate 58 (= Crit. 56) embodying Hanumat's encounter with Surasā is not borne out by facts. The Surasā episode is found in Vulgate 58.22-34.

49) The subject of the verb is अहम्, understood, सः being only pleonastic.

51[c]) NE variant गौरी probably due to failure to realize that श्यामा may mean young and not necessarily dark-complexioned.

57) The stanza has no finite verb. N MSS. have attempted to provide it through variants

in ^{c} and ^{d}. Probably, सीता, a word naturally to be expected after वरारोहा, is a scribal error for स्थिता in ^{b}. In st. 85 below, वरारोहा is used independently of the word सीता.

58^d) N MSS. are trying to avoid इति because Rāvaṇa's speech is continuing.

66^d) Comm. have noticed the inconsistency in the statement that Mandodarī dissuaded Rāvaṇa while earlier in 20.37 it was stated that Dhānyamālinī did so and have attempted to reconcile the two statements.

67^{ef}) Put a wavy line under both the pādas.

76^d) मम = मया.

94^{cd}) Put a wavy line under the hemistich. Although N recension which has substitutes does not support it, yet the line is necessary to complete the sense. A reference to वानर is indispensable.

The reference in N MSS. (cf. variant and 1210*) to the destruction of the *Caityaprāsāda* in this report of the female demons to Rāvaṇa is gratuitous because the female demons did not mention it to Rāvaṇa in their actual report to him as 40.12–21 would show and because the *prāsāda* was destroyed by Hanumat only after the destruction of the *Kiṅkaras*. Cf. 40.22 ff and 41.1. A natural consequence of this reference to *Caityaprāsāda* here would be that N MSS. would omit st. 99 and 100 in which the incident is described.

99 - 100) See Notes on 94^{cd} above.

113^a) अस्याहम् = अस्याः अहम्. A case of double Samdhi.

118 - 119) The change-over to the 3rd pers. reference to Sugrīva in these two stanzas is variously explained by comm. N MSS. are aware of this interruption and have variants with 1st pers. readings.

122^d) S MSS. unanimously support the reading निमंत्रिताः which is really pointless. N MSS. read an अ before नि° or मि° (D11). But paying visits to gods without an invitation would surely be lacking in social decency. Ś1 D3 read अनिवारिताः which is appropriate in meaning but weak in MS. support. Probably, it is a case of a scribe misreading an original य (अनियन्त्रिताः) as म (अनिमन्त्रिताः which in fact is the reading of Ñ1 D1.2.4.10) which through permutations ended up with निमन्त्रिताः. अनियन्त्रिताः — unchecked.

57

5 ff) There is a varying degree of divergence in S MSS. in regard to the sequence of stanzas after st. 5. The facts are re-stated here with slightly greater clarity : T1.3 G2.3 read 58.1^c — 13^b here and repeat them in their proper place, too. M2 reads 58.1^c - 13^b here and repeats 58.3 - 12 after 58.16. M1 reads 58.1^c - 13^b here and repeats only 58.1^{cd} and 13^{ab} in their proper place. G1 reads (in this order) 6, 8^{cd}, 58.1^c - 13^b here and repeats only 58.13^{ab} in its proper place. D5.7.9 read 58.1^c - 13^b here and repeat 58.3-4 after 58.16; only D7.9 repeat 58.13^{ab} in its proper place. D8 has the following sequence here : 6, 8^{cd}, 58.1^c - 13^b, 6, 7, 8^{abcd} and repeats 58.1^c - 2 and 13^{ab} in their proper place. M3 reads 58.1^c - 16 here and does not repeat any stanza later. Lastly, to complete the tally of S MSS. T2 in glaring and significant contrast to S MSS. does not read any stanzas from Sraga 58 here, but reads them all in their proper place only.

It will be clearly seen that all S MSS. except T2 are agreed in reading 58.1^c - 13^b after 57.5, while all N MSS. are agreed in reading them where they belong — in Sarga 58. Considering the problem simply from the text-critical point of view, we notice that two MSS. (T1.3) of the Telugu version, two (G2.3) of the Grantha Version and one (M2) of the Malayalam version repeat practically all the stanzas in Sarga 58, thereby agreeing with N recension. As it is, we can only proceed on the rational hypothesis that the stanzas could not have been read twice originally. As the stanzas are supported by both the recensions in Sarga 58, they have to be read in Sarga 58 on principle ; in Sarga 57, they are supported only by MSS. of S recension and that too not uniformly. Besides, a consideration of propriety and circumstance would favour the boastful speech coming from the mouth of the young prince Aṅgada who was the leader of the group rather than Hanumat who does not need to indulge in verbal bravado to prove his strength and capacity. For these reasons, the sequence of stanzas in N recension is preferred to that in S recension.

l. 2 of 1259*) A very well-known hemistich goes overboard for want of adequate MS. support.

58

1ᶜ–13ᵇ) see Notes on 57.5 ff.

10ᵈ) It is quite understandable that S MSS. read वालिसुत: in the first occurrence of this stanza in Sarga 57 because the speaker there is Hanumat; while here in the second occurrence they read वायुसुत: because the speaker is Aṅgada. Absurd is the case of D1.4 which read वालिसुत: here. Ś1 D10 revealing misplaced self-consciousness on the part of Aṅgada read वायुसुतो ह्यहम् !

1274*) It is important to note that this passage of eleven lines is an insertion of the N recension only. No MS. of T (except T2 which quite frequently agrees with N MSS.), G or M version supports it. D7–9 are mixed codices; the presence of this passage in them can scarcely be considered as amounting to support from S recension.

Jacobi who considered B. 61 – 64 (crit. 59–62) comprising the episode of the destruction of Madhuvana to be superfluous and disturbing (*störend*) has suggested that B. 60.19 (crit. 1274*, lines 10–11) can easily be followed by B. 65.1 (crit. 63.1) and the sequence would be natural. (*Dās Rāmāyaṇa*, p. 37). He had thereby implied the omission of B. 60.20(crit. 58.22) which, however, is supported by S recension as well as by N recension, the latter substituting lines 1 – 4 of 1274* by way of explicitation.

59

5ᵇ) Put a wavy line under भर्तुः .

This is a case of S recension *vs.* N recension, the former reading कर्तुम्, the latter भर्तुः. Among the comm., Ck.ś.t read कर्तुम्. Cg does not mention any word but straightway connects अर्थनिर्वृत्तिम् with समाधाय and explains समाधाय as निश्चित्य संकल्प्य वा. Ct offers the same explanation but interposes कर्तुम्: तस्मात्मनश्च यशः कर्तुं च निश्चित्य. यशः कर्तुम् is a feeble phrase and sounds unusual in the context. On the other hand, one would expect a reference to Sugrīva in the glorious prospects that lie before the monkeys.

13) The contents of this stanza are supported by N MSS. through 1294* lines 1 and 4.

60

1) The beginning of the Sarga is considered abrupt by Cv which even asserts that a few stanzas have dropped out here.

6ᵃ) Read प्रविष्टा for प्रहृष्टा.

16–17) Ck's statement, apparently based on hearsay (see Crit. App.), that some verses have been interpolated between these two stanzas is not borne out by any codex.

17–28ᵃ) This passage describing the attack which Dadhimukha and his followers led against Aṅgada and the monkey-host is omitted in D5 T1.3 G3 M1.2; while it is supported by D7–9 T2 G1.2 M3 among S MSS. This support is not confined to any single version of S recension, though it has to be borne in mind that T2 is quite frequently in agreement with N MSS. However, G3 M1.2 have omitted the passage through haplology; this fact would materially weaken the grounds for its omission in the text.

29ᵇ) Read श्रावयिष्याम for °मि.

61

2ᶜ) The line of approach in selecting the reading is as follows: The place of अभयं in the pāda has very strong support. अभयं ते भवेत्, however, is mild in its assurance and rather unusual because one would expect here a phrase like अभयं दा. अभयं ते भवेत् has the support of T1.3 G3 M3. All other MSS. are trying to accommodate the more familiar phrase with the rt. दा. B1.4 adopt the straightforward reading अभयं ददामि ते वीर but it is hypermetric ! Ś1 Ñ1 D1.2.4.10.11 accepted the epic-looking form दद्मि in place of ददामि and rectified the metrical defect. By the bye, these MSS. confirm the position of ते वीर in the pāda. Ñ2 V2 D6 dropped वीर and read ददानीह (or °ति); D5.7.9 T2 G2 M2 followed suit with ते प्रदास्यामि. B2.3 D3 are the only MSS. to disturb the position of अभयं in the pāda—perhaps, in an attempt to correct the hypermetricism of B1.4. Now, the very fact that there is such a large number of variants using the rt. दा indicates that the original reading did not have the simple and familiar reading with the rt. दा which, had it been the case, would have possibly left no room for variants. That अभयं ते भवेद्वीर was probably the

original reading is confirmed by the reading अभयं तेऽभयं वीर of Ds G1 M1 which appear to have misread मवे(त्) as (भयं).

8ᵇ) Read वानरर्षभ in place of °र्षभा: .

The N variant अङ्गदेन च is possibly intended to redeem Dadhimukha's statement in 60.29 that they would report to Sugrīva that Aṅgada was really at the bottom of all this mischief.

9ᶜ) प्रकृष्य:—used in the literal sense: 'dragged forth'.

25) The repetition of the word सुग्रीव: in ᵈ and ᶠ is supported by all S MSS. as well as NW and W MSS. except D3; NE MSS. have omitted ᵈᵉ through haplology. Comm. explain the word once as सु-ग्रीव:—an epithet of the monkey-chief.

62

4ᶜ) विमदानुद्धतान्—a Cpd. of विमद+अनुद्धत. 'Sober and chastened'.

8) Omit the stanza from the text.

23ᵈ) Put a wavy line under the pāda.

The variant यज्ञक्षिप्ता (or यज्ञोत्क्षिप्ता) इवोपला: of most of N MSS. is a *lectio simplicior*. Ck's reading यज्ञोत्क्षिप्ता इवाचला: and its interpretation are far-fetched. The reading adopted in the text is not easy of explanation. It may mean: like sparks thrown up from sacrifices (sacrificial fires).

24) Ct.s': जगुरिति शेष: । So also Cg.

63

9ᵈ) वसति—in the unfamiliar sense of being situated.

10 ff) Strangely enough, Hanumat does not mention the ring which he had brought with him for Sītā as a mark of recognition.

22ᶜ) Only Ds reads एतद् neut. which refers to the ring sent by Rāma. एतं or एनं is difficult grammatically.

64

8ᶜ) परातुरम्—मूर्छितम् (Ct.s). A rather unusual though not impossible meaning.

13) A case of disagreement in gender between the उपमान and the उपमेय.

15ᵉᶠ) Omit the hemistich from the text.

65

16ᵈ) Comm. explain स: as referring to Rāma and try to circumvent the grammatical difficulty: Cs' adds भवान् to complete the sense; Ct is forthright: हिनस्ति स्माहिन: । स: should apparently stand for दर्भ: mentioned in st. 12. The stanza is identical with 36.31.

19ᵈ) प्रतिसमाधितुम्—°धातुम् shortened into °धितुम् *metri causa*.

31ᵇ) Put a wavy line under रघूत्तम.

33ᵈ) Note how all MSS. are trying to avoid a supposed hiatus.

66

3–29) These stanzas repeat the departure-scene of Hanumat already described in Sarga 37. The following table will show the relationship of the two passages:

Sarga 66		*Sarga 37*
st. 3–12	=	st. 19–28
13	=	—
14–17	=	29–32
—	=	33
18–24	=	34–40
—	=	41–46
25–27	=	47–49
28–29	=	—
—	=	50–53

13) Translate: That I was carried off by that demon from the forest by a trick of (*i.e.* played on) that brave one, indeed through fear of him (Rāma)—that is not what Rāma deserves to do.

29ᶜ) मम—अग्रे (Cs'), पुरस्तात् (Cg).

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and The Critical Apparatus are shown below.

TEXT

Sarga	St.	For	Read
6	5^c	रक्षोऽधिपस्या°	रक्षोधिपस्या°
17	12^c	तपोध्वस्ताम्	तमोध्वस्ताम्
20	22^a	धनदभ्राता	धनदभ्रात्रा
24	25^d	विपर्यय:	विपर्ययम्
24	43^b	महात्मना	महात्मनः
33	39^a	तस्य	तानि
33	78^d	इक्ष्वोदुराट् ।	इक्ष्वोदुराट् ॥ ७८
34	11^b	धर्मवत्सल:	सत्यवत्सलः
36	26^a	दर्भ-	दर्भै
37	5^c	शिरसावन्द्य	शिरसा वन्द्य
44	17^d	°तेजो रश्मि°	°तेजोरश्मि°
44	34^b	°सुद्रिग्ध°	°सुस्निग्ध°
50	4^{ab}	साम्नापूज्य	साम्ना पूज्य
50	17^b	कृतोऽपयान्तु	कृतोपयान्तु
54	22^b	°भूषणा	°भूषणा:
66	5^d	ममस्यान्	मम स्यान्

CRITICAL APPARATUS

	For	Read
P. 8, col. 1, l. 2	—Thereafter Ś$_1$ D$_{1-3.10}$ cont.:	—Thereafter D$_{1,3}$ cont., while Ś$_1$ D$_{2.10}$ cont. after 17*.
P. 34, col. 2, l. 16, 86*	Add after—(l. 4) Ś$_1$ D$_{10}$ इह्व (for सूक्ष्म).	Ś$_1$ D$_{10}$ निपूदकः;
P. 58, col. 2, l. 7	Ñ$_2$ V$_1$ B D$_6$ om. (hapl.) 34^c–37.	Ñ$_2$ V$_1$ B D$_6$ om. 34^c–37
P. 72, concordance; st. 27	L. 5.4.28	L. 5.4.32.
P. 81, col. 2, l. 23	—After 4,	—After 3,
P. 84, col. 1. 248*, l. 1	वनौ	वत्रौ
P. 90, col. 2, l. 30	Add after st. 52—After 52, Ñ$_2$ B (B 3 after 52^{ab} owing to om.) D$_6$ read 5.8.33–45.	
P. 92, col. 1, l. 29	Add before—For l. 3–4,—For l. 1–2, Cf. 5.9.32.	
P. 108, col. 2, l. 19	l. 1–2 of 258* respy.	l. 1–2 of 260* respy.
P. 133, col. 2, l. 14	Ñ$_2$ VB	—Ñ$_2$ VB
P. 134, col. 1, l. 31	Add before Ñ$_2$ variant—Cf. 36^{ab}.	
P. 142, concordance; st. 31	L.5.10.22	L.5.10.0

Errata

Sarga	St.	Read
P. 152, concordance ; st. 8	B.5.17.28	B.5.17.8
	L.5.12.28	L.5.12.8
P. 208, col. 1, 619*, l. 1	सहता:	सहिता:
P. 260, col. 2, l. 19	(for [ए] व).	(for [ए] व).
P. 296, concordance ; st. 17	B.5.41.31	B.5.41.21
P. 302, col. 2, l. 6	Add before st. 36, $\tilde{N}_2$ V_1 $B_{1.4}$. D_6 read 36 with an addl. colo. App. 1 (No. 9).	
P. 326, col. 1, l. 6	M_2 नशेकु:	M_2 न शेकु:

Errata

Sarga	St.	Read
P. 152, concordance ; st. 8	B.5.17.28	B.5.17.8
	L.5.12.28	L.5.12.8
P. 208, col. 1, 619*, l. 1	सहता:	सहिता:
P. 260, col. 2, l. 19	(for [ए] व).	(for [ए] व).
P. 296, concordance ; st. 17	B.5.41.31	B.5.41.21
P. 302, col. 2, l. 6	Add before st. 36, Ñ$_2$ V$_1$ B$_{1.4}$. D$_6$ read 36 with an addl. colo. after App. 1 (No. 9).	
P. 326, col. 1, l. 6	M$_2$ नशेकु:	M$_2$ न शेकु: